

સંગીત :
શ્રી. પ્રેમજીભાઈ મહેતા, બી. એસ.સી.
શ્રી. વિમલજી રેસાઈ, બી. એ.

૧૧ : મુ. ૩૧
અ.ક. : ૧
૧૯૪૨ : ૧૯૩૮

આવૃત્તિ અને રચાયલ : શ્રી. જયકુલજી જમડે, દાવ નિવાન સાહેબ જુહાપાડા રાજ્ય.
અવકાશ :
અંગી : બાલવિભાજ :
અક્ષર અને આલિષ :

‘નવચેતન’

એપ્રિલ : ૩૬ ના અંકથી દર
માસે ૧૦૮ પાનાનું વાંચન ને
અનેક ચિત્રો આપે છે.

....

....

....

આ નવા, દળદાર ને આકર્ષક
“ નવચેતન ”ના જરૂર
ગ્રાહક થાઓ.

વાર્ષિક રૂ. ૬૦/-

હિંદ જહાજ રૂ. ૮૦/-

છુટક રૂ. ૧૦/-

સબો: “ નવચેતન ” કોમ્પાઈસ

રમ, પોલોક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

સ્રીઓ માટે પોંડની નવી બનાવટ.
“સ્કીન-વીટામીન”

આમરી માટે
 પહેલાં કરતાં
 વધારે સારું

જમ હવાની તમારી આમરી પર કેવી અસર થાય છે
 બેઠા બેઠા સમયથી શાકોના ન્યૂનામાં આવી ચડે
 છે કે, થોડા પ્રમાણે વીટામીન આમરી માટે લાગતાર
 છે અને આમરીને તંદુરસ્ત રાખવામાં તે સહાય કરે છે.

આ “સ્કીન વીટામીન” છે અને
 એના વિના તમારી આમરી બહુ
 બગડી પડે બધું છે, અને તે કુમાર
 કુમારી બોલે છે તેમજ બે કરચ-
 લીઓના લાગે છે. જમ દેશોમાં
 રહેતાં સ્ત્રીઓ આમરીની પસંદગી
 સલામત રાખે છે તેવું કારણ આજ

પોંડનું ક્રીમ કીમ

તમારી નીચલી ત્વચામાં પડતી તેલ પૂરું પાડે છે
 અને કરચલીઓ પડતી અટકાવે છે. અંદરના
 બાગની શુદ્ધિ માટે પણ તેનો ઉપયોગ કરો. હવે
 એમાં “સ્કીન વીટામીન” પણ છે.

પોંડનું વેનીશીંગ કીમ

કરચલીઓ દૂર કરે છે અને બહારની આમરીને
 સુંવાળી અને નરમ બનાવે છે. આમરીને સુંવાળી
 બનાવવા માટે તેમજ પાવડર માટે એનો ઉપ-
 યોગ કરો. હવે એમાં “સ્કીન વીટામીન” પણ છે.

તમાં કીમો માટે આ કુપન મોકલો.

કે. સુના પ્રખર લખને હોય તેમજ સુધર હવે લોયે
 તમારી આમરીમાંથી “સ્કીન વીટામીન” હવેમાં સુધાર લ્યે છે.

હિનાં નવા કીમ આ “સ્કીન વીટામીન” પૂરું પાડે છે
 બિચે તમારી આમરીને મુલાવમ અને સુંદર રાખવા માટે
 યોગ્ય કીમોમાં “સ્કીન વીટામીન” ઉમેરવામાં આવ્યું છે
 તાથી તે પહેલાં કરતાં જમ વધારે સારાં બન્યાં છે.
 આમરી સારું કરવા માટે પોંડનું ક્રીમ કીમ વાપરો અને
 આમરીને મુલાવમ બનાવવા માટે પોંડનું વેનીશીંગ કીમ
 વાપરો અને બે બોલે કીમો તમારી આમરીને વધારે સુંવાળી
 બનાવશે અને તેને ચમકાવી અને બળકાની બનાવશે

1 સ્કીન-વીટામીન, એલ લેખકો અને હિમત પણ એલ

પોંડજ, પો. એ. બોક્સ ૧૪૪, મુંબઈ ૫.
 પોંડના બે નવા કીમોના નમુનાની યુગ્મ મને મોકલ
 મોકલવા મંદેરખાતી કરશે. સાથે નવા ફેસ પાવડરના
 નમુના પણ મોકલશે.

નામ.....
 સરનામું.....

પુસ્તક ક્રમ

સંપાદન : ૧૯૩૮

અંક ૧ લે

શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા પર,

મુંબઈ, તા. ૮-૮-૩૮

શ્રીમતી બેન પ્રેમલીલા,

‘શુભમુન્દરી’ વિશેનો પત્ર મળ્યો. તમે

‘શુભમુન્દરી’ તંત્રીપદ લીધું છે તે બાબતે
આનંદ થયો.

તમારા તંત્રીપદ નીચે એ પત્ર ખરખર
હોયી નીકળશે એવી આશા રાખું છું.

તમારા સાહસને સફળતા કંઈક છું.

સિ.

શ્રીલાલતી મુનશીના વરે.

સ્વપ્ન વિહાર

(હાથ : રંગ રંગ વાદ્યો)

હાં રે સખિ ! આજે તો સ્વપ્નામાં ઉડ્યાં,
કે સ્નેહગંગ ખૂડ્યાં,
સમય-સીમ ભૂલ્યાં, કે અંગ અંગ રંગે લ્યાં... ૧

હાં રે જાણે

આરો અનંતનો લાધ્યો, ઉમંગ અંગ વાધ્યો,
અપૂર્વ યોગ સાધ્યો,
નવીન અંગ ભેમે લ્યાં .... હાં રે સખિ.... ૨

હાં રે જાણે

ઉતાર્યાં યોવનને આરે, વસન્તને કિનારે,
ચેતનને કુવારે,
કે સંભવન નવલાં ઝીલ્યાં .... હાં રે સખિ.... ૩

હાં રે જાણે

વાદ્યાંથી ખેલ ખેલ્યા, સંસાર રાગ ઠેલ્યા,
નવીન રંગ રેલ્યા
કે કુદરતને અંકે ઢલ્યાં .... હાં રે સખિ.... ૪

હાં રે જાણે

નાદ્યાં આકાશની ગંગે, કે તારલાની સંગે,
દેવાંગનાને ઢંગે કે
દિવ્ય દેશ વાસી બન્યાં .... હાં રે સખિ... ૫

હાં રે જાણે

ભાવના વિરાટની જાગી
સંકોચ-સીમ ત્યાગી, સમસ્ત જ્ઞાન્તિ ભાગી,
અલેહનાં પ્રવાસી થયાં .... હાં રે સખિ.... ૬

હાં રે જાણે

મૈયાની દીઠી આઝાદી
પરબ્રહ્મની પ્રસાદી, સમાધિ દિવ્ય લાધી,
કે સ્વર્ગ કેરી 'કુન્જે' ફર્યાં .... હાં રે સખિ.... ૭

વિવિત્સુ

શિક્ષિત સ્ત્રીઓની કર્તવ્યદિશા

લેખિકા : શ્રી. શારદાબહેન મહેતા, બી. એ.

૬૬. સ્ત્રીઓ અને, અમલવીઓ બન્નેમાં એક વસ્તુ સામાન્ય છે, બન્ને દયાવાન છે, બન્નેનું શોષણ થાય છે. શોષણની અને દયાળુની રીતમાં કાગકમે ફેરફાર થાય છે. પણ અમુક પ્રમાણમાં શોષણ ચાલુ તો રહે છે. જ. ”

ઉપર જોતારેલા ચબ્દો એક અગ્રેજ પ્રયોગના છે.

આ ઉદ્યોગમાં ધણું તથ્ય રહેતું છે. સ્ત્રીઓને કેટલી કેટલી રીતે ક્યારી નાખવામાં આવે છે, તેની અનેકનેક રીતે કનડગત કરવામાં આવે છે. પુરૂષની માલકીની એક વસ્તુ તરીકે તેનું વેચાણ અને ખરીદી કરવામાં આવે છે, તેને જન્મમારુ સુધા ખરીદી લીધેલી ઘસી તરીકે ધંધાને નામે રાખવામાં આવે છે. આ સુધગા અનેથી કેટલા બધા પ્રમાણમાં આપણા સમાજમાં ચાલી રહ્યા છે તેના દૃષ્ટાન્તો આ સ્થળે આપવાની જરૂર નથી. વર્તમાન પદોમાં આ પ્રકારના ક્રિસાઓ જૂદા જૂદા સ્વરૂપમાં રોજ ને રોજ આવ્યા કરે છે. મધ્યમ વર્ગમાં અને મજૂર અમલવી વર્ગમાં, શીશ્ય ગણાતી કામમાં અને નીચ ગણાતી કામોમાં સ્ત્રી જાતિને દસકી ગણવામાં આવે છે. છોકરીના જન્મ દુઃખદાયી પ્રસંગ ગણવામાં આવે છે. આ ભાવનામાં એકંદરે કંઈ જ ફેરફાર થયો નથી. આપણા દેશમાં શિક્ષિત સ્ત્રી વર્ગમાં અસંતોષ પ્રગટ્યો છે અને સ્વમાનની ભાવના ભગૃત થતા માંડી છે. યુરોપ અને ખ્રીજ દેશોમાં અમલવી વર્ગની સ્ત્રીઓ પણ સંગઠિત થતી જાય છે. આપણા દેશમાં પણ અમલવી સ્ત્રી વર્ગમાં કેટલેક

સ્થળે સંગઠન થયું હોવામાં આવે છે. પરંતુ આ સંગઠનમાં એકસંપ નથી. મધ્યમ વર્ગના સંગઠનમાં પણ માંદી માંદી દ્રેષ અને ઇર્ષા માલુમ પડે છે.

મધ્યમ વર્ગના પ્રાનો અને અમલવી વર્ગના પ્રાનોમાં કેટલેક અંશે ઇર્ષા ફેર છે. વારસાદકની પ્રાનો સાથે અમલવી વર્ગને કંઈ લેવા દેવા નથી, વળી લગ્ન ધારાના ફેરફારનો પ્રાન નીચ ગણાતી કામોમાં જાણો નડતો નથી. એ વર્ગમાં તો સગવડ પ્રમાણે લગ્ન પ્રથા ચાલે છે. છતાં શ્રદ્ધિના બંધનોને લઇને લગ્નમાં લેવડદેવડની પદ્ધતિ દરેક કામોમાં પ્રચલિત છે. તેને લઇને વરલિક્ષ્ય, કન્યાલિક્ષ્ય, છોકરીઓનાં અનીતિના ધંધાથે વેચાણ એ અનિષ્ટો ચાલ્યાં કરે છે. અને અચાન, અભણ, અને મરીખ વર્ગમાં સ્ત્રીઓને અને છોકરીઓને પારાવાર કષ્ટ સહન કરવા પડે છે. વારસાદક, સરકારી અધિકારીમાં સમાનતા, મતાધિકાર, ઇત્યાદિ પ્રાનોમાં સોપુરૂષ સમાન હકક મેળવવાથી સ્ત્રીઓનાં મંકટનું નિરાકરણ થઈ શકતું નથી.

અલગત આ સર્વ હકકની જરૂરીયાત છે; અને સુધરેલા ગણાતા સમાજમાં આ પ્રાનોના નિરાકરણની જરૂર તો છેજ. પરંતુ આ સુધગા પ્રાનોની પાછગ રહેલો મુદ્દો સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા હાથમાં લેવાની જરૂર ધણી વધારે છે. સ્ત્રીઓનું સ્વમાન મર્યાદા નથી, સ્ત્રીઓને માલકીની વસ્તુ ગણવામાં આવે છે કે તેનું સમાજમાં આર્થિક સ્થાનજ નથી. સ્ત્રીઓને સમાજમાં પોતાનો યોગ્ય આર્થિક દરજ્જો મળે એ માટે વ્યવસ્થા

કામ કરવાની જરૂર છે. વસ્તીનું પ્રમાણ જોતાં ઉચ્ચવર્ગ અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં કરોડોની સંખ્યામાં નીચલી સ્ત્રીઓની સ્ત્રીઓનાં સંકટ મહા ભાર છે. તેમની આર્થિક અને સામાજિક મુશ્કેલીઓ ઘણી છે અને તે દુર કરવાની જરૂર છે. એ જાહેતો પશુવત્ જીવન ગાળે છે, તેમનામાં એમની સ્થિતિનો ખ્યાલ આપીને જીવન વિકાસ કરવાની આપણી ફરજ છે. તેમનું અત્યાચાર વહેમ દુર કરવાનાં છે. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો જાનની તકલીફો દૂર કરવાની આવશ્યકતા છે.

આજની સ્ત્રીજનતાનું દષ્ટિબિન્દુ બદલવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો અને પુરુષના પ્રશ્નો બધા રાજકીય પ્રશ્નો સાથે સંકળાયેલા છે. સ્ત્રીઓના હક્ક એ વસ્તુ પરત્વે પાન દેતી વખતે સ્ત્રીઓની સામાજિક સ્થિતિ-આર્થિક પરાધીન સ્થિતિને લીધે છે એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે. આ જમાનામાં સ્ત્રીઓની કર્તવ્યક્રિયા બદલાઈ છે. ન્યારે કરોડો સ્ત્રીઓ દયાજનક જીવન ગાળતી હોય ત્યારે તટસ્થ રહીને આપણે મોજશોખ ભોગવી ના શકીએ, અથવા મોજશોખ અથવા બંધારપાલનને જીવનધ્યેય ના શકી શકીએ. રાજકારણમાં પણ તટસ્થ ના રહી શકીએ. સ્ત્રીઓની રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક જવાબદારીનું ભાન અચાનક સ્ત્રીઓમાં કરાવવાનું છે. સ્વાતંત્ર્ય અને જાનવાણી ધરોડતી વચ્ચે જે સતત સંગ્રામ ચાલી રહ્યો છે તેમાં તટસ્થતા સેવીને બેસી રહેવું એ બાલકાવસ્થા છે.

આપણા દેશનું ભાવિ મોટે ભાગે સ્ત્રીઓના અને યુવકોના હાથમાં છે. તેથી જ શિક્ષિત સ્ત્રીઓની જવાબદારી વધી છે તેજ પ્રમાણે યુવકોની પણ જવાબદારી વધી છે. બન્નેએ કમર કરીને દેશને માટે તનતોડ શ્રમ કરવાનો

છે. જૂઓ પાડીને બેસી રહેવાનું નથી, સનાતની જીવનવાણી મનતબોલી રહામે હિંમતભેં જીભા રહીને કરોડો મુંબી જનતાને બોલત કરવાની છે, તેમનામાં અસંતોષ જગાડવાને છે, અને મનુષ્ય તરીકે જીવવા માટે પ્રેરણા આપવાની છે-એ વિરાટ જનતા જાગશે, અને જવાબદારી સમજશે ત્યારે જ ખરું વિશ્વજનશ્રુત જાગશે. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્ત્રીઓનાં મંડળોએ વ્યવસ્થિત રીતે યોજનાઓ હાથ ધરવાની છે સ્ત્રીઓમાં જાનતો પ્રચાર કરવા માટે શહેરોમાં અને ગામડાંમાં વર્ગો દ્વારા તેમજ રેડીઓ, સીનેમા, મેજિક લેન્ટર્ન દ્વારા યોજનાઓ અમલમાં મુકવી જોઈશે. ધર્મનાં ખોટાં ધર્તીઓ અને વહેમમાંથી છોડવીને જીવ્ય આદર્શમય જીવનના માર્ગે સ્ત્રીઓને બતાવવા પડશે. મહોલ્લે મહોલ્લે, પોળે પોળે અને ગામે ગામે સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓએ ફરી ફરીને બીજાં કાર્યકર્તા તૈયાર કરવાં પડશે. આ પ્રકારનું વ્યવસ્થિત કામ બધાં સ્ત્રી મંડળોએ એકઠાં મળીને કરવાનું છે. જૂઠા જૂઠા વામ, અને ન્હાના ન્હાના મંતભેદો, ખોટા મમત્વ રંગાવી દબને એકત્રતાના, જીવ્ય આદર્શથી કામ કરવા મંડી જવાનું છે. સ્ત્રીઓનાં માસીકો, ચોપાનીઆં બધાંનાં એક જ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. કરોડો સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરીને આપણી સાથે રહીને પોતાનાં જીવનને પ્રદુલિત કરે, મનુષ્ય ભતિના હક્ક પ્રાપ્ત કરે, સમાજ તરફથી ન્યાય મેળવે, આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરે, એજ માર્ગે તેમનાં જીવન ધડવામાં આપણે સહાયજીત ધપાવે. આજ આપણા હાથમાં બીજાં એક પણ પ્રશ્ન લેવાની જરૂર નથી.

આ વિશાળ કામમાં શિક્ષિત સ્ત્રીજનતા પોતાની જવાબદારી સમજીને યોગ્ય ક્રોળો આપશે જ એ શ્રદ્ધા અસ્થાને નથી !

એક પ્રસંગ

લેખિકા

શ્રી. ઉર્મિલા મહેતા, બી. એ.

એક વખત હું સિનેમા જોવા ગયું. સિનેમા અંગ્રેજીમાં અને વિષય ઐતિહાસિક હતો. સિનેમા - શરૂ થવાને થોડી વાર હતી એટલે મેં આજળપાછળ કોણ કોણ આવ્યું હતું તે જોવા સદજ નજર નાખી. અમારી આજળની બેઠકમાં બેઠેલા ગુજરાતી કુટુંબે મારું ધ્યાન ખેંચ્યું. પતિ, પત્ની અને તેરેક વર્ષની ઉંમરથી માંડીને સવા કે દોઢ વર્ષની ઉંમરના એમ છોકરા છોકરી મળીને છ બાળકો હતાં. સવાળે રૂબીઆની ટિકિટની જગ્યામાં તે સોજો હતા. સિનેમા શરૂ નહોતું થયું. ત્યાં સુધી તો બાળકોએ વાર્તા કરી વખત કદાચો. અંધારું થયું અને સિનેમા શરૂ થયું. થોડો વખત તો તે બાળકો શાન્ત રહ્યાં પણ અર્ધો પછુ કલાક નહિ થયો હોય ત્યાં તો એ નાના બાળકો કંટાળ્યા અને માને ઘેર ચાલને એમ કહેવા મંડ્યા. મા આ લોકોને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે. પણ પછી તો બાળકોની ધીરજ ખૂરી અને સૌથી નાના બાળકે તો રડવાનું શરૂ કર્યું. માએ આ ભવિષ્યનો વિચાર કર્યો હોય એમ લાગતું હતું કારણ કે તે સાથે એક કોથળીમાં પેપરમીન્ટ લાવેલી. જ્યારે જ્યારે બાળકો રડે અને માને ઘેર જવા કહે તેમ મા ને છેલ્લે શાન્ત કરવા મોંમાં પેપરમીન્ટ આપે. મોંમાં મળ્યું મળ્યું ખાતાનું હોય ત્યાં સુધી બાળકો શાન્ત રહે અને પૂરું થયે 'રડવાનું' શરૂ કરે. ત્રણે નાના બાળકોમાંથી એકનું રડવાનું સંગીત પાંચ પાંચ મિનિટે ચાલુ જ હોય. સૌથી નાનું બાળક તો "એલ્ફિં નથી બેસતું, મોટરમાં બેસી ઘેર જવું છે" એ પ્રમાણે બૂમો પાડી બોલ્યા કરે. આ નાનું બાળક

તો માના બોળામાં જ બેઠેલું હતું. એ બાળકની ટિકિટ નહિ લીધી હોય એમ લાગતું હતું. આખા સિનેમાના પ્રસંગ દરમિયાન આજ દમ ચાલ્યો. મારું પેલું અધુરું ધ્યાન સિનેમામાં અને અધુરું ધ્યાન મારી આજળની બહેન અને તેમનાં છોકરાઓમાં જ હતું. એ બહેનના પતિ એ બહેનની સાથેજ બેઠા હતા, પણ તે તો સિનેમામાં તક્લીન હતા અને બાળકોમાં જાણે કંઈજ બનતું જ ન હોય તેમ નિર્ભય હતા. આ પ્રસંગથી મારા મનમાં અનેક વિચાર ઉદ્ભવ્યા, તેમાંના થોડાં અહિં લખું છું.

બાળકોની જવાબદારી મા અને બાપ બેની નથી? બાળકો માને સતાવ્યા કરે પણ તેને સહેજ પણ શકત આપવા બાપે કંઈ મદદ ન કરવી જોઈએ? બીજું, નાના બાળકોની માતા બાપી રીતે સહકુટુંબ સિનેમા જોવા આવે, તેમાં એક તો બાળકો કંટાળે છે અને એવી રીતે બાળકો આખો વખત ત્રાસ આપ્યા કરે ત્યારે મા પણ મગા બોલવી શકે કે કેમ તેની ચંકા છે. તો બાપી રીતે સિનેમા જોવા જવું એ શું ચોખ્ખું છે? ત્યારે કાંઈ પૂછશે કે શું ત્યારે નાના બાળકોની માએ સિનેમા જ જોવા ન જવું? બાળકોને જન્મ આપી માતૃપિતા અને ખાસ કરીને માતા પોતાને માથે જવાબદારી લાદે છે. અને જેમાં પણ જવાબદારી માથે લાદે છે તેમાં અને ખાસ કરીને માતૃત્વ અને પિતૃત્વની જવાબદારીમાં ભોમ પણ આપવા પડે છે. માતાને બાળકો નાનાં હોય ત્યારે કેટલાંએ નાનાં મોટાં ભોમ આપવા પડે છે. તો જ્યારે મન કાંઈ ત્યારે સિનેમા જોવા

ન જામ રાકાય એ પણ એક ભોગ ગણવો હોય તો ગણવો, આ વસ્તુસ્થિતિ જે બહેનને ત્યાં નાના બાળકને સંભાળ રાખવા આશા કે આશ હોય તેમને લાગુ પડતી નથી. જે બહેનની ઉપર વાત સખી છે તેમને ત્યાં આશા કેમ નહિં હોય તે મને નવાઈ લાગે છે, પતિશ્રીને મોટરતી આવશ્યકતા લાગી હશે, સવાળે રૂપિયાની ટિકીટમાં સિનેમા જોઈ રાકાય પણ પત્નીને મદદ કરવા બાઈ રાખવાનું યોગ્ય નહિં લાગ્યું હોય । જો કે એક આશા રાખી હોય તો તે પણ આટલા બુધ્ધા બાળકોની સંભાળ એકી સાથે રાખી શકે કે કેમ તે સંકેતો છે જ. બાળકો માટે મા સાથે આપની પણ જવાબગારી છે, આપે પણ પોતાના બાળકોમાં તે લોકો માટે કમાવા ઉપરાંત બીજી રીતે રસ લેવો જોઈએ, બાળકો માટે જો મા અને આપ બંનેની જવાબદારી હજુ ધરીએ તો મા અને આપ વચ્ચેની બાળકોની સંભાળ લેવાનું માથે સર્પ એકબીજાને સિનેમા જોવા કે બહાર ફરવા છૂટા કરે તો બંને માટે વધારે આનંદમય ન થાય । કંઈ નહિં તો મા તો કંઈ રાહત સાથે આનંદ મેળવી જ શકે, જો કે એમ

પણ બંને કે આપણી બહેનો એમ કહે કે પછી અને સિનેમામાં જઈએ કોની સાથે ? તો તે માટે બાળકો બધાં મોટા થઈ ન જાય ત્યાં સુધી માએ પોતાના બાળકો જોડે સિનેમા જોવા જવાની ટેવ પાડવી જોઈએ, 'ખુલું' સાથે ન મળી શકે, બાળકોની મા જે દિવસે સિનેમા જોવા જાય તે દિવસે તેટલા કલાક આપે બાળકોની સંભાળ લેવા તૈયાર થવું જોઈએ, બાળકો સંભાળવાનું કામ અંતરમાં જ છે એમ કહી પુરોષોએ છૂટી ન જવું જોઈએ, હમેશા બાળકોને સંભાળવાનું કામ અંતરમાં જ છે તે એ લોકો જ કરે છે પણ તે લોકોને પણ આવી રીતે કામ વખત રાહ જોઈ જરૂર હોય છે તે ભૂલવું ન જોઈએ. જો કે છેવટમાં એટલું તો ખરું જ કે સિનેમા કંઈ જીવનમાં એવી વસ્તુ નથી કે જે ન જોવાય તો દુનિયામાં ન જ આવી શકે, પણ જેમના ખર્ચમાં નાના બાળકો હોય અને સિનેમા જોવા હોય તેમણે કંઈક રસ્તો તો કઢાડવો જ જોઈએ, પોતાને આનંદ મળે તેમાં નાના બાળકો કંટાળે ત્યાં બેત્રણ કલાક પેપરમીન્ટ ખવડાવી શાન્ત પાડી મોંઘવા તે યોગ્ય નથી જ.

માણી અને ગુલાબ ।

એક દી જર્વો ગુલાબ માણી દેખી એમ વહે, વૃક્ષ અસ્થા । સુષ્ક જરા દેખી તને લાસ્ય છૂટેઃ કાયા કેવી દીપે જ્ઞાદારી, અસ્થા લેની ડોલે તારી આત્મકંસ લારી ઉડી નહી વૃક્ષ માની લે.

સાંભળી આ વૃક્ષ વધી, મૂખ કાં ફુલાય છે ? કાલે લેઠ માસ ભેગે, પછી જો શું થાય છે. (?) બેઠો લેઠ માસ અને પુષ્પ એ દીપી રહ્યું બીજે દી પ્રજાત યાતાં મુલ્ય-ને ભેટી ગયું.

નરસિંહરાવ માદી

શ્રી વત્સરાયે પો-
તાની વર્ણ-
ગક નિમિત્ત પો-
તાના વિશાળ
ખંડલામાં મિત્ર
સ્નેહીઓને ભોજન
પ્રસંગે બોલાવ્યા
હતા, એમનો ખં-
ડો સહેરથી દૂર
પરામાં આવેલો

રામી ગજરાવાળી

લેખક :

શ્રી. ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

વિદ્યુતની પેઠે પ્ર-
કાશ આપે છે, અને
એમાં પવિત્રતા,
દિવ્યતા અને પ્ર-
ભુતા હોય છે, એ
પ્રેમ વ્યક્ત થયા
પછી : જીવનમાં
કદાપિ અન્ય કોઈ
ભાવ કે વાસનાનો
જન્મ થતો નથી.

હતો; અને તે એવા રમ્ય અને એકાંત
સ્થળ હતો કે, સહેરી મિત્રો અને તેમની
પત્ની તેમજ બાળકોને આજે દુરતને
બોલે રમવાની મંજૂ પડી.

ભોજન લીધા પછી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ
સૌ મોટા દિવાનખંડમાં એકઠાં થયાં અને
વિવિધ પ્રકારની વાતોએ વળગ્યાં, ધીમે ધીમે
વિવિધતામાંથી તેઓની વાતે એક કેન્દ્રસ્વરૂપ
હીંચું. સાચા પ્રેમના વિષય ઉપર ચર્ચા કેન્દ્રસ્વ
થઈ, એક માનવી પોતાના જીવનમાં સાચો
પ્રેમ એક જ વખત બતાવી શકે કે અનેક
વખત ?

આ મહાપ્રશ્ન પર જુદા જુદા મિત્રોએ
જુદા જુદા અભિપ્રાયો આપવા માંડ્યા. કોઈએ
એવાં દર્શાવ આપ્યાં કે, જેમાં આખા પે
જીવનમાં કેવળ એક જ વ્યક્તિ ઉપર બીજી
વ્યક્તિએ પ્રેમ કર્યો હતો. કોઈએ એવાં
ઉદાહરણ આપ્યાં કે જેમાં કોઈ વ્યક્તિએ
જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ સાથે
ગાંઠ અને સાચો પ્રેમ કર્યો હતો.

ચર્ચામાં સ્ત્રીઓએ પણ ભાગ લીધો, અને
એ પણ પડી ગયા. સ્ત્રીઓ એક તરફ પુરુષો
બીજી તરફ. સ્ત્રીઓનું મનઔચ અને વસ્ત્રોચ
એ હતું કે, સાચો અને મહાત્મ પ્રેમ જીવનમાં
કેવળ એક જ વાર ઉદ્ભવે શકે છે; અને તે
પણ ફક્ત એક જ વ્યક્તિ ઉપર. એ પ્રેમ

સ્ત્રીઓ ભાર મૂકીને દર્શાવ કરતી રહી કે,
આવો પ્રેમસ રવભાવ તત્વતઃ સ્ત્રી-
ઓનો જ હોય છે.

પુરુષ વર્ગમાં અભિપ્રાય એવો હતો કે,
પ્રેમ એક દરદની માફક માણસ ઉપર, અનેક
વાર દુમસો કરે છે, અને ઘણી વખત એના
પહેલા પ્રેમ કરતાં બીજો પ્રેમ વધારે ઉચ્ચ
અને સાચો હોય છે.

શ્રીવત્સરાય પુરુષ વર્ગના અભિપ્રાય
ઘણીજ તીવ્રતાથી જાહેર કરવામાં આવેલાની
લેતા હતા. સ્ત્રીઓના અભિપ્રાયનો તદ્દન વિરોધ
કરીને તેઓ કહેતા કે, 'પ્રેમ જુદા જુદા
સમયે જુદી જુદી વ્યક્તિઓ સાથે થઈ શકે
છે. અને એમાં સહૃદયતા તેમજ સાચી લાગણી
હોય છે.' આવા પ્રેમી પુરુષો ઘણી વાર
નિશ્ચય મળતાં આત્મદત્ત કરે છે એમ તેમનું
કહેવું હતું. આપઘાતનાં કંઈકે દર્શાવ આપીને
તેઓ બોલ્યા, 'જો એ લોકોએ આત્મ-
દત્ત કરવાની જૂઠ્ઠા કરી ન હોત, તો તેઓ
સમયદેરની કૂચ દરમિયાન કોઈ નવીન વ્યક્તિ
સાથે પ્રેમસંબંધથી બંધાઈ સુખી થયા હોત.
પ્રેમ નશા છે. પ્રેમ યરાગ છે. એક વખત
જેવો એ પીયો તે ફરીથી પીધા વિના રહેતો
નથી.

આ ચર્ચા દરમિયાન ડાક્ટર દીનબંધુ
ચૂપચાપ બેસી રહ્યા હતા અને કંઈ જ

અભિપ્રાય દર્શાવતા ન હતા. શ્રીવત્સરાયની નજર ડાકટર ઉપર ગઇ. પોણેસો વર્ષના એ વયોવૃદ્ધ ડાકટરે, ચહેરામાં યથા અને ધન સંપાદન કરીને સૌના આદ્ય મેળવ્યો હતો. એમની ધંધાદારી નિપૂણતા ઉપરાંત એમના ' સફેદ વાળ ' પ્રત્યે સર્વને ઘણું માન હતું. શ્રીવત્સરાયે એમને ક્ષવાદ નીચા અને જણાવ્યું, ' બન્ને પક્ષની દલિલો આપે સાંભળી છે. દ્વે આપનો નિર્ણય આપો. ' ડાકટર દીનબંધુએ પોતાનો અભિપ્રાય આપવા ના પાડી. સૌએ તેમને આમલ કયો, ત્યારે એ વયોવૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું, " હું એક એવું દર્ષાત બાલ્યું છું જેમાં પંચાવન વર્ષ સુધી એક પણ દિવસની અલેક્ષ વિના એક જ સ્વરૂપમાં એક વ્યક્તિનો પ્રેમ બીજી વ્યક્તિ ઉપર વલો હતો. એ નિરંતર અને અખંડ પ્રેમ પંચાવન વર્ષે એ વ્યક્તિના મરણથી જ સમાપ્ત થયો. "

શ્રીવત્સરાયની પત્ની સચિતાના મ્હોંમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી ગયા, " ધન્ય ! " તે બોલી, " પંચાવન વર્ષ સુધી પવિત્ર પ્રેમ નિભાવનાર એ પ્રમદાના હૃદયમાં કેટલો બધો આનંદ થયો હશે અને એનો પ્રેમ મેળવનાર પુરુષ કેવો ભાગ્યવાળો હશે. "

ડા. દીનબંધુ બોલ્યા, " હું તમને એ વ્યક્તિએનો પરિચય આપું. પ્રેમ કરનાર સ્ત્રી હતી. એનું નામ હતું રામી. એ માલખ હતી. પુરુષને તમે સૌ એળખો છો. દસઓ વેચનાર મિ. પ્રેમચંદ. "

સ્રીએ ઉત્સાહથી આ વાત સાંભળવા લાગી. ડાકટરે આગળ કહેવા માંડ્યું:

" ત્રણ મહિના ઉપર એ રામી માલખે મને પોતાની મૃત્યુદૃષ્ટિ ઉપર બોલાવ્યો હતો. એની કંઠાલ ઝુંપડીમાં એ પંચાવન વર્ષની ૧૬૬ દુઃખનો સગીર પણ ઉદ્ગાર કર્યો વિના પડી રહી હતી અને મેં એને તપાસીને દવા આપી હતી. એની જીવનકદાહી કદો કે

પ્રેમ-કદાહી મને એણે કહી મારા હૃદયમાંથી દછ પછુ તે ખસી નથી અને મને તે સદાકાલ યાદ રહી જશે. તમને હું એ સુધુવું છું. "

" એના માઆપ ચહેરે બહાર રહેતા હતા. જ્યારે રામી આઠ વર્ષની નાની બાલિકા તરીકે રહેજ રહમજીવાણી બની ત્યારથી પોતાની જીવન-કદાહી એને યાદ હતી. એના માઆપ બગીચાઓમાંથી ફુલ વીણી લાવતા અને ઝુંપડી બહાર બેસી દાર, ગજરા વગેરે બતાવતા. તેમના કોમ આમ ગ્રાહક નહતા. તે બન્ને જથ્થુ જાળમાં છુટા ફુલ, દાર, ગજરા વગેરે લખને ચહેરામાં જતા અને " ફુલ લ્યો, કોમ ફુલ " એમ બૂબો મારી શેરીએ શેરીએ ફરતા. સાંજ પડ્યે તેઓ ઠીક ઠીક કમાઇ લાવતા.

રામી, એના માઆપ ચહેરામાં જતા ત્યારે પાકોથીએના બાળકો સાથે રમતી. વર્ષો વીત્યાં, એ મોટી યશ. બાર વર્ષની તેની વયે તેનો અને પ્રેમચંદનો મેરો થયો. એ મેરો અજબ સંજોગમાં થયો હતો. છેાકરો આચરે પંદર વર્ષનો હતો. ગરીબ હતો. એના સાથીદારોએ એની પાસેથી બે પૈસા ઝુંટવી લીધા હતા. એથી તે રડતો રડતો એક ઝાડ નીચે બેસી રહ્યો હતો. રામી એની પાસે ગઇ. એણે એના આંસુ લુછી નાંખ્યાં. એની દરીકત સાંભળી. " મારી બા મને મારશે-ને એ બે પૈસા નહોં લઇ જઈ તો. " તે બોલ્યો, " છેાકરાઓએ તો મારા પૈસા છીનવી લઇ મારા તરફ ઇલાળા ફેંક્યા. મારા કપડાં ફાડી નાંખ્યાં અને નાચતા કુદતા જતા રહ્યા. " રામીએ તેના હાથમાં કાત પૈસા મૂક્યા. પ્રેમચંદ ખુશી યશ થયો. તે દસવા લાગ્યો. નાની બાલિકાએ તેને ચૂમી લીધી અને પછી ઘેર મોકલ ગઇ.

એ દિવસ પછી કોણ જાણે યાથી પણ રામીના હૃદયપટમાં આ બાળકની મૂર્તિ જ છવાઇ રહી. એણે પોતાના જીવનની સૌથી

પહેલી ચૂમી એ પ્રેમચંદને આપી હતી. એનો આનંદ અને ઉત્સાહ એને પ્રેમચંદનાં ફરન તરફ જ ખેંચી રહ્યો. બાર મહિના સુધી તે પ્રેમચંદની સાથે જ એ ઝાડ નીચે રાજ રમતી; અને એ દરમિયાન ધણુંખરું તે પૈસા એકઠા કરીને એને આપતી.

એક વર્ષ પછી તે પણ બજારમાં ગજરા વેચવા જવા લાગી. “ ગજરા શ્યો, કોષ ગજરા. ” એ એનો મીઠો હલક સાંભળી ધણી આદરે એના ગજરા વેચાતા લેતા. બજારમાં જવાનું એને એક બીલું કારણ પણ હતું. પ્રેમચંદ હવે દવાઓ વેચનાર દુકાનદાર બન્યો હતો. એનો પિતા એ દુકાનનો માલિક હતો. એટલે પ્રેમચંદને ધણુંખરું તે દુકાનમાં બેસવું પડતું. રામી હમેશાં એ દુકાનમાં એને જોઈ આનંદ પામતી.

થોડા વખત પછી પ્રેમચંદ ન તે દેખાયો એને ઘેર કે ન તે દેખાયો એની દુકાનમાં. એને નહીં જોવાથી રામી વિહ્વલ બની ગઈ. ધીરે ધીરે તેણે પ્રેમચંદની ગેર-હાજરીનું કારણ જાણ્યું. તેના પિતાએ તેને બહાર માં બંધવા મોકલ્યો હતો. ચાર વર્ષ સુધી તે ન આવ્યો. રામીએ આ દરમિયાન એને આપવા માટે પૈસા એકઠા કરી મૂક્યા. એની બચત થોડી થતી; કારણ કે, ગજરાનાં વેચાણ-માંથી પણ એનાં માળાપને યક પડે નહીં એવી રીતે થોડે થોડે એ પૈસા ઠાઠી લેવાના હતા.

આજે પ્રેમચંદ બાણીગણીને ખાટે આવ્યો ત્યારે તે રામી એક યુવતિ બની ગઈ હતી. ઓ-રંગભાવિક સજાગણુતા, ગંભીરતા આદિ ગુણો એનામાં આવ્યા હતા. પ્રેમચંદને તેણે જોયો. તેનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું. પણ પ્રેમચંદે એની સાથે રમવા - સગીરે છત્તણ બતાવી નહીં. હવે તે તે એક ધણે સુંદર યુવક બની ગયો હતો. એ સ્વચ્છ અને કીમતી પોષાક પહેરતો, દમામથી ચાલતો,

વાતચીત પણ અભિમાનની કરતો. રામી ઝાડ નીચે બેઠી હતી રહી. પ્રેમચંદ ત્યાંથી અકકડપણે ચાલ્યો ગયો. તેના સામું તેણે જોયું પણ નહીં.

રામીએ તેની પાસે જઈને તેના હાથમાં પાંચ ફૂળોઆની નોટ મૂકી દીધી. પ્રેમચંદ સ્તિભત કરી, તે લઈ ચાલતો થયો. રામીનું હૃદય એથી પ્રસન્ન થયું. પ્રેમચંદના અભિ-માનથી એને સગીર કોષ ઉપભોગ નહીં; અથવા તો એણે જરીકે ચાલકાટ ક્યો નહીં.

સમયદેવની કૃપ યાદુ રહી. રામીનાં માળાપ ગજરી ગયાં. રામી એકલી પડી. પણ એણે કોષની સાથે સજ કયું નહીં. એનો આશ્ચર્યદેવ પ્રેમચંદ હતો. પોતાનો સર્વ પ્રેમ તે પ્રેમચંદને અર્પણ કરી ચૂકી હતી.

એક દિન પ્રેમચંદને ત્યાં ધામધૂમ થઈ. રામીએ એનું કારણ જાણ્યું. પ્રેમચંદનું સજ થઈ ગયું તેની એ ધામધૂમ હતી.

એના જીવનમાં બન્ય કોષ પુરુષ આવ્યો નહીં. એની ઝુંપડીથી કેટલેક દૂર એક તળાવ હતું. તેની પાળ પર બેઠીને તે બેસતી. એક કુતરો એણે પાલ્યો હતો. દરદેશ એ કુતરો એની સાથે રહેતો. તળાવ પર એકલી બેસી રહેતી. રામીને ધણી વખત વિચાર આવતા, ‘ આ તળાવમાં પડીને કુળી મરે ? ’

દિવસો વીત્યા, વર્ષો વીત્યા, એક વાર ખરેખર રામીએ તળાવમાં કુબ્જી મારી, પણ કોષક મૂળે એને બચાવી. એને દવા વેચનાર પ્રેમચંદના મકાનમાં જ એ મૂળે દવા માટે લઈ ગયો. પ્રેમચંદે એની દવા કરી પણ બધારે રામી શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તે બોલ્યો, “ તું ગાંડી છે ને ? આંખો ખુલ્લી રાખીને ચાલતા શું થતું હતું ? ”

પ્રેમચંદે આવા કોષપણું કહેલાં વેણ પણ રામીના હૃદયમાં બહુ રાહત થપ થઈ

પડ્યાં. એના પ્રેમીનું સહેજ દર્શન, એના પ્રેમીને 'સાહે' તેવાં પશુ બોલ, એને ઠંડક આપનાર બાબતો હતી.

પંચાતન વર્ષ સુધી આ કુવારી રહેલી રામી ત્રણ મહિના ઉપર માંહી પડી. ત્યારે મને બોલાવીને તેણે બધી વાત કહેતાં ઉમેર્યું, "ઝાકટર સાહેબ, મેં મારી આખી ઉમરમાં કોઈ પણ ખીન્ન પુરુષ તરફ નજર પાડી નથી. મારો પ્રેમ મેં પ્રેમચંદને અર્પણ કરી દીધો છે. એને મારે કું કાંઈક આપતી 'ગાઉ' છે. મહેરબાની કરીને તમે તેને તે આપી આવજો. ટાઢ તડકા વેદીને, એક વખત બૂખી રહીને ફાંટાંતુટાં કપડાં પહેરીને અને જિંદગીમાં ગુજરાન માટે અનેક તકલીફો વેદીને પણ મેં પ્રેમચંદ માટે થોડાક રૂપિયા અચાલ્યા છે."

ઝાકટર દીનબંધુએ પોતાના શ્રોતાવંદને કહ્યું, "રામીએ મને નાણાંની એક ગાંસડી આપી. એમના રૂપિયા મેં ગણ્યા તો ૨૩૨૭ રૂ. થયા. એ રૂપિયા મને સોંપીને એનો આત્મા છોડી ગયો. એના અવસાન પછી એના રૂપિયામાંથી મેં એના અંતિમ સંસ્કારમાં ૨૭ રૂપિયા ખર્ચ્યા અને બાકીની રકમ 'લઈને કું' પ્રેમચંદને ત્યાં ગયો.

મેં જોયું કે, પ્રેમચંદ તેની પત્ની સાથે, બોજન પછી, ગર્યા હાકતો બેઠો હતો. પતિ-પત્ની ધાનડોમાં જેવાં અને બેપરવાહ હતાં. અભિમાન તો બંનેમાં હતું જ. મને તેમણે પુરશી પર બેસાડ્યો અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું.

મેં બિચારી રામી ગજરાવાળીની દુઃખ કહાણી એમને કહી. મારું માનવું હતું કે, તે સાંભળીને બંનેની આંખ આંસુભરી થશે. પણ પ્રેમચંદે જ્યાં એમ જાણ્યું કે, એ બિખારણુ કુલ વેચવારી પોતાના ઉપર પ્રેમ કરતી હતી ત્યાં તો તે ગુસ્સે થઈ ગયો. જાણે

પોતાની પ્રતિષ્ઠા એ બાંધે ધુળમાં મેળવી દીધી હોય તેમ તે યદાતદા બોલવા લાગ્યો. એની પત્નીનો મિલન તો એકસોદશ ડીઝી ઉપર જઈ પહોંચ્યો. નરકારાં અને ભંવાં ચઢવીને તે કહેવા લાગી, "એ બીખારણુની આટલી બધી હિંમત ! મારો પતિ જેવાં પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ સામે નજર કરવાની તેની કૃષ્ટતા !"

પ્રેમચંદ એની પત્નીનાં ક્રોધ પછી વધુ ઉત્તેજિત થઈને પુરશીમાંથી ઉઠ્યો અને બોલ્યો, "ઝાકટર સાહેબ, બે મને અગાઉથી એના આ વિચિત્ર અચાલરી અપર હોત. તો કું એને પોલિસને 'હવાસે કરાવી દેત' અને નન્મજારની કેદની સજા કરાવત ! કોઈ સજાન માધુસ માટે આવી આવી એકઠી અને નહીં માનવાભેગ વાતો કરનાર દિવાની જ હોઈ શકે."

૧. દીનબંધુએ પોતાના શ્રોતાવગને કહ્યું, "કું તો ખૂબ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. એક બિચારી લત્તીભેળી ગરીબ કંપા જીવન-બર જેની આદનાની લાવના પોતાનાં દિલમાં સમાવીને, કાંઈની આગળ અથવા તે તેની પોતાની આગળ પણ એ પ્રેમ દિવે એક હરફે પણ હોઈ બહાર નહીં કાઢીને જીવનચાના પૂરી કરી ગઈ; તેના મોટેભે આંસુ પણ આ અભિમાની ધનવાન ન કાઢે ? ! 'ધડીબર આ વિચારોથી મારા દિલમાં દુઃખની છાયા છવાઈ ગઈ. પણ આખરે 'સંયમ' ધારણ કરીને મેં કહ્યું, "ગરતી વખતે રામી મને ૨૩૦૦ રૂપિયા આપી ગઈ છે. તેણે તે અપરને આપના કહ્યા છે. એના જીવનની ધટના આપને અપ્રિય લાગે છે તો હવે એ રકમ આપ મારી પાસેથી લીધા બાદ ગરીબોને આપી દેશો, એવી આશા રાખું છું." મારી આ વાત સાંભળીને એ બંને જણ ચકિત થઈ ગયાં. મેં તમામ રૂપિયા તેઓને સોંપી

દીધા. પ્રેમચંદે રૂપીઆના દગલા તરફ કંઈ વાર સુધી જોઈ રહ્યા બાદ એની પાંતી તરફ પ્રશ્નસૂચક મુખપ્રકારથી જોઈ રહ્યો.

એની પાંતી ખોલી, 'એ ગરીબ બાપની અંતિમ ઇચ્છા પૂરી કરવી એજ અમારું કર્તવ્ય છે, પણ એ કેવી રીતે વાપરવા એ વિશે શું તે કંઈ કહી શકાય છે ?'

પ્રેમચંદે અને કહ્યું, 'ઝકટર સાહેબ, આ રકમ લખને એમે. અમારા બાળકોને ભણાવવાના કામમાં ખર્ચાશું.'

મેં કહ્યું, 'આપને ચાહે તેવા ઉપયોગમાં તે લઈ શકો છો. મને તો તે આપને આપવા માટે જ સોંપાયા હતા.'

તે બોલ્યો, 'બસ, બસ. ત્યારે તો હવે આ બાબતમાં વધારે ચર્ચા કરવી નહીં છે.' રૂપીઆ તેણે ગણી દીધા અને પોતાની તિન્નેરીમાં મૂકી દીધા. હું તે પેંછી તેઓની પાસેથી વિદાય થયો. બીજાં દિવસે રહવારે પ્રેમચંદે મારી પાસે આવ્યો અને બોલ્યો, 'એ બાપ પાસે એક ગાડી હતી અને એક બળદ હતો, ખરું કે ? તમને એ બે કંઈ કામ લાગવાનો છે ?' મેં જવાબ દીધો, 'ના.

આપ તે ખુશીથી લઈ શકો છો.' એને હું રામીને ખુંપે લઈ ગયો. ત્યાંથી બળદ અને ગાડી તેને સોંપ્યાં. પણ બળદ થુકી હતો તે જોઈને તેણે કહ્યું, 'મને એની જરૂર નથી.' મેં બાપનો કુતરો તેને દેખાડીને પૂછ્યું, 'એને લઈ જશો ?' કુતરો લેવાની પણ તેણે ના પાડી.

ઝકટર દીનબંધુએ પોતાના શ્રોતા વર્ગને કહ્યું, "પ્રેમચંદે એ ગાડીનો ઉપયોગ પોતાના માટે કરી રહ્યો છે. રામીના રૂપીઆમાંથી એણે રહેવાના પાંચ શેર ખરીદ્યા છે, મારા આખા ચે જીવનમાં આવી આશ્વર્જનક ઘટના મેં એકે જોઈ જાણી નથી.' સાચો પ્રેમ નિભાવે પ્રેમદા' એવું કોષ્ટક કવિએ ગાયું છે. એ શું ખરું હશે ?"

ઝકટરના પ્રશ્નનો જવાબ ત્યાં પ્રસારેલી ચૂપડીદીમાં મળ્યો. એકેએક જણ ગંભીર બની ગયું હતું.

એકેએક સાંભળનારની આંખ આંસુભીની બની ગઈ હતી.*

* ગાદદ મેંપાસાની એક કથાનું રૂપાંતર.

સૌ, લક્ષ્મીબાઈ પ્રાંગણ હરિયાણી હરિકાંઈ ઇનામી નિખંધ

"ઓઓનાં વિકાસમાં નડતા કાવદાનાં બંધનો" એ વિષય પર જે કોઈ સ્ત્રીપુરુષ નિખંધ લખી મોકલશે તેમાંથી ઉત્તમ નિખંધ જેમનો પરીક્ષક પસંદ કરશે તેમને રૂ. ૫૦૦નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

સરતો—(૧) નિખંધ આશરે બારસો લીટીનો હોવો જોઈએ.

(૨) તે જાપવાળે લક્ષ્મી સોસાઇટીને સ્વાધીન રહેશે

(૩) પરીક્ષકનો અભિપ્રાય છેવટનો ગણાશે.

અમદાવાદ

પો. બો. નં. ૨૩

તા. ૧૫-૮-૧૯૩૮

લી.

વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ

ઓન. સેક્રેટરી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી

તા. રૂ. તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૮ સુધીમાં સદરજુ નિખંધ મળી જવો જોઈએ, તે મુદત પછી મોકલેલા નિખંધો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

ગર્વ છાજતો નથી

(કુંજસહી રે.....એ લય)

- કૃષ્ણને ચ્યારી રાધાજી રાણી,
માનીતિ ગાપીએમાં જાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૧
- પૂર્ણિમા શર્વરી રૂપેરી ચાંદની,
જુદાવને રાસ ગહાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૨
- થાકીને વળતાં પાછાં ઘર ભણી,
બોલ્યાં એ રાધિકા રાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૩
- થાક્યા છે ચણે ગહાલા સ્વામિજી,
નવ શકાતું હવે ચાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૪
- હરખાયા ગહાલીની વાણી એ સૂણી,
આંધે બેસાડી એ નારી જીરે.—કૃષ્ણ ૫
- છસકાણી ગર્વે રાધાજી ઘેલી,
ગણાધ સર્વમાં માની જીરે.—કૃષ્ણ ૬
- પ્રભુએ જાણ્યું રાધા અભિમાની,
ગર્વને દેવો હવે રાખી જીરે.—કૃષ્ણ ૭
- વડ વિશાળ વાટે ઘરા છે ઘાડી,
આંચો વડવાધ એને લાંબી જીરે.—કૃષ્ણ ૮
- વધા સ્વામિનીને મીઠી એ વાણી,
ખલો દુઃખે મારો શાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૯
- વિસામો લઈ દયો વડવાધ સાહી,
રહેતાં પ્રભુ ગયા ભાગી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૦
- જૂમરાણુ કરે છે રાગડો તાણી,
મરકરી ગાપીએ ભાખી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૧
- અલી તું રાધા સહુમાં માની,
ગહાલે ભલી ! લટકાવી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૨
- હરતા હરતા યદુનંદને આવી,
રાધાને હેતે છાડાવી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૩
- બોલ્યા પ્રભુજી રાધા બો ! ગહાલી,
ગર્વ કરો કાં ! ખાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૪
- દશાનન રોળાણો પળમાં બો ! ગાંડી,
ગર્વ ન છાજે શાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૫

એક વિચિત્ર સંવાદ

સ્થાનક : શ્રી હોટાલાલ માનસિંજ કામદાર બી. એ.

પુરુષ : વારુ, તું સમાજવાદી હો. તે શોપનહોરનો ઓ પરનો આ નિબંધ વાંચ્યો છે ? તે નિબંધમાં ધણું કહે છે. “ સ્ત્રીઓ આખી હાંડગી સુધી મોટા બાળકો જ રહે છે. બાલ દેખાવને ખરી વસ્તુ માનીને તે વર્તમાનકાળને વગળી રહે છે. ઉપયોગી વસ્તુઓ કરતાં તે નકામી વસ્તુને પસંદ કરે છે. સ્ત્રીના સ્વભાવનો મુખ્ય દોષ એ છે કે તેનામાં ન્યાયની ભાવના નથી. તેનામાં સ્વભાવજન્ય હુઆઈ હોય છે અને ખોટું ખોસવાનું વલણ હોય છે. વિગેરે વિગેરે. ” હું કંદાળી જાઉં તેટલું તેણે લખ્યું છે. તું શોપનહોરને પ્રેમમાં અથવા સ્નેહમાં નિરાશ થયેલ મનુષ્યના બદમાશ તરીકે નકામો ગણી શકીશ નહિ. તે વીસમી સદીનો પ્રખર વિચારક હતો.

સ્ત્રી : મેં તેના પુસ્તકો વાંચ્યા નથી, તેમજ તે વાંચવાની મને ઇચ્છા નથી. હું સ્ત્રી હોઉં તેમ મને લાગતું નથી. મને સ્ત્રીના વિચાર જ આવતા નથી. હું સમાજવાદી છું અને તેથી સ્ત્રી પુરુષમાં હું કંઈ તફાવત જોતી નથી. બન્ને મનુષ્ય પ્રાણી તરીકે સરખા જ છે.

પુરુષ : તે રીતે તો તું પુરુષ અને પશુ વચ્ચે પણ કંઈ તફાવત ગણીશ નહિ કેમકે બન્ને પ્રાણીઓ છે. તેમજ તું રચાવર તથા જંગમ વચ્ચે પણ કંઈ તફાવત ગણીશ નહિ કેમકે બન્ને પદાર્થ છે. પણ વસ્તુસ્થિતિ જોતાં આપણે જાતિભેદનો તફાવત ગણીશો જોઈએ. બન્ને જાતિઓ બહુ વિભિન્ન નથી. તેમની વચ્ચેનો તફાવત પૂરક છે. પણ જતાં તફાવત તો છે જ અને તે છુપાવી શકાય તેમ નથી.

સ્ત્રી : કદાચ ખીજ સ્ત્રીઓને તે તફાવત લાગતો હશે પરંતુ મને ચોતાને તો તે તફાવત લાગતો નથી. હું પુરુષોની સાથે ખૂબ છુટથી વર્તી શકું છું અને તેમની રમતગમતમાં ભાગ લઉં છું. પુરુષોની માફક જ હું વાંચું છું, લખું છું તથા વિચાર કરું છું. અરે તમારા પુરુષોના કેટલાક આનંદ પ્રમોદ અથવા કુછદોમાં પણ ભાગ લઉં છું. હું તમારી માફક જ સીંગાર તથા દારૂ પીઉં છું અને વાહુપુદ કરી શકું છું.

પુરુષ : જ્યારે તું અત્યારની કેટલીક આધુનિક બાબતોની જાતિદીન છો. જાતિદીન પુરુષની તું સરસ સાથીદાર થશે. પુરુષ તારી અજો જોઈ શકે, તારી પાસે ખેસી શકે અને તારા વાળ સાથે રમત પણ કરી શકે. ઉદરને પકડવા બિલાડી જેમ તરાપ મારે છે તેવો ભય પુરુષને રહેશે નહિ. તારી રીતભાતમાં નિષ્કપટતા છે અને તારી આંખમાં સખ્તાઈ છે તેથી મને નિરાશ છે. હું ‘ધાર્’ છું કે શોપનહોરનું ગાંભીર્ય ઉપરચોટિયું હતું અથવા તો તેના સમયમાં તારા જેવી પૌરુષ કુમારીનું અસ્તિત્વ નહોતું. જીવનમાં વિક્રિયા થયા જ કરે છે અને તું તારી જાતિમાં વિચિત્ર વિક્રિયા છો. મને માફ કરજો પણ મારે તને કહેવું જોઈએ કે તું આનંદલતા છો પણ આકર્ષક નથી. તારા વાળ, તારા કપડાં, તારી રીત-ભાત, તારા ચહેરાનો દેખાવ-અર્ધ-જો. મને તારા પ્રતિ પ્રેમ થાય પરંતુ તારામાં હુબ્બ થવા માટે ચત્ત કરવો જોઈએ. સાંજે કરવાની વાતચિત માટે તું સારી સાથી થઈ શકે પરંતુ શુદ્ધિથી થવા માટે-તેવા કોઈ વર્ગના અસ્તિત્વની તને ખબર છે કે કેમ તેનું જ મને આશ્ચર્ય થાય છે.

સ્ત્રી : હું જાણું છું કે તેવો વર્ગ અસ્તિત્વ ધરાવે છે પણ તેમાં દાખલ થવાની હાથકાત મેળવવા હું યત્ન કરતી નથી. હું ધારું છું કે તે વર્ગ બાવા આદમના વખતથી આશીઆ આવે છે. વારસા તથા દેવની તે બેટ છે. તે વર્ગની અત્યારે પુનર્ચના થવાની તૈયારીમાં છે અને જ્યારે તેની નવેસરથી પુનર્ચના થશે ત્યારે તેમાં તમને તમારી મોઢક જુમ્મખોલી તથા ચીઢીઆ સ્વભાવની ગૃહિણી મળશે નહિ. તે વર્ગનું અસ્તિત્વ જોઈશું સત્વર નહિ. થશે તેટલી સત્વર બંને જાતિઓ એકબીજાની વધારે તજદીક આવશે છેવટે તે લગભગ અરખી થઈ જશે. ત્યારે હું લગ્ન કરીશ.

પુરુષ : જેમ દિંદીઓ અંગ્રેજો પાસે ગૌણપંચિ અનુભવે છે તેમ તું પણ અનુભવતી જાગે છે. જ્યાં સુધી આખી જાતિ તારા રંગને ન પહેચે એટલે કે જાતિહીન ન બને ત્યાં સુધી સ્ત્રી એટલી હલકી છે કે લગ્ન ન કરી શકે તેમ તું શા ઉપરથી ધારે છે ?

સ્ત્રી : મને લાગે છે કે સ્ત્રી નહિ પણ પુરુષ તે અધિ-અનુભવી રહેલ છે. બાળક તરોંકે પુરુષ એટલો અસહાય તથા સ્ત્રી પર એટલો આધાર રાખતો થઈ ગયો છે કે જ્યારે તે મોટો થયો ત્યારે સ્ત્રી પર હુમલો કરીને તથા તેને લતારી પાડીને તેને હલકા તેણે સાબીત કર્યો. તમે પુરુષો હઠીલા તથા રોશી છો. અમારા કરતાં તમારામાં વધારે પશુત્વ છે.

પુરુષ : કદાચ સ્ત્રી કરતાં પુરુષમાં વધારે પશુત્વ હશે પણ તેથી તે એકો શરવીર કે સ્ત્રી વધારે સીધા થતી નથી. માતા તો પોતાના બધાં બાળકો-દીકરા અગર દીકરી-નું પોષણ તથા રક્ષણ કરે છે. તો પછી પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય નહીં કરાવવા પુત્રોએ એકલાએ જ શા માટે માતા પર હુમલો કરવો જોઈએ ? સાચો વાત તો એ છે કે દીકરા માતા કરતાં પિતાનો વધારે કરે છે, માતા પરનું પરબીન-

પણ પુત્રને ગમે છે, પિતા પરનું નહિ. હું તો એમ ઇચ્છું છું કે બાળકો માતાથી અંદરપર કરે છે તે કરતાં વધારે કરતાં થાય. પણ તું શા માટે લગ્ન નથી કરતી તે તો મને કહે.

સ્ત્રી : હું તો પત્નીને પરણવા માગું છું. મારા પર સત્તા ચલાવે તેવો પતિ મારે ન જોઈએ.

પુરુષ : તારે મારી જાતિમાંથી કે તારી જાતિમાંથી પત્ની જોઈએ છે ?

સ્ત્રી : તમારી જાતિમાંથી તો કાંઈ પણ રીતે નહિ, જો હું પુરુષ જાતિમાંથી પતિને પસંદ કરું, તો તે તેના પૂર્વજામીઓની માફક પત્ની પર ધણીપણું કરશે, મને મારી પોતાની-સ્ત્રી જાતિમાંથી પત્ની જોઈએ છે, જેના પર હું ધણીપણું કરી શકું. નહિતર હું લગ્ન જ નહિ કરું.

પુરુષ : ખટું સરસ. તે મહાન વિચાર છે. કદાચ આધુનિક સમયમાં પોતાની જાતિમાં વધારે આધાતીન વ્યક્તિ મળી શકે. જ્યારે પુરુષો પુરુષો સાથે તથા સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરશે તથા એક બીજા મૈત્રી માટે મળશે તે કીર્તિવંત કાળ મળાશે. પહેલાં પણ પોતાની કન્યામાંથી ઉઠીને હસશે કે તેનું જીવન નિરર્થક નહોતું. કારણ કે મનુષ્ય જાતિમાં સંપૂર્ણ સમાનતાને સમય આવી પહોંચ્યો હતો. ઇશ્વરનો પાક માન કે આપણે ફરીથી સમાન થઈશું અને જાતિ વચ્ચેના લગ્નની લાંબગડો મૂખાંધ કરેલી ગણવામાં આવશે, પણ તે તારી સખી શોધી કાઢી છે ? જ્યારે તું શોધી કાઢે ત્યારે મને જણાવશે કે તે સારી પત્ની છે. પછી હું પણ મારી જાતિમાં મારું લાગ્ય અનમાવીશ ને તને પરિણામ જણાવીશ. જ્યારે મનુષ્યો સુમધીઓર થતા અટકશે તથા સ્ત્રીઓ બોટ રસ્તે જતાં અટકશે તે નૂતન યુગ માટે ચાલો આપણે કાર્ય કરીએ. ચાલો ત્યારે તારી શોધ-ખોળની શરૂઆત કર *

રૂપાળી

લેખક :
તેનો દુઃખી પિતા—કામળ

હા કરીએને કસાઈખાને વેચનાર નરાધમો !
આજે જ બધ કરો તમારી એ અમાનુષી
પ્રવૃત્તિને. તમારી એ જરૂરોથી ચિત્તવૃત્તિનો
નિમગ્ન કરો, અને ફગાવી દો કુસાંભિમાનના
મિથ્યા મોહબંધનોને. કેટલાંએ નિર્દોષ પશુઓ
મારા જેવા નરાધમોના હાથે યજ્ઞનો બલિ યજ
હોમાયાં હશે ? કાણુ કહી શકશે ? અંધ
સમાજને તો એની કશી જ પડી નથી. મારા
એક જીવના દુકડાના દુખદ જીવન દત્તિદાસથી
જો તારા અંધનેત્રોને પકાયાના કિરણો રપશી
શકે તો હે સમાજ ! મારો આ પ્રયત્ન સફળ
માનીય.

ખારીઆ રોટના બાણપુરા ગામમાં એક
દિવસ આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. અમારાં
કુટુંબમાં કંસારનાં આંધણ મૂકાયાં ગોળ
વહેંચી આડોરી પાડોશીને પણ અમારા
આનંદનાં બાગીદાર બનાવ્યાં. એ હતો મારી
એકની એક, આંખની કીડી સમી વહાલી પુત્રી
રૂપાળીના જન્મનો દિવસ. તેના જન્મથી
સંબંધીઓમાં આનંદ અને આશા જન્મ્યાં.

હા ! ક્યાં માનવીની પામરતા અને ક્યાં
જગસ્રષ્ટાનું અસલ નિયમન ! તેના ભાવીને
બેટલા મારી એકની, એક લાડકવાયો દીન
પ્રતિદીન મોટી યવા લાગી. માતાપિતાના
વાત્સલ્યથી અત્યંત સુખ પામતી તે શરીરનાં
અન્ય બાજુઓ સાથે રમતી અને વખત ચૂકા
નિશાળે જતી. જેનો નાશ નજીક છે એની
દોષકલ્પોતિ અત્યંત પ્રકાશ આપી ચાલી જાય
છે. મારી પુત્રીની જીવનજ્યોત પણ અત્યંત
પ્રકાશ પામવા લાગી કારણ કે એનો લય
પણ નજીક જ હતો, જે મેં પાછળથી
અનુભવ્યું.

રૂપાળી એકની એક હોવાથી બધાં જ
લાડમાં અને એને ઉછેરી. રૂપાળી રહે તો
અમારું હૃદય કપાઈ જતું. રૂપાળી હસે તો
અમારા હૃદયમાં આનંદનાં પૂર ઉભરાતાં. એ
નિશાળે જતી ત્યાં સુધી અમારું ધર નિબ્રાણુ
લાગતું. એ ઘેર આવતી કે જાણે ધરમાં
પ્રાણીનો સંચાર થયો હોય તેમ સજીવ
બની જતું.

સમય સમયનું કામ કર્યું જાય છે.
દિવસનો પ્રકાશ, પછી રાત્રીનાં અંધારાં ઉતરે
છે, અને વળી પાછો દિવસ. એ પ્રમાણે
મદિનાઓ અને વર્ષો વિતાયાં, અને રૂપાળીએ
શુભ્રશતી સાંતમા ધોરણની પરિક્ષામાં ઉત્તીર્ણ
થઈ પહેલો નંબર મેળવ્યો. રૂપાળી આ વખતે
ચૌદમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી; અને
હું—તેના પિતા—માટે તે ચિંતામાં જલ્દિકારી
થઈ પડી હતી.

હું એકાદ વર્ગનો ઇન્સાન હોવાથી અમારી
ચાંતિમાં સહેજે હોય છે તેમ કુસાંભિમાનની
ઇન્દ્રિયજમાં હું ફસાયો. મારી રૂપાળી ઉંમર
લાંબક યવાથી તેનાં વેનીશાળ હિંદુપૂર રોટના
તાત્રાના એક નાના જાગીરદારના પુત્ર સાથે
નડકી કર્યાં. અભ્યાસ છોડાવી શુભ્ર મુહુર્તે
તેનાં લગ્ન ઉજવાયાં; અને હમણાં જ મેં
અનુભવ્યું કે હંસણીને વાયસટંદમાં પદધીન
મૂકી મેં પિતૃધર્મ અદા કર્યો. ચાંતિની રૂઢી
પ્રમાણે મેં અદોસો રૂપેયા પૈસણુ આપી.

હિંદુ સમાજમાં લગ્નનો આનંદ લગ્નના
દિવસે જ જાણે છે. સાસરીમાં પણ મૂકતાં જ
નવોદાને ચતા અનુભવો હાથ ! જો મારી
વહાલસોઈ પુત્રી જીવતી હત તો આજે હું
સર્વજનપ્રીય જ્ઞાતાં તેની પાસેથી મેળવી

સમાજને જાહેર કરત. કિંતુ અકસોસ ! હાંખા વિથેજે હું એના મૃતદેહને જ નિદાળી શકયો છું.

જ્યારથી મારી પુત્રીએ સાસરામાં પગ મૂક્યો ત્યારથી જ સાસુમાએ સરાતો કોણેક ચલાવ્યો. વાત વાતમાં લહે, બિચારસ શબ્દો ઘોઘી ધમકાવે, અને પુત્રને ઉરકેરી તેની પાસે તાડન કરાવે. આ પ્રમાણે લાડમાં ઉછેરેલી મારી પુત્રી અત્યંત દુઃખી થવા લાગી. વારંવાર પત્રદ્વારા તે પોતાનાં દુઃખો મને જણાવતી કિંતુ કુલાભિમાનનો નશો પીધેલો હોવાથી હું તેના પત્રોની અવગણના કરતો અને પ્રત્યુત્તરમાં બધુંએ સહન કરવા સિખામણ આપતો.

અરેરે ! આવા કુલાભિમાનના ઝાકળ ખેંદુએને મોતી સમજી લેવા અમારી મારીઆ ક્ષત્રીય કોમ કર્યાં સુધી મૂર્ખ રહેશે ? વગેરે અવગણના અને પ્રત્યુત્તરમાં લાગણી-હીનને છાજે એવું વર્તન જોષ નિરાશ બની મારી દુઃખી પુત્રીએ લખવું બંધ કયું અને પ્રારબ્ધ રૂપી શપ્તતાન જ્યાં દસડી લઈ નય નાં જવા લાગ્યાર બની ગઈ.

કુળને હુમલો કહેવડાવવા ખરેખર હું પુત્રીનો મોગ છતી આંખે અધિજા બની આવી રહ્યો, હું માગતો મુખી અને પૈસેટકે મુખી છું, તેમજ મારી તથા મારા પિતાશ્રીની ખ્યાતિ એમરે ફેલાયેલી છે, સાતિમાં પણ અમારૂં અકર્યાન છે. મારું નામ કાલક અને મારા પિતાશ્રીનું નામ ધેમાલાક છે.

પૈકણ મળવાના લોભથી રૂપાળીન્યા સસરાએ પુત્રને ફરીથી પરજાવવા વિચાર કર્યો કિંતુ સાતિમાં અમારી લાગવગ ભારે હોવાથી મારી પુત્રીને શોકચતુર સાલ ધાલી દુખી કરવા પ્રાપ્ત્યે હિંમત કરી નહિ.

સંવત ૧૯૯૩ ના વૈશાખ માસની એક ઠાળ રાત્રિએ મારી પુલકુલીને યમસદન પહોંચાડવાનું કાવતુ રચાયું. હાથ ! દ્રવ્યલોભ થું

નથી કરતો ? મારી પુત્રીને તેના પતિએ બળાતકારથી પકડી મેંએ કપડાનો કુચો માર્યો અને બૂમ ન પાડી શકે તેવી નિરસદાય બનાવી. તેનો સંમરો, અને જે પતિને તે પરમેશ્વર માનતી તે બંને યમદૂતો જેવા વિકરાળ અને નિર્દય બની તેના ઉપર ચઢી બેઠા અને મણુ દઢાવી ઝુંગળાવી મારી નાખી. હાથ ! છપવા માટે તેણે કેવાં તરફંડીયાં માર્યાં હશે ! અને તેના આત્માએ મારા, અને તેની રૂકિ માતા ઉપર કેવા શ્રાપ વરસાવ્યા હશે ! એ મૃત્યુસમય હું કષ્પનામાં ઉતારું છું ત્યારે હૃદય બાંધીને બૂકા થઈ. જમ છે. અરેરે ! તેને કેટલું દુખ થયું હશે.

રૂપાળીના મૃતદેહને ઉપાડીને રાત્રીના ધોર અંધકરમાં એ માનવ રાક્ષસો પોતાનું અમાનુષીય કર્તવ્ય છૂપાવવા આદ્યા, ગામથી બે માઈલ દૂર એક પવિત્ર કૂપને મોઝારો બનાવવા તે નિશાચરો આવી પહોંચ્યા; અને આનંદોત્સવ ઉજવવા મદિરાપાન કરવા માટે એક મકાંબના ખેતરમાં આવી બેઠા.

પાપના લાડને ફૂટવા પશ્ચર તેમાં પ્રથમથી જ હિંદ્ર નિર્માણ કરી મૂકે છે અને તે બરાતાં વેંત જ ફૂટી જાય છે.

બન્યું પણ તેમજ. છૂટી ગયેલા બળ. દની શોધમાં નિકળેલો એક એકુત તેમની નજીક આવતાં કંઈક કાચંકરતાનો આભાસ થવાથી મકાંબના છોડમાં સંતાતો બેઠો અને બન્યું તે અથ ઇતિ બેયું તથા સાંભળ્યું,

મદિરાથી મસ્ત બન્યા પછી તે નર પિશાચોએ રૂપાળીના સબને પતથર સાથે બાંધી ફૂવામાં ફેંકયું, અને કરાવેલા મજુરો વડે ફૂવા એક જ રાત્રિમાં પુરાવી દીધો. નરાધમ જગીરદારોએ મજુરોને તેમણે રાક્ષસી જોખમમાં આપેલા સાથ માટે જગીનનો વેરો માફ કરવાનું વચન આપ્યું હતું.

આવા નરાધમો પાસેથી જગીરો જત

પ્રકાશ કૃત પૂર્ણિમાનું એક ચિત્રાત્મક દશ્ય.

“ હમ સહી પાપી હૈ.”

‘ જોશી બન કે બન બન હું હું’

‘ કોઈ ડગર બતાવ.....’

જ્યનનો કોઈ તીવ્ર વેદનાને આકાર અર્પતા માઠ સગની છાયામાં સૂર રેલાવા.

કંઠમાંનું સંગીત હૃદયમાં ઉતરી ગયું હતું એટલે ત્યારે હૃદયમાંથી જીમિં ઉડે ત્યારે જ, સાઓર માઈ ચકતા, હૃદયના ચકતન જીંઝાણમાંથી જન્મતી જીમિંઓ ક્યારેક પૂરંજીવનની કેટલીક વાતોને ગીત નેડે બહાર ખેંચી લાવતી, નજાણાની કેરમ એકજ હાલે એક સ્ત્રીની જીંદગીને કેવી વિષમ કમ મૂકી હતી તેના પડથો એ વાતોમાંથી પડતો, તેના મજાસા નેડે સાઓજી મૂજી ઉઠતા, અને પથાતાપરે અગ્નિ તેમને પહે પહે બાળ્યા કરતો, તેથી જ તો તેઓ જોશી બની ‘રામ’ને દૂંદતા નીકળ્યા હતા પોતાથી ચચેલી એક બચંકર બૂલની તેમને આડી માંમવી હતી, તેમણે કોદરાયું:

‘ કોઈ ડગર બતાવ.....’ અને એનો પડથો પડથો હોય તેમ દરથી તેમના લેવા જ એ પંથ બૂલેલાનો સૂર અંબજાગો: ‘ બાલમ મોર, કિત મહે બાવરી બતાવ, ’

શબ્દે શબ્દે દઈ હતું: બાવરો બનાવીને 'પ્રીતમ' કર્યાં હર ચાલી ગયાનું; શબ્દે શબ્દે નિરાશા હતી: શાસ્ત્રી શાંતી જાતી જાણ કર્યાં 'પ્રીતમ' હાલ ન આવ્યાની, શબ્દે શબ્દે મહાકાવ્ય હતું: 'મહેશી પ્રીતમ' પાછળ ઘેલી બનતી અભિસારીકાનું.

આશાવીશ્યાના છેલા એક જ તાર ઉપર તેણે સૂર છોડ્યો:

'કિત ગયે બાવરો બનાવ.....'

'પ્રીતમે' પ્રિયતમાના આ શબ્દો સાંભળ્યા હોત તો સાત સાત સાગર પાર કરી તે પાછો દોડ્યો. શબ્દ: દરો કદિ વિખૂટા ન પડવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે.

શાસ્ત્રીજીએ મંદિરના તોર્તાજ દરવાજાની કેશજારીમાંથી બહાર બેઠું. મંદિરના નિશાળ પગથાર ઉપર એક સ્ત્રીના દેહ જાણે ઢોળાઈ ગયો હતો. તેમણે બહાર આવી પૂછ્યું:

'બેટી, તું કોન હો ?'

તે સ્ત્રીએ માથું ઊંચું કર્યું. તેની અગ્નિમાંથી દઈ ટપકતું હતું. તેના ગહેરા ઉપર દુઃખની કારમી પીટીએ વંચાતી હતી.

'આકૃત કી મારી એક દુઃખીપારી હતું! રાતભર મંદિરને રહેનેકી જીક માંગતી હતું.'

શાસ્ત્રીજીનું હૈયું અત્રકપાથી દ્રવી રહ્યું. બે દહમ નીચે આવી, વાતસલ્યભરપૂર વાણીમાં તેમણે કહ્યું:

'ભીખ કર્યો, બેટી! કી રામજ દરબાર દે, જીએ આપ તબ તક રહો, ભકિત જાવસે ભગવાનજી સુખમાન કરો—શક્તી બસ છે, આઓ બેટી.....'

શાસ્ત્રીજીએ હાથ આપી તેને ઉભી કરી. પથ બે પગથિયાં ચડતાં જ તે અટકી ગઈ. તેણે સ્વભાવ જાળવેલ યજુ—સાથે જ બચાવું: સમાજને જાગરવેલીથી ચોડી દીધેલા કબંધને સાથે કરી રીતરીત થઈ તે બોલી:

'પર મેરે અંદર આનેસે મંદિર અપવિત્ર હોવા.'

શાસ્ત્રીજી વિસ્મિત ભાવે તેની ઘંઠાનું નિવારણ કરવા બોલ્યા:

'અરિ પગલી! ભગવાન શ્રી રામ તો સ્વર્ગ પતિતપાવન દે. હનકા રમરણ, નામ ઔર નાપ, પાપ ઔર ત્રપતાપ કા નાશ કરતા હૈ, આઓ.'

પરંતુ પતિતાનું હૈય કંઈવતુ હતું. જે કેવળ નિર્બેળ વૃત્તિથી આમંત્રણ આપે જાય તેને છેતરતાં જીવ કેમ આણે!

'પર આપ વદ તો પૂછીએ કી કોન હતું ?'

પોતાની પામર બનતે આટલું બધું મહત્તર મળતું બોધ, દુઃખી યાત્ર, શાસ્ત્રીજી બોલ્યા:

'પૂછનેવાલા મેં કોન ? અમરી બીલની કે ભેર ખાવે, મણિકા હો શુક પદાતે તાર લિખા, એસે પાવન પ્રણે પૂણધામમેં જાનેવાશે કો રોકને વાલા મેં કોન ?'

બોલી રહી શાસ્ત્રીજીએ ડોઝ જારીમાં પ્રવેશ કર્યો, હજુ તો એક પગ અંદર અને બીજાને બહાર છે ત્યાં તેમણે અવાજ સાંભળ્યો તે વડે અંદરનો પગ પાછો લાઇ લીધો.

સ્ત્રીના પગ જમીન ઉપર જડાઈ ગયા. અવનત મુખે, વેદના પૂર્ણ સ્વરે તે બોલી ઉઠી:

'મંબી એક મણિકા હતું મહારાજ.'

શાસ્ત્રીજી પગમાત્ર ચંબી ગયા. ધડી પહેલાં પૂર્વ જીવનનો જે વાતો તેમને બાજતી હતી તે પાલી યાદ આવી ગઈ—સાથે જ સ્ત્રીની નિષ્પાલસતાએ તેમને આકર્ષ્યા. અને તેમણે સમાજે રચેલાં વર્તુલો તોડી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો. ભગવાને પથ મણિકા ઉઢાર તો કર્યો છે.

'કોઈ દજા નહીં બેટી, ચક્તી આઓ.....'

અને પોતાની જુલોને જ પ્રાર્થનામાં રોવા કરતા ભાવિક બનતે ઉભેલું:

'દમ સબી પાપી દે.'

અને એ નીરવ રાત્રિની અંધારેરી દુઃખમાં, એક મણિકાને મંદિરપ્રવેશ કરાવી તેને ઉદારની પગદંડીએ દોરી જવું ૧૯૫૫ વિલીન થયું.

શ્રીઓતો પરિત્યાગ આપણા સમાજમાં વિશેષ રૂપે ફેલાયેલો છે. પુરૂષ સમાજે સ્વેચ્છાનુસાર તેના અર્જીકાર અને અસ્વિકાર કરીને સિદ્ધ કયું છે કે, પોતાના સુખ માટેનું તે માત્ર એકે તુચ્છ માધન છે. અને તેનું સ્થાન પણ તેટલું જ છે. જરૂર સિવાયની અમુક્ય કે સાધારણ વસ્તુ જેમ તે ફેંકી દઈ શકે છે, તે રીતે સ્ત્રીના બંધનમાંથી છૂટા થતાં જ તે મુક્ત થઈ જાય છે. અને તેવા સ્ત્રીઓનીય વ્યવહારમાં તેને સ્ત્રીની છૂટા અનિચ્છા બાજુવાની આવરણકતા જણાતી જ નથી. સમાજે પણ પુરૂષની સ્વચ્છન્દતામાં કંઈ અયોગ્ય પરિણામ વિચાર્યું નથી.

આથી કેટલાક ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ પરિત્યાગો પર પ્રશંસાના ઓપ થતાવવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રીએ ગમે તેટલો ત્યાગ કર્યો હોય, ગમે તેટલું બલિદાન આપ્યું હોય છતાં પણ તે ત્યાગ કે બલિદાનથી પુરૂષ પોતાની પ્રણાલિકાથી વિચલિત કે વિસ્મિત થયો જ નથી.

તેના સ્વાર્થિ માનસને જો સ્ત્રી તરફથી જરી પણ અડચણ ખમવી પડી કે તુરત તે, તેના ચરિત્ર અને સતિત્વ પર હાજર હાજર કલંક લગાડવા તૈયાર થઈ જવાતો.

શુદ્ધ જગવાન પશોધરાનો પરિત્યાગ કરી ગયા, રાજ્યપાટ અને સુખ વૈભવ સાથે વઆબૂખણીની માફક જ તેમણે પોતાની અર્ધાંજનનો પણ ત્યાગ કર્યો, જગત આજે એમને બંને વખાણે અને અજાણ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ તે બ્યાજખી હશે છતાં પણ યશોધરાની દૃષ્ટિએ એક પતિ તરિકે; આ ત્યાગની તુલના કરવામાં આવે તો ? તે આ પરિત્યાગ દારણ છે. આ ત્યાગ ગમે તેટલો મહાન હોય છતાં પણ તેની સમસ્ત મહાનતા-પણ સ્ત્રીની

સ્થિતીને ઉન્નત ન કરી શકી. પશોધરા-ત્યક્તા બની ગૌરવહીન બની, અને તેના પુરૂષથી કે જેની દૃષ્ટિ પ્રાણીમાત્રને માટે સમાન હતી.

પતિપ્રાણી સીતાનો ત્યાગ તો આનાથી પણ કશું બધી શકારો. આ કૂર ત્યાગનું નૈતિક મદત્ત કાણ સહમજી શક્યું તે કહેવું કઠીણ છે, પરંતુ તેને સાધનરૂપ બનાવીને રામની પ્રશસ્તિ આનારાઓની કમી નથી રહી.

રામે પોતાના સુખદુઃખની સંગીનિઃ-ભાવી સંતાનના સુખ સ્વપ્નાં જોવામાં મગ્ન અને સ્વપ્ન સમક્ષ પરિત્યાગનું કાંઈ પણ કારણ બતાવ્યા સિવાય, તેને બાગકની માફક તરછોડી દાડી. સીતાદેવી જેવી સદગામિની, કાંઈ પણ પ્રકારે પોતાના પ્રજ્ઞપાલક પતિની કર્તવ્ય-પરાયણતા સ્કામે હઠે કરત, તેનું અનુમાન કરવું પણ વ્યર્થ છે. સંભવ છે કે તે સાધ્વિ બધી વાત બાજી-સ્કમજીને જ, નારી જીવનની અત્યંત કઠીણ પરિસ્થિતિમાં પણ સ્વામીની વિદાય ક્ષેતઃ જો પુરૂષે આ રીતે સ્ત્રીઓને પણ પરિત્યાગ કરવાની છૂટ આપી હોત, તો પરિણામ કંઈ અનોખું જ આવ્યું હોત.

આ બાબતમાં શકુંતલા અને દુષ્યંતને ઘણો પણ એટલો જ અનિચ્છનિય છે. જંગલમાં તેના પર મોઢી પડીતે, પછી સ્મૃતિપટમાંથી તેને વિસ્મૃત કરી દીધી. જો શકુંતલાના પ્રેમનું તેના સર્વસ્વાર્પણનું મદત્ત દુષ્યંતના હૃદયમાં ચિરંતર રહ્યું હોત તો શકુંતલાને તેની જ રાણીતે બરી સજામાં અપરિમિતાની માફક ન ઉણું રહેવું પડ્યું હોતઃ અને તેમ થયું હોત તો તે એક દારણતમ અપમાનમાંથી બચી ગઈ હોત; પરંતુ તેને તો સમાજને પોતાના પુત્રના પિતાનો પરિચય આપવાનો હતો. અપમાન

પામેલી; લાંબીતા શકુંતલાએ રાજસલામાં ન
ઓળખતોને અભિનય કરતા રાજા સમક્ષ
પતિત્વની યાચના કરતાં સ્ત્રીનું જે કંઈપણ
ચિત્ર અંકીત કયું છે તેની વ્યાખ્યા થઈ
શકે તેમ નથી. ગમે તેટલી વાર દુર્વાસાના
શાપની કથા સંભળાવવામાં આવે, ગમે તેટલી
વાર મુશને ખોષ નાખ્યાની દુર્ઘટના પર એક
પ્રદર્શિત કરવામાં આવે, છતાં પણ શકુંત-
લાના ત્યાગ પાછળ “ અણુભણુતા ” હતી,
તે વાત નહીં જ માની શકાય. જે સ્ત્રીને પણ
આવે ત્યાગ કરવાનો અધિકાર હોત તો
દુર્વાસાએ પતિ અને ભાવિ પુત્રના પિતાનું
નામ જ બૂકી જવાનો શાપ આપ્યો હોત.

જ્યારે આ પરિત્યાગના પરિણામ પર
નજર નાંખીએ છીએ ત્યારે સ્ત્રીની સ્થિતિ વધુ
પ્રમાણમાં દયાજનક લાગે છે. ત્યાગી તથાગત
ભણે યશોધરાના પતિના રૂપમાં નહીં આવ્યા
હોય અને રાદ્ધભને લઈ જવા માટે તેના પિતા
તરિકે તો જરૂર આવ્યા હતા, તેમ ન યકું
હોત તો યશોધરા-પરિત્યક્ત-પતિ આટલી
બધી ઉદારતાથી પુત્રનું દાન આપત જ
નહિ. જે પુત્રના સહવાસે જીવનનો ભાર વહન
કરવાનો તે પ્રપત્ન કરતી હતી, તેને સમ-
ર્પણ કરીને તેણે સૌભાગ્યશૂન્ય પતિ અને
અંકશૂન્ય માતા બની રહેવાનો અભિશાપ
સ્વિકાર કરી લીધો.

સીતાના માનત્વનું પણ આજ પરિણામ
આવ્યું, તેના લંકાનિવાસે ભણે તેને પતિ-
ગૃહમાં રહેવામાં બાધા નાંખી પરંતુ તે અપ-
વાદ તેનાં સંતાનોને સ્પર્શ ન કરી શક્યો તે
તેનું ઔભાગ્ય ગણે કે દુર્ભાગ્ય; પણ, દ્રષ્ટિ
રથાનમાં થડેલાં રત્નો સમાન યોગના પુત્રોને
રામે સ્વિકાર કરી લીધો છતાં ય માતાનું
અચળ તો મલીનનું મલીન જ રહ્યું.
સંભવિત છે કે તેનું હૃદયવિકૃત હૃદય આ

આઘાતને સહન કરવાને અસમર્થ બનવાથી
વિદીર્ધું બની ગયું. ચક્રવર્તી દુષ્યન્તે પણ
પાછળ વારસ ન રહેવાને કારણે જ નિર્ધારે
પતિ પાસે પુત્રની યાચના કરી, જેને ભરી
સલામાં તે પરત્વી કહીને લાંછિત કરી
ચૂક્યો હતો.

સ્ત્રી-જીવનનો આ વિજય છેવટે તો હાર
સમાન જ છે. જીવનની કઠીન યાત્રાના અંતમાં
પણ રોષ અવલંબન પણ તેને એવી વ્યકિનના
હાથમાં સોંપી દેવું પડે છે કે જેણે સાથે રહે-
વાનું વચન આપીને અંધાર ઘેરા પથે તેને
એકલી ઝટ્ટલી છોડી દીધી છે.

આ પુરાણ કથાઓને ભણે કલ્પિત માન-
વામાં આવે, પરંતુ તેમાં તકને રથાન જ
નથી કે, આ સ્ત્રીત્વનું અપમાનજનક પ્રતિ-
બીંબ છે. આવી કથાઓનું અસ્તિત્વ જ ન
હોત જો કોઈને કોઈ પ્રકાર-રૂપે નારી જીવ-
નનો પરિચય ન આપતી હોત. ભારતીય
નરી જીવનના અન્ય ક્ષેત્રોમાં જેટલી દયાને
પાત્ર છે તેથી અધિક પ્રકારે દામ્પત્ય જીવ-
નમાં છે. સમસ્ત ધાર્મિકતાને આધારે તેમજ
દેવો તથા મનુષ્યોની સાક્ષીમાં સ્વિકારાયેલાં
બંધન એટલાં સદૃશ છે કે સ્ત્રી તેના એક
ધારાને પણ પકડી નથી શકતી તે બંધન
પુરોના ધણે બંધાય છે અને તૂટે છે.
સ્ત્રીઓના લેકે સદૃશ્ય, સમસ્ત બલિદાન
અને આત્મનિવેદન માત્ર પુરોને અનુકુળ
રાખવા માટે છે, જેથી તે કોઈ વિપરીત
નિશ્ચય ન કરી શકે. કદાચ જો તેમ બને તો
પુરુષની ધમ્મજ; સમાજનાં બંધારણ અને
નૈતિકતાનું ઉલંઘન કરવા છતાં પણ નિન્દ-
નીય ગણાતી નથી. પરંતુ જો જો, યોગના
વ્યક્તિત્વને કોઈ પુરુષની ધમ્મજનાં પ્રતિબંધન-
માં નથી સમાવી દેતી-તેનું વ્યકિતત્વ જો એ
બંધનોથી નિરાણું રહે છે તો ખીણ કોઈ

પ્રતિબંધન તેને માટે નથી. જીવનની જે જટિલતાઓ સ્ત્રીઓને માટે આવશ્યક બની ગઈ છે. તેથી તેને પુરૂષના જીવનને સ્પર્શ કરવાનો પણ અધિકાર નથી. અને તેથીજ જીવનની જીવનમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે.

ચાલ અને સમાજ કંઈ કંઈ પરિસ્થિતિઓમાં સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવાની અનુમતિ આપે છે, તેની વિવેચનાથી કંઈ લાભ નથી. તેના બંધન પણ પુરૂષ માટે મુક્તિ સૂચક મણકા છે. પુરૂષ દરેક વિધિ નિયંત્રણનું ઉત્સાહ કરવા સ્વતંત્ર છે. જે આ બંધન કંઈ સામાજિક ન્યાય અથવા તે દંડ હોત અથવા તે તેનું કંઈ મહત્ત્વ હોત તે ધણી ઘટનાઓ અન્યથા રહી હોત, પરાપૂર્વથી આ પક્ષપાત-

નો દષ્ટિકોણ બદલવાનું કોઈએ ચોગ્ય માન્યું નથી અને તેથીજ સ્ત્રીની નાલાયકતા કરાવાય છે. પહેલા આધારો ને અન્યાયો સહન કરી દેવામાં સ્ત્રીઓએ જે મોટામાં મોટો અંપરાધ કર્યો છે તે અપરાધ તેમની અધોગતીના કારણરૂપ બન્યો છે. તેના દાંપત્ય જીવનના મૂળની અસ્થિરતા તેણે દીધેકાળ પથન જોઈજ નથી. પરંતુ એમ કહેવું ઈશ્વર જ સત્ય છે કે, તેણે પોતાની સહનશક્તિનો પરિચય આપવાના ઉત્સાહમાં તે તરફ જ્યાં આપવાનો વખતજ નથી મેળવ્યો. તેણે વિચાર્યું કે અસતોષ પ્રગટ કરવો તે દાર માનવા બરાબર છે. અને તે કારણેજ હજુ સુધી તેની અગ્નિપરિક્ષાનો અંત નથી આવ્યો.

[રૂપાળી : અનુસંધાન પૃ. ૧૬૫]

કરવામાં આવે તો ખરે જ ને તે સત્તાનો હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું.

આ નરપિશાચોને જેણે રાત્રિના ઘોર અંધકારમાં ફેરવી નાંખ્યાને ખેતરમાં જોયા હતાં તેણે મને મમાયાર ક્યાં, હું ત્યાં મૂકી અને કુલો મળાવી મારી બહારી પુત્રી, માઈ જીવન, મારી આશા, હુંકમાં માઈ સર્વસ્વ મેં બહાર કાઢ્યું. તેને જોઈ હું બેભાન બન્યો. તેની દુઃખી માતા “દીકરી તારી આ દશા” એમ કહી જમીન ઉપર ઢળી

પડી. અમારું દુઃખ શબ્દોથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

અરેરે ! હું રાગ હત તો મારી રૂપાળીના નામનું સદાવ્રત કાંદત; પુરતકાલય કે દવાખાનાં બંધાવત; તેની પ્રતિમાની પ્રજ્ઞ પાસે પૂજ કરાવત. પાણી હાથ ! આજની મારી સ્થિતિ તેમનાં કંઈ પણ કરી શકે તેમ નથી.

કેવળ ! આ વાર્તા દ્વારા સમાજને ચિન્તા મજા મળે તેવા પ્રયત્ન આદરી મારી બહારી પુત્રિના કુર મૃત્યુને બૂલી જવા મથીશ.

તૂટેલી સારંગીની આત્મકથા

લેખિકા: ઘી મનહર વસનતકુમાર શ્રોક

પ્રિય વાંચક ! કેટલાયે દિનો યથા મારી આત્મકથા લખવાનો વિચાર કરતી હતી. પણ લખું કે ન લખું એ ગઢન પ્રશ્ન મારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થતો હતો. સતત વિચાર પરિશીલનને અંગે નિર્ણય કર્યો કે આત્મકથા લખવી. જે કે તે દુઃખની કહાણી છે અને વાંચકના હૃદયને ધ્રવીભૂત કરશેજ. છતાં પણ કહીશ તો ખરીજ. વાંચક ! હું મારી આત્મકથા વાંચીને અશ્રુઓ તો સારસે ને ! પાપાણુ હૃદયનો તો નહિ ખતે !

દુઃખ પછી સુખ અને સુખ પછી દુઃખ એ જીવનરોજનના બે પાસા છે. મારી આત્મકથાની રીધતિ કદાચી ભે. અદ્ય સમય પર હું એક સુંદર તન્ત્રવાદ હતી અને બધાને મંત્ર-મુગ્ધ કરતી. પણ ટૂંક સમયમાંજ ફૂર વિધિ-એ મારા જીવનનો અંત આવડ્યો. હે ફૂર નિધિ ! તારી ગતિ અનેરી છે. મારા ગર્વના પર ઓસરો ગયા છે, તારી દષ્ટિ સમક્ષ એક ચિત્ર ખડું કર. આજે હું નિમિત્ત અંધકારમાં કંઈ પણ સરોદ આખા વગર પડી રહી છું. મારું ઘરનું તૂટી ગયું છે, તારો તૂટી ગયા છે. સ્વરો ઉડી ગયા છે. મારા પ્રિય ગાયકે કેટલાયે વર્ષો યથા મને તેની સાલિખમાં રાખી હતી. મારીજ સહાયથી તે કીર્તિના શિખરે ચડ્યો હતો. પરંતુ આજે તો તેજ નિષ્કુર ગાયકે, હું નિર યોગી ખનતાં મને આ અંધકારમાં ફેંકી દીધી છે. હે પ્રિય ગાયક ! શું તને મારી જરા પણ દવા ન આવી. હે પાપાણુ હૃદયના માનવો તારી ગતિ પણ એવીજ છે. મદ્યન્ધ ન બન. મારે તો—

ઘરનું તૂટી ગયું સ્વરો ઉડી ગયા,
મારી બની અન્દગી.

ખરે ! પ્રાણસમા મધુર સ્વરો ઉડી જતાં આજે હું જનસમાજને મન નકામીજ યથ.

દુકાનદારે પંચોતેર રૂપિયા લાઇ મને ગાયકને સોંપી, શું મનુષ્ય દરેક વસ્તુના મૂલ્ય રૂપિયા, આના, અને પાછથી જ આંકી ચકતા હશે ! મનુષ્ય ! હું લક્ષ્મીનો લોભી અને ધનનો જ પિપાસુ રહેશે ! સૌન્દર્યને સમજતાં તને શું નહિ જ આવડે !

“ સૌન્દર્યો વેડફી રેતાં, નાના સુન્દરતા મળે;
સૌન્દર્ય જામતા પહેલાં સૌન્દર્ય ખનતું પડે.”

સહભાગ્યે જે દિવસે હું ગાયકને ઘેર ગઇ તે જ દિવસે તે સહૃદયમાં તેનો જલસો હતો. મને લાઇ ગાયક જલસામાં આવ્યો. મારા તારોતો રજુકાર ધર્તા જ શ્રીતાજનો મંત્રમુગ્ધ યથા, અને થોડી ક્ષણ માટે તો સંગીતની કમનીય પાંખ પર બેસી, આ સ્થૂલ જગતને જુદી જઠ, તેમણે દિવ્યલોકમાં ઉડ્યન આદ્યો. મારા મધુર, મૃદુ અને મનો-રંજક સ્વરો તેમના કણ્ઠમાં લાભો વખત સુધી યુગ્મ્યા કર્યા.

“ આનન્દ દેણું મૃદુગાન વિરામ પામે,
તાએ લમી અવલમી દલિ રમ્ય બામે.”

અથવા મહાકવિ ‘ શેલી ’ કહે છે તેમ
Music when sweet voices die,
Vibrates in the Memory.

અથવા વર્ડસ્વર્થના શબ્દોમાં કહું તો

“ The Music in my heart I bore,
Long after it was heard no
more.”

મારો પ્રભાવ અનેરો હતો અને ગાય-

કને હું અત્યંત પ્રિય થઈ પડી. જાણે હું તેનું હૃદય, તેનું જીવન, તેની આત્મચિત્ર નહોતું. મારા પમજાથી માયકે ઉન્નત કીર્તિના શિખરે પહોંચ્યો.

બે ચાર કાષ્ટના કટકા રસ્તા ઉપર આમ તેમ પડેલા, મનુષ્યો નિદાળશે અને ધારશે કે તે બીનઉપયોગી છે. પણ એજ કાષ્ટના કટકામાંથી મારું આખું અંત્ર અને શીર્ષરૂપી ટુમ્બુ બન્યા છે. તાર અને ખીલીઓથી મુસજ્જ કરી એક સુંદર તન્ત્રવાદ તરીકે મને જન્મ આપ્યો. જેમ અસ્થિ, ચર્મ, રનાયુ વગેરેમાંથી મનુષ્ય શરીર નિર્માણ થાય છે તેમ મારી રચના સંપૂર્ણ થતાં મને રંગ લગાડી, સર્વાંગ-સુંદર બનાવી એક કુશનમાં કાચના કળાટમાં મુકવામાં આવી. બિચારા કરીમરને ક્યાં ખજર હતી કે એ કળાટમાં મારી રચિત તો એક કેદી જેવી થઈ હતી.

કુશનમાં પણા માણસો આવતા અને જતા. પણ હું કોઇને દરતમત ન થઈ. મારી મદસ્તવાકક્ષિા એજ હતી કે હું કોઇ ઉત્તમ ગ્રંથકરને દરતમત થાઉં, અને ઉપયોગી નીવડું. અને મારું જીવન સંજો કરું.

એક મંત્રલમય દિવસે જ્યોત્સના ઉપાએ વિવિધરંગી સાપીયા મનપટ પર પૂર્વા અને તેના પ્રમથ મારા કાચપર પડ્યો. જાણે મારા જીવનનો પ્રકાશ પણ સાથે જ પ્રગટ્યો. મારા જીવનની ઉપા પણ આજેજ ખીલી. પ્રાતઃકાલે જ એક પ્રખ્યાત, સુંદર, સંગીત વિદ્યાર્થિ મુવકનાં પુનિત પમલા ઉમરાંગણમાં પ્રવેશ્યાં. પ્રવેશતાં જ જાણે તે મારા તરફ લોહચુમ્બકની શકિતથી આકર્ષાયો. તેણે મને પોતાના દરતમાં લીધી. તેના દરતકમળનો સ્પર્શ થતાં જ મને લાગ્યું કે હું એક પુષ્પ છું અને તે મારો રસમાળી છે.

ચોકખા હીરા માટે

સોના ચાંદીની અવનવી વસ્તુઓ

માટે

નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી

શેખમેમાણુ સ્ટ્રીટ, : મુંબઈ : લેમીંગ્ટન રોડ

“કંઈ આત્માએ આત્મનને ઓળખ્યો,
રસન્યોત નિહાળી નમું હું નમું.”

કાવના પિંગરથી હું કંટાળી તો હતી જ.
આજે મને એ પિંગરમાંથી ઉઠી જવાનો
પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. ગાયક પણ મને નિરખતા
મન્ત્રમુગ્ધ થયો. તેની કામળ દરાંશુલિઓનો
સ્પર્શ થતાં જ મારામાંથી દિવ્ય સ્વરો ઉડ્યા.
ગાયકની જીવંત દીપિકા બની મહેંજ તેનો
જીવનપન્થ જ્યોતિર્મય બનાવ્યો.

ધણા હરીફ ગાયકોએ મને હસ્તગત
કરવા પ્રયાસો કર્યા પણ મારા ગાયકે મને
નહિ જ છોડી, મને છોડતાં ગાયકને મનભંડાર
મળે તેમ હતું પણ સંગીતનો દિવ્યકલાનો
આદર્શજનન મારો ગાયક શું મારું મૂલ્ય
ધનથી આંકે તેમ હતું ? કદી નહિ.

સમય સમયનું કામ કયે જાય છે. ગાય-
કની સાથે હું ધણીએ સંગીત પરિષદોમાં જતી
અને અનેકનાં ચિત્ત આકર્ષતી, ગાયકનું જીવન
તો મારામાં જ ઓતપ્રોત થઈ ગયું હતું. હું
અસ્વસ્થ થતાં તે પોને જ ઉત્તમ ઉપચારોથી
મને પાછી સ્વસ્થ બનાવતો.

કાળનો અનાદિ, અનન્ત પ્રવાહ સતત વહે
જાય છે, તેને કાણ રોકી શકે છે ? કાળની
મર્ષાદાઓથી કાણ મુક્ત થઈ શક્યું છે.

ઉમર ખપામ સત્ય જ કહે છે કે :

“The Moving finger writes,
and having writ,
Moves on; and not an ocean
of tears will make
It wipe, even half a line
of what it has writ.”

સમયના વહન સાથે ક્ષોભિતા દરેકને આવે
જ છે તેમ મને પણ આવી. કાળરૂપી પ્રયંડ
જંઝવાતે મારી ફેલતીકાને ભાંગી નાખી, મારું
દેહવસ્ત્ર જુનું થયું. કાયા બર્જરિત થઈ ગઈ.
સમયને લીધે મારું ધૌવન દરામ ગયું, સૌન્દર્ય
નાશ પામ્યું અને આજે હું ઘેર અધકારમાં
પડી છું.

જુનાં ચાતાં મધુર સુખડા
ચિત્ત શોધે નવાને.

આ પંક્તિ અનુસાર મારા ગાયકે
પણ મારો ત્યાગ કર્યો. આજે હું આ
સ્થિતિમાં અનહદ દુઃખ સહન કરી રહી
છું. હોય — “સહન કરવું એય છે એક
દહાણું.”

કટાક્ષા લોખંડની જેમ હું આજે
નિરપેયગી બની આયુષ્યનો અવશેષ જેમ
તેમ વિતાવું છું.

“This is truth the poet sings
That sorrow's crown of sorrow
is remembering happier things.”

આ જીવન એક પવિત્ર યાપણ છે. મહેં
તેનો બરાબર ઉપયોગ કર્યો છે, એજ મારો
આત્મમંતોષ, મારું જીવનધન છે. મહેં ધણાને
આનંદ આપ્યો છે. મારા ગાયકને છીતિના
ચિખરે પહોંચાડ્યો છે અને મારું જીવન
સાર્થક કર્યું છે.

અરવું.

::: સ્ત્રીઓ અને પત્રકારત્વ :::

લેખક : શ્રી. લીલાલાલ કપાસી, બી. એ.

આ જે દિવસમાં સ્ત્રીઓ સમાનતા મેળવવા લડત ચલાવી રહી છે અને સુધારક વર્ગ તેમાં માથ આપી રહ્યો છે.

દમણી વડોદરામાં અખીલ હીંદ મહીલા મંડળની કાર્યવાહી સલા મળી હતી જે વખતે વડોદરા કોલેજમાં જાહેર ભાષણ આપતાં રાજકુમારી અમૃતકુવરે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કાંઈ સુચનાઓ માંગી હતી. પત્રકાર તરીકે ત્યાં દાખલ હતો અને મને એમ લાગ્યું કે કાંઈ સુચના આપાય તો મારું.

સ્ત્રીઓ આજે પોતાના હક્કો સંપાદન કરવા ખુબ પ્રયાસો કરે છે. જાગૃતા પ્રગતીના જમાનામાં દરેક પ્રશ્નનો જેમ બહોળો પ્રચાર થાય તેમ તેની મારી અસર થાય તે સૌ કોઈ જાણે છે. તેથી જ સ્ત્રીઓએ પત્રકારત્વમાં રસ લેવો જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તે ધંધામાં દાખલ થઈ પોતાના પ્રશ્નોને પ્રચાર હારા વધુ જોઈ આપવો જોઈએ.

આજે વર્તમાન પત્રોમાં મહીલા જગત માટે ખાસ જગ્યાઓ રોકવામાં આવે છે. "મુંબઈ સમાચાર," "સંદેશ," "ગુજરાત સમાચાર," વિગેરે ગુજરાતી વર્તમાન પત્રો સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોને મહત્વ આપી રહ્યા છે. તો

પછી સ્ત્રી પત્રકારો હારા જ અને તેટલો વધુ પ્રચાર થાય તો તેની અસર પણ ધણી સારી થાય.

પુરુષો પત્રકારત્વની દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ધણી સારી રીતે ચર્ચા રહ્યા છે પરંતુ સ્ત્રીઓ પોતાના દૃષ્ટિબિંદુથી તેજ પ્રશ્નો ચર્ચે તો ખરી લીમતો બહાર આવવા ઉપરાંત સ્ત્રીવર્ગનો કેસ સચોટ રીતે રજુ થઈ શકે.

સ્ત્રીઓના માસિકો અને સામાયિકોનું સંચાલન સ્ત્રી લેખિકાઓના હાથે જ થાય તે જરૂરનું છે તે જોતાં ગુણસુંદરીનું સંચાલન શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેન મહેતાના હાથે થવાનું છે તે આનંદજનક ખીના છે. કારણ સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો પોતાના દૃષ્ટિબિંદુથી ચર્ચવાથી સ્ત્રી-સમાજને શુદ્ધ પ્રશ્નોનું અર્થ રહસ્ય માલમ પડશે.

મહાગુજરાતમાં ધણી વર્તમાન પત્રો છે જેમાં સ્ત્રી પત્રકારો માટે પુરતો અવકાશ છે. ઉલટ વર્તમાનપત્રના અધિષ્ઠાતાઓ તેને આવકારદાયક મળ્યો એમ મારી ખાતરી છે. આજા છે કે મહા ગુજરાતમાંથી સ્ત્રી પત્રકારો મોટા પ્રમાણમાં બહાર પડી પોતાના અને આખા સમાજના હિતાર્થે દરેક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરશે.

સ્વદેશી ખાંડ અને શુદ્ધ ઘી વાપરવા માટે
વેપારી એમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર

ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા

જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઇ. નં. ૨.

ભગિની સમાજ

ભારતવર્ષમાં અનેક ઓ સંસ્થાઓ ભારતવર્ષની કચડાચેલી ઔશકિતના ઉત્કર્ષ માટે કામ કરી રહી છે. તેમાં મુંબઈના ભગિની સમાજનો કાળો ધણો મહત્વનો છે. તેની પ્રવૃત્તિઓ વિવિધ છે અને તેનું ક્ષેત્ર દિવસે દિવસે વિસ્તરતું જાય છે. મુંબઈની ધનાઢય અને સેવાધર્મી ખેડેતોના મહકારથી ઔઓની ઉન્નતિ માટેનાં ઘણાં ક્ષેત્રો તેણે સ્પર્શ્યાં છે. ભગિની ગૃહ, ઉદ્યોગ મંદિર, ટી. એન. માળવી બાળમંદિર, પુસ્તકાલય, બાળ પુસ્તકાલય, વાંચનાલય, દિંદી શિક્ષણ વર્ગો, ગદ્યત અક્ષરગદ્ય વર્ગો, વ્યાખ્યાન માળાઓ, સેવામંદિર, રાત્રીશાળા, દાકતરી મહદ, રમત-ગમત, નેતર કામનો વર્ગ, ઔઓની કલબ, સંમેલન, જેન્ડ, પરીક્ષ સોશીયલ વેલફેર સેન્ટર અને ભગિની સમાજ પત્રિકા, ગરબા મંડળ

અને ભગિની સમાજ સંતતિ નિયમન દ્વા- ખાનું-એમ આ સંસ્થા ઔઓની ત્રિવિધ- માનસિક, શારીરિક અને ઔદ્યોગિક-ઉન્નતિ માટે અનેક રીતે સર્વાંગ સુંદર પ્રયત્ન કરી રહી છે. ગરીબ ઔઓને ગરીબી દૂર કરવા, તવંગરને સત્કાર્યમાં વખત વ્યતીત કરવા, અભણને નિરક્ષરતા દૂર કરવા અને ભણેલને વિદ્યાનો સદુપયોગ કરવા. આમ તમામ કક્ષાની ઔઓને માટે આ સંસ્થામાં રચાન છે. આવી સંસ્થા ગૂજરાતને નિર્મલેઈ ગૌરવરૂપ છે અને ગૂજરાત ગામે ગામે અને શહેરે શહેરે આ જાતની સંસ્થાઓ ખડી કરી ઔ વર્ગની ઉન્નતિના પ્રયત્નોને બખ્તરવેગ આપે એમ હ્રસ્વીએ છીએ. સંસ્થાએ બાવીસમા વર્ષમાં ધણી પ્રગતિ કરી સતોપકારક કાર્ય કર્યું છે તે અદ્ય તેના કારોબાર મંડળને અમારાં અભિનંદન છે.

દેવલાલી બાલમંદીર

ગૂજરાતમાં આ યુગ બાળયુગ છે એમ કહીએ તો ચાલે. આજ પિતા બીજીસાધના પગલે પગલે ગૂજરાતમાં રથને રથને બાલ- મંદીરો સ્થપાયાં છે. દેવલાલી બાળગૃહ તેમાં અનોખી જાત પાડે છે. તેના પ્રથમ વર્ષે જ તેણે બાળકો માટે જે સ્વતંત્રતાનું અને શિક્ષણમાં મૌલિકતાનું વાતાવરણ સર્જ્યું છે તે દકી રહે અને બાળકોના વિકાસ માટે

નવીન અખતરાઓ થવા કરે એ જોવા અમે આગ્રહીએ. જે અભ્યાસક્રમ ચોજવામાં આવેલો છે તે જોતાં તે બાળકોના સાંવૈરિક વિકાસને સ્પર્શતો હોય તેમ જણાય છે અને તેને અનુલક્ષીને ધડવામાં આવ્યો છે અને તે માટે શ્રી. દીવેચા અને તેમના સામોદારોના શુભ પ્રયત્નોને અમે આવકારીએ છીએ અને સંસ્થા વધુ અને વધુ વિકાસ સાધે એમ અમે હ્રસ્વીએ છીએ.

શ્રી. લીખાલાલ કપાસી

જ્ઞાનગોચરી

જ્ઞાન : શ્રી રમણીકૃષ્ણ દાસ

દિંદનું વસ્તીપત્રક

દિંદનું વસ્તી પ્રમાણ બીજા દેશો સાથે

સરખાવતું કીક પડશે:

દેશનું નામ	૧૮૭૦ કોડ	૩૧ માર્ચ- ૧૯૩૦ કોડ	સેક્ટર વધારો કોડ
દિંદ	૨૧.૫૧	૩૫.૨૮	૩૩
જર્મની	૪.૦૦	૧.૪૫	૫૩.૭
બ્રિટીશ	૨.૧૭	૪.૧	૫૩.૫
સ્વેડન	૧.૧૧	૨.૩૧	૪૮.૭
ફ્રાન્સ	૩.૧૮	૪.૦	૮.૭
બિલ્ગેરિયમ	.૫	.૮૧	૧૧.૨
નેપોલિયોન	૩૧	.૭૪	૧૦૮.૩
ડેનમાર્ક	.૧૮	.૩૧	૧૩૦.
ડેન્માર્ક અને નેપોલિયન	૨૨૭	૩.૪૪	૭૫.૭
રશિયા	૧૦.૧૪	૧૧.૧	૫૧.૩
યુરોપ	૩૦.૭૭	૫૦.૫૭	૧૪.૩

આ લિસ્ટમાં જાણીતી કે માત્ર કૃત્રિમિયામ બીજા તમામ દેશો કરતાં દિંદમાં વસ્તીના વધારાનું પ્રમાણ ઓછું છે. દિંદની વસ્તીમાં ૩૭ ટકા વધારો થયો છે, જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ અને સ્વેડનની વસ્તી સરખામણીમાં ૭૬ ટકા વધી છે, બ્રિટીશન ૧૮૮૭ થી ૧૯૩૧ એટલે સરખામણી ૩૪ વરમના સાગ્રામાં રશિયાની વસ્તી સરખામણી ૫૧ ટકા વધી છે. ખર્ચ જેનાં તે દિંદને યુરોપ સાથે સરખાવેલા જોઈએ. બ્રિટીશન ૧૯૩૧ માં રશિયા સાથેના યુરોપની વસ્તી ૫૦.૬ કરોડ હતી, એટલે સરખામણી ૬૦ વર્ષની અંદર યુરોપની વસ્તી ૧૪.૩ ટકા એટલે દિંદ કરતાં ઘણીજ વધી છે.

એટલે સમગ્રી યુરોપ જુદાજ ને જન્ય-પ્રમાણ ધણજ વધારે દોવા છતાં દિંદની વસ્તીનો વધારો યુરોપની વસ્તી કરતાં ઓછો છે, ક્રીસ તે અપવાદ લેખાય.

દિંદનું મરણ પ્રમાણ પણ ખૂબજ વધારે

એ. તે નીચેના કોડો લખાયા મમલશે. એક દાખર છતાં જન્મે તેમાંથી દર વર્ષે કેટલાં જન્મે છે તે તેમાં દર્શાવ્યું છે.

પુરુષો

	કામ	૫ ૧૯	૨૫ ૧૯	૪૫ ૧૯	૬૫ ૧૯	૮૫ ૧૯
માર્કેટ	૧૯૦૧-૧૦	૮૩૧	૮૨૮	૭૨૫	૪૮૭	૧
ડેન્માર્ક	૧૯૦૧-૧૦	૮૫૨	૮૦૫	૭૧૬	૫૧૬	૭
ઇંગ્લેન્ડ	૧૯૦૧-૧૦	૭૪૪	૭૨૧	૬૪૨	૩૦૩	૭૪
ફ્રાન્સ	૧૮૧૮-૦૩	૭૩૩	૭૦૨	૫૮૦	૩૧૦	૩૩
જર્મની	૧૯૦૧-૧૦	૭૪૨	૧૮૪	૫૬૪	૩૧૦	૩૦
ડોલેન્ડ	૧૯૦૦-૦૪	૮૦૨	૭૪૩	૬૧૫	૪૧૩	૩૦
બ્રિટીશ	૧૯૦૧-૧૦	૭૨૮	૧૧૩	૫૩૦	૪૮૨	૩૨
બધાન	૧૮૦૮-૦૩	૭૧૬	૧૮૩	૫૮૦	૩૩૪	૨૪
નોર્વે	૧૯૦૧-૧૦	૮૮૪	૭૩૧	૬૧૧	૪૬૮	૧૦૧
સ્વીડન	૧૯૦૧-૧૦	૮૧૫	૭૬૦	૬૬૦	૫૦૦	૮૭
સ્વીડન	૧૯૦૧-૧૦	૮૨૫	૭૩૩	૬૫૪	૩૮૪	૩૧
યુ.એસ.એ.	૧૯૦૧-૧૦	૮૨૨	૭૫૪	૬૩૩	૪૦૦	૫૨
દિંદ	૧૯૦૧-૧૦	૫૩૩	૪૦૦	૩૨૮	૮૦	૨

સ્ત્રીઓ

માર્કેટ	૮૨૩	૮૪૪	૭૫૧	૫૬૩	૧૦૫
ડેન્માર્ક	૮૩૧	૮૨૫	૭૩૮	૫૧૫	૧૦૪
ઇંગ્લેન્ડ	૮૨૨	૭૭૪	૬૮૪	૪૧૭	૭૧
ફ્રાન્સ	૮૦૫	૭૨૭	૬૧૩	૪૨૭	૫૦
જર્મની	૭૩૩	૭૧૮	૬૨૭	૪૩૫	૪૮
ડોલેન્ડ	૮૨૩	૭૭૩	૬૮૧	૫૦૫	૭૮
બ્રિટીશ	૭૩૬	૬૧૫	૫૧૭	૪૦૩	૩૫
બધાન	૭૮૩	૬૮૨	૫૧૧	૩૬૩	૪૧
નોર્વે	૮૬૬	૮૧૮	૭૦૧	૫૪૧	૬૩૩
સ્વીડન	૮૮૩	૮૦૮	૭૦૦	૫૪૭	૬૧૬
સ્વીડન	૮૫૧	૭૮૫	૬૮૮	૪૫૧	૪૪
યુ.એસ.એ.	૮૪૭	૭૮૪	૬૩૨	૪૫૭	૨
દિંદ	૫૧૧	૪૦૬	૨૩૩	૮૩	૩

દમર પુરુષો જીવતા જન્મ્યા તેમાંથી પાંચ વર્ષની ઉંમરે ઑસ્ટ્રેલિયામાં ૮૭૬, ઇંગ્લેન્ડમાં ૭૯૪, ક્રિસમાં ૭૭૭, નાપાનમાં ૭૬૯, અને હિંદમાં ૫૫૩ જીવતા રહ્યા; એટલે પાંચ વર્ષની વય યતાયતામાં તો હિંદમાં અર્ધી સંખ્યા મરી પરવારી હતી દળતર સ્ત્રીઓ-માંથી પાંચ વર્ષની વયે ૫૬૬ જીવતી રહેવા પામી છે. ઉપરના કોડા મુજબ વંચારે વચના ખાનામાં હિંદનું પ્રમાણ ઓછામાં ઓછું છે. ઇંગ્લેન્ડના ૬૫ વર્ષે ૬૯૭ પુરુષો હોય ત્યારે દર દમરે ક્રિસ તે જર્મની દરેકમાં ૩૬૦, નાપાનમાં ૩૩૪ અને હિંદમાં માત્ર ૮૦ છે. એટલે દરેક વયમાં હિંદનું પ્રમાણ ખીજા દેશ કરતાં ઘણું જ ઓછું છે.

દેશની આબોદગા ઉપર આત્રો ઘણો આધાર છે. જતાંય હિંદમાં તો આબોદગ કરનાં ય સામાજિક ને આર્થિક પરિસ્થિતિ પર મરજી પ્રમાણ વધારે આધાર રાખે છે.

મેક્કા દશકમાં હિંદની વસ્તીમાં ૩૪૦ લાખનો વધારો થયો છે. સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયન આર્થી સંતોષ મખવવાને બદલે ભવમ્મયન કરે છે. અત્મારની પરિસ્થિતિમાં હિંદને વસ્તી વધારવી પાકવે તેમ નથી. સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયનની આ વાત સાચી છે કારણ કે આપણા જીવનનું ધોરણ હદી યે હંચું નહોતું તે વસ્તી વધે તો હજી પણ નીચું જાય તેમ છે પરિણામે સામાન્ય જનતાનું કાવ ઘટે ને રોગચાળાનો સામે થવાની તેમની ચકિત ક્ષીણ થાય. જેક મેક્કા તપસ મુજબ ગામડાના લોકોને મોટો ભાગ પોષકતત્ત્વ પામી જ ચકતો નથી.

દેશનું નામ સાધારણ પોષણ ખરાબ રીતે પોષણ મેળવનારાના ટકા. મેળવનારાના ટકા.

પાંચ	૩૮	૨૦
સંયુક્ત પ્રાંતો	૩૯	૨૧
મધ્ય પ્રાંતો	૫૦	૧૮
બિહાર ઓરિસા	૪૦	૧૮
બંગાળ	૪૭	૩૧
મદ્રાસ	૩૩	૧૮

આ જાંને પ્રકારના લોકો રોગચાળાના સામે ટકી-શકે એવું થરીર ધરાવે છે ? ખરાબ રીતે પોષાતાં મનુષ્યોને આર્થિક રીતે આપણે જીવતાં મરેલાં જ મણી શકીએ. અત્યારે મરેલાંમાં તેમની મણી નહિ થતી હોય તો રોગચાળાના પહેલાં સપાટે જ તેઓ ઉડી જવાના.

ઇસ્વીસન ૧૯૧૮-૧૯ના ઇન્ફલ્યુએન્સાના ઉપદ્રવે વસ્તીના સાત ટકા એટલે લગભગ બે કરોડ વીસ લાખ જીવોનો ભોગ લીધો. આપણી વસ્તી ઘટાડવા ફરી ઇન્ફલ્યુએન્સા આવે કે બીજા પ્રકારના તાવ પ્લેમ કેસેરા જેવા ઉપદ્રવે ફાટી નીકળે, ગમે તેમ પણ એક વાત નક્કી છે કે આવતાં ચેલાં વર્ષોના ગાગામાં જ ખરાબર પોષણ નહિ મેળવતી વસ્તીમાંથી મરદો, મહિલાઓ ને બાળકો મળી લગભગ દશક લાખ જીવો અકાળે ખરી પડરાના જ. કુદરત એજ રીતે પૃથ્વીનો ભાર ઓછો કરે છે.

હિંદમાં જીવનનું ધોરણ નીચું છે કારણ કે આપણી આરકતો એક જ માર્ગ ખેતી છે. આપણો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. પરંતુ ખેતીની જેટલાં ૧૯૦૧ માં પોષાતાં તેથી ઘણાં વધારે ૧૯૨૧ માં પોષાતાં ને અત્યારે તો વસ્તી ઘણી યે વધી ગઈ છે. ઇસ્વીસન ૧૯૦૧ માં ૬૫૦૨ ટકા ખેતીપર ને ૧૫૦૫ ટકા ઉદ્યોગો પર નિર્વાહ ચલાવતા. ૧૯૨૧ માં ૭૦૦૬ ટકા ખેતી પર ને ૧૦૦૭ ટકા ઉદ્યોગો પર નમતા ચક થયા. ને અત્યારે તો એથા પણ વધારે મંબીર પરિસ્થિતિ છે.

બીજા દેશો કરતાં હિંદમાં આયુષ્ય પણ ટુંકું મનાય છે. જન્મ વખતે હોકરાનું આયુષ્ય ૧૯૦૧ માં હિંદમાં ૨૨.૫૯ વર્ષ મણાતું ત્યારે નાપાનમાં ૪૩.૬૭ ઇંગ્લેન્ડમાં ૪૮.૫૩ અને નોર્વેમાં ૫૪.૮૪ વર્ષ મણાતું. આના મંબીર તકાવતનું મુખ્ય કારણ આપણું ભારે

બાળ મરણપ્રમાણ છે. હિંદમાં જોટલાં બાળકો જન્મે છે તેમાંનાં કે બાળકો એક વર્ષની થતાં થતાં મરણ પામે છે. એકલા મુજબમાં ૧૯૩૦ માં ૨૯૦૮૮૩ બાળકો મરણ પામેલાં. લખનૌમાં ૨૨૦૯૮૩ મરણ પામેલાં. યુરોપ વગેરે દેશોમાં બાળ મરણપ્રમાણ માત્ર ૫૮૩ આવે છે એ હિસાબે તો આ પ્રમાણ બધું કર જ લેખાય.

મરદાનુ આયુષ્ય

વય	હિંદ	અપાન	ઇંગ્લેંડ	નોર્વે
	૧૯૦૧-૧૦	૧૮૯૮-૦૩	૧૯૦૧-૧૦	૧૯૦૧-૧૦
૦	૨૨.૫૬	૪૩.૬૩	૪૮.૫૩	૫૪.૮૪
૧૦	૩૩.૫૧	૪૮.૨૮	૫૧.૮૧	૫૨.૬૨
૨૦	૨૭.૪૧	૪૦.૩૫	૪૩.૦૧	૪૫.૧૧
૩૦	૨૨.૪૧	૩૩.૪૪	૩૪.૭૬	૩૮.૮૧
૪૦	૧૮.૦૨	૨૬.૦૩	૨૬.૬૧	૩૧.૪૬
૫૦	૧૩.૦૭	૧૮.૬૭	૧૬.૭૧	૨૩.૮૧
૬૦	૧૦.૦૦	૧૨.૭૧	૧૩.૪૩	૧૬.૭૬
૭૦	૬.૧૭	૭.૮૬	૮.૨૬	૧૦.૫૭
૮૦	૩.૦૫	૪.૪૪	૪.૮૧	૫.૮૧
૯૦	૧.૨૩	૨.૨૨	૨.૫૧	૩.૫૧
૧૦૦	—	૦.૫૦	૧.૫૩	૧.૫૦

સ્ત્રીઓનું આયુષ્ય

વય	હિંદ	અપાન	ઇંગ્લેંડ	નોર્વે
	૧૯૦૧-૧૦	૧૮૯૮-૦૩	૧૯૦૧-૧૦	૧૯૦૧-૧૦
૦	૨૩.૩૧	૪૪.૮૫	૫૨.૩૩	૫૭.૨૨
૧૦	૩૩.૭૪	૪૮.૩૪	૫૨.૫૩	૫૫.૦૯
૨૦	૨૭.૬૧	૪૧.૦૬	૪૫.૭૭	૪૭.૩૬
૩૦	૨૨.૬૬	૩૪.૮૪	૩૭.૩૬	૪૦.૨૪
૪૦	૧૮.૪૬	૨૮.૧૬	૨૬.૭૭	૩૨.૬૩
૫૦	૧૪.૨૮	૨૧.૧૧	૨૧.૮૧	૨૫.૩૧
૬૦	૧૦.૧૧	૧૪.૩૨	૧૫.૦૧	૧૭.૮૫
૭૦	૬.૨૨	૮.૭૩	૮.૨૫	૧૧.૨૩
૮૦	૩.૦૨	૪.૮૫	૫.૩૬	૧૧.૩૮
૯૦	૧.૧૦	૨.૩૬	૨.૬૪	૩.૩૧
૧૦૦	—	૦.૮૩	૧.૮૦	૧.૮૧

હિંદના ૧૯૩૧ ના અને ઇંગ્લેંડના

૧૯૨૧ના આયુષ્યના આંકડા નીચે મુજબ છે.

વય	હિંદ ૧૯૩૧	ઇંગ્લેંડ ૧૯૨૧
૦	૨૬.૬૧	૫૫.૦૨
૧૦	૩૬.૩૮	૫૪.૬૨
૨૦	૨૬.૫૭	૪૫.૭૮
૩૦	૨૩.૬	૩૭.૪૦૦
૪૦	૧૮.૬૦	૨૬.૩૬
૫૦	૧૪.૩૧	૨૧.૩૬
૬૦	૧૦.૨૫	૧૪.૩૬
૭૦	૬.૩૫	૮.૭૫
૮૦	૩.૧૩	૪.૬૩
૯૦	૧.૧૨	૨.૮૨

ઈરીસન ૧૯૩૧ માં હિંદમાં આયુષ્ય ૧૯૧૧ કરતાં વધારે હતું. ઈરીસન ૧૯૧૮-૧૯ માં નવજા મનુષ્યોનો હૃદયધાણ નીકળી ગયો એ વિગત આપણે ત જાણતા હોઈએ તો આ વિગતથી આપણે સંતોષ માની શકીએ, પરંતુ ૧૯૩૧-૪૧ ના દસકામાં એ પ્રગતિ ચાલુ રહેનાર નથી. વળી શ્રામજાગીરી આ દસકામાં વરતી ધટી તો આયુષ્ય ૧૯૨૧-૩૧ કરતાં ઓછું જ જણાશે.

આગળ પડતા યુરોપના દેશોમાં વધારે કામમતો અને ચાલુ છે. જર્મનીમાં ૧૮૭૧-૭૨ માં સરેરાશ આયુષ્ય ૩૫.૫૮ વર્ષ હતું, ૧૮૯૧-૧૯૦૦ માં ૪૦.૫૬ જણાયું ને ૧૯૧૦-૧૧ માં ૪૭.૪૧ ગણાયું. ઇંગ્લેંડની વરતિનો વધારો નીચે મુજબ છે.

ક્રમ	મરદો	સ્ત્રીઓ		
	૧૮૭૧	૧૯૨૧	૧૮૭૧	૧૯૨૧
૦	૪૦.૪	૫૫.૫	૪૩.૫	૫૨.૫
૫	૪૬.૮	૫૮.૮	૫૧.૬	૫૧.૭
૨૫	૩૫.૪	૪૧.૬	૩૭.૫	૪૪.૫
૪૫	૨૨.૩	૨૫.૩	૨૪.૧	૨૭.૮
૬૫	૧૦.૫	૧૧.૪	૧૨.૨	૧૨.૨

આમ આયુષ્યમાં ચાલુ વધારો ચાલુમ પડે તે જનસંખ્યાકારીમાં થયેલાં સુધારાની

નિશાની છે તે તે આખાની મૂલ્ય છે. પરંતુ હિંદમાં એમ આખાની આકાશ તારથી શક્ય તેમ નથી. અહીં તો રોમ્પની આવક, કાવાદુનીનો વધારો, એકસાપ્ત મહેસુલની ભરતી ને દરિયાની સંખ્યામાં થયેલા વધારા ઉપરથી આપણે આખાની ગણતરી કરીએ છીએ.

સેન્સસ રિપોર્ટમાં એક ધ્યાન ખેંચે એવા કોઠો છે. ૧૯૦૧ પછી કેળવણીમાં થયેલી પ્રગતિ તે નોંધે છે. દસ વર્ષની ઉપરની દરેક વ્યક્તિની એમાં ગણતરી કરવામાં આવેલી છે. ઇસ્વીસન ૧૯૦૧ માં દર હજારે ૧૨૯ બાળેલા હતા. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં દર હજારે ૧૭૪ બાળેલા હતા. ઇસ્વીસન ૧૯૦૧ માં દર હજારે બેરોમાંથી ૬ બાળેલા હતા. ૧૯૩૧ માં દર હજારે ૩૧ બાળેલા છે.

આમ કેળવણીમાં આશ્ચર્યજનક વધારો થવા પામ્યો છે. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં ૧૭-૪ ટકા મરદોને જ લખતાં વાંચતાં આવડે છે જ્યારે સ્ત્રીઓને ૩૦-૧ ટકા જ.

પરંતુ ખીજા દેશોની અબજુ દશા તથા-સતાં આપણે ક્યાં ઉભા છીએ તે વિચારવા જેવું છે. અબજુ દશામાં આપણે પહેલે નંબરે આવી ચડીએ તેમ છીએ. એ માટે સરકાર જરૂર મૌરવ ધરાવી શકે. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧-૩૨ માં જગતની અબજુ દશા મૂલ્યવતો કોઠો નીચે મુજબ છે.

દેશનું નામ વર્ષ મરદો સ્ત્રીઓ વ્યક્તિઓ આક્રિયા—

ઇંગ્લેન્ડ	૧૯૨૭	૭૬.૬	૬૫.૩	૮૫.૭
અમેરિકા—				
કેનેડા	૧૯૨૧	૫.૭	૪.૪	૫.૧
યુ. એસ. એ.	૧૯૨૦	૬.૦	૫.૯	૬.૦
મેક્સિકો	—	૬૧.૭	૬૭.૬	૬૪.૯

યુરોપ—

બેલ્જિયમ	૧૯૨૦	૬.૬	૮.૪	૭.૫
બલ્ગેરિયા	૧૯૨૬	૨૫.૩	૫૩.૯	૩૬.૭
સ્પેઇન	૧૯૨૦	૩૫.૦	૫૦.૨	૪૩.૦

ઇસ્ટોનિયા	૧૯૨૨	૭.૨	૧૪.૦	૧૦.૮
ક્રોન્સ	૧૯૨૬	૫.૧	૬.૭	૫.૬
ગ્રીસ	૧૯૨૮	૨૫.૪	૬૦.૫	૪૩.૩
હંગરી	૧૯૨૦	૧૦.૩	૧૫.૩	૧૩.૩
ઇટલી	૧૯૨૧	૨૩.૩	૩૦.૦	૨૬.૮
લિથુવિયા	૧૯૩૦	૧૨.૨	૨૪.૩	૧૮.૮
બીલુનિયા	૧૯૩૦	૩૦.૭	૩૪.૪	૩૨.૭
પોલેન્ડ	૧૯૨૧	૨૬.૪	૩૫.૭	૩૨.૭
રોમનિયા	૧૯૨૦	૫૬.૮	૭૨.૮	૬૫.૨

એશિયા—

ઓસ્ટ્રેલિયા	૧૯૨૧	૨.૧	૧.૨	૧.૭
-------------	------	-----	-----	-----

ઇસ્વીસન ૧૯૨૧ માં ૩૩.૬ ટકા મરદો ને ૬૭.૭ ટકા સ્ત્રીઓ હિંદમાં અબજુદશા ભોગવતાં એ દિસાએ અચાનકતા ખાતે હિંદનો પહેલો નંબર આવે છે.

ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં દશ વર્ષની અંદરના સદ્કાં ૮૨.૬ ટકા મરદો ને ૬૬ ટકા સ્ત્રીઓ અબજુ રહેલાં છે, એટલે ૮૯.૬ ટકા, ખીજો કોષ્ટ પશુ દેશ આને ટપી જઈ શકે નહિ.

વય ધ્યાનમાં લીધા સિવાય આપણે આપણી દશાની ગણતરી કરીએ તો ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં ૨૫.૦૮ કરોડની વસ્તીમાંથી ૨૦.૮૧ કરોડ વાંચી લખી શકે તેવાં હતાં. એટલે લગભગ ૬૨ ટકા વસ્તી અબજુ હતી. ઇસ્વીસન ૧૦૨૧ માં દક્ષિણ આફ્રિકાની બાંકુ જાતિમાં પશુ ૮૮.૬ ટકા અબજુ દશા ભોગવતા. અત્યારે તો એ સંખ્યા એથી પશુ ઘટી હશે. એટલે હિંદનું અચાન તો એથી પશુ અદકું છે.

કદાચ જંગલી જાતો કરતાં આપણામાં કેળવાયેલી સંખ્યા વધારે હશે, પરંતુ આપણે સંસ્કૃતિમય ગણાઈએ છીએ—કંઈ નહિ તો આપણી સરકાર તો સુધરેલી છે. એ દષ્ટિએ તો ઉપરના આક્રિયા જોતાં અબજુ દશાની જોડ જડવી મુશ્કેલ પડશે.

આપણે ફરજિયાત પ્રાયમિક કેળવણી

ત્રિપે પથોમ વર્ષો થયાં વાટાઘાટ કરી રહ્યા હીએ. આપણે ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કેમ નથી કરી એનાં કારણો તપાસીએ. હરકર ને પોલીસ જેવાં અગત્યનાં ખાતામાં પૈસા ખર્ચવાથી લાભ છે. સામાન્ય જનતાને પોતાના લાભ ખાતર જ કેળવણીની જરૂર નથી. સ્ત્રીપુરુષો બણીબણીને ધાધળિયા નીવડે છે. બ્રિટિશ અધ્યક્ષો કહે છે કે હિંદની સામાન્ય જનતા અચાન છે, એમને પરતાંત્રતા સાલતી જ નથી અચાન સ્વર્ગીય સુખ આપણું હોય ત્યાં કદાપણ મૂખોષ છે. વગી પરાણે લખતાં વાંચતાં શીખવવું એ નૈતિક દૃષ્ટિએ યોગ્ય છે ? ઇસવીસન ૧૯૩૧ માં બોમ્બેવિકેએ આઠ વર્ષની અંદરના બાળકો માટે કેળવણી ફરજિયાત કરી. ઇસવીસન ૧૯૧૫ માં વસ્તીના ૫૦ ટકા બચ્ચતાં, અત્યારે ૯૦ ટકા બાળકો એ નારિતક શાળામાં

જતા લાગ્યાં છે. એવી લાભ શો ? ઇસવીસન ૧૯૩૬ બાળકને શાળામાં ધકેલવું ખોટું છે. બાળકોને સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ઉછેરવાં જોઈએ, ગોંધી નાખવાં ન જોઈએ.

લોકોને કેળવણી આપવા અત્યારે પૈસા નથી. શ્રીડરલ સ્વરાજના ખંધારણમાં તો પૈસાની બાધા જ રાખવી ખોટી છે. ઇસવીસન ૧૯૩૨ ની શ્રીડરલ શામનાન્સ કમિટિએ ૧૯૩૩-૩૪ ને ૧૯૩૭-૩૮ નાં પ્રાંતિક સરવેયા તારવ્યાં છે તેમાં ચાર કરોડની ખોટ બતાવી છે. શ્રીડરલ સરકારને સાત કરોડ ચિલિક રહેશે તેમાંથી પાંચ કરોડ પ્રતિને વહેંચતાં બે કરોડ વિવિધ ખર્ચો માટે અનામત રાખવી પડશે; કદાચ સુધારા દાખલ કરતાં એ રકમ વગાધ જશે. પાંચ કરોડ મળશે તો જ પ્રાંતો નવા સુધારા દાખલ કરી બંને પક્ષો સરખાં કરી ચકશે એ પરિ-

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાગ્રાસના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમરનાદ, બિઝા,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ હીએ—

૧ દરેક બાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

સ્થિતિમાં દેખવણી આરોગ્ય ને હુન્નરઉદ્યોગ માટે પૈસા લાવવા ક્યાંથી ?

આપણી પરિસ્થિતિ જ નિરાશાજનક છે. ૩૫ કરોડ માણસો-મરીખ ને અલખ-અવિખર્ચા પણ એવા જ રહેલા સરખાએલાં; બ્રિટિશ સંબંધ હોય ત્યાં સુધી તો નક્કી જ.

એટલે શીડરલ સ્વરાજનો વિચાર ક્યાં કરવાનો ? લોકોને એની સાથે શી નિસજત ? આપણી નિકાલ ધટે છે. રાજકારભારનું ખર્ચ વધે છે; અવિખર્ચા કારભાર વધવાનો જ છે.

આપણી કમનસિબિ માટે સરકારને કોષ દેવાની જરૂર નથી; લાપક ને લાપક સરકાર મળે છે. પછી એને કિસમત કહો કે ઐતિહાસિક સત્ય કહો. અત્યારની પરિસ્થિતિ માટે આપણે જ જવાદાર છીએ. ખીજા કોષનો વોક કાઢી શકીએ તેમ નથી.

રાષ્ટ્રીય સરકારને વર્તમાન સરકાર અવગણે છે એવી જવાબદારીએા ઉઠાવવી પડત. અત્યારની સરકારનું સુખ્ય કર્તવ્ય તો હિંદના લાભમાં જ આંતરિક કે બાહ્ય જોખમોમાં હિંદનું સંરક્ષણ કરવાનું છે. રાષ્ટ્રીય સરકારને એવી વધારે કરવું પડે એ દેખાતું છે. આપણા રીતરિવાજો ભારે મરણપ્રમાણનું કારણ સમજવશે. રાષ્ટ્રીય સરકાર પ્રજાને દેખવી એમને જીવન જીવતાં શીખવવું પડે. સરકારી પ્રવૃત્તિને પ્રજાજીવન, તેની પ્રવૃત્તિ ને સુખદુઃખમાં નજર રાખતાં થવું પડે.

સરકારને આપણા ધાર્મિક ને નૈતિક જીવનને તેથી પડેલા રીવાજો સાથે કંઈ જ નિસજત નથી એવું કહીએ તો પણ ગરીબાઈનું સીકું પરિણામ રોગચાળા ને મોત છે એ તો કણકણ પડશે જ. હિંદની વસ્તી વધારે ગણાય પણ એકજ દષ્ટિએ; એની રાષ્ટ્રીય આવક

એવી છે કે સંખ્યા વધતાં જ ભયંકર ગ્રામ્યતા પડે પરંતુ દેશનું કલ્યાણ તમાવી શકે એટલી હિંદની વસ્તી વધી છે એમ તો કહેવાય એમ નથી જ. હિંદના લોભી ગરીબ છે પણ હિંદ શીખત છે. આપણી એતી ને હુન્નર ઉદ્યોગોનો આપણે વિકાસ સાધીએ; રાજકારભારમાં કરકસર કરીએ; લશ્કર ને પોલીસને આપણી આવકનો મોટા હિસ્સો હોલધાર કરતાં અટકાવીએ ને સામાન્ય જનતાને જીવન જીવી બાણતાં શીખવીએ તો ૩૫ કરોડ માણસો સુખચેતથી હિંદમાં રહી શકે ને જીવનનું ધોરણ હલકું બનાવ્યા સિવાય વસ્તી વધારી શકે. વૈજ્ઞાનિક એતી હાય ધરી હિંદના ક્ષાત્ર અનેક મણે વધારી શકાય એમાં શંકા નથી. આપણા હુન્નર ઉદ્યોગો પણ હજી ઉગે છે. હળાર બાળકો જન્મે તેમથી પાંચ વર્ષનો વય થતાં સુધીમાં અર્ધા મરી પડવારે એ એાજ દુઃખની વાત નથી. શરિ-બાઈનું જ એ પરિણામ છે. સંપત્તિ ને આવક ઉપર વસ્તીનો આધાર છે. સંપત્તિ સર્જવા, આવક વધારો, એટલે રોગ ને મૃત્યુના ભોગ આપોઆપ ધટી જશે.

આનો અર્થ એવો નથી કે વસ્તી ઊંડેચોક વધાર્યાં જવી, સંપત્તિને આવકના પ્રમાણમાં વસ્તી વધારવાની વાત છે જતાં વધારે સંપત્તિ ને આવક હોય તો થોડી વસ્તી વધારે સુખચેતથી રહી શકે એ નિર્ધિવાદ છે. એટલે વસ્તીની સંખ્યા અગત્યની નથી પણ એમની સ્થિતિ સમજવાની અગત્ય છે. થોડી સમજદાર ને બચરિમત વસ્તી આપણા જેવાં અલખ અચાન અવ્યવસ્થિત ને કચરાયેલી પ્રજાની ટોળાં કરતાં હળાર દરજ્જે સારી છે.*

* Census of India By Brij Narain.
The People : Monday 30 th. October
1933.

અખીલ હિંદ મહીલા પરિષદની અર્ધવાર્ષિક બેઠક

અખીલ હિંદ મહિલા પરિષદની રચાયી સમિતિની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક વડોદરાની સાખાના આમનજીથી અહીં તા. ૩૦-૩૧ જુલાઈ અને ૧ ઓગસ્ટે કરાવાની હોવાથી રચાયી સમિતિનાં સભ્યો તા. ૨૬ થી સવારથી વડોદરામાં આવ્યાં હતાં, જેમનો અહીંની સાખાના રવાણત મંડળ તરફથી રહેશને ષટ્તો સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આવેલાં મહિલા મહેમાનો

બહારથી આવનારાં માનવંત બહેનોમાં પરિષદના પ્રમુખ શ્રી રાજકુમારી અમૃતકુંવર, ઉપપ્રમુખે શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે (ગ્વાલીયર) શ્રી એસ. સી. મુકરજી (દલ-કતા) શ્રી અમૃતવામી નાયમ (મદ્રાસ) માનવ મંત્રી શ્રીમતી હીના બહેન અસના (અમ-દાવાદ) તથા સભ્યો રૈજી મું-બઈથી શ્રી જયશ્રી બહેન રાયજી, શ્રીમતી જે. આર. ડાક્ટર, શ્રીમતી ડા. માલીનીબાઈ મુખપતકર અને શ્રી ઉર્મીલા બહેન મહેતા, અમ-દાવાદથી શ્રી શારદાબહેન, શ્રી. કે. વેલાબાઈ, ઉદારથી શ્રી ન્યોત્તેના બહેન મહેતા, ગ્વાલીયરનાં શ્રી ઇંદુમતી રજ-વડે, દીલ્લીથી મીસ નરરાજન, ફલટળુનાં શ્રી બનક્રીબાઈ મોડ-બોયે, નાગપુરના શ્રી વીમલા-બાઈ દેરાધારે, ઉમરાવતીનાં શ્રી વિમળાબાઈ દેરામુખ,

કોચિનમાં સેન્ટ્રલ હોલ પાસે શ્રી સ્વામી-નાયન, શ્રી રાજકુમારી અમૃતકુંવર તથા શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે.

દહદરાબાઈ (દખણ) નાં શ્રી કૌરનેલીબસ. તથા શ્રી ક. હીલામણી નાયક (શ્રી સરાજી નાયકનાં પુત્રી) પુનાનાં શ્રી વી. રોવડે, ધારવાડનાં શ્રી સામલાબાઈ બેતગાંવર, પાણીપ-તના શ્રી કી. બી. હસન મુખ્ય હતાં. ફલટળુના શ્રી રાણી સાહેબે નહીં આવી રાકવા બદલ દીલ્લીની દર્યાવતો તાર મોકલ્યો હતો.

ન્યાયમંદીરમાં સત્કાર

મહિલા પરિષદનાં બહારથી આવેલાં માનવંત બહેનોનું વડોદરાની પ્રમુખ તરફથી બહેન સન્માન કરવા માટે તા. ૨૦ રાત્રીવારે સાંજે ૭ વાગે ન્યાય-મંદીરના હોલમાં ના. દિવાન સાહેબ સર વી. ટી. કૃષ્ણમાચારીના પ્રમુખપણા નીચે મેળાવડો થયો હતો. જેમાં મુખ્યે દંભરેક સન્મારીઓ તથા ત્રણસો ચારસો પુરો-અમલદારો તેમજ ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી. સ્વયંસેવિકાઓએ યુનીફર્મ અને બેજ સાથે સત્કાર થઈ સઘળી વ્યવસ્થા ઉત્તમ રીતે રાખી હતી.

ડૉ. મીસ બાનાનું બાપણુ

કન્યાઓએ રવામતગીત મધુર કંઠે ગાયા બાદ ડૉ. મીસ બાનાએ ગુજરાતીમાં બાપણુ આપનાં જણાવ્યું કે દરેક મનુષ્યને જીવનમાં ધન્ય પળ આવે છે, તેવી મારા જીવનમાં આજે પડેલી ધન્ય પળ છે, કે આવા પ્રોત્સાહન-વડામાં બહારથી અને આવેલા હોદ્દાના બહુતાં સુરક્ષિત મહિલા મહેમાનોને આવકાર આપવાની આનંદદાયક તક સાંપડી છે, વધારે આનંદ એ યાય છે કે આ સ્થળ શ્રીમંત મદારાન સાહેબની રાજ્યધાની છે. તેઓઓએ હોદ્દી સંચાલની ઉન્નતિ માટે સંચાલને કેળ-

વણી આપવા, તેમની સામાજિક સ્થિતિ સુધારવા કાષ્ઠઓ કરી બાળ લખનો પ્રતિબંધ, સંચાલને વારસાના દંક, લગ્ન વિચ્છેદનો કાષ્ઠો કરી 'ધણી હીતકરી યોજના' કરેલી છે. શ્રી. સી. મદારાણી સાહેબે પત્ની હોદ્દી સંચાલની ઉન્નતિ માટે વર્ષોથી પ્રયત્ન કરતી મહીલા પરિષદના એક વખત પ્રમુખ થઈને પ્રોત્સાહન આપ્યું છે અને વર્ષોથી એ

પ્રતિમાં ઉત્સાહથી સાગ લે છે. આજે વડોદરામાં હોટી મહિલા પરિષદની સમિતિ મળી છે એ જાણી શ્રી. રાજદેવીને પણ આનંદ થયો. બસો વર્ષથી શ્રી. ગાયકવાડ સરકારનો હોટો ગુજરાતમાં ફરે છે. પણ શ્રીમ મહારાજ સાહેબે છેલ્લાં થોડાં વરસમાં મહાન સુધારા કર્યા છે તેથી વડોદરાની સ્થિતિ એટલી પલટાઇ ગઇ છે કે વીસ વર્ષ ઉપર એણે એયું હોય તે આજના વડોદરાને ઓળખી ન શકે. સ્વચ્છતા-સુદૃઢતા-ભવ્ય મકાનો-બાગબગીચા વગેરે બધું વડોદરામાં જોવા મળે તેવું છે. એ જોઇ અમારાં મહેમાન બહેનોને પણ આનંદ થયો.

શ્રીઓના ઉત્કર્ષ માટે બેઠકનું તો બધે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. રાજકીય બાબતોમાં પુરવો નેટલા હકો માગવાનો નહીં પણ તેમાં ફાળો આપે તેવા મંડળનો હેતુ છે.

પુરવો સાથે હરિફાઇ કરવાનો હેતુ નથી. બતી બેઠ છે અને રહેરો. પણ ઉચ્ચપણાને પુરવોને ખ્યાલ છે અને શ્રીઓમાં ઉવરતા દરજ્જાને। ખ્યાલ આવી ગયો છે તે પ્રશ્નને આ હીલચાલથી ઉકેલ થશે. હવે શ્રીઓ બહુ ગણીને સામાજિક હીલચાલમાં ભાગ લેતી યદ્દ ને એટલું જ નહીં પણ ધારાસભાઓ, લોકલ બોર્ડો-મુદરાઓ વગેરે સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ કરવા અને મત આપવામાં આગળ વધી છે. છતાં અત્યાર સુધી ને ગયું છે તે પાસેમાં પહેલી પુણી બરાબર કહેવાય, શ્રી સમાજને ધણે મોટા વર્ગે હજી અજ્ઞાનતા-નિરશ્વરતા પરાધીનતામાં પડેલા છે. તેમને આગળ લાવવાની જરૂર છે. તેમ ન થાય ત્યાં સુધી પુણી સ્વરાજ્ય બરાક છે.

એ. સુધાલકરનું લાવણ

ન્યાયમંત્રી મેં સુધાલકરે અંગ્રેજીમાં બાબજી આપતાં આજના માનવત મીજબાનોને આપકાર આપતાં આનંદ દર્શાવી જણાવ્યું કે અખીલ હોંદ મહીલા પરિષદ હોંદની તેમજ જગતની શ્રી સમાજની સુધારણામાં ભાગ લેઇ તેમની પ્રવૃત્તિ સમાજ સુધારા-કેળવણી-કામદારોને પ્રમ્ત વગેરે ક્ષેત્રોમાં તેવામાં આવે છે. આપણા શ્રી. મહારાજ સાહેબે શ્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે કેળવણીની સવડ આપવા ઉપરાંત કાગદમાં પણ ઘણા સુધારા કરેલા છે. દિંદુ કાલદાનાં શ્રીઓને યોગદા

યોગદા સિવાય બીજા હકકો નથી. વડોદરામાં શ્રીમતે શ્રીઓને વારસાના હકકો આપ્યા છે. સ્વતંત્ર માલિકી હકક માટે માલ મીલકતમાં અમુક રકમ સુધીની ચતા રાખી છે. સંતાન વગરની વિધવાઓને તેના પવિત્રો દિરસો બ્રીડીશમાં મળતો નથી તે અહીં મળે છે. કુમારી પુત્રીઓને બીજે બાપની મીલકતમાંથી કંઈ હીરસો મળતો નથી તે અહીં બાધના બાબનો ચાલો ભાગ મળે એમ કરાવ્યું છે. એવા એવા ઘણા શ્રીને હિતકારી કાયદા કરવાની પહેલ શ્રીમતે કરી છે, મહિલા પરિષદની બેઠક અહીં મળી છે તેથી આપણા રાષ્ટ્રનું કે અહીંના સુધારાગ્રામી તેમની કાર્ય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી અને અનુકરણીય થયો.

શ્રી રામદા બહેને આપેલી પરિચય

શ્રી રામદા બહેને ગુજરાતીમાં બોલતાં અને પદારેલાં કેટલાંક જાણીતા આગેવાન બહેનોનો પરિચય કરાવતાં જણાવ્યું કે પરિપદતાં પ્રમુખ શ્રી અમૃતકુંવર બહેન રાજકુમારી છતાં રાજવૈભવ અને પૈસો અને સુખ છોડી શ્રીઓની ઉન્નતિના કાર્યમાં મંડયા રહ્યાં છે. પ્રમુખ તરીકે તેમની છ મહિનાની કારકીર્દી ચરાસી નીવડી છે. તેઓના હૃદયમાં હંમેશાં એવી ધગશ રહી છે કે સમાજના ઉપદ્રાં યરમાંથી નીચલા યરમાં ઉતરી સેવા કામ અને પ્રચાર કરે. ઘણા વખતથી તેઓ એ રીતે કામ કરી રહ્યાં છે. તેનો લાભ સમગ્ર દેશને મળ્યો.

ઉપપ્રમુખ શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઇ ગ્વાડીયરનાં શ્રીમત સન્નારી હોવા છતાં શ્રી સેવાનું કાર્ય છેલ્લાં ૩૦-૩૫ વર્ષથી કરી રહ્યાં છે. તેઓ લંડનની ચાર્લો સ્પારો કોમીઓ ધરાવે છે અને એક ખાનગી દવાખાનું પણ કાઢ્યું હતું. આવતી પરિવદ કોર્સેન બરમાં દીલ્હીમાં મળનાર હોઇ તેનાં પ્રમુખ ચંડાયાં છે. બીજા ઉપપ્રમુખ મદ્રાસના અમરુસ્વામીનાથમ તથા કલકત્તાનાં શ્રી એસ. સી. મુકરજી પણ પોતા-પોતાના પ્રાંતોમાં શ્રી ઉન્નતિની દરેક હીલચાલમાં સારો ભાગ લેઇ ઉત્સાહથી સેવા બજાવે છે. અમદાવાદનાં ગીરીસ દીના અસાના પણ જાણીતા શ્રી હિતનાં કાર્યકર્તા અને પરિવદના માનદ વ્યવસ્થાપક મંત્રી છે. તે ઉપરાંત પંજાબ, સંયુક્ત પ્રાંત, મુબાઇ, ગ્વાડીયર, ઇદાર, પુના, ધારવાડ, બરુચ વગેરે સ્થળોએથી જાણીતાં બહેનો અહીં એકત્ર

પ્રકાશ

સ્વાતંત્ર્યને શરણે
ચહેલી રૂતબ જયતની
બહેનોને શી ખબર હોય

૩

તેમનીજ શૂલોમાંથી સરખાયેલી
તેમનીજ શૂલોમાંથી પોષાયેલી
તેમનીજ શૂલોમાંથી ઉત્પન્નાયેલી
અસંખ્ય બહેનોને

સ્વાતંત્ર્યનું

નામ માત્ર પણ
ઉચ્ચારવાનો જરાપ
અધિકાર નથી,

૭

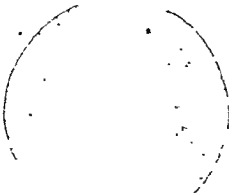
શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈની

પૂર્ણિમા

શ્રી સ્વાતંત્ર્યની હીમાયતી
બહેનો! રદામે 'પતિત' બહેનોનું
તોદમતન્ત્રનું રજુ કરે છે.

પ્રકાશ ચિત્ર

યમાં છે. તે સ્ત્રીઓને જનતા પ્રમોના બાવિ ઉકેલ માટે પુરો થવા નેપું છે.

સ્વામત માટે આભાર

પણ મહેમાનો તારૂંઓ જાણતાં જણાવું કે અહીં અમારા ઉત્તમ સ્વામત માટે શ્રી લેડી કમ્પ્યુટરના પ્રમુખપણા નીચે સમીતીએ ને ઉદાર સ્વરૂપે કરી છે તેમાં કંઈ પણ વલૂપ નથી તેથી આ બધાં તરફથી આભાર દર્શાવું છું.

શ્રી રાજકુમારી અમૃતકુંવર

પણ શ્રી રાજકુમારીએ બાવમરી લાગણી દર્શાવનાર બાપણુ હીંદીમાં આપતાં જણાવું કે તમારા બાવમરીના ઉદાર આતિથ્ય અને સત્કાર માટે હું આપને બધાનો આભાર માનું છું. બડોદરા. રાજ્યે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા ને પ્રવૃત્તિઓ કરી છે તે ન્ન-લ્લતી હતી, અને અત્રે નજર નેપું છે તેથી મને બહો આનંદ થાય છે અને મારા કાર્યમાં મને પ્રોત્સાહન મળ્યું છે.

બડોદરા સીપાસને પગલે આથી તમે ને મારાં લીધા છે તે મારાં સ્ત્રીઓ હીંદમાં પણ કાર્ય કરવાની અમે કોશીસ કરી રહ્યાં છીએ. અને લાગે છે કે દેશી બાપા સિવાય સ્ત્રી સમાજના સમગ્ર વર્ગમાં જરૂરી ચક્રાય તેમ નથી. સ્ત્રીઓને અજ્ઞાનતા અને વહે-

મોમાંથી ભ્રમત કરી ખરા સુધારા અને પ્રવૃત્તિનું માર્ગદર્શન કરવું નેપુંએ. એ ભ્રમતિ પેદા કર્યા વિના બ્યાખ્યાનોથી કંઈ વળે નહીં.

શેડી સુસિદ્ધિત બહેનો બાપણે કરાવે કરી તેથી કંઈ ન વળે તેના અમલ કરી સમગ્ર ભ્રમતિ અને ઉત્સાહ પેદા કરવા નેપુંએ. તે માટે પ્રાંતિક સમિતિઓ નીખા છે. બડોદરાની રાખા પણ એજ ઉદેશથી કરી છે. તે શ્રીમંતના રાજ્યમાં વખારે સારું કામ કરી ચકે એના અમને ઉમેદ છે,

અધાના સંકડાવની જરૂર

સ્ત્રીઓની સ્થિતિ આજકાલ ઉચ્ચાનક અને પછત થઈ પડી છે, તેમાંથી ઉદાર કરવાનું કાર્ય મુરકેલ છે પણ તે સિદ્ધ કરવામાં બધાના પૂણું સંદકાર અને સહાનુભૂતિની અમને જરૂર છે પણ મુખ્ય આધાર તો સ્ત્રીઓની પોતાની ભ્રમતિ અને ઉત્સાહ ઉમરજ રહેલો છે. નિઃસંદેહ છે કે ને દેશમાં સ્ત્રીઓ બહુથી હોય તે દેશની કે પ્રભનીજ ઉન્નતિ થઈ ચકે છે. પ્રાચીન આર્વાવત અને વર્તમાન મુરોપ તેનાં દ્રશ્યોત છે. આજકાલ પુરો-ધની પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રી સક્તિનો જળોર ફળો ને સંદકાર છે. હીંદમાં પણ ભ્રમતિ થવા માડી છે. અમારા તરફ પારાસભામાં પણ સ્ત્રીઓ સવય તરીકે હાજલ થઈ છે. શ્રીમતી પં. વિજયાલક્ષ્મી તો પ્રધાન

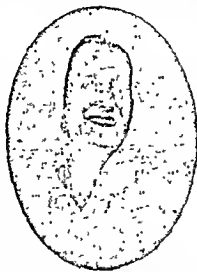
પણ થઈ છે. આ તરફ પણ સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ સારી ચાલે છે. અમારું મંદજ સ્ત્રીઓની સુસિદ્ધિ સુધારવાના ઉદેશથી કામ કરી રહું છે. તેની સક્-જતા માટે દરેક બહેનને તેમાં નેડાવા-કોસાદથી તેની પ્રવૃ-ત્તિઓમાં ભાગ લેઈ સંદકાર કરવા વિનતિ છે.

શ્રી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે

શ્રી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે એ મરાઠીમાં જોણતાં બડોદરા ની મુખાકાતની મળેલી તક માટે આનંદ દર્શાવી; અહીંના શ્રી. સી. મા. મહારાણી સાહેબે ૧૯૨૭ માં હિંદી મહિલા પરિષદના પ્રમુખરયા-

નેથી ને પ્રોત્સાહન આપેલું અને રફૂર્વી, કર્તબ્ય નિધા અને સંગઠનને મંત્ર આપેલો તેથી ઉત્તેજત થઈ આ સંસ્થા અખીલ હિંદની સ્ત્રી સમાજની ઉન્નતિ માટેની પ્રવૃત્તિ ધવારી રહી છે. એ યચ શ્રી સી. મહારાણી સાહેબને છે.

અમારી પ્રવૃત્તિઓમાં પુરૂષ વર્ગે વિરોધ નહીં કરતાં પારાસભામાં તેમજ બહાર સંદકાર આપેલો છે તેથી અમને આનંદ અને અભિમાન થાય છે. પરંતુ

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર
હિંદ મહિલા પરિષદનાં જાણનાં પ્રમુખ.

કાયદાથી સ્ત્રીઓને હક્ક અને સમાનતા આપવામાં હજી સ્ત્રીઓએ વધુ સહકાર-સહાનુભૂતિ અને લાયકાત મેળવતી પડશે. તે પ્રવૃત્તિની જવાબદારી અમારા મંડળ ઉપર છે.

રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ દેરાસરમાં નમ્રતિ કરી છે. પ્રાંતિક સ્વરાજ્યનું તંત્ર હાથમાં લઈ રાષ્ટ્રીય પ્રધાન મંડળોએ કાયદાથી પણ પગલાં લેવ માંડ્યાં છે. પણ છેલ્લાં દસ વર્ષમાં જે નમ્રતિ થઈ છે, તેમાં અમારો મંડળનો પણ ફાળો છે. આ સંસ્થા ફક્ત શ્રીમંત સ્ત્રીઓની છે એ આશ્ચર્ય ખેડો છે. આમ વર્ગની બહેનોની ઉન્નતિ માટે પણ કામ કરે છે.

રાજકારણથી છૂટાં શા માટે ? જો કે સમાજિક બાબતોને રાજકીય બાબતોથી તદ્દન નિરાળા કરી રાકાય તેમ નથી. પણ જો સીધી રીતે રાજકીય પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો આ સંસ્થામાંથી પણને છૂટાં થઈ પડે. પ્રથમ જ્યાં સુધી નિરક્ષરતા ન ટળે, ઉચ્ચ કેળવણીના પ્રચાર ન થાય, સ્ત્રીઓને કાયદાથી સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના હક્કો ન મળે ત્યાં સુધી હેતુ પાર ન પડે. આપણી સંસ્કૃતિને અત્યુચ્ચ રહીને સુધારાની પ્રવૃત્તિ કરવાનો અમારો હેતુ છે.

ના. દિવાન સાહેબનું બાપજી

તે પછી ના. દિવાન સાહેબે મહેમાન બહેનોને સહકાર આપતાં ચમુજમાં જણાવ્યું કે આજ હું તો મહેમાનની સ્થિતિમાંજ રહેવા માંગતા હતાં, પણ પ્રમુખની ખુશી આપી એટલે જે સબ જેલવાનું ફરજિયાત માથે પડ્યું. આપ બધાં દૂર દૂરથી લી ઉન્નતિના કાર્ય માટે વરદી લઈ પધારેલાં છે. અમને 1880 1881 ફક્ત પુરૂષો તરીકે આ સભામાં આમંત્રી આજના વિચારો સંલગ્નતાથી તક આપી છે. તથા શ્રી. સી. મા. ગદારણી સાહેબનો પ્રમુખ તરીકે આ સંસ્થા સાથે સંબંધ છે તે સર્વ દ્રષ્ટિએ આપને રાજ્ય તથા પ્રજા તરફથી હાર્દિક આવકાર આપું છું અને મને પ્રમુખસ્થાનનું માન આપ્યું છે તે બદલ આભાર માનું છું. શ્રી. અક્ષરનાથ સાહેબે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે જે વર્ષો પહેલાં જરૂરીયાત જોઈ સુધારાના કાયદાઓ કર્યા છે તે કાર્યમાં તમે અખિલ હિંદની સ્ત્રીજનતાનાં હિતની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યાં છો, પુરૂષો ગમે તેવા આગળ વધવા

છતાં સ્ત્રીઓના સાથ અને સહકાર વિના પ્રગતિ કરી શકશે નહીં. જે વસ્તુસ્થિતિ જોઈ શ્રીમંતે ફરજિયાત કેળવણી હાથમાં કરી છે તેનું કેટલું સારું પરીણામ આવેલું છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. કોઈપણ સમાજ કે પ્રજા સ્ત્રી-પુરૂષોના પુર્ણ સહકાર વિના પ્રગતિ નજ કરી શકે. આ પરીપદ જો હદેરાથી પ્રવૃત્તિ કરે છે તેમાં તેને સફળતા મળ્યું છે. આ મંડળની અર્થ વાર્ષિક સભા અર્થે મળી છે તેથી અમને ઘણો આનંદ થયો છે, શ્રીમતી રાજકુમારી જેવાં ત્યાગજીર અને કર્મજીર નેતાની આગેવાની નીચે તમારી પ્રવૃત્તિઓને સફળતા મળ્યું છે. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ થઈ, તેઓના સહકાર મળતાં મને ખાતરી છે કે હિંદની ખરી પ્રગતિ કરી શકાશે અને ત્યારેજ હિંદને વર્તમાન પ્રગતિશીલ દેશોમાં સ્થાન મળી શકશે. આમાંજ સુધારાઓમાં પણ સ્ત્રીઓ નમ્રત થઈ તેઓનો સહકાર મળી શકશે ત્યારેજ સુધારણા થઈ શકશે તમારી પ્રવૃત્તિઓમાં વડોદરાના સ્ત્રી સમાજની સુધારણાની પ્રવૃત્તિઓ કેળવણી, કાયદા, વગેરે તમને તમારા કાર્યમાં માર્ગદર્શક અને પ્રોત્સાહક થશે ભણી મને આનંદ થાય છે. એટલું કહી તમે તરફી લેઈ અહીં આવ્યાં છે તે બદલ ફરીથી તમારો આભાર માનું છું.

સમિતિનું કામકાજ

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની સ્થાપી સમિતિની અર્થ વાર્ષિક બેઠક અહીં વડોદરામાં તા. ૩૦ અને ૩૧ મીએ બહેનોના ક્ષેત્રે બેઠક હાજરમાં પરિષદનાં પ્રમુખ શ્રીમતી રાજકુમારી અસલકુંવરના અધ્યક્ષપદે મળી હતી. બંને દિવસ સવારે, બપોરે અને સાંજે એમ દીવસમાં ત્રણ વખત મળી પરિષદના બંધારણ તથા કાર્યક્રમને અંગે વિવિધ સી હિતના સામાન્ય તથા ખાસ વિષયોને ચર્ચા વાટાઘાટ કરી કરારો કર્યા હતા. સમિતિનો બેઠકમાં બહારથી આવેલાં બહેનો ૭૫૦ રાંત બહોળી સંસ્થાના આગેવાન કાર્યકર્તા શ્રી પ્રેમશીલા મહેતા વગેરે બહેનોએ વાગ લીધો હતો. કેટલીક બેઠકોમાં ખાસ આમંત્રણથી લેડી કૃષ્ણમા-ચારીએ પણ હાજરી આપી હતી સિવાય ભરૂચની નવી સ્થપાવજી સાખાતાં ખીસ એ. ડી. કુપર તથા વીરમતી બહેન દેસાઈ પણ પરવાનગીથી હાજર રહ્યાં હતાં.

પસાર થયેલા ઠરાવો

બેઠકમાં નિચેના ઠરાવો પસાર થયા હતા.
(૧) પરિષદના માત્ર પ્રમુખ મંત્રીનાં શ્રી સહી સહીએ (૨) મંત્રી ખાસ ચાંદા આવેશવનાં માત્રથી અને (૩) વડોદરા મહા વીધાલયનાં શ્રી મુશીલા-દેવી ધંડીતના પીતાશ્રી પં. આચાર્યમજી-એચનાં સ્વર્ગવાસ બદલ શોકદર્શક ઠરાવો (૪) હરીજનોને મંદીર પ્રવેશની છૂટ આપવા બદલ હંદોરના શ્રી મદારાજ સા. ને (૫) વડી ખાસઅમીના પહેલા લોકસ સ્ત્રી સભ્ય સુદામા બદલ શ્રીમતી મુખારામને (૬) મદ્રાસમાં અનીતીના ધંધાના પ્રતીબંધક કાયદામાં કેટલોક ફાતીઓ અને કેમીને અપવાદને લાભ મળતો હોવાથી બ્યારીયારના ધંધામાંથી કમાણી કરનારા ત્રીજા પક્ષને સભા કરવાનો સુધારો કરનારી કલમો દાખલ કરાવવા માટે શ્રીમતી ડા. મુખર્જીની સૂચને અખીનંદન આપવાના ઠરાવ. (૭) મદ્રાસની સરકારને હાંફ મંદિરમાં ચાલતી 'દેવદાસી'ની પ્રથા કાયદાથી બંધ કરવાની વિનવિનો ઠરાવ ચોગ્ય વિચેચનો પણ સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા.

અધ્યક્ષનાં સુધારા

તા. ૩૧ મીએ મળેલી બેઠકની સત્તામાં સમિ-તિએ પરિષદના અધ્યક્ષનાં સુધારા વધારા કરવાને આવેલી મુચનાઓ ઉપર છુટથી વાટાઘાટ કરી, પ્રતિનિતી દ્રષ્ટિએ વિચાર કરી વિષય વાર ચોક્કસ સલામતી કરવા માટે એક પેટા સમિતી નિમી હતી તથા નરસરી સુધો, શિક્ષકો માટે શિક્ષણ શાળાઓ, ભુદી ભુદી ધારાસભ્યોમાં રજુ થયેલા સામાજિક સુધારાના કાયદાઓની તર-ફેલમાં લોકમત કેળવવા અને પ્રચારકાર કરવા, બાળકોના રક્ષણને કાયદો, અનિતી નિષેધ કાયદો, વગેરે ન્યાં હોય તેમાં ચોગ્ય સુધારો દાખલ કરા-વવા અને ન હોય ત્યાં તે દાખલ કરાવવા અને તે કાયદાના અમલ માટે સ્ત્રી શાક્ષીસની ચોજના થવા, સ્ત્રીઓમાં ચાલતી બેકારીની તપાસ કરી તેઓને લઘુભાષા અને ગુજરાત મળે એવી ચોજના કરવા અને સ્ત્રી ભવિને લપચોગી ખાસ વિષયોનું શિક્ષણ આપવા વગેરે બાબતો અર્થાંધ પરિષદની આપવા કોર્સેઅમાં દીલદી ખાતે મળ-નારી બેઠકમાં રજુ કરવા કહ્યું હતું.

અહીંની સંસ્થાઓની મુલાકાત

બહારથી આવેલાં પ્રતિનિધી બહેનોને ગેસ્ટ-હાઉસમાં મુકામ આપેલો હતો અને તેમના સ્વાગત અને મુખસમગ્ર માટે હવમ બ્યારથા કરી હતી. તેઓએ અહીંના શ્રી વેલથંદ હરીજન આશ્રમ, આર્થિકતા મહાવિધાલય, સેન્ટ્રલ લાય-બ્રેરી, શ્રી ચીમનાબાઈ સ્ત્રી હોયોગ્રામ, વગેરે સંસ્થા-ઓની મુલાકાત લેઈ વડોદરાની પ્રગતી માટે સતોષ બતાવ્યો હતો.

સંઘ-એકઠોમ સત્કાર

મહેમાનોના ખાસ સત્કાર માટે ના લેડી કુલુમાયારી તરફથી તા. ૩૧ મીએ સાંજે 'દીલા-રામ' બંગલામાં એકઠોમનો મુંદર મેળાવડો થયા હતા, તેમાં બહારનાં મહેમાનો ઉપરાંત અહીંની સંસ્થાના મેંબરો તથા બહારનાં સભ્યોએને આમંત્રણ હતું. ગરબા વગેરેનો કાર્યક્રમ શ્રી. પ્રેમજીલા બહેનની દેખરેખ નીચે મુંદર થયા હતા. શ્રી. મીસીસ અમીના તેમજ તરફથી તા. ૧ સીએ એકઠોમ માર્દી યાં હતી.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને

બાળકોની જીવનદારી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(૨૭૫૬)

બુચાઓને થતા દરેક દરોને મટાડી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુથી અને રૂઢપુષ્ટ બતાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કીમત ૩મી ૧ ના બાર આના. ચો. પી. પો. હુફ.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

..જાવનગર (કાઠીયાવાડ)

લક્ષ્મીવિલાસ મહેલમાં જમણુ

શ્રી ૦ સોં યુવરાજી સાંતાદેવી સાહેબે મહિલા પરિષદના સભ્યો તથા અત્રેના કેટલાક ભણીતા સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓને સોમવારે રાત્રે ૮-૩૦ વાગે લક્ષ્મીવિલાસ મહેલમાં મુંદર જમણુ આપ્યું હતું. જેમાં રાજકુમારી શ્રી. અમૃતકુંવર, શ્રી. રાણી રૂક્મીબાઈ રાજવાડે, શ્રી. સુખબારાચન, શ્રી લેડી કૃષ્ણમાચારી વિગેરેએ હાજરી આપી હતી. શ્રી ધો. યુવરાજી સાંતાદેવી; સાહેબે સર્વની સાથે કુટુંબી વાર્તાલાપ કર્યો હતો. સત્કાર સંગીત વિગેરે સર્વ વ્યવસ્થા ધણી સારી હતી.

ત્રીજો દિવસે

અખીલ હાઈ મહિલા પરિષદની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક માટે અહીં પધારેલાં હોદ્દાનાં ભણીતાં માનવંત સન્નારીઓની અહીંની મુલાકાતનો લાભ લઈ વડોદરાના મહિલા મંડળ તરફથી નહેરુ વ્યાખ્યાનોને મેળાવડો તા. ૧ થી સોમવારે સાં ૭ વાગે ન્યાય મંદિરના હોલમાં ના. હીવાન સાહેબ સર વી. ટી. કૃષ્ણમાચારીના માનવંત પ્રમુખશ્રી નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં બહારથી આવેલા મહેમાન બહેનો ઉપરાંત અહીંના સ્ત્રી મંડળોના સભ્યો તથા અમલદારો મુદરસોએ ધણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. હોલ શ્રી પુરુષ મોલાઓથી ચીકાર ભરાયો હતો. જેમાં સ્ત્રીઓની હાજરી વિશેષ હતી.

મે. દુરંધર સાહેબજી કાલણ્ય

સર ન્યાયાધીશ મે. દુરંધર સાહેબે અંગ્રેજીમાં કાલણ્ય આપતાં જણાવ્યું કે હાંદી સ્ત્રીઓની પરિષદના પ્રસંગે 'હાંદી એક પત્નીરૂત' ઉપર મારે કંઈક બોલવું એમ મને કહેવામાં આવ્યું છે. હાંદી સમાજની સુશિક્ષિત વર્ગે હાલની સ્થિતિ અને પ્રતિષ્ઠાથી નારાજ છે અને તેને લીધે તેઓ પોતાના જાળબંધી દંક અને પ્રતિષ્ઠા મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે.

હીરહર અને સુસોદીની

જેવા રાષ્ટ્ર વિધાતા મુખત્યારો પણ કાલણ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે. હાંદીમાં સ્ત્રીઓ ધણી અજ્ઞાન અને પછાત છે. તેમાં આપણી પૌર્ણત્ય સંસ્કૃતિનો દોષ નથી. પ્રાચીન સમયમાં હાંદી સ્ત્રીઓને જ્ઞાન શિક્ષણ આપવામાં

આવતું, સ્વયંવર કરીને ઇચ્છા મુજબ લગ્ન કરતાં વગેરે આપણે જાણીએ છીએ, પણ વિદેશી આક્રમણ અને હુમલાઓથી તથા વિદેશી સત્તા દેશ ઉપર આપ્યા પછી સ્થિતિ બદલાઈ હતી. અજ્ઞાન વંધુ, બાળલગ્ન, બાળલગ્ન અને પછાત વગેરે દાનિકારક રીવાજો લાખલ થયા અને સમાજની પડતી યશ. હવે બીટીશ રાજ્યમાં પુનરુદ્ધાર માટે અતુલ્ય સંતોષ થયા છે. સ્ત્રીઓ પોતાની પુર્વ સ્થિતિ મેળવવા ભગત થઈ છે અને પોતાના દંકો મેળવવા બહાર પડી છે તે ખુશ થયા જેવું છે.

શ્રીમંતના રાજ્યમાં સુધારા ધણી સુધારા થયા છે. શ્રીમંત ૫૦ વર્ષ આગળ જુવે છે અને તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા ખાસ કાલણ્યો કરેલાં છે. પ્રાચીન રૂઝુમીઓનો સમૂહોનો શ્રીમંતે પુનરુદ્ધાર કર્યો છે. આ રાજ્યમાં થયેલા સ્ત્રીઓને લગતા લગ્ન વિષયે, પારસાના વગેરે કાલણ્યોથી સ્ત્રીઓને વિધવા માતા અને પુત્રીઓ તરીકે કેવા અને કેટલા દંકો મળેલા છે તેની દૃકમાં માહિતી આપી, 'એક પત્નીરૂત' ના કાલણ્યો મુસદ્દો અહીં મળે પારસામાં જ આવેલા છે અને બીટીશ રાજ્યમાં પણ વડી પારસામાં એવા કાલણ્યો અહીં પધારેલાં સન્નારી તરફથી રજૂ થનાર હોય, તે માટે તેમને અલીનંદન આપીએ મુસદ્દોની નકલ વાંચી હોય-તેમાં કેટલીક અપૂર્ણતાઓનો ઉલ્લેખ કરી.

મુસદ્દામાં સુધારાની સુચનાઓ કરતાં જણાવ્યું કે (૧) જૈન અને બુદ્ધ અનુયાયીઓને પણ તેનો લાભ મળે તે માટે હાંદી રાજ્યની વ્યાખ્યામાં જૈન તથા બુદ્ધ વગેરેનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. (૨) ચેપી અથવા ઉડતા રોગો મોલમ છે, તેને બદલે રક્તપીત અગર તેવા અસાધ્ય રોગો એવી સ્પષ્ટતા થવી જોઈએ. (૩) પાંચ વર્ષનો ત્યાગ બીજા લગ્ન માટે રાખેલા છે તે મુદત બહુ લાંબી છે. (૪) બળબીચાર માટે એક વર્ષ કરતાં વધારે મુદત છે, પણ બળબીચાર પુરવાર કરવાનું મુશ્કેલ છે. એ સુધારા ઉપરાંત બીજી પત્ની માટે વધારાનાં કાલણ્યોમાં (૫) સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસી થાય, (૬) પરધર્મમાં વટલી નથ, અસાધ્ય દીવાનાપણું લાગુ થાય વગેરે બાબતોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. સ્ત્રીને લગ્ન વિષયેના દંક ન મળે અને પુરુષ

બીજી બાંધણી કરે તો સ્ત્રીને પણ બે પત્ની કરવાનો દંક મળે તે જોવું જોઈએ. છુટાછેડાનો વ્યાપક અને ઉદાર ધોરણે કાયદો ન થાય ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધરશે નહિં.

મે. સર મડમાવકરનું બાંધણું

તે પછી શ્રી. સર મડમાવકરે બાંધણું આપતાં મારો વડોદરામાં જોલવાનો દંક નથી, પણ શ્રી. શ્રી કૃષ્ણભાચારીની આજ્ઞા થતાં હું જોલવા ઉભો યાદું છું એવી રમુજ કરી. મરાઠી કે ગુજરાતી બાઈ તે પછી સમજી શકે, પણ તે ટેવ નહીં હોવાથી તથા વિદ્વાન સર ન્યાયાધીશ સાહેબને પત્રો થાકી અંગ્રેજીમાં જોણીશ એમ કહી રમુજ કરતાં જણાવ્યું કે હું ઘરમાં મા-બેન કે પત્ની આગળ ભાવણ કરવા ટેવાયેલો નથી. મારે ધોળાં આભાં ત્યાં સુધીના અનુભવથી એક સ્ત્રી પાસે ભાવણ કરવું ધણુ મુશ્કેલ લાગે છે. તો આજે દબાર સ્ત્રીઓ સમક્ષ જોલવું તે કેટલું કુપ્રેર છે, તે હું અનુભવું છું.

પુરૂષો શું ખતાવી શકે ?

દાહતી દેશની સ્થિતિનો વિચાર કરતાં એમ હું જણાવ ન મારી યાદું કે અમે પુરૂષો શું કરવું અને કેવી રીતે કરવું, તેનું કાર્યથી દ્રષ્ટાંત પુરૂં પાડી શકીએ તેમ નથી. પણ કયું કાર્ય કેવી રીતે ઇશી દેવું તે ખતાવી શકીએ તેમ કહીએ. સર ન્યાયાધીશ સાહેબે કહ્યું તેમ પરદેશી આક્રમણથી આપણે ધણું નેશ્યું અને ગુમાવ્યું છે. પણ તેમાંથી આપણે કંઈ જોધ લીધેલો નથી.

સેકાઓ થયાં જગતમાં વિકાસ પામતા વિજ્ઞાનમાં આપણે કંઈ કાળો આપ્યો નથી. તેથી આપણે રાષ્ટ્ર તરીકે આ ઔરવપણું ગુમાવ્યું છે. અવનતિમાં પડેલા બીએ. હવે શી રીતે આંખ ઉપરે ? એ પ્રશ્ન છે. હાલ તો દેશમાં હાંફુ મુસ્લીમ-મુસ્લીમ શીખ-મુસ્લીમ બોહરીયા સુની વગેરે કેમીય કમડા ચતા સાંભળીએ બીએ. એક પેરમાં મેં કેાક્રએ કરેલી સુચના વાંચી કે જ્યાં જ પ્રાંતોમાં સ્ત્રી પ્રધાનો જ થતા જોઈએ. તેવી યીકાને ઉદેશ ગમે તે હોય પણ હાલ જંગાલ અને સંયુક્ત પ્રાંતોમાં પુરૂષ પ્રધાનોનાં બાંધણાં અને કામગીરી જોતાં, તેઓ સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે લાયક હોય તેમ હું માનતો નથી.

અતિરૂપથી નહીં, પણ સહભાગી. બહેનોને ઉદેશી જણાવ્યું કે હું સ્ત્રી અને પુરૂષોની સમાનતા અને હકકોની તકરારમાં અને નહીં ઉતરું. એટલું જ કહીશ કે તમે દેશની પુત્રીઓ તરીકે કતબ સમજી ફરજ બજાવવા પ્રગતિના કાર્યમાં થયારૂં બાજ બજાવવા તૈયાર થાઓ. અતિરૂપથી તરીકે લડવા નહીં પણ કાર્ય વહેંચણીના-અમ વિભાગના ધોરણે સહભાગી થવા અને સહકાર કરવા તૈયાર થાઓ. જ્યાં માતાઓ રીફીલ ન હોય કે માતૃપદની જવાબદારીઓ ન સમજતી હોય તે દેશનાં બાળકો સારાં ન થઈ શકે.

મહિલા મંડળને તકબોધ

તેથી મહિલા મંડળને વિનંતિ કરું છું કે તમે એ પ્રયત્નો કરો તેમાં પાશ્વત્ય પ્રબલું અર્ધ અનુ-કરણ ન કરો. પાશ્વત્ય બાલ અજઞ્ઞાતથી અંબઈ ખરી દીસા ન જીવરો. પાકર પકૂના બાલ ભપકામાં ન તણાઈ જાયો. તેથી વાનર નકસો કરો તો આર્ષ સ્ત્રીઓના નાશ નોતારો. તમારી દષ્ટિ સનમુખ સદાચારના ધ્યેયને સદૈવ રાખજો-એ જીવનની શુષ્કિને હાંફુ તેમજ મુસ્લીમ સંસ્કૃતિ પ્રાધાન્ય આપે છે. બીર લાચાણીઓ કે સ્પાર્ટન અને રીમન લીરાંગનાઓનો આદર્શ રાખી તેમના ધૌર્ધ-ધૈર્યનું અનુકરણ કરો.

તમારો કે પ્રદર્શન ન સમજો

તમારી પરિવદ બીલ માટે તમારો છે, કે માત્ર તમારા વડત્વનું પ્રદર્શન યાવ તે આદર્શ સમજરો નહીં. યોગ્ય વિચારપૂર્વક સમજસપણે આગળ વધરો તો તમારો ઉદેશ અને પ્રયત્ન સફળ થશે. ટનીસનના Womans's capacity is great's એ શબ્દોનું રહસ્ય સમજઈ બનેલું હિત એક છે- જુદું નથી એ ભાવનાથી સહકારથી કામ ચરો તોજ આપણે સફળ થયું.

સ્ત્રી વડીલ વી. વી. જોશી

એમણે હાલમાં હાંફુઓમાં પ્રચલિત બહુ પત્નીવાદના રીવાજ સામે સખત શબ્દોમાં વિરોધ બતાવતાં જગતમાં બધી સુધરેલી પ્રબલો બહુ-પત્નીવાદને ધીકારે છે. ત્યારે હાંફુમાં સામે કાયદો લાવવો પડે તેવી સ્થિતિ માટે બેદ દર્શાવી જણાવ્યું કે મુસલમાનોમાં ચાર સ્ત્રી કરવાની ચતા છે. પણ હાંફુઓમાં તો હદ જ નથી. આપણી ગમે તેવી

સંસ્કૃતિ દોષ, નીતિ દોષ છતાં બહુપત્નીવાદ એ પ્રસંગિક નથી જ. પ્રાચીન આર્ય પ્રાણને કલિકાલ જોઈએ તો બહુપત્નીવાદ પ્રચલિત નહોતો. તે રીવાજ પરદેશી લોકો અહીં આવ્યા અને આર્ય લોકો અનાર્થ સાથે જળ્યા પછી સંતતિ વર્ધન વગેરે અનેક કારણોથી પાછળ દાખલ થયા છે. તિથેય વગેરે લગ્ન પ્રથાઓ એવાં જ કારણોથી ઉત્પન્ન થઈ છે, યાજ્ઞવલ્કય અને મનુ મહારાજ પણ એટલી આંટ રાખે છે કે સ્ત્રી અનિતિમાન-અભિચારી દોષ તો પુણ્ય બીજી સ્ત્રી પરણી શકે અને ને માણસ નીતિમાન કે કર્તવ્યરૂઢિ દોષ તેના ત્યાગ કરે તેને સભ્ય થવી જોઈએ એવું કહેનારી સ્મૃતિઓ પણ છે. કેટલીક સ્મૃતિઓમાં પ્રથમ સ્ત્રીને પતિની મીલકતને ત્રીજો ભાગ આપવાનું પણ ફરમાવ્યું છે, છતાં તેઓના પ્રથમે નિમ્બળ થયા અને બહુપત્નીવાદ ચાલુ રહ્યો. તેથી આપણા સમાજની ઘણી અવેગલિ થઈ છે. હવે તેમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે.

સાંભતો રાધાકાંધાર્યુગ્મરૂપમારયન

પછી વડી ધારાસભાનાં સભ્ય શ્રીમતી મુળ્લા-રાયને આપણ આપતાં વડોદરા મહિલામંડળ વડેથી થયેલા વહાર આતિથ્ય માટે દાર્દિંક આવકાર માની જણાવ્યું કે શ્રી રાજદંપતીની હાજરી હવે તો તેમની રૂબરૂ સ્ત્રીઓના વહાર કાર્ય માટે આભાર અને પ્રશંસાની લાગણી પ્રકટ કરવા બાબતમાં યાત્રા પણ અને એટલું જ કહીયું, કે અમારા કાર્યમાં તેમના વડેથી અમને ને ઉત્તેજન મળ્યું છે તેથી અમે એ સમાજ સુધારક શ્રી રાજદંપતીનાં રૂબરૂ છીએ.

વડોદરા રાજ્યમાં સ્ત્રીઓના દિવસના ને કાપ-દાઓ થયા છે તે બદલ શ્રી. મહારાજ સહુજની પ્રશંસા કરી જણાવ્યું કે છેલ્લાં દસ વર્ષમાં ને ઉત્તરવળ કાર્ય ને રીવાજની કારણદર્શિમાં થયું છે, તે માત્ર પ્રાંતના છે એ જોઈને મને વધારે અભિમાન થયે છે.

હું વડી ધારાસભામાં 'એક પત્નીરૂત'ના કાષ્ઠાને મુસદ્દો રજૂ કરવાની છું. તે સંબંધમાં ને બોલીશ તે બોલીશ દાંતની સ્થિતિનું ચિત્ર વજર આગળ રાખીને બોલીશ. દેશી રાજ્યોને મને અનુભવ નથી. અમે બ્રીટીશ રાજ્યમાં છીએ તેના કરતાં એ દ્રષ્ટિએ તો અહીંની બહેનો બાબતમાં

છે કે તમારા રાજ્યકર્તા એક લોહીના-એક પ્રાણના અને એક સંસ્કૃતિના છે. અમે પરદેશી રાસન નીચે છીએ. તેઓ અમારી લાગણી ન સમજી શકે. તેથી સ્થિતિમાં છું. 'એક પત્નીરૂતના કાંચદા'નો મુસદ્દો ધારાસભામાં લાવી છું.

હું છેક નાની હતી ત્યારથી મને બે વાતો ધ્યાન ખેંચતી. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અને સમાજ સુધારો રાજદંપતી પ્રશ્નને ઉકેલ ધરનારૂં કે કામ કરીએ તો સહેલ છે. બધી કામના લોકોને નાગ-રિકપણના દક્ષો સમાન જોઈએ. પ્રતિસ્પર્ધામાં નહીં હારવા અમને વિદ્વાન છતાં ન્યાયાધીશ 'સાહેબે સલાહ આપી તે યોગ્ય છે. હું' તેઓને આત્મી આપું છું કે અમારી હાલત દક્ષ માટે છે, તેમાં દરિદ્રાધનો પચાલ નથી. અમે સ્ત્રીઓની હલ્તિ કરવા અને દેશની સેવા કરવામાં સમાન દક્ષ માગીએ છીએ. આપણે જોઈએ છીએ કે ને દેશમાં સ્ત્રીઓ ભંદેરમાં ભાગ લે છે તે દેશમાં ધણાં ઉપ-યોગી કામ-પ્રગતિ થાય છે. આપણે ત્યાં પણ પ્રત્યક્ષ સેવા માટે સ્ત્રીઓને ફોજો યથો ઉપયોગી થશે. અમે સ્ત્રીઓને પર વ્યવસ્થા-કુટુંબનું આરોગ્ય અને સુખ વગેરે જવાબદારીઓ છેડી દેવાનું કહેતાં નથી. પણ સ્ત્રીઓ પોતાની સ્થિતિ સુધારે અને તે સાથે નાગરિકપણની સમાનતા માટે કે મેળવે તે તેમાં સ્ત્રીઓનું-સમાજનું તથા દેશનું દિવ છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે લાપતાલ મેળવવી જોઈએ અને તે માટે સ્ત્રીઓએ દેશસેવા માટે બહાર પડવું જોઈએ.

મ. ગાંધીજીનો આગ્રહ

મ. ગાંધીજી પણ દાંતના ઉત્કર્ષ માટે સ્ત્રીઓની નમ્રિતિ માટે બાર દે છે. સાચમન કમીયને પણ દાંતમાં સ્ત્રી નમ્રિતિને ઇસારો કરે છે. તેની સફળતા માટે કેટલાક ઉપાયો બતાવીરા. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય અને વારસાદ દક્ષની પ્રાપ્તિ અને નાગ-રિકપણની સમાનતા, સ્ત્રીના વારસાદ દક્ષ સંબંધમાં આ રાજ્યે ને કહ્યું છે, તેની માહિતી આપવા માટે ના. દીવાન સહુજનો આભાર માનું છું.

મારા મુસદ્દામાં આમીઓ

મેં એક પત્નીરૂતનો કાપદો રજૂ કર્યો છે. તેમાં ને અપૂર્ણતા અને વધારાના સુધારાના સંબંધી

તમારા, વિદ્વાન સર ન્યાયાધીય સાહેબે સુચનાઓ કરી છે, તે માટે આભાર માની ખાત્રી આપું છું કે મારા ધારાસભ્યો મોનોની મારા કાર્ય પ્રણેતા પદ્મપાંતથી ને ખાત્રીઓ રહેલી છે, તે હું સુધારી અને તેટલી અપૂર્ણતા દૂર કરવા પ્રયાન કરીશ.

પછી હોદ્દા બહેનોની સામાજિક દુર્દશાનું હૃદયદાયક જણાવું આખી જણાવું કે તે રિયલિટી સુધારવા હું મુસદ્દો લાવી છું. તેની સફળતા માટે બધાના સહકારની જરૂર છે ને કે જણાવી તે માટે સદાનુસૂતિ છે પણ હાલના સંલોગો ભેતી આ કામદો પસાર કરાવવામાં મને ફતેદ મળે તે સંભવ નથી. પણ તેથી હું નિરાશ થવાની નથી, તેથી તો હું વધુ અસ્થાયી કરવા, પ્રચાર કરવા, બહેનોમાં ભયરિતિ લાવવા અને બધારે સંગઠન કરવા અને સહકાર મેળવવા શક્તિવાન થઈશ. સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારશે, ત્યારે હોદ્દા સ્વતંત્ર અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર થશે એમાં શંકા નથી.

શ્રી કુમારી અમૃતકુંવરનું ભાષણ

પછી શ્રી કુમારી અમૃતકુંવરે ભાષણ આપતાં હવે વિરોધ બોલવાનું રહેતું નથી કહી મહિલા પરિષદના ઉદ્દેશ અને કાર્ય સંબંધી સમજ આપતાં જણાવું કે મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓમાં ન્યાય ભવ-કોમળના કે પ્રાંતનાં કષ્ટકા કે ભેદ નથી પણ સ્ત્રીત્વના સામાન્ય બંધનથી બધા એકત્રપણે સંધ અને સહકારથી મજબુત રહ્યા છીએ, તેથી મને ખાત્રી છે કે આજ બધાને પણ વધુ સહકાર મેળવી સ્ત્રી ચેતાનું મુજ સન્માનમયું રથાન પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકી.

અહીં આખ્યા પછી હું નોંધ રાખી છું કે વડોદરાની બહેનો વધારે સુખી અને સ્વતંત્ર છે. અને સમાજસેવા કરે છે. તો એવા જ કામદા બોહીયમાં અમે મેળવી તેવાં સુખી સ્વતંત્ર શા માટે નહીં થઈએ.

શ્રીમતી ડૉ. સુબધનકર

એમણે વડોદરા રાજ્યના સ્ત્રી હિતના કામદાઓ માટે અભિનંદન આપી હોદ્દા સ્ત્રી સમાજની સ્થિતિ વીચે એવ બતાવી જણાવું કે આંધરે અમે આ સુધારાની વાત કરીએ તો કહે છે કે અરર ! શું કરો છો ? તેથી 'તો હોદ્દા, સંસ્કૃતિ નાશ પામશે, સમાજ રસનાળું જશે. કેટલાંક કહે છે કે

‘ચત્ર નાઈરેતુ પુન્યંતે રમંતે તત્ર દેવતાઃ’ પણ અમારે દેવ તરીકે પુજન નથી નોંધતું ! અમારે તો સમાજસેવા માટે તક નોંધવે છે. વડોદરામાં અન્યાય દૂર થશે તેથી ઉત્તમ ઉદાહરણ મળ્યું છે કે હવે તે વાત અશક્ય નથી, સ્ત્રીઓની સ્થિતિ દુખી છે, દયાજનક છે તેમાં શંકા નથી. તે માટે કાયદો જાબબદાર છે તેથી તેમાં સુધારો થવો નોંધવે.

શ્રી સ્વામીનાથનનું ભાષણ

પછી શ્રીમતી સ્વામીનાથને વિરોધમાં જણાવું કે આવા કામદા થશે તો તેનો દુરપયોગ થશે એવી ધાર્મી કેટલાંક બતાવે છે, પણ હું પુછું છું કે વડોદરામાં તેવા કામદા છે, તેનો દુરપયોગ થશે છે ? નહીં, ઉલટ સાત થશે છે. તો બોહીયમાં દુરપયોગ શા માટે થશે ? તમારા સફળ કામદાથી અમને બળ અને ઉત્તેજન મળ્યાં છે.

રાષ્ટ્રીય ભવનમાં સ્ત્રીઓ

હોદ્દામાં અસહકારની ભવન આલેખી, ત્યારે સ્ત્રીઓએ બતાવ્યું છે કે રાષ્ટ્રીય સેવામાં પણ અમે ફાળો આપી સદાય કરી શકીએ છીએ અને પ્રાંતિક ભાવના નથી. પણ શ્રીમતી સુખાસાચન સ્ત્રી સુધારાને કામદો ધારાસભામાં લાવ્યાં છે, તેથી મને હર્ષ અને અભિમાન થાય છે. સ્ત્રીઓના ટકાથી અને આજ બધાના સહકારથી આ કામદાને ફતેદ મળે એમ ઇચ્છું છું.

શ્રી લેડી કૃષ્ણમાચારીને યશ

અહીંના ઉદાર સ્વાગત માટે અહીંની બહેનોનો આભાર માની નાં દીવાન સાહેબની માયાજી સદાય માટે આભાર માની જણાવું કે તેઓશ્રી ને યશસ્વી સુંદર કામ અહીં કરી રહ્યા છે, તે શ્રીમતી લેડી કૃષ્ણમાચારીની સદાય અને સહકાર ન હત તો ન કરી શક્યા હોત. (હીયરલીયર)

ના. દીવાન સાહેબનું ભાષણ

ના. દીવાન સાહેબે પ્રથમ વક્તાઓનો આભાર માનતાં જણાવું કે આને ને ઉત્તમ હવાપણુઓ વિચારો સાંભળ્યા છે, તે આપણને મનનીય થઈ પડશે. મારી ખીજ ફરજ મહિલા પરિષદના મદાન કાર્યમાં ફતેદ ઇચ્છવાની છે. વડોદરામાં એ મદાન સંસ્થાના પ્રતિનિધિઓ આવવાથી તથા તેમનાં વક્તવ્યોના લાભ મેળવવાથી અમને થણે આનંદ

યથે છે, અને તે બદલ તેઓ સર્વનો આભાર માનું છું. હવે વડોદરામાં જ નહીં પણ શ્રીધીરા હોદમાં સમાજ સુધારાનું કાર્ય ચાલુ થયું છે, ત્યાં પણ હોદ્દા કાયદામાં અને સમાજમાં સુધારો થશે એમ ધમકું છું.

તટસ્થતાની શ્રીધીરા નીતિ સંબંધી ટીકા યાચ છે, પણ પરદેશી શાસન કરતાં વરીકે કોઈના દસ્તોએ નહીં કરવાની રાજનીતી અવશ્યક અને વ્યાજબી હતી. પણ હવે પ્રાંતિક સ્વરાજ બાર મહીનાથી મળ્યું છે, તે સામાજિક સુધારાના કાયદાના કાર્યક્રમ નિર્ધારણે લઘુ રહે, સામાજિક બહીષો નષ્ટ કરવા કાયદાની જરૂર છે અને તે માટે સ્ત્રીઓમાં ભ્રમણી થઈ છે તેને હું ખાસ મદદ આપું છું. શ્રીમતી સુભાશચનના કાયદાના મુસદ્દાની પ્રગતિ અમે રસપુર્વક જોવા રહીશું. શ્રીધીરા ધારા પોથીમાં એ કાયદો મુકારો એવી શુભેચ્છા દર્શાવું છું, બધાં બહેનો અહીંના સુખી સ્મરણો લેકેને જરો એવી શુભેચ્છા સાથે સર્વ તરફથી તેમનો આભાર માનું છું.

શ્રી. પ્રેમદીપા બહેનનું લાવણ્ય

શ્રી. પ્રેમદીપા બહેન મહેતાએ મુંદર રાખેલાં હાજર રહેલી સર્વે બહેનો સમગ્ર રાજે તેથી મુજબ રાત્રીમાં આભાર માનતાં જણાવું કે અહીંથી અમે અખીલ હોદ મહીલા પરિષદમાં બેઠેલાં પ્રતિનિધીઓએ ઉત્સાહથી આમંત્રણ આપ્યું પણ પછી અમે મુકાયાં કે શું કરશું ? નાં દીવાન સાહેબને મળીને કહેતાં તેઓએ પસંદગી બતાવી કેવેજન આપ્યું તેથી જોવાની રાજ્યાં. તે માટે તથા જે દીવસનાં પ્રમુખપદ માટે નાં દીવાન સાહેબને તથા સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી. લેકી કૃષ્ણમાચારીને નેરણે આભાર માનું તેટલાં બોલ્યા છે. વડાઓ તથા ખાસ કરીને શ્રી. જોશી જેઓએ અમારી સમિતિમાં હાજર રહી અમને અત્યંતની સલાહ આપી અને બધાંઓએ મળી તેમનો જીવ ખાધો, એટલી તરફી લીધી માટે તેમનો તથા પધારેલા શ્રોતાઓનો આભાર માનું છું.

પછી મહેમાન બહેનો તથા ના. દીવાન સાહેબને હાર કલશી કર્યા બાદ રાજનીતીના સંદેહો વધી સલા વિસર્જન થઈ.

ત્રીજા દિવસની ઓકક

કાયદાના પ્રશ્નની ચર્ચા

મહિલા પરિષદની અહીં મળેલી વાર્ષિક સભામાં હાજરી આપવા શ્રીમતી રાધાબાઈ સુભાશચન તા. ૧ હીએ સવારે પધારતાં સ્ટેશન ઉપર સત્કાર મળે સ્વાગત સમિતિનાં સભ્યો, ગેસ્ટ હાઉસની મંડળી તથા રકાડેટા હાજર હતા.

એક પતીવ્રત નિબંધ

નવ વાગે સ્ટેડિંગ કમીટીની મીટિંગ મળી હતી. કમીટીના ખાસ આમંત્રણથી અનેના બહુતી ધારાસભી રાજચન શ્રી. વી. વી. જોશીએ હાજરી આપી હતી. શ્રીમતી સુભાશચનનું બહુપતિત્વ અટકાવનાર જિલ તથા શ્રી. ડા. દેશમુખનું હુલ-છેડાનું જિલ તેમજ શ્રી. ગોવિંદલાલ રાવલાનું જિલ એ ત્રણે મિત્રોના મુધારા વધારા શ્રી. ધારા રાજની સલાહ સાથે ચર્ચા હતા. શ્રી. જોશીના જવા બાદ શ્રીમતી સુભાશચન સાથે એ જિલ સર્વે સ્ટેડિંગ કમીટીએ ચર્ચા હતા. તથા ધારાસભા વિશેની બીજી કેટલીક વિષયો બહુ નિખાલસ બાવે ચર્ચા હતી, એ આખો દિવસ બહુ ફનીત અટકાવના માટે ધારાસભામાં શું શું કરી રાકાય, કેવી રીતે વિવિધ મતોને એકત્ર કરી રાકાય, કેવાં બીજા લાવવાથી સ્ત્રીઓને ન્યાય થાય વગેરે બાબતો ચર્ચા વામાં જ વખત ચાલ્યો હતો.

તા. ૨ જ એ સ્ટેડિંગ કમીટીએ બાકીનું બેઠું કામગીર કર્યા બાદ પ્રમુખ શ્રી. રાજકુમારી અમૃત કુંવરનો, સેક્રેટરી મીસીસ અસાનાનો, તેમજ મિનિસ્ટર સેક્રેટરીશ્રી શ્રીમતી ગુલબાઈ ડોહર તેમજ શ્રીમતી સુકધનકરનો, વડોદરા રાજ્ય મહેમાનોને રહેવા કરવામાં મદદ કરી તે માટે, શ્રીમતી સુભાશચી શ્રી. રાંતાદેવી બાઈ સાહેબે સર્વે સભ્યોને ક્ષીનર પાર્ટી પર આમંત્રણ આપ્યું તે માટે તેમનો આભાર માન્યો હતો. પછી શ્રી. રાજકુમારી અમૃત કુંવરે છેવટનું લાવણ્ય કરતાં જણાવ્યું કે શ્રી. ના દિવાન સાહેબે આ જ માર્ગીક બેઠકને ફતેહમાં કરવા માટે જે મદદ કરી છે તેમજ જે દીવસની સભામાં પ્રમુખસ્થાન લીધું તે માટે તેમનો આભાર માનું છું. લેકી શ્રી. કૃષ્ણમાચારીએ સ્વાગત સમિતીના અધ્યક્ષ તરીકે અમારે મળે

પુષ્કળ શ્રમ લીધો છે, તથા અમારા સભ્યોને એટ હોમમાં આમંત્રણ આપી આભારી કર્યા છે. અત્રેનાં સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના મેમ્બર શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતાએ આપણને અને હાસ્યિક બેઠક બરવા આમંત્રણ આપ્યું તે માટે તેમને તમારા સર્વે તરફથી ઉપકાર માનું છું. તેમના વગર આજે આપણે અત્યારે જરોદારમાં એકઠાં મળ્યાં જ ના હોત. મિસિસ તેયળજીએ એટહોમ આપ્યું તે બદલ તેમનાં પણ આભારી છીએ. સ્વાગત સમિતિએ અમારી ખાતરદારી સંપૂર્ણતાથી કરી છે. આજ સુધી કોઈ હાસ્યિક બેઠકમાં અમને આટલી બધી સગવડ આપવામાં આવી નથી. ઉપરે ગેરટ દારસના કામદારો શ્રી. મોરીનાસ, શ્રી. કાંબે તથા શ્રી. કેળકરનો આભાર માની તાળીઓના અવાજે વચ્ચે સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની બેઠક બપોરે અઢી વાગે પુરી થઈ હતી.

વિદાય સરકાર

તે રાત્રે તેમજ તારા ઉછની સવાર સુધીમાં સર્વે મહેમાનો શિવપોતાને સ્થાને વિદાય થયાં હતાં. રાત્રે ૮૧૧, ૧૨૧, ૧૨૨ તેમજ પરોડીયાની કન્વીયર પ્રેસ વખતે પણ સ્વાગત સમિતિનાં ત્રણ ગાર સભ્યો વિદાય આપવા દાંજર રજાં હતાં. પ્રમુખ શ્રી રાજકુમારી અમૃતકુંવર તા. ૩૭એ સવારે સાંઝાસે અમદાવાદ તરફ વિદાય થતાં તેમને મુકવા સ્ટેશને સ્વાગત સભ્યોએ દાંજર રજાં ઘણાં દારપાન કર્યાં હતાં.

ન્યૌતિ ન્યા. મંડળની પ્રશ્નાકાંતે : અહીં આવેલાં અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનાં કેટલાંક સભ્યોએ શ્રી ન્યૌતિ ન્યાયામ મંડળની પ્રશ્નાકાંત લીધી હતી. મંડળની બહેનોના લેખીમ, લાડી, જમૈયા, લકડી, ફોગદા, બનેરી, વગેરે આયામ પ્રયોગો તથા મરળાઓના સુંદર કાર્પકમથી ઘણાં પ્રુથ થયાં હતાં. ખાસ ગાયેશો દાહીયાવાડી ગરબો વધારે પ્રદર્શા પામ્યા હતા.

કોલેજમાં રાજકુમારી અમૃતકુંવર અને હિંદ મહિલા મંડળનાં પ્રતિનિધિઓ.

રાજકુમારી અમૃતકુંવર, રાણી શ્રી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે, મીસીસ સ્વામીનાથન અને બીજાં અખિલ હિંદ મહિલા મંડળના પ્રતિનિધિ સ્ત્રીઓ જેઓ

મંડળની અર્ધ વાર્ષિક સભા માટે વરોદરા પધાર્યાં હતાં, તેમણે ગયા મંગળવારે સાંજે કોલેજમાં સાડય ઇન્ડીયન એસોસિએશનના આશ્રય હેઠળ બરોડા કોલેજમાં બાપુજી આપ્યું હતું, જે વેળા વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ તથા આમંત્રિત મંડળીએ દાંજરી આપી હતી. શરૂઆતમાં રાજકુમારી અમૃતકુંવરે મંડળને ન્યાતબત ધર્મ વિગેરેના કોલ્લાવ વગર હિંદની સ્ત્રીઓનો સેવા કરવાનો અને તેમની સ્થિતિમાં સુધારો કરવાનો હેતુ સમન્વયે હતો. તેઓશ્રીએ વિદ્યાર્થીઓને સેવા ધર્મ સ્વીકારી પાસ થયા પછી પણ સમાજમાં પોતાની આજીવીકા મેળવવા ઉપરાંત બહાર સેવા કરવા વિનંતિ કરી હતી. ઉપરાંત તેમણે વિદ્યાર્થીઓને અર્ધીજીએ તૈયાર કરેલી નવીન શિશુ યોજનાનો ખાસ અભ્યાસ કરવા વિનંતિ કરી હતી. આ યોજનાનો ચોપડી બહાર પડી છે, તે દરેકને વાંચવા ખાસ લાભમણુ કરી હતી.

શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ બોલતાં મંડળને ઉદ્દેશ, દેશની આઘી સ્ત્રી-વસ્તીને નિર-ક્ષરતા અને અધિકારમાંથી ઉગારી દેશ સેવામાં ઉપયોગી બનાવવાનો છે એમ જણાવી દરેક વિદ્યાર્થીને પોતાની મોટી રત્નોમાં ગામડાઓમાં જઈ કાંઈ ઉપયોગી દેશસેવાનું કામ કરવા આમંત્ર કર્યો હતો. બાદ શ્રીમતી સ્વામીનાથને વિદ્યાર્થીઓએ મોટી રત્નોમાં કરેલી સુંદર સેવાઓનું દ્રષ્ટાંત આપતાં જણાવ્યું કે મદ્રાસ સરકારે સાલેમ વિભાગમાં મધનિવેધ દાખલ કરતાં મદ્રાસની ક્વીકલ ટ્રેનિંગ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ ત્યાં જઈ મધનિવેધના કાર્યમાં સુંદર મદદ કરી હતી. તેઓએ આ કુખની કુખનો રહ કરી હતી અને તેમના મનોરંજન માટે કાર્યક્રમ પડયા હતા, જેનું સાથે પરિણામ આપ્યું હતું. ઉપર તેમણે વિદ્યાર્થીઓને હિંદુ-મુસ્લીમ, બ્રાહ્મણ-અબ્રાહ્મણ તેમજ તેવા બીજા પ્રાંતિય બેદો પોતાના મનજમાંથી કાઢવાને લાગણીપૂર્વક વિનંતિ કરી હતી અને તે માટે બાળપણથી જ બધા હિંદી છીએ તે સંસ્કારો હૃત્પન્ન કરવા વિનંતિ કરી હતી. મીસીસ કપીલા મહેતાએ આભાર માન્યા બાદ મેળાવડે સમાપ્ત થયા.

પંડિત આત્મારામજી

વડોદરામાં કારેલી બાગમાં પંડિત આત્મારામજીના તા. ૨૫મીએ થયેલા અવસાનની અમે ખેદપૂર્વક નોંધ લખીએ છીએ. પંડિત આત્મારામજી એ ગુજરાતના અંગ્રેસર સમાજસેવક હતા. લગભગ ત્રીસ વર્ષ ઉપર નામદાર ગાયકવાડ સરકારે અમૃતસરથી પંડિત આત્મારામજીને વડોદરા રાજ્યમાં અંત્યજ કોમના ઉદ્ધારના કાર્યની વ્યવસ્થા કરવા માટે બોલાવ્યા હતા. વડોદરા રાજ્યમાં અંત્યજશાળાઓ, અંત્યજ આશ્રમો અને અંત્યજોના ઉદ્ધારની બીજી પ્રવૃત્તિઓ બધીજ પંડિત આત્મારામજીની વ્યવસ્થા અને દેખરેખ નીચે ચાલતી હતી. સમાજના પંડિત જનોનો ઉદ્ધાર, સ્ત્રીઓના સામાજિક કષ્ટોનું નિવારણ, ઉંચી શિક્ષણવૃદ્ધિ-વગેરે સામાજિક ઉન્નતિના કાર્યો એક પછી એક વડોદરામાં પંડિત આત્મારામજીએ શરૂ કર્યા હતા. વડોદરા આર્ષકેળ્યા મહાવિદ્યાલય, આર્ષઅંગલશ્રમ, વિધવાશ્રમ વગેરે એમની જ પ્રેરણા, સહાયતા અને સીધી દેખરેખ નીચે ચાલતી સંસ્થાઓ છે. આર્ષસમાજે સમસ્ત દેશમાં જે સામાજિક જાગૃતિ આણેલી છે તેના એક ઉત્તમ પ્રતિનિધિ રૂપ પંડિત આત્મારામજી હતા. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જે સ્થાન સદગત સ્વામી શ્રદાનંદજીનું હતું, તેનું જ સ્થાન ગુજરાતમાં પંડિત આત્મારામજીનું હતું. સામાજિક અન્યાયો સામે ઝડપીએ એમની હિંમત, કાર્યશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિ અને ત્રિશક્તિ હવે ઉપરાંત જોડી આધ્યાત્મિકતા એમના સર્વ કાર્યોમાં ઓતપ્રોત થયેલી હતી. યોતાના કુટુંબનાં માણસોને મળ્યું એમની સમાજસેવાની ધમશ એમણે લગાડી હતી અને આજે શ્રી. આનંદપ્રિયજી અને શ્રીમતી સુશીલાદેવી વડોદરામાં પંડિત આત્મારામજીએ શરૂ કરેલું કાર્ય ચલાવી રહ્યાં છે. પંડિત આત્મારામજીએ અંત્યજોદ્ધારનું કાર્ય ગુજરાતમાં શરૂ કર્યું, ત્યારે જનસમાજની મનોવૃત્તિ એ કાર્ય પ્રત્યે અત્યંત નિરોધવાળી હતી. પરંતુ વડોદરા આવ્યા અગાઉ અમૃતસરમાં સામાજિક કાર્યમાં દેવાયેલા હોવાથી, આર્ષસમાજના સંસ્કારો પ્રાપ્ત થયેલા હોવાથી, અન્યાય અને જુલમ પ્રત્યે પ્રકૃતિજન્ય પુરુષપ્રેરણાની વૃત્તિ હોવાથી, તેમજ વડોદરાનગર જેવા રાજવીની સહાયતાથી અંત્યજોદ્ધારનું કાર્ય જલ્દી સરળ રીતે એમણે વડોદરા રાજ્યમાં ચલાવ્યું.

પંડિત આત્મારામજીના અવસાનથી આજના ગુજરાતને એક મહાન સમાજસેવકની ખોટ પડી છે. આપણને એટલો સંતોષ છે કે એમના પુત્ર અને બીજાં કુટુંબીજનો એમણે શરૂ કરેલું કાર્ય અને સંસ્થાઓ જલ્દી સુંદર રીતે ચલાવી રહ્યાં છે. પરમાત્મા સદ્ગતના પવિત્ર આત્માને અનંત શાન્તિ આપો એ પ્રાર્થના.

[૧] જીવનમાં પુરૂષોની હરીફાઈ ક્યાં વિના સ્ત્રીઓને ભેડતા હક

[બા. ધી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર]

હું જ્યાં જઈ છું ત્યાં મને અ. ઢિં. મદિલા પરિવહન પ્રમુખ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અલગત એમાં હું ઔરવ લડું છું પણ અત્યારે તો હું તમારી એક નમ્ર બહેન અને દેશસેવિકા તરીકે તમારી સમક્ષ બે રાખેલા બોલવા માગું છું. અ. ઢિં. મદિલા પરિવહન સ્થાપના આજથી ૧૨ વર્ષ પૂર્વે થઈ, એ વખતે એને માત્ર કેળવણીમંડળ તરીકે જ યદ કરવામાં આવી હતી. કારણ કે કેળવણી વિના સ્ત્રીઓમાં ભયુતિ ન આવે એમ અમે માનતાં હતાં. એ માટે અમારે સ્ત્રી શિક્ષકાઓ તૈયાર કરવાની હતી કારણ કે ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીના માગમાં એ મોટું વિન્ન છે. આ માટે અમે દિલ્લીમાં એક કોલેજ ચલાવીએ છીએ. આપણા દેશની શિક્ષણ પદ્ધતિ ખોટી છે અને અમને તે કામની નથી માટે અમે અમારી રીતથી એમને તૈયાર કરીએ છીએ. કેળવણીના પ્રચાર માટે અમે અમારી કોલેજમાં તૈયાર થયેલી શિક્ષિકાઓ જ લઈએ છીએ. વર્ધાની યોજનાને પણ અમે અપનાવી છે.

* *

એ પછી પરિવહન સામાજિક સુધારાનું કાર્ય હાથલ કરવામાં આવ્યું. કારણ સામાજિક કુટિઓ, માન્યતાઓ અને અનિષ્ટો નાબુદ કર્યા સિવાય પુનઃ જનજીવન ન આવે. અમારે આગળ આવવા માટે અમારી સામાજિક ગેરલાયકાતો દૂર કરવીજ જોઈએ. એ માટે અમે કાર્ય રાફ કયું છે અને કરીશું. અસ્પૃશ્યતાની નાબુદીનું કાર્ય પણ અમે ઉપાડીશું. મામકલોગો અને ગૃહકલોગોને પુનઃજનિત કરવાનું

કાર્ય પણ અમારી પરિવહે સ્વીકાર્યું છે. આજે અમે દિલ્લી બનાવટની વસ્તુઓજ ખરીદીએ છીએ. ખાદીવાદે પણ અમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો છે. મને તો એમાં જીવંત શ્રદ્ધા છે. દિલ્લીની દરેક સ્ત્રી એને અપનાવશે એમ હું માનું છું. તમારામાં ખાદીની અછત ભે એ દિલ્લીની યવા ભેડું છે. તમે વહેલી તકે એને અપનાવશે એમ હું માનું છું. મહાત્માજીના સિદ્ધાંતો મદાન છે પણ આપણે એ સમજતાં નથી. કારણ કે એ સિદ્ધાંતોદ્ધારા એ શું કહેવા માગે છે તે આપણા જ્ઞાનમાં આવતું નથી. માથેનાંતિ એ અમારો નવો કાર્યક્રમ છે. અમારી કેટલીક શાખાઓએ એ કાર્ય ઉપાડ્યું છે. સદ્સાગ્યે કેમીવાદ અમારામાં થેડો નથી. અહિં એ નથી પણ કમસાગ્યે ઉત્તરમાં અને મારા પ્રાન્તમાં એ ધલોજ ફેલાયેલો છે. એને નાબુદ કરવાનો છે.

*

અત્યાર સુધી પરિવહે કેવળ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓનીજ રહી છે. એ તો હમેશાં બને છે કારણ કે સુશિક્ષિત લઘુમતી અસિક્ષિત લઘુમતીની રાહબરી કરે છે. અમે હજી સુધી કોઈ પણ પક્ષના રાજકારણમાં પડ્યાં નથી. અમને એ પક્ષે પણ નથી. પણ અમારે તો રાજકારણમાં તમામ સ્ત્રીઓનો સંયુક્ત અવાજ રજૂ થાય એ જોઈએ છે. સ્ત્રીઓ દરેક ક્ષેત્રમાં તેમની જવાબદારી ઉઠાવશે. તેથી અમારી પરિવહના બંધારણમાં પણ હવે ફેરફાર થશે અને રાજકારણમાં પણ હવે ફેરફાર થશે અને રાજકારણમાં પણ અમે કોઈ પણ પક્ષને વળગ્યા

સિવાય અમારો સ્વતંત્ર અવાજ સંયુક્ત રીતે રહી
કરીશું. પરિપક્વા કોઈ પણ સંસ્થાને વ્યક્તિગત
રીતે જો તે રાજકીય સંસ્થા સાથે સંબંધ રાખ-
વાની છૂટ છે પણ અમારી સંસ્થાએ તો સ્ત્રીઓનું
કાર્ય પહેલું જોવાનું છે.

*

પણ રાજકીય સુધારા સાથે સામાજિક સુધારા-
નીય જરૂર છે. તાજેતરમાં અમે વડોદરામાં એકઠાં
થયાં હતાં અને ત્યાં ધારાસભાઓમાં આવનાર જણ
મદત્વના ખરડાઓને લગતી વિચારણા કરી હતી.
એ ત્રણ ખરડા (૧) શેઠ ગોવિન્દલાલનો (૨) ડા.
દેશમુખનો અને (૩) શ્રીમતી સુખ્યાસયનનો.
વડોદરામાં સ્ત્રી પુરૂષો અમને મદદ કરશે જોના
આવહારિક પુરાવો ત્યાં મળ્યો હતો. વડોદરા
રાજ્યની પ્રજાએ એ સુધારાનો સાલ ક્યારેનોય લેવા
માંડ્યો છે, તેથી અમારા બ્રિટિશ દિન્દમાં વસતાં
મિત્રો અમારી અસહિષ્ણુતા સમજે અને અમને
એમાં સહકાર આપે એમ હું ઇચ્છું છું. અમારે
સહેલાઈથી તક્લાફ મળે એ નથી જોઈતું કારણ કે
એમાં દિન્દના સ્ત્રીઓનું ખર્ચન છે. અમારે તો
માનવી તરીકેના અમારા હક્કો જોઈએ છે. સ્ત્રી અને
પુરૂષ બંનેને ભગવાને સત્કાર્યા છે, તે એક બીજાના
રોષણ માટે નાંદ પણ એક બીજાનાં પૂરક તરીકે
અમે અમારા હક્કો માગીએ છીએ. તેમાં પુરૂષો
સાથે હવિદ્વાદ કરવાનો અમારો ઇરાદો નથી. અમારે
તો સેવાની તક જોઈએ છે, પણ અંધારામાં રહીને
અમે એ શી રીતે કરી શકીએ? તેથી ન્યાયે એ
ખરડાઓ ધારાસભામાં આવે ત્યારે તમે (પુરૂષો
અને સ્ત્રીઓ) નહેરૂ સભાઓ, વચ્ચેથીદાર
એમને ટેડો આપજો. મને આશા છે કે અમને અમારું

સ્થાન નક્કી કરવામાં પુરૂષો મદદ કરશે.

*

ન્યાં સુધી દરેક સ્ત્રી પોતાની જવાબદારી નહિ
સમજે ત્યાં સુધી દેશની ઉન્નતિ નહિ થાય. જુના
જમાનામાં સ્ત્રીઓ આજળ પડતું કામ કરતી હતી.
સમાજજીવને વાંચ્યું હશે. સીતા, ગાર્ગી અને
સાવિત્રી કોણ હતી? એમને માટે આપણને માન
કેમ છે? કારણ કે તેમણે સેવાને પોતાનો ધર્મ
જનાવ્યો હતો. દરેક બહેન સેવાની તમન્ના પોતાના
દિલમાં પેદા કરે તો જરા પણ ફરિયાદ કરવાનું
કારણ ન રહે. એનાથી આપણા તમામ સંદેહ દૂર
થઈ જશે. આપણું કાર્ય અહિંસા અને પ્રેમથી
સંધારો. માટે તમે એકબીજાને, માટે પ્રેમ રાખો.
અહિંસાની પ્રતિજ્ઞા એ અમદાવાદ માટે મુસ્લિમ
કાર્ય નથી. કારણ કે મહાત્માજીએ એ જાગૃતિ
અહિંની સ્ત્રીઓમાં પેદા કરી છે. મારી ઇચ્છા છે કે
અમારી સંસ્થા પણ એ કાર્યમાં એમની શિષ્યા
મનાય. આજે અહિં સાધારણ સ્ત્રીઓ નથી આવી
એ બિચારી શી રીતે આવે? એમની પાસે અહિં
આવવા માટે સમય કે સાધન નથી, માટે આપણે
એમની પાસે જગુ પડશે. જેમની પાસે સાધન
અને કેળવણી છે તેના ઉપયોગ તેમણે પોતાના
એકલાના બલો માટે નહિ પણ બીજાની સેવા માટે
કરવાનો છે. દરેક બહેન પોતે જ કરી શકે તેમ
હોય તે સેવા કરે. સેવાનું મત આપણે છોડ્યું
તેથી આપણી યજ્ઞિત ચાલી ગઈ છે, તેથી ન્યાં
સુધી સ્ત્રીઓ દેશને પોતાનું જીવન અર્પણ નહિ
કરે ત્યાં સુધી તેમની ઉન્નતિ નહિ થાય.

[અમદાવાદમાં પ્રેમાજીભાઈ હોલમાં “જા-
હેર જીવનમાં સ્ત્રી અને સ્ત્રીઓનું સ્થાન” એ
વિષય ઉપર આપેલ ભાષણમાંથી]

[૨] હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીઓને અન્યાય

[જોએ પ્રેમીકેન્સી વિગેન્સ કાઉન્સિલની પ્રકાશન સમીતી તરફથી
પ્રગટ કરવામાં આવેલા નિવેદનનો અગ્રયનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.]

કાઉન્સિલે તાજેતરમાં દાલના હાંદુ લેા હેઠળ
હાંદુ સ્ત્રીઓની અધઃકથતાઓ પર વિચારણા ચલાવી
હતી અને આ નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું.
હાંદુ લેા હેઠળ હાંદુ સ્ત્રીઓની દાલની ખાસ

કરીને માણેજી અને મીલકતની વ્યવસ્થા અંગેના
હક્કો તથા અધઃકથતાઓ, વારસો અને તેના હક્ક,
લગ્ન અને છુટાછેડા વગેરેના હક્કો દાલના સમયને
ઉપોક્ત નથી અને આ હક્કો વગેરે પણી મુસ્લીમો

હજી કરે છે અને તેની તાકીદે સુધારણા થવાની જરૂર છે, એ વાત પર ભાર મુકવાની મારી સમીતીને જરૂર રહેતી નથી.

હોદ્દા હો હેઠળ હોદ્દા સીએની હક્કની ખાસ કરીને માલિકી અને મોસ્કતની બચરયાના અંગના હક્કો તથા અસકયતાઓ, વારસો અને તેનો હક્ક, લક્ષ અને હુદાહોડા વગેરેના હક્કો, હાલના સમયને જોઈત નથી અને આ હક્કો વગેરે ધરાતી મુશ્કેલીઓ હજી કરે છે અને તેની સુધારણા થવાની જરૂર છે એ વાત પર ભાર મુકવાની મારી સમીતીને જરૂર રહેતી નથી.

છેલ્લાં થોડાંક વરસોથી લોકોમાં અધાર ભૂમિતી આપી છે અને લોકોને આ અસકયતાઓ બરાબર સાલવા લાગી છે.

આ સંબંધમાં સુધારણા કરવાના વખતો વખત પ્રયાસો કરવામાં આવેલા છે, પણ તે પછી ઉપયોગી થયા નથી. મારી કાઉન્સિલ યોગ્ય બીચારને અંતે એવો અભીપ્રાય ધરાવે છે કે તે હોદ્દા સરકાર નીચે જાણુગ્યા પ્રમાણે કાયદાને ખરડો 'ધકવાનું' માથે લે તો ઉપરની અસકયતાઓ વધુ સહેલાઈથી દૂર થઈ જાય.

મારી કાઉન્સિલને વધુમાં લાગે છે કે વડી ધારાસભ્યોમાં કાયદાનો ખરડો રજૂ કરવામાં આવે તેની અગાઉ આખા પ્રશ્નની વપાસ કરીને હેવાલ રજૂ કરવા માટે એક બીનસલાવાર સમીતી નીમવી. આ સમીતીમાં પ્રમુખ અને છ સરથો નીમવા.

આ છ સરથોમાં ત્રણ સીએને સરથો તરીકે નીમવી. સમીતીને જરૂર લાગે તો તે જુલાનીઓ લઈ રાકે અને આખી બાબતનો બીચાર કરીને સરકારને સલાહ આપે અને તે પછી સરકાર ધારાસભામાં જરૂરી કાયદાનો ખરડો રજૂ કરવાની ગોઠવણ કરે.

કાયદો ખરડો નીચેનો બીમતો પ્રમાણે ધકાય એમ કાઉન્સિલને લાગે છે.

(૧) બહુપત્ની પ્રથાની બંધી.

(૨) જ્ઞાતી અને પેઢા જ્ઞાતીઓના તફાવતોથી લક્ષ ગેરકાયદેસર અથવા અયોગ્ય ન કરવાં જોઈએ.

(૩) અસમાન જમરનાં માણસોનાં લગ્નો અટકાવવા માટે જોખવાઈ થવો જોઈએ.

એટલે કે ૫૫ વરસનો વર ૧૫ વરસની કન્યાને પરણે તો તે લક્ષ અટકાવવું જોઈએ.

(૪) લગ્નવીધી થતાં પહેલાં બહેનના અને પછી લગ્નવું રજીસ્ટ્રેશન થવું જોઈએ.

(૫) સગીર થયેલી બીધવા પરથી પ્રતીબંધ દૂર થવો જોઈએ.

(૬) પુર્વલક્ષ કરનાર બીધવાને તેના પતીની મીલકત પરનો હક્ક જતો ન રહેવો જોઈએ, સીવાય કે તેનો મરનાર પતી લેખીત વસીયતનામું કરી ગયા હોય.

(૭) જે પીતા મરી ગયા હોય અથવા તો સગીર બાળકોના વાડી તરીકેની કુશળ અડા કરવા અરકત હોય તો બનીતી સગીર બાળકના હિંદ વિદ્વ નાણાં લઇને તેમજ અયોગ્ય માણસ સાથે

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

શ્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને વંધ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિધૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી સીએના દરેક જોવા કે, માસીક રૂપની અનિયમિતતા, ખોટી ગરમી લોહી વિકાર, કમ્બાવક, રતવાથી બમરતા બમ્બા, પ્રદર, લોહીવા, અધુરા માસે બાળકનો થતો જન્મ, સગર્ભાવરયામાં તાવ, અસ્થિત, કેમનો દુઃખાવો, મર્જાશયનો સોજો વિગેરે દરદોને મટાડી અર્ધનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તો પાલવે છે અને મર્જાશયને અર્ધધારણુ યોગ્ય બનાવે છે. કીમત રતલ ૧ ન ૨ ખાના રૂપીયા બે. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી. પો. જુદું

વેદ. એન. એચ. મહેતા.

કાઠીવાવાડી જાણાશૃત સોમડી ડીપો-ભાવનગર. (કાઠીવાવાડ)

લગ કરવાની ઝાઝવણીના પુરતાં કારણોવશાત અદાલત મનાઈ ફરમાવે તે સીવાય સગીર બાળકોની વાંચી માતા યશે.

પતી અથવા તેા પત્ની હવાયને એકબીજાથી છુટાછેડા લેવાનો નીચેનાં કારણોથી હક રહેશે.

જે સાત વર્ષ સુધીમાં પતી અગર પત્ની એક-બીજા સંબંધે કંઈ પણ ન ભણી રાકે, પતી અગર પત્ની ધરમ બદલે, પતી અગર પત્ની ગાંડપણના રોગથી પીડાતા હોય, પતી અગર પત્ની બ્યભીચારી હોય તેા બન્નેને છુટાછેડા લેાગવવાનો હક હોવો જોઈએ આ ઉપરાંત જે પતી પોતાની પ્રત્યે અધીરત વર્તન રાખતો હોય અગર તેના નીલાવ પ્રત્યે બેદરકારી રાખતો હોય તેા પત્નીને છુટાછેડા માંગ-

વાનો હક હોવો જોઈએ એવી છુટાછેડા વિધિયક બલામણે આ કાઠન્સીલ કરે છે.

સ્ત્રી અગર પુરુષની મીલકત પર વીધવા અગર સંધવા સીને મળતો હક તેની પોતાની જ મીલકત ગણાવી જોઈએ પુત્રને મળતા વારસાનો એક તૃતીયાંશ જેટલો ભાગ પુત્રીને પણ મળવો જ જોઈએ અને વીધવા અથવા પુત્રીને પોતાના પત્ની અગર બાપના મરણ બાદ લગ્નની માગણી કરવાનો હક હોવો જોઈએ એવી વારસાં હકના લેાગવદા સંબંધિની બલામણે આ કાઠન્સીલ કરે છે.

આ કાઠન્સીલ આશા રાખે છે કે ઉપરોક્ત બલામણે અનુસાર હોંદી સરકાર હોંદુ કાયદામાં સુધારાઓ કરશે.

[૩] અમદાવાદની મજુર બહેનોમાં બગૃતિ

આ : શ્રી અનનુયાયીને સારાભાઈ

મદાસબાવારી સરનારના પ્રયત્નોથી મજુરોના પગારમાં વધારો થયો છે. દારૂખીને લીધે પણ મજુરોની વેડફાતી મુદ્દી બચવાની છે. બધી છે. મજુર બહેનો પણ દારૂખીને લીધે ઘણી યાતનાઓમાંથી છુટી છે.

આને સમય સાનુકૂળ છે, આ સમયનો ઉપયોગ મજુર બહેનોમાં રહેલી શક્તિના વીકાસમાં ધાય અને તેમનામાંથી ભથ્થો ખોટા વહેંચો નીરુદ્ધારના વગેરે દુર થાય અને તેઓની ખરી પ્રગતિ ધાય એ માટે મદાસને યોજના કરી છે. એ યોજના પ્રમાણે અહીં મજુર બહેનો માટે તાલીમ વર્ગ ઓલ્યો છે એ વર્ગમાં બહેનોને અક્ષરજ્ઞાન તથા ગૃહકલોગની તાલીમ આપવા પ્રબંધ કરવામાં આવશે. અક્ષરજ્ઞાનની રીત એવી રાખવામાં આવી છે કે બહેનોને તેનો ખીસકુલ જોગે નહીં જણાય અને વાતો કરતાં કરતાં તેઓ ત્રણેક મહીનામાં બધું વાંચતાં તથા પોઠું પણ લખતાં પણ શીખશે.

શીક્ષણનું મદત્વ સમજવવામાં શ્રી અનનુયાયી બહેને કહ્યું હતું કે કોઈ મહાનમાં સુંદર વસ્તુઓ ખુબી દોષ પણ જે ત્યાં પ્રકાશ કે લીલો જ ન દોષ તેા તે વસ્તુઓ નજરે જ ન પડે. અને તેની ઉપયોગીતા પણ ન સમજાય તેવી રીતે યોગ્ય

શીક્ષણ વગર મજુરોનું જીવન પણ અધિકારમય રહે. બહેનો જે શીક્ષણ લે તેા તેઓ કામગીરી વાંચી રાકે, લખી રાકે, છાપા વાંચી રાકે, ધર્મના પુસ્તકો સંતની વાણી તથા સારાં બજાને વગેરે વાંચી રાકે, સાથે સાથે તેઓ ગણતરી કરતા હીસાબ રાખતાં શીખી રાકે જેવી રીતના બેવદારમાં તથા લેવડ-દેવડમાં તેમને કોઈ ઉતરી રાકે નહીં.

આ તાલીમ વર્ગમાં બહેનોને સ્વચ્છતા તથા આરોગ્યના નીવડો વીધે સમજાતી આપવામાં આવશે. એથી બહેનો પોતાનાં ઘરો વીશેષ સ્વચ્છ અને સુંદર કરી રાકશે તેમજ મહોલ્લાઓ પણ વધુ સ્વચ્છ બનશે, આદારનું મદત્વ તથા તેમાં કયા ખોરાક લેવો શરીર માટે વધુ ઉપયોગી છે તે માહીતી વગેરે પણ આપવામાં આવશે. આ ઉપરાંત સામાન્ય રોગો અને તેના ઘરગથ્થુ ઉપચારો વગેરે અંગેની સમજ તથા માહીતી આપવામાં આવશે. આ શીક્ષણથી મજુર બહેનો પોતાનું તેમજ કુટુંબનું જીવન વધુ સંસ્કારી અને ઉન્નત કરી શકશે.

અક્ષરજ્ઞાન વગેરેના શીક્ષણ ઉપરાંત ગૃહકલોગની તાલીમ આપવામાં પણ અહીં યવચ્ચ કરવામાં આવી છે. શીક્ષણકામ, ભરત તથા કુચલુકામની તાલીમ માટે પ્રબંધ કરવામાં આવશે

આ ઉગ્રોમળી તાલીમથી તાલીમ લેનાર પોતાનાં કપડાં પોતે વેતરીને રીવી શકશે. અને તેથી દરજીનું ખર્ચ બચાવી શકશે. પોતાનાં તથા ધરનાં કુટિલા કપડાં તે સીવી શકશે અને એ રીતે કપડાંનો આવરણ વધારી નવાં કપડાંનું ખર્ચ બચાવી શકશે. એ ઉપરાંત ફાજલ વખત અને અનુભવ દ્વારા તે આ બહેનો વધુ કામ કરી કમાણી પણ કરી શકશે. શીશ્યકુળાથી તે સામાન્ય રીતે દરેક બહેન પરીચીત હોય પણ ખોરાક વધુ રવાદીલ થાય, તેમાં પોષક તત્વોનો નાશ ન થાય તથા ખર્ચ વધાર્યા વીના અનેક પ્રકારની વાતોઓ બનાવી

શકાય એ બધું બતાવવા પ્રયાસ થશે.

કાંતલુકામને પણ અહીં સ્થાન આપવામાં આવશે. એ કામ રીખી બહેનો પોતા પુરતું કાંતી પોતાને મનમનનું કાપડ વણાવી શકશે. જે બહેનો તે રીખી. તેમાંથી કમાણી કરવા માંમતા હોય તેને માટે તેની ખાસ બ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

[અમદાવાદમાં તા. ૧૦-૮-૪૮ ના રોજ મહીલા મંદીરની યોજનાના ઉદ્દેશ તથા કાર્ય સંબંધી મળુર બહેનોની સભામાં અધ્યક્ષ બાવળ]

[૪] એક પત્નીત્વને લગતા ખરડા

હિન્દુ એકપત્નીત્વનું 'બિલ'

રોડ ગોવિંદલાલ ચિતલાલ મેળીલાએ કાઠ-સીલ એન્ડ સ્ટેટમાં હિન્દુ એકપત્નીત્વનું બિલ રજૂ કરવાની નોટીસ આપી છે. તે બિલની કલમો નીચે મુજબ છે:—

- (૧) આ કાયદાનું નામ 'હિન્દુ એકપત્નીત્વનો કાયદો' રહેશે.
- (૨) આખા બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનમાં તે કાયદો લાગુ પડશે અને તેને અર્ગન્ટ જનરલની બદલી મળશે તે વારીખથી તે અમલમાં મૂકશે.
- (૩) આ કાયદાની વિશ્લેષણે હિન્દુ કાયદાનો કોઈ નિયમ અગર કહી હોય તે પણ, પોતાની પત્નીની દયાળીમાં કોઈ હિન્દુ બીજા સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરશે તે તે લગ્ન રદ થયેલું ગણવામાં આવશે અને ઇન્ડિયન પીનલ કોડની ૪૬૪ અને ૪૬૫ માં કલમ આવાં લખોને લાગુ પાડવામાં આવશે.
- (૪) જે કોમોમાં હેરાદારકાનો અગર ફારમગીને રિવાજ ચાલતો આવતો હોય અને તેથી ફારમગી યોગ્ય અધિકારીઓ વડેથી રીતસરના પોરને આપવામાં આવી હોય તે કોમોને આ કાયદો લાગુ પડશે નહિ.
- (૫) કોઈ હિન્દુ પોતાનો ધર્મ બદલી બીજા ધર્મમાં ભવ્ય તે પણ આ કાયદો તેને લાગુ પાડવામાં આવશે.

શ્રીમતી શાધાબાઈ મુળશાયને એક બિલ વડે પારાસભામાં રજૂ કરવાની નોટિસ આપી હતી અને ત્યારપછી તે બિલમાં સુધારો વધારો કરી બીજું નવું બિલ રજૂ કરવાની નોટિસ આપી છે. આ નવા સુધારેલા બિલની કલમો નીચે મુજબ છે:

- ૧ આ કાયદાનું નામ હિન્દુ અનેકપત્ની પ્રતિબંધક કાયદો (Hindu Polygamous Marriage Restraining Act) રહેશે.
- ૨ (અ) બ્રિટિશ ઇન્ડિયામાં વસતા તમામ હિન્દુઓને તે લાગુ પડશે.
- (આ) અને એંગ્લોસેક એંગ્લોચાલીસના એક્ટિવ માસની પહેલી વારીખથી તેના અમલ થશે.
- ૩ (અ) આ કાયદાની ચોથી કલમમાં ફરિવિલી સરતો સિવાય કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાના પતિની દયાળીમાં અગર કોઈ પુરુષ પોતાની પત્નીની દયાળીમાં બીજા વાર લગ્ન કરી શકશે નહિ. આ બાબતમાં હિન્દુ કાયદો અથવા હિન્દુ રીવાજો અગર કોઈ એક્ટ વિરુદ્ધ જતાં હોય તે તે ગણવામાં આવશે નહિ.
- (આ) કોઈ સ્ત્રી અગર પુરુષ પોતાના પતિ કે પત્નીની દયાળીમાં બીજું લગ્ન કરશે તે તે ઇન્ડિયન પીનલ કોડની ૪૬૪ અથવા ૪૬૫ કલમ મુજબ ગુન્હેગાર ગણાશે. તે

કલમ મુજબ તેને સત્ત્વ યદ્ય શકશે અને
એ લગ્ન ફેલ થયું જણાશે.

૪ કોઈ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ જેનો પતિ અગર પત્ની
હયાત હોય તે સીવીલ કોર્ટને અરજી કરી
નીચેનાં કારણોસર ફરી લગ્ન કરવાની નબ
મેળવી શકશે:—

(અ) સ્ત્રી અગર પુરુષ આશુ પાંચ વર્ષ સુધી
ચેપી અથવા અસાધ્ય રોગથી પીડાતાં હોય

(આ) પાંચ વર્ષ સુધી આશુ સ્ત્રી કે પુરુષ
એકબીજાનો ત્યાગ કરેલા હોય.

(ઇ) સ્ત્રી કે પુરુષ એક વર્ષ સુધી બ્યથિઆર-
ના શુદ્ધામાં હોય.

(ઉ) સ્ત્રી કે પુરુષ એક બીજાના આરોગ્યને
હાનિ કરે અગર તેમની સલામતીને
તુકચાન પહેચિ તેવા પ્રકારનું કૂર વર્તન
અણવર્તા હોય.

તે ઉપરાંત ફરી લગ્ન કરનાર બન્ધિને એ પુરુષ
હોય તો તેણે ફરી લગ્ન કરવાની અરજીમાં જણા-
વવું જોઈએ કે તેણે પોતાની સ્ત્રીનું સ્ત્રીધન, અને
દાખીલા ને તેના પીએસથી મળેલાં હોય તે તેને
પાછાં સોંપ્યાં છે.

(૨) (અ) (તેને પુત્રો ન હોય અગર હોય
અને તેનાથી તે જુદો યથેલ હોય
તો) તેણે પોતાની મીલકતનો મીલક
દિરસો પોતાની પત્નીને આપ્યો છે.

(આ) ને તેના પુત્રો અપિત્રક હોય તો
તેઓ સાથે કારગતી પતાં ને રકમ
તેને દિરસો આપવાની હોય તેના
અડધા દીરસો પત્નીને આપેલા છે.

ખુલાસો—મહીઆરી મીલકતમાં પુરુષનો દીરસો
હોય અગર અવિલક્ષ્ય કુટુંબની મીલ-
કતમાં પુરુષનો દીરસો હોય તો
તેની મીલકતમાં એ દીરસાની આ
કલમ મુજબ ગણના થશે.

૫ ચોથી કલમમાં દર્શાવેલાં કારણોસર અરજી કર-
વામાં આવશે તો કોર્ટ સ્ત્રી કે પુરુષ ને હોય
તેને નેહીય આપશે અને તે બાબત તપાસ
કરાવશે અરજીમાં લખેલ આરોપો ખરા છે, એમ

જણાતાં સ્ત્રી કે પુરુષને ફરી લગ્ન કરવાની
કોર્ટ ફેલ આપશે. નહિ તો અરજી કાઢી
નાખવામાં આવશે.

૬ દિલ્હી સ્ત્રીનો પોતાના પતિ પાસે ભરણપોષણ
મેળવવાનો ને હાલ હક છે, તે આ કાયદાથી
રદ થતો નથી.

૭ કાયદા અગર કાયદેસર ગણાતી રૂઢિ મુજબ કોઈ
દિલ્હી પત્નીને બીજા પતિ કરવાને હક હશે તો
આ કાયદાથી અટકાવવામાં આવશે નહિ.

* * *

આ બે બિલ જોતાં જણાશે કે શેઠ
ગોવિંદલાલ શિવલાલનું બિલ ઘણું અધુરું
છે, ધામતી સુખરાયનના બિલમાં પણ ઉમેરાને
અવગણ્ય તો છે જ, પરંતુ આ બે બિલમાં
શ્રીમતી સુખરાયનનું બિલ વધારે સારું છે,
શ્રીમતી સુખરાયન વડોદરામાં અખિલ દિલ્હી
મહીલા પરિષદની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક વખતે
આઠમાં ત્યારે કહેતાં હતાં કે શેઠ ગોવિંદલાલ
શિવલાલે તેઓની સાથે વાતચીત કરી હતી
અને તેઓ બંને પોતાનાં બિલ એકત્ર કરીને
રજી કરવાનો વિચાર કરે છે, જો આમ બંને
તો સારું કારણ કે સ્ત્રીઓ તરફ થતો અન્યાય
દૂર કરવાનો જ બંનેનો પ્રયત્ન છે તો પછી
કેણું પહેલું બિલ લાગ્યું એવા ખોટી હરાં-
શાઈમાં બિલને તુકચાન ન પહેચિવું જોઈએ,
જે ડા. દેશમુખ પણ આ એકવર્ષનાં બાળે તો
સારું. એમના લગ્ન વિચ્છેદના બિલમાં બહુ
પત્નીત્વ અટકાવવાનું તત્ત્વ નથી. પુરુષ એક
પત્નીની દુમાતીમાં ફરી લગ્ન કરે તો પહેલી
પત્ની લગ્ન વિચ્છેદ માગી શકે એટલું જ
છે. પણ પહેલી પત્નીને લગ્ન વિચ્છેદ ન જ
જોઈતો હોય તો ? વળી આમાં બહુ પત્નીની
રૂઢિ કાયદાથી અટકાવવા માટે કાંઈ કલમ જ
નથી.

શ્રીમતી રાધાબાઈ સુખરાયનનું બિલ
દિલ્હીમાં ઉપરાંત જેનું, શિવ તેમજ બૌદ્ધ

ધર્મના અનુયાયીઓને પણ સાગ્ર પાડવું
જોઈએ. નહિ તો એ બારીનો સાબ લેવાશે.

બીજું, ચારદા કાપદામાં જેમ બિ.
હિન્દી બહાર દેશી રાખ્યો. સાબ લેવાતો.
હતો અને નાની વપની કન્યાઓનાં સગન થતાં
હતાં તેવું આ કાપદામાં પણ ન થાય તે
માટે કસમમાં ફેરફાર થવો જોઈએ.

ત્રીજું, શીમતી સુખરાયનના બિલમાં
કસમ ચોથી (એ) છે તેમાં અસાધ્ય ચોથી
રોગને બદલે અસાધ્ય ગરમીનો રોગ (વી.
ડી.) એવા ચબ્બો રાખવા જોઈએ, તથા
ચોથી કસમમાં (છ) અસાધ્ય મોડિયલ
અને (એફ.) આશ્વન ફડ, એટલા ને
કારણે ઉમેરવા જોઈએ.

વળી પાંચમી કસમમાં " આણેણે ખરા
છે એમ જણાતાં સ્ત્રી કે પુરુષને ફરી સગન
કરવાની ફેટ રજા આપશે, " એવું છે તે
વાક્યમાં ' જણાતાં ' એ શબ્દ પછી આટલું
ઉમેરવું જોઈએ કે " સ્ત્રી કે પુરુષ બેમાંથી
એકનું મરણ થતાં જે પ્રમાણે સગન ફેરક થાય
છે તે પ્રમાણે. "

કાપદાનો બાજત એવી જો કે એક અનિષ્ટ
કહાડતાં કમય બીજું કોઈ અનિષ્ટ નવું જ
દાખલ થઈ જાય, માટે પૂરતો વિચાર કરીને
આ જાનના કાપદા કરવાના છે, પણ તેથી
કોઈ દાય જોડીને બેસી રહેવાનું નથી, આપ-
ણમાં બસમલા વધીક બેરિસ્ટર ધારણાઓ
વગેરે છે, તેઓ બધાં નિશ્ચિત મનથી આ
કાપદા કાપમાં સે તો મુશ્કેલ કામ નથી.

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યોરન્સ કું. લિ.

(સ્થાપના ૧૮૧૭)

કેટલીક વિશેષતા

- ૧ વીમો સેનારના હિતની ખાસ સંભાળ.
- ૨ હેલ્થ અપાયેલું મોનસ દર હબરે રૂ. ૧૫
- ૩ દરેક રિયલિટી માણસને અનુકૂળ સસ્તી અને આકર્ષક યોજના.
- ૪ વાર્ષિક પ્રીમીઅમ પર રૂ. ૮૦૦ વગતર.
- ૫ વચકાર એજન્ટોને નફાકારક ચાર્જ. વગેરે વગેરે.

વધુ વિગત માટે કૃપા વા મોકલો—

હલાલ એન્ડ કું.

સેક્રેટરીઓ,

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ નિર્માણ, એવોલો સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

જુ. ની નોકરીમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન : કલકત્તા મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનની તમામ નોકરીઓ માટે સ્ત્રીઓને યોગ્ય ત્રણવી એવી મતભણની એક દરખાસ્ત બેગમ સાહીના કૃષ્ણ સુલતાન મૌલીદુલા કોર્પોરેશનની આગામી બેઠકમાં રજુ કરનાર છે.

બેગમ કૃષ્ણ એમ જણાવે છે કે, હાલ સરકારે આ સીદ્ધાંતનો સ્વીકાર કર્યો છે. સ્ત્રીઓમાં પણ બેઠકારીના પ્રશ્ન વધુ તીવ્ર બનતો નથી છે.

આ પ્રશ્નનો હોલ કરવા અને સ્ત્રીઓને નોકરી માટે તબીબી અને શિક્ષણ ક્ષેત્ર સીવાયના બીજા માર્ગ શોધવા હતેજન આવવા કોર્પોરેશને આ સિદ્ધાંત માન્ય રાખી એ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ એમ બેગમ કૃષ્ણ માને છે.

મીસ ઇન્દુમતી સીતારામ 'બુલેદાઈની' મ્યુ. બોર્ડના કાઉન્સિલર નિમણાં છે.

ઉચ્ચ ઓફિસો માટે સ્ત્રી ઉમેદવારો : હાલ સરકાર હેઠળના ને મીસ ઓફિસો માટે બનીબંધન નથી તે મેળવવા માટે સ્ત્રીઓની વધતી જતી દરોફાઈ જણાવી હતી. ન્યારે ત્રીયોનોપણી ખાતેના હોડકાર્ટીંગ રેશનના કાય-રેક્ટરના ઓફિસ માટે યંબીક સરવૈસીસ કમીયને ઇન્ટરવ્યુ માટે બોલાવેલા નવ ઉમેદવારોમાં નીચેની બે સ્ત્રીઓ હતી.

(૧) ડૉ. સી. મીનાક્ષી કે ને પ્રાચીન સ્થાપત્યનું સંશોધન કાર્ય કરે છે. (૨) દીલ્હીના મીસીસ સીતારામ.

શ્રી. પ્રેમકુંવર લાહીનું અવસાન : માંડવી મિસ કમીટી (બી. વોર્ડ) બોમ્બેના સેવાશાલી કાર્યકર્તા અને વોર્ડના છ બે સી. મી. જયતી-લાલ લાહીનાં દવાગૃહ પર્મખતી શ્રી. પ્રેમકુંવર લાહીનું અવસાન દળવદ મુકામે પોતાના મકાને

સંવત ૧૯૬૪ ના શ્રાવણ સુદ ૧૫ અને બુધવારના રોજ સાંઘા ત્રણ વાગે થયું છે. ગામની પ્રજા તથા સ્નેહીઓ અંજીર દીલગીરીમાં છે. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતી આપે.

‘ પહેરામણી ના’ રીવાજને અટકાવનાર’ બિલ : બિહારની ધારાસભામાં શ્રી. મુખલાલ આ બિલ લાવનાર છે. તે બિલમાં પહેરામણીનો અર્થ ‘ કન્યાના પિતા કે વાલી તરફથી વર અથવા વરના પિતા કે વાલીને અપાતી રકમ અથવા અપાતી ભેટ અથવા તે વરના પિતા કે વાલી તરફથી કન્યાને તેના પિતા અથવા વાલીને અપાતી રકમ કે ભેટ ’ એવો કરવામાં આવ્યો છે. એટલે આજુએ જેને વરવિક્રય કે કન્યાવિક્રય કહીએ છીએ તે અટકાવનાર’ બિલ લાવનાર છે. હમર લાયક વર કે કન્યાના પિતા કે વાલીને માથે આજુએ જેને ફરજિયાત કરે છે તે આ બિલથી દૂર થશે.

મીન્સીપાલ મોતીબાઇ શાકદાર ઇલા-લોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી પરીવહમાં હાલના પ્રતીનીધી તરીકે દાખરી આપીને પાઠાં કર્યાં છે.

તરવાનો રેકૉર્ડ : ડેનીસ શ્રી કુમારી શનિદેવ વેબરે કુનીયાનો તરવાનો રેકૉર્ડ કર્યો છે. ૪૦૦ મીટર’ નેટલે દૂર તરવાં તેને ફક્ત ૫ મિનિટ કરતાં સેકન્ડ થઈ હતી. આ પહેલાંના તરનારને ૫ મિનિટ કરતાં સેકન્ડ થઈ હતી.

શ્રદ્ધાનંદ અનાથ મહીલાશ્રમમાં ડૉ. સાવરકર : ડૉ. મદાસજાના પ્રમુખ બેરીસ્ટર. વિનાયકરાવ સાવરકરે માટુંઆ ખાતે આવેલા શ્રદ્ધાનંદ અનાથ મહીલાશ્રમની મુલાકાત લીધી હતી ને વખતે સંસ્થાના મંત્રી ડૉ. હરગોંધર તેમજ શ્રી.

નવેમે તથા દસ વર્ષમાં સંસ્થાએ બંબરેલા કાપડું ૧૫૦૦ રૂપૈં દત્તું.

આ મંત્રી શ્રી સાવરકે સંસ્થાની પ્રવૃત્તિ ત્રીસે વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે પોતાના ધરના કરતાં ૫૫ આ સંસ્થાની મુંદર બંબરેલા એક બીજા મંત્રીશ્રીએ મળ્યું અર્થે આજવાની ઇચ્છા ધરાવે.

મદિલાએમે ઉપરના આપનાં એમણે જણાવ્યું કે અહીંથી બહાર જનારી બંબરેલાએ ૧૫ સમાજમાંથી બનીનેદે હાડી નાંખવા માટે સચીત પ્રયત્ન કરે એકમે તેમજ હિંદુ શ્રીમાના રમણજી દેવેલા મેલસાથ સાથે સંસ્થા તાપ્તી મળેલી મદર તેમજ સિદ્ધાનુને યોજાવવા પુરતી કાળજી રાખવી એકમે.

આ ૫૫ સંસ્થા વિશે અભીપ્રાય ઝાંઝાતાં એમણે એવી ભાષણ કરી હતી કે "આ સંસ્થા અનાયાસમ તરીકે રહી નથી ૧૫ સંસ્થામાં તેમજ કુટુંબમાં આ બે પડેલી શ્રીમાને માટે એ એક '૫૧' સમાન જતી મુજ છે. સંસ્થાના ચાલકો તેમજ મુશ્કિલ નેત્ર શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ જેલદારને એમના મેલ ૫૫ અન્ના સ્વાથે વધારા કામ કરવા માટે તેમને ૬' યાત્રાથી આપુ છે."

મદર રજાઉદસ : ભાષણ રજાઉદસની માત્ર નેચનન મદર રજાઉદસ એસોસીએટન કલકત્તાને વિચાર મુંબાઈમાં થયે છે. અને રજા ઉન્ન્યાયાઓ અને ઉન્ન્યા વિદ્યાલયોના ઉપરી અધિકારીઓ આ રાષ્ટ્રીય મતજનને રજા એને ઉત્તેજન આપે એવી આદા રાખવામાં આવે છે. આગરક મળીના દરમ્યાન કુમારી ઇન્દિરા મેરીમાલ અને કુમારો લાલભાઈ તથા ઇન્દિયન નેચનન રજાઉદસ એસોસીએટનના રજાઉદસીઓ, શ્રીમતી નીમ્બાર તથા શ્રીમતી હર્મિલા મદેમ પ્રવીણ સાગા પાલ્યાગાની મુંબાઈના વધારે સહાય મેળવે. આગરક માર્કમાં મનાદ બાને ૧૧' રજાઉદસ માર્કને તેવાર કરવા માટે એ ૧૧' કલકત્તાને છે. અત્યાર મુંબી એ સહાય આ મતજનને મળે છે તે માટે આગરક મતજનમાં આવે છે. ૧૫ માર્કીને માટે કુમારી ઇન્દિરા મેરીમાલ, ઇન્દિયન નેચનન રજાઉદસ એસોસીએટન ૧૧૦ મેલમનેડ રા. રા. મુંબાઈ, એ સત્તાને પૂજક, આના ઇચ્છામાંથી થયે તે ઉન્ન્યાસરકાને સલાહ તેમજ સહાય એકમે તે મળે.

આગ્રેમાં કામ કરનારા બાળ કામદાર : ૫૬લાં એસો કાજેરો હતો કે, આગ્રેની અંદર તેમજ તેની આસપાસમાં ૧૩ ૧૧' કરતાં નાની ઉંમરનાં બાળકોને કામ પર રાખવાં નહી. એ ૫૫ કામદારોની બાળકમાં તથા સલામતને એ બાલકોથી કમીયન બેટું હતું તેણે એવી. બલામળ કરી હતી કે, ૧૪ ૧૧' કરતાં એવી ઉંમરનાં બાળકોને આગ્રેમાં કે તેની આસપાસમાં કામ કરવા દેડું એકમે નહી. એ ૫૫ દોડી સરકારે વડી મારાસમાં એક બીજા ૧૫ રૂપૈં એમાં એવી એમવાઈ કરવામાં આવે છે કે, આગ્રે કે તેની આસપાસમાં કામ કરવા માટે એકમાં એકી ૧૫ વર્ષની ઉંમર કરાવવી. એ બીજા ઉપરની સીરેક ઇન્દિયને ૧૫૦ તેમાં એસો ઉપરના રજા ઉ કે ૧૫ થી ૧૭ વર્ષની વચ્ચે બાળકને ૧૫ તે જમીનની નીચે કામ કરવાને લાગુ છે એવું તબીબી સારીફીક મેળવ્યા વિના જમીનની નીચે કામ કરવા રજા થકાવ નહી. સીરેક ઇન્દિયને એ બલામળ સાથે પાસપાસે બીજા પસાર રૂપૈં છે. એસો અર્થે એ લાગુ છે કે, આગ્રેમાં કામ કરતા બાળકોની મોટી ઉંમર નહી કરવામાં દોડી સરકારે પુરોપના મળામણા દેરી કરતાં ૫૫ આગળ વધી છે.

સોશીયલ રજીયાની રજી વિમાનીઓ : સોશીયલ વિમાની કુશીઓની ૧૫ સો ઉપરીઓ-જોડીના એસોસીએટ, ગીરા લાભાના તથા મીરના રજાઉદસ-૧૦ ૧૦ બુલકમે એ સીરેકમાં કરવાં કરતાં ૧૪૦૦ માલકની મુસાફરી, અગરક ૧૧ તેમજે દસ કરતા અને ૩૩ મિનિટમાં કરી હતી. પોશીના સીરેક મલાવવી હતી.

અનિલ દિન્દર મહિલા પરિષદની હાલ આતે સામાની સલામત : અનિલ દિન્દર મહિલા પરિષદની હાલ માલુમા ખાતે સામા સલામતની કીવા હાલ ખાતેની કીવ અધીક ઉન્ન્યા મળે વધ હતી. એમાં શ્રીઓની મોટી હાજરી હતી. રા. શ્રીમતી અધીનીલાઈ મુંબાઈના પ્રમુખસ્થાને કરતાં

કુશાનમાં શ્રીમતી ઉર્મીલા મદેલાએ મદિલા પરિષદની પ્રવૃત્તિઓની દુક કરેલા ૧૫ કર્યા બાદ જણાવ્યું હતું કે દિન્દરમાં પરિષદની ૩૩ યાત્રાઓ છે.

શ્રીમતી કરાલકર અને શ્રીમતી મોટેએ મહિલા પરિષદને પ્રબળ બનાવવાની અર્પણ કરી હતી.

શ્રીમતી માસીનીબાઈ મુખ્યમંત્રીને જણાવ્યું હતું કે હિંદી મહિલાઓની સ્થિતિ ઘણી મજાદ છે. કળવણીને અભાવ આ પછાત દેશનું મુખ્ય કારણ છે. સામાજિક રીતરીવાજો સ્ત્રીઓને રસોડામાં ગોંધી રાખવાની પુરોગામી સ્વાધીન વસણ પછી સ્ત્રીઓની પછાત દેશના કારણે છે.

એ વસ્તુસ્થિતિ દૂર કરવા માટે આ પરિષદની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં તમારે સક્રીય સાથ આપેજ શુદ્ધિ.

બાદ ૧૭ સભ્યોની એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી.

સ્ત્રી શિક્ષણના પ્રણેતા સ્વ. શ્રી. દેવધર : વડા પ્રધાન જોન. શ્રી ખેરે તા. ૭ એપ્રિલે સેવા-સહન ખાતે સેવાસહન સમાજના સ્થાપક સ્વ. શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ દેવધરનું તેજ ચીત્ર પ્રતિ મુકવાની કીધા કરતાં સ્વર્ગસ્થનાં કાર્યની બારે પ્રશંસા કરી હતી.

હાજર રહેલા નણીતા સ્ત્રી પુરોગામી મિટા મેલાવણમાં ઓધના રાત્ર, ફેટનનાં મહારાણી, રાણી લક્ષ્મીબાઈ રજવાડે અને રાજકુમારી અમૃત-કુંવર પણ હતાં.

શ્રી. ખેરે જણાવ્યું હતું કે શ્રી. દેવધરનું કાર્ય એટલું મહાન હતું કે તેમનું સ્મરણ કરીયે જીવા-વવાને આગેજ કંઈ સંભવ છે. હિંદની વસ્તીને અર્ધી બાજ સી સમુદાય તલન અંધકારમાં રહે છે. શ્રી. દેવધરે તેમને શીક્ષણ આપવાનું અને તેમને સક્તિશાળી નહું ધરીબાંદુ બંધું હતું.

રાજકુમારી અમૃતકુંવરે જણાવ્યું કે સેવાસહનને હિંદની સ્ત્રી શીક્ષણ સંસ્થાઓની માતા કહેવાય છે તે યોગ્ય છે.

હાજુબંધીમાં સ્ત્રીઓને હીરસો : મુંબાઈ સરકારના દારૂબંધીના ખાતામાં સ્ત્રીઓને એક વિભાગ અમલવાદમાં ઉધારવામાં આવ્યો છે. તેમાં મુખ્ય દેખરેખ રાખનાર તરીકે શ્રી. મુદુલા સાશલાધને નીમ્યાં છે.

અમલવાદમાં નહેર કાર્યકર્તાઓની એક સભ્ય મેળવી તેમાં દારૂબંધીના કાર્યની રૂપરેખા સમજ-

વાઈ હતી. સહેરના જુદાં જુદાં લતામાં સ્ત્રીઓની સભાઓ કરી તેમાં વાપણે, મેલક લેન્ડન વગેરેની સહાયથી દારૂથી યતાં નુકસાન સમજાવવું વ્યવસ્થા થઈ છે. આ સભાઓ બારવાનું : કાર્ય સ્ત્રીઓ જ કરશે.

હરિજનોના હોટલોમાં પ્રવેશ : અમદાવાદમાં સાર્વજનિક સ્થળોને ઉપયોગ સર્વ જનને માટે ખુલ્લો નહેર થવા પછી ત્યાંના હરિજને ઉપહારશુદ્ધિ અને હોટલોમાં જવા લાગતાં બારે હોટલ થઈ રહ્યો છે. હરિજનોના આગમન સાથે જ હોટલે સહાય બંધ થઈ.

ચીસ કે. વી. પરીખ અને ચીસ સી વી. પરીખ : આ બંને બહેનો બોસ્ટન યુની. ની સોશયોલોજ સાથે એમ. એ. ની પરીક્ષા યત્નાર કરી સોમવારે. ટીફ ખાલી ફરી છે.

બારોડાનીમાં ફાઈનીવેધને અંગે સ્ત્રી શીક્ષણ સેના કરતી કરવામાં આવી છે.

સ્વદેશી માલને રક્ષણ આપનારું બીલ : હિંદમાં બનાવવામાં આવેલા માલના સંબંધમાં "સ્વદેશી" નામને રક્ષણ આપવાને ઇરાદે મી. એસ. એચ. બાબવાળા મુખ્ય ધારાસભ્યની આગામી બેઠકમાં એક બીલ લાવવાનો ઇરાદો રાખે છે.

આ સંબંધમાં એક વાતચીત દરમિયાન મી. બાબવાળાએ હિંદની બહાર બનેલા કેટલાક માલને સ્વદેશી તરીકે કેવી રીતે વેચવામાં આવે છે અને કેટલાક માલ પર "મેઇડ ઇન ઇન્ડિયા" ના જોડા અને આડે રસ્તે દોરવાના ભારકાઓ કેવી રીતે લગાવવામાં આવે છે એની સમજૂતી આપી હતી.

સ્વદેશી માલ માટે એક ટેસ્ટ બોર્ડ : માર્ચ ૧૯ પ્રમાણપત્ર આપવાની પ્રથા હાથલ કરી સાથા સ્વદેશી ચાલને રક્ષણ આપવાનો આ મુચીત બીલમાં હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે.

બીલમાં સુચવવામાં આવ્યું છે તેમ આ બોર્ડે ઉદ્યોગ ખાતાના પ્રધાન, ઉદ્યોગ ખાતાના કાર્યદેશ, સરકારી કેમીકલ એનેલાઇઝર, ટીફી બાપરી મંડળ અને નાના ઉદ્યોગોનાં મંડળના દરેક પ્રતિ-નીધીનું બનેલું રહેશે. ઉદ્યોગ ખાતાના પ્રધાન બોર્ડના ચેરમેન તરીકે કામ કરશે.

આ ટેસ્ટ બોર્ડ ઇલાકાના વપરાસ માટેના તમામ સ્વદેશી માલનું પરીક્ષણ કરશે અને પછી એ માલને ઇલાકામાં વાપરવા યોગ્ય જણાવી "સ્વદેશી" તરીકેનું પ્રમાણપત્ર આપશે.

આવાં પ્રમાણપત્રવાળો માલ ન્યાં ન્યાં શક્ય હોય અને જરૂર હોય ત્યાં સરકાર દરેક ખાતાઓમાં વાપરવો એવી એક કલમ વડુ આ બિલમાં ઉમેરવામાં આવી છે.

શ્રી તારાઓ : જીલ્લાની ૨૮ મી તારીખે પુનાના મહારાષ્ટ્રીય મંડળની કેટલીક બહેનો ત્યાંની મૂકા નદીમાં ચોમાસાની રેલનું પાણી બરછક બરેલું હતું છતાં આ પાણી પેટ્રેવાર તરો જઇ હતી તેમનાં નામ શ્રીમતી બર્બે, કુમારી લોપટકર, તેમનાં બહેન કુમારી ધારપ, કુમારી નાદુ તથા કુમારી ભેમચેકર છે.

વડોદરામાં હીન્દુ એકપત્નીયત નીમંધ : વડોદરાની ધારાસભામાં શ્રી દ્વારકાનાથ ચૈટલ હીન્દુ એકપત્નીયત નીમંધ સાબ્યા છે. એક પત્ની દલાલ છતાં વિનાશકારણ બીજી પત્ની કરવાની એ રીત હીન્દુઓમાં ચાલી રહી છે તે બંધ કરવાનો હેતુ આ નીમંધનો છે, ધારાસભાએ તેના પર વિચાર ચલાવવા એક પેટાસમિતિ નીમી છે. જેમાં નીચલાં નામ છે:- શ્રી ન્યાયમંત્રી મુખાગર, શ્રી, દ્વારકાનાથ ચૈટલ, શ્રી. પ્રધાન, શ્રી. લક્ષ્મણ, શ્રી. જા. વિ. ભેરડી, શ્રી. ત્રિધરલાલ ડોસાભાઈ, શ્રી. લીબીલાલ ડાહર તથા સી સચૈયામાં શ્રી. મુખદા પમાર, શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા અને શ્રી. સરલાબાઈ પંડિત.

મીસ કે. નવરોજીભાઈ : હિંદ માટેની ફ્લોરેન્સ નાઇટિંગલ સ્કોલરશીપ આપવામાં આવી હતી તેઓ પોતાનો અભ્યાસ પુર્ણ કરીને એસ. એસ. 'ચીત્રાલ' મારફત મુંબઈ આવી પહોંચ્યાં છે.

મીસ સંજીવ અકબુ : ચીકાગો યુનીવર્સિટીની એમ. એ. ની ડીગ્રી લઇને સોમવાર હીન્દ પાઠ્યાં ફર્યાં છે.

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, મુંબઈ : ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ મુંબઈ તરફથી નીચલી ચાલી બહાર પડી છે. મજબૂર મંડળને અગ્રે સી. લેડી તારાબહેન યુનીલાલ મહેતા તરફથી મંડળનાં સત્કારક બહેનો માટે કપડાં ધોવાનો, ઉચું ઇંચીરા જાન સંપાદન કરવાનો તેમજ ફરફે એડ અકસ્માતમાં પ્રાથમિક મદદના વર્ગો દર સોમવાર, મંગલવાર શુક્રવાર અને શુક્રવાર ચલાવવામાં આવે છે. વર્તમાન બહેનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લે છે.

અકસ્માતમાં પ્રાથમિક મદદના વર્ગોની પરીક્ષા થોડા દિવસ અગાઉ ડો. મીસ કુમરબહેન મહેતાએ લીધી હતી. એનું પરીણામ અતુલ્ય નીચે મુજબ છે.

(૧) જમના સાંતીલાલ મરચંદ (૨) સુનંદા લાલભાઈ ડવેરી (૩) મંગાબહેન ઇલાલાલ પટેલ (૪) માલતી ભગવાનદાસ મહેતા (૫) ચારદા મણીલાલ કોટક (૬) જરાવંતી મનલાલ ઇન્જી. નીચર (૭) લક્ષ્મીબહેન કે. ડવેરી (૮) શુભવતી જયંતીલાલ કોટક.

કમાડીપુરાની મૅડન ગર્લ્સ સ્કૂલનો વાર્ષિક ઉત્સવ તા. ૨૧ મી જુલાઈએ ડો. મિસ વલ્લભા કાચેરના પ્રમુખપદ તીથે ઉજવાયો હતો.

શ્રી હેરન ધોરા અને તેમની મંડળી લેઓ સરછડીલા નુખારો તરીકે જાણીતા છે તેઓ યુવપત્ની મુસાફરી કરીને પાછા આવ્યા છે.

વડી ધારાસભામાં ચુંદાચેલાં શ્રીમતી રાધાબાઈ મુજરામનને અભિનંદન આપવા એક મેળાવડો મુંબાઈનાં બહેનોએ ડાઉન હોલમાં ધોળવો હતો.

શ્રી. ખી. કે. ધોરા : વરવાના જલમતના પ્રયોગો નાજપુરમાં બતાવીને મુંબાઈ આવી પહોંચ્યા છે. તેમની સાથે કુમારી લીલા ધોરા છે તે આખા હિંદની સી તારાઓમાં ચેમ્પીયન છે. તેઓ જન વિલાયત જઈ ઇંચીરા ચેનલ તરવાની દરિયાઈમાં ઉતરનાર છે.

લેલગામનાં લખીતાં ગાયિકા બાઈ વંગાબાઈ ઢાંચલકરે તાલેવરમાં મુંબાઈમાં બે જલસા કર્યાં હતા.

વિદાય

સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો સ્ત્રીઓ વધારે સારી રીતે સમજી શકે એ સ્વાભાવિક છે. એટલે, ઔદ્યોગિકી પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતાં માસિક કે અન્ય સામયિકના તંત્રી પહે, સ્ત્રી જ હોય તો તેની ઉપયોગિતા અનેક રીતે વધી જાય છે. 'ગુણસુન્દરી' ની શરૂઆત કરી ત્યારથી તે એની પંદર વર્ષની કારકીર્દિ દરમ્યાન, 'ગુણસુન્દરી' નાં સંચાલન પાછળ આ આદર્શ હમેશાં રાખવામાં આવ્યો છે. એ આદર્શને અનુસરીને, સ્ત્રીઓના હાથમાં 'ગુણસુન્દરી' નું સંચાલન મૂકવાના પ્રયત્નો પણ કર્યા છે, એક કે બીજાં કારણે, એ પ્રયત્નોને અત્યાર પહેલાં ધારી હતી તેવી સફળતા મળી નથી અને તેથી, સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો પરત્વે સદાનુભૂતિ ધરાવતા પુરુષોના હાથમાં જ અદ્યપિ 'ગુણસુન્દરી' નું તંત્ર રહેવા પાડ્યું.

પણ આ અંક સાથે ફરીથી, એ પ્રવાસનો આરંભ થાય છે. શ્રીમતી પ્રેમલીલા મહેતા જેવાં સંસ્કારી અને સુશિક્ષિત બહેનના હાથમાં 'ગુણસુન્દરી' નું તંત્ર સોંપાય છે. શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેન, ગુજરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રી પ્રેમ્યુએટોમાંનાં એક, પૂજ્ય શારદાજીને અને ડૉ. સુમન્ત મહેતા જેવા સંસ્કારી અને સેવાભાવી માતૃપિતાનાં પુત્રો છે. તેમણે રાજકોટની પ્રિન્સ ટ્રેનીંગ કોલેજનાં સુપરિન્ટેન્ડન્ટની જવાબદારી ભરી જગા કોલેસિયલથી સંભાળી છે. સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિમાં અને અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લે છે અને તેથી દિ-દિ સ્ત્રીઓનાં પ્રશ્નોનાં અભ્યાસી છે. એમનાં હાથમાં 'ગુણસુન્દરી' ગુજરાતી બહેનોને વધારે ઉપયોગી થઇ પડશે એવી આશા રાખવી જરાય અશક્ય નથી. એટલે શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેનના હાથમાં

'ગુણસુન્દરી' નું તંત્ર સોંપવામાં હું ભારે નિશ્ચિંતતા એવું છું. તે સાથે એમના હાથે 'ગુણસુન્દરી' ગુજરાતી બહેનો માટે, વિશેષ માર્ગદર્શક બને એવી આશા રાખું છું.

'ગુણસુન્દરી' નાં પંદર વર્ષના અસ્તિત્વ દરમ્યાન, લગભગ છેલ્લાં દશ વર્ષથી, પ્રથમ ઉપતંત્રી તરીકે અને પછી તંત્રી તરીકે, મારે એની સાથે ગાઢ સંબંધ રહ્યો છે. એ સમય દરમ્યાન, 'ગુણસુન્દરી' ને ગુજરાતી બહેનો મારે વધારે ને વધારે ઉપયોગી બનાવવાનો મેં મારો શક્તિ મુજબ પ્રયાસ કર્યો છે, આર્થિક પરિસ્થિતિ અને એને આનુષંગી બીજાં અનેક કારણોને લીધે, એને મારી ધારણા મુજબ વિકસાવવાનું બની શક્યું નથી એટલે એમાં અનેક ઉણપો રહી જવા પામી છે. એવી ઘણી ઉણપોનું મને પોતાને જાન છે. પણ એ ઉણપો નિભાવી લેવી પડી છે. 'ગુણસુન્દરી' ના વિશાળ વાચક-સમુદાયે પણ એ ઉણપને સદાનુભૂતિ પૂર્વક નિભાવી લીધી છે. તેને પરિણામે જ 'ગુણસુન્દરી' જીવનનાં પંદર વર્ષો જેટલી કારકીર્દિ ભોગવી શક્યું છે એ નિર્નિવાદ છે, એ સંલેખોમાં 'ગુણસુન્દરી' પ્રત્યે મમતા દર્શાવનારા વાચક સમુદાયનો હું ઋણી છું.

'ગુણસુન્દરી' નાં તંત્રી તરીકે વિદાય લેતાં સ્વાભાવિક રીતે જ મારે કેટલેક આભાર દર્શાવનાં વિધિ કરવાનો રહે છે, વિશાળ વાચક સમુદાયની સદાનુભૂતિને ઋણ-સ્વીકાર હું ઉપર કરી ચૂક્યો છું, એ પછી, 'ગુણસુન્દરી' ના વાચન-વિભાગને સતત ભરસો રાખીને મને સહાય કરનારા સંપ્રદાય બેંચ મેંજક મિત્રોનો મારે આભાર માનવો જોઈએ. ગમે તે પણ, મારા હાથનું પત્રું અર્તા જ, મારી વિનંતિને, મોટા પણ જાતના

બદલાની આશા રાખ્યા વિના, સ્વીકાર કરી લેનારા લેખક મિત્રોની સદાય મને મળી છે તેટલા પ્રમાણમાં ન મળી હોય નો 'ગુણસુન્દરી' ને હું અત્યારની સ્થિતિમાં ન લાગી શક્યો હોત, ગુજરાતના અગ્રગણ્ય ઓ કાર્ય-કર બહેનોનો પણ મારે આ આબતમાં આસ હશે એમ કરવો નોંધ્યો, 'ગુણસુન્દરી' ને સર્વેએ પોતાનું અપયુ છે અને એ રીતે મારા ઉપર તેમણે ધણો ઉપકાર કર્યો છે, અને એનો બહેર રીતે સ્વીકાર કરવાની હું મારી ફરજ સમજું છું.

એવી જ રીતે 'ગુણસુન્દરી' ના ચિત્ર વિકાસને સમૃદ્ધ રાખવામાં મને 'જન્મભૂમિ' કાર્યલક્ષ્મી ધણી જ સદાય મળી છે. 'જન્મભૂમિ' યર યસુ અને તેના તંત્રી વિકાસમાં હું નોંધાયો ત્યારથી જ, 'જન્મભૂમિ' ના સંચાલકોએ કોઈ પણ મુશ્કેલીના વિના, 'જન્મભૂમિ' માં પ્રકટ થતા ચિત્રોનો બોલોહોનો મને છૂટથી ઉપયોગ કરવા દીધો છે, એ બધા બોલોહો બાઉથી પણ મેળવ્યા હોત તો તેની રકમનો આંકડો સારો સરખો યદ્ય અથો હોત; અને એ રીતે 'ગુણસુન્દરી' ને ધણો આર્થિક બોલો સદન કરવો પડ્યો હોત. પણ મારા પરના મદદપને કારણે 'જન્મભૂમિ' ના સંચાલકોએ મને એ બોલોહોનો વિના મુશ્કેલી ઉપયોગ કરવા દીધો છે તે બદલ હું તેમનો જેટલો આભાર માનું તેટલો બોલો છે.

આ બધા આભાર દઈને, 'ગુણસુન્દરી' સાથે મારો સંબંધ નિઃશ્વાસા નિમિત્ત રૂપ થનારા, મારા મિત્ર શ્રી. જહુરાય ખંધ દિપાનો મારે આસ આભાર માનવો નિષ્કળ. 'ગુણસુન્દરી' ના તેઓ સદાતંત્રી હતા ત્યારથી જ, 'ગુણસુન્દરી' માટેના લેખો વગેરેની પમંગી કરવાનું ફેટલું કામ તેમણે મને સોંપ્યું હતું; અને પાછળથી એ કારણે, મારા વડિલ બધું સમા, 'ગુણસુન્દરી' ના સંચાલક અને આલોચના, શ્રી. જયજી નાગરદાસ વર્મા સાથે મારો પરિચય

થયો. એ પરિચય છેવટે એટલે સુધી વધ્યો કે, 'ગુણસુન્દરી' ના સંપાદનને લગતો સર્વ બોલો તેમણે મારા પર લાદ્યો અને મારામાં એક નાનાશાષ્ટ જેટલો વિશ્વાસ મૂક્યો. અત્યાર સુધી, તેમણે મારામાં મૂકેલા વિશ્વાસને પાત્ર બનવાનો, મારાથી બની શકતો પ્રમાસ મેં કર્યો છે. 'ગુણસુન્દરી' દ્વારા, ગુજરાતી બહેનોની જે કોઈ થોડી ધણી સેવા કરવા હું બાગ્યદાણી થયો છું તેનો સર્વ મધ્ય શ્રી. વર્માભાઈને જ ધરું છે. એટલે તેમનો આભાર, કબોદારા માનવાનું હું નિરર્થક સમજું છું.

અનેક પત્રકાર મિત્રોએ તેમજ અન્ય રેડીઓએ એક મા બીજા પ્રકારની સદાય કરીને મને ઉપકૃત કર્યો છે. તે માટે તેઓ સર્વનો પણ આભાર માનવાની હું મારી ફરજ સમજું છું.

અને છેલ્લે મારા તંત્ર ફરમાન મારા કાર્યમાં બની શકતી સર્વ સરળતા કરી આપવા માટે અને મારા કાર્યને દીવાલવામાં બની શકતો સર્વ સદકાર આપવા માટે હુદાયામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના સંચાલક, ગુણસુન્દરી માસિકના પ્રકાશક અને માસિક શ્રી. અંબાલાલ વિ. દક્કરનો પણ હું બોલો આભારી નથી.

'ગુણસુન્દરી' નું તંત્ર હોડું છું છતાં મારા આજ સુધીના વ્યવસાયને લીધે, ગુજરાતી બહેનોની ઓસપાજની સેવા એ તો મારા જીવનનું એક અંગ બની ગયેલ છે એટલે એ બાવનાને તો મારાથી વિમુક્ત કરવી અશક્ય જ છે. એટલે એક કે બીજી રીતે ગુજરાતની બહેનોની સેવા કરવાની તક હું નહિ જ ચૂકું. મને આપ્યો તેવા સદકાર સી કોઈ 'ગુણસુન્દરી' ને દવે પછી પણ આપતા રહેશે એવી આશા સાથે હું વિદાય લઉં છું.

૪૩, કલ્યાણ બિલ્ડિંગ નં. ૨ } લી.
કોલિવાડી, મુંબઈ ૪ }
જન્મભૂમિ : ૧૯૯૪ } યજ્ઞેરાજ. શુક્લ

ડૉ. દેશમુખ વડીધારસલામાં એવો ખરડો
મૂકવાનો છે કે નીચે જણા-
ઈ. દેશમુખને વેલા ચાર સંજોગમાં દિવ્દ
લગવિચ્છેદનો સ્ત્રી પોતાનું લગ્ન ફેક
ખરડો. જણાવી શકશે.—

(૧) જો લગ્ન પછી પતિ નપુંસક થાય અને
તેની નપુંસકતા અસાધ્ય હોય.

(૨) જો લગ્ન પછી પતિ ધર્મ ખરડે.

(૩) પત્ની છવતી હોય છતાં પતિ બીજું
લગ્ન કરે.

(૪) જો પતિએ જોખમાં જોખ વણ વધેથી
પત્નીનો ત્યાગ કરી દોષ.

આ ખરડો આ માટે મૂકવામાં આવ્યો છે તે
જણવું અપરં નથી. દિવ્દ સમાજમાં વચ્ચે જણાવી
જાતિઓમાં લગ્ન તે એક કરી વડે નહિ એવું
જાહેન જણાય છે. વપર જણાવ્યા એમાંના અર્થ તે
સંજોગ હોય છતાં આખી જિંદગી સુધી એ જાહેન
કાયમ જ રહે છે. આના પરિણામ એ જાહેનમાં
જાહેનમાંની સ્થિતિ અસહ્ય બને છે. તેમજ પુરુષ
કરતાં સ્ત્રીને વધારે સદન કરવું પડે છે. કારણ
કે પુરુષ તે ફાવે ત્યારે બીજી પત્ની કરી શકે છે,
અને પહેલી પત્નીને વરણીને કઠાણી મૂકી શકે છે,
સ્ત્રી તે મરણપીજ મુકે શકે છે. અથવા
આજીવન દુઃખ વેઠવું પડે છે. પડવું પાવું નિભાવી
લીધે એના મુકો છે. કેટલીએ સ્ત્રીએ દુઃખ ન
વેઠામાં આપવાત કરે છે.

તો સ્ત્રીની એ નિરાધાર સ્થિતિના કષાયરૂપે
આ ખરડો ડૉ. દેશમુખ લાવે છે. સ્ત્રીએ એ
દેશમુખને આભાર માનવાનો છે.

આ ખરડો પ્રકટ થયા પછી સ્ત્રીમાંની કેટલીક
જાણીએ ચાર વરણી ડૉ. દેશમુખને જણાવવામાં

આવી. તેમાં એક તો એ છે કે જો પતિપત્નીને
જાણક દયાત હોય તેમનું શું? લગ્નવિચ્છેદ
પછી જાણકો કોની પાસે જાય? પિતા પાસે કે
માતા પાસે? પિતા પાસે જાય અને ત્રીજા કારણ-
સર લગ્નવિચ્છેદ થયા હોય તો સાવકી મા
જાણકને સારી રીતે ન સાવકે તો છતી માએ
જાણકને નાદકનાં દુઃખી શું કામ કરવાં? બીજું
એ કહ્યું છે કે પતિને કાઢી ખરાબ અસાધ્ય રોગ
—લીનીરીયલ ડીઝીઝ—થયો હોય તો તે સંજો-
ગમાં સ્ત્રી લગ્નવિચ્છેદ કેમ ન માગે? અને ન
માગી શકે તો પતિના રોગને જોય પોતે બને એ
કષાને ત્યાં છે? વળી પુરુષ પરીશ્રમન
કરતો હોય તો સ્ત્રી કેમ લગ્નવિચ્છેદ ન માગે?
વળી જો પ્રમાણે સ્ત્રી લગ્નવિચ્છેદ માગે તે પ્રમાણે
અમુક સંજોગમાં પુરુષને પણ લગ્નવિચ્છેદ માગ-
વાનો હક હોવો જોઈએ. વળી લગ્નવિચ્છેદ મૂક્યા
પછી સ્ત્રીના મરણપોષણ માટે શું કરવું તે જાણત
પણ ખરડામાં જિલ્લુલ જણાવી નથી. એટલે આ
ખરડા અનુસાર જો લગ્ન ફેક થાય તો સ્ત્રીની
સ્થિતિ તો ત્યજવા કે વિધવા કરતાં પણ ખરાબ
થઈ જાય. માટે આ ખરડો ઘોરો અપૂર્ણ છે.

ડૉ. દેશમુખને એમ પણ લાગ્યું કે મણ
સનાવતી દિવ્દો આ ખરડાને નિરોધ કરશે તેથી
તેમણે એક લંબાણ નિવેદન પ્રકટ કર્યું છે. તેનો
અનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે.

“દિવ્દસ્થાનનાં અનેક સ્ત્રીપુરુષો અને સંસ્થા-
ઓએ આ બિલ સંબંધી માદિતી મેળવવાની ઇચ્છા
પ્રદર્શિત કરી છે. પણ તરફથી સુચનાઓ જનુ
આવી છે. કેટલાકે બિલમાં અધૂરા રહેલા મુદ્દાઓ
જણાવ્યા છે, કેટલાકે એ બિલ પાસું એવા સવારી
વિનંતિ કરી છે. રોકેને નૂદો નૂદો જવાબ આપ-

વાની મુશ્કેલીને લીધે હું મ્હારો રહીશો છાપા મારફત આપું છું.

નિલમમાં લગ્નવિષ્ણુ માટે ચાર ચરતો છે—
(૧) નપુંસકતા (૨) ધર્મભંગ (૩) બીજું લગ્ન (૪) પતિએ કરેલા ત્યાગ,

નપુંસકતા—હું ધારું છું કે આ જમાનામાં એવી માન્યતા તો ભાગ્યે જ કોઈ ધરાવતું દરો કે અસાધ્ય નપુંસકતા હોય તે છતાં લગ્નબંધન ચાલુ રાખતું, હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રો આ સંબંધે તો એકમત છે. વિષ્ણુ નપુંસકને લગ્ન કરવા પ્રતિબંધ કરે છે, વસિષ્ઠના મત પ્રમાણે લગ્નના કોઈ પણ ફેરફાર થઈ શકે છે. કાત્યાયન તો એટલે સુધી લખે છે કે લગ્નના સંસ્કાર થયા પછી પણ ફેરફાર થઈ શકે. નારદ, અને પરાશર તો લગ્નલગ્નમાં ગમે તે પ્રસંગે પતિ બદલવાની દૂર મૂકે છે. સંસ્કાર, ધર્મવિધિ, અને પ્રતિજ્ઞાને વિવેક રાખ્યા વિના વળગી રહેવું તે દુરાચાર છે, અને ધર્મની દૃષ્ટિથી પણ એ ધાર્મિકતાની વિરૂદ્ધ છે.

ધર્મપક્ષરો—હિન્દુ ધર્મ પ્રમાણેના લગ્નને વિધિ માત્ર હિન્દુઓ માટે જ હોઈ શકે, અને ધર્મભંગનો થાય એટલે લગ્નબંધન પણ ફરી જ જરૂં નેહાયે. હિન્દુ ધર્મ માટે ને લોકોને અભિમાન હતો તે હોતો તો જરૂર આ મુદ્દા ઉપર મને સળગાવેલો આપશે જ. સનાતની હિન્દુઓ માટે હું આશા રાખું કે તેઓ ધર્મશાસ્ત્ર માટે જરૂર એમ આશ્રય રાખશે કે ધર્મનો ભંગો થાય એટલે આપોઆપ લગ્ન રદ થઈ નહીં મદમદોષાવાથો, ધર્મચીરો, ધર્મમાર્ગી સંપ્રદાય આ બાબતમાં તો મને પૂરેપૂરો સાથ આપશે એમ હું આશા રાખું. કાત્યાયન અને વસિષ્ઠ જેવા પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો રચનારોમાં 'પતિવ પતિ' અથવા પતિએ જાતિ બદલી હોય તેને તો બીજો પતિ કરવાની પત્નીને ભલામણ કરે છે. વસિષ્ઠ, નારદ, પરાશર સંપ્રદાય એનો આશ્રય કરે છે કે પતિ ધર્મભંગ કરે તો તેનો ત્યાગ કરવો અને બીજા સાથે લગ્ન કરવું.

પતિવું પુનર્લગ્ન—અર્ચાચાર્ય હિન્દુ એમ માને છે કે હિન્દુ ધર્મ અનેક પત્ની કરવાની પરવાનગી આપે છે પરંતુ વાર્તાવિક રીતે એમ નથી. નારદના મત પ્રમાણે તો એક પત્નીની દયા-તીમાં તેને અન્યાય કરીને બીજા પત્ની કરવી તે ગુન્દો ગણાય છે. મનુએ બીજા પત્ની કરવાની પરવાનગી માત્ર અમુક શરતે જ આપી છે, અને તે એ કે લગ્ન પછી આઠ વર્ષ સુધી સંતાન ન થયું હોય તો, અગર સંતાન થતાં હોય ને તે મૃત્યુ પામ્યાં હોય તો દસ વર્ષ પછી, અથવા એ

પુનઃપાતિ ન થઈ હોય તો અગીઆર વર્ષ પછી બીજા પત્ની કરી શકાય. ને માણસ માત્ર રોપની ખાતર જ ફરી લગ્ન કરે તે અશ્વવસ્તિવ ચિત્તવાળો, જામિત ચિત્તવાળો અથવા લગ્નમત ગણાય છે. અને સંપ્રદાય ધર્મશાસ્ત્રો એ પરિસ્થિતિમાં બીજો પતિ કરવાની ભલામણ કરે છે.

ત્યાગ—આ સંબંધમાં પણ પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રકારોનું સ્પષ્ટ મતલબ છે. જે પત્નીનો પતિએ ત્યાગ કર્યો હોય તો મનુ પણ પત્નીને બીજું લગ્ન કરવાની ભલામણ કરે છે. દેવળ તો બ્રાહ્મણ પત્નીને, તેનો પતિ ત્યાગ દે અને ચાર વર્ષ સુધી તે પાછો ફરે નહિ, અને સંતાન હોય નહિ તો, અથવા સંતાન હોય તો આઠ વર્ષ પછી, તેને ફરી લગ્ન કરવાની પરવાનગી આપે છે.

ને જિલ હું રજા કરવાનું ધારું છું, તેમાં હિન્દુ ધર્મની માન્યતાનું વિરોધી કોઈ પણ તત્ત્વ હોય એવું કોઈ વિવેચી અને ન્યાયી હિન્દુ કહી શકશે નહિ. હિન્દુ કાયદાની અપૂર્ણ માહિતીને લીધે ન્યાયની આદાલતમાં ચૂકાવાયેલા કેસોને સાચા આધારસૂત્ર અને હિન્દુ ધર્મના સંસ્પર્શક ફેસલા માની ધણી હોતો ખોટો વિગ્રાહ કરે છે અને નાહકનો જીદાપોહ થાય છે. સનાતનીઓને મ્હારી નમ્ર વિનંતિ છે કે મારા જિલ્લો પૂરેપૂરો અને ચીજતપૂર્વક અધ્યાસ કરીને આજના હિન્દુ કાયદામાં ને ભણવો છે તે દૂર કરી હિન્દુ ધર્મની શુદ્ધ અને સાચી બાબતો ફરીથી સ્થાપિત કરવામાં તેઓ અને સંપૂર્ણ રીતે આપે.

રજા કરવા પારેડું જિલ અપૂર્ણ છે, અને પત્નીના બરજીવણથી તથા બાળકના રક્ષણની ચરતો આ ખરડામાં દાખલ કરવી નેહાયે એ સૂચનાઓ આવેલી છે. મારું મંતવ્ય એવું છે કે મદત્વનો ઢક પ્રથમ મેળવી લેવો. આ વખતે બીજા મુદ્દા હાથ ધરવાની જરૂર નથી, હિન્દુ સમાજમાં લાંબા વખતથી સડો ચાલતો આગો છે. હમણાં જ રાજમુક્ત થવાનો પ્રસંગ આગો છે, તેથી માંદગીને ખિરાક તે પાચન કરી શકશે. લગ્ન ધર્મબંધન હોય કે કરાર હોય પણ લગ્નવિષ્ણુ નાનીસરી વાત નથી. મેં ને ચાર ચરતો મૂકી છે તે લગ્ન માર્ગની અવિ જરૂરી બાબતો છે અને ને રીતે જિલ મુકલું છે તે જે પસાર થશે તો લગ્નવિષ્ણુ સદેશો કે રોપની વસ્તુ થઈ નહિ બધ.

આદર્શ વાલીઓ આખા હિન્દુ કાયદામાં ફેરફાર માને છે. શરતશરત સુધારા તેમને માન્ય નથી, એ લોકો એમ માને છે કે એકપત્નીની પ્રથા દાખલ થાય તો લગ્નવિષ્ણુની જરૂર નહિ રહે.

તેઓ કાચદાની આંધીપુટીઓ ખરી રીતે સમજતા નથી, અને સમાજનું બંધારણ એ કેવી શુભવાચકી બાબત છે તે તેઓ નજીકથી જાણી શકે નથી. નાના પાયાએ જીવન છે, પણ ન્યાય સુધી મુખ્ય પરિપૂર્ણતાની સ્થિતિએ મહોંચે. નથી ત્યાં સુધી રાજમાંથી થોડી પણ રાહતની આવશ્યકતા છે. અધમ લગભગથી પ્રકટવાને ક્રીને કંઈક બારી તો હોવી જ જોઈએ. લગભગ સંસ્થામાં—જો તો એકપક્ષીની પ્રથા હોય કે, અને એકપક્ષીની, બધામાં, અમુક રીતે મર્યાદિત લગભગ એક અનિર્ણય આવશ્યકતા છે.

આ નિવેદન માટે અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે એક કામ ઉતાવળમાં અધુરું કરવું તેના કરતાં ના કરવું સારું. અધુરા કામથી ઉલટું નુકસાન થાય. ડા. દેશમુખના ખરડામાં જે અપૂર્ણતાઓ છે તે પૂરી કર્યા વગર જે ખરડો ધારાસભામાં આવશે તો સ્થિતિની સ્થિતિ છે તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ થશે. વિધવા, ત્યક્તા ને તેની સાથે જેણે લગભગ એક કંઈ છે એવી સ્ત્રીઓ સમાજમાં અનાથ અને નિરાધાર સ્ત્રીઓમાં ઉમેશારો, અને સાથે સાથે તેમનાં બાળકો પણ રક્ષણી જશે. માટે આવા મહત્વના ખરડો લાવવો તે પૂરેપૂરો વિચાર કરી, બધી કાચદાની બારેંબી લક્ષમાં રાખીને ફરે જણને દેશ રીતે ન્યાય થાય એ નજરે જ ધડવેા જોઈએ. પાર થાય તો દરકત નહિ, આટલા જમાના સ્ત્રીઓએ સહન કર્યું છે તે બે ત્રણ મહીના શી વિસાતમાં છે ?

મુંબાઈની બીએન્સ કાઉન્સિલ તરફથી બીઆરી બાળકો માટે કંઈ કરવા અન્યથા અજણકે. માટે એક કમિટી નિર્માણ હતી તેનાં પ્રમુખ શ્રી. ઉર્મિ-લાખેન મહેતા છે, તેમણે મુંબાઈ સરકારને આ બાબત કેટલીક વિનંતિ અને સુચનાઓ કરી હતી. તે ઉપરાંત મુંબાઈમાં અનાથ અને બીજા માંગતાં બાળકો માટે એક નાની વસાહત કાઢવાનો વિચાર સરકાર કરે છે. મુંબાઈની પાસે ટ્રોગેન્સી બાબતે એક થોડી જમીન ઉપર નાનાં નાનાં હુપડાં જેવાં મકાન બાંધી ત્યાં બધાં રખડતાં બીઆરી છાકરાને સારી દેખરેખ નીચે રાખવાં અને તેમને જિંદગીમાં રસ્તેસર ચઢાવી દેવાં એવો વિચાર છે. હાલ મુંબાઈમાં અનાથાશ્રમે, અપંગાશ્રમે, વગેરે જુદી જુદી કેમિની અને ખતોળી સંસ્થાઓ ધણી છે, ત્યાં બાળકોનું બરાજીવણ કરવામાં આવે છે, પરંતુ બાળક અમક કમગન થતાં તેને તેના જીવનમાં

જોડદ કંઈકાં થાય છે કારણ કે આશ્રમોમાં તેને કંઈ કામ શિખવવામાં આવતું નથી અને શિખવે છે. તો પણ બહાર નીકળીને સ્વતંત્ર રીતે તે કમલે રાકે એટલું શિખવાયેલું નથી હોતું, અને તેને કમાવાનો રસ્તો કોઈ સુગંધતું નથી. આ નવી શોજનમાં એવાં ઘણાં અનાથાશ્રમે લેખાં કરી દેવાનો વિચાર છે.

આ વસાહતમાં ત્રણ વિભાગો રાખવામાં આવશે. એક અક્ષરજ્ઞાન અને ફળવંશી વિભાગ, જેમાં બાળકોને વાંચતાં, લખતાં, હીસાબ ગણતાં અને શાળાની માફક બધું જ ભણતર શીખવવામાં આવશે. બીજો ઔદ્યોગિક ફળવંશી વિભાગ, જેમાં હાથકામની ટાલીમ અપાશે. ખેતી કરવો, સુધારી કામ, વણાટકામ, સીલાઈકામ, મોંઝીકામ, ધોળાવું કામ વગેરે દેશ ધંધા તથા કારીગર કામ શીખવવામાં આવશે. ત્રીજો વિભાગ અપંગ બાળકો માટેનો જેમાં આંધળાં, બ્લેન્ડ, મૂંઝાં, ક્ષત કુશિન વગેરે બાળકોને કોઈ રીતે કમાતાં શીખવવામાં આવશે.

આ શોજન ખરેખર આવકારદાયક છે, મુંબાઈના ધનિકો અને અનાથાલયોના દરેકે સહમત થઈને આ શોજન સફળ કરવા એકમ થશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અમદાવાદની રૂઢાની હોટેલોમાં દરિજનો

દાખલ થવા મંત્રિ છે અને હોટેલ પ્રવેશ હોટેલના માલિકો તેમને દાખલ કરવા રાજ નથી.

હોટેલના માલિકોનું એમ કહેવું છે કે એમના પ્રવેશથી અમારી ધરાશી ધડી જશે, હોટેલમાં રસોઈ કરનારા રોજીયાઓએ પણ ધમાલ મચાવી છે કે દરિજનો ખાવા આવશે તો અમે જતા રહીશું. હોટેલના માલિકોનું ડેપુટીશન અધિકારીએ પાસ ગયું, દરિજનોએ પણ પોતાની બાંધણી બનતું કર્યું એમ બધી બંધારે છાયામાં આવી હતી. ઉપર સરકાર તરફથી એમ કહેવામાં આવ્યું કે એકબીજા કપડાં અને સ્વચ્છ દેખાવવાળા કોઈ પણ જણને તે દરિજન છે એજ કારણસર પ્રવેશ કરવાની મના ન થઈ શકે.

સરકારનો આ જવાબ થોડા છે. કારણ કે, હોટેલ સાર્વજનિક જગ્યા કહેવાય અને જે માણસ રૂઢાના પૈસા આપે તે ત્યાં દાખલ થઈ શકે. દરિજનો જે ગંદા વેશમાં આવે કે ધાંધલ કરે તો હોટેલનો માલિક વાંધો લઈ શકે. ખરું જોઈએ દરિજન સિવાયના બીજા પણ ને ગંદા વેશમાં આવે કે જોઈએ તેને કે પાંચમી પગલે તેને

જાણે રસોઈવા સંધવાની ના પાડે. તે બેટુકું લાગે છે. હોટેલમાં મુસલમાન, ખ્રિસ્તી એ તો આવે. તે તેને સંધી ખવાડાય તો હરિજન માટે શો બાધ હશે ? તેમાં ખાસ કરીને ખ્રિસ્તી અને હરિજન વચ્ચેનાં સુરમ-વફાવત અમારી તો સમજમાં નથી આવતો. માણસે ધર્મ બદલ્યો માટે તેને પ્રવેશ કરવાં દેવાંય અને બિચારો દિનું રહો એ એનાં ગુનેા યથો ?

બીજું બ્યવહારિક નજરે પણ આ વાધો થોમ નથી. દિનું માલિકો હરિજન પ્રવેશથી ડરીને જો હોટેલો બંધ કરશે તો પોતાનેજ શ્રેયષ્ઠો છે. કારણ કે એક પીવાનું તો કંઈ એકું થવાનું નથી. ઘરો એમ કે બે પાંચ ટકા શુદ્ધ દિનુંજો હોટેલમાં એક પીવાનું બંધ કરશે ને બાકીના ૯૫ કે ૯૮ ટકા લોકો હરિજન કે કોઈની પરવા કર્યાં વગર એકની તલપ ઘરો એટલે હોટેલ શોધવાનાજ, અને દિનુંજોની હોટેલ બંધ થશે એટલે પારસી, ધરાની કે એવાની હોટેલમાં જવાના. હાલ દર ત્રણની દુકાનો બંધ હોવાને કારણે એ દુકાનવાળા એકની દુકાનો વધારે પ્રમાણમાં કઢારો અને તેમની કમાણી વધશે. બ્યારે દિનુંજો હોટેલ માલિકો નાહકના હાથે કરીને પોતાની કમાણી બગાડશે. દારૂ બંધીને લીધે હોટેલમાં જનારાની સખ્યા વધીજ થશે. એટલે કમાણી કરવાના ખાસ કાળમાં દિનુંજો બાધજો તુર્યાની બેઠારી થશે.

એકની હોટેલો એવી સાર્વજનિક જગ્યાઓ તો લાગુ પડશે. વધારવા માટે હોમ છે. ત્યાં જુદાઈ અને વર્ગવિચ્છેદ ન હોવો જોઈએ.

ચોથા ખાસ ઉપર દું અમદાવાદ હતી ત્યારે શ્રી. મુકુન્દભડેને અબલાલ

વિકાસગૃહ સારાબાઈ મને પોતાની નવી સંસ્થા 'વિકાસ ગૃહ'

જોવા લઈ મયાં હતો, સાબરમતી નદીને સામે કાંઠે, યહૈરાથી દૂર ત્યાં અનેક નવી 'સોસાયટીઓ' બંધાઈ છે તેમાંની એકમાં આ સંસ્થાનું મકાન છે. ને સ્ત્રીઓને અનાથ કે સનાથ પોતાના પત્ર પર ઈર્ષા રહીને પોતાનું જીવન જાળવવાની ક્ષમ્યા હોય તેમને જરૂર પડે તો રક્ષણ આપીને તથા તેમની અમરવડો બને તેટલી દૂર કરીને, તેમનામાં અણુવિભેદથી રહેલી યક્તિઓને વિકાસ કરી તેમને રહેવાની સમ્મત કરી આપવી એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. આપણા સમાજની વિચિત્રતાને લીધે કેટલીએ યક્તિયાણી બહેનો જોઈતી તકને અગાધે જનમથી તે મરણ સુધી જિંદગી એજે ગાળે છે. તેમની યક્તિ બદલ નોંધું નોંધું કરે છે પણ

મોન્ય ઉત્તેજન અને વાતાવરણ ન મળવાથી અંદર ને અંદર સમાઈ ન્ય છે. એવી બહેનોને આ સંસ્થા સાચે માર્ગે દોરે છે. આ નવતરી સંસ્થાની આપણને નવાઈ છે, અને નવાઈની ચીજને, શંકાની નજરે જોવી એ આપણા સ્વભાવ છે તેથી તેને વિષે જોઈશું વધારે; બહુવાનું મળે તેટલું સાંચું એમ ધારીને મુકુન્દ બહેને ગુજરાત સમાચારમાં આ સંસ્થાની માહિતી દુકંમાં છપાવી હતી. આશા છે કે સ્ત્રીહિતચિંતકો એ વાંચીને એ સંસ્થાને સમ્મત તે મદદ કરશે, માત્ર પૈસાની જ મદદની જરૂર છે એવું નથી. લોકોમાં સંસ્થા પ્રત્યેની શંકા દૂર થાય, વધારે બહેનો સંસ્થાનો લાભ લે અને એકંદર ગુજરાતની સ્ત્રીઓને એમ લાગે કે આ એક અમારી સંસ્થા છે, બીજી કાંઈ આશરો ન હોય ત્યારે પણ વિકાસ ગૃહ તો અમારું જ છે એવી લાવના પ્રસારણ એ જાતની મદદની પણ જરૂર છે.

જુલાઈની, વીસમી તારીખથી અમદાવાદ યહૈરામાં અને આગરતની પહેલી

દારૂબંધી તારીખથી બારડોલીમાં દારૂના વેચાણની બંધી એટલે મધ-

નિવેધની-ચીજનાનો અમલ થાય થશે. સરકારી તીક્ષ્ણીમાં પડતી ખાધ, બંધિત સ્વાતંત્ર્ય વિષેની ખાતો કરનારા મણુમિક આશિવાનોનો સખત વિરોધ, તથા નિવેધના કામમાં આવતી પારવાર અડચણોને સામનો કરીને પણ મુંબાઈ સરકારે સામાજિક સુધારણાનું આ ને પગલું બંધું છે તે માટે તેમને અમારાં હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ. ઉચ્ચ અને તવંગર બ્યસનીઓ ઉપર આ નિવેધ કેટલી અસર કરશે, કરશે કે નહિ, એ હજી જોવાનું છે. પણ મીલમજૂરી, એતર ઉપર કામે જતા મજૂરી, બીજા રાજકારવાળા, કારીગરો, ખેડૂતો, પડાવાળા, ફેરીયા એવા મહેનતુ વર્ગના બ્યસનીઓ માટે તો આ નિવેધ આર્થિક સમાન થઈ પડશે. હાયમાં પગારના પૈસા પડવા હોય એવે સમયે નાક સામે દારૂનું પીકું નેહને એ ચાકેલા, હારેલા માણસો દારૂની ખ્યાલીથી પોતાનો થાક ઉતારવા પ્રયત્ન કરતા. જીખમરો અને થાકથી તેમનાં મન એવાં તો નિબંજ બની ગયાં હોય કે તેમની પત્નીઓ મને તેટલું સમન્વય કે દારૂ ના પાવો નેહજો, તેઓ શાંત પણ નીરોડા ઉતરે કે મનમાં સમજે કે દારૂ ના પાવો નેહજો છતાં મન ઉપર કાણુ રહે નહિ અને બ્યસન ચાલુ રહે. હવે એ પીકા નજર બહાર ગયાં એટલે ગમે તેટલું તેમનું બ્યસન જોર કરે તોયે તેમને ન છુટકે ટેવ છોડવી પડશે.

અને શરૂ પીને પોતાનાં ઓ ઠાકરાને મારતા, પેસાને દુરસ્થાપ કરતા તે બધું બંધ થયો. દલ્લેરે ગરીબ સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુધી જુદાજુદા પામરો અને સરકારને આશિષ દેશે.

ચોક્કા દિવસ ઉપર મુબાઇમાં આ છાત્રાલયની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા થઈ. કન્યા શ્રી. કાનજી ખેલ-ચિંકણ લેતી ગુજરાતી શ્રી કન્યા છાત્રાલય કન્યાઓ માટે આ બંદલી સમવડની ઘણી જ જરૂર હતી અને તે પૂરી પાડવા માટે શ્રી કાનજી ખેલતી ટ્રસ્ટ ફંડના ટ્રસ્ટીઓને ધન્યવાદ થઈ છે. આજ સુધી ગુજરાત, કાઠીયાવાડની કોઈ કન્યાને મુબાઇમાં રહીને અભ્યાસ કરવા હોય અને કોઈ સગાં સંબંધી ન હોય કે જે હોય તે તેમને માથે થઈ ન હોય તે ગણ્ય ત્રણ ચાર જ સારી બરોસ પાત સંસ્થાઓ હતી. તેમાં Y, W, O, A. વરુધી ચાલતી યુનિવર્સિટી સેન્ટ્રલેન્ડ, વિલ્સન કોલેજની કન્યા હોરરેલ તથા બગિની સમાજ વરુધી ચાલતું કન્યા છાત્રાલય પ્રમુખ હતાં. આ બધી સંસ્થાઓ બહુ સારી રીતે ચાલે છે, અને તેનાં આલોકને ધન્યવાદ મટે છે પણ તેઓ કન્યાઓ પાસેથી લેવાતી ખર્ચની રકમ કોઈ રીતે જોઈ કરી શકે તે જ ગરીબ વર્ગની કન્યાઓ તેનાં લાભ લઈ શકે. મુબાઇ લેવા ખર્ચજ સહે-રમાં સારા લતામાં હવા જલસવાળા મકાનમાં કન્યાઓને રાખવી, તેમને પૂરતો અને પુષ્કારક ખોરાક આપવો અને તેમની સારી સંભાળ લેવી એટલે ખર્ચ તો સ્વાભાવિક થાય જ, એટલે એ સંસ્થાઓ પણ શી રીતે કન્યાઓ પાસેથી જોઈ શકે એ સમસ્યા ડાકાય તેમ છે. એટલે આ નવા છાત્રાલયથી ગરીબ કન્યાઓને રહેવા માટે સારી સગવડ મળી રહેશે. લખભગ પચીસ બહેનોની જગ્યા આ છાત્રાલયમાં છે એમ સાંભળ્યું છે. જેઓ ખર્ચ આપી શકે એવાં બહેનોથી છાત્રાલય બતાઈ નહ અને મરેઝરી ગરીબ કિસાની બહેનો જગાને અભાવે રહી ના બચે એ આ સંસ્થાના સંચાલકોએ જોતાં છે. વળી, વર્તન જ મફતીયા ખાવાની અને રહેવાની દેવ કન્યાઓને પડે એ પણ ઇચ્છના જેવું અમને તો નથી લાગતું. ને કન્યાઓના માળખ ઉપર ખર્ચનો ખોલ ન પડવા દેવા હોય તો સંચાલકોએ એટલું તો કરવું જોઈએ કે કન્યાઓ પાસે છાત્રાલયનું ચોડું પણ કમકાજ-એટલે અનાજ વીણવાનું, વાસીકું વગવાનું, કપડાં ધોવાનું, ચારા-ફરતી રસોઈમાં મદદ કરવાનું, હીંજાળ કીતાબ રાખવાનું, શાકભાજી સમારવાનું, પાણી બરવાનું એવું તેવું કમકાજ-ફરજીવાદ કરાવવું જ તોજ તેમનામાં સ્વમાનની લાગણી રહેશે. પોતાને પેર રહીને બહુતાં હોય તો પણ ઉપર જણાવેલાં કામ તો તેઓ ધરમાં કરે જ ને ? માટે તેવાં કામની દેવ રહે તેવું કરવું જોઈએ. કાંઈપણ કામકાજ કર્યો તો તેમને લાગશે કે "ના, આપણે કોઈની દયા ઉપર નથી રહેતાં. ભલમહેનવ કહીને તેના બદલામાં ખાઈએ પીએ છીએ." આમ તો બહેલી ઠાકરીઓ ઉપર ને આજ છે કે તેઓ ધરકામ નથી

કરતાં ને-આજ ભલે વહેલી લેવા નેવું બનશે. દરેક સ્ત્રી-પણ તે બહેલી હોય કે અર્ધશિક્ષિત હોય કે અભણ હોય-ને ધરકામ આવડતું જ નોંધ્યો. ન આવડે તેમાં મોટાઈ નથી પણ કુવંદા છે, અને ભલમહેનવ વગર મફતીયા ખાઈ ખવડાવતું એ પાપ છે એટલું. કન્યાઓએ તેમજ સંચાલકોએ યાદ રાખવું જોઈએ. જો ટ્રસ્ટ પાસે પૈસા વધારે પડતા હોય તો વધારે કન્યાઓ માટે જોગવાઈ કરે અથવા બીજા સહેરોમાં છાત્રાલય સ્થાપે, પણ આ રીતે સદાનત જેવી પ્રથા અમને તો ચોમ્પ નથી લાગતી.

આર્થ સમાજ વરુધી અમલવાદમાં પ્રચારકામ અને સેવાકામ શ્રી. ગંગારામ

શ્રી. ગંગારામ ખત્રા કરે છે. જુલુદા માસમાં ખત્રા બાઈ રંગના નામની એક દુગ્ધી જાતે ફેટલાક બદ-

મારોનાં દાખમાંથી તેઓએ બચાવી, બચાવ કરતાં બદમાશોએ તેમના ઉપર મુની હુમલો કર્યો અને તેઓ બાયલ થઈ ગયા. આ વિગત બહુદેને સર્વ ક્રેડને દિલ્લીરી થયે જ. સમાજ સેવાનું કામ કરતા દરેક માણસને સમ્પ્રદાયી તેમજ શીકાઓ વુધી હુમલા તો ક્રેડને કોઈ વાર ખમવા જ પડે છે. પણ શ્રી. ખત્રાનું કામ વધારે બહાદુરીનું હતું અને ખરિશ્તીએ તેમને છરીના હુમલો ખમવો પડ્યો. શરે બાગ્યે તેઓ છવધી બચ્યા છે એ જુરીની વાત છે. તેમના બહાદુરીના કામ માટે બધી સમજદાર સ્ત્રીઓ તેમને ધન્યવાદ અને આશિષ આપશે અને હજી અનેક દુગ્ધી બહેનોને બચાવવા તેઓ શીખણી થાય એવું ઇચ્છશે જ. તંત્રી.

* *

'ગુણસુન્દરી'નું 'સોળમું' વર્ષ શરૂ થાય છે એ વખતે એના તંત્રીપદમાં

આવકાર : એક આવરથક ફેરફાર થાય

આવકાર : છે. ગુજરાતમાં હોંસલેર વચ્ચે આ માસિકપત્ર

કેમ કસ્ટમરી ટંકરીનું ટંકરીનું હોંસલેર વચ્ચે એવી માગણી થઈ વખતથી અનેક સ્થળેથી થતી હતી એ મુજબ અમને જણાવતાં હર્ષ થાય છે કે આ સોળમું વર્ષથી સંસ્કાર અને શિક્ષણનાં અગ્ર-સ્થાને ગણતાં શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસ. સી. તથા શ્રી. વિદુલલા દેસાઈ બી. એ. ગુણસુન્દરીનું તંત્રીપદ સંભાળે છે. અમે તથા ગુણસુન્દરીના દલસે વાચકો એ શિક્ષિત, સંસ્કારી અને શિષ્ય લેખિકા બહેનોને સર્વર્થ આવકાર આપીએ છીએ અને એમના તંત્રીપદના હેઠળ 'ગુણસુન્દરી' ગુજરાતી સમાજની સાચી સેવા સાપેક્ષે એવી આજ રાખીએ છીએ. ગુણસુન્દરીના તંત્રીપદેથી નિવૃત્ત પતા શ્રી. શાહ યજ્ઞેશ દ. ગુપ્તે જેમણે આ માસિક પત્રની અત્યાર સુધી એ અનન્ય સેવા બંદલી છે એમનો આ તકે અમે અતઃપ્રશ્ન-પૂર્વક આશ્ચર્ય માનીએ છીએ. 'ગુણસુન્દરી'ના વિકાસમાં શ્રી. યજ્ઞેશ ગુપ્તેના ફાળો અસિનદર્શિ છે. એમણે 'ગુણસુન્દરી'ને પોતાનું ગણી અત્યાર સુધીમાં જે કામ કર્યો છે એ માટે અમે એમના અત્યંત ઝાણી થયા છીએ.

અકાશક,

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલ વિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૮ : અંક ૬

પુસ્તક ૮

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૮

મારા બાગમાં

મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ !
 ખીલે આંઝેરાં ફૂલ ! નિરખી યાતો હું ડૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ :
     ચપો શુભાળ ખીલે :
     મોગરો શુભાસ ખીલે !
 ભમરા અનેક આવી યાતો ત્યાં ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ :
     હજારી ઠરેણુ ખીલે :
     કૃષ્ણકમલ, વેલ જૂલે :
 આંકયાં અંકાય નહીં તેનાં રે મૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ !
     શુભછટી મધુર ખીલે :
     સતરાણી રંગ જૂલે :
 રોજ ! તેની શોભામાં યાતો હું ડૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ !
     જામ ખીલે જુધ ખીલે :
     બારમાસી પુજ ખીલે :
 વિષયાં વિભાવ નહીં એટલાં રે ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંઝેરાં ફૂલ !

મહીપતરામ ભટ્ટ

ભાઈ ! કાગડો !

‘ બાપા ! પેલું શું ? ’

‘ ભાઈ ! કાગડો ! ’

‘ હે બાપા ! કાગડો ? ’

‘ હા ભાઈ, કાગડો. ’

બાપ નાચું લખે છે, બાળક રમે છે અને આંગણમાં લીમડાનું ઝાંઝ છે તેના ઉપર કાગડો બેઠો બેઠો કો કો કો કરે છે તે જોઈને બાળક બાપને પૂછે છે. બાપ જવાબ દે છે: ‘ ભાઈ ! કાગડો. ’

બાળક એનો એ સવાલ પૂછે છે અને બાપ ધીરથી જવાબ આપ્યે જાય છે: ‘ હા ભાઈ, કાગડો ! ’

અને ધૂનમાં ને ધૂનમાં બાપ ચોપડામાં લખે છે: ‘ હા ભાઈ, કાગડો ! ’

એક વાર નહિ પણ પચીસ વાર લખી નાખે છે: ‘ ભાઈ કાગડો ! ’

અખત વહી જાય છે.

બાળક મોટો જીવાનભોધ થાય છે.

એનું એ જ આંગણું છે.

એસરીમાં જીવાન બેઠો બેઠો નાચું લખે છે

આંગણમાંના લીમડાનાં ઝાંઝની ઝૂંઝેલી ડાળ ઉપર કાગડો બેઠો બેઠો બોલે છે: કો કો કો !

બાપ દીકરાને પૂછે છે: ‘ ભાઈ, આ શું ? ’

દીકરા વિચારમાં પડે છે ને બોલે છે: ‘ બાપા, કાગડો. ’

બાપને કૈંક વિચાર આવે છે. એ ફરી પૂછે છે: ‘ ભાઈ ! કાગડો ? ’

દીકરા કહે છે: ‘ હા કાગડો. ’

‘ કેટલી વાર કહ્યું કે કાગડો, છતાં એમાં શું પૂછ્યા કરો છો ? ’ દીકરે ચિઠાઈને કહ્યું. એણે ધીરજ સુમાવી.

બાપ ધીરે રહીને કહે છે: ‘ દીકરા ! વીસ વરસ ઉપરનો કાગણ સુદી ચોથનો મેળ કાઢ તો. ’

‘ હા બાપા ! કાઢું છું. ’

અને દીકરા જુના ચોપડા ઉઘામે છે. એ રાજમેળ શોધી કાઢે છે અને પાનાં ઉઘલાવીને કાગણ સુદી ચોથનો મેળ શોધી કાઢે છે.

‘ જ્યો બાપા ! આ કાગણ સુદી ચોથનો મેળ ! ’ દીકરા બોલે છે.

‘જરા વાંચે તો, બેટા !’

દીકરા વાંચે છે. વાંચતાં વાંચતાં એની નજરે ચડે છે ‘લાઈ કાગડો.’

દીકરા વાંચે છે. વાંચતાં વાંચતાં એની નજરે ચડે છે. ‘લાઈ કાગડો.’

પચીસ પચીસ વાર લખેલું છે ‘લાઈ કાગડો ! હા લાઈ કાગડો.’ દીકરા વાંચે છે.

એની નજર ઠરી જાય છે. પીસ વરસ ઉપરની નાનપણની વાત એને યાદ આવે છે.

બાપ એના મોઢા ઉપરના ફેરફાર જુએ છે.

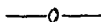
‘બાપા ! મારી ભૂલ થઈ.’ દીકરા ગળગળો થઈને બોલે છે. ‘મને યાદ આવે છે કે દેવી માયાથી અને કેટલી મમતાથી તમે મને વારંવાર જવાબ આપ્યા હતા !’

‘હોય દીકરા ! મેં તો ફક્ત યાદ દેવરાવ્યું.’

અને તે દિવસથી દીકરાનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય છે. બાપને જરા પણ ખોટું લાગે એવું એ બોલતો નથી.

એની નજર આગળ કાગણી સુદી ચોધનો મેળ તરે છે ને દેખાય છે પચીસવાર લખેલું ‘લાઈ ! કાગડો ! હા લાઈ ! કાગડો ! હા લાઈ ! કાગડો !’

નામરદાસ ઇ. ૫૮૯.

બાળ-મુસોલોની

બાળકો,

આજ સુધી ઘણા ઘણા વીર પુરુષો થઈ ગયા છે. તમે મોટાં થાવ ત્યારે વીર પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો વાંચજો. તમને આજે હું એક મહાન પુરુષના બાલ્યકાળ વિષે થોડુંક જણાવું.

હુનિયાના સાત ખંડો છે. યુરોપ પણ એક તેમાંનો છે. આજે એક હાકે મુસોલોનીની હાક વાગે છે. ઇટલીનો તે સરમુખત્યાર છે. તે કહે તે થાય; પણ મુસોલોની આટલો બધો બળવાન થયો શી રીતે ? તેનું બાળપણ આપણે જોઈએ.

મુસોલોનીના પીતાલું નામ એલીસેંડો અને માતાલું નામ રાજા. મુસોલોની જાતે લુહાર છે. કોઈ કહેશે કે લુહારનો છોકરો તે શી રીતે રાજા થાય ?

સાત વર્ષની વયેથી તેની માતાએ તેને શીક્ષણ આપવા માંડ્યું અને નિશાળે ભણવા મૂક્યો; મુસોલોનીના ગામનું નામ, દેવાડોલા.

માતા પીતાની કડક આંખ નીચે બાળ વયમાં જ ઉંચ શિક્ષણ મળતું રહ્યું. તે દરમિયાન શાળાનું પણ શીક્ષણ સુંદર રીતે મળતું હતું. રમત ગમતમાં મુસોલોની ખુબ શોખીન હતો.

એક દિવસે મુસોલોની શાળાના કંપાઉંડમાં રમતા હતા. રમતા રમતા એક મોટા વિદ્યાર્થીએ વગર વાંકે મુસોલોનીના કપાળમાં ઈંટ મારી. મુસોલોનીની ઉંમર આ વખતે મોટી નહોતી. ઢોહી તે માથામાંથી નીકળતું હતું. રડતો રડતો બાળ મુસોલોની પીતા જ્યાં કામ કરતા હતા ત્યાં આવ્યો. પીતા આ જોઈ ઘણા ગુસ્સે થયા, અને ઉપરથી મુસોલોનીને માર્યો અને કહ્યું: શરમ નથી આવતી તને ? માર ખાઈ રડતો રડતો ઘેર આવ્યો છે ? જા તેનો ખદલો લઈ આવ, નહિતર ત્યાં મુઘી તને ઘરમાં આવવા નહિ દઉં, તેમજ તારી સાથે બોલીશ પણ નહીં.

મનમાં આ વાત તરતજ બાળક મુસોલોનીના ખ્યાલમાં આવી ગઈ. ગયો તરતજ કંપાઉંડમાં. જે છોકરે તેને ઈંટ મારી હતી તે છોકરાની પછવાડે જઈ ખુબ જોરથી મારવા માંડ્યો અને પગ ઝાલી બધુ બળ વાપરી નીચે પછાડી ઉપર ચઢી બેઠો. છતાં દાઝ પૂરી થઈ નહોતી. ઉપર બેઠાં બેઠાં પણ પેલા બાળકના નાક મોં પર મૂછીઓ મારવી ચાલુજ રાખી. ખુબ લોહીલુહાણ કરી ઝડપથી નાસતો ઘર ભણી દોડતો આવ્યો અને તેના પીતાને વાત કરી. બાપે કહ્યું શાબાશ. ધન્ય છે. આવીજ રીતે હંમેશાં વર્તે. નામદં થઈ કદી તું માર ખાતો નહીં.

૧૯૦૬ ની સાલમાં ૨૩ વર્ષ તે અભ્યાસ પૂરો કરી ઉઠી ગયો. શાળા દરમિયાન એક ગ્રીન્સીપાલે કહેલું કે ‘ આ બાળક ભવિષ્યમાં કોઈ દિવસ મહાન થશે ’ અને સાચે જ આજે મુસોલોની એક મહાન પુરૂષ તરીકે ગણાય છે.

વાસુદેવ ભટ્ટ

હજારી

હજારી મુનસફ સાહેબનો પટાવાળો હતો. મધ્યમ કદનું 'ઘઉંવણું' શરીર, પાણીદાર માંજરી આંખો ને માંજરી મૂછો એના લંબગોળ ગહેંને ઠીકઠીક ચોભાવતાં. કમ્પો મારેલું 'ધોતિયું', ઉપર મલમલનું 'એક લાંબું' પહેરણ અને માથે હિંદુસ્થાની ઢબે બાંધેલો ફેટ્ટો; આ એનો પોશાક.

મુનસફ સાહેબનાં વહુ અમારે ત્યાં બેસવા આવે ત્યારે તેનાં છોકરાંને તેડી હજારી અમારે ઘેર આવે. બા પાસે મુનસફ સાહેબનાં વહુ બેસે, આપાણી પીએ, નાસ્તો કરે ને અલકમલકની વાતો કરે ત્યાં મુધી હજારી અમારે ત્યાં ટેલીના બાંકડા પર બેસે. અમે બધાં છોકરાં એની સાથે રમીએ.

આ રીતે હજારી અમારો ઝાળખીતો થયેલો. પછી તો એક વાર શેરીમાં રમતો રમતો હું એક ખડકીમાં જઈ ચડ્યો તો ત્યાં હજારીને ઢીઠો.

'તું અહિં ક્યાંથી ?' એમ મારી આંખો વડેજ હજારીને પૂછ્યું એટલે એણે સમજ પાડી કે આ ખડકીમાં એણે ચોરડી રાખી છે અને એમાં એ રહે છે.

આ પછી હજારીનો અને મારો પરિચય વધ્યો.

હજારી પૂર્વ હિંદુસ્થાનનો પૂરબિયો હતો અને ગરીબાઈનો માર્યો ત્યાંથી ફરતો ફરતો અમદાવાદ આવી ચડેલો અમદાવાદથી કોઈની સાથે નોકર તરીકે રાજકોટ આવેલો ને ત્યાંથી અમારા મુનસફ સાહેબ તેને પોતાના નોકર તરીકે લાવેલો.

અમારા-ઘર પાસે રહેવા આવ્યા પછી એ અવારનવાર અમારે ઘેર આવે અને બાને પોતાનો ઇતિહાસ કહે. મૂળે તો હજારી એક સારા ઘરનો ઢીકરો પણ માબાપ નાનપણમાં મરી ગયાં. પૈસો ને ઘરવકરી સર્ગાવહાલાં ઉપાડી ગયાં ને પોતે ક્ષુદ્રરામ બની ન્યાં ત્યાં આપડવા લાગ્યો. ન ભર્યો ન અર્યો. અને એવા અભણ ને ઓધઉપર વગરના છોકરાને કન્યા પણ કોણ દે ? એટલે ભાઈ એકલા રામ રહ્યા ને રખડતા રખડતા અહિં આવી ચડ્યા.

પણ આ અભણ હજારી ન્યારે પોતાના કુટુંબની વાતો કરતો ત્યારે એની આંખોમાં જળજળિયાં આવી જાય ને એનું 'ગળું' રૂંધાઈ જાય.

બા બહુ દયાળુ હતી. કોઈ જરાક પણ પોતાના કુટુંબની વાત કરે કે એનું 'હૈયું' પીગળી પડે ને પોતાથી બનતી મદદ કરવા એનું મન તણાય.

હજારીની વાતોથી બાની આંખો પણ હીની થાય અને એને અવારનવાર અમારે ઘેર જમવા બેસાડે, બાપાનાં ફાટયાં તુટયાં ધોતિયાં આપે કે કોઈવાર વારતહેવારે બેચાર આના વાપરવાના પણ આપે.

હજારી પણ બાના હેતને પારખી મથેલો ને બહાર ઝુંગા જેવો દેખાતો એ બા પાસે બાળક જેવો સરળ બની વાતો કરે.

સાંજે નિશાબેથી આવી હું હજારીની ઓરડીએ જાઉં. કોઈ વાર હજારી હોય તો કોઈ વાર ન પણ હોય. રબને દિવસે મપોરે હું હજારીને ઘેર જાઉં ત્યારે એ રસોઈ કરતો હોય કે રસોઈ કરી જમતો હોય.

નાનકડી ઓરડીનો અરપો લાગ તો એના રસોઈના ચોકોજ રોકે. હજારીને અડવા આમડવાનું બહુ. કોઈનું અડકેલું કે એકું એ ખાય જ નહિ. અમારે ત્યાં પણ બહુ લપછપ કરી જમવા બેસે. અમારે ઘેર કાંઈ દેખરૂં ઢાકણું કયું હોય તો બા અબોટિયું પહેરીને એને આપવા જાય ત્યારે જ લે.

હજારી ખારે નિમકહલાલ અને સાચો. મુનસફ સાહેબનાં વહુ જરા આકરા સ્વભાવનાં એટલે હાલતાં ને ચાલતાં હજારી ઉપર છલકો કરે અને એને ઉતારી પાડે. પણ હજારી એક અક્ષર પણ ન બોલે. એ જુઓ કે મુનસફ સાહેબ મને કશું કહેતા નથી ને ? અને પોતાની જાતને તપાસે કે ઘરના કામકાજમાં કે બાળકોની સાચવણીમાં પોતે કાંઈ જૂલ કે ગફલત તો નથી કરતો ને ?

કોઈ કોઈ વાર હજારી બાને મોંએ પોતાની મુંઝવણની વાત કરે.

સવારથી સાંજ ને મોડી રાત સુધી હજારીની નોકરી ચાલે. મોટે લાગે હજારી મુનસફ સાહેબને ઘેર જ સૂએ.

હજારી હિંદુસ્થાનીમાં બોલે પણ સહવાસને લીધે એને આપણું ગુજરાતી પણ જેવું તેવું બોલતાં આવડે. એની ગુજરાતી બોલી સાંભળી બાપુ હસે. બા પણ હજારી સાથે કોઈ વાર હિંદુસ્થાનીમાં બોલવા જાય પણ આવડે નહિ એટલે બાપુ કહેશે : 'હવે રાખો રાખો, બહુ આવડયું !'

હજારીને કોઈ જાતનું વ્યસન નહિ. એક સોપારીનો કટકો જે એ ન ખાય. ફક્ત વાર તહેવારે એ લીલાગર ઘૂંટે ને રજ્જડ બતાવી પીએ. અમારે ઘેર પણ એ પ્રસાદિ આપવા આવે. ત્યારે બાપુ કહેશે 'એ લાઈ, રહેવા દે રહેવા દે, ઇ ભાંગ પીવાનું અમારું ગળું નહિ.'

હજારી હસતાં હસતાં હિંદીમાં કહે: ‘સરકાર, અમારી બાબુ તો નાનાં છોકરાં ને બેરાં લોકો પણ આ ભંખ પચાવી શકે. અમારાં હાઠ જ એનાં બનેલાં. આ તો પરસાદ છે.’

હજારીને મારી પર ભારે હેત. મને અને બેનને ઘણી વાર એ ભાદરે ફરવા લઇ જાય કે બજારમાં તેડી જાય. બજારમાંથી એ અમને કાંઈ ને કાંઈ અપાવે. કોઈ દી પેંડા તો કોઈ દી સાકર ટેટી કે પોપેઈ.

એકવાર હજારીને તાવ આવ્યો. બાએ બાપુને વાત કરી. બાપુ પોતે તેને જોવા ગયા. ઘેર આવી દાકતરને જોલાવવા ચિકી લખા. દાકતર આવ્યા. હજારીનો તાવ કાઢ્યો તાવ હતો. તપાસીને દવા આપી. પછી પણ બે વાર જોવા આવી ગયા, પણ એક રાતે હજારી આ દુનિયાને સલામ કરી કોઈ મોટા મુનસફની કચેરીમાં ઉપડી ગયો.

જે જે હજારીને યોગબતાં હતાં તે બધાંને હજારીના મરણથી ભારે શોક થયો. અમને બધાંને તો ઘરનું કોઈ માણસ મરી ગયું હોય એવું દુઃખ થયું. બાપુ મળ્યા દિવસ સુધી હસ્યા જ નહિ અને બા તો બહુ સગો ભાઈ ગુજરી ગયો હોય તેમ હજારીનું નામ પડે ત્યાં આંખો આંમુથી છલકાવતાં રહ્યાં.

એક દી કપડાંનો ટૂંક વીંખતાં વીંખતાં એક લીલી રેશમી ચોળી નીકળી. તે બતાવતાં આંમુજરી આંખે બા કહે: ‘ભઈલા, આ ચોળી હજારીએ મને એકવાર વીંચપસલીમાં આપેલી !’

ગિરીરા,

—== દરેક ઘરમાં રાખવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તક ==—

મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન.

જેને માટે ‘જીવનવાનું’ હોય જ નહીં દરેકે અવશ્ય આ જીવનને એક વખત વાંચવું જ જોઈએ. પૃષ્ઠ ૫૦૦ ઉપરાંત અને પાકું પૂરું છતાં મૂલ્ય રૂ. ૪

લખો—**લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ—વડોદરા.**

જાણવા જેવું

ઇંગ્લાંડમાં તમાકું કેણે દાખલ કરી ?

૧૫૮૬ માં સર વોલ્ટર રેલે અને સર ફ્રાન્સીસ ડ્રેકે પહેલાં ઇંગ્લાંડમાં તમાકુ દાખલ કરી હતી. અને તેઓ તે વરજીનીઆમાંથી લાવ્યા હતા. આ વિષે સર વોલ્ટર રેલેની એક જાણવા જેવી વાત છે. એક વખત સર સાહેબ તમાકુ પીતા હતા તે વખતે એમના મોઢામાંથી ધુમાડો નીકળતો જોઇને એમના નોકરે એમના ઉપર પાણી રેડયું હતું કારણ કે નોકરને એમ લાગ્યું કે સર સાહેબને આગ લાગી હતી.

*

સૌથી પહેલાં ઉત્તર ધ્રુવમાં કેણુ પહોંચ્યું ?

સૌથી પહેલાં રોબર્ટ એડવીન શીઅરી ઉત્તર ધ્રુવમાં ગયો હતો. તે એક અમેરિકાવાસી હતો અને તેણે ૧૯૦૬ ના એપ્રિલની ૬ થી તારીખે પોતાની સફર પુરી કરી હતી.

*

સૌથી પહેલાં વિમાન કેણુ બનાવ્યું ?

આકાશમાં પક્ષીઓની માફક ઉડવાના પ્રયત્નો તો ઘણા કાળથી થતા હતા. આપણા પુરાણા ગ્રંથો જેવા કે રામાયણમાં પણ વિમાનની વાત આવે છે. હાલના જમાનામાં તો વિમાન બનાવવાનું સૌથી પહેલું માન 'ઝોરવીલે' અને 'વીલબર શાઇટ' ને જાય છે. તેમણે ૧૯૦૩ માં પહેલું વિમાન તૈયાર કર્યું અને તે 'ટેપટન' ઓહિયો ખાતે ઉડાવવામાં આવ્યું હતું. આ સંબંધેનું લખાણ ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૩ ના 'ઇઇલી ગેલ' માં આવ્યું હતું : 'ઝોહિયોના મેસર્સ' 'ઝોરવીલે' અને 'વીલબર શાઇટ' ઉત્તર કોરોલીનામાં આવેલા કીટીહોકમાં ગઈ કાલે સફળતાપૂર્વક આકાશમાં ઉડવાનો પ્રયોગ કરી બતાવ્યો હતો. તે વખતે પવનની ગતિ કલાકના એકવીસ માઇલની હતી જ્યારે વિમાન કલાકના આઠ માઇલની ઝડપે ત્રણ માઇલ સુધી ઉડ્યું હતું.'

*

ચહાનો પીણા તરીકે સૌથી પહેલાં કયારે ઉપયોગ થયો ?

ઘણા લોકો કહેશે કે ચહાનો પીણા તરીકે ઉપયોગ તો થોડા સૈકાઓથી થયો. પણ ખરી રીતે ચહાનો પીણા તરીકેનો ઉપયોગ જહુ જુનો છે. ચીની સાધુ 'કોન્ફુસીયસ' કે જે ઇસ્વીસન પૂર્વે પાંચસો વરસ પહેલાં થઈ ગયો અને તે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ કરતો : 'જધા તરફ માયા અને જલાઈથી વરતજો, પછી જલે તે તદ્દન અજાણ્યો કે પરદેશી હોય. જો તે તરસ લાગી છે એમ કહે તો તેને એક ગરમ ચહાનો પ્યાલો કંઈ પણ બદલામાં લીધા સિવાય આપજો.' આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે ચહાનો પીણા તરીકેનો ઉપયોગ લગભગ પચીસો અથવા તેથી વધારે વરસથી થાય છે.

શ્રીઓ માટે ચોંડનો નવી બનાવટ “સ્કીન-વીટામીન”

ચામડી માટે
 પહેલાં કરતાં
 વધારે સારું

તમ હવાની તમારી ચામડી પર કેવી અસર થાય છે
 તેના દેશના સમયથી શરૂઆતનાં બહુવામાં આવી ચડ્યું
 છે, થોડાસા પ્રકારનું વીટામીન ચામડી માટે લાભકારક
 અને ચામડીને તંદુરસ્ત રાખવામાં તે સદાય કરે છે.

આ “સ્કીન વીટામીન” છે અને
 એના વિના તમારી ચામડી ખરાબ
 થવાથી યશ નય છે, અને તે કુમાર
 કુમારી બેસે છે તેમજ એ કચ-
 લીઓવળી લાગે છે, ગરમ દેશોમાં
 રહેતી શ્રીઓ ચામડીની ધબધબ
 સંભાળ રાખે છે તેનું કારણ આજ

સૂર્યના પ્રખર તાપને લીધે તેમજ સૂર્યને લીધે
 તરીકે ચામડીમાંથી “સ્કીન વીટામીન” હબેલાં મુકાઈ જાય છે.

નાં નવા કીમતી આ “સ્કીન વીટામીન” પૂરું પાડે છે
 એ તમારી ચામડીને મુલાયમ અને સુંદર રાખવા માટે
 ના કીમતોમાં “સ્કીન વીટામીન” ઉમેરવામાં આવ્યું છે.
 થી તે પહેલાં કરતાં પણ વધારે સારાં બન્યાં છે !
 મરી સાફ કરવા માટે પોંડનું કેલ્ડ કીમ વાપરે અને
 મરીને મુલાયમ બનાવવા માટે પોંડનું વેનીલીન કીમ
 રો, અને એ બંને કીમો તમારી ચામડીને વધારે સુંવાળી
 પાશે અને તેને ચમકાવી અને બમકાવી બનાવશે

પોંડનું કેલ્ડ કીમ

તમારી નીચલી ત્વચામાં ફરતી તેલ પૂરું પાડે છે
 અને કરચલીઓ પડતી અટકાવે છે. અંદરના
 ભાગની શુદ્ધિ માટે પણ તેને ઉપયોગ કરો. હવે
 એમાં સ્કીન વીટામીન” પણ છે.

પોંડનું વેનીલીન કીમ

કરચલીઓ દૂર કરે છે અને બકાઈની ચામડીને
 સુંવાળી અને નરમ બનાવે છે. ચામડીને સુંવાળી
 બનાવવા માટે તેમજ પાવડર માટે એને ઉપ-
 યોગ કરો, હવે એમાં “સ્કીન વીટામીન” પણ છે.

નવાં કીમો માટે આ કુપન મોકલો

પોન્ડ, પો. ઓ. બોક્ષ ૧૪૪, મુંબઈ.
 પોન્ડના એ નવા કીમોના નમુનાની ટ્યુબ મને મોકલ
 મોકલવા મહેરબાની કરશો. સાથે નવા ફેસ પાવડરના
 નમુના પણ મોકલશો.
 નામ.....
 સરનામું.....

શ્રીઓ, એજ લેખકો અને કિંમત પણ એજ

ગુણમુંદરી

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર
પ્રમુખ : અખીલ હિંદ મહિલા પરિષદ.

પુસ્તક ક્રમ

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૩૮

અંક ૧ લો

" શુભમ " વાર્તા પત્ર,
મુંબઈ, તા. ૮-૮-૩૮

શ્રીમતી જૈન પ્રેમલીલા,

' શુભમુન્દરી ' વિશેનો પત્ર મળ્યો. તમે
' શુભમુન્દરી 'નું તંત્રીપદ લીધું છે તે જાણી
આનંદ થયો.

તમારા તંત્રીપદ નીચે એ પત્ર બદલ
લીધી નીચળશે એવી આશા તાણું છું.

તમારા સાહસને સફળતા મળ્યું છું.

ધિ.

લીલાવતી મુનશીના વરે.

સ્વપ્ન વિહાર

(ટાંગ : રંગ રંગ વાદળિયાં)

હાં રે સખિ ! આજે તો સ્વપ્નામાં ઉડયાં,
કે રનેહંગંગ બૂડયાં,
સમય-સીમ ભૂલ્યાં, કે અંગ અંગ રંગે ભર્યાં... ૧

હાં રે જાણે
આરો અનંતનો લાધ્યો, ઉમંગ અંગ વાધ્યો,
અપૂર્વ યોગ સાધ્યો,
નવીન અંગ જોમે ભર્યાં .... હાં રે સખિ.... ૨

હાં રે જાણે
ઉતર્યા યૌવનને આરે, વસન્તને કિનારે,
ચેતનને કુવારે,
કે સંજીવન નવલાં ઝીલ્યાં .... હાં રે સખિ.... ૩

હાં રે જાણે
વાદળાંથી ખેલ ખેલ્યા, સંસાર રાગ ઠેલ્યા,
નવીન રંગ રેલ્યા
કે કુદરતને અંકે ઢલ્યાં .... હાં રે સખિ.... ૪

હાં રે જાણે
નાદ્યાં આકાશની ગંગે, કે તારલાની સંગે,
દેવાંગનાને ઢંગે કે
દિવ્ય દેશ વાસી બન્યાં .... હાં રે સખિ... ૫

હાં રે જાણે
ભાવના વિરાટની જાગી
સંકોચ-સીમ ત્યાગી, સમસ્ત જ્ઞાન્તિ ભાગી,
અલોહનાં પ્રવાસી ધયાં .... હાં રે સખિ.... ૬

હાં રે જાણે
મૈયાની દીઠી આઝાદી
પરપ્રહ્મની પ્રસાદી, સમાધિ દિવ્ય લાધી,
કે સ્વર્ગ કેરી કુંળે ફર્યાં .... હાં રે સખિ.... ૭

વિવિત્તુ

કામ કરવાની જરૂર છે. વરતીનું પ્રમાણ જોતાં ઉચ્ચવર્ગ અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં કરોડોની સંખ્યામાં નીચલી સ્ત્રીઓની સ્ત્રીઓનાં સંકટ મહા ભાર છે. તેમની આર્થિક અને સામાજિક સુરક્ષાઓ ઘણી છે અને તે દુર કરવાની જરૂર છે. એ બહેનો પશુવત્ જીવન ગાળે છે, તેમનામાં એમની સ્થિતિને ખ્યાલ આપીને જીવન વિકાસ કરવાની આપણી ફરજ છે. તેમનું અજ્ઞાન અને વહેમ દુર કરવાનાં છે. સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો બન્નેની તકલીફો દૂર કરવાની આવશ્યકતા છે.

આજની સ્ત્રીજનતાનું દષ્ટિબિન્દુ બદલવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓના પ્રત્નો અને પુરૂષના પ્રત્નો બંન્ના રાજકીય પ્રત્નો સાથે સંકળાએલા છે. સ્ત્રીઓના હક્ક એ વસ્તુ પરત્વે ખ્યાન દેતી વખતે સ્ત્રીઓની સામાજિક સ્થિતિ-આર્થિક પરાધીન સ્થિતિને કીધે છે એ ખ્યાનમાં લેવાનું છે. આ જમાનામાં સ્ત્રીઓની કર્તવ્યવિદ્યા બદલાઈ છે. ભયરે કરોડો સ્ત્રીઓ કપાળનક જીવન ગાળતી હોય ત્યારે તટસ્થ રહીને આપણે મોજશીખ ભોગરી ના શકીએ, અથવા મોજશીખ અથવા બચ્ન દારપાલનને જીવનમયેય ના રાખી શકીએ. રાજકારણમાં પણ તટસ્થ ના રહી શકીએ. સ્ત્રીઓની તબક્કા, સામાજિક અને આર્થિક જવાબદારીનું જ્ઞાન અજ્ઞાન સ્ત્રીઓમાં ફરાવવાનું છે. સ્વાતંત્ર્ય અને જૂનવાણી ધરેડની વચ્ચે જે સતત સંઘ્રામ ચાલી રહ્યો છે તેમાં તટસ્થતા સેવીને બેસી રહેવું એ બાવલાપણું છે.

આપણા દેશનું ભાવિ મોટે ભાગે સ્ત્રીઓના અને પુરૂષોના હાથમાં છે. તેથી જ શિક્ષિત સ્ત્રીઓની જવાબદારી વધી છે તેજ પ્રમાણે પુરૂષોની પણ જવાબદારી વધી છે. બન્નેએ કમર કસીને દેશને માટે તનતોડ કામ કરવાનો

છે. ખૂબો પાડીને બેસી રહેવાનું નથી. સના તની જીવવાણી મનંતબોની સ્થાને દિંમતમે, જોઈ રહીને કરોડો મુંગી જનતાને બોલતી કરવાની છે, તેમનામાં અસંતોષ જગાડવાનો છે, અને મનુષ્ય તરીકે જીવવા માટે પ્રેરણા આપવાની છે-એ વિરાટ જનતા ભયરે, અને જવાબદારી સમજશે ત્યારે જ ખરું વિશ્વબંધુત્વ જામશે. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્ત્રીઓનાં મંડળોએ વ્યવસ્થિત રીતે યોજનાઓ હાથ ધરવાની છે સ્ત્રીઓમાં યાનનો પ્રચાર કરવા માટે શહેરોમાં અને ગામડાંમાં વર્ગો દ્વારા તેમજ રેડીઓ, સીનેમા, મેજિક લેન્ટર્ન દ્વારા યોજનાઓ અમલમાં મુકવી જોઈશે. ધર્મનાં જોડાં ધર્મોગો અને વહેમમાંથી છોડવીને જીવ્ય આદર્શમય જીવનના માર્ગ સ્ત્રીઓને બતાવવા પડશે. મહોલ્લે મહોલ્લે, પોજ પોજ અને ગામે ગામે સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓએ ફરી ફરીને બીજાં કાર્યકર્તાં તૈયાર કરવાં પડશે. આ પ્રકારનું વ્યવસ્થિત કામ બધાં સ્ત્રી મંડળોએ એકઠાં મળીને કરવાનું છે. જૂદા જૂદા વાઙ, અને ન્હાના ન્હાના મતભેદો, બોલા મતલબ ફગાવી દીધે એકત્રતાના, જીવ્ય આચરણી કામ કરવા મંડી જવાનું છે. સ્ત્રીઓનાં માસીકા, ચોપાનીઆં બધાંની એક જ જિંદગી હોવો જોઈએ. કરોડો સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરીને આપણી સાથે રહીને પોતાનાં જીવનને પ્રકુલિત કરે, મનુષ્ય જાતિના હક્ક પ્રાપ્ત કરે, સમાજ તરફથી ન્યાય મેળવે, આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરે, જેજ મર્ગે તેમનાં જીવન ધડવામાં આપણે સહાયજૂત થઈએ. આજ આપણા હાથમાં બીજે એક પણ પ્રજા લેવાની જરૂર નથી.

આ વિશાળ કામમાં શિક્ષિત સ્ત્રીજનતા પોતાની જવાબદારી સમજીને યોગ્ય શક્તિ આપશે જ એ શ્રદ્ધા અરથાને નથી !

એક વખત હું સિનેમા જોવા ગયો. સિનેમા અંગ્રેજીમાં અને વિષય ઐતિહાસિક હતો. સિનેમા શરૂ થવાને થોડી વાર હતી એટલે મેં આગળપાછળ કોણ કોણ આવ્યું હતું તે જોવા સદજ નજર નાંખી. અમારી આગળની બેઠકમાં બેઠેલા મુજરાતી કુટુંબે મારું ધ્યાન ખેંચ્યું. પતિ, પત્ની અને તેરેક વર્ષની ઉંમરથી માંડીને સવા કે દોઢ વર્ષની ઉંમરનાં એમ છોકરા છોકરી મળીને છ બાળકો હતાં. સવાળે રૂપિયાની ટિકિટની જગ્યામાં તે લોકો હતા. સિનેમા શરૂ નહોતું થયું ત્યાં સુધી તો બાળકોએ વાતો કરી વખત કદાચો, અધારું થયું અને સિનેમા શરૂ થયું. થોડો વખત તો તે બાળકો શાન્ત રહ્યાં પણ અર્ધો પણ કલાક નહિ યશે હોય ત્યાં તો એ નાના બાળકો કંટાળ્યા અને માને ઘેર ચાલેને એમ કહેવા મંડ્યા. મા આ લોકોને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે. પણ પછી તો બાળકોની ધીરજ ખૂટી અને સૌથી નાના બાળકે તો રડવાનું શરૂ કર્યું. માએ આ જાવિખતો વિચાર કર્યો હોય એમ લાગતું હતું કારણ કે તે સાથે એક કોથળીમાં પેપરમીન્ટ લાવેલી. જ્યારે જ્યારે બાળકો રડે અને માને ઘેર જવા કહે તેમ મા ને લોકોને શાન્ત કરવા મેંમાં પેપરમીન્ટ આપે. મેંમાં ગળ્યું ગળ્યું ખાવાનું હોય ત્યાં સુધી બાળકો શાન્ત રહે અને પૂરું થયે રડવાનું શરૂ કરે. ત્યારે નાના બાળકોમાંથી એકનું રડવાનું સંગીત પાંચ પાંચ મિનીટ ચાલુ જ હોય. સૌથી નાનું બાળક તો “અહિં નથી બેસતું, મોઢરમાં બેસી ઘેર જવું છે” એ પ્રમાણે બૂમો મારી બોલ્યા કરે. આ નાનું બાળક

તો માના બોળામાં જ બેઠેલું હતું. એ બાળકની ટિકિટ નહિં લીધી હોય એમ લાગતું હતું. આખા સિનેમાના પ્રસંગ દરમિયાન આજ કમ ચાલ્યો. મારું પણ અધું ધ્યાન સિનેમામાં અને અધું ધ્યાન મારી આગળની બેઠેલ અને તેમનાં છોકરાંઓમાં જ હતું. એ બહેનના પતિ એ બહેનની સાથેજ બેઠા હતા, પણ તે તો સિનેમામાં તક્લીફ હતા અને બાળુમાં જાયે કંઈજ બનતું જ ન હોય તેમ નિર્ભય હતા. આ પ્રસંગથી મારા મનમાં અનેક વિચાર ઉદ્ભવ્યા, તેમાંના થોડાં અહિં લખું છું.

બાળકોની જવાબદારી મા અને બાપ બેની નથી? બાળકો માને સતાવ્યા કરે પણ તેને સહેજ પણ રાહત આપવા બાપે કંઈ મદદ ન કરે તો જોઈએ? બીજું, નાના બાળકોની માતા આવી રીતે સહકુટુંબ સિનેમા જોવા આવે, તેમાં એક તો બાળકો કંટાળે છે અને એવી રીતે બાળકો આખો વખત ત્રાસ આપ્યા કરે ત્યારે મા પણ મગા બોગવી શકે કે કેમ તેની શંકા છે. તો આવી રીતે સિનેમા જોવા જવું એ શું યોગ્ય છે? ત્યારે કોઈ પૂછશે કે શું ત્યારે નાના બાળકોની માએ સિનેમા જ જોવા ન જવું? બાળકોને જન્મ આપી માતાપિતા અને ખાસ કરીને માતા પોતાને માથે જવાબદારી લાદે છે. અને જેમાં પણ જવાબદારી માથે લઈએ તેમાં અને ખાસ કરીને માતાતર અને પિતાતરની જવાબદારીમાં ભોગ પણ આપવા પડે છે માતાને બાળકો નાનાં હોય ત્યારે કેટલાએ નાના મોટાં ભોગ આપવા પડે છે. તો જ્યારે મન કાલે ત્યારે સિનેમા જોવા

અભિપ્રાય દર્શાવતા ન હતો. શ્રીવત્સરાયની નજર ઝાકટર ઉપર ગઈ. પોણેસો વર્ષના એ વયોવૃદ્ધ ઝાકટરે, શહેરમાં યથા અને ધન સંપાદન કરીને સૌના આઠ મેળવ્યો હતો. એમની ધંધાદારી નિપૂણતા ઉપરાંત એમના ' સરેદ વાળ ' પ્રત્યે સર્વને ધણું માન હતું. શ્રીવત્સરાયે એમને લવાઈ નીમ્યા અને જણાવ્યું, " બન્ને પક્ષની કલિયો આપે સાંભળી છે. હવે આપનો નિર્ણય આપો. " ઝાકટર દીનબંધુએ પોતાનો અભિપ્રાય આપવા ના પાડી. સૌએ તેમને આમંત્ર કર્યો, ત્યારે એ વયોવૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું, " હું એક એવું દૃઢાંત બન્યું છું જેમાં પંચાવન વર્ષ સુધી એક પશુ દિવસની ખસેલ વિના એક જ સ્વરૂપમાં એક વ્યક્તિનો પ્રેમ બીજી વ્યક્તિ ઉપર વશો હતો. એ નેરંતર અને અખંડ પ્રેમ પંચાવન વર્ષે એ વ્યક્તિના મરણથી જ સમાપ્ત થયો. "

શ્રીવત્સરાયની પત્ની સવિતાના મોંમાંથી હૃદયાર નીકળી ગયા, " ધન્ય ! " તે બોલી, " પંચાવન વર્ષ સુધી પવિત્ર પ્રેમ નિભાવનાર એ પ્રમદાના હૃદયમાં કેટલો બધો આનંદ થયો હશે અને એના પ્રેમ મેળવનાર પુરુષ કેવો ભાગ્યશાળી હશે. "

ડા. દીનબંધુ બોલ્યા, " હું તમને એ વ્યક્તિઓનો પરિચય આપું. પ્રેમ કરનાર સ્ત્રી હતી. એનું નામ હતું રામી. એ માલણ હતી. પુરુષને તમે સૌ ઓળખો છો. દ્વાઓ વચનાર મિ. પ્રેમચંદ. "

સ્ત્રીઓ ઉત્સાહથી આ વાત સાંભળવા લાગી. ઝાકટરે આગળ કહેવા માંડ્યું:

" ત્રણ મહિના ઉપર એ રામી માલણે મને પોતાની મૃત્યુશૈયા ઉપર બોલાવ્યો હતો. એની કંગાલ ઝુંપડીમાં એ પંચાવન વર્ષની વૃદ્ધ દુઃખનો લગીર પશુ હૃદયાર કર્યા વિના પડી રહી હતી અને મેં એને તપાસીને દવા આપી હતી. એની જીવનકલાણી કહો કે

પ્રેમ-કલાણી મને એણે કહી મારા હૃદયમાંથી હજી પશુ તે ખસી નથી અને મને તે સદાકાલ યાદ રહી જશે. તમને હું એ સુણાવું છું. "

" એના માળાપ શહેર બહાર રહેતાં હતાં. જ્યારે રામી આઠ વર્ષની નાની બાલિકા તરીકે રહેજ રહમજીરાણી બની ત્યારથી પોતાની જીવન-કલાણી એને યાદ હતી. એનાં માળાપ બગીચામાંથી પુલ વીણી લાવતાં અને ઝુંપડી બહાર બેસી દાર, ગજરા વગેરે બનાવતાં. તેમનાં કાષ ખાસ શાદક નહતાં. તે બન્ને જણ બગમાં છુદાં પુલ, દાર, ગજરા વગેરે લાંબને શહેરમાં જતાં અને " પુલ થ્યો, કાષ પુલ " એમ બંને મારી શરીરે શરીરે ફરતા. સાંજ પડ્યે તેઓ ઠીક ઠીક કમાઇ લાવતા.

રામી, એનાં માળાપ શહેરમાં જતાં ત્યારે પાકેશીઓનાં બાળકો સાથે રમતી. વર્ષો વીત્યાં, એ મોટી થઈ. બાર વર્ષની તેની વયે તેનો અને પ્રેમચંદનો બેરો થયો. એ બેટા અજબ સંબોગમાં થયો હતો. છોકરા અથરે પંદર વર્ષનો હતો. ગરીબ હતો. એના સાથીદારોએ એની પાસેથી બે પૈસા ઝુંટવી લીધા હતા. એથી તે રડતો રડતો એક ઝાડ નીચે બેસી રહ્યો હતો. રામી એની પાસે ગઈ. એણે એનાં આંસુ લુછી નાખ્યાં. એની હાકલ સાંભળી. " મારી બા મને મારશે-જે એ બે પૈસા નહીં લઈ જઈ તો. " તે બોલ્યો, " છોકરાઓએ તો મારા પૈસા છીનવી લઈ મારા તરફ છંટાળા ફેંક્યા. મારાં કપડાં ફાડી નાખ્યાં અને નાચતા કુદતા જતા રહ્યા. " રામીએ તેના હાથમાં સ્વાત પૈસા મૂક્યા. પ્રેમચંદ ખુશી યથા ગયો. તે હસવા લાગ્યો. નાની બાલિકાએ તેને ચૂમી લીધી અને પછી ઘેર ફાડી ગઈ.

એ દિવસ પછી કાણુ નાણે સાથી પશુ રામીના હૃદયપટમાં આ બાળકની મુર્તિ જ છવાઈ રહી. એણે પોતાના જીવનની સૌથી

પહેલી ચૂમી એ પ્રેમચંદને આપી હતી. એનો આનંદ અને ઉત્સાહ એને પ્રેમચંદનાં દર્શન તરફ જ ખેંચી રહ્યો. ખાર મહિના સુધી તે પ્રેમચંદનો સાથે જ એ ઝાડ નીચે રોજ રમતી; અને એ દરમ્યાન ધણું ખર્ચે તે પૈસા એકઠા કરીને એને આમતી.

એક વર્ષ પછી તે મધ્ય બાજરમાં ગજરા વેચવા જવા લાગી. “ ગજરા દ્યો, કોષ્ટ ગજરા. ” એ એનો મીઠો હલક સંભળી મણા માઢકો એના ગજરા વેચાતા હોતા. બાજરમાં જવાનું એને એક બીલું કારણ પડ્યું હતું. પ્રેમચંદ હવે દવાઓ વેચનાર દુકાનદાર બન્યો હતો. એનો પિતા એ દુકાનનો માલિક હતો. એટલે પ્રેમચંદને ધણું ખર્ચે તે દુકાનમાં બેસવું મળ્યું. રામી દમેશા એ દુકાનમાં એને જોઈ આનંદ પામતી.

થોડા વખત પછી પ્રેમચંદ ન તો દેખાયો એને ઘેર કે ન તો દેખાયો એની દુકાનમાં. એને નહીં જોવાથી રામી વિહ્વલ બની મૂક. ધીરે ધીરે તેણે પ્રેમચંદની ગેરહાજરીનું કારણ જાણ્યું. તેના પિતાએ તેને બહાર મામ બણવા મોકલ્યો હતો. ચાર વર્ષ સુધી તે ન આવ્યો. રામીએ આ દરમ્યાન એને આપવા માટે પૈસા એકઠા કરી મૂક્યા. એની બચત થોડી થતી; કારણ કે, ગજરાનાં વેચાણમાંથી પડ્યું એનાં માખામને ચક પડે નહીં એવી રીતે થોડે થોડે એ પૈસા કાઢી લેવાના હતા.

જ્યારે પ્રેમચંદ બચ્ચીગણીને પાછો આવ્યો ત્યારે તો રામી એક યુવતિ બની ગઈ હતી. ઓ-રચાભાવિક લજ્જતગુણ, ગંભીરતા આદિ ગુણો એનામાં આવ્યા હતા. પ્રેમચંદને તેણે જોયો. તેનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું. મધ્ય પ્રેમચંદે એની સાથે રમવા લગીરે ઇચ્છા જતાલી નહીં. હવે તો તે એક ધણે સુંદર યુવક બની ગયો હતો. એ રસ્તે જ એને કીમતી પોષાક પહેરતો, દમામથી ચાલતો,

વાતચીત મધ્ય અભિમાનની કરતો. રામી ઝાડ નીચે જઈને ઉભી રહી, પ્રેમચંદ ત્યાંથી અકકડપણે ચાલ્યો ગયો. તેના સામું તેણે જોયું પશુ નહીં.

રામીએ તેની પાસે જઈને તેના હાથમાં પાંચ રૂપીઆની નોટ મૂકી દીધી. પ્રેમચંદ રિમત કરી, તે લઈ ચાલતો ગયો. રામીનું હૃદય એથી પ્રસન્ન થયું. પ્રેમચંદના અભિમાનથી એને લગીરે કોઈ ઉપજ્યો નહીં; અથવા તો એણે જરીકે ચડબાડ કર્યો નહીં.

સમપદેવની કૃત્ય ચાલુ રહી. રામીનાં માખાપ ગુજરી ગયાં. રામી એકલી મડી, પશુ એણે કોષ્ટની સાથે લગ્ન કર્યું નહીં. એનો આરાધ્યદેવ પ્રેમચંદ હતો. પોતાનો સર્વ પ્રેમ તે પ્રેમચંદને અર્પણ કરી ચૂકી હતી.

એક દિન પ્રેમચંદને ત્યાં ધામધૂમ થઈ. રામીએ એનું કારણ જાણ્યું. પ્રેમચંદનું લગ્ન થઈ ગયું તેની એ ધામધૂમ હતી.

એના જીવનમાં અન્ય કોષ્ટ પુરુષ આવ્યો નહીં. એની કુત્રીપડીથી કેટલેક દૂર એક તળાવ હતું. તેની પાળ પર જઈને તે બેસતી. એક કુતરો એણે પાળ્યો હતો. દરદમેદ એ કુતરો એની સાથે રહેતો, તળાવ પર એકલી બેસી રહેતી. રામીને ધણી વખત વિચાર આવતા, ‘ આ તળાવમાં પડીને કુળી મરે ? ’

દિવસો વીત્યા, વર્ષો વીત્યા, એક વાર ખરેખર રામીએ તળાવમાં કુળી મારી, મધ્ય કોષ્ટક મૂર્ખે એને બચાવી. એને દવા વેચનાર પ્રેમચંદના મકાનમાં જ એ મૂર્ખ દવા માટે લઈ ગયો. પ્રેમચંદે એની દવા કરી મધ્ય જ્યારે રામી શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તે બોલ્યો, “ તું ગાંડી છે ને ? આજો ખુલ્લી રાખીને ચાલતાં શું થઈ હશે ? ”

પ્રેમચંદે આવાં કોષ્ટપૂર્ણ કહેલાં વેણ પશુ રામીના હૃદયમાં બહુ રાહત રૂપ થઈ

પડ્યાં, એનાં પ્રેમીનું સહજ દર્શન, એના પ્રેમીનો અહે તેવો પથુ બોલ, એને હંડક આપનાર બાબતો હતી.

પંચાવન વર્ષ સુધી આ કુંવારી રહેલી રામો ત્રણ મહિના ઉપર માંદો પડી. ત્યારે મને બોલાવીને તેણે બધી વાત કહેતાં ઉમેયું, “ ડાક્ટર સાહેબ, મેં મારી આખી ઉંમરમાં કોઈ પણ બીજા પુરુષ તરફ નજર નાખી નથી. મારો પ્રેમ મેં પ્રેમચંદને અર્પણ કરી દીધો છે. એને માટે હું કંઈક આપતી નહું છું. મહેરબાની કરીને તમે તેને તે આપી આવજો. યદ તડો વેળે, એક વખત બૂખી રહીને ફાટ્યાંતુટ્યાં કપડાં પહેરીને અને જિંદગીમાં ગુજરાન માટે અનેક તકલીફો વેળે પથુ મેં પ્રેમચંદ માટે થોડાક રૂપિયા ખચાવ્યા છે. ”

ડાક્ટર દીનબંધુએ પોતાના બોતાવુંદને કહ્યું, “ રામીએ મને નાણાંની એક ગાંસડી આપી. એમાંના રૂપિયા મેં ગણવા તો રૂઝરૂ જા. થયા, એ રૂપિયા મને સેંધીને એનો આત્મા ઉડી ગયો, એના અવસાન પછી એના રૂપિયામાંથી મેં એના અંતિમ સંસ્કારમાં રૂઝરૂ રૂપિયા ખચ્યાં અને બાકીની રકમ લઈને હું પ્રેમચંદને ત્યાં ગયો. ”

મેં જોયું કે, પ્રેમચંદ તેની પત્ની સાથે, બોજન પછી, ગર્યાં હાંકતો બેઠો હતો. પતિ-પત્ની માથાકોળાં જેવાં અને બેપરવાહ હતાં. અભિમાન તો બંનેમાં હતું જ. મને તેમણે પુરશી પર બેસાડ્યો અને આગમનનું કારણ પૂછ્યું.

મેં બિચારી રામી ગજરાવાળીની દુઃખ કહાણી એમને કહી. મારું માનવું હતું કે, તે સાંભળીને બંનેની આંખ આંસુભરી તથા પથુ પ્રેમચંદે બધાં એમ બોલ્યું કે, એ બિચારણુ દુઃખ વેચનારી પોતાના ઉપર પ્રેમ કરતી-હતી ત્યાં તો તે ગુસ્સે યજ ગયો. બંને

પોતાની પ્રતિક્ષા એ બાકીએ ધૂળમાં મેળવી દીધી હોય તેમ તે ચકાતકા બોલવા લાગ્યો. એની પત્નીનો બિચાર તો એકસોદસ ડીઝી ઉપર જઈ પહોંચ્યો. નરકોરાર અને ભવાં ચડાવીને તે કહેવા લાગી, “ એ બિચારણુની આટલી બધી હિંમત ! મારા પતિ જેવા પ્રતિજ્ઞિત પુરુષ સામે નજર કરવાની તેની દૃષ્ટતા ! ”

પ્રેમચંદ એની પત્નીના ક્રોધ પછી વધુ ઉત્તેજિત થઈને ખુરશીમાંથી ઉઠ્યો અને બોલ્યો, “ ડાક્ટર સાહેબ, જે મને અગાઉથી એના આ વિચિત્ર ખ્યાલની ખબર હોત તો હું એને પોલિસને હવાલે કરાવી દેત ! અને જન્મજારતી કેદની સજા કરાવત ! કોઈ સજાજન માણસ માટે આવી આવી બેહુદી અને નહીં માનવાભેગ વાતો કરનાર દિવાની જ હોઈ શકે. ”

ડા. દીનબંધુએ પોતાના બોતાવુંદને કહ્યું, “ હું તો ખૂબ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. એક બિચારી ભવીભોળી મરીખ હન્યા જીવન-ભર જેની ચાહનાની ભાવના પોતાના દિલમાં સમાવીને, કોઈની આગળ અથવા તો તેની પોતાની આગળ પથુ એ પ્રેમ દિવે એક દરદ પથુ હોઈ બહાર નહીં કાઢીને જીવનવાત પૂરી કરી ગઈ, તેના માટે બે આંસુ થય આ અભિમાની ધનવાન ન કાઢે ? ! ધરીજાર આ વિચારોથી મારા દિલમાં દુઃખની જાણ જવાઈ ગઈ. પથુ આખરે સંયમ ધારણ કરીને મેં કહ્યું. “ મરતી વખતે રામી મને રૂ. ૨૦૦ રૂપિયા આપી ગઈ છે, તેણે તે આપને આપના કહ્યા છે, એના જીવનની ઘટના આપને અપ્રિય લાગે છે તો હવે એ રકમ આપ મારી પાસેથી લીધા બાદ મરીબોને આપી દેશો, એવી આજ્ઞા રાખું છું. ” મારી આ વાત સાંભળીને એ બંને જણ ચકિત થઈ ગયા. મેં તમામ રૂપિયા તેઓને સેંધી

દીધા. પ્રેમચંદે રૂપીઆના ઢગલા તરફ કંઈ વાર મુખી જોઈ રહ્યા બાદ એની પાત્ની તરફ પ્રત્યક્ષ મુખમુલાયી જોઈ રહ્યો.

એની પાત્ની ખોલી, 'એ મરીખ બાઈની અંતિમ ઇચ્છા પૂરી કરવી એજ અમારું કર્તવ્ય છે, પણ એ કેવી રીતે વાપરવા એ વિષે શું તે કાંઈ કહી શક છે ?'

પ્રેમચંદે અને કહ્યું, 'કાકટર સાહેબ, આ રકમ લખતે અને અમારા બાળકોને ભણાવવાના કામમાં ખર્ચોશું.'

મેં કહ્યું, 'આપને ચાહે તેવા ઉપ-રોગમાં તે લઈ શકો છો, મને તો તે આપને આપવા માટે જ સોંપાયા હતા.'

તે ખોલ્યો, 'ખસ. ખસ. ત્યારે તો હવે આ બાબતમાં વધારે ચર્ચા કરવી નકામી છે,' રૂપીઆ તેણે મળી દીધા અને પોતાની તિજોરીમાં મૂકી દીધા. હું તે પછી તેઓની પાસેથી વિદાય થયો. બીજો દિવસે રહવારે પ્રેમચંદે મારી પાસે આવ્યો અને ખોલ્યો, 'એ બાકી પાસે એક ગાડી હતી અને એક બગલ હતો, ખરું કે ? તમને એ બે કાંઈ કામ લાગવાનાં છે ?' મેં જવાબ દીધો, 'ના.

આપ તે ખુશીથી લઈ શકો છો.' એને હું રામીને કુંપડ લઈ ગયો. ત્યાંથી બગલ અને ગાડી તેને સોંપ્યા, પણ બગલ મુઠ્ઠો હતો તે જોઈને તેણે કહ્યું, 'મને એની જરૂર નથી,' મેં બાઈનો કુતરો તેને દેખાડીને પૂછ્યું, 'એને લઈ જશો ?' કુતરો લેવાની પણ તેણે ના પાડી.

કાકટર દીનજીએ પોતાના ઓતા લગતે કહ્યું, 'પ્રેમચંદે એ ગાડીનો ઉપયોગ પોતાના માટે કરી રહ્યા છે, રામીના રૂપીઆમાંથી એણે રહેવાના પાંચ શેર ખરીદ્યા છે, મારા આખા ચે છત્રનામાં આવી આશ્વર્થજનક ઘટના મેં એકે જોઈ જાણી નથી, 'સાચો પ્રેમ નિભાવે પ્રેમદા' એવું કોઈક કવિએ ગાયું છે, એ શું ખરું હશે ?'

કાકટરના પ્રત્નનો જવાબ ત્યાં પ્રસરેલી ચૂપચીસીમાં મળ્યો. એકેએક જાણુ ગંભીર બની ગયું હતું.

એકેએક સાંભળનારની બાંખ આંસુભરી બની ગઈ હતી.*

* આજ દ મોંપાસાની એક કથાનું રૂપાંતર.

સૌ. લક્ષ્મીબાઈ પ્રાગજી હરિયાણી હરિકાંઈ ધનામી નિબંધ

"ઓઓના વિકાસમાં નડતાં કાવદાનાં બંધને" એ વિષય પર જે માર્ગ ઓપુરુષ નિબંધ લખી મોકલશે તેમાંથી ઉત્તમ નિબંધ જેમનો પરીક્ષક પસંદ કરશે તેમને રૂ. ૫૦)નું ધનામ આપવામાં આવશે.

સરતો—(૧) નિબંધ આદરે જારસી વીટીને હોવા જોઈએ.

(૨) તે લખવાનો હક્ક સોસાઈટીને સ્વાધીન રહેશે

(૩) પરીક્ષકનો અધિપ્રાપ હેતુનો મણારો.

અમદાવાદ
ખો. બો. નં. ૨૩
તા. ૧૫-૮-૧૯૩૮

લી.
વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ
ઓન. સેક્રેટરી.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી

તા. ૬. તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૮ સુધીમાં મદરહુ નિબંધ મળ્યા જવો જોઈએ. તે મુદત પછી મોકલેલા નિબંધો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

ગર્વ છાજતો નથી

(કુંજલડી રે.....એ લય)

- કૃષ્ણને ચ્યારી રાધાજી રાણી,
માનીતિ ગાપીઓમાં જાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૧
- પૂર્ણિમા શર્વરી રૂપરી ચાંદની,
વૃંદાવને રાસ મહાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૨
- થાકીને વળતાં પાછાં ઘર લાણી,
બોલ્યાં એ રાધિકા રાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૩
- થાક્યા છે ચણેાં બહાલા સ્વામિજી,
નવ રાકાતું હવે ચાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૪
- હરખાયા બહાલીની વાણી એ સૂણી,
ખાંધે બેસાડી એ નારી જીરે.—કૃષ્ણ ૫
- છલકાણી ગર્વે રાધાજી ઘેલી,
ગણાઇ સર્વમાં માની જીરે.—કૃષ્ણ ૬
- પ્રભુએ જાણ્યું રાધા અભિમાની,
ગર્વને દેવો હવે ટાળી જીરે.—કૃષ્ણ ૭
- વડ વિશાળ વાટે ઘટા છે ઘાડી,
આવ્યો વડવાઇ એને લાંબી જીરે.—કૃષ્ણ ૮
- વધા સ્વામિનીને મીઠી એ વાણી,
ખસો દુઃખે મારો શાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૯
- વિસામો લઉં હ્યો વડવાઇ સાહી,
રહેતાં પ્રભુ ગયા ભાંગી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૦
- બૃમરાજી કરે છે રાગડો તાણી,
મશ્કરી ગાપીએ લાખી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૧
- અલી તું રાધા સહુમાં માની,
બહાલે ભલી ! લટકાવી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૨
- હસ્તા હસ્તા યદુનંદને આવી,
રાધાને હેતે છાડાવી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૩
- બોલ્યા પ્રભુજી રાધા ઓ ! બહાલી,
ગર્વ કરો કાં ! ખાલી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૪
- દશાનન રાજાણો પળમાં ઓ ! ગાંડી,
ગર્વ ન છાજે શાણી જીરે.—કૃષ્ણ ૧૫

એક વિચિત્ર સંવાદ

લેખક : શ્રી હાદાલાલ માનસિંગ કામદાર બી. એ.

પુરુષ : વાહ, તું સમાજવાદી છે. તે શોપનહોરનો ઓ પરનો આ નિબંધ વાંચ્યો છે ? તે નિબંધમાં ઘણું કહે છે. “ સ્ત્રીઓ આખી જીંદગી સુધી મોઢાં બાળકો જ રહે છે. બાલ દેખાવને ખરી વસ્તુ માનીને તે વર્તમાનકાળને વળગી રહે છે. ઉપયોગી વસ્તુઓ કરતાં તે નકામી વસ્તુને પસંદ કરે છે. સ્ત્રીના સ્વભાવનો મુખ્ય દોષ એ છે કે તેનામાં ન્યાયની ભાવના નથી. તેનામાં સ્વભાવજન્ય લુગ્ન્યાધ હોય છે અને ખોટું બોલવાનું વલણ હોય છે, વિગેરે વિગેરે. ” હું કંઈક જાણું છું તેટલું તેણે લખ્યું છે. તું શોપનહોરને પ્રેમમાં અથવા લગ્નમાં નિરાશ થયેલ મનુષ્યના બહાનુકાર તરીકે નકામો ગણી શકીશ નહિ. તે વીસમી સદીનો પ્રખર વિચારક હશે.

સ્ત્રી : મેં તેના પુસ્તકો વાંચ્યા નથી, તેમજ તે વાંચવાની મને ઇચ્છા નથી. હું ઓ હોઉં તેમ મને લાગતું નથી. મને સ્ત્રીના વિચાર જ આવતા નથી. હું સમાજવાદી છું અને તેથી ઓ પુરુષમાં હું કંઈ તકાવત જોતી નથી. બંને મનુષ્ય પ્રાણી તરીકે સરખા જ છે.

પુરુષ : તે રીતે તો તું પુરુષ અને પશુ વચ્ચે પશુ કંઈ તકાવત ગણીશ નહિ કેમકે બંને પ્રાણીઓ છે. તેમજ તું સ્થાવર તથા જંગમ વચ્ચે પશુ કંઈ તકાવત ગણીશ નહિ કેમકે બંને પદાર્થ છે. પશુ વસ્તુ-સ્થિતિ જોતાં આપણે જાતિભેદનો તકાવત ગણીએ જોઈએ. બંને જાતિઓ બહુ વિભિન્ન નથી. તેમની વચ્ચેનો તકાવત પૂરક છે. પશુ છતાં તકાવત તો છે જ અને તે છુપાવી શકાય તેમ નથી.

સ્ત્રી : મદાય બીજી સ્ત્રીઓને તે તકાવત લાગતો હશે પરંતુ મને પોતાને તો તે તકાવત લાગતો નથી. હું પુરુષોની સાથે ખૂબ છુટથી વર્તી શકું છું અને તેમની રમતગમતમાં લાગ લઉં છું. પુરુષોની માફક જ હું વાંચું છું, લખું છું તથા વિચાર કરું છું. અરે તમારા પુરુષોના કેટલાક આનંદ પ્રમેદ અથવા કુછંદોમાં પણ લાગ લઉં છું. હું તમારી માફક જ સીંગાર તથા દારૂ પીઉં છું અને વાડ્યુદ્ધ કરી શકું છું.

પુરુષ : જ્યારે તું અભ્યાસની કેટલીક આધુનિક બાબતોની જાતિહીન છે. જાતિહીન પુરુષની તું સરસ સાથીદાર થશે. પુરુષ તારી આંખો જોઈ શકે, તારી પાસે ખેંસી શકે અને તારા વાળ સાથે રમત પણ કરી શકે. ઉદરને પકડવા બિલાડી જેમ તારાપ મારે છે તેવા બપ પુરુષને રહેશે નહિ તારી રીતભાતમાં નિષ્કપટતા છે અને તારી આંખમાં સખ્તાઈ છે તેથી મને નિરાંત છે. હું ધારું છું કે શોપનહોરનું ગાંભીર્ય ઉપરચોટિયું હતું અથવા તો તેના સમયમાં તારા જેવી પૌરુષ કુમારીનું અસ્તિત્વ નહોતું. જીવનમાં વિક્રિયા થયા જ કરે છે અને તું તારી જાતિમાં વિચિત્ર વિક્રિયા છે. મને માફ કરજો પણ મારે તને કહેવું જોઈએ કે તું આનંદદાતા છે પણ આકર્ષક નથી. તારા વાળ, તારા કપડાં, તારી રીત-ભાત, તારા સ્વેદાનો દેખાવ-અધુ-જે. મને તારા પ્રતિ પ્રેમ યાપ પરંતુ તારામાં લુબ્ધ થવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ સાંજે કરવાની વાતચિત માટે તું સારી સાથી થઈ શકે પરંતુ ગૃહિણી થવા માટે-તેવા કોઈ વર્ગના અસ્તિત્વની તને ખબર છે કે કેમ ? તેનું જ મને આશ્ચર્ય થાય છે.

શ્રી : હું જાણું છું કે તેવો વર્ગ અસ્તિત્વ ધરાવે છે પણ તેમાં દાખલ થવાની દાયકાત મેળવવા હું ચાલ કરતી નથી. હું ધારું છું કે તે વર્ગ ખાવા આદમના વખતથી આજ્યો આવે છે. તારસા તથા દેવની તે ભેટ છે, તે વર્ગની અત્યારે પુનરુત્થાન થવાની તૈયારીમાં છે અને જ્યારે તેની નવેસરથી પુનરુત્થાન થશે ત્યારે તેમાં તમને તમારી મોહક જુદાબોલી તથા ચીઢીઆ સ્વભાવની ગૃહિણી મળશે નહિ. તે વર્ગનું અસ્તિત્વ જોટલું સત્વર નાશુઃ થશે તેટલી સત્વર જાને જાતિઓ એકબીજાની વધારે નજદીક આવશે. છેવટે તે સમભગ સરખી થઈ જશે. ત્યારે હું લગ્ન કરીશ.

પુરુષ : જેમ દિંદિઓ અંગ્રેજો પાસે ગોશુધ્ધિ અનુભવે છે તેમ તું પણ અનુભવતી હાજો છે. જ્યાં સુધી આખી જાતિ તારા દરજ્જે ન પહોંચે એટલે કે જાતિહીન ન જાને ત્યાં સુધી જી જોટલી હલકી છે કે લગ્ન ન કરી શકે તેમ તું આ ઉપરથી ધારે છે ?

સ્ત્રી : મને હાજો છે કે જી નહિ પણ પુરુષ તે મારી અનુભવી રહેલ છે. બાળક તરીકે પુરુષ જોટલો અસહાય તથા જી પર જોટલો આધાર રાખતો થઈ ગયો છે કે જ્યારે તે મોટો થયો ત્યારે જી પર હુમલો કરીને તથા તેને ઉતારી પાડીને તેનો હક્ક તેણે સાખીત કર્યો. તમે પુરુષો હકીલા તથા નેશી છો, અમારા કરતાં તમારામાં વધારે પ્રજાત છે.

પુરુષ : કદાચ જી કરતાં પુરુષમાં વધારે પ્રજાત હશે પણ તેથી તે જોહો ધરતીર કે જી વધારે સીધી થતી નથી, માતા તો પોતાના બધાં બાળકો-દીકરા અગર દીકરી-તું પોષણ તથા રક્ષણ કરે છે. તો પછી પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય નક્કી કરાવવા પુત્રોએ એકલાએ જ આ માટે માતા પર હુમલો કરવો જોઈએ ? સાચી વાત તો એ છે કે દીકરા માતા કરતાં પિતાથી વધારે કરે છે, માતા પરનું પરાધીન.

પણ પુત્રને ગમે છે, પિતા પરનું નહિ. હું તો એમ કહ્યું છું કે બાળકો માતાથી અરેખર કરે છે તે કરતાં વધારે કરતાં યાય. પણ તું આ માટે લગ્ન નથી કરતી તે તો મને કહે.

સ્ત્રી : હું તો પત્નીને પરજીવા માથું છું. મારા પર સત્તા ચલાવે તેવો પતિ મારે ન જોઈએ.

પુરુષ : તારે મારી જાતિમાંથી કે તારી જાતિમાંથી પત્ની જોઈએ છે ?

સ્ત્રી : તમારી જાતિમાંથી તો કાંઈ પણ રીતે નહિ, જો હું પુરુષ જાતિમાંથી પતિને પસંદ કરું, તો તે તેના પૂર્વગામીઓની માફક પત્ની પર ધણીપણું કરશે. મને મારી પોતાની જાતિમાંથી પત્ની જોઈએ છે, જેના પર હું ધણીપણું કરી શકું. નહિતર હું લગ્ન જ નહિ કરું.

પુરુષ : બહુ સરસ. તે મહાન વિચાર છે. કદાચ આધુનિક સમયમાં પોતાની જાતિમાં વધારે આઠાધીન વ્યક્તિ મળી શકે. જ્યારે પુરુષો પુરુષો સાથે તથા સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરશે તથા એક બીજા મૈત્રી માટે મળશે તે કીર્તિવંત કાળ ગણાશે. પોટો પણ પોતાની કપરમાંથી ઉઠીને હલકો કે તેનું જીવન નિર્ધારક નહોતું. કારણ કે મનુષ્ય જાતિમાં સંપૂર્ણ સમાનતાનો સમય આવી પહોંચ્યો હશે. ઉપરનો પાડ માન કે આપણે કરીયા સમાન થઈશું અને જાતિ વચ્ચેના લગ્નની ભાંજગડને સૂખીઈ ભરેલી ગણવામાં આવશે, પણ તે તારી સખી શોધી કાઢી છે ? જ્યારે તું શોધી કાઢે ત્યારે મને જણાવજો કે તે સારી પત્ની છે, પછી હું, પણ મારી જાતિમાં મારું ભાગ્ય અજમાવીશ ને તને પરિણામ જણાવીશ. જ્યારે મનુષ્યો સુમતીઓર થતા અટકશે તથા સ્ત્રીઓ જોટ રસ્તે જતાં અટકશે તે નૂતન યુગ માટે ચાકો આપણે કાર્ય કરીએ. ચાલો ત્યારે તારી શોધ બોજાની શરૂઆત કર *

રૂપાળી

લેખક :
તેનો દુઃખી પિતા—કાલાધ

હી કરીએને કસાઈખાને વેચનાર નરાધમે !
આજે જ બધ કરો તમારી એ અમાનુષી
પ્રજ્ઞતિને, તમારી એ જરૂરોની ચિત્તવૃત્તિનો
નિગ્રહ કરો, અને રંગારી દેહ કુલાલિમાનના
મિથ્યા મોહજંધનોને, કેટલાંએ નિર્દોષ પશુઓ
મારા જેવા નરાધમેના હાથે મરણને બલિ યજ્ઞ
હોમાવાં દરો ? કોણ કહી શકશે ? અંધ
સમાજને તો એની કશી જ પડી નથી. મારા
એક જીવનના દુઃકાળના દુઃખદ જીવન હનિદાસથી
જે તારા અંધનેત્રોને પ્રકાશના કિરણો સ્પર્શી
શકે તો હું મમાજ ? મારો આ પ્રવૃત્ત સરજ
માનીશ.

બારીઆ રોટના લાલુપુરા ગામમાં એક
દિવસ આનંદ આનંદ યજ્ઞ રહ્યો. અમારાં
કુટુંબમાં કંસારનાં આધિષ્ઠ મૂકાયા ગોળ
વહેંચી આડેશી પોડેશીને પશુ અમારા
આનંદનાં ભાગીદાર બતાવ્યાં. એ દત્તે મારી
એકની એક, આંખની કીડી સમી બ્લાહી પુત્રી
રૂપાળીના જન્મનો દિવસ. તેના જન્મથી
સંબંધીઓમાં આનંદ અને આરા જન્મ્યાં.

હા ! ક્યાં માનવીની પામરતા અને ક્યાં
જગમુખ્યાનું અસહ નિયમન ! તેના બાકીને
મેટલા મારી એકની એક લાકડકાથી દીન
પ્રતિદીન મોડી થવા લાગી. માતાપિતાના
વાત્સલ્યથી અત્યંત સુખ પામતી તે શ્રેણીનાં
અન્ય બાળકો સાથે રમતી અને વખત થતાં
નિશાળે જતી, જેને નાશ નહક છે એવી
દોષકળેણિ અત્યંત પ્રકાશ આપી થમી જાય
છે. મારી પુત્રીની જીવનજ્યોત પશુ અત્યંત
પ્રકાશ પથરાવા લાગી કારણ કે એનો લય
પશુ નહક જ હતો, જે મેં પાછળથી
અનુભવ્યું.

રૂપાળી એકની એક હોવાથી ધણી જ
લાડમાં અને એને ઉઠેરી. રૂપાળી રડે તો
અમારું હૃદય કપાઈ જતું. રૂપાળી દસે તો
અમારા હૃદયમાં આનંદનાં પૂર ઉભરાતાં. એ
નિશાળે જતી ત્યાં સુધી અમારું ઘર નિઃપ્રાણ
લાગતું. એ ઘેર આરતી કે જાણે ધરમાં
પ્રાણીનો સંચાર થયો હોય તેમ સજીવ
બની જતું.

મમલ સમયનું કામ કર્યું જાય છે
દિવસનો પ્રકાશ, પછી રાત્રીનાં અંધારાં ઉતરે
છે, અને વળી પાછો દિવસ. એ પ્રમાણે
મહિનાઓ અને વર્ષો પિતા, અને રૂપાળીએ
ગુજરાતી સાતમા ધોરણની પરિક્ષામાં ઉત્તીર્ણ
થઈ પહેલો નંબર મેળવ્યો. રૂપાળી આ વખતે
ચોદમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી; અને
કુન્નેના પિતા-માટે તે ચિંતામાં જલ્દિકારી
થઈ પડી હતી.

કું જેકુલ વર્ગને હન્સાન હોવાથી અમારી
ચાલિમાં સહેજે હોય છે તેમ કુલાલિમાનની
હન્સજનમાં કું રમાયો. મારી રૂપાળી ઉંમર
લાલક થવાથી તેનાં વેરીશાળ ઉઠેપૂર રોટના
તાજાના એક નાના જગીરદારના પુત્ર સાથે
નકરી કર્યો. અજ્ઞાત ઊંડાની શુભ મુદ્દતે
તેનાં લગ્ન ઉજવાયાં; અને હમણાં જ મેં
અનુભવ્યું કે હંસજીને વાયસરૂંદમાં પરાધીન
મૂડી મેં પિતૃધર્મ અદા કર્યો. ચાલિની રૂદ્ધ
પ્રમાણે મેં અદોસો રૂપૈયા પૈઠણ આપી.

દિંદુ સમાજમાં લગતો આનંદ લગતા
દિવસો જ જાણે છે. સાસરીમાં પગ મૂકતાં જ
નવોદાને થતા અનુભવો હાય ! જે મારી
બ્લાહસોષ પુત્રી જીવતી હત તો આજે કું
મર્ણાંજપણું જતાં તેની પાસેથી મેળવી

સમાજને જાહેર કરત. કિંતુ અફસોસ ! લાંબા વિયોગે હું એના મૃતદેહને જ નિહાળી શક્યો છું.

જ્યારથી મારી પુત્રીએ સાસરામાં પગ મૂક્યો ત્યારથી જ સાસુમાએ સત્તાનો કોપડો ચલાવ્યો. વાત વાતમાં લહે, બિલાસ થયેા બોલી ધમકાવે, અને પુત્રને ઉરેરી તેની પાસે તાડન કરાવે. આ પ્રમાણે લાંબા ઉછેરથી મારી પુત્રી અત્યંત દુઃખી થવા લાગી. વારંવાર પત્નહારા તે પોતાનાં દુઃખો અને જીવાવતી કિંતુ કુલાભિમાનો નશો પીધેશે હોવાથી હું તેના પત્રોનાં અવગણના કરતો અને પ્રત્યુત્તરમાં બધુંએ સહન કરવા સિખામણ આપતો.

અરેરે ! આવા કુલાભિમાનોના ઝાકળ બિંદુએને મોતી સમજી લેવા બમારી બારીઆ ક્ષત્રીય કોમ કયાં સુધી મૂર્ખ રહેશે ? પત્રો અવગણના અને પ્રત્યુત્તરમાં લાગણી-હીનને છાજે એવું વર્તન જોષ નિરાશ બની મારી દુઃખી પુત્રીએ બાપવું બંધ કયું અને પ્રારબ્ધ રૂપી શપથાન જ્યાં ઢસડી લઈ જાય ત્યાં જવા લાગ્યાર બની ગઈ.

કુળને ઉચ્ચ કહેવડાવવા ખરેખર હું પુત્રીના મોગ છતી આંખે આંધળો બની આપી રહ્યો, હું ગામનો મુખી અને પૈસેટકે મુખી છું, તેમજ મારી તથા મારા પિતાશ્રીની ખ્યાતિ ચોમેર ફેલાયેલી છે. યાતિમાં પણ અમારે અચર્યાન છે. માટે તામ કાલક અને મારા પિતાશ્રીનું નામ ધેમાલાક છે.

પૈશ્વ મળવાના લોકથી રૂપાળીના સસરાએ પુત્રને કરીથી પરણાવવા વિચાર કર્યો કિંતુ યાતિમાં અમારી લાગવગ ભારે હોવાથી મારી પુત્રીને શોકચનું સાલ લાલી દુખી કરવા કોષએ દિંમત કરી નહિ.

સંવત ૧૯૯૩ ના વૈશાખ માસની એક કાળ રાત્રિએ મારી પુલપુલીને યમસદન પહોંચાડવાનું કાવતુ રચાયું. હાથ ! દ્રવ્યલોભ શું

ગથી કરતો ? મારી પુત્રીને તેના પતિએ જાતહારથી પકડી મેંએ કપડાનો કુચો માર્યો અને બૂમ ન પાડી શકે. તેવી નિરસદાય બતાવી. તેના સસરા, અને જે પતિને તે પરમેશ્વર માનતી તે બન્ને યમદૂતો જેવા વિકરાળ અને નિર્દય બની તેના ઉપર ચઢી પેદા અને ગળુ દબાવી યુગળાવી મારી ગાખી. હાથ ! જીવવા માટે તેણે કેવા તરફડીયાં માર્યાં હશે ! અને તેના આત્માએ મારા અને તેની રાંક માતા ઉપર કેવા શ્રાપ વરસાવ્યા હશે ! એ મૃત્યુમમય હું કલ્પનામાં ઉતારું છું ત્યારે હૃદય લાગીને બૂકા થઈ જાય છે. અરેરે ! તેને કેટલું દુખ થયું હશે.

રૂપાળીના મૃતદેહને ઉઘાડીને રાત્રીના ઘોર અંધકારમાં એ માનવ રાક્ષસો પોતાનું અમા-યુધીય કર્તવ્ય છૂપાવવા આશ્વા, ગામથી બે ચાઇલ દૂર એક પવિત્ર દૂપને ગોઝારો બનાવવા લે નિશાયરો આવી પહોંચ્યા; અને આનંદો-સ્વ ઉજવવા મદિરાપાન કરવા માટે એકે મકાઇના ખેતરમાં આવી પેદા.

પાપના ધમને કૂટવા ઇશ્વર તેમાં પ્રંયમથી જ હિંદ્ર નિર્માણ કરી મૂકે છે અને તે ભારતાં પેંત જ કૂટી જાય છે.

બન્યું પણ તેમજ, છૂટી ગયેલા બળ-દની શોધમાં નિકળેલો એક એકુત તેમની ખજીક આવતાં કંઈક બંધકરતાનો આભાસ થવાથી મકાઇના છોડમાં સંતાતા બેઠો અને બન્યું તે અય ધતિ બેધું તથા સાંભળ્યું,

મદિરાથી મસ્ત બન્યા પછી તે નર પિતાએએ રૂપાળીના ચળને પત્થર સાથે બાધી ફવામાં ફેંકયું, અને ઠરાવેલા મળુરો પડે ફેવા એક જ રાત્રિમાં પુરાવી દીધી. ખરાધમ જગીરદારોએ મળુરોને તેમણે રાક્ષસી બેષમમાં આપેલા સાથ માટે જમીનનો વેરો માફ કરવાનું વચન આપ્યું હતું.

આવા નરાધમો પાસેથી જમીનો જાપ

પ્રકાશ કૃત પૂર્ણિમાનું એક ચિત્રાત્મક દશ્ય.
 “ હમ સલી પાપી હે.”

‘ જોગી જન કે જન જન હુંડ’

‘ કાષ્ટ ડગર જતાય..... ’

હવનો કોઇ તીવ્ર વેદનાને આકર અર્પતા માદ રાગની છાયામાં સર રેલાયા.

કોઈમાનું સંગીત હૃદયમાં ઉતરી ગયું હતું એટલે જ્યારે હૃદયમાંથી જોઈને ઉઠે ત્યારે જ શાસ્ત્રીજી માઇ ચક્રતા, હૃદયના મહત્તમ જોડાણમાંથી જન્મતી જોઈને ક્યારેક પૂર્ણજનની કેટલીક વાતોને મ ગીત જોડે બહાર જોડી લાવતી. નવજાણની કેરળ એકજ દોરે એક સ્ત્રીની જીંદગીને કેવી વિષમ કરી મૂકી હતી તેનો પડો એ વાતોમાંથી પડતો. તેના ધનકાસ જોડે શાસ્ત્રીજી મૂછ ઉઠતા, અને પશ્ચાતાપનો અગ્નિ તેમને પળે પળે બાળ્યા કરતો. તેથી જ એ તેઓ જોગી જની ‘ રામ ’ને દૂંદતા નીકળ્યા હતા ચોતાથી ધોગી એક બપોર બૂલની તેમને મારી માંગવી હતી. તેમજે દોહરાધું:

‘ કાષ્ટ ડગર જતાય ’..... અને એનો પડો પડો હોય તેમ દૈશી તેમના જેવા જ એક પથ બૂલેલોનો સર મંજાગો: ‘ આલમ મોરા, કિત ગમે જાવરી ખનાય. ’

શબ્દે શબ્દે દઈં દણું આવરી બનાવીને ' પ્રીતમ ' ક્યોંક દર ચાલી ગયાનું; શબ્દે શબ્દે નિરાશા હતી: શોધી શોધી જમી જવા છતાં ' પીતમ ' હાથ ન આવ્યાની, 'શબ્દે શબ્દે મહાકાવ્ય હતું: ' પરદેશી પ્રીતમ ' પાછળ મેલી બનતી અભિસારીકાનું.

આશાવીશુના છેલ્લા એક જ તાર ઉપર તેણે સર છાડ્યો:

' કિત મયે આવસે બનાવ..... '

' પીતમે ' પ્રિયતમાના આ શબ્દો સાંભળ્યા હોત તો સાત સાત સાગર પાર કરી તે પાછો દોડ્યો આવત: કરી કદિ વિપ્રુટ ન પાવાની પ્રતિજ્ઞા સામે.

શાસ્ત્રીજીએ મંદિરના તોર્તાંક દરજ્જાની ડોઝખારીમાંથી બહાર બેઠું, મંદિરના વિશાળ પગથાર ઉપર એક સીતો દેદ જાળે ટોળાઈ ગયો હતો. તેમણે બહાર આવી પૂછ્યું:

' બેટી, તુમ કોન હો ? '

તે સીએ માથું ઊંચું કર્યું. તેની અભિમંત્રી દઈં ટપકતું હતું. તેના ચહેરા ઉપર ફુગની કારમાં લીલીઆ વંચાતો હતો.

' આકત કી મારી એક દુઃખીવારી હું. રાતભર મંદિરમે રહેતેથી બીક મંત્રિની હું. '

શાસ્ત્રીજીનું દેખું અનુકંપાથી દત્તી રહ્યું, એ કદમ નીચે આવી, વાતસમ્ભારપુર વાણીમાં તેમણે કહ્યું:

' બીખ કરો, બેટી ! કી રામકા દરબાર દે, જીમેં આપ તબ તક રહો, બકિત બાવસે ભગવાનક ગુણગાન કરો—પહી બસ દે, આઓ બેટી..... '

શાસ્ત્રીજીએ હાથ આપી તેને ઊભી કરી, પથ એ પગથિયાં ચડતાં જ તે અટકી ગઈ. તેનું સ્વભાવ જગૃત થયું—સાથે જ પરાયુ: સમાજે જખરદસ્તીથી ચોડી દીધેલા કલંકને દાથે કરી રીકારી લેવું તે બોલી:

' પર મેરે અંદર આતેસે મંદિર અપવિત્ર હોઆ. '

શાસ્ત્રીજી વિશિષ્ટ બાવે તેની શંકાનું નિવારણ કરવા બોલ્યા:

' અરિ પગતી ! ભગવાત શ્રી રામ તો સ્વયં પતિતપાવ્ત દે. ઉનકા રમરથ, નામ ઔર નાપ, નાપ ઔર મપતાપ કા તાલ કરતા હે, આઓ. '

પરંતુ પતિતાનું હૃદય ડંખતું હતું, જે કેવળ નિર્ભેજ વૃત્તિથી આગમંથ્ય આપ્યે જામ તેને રેતરતી જીવ કેમ સામે !

' પર આપ વદ તો પૂછીએ કી મે કાન હું ? '

પોતાની પાગર જાતને આટલું બધું મદત્ત મળતું જોઈ, દુઃખી યત્ર, શાસ્ત્રીજી બોલ્યા:

' પૂછનેવાલા મેં કોન ? શખરી બીલની કે બેર ખાયે, ગલિમ કા શુક પદાતે તાર લિયા, એસે પાવન પ્રભુકે પૂવપદામમેં જાનેવાલોં કા રોકને વાલા મેં કોન ? '

બોલી રહી શાસ્ત્રીજીએ કોઝ બારીમાં પ્રવેશ કર્યો, હત્ય તો એક પગ અંદર અને બીજો બહાર છે ત્યાં તેમણે અચાજ સાંભળ્યો તે વડે અંદરનો પગ પાછો લઈ લીધો.

સીના પગ જમીન ઉપર જડાઈ ગયા. અવનત મુખે, પેલા પૂજુ સ્વરે તે બોલી ઉઠી:

' મેંબી એક મલિકા હું મદારાજ, '

શાસ્ત્રીજી પગમાન ચંબી ગયા. ઘડી પહેલાં પૂર્વ જીવનનો જે વાતો તેમને બાજતો હતો તે પાછી યાદ આવી ગઈ—સાથે જ સીની નિખાલસતાએ તેમને આકર્ષ્યા. અને તેમણે સમાજે રચેલાં વર્તણૂં તોડી નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. ભગવાને મધ્ય ગણિકા ઉદ્ધાર તો કર્યો છે.

' કોઇ દજ નહીં બેટી, ચત્રી આઓ..... '

અને પોતાની બૂંટેને જ પ્રાર્થનામાં શેષા કરતા બાવિક બકતે ઉમેયું :

' દમ મબી પાપી હૈ. '

અને એ નીરવ રાત્રિની અંધારણી દુઃખમાં, એક ગણિકાને મંદિરપ્રવેશ કરાતી તેને ઉદ્ધારતી પગદંડીએ દોરો જઈ દરમ વિલીન થયું.

શ્રીએતો પરિત્યાગ આપણા સમાજમાં વિશેષ રૂપે ફેલાયેલો છે. પુરૂષ સમાજ સ્વેચ્છાનુસાર તેનો અર્જુનકાર અને અસ્થિકાર કરીને સિદ્ધ કર્યું છે, કે, પોતાના સુખ માટેનું તે માત્ર એક તુચ્છ માધન છે. અને તેનું સ્થાન પણ તેટલું જ છે. જરૂર સિવાયની અમુક્ય કે સાધારણ વસ્તુ જેમ તે ફેંકી દઇ શકે છે, તે રીતે સ્ત્રીના બંધનમાંથી છૂટા થતાં જ તે કુકેત થઇ જાય છે. અને તેવા અનીચ્છનીય વ્યવહારમાં તેને સ્ત્રીની છૂટા અનિચ્છા જાણવાની આવશ્યકતા જણાતી જ નથી. સમાજે પણ પુરૂષની સ્વચ્છન્દતામાં કંઈ અયોગ્ય પરિણામ વિચાર્યું નથી.

આથી કેટલાક ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ પરિત્યાગો પર પ્રશ્નસાના આપ ચકાવવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રીએ ગમે તેટલો ત્યાગ કર્યો હોય, ગમે તેટલું બલિદાન આપ્યું હોય છતાં પણ તે ત્યાગ કે બલિદાનથી પુરૂષ પોતાની પ્રજાસિંહાથી વિચ્છિન્ન કે વિરિન્ન થયો જ નથી.

તેના સ્વાર્થ માનસને જો સ્ત્રી તરફથી જરૂરી પણ અડચણ ખમવી પડી કે દુરત તે, તેના ચરિત્ર અને સતિત્વ પર હઠાર હઠાર કંઈક લગાડવા તૈયાર થઇ જવાનો.

શુદ્ધ ભગવાન યશોધરાનો પરિત્યાગ કરી ગયા, સત્યપાટ અને સુખ વૈભવ સાથે વંશજોની માફક જ તેમણે પોતાની અર્ધજનના પણ ત્યાગ કર્યો. જગત આજે એમને બે વખાણે અને અલગ અલગ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ તે બ્રાહ્મણી હશે છતાં પણ યશોધરાની દૃષ્ટિએ એક પતિ તરિકે; આ ત્યાગની દુહા કરવામાં આવે તો તે આ પરિત્યાગ દારણ છે. આ ત્યાગ ગમે તેટલો મદાન હોય છતાં પણ તેની સમસ્ત મદાનતા-પણ સ્ત્રીની

ચિત્તીને ઉન્નત ન કરી શકી. યશોધરા-ત્યાગની બીજી ગૌરવહીન બની, અને તેવા પુરૂષથી કે જેની દૃષ્ટિ પ્રાણીમાત્રને માટે સમાન હતી.

પતિપ્રાણી સીતાનો ત્યાગ તો આનાથી પણ કરણ ગણી શકાયો. આ કૂર ત્યાગનું નૈતિક મહત્ત્વ કાણુ સ્વમજી શક્યું તે કહેવું કઠીણ છે, પરંતુ તેને સાધનરૂપ બનાવીને સમગ્ર પ્રચલિત માનાસ્યોની ધમ્મી નથી રહી.

રામે પોતાના સુખદુઃખની સંગીનિ-ભાવી સંતાનના સુખ સ્વરનાં જોવામાં મગ્ન બનેલ પતિ સમક્ષ પરિત્યાગનું કાષ્ઠ પણ કારણ બતાવ્યા સિવાય, તેને બાગકની માફક તરછોડી શકી. સીતાદેવી જેવી સદગામિની, કાષ્ઠ પણ પ્રકારે પોતાના પ્રજાપાલક પતિની કર્તવ્ય-પરાયણતા સ્કામે હઠ કરત, તેનું અનુમાન કરવું પણ બ્યથા છે. સંભવ છે કે તે સાચિ બધી વાત જાણી-સ્વમજીને જ, નારી જીવનની અત્યંત કઠીણ પરિસ્થિતિમાં પણ સ્વામીની વિદાય સેત: જો પુરૂષે આ રીતે સ્ત્રીએને પણ પરિત્યાગ કરવાની છૂટ આપી હોત, તો પરિણામ કંઈ બેનાયું જ આવ્યું હોત.

આ બાબતમાં ચકુતલા અને દુષ્યંતનો દાખલો પણ એટલો જ અનિચ્છનિય છે. જંગલમાં તેના પર મોઢી પડીને, પછી સ્મૃતિપટમાંથી તેને વિસ્મૃત કરી દીધી. જો ચકુતલાના પ્રેમનું તેના સર્વસ્વાર્થ-નું મદત્ત દુષ્યંતના હૃદયમાં ચિરંતર રહ્યું હોત તો ચકુતલાને તેની જ શણીને ભરી સજામાં અપરિચિતાની માફક ન ઉઠું રહેવું પડ્યું હોત; અને તેમ થયું હોત તો તે એક દારણતમ અવમાનમાંથી બચી ગઇ હોત; પરંતુ તેને તો સમાજને પોતાના પુત્રના પિતાનો પરિચય આપનારો હતો. અપમાન

પામેલી, લાંબીતા શુક્રંતલાએ રાજસભામાં ન જોળખવાનો અભિનય કરતા રાજ સમક્ષ પતિત્વની યાચના કરતાં સ્ત્રીનું જે કંચુતમ ચિત્ર અંકીત કયું છે તેની વ્યાખ્યા યથા શકે તેમ નથી, ગમે તેટલી વાર દુર્વાસાના શાપની કથા સંભળાવવામાં આવે, ગમે તેટલી વાર મુઘને જોષ નાખ્યાની દુર્ધંટના પર એક પ્રદર્શિત કરવામાં આવે, છતાં પણ શુક્રંત-લાના ત્યાગ પાછળ “અણુજાણતા” હતી, તે વાત નહીં જ માની શકાય, તો સ્ત્રીને પણ આવો ત્યાગ કરવાનો અધિકાર હોત તો દુર્વાસાએ પતિ અને ભાવિ પુત્રના પિતાનું નામ જ બૂલી જવાનો શાપ આપ્યો હોત.

આપરે આ પરિત્યાગના પરિણામ પર નજર નાંખીએ છીએ ત્યારે સ્ત્રીની રિયતિ વધુ પ્રમાણમાં દયાજનક લાગે છે. ત્યાગી તથાગત ભણે યશોધરાના પતિના રૂપમાં નહીં આવ્યા હોય અને રાદુછને લાઇ જવા માટે તેના પિતા તરિકે તો જરૂર આપ્યા હતા, તેમ ન યકું હોત તો યશોધરા-પરિવેશના-પતિ આટલી બધી ઉદારતાથી પુત્રનું જ્ઞાન આપત જ નહિ, જે પુત્રના સહવાસે જીવનનો ભાર વહન કરવાનો તે પ્રયત્ન કરતી હતી, તેને સમ-પૂર્ણ કરીને તેણે સૌભાગ્યશૂન્ય પતિ અને અંકશૂન્ય માતા બની રહેવાનો અભિશાપ સ્વિકાર કરી લીધો.

સીતાના માતૃત્વનું પણ આજ પરિણામ આવ્યું, તેના લોકનિવાસે ભણે તેને પતિ-મૃદમાં રહેવામાં જાણ નાંખી પરંતુ તે અષ-વાદ તેના સંતાનેને સ્પર્શ ન કરી શક્યો તે તેનું સૌભાગ્ય ગણે કે દુર્ભાગ્ય; પણ, દ્વિવિત રથાનમાં પડેલાં રત્નો અમાન પોતાના પુત્રોને રામે સ્વિકાર કરી લીધાં છતાં ય માતાનું અંચળ તો મલીનનું મલીન જ રહ્યું. સંભરિત છે કે તેનું સ્વવિશ્વત હૃદય આ

આઘાતને સહન કરવાને અસમર્થ બનવાથી વિદીર્ષ્ય બની ગયું. અકસ્માતે દુષ્યન્તે પણ પાછળ વારસ ન રહેવાને કારણે જ નિરૂપાયે પતિ-પાસે પુત્રની યાચના કરી, જેને ભરો સભામાં તે પરસી કહીને લાંછિત કરી ચૂક્યો હતો.

સ્ત્રી-જીવનનો આ વિગ્રહ છેવટે તો હાર સમાન જ છે. જીવનની કડીન યાત્રાતા અંતમાં પણ રોષ અવલંબન પણ તેને એવી વ્યક્તિના હાથમાં સોંપી દેવું પડે છે કે જેણે સાથે રહે-વાનું વચન આપીને અંધાર ઘેરા પથે તેને એકલી અટૂલી છોડી દીધી છે.

આ પુરાણ કથાઓને ભણે હૃદિપત માન-વામાં આવે, પરંતુ તેમાં તકને રથાન જ નથી કે, આ સ્ત્રીત્વનું અપમાનજનક પ્રતિ-બીજ છે. આવી કથાઓનું અસ્તિત્વ જ ન હોત તો કોઇને કોઇ પ્રકારે-રૂપે નારી જીવ-નનો પરિચય ન આપતી હોત. ભારતીય નારી જીવનનાં અન્ય ક્ષેત્રોમાં જેટલી દયાને પાત્ર છે તેથી અધિક પ્રકારે દામ્પત્ય જીવ-નમાં છે. સમસ્ત ધાર્મિકતાને આધારે તેમજ દેવો તથા મનુષ્યોની સાક્ષીમાં સ્વિકારાયેલાં બંધન એટલાં સૂક્ષ્મ છે કે સ્ત્રી તેના એક ધાગને પણ પકડી નથી શકતી તે બંધન પુરૂષોના પ્રધારે બંધાય છે અને તૂટે છે. સ્ત્રીઓના દરેક સદ્ગુણ, સમસ્ત બલિધન અને આત્મનિવેદન માત્ર પુરૂષોને અનુકૂળ રાખવા માટે છે, જેથી તે કોઇ વિપરીત નિશ્ચય ન કરી શકે. કદાચ જો તેમ બને તો પુરૂષની પ્રજ્ઞા; સમાજનાં બંધારણ અને નૈતિકતાનું હિલંબન કરવા છતાં પણ નિન્-નીય ગણાતી નથી. પરંતુ સ્ત્રી તો, ચેતાન્ય વ્યક્તિત્વને કોઇ પુરૂષની પ્રજ્ઞાનાં પ્રતિબંધન-માં નથી મમાવી દેતી-તેનું વ્યક્તિત્વ તો એ બંધનોથી નિરાળું જ રહે છે તો બીજી કોઇ

તૂટેલી સારંગીની આત્મકથા

લેખિકા: ધી મનહર વસન્તકુમાર ઓફ

પ્રિય વાંચક ! કેટલાયે દિનો થયા મારી આત્મકથા લખવાનો વિચાર કરતી હતી. પણ લખું કે ન લખું એ ગઢન પ્રશ્ન મારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થતો હતો. સતત વિચાર-પરિશીલનને અંજો નિર્ણય કર્યો કે આત્મકથા લખવી. જો કે તે દુઃખની કદાચી છે અને વાંચકના હૃદયને દ્રવીભૂત કરશેજ. છતાં પણ કહીશ તો ખરીજ, વાંચક ! તું મારી આત્મકથા વાંચીને અચ્ચો તો સારશે ને ! પાપાણુ હૃદયનો તો નહિ બને ?

દુઃખ પછી સુખ અને સુખ પછી દુઃખ એ જીવનશેત્રંગના બે પાસા છે. મારી આજની સ્થિતિ કશી ભે, અસ્પ સમય પર હું એક મુન્દર તન્ત્રવાદ્ય હતી અને બધાને મંત્ર-મુગ્ધ કરતી. પણ હુંક સમયમાજ દૂર નિષિ-એ મારા જીવનનો અંત આવ્યો. હે દૂર નિષિ ! તારી ગતિ અનેરી છે. મારા મર્ગના પર ઓસરો ગયા છે. તારી દષ્ટિ સગસ એક ચિત્ર ખડું કર. આજે હું નિમિત્ત અંધારમાં કંઈ પણ સરોદ આખ્યા વગર પડી રહી છું. મારું પ્રશ્ન તૂટી ગયું છે, તારો તૂટી ગયા છે. સ્વરો ઉડી ગયા છે. મારા પ્રિય ગાયકે કેટલાયે વર્ષો થયા અને તેની સ્મૃતિધ્વમાં રાખી હતી. મારીજ સદાયથી તે કીર્તિના ચિખરે ચડ્યો હતો. પરંતુ આજે તો તેજ નિમ્ન ગાયકે, હું નિર યોગી જનતાં અને ગઃ અંધારમાં ફેંકી દીધી છે. હે પ્રિય ગાયક ! શું તને મારી જરા પણ દયા ન આવી. હે પાપાણુ હૃદયના માનવો તારી ગતિ પણ એવીજ છે. મધ્ય ન ખત. મારે તો—

પ્રશ્ન તૂટી ગયું સ્વરો ઉડી ગયા,
મારી બની જીવગી.

ખરે ! પ્રાણસમા મધુર સ્વરો ઉડી જતાં આજે હું જનસમાજને મન નકામીજ ધેષ.

દુકાનદારે પંચોતેર રૂપિયા લઈ અને ગાયકને સોંપી. શું મનુષ્ય દરેક વસ્તુના મૂલ્ય રૂપિયા, આના, અને પાછાથી જ આંધી ચડતા કરશે ! મનુષ્ય ! તું લક્ષ્મીના સોબી અને ધનનો જ પિપાસુ રહેશે ? સૌન્દર્યને સમજતાં તને શું નહિ જ આવડે ?

“ સૌન્દર્યો વેઠફી રેતાં, ના ના સુન્દરતા મળે;
સૌન્દર્ય પામતા પઢેલાં સૌન્દર્ય બનવું પડે.”

સદ્ભાગ્યે જો દિવસે હું ગાયકને ઘેર મળે તે જ દિવસે તે શહેરમાં તેનો જલસો હતો. મને લઈ ગાયકે જલસામાં આવ્યો. મારા તારેબો રજુમાર થતાં જ થોતાજનો મંત્રમુગ્ધ થયા, અને થોડી ક્ષણ માટે તો સંગીતની કમનીય પાંખ પર ખેંચી, આ સ્પૂલ જગતને ભૂલી જઈ, તેમણે દિવ્યોકમાં હુલન આદર્યો. મારા મધુર, મૃદુ અને મનો-રંજક સ્વરો તેમના કણ્ઠમાં લાંબો વખત સુધી યુગ્મયા કર્યા.

“ આનંદ દેણું મૃદુગાન વિરામ પામે,
તોએ ભરી ઘણામાં કવિત રચ્ય બામે. ”

અથવા મહાકવિ ' શેલી ' કરે છે તેમ

Music when sweet voices die,
Vibrates in the Memory.

અથવા વર્સ્વર્ધના ચન્દ્રોમાં કહું તો

“ The Music in my heart I bore,
Long after it was heard no more.”

મારો પ્રભાવ અનેરો હતો અને ગાય-

કને હું અત્યંત પ્રિય થઈ પડી, જાણે હું તેનું હૃદય, તેનું જીવન, તેની આત્મવિશ્લેષ નહોતું. મારા પગલાંથી આવક ઉત્તમ કાર્તિના શિખરે પહોંચ્યો.

એ ચાર કાષ્ટના કટકા રસ્તા ઉપર આમ તેમ પડેલા, મનુષ્યો નિહાળશે અને ધારશે કે તે જીનકપયોગી છે. પણ એજ કાષ્ટના કટકામાંથી મારું આખું અંગ અને શીર્ષરૂપી વૃક્ષ બન્યા છે. તાર અને ખોલીઓથી સુસજ્જ કરી એક સુંદર તન્ત્રવાદ્ય તરીકે મને જન્મ આપ્યો, જેમ અસ્તિ, ચમ, રતાયુ વગેરેમાંથી મનુષ્ય શરીર નિર્માણ થાય છે તેમ મારી રચના સંપૂર્ણ થતાં મને રંગ લગાડી, સર્વાંગ-સુંદર બનાવી એક દુકાનમાં કાચના કપાટમાં મુકવામાં આવી. બિચારા કારીગરને ક્યાં ખજાર હતી કે એ કપાટમાં મારી રિયતિ તો એક ફેરી જેવી થઈ હતી.

દુકાનમાં બધા માણસો આવતા અને જતા. પણ હું કોઈને હસ્તગત ન થઈ. મારી મહત્વાકાંક્ષા એજ હતી કે હું કોઈ ઉત્તમ આવકને હસ્તગત થાઉં, અને ઉપયોગી નીવડું. અને મારું જીવન સફળ કરું.

એક મંગલમય દિવસે ઘોડામાં ઉભાએ નિવિધરંગી સાથીવા મગનપટ પર પૂર્વા અને તેનો પ્રકાશ મારા કાચપર પડ્યો. જાણે મારા જીવનનો પ્રકાશ પણ સાથે જ પ્રગટયો. મારા જીવનની ઉંચા પણ આજેજ ખોલી, પ્રાતઃકાલે જ એક પ્રખ્યાત, સુંદર, સંગીત વિદ્યાર્થી મુવકનાં પુનિત પગલાં ઉમરાગણમાં પ્રવેશ્યાં. પ્રવેશતાં જ જાણે તે મારા તરફ દોડમુગ્ધકની શક્તિથી આકર્ષાયો. તેણે મને પોતાના હસ્તમાં લીધી. તેના હસ્તકમળનો સ્પર્શ થતાં જ મને લાગ્યું કે હું એક પુખ્ત છું અને તે મારો રસમાળો છે.

ચોકખા હીરા માટે

સોના ચાંદીની અવનવી વસ્તુઓ

માટે

નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી

શેખમેમણ સ્ટ્રીટ, : મુંબઈ : લેમીંગ્ટન રોડ

" કંઈ આત્માએ આત્મનને ઝોળખ્યો,
રસભરોત નિહાળી નમું હું નમું. "

કાવના પિંજરથી હું કંટાળી તો હતી જ.
આજે મને એ પિંજરમાંથી ઉડી જવાનો
પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. ગાયક પણ મને નિરખતા
મન્નમુગ્ધ થયો. તેની કામળ કરામુલિઓનો
સ્પર્શ થતાં જ મારામાંથી દિવ્ય સ્વરો ઉઠ્યા.
ગાયકની જીવન દોષિકા બની મહેજ તેનો
જીવનપન્થ જ્યોતિર્મય બનાવ્યો.

ધણા હેરીફ ગાયકોએ મને હસ્તયત
કરતા પ્રપાસો કર્યા પણ મારા ગાયકે મને
નહિ જ છોડી. મને છેડતાં ગાયકને ધનભંડાર
મળે તેમ હવું પણ સંગીતનો દિવ્યકલાનો
આદર્શલક્ષ્મી મારો ગાયક શું મારું મૂલ્ય
ધનથી આફે તેમ હવું ? કહી નહિ.

સમય સમયનું કામ કર્યું જાય છે. ગાય-
કની સાથે હું ધણીએ સંગીત પરિપક્વતા જતી
અને અનેકનાં ચિત્ત આકર્ષતી. ગાયકનું જીવન
તો મારામાં જ યોતપ્રોત યજ્ઞ મયું હવું. હું
અસ્વસ્થ થતાં તે પેલે જ ઉત્તમ ઉપચારોથી
મને પાછી સ્વસ્થ બનાવતો.

કાળનો અનાદિ, અનન્ત પ્રવાહ સતત વહે
જાય છે. તેને કેણુ રોધી રોકે છે ? કાળની
મર્પદાઓથી કેણુ મુક્ત થઈ શક્યું છે.

ઉમર ખાયામ સમ જ કહે છે કે :

" The Moving finger writes,
and having writ,
Moves on; and not an ocean
of tears will make
It wipe, even half a line
of what it has writ. "

સમયના વહન સાથે સ્મૃતિતા હરકને આવે
જ છે તેમ મને પણ આવી. કાળરૂપી પ્રયંક
જંઝવાતે મારી પેદાશને લાંગી નાંખી. મારું
દેહવસ્ત્ર ભૂવું થયું. કાયા જર્જરિત થઈ ગઈ.
સમયને લીધે મારું મૌવન દરાષ્ટ મયું, સૌન્દર્ય
નાથ પામ્યું અને આજે હું ઘેર અંધકારમાં
પડી છું.

જુના યાત્રાં મધુર સુખડા
ચિત્ત રોધે નવાને.

આ પંક્તિ અનુસાર મારા ગાયકે
પણ મારો ત્યાગ કર્યો. આજે હું આ
સ્થિતિમાં અનહદ દુઃખ સદન કરી રહી
છું. હોય !—“ સદન કરવું એવું છે એક
દસાણું. ”

કટાક્ષા લોખંડની જેમ ‘હું’ આજે
નિરપયોગી બની આયુષ્યનો અતીત જેમ
તેમ વિતાવું છું.

" This is truth the poet sings
That sorrow's crown of sorrow
is remembering happier things. "

આ જીવન એક પવિત્ર યાપણ છે. મહે
તેનો ખરાબર ઉપયોગ કર્યો છે. એજ મારો
આત્મસંતોષ, મારું જીવનધન છે. મહે ધણાને
આનંદ આપ્યો છે. મારા ગાયકને કીર્તિના
દિબ્બરે પોષાવ્યો છે અને મારું જીવન
સાર્થક કર્યું છે.

અરવું.

::: સ્ત્રીઓ અને પત્રકારત્વ :::

લેખક : શ્રી. કીર્તિલાલ કપાસી, બી. એ.

આજે દિવસમાં સ્ત્રીઓ સમાનતા મેળવવા હાલ ચલાવી રહી છે અને સુધારક વર્ગ તેમાં સાથ આપી રહ્યો છે.

હમણાં વડોદરામાં અખીલ દીંદ મહીલા મંડળની કાર્યવાહી સભા મળી હતી જે વખતે વડોદરા કોલેજમાં જાહેર ભાષણ આપતાં રાજકુમારી અમૃતકુન્વરે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કંઈ સુચનાઓ માંગી હતી. પત્રકાર તરીકે ત્યાં હાજર હતો અને મને એમ લાગ્યું કે કંઈ સુચના અપાય તો મારું.

સ્ત્રીઓ આજે પોતાના હકો સંપાદન કરવા ખુબ પ્રયત્નો કરે છે. આજના પ્રગતીના જમાનામાં દરેક પ્રશ્નનો જેમ બહોળો પ્રચાર થાય તેમ તેની સારી અસર થાય તે સૌ કોઈ જાણે છે. તેથી જ સ્ત્રીઓએ પત્રકારત્વમાં રસ લેવો જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ તે ધંધામાં હાથ લગાડી પોતાના પ્રશ્નોને પ્રચાર હાથે વધુ જોઈ આપવો જોઈએ.

આજે વર્તમાન પત્રોમાં મહીલા જગત માટે ખાસ જગ્યાઓ રાખવામાં આવે છે. "સુંબઝ સમાચાર," "સંદેશ," "ગુજરાત સમાચાર," વિગેરે ગુજરાતી વર્તમાન પત્રો સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોને મદત આપી રહ્યા છે. તો

પછી સ્ત્રી પત્રકારો દ્વારા જ અને તેટલો વધુ પ્રચાર થાય તો તેની અસર પણ ધણી સારી થાય.

પુરૂષો પત્રકારત્વની દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો ધણી સારી રીતે ચર્ચા રહ્યા છે પરંતુ સ્ત્રીઓ પોતાના દૃષ્ટિબિંદુથી તેજ પ્રશ્નો ચર્ચે તો ખરી વીમતો બદલ આવવા વિપરીત સ્ત્રીવર્ગનો કેસ સચોટ રીતે રજુ થઈ શકે.

સ્ત્રીઓના માસિકો અને સામાયિકોનું સંચાલન સ્ત્રી લેખિકાઓના હાથે જ થાય તે જરૂરનું છે તે ભોત ગુણસંદર્ભિત સંચાલન શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેન મહેતાના હાથે ચલાવું છે તે આનન્દજનક ખીના છે, કારણ સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો પોતાના દૃષ્ટિબિંદુથી ચર્ચવાળી સ્ત્રી-સમાજને શુદ્ધ પ્રશ્નોનું ખરું રહસ્ય માલમ પડશે.

મહાગુજરાતમાં ધણી વર્તમાન પત્રો છે જેમાં સ્ત્રી પત્રકારો મારે પુરતો અવકાશ છે. ઉલટ વર્તમાનપત્રના અધિષ્ઠાતાઓ તેને આવકારદાયક ગણશે એમ મારી ખાત્રી છે. આટલું છે કે મહા ગુજરાતમાંથી સ્ત્રી પત્રકારો મોટા પ્રમાણમાં બહાર પડી પોતાના અને આખા સમાજના હિતાર્થે દરેક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરશે.

સ્વદેશી ખાંડ અને શુદ્ધ ઘી વાપરવા માટે

વેપારી એસ.અરતું સરટીશીકેટ ધરાવનાર

ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા

જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ. નં. ૨.

આપણી સંસ્થાઓ :

(૧)

ભગિની સમાજ

સાતવર્ષમાં અનેક સંસ્થાઓ ભારતવર્ષની કચ્છાપેલી સ્ત્રીશક્તિના ઉત્કર્ષ માટે કામ કરી રહી છે. તેમાં મુખ્યત્વે ભગિની સમાજનો ફાળો ધણો મહત્વનો છે. તેની પ્રવૃત્તિઓ વિવિધ છે અને તેનું ક્ષેત્ર દિવસે દિવસે વિસ્તરતું જાય છે. મુખ્યત્વે ધનાઢ્ય અને સેવાધર્મી ખેડેનોના સહકારથી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેનાં ધણાં ક્ષેત્રો તેણે સ્પર્શ્યાં છે. ભગિની ગૃહ, ઉદ્યોગ મંદિર, ટી. એન. માળવી બાળમંદિર, પુસ્તકાલય, બાળ પુસ્તકાલય, વાંચનાલય, દિંદી શિક્ષણ વર્ગો, ગદ્યત્ત અક્ષરગાન વર્ગો, વ્યાખ્યાન માળાઓ, સેવામંદિર, રાત્રીશાળા, હાકતરી મદદ, રમત-ગમત, નેતર કામનો વર્ગ, સ્ત્રીઓની કલ્યાણ, સંમેલન, બેન્ડ, પરેલ સોશીયલ વેલફેર સેન્ટર અને ભગિની સમાજ પત્રિકા, ગરબા મંડળ

અને ભગિની સમાજ સંતતિ નિયમન દવા-ખાનું-એમ આ સંસ્થા સ્ત્રીઓની ત્રિવિધ-માનસિક, શારીરિક અને ઔદ્યોગિક-ઉન્નતિ માટે અનેક રીતે સર્વાંગ સુંદર પ્રયત્ન કરી રહી છે. મરીમ સ્ત્રીઓને મરીમી દૂર કરવા, તર્વગરને સત્કાર્યમાં વખત વ્યતીત કરવા, અબાણને નિરક્ષરતા દૂર કરવા અને બાણને વિદ્યાનો સદુપયોગ કરવા. આમ તમામ કક્ષાની સ્ત્રીઓને માટે આ સંસ્થામાં સ્થાન છે. આની સંસ્થા ગુજરાતને નિઃસંદેહ ગૌરવરૂપ છે અને ગુજરાત મામે ગામ અને શહેરે શહેર આ જાતની સંસ્થાઓ ખડી કરી સ્ત્રી વર્ગની ઉન્નતિના પ્રયત્નોને જળપ્રસ્થાપ આપે એમ હ્રમ્થીએ છીએ. સંસ્થાએ ખાલીસમા વર્ષમાં ધણી પ્રગતિ કરી સંતોષકારક કાર્ય કર્યું છે તે ખદલ તેના કારોબાર મંડળને અમારા અભિનંદન છે.

(૨)

દેવલાલી બાલમંદીર

ગુજરાતમાં આ યુગ બાળયુગ છે એમ કહીએ તો ચાલે. આજ પિતા મીઠાભાષના પગલે પગલે ગુજરાતમાં રથજે રથજે બાલ-મંદીરો સ્થપાયાં છે. દેવલાલી બાળગૃહ તેમાં અનેકાની બાત પાડે છે. તેના પ્રયત્ન વર્ષે જ તેણે બાળકો માટે જે સ્વતંત્રતાનું અને શિક્ષણનાં મૌલિકતાનું વાતાવરણ સર્જ્યું છે તે ટકી રહે અને બાળકોના વિકાસ માટે

તવીન અખતરાઓ યથા કરે એ જોવા અમે આદુર છીએ. જે અધ્યાસક્રમ યોજવામાં આવેલો છે તે જોતાં તે બાળકોના સાર્વાત્રિક વિકાસને સ્પર્શતો હોય તેમ જણાય છે અને તેને અનુસરીને ધડવામાં આવ્યો છે અને તે માટે શ્રી. દીવેચા અને તેમના સાથીદારોના શુભ પ્રયત્નોને અમે આવકારીએ છીએ અને સંસ્થા વધુ અને વધુ વિકાસ સાધે એમ અમે હ્રમ્થીએ છીએ.

શ્રી. લીબાલાલ કપાસી

જ્ઞાનગોચરી

લેખક : શ્રી રમણદિક્ષાભ દલાલ

હિંદુનું વસ્તીપત્રક

હિંદુનું વસ્તી પ્રમાણ બીજા દેશો સાથે

સરખાવતું ઠીક પડશે:

દેશનું નામ	૧૮૭૦ કરોડ	૩૧ મી ડીસે- મ્બર ૧૯૩૦ કરોડ	સેંકડે વધારો ટકા
હિંદ	૨૬.૫૧	૩૫.૨૮	૩૩
જર્મની	૪.૦૯	૬.૪૫	૫૭.૭
બ્રિટીશ	૨.૯૭	૪.૧	૫૧.૫
સ્પેઇન	૧.૬૩	૨.૩૧	૪૪.૭
ફ્રાંસ	૩.૬૮	૪.૦	૮.૭
બેલ્જિયમ	.૫	.૮૧	૬૧.૨
નેધરલેન્ડ્સ	૩૬	.૭૬	૧૦૮.૩
ડેનમાર્ક	.૧૮	.૩૬	૧૦૦.
ઇટાલી અને સ્વિટ્ઝર	૨૨૭	૩.૬૬	૭૫.૭
રશિયા	૧૦.૬૪	૧૬.૧	૫૧.૩
યુરોપ	૩૦.૭૩	૫૦.૫૩	૬૪.૩

આ ઉપરથી જણાશે કે માત્ર ફ્રાંસ સિવાય બીજા તમામ દેશો કરતાં હિંદમાં વસ્તીના વધારાનું પ્રમાણ બિંબાકું છે. હિંદની વસ્તીમાં ૩૩ ટકા વધારો થયો છે, જ્યારે ઇંગ્લેન્ડ અને બેલ્જિયમની વસ્તી લગભગ ૭૬ ટકા વધી છે. ઇસ્વીમન ૧૮૯૭ થી ૧૯૩૧ એટલે લગભગ ૩૪ વરસના ગાળામાં રશિયાની વસ્તી લગભગ ૫૧ ટકા વધી છે, ખરું જોતાં તો હિંદને યુરોપ સાથે સરખાવેલા જોઈએ. ઇસ્વીમન ૧૯૩૧ માં રશિયા સાથેના યુરોપની વસ્તી ૫૦.૬ કરોડ હતી, એટલે લગભગ છેલ્લાં ૬૦ વર્ષની અંદર યુરોપની વસ્તી ૬૪.૩ ટકા એટલે હિંદ કરતાં ઘણીજ વધી છે.

એટલે સમગ્ર પૃથ્વી છૂટછાટ ને જનમ-પ્રમાણ ધણુંજ વધારે હોવા છતાં હિંદની વસ્તીનો વધારો યુરોપની વસ્તી કરતાં ઓછો છે. ફ્રાંસ તો અપવાદ લેખાય,

હિંદુનું મરણ પ્રમાણ પણ ખૂબજ વધારે

છે. તે નીચેના ટાકા ઉપરથી સમજાશે. એક હજાર જીવતા જન્મે તેમાંથી દર વર્ષે કેટલાં બચે છે તે તેમાં દર્શાવ્યું છે.

પુરુષો

	સાલ	૫ વર્ષે	૨૫ વર્ષે	૪૫ વર્ષે	૬૫ વર્ષે	૮૫ વર્ષે
એસ્ટ્રો.	૧૯૦૧-૧૦	૮૭૬	૮૨૮	૭૨૫	૪૮૭	૬
ડેનમાર્ક	૧૯૦૬-૧૦	૮૫૨	૮૦૫	૭૧૬	૫૧૯	૭
ઇંગ્લેન્ડ	૧૯૦૧-૧૦	૭૬૪	૭૪૬	૬૪૨	૩૬૩	૭૪
ફ્રાંસ	૧૮૬૮-૭૩	૭૭૩	૭૦૨	૫૮૦	૩૬૦	૩૩
જર્મની	૧૯૦૧-૧૦	૭૪૨	૬૮૬	૫૬૪	૩૬૦	૩૦
હોલેન્ડ	૧૯૦૦-૦૯	૮૦૨	૭૪૭	૬૬૫	૪૬૩	૩૦
ઇટાલી	૧૯૦૧-૧૦	૭૨૮	૬૬૩	૫૭૦	૩૮૨	૩૨
બપાન	૧૮૬૮-૭૩	૭૬૬	૬૮૩	૫૮૭	૩૩૪	૨૬
નોર્વે	૧૯૦૧-૧૦	૮૮૪	૭૬૧	૬૭૬	૪૬૮	૧૦૬
સ્વીડન	૧૯૦૧-૧૦	૮૬૫	૭૬૦	૬૬૦	૫૦૦	૮૭
સ્વીટ્ઝર.	૧૯૦૧-૧૦	૮૨૫	૭૩૭	૬૫૪	૩૮૪	૩૧
યુ.એસ.એ.	૧૯૦૧-૧૦	૮૨૨	૭૫૫	૬૩૩	૪૦૦	૫૨
હિંદ	૧૯૦૧-૧૦	૫૩૩	૪૦૦	૨૨૮	૮૦	૨

સ્ત્રીઓ

એસ્ટ્રોલિયા	૮૯૩	૮૪૬	૭૫૧	૫૬૩	૧૦૫
ડેનમાર્ક	૮૭૬	૮૨૫	૭૩૮	૫૬૫	૧૦૪
ઇંગ્લેન્ડ	૮૨૨	૭૭૪	૬૮૪	૪૬૭	૭૧
ફ્રાંસ	૮૦૫	૭૨૭	૬૧૭	૪૨૭	૫૦
જર્મની	૭૭૩	૭૧૮	૬૨૭	૪૩૫	૪૮
હોલેન્ડ	૮૨૭	૭૩૩	૬૮૬	૫૦૫	૭૮
ઇટાલી	૭૩૬	૬૬૫	૫૬૭	૪૦૩	૩૫
બપાન	૭૮૩	૬૮૨	૫૫૧	૩૬૭	૪૬
નોર્વે	૮૬૬	૮૧૮	૭૦૬	૫૪૬	૧૩૭
સ્વીડન	૮૮૩	૮૦૮	૭૦૬	૫૪૭	૧૧૬
સ્વીટ્ઝરલેન્ડ	૮૫૧	૭૮૫	૬૭૮	૪૫૬	૪૪
યુ.એસ.એ.	૮૪૭	૭૮૪	૬૭૨	૪૫૭	૨
હિંદ	૫૬૬	૪૦૬	૨૩૩	૮૭	૩

દગર પુરુષો જીવતા જન્મ્યા તેમાંથી પાંચ વર્ષની ઉંમરે આરંભિયામાં ૮૭૬, છઠ્ઠેકમાં ૭૮૪, દસિમાં ૭૭૭, નાપાનમાં ૭૬૯, અને દિંદમાં ૫૫૩ જીવતા રહ્યા; એટલે પાંચ વર્ષની વય મતાયતામાં તો દિંદમાં અર્ધી સંખ્યા મરી પડવાની હતી. દગર ઓઝો-માંથી પાંચ વર્ષની વયે ૫૬૬ જીવતા રહેવા પામી છે. ઉપરના કોણ મુજબ વધારે વળા ખાનામાં દિંદનું પ્રમાણ આઠમાં ઓછું છે, છઠ્ઠેકમાં ૬૫ વર્ષે ૬૬૪ પુરુષો હોય ત્યારે ૧૨ દગરે દસ ને જન્મની દરેકમાં ૩૬૦, નાપાનમાં ૩૩૪ અને દિંદમાં માત્ર ૮૦ છે. એટલે દરેક વયમાં દિંદનું પ્રમાણ બીજા દેશો કરતાં ઘણું જ ઓછું છે.

કેટલી આબોહવા ઉપર આતો ઘણો આધાર છે. જતાં દિંદમાં તો આબોહવા કરતાં મ સામાજિક ને આર્થિક પરિસ્થિતિ પર મરજી પ્રમાણ વધારે આધાર રાખે છે.

હરણ દેશમાં દિંદની વસ્તીમાં ૩૪૦ લાખનો વધારો થયો છે, સેન્સસ કમિશનર આથી સંતોષ લખવવાને બદલે ભયમચ્ચ કરે છે. અત્યારની પરિસ્થિતિમાં દિંદને વસ્તી વધારી પાકશે તેમ નથી. સેન્સસ કમિશનરની આ વાત સાચી છે કારણ કે આપણા જીવનનું ધોરણ ૧૮૧૦ થી ૧૯૨૧ નહોતું તો વસ્તી વધે તો હજી પણ નીચું જાય તેમ છે પરિણામે આમાન્ય જનતાનું રાજ ધરે ને રાગચાળાની સામે યજ્ઞની તેમની યજ્ઞિત હીણ થાય. હક સેક્ટરી તપસ મુજબ ગામડાના લોકોનો મોટો ભાગ ચોખ્ખતલ પામી જ ચકતો નથી.

દેશનું નામ સાધારણ ચોખ્ખ પાળ્ય રીતે ચોખ્ખ મેળવનારના દેશ, મેળવનારના દેશ.

પંચાય	૩૮	૨૦
સંયુક્ત પ્રતો	૩૬	૨૧
મધ્ય પ્રતો	૫૦	૧૮
વિદ્યાર ઓરિયા	૪૦	૧૮
જંગાળ	૪૩	૩૧
મદ્રાસ	૩૩	૧૮

આ બંને પ્રકારના લોકો રાગચાળાની સામે દકી શકે એવું શરીર ધરાવે છે. ખરાબ રીતે ચોખ્ખતા મનુષ્યોને આર્થિક રીતે આપણે જીવતાં મરેલાં જ ગણી શકીએ. અત્યારે મરેલાંમાં તેમની મજૂરી નહિ થતી હોય તો રાગચાળાના પહેલા સપાટે જ તેઓ ઉડી જવાના.

ઈસવીસન ૧૯૧૮-૧૯ના ઈન્ડિયન એન્જીનિયર વસ્તીના સાત દેશો એટલે લગભગ બે કરોડ વીસ લાખ જીવોનો ભોખ લીધો, આપણી વસ્તી ધટાડવા ફરી ઈન્ડિયન એન્જીનિયર આવે કે બીજા પ્રકારના તાવ પ્લેગ કોલેરા જેવા ઉપદ્રવો કાઠી નીકળે, ગમે તેમ પણ એક વાત નક્કી છે કે આવતાં ચોરસ વર્ષોના ગાળામાં જ ખરાબ ચોખ્ખ તક મેળવતી વસ્તીમાંથી મરણો, મહિલાઓ ને બાળકો મળી લગભગ દરેક લાખ જીવો અકાળે ખરી પડવાના જ. કુદરત એજ રીતે પુશ્તોનો ભાર ઓછો કરે છે.

દિંદમાં જીવનનું ધોરણ નીચું છે કારણ કે આપણો આવકનો એક જ ભાગ ખેતી છે. આપણો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. ૧૯૨૧ ખેતીની નેટલાં ૧૯૦૧ માં ચોખ્ખતા તેથી ઘણા વધારે ૧૯૨૧ માં ચોખ્ખતા ને અત્યારે તો વસ્તી ઘણી બે વધી ગઈ છે. ઈસવીસન ૧૯૦૧ માં ૬૫-૨ દેશ ખેતીપર ને ૧૫-૫ દેશ ઉદ્યોગો પર નિર્વાહ ચલાવતા; ૧૯૨૧ માં ૭૦-૮ દેશ ખેતી પર ને ૧૦-૭ દેશ ઉદ્યોગો પર નક્કતા યદ ગયા. ને અત્યારે તો એકાં પણ વધારે ગંભીર પરિસ્થિતિ છે.

બીજા દેશો કરતાં દિંદમાં આયુષ્ય પણ કુંકું થાય છે. જન્મ વખતે હોકરાનું આયુષ્ય ૧૯૦૧ માં દિંદમાં ૨૨-૫૯ વર્ષ, મજાણું અત્યારે નાપાનમાં ૪૩-૬૭ છઠ્ઠેકમાં ૪૮-૫૩ અને નેવેમાં ૫૪-૮૪ વર્ષ મજાણું. આજ ગંભીર વંશવતનું મુખ્ય કારણ આપણું ભારે

બાળ મરણપ્રમાણ છે. હિંદમાં જેટલા બાળકો જન્મે છે તેમાંનાં જે બાળકો એક વર્ષનાં થતાં થતાં મરણ પામે છે. એકલા મુંબઈમાં ૧૯૩૦ માં ૨૬.૮૮% બાળકો મરણ પામેલાં. લાખનાં ૩૨.૬ ટકા મરણ પામેલાં. યુરોપ વગેરે દેશોમાં બાળ મરણપ્રમાણ માત્ર ૫ ટકા આવે છે એ હિસાબે તો આ પ્રમાણ લયકર જ લેખાય.

મરદોનું આયુષ્ય

વય	હિંદ	જાપાન	ઇંગ્લેંડ	નોર્વે
	૧૯૦૧-૧૦	૧૮૬૮-૭૩	૧૯૦૧-૧૦	૧૯૦૧-૧૦
૦	૨૨.૫૬	૪૩.૬૭	૪૮.૫૩	૫૪.૮૪
૧૦	૩૩.૫૧	૪૮.૨૮	૫૧.૮૧	૫૨.૬૨
૨૦	૨૭.૪૬	૪૦.૩૫	૪૩.૦૧	૪૫.૧૬
૩૦	૨૨.૪૬	૩૩.૪૪	૩૪.૭૬	૩૮.૮૬
૪૦	૧૮.૦૨	૨૬.૦૩	૨૬.૬૬	૩૧.૪૬
૫૦	૧૩.૦૭	૧૮.૬૭	૧૬.૭૬	૨૩.૮૬
૬૦	૧૦.૦૦	૧૨.૭૬	૧૩.૪૩	૧૬.૭૬
૭૦	૬.૧૭	૭.૮૬	૮.૨૬	૧૭.૫૭
૮૦	૩.૦૫	૪.૪૪	૪.૮૬	૫.૮૬
૯૦	૧.૨૩	૨.૨૨	૨.૫૬	૩.૫૧
૧૦૦	—	૦.૫૦	૧.૫૩	૧.૫૦

સ્ત્રીઓનું આયુષ્ય

વય	હિંદ	જાપાન	ઇંગ્લેંડ	નોર્વે
	૧૯૦૧-૧૦	૧૮૬૮-૭૩	૧૯૦૧-૧૦	૧૯૦૧-૧૦
૦	૨૩.૩૧	૪૪.૮૫	૫૨.૩૩	૫૭.૨૨
૧૦	૩૩.૭૪	૪૮.૩૪	૫૨.૫૩	૫૫.૦૬
૨૦	૨૭.૬૬	૪૧.૦૬	૪૫.૭૭	૪૭.૩૬
૩૦	૨૨.૬૬	૩૪.૮૪	૩૭.૩૬	૪૦.૨૪
૪૦	૧૮.૪૬	૨૮.૧૬	૨૬.૭૭	૩૨.૬૭
૫૦	૧૪.૨૮	૨૧.૧૧	૨૧.૮૧	૨૫.૩૧
૬૦	૧૦.૧૧	૧૪.૩૨	૧૫.૦૧	૧૭.૮૫
૭૦	૬.૨૨	૮.૭૭	૯.૨૫	૧૧.૨૩
૮૦	૩.૦૨	૪.૮૫	૫.૩૬	૧૧.૨૮
૯૦	૧.૧૦	૨.૩૬	૨.૬૪	૩.૩૧
૧૦૦	—	૦.૮૩	૧.૮૦	૧.૮૧

હિંદના ૧૯૩૧ ના અને ઇંગ્લેંડના

૧૯૨૧ના આયુષ્યના આંકડા નીચે મુજબ છે.

વય	હિંદ ૧૯૩૧	ઇંગ્લેંડ ૧૯૨૧
૦	૨૬.૬૧	૫૫.૦૨
૧૦	૩૬.૩૮	૫૪.૬૨
૨૦	૨૬.૫૭	૪૫.૭૮
૩૦	૨૩.૬	૩૭.૪૦૦
૪૦	૧૮.૬૦	૨૬.૩૬
૫૦	૧૪.૩૧	૨૧.૩૬
૬૦	૧૦.૨૫	૧૪.૩૬
૭૦	૬.૩૫	૮.૭૫
૮૦	૩.૧૩	૪.૬૩
૯૦	૧.૧૨	૨.૮૨

ઈવીસન ૧૯૩૧ માં હિંદમાં આયુષ્ય ૧૯૧૨ કરતાં વધારે હતું. મરીસન ૧૯૧૮-૧૯ માં નમળા મનુષ્યોનો કમ્પરિસન નીકળી ગયો એ વિગત આપણે ન જાણતા હોઈએ તો આ વિગતથી આપણે સંતોષ માની શકીએ. પરંતુ ૧૯૩૧-૪૧ ના દસકામાં એ પ્રગતિ આણી રહેનાર નથી. વળી રામચાળાથી આ દસકામાં વસી ઘટશે તો આયુષ્ય ૧૯૨૧-૩૧ કરતાં ઓછું જ જણાશે.

આગળ પડતા યુરોપના દેશોમાં વધારે કાયમનો અને ચાલુ છે. જર્મનીમાં ૧૮૭૧-૭૨ માં સરેરાશ આયુષ્ય ૩૫.૫૮ વર્ષ હતું, ૧૮૯૧-૧૯૦૦ માં ૪૦.૫૬ જણાયું તે ૧૯૧૦-૧૧ માં ૪૭.૪૧ ગણાયું. ઇંગ્લેંડની વસ્તીનો વધારો નીચે મુજબ છે.

ઉમર	મરદો		સ્ત્રીઓ	
	૧૮૭૧	૧૯૨૧	૧૮૭૧	૧૯૨૧
૦	૪૦.૪	૫૫.૫	૪૩.૫	૫૬.૫
૫	૪૬.૮	૫૮.૮	૫૧.૮	૬૧.૭
૨૫	૩૫.૪	૪૧.૬	૩૭.૫	૪૪.૫
૪૫	૨૨.૩	૨૫.૩	૨૪.૧	૨૭.૮
૬૫	૧૦.૫	૧૧.૪	૧૧.૨	૯.૧૨

આમ આયુષ્યમાં ચાલુ વધારો માલુમ પડે તે જનસંખ્યાકારીમાં થયેલા સુધારાની

નિધાની છે તે આખાની સુચવે છે. પરંતુ હિંદમાં એમ આખાની આકાશ તારવી શકાય તેમ નથી. અહીં તો રહેપની આવક, દાવાદુનીનો વધારો, એકસાધક મહેસુલની ભરતી ને દારૂધિનો સંખ્યામાં થયેલા વધારા ઉપરથી આપણે આખાની ગણતરી કરીએ છીએ.

સેન્સસ રિપોર્ટમાં એક ખ્યાલ એવો એવો ફોદો છે. ૧૯૦૧ પછી કેળવણીમાં થયેલી પ્રગતિ તે નોંધે છે. દસ વર્ષની ઉંમરની દરેક વ્યક્તિની એમાં ગણતરી કરવામાં આવેલી છે. ઇસ્વીસન ૧૯૦૧ માં દર દળને ૧૨૯ ભણેલા હતા. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં દર દળને ૧૭૪ ભણેલા હતા. ઇસ્વીસન ૧૯૦૧ માં દર દળને ૧૨૯ ભણેલા હતા. ૧૯૩૧ માં દર દળને ૩૧ ભણેલા છે.

આમ કેળવણીમાં આશ્ચર્યજનક વધારો થવા પામ્યો છે. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં ૧૭૪૪ દહા મરદોને જ લખતાં વચિતાં આવડે છે ત્યારે આંખોને ૩૦૧ દહા જ.

પરંતુ ખીળ દેશની અબજુ દયા તપાસતાં આપણે ક્યાં ઉભા છીએ તે વિચારવા નેહું છે. અબજુ દયામાં આપણે પહેલે નંબરે આવી શકીએ તેમ છીએ. એ માટે સરકાર જરૂર જોરવ ધરાવી શકે. ઇસ્વીસન ૧૯૩૧-૩૨ માં જગતની અબજુ દયા સુચવતો ફોદો નીચે મુજબ છે.

દેશનું નામ વર્ષ મરદો સ્ત્રીઓ અક્ષિતઓ આક્રિડા:-

ઇટાલી ૧૯૧૩ ૭૬.૬ ૬૫.૩ ૮૫.૭

અમેરિકા:-

ફ્રેન્સ ૧૯૨૧ ૫.૭ ૪.૪ ૫.૨

ગ્ર. બ્રેસ. એ. ૧૯૨૦ ૬.૦ ૫.૬ ૬.૦

મેક્સીકો — ૧૧.૭ ૧૦.૬ ૬૪.૬

યુરોપ:-

બેલ્જિયમ ૧૯૨૦ ૬.૬ ૮.૪ ૭.૫

બલ્ગેરિયા ૧૯૨૬ ૨૫.૩ ૫૩.૬ ૩૬.૭

ફોપ્પન ૧૯૨૦ ૩૫.૦ ૫૦.૨ ૪૩.૦

ઇસ્ટોનવા	૧૯૨૨	૭.૨	૧૪.૦	૧૦.૮
ફોન્સ	૧૯૨૬	૫.૧	૬.૭	૫.૬
ગ્રીસ	૧૯૨૮	૨૫.૪	૬૦.૫	૪૩.૩
હંગરી	૧૯૨૦	૧૦.૩	૧૫.૩	૧૩.૩
ઇટાલી	૧૯૨૧	૨૩.૩	૩૦.૦	૨૬.૮
લઠાવિયા	૧૯૩૦	૧૨.૨	૨૪.૩	૧૮.૮
બીલુનિયા	૧૯૩૦	૩૦.૭	૩૪.૪	૩૨.૭
પોલેન્ડ	૧૯૨૧	૨૬.૪	૩૫.૭	૩૨.૭
રોથુઆલ	૧૯૨૦	૫૬.૮	૭૨.૮	૬૫.૨

એશિયા:-

એસ્ટ્રેલિયા ૧૯૨૧ ૨.૧ ૧.૨ ૧.૭

ઇસ્વીસન ૧૯૨૧ માં ૩૩૦૬ દહા મરદો ને ૬૭૦૭ દહા સ્ત્રીઓ હિંદમાં અબજુદયા બોમવતાં એ દિસાએ અચાનતા ખાતે હિંદનો પહેલો નંબર આવે છે.

ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં દસ વર્ષની અંદરના સદા ૮૨.૬ દહા મરદો ને ૬૬ દહા સ્ત્રીઓ અબજુ રહેલાં છે. એટલે ૮૬.૬ દહા, બીજો ફોદ પશુ દેશ આને દપી જઈ શકે નહિ.

વધુ ખ્યાનમાં લીધા સિવાય આપણે આપણી દયાની ગણતરી કરીએ તો ઇસ્વીસન ૧૯૩૧ માં ૨૫૦૦૮ કરોડની વસ્તીમાંથી ૨૦૮૧ કરોડ વાંચી લખી શકે તેવાં હતાં. એમલે લગભગ ૬૨ દહા વસ્તી અબજુ હતા. ઇસ્વીસન ૧૦૨૧ માં દક્ષિણ આફ્રિકાની બાંકિ જાતિમાં પશુ ૮૮.૬ દહા અબજુ દયા બોમવતા. અત્યારે તો એ સંખ્યા એથી પણ ખટી હશે. એટલે હિંદનું અચાન તો એથી પણ અકુરું છે.

કલ્પ જગતી જાતો કરતાં આપણામાં કેળવણી સંખ્યા વધારે હશે, પરંતુ આપણે સંસ્કૃતિમય ગણાઈએ છીએ-કંઈ નહિ તો આપણી સરકાર તો સુધરેલી છે. એ દષ્ટિએ તો ઉપરના આકાશ જોતાં અબજુ દયાની જોડ જરૂરી મુરકેશ પડશે.

આપણે દરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી

ત્રિવે પચીસ વર્ષો થયા તાતાવાટ કરી રહ્યા હીએ. આપણે ફરજિયાત પ્રાથમિક ફેગવણી લાખસ કેમ નથી કરી એનાં કારણો તપાસીએ. હરકર ને પોલીસ જેનાં અગત્યનાં ખાતામાં પૈસા ખરચવાથી લાભ છે. સામાન્ય જનતાને પોતાના લાભ ખાતર જ ફેગવણીની જરૂર નથી. સ્ત્રીપુરો બણીબણીને પ્રાધિગ્રિયા તીવડે છે. સિટિશ અખણે કહે છે કે બ્રિટની સામાન્ય જનતા અચાન છે, એમને પરતંત્રતા સાલની જ નથી અચાન સ્વર્મીય સુખ આપતું હોય ત્યાં કદાપણ મૂખીય છે. વગી પરાજે લખતાં વચ્ચતાં શીખવતું એ નૈતિક દષ્ટિએ યોગ્ય છે ? ઇસ્તીસન ૧૯૩૧ માં બોમ્બેવિકાએ આઠ વર્ષની અંદરના બાળકો માટે ફેગવણી ફરજિયાત કરી. ઇસ્તીસન ૧૯૧૫ માં વસ્તીના ૫૦ ટકા બચ્ચાં, અત્યારે ૬૦ ટકા બાળકો એ નારિતક શાળામાં

જતા લખ્યાં છે. એથી લાભ શો ? ઇંગ્લાંડ વિરુદ્ધ બાળકોને શાળામાં ધોસવું બોડું છે. બાળકોને સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ઉઠેરવાં જોઈએ, ગોધી નાખવાં ન જોઈએ.

લોકોને ફેગવણી આપતા અત્યારે પૈસા નથી. શીડરલ સ્વરાજના બંધારણમાં તો પૈસાની બાધા જ રાખતી બોડી છે. ઇસ્તીસન ૧૯૨૨ ની શીડરલ લાખના-સ કમિટિએ ૧૯૩૩-૩૪ ને ૧૯૩૭-૩૮ નાં પ્રાંતિક સર-વૈષાં તારખ્યાં છે તેમાં ચાર કોડની બોટ બતાવી છે. શીડરલ સરકારને સાત કોડ ચિલિક રદોશો તેમાંથી પાંચ કોડ પ્રતિને વહેંચવાં બે કોડ વિવિધ ખર્ચો માટે અના-મત રાખતી પડશે; કાચ સુધારા લાખસ કરતાં એ રકમ વરાઇ જશે. પાંચ કોડ મગશે તો જ પ્રતિ નંગ સુધારા લાખસ કરી બન્ને પદમાં સરખાં કરી ટકશે એ પરિ-

—સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, રૂતુરોષ, વધેયત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. ડિ. શીશી એકએ રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિ.આ. ફાર્મસી—

માંધી રોડ, અમદાવાદ. બિ.આ. સુંબડ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ હીએ—

૧ દરેક ભાતની દેશી દવાઓ માટે સુવીપન મફત મંગાવો.

સ્થિતિમાં કેળવણી આરોગ્ય ને દુનરહિતોગ માટે પૈસા લાવના કયાંથી ?

આપણી પરિસ્થિતિ જ નિરાશાજનક છે. ૩૫ કરોડ માણસો-અરીખ ને અલણુ-ભવિષ્યમાં પણ એવા જ રહેવા સરળચેલાં; શ્વિટિય સંબંધ હોય ત્યાં સુધી તો નમકી જ.

એટલે શ્રીકૃષ્ણ સ્વરાજનો વિચાર ક્યાં કરવાનો ? લોકોને એની સાથે શી નિસંખત ? આપણી નિકાશ ધરે છે. રાજકારભારનું ખર્ચ વધે છે; ભવિષ્યમાં કારભાર વધવાનો જ છે.

પણી કમનસિખિ માટે સરકારને દોષ જરૂર નથી; કાયક ને કાયક સરકાર પછી એને કિસમત કહો કે ઐતિ-સત્ય કહો. અત્યારની પરિસ્થિતિ માટે જ જવાબાર છીએ, ખીજા કોઇનો કી શકીએ તેમ નથી.

શ્રીય સરકારને વર્તમાન સરકાર અવગણે વી જવાબદારીઓ ઉઘાડવી પડત. ઠી સરકારનું મુખ્ય કર્તવ્ય તો હિંદના જ આંતરિક કે બાહ્ય જોખમોમાં સંરક્ષણ કરવાનું છે. રાષ્ટ્રીય સરકારને રધારે કરવું પડે એ દેખીશું છે. રીતરિવાજો ભારે મરણપ્રમાણનું સમજવશે. રાષ્ટ્રીય સરકારે પ્રગ્નને એમને જીવન જીવતા શીખવવું પડે. પ્રજાને પ્રગ્નજીવન, તેની પ્રજ્ઞા ને ખર્માં નગર રાખતાં થવું પડે.

સરકારને આપણા કાર્મિક ને નૈતિક તોયી પડેલા રીવાજો સાથે કાંઈ જ નથી એવું કહીએ તો પણ ગરીબાઈનું પરિણામ રોગચાળા ને મોત છે એ તો પડશે જ. દિલ્લી વસ્તી વધારે મણુાય મેકન દિલ્લી; એની રાષ્ટ્રીય આવક

એવી છે કે સંખ્યા વધતાં જ ભયંકર દયા ભોગવવી પડે પરંતુ દેશનું દ્રવ્ય નભાવી શકે એટલી હિંદની વસ્તી વધી છે એમ તો કહેવાય એમ નથી જ. હિંદના લોકો ગરીબ છે પણ હિંદ શ્રીમંત છે. આપણી ખેતી ને દુનર હિલોગોનો આપણે વિકાસ સાધીએ; રાજકારભારમાં ફરકમર કરીએ; લશ્કર ને પોલીસને આપણી આવરનો મોટો હિસ્સો હોયલાં કરતાં અટકાવીએ ને સામાન્ય જનતાને જીવન જીવી જાણતાં શીખવીએ તો ૩૫ કરોડ માણસો સુખચેનથી હિંદમાં રહી શકે ને જીવનનું ધીરણ હલકું બનાવ્યા સિવાય વસ્તી વધારી શકે. વૈજ્ઞાનિક ખેતી હાથ ધરી હિંદનો શક્ત અનેક ધણે વધારી શકાય એમાં યંદા નથી. આપણા દુનર હિલોગો પણ હજી ઉગે છે. દુનર બાળકો જન્મે તેમાંથી પાંચ વર્ષની વય થતાં સુધીમાં બધાં મરી પરવારે એ ઓછા દુઃખની વાત નથી. અરિ-જાઇનું જ એ પરિણામ છે. સંપત્તિ ને આવક ઉપર વસ્તીનો આધાર છે. સંપત્તિ સર્જવો, આવક વધારો, એટલે રોગ ને મૃત્યુના ભોગ આપોઆપ ધરી જશે.

આનો અર્થ એવો નથી કે વસ્તી હેગો, વધાર્યા જવો. સંપત્તિને આવકના પ્રમાણમાં વસ્તી વધારવાની વાત છે છતાંય વધારે સંપત્તિ ને આવક હોય નો થોડી વસ્તી વધારે સુખચેનથી રહી શકે એ નિર્વિવાદ છે. એટલે વસ્તીની સંખ્યા અગત્યની નથી પણ એમની સ્થિતિ સમજવાની અગત્ય છે. થોડી સગવડ ને વ્યવસ્થિત વસ્તી આપણા જેવાં અલણુ અલણ અવ્યવસ્થિત ને કચરાધરી પ્રજાનાં રોખાં કરતાં દુનર દરજ્જે મારી છે.*

* Census of India By Brij Nurnain. The People : Monday 30 th, October 1933.

અખીલ હિંદ મહીલા પરિષદની અર્ધવાર્ષિક બેઠક

અખીલ હિંદ મહિલા પરિષદની સ્થાયી સમિતિની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક વડોદરાની સાખાના આમંત્રણથી અહીં તા. ૩૦-૩૧ જુલાઈ અને ૧ ઓગસ્ટ બરાવાની હોવાથી સ્થાયી સમિતિના સભ્યો તા. ૨૯ મી સવારથી વડોદરામાં આવ્યા હતાં, જેમનો અહીંની સાખાના સ્વાગત મંડળ વરુથી રેલેશને ધરતો સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આવેલાં મહિલા મહેમાનો

જલદારથી આવનારાં માનવંત બહેનોમાં પરિષદના પ્રમુખ શ્રી રાજકુમારી અમલકુંવર, ઉપપ્રમુખ શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે (આલીયર) શ્રી એસ. સી. મુકરજી (કલ.

તા.) શ્રી અમરનાથી નાયક (મદ્રાસ) માનદ મંત્રી શ્રીમતી દીના બહેન અસના (અમદાવાદ) તથા સરોજી પેશી મુંબઈથી શ્રી જયશ્રી બહેન રાવજી, શ્રીમતી જે. આર. ડાકટર, શ્રીમતી ડા. માણીનીબાઈ મુખ્યમંત્રી અને શ્રી હર્મલા બહેન મહેતા, અમદાવાદથી શ્રી ચારદાબહેન, શ્રી કે. લેલાબાઈ, ઇટોરથી શ્રી જ્યોતરના બહેન મહેતા. આલીયરનાં શ્રી હં. દુમતી રાજવડે, દીલ્લીથી મીસ નટરાજન, ફલ્ટાણાં શ્રી નનકીબાઈ ગોડબોડે, નાગપુરા શ્રી વીમલાબાઈ દેસાઈ, હમરાવતીનાં શ્રી વિમળાબાઈ દેસમુખ,

દક્ષિણાદ (દખણ) નાં શ્રી કોરનેલીઅસ. વધા શ્રી ક. લીલામણી નાયક (શ્રી ચરોણી નાયકનાં પુત્રી) પુનાનાં શ્રી વી. રોવડે, ધારવાડનાં શ્રી સામલાબાઈ - જેલ્યાંવકર, ચાલીપના શ્રી ડી. બી. હસન મુખ્ય હતાં. ફલ્ટાણના શ્રી રાણી સાહેબે નર્દી આવી રાકવા બદલ દીલ્લીથી દર્શાવતો તાર મોકલ્યો હતો,

ન્યાયમંદીરમાં સત્કાર

મહિલા પરિષદનાં જલદારથી આવેલાં માનવંત બહેનોનાં વડોદરાની પ્રજા વરુથી જલદાર સન્માન કરવા માટે તા. ૩૦ રાત્રીવારે સાંજે ૭ વાગે ન્યાયમંદીરના હોલમાં ના. દિવાન સાહેબ સર વી. ડી. કૃષ્ણમાચારીના પ્રમુખપણા નીચે મેળાવડો થયો હતો. જેમાં મુખ્ય ઉપસ્થિત સન્મારથી તથા પ્રણામો આપી પુરોષા-અમલદારો તેમજ ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી. સ્વયંસેવિકાઓએ ધુનીફામ અને બેજ સાથે સજ્જ થઈ સવળી વ્યવસ્થા ઉત્તમ રીતે રાખી હતી.

ડૉ. મીસ બાનાતુ'

ભાષણ

ન્યાયોએ સ્વાગતગીત મધુર કંઠે ગાયા બાદ ડૉ. મીસ બાનાએ ગુજરાતીમાં ભાષણ આપતાં જણાવ્યું કે દરેક મનુષ્યને જીવનમાં ધન્ય પળ આવે છે, તેવી મારા જીવનમાં આજે પહેલી ધન્ય પળ છે, કે આવા મોટા મેળાવડામાં જલદારથી અત્રે આવેલા હિંદનાં બહુનીં મુશિક્ષિત મહિલા મહેમાનોને આવકાર આપવાની આનંદાચક તક સાપડી છે, વધારે આનંદ એ થાય છે કે આ સ્થળ શ્રીમંત મદારાજ સાહેબની રાજ્યધાની છે. તેઓશ્રીએ હાલી સીઓની ઉન્નતિ માટે સીઓને કેળ-

કોરેજમાં રોટલ હોલ પાસે શ્રી સ્વામીનાથન, શ્રી રાજકુમારી અમલકુંવર તથા શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે.

વણી આપવા, તેમની સામાજિક સ્થિતિ સુધારવા કાષ્ટઓ કરી બાળ લગ્નો પ્રતિબંધ, સીઓને વારસાના હક, લગ્ન વિચ્છેદનો કાયદો કરી ઘણી હિંતકારો યોજના કરેલી છે. શ્રી. સો. મદારાજ સાહેબે પણ હાલી સીઓની ઉન્નતિ માટે વધેથી પ્રયત્ન કરતી મહીલા પરિષદના બેઠક વખત પ્રમુખ થઈને મોતસાઈન આપ્યું છે અને વધેથી એ

પ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. આને વડોદરામાં દોઢી મહિલા પરિવહની સમિતિ મળી છે એ નહીં શ્રી. રાજદંપતીને પણ આનંદ થયો. બરેલિ વર્ષથી શ્રી. માધવપાલ સરકારને બંડો ગુજરાતમાં ફરકે છે, પણ શ્રી૦ મદારાજ સાહેબે છેલ્લાં થોડાં વરસમાં મદાન સુધારા કર્યા છે તેથી વડોદરાની સ્થિતિ બેઠકી પલટાઈ ગઈ છે કે વીસ વર્ષ કપર નેણે નેણું હોય તે આજના વડોદરાને યોગળી ન શકે. સ્વચ્છતા-સુંદરતા-ભવ્ય મકાનો-ભાગ્યળીયા વગેરે બધું વડોદરામાં એવા મળે તેવું છે. એ બેઠક આમાં મહેમાન બહેનોને પણ આનંદ થયો.

શ્રીઓના ઉત્કર્ષ માટે નેણું તો બધે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, રાજકીય બાબતોમાં પુરોષા નેટલા હકો માગવાનો નહીં પણ તેમાં ફાળો આપે તેવો મંડળનો ઉદ્દેશ છે.

પુરોષા સાથે હરિદ્રાઈ કરવાનો ઉદ્દેશ નથી. નતી બેઠ છે અને રહેશે. પણ વ્યવસ્થાનો પુરોષને ખ્યાલ છે અને શ્રીઓમાં ઉત્તરતા દર્શાવના ખ્યાલ આવી ગયો છે તે પ્રશ્નનો આ હાલચાલથી હકેલ થયો. હવે શ્રીઓ ભણી ગણીને સામાજિક હાલચાલમાં ભાગ લેતી ઘઠ છે એટલું જ નહીં પણ ધારાસભ્યો, લોકલ પ્રોડે-સુધારાઓ વગેરે સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ કરવા અને મત આપવામાં આગળ વધી છે. છતાં અત્યાર સુધી ને બધું છે તે પરીરામાં પહેલી પુણી બરાબર હોવાય, શ્રી સમાજનો ધણો મોટો વર્ગ હજી અજ્ઞાનતા-નિરક્ષરતા પરાધીનતામાં પડેલો છે. તેમને આગળ લાવવાની જરૂર છે. તેમ ન થાય ત્યાં સુધી પુણી સ્વરાજ્ય અસંકલ્પ છે.

મે. સુધાલકરનું બાપજી

ન્યાયમંત્રી મે. સુધાલકરે અંગ્રેજોમાં બાપજી આપતાં આજના માનવંત મીજબાતોને આવકાર આપતાં આનંદ દર્શાવી જણાવ્યું કે અખીલ હોંદ મહીલા પરિવહ હોંદની તેમજ જગતની શ્રી સમાજની સુધારણામાં બાગ લેઈ તેમની પ્રવૃત્તિ સમાજ સુધારા-કેળવણી-કામદારોનો પ્રશ્ન વગેરે ક્ષેત્રોમાં નેવામાં આવે છે. આપણા શ્રી, મદારાજ સાહેબે શ્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે કેળવણીની સવડ આપતા ઉપરાંત કાપડામાં પણ ઘણા સુધારા કરેલા છે. દિંદુ કાપડામાં શ્રીઓને યોગ્ય

પોષાકી સિવાય બીજા હકકો નથી. વડોદરામાં શ્રીમતે શ્રીઓને વારસાના હકકો આપ્યા છે. સ્વતંત્ર માલકી હકક માટે માલ માલકતમાં અમુક રૂકમ સુધીની ચતા રાખી છે, સંતાન વગરની વિધવાઓને તેના પતિનો હિસ્સો બીધીરામાં મળતો નથી તે અહીં મળે છે. કુમારી યુગ્મીઓને બીજા બાપની મીલકતમાંથી કંઈ હિસ્સો મળતો નથી તે અહીં સાધના બામનો ચોથો ભાગ મળે એમ કરાવ્યું છે. એવા એવા ઘણા શ્રીને હિતકારી કાયદા કરવાની પહેલ શ્રીમતે કરી છે, મહિલા પરિવહની બેઠક અહીં મળી છે તેથી આશા રાખીશું કે અહીંના સુધારાઓ તેમની કાર્ય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી અને અનુકરણીય થશે.

શ્રી શારદા બહેને વ્હાપેલો પરિચય

શ્રી શારદા બહેને ગુજરાતીમાં બોલતાં અને પદ્યરેલાં કેટલાંક નહીંતા આગેવાન બહેનોને પરિચય કરાવતાં જણાવ્યું કે પરિવહનાં પ્રમુખ શ્રી અમૃતકુંવર બહેન રાજકુમારી છતાં રાજવૈભવ અને પૈસો અને મુખ ડાહી શ્રીઓની ઉન્નતિના કાર્યમાં મંડપા રહ્યાં છે. પ્રમુખ વરીકે તેમની હ મહિનાની કારકીર્દી વસરવી નીવડી છે. તેઓના હૃદયમાં હમેશાં એવા ધનરા રહી છે કે સમાજના ઉપલાં થરામાંથી નીચલા ધરમાં ઉતરી સેવા કામ અને પ્રચાર કરે. ઘણા વખતથી તેઓ એ રીતે કામ કરી રહ્યાં છે. તેનો લાભ સમગ્ર દેસને મળશે.

ઉપપ્રમુખ શ્રી રાણી લક્ષ્મીબાઈ જ્વાહીયરનાં શ્રીમંત સન્નારી હોવા છતાં શ્રી સેવાનું કાર્ય છેલ્લાં ૩૦-૩૫ વર્ષથી કરી રહ્યાં છે. તેઓ લંડનની સારી સારી ક્ષેત્રોમાં ધરાવે છે અને એક ખાનગી દવાખાનું પણ કાંટવું હતું. આવતી પરિવહ ક્ષેત્રોનરમાં ફીલ્ડીમાં મળનાર હોય તેનાં પ્રમુખ યુગ્મીઓ છે. બીજા ઉપપ્રમુખો મદ્રાસના અમુરવામીતાધમ તથા કલકત્તાનાં શ્રી એસ. સી. મુકરજી પણ પોતા-પોતાના પ્રાંતોમાં શ્રી ઉન્નતિની દરેક હાલચાલમાં સારો ભાગ લેઈ ઉત્સાહથી સેવા બાળે છે. અમલવાદનાં મીસીસ દીના અસાના પણ નહીંતા શ્રી હિતનાં કાર્યકર્તા અને પરિવહના માનદ વ્યવસ્થાપક મંત્રી છે. તે ઉપરાંત પંબળ, સંયુક્ત પ્રાંત, મુબૈય, જ્વાહીયર, ધોરાર, પુના, ધારવાડ, બરુથ વગેરે રાજ્યોએથી નાજીતાં બહેનો અહીં એકત્ર

નારં

સ્વાતંત્ર્યને શ્રમણે
ચહેલી નૃતન બગતની
બહેનેને શી ખબર હોય

૬

તેમનીજ શૂલોમાંથી સરળપેલી
તેમનીજ બૂલોમાંથી ચોપાપેલી
તેમનીજ બૂલોમાંથી લલેખાપેલી
અસંખ્ય બહેનેને

સ્વાતંત્ર્યનું

નામ માત્ર પણ
લગ્નસ્વાનો બરાબ
અધિકાર નથી.

૭

શ્રી. રમણુદાસ વ. દેસાઈની

પૂર્ણિમા

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની દીક્ષાપત્રી
બહેનો સદામે 'પતિત' બહેનોનું
તોલમતળાનું રજુ કરે છે.

પ્રકાશ ચિત્ર

स्वास्तिक तेल मिल लि.

INSIST ON SWASTIK SHIKAKAI
AND ACCEPT NO SUBSTITUTE

Product of SWASTIK OIL MILLS LTD. WADALA, BOMBAY

હાલથી બહુઓએ સ્વસ્થિતમની આ બનાવટ વાપરીને ચોવાના વાળ હાળા અને રસાય લેવા ચૂલાયમ અને મુંદર બનાવ્યા છે, આ બનાવટ કદી નીપજ નીવડે નથી. ઉપચોગની રીત:-સ્વસ્થિત શીમામાઝ સણુથી તમારા વાળ ફૂંચો અને સ્વસ્થિતમનું શાકાહારા દેર ચોસાલ વાપરે અને તમારા નીર્જનવાળ રસા મુંદર ને કાળા ચોદા વખતમાંજ બંદે છે તે જુઓ

યમાં છે. તે સ્ત્રીઓને તમના પ્રમોના સાવિ ઉકેલ માટે પુરોશિ યવા નેહુ' છે.

સ્વાગત માટે આભાર

પણી મહેમાનો તારુધો યાલતાં જખુઅુ' કે અહીં અમારા હાલત સ્વાગત માટે શી હેડી કુખુમાયારોના પ્રમુખપણા નીચે સમાપ્તિએ ને હદાર સ્વરો કરી છે તેમાં કંઈ પણ હખુપ નથી તેથી આ બધાં તરફથી આભાર દર્શાવું છું.

શ્રી રાજકુમારી અશુતકુંવર

પણી શ્રી રાજકુમારીએ બાવભરી હાજખી યાંબના' બાવખુ હીંદીમાં આપતાં જખુઅુ' । તમારા સાવભીના હદાર આતિથ્ય અને હદાર માટે હું આપને બધાનો આભાર યાવું છું. જોહરા રાખી સ્ત્રીઓની રિયતિ સુધારવા ને પ્રવતિઓ કરી છે તે બાલની હની, અને અત્રે નજર નેહુ' છે તેથી મને ખલો ખાન'હ યાય છે અને મારા યાં'માં મને પ્રાસાદન મળ્યું છે.

જોહરા રીયાસતને પગલે યાથી તમે ને માગ' સીધો છે તે માગ' બીરીશ હાંદમાં વખુ કાપ' કરવાની અમે કાશીય કરી રહ્યાં છીએ. મને લાગે છે કે દેશીબાપા સિવાય સ્ત્રી સમાજના સમગ્ર વર્ગમાં ઉવરી સમાજ નેહુ નથી. સ્ત્રીઓને અજ્ઞાનતા અને બહે-

મોમાંથી ભ્રમત કરી ખરા સુધારા અને પ્રવતિતું માર્ગદર્શન કરવું નેહુએ. એ ભ્રમતિ યેલ કયાં વિના બ્યાખ્યાનોથી કંઈ વળે નહીં.

યોડી સુસિદ્ધિત બહેનો બાવખો કરવો કરે તેથી કંઈ ન વળે તેના અમલ કરી સમગ્ર ભ્રમતિ અને હસાદ યેલ કરવા નેહુએ. તે માટે પ્રાંતિક સમિતિઓ નીખી છે. જોહરાનાં સાખા પણ એજ હેદયથી કરી છે. તે શ્રીમંતના રાખુમાં વધારે સા' કામ કરી શકે એવી અમને હમેદ છે,

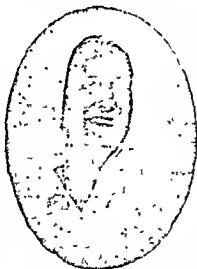
બધાનાં સહકારથી જરૂર

સ્ત્રીઓની રિયતિ આજકાલ દયાજનક અને પછાત યહ પડી છે. તેમાંથી ઉદાર કરવાનું કામ' મુશ્કેલ છે પણ તે સિદ્ધ કરવામાં બધાના પૂજ' સહકાર અને સહાનુભુતિની અમને જરૂર છે પણ મુખ્ય આધાર તો સ્ત્રીઓની યોવાની ભ્રમતિ અને હસાદ ઉપરજ રહેલો છે. નિઃસ્પૃહ હે કે ને દેશમાં સ્ત્રીઓ બહેડી દોય તે દેશની કે પ્રભનીજ હનતિ યહ શકે છે. પ્રાચીન આયાંવલ' અને વર્તમાન યુરોપ તેનાં દ્રશ્યો છે. આજકાલ યુરોપની પ્રવતિમાં સ્ત્રી રાક્તિનો જખોશ ફાળો ને સહકાર છે. હાંદમાં પજુ ભ્રમતિ યવા માડી છે. અમારા તરફ ધારાસભામાં પણ સ્ત્રીઓ સવ્ય તરીકે હાજલ યહ છે. શ્રીમતી પ', વિજયાલક્ષ્મી તો પ્રધાન

પણ યહ છે. આ તરફ પણ સ્ત્રીઓની પ્રવતિ સારી યાલે છે. અમારું મંહેજ સ્ત્રીઓની સુરિયતિ સુધારવાના હેદયથી કામ કરી રહ્યું છે. તેની સફળતા માટે દરેક બહેનને તેમાં નેહાવા-હસાદથી તેની પ્રવતિઓમાં ભાગ લેલ સહકાર કરવા વિનતિ છે.

શ્રી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે-

શ્રી, લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે એ મરાઠીમાં યાલતાં જોહરા ની મુશ્કાકાતની મળેલી તક માટે આનંદ દર્શાવી; અહીંના શ્રી. સી. મા. મહારાણી સાહેબે ૧૯૨૭ માં હિંદી મહિલા પરિષદના પ્રમુખસ્થા-

શ્રી. રાજકુમારી અશુતકુંવર
હિંદ મહિલા પરિષદનો હાલનો પ્રમુખ.

નેથી ને પ્રાસાદન આપેલું અને રકુર્તી, કર્તબ્ય નિષ્ઠા અને સંગઠનનો મંત્ર આપેલો તેથી ઉત્તેજલ યહ આ સંસ્થા અખીલ હિંદની સ્ત્રી સમાજની હનતિ માટેની પ્રવતિ ધધારી રહી છે. એ યરા શ્રી સી. મહારાણી સાહેબને છે.

અમારી પ્રવતિઓમાં પુરૂષ વર્ગે વિશાધ નહીં કરતાં ધારાસભામાં તેમજ બહાર સહકાર આપ્યો છે તેથી અમને આનંદ અને અસિમાન યાય છે. પરંતુ

કાયદાથી શ્રીઓને હક્ક અને સમાનતા આપવામાં હજી શ્રીઓએ વધુ સહકાર-સહાનુભૂતિ અને લાવકાત મેળવવી પડશે. તે પ્રવૃત્તિની જવાબદારી અમારા મંડળ ઉપર છે.

રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ દેશભરમાં ભવિષ્ય કરી છે. પ્રાંતિક સ્વરાજ્યનું તંત્ર હાથમાં લઈ રાષ્ટ્રીય પ્રધાન મંડળોએ કાયદાથી પણ પગલાં લેવા માંડ્યાં છે. પણ છેલ્લાં દસ વર્ષોમાં જે ભવિષ્ય થઈ છે, તેમાં અમારો મંડળનો પણ ફાળો છે. આ સંસ્થા ફક્ત શ્રીમંત શ્રીઓની છે એ આશ્ચર્ય જોડા છે. આમ વર્ગની બહેનોની ઉન્નતિ માટે પણ કામ કરે છે.

રાજકારણી મુદ્દાં સા માટે ૧૯૨૧ કે સમાજિક બાબતોને રાજકીય બાબતોથી તફાવત નિરાણી કરી શકાય તેમ નથી. પણ જો સીધી રીતે રાજકીય પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો આ સંસ્થામાંથી ઘણાં મુદ્દાં યદુ પડે. પ્રથમ ભાઈ સુધી નિરક્ષરતા ન રહે, ઉંઘી કેળવણીના પ્રચાર ન વધે, શ્રીઓને કાયદાથી સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના હક્કો ન મળે ત્યાં સુધી હેતુ પાર ન પડે. આપણી સંસ્કૃતિને અનુકુળ રહીને સુધારાની પ્રવૃત્તિ કરવાનો અમારો હેતુ છે.

ના. દિવાન સાહેબનું બાપણ

તે પછી ના. દિવાન સાહેબે મહેમાન બહેનોને સહાર આપતાં રમુજમાં બહુભુંગ કે બાજુ કું તો મહેમાનની સ્થિતિમાંજ રહેવા માંડતા હતા, પણ પ્રમુખની ભુરશી આપી એટલે જે રાજ બેલવાનું ફરજિયાત માથે પડ્યું. આંધ્ર બર્ધા હૂર હૂરથી શ્રી ઉન્નતિના કાર્ય માટે તરફી લઈ પધારેલાં છે. અમને more more ફક્ત પુરોષો તરીકે આ સભામાં આમંત્રી આજ્ઞા વિચારો સંભળવાની વક આપી છે. તથા શ્રી. સી. મા. મહાપાણી સાહેબનો પ્રમુખ તરીકે આ સંસ્થા સાથે સંબંધ છે તે સર્વ દ્રષ્ટિએ આપને રાજ્ય તથા પ્રભ તરફથી હાર્દિક આગકાર આપું છું અને મને પ્રમુખસ્થાનનું માન આપું છે તે બદલ આભાર માનું છું. શ્રી. મહારાજ સાહેબે શ્રીઓની ઉન્નતિ માટે જે વર્ષો થયેલાં જરૂરીયાત નેહ સુધારાના કાયદાઓ કર્યા છે તે કાર્યમાં તમે અખિલ હિંદની સ્ત્રીજનતાનાં હિતની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યાં છો, પુરોષો ગમે તેવા આગળ વધવા

છતાં શ્રીઓના સાથ અને સહકાર વિના પ્રગતિ કરી શકાય નહીં. જે વસ્તુસ્થિતિ જોઈ શ્રીમંતે ફરજિયાત કેળવણી હાથ લગાડી છે તેનું કેટલું સારું પરિણામ આવેલું છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. કેળવણી સમાજ કે પ્રભ શ્રી-પુરોષોના પુણું સહકાર વીના પ્રગતિ નજર કરી શકે, આ પરીપદ એ ઉદેશથી પ્રવૃત્તિ કરે છે તેમાં તેને સફળતા ઇચ્છું છું. આ મંડળની અર્ધ વાર્ષિક સભા અહીં મળી છે તેથી અમને ધણો આનંદ થયો છે. શ્રીમતી રાજકુમારી જેવાં ત્યાગવીર અને કર્મવીર નેતાની આગેવાની નીચે તમારી પ્રવૃત્તિઓને સફળતા ઇચ્છું છું. શ્રીઓનાં ઉન્નતિ થઈ, તેઓને સહકાર મળતાં અને ખાતરી છે કે હિંદની ખરી પ્રગતિ કરી શકારી અને ત્યારેજ હિંદને વર્તમાન પ્રગતિરૂપ દેશમાં સ્થાન મળી શકશે. સામાજિક સુધારાઓમાં પણ શ્રીઓ ભવિષ્ય થઈ તેઓને સહકાર મળી શકશે ત્યારેજ સુધારણા થઈ શકશે તમારી પ્રવૃત્તિઓમાં વડોદરાના શ્રી સમાજની સુધારણાની પ્રવૃત્તિઓ કેળવણી, કાયદા, વગેરે તમને તમારા કાર્યમાં માર્ગદર્શક અને પ્રેરણાદાયક થશે જાણી મને આનંદ થાય છે. એટલું કહી તમે તરફી લેઈ અહીં આપ્યાં છે તે બદલ ફરીથી તમારો આભાર માનું છું.

સમિતિનું કામકાજ

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની સ્થાપી સમિતિની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક અહીં વડોદરામાં તા. ૩૦ અને ૩૧ મીએ બહેનોના હાજરે ગ્રેસ હાઉસમાં પરિષદનાં પ્રમુખ શ્રીમતી રાજકુમારી અમરવંશવરના અધ્યક્ષપદે મળી હતી. બન્ને દિવસ સવાર, બપોરે અને સાંજે એમ દીવસમાં વજ્ર વખત મળી પરિષદના બંધારણ તથા કાર્યક્રમને અંગે વિવિધ શ્રી હિતના સામાન્ય તથા ખાસ વિષયની ચર્ચા વાઠાપાઠ કરી કરાવેા કર્યાં હતા. સમિતિનો બેઠકમાં બહારથી આવેલાં બહેનો ૬૫૦ રાંત બહાની સંસ્થાના આગેવાન કાર્યકર્તા શ્રી પ્રેમશીલા મહેતા વગેરે બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. કેટલીક બેઠકોમાં ખાસ આમંત્રણથી લેડી કૃષ્ણભાઈચીએ પણ હાજરી આપી હતી સિવાય બરચની નથી સ્વપાયથી સાખાનાં ખીસ જી. ડી. કુપર તથા વીરમતી બહેન દેસાઈ પણ પરવાનગીથી હાજર રહ્યાં હતાં.

પસાર થયેલા ઠરાવો.

એકઠાં નિયેના ઠરાવો પસાર થયા હતા.
(૧) પરિષદનાં માત્ર પ્રમુખ મંડીનાં શ્રી રાણી પ્રદેબ (૨) મંત્રી ખીસ યાંતા ભાવેરાવનાં માત્રથી અને (૩) વડોદરા મહા વીધાલયનાં શ્રી મુશીલા-દેવી પંડીતના પીતાશ્રી પં. અદમારામજી-એમનાં સ્વમંચાસ બદલ શોકદર્શક ઠરાવો (૪) દરીજનોને મંદીર પ્રવેશનો છૂટ આપવા બદલ ઉદેરના શ્રી મદારાજ સા. ને (૫) વડી ધારાસભાના પડેલા લોકજ્ઞ સ્ત્રી સવ્ય ગુંદાવા બદલ શ્રીમતી મુળાસાધનને (૬) મદ્રાસમાં અનીલીના ધંધાના પ્રતીબંધક કાયદામાં ફેરફાર જાનીઓ અને કોમેને અપવાદનો લાભ મળતો હોવાથી બ્યક્તીચારના ધંધામાંથી કમાણી કરનારા ત્રીજા પક્ષને સખ કરવાનો મુદ્દારો કરનારી કલમો દાખલ કરાવવા માટે શ્રીમતી ડા. કુચરમી લેડીને અખીલ હિંદ આપવાના ઠરાવ (૭) મદ્રાસની સરકારને હાંદુ મંદિરોમાં આજી 'દેવદાસી'ની પ્રથા કાયદાથી બંધ કરવાની વિનવિનો કાયદેશાલય વિવેચનો પછી સર્વા-દુમતે પસાર થયા હતા.

અધારણમાં મુધારા

તા. ૩૧ મીએ મળેલી બેઠકની સભામાં સમિ-તિયે પરિષદના અધ્યક્ષમાં મુધારા વધારા કરવાને આવેલી મુચનાઓ ઉપર હુકમો બહાલક કરી, પ્રતિની દ્રષ્ટિએ વિચાર કરી વિચલ વાર 'બોક્સ ભલામણે કરવા માટે એક પેરા સમિતી નિમી હતી વધા નરસરી રફો, ચિફ્ફો માટે ચિફ્ફુ ચાળાઓ, જુદી જુદી ધારાસભાઓમાં રજુ થયેલા સામાજિક મુધારાના કાયદાઓની તર-ફેલમાં લોકમત ફેલવવા અને પ્રચારકાય કરવા, બાળકોના રક્ષણને કાયદો, અનિતી નિષેધ કાયદો, વગેરે ન્યાં હોય તેમાં યોગ્ય મુધારો દાખલ કરા-વવા અને ન હોય ત્યાં તે દાખલ કસવવા અને તે કાર્યવાહા અમલ માટે સ્ત્રી ચોર્લોસની યોજના થવા, સ્ત્રીઓમાં આકર્ષી બેકારીની તથાસ કરી તેઓને ઉદ્યોગ ધંધો અને ગુજરાન મળે એવી યોજના કરવા અને સ્ત્રી ભવિતે વપરાયો ખાસ 'વિધેય' સિદ્ધાંત આપવા વગેરે બાબતો ચર્ચાઈ પરિષદની આવવા દીસે'બરમાં દિલ્લી ખાતે મળ-નારી લેકઠમાં રજુ કરવા હુકું હતું.

અહીંની સંસ્થાઓની મુલાકાત

બદારથી આવેલાં પ્રતિનીધી બહેનોને ગેસ્ટ-હાઉસમાં મુકામ આપ્યો હતો અને તેમના સ્વાગત અને મુખસત્કાર માટે ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી હતી. તેઓએ અહીંના શ્રી વેલચંદ દરીજન આશ્રમ, આર્થિકન્યા મદાવિદ્યાલય, શેડૂલ લાય-સેરી, શ્રી ચીમનાબાઈ સ્ત્રી ઉદ્યોગાલય, વગેરે સંસ્થા-ઓની મુલાકાત લેઈ વડોદરાની પ્રગતી માટે સંતોષ બતાવ્યો હતો.

લંચ-એટહોમ સંતકાર

મહેમનોના ખાસ સત્કાર માટે ના. લેડી કૃષ્ણમાચારી તરફથી તા. ૩૧ મીએ સાંજે 'દોલા-સમ' બંગલામાં એટહોમને સુંદર મેળાવડો થયા હતા, તેમાં બદારનાં મહેમાનો ઉપરાંત અહીંની સંસ્થાના મે'બરો તથા અહીંનાં સન્મારીઓને આમંત્રણ હતું. મરજા વગેરેના કાર્યક્રમ શ્રી. પ્રેમકીલા બહેનની દેખરેખ નીચે સુંદર થયા હતા. શ્રી. મીસીસ અમીના તેજભજી તરફથી તા. ૧ લીએ એટહોમ પાર્ટી થઈ હતી.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને

બાળકોની જીવનદાત્રી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(૨૪૪૬)

બચ્ચાંઓને થતા દરેક દરોને મટાડી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રક્ષપુષ્ટ બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો અરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કીમત ૩પી ૧ ના બાર આના. વી. પી. પો. જુહું.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

લક્ષ્મીવિલાસ મહેલમાં જન્મ્યું

શ્રી સો. યુવરાણી શાંતાદેવી સાહેબે મદિલા પરિવહતા સભ્યો તથા અત્રેના કેટલાક બહેનૃતિ સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓને સોમવારે રાત્રે ૮-૩૦ વાગે લક્ષ્મીવિલાસ મહેલમાં સુદર જન્મ્યું આપું હતું. જેમાં રાજકુમારી શ્રી. અમૃતકુંવર, શ્રી. રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે, શ્રી. સુખ્યારાખન, શ્રી લેડી કુણ્ડાચારી વિગેરેએ હાજરી આપી હતી. શ્રી સો. યુવરાણી શાંતાદેવી સાહેબે સર્વની સાથે છુટથી વાર્તાલાપ કર્યો હતો. સહાર સંગીત વિગેરે સર્વે વ્યવસ્થા ધણી સારી હતી.

ત્રીજે દિવસે

અખીસ હાંદ મદિલા પરિવહની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક માટે અર્ધ પધારેલાં હાંદનાં બહેનો આનંદ સન્નારીઓની અર્ધની મુલાકાતને લાભ લઈ વડોદરાના મદિલા મંડળ તરફથી જલદેર બ્યાખ્યાનોના મેળાવડા તા. ૧ થી સોમવારે સાંજે ૭ વાગે ન્યાય મંદિરના હોલમાં તા. દીવાન સાહેબ સર વી. ડી. કુણ્ડાચારીના આનંદ પ્રમુખપણા નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં બહારથી આવેલા મહેમાન બહેનો ઉપરાંત અર્ધના સ્ત્રી મંડળોના સભ્યો તથા અમલદારો શુદ્ધચેએ ધણી યોદી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. હોલ સ્ત્રી પુરુષ પ્રોતાઓથી ચીકાર બસાયો હતો. જેમાં સ્ત્રીઓની હાજરી નિરોધ હતી.

મે. દુરંધર સાહેબનું ભાષણ

સર ન્યાયાધીશ મે. દુરંધર સાહેબે અંગ્રેજીમાં ભાષણ આપતાં જણાવ્યું કે હાંદી સ્ત્રીઓની પરિવહતા પ્રસંગે 'હાંદુ એક પત્નીવ્રત' ઉપર મારે કંઈક બોલવું એમ મને કહેવામાં આવ્યું છે. હાંદુ સમાજનો સુશિક્ષિત વર્ગ હાલની સ્થિતિ અને પ્રતિષ્ઠાથી નારાજ છે અને તેને લઈને તેઓ પોતાના બ્યાખ્યાનો દક્ષ અને પ્રતિષ્ઠા મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે.

હીંદવર અને સુસોદીની

જેવા રાષ્ટ્ર વિધાતા મુખ્યત્વાંશ પશ્ચ કાયદાથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે. હાંદમાં સ્ત્રીઓ ધણી અજ્ઞાન અને પછાત છે. તેમાં આવણી પૌરુષ સંસ્કૃતિનો દોષ નથી. પ્રાચીન સમયમાં હાંદી સ્ત્રીઓને જ્ઞાન શિક્ષણ આપવામાં

આવતું, સ્વયંવર કરીને ઇચ્છા મુજબ લગ્ન કરતાં વગેરે આવણે જાણીએ છીએ, પણ વિદેશી આક્રમણ અને હુમલાઓથી તથા વિદેશી સત્તા દેશ ઉપર આવ્યા પછી સ્થિતિ બદલાઈ હતી. અજ્ઞાન વંચુ, બાળલગ્ન, બાળલગ્ન અને પડદા વગેરે દાનિકાક રીવાજો દાખલ થયા અને સમાજની પડતી યદ. હવે બ્રીટીશ રાજ્યમાં પુનરુદ્ધાર માટે અનુકૂળ સંજોગો થયા છે. સ્ત્રીઓ પોતાની પુર્વ સ્થિતિ મેળવવા જાગ્રત થઈ છે અને પોતાના હક્કો મેળવવા બહાર પડી છે તે શુભી થવા જેવું છે.

શ્રીમંતા રાજ્યમાં મુલાકાતે ધણી સુધારા થયા છે. શ્રીમંત ૫૦ વર્ષ આગળ જુવે છે અને તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા ખાસ કામ દાખો કરેલા છે. પ્રાચીન ક્ષત્રીઓનો સ્ત્રીઓનો શ્રીમંતે પુનરુદ્ધાર કર્યો છે. આ રાજ્યમાં થયેલા સ્ત્રીઓને લગતા લગ્ન વિચ્છેદ, વારસાના વગેરે કામદાઓથી સ્ત્રીઓને વિધવા માતા અને પુત્રીઓ તરીકે રેવા અને કેટલા હક્કો મળેલા છે તેની હુકમમાં માહોતી આપી. 'એક પત્નીવ્રત'ના કામ દાખો મુસદ્દો અર્ધ ગઢ ધારાસભામાં જ આવેલો છે અને બ્રીટીશ રાજ્યમાં પશ્ચ વડી ધારાસભામાં એવો કામદો અર્ધ પધારેલાં સન્નારી તરફથી રજૂ થનાર હોઈ, તે માટે તેમને અજીનંદન આપી-એ મુસદ્દાનો નક્કલ વાંચેલી હોઈ-તેમાં કેટલીક અપુર્ણતાઓનો ઉલ્લેખ કરી.

સુસદામાં સુધારાની સુચનાઓ કરતાં જણાવ્યું કે (૧) જૈન અને બુદ્ધ અનુયાયીઓને પણ તેઓ લાભ મળે તે માટે હાંદુ રાખની બ્યાખ્યામાં જૈન તથા બુદ્ધ વગેરેનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. (૨) ગ્રામી અથવા ઉડતા રોગો ગ્રામ્ય છે, તેને બદલે રહતપીત અગર તેવા અસાધ્ય રોગો જોવી રજાવા થવી જોઈએ. (૩) પાંચ વર્ષનો ત્યાગ બીજા લગ્ન માટે રાખેલો છે તે મુદત બુદ્ધ લાંબી છે. (૪) બ્યબીચાર માટે એક વર્ષ કરતાં વધારે મુદત છે, પણ બ્યબીચાર પુરવાર કરવાનું મુકેલ છે. એ સુધારા ઉપરાંત બીજી પત્ની માટે વધારાના કાણેમાં (૫) સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસી થાય (૬) પરધાર્માં વસી નહીં, અસાધ્ય દીવાનાપણે લાગુ થાય વગેરે બાબતોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. સ્ત્રીને લગ્ન વિચ્છેદનો હક્ક ન મળે અને પુર

બીજી બાજી છે તે સીને જમ છે નથી કરવાને દર મને તે ભેટુ ભેટમે મુશ્કેલીને આપક અને હાથ પાસે માવડો ન થાય ત્યાં મુખો સીંચીની રિવિત મુખરો નદિ.

મે. સર મહામહારજી આપજી

તે પગી થી સર મહામહારજી આપજી આપનાં મારી વડાસામાં બેઠાવાને દર નથી, પણ યી હોતી કુખમાંથીની આજા થતાં કું બેઠવા હોયો વાડું હું એવી રમુજ કરી મરાઈ કે મુશ્કેલી થિયું તે ખજા સમજ થો, મજ તે રેવ નદી દોવાથી તથા વિદાન સર આવાપીય સાહેબને પચે આથી અંધેલમાં બેઠીય એમ કહી રમુજ મારાં જાણુ' કે કું થયાં માન્યેન કે પત્ની આમજ આપજી કરવા દેવાયેલો નથી. મારે પિતાં આખાં ત્યાં મુખીના અનુમતથી એ સી પાડે આપજી કહું પણ મુશ્કેલ થયે છે. તે આજે હવે સીમે સમજ થિયું તે કહું કું છે, તે કું અનુમતું છે.

પુરોહી શું બતાવી શકે ?

દાહની દેશની રિવિતિને વિચાર કરતાં એમ કું જાણ ન મારી થઈ કે અમે પુરોહી છું કહું અને કેવી રીતે કહું તેટું કાર્યથી દ્વાપન પુર પાડી થઈએ તેમ નથી. મજ કહું કાર્ય કેવી રીતે ઉભી રેડું તે જાણી થઈએ તેમ હોય. સર આવાપીય સાહેબે કહું તેમ પાટેલી આકમલેપી આપજે થયું વેઠ્યું અને ગુમાયું છે. જમ તેમાંથી આપજે કું બેઠા હોયેલો નથી.

સેકાએ થયાં જગતમાં વિદાય પામતા વિજ્ઞાનમાં આપજે કું કાળે આપ્યો નથી. તેથી આપજે ૧૯૬૮ વરિં આ ગૌરવજી ગુમાયું છે. અનુભવમાં પટેલા હોયે. હવે રાઈ રીતે આજે થયે કે એ પ્રજા છે. દાહ તે દેશમાં દીક્ર મુશ્કેલ-મુશ્કેલ રીતે-મુશ્કેલ બીજ-રૂપી મુની વગેરે કોમીય જગત થતા સાંમળાએ હોયે. એ પેપરમાં થી કાઢ્યે કોઈ મુશ્કેલ વર્ગી કે બધા જ પ્રતિમાં સી પ્રધાને જ થવા ભેટમે. તેવી રીતેને વેદેય અધે તે દોષ મજ દાહ બજાલ અને સચુકત પ્રતિભા પ્રજા પ્રધાનેનાં આપજે. અને કામગીર ભેડાં, તેમ સીમે કરનાં વધારે કાચક દોષ તેમ કું માનતો નથી.

અતિરૂપર્ષી નદી, પણ સદાકાગી બહેનેને વેદેશી જાણુ' કે કું સી અને પુરોહી સમાનતા અને દાહની વચ્ચેમાં અને નદી વચ્ચે. એટલું જ કહીય કે તને દેશની પુત્રીએ વરી કે કું જ સમજ કું જ બલવવા પ્રવિતા કાર્માં થયેલી કામ બજવવા તેવાર થાયે. અતિરૂપર્ષી વરી કાર્માં નદી પણ કાર્ વેદેશીના-અમ વિજ્ઞાનના પિત્રે સદાકાગી થવા અને સદાકાર કરવા તેવાર થાયે. અર્ધ માગીયો રીતેન ન દોષ કે માતૃશની જવાબદારીએ ન સમજની દોષ તે દેશનાં ભાગે સારાં ન થય શકે.

અદિત્ય 'મંદળને' સહજોધ

તેથી અદિત્ય મંદળને વિનંતિ કું છે કે તમે એ પ્રજા કરો તેમાં પામત્ય પ્રજાનું અધ અનુ કરજ ન કરો. માથાથ ભાથ જગતગાદી અંબળ ખરી રીયા ન જાણે. પાટલ પડના બાલ બધામાં ન જાણ જોયે. તેથી વાનર નહોતો કરો. તે આજે કોતરો નાથ નોતરો. તમારી દષ્ટિ અનુમત સદાકારના પચેને સદેવ રાખજે-એ જગતની હિંદને દીક્ર તેમજ મુશ્કેલ સંસ્કૃતિ પ્રાપ્ત્ય આપે છે. બીર જાણીએ કે સ્પાર્ટન અને રામન બીરમનામોના આપે રાખી તેમના થોર્-ધેવડું અનુમતું કરો.

તમારો કે પ્રદર્શન ન સમજે

તમારી પરિવહ બીજ માટે તમારો છે, કે માત્ર તમારા વહુત્વ પ્રદર્શન થાય તે આદ્ય સમજાયે નદી. ગાંધી વિચારપૂર્વક સમજાયે આમજ થયેલો તે તમારો વેદેય અને પ્રજા સજ થયે. રેનીસનના Woman's cause is woman's એ સંબોધ રદરમ સમજાવ બનેલું દિવ એ છે-જુદું નથી એ જાણવાથી સદાકાગી કામ થયે તેજ આપજે સજ થયું.

સી વડીલ પી. પી. બેરડી

એમજે દાહમાં દીક્રોમાં પ્રચલિત બહુ પત્નીવાદના રીવાજ સામે સખત સંબોમાં વિરોધ બતાવતાં જગતમાં બધી મુશ્કેલી પ્રલભે. બહુ-પત્નીવાદને ધોર છે, ત્યારે દીક્રમાં સામે કારવો લાવે પડે તેવી રિવિત માટે મેદ દર્શાવી જાણુ' કે અસહમાનેમાં થાર સી કરવાની થતા છે. પણ દીક્રોમાં તે હવે જ નથી આપજી અમે તેથી

સંસ્કૃતિ હોય, નીતિ હોય છતાં બહુપત્નીવાદ એ પ્રશંસનીય નથી જ. પ્રાચીન આર્ય પ્રજાને ઇતિહાસ લેખએ તે બહુપત્નીવાદ પ્રચલિત નહોતો. તે રીવાજ પરદેશી હોકા બહી આવ્યા અને આર્ય હોકા અનાર્ય સાથે બળ્યા પછી સંતતિ વધેન વગેરે અનેક કારણેથી પાછળ દાખલ થયો છે. નિયોગ વગેરે લગ્ન પ્રથાએ એવાં જ કારણેથી ઉત્પન્ન થઈ છે, ચાલુવદ્વય અને મત્ત મદારાજ પણ એટલી આંટ રાએ છે કે સ્ત્રી અનિતિમાન-ભવિષ્યારી હોય તેા પુરુષ બીજી સ્ત્રી પરણી શકે અને એ માણસ નીતિમાન કે કર્તવ્યશીલ હોય તેને ત્યાગ કરે તેને સભા થવા લેખએ એવું કહેનારી સ્મૃતિએ પણ છે. કેટલીક સ્મૃતિઓમાં પ્રથમ સ્ત્રીને પતિની મીલકતને ત્રીજે ભાગ આપવાનું પણ કારણ છે. છતાં તેઓના પ્રજાનો નિષ્કળ ગયા અને બહુપત્નીવાદ માહુ થયો. તેથી આપણા સમાજની ઘણી અવિચલિત થઈ છે. હવે તેમાં સુધારો કરવાની જરૂર છે.

શ્રીમતી રૂપાબાઈ સુધારાસબ

પછી વડી ધારાસભાનાં સભ્ય શ્રીમતી સુધારાબાઈને બાબત આપતાં વડોદરા મહિલામંડળ સ્કૂલ થયેલા ઉદાર આતિથ્ય માટે દાર્દિંક આભાર પાત્રી જણાવ્યું કે શ્રી રાજદંપતીની હાજરી હવે તેમની રૂબરૂ સ્ત્રીઓના ઉદાર કાર્ય માટે વાકાફ અને પ્રશંસાની લાગણી પ્રકટ કરવા માન્યતાથી ધાત પણ અને એટલું જ કહીશ, કે મમારા કાર્યમાં તેમના વડકી અમને એ ઉત્તેજન મળ્યું છે તેથી અમે એ સમાજ સુધારક શ્રી રાજદંપતીનાં રૂણી છીએ.

વડોદરા રાજ્યમાં સ્ત્રીઓના હિતતા એ કામ-દાએ થયા છે તે બદલ શ્રી. મદારાજ સાહેબની પ્રશંસા કરી જણાવ્યું કે છેલ્લાં દસ વર્ષમાં એ ઉત્તરણ કાર્ય ને રીવાજની કારકીર્દીમાં થયું છે, તે ખાસ પ્રાંતવા છે એ લેખને મને વધારે અભિમાન ઉપજે છે.

હું વડી ધારાસભામાં 'એક પત્નીવ્રત'ના કાપડાનો મુસદ્દો રજૂ કરવાની છું. તે સંબંધમાં ને બોલીશ, તે બીલીશ હોંની રિયલિટી વિત્ર નજર આગળ રાખીને બોલીશ. દેશી રાજ્યોને મને અનુભવ નથી. અમે બીલીશ રાજ્યમાં જીએ તેવા કરતાં એ દ્રષ્ટિએ વમે બહીની બહેનો માન્યતાજી

છે કે તમારા રાજ્યકર્તા એક લાહીના-એક પ્રજાના અને એક સંસ્કૃતિના છે. અમે પરદેશી સાસન નીચે છીએ. તેઓ અમારી લાગણી ન સમજી શકે. તેની રિયલિટીમાં હું 'એક પત્નીવ્રત'ના કાપડા 'ને મુસદ્દો ધારાસભામાં લાવી છું.

હું એક નાની હતી ત્યારથી મને એ વાતો ધ્યાન એવતી. અસ્પૃશ્યતા નિવારણ અને સમાજ સુધારો રાજદારી પ્રકારે ઉકેલ ધરાવવાનું કામ કરીએ તો સહેલ છે. બધી કેમના લોકોને નાગ-રીકપણના હકો સમાન લેખએ. પ્રતિસ્પર્ધામાં નહીં ઉતરવા અમને વિદ્વાન સર ન્યાયાધીશ સાહેબે સલાહ આપી તે યોગ્યજ છે. હું તેઓને ખાત્રી આપું છું કે અમારી લડત હક્ક માટે છે, તેમાં હરિકાળના પ્રયાસ નથી. અમે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવા અને દેશની સેવા કરવામાં સમાન હક માગીએ છીએ. આપણે લેખએ છીએ કે ને દેશમાં સ્ત્રીઓ ભહેરમાં ભાગ લે છે તે દેશમાં ઘણાં ઉપ-યોગી કામ-પ્રગતિ થાય છે. આપણે ત્યાં પણ પ્રત્યક્ષ સેવા માટે સ્ત્રીઓનો ફાળો ઘણો ઉપયોગી થશે. અમે સ્ત્રીઓને પર બ્યવસ્થા-કુટુંબનું આરોગ્ય અને સુખ વગેરે જવાબદારીઓ છોડી દેવાનું કહેતાં નથી. પણ સ્ત્રીઓ પોતાની રિયલિટી સુધારે અને તે સાથે નાગરિકપણની સમાનતા મળે કે મેળવે તો તેમાં સ્ત્રીઓનું-સમાજનું તથા દેશનું હિત છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે હાથકાત મેળવવી લેખએ અને તે માટે સ્ત્રીઓએ દેશસેવા માટે બદાર 'પડવું' લેખએ.

મ. ગાંધીજીનો આગ્રહ

મ. ગાંધીજી પણ હોંના ઉત્કર્ષ માટે સ્ત્રીઓની ભવિતિ માટે ભાર દે છે. સાધનન કમીરને પણ હોંમાં સ્ત્રી ભવિતિનો ઇસારો કરેલા છે. તેની સંજ્ઞતા માટે કેટલાક ઉપાયો બતાવીશ. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય અને વારસાહ હકની પ્રાપ્તિ અને નાગ-રિકપણની સમાનતા. સ્ત્રીના વારસાહ હક્ક સંબંધમાં આ રાજ્યે એ કહ્યું છે, તેની માહિતી આપવા માટે ના. રીવાજ સાહેબનો આભાર માઈ છું.

મારા મુસદ્દામાં ખામીઓ

મેં એક મતીવતનો કાપડો રજૂ કર્યો છે, તેમાં એ અપૂર્ણતા અને વધારાના સુધારાઓ સંબંધી

તમામ વિદ્વાન સર ન્યાયાધીશ સાહેબે મુચનાઓ કરી છે, તે માટે આભાર માની ખાત્રી આપું છું કે મારા ધારાસભી મીત્રોની મારા કાર્ય પ્રત્યેના પરાધાત્મી ને આભીઓ રહેશે છે, તે હું સુધારી અને તેટલી અપૂર્ણતા દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીશ.

૫મી દિવસ બહેનોની સામાજિક હુદ્દેશાનું હૃદયદાયક વર્ણન આપી જણાવ્યું કે તે સ્થિતિ સુધારવા હું મુશ્કેલી લાવી છું. તેની સફળતા માટે બધાના સહકારની જરૂર છે એ કે ધણીની તે માટે સદાનુમતિ છે પણ દાલતા સંલેખો જોતાં આ કાયદો પસાર કરાવનામાં મને ક્ષેત્ર મળે તે સંભવ નથી. પણ તેથી હું નિરાશ થવાની નથી. તેથી તો હું વધુ અભ્યાસ કરવા, પ્રચાર કરવા, બહેનોમાં ભ્રમૂતિ લાવવા અને વધારે સંગઠન કરવા અને સહકાર મેળવવા સક્રિયતાન થઈશ. સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારો, તમે દિવસ સ્વતંત્ર અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર થશે એમાં શંકા નથી.

છી કુમારી અમૃતકુંવરનું વાવણું

૫મી શ્રી કુમારી અમૃતકુંવરે વાવણું આપતાં હવે વિશેષ ધ્યાનનું રહેતું નથી કહી મહિલા પરિષદના ઉદ્દેશ અને કાર્ય સંબંધી સમજ આપતાં જણાવ્યું કે સુભાગ્યે સ્ત્રીઓમાં ન્યાય ભવન-સભાના કે પ્રાંતના કક્ષાના કે બેઠ નથી પણ સ્ત્રીવલ સામાન્ય બંધનથી બંધા એકત્ર પડે સંધ અને સહકારથી મજબૂત રહ્યા છીએ. તેથી મને ખાત્રી છે કે આજ બંધાને પણ વધુ સહકાર મેળવી સ્ત્રી યોતાનું મુજ સન્માનભર્યું સ્થાન યુના પ્રાપ્ત કરી શકશે.

અહીં અગાધ જાણી હું જોઈ શકી છું કે વડોદરાની બહેનો વધારે સુખી અને સ્વતંત્ર છે. અને સમાજસેવા કરે છે. તો એવા જ કાયદા બ્રીટીશમાં અમે મેળવી તેવાં સુખી સ્વતંત્ર સા માટે નહીં થઈએ.

શ્રીમતી ડૉ. સુખચનકર

એમણે વડોદરા શાળાના સ્ત્રી દિલ્લતા કાયદાઓ માટે અભિનંદન આપી દિલ્લતા સ્ત્રી સમાજની સ્થિતિ બીજે બેઠ બતાવી જણાવ્યું કે અત્યારે અમે આ સુધારાની વાત કરીએ તો કહે છે કે અરર ! શું કરા છે ? તેથી તો હાલ સંસ્કૃતિ નાશ પામશે. સમાજ રસનાળ જશે. કેટલાક કહે છે કે

‘યત્ર નાર્યરત્ન પુન્યતે રમતે તત્ર દેવતાઃ’ પણ અમારે દેવ તરીકે પુજન નથી જોઈતું ! અમારે તો સમાજસેવા માટે વધુ જોઈએ છે. વડોદરામાં અન્યાય દૂર થયો તેથી ઉત્તમ ઉદાહરણ મળ્યું છે કે હવે તે વાત અસંભવ નથી. સ્ત્રીઓની સ્થિતિ દુખી છે, દયાળુનક છે તેમાં શંકા નથી. તે માટે કાયદો જરૂરબજાર છે તેથી તેમાં સુધારો થશે જોઈએ.

શ્રી સ્વામીનાથનનું વાવણું

૫મી શ્રીમતી સ્વામીનાથને વિશેષમાં જણાવ્યું કે આજ કાયદો થશે તો તેનો હુકમ થશે થશે એવી ધારણા કેટલાક બતાવે છે, પણ હું પૂછું છું કે વડોદરામાં તેવા કાયદો છે, તેનો હુકમ થયો છે ? નહીં, હવે લાભ થશે છે. તો બ્રીટીશમાં હુકમ થયો સા માટે થશે ? તમારા સફળ કાયદાથી અમને બળ અને ઉત્તેજન મળ્યાં છે.

રાષ્ટ્રીય ભડતમાં સ્ત્રીઓ

દિવસ અસહકારની ભડત ચાલેલી, ત્યારે સ્ત્રીઓમાં બતાવ્યું છે કે રાષ્ટ્રીય સેવામાં પણ અમે ફાળો આપી સદાય કરી રાખી છીએ. મને પ્રાંતિક ભાવના નથી. પણ શ્રીમતી મુખ્યધારાન સ્ત્રી સુધારાને કાયદો ધારાસભામાં લાગ્યાં છે, તેથી મને દર્શ અને અભિમાન થાય છે. સ્ત્રીઓના ટકાથી અને આજ બંધાના સહકારથી આ કાયદાને ક્ષેત્ર મળે એમ ઇચ્છું છું.

શ્રી હેડી કૃષ્ણભાગ્યારીને યશ

અહીંના ઉદાર સ્વાગત માટે અહીંની બહેનોને આભાર માની નામ દીવાન સાહેબની માથાણ સદાય માટે આભાર માની જણાવ્યું કે તેઓથી ને અસરથી સુદર લાભ અહીં કરી રહ્યા છે. તે શ્રીમતી હેડી કૃષ્ણભાગ્યારીની સદાય અને સહકાર ન હતા તો ન કરી શક્યા હતા. (હાથરહીયર)

ના. દીવાન સાહેબનું વાવણું

ના. દીવાન સાહેબે પ્રથમ વક્તાઓના આભાર માનતાં જણાવ્યું કે આજે ને ઉત્તમ ઉદાહરણનાં વિચારો સાંભળ્યા છે, તે આપણને મનનીય થઈ પડશે. મારી બીજા ફરજ મહિલા પરિષદનાં મદદાને કાર્યમાં ક્ષેત્ર મળવાની છે. વડોદરામાં એ મદદાન સંસ્થાના પ્રતિનિધિઓ આવવાથી તથા તેમના વક્તવ્યનો લાભ મેળવવાથી અમને ખૂબી આનંદ

પંડિત આત્મારામજી

વડોદરામાં કાંદેલી આગમાં પંડિત આત્મારામજીના તા. ૨૫મીએ થયેલા અવસાનની અમે ખેદપૂર્વક નોંધ લઈએ છીએ. પંડિત આત્મારામજી એ ગુજરાતના અગ્રેસર સમાજસેવક હતા. લગભગ ત્રીસ વર્ષ ઉપર નામદાર ગાયકવાડ સરકારે અમૃતસરથી પંડિત આત્મારામજીને વડોદરા રાજ્યમાં અંત્યજ કોમના ઉદારતા કાર્યની વ્યવસ્થા કરવા માટે બોલાવ્યા હતા. વડોદરા રાજ્યમાં અંત્યજશાળાઓ, અંત્યજ આશ્રમો અને અંત્યજોના ઉદારતા બીજી પ્રવૃત્તિઓ બધીજ પંડિત આત્મારામજીની વ્યવસ્થા અને દેખરેખ નીચે ચાલતી હતી. સમાજનાં પીડિત જનોનો ઉદાર, ઓઝોનાં સામાજિક કષ્ટોનું નિવારણ, ઉંચી ઔદ્યોગવણી-વગેરે સામાજિક ઉન્નતિનાં કાર્યો એક પછી એક વડોદરામાં પંડિત આત્મારામજીએ કરે ક્યાં દર્તા. વડોદરા આર્ષદંભ્યા મહાવિદ્યાલય, આર્ષઅગ્રણ્યમ, વિધરાશ્રમ વગેરે એમની જ પ્રેરણા, સહાયતા અને સીધી દેખરેખ નીચે ચાલતી સંસ્થાઓ છે. આર્ષસમાજે સમસ્ત દેશમાં જે સામાજિક ભૂમિતિ બાણેલી છે તેના એક ઉત્તમ પ્રતિનિધિ રૂપ પંડિત આત્મારામજી હતા. ઉત્તર દિગ્દુશનમાં જે સ્થાન સદગત સ્વામી મહાનંદજીનું હતું, તેવું જ સ્થાન ગુજરાતમાં પંડિત આત્મારામજીનું હતું. સામાજિક અન્યાયો સામે ઝડપવાની એમની હિમ્મત, કાર્યદક્ષતા, વ્યવસ્થાશક્તિ અને વિશાલ હૃદય ઉપરાંત ઊંડી આધ્યાત્મિકતા એમના સર્વ કાર્યમાં ઓતપ્રોત થયેલી હતી. પોતાના કુટુંબનાં માણુમેને પણ એમની સમાજસેવાની ધમધ એમણે લગાડી હતી અને આજે ધી. આનંદપ્રિયજી અને શ્રીમતી સુશીલાદેવી વડોદરામાં પંડિત આત્મારામજીએ કરે કાર્યો ક્યાં ચલાવી રહ્યાં છે. પંડિત આત્મારામજીએ અંત્યજોદારનું કાર્ય ગુજરાતમાં કરે ક્યાં, ત્યારે જનસમાજનો મનોરુચિ એ કાર્ય પ્રત્યે અત્યંત વિરોધવાળી હતી. પરંતુ વડોદરા આખા અગ્રણ્ય અમૃતસરમાં સામાજિક કાર્યમાં દેશવેલા હોવાથી, આર્ષસમાજના સંસ્કાર પ્રાપ્ત થયેલા હોવાથી, અન્યાય અને જુલમ પ્રત્યે પ્રકૃતિજન્ય પુણ્યપ્રકાશની વૃત્તિ હોવાથી, તેમજ વડોદરાનંદેશ જેવા રાજવીની સહાયતાથી અંત્યજોદારનું કાર્ય બહુ સરળ રીતે એમણે વડોદરા રાજ્યમાં ચલાવ્યું.

પંડિત આત્મારામજીના અવસાનથી આખા ગુજરાતને એક મહાન સમાજસેવકની ખોટ પડી છે. આપણને એટલો મનોરુચ છે કે એમના પુત્ર અને બીજાં કુટુંબીજનો એમણે કરે કાર્યો ક્યાં અને સંસ્થાઓ બહુ સુંદર રીતે ચલાવી રહ્યાં છે. પરમાત્મા સદૃશના પવિત્ર આત્માને અનંત શાન્તિ આપો એ પ્રાર્થના.

[૧] જીવનમાં પુરુષોની હરીફાઈ કયાં વિના સ્ત્રીઓને જોઈતા હક

[બા. ધી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર]

હું જ્યાં ભડું છું ત્યાં મને અ. દિં. મદિલા પરિવર્તનાં પ્રમુખ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અલગત એમાં હું જોરવ લઉં છું પણ અત્યારે તો હું તમારી એક નમ્ર બહેન અને દેશસેવિકા તરીકે તમારી સમક્ષ બે રાખેલા બોલવા માગું છું. અ. દિં. મદિલા પરિવર્તની સ્થાપના આજથી ૧૨ વર્ષ પૂર્વે થઈ. એ વખતે એને માત્ર ફેળવણીમંડળ તરીકે જ યાદ કરવામાં આવી હતી. કારણ કે ફેળવણી વિના સ્ત્રીઓમાં ભયરૂતિ ન આવે એમ અમે માનતાં હતાં. એ માટે અમારે સ્ત્રી શિક્ષકાઓ તૈયાર કરવાની હતી કારણ કે ફેરજયાવ પ્રાથમિક ફેળવણીના માર્ગમાં એ મેલું વિખત છે. આ માટે અમે દિલ્હીમાં એક કોલેજ ચલાવીએ છીએ. આપણા દેશની શિક્ષણ પદ્ધતિ ખેડી છે અને અમને તે કામની નથી માટે અમે અમારી રીતથી એમને તૈયાર કરીએ છીએ. ફેળવણીના પ્રચાર માટે અમે અમારી કોલેજમાં તૈયાર થયેલી શિક્ષિકાઓ જ લઈએ છીએ. વર્ધાની ચોજનાને પણ અમે અપનાવી છે.

*

એ પછી પરિવર્તમાં સામાજિક સુધારાનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવ્યું. કારણ સામાજિક કુટિઓ, માનવતાઓ અને અનિષ્ટો નાબુદ કર્યાં સિવાય યુગ બચાવ ન આવે. અમારે આગળ આવવા માટે અમારી સામાજિક ગેરલાગુતાને દૂર કરવા જોઈએ. એ માટે અમે કાર્ય શરૂ કર્યું છે અને કરીશું. અસ્પૃશ્યતાની નાબૂદીનું કાર્ય પણ અમે વધારીશું. આમલોગો અને શુદ્ધલોગોને પુનર્જીવિત કરવાનું

કાર્ય પણ અમારી પરિવર્ત સ્વીકાર્યું છે. આને અમે દિલ્હી બનાવટની વસ્તુઓ જરીદીએ છીએ. ખાદીવાટે પણ અમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો છે. મને તો એમાં જીવંત શ્રદ્ધા છે. દિલ્હી દરેક સ્ત્રી એને અપનાવશે એમ હું માનું છું. તમારામાં ખાદીની અછત ને એ દિલ્હીર થવા નેહું છે. તમે વહેલી તકે એને અપનાવશે. એમ હું માનું છું. મહાત્માજીના સિદ્ધાંતો મદાન છે પણ આપણે એ સમજતાં નથી. કારણ કે એ સિદ્ધાંતોદ્ધાર એ શું કહેવા માગે છે તે આપણા જ્ઞાનમાં આવતું નથી. પ્રમોનાતિ એ અમારો નવો કાર્યક્રમ છે. અમારી કેટલીક યાખાઓએ એ કાર્ય ઉપાડ્યું છે. સદ્વચાચે કોમીવાદ અમારામાં પેડો નથી. અદિ એ નથી પણ કમલાચે ઉત્તરમાં અને મારા પ્રાન્તમાં એ પહોંચે છે. એને નાબુદ કરવાનો છે.

*

અત્યાર સુધી પરિવર્ત કેવળ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓની જ રહી છે. એ તો હમિયાં બને છે કારણ કે સુશિક્ષિત લઘુમતી અશિક્ષિત લઘુમતીની રાહબરી કરે છે. અમે હજી સુધી કોઈ પણ પક્ષના રાજકારણમાં પડ્યાં નથી. અમને એ પક્ષ મજૂ નથી. પણ અમારે તો રાજકારણમાં તમામ સ્ત્રીઓને સંયુક્ત અવાજ રજૂ થાય એ જોઈએ છે. સ્ત્રીઓ દરેક ક્ષેત્રમાં તેમની જવાબદારી ઉઠાવે. તેથી અમારી પરિવર્તના બધારણમાં પણ હવે ફેરફાર થશે અને રાજકારણમાં પણ હવે ફેરફાર થશે અને રાજકારણમાં પણ અમે કોઈ પણ પક્ષને વળગ્યા

સિવાય અમારો સ્વતંત્ર અવાજ સંપૂર્ણ રીતે રજૂ કરીશું. પરિવહના કોઈ પણ સમયને વ્યક્તિમત્વ રીતે જમે તે રાજકીય સંસ્થા સાથે સંબંધ રાખવાની ફરત છે પણ અમારી સંસ્થાએ તો જીંજીવું કાર્ય પહેલું લેવાનું છે.

*

પણ રાજકીય મુદ્દાના સાથે સામાજિક મુદ્દાઓનીય જરૂર છે. તાજેતરમાં અમે વડોદરામાં એકઠાં પયાં હતાં અને ત્યાં ધારાસભ્યોમાં આવનાર ત્રણ મહત્વના ખરડાઓને લગતી વિચારણા કરી હતી. એ ત્રણ ખરડા (૧) શેઠ ગોવિંદલાલને (૨) ડો. દેશમુખને અને (૩) શ્રીમતી મુખ્યધારાજનને. વડોદરાનાં શ્રી પુરો અમને મદદ કરશે એના બાવલાંરિક પુરો ત્યાં મળ્યા હતા. વડોદરા રાજ્યની પ્રબલ એ મુદ્દાઓના લાભ કપાસનોય લેવા માંડ્યો છે, તેથી અમારા ક્ષિત્રિય દિવ્દમાં વસતાં મિત્રો અમારી અરાજિતો સમજે અને અમને એમાં સહકાર આપે એમ હું ઇચ્છું છું. અમારે સહેલાઈથી તક્ષાક મળે એ નથી લેખતું કારણ કે એમાં દિવ્દના સ્ત્રીતવડું ખડન છે. અમારે તો માનવી તરીકેના અમારા હક્કો લેખએ છે, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને સમવાને સન્માન છે, તે એક બીજાના શોષણ માટે નાંદ પણ એક બીજાનાં પુરક તરીકે અમે અમારા હક્કો માગીએ છીએ. તેમાં પુરો સાથે દરિકાષ કરવાનો અમારો હરાહો નથી. અમારે તો સેવાની તક લેખએ છે, પણ અધારામાં રહીને અમે એ શી રીતે કરી શકીએ ? તેથી જ્યારે એ ખરડાઓ ધારાસભામાં આવે ત્યારે તમે (પુરો અને સ્ત્રીઓ) નહેર સભાઓ, વચગિદ્ધારા એમને ટેકો આપો. મને આશા છે કે અમને અમારું

સ્થાન નક્કી કરવામાં પુરો મદદ કરશે.

*

ન્યાં સુધી દરેક સ્ત્રી પોતાની જવાબદારી નહિ સમજે ત્યાં સુધી દેરાની ઢન્નતિ નહિ યાય. જુના જમાનામાં સ્ત્રીઓ આગળ પડતું કામ કરતી હતી. રામાયણ તમે વાંચ્યું હશે. સીતા, ગાર્ગી અને સાવિત્રી કોણ હતી ? એમને માટે આપણને માન કેમ છે ? કારણ કે તેમણે સેવાને પોતાનો ધર્મ બતાવ્યો હતો. દરેક બહેન સેવાની તમન્ના પોતાના દિલમાં પેલ કરે તો જરા પણ ફરિયાદ કરવાનું કારણ ન રહે. એનાથી આપણા તમામ સંદેહ દૂર થઈ જશે. આપણું કાર્ય અહિંસા અને પ્રેમથી સંધારો. માટે તમે એકબીજાને માટે પ્રેમ રાખો. અહિંસાની પ્રવિઙ્ઞા એ અમદાવાદ માટે મુશ્કેલ કાર્ય નથી. કારણ કે મહાત્માજીએ એ નશ્વતિ અહિંની સ્ત્રીઓમાં પેદા કરી છે. મારી ઇચ્છા છે કે અમારી સંસ્થા પણ એ કાર્યમાં એમની શિખા મનાય. આજે અહિં સાધારણ સ્ત્રીઓ નથી આવી એ બિચારી શી રીતે આવે ? એમની પાસે અહિં આવવા માટે સમય કે સાધન નથી. માટે આપણે એમની પાસે જલ્દી ધારો. નેમની પાસે સાધન અને કેળવણી છે તેનો ઉપયોગ તેમણે પોતાના એકલાના હાથ માટે નહિ પણ બીજાની સેવા માટે કરવાનો છે. દરેક બહેન પેલે જે કરી શકે તેમ હેય તે સેવા કરે. સેવાજી મત આપણે છાડ્યું તેથી આપણી સક્તિ ચાલી ગઈ છે, તેથી ન્યાં સુધી સ્ત્રીઓ દેરાને પોતાનું જીવન અર્પણ નહિ કરે ત્યાં સુધી તેમની ઢન્નતિ નહિ યાય.

[અમદાવાદમાં પ્રેમાભાષા હોલમાં "ન-હેર જીવનમાં સ્ત્રી અને સ્ત્રીઓનું સ્થાન" એ વિષય ઉપર આપેલ લાપણુમાંથી]

[૨] હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીઓને અન્યાય

[જોખમે પ્રેસીડેન્સી વિમેન્સ કાઉન્સિલની પ્રકાશન સમીતી તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલા નિવેદનો અગ્રયનો ભાગનીયે પ્રમાણે છે.]

કાઉન્સિલે તાજેતરમાં હાલના હિંદુ લો હેઠળ હિંદુ સ્ત્રીઓની અસકષતાઓ પર વીચારણા ચલાવી હતી અને આ નિવેદન તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. હિંદુ લો હેઠળ હિંદુ સ્ત્રીઓની હાલની ખાસ

કરીને મલેશી અને મીલકતની વ્યવસ્થા અંગત હક્કો તથા અસકષતાઓ, વારસો અને તેનો હક્ક, લગ્ન અને મુદાજી વગેરેના હક્કો હાલના સમયને ઉચીત નથી અને આ હક્કો વગેરે ધણી મુશ્કેલીઓ

હમી કરે છે અને તેની તાકીદે સુધારણા ચલાવી જરૂર છે, એ વાત પર ભાર મુકવાની મારી સમીતીને જરૂર રહેતી નથી.

હોંદુ લોકો હેઠળ હોંદુ સ્ત્રીઓની દક્ષી ખાસ કરીને માથેથી અને મીઠકતની વ્યવસ્થાનાં અંગેના હકો તથા અસકયતાઓ, વારસો અને તેનો દહ, લગ્ન અને છુટાછેડા વગેરેના હકો, હાલના સમયને જમીન નથી અને આ હકો વગેરે ધક્કાતી મુરકેલીઓ હમી કરે છે અને તેની સુધારણા ચલાવી જરૂર છે એ વાત પર ભાર મુકવાની મારી સમીતીને જરૂર રહેતી નથી.

છેલ્લાં શોધાંક વરસોથી લોકોમાં અધીર ભૂતી આવી છે અને લોકોને આ અસકયતાઓ જરાબર સાલવા લાગી છે.

આ સંબંધમાં સુધારણા કરવાના વખતો વખત પ્રવાસો કરવામાં આવેલા છે, પણ તે થયું ઉપરોક્ત થયા નથી, મારી કાઉન્સિલ યોગ્ય વીચારને અંતે એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે જે હોંદી સરકારનીયે જણાવ્યા પ્રમાણે કાયદાને ખરડો મડવાનું માથે લે તો ઉપરની અસકયતાઓ વધુ સહેલાઈથી દૂર થઈ જાય.

મારી કાઉન્સિલને વધુમાં લાગે છે કે વડી પ્રાણસભામાં કાયદાને ખરડો રહુ કરવામાં આવે તેની અગાઉ આખા પ્રશ્નની તપાસ કરીને હેવાલ રહુ કરવા માટે એક બીનસત્તાવાર સમીતી નીમવી. આ સમીતીમાં પ્રમુખ અને છ સરયો નીમવા.

આ છ સરયોમાં ત્રણ સ્ત્રીઓને સરયો તરીકે નીમવી. સમીતીને જરૂર લાગે તો તે જુમાનીઓ લઈ શકે અને આખી બાબતનો વીચાર કરીને સરકારને સલાહ આપે અને તે પછી સરકાર પ્રાણસભામાં જરૂરી કાયદાને ખરડો રહુ કરવાની ગોઠવણ કરે. અથવા ખરડો નીચેની ધીમ્મો પ્રમાણે મડાય એમ કાઉન્સિલને લાગે છે.

(૧) બહુપત્ની પ્રથાની બંધી.

(૨) જ્ઞાતી અને પેદા જ્ઞાતીઓના તફાવતોથી લગ્ન ચેરકાયદેસર અથવા અયોગ્ય ન કરવાં નેહએ.

(૩) અસમાન કમરનાં માણસોનાં લગ્નો અટકાવવા માટે નોંધવાઈ ચલી નેહએ.

એટલે કે પચ વરસનો વર ૧૫ વરસની કન્યાને પરણે તો તે લગ્ન અટકાવવું નેહએ.

(૪) લગ્નવીધી થતાં પહેલાં નહેરાત અને પછી લગ્નવું રજીસ્ટ્રેશન થવું નેહએ.

(૫) સગીર વયની વીધવા પરથી પ્રતીબંધ દૂર થવો નેહએ.

(૬) પુર્નલગ્ન કરનાર વીધવાનો તેના પતીની મીલકત પરનો દહ જતો ન રહેવો નેહએ, સીધાથ કે તેનો મરનાર પતી લેખીત વસીયતનામું કરી ગયો હોય.

(૭) જે પીતા મરી ગયો હોય અથવા તો સગીર બાળકોના વાલી તરીકેની ફરજ અદા કરવા અસકત હોય તો અતીતી સગીર બાળકના હિત વિરુદ્ધ નાણાં લઈને તેમજ અયોગ્ય માણસ સાથે

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

સ્ત્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને વંધ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિધૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ધી સ્ત્રીઓનાં હોંદુ જેવાં કે, માસીક રૂતની અનિયમિતતા, ખોટી ગરમી લોહી વિકાર, ઠંડુવાનક, રતવાથી બચેલાં બચ્ચાં, પ્રદર, લોહીવા, બપુરા માસે બાળકનો મતો જન્મ, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અસકિત, કેડનો દુઃખાવો, ગર્ભાશયનો સોળે વિગેરે રૂંદોને મટાડી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તો પાલવે છે અને ગર્ભાશયને ગર્ભધારણ યોગ્ય બનાવે છે. કીમત રૂ. ૧ ન કપાના રૂપીયા બે. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી. પો. જુદું

દેઘ. એન. એચ. મહેતા.

મકીયાવાડી જાલામૃત સોગડી ડીપો-લાલનગર. (ઠાકીવારાક)

સમ કરવાની ગોઠવણોના પુરતાં કારણોવચાત અંદાશત મનાઈ ફરમાવે તે સીવાય સગીર બાળકોની વાહી માતા યશે.

પતી અથવા તે પત્ની લલચને એકબીજાથી છુટાછેડા લેવાનો નીચિનાં કારણોથી દક્ક રહેશે.

જે સાત વર્ષ સુધીમાં પતી અગર પત્ની એકબીજા સંબંધે કેંઈ પણ ન બણી શકે, પતી અગર પત્ની ધરમ બદલે, પતી અગર પત્ની ગાંડિપણના રાગથી પીડાતા હોય, પતી અગર પત્ની વ્યભીચારી હોય તે બન્નેને છુટાછેડા ભોગવવાનો દક્ક હોવો જોઈએ આ ઉપરાંત જે પતી પોતાની પ્રત્યે અધર્મીત વર્તન રાખતો હોય અગર તેના નીલાવ પ્રત્યે બિદરકારી રાખતો હોય તે પત્નીને છુટાછેડા માંગ

વાનો દક્ક હોવો જોઈએ એવી છુટાછેડા વિધયક ભલામણો આ કાઉન્સીલ કરે છે.

શ્રી અગર પુરુષની મીલકત પર વીધવા અગર સંધવા સ્ત્રીને મળતો દક્ક તેની પોતાની જ મીલકત પ્રાપ્તિ જોઈએ પુત્રને મળતા વારસાનો એક તૃતીયાંશ બેટલો ભાગ પુત્રીને પણ મળવો જ જોઈએ અને વીધવા અથવા પુત્રીને પોતાના પતી અગર બાધના મરણ બાદ ભાગની માગણી કરવાનો દક્ક હોવો જોઈએ એવી વારસાકીલ દક્કના ભોગવટા સંબંધેની ભલામણો આ કાઉન્સીલ કરે છે.

આ કાઉન્સીલ આરામ રાખે છે કે ઉપરોક્ત ભલામણો અનુસાર હોદી સરકાર હોદ્દા કાયદામાં સુધારાઓ કરશે.

[૩] અમદાવાદની મજુર બહેનોમાં ભગ્નતિ

આ : શ્રી અનનુયાબદેન સારાભાઈ

મહાસત્તાવાદી સરકારના પ્રયત્નોથી મજુરોના અધરમાં વધારો થયો છે. દારૂબંધીને લીધે પણ મજુરોની વેદફાતી મુદી બચવાની છે. જયી છે. મજુર બહેનો પણ દારૂબંધીને લીધે ધણી યાવનાઓમાંથી છુટી છે.

આજે સમય સાતુકુળ છે, આ સમયનો ઉપયોગ મજુર બહેનોમાં રહેલી શક્તિના વીકાસમાં યાય અને તેઓમાંથી બધા, ખાસ કરીને નીરસરના વગેરે દુર થાય અને તેઓની ખરી પ્રગતિ યાય એ માટે મહાજને યોજના કરી છે, જે યોજના પ્રમાણે અહીં મજુર બહેનો માટે તાલીમ વર્ગ ખોલ્યા છે જે વર્ગમાં બહેનોને અક્ષરજ્ઞાન તથા ગૃહસ્થાવેશની તાલીમ આપવા પ્રબંધ કરવામાં આવશે. અક્ષરજ્ઞાનની રીત એવી રાખવામાં આવી છે કે બહેનોને તેનો ખીલકલ બોલે નહીં જણાય અને વાતો કરતાં કરતાં તેઓ ત્રણેક મહીનામાં બધું જાણતાં તથા યોગ્ય પણ લખતાં પણ શીખશે.

શીક્ષણનું મહત્વ સમજાવવામાં શ્રી. અનનુયાબદેન કહ્યું હતું કે કોઈ મકાનમાં સુદર વસ્તુઓ મુજી હોય પણ જે ત્યાં પ્રકાશ કે દીવા જ ન હોય તે તે વસ્તુઓ નજરે જ ન પડે. અને તેની ઉપયોગીતા પણ ન સમજાય, તેવી રીતે યોગ્ય

શીક્ષણ વગર મજુરોનું જીવન પણ અધકારમય રહે. બહેનો જે શીક્ષણ લે તે તેઓ કામગીરી વાંધી શકે, લખી શકે, છાપા વાંધી શકે, ધર્મના પુસ્તકો સંવની વાણી તથા સારાં બજાનો વગેરે વાંચી શકે, સાથે સાથે તેઓ ગણતરી કરતા હીસાબ રાખતાં શીખી શકે જેથી રાજના બચદારમાં તથા લેવડ-દેવડમાં તેમને કોઈ ઉત્તરી શકે નહીં.

આ તાલીમ વર્ગમાં બહેનોને સ્વચ્છતા તથા આરોગ્યના નીયમો વીધે સમજાવતી આપવામાં આવશે. એથી બહેનો પોતાનાં ઘરો વીરોધ સ્વચ્છ અને સુદર કરી શકશે તેમજ મહેલકાઓ પણ વધુ સ્વચ્છ બનશે. આદારનું મહત્વ તથા તેમાં કયા યોગ્ય લેવડે રીતર માટે વધુ ઉપયોગી છે તે માહિતી વગેરે પણ આપવામાં આવશે. આ ઉપરાંત સામાન્ય રોગો અને તેના ધરગથ્ય ઉપચારો વગેરે અંગેની સમજ તથા માહિતી આપવામાં આવશે. આ શીક્ષણથી મજુર બહેનો પોતાનું તેમજ કુટુંબનું જીવન વધુ સંરકારી અને ભલત કરી શકશે.

અક્ષરજ્ઞાન વગેરેના શીક્ષણ ઉપરાંત ગૃહસ્થાવેશની તાલીમ આપવામાં પણ અહીં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. શીક્ષણકામ, જરૂર તથા ગ્રંથજ્ઞાનની તાલીમ માટે પ્રબંધ કરવામાં આવશે

આ ઉદ્વેગની તાલીમથી તાલીમ હેનાર પોતાનાં કપડાં પોતે વેતરની સીવી શકશે, અને તેથી દરજીનું ખર્ચ બચાવી શકશે. પોતાનાં તથા ઘરનાં ફુટેલા કપડાં તે સીવી શકશે અને એ રીતે કપડાનો આવરણ વધારી નવાં કપડાનું ખર્ચ બચાવી શકશે. એ ઉપરાંત ફાજલ વખત અને અનુકૂળતા હશે તો આ બહેનો વધુ કામ કરી કમાણી પણ કરી શકશે. સંધ્યજાળથી તો સામાન્ય રીતે દરેક બહેન પરીચીત હોય પણ ધોરણ વધુ સ્વાદીષ્ટ ધાત્ર, તેમાં પોષક તત્વોનો નાશ ન થાય તથા ખર્ચ વધાર્યા વીના અનેક પ્રકારની વાનીઓ બનાવી

રાકાચ એ બધું બતાવવા પ્રયાસ થશે.

કાંતલુકામને પણ અહીં સ્થાન આપવામાં આવશે. એ કામ શીખી બહેનો પોતા પુરુષ કાંતી પોતાને મનમમત કાપડ વણાવી શકશે. જે બહેનો તે શીખી તેમાંથી કમાણી કરવા માંગતા હોય તેને માટે તેની ખાસ બેવસ્થા કરવામાં આવશે.

[અમદાવાદમાં તા. ૧૦-૮-૩૮ ના રોજ મહીલા મંદીરની યોજનાના ઉદ્દેશ નયા કાર્ય સંબંધી મંત્રર બહેનોની સભામાં અપા-યણું બાવણું]

[૪] એક પત્નીત્વને લગતા ખરડા

હિન્દુ એકપત્નીત્વનું 'બિલ'

ચેમ્બર્લેન્ડના સિવિલ સેવાલે મોટીલાએ કાન્ગ્રેસીવ એક્ટ સ્ટેડમાં હિન્દુ એકપત્નીત્વનું બિલ રજૂ કરાવી નોટિસ આપી છે. તે બિલની કલમો નીચે મુજબ છે—

- (૧) આ કાયદાનું નામ 'હિન્દુ એકપત્નીત્વનો કાયદો' રહેશે.
- (૨) આખા બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનમાં તે કાયદો લાગુ પડશે અને તેને મનુષ્ય જનરલની બહાલી મળશે તે વારીખથી તે અમલમાં મુકાશે.
- (૩) આ કાયદાની વિષયને હિન્દુ કાયદાને કોઈ નિયમ અમર કદિ હોય તો પણ, પોતાની પત્નીની હયાતીમાં કોઈ હિન્દુ બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરશે તો તે લગ્ન રદ થયેલું ગણવામાં આવશે અને ઇન્કીયત પીનલ કોડની ૪૬૪ અને ૪૬૫ મી કલમ આવાં હુકમોને લાગુ પાડવામાં આવશે.
- (૪) જે કોમોમાં ઉદાહરણને અમર ફારમલીનો સિવાજ આવતો આવતો હોય અને તેની ફારમલી યોગ્ય અધિકારીઓ તરફથી રીવરસના મેલિટ્વે આપવામાં આવી હોય તે કોમોને આ કાયદો લાગુ પડશે નહિ.
- (૫) કોઈ હિન્દુ પોતાનો ધર્મ બદલી બીલ ધર્મમાં અથ તો પણ આ કાયદો તેને લાગુ પાડવામાં આવશે.

શ્રીમતી રાધાબાઈ મુળરાયને એક બિલ વડી ધારાસભામાં રજૂ કરવાની નોટિસ આપી હતી અને ત્યારપછી તે બિલમાં સુધારો વધારો કરી બીજું નવું બિલ રજૂ કરવાની નોટિસ આપી છે. આ નવા સુધારેલા બિલની કલમો નીચે મુજબ છે:

- ૧ આ કાયદાનું નામ હિન્દુ અનેકપત્ની પ્રતિબંધક કાયદો (Hindu Polygamous Marriage Restraining Act) રહેશે.
- ૨ (અ) બ્રિટિશ ઇન્ડિયામાં વસતા તમામ હિન્દુ-ઓને તે લાગુ પડશે.
- (આ) અને બોમ્બેમાં બોમ્બેમાં સુલતા એપ્રિલ માસની પહેલી તારીખથી તેનો અમલ થશે.
- ૩ (અ) આ કાયદાની ઓછી કલમમાં રજૂકિલી રાસતો સિવાય કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાના પતિની હયાતીમાં અમર કોઈ પુરુષ પોતાની પત્નીની હયાતીમાં બીજી વાર લગ્ન કરી શકશે નહિ. આ બાબતમાં હિન્દુ કાયદો અથવા હિન્દુ રીવાજ અમર કોઈ એક વિરુદ્ધ જતાં હોય તો તે ગણવામાં આવશે નહિ.
- (બ) કોઈ સ્ત્રી અમર પુરુષ પોતાના પતિ કે પત્નીની હયાતીમાં બીજું લગ્ન કરશે તો તે ઇન્કીયત પીનલ કોડની ૪૬૪ અથવા ૪૬૫ કલમ મુજબ મુન્દેનાર ગણાશે. તે

કલમ મુજબ તેને સત્ત યજ્ઞ યાગો અને
એ લગ્ન ફેક યજ્ઞ ગણ્યો.

૪ કોઈ પણ સ્ત્રી કે પુરુષ જોતા પતિ અગર પત્ની
હયાત હોય તે સીવીલ કોર્ટને અરજ કરી
નીચેનાં કારણોસર ફરી લગ્ન કરવાની રજ
મેળવી શકશે:—

(અ) સ્ત્રી અગર પુરુષ ચાલુ પાંચ વર્ષ સુધી
એવી અથવા અસાધ્ય રોગથી પીડાતાં હોય

(આ) પાંચ વર્ષ સુધી ચાલુ સ્ત્રી કે પુરુષ
એકબીજાને ત્યાગ કરેલા હોય.

(ઇ) સ્ત્રી કે પુરુષ એક વર્ષ સુધી અભિચાર-
ના ગુન્હામાં હોય.

(ઉ) સ્ત્રી કે પુરુષ એક બીજાના આરોગ્યને
હાનિ કરે અગર તેમની સલામતીને
નુકસાન પહોંચે તેવા પ્રકારનું કૂર વર્તન
ચલાવતાં હોય.

તે ઉપરાંત ફરી લગ્ન કરનાર વ્યક્તિ ને પુરુષ
હોય તો તેણે ફરી લગ્ન કરવાની અરજમાં જણા-
વવું જોઈએ કે તેણે પોતાની સ્ત્રીનું સ્વીકૃતિ, અને
રાખીના ને તેના પીએસથી મળેલાં હોય તે તેને
પાછાં સોંપ્યાં છે.

(૩) (અ) (તેને પુત્રો ન હોય અથવા હોય
અને તેનાથી તે જુદો યથેચ્છ હોય
તો) તેણે પોતાની મીલકતનો ત્રીજો
દિસ્સો પોતાની પત્નીને આપ્યો છે.

(આ) ને તેના પુત્રો અવિશ્વજ્ઞ હોય તો
તેઓ સાથે ફારગવી થતાં ને રક્ષક
તેને દિસ્સો આપવાની હોય તેના
અધિકારી દીસ્સો પત્નીને આપેલો છે.

જુલાસો—મહારાજી મીલકતમાં પુરુષને દીસ્સો
હોય અગર અવિશ્વજ્ઞ કુટુંબની મીલ-
કતમાં પુરુષને દીસ્સો હોય તો
તેની મીલકતમાં એ દીસ્સાની આ
કલમ મુજબ ગણના થશે.

૫ યોગી કલમમાં દર્શાવેલાં કારણોસર અરજ કર-
વામાં આવશે તો કોર્ટ સ્ત્રી કે પુરુષ ને હોય
તેને નોટીસ આપશે અને તે આવત તપાસ
કરાશે અરજમાં લખેલ આરોપો ખરા છે. એમ

જણાતાં સ્ત્રી કે પુરુષને ફરી લગ્ન કરવાની
કોર્ટ રજ આપશે. નહિ તો અરજ કાઢી
નરખવામાં આવશે.

૬ દિલ્લ સ્ત્રીના પોતાના પતિ પાસે લગ્નપાપણ
મેળવવાનો ને હાથ હક છે, તે આ કાયદાથી
રદ થતાં નથી.

૭ કાયદા અગર કાયદેસર ગણાતી રૂઢિ મુજબ કોઈ
દિલ્લ પત્નીને બીજા પતિ કરવાને હક હશે તે
આ કાયદાથી અટકાવવામાં આવશે નહિ.

* * *

આ બે બિલ જોતાં જણાશે કે શેઠ
ગોવિંદલાલ શિવલાલનું બિલ ઘણું અધુરું
છે, શ્રીમતી સુખરામનના બિલમાં પણ ઉમેરાને
અવકાશ તો છે જ, પરંતુ આ બે બિલમાં
શ્રીમતી સુખરામનનું બિલ વધારે સારું છે,
શ્રીમતી સુખરામન વડોદરામાં અખિલ દિલ્લ
મહીલા પરિષદની અધ્યક્ષ વાર્ષિક બેઠક વખતે
આબ્યા ત્યારે કહેતાં હતી કે શેઠ ગોવિંદલાલ
શિવલાલે તેઓની સાથે વાતચીત કરી હતી
અને તેઓ બંન્ન પોતાના બિલ એકત્ર કરીને
રજુ કરવાનો વિચાર કરે છે, જે આમ બને
તો સારું કારણ કે અખિલ તરફ થતો અન્યાય
ફર કરવાનો જ બનેલો ધરાશે છે તો પછી
કોણ પહેલું બિલ લાગુ એવી જોડી હર-
શદમાં બિલને નુકસાન ન પહોંચવું જોઈએ.
જે ડૉ. દેશમુખ પણ આ એક્યમાં લખે તો
સારું. એમના લગ્ન વિચ્છેદના બિલમાં બહુ
પત્નીત્વ અટકાવવાનું તત્વ નથી. પુરુષ એક
પત્નીની હયાતીમાં ફરી લગ્ન કરે તો પહેલી
પત્ની લગ્ન વિચ્છેદ માંગી શકે એટલું જ
છે. પણ પહેલી પત્નીને લગ્ન વિચ્છેદ ન જ
જોઈતો હોય તો કે વળી આમાં બહુ પત્નીની
રૂઢિ કાયદાથી અટકાવવા માટે કાંઈ કલમ જ
નથી.

શ્રીમતી રાધાબાઈ સુખરામનનું બિલ
દિલ્લ સ્ત્રીના પોતાના પતિ પાસે લગ્નપાપણ

ધર્મના અનુયાયીઓને પણ લાગુ પાડવું જોઈએ. નહિ તો એ ખારીનો લાભ લેવાશે.

બીજું, ચારદા કાયદામાં જેમ જિ. દિન્દની બહાર દેશી રાજ્યનો લાભ લેવાનો હતો અને નાની વયની કન્યાઓનાં લગ્ન થતાં હતાં તેવું આ કાયદામાં પણ ન થાય તે માટે કલમમાં ફેરફાર થવો જોઈએ.

ત્રીજું, શ્રીમતી સુજરાયનના બિલમાં કલમ ચોથી (એ) છે તેમાં અસાધ્ય ચેષી રોગને બદલે અસાધ્ય ગરબીનો રોગ (વી. ડી.) એવા શબ્દો રાખવા જોઈએ, તથા ચોથી કલમમાં (ઇ) અસાધ્ય ગાંડપણ અને (એફ.) આજીવન કેદ, એટલાં બે કારણો ઉમેરવાં જોઈએ.

વળી પાંચમી કલમમાં “ આદેષો ખસે છે એમ જણાતાં સો કે પુરુષને ફરી લગ્ન કરવાની કોર્ટ રજા આપશે, ” એવું છે તે વાક્યમાં ‘ જણાતાં ’ એ શબ્દ પછી આટલું ઉમેરવું જોઈએ કે “ સ્ત્રી કે પુરુષ બેમાંથી એકનું મરણ થતાં જે પ્રમાણે લગ્ન ફોફ થાય છે તે પ્રમાણે. ”

કાયદાની વ્યાખ્યા એવી છે કે એક અનિષ્ટ કદાચતો કદાચ બીજું કંઈ અનિષ્ટ નવું જ શક્ય થઈ શકે, માટે પૂરતો વિચાર કરીને આ જાતના કાયદા કરવાના છે, પણ તેથી કંઈ હાથ નેહીને બેસી રહેવાનું નથી, આપણામાં બલભલા વકીલ બેરિસ્ટર ધારાશાસ્ત્રીઓ વગેરે છે, તેઓ બધાં નિશ્ચિત મનથી આ કાયદો હાથમાં લે તો મુશ્કેલ કામ નથી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યોરન્સ કું. લિ.

(સ્થાપના ૧૮૧૩)

કેટલીક વિશેષતા

૧. વીમા લેનારના દિલની ખાસ સંભાળ.
૨. હેલ્થ અપાયેલું બોનસ દર દબારે રૂ. ૧૫
૩. દરેક રિયલિટી માથુસને અનુકૂળ સસ્ટી અને આકર્ષક યોજના.
૪. વાર્ષિક પ્રીમીઅમ પર ૨૨ ટકા વળતર.
૫. વગદાર એજન્ટોને નફાકારક થયેલો. વગેરે વગેરે.

વધુ વિગત માટે લખો ના મળે—

હકાલ એન્ડ કું.

સેક્રેટરીઓ,

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બિલ્ડિંગ, એપોલો સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

મ્યુ. ની નોકરીમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન :
કલકત્તા મ્યુનીસીપલ કોર્પોરેશનની વતીમાં નોકરીઓ
માટે સ્ત્રીઓને યોગ્ય મજૂરી એવી મતલબની એક
દરખાસ્ત જેમ સારીના ફૂરન સુલ્તાન મૌવીદુલ્લા
કોર્પોરેશનની આગમી બેઠકમાં રજૂ કરવાર છે.

જેમ ફૂરન એમ જણાવે છે કે, હાલ સર-
કારે આ સીદ્ધાંતનો સ્વીકાર કર્યો છે. સ્ત્રીઓમાં
પણ બેઠકારીનો પ્રશ્ન વધુ તીવ્ર બનતો જાય છે.

આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા અને સ્ત્રીઓને નોકરી
માટે તબીબી અને શિક્ષણ સેત્ર સીવાયના બીજા
માર્ગ શોધવા ઉત્તેજન આપવા કોર્પોરેશને આ
શિદ્ધાંત માન્ય રાખી એ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ
એમ જેમ ફૂરન માને છે.

મીસ ઈન્દુમતી સીતારામ : બુવેદાઈની
મ્યુ. બોર્ડનાં કાઉન્સિલર નિમ્મામાં છે.

ઉચ્ચ બોલ્ડાઓ માટે સ્ત્રી ઉમેદવારો :
દીલી સરકાર હેલબના ને મોટા બોલ્ડાઓ માટે
ભવિષ્યન નથી તે મેળવવા માટે સ્ત્રીઓની
વધતી જતી હરીફાઈ જણાતી હતી. ન્યારે
ત્રીઓના પક્ષી ખાતેના કોલકારટીય સ્ટેશનના કાય-
રેક્ટરના બોલ્ડા માટે પબ્લીક સર્વિસીસ કમીશને
કન્સ્ટ્રક્શન માટે બોલાવેલા નવ ઉમેદવારોમાં નીચેની
બે સ્ત્રીઓ હતી

(૧) ડૉ. સી. મીનાક્ષી કે ને પ્રાચીન
સ્થાપત્યનું સંશોધન કાર્ય કરે છે. (૨)
દીલ્હીના મીસીસ સીતારામ.

મી. પ્રેમકુંવર લાહીનું અવસાન : મહંમદી
કોમિસ કમીટી (બી. વોર્ડ) બેંગ્લોરના સેવાભાષી
કાર્યકર્તા અને વોર્ડના છ બો સી. મી. જમલી-
લાલ લાહીનાં રજાનું અવસાન થયું. મી. પ્રેમકુંવર
લાહીનું અવસાન હજારે મુશ્કેલી પોતાના મનને

સંવત ૧૯૯૪ ના શ્રાવણ સુદ ૧૫ અને બુધવારના
રોજ સાંઘ ત્રણ વાગે થયું છે. ગામની પ્રજા તથા
સ્નેહીઓ ગંઢીર દીલગીરીમાં છે. પરમાત્મા તેમના
આત્માને શાંતી આપે.

‘ પહેલામણી ના સીવાજને અટકાવનાર ’
ખિલ : બિહારની ધારાસભામાં શ્રી. મુખલાલ આ
ખિલ લાવનાર છે. તે ખિલમાં પહેલામણીનો
અર્થ ‘ કન્યાના પિતા કે વાલી તરફથી વર અથવા
વરના પિતા કે વાલીને અપાતી રકમ અથવા
અપાતી બેટ અથવા તો વરના પિતા કે વાલી
તરફથી કન્યાને તેના પિતા અથવા વાલીને અપાતી
રકમ કે બેટ ’ એવો કરવામાં આવ્યો છે. એટલે
આપણે જોને વરવિક્રય કે કન્યાવિક્રય કહીએ છીએ
તે અટકાવનાર ખિલ લાવનાર છે. ઉમર લાયક
વર કે કન્યાના પિતા કે વાલીને માથે આવજાત
ને ફરજિયાત કર નેવું થઈ પડ્યું છે તે આ
ખિલથી દૂર થશે.

મી. સીપાલ મેતીબાઈ શાકઢાર હાલ-
લોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી પરીષદમાં દીલ્હીના
પ્રતિનિધી તરીકે હાજરી આપીને પાછાં ફર્યા છે.

તરવાનો રેકૉર્ડ : ડેનીશ સ્ત્રીજ્ઞાતરી રાન્ડિલ્ડ
બેન્ગરે દુનિયાથો તાવાનો રેકૉર્ડ કર્યો છે. ૪૦૦ મીટર
નેટવે દૂર તરતાં તેને ફક્ત ૫ મિનિટ ફરેલ
સેકન્ડ થઈ હતી. આ પહેલાંના તરનારને ૫ મિનિટ
૬૬ સેકન્ડ થઈ હતી.

દાદાનંદ અનાથ મહાલિલ્લમમાં ડૉ.
સાવરકર : દીદુ મહાસભાના પ્રમુખ બેરીસ્ટર
વિનાયકરાવ સાવરકરે માદુરા ખાતે આવેલા અનાથ
અનાથ મહાલિલ્લમની મુલાકાત લીધી હતી ને
વખતે સંસ્થાના મંત્રી ડૉ. ઉદયારકર તેમજ શ્રી

૧૯૨૬એ તથા દસ વર્ષમાં સંસ્થાએ બન્નેલેલા કાર્યનું વર્ણન કર્યું હતું.

આ પછી શ્રી. સારંગરે સંસ્થાની પ્રગતિ વીરિ વિવેચન કરતાં જણાવ્યું હતું કે પોતાના ધરના કરતાં પણ આ સંસ્થાની સુંદર વ્યવસ્થા એક બીજી મહીલાઓ મજૂ અર્થા આપવાની ઇચ્છા ધરાવશે.

મહિલાઓને ઉપદેશ આપતાં એમણે જણાવ્યું કે અદ્યતી બહાર જનારી બહેનોએ પણ સમાજ-માંથી ભલીબેદ કાઢી નાંખવા માટે સચોટ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમજ હિંદુ સ્ત્રીઓના રક્ષણ-દર્શિના ચોક્કસાઈ રાખી સંસ્થા તરફથી મળેલી મદદ તેમજ શિક્ષણને ચોખ્ખાવવા પુરતી કાળજી રાખવી જોઈએ.

આ પછી સંસ્થા વિષે અભીપ્રાય ઠાંકતાં એમણે એવી નોંધ કરી હતી કે “આ સંસ્થા અનાયાયમ તરીકે રહી નથી. પણ સંકટમાં તેમજ દુર્ઘટનામાં આવી પડેલી સ્ત્રીઓને માટે એ એક ‘ધર’ સમાન બની મઠ છે. સંસ્થાના ચાલકો તેમજ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ શ્રીમતી હર્મીબાઈ કોલ્લેક્ટરને એમના કોઈ પણ ભવના સ્વાર્થે વગર કામ કરવા માટે તેમને કું યાબાદો આપું છું.”

મર્સ રેકૉર્ડર : બેંચ રજીસ્ટ્રારની માફક નેશનલ મર્સ રજીસ્ટ્રાર એસોસિએશન કલેક્ટરને વિચાર મુંબાઈમાં થયો છે. અને હેકે કન્યાશાળાઓ અને કન્યા વિદ્યાલયોના ઉપરી અધિકારીઓ આ રાષ્ટ્રીય ચળવળને ટેકો એને ઉત્તેજન આપશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. આંગ્રેજ મહીના દરમ્યાન કુમારી ઇન્દિરા બેચીમાલ અને કુમારી લાલકાકા તથા ઇન્ડિયન નેશનલ રજીસ્ટ્રાર એસોસિએશનના સેક્રેટરીઓ, શ્રીમતી લીબ્બકર તથા શ્રીમતી ક્રિમિંગ્સ મહેતા પ્રત્યેક યાજ્ઞ પાઠશાળાની મુલાકાત લઈને સંદકાર મેળવેલે. યોગેશ્વર માસમાં મલાડ ખાતે મર્સ રજીસ્ટ્રાર માર્તરોને તૈયાર કરવા માટે એક વર્ષ કલેક્ટરનો છે. અત્યાર સુધી જે સંદકાર આ ચળવળને મળ્યો છે તે માટે આશ્ચર્ય માનવામાં આવે છે. વધુ માહિતી માટે કુમારી ઇન્દિરા બેચીમાલ, ઇન્ડિયન નેશનલ રજીસ્ટ્રાર એસોસિએશન ૧૨૬ એસ્ટ્રેલેસ રોડ, ફોર્ટ, મુંબાઈ, એ સરનામે પૂછવું, આખા ઉલાકામાંથી જેમ તે કન્યાસંસ્થાને સલાહ તેમજ સહાય એકઠી તો મળશે.

ખાણેમાં કામ કરનારા ખાજ કામદાર : પહેલાં એવો કાષ્ટો હતો કે, ખાણેની અંદર તેમજ તેની આસપાસમાં ૧૭ વર્ષ કરતાં નાની ઉંમરનાં બાળકોને કામ પર રાખવાં નહી. એ પછી કામદારોની બાબતમાં તપાસ ચલાવવાને જે બાદશાહી કમીશન બેઠું હતું તેણે એવી શલામત કરી હતી કે, ૧૪ વર્ષ કરતાં ઓછી ઉંમરનાં બાળકોને ખાણમાં કે તેની આસપાસમાં કામ કરવા કેડું જોઈએ નહી. એ પછી દ્વિતી સરકારે વધી ધારા-સભામાં એક બીલ રજૂ કર્યું જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, ખાણે કે તેની આસપાસમાં કામ કરવા માટે ઓછામાં ઓછા ૧૫ વર્ષની ઉંમર હરાવની. એ બીલ ઉપરની સીલેક્ટ કમીટીએ વળી તેમાં એવો ઉમેશ કર્યો છે કે ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની વયના બાળકને પણ તે જમીનની નીચે કામ કરવાને લાયક છે એવું તખીની સરપ્રીકેટ મેળખ્યા વિના જમીનની નીચે કામ ઉપર રોકી રાખાય નહી. સીલેક્ટ કમીટીની એ ભલામણ સાથે ધારાસભાએ બીલ પસાર કર્યું છે. એના અર્થે એ યાચ છે કે, ખાણેમાં કામ કરતા બાળકોની યોદી ઉંમર નક્કી કરવામાં દ્વિતી સરકાર પુરોપના ધણાખરા દેરો કરતાં મજૂ આગળ વધી છે.

સોશીયેટ રજીસ્ટ્રારની સ્ત્રી વિભાગીઓ : સોશીયેટ વિભાગી ટુકડીઓની ત્રણ શ્રી ઉપરીઓ- પોલીના ઓસ્ટીયેન્કો, બીરા લોમાકા તથા મીરના રાસ્કોવા-ના. ૨ છ જુલાઈએ એક સીપ્લેનમાં ઉડતાં હતાં. ૧૪૬૮ માઈલનો મુસાફરી, અટક્યા વગર તેમણે દસ કલાક અને ૩૩ મિનિટમાં કરી હતી. પોલીના સીપ્લેન ચલાવતી હતી.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની દાદર ખાતે રાખાની સ્થાપના : અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની દાદર માટુંગા ખાતે રાખા સ્થાપવાની કીયા દાદર ખાતેની કૌમ જ્યોત્ષ્ણ ઇચ્છીયા રજૂલ મધ્યે યદ્ય હતી. જેમાં સ્ત્રીઓની યોદી હાજરી હતી. ડૉ. શ્રીમતી મહાત્માબાઈ સુખપત્તકર પ્રમુખસ્થાને હતાં.

રાજઆતમાં શ્રીમતી ઉમ્મીલા મહેતાએ મહિલાં પરિષદની પ્રગતિઓની ટુંકે રૂપરેખા રજૂ કર્યા બાદ જણાવ્યું હતું કે હિન્દુસ્તાનમાં પરિષદની ૩૭ શુભાઓ છે.

શ્રીમતી કસલકર અને શ્રીમતી મોટેએ મહિલા પરિષદને પ્રબળ બનાવવાની અપીલ કરી હતી.

શ્રીમતી માલોનીબાઇ સુખચંદરે જણાવ્યું હતું કે હિન્દી મહિલાઓની સ્થિતિ ઘણી પછાત છે. કેળવણીનો અભાવ આ પછાત હોવાનું મુખ્ય કારણ છે. સામાજિક રીતરીવાજો શ્રીઓને રસોડામાં ગોંધી રાખવાની પુરુષોની સ્વાધીન વલણ પણ શ્રીઓનો પછાત હોવાના કારણો છે.

એ વસ્તુસ્થિતિ દુર કરવા માટેજ આ પરિષદની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં તમારે સક્રીય સાથ આપીજ છુટો.

ખાદ ૧૭ સભ્યોની એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી.

શ્રી શીફણુના પ્રણેતા સ્વ. શ્રી. દેવધરઃ પણ પ્રધાન ઓન, શ્રી ખેર તા. ૭ બોવરટે સેવા સદન ખાતે સેવાસદન સમાજના સ્થાપક સ્વ. શ્રી. ગોપાલકૃષ્ણ દેવધરજી તેલ ચીર 'ખુલ્લું' મુખવાની કીયા કરતાં સ્વર્ગસ્થનાં કાર્યની ખારે પ્રદર્શા કરી હતી.

દાબર રહેલા નણીતા શ્રી પુરેલા મોટા મેલાવડામાં ઓધના રાત, ફલ્દનનાં, મદારાણી, રાણી હક્કીબાઇ રજવાડે અને રાજકુમારી અમૃતકુંવર પણ હતાં.

શ્રી. ખેર જણાવ્યું હતું કે શ્રી દેવધરજી કાર્ય એટલું મહાન હતું કે તેમનું સ્મરણ કરીએ બુલાવવાનો ભાગ્યેજ કંઈ સંભવ છે. હિન્દની વસ્તીમાં અર્ધો ભાગ શ્રી સમુદાય તદ્દન અંધકારમાં રહે છે. શ્રી. દેવધરે તેમને સંજ્ઞા આપવાનું અને તેમને સક્તિદાણી નવું દ્રષ્ટીબિંદુ બંધવું હતું.

રાજકુમારી અમૃતકુંવરે જણાવ્યું કે સેવાસદનને હિન્દની શ્રી શીફણ સંસ્થાઓની માતા કહેવાય છે તે થોડું છે.

દાણધીમાં શ્રીઓનો હીસ્સો ૪ મુખાઈ સરકારના દાખબંધીના ખાતામાં શ્રીઓનો એક વિભાગ અમદાવાદમાં ઉઘાડવામાં આવ્યો છે. તેમાં મુખ્ય દેખરેખ રાખનાર તરીકે શ્રી. શુકલા સાહાબાઇને નીમ્યાં છે.

અમદાવાદમાં ભંદેર કાર્યકર્તાઓની એક સભા મેળવી તેમાં દાખબંધીના કાર્યની રૂપરેખા સમન્વિત

વાઈ હતી. રાહેરના જુદા જુદા સત્તામાં શ્રીઓની સભાઓ બરી તેમાં ભાષણો, મેલકં લેન્ટર્ન વગેરેની સહાયથી હાથી થતાં તુકરાન સમન્વવવા બ્યવસ્થા થઈ છે. આ સભાઓ ભરવાનું કામ શ્રીઓ જ કરશે.

હરિજનોનો હોટલોમાં પ્રવેશ : અમદાવાદમાં સાર્વજનીક સ્થળોનો ઉપયોગ સર્વ જનતા માટે ખુલ્લો ભંદેર થયા પછી ત્યાંના હરીજનો ઉપહારગૃહો અને હોટલોમાં જવા સાગતાં વારે હોટલો થઈ રહ્યો છે. હરીજનોના આગમન સાથે જ હોટલો બહાર બંધ થઈ.

મીસ કે. વી. પરીખ અને મીસ સી. વી. પરીખ : આ બંને બહેનો બોસ્ટન યુનિ.ની સોસાયટીજ સાથે એમ. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી સોમવારે હોંદ ધાળી કરી છે.

બારેટાલીમાં દારૂનીપેઢને અંગે શ્રી પોલીસેની ભરતી કરવામાં આવી છે.

સ્વદેશી માલને રક્ષણ આપનાર ખીલ : હિન્દમાં બનાવવામાં આવેલા માલના સંબંધમાં "સ્વદેશી" નામને રક્ષણ આપવાને ઇરાદે મી. એસ. એચ. ઝાબવાળા મુખાઈ પારાસલાની આગામી એકકમાં એક ખીલ લાવવાનો ઇરાદો રાખે છે.

આ સંબંધમાં એક વાતચીત દરમ્યાન મી. ઝાબવાળાએ હિન્દી બહાર બનેલા કેટલાક માલને સ્વદેશી તરીકે કેવી રીતે વેચવામાં આવે છે અને કેટલાક માલ પર "મેઇડ ઇન ઇન્ડિયા" ના બોટા અને આડે રસ્તે દોરવનારા મારકાંચો કેવી રીતે લખાવવામાં આવે છે એની સમજૂતી આપી હતી.

સ્વદેશી માલ મટિ એક ટેસ્ટ બોર્ડ મારફત પ્રમાણપત્ર આપવાની પ્રથા હાથલ કરી સાચા સ્વદેશી માલને રક્ષણ આપવાનો આ સુચીત ખીલમાં હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે.

ખીલમાં મુચવવામાં આવ્યું છે તેમ આ બોર્ડે હલોગ ખાતાના પ્રધાન, હલોગ ખાતાના કાયરેક્ટર, સરકારી કેમીકલ એનેલાઇઝર, હોંદી બ્યાપારી મંડળ અને નાના હલોગોનાં મંડળના દરેક પ્રતિનિધીનું બનેલું રહેશે. હલોગ ખાતાના પ્રબળ બોર્ડના ચેરમેન તરીકે કામ કરશે.

આ ટ્રસ્ટ બોર્ડે ઇલાકાના વપરાશ મહેના તમામ રવરેશી માલનું પરીક્ષણ કરશે અને પછી એ માલને ઇલાકામાં વાપરવા યોગ્ય જણાવી "રવરેશી" તરીકેનું પ્રમાણપત્ર આપશે.

આવાં પ્રમાણપત્રવાળો માલ જ્યાં જ્યાં શક્ય હોય અને જરૂર હોય ત્યાં સરકારે દરેક ખાતાઓમાં વાપરવો એવી એક કલમ પણ આ બીલમાં ઉમેરવામાં આવી છે.

સ્રી તારાઓ : જુલાઈની ૨૮ મી તારીખે યુનાન મહારાષ્ટ્રીય મંડળની કેટલીક બહેનો ત્યાંની મૂલ્ય નદીમાં ચોમાસાની રેલડું પાણી બરછક બરેલું હતું છતાં આ પારથી પેરેપાર તરી મઠ હતી. તેમનાં નામ શ્રીમતી બવે, કુમારી ચોપટકર, તેમનાં બહેન કુમારી ધારપ, કુમારી નાનુ તથા કુમારી એમલેકર છે.

વડોદરામાં હીન્દુ એકપત્નીવ્રત નીબંધ : રોજરાની ધારાસભામાં શ્રી. દારાનાથ રોડછ હીન્દુ એકપત્નીવ્રત નીબંધ લાગ્યા છે. એક પત્ની દલાલ છતાં ચિનાકારણ બીજી પત્ની કરવાની ને રીવ હીન્દુઓમાં આવી રહી છે તે બંધ કરવાનો રેડ આ નીબંધનો છે. ધારાસભાએ તેના પર વિચાર ચલાવવા એક પેટાસમિતિ નીખી છે. જેમાં નીચલાં નામ છે:—શ્રી ન્યાયમંત્રી સુધાજીકર, શ્રી. દારાનાથ રોડછ, શ્રી. પ્રધાન, શ્રી. લલુભાઈ, શ્રી. વા. ચિ. ભેશી, શ્રી. ગિરધરલાલ ડોસાલાઈ, શ્રી. હીંગોદરા ઠાકોર તથા સ્રી સહયોમાં શ્રી. સુભદ્રા ખનાર, શ્રી. પ્રેમશીલા મહેતા અને શ્રી. સરતાબાઈ પંડિત.

મીસ કે. નવરોજીને : દિંદે માટેની ફ્રી-રેન્સ નાઇટગિલ સ્કોલરશીપ આપવામાં આવી હતી. તેઓ પોતાનો અભ્યાસ પુરો કરીને એસ. એસ. 'ચીલાલ' મારફત મુંબઈ આવી પહોંચ્યાં છે.

મીસ સરાઈ ચક્રે : ચીકગો યુનીવર્સિટીની એમ. એ. ની ડીગ્રી લઇને સોમવારે હીન્દ પાઠ શરૂ છે.

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, મુંબઈ : ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ મુંબઈ તરફથી નીચલી યાદી બહાર પડી છે. મજદૂર મંડળને અંગે સી. લેડી તારાબહેન સુનીલાલ મહેતા તરફથી મંડળનાં સમાચદ બહેનો માટે કપડાં ધોવાનો, ઉચું ઇંગ્લીશ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો તેમજ ફર્સ્ટ એડ અકરમાત્તમાં પ્રાથમિક મદદના વર્ગો દર સોમવાર, મંગળવાર ગુરવાર અને શુક્રવાર ચલાવવામાં આવે છે. વર્ગમાં બહેનો સારા પ્રમાણમાં લાભ લે છે.

અકરમાત્તમાં પ્રાથમિક મદદના વર્ગોની પરીક્ષા થોડા દિવસ અગાઉ ૩૦ મીસ કુમુદબહેન મહેતાએ લીધી હતી. એનું પરીણામ અતુલ્ય નીચે મુજબ છે.

(૧) જમના શાંતીલાલ મરચંદ (૨) સુનંદા લાલભાઈ ઝવેરી (૩) મંગાબહેન ઇરાલાલ પટેલ (૪) માલતી બગચાનદાસ મહેતા (૫) શારદા મણીલાલ કોટક (૬) જરાવંતી મગનલાલ ઇન્જીનીયર (૭) લક્ષ્મીબહેન કે. ઝવેરી (૮) ગુણવતી જયંતીલાલ કોટક.

કમાઠીપુરાની મૉડર્ન ગર્લ્સ સ્કુલનો વાર્ષિક ઉત્સવ તા. ૨૬ મી જુલાઈએ ડા. મિસ વત્સલા કાંચેરના પ્રમુખપદ નીચે ઉજવાયો હતો. શ્રી હેરન ઘોશ અને તેમની મંડળી જેઓ સરહદીયા નૃત્યમયો તરીકે જાણીતા છે તેઓ યુરોપની મુલાકાત કરીને પાછા આવ્યા છે.

વડી ધારાસભામાં ચુંદાપેશાં શ્રીમતી રાધાબાઈ સુબ્રાહ્મણ્યને અસિનંદન આપવા એક મેળાવડો મુંબાઈમાં બહેનોએ ટાકન હોલમાં યોજાયો હતો.

શ્રી. પી. કે. ઘોશ : તરવાના ભવભવના પ્રયોગો નાગપુરમાં બતાવીને મુંબાઈ આવી પહોંચ્યા છે. તેમની સાથે કુમારી વીજા ઘોશ છે તે આખા દિંદેની સ્રી તારાઓમાં ગૃહીયન છે. તેઓ બંને વિલાયત જઈ ઇંગ્લીશ ચેનલ તરવાની ફરીફાઈમાં ઉતરનાર છે.

એલગામનાં અણીતાં ગચિકા બાઈ તંગાબાઈ હાંમલકરે તાલેતરમાં મુંબાઈમાં બે જલસા કર્યાં હતા.

વિદાય

શ્રીએના પ્રત્નો ઓએ વધારે સારી રીતે સમજ શકે એ સ્વાભાવિક છે. એટલે, ઔદયોગી પ્રત્નોની ચર્ચા કરતાં માસિક કે વ્યવ સામયિકના તંત્રી પદે, શ્રી જ હોય તો તેની ઉપયોગિતા અનેક રીતે વધી જાય છે. 'ગુણસુન્દરી'ની સરખાત કરી ત્યારથી તે એની પંદર વર્ષની કારકીર્દિ દરમ્યાન, 'ગુણસુન્દરી'નાં સંચાલન પાછળ આ આદર્શ હમેશાં રાખવામાં આવ્યો છે. એ આદર્શને અનુસરીને, શ્રીએના હાથમાં 'ગુણસુન્દરી'નું સંચાલન ચૂકવાના પ્રયત્નો પણ કર્યા છે. એક કે બીજાં કારણે, એ પ્રયત્નોને અત્યાર પહેલાં ધારી હતી તેવી સફળતા મળી નથી અને તેથી, શ્રીએના પ્રત્નો પરત્વે સદાનુભૂતિ ધરાવતા પુરોના હાથમાં જ અદ્યપિ 'ગુણસુન્દરી'નું તંત્ર રહેવા પામ્યું.

પણ આ અંક સાથે ફરીથી, એ પ્રયાસનો આરંભ થાય છે. શ્રીમતી પ્રેમલીલા મહેતા જેવાં સંસ્કારી અને સુશિક્ષિત બહેનનાં હાથમાં 'ગુણસુન્દરી'નું તંત્ર સોંપાય છે. શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેન, ગુજરાતનાં પ્રથમ શ્રી ઐન્યુએશનમાં એક, પૂજ્ય ચારદાબહેન અને ડૉ. સુમન્ત મહેતા જેવા સંસ્કારી અને સેવાભાવી માતૃપિતાનાં પુત્રી છે. તેમણે રાજકોટની ફિલેલ ટ્રેનીંગ કોલેજનાં સુપરિન્ટેન્ડન્ટની જવાબદારી ભરી જમા કોલેલિમતથી સંભાળી છે. શ્રીએની પ્રવૃત્તિમાં અને અખિલ ભારતીય મદિલા પરિષદની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લે છે અને તેથી દિન્દી શ્રીએનાં પ્રત્નોનાં અભ્યાસી છે. એમનાં હાથમાં 'ગુણસુન્દરી' ગુજરાતી બહેનોને વધારે ઉપયોગી મધ પડશે એવી આશા રાખવી જરાય અરથાને નથી. એટલે શ્રીમતી પ્રેમલીલા બહેનના હાથમાં

'ગુણસુન્દરી'નું તંત્ર સોંપવામાં હું ભારે નિશ્ચિંતતા એવું છે. તે સાથે એમના હાથે 'ગુણસુન્દરી' ગુજરાતી બહેનો માટે વિશેષ આર્થિક અને એવી આદા રાખું છું.

'ગુણસુન્દરી'નાં પંદર વર્ષનાં અસ્તિત્વ દરમ્યાન, લગભગ છેલ્લાં દશ વર્ષથી, પ્રથમ ઉપતંત્રી તરીકે અને પછી તંત્રી તરીકે મારે એની સાથે ગાઢ સંબંધ રહ્યો છે. એ સમય દરમ્યાન, 'ગુણસુન્દરી'ને ગુજરાતી બહેનો માટે વધારે ને વધારે ઉપયોગી બનાવવાનો મેં મારો શક્તિ મુજબ પ્રયત્ન કર્યો છે. આર્થિક પરિસ્થિતિ અને એને આનુષંગી બીજાં અનેક કારણોને લીધે, એને મારી ધારણા મુજબ વિકસાવવાનું બની શક્યું નથી એટલે એમાં અનેક ઉણપો રહી જવા પામી છે. એવી ધણી ઉણપોનું મને પોતાને જાન છે. પણ એ ઉણપો નિભાવી લેવી પડી છે. 'ગુણસુન્દરી'ના વિશાળ વાચક-સમુદાયે પણ એ ઉણપને સદાનુભૂતિ પૂર્વકે નિભાવી લીધી છે. તેને પરિણામે જ 'ગુણસુન્દરી' જીવનનાં પંદર વર્ષો જેટલી કારકીર્દિ ભોગવી શક્યું છે એ નિર્વિવાદ છે. એ સંજોગમાં 'ગુણસુન્દરી' પ્રત્યે મમતા દર્શાવનારા વાચક સમુદાયનો હું ઋણી છું.

'ગુણસુન્દરી'નાં તંત્રી તરીકે વિદાય લેતાં સ્વાભાવિક રીતે જ મારે કેટલોક આભાર દર્શનનો વિધિ કરવાનો રહે છે. વિશાળ વાચક સમુદાયની સદાનુભૂતિનો ઋણ-સ્વીકાર હું ઉપર કરી ચૂક્યો છું, એ પછી, 'ગુણસુન્દરી'ના વાચન-વિભાગને સતત બેરોડો રાખીને મને સહાય કરનારા સંખ્યા બંધ લેખક મિત્રોનો મારે આભાર માનવો જોઈએ. મમે તે પહે, મારા હાથનું પત્રું ચર્તા જ, મારી વિનંતિનો, કોઈ પણ જાતના

બદલાની આશા રાખ્યા વિના, સ્વીકાર કરી
સેનારા લેખક મિત્રોની સહાય મને મળી છે
તેટલા પ્રમાણમાં ન મળી હોય તો 'શુશ્રુ-
ન્દરી' ને હું અત્યારની સ્થિતિમાં ન લાવી
શક્યો હોત, શુશ્રુતાની અમરગણ્ય ઓ કાર્ય-
કર બહેનોનો પણ મારે આ આગતમાં ખાસ
ઉદ્દેશ્ય કરવો જોઈએ, 'શુશ્રુન્દરી' ને
સર્વેએ પોતાનું ગણ્યું છે અને એ રીતે
મારા ઉપર તેમણે ધણો ઉપકાર કર્યો છે,
અને એનો જાહેર રીતે સ્વીકાર કરવાની હું
મારી દરજ્જા સમજું છું.

એવી જ રીતે 'શુશ્રુન્દરી' ના ચિત્ર
વિભાગને સમૃદ્ધ રાખવામાં મને 'જન્મભૂમિ'
કાળોલખની ધણી જ સહાય મળી છે, 'જન્મ-
ભૂમિ' શરૂ થયું અને તેના તંત્રી વિભાગમાં
હું જોડાયો ત્યારથી જ, 'જન્મભૂમિ' ના
સંચાલકોએ કોઈ પણ મૂલ્ય લીધા વિના,
'જન્મભૂમિ'માં પ્રકટ થતાં ચિત્રોનો ખોજોનો
મને છૂટથી ઉપયોગ કરવા દીધો છે, એ બધા
ખોજો કાઢીથી પણ મેળવ્યા હોત તો તેની
રકમનો આકોઠો સારો સરખો થઈ ગયો હોત;
અને એ રીતે 'શુશ્રુન્દરી' ને ધણો આર્થિક
બોજો સહન કરવો પડ્યો હોત. પણ મારા
પરના મહત્વને કારણે 'જન્મભૂમિ' ના સંચા-
લકોએ મને એ ખોજોનો વિના મૂલ્યે ઉપયોગ
કરવા દીધો છે તે બદલ હું તેમનો જેટલો
આભાર માનું તેટલો આપી છે.

આ બધાં આભાર દર્શનમાં, 'શુશ્રુ-
ન્દરી' સાથે મારો સંબંધ જોડવામાં નિમિત્ત
રૂપ થતારા, મારા મિત્ર શ્રી. જહુરાય ખંધ-
ડિયાનો મારે ખાસ આભાર માનવો જોઈએ,
'શુશ્રુન્દરી' ના તેઓ સહકર્તાની હતા ત્યારથી
જ, 'શુશ્રુન્દરી' માટેના લેખો વજે-
રની પમંદગી કરવાનું ફેટલુંક કામ
તેમણે મને સોંપ્યું હતું; અને પાછળથી
એ કારણે, મારા વડિલ બંધુ સમા, 'શુશ્રુ-
ન્દરી' ના સંસ્થાપક અને આગવંતો, શ્રી.
જમખંડી નાગરકાસ વર્મા સાથે મારો પરિચય

થયો. એ પરિચય છેવટે એટલે સુધી વધ્યો
કે, 'શુશ્રુન્દરી' ના સંપાદનને લગતો સર્વ
બોજો તેમણે મારા પર લાદ્યો અને મારામાં
એક નાનાજાણ જેટલો વિશ્વાસ મૂક્યો. અત્યાર
સુધી, તેમણે મારામાં મૂકેલા વિશ્વાસને પાત્ર
બનવાનો, મારાથી બની શકતો પ્રયાસ મેં
કર્યો છે. 'શુશ્રુન્દરી' દ્વારા, શુશ્રુતાની
બહેનોની જે કોઈ થોડી ધણી સેવા કરવા હું
ભાગ્યશાળી થયો છું તેનો સર્વ ધન્ય શ્રી.
વર્માજીએ જ પટે છે. એટલે તેમનો
આભાર, કબોદારા માનવાનું હું નિરર્થક
સમજું છું.

અનેક પત્રકાર મિત્રોએ તેમજ અન્ય
સ્નેહીઓએ એક મા બીજા પ્રકારની સહાય
કરીને મને ઉપકૃત કર્યો છે. તે માટે તેઓ
સર્વેનો પણ આભાર માનવાની હું મારી
દરજ્જા સમજું છું.

અને છેલ્લે મારા તંત્ર દરમિયાન મારા
કાર્યમાં બની શકતી સર્વ સરજતા કરી
આપવા માટે અને મારા કાર્યને દીપાવવામાં
બની શકતો સર્વ સહકાર આપવા માટે
લુહાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના સંચાલક,
શુશ્રુન્દરી માસિકના પ્રકાશક અને માસિક
શ્રી, અંબાલાલ વિ. ઠક્કરનો પણ હું આજો
આભારી નથી.

'શુશ્રુન્દરી' નું તંત્ર ઠાકું છું છતાં
મારા આજ સુધીના વ્યવસાયને લીધે, શુશ્રુ-
તાની બહેનોની ઓસમાજની સેવા એ તો
મારા જીવનનું એક અંગ બની ગયેલ છે
એટલે એ ભાવનાને તો મારાથી વિમુક્ત
કરી અચકચ જ છે. એટલે એક કે બીજી
રીતે શુશ્રુતાની બહેનોની સેવા કરવાની તક
હું નહિ જ ચૂકું. મને આપો તો સહકાર
સો કોઈ 'શુશ્રુન્દરી' ને હવે પછી પણ
આપતા રહેશે એવી આશા સાથે હું વિદાય
લઉં છું.

૪૩, કમ્પાઝિબિલિટી, ૧
કલિવાડી, મુંબઈ ૪
જન્મભૂમિ : ૧૯૬૪

લી.

યજ્ઞેશ. શુક્લ

તેઓ કાપદાની આંટીપુટીઓ ખરી રીતે સમજતા નથી, અને સમાજનું અધારણ એ કેરી ગુચવા-યથી બાબત છે તે તેઓ ભણતા નથી. બપોર રાત્ર ન થાય એ ઉત્તમ છે, પણ ભ્યાં મુધી મનુષ્ય પરિપૂર્ણતાની સ્થિતિએ પહોંચે નથી ત્યાં મુધી રાત્રમાંથી થોડી પણ શાદતની આવરણતા છે. અંધમ લગ્નમાંથી છૂટવાને સીને કંઈક બારી તેા હોવા જ નેહએ. લગ્નની સંસ્થામાં—જો તે એકપત્નીની પ્રથા હોય કે, અનેકપત્નીની, બધામાં, અમુક રીતે મર્યાદિત લગ્નવિચ્છેદ અનિવાર્ય આવરણતા છે.

આ નિવેદન માટે અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે એક કામ લગાવળમાં અધુરું કરવું તેના કરતાં ના કરવું સારું. અધુરા કામથી લલટું તુકરાન થાય. ડા. દેસમુખના ખરડામાં જે અપૂર્ણતાઓ છે તે પૂરી કર્યાં વગર એ ખરડો પાસસક્ષામાં આવશે તેા સીઓની સ્થિતિ છે તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ થશે. વિધવા, ત્યજા ને તેની સાથે નેણે લગ્નવિચ્છેદ કર્યો છે એવી સ્ત્રીઓ સમાજમાં અનાથ અને નિરાધાર સ્ત્રીઓમાં ઉમેરાશે, અને સાથે સાથે તેમનાં બાળકો પણ રક્ષણી જશે. માટે આવો મદદવનો ખરડો લાવવો તે પૂરેપૂરો વિચાર કરી, બધી કાપદાની બારેઓ લપ્સમાં રાખીને દરેક જાણને દરેક રીતે ન્યાય થાય એ નજરે જ લાવવો નેહએ. વાર થાય તેા દરકત નહિ, આટલા જમાના સ્ત્રીઓએ સદન કર્યું છે તેા બે ત્રણ મહીના શી વિચારમાં છે ?

મુંબાઈની બીએન્સ કાઉન્સિલ વાક્યથી બીજારી બાળકો માટે કાંઈ કરવા અનાથ બાળકો. માટે એક કમિટી નીચાઈ હતી તેનાં પ્રમુખ થી. ઈર્મિ-લાન્ડેન મહેતા છે, તેમણે મુંબાઈ સરકારને આ બાબત ફેલ્લી જિત્તિ અને સૂચનાઓ કરી હતી. તે ઉપરાંત મુંબાઈમાં અનાથ અને બીજા મંગતાં બાળકો માટે એક નાની વસાહત કાઢવાને વિચાર સરકારે કરે છે. મુંબાઈની પારી ટ્રોએની બાલુએ એક મોટી જમીન ઉપર નાનાં નાનાં ઝૂપડાં નેવાં મકાન બાંધી ત્યાં બધાં રખડતાં બીજારી છાકરાને સારી હેમરેજ નીચે રાખવાં અને તેમને જિંદગીમાં રસ્તેસર મ્હાતરી દેવાં એવો વિચાર છે. હાલ મુંબાઈમાં અનાથાશ્રમે, અર્ધજાત્રમે, વગેરે જુદી જુદી રેખિની અને ભતોની સંસ્થાઓ ધણી છે, ત્યાં બાળકોનું જાણપ્રેમજ્ઞ કરવામાં આવે છે, પરંતુ બાળક અમુક ઉમરનું થતાં તેને ત્યાંથી છૂટું કરવામાં આવે છે. છતાં થર્ષા પછી તેની સ્થિતિ

બેદદ કરેલી થાય છે કારણ કે આશ્રમેમાં તેને કંઈ કામ સિખવવામાં ખાસ આવડું નથી. અને સિખવે છે તેા પણ બહાર નીકળીને સ્વતંત્ર રીતે તે કમાઈ શકે એટલું સિખવાયેલું નથી હોતું, અને તેને કમાવાને રસ્તો કોઈ મુશ્કેલું નથી. આ નવી યોજનામાં એવાં ધણાં અનાથાશ્રમે બેચાં કરી દેવાંને વિચાર છે.

આ વસાહતમાં ત્રણ વિભાગો રાખવામાં આવશે. એક અક્ષરજ્ઞાન અને કેળવણી વિભાગ, જેમાં બાળકોને વાંચતાં, લખતાં, હીસાબ ગણતાં અને સાળાની માફક બધુંજ બજતર સીખવવામાં આવશે. બીજો ઔદ્યોગિક કેળવણી વિભાગ, જેમાં હાથકામની તાલીમ અપાશે. જેથી કરશે, મુઠારી કામ, વણકામ, સીંધાઈકામ, મોચીકામ, ધોવાનું કામ વગેરે દરેક ધંધા તંથા કારીગર કામ સીખવવામાં આવશે. ત્રીજો વિભાગ અર્ધગ બાળકો આટલો જેમાં આંધળાં, બ્હેરાં, મૂંગાં, પંજાત છુદ્ધિનાં વગેરે બાળકોને કોઈ રીતે કમાતાં સીખવવામાં આવશે.

આ યોજના ખરેખર આવકારણીય છે, મુંબાઈના ધનિકો અને અનાયાસયોગી ટ્રસ્ટીઓ તેમજ સંચાલકો આ યોજના સફળ કરવા એકત્ર થશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અમદાવાદની મ્હાતરી હોટેલોમાં દરિજનો

દાખલ થવા મંથિ છે અને

હોટેલ પ્રવેશ હોટેલના માલીકો તેમને

દાખલ કરવા રાજ નથી.

હોટેલના માલીકોનું એમ કહેવું છે કે એમના પ્રવેશથી અમારી ધરાઈ થતી જશે, હોટેલમાં રસોડા કરનારા રસોડાખાઓએ પણ કમાલ મચાવી છે કે દરિજનો ખાવા આવશે તેા, અમે જતા રહીશું. હોટેલના માલીકોનું ઉપદ્રુટરન અધિકારીએ પાસ થયું, દરિજનોએ પણ શીતાની બાલુથી બનવું ક્યું. એમ બધી બબરો છાપામાં આવી, હતી. ઇવટે સરકાર તરફથી એમ કહેવામાં આવ્યું કે એકમાં કપડાં અને સ્વચ્છ દેખાવવાળા કોઈ પણ જાણને તે દરિજન છે એજ કારણસર પ્રવેશ કરવાની મના ન થઈ શકે.

સરકારને આ જવાબ થોડા છે, કારણ કે હોટેલ સાર્વજનિક જગા કહેવાય અને ને તાલુકા મ્હાતરી પૈસા આપે તે ત્યાં દાખલ થઈ શકે. દરિજનો જે જંદા વેશમાં આવે કે ધાંધલ કરે તેા હોટેલનો માલિક વધી લઈ શકે. ખરું ભેલું દરિજન સિવાયના બીજા પણ ને જંદા વેશમાં આવે કે જંદી બાપા બોલે કે ધાંધલ મચાને તેને ગરદન પડીને બ્હાર કઢાવવાનો માલિકને હક છે.

વળી રસોઇયા રાંધવાનો ના પાડે તે બિનુદ્ધ' લાગે છે. હોટેલમાં ખુસલમાન, ખ્રિસ્તી ગમે તે આવે ને તેને રાંધી ખવાડાય તો દરિજન માટે શો બાધ હશે ! તેમાં ખાસ કરીને ખ્રિસ્તી અને દરિજન વચ્ચેનો સુદૃઢ તફાવત અમારો તો સમજમાં નથી આવતો. માણસે ધર્મ જલ્દીથી માટે તેને પ્રવેશ કરવા દેવાય અને બિચારો હિન્દુ રહો એ એનો ઝુનો થયો ?

બીજું જવદારિક નગરે પણ આ વાધો થોડાં નથી. હિન્દુ માલિકો દરિજન પ્રવેશથી ડરીને જો હોટેલે બંધ કરશે તો પોતાને જોરફાયદો છે. કારણ કે શ્દા પીવાનું તો કંઈ એણે ચવાનું નથી. થંચે એમ કે એ પાંચ ટકા શુદ્ધ હિન્દુઓ હોટેલમાં શ્દા પીવાનું બંધ કરશે ને બાકીના ૯૫ કે ૯૮ ટકા લોકો દરિજન કે કોઈની પરવા કર્યા વગર શ્દાની તલપ થશે એટલે હોટેલ શોખવાનગર અને હિન્દુઓની હોટેલ બંધ હશે એટલે પારસી, ઘરાની કે જેવાની હોટેલમાં જવાના. હાલ દારૂ તાકીની દુકાને બંધ હોવાને કારણે જે દુકાનવાળા શ્દાની દુકાને વધારે પ્રમાણમાં કઢાડશે અને તેમની કમાણી વધશે. બ્યારે હિન્દુ હોટેલ માસીકે નાહકના હાથે કરીને પોતાની કમાણી બગાડશે. દારૂ બંધીને ઘીધે હોટેલમાં જનારાની સખ્યા વધીજ હશે. એટલે કમાણી કરવાના ખાસ કાળમાં હિન્દુ લાઇઓ નુકસાની બોરી હશે.

શ્દાની હોટેલો જેવી સાર્વજનિક જગ્યાએ તો લાઇઆરો નધારવા માટે હોય છે. ત્યાં લુદાઇ અને વર્ગવિમુક્ત ન હોવો જોઇએ.

શોડા ખાસ ઉપર દુ' અમદાવાદ હતી ત્યારે શ્રી. મુદુલાબહેન અંબાલાલ

વિકાસગૃહ . સારાલાલ મને પોતાની નવી સંસ્થા ' વિકાસ ગૃહ '

જેવા લાઇ ગયાં હતાં, સાબરમતી નદીને સામે કાંઠે, સહેરથી દૂર જ્યાં અનેક નવી 'સોસાયટીઓ' બંધાય છે તેમાંની એકમાં આ સંસ્થાનું મકાન છે. ને સીએને અનાથ કે સતપથ પોતાના પર પર ઉર્થા રહીને પોતાનું જીવન માનવાની ઇચ્છા હોય તેમને જરૂર પડે તો રક્ષણ આપીને તથા તેમની અપરજો બને તેટલી દૂર કરીને, તેમનામાં અણવિકસેલી રહેલી શક્તિઓને વિકાસ કરી તેમને રહેવાની સગવડ કરી આપવી એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે, આપણા સમાજની વિચિત્રતાને ઘીધે કેટલીએ શક્તિશાળી બહેનો. જેમની તકને અજારે જનમથી તે મરણ સુધી જિંદગી એજે પાળે છે. તેમની શક્તિ બંધાર નીકળું નીકળું કરે છે પણ

યોગ્ય ઉત્તેજન અને વાતાવરણ ન મળવાથી અંદર ને અંદર સમાઇ બચ છે. એવી બહેનોને આ સંસ્થા સાથે પ્રાર્થે જોર છે. આ ભવની સંસ્થાની આપણને નવાઈ છે, અને નવાઈની ચીજને શંકાની નજરે જોવી એ આપણે સ્વભાવ છે, તથા તેને વિશે એટલું વધારે બહુવાનું મળે તેટલું સાહે એમ ધારીને મુદુલા બહેને ગુજરાત સમાચારમાં આ સંસ્થાની માહિતી દુ'કમાં છપાવી હતી. આસા છે કે સીદિતવિતકો એ વાંચીને એ સંસ્થાને શક્ય તે મદદ કરશે. માત્ર પૈસાની જ મદદની જરૂર છે એવું નથી. લોકોમાં સંસ્થા પ્રત્યેની શંકા દૂર થાય, વધારે બહેનો સંસ્થાનો લાભ લે અને એકંદર ગુજરાતની સીએને એમ લાગે કે આ એક અમારી સંસ્થા છે. બીજે કાંઈ આપશે ન હોય ત્યારે પણ વિકાસ ગૃહ તો અમારું જ છે એવી લાવના પ્રસારણ એ ભવની મદદની ચલુ જરૂર છે.

જીવાળની, વીસમી તારીખથી અમદાવાદ યહેરમાં અને આગરની પહેલી

હાઈબંધી તારીખથી બારડોલીમાં દાવના રેલાળની બંધી એટલે મધ્ય

નિષેધની-થીજનાનો અમલ રાહ થયો છે સરકારી ટીલેરીમાં પડતી ખાધ, વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય વિષેની વલો કરનારા ઘણાએક આગેવાનોનો સખત વિરોધ, તથા નિષેધના કામમાં આવતી પારવાર અડચણોનો સામનો કરીને પણ મુ'બાઇ સરકારે સામાજિક સુધારણાત્ આ ને પમડું બધું છે તે માટે તેમને અમારાં હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ. ઉચ્ચ અને તવંજર વ્યસનીઓ ઉપર આ નિષેધ કેટલી અસર કરશે, કરશે કે નહિ, એ હજી જોવાનું છે, પણ મીલમલુરો, ખેતર ઉપર કામે જતા મજૂરો, બીજા શીજગારોવાળા, કારીગરો, ખેડૂતો, પટાવાળા, ફેરીવા એવા મહેનતુ વર્ગના વ્યસનીઓ માટે તો આ નિષેધ આર્થવાદ સમાન થઇ પડશે. હાયમાં પચારવા પૈસા પડ્યા હોય એવે સમયે નાક સામે દારૂનું પીકું જોઇને એ યાકેલા, હારેલા માણસો દારૂની પ્યાલીથી પોતાનો યાક ઉતારવા પ્રયત્ન કરતા, જીજમરો અને યાકથી તેમનાં મન એવાં તો નિર્બંજ બની ગયાં હોય કે તેમની પત્નીએ ગમે તેટલું સમજવે કે દારૂ ના પાવે જોઇએ, તેએ પોતે પણ નીચી ઉતરે કે મનમાં સમજે કે દારૂ ના પાવે જોઇએ છતાં મન ઉપર કાણ રહે નંદિ' અને નયન ચાલુ રહે. હરે એ પીકા નજર બહાર ગયાં એટલે ગમે તેટલું તેમનું વ્યસન જોર કરે તોએ તેમને ન હુકે ટવ ઊડવી પૂરશે.

અને દાડ પાને પોતાનાં સ્ત્રી ઠાકરને મારતા, પેસાને કુશપાય કરતા તે બધું બંધ થયે. હજારો મરીબ સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુખી મૃત્યુવન પામશે અને સરકારને આશિષ દેશે.

યોગા દિવસ ઉપર મુંબાઈમાં આ છાત્રાલયની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા થઈ. હજારો શ્રી. કાનજી ખેત-ચિરાણ લેલી ગુજરાતી સ્ત્રી કન્યા છાત્રાલય કન્યાઓ માટે આ નવતરી સમવડની પછી જ જરૂર હતી અને તે પૂરી પાડવા માટે શ્રી કાનજી ખેતરી દૃષ્ટ દંડના દૃષ્ટીઓને ધન્યવાદ થઈ છે. આજ સુધી ગુજરાત, કાઠીયાવાડની કોઈ કન્યાને મુંબાઈમાં રહીને અભ્યાસ કર્યો હોય અને કોઈ સમાં સંબંધી ન હોય કે ને હોય તો તેમને માથે પડતું ન હોય તો ત્રણ ચાર જ સારી ભરતસા પાત્ર સંસ્થાઓ હતી. તેમાં યુ. વી. ઇ. ડી. વરદશી ચાલતી યુનિવર્સિટી સેલ્સમેન્ટ, વિલ્સન કોલેજની કન્યા દોરડેલ તથા ભરિની સમાજ તારૂંથી ચાલતું કન્યા છાત્રાલય મુખ્ય હતી. આ બધી સંસ્થાઓ બહુ સારી રીતે ચાલે છે, અને તેનાં ચાલકોને ધન્યવાદ થઈ છે પરંતુ તેઓ કન્યાઓ પાસેથી લેવાતી ખર્ચની રકમ કોઈ રીતે ભોગી કરી શકે તો જ મરીબ વર્ગની કન્યાઓ તેને લાભ લઈ શકે. મુંબાઈ જેવા ખર્ચાળ શહેરમાં સારા લગામો હવા ઉત્પાદવાના મકાનમાં કન્યાઓને રાખવી, તેમને પૂરતો અને પુરિકારક ખોરાક આપવો અને તેમની સારી સંભાળ લેવી એટલે ખર્ચ તો સ્વાભાવિક થાય જ. એટલે એ સંસ્થાઓ પણ શી રીતે કન્યાઓ પાસેથી એકાદ કે બે સમજી સમજાવે તેમ છે. એટલે આ નવા છાત્રાલયથી મરીબ કન્યાઓને રહેવા માટે સારી સમવડ મળી રહેશે. લગભગ પચાસ બહેનોની જગા આ છાત્રાલયમાં છે એમ સાંભળ્યું છે. એઓ ખર્ચ આપી શકે એવાં બહેનોથી છાત્રાલય બરાબ જાય અને ખર્ચખરી મરીબ સ્થિતિની બહેનો જગ્યાને અભાવે રહી ના નથી એ આ સંસ્થાના સંચાલકોએ જોવાનું છે. વળી, વડન જ મફતીવા ખાવાની અને રહેવાની દેવ કન્યાઓને પડે એ પણ ઇચ્છવા જેવું અમને તો નથી લાગતું. ને કન્યાઓના માળાવ ઉપર ખર્ચનો બોલ ન પડવા દેવો હોય તો સંચાલકોએ એટલું તો કરવું નેહએ કે કન્યાઓ પાસે છાત્રાલયનું ચોડું પછું કમમાજ-એટલે અનાજ વીખવાનું, વાસીકું વળવાનું, કપડાં ધોવાનું, વાસ-ફરતી રોજીમાં મદદ કરવાનું, હીમાળ શીતાળ રાખવાનું, દાંડબાહ સમારવાનું, પાણી જરવાનું એવું તેવું કમમાજ-ફરજવાત કરાવવું તોજ તેમનામાં સ્વમાનની લાગણી રહેશે. યોગને થેર રહીને બહુવં દોષ તો પણ ઉપર જમણેલાં કામ તો તેઓ પરમાં કરે જ ને ? મટે તેવાં કામની રૂબ રહે તેવું કરવું નેહએ. કાંઈપણ કમમાજ રહે તો તેમને લાગશે કે "ના, આપણે કોઈની રૂબ ઉપર નથી રહેતાં. ભવમદેવત કરીને તેના નાભામાં ખાઈને પીએ છીએ." આમ તો બહેલી ઇતીએ ઉપર ને આજ છે કે તેઓ પરમખ નથી

કરતાં તે-આજ ભલે વહોરી લેવા જેવું બનશે. દરેક સ્ત્રી-પણી તે બહેલી હોય કે અર્ધશિક્ષિત હોય કે અભણ હોય-ને ધરમમ આગડું જ નેહએ. ન આવડે તેમાં મોટાઈ નથી પણ કુષ્ટતા છે, અને ભવમદેવત વગર મફતીવા ખાવું ખવ-કાનવું એ પાપ છે એટલું કન્યાઓએ તેમજ સંચાલકોએ યાદ રાખવું નેહએ. ને દૃષ્ટ પાસે પેસા વધારે ષડતા હોય તો વધારે કન્યાઓ માટે જોગવાઈ કરે અથવા ખીજ શહેરોમાં છાત્રાલય સ્થાપે, પણ આ રીતે સદાગત જેવી પ્રથા અમને તો ચોખ નથી લાગતી.

આજ સમાજ તરફથી અમદાવાદમાં પ્રચારકામ અને સેવાકામ શ્રી. વંખારામ

શ્રી. ગંગારામ ખત્રા કરે છે. જુલાઈ માસમાં ખત્રા ખાઈ રંગા નામની એક

કુટુંબી સ્ત્રીને કટલાક બર-માથોનાં હાથમાંથી તેઓએ બચાવી, બચાવ કરતાં બદમાશોએ તેમના ઉપર છુની હુમલો કર્યો અને તેઓ પાપલ થઈ ગયા. આ વિગત જાણીને સર્વ કોઈને રિલેજીરી થશે જ. સમાજ સેવાનું કામ કરતા દરેક માણસને શબ્દોરૂપી તેમજ દીકાઓ રૂપી હુમલા તો કોઈને કોઈ વાર ખમવા જ પડે છે. પણ શ્રી. ખત્રાનું કામ વધારે બહાદુરીનું હતું અને પરિણામે તેમને છરીના હુમલો ખમવો પડ્યો. સારે ભાગ્યે તેઓ છવ્વથી બચ્યા છે એ ખુશીની વાત છે. તેમના બહાદુરીના કામ માટે બધી સમજદાર સ્ત્રીઓ તેમને ધન્યવાદ અને આશિષ આપશે અને હજી અનેક કુટુંબી બહેનોને બચાવવા તેઓ દીર્ઘાયુ થાય એવું ઇચ્છશે જ. તંબી.

***

‘ગુણસુંદરી’નું સોજાનું વર્ષ શરૂ થાય છે એ વખતે એના વંત્રીપદમાં

આવકાર : એક આવકારક ફેરફાર થાય

આવકાર : છે. ગુજરાતજોમાં હોંસેરે

વંચાતું આ માસિકપત્ર કોઈ દુશળ સ્ત્રી વંત્રીના વંત્રીપદ દેશન ચાલે એવી મામણી થણા વખતથી અનેક સ્ત્રીઓથી થતી હતી એ મુજબ અમને જણાવતાં હવે થાય છે કે આ સોજાના વર્ષથી સંસ્કાર અને શિક્ષણમાં અત્ર-સ્થાને મણવામાં શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસ. સી. તથા શ્રી. વિદુલલા દેસાઈ બી. એ. ગુણસુંદરીનું વંત્રીપદ સંભાળી લે છે, અમે તથા ગુણસુંદરીના હલકો વાચકો એ શિક્ષિત, સંસ્કારી અને શિષ્ટ લેખિકા બહેનોને સદર્શ આવકાર આપીએ છીએ અને એમના વંત્રીપણા દેશન ‘ગુણસુંદરી’ ગુજરાતી સમાજની સાચી સેવા સાધશે એવી આશા રાખીએ છીએ. ગુણસુંદરીના વંત્રીપદથી નિવૃત્ત થતા શ્રી. ભાઈ યજ્ઞેશ દ. શાહ નેમણે આ માસિક પત્રની અત્યાર સુધી ને અનન્ન સેવા બજાવી છે એમના આ વર્ષે અમે અતઃપણ પૂર્વક આવકાર માનીએ છીએ. ‘ગુણસુંદરી’ના વિશ્વાસમાં શ્રી. યજ્ઞેશ શાહના કાળો અભિનંદનિય છે એમણે ‘ગુણસુંદરી’ને પોતાનું મણી અત્યાર સુધીમાં ને મમ ઉત્સાહ છે એ માટે અમે એમના અતઃવ જાણી થયા છીએ.

અકાશક,

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તન્ત્રી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૮ : અંક ૯

પુસ્તક ૮

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૭૮

મારા બાગમાં

મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ !
 ખીલે આંખેરાં ફૂલ ! નિરખી યાતો હું ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ :
     અપો શુભાખ ખીલે :
     મીઠાશ શુભાખ ખીલે !
 સમરા અનેક આવી યાતો ત્યાં ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ :
     હાલસી કરેણ ખીલે :
     કૃષ્ણકમલ, પેલ ખૂલે :
 આંકયાં અંકાય નહીં તેમાં રે મૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ !
     શુભાકી મધુર ખીલે :
     સાતરાણી રંગ ખૂલે :
 રાજ ! તેની શોભામાં યાતો હું ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ !
     બાધ ખીલે જુધ ખીલે :
     બારમાસી ખુણ ખીલે :
 વિશ્યાં વિશ્યાય નહીં એટલાં રે ફૂલ !
 મારા બાગમાં રે ખીલે આંખેરાં ફૂલ !

મહાપત્રામ વાદ

ભાઈ ! કાગડો !

‘ બાપા ! ચેલું શું ? ’

‘ ભાઈ ! કાગડો ! ’

‘ હેં બાપા ! કાગડો ? ’

‘ હા ભાઈ, કાગડો. ’

બાપ નામું લખે છે, બાળક રમે છે અને આંગણમાં લીમડાનું ઝાડ છે તેના ઉપર કાગડો બેઠો બેઠો કો કો કરે છે તે નોંધને બાળક બાપને પૂછે છે. બાપનમન કે છે: ‘ ભાઈ ! કાગડો. ’

બાળક એનો એ સવાલ પૂછે છે અને બાપ ધીરેથી જવાબ આપ્યે બલ કે ‘ હા ભાઈ, કાગડો ! ’

અને ધૂનમાં ને ધૂનમાં બાપ ચોપડામાં લખે છે: ‘ હા ભાઈ, કાગડો ! ’

એક વાર નહિ પણ પચીસ વાર લખી નાખે છે: ‘ ભાઈ કાગડો ! ’

વખત વહી જાય છે.

બાળક મોટો જુવાનનોંધ થાય છે.

એનું એ જ આંગણું છે.

ઓસરીમાં જુવાન બેઠો બેઠો નામું લખે છે

આંગણમાંનાં લીમડાનાં ઝાડની ઝૂંકેલી ડાળ ઉપર કાગડો બેઠો બેઠો બેડે કે કે કે કે !

બાપ દીકરાને પૂછે છે: ‘ ભાઈ, આ શું ? ’

દીકરો વિચારમાં પડે છે ને બોલે છે: ‘ બાપા, કાગડો. ’

બાપને કંઈક વિચાર આવે છે. એ ફરી પૂછે છે: ‘ ભાઈ ! કાગડો ! ’

દીકરો કહે છે: ‘ હા કાગડો. ’

‘જરા વાંચ તો, ખેડા !’

દીકરો વાંચે છે. વાંચતાં વાંચતાં એની નજરે ચડે છે ‘ભાઈ કાગડો !’

દીકરો વાંચે છે. વાંચતાં વાંચતાં એની નજરે ચડે છે. ‘ભાઈ કાગડો.’

પચીસ પચીસ વાર લખેલું છે ‘ભાઈ કાગડો ! હા ભાઈ કાગડો,’ દીકરો વાંચે છે.

એની નજર ઠરી જાય છે. વીસ વરસ ઉપરની નાનપણની વાત એને યાદ આવે છે.

બાપ એના મોઢા ઉપરના ફેરફાર જુએ છે.

‘બાપા ! મારી ભૂલ થઈ.’ દીકરો અજાગજો થઈને બોલે છે. ‘મને યાદ આવે છે કે કેવી માયાથી અને કેટલી મમતાથી તમે મને વારેવાર જવાબ આપ્યા હતા !’

‘હોય દીકરા ! મેં તો ફક્ત યાદ દેવરાવ્યું.’

અને તે દિવસથી દીકરાનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય છે. બાપને જરા પણ ખોટું લાગે એવું એ બોલતો નથી.

એની નજર આગળ કાગડા સુધી ચાલે તો મેળ તરે છે ને દેખાય છે પચીસવાર લખેલું ‘ભાઈ ! કાગડો ! હા ભાઈ ! કાગડો ! હા ભાઈ ! કાગડો !’

નાગરદાસ ઇ. પટેલ.

બાળ-મુસોલોની

બાળકો,

આજ સુધી ઘણા ઘણા વીર પુરુષો થઈ ગયા છે. તમે મોટાં થાવ ત્યારે વીર પુરુષોનાં શુભનયનિત્રો વાંચજો. તમને આજે હું એક મહાન પુરુષના બાલ્યકાળ વિશે થોડુંક જણાવું.

હુનિયાના સાત ખંડો છે. સુરોષ પણ એક તેમાંનો છે. આજે એક હાકે મુસોલોનીની હાક વાગે છે. ઇટલીનો તે સરખામત્યાર છે. તે કહે તે માય; પણ મુસોલોની આટલો બધો બળવાન મરો શી રીતે ? તેનું બાળપણ આપણે જોઈએ.

મુસોલોનીના પીતાનું નામ એવીસેન્ડો અને માતાનું નામ રોઝા. મુસોલોનીની જાતે હુકાર છે કોઈ કહેશે કે હુકારનો છોકરો તે શી રીતે રાજ થાય ?

હજારીની વાતોથી બાની આંખો પણ ભીની થાય અને એને અવારનવાર અમારે ઘેર જમવા બેસાડે, બાપાનાં કાંઠાં તુટ્યાં ધોતિયાં આપે કે કોઈવાર વારતહેવારે બેચાર આના વાપરવાના પણ આપે.

હજારી પણ બાના હેતને પારખી ગયેલો ને બહાર ઝુંગા જેવો દેખાતો એ બા પાસે બાળક જેવો સરળ બની વાતો કરે.

સાંજે નિશાળેથી આવી હું હજારીની ચોરડીએ બાઉ. કોઈ વાર હજારી હોય તો કોઈ વાર ન પણ હોય. રમતને દિવસે બપોરે હું હજારીને ઘેર બાઉ ત્યારે એ રસોઈ કરતો હોય કે રસોઈ કરી જમતો હોય.

નાનકડી ચોરડીનો અરથો ભાગ તો એનો રસોઈનો થોકોજ રોકે. હજારીને અડવા આભડવાનું બહુ. કોઈનું અડકેલું કે એકું એ ખાય જ નહિ. અમારે ત્યાં પણ બહુ લપછપ કરી જમવા બેસે. અમારે ઘેર કાંઈ દેખડું દોકળું કથું હોય તો બા અઘોટિયું પહેરીને એને આપવા ભય ત્યારે જ લે.

હજારી બારે નિમકહલાલ અને સાથો. મુનસફ સાહેબનાં વહુ જરા આકરા સ્વભાવનાં એટલે હાલતાં ને ચાલતાં હજારી ઉપર છશુકો કરે અને એને ઉતારી પાડે. પણ હજારી એક અક્ષર પણ ન બોલે. એ બુદ્ધિ કે મુનસફ સાહેબ મને કથું કહેતા નથી ને ? અને પોતાની બાતને તપાસે કે ઘરના કામકાજમાં કે બાળકોની સાચવણમાં પોતે કાંઈ ભૂલ કે ગફલત તો નથી કરતો ને ?

કોઈ કોઈ વાર હજારી બાને મોંએ પોતાની મુંઝવણની વાત કરે.

સવારથી સાંજ ને મોડી રાત સુધી હજારીની નોકરી ચાલે. મોટે ભાગે હજારી મુનસફ સાહેબને ઘેર જ સૂએ.

હજારી હિંદુસ્થાનીમાં બોલે પણ સહવાસને લીધે એને આપણું ગૂજરાતી પણ જેવું તેવું બોલતાં આવડે. એની ગૂજરાતી બોલી સાંભળી બાપુ હસે. બા પણ હજારી સાથે કોઈ વાર હિંદુસ્થાનીમાં બોલવા ભય પણ આવડે નહિ એટલે બાપુ કહેશે: 'હવે રાખો રાખો, બહુ આવડયું !'

હજારીને કોઈ બાતનું વ્યસન નહિ. એક સોપારીનો કટકો ચે એ ન ખાય. ફક્ત વાર તહેવારે એ લીલાગર ધૂંટે ને રગગડ બનાવી પીએ. અમારે ઘેર પણ એ પ્રસાદિ આપવા આવે. ત્યારે બાપુ કહેશે 'એ ભાઈ, રહેવા દે રહેવા દે, ઇ ભાંગ પીવાનું અમારું ગજી નહિ.'

હજારી હસતાં હસતાં હિંદીમાં કહે: ‘સરકાર, અમારી બાળુ તો નાનાં છોકરાં ને ખેરાં દોકો પણ આ ભંગ પચાવી શકે, અમારાં હાઠ જ એનાં બનેલાં. આ તો પરસાદ છે.’

હજારીને મારી પર ભારે હેત. મને અને બેનને ઘણી વાર એ ભાદરે કરવા લઇ જાય કે બજારમાં તેડી જાય. બજારમાંથી એ અમને કાંઈ ને કાંઈ અપાવે. કોઈ હી પેંડા તો કોઈ હી સાકર ટેટી કે પોપૈઉં.

એકવાર હજારીને તાવ આબ્યો. બાએ બાપુને વાત કરી. બાપુ પોતે તેને જોવા ગયા. ઘેર આવી દાકતરને જોલાવવા ચિઠ્ઠી લખા. દાકતર આબ્યા. હજારીનો તાવ કાઢિયો તાવ હતો. તપાસીને કવા આપી. પછી પણ બે વાર જોવા આવી ગયા. પણ એક રાતે હજારી આ દુનિયાને સલામ કરી કોઈ મોટા મુનસફની કચેરીમાં ઉપડી ગયો.

તે ને હજારીને ઓળખતાં હતાં તે બધાંને હજારીના મરણથી ભારે શોક થયો. અમને બધાંને તો ઘરનું કોઈ માણસ મરી ગયું હોય એવું દુઃખ થયું. બાપુ ઘણા દિવસ મુધી હસ્યા જ નહિ અને બા તો જાણે સગો ભાઈ ગુજરી ગયો હોય તેમ હજારીનું નામ પડે ત્યાં આંખો આંસુથી છલકાવતાં રહ્યાં.

એક હી કપડાંનો ટુંક વીંખતાં વીંખતાં એક લીટી રેશમી ચોળી નીકળી. તે બતાવતાં આંમુભરી આંખે બા કહે: ‘લઈલા, આ ચોળી હજારીએ મને એકવાર વીરપસલીમાં આપેલી !’

ગિરીશ.

—== દરેક ઘરમાં રાખવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તક ==—

મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન.

જેને માટે લખવાનું હોય જ નહીં દરેક અવસ્થા આ જીવનને એક વખત વાંચવું જ જોઈએ. ૫૦૪ પાનાં ઉપરાંત અને પાકું પૂઠું છતાં મૂલ્ય રૂ. ૪

લખે:—**લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ—વડોદરા**

જાણવાં જેવું

ઇંગ્લેંડમાં તમાકુ કોણે લાખલ કરી ?

૧૫૮૬ માં સર વોલ્ટર રેલે અને સર ફ્રાન્સીસ ડ્રેકે પહેલાં ઇંગ્લેંડમાં તમાકુ લાખલ કરી હતી. અને તેઓ તે વરજીનીઆમાંથી લાવ્યા હતા. આ વિષે સર વોલ્ટર રેલેની એક જાણવા જેવી વાત છે. એક વખત સર સાહેબ તમાકુ પીતા હતા તે વખતે એમના મોઢામાંથી ધુમાડો નીકળતો જોઈને એમના નોકરે એમના ઉપર પાણી રેડ્યું હતું કારણ કે નોકરને એમ લાગ્યું કે સર સાહેબને આગ લાગી હતી.

*

સૌથી પહેલાં ઉત્તર ધ્રુવમાં કોણ પહોંચ્યું ?

સૌથી પહેલાં રોબર્ટ એડવીન થીઅરી ઉત્તર ધ્રુવમાં ગયો હતો. તે એક અમેરિકાવાસી હતો અને તેણે ૧૯૦૯ ના એપ્રિલની ૬ ઠી તારીખે પોતાની સફર પુરી કરી હતી.

*

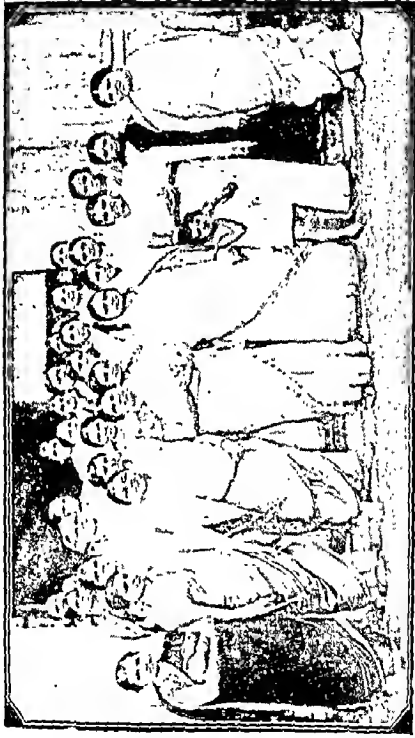
સૌથી પહેલાં વિમાન કોણે બતાવ્યું ?

આકાશમાં પક્ષીઓની માફક ઉડવાના પ્રયત્નો તો ઘણા કાળથી થતા હતા. આપણા પુરાણા ગ્રંથો જેવા કે રામાયણમાં પણ વિમાનની વાત આવે છે. હાલના જમાનામાં તો વિમાન બતાવવાનું સૌથી પહેલું માન 'એરવીલે' અને 'લીલબર રાઇટ'ને જાય છે. તેમણે ૧૯૦૩ માં પહેલું વિમાન તૈયાર કર્યું અને તે 'ડેપટન' ઓહિયો ખાતે ઉડાવવામાં આવ્યું હતું. આ સંબંધેનું ઘણું ૧૯ મી. ડીસેમ્બર ૧૯૦૩ ના 'ઇઇલી મેલ'માં આવ્યું હતું : 'ઓહિયોના મેસર્સ 'એરવીલે' અને લીલબર રાઇટ' ઉત્તર કોરોલીનામાં આવેલા કીટીહોકમાં ગઈ કાલે સફળતાપૂર્વક આકાશમાં ઉડવાનો પ્રયોગ કરી બતાવ્યો હતો. તે વખતે પવનની ગતિ કલાકના એકવીસ માઇલની હતી જ્યારે વિમાન કલાકના આઠ માઇલની ઝડપે ત્રણ માઇલ મુખી ઉડ્યું હતું.'

*

ચંદ્રાનો પીણા તરીકે સૌથી પહેલાં કયારે ઉપયોગ થયો ?

ઘણા લોકો કહેશે કે ચંદ્રાનો પીણા તરીકે ઉપયોગ તો થોડા સૈક્યોથી થયો. પણ ખરી રીતે ચંદ્રાનો પીણા તરીકેનો ઉપયોગ બહુ જુનો છે. ચીની સાધુ 'કેન્કુ-સીયસ' કે જે ઇસ્વીસન પૂર્વે પાંચસો વરસ પહેલાં ઘઈ ગયો અને તે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ કરતો : 'બધા તરફ માયા અને લલાઈથી વરતજો, પછી ભલે તે તદ્દન અજાણ્યો કે પરદેશી હોય. જો તે તરસ લાગી છે એમ કહે તો તેને એક ગરમ ચંદ્રાનો પ્યાલો કંઈ પણ બદલામાં લીધા સિવાય આપજો.' આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે ચંદ્રાનો પીણા તરીકેનો ઉપયોગ લગભગ પચીસો અથવા તેથી વધારે વરસથી થાય છે.

દાદર તથા માંદુંગા ખાતે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની સાખાનો ઉદ્ઘાટન ક્રિયા.

આ વર્ષની મુખ્ય યુનીવર્સિટીની આર્ટ્સ બ્રેન્ચમાં યુવતીઓ

આ વર્ષે મુખ્ય યુનીવર્સિટીની એમ. બી. બી. એસ.ની પદવી
મેળવનાર યુવતીઓ.

પુસ્તક ૩૧મું

આગેબજર - ૧૯૪૮

અંક ૨ નો

તનમનીયાં

[૬૦ • હાંરે અમે ગ્યાંતાં...]

હાંરે અમે હિઆં,
 પ્રભાતની પાંખે,
 સુરજની સાંખે
 ઉભાળી રે આંખે
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં

હાંરે ખૂબ ખીદ્યાં,
 ગુલાબી ગુલાબે
 હો ભૂમિને ભાલે
 કે આજના પ્રવાલે
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં ..

મૃદુલ અશુધિએ
 અમને દે ઝીદ્યાં
 હથેલીમાં રેઝૂદ્યાં !
 કે લાન સહિભૂદ્યાં !
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં...

હાંરે આજ ઉતર્યા,
 આકાશના શુભારા ?
 રાસે રમનારા
 બરતીએ ધૂમનારા
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં...

હાંરે અમે જાગ્યાં
 રે રોયની ઝાંખે
 હૈયાની વરાળે
 ને કેસરી કરાળે
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં

માલજી કેડે આવી,
 દે રેરજાના પાને
 મુવાસ ઝીલવાને
 કે ગીત મૂથવાને ?
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં...

હાંરે રંગ સૂક્યા
 કુસુમ કરમાયાં ?
 પીળાં પલટાયાં ?
 શું પ્રાણુતેજ ઉડ્યાં ?
 હાં કુંજકુંજ તનમનીયાં...

ત્યજયેલી

(હરિપ્રભ)

જીવતાં છતાં મૃતકસમી તરુણી સુહાગિની મૌન છે,
નિજ આંસુધરી ધ્રુવે બદન, એવી અભાગિની કોણ છે ?
વ્યાકુળતાભરી નિજ દ્રષ્ટિમાં ભરપૂર છે દૃષ્ટે અતિઃ
સમગ્રથી શકે શું એકને ત્રિ-લોકની ભાષા કહી ?

*

કંપિત કોમળ અધર પર છાયા મલિન છાંય રહી,
નિર્જીવ લાણે છે ઊભી પાષાણ પ્રતિમા સમ એ બની,
વસુરાજ આપે વ્યર્થ હા ! કંઈ-કંઈતું સહુ દાન છે,
જાતું રહ્યું એ કિન્નરીતું એશ્વર્ય સુખ-સન્માન છે.

*

માળા ગ્રંથ કરમાઈ ને નવ શોભતી દેશ-કલાપમાં,
'આહ' નાખે હરધડી એ કંડીન હાય ! ઉત્તાપમાં:
વરસાદમાં લીંઝાય ને આશ્રય ન પામે એ કહી,
વળ શિરે ક્યમ ના પડે ? પૂરેવી વળી ફાટે નહીં ?

*

છાંચાં પડ્યાં નિજ અન્તરે શું, કે કલંકી દાગથી ?
કામનાનાં વૃક્ષ પણ બળી રહી ગયા કે આગથી ?
વેગેભરી નિજ ચાલથી ક્યમ કંપતી કુમળી કળી ?
ભ્રાન્તિભરી એ ધમતી હા ! શૂન્ય ગોકુળની મલી !

*

બળતી રહી ભૂ-રેત-કણ, ચારે તરફ ભૂ-ગોળ છે,
બોવઈ ગયું કંઠાલિનીતું શું રત્ન કંઈ અણમોહ છે ?
પ્રાતઃસમે મુન નિરખે સન્નિતણી જેવી મલોઃ
વિલોકતા આજે સહુ એની અરે ! એવી વિભા !

*

ઉ હતા લગ્નલવતી એ, કે કસિ અણુભણ છે ?
કે અહમ્યા-મૃતિ એ-અભિશાપથી અતિગ્ઝાન છે ?
રૂધિર વહે ચરણે યદી, કંઈ ઘણા વાગ્યા નયાં:
નિરખી દશા એની અરે ! આવે દયાને પણ દયા.

*

બોલ મોકા એક કાલે કાંઈ રહ્યા નવ કામના,
મારે બને ચીકવે વળી ઢસી ખાલવું-દ વનચામના;
છે અન્ન-પથ એકનો, જાણે હવે મધ કોર એ ?
સુણશે નહીં શું કોઈ પણ દુર્ભાગિનીનો શોર એ ?

*

કહેતી અરે ! દુનિયા બધી " આંડાલિની " આનન્દથી;
શી રીત થારી સુકત એ આપા કડિન દુઃખ ફન્દથી ?

રમણીક કીસનલાલ મહેતા

લેખક : શ્રી. વાઇલાલભાઈ વનમાળીદાસ બક્ષી

દુરમાં હું ઠાપલ થયો ત્યારે નાની કમુ
કબાઓ રંગવા, આલેશ રંગને ઢોળી
નાખી એ હાથથી અબોર દહ રહી હતી;
એક આણુ કનુને કીકી ધુગમાં રમી રહ્યા
હતાં, અને થોડીવામાં નાની હેમું કળે કળ
ખાઈ રહતી હતી.

આ બધું જોઈ મારો પિતો ઉઠી
ગયો, અને મીથો પાછળ વાઝમાં સુધા ઠામ
અજવાળતી હતી ત્યાં જઈ એને અખડારતાં
બોલ્યો,

“અરે સુધા ! તને તે કંઈ બાળોની
કાગણ છે કે નહિ ? અહિં રહી રહી તે શું
કર્મ કરે છે ? જો તો ખરી કમુએ ઠેકડું
મંદુ કરી મૂક્યું છે તે ! કનુ અને કીકી ધુગ-
માં રમી રહ્યા છે, અને હેમુ થોડીઆમાં રહી
રહી છે.”

“જોના નથી ? હું ઠામ અજવાળું
હું.” એ નરમાઈથી બોલી.

“અરે ! પણ એ પછી યાવ. પહેલું
તો બાળોને સાચાવનું ને !”

“તે કીકીને મેં કહ્યું હતું કે એન રડે
તો હિંચો નાખજે, અને કમુ તરફ પાન
રાખજે. એ રમતમાં પડી હતી. ઠામ ન

અજવાળું તો પછી રસોઈ ક્યારે થાય ?
હમણાં સારું કરી નાખું છું. બાબો, જરા
થોડીકું દલાવો.”

સુધાના ખુલાસાથી મારો ગુરસો જરા
નરમ પડ્યો અને વસ્તુસ્થિતિ પારખી જવાથી
સુધાના દુકમને માન્ય રાખી કપડાં ઉતારી
હેમુને દિંચોળવા ગયો.

હેમુને દિંચકતાં-દિંચકતાં મને કંઈ કંઈ
વિચાર આવ્યા. મને એમાં સુધાની રપ્પ
બેરકારી જણાતી હતી, મને આપાત થયો-
મારા સંસ્કારો સ્વભાવને બાળોને આ રીતે
જોતાં બેઠે થાય છે.

ઠામ ઉઠકોને એ બાવી. હેમુને ધવડાવી
બાની રાખી ઉંધાડી. કમુએ બાળોનું બધું
સારું કમું, અને કનુ અને કીકીને બોલાવ્યા.
“કેમ ધુગમાં રમતાં હતાં ? ધુગમાં ન
રમીએ હો, ” કહી તેમને સારસૂર કીધાં.

“અરે-પ્રજુ ! ” મેં એક નિશાસો
નાખ્યો.

“કેમ નિશાસા નાખો છો-એવડું શું
કુઝ પડ્યું ? ” સુધા બોલી.

“કપાળ તારું જોતી નથી ? છેકર
ઠેકમાં બેઠામણા છે, પણ તારી દરકાર વમર
બગડતાં જાય છે !”

“પણ તમારી આંખોએ જોયું ને ? હું કંઈ નવરી હતી ? મારે કંઈ છોકરાં નાંખી દેવાનાં છે ? દિવસે દિવસે મારા ઉપર ધરકામને બોલે વધતો જાય છે. ”

“તો શા માટે કામવાળો બાઈને રખ આપી ? મેં કંઈ બોલી જ ના પાડી હતી ? ”

“કમાણી બહુ વધી જાય છે ને ?-આટલામાં માંડમાંડ પૂરું થાય છે. મારે તો બધા વિચાર કરવા રહ્યા. ” ધરણુ શુદ્ધિની ભાવનાથી એ બોલી.

“તે તારે જોવાનું છે ? સૌ યથ રહેશે. બાઈને કહી દે જે કાલથી દાખલ થઈ જાય. ”

“વાર-મને કંઈ દરકત નથી. ”-કહી એ રસોડે જઈ રસોઈ બનાવવામાં પડી, અને હું મેડીએ ચઢ્યો.

ઉપર જઈને હું ‘રનેદ-રાટી’ની તાજજ બદાર પડેલી નવલકથા વાંચતો લાંબા ઠાંટીઆ કરી આરામ ખુરશીમાં પડ્યો.

નવલકથાકારે એટલી તો સરસ રીતે નવલકથા લખી હતી કે પ્રકરણ પછી પ્રકરણ તરફનીતાથી હું સપાટા બંધ વાંચી રહ્યો હતો. ‘રનેદ-રાટી’નું પાત્ર લેખકે એટલી તો ઉત્તમ અને કલાકારી રીતે ચિત્રવું હતું કે આમેહુજ જાણે યુવાનીમાં કંઈપણ મારી પ્રિયતા જ ન હોય ! પુસ્તકમાં હું એટલો તો તરફીન થઈ ગયો હતો કે જમવાનો યાદ મ થઈ ગયો એની સુદાં મને ખબર રહી નહિ. કીડીએ આવી જ્યારે મને કહ્યું-“બહાલા લાખ !”-છોકરાં મને ‘બહાલાલાખ’ કહેતા-“જમવાનું થઈ ગયું છે. આવોને, બા કહે છે પછી તમારે બોલિસે જવાનું મોડું થશે. ”

“ચાલ, આવ્યો. ” નવલકથા ઉઘી મૂકી હું ઝટપટ જમવા ગયો. બાણું પીરસેહું હતું. જમતાં જમતાં વાતચીત ચાલીઃ—

“ત્યારના શું કરતા હતા ? રસોઈ તો ક્યારનીએ થઈ ગઈ છે. ”

“કશું થે નહિ. નવલકથા વાંચવામાં પડ્યો હતો. ટાઇમ ક્યાં પસાર થઈ ગયો તે જણાયું નહિ. ”

“પણ પછી તમારે બોલિસે જવાનું મોડું થાયને ! પુરસદે સહુ વંચાય-એવી તે કંઈ ચોપડી હતી જેમાં એટલા રસભીના થઈ ગયા ?

“પેલી સ્ત્રી-કંઈ રનેદ...એવું કંઈક નામ છે. ” નવલકથાનું એકાએક નામ જૂલી જવાથી મેં કહ્યું.

“શું ‘રનેદ-યત’ ? રમણલાલ દેસાઈની જ કેની ? ” સુધા માદ દેવકાવતી બોલી. “હા. એણે બહુ સુંદર નવલકથાઓ રચે છે. મેં પણ પરંપરા પહેલાં તો એમની નવશે લખી વાંચી હતી. અને હવે તો વાંચવાનો વખત જ ક્યાં મળે છે ? ”

“એ નહિ રે, આ તો કાંઈ બીજું છે. કાંઈ ‘પ્રણય-કિશોર પકવાસા’ એના. તો લેખક છે. હા હા ‘રનેદ-રાટી’ ” એકદમ માદ આવવાથી મેં કહ્યું.

“ધુળ ને દેશ ! ” સુધા મહુમણી. “કદપ-નાની પાંચે ચડીને લેખકો વાંચકને ભાવના સૃષ્ટિમાં તાણી જાય છે પણ સાથે સાથે જીવનની વાસ્તવિકતાયે ચિતરતા હોય તો કેવું સારું ? એવું એવું વાંચી વાંચીને પછી કેટલાંય યુવક-યુવતીઓને પોતાનાં જીવન શુદ્ધ અને રસ વિહોણાં માલમ પડે છે. પ્રત્યક્ષ જીવન લેખકની ભાવનામયતા સાથે બંધ બેસતાં હોતાં નથી. ”

જાણે મને સંબોધીને જ કહેતી હોય એમ કહ્યું અને મારા બાણા તરફ નેર્ષ બોલી ઉઠી.

“હો. વાતોમાં તમારે શું જોઈએ છે એ પૂછવાનું થે હું તો વિસરી ગઈ. બોલો તમારે શું જોઈએ ? ચેટલી મુકું ? ”

“ચેટાકે બાત ને શાક મૂક. ”

સુધાએ ભાત ને ચાક પીરસ્યા. જમી રહી હું ઉઠ્યો. અને કપડાં પહેરી ઓરિસ ઠાકમ ચક્ર ગયો હોવાથી ઓરિસ જવા તૈયાર થયો.

મને જતો નેહ સુધા બોલી.

" આવતા આવતા એક નાની સરખી રેલ અને પેન લેતા આવજો. "

" ઠીક. " કહી મેં આલવા માંડ્યું.

ઓરિસે જમ નિત્યક્રમ પ્રમાણે હું ઓરિસના કામમાં ગુલામ ગયો. એટલી વાર ધર અને બાળકોના વિચાર હું બૂલી ગયો. સાંજે છૂટ્યો. ફરતો ફરતો ધર તરફ આવતો હતો. રેલવેની વાળાની કુકાન આવતાં સુધાએ કહેલી રેલેટ માઢ આવી. એટલે રેલેટ ખરીદી અને એક પૈસાની પેન લઈ ગજવામાં મૂકી.

થેર આખો ત્યારે બારણું ખાલી વાસેહું જોયું. તે બોલી હું ધરમાં દાખલ થયો. ધરમાં કોઈ જણાવું નહોતું. મચ્છરદાની ઢીંકેલી હતી અને હેયુ થોડીવામાં ઉધતી હતી.

હું વિચાર કરતો હતો. સુધા ક્યાં ચક્ર હતી ? ક્યું અને કીકી ક્યાં ગયાં હશે ? નિયાળ તો ક્યારનીએ છૂટે છે. એટલામાં કમુને આંખોએ દોરતી અને એક હાથમાં કચાકનો કમ્બો લઈ સુધા આવી પહોંચી.

" ક્યાં ચક્ર હતી ? " મેં પૂછ્યું.

" અપડીએ દોટ નહોતો તે સંજે દોટ લેવા. "

" વાહ. કમુ ને કીકી ક્યાં ગયાં છે ?

" ધરે જ હતો. હેયુ લંબતી હતી એટલે પોળમાં રમવા ગયાં હશે. રેલેટ લાવ્યાં ! આ કમુ તો મારો જીવ ખાધ છે. "

" હા. એ મુશ. "

" લાવોને ત્યારે બાલાભાઈ ! મારે એકકડા લખવા છે. " કમુ ખુશ થતી બોલી.

થોડીવારે કમુ ને કીકી રહતાં રહતાં ધરમાં આવ્યાં.

" કેમ શું થયું ? " બાળકોને બહાલ કરતાં મેં પૂછ્યું.

" અરેજી અમને ધકકો માર્યો તે અમે પડી ગયાં. "

" ચાલો હશે, હવેથી પોળમાં રમવા ન જશો. જાઓ પરણો રમો. "

" જોયું ને ? આ તારી દરકાર ! " સુધા તરફ બાળા મેં કહ્યું.

" પચ તેમો હું શું કરું ? મારાથી બનતું તો હું બધું જ કરું છું. મેં તો એમને ધરે જ રહેવા કહ્યું હતું. અને લોહ નહોતો તે લેવા મ્હાં વગર કંઈ આવે ? રેલેટની વગર તો તમને આલવું નથી. "

" તે તને 'બાહ' ને રાખવા કહ્યું હતું ને ? "

" 'બાહ' તો પહેલી તારીખથી આવવા કહેતી હતી. રૂપીઓ વધારે માગે છે. "

" હવે રૂપીઓ આય કે અમ. એને કહી દેજે ને ! " એક ચક્રચની અદાથી મેં કહ્યું, અને આ બનાવવા આદા કરી.

થોડીવારે સુધા આ બનાવી લાવી. આમાં સાકર વધુ હતી કે રનેહ ? મને તે હો. આ બહુ અમથી બની હતી.

" હવે હું જરા ફરી આવીશ. " આ ખલાલ કરતાં મેં કહ્યું. " અને જરા મોડો આવીશ. મારી શક ન જોતી-બાળે તો સીતે-આમાં જવા વિચાર છે. "

" સારું, બહુ મોડું ન કરશો. " સુધાએ કહ્યું અને હું ધર બહાર નિકળ્યો.

સિનેમા થિએટર પાસે હું પહોંચ્યો ત્યારે મને માલુમ પડ્યું કે પહેલો શો તો ક્યારનો ચ શરૂ થઈ ગયો હતો. એટલે પછી અહીં તહીં ફરી, હોટેલમાં નારતો કરી બીજા શોમાં દાખલ થયો.

“ ગૃહદેવી 'ના' નવી ટોપી હતી. ”

બરાબર સાજા બાર વાગે હું ઘેર આવ્યો. મારી વાટ જોતી સુધા અમતી હતી.

“ ખીન શોમાં ગયા હશે. ” એ કળી ગઈ. “ ત્યાં જન્મનું નથી ? ”

“ ના, ખીન શોમાં જવાનું થયું એટલે હોટેલમાં નાસ્તો કરી લીધો. તું જમી ? ”

“ હા, તમારી રાહ જોઈ જોઈને ચાકી. પછી તો જાવડું કે તમે મોઝ જ આવશે એટલે પછી જમી લીધું. ”

“ સારું થયું—જા. સહ જા. નાહકની જાગી. ” અને ‘ ગૃહદેવી ’ના વિચારો કરતો હું પણ સુઈ ગયો.

નિત્યક્રમ પ્રમાણે અમારો ગૃહસંસાર ચાલતો હતો. સુધા આખો દિવસ ઘરકામમાં પડેવાયલી રહેતી. મારો વધુ વખત ઓરિસમાં જતો.

દિવસે દિવસે સુધામાં મને કાંઈ કાંઈ કલ્પ જણાવા લાગી. જે કે મારા માટે એ કશું પ નહોતી કરતી એમ નહિં. છતાં મારા સુખ સમગ્ર સાચવવામાં એ મને ઠંડી જણાઈ. ખાળકો તરફ કાંઈ એનું બદલ નહોતું એમ નહિં; એમ છતાં ઘર કારભારના બાર નીચે ધણી વખત એનું ફલક યજ્ઞ જતું. સંસ્કાર, કેળવણી, રીતભાત, વ્યવસ્થા આ બધા માટે મેં જહુ મોટા ખર્ચા રાખી મુક્યા હતા. આથી સુધાની વર્તણૂકમાં મને કાંઈ કાંઈ ટૂંકીઓ જણાવા લાગી. એ સંજોગે વખતો વખત હું એને ટોકતો.

અસામાન્ય ધીરજથી એ મારા બોલ ગળી જતી અથવા તો ટુકે રહીએ આપતી.

મને એથી પુરતો સંતોષ ન થતો. હાવનાસુષ્ટિના “ માઉન્ટ-એવરેસ્ટ ” હું મક્કા-લતો દત્તો.

એક દિવસ ઓરિસમાં રજા હતી. હું ઘેર જ હતો. ખાઈ હજી આવી નહોતી. સુધા

કાંઈ કાંઈ પ્રવૃત્તિમાં મશગુલ હતી. મારી રૂમ અસ્તવ્યસ્ત હતી. કચરો સુધા કઢાડેલો નહોતો.

કાંઈ કાંઈ કરી નાંખવાનું મને મન થયું. પણ મન ખાઈ ગયો. રજા હોવાથી એ નવરી પડે ત્યારે એનો સખત ઉપડો લેવાનો મેં નિશ્ચય કરી મૂક્યો.

બપોરે એ સહેજ નવરી પડી હતી. નાની કમુને સોડમાં લઈ એ એકડો છુંડાવવા બેઠી. પાસે જઈ નજીક ટાંગેલા ખાટલા ઉપર બેસતાં મેં કહ્યું,

“ કેમ, પરવારી ? ”

“ કેમ, શું કામ છે ? ” એણે સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“ કામ તો શું હોય ? પણ મારી રૂમમાં કચરો કાઢેલો નથી અને બધું ફેટલું અસ્તવ્યસ્ત છે તેની ખબર છે ? ”

“ તમે ના બેસો ? હું ફેટલા કામમાં હતી ? મરી પછી કહું છું. હજી તો ફેટલું કરવાનું બાકી છે. કપડાં પણ ધોવાનાં પડ્યાં છે. ”

“ તોનસેન્સ. એ તારો ખોટો બચાવ છે. એવડાં તે શું સામાન્યના બાર તાણવા છે ? ” મેં જરા ઉમ થઈને કહ્યું.

“ સામાન્યના બાર તાણવા સારા—પણ નાનકડાં ગૃહરાજ્ય ચલાવવાં અધરાં. પૈસા રળી લાવી મક્કાભારત છતી લાવ્યા માનનાર પુરોને એ વાતની ચતાગમ હોતી નથી. ” મારી ઉમતાને ઉવેખતી હોય એમ એ બોલી. “ આ જરા નવરી પડી તો કમુને એકડા છુંડાવવા પડે છે. ફેટલી જવાબદારી ! ”

“ તો શિક્ષક રાખ. ”

“ હા, રાખોને. શિક્ષક રાખો, રસોયો રાખો, આખા રાખો, ધાંદી રાખો, મોઝ રાખો, ચાકર રાખો—જે રાખનું હોય તે રાખોને. મારી એકી જ કાંઈ ના છે ? હું તો એ જ

દિવસની વાટ જોઈ રહી છું." કાંઈક ઉપેક્ષા-
વૃત્તિથી એણે કહ્યું.

"કેમ-કેમ, સુધા, આમ જોણે છે ?"

"તો ખીલું શું ખોલું ? ચૂંટણીનાં એ
વેળે વસાવવા જેટલી તમારી આવક છે ?"

"શું શિક્ષક અને ધાટી રાખવા જેટલી
પણ આપણી સ્થિતિ નથી ?"

"મને ખોલાવશો ના. "જરા અકળાઈને
એ બોલી. "તીજેરીએ ધાટી જતી હશે ?"
કહી ધરખંડનાં આવક-ગવડની નોંધ એણે
રજુ કરી.

હું સજાગ યદ્ય ગયો. આવક કરતાં
જવક પાસું વધારે હતું, અને એને સોંપ-
વામાં આવેલા પૈસામાંથી એક પૈસો પણ
ખોટા માર્ગે વપરાયો નહોતો. અસાધારણ
ચીવરાપથી સધળો ખર્ચ કરેલો હતો-થોડુંક
દેવું આલસું હતું.

"જોયું ? સંતોષ થયો ? તમે તો
"બાપ" રાખ, "બાપ" રાખ" ધડી
રણા છે. "માતૃત્વના દિવ્ય પદની અમે સ્ત્રીઓ
ધૂણા નથી કરતા. પરંતુ પોતાની આર્થિક
સ્થિતિ, અમારી ઉમર-તંદુરસ્તી-બાળકો
વચ્ચેનું અંતર આપ્તિ તમારી પુરૂષ આલસે
વિચાર કરવો જોઈએ. અમારા શોખ શણગાર
પુરા ન થાય તેની માત્ર જેવીએને નથી પડી
હોતી. પરંતુ અમારાં લાડકવાઈએની જોઈતી
જરૂરીઆતોને પણ નથી પહોંચી વળાવું
ત્યારે હેયું ઉઠી આવે છે, પછી એ 'પ્રજુના
પથગંગરો ને અદ્યે 'દેવની વડ' જેવાં

લાગે છે. " સમસ્ત સ્ત્રી જનતાની દેખા-
વણ દાલવી હોય એમ એ બોલી. એના
શબ્દોમાં 'શક્તિ'ની વાકાવાર, જેવી ચમક
હતી.

"આ જુઓને" એણે આમળ બલાવ્યું.-
"મારી આટલી ઉમરમાં હું જેટલી જાનજીવી
વિંટળાઈ પડી છું. પછી અમારા જીવનમાં
તે ઉત્સાહ ક્યાંથી હોય ? 'મા' એને જ
જ્યાં 'બાળક' હોય પછી "બાળ-ઉછેર"માં
તો તે બિચારી શું સમજવાની હતી ?
"રખે માની લેતા હું તમને જ કહું"
છું-અમે સ્ત્રીઓએ તો સંતપડીના ફેરા ફેરો
ત્યારથી જ અમારું શરીર અને સર્વસ્વ પતિને
સોંપ્યું હોય છે-પણ 'દેવી' બાવ રાખવાના
પુરૂષો બહુ ઓછા હોય છે. અમને સ્ત્રીઓને
વિકારી તજરે જોવામાં જ પુરૂષ આલસને
સ્વર્ગતા અમૃત-અમીષાન જણાયા છે; પણ
'જમદંબા' અને 'શક્તિ' એ બાવોધી
જ્યારે પુરૂષો અમને નિદાળતા યશે ત્યારે
સંમારમાં સ્વર્ગ ઉતરશે. "

હું ચુપ થઈ ગયો. પંકવાસાની
'સ્નેહ-રાસી' અને સીનેમાની 'ચૂંદેવી'ને
પણ મારી સુધા ટપી જાય એવી છે એવું
મને બાવ થયું. મારા અંગત ખર્ચ ઉપર
થોડો કાપ મૂકી "બાપ" અને "શિક્ષક"ની
વ્યવસ્થા મેં સુધાને કરી આપી.

સુધાના ઉજવલ અને સંસ્કારી આત્માને
મારો આત્મા નમ્યો.*

* લેખકના પ્રગટ થનારા વાર્તા સંગ્રહમાંની
એક અપ્રગટ વાર્તા.

પ્રશ્ન ૧—

તારાં મંદિર હતાં,
હયા હયા ધુમટ હતા,
ચક્રચકિત કળય હતા,
ભક્તો તેમાં ભક્તિ કરતા.

કાઠ ફળ લાભ્યું,
કાઠ ફલ લાભ્યું,
કાઠ સ્વચ્છ ચરણાનું પાણી લાભ્યું,
મંત્રોચ્ચારથી તારા ધુમટ મરખા,

અને તે તેં માંચે નયને સ્વિકારી.

વારો હવે મારો આભ્યો,
ન હતાં મંદિર મોટાં,
ન હતા ધુમટ ઉંચા,
કે ન હતા ચક્રચકિત કળય,

હું યે તારી ભક્તિ કરતો.

ન લાભ્યો ફળ,
ન લાભ્યો ફલ,
ન લાભ્યો સ્વચ્છ ચરણાનું પાણી,
કે ન કયો એકે મંત્રોચ્ચાર.

હૃદયનાં મંદિર હતાં,
દેહના ધુમટ હતા,
અક્ષમખના કળય હતા,
ત્યાં હું ભક્તિ કરતો.

ક

દેહનાં ફળ બનાવ્યાં,
નયનેનાં ફલ બનાવ્યાં,
અશુ ચરણાનું સ્વચ્છ વારિ આપ્યું,
મુંગી વાણીએ હું મંત્ર લાવ્યો.

અને તે ત્હોં ઠરતે વદને,
પ્રદણો નયને,
હૃદયના સત્ય પ્રિયે,
સદસે સ્વિકારી.

૨૬

ભક્તિ

વૃણ :
શા. ઉમેશભાઈ ટી.
પટેલ

બે રાષ્ટ્રવિભૂતિઓ

શુભ :

શ્રી. હોદાલાલ માનસિંગ કામદાર

[દીનબંધુ એન્ટ્રે ૧૯૩૩ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૨ મી તારીખે પશ્ચિમ ઓસ્ટ્રેલિયાના ૫૫^મ રાઉન્ડમાં ' હિંદુસ્તાનનાં કેટલાંક અંગત સ્મરણો ' એ શીર્ષક હેઠળ એક લાવણ્ય શ્રોત્રારૂઢ કથું લઈ તે નીચે આપવામાં આવે છે. —સંપાદક]

આ શ્રોત્રારૂઢનો સમય હું હિંદની કેટલાક અંગત સ્મરણો કહેવામાં રાકવા છજી છું. તેમાં ત્પનાં મારા બે મિત્રો-મહાન સમાજ સુધારક મહાત્મા ગાંધી અને મહાન કવિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર-જેમની મિત્રતાને હું ધણીજ કીમતી ગણું છું-વિષેની કેટલીક વાતોનો સમાવેશ થા. આ બંને મિત્રોનો મને લગભગ ૨૩ વર્ષથી ગાઢ પરિચય છે અને હિંદમાં મારા જીવનનો મોટો ભાગ તેમના સહવાસમાં વ્યતીત થયો છે.

અત્યારે મહાત્મા ગાંધીજીની ઉંમર લગભગ ૬૮ વર્ષની તથા ટાગોરની ઉંમર ૭૫ વર્ષની થવા આવી છે. આજે હિંદમાં એ બે વ્યક્તિઓને સૌથી મહાન ગણી રાકાય. કેલ્કત્તા તેમને ' હિંદની બે આત્મા ' કહેવામાં આવે છે, કારણ કે ગાંધીજી મુંબઈની નજીક ગુજરાતના પશ્ચિમ ભાગમાં રહે છે અને ટાગોર કલકત્તાની નજીક બંગાળના પૂર્વ ભાગમાં રહે છે. હિંદુસ્તાનના લોકો, પોતાના દેશના વિચિત્ર આકાર પરથી તેને મનુષ્યની મુખાકૃતિ સાથે સરખાવે છે. ઉત્તરે આવેલા હિલામથને કૈયાથી ઢંઠાએલા કપાળ તરીકે તથા દક્ષિણમાં આવેલ કેમોરસ બ્રહ્મિરને હડપચી તરીકે ગણે છે.

મહાત્માગાંધીજી સાથે મારી પ્રથમ મુલાકાત દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઇ. સ. ૧૯૧૩માં થઈ તે વખતે તે સત્યાગ્રહની લઠાઈમાં રોકાયેલ હતા. બધી મુશ્કેલીનો અંત લાવવા માટે જનરલ સ્મટ્સે તેમને પ્રિટોરિયા બોલાવ્યા હતા. ગાંધીજી પ્રિટોરિયામાં હતા ત્યારે તેમના ધર્મપત્ની-જે

ડર્બનમાં ધણા મહિા હતા-નો તાર આવ્યો કે 'તે પોતે મૃત્યુશય્યા પર છે, મેં' તેમને તરત જ ડર્બન જવાની તથા જનરલ સ્મટ્સ સાથે લડતનું સમાધાન મને સોંપી જવાની આજીજ કરી. પણ તેણે મને જણાવ્યું કે " મારા ખાનગી કામ પર ધ્યાન દેવા ખાતર જાહેર ફરજને મારાથી અધુરી છોડી રાકાય નહિ. " તેમની વાત ખરી હતી એમ મને લાગ્યું કારણ કે અણીના સમયે સમાધાની પર સહી કર્યા શિવાય આશ્વા જવાનું વિધાતક નીવડત. તે રાત્રે મને ઉંઘ આવી નહિ. અને વિચાર આવ્યા કે સવારે જનરલ સ્મટ્સ પોતાની ટપાલ લેવા આવે ત્યારે મારે તેને મળવું જોઈએ. સહભાગ્યે તે સરકારી મકાનમાં મને મળી ગયાઃ મેં કહ્યું ' જનરલ, મારે તમારો સાથે ત્રણ મિનિટ વાત કરવી છે. ' તેણે જવાબ આપ્યો, ' મી, એન્ટ્રેડ, હું કીલગીર છું કે હું તમને ત્રણ મિનિટ પણ આપી શકું તેમ નથી. ' મેં કહ્યું, ' જનરલ, ગાંધીજીના પત્ની મરણપથારીએ પડેલા છે, અને સમાધાની પર સહી ન થાય ત્યાં સુધી ગાંધીજી જ ત્યાં જશે નહિ. ' તેણે પુછ્યું ' સરીને માટે ખરડો તૈયાર છે ? ' મેં કહ્યું " હા, સાહેબ. " તેણે ખરડો લખને, મારા કહેવા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને, સહી કરી આપી. આ રીતે દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓ તથા જનરલ બોથા તથા જનરલ સ્મટ્સ વચ્ચે એક અગત્યનું સમાધાન થઈ ગયું. પરંતુ ખરી વસ્તુ તો મારા મિત્રની હિંમત જોવાની છે. પોતાની પત્ની મૃત્યુશય્યાએ હોપ છતાં તે

એમ કહી ચક્રા કે “ મારી જાહેર ફરજ પુરી થયા પહેલાં મારાથી મારા ખાનગી કામ પર ધ્યાન આપી શકાશે નહિ. ”

ખીન્ને પ્રસંગે ગાંધીજી અપવાસ કરતા હતા ત્યારે હું તેમની સાથે હતો. તે વખતે હિંદુ-મુસલમાનો ઘુસ્સા કરી રહ્યા હતાથી જાહેર ક્ષિતને મોટા ભાગ ઉપરિચિત થયો હતો. રકતપાતનો અંત લાવવા માટે ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના અપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. મેં તેમ ન કરવા માટે તેમને બહુ સમજાવ્યા; કેમકે હુંક સમય પહેલાં જ તે ગંભીર માફગીમાંથી ઉઠ્યા હતા. તેમને અંતરનો નાદ એટલો પ્રબળ જણાયો કે વધારે નુકશાનમાંથી પોતાના રેશને બચાવવા માટે પોતાનું જીવન જોખમમાં મુકવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો, અપવાસ શરૂ થતાં વાર જ હિંદુવારમાં શાંતિ ફેલાઈ અને બધાં રમખાણો અંત પડ્યા, અપવાસના બારમા દિવસે તેમની રજીતિ ગંભીર ધર્મ પડી અને પ્રાચી નણક હોય તેમ દેખાયું. ડૉક્ટર અન્સારી તથા ડૉ. અબ્દુર રહેમાને તેમની પાસે જઈ અપવાસ છોડવા પીનવવાનો મને આગ્રહ કર્યો, પરંતુ ગાંધીજીએ કાગળના એક ટુકડા પર નીચેના શબ્દો લખ્યા, “ ઇસ્તરમાં શ્રદ્ધા રાખો. ” આ મને કપકા રૂપ હતું કારણ કે મારામાં શ્રદ્ધાની ખામી હતી. હું ફરીથી ચક્રરે પાસે ગયો તેજોએ મને ફરીથી પાછા જવાનો આગ્રહ કર્યો. તેમના પ્રત્યેની મારી ચિંતાની કાગળીને અંગે હું ફરીથી તેમની પાસે ગયો. આ મને ફરીથી કપકા રૂપ હતું કારણ કે આ વખતે અગાઉની માફક મારાથી પ્રાર્થના થઈ શકતી નહોતી. આખું જગત ખોડું છે તેમ મને બારાયું.

આખી રાત નિંદ્રા વગર પસાર કરી, ખીન્ને દિવસે સવારે હું તેમની પાસે ગયો, મને જણાયું કે તેમની તખીયતમાં અદ્ભુત

સુધારો થયો હતો. તેમણે આખી રાત શાંતિથી ઉંઘ લીધી હતી. અપવાસના છેલ્લા દિવસે દરમ્યાન સમયો સમય, તેમનું શરીર નબળું પડ્યું હતું પરંતુ તેમની અધ્યાત્મ શક્તિ ધણી વધી ગઈ હતી. અપવાસ પુરા થયા બાદ પારણ કરતાં પહેલાં તેમણે સોની સાથે મળીને પોતાનું પ્રિય અંગ્રેજી બાળન ગાવાનું મને કહ્યું.

તેમની નબળી તખીયત જોઈને હું એટલો લાગણીવદ્ધ થઈ ગયો કે એ બાળન પુરેપુરું ગાવાનું મારા માટે અસંભવિત બન્યું. આ મદાન આધ્યાત્મિક યજ્ઞને અંતે તેમણે ત્યાં જાજર રહેલા હિંદુ મુસ્લમાનોને બોલાવ્યા અને ભવિષ્યમાં બન્ને વચ્ચે રકતપાત થાય તો તેમની જાંઘની ખપાવી દેવાનું તેમની પાસેથી વચન લીધું. અપવાસ વિષેની આ વાત મેં અનેક વખત ખીજ દેશોમાં કરી છે અને ખીજ કાંઈ પણ વસ્તુ કરતાં તે હિંદના આત્માને વધારે રપજટ રીતે બાકત કરે છે. હિંદ નૈતિક ચતોથી અસાધારણ પ્રમાણે અનિષ્ટોનો સામનો કરવા હચ્છે છે, અમે આ શક્તિને ‘ અહિંસા ’ કહીએ છીએ. અિરિત મર્મમાં પ્રેમના સિદ્ધાંતમાં તેનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

વધતી જતી ઉમરના પ્રમાણમાં યોગ્ય અને ગાંધીજી વચ્ચેનો પ્રેમ વધતો ગયો છે. તેઓ બન્નેએ તાજેતરમાં ગામડાનાં દરિદ્ર નાશાયણની સેવામાં પોતાના સમયનો મોટો ભાગ ગાળવાનું નક્કી કર્યું છે. હિંદમાં લગભગ દરેક લાખ ગામડાં છે. ત્યાં શરીબ લોકો રહે છે અને દુઃખી થાય છે. સાડા ચાર કરોડની વસ્તી સાથે સંબંધ ધરાવતી અરપૂરવતીનો અંત લાવવા માટે ગાંધીજી રાજકીય ક્ષેત્રમાંથી તંદન ખસી ગયા છે. ગાંધીજીના અદ્ભુત આધ્યાત્મિક પ્રભાવને અંગે એક વખત દુરાચારી ફેલાવું આ અનિષ્ટ બોલ્યું થઈ

જન્ય છે. દરિદ્ર તારાયણની સેવામાં ટાગોર પણ તેટલાજ મદાન છે. જ્યારે માધીજી કાપે કરે છે ત્યારે ટાગોર કવિતા લખીને તેને સંગીતમય કરે છે. આખો દેશ તે ગાય છે, તેઓ એક ખીજને મદદ કરી રહ્યા છે અને આજે ગ્રામજીવનમાં અન્યથા પરિવર્તન આવી રહેલું છે. બાલકન અટક્યા છે; અરપૂરપતાનો શાપ ફરે થતો જન્ય છે. દરેક મામકમાં ગૃહઉદ્યોગોનો વિકાસ થતો જન્ય છે; આ બધાની સાથે સાથે આરોગ્ય પર તથા માદા તથા પીડીતોની માવજત પર વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે છે. આ રીતે દિંદ મૂળ પાયામાંથી સામાજિક ઉચ્ચ દરજ્જે ચડતું જન્ય છે; કોષ્ટ પણ રાજકીય પરિવર્તન કરતાં લાંબે ગાળે આ વધારે ઉપયોગી છે. આવા સામાજિક તથા નૈતિક સુધારા કરવામાં આજે માધીજી તથા ટાગોર કરતાં કોષ્ટ નામે ઉચ્ચ રથાને નથી.

ટાગોરના ઉદાત્ત ચારિત્ર્ય સંબંધી હું એક વધારે વાત કહીશ. ઇ. સ. ૧૯૨૪ માં હું જ્યારે ચીનમાં હતો ત્યારે તેણે પીપીજીની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાં હતા ત્યારે તે વિસ્તૃત વિલાસના વિદ્યાર્થીઓને મળ્યા હતા. હેન્ડેલ, ચાપમાન તથા હેન્ડેલ અને લાન્ડોવોર્થ આ વિદ્યાર્થીઓ બહુ ઉત્કૃષ્ટ ગયા હતા અને પરદેશ વિરૂદ્ધ સખત પ્રચાર કાપે આવી રહ્યું

હવે. તેઓએ કવિશ્રીને કહ્યું " ચાંતિથી વિરોધ ઉઠાવવાનો કંઈ અર્થ નથી, જંગત તો મારકાંડ તથા રક્તપાતને સમજે છે, અત્યારે તો ' મારે તેની તલવાર ' છે. "

ટાગોર જવાબ આપ્યો, " ' મારે તેની તલવાર ' તેમ તમે કહો છો! જે શુદ્ધને તમે માનો છો તેણે અથવા કોષ્ટએ પણ પ્રાચિન દિંદમાં આવા સિદ્ધાંતનો કદી પ્રચાર કર્યો નથી. અમારા પ્રાચીન પુસ્તકોમાં કહ્યું છે કે " પાપી મનુષ્યની યોગ સમય માટે આબાદી થાય છે, પણ છેવટ તો તેનો મૂળથી નાશ થાય છે. "

જ્યારે મેં આ વાત સાંભળી ત્યારે મને ખિરિત બળનકારના ઘબ્દો યાદ આવ્યા. ' મેં પાપી મનુષ્યને લીલા દોરસ જુદીની ગાકે આવ્યાદ મતો જોયો હતો, પરંતુ હું પાસે ગયો ત્યાં તો તે ચાલ્યો ગયો હતો, અને તે સ્થળે તેનું નામ નિશાન નહોતું. '

મેં ટાગોરને આ વાત કહી, દિંદમાં તથા પેશકાષ્ટનમાં એક જ નિચાર વ્યક્ત થાય તેની તેના પર અસર થઈ. ઉચ્ચ નૈતિક શુદ્ધિવાળા ચીનના વિદ્યાર્થીઓ પર ટાગોરે દિંદ સંબંધી જે વાત કરી તેની ઉંડી અસર થઈ, તેના સાધુ વેશથી ચીન તથા જાપાનના ગામડાના લોકો તેને ' જુદ શુદ્ધ ' ના નામથી સંબોધતા હતા.

હવે ટાગોરની બે કવિતા તમારી સમક્ષ વાંચાને હું આ કુંડી વાર્તાલાપ પ્રેરો કરીશ.

શુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

પ્રાર્શન

મંડળને અંગે આલતા હુનર ઉલોગચૂકનો લાભ લેનાર બહેનોએ તૈયાર કરેલા માસનું પ્રદર્શન મંડળમાં તા ૧૨-૧૦-૩૮ ને રાજ્ય ખુલ્લું મુકવામાં આવશે; જેમાં એ વર્ગોમાં તૈયાર થયેલા ધોવણ, ભરત, પેન્ટિંગ, ફેન્સી વર્ગ તેમજ ફેટરક, ડ્રોનગ્રીડ વર્ગ માથાના વાળનું ભરતકામ વિગેરે અનેક જાતજાતના આકર્ષક સુંદર અને ઉપયોગી નમુનાઓ મુકવામાં આવશે. એમાં વળી ગરીબ બહેનોને ઉત્તેજન આપવાના ઉદ્દેશથી સેવ, પાપડ, પાપડી, વડી વગેરેનો એક સ્ટોલ પણ રાખવામાં આવશે, આશા છે કે જાહેર સ્ત્રી વર્ગ એનો મોટા પ્રમાણમાં લાભ લેશે.

મહારી ફૂલવાડીએ

[હાળ : નતી પૂનરજ કરે । ક્યાં તું કતાવળી ?]

આવે સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ
એણે ત્યાં બહાલની વસન્તા
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

મહારી ફૂલવાડીએ હો ! કેળુલખુલ ખોલે, સોહાગણ !
ફારે ત્યાં ફૂલમાં અનન્તા
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

ફૂવારા સ્નેહનાં હો ! કે છાંટણું છાંટે, સોહાગણ !
રંગતની રેલતી ત્યાં રેલઃ
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

ગાતી કોયલડી હો ! કે ગીત અણુચુલ્યાં, સોહાગણ !
નતતા મારલા ને ઢેલઃ
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

આંખાની હાળિયે હો ! કે હાંચકો ખાંધ્યો, સોહાગણ !
હાંચીયું ચુંજતાં કે ગીતઃ
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

હાંચીયું હાળણું હો ! કે નહોતરે નેહે, સોહાગણ !
ચેતનાએ ચડરો હો ! ચિત્તઃ
સોહાગણ હો ! મહારી ફૂલવાડીએ.

મૂળજલાર્ધ પી, શાહ

દેવધામ સૂના સૂના

[સ્નેહધામ સૂના સૂના એ હાળ]

મોટા ધુમ્મસ મંદિરના,
નહિ દેવતા ત્યાં દેખાય રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

ઉપર ઉપરના ઓપ ખણે,
નહિ અંતર ઉભારી કળાય રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

બરચક લેહના એક લખાં,
નહિ સમજાવ ન્યાં છે જરાય રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

ચાંદની તે શા કામની,
અમીચંદ્ર નહિ ન્યાં જરાય રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

સાર કહો સરિતા મહો શો,
છે નહિ ન્યાં સ્નેહના ધાટ રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

ખાલી મંદિર છેઃ ત્યાં નથી,
કહિ બહાલજના વસવાટ રેઃ
દેવધામ સૂના સૂના રે.

* લેખિકા પ્રવૃત્ત યનાર નવા-નવાંચમા શાસનકાંડ
" શાસનકોમુદી "માંથી.

દેવનો દીધલ

લેખિકા : શ્રી. વિદુલતા મહેતા,

સુવાના પાંચ વાંચાનો સમય હતો. આમલે
દિવસે આખો વખત ને રાત્રે પણ વર-
સાદે વરસા ન જાયું હતું; છતાં દુઃખિનીનાં
નેત્રો જેવાં અંધોમાથી જલ પ્રકટ્ય હોય એમ
લાગતું નહોતું. ટપક, ટપક, ટપકાં જ
કરતું હતું.

એ આછી કંડીમાં વર્ષાનું ગાન જ્યારે
મુખવાસી જીવોને પચારીને ગાઠ સહ-
વાસ સાધવા પ્રેરતું હતું, તે વખતે એક
નાના, નીચા ધરમથી ધંટીનો ધર ધર
અવાજ આવતો હતો. એ ધરની ભીંતોમાંની
છેદ, પૂરતા પોષણ વિનાના દેહમાંથી ઢાઢકાં
નીકળી આવે તેમ નીકળી આવી હતી.

ઐરગમાં ઝાંખો દીવો બળતો હતો. એક
પુણ્યામાં જુદાવરસાને આરે આવી ઉમેલી
એક સ્ત્રી ધંટીથી દળી રહી હતી. એતરમાંનાં
બળદની જેમ એ પણ નીચે મ્હેંચે ધંટીના
ભાર ખેંચે જતી હતી. આખા ઐરગમાં
સામાનમાં એક કાથીનો ભરેલો ખાટલો,
થોડાં પિત્તળ ને માટીનાં કામ, જીવનનિર્વાહના
જરૂરી સાધનો અને એ જુદાની વર્ષોની સહ-

ચરી ધંટી-એટલાં જ હતાં, અને એ ધર
એક ગરીબ અમલગીનું હતું એમ મૂકાવે
સાક્ષી પૂરી રહ્યાં હતાં.

જ્યાર વર્ષા ગાન ગાત રહી હતી; ધરમાં
ધંટી પોતાનું ગાન ચલાવી રહી હતી; તેમાં
ત્રીજું એ ડોશીનું ગીતે ભળ્યું. જેને કાલની
ચિંતા નથી એવાં સ્ત્રી-પુરુષો જ્યારે ગોઠા-
માંથી જ્યાર પણ નીકળ્યા નહોતા તે વખતે
આ ત્રણ વ્યક્તિઓ-વર્ષા, ધંટી અને ડોશી-
જમતલ માનવીઓના દેહપોષણ અર્થે જાગી
રહી હતી. વર્ષા વરસી વરસી ધાન્યભંડાર
ભરી રહી હતી. ધંટી અને ડોશી એ ધાન્યને
દળીને જમતલના ઉપયોગ માટે તૈયાર કરી
રહ્યાં હતાં. ત્રણેમાંથી એકેનું ગાન અટક્યું
નહોતું. એકેની પ્રવૃત્તિ અટકી નહોતી. કાગળ-
ની બનાવેલી ટોપશીમાંના ધાન્યના દાણા
સ્પર્શતરના સ્પર્શનિયમ પ્રમાણે ધંટીમાં એક
સ્વરૂપે પ્રવેશી બીજે જ સ્વરૂપે જ્યાર નીકળતા
હતા, ડોશીએ દળી રહી ત્યારે સવાર પડી ગયું
હતું. ડોશીએ ભોટ બધાં ટોપશીમાં ભરી

દીધો. ધંડી વાળીને હતી તેવી ચોક્કસ કરી દીધી, અને છઠીને ધરના આરણ્ય ઉધાડ્યાં.

“ ક્યારનો વરસે છે તે આ વરસાદનેય કંઈ ધંધો છે કે નહિ ? ” હવે તો બંધ પડે તો સારું. ” ડોશી બબડી. પાડોચને એટલે દાતણ કરતાં વિજયાબહેને બૂમ પાડી. “ જીવોર, મ્હારો લોટ હજીયો કે નહિ ? ”

“ હા, બા, હમણાં જ દળી રહી, કહેતાં હો તો આપી જાઉં. ” જીવોરે જવાબ દીધો.

“ રહેવા દો હમણાં નોકર આવે એટલે મંગાવું છું—પણ આજ કિસન કેમ દેખાતો નથી ? ” વિજયાબહેને પૂછ્યું.

“ એને તો રાતના ટેકને યત્રાત્રું હતું, તે રાતનો એ તો ત્યાં ગયો છે બા. એની જ રાહ જોઈ છું તો. હવે આવતો જ હશે. ” ડોશીએ કહ્યું.

“ કંઈ વરસાદ પડે છે એ દિવસથી ! ધડી જ પડે તો નથી. પણ હવે કંઈ સાંભળ્યું કે નહિ જીવોર ? ”

“ શું બા ? ”

“ આ આપણી રોચને જતાં ને નદી આવે છે ને તે નદીમાં પાણી ચડ્યાં છે. આ મ્હારો ભાઈનો જોવા ગયો છે તે આવે એટલે ખરી ખબર પડે. ” વિજયાબહેને ખબર કરી.

ખબર સાંભળીને ડોશીનો જીવ હીડી ગયો. આમ તો નદી નાની હતી; અને બારે માસ નદી કરતાં વહેજાના નામને ચોગ્ય એટલું જ પાણી એમાં રહેતું; પણ જીજરા મનના મનુષ્યની જેમ જતા વધારે વરસાદ પડતાં જ જલકાંઈ જતી. ગામ તો નદીથી આધે હતું એટલે ગામને કંઈ નુકસાન ન પહોંચતું, પણ રોચને જવાનો મામું નદી પરના પુલ પર યઈને જતો એટલે નદીમાં પાણી ઝરાતાં જ એ શોભા જતો.

“ હાથ, હાથ ! બા, મ્હારો કિસન કેમ કરીને આવશે ? સાંજે સમો ઘેર આવે તો

લીમડીયા હનમાનને તેલ ચઢાવીશ. ભગવાન, મ્હારા કિસનને ઉની આંચ પથુ ન આવવા દેતો. ”

ગામમાં હતુમાનત્રું દહેરું લીમડા નીચે હતું. તેથી સદૃ તેને લીમડીયા હતુમાન કહેતા. લોકો એમની બાધા આપડી રાખતા ને એમનામાં સત ધણું હતું એમ માનતા. ડોશીએ કિસન માટેની ચિંતામાં એમની માનતા લાંબ લીધી.

“ ધીરો તો પડો ડોશી. હમણાં ભાઈઓ આવે એટલે બધી ખબર પડશે. અને રોચનેથી નહિ અવાય એવું હોય તો કિસન રોચને પડી રહેશે એમાં આટલાં ગભરાઓ છો શું ? ” વિજયાબહેને જીવોરને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું, અને તરત સામેથી આવતા પોતાના દીકરા રમણ-ભાઈલા પર નજર પડતાં બોલ્યા : “ લો, આ ભાઈઓ આવ્યો. કેમ ભાઈલા, પાણી ઉતર્યું કે નહિ ? ” વિજયાબહેને પૂછ્યું.

“ બા, ઉતરે શોનાં ? આખી રાતમાં તો ચઢીને પુલ પર પાણી યઈ ગયા છે. ”

“ શું કહ્યું ભાઈ ? પુલ પર પાણી યઈ ગયા ? ટેકને જવાનો મારગ નથી ? ” જીવોરે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ ના, રોચને જવાનો રસ્તો ક્યાંથી હોય ? પુલની કમાનોના ટાચકાં શિવાય કંઈ દેખાતું જ નથી. ” રમણે જવાબ દીધો.

“ બા, ત્હમરો લોટ લો. હું તો જાઉં છું ટેકને. ” ડોશી બોલી.

“ પણ રસ્તો નથી ને શી રીતે જશે ? ” વિજયાબહેને પૂછ્યું.

“ શું કરે ? મ્હારો જીવ તો આ ખબર સાંભળીને નથી રહેતો. જઈને જોઈ આવું. ”

જીવોર ઉઠી અને ઘરમાં જઈ લોટ લઈ આવી. પર બંધ કરી, લોટ આપી એ નીકળી પડી. વરસતા ધોધમાર વરસાદમાં

ડોશીનું રક્ષણ કરનાર એક માત્ર માથે નાંખેલું
ચુલ્હીનું જ હવું.

ડોશી લીમડીયા હનુમાનના દરેશ પાસે
આવી પહોંચી, નદીએ ન જતા એ ત્યાં
ઉભી રહી, માથું નીચું નમાવી પગે
લાગી ફરી માનતા માતી "ત્હમારામાં સત
હોય તો હનુમાન દેવ મ્હારો કિશન સામે-
સમે મ્હને મળે એમ કહેજો." તો ત્હમને
તેલ ચઢાવીશ અને કિસનને પગે લગાડીશ.
કિસન તો મ્હારું ગરીબનું એકનું એક રતન
છે, તેને ખૂંટવી ન લેતા." એટલું કહેતાં
ફરી ડોશીની આંખમાં ઝળહળાયાં આવી ગયાં.
ત્યાંથી નીકળી ડોશીએ નદીનો રસ્તો લીધો.
આખા ગામનો દૈનિક વ્યવહાર સર ચલ ગયો
દતો, માત્ર ડોશીનો જ સર્વ વ્યવહાર બંધ
પડી ગયો હતો.

જ્યેષ્ઠ નદી પાસે આવી પહોંચી. વૃદ્ધ-
વરયામાં રહેતા નિવૃત્તિમય શાંત જીવન જેવાં
રહેતાં નદીના પાણી અજબ ઉત્સાહથી વહી
રવાં હતાં. જોત જોતો નદીનો પટ સમુદ્રનો
વિશાળતા ધારી રહ્યો હતો. ઉપરથી વરસતા
જળબિંદુઓને ભેટવા કુદકા મારી પાણી
ઉચ્ચ ચઢવું, નીચે પડવું, પાણું ચઢવું ને
પાણું પડવું. નદીમાંથી ઉભરાઈ જતાં પાણી
ચારે બાજુ પથરાઈ જતા, અને ડોશીનું હૃદય
પણ નિરાશાથી ઝાંઝ ટેતાં. એ પાણીમાં
ડોશી ધુંટણપૂર આવી. છતાંય પુલ
તો આથો જ રહ્યો હતો એમ પાણીમાંથી
અભિમાનભરી રીતે ડોશીનું કરતા, પુલના
અસ્તિત્વનો સાક્ષી પૂરતા, પુલના કમાનના
રોચકો પરથી લાગવું.

ડોશીના હૃદયમાંની રહી સદી આશા પણ
એ પૂરે જોતાં ધસઘાસ મળ. "હાય, હાય,
શું કશું? ટેકને જવાનો મારગ તો છે જ
નહિ. કિસનનું શું થયું હશે? પાછા આવતાં
તપાસ તો...રામ રામ. એ વિચાર ક્યાંથી

આવ્યો? હે પ્રભુ, એને સામેસમે રાખજો."
એમ ધડીમાં કંઈ કુશંકાઓ કરતી, ધડીમાં
આશાભરી વિનંતિભરી અધિ આશા સામે
જોષ પ્રગટને પ્રાર્થના કરતી ડોશી ઉભી રહી.
આશા પણ એનાં મન જેવું ઉઠાસ હવું.

ગામડેક પાણી જેવા આવતાં હતાં.
ઉછળતા પાણીને જોષ માનવી ઉત્સાસમાં
આવી જાય છે. નાનાં છોકરાં એ ઉત્સાસ
પાણીમાં જળજળીયાં કરી, નાચી કુદીને બતાવે
છે. ડાહ્યો-ગંભીર માનવી અશ્વાધારણ ચાલિય-
લાવ ધારણ કરી, અતિશય વાતો કરી એ
ઉત્સાહ વ્યક્ત કરે છે. મૂળ ભાવ એકજ છે
માત્ર વ્યક્ત થતાં એ ભાવના સ્વરૂપો જુદાં
છે. નાનાં બાળકો પાણીમાં મેલ કરી રવાં
હતાં. લોકોમાંથી કોઈ ભૂતકાળમાં આવી
ગયલા પૂરની વાતો કરવું-કોઈ નદીની સુંદરતા
વખાણવું. દરેકના હૃદયમાં ઉઠાળા મારતા
પાણીને જોષ ઉત્સાસના ઉઠાળા આવતા.
માત્ર ડોશીના હૃદયમાં એવા ઉઠાળા નહોતા
આવતા. લોકો જતાં ને આવતાં. માત્ર ડોશી
ત્યાં જ ઉભી રહી. જાણે એમ ઉભા રહે
કિસન ન આવતો હોય. ક્યાં સુધી ઉભી
રહી તેનું પણ એને જ્ઞાન ન રહ્યું, ક્યારે
પાછી ફરી તે પણ એને માલ ન રહ્યું. ટેવાઈ
અપલા પત્ર એને ધર સુધી ફેરી લાખ્યા. એ
એને ખાલી ખાલી લાગવું હવું. એના કિસન
વિના એનું ધર ને બહાર-એતી આખી દુનિયા
એને અવગત બાસતી હતી. ડોશી ઉમરે જ
એસો મળ. અત્યાર સુધી રોજી રાખેલું હેયું
માતાના રત્નકર્મનાં હાથ જેવો ધરનો કુમળો
આશ્રય મળતાં હાથ ન રહ્યું. એતી નિરાશા
એણે અસિરૂપે વહેવડાવતા મણી. આખો દિવસ
આકાશના અશ્વોમાંથી ને ડોશીના નેત્રામાંથી
જલ વરસ્યાં કયું. ડોશીને આખો દિવસ
કંઈ પણ કામ કરવું સૂઝ્યું નહિ.

એમ ને એમ ત્રણ દિવસ વહી ગયા,

વરસાદનું જોર ઓછું થઈ ગયું હતું. ગમ લોક ડોશીને દિવસનો મોટો ભાગ નદી કાંઠે ઉભેલી જ એતા. ત્યાં ઉભી રહેતાં એ ચાકતી ત્યારે હનુમાનને દહેરે જઈ એસતી. ધરમાં તો એ બાગ્યે જ દેખાતી. ધણીને લાગતું કે એ ગાંડી થઈ ગઈ હતી. એ કે ગાંડામાં ગણાવા જેવું એકે કાચું દણ એણે કયું નહોતું. પણ રહેલાની જીવકોર ડોશી એ રહી નહોતી. આખા જીવનભારે એને જેટલી નીચી નહોતી નમાવી તેટલી એ ત્રણ દિવસે નમાવી દીધી. ત્રણ દિવસથી મોથે બન્યું નહોતું મૂકયું, નિંદ્રા સાથે શત્રુવટ બધી હતી. વરસાતે વરસાદે એ જ્યાં ત્યાં રખડતી. બીનાં ને બીનાં કપડાં દિશ પર સૂઝાઈ જાય પણ એને બદલાવતું સૂઝતું નહિ. કોઈ સાથે એ એસતી નહિ. કોઈ એની સાથે વાત કરતું તો એ મૂક બની સાંભળી રહેતી—એના કાન સાંભળતા. વાતમાં વાત એને માત્ર કિસનની સૂઝતી, પડિસનની મહાકોર આટલું કંઈ ચરીરને ન આપવા સિખામણ આપતી. આવાસન આપતી પણ બેમથી એકેની અસર જીવકોરને ન થતી.

એના ત્રણ દિવસ વહી ગયા. નદીનાં પાણી ઉતરતાં જતાં હતાં ને ખીજ દિવસની સાંજ સુધીમાં પૂર્ણ ઉતરી જશે એમ બધાં ધારતાં, તે દિવસે સાંજે રખડી રખડીને ડોશી ધેર આવી; ને ઉંઘી ગઈ. આખી રાત એને કિસનના સ્વપ્નાં આવ્યાં. ગ્રહમાળાના કેન્દ્ર સૂર્ય જેમ એ વૃદ્ધાના સ્વપ્નાને કિસન કેન્દ્ર રથાને હતા. સવારે મોડી ડોશી જાગી ત્યારે એની આંખોમાં ને આખા ચરીરમાં અગ્નિની બળતરા બળતી હતી, શરીર તૂટતૂટ ચડું હતું. તોય ડોશી ઉઠી. ખજર સાંભળી કે પાણી ઉતરે છે ને બપોર સુધીમાં તો અવર જવર પણ શરૂ થઈ જશે. ડોશી સીધી નદીએ દોડી. પાણી ઉતરતાં જોયાં ને હર્ષજેર પાછી

રહી. હનુમાનને દહેરે દર્શન કરી આવી. બહાર નીકળી ત્યારે અપૂર્વ તેજ ને આશા એની આંખોમાં ચમકતાં હતાં. જીવકોર વિજયા બહેનને ત્યાં ગઈ. “ત્રણ દિવસથી કેમ કંઈ દેખાતાં નહોતાં ?” વિજયાબહેને પૂછ્યું. પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યા વિના જ ડોશીએ કહ્યું, “બા, મહારો દળણાના પૈસા બાકી છે તે આપોતે.”

“કેમ આજે એકદમ શું કામ પડ્યું ?”

“આજ તો કંસાર પુરી કરવા છે.”

મહારો કિસન આજ ત્યાર દિવસે પાછો આવશે.”

“કેમ કંઈ ખજર આવી ?” અતિ-શ્રદ્ધાથી બોલાયલા વાક્યથી ડોશીને કિસનની કંઈ ખજર મળી હશે એમ ધારી વિજયાબહેને પૂછ્યું.

“હા, બા, હનુમાનજીએ કહ્યું. મારો દીકરો પાછો દેશે.” ડોશીએ જવાબ દીધો.

વિજયાબહેનને વિચાર આવ્યો કે ડોશી માંડી તો નહિ થઈ ગઈ, હોય ? પણ કંઈ ખીજું પૂછ્યા વિના વિજયાબહેને પૈસા ગણી આપ્યા. બજારમાં જઈ જીવકોર કંસારનો સામાન લઈ આવી. ધઈ લાવી હતી તેને આખી બપોર એસીને દણ્યા. પછી રસોઈ રાંધી મૂકી. “હવે કિસન આવે એટલે એને માત્ર જમવાની જ વાર. દેવે હા કહી એટલે આવશે તો ખરો જ.” રસોઈ કરતાં ડોશી મનમાં વિચાર કરતી. પછી આખું ઘર સ્વચ્છ કર્યું. “કિસનને ગદુ ગમતું નથી તે કચરો જીએ તો કેવું લાગે ?” પર સ્વચ્છ કરતાં ડોશીએ વિચાર કર્યો. “લાવ કિસન માટે પથારી પણ પાથરી ને તૈયાર રાખું. બધું તૈયાર રાખું એટલે યાકયો પાકયો આવશે કે ખાકને સમજશે.” જીવકોરે પથારી પાથરતાં વિચાર કર્યો.

કિસન આવે તેને માટે બધી તૈયારી કરી ડોશી પાછી નદીએ ગઈ. પાણી ઉતરી જ્યાં હતાં. કિસન સાંજે ધેર આવ્યો ત્યાં

પોંડના નવા કીમથી 'સ્કીન-વીટામીન'

પાછું મળે છે.

પોંડનું કાલક કીમ

તમારી ચામડીના નીચેના ભાગમાં કુદરતી તેલ પુરું પાડે છે. કરચડી પડતી અટકાવે છે. અને ઉંડા

11 છિદ્રોને સારું કરે છે, તેમાં બે "સ્કીન-વીટામીન" આવે છે.

પોંડનું વેનીલીન કીમ

ખાખચડી ચામડી દુર કરી ઉપરની ચામડીને સુંવાળા બનાવે છે. ચામડીને સુંવાળા બનાવવા માટે પાવડરની મારફતે તેનો ઉપયોગ કરો.

તેમાં હવે "સ્કીન-વીટામીન" આવે છે.

ગરમ દેશમાં વસતી શ્રીઓએ પોતાની ચામડીની ખાસ સંભાળ રાખી શકે તે માટે રાખવી જોઈએ. આજ બનાવેલી શાકભેજથી ચામડી ખરબચડી અને ફીકાઘણી થાય છે તે જાણી આવ્યું છે. ફેબ્રુઆરી સુધી ડાહ્યો જાણતા કે "સ્કીન-વીટામીન" ચામડીના રંગબેરંગ બદલે છે. પરંતુ હવે તો એ લોકોની ખાતરી થઈ છે કે "સ્કીન-વીટામીન" તમારા શિયાળ ચામડી ખડખડી બને છે અને તેની સુંદરતા અને મુલાયમપણું જાળી રહે છે અને ખુદ્દા તમકામાં બેસવાથી તમારા ગરમ સ્કીન પર લેવાથી તમારી ચામડીમાંનું "સ્કીન-વીટામીન" તદ્દન સુકાઈ જાય છે.

આ ઉપરથી પોંડે પોતાનાં પોંડ કીમમાં આ સ્કીન વીટામીનનો સમાવેશ કર્યો છે અને તેના અખતર પથ થઈ છે અને આ "સ્કીન-વીટામીન" કીમથી ખડખચડી અને સૂકી ચામડી થોડાજ અખતરમાં પાકી સુંવાળી અને તરમ બને છે એમ તે તમારતર ઓજોતે જણાયું છે અને તેથી જ તેઓ એની મુક્ત કંઈ પ્રયત્ન કરે છે.

નવાં કીમો માટે આ કુપન મોકલો

હવે આ તમારાં પોંડનાં "સ્કીન-વીટામીન" કીમો દરેક ડેકાજી મળી શકશે. અગાઉના જેવીજ ખાલકીમાં, એવાજ લેખક સાથે અને એજ રીમતે, આ "સ્કીન-વીટામીન" વાપરવાથી તમારી ચામડીને કદી ન દોષ લેવી, તાઝગીલરી અને સુંદર બનાવે છે.

પોન્ડ, પો. ઓ. બોક્સ ૧૪૪, મુંબાઈ.
 પોન્ડના બે નવા કીમોના નમુનાની ટકુપ મોકલ મને
 મોકલવા મહેરબાની કરો. સાથે તમારે ફેસ પાવડરના
 નમુના પથ મોકલશો.
 નામ.....
 સરનામું.....

સુધી ડાસી પાછી ફરી નહોતી. કિશને આડોશી પાડોશી બધાને એની માટે પૂછ્યું, પણ કોઇને ખબર નહોતી કે જીવકોર ક્યાં ગઇ હતી. કિસનને ખાતરી હતી કે ઘેર જતાં જ એના વિના થશે ગયેલી એની મા એને મળશે. એ ખરાબર જાણતો કે જે દિવસે એને રોશનથી. પાછા ફરતાં 'રહેજ મોડું' થવું ત્યારે જીવકોર આવીને ઓટલે એની રાહ જોતી બેસતી. અને આ તો ચાર દિવસ એને મળ્યે

યક ગયા હતાં છતાં જીવકોર મર્યા પછી નહોતી તે, જોષ એને બહુ આશ્ચર્ય થયું. પાડોશીઓ એની માની ઘેસ-જાની વાત કરતાં, કોઇ કહેવું કે એ નદીએ ગઇ હતી, નદી પૂરથી તો એ ઢમણાં જ આવ્યો હતો. ત્યાં હોય તો મા મળે જ ને ? કોઇ કહેવું કે હનુ-માનને દહેરે ગઈ

હશે. ત્યાં પછી કિશન જમને જોષ આવ્યો. ત્યાં પછી મા નહોતી. નિરાશ હાથે પાછા ફરી ધરના બારણાને અડેલી માની રાહ જોતો ઉભો. મહાકોર માણી માની વાત કરતાં તે સાંભળતો હતો ત્યાં સામેથી એની મા આવતી હોય એવો એને લાગે થયો. એ જૂમ પાડવા જતો જ હતો ત્યાં એને લાગ્યું કે એ એની મા ન હોતી. "આ તે મા હોય ? આના તો ખભા કેટલા નીચા

નથી ગયા છે. મહારી મા ક્યાં આમ ચાલે છે ?" એણે વિચાર કર્યો. આકાશમાંથી પૃથ્વી પર ઉતરતી જતી શક્તિની સ્થામતામાં કિસન ખરાબર જોષ શકતો નહોતો, પણ જરા પાસે એ આકૃતિ આવતાં એને ખાતરી થઈ કે એ એની મા જ હતી. "મા !" એણે જૂમ પાડી. "કિશન !" સામેથી હર્ષ થેલો અનાજ આવ્યો, અને એ આકૃતિએ દોડી આવી કિશનને બે હાથમાં પકડી લીધો.

જીવકોર નેસથી કિસનને બેટી પડી. હર્ષાવેશની પહેલી ક્ષણ વીત્યા પછી કિશને છૂટા થવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તરત જાણે એ ખેંચેને જાણે કોઇ ખેંચવું દોષ તેમ એને લાગ્યું. "કિશન ત્હારી મા પડશે" સામે બેઠેલી મહાકોર જૂમ પાડતી દોડી. કિસને માને પડતી બચાવી લીધી. જીવકોર બેભાન થઈ ગઈ હતી.

કિશન અને મહાકોરે મળી જીવકોરને આટલી પર સ્વડાવી. જીવકોરનો આગ્રે દેહ ઠંડો પડી ગયો હતો. કુંઠ લાવી ડાસીના શરીરમાં ગરમી આણવા ખેંચે મળી યોગવા માંડી.

જીવકોર ખપોરે નદીએ ગઈ પછી પાણી ઉતરી ગયલા જોષ પુલ પર યજ્ઞને રોશને પહોંચી ત્યાં એણે જે મળ્યું તેને કિસનની ખબર પૂછી પણ

અભયનો સોદો

[મઝ]

કરે સિકાથી પ્રવ્યયના જ પ્રવ્યયનો સોદો,
રસિયા રાજા ! સુભગ આજ સુખયનો સોદો.

અપાવું મોઝ જેલ, મોઝ સુકવતા જેઓ
થતો તે જોડો અનંત સમયનો સોદો.

ખરી વસ્તુ વડે ખરીદ્યો ખરી વસ્તુ:
'ત કરે સ્વાર્થના નિષ્કૃષ્ટ નિયમનો સોદો.

જુદા દુનિયાના વહેવાર-જુદા પ્રીતિના:
દીધા વિના હૃદય થતો ન હૃદયનો સોદો.

પડે ઉઠાવવો સુકામ ત્યાંથી તે પહેલાં
ઘટે લેવો કરી પતીલ, અભયનો સોદો !

પતીલ

કામની પાસેથી કિસનના કંઈ સમાચાર મળ્યા નહિ, કિસનની શોધમાં આજે રોજને રખડી રખડી દનાય થઈ ગયતી જીવકોરના મનમાં એકદમ વિચાર સ્ફૂરી આવ્યો કે કિસન ઘેર ગયો હશે. જેમ જેમ એ વિચાર કરતી ગઈ તેમ તેમ એને ચોક્કસ ખાતરી થતી ગઈ કે કિસન ઘેર આવી જ ગયો હતો અને એની રાહ જોતો હતો. ડોશી ફરી પાછી નહીં જોળંગી ઘેર આવી, સામેથી ચાર દિવસે “મા ! તો હવે ડાલાવતો સાદ આવ્યો, ને ડોશી જમને કિસનને ખાતરી પડી, તથા તથા દિવસના બૂખ ઉત્તમરા ને અતિ શ્રમથી એનું શરીર નખળું પડી ગયું હતું. ચારદીમાં રખડવાથી ચરદીના જોરનો તાવ આવતો હતો. પણ તેની એને ખબર જ નહોતી, એને પોતાની ભાતનો વિચાર કરવાની કૂરસદ જ નહોતી. તેમાં ખજારે એણે દર્જીને દેહને કપ્ડ આપ્યું હતું. શરીરની આગી સ્થિતિ સાથે કિસનની ચિંતાથી એની માનસિક અવસ્થા પણ એવી તંગ બની ગઈ હતી કે બ્યારે એણે કિમનને જોયો કે તરત જ એનું માન એણે ખોટા દીધું, આખો દિવસ એના શરીરના અવધવા વૃદ્ધીને શરીરથી દૂર થવા જાણે વૃદ્ધિ થઈ મચાવતા હોય એવી વેદના એને થતી હતી, પણ કિસનને મજવાના એક જ ખ્યાલે બીજા બધા ખ્યાલોને ત્રિસારે પાડ્યા હતા, પણ એ કિસન મળતાં અત્યાર સુધી ટકી રહેલા શરીરે ખજારો જમાવ્યો અને વૃદ્ધિ પડ્યું.

એવી બેલાન અવસ્થામાં જ એ ક્યાં સુધી પડી રહી, અચાનક એ પથારીમાં બેસી થઈ ગઈ ને ઉઠવા માંડ્યું. મદાકોરે જ્યારે કિસને એને પાછી સૂચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. “જવા દો મને, મદારે જવું છે” ડોશીએ કહ્યું.

“ક્યાં જવું છે અત્યારે ?” મદાકોરે કહ્યું, “સુષ જાઓ દને.”

“મદારે જવું છે લીમડીએ હનમાન દેવની માનતા લીધી હતી કે કિસન આવે તો તેલ ચઢાવવું. હનુમાન દેવે કિરપા કરીને મદારો કિસન મકને પાછો દીધો છે, તે મદારે તેલ ચઢાવવા જવું છે. જવા દો મને.” ડોશી બોલતી હતી પણ એ પૂરા લાનમાં નહોતી. જાણે કામ એને બોલાવી રહ્યું હોય તેમ ડોશી બોલતી.

“એટલી બધી શી ઉતાવળ છે ? સવારે ચઢાવજો.” મદાકોરે કહ્યું.

“હું તો અત્યારે જ જઈશ.” ફરી જીવકોરે બળપૂર્વક હાથા પ્રયત્ન કર્યો.

“એટલી બધી ઉતાવળ હોય તો કિસન જમને ચઢાવી આવે ?” મદાકોરે બળપૂર્વક કે જીવકોરને માનતા પૂરી કર્યા વિના એન નહિ પડે.

“હા. કિસન જાય તો હું નહિ જાઉં.” ડોશીએ જવાબ દીધો.

“જા, ત્યારે કિસન તું જઈ આવ. હું બહાર બેઠી છું.”

કિસન ગયો અને તેલ ચઢાવી આવ્યો, કિસન ગયો તેટલી વાર જીવકોર પાછી નિદ્રામાં પડી હોય તેમ પડી રહી. “કિસન આવ્યો ?” એકદમ એણે બૂમ પાડી અને તેજ પળે કિસને ધરમાં પગ મૂક્યો. એને કપાળે સિંદૂરની ટપકા હતી. ડોશીને ખાતરી થઈ કે તેલ ચઢ્યું હતું. પાછી એ સુષ ગઈ. એની પથારી આજળ કિસન, મદાકોર ને ત્રીજો દોલો સંગેત નયને ચોક્ક કરતાં બેસી રહ્યાં. સવારનું પહોર થવા આવ્યું. “કિસન” ફરી ડોશીએ પથારીમાં બેસા થઈ બૂમ પાડી, અને ખાટલાની ઇચ્છા પર જ બેઠેલા કિમનને વળગી પડી. “જા...ઉ...છું...દે...વ...બો...લા...વે છે.” ડોશીના શબ્દો તુટક તુટક આવતા હતા. ડોશીનું શરીર ખજારને પાછું પથારીમાં પડ્યું. એક આંચો

જોરથી આવ્યો. “ હા, કિસન હા, બોલ પર લેવા કે તારી માને ” મહાકોર બોલી. થન્ય ચિતે કિસને મહાકોરને એની માતું ઘરોર ઉપાડવામાં મદદ કરી. એક જ ખ્યાલ કિસનને ધેસો બનાવી રહ્યો હતો કે એની મા એને સદાને માટે છોડીને ચાલી જતી હતી. એ ધુંગાઈ ગયો હતો. આ અચાનક ધાએ એની સમજથકિત છુટ્ટી કરી નાંખી હતી. એને રડવું પણ નહોતું આવતું.

ફરી જીવકોરને એક અચોક્ષ આગ્યો. આખું શરીર ખેંચાયું. ડોળા ફાટી ગયા ને મોં ઉધડી ગયું. “ રામ રામ, રામ રામ ” મહાકોરે બોલતા મંડિયું. કિસનની આંખ ખદાવરી ખતી ગઈ, કંઈક સમજાયું પણ અને “ મા ! ” એણે જોરથી બૂમ પાડી અને ડોળીના આખા શરીરને હલાવી નાંખ્યું.

“ કિસન, તારી મા તો ગઈ પ્રભુને ઘેર. ” મહાકોરે કહ્યું. કિસનને લાગ્યું કે ખરેખર એની મા એને મૂકીને ચાલી જ ગઈ હતી. ‘ મા ! ’ની એક બૂમ તરત જવાબ દેતી એની મા કેટલીય બૂમ પાડતાં પણ આંખ બોલીને થ જોતી નહોતી.

અને રોજ સવારે જ ઘરમાંથી ઘંટી ને ડોળીના ગાનનો મધુરો અવાજ આવતો હતો તે ઘરમાંથી આવે એ મધુર ગાનને બદલે કરેણ રૂન સંભળાઈ રહ્યું હતું. વચ્ચે વચ્ચે ફસકાઓમાંથી “ મા ! ”નો હૃદયનેડો આર્તનાદ સંભળાતો ન સંભળાતો ને ત્યાં તો ફસકાઓમાં વિલીન થઈ જતો.

વર્ષો, ઘંટી ને ડોળી ત્રણેની પ્રવૃત્તિ અટકી પડી હતી.

કોને ધરવા ?

વનવત ભમતી’તી,
ફૂલડાં વીંચતી’તી,
વેણી ગૂંચતી’તી,

સરિતા...તીરે ।

નહોંને પૂંછતી’તી,
‘ એકલ લાતી’તી,
‘ વનવત ભમતી’તી,

કોને...મળવા ?

કોયલ ફૂંજતી’તી,
એકલ રમતી’તી,
ઠાળે ભમતી’તી,

સરિતા...તીરે ।

હું તો પૂંછતી’તી,
‘ એકલ ફૂંજતી’તી,
‘ ઠાળે રમતી’તી,

કોને...મળવા ?

જલમાં ખીંચતી’તી,
કુમુદ મલકતી’તી,
મદભર દળતી’તી,

સરિતા...તીરે ।

હું તો પૂંછતી’તી,
‘ મદભર ખીંચતી’તી,
રસ નીતરતી’તી,

કોને...ધરવા ?

હું થે ભમતી’તી,
એકલ ફૂંજતી’તી,
રસ નીતરતી’તી,

કોને...ધરવા ?

રસિક ચિ. ત્રિપાઠી

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ

લેખિકા : પ્રેમલીલા મહેતા

૧૯૩૮ ના જુન મહિના સુધીમાં પરિષદની જુદી જુદી શાખાઓએ જે કામ પોતપોતાના વિભાગો અને પ્રતિમાં કર્યું છે તેનો ટાઇપ કરેલો રીપોર્ટ બહાર પડ્યો છે. અરે જોતાં તો પરિષદની શાખાઓને માર્ગદર્શક યામ એ હેતુથી જ બહાર પાડવામાં આવે છે. પણ જુદે જુદે સ્થળે સ્ત્રીઓ પોતાની તેમજ સમાજની સુધારણા માટે કેટલું કામ કરે છે એ ખીળી જોઈને પણ જાણે એ ધરાશયી એ રીપોર્ટમાંથી કેટલુંક નીચે ઉતારે છું.

આંધ્ર વિભાગ—પતાપક્ષી નામના ગામ-કામાં પશ્ચિમ ગોદાવરી જિલ્લાની સ્ત્રીઓની એક પરિષદ ખોલાવી હતી. પ્રાંતિક ધારાસભ્યનાં એક સી સભ્ય શ્રી. અમત્રા રાજા બી. એ. એમને પ્રમુખપદ આપ્યું હતું. સાથે એક સ્વદેશી પ્રદર્શન પણ ગોઠવ્યું હતું, જે એક અઠવાડિયા સુધી સ્ત્રીઓને જોવા માટે ખુલ્લું હતું, તે ગામડામાં એક દેવીનું મંદિર છે તેનો ઉત્સવ પણ તેજ અરસામાં હતો એટલે પુષ્કળ સ્ત્રીઓએ પ્રદર્શન તેમજ પરિષદનો લાભ લીધો. ખીજે પણ એક રાયદો થયો. અત્યાર સુધી ગામનાં હરિજનોને મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાનો તેમજ મંદિરના સરપસમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર નહોતો. અમે મંદિરના પૂજારી તથા ગામલોકોને સમજાવીને હરિજનોને મંદિરમાં જવાની તથા સરપસમાં ભાગ લેવાની છૂટ અપાવી અને તેથી હરિજનો એટલા ખુશ થયા કે ગામલોકો કરતાં તો બેવડી સંખ્યા હરિજનોની ઉભારાપ આવી અને પૂજા, ભજન વગેરે તેમજે ઉત્સવથી કર્યાં. વળી મંદિરમાં

તહેવારોને દિવસે પ્રાણીના બાલ લેવાતો તે પણ અમે બંધ કરાવ્યું છે. તે ઉપરાંત હરિજન વાસ પાસે એક ભકત સમાજ નામનું મંડળ અમે કઢાડ્યું છે તેમાં હરિજનો ઉપરાંત સવણી પણ ભાગ લે છે. આ ગામમાં હરિજનો ખાસ કરીને ખેતી કરે છે. તેઓ જમીન મેળોતે રાખે છે, પણ ગરીબ એટલા બધા છે કે વારે વારે કરજ કરે છે. અમે એક વેપારીને મળીને નકશા કર્યું છે કે તે ક્યાં બ્યાજે આ લોકોને પૈસા ઉધાર આપે.

અમલાપુર તથા રાજેલ ગામમાં અમે સી મંડળો કઢાડ્યાં છે, તથા અન્તરવેદી અને કોફેરેન્ડા ગામો યાત્રાનાં ધામ મણાય છે ત્યાં યાત્રાને વખતે સ્ત્રી પરિષદ ભરી હતી. ખાસ કરીને વારસાદાર, કેળવણી અને આંધ્ર દેશની એકતા વિષે આ પરિષદોમાં ચર્ચા થઈ હતી.

પૂર્વ બંગાળ—અમે ચાર પ્રાથમિક સ્કૂલો ચલાવતાં હતાં, પણ પૈસાની તાંબુને લીધે આ વર્ષે એક બંધ પડી છે, પણ બાળીની ત્રણ સારી ચાલે છે. હરિજનો માટે પ્રાથમિક શાળા કઢાડવા કંઈ એકલું કશીએ છીએ. એક ઉદ્યોગાલય કઢાડ્યું છે, તેમાં સ્ત્રીઓને વણાટકામ, સીવણકામ, તથા ખીળ મુઠહોળો શીખવાય છે. જુબીલી હોસ્પિટલમાં નર્સો માટે વર્ગ ચાલે છે તેમાં અમે પૈસાની મદદ કરીએ છીએ.

કોમીલા પેટાવિભાગ—દૂર્ગાપુર નામના ગામમાં એક કન્યાશાળા અમે કઢાડી છે.

હાલ તેમાં ૫૦ કન્યાઓ છે, અને એક શિક્ષક છે. કન્યાઓમાંની વધારે પછાત કોમોની છે. ખેતીવાડી અને ઉદ્યોગોને લગતું એક પ્રદર્શન કોમીલામાં ગોઠવ્યું હતું. ત્યાં આરોગ્ય, સુવાવક, ખેતી તથા ઉદ્યોગો વિષે લાખણો ગોઠવ્યા હતા, બેળી કિલનિકનું મકાન અને બાંધવા માંડ્યું હતું તે તૈયાર થઈ ગયું છે.

વરદ—અમરાવતીની ઓઓએ પૈસા એકઠા કરીને થી. કવેના સ્મરણાર્થે એક કવે લાખણેરી શરૂ કરી છે, હિંદી ભાષાના વર્ગો ઉઘાડ્યા છે; અંકોલામાં પણ હિન્દી કલાસ કઢાડ્યો છે; છુદ્દાનામાં ઓઓએ છરપીતાલના ગરીબ લોકો માટે કપડાં તથા ઝોડવાનાં એકઠાં કરી વહેંચ્યાં હતાં. અમરાવતીમાં બાલોઘાન નામની નાનાં બાળકો માટે શાળા ચાલતી જ હતી તે ઉપરાંત હવે માધ્યમિક કન્યાશાળા કઢાડી છે. અંકોલાનાં બહેનોએ મોટી ઉંમરની ઓઓ માટે અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધીના વર્ગો કઢાડ્યા છે.

મુંબાઈ—મુંબાઈમાં ઓ ઉપયોગી સંસ્થાઓ ધણી છે. તેમાંની ધણી અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ સાથે જોડાયેલી છે. તેઓ પોતપોતાના માર્ગે અતિશય જરૂરી કાર્ય કરે જાય છે, એનો રીપોર્ટ આપવા બેસીએ તો પાર ન આવે.

નવા કાર્યોમાં એક ફર કમીટીનું કાર્ય છે. આ કમીટીનાં સભ્યો મ્યુનીસીપલ કન્યાશાળાઓમાં જાય છે, ત્યાંની દાકતરી તપાસના રીપોર્ટ જોઈ, જે બાળકોને દાકતરી મદદની જરૂર હોય તેમનાં ધરનાં સરનામાં મેળવી, તેમનાં માળાપને મળે છે અને જોઈતી દાકતરી મદદ અપાવે છે.

કલકત્તા—એક હરિજન બેળી કિલનિક અને ચલાવીએ છીએ. તેમાં દરરોજની હાજરી ફેપ બાળકોની છે. બાળકો ત્યાં રોજ સવારે

આવે એટલે તેમને ન્હવાડીને પાશેર દુધ આપવામાં આવે છે. સંજે પણ પાશેર દુધ ફરકને અપાય છે. ડૉ. પાલ ત્યાં કામ કરે છે તે માતાઓ તેમજ બાળકોને દાકતરી મદદ આપે છે. માંદી ઓઓને હોસ્પિટલમાં અથવા સેવાસંઘમાં મોકલવામાં આવે છે.

રાત્રિશાળા પણ અમે એક ચલાવીએ છીએ. તેમાં ૮૭ વિદ્યાર્થીઓ છે. પુરુષો, ઓઓ તથા બાળકો સાથે જ ભણે છે. વાંચનારું, લખનારું, હીસાબ તથા સફાઈ વિષે ત્યાં શીખવાય છે. એક જાણુ તેમની આગળ વાંચનામાં આવે છે. બે શિક્ષિકા અને એક શિક્ષક છે.

કેળવણીખાતું—ધારાસભાના સભ્યોને મળીને આખા જંગલપ્રાંતમાં પ્રાયમિક શિક્ષણ મફત કરાવવા અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

મધ્યપ્રાંત—બંડારા શહેરની મ્યુનિસિપલિટીની સુદરણીમાં બાગ લેવા માટે ઓઓમાં ખુબ પ્રયત્નકામ અમે કર્યું હતું. વળી ઓઓના મત આપવાના મધ્યકોએ ઓઓને ઉભી રાખવા માટે પણ મંત્રણી કરી હતી. જે મંજૂર થઈ હતી અને પરિણામે પુલ્કળ ઓઓ મત આપવા આવી હતી.

અમારું ચાઇલ્ડ વેલફેર સેન્ટર સારું કામ કરી રહ્યું છે. બાળકોને લઈને આવતી ઓઓને ત્યાં બેસાડી તેમને વાંચતાં, લખતાં અને સિરતા શીખવવા માંડ્યું છે.

વર્ધાની શાખા એક બાળમંદિર ચલાવે છે તથા બાળકોની એક કલબ તથા પુસ્તકાલય ચલાવે છે.

હિંદવાડા અને ભંડારામાં હાથણોને ટ્રેપન કરવા માટે વર્ગ ચાલુ કર્યો છે.

નાગપુર શહેરમાં એક સંતતિનિયમન સંસ્થા શરૂ કરી છે. મુંબાઈની માફક નાગપુર શહેરમાં પણ ઓઓની જુની સંસ્થાઓ

એટલી બધી સારી ચાલે છે અને તેનાં સંખ્યા તેજ આપણી પરિવર્તનાં સંખ્યા છે, એટલે પરિવર્ત તરીકેનું કામ ખતાવવાનું અર્થ છે. સ્ત્રીઓની કીબેટીંગ સોસાયટી, વ્યાખ્યાન માળાઓ, પુસ્તકાલય, હુનર ઉદ્યોગના વર્ગો, દિન્દી વર્ગ, વ્યાપાર શાળા વગેરે કામ જુદી જુદી સંસ્થાઓ કરે છે. જોલ તપાસ કમીટી પણ છે.

કેમીટી—ત્રિચૂરમાં બેથી વેલફેર સેન્ટર દ્વારા નાનાં બાળકોને રોજ નહવાડવામાં આવે છે. દુધ આપવામાં આવે છે તેમજ જમનાડવામાં આવે છે તથા માતાઓને સલાહ, આસંવાદ વગેરે વિષયોની સલાહ આપાય છે. કેમીટીની ધારાસભાની મુંદણીમાં આ વર્ષે સ્ત્રીઓએ બહુ સારો ભાગ લીધો. કેમીટીમાં સ્કુલ ફાઇનલ પરીક્ષા જેણે પસાર કરી હોય તેને મત આપવાનો હક છે. તેમજ સરકારને કે મ્યુનિસિપાલિટીને કોઈ પણ જાતનો કર જે આપવું હોય તેને મતનો હક છે. ધારાસભા માટે સ્ત્રીઓ પુરુષોની સાથે પણ ઉમેશ્વારી કરી શકે છે ને તે ઉપરાંત બે ખાસ જગ્યા સ્ત્રીઓ માટે જ છે. તેમાંની એક અર્નાકુલમની જગ્યા માટે તો એક જ ઉમેદવાર હતા પણ ત્રિચૂરમાં તો રસાકસી બહુ થઈ અને મરીલા પરિવર્ત તરફથી ઉર્મા થયેલા બહેનને ફતેહ મળી છે.

દિલ્હી—મામ કન્યાશાળા તથા ઉદ્યોગાલયનું કામ સારું ચાલે છે. મોટી હંમરની સ્ત્રીઓ માટે પણ એક વર્ગ કઢાડ્યો છે. આમશાળામાં ૮૦ બાળકો છે. તેઓ ગરીબ અને નબળાં હોવાને લીધે અમે તેમને રીસેસ દરમ્યાન ખાવાનું આપવાની ગોઠવણ કરી છે. બાળકોને દાઢતરી મદદ પણ આપીએ છીએ. સ્ત્રીઓની રમત ગમત માટે એક કલગ કઢાડી છે.

બાળસગ્ન પ્રતિબંધક કાયદા માટે અમે

ધારાસભામાં જઈ, દરેક મેમ્બરને સમજાવી અમલદારોને વિનંતિ કરીને એ કાયદો પસાર કરાવ્યો. પ્રચાર કામ પણ તેને અંગે ખુબ કયું.

દરહારના કુંભમેળામાં અમારે ત્યાંથી પાંચ બહેનોને ગોઠવ્યા હતાં, જેમણે ત્યાં જઈને સ્ત્રી પરિવર્તનું કામ બહુ સારી રીતે કયું હતું.

બાહુતી ગાડીવાળાઓ અને જીવદયા મંડળ વચ્ચે ગેરસમજુત થઈ હતી તે અમે વચ્ચે પડીને ટાળી હતી.

અમારા કેટલાંક સંખ્યા મીલ મજુરો પણે જઈને તેમની ફરીવારો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

મુઝાફરનગર પેટા વિભાગ—ફેબ્રુઆરી મહીનામાં અમે ચાર દિવસ સ્ત્રીઓનો મેળો ગોઠવ્યો હતો; તે પછી બેથી વીક કયું હતું. તેમાં દિવસે દાયણો પાસે સારી સુવાવક કેવી રીતે કરાવવી વગેરેનાં બાબતો તથા સાંજે મેજીક લેન્ટર્ન સાથે આરોગ્ય, કેળવણી વગેરેનાં બાબતો રાખ્યાં હતાં.

સીમલા પેટા વિભાગ—અમે વાર્ષિક ૦-૪-૦ સંખ્યા પાસેથી લેવા માંડ્યા એટલે સંખ્યાની સંખ્યા ખુબ વધી ગઈ છે. દર અઠવાડીએ બગીચામાં સ્ત્રીઓની સજા ભરીએ છીએ. વળી હોઠરીઓ માટે રોજ રમતગમત કરાવવાની ગોઠવણ કરી છે. હરિજનવાસ, શિક્ષાવાળાનો હતો, મજુરોના લતા વગેરે સાથે કરાવવા તથા તેમનાં કુંપડા સુધરાવવા અમે કે. કમિયનર પાસે કેપ્ટુરેશન લઈ ગયાં હતાં.

ગુજરાત—ગયે વરસે અમે, અમદાવાદના એક લતામાં સીવણ વર્ગ ગોઠવ્યો હતો, વરસ દિવસમા તે લતાની સ્ત્રીઓએ ધણું શીખી લીધું અને હવે એક ખીજને શીખવી ખતાવીને કામ કરી શકે છે એટલે આ વરસે

એ જ શિક્ષકથી બીજા બતામાં કામ શરૂ થયું છે.

દરિનન વાસમાં એક વાંચવા લખવાનો વર્ગ કઢાડ્યો છે, એક દિન્દી વર્ગ પણ કઢાડ્યો છે.

મજુર વર્ગનાં ઝુંપડાની મુલાકાત અમે લીધી હતી તે મ્યુનિસિપાલિટી સાથે એ સુધારના સંબંધો બંધાવવા આસે છે.

સેનિટરી કમીટીએ નામે પ્રમાણે દરખાસ્ત છે.

દર પખવાતીએ શહેરના જુદા જુદા ભાગમાં ઓઝોની સજા ભરો તેમાં સાધારણ રોગોના ઉપાય વગેરે સમજાવવું.

ધોરણર ફરીને ઓઝોને સ્વચ્છતાના નિયમો સમજાવવા, પોતાનું પાણી સ્વચ્છ જાગી રહેવું તે સ્વચ્છ રાખવું તે સંબંધી ઓઝોને સમજાવવું.

ભાદર સ્વચ્છતા વિષે લોકોને જાન કરાવવું; દાખલા તરીકે નર્મી ત્યાં યુગ્મ નહિં વગેરે.

માખી મચ્છરોના ઉપદ્રવ યતો રોકવો.

દાર, તમાકુ, અશીષ વગેરેના ગેરકાયદા લોકોને સમજાવવા. કમિટીનાં મુખ્યો મજુરોની આલીઓયા મયા દતા અને ત્યાં ઓઝો સચક્ષ સ્વચ્છતા વિષે લાપણ કયું હતું.

ગોપાળ મિલના માલિક ૪૦ ર. મહીને આપવાના કઠાથી અમારી કચિટી તરફથી મજુરોના છેક નાનાં બાળોનો સંભાળ માટે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. હાઇન કોલેજસ મીલના મજુર લતાની પણ મુલાકાત લીધી હતી.

ગુજરાતી, ઈંગ્લીશ, સીવણ, ગુણવત્ત વગેરેના વર્ગ કઢાડ્યો છે, એક બહેને તોફરોનાં છોકરાને શીખવવાનું માથે લીધું છે.

હૈદરાબાદ (દક્ષિણ)—પાસેના એક ગામ-કામાં અમે કંપાયાળા કઢાડી છે.

કુંદાર—પાસેના એક ગામકામાં અમે

દર અઠવાડીએ જમને ગામ સુધારણાનું કામ કરીએ છીએ. એક દાકતર અને એક દાંતના દાકતરને લખને જમને છીએ, તથા દવા કરીએ છીએ. ગામના શિક્ષકને દવા આપતાં જમને છીએ. એટલે સાદી દવા એ અઠવાડીયા દરમ્યાન બધાને આપે. મીલ મજુરો પાસે જમને એમની ફેરીયાદો ફર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

કણ્ઠાટક—દિન્દી તથા ભરતગુપ્તજીના વર્ગો કઢાડ્યા છે સંકાન્તને દક્ષિણ ભાદરે દક્ષી કંકુ કયું હતું. તે વખતે તિલગુપ્ત પ્રદર્શન પણ કયું હતું, તથા બાપણે મયા દતા પાસેના એક ગામકાની દર પખવાડીએ મુલાકાત કરી ઓઝોની સજા ભરવાનું ચાલુ છે. શિરસંજી ગાયમાં એક પરિષદ ભરી હતી.

મહારાષ્ટ્ર—૧૬ મી જાન્યુઆરીએ મિસિસ હોમાર્ડીનનું બાપણ હતું.

રાદતવાડા નામના ગામકામાં અમે એક શાળા ચલાવીએ છીએ અને ધણ ખર્ચ તે જોવા જમને છીએ.

પ્રો. ડી. કે. કર્વેની મામ જેળવણીની યોજનાનુસાર એક બીજી એક શાળાને આર્થિક મદદ આપીએ છીએ.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકક્રમ તેમજ બંધારણનાં નકતી મુસોલીએને લખને અમારું એક ડાયુટેશન મુખ્ય પ્રધાનને મળ્યું હતું.

એ વેકેશનમાં અમે એક યોજના કરી હતી. કોલેજની છોકરીઓ અને મોટા બેરોઓએ મળીને પાંચ ટુકડી કરી હતી; તેમાંની એક બીડી વાળનારાઓના લતામાં એક દરિનનોમાં, એક હાતમવાસમાં તથા બે મરાઠાઓમાં રોજ બે બે કલાક જતી, અને ત્યાંનાં બેરોએને વાંચતા, લખતા, લીસાબ ગણતાં તથા બાળકોને કસરત, વાર્તા, સંગીત, એવું શીખવતી હતી. એક મહીના એમ કયું તે પચાસ બેરા વાંચતા લખતાં થયા. વળી તે

ઐરાતી આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિને લક્ષ્યાં પત્રકો બતાવવા માંડ્યા છે.

અમારામાંથી એક બહેન એક મહીનો ચયાં પાસેનાં એક ગામડામાં રહેવા ગયા છે, ને આમસુધારણાનું કામ શરૂ કર્યું છે.

બીજાં એક બહેન હરિજનોમાં કામ કરે છે.

અલ્પમદનગર—પેટા વિભાગ. એક દિંદી વર્ગ કહાડ્યો છે.

મહીસુર—એન્ગલોર અને મહીસુરમાં અમે શાળાઓ ચલાવીએ છીએ. વળી મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ માટે પણ એકેડી શાળા ચલાવીએ છીએ, દિંદીભાષા અને રવેશીને પ્રચાર કરીએ છીએ.

હરીસન્દા અને યેદીયર નામનાં ગામડામાં અમારી શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધે નાં છે.

ઉદ્યોગવર્ગો પણ પ્રગતિ કરે છે.

હરીસન્દા અને યેદીયરમાં સગભાં બીઓ અને બાળકો માટેનાં ક્લિનિક્સ ઉપાડ્યાં છે. અને એક બી ડાક્ટરની સેવા અમને મળી છે. સ્ત્રીઓ બહુ સારી સંખ્યામાં લાભ લે છે.

ગર્ભ ગાઢાસનું કામ પણ અમે ઉપાડ્યું છે.

મહીસુરની પાસેનાં ચાર ગામડાંમાં પ્રાથમિક શાળાઓ અમે ચલાવીએ છીએ. તેમાં મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ પણ શીખે છે.

પેટા વિભાગમાં ચીવણુ હારતના વર્ગો, દિંદી વર્ગો તથા વાંચતાં લખતાં શીખવાના વર્ગો ચાલે છે.

ફાલ્ટણ—ત્રણ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં

બાળકોની શારીરિક તપાસ અમે દાકતરો મારફત કરાવી. તે પછી તેમને અપાતા ઝેરાકની તપાસ અમે કરી ને પછી તે બાળકોનાં માતા પિતાને ઉપયોગી થાય એવી રીતનાં લાભો જોરાક સંબંધી આપ્યાં.

પુખ્ત ઉંમરની સ્ત્રીઓ માટેના વર્ગમાં મરાઠી સાથે છંદીય તથા સીવણકામ શીખવવાનું પણ શરૂ કર્યું છે.

અલાહાબાદ—એક ઉદ્યોગવર્ગ અમે ચલાવીએ છીએ.

આ વર્ગમાં વણાટકામ, કાંતણુ, વચ્ચવાનું અને લકકડકામ શીખવાય છે. ત્યાં કામ કરવા આવનાર સ્ત્રીઓને અમે રોજ આપીએ છીએ.

સહેરના જુદા જુદા લતામાં જઈને બકે-વાડીવામાં એ વાર પુખ્ત વયની સ્ત્રીઓના વર્ગો અમે ચલાવીએ છીએ.

આ ઉપરાંત બીજા વિભાગો પણ છે, પણ તેમણે પોતાના રીપોર્ટ મોકલ્યા નથી, અને આ રીપોર્ટો પણ માત્ર ચાલુ કામના નથી. છેલ્લા છ મહીનામાં પોતાનાં કાર્યોમાં આ શા ઉમેરા થયા છે તે આમાં દર્શાવેલું છે, એટલે આટલાં વરસથી ચાલતું કામ તો આમાં બતાવ્યું જ નથી. વળી આ તો માત્ર એક એક સંસ્થાના જ રીપોર્ટો છે. આવી તો કેટલીએ સંસ્થાઓ ખાસ કરીને સુંબાઈ, અમદાવાદ, વડોદરા, કસકતા, દોલ્લી જેવાં સહેરોમાં તો ચાલતી હશે. આ તો ખ્યાલ આવે કે સ્ત્રીઓ જાગ્રતામાં આવ્યું કેટલું કરે છે તે પૂરતી જ તારવણી છે.

—0—

એક ખુલાસો

જુન ૧૯૩૮ ના અંકમાં વિધિનું વિધાન એ નામે એક કાળ્ય ઉપાધ્યું છે. તેમાં લેખક તરીકે રવ. વામનપ્રસાદ અંબાલાલ ભટ્ટ નામ ઉપાધ્યું છે; પણ એ કાળ્ય મૂળ કરાવ દ. રોહનું રંગેડું છે. રવ. વામનપ્રસાદ અંબાલાલના એક રનેહીને આ કાળ્ય તેમના જુજરી ગયા પછીથી તેમને ત્યાંથી દસ્ત લિખીત મળેલું. તે ઉપરથી તેમની કૃતિ જાણી તેમના રનેહીએ તે ઉપાધ્યું. તેમની યચ્છેલી આ ભૂલ ખદલ અને શ્રી. કેશવ દ. રોહને ને અન્યાય થયા છે તે ખદલ તેમણે દિલ્લીની બતાવી છે. અભિપ્રયમાં આવી ભૂલ નહિ થાય એવી આશા રાખીએ છીએ.

—વચ્ચરયાપક

લેખિકા : શ્રી. શારદાજીદેવ ગહેતા

કે પ્રમાણે લગ્નો રજીસ્ટર કરાવવાની પ્રથા આપણા સમાજમાં દાખલ થાય એ વસ્તુ ધણી ઇચ્છવાનું છે. કેમકે સ્ત્રીઓને થતા કેટલાએક અન્યાયોનું નિરાકરણ કરવાનું એ એક સાધન છે. હિન્દુ સમાજમાં આ પ્રથાનો આરંભ થવા માંડ્યો છે એ બહુ આવશ્યક છે. અને તેથી એ કાયદાની કલમોનો ઝીણવટથી અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે. કારણ કે જો એ ઝીણવટની પૂરેપૂરી માહિતી ન હોય, અથવા લગ્ન નીધનાર અધિકારી બેદરદાર હોય તો વિપરીત પરિણામ આવવાની દહેશત રહે છે. આવો એક દાખલો હાલમાં કલકત્તાની હાઇકોર્ટમાં નોંધાયો હતો. તેની હકીકત જણાવવાની છે.

કલકત્તાના સાબુના કારખાનાના માલિક રતનભિક્ષારી દત્તે ૧૯૩૬ની સાલમાં રેપ્રેસેન્ટેશન ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ પ્રમાણે મારગેટ હે નામનો જર્મન સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યું હતું. તેની સ્ત્રીને રેપ્રેસેન્ટેશનમાં એ લગ્ન ૨૬ કરાવવા માટે તેણે ઘણાં કર્ષો હતો. એ ઘણાના ચૂકાદામાં કલકત્તાની હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ જસ્ટીસ સેને ટીકા કરી હતી કે:—“ જોકે આ કેસનો ખ્યાલ કરવામાં આવ્યો નથી તે છતાં એમાં જે મહત્ત્વના મુદ્દાનો સમાવેશ થાય છે તે લક્ષમાં લઈને તેના ઉપર ચૂકાદો આપવાની મને આવશ્યકતા લાગે છે. લગ્ન નીધનાર અધિકારી ૧૯૩૨ના કાયદાની કલમ ૫૧૧નું ખરું મહત્ત્વ સમજ્યો નહિ હોય એમાં સંશય નથી. પણ પરિણામે જે વ્યક્તિઓ જે લગ્ન-મંથીથી જોગબ તે અત્યારે ૧૫૦૧-૧૦૦૧ ૨૬ કરવાની રીતિ ઉપરિચિત થઈ છે. આવી પરિસ્થિતિ ઊભી ન થાય તેની સંતોષાવવાની જરૂર છે, અને હું આથી રાજ્યું છું”

કે લગ્નનીધણી કામદારને હવે પછી થોડા સમયના આપવામાં આવશે કે આ પ્રકારનાં લગ્ન નોંધાઈ શકે જ નહિ. ”

વસ્તુરિતિ એમ બની કે વાહીનું કહેવું એમ હતું કે ૧૯૩૨ ના કાયદાની ૫૧૧ કલમની અંતરે ભંગ તેના તરફથી થયો હતો તે કારણસર એનું લગ્ન ફાક ગયાનું જોઈએ. ન્યાયાધીશના અભિપ્રાય પ્રમાણે વાહીની ફતીલ ખરી હતી અને તેનો અમલ થયો જોઈએ. ૧૯૩૨નો રેપ્રેસેન્ટેશન ઓફ ઇન્ડિયા ૨ ૭ કલમમાં જે વિભાગ છે:—પહેલા વિભાગ પ્રમાણે કોઈ પણ લગ્ન કરનાર વર તેમજ કન્યા બન્ને પોતે હિન્દુ, ક્રિશ્ચિયન, જુદા, મુસલમાન, પારસી, બૌદ્ધ, શીખ અથવા જૈન ધર્મનાં નથી એવું સ્વીકારે તેમનું લગ્ન યથા શકે.

પ્રસ્તુત કેસ કલમના આ વિભાગમાં આવી શકે નહિ. કારણ કે રતનભિક્ષારી દત્તે જાહેર કર્યું હતું કે તે હિન્દુ ધર્મ સ્વીકારતો હતો.

૧૯૩૨નો સુધારેલો કાયદો એટલે ૧૯૨૩ નો નવો કાયદો. તે આ કાયદાની કલમનો બીજો વિભાગ છે. તે બંને વ્યક્તિઓ હિન્દુ, બૌદ્ધ, શીખ, અથવા જૈન ધર્મમાંથી અને તે ધર્મનાં હોય તેમને લગતો છે.

આ નવા સુધારેલા કાયદા પ્રમાણે બંને વ્યક્તિઓ હિન્દુ, જૈન, શીખ, બૌદ્ધ હોય તો જ અને તે પ્રમાણે જાહેર કરે તો જ લગ્ન કરી શકે. પરંતુ પ્રસ્તુત કિસ્સો આ વિભાગમાં પણ આવી શકે નહિ. કેમકે પત્ની મારગેટ હુએ જાહેર કર્યું હતું કે ઉપર ગણાવેલો કોઈ પણ ધર્મ તે સ્વીકારતી નહોતી.

ન્યાયાધીશે જણાવ્યું કે કાયદાની કલમ પ્રમાણે ૨૫૪ છે કે બીજી કલમના પહેલા વિભાગમાં જણાવેલા આઠ ધર્મમાંથી એક

પણ ધર્મ જે બન્ને વ્યક્તિઓ સ્વીકારતી ન હોય તો અરસપરસ લગ્ન કરી શકે. અગર તો કલમના બીજા ભાગમાં મણાવેલા ધર્મ-માંથી ગમે તે એક સમાન ધર્મ બન્ને વ્યક્તિઓ સ્વીકારતી હોય તો તેઓ અરસપરસ કાયદા પ્રમાણે લગ્ન કરી શકે.

પરંતુ આ કાયદા અનુસાર એક વ્યક્તિ હિંદુ ધર્મનો સ્વીકાર કરતી હોય, અને બીજી વ્યક્તિ કેાઇ પણ ધર્મનો સ્વીકાર ન કરતી હોય, તેમનાં અરસપરસ લગ્ન થઇ શકે નહિ.

આ પ્રમાણે દોવાળી પ્રસ્તુત લગ્ન ન્યાયા-લોચી દેાક ગણ્યું હતું. વાલીના વકીલે જણાવ્યું હતું કે આ મુદ્દામરનો ચૂકાદો આપવાનો આ પ્રથમ જ કિસ્સો છે.

લગ્ન કરનાર વ્યક્તિઓ અને લગ્ન કસ-

નનાર નોંધણી કામદારોએ પૂરેપૂરી રીતે આ વસ્તુ ધ્યાનમાં લઇને પગલાં લેવાં જોઇએ. મદ્રાસમાં થોડાં વર્ષ ઉપર એક હિંદુ અને મુસ્લીમનાં લગ્ન આ પ્રમાણે શકમંદ રીતે જ ચલાં હતાં. તે જ પ્રમાણે આ કિસ્સામાં ક્રિશ્ચિયન અને હિંદુના લગ્નમાં પણ નોંધણીમાં ચોસગા જેવું થકું હતું.

ક્રિશ્ચિયન અને હિંદુનાં આ પ્રકારનાં લગ્ન ગેરકાયદેસર હોય તો તે શુદ્ધ માટે ૧૦ વર્ષની દેશનિકાલની અથવા કેદની સજા થઇ શકે છે.

આ ગંભીર સ્થિતિથી ચેતીને ચાલવાનું છે. તેથી જ સૂચના છે કે કાયદાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરીને પગલું ભરવું જોઇએ. તેમજ બીજી તરફ નોંધણી કામદારોએ પોતાની જવાબદારી બરાબર સમજવી જોઇએ અને તેમાં ચૂક થવી ન જોઇએ.

કવિતા

દ્રુત વિલગ્નિત

દ્રુદય કુંજ વિરે કવિ ચૂંચતો
શબ્દ સાંકળ, ને, પછી ચૂંજતો;
અવતરે જગમાં કવિતા રૂપે,
ઉર રહસ્ય તણી પ્રતિમા ખરે.

દ્રુદય ઊરગાંને મન ભાવના
વિગલ્લ ભક્તિ થકી કંઇ ઓપતી
સ્વર પુરાય નહિં મન ભાવના
પછી વહે જાની ગાન મીઠું અતિ.

ગગનનો અરિથો અરિતા વહે
ઉર કવિ અરિસો કવિતા રહે.

મોહન બી. શાહ

સમવાયતંત્ર

તા જેતરમાં અમદાવાદમાં ધીયુત એમ. આર. મમાજીએ પ્રેમાભાઈ દોષમાં 'ફેડરેશન' એ વિષય ઉપર બાજબી આપ્યું હતું. તેમની બોધવાની છટા એટલી સાદી અને સીધી છે કે મંત્રિગનારના મનમાં ચૂંચ નથી રહેતી. વળી તેઓ એટલી નિષ્પાસમેતાથી બોલે છે કે જે તેમના મનમાં દોષ તે ક્યાં વચર કહી નાંખે છે. જેઓ તે બાજબી માંત્રગવા ભાષ્યાન ન થયાં દોષ તેમને માટે કુંઠાજીમાં તેમાંના મુખ્ય દુરા સખું છું.

તેમણે શરૂઆત એમ કરી કે ધીયુત મનુષ્યાનની તો હું માન્યતા છે કે ક્રિષ્ન મમે તે બોલે છતાં આખરે તેની જાનત ફેડરેશન રીકાર્ડવાની છે; ભે કે હું તેમ માનતો નથી. ક્રિષ્ને અત્યાર સુધીમાં ફેડરેશીએ વાર ભેરફેરથી જલદેર કહ્યું છે કે અમારે ફેડરેશન નહિ જ નોંધાવે. પણ હેમણ વરમ જમ્બાન ક્રિષ્નના ફેડરેશન આગેવાનોના વિચારોને. પછેથી થતો દોષ એમ લાગે છે. દેશ રીકાર્ડની વખતે એમ કરવામાં આરણું હતું કે અમે જાંધારજી તોડવા માટે દેશ રીકાર્ડનીએ જોએ. જાંધારજીમાં રામ કરતું અને જાંધારજી તોડતું એ ને માથે હી રીતે અને તે કંઈ સામજીક નથી. આપણે મોટર-કાર ચલાવતા બીજા પર હાથ મૂકીને બેઠાં હોઈએ તે કદાચ કે અમે મોટર કાર લાઈ અથવા તો જઈએ છીએ, તે માન્યામાં બને એવું છે કે રીકાર્ડ મોટર કારમાં જઈને લેખને પેનાથી મોટર એમ કંઈ માથે અથવા કદાચ એના જેવું જ છે.

દેશ રીકાર્ડને વરમ થતું પણ જાંધારજી તોડવાની વાત તો કંઈ મંજૂર નથી. કેમકે રાજ્ય રીકાર્ડનાં જે મેડાં મેડાં પ્રાંતો

યાર કરવામાં આવે છે તે તો જાણે આખા જનમતર જાંધારજી ટકવાનું દોષ એ પ્રમાણે જ યાર કરવામાં આવે છે તથા ચકારવામાં આવે છે.

દેશ રીકાર્ડ વખતે ભોંતે ફેડરેશન આજીએ આપવામાં આવી હતી તે પણ ફેડરેશન નથી. જિલ્લામાં ફેડરેશન જિલ્લાના જલ્લર હતી. નાં જમીનદારો જેટલો ઉપર ધણે જુગમ યુગલે છે. મમાજીનીઓએ આ જામન કહ્યું ત્યારે એમ જણાવવામાં આવ્યું કે ફેડરેશનમાં પછી જમીનદારો અને જેટલો વચ્ચેના મંજૂર વચ્ચે એકમ કાપેલા લાવીશું અને લાખા. પણ તે રીતે કે એ કાપવાની વિચારો માટે પ્રધાનોએ છું જેટલોની કે કીકાન સત્તાઓની સલાહ લીધી નારે, તેણે તો જમીનદારો માથે મગી મથા અને તેમની સલાહ પ્રમાણે ચરોત જિલ્લા જાંધારજી થયું, એટલે પરિણામે જેટલો કુંજ લો એવું એ રજું.

બીજે એક જગત્ર મદામમાં બન્યો છે, જે ઉપરથી આપણને યાક પડે કે ક્રિષ્ન મમના ફેડરેશન નેતાઓ પ્રધાનપદે અ.બા. પછી તેમના વિચારમાં ફેર થય ગયો છે. મદામમાં ક્રિષ્નન છાં એમેન્ડમેન્ટ એક્ટને ઉપ બોલ મી. રાજાએવાલઃથરિએ કરી એક જાણ માંદક પ્રતિતી કરીવારી તમજી ક્રી. જાન-સકુન ત્યાંના જલ્લર માથે ક્રિષ્નન સેના કાપાં રિલ્ડ લીધે અને તારર કરે છે અને આ તારર ખડ મમાં રાજાજી જ એવા કાપવાને અનુમોદન આપે. અને તે ક્રી જાનમઃકેવની લગા અને છે; ચરારેડી માથે રીકાર્ડ છું મેડેકું હજીએ એ લીકા કરે.

પછી કી. મમાજીએ કહ્યું કે અમદાવાદ

પ્રમાણે નીચલી મંથરથ સભામાં કહી પણ કેંગ્રેસની બહુમતી નહિં થાય, એ માટે કાં તો મુસ્લીમ લીગ સાથે અથવા તો દેશી રાજ્યો સાથે તેણે કરાર કરવા પડશે. આજકાલ ગાંધીજી અને શ્રી. ઝીણા વચ્ચેના તેમજ પંડિત જવાહરલાલ અને શ્રી. ઝીણા વચ્ચેના પત્ર વ્યવહારો વગેરે જોતાં તો મુસ્લીમ લીગ સાથે માનભેર કરાર થાય એ શક્ય લાગતું નથી. પછી તો હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ પેથેરડાઇન જેવી થશે.

હિંદુસ્તાનના બે ભાગલા પડશે, એક હિંદુ હિંદ અને એક મુસ્લીમ હિંદ અને જ્યારે ને ત્યારે બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટ તો બે ગિલાડીની વચ્ચેના વાદરા મારફત વર્તશે,

નરેન્દ્રો સાથેનું જોડાણ પણ શક્ય લાગતું નથી. હમણાં હમણાં ત્રાવણકોર, મદીસુર, રાજકોટ વગેરે પ્રકરણો જોતાં નરેન્દ્રો સાથે પણ કેંગ્રેસને કાવવાનું નથી. આ રીતે મંથરથ ધારાસભામાં કેંગ્રેસને બહુમતી મેળવવા માટે બહુજ નમતું આપ્યા વગર છુટકો નથી.

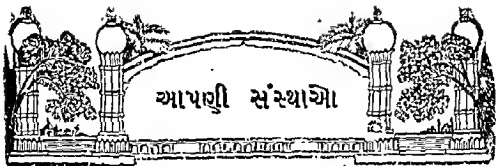
અને એવું નમતું તો કેંગ્રેસ નહિં જ આપે એમ આપણે આશ્ચર્ય રાખીશું. અને છતાં જો કેંગ્રેસ નમતું આપે તો આપણને તો આપણા રાષ્ટ્રપતિએ રસ્તો સુઝાડેલો જ છે. જો કે કેંગ્રેસમાંથી નીકળી જવા કરતાં અંદર રહીને જાંડ કરવું વધારે સારું. જો કે રાષ્ટ્રપતિ એ રસ્તો દેશે તો સમાજવાદી પક્ષ એમને ખરાબર ટોકા આપશે, અને ગાંધીજીએ બ્રિટિશ સત્તાની સામે વાપરવા માટે શોધેલું સત્યાગ્રહનું શસ્ત્ર આપણે કેંગ્રેસની સામે વાપરીશું.

પણ હાલ તો સમાજવાદી પક્ષે એટલું જ કરવાનું કે કેંગ્રેસ કાંઈ કાંઈ સુધારાવધારા, બહિષ્કારી, હાંકા, બહાનાં વગેરે શોધીને સમવાય-તાંત્ર રીકારવાનો પ્રયત્ન કરે તો તે અંદર રહીને જ અટકાવવું, આપણે કેંગ્રેસનો સામનો નથી કરવો. કેંગ્રેસે સત્તારહજાર વાર કહ્યું છે કે “અમને ફેડરેશન માન્ય નથી.” તો કેંગ્રેસ પોતાનો જ એ બોલ પાળે અને પોતાની જ એ માન્યતાને વળગી રહે એટલું જ જોવાનું છે.

સાહાર સ્વીકાર

નીચેનાં પુસ્તકો અવલોકનારે મનમાં છે તે જાલ અમે આસાર માનીએ છીએ. તંત્રી મંડળમાં ચએલ ફેરફારને લઇને અમે હજી સુધી આ પુસ્તકના અવલોકન પ્રસિદ્ધ કરી શક્યા નથી, પણ હું સમજમાં જ તે પ્રસિદ્ધ કરશે.

(૧) શ્રી વિદ્યા વિજયજીના બ્યાખ્યાનો ભા. ૧-૨-૩. (૨) આપાના સહેલા કથાઓ. (૩) દહો, દવાઓ અને દાકતરો. (૪) શરદી અને સળેખમ. (૫) ગ્રામ કાવ્યો અને સંવાદો. (૬) જાગીની. (૭) વિનાશના અરો માયા. (૮) આધુનિક ગ્રંથલુ કળા. (૯) પ્રીતમની ખ્યાસ. (૧૦) સત્યાગ્રહ. (૧૧) સોયાજીન. (૧૨) કુદરત કથાઓ ભા. ૧. (૧૩) આપણા પ્રસીદ્ધ. (૧૪) પડવાન પોથી. (૧૫) મંજળ મુર્તિક. (૧૬) હાંખા કિરણ. (૧૭) રાસ સરિતા ભા. ૨. (૧૮) રાસ ખોળી. (૧૯) આપાની પાંચે.

૧ બોમ્બે વીજલન્સ એસોસીએશન.

બોમ્બે વીજલન્સ એસોસીએશનના આદર્ય હેડના સંસ્થાના સભ્યોની એક સભામાં શ્રી. શ્રીરામ જે શ્રોફે 'આપણું મંડળ અને જનતા' એ વિષય પર ભાષણ આપ્યું હતું. સર શ્રીરામ સી. શેઠનાએ પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું. શ્રી. આવજી ગોવીંદજી, મીસીસ મસાણી, મુન્શીના આચાર્યશય તેમજ અન્ય બાનુઓ તથા મુદરશીએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

સર શ્રીરામ શેઠનાએ પ્રમુખસ્થાનેથી ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે આપણા સમયના કાયદેસર સામાજિક પ્રત્નોનો નિઃશલ લાવવા તેની શોધબોજ કરવાની ધણી જરૂર છે. મુન્શીને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી વેરવા કાપદો નાણુદ થવો નેમ્મએ; જેથી એ કાપમાં ધણી સરજતા સાંપડે, એ બદી સામે ચળવળ ઉપાડવી નેમ્મએ. જનતામાં જવાબદારીનો ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરવો નેમ્મએ. સામાન્ય શહેરીઓના જીવન તથા સામાજિક સુધારણાઓ માટે પ્રત્યેક આદમીએ તથા મંડળોએ સદકાર આપવો નેમ્મએ.

ત્યારબાદ શ્રી. શ્રીરામ જે. શ્રોફે ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે વેરવાટ્ટી એ પુરાણો ધંધો છે. પરંતુ તે માઝા મૂકે ત્યારે તેના પર અંકુશની જરૂર છે, તેનાથી ચતા ગેરલાભો તરફ નજર નાખવી જરૂરી છે કે જેથી કરીને અનેક નિર્દોષોના જીવન વેડફતા બચી જાય.

આ બદી અટકાવવા કાયદો થયો હતો પરંતુ પાછળથી તેને રદ કરવામાં આવ્યો હતો. જેથી ફલીલમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં ગામ હોય ત્યાં ટેંકડો હોય જ.

આ ધંધાનું મૂળ કારણ મનુષ્યોની આર્થિક અચક્ષિત છે. જે કે કુટુંબ રીતે માનું છું કે અનેક રોગોના ઉપાયો બોલાયા છે તો આ રોમનો પણ ઉપાય બોલાશે પરંતુ આપણે આપણી ફરજ બાજવવી રહી, વળી વધુ કમનસીબી તો એ છે કે આ બદીમાં વળી 'દલાસો' નો પણ ધંધો ચાલે છે. અને એથી એ બદીને વધુ ઉત્તેજન મળે છે, એટલું જ નહીં પરંતુ અનેક નિર્દોષ બાળકો અને સ્ત્રીઓનો ભોગ લેવાય છે.

હવે આપણી ફરજ એ છે કે ભુલમથી કોઈ બી પાસે ખરાબ ધંધો કરાવવામાં આવે છે કે કેમ ? કોઈ વ્યક્તિ એવું કુટુંબમાં ચલાવે છે કે કેમ ? વગેરેની શોધબોજ કરવી અને તે માટે યોગ્ય પગલાંઓ લેવા આથી જોઈએ તેટલો આપણે ધારીએ છીએ તેટલો કાયદો નહીં થાય પરંતુ તેની અસર તો જરૂર થવાની જ.

૨ શ્રી. માતુશ્રી ચીમનાબાઈ સ્ત્રી અને બાળ સંરક્ષણ સંસ્થા, વડોદરા.

શ્રી. મા. ચી. સ્ત્રી અને બાળ સંરક્ષણ સંસ્થા તરફથી વડોદરા શહેરની શાળાઓમાં

ભણતા વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક તપાસનું ૧૯૩૭-૩૮ ની સાલનું નિવેદન બદર પડ્યું છે, જે આપણા નિશાળમાં ભણતાં બાળકોની તંદુરસ્તી કેવી છે અને તે સુધારવા માટે કેવા વધારે ઇલાજો લેવા જોઈએ તે મંબંધમાં જણાવેલ છે. આપણા દેશની સામાન્ય નિર્ધનતા તથા અજ્ઞાનતાને કારણે આપણા બાળકો-ભાવિ પ્રાથમિક આરોગ્ય માટે જોઈએ તેવી પૂરતી સંભાળ લેવામાં આવતી નથી; એટલું જ નહીં પણ નાના બાળકો ઉપર હાનિકારક પ્રમાણમાં ભણવાનો માનસિક બોલો શારીરિક વ્યાયામના કરતાં પ્રમાણમાં વધારે હોવાથી તથા બાળકોને બેસીકમાં દુધ, શાકપાન અને કુટ વગેરે પૌષ્ટિક વીરોધીન ધરાવતાં તરવેા ઝોઈ મળતાં હોવાથી આપણા દેશના સર્વ બાળકો તેમજ કુચનોની શારીરિક સ્થિતિ દુનિયાના બીજા દેશો કરતાં ઘણી ઉતરતી અને નબળી છે, એ પોષક આજ વર્ષે થયાં ચાલુ હોઈ તે તરફ સત્તાવાળાઓનું ધ્યાન ખેંચાયું છે અને તે માટે દાસ યોગ ઇલાજ પણ લેવાની ચર્ચા ચાલુ છે.

દેલ્હી વર્ષે થયાં થી ૦ માં ૨૦ અને બાળસંરક્ષણ સંસ્થા તરફથી વડોદરા શહેરની શાળાઓમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓની વૈદકીય તપાસ કરી માર્દ-નબળા બાળકોનાં માતાપોતે તપાસનું પરિણામ જણાવી વૈદકીય સારવાર કરવાની તક આપવામાં આવે છે એ ખુશ દવા જેવું છે. પરંતુ તેવા બાળકોનાં માતાપ વાલીઓ તરફથી તેવા વૈદકીય રીપોર્ટના કાડ તરફ પૂર્ણ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી એ ખેદજનક છે. ચાલુ વર્ષમાં તેનાં સુમારે ૧૬૦૦ કોર્ટ માર્દ બાળકોના માતાપોતે મોકલવામાં આવ્યાં હતાં, તે પૈકી ૧૪૦૦ કોર્ટ ડાક્ટર પાસે દવા કરાવેલી તેમની સંખ્યા

સાથેનાં પાછાં આવેલાં અને આકોનાં પાછાં આવ્યા નથી, તેમાં મામની પોળની શાળામાંથી એક પણ કાડ પાછું આવ્યું નથી એવું નિવેદન ઉપરથી જણાય છે. માતાપોતે આવીં બેદરકારી નહિ રાખતાં પોતાનાં બાળકોની સારવાર વખતસર કરાવવા સંભાળ રાખવી જોઈએ તેમાં તેઓનું તેમજ તેમનાં વડાલા બાળકોનું હિત છે.

ચાલુ સાલનાં નિવેદનમાંથી બાળકોની શારીરિક સ્થિતિને લગતી કેટલીક જણવા જેવે હકીકત મળી આવે છે, તે આપણાં બાળકોના આરોગ્ય સંબંધે માર્દ અજ્ઞાનું પાડે છે. શહેરમાં પણ શાળાઓ હોઈ તે પૈકી ૪૩ નિશાળોમાં વૈદકીય ઇન્સ્પેક્ટરે ૬૭૭૮ વિદ્યાર્થીઓને તપાસ્યા હતા, એ તપાસમાં જણાવ્યું છે કે ૩૫ ટકા છોકરાંઓ તદ્દન અસ્વચ્છ અને શરૂમાં તુટ્યાં કપડાં પહેરેલાં હતાં અને ૭૭ ટકા જેટલા છોકરાંઓ ખુશ પગે શાળામાં આવે છે, સારાં ઉંચી ભતનાં કપડાંના આપણા જરીબ દેશ માટે પ્રાપ્ત નથી, પણ સધિલાં અને ઘોષેલાં કપડાં રાખવામાં વિશેષ ખર્ચનો સવાલ નથી. આવા દુર્લભથી બાળકોને અસ્વચ્છ રહેવાની ટેવ પડે છે અને તેમનું આરોગ્ય બગડી શરીર નિર્જન થાય છે. અઢીની તખીની તપાસમાં તંદુરસ્ત શરીરવાળાં બાળકો માત્ર આઠ ટકા, બપોરે જોઈએ તે કરતા ઓછો-તંદુરસ્તીવાળા ૬૧ ટકા અને ૨૭ ટકા જેટલાં છોકરાં નબળો તંદુરસ્તીવાળા જણાયાં છે, પરંતુ આખના દરદી છોકરાંઓની ટકાવારી ઘણી ઓછી છે, અને પાથેરીયાના દરદથી પીડાતું એક પણ છોકરું માલમ પડ્યું નથી એ સ્થિતિ સંતોષકારક છે. મગજ શક્તિની તપાસમાં શિક્ષકોના નિવેદન પ્રમાણે ૫૩ ટકા તીવ્ર શુદ્ધિવાળાં હોવાનું જણાય છે. આ પ્રમાણે બીજાં દેશોની દુષ્પ્રતાત્મક દષ્ટિએ સરખાવી ઓછી શુદ્ધિનું

પ્રમાણુ ધરે તેવા ઇલાજ લેવાનું આવશ્યક છે. ઉચ્ચ, વજન અને છાતીના માપની ઉંમર વાર સરાસરી આપણી પ્રજાની સ્ત્રીર સ્થિતિના પ્રમાણમાં દીક જણાય છે, પણ યુરોપ આદિ દેશોનાં તે ઉંમરનાં બાળકોની સરખામણીમાં આપણે કેટલા પછાત છીએ અને તેમાં સુધારો શી રીતે થઈ શકે તે પણ જાણવું-જણાવવું અગત્યનું થઈ પડશે.

આ પ્રમાણે શહેરનાં બાળકોની શારીરિક સ્થિતિની વૈદકીય તપાસ માટે શ્રી. મા. ઓ. ઓ. અને બાળ સંરક્ષણ સંસ્થાને અભિનંદન ઇચ્છી, શહેરનાં બાળકોની સ્થિતિ વધારે સારી અને મજબૂત થાય તે માટે વિદ્યાર્થીઓને વ્યાયામ વધુ પદ્ધતિસર અપાય અને તે સમયે તેઓને દુધ અગર પૌષ્ટિક ખોરાક આપવાની કંઈ યોજના થાય, એવું ઇચ્છીએ છીએ.

૩. સૌ. જીવકોર વનિતાચિત્રામ, અમદાવાદ

સદર સંસ્થાનો સં. ૧૯૯૩-૯૪ નો વાર્ષિક અહેવાલ બહાર પાડ્યો છે. તે સંસ્થા ૧૯૬૪ ના જેઠ માસમાં સ્થપાઈ છે. તેના તરફથી વિશ્રામ, શાળા, ઉલોગશુદ્ધ, પુસ્તકાલય અને ભગિની વિલોક્તેજક મમાજ અલાવાય છે. વિશ્રામમાં વિધવાઓને સારા સંસ્કાર પડે તેવી વ્યવસ્થા છે. કુમારિકાઓ પણ તેમાં રખાય છે. શાળાના બે વિભાગ છે:-કુમારો મંદિર અને મહિલા વિદ્યાલય. મેટ્રીક સુધીનું શિક્ષણ તેમાં અપાય છે. શાળાને શ્રી ના. દા. ડા. ભા. મહિલાવિદ્યાપીઠ સાથે જોડેલી છે. કુલ ૨૧ શિક્ષકો છે. કુમારો મંદિરમાં ૨૨૬ વિદ્યાર્થીઓ અને માધ્યમિક શાળામાં ૩૨૬ છે. ૧૯૩૭ માં ૫૪ જણ પરીક્ષામાં બેઠેલાં તેમાંથી ૧૭ પાસ થયા. ૧૯૩૮ ની બેઠેલી પરીક્ષામાં ૪૭ બેઠાં તેમાંથી ૨૪ પાસ. ઉલોગશુદ્ધમાં સીવજી વગેરે ધંધા ચિખવાય છે.

પુસ્તકાલયમાં ૨૫૦૦ પુસ્તકો છે. વનિતાચિત્રામનો હાલ ૬૦૦ બહેનો લાભ લે છે.

૪ શ્રીમતી નાથીબાઈ હામોદર ઠાકરસી
કુન્ડીયન વીમે-સ યુનિવર્સિટી

આ સંસ્થાનો ૧૯૩૭-૩૮ નો હેવાલ બહાર પડ્યો છે. ૧૯૧૬ માં આ સંસ્થાનો પાયો વંખાયો અને ૧૯૨૦ માં સદગત શ્રી. સર વિઠ્ઠલદાસ ઠાકરસીએ તેને મોટું દાન આપ્યું. આ બધી તો જાણીતી વાત છે. આ તે સંસ્થાનો ૨૨ મો રીપોર્ટ છે.

૧. એન્ટ્રન્સ પરીક્ષામાં આ વર્ષે કન્યાઓની સંખ્યા ૫૮૪ હતી. ગયે વર્ષે ૪૬૦ હતી.

૨. મુંબાઈની શ્રી. ના. દા. ઠાકરસી કોલેજમાં કન્યાઓની સંખ્યા જેની તે રહી હતી.

૩. તેવી જ પુનાની કોલેજમાં ૪૫ કન્યાઓ હતી. જ્યારે ગયે વર્ષે ૪૨ હતી.

૪. વડોદરામાં કન્યાઓની સંખ્યા જેની તે રહી હતી.

૫. અમદાવાદ કોલેજમાં ગયે વર્ષે ૪૮ કન્યાઓ હતી પણ આ વર્ષે ૫૦ હતી.

આ ઉપરાંત સિંધ હૈદરાબાદ, દક્ષિણ હૈદરાબાદ તથા નાગપુરમાં કોલેજની કલાસો આજે છે તેના રીપોર્ટ પણ સારા છે. જેમાં અનુક્રમે ૧૩, ૩ અને ૧૦ એમ સંખ્યાઓ હતી.

૬. મુંબાઈની કન્યાશાળામાં ગયે વર્ષે ૩૨૯ કન્યાઓ હતી જ્યારે આ વર્ષે ૩૫૦ હતી.

૭. પુનાની કન્યાશાળામાં ૩૩૪ થી વધીને સંખ્યા આ વર્ષે ૩૪૬ પર ગઈ હતી.

૮. ટ્રેનીંગ કોલેજમાં પણ સંખ્યા ૩૮ થી વધીને ૪૨ થઈ હતી.

૬. મુંબાઈમાં વનિતા વિશ્વામ ઇંગ્લીશ સ્કૂલે ત્રણ વર્સે ૨૧૯ દંપત્યોને આ યુનિવર્સિટીના ડોર્સ પ્રમાણે લેવાર કરી હતી, જ્યારે આ વર્ષે ૨૫૦ દંપત્યો હતી.

૧૦. આ ગ્રંથમાં સાથે જોડાયેલી ૧૮ દાખરકુસો દાલ છે. પુત્રી મદીલામમ, જીવોદાર વનિતા વિશ્વામ, અમદાવાદ, સુરત મદિલા વિવાહમ, માલવજી દંપત્યાળા, મતારા દંપત્યાળા, મદાગાણી ગર્ભ દાખરકુસ વડોદરા, બાવનગર મદીલા વિવાહમ, જોલગામ મદિલા વિવાહમ, ગર્ભ દાખરકુસ સાંઝલી, એમ. ડી. ડી. ગર્ભ દાખરકુસ નામપુર, કુંદનમલ ગર્ભ દાખરકુસ, સિંધ દેરાગાદ, કાસ્તેગ પ્રન્ડીયન ગર્ભ સ્કૂલ કરીયો, ગર્ભ દાખરકુસ, દક્ષિણ દેરાગાદ, વી. એન. દંપત્ય મદાવિવાહમ કરીયો, સરસ્વતી મંદિર દંપત્યાળા, શેલાપુર, પંચાપત દંપત્ય મદાવિવાહમ, ભારખાના, તોલરામ ગર્ભ દાખરકુસ, દેરાગાદ સિંધ, શે. ગોવિંદજી વ્રજસીવાસ ગર્ભ દાખરકુસ રાજગોડ.

૫. ટી. ચીમનાબાઈ સ્રીસમજ, વડોદરા

અમા વરસની માફક આ વરસે ૫૭૭ થી ભેટી ધનવંતાબ્દેન ધનામી દરીશાષ યજ હતી. તેનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે આપ્યું હતું.

૨૫ વર્ષથી મોટી ઉમરના બ્દેનોની રાંધણકાની દરીશાષ.

૧૨૪૫૭.

- ૧ છું ધનામ શ્રી. નસિનીબ્દેન દલાલ.
- ૨ છું ધનામ શ્રી. કમગાબ્દેન રોડ.
- ૩ છું ધનામ શ્રી. મંદાકિની દેસાઈ.
- ૪ છું ધનામ શ્રી. પદ્મબ્દેન દલાલ.

ગંગી ચીમ.

- ૧ છું ધનામ શ્રી. સરસ્વતી મહેતા.
- ૨ છું ધનામ શ્રી. પુષ્પાવતી શ્રોધ.
- ૩ છું ધનામ શ્રી. વસુમતી મજમુદાર.
- ૪ છું ધનામ શ્રી. ધર્મિષ્ઠા મજમુદાર.

એ આમ ધનામો

શ્રી. હીરાબ્દેન પ્રાણલાલ નાથુવડી તરફથી.

- ૧ શ્રી. પદ્માવતી મજમુદાર.
- ૨ શ્રી. સાવિત્રીબ્દેન લેખનવ.

નિર્ધાર લેખન

શ્રી. અવનિતાબ્દેન આચાર્ય તરફથી ધનામ.

- ૧ છું ધનામ શ્રી. હિરેન્દ્રાવતી ત્રિવેદી.
- ૨ છું ધનામ શ્રી. મધુમતી સોપારીવાળા.
- .. શ્રી. મંદાકિની દેસાઈ.

૧૬ થી ૨૫ વર્ષની ઉંમરના બ્દેનોની નિર્ધારલેખનની દરીશાષ.

શ્રી દરવિવાબ્દેન આલા તરફથી ધનામ.

- ૧ છું ધનામ { શ્રી. તરુલતા મહેતા.
શ્રી. સરલા નાથુવડી.
શ્રી. સુશીલા રોડ.

આથીયાની દરીશાષ.

શ્રી. મરલાબ્દેન મહેતા તરફથી ધનામ.

- ૧ છું ધનામ શ્રી. જ્યોત્સ્ના મજમુદાર
- ૨ છું ધનામ શ્રી. ધર્મિષ્ઠા મોપારીવાળા.
- ૩ છું ધનામ શ્રી. લામિની મહેતા.

પ્ર. કા. રા.
બૃહદ ગૂજરાતને
નૂતનવર્ષાભિનંદન
પાઠ્યે છે.

શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ, એમ. એ. કૃત
ગૂજરાતી સાહિત્ય ને ગર્વ લેતા લાલક નવવયસા ઉપરથી ચોળેકું દિવસના ગૌરવરૂપ બોલપટ

પૂર્ણિમા

માનવઉદ્ધારની દિવ્ય ભાવનાને યોગ્યતા સામાજિક મનિતા સાદે દેની છવનકવિતા છે,
નિઃશ્ચયનઃ બલવંત ભટ્ટ • કલ્પનિયોભનઃ કનુ દેસાઈ • સંગીતનીરૂપણઃ શંકરરાવ બ્યાસ
દીવાળીના તહેવારો ઉપર ચાલુ છે :

મુંબઈ • અમદાવાદ • સુરત • વડોદરા • ઠરાંગી • દીલ્હી • લાહોર

પ્રકાશ રત્નગીર્ણ
અધિષ્ટી

શ્રી એન.ટી.મઃ
એવર શ્રી પીકચર્સ મુંબઈ ૪

જાદી પોતસવી દીપાવવા કેલીકો--જ્યુખીલીનીજ

સાડીઆ વાપરો.

કારણ કે

ટકાઉ પોત, સુલાયમ કમાશ
આકર્ષક રંગો અને ફેન્સી ડીનારો
બીન હરીફ છે.

સીવવાના દોમના અલસ અને ભરતકામ માટે એન્જોપકરી કેમ્પેટ માર્નના બધા રંગોનો સ્ટોક છે
સ્વદેશી મશ્વરદાનીની નેટ પણ અમે બનાવીએ છીએ.

રીટેલ સેલીંગ એજન્ટસ—

રાષ્ટ્રીય સ્વદેશી ભંડાર

(૧) કાલબાદેવી રોડ, (૨) સ્વદેશી માર્કેટ (૩) સેન્ટ્રલ રોડ,
હારગનાયજીના મંદીર સામે થમી ગલી શાંતવાળા બીરોમ

રમણીકલાલ દલાલનો 'સેટ'

નાટક	નવલિકા
નાગાનંદ	એક રૂપિયો
પ્રતિજ્ઞા	સવા રૂપિયો
રાજની રાણી	સવા રૂપિયો
	બે રૂપિયા

નવલિકા	અગમ્ય નાદ	.....
લક્ષ્મીના બંધન	એક રૂપિયો	.....
ગુન્હેગાર	.....	બે રૂપિયા

બાલસાહિત્ય

ગુલછડી

.....

જયનિવાસ : લાખીયાની પોળ : ખાડિયા : અમદાવાદ

- ૧૨ થી ૧૬ વર્ષની ઉંમરના બહેનો માટે વાર્તાની દરીશાહ.
 ૧ છું બનામ શ્રી. દેવીબહેન મજબુદાર.
 ૨ છું બનામ શ્રી. વસુમતી શાસ્ત્રી.
 ૧ થી ૧૨ વર્ષની ઉંમરના બાળો માટે વાર્તાની દરીશાહ.
 ૧ છું બનામ શ્રી. આબેશ દર્શીમ.
 ૨ છું બનામ શ્રી. વસુ શાહ.
 ૩ છું બનામ શ્રી. હંસુ શાસ્ત્રી.
 ૪ છું બનામ { શ્રી. મીનજી દીસિન.
 { શ્રી. સુનંતા દીસિન.

હિંદુસ્તાનની કુમારી એન્જ્યુએટ બહેનોને વધુ અભ્યાસ માટે જાહેર થયેલી
 ૬૦૦ ડોલરની લેવી બારબર સ્કોલરશીપ.

LEVI BARBOUR SCHOLARSHIPS

Applications Invited

Dr. Mrs. M. B. Kagal, 22, Ratanlona Road, New Delhi writes :—

As its representative in India, I have been requested by the Committee of the Levi Barbour Scholarships for Eastern women to select a suitable candidate from India for the ensuing year beginning with the term from September, 1933, at Ann Arbor Michigan University, U. S. A.

One candidate is selected every year from India, others being selected from other Eastern countries like Japan, China, Egypt, Turkey, Philippines etc.

The scholarship is tenable for one year in the first instance and is likely to be extended for a further period depending on the length of the course selected and progress of the scholar. The amount of the scholarship is 600 dollars plus University fees. The scholarship amount generally meets the expenses at the University for the academic year, comprising of nine months from September to May. The student is therefore required to provide for vacation expenses which including such contingencies as travelling, books and clothes, may be approximately reckoned, at 100 dollars per month.

QUALIFICATIONS OF CANDIDATES

Applications are invited from intending candidates who must be graduates from any of the recognized Indian Universities for post-Graduate work in any Art or Profession at the said University. Applications giving such information as schooling, college career, course proposed to be taken at the University, with references from two leading citizens testifying to the candidate's character and candidate's financial position to meet any additional expenditure, accompanied by a medical certificate of physical fitness should reach me by the end of November 1933. Intending candidates should be unmarried and should not be more than 25 years of age. The selection of the candidate is made sometime in February and my recommendations are therefore expected to reach U. S. A. by the middle of December next.

દક્ષિણ આફ્રિકાની સ્ત્રીઓ

લગ્ન તેમના તમામ કાયદેસર હકકો સુંદરી લે છે.

પ્રચીનક :

રમણીકલાલ જયજીદભાઈ દલાલ,

બી. એ. એલ. એલ. બી. વડોદરા

દક્ષિણ આફ્રિકામાં પરિણીત સ્ત્રીઓ પ્રાચીન સમય કે વર્ષદાના કાયદા નીચે જીવે છે. એમને કાંઈ પણ જાતના હકકો નથી. એમના પતિ એમને જેટલી છૂટ આપે એટલા એમનાં નસીબ, પરિણીત સ્ત્રીને પોતાના જન્મસિદ્ધ હકકો જ નથી, એની મિલકત લગ્નની કાણે જ એના પતિની મિલકતમાં લાગી જાય છે, બન્નેનું દિલ એક જ હોવાય છે ને પતિ તેનો સ્વતંત્ર વહીવટદાર બને છે. માત્ર પતિના અવસાન પછી જ એ કોઈ હકકો હાથે કરી શકે ને તે પણ સંયુક્ત મિલકતના અર્ધા હિસ્સા પુરતો જ.

એકમાં ખાતુ બોલવું હોય તો પત્નીને પતિની પરવાનગી લેવી પડે છે. તોફારી લેવામાં પણ પતિની અનુમતિની જરૂર છે. જો કોઈ પત્ની પતિને છોડી સ્વતંત્ર નિર્વાહનું માધન કરવા જાય તો એનો પતિ એના શેક વિરુદ્ધ કાયદેસર પગલાં લઈ પત્નીનો પગાર આરોગ્ય પોતાના ખાતામાં જમા કરાવી શકે.

પિતૃત્વના તમામ હકકો પતિને જ પ્રાપ્ત થાય છે. સંતાનોનો એજ કાયદેસર વાલી છે. પત્નીને પૂછવા સિવાય મૃત્યુ હકોએ પોતાના સંતાનોનો વાલી નીમી શકે. લગ્ન થયું કે સ્ત્રીઓની નાણાં મિલકત કે સંતાન

બાબતની તમામ કાયદેસર જવાબદારી અદરશ થાય છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાની અપરિણીત સ્ત્રી પ્રમાણમાં સારી સ્થિતિમાં છે, પરંતુ પરિણીત સ્ત્રીઓની પદવી એમનો મોંઘો હલકી કાટિનો બનાવી મૂકે છે ને દરેક કામગીરીમાં પુરૂષો જેટલું વેતન મેળવવાના તેના સંબંધના પ્રયત્નોની આડે આવે છે.

આ પરિસ્થિતિ રાખવા માટે દક્ષિણ આફ્રિકાનો સ્ત્રી મતદાર સંઘ સ્થાપવામાં આવ્યો છે. એ સંઘના સભ્યોએ હમ્બોર્ગ માઇસેની મુસાફરી કરી અનેક બાબતો આપ્યા છે. જાતિ, વસ્તુ, ભાષા, બેદલાવ વિગેરે અનેક વિષયો તેમને નડ્યા છે ને તેમની મુશ્કેલીઓ વધી છે. પુરૂષોને સમજાવવાનું કાર્ય જરા પણ સહેલું, અનુભવી, પુરૂષોએ પણ મન્યક આપતાં પાણી પડાવ્યું છે. પુરૂષો અને તેમના કાયદાઓ સ્ત્રીઓને જે રક્ષણ આપે છે તે કરતાં સ્વાતંત્ર્ય સારું છે એ વાત હજી તેમના ગળે ઊતરી નથી.*

* દક્ષિણ આફ્રિકાના સ્ત્રીમતદાર સંઘની કારોબારી સમિતિનાં સભ્ય મીસ કીશે લંડનની મીનર્વો ક્લબમાં આપેલા બાણ્યમાંથી.

[૧] ચીન અને જાપાનમાં બાળકોને અપાતું શિક્ષણ

બા. મી. કપીલાચંદ્રેન ખાંડવાળા

આં રાત્રે એટલે ઇશ્વર, પતિ એટલે દેવ અને સ્ત્રીઓને દલથી માનવામાં આવે છે એ દેશ તે જાપાન, ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં વીધાર્થીઓ ઉત્સાહ વગરના લશ્કરી શીસ્તના ઓથા તથે દબાઈ મળેલા છે. જાપાન બ્રીટન જેવો નાનો દેશ છે, એ બીજા દેશોમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવા માગે છે. આ દેશીએ લડાઈમાં ભૂત મેળવવા સારા શાસ્ત્ર, એન-ભીયર માળીટરીમેન, શોધબોળ કરનારા ઉભા પ્રથમ તેઓએ કર્યા છે. જાપાન સરકારે સિદ્ધ કર્યું છે કે દરેક છાત્રી પ્રભુ સખતાં વાંચતા ભણે છે, બીજા બધા દેશો કરતાં આ તેની આગેગુચ છે. રાત્રી પુજામાં છેક ધીન્દરગાદીની શીખવવામાં આવે છે. પશ્ચિમની દબની સ્ત્રીઓ છે. જાપાનના ગામડામાં પણ જોઈએ તે સ્ત્રીએ એ મટિ બંધાવેલા ખાસ મકાનમાં જ હોય છે, અમે તેની બાંધણીના કે અંધારા મકાનમાં નહીં.

*

જાપાનમાં જુદી જુદી દુનિયાની બાધાઓમાં લખાએલા સારા સારા પુસ્તકોનું દ્વાન્સરોથાન કરી ત્યાંની બાધામાં પુસ્તકો તેવાર કરવા એક ખાસ વિસ્તાર છે. એટલે ત્યાં કેવળજીના દરેક શેઠ મટિ બેઠવાં પાઠ્ય પુસ્તકો તરત મળી આવે છે. જાપાનમાં ઇતિહાસ-સુબોળ સાધનો સાથે છાત્રાં-ઓના મગજમાં તરત ઇતરી ભય તેવી રીતે શીખવવામાં આવે છે, ત્યાં બાળકો પાસે જુદા જુદા રમકડાં હોય છે. કોડા ને છાપોને સુદર વપરાય કરી તેઓ તે જાનાવે છે ને વીઝીટરીને વેચી પેસા મેળવે છે. અરધો કલાક તે દરેકને કસરત

કરવાની હોય છે. જાપાનમાં એકએકને તરતાં આવડે છે.

જાપાનીસો કડક વસ્તુ ખાતા નથી. તેઓ પોથી પોથી વસ્તુઓ ખાય છે. ત્યાં ૩૦ ટકાના દાંત ખરાબ હોય છે, આ મટિ ત્યાં દરેક સ્ત્રીમાં હોસ્પીટાલ હોય છે ને દુધપેસ્ટથી કે દવાથી દરેક વિધાર્થીના દાંત સાફ કરાવે છે ને નવી પ્રભુના દાંત ના બગડે તેની સંભાળ લેવાય છે. તેઓની આંખ બહુ જ ખરાબ હોય છે. ૭૫ ટકાને ચશ્મા પહેરવા પડે છે. અખિની કસરત આપવા એક વિભાગ સ્ત્રીઓમાં હોય છે. ત્યાં સ્ત્રીઓમાં વિધાર્થીઓ કાઠસીય સ્થાપે છે. સ્ત્રીઓમાં નોકરી બીલકલ જરૂર હોતી નથી, ગાડુવાળુ, પાણીથી સ્નહ ધોતી, ભજરમાં એસીડ વીઝેરે નાખી સાફ કરતું એ બધું કામ દરેક સ્ત્રીની વિધાર્થી કાઠ-સીલનું હોય છે. ભજરની બહુ જ ખરાબ સીસ્ટમ છે; ત્યાં ખાદા તે મટિ કરવામાં આવેલા હોય છે તે ગંધાય નહીં એટલે એસીડ નાખવામાં આવે છે.

સ્નહ છુટે ત્યારે પોતપોતાના ખુરશી ટેબલ એક એક લાઈનમાં બાલુએ મુકી દરેકે દરેક જણ ભય અને આવે ત્યારે પોતાની ભતે લઈ લે. કબાટોમાં એક કાચળી કચ્ચ પણ તેઓ રહેવા દે નહીં આ મટિ માર્ક આપી ઉત્તેજન અપાય છે.

*

જાપાનમાં શીસ્તના નામે બાળકોને કચડી નાંખવા આવે છે. તમે કોઈ પણ બાળકને સ્ત્રીમાં રડતા નહિ જુઓ, ઉત્સાહી નહિ જુઓ જરાક પણ સળવળાઈ કરતો નહિ જુઓ, તે એક

જ વરતુ ભણે છે કે શાલ એ પરમેશ્વર છે. રાત્રી અને દેશ માટે જરાય પણ પાણી પાતી ના કરતાં કુના થઇ નાથ. અંતરના ઉમળકાથી કંઈ કરવાન હોય તેવા વત્યાદી બાળકો આપણે ત્યાં છે તેવા ત્યાં નથી. ત્યાંની રમુડોમાં બીજ દેશોના શાસ્ત્ર જાણણુ શીખવાડવામાં આવતાં નથી, ત્યાં ભપાનની શાતો સીવાય કંઈ જ બીજું શરૂવાતું જ નહિ.

*

શ્રીઓ માટે ભેઠએ તેવી કેળવણી નથી. શ્રીઓ એટલે ધર્મમાં રહેનારી-બાળકોને ઉછેરનારી એવું ત્યાં મનાય છે. શ્રીઓની રમુડોમાં પણ પુરુષ જ શિક્ષક હોય છે.

શીન-ભપાનની લગાઇ ના લગવી ભેઠએ એવી સદીઓ કરી આજી મોકલવા બદલ તો તે ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓને યુદ્ધ મેદાનમાં કપાઈ જવા મોકલી દેવામાં આયા દળા-એટલે ત્યાં વાણી કે વિચાર જાગરૂય બીજકુલ નથી.

વિશ્વેશ્વરે ત્યાંની રમુડોમાં વિદ્યાર્થીઓ પુછે છે કે ભપાનનો માત્ર વર્ષ કેટલો પસોડો છે ? તમને ભેઠએ તેટલો આપીએ, શીન-ભપાન લગાઇ માટે પુણીએ તો કહે કે ભપાનનો શીનને આજી દેવા ત્યાં શાંતિ રચાવવા યુદ્ધ કરે છે બારી મુલક માટે નહિ. આમ ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ ગ્રાંથેલું બોલે છે. આ પાછળ કંઈ વિચાર તેઓ કરવા નથી.

*

આ જણી શીનની રમુડો વિષે બેઠલાં તેમણે બધામ્મું દુનું કે શીન પર આધાર, લોકની વિચેરે ભરી નહી રીને ઇંગ્લાંડ અમેરિકા-રશિયા-ભપાન વિનેરેને કુમલા કર્યા છે એટલે તેઓએ ધણું યુધ્ધામ્મું છે મદાન સામ્રાજ્યના પતન થઈ એને પાડું થયું કરવાની વિચારવાથી તેઓએ અત્યાર સુધી કંઈ કયું નથી આપણે ત્યાં છે તેવા મીઠાનરી ત્યાં નથી. ત્યાંના બે મોઢા આમેશ્વરો છે. મુન શાસ્ત્ર સેન અને આન-શાસ્ત્રીક પ્રોમીઓ છે. અમેરિકાને જે કંઈ મનને દેતો તે બધે ત્યાં કેળવણી પાછળ ખચકો. આને શીનમાં અમેરિકાન પદ્ધતિની કેળવણી છે. અને અમેરિકાન પેરો પાટે આમે ત્યાં કેળવણી બપાય છે. શીનની કોરે કોરે યુનીવર્સીટી આપણે ત્યાં

મોટે ભાગે હોય છે એમ ફી લેનારી નહી પણ શિક્ષણ આપનારી છે. ત્યાં લગભગ ૫૦ યુનીવર્સીટી છે. દરેકે દરેક યુનીવર્સીટીમાં તમામ કેળવણીના વિશાલ હોય છે. ભપાનની આકૃષ્ટ શીનમાં ફી એકી હોય છે. ૧૫૦ રૂ. માં આણું-ભણણું ને રહેણું. દવા ઉભરાવાળા રમુલ માટે બંધાવેલા મકાનમાં જ રમુલ હોય છે, શીનના પુરુષ રસોઈના બહુ જણણાય છે. નાના બાળકો કંઈ નવીન ભુજે તો તે બતાવવા મંડી પડે છે ને એમ તેમની ગુણિ બીજે છે.

શીનમાં શ્રીઓને કંઈ પણ બંધન નથી. આને ૪૦ ટકા છોડરીઓ ત્યાં શણે છે. શ્રીઓને એમ ત્યાં નોકરી કરવાની છુટ છે. આ બધો ઇન્દુ-રની વાત થઈ.

*

આમમાં ૨૫ ગામ વચ્ચે ધણુ રમુલ ના મળી શકે. ૧૯૩૬ પહેલાં શીનના બે વિશાલ દલા સોનીવેટ આધનામાં એક પણ માણસ નીકળે ન હોય ત્યારે બીજ વિશાળમાં મોટા શાસને અકો-શાન પણ નહી. ત્યાં અનેક ભાષાઓ પણ લીધી એક જ, પહેલાં ત્યાંની ભાષામાં પુષ્કળ મુગાફરે દલા, તેના કુત્ર રડ કરી ભાષાને લેડીનાઈ કરી આખા શીનમાં ત્રણ મહીનામાં અસરજ્ઞાન આપવાનું વિદ્યાર્થીઓએ માણે લીધું. વિદ્યાર્થી મંડોની મુખ્ય પ્રશ્નિ તે બની, રાત્રીઓ ગામડાઓમાં લોકોને જુસ્સાભર્યા ઘોડો શીખવવામાં અને શીનનો ઉચિ-દાસ શીખવવામાં ગાળેલા. આ પ્રશ્નિ થય વધ ત્યાં બે મહીના પછી શીન-ભપાન યુદ્ધ આખ્યું. બધાં વિદ્યાર્થી મંડોને મધ્યરય મંડળ સાથે ભેડાવતાં છે.

શીનનો રાજ નમાણો છે-બહાદુર બનાવે તેનો નથી. 'અમારો દેશ શીન છે અને એમ એવું પુરેપુરું રક્ષણ કરીશું.' આણું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓએ ગામડામાં આપી લીધું છે. શીનમાં યુદ્ધ ૫૪૦ છે. લોકો તરીક છે, રાષ્ટ્રસાવનાતું ત્યાં ભલતંત શિક્ષણ છે. શીન એવી રમુડોની દાંતમાં જરા છે.

[બાજુ લગત દાંતમાં વિદ્યાર્થી મિત્રમંડળના આશય દેખી તા ૧૩ મી સપ્ટેમ્બરે આપેલ શાપ્તમાંથી.]

[૨] ગ્રામ્ય પંચાયતો

મુંબઈ સરકારનાં ગ્રામ્ય પંચાયત બિલને સામાન્ય રીતે આવકાર મળવેજ નેહ્યે, બ્રીટીશ સત્તાના આગમન પહેલાં ગ્રામ્ય દિનદંમાં લોકપંચાયતોનો ભારી મદિમા હતો. એ પંચાયતોને કારણેજ ગામડાંઓને પલટાતાં રાજ્યતંત્રીની આપદા બહુ સ્પર્શ ન કરી શકતી અને તેમનું જીવન એકધારે ચાલ્યું જતું.

પરંતુ એ જમાનામાં પંચાયતોનું અસ્તિત્વ લગભગ સ્વયંબૂ હતું. પરંપરાથી એ ચાલ્યું આવતું હતું અને પલટતી રાજ્યસત્તાઓએ તેમાં દખલગીરી કરવાનો પ્રયાસ કયો નહોતો. પંચાયતોની સત્તા ત્યારે રાજ્યના અધિકાર પર નહીં પણ પ્રભુતા સ્વયંબૂ નમન પર નિર્ભર હતી.

એ વ્યવસ્થા બ્રીટીશ તંત્રે ટાળી નાખી. અને કણ્યાં વર્ષો પછી જ્યારે તેમને એમ લાગ થયું કે આ વિશાળ ખંડોને વહીવટ ગ્રામ્ય પંચાયતોની મદદ વીના અત્યંત ખર્ચાળ અને ગ્રામ્યજનો મટે પાસવાર હેરાનમતી હોયો કરનારો છે ત્યારે એ ભારી નાંખેલી સંસ્થાને ફરી જીવાડવાના પ્રયત્નો તેમણે કરવા માંડ્યા.

પણ એ પ્રયત્નોને સફળતા ન મળી. ગ્રામ્યજનોની એ સ્વયંબૂ સંસ્થા હવે રહી નહોતી. અમલદારી તત્વ તેમાં દાખલ થયું હતું. અમલદારોના છઠ્ઠાણોનાં મંડળ એવી તેમની સ્થિતિ બની રહી હતી અને ગ્રામ્ય જનતાને તેમાં અવિશ્વાસ હતો. ગ્રામ્ય પંચાયતોને પુનઃજીવન આપવાના સરકારી પ્રયત્નો આજ સુધી વાંછીયા રહ્યા છે. મુંબઈ હાલાકાતો ૧૯૪૮ ગામડાંઓમાંથી ૪૪૭ જમ્બાએજ ગ્રામ્ય પંચાયતો હસ્તી ધસપતી હોય એ નિષ્ફળતાને અફર પુરાવે છે.

★

આજે પ્રભુત્વીય સરકાર તંત્રો હસ્તીમાં આવ્યાં છે. સત્તાનાં આસને બિરાજનારાઓને આજે પોતાનાં ગ્રામ્યજનોને જુની નોકરશાહીના કરતાં વધારે વાસ્તવિક ખ્યાલ છે. ગ્રામ્ય પંચાયતોની નવી વ્યવસ્થાની નિષ્ફળતાનાં કારણોથી પણ તેઓ સારી રીતે પરિચિત છે, એટલે એ જ્ઞાન અને અનુભવને લાભ લઈ તેમણે નવું ગ્રામ્ય પંચાયત બીલ તૈયાર

કયું છે. આ રીતે આ બીલ આજે હરની ધસપતતા ગ્રામ્ય પંચાયતોના કામદા કરતાં વધારે વ્યવહાર અને વધારે આવકાર પાત્ર હોય એમાં જશ્યે નવાઈ નથી.

આ બીલમાં કેટલીક ખામીઓ તો અવશ્ય છે જ. પરંતુ એ ખામીઓને દૂર કરવામાં આવે તોયે ગ્રામ્ય પંચાયતોના પુનર્જન્મનો આ નવો કાર્યક્રમ સફળતાને જરૂર વરો એવું નિશ્ચીતપણે ધારવાનું શક્ય નથી.

આ માન્યતાને માટે એક મજબૂત કારણ છે. એ એક મહત્વનું તત્વ ગ્રામ્ય પંચાયતોને ફરી સજીવન કરવાના આગ્રામી નોકરશાહીના પ્રયત્નોને નિષ્ફળ બનાવવામાં કારણરૂપ બન્યું છે તે પ્રભુત્વીય સરકારોની બાબતમાં પણ મોલુદ છે જ. એ કારણ આજની પદ્ધતિથી સમાજવ્યવસ્થા.

સ્વાયત અને સર્વર ગ્રામ્ય પંચાયતો રાજ્ય શ્રી સમાજવ્યવસ્થાની સંસ્થા છે. જ્યારે ગ્રામ્યજનતાને ખેતી વિષયક અર્થ-સમાજવ્યવસ્થા નીચે જીવવાનું હોય ત્યારે જ ગ્રામ્ય પંચાયતોનું વર્ચસ્વ સંપૂર્ણ પહે લાલદાયક અને કિયર માલુમ થયે. પણ અજે તે આપણા ગામડાંઓને પણ મુશીબતી સમાજવ્યવસ્થા સ્પર્શ કરી ચુકી છે. આ સ્થિતિમાં ગ્રામ્ય પંચાયતોની જુની વ્યવસ્થાને તેનાં અસહ સ્વરૂપમાં સજીવન કરવાનું શક્ય નથી અને દિતાવડ પણ નથી. આ દષ્ટિએ આ બીલ પર વિચાર કરીને તેમાં શક્ય હોય તેટલા ફેરફારો સામેલ કરવાની જરૂર છે.

ગ્રામ્ય પંચાયતો સ્વ-વહિવટ અને સ્વ-નિયમની શાગાઓ બને અને સ્વાયત્તજનની સ્વાયતા ગ્રામ્યજનોમાં જગાડે એજ એનો આદર્શ હોઈ શકે અને સરકારે પણ આજે એ સ્વીકાર્યો છે. પણ દિનદંમાં એ નવું લોકશાસન ઉદય પામવા માંડ્યું છે. તેની સાથે આ ગ્રામ્ય સ્વાયત્તાતાનાં પદકોને સંકલિત કરવાની વ્યવસ્થા થવી નેહ્યે.

ઉપરાંત નિર્દેશ લોકશાસનનો એ આદર્શ ઉપરની વિશાળ લોકસંસ્થાઓ માટે રખાયો છે તેનો પાયો આ ગ્રામ્ય પંચાયતોની વ્યવસ્થામાં જ નખાવો નેહ્યે.

આ દષ્ટિએ શ્રામ્ય પંચાયતોની સુઠલોમાં કોમી તત્વને દાખલ કરવું કે કેમ એ અત્યંત વિવાદસ્પદ પ્રશ્ન છે. શુદ્ધ લોકશાસન અને લેદહાવરહિત શહેરી છવનની શાવના તો એમ માગે છે કે એમાં કોમી તત્વને જરાયે સ્થાન ન હોય. પણ શુદ્ધ આદર્શ એક વાત છે અને વાસ્તવિક વ્યવહાર બીજી વાત છે. એ વ્યવહારની જરૂરિયાત ધ્યાનમાં લઇને લઘુમતીઓ-મુસ્લીમો અને હરીજનો-માટે એકેકે અદામત રાખવાનું યોગ્ય જણાતું હોય તો પણ એનાં નિયમનમાં એવી વ્યવસ્થા રાખવી જોઇએ કે ભેદી કરીને આને અનિવાર્ય જણાતું અનિષ્ઠ તેનાથી વધારે પોષાય નહિ.

આ બિલની વિગતવાર ચર્ચા અને આગળ ઉપર કરવા માગીએ છીએ. તે દરમ્યાન તેના એક દેખીતા અનિષ્ઠ તત્વ તરફ સહુ કોઇનું ધ્યાન દોર્યા વિના આદે તેમ નથી.

આ બીલમાં એવી વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે કે શ્રામ્ય પંચાયતના મંત્રીઓની નીમણૂક સરકાર તરફથી કરવામાં આવશે, દરેક સંસ્થાઓમાં મંત્રીનું સ્થાન કેટલું અગત્યનું છે એ વાત નેચો જાણે છે તેઓ તરત સમજી શકશે કે આ કલમ ઠીકી જોખમકારક છે, એ કલમનો વ્યવહાર અર્થ મા એ જ યાદ છે કે એવી નિમણૂકોનો સમય

ન્યારે આવે ત્યારે જે પક્ષ સત્તામાં હોય તે પક્ષ દરેકે દરેક આમદાનાં પોતાના પાત્રીઆઓના હાથમાં જ શ્રામ્ય સ્વ-વહીવટ સોંપી એ રીતે પોતાના પક્ષની સ્થિતિ ખુબ જ સફર બનાવી શકશે.

આ સ્થિતિ કોઈ જ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે આ બીલ સીલેક્ટ કમીટી પાસે જાય ત્યારે આ કલમને હટાવી દેવા પ્રયત્ન કરવામાં આવશે; વિરોધ પક્ષે આ બાબતમાં ખાસ સચેત રહેવું જોઇએ, અને સરકાર પક્ષે પણ પોતાની શ્રમ નિષ્ઠાને પરિચય આપવા માટે એ કલમ રદ કરવા તૈયાર થવું જોઇએ.

શ્રામ્ય પંચાયતોના મંત્રીઓની નિમણૂકનું કામ તાલુકા કે જિલ્લા બોર્ડોને સોંપવામાં આવે એ પણ અમને યોગ્ય લાગતું નથી. દરેક પંચાયતને પોતાનો મંત્રી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ નિમણો નિર્ણય અધિકાર હોવો જોઇએ, એ અધિકાર સ્વીકારવામાં નહિ આવે તો શ્રામ્ય પંચાયતોના અખતરો સંકળ ધરાવેના સંભવ પણ બોલો થઈ જશે.

[' હિન્દુસ્થાન અને પ્રભુમિત્ર ' માંથી સાધાર કલ્પત,]

[૩] લીખ માંગવાની ટેવ

લેખિકા : શ્રી ઉર્મિલા મહેતા

તાના બાળકોને કોઈ પણ રીતના દુઃખમાં જોઈ મનુષ્ય માનના હૃદયમાં દવા આવે એ સ્વભાવિક જ છે કારણ બાળક એ પરવશ છે. દરેક બાળક જન્મે ત્યારથી અમુક હિમ્મે પહેલેથી ત્યાં સુધી તે પોતાના માળાપ કે વાંધીને આધીન અને આધારે જ હોય છે પણ આપણા દેશમાં જ્યાં બધે અજ્ઞાન જ પ્રવર્તે રહ્યું છે ત્યાં ઘણે ભાગે એવું બને છે કે મા બાપ વરીકેની જવાબદારી લોકો સમજતા નથી. માબાપે બાળકોને જન્મ આપ્યો માટે તે માબાપ પોતાના સુખને ખાતર બાળકોને મમે તેવો ઉપયોગ કરી શકે એ ખ્યાલ જોડા છે. બાળક જન્મે તેને કંઈની કંઈની એક નાગરીક બનાવી જઠાર પાડવું એ ખરી રીતે તો દરેક

માબાપની દુરજ છે. દરેક દેશના બાળકો તે દેશનું મોઢામાં મોઢું ધન છે. તે ધનને કોઈ પણ રીતે વેચી શી રીતે ન ખાવ ? દેશના દરેકે દરેક બાળકને એવી કેળવણી મળે કે ભેધી તે ભવિષ્યમાં સ્વાસ્થી જવાબદાર નાગરીક બને તે જોવું તે દેશની સરકારની દુરજ છે. એટલી કેળવણીનો દરેક બાળકને જન્મ સિદ્ધ હક છે, એટલે જ્યાં માબાપ પોતાની દુરજ ખરીબર રીતે અદા ન કરતા હોય કે કરી શકતા ન હોય ત્યાં તે કામ સરકારે લપાડી જ લેવું જોઇએ.

*

હાન આપવું એ તો આપણા બધાંના હોહીમાં ઉતરી આવેલું છે. હાન આપવું એ તો આપણાંમાં

એક ધાર્મિક કામ 'જલ્લા' છે અને આપણા દેશમાં ધર્મને તો કેટલું મહત્વ અપાય છે તે આપણે બધાં ક્યાં નથી જાણતા ! પણ દરેકે દરેક પ્રશ્નને બે બાજુ હોય છે, તે પ્રમાણે દાન આપવાની રીતને પણ બે બાજુ હોઈ શકે, તેના આપણે ખ્યાલ કરવો જરૂરનો છે, આપણે છપનમાં બે ક્ષણ સારા સંલેખમાં મૂકાયા હોઈએ તો આપણાથી કુખી મનુષ્યોને મદદ કરવી એ આપણી ફરજ છે તે તો કોઈ ના કબુલ કરવા માર્ગ નથી, એ દાનની એક બાજુ છે એટલે યોગ્ય અને પાત્રને દાન આપવું એ જરૂર સારું છે પણ તે સાથે એ પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે અપાત્રે દાન આપવું તે તેટલું જ ખરાબ છે અને તે દાન આપવાની બીજી બાજુ છે, અપાત્રે આપેલું લેનાર અને દેનાર બંને માટે ખરાબ છે, અપાત્રે દાન આપવાની પ્રયામાં દેનારને વગર વિચાર્યું દાન કરવાની દેવ બંધાય છે, દરેક મનુષ્યે સ્વાસ્થ્યથી બનવું અને જીવન-મહેનત વગર જ જીવવું એ આદર્શ માત્ર છે, એ બાબતનો તો કોઈ પણ ધર્માત્મા નહિ કરી શકે તો રસ્તામાં બાળ બીખારીઓને જોઈ આપણને દયા આવે એ સ્વાભાવિક છે; પણ તે લોકો વરફ પાછ પૈસા ફેંકતા પડેલાં એ પાછ પૈસા ફેંકી આપણે એ લોકોનું અવિચ્છિન્ન જીવન બચાવી રહ્યાં છીએ તેના કેમ વિચાર કરતાં નથી ? એ મનુષ્યો જીવ મહેનત કરી શકે તેમ હોય જતાં તે લોકો બીજાને વગર વિચાર્યું આપેલી બિંદુ વગર જીવે છે તે લોકો સમાજ વગર ભારૂં છે. આપણું પોતાનું બાળક કોઈ પાસે માગે તો આપણને તમરો ? આપણે આ પ્રશ્નનો જલ્દી વિચાર કર્યો હોય કે નહીં પણ આપણું બાળક કોઈ પાસે માગે તે આપણને પસંદ નથી જ પડતું તો એ દેવ આપણને આપણા બાળક માટે ન મમે તે દેવનું બીજી બાળકમાં શા માટે ઉત્તેજન આપવું જોઈએ ?

*

આ રસ્તામાં રખડતાં બાળ બીખારીઓ કેવી રીતે ઉતરે છે તેનો વિચાર કરીએ એ લોકોને વિદ્યા અને કળવણી લેવાનો એ સમય છે તે તે લોકો આવી રીતે રખડી, બીખ માંગી, ખસખસ દેશે રીખવામાં આવે છે. બીખ માંગતા લોકોની દયા

કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય તે માટે અનેક જાતના ટોંગ અને જુઠાણા શીખે છે, બોલી ખુશામત કરતાં શીખે છે. લોકો ન આપનારને બાળે દેતાં શીખે છે. આજસ, ટોંગ, પરાધીનતા એ તો એ બાળકોના સંદર્ભ ગુણો થાય છે. એ બાળકોને કોઈ પણ જાતની કળવણી ન મળે તેમનાં મનજ સંકુચીત રહે એ સ્વાભાવિક છે. એ લોકોને જીવ મહેનત કરીને કમાણી કરવી પડે તે લોકોને પોતાના મનજનો ઉપયોગ કરવો પડે એટલે મનજ કસાય છે અને ખીંચે છે, જ્યારે આ બાળકોના રીચોનું મનજ ટોંગ ખુશામત, જુઠાણા એવી જ ચીજો માટે ખીંચે છે. કોઈ પણ જાતના સારા સંસ્કારો આ બાળકો મેળવી શકતાં જ નથી, આ બાળકોના રીચોની શક્તિ આવી રીતે વેદફાલ જાય છે. એ લોકો દયા ઉત્પન્ન કરે છે અને દાન મેળવે છે, પણ એ લોકોએ મેળવેલા પૈસા ભાગ્યે જ એમના માળાપ અને વાલી એમના ઉપયોગ માટે વાપરે છે. બાળકોને આશ્રય ધરી બિંદુ મારફતે પૈસા મેળવવાનો માળાપ અને વાલીઓ ધધી જ કરે છે, કેટલીક વખતે તો એ ધધા માટે બાળકો વધારે દયા ઉત્પન્ન કરાવી શકે માટે બાળકો જન્મે ત્યારથી જ તેમને અર્પણ કરે છે. કોઈ પણ વ્યક્તિને પોતાના લાસ માટે કે એમને એમ બીજી કોઈ વ્યક્તિને અર્પણ કરવાનો અધિકાર છે જ નહીં. એ લોકોને તો સભ્ય થવી જોઈએ, દરેક દરેક બાળકોના રીચોને રસ્તામાંથી ઉપાડી તે લોકોને સારી કળવણી મળે તે જોવું તે સરકારની ફરજ છે. બાળકોના રીચો સાથે તો કાયદો પણ છે. પણ જ્યાં સુધી જીવનનતા એ રીચામાં પ્રવાન નહીં કરે ત્યાં સુધી કંઈ શક્ય નહીં જીવનનતાને અમે એટલી જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે દાન આપો, પણ વગર વિચાર્યું, રસ્તામાં પાછ પૈસા ફેંકીને નહીં, પણ વ્યવસ્થિત, સંસ્કાર મારફત આપો. બાળકોના રીચો માટે પુરતી સંસ્કારો ન હોય તો જીવન હોદ્દા કરો, સરકારને તેનાં ગૃહો પુરાં પાડવાની ફરજ પાડો અને ગૃહો જ્યાં કરવામાં મદદ કરો. તમે તેના ગૃહો કંઠાડો, એ સંસ્કારો એવા ગૃહો ચલાવી રહી હોય કે નવા કંઠાડવા તેવાર હોય તેને મદદ કરો પણ ત્યાં સુધી રસ્તામાં પાછ પૈસા ફેંકવાનું બંધ કરો,

[૪] સમાજવાદ સ્થાપિતેજ સમાનતા મેળવી શકે

આ : શ્રી. એમ. આર. મહાણી

જો તમે મહેની સાથે સમાન રીતે રહેવા માગો તો તે સમાજવાદ સ્થાપિતેજ થઈ શકે. જ્યાં લગી ધરમાં રહી બાળકો ઉછેરવાનાં રહેશે ત્યાં લગી તમે સ્વતંત્ર છવન નહીં છવી શકો. તમે ધર બહાર જઈ સ્વતંત્ર કામ કરો અને કમાઈ શકો. ત્યારે તમે સમાન સ્થિતિએ પહોંચી શકો. આમે સમાજવાદીઓ ઇચ્છાએ છીએ કે સ્ત્રીઓ સંગઠિત થાય. અને તેમાં અમારી સંપૂર્ણ સહાયનુતિ છે.

*

માત્ર એકલા સ્ત્રીના હક મટિ લડવાનું બસ નથી, તમારે ગામડાંઓમાં જઈ ખેડૂતો અને તેમની સ્ત્રીઓને પણ સાથ આપવાનો છે. તેમને તેમનાં હક મટિ ખાસ લડવાનું સીખવાડવું પડશે. જ્યાં લગી નીચલા ધરની સ્ત્રીઓ હંચી નહીં આવે ત્યાં સુધી માત્ર મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી એકલી ચેતાને બહાર નહીં કરી શકે. સમાજવાદીએ સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિમાં પુરેપૂરી ફાળો આપવાનો છે. સમાજવાદી જ્યાં જ્યાં દલીલવર્ગ હોય, એના પર કોઈ પણ ખેતને નુકસાન પતો હોય તેવા સ્થાને મટિ લડવા ઉત્તર હોય છે. આમે એવો સમાજ માગીએ છીએ કે જેમાં એક બહુ પેસાદાર અને બીજો બહુ ગરીબ ન હોય. જેમાં એક પાસે બહુ સત્તા ન હોય ને બીજો વફાન ગુલામ ન હોય.

*

આજના સમાજમાં સ્ત્રીઓ ઉપર ઠીક ઠીક નુકસાન થાય છે. આખળે ત્યાં મુરોપની પેઠે ચોડી સ્ત્રીઓને પણ મતાધિકાર દેક મળ્યો છે, પણ

ધારાસભામાં મત આપવો એ તો નહીં થીજ છે. મુખ્ય પ્રશ્ન તો એ છે કે સ્ત્રીઓના હક શા છે ? આ દૃષ્ટિએ આપણા કાયદા ઠીક ઠીક ખરાબ અને પ્રત્યાધાતી છે. સ્ત્રીઓને ઇચ્છે કે આ કાયદાઓ બદલાય તો તેમણે સંગઠિત થઈ મેટી હીલચાલ ઉપાડવી જોઈએ. ચેતાના પ્રતિનિધિઓને ધારાસભામાં મોકલી ચેતાના હક મેળવવા જોઈએ. પણ આટલાથી પણ પુરો સમાનતા નહીં મળે, સમાજમાં ખરી સત્તા તો તેની છે કે જેના હાથમાં પૈસાની કોયળી છે, એટલે જ્યાં સુધી પુરો જ કમાય છે ત્યાંસુધી સ્ત્રીઓને બધા હકો મળવાના નથી. સ્ત્રી ત્યારે સમાન વ્યક્તિ થઈ શકશે કે જ્યારે આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવી શકશે, એજ ઉપરની મેટી વરત છે.

*

રશિયામાં સમાજવાદી કાન્તિ થવા પછી સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં મહો ફેર પડી ગયા છે. પહેલાં પુરોષોનું જ શાસ્ત્ર હતું. કાયદા સ્ત્રીઓની નિષેધ હતા. પણ જ્યારે કાન્તિ થઈ ત્યારે પરિસ્થિતિ સુધરી ગઈ અને સ્ત્રીઓને પુરોષો જેટલા જ હકો મળ્યા. રશીયાની સ્ત્રીઓએ ૨૦ વર્ષમાં જેટલી પ્રગતિ કરી છે એટલી ઇંગ્લાંડ કે અમેરીકાની સ્ત્રીઓ નથી કરી શકી.

[અમદાવાદમાં તા. ૩ સપ્ટેમ્બરે જ્યોતિસંધની બહેનો સમક્ષ અપાયેલાં બાપજીમાંથી.—દિનંદુરવાન અને પ્રભમિત્ર માંથી સાક્ષાર હર્ષત)]

[૫] સમાજવાદ, સામ્યવાદ અને ફેસીઝમની સાદી સમજ

સમાજવાદ, સામ્યવાદ, ગામીવાદ, ફેસીઝમ અને એવાં બીજાં નેક છત્રમે અને વાહો આજે દુનિયામાં પ્રવર્તતા થયાં છે.

પરંતુ આ બધા વાહો વચ્ચે ભાવેકર અને મૂળભૂત અધકામણ હોવા છતાં ઉપરછંદુ તેમનામાં એટલું સામ્ય પણ છે કે તેમાંથી કયો પસંદ કરવો અને કયો નહીં તેની પણ સામાન્ય શુદ્ધિના માણસને પુરી સમજ પડવી મુશ્કેલ છે,

સ્વદેશી ખાંડ અને શુદ્ધ ઘી વાપરવા માટે
વેપારી ચેમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર
ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા
જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ. નં. ૨.

“ શીક્ષીકાઓ માટે નાકરી ખાલી છે ”

ચોરખંદર કન્યા ગુરુકુળ માટે આદર્શ સેવાભાવી અને નાની બાળાઓને માતૃભાવથી સંભાળી
શકે તેવી શીક્ષીકાઓ જોઈએ છીએ. બાળામાં બાળુ મેટ્રીક સુધીનું જ્ઞાન (વિવિધ કળા-
ઓમાં પારગતને વધુ પસંદગી) ગુરુકુળમાં રહેવા અને જમવાની સગવડ, અનુભવ, ઉત્તમ
અને સરસ સાથે, લખો.

શેઠ નાનજીભાઈ કાળીદાસ મહેતા, ચોરખંદર (કાઠિયાવાડ).

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

ઔઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને વંખ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિઘૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી ઔઓના દર્દો જેવા કે, માસીક રુઢની અનિયમિતતા, બોડી ખરખી લોડી
વિકાર, કસુવાવડ, રતવાથી બગડતાં બચ્ચાં, પ્રદર, લોડીવા, અધુરા માસે બાળકનો થતો
જન્મ, સમર્થાવરધામાં તાવ, અચકિત, કડનો દુઃખાવો, મર્મોદયનો સોજો વિગેરે દરદોને
મટાડી મર્મનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તો પાલવે છે અને મર્મોદયને મર્મોદારથી યોગ્ય બનાવે
છે. કીમત રતલ ૧ ના ડાના રૂપીયા જે. અરધા રતલનો રૂપીઆ એક વી. પી. પો. જુડું
વેધ. એન. એચ. મહેતા.

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો-ભાવનગર. (કાઠિયાવાડ)

આયુર્વેદનું અમુદ્ય ઔવધ અને બાળકોની જીવનદારી

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(રજીડ)

બચ્ચાઓને થતા દરેક દર્દોને મટાડી તેમને તંદુરસ્ત. દીર્ઘાયુથી અને રજીપુષ્ઠ
બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન
પામ્યા છે, કીમત ડબી ૧ ના બાર આના વી. પી. પો. જુડું.

વેધ એન. એચ. મહેતા.

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો. ભાવનગર (કાઠિયાવાડ)

• કિસાનોની આજ્ઞાની • નશ્વતિ અને લડતનો ઇતિહાસ; જરા ભણી લેવા જેવો છે.

સદીઓથી તે છેક ૧૬૨૦ ની સાલ સુધી દિલ્લી પોણા ભાગની વસ્તી જેટલો કિસાન વર્ગ અજ્ઞાન, નિરાશ અને નિરાધારીતાની વિષાતક નિર્દામાં પડ્યો હતો.

એ સાલથી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ એ વિશાળ શ્રેણીકસમુદાયને જગાડવાના પ્રયત્નો આરંભ્યા. આમ કરવામાં મહાસભાવાદીઓને ઉદ્દેશ રજૂ હતો, તેમને કંઈ કિસાનો પર અત્યાનક હેતુ ધુલ્યું નહોતું; તેમને તો પોતાની માનણીઓની પાછળ વિશાળ શ્રેણીકમતવું પીઠબળ જોઈતું હતું. એ હેતુ તેમણે સાધ્યો અને તેનો લાભ ઉઠાવ્યો.

૧૬૨૦ થી છેક ૧૯૩૬ સુધી કિસાન 'સેવા'નો યુગ રહ્યો પણ પ્રભુતા દરેક વર્ગની માફક કિસાનોને પણ એ નજીક થતાં વાર ન લાગી કે સેવા કરવા આવનારાઓને તો સેવાને નામે સરકારીજ જોઈતી હતી. ઉપરાંત તેમને કિસાનોની રાજકીય નશ્વતિજ જોઈતી હતી. જેહુતોનાં આર્થિક હિતોણું બાન અને તે સુધારવા માટેની તમન્ના તેમને પ્રેરતી હતી. પણ ભગી ઉઠેલા જેહુતોને પોતાની વેદનાની અને પોતાની સંજિતની ભણુ થતાં વાર લાગે તેમ નહોતું. પોતાનો ઉદ્ધાર પોતાના પ્રયત્નો વિના નહિ યાથ એવું બાન પણ તેમનામાં ભગી ગયું.

એ નવાં વાનનો પડ્યો ૧૯૩૬ માં લખનો મહાસભા વખતે અખિલ હિન્દ કિસાન સમિતીની સ્થાપનામાં પડ્યો. પરિણામે ત્રણ વર્ષના ટુંકા કાળમાં કિસાન સમાજોએ સારી પ્રગતિ સાધી છે.

આવા ત્રણ તબક્કાઓમાંથી પસાર થયેને કિસાન ચળવળ આજે બધાંયે વિશેષી યજ્ઞોને પકડાર કરતી ઉભી છે.

*

આ નશ્વત કિસાનને શું જોઈએ છે ? જવાબ વિષે જરાયે અસ્પષ્ટતા નથી. એને ખેતી વિષયક ક્ષતિ ખરે છે. અનેક પ્રકારના લાગણીઓ, ભૂદમ્બો, અને શોષણો સહિતના જમીનદારો પ્રધાનો સર્વનારા એ માગે છે.

દસકાઓ અને કદાચ સદીઓથી શોહીચુસણુ જમીનો માફક કીસાનનાં શરીર પર બેસી કુલવી ફાલતી કરજદારીની તે નાણુદી માગે છે અને માનવ

ધારણે બદલો માગતી શાખની એ જિવતા કરે છે. આજની મહેસુલ પદ્ધતિનો ઉચ્છેદ નહોતરી આવક-વેરાનાં કે એવાં કોઈ ન્યાયી ધોરણે સ્થાયેલી જમીનવાડાંની પદ્ધતિ એ માગે છે.

ટુંકામાં સ્વાયંત પરદેશી શાહીવાદની છત્રગાથા નીચે હજુએ આ દેશમાં અહો જમાની રહેલી રજવાડાં ferdari-પદ્ધતિનો તે સર્વથા વિનાશ માગે છે. આથી વિરોધ હાલ તેને કંઈ જ જોઈતું નથી. એથી જરાય આધારી ચલાવી લેવા તે વૈધાર નથી.

આ માગણીઓ વધુ પડતી લાગતી હશે, પણ તેવું કંઈ જ નથી. તદ્દન ન્યાયી એ માગણીઓ છે, અને વિશેષમાં, કિસાનો એ ન માગતા હોય તોયે એ માગણીઓ પુર્ણાં વિના આ દેશની પ્રગતિનું ગારું એક તરુ પણ આગળ ચાલવાનું નથી.

દિલ્હીસતનની ધરતીને સાચો ધણી છુપે મરતો હોય, પોણેસો ટકા પ્રભુજનોની પ્રીતિજિતિ પરવારી ગઈ હોય ત્યારે આ દેશના વેપાર ધંધાની ઉન્નતિ કઈ રીતે સમ્ભવ છે ? ધરતી સહન ન કરી શકે એટલો માનવભાર તેના પર આવી પડ્યો હોય ત્યારે ઉદ્યોગો તરફ માનવવહેણુ વાળ્યા વિના જનતાની રાહીના સવાલનો ઉકેલ કઈ રીતે થવાનો છે ?

અને હડપી ઓદ્યોગિક પ્રગતિ સાધ્યા વિના આર્થિક વૈજ્ઞાનિક અને ઓદ્યોગિક વિકાસના આ યુગમાં આ વિશાળ દેશ પોતાનું રક્ષણ પોતાની આબાદી, પોતાની દરતી કઈ રીતે કરવાનો કે ટકાવવાનો છે ?

આ સવાલોના જવાબ આપ્યા વિના કોઈનું ચાલવાનું નથી. ખેતી વિષયક ક્રાંતિ સિવાય આ સવાલોનો જવાબ કયાંય જડે એમ નથી. દરેક માણસે એક સવાલ પુછવાનો છે કે વૈજ્ઞાનિકવિકાસમાં જીવન વિતાવતા યોદ્ધાક નવરા જમીનદારોને છવાડીને કરોડો જેહુતોને મારવા છે અને સાથે દેશને પણ હુબાવો છે કે એ પાંચ દબર આદમીઓને કંઈક નોકરી-ધંધા હાથ કરી લેવાનું કહી દઈ કરોડોને છવાડવા છે અને સમય દેશને તારવો છે ?

*

એ આર્થિક વિકાસના રાજકારણમાં વિનીચોય કરીએ એટલે કિસાન સભાઓ અને મહા-

સત્તાને સબધ નજર સામે ખડે પડે જાય છે. દેશની મૌલિક સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે શાહી સત્તા સામે મીઠા માંડવાની જરૂર આને કોઇને જણાતી નથી. એ સત્તા તેા આને દાવકાઓ ધયાં વજુઓસે પુગાઇ રહેલા આ સત્તાવતા જીવતા નમાર જેવી પેતાનાં બેથાનેટો સદિત ખડી છે. પરંતુ વિન્દવી સમય માનવતાની જિજિવિષા અને આકાંક્ષાઓના નમાર સમી એ ત્રીજી સત્તાને અજસારી દેવાને પ્રયત્નો નિરધાર તેા એક અને અડચ છે.

પણ એ સત્તા આજસે ત્યારેય ઉકેલ ન આવી રહે એની એ કિસાન સમસ્યાઓ ઉકેલ મદાસમાના માથા પર મુકાયેલા છે; કારણ કે શાહી સત્તા દુર થયે તેા બચે આભાર તેના પર જ આરવાનો છે.

આ પ્રયત્નો જવાબ આપવાનો પ્રયાસ મદાસમામે પેતાનાં જુઠ્ઠાણીનાં ભરેનામાં અને ફેર પુરના કિસાન કાગળ મારફત થયો છે. કિસાનોને, કિસાન સમામોને એનાથી જરાયે સંતોષ નથી, પણ દેશની શાહીરાહ વિરોધી દરોજી લગતી રાખવાના પવિત્ર આશયથી એ બન્નેમાં અપાએલ વચનોની પુરૂષીપી સંતોષ માનવાને તેઓ કશુંક ધયા છે.

અધુરી લેટથી સંતોષ માનવાની કિસાનોએ કબુલાત આપી છે, પરંતુ અત્યંત અફસોસ અને રાગમી વાદ છે કે સાત પ્રતિનાં મદાસમાવારી પ્રધાન મંત્રેણો મદાસમાના એ કોલને પાળવાને જરાયે તેવાંર ધયાં નથી. એટલું જ નહીં પણ એ કોલની વાદ આપવા માટે અને તેના પર મક્કમ ઉશ્કાર રહેવા માટે કિસાન સત્તાને કડવા માટેના પાંચી કિસ્સાઓ આને મદાસમાવારી પ્રતિનાં મંદાઇ ચુકવા દોષ અથવા વિચારદય રજા દોષ એવો પ્રાર જ નજર ચડે છે.

મુળાઇ, મિડાર, પુષ્પાપાને અને સરકામાં જમીનદાર વત્તેા સામે મદાસમાવારી તરેા શિર ઝુનતી રજાં છે અને કીસાનો અને તેમના કાર્યકર્તાને કડવા લાગતો છે. આ રમતખાર વડજીનો જુઠાળ આપી રહી હોય એમ લગે છે.

મદાસમામાં આ મવાજમાનું વર્ચસ્વ લાગે છે તેમ, વધતે તેા ? તેા પરીણામ છરું આરથી આને તેા કીસાનો જ મદાસમાનું સાચું પીકવન છે. એ વૈકલ્પિકતિરો, એ વધારા અનુચીતી વનો અધતોષ વડારસારાં મદાસમાનું કહું કહવાય થયો ?

કિસાન સમાઓ જુદા વામે જીવતી હોવા છતાં મદાસમાનું અમુકું અંગ છે. શાહીરાહ સામેની, સમરાયવંત સામેની અને બીજા પ્રત્યાધાની બજો સામેની મદાસમાની લડતનો અમંગ મોરચો એટલે કીસાનો. પણ જેનાથી દેશનું અવરથ કહવાય છે એવી કીસાન સમાની પુરી માગણીઓ મવાજોથી દોરવાતી મદાસમા અપનાવતી નથી, એટલે દરજ્જે જ પેતાની માગણીઓના પક્ષમાં પ્રચાર અને સંગઠનની સગવડ લગજવા માટે નામ પુરતું જુદું અસ્તિત્વ લગજવાની તેમને જરૂર પડી છે, પરંતુ જે મવાજવાદે એ અલગ અસ્તિત્વ જરૂરી બતાવ્યું છે તેનો જુઠાળ વધવાનો જ દોષ તેા આજની એ નામ પુરતી જુદાઇ વધુ ઘાટી અને ઘેરી બને એમાં કાંઈ નવાઇ છે ? જમીનદારો અને શાહીવારીઓને રાજ રાખવાના મવાજ મદાસમાવાદોઓના અભાસને સંતોષવા કીસાનો સામુદાયક આત્મવિસ્ફોટ કરે એ બનવાનું છે ?-એ ઇચ્છવાનું પણ તે ?

અને એવી જુદાઇ માન એકલા કીસાનોની જ નહીં હોય; પંડીત જવાહરલાલ, શ્રી. એમ. એન. રામ, મદાસમા સમાજવાદીઓ અને બીજા અસંખ્ય ઉદ્ધમ મદાસમાવાદીઓ કીસાનોની કાન્તી-Agricultural Revolution ના સિદ્ધાંતને વરલા છે. એ બધા પણ કાંઈ અશિક્ષિત મુલત માટે નિર્વિદ અને નિષ્ક્રીય બની મવાજોનો તાલ લેવા કરશે, અને કીસાનોને પહેંસાવા રશે ?

આ મુદ્દા પર વધુ વિચેચનની જરૂર ન હોય. તેનો વિકાસ આવતી કાલના ગર્જમાં છે. પણ મવાજ મદાસમાવાદીઓના જમીનદારપ્રેમ કે ભીરતાનું પરીણામ કંઈ ભતવું હશે એટલું તેા આ પરચો કહવાનું જરાયે મુરકેલ નથી.

*

કિસાનોની માગણીઓ કેટલી અમી છે તે ઉપર બતાવ્યું છે. એ માગણીઓ પુરવાથી સમય દેસને કેટલે લાભ છે તે પણ જણાઇ ચુક્યું છે. રાજકીય સ્વાધીનતા, સામાજિક શાંતિ અને પ્રગતી અને દેશને તવંતો વિકાસ, આ કિસાન માગણીઓની પૂરણી પર કેટલા ભરે છે એ પણ રખડ થઈ ચુક્યું છે. આ રિયલિમાં દેશના રેલિસ કોડ કયાજ કીસાનોનું, મદાસમાનું અને સમય દેશનું દિવ જેને, હેરે દોષ એવો દરેક માનુસ-અરે તે જમીનદાર કે રાજદાર પણ હોય- આ કીસાન દીને કીસાનાની એ આજની માગણીઓની પૂરણી માટે બનવું કરવાનો નિધાર કરે.

['વિદુરવાન અને પ્રત્યિનિ' માંથી સામ્પર ઉદ્ઘટ.]

[૭] ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ

લેખક : શ્રી. હાદાલાલ કામદાર બી. એ..

છેલ્લાં ૧૦૦ વર્ષોમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ધર-
મુળથી બદલ થઈ ગઈ છે. નવીન વલણને અંગે
તેમને મનુષ્ય જાતિમાં ગણવાતું વધારે મદત
આપવામાં આવ્યું છે. પશ્ચિમના દેશો સમજી ન
શકે તેટલી ઝડપથી અપરિવર્તનશીલ પૂર્વમાં ફેરફાર
થવા માડયા છે. પશ્ચિમના સંસ્કારને અંગે, વિશ્વ-
યુદ્ધના પરિણામને અંગે તથા સોવિયેટ રૂઝવાની
સરકારની નીતિના વિજયને અંગે આખા એશિ-
યામાં સ્ત્રીઓના હસ્તક્ષેપો મદતપરના ફેરફાર થઈ
રહ્યા છે. રૂઝવામાં સ્ત્રીઓની સમાનતાના સિદ્ધાં-
તનો અમલ કરવામાં આવે છે અને સ્ત્રીઓની
અશક્તિની બધી વાતો એક કોરે મૂકવામાં આવે છે.

૧૯૧૬ ના દિવસના મતાધિકારના કાયદાથી
યુરોપની મોટી જ સ્ત્રીઓને એ મતાધિકાર મળ્યો
પરંતુ મિસ્કતની યોગ્યતાને અંગે થેડી અવધનવિ
બાદ કરતાં બધી સ્ત્રીઓ તેમાંથી બાતલ થઈ.
૧૯૩૫ ની સુધારાની યોજના હેઠળ, અમુક મિસ્કત
પ્રકારના અક્તિઓની સ્ત્રીઓ તથા વિધવાઓને
તથા કેળવણી તથા મિસ્કતને અંગે સ્ત્રીઓને મતા-
ધિકાર મળ્યો. આ રીતે લગભગ પચાસ લાખ
સ્ત્રીઓને તથા સાઠા ત્રણ કરોડ યુરોપીને મતાધિકાર
મળ્યો છે.

નવા બંધારણ પ્રમાણે પ્રાંતિક ધારાસભાની
પહેલી ચૂંટણીનું મદત એમાં ૧૯૨૭ છે કે સ્ત્રીઓ
યોતાના માટે અનામત રાખેલી જગ્યાઓ માટે
તથા બીજી સામાન્ય જગ્યાઓ માટે ઉમેદવાર તરીકે
ગદાર પડી. બધા પ્રાંતોમાં પહેલી જ વાર સ્ત્રીઓએ
યોતાના મતાધિકારનો વિશાળ પ્રમાણમાં ઉપયોગ
કર્યો. આ ચૂંટણીની દિવસ સ્ત્રીઓની દિલચાલ
પર મોટી અસર થઈ અને લગભગમાં પણ પડે.

બીજીને નવાઈ લાગે છે કે દિવસો પ્રલસાસ
મોડામાં મોડું આપવામાં આવ્યું છતાં અમેરિકાના
યુનાઈટેડ સ્ટેટસને બાદ કરતાં દિવસો ધારાસભામાં
વધારેમાં વધારે સ્ત્રીઓ છે. સ્ત્રીઓના સંજ્ઞમાં
જે દેશને ધણીઓએ પહાલ ગણી કાઢે છે તેમાં
આ સ્થિતિ છે ! અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટસની
ધારાસભામાં ૧૪૮ તથા સ્પેનમાં ૨ સ્ત્રીઓ છે.
રૂઝવામાં લગભગ ૧૩૦ સ્ત્રીઓ રાજકીય સત્તા
પર છે તે વાત ખરી છે. પણ તે દેશનું રાજ્ય
બંધારણ બીજા દેશના રાજ્યના બંધારણ કરતાં
મોટું સ્થૂં છે કે તેને અપવાદ તરીકે બાદ કરી

રાજ્ય. ધારાસભામાં ૬૦ સ્ત્રીઓ હોવાથી દિવસ
રચાન જગતમાં બીજું છે. જો ફેડરેશનનો સ્વાકાર
થશે તો અત્યારે પ્રાંતોમાં છે તેના કરતાં વધારે
સ્ત્રીઓને ઉમેરવામાં આવશે.

ક્રાન્સ, ઇટાલી, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ, નાઝી જર્મની
કે જાપાનમાં એક સ્ત્રી મતદાર નથી તે પછી સ્ત્રી
ધારાસભાની સભ્ય હોય તેની તો આશા જ રી ?
સ્ત્રીઓની પ્રગતિ કદિ નિર્બંધિત તથા એક સરખી
હોતી નથી. જર્મનીમાં દિવસરના રાષ્ટ્રના પહેલાં
જર્મન રિટીંગમાં ૩૩ સ્ત્રીઓ હતી પણ અત્યારે
એક પણ નથી.

અત્યારે દિવસોમાં એક સ્ત્રી પ્રધાન છે. તેની
પાસે સંયુક્ત પ્રાંતના રજાનિક સ્વરાજ્ય તથા
મોરે આરબનો પાલ છે. મોરોસ તથા મધ્ય
પ્રાંતોની ધારાસભામાં જે સ્ત્રી ઉપયુક્ત સ્ત્રીકર તરીકે
છે. આશામ તથા સંયુક્ત પ્રાંતોની ધારાસભામાં
જે સ્ત્રીઓ ઉપયુક્ત પ્રમુખ છે તથા પંજાબ તથા
મુજબમાં જે સ્ત્રીઓ પાલમિન્દરી સેક્રેટરી તરીકે
કામ કરે છે. 'હીપ' તરીકે તો પણી સ્ત્રીઓ છે.

ધારાસભામાં સ્ત્રીઓને માન મળે અને ત્યાં
તેઓ પ્રાંતનીય કાર્ય કરે તે દેશની પ્રગતિનું
સુંદર પ્રતિક છે.

રાજકારણમાં સક્રિય ભાગ લેવાથી સ્ત્રીઓ,
બાળ મજૂર તથા સ્ત્રી મજૂરના પ્રશ્નો, નીતિના
મેદ વિના સરખા કામ માટે સમાન પગાર, માતૃત્વ
માટે યોગ્ય કાયદો, અનીતિના નેપારને બંધ કરવો,
બાળજન પ્રતિબંધ, વિધવાઓના હક્ક, સ્ત્રીઓનો
વારસો અને કન્યા કેળવણી માટે વધારે સમવડોના
પ્રશ્નોને વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે.

સ્ત્રી મતદારોની સંખ્યા પચાસ લાખથી વધારે
છે. તેનામાં હવે રાજકીય ભયૂતિ આવી છે, અને
એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે આ ભયૂતિ
ઝડપે વધતી જશે. દિવસો સ્થિરતા તથા સુખને
મોટો આધાર સ્ત્રી ભૂતિ પર નિર્ભર છે અને
સ્ત્રીઓને મળેલી વક્રોને જો તેઓ સારા ઉપયોગ
કરે તો લગભગમાં સ્ત્રીઓ પર હજુ પણ વધારે
વિશ્વાસ મુકાવાનો સંભવ છે. સ્ત્રીઓ પ્રભા
ભૂષણુર તથા સર્વદેશીય પ્રગતિ, સુખ તથા શાંતિ
ખાતરીપ થઈ પડશે. સ્ત્રીઓએ આપણા દેશની સ્ત્રી
ભૂતિની સેવાની દૃષ્ટિએ તેમનું કાર્ય કરવું જોઈએ.

[' સ્ત્રી સક્તિ ' માંથી.]

મુંબઈની શિક્ષણકર્મી પરીક્ષામાં ૯૧ પેઠી ૩૭ ઉમેદવાર પાસ થયા છે. પેઠી ગુજરાતી વિદ્યાના નામ પડ્યા આવીને એક જાડ, ભુવેન્દ્ર-નરરી મંધવી, દીવાળી ઉત્તમચંદ, વ્યાસ કમળા એમ, છે.

દીવ ઘોઘલામાં એક ખારી બાધને અભયજ પુત્ર અવતર્યો છે. અભયજ એટલા માટે કે આ બાળક હજુ જે મહિનાનો જ થયો છે, પણ તેનાં તે બેલનાં શ્રીખી ગયો છે અને પાંચ વર્ષે બાળક બેળી રાકે એટલી હડપણી બેલે છે અને જવાળ આપે છે.

બાલકસંતાન એક બ્રહ્મજુ જુવાનનો તાવની વિમારીમાં રવર્મવાસ થયો. એ મૃત્યુને હજુ તે પુરી થયા મીનીટ પણ નહીં વિની હોય અને મરનારી વિધવાને કોઈ ધરનામે જ મહેલું મળ્યું કે "આ તારા કામણુ !" વિધવાને આ મહેલું હાડેલા હાન્યુ, અને તે રાત્રી ગાસતેજ છાત્રી દીવાસળી આંધીને અકબાઈ બેસાન થઈ કૃષ્ણ વચ્ચે દગી પડી.

કેરીયમાં ઉપલી કથા કહી એ વિધવાએ પતિ પાછળ પેરોડીએ પરચીકને પંચે પ્રયાણ કર્યું.

વસોના અમીન દાદુભાઈ મુજલતમાએ વસો કન્યાસાળા બાંધવા માટે રૂ. ૫૦૦૦ આપવાનું બહેર કર્યાની ખબર મળી છે.

વસો ગામના અને બહારગામ રહેતા પટેલ ઉમેદવાર જવરસામ પટેલ વસોમાં પ્રસ્તુતિજુદ બાંધવા માટે કેટલીક રાત્રોએ રૂ. ૧૨,૦૦૦ આપવાનું કબુલ કર્યું છે અને વડોદરા સરકાર-વસો મુખ્યાલય અને વડોદરા પ્રાંત પંચાયત આ ફંડમાંથી રૂ. ૧૮,૦૦૦ ઉમેદવારની હકીકત પાછ મળી છે. આ રીતે એક ૪૦,૦૦૦ નું મુંદર પ્રસ્તુતિજુદ વસોમાં થશે.

વધુ અભ્યાસ માટે વિલાયત જશે : અમદાવાદ મ્યુ. કન્યાસાળાઓનાં શ્રી મુપરવાહજી તથા મ્યુ. ખસે દાહરફલાનાં લેડી મુખી મીસ

પીરોમ કાપડીયા શિક્ષણસાક્ષનો વધુ અભ્યાસ કરવા માટે વિલાયત જતાં હોવાથી તેમના અમિનદન થી મ્યુનિસિપલ શિક્ષક મંડળ તરફથી મ્યુનિ. સ્કુલબોર્ડના નિવૃત્ત એડમિનિસ્ટ્રેટીવ ઓફીસર શ્રીમુન પ્રાણુલાલ ક્રીરપારામ દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૬-૬-૩૮ ને મંગળવારે સાંજના ૫૫ વાગે હંસરાજ પ્રાગજ હોલમાં એક મેળાવડો રાખ્યો હતો.

મીસ્ટીસ અને મીસ ભુરનર વડોદરામાં ૭ ગાસ માટે મારીઝ રૂ. ૧૦૦ તથા બંગલો-શેડર જોરે એલાવનકથી લેન્ડ રોકેટ રૂમના કાર્યે નિમ્મયાં છે.

બાડીવાલ હોસ્પીટલમાં તૈયાર થતી તસોમાં, જેઓ અંગ્રેજ ન ભાગતી હોય તેમને અંગ્રેજ શ્રીખવના અને ગુજરાતી ન ભાગતી હોય તેમને ગુજરાતી શ્રીખવના, ખાસ શિક્ષણવર્ગો ચલાવવા બચરથા કરવામાં આવી છે.

વડોદરામાં વિદ્યાર્થીની મંડળ : વડોદરા કોલેજના વિદ્યાર્થીનીઓના મંડળની પહેલી સભા કોલેજના શ્રી ડા. મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી અને શ્રી. સત્યજીત મુરજીએ પ્રેરક ભાષણ આપ્યું હતું.

અમદાવાદમાં લીલાવતી દેસાઈ નામનાં સન્નારી અમદાવાદ પીપલ્સ ડા. બેઝનાં પ્રમુખ હતીકે નીમાયાં છે.

મુંબઈનાં ભગિની સમાજ તરફથી મેહેર થયું છે કેન્સરિની સમાજ તરફથી એક નરી અને મળીજી ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ "ધરગથુ સારવાર" શરૂ કરવાની છે.

આને માટે બાર લાખજોનો અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે.

દર જુધવારે બપોરે ૨ થી ૩ (૨૨૫ ડા.) એક કલાક આ વિષયના એક નિમ્મલાત તળીબ વચ્ચે થશે અને તેઓ ભાષણે તેમજ પ્રથેનોદ્દેશ સમજ આપશે.

મીસ કે. નવરોજી

દિં મોતી ફોર્સ નાઇટીંગેલ
સોલરિય મેગવનાર બહેન

અવગણકમ પુરા થયા પડી પરીક્ષા લખિતી
સમાજ તરફથી પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

જુલવાર તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બરના દીવસથી
બપોરના ૧-૩૦ થી ૨-૩૦ સુધી આ વર્ગની
સરખાત ઘરો ને દર જુલવારે ૧-૩૦ થી ૨-૩૦
આ વર્ગ સાફ છે.

જે બહેનેને આ વર્ગમાં દાખલ થવું હોય
તેમણે પોતાનાં નામો સમાજમાં આપી જવાં.

આ વિષય સમાસદ બહેનેને તલ્લ મફત
આપવામાં આવશે.

સ્કુલ-સ બ્રાગેડો : મુબઇમાં મઝ તા. ૭

માએ મળેલી વિદ્યાર્થીઓના યુનિયનની સભાએ
સ્કુલ-સ બ્રાગેડો સ્થાપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.
તેની સાખાઓ દેશબરમાં ખોલાશે. તે સંસ્થાનું
મુખ્ય ધ્યેય દેશમાં સામાજિક તથા કેમી એકતા
નિર્માણ કરવાનું છે. તે બ્રાગેડમાં ૨૫ પુરૂષો અને
૬૨ સ્ત્રીઓ જોડાઈ ગઈ છે.

મુસ્લીમ પારસી લગ્ન : મુસ્લીમ લીગના
નેતા મી. જીણાની ૧૯ વર્ષની યુવાન દીકરી
મુબઇના એક પારસી (ક્રિશ્ચિયન) ને પરણનાર
છે. આ સભે લીગની કારોબારીના સભ્યોએ મી.
જીણાને ચેતવણી આપી હોધી છે કે તમારી દીક-
રીનું પારસી સાથે થવું લગ્ન અટકાવો, નહિ તો
આમે તમને મુસ્લીમોના નેતા તરીકે નહિ સ્વીકારીએ.
મી. જીણા સર દિનરા પીટીટની દીકરીને પાણેલા
તેમની આ ઇકાસી છે. તે એકસકૂડમાં કહેલી છે
અને તેની માતાના મરણ બાદથી તે અત્યાર સુધી
તેની નાની (માની મા) સાથે રહે છે. તે પોતાના
પિતાની મિલકત પરનો હક્ક જતો કરવા તૈયાર છે
તેથી મી. જીણા તેમની દીકરી પર પોતાની મરજ
મુજબ ફરજ પાડી નથી શકતા.

મુરત મહિલા કલ્પનની સભા શ્રીમતી
મુલેષાખાબેન દેસાઈના પ્રમુખ પદે ચૂના હતી જે
વેળા હોડો હોનારત અંગે રોક પ્રદર્શિત કરતો
કાચ શ્રામતી લીલાવતીબેન રજુ કરતાં શ્રીમતી
સવિતાબેન સરૈયાએ તેને ટેકો આપ્યો હતો.
કાચ સૌએ કમા થઈ પસાર કર્યો હતો.

મુબઇ ઇન્ડસ્ટ્રી ટીમેન્સ કાઉન્સિલની
પુનાની સાખાના આચર્ય હેડળ પુરા ખાતે
તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બરથી તા. ૧૯ મી સપ્ટેમ્બર
સુધી મહારાષ્ટ્ર મહિલા પરિષદ મીસીસ માલેકલાલ
પ્રેમચંદના પ્રમુખપદે લરાઈ હતી.

મીસીસ ગોહરાના પ્રમુખપદ હેઠળ એક
લાયવલચાળી સત્કાર સમાગીની રચના થઈ હતી.
સમાગીના મંત્રી તરીકે મીસીસ વાચ. કુલકરણી
ક્રમ જાનવરી પરિષદમાં હાજર રહેનારી પ્રતિનિધ
મહિલાઓના મનોરંજન માટે રસિક કાર્યક્રમ પણ
યોજવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૧૬ મીને શુક્રવારે પરિષદની બેઠક મીસીસ
ગોહરાના સત્કાર ભાવજીએ રાહ યઈ હતી. પ્રમુખ
મીસીસ. માલેકલાલ પ્રેમચંદના ભાવજી પત્રી વડા

શ્રી. કમુહોન પારેખ તથા શ્રી ચંદુહોન પારેખ
જેઓ અમેરિકામાં હૃદય શિક્ષણ લઈ દિંદ પાછા આવ્યા છે

માં આવનાર બીજા પરતે સંખ્યા વિવેચન ક્યું હતું. તેમજ પ્રાચીન હોદ્દામાં શ્રીના દરજ્જાને કેટલાક કંઠા હતો તે સંબંધે બોલતાં જણાવ્યું કે પહેલાં શ્રીને હુદાહોદાનો હક્ક હતો જ. હવે આપણે વધુ નમત્ત વધને કાર્ય કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. આપણા દેશના સામાજિક કાર્યકર્તાઓએ ખુલ્લો સ્ત્રી ભંતીના દરજ્જાને વચ્ચે ચકાવવા માટે જબબર પ્રયાસો કરવા જોઈએ. કાયદામાં પુરોષો તેમજ સ્ત્રીને સમાન દરજ્જા હોવો જોઈએ.

આ પછી શ્રી. મોતીચંદ કાપડીઆએ બોલતાં જણાવ્યું હતું કે સારાથે દિંદુરવાનમાં અવરિયત ધોરણ પર આ સંબંધે કાયદાઓ પડાવા જોઈએ. દિંદુ હોડામાં મૂળભૂત ફેરફારો થવા જોઈએ અને તેમ ધરો તો જ સ્ત્રીઓના દરજ્જાને વધુ ઝડપથી વચ્ચે આવતો જશે. વધુમાં ઉપરોક્ત વક્તાએ મદિદાઓ સંબંધે ખરડાઓની કલમવાર જાણ ચર્ચા કર્યા બાદ જણાવ્યું કે એવા પ્રકારના કાયદાઓ થવા જોઈએ કે જે પરસ્પર વિરોધ ન જમાવે. કાયદાઓ પસાર કરાવતાં પહેલાં તેના

પરિણામો અને તેનાથી ધર્મજી અગરો કે કેમ તે સંબંધે ધણે જ વિચાર કર્યા બાદ કાયદાઓ પસાર થવા જોઈએ.

ઠરાવ

જે કે વડી

તેમજ જુદી જુદી પ્રાંતીક ધારારુબાઓમાં રજુ થનારા ડો. દેશમુખનો તેમ જ શ્રી લાલાનો હુદાહોદાને સન્મતા, શ્રીમતી સુબ્બા રાય નં, શ્રી. રામબદાનુર ગોર્ષાદલાલ

અને શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીના એકપત્ની તત્વને લખતા તેમજ શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીના વર્ણ-ભાષીકા લખને લખતો, જે સર્વ ખરડાઓમાં ધણા ફેરફારોનો જરૂર છે, તો ખાલુએ ખરડાઓના કારણસર સિદ્ધાંતોને અને એના હેતુને મુખાધની સ્ત્રીઓની આ નહેર સલા મજબુત રહે આધે છે. ઉપર દર્શાવેલ વિચારો પરતે કોઈ પ્રકારે ગેરસમજીત ન થાય થાય એવી રીતે નહેર સલાતું એવું માનવું છે કે હીન્દુ કાયદાઓ આધુનિક સંતોગોથી કેટલીક રીતે વિસવાદી હોવાથી તેમાં યોગ્ય ફેરફારો થવાની જરૂર છે. હિન્દુ કાયદાઓના મૂળભૂત સીદ્ધાંતો અને ખાસ કરીને તેમાંના હીન્દુ સ્ત્રીઓના કાયદામાં ઘણા અન્યાયોને લખતા કાયદાઓનું સુદૃઢ નિરીક્ષણ કરવા હિન્દી સરકારે નિયંત્રિત કાયદા-સાક્ષીઓની અને યોગ્ય પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓની એવી એક સમિતી નીમવી જોઈએ અને તે સમિતીના હેવાસ મુજબ હિન્દી સરકારે આખા હિન્દુ કાયદાની આજના જમાનાનુસાર પુનર્ચના કરવી પડે છે.

શ્રીમતી જયશ્રી બેન રાયજીએ ઉપરોક્ત ઠરાવ

રત્ન કરતાં તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં મોટે ભાગે મહાસભાવાદી સરકારોનું શાસન ચાલે છે એટલે આપણા દેશની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને લગતા કાયદાઓ પસાર કરાવવા માટે આને હત્તમ મોકા છે. સ્ત્રીસમાજના મુખ્ય પ્રશ્નો તો બચ્ચણોપાણ, વારસાદ હક્ક તેમજ લગ્નને લગતા જ છે. એકપક્ષી પ્રતના કાયદાની સાથે છુટાછેડાના કાયદાની જરૂર રહેવાની જ, આ સર્વ સંબંધે શ્રી. રાધાબાઈ મુખારોમનને ખરડો સંપૂર્ણ છે.

ભાટીયા સ્ત્રી મંડળના આશરે હેઠળ ચદ્દ હોયતું કામ શરૂ થયું છે જેની મજૂરી બહેનોને મળે છે, બહેનોના હાથે બનાવેલી વસ્તુઓ જેવી કે પાપડ, વડા, ખીચીયાં, ચણાલીઓ, સ્વાદીષ્ટ ચટાકેદાર અથાણા, ખીરખીઠ, ચેવડો, દંત-મંજન માથામાં નાંખવાના તેણા, કાગળ વિગેરે વસ્તુઓ બાજબી ભાવે નીચે લખેલ સ્થળે એક હોલીડે સિવાય દરરોજ બપોરે ૩ થી ૫ મુખીમાં મળી ચામી રીઝે રામના બાઈ બહેનોને આ સંસ્થાને હિતજન આપવા વસ્તુઓ ખરીદ કરવા વિનંતી છે સ્થળ ભાટીયા સ્ત્રી મંડળ, મંગેશ રોનોઈ સ્ટ્રીટ કોટ.

કાલસીઆ શાસ્ત્રમાં ચારીક ખાતે સ્ત્રીઓ પર લાઠીમાર મારવામાં આવ્યાનું

જણાવાય છે. ત્યાં એક મેળા પર સ્ત્રી-પુરૂષ કિસાને શાંતીમય પીકેટીંગ કરી રહ્યાં હતાં. અને ૧૪૪ મી કલમ નહોતર થયા છતાં નિયમીત સરપસો નીકળતાં હતાં.

આજ લગભગ પ્રતિબંધક કાયદાને અવગ-અણીને વા, ૫ મી બુને એક દશ વર્ષની કન્યાનું લગ્ન ૨૨ વર્ષના યુવક સાથે એનાં માબાપે રૂ. ૫૦૦ લઈ કરી આપ્યું. ગીરગામના પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટ મિ. ખંભાતાની કોર્ટમાં તેઓ સાથે કેસ ચાલ્યો. મેજિસ્ટ્રેટ વરરાખને રૂ. ૨૦૦ અને કન્યાના માબાપને દરેકને રૂ. ૧૦૦ ના દંડની સજા કરી અને લગ્ન કરાવનાર ગોરનો પાણુ રૂ. ૨૦૧ દંડ કર્યો અને ટીપા પાણુ કરી કે લગ્નની કિંયા કરનાર ગોરને જો જવા દેવામાં આવે તો કાયદાનો કંઈ અર્થ રહે નહિ. લગ્ન કિંયા કરાવનાર ખાણુસની જવાબદારી આ કાયદા મુજબ કેટલી બધી છે તેનું કાલ તેને કરાવવાની જરૂર છે.

કાનપુરની મીસ હડતાલ વખતે લખતોની 'પતિતા'ઓએ ઘણું પરમાર્થનું કામ કયું હતું. લખતોવાળી મીસ હડતોનાખાનુ તથા 'દેડીઓ' રમાર મીસ ગોહર કાનપુર જઈ ગલીએ ગલીએ ફરીને સંબીત ગાયું. જે ઉપરાણું આપ્યું તે બીાર મજૂરોનાં સ્ત્રી બાળકોના નિભાવ અર્થે આપ્યું.

ગ્રેડખરી મિલસની હડતાલ પર ઉતરેલી મજૂર બહેનો

ડૉ. મિસિસ પુનન હુબોસ: ત્રાવણકોર સરકારના સંન્યૈન જનરલ ડૉ. મિસિસ પુનન હુબોસ હોસ્પીટલોની વ્યવસ્થા વગેરેનો અભ્યાસ કરવા માટે ઇંગ્લાંડ જવા લખી ગયાં છે. તેઓ હોસ્પીટલોની વ્યવસ્થાને લગતો અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત અસાધ્ય રોગો પર રોડીયમની સારવાર કરવા સંબંધમાં જે ઉદ્ધામાં જેહી પદ્ધતિઓ છે તેનો પણ અભ્યાસ કરશે.

ત્રાવણકોર રાજ્યમાં જ નહિ પણ આખા દિંદમાં સંન્યૈન જેવા હોદ્દા પર આવનારામાં તેઓ સર્વ પ્રથમ મહિલા છે. તેમણે અગ્રાઉ અન્યેક વાર ત્રાવણકોર રાજ્યનાં લોકરો ખાતામાં વડા તરીકે કામ કર્યું હતું. સ્ત્રીઓ તથા બાળકોના રોગોમાં તેઓ ખાસ નિષ્ણાત હોવાથી, તેમની એ દિશાની સેવા ખૂબ તેમને ૧૯૩૫ માં ત્રાવણકોરના મહારાજાએ “વૈદરાસ કુસલ”નો ખીતાબ આપ્યો.

ત્રાવણકોર રાજ્યમાં તેમને આ હોદ્દો કેટલે જવાબદારી ભર્યો છે તેનો ખ્યાલ નીચેની ખીના પરથી આવશે. ત્રાવણકોર રાજ્યમાં પ્રભુને દાંતરી સારવાર મુક્ત આપરામાં આવે છે, આખા રાજ્યમાં સરકાર તરફથી ૩૬ હોસ્પીટલો અને ૫૩ દવાખાનાઓ ચલાવવામાં આવે છે. એ બધાં પર તેમને દેખરેખ રાખવાની શે છે. આ ઉપરાંત ૨૩ જેટલી ખીજી આ-નાલિકીની તેમજ સંખાવતી હોસ્પીટલો પણ છે.

મરાઠી સ્ત્રીઓનું કાર્ય: પૂનાની એક આગળ પડતી તાલીમ સંસ્થા મહારાષ્ટ્રીય મંડલે પ્રુજા નહીની રેલ તરી જનાર સ્ત્રીઓનું સન્માન કર્યું હતું અને ઇનામો વહેંચ્યા હતા.

ઇનામો લેનારાઓમાં મિસિસ બાર્બે, મિં. એલ. વી. ભોપટકરની જે પુત્રીઓ મિસ કે. ભોપટકર અને મિસ એલ. ભોપટકર મિસ નાટ્ટ, મિસ ધરાય અને મિસ ભેગલેકરને સમાવેશ છે. સાત વર્ષની વયનો માસ્તર ભોગદ પણ નહી તરી ગયો હતો, એને ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. બાવડાની રાણી સાહેબે મેળાવડાનું પ્રમુખ સ્થાન લીધું હતું.

મિસિસ વી. ડી. લક્ષ્મી : મદ્રાસ વિજ્ઞાન સોસાયટીએ રાજના મદ્રાસ ખાતેના મધ્યરથ રાહત આયમનાં કાર્યકર તરીકે એસોસિએશને મિસિસ વી. ડી. લક્ષ્મીની પસંદગી કરી છે. એ

પસંદગી મદ્રાસ સરકારે મંજૂર કરી છે. અત્યાર સુધી આ હોદ્દા પર ઇંગ્લાંડની કાર્યકર સ્ત્રીઓ જ આવતી. મિસિસ વી. ડી. લક્ષ્મી પહેલાં જેંગોરની કમળાગાઈ હાઇસ્કૂલનાં પ્રીન્સીપાલ હતાં.

શ્રીમતી હર્ગાવતી વોરા : માલ કાકેરી કેલી શ્રી. ભોગેશયંદ્ર ચેટરજીનાં લગ્ન દિલ્લી પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિનાં પ્રમુખ શ્રીમતી હર્ગાવતી વોરા સાથે સીવીલ મેરેજ પદ્ધતિ અનુસાર દિલ્લીના ડે. કમીશનર મિ. ઇવાન્સની હાજરીમાં થયાં છે.

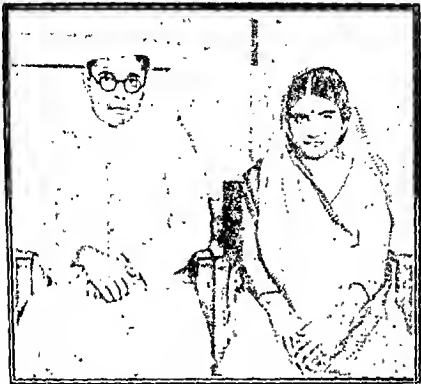
શ્રીમતી હર્ગાવતી વોરા દિંદના ભણીતા કંતિ. કાર શ્રી ભગવતીચરણનાં વિધવા યાદ. ૧૯૩૦ ની સાલમાં એક બોમ્બ ફાટતાં શ્રી. ભગવતીચરણનું મૃત્યુ થયું હતું.

શ્રીમતી હર્ગાવતી એક ધનિક બાળા હતી. પોતાના પતિના તોફાની જીવનમાં ક્ષાય આપવા એણે સંપત્તિની આકૃતિ આપી. મુંબઈમાં ભણીતા થએલા રીમોન્ડન રોડ પોલીસ સ્ટેશન મુદ્દિમ કેસમાં એનું નામ આગળ પડી આવતું હતું. પરંતુ પાછળથી મુંબઈની પોલીસે એની સામિતે કેસ ખાતે ખેંચી લીધો હતો. છતાં કેટલાંક વર્ષોથી શ્રીમતી હર્ગાવતી દિલ્લીમાં જ વસતાં હતાં.

શ્રીમતી હર્ગાવતી ગુજરાતનાં સંસ્કારી લેખિકા અને કલાકાર છે. હાલમાં તેઓ દિલ્લી પ્રાંતિક મહાસભા સમિતિના પ્રમુખ છે. સરકારની દમન નીતિ સામે ગયા ભોગરની ૨૨ બી તારીખે યોજાવામાં આવેલી હડતાળના સંબંધમાં એમની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને ગોઠવણ પ્રમાણે લગ્ન થઇ શકે એ માટે એક અઠવાડિયાની સારી સજા ફરમાવવામાં હતી.

સાંધીયા સરકારનું સ્વતંત્ર પગલું : આ લીધર રાજ્યમાં દિન્દુ સ્ત્રીઓના કાયદેસરના હક્કોનું હોવા જોઈએ એ વિષે રાજ્યની ધારાસભાએ પસાર કરેલા ઠરાવ અનુસાર મદ્રાસ સિદ્ધીઆએ એ વિષે દર્શાવેલો ભોગ કરવા માટે એક કમીશનની નિમણૂક કરી હતી. આ કમીશને બ્રિટિશ દિલ્લા તેમજ દેશી રાજ્યોના કાયદાઓનો તપાસ કરી એક હેવાલ દરખાસ્ત સમક્ષ રજૂ કર્યો છે.

સંસ્કૃતમાં પ્રથમ નંબરે પાસ : ડાઃ યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની ગઈ પરીક્ષામાં કુમાર પ્રસાદે સેનગ્રુપ્તા સંસ્કૃતમાં પ્રથમ નંબરે પાસ થયો.

૨૧. કાંતિલાલ ઇન્દરલાલ

જેમણે મગરોજમાં જૈન કન્યાશાળા સ્થાપવા રૂ. ૬૦૦૦૦ નું દાન કર્યું છે.

છે, ત્યેં ત્યેં બી. એ, (એનસ)ની પરીક્ષામાં પણ સંસ્કૃતના વિષયમાં તેમણે પ્રથમ નંબર મેળવ્યો હતો.

ઔરંગાબાદની મહિલા મંડળની વાર્ષિક સભાની બીજા ભેડક ૩૦ મી અને ૩૧ મી ઓગસ્ટ પ્રીન્સેસ નીચુકર ફાઉન્ડેશનના પ્રમુખપદે બરાબ હતી.

મથમ મહારાષ્ટ્ર મહિલા પરિષદ : પુનઃ શ્રી. સરોજની નાયકના પ્રમુખપદે આજ સભામાં બરાબ હતી.

મહાસભાનો સંદેશ : આમ જનતામાં ફેલાવવાના ઉદ્દેશથી અને ખાલીના પ્રચાર કાર્યમાં મદદ કરવાના ઉદ્દેશથી, બંગાળ પ્રાંતીય મહાસભા સમિતિએ સમૂપતિ સુમાચંદ્ર ભોજની સંમતિથી શ્રીમોની એક સંસ્થા સ્થાપવાનું નક્કી કર્યું છે. એ સંસ્થા પ્રાંતીય મહાસભા સમિતિ સાથે સંકલિત

રહેશે કે; જ્યાંથી સ્વયંસેવકો પોતાનું કાર્ય બધે ફેલાવી શકે એવા કેંદ્રો પ્રાંતના જુદા જુદા ભાગોમાં સ્થાપવાનું પણ નક્કી કર્યું છે.

બેગમ અન્સારીની ચીમ જતી હુકડીને ઉમદા ભેટ : હાંદિના મરાઠુર રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ નેતા રવ. ડો. એમ. એ. અન્સારીનાં વિધવા બેગમ અન્સારીએ પોતાના પતીના, વાદકાપના તમામ ઓળંગે ચીમ જતી મહાસભાની ઓરબુ-લ-સ હુકડીને ભેટ કર્યા છે.

ઠલકેણા સ્ત્રી મંડળની એક સભા, મંડળની પ્રવૃત્તિને વેચ આપવા માટે બવાનીપુરમાં મળી હતી જે માટે સૌદામિનિ બહેન મહેતાએ ફરીવાર આયોજનની લીધી હોય તેમ જણાય છે. સભામાં પ્રમુખ. ઉપપ્રમુખ, સેક્રેટરી વગેરે કાર્યવાહકોની નીમણૂક કરવા માટે વિચાર ચાલ્યો હતો અને આજ કાલમાં ચોક્કસ પગલાં લેવા ફરીવાર સભા

મળશે. દરમ્યાન શ્રીમતિ રંભા બેન ગાંધી સેક્રેટરી નીમાયા છે.

વિજયાહફમી પંડીતનો ખસરામાં સરકાર : યુક્ત પ્રાન્તોના સ્થાનિક સરકાર ખાતાનાં પ્રધાન શ્રીમતી વિજયાહફમી પંડીત ઇલાંડ જતાં માર્ગમાં તા. ૨૦ મીએ ડચ ટપાકી વિમાનમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે ખસરામાં વસતા લગભગ ૧૦૦ હોલીઓએ તેમનો મારગીલ વિમાની ખંદે સત્કાર કર્યો હતો. વિમાનમાંથી ઉવરતા પ્રખંડાર પહોંચવામાં આવ્યો હતો અને ખસરાની દિલ્લી કલમમાં સાંજે તેમના માનમાં એક ભોજન સમારંભ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો.

છ અઠવાડીયામાં અક્ષરજ્ઞાન : એમ નણવામાં આવે છે કે સહકારી ખાતું થોડીક સ્ત્રી વ્યવસ્થાપીકાએને બાબુ સંગમલાલની “છ અઠવાડીયામાં અક્ષરજ્ઞાન” ની થોજનામાં તાલીમ લેવા માટે મોકલવા મળે છે તેથી અક્ષરજ્ઞાન જંગના સંબંધમાં ગામડાંની સ્ત્રીઓ વચ્ચે કાર્ય કરવા માટે તેમને તૈયાર કરી શકાય.

હાલ તરત સહકારી ખાતાનાં એક સ્ત્રી-ઇન્સ્પેક્ટર સાથે ત્રણ વ્યવસ્થાપીકાએને ૧ લી સપ્ટેમ્બરથી બેએક અઠવાડીયા માટે પ્રવાસ મહિલા વિદ્યાપીઠના મહિલા સેવાસલન ખાતે બરાનારા ખાસ વર્ગમાં મોકલવામાં આવશે. આ સાથે મહિલા સેવાસલનની ડાયેક વિદ્યાર્થીનીઓને ગામડાંની સ્ત્રીઓમાં કામ કરવા માટે તાલીમ આપવામાં આવશે.

હોલેંડની રાણી ન્યુલિયાનાએ ગાલીની વારસ બાળકોને જન્મ આપ્યો તેની ખુશાલીમાં ડચ ઇન્સુપ્રન્સ કંપનીના ડીરેક્ટરોએ તે દિવસે એટલે ન્યુયારીની ૩૧ મી તારીખે હોલેંડમાં જન્મેલાં બાળકોનો મફત વીમો ઉવરાવવાની નહેરણ કરી છે. આ બાળકોનો ઉવરાવેલો વીમો તેમની ૨૫ વર્ષના ઉમરે મળી શકશે.

આ નહેરણને કારણે આસરે ૫૦૦ બાળકોને તેમના ૨૫ મા વર્ષે લાભ મળશે.

પાંચ વરસમાં આઠ બાળકોનો જન્મ : નેધરલેંડમાં રહેલી ૨૬ વરસની મીસીસ એડીસ રોબીન્સને સાઠ પાંચ વરસમાં આઠ બાળકોનો જન્મ આપ્યો છે. એક રીપોર્ટરે તેની મુલાકાત

લીધી ત્યારે મીસીસ રોબીન્સને આ નોંધપાત્ર રેકર્ડની વિગતો આપતાં બધાબધું હતું કે સા સાત વરસ પહેલાં લગ્ન થયા બાદ બે વરસે તેં એક બેકકને જન્મ આપ્યો હતો અને બે પા એક વરસે બીજું બેકકું જન્મ્યું હતું. બે વરસે ત્રીજી વહી ગયા બાદ એક બાળક જન્મ્યું એ એક વરસ પછી બીજું એક બાળક જન્મ્યું એ હવે સાત અઠવાડીયા પહેલાં જ ત્રીજું બેકકું જન્મ્યું. ૩૨ વરસની ઉમરનો તેનો ધણી એ કામદાર છે.

ટેન્માકની સ્ત્રીઓની ફતેહ : ટેન્માકની સ્ત્રીઓની એક ટાળકીએ પાર મીનીટ અને ૩૧ સેકન્ડમાં ચારસો મીટર નેટવું અંતર કાપી તરવાની યુરોપની ચેમ્પીયનશીપમાં ફોર્થ મેળવી છે. એટલું જ નહિ પરંતુ એ તરોને તેમણે રેકર્ડ પણ કર્યો છે. તરવાની આ હરિકાઈમાં હોલેંડની સ્ત્રીઓ બીજા અને ટ્રેટામિટનની સ્ત્રીઓ ત્રીજા નંબરે આવી હતી.

ટેન્માકની સ્ત્રીઓની ટુકડી પેશની મીસ રેગનલીસ હવેગરે પાંચ મીનીટ અને ૧૨ સેકન્ડમાં ૪૦૦ મીનીટનું અંતર કાપીને કોપનહેગનમાં એક વધુ રેકર્ડ કર્યો છે. એ તેનો પચીસમો દુનિયાનો રેકર્ડ છે.

મીસરની સ્ત્રીઓને વેપારી તાલીમ : મીસરને સભ્ય રાષ્ટ્રોની હરોળમાં મુકવાને તેની જનતા તેમજ સરકાર પ્રયત્ન પ્રયાસો કરી રહ્યા છે. હમણા જ મીસરમાં સ્ત્રીઓને પણ વેપારી તાલીમ આપવા માટે એક ખાસ કુમરુત્સમાં અગ્રણું છે. આ નવા ખાતાનો લાભ લેવાનું અનેક સ્ત્રીઓ બહાર પણ પડે છે.

સ્ત્રી વિમાનીઓનું સેન્યઃ ભાવિ વિગ્રહમાં પુરુષશક્તિ રોકાઈ નહ ત્યારે, તેઓનું કામ થવાની લેવા તેમજ બીજા અનેક કામગીરીઓ-કરવાના હેતુથી, જિંદગમાં સ્ત્રી વિમાનીઓનું ખાસ અનામત સેન્ય તૈયાર કરવામાં આવે છે. એ યોજાનને અગ્રી રેન્કર્ડના મેનેજર ખાતેના એશાદ્રોમ ખાતે પણ ઇન્સ્ટ્રક્ટર મિસિસ જી. એમ. પેટરસને સ્ત્રી સભ્યોની નોંધણી કરવા માંડી છે.

મનગમતી સંતતિ મેળવવાના અખતર : લંડનના બે ડાકરોએ સ્ત્રી નતિના સંપર્ક

અભ્યાસ પછી માળાપને જોઈએ એ જાતની સંતતિ મેળવી આપવાના અખતરાઓ કરવા માંડ્યા છે. એમણે એક એવો શિક્ષક તારવ્યો છે કે જે સૌમાં તેજબુદ્ધ પ્રમાણ વધુ હોય તેઓને છાત્રીઓ જન્મવાનો સંભવ વધુ છે. જે સૌચીના બાંધામાં આલ્કલધનનું તત્વ વધુ હોય તેઓને છાત્રીઓ જન્મવાનો વધુ સંભવ છે. આ તથ્ય પર એમણે એવાં પ્રકારનાં ઇન્કેશનો તૈયાર કર્યાં છે કે યોગ્યતા પુરસ્સર બિન્ન બિન્ન તત્વો ધરાવતી સ્ત્રીઓને તે આપવામાં આવતાં દંપતીની ઇચ્છા પ્રમાણે સંતતિ જન્મે છે. આ રાહત ભરી, બીન ખર્ચાળ પદ્ધતિથી ૮૦ ટકા જેટલાં પરિણામોમાં સફળતા મળી છે. જે સંપૂર્ણપણે સફળતા મળશે તો લંડનની બધીય હોસ્પીટલો એ ઇન્કેશનોનો ઉપયોગ કરશે એમાં શંકા નથી.

પત્નીઓનો કામદાર સંબંધ : પતિ અને પત્નીનો સંબંધ ધણું કરીને ખાનગી રહ્યો છે, પણ વ્યવસ્થિત લહેરછવનનાં આક્રમણ એ સંબંધ પર થવા લાગ્યાં છે, ને યાચ એમાં નવાઈ પણ નથી. છતાં ન કહી હોય એવી ઘટનાઓ એમાંથી ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે રમુજ અને ચિન્તાની મિશ્રિ લાગણીઓનો અનુભવ થાય છે.

ખાનગી સંબંધમાં પતિ ધણું ખરું પત્ની પર પ્રયુક્ત કોત્રવતો હોય છે. પણ અતુટ રહેવા મરવા એ સંબંધમાં વ્યકિતત્વ મુદત્તનો શાત્ર ભજવી બેઠે છે. બજારમાં પત્ની પતિ પર છવન-ભર રાખ્યે કરી શકે અને મંદ, દિક્કું સ્થિત કરીને પતિ પત્નીનો આજ્ઞાધારક બની રહે. એ બજારમાં પત્ની, ખુમારીવાળો તોડર રોકે ન ગાંઠે એનાથી તદ્દન નુકું જ સ્થાન કોત્રવતી હોય છે. એટલે ખાનગી સંબંધ વ્યકિતત્વનાં ટુંબિય પર નમે છે. છતાં એ સંબંધ પર પહેલું આક્રમણ ત્યારે થયું કે ન્યારે સ્ત્રી એ પુરુષની ઘસી નથી એ વિચારે પૂમવા લાગ્યા. પછી તો સમાનતા, અખતર સ્વાતંત્ર્ય અને આત્મવિકાસને નામે એ સંબંધ પર ખૂબ આક્રમણ થયાં. જેને કીધે પતિ પૂજનીય સ્વામી મંદી થયો છે અને સારું હોય તો માણસ અને નરસો હોય તો પશુ હોવાવા લાગ્યો છે.

આમ છતાં ય આક્રમણને અંત નથી, અને

ઈન્કેશમાં એક નવી ચળવળ ઉપડી છે તે તો આ રમુજ જગતઅવલોકનનું રમુજતમ સંતાન છે. મીસ જે. ક્રાન્સિસ નામની એક સ્ત્રી એ પ્રવૃત્તિને દેરે છે. તેણે 'પરિણીતા સંબંધ' સ્થાપ્યો છે અને તે કહે છે કે, "કાયદા મુજબ તો સ્ત્રી ખોરાકી, પોશાકી અને આશ્રય પામે છે, પણ ધણી જે સ્ત્રીઓ પતિ અને સંતાનો માટે અડધી 'યૌવન્ય' છે છતાં તેમને માટે પગારનો દર મુકરર થયો નથી, પગાર સાથે કે પગાર વિનાની રત્નઓ મળતી નથી કે છુટ્ટી હોતી નથી. તેમના કામના કલાકો પણ નહીં થયા નથી. એ કેટલાં કેટલાં કામ કરે છે એનો તો જરા વિચાર કરો. આદારશાસ્ત્ર, ધર-કામ, રસોઈ, શિવણકામ, ધોખીકામ, સમારકામ, બાળકઉતર અને દગલાખંધ બીજાં કામોમાં તેઓને પ્રતીજ્ઞ થયું પડે છે અને છતાં પુરુષોએ સ્થાપેલા કામદાર સંબંધ ત્રણી જોડે એટલો બધો બોલે તેઓ ઉઠાવે છે, તો ય સ્ત્રીઓ બાપડી મૂંઝે મોઢે સદન કરે છે. અને હવે એક કાયદો કરાવીને સ્ત્રીઓને કુટુંબની આવકનું અમુક પ્રમાણ મળે એવું કરવા માગીએ છીએ. બીજી રીતે કહીએ તો અમે લગનને ભાગીદારી બતાવવા માગીએ છીએ, પુરુષની સ્ત્રી પરનો આસિરી નહિ."

ધણે ઠેકાણે સ્ત્રીને કુટુંબની બધીજ આવક મળે છે તેનું હવે શું યરો તેની ચિન્તા થાય છે. પણ એક વાત ચોક્કસ છે. પુરુષ નતે કમાય અને સ્ત્રીને પગાર આપે તેથી આપોઆપ એ સ્ત્રીનો શીઠ બનશે ને ધર અને ધરકામમાં આક્રિષ્ટનો ઠાક આવી જશે.

સહરાના વિશાળ રજપ્રદેશમાં એક વિચિત્ર રમુજ જાતી વસે છે. વર્ષેથી યાકી આવેલી રૂઢી મુજબ આ જાતના પુરુષોને ભુરખા પહેરવા પડે છે અને અન્ય દેશોની પછાત કોષોમાં સ્ત્રીઓની જે ઢાલત હોય છે તેવીજ દસા ત્યાંના પુરુષોની છે. ચોવીસે કલાક તેઓ ભુરખા નીચેજ રહે છે, જમતી કે ઉંઘતી વેળાએ પણ તેઓ પડદા નીચેથી ક્ષેત્રો બહાર કાઢી ચકતા નથી. ત્યાંની સ્ત્રીઓ ખુલ્લે મોઢે દરી ફરી શકે છે પણ બીચારા પુરુષોને તેમની પત્નીને પણ મુખ બતાવવાની મનાઈ છે. આ વાત જેટલી વિચિત્ર છે તેટલી જ સાચી છે. આ બટકવી ટોળી 'ત્યારેજ'ના નામથી ઓળખાય છે.

આપણા પુરાણોમાં કાગરદેરાના ત્રિધારાજ્યના વારંવાર વર્ણનો થયાં છે પણ એ વાતો કોણ-કલ્પિત મનાતી. પણ સદરાના પ્રદેશમાં એક અજેડ ત્રિધારાજ આજે નજરે પડે છે. વિશ્વમાં આ એક જ પ્રદેશ છે જ્યાં 'નબળા' અને 'કોમળ' સ્ત્રી જાતી અખાધિત સત્તા ધરાવે છે. તેમનો પડથો બોલ પુરુષોને શીરપાલ ગણી લેવા પડે છે. ત્વારેગ જાતીના પુરુષો કોઈને પણ પોતાનું મ્હોં બતાવી શકતા નથી.

ખીલ હાથ પર ત્વારેગ સ્ત્રીઓ માત્ર પોતાના પતિનો મ્હોરો જોવાની મનાઈ સિવાય પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મોગવે છે.

ખીલ સર્વ બાબતોમાં કોઈપણ યુગની કે બ્રહ્મિની સ્ત્રી કરતાં તે વધુ સ્વતંત્રતા મોગવે છે. પત્નીએ પતીને વફાદાર રહેવું જ જોઈએ એવું કોઈપણ ફરજિયાત બંધન તેને માન્ય નથી. છવન-સાથી મેળવવા ખાતરજ સ્ત્રીઓ લગ્ન કરતી નથી. પણ લગ્ન કરવાથી તેને શોકસ લાગે થાય છે. જો તેવું ભયંકર કારણ હોય તો પણ પુરુષો કદી છુટાછેડા મેળવી શકતા નથી. સ્ત્રીની બેવફાઈ પણ તેમને છુટાછેડા અપાવી શકતી નથી. ખીલ હાથ પર, સ્ત્રી પોતાના પતીને મરજીમાં આવે ત્યારે લાલ મારી તરછેડી શકે છે. "પુરુષથી તે કંઈજા છે" એવાજ રાખેડો તલ્લભ માટે પુરતા છે.

લગ્નના પ્રથમ સંબંધમાં પણ પુરુષોને કંઈ જ સત્તા નથી. કોઈ પણ બાળા સાથે સંવનન કરવાની કે લગ્નની માગણી કરવાની તેને હુક નથી; છતાં કોઈ પણ બાળાને મગવા કે તેની સાથે ખાતરીવ કરવા સામે કોઈ જાતનો વાંધો લેવાતો નથી. સ્ત્રીઓ જ સંવનન કરી શકે છે. ક્યો વધ

કે યુવાન તેમના હાથને યોગ્ય છે એનો નિર્ણય પણ સ્ત્રીઓ જ કરે છે. માબાપની સંમતિની પણ જરૂર નથી. લગ્ન એ સ્ત્રીનો એક અંગત પ્રશ્ન છે એટલે બીજે કોઈ પણ માણસ લગ્ન સંબંધમાં દરમીયાનગીરી કરી શકતો નથી. માત્ર એક જ વાંધો નડે છે અને તે એ કે સ્ત્રીએ પોતાના ભાવી પતિની પસંદગી તેવું મુખ જોયા વિનાજ કરવાની.

અમુક સ્ત્રીએ તેને પસંદ કર્યો છે. માટે તેને પરણવું જ જોઈએ એવું પુરુષો માટે કોઈ ફરજિયાત બંધન નથી.

ત્વારેગ સ્ત્રીઓમાં એવી પ્રચલિત માન્યતા છે કે કોઈ પણ સ્ત્રી પુરુષોના છુરખો દુર કરી તેનો મ્હોરો નહિવે તો તેના પર ભયંકરમાં ભયંકર આક્રમણ ઉતરે.

પ્રગતિમાન ગણ્યતા રાષ્ટ્રો કરતાં પણ આ સ્ત્રીઓ વધુ સ્વાતંત્ર્ય મોગવે છે. તેમને માથે કોઈ પણ પ્રકારના સામાજિક બંધનો કે જવાબદારીઓ લદાઈ નથી. જ્યાં સુધી કોઈ પણ પુરુષને પતિ તરીકે તે પોતાની સાથે રહેવા દે, જ્યાં સુધી તેના નિર્વાહનો બોલો પુરુષને માથે જ રહે છે, અને છતાં, તે ફાવે ત્યાં જઈ શકે છે અને જો તેમ જર્તી શકે છે, સ્ત્રીની દીનચર્યામાં પુરુષ કોઈ પણ પ્રકારની દરમીયાનગીરી કરી શકતો નથી. તેને તો ખનીતો હુકમો જ ઉઠાવવાના રહે છે.

ત્વારેગ સ્ત્રીઓમાં યુગસુરતીના ખ્યાલો પણ ખરેખર વિચિત્ર છે. દુનિયાભરમાં જ્યારે સૌન્દર્ય રાણીઓ પોતાની કમળીય કાપા ભળવવા ખાતરી ખનવાનો અખતરો કરે છે ત્યારે આ સ્ત્રીઓના સૌન્દર્યની આંકણી તેના વજન પર થાય છે. જેમ વધુ વજન તેમ સ્ત્રી વધુ સુંદર ગણાય છે.

‘ગુણસુન્દરી’માં અવલોકન માટે

પુસ્તકો મોકલનાર લેખકો અને પ્રકાશકોએ અવલોકનકાર તથા ઓપીસની સગવડતા સાથે પુસ્તકની બધે નકલો અવલોકનાર્યે મોકલવાનો વહીવટ રાખવા વિનંતી છે.

મંત્રી-“ગુણસુન્દરી”

ગાંધી

કુ'બધ સરકારે હમણાં જ આ બીજા પક્ષા
 હરી એને કાવવાનું સ્પષ્ટ
 મળેલા બીજા. આપુ' છે. આ બીજોને
 જાતીનરો તરૂંથી પ્રભવ
 વિશેષ કશામાં આપી હો. એ કે પટેલી નજરે
 મેતાં આ કારો એકો કાંતિયારી હાથે છે તેકો
 નથી જ. મેનું કારણ એ છે કે આ કારો નવું જ
 થીલા બેઠોને તાણુ પડે એમ છે. એ કે વર્ષે કે
 તેથી વધારે વખતથી એ જ જમીન પેતાં દોષ
 તેમને જ આ કારો હાથુ પડે આવા બેઠોની
 સંજ્ઞા મોળી જ દોષ. તેમ જ સો એક જમીન
 કે તેથી વધારે જમીનના મલિક દોષ મેતાં જમીન-
 શીના મલિકવાળોને જ આ તાણુ પડી શકે એમ
 છે. મેને કે થીલા કામના બેઠોને આ કારો
 જતા પગ તામણા નહિ નિવડે. જતાં જમીન-
 શીએ એને વિશેષ કશું તે જાતી આરે છે કે
 એ વર્ષનું વજનુ કેટલું પ્રવાયાતી અને પ્રવિ-
 શીય છે. વધાર વધેલા કારણ કરતાં કંઈ વધુ
 પ્રવિશાર કારણો આશા કેમિલ સરકાર પાસેથી
 તો રહેવી જ દલિ માગ મેતાં વડ મનુડી હરી
 સ્વનાથ બેઠોનો સંજ્ઞા વજનુ અસંજ્ઞ છે.
 એમનાં પાસે સ્વન નિર્વંદના સામનોમાં માગ
 ચોવાની મમલમિ સિવાય બીજું કંઈ નથી.
 મેમના પ્રકો વગુ સરકારે હાથ પડત એકમે
 કુ'બધ સરકાર તાલેદારમાં એ જાંબ બીજ
 પા વર્ષા મગાવી રહી છે.
 મનુડીના વિન આ જાંબને હેડ કલેવ
 વિશેષી કારો પદિમે અને કમલોર વચ્ચે
 પડી વારંવારની તાણોનું

સમાધાન સાંનિપૂર્વક-એને ત્યાં કુપી વચાશીથી
 આજુવાને છે. કલેવવાત-મુડીવાતું એ એ વિલિ
 હાથુ છે કે એ વર્ષના નીચે મુડીશી અને
 કાપશી વચ્ચે વર્ષનું મલકાં જ છે. એ અને
 વર્ષના વિશેષી વિશેષે હાથે આ પ્રારણુ વર્ષનું
 અનિવાર્ય છે. હાથોનેથી કલેવને વજનુ વડુ
 મમલું પડે છે એ વાત સાધી છે. વજનુ કામલોની
 પાસે આ એ જ યજ્ઞ-દાયાળ-તેમને વિશેષ
 હાથવા મારે છે. આ કારણો એ હાથે વધાર
 બંધુ આપો. વળે એ કારણ મંદાં કાલિશ
 તરૂંથી કુલવામાં આપુ' દોષ તેમ માગ વડા
 સકો દોષ તે તે કારેકા મજાવ, વગુ માલિશ
 તરૂંથી ન કુલવામાં આપુ' દોષ મેતાં મંદાંમાં
 એ વગુ હાથે દોષ તે જ તે કારેકા
 મજાવ. આવી એ નહિ રડ મારે ? તેથી જ
 મનુડ પ્રવિનિ આવેવાને અને મનુડ મંદાં
 કે એમ આ જાંબને વિશેષ હરી છે તેમને
 વિશેષ આજની છે. કેમેલ પોને કલેવની અને
 મામ વર્ષને સરકાર હોવાને કારો હરી છે. અને
 કેમેલ સરકાર તો આવો કારો પક્ષા હરી
 વચાર વગુ પ્રવન કાંતી મનુડ અવગત વર્ષમાં જ
 પા કારણ તેવા વડ છે વાળી અને વર્ષન વચ્ચે
 હું આરો એને વિશેષ ?

હાથ કુ'બધ સરકારની કેવળી પાતેલી નહિ
 મરોલો વિવન બની છે.
 કુ'બધ સરકારની મેતાં કારણે એ કે કુ'બધ
 કેલવડીની સરકાર (૧) સરકારી કલેવ
 રાજનીતિ વગુ કલેવે જાંબ હરી
 ખાતી સંસ્કારોને આપી

દેવાનો વિચાર કરે છે. (૨) કેટલેક ઠેકાણે આવી બંધ પાટલી સ્ફુલિને ; બદલે કન્યાશાળાઓ તથા દુનરકલોગોની શાળાઓ સ્થાપવા માંગે છે. (૩) મુંબઈની સેકંડરી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ફી વધારવામાં આવનાર છે. (૪) અને એ કોલેજ બંધ કરી ક્લારિકમાં એક નવી સેકંડરી ટ્રેનિંગ કોલેજ ખોલવામાં આવનાર છે કે જેમાં તે પ્રાંતની માતૃભાષામાં-એટલે મરાઠીમાં શિક્ષણ અપાશે.

સરકારી સ્કૂલો કરતાં ખાનગી સંસ્થાઓના દસ્તે ચાલતી શાળાઓમાં વધારે ખર્ચ આવે છે. એટલે પરિણામે ગરીબજન તથા મધ્યમવર્ગ વધુ શિક્ષણ લેતો અટકે. કન્યાશાળાઓ અને દુનર-શાળાઓની જરૂરિયાત તો છે જ, પણ ચાલુ શાળાઓ બંધ કરી એવી શાળાઓ સ્થાપવામાં શું નીતિ રહેલી છે ? સરકાર વધારાની કન્યાશાળાઓ અને ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપવાનો ખર્ચ ધારે તો શું ન ઉઠાવી શકે ? મુંબઈની સેકંડરી ટ્રેનિંગ કોલેજમાં ફી વધારવાનું પગલું તો સૌથી વધારે ખેદજનક હતું. વધતી જતી બેકારીને અંગે કેટલાય યુવાનો અને યુવતીઓ બીજા કોઈ નોકરીને અથવા શિક્ષકોના ધંધા સ્વીકારવા લલચાય છે. શિક્ષકો ટ્રેનિંગ-કોલેજોમાં દોઢા નોંધે એવું એક બાબતી કહેવું અને બીજા બાબતી ટ્રેનિંગ કોલેજોમાં ફી વધારી એ ટ્રેનિંગને વધુ ખર્ચાળ અને યોગ્ય ન જ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું કહેવું એમાં શો અર્થ છે ? સરકાર મધ્યમવર્ગની, આજના શિક્ષકની સ્થિતિથી અનુભવ જતી ગઈ છે કે શું ? વળી મુંબઈની કોલેજ બંધ કરવાથી પણ શિક્ષક વર્ગને ધક્કી મુકેલીઓ પડશે. ક્લારિકની કોલેજ કે ત્યાં માતૃ-ભાષા મરાઠીમાં શિક્ષણ અપાશે તે કોલેજનો ગુજરાતીઓ શી રીતે લાભ લઈ શકશે ? ત્યારે ગુજરાતી શિક્ષકોએ શિક્ષણ માટે ક્યાં જવું ?

એકંદરે જોતાં સરકારની હાલની નીતિ કેળવ-શીના દ્રષ્ટિબિંદુથી કે જનતાના દ્રષ્ટિબિંદુથી-એકે દ્રષ્ટિબિંદુથી ચોખ્ખી નથી.

સુરતમાં તાપી નદીમાં જળપ્રવાસે નીકળેલાં લગભગ એશીએક સહેલા-સુરતની હોનારત છીંચોના લોગ તાપી નદીએ ગયે માસે લીધા. આ બનાવે માત્ર સુરતમાં જ નહિ પણ આખા ગુજરાતમાં હાદાકાર વર્તાવ્યો છે. આ બનાવ માત્ર આકસ્મિક નથી એમ માનવાને કારણ મળે છે, એમ લખવામાં આવ્યું છે કે હોડીમાં વધુ પડતાં માણસોને બેસાડવામાં આવ્યાં હતાં; અને આ બનાવ માટે હોડીના માલિકની બેદરકારી પણ જવાબદાર હતી. આ બનાવ અંગે જાહેર જનતા તપાસ માંગી રહી છે. તે થવી જ નેહાયે. અવિશ્વમાં આવો બનાવ ન બનવા પામે એ માટે સાવચેતી લેવાની નેહાયે.

આજકાલ ત્યાં નજર નાંખીએ ત્યાં સ્ત્રીઓની છબીઓ નજરે પડે છે. નારી રોહોની માસિકોના પુઠાઓ ઉપર છબીઓ. જાહેર ખબરોમાં, સાક્ષીઓ ઉપર બધે જ સ્ત્રીરોહની છબીઓ એક આકર્ષણ તરીકે મૂકાય છે. કેટલીક તો સ્ત્રી જલ્દિને ધણી જ અપમાનજનક હોય છે. આની પાછળ રહેલું માનસ વિશુદ્ધ નથી. આની પાછળ વિકારી, વાસના લોહુપ માનસ રહેલું છે. એવું માનસ આજે આપણા સમાજનું છે. આની સામે બહેન મગજાબહેન લઈમણલાલ મહેતાએ વિરોધ દર્શાવ્યો છે તે ચોખ્ખું છે. બધાં સ્ત્રી દિનનાં માસિકોએ અને મંચોએ એમના વિરોધને સમજાવે કે આખી આખી જાહેરોતો બંધ થાય એવી તજવીજ કરવી નેહાયે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

પાલ વિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૮ : અંક ૧૦

પુસ્તક ૮

ઓક્ટોબર : ૧૯૩૮

વર્ષા

કંઈ ઉચેસ કુંગરીયે રે,
એથી આયેશ સમઠરીયે રે,
કંઈ ભૂરી ધુમસવરણી....વરસે વાઢળી રે.

કંઈ વાઢળીઓની ઠેરે રે,
વળી કુંગરીયાની ધારે રે,
કંઈ આછી ઢેસરવરણી,...ઝબકે વીજળી રે.

કંઈ નદીઓ પાછી ભરતી રે,
કંઈ ધરતી ઉપર સરતી રે,
કંઈ હીલી ને હરિયાળી,...ધરતી ખીલતી રે.

કંઈ સરોવરીયાની પાળે રે,
ઓહ્યા આંબલીયાની ડાળે રે,
કંઈ ઠાળી કામણુગારી,...ઠોચલ બોલતી રે.

કંઈ ધરતી ને ભીંજવતી રે,
ભીંજવતી ને રીઝવતી રે,
રીઝવતી ઝરમર ઝરતી,...વર્ષા આવતી રે.

કેરાવલાલ ખનેધર દિવેરી

વચલાં પાણી

‘ જાપુ ! ઉપાય તો છે પણ થાય એવો નથી. ’ વૈદરાજ બોલ્યા.

‘ પણ કહો તો ખરા. ’ ઠાકોરે આગ્રહ કર્યો.

વાત એમ છે કે પરવતસિંહ ઠાકોરને પેટનો દુઃખાવો ઉપડ્યો હતો અને વૈદરાજ એમની નાકી તપાસીને માથું ધુણાવતા હતા.

પરવતસિંહ ઠાકોરનો મોટો ગરાસ હતો, ઠાકોર ભલા હતા અને પ્રસતિ મુખી હતી.

‘ જાપુ ! તમારો આગ્રહ છે તો કહું છું કે આ દુઃખાવો વચલાં પાણીથી મટે એવો છે. ’ વૈદરાજ બોલ્યા.

‘ વચલાં પાણી ? ’

‘ હા જાપુ ! વચલાં પાણી. સાંજને વળતે પચાસ બેડાં માથ એવડી માટીની કોઠીમાં પાણી ભરાવવાં. રાત આખી એ પાણી ઠરે. સવારે અરધી કોઠી ખાલી કરવી અને પછીથી-હોં કે જાપુ ! અરધી કોઠી ખાલી કર્યા પછીથી-એક પ્યાલો પાણી લેવું, તેમાં આ દવા નાખીને નરસે કોઠે પાણી પી જવું. ‘કોઠીતું’ બાકીતું પાણી ટોળી નાખવું. એમાં રાત્ર નવાં પાણી ભરાય ને સવારના વચલાં પાણીમાં દવા ખવાય તો આ દુઃખાવો મટે. આઠ દહાડાનો પ્રયોગ છે જાપુ ! વૈદકશાસ્ત્રમાં તો એનો મોટો મહિમા છે. ’ વૈદરાજે વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું.

‘ જોહો ! એમાં શું ? આજથી એ પ્રયોગ શરૂ કરીએ વૈદરાજ ! ’ ઠાકોર બોલ્યા.

‘ જાપુ ! આપણો જગો કુંભાર સારી કોઠીઓ બનાવે છે. એ કળશી ઢાણા માથ એવડી કોઠી હશે તો ચાલશે. ’

‘ ભલે, અને આપણો માલો પખાલી પાણી ભરી રાખશે. ’ ઠાકોરે કહ્યું.

‘ હા જાપુ ! એ તો એતું કામ જ છે ને ! એ નહિ ભરે તો કેણુ ભરશે ? ’

‘ હારે. ’

વૈદરાજે દવા આપીને રજા લીધી.

ઠાકોરે કોઠી મંગાવી લીધી અને માલો પખાલીને પાણી ભરવા હુકમ આપ્યો.

આમ તો માલો પખાલી ઠાકોરનાં પાણી ભરી ભરીને ધાકી જતો હતો ત્યાં એતું કામ વધ્યું.

આખો દહાડો માલો ને માલોની વહુ પાણી ભરી ભરીને લોથપોથ થઈ જતાં.

માલોની વહુ પાણી ખેંચે અને પખાલ ભરે. માલો પાકાને હાંપી લય ને દરબારમાં પાણી પહોંચાડે.

છેક મોઢે મુઘી એમને ઠાકોરે દવા ચરૂ કરી ત્યારથી પાણી ભરવું પડતું.

‘કેમ માલાભાઈ ! હજી પાણી નથી ભરાઈ રહ્યું ?’ અંધારૂં તો થઈ ગયું. ’
વૈદરાજે માલા પખાલીને પૂછ્યું.

‘મહારાજ ! બાપુએ દવા ખાવા માંડી છે એટલે શું કરીએ ? પાણીનો ખપ’
બહુ પડે છે.’

‘હોય ભાઈ ! મોટાના કામ છે ! મોટાના રોગ પણ મોટા !’

માલાને યાદ આવ્યું કે એક દહાડો વૈદરાજે એને કહેલું કે ‘ઠરખારને ઘેર’
‘આટલું’ પાણી ભરે છે તો ભારે ઘેર પણ એક પખાલ નાખતો જ ને’ પણ એણે તે
વખતે ના પાડી હતી.

વૈદરાજે તો એને સમજાવેલો કે ‘ભલા માણસ, અમે પણ કોઈ દહાડો કામના
છીએ.’ પણ માલો એકને બે થયો ન હતો.

‘ચોતે ના પાડી તેથી તો વૈદરાજે આ દવાનું તૂત ઊભું કર્યું નહિ હોય !’

‘અને મહારાજ ! મોટાની દવા પણ મોટી. હવે બહુ થયું મહારાજ !
આવતી કાલથી એક પખાલ તમારે ઘેર કાલવતો જઈશ આ પીઠામાંથી છે.કાલે
ખાપજી !’ માલો બોલ્યો.

‘હવે કેવો થયો કાલો ! મેં તો થઈ કહ્યું હતું પણ તું માને ત્યારે ને !
અમે તો ઘણા કામના છીએ પણ તારી નજરમાં ઊતરે ત્યારે ને ! ઠીક છે. બાપુને
આજકાલમાં મટી જશે. વળી દવા બદલીશું.’ વૈદરાજે ચોતાની યુક્તિની અસર થઈ
જાણીને કહ્યું.

માલા પખાલીએ વખતે દિવસે વૈદરાજને ઘેર પખાલ ખાલી કરી.

વૈદરાજનાં બહુ રાજ થઈ ગયા. ઘણા દહાડાથી એમણે વૈદરાજને કહેલું કે
‘તમે ઠરખારના વૈદરાજ, ને તમારે ઘેર ઠરખારનો પખાલી પાણી પણ ન આવે ?’
એટલું પણ તમારાથી ન થાય !’

અને એમની સૂચનાથી વૈદરાજે પખાલીને કહી જોયેલું પણ એમ માલો
પખાલી આણે સીધો સીધો માને એવો હતો ! એણે તો ના જ પાડી હતી.

એટલે વૈદરાજે વચલા પાણીનો પ્રયોગ પરવતસિંહ બાપુને કરાવ્યો.

‘બાપુ ! હવે તો ભારે દ્રૂર પડી ગયો સો એ સો ટકા મટી ગયું. આજથી જ
હવે વચલાં પાણી પીવાં બંધ કરે તો સારું. ભારે દવા પણ બદલવી પડશે.’

‘તે તમને ઠીક લાગે એમ કરો.’ ઠરખાર બોલ્યા. ‘ખાલી વૈદરાજ ! તમારી
દવા તો સમજાણ છે.’

‘બાપુ ! તમારા જેવાની દવાનો પ્રેતાપ છે, બાપુ !’

મીરાંબાઈ

આઠ-દશ વરસની છોડી બારણાને ઝીંગીને ક્યારની છાનીમાની ઉભી છે. ઉભી ઉભી એકીટશે કાંઈક જુએ છે. એનાં વૃદ્ધ માણ પુનઃ-પાઠ કરે છે, સામે કૃષ્ણ ભગવાનની નાનકડી મૂર્તિ છે. પડએ ધીમે ધીમે બળે છે, સામે દૂધ-સાકરની પ્રસાદી પડી છે. માણ એકચિત્તે માળા ફેરવી રહ્યાં છે; દીકરી આ બધું જોઈ રહી છે.

પ્રસાંગ....પ્રસાંગ....બહાર દોલ વાગે છે ? શરણાઈ ને ત્રાંસાં વાગતાં સંભળાય છે. માણસોનાં ઠાળે ટાળાં જોવા માટે દોડ્યાં બાય છે, પણ દીકરી તો એમને એમ જ ઉભી છે.

આરતી કરીને માણ ઉઠ્યાં. દીકરીને ચુપચાપ ઉભેલી જોઈને માણ બોલ્યાં—
'જેટા, ત્યાં કેમ ઉભી છે ? પ્રસાદીની રાહ જોતી હશે, હં.' કહીને તેને પ્રસાદી આપી. 'બહાર વરપોડો નીકળ્યો છે; ચાલ, તું જોવા આવે છે ને ?' કહીને માણ બારી પાસે ગયાં.

તરતજ દીકરી માણના આસન પર બેસી ગઈ અને પુનઃ કરવા મંડી ગઈ. ભગવાનની મૂર્તિને પાછી નવરાવી, ચંદન ઘસ્યું અને ફૂલ ચઢાવ્યાં.

'ચાલ, ચાલ, સાડું સાડું જોવાતું છે.' માણ બારીમાં ડાકું રાખીને જ બોલતાં હતાં. દીકરી શું કરે છે, તેની તેમને ખબર ન હતી.

દીકરીએ કાંઈ જવાબ ન વાળ્યો. તે તો ભગવાનના ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ ગઈ હતી.

'હવે તો વરપોડો નજીક આવ્યો, ચાલ તો ખરી.' માણને હજી ખબર ન હતી. કાંઈ જવાબ ન આવ્યો.

'વરપોડો આવ્યો ગયો, તોય તું ન આવી !' માણ બારીએથી પાછાં વળ્યાં. 'એહો ! જેટા, તું પુનઃ કરે છે ?' માણ આશ્ચર્યથી બોલ્યાં. 'તનેય હવે થોડા વખતમાં પરણાવવી છે, હો દીકરી !'

'અં...હ. મારે નથી પરણવું. હું તો પરણી છું ને !'

'પરણી છે ! કોની સાથે ?'

દીકરીએ કૃષ્ણની મૂર્તિ સામે આંજળી ચીંધી. 'આમની સાથે.'

'અરે, મારી દીકરી !' માણએ દીકરીને હર્ષથી બોલી બરી. 'તું એક વચની થજે, જેટા. બોલ ફેરવીશ નહિ.'

અને દીકરીએ આરતી કરી—

'મરે તો ગિરિધર ગોપાલ, દુસરા ન કો....ધ,
હો નાથ ! દુસરા ન કો....ધ.'

તે દિવસથી દીકરીનું ચિત્ત કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિમાં લીન થઈ ગયું અને એક સાધવી બની રહી. તેનું નામ મીરાંબાઈ.

કેશવલાલ અનેકવર દિવેદી.

કાનલભાઈ

પાછલી રાતના રોજ કાનલભાઈ ઉઠતા. થીંગડાવાળું એક પહેરણું, ફાટેલું તુટેલું ધોતીયું, માથાના વાળ જેમ તેમ થઈ ગયા હોય, એવી સ્થિતિમાં કાનલભાઈ ખાટલામાંથી ઉઠે. ખાટલો બરાબર એમના મેળનો જ હતો. એક પાયો ભાંગેલો ને કાથી પણ તૂટી ગયેલી. ખાટલા નીચે મૂકેલું ઢાતણ આવતા આવતા, કાનલભાઈ ભાંગ્યાં તૂટ્યાં પ્રભાતીયાં ગાવાં શરૂ કરે; “અરે ! રામલા ગીરધારી, ભોળો ભગવાન રે, અરે એ તું હુઃખીયાનોં બેલી રે, મારો શામળીયો ” કાનલભાઈનાં પ્રભાતીયાંઓ પણ મેળ વગરનાં ! જ્યાં ત્યાંથી સંધાડીને “પ્રભાતીયાં ” પુરાં કરે. કાનલભાઈ કોઈ દિવસ પણ પ્રભાતીયાં ગાવા ચુકતા નહિ. કાનલભાઈ ભારે આસ્થાવાળા હતા.

ઢાંતણ કરીને તરત જ તે નાહિ લેતા. નાહિ ધોઈને કાનલભાઈ શાક મારકીટમાં જાય, અને એક નાની દુકાન ઉઘાડે. દુકાનને વાળી ઝુડીને સાફ કરે, શાકના ટોપલા બ્યવસ્થિત ગોઠવે. એકમાં કાચેલા હોય, બીજામાં દુધી, ત્રીજામાં ટીંડારાં, લીંબુ, વેંગણ, બટાટા, કોબીજ, મરચાં, એમ દરેક મુંડલામાં જુદુ જુદુ શાક હોય. સૌથી પહેલા કાનલભાઈ શાક મારકીટમાં આવતા, અને બધાં શાક બરાબર ગોઠવીને તૈયાર રાખતા. કાનલભાઈને આજસ બમતી નહિ.

શાક મારકીટમાં માણસોની ગીરદી થાય. વધારેમાં વધારે ધરાક એની જ દુકાને હોય ! “ શેક, કાચેલા ચાર પૈસે કર્યા, લઈ જાવ નવા આવ્યા છે ” “ લીંબુ, અંધાણું કરવા જેવા છે, તાજ છે, પછી બજાર તેજમાં આવશે ! ” એવું એવું ધરાકને સમજાવી, ‘પોતાનું’ બકાલું ખલાસ કરતા.

“ અરે, કાનીયા, સાહેબને મણુ લીંબુ ભેડજે છાંએ, લે આ ચીઠ્ઠી. ”

કાનલભાઈ થોડું ઘણું ભણેલા એટલે વાંચીને જોખી આવતા. એની દુકાને ધરાક તો ઉભાં જ હોય ! એને આવક સારી થતી.

“ માલ સારો ખાવો ને પૈસા આપવા આકરા ભાગે, નાલાયક ! જેવા હાલ્યા જ આવે છે ! ! ” કાનલભાઈ ચુસ્તે થઈ જાય ત્યારે બોલી જતા. તેને આખો દિવસ આવી રીતે પસાર થઈ જતો. કાનલભાઈ એકંદર માયાળુ હતા. સાંજ પડે ને એ હિસાબ કરીને ચોપડામાં લખી લેતા. બધી ચીજો દુકાનમાં મૂકી, રાત પડે દુકાન બંધ કરતા.

x

x

x

મણા વર્ષે હું આફ્રીકાથી પાછો આવ્યો. સવારે હું કરોજની માફક શાક મારકીટમાં શાક લેવા ગયો. હવે તો શાક મારકીટ પણ અલભ્ય ગઈ હતી. પહેલાં તો

જેમ તેમ દુકાનો હતી, પણ હવે તો લાઈનબંધ દુકાનો થઈ ગઈ છે. મેં કાનજીલાઈની તપાસ કરી પણ એ તો દેખાયા જ નહિ. ઘણી તપાસને અંતે મને ખબર પડી કે, કાનજીલાઈ તો શેઠ થઈ ગયા છે શાક મારફીટમાં આવેલી બધી દુકાનો તેમની જ છે હવે તો તેમના ઘરે નોકરો કામ કરે છે. શેઠ થયા પછી શું ખાંડી હોય ! રાત પડી, સૌ સુઈ ગયા, વહેલી સવારે મેં એક માણસ જોયો. મોંમાં દાંતણ આવતો આવતો એ કંઈક ગાતો હતો. તેના આછા આછા સ્વર મને સંભળાતા હતા, “અરે ! રામલા ગીરધારી, ભોળો ભગવાન રે, અરે એ તો દુખીયાનો બેલી રે ! ! શામળા ગીરધારી !”

હું અચાનક જાગી ગયો, મારાથી બોલી જવાયુ, “અરે ! એ તો પેલા કાનજીલાઈ ! !”

રસિક આચાર્ય

ચોપડીની કવિતા

મને પેટીમાં પૂરી ફસાવશે માં,
મને ચપટીમાં ચોળી સતાવશે માં,
મને ગોળરા હાથે લગાડશે માં,
મને ડાઘા પાડીને બગાડશે માં,

*

મને કોણી મારીને દબાવશે માં,
મને નાની માનીને ફગાવશે માં,
મને ઠેબે મારીને ઉડાડશે માં,
મને ઉંચેથી નીચે પછાડશે માં.

*

મારા પૂઠાંને વાંકાં વાળશે માં,
મારાં પાનાંને ફેગટ ફાડશે માં,
મને વાંચ્યા વિનાની મૂકશે માં,
પછી બીજાને કેવું ચૂકશે માં

સૌથી પહેલાં

સૌથી પહેલાં કાયનેમાંઈટ કોણે તૈયાર કર્યા ?

ડૉ. આલ્ફ્રેડ નોબેલે સૌથી પહેલાં કાયનેમાંઈટની શોધ કરી હતી. તેઓ ૧૮૩૩ થી ૧૮૯૬ સુધીમાં રહે ગયા. તેઓ સ્વીડીશ રસાયન શાસ્ત્રી હતા અને આમાંથી તેઓને અઢળક સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ હતી અને આમાંથી દર વર્ષે એક ધનિષ્ઠ 'નોબેલ પ્રાઇઝ' નામનું દુનિયાની શાન્તિ માટે સારું કામ કરે તેને અથવા સાહિત્યનું મુંદર પુસ્તક રચે તેને આપવામાં આવે છે.

બંધુકનો દારૂ અને બીજાં દારૂખાનોની કોણે પહેલી શોધ કરી ?

રોજર બેકન, કે જે ૧૨૧૪ થી ૧૨૯૪ માં રહે ગયા તેને ફ્રાંસે બંધુકનો દારૂ શોધવાનું માન જાય છે. જો કે એણે દારૂખોળાનો ઉપયોગ પોતાની જાત મહેનત અને હોંશિયારીથી શોધી કહાડ્યો હતો. પણ હવે એ ચોક્કસ થયું છે કે ઇસ્વીસન પૂર્વે ચીનાઓ દારૂનો ઉપયોગ અને તેના ગુણ જાણતા હતા.

દુરળીન કોણે પહેલાં શોધી કહાડ્યું ?

ગેલીબ્રોઆએ સૌથી પહેલાં દુરળીન શોધી કહાડ્યું હતું.

ટેલીફોનની શોધ કોણે કરી ?

જો કે ઘણા માણસોએ ટેલીફોનની શોધ પાછળ પ્રયત્ન કર્યો છે છતાં ટેલીફોનની શોધનું અને તેનો સફળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવાનું માન અલેક્ઝાન્ડર ગ્રેહામ બેલ કે જેઓ સ્કોટલેન્ડના વતની હતા તેમને ફ્રાંસે જાય છે. તેઓએ આ શોધ ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં કરી હતી.

સૌથી પહેલાં બલુનમાં ઉંચે આકાશમાં કોણે ઉડ્યું ?

ઘણું ખર્ચ એમ માનવામાં આવે છે કે 'મોન્ટગોફરીયર' ભાઈઓએ બલુનને સૌથી પહેલાં ૧૮૭૩ માં આકાશમાં ઉંચે ઉડાવ્યું. 'સરઆતમા કોઈ પણ માણસને બલુનમાં બેસાડ્યા સિવાય ઉંચે ઉડાવવાના અજતરા કર્યા અને તે પછીથી માણસો સાથે ઉંચે ઉડાવવામાં આવ્યું હતું. તે વખતે બલુનમાં ગરમ હવા ભરીને ઉંચે ઉડાવવામાં આવતું હતું. હવે તેમાં ઘણા મુદ્દારા થયા છે અને અત્યારે તો રહેવેની જેઠે એરોપ્લેનોનો વહેવાર ચાલુ થઈ ગયો છે તથા દર વર્ષે હજારો માણસો એ રીતે મુસાફરી કરે છે ને દરદરનાં સ્થળોએ જલદીમાં જલદી જઈ શકે છે.

ઝોથી પહેલાં આટલાંટિક મહાસાગરનું અટકયા સિવાય ઉઠ્યન કોણે કર્યું ?
 ૧૯૧૬ ના જુનની ૧૪ મી તારીખે સર જોહન આલકોટે સર આર્થર
 બ્રીટન પ્રાઇનના સાથે આટલાંટિક મહાસાગરનું અટકયા સિવાય ઉઠ્યન કર્યું હતું.

ઝોથી પહેલાં દક્ષિણ ધ્રુવ કોણે શોધી કહાડ્યો ?

ફેરટન રોલ્ડ એમન્ડસન નામના એક નોર્વેજીઅન સાહસિકે ૧૯૧૧ ના
 ડિસેમ્બરની ૪ થી તારીખે દક્ષિણ ધ્રુવ શોધી કહાડ્યો હતો.

અમેરિકા કોણે શોધી કહાડ્યો ?

ઘણું ખરું તો બધાજ એમ કહેશે કે ઈ. સ. ૧૪૯૨ માં ક્રોલમ્બસે અમેરિકા
 શોધી કહાડ્યો. પણ ખરી રીતે તો વીર્જીન્સ નામનો માણસ સૌક્યો પહેલાં ત્યાં
 ગયો હતો.

પુરવોત્તમ હ. પટેલ

બી. એમ્સી.

ચાંદા માંમાને

મને તું ચાંદા તવ દેશ જોવા
 પૃથ્વી પરેથી લઈ ત્યાં તું જાને !
 ઘણી જ ઇચ્છા ત્યાંહી શું જવાને
 છતાંય મામા ! લઈ જા ન શાને ?

મને તું કોદિ લઈ ત્યાં તું જા તો
 ખુંદી વણુ હું તુજદેશ આપો !
 હમેશ તારા ગણતાં ન થાકું
 બધા ગણી લેઉં કણેકમાં હું !

હંદાળી ચાંદા ! તવ સેજમાંહી
 મધુર નિદ્રાં લઉં હું રૂપાળી
 હંમેશ તારું મુખડું નિહાળુ
 મોઢી મજા રાત્રિ મહી હું માણુ !

શશિવ્ર એવળ

ગુણસુન્દરી

અવસ્થાપક :

વંચીઓ :

પ્રકાશક :

નંદવરલાલ એ. કમર ડી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસ. સી. અંબાલાલ વિ. કમર
હવાશામિત્ર પ્રેસ. વડોદરા. ડી. વિદ્યુત્તા દેસાઈ બી. એ. વડોદરા.
પૃ. ૩૧૫] નવેમ્બર : ૧૯૩૮ [અંક ૩૭૦

અનુક્રમણિકા

નારાયણી : ડી. કેશવ દ. શેઠ...	૧૨૧
સંધ્યાનો ગરબો : અરદેશર કે અખરદાર	૧૨૨
જ્યોતિ કાર્યો : ડી. જયુભાઈ રાવળ	૧૨૩
રેમરજ-સંધ્યા : ડી. લલિત ...	૧૨૬
દેવી ડી અહરક્યાખાઈ :	
સર મનુભાઈ નંદરકર મહેતા ...	૧૨૬
દિવાળીના દીવા : ડી મા. ક. શાહ	૧૨૭
દિવાળીનું આગમન : ડી શશિત યોગી	૧૩૦
નૂતન વર્ષાગિનનંદન : ડી. અનસુયા ભેપી	૧૩૧
કાનની કિશા : ડી. કૃષ્ણલાલ મો. જવેરી	૧૩૨
સાસરીઆનું સોજા :	
ડી. જમિષત કૃ. પંડ્યા ...	૧૩૩
શુભશીનો કંઠ : ડી. રાતિલાલ શાહ	૧૩૪
સદાચલન : ડી. હરિપ્રસાદ આચાર્ય	૧૩૫
સરકની સુરત્ય અંકિત :	
ડી. પ્રાણુલાલ પ્ર. ખર્ડી ...	૧૪૦
રંગોળી : ડી. બીજુભાઈ રા. ગોહિલ	૧૪૧
રૂપગવિતા : ડી. સી. દીપકબા દેસાઈ	૧૪૪
સૌન્દર્ય વધારવાનાં સાધનો :	
ડા. એ. એચ. પટેલ ...	૧૪૫
માલજી : ડી. પુષ્પા યાદવ ..	૧૪૮
પીસગીમદીની શકુન્તલા :	
ડી. રસિક વિ. ત્રિપાઠી ...	૧૪૯
ચિંત્રે પૂરાયેલી મેના :	
ડી રમણીક કિશનલાલ મહેતા ...	૧૪૯
સુરદેવની સ્વારી : ગંગાશંકર લ. પંડ્યા	૧૫૧
રૂપ : ડી. સુરેશ ..	૧૫૪
ખાળક અને નવી કેળવણી :	
ડી. જયજી રાવજી ...	૧૫૫

સૌરભ કરતી કુલજીઓ : ડી. ભર્મિલ	૧૫૬
કંકુડી અને કાનિયો : ડી. દિગેશ...	૧૫૭
વીરંગના જયુખાઈ :	
ડી તારાવંદે પોપટલાલ અગાલમ	૧૬૧
કાપીલાના ટહુકાર : ડી. અનસુયા ભેપી	૧૬૮
ડી ઉન્નતિનું કાપ અને ખાદી :	
ડી. દિવજીવ બ. દિવાનજી ...	૧૬૯
કેલકું બધું ફર : ડી રમણુલાલ સોની	૧૭૩
સૌ-સમાજનો એક અન-બાધિક	
સ્વતંત્રતા : ડીમતી જયવંતી કાઠાર	૧૮૧
અમર્ય : ડી. જયંત દેસાઈ ...	૧૮૧
લોકાલતાની જન્મદાત્રી :	
ડી. લક્ષ્મીકં ઇ. સંધવી .	૧૮૩
કાળના ઓળખાંથી :	
ડી. રસિક વિ. ત્રિપાઠી ..	૧૮૬
આઝાદીના માર્ગે : ડી માલવી દવે	૧૮૭
સાચેડી : ડી. બીજુભાઈ રા. ગોહિલ	૧૮૯
વિરાટ : ડી. સરસ્વતીચંદ્ર મુનુમદાર	૧૯૧
રક્ષાબંધન : ડી. અણ્ણિત ના. દેસાઈ	૧૯૩
કાઠિયાવાડ મહિલા પરિષદ સંમેલન :	૧૯૬
પટ્ટાભાંધી સ્વાતંત્ર્ય :	
ડી. રમણીકલાલ જમજંદગીશ દલાલ	૨૦૨
જાજરમાન જાગૃતિ : ડી. ચન્દ્રિક	૨૦૬
કુલવેળી :	૨૧૧
સીજગત :	૨૧૪
પુસ્તક પરિચય :	૨૧૭
નોંધ :	૨૧૯

બાહ્ય વિભાગ-તંત્રી : નાગરદાસ ઇ. પટેલ

માર્ગ નામ દિવાળી : ડી. શશિત યોગી	૧૨૯	ત્રિકમ માવજન : ડી. કિરનલાલ કલકિયા	૧૩૩
સુખીનો ચોર : ડી. ગિરીશ ...	૧૩૦	દીપક : ડી. લલિત વિ. કલે	૧૩૪
દાસો હાથકવા : ડી. કેશવલાલ ધ. દિવેલીડા	૧૩૧	જાણુવા ભેખુ :	
કમા ને અંગત : ડી વામુદેવ ભની	૧૩૨	ડી. પુરુષોત્તમ દ. પટેલ...	૧૩૬

સંધ્યાનો ગરબો

(ગરબો) *

સુંદર શોભા શી સજી સંધ્યા સોહાગણે રે !
 વાદળી વાદળી ચાલી ઝીલવા એ નવરંગ :
 આવો સૌ રમવા ઘડીલર ધરણીને આંગણે રે !
 તપના તાપ ઉતાર્યા ઓમતણી વેરાગણે રે,
 મૂંઝ્યાં મનગોહન કુમુમો સંધ્યાને અંગ :
 આવો સૌ રમવા ઘડીલર ધરણીને આંગણે રે !
 ખેરી કસળી ચુંદડી, ચાલી ચતુરા વાટ;
 દેવનયન શો તારલો ચોઢવો લાલ લલાટ;
 જીડે જેમ ગુલાલ વસંતે ચોગમ ફાગણે રે,
 એવા જીડે એના રંગો અવનવ ઢંગ :
 આવો સૌ ઝીલવા ઘડીલર ધરણીને આંગણે રે !

સુંદર૦

સરવર સરિતા સિંધુમાં પગ એ ધોવા જાય;
 તાબ્યાં કંચન શાં જની જળ સૌનાં દેલાય :
 કુંકુમ ચરણે નલરમણી ચાલી કીડાંગણે રે,
 એના રૂપે નભદેવો ય જને મતલંગ !
 આવો સૌ રમવા ઘડીલર ધરણીને આંગણે રે !

સુંદર૦

આશા લઈ ઉર સોણલાં, આંખોમાં આશામ;
 પળભરવું છે પલકવું, પછી જીવું કેા ધામ :
 રંગોની રાણી વીંધી સૌને સમરાંગણે રે,
 મલકી સરકી જાય ચઢી ગદલર માતંગ !
 આવો સૌ ઝીલવા ઘડીલર ધરણીને આંગણે રે !
 સુંદર શોભા શી સજી સંધ્યા સોહાગણે રે !

અરદેશર ફરામજી ખમરદાર

* “પૂનમ ચાંદની ખીલી પૂરી અહીં રે.”—એ રાઢ, રાગ કાદી-તાલ કેરબો.

જ્યોતિભયાં

ઉપા

૧

સાખી.

ફેડી અંધારાં ઉંડાં, અજવાળુ જગ ચાક;
ઉથા હું નભ બાલિકા, ઉદ્ભોધુ સહુ લોક :
કંચન કિરણોએ રૂમઝુમ ખેલતી હાં ખેલતી !
ખેલતી હાં ખેલતી !
તેજના અંબાર નવજા રેલતી હાં રેલતી !
રેલતી હાં રેલતી !

સાથિયા નવરંગ પૂરી,
આંગણું સોઢાવતી;
જ્યોતના નવપુંજ લરી,
ચેતના જગાવતી !

હાસ ને ઉન્નસના ઉદ્દાસ રૂઠા પ્રેરતી !
ઉદ્દાસ રૂઠા પ્રેરતી !
કંચન કિરણોએ રૂમઝુમ ખેલતી હાં ખેલતી !
ખેલતી હાં ખેલતી !

ચંદા:—

૨

સાખી.

તાપ તપ્યાં દીનનાં બધાં, આત્મ કકળતા કલાંત !
ચંદા હું શીલ કુંદરી, કરતી સર્વ પ્રશાંત !
ઉતરૂ અવનિના આરે ધૂમતી હાં ધૂમતી !
ધૂમતી હાં ધૂમતી !
પ્રકાશના પર્યોદમાંહી ઝુલતી હાં ઝુલતી !
ઝુલતી હાં ઝુલતી !

પ્રેમની રસ પાંખડીઓ,
ખેલીને કહ્યોલતી;

ગોઠ—મસ્તી—રાગમાં,

હૈયાં કંઈ હિલ્લોળતી !

રાસના રણકારે સંગીત શુંજતી હાં શુંજતી !
 શુંજતી હાં શુંજતી !
 ઉતરે અવનિના આરે, ધૂમતી હાં ધૂમતી !
 ધૂમતી હાં ધૂમતી !

તારલા:—

૩

સાખી.

ગોરંભે ઘેરી નિશા, ભર ભર જગ અંધાર !
 તારક તેજેમય અમે, ઝગમગતા અંબાર !
 રૂપેરી અંગ કુમળાં બાળ સરવે તારલા !
 બાળ સરવે તારલા !
 અંદાના વીર સરવે બાળ અમે તારલા !
 બાળ અમે તારલા !

બ્યેમના વિશાળ પટે,
 ધૂમીએ રસ કુદડી;
 નાચતાં કલ્લોલતાં સૌ
 ખેલીએ કુદી કુદી.

ઉર્મિ આનંદ ભર્યાં નિત્ય, સરવે તારલા !
 નિત્ય, સરવે તારલા !
 રૂપેરી અંગ કુમળાં બાળ, સરવે તારલા !
 બાળ, સરવે તારલા !

વિજળી:—

૪

સાખી.

વર્ષા ઘેરી ગાજતી, ઘેરાતા સ્વી-સોમ !
 વિજળી હું અલબેલડી, અજવાળુ ભૂ-લોક !
 ઝળકારે ઘેરાં વાહળ ફેડતી, હાં ફેડતી !
 ફેડતી, હાં ફેડતી !
 ચમકારે તેજ નવતાં વેરતી, હાં વેરતી !
 વેરતી, હાં વેરતી !

સ્વર્ગની હું બાન્ધવી,
વહાવતી પ્રકાશ પૂર;
શીલભરી મુંઢતી હું,
આંખતી અનંત નૂર !

હેરની દુલારી દિગ્ધ રેલતી, હાં રેલતી !
રેલતી, હાં રેલતી !
અગકારે ઘેરાં વાદળ ફેડતી, હાં ફેડતી !
ફેડતી, હાં ફેડતી !

દિપાવત્રી:—

૫

સાખી.

ચીતો મેજડ વાદળી, શારદ હીન મુકાવ,
દિપાવત્રી હું આવતી, સ્વાગત મોંઘા થાય;
શારદ વીણાના નાદે વિશ્વને ગળાવતી
વિશ્વને ગળાવતી
એતના જ્યોતિ અગકારે દિલડાં દિપાવતી
દિલડા દિ પા વ તી

આંમણે રંગોળ બરી,
સામિયા સોહાવતી;
મોંરતાં નવરંગ ટાણે,
રાસ હું રેલાવતી;

દિવસની હીપમાળે હીલડાં સૌ ઓપતી !
હીલડાં સૌ ઓપતી !
શારદ વીણાના નાદે વિશ્વને સોહાવતી !
વિશ્વને સોહાવતી !

સ્મરણ-સંયોગ

મનભર્યાં સ્મરણો જ ઝમ્યા કરેઃ
 ઉર-ભર્યાં જળ, તો, છલકયા કરેઃ
 નયન, આંસુ ઉઠ્યાં જ દ્રવ્યા કરેઃ
 વદન ભાવભીને પ્રલકયા કરે !

રોમોત્કંપે, રસોત્કંઠે, રૂપસૌન્દર્ય મોહિની-
 સ્નેહ-સંજવની લીલા, કળા, સોદે મનુષ્યની !
 જીવનના જમના જળમાં, ઝુલે-
 સ્મરણતાજ મહાલ દિલો ડુલે !

જીગર શાહજહાં મુમતાઝ શાં-
 અનુભવે, પ્રભુ-પ્રેમ અધીનતા !
 નર નારી મટે, ત્યારે, ખીલ માનવતા નરીઃ
 પુણ્યાત્મા, ત્યાં, મળે, ત્યારે, આત્મ-ઐશ્વર્ય દીપતું !

યુગલ, એક રૂપે, રમતાં, ધુમેઃ
 પ્રકૃતિ, ને, પરમેશ સમાં જનેઃ
 વદન, ત્રિશ્વ વિભતિ સમાં, ઝગેઃ
 પ્રણયનાં સ્મરણો, મુકુટા ધરે !
 નિત્ય-યૌવન-સંસિદ્ધિ, સંયોગે સાધતાં, ભવે
 પ્રેમને સ્વાર્ષણે, જન્ને, લયલીન જની રહે !

લલિત

દેવી શ્રી અહધ્યાયાબાઈ

દેવી શ્રી અહધ્યાયાબાઈની વેતીસમી જયંતિ હમણાં જ ઇંદોરની પ્રાંતએ ઉજવી. હિંદમાં વીરપૂજનનું મૂલ્ય અતોખું જ છે. એથી પૂજનનું રાષ્ટ્રીય માનસ જ પરખાય છે. ગ્વાલીયર ને ઇંદોર એ તો મરાઠા ઇતિહાસનાં બે પાનાં જ છે, જન્મે બેમાં મળી આ વીરપૂજનનું ૧૨૦ ઉજવે એજ યોગ્ય છે.

દેવી શ્રી અહધ્યાયાબાઈને કોણ નથી એળખતું ? પવિત્ર અહધ્યાયાબાઈ માટે કોણ ગૌરવ નથી ધરાવતું ? એ મદામુસ્લી ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે. સામાજિક ને ઔદ્યોગિક આદર્શ બની રહી છે. એના જીવનની સાદાપ્રધી એ આપણું દિલ જીતી જાય છે. એનું જીવન કષ્ટ દર્શ. એની પુત્રાલીમાં જ એને ધણાં દુઝો સંઘન કરતાં પડ્યાં. એની જીવનની જીવાનીમાંજ એના પતિ સ્વર્ગે સંચર્યો. રણક્ષેત્ર પર વિશદ લશ્કરોતો સામનો કરતાં ખડેરાવ ધરાશયો ઘણાં. અહધ્યાયાબાઈએ પુત્રના મોં સામું જોષ સંતોષ આપ્યો. એની પુત્રોને પુત્ર એને ધણેજ વહણો દતો. એ પણ દેવલોક પામ્યો. પછી એની દીકરી મઘ. એના પતિની મિતાયે ચઢી સતી થયા એ માગની હતી ત્યાંથી એને બચાવી તોય એ ન ટકી. પછી એનાં સમજી અસુરનો વારો આવ્યો. જીવનભર એના રક્ષક મિત્ર ને વડીલ તરીકે વર્તી એમણે અહધ્યાયાબાઈના બાપની બોટ પૂરી દત્તિ આ રીતે આપતિ ને કમનસીબીની કસોટીએ કસાધ અહધ્યાયાબાઈના ચરિત્રનાં લેખ ને આદર્શ તરવો વિકાસ પામ્યાં. આ આશ્વોતી

એના સદ્ગુણો ખૂબ જ ઝળમળ લક્ષ્યા. જન્મતે કાષ્ઠ અજળ જ્યોતિનું પ્રતિબિંબ નિદાબધુઃ અહધ્યાયાબાઈ એક સ્ત્રી-એક હિંદુ સ્ત્રી હતી છતાં તેણે વિશ્વને આશ્ચર્યથી ચક્રીત બનાવી દીધું.

પુરુષ પોતાના સાધુ જીવનથી જગતને સારો દાખરો બેસાડે છે કે સ્ત્રી ? જમાનાજૂની આ ચર્ચા છે. પરંતુ હિંદુ સમાજમાં તો સાધુજીવનની આ કસોટીમાં સ્ત્રી ધણીજ ઉંચી કક્ષાએ વિરાજે છે. એ દિશામાં તો હિંદુ સ્ત્રીનું સ્થાન અજોડ ને અનન્ય છે અને રહેશે. મોરારાજનો દાખરો જ આ માટે બસ યશે. પવિત્ર સાધુ પુરુષો આપણા આત્માને સ્વર્ગનાં ઉદ્ગમો દાખરશે ને આપણને મળવાની દેરી સોજોનાં દર્શન કરાવશે. પવિત્ર સ્ત્રીઓ જીતે ઉન્નતિના શૃંગે પહોંચવા મથતી નથી. પણ એ તો સ્વર્ગને જ પૃથ્વી પર ઉતારવા મગે છે. પવિત્ર પુરુષોને આ દુનિયામાં જ સ્વર્ગસુખ ભોગવવાની તક આપે છે. આ પ્રમાણે પુરુષોના ને સ્ત્રીઓના કામમાં તાત્વિક તફાવત છે. સ્ત્રીઓ પુરુષો કરતાં વધારે પુણ્ય લાંબાય કરે છે. ઓરશીબસ એક અજોડ સંગીતકાર હો. ચારિત્ર્યશીલ સાધુ-પુરુષ હોતાં છતાં એવેરશીસને સૃષ્ટિયાં પાછી લાવવાના એના તમામ પ્રયત્નો નિર્બંજ બધા દતા. જ્યારે સત્ત્વવાનના આત્માને યમરાજના પંજામાંથી છોડાવી લાવવામાં સાવિત્રીએ

મજબૂત વિજય મેળવ્યો હતો. એનું કારણ એક જ-સ્ત્રીનું ચારિત્ર્યઃ સ્ત્રીની સાધુતા. અધૌકિક વિશ્વ-કર્માએ કામ મજબૂત

લેખક નરસિંહજી
સર મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા

શુદ્ધિશાળી શિષ્યીની ગતથી આ જગત રચ્યું છે. એક સુંદર સૃષ્ટિએ અધિકારનું સ્થાન લીધું છે. છતાં મનુષ્ય અનેકદેશી વિકાસ સાધી કાંઈક નવીન કરી બતાવે તે માટે જગ્યા રાખી છે. એ સન્માર્ગી જીવન જીવવામાં સ્ત્રી પણ જ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. સફલ સ્ત્રી બનવા, સ્ત્રીએ પુરુષના આબેહૂજ અર્ધોગ બનવાની જરૂર છે. અદ્વૈયાખાંડ એ પ્રકારની સ્ત્રી હતી. કવિ વર્ણવર્યના શબ્દોમાં "સાન્તવન દેવા ને શાસન કરવા જ એ કુલિન મહિલા ધ્યાન હતી," કુટુંબના ને સમાજના સદ્ગુણોનો એને વિકાસ માધ્યમનો હતો. પોતાની જાત માટે કે પોતાના નજીકના કુટુંબીઓ માટે નહિ પણ એ જમાનાના સમાજ માટે એને વધારે મથામણ કરવાની હતી. મોરારાખાંડનું જીવન શા સંદેશ આપે છે? એના દૈવી વૃત્તમાં-એકતાન યજ્ઞ આખોય જનસંમૂહ એના કબજે, વૃત્તમાં તદ્દલીન બની જાય છે, એના પ્રભુમય વૃત્તથી એ જગતને જીવનનો સાન્તવન માર્ગ શોધી લેવા પડકારે છે. એના જીવનનો આદેશ ને હિસત એ પોતાના વૃત્ત દ્વારા સર્વને સમજાવે છે. એના જમાનાની એ જરૂરીઆત હતી. અદ્વૈયાખાંડની જીવન-સંરક્ષી પણ એવી જ છે. પોતાના ભક્તિમય જીવન માટે એણે પણ એવું જ જીવન જીવવાનું પસંદ કર્યું. એના રાજ્યના મોટા સમૂહનું બહુ યાચ એવી પ્રવૃત્તિઓ એણે હાથ ધરા.

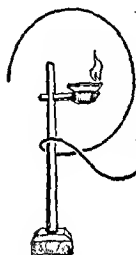
વૈયક્તિક કે સ્વાર્થી ભાવનાને એણે કદી વશુદ્ધ આપ્યું નહિ. એણે જીવનભરમાં અનેક પરાય-કારી કાર્યો કર્યા. બનારસમાં પવિત્ર ગંગા કિનારે મણિકર્ણિકા ઘાટ નજીક એક વિશાળ ઘાટ અંધાળો. પ્રયાગમાં ત્રિવેણી સંગમ આગળ એક બીજા ઘાટ અંધાળો અયોધ્યામાં એક રામમંદિર ચણાવ્યું. દરદાર અદિકેદારેશ્વર ને દક્ષિણમાં રામેશ્વરમાં એણે ધર્મશાળાઓ અંધાળો ને સદાવ્રતો ચાલુ કર્યા.

અદ્વૈયાખાંડ સામાજિક પવિત્રતાને ઘણી જ વશુદ્ધ આપતી. એ પદની રીતો માનતી નહોતી. પદોને ક્રાંતી દેવા એણે મુક્તિ ભાવ લીધો હતો. પદો દર યવાધો સ્ત્રીઓમાં સ્વાતંત્ર્યભાવના સતેજ થશે એમ તે માનતી. પોતાની પ્રવ્રજાનો અમલ કરાવવા સ્ત્રી કટિ-બદ્ધ થશે એવી તેની ધારણા હતી. પરિણામે સ્ત્રીના રક્ષણ માટે પડતાની જરૂર છે એ માન્યતા જ અસ્તિત્વ ધરાવશે.

મદારાણી અદ્વૈયાખાંડનું નામ ઘણું પુણ્યતીર્થો સાથે જોડાયેલું છે. પવિત્ર અદ્વૈયા-ખાંડના રમરણે રાચી અર્વાચીન હિંદોઓ પોતાનું કર્તવ્ય ખજાવે ને ભાવિ માટે પુણ્યનો આગાધ વારસો મૂકી જાય એ પ્રવ્રજા જેવું છે.*

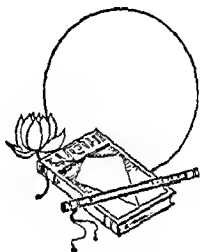
* અનુવાદક રમણીકલાલ દલાલ.

દીપોત્સવી
નવા વર્ષનાં

મિનિંદન

પૂર્ણિમા

ચિત્રદેવને મુખે લલિત ગૂજરાતને
પાઠવીએ હીએ.

તેવાર થતાં બોલપટ્ટા :

મી. એકસ
હીરો નં. વન
નરસિંહ મહેતા
સેકર દેવસ

પ્ર. કા. શ.

મુંબઈ, અમદાવાદ, સુરત
દીવાળીના તહેવારોમાં ચાલુ છે.

કુરુક્ષેત્ર, રુદ્રીઓઝ
અંધેરી

ચીફ એજન્ટસ :
એનરેબલ પીકચર્સ, મુંબઈ ૪.

એક સહેરમાં
એક બા-
લ રહેતો હતો.
તેને પાંચ દીકરા
હતા. તે બધાએ
અલખ હતા,
પણ નાનો દીકરો
બુદ્ધિશાળી હતો.
બાલક અને તેના
ચાર દીકરા સહે-
રમાં બિલ્લા માગી
જે કંઈ મળે તે
થેર લાવતા. ધર-
માં પાંચ ચૂલા

હતા. દરેક પોતાને મળેલા અન્નમાંથી જેવું
આવડે તેવું રાંધી પેટ ભરતા અને શુજરાન
મલાવતા. નાનો દીકરો તેના પિતા સાથે જમતો.

ધરપૂષાએ નાના દીકરાને સારા કુટુંબની
એક શિક્ષિત, વિવેકી, બુદ્ધિમાન, હોશિયાર
કુમારિકા સાથે વિવાહ મ્યો. લગ્ન થયા પછી
છોકરીના માતાપિતાએ તેને સાસરે વળાવી.
સાસરે આવીને તેણે જોયું કે ધરના માણસોમાં
સંપદ નથી તેમજ વ્યવસ્થા અને ત્રેવડ પણ
નથી, ધરમાં ખાવા માટે શેર અનાજ પણ
નથી અને જ્યાં જુએ ત્યાં ધૂળના ઘર ઉપર
ઘર ચડેલા છે. તેણે ધરને સુખી કરવાનો
નિશ્ચય કર્યો.

એક ચૂલો રાખી બાકીના ચૂલા કાઢી
નાખ્યા. વાસણ સારે કમી અને ધરમાંથી
ધૂળના ઢંઢા ફર કરી ધરને સુખક બતાવ્યું.
બિલ્લા માગી તેના સસરા અને જોડે જપોરે
થેર આવ્યા. માગી આવેલા અનાજમાંથી
પુત્રવધૂએ બશેરેક અનાજ લીધું અને વીણી
સારે કરવા માંડ્યું. આ જોઈ તેના સસરાને
નવાઈ લાગી અને તેણે કહ્યું, “વહુજી, તમે
આ રું કરી રહ્યા છો? અમને જોડું

દિવાળીના દીવા.

દિંદી ઉપરથી અનુવાદ કરનાર :

શ્રી. મા. ક. શાહ,

બી. એ., એચ. ડી. સી.

અનાજ મળે છે
તેમાંથી અમારું
પૂરું પણ થતું.
નથી અને વળી,
તમે જમનાર
વધ્યાં, છતાં તમે
તો થોડુંક અનાજ
રહેવા લીધું.
આટલાથી અમ-
ને જ પૂરતું ખા-
વાતું નહિ મળે
તો પછી તમા-
રો તો વાત જ
કયાં ? ”

બહીજ નમ્રતાથી તેણે કહ્યું “ પિતાજી,
આપ નિશ્ચિંત રહો. આપ સર્વેના જમ્યા પછી
જે કંઈ રહેશે તે હું પણ જમીશ. ”

તેણે બહી અતુરપણે રસોઈ બનાવી
ગ્રેમપૂર્વક સસરા, જોડે અને પતિને જમાડ્યા.
સૌના જમ્યા પછી રસોઈ વધેલી જોઈ સમજાવે
આશ્ચર્ય થયું. નિત્ય બિલ્લા માગી લાવી તેને
આપે અને તે તેમાંથી રસોઈ કરી બધાને
જમાડે અને પોતે પણ જમે. ધરની દશા
જદલાઈ, અનાજનો સંગ્રહ પણ ઠીક ઠીક થવા
લાગ્યો અને આ બાલક કુટુંબની આર્થિક
સ્થિતિ પણ દિવસે દિવસે સુધરતી ગઈ. પુત્ર-
વધુની કદર બધાએ કરી અને તેના તરફ
આદરથી વર્તતા.

એક વખત એ સહેરના રાજાને પીઠમાં
ગ્રમકું થયું. બહી બહી દવાઓ કરી પણ
તેને આરામ થયો નહિ. રાજાને બીલકૂલ એન
પડે નહિ. રાતે ઉંઘ પણ આવે નહિ. રાજા
બહો દવાણું અને ભસો હતો. પ્રજાના દુઃખે
કુળ્ખી અને પ્રજાના સુખે સુખી રહેતો. આવા
ભલા રાજાના દુઃખમાં કયો પ્રગળન ચિંતા-
તુર ન હોય ? દરેક માણસ પોતાના રાજાને

દિવાળીનું આગમન

અવનિના અધારા હાલુવા, નવચેતનને રસ પાવા;
જગતમાં નવ જ્યોતિ કરવા, ઉદભાષા મૂલના આચાર.

નિશા તણા તિમિરને હાલુવા;
આવે દિવાળી આંગણમાં.

મૃદુશબ્દની અનુચિતા હરવા, નવચેતના-નૃસિંહ જ કરવા;
છવનને સુધામય કરવા, ઘર તાપેને જોલવવા.

ઉચ્ચ વિચારો ઉંબર ધરવા;
આને દિવાળી આંગણમાં.

જ્યોતિ-જ્વરસાથી આ જગને નવજીવન અર્પણ કરવા;
નવચેતનને અમૃતરસનું માનવમાં સંચિત કરવા.

અવનિને અમૃતમય કરવા;
આવે દિવાળી આંગણમાં.

બારવહેરો મુક્તિ કેશ મધુર બીજને આરોપવા;
મુખને ઉત્સાહ આપી સ્વાતંત્ર્યે ફરજાન થવા.

મુક્તિની આમાલી કરવા;
આવે દિવાળી આંગણમાં.

શશિન જોહા.

મુખી કરવા વિચાર કરતો હતો. આ બ્રાહ્મણની પુત્રવધૂને વિચાર આવ્યો કે રાજાનું ગુમકું ચાર પાંચ દિવસ થઈ ગયા છે એટલે પાકી ગયું હશે અને હવે જરૂરતે કાઠવાની તૈયારીમાં હોવું જોઈએ, કાઠશે એટલે રાજાજીને જરૂર આરામ થઈ જશે.

આમ વિચાર કરીને રાજાજીને કહેવરાવ્યું કે તમારા દર્દની દવા મારા સસરાજી કડી શકે એમ છે. આ ખતર સાંભળી રાજાજી તે બ્રાહ્મણને બેસાવી લાવવા સિપાઈને હુકમ કર્યો. સિપાઈએ રાજાજીનો હુકમ તે બ્રાહ્મણને સંભળાવ્યો. બ્રાહ્મણ ગભરાયો. આવ્યો પુત્રવધૂ પાસે અને કહેવા લાગ્યો, “ બેટા ! આ તે શું કહ્યું ? મને તો કાંઈ આવડતું નથી. ”

વધૂએ વિવેકપૂર્વક કહ્યું, “ પિતાજી, આપ ચિંતા કેમ કરો છો ? લીમડાની એક કુંભળી પાંખડી, મન બોલતા હો એમ દોઝ

કરી, રાજાજીના ગુમડા ઉપર ધારે ધારે ફેરવજો. પરમેશ્વર સૌ સારા વાનાં કરશે. આપ ભલે. ”

સિપાઈની સાથે સાથે બ્રાહ્મણ રાજા પાસે મહેલમાં આવ્યો. પુત્રવધૂની સૂચના પ્રમાણે કહ્યું અને થોડીવારમાં ગુમકું કાઢ્યું. રાજાને ચાંતિ થઈ. રાજાજીએ કહ્યું, “ હે બ્રહ્મદેવ, આપે મને જીવતદાન આપ્યું છે. હું કદી પણ આપનું કશું વાળી શકું એમ નથી. પણ હું આપની સેવા કરવાની ઇચ્છા રાખું છું તો આપની ઇચ્છા હોય તે માગો. ”

બ્રાહ્મણે કહ્યું, “ મહારાજ, હું તો કશું જ જાણતો નથી.

મારી પુત્રવધૂની કૃપાથી જ આ જાણ થવા પામ્યું છે. મારે હું તેને પછી આવું. ”

ધેર આવી તેજે બધી વાત પોતાની પુત્રવધૂને કહી. આ સાંભળી પુત્રવધૂએ કહ્યું, “ પિતાજી, રાજાજી પાસેથી દિવાળીના દીવા સિવાય બીજું કાંઈ માગશો નહિ. ”

બ્રાહ્મણ પાછો રાજા પાસે આવ્યો અને રાજાજી પાસે દિવાળીના દીવા માગ્યા. આથી રાજા ધણો નામુસ થયો અને તે બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યો કે, “ આ શું માગ્યું ? જોષ્ટ્રએ તેડલું ધન માગ્યું, કાચી માગ્યું, થોડા માગ્યું, સુવર્ણ અને ઝવેરાત માગ્યું, બીજું જે જોષ્ટ્રએ તે માગ્યું. ” પણ આ બ્રાહ્મણ તો એકતો એ ન થયો.

આખરે રાજાજી આમમાં ઢઢેરો પિટાએ કે આ વર્ષની દિવાળી ઉપર આ બ્રાહ્મણની

ધર સિવાય બીજા કોઈએ
દીવા કરવા નહિ, આ કુકર્મનો
જે ભંગ કરશે તેને બારે
મહા કરવામાં આવશે.

નૂતન-વર્ષાભિનંદન

(મહીમાંનાં ઘણુ અમે નહિ દઈએ ૨ લોક).

આંખે પૂરને રૂપ સાધીઆ ૨ લોક,
તોરણ મુદાવો ચલદાર ને
આંખે ઉલ્લાસ નવીન વર્ષનો ૨ લોક.

રોલવીલા સખમાર સને મુંદી ૨ લોક,
મીઠા કરોને રહીકાર ને,
આંખે ઉલ્લાસ નવીન વર્ષનો ૨ લોક.

નવવા આ વર્ષની નિરાલીઓ ૨ લોક,
લેને સખરસલસી લદાણ ને,
આંખે ઉલ્લાસ નવીન વર્ષનો ૨ લોક.

અનસૂયા ભેષી.

બ્રાહ્મણ, હાર ખેલ.

બ્રાહ્મણની પુત્રવધૂ જન્મતી હતી. તેણે
કહ્યું, " જા અહિંચી. અત્યારે કેણુ છે ? "
જવાબ મળ્યો, " હું લક્ષ્મી છું. આખાં
ચહેરમાં અંધારું છે. ક્યાં આશ્રય નહિ
મળવાથી તારે ત્યાં આવી છું. "

બ્રાહ્મણની પુત્રવધૂએ જવાબ આપેય,
" મને તો તારી કાંઈ પડી નથી; પણ ભયારે
તું મારા હાર સુધી આવી છું અને આશ્રય
માગે છે તો મારે તને નિરાશ કરી શકી
કાઢવી એ હીક નહિ. પણ જો, તારે અંધર
આવડું હોય તો કહે કે વડુ તરીકે આવડું
છે કે હીકરી તરીકે ? "

અંધારાને લીધે લક્ષ્મીદેવી તો બહુજ
અકળાઈ મર્મ હતી. તે બોલી, " હીક બહેન,
વડુ તરીકે, જો, હવે તો બારણો ઉઘાડ. "

હાર ખેલ્યાં, લક્ષ્મીજીએ બ્રાહ્મણના ધરમાં
આશ્રય લીધો. બ્રાહ્મણનું ભાગ્ય ઉઘડ્યું.
આણુ કુટુંબ આનંદમાં દિવસો પસાર કરે
જો, બાદશાહી વેભવમાં રહે છે અને તેનો
વેભવ જોઈને લોકો ચુકતકઠે પ્રથંસા કરે
છે-વૈશ્ય ? કહીય કેની ?-પુત્રવધૂની; અને
જગતનિર્મતાને પ્રાર્થના કરે છે કે, " હો
ભગવન ! પુત્રવધૂ આણુ તો આના
જેવી જ આપજો. " અરવ.

દાનની દિશા : એક સૂચના

દાન કરવું એવી દરેક ધર્મમાં આગા છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ દાનને ધણી ઉચી જગ્યા આપવામાં આવી છે. દાન વડે ભવમાનગર તરીકે જવાય છે, એવું ધર્મશાસ્ત્રોનું કથન છે. પરંતુ તે દાન સુપાત્રને થયું હોય તોજ. હવે દાન કરવું એ ધર્મની આગા આપણી આખી હિંદુ સમાજે બહુ ભારપૂર્વક સ્વીકારી છે: હજારો વરસથી સ્વીકારી છે. પરંતુ દાન પાત્રને જ થવું જોઈએ એવું તે આગાનું મુખ્ય અંગ છેક ભૂલી જવાયું છે. દાન ગમે ત્યાં થાય છે. પાત્રતા અપાત્રતાનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી. ગરીબ, લાચાર, રોગી, પંચુ, અશક્ત, એવાઓને મદદ કરવી-તે દિશામાં દાન કરવું-એ યોગ્ય છે. પરંતુ આજે આપણા ધર્મદા કંડો એ દિશામાં યોગ્ય કામ કરી રહ્યાં છે, એમ લાગેજ કહી શકાય. સઠુ ભીખારીઓ, હુલ્લુપુલ્લુ સાધુઓ, લોકેલ્યા બાવાઓ, ટેંગી ગોસાઇઓ, અને વેશધારી માનવો, મંદાત્રતોના લાભ લે છે, અને એજ પ્રકાર ધર્મશાળા, તિર્થના આશ્રમો વગેરેમાં જોવા આવે છે. મુળધર્મમાં દાનશીલ ઓઓ અને પુરૂષો માધવબાગ જેવી જગ્યાએ ગરીબોને પૂરીઓ વહેંચે છે, તે વખતનો દેખાવ જોઈ, ગમે તેને પણ તિરસ્કાર છૂટે અને ફરી એવી રીતનું દાન કરવાની ઇચ્છા થાય નહિ. એ કહેવાતા ભીખારીઓ જે મારામારી કરે છે, પકાવડી કરે છે, ગાળો બોલે છે, અને તોફાન કરી મૂકે છે, તેથી તે

દાન કરનારની બિંદગી પણ જોખમમાં આવી પડે છે. તેવી જ સ્થિતિ બાબુલનાથ મહાદેવના મંદિરના પંગતીઆ પર તહેવારને દહાડે એસનારા ભીખારીઓ કરી મૂકે છે. આ સિવાય પણ આપણા દાનનો ધણો દુરપયોગ થાય છે, અને તેથી હરકોઈને લાગશે હવે દાનની દિશા બદલવાનો વખત આવી જાયો છે. એ દિશામાં એક મુખ્ય દિશા ગરીબ વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીનીઓને કેળવણી આપવામાં સહાય કરવી તે છે. એ સહાય ધણી રીતે આપી શકાય: શી, પુસ્તકો, સ્કોલરશીપો વગેરે આપી, આપી શકાય. તેમને માટે નિશાળો કાઢી આપી શકાય. તેમને માટે જાનાલયો કાઢી આપી શકાય. ધંધાદારીઓનાં છોકરાં છોકરીઓને તેમના ધંધા શીખવવા માટે તેમજ ધંધામાં આગળ પડવા માટે શાળાઓ કાઢી આપી શકાય. આવા આવા અનેક રસ્તા સૂચવી શકાય: વળી એ જાતની મદદથી બેવડો લાભ થાય છે. એક તો લાભ લેનારનું ભવિષ્ય સુધરે છે, અને ખીલું, તેને લીધે દેશને-રાષ્ટ્રને-પણ ધણો લાભ થાય છે અને દાનને લીધે દાતાને મળતા પૂણ્યમાં કાંઈ રીતની ક્ષીણતા આવતી નથી. પૂણ્ય તો તેનું તે જ રહે છે. આ દિશામાં દાન થવા માંડ્યાં છે: પણ વધારો ધણો જ ધીમો છે. આગા છે કે વખતના વહેવા સાથે એ વધારો વેગ પકડશે.

કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

■ સા સ રી આ નું સો જ ■

લેખક : શ્રી. જમિયત પંડ્યા

શૈલેષ થોડો જ એટલા ખાતર તેની ભાભીને પીયેર રહેતો હતો કે તેને ખાતર પીવાની કે પહેરવા બોલવાની ખોટ હતી; અથવા તો તે ગરીબ હતો, ખરી રીતે તેણે કંઈ જ નહોતું. નહાનપણમાં જ તેનાં માતાપિતા મરી ગયાં હતાં, અને તેમના ગુજરી જવા પછી તેના મોટાભાઈએ ધરની વ્યવસ્થા સંભાળી હતી. પરંતુ હૈવવચાત તેઓ પણ્ય એ કે ત્રણ વર્ષમાં જ સ્વર્ગસ્થ થયા, અને શૈલેષની ઉંમર બગી-રતી કે ધરની વ્યવસ્થા સંભાળવાનો ભોજ ઉચકવાને થોડા નહોતી એટલે તે તેની ભાભીની સાથે તેને પીયેર આવીને રહ્યો હતો અને અભ્યાસ કરતો હતો.

છેલ્લા મહિના તેણે જે શાંતિપૂર્વક વિતાવ્યા, તેથી અનુમાન થતું હતું કે, આગળના દિવસો પણ્ય આજ રીતે પસાર થઈ જશે, પણ્ય તે અસંભવિત વાત હતી. અન્નપૂર્ણોના ધણે ખરો સમય તો પાઠ પૂર્ણમાં જ વિતી જતો હતો. અને તેની માતાના મોત સાથે શૈલેષને પાટે એસે તેમ નહોતો. હવે રહી પૂર્ણના ભાઈની વાત: પણ્ય તેને ય બહારનું વધારે કામ રહેતું હોવાથી, તે ધરમાં લાખી વખત ટકતો જ નહોતો. પોતાની કુઠાનું થોડું બચ્ન કામ સંભાળવા ઉપરાંત બાકીનો વખત પોતાની બેનની જમીનદારી સંભાળવામાં તે વિતાવતો હતો. એટલે છેક સાયંકાળે તે ઘેર આવતો હોવાથી, શૈલેષને એકલાવાપણું વધારે લાગતું હતું અને સાવડું પણ્ય હતું.

કાંઈની પાસે કાંઈ ઓજ મંગિયાની કે તે ન મળવાથી કાંઈ પાસે શરિયાદ કરવાની તેને

ટેવજ નહોતી, અને તેના પોતાનો નોકર પણ્ય અહીં આવ્યા પછી તેને મટી ગયો હતો.

કાલે સવારમાં બપોરે તે નિશાળે જવા માટે તૈયાર થયો ત્યારે ઉમરાપર ઉભા રહીને તેણે મોટા અવાજે બહેર કરી દીધું કે “આવતી કાલથી નિશાળનો વખત દસ વાગ્યાનો થયો છે.” તેના આ અવાજથી ધરનો ખુણેખુણે જાગી ઉઠ્યો, તે છતાં પણ્ય આજ વખતસર ખાવાનું થયું નહોતું, પૂર્ણનો સમય હોવાથી ભાભી પાસે જવાનું પણ્ય તે સાદસ કરી શકે તેમ નહોતું, એટલે બપોરે તે બૂખોજ નિશાળે જવા માટે તૈયાર થયો ત્યારે અન્યાસે આવેશમાં આવી જઈને ભાભીના પૂજનખરના ઉમરા પર ઉભા રહીને તેણે બહેર કરી દીધું કે: “આજે બૂખોજ નિશાળે જાઉં છું.”

અને પછી આ નજીવી વાત કહી નાંખવા બદલ તેને સંતાપ પણ્ય થયો. સ્કુલમાં પાઠ તૈયાર કરેલો, છતાં પણ્ય તે સંતાપકારક ઉત્તર ન આપી શક્યો. શૈલેષની ધણીખરી ખાસિ-અતો રમણિક જાણતો હતો એટલે તેણે દોડથી અડીની રાતમાં શૈલેષને પૂછ્યું કે “કેમ બાઈ! મોડું ઉતરી ગયું છે?”

શૈલેષ મુગોજ રહ્યો છતાં, તે જાણે કારણ સ્પષ્ટ થયો હોય તેમ મગફળી, ખજૂર વિગેરે લાઈ આવ્યો. પણ્ય શૈલેષે તે દિવસે તેની પણ્ય પરવાદ ન કરી. આખો દિવસ તે વિચારતો રહ્યો કે: “અહીં શા માટે આવ્યો? ભાભીમ શા માટે અહીં આવ્યા? હું પોતાનામાં શુદ્ધ-વ્યવહાર સંભાળવાની થોડાં નહોતી; કે જેથી તેની ભાભીની સાથે તેને અહીં આવવું પડ્યું?”

ગુર્જરીના કંઠ

ગુર્જરીના કંઠમાં જલ્દ વસે ર,
જલ્દ વસે ને સ્નેહસ્મિ વસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં જલ્દ વસે ર.

ગુર્જરીના કંઠમાં કોયલ વસે ર,
કોયલ વસે ને હાસ્ય મોંપલ વસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં કોયલ વસે ર.

ગુર્જરીના કંઠમાં સુધા વસે ર,
સુધા વસે ને સ્નેહપથ ધસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં સુધા વસે ર.

ગુર્જરીના કંઠમાં માધુરી વસે ર,
માધુરી વસે ને સ્નેહમાં ઠસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં માધુરી વસે ર,

ગુર્જરીના કંઠમાં પ્રભુ વસે ર,
પ્રભુ વસે ને ભરે હૃદય રસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં પ્રભુ વસે ર.

ગુર્જરીના કંઠમાં કૃંકૃં વસે ર,
કૃંકૃં વસે ને નવ કંઈ કસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં કૃંકૃં વસે ર.

ગુર્જરીના કંઠમાં જલ્દ વસે ર,
જલ્દ વસે ને સ્નેહસ્મિ વસે,
ગુર્જરીના કંઠમાં જલ્દ વસે ર.

શાન્તિલાલ શાહ

અચાનક તેને યાદ આવ્યું કે, ઘેર તો માળીશાં તે ધરના નોકરો સુધી ગયા તેને શોક, શોક કરીને બોલાવતા હતા, ત્યારે અહીં તો કોઈ સીધી તાત પશુ નથી કરવું. બધાથી વધારે તો તેની લાભી પર જ ગુસ્સો ચઢ્યો કે, તે અહીં આવીજ શા માટે? અને શું આવી પૂજાને કોઈએ દુનિયામાં જોઈ દરો? પોતાની મા ત્યારે પૂજા પાઠ પરવારીને દેવગૃહમાંથી બહાર આવતી હતી ત્યારે તેનાં હાથ મોઢું ચૂંચીને કેટલા પ્યારથી હલ સાથે દેખાવતી હતી—અને ગોદમાં બેસાડતી હતી? અને ધણીવાર તો પોતાને જ હાથે જમતી વખતે કોળીઆ ભરાવતી હતી, ત્યારે તે લાભી તામે જોઈને શરમાઈ જતો હતો, અને લાભી હતી પડતી, પણ તે જ લાભી અત્યારે બીજકુલ દસતી નથી. જાણે તેનું સર્વસ્વ પૂજાગૃહમાં જ લાગુ છે.

આ બધી વાતો વિચારતાં વિચારતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેણે દુરત પોતાની આંખો છુછી નાંખી ત્યારે મારતર પુછ્યું: “ શું ઉંઘ આવે છે શેલેષ ? ”

શેલેષે રૂંધાવલા અવાજે કહ્યું:—“ ના સાહેબ. ” અને રમણિક મનમાં ને મનમાં જ મારતરને શાપ દેવા લાગ્યો કે “ પ્રભુ હમ્કા હોય ને મારતર પણ શેલેષ માફક માર્ગો માર્ગો અનાથ જેવો ફરે ત્યારેજ તેની અકક્કલ કેજો આવે. ”

જો સંજોગો અનુકૂળ હોત તો શેલેષ આજે ઘેર જ ન જાત, કારણ કે તેણે પોતાની લાભીની પૂજામાં વિઘ્ન નાંખ્યું હતું અને આ દુઃખ તેને કંઈ આણું નહોતું. સાથે સાથે તેને એ પણ ખ્યાલ આવ્યો કે: આજે તે કોણ જાણે કેવાય મનોભાવ સેવતી હશે; અને ઘેર જતાં જ તે કેવા ટબો સંભળાવી દેશે? વિચાર કરતાં કરતાં આખરે તેણે મન વાળ્યું કે, “ કદાચ તે રામાવધ

વાંચતી બેઠી હશે, અથવા તો રામ નામની
જાળીઆ વાળતી હશે.

પરંતુ જ્યારે તે નિશાળ છૂટતાં ઘેર આવ્યો
ત્યારે તેના હાસાદ અને આશ્ચર્યનો પાર જ
ન રહ્યો. બાબી તેને માટે સીંધાડાં અને પાકા
કેળાં છાલોને યાળી તૈયાર કરતી હતી. શેષેખને
જોતા જ તે બેઠી ઉઠી:

“ આવો થોડું ખાઈ દેશો, પછી રમવા
જાવો લાકા ! ”

તે તો હંમજ થઈ ગયો. તેને થંઠા મધ
કે યાળી કારેલાં સીંધાડાં-કેળાં-તે ખાઈ શકશે
કે કેમ ? અને વધારે ચકિત તો તે એટલા
ખાતર થયો કે: તેના તોકરે તુરત તેના હાથ-
માંથી ફરતર લઈ લીધું, અને હાથ રહેલું
ધોવાનો સોડો તથા ડુવાલ લાવીને હાજર
કરી દીધો. શેષેખ સ્કમ્પલ ગયો કે જરૂર આજ
તેની બાબીએ બધાને સ્કમ્પલવી ધમકાવીને
સીંધાં કરી દીધાં છે.

તે બાબી પાસે બેસીને નારતો કરવા
લાગ્યો. અને રિચારતો ગયો કે ધણી દિવસે
બાબીને આજ ક્યાંથી પાદ આવ્યું કે મને
સીંધાડાં અને કેળાં વધારે ભાવે છે ! તેને
બાબીની ગાદમાં પડીને રડી રડીને મન દલકું
કરવાનું થઈ આવ્યું. અને એમ પછી થઈ
આવ્યું કે આજ તેની સમસ્ત અશુભારો
દિનચર્ચા તેને સ્કમ્પલવે અને પૂજામાં વિધિ
નાંખવા બદલ લાખા માગી લે. પરંતુ પૂર્ણ
ન્યાયી ઉઠીને રામનામ લખવા બેસી ગઈ.
શેષેખે વિચાર્યું કે મને ને થાય પણ એક
દિવસ માદસ કરીને પછી બાબીને પોતાને ઘેર
રહેવા જવા કહેવું છે. અને પછી ખાઈપીને
તે નંદાં:શોરને ઘેર ગયો.

અને તે વખતે જાણે તેને ધણી વખતે
ખાવાપેલ ચીજનો પતો મળી ગયો હોય
એટલે આનંદ થયો. તેણે જ્ઞેયું કે કિશોર
અને તેની ખેન ન્દાની વાંછડીને ચાને નાંખી

સહજવન

(આસો માસે સરદ પુનમની રાત ને !)

હાસ્ય બધું આ વદન તમારું ન્દાલખા,
તારલીયામાં કમરે જાણે ચંદ્ર ને;
એ વદને શી પ્રેમ પ્રસુતા વિલસે,
કમરે બાબી વર્ષાં પેલી વીજ ને.

વાળી મીઠી અમૃત કરતું બોલણી,
ઠટે ધારા અવિરત અંતર પ્રેમ ને;
એ ધારામાં રસબસ હું થઈ જઈ દા !
અંતરમાં છે એજ અરે અભિલાષ ને.

સહજવનની કુલવાડી આ રી રચી,
જવનની છે એજ અનેરી દલાય ને;
ચાણી કુલ હું માગા ગુણ પ્રેમની,
આરોગ્ય તબ કંઈ મરી ઉલ્લાસ ને.

એ ઉઘાટે બેસી બસી ઉડને,
વેશ બેના પડપા પારો વિશ ને;
પ્રેમ પરાવલ રસોગા સૂણી ડાલશે,
પ્રેમી જનને ધારો કે આનંદ ને.

દેવી યાંત્રિ સહજવનમાં આવશે,
બાણું સાથે પ્રેમ તણા એ પાક ને;
ધુમવને પેલી મુજ જવન નાવને,
ઝીલું સાથે સાગર રેશ ઝીલ ને.

સોનેરી સંચામાં બેસી આપણે,
થોડું દેશું દલસ હૃદયના મર્મ ને;
ને ગુણોશું દેશા કેરી સાંઠણી,
માણીશું વિશ્વે નવલ સાદાગ ને.

હરિમસાદ આચાર્ય

રહ્યાં હતી. શૈલેષ ત્યાં જઈને તેમની અડોઅડ બેસી ગયો.

પુર્ણિમાએ તેના તરફ જોઈને લાવધી કહ્યું :

“ શૈલેષભાઈ ! તમેજ કહો કે આ વાછડી પહેલાં કરતાં મોટી થઈ છે કે નહિં ? દાદાજી તો કહે છે કે હજી છે તેટલી ને તેટલી જ છે. ”

કિશોર હસીને બોલ્યો :

“ માફી તો થયો સારો જોગી કાઢ્યો, પૂર્ણિ ? ”

બન્નેએ ચરમથી પોતાનાં માર્યાં નીચાં નમાવી દીધાં.

૨

વસંત ઉતરીને ગ્રીષ્મની શરૂઆત હતી. શૈલેષ પોતાને ઘેર જવા ઉત્સુક થઈ રહ્યો હતો. કારણ કે હવે વર્ષાની વાટ જોવાતી હતી. જેટલો તેણે અહીંના સહવાસ તરફ મન લગાડવા પ્રમત્ત થયો તેટલુંજ તેનું દિલ ઉઠતું મથું. પૂર્ણાનું સ્વાસ્થ્ય ધણા દિવસથી ખરાબ હતું.

તે દિવસ રજા હોવાથી શૈલેષ બધાંની હઠા વિરૂદ્ધ ભાભીની સુશ્રુષા કરવા ગયો. ભાભીએ તેને ધણીવાર રમવા જવા સહમતબો. પણ તે જરી ખર્યો નહિં. ભાભીની બાથી તે સાવ વિરક્ત બની ગયો હતો. જે કામ કરવાની તેણી મના કરતી તે કામ તે અવરખ કરતો.

વળી ભાભીની નાની બહેન સુશીલાને તો તે ઉંચી નજરે જોતો પણ નહોતો, છતાં કોણ જાણે કેમ પણ ડોસી તેના દરેક કાર્યમાં આ બેકરીને જ ધોકલતી હતી. જે દિવસે સુશીલા યાજ્ઞી પીરસીને મૂકે છે તે દિવસે શૈલેષ અરસો બૂખ્યો રહે છે. તેના લખાવાજ, મેલા દાય, ફાટેલી આંખો, ચપટું નાક, બધું

જોઈને શૈલેષ એક કમકમાટી ખામને આંખો બંધ કરી દે છે. તેને પોતાના બગીચામાં થયેલી રામલીલા યાદ આવી જાય છે. તેમાં જે છોકરાને સુરપંખાનો પાક આપવામાં આવ્યો હતો, બરોબર તેવા જ દંચ સુશીલાના છે.

જ્યારે ભાભી તેને સુશીલાને લજાવવાનું કહે છે ત્યારે તો તેનું મન આંધીમાં ઉડતા પાંદડાની માફક કમકમી જાય છે. તે કહે છે કે “ માફ નિશાળનું વાંચન હજી બાકી છે. ભાભી ! હજી પહેલો પાક પણ બરોબર યાદ નથી થયો. ” વગેરે બહાનાં કાઢીને તે વાત ટાળી નાંખે છે. આ સુશીલાની સરખામણીમાં કિશોરની બહેન પૂર્ણિમા સંબંધીની દરેક વાતોનો તે વિચાર કરે છે. આ આવી છે, અને આ આવી છે. પૂર્ણિમા લજવા ગણવામાં પણ કેટલી હોંશીયાર છે ? છોકરાઓને પણ ટપી જાય તેવી ?

જ્યારે કદીક તે કિશોરને ઘેર જાય છે ત્યારે પૂર્ણિમાના હાથે બનેલો લોહિયો શરબત - તે માગીને પીએ છે. તેના આખા કુટુંબ સાથે આપત જન જેવો સંબંધ રાખે છે. અને ત્યાં જવામાં તેને એક પ્રકારની શાંતિ મળે છે.

પરંતુ આજ છુટ્ટી હોવા છતાં તે ત્યાં નથી જઈ શક્યો. તેની ભાભીની તખીવત અસ્વસ્થ છે એટલે તે તેની સેવામાં જ ફાગર છે. તેનું માથું જખાવવામાં તેને અત્યંત મુશ્કે મળે છે. જ્યારે સુશીલા ખાવાનું તૈયાર હોવાના સમાચાર કહેવા આવી ત્યારે શૈલેષે લુકાદાની તેના તરફ એવી રીતે જોયું કે, એક પગ ભર સુશીલાને ત્યાં થોભવું અસંભવિત બની ગયું. અને નાકમાં ગણગણતાં તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને મા પાસે જઈને શૈલેષે પદ કાઢપણ કાર્યમાં સહાયતા ન આપવાની પ્રતિજ્ઞા પણ કરી લીધી.

માથકાજે પૂર્ણિમા અનન્યપૂર્ણાની તખી-

યતના સમાચાર જોવા આવી અને શૈલેષને ત્યાં બેઠેલો અને માથું દબાવતો જોઇને તે યંબી મધ. પરંતુ શૈલેષ તેના સંગમ દુર કરતાં બોલ્યોઃ

“જરા અહીં બેસીને બાબીનું માથું તો દબાવ ! હું જરા પાણી પીને આવું છું.” આટલું કહીને તે બહાર ચાલ્યો ગયો. પૂર્ણિમાએ પશુ આ આગાના પાલનમાં કંઈ આનાકાની ન કરી, અને માથું દબાવતાં બોલીઃ

“હવે કેમ છે મોટાં બહેન ?”

“હીક છે, પશુ હવે તું ‘જા, પૂર્ણિ’ ! મોટી ઉંમરની છોકરીને પારે ઘેર એકલાં રહેવું હીક ન ગણાય, અને હાં, એ તો કહેતી જા બહેન ! કે શૈલેષ તમારે ત્યાં ખૂબ આવ-જવ કરે છે ? સ્વમજા પૂરું નથી પડતી કે આજકાલ તે કાણ જાણે કેવો અભ્યાસ કરે છે.”

આ વાતોને પૂર્ણિમા બંધે ન સ્વમજા હોય પણ અસ્વસ્થ તો તે જરૂર બની મધ અને બોલીઃ—

“એવું કંઈ નથી મોટાં બહેન ! કોઈ વખત બાપ પાસે આવે છે.” અને આમજ કંઈ બેઠ્યા સિવાય તેણે ચાલતી પકડી,

આરણ્ય પાસે ઉભો ઉભો શૈલેષ પાણી પીતો હતો તેણે કહ્યુંઃ

“કેમ પૂર્ણિમા એટલીવારમાં જ તખી-યત જોઈ લીધી ?”

પરંતુ ઉત્તર ન મળવાથી તે પાછો ચોતાની બાબી પાસે આવીને બેસી ગયો. થોડીવાર સુધી માથું દબાવ્યા પછી તે બોલ્યોઃ

“બાબી ! એક વાત કહું, હવે આપણે ઘેર ક્યારે ગમશું ? અહીં આ તો ઘણા દિવસો વીતી ગયા, હવે નથી ગમતું.”

દિવસની વાત સંભળીને પૂર્ણિ યમકી લીધી. પૂર્ણિમા અને સુશીના સંબંધમાં તેણે થોડીવાર પહેલાં કેટલાય વિચારો કરી નાખ્યા

હતા. પરંતુ શૈલેષ તો આ ગામમાં જ રહેવા નથી માંગતો. મનમાં જ તે બોલીઃ “મારો શૈલ કેટલો બોજો છે ? છીઃ નાના બચ્ચાના સંબંધમાં મને તેવા વિચારો બાંધવા હીક નથી. અને પૂર્ણિમા, એહો ! શું સુંદર છોકરી છે ? જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનો જ અવતાર ! જે સુશીલાને માટે વરની જેટ ન હતો, તો શૈલ, પૂર્ણિ સાથે જ પરણે તો શું નુકસાન હશે ?”

“બાબી ! કહો તો ખરાં, ક્યારે ઘેર ગમશું ? આપણો રામુ (કુતરો) કાણ જાણે કેટલો મોટો થઈ ગયો હશે ! અને પેલી છુરી વાજડી, એની તો કંઈ ખબર જ મળતી નથી, અને બાબી ! બાબીની મધી ચોપડી-એને ઉપાસ ખાત જશે, પછી હું શું વાંચીશ ? અને પેલું સીતાકાળીનું ઝાડ, હવે તો ખૂબ મેઘડું થઈ ગયું હશે. આપણે હજી તેનું ફળ પણ ખાધું નથી.”

પૂર્ણિ નાના દિવસની વાત ખ્યાનપૂર્વક સંભળી રહી હતી. સંભળતાં સંભળતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. શૈલ બાબીની આવી મનોરથ જોઈને ચમકી ગયો, તેને ખેદ થયો કે મહેં કંઈ જ નકામી વાતો કરી નથી છતાં બાબી ચાથી રડી પડ્યાં ? અટપટ તેણે પૂર્ણિના આંસુ લુંછો નાખ્યાં અને મજાગળો થઈ જતાં તે બોલ્યોઃ—

“બાબી ! તમે રડો નહિ, હું કરી પણ ઘેર જવાની વાત નહીં કરું.”

પરંતુ આ અભાગી, યુવતીનાં આંસુ શેકાયાં જ નહિં. ક્યારે તેનો મા કુદ્ધ લાગે આવે. ત્યારે આંસુ લૂછતી પૂર્ણિ જોઈને તે વૃદ્ધ ચિદાર્થ મધ ને બોલીઃ—

“હું ક્યારની કહી રહી છું કે તમે તેના માથા પર બેસીને ટકકારો ન કરો. ખાઓ, પીઓ, રજની દિવસ છે તે રમો. ઘેર પાસે વધારે વખત બેસવું હીક ન ગણાય !”

શેષેષ બિચારે માથું નમાવીને બંધુ ચૂપ-ચાપ સંભળી રહ્યો હતો. નાનો હોવા છતાં પોતાની લાચારીનું તેને સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું. તે બહાર જમા તૈયાર થયો. તેની બે પૂણી તેના હાથ એવીને પોતાની પાસે એસાડતાં બાંધી:

“તને કંઈ આવું સાંભળવાની ટેવ નથી મા ! જોતી નથી કે થોડી જ દિવસોમાં તે સોરાષ્ટ્ર સોરાષ્ટ્રને કેટલો ગળી ગયો છે ? પોતાનું ઘર તો બંધાને યાદ આવે, મને તે ઘેર જવાનું જ કહી રહ્યો હતો.”

હરકાર પોતાની ગોળ આંખોને વધારે ખીંકામણી બનાવીને પૂણી સામે જોવાં લાગી. તેને લાગ્યું કે આજ તો કંઈ છુટો જ રંગ જામ્યો છે. દિવેર પર ખૂબ ગ્રેમ અને આદર આવી ગયા છે. એક ઝંસીયું કરીને દુધનો વાટકો રટૂલપર ઠોકીને તે આવી યહ.

૩

પાંચ વર્ષનો લંબો ગાયો વીતી ગયો. અને શેષેષ પર આ લંબા ગાળામાં જે વીતી ગઈ, તે જોઈ તેની જિંદગીભર કદી જ ન વીતી હોય, તેટલું કુંઝ, તેટલા આધાતો તેણે સહન કર્યા. અને હજી જે કંઈ બનવાનું છે તે તો ભવિષ્યમાં ખુશીયું છે.

બધારે શેષેષ જાણીતી વાતની ઉપેક્ષા કરીને વિવાહ ન કરવાનો દંડ નિશ્ચય કરી પ્રાયશ્ચિક્ષ અગ્રાસ પૂરે. યત્નમેશેજમાં લખાય થયો ત્યારે જોઈ પૂર્વ જ રજીસ્ટર ધૂળમાં મેળવીને તે આ એકાંત ખૂણામાં આવી પડ્યો છે. એજ રિયતીમાં કંઈક દિવસો વિતી ગયા, અને તેણે બી. એ. ની પરિક્ષા પણ આપી દીધી. તે જાણીના સહવાસને દોડવા માગતો જ નહોતો. એટલે કડવા મીઠા ચળદા સંભળવા છતાં પણ તે જાણીને પીથેર જે ત્યારે દિવસ જમ આવે છે, એવાંર દિવસ

પોતાને ઘેર રહેવાની લાલચને પણ તે શક્ય શકતો નથી. છતાં તેને એકલચાનું લાગે છે.

થોડા દિવસો બાદ ફરી પૂણીએ તેને લગ્ન કરવા બાતતના કાગળો લખવા માંડ્યા, છતાં તે હૃદયથી હવે અપમાનિત થતી લાગતી હતી. શેષેષ સુશીલા માથે વિવાહ કરવા કરતાં તો અવિવાહીત રહેવું જ વધારે પસંદ કરતો હતો. કેટલાય દિવસો થયા પૂણીને પોતાના પત્નનો જવાબ મળ્યો નહોતો. આથી તે ખૂબ બગ્ન બની ગઈ. નિકટના અને દૂરના સહ-વાસમાં ઘણો ફેર છે. શેષેષ બધારે પૂણી પાસે રહેતો હતો ત્યારે તેની એટલી બધી મદદવતી નહોતી જેટલી અત્યારે તેના દંડ જવાથી જણાતા લાગી છે. હવે તેને એમ લાગતો માંડ્યું છે કે, શેષેષ માથે તેનો એવો નાતો છે કે જે છૂટી શકે તેમ નથી.

ધીરે ધીરે તેને ખૂબ વાતો, યાદ આવવા માંડી. “શેષેષ પોતાની મિલકતની જરી પણ હરકાર રાખતો નથી. તેની મિલકતનો વહીવટ કરતાં કરતાં પોતાના લાકડાનું મકાન કાચું હતું તે પાકું બની ગયું. કદી સુશીલા કે હરકારના ચરીરે સોનું અડક્યું પણ નહિ હોય. તેમની પાસે આજે જણસોનો સુમાર નથી. છતાં શેષેષને માત્ર ૨. ૭૫ મેળવવા સિવાય કંઈ જ પડી નથી.” આવા વિચારો આવતાં જ શેષેષના જોણપણ પર તે તેના બધા દોષોને લક્ષ્ય આવતી હતી.

પરંતુ આમલ કરવા છતાં શેષેષ વધારે વખત રહેતો નથી. પત્ર લખવામાં પણ અનિયમિત બની જાય છે. ત્યારે અનાયસે પૂણી બ્યાકુળ બની વળે છે. એક દિવસ તે પૂણીને માટે સુંદર સાડી લાવ્યો હતો પરંતુ તે સુશીલાએ પહેરેલી જોતાં જ તેણે કેટલી વકરાર કરી હતી ? પૂણી આથી ઘણી જ નારાજ બની ગઈ. સુશીલાને કારણે તે આટલો બધો ચિદાય છે શા માટે ? શું તે સુશીલાને

કહી જ નહિં આવી શકે ? તેના વિવાદની વાતને દોષે મારશે ? તે...તે...શું થશે ? વિચારતાં વિચારતાં તેણે પોતાની નાની બેનને બોલાવી અને કહ્યું :

" પેલી પટણીની સાડી લાવી આપ. પાછી મોકલી દેવી છે "

" શું ? પાછી મોકલી દેવી છે ? તે તો ધણી જ સરસ છે ! "

" હા, પણ કિંમત વધારે છે. આપણાથો તે ન ખરીદી શકાય ! "

તે સાડી લઈ આવી ને સાથે જ એક નંધ પરખીડીયું લાવેને પૂર્ણાના દાયમાં આપતાં તે બોલી :

" આ કાગળ આપ્યો છે ! "

પત્ર વાંચતાં વાંચતાં પૂર્ણા એટલી તદ્દતીને બની મઠ કે ; તે પત્ર સુશોભા પણ વાંચી ગઈ છે તેની તેને ખબર ન રહી. પત્ર વાંચીને તેણી પાછલા ખારણામાંથી હટકી ગઈ. તેના આંખા જવા પછી અજણી પૂણીએ તેને ઢાંકે મારી. પણ તે પહેલાંથી જ સુશીએ તેની સાથે ન બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

કચોડા યનાં કાગળ વાંચી જવા બદલ જ્યારે પૂણીએ તેને મુમઝાવી ત્યારે તે ટીકી બની મઠ. કાગળમાં 'સખ્યું' લખ્યું કે—

સુખરાત કોલેજ

તા. ૨-૩-૩૩

પૂર્ણા ભાભોને પ્રણામ,

પત્ર મોકલે 'સખ્યું' છું તે બદલ દામા આપશો. કેટલાક દિવસથી મને તાવ આવે છે, પણ હવે તો કંઈક આરામ છે. અને સમનની વાત નથી રૂંચી છતાં તમે વારંવાર લખ્યા કરો છો; એથી મેં એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે, તમને નારાજ નહીં થતા હઉં. પરંતુ એ વર્ષ બાદ જો સુશીનાના વિવાદ માટે એ લોકો ઉતાવળ કરતાં હોય તો મને લખશો;

હું કંઈ મુશ્કેલીમાં શોધી શકીશ. પણ મને તે માટે કોઈ જાતનું દુઃખ ન કરશો કે જેનું લક્ષ્ય મને કરતાં. હું પાપમાં પડું. સુશીના સાથે લગ્ન કરીને મારું જીવન નષ્ટ ન કરો નાંખશો. બાબી ! પૂર્ણાનાં લાખ ધણી ઉતાવળ કરી રહો દોવા છતાં તે બે વર્ષ ખુશીથી રોકાઈ જશે. અરુદ. સુશીનાનો વિચાર તો છોડવોજ પડશે. બાકી કશું છું. તમારી કૃપાવાનો પત્ર લખ્યો.

લી. તમારા

રોમેશના પ્રણામ.

પત્ર વાંચીને માનિની પૂર્ણાનું હૃદય રડી પડ્યું. અને " હવે કહી હું તેને વિવાદની વિષયમાં આમદ નહીં કરું એવો સંકલ્પ કરીને એક રાત્રી એકી તે પલંગ પર પડી. " બધાંએ પૂછ્યું કે : " કાગળ ક્યાંથી આવ્યો ? " " શું લખ્યું છે ? " પણ તેણે જવાબ ન આપ્યો. પત્રને આયપ રખત દતો. તેણે ધણી સંભાળ રાખી કે તે કોઈને પણ પત્ર ન બતાવે, છતાં તે વાત છુપા રહે તેમજ નહોતું. વાત પ્રગટ થઈ અને તેથી એટલો બધો કનેશ થયો કે રોમેશનો આ ઘર સાથેનો સંબંધ તૂટી જ ગયો. તેને ગ્રાહ લખવામાં આવ્યું કે હવે તે અહીં આવવા જવાની તરદીજ ન હો. પૂર્ણા તેની સાથે કોઈ જાનની સગાઈ રાખવા માગતી નથી. અને પોતાનો દિરસો વડે એવો હોય તો તે પણ " વડે " થી શકે છે.

એ કે એ વાતનું તો કોઈ જ નથી કે તેણે પોતાનો આગ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. કયો ? અથવા કયો છે કે નથી કયો. કારણ કે પિતાના મામતા રૂપીયા વસુલ કરવા સુખાસતાને કહ્યું તે કંઈ એકું નહોતું. પણ આથી તેના નાના હૃદયને ઘણું આઘાત લાગ્યો. તેની એક કોઈ કોઈ મામ રહેતી હતી તેની

સહાયતાથી તેમજ દયુશન વગેરેથી તેણે પોતાનું ગાકું ગળડાવે રાખ્યું.

આખર બે વર્ષ વિતી ગયાં ત્યારે પૂણીના નામનો એક કાગળ આવ્યો. જેમાં લખ્યું હતું કે:—

ગુજરાત કોલેજ
તા. ૧૫-૩-૩૫

બાબીને પ્રણામ,

તમને પત્ર લખતાં પછી શરમ આવે છે, પણ શું કરું? વિચાર પણ નહોતો કર્યો કે એક સમય આવોય આવશે, હું એમ. એ. માં માન સાથે પાસ થયો છું. નથી જાણતો કે આ વાત જાણીને આપ ખુશ થશે કે નાખુશ. નિવાહ માટે ફોન ખૂબ તકદો કરે છે, અને આમ કિશોર પણ તમે ઉપર થઈ ગયો છે. હું અત્યારે આજ કોલેજમાં પ્રોફેસરની જગ્યા પર છું. નોકરી હોવાથી વધારે રળ નહીં મળે. સમ માટે આવતા મહિનાની બીજી

તારીખ નક્કી થઈ છે. તમે લખો કે હું તમને તેડવા ક્યારે આવું? વધારે શું લખું? તમારો સદનો શિલેષ.

૪

કોઈ નવોદ્ધાની માફક નામનો ચંદ વાદળના ઝીણા પટમાંથી જોતો હતો, પૂણીએ એક દાયમાં દુધનો ગ્લાસ અને બીજામાં પાનની તાસક લઈને જેવો અગાસી પર પગ મૂક્યો, તેવો જ તેના આશ્વર્ષને પાર ન રહ્યો. તે તો કલ્પનાથી પણ બહારની વાત હતી. કે તેનો પતિ શિલેષ કોલેજનો પ્રોફેસર બનીને પણ અધીરો થઈ આ રીતે રડી રહ્યો હતો. જાણે કે કોઈ નાના છોકરાનું રમકડું કોઈએ બાંધી નાખ્યું હોય; તેણે પતિના ખમા પર સંભાનથી હાથ મૂકીને કહ્યું:—

“એવ ! રડો છો કેમ ?”

પરંતુ ઉત્તર આપવાને બદલે તે વધારે ને વધારે દુઃસહ બનીને રડવા લાગ્યો. પૂણીમાંએ કહ્યું “જુઓ નિમે નોકરો ચાકરો બેઠા છે, અને આમ રડો તે જોડું દેખાય. ચાથી રડવાનું સુત્રી આવ્યું. હમણાં તો હસતા હતા ?” અને આમ કહી તેણે પાસવ વડે તેનાં આંસુ છુટી નાખ્યાં.

શિલેષ કંઈક રાત્રિ થઈને બોલ્યો:—

“પૂણી ! તારા જેવી પત્નિ મેળવીને પણ હું સુખી ન થાઉં તે માફ દુઃખાવજ જણાય. પણ શું કરું? રાત્રિ દિવસ હૃદયમાં બીંધી સળંગે છે. જેને છ વર્ષના સતત પ્રયત્ને પણ છુટાવી શક્યો નથી. એમ જણાય છે કે તારા સિવાય બીજા એક વ્યક્તિએ પણ હૃદયમાં મહોર મારી છે. તેનાથી હું છુટી શકું તેમ નથી.”

શરદની સુરમ્ય ચંદ્રિકા

રાસ

શરદની સુરમ્ય ચંદ્રિકા સુહાવતી (૨)
મધુર પુષ્પના પરાગ મ્હેકે મ્હેકે, રાદ લહેકે
ધન્ય રજ્જુમી..... શરદની

સાખી.

રમના રાસ હરી ચહે, રજ્જુ વનિતાએ સાય:
વેણુનાદ મોહન બર્વા, રચંચી રવનીનાય ..

તાલ દાદરા (૧૮૯૫)

હૃદય દ્રવિત કરન જાણ, વેણુનાદમાં બર્વા;
મુગ્ધ ચિત્ત પ્રાણી માત્ર, સર્વ લોકનાં કર્મા:
વિસરી દેહ લાન ઘેલી ગાંધિડા બની .. શરદની

સાખી.

મૂકી નિજ નિજ કાર્યને, ચૂરી અસિનય વેરા
પ્રેમ્ય મંત્રની વાનમાં, ગઈ મળવા પ્રાણેય

તાલ દાદરા.

પરી હૃદય, દિવ્ય રાસ. રસમય હૃદયો યથા;
અનેક ગોપી એક દૃષ્ટ એકતા અનુભવ્યાં..
દિવ્ય રાસમાં અરોદ ગુજ છે ઓણી..... શરદની

આલ્લુલાલ પ્ર. બદી.

આ વાતથી જરા પણ વિચલિત ન થતાં પૂર્ણિમા બોલી:—

“તો તું થઈ ગયું! હવે નામતું પણ એક નાતું રચાત છે.” વળી ફરી દસીને તે બોલી: “સુશીલાએ એક દિવસ મને કહ્યું જ હતું કે પૂર્ણિ, બહુ ગર્વ ન કરીશ. જે કંઈ આજ તને તારું લાગે છે તે ધણા વખતથી મારું બની ગયું છે. જો કહ્યું કે તું તેને કેટલું સાચવી શકે છે?”

“છી: છી: પૂર્ણિમા! આવી વાતો કરીને મને શરમાવીશ નહીં. જેને આજ ઉધાડીને જોવાની પણ મેં ઇચ્છા નથી કરી, તેને માટે મનના બાવો શા માટે દુષિત કરવા? એ વાત ખરી કે તેને મારે માથે મદવાના અનેક પ્રયત્નો થયા છે. પરંતુ હું કહું છું તે ગદારી બાબી મારેની વાત છે. ધણા સમયથી તે આપણને ધિક્કારે છે, તેનું મારણ તારાથી કંઈ અજણ્યું નથી; અને એટલેજ તે સજનમાં નથી આવ્યા, છતાં પણ હું આ જીવનમાં તેમને જૂની ચાકું તેમ નથી.” આજે અચાનક તેમની યાદ આવતાં હું રડી પડ્યો. મારા સમયત પરિવારમાં તેમના સિવાય કોઈજ નથી.

ચતુર રમણીએ પોતાના પતિનું મરતકે બોળામાં સંપત્તિ તેના રેશમ જેવા વાળમાં અગિળાં બેરવતાં કહ્યું: “તો તેમાં રડવાની કે દુ:ખી થવાની શી જરૂર છે? બાબી આપણાંજ છે અને કાષ્ઠ આપણાંજ રહેવાનાં છે. જેને આપણે જોઈું સગાડી યજીએ છીએ તેને મનાવી પણ યજીએ છીએ. આત્રો કાણે સંવિચાર છે આપણે તેમને મનાવી લાવીએ.”

અચાનક બાબીને શેષ પલ્લિ સ્થાને જોઈજ રહ્યો. તેના હૃદયે પડ્યું:

પાડ્યો, “નારીતું આજ સાચું રવરૂ છે. આને જ સ્મૃતિ કહે છે.”

બીજે દિવસે બાબી બાબી પાસે જવા રવાના થયાં. પૂર્ણિમાને મોટરમાં જ બેસાડીને સાદસ એકઠું કરી શેષે તેમના ઓટલા પર પગ મૂક્યો. બાબી તેણે બાળપણ વિનાશ્યું હતું તેજ પગથીઆં આજ ચડતાજ બાબી પગમાં જાણી ઠોકાઈ ગઈ છે.

બાબીના ઉમરા પર જ બાબીની મા તણ્ણમના બીધામાંથી માંજે કાઠી રહી હતી. અને સુશીલા દાણ વિચીતી હતી. તેની બોલમંદ બોલના માથામાં ધસી ધસીને તેલ નાખી રહી હતી.

શેષેપને લાગ્યું કે બાબી તેનું ચરીર કંપી રહ્યું છે. અને તેની દષ્ટિ સદસા સુશીલા પર પડી. બાબી કે તેની સેંથીમાં સિંધૂર છે. અને પગમાં મેંદો લગાવી છે. રપથ બાબી કે તે પરણી ગઈ છે. તેના મોંડા પરના શીત-

રંગોળી

હરહર નવલ્લ દીપક પ્રગટે
અંધારમાં જગમગ કરે
પ્રજાતને કષ્ટ તે ખોલે
રંગોળીની હડે ઊગ.

નંદાનાં બાળક આંચલુ નાચે
બહેની દાણે રંગો રાણે
આંચળાએ રસજલો મોર
રંગોળીની હડે ઊગ.

પળપળ નવલ્લ ચિત્રો પ્રગટે
બાલવદન સૌ ધામાં મલકે
કુદકી ફરતા—ફરતા મોર
રંગોળીની હડે ઊગ.

બાબુભાઈ શ. ગોહિલ

[ઢાળ—'આવો જાનવો કનૈયા મીઠી ખંસરી']

જૂલે હિન્ડોલે શ્રીકૃષ્ણ પૂર ખડારથી.

છખી ન્યારી, મનોહારી, સુખધારી, જાઉં વારી—જૂલે.

તન સજી શુભ સોળ શૃંગાર,
રૂક્મિણી રમણિય સુનાર;
મલપન્તી આવી અતિ હર્ષ હૃદય...ધારી—જૂલે.

(સાખી)

અર્થે ખીડલું મહેકતું, મનમોહનને હાથ;
હું ઉજ્જવલ પતિ રયામ એ, ગર્વ થયો દિલ સાથ.

બ્યાખી રદ્યા ઘટઘટ ગિરિધારી;

સૌતું અંતર જાણે અંતર્ધામી;

સ્મિત કરી કહે, રૂપવતી ! અહો સત્ય તું કૂલાધ

જૂલે હિન્ડોલે શ્રીકૃષ્ણ પૂર ખડારથી.

(સાખી)

તું ઉજ્જવલ સ્ફટિક સમી, સ્વામી મળિયો રયામ;

લીસે ન ભેડી વિશ્વમાં, વિધિયું કેવું કામ.

અંતર ગર્વ છૂંચ્યો નહીં જ્યાંહી;

વાગ્યાણ વાચ્યાં કારી ઉર માંહી.

સાંત્વન દર્ધ હસી હસાવી માધવે રીઝાવી.

જૂલે હિન્ડોલે શ્રીકૃષ્ણ પૂર ખડારથી.

સૌ. દીપકબા દેસાઈ

રૂપગવિંતા

શ્રીઓ માટે પોંડના કીમોની નવી બનાવટ સ્કીન-વીટામીન

પોંડના કીમો પહેલાના કરતાં ચમકી પર
પણ વધારે મારી જમર દબે કરે છે ।
પણ તેમાં પણ ખરા બોરાકોમાં મમાવેલ પામેલ
ચોક્કસ પ્રમાણનું-સ્કીન વીટામીન સામેલ કરવામાં
આવ્યું છે.

પાનચોની તપાસમાં એક માત્ર પામું છે કે
ત્યારે તમે એ વીટામીનના બોરાકો ખાઓ છે,
ત્યારે આમકીની રામોને તંદુરસ્ત રાખવાનું એ
કુખ્ય કામ કરે છે. પણ ત્યારે એ વીટામીન
આમકીપર ચોપડામાં આવે છે ત્યારે તે વધારે
શીધી જમર કરે છે.

એવો પોંડના કીમોમાં આ સ્કીન વિટામીન
કોમેસમાં આવ્યું છે. પોંડના નાના 'સ્કીન વીટામીન'
કીમો દબે જ્યાં મેગની છો છે. આ નાનાં બાથર્ન-
જના કીમો અંજાર વાપરી તેા સુખે ।

નવાં કીમો મારે આ કુખન પ્રાકરો

ડો. એન. સીમુર (અનિયા) લી. લીકર રોડ, મુંબઈ
પોંડના એ કીમોના નમુનોઓ મને વિના મારે
બોરાકી આપશો. સાથે પોંડના નવાં કીમ પાડકરો
મારે જોવા નમુનો બોડકરો : (કોઈ રંગ નો-એ
તે અજુરો) ફરતી...મુખની... કે સાથ.

નામ.....
મર્યાદા.....

No. G 31

પોંડનું કોલ્ડ કીમ

તમારી નીચરી તમામાં ફરતી તેલ પૂર્ણ જો
છે અને કામકીમો પાતી જમરો છે,
જમરના જમરની શુદ્ધિ મારે પણ એનો
ઉપયોગ કરો. દબે એમાં 'સ્કીન વીટામીન'
પણ છે.

પોંડનું વેનીશીમ કીમ

કામકીમો ફર કરે છે અને જમરની આમકીને
મુંબઈ અને નરમ જમરે છે,
આમકીને મુંબઈ જમારના મારે તેમજ
જમર મારે એનો ઉપયોગ કરો. દબે

એમાં 'સ્કીન વીટામીન' પણ છે.

સૌન્દર્ય વધારવાનાં સાધનો

નવાં.....અને.....જૂનાં

પ્રેમ, પાઉર, ફેમસકીમ અને લીપરડીકના જમાનામાં પ્રાચિન ભારતની સ્ત્રીઓ પોતાના શરીરની શોભા વધારવા માટે કયા કયા સાધનોનો ઉપયોગ કરતી હતી તે આજનાં લેખ જરા અસ્થાને ગણાશે. પરંતુ, દરેક બાંધતમાં પશ્ચિમના સુધારાતુલ્ય અનુકરણ કરવાનો મોહ, આ દેશમાં હવે ચારે ચારે એછો થતો જાય છે અને સ્ત્રીઓના આ એક અતિ ઉપયોગી વિષય ઉપર વિદ્યાનની દ્રષ્ટિએ કાંઈક લખાય તો ફામપાત્ર ગણાશે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં આયુર્જીઓ શરીર સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો તરીકે કષ્ઠ કષ્ઠ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતી હતી તેનો ધણી જાણે ઉલ્લેખ મળી આવે છે. આપણા પ્રાચિન ગ્રન્થોમાં સાહિત્યમાં પણ સ્ત્રીઓના શરીરનું સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો વિશે ધણું લખાયું મળી આવે છે.

પ્રાચિન કાગમાં, પાઉર, ફેમસકીમ અને લીપરડીક જાવાનારી કંપનીઓ હતી નહિ. આવી વસ્તુઓની આકર્ષક નહેરખબરો પણ તે સમયે આપાતી નહિ. કારણ કે તે જમાનામાં હાલના જેવા વર્તમાનપત્રો હતા નહિ. તે સમયમાં સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો વાપરવાનું જાન હોઈ સ્ત્રીઓને વંશ-વંશથી મળતું, જે કાચ માટે તે સમયમાં ગાંધીને ત્યાં મળતી ધરમત વસ્તુઓ જ વપરાતી હતી. હિંદના પ્રાચિન જમાનામાં અને અત્યારે પણ થોડા પ્રમાણમાં, કુંકુમ, સંદુર, મેંદી, અગતો, પાન, સુગંધી તેલ, કાજળ, સુરમો, મેંદન, અબીલ, ધુલ, અત્તર, સુગંધી જળ, મિસર, કર્પૂરી અને અન્ય સુગંધી દ્રવ્યોનો ઉપયોગ સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો તરીકે થાય છે.

લેખક :

ડૉ. એ. એચ. પટેલ, ડી. પી. એચ.
મેડીકલ ઓફીસર ઓફ હૅલ્થ સુરત

પ્રાચિન ભારતમાં સ્ત્રીઓના 'રોષલેટ' ઉપર મોહ ખાસ પુસ્તક લખાયું હશે કે કેમ તેની લેખકને ખબર નથી પરંતુ પુસ્તકની ગરજ સારે તેવા મોહ હોય સ્ત્રીઓ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં મળી આવે છે. આમાંના એકાદ સ્ત્રીઓનો ઉતારો અહિં આપવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

દસ્તે લીલાકમલમલકે પાલકુદાનુવિદ્યમ
નોતા લોઘમસધરજસા પાણ્ડુતામાનનેશ્વીઃ
પૂઢાપાશે નયકુરચકૃત્વાઠ કર્ણે શિરીષમ્
સીમન્તે ચ ત્યકુપગમન્તે યત્રતોપં મધુતોમ્ ॥

મિપદ્મ, હતરમેષ, શ્લોક ૨.

હરતે લીલા કમલ, અલકે કુંદના પુષ્પ નાનાં, જાસે લોખ પ્રસુન રજથી, પાંડુ શોભા મુખે નર્વા; અંબોકામાં કુરવક નર્વા, ચાર કાને શિરીષો, ધારે સેય તુજ યકી ઉગ્યાં, નીપ પુષ્પો વધુઓ.

આપાદર : કિલાભાઈ ધનરામ.

આ સ્ત્રીઓમાં કવિ કાળીદાસ, અલકાપુરીની સુંદરીઓનો પુષ્પ શણગાર વર્ણવે છે અને તેમાં ખાસ કરીને ખીજી લીટીમાં, લોખ પુષ્પની રજથી, સ્ત્રીઓના મુખ પર સુરસના જેવી, કાંઈક પીળાચ ભારતી શોભાનું વર્ણન કરે છે તે ખ્યાન આપવા જેવું છે.

પગની પાનીએ લગાડેલો અગતો, નખ ઉપર લગાડેલી મેંદીનો રંગ, આંખમાં કાજળ અને હોઠ ઉપર પાનની લાલાશનું વર્ણન તે

હિંદની પ્રાચિન અને અર્વાચિન દરેક લાષામાં ધણી જગાએ મળી આવે છે.

મેંદી મુકવાની કળામાં તો આ દેશની સ્ત્રીઓ દાક્ષતા જમાનામાં પણ ધણી કુશળતા ધરાવે છે અને અંત્યારે પણ કેટલીક મુમક્ષુમાં સ્ત્રીઓ, મેંદી તૈયાર કરવાની રીત અને મેંદી મુકવાની રીત એટલી સરસ રીતે જાણે છે કે મુમક્ષુમાં શ્રીમંતોની સ્ત્રીઓ આવી મેંદી મુકનારીઓને કલાક કે બે કલાકના કામ માટે એકથી બે રૂપિયા જેટલી રકમ આપે છે.

પશ્ચિમના મુધારાના જગજગત પ્રવાહમાં આપણે આપણે દેશ લુપ્તા, વેશ લુપ્તા અને શોખ પણ લુપ્તા સૌન્દર્ય વધારવાના પ્રાચિન સાધનમાંના ધણા ખરાતો ઉપયોગ અત્યારે બહુ યતો નથી. પરંતુ હોંદી સ્ત્રીઓના સારા નસીબે હવે પણ, કંકુ, સીંદુર, કાજળ, સુરમે અને થોડે ધણે આંશે પુલતો ઉપયોગ વિચારણા નથી.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના સ્ત્રીઓનું સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનોનું અન્વેષણ એક વિવેચકની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે તો એક આખું પુસ્તક લખાય. આખું અન્વેષણ કરી પુસ્તક લખવાની આ લેખકમાં યોગ્યતા અને યાન નથી તેમ તેને સમય પણ નથી, પરંતુ આ વિષયમાં બે ચાર જરૂરી અને ઉપયોગી બાબતો વિશે લખાય નહિ તો આ લેખ અધુરો ગણાય.

‘રોષ્ટરેટ’ના સાધનોના શુદ્ધરૂપ વૈદ્યકીય દૃષ્ટિએ લખવાના આ પ્રપત્તિમાં કોષ્ટકો એમ ન સમજવું કે લેખક આ સાધનો વાપરવાની તરફથી છે. કુદરતી સૌન્દર્ય, ધર્મ પણ જાતના આશુપણ અને ટાપટીય વસ્ત્ર, જણાઈ આવે છે. આર્ય સૌન્દર્ય તો સાદાઈમાં જ ગણાય છે પરંતુ જનતામાં બધા આર્યવાદીઓ જ હોતા નથી. મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તેને કુદરતે આપેલી સુંદરતામાં વધારો કરવાનું અને સૌન્દર્યને કેળવવાનું મન માય

છે. આ કારણસર સંસારને અસાર ન માનનાર કોષ્ટક પણ મનુષ્ય, સૌન્દર્યમાં વિક અને સૌન્દર્યને વંધારવા ખરા ખોટા યત્ન તો તે હામાપાત્ર ગણાય. સૌન્દર્યના સાધ વાપરનારી બહેનોને, યોગિની નહિ પણ મનુ તરીકે આટલો બચાવ કર્યો પછી, આ સાધ વાપરનારી બહેનોને ચેતવણીરૂપે બે રૂ લખું તો અયોગ્ય નહિ ગણાય.

પરમાત્માએ કોણું જાણે શા કારણે અમુક સ્ત્રીઓને બહુ સુંદર અને અમુક સાધારણ સુંદર અને અમુકને સુંદરતા રહી બનાવી છે. પરંતુ આમાં પરમાત્માને દો દેવા કરતાં આ પરિસ્થિતિ માટે ધન્યવદ્ અને દેવ, દરેક સ્ત્રીના પુર્વજન્મના કૃત્યો માં અકરમાતને દેવો વધારે યોગ્ય છે. સૌન્દર્ય વિદિન. બહેનોએ માદ રાખવું જોઈએ. સુંદરમાં સુંદર સ્ત્રી પણ એમ જરૂર માં છે કે તેનામાં સંપૂર્ણ સુંદરતા નથી જ આં તેટલા જ કારણસર તે પણ સૌન્દર્યના સાધનો એણે વધતો ઉપયોગ કરે છે. આને ‘લી’ સૌન્દર્યવિદિન બહેનોને જરૂર આશ્ચર્ય મળશે. સૌન્દર્ય વધારવાની ઘેલણમાં સૌન્દર્ય ગમે તેવા અવિશ્વાસપાત્ર અને નુકશાનના સાધનોનો ઉપયોગ કરવાથી સૌન્દર્યમાં વધો થવાને બદલે સૌન્દર્ય ઓછું થાય છે. ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે. પ્રાચી કાળમાં સૌન્દર્ય કૃત્રિમ રીતે વધારવાની તી દરીદ્રામંદતી નહિ. તે સમયના સૌન્દર્ય વધારવા સાધનો ધણા ખરાં વતરપતિજન્ય, ધરમ અને નિર્લેપ હતાં. દાખલા તરીકે ચંદન અને મેંદી. આ બન્ને વસ્તુઓ શરીર અને મગજ હકક આપનારી છે અને તેના ઉપયોગ નુકશાન કરતાં નથી. કાળક્રમમાં બનાવેલું અસ્વચ્છ વાસણમાં બેસ કરીને રાખેલું કાજળ દેશમાં જમાનાથી વર્ષોનું અંગુષ્ઠ છે અને તેવાથી બે આંખો ખરાબ થતી હોત

આ દેશના ઘણા લોકો આંધળા જ થઈ ગયા હોત. અનુભવી હકીમે બનાવેલો સુરમો ફાંખતી આંખમાં આંજવાથી તરત ઠંઠક વળે છે તે સર્વના અનુભવની વાત છે. કાઠીયાવાડની સ્ત્રીઓના વાળ સાધારણ રીતે કાળા હોય છે. આનું કારણ કુદરતી આબોહવા ઉપરાંત કાઠીયાવાડમાં વપરાતું ધુવેલ તેલ કેમ ન હોય ?

સૌભાગ્ય અને સૌન્દર્યનો મેળ કરાવતું કુંકુમ ઢિંદી સ્ત્રીઓ જમાનાથી વાપરે છે અને પશ્ચિમના સુધારાનો વંદોળીયો પણ આ કુંકુમને આપ્યું સ્ત્રીઓના લાલમાંથી જુરો, ચક્રો નથી. સૌભાગ્ય અને સૌન્દર્યની સાથે સંકળાયેલું આ કુંકુમ સૌન્દર્ય વધારવાનું એક નિર્દોષ અને ગિનખર્ચાજ સાધન છે. કુંકુમમાં રહેલ રસાયણનું તત્વ હોવાથી નાલુકું ત્વચાવાળી સ્ત્રીઓના કપાળમાં કુંકુમ વાપરવાની જગ્યાએ ચામડી ઉપર રહેલ ચગકાટ આવે છે; આ કારણસર દીંદુ સ્ત્રીઓ તેનો ઉપયોગ વિવેકપૂર્ણ કરી કુંકુમને થોડા થોડા દિવસને અંતરે જરા હાથે કે તીચે કપાળમાં લગાડે છે જેથી કપાળની કામળ ચામડી ઉપર તેની ખરાબ અસર થતી નથી. સોફુરમાં રસાયણનું તત્વ વધારે છે. તેના ઉપયોગ કપાળમાં લગાડવામાં થતો નથી પરંતુ માથામાં વાંગળી સેંચીની અંદર તેની બારીક લીટી કરવામાં આવે છે. માથાની ચામડી સખત હોય તો અને તેના ઉપર સોફુરનાં આઠઠાં મર્ચાંદિત. ઉપયોગથી ખરાબ અસર મળી નથી.

પુલ અને પુલોની સુગંધીમય અને જીદા જીદા આછા રંગવાળી રજનો ઉપયોગ, સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો તરીકે કરવાની આપ સ્ત્રીઓની કળાએ તો અવધી કરી છે. પુલોની રજનો "ટાઇલેટ" તરીકે ઉપયોગ કરવાની કળા અત્યારે દીંદી સ્ત્રીઓમાં નથી.

આ કારણે લીધે પુલોનો સુગંધીમય અને અતિ કુમારવાળી રજનો ઉપયોગ અત્યારે દીંદી સ્ત્રીઓ "ટાઇલેટ" તરીકે કરી શકતી નથી, પરંતુ પુલોનો ઉપયોગ હજી પણ થોડા પ્રમાણમાં આ કાચે માટે થાય છે. દીંદુ સ્ત્રીની, અંબોડામાં પહેરવાની વેણી, સ્ત્રીઓનું સૌન્દર્ય વધારવાનું એક અનુપમ સાધન છે. સોનાંમાં સૌન્દર્ય છે તેમ ઘણા માને છે પરંતુ તેમાં સુગંધ નથી. પરંતુ પુલોમાં, સૌન્દર્ય તેમજ સુગંધ બંને મળેલાં છે. પુલોની કીમત સૌન્દર્ય અને શુભાગ્યની દૃષ્ટિએ નેટલી આંખોએ તેટલી જોઈ જ છે. ખરું સૌન્દર્ય શેમાં છે તે જાણતા માટે આપણે બે જીદા જીદા પહેરવેશવાળી દીંદુ સ્ત્રીઓની કલ્પના કરવી પડશે. એક પ્રાચિન આર્થ સ્ત્રી કે જેના શરીરે સાદી સુતરાઉ સાડી, કંચુકી અને ઘેરદાર ચણીયો છે, જેના મળામાં પુલની માળા, કાંડે પુલના ગજરા, કાનની જુદીમાં નાલુકું સુંદર પુલ, માથામાં પુલની વેણી, કપાળે કુંકુમ, સેંચીમાં સોફુરની આછી રેખા, નખ, હથેળી અને પગની પાનીએ મેંદીનો રંગ, આંખમાં આછું અંજન અને હોઠ પર આછી પાનની લાલાર; બીજી અરબિયન જમાનાની ફેશનેબલ ઢિંદુ સ્ત્રી કે જેના શરીર પર રેશમી સાડી, બ્લાઉઝ અને પેડીઝટ, કાનમાં હીરાની લટકતી જુદી, મળામાં નેકલેસ, હાથ ઉપર બેસલેટ, માથામાં સુગંધી હેર કુચ, મોઢા ઉપર કોમ અને પાઉડર, હોઠે લીપ સ્ટીકની કેમ્પો ભાત અને નખ ઉપર વેશ વિસાવતી રંગ આ બેમાં ખરું સૌન્દર્ય અને ખરેશ શુભાગ્ય કેળામાં છે તે દરેક વાંચક પોતપોતાની જાણ સુજાગ કરવી શકશે, લેખકને આ બાબતનો અભિપ્રાય આપવાની જરૂર નથી.

પશ્ચિમના સૌન્દર્યના સાધનો વેદથીયે અને તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ કાયદાકારક છે કે નહીં. કુર્તા તે આવતા લેખમાં વિચારીશું.

હિંદની પ્રાચિન અને અર્વાચિન દરેક ભાષામાં ધણી જગ્યાએ મળી આવે છે.

મેંદી મુકવાની કળામાં તો આ દેશની સ્ત્રીઓ હાલના જમાનામાં પણ ધણી કુશળતા ધરાવે છે અને અંત્યારે પણ કેટલીક સુસજ્જમાન સ્ત્રીઓ, મેંદી તૈયાર કરવાની રીત અને મેંદી મુકવાની રીત એટલી સરસ રીતે જાણે છે કે મુમયમાન શ્રીમંતોની સ્ત્રીઓ આવી મેંદી મુકનારીઓને કલાક કે બે કલાકના કામ માટે એકથી બે રૂપિયા જેટલી રકમ આપે છે.

પશ્ચિમના સુધારાના જનરુચર પ્રવાહમાં આપણે આપણો દેશ શુદ્ધતા, વેશ શુદ્ધતા અને શોખ પણ શુદ્ધતા, સૌન્દર્ય વધારવાના પ્રાચીન સાધનમાના ધણા ખરાનો ઉપયોગ અત્યારે બહુ થતો નથી. પરંતુ હોંદી સ્ત્રીઓના સારા તંત્રીએ હજુ પણ, કંકુ, સીંદુર, કાજળ, સુરમે અને થોડે ઘણે અંશે કુલતો ઉપયોગ વિસરાયો નથી.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના, સ્ત્રીઓનું, સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનોનું અન્વેષણ એક વિવેચકની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવે તો એક આખું પુસ્તક લખાય. આખું અન્વેષણ કરી પુસ્તક લખવાની આ લેખકમાં, યોગ્યતા અને યાન નથી તેમ તેને સમય પણ નથી, પરંતુ આ વિષયમાં બે ચાર જરૂરી અને ઉપયોગી બાબતો વિષે લખાય નહિ તો આ લેખ અધુરો ગણાય.

‘રાષ્ટ્રવેદ’ના સાધનોના ગ્રુહદોષ વેદકીય દૃષ્ટિએ લખવાના આ પ્રયત્નથી કોઈએ એમ ન સમજવું કે લેખક આ સાધનો વાપરવાની તરફેણમાં છે. કુદરતી સૌન્દર્ય, કેઈ પણ જાતના આભુષણ અને ટાપટીપ વગર, જણાઈ આવે છે. આદર્શ સૌન્દર્ય તો સાદાઈમાં જ ગણાય છે પરંતુ જગતમાં બધા આદર્શવાદીઓ જ હોતા નથી. મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તેને કુદરતે આપેલી સુંદરતામાં વધારો કરવાનું અને સૌન્દર્યને કેળવવાનું મન થાય

છે. આ કારણસર સંસારને અસાર નહિ માનનાર કોઈ પણ મનુષ્ય, સૌન્દર્યમાં વિકસે અને સૌન્દર્યને વધારના ખરા ખોટા યત્ન કરે તો તે ક્ષમાપાત્ર ગણાય. સૌન્દર્યના સાધનો વાપરનારી જીંદોતો, યોગિની નહિ પણ મનુષ્ય તરીકે આટલો બચાવ કંઈ પછી, આ સાધનો વાપરનારી જીંદોતોને એતલણીરૂપે બે શબ્દો લખું તો અયોગ્ય નહિ ગણાય.

પરમાત્માએ કોણું જાણે શા કારણથી અમુક સ્ત્રીઓને બહુ સુંદર અને અમુકને સાધારણ સુંદર અને અમુકને સુંદરતા રહીત બનાવી છે. પરંતુ આમાં પરમાત્માને કોષ દેવા કરતાં આ પરિસ્થિતિ માટે ધન્યવાદ અને દેવ, દરેક સ્ત્રીના પુર્વજન્મના કૃત્ય અને અકરમાતને દેવો વધારે યોગ્ય છે. સૌન્દર્ય વિદિન જીંદોતો. બાદ રાખવું. જોઈએ કે સુંદરમાં સુંદર સ્ત્રી પણ એમ જરૂર માંને છે કે તેનામાં સંપૂર્ણ સુંદરતા નથી જ અને તેટલા જ કારણસર તે પણ સૌન્દર્યના સાધનોની ઓછા વધતો ઉપયોગ કરે છે. આને ‘લીલે સૌન્દર્યવિદિન’ જીંદોતો જરૂર આશ્વાસન મળશે. સૌન્દર્ય વધારવાની યેલજામાં સૌન્દર્યને મમે તેવા અવિશ્વાસપાત્ર અને નુકશાનકારક સાધનોની ઉપયોગ કરવાથી સૌન્દર્યમાં વધારો થવાને બદલે સૌન્દર્ય ઓછું થાય છે. તે ખાસ જ્ઞાનમાં રાખવાં જેવી વાત છે. પ્રાચીન કાળમાં સૌન્દર્ય દુન્નિમ રહેતે. વધારવાનો તીવ્ર હરીશ્મં હતી નહિ. તે સમયના સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો ઘણા ખરા વનસ્પતિજન્ય, ધરત્ત અને નિર્દોષ હતાં. કાખલા તરીકે ચંદન અને મેંદી. આ બંને વસ્તુઓ શરીર અંતર મુગળ કડક આપનારી છે અને તેના ઉપયોગ નુકશાન કરતાં નથી. કાળજીપૂર્વક બનાવેલું અસ્વચ્છ વાસણમાં બંધ કરીને રાખેલું કાજળ દેહમાં જમાનામાં વધારાનું આવું છે. અતેનાથી જો આખો અરાખ થતો હોતો.

આ દેશના ધણા લોકો આંધળા જ થઈ ગયા હોત, અનુભવી હકીમે બનાવેલો સુરમો દુઃખતી આંખમાં આંજવાથી તરત ઠંઠક વળે છે તે સર્વના અનુભવની વાત છે. કાઠીયાવાડની ઓઝોના વાળ સાધારણ રીતે કાળા હોય છે. આનું કારણ કુદરતી આબોહવા ઉપરાંત કાઠીયાવાડમાં વપરાતું ધુવેલ તેલ કેમ ન હોય !

સૌભાગ્ય અને સૌન્દર્યનો મેળ કરાવતું કુંકુમ હિંદી ઓઝો જમાનાથી વાપરે છે અને પશ્ચિમના સુધારાનો વંદોળીયો પંથુ આ કુંકુમને આર્થ ઓઝોના બાલમાંથી છુટી થકો નથી. સૌભાગ્ય અને સૌન્દર્યની સાથે સંકળાયેલું આ કુંકુમ સૌન્દર્ય વધારવાનું એક નિર્દોષ અને બિનખર્ચાળ સાધન છે. કુંકુમમાં રહેલ રસાયણનું તત્ત્વ હોવાથી નાણુંક ત્વચાવાળી ઓઝોના કપાળમાં કુંકુમ વાપરવાની જગાએ ચામડી ઉપર રહેજ ચળકાટ આવે છે; આ કારણસર હીંદુ ઓઝો તેનો ઉપયોગ વિવેકપૂર્ણ કરી કુંકુમને થોડા થોડા દીવસને અંતરે જરા ઉંચે કે નીચે કપાળમાં લગાડે છે જેથી કપાળની કામળ ચામડી ઉપર તેની ખરાબ અસર થતી નથી. સીંદૂરમાં રસાયણનું તત્ત્વ વધારે છે. તેનો ઉપયોગ કપાળમાં લગાડવામાં થતો નથી પરંતુ માથામાં વાંગની સેંચીની અંદર તેની બારીક લીટી કરવામાં આવે છે. માથાનો ચામડી સખત હોય છે અને હેના ઉપર સીંદૂરના આટલા અર્થહિત ઉપયોગથી ખરાબ અસર થતી નથી.

પુલ અને પુલોની સુગંધીમય અને જુદા જુદા આછા રંગવાળી રજનો ઉપયોગ સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો તરીકે કરવાની માર્ગ ઓઝોની કળાએ તો અવધી કરી છે. સોની રજનો “ટાઇલેટ” તરીકે ઉપયોગ રવાની કળા અત્યારે હોદી ઓઝોમાં નથી

આ કારણે લીધે પુલોની સુગંધીમય અને અતિ કુમારવાળી રજનો ઉપયોગ અત્યારે હોદી ઓઝો “ટાઇલેટ” તરીકે કરી શકતી નથી. પરંતુ પુલોનો ઉપયોગ હજુ પણ થોડા પ્રમાણમાં આ કાર્ય માટે થાય છે. હોંદુ ઓની, અંબોડામાં પહેરવાની વેણી, ઓઝોનું સૌન્દર્ય વધારવાનું એક અનુપમ સાધન છે. સોનામાં સૌન્દર્ય છે તેમ ધણા માને છે પરંતુ તેમાં સુગંધ નથી. પરંતુ પુલોમાં, સૌન્દર્ય તેમ જ સુગંધ જન્મે મળેલાં છે. પુલોની કીમત સૌન્દર્ય અને શણગારની દૃષ્ટિએ જેટલી આંખે તેટલી ઓછી જ છે. અરે સૌન્દર્ય શીમાં છે તે જાણવા માટે આપણે જે જુદા જુદા પહેરવેશવાળી હોંદુ ઓઝોની કદના કરવી પડશે. એક પ્રાચિન આર્થ ઓ કે જેના શરીરે સાદી છતરાઉ સાડી, કંચુકી અને ઘેરદાર ચરુથો છે, જેના ગળામાં પુલની માળા, કાંડે પુલના ગજરા, કાનની જુદીમાં નાણુંક સુંદર પુલ, માથામાં પુલની વેણી, કપાળે કુંકુમ, સેંચીમાં સીંદૂરની આછી રેખા, નખ, હથેળી અને પગની પાનીએ મેંદીને રંગ, આંખમાં આછું અજન અને હોંડ પર આછી પાનની લાલછા; બીજા અર્થાચિન જમાનાની ફેશનેજલ હિંદુ ઓ કે જેના શરીર પર રેશમી સાડી, જ્ઞાઉકે અને પેટીંગટ, કાનમાં હોરાની લટકતી જુદી, ગળામાં નેકલેસ, હાથ ઉપર બ્રેસલેટ, માથામાં સુગંધી હેર ક્લિપ, મોઢા ઉપર કીમ અને પાઉડર, હોંડે લીપ સ્ટીકની કસુંબી ભાત અને નખ ઉપર ઘેરે વિલાયતી રંગ આ બેમાં અરે સૌન્દર્ય અને અરે શણગાર કોનામાં છે તે ફરક વાંચક પોતપોતાની મુજબ મુજબ કદંપી શકશે, લેખકને આ બાબતનો અભિપ્રાય આપવાની જરૂર નથી.

પશ્ચિમના સૌન્દર્યના સાધનો વેઢકીય અને તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ કાયદાકારક છે કે કાની કતો તે આવતા લેખમાં વિચારીશું.

માલણુ

આવી માલણુ દિવ્યદેશની,
 દેવકુંજનાં વીણવા કુંલ રે !
 છાખડી કુંલડે ભરી રે !
 મીકું મીકું ગાન શુંજતી,
 કુંળી પાયરે પ્રભા અણુમૂલ રે !
 છાખડી છલકી રહી રે !
 આશાનાં બીજ ઉર રોપતી,
 કુમકુમ વેલડી ઉત્કુલ રે !
 છાખડી કુંલડે ભરી રે !
 કલ્પના કવિની લતા મ્હોરતી,
 મ્હોંઠે કુંજ કલાકારની અતૂલ રે !
 છાખડી કુંલડે ભરી રે !
 તારાકુંલ વીણી વીણી ચૂંટતી,
 ખાલકરણી રી સારાંક કુંલ રે !
 છાખડી છલકી રહી રે !
 હસતા આદીત્ય-હૃદય રંજિની
 જ્યોતિ છાંટે સુવર્ણ પ્રકુલ રે !
 છાખડી કુંલડે ભરી રે !
 જ્યોત સંપુટ મૂક ઉઘડી
 સરે રાજમોહિતમણિમાલ રે !
 છાખડી છલકી રહી રે !
 નિરખે રવિ ને પેલાં માગવી,
 ભાગે લવતી મુગ્ધા ચક્રમૂલ રે !
 છાખડી કુંલડે ભરી રે !
 દોહતાં કરંઠિકા ઉપાની ઢળી,
 તે ફોરતાં જગે ખાળ-કુંલ રે !
 છાખડી છલકી રહી રે !

લેખક : શ્રી. રસિક બિ. ત્રિપાઠી

“પોં પૂવેનો વાત” છે. ત્યારે હું મ્હારા પિતાના મિત્ર વસન્તરાયને ત્યાં રહેતો હતો, તે બી. એસસી. નો અભ્યાસ કરતો હતો. તે પણ અમારી શાંતિના જ હતો. તેમને ત્યાં હું રહ્યો તેને સીધે તે કેરી દુઃખદ સ્થિતિમાં મુકાઈ ગયા એ ખતાવનું હું સ્મરણ કરું છું ત્યારે મ્હારા અનુભવનાં જાંઘણોમાંથી એક નિસાસો નીકળી જાય છે. છતાં એક નજીવી આમતને સીધે જીવન દુઃખી કે સુખી થઈ શકે છે, આશા કે નિરાશાના અયકામજી અટકી જાય છે કે વધી પડે છે, એ વસ્તુ તો મ્હારી કથામાંથી જરૂર મળી રહેશે.

*

સંલુપ્તી સંખ્યાનાં સુવર્ણમય તેજ હજી અંદરથી થઈ ન હતી. પશ્ચિમમાં પીતલચર્ચાને સ્પર્શતી વાદળના સમૂહ હજી રમત કરી પરવાઈ ન હતી. તે તે સ્ક્રીન ઓળખતો વાયુ શીતળ લક્ષિણો વધી રહ્યો હતો. હું ફરીને ધેર આંખો, શકુન્તલાની માતા, દીંચકા પર દીંચતી હતી. હું અંદર દાખલ થયો કે તરત જ તેણે પ્રશ્ન કર્યો, “વિનોદ, કેમ આજ આટલું મોડું ? શકુન્તલા ચે ક્યારની ફરજ ગઈ છે તે હજી આવી નહિ ! ચાલ, જમી લે. હું તો ક્યારની વાટ જોતીલી.”

“હું તો જનન મિત્ર છે, તેને જોવા

ગયો હતો. ત્યાં જરા મોડું થઈ ગયું, ” મહેં કહ્યું.

“એમ કે ? ” જરા કરાગીમાં શકુન્તલાની માતાએ કહ્યું, “પણ, વિનોદ, ત્યારે વિવાહ જનનની જ્ઞેન માસલી સાથે થવાનો છે એ ખરું કે ? ”

“મહેને તો કંઈ ખબર નથી, ” મહેં આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું.

“લોક તો કહે છે કે એના મામાપને છું મમી ગયો છે. ”

“લોક તો મને તેમ કહે. અને એમને હું મમી તેથી છું ! લોકે કે મ્હારે પરંચવું જ ન હોય તો ! છું મહેને પરાણે પરણાવવાના હતા ? ”

“પણ એમ કહે છે કે ત્હનેયે માસલી ગયે છે. ”

“એ તો હું જાણતો નથી. ”

“ચાલ, હવે જમી લે. ”

મહેં વાળી કરી લીધું. જમીને જરા આરાધના ઉપર ગયો. પણ કેં એન પડ્યું નહિ. હું વિચારે ચડ્યો : “આ ગપ કોણે જીડાવી ? જનન મારો મિત્ર છે તેથી તો નહિ હોય ? હું, જનન અને માસલી વિદેશરિયા માડનમાં સાથે ફરવા જાય છે એથી તો નહિ હોય ? પણ તેમાં હું છું, કદાં ? હું મ્હારા મિત્રની

સાથે કે તેની બહેનની સાથે યા માટે ફરવા ન જઈ ? જગતને કહેવું હોય તે બધે કહે. મને તેની પડી નથી. " ને હું. છન્નમત્તે જેવો યથા ગયો. મ્હારી વિચાર સરિતા બુંદે માર્ગે વહી.

" શું માલતીના માથાપને હું મમતો હોયય ? તો શું મ્હારો તેની સાથે વિવાદ મરો ? હજુય જાણે ચક્રાન્તલાની માતાના કબ્દો મ્હારા કર્ણપદ પર અયથતા હતા ! ને માલતીની મનોરમ મૂર્તિ મ્હારા મનો-મંદિરમાં મદાપ ગણ ! જાણે મ્હેં એને જોય, મ્હારાથી બોલી જવાયું, કેવી મંચર ! ખરેખર જ હું એને ચાહું છું ! "

હું જ્ય તની પયારી સમીપ બેસતો. માલતી થે ત્યાં ધણી વાર આરતી. જ્યન્તની ખમર પૂછતી, બેસતી ને કેંક મીડું દહકતી, તેને જોય મ્હારામાં કોઇ અગમ્ય અને અત્યંત વાસનાનો જન્મ થયો. કેટલાક એને પ્રેમ કહે છે ! હૃદયમાં રમખાણ મચાવતી એ મનોરતિ બદાર નીકળવા છીછળા મારતી હતી. મજા ઊણ ચર્વું દર્વ. માલતી હોય ત્યારે હૃદયમાં કંઈ એર જ આનંદ થતો, હું કોઇ અકારણ અને અકરણ લાગણી જનુભવતો ! મ્હેં તેના સામી ચોરીથી એક દષ્ટિ ફેંકી. માલતીએ પણ એવી જ દષ્ટિ ફેંકી. અમારો નજન પ્રથમવાર અભ્યાં. તેના કપોલ (રોની સાથે સરખાવું !) પર અશ્રુની રક્તિમા રેસાઇ. તેજે નીચું જોયું.

જાણે પુષ્પવન્નાનું પ્રથમ દર તેના હૃદય સોસરે જીતયું. તે તરત આરગમાં જતી રહી. કદાચ તે મ્હારી દષ્ટિને જાવ મમજી દહો ! આ મદન ઠીકસધી તેજે મ્હારું હૃદય પારખ્યું.

મ્હારા આરગમાં આરમ પુરમી પર હું પ્રયો મ્હારી માલતીના વિચારમાં હું મુંઝાયો

હતો. ધડીમાં તેની સચ્ચર મૂર્તિ મ્હારી સમક્ષ પ્રવક્ષ થતો, ધડીમાં જોડી જતી ! હૃદયમાં જીવરાતી કોઇ અગમ્ય જીર્મિઓના આવિષ્કમ્ય આનંદ સાંગરમાં હું ડૂબકા ખાતો હતો. તેના કપોલની એ મનોરમ રક્તિમા ! એની આજી હમરમાંથી ચમકતી એ ન્હાની તાર-લિયો ! અને તેનું એ અદ્યપૂર્વ સિમત ! એ સર્વનો અન્તર્ભાવ કોણ પામી શકે !

પિંજરે પૂરાયેલી મેના

(હાં રે સખિ ! મોડી મધુરી ને ચન્દા,
કે આસ હરે કાંકે જો છે—એ લાજ)

હાં રે સખિ ! મોડી મધુરી એ મેના
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.
હાં રે સખિ ! કેવી રમતી એ મેના
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.

હાં રે સખિ ! માલીતી એ મામાં ગીતો,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.
હાં રે સખિ ! સુણાવતીતી રસ ગીતો,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.

હાં રે સખિ ! કેવી દિલને રીઝાવતીતી,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.
હાં રે સખિ ! રાજ્યો દિલને ઠારતીતી,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.

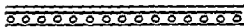
હાં રે સખિ ! કેવી જાલીતી આસમાં,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.
હાં રે સખિ ! કેવી કપોલની એ જામમાં,
કે પિંજરે પૂરાયેને જૂર છે.

હાં રે સખિ ! લીપી સ્વવંચના કંદાતી,
ને પૂરી મેનાને રે પિંજરે :
હાં રે સખિ ! એકું તે કાજુ છે પાવતી ?
કે પૂરી મેનાને રે પિંજરે ?

રમજીક કીસનલાલ મ્હેતા.

એ આખનો જાદુ કોણ કરી શકે ? પ્રજાને
શંકાના વખતમાં હું પાછો ફરી ગયો. મહે
મહારી નેધિપોથી લીધી. જીજ્ઞાસી જીર્ણના
આવેશમાં મહે લાંબી નાખ્યું :

“ તે કેવી સુંદર છે ! કેવી મીઠી છે !
હું તેને ચાહું છું રે, પૂજું છું ! શું તે
આ જાણતી હશે ? તે મહેને મહાત્મી હશે ?
કે મહેને નિરાશા જ. મળશે ? ” હૃદય વિચારે

સૂરદેવની સ્વારી

(૧૬મી પ્રકાશ આજ સાંજે રજા આવે)

પ્રાચીનાં બારણાં ઉપરે સાહેલડી
જોને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા
કમકમ-કાર હેમ શાળ કરમાં સોદાવડી
જોને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

કમકમની છાંટેથી છાંટી નમ આંખણાં
ઉભી પગ એક એ હસતી
પ્રિયતમ આદિત્યનાથ ઉતરે આ વિશ્વમાં
ઉપડી સદેશ એ કહતી સાહેલડી
જોને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

આંખો અઠણ પંથ જોના પ્રકાશનો
જાણી પથ રમતા બરેલો
રથડો જોડીને આવાહો રવિનાથને
જાના જ રાજવી ! પધારો સાહેલડી
જોને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

ઉભાં જમ માનવોના વાટકી વિજોતાં
અધર્મનાં સુખને હસત ધારી
પ્રગટયો પ્રમદ્ય-ગોલ જાણે, ને જન્મમાં
આવી સૂરદેવની સ્વારી સાહેલડી
જોને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા :

જગદીશંકર લક્ષ્મીરામ પંચાંગ

મહારં મગજ ગરમ થઇ ગયું. નેધિપોથી
જૂઠામાં એવી જ રિયતિમાં પડી રહી, ને હું
તે બપોરે નિદ્રાવશ થઇ ગયો !

હું થોડી વાર પછી જાણ્યો હોંઠાં. મહેને
નેધિ વાદ આવી અને શંકા થઇ કે કોઇ
વાંચી ગયું તો નહિ હોય ? પણ મહેને તે
મૂળ રિયતિમાં જ જોઇ, ને મહારી શંકા
ટળી ગઇ. પણ તે પછી ચક્રાન્તલાની વર્તણૂક
માં થયેલો ફેરફાર હું ન જાણી શક્યો. કોણ
જાણે શયી ? કદાચ મહારં હૃદય બીજે લાગ્યું
હશે તેથી ? કેટલીક વાર તે મારા સામું
જોઇ હસી પડતી. લાલ લાલ થઇ જતી,
પણ તે સર્વ તેની મુગ્ધાવસ્થાનાં ચિન્હ તરીકે
ગણી હું તેની ફરકાર ન કરતો. મહારં હૃદય
તો માલતીમાં જ રમવાં હતું. મહેને તો
દિનરાત તેનાં જ સ્વર્નાં આવતો, વિચારમાં થે
હું તેને જૂલો થકતો નહિ. તે તો હૃદયમાં જ
જાણે જડાઇ ચૂકી હતી !

પછી તો મારી પરીક્ષા થઇ ગઇ, ને
રમઝો પડી બધાની હું વધામ લેતો હતો
ચક્રાન્તલા તેના બોરડામાં વાંચતી હતી. હું
તેની વધાઇ લેવા ત્યાં ગયો.

“ ચક્રાન્તલા, હું જાવ છું. ”

“ કેમ આવે છું જલદી, વિનોદ ? હૃદયે
ફરી નહિ આવે ? ” તેણે ગળગળે સાદે
મહેને પૂછ્યું.

“ તારી ખુશ છે તો વળી આવીશું, ”
મહેને જરા મોં મલકાવી કહ્યું.

“ હૃદયે ક્યારે આવશે ? ” તેણે ફરી પૂછ્યું.

“ હું ખુશીથી ત્યારે, ” મહેને જરાક
મગકમાં જવાજ વાળ્યો.

“ નહિ, વિનોદ, હૃદયે જાવું કહો છો,
હૃદયે કડી પહોંચશે કે તરત જ તમારા
રમણપટ પર આ ચક્રાન્તલા નહિ હોય : ”

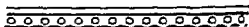
“ જો હું મહેને જૂલો નહિ જાવું તો

માથે જે તેની બહેનની માથે યા માટે રચા
ન જઈ ? જનનને કહેવું દોષ તે બહે કહે.
એને તેની પડી નથી. " ને દુઃસ્વ-મન જેવો
યજ્ઞ એવો મ્હારી વિચાર સરિતા જુદે માર્ગે વહી.

" શું માલનીના માણપને દુઃ મમતો
દોષય ? તે શું મ્હારો તેની માથે વિરાદ
યશે ? દબુધ જાણે છકુનસાની માતાના
ચન્દો મ્હારા કર્ણપટ પર અથડાતા દતા ।
ને માલનીની મનોરમ મૂર્તિ મ્હારા મનો-
મરિચમાં મદાઈ અષ । જાણે મ્હેં એને જોય,
મ્હારાથી જોતી જ્યાણું, જેની મધુર । ખરેખર
જ દુઃ એને ચાહું છું । "

દુઃ જ્ય તની પધારી સમીપ બેસતો.
માલની જે ત્યાં પળી વાર આરતી. જ્યનતની
ખચર પૂજતી, બેસતી ને કેંઈ મીઠું દહકતી,
તેને જોઈ મ્હારામાં કાષ અગમ્ય અને અનુપ
વાસનાનો જન્મ થયો. કેટલાક એને પ્રેમ કહે
છે । હાથમાં રમખાણ મચાવતી એ
મનોરતિ જદાર નીકળ્યા ઉઠાગા મારતી
દતી. મચ્છ ઉજાણ યતું દનું. માલની દોષ
ત્યારે હાથમાં કંઈ જોર જ આનન્દ થયો. દુઃ
ખાઈ આપ્ય અને આપ્ય લાગળી
જનુમગતો । મ્હેં તેના માથે જોડીથી એક
દષ્ટિ ફેંટી માલનીએ પણ એવી જ દષ્ટિ
ફેંટી અમારાં નવન પ્રથમવાર મન્યા. તેના
કરોળ (મોતી માથે મરખાણું ।) પર
આજન્મે રકિનમા રેલછ. તેજે નીચું જોયું.
જાણે પુષ્પવનનું પ્રથમ ફર તેજ
હાથ મોંમાં જોયું. તેં તાન એવમમાં
જાણી રહી. કાલ્ય તે મ્હારી દશિતો જા
મમજ દશે । આ મદન મીઠાવણી તેજે
મ્હારું હાથ ચડાવ્યું.

દનો. ધરીમાં તેની મજા મૂર્તિ મ્હારી સમક્ષ
પ્રત્યક્ષ થતી, ધરીમાં જોડી જતી । હાથમાં
જીભરાતી કાષ અગમ્ય જિર્મિઓના આવેશમય
આનન્દ સાગરમાં દુઃ જુગલ ખાતો દનો. તેજ
કપોતની એ મનોરમ રકિનમા । એની
આજી લમરમાંથી ચમકતી એ ન્દાતી તાર-
સિધો । અને તેનું એ અદૃષ્ટપૂર્વ રિમન ।
એ સર્વનો અન્તર્ભાવ કાણ પામી શકે ।

પિંજરે પૂરાયેલી મેના

- (હાં રે સખિ । મોડી મધુરી એ મેના,
જે આમ રે કાંડે રો ઇ-મે રાત)
- હાં રે સખિ । મોડી મધુરી એ મેના
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । રો રમતી એ મેના
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । તારીતી એ મોઝાં મોતો,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । મુજાવતીતી રસ મોતો,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । રો રિલને રીમવતીતી,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । રાચા રિલને રાગીતી,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । રો રાગીતી આજમાં,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । રો રાગીતી એ આજમાં,
જે પિંજરે પૂરાયેને ફો ઇ.
- હાં રે સખિ । લીધો રવનજય દેવો,
ને પૂતી મેનાને રે પિંજરે :
- હાં રે સખિ । મેડું તે રાજ ઇ વાતો ?
જે પૂતી મેનાને રે પિંજરે ?

રમણીક કીસનલાલ મેના.

એ અખિનો વત્સ કાણુ કરી શકે ? પ્રજાપતે, શંકાના વમળમાં હું પાછો ફર્યા ગયો. મહેન્દ્રારી નોધપોથી લીધી. ઊછળતી જામિનના આવેશમાં મહેન્દ્રારી નાખ્યું :

“ તે કેવી સુન્દર છે ! કેવી મોડી છે ! હું તેને આહું છું ; રે, પૂછું છું ! શું તે આ જાણતી હશે ? તે મહેન્દ્રારી હશે ? કે મહેન્દ્રારી નિરાશા જ મળશે ? ” હેલ્લા વિચારે

સૂરદેવની સ્વારી

(-ઉપકર્ષો પ્રસાદ આજ લાગે રળીઆત)

પ્રાચીનાં બારણાં ઉપરે સાહેલડી
જેને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા
કુમકુમ-સર હેમ યોગ કરમાં સોહાવતી
જેને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

કુમકુમની છાંરથી છાંટી નહ આંખણાં
ઉભી પળ એક એ હસતી
પ્રિયતમ આદિચત્રાય ઉતરે આ વિશમાં
‘ઉપડી સંદેશ એ’ કહતી સાહેલડી
જેને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

આગે અરુણ પંથ જેવા પ્રવાસનો
ભાળી પપ રમવા બરેડો
રથો જેડીને આવાહે રવિનાથને
ભરા જમ રાજ્યી ! પધારો સાહેલડી
જેને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા.

ઉમાં જમ માનવએ વાટડી વિડોઆંતં
અર્ધનાં મુખમાં હસત ધારી
પ્રગટથી પ્રગટ-ઓલ ભણે, ને જન્મમાં
આવી સૂરદેવની સ્વારી સાહેલડી
જેને ઉપરે રંગ રેલતી ઉપા :

જાગરાંકરે હાલુરામ પંચ્યા

મહાર મગજ ગરમ થઈ ગયું. નોધપોથી બૂલમાં એવી જ સ્થિતિમાં પડી રહી, ને હું તે બપોરે નિદ્રાવશ થઈ ગયો !

હું થોડી વાર પછી ઊઠ્યો હોઠથ. મહેન્દ્રારી નોધ માદ આવી અને ચંકા પછ કે કોઈ વાંચી ગયું તો નહિ હોય ? પછુ મહેન્દ્રારી મૂળ સ્થિતિમાં જ ભેષ, ને મહારી ચંકા ટળી મધ. પછુ તે પછી શકુન્તલાની વર્તણૂકમાં થયેલો ફેરફાર હું ન જાણી શક્યો. ‘કાણુ ભણે સચો ? કદાચ મહારે હૃદય બીજે લાગ્યું’ હશે તેથી ? કેટલીક વાર તે મારા સામું જોઈ હસી પડતી, લાલ લાલ થઈ જતી.” પછુ તે સર્વ તેની મુગ્ધાવસ્થાનાં ચિહ્ન તરીકે ગણી હું તેની દરકાર ન કરતો, મહારે હૃદય તો માલતીમાં જ રમણું હતું. મહેન્દ્રારી દિવસ તોનાં જ સ્વપ્નાં આવતાં, વિચારમાં થે હું તેને બૂલી શકતો નહિ, તે તો હૃદયમાં જ ભણે જગાઈ ચૂકી હતી !

પછી તો મારી પરીક્ષા થઈ મધ, ને રમણો પડી બધાની હું વદાય લેતો હતો શકુન્તલા તેના ઓરડામાં બાંધતી હતી. હું તેની વદાય લેવા ત્યાં ગયો.

“ શકુન્તલા, હું જાઉં છું. ”

“ કેમ આટલું જલદી, વિનોદ ? ત્હને ફરી નહિ આવો ? ” તેણે ગળગળ સાદે મહેન્દ્રારી પૂછ્યું.

“ ત્હારી ઇચ્છા છે તો વળી આવીશું, ”

મહેન્દ્રારી મોઝા મોઝાવી કહ્યું.

“ ત્હને ક્યારે આવશે ? ” તેણે ફરી પૂછ્યું.

“ હું ઇચ્છીશ ત્યારે, ” મહેન્દ્રારી જણાવ્યું.

મન્યકમાં જવાબ વાળ્યો.

“ નહિ, વિનોદ, ત્હને જાતું કહે. હો, ત્હને કશી પહોંચશે કે તરત જ ત્હમારા રમણપદ પર આ શકુન્તલા નહિ હોય. ”

“ ને હું મહેન્દ્રારી બૂલી નહિ જાય તો

એવું નહિ બને. " મહે તેને ખાત્રી આપી.
ને અને હસતે મુજે છૂટા પડ્યા.

*
જયેરનો સમય હતો. હું એક મિત્રની
સાથે શેરજ ખેલતો હતો, ત્યાં તારવાળાએ
ખૂમ મારી. હું ઊઠ્યો, ને તાર લીધો, આપુર
ચિત્તે મહે તે ફોડ્યો, ને વાંચ્યું: " શકુન્તલા
શુન્દરી ગઇ. "—હું વધારે વાંચી ન શક્યો.
તેનો સુંદર દેહ મહારી સમીપ ખડો થયો.
ભૂતકાલનાં સહવાસ રમરચો મહારા મનમાં
ઊભરાઇ ઊઠ્યાં. હું આસપાસનું વાતાવરણ
જૂઠી ગયો, તાર હાથમાંથી પડી ગયો, ને
મંત્રમુગ્ધ શો હીંચકા પર ફસડાઇ પડ્યો.

સમય કેમ વીત્યો તે ખ્યાનમાં જ ન રહ્યું.
હજી હું મહારા મિત્રને સર્વ પૂરું સમજાવી ચ
રહ્યો ન હોતો ત્યાં તો ચાર વાગ્યાની ટપાલ
આવી, અભયખી વચ્ચે મહે જોયું તો
શકુન્તલાના હસ્તાક્ષરનો એ પત્ર હતો. શકુ-
ન્તલાના અક્ષર ! ! હાગગ મહારા હાથમાંથી
પડું પડું યઇ ગયો. શકુન્તલાએ મહેને ફોડ
દિવસ પત્ર લખ્યો જ નહોતો. " આ તે
રવગમાંથી આવ્યો કે ક્યાંથી ? " હું વિચારમાં
પડ્યો. છેવટે મહે પત્ર ફોડ્યો અને વાંચ્યો:

મહારા બહાલ વિનોદ,

બહાલ ખરા, પણ હવે મહારા નહિ.
તે દિવસે તમારી નોંધ મહે વાંચી, ત્હમે
જાણી જોઇને જ તે ટેબલ પર ઊંધાડી
રાખી હતી. ત્હમે મહેને, મહારા હૃદયને, જાણવા
ધમ્મતા હતા, ખરે ને ? મહે તે દિવસથી
તમારો મહારા પ્રત્યેનો પ્રેમ સ્વીકારવાની
ચૂંચાત કરી. રાત ને દિવસ હું ત્હમને જ
જાણતી !

તે દિવસે તમારી નોંધ વાંચી, ને રત્ન
હું સૂચા ગઇ પણ સૂચ ન થકી, મહારા હૃદય
ઉપર તેની નાજીશ અસર યઇ. મહારી હૃદય-
વીણા ઝણપી ઊઠી. મહે નોંધ એમને એમ
રહેવા લીધી. હાલવીયે નહિ. આખી રાત મહે
તમારા જ વિચાર કર્યાં. મહેને એમ થયું કે

ત્હમે મહેને મહાનાં હશે, ને ત્હમે જાણી જોઇને
મહારે વાંચવા માટે નોંધ ઊંધાડી રાખી હશે.
મહે આજી મીચી, ને ત્હમે જાણે મહારી
પ્રત્યક્ષ પ્રગ થયા ! તે વખતનું એ દરપ
કેવું મજાનું હતું ? ને ત્યારે ત્હમે મહેને કેવા
મધુર, મીઠા, મહારા હેવાના હાર જેવા લાગતા !
ત્હમારા દરેક કાર્યમાં મહેને ત્હમારો મહારા
પ્રત્યેનો પ્રેમ જ જણાતો. મહારા હૃદયમંદિરનાં
આગ્રહાં ત્હમારા એક જ કૃત્યથી (નોંધ
ઊંધાડી રાખવાથી) ઊધડી ગયા, ને બાંધવા-
વરયા ને મુખાવરયાની બાલીશ ઊર્મિઓ મહેને
ત્યાગી ગઇ; તેને સ્થાને મુલાવરયાની ઉન્મત
ઊર્મિઓ પ્રવેશા ! મહારા હૃદયમાં તો ત્હમે
મહારા નાંધ-રવામી-જે કહો તે-યઇ ચૂક્યા !
અને આવી અવસ્થામાં મહેને તો માત્ર ત્હમને
જ જોવા કર્યાં, ત્હમારી-ત્હમારામય હું યઇ
ગઇ ! પણ હું બોલાં શકતી નહિ.

ત્હમને જોઇ હું રાચતી. છૂપી છૂપી
પ્રયંસતી. ત્હમને જોઇ શરમાઇ જતી. તે
દિવસે ત્હમે જવાના હતા. પણ મહારા માત્ર
પિતાની હાજરીમાં હું ત્હમને મળી પણ નહિ !
રખેને મહારાથી રાઇ જવાય ! ને તે દિવસે
ત્હમે શું કહ્યું ? મહે પૂછ્યું, " ત્હમે
ક્યારે આવશે ? " ત્હમે કહ્યું હતું કે " તું
ધમ્મીશ ત્યારે " મહે વળી કાંકા કરી હતી કે
કહી જઇ ત્હમે મહેને જૂઠી જશે, પણ ત્હમે
મહેને જતાં જતાં યે ખાત્રી આપી હતી કે
હું નહિ ચૂધું તો ત્હમે યે મહેને નહિ ખૂસી.
છતાં ત્હમે આ શું કહ્યું ? તે હું સ્હમજી શકતી
નથી. હું તો ત્હમે મહારે ત્યાં વધારે રહો એમ
ધમ્મજી હતી. મહારે તો સમય મળ્યે તમારી
સમીપ મહારે હૃદય ખોલવું હતું પણ વિધિની
વાંકાઇ કર્યા આઠે નથી આવતી, તે મહારા
મુખમાં આઠે ન આવે ? પણ, હું યે મૂર્ખા
તો ખરી. સાચે જ, મહારી શરમે મહારે
સત્વાનાથ વાળ્યું !

ત્હમારી જાણ મહારા હૃદયમાં જાઇ ચૂકી.
ત્હમે ગયા ને હું ધૂરકે ધૂરકે રાઇ. ત્હમારી
ગાડી મહેને ખંદારીએ ઊઠી ઊઠી જોવા જ

કરી, પણ છેવટે તો “ દહિ પાર થયો કાન્ત; પદ્મોષ્ઠ ગયો ડૂબી. ” ને હું હેમાચીની ત્યાં જ ઊભી રહી, એ વિચોગનો મથુ હું કેમે કરી ન વિસરી શકી, મ્હારું હૈયું શકું શકું યમ રહું. આંસુની ધારાઓ કેમે કરી રોકી શકી નહિ. જાણે મ્હારું કંઈક ચોરાઈ ગયું હોય, છંદાઈ ગયું હોય, એમ ત્હમારા વિના ખૂરવા લાગી !

આશમધુરસીમાં હું પહોંચાઈ. અનાથ, આશાહીણી, હું એકલી જ ત્યાં પડી રહી. ત્હમારાં સ્વપ્નાના આનન્દમય સામ્રાજ્યમાં ધડી રમી રહી ! પણ “ જાગીને જોઈ” તો જગત દીસે નહિ. “ એમ વિનોદ વિના મ્હારું જીવતર ખારું થઈ ગયું. ”

ત્યાં તો મ્હારા પિતાએ મ્હને પરણાવવાનો વિચાર કર્યો, મ્હેં કહ્યું કે મ્હારે તો હજી જન્મ્યું છે. પણ કોણ સંભળે ? એક વાર હૃદય ત્હમને વધું પછી એ હૃદય હું ખીજતે કેમ અપુ ? પણ મ્હને સંકાં યતી. “ વિનોદ મ્હને મ્હાતો હશે ? કે પછી જૂલી ગયો હશે ? ” પણ સંકાંના આવા જૂલાવા-ભયોં જમણોમાં જે મ્હારી પ્રજ્વળનીકા ત્હારા પ્રજ્વળના વાયરે આગળ ધપે જ ગઈ ! કોઈ જાગની વાત છે કે ત્હને કારી યા સમું થઈ પડતું ! પછી તો મ્હેં આત્મહત્યા કરી આવા જીવનનો નાશ કરવાનાં વિચાર કરેલા. પણ બહાસા વિનોદને એકવાર પણ મળાય એ આશા નીચે આ જીવતર અમરું અમરું પણ મ્હેં પકડી રાખ્યું. ત્હકું ત્હકું થતું ફેરડું જે છોડ્યું નહિ.

મ્હને યાદ છે કે એ સંવિચાર હતો. એટલામાં ટપાલ આવ્યો. મ્હારા પિતાએ તે ઊપાડી, તે હસતે ચહેરે તે બોલ્યા, “ જ્યો, વિનોદનો વિવાહ તો થઈ ગયો ! ”

“ કાની વેરે ? ” મ્હારી માતાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ માલતી...”

“ માલતી ? હં ! જન્મતની બ્હેન ને ? હા. હા. ” મ્હારી માતા ફરી બોલી.

મ્હારા ઉપર તો જાણે વીજળી પડી ! હું મૂક પડી !

“ વિનોદનો વિવાહ થયો ? ! ” હું તો

૭

જેવાન જોવી થઈ ગઈ. મ્હારી આંધાનું છેલ્લું કિરણ અદૃશ્ય થયું.

હું મ્હારા એરડામાં જઈ પડી, ને અદ-જક આંસુ રોઈ. મ્હને કોઈ સાત્તન આપવા આવનાર પણ નહોતું. ને હું મ્હારા હેવાની આ દોષી દેખાડું જે કાને ?

તોયે વિનોદ, ત્હારું મુખકું પાછું ધીરજ આપવા મ્હારી સમક્ષ ખડું થયું. પણ વિનોદ, હવે ત્હારી એ મૂર્તિ પર કાળો પડેલો પડી ગયો હતો. વિનોદ, વિનોદ ખરો, પણ “ મ્હારો વિનોદ ” નહિ. “ મ્હારો નહિ ! મ્હારો નહિ. ” એ વિચાર ફરી હું ફડી પડી.

આજે મ્હેં કાગળ, ચોપડી, કપડું ને બીજી દરેક વસ્તુ કે જેના પર ગાંડપણમાં મ્હેં ત્હારું નામ કાતકું હજી તેનો નાશ કર્યો છે. આ પત્ર પણ હવે ધીરજથી, ને શોયંથી લખી રહી છું. મ્હને હવે કશું જ નથી. હું નિરાશ નથી થતી, નથી થઈ. આ જન્મે નહિ તો આવતે જન્મે-મ્હારે વિનોદ જોઈતો હશે તો તે ન મેગવવા દેનાર કોણ છે ?

પણ એક જ વાત કંખી રહે છે, વિનોદ ! કહે છે કે પુરૂષો વિશ્વાસપાત્રો હોય છે. પણ મ્હને સ્વપ્ને ય એવું નહોતું કે મ્હારો વિનોદ એવો નીવડશે !

એજ-શું લખું, શું ન લખું એ નથી સમજાતું. માટે આટલેથી જ બસ.

શિ.

બહાસા વિનોદના માગંમથિ ખસી જનાર કાંટા શકુન્તલા.

આખરે મ્હને સત્તા સમજાયું. જેમ જેમ જીવનકાળનો મ્હેં વધુ વિચાર કર્યો તેમ તેમ તે વધુ સમજાયું. તે નેધિવાળો દિવસ મ્હને યાદ આપ્યો.

૨, એક જ જૂલનો ભોગ ! નિચારી ! પ્રજ્વળની વેરી પરતું જવન્ત અભિધાન ! વીસમી સદીની શકુન્તલા ! ન વાંચવાનું, ન વાંચવાનું, વાંચ્યું, વાંચ્યું ! એ સાનના ફળનો પ્રતાપ ! એ કાળમુખું પાતું ! મ્હેં ન લખ્યું હોત તો ? ખુલ્લું ન મૂક્યું હોત તો ?

.....શકુન્તલા.....

૭

રૂપ શું દેખેા દર્પણમાં ? સખિ !
 સ્થળ સ્થળ રૂપ અપાર
 રે સખિ ! સ્થળ સ્થળ રૂપ અપાર.
 દષ્ટિ દષ્ટિ ત્યાં દર્શન મોઘા,
 રસ રૂપના અવતાર
 રે સખિ ! રસ રૂપના અવતાર. ૧

સૃષ્ટિ દષ્ટિ પર અવલંબે,
 દર્પણની સૃષ્ટિ અસાર;
 ખાથ ભરી લેા કુદરતને સખિ !
 એજ સરલ ઉદ્ધાર
 રે સખિ ! એજ સરલ ઉદ્ધાર. ૨

એક અગોચર વ્યાપી રહ્યો સખિ !
 રૂપ બગે રચનાર
 આપવ્યામિથી કેમ ઉતરશે,
 પાર વિકટ સંસાર
 રે સખિ ! પાર વિકટ સંસાર. ૩

આપ ભૂલેા, ફર દર્પણ છોડેા,
 મોઢેા ગર્વી દિદાર;
 એ રૂપ સ્થાઈ ન, પલટે પલમાં,
 વિશ્વ અચલ રસદાર
 રે સખિ ! વિશ્વ અચલ રસદાર. ૪

સર્જનમાં રસ લેા પ્રભુજનાં,
 નીરખેા રૂપ અપાર;
 આંહી ઘડીક, ઘડી ત્યાં, પછી તો સહુ-
 સ્થલ બનશે રૂપ-હાર
 રે સખિ ! સ્થલ બનશે રૂપ-હાર. ૫

રૂપ શું દેખેા દર્પણમાં ? સખિ !
 સ્થળ સ્થળ રૂપ અપાર
 રે સખિ ! સ્થળ સ્થળ રૂપ અપાર.

બાળક અને નવી કેળવણી

લેખક : શ્રી. જયશ્રી રાયજી.

બાળવિનાશ માળાતું “ મોતીયો ” પુસ્તક તો તમે વંચિયું હશે. આઉં બહાઉં ! બહાઉં બહાઉં ! આઉં બહાઉં ! કરતો મોતીયો ને એની એન ચંપી કેદખાનામાં એના બુદ્ધક્રમાધને શોધવા મયા. પાછળથી તેમને ખબર પડી કે બુદ્ધક્રમાધને કોઇએ કેદમાં પૂર્વા ન હતા પણ એ તો ભણવા મયા હતા અને એસો દરોગો ન હતા પણ એ તો એમના મહેતાણા હતા.

હિન્દુસ્થાનના કેટલાએ આવા બુદ્ધક્રમાધ-એને શાળા, એ કેદખાનું લાએ છે ને મહેતાણા દરોગાનું સ્વરૂપ જણાય છે. નૂતન શિક્ષણમાં આવા કેદખાનાં ધેલીજ તકે નાણુદ કરવાં જોઇશે ને દરોગાને રૂબરૂ આપવાની જરૂર પડશે. આવાં શિક્ષકના હાથ નીચે શાળા એ બાળકોનાં કોડામણ થવાં જોઇશે જેમાં બાળકો કફનોહ કરી પોતાનો વિશ્વાસ કરી શકે. અભારે જે પોપટિયું જાન કંકત ચિખવાય છે તેનાથી બાળકની શુદ્ધિ ખીલવા પામતીજ નથી. બાળક ભાગદોડ કરી જે રમત રમે છે તેને મોટેરાં માને છે કે મરતી કરે છે ! પણ ભાગદોડ કરીને વસ્તુ શેની બનેલી છે, તે કેવી રીતે તૈયાર થાય છે, તેમાં શું શું રહેલું છે, તે જાણવાની તેની તીવ્ર ઇચ્છા હોય છે. દરેક ચીજનું પૃથકકરણ તે શોધે છે. ભાષિ-પ્રજનું ધાતર આપણે જે જાતનું ઇચ્છતાં હોઇએ, તે રીતે આપણે બાળકની આ જીવાસા-વૃત્તિને તે દિશામાં વાળી સાધો શકીએ. જેટલા પ્રમાણમાં જીવામાને અનુપ્ત દબાવી નબળીએ તેટલા પ્રમાણમાં બાળકના મનને છુંદો, કચડો, સંકુચિત બનાવીએ છીએ. નાનપણના પોતાનાજ અનુભવથી જ ભવિષ્યમાં

બાળક મોટા મોટા ચિંતકાર, ચિત્રકાર અને ઇજનેર બનવા શક્તિમાન થાય છે.

પુસ્તકીયા જ્ઞાન કરતાં આ જાતનું અનુભવજ્ઞાન વધારે મંગીન નીવડે છે. નવા શિક્ષણમાં આ દૃષ્ટિથીજ હસ્તકળાના પ્રયોગ એમુંજ બીજા અનેક વિષય જેવા કે ઇતિહાસ, ભૂગોળ વિગેરેનું શિક્ષણ આપવાનો ઉદ્દેશ છે.

જુના વખતમાં આપણા લોકો પગપાળા જત્રાએ નીકળતા. નવા નવા પ્રદેશો પ્રત્યક્ષ જોવાના મળતા અને નવી નવી ભાષા સાંભળવાની મળતી-આ રીતે દેશની ભૂગોળ અને ઇતિહાસ જાણવાની તક મળતી અને અનેક અનુભવ મળતા-જત્રા એ મહાપુણ્ય મનાતું અને તે મેળવી માણસ વિદ્વાન અને સાધુની ગણના પામતો. આ જાતનું જાતી અનુભવથી મેળવેલું જ્ઞાન પુસ્તકીયા જ્ઞાન કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ ગણાય. નવા શિક્ષણમાં પણ પર્પટનને મહત્વ મળશે.

વળી સીનેમા રેડિયો જેવા આધુનિક શોધજોગના સાધનોદ્વારા પણ બાળકોને બહુ સારી રીતે શિક્ષણ આપી શકાય છે. કેળવણીખાતા તરફથી નવી નવી શોધજોગની દિલ્મ બાળકોને જાતાવવાથી તેમને નવી પ્રેરણા મળે છે. અજાણ્યો ને અધિજો અજાણ્ય ગણાય આ કારણથી બાળકોને નજરે જોવાની તક આપવાથી તેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખુલે છે.

હિંદમાં બાળકને હાથે કામ કરવાની સૂચ છે એ આશ્વેય શાળામાં ભણતાં બાળકને માથે મૂકવામાં આવ્યો છે. પણ આશ્વેય બાળકોના ઉપર ન મૂકતાં આધુનિક શિક્ષણ પદ્ધતિ ઉપરજ મૂકવો જોઇએ. બાળક તો દંભેય

કામ અને પ્રગતિ માગે છે. પણ અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિ જ તેમને નિર્ણયી ને અર્થજ બનાવે છે. અત્યારે દેશમાં બેકારી છે તેનું કારણ જ આ શિક્ષણ પદ્ધતિની ખામી છે. જાપાનમાં દરેક ગ્રામમાં સુખમાં રહેતા કુટુંબની દરેક વ્યક્તિ હરતદુનરથી અત્યારે પોતાના દેશને દેટસો આપાદ કરી શકે છે. હિંદુસ્તાનમાં જે બધી ચીજો જાપાનથી સસ્તા ભાવે આવે છે તે આપણા લોકો ધારે તો રહેલાઈથી બનાવી શકે. જાત મહેનતથી

જતાવેલી ચીજોથી જે આત્મસંતોષ અને આનંદ મળે તે પારકાની મહેનતથી મેળવેલી ચીજોથી પ્રાપ્ત થઈ નથી શકતાં. “ હું કષ્ટિત કરી શકું છું. ” એવો અનાયાસે ઉત્પન્ન થતો ખ્યાલ બનિશ્યનાં મોટાં કાર્ય કરવાની પ્રેરણા પામે છે-સ્વાશ્રયી થઈશું તોજ સ્વરાજ મેળવવા લાયક થઈ શકીશું. નવી કેળવણી બાળકને સ્વાશ્રયનો પાઠ શીખતી સ્વરાજ નગદીક લાવવામાં મદદ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ—

સૌરભ અરતી કુંલ અડીચો.

બીજો, કુલો હાર લીધાવો ધનરવામજ આ ફેરા લે,
માને દબો બર્મિલ દેપું, માને આવો વેશ લે ?
વહી જનારા બૈદિક સુખમાં,
વશ અને સંધ્યા સરિખમાં
અનુભવો, પછી વહી જશે એ શિવિજમાં સુદર લે,
પાછળનો પરવારો એ તો અતે ધૂળની ધૂળ લે.

* * *

કોનારા એ કહી રહ્યો કપિ ! મૂને માયાગ્રીહ લે !
સારાં સુખમાં ત્યાં સમાયાં, ત્યાં છે બસીચીત લે.

સમીર રહેશે : કૌમુદી : પંદા :

મીર-પરિવા-કો કિલ દુકા :

ક્રમમ કળાઓ : કુલકલીઓ : દેપું : અનુધાર લે,
મુજ કાનાના ચરણ કમળમાં ગદારો એ વપદાર લે.

કંકુડી ન કાનિયો

લેખક : શ્રી. દિરેક

પરપા પછી એ જ આમાવાડિયામાં કંકુડી ને કાનિયો એક જુદી જૂંપડી કરીને રહ્યાં. બન્નેને સુખી જોઈ કંકુડાં માગાપ રાજ થતાં. કંકુડે પરપા ત્રણ વરસ થયાં છતાં તેને જોકરું ન થયું એટલે જ માત્ર તેમને અસંતોષ હતો.

એક વરસ આખો ગુજરાતમાં બધંકર અતિવૃદ્ધિ થઈ. સાત દિવસ સુધી અંગરાધાર મે વરસ્યા કપોં. જરા વરસાદ ઓછો થયો હાજે, ત્યાં તો, જાણે કંઈ રહી રહીને સાંભરી આવતું હોય, તેમ પાછાં જામડી જામડીને આપટાં પડવા માંડે ! પવનને વરસાદ બન્નેનું જોર ! બધી નિશાળો બંધ, કચેરીઓ બંધ, વહેવારીઓના વહેવારો બંધ ! દ્રેનો બંધ, તાર બંધ, વર્તમાનપત્રો બંધ ! કોઈને કશી ખબર પડે નહિ કે બહાર શું થાય છે ! બહાર તો નીકળાય જ નહિ, ને ઘરમાં પણ મલામતી ન હાજે. કોઈ કોઈને મદદ કરી શકે નહિ, જાણે શું થઈ જશે એવી એક પ્રકારની ધાક સૌના મનમાં પેસી ગયેલી. કોઈનો અનુભવ, કોઈની દિકમત, કશું જ કામ આવી શકે નહિ ! કુદરત આગળ માણસનત કેટલી હાથાર છે એ જ સામળી મર્વત્ર પસરી રહેતી ! જમતનો પ્રલય પાણીથી થાય છે, ને મર્વ દેવામાં વાયુ સોથી બળવાન છે એ સર્વને પ્રત્યક્ષ થઈ હતું.

એથે દિવસે સવારમાં વરસાદ કાંઈક ઓછો થતો હાજો. કાનિયાના ઘરમાં, કંકુડાં માગાપના ઘરમાં, અંદર અંદર આપડે કરતાં પથ્ર કેટલીક વરણો ખૂટી હતી. કેટલીક ખૂટવા આવી હતી. કંકુડો બાપ અને કાનિયો

ચીજો લેવા જવાનો વિચાર કરતા હતા, પણ કંકુડે દઈ કરીને બાપને એસાડી દીધી, ને કાનિયા સાથે રેંકડી લઈ નીકળી. બન્નેએ એકેક કાથળો ઓઢ્યો. અને બેત્રણ કાથળા સામાન ઢાંકવા રેંકડી નીચે બાંધી રાખ્યા. દાણા સિવાયનો પરચૂરણ સામાન તેમણે પહેલો લઈ લીધો, તેના પર કાથળા ઢાંક્યા, અને પછી બન્ને તેમના ઘરાક દાણાવાળાને ત્યાં દાણોદણી લેવા જાણ્યાં. એટલામાં જ પાછો ફરી ત્રમઝીક વરસાદ શરૂ થયો. દાણાવાળાને ત્યાં જઈ વરસાદ ધીમે પડે ત્યાંસુધી રહેવા વિચાર કરી બન્ને દાણાવાળાને ત્યાં ગયાં. પણ ત્યાં તો દાણાવાળાએ બન્નેને ધડી થોપ્યા વિના તેને તે ધડી નરાતમ શેઠને ઘેર જવા કહ્યું. “ ધર પડવા થયું છે, ને બાપને વેણ જાપડી છે, ઝટ જાઓ ! ” કાનિયો દાણાની ગૂણે પહેંચાડવા ત્યાં વારંવાર જતો. બન્નેને લાગ્યું કે મુઠા વિના છૂટકો નથી. વરસતે મેં બન્ને ગયાં, પણ ત્યાં તો કંઈ જુદો જ રંગ જામ્યો હતો.

આખી સાંકડી મદદી ગાડીઓ ને રેંકડી-ઓથી છોખોલ જરાઈ મઈ હતી. માણસો દોઢોડ કરતા હતા, સામાન ઉતાવળા ઉતાવળા જિતારીને મૂકતા હતા. એકબીજાને ખૂસે પાડીને સામાન મૂકવાની ને મૂકવાની વાત કહેતા હતા, છોકરાં રેતાં હતાં, ગાડીવાળા એકબીજાને સંભાળવાની, ગાડી હાંકવાની જમા કરવાની ખૂસે પાડતા હતા. પણ જાણે આ અવાજ અને જોડાળા પૂરા ન હોય તેમ માણસો અંદર અંદર લડતાં હતાં અને ગાળો દેતાં હતાં ! કાનિયો કંકુડો તો આમાં કશું સમજ્યા

નહિ, અને લડનારા પણ્ય એકબીજાનું સાક્ષી થકતા હશે કે કેમ તે કોણ જાણે, પણ ગાળા અને મહેણાં તો વખતે પણ્ય કોઈ કરીને રાખવું નહોતું. મનસ્વીઓ જીવનનો છેલ્લો ક્ષણ સુધી પોતાનું કર્તવ્ય કરે છે, તેમ આ મહાપુરુષો પણ, પ્રલયની મહાક્ષણે લડીને જીવનનું સાચું કાર્ય કરી લેતા હતાં ।

વાત એમ હતી, કે નરોત્તમ શેઠને તેના પડોશી કેશવલાલની સાથે એક ભીંત સંદિવારી હતી. કેશવલાલ ભીંત સમરાવતા હતા, ત્યાં નરોત્તમે કોષક હકકને મારે, કોરટે ચઢી મન્યપ હુકમ મેળવી ભીંત ચણાતી અધૂરી રખાવી હતી, અને તેને લીધે બન્ને વચ્ચે ભારે અંટસ પડી હતી, પણ અત્યારે એ જ અધૂરી મૂકા-વેલી ભીંતને લીધે ધર પડવા જેવું થયું, ને નરોત્તમને પત્નીની નાજુક હાલતમાં ધરવખરી ને કુકુંબ ફેરવવાનું આવ્યું તેથી કેશવલાલના ધરનાં રાજ થઈ મહેણાં મારતા હતાં. પણ ત્યાં તો કેશવલાલનું ધર પણ પડવા જેવું થવાથી તેને પણ એ જ વખતે ફેરવવું પડ્યું. સામાન ફેરવતાં સહેજે પુરુષોને અને સ્ત્રીઓને મળવાનો પ્રસંગ મળી ગયો, તેનો બન્ને પક્ષ લાજ લાજ જતા દાગ કાઢી લેતાં હતાં ।

એક માણસ કાનિયા પાસે આવ્યો ને તેને બન્ને ધરની વચ્ચે એક જગાએ ઊભો રાખ્યો, ને તે માણસ સામાન લેવા ધરમાં ગયો. ત્યાં બીજા માણસ દાયમાં પોટલી લઈને આવ્યો, ને જરા કાનિયા કંકુને ધમકાવી તેણે રેંકડીના કોથળા નીચે એક નાની પોટલી ઢાંકીને મૂકી, અને “અધ્યા સાચવતો હો, હજી બીજા સામાન આવે છે” એમ કહી વળી આવી ગયો. થોડીવારમાં તો ધમાધમ રેંકડીમાં સામાન ખડકાઈ ગયો ને એક માણસ “એ...હું રેંકડી લઈ જઈ છું.” કહીને રેંકડી પોતાની પાછળ ખેંચાવી ગયો. દર દર વરસતા મેમાં એક ઘેર જઈ તેણે

ગણીને પોટલી લઈ લીધાં ને કાનિયાને પૂછ્યું: “અધ્યા આ કોથળા કોના છે ?” કાનિયાએ કહ્યું: “એ તો અમે દટાણું કરવા ગયાં ત્યાં, તેનો થોડો અમારો માલ છે. દાણા લેવા ગયાં, ત્યાંથી દાણાવાળાએ અહર તમારે ત્યાં ધકેટ્યા.” પેરો માણસ કહે: “પણ આવે વખતે તો કામ કરવું જોઈએ. શેઠ રાજ કરશે. હમણાં જાઓ.”

કાનિયા કંકુ મળૂરી લેવાનું પણ બાપી રાખી, દાણાવાળાને ત્યાંથી દાણા લઈ ઘેર ગયાં. પોતાના દાણાના કોથળા ઘેર ઉતારી, ઢાંકેલા કોથળા એક કોર કરી જીએ છે તો અંદર નવતર પોટલી ઘોડી. ગાંઠ ઉઘાડી જીએ છે તો સોના મોતી જવાહીરનાં ધોણાં । દાણાનું માટણું ઉઘાડતાં અંદરથી કુંદામ મારતો ફેંજ મઠાવી કાંકુ કાઢતો સાપ મોઢ જીએ ને હેંચકાઈ જાય, તેમ કંકુ કાનિયા હેંચકાઈ ગયાં. વરસાદ રહે નરોત્તમ શેઠને પૂછવા જવું, ને દરમિયાન પોટલી ખૂંધડીમાં જ છાંટી રાખવી ને કાંઈને કહેવું નહિ, એમ બન્નેએ નિશ્ચય કર્યો.

આ પોટલી પડોશી કેશવલાલ શેઠની હતી. તેમણે સામાન કિતરાવી પોટલી શોધી તો જડો નહિ । પોટલીમાં વીસ હજારનો દાગીનો હતો. તેમણે અને તેમના ધરનાં ગર્ભ માણસોએ એમ જ માન્યું કે નરોત્તમ શેઠ કે જેનાં માણસો પોટલી લઈ ગયાં. કેશવલાલે તરત જ પોલિસમાં ફરીયાદ કરી જતી લેન રાવના વારંદ મેળવ્યું, અને આ જડતી વરસતા વરસાદમાં, જે મિત્રે નરોત્તમ શેઠનાં પત્નીની એપટી વેળા તેમને ધરમાં રાખવાનું બંધુ-કૃત્ય કર્યું, તેને જ ત્યાં લેવાઈ, અને શેઠનાં બીજાં માણસો જે સામાન વહેતાં હતાં તેમને પણ તેનો લાજ મળ્યો. કેશવલાલનાં ધરણાં ગયાં તેનો તેમને વિચાર ન આવ્યો, પણ વરસપર વેર ખોલવાની બાજમાં સામા પક્ષ

પોઆર પડતા તેમને લાગ્યા. તેઓ અપમાનથી ખૂબ ધૂંધરાઈ રહ્યા ।

અસતત જડતીમાં તો કશું દાય લાગ્યું નહિ, પણ કેશવલાલને અને પોલિસનો નરોત્તમ શેઠ ઉપરનો વહેમ ઓછો થયો નહિ. તેની બીલચાલ ઉપર પોલિસે દેખેરખ રાખી. બીજી તરફ પોલિસે કેશવલાલ પાસે દાગીના શોધી આપનારને રૂ. ૭૦૧ નું ઇનામ જાહેર કરાવ્યું.

વરસાદ રહ્યો તેને બીજો દિવસે કાનિયો કંકુ ખીતા ખીતા નરોત્તમ શેઠ જેને ઘેર રહેવા ગયા હતા ત્યાં ગયા. જમને તેમણે ભાડું માગ્યું. શેઠને માણસ અંદર પૂછી ભાડું આઠ આના અને બહુ કરે તો બાર આના આપવાને લઈ આવ્યો ને આઠ આના આપવા લાગ્યો. પોટકી સંબંધી કરી વાત છેડાઈ નહિ, એટલે કાનિયાને જરા હિંમત આવી ને તેણે શેઠને મળવાનું કહ્યું. માણસે બાર આના સુધીનો હુકમ લઈ બતાવ્યો છતાં કાનિયાએ તો શેઠને મળવાની જીદ કરી. શેઠને મળ્યો. અને પૂછ્યું: “ શેઠ, તમારું કોઈ ખોવાય છે ? ”

“ ના, ”

“ તો તમારું નહિ તો તમારા પાડોશીનું ? ”

નરોત્તમ શેઠને એકદમ બધું સમજાઈ ગયું. કાનિયો કેશવલાલને ત્યાં જમ ધરેણી આપે તો ચેલા લોકો ગુપચૂપ રાખી લે. કમચ ઇનામના સાતસોમથિ પછી બચી જાય. તેને ખદ્દે કાનિયાને પોલિસ આગળ લઈ જઈ ધરેણી સુપ્રત કરાવ્યા હોય તો કેશવલાલને સાતસો તો કાઢવા પડે, તે ઘેરનાં જોડી જડતી લેવરાવી તેનો સામો કેસ કરાવી શકાય. એક અરધી ફાળુમાં બધા વિચારો નરોત્તમ શેઠને આવી ગયા. તેમણે બહુ જ ધીમેથી કાનિયાને સમજાવ્યો: “ સારું થયું મને કશું,

બીજાને કશું હોત તો તને કમચ પોલિસમાં પકડાવી દેત, અથવા તારું ઇનામ લઈ જત. એ ધરેણી શોધી આપનારને તો પોલિસે ઇનામ જાહેર કર્યું છે. રૂપિયા સાતસોનું ! ચાલ તને આપાવું, તે વરસતે વરસાદે મારું કામ કર્યું. તો તું જિંદગીમાં ન કમા એટલા અરધા કલાકમાં કમાવી આપું, ચાલ ! ”

એ બે શેઠની વેરબાજી પછી કેટલી ચાલી દશે તેની સાથે આપણે કામ નથી, એ તો સોમઠી ગાંડી કરીને રમ્યા દશે. પણ બેની લગાઈમાં કાનિયો કંકુ એક અણધારી આશ્ચર્યમાંથી બચી ગયા. અને રૂપિયા સાતસો કમાઈ ગયા. તેમણે તરત તો રકમ દાખાવાળાને ત્યાં બાળે મૂકી. આખા આખાવાડિયામાં આ એક બહુ મોટો બનાવ બન્યો ।

હવે આ રૂપિયાનું શું કરવું તેનો કાનિયો ને કંકુ વિચાર કરવા બેઠાં. કાનિયાને સૌથી પહેલા દેશમાં પાકું ધર કરાવવાનું સૂઝ્યું. કંકુ કહે: “ આપણે જનમભર રહેવું અહીં ને ધર ત્યાં કરાવે શો શપદો ! દેશમાં આટલો જતાં જ પચીપચા તો થઈ જાય, અને અહીં શહેરમાં તો એટલાથી ધર શું ખૂંપકું ન થાય ! ” એટલે ધરની વાત પડતી મૂકાઈ. કાનિયાએ ધરેણી કરાવવાનું પૂછ્યું. કંકુએ કહ્યું: “ મારે તો એક વીંટીનું મન છે. એથી વધારે ધરેણી આપણને શોભે નહિ ! પણ કાનિયા હું તને પરણી ત્યારનાં આપણે, તારે ગામ કોઈ હોય નથી. તું નહોતો ચાતો ! ”

લેજૂડી, તારો મલકક મારે જોવા છે ।
તે તારો મલક મને દેખાડ, ”

આખાવાડિયામાં રમતાં, કાનિયાએ ધણી-વાર, દેશમાં નાનપણમાં પડેલી વિટંબણાઓનું વર્ણન કરેલું. તેનો સાક્ષીભૂત પ્રદેશ જોવાની કંકુને મુગ્ધ છત્તા થઈ આવી ! કાનિયાએ કહ્યું “ ત્યાં તો પાણીએ નથી મળતું, ત્યાં

શહેરનાં જેવું રહેવાનું નહિ, જોડવા પહેરવાનું નહિ, ખાવાનું નહિ, શાક પાંદરું નહિ. " મંથુ કંકુ એકની જે ચંદ્ર નહિ. હવે બન્ને આબાવાકિયામાંથી સૌની રજા લઇ વાસણોમાં થોડા રૂપિયા ભરી નીકળ્યાં.

પ્રૌઢ વયનાં હંપતીને પણ મુસાફરીનું સહજવન અત્યંત મધુર લાગે છે તે અભિનવ પ્રેમવાળાની તો વાત જ રી ? સંસારની આલુ ઘટમાળમાં જીવે થોડા વખત છુટી પડે ! કાનિયા કંકુને મુસાફરીમાં ખૂબ મજા પડે ! તેમણે ખૂબ વાતો કરી. કાનિયાએ પોતાના વડવાની વાતો કહી, પહેલાં તેમનું ઘર સુખી હતું. તેના દાદાએ વસમાં કૂંઠ કરાવેલી. જ્યાં દાદાની કૂંઠએથી વાસનાં માથુસોએ ધણી વરસ પાણી ભર્યું. આત્મારે તો એ કૂંઠ પૂરાઇ ગઇ છે. તેમની નાનકા પડી, ઘર ખોરડાં વાગા બહુ તણાઇ મધુ, વગેરે અનેક વાતો ચંદ્ર. એ વાતોમાંથી જ બન્નેને એક નવું સંસ્કૃતિ : દેશમાં જઇ એક કૂંઠ કરાવવી.

બન્ને એક દરના ધરના સમાને ત્યાં જીતયાં, શહેરમાંથી પરજીતે કમાઇને આવેલા કાનિયાને જેવા વાસનાં સૌ લોક ભેગાં થયાં. ને જ્યારે કાનિયાએ કૂંઠ કરાવવાની વાત કરી ત્યારે લોકોના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો !

કાનિયાના પૈસાથી અને વાસની મજૂરીથી થોડા દિવસોમાં કૂંઠ તૈયાર ચંદ્ર મજા. કાનિયાએ શાહુકારના કૂવા જેવા, ઉપર કંઠેરા કરાવ્યા ને ફરતી ગરેડીઓ મૂકાવી. બહુ તૈયાર થયે બ્રાહ્મણને દક્ષણ આપી વાસને જમાડયો, ને વાસના ધરેરાએ કાનિયાને પાંચડી બંધાવી !

એક દિવસ વૈરા પાણી ભરતાં હતો ત્યાં કાનિયો જઇ ચડ્યો. વૈરાએ મરડરીમાં કાનિયાને કહ્યું : " અરવા, આ કૂંઠને કાનિયાની કૂંઠ કહીએ ને ! "

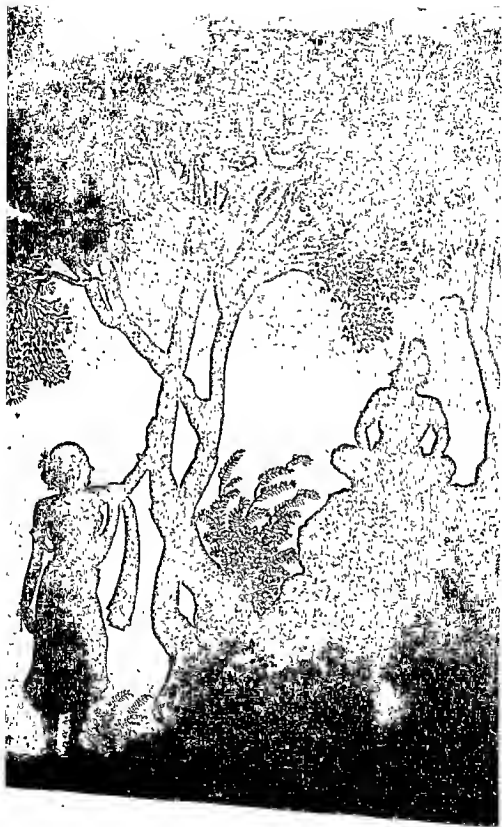
કાનિયાએ કહીને કહ્યું : " ના, ના કંકુડીની કૂંઠ કહેએ ને ! "

' કંકુડીની કૂંઠ ' એ સખ્તો બધાને એટલા બધા જોડી ગયા કે બધાં દસી પડ્યાં. કંકુ પણ પાણી ભરતી, તેની પાછળે ' લે અડી ' કહી કંકુને બરડે ધબ્બો માર્યો. ને ખરેખર દશા પણ નામકરણ વિના એ કૂંઠનું નામ ' કંકુડીની કૂંઠ ' હપાઇ મઠું.

થોડું દેશમાં રહી, કાનિયો ને કંકુ ખાઈ શહેરમાં આવ્યા. વરસેકમાં કંકુને ઊંઘ આવ્યો. કંકુની માએ એ કૂંઠના પુરવટું રજા મરડું, ને વાસના જોડાએ ભાકરાનું નામ જીવડો પાડ્યું. જીવડો ફેરવવા જેવા ચર્ચા એટલે જીવડાને લઇ કંકુ કાનિયા સાથે રેંકડી ફેરવવા જવા માંડી.

એક દિવસ બપોરનો ધોમ ધપતો હતો. મજૂરીથી ચાકીને સરકથી જીતરીને એક ઘા હવું તેને હાથે રેંકડી ઉપર કંકુ જોડાને ધરવાવતી જાણી ગઇ હતી. મોજિયાનું આવીકું કરીને જગીન ઉપર કાનિયો લાગે ચંદ્ર પડ્યો હતો. જાંઘમાંથી જગીને તેણે નેથું તો તાંબ ફરતો ફરતો કંકુ ઉપર આવવાં ધણે હતો. તેણે ધોમેથી રેંકડી ફેરવી કંકુ ઉપર હાથો કર્યાં.

અમેરિકાથી કેટલાંક મુસાફરો ' હિંદુસ્તાં ' જેવા આવેલાં તે આ દરખ જેઠ રહ્યાં, ને નામાંથી કેાઇએ ડાવરીમાં કાંઈક લખી લીધું.

વીરાંગના જખુખાઇ

કિંવા

સ્વામિ ભક્ત સેવિકા -

શ્રી. તારાચંદ્ર પોપટનાથ અડાલજી
વીરાંગનાની વાતો 'ના કર્તા.

૧. યુક્તિ, સૂઝી !

"આ તો જોઈ ઉઠે એને ભોગવે
ભોગી એના જેવી વાત ! " સિદ્ધાણીનરેણ
સિંહાસન ઉપર હાથ પછાડ્યા.

"એમ પણ નહિં, આ તો 'કરે કંઈ
અને ભરે કંઈ ! ' એના જેવો ઘાટ થયો
જે, ફોજને છૂટે નાગંજી અને મોસલ બેસાડે
આપણા આગળે એ તે કયની ન્યાય ? "

કારભારીએ કકળાટ કર્યો.
"પણ એમ બખડીને ખેસી રહે કંઈ
હી વળશે ? એનો કંઈ માથું શોધી ન કાઢો
તો તમે કારભારી શા કામના ? " રાજાએ
સીધો મર્મપ્રહાર કર્યો.

કારભારીને ભોંભારે યધ પડી, એને કાળ
પંડી, 'રખેને પોતાનું કારભારું આજુ' ન્યાય ! '
અને એ કારભારું આજુ જવાની બહાનું
એના બુદ્ધિમંદારના કમાડ ખોલી નાખ્યા. એ
બંડારમાંથી એક યુક્તિ સરી પડી.

"આપ મને એવો કાચો ન માનશો,
અનંતવા ! મેં તો કથારનો એનો રસ્તો
શોધી રાખ્યો છે, ફક્ત આપની આગામી જ
રાહ જોઈ છું. "

"તમે જે કરો તે મારે કશુંબંધુર
છે, પરંતુ છાતી ઉપરનું આ સાલ-આ મોસલ
અહીંથી હોં તો 'હવે જીવને કરાર થાય ! ' "

રાજા અકળાયો.
"એ બૂખડીઆરસ નાગંજી પાસે
૨૪૦૦૦ રૂપિયા કહી બેગા થવાના નથી. એના
કરતાં રહેસોને સદ રસ્તો એ છે કે-જ્યારે

જ્યારે એના ખર્ચાં તેપાર થાય ત્યારે ત્યારે
આપણા માથુસો મોકલીને જખુખડતીથી એ
ખર્ચાં આપણા કબજે કરી લેવાં, એમ કરતાં
પાંચદસ વરસે નાણાં વચ્ચલ થઈ જશે "

"આ હ બરાબર ! ત્યારે યાવા દો
હમણાં જ. ધરમના કામમાં વળી ટીલ શી ? "
રાજાએ છૂટ પરવાનગી આપી.

અને સિદ્ધાણીના સૈનિકો ઉપડ્યા નાગ-
જીના પચ્છમગામ તરફ. નાગંજી આમ તો
કેંકળે ગઈ તેવો નહોતો, પરંતુ સિદ્ધાણીનરેણ
પોતાના બાયાત અને તેમાં વળી પોતાને
ખાતર એના ઉપર ગાયકવાડ સરકારનું મોસલ
બેઠેલું, એટલે એની સામે યવું એમાં એને
ધૂટતા લાગી. સિદ્ધાણીની ફોજ પચ્છમગામના
ધર્જના ખર્ચાં જત કર્યાં.

પરંતુ 'કોસી મરે તેનો ભો નહિં પણ
જમ ધર ભાળી ન્યાય એ મોટો ભો ! ' એ
ન્યાયે નાગંજીને ચટપટી થઈ, 'હવે આપણો
ગરાસ હાથ રહેવો મુશ્કેલ છે. આમાંથી કંઈ
રસ્તો કાઢવો જ જોઈએ. '

રાતને દિવસ એને એના એજ વિચારો
આવવા લાગ્યા. મનમાં તે મનમાં જોણે અનેક
યુક્તિઓ રચી જોઈ. એકાએક તેને વિચાર
સૂઝી આવ્યો, 'આમ દર વરસે સિદ્ધાણીનરેણ
ખર્ચાં જત કર્યાં કરે અને ધીરે ધીરે ગરાસ
છીનવાઈ ન્યાય તેના કરતાં બધાય ગરાસ
બાદ ચારણો અને ખાલણોને દાનમાં
આપી દઉં એ શું જોડું ? એ તો એજ,
કે યુક્તિ, સૂઝી ! '

૨. બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ !

જાલાકુળનું ગૌરવ ધરાવનાર પચ્ચમ માસના ધણી રાણા મેપજની એ વખતના નીકર અને સાહસીક શ્રદ્ધાશીર્ષા મણના યતી હતી. કાઠીએનો તો એ કાળ ગણાતા અને મદમાં શરેલા દાદા નામના કાઠીએ ધોંગણું કરતાં તેને જેર કરીને તેણે પોતાના પરાક્રમનું પ્રારબ્ધુ જરાપર કરાવી દીધું હતું. પોતાના પૂર્વજોએ કરેલા આવા પરાક્રમોની પ્રેરણા મેપજના પૌત્ર નાગજીને પણ મળી હતી, અને બાપ કરતાં ભેટા સવાયા એ કહેવત સાચી પાડવાની કુતમ્બા શાસ્ત્ર અશુભ ચોષકીયે નાગજીએ દામાજરાવ ગાયકવાડની ફોજને લુંટી અને તેનો ૨૪૦૦૦ રૂપિયાની કિંમતનો માલ કબ્જે કર્યો. દામાજરાવે નાગજીના બાપાત સિદ્ધાણી-નરેય તરફ મોસલ મોકલ્યા, મોમલ લાંબો વખત સુધી સિદ્ધાણીમાં પડ્યા રહ્યા તેથી મોસલાજીના રૂપિયા ચલતા ગયા, અને લૂંટના માલ તથા મોસલાજીના રૂપિયા માટે રાત્રી ઉપર સખ્તાઈ ચલાવ્યા. નાગજી પાસેથી આવી મોટી રકમ વસુલ કરવાને બીજાને કોઈ માર્ગ જ ન હોવાથી અતિ સિદ્ધાણીનરેયે તેની બેનીની પેદાશ-ખર્ચા જમત કરવા માંડ્યા.

નાગજીને બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ કરવાની પ્રક્રિયા સહી. તેણે બ્રાહ્મણો અને ભાટ્યારણોને બોલવી બોલાવીને બેતર પાદર બક્ષોસ આપવા માંડ્યા અને તેના કાષમના પુરવા તરફે તામ્રપત્ર લખાવી પોતાની મહેર મારી.

બ્રાહ્મણોના જાણવામાં આ વાત આવી અને નાગજીના દરબારગઢ આગળ તેઓના ટોળેટોળાં તીડની માફક ઉભરાવા લાગ્યા. સિદ્ધાણીનરેય આ જાણે તો જરૂર ધોંગણું થાય એમ માનીને નાગજીએ પોતાને ત્યાં પોતાનો ભાણેજ અતિથી તરફે આવ્યો હતો તેને પોતાના પૌત્ર મજાજ સાથે પીપળી તરફ રવાના કર્યો. નિર્ધોત બનેલા નાગજીએ પોતાને

આંગણે આવેલા સર્વ બ્રાહ્મણોને મયાજકિત સંતોષ્યા.

*

“ નારાયણ દરી ! ” નાગજીએ બ્રાહ્મણના આશીર્વાદ સંભળ્યા અને એ કેલીએ આવ્યો.

“ તમે બહુ મોઝ પડ્યા બૂદેવા જરાસને ધણી તો પીપળીએ લાણાલાધને મુકવા ગયો છે. તે આવે ત્યારે હવે તો બંને. ” નાગજીએ શાંતવન આપ્યું.

“ નારાયણ, નારાયણ, રાત્રીએ પણ જુદાં જુદાં બતાવતાં શીખી ગયાં. જાન ન આપવું હોય તો ચોખ્ખી ને ચટ ના સંજાણી રોને ! ” બ્રાહ્મણે બળકાઠ થઈ કહ્યો.

“ આપ આક્રમ્મા કાં યાઓ, મદારાજ ? નીરતિ એકાદ બે દિવસ રહો એટલામાં સમજી પીપળીથી પાછા આવી જશો, ” નાગજીએ હકીકત રખત કરી.

“ દરી પ્રજા ! જેવાં ભાગ્ય ! ” બ્રાહ્મણે નિસાસો મુક્યો અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

‘ જરૂર જરાસ ન આપવા માટે આ બધાં જુદાં છે, પણ હું ખાલી હાથે લેધે ધરે નહિજ જઈ, લાવને સિદ્ધાણીના સેનાપતિને આ ખબર આપું અને ત્યાંથીજ મારું ઇનામ મેળવું ! ’ તેણે મનમાં અનેક મનકુળ થકી લીધા.

રે સ્વાર્થ ! પામર મનુષ્ય પોતાના નજીવ સ્વાર્થ માટે કાઈનું સંપાનાથ વાળી નાખત પણ અચકાતો નથી !

એ બ્રાહ્મણ સિદ્ધાણીના સેનાપતિ પાં પહેાચી ગયો. સેનાપતિને તો ઉત્તમ ખાજ હાથ આવ્યું. નાગજીના પૌત્રને પોતે જા તરફે પકડી લે તો સિદ્ધાણીનરેયને નાગજી તેના કારણે ભરવાની રકમ આકાશપાતાળ એક કરીને પણ લાવી આપે, અને પોતે સિદ્ધાણીનરેયને કૃપા પાત્ર બને ! આવી તો ફરીફરીને યોદીજ સાંપડવાની હતી !

મારતે ઘોડે પોતાની ફોજ સાથે તે પીપ-
ળીના માર્ગે ધસ્યો.

બાણાબાઈને નિર્જન બનાવી પીપળીથી
નીરતે પાછા ફરતા સમજીએ જ્યુ' કે સામે,
જખરી ફોજ આવે છે. જરા પશુ ખચકાયા
વિના તે આગળ વધ્યો.

"સમજી ! હવે તમે પચ્છમગામ
પહોંચી રહ્યા ! હવે તો તમે મારા બંદીરાન
છો ! " સેનાપતિએ ચેતવણી આપી.

"એટલે ? તમે મને કેદ કરશો ? આ
સમજીના દેહમાં છવ છે ત્યાં સુધી તે કોહરો
કેદી નહિ બને ! મને પકડવાની કોતી
હિમ્મત છે ! "

સેનાપતિએ પોતાના સૈનિકોને ધધારો કર્યો.

"ખજરદાર ! " સમજીએ પોતાની
બરછી ઉપાડી અને બરાબર તાકીને સેનાપતિ
ઉપર ફેંકી.

પરંતુ અનેક અવનવા પ્રમુખોથી રેવાઈ
મરેલા સેનાપતિએ પોતાના ઘોડાને પડએ
વાળી ઘટ્ટને એ ધા ચૂકવી દીધો.

પક્ષ માત્રમાં સમજીએ પોતાની તલવાર
આનમાંથી ખેંચી કાઢી અને ચતુરો સામે
ધસ્યો.

સેનાપતિ ધારતો હતો કે સમજી એકલો
છે એટલે તે મુંગે મોઢે પોતોલું ઘરણુ સ્વીકારી
શેશે, પરંતુ અહીં તો એથી ઉલટું જ બન્યું.
પોતાના સૈનિકોને એક પછી એક ટપોટપ
પડતા તેણે જોયા. એની આંખ શરી.

"બાલકાઓ, આમ નાહિમ્મત કેમ બની
મથ હો ! એ એકલાને તો આમ ચપડીમાં
બોળી નાખવો જોઈએ ! "

સમજી બીજાઓને પોતાની હોહીતરસી
તલવારનો સ્વાદ ચખાડ્યે જ જતા હતા,
પરંતુ તેના શરીરમાંથી પહાડમાંથી ઝરણા ઝરે
તેમ ચતુરોની સમશીરના ઘણેલા ધામાંથી
હોહીની ધારાએ છૂટતી હતી. અસંખ્ય માથુ-

સેના એક સામટા હુમલામાંથી પોતે બચી
શકે તેવી આશા નહોતી, છતાં હેલ્લા ત્રાસ
સુધી ચતુરોને પોતાના શોષનો સ્વાદ ચખા-
ડવાનો તેણે નિર્ધાર કર્યો હતો.

અને એ નિષ્વ પાર પાડીને ચતુરોને
તેણા પોકરાવીને સમજી સમરાંગણમાં
મૂતો. એ વીરનરના સ્મરણમાં જે રથજે
એમનો દેહ પડ્યો તે રથજે-પચ્છમ ગામ અને
પીપળીની વચ્ચે-વીરપૂજક જનતાએ એની
ખાંભી ખોડી.

નામજીને આ ખજર મળ્યા અને એનો
આશાતંત્ર છૂટ્યો. પચ્છમગામમાં રહેવામાં
સંસામતી નહોતી, સમજીના બાળ પુત્ર
વીસાબાઈ તથા પોતાના બીજા પૌત્ર બીમા-
લાઈ અને કુટુંબકળીલા સાથે પચ્છમગામનો
ત્યાગ કરીને તે ગેડિંગ જવા નીકળ્યો.

સિદ્ધાણીનરેશે જ્યારે જન્યુ' કે નામજી
પચ્છમગામમાં નથી ત્યારે તેણે એની તમામ
જમીન જાગીર અને ગરાસ પોતાના કબજે
કરી લીધાં.

૩. બળતી સગડી !

"હરિયાદ ! હરિયાદ ! " રાજમહેલના
પ્રવેશદ્વાર આગળ ઉંચા સ્તરે આ ચહોટો
ઉચ્ચારાયા અને વાતાવરણમાં એનો પડઘો
માન્યો.

હારપાલો આશ્ચર્ય ખામ્યા. 'હરિયાદે તો
ઘણાપ આવે છે, પરંતુ આ હરિયાદણુ તો
વિચિત્ર રંગડંગની ! '

"બાઈ ! આ તો તે કેવો વેપ કાઢ્યો
છે ! બળતી સગડી તે વળી માથે રખાતી
હશે ! મુકી દે ! મુકી દે ! એકેર, કર્યાક
ઘટીને બળી મરીશ " હારપાલે દયા ખાધી.

"બાઈ, એ સગડી તો જ્યારે યુજરાતના
ઘણીના મને દર્શન થશે ત્યારે જ ઉતરશે.
મહારાજ સાહેબને એમની મારી અજી

પહેંચાડો કે છેક કાઠિયાવાડથી એક અબજા આપની પાસે ધા નાખતી આવી છે.”

પ્રથમ દર્શને તો દારપાળે આ બાઇને માંડીમાં ગણી કાઢી હતી, પરંતુ એની વાણીની ગંભીરતાએ તેની એ શંકા ઉઠાડી દીધી.

તેણે ગુર્જરનરેયને વરદી આપી.

પ્રજના સુમે કુખ સમજનાર રાજવી મહેલના દાર પાસે આવ્યા.

રાજતેજના પ્રભાવે માથા ઉપર મુકેલી સગડીને પકડી રાખનારા એ બાઇના બંને હાથો એકાએક ધ્રુવા ધ્રુવ ગયા. એ બંને હાથે પ્રજામ કરી લઈ બાઇએ પુનઃ સગડી પકડી લીધી.

સગડીમાંના દેવતામાંથી નીકળતી અગ્નિની શીખાઓ એ બાઇના અંતરની હાથ જાળે નીકળી રહી હોય તેવા આભાસ આપતી હતી !

“ શું છે બાઇ ? જે કહેવું હોય તે નિર્ભયતાથી કહે. ”

“ આપની રાજગાદી અમર તથા, મહારાજ, જાતની વડારણ્ય છું. મારું નામ જયુ. છેક કાઠિયાવાડના પચ્છમગામથી આવી છું. ” અને આજ્ઞવતાભરી નગરે તે ગુર્જરનરે તરફ જોઈ રહી

“ ગભરાવાનું કંઈ કારણ નથી, જોઈને તારો મુન્હો મારું મુન્હો જોઈ જઈ રહ્યો છે. ”

“ દયાળુ નરેશની ન્યાયપરાયણતા માટે મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. પરંતુ મુન્હો મારો નથી. મુન્હો કરનાર તો સિંહાણીનો રાજા છે. એણે મારા માલિકિના ગામ ગરાસ જપ્ત કરેલ છે. પચ્છમગામનો ધણી આજે સગા-જાલાની દયા ઉપર વનવન રહ્યો છે...”

“ પચ્છમગામ ! ” પાસે ઉભેલા હજુ-રીયાને એકાએક કંઈ યાદ આવ્યું હોય તેમ તે બોલી ઉઠ્યો, “ એ ગામના મોકરે તો આપણી ફેજને લૂટી હતી ! ”

જયુએ જયુનું કે આ એક જ વાક્ય

આજો ધણુ બગાડી નાખશે. તેના પેટ છુપાવી દી.

પરંતુ રજવાડાની અનેક આડીધુંડીયો અનુભવથી રીઠી થયેલી જયુએ વાત ઉપાલીધી, “ એ તો એમના મળતિયાઓની મજાગડી અને ભૂલભૂલમાં એ કાગો કાગો થાયો. હવે તો એ પૂરાં પરતાય છે, અધીરે ધીરે પાછા પાછો દિસાખ ચૂક આપવા તૈયાર છે. પરંતુ સિંહાણીનરેય આપનાં મોસલનું બહાનું કાઢી પચ્છમગામ પચાવી પાડવા તૈયાર થયો છે. આપજ કહે અન્નદાતાં, જેણે રાણીવાસમાંથી બહાર પાડી મૂક્યો હોય એવા અમારા કંકરાણી અંકુશની મારફતે ઉઠેલા અમારા રાજકુલે ગામગામ શી રીતે રખડે ? જોના આધારે ? પોતાનું જીવન શી રીતે નોભાવે ? ”

આણીની મારફત સડસડાટ એક પછી એ છૂટતાં જયુના વચનો જીભ ડોહને વિચારવાનો પણ વખત આપતાં નહોતાં.

“ તો પછી કોકોર નાગજી પોતે કે રિષાદ કરતો નથી ? ”

“ માલુસ ઉપર આરત આવે ત્યારે ઉસાહલંગ બની જાય છે, સરકારી સ્થાનનેલા એ ‘ કોકોર ’ આપની પાસે શું મેલેલને આવે ? ”

“ અને એટલા માટે એણે તને વડીલા કરવા મોકલી છે કેમ ? ” રાજવીએ મૂર્ચ્છાકાર્ય કયું.

“ જી ના ! એમનાં કહેવાથી હું નહીં આવી. ”

“ ત્યારે ? તો પછી તારે શી નિરજત ! ”

“ નિરજત કેમ નહિ, રાજાધિરાજ, આ કાશમાં રહે રહે એમનું હુણુ બહુ પેઢી દર પેઢી મારા વડીલો એમના આગ્રહ પોષાયા છે. એ હુણુ છક્ક કરવાનો આ અવકાશ કેમ જવા હઈ ? ખરમા ખરમા કરી

કરણ્યનો બોલતો શબ્દ ઝીલવા હું ખડે પગે તૈયાર રહેતી એ મારા બાઈમાહેજ બાઈને ત્યાં ઓછિયાળું જીવન માગે એ મારાથી કેમ જોયું જાય ? હુલાવીપુલાવીને જે કુંવર સાહેબોને આ હાથે રમાડ્યા છે તે કુંવરોને વાત વાતમાં પરવડતા રહેવી પડે એ મારાથી કેમ સદન થાય ? જે ગામધણી બનવા મર્મ્યા છે તે માણવી આદમી તરીકેનું કંગાલ જીવન શી રીતે માગી શકે ? મને લાગ્યું કે આપ કૃપાનિધાન પાસે ધા નાખ્યા વિના આનો ખીજો કંઈ ઇલાજ જ નથી. આજે આપના મુખારકે હાથે આનો નિકાલ થઈ જશે. કાંતો આ બગતી સગડીદાર મારા માલિકને ખાતર હું મારા પ્રાણનું બલિદાન આપીશ, અગર આપ દયાળુ ગુર્જરનરેશના હાથે અભયવચન મેળવી મારા માલિકને તેમની મૂળ શાલોએ સ્થાપીશ. ”

દામાજીરાવ વિંગ બન્યા. એમનું અંતર હર્ષથી નાચી ઉઠ્યું. ‘ કેવી સ્વામીભક્ત સેવિકા ! કેટલી વફાદાર બવાસણ ! કર્તવ્ય-પરાયણતાનો ઇશ્વરે કંઈ ઉંચકોએ જ થોડો લીધો છે ? મરદમાં પણ શુભાજ પેદા થાય છે એનો આ જીવતો જાગતો દાખલો છે ! ધન્ય છે એની જનેતાને-જેની કૃપે આપું કાર્યકુશળ અને કર્તવ્યપરાયણ રત્ન પાડ્યું ! ’

મનમાં તે મનમાં જળુની પ્રશંસા કરતા ગુર્જરનરેશો નિશ્ચય કરી લીધો. “ જળુ ! તારી સ્વામીભક્તિ જોઈ હું પ્રસન્ન થયો છું. તું સાચી વીરાંગના છે. આ બગતી સગડી માથેથી ઉતારી નાખ. તારું કાર્ય સિદ્ધ થશે. આજે તો આરામ, લે. કાલે હું તને સિદ્ધાણીનરેશ ઉપર રૂકો લખી આપીશ તે લખને જાજે. તારા ધંધાને તેનું ગામ પાછું સોંપાઈ જશે. ”

જળુએ સગડી ઉતારી ધરતી ઉપર મુકી, હાથોવેશમાં જમીન ઉપર લાંબા થઈને તેણે

દામાજીરાવને સાધાર્મિક હંડવત પ્રણામ કર્યા, હર્ષાશ્રુ ભરી આંખે એ ઉદાર રાજવી તરફ આભાર ભરી નજરે જોઈને મૂંગા મૂંગા જ તેમનો ઉપકાર માન્યો.

આવી કર્તવ્યગિષ્ટ સ્ત્રીને પોતાની કાર્ય-સિદ્ધિથી થતો અવર્ણનીય આનંદ જોઈને-પોતે બતાવેલી ઉદારતા લેખે લાગેલી જોઈને ગુર્જરનરેશો પોતાનું જીવન ધન્ય માન્યું.

૪. વાહુરે હિંમત !

રાજપુતો રૂકો લખને જળુ સિદ્ધાણીનરેશ પાસે આવી. એ તો આ રૂકો જોઈને સડક જ થઈ ગયો.

‘ આલો, દોકર સાહેબ, આપના કારભારી ઉપર હુકમ લખી આરો કે પચ્છમગામ ઉપરથી ચાલું ઉઠાવી લે ! ’ જળુએ ‘ તરત જાન અને મદા પુન્ય ’ જેવા શોકો હિસાબ કરવા માંડ્યો.

“ યરો, જળુ, બધું મ યરો. ઘીના ધડામાં ઘી પડી જશે. તું તારે દબે નિરતે જા. હું બદોબસ્ત કરી દઈશ. ” સિદ્ધાણીનરેશો વાણીમાં સાકર પીરસી.

અને એના વચનના વિસ્વાસે જળુ પચ્છમ-ગામ ગઈ આજે યરો, કાલે યરો એમ વાટ જોવા કરવા છતાં બપોરે બે ત્રણ મહિના વીતી ગયા ત્યારે એની ધીરજ ખૂટી. ગુર્જરનરેશની મદદ વિના બીજાં એકે ઉપાય નહોતો. ફરી પાછી તે વડોદરા આવી.

એજ બગતી સગડી અને એજ જળુ ! દારપાલો નરાઈ પામ્યા. ‘ લોકાને તે કંઈ ચોખ દોષ છે ? ’ મનમાં તેઓ બબડ્યા.

પરંતુ બપોરે દામાજીરાવે ખરી દહીકત જળુ ત્યારે તેઓ કોધે બરાયા. તેમણે સિદ્ધાણીનરેશ ઉપર સખત તાકીદ આપતો રૂકો લખી આપ્યો.

પરંતુ સિદ્ધાણીનરેશના મળેથી મધ્યાજ્ઞ ન છુટી. ‘ એ ખૂસકું એના મનમાં સમજે

હે શું ? એ બે બદામની બાઈડી શું પોતાના હાથમાંથી સત્તા છીનવાવી શકશે ? એણે પોતાના કાંઠાની ઉપર હૂકમ લખી આપ્યો, પરંતુ ખાનગી રીતે મૂંઝાના મોકલી કે ' કરતા હોય સો કીજીયે. '

પરંતુ દ્રઢ નિશ્ચયી જશુ એમ બધી વાત છોડે તેવી નહોતી. એ તો ત્રીજીવાર પાછી વડોદરા આવી.

શુન્દરનરેયને પોતાની આસાની અવસ્થા યત્ની જોઈ લાગે કોઈ બ્યાપ્યો. " તારા સાહ-સીક રવબાવ અને દ્રઢ નિશ્ચય માટે મને માન ઉપજે છે. વાહ રે તારી હિમ્મત ! જશુ, ખીજુ' કોઈ હોત તો હિમ્મત હારી જાત. પરંતુ નીમકહલાશીના પાંદ પહેલી તું ખવાસણ બલબલી રમપ્રતાણીની ટેકની પલ્લુ સ્પર્શ કરે તેવી છે. જા, આ વખતે હું મારા ઘોડેરવારોની એક ટુકડી તારી સાથે મોકલું છું. તારા ધણીને ગામ સોંપ્યા વિના સિદ્ધાણીનરેયને હવે છુટકાજ નથી ! "

* * *

" આપ નાહક તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છો, સરદાર સાહેબ, એ ચોરતો તો માંડી છે. શુન્દરશિખરિતીની આસા અમે તે વળી ઉવેખી ચકીએ ! પરંતુ મૂળ વાત એમ છે કે રાજા નાગજીભાઈને પોતાને પચ્છગામનું ધણીપણું પસંદ નથી. નહિં તો મેં એમને પારંપાર બોલાવ્યા છતાં અહીં આવે નહિં ! અરે એમણે તો પોતાના બહેન ગોહિલના કાંઠાથી કુંભાજી વેર આપ્યા છે એટલે કાંઠાર સાહેબના એમના ઉપર ચારે હાથ છે. કાંઠાર સાહેબે એમને ચોરડી અને શુંદાણું એ બે ગામે બસોસ આપ્યા છે અને વળી પોતાની ફેજના લપરી બનાવ્યા છે. આવી દોઢ દોઢ સાહેબી છોડીને એ તે વળી બુખડીવારસ ગામડામાં આવે ! અને જુઓને દરબાર સાહેબ, મારે તો એ ગામ નાશું છે, ધરણ હું એનો

બોગવડો કરું એટલે સરકારના ચોવીસ હજાર લાખાઈ કરવાની જવાબદારી મારા માથે રહે. મને તો એ ધર્મેય ન ખપે. હું તો કામને ડોળે રાહ જોઉં છું કે ક્યારે રાજા નાગજીભાઈ આવે અને એના ગામ મરાસ સંભાળી દેયે ! "

સરદારના ગળે આ વાત બરાબર ઉતરી મઠ. જ્યારે ખુદ ધણીને જ કંઈ પડી નથી ત્યારે પોતે આટલા બધા માણસો સાથે શા માટે અહીં પકાય રહેવું જોઈએ ? તેણે પોતાની પકાવ ઉપાડ્યો.

*

૫. સ્વામિભક્ત સેવિકા ।

" માફ કરો, કાંઠાર સાહેબ, આપ મારું માથું માગો તો અનધડી વધેરી આપું, પણ એક નિર્દોષ અખળા ઉપર હાથ ઉગામવો એ તો કાપરનું કામ..."

" ત્યારે તો તું હજી એને બરાબર પીઠાણી ચકીયો નથી. સાચું કહું છું સખજ-સૌમ, એ અખળા નથી પણ પ્રમજા છે ! અરે જે બાઈ ઠેક શુન્દરનરના ધણી પાસે પહેંચી જાય અને જે કામ તારા કે મારાથી ન થાય તે ધડોના છઠ્ઠા ભાગમાં પાર પડવી લાગે એ કંઈ જેવી તેવી હશે ? એ તો જમામરદ* જેવી છે. એ ધારે તો મને પણ માંડી ઉપરથી ઉઠાડી મુકાવે. જોતો નથી તથા તથા વખત એને બનાવી કાઢો તો પણ એ તો આડું ખાઈને આપણી પાછળ પડી છે. એ તો પચ્છગામની સત્તા આપણા હાથમાંથી છીનવી લખેને એના અનનદાતા-ગોહિલના કુંભાજી કાંઠારના આશરે જીવી રહેલા નાગજીભાઈના હાથમાં પાછી સોંપશે ત્યારે જ ન પડે ? " સિદ્ધાણીનરેયે બળાપો કરતાં જશુની સાચી ઓળખાણ આપી.

જવાબદાર.

" પશુ દેવે તો મ વકવાડ સરકારના માથુસો
ચાલ્યા ગયા. દેવે જળુ જળુ મારે છે । "

" ત્યાં જ તારી બૂલ થાય છે. એ
જળુડી ભાંઈ સુધી જીવે છે ત્યાંસુધી આપણને
સુખે રહેવા નહિ દે. એ તો પાછી પહેંચી
જશે વડોદરા અને લલ્લ આરણી શમાજીયની
ફાજ. "

" ખડી હિંમતવાન ખાઇ સાગે છે । "

" મારે જ કહું છું કે એ કાંઈ માર્ગ-
માથી દૂર થવો જોઈએ. તારાથી એ ન જાને
તો ખીજા કોઈને એ કામ સોંપું. "

સખજભાઈ વિચારમાં પડ્યો. મદામહેનતે
પોતે પ્રાપ્ત કરેલી કોઠારસાહેબની મહેરબાની
આવા નજીવા કારણસર સરી પડે અને તેનો
કુપાનો તાજ ખીજા સેવકને શીરે ચડે એ
કેમ રહેવાય ? તેણે ખીડું ઝડપું.

*

" જોહ ! આ શું ? " જળુના મુખ-
માથી ચીસ નીકળી પડી, એણે બરડા ઉપર હાથ
ફેરવ્યો. આગળાં લોહીથી લીંબાઈ ગયા.

" એ તો તારો કાળ । કર્મોત્તી તો
એ જ કાટો કાળે, પશુ મારો બા અરજ
થયો. તારા છંદવનું રમરણ કરી લેવાનો
તને મોકલો મળ્યો. "

" જોહો ! આ તો સિંહાણીનરેશનો
સાગરીત । સખજભાઈ ! બસા માથુસ નાહક
નામ શીદતે લખવે છે ? સખજ હોય તે આમ
અબળા ઉપર પીઠ પાછળથી ધા ન કરે । "

સખજભાઈનું સ્વભાવ મવાયું. જળુની
વાત તો સાવ સાચી હતી ।

" અને નહિ તો તું અવાસથા શું કર-
વાની હતી ? "

" કહેવા કરતાં કરી બતાવવામાં ખરી
ખૂબી છે, સખજભાઈ ! હું અવાસથા છું, છતાં
રજપૂતાણીઓના સંગમાં ઉછરી છું. તલવા-
રનો છાતરો કંઈ તમો પુરૂષો એકલાને જ
થોડો મળ્યો છે ? મરવાનો મને ડર નથી, પણ
કોયેતે મરવું મને પસંદ નથી. મારા માલિક
રાણા નામજીબાઈના દરબારમાં જ નિર્મા-
લ્યતાની નામોશી લાખને હું નહિ જ મરું. જરા
યોગ, મને પણ તલવાર લાઈ આવવા દે. પછી
તને મારા પરાક્રમનું પારખું થશે. પછી કા
તો હું નહિ અને કા તો તું નહિ । "

સખજ કંપી ઉઠ્યો. રજે ચડેલી રજુમંડી
સમી આ જળુ તેને જમ જવી વિકાળ લાગી,
એને લાગ્યું કે તલવાર હમણાં પોતાના
હાથમાંથી સરી પડશે ।

પરંતુ ખીજા જ ક્ષણે એને સિંહાણીનરેશની
આંચા યાદ આવી-જીવનભરનો પોતાનો સ્વાધ
એની કદવનામાં ખડો થયો, અને કાલુભર
આવેલા ક્ષાત્રધર્મ અને યુદ્ધનીતિના વિચારો
એણે ખંખેરી નાખ્યા.

અને તલવાર લેવા જતી જળુ ચેતે-ચમકે
તે પહેલાં સખજભાઈની તલવારનો ઝટકો જળુના
અંગ ઉપર પડ્યો. પછી તો ખીજો, ત્રીજો
એમ ઉપરા ઉપર ઝાટકાની ઝથા વરસી.

જળુનું આખું અંગ આરણીની માર્ક
ઉઠાયું. એમાંથી જોતા રક્ષીરથી તેણે પોતાના
હાથ પલાળ્યા અને રાણા નામજીની ડેલીએ
એ લોહી જીનાં હાથના છાપા માર્યા.

" ક્ષાત્રધર્મને કલંક લગાડનાર સખજભાઈ,
સાંભળો સે ! મારી કળતી આંતરડીના આપ
છે કે ભાંઈ સુધી મારા માલિક રાણા નામજી
બ્રાહ્મનો વંશજ આ પદ્મમગમની બાહીએ

નહીં એસે ત્યાં મુઘી તારા એ પ્રપંચો સિદ્ધાણી-
નરેશના વંશનો વૃદ્ધિ ધરે નદિં. ત્યાં મુઘી
આ મારા લોકીધી રંગાપલા યાપા* પણ
હુંસાશે નદિ. "

જ્યુનો આત્મા એના દેહપીન્દ્રમથી ઉઢી
ગયો, પરંતુ એની મૃત્યુવેશાની વાણી સિદ્ધાણી-
નરેશ માટે પધાતાપ અને અજંપો મુકતી નહ.

*

* દાધની ધાપ.

જતે દહાડે એની વાણી ફળી, અતે
નાગજીભાષના વંશજો પોતાનો પન્થમગામનો
મશસ ભોગવવા ભાગ્યશાંળી થયા. અઘાપિ
સાચા નાગજીભાષના વંશજો માલિકને આવર
છત્તુ વ્હોરનાર એ વીરાંગના જ્યુઆમને દેવી
તરીકે માને છે અને પ્રસંગોપાત તેની
વીરપૂજા કરી તેના અગર નામને સત્કારે છે.

ધન્ય એ ઓ શક્તિ ! ધન્ય એ સ્વામિ-
ભક્ત સેવિત્રા !

કોકિલાના ટહુકાર

મીઠા કંઈ ટહુકાર કોકિલા,

વસંત ક્યાં રે ગયો (૨)

ઊઠી મધુરીને શું! એકા સ્થો,

વસંત ક્યાં રે ગયો (૨)

સાખી (૧)

મન માફ મુઝાય છે, મીઠા વસંત બિનાય

તલમુ હું તનમનથી મન મદિની માંય

એવા અંતરના એ હૃદયથી વટે—વસંત ક્યારે ગયો (૨)

(૨)

છવન ભેલ: નીસરી વન વનડાની માંય

વાદળોએ ઘનધોર છે મીઠા વસંત બિનાય

એવી સુની હૃદય રસદેવીએ રહે—વસંત ક્યારે ગયો (૨)

(૩)

અંતરમાં સંભળાય છે, વસંતના ભાગ્યકાર

રસીયા એ રસરાગને કહું મીઠા ટહુકાર

એવા દીલની એ ચાદને શું ભૂલી ગયો—વસંત ક્યારે ગયો (૨)

અનસુયા ભેપી

શ્રી ઉન્નતિનું કાર્ય અને ખાદી

રૂપિયા :

ધી. રિસપુરા બ. રિવાનપ

કુચાણેલી પ્રજા ભયારે જાગે છે અને ક્રાંતિને માટે નીકળી પડે છે ત્યારે ક્રાંતિના વાવટા દેશ દેશમાં ફેલાયેલા યુવક-યુવતીઓના મનમાં જીવંત થઈ રહ્યા છે. પરંતુ એ તો બંદોબસ્તના પશુ પ્રકારના ન્યાયની આવી છે—આ કુચાણેલી પ્રજાના સ્વાધીનતાના પ્રયાસોમાં આ ક્રાંતિનો અજાણ સાથ મળતો જાય છે. પૂ. ત્રાંધીશની અદિ-સાની હોય તો બંદોબસ્તના રહેણાં વિશિષ્ટ ગુણોનો જુદું સુંદર ઉપયોગ કરવાનો અવનવા પ્રયત્નો ઉભા થયા છે. સદ-બાબે દિલ્લી ખાદી એ પ્રતિનિધી બંદોબસ્તને અદિ-સાની ક્રાંતિનાં એ આમંત્રણ કાંબેર સીધાની લીધાં અને ૧૯૩૦-૩૪ ની વચસરી સમયમાં એમણે પશુ વચસરી રાજો આપી રાખ્યાં. એ સમય દરમિયાન જે કંઈ કામ આંખોએ કરી જતાવ્યું તેમાં એકનામાં રહેલી સમજનક્રાંતિ, સંસ્કારિતા, અને સુચારીતાનો જુદું સુંદર પરિચય આપજોતો થયો છે. આંખોમાં આવેલી એ પ્રયત્ન અને અદ્યુત નમ્રતાના જીવન આજે દેખાતાં નથી જતાં તો—એ પ્રયત્ન રાજી એમની અસાધારણ શક્તિનું ધોરણ જાતે સાત સંઘટન થઈ રહેલું છે. પ્રાનયીય કામ અને સોકસેવાની પ્રવૃત્તિઓમાં બંદોબસ્ત વિશેષ ને વિશેષ રાજો આપી રહ્યાં છે, જુદાજ વ્યાપક દૃષ્ટિએ એમના કામનું અવલોકન કરીશું તો જાણશે કે એમની વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આ રીતે વર્ગીકરણ મધ્ય થઈ છે.

(૧) સામાજિક કામ : આ કેળવણી, આંખોની ઉન્નતિનાં વિધિવિધ કામ;

(૨) રાજકીય કામ : કેટલેક કેટલેકે મુનિ-

મિપાલીરી, સોસમોડા અને પારામબાઓમાં જગજગરી રથાન મેળવી એને સમગ્ર કાર્યો ઉપાડી સેવા.

(૩) કોઈક કેટલેકે દરિયાન પ્રવૃત્તિ, ખાદી મેવાઓ સાંનિવેષનું કામ.

અખિસ દિંદ મદિયા સમાજ, દિન્ડુ આ મંડળ, જામિની સમાજ કે એવી બીજી આ મંડળો આજે જ કંઈ નવા મોટા કાર્યોમાં પોતાની શક્તિ ખર્ચી રહ્યાં છે. એમના એ પ્રયાસોને પરિણામે બંદોબસ્ત (વિશેષ કરીને શિશિન બંદોબસ્ત) ની નમ્રતા આવી છે અને આંખોની આર્થિક અવલોકન—એમની પરાધીનતા અને એમનાં અજાણની જાગૃતમાં પ્રવૃત્તિ ખાદી વિશેષ ને વિશેષ એકામ પડું જાય છે. પરંતુ આ જગ્યાએ પ્રયત્નોમાં અને એમની આ જગ્યાએ પ્રવૃત્તિમાં જે વસ્તુઓ ખાસ દેખાઈ આવે છે.

(૧) એમની પ્રવૃત્તિઓમાં જુદું સંગીન અને ઉપયોગી એવું રચનાત્મક કામ એટલું જુદું નથી થતું. આંખોનો ઉન્નતિમાં પ્રયત્ન કામ પ્રકાર થાય છે પરંતુ એમની અવનતિ દર કરવા સક્રિય કામ કરવાની ખામ પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી સેવામાં આવી હોય એમ જાણતું નથી.

(૨) ૧૯૩૪ ની સમય સંકેસાત આ દિશામાં અમલવાદના જોડિત સંધે જુદાજ પ્રયત્નોનીય રચનાત્મક કામ ઉપાડી લીધું છે. એ પ્રયત્નોની પ્રવૃત્તિનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતા જાય છે અને બંદોબસ્તની પરાધીનતા અને કોઈકે અવલોકનના મંબીર પ્રયત્નોની માત્ર

ચર્ચા કરી કે તે વિષે માત્ર પ્રચાર કાર્ય કરી-
એ સંઘ સંતોષ નથી હોતું. સંઘે એ અવદશા
અનેક રીતે દૂર દઢાવવા સંગીન સરમાનપોષક
અને સ્નાત્રથી નીવડે એવી રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ
પુરા વેગથી ઉપાડી લીધી છે. બહેનોની
પ્રવૃત્તિઓમાં આ સંઘે વિશિષ્ટ અને બહુ
આવશ્યકતાયુક્ત માર્ગ બનાવ્યો છે.

(૩) બહેનોની આ વિધિવિધ લોકસેવાની
પ્રવૃત્તિઓમાં ખાસ ઉલ્લેખ એ દેખાય છે કે
એમાં મધ્યમવર્ગની બહેનોની જ દૃષ્ટિ મુખ્ય
રહેતી આવી છે. સ્ત્રી ઉન્નતિની શ્રુતિઓનાં
કાર્યકર બહેનો શ્રીમંત અને મધ્યમવર્ગનાં
બહેનો હોય છે અને એમનું નિવાસક્ષેત્ર
શહેરોજ હોવાને લીધે ગામડાની ગરીબ બહેનો
પ્રતિ એમનું બહુજ ઓછું લક્ષ મળ્યું છે.
૧૯૩૦-૩૪ ની લડતે તો બતાવી દીધું છે કે
અબજ અને અઠાન ગણતી બહેનોમાં પણ
એ લડતે ભારે ચેતન પ્રગટાવ્યું હતું અને એ
બહેનોના ત્યાગ અને આપમેળે બહુ મોટા
પ્રમાણમાં હતાં. એમનામાં પણ બહુ ઊંચી
જાતની અનેકવિધ શક્તિઓ પેદા થી એના
સુંદર દર્શન ૧૯૩૦-૩૪ ની લડતમાં થયાં
હતાં-પરંતુ એ બહેનોમાં આવેલી જાગૃતિને
યોગ્ય માર્ગે લઈ જઈ એને કાયમી સ્થાન
આપવાનું મહત્વ હજી સ્ત્રી ઉન્નતિનાં કાર્યકર
બહેનો ખરાબર સમજ્યાં નથી. ખુબ વિચાર
કરીશું અને હિન્દુ પ્રજાનું વ્યાપક દૃષ્ટિએ
અવલોકન કરીશું તો માલમ પડશે કે મહિલા
પરિષદ, હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, ભગિની સમાજ,
કે જ્યોતિ સંઘ જેવી પ્રમુખ સાર્વજનિક
સ્ત્રી સંસ્થાઓ જે પ્રદેશમાં કાર્ય કરી રહ્યાં છે
એ કોનો? હિન્દની બહેનોના પ્રમાણમાં બહુ
જ નાનકડું ક્ષેત્ર છે. સ્ત્રી ઉન્નતિના જે પ્રશ્નો
આ બધા મંડળો લપાડી રહ્યાં છે એમાં આ
કરોડો ગરીબ બહેનોની દૃષ્ટિ બહુ જ ઓછી
માત્રામાં પડે છે. કેટલાક વર્ષો પહેલા પૂ. ગાંધી-

જીએ જ્યોતિસંઘ આગળ આ વિષે બહુ
મનનીય વિચારો રજૂ કરેલાં.

સ્ત્રીઓની આર્થિક પરતંત્રતા દૂર કરવાના
ઘણા સરતાઓ બતાવી શકું. આર્થિક સ્વતં-
ત્રતાનો સૌથી માર્ગ એ છે કે દરેક સ્ત્રીએ
કાંઈ ને કાંઈક ઉદ્યોગ કરતાં શીખી જવું
જોઈએ. અભારની સંજોગો બહેનો પણ સ્વતંત્ર
હોય છે એમ નહિ, એ પણ એટલી જ
પરતંત્ર હોય છે. પણ આ પ્રશ્ન તો શરૂ
અને ઊંચી કામની બહેનોનો છે. કું ગામડામાં
લગ્નો છું. અને ત્યાં અમે અસંખ્ય બહેનોને
સ્વતંત્રતા ભોગવતી જોઈ છે. ત્યાં પુરુષ કરતાં
ઓ વધારે મહેનત કરે છે. પણ સ્ત્રી
મહેનતાણું ઓછું મળે છે. ખર્ચ જોતાં સ્ત્રી
અને પુરુષને સરખી જ મજૂરી મળવી જોઈએ.

...તે કોડા (એકતમી સ્ત્રીઓ) જે હા
ભોગવે છે તે આપણે ભોગવતાં નથી. હુડાઈડા
માટે લડવાનું બ્રાહ્મણ વાણીયાને છે. બીજા
કોમો તો એ લાભ ક્યારેયો ભોગવે છે."

ત્યારે એ કરોડો ગરીબ બહેનોના પ્રશ્નો
ક્યા છે એનો અભ્યાસ શિક્ષિત બહેનોએ
કરવો જોઈએ. સ્ત્રી ઉન્નતિની આદેશી બધી
સંસ્થાઓ છે તેમાંથી કોઈકે તો આ પ્રશ્નને
જંભીરના પૂર્વક ઉપાડી લેવાની જરૂર છે-એ
પ્રશ્ન વિષે બહુ ગ્રીણવદથી તપાસ કરવાની
જરૂર છે. જ્યોતિ સંઘે આ દિશામાં બહુ
સ્વતંત્ર પગલાં લીધાં છે અને અમદાવાદ શહેરની
આસપાસની મજૂરી કરનાર બહેનોની તપાસ
કરી બહુ કીમતી આંકડા બેગા કર્યાં છે એ
બહુ જ ઉપયોગી કામ છે. શહેરની મર્યાદા
વટાવી ગામડાઓમાં પ્રવેશ કરવામાં આવશે
તો સ્ત્રી ગરીબ બહેનોના અસંખ્ય મરોજ
પ્રશ્નો આપણી આગળ ખડા થઈ જશે.

પરંતુ આ બધા મંડળોની મુશ્કેલી એ
છે કે એમાંની કાર્યકર બહેનો શહેરમાં જ નથી

છે. એમના સંતોગેને લીધે એઓ ગામડામાં બધા શકે એમ નથી. કેટલીક સેવાભારી સંસ્કારી બહેનો તો ગામડામાં ચાલ્યા જવા ખૂબ ઇચ્છા પણ રાખતી હશે પરંતુ આમાં પણ એઓ એક રીતે પરતગ્ર છે. એમના કુટુંબને શહેરમાં કામ હોય છે એટલે એઓને ગામડામાં જઈ રહેવું પરતગ્ર એમ નથી, આ મુશ્કેલી માયી છે. જો કે અઢવાના બાઇઓ ઇચ્છે તો બહેનોની ગ્રામસેવાની બાબતને એક રીતે સંતોષી શકે છે. શહેરમાં જ રહીને જો આ ઉલોચનું કાર્ય કરવાનું રહે છે તો જે ગામડાની બહેનોના કેટલાક પ્રતિભા ઉકેલમાં શહેરની બહેનો બહુ જ કૌમતી મદદ કરી શકે છે. પૂ. ગાંધીજીની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં આ દીન દુઃખી ગ્રામપ્રજાના આત્મપતિક કમ્બાલુની પુષ્કળ સામગ્રી પડેલી હોય છે. -ગામડાની બહેનો મજૂરી કરી શકે છે. આર્થિક રચના જતા એમને સુપરિચિત છે, પરંતુ સૌથી મોટો પ્રશ્ન એ છે કે આને તો જૂખમરામાં સંપ્રાપ્તિ ગામડાઓની પ્રજાને રોટલાના સાંસા છે. -કામ કરી શકે એવી એમની રિયલિટી છે. જતા એમની પાસે કશું કામ નથી. એમની આ બેકારી નિર્માણ કરવામાં આપણા શહેરીજનો બહુ મોટો હાથ છે. એ બહેનોને રાત દિવસ મુજબનારો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન ગરીબાઈ જૂખમરા અને બેકારીનો છે. એ પ્રજાના સંતોષકારક ઉકેલમાં જે સંસ્થા અસ્પષ્ટ પણ મદદ કરી છૂટે છે તે એમની ઉન્નતિમાં સૌથી મોટો ફાળો આપી શકે છે. પૂ. ગાંધીજીએ એ બગીચા કામ આને ૨૦ વર્ષથી શરૂ કર્યું છે અને હેઠલા ૪૫ વર્ષથી તો એમાં બારે પ્રવૃત્તિ અને કૌતિ પ્રજાવારી રહ્યા છે. ચર્મા સંધ અને ગ્રામ ઉલોચ સંધની બે ત્રિશટ સંસ્થાએ એ કાર્ય ઉપાડી લીધું છે. અને એ કાર્યમાં શહેરની બહેનો પુષ્કળ સાથ આપી શકે છે. આ જ ને સંધેએ

ગરીબ પ્રજાને બહુ જ સારિતક અને સ્વમાન-પોષક ઉલોચ શેર બેઠા આપી દેવાની પ્રયત્ન પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લીધી છે. એમાં મોટે ભાગે બહેનો જ કામ કરે છે. એમાં સંધના કેન્દ્રોમાં કાંતનશાઓની જ સૌથી મોટી મંજૂર હોય છે. એમાં બહેનો જ મુખ્યત્વે હોય છે. એ બહેનો આજ સુધી બેકાર હતી અને બારે મુશ્કેલીમાં પોતાનું જીવન ગુમારી રહી હતી એ બહેનોને રેટિયો મળી ગયો એટલે એમને તો પરમેશ્વર મળી ગયો, આમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી. ગામડામાં ખાદી કેન્દ્રોનો જેમને અનુભવ છે તેઓ સમજી શકે છે કે બહેનોને ગાંધીજીનો રેટિયો કેટલો ખાધો આશીર્વાદપ ઘણ પડ્યો છે. હવે તો ચર્મા સંધે આ બહેનોની કાંતણ મજૂરીમાં વધારો કર્યો છે અને આર્થિક એ બહેનોમાં પુષ્કળ સંતોષ પ્રસરી રહ્યો છે. આ બહેનો કાંતિને જે સુતર તૈયાર કરે છે તેની ખાદી વણાય છે અને એ ખાદીનો સારો પ્રચાર યાચ એ પરજ એમના આ કાંતણ કાર્યનો સર્વ આધાર છે. શહેરની બહેનોના અંતરમાં જો આ લાખો ગરીબ બહેનોની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન વસી રહ્યો હોય તો એમના સુતરમાંથી ઉત્પન્ન થતી ખાદીના પ્રચારમાં એઓ બહુ જ મોટો ફાળો આપી શકે છે. શહેરમાં રહીને પણ બહેનો ખાદી પ્રચારનું કાર્ય બહુ જોશમાં ઉપાડી લે તો ખાદીની પ્રવૃત્તિને બારે વેગ મળે એમ છે. ખાદી ફેરી અને પ્રવૃત્તિને જોમને શહેરમાં અનુભવ છે તેમને ખબર છે કે બાઇઓ કરતાં બહેનો જ ખાદી વાપરવામાં મણી વખત અડે આવે છે. આથી જો શહેરની બહેનો એમના પ્રજાકીય પ્રવૃત્તિમાં ખૂબી પ્રચારને માર્ગ ચાલ આપશે તો શહેરમાં રહ્યાં રહ્યાં એઓ પોતાની બાબો ગરીબ બહેનોની માગી ઉન્નતિમાં બહુ મંજીન ફાળો આપી દેશે. એ ખાદી પ્રચારની શુભ શરૂઆત

તો એઓ ધારથી જ કરી દેશે અને પછી
 બહેનો ને ખાદી પ્રચારનું કાર્ય ઉપાધી લેશે
 તો ખાદીની ખપત જરૂર ખુબ વધવાની છે.
 મેળાવડાઓ, ગરબા, ઉત્સવો સભાઓ અને
 પરિષદોથી શહેરની બહેનો હવે દેરાઈ ગયું છે
 અને એવા પ્રસંગોમાં એઓ બહુ રસપૂર્વક
 ભાગ લે છે. જે ગરીબ બહેનોની ઉન્નતિ
 એમના અંતરમાં વસી જાય અને ખાદીની
 પ્રવૃત્તિ એઓ અપનાવી લે તો ખાદી ફેરી
 અને ખાદી પ્રદર્શનો એમને માટે સારામાં
 સારા ઉત્સવ-પ્રસંગો લેખી શકાય. ગરબા-
 પ્રસંગોએ પણ ખાદીધારી બહેનોના ગરબાનો
 આગ્રહ રાખવાથી-આ દિશામાં બહુ જ સંગીન
 કામ થઈ શકે છે

ખાદી પ્રચારની શહેરની પ્રવૃત્તિનું બીજું
 અંગ પણ છે. બહેનો મેળાવડાઓ અને ગર-
 બાઓમાં જાય છે તેમ એમની સંસ્થાઓ
 શીવણ અને ભરત ગૃંથણ વર્ગો અથવા
 અંગ્રેજી વર્ગો પણ ચલાવે છે. જે એજ રીતે
 આ બહેનો ખાદી મંદિરો ખોલી એમાં વારા-
 ફરતી થોડો સમય આપી ખાદીની દુકાન
 સેવા બાવે ચલાવે તોયે બહુ સુંદર કામ
 થઈ શકે છે. વીલેપાર્લેના ખાદી મંદિરે
 ન્યેપોલિ સંઘના ખાદી વિભાગે આમાં બહુ
 સુંદર અનુભવો મેળવ્યા છે. જે શિક્ષિત
 બહેનો બહુ ગંભીરતાપૂર્વક પોતાની ગ્રામવાસી

ગરીબ બહેનોનો વિચાર કરશે તો એમને
 ખ્યાલ આવશે કે ભરત ગૃંથણ કે અંગ્રેજી
 વર્ગોથી એમની ઉન્નતિ થાય છે તેનાથી હજાર
 ધણી ઉન્નતિ તેઓ ખાદી મંદિરથી અથવા
 તેમાં ચાલતા કાંતણુ વર્ગોથી કરી શકે છે.
 એમાં ગરીબ બહેનોના એક માથા ઉલોમ પ્રતિ
 પોતાની સક્રિય સહાનુભૂતિ તો તેઓ ખતાવી
 જ શકે છે અને ઉપરાંત ખાદી મંદિર અથવા
 કાંતણુ વર્ગો એ શિક્ષિત બેનોને પણ ઉચ્ચ-
 પ્રકારની સંસ્કારિતાની કેળવણી આપી દે છે.
 અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચી શકનાર અથવા અંગ્રે-
 જીમાં વાતચીતો કરી શકનાર બહેનો કરતાં
 કાંતનારી અને કાંતણુ પીંજણુ કારમાં
 પારંગત થયેલી શિક્ષિત બહેનો દેશની ઉન્ન-
 તિમાં આખર વધુ ઉપયોગી થઈ પડશે
 અને એમના જીવનમાં પણ કદપાણુકારો
 પરિવર્તનો પ્રગટાવી દેશે. લોકસેવાની સાચી
 દીક્ષા રેટિયો અથવા ખાદીમાં રહેલી છે એનો
 અનુભવ એમને જરૂર થશે. શહેરની શિક્ષિત
 બહેનો અથવા એમનામાં કામ કરી રહેલી
 અમૃંખ્ય સ્ત્રી મંડળો જે હવે એમના કાર્યમાં
 આવું કંઈક પરિવર્તન કરશે તો એમની
 પ્રવૃત્તિને બહુજ સંગીન રચનાત્મક રચના
 મળી જશે. ગરીબ ગ્રામવાસી બહેનો પ્રતિની
 એમની આ ફરજ નગરવાસી શિક્ષિત બહેનો
 સમજ લેશે ।

કેટલું બધું દૂર !

મૂળ લેખક: શ્રી. જયધર સેન
અનુવાદક: શ્રી. રમણલાલ સોની

અમારી એમ. એ. ની પરીક્ષા જે દિવસે પૂરી થઈ, તેને બીજે જ દિવસે હું ઘેર ગયો. મારું ઘર મેદિનીપૂરમાં છે.

રાતના નવ વાગે ઘેર પહોંચતાં સૌથી પહેલો પિતાને મળ્યો. તેઓ દીવાનખાનાની એસરીમાં બેઠા બેઠા મારી રાત્રી જોઈ રહ્યા હતા—હું તેમનું એકનું એક સંતાન છું !

પિતાને પ્રણામ કરતાં તેમણે પૂછ્યું: 'શરીર તો સારું છે ને ?'

મેં કહ્યું: 'હાર્તો.'

મેં જુદું કહ્યું હતું ! શરીર તો એ વખતે તૂટી પડ્યું હતું.

પછી તેમણે પૂછ્યું: 'કેવું લખ્યું છે ?'

'ફર્સ્ટ ક્લાસ આવી ભય.'

'મને ખાતરી છે, આવરો.'

પિતા ખૂબ જ ખુશ થયા. બોલ્યા: 'જા, ઘરમાં જા.'

નજીકમાં બે ચાર અસીસો બેઠા હતા. તેઓ બોલ્યા: 'આપનો પુત્ર આપના જેવો, પાસ કેમ નહિ યાચ ?'

પિતા વકીલ છે, એમ. એ., બી. એલ; એટલે તેમના પાટલી કુંવર તરીકે, અસીસોના કાયદા કાનુન અનુસાર પૈત્રિક હિસ્સાધિનો વારસો મેળવવાનો હું હકદાર છું. ખરું કે નહિ ?

ઘરમાં જતાં જ મા, માસીમા, રમણ (માસીમાની વિધવા પુત્રી) વગેરે આવીને મને ઘેરી લખ્યાં. જેમને પ્રણામ કરતાં જોઈએ તેમને મેં પ્રણામ કર્યાં. અને મને પણ

કેટલાક પ્રણામ કર્યા; પરંતુ સૌથી મદદરવા પ્રમાણ મને જે મળવાના હતા તે હજી બાકી હતા.

મા મારા માથે હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં બોલ્યા: 'એરે, દીકરા માસણું શરીર કેવું બાધું થઈ ગયું છે—મેં બોળખાઈ પણ નથી !'

માસી મા બોલ્યા: 'એ ધૂળ જેવું પાસ થવા માટે શરીર આણું ધૂળ કરવાનું ! હજી ચાર મહિના તો થયા નથી. તે વખતે તો શરીર સરસ હતું. આ ચાર મહિનામાં આણું થઈ ગયું !'

રમા બોલી: 'એમ. એ. ની પરીક્ષા સૌથી મોટી પરીક્ષા છે. બાબી પેસે દહાડે કહેતાં હતાં કે રાત્રી દહાડો વચાવ નહિ, તો કોઈ એમાં પાસ ન થાય, એટલી મહેનત પછી શરીર રહે ? એ તે પરીક્ષા કે હાડાં ગાળવાનો સંચો !'

મેં હસીને કહ્યું: 'રમા ખરું કહે છે, એ હાડ ગાળવાનો સંચો જ છે. એ સંચામાં સપામ્યો નેનું કાંઈ બાકી રહેવાનું નહિ.'

માસીમા બોલ્યા: 'એ બધું પછી થશે, મહેનતર ! તું કપડાં બદલી, હાથ મેં ધોઈ પરવાર, પછી પાસગાસના વાતો થશે.'

રમા બોલી: 'દાદા, તમારા ઓરડામાં જઈ કપડાં બદલી આવો.'

મેં કહ્યું: 'મારાથી દાદર ચંડી મેડે જવાય એમ નથી. દિદિ ! તું જ મારા-આ'

કપડાં લે. જોજે, લડિયાળ પડી ન જાય. મા,
મારી આ બેગ પકડ તો !'

એમ કહી માના હાથમાં મારી મની બેગ
આપી તરત તે બોલ્યા: ' રમા, આ બેગ
જમને વફુમાને આપી આવ. એમાં રૂપિયા
છે, સાચવીને રાખવાનું કહેજે. '

મેં કહ્યું: ' મા, એ કંઈ મારી કમા-
ણીના રૂપિયા નથી કે તમે આવી ગોઠવણ
કરી બે-આ તો મારા પિતાએ આપેલા છે.
એ પર તારો ને મારો જ હક છે. ! '

મા દમીને બોલી: ' એ બધું એકનું
એક, આપારથી બધું સાચવવાનું ન શોખવા-
નીએ તો કેમ આસે ? તું તો છોકરું છે ! '

મેં કહ્યું: ' તારે બોલે જ તો આટલો
મેરો ચમો છું. મા ! હવે પણ તું જ
સાચવને ! '

' છિ ! છિ ! એવું બોલીય નહિ,
મહેન્દર ! '

આમ કરી માએ મારા શરીર પર હાથ
મૂકતાં જ કહ્યું: ' તારું શરીર ગરમ લાગે છે !
તાવ આવ્યો છે શું ! જોડ, માથું જોડ !
બહેન, જરા નાંચી તો જો. '

મેં કહ્યું: ' ગાડી યજ કંઈ ! તાવ
કેવો ! ગાડીમાં લાંબી મુસાફરી કરી છે,
એટલે એ તો એવું લાગે છે. કામએ ગજરા-
વાની જરૂર નથી. '

આમ કહી હું ઝડપથી બહાર નીકળી ગયો;
કારણ કે તે વખતે જો કામએ મારું શરીર
જોયું હોત તો જણાત કે મને ૧૦૩ ડિગ્રી
તાવ હતો.

આજે નહિ, એક મહિનાથી મને થોડો
થોડો તાવ રોજ આવતો હતો. પરંતુ યુની-
વર્સિટીની પરીક્ષા કંઈ મારા તાવની પરવા
કરતી નથી: પરીક્ષક પણ કંઈ મારા તાવની
વાત સાંભળે દસ માર્ક વધારે નહિ આપે.
યુનિવર્સિટીના મમતાદીન ચક્રની દોર

લીસમાં સૌ દયામળાય છે. મને કંઈ માત્ર
તાવ જ નહિ-યુનિવર્સિટીના સર્ટિફિકેટના
મહલામાં બીજું જે જે કંઈ દેવું પડે છે તે
બધુંયે ધીરે ધીરે આ જ વાસમાં મેં આપી
લીધું હતું.

દષ્ટિ હીણ યજ છે, હકપના ધબકારા
વધી ગયા છે, કમળિમાત યજ છે, રોજ રોજ
શરીર ક્ષમાતું ચાલ્યું છે, બે કમલા ચાલતાં
ચાક લાગે છે. તો પણ પરીક્ષા આપવી જ
પડે-તો મેં ફર્સ્ટ કલાસ ફર્સ્ટ પાસ થવું જ
પડે ! પિતાની ઇચ્છા પૂરી કરવી જ જોઈએ.
યુનિવર્સિટી દર વર્ષે આવી રીતે અસંખ્ય
ગિરપસાથી જીવેતી દયાનું કારણ બને છે,-
જીવધોતોજક સમાના સભ્યો આ તરફ ધ્યાન
નથી આપતા.

થોડી વાર પછી જુદ મોઝ નવીન કામએ
આવીને કહ્યું: ' મોટાભાઈ, ધરમાં જાઓને
મા બેલાવે છે. '

હું અંદર ગયો, માએ કહ્યું: ' રાતે તો
કશું ખાધું નહિ દોય, હવે ઉપર જા. તારી
ચા ઉપર મોકલી દીધી છે. ખાવાની ઇચ્છા
યામ ત્યારે વફુને કહેજે, કરી આપશે; નહિ તો
મને બેલાવજે. રાત યવા આવી, ઉપર જા. '

હું ઉપર મારા ચોરમાં ગયો. મોદિની
ન આવે ત્યાં સુધી ખુરશીમાં બેસી રહું એવી
ઇચ્છા યજ પરંતુ શરીર વટવું હતું, તેથી
પચારીમાં સુઈ ગયો.

દસેક મિનિટમાં મોદિનીએ પ્રવેશ કર્યો
અને ઝટપટ મારી ચરણ રજ લઈ માથે
ચઢાવી બોલી: ' તમારા પગ ખૂન હંડા
છે ! જોડ-— '

કહી મારા શરીર હાથ લગાડતાં જ તે
બોલી: ' જો મા ! શરીર તો ધગધગે છે !
ક્યારે તો તાવ આવે છે ? થર્મોમીટર લઈ
આવું, જોડ. માને બેલાવું ? '

મેં તેનો હાથ પકડી કહ્યું: ' આટલી

ગભરાય છે શું કરવા ? કંઈ બીજાનું નથી. ગાડીમાં આવ્યો છું તેથી શરીર જરા ઠીક નથી લાગતું. એ તો હોંય.

‘ના, ના, એવું નથી, આ ગાડીની મરખી નથી. આ તો તાવ છે ! તમે છુપાવો છો કેમ ? રોજ આવો તાવ આવતો ? શરીર કેવું થઈ ગયું છે એ તો જુઓ ! શરીર ત્રાસ નહોતું તો પરીક્ષા નહોતી આપવી; આવતે વરસ ન અપાત ?’

મેં કહ્યું : ‘એવું તે બને ? રોજ જરા અમથો તાવ આવતો. હવે ઘેર આવ્યો, તરત સારો થઈ જઈશ.’

મોદિની મારા શરીર પર હાથ ફેરવતી ફેરવતી બોલી : ‘સારા થયો જ તો; પણ આઠસા દિવસ દેશન થયાને. કાલથી નિયમસર રહેજો, હવા બરાબર પીજો. તો શરીર ઠેકાણે આવશે. હું લખું મારા ભાઈને કાગળ, એ આવીને ચિકિત્સા કરી આપી જશે.’

મેં કહ્યું : ‘એમને શું કરવા તકલીફ આપવી ? અહીં સારા દાકતરોની ક્યાં ખાત છે ?’

મોદિની બોલી : ‘ના, ના, એ નહિ બને. મારા ભાઈ જેવો દાકતર અહીં ક્યાં છે ? એ એક વખત આવી તપાસી જાય તો મને નિરાશ થાય. ઠીક, એ તો મરો. પણ તમે આવ્યા ત્યારના પાણીયે પીધું નથી; હવે જરા આ કરી આપું. દૂધ, ખાંડ, સ્ટવ-મા બધું મૂકી ગયાં છે, રોડી માખણ પણ મૂકી ગયાં છે. રોડી ટોરડ કરી આપું, અને જરા ચા બનાવી આપું. ખાઈને જાંઘી જાઓ. રાતના દશ થયા આવ્યા.’

મેં કહ્યું : ‘એ બધી કમાલની કંઈ જરૂર નથી. ક્યાંક હાથ બાળી બેસો, કંઈ અગ્નિકાંડ બની જાય. એ કરતાં તો હું મારા

શરીરે જરા હાથ ફેરવ્યા કર, એથી મારો તાવ ઊતરી જશે, ટોરડ તારાથી નહિ થાય.’

મોદિની બોલી : ‘એવું ન કહેશો.’

હું ધરસ રાધતાં ચીખી મઈ છું. પહેલાં નહોતું આવડતું. કહું ? એક દિવસ પિતાએ આઠસા ગૃહસ્થાને નિમંત્રણ આપ્યું હતું. તેમણે કહ્યું કે રસોયાનું રથિયું અમે નહિ ખાઈએ. માએ રસોઈ કરી હતી, મેં માંસ પકાવ્યું હતું, રે દા, મેં મારે હાથે રાખ્યું હતું. બધાએ ખાઈને શું કહ્યું ખબર છે ? આવી માંસની મીઠાઈ અમે કહી ખાધી નથી. પિતાએ ધરમાં આવી કહ્યું, વહુ મા રસોઈમાં એમ. એ. પાસ, આવી મીઠાઈ કોઈએ કહી ખાધી નથી. સંજોગ્ય, એકદમ હું એમ, એ. પાસ, તમારા પહેલાં જ હું પાસ થઈ ગઈ છું. કેમ સાહેબ, હવે શું હું એ રોડી ટોરડ કરતાં હાથ બાળી બેસીશ-લંકાકાંડ કરી બેસીશ ?

હવે મોદિની એના ખરા રૂપે પ્રકાશી. તે રાત દહોડો દારૂ મગક, આનંદ આમેદમાં જ મસ્ત રહે છે. આજે પ્રથમ દર્શને મારો તાવ ભેદને તે જાણે કેવીયે અંકીર બની ગઈ હતી, કેવી ધોમે ધોમે ધરડી ગૃહિણીની પેઠે વાતો કરતી હતી. હવે એ ભાવ હટી ગયો.

મેં કહ્યું : ‘તો તારી છત્તા હોય તે જાણવ.’

મોદિની બોલી : ‘પાંચ મિનિટમાં બધું મઈ ગયું જાણો. પછી તમારા શરીર પર હાથ ફેરવી આપીશ, કેમ, ? અને જો કંઈ બીક લાગતી હોય તો પાણી લઈ મારી પાસે આવો બેસો, લંકાકાંડ જેવું દેખાય તો તરત પાણી રડી દેતો.’

આમ કહી તે હમીને મારા શરીર પર ટળા પડી-મને તાવ આવ્યો છે તે ૫ ભૂલી ગઈ, મારા શરીર ઉપર કોઈએ જાણે અમૃત વરસાવી દીધું !

૨

આટલા દિવસથી જે તાવ લાગુ થયો છે, તે શું એમ તરત જતો રહે ? દાકતરની એણમાં કંઈ કચાશ નથી. મારા કુટુંબના પ્રસિદ્ધ દાકતર ઘોષ આવી મથાવિધિ તપાસ કરી વ્યવસ્થા કરી ગયા. પરંતુ શરીર સારું થતું નથી. બે દિવસ ઠીક રહું, વળી તાવ આવે, વળી ઉઘસો ખાંધ પડું. માતાપિતા ખૂબ ગભરાઈ ગયા. દાકતરની દવા બંધ કરી વૈદ્યાજની દવા શરૂ કરી, પણ કશાથી એ કંઈ શાપહો થયો નહિ, —તાવ ભય જ નહિ.

હવે સૌએ કહ્યું : ' હવેરે સિવાય શરીર સારું નહિ થાય—દવા કંઈ કામની નથી. '

અનેક માણસોએ અનેક સ્થળ ખતાવ્યાં. કોઈએ કહ્યું 'દાઈલિંગ', કોઈએ કહ્યું 'મધુપુર', કોઈએ કહ્યું 'જગન્નાથપુરી', આ રીતે જારતવર્ષમાં જેટલાં દવા ખાતાનાં સ્થળ મનાય છે તે બધાંનાં નામ ફેલાયાં. જેને ભૂલ જવાથી શાપહો થયો હોય તેણે તે જ સ્થળનો મદિમા માયો.

આટલી બધી સલાહ આવી મળવાથી પિતા વિચારમાં પડી ગયા. પરંતુ કોઈએ પણ મારો મત પૂછ્યો જ નહિ—જરૂર જ કોઈને નહિ લાગી હોય, માંદાને વળી પૂછવાનું શું ?

હેવટે પિતાએ એક દિવસ મને કહ્યું : ' ઠીક, મહેન્દ્ર, સૌ જુદાં જુદાં સ્થળ ખતાવે છે. તારી શી ધરણ છે ? '

મેં કહ્યું : ' કોઈ પદ્મડી સ્થળે જવાનું મને મન છે. '

પિતા બોલ્યા : ' ઠીક. તો દાઈલિંગ, કાસિંગ, ચિલેંગ, —આ ત્રણમાંથી એક જગ્યાએ જા. '

મેં કહ્યું : ' એ બધાં તો મેં પહેલાં જ જોયાં છે. જો જવું પડે તો કોઈ નવી જગ્યા હોય તો સારું. '

પિતા બોલ્યા : ' નવું સ્થાન કયું ? '

મેં કહ્યું : ' નૈનિતાલ ન જવાય ? '

પિતા બોલ્યા : ' સરસ ! નૈનિતાલમાં મારો એક મિત્ર છે. એને કામળ લખી નાંખું. તે એક મકાન ખાડે કરી લઈ જણાવે એટલે ત્યાં જજો. પરંતુ બહુ દૂર છે તેથી ધરમાંથી ના પાડશે તો ? પણ તને નૈનિતાલ જવાની ઇચ્છા થઈ છે તો જવું ખોટું નથી. હું આજે જ કામળ લખી દઈ છું. '

એકાએક મેં નૈનિતાલ કેમ કહ્યું તેનો મને જ ખબર નથી, કદાચ કોઈએ એ સૂચવ્યું નહોતું તેથી મને યાદ આવ્યું હશે.

તે દિવસે રાતે મોહિનીએ ચોરખમાં આવતાં કહ્યું : ' તમારે શું નૈનિતાલ જવાનું નક્કી થયું છે ? —પણ એ તો ખૂબ દૂર છે ! ત્યાં તમારાથી નહિ જવાય. એકલા આટલો દૂર કેવી રીતે જશો ? '

મેં કહ્યું : ' એકલો શું કરવા જઈશ ? મા જશે, તું જશે, હું જઈશ. '

મોહિની બોલી : ' એ નહિ બને જનાંબ. '

તમારે એકલા જવાનું છે એ નથી સાંભળ્યું ? જોઈ, આ દાકતર વૈદ્યોની કેવી જુદી છે ! બાર, એ લોકો શું અમને જનાવર સમજે છે ? કહે છે, હું તમારી સાથે હજી તો તમે સાવ નહિ યાચો. વાહ ! સાચું કહું છું, આ સાંભળ્યું છે ત્યારનો મને મને એવો તો ક્રોધ ચઢ્યો છે કે સૌને બે પાંચ સંજાણવી દેવાનું મને થયું છે. મારામાં કંઈ અછલ નથી ? ગુસ્સો પણ આવે છે, અને એ લોકોની અકલ જોઈ હસવું પણ આવે છે. '

મેં કહ્યું : ' મોહિની ગુસ્સે ન ચડશ. સામાન્ય રીતે એવું બને છે એ જોઈને એ લોકો એવું કહે છે. બધાં શું તારા જોવાં છે ? '

મોહિની બોલી : ' ઠીક તો માને એવું

સમજાવતે કહી દો. તો જ અમારાથી તમારો માથે આવશે. મા કહેતાં દત્તાત્રેયે મને પિયેર મોકલી દઈ તેઓ તમારો સાથે આવશે. '

મેં કહ્યું : ' એ તને નથી ગમતું ? '

મોદિની બોલી : ' એવું કશુંપિ નહિ બને. તમે મારે શરીરે દૂર દેશાવર નાઓ, અને હું પિયર જાઉં ! એ કહી નહિ બને.—કહી કઈ છું. હું તમારી સાથે આવવાની જ, મા ધરકું માણસ છે, તેમનાથી કંઈ તમારી બધી સેવાચાકરી નહિ બને, એમને નાદક દેરાન કરશો, બાકી એમનાથી તમારું કશું કામ થવાનું નથી, '

મેં કહ્યું : ' માતે બધું કહેને, પછી એ બધું નાકો કરશે. '

મોદિની બોલી : ' ઊં ! મારાથી આવું બધું માને કહેવાય —મને શરમ આવે, તમે માને કહો. '

' વાહ ! તને શરમ આવે છે, તે મને ન આવે ! મારાથી તો કરી માને એવું નહિ કહેવાય. '

' તો મને મુશ્કેલી તો નહિ જવાય. પાસે હોત તો વાત જુદી હતી, આ તો કેટલું બધું દૂર ! '

કેમ કંઈ બોલ્યું નહિ.

*

મારા નૈનિતાલ જવાના બખર સાંભળી મારા સસરા મોદિનીપુર આવી પહોંચ્યા. તેમણે મારા જવાની વ્યવસ્થા સાંભળી મારા પિતાને કહ્યું : ' એજેન્ડાજી, તમારી વ્યવસ્થા કરતાં સારી ગોઠવણ કરી હું આવ્યો છું. નૈનિતાલ ખૂબ દૂર કહેવાય. ત્યાં તમારું પત્ની ન જાય એ જ ઠીક છે. દૂર દેશાવર ઓઝો સાથે હોય તો ધણી મુસીબતો પડે છે. પુરુષોની વાત જુદી છે,—પણ ઓઝો સાથે હોય તો કંઈ કંઈ ચિંતા, કંઈ કંઈ ઉપાધિ. એટલે હું કહું છું કે મહેન્દ્રની સાથે વિનયને જવા દો, એની

ગ્રેકિટસ બંધ રહેશે, પણ એ દાગર છે એટલે મહેન્દ્રની સાથે દશે તો આપણને નિરાત રહેશે, વિનય પણ ખુશી છે, વધારામાં એનું શરીર પણ આજ્ઞાસ સારું થઈ જશે. નૈનિતાલ મરસ જગા છે, દવાપાણી સારા છે. હું ભ્યારે કેમિગરિવટમાં હતો, ત્યારે બે ત્રણ વખત ત્યાં જઈ આવ્યો છું. મને લાગે છે કે મારી ગોઠવણ તમારું પત્નીને નહિ ગમે એવું તો નથી. હવે રહી મોદિનીની વાત. નીકળતાં એની માએ કહ્યું છે કે જો તમે મોકલો તો થોડા દિવસ કલકત્તા લઈ જાવ. પણ વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે મહેન્દ્ર નૈનિતાલ જાય છે, અને એવે વખતે હું મોદિનીને કલકત્તા લઈ જાઉં તો અમારાં વેવાળને બદલ ખરાબ લાગશે, એટલે મહેન્દ્ર માગ્ય થઈ પાછા આવે, પછી મોદિનીને હું થોડા દિવસ લઈ જઈશ. કેમ શું કહો છો !'

મારા સસરાનું મોહનું સાંભળી મારા પિતા બોલ્યા : ' આથી સારી વ્યવસ્થા બીજી કંઈ થઈ શકે ! વિનય એનું કામકાજ છોડીને બધાં એવી તો મને કલ્પના થે નહોતી, એને ખૂબ નુકસાન થશે. '

મારા સસરાએ કહ્યું : ' જુઓ, જોજેન્દ્ર-બાણુ, રૂપિયા તો એ ખૂબ કમાઈ ચકશે, પરંતુ શરીર સ્વાસ્થ્ય બહુ સારું સાધન—અને તમે ક્યાં નથી જાણતા કે મોદિની મારો ખૂબ લાગીથી દોકરી છે,—એક માત્ર પુત્રો છે. વિનય તે સતીય તો મોદિની મોદિની ક્યાં કરે છે—મહેન્દ્રને હું મારા વિનય કે સતીય કરતાં ઓછો નથી સમજતો. અને આ સંચના શું મેં કરી છે ! વિનયે પોતે મને કહ્યું છે. જુઓ, બે મદિનામાં મને તો વિનય બે દાગર રૂપિયા કમાઈ લેત, પરંતુ મહેન્દ્રનું આરોગ્ય શું એ બે દાગર રૂપિયા કરતાં વધારે નથી ? અને માતૃપિતાના આશીર્વાદે જે એ પૈસા મેં ભેગાં કર્યા છે, તેટલાથી સતીય વિનયને ધણી

ન કરે તોયે ચાત્રી જાપ એવું છે. જ્યાં દો એ વાત. તમારી તો સંમતિ મળી, દવે વેવાણી સંમતિ પણ મારે જ મેજવલી પડશે કે તમે એટલો બાર લેશો ?

પિતા હસીને બોલ્યા : ' તમને એ વિદ્યા વરેલી છે એટલે મારી ગૃહિણીને પણ એ ગૌરવથી વંચિત રાખવાનું કેમ અને ? તમેજ જાઓ. તો પણ જો શિરસિ-મંડનની જરૂર પડે તો મને ગોલાવળો. '

સસરા પણ કંઈ ઓછા નહોતા. તે બોલ્યા ' મેદિનીપુરના વકીલોને શું એ ધંધો પણ શીખી રાખવો પડે છે ? '

એક જણ સિવાય કોઈની અસંમતિ મળી નહિ. પરંતુ એ એક જણ મોં બોલી કંઈ જ બોલી શક્યું નહિ. તેનો મત પણ કોઈએ પૂછ્યો નહિ.

*

સાંજ પછી મેદિની આવી મારી સામે દત્તાય બાવે એક ખુશીમાં બેસી પડી. એનું મોં જાણે કાળું પડી ગયેલું લાગ્યું. મને બીક લાગી.

મેં તેની પાસે પાસે જઈ પૂછ્યું : ' તને શું થયું છે, મેદિની ? તારું મોં આવું ગ્લાન કેમ ? '

જે મેદિની શેજ હપતી કરતી, જેને મેં કદાચે ઉદાસ જોઈ નહોતી, તે મેદિની આજે રડી પડી : તે બોલી : ' મને તમે નહિ લઈ જાઓ ? મને મૂકી તમે જતા રહેશો ? જાણો છો, એ કેટલું બધું દુઃખ છે ! હું તમને છોડી કે.ઈ રીતે રડી શકવાની નથી. આ આટલો વખત તો તમે કલકત્તા રહ્યા. કોઈ કાંઈ વાર ઘેર આવતા; પરિક્ષા વખતે પાંચ છ મેદિના તો બીબકુલ આગ્યા નહોતા; તે વખતે શું મેં કલકત્તા આવવાનું કશું હતું ? પરંતુ આ વખતે મને કંઈ કંઈ

થાય છે. એમ જ મને લાગે છે જાણે દવે કરી મેજાપ નહિ થાય. ' આવું કદી નથી થતું ! રે ! તમને પત્રે પડ્યું છું, મને લઈ જાઓ-લઈ જાઓ. '

મેં કહ્યું : ' એ શી રીતે બને, મેદિની ! તારા આટલી ચિંતા શું કરવા કરે છે ? આ મેદિનામાં તો હું પાકો આવીશ. અને મને કંઈ એવી મલગી પણ નથી—'

મારું મોં દાબી હાથ મેદિની બોલી : ' એવું બોલશો નહિ ! હું શું એવું કહ્યું છું ? તમે ગમે તે કહો, હું આવવાની જ તમે નહિ લઈ જાઓ તો પણ હું આવવાની. '

આમ કદી તે રકવા લાગી. મેં તેને ખૂબ સમજાવી, ખૂબ ઉપદેશ આપ્યો, ખૂબ વડાલ કહ્યું. પરંતુ એની તો એકની એક જ વાત : ' તમે મને નહિ લઈ જાઓ તોયે હું આવવાની. '

હાથ, તે વખતે એ ચપ્પોનો અર્ધ હું ક્યાં સમજ્યો હતો ! જ્યારે સમજ્યો ત્યારે તે કેટલું મોડું !

૩

અમે નૈનિતાલ આગ્યા છીએ. સાથે અમારા હાકતર વિનય બાણ છે, મરનો જૂનો નોકર નવીન કામ છે, અને એક રસોયો જાલણ છે. અહીં પણ એક નોકર રાખી લેવામાં આગ્યો છે.

અમારા અંગરો ચહેરથી દૂર, અતિ સુંદર જગ્યાએ આવેલો છે. અંગલાની આગળ થોડી જમીન છે, તેમાં ખગીચો છે. ખગીચો આજો ફૂલથી ગરેલો છે. પ્રકૃતિની આવી શોભા, પરંતુ આવું દૃશ્ય મેં પહેલાં કદી જોયું નથી. પરંતુ કેમે તે મારું મન આકર્ષણ કરતું નથી. મને કંઈ જ ગમતું નથી; રાત દિવસ માત્ર મેદિનીનું ગ્લાન મુખ નજર આગળ તરવરે છે, એજે કેવી

રડી રડીને મને વિદાય આપી હતી, એ જ મને યાદ આવતા સાગરું.

વિનયબાણુ મનમાં છે. ધરમાં હોય ત્યાં સુધી મારે વિષે જ બાપણુ, દવા ખવડાવવી, આદારની ગોઠવણુ કરવી, મને આંખ આગળ રાખવો એ એમનું કામ, મને બદાર મોકું થાય તો જાણે કે પર્વત તોડી નાખતા જેવું કરે, એમની દેખરેખ હેઠળ વાંચતા લખવાનું બને નહિ, મૂંગા થઈ બેસી પણ રહેનાય નહિ. તેઓ જ્યારે ફરવા જાય, ત્યારે મને સાથે ન લઈ જાય—તેઓ એક સાથે પાંચ સાત માઇલ ફાં વચર પાછા ધેર ન આવે. ફરવા નીકળતી વખતે, દશ મિનિટ સુધી વ્યાખ્યાન આપી, એમની ગેરહાજરી દરમિયાન મારે શું શું કરવાનું છે, કયું કપડું પહેરવાનું છે, કયાં મોઝાં પહેરવાનાં છે, કયાં ઝાડ સુધી ફરવા જવાનું છે, બધું નક્કી કરી આપીને જાય, અને નવીન કાકાને કહેતા જાય: ' નવીન કાકા, જોજો, હું જે બધું કહી ગયો એમાં આ રડુપીડ જરાયે ચૂક ન કરે, '

હું દહું અને મૂંગો મૂંગો આ રતેહનો લુલમ સહન કરી લઉં. આમાં જે આનંદ છે,—આમાં જે મમતા રહેલી છે તે હું જરા-જરા સમજતો. આટલો રતેહ, આટલો પ્રેમ કમનસીબના નસીબમાં ક્યાંથી ?

ધેરથી અકવાડિયામાં બે કાગળ તો આવે જ છે, કોઇ કોઇ વાર ત્રણ ચાર પણ આવે છે. કલકત્તાથી પણ ધણી વખત કાગળ આવે છે. મોદિની, એક રીતે કહું તો લગભગ રોજ કાગળ લખે છે. અને એ બધાયે કાગળમાં બચવાન આગળ હું જાણે ધેર પાછો આવું એવી પ્રાર્થના હોય ! અહીં આવવાની વાત એકે પત્રમાં નહિ, હું પણ તેના પત્રનો તરત જ જવાબ આપું છું.

આવી રીતે વીસ દિવસ વીતી ગયા.

હવે હું જે કાગળ દિવસની વાત કહું છું, તે શનિવાર હતો. સાંજથી જ આકાશ વાદળથી ઘેરાયેલું હતું. વિનયબાણુ તે દિવસે ફરવા મયા નહોતા. આઠ વાગતાં જ વાણુ પનાવી લઈ અમે સૂતાની તૈયારી કરી,

વિનયબાણુને કેવી સુંદર ઊંઘ ! પયારીમાં પડતાં જ તેમને ઊંઘ આવી જાય. અને એ પણ જેવી તેવી ઊંઘ—ધર પર વીજળી તૂટી પડે તો પણ કદાચ એવી ઊંઘ જોડે નહિ. આથી મને જરા સ્વચ્છ મળી જતી હતી. એમના ઊંઘો ગયા પછી હું ધીરે ધીરે જોડી દીવા સળગાવી કોઇ કોઈ દિવસ વાંચવા બેસતો.

શનિવારે પણ એવી રીતે વાંચવા બેઠો હતો.

ઝોરકામાં એક ખૂણે એક ખાટલામાં રત્નકામાં મોં માથું ને પત્ર-આખું ચરીર ઢાંકી દઈ વિનયબાણુ નિંદ્રા લઈ રહ્યા હતા. તે દિવસે મને વાંચવામાં મન લાગતું નહોતું. બહાર તે વખતે વંદોળ વાતો હતો,—સાથે સાથે વરમાદ. મેં એક વખત બારણું જરા ઉઘાડીને જોયું, કેવો ઘોર અંધકાર ! અને કેવા પવનના સમવાદો ! ઝાડ પાન જાણે મંદા તાવમાં મસ્ત !

મને કંઈક ખીક લાગવા માંડી. બારણું બંધ કરી દીધું. સૂવાની પણ ક્ષમ્બા થઈ નહિ, વાંચવામાં પણ મન લાગતું નહી. શું કહું, બેઠો બેઠો કંઈ કંઈ વિચાર કરવા લાગ્યો, અને બદારના સમવતા પવનનો હાથ હાથ ! ખર્ન સાંભળવા લાગ્યો.

દુર દુર કરતા દિવાલ પરની ઘડિયાળમાં અગિયાર વાગ્યા. મને થયું, જાણે કોઈ બારણું ઢોંકી રહ્યું છે. બારણું તો અદરથી બંધ છે ! મેં વિચાર કર્યો કે પવનના ધક્કાથી બારણું ખખડે છે—ઝોરકામાં મારી ખુરશીની પાસે દીવા બળતો હતો,

એકાએક કોણ બળે કેવી રીતે બારણું
ઊઘડી ગયું. અને પછી-પછી મેં જો દીકું,
તે કેવી રીતે દુઃખે-કેવી રીતે એ દશપત્રું
વણુંન કરું ? મેં દીકું,-દીકું, એક જ્યોતિ
બળે બારણામાં આવી ઊભી છે,-એક જ્યોતિ !

હું એના પરથી મારી આંખ ઉઘાડી લાઇ
ચક્રો નહિ; પછી-અરે તમે સાંભળો-પછી એ
જ્યોતિની અંદરથી એક આકાર મૂર્તિ યવા લાગ્યો.
આનો આકાર-મુલાન રમણી. દરિ દરિ ! આ
તો મોહિની-જ્યોતિર્મયી મૂર્તિમાં મોહિની-
મોહિની મૂર્તિમાં નહિ. મુખ ખૂબ ગ્લાન છે.
મારું જાન લોપ થવા જેવું થયું-તે વખતે
પણ મારી દષ્ટિ એ મૂર્તિની ઉપર જ
ચોરેલી હતી !

એકાએક એ મુખ ઉપર હાર્ય દેખાયું !
એ જ મારું ચિરપરિચિત હાર્ય !

મોહિની હસીને બોલી : ' હું આવી છું-
આ તો કેટલું બધું દુઃખ છે ! '

મેં સ્પષ્ટ સાંભળ્યું,-એ જ કંઈસ્વર !

અને પછી એ જ્યોતિ અંતર્ધાન ! અને
જાન પાણું આવ્યું ! હું ' મોહિની ' હસીને
ચીસ પાડી ઊઠ્યો. પછી શું થયું તે ખબર
નથી.

*

ખબરે મને જાન આવ્યું ત્યારે દૃઢ વાગ્યા
હતા; વિનયબાણ અને કોષ્ટ સાહેબ મારી
પાસે બેઠા હતા.

મેં આંખ ઉઘાડી કે વિનયબાણએ કહ્યું :
' મહેન્દ્ર, મારા બાપ,-દરે કેમ લાગે છે ! '

મેં ખૂબ ધીમા સ્વરે કહ્યું : ' ઠીક છે. '

*

તે દિવસે બપોરે જરા સ્વસ્થ થતાં મને
ખબર પડી કે હું કંઈક ખૂબ પાડી બેભાન
થઈ ખુરશીમાંથી પડી ગયો હતો; વિનયબાણએ
ધણું પૂછ્યું, પણ મેં કંઈ જ કહ્યું નહિ.
શું કહું ? એ જ્યોતિ ! એ મૂર્તિ !

બીજા એ દિવસે વહી ગયા. હું જરા
વધારે સ્વસ્થ થયો. પરંતુ એ જ્યોતિ !
એ મૂર્તિ !

ત્રીજો દિવસે વિનયબાણ પર એક પત્ર
આવ્યો. મારો કોષ્ટ પત્ર નહોતો, મેં વિનય
બાણને તેમનો પત્ર આપ્યો.

કાગળ જરા વાચતાં જ વિનયબાણ
ચીસ પાડી રડી પડ્યા. મેં તેમને વજાથી
પડી કહ્યું, ' શું થયું છે વિનયબાણ ? '

વિનયબાણ ચિત્કાર કરી બોલ્યો : ' જો
મહેન્દ્ર ! જો બાપ ! મોહિની ગઈ-ગઈ !
ચનિવારે રાત્રે અગિયાર વાગે મોહની આપણને
ઊડી ગઈ ! '

વિનયબાણ આગળ બોલી ચક્રો નહિ.
હું સ્તબ્ધ બની ગયો. રડું કેવી રીતે-મારું
મળું સુકાઈ ગયું હતું. બોણું ચે શું ! '

ચનિવાર રાત્રે અગિયાર વાગે. તો તો
ખરું લાગ્યું ! મોહિનીએ તેનું વચન પાળ્યું-
તે આવી હતી !-એ બોલી હતી,-' હું આવી
છું-આ તો કેટલું બધું દુઃખ છે ! '

દુર તો બહુ નહોતું, મોહિની !-પણ
આજે કેટલું બધું દુઃખ !

સ્ત્રી-સમાજનો એક પ્રશ્ન ?

આર્થિક-સ્વતંત્રતા !

લેખિકા :

શ્રીમતી જશવંતી ઠાકોર

આધુનિક સમય આપણા ભારતવર્ષના નારી-સમાજ માટે સંક્રાન્તિનો મુગ છે-આગેકૂચ કરવાનો સમય છે. સમાજ પોતાની પ્રાચીનતાનો ત્યાગ કરી નવીનતામાં આમગ્ર થવી રહ્યો છે. બાજ આપણા સમાજના નારી-જીવનમાં બે વિકટ અને અત્યંત જટિલ શમર્યાઓ ઉપરિચત થયેલી છે-એક તો સમાજમાં વિશિષ્ટ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી પોતાના સ્વત્વો અથવા માનુષિક અધિકારોની પ્રાપ્તિ કરવાનું અને બીજું આર્થિક સ્વતંત્રતાદાર પોતાની બગેરી રિયલિતે સુધારવાનું. આ સિવાય બીજા અનેક મુશ્કે-

લીઓ છે પરંતુ આ સમર્યાઓના નિવારણ પર ત્હેના કવિધ્ય જીવનની ઉન્નતિ, સુખ, વિકાસ અને પુણ્યત્વનો આધાર રહેલો છે, ન્યાસુધી સ્ત્રી-જાતિ સ્વતંત્ર જની પોતાના જીવનને સ્વેચ્છાનુસાર નિર્મિત ન કરી શકે અને 'અન્યતી-માઠે તે ધણી હોય કે પુત્ર-આધીનતાથી મુક્ત ન બને ત્યાં સુધી તે પોતાની, પોતાની જાતિની કે માતૃભૂમિની ઉન્નતિ કરવાને સર્વાંશે અસમર્થ જ નીવડે છે. આ બનેમાં વધુ મહત્વ-પૂર્ણ પ્રશ્ન છે આર્થિક

સ્વતંત્રતાનો. આર્થિક સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ થતા જ સામાજિક સ્વત્વોને પ્રાપ્ત કરવાનું કાર્ય સુલભ થઈ પડે છે.

પરંતુ વિશ્વના વર્તમાન વાતાવરણમાં મુડીવાદ, સામ્રાજ્યવાદ અને રાષ્ટ્રીયવાદની યુગ્મલાઓમાં જકડાયેલી દુબળા અબળામાં એટલી બધી શક્તિ ક્યાંથી આવે કે જેથી તે આર્થિક સંકેટો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે ? પરંતુ જો તે પોતાની આત્મ-શક્તિ અને આત્મવિશ્વાસને બરોસે આર્થિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી પોતાના પરિવારના કે પોતાના

અર્થ માટે કંઈ ધનો-પાજાન કરવા શક્તિ-સંપન્ન થાય તો અવરમ તેના હૃદયમાંથી દાસ્યવનો ભાવ અદરમ થાય અને સ્વયં સ્વાધીનતાપૂર્વક જીવન વ્યતીત કરી ધર્મ તથા નીતિદાર સમાજની ધણી સેવા કરી જ્યોનાબુ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્ય-લાળી નીવડશે.

અને આ પ્રકારનો ભાવ કદાપિ ભારતવર્ષના સમ-રત સ્ત્રી-જગતમાં જગી હોઈ અને તેને કાર્યરમાં પરિચુત કરવાને શ્રદ્ધા-પૂર્વક આગેકૂચ કરે તો અવરમ આપણા ભારત-વર્ષની કરોડો સ્ત્રીઓની

અંગૂચ

મારા હેડાને આંગળે કો નાચી રે ગયું,
નાચી ગયું ને નચાવી ગયું.
મારા હેડાને

મારો વીણાતા તાર કે ડગાવી ગયું,
ઝણાવી ગયું ને કવિતા પૂરી રે ગયું.
મારા હેડાને

મારા પ્રેમહીવડે કો દીપી રે ગયું,
તેજ પૂરી રે ગયું, પ્રેમ પૂરી રે ગયું.
મારા હેડાને

મારા આંસુના વહને કો વહી રે ગયું,
વહી રે ગયું, કરુણ વહાવી રે ગયું.
મારા હેડાને

આવીને એ તો ચાલી રે ગયું,
ચાલી રે ગયું, ચેતન મૂંઝી રે ગયું.
મારા હેડાને

જયંત દેસાઈ

એકવાર મિંધની સુષુપ્ત શકિતને જાગૃત કરવી પડશે. ને યત્નએને બતાવવું પડશે કે, મિંધના સ્વાભિમાનનો અગ્નિ હજી એટલો જ જ્વલંત છે. આમ વિચારતા વિચારતા રાણીના રોમે-રોમમાં વીર દીર્ઘિત ઝળકી ઉઠી. એના કેમળ હૃદયમાં સ્વાભિમાન ને સ્વદેશપ્રેમનો અગ્નિ બસી પડ્યો. આંસુ આંખમાં જ સુકાઈ ગયાં. રાણીએ રણભેરવીનું ઉમરૂપ ધારણ કર્યું ને ઘોડા પર સ્વાર થઈ, રાજપથ પર નીકળી પડી.

હતાસ આલોર, નિહાંવ આલોર, નવ-જીવનની જ્યોતથી ઝળકી ઉઠ્યું. રાણીના ગંભીર હુંકાર પૂર્વાધી આલોર ફરી જીવવું અન્ય ! વીરાગનાના વીર આબ્દાનનું શુભ પરિણામ આવ્યું. મારે બાજુ આશાનાં કિરણો ફેલાયાં, ને તેના પ્રકાશમાં હતાશહૃદયી સૈનિકો ફરી સુસજ્જ થયા. નાગરિકો પણ હથીપારોથી સુસજ્જ થઈ, રાણી આમળ પોતાની સેવા ધરવા આગળ આવ્યા. આ અપૂર્વ દશ્ય જોઈ રાણીનું શોક જર્જરિત મુખ ખીલી ઉઠ્યું, એણે વ્રતગંભીર સ્વરે સર્વને સંબોધન કર્યું : “ મારા પ્યારા સૈનિકો ને નાગરિકો ! આજની શોકજનક પગિરિય-તિથી તમે અપરિચિત નથી. તમારા વીર રાજ વીરગતિને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા છે. રાજ-કુમાર કેવળ જાણે ક્યાં જાગી ગયો છે. તો શું તમે બચલીત બની, સિંધનું માન-સન્માન ચુમાવશો ? શું સિંધની સ્વતંત્રતાને હાંકીત કરશો ? શું તમે તમારી માતૃ-ભૂમિને બીજાના હાથમાં જતી જોઈ શકશો ? શત્રુઓ તમારા સર્વસ્વનો નાશ કરશે. તમારી માતાઓ, બહેનો, પત્નીઓ ને પુત્રીઓના અપમાનને ને શિષ્ણજંગ માંખશે ! જંગલી પશુઓ પણ પોતાની સ્વાધીનતા માટે મરી ફીટે છે, તો તમે તો મનુષ્ય છે. ક્ષત્રિય છે ! શું તમે તમારી સ્વતંત્રતા જતી

કરશો ? ને પરતંત્રતાને અપનાવશો ? જીવ-નનો મોહ તજી, મારી સાથે આવો, મૃત્યુને જીવી જાણો. હું વીર પત્ની છું. વીરવ્રતનું પાલન કરતી કરતી અંત સુધી તમને સાથ આપીશ. જોઈ, તમે લોકો સ્વદેશને ગૌરવ-રવિને. લાંછનના રાઢુમાંથી રક્ષવા ક્યાં સુધી સમર્થ છો ! ”

રાણીના ઓજસવી શબ્દો વિજળી સમ જનસમુદ્ધની રંગેરંગમાં વ્યાપી ગયા. હજારો મરતકો રાણીને નમી પડ્યાં. રાણીના જમણેપથી ફરી દિશાઓ કંપી ઉઠી. આજે આલોરમાં જીવનનો ઉમંગ લિહળી પડ્યો છે, લોકોને એકજ ધુન છે-શત્રુનું માનમર્દન ને સ્વદેશનું ગૌરવ દર્શન !

ગુરત જ નગરરક્ષાનો પ્રબંધ થવા લાગ્યો. રાણી પોતાની મહત્વતાનું મમત ત્યાગી એક શુદ્ધહૃદયી સ્વદેશ સૈનિક જેમ નગરરક્ષાના કાર્યમાં પડી ગઈ. એના મૃદુ શાસનમાં સૈનિક ને નાગરિકો, સર્વે બાળકનો જેમ તેનું આંગા-પાલન કરી રહ્યાં છે. આલોરના પહાડી ભાગે પર શત્રુઓએ અનેક આક્રમણો કર્યાં, પણ બચ્યાં. અંતે યાકયા ને ઘેરો ધાલી ત્યાં પડ્યા. અહીં દિવસો વીતતાં નગરની અન્ન સામગ્રી ખુટી. બહારથી આવવાની કેાષ આશા ન રહી, ન તો સુકિત. રાણીનો બળવાન આત્મા બાવિ કલ્પનાની સૌન્દર્યને નિહાળી વ્યાકુળ થઈ ઉઠ્યો.

રાણીએ નગરરક્ષાની આશા જ્યારે તફન છોડી, ત્યારે તેણીએ નાગરિકોને એકત્ર કર્યાં. જનતા રાણી તરફ જોવા લાગી. રાણી શક્તિને બંગ કરતી બોલી : “ હે વીર પુરુષો ! હવે આપણી પાસે નગરરક્ષાનો કેાષ હિપાય નથી. હવે માન-મર્યાદાના રક્ષણને એકજ હિપાય બાકી છે. જીવનની સંપૂર્ણ મમતા ત્યાગી, આ નર-મેધ-યજ્ઞમાં આત્માકૃતિ દેવી તે. મરવું તો સર્વેને એક દિ છે. પણ સ્વાધીનતાનો પાત્ર ને મનુષ્યત્વહીન થઈને મરવું તે, પણ

માયુષી પશુ ભેજ છે. મારું તો તમને ભેજ
કહેવું છે કે, પરાધીન જીવન કદિ ન સ્વીકારતા.”

ને મહિષાસુરને ઉદ્દેશી રાણી બોલીઃ
“ બહેનો ! આજે નહિ તો કાલે આ નગર
શત્રુઓના પદાધિપત્યો કંપી ઉઠશે, અને અનેક
દારણ્ય આધારોમાં તમારું પવિત્ર સતીત્વ પશુ
નષ્ટ થશે. સતીત્વ જ આપ નારીઓનું
અમુલ્ય મોરવ-નિધી છે. પ્રાણ અર્પાને પણ
તેની રક્ષા કરવી, એ આપણા જીવનનો પ્રધાન-
ધર્મ છે. માટે આવો, આપણે આપણા
જીવનની-આ પવિત્ર ધર્મની-રક્ષા આપણા
પ્રાણનું અસિદ્ધાન આપી કરીએ. આપણી પાસે
એક જ સાધન છે-મહા પવિત્ર, મહા બિષય
ભૈરવ-વ્રતની સાધના. એક મહાન ચિતા પર
આરોહણ કરી, આપણે સતીઓકની મહાયાત્રા
કરીએ. આપણે એ નહિ કરીએ, તો તેનું
કાલિ પરિણામ ખરાબ છે. આજે આપણું
સતીત્વ નષ્ટ થશે. કાલે આપણી અનેક
બહેનોનું સતીત્વ નષ્ટ થશે. ને એકવાર મારું
ધુલ્લ પછી કેટલી યે આર્થ નારીઓ પર આ
વળાપાત થશે, તેની કલ્પના પણ ભયંકર છે !
આ મહાપાતકનું કલંક સદા માટે આપણે
શારે રહેશે. આપણી કીર્તિ મ્હા માટે કલંકિત
થશે. આપણી બીષણ ભૈરવન સાધના આર્થ-
નારીના નામને સદા માટે ઉજ્જ્વલ કરશે, એટલું
જ નહિ, પણ ભવિષ્યમાં એ અનુકરણીય
લેખારી. ”

આટલું બોલી રાણી શાંત રહી, અનેક
રાણીના આ તાત્કાલિક કથનનું સમર્થન કર્યું.

બીજે દિવસે મધ્યભાગમાં એક મહા
ચિતા ખડકનામાં આવી. મુખક ને ધીમે
અગ્નિનો સ્પર્શ થતાં જ ચિતા પ્રજ્જ્વલિત
થઈ ઉઠી. એની વિકિરણ જ્વાલાઓ ગમન-
સ્પર્શની એટલા કરવા લાગી. ને પછી મૃત્યુના

મહાબિષય તાલવનત્યતો સમય આગ્યો.
દાઝરો રજપુત રમણીઓએ લાસરઅ પરિધાન
કરી, સોળે શય્યા પર સંન્યા. સતીત્વ ને આત્મ-
મૌરવનાં તેજ તેમના મુખાર્ચિદા પર ગ્રજકતા
હતાં. અગ્નિગાઓનો એ સમુદ્ર ચિતા તરફ
અગ્રેસર થવા લાગ્યો. મોખરે રાણી હતી.
ચિતા સમક્ષ પહોંચી રાણી બોલીઃ “ બહાલી
બહેનો ! અગ્નિની લાસ જ્વાલાઓ જોઈ
ભયભીત ન બનશો. મૃત્યુ ભયંકર નથી. તેનું
નામ જ ભયંકર છે. પ્રથમ કું ચિતામાં
પ્રવેશું છું, પછી તમે સર્વે એક પછી એક
મને સાથ આપજો. આપણા આ આત્મ-
અસિદ્ધાનથી રજપૂતોના ઇતિહાસમાં એક નુતન
મુગ્ધતા પ્રારંભ થશે. ”

આમ બોલી, રાણીએ ચિતામાં પ્રવેશ
કર્યો. ત્યારે તેના મુખ પર અદ્યોતિની એક
પણ રેખા ન હતી. પરંતુ એક જાતનો
સ્વર્ગીય પ્રકાશ ગાળીના મુખથી પર ગ્રજકી
રહી હતો. પછી તો, એક પછી એક સ્ત્રી
હસતી હસતી ધૂ ધૂ કરતા એ અગ્નિસમુ-
દ્રમાં કુલ્લા લાગી. સારોયે દિવસ આ અગ્નિ-
મય આત્મોત્સર્ગની-આ મહાબિષય જરૂર ત
અસિદ્ધાનની-રોમાંયકારક લીલા થતી રહી.

રનેહની કામળ પ્રતિબિમ્બો અગ્નિની એ
સર્વ સંકીરકારી જ્વાલાઓમાં જીવ અર્પા
રહી હતી પુરણે ઉભા ઉભા જોતા હતા.
એ દરમ કેટલું બિષણ, કેટલું દારણ્ય ને કેટલું
હૃદયભેદક દશે !

હિંદના ઇતિહાસમાં આ પ્રથમ ભૈરવ-
મત છે. ધન્ય દાહિર પત્ની ! ધન્ય તેની
દ્રષ્ટિને ! ! ને ધન્ય તેના આત્મઅસિદ્ધાનને ! ! !

ને પછી સિંધ અને આલોરનું જે
મહાપતન થયું, તેના વર્ણનની અહિં આવ-
શકતા નથી.

કાળના ઝાળામાંથી

દાં કે અમે ભૂખાં,
એ ધૂણને તારે,
સાગરને કિનારે,
આ વિશ્વને મિતારે,

કે માનવ બાણાં !

દાં કે અમે દીકાં,
વઝળ જાળુ સારે,
ઉષા અનંત ધારે,
એ ઇન્દ્ર રત દારે,
કે માનવ બીધેલાં !

દાં કે અમે જુઓં,
કે માનિનીને માને,
કે સરખી સોભતાને,
કે રાજદર પાને,
કે માનવ કામીલાં !

દાં કે અમે ગાયાં,
એ દિવ્યવેદગાનો,
અમૂલ્ય વરણાનો—
અનન્તનાં વિમનો—
કે માનવ મોંઘિરા !

દાં કે અમે મૂંઝાં,
વદાવી રકામગી,
અનાધી સોન સંગી,
જળાવી કોરેશ અંગી,
કે માનવ મૂંઝેલાં !

દાં કે અમે આપ્યાં,
આશીર્વાદ અપીકે,
ભારત—રંગ ચોંકે,
પ્રજ્ઞા—તરંગ ચોંકે,
કે માનવ રંગીલાં !

દાં કે અમે ગિયાં,
વઝળ-ઇન્દ્ર દેવા,
રવધર્મ કમરો સેવા,
રવરાજરંગ એવા,
કે માનવ નિર્મલાં !

દાં કે અમે ચેલ્યાં,
એ આર્ચરંગી ધર્મી,
એ વીર ભુજ-મર્મી—
'તે મોક્ષ-બાધ કરી !'
કે માનવ વાલીલા !

દાં કે અમે ઘેર્યાં,
અનન્ત નાદપથેને,
બુલામી-પાર-રેને,
હું દીન-દીન-મેને,
કે માનવ હુમેલાં !

દાં કે અમે બૂંધ્યાં,
મગાનને મેઢાવા,
કુસંધ-હેપ-માવા,
બદિરતારને ઠાવા,
કે માનવ બૂંધેલાં !

દાં કે અમે ટાંધ્યાં,
સોના અનેક અન્તે,
અધાર કે સરન્તે,
પ્રજ્ઞાતપી રચન્તે,
કે માનવ ભમેલાં !

આઝાદીના માર્ગે

લેખિકા

શ્રી. માલતી દવે

“ આ, હું જરાક વિનોદભાઈને ત્યાં જઈને આપું છું. ” વર્ષાએ ઉભરાતા આસુને લુછતાં કહ્યું.

“ કેમ ? ” કુસુમે પૂછ્યું.

“ વિનોદભાઈ બહુ ખિમાર છે, ને કદાચ એક બે દિવસથી વધુ નહિ છૂટી થકે એમ ડૉક્ટર કહે છે. ”

“ હા, ખિયારી કૌમુદીનું જીવન વેડાઈ જશે. જોરેલા જગતમાં એકંદી ધરી, ખિયારાં બાળકો સુતાં યથા જશે ! ” કુસુમને બોલતી મુઠ્ઠી વર્ષાએ આસવા માંડ્યું.

*

“ અરે એ કુખી બહેન ક્યારે આવશે... ? ક્યાં છે ? ફાઈ બોલાવો, એકવાર... જસ એકજ... વારં કું મરી જાઉં છું. ” મારે એને કંઈક કહેવું છે. ” વિનોદ ભવંકર મંદિગીમાં તરફડતાં બોલી રહ્યો હતો.

“ વર્ષાબહેન આવે છે. તેમને બોલાવવા મોકલ્યું છે. ” મારે દાય ફેરવતી આશ્રમન આપતી તેની પત્નિ બોલી રહી હતી.

“ કોણ ? ” મૃત્યુને ખિલાને પડેલો દર્દો બોલ્યો. “ વર્ષા આવી ? બેસ. આજે મારા આત્મા સંતોષે છે, વિના વધે સમાજે કશુંકેલું આપણાં જીવન આજે પૂરું થશે. જગતની વાણીમાંથી હું મુક્ત થશે. પશુ... બહેન... તારા જીવનને પ્રમતીને માર્ગે હું નહીં મુકી શક્યો, હવે તો તારી શક્તિઓ વર્ષા દેરે ત્યાં જશે. જીવનને ઉન્નત બનાવશે. સમાજના ધોરણને ફેર કરશે. પણ વર્ષા... હું બહુ મોડી આવી. ”

વિનોદ કાર્ટી આંખે વર્ષા સાથું જોઈ બોલ્યો.

“ ભાઈ, જરા ધીમેથી, ચિંતા નહીં કરો. બાપુજી બહુશી તો—તેમના વિચાર બહુ સંકુચિત છે, તેઓ જગતમાં સર્વને કલંકીત બુચે છે. ”

“ અંતે વર્ષા મંભિર વિચારમાં પડી જતી લાગી. પરાણે સ્વરથ યવા કોપીય કરવા લાગી, ફેટીએ મીનીટ એકમીભાની સામે એક મીટ્રે જોઈ રહેતાં, ભાઈ ને બહેનનો એક દિવ્ય પ્રેમ હોય છે, તે છુટી ન જતાં આનંદ મેળવતા, ધીમેથી વિનોદના માથા ઉપર દાય ફેરવતાં બોલીઃ “ વિનોદ ભાઈ, તમને શું થાય છે ? ખચ્ચર સાઈ જ કરી દેશે. શ્રદ્ધા રાખો. ”

“ બહેન ! તમારા વિચારો રેવા શુદ્ધ ને સાત્વીક છે. અને... તોય લોક આપણે સંજય જાણે તો, સમાજ... બા... બાપા... ” વિનોદથી વધુ ન બોલી શકાયું. વર્ષાની આભુઆભુ જોવા પ્રવળ કરવા લાગ્યો. તેને મનેપાત ઉપડ્યો હતો. ધરનાં સર્વ સુચકતા પ્રવળ કરી રહ્યાં હતાં. અંતે ફેટીવાર પડી વિનોદ સુતો, ને ઘોડીવારમાં મૃત્યુની ભય કર બીજવુંજી આપી ગઈ. એકેએર રડતાનો અવાજ પ્રમરી રહ્યો, ને વિનોદ નીતિમાનોતા જગત-માંથી પલાયન કરો ગયો. વર્ષા ઝારઝાર રડવા લાગી. આજે તેને મુકતીને માર્ગે મુકનાર ભાનેલો ભાઈ તેને એકંદી મુકી ચાલ્યો જતો હતો.

*

વર્ષા ને વિનોદ એક રખતના નાનપણના મિત્રો હતાં, ભાઈબહેન જેવાં હતાં અને સાથે

ત્રાસથી તેનું માનસ બદલાઇ ગયું હતું. તેને જગત સાથે તિરસ્કાર છૂટ્યો હતો એને ચારે દિશાએ અંધકાર ભાસી રહ્યો હતો. અકારા જીવનને મંતોષ આપવા તેણે એક આશ્રમનું સ્થાન લીધું. તેણે યોગશાસ્ત્ર ને ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવા માંડ્યાં. ગીતાજ્ઞાનથી માનસને કેળવવા માંડ્યું. ફેટલીએ વાર મૃત માતા સાંભરતી, ને કોઇ વાર જીવન આવેગનાં સમરણો તાળું થતાં, ને અશ્રુઓ વહે તે સામર્થ્યેએને વહેતી મુકતી. વાતાની શરૂઆતમાં વજીવેલી ધટના પછી ફેટલીએ વાર, એ ચિનોદને યાદ કરતો, તેની વિધવા પતિ ને બાળકોની દશા દેખતો એને સામર્થ્ય કે સ્ત્રી પુરુષનો સંબંધ ખરાબ છે, ને બાઇ બહેનના પવિત્ર સંબંધની મદદતા સમજતો.

વર્ષો વિવાહવર્ષા રહી, નવી સંસ્કૃતિનો અભ્યાસ કરી, ને કસોટી રહી હતી, ત્યાં કોકણ ઓકરીએને સફરિસજીનો કાપડો અમલમાં મુકાઇ મર્યો હતો. આશ્રમમાં પોતે મરિઓનાં ઓકરીએને આઝાદીની તાલીમ ને યોડો ધણો અભ્યાસ શિખવી રહી હતો. પોતે પણ વખત મળે તે પ્રમાણે, આશ્રમજન, ધર્મશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર ને યોગશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી હતી. થોડા વખતમાં તે પોતાની ઉત્તમ આદાઓમાંથી પસાર થઇ ને તેને એક મારી સરયમાં જગા મળી.

વર્ષોની સાથે બહુતાં અનુદેવ વર્ષોને અભ્યાસમાં ધણી સારો મદદ કરી હતી. તે પણ તેની સાથે તેજ સંસ્થામાં કામ કરતો હતો. તે પુરસ્કાના સમયે વર્ષો સાથે આઝાદીના જન્મની વાતો કાતો અત્યારના સ્ત્રી-પુરુષોના કંભાસ જીવન ઉપર ચર્ચા કરી, તેઓને કામ રીતે મુકિતના માર્ગે મુકતાં એની શોખ કરી રહ્યો હતો. આ પ્રમાણે ૭ માસમાં તે વર્ષો નેહરૂએ તેટલો સરસ અભ્યાસ

કરી શકી.—અને તેની સાધુરૂપિ ઉપર વધારે ચેતન આવ્યું. હૃદયમાં દદતા આવી.

એક દિવસ વર્ષો ને અનુદેવ વચ્ચે વાર્તાલાપ ચાલ્યો. એક બોળ વચ્ચે પાપને પૂરુષના ભેદ સમજાવવા લાગ્યા.

વર્ષોએ મહાન પ્રશ્નોમાંથી ઉપદેશ મેળવ્યો હતો કે સાચો સંતોષ ભોગ વિલાસથી નથી મળતો, સાચો સંતોષ વ્યવહારમાં, પાપમાંથી બચવા વફાદારી રાખવાથી જ મળે છે. અને આધ્યાત્મિક જીવનમાં પ્રજુને ચરણે જવામાં છે. જગત મિથ્યા છે. અને પાપ પૂરુષ એટલે? માણસ જાતના કચડાપકા વગર ને અને ગુણામ બનેલી સીંચોના સમૂદને ગુણામ જ રાખવા માસિક લોભાએ નીતિના નામે પાપ પૂરુષ મૂક્યા છે.

“વર્ષો બહેન, નીતિ અનીતિનાં મુદ્દમ આંકડાં ધણી અધરાં છે, આજ કાલ શ્રીમંતોની દુનિયાં જે કરે તે નીતિ લેખાય છે. તેઓ એમના પૈમાના ભેરે વેશ્યાલયો તમારી રાખે તો પણ જગતની દૃષ્ટિએ એમને અનીતિમાન કોઇ નહીં કહે. પરંતુ મરીચ વર્ગમાંથી કોઇપણ પુરુષની સ્ત્રી પ્રત્યેની આત્મિક દૃષ્ટિ પણ અનીતિમાન લેખાય છે. પુરુષના સંબંધમાં પણ સ્ત્રી એટલે ગુણામ એ જાતનું માનસ પ્રવર્તી રહ્યું છે.—એ સંબંધને સમાન બનાવવાના પ્રયત્નોમાં મને તમે સાથ આપશો?” અનુદેવ પોતાના વિચારો સાથે પોતાની અભિલાષા પણ જણાવતો હોયો.

વર્ષો—“અનુદેવ બાઇ, આપણને લોકો વિના સંકલ્પે તે કામ કરવા દેશે ખરા? એ કે આપણા વિચારો નીતિ અનીતિના ભેદ સમજી શકે છે, ને એજ સંબંધ પવિત્ર છે.

એક બાઇ ને બહેનનો, બીજો માંના ને બાળકનો, એ ઓકરીઓ મિત્ર દોષ તો, એક

છોકરી ને છોકરી મિત્ર તરીકે કેમ ન રહી શકે ? બહે લોકો ગમે તે દષ્ટિએ જુએ પણ આપણે મિત્રો તરીકે રહી આપણું કાર્ય ઉપાધીયું, સમાજને સડો દૂર કરવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. ખાજલખો, અને કળેડાં અટકાવી સમાજજીવન સુધારવાના પ્રયત્નોમાં આપણે બંને સાથેજ કામ કરીશું. ”

એકજ વિચારે દોરાયલા બંને આત્માઓ જગતના કષ્ટપાણ તરફ વળ્યા. પછી તે મદાન કાર્ય તેઓએ હાથ લીધું.

તેઓ ઘેરઘેર ફરતા, મનુષ્યોના જીવન તપોસતા, થોડા વખતમાં તે તેમને જગતની અધાધુધી જણાવ રહી. ઘેરઘેર પાપના સડાઓ દેખાવા લાગ્યા. અને તેમને થોડા વખતમાં તે દબરો પૂરેલો ને સ્ત્રિઓનાં રોજાં દુઃખ દર્શનાર્થે દેખાઈ રહ્યાં. બેઠાર જીવનનાં રોજાં આજીબાજી ફરી રહ્યાં. ને સૌને તેઓ દલાની નજરે બની ચકતી મદદ કરતાં રહ્યાં.

વર્ષાને કેટલીએ વાર પોતાને ભૂતકાળ માફ આપતો, આંખમાં આસું આવતાં, ને ગરિબોનાં દુઃખ જોઈ તેને જગત ઉપર વધુ ને વધુ તિરસ્કાર છૂટતો. પણ હવે તો તેને એકલે હાથે જીવન સાથે અણુમણુ હલું. તેને તો સાચી સેવા કરવી હતી.

થોડા વખતમાં તે વર્ષા ને અતુલ આજ્ઞાદીના અંગમાં જોડાયાં. વર્ષા વેદ કૌંસલની સેક્રેટરી નિભાઈ ને તેનાં હાથ નિચે પીડાંઓ પર પિકેટીંગની શરૂઆત થઈ. થોડા સમયમાં તો તે એટલું મજબૂત પૂર્વક કામ કરી રહી હતી કે વર્ષાની દેખરેખ નિચે કોઈપણ મનુષ્ય દારૂ પિવાની દિગ્મત કરતું નહી. થોડા દિવસો પછી વર્ષાને પકડવામાં આવી. તેને જેલમાં સ્થાન મળ્યું. જેલમાં અસહ્ય ત્રામથી તે રોજાવા લાગી. ને તેનો કામગીર દેહ શુષ્કમરણો ત્રસ સદન ન કરી શક્યો. તે તારથી પેરાઈ ગઈ.

જેમના નિયમ પ્રમાણે દર્દીને દોરપીટલમાં ખસેડવામાં આવી. દિવસે દિવસે માંદગી વધતી ગઈ. અચેતન દેહ બાન વિનાનો પડ્યો. છેવટે ડૉક્ટરે વર્ષાની આજ્ઞા છોડી. બીજે દિવસે અતુલને વર્ષાની રમીતીની ખબર પડી. તે દવાખાનામાં તત્કાળ દોડી ગયો. ડૉક્ટરની રમીતી એને ત્યાં રહેવા દેવામાં આવ્યો.

એ દિવસ પછી વર્ષાએ આંખ ઉઘાડી, અને વિવદગતથી અતુલ સામું જોઈ રહેતી કહેવા લાગી: “ અતુલસાહ, તમે મારી જે દરમીર રાખો છો તેનો બદલો શું હજી થયો ? ને જીવનના જે મુખ્ય પાઠો શિખવ્યા છે તે હું કેમ જીવી શકીશ. મનુષ્ય જીવનનો એક અસંતોષ જીવાતી બીજી દશાએ વાળી જીવનને ધન બનાવતાં શિખવ્યું છે, તમે મધ્યું ક્યું, મૈત્રીની મીઠાશ બતાવી. ”

અતુલ: “ વર્ષા બહેન, એવું ન બોલો. એ તો મ્હારી ફરજ હતી. બદલો શું-ટોપ શકે ? ફક્ત એક જ કે તમે જઈદી સાળું થઈ જાવ ને પાછાં સંત્રામસાથી બનો. ”

“ પણ... પણ અતુલસાહ મને મારો જૂનકાળ માફ આવે છે. મારી માતા: તેના મધ્ય પછીનું મ્હારું જીવન, પિતાનો ઉતરેલો પ્રેમ, અને શુભાવેલો વિનોદભાઈ-એક સાચો મિત્ર, એ મધ્યું જ આપારે જીવી જવાનું. મને જગતે જીવવા ન દીધી. છતાં અતુલસાહ, એટલો જ સંતોષ કે હું આપારે મારી રિખાતી બારત માતાને ખાતર જીવનનું બલિદાન આપી રહી છું. ”

“ વર્ષા બહેન, એ બધા વિચારો છોડી દઈ જરાગર આરામ લો, હું તમારી પાસે જ છું. ” અતુલે જાણાસન આપતાં કહ્યું.

વર્ષા જરા ચાંત પડી, પણ થોડીવારમાં પાછી બેઠાન રિયાતમાં બેસવા લાગી.

“અતુલ...જે...સ...મારા તંતુ તરી
જાય છે. બા...હ, બારની મા...”, કહેતા
એણે આંખ મીચી, ને એકે એક તંતુ હલા-
વતો તેનો આત્મા દેહમાંથી બહાર નિકળ્યો.
ભયંકર મૃત્યુની કારમી ચીસ સંભળાઈ.
ડોક્ટરની સતત સારવાર છતાં, વર્ષ ન બચી
શકી. સંભ્રામે તેનું બલિદાન લીધું.

અને અતુલ શત્રુપત ઉજો રહ્યો. એનું
બધું ય જીવન જાપી ગયું, તેના જીવનનો
સાગો સાથી ગયો, તે વર્ષના મૃતદેહ સામું
જોઈ મોઢાર આંસુએ રડી રહ્યો, બહેનની
ક્રિયા પછી અતુલ આશ્વે ગયો. આઝાદીના
જંગ મેદાનમાં, ચોતાના આદર્શો સિદ્ધ
કરવા...એકસો, અટુલો ધ્રુમવા, તેના આગળ

તો દેહને, આત્માને હોમી દેવા, તેની દૃષ્ટિ
સમક્ષ વિપુલ કાર્યક્ષેત્ર ધ્રુમી રહ્યું. તે પહોંચ્યો
જંગ મેદાને, જંગતના રખડતા રજગતાને
અગિયે દુઃખ દર્દ દુર કરવા.

બીજે દિવસે પ્રકાશના છાયામાં બબર
આવી, “એક મહાન સેવિકાનું મૃત્યુ ....
પ્રમુખ અતુલકુમારની ધરપકડ.”

મનુષ્યોએ તેના ઉપર શોક સહાઓ બરી,
એક સાચી સેવિકાની ચિતા ઉપર અસંખ્ય
અંજલિઓ અપાઈ.

તેનો આત્મા દેશને ખાતર આઝાદી
મેળવી, અમરત પામી ગયો, અને અતુલ,
સત્યાગ્રહ સંભ્રામે સદાય બહેનની ખોટ જોતો
એકસો અટુલો ઝલુમતો રહ્યો.

વિરાર !

આને દીર્ઘ રજાજી બધાં કોડલા બબ ધારો;
ને પાછાં એ રજાજી બની ભવવામાં મદારો.

... ..

સુખ

મીઠાં-મીઠાં અનમન સુખે જીવનાનાં નકામાં,
આખાં તોયે અધિકમધુરું દુઃખ જે આજ માવમાં.

... ..

વસિ

૧ ! અમૃતનો ધરવ ન ટળે પૂંડના પૂંડ પીતાં,
તે લાધે હા ! વિષમ વિષના છું જે પી જવામાં.

... ..

સારથ

દેથે દેથે મળુ વીલકના, આંતુ આંખે અદીકાં;
૧ ! દાંડ્યાં છે જીવન સદુનાં અસિ જાગે જળેલાં !

... ..

પતન

નિખાએલા પૃથિવી સરવા પક્ષી જેવું અરે ૧ !
નીચે-નીચે સર સરવું હાથ ! દેખા વટપાને,

... ..

અમારા આગસંસાર એટલે સુખની
પરાકાષ્ઠા, એમાં દુઃખનો ભાગ
ક્યાંય નજરે નહોતો પડતો. અમારા
એ સંસારમાં સદૈવ આનંદ ઉત્સાહ
જેતો. એ સુખી સંસારમાં અમે
જલજરણીની માફક કસોલતા, મેં
અને એણે એ સુખી સંસાર સજ્યો
હતો, આ સંસારના વિભાવક અમે
મેં હતાં, એનું નામ હવું સુધુ.
એણે મહારા હવ્ય ઉપર સામ્રાજ્ય
સ્થાપ્યું હતું. સરિતા તટે એક નાની
કુડીરમાં એની મરીબ વિધવા મા
રહેતી. ત્યાંથી એ નિત્ય જળ લાવ-
વાને આવતી, દુઃ જાડીમાં ભરાઈ
એને ખૂબ સતાવતો સાથે ખેસતાં
અમે ખેડે આગમિતો અર રીતે
અમારો મમય વ્યતિત કરતાં. એ
જોઈક રખત મારા આગમાં ફળ
લેવાને આવતી, એની જુદી મા
જોઈક વખત એની અંતઃકણી પથ
ઠાહતી. છતાં પુત્રીની ઉદાસીનતા
જોઈ પાછી ઘુરતજ ગુસ્સો સુતી જતી.
આખરે એ હતી તો

મા ને । જગનમાં
માતૃસ્નેહ વિરલ હોય
છે. એ મીઠી વૃંદાવરી
ગોદ, એ મધુર વાતસલ્ય દર્શક શોખનું ન
જડે, મા એ જગનની અણમોખી વિમૂત છે.
આ પ્રમાણે એક મીઝના સહનાસમાં અમે
પણાં વર્ષો વિતાવ્યાં. એ હવે પડેલાંની મારફ
મારી માથે ખેસતી નહોતી, આગળની મારફ
એકલી ક્યાંય પણ જોરામાં નહોતી આવતી.
પરંતુ હું એના દર્શન માટે તલમતો, એને
જોવા વિના નહોતો રહી શકતો, એની રિથિતિયે
મારા જોજી દતી. એ હતી મારી દેવી, હું
એનો પૂજારી. હવે એણે ધૌરનને આંખે

ર ક્ષા બં ધ ન

#

સેખિત :

શ્રી. મણીબેન નાગુભાઈ દેસાઈ

પગલાં દીધાં હતાં, એ દશ વર્ષની
આલિષ્ઠ મઠી સોળ વર્ષની સુન્દરી
બની હતી. છતાં આત્મા તો તેનો
તેજ હતો. મહારા રંજે રંજાયેલો
એનો નિર્મળ આત્મા નિરંતર મીઠું
મધુર સંગીત લલકારતો, એ હતી
તો ! સ્નેહનો નિર્મળ ગરો એના
હૃદયમાંથી સતત વહેતો. પછી તે
હો ભાતુપ્રેમ, પ્રભુપ્રેમ વા પ્રિયપ્રેમ !
એ તો એ એકલી જ જણતી.

સોળમી વસંત પૂર્ણ કરી
સત્તરમીમાં પ્રવેશ કરતી ધૌરનાનો
વસંતઆગ પૂરબ્દારમાં ખીલતો જતો
હતો. એ આગમાં આતમોકીલા આમ
સ્નેહદૃષ્ટ ઉપર ટકુટી રહેતી. એની
માતાને પોતાની લાડીથી માટે જોઈ
આરંધર શોધવાની તમન્ના જામી
હતી. માતા ભલે મરીબ રિથિતિની
હોય પરંતુ એ દંભેશ પોતાની
પુત્રીને રાજશણી જોવાના કાઠ સેવતી
હોય છે. વધારે પડતી મદત્વાકાંક્ષા
ઠેટલીક વેગા સુખને બદલે દુઃખ
તોતરે છે. આ મા-
મમાં શોધ વખત થવાં
ગામના નગરીદારે
પગાય નાંખ્યો હતો.

સરકારની મહેરબાની ઉપર શ્રવતા આ
કાઠાએ પોતાને માટે ખૂબજ મ્હોટી
કલ્પનાઓ રાખે છે. તેમની નજરમાં બીજા
માણસો ગુચ્છ દેખાય છે, બંદે વગર
મહેવને આવાનું, પીરાનું. મોજમગદ
મેળવતા નગરીદારો ગર્વિષ્ટ અને રવચ્છદી
જુન્યા હોય છે. પૈમાના જોરે એનાથી
ઊંચતી પંકિતના માણસો પાસે મુલામ બરા-
વરી એ એમનું મોઢું ગોરવ । પરસેવો
ઉતાર્યા વિના મેળવેલો પૈસો એમનાથી

સદુપયોગમાં વપરાતો નથી. આ બોળા અમ્યવાસીઓ ઉપર પોતાનો સત્તાધી, પોતાની જાહોજલાલી વડે એના હુંકે વસવાટ દરમ્યાન આ જાગીરદારે ખૂબજ છાપ પાડી હતી. દરેક જણ આ જાગીરદારનો ઠાક જોવાને ઉત્સુક હતાં, એક દિવસ સુહુ અને તેની માતાને પણ એ ઇચ્છા જન્મી. એને ત્યાં અવરનવર સલામ ભરતો એક આજ્ઞાળુ સુહુનો દરનો સજો થતો હતો. તેની સાથે એક દિવસ આ માદિકરી એ જાહોજલાલી જોવાને ગયાં.

સુહુના નિર્દોષ, કુમળા મુખે જાગીરદારના દોહમાં સદ્ભાવ જગાડ્યો, એના રૂપે એના ઉપર જાદુ કર્યો. આ વૃદ્ધતા દોહમાં સુહુને પોતાની પુત્રવધુ કરવાની જાવના જન્મી. એને મન એ પોતાના છોકરાને માટે ખૂબજ લાલચ લાગી. વાતસલ્યથી ઉભરાતા એ વયોવૃદ્ધ ડોહાએ સુહુ સંબંધી, એ કોણ હતી, એના કોણ સગાં છે નિગેરે તપાસ પેલા આજ્ઞાળુ પાસેથી કરી લીધી. આપણે આજનો આજ્ઞાળુ એટલે વિના ખર્ચે સદૈશ સમાચાર લખ જવા લાવવાનું જીવંત યંત્ર, ખાંધે ડોળા ભરાવી, બીજાદહીતો અલખ જગાવી, ઘેરઘેર કરી વજ્રમોચી ન્યાય આપવાની ફરજ બજાવતા એ જીવડાને કોહનાયે લગ્ન અગર વ્યવહારિક વાતોમાં ખૂબજ રમ હોય છે, કારણ કે વરકન્યાનું ચોકકું જોડવામાં મળતી દલાલીમાં એમનો જીવનનિર્વાહ રહ્યો હોય છે. તેજ રીતે આ આજ્ઞાળુ પણ સુહુ અને જાગીરદારના પુત્રના લગ્નમાં ખૂબ રસ લેવા માંડ્યો.

સવારનો મમય હતો. સુહુની માતા અને સુહુ પોતાના નિત્ય કર્મમાં રોકાયેલાં હતાં એ વેળા રામ મહારાજે હસતાં હસતાં ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. સુહુએ માતાને કહ્યું, “મા, રામકાકા આવ્યા છે.” માતાએ અંદરથી કહ્યું, “એમને બેસવાને આસન આપ, હું દમર્યા આવી.” સુહુને સંભોધી આસન લેતાં રામ મહારાજે કહ્યું, “સુહુ, મીઠામ તો ખવડાવ.” આ શબ્દોની માર્મિકતા નિર્દોષ બાળા ન પામી શકી. પોતાની જીવાભાવિતે લીધે આજ્ઞાળુને પ્રશ્નપરંપરાથી નવરાવી નાંખ્યો.

સુહુની માતા બહાર આવતાં રામુએ તેને કહ્યું, “માતા, ખૂબ આનંદના સમાચાર લાભ્યો છું. આપણી સુહુ જમીનદાર મહારાજને ખૂબ પસંદ પડી છે, અને એ એને પોતાની પુત્રવધુ બનાવવા ઇચ્છે છે.” આ સમાચારે પહેલાં તો એ વૃદ્ધ માતાને શંકિત બનાવી; કારણ કે આ વાત માનવાને એ બીજકુલ તૈવાર નહોતી. ક્યાં પોતે એક ગરીબ સ્ત્રી અને ક્યાં એ જમીનદાર ? ક્યાં એનું દારિદ્ર અને ક્યાં પેસો લેખ ? પરંતુ રામ મહારાજની ગંભીરતાએ એ વાત સાવ સાવ સાચી હતી એ એને ગળે ઉતાણું. વૃદ્ધાના નયનમાંથી દર્શનાં અસિઓ વહેવા લાગ્યાં. આજે એ પોતાના જીવને ધન્ય લેખતી હતી. “મારી સુહુ જમીનદારની વધુ ઘરે” એ વિચારે એને ગલત્રણીમાં આવ્યાં. એનું હૃદય કોઈ અસૌક્રિક આદહાસ મુખ અનુભવવું હતું. એણે સુહુને કહ્યું, “સુહુ, તું હવે જાગીરદારની પુત્રવધુ થવાની છે, માટે તારે મર્યાદામાં રહેવું, આમ તેમ કરવાનું છોડી દેવું.”

*

સુહુને એક તરફ માતૃપ્રેમ આકર્ષતો, બીજી બાજુ પેલા બાલમિત્રનો અતોડ પ્રેમ સુહુને કિશોરની વાડીએ પુલકાં વિજ્ઞાન ખેંચી રહ્યો હતો. આખર મિત્રપ્રેમ વિજયી નિવડ્યો. કિશોર બાગમાં દહેલતો સુહુનો પ્રતિદ્વા કરી રહ્યો હતો. “આજે એ કેમ ન આવી હશે” એ વિચારે બ્યાકુલ બન્યો હતો. આખરે સુહુએ પોતાના ટૌકારથી કિશોરને વિચાર તંદ્રામાંથી જગાડ્યો, આજે એ ખૂબ હસતી હતી. આવતાનાં સાથે એ બોલી, “કિશોર, આજે એક આનંદની વાત જાણી છું, ખૂબ આનંદની” કિશોર સમજ્યો કે એ મોડી આ ની એનો એ કોઈ ખુલાસો હશે. કિશોરે તરત જ ટકોર કરી, “હું એ સમજી ગયો.” એ આડા બેસી ગયો. “અરે ! સંભળ તો ખરો. મારો વિવાહ થયો છે.”

“વિવાહ ? કોની સાથે ? કયે દિવસે ?” કિશોરે એક પછી એક પ્રશ્ન છોડે રાખ્યા.

“પેલા આપણા મામતા જાગીરદારના પુત્ર વડે” કિશોરે પણ મુખ પર આનંદ દર્શાવ્યો.

“ પરંતુ.....સુહુ. મને બૂલતી ના. ક્યારેક ક્યારેક મને સંભારજે. ” દવિત હૃદયે કિશોર બોલ્યો.

અરે, તેં એ શું કહ્યું ? હું તને જ બૂલીશ ! ના, ના, શહેરમાં જાઈ મ્હારું મામ, મ્હારો બાળમિત્ર, હું છું ? એ કેમ બને ?”

થોડો વખત નિસ્તબ્ધતા છતાં, સુહુ ધીરે પગે ચૂપ-ચાપ ત્યાંથી ચાલી નિકળી. વાતાવરણ ધીરજરને માટે શોકથી છતાંપણ દેખાયું. વન-વેલીઓ આ રેતી હૃદયના દુઃખથી છાનું માનું રૂદન કરતી હતી, અને એવી રીતે તરછોડવાના બધાં વૃક્ષોને વધુ ને વધુ જોરથી વિંદાતી હતી. આખરે સુહુ પોતાને ઘેર પહોંચી.

એ એક માસ વહી ગયા. સુહુ પોતાને સાસરે માગ્ય જીવનના નિર્દોષ આનંદને રક્ષાને શહેરની કૃત્રિમતાના દર્શન કરી રહી હતી. જમીનદારની વડુ દામદારીઓના ટોળામાં વસતી. એનો પ્રત્યેક પડો બોલ હંચકવાને અનેક હાજર હતો. ધન અને વૈભવની ચક્રી દેહન આ નિર્દોષ માગ્ય બાળા દ્વારા જતી હતી. આ ધન, વૈભવ, દામદારીઓ અને મોજમાથી એને યાંત્રિત નહોતી. કારણ એને ત્યાં એ નદીનું નિર્મલ અર્થ, જ્ઞાન-સોષ માતા, પક્ષીઓ ગાજતી પેલી વનરાજી, એના એ બાલમિત્ર કોષ નહોતા.

હું એના લખમાં નહોતો ગયો. આ માટે નહોતો ગયો એનો ઉત્તર મારું હૃદય આપી ચક્રવર્તી નથી. નદી નટે એની રાત દિવસ સુહુ સુખી હશે કે દુઃખી એ વિચાર કરતો, નિયાને પગે ધરતો મારું લેતો. હવે એ નિર્મળ સરિતા મારી મિત્ર બની હતી. એના કિલ-કિલાટથી મારું હૃદયદુઃખ વધતું હતું. એક દિવસ હું નદી તરફથી આવતો હતો. એટલામાં સુહુના સાસરાના ગામના એક બ્રાહ્મણનો ભેટો થયો. એ મારી બોળબાણવાળો હતો.

મેં પૂછ્યું, “ભાઈ સુહુ સુખી છે ને ?” થોડો વખત તો તેણે વાત છુપાવી. પરંતુ આખરે એનું હૃદય બોલ્યું, “ ભાઈ, સુહુ ખૂબ જ દુઃખી છે. એના ઘરના એક નોકર પાસેથી

સંભળ્યું છે કે એ એના પતિને બીજા કોઈ પક્ષે ગઈ. એની નિર્દોષતા, બાલ રવજાવ, પ્રત્યેક માનવી પ્રત્યે બતાવતો સદ્ભાવ, કાવા-કાવા રહિત સાદું જીવન એના પતિને નહોતા રચતા. એ તો કહે છે કે રખે શું કરીએ, છુદ્ધિ ક્યાં ? આનાથી સુહુ બિચારી ખૂબ જ દુઃખી થઈ ગઈ છે. ”

આટલું કહી એ બાળજે એનો માર્ગ લીધો, પણ મારા ચિત્તમાં આ સમાચારે હોળી મળાવી. મને જરાએ યાંત્રિત નહોતી. વિચાર પરંપરાએ નિંદાને રજા દીધી. આખી રાત બિચારી સુહુ-નેનું નિર્દોષ મુખ-નગર આમળથી ધીરજર પણ નહોતો ખસતો.

ખીજે દિવસે સવારે મને ભેલાએ ખબર આપી કે સુહુ સાસરેથી આવી છે. ભેલા મને પૂછવા લાગ્યો, “ તને ખબર નથી કિશોર કે આજે રક્ષાબંધનનો દિવસ છે ? ” પરંતુ મને ક્યાંથી ખબર હોય ? મ્હારે કોષ બહેન જ નહોતી. મેં એની વાત ઉપર વધુ લક્ષ ન આપતાં વિચારવા માંડ્યું. “ સુહુ સાસરેથી લડીને તો ન આવી હોય ? એને હાકી તો ન કાઢી હોય ? ” મ્હારી આંખે અંધારા આવવા લાગ્યાં રાત્રીના વખત હતો. અનેક વિચારો પછો લયકતે પગે હું સુહુને ઘેર જવાને તૈયાર થયો. “ આજે જરૂર સુહુને મ્હારી કરીશ, હવે હું એને ઠદિ નહિ હોડું. અમે પહેલાંનો માર્ગ આનંદ ભોગવીશું. એક ખીજના મદદવાસને ખાતર સર્વસ્વ ત્યજીશું. સમાજ, આજર, ઇત્યાદિ, એ બધાનો ભોગ આપીશું. પરંતુ હવે સુહુને કદી પાછો ન જવા દઉં. તે જાણે છે કે તહેને હું શું વધારે આપી શકું એમ છું. ધન, વૈભવથી કંટાળીને તે પાછો આવી છે. મ્હારી પાસે શું મળશે તે તો તે જાણે છે. ” આ તેના મગજનો વિચારપ્રવાહ આખરે સુહુને આંખે પહોંચ્યો. ઘરમાં ગયો ત્યાં સુહુ સદેહ વજ્રમાં સજ્જ બેઠી હતી. “ કોણ કિશોર ? ” મ્હને જોઈ એનું હૃદય હર્ષમાં

લાઠીને આંગણે સ્ત્રી

લાઠીને આંગણે તા. ૧-૨-૩ માંહે
આક્ટોબર ૧૯૩૮ ના રોજ
મહિલા પરિષદ સંમેલન અખિલ
હિંદ મહિલા પરિષદના પ્રમુખ રાજ-
કુમારી શ્રી અમૃતકુંવરના પ્રમુખપદે

ભરવામાં આવ્યું હતું. તે વખતે વાંકાનેર,
અમરેલી, ચીટલ, ભાવનગર, લોંચડી, રાજકોટ,
પોરબંદર, જુનાગઢ અને લાઠીમાંથી કુલ ૩૩
પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા તે ઉપરાંત અખિલ
હિંદ મહિલા પરિષદના ઉપપ્રમુખ શ્રી. શારદા
બહેન મહેતા અને આ પરિષદ ભરવાનો યજ્ઞ
જેમને ઘટે છે તે શ્રી. શાન્તાબેન માલેરામ
પણ હાજર હતા. ડૉ. સુમન્ટ મહેતા તથા
શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુરા પણ હાજર હતા.

શરૂઆતમાં કન્યાઓનું સ્વાગત ગીત
ગવાયા બાદ સ્વાગત પ્રમુખ તરફે લાઠીના
રાણી સાહેબનું સ્વાગત બાપણ વાંચી સંભ-
ળાવવામાં આવ્યું હતું.

તા. ૧ રાણી સાહેબે પ્રતિનિધિ બહેનો તથા
અન્ય સન્મારીઓને આવકાર આપતાં તે કાર્ય
માટે પોતાને માન અને ગૌરવ હોવાનું
જણાવ્યું હતું. લાઠી વિષે બોલતાં તેમણે
જણાવ્યું કે લાઠી પાસે પ્રાચીન અને ગૌરવ
ભર્યો ઇતિહાસ છે. ગુજરાતના સુખા ગદર-
ખાનની સોમનાથ પાટણ ઉપરની સ્વારી વખતે
દેશના રક્ષણાર્થે ગ્રાણીપણ કરનાર સ્ત્રી
દમીરજ ગોદીલથી માંડીને સ્ત્રી સુરસિંદણ
(કળાખાજ) તથા પોતાની કળા ઉપાસના
માટે વિદેશ સેવતા અત્યારના કળાકાર રાજ-
કુમાર શ્રી મંગળસિંદણ સુધીમાં અનેક
પુરુષોએ લાઠીના ઇતિહાસને ઉજ્જવળ બનાવ્યો છે.

આજથી ચારેક વર્ષ ઉપર ગુજરાતી
બાળાના સાક્ષરોએ આદી સાહિત્ય પરિષદ

કાઠિયાવાડ મહિલા

ભરી હતી. આજે તેજ પૂરક ભૂમિમાં પધારી
અમેને યજ્ઞભાગી બનાવ્યા છે તે બદલ આપ
સૌનું સમસ્ત લાઠી આભારી છે.

હિન્દબર સ્ત્રી ઉન્નતિ માટે છુટા છવાયા
ચતા પ્રયત્નોને સંગઠિત સ્વરૂપ આપવા માટે
શીક્ષક માર્ગદેશ, કચીન્સને અખિલ હિંદ
મહિલા પરિષદની સ્થાપના કરી અને તેની ૧૨
બેઠકો મળી મધ્ય, પશ્ચિમ અમલવાહના અધિ-
વેશન સુધી પરિષદનું બહુ કામકામ અંગ્રેજી
ભાષામાં ચાલતું તેને બદલે સ્થાનિક ભાષામાં
અજાવવાનો અને આશીય સ્ત્રી જનતાનો પરિચય
સાધવાની જે સ્વતંત્ર શરૂઆત ત્યારથી થઈ તે
અરેબર પ્રશંસનીય છે અને તે શરૂઆતના
પ્રયત્નના પ્રથમ પરીણામ રૂપે કાઠીયાવાડ
મહિલા પરિષદની અખિલ હિંદ મહિલા
પરિષદની છાયા નીચે આ પહેલી બેઠક
કાઠીયાવાડ અને ખાસ કરીને લાઠીને માટે
ગૌરવ ભરી છે.

આપણા કાઠિયાવાડમાં સ્ત્રી કેળવણી
બહુ જ ઓછી છે. તેમાં ગરીબોએ ઉમેરો
કર્યો છે. સ્ત્રીઓને ગૃહઉદ્યોગ, કેળવણી,
સ્ત્રી સંગઠન વિગેરેનું શિક્ષણ આપનારા
કાઠિયાવાડમાં નહીં જેવા જ છે, અને તેથી
સ્ત્રી સંસ્થાઓ શરૂ કરવાની દરેક રાજ્યની
કરજ છે.

આજના આપણા પ્રમુખ રાજકુમારીશ્રી
અમૃતકુંવરની સ્ત્રી એવા જગમગદર છે. તેઓએ
કાઠિયાવાડને લક્ષમાં લઈને અહીં યજ્ઞમાં અને

શક્તિના કાર્યમંડાળ

પરિષદ સંમેલન

આપણી પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું છે તેને હું આપણું સદ્ભાગ્ય ગણું છું. તેમને મારી વિનંતિ છે કે તેઓ કાઠિયાવાડના રાજ્યોમાં તેમજ મોટા શહેરોમાં ફરીને ઓળોના બક્ષા માટે પ્રયત્ન કરે.

કાઠિયાવાડના ધણા રાજ્યોમાં પ્રજા પ્રતિનિધિ સભા છે તેમાં ઓળોને બેઠક મળે, બાળકન પ્રતિનિધિ કાયદોનો અમલ થાય અને ઓ ઇન્સાનના બીજા પ્રવર્તોને વેગ મળે તેવા પ્રયત્નો આપણે કરવા જોઈએ. મને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે લાહોરે આંતરે બાળકન પ્રતિનિધિ કાયદો, ઉદ્યોગ, મંદિર પ્રવેશ, સ્વદેશીને ઉત્તેજન અને ઓ કેળવણી માટે પ્રયત્નો થયા છે અને થાય છે. સેડીઝ કલમ અને ઓ પુસ્તકાલયની યોજના વિચારાય છે, અને અહીંની પ્રજા પ્રતિનિધિ સભામાં ઓળો માટે એક બેઠક અનામત રાખવા હું ના. હાકોર સાહેબને વિનંતી કરીશ.

અમારા પૂજ્ય મા માહેન ઓ પ્રગતિમાં રસ લઈ રહ્યાં છે એ દર્શની વાત છે. અને તેઓના આશીર્વાદ સદ્ તેમની અહીંની દાનજરી આપણને સફળે પ્રેરે અને એવું આપણે ઇચ્છીએ.

આજનો આ શુભ અવસર કાઠિયાવાડને આંતરે રચવાનું મુખ્ય માન શ્રી ઇન્સાનને કાઠિયાવાડને ફાળે જાય છે. તેમને મારી વિનંતિ છે કે દેશના બીજા ભાગોમાં પોતા સમ કરે છે. સૌરાષ્ટ્રને આંતરે ઓળોને આવી ફાવણોની

ખાસ જરૂર છે. એટલું જ નહિ પણ અહીંના ક્ષેત્રમાં તેમની પ્રજા પહેલી સરખા જનશે એવી અહીં ભૂમિકા છે. શ્રી. ઇન્સાનને આ કામ કરશે એમ સૌરાષ્ટ્રની બહેનોની

અંતરની ઇચ્છા છે.

હવે દુર દેશવરથી પધારીને બહેનોએ અમને આભારી થયાં છે. તેમનું અમારી સમિતિ તરફથી સ્વાગત કરી આજની સમાના પ્રમુખ તરફનું સ્થાન રાજકુમારી અમૃત-કુંવર બહેન સ્વીકારે એવી દરબારત રજુ કરીએ છીએ અને એ સ્થાન સ્વીકારવા તેમને હું વિનંતિ કરું છું.

પરિષદ કાઠિયાવાડનાં મદારાણી, બીલખાનાં રાણીસાહેબ, શ્રી દંસાબહેન મહેતા, શ્રી. પ્રેમચીલા મહેતા, તથા બીજા ડેટલાક પરિષદને ફતેહ ઇચ્છતા સંદેશાઓ શ્રી. જયા-બહેન દાણીએ વાંચી સંભળાયા હતા. લાહોના હાકોર સાહેબને મંદેશો પણ હતો તે એક વિશિષ્ટતા.

પરિષદના પ્રમુખ રાજકુમારી શ્રી. અમૃત-કુંવરે સરસ્વતમાં જન્માબ્દ ૬૫ કાઠિયાવાડની બહેનોની મુલાકાત યથાથી હું ખુશ થઈ છું. હું મદદાત્મા માધીજના આદેશથી ખાલી અને હરિજન પ્રજા માટે કાઠિયાવાડમાં આવી છું. અને તે રીતે જન્મસ્વંય પુરવની જ્યોતિ ઉજવવાનું પ્રાપ્ત યથાથી મને પોતાને ભાગ્ય-ચાચી ગણું છું. તેજ સમયે મને આ પરિષદમાં પ્રમુખસ્થાન આપવા બદલ તમારો આભાર માનું છું.

પરિષદ પાસે ઓળોની સેવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. તેમાં મુખ્યત્વે માની, ધરની, આંતરણી અને બાળકની એકબાજુની પ્રજા

આવે છે તે બધાનું પરિણામ જીવનનો ચોક્કસ સુધી આવે ત્યાં સુધી તે કામ કરવાનું છે. આ બધા કાર્યમાં બહેનોએ હરિજન-કાર્યને પણ અપનાવવું જોઈએ. નહિ તો આપણું કામ અધૂરું રહેશે. સ્ત્રીઓનું આ બાબતમાં મુખ્ય કામ હરિજનોને કુવેધી પાણી ભરવા દેવાનું છે અને આ રીતે સ્ત્રીઓ પ્રેક્ષ કરશે તો આભાષેટના પ્રશ્નનો ઉકેલ વેળાસર આવી જશે.

મેં અમરેલીના હરિજનવાસ હમણાં જ જોયા અને મને તે જોઈને બહુ જ દુઃખ થયું. પણ પણ ન રહી શકે એવા એ વાસમાં મોંઘડોતો રહેતા જોવા. લાઠી એ બાબતમાં આગળ છે. હું તે જોઈ આવી અને તે વાસ સારા છે તે બાબત લાઠીને મારે અભિનંદન આપવા જોઈએ. અદિના ના. ઠાકર સાહેબે આ મંદિર સૌ કોઈને મારે ખુશ મુક્યું છે. એ કાઠિયાવાડમાં આ એક જ એવો પ્રસંગ લાઠીને આગળે બન્યો છે. તે મારે ના. ઠાકર સાહેબને અભિનંદન આપું છું. ના. રાણી સાહેબ પણ આ બાબતમાં ખુબ રસ લે છે એ બાબતને હું ખુશ થાઉં છું.

ખાદી અને હરિજન પ્રવૃત્તિ ઉપરાંતમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનું કાર્ય ખસેડ છે. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ એક એવી સંસ્થા છે જે આખાએ ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારના પ્રશ્નની વિચારણા કરી રહી છે. અને પ્રાન્ત-પ્રાન્તની બહેનોનું સંગઠન સાધવાનો એ સંસ્થાનો મુખ્ય હેતુ છે. કાઠિયાવાડમાં બાવ નગર, જુનાગઢ, અમરેલી, વડોદરા લોન્ગલી પોરબંદર અને રાજકોટ એમ સાત સ્થળે સ્ત્રી શાખાઓ ખુલી છે. અને વધુ શાખાઓ ખોલવાનો પ્રયત્ન અમે કરી રહ્યા છીએ. અહિં ભરણેલી પરિષદ દ્વારા બહેનો અમને સાથ આપશે એવી અમને ઉમેદ છે. હું તો ફરી અહિં આવી શકનાર નથી. પણ મારે બહારથી. શારદા બહેન મહેતા જેવાનું નેતૃત્વ આ પ્રાન્તને મળ્યું છે એટલે મને નીરાત

છે. અને મને વિશ્વાસ છે કે અહીંની પ્રવૃત્તિ વધુ સંગીત અને સારી બનશે.

ગાંધી જયંતિ હોવાથી હું મારી સાથે થોડી ખાદી લઈ આવી છું. તે તમે જોશો અને ખરીદશો. ખાદીની બાબતમાં પણ કાઠિયાવાડની બહેનોએ બહુ રસ લેવો જોઈએ. ખાદીમાં ગરીબોની સેવા છે. અદિના ગરીબ વર્ગને ખાદી રાશી આપી રહી છે તે આપ સૌ જાણો છો. મહાત્મા ગાંધીજીએ ખાદીની વાત મુશ્કેલી ભારત વર્ષના ગરીબોના ઉદ્ધારનો મુખ્ય સાધો આપણને બતાવી છે. આજે એ મંદાપુરજીની જયંતિનો દિવસ છે, એટલે તમે સૌ ખાદી ખરીદી વેશો એવી મને શ્રદ્ધા છે.

(રાણાસાહેબે રૂ. ૧૦૩) ની ખાદી ખરીદી) મારા ગયા પછી પણ શ્રી શારદા બહેનને પરિણતું કાર્ય આગળ ચલાવવામાં તમે સૌ સાથ આપશો એવી આશા સાથે આપ સૌનો આભાર માનું છું.

ત્યારપછી શ્રી શારદા બહેન મહેતાએ અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના કામની રૂપરેખા આંકીને જણાવ્યું કે સ્ત્રી ઉન્નતિના પરિષદના કાર્યને સમજવું હોય તો પરિષદ એ મેળાવડો નહિ પણ દેશભરની સ્ત્રી જનતાના પ્રતિનિધિઓનું સંમેલન સમજવું જોઈએ. અને તેના તરફ આપણે આશા અને માનની દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની મુખ્ય દેશભરમાં કામ કરવાની મુખ્ય છે. તેના પરિણામે જ આ અહીંની પરિષદ મળવા પામી છે. સ્ત્રીઓએ પોતાનું કામ પોતે કરી લેતાં રીખવું જોઈએ અને તે એકલે કાથે નહીં પણ સંગઠીતરૂપે થવું જોઈએ. આ પરિષદને એ સંગઠીત પ્રયત્નના મંગળાચરણ રૂપે હું સમજી છું.

ડૉ. સુમન્ટ મહેતાને આ સમયે પોતાના વિચારો વર્ણવવાની વિનંતિ કરતાં તેઓથીએ જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓનું કાર્ય કરવું એ અતિ મુશ્કેલ કામ છે. તેના શક્તિ, વહેમ, પુરોનો

મોટી કંપનાઓ અને સ્ત્રીઓમાં આત્મ વિશ્વાસનો અભાવ એ વધુ આવે તેમ છે. પરંતુ એ બધી મુશ્કેલીઓ સમયની સાથે જતી બનશે અને સ્ત્રીઓ પ્રયત્ન કરશે તો તે જલદી જતી રહેશે. સ્ત્રીઓએ પ્રથમ નો સાજા કાદરાની પ્રયાને ત્યાગી બહાર આવવું જોઈએ, અને પોતાનો માર્ગ પોતે સરળ કરવા માંડવો જોઈએ.

શ્રી રાયચુરાભાઈએ પણ એ હુમટાના પ્રશ્ન ઉપર ભાર મૂક્યો હતો અને એક રમુજી ઉદાહરણ આપી સોને એ હુમટાના બેઠકાપણનો ખ્યાલ આપ્યો હતો. નદીમાં સ્ત્રીઓ ધોતી ઢોલ અને પુલ ઉપર ગાડી નીકળે ત્યારે પણ સાજા કાદવી એવો પથ્થરો રીવાજ પોતે નજરે જોવાનું જણાવ્યું હતું. બીજી બહેની અને અન્ય બહેનો વચ્ચે અભિપ્રાય નોંધવું અંતર પડી ગયું છે તે સંધિવાનો પથ્થર પ્રયત્ન થવો જોઈએ. કાઠિયાવાડના તેમજ ત્રણ વિભાગ કપા હતા. રાજરાણીઓ, શેઠાણીઓ અને પટલાણીઓ. અને રાજપુતાણીઓ શક્તિ સ્વરૂપ છે. તેના પુત્રોના ચિર પડમાં અને ધડ લડ્યા છે, એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે. શેઠાણીઓ ગામે-ગામે પોતાના નામ માટે મગર દોષ છે. તેમ અસલ તેઓ પોતાની મેઘા માટે પણ મગર દત્તી, ગુપ્તદાન એ તેઓના સ્વભાવમાં હતું અને જગતના તાત સમા એકુતોનો જન્મ આપનાર પટલાણીઓનું પણ સમા-જમાં એટલું જ મહત્વનું સ્થાન છે. આ ત્રણેયે પરિવર્તન કામમાં રસ લેવો જોઈએ, અને તો જ પરિવર્તન કાર્ય સરળ બને. કાઠિયાવાડની રાજરાણીઓએ પરદા ત્યાગીને બહાર આવવા માંડવું છે તે મંજૂ થશે છે, શેઠાણીઓ અને પટલાણીઓનું ખમીર પણ હમણું હમણા દેખાવા માંડવું છે. આ બધી શ્રેણી નિશાનીઓ છે.

ત્યારબાદ બીજા એ દિવસેની નીચે મુજબ બના કરાવો કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) અખિત દિવં મહિલા પરિષદની પ્રવૃત્તિને મહિમ સહાયતા આપવા બદલ

(૧) જાવનગર તેમજ (૨) લાડી સંસ્થાના અ. સી. મહારાણી સાહેબા વિન્યાયા તથા અ. સી. રાણીસાહેબ સૂર્યકુંવર બાનો આ સ્થાને આ પરિષદ અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માને છે. અને આશા રાખે છે કે દરેક મોટા નાની સંસ્થાનાના રાણી સાહેબ સ્ત્રી પ્રગતિના કાર્યમાં રસ માટે સક્રિય થાશે આપશે.

(૨) આ પરિષદનું કાર્ય સફળ બનાવવામાં જે જે બાબતોને સાથ આપ્યો છે તેનો આ પરિષદ આભાર માને છે.

(૩) કાઠિયાવાડ પ્રદેશમાં દરેક સંસ્થાનામાં બાળકોને માટે મહત્ત્વ અને ફરજિયાત કેળવણી કરવી પણ સાંસ્કૃતિક મહત્ત્વ અને ફરજિયાત શિક્ષણ દાખલ થાય તે પહેલા કંપાઓને મહત્ત્વ ફરજિયાત શિક્ષણ વહેલી તકે કરવું એ વરદા અમલમાં મૂકવાને માટે દરેક સંસ્થાના અધિપતિને સાધા વિનંતિ કરવી એવું કારણમાં આવે છે.

(૪) સ્ત્રીઓના દરેક સામાજિક પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે તેમજ પોતે જ જવાબદારી લઈને જાગૃતિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. તે પછી સમસ્ત સ્ત્રી શક્તિ પોતાનું સંગઠન કરીને તેના મંડળો રચાવી કાર્યને આરંભ કરે એવી આ પરિષદની માન્યતા છે માટે કાઠિયાવાડના દરેક નાના મોટા સંસ્થાનામાં આવા મંડળો રચાવી અરસ પરસ સંગઠનને મજબુત બનાવવું.

(૫) સ્ત્રીઓમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે અક્ષર જ્ઞાનની યોજના પગલે યથા સ્વાભાવિક યથા થશે માટે કોષ્ટકો ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપવા તેમજ પ્રથમ આરિરોક સંપત્તિ સંધારવા માટે વ્યાયામ વર્ગો સ્થાપવા મુખ્ય કાર્ય તરીકે દરેક મંડળે ધ્યાનમાં ધરવું એ આવશ્યક છે એવું આ પરિષદનું માનવું છે.

(૬) અમરેલી અને દારકા ગાયકવાડી રાજ્યમાં હોવા છતાં પરિષદના વર્ધીવટી સંબંધ માટે આ એ સ્થળે કાઠિયાવાડના કેન્દ્ર સાથે જોડાયેલ કાર્ય થાય તો વધારે અનુકૂળતા થઈ પડશે એવું કાર્ય કરતાં માનવું છે તેથી તે પ્રમાણે કાર્ય કરવાની પરવાનગી અખિત દિવં મહિલા પરિષદ રેન્ડીંગ કમીટી પાસેથી માગી લેવી.

(૭) કાઠિયાવાડનું કેન્દ્ર સંપૂર્ણ રીતે વ્યવસ્થીત થાય તે પહેલાં અનુભવ લેવા

ખાતર નીચે પ્રમાણે બહેનો પ્રતિનિધિ તરીકે દીક્ષીના અધિવેશમાં હાજરી આપી શકે એવી તેમની પ્રવચ્છા છે. માટે તે પરચા-નગી સ્ટેન્ડિંગ કમીટી પાસે માગવી.

(૮) સ્ત્રીઓ અને બાળકોના વેચા-ણનો દુષ્ટ વેપાર કાઠિયાવાડમાં મોટા પ્રમા-ણમાં પ્રચલિત થયેલો નાશુઆમાં આવે છે. તો તે દૂર કરવા માટે દરેક સંસ્થાન તેમ જ સ્ત્રી મંડળ યોગ્ય પગલાં લે અને સ્ત્રી સ્વમાન સાચવવા પ્રયત્ન કરે એવી પરિપદ તેમને વિનંતિ કરવા તથા આ દેશવને અ. દિ. મહિલા પરિષદનો ટેકા લેવો એવી તેમને વિનંતી કરવી.

આ પરિપદના શુભ પરિણામરૂપે કાઠિયાવાડ મહિલા મંડળની સ્થાપના થઇ છે. અને મંચુર મંડળ અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ વતી કાઠિયાવાડમાં સ્ત્રી ઉન્નતિનું કામ કરશે. રાજકુમારી અમૃતકુંવરે આજુ ત્યાં માટે પ્રમુખરયાન સ્વીકાયું છે. અને તેઓ જઈ દર હોવાના કારણે શ્રી શારદાબહેન મહેતા, અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદના ઉપપ્રમુખ આ કામ

કરશે. સાત સ્થાનોમાં મહિલા મંડળો સ્થાપવામાં આવ્યા છે અને એવી જ રીતે બીજાં મંડળો પણ સ્થપાય એવો સંભવ છે. આવું દરેક સ્થાનિક મંડળ કાઠિયાવાડ મહિલા મંડળમાં એક એક પ્રતિનિધિ મોકલી શકશે અને તે ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે કાર્યવાહી નહીં થના છે.

૧. શ્રી શાન્તાબહેન હજીર પોરખંદર
૨. „ જ્ઞાતીશબહેન વાંકાનેર
૩. „ તારાબહેન દોશી અમરેલી ખાતરની

આ કાર્યને વેગ આપવા માટે પ્રયાસ અને પ્રચારની પ્રથમ જરૂર છે અને તેને માટે સ્વેચ્છાથી પોતાની સેવા અર્પણ કરનાર નીચે મુજબ તથા બહેનો ખદાર આવેલ છે. એ પણ કાઠિયાવાડને માટે શુભ નિશાની છે,

૧. શ્રી. કમળાબહેન હજીર
૨. „ જ્ઞાતીબહેન દાણી
૩. „ તારાબહેન દોશી,

અને આથી રીતે બીજા બહેનો પોતાની સેવા આ કામ માટે આપે એવી સૌને આ મંડળ વિનંતિ કરે છે.

[રક્ષાબંધન : અનુસંધાન ૫. ૧૯૫ તું]

નાચો હાથું, મ્હારી સાથે એ જહાર નિકળી. નિર્માળ ચાંદનીમાં અમે બેઠે ક્ષણભર સ્તબ્ધ હોઈ. એક બીજાના સાથું અનિમિષ નયને ભેગ રહ્યાં. આખરે ચીરશાન્તિ ભેદીને મેં પૂછ્યું, “ સુહુ, તું મ્હારી સાથે આવીશ ? હું તને લેવાને આવ્યો છું. ” “ હા, હું દમય્યાં આવી. ” કહી જો હરમાં જઈ અને ઘરત જ દાયમાં એક થાગ સાથે પાછી વળી. મને એણે કહ્યું, “ આજે રક્ષાબંધનનો દિવસ છે. ત્હારે માટે હું રત્નદારની રાત બેઠી રહી છું, તું આવ્યો દિવસ કેમ આવ્યો નહિ ? તું જાણે તો છે કે મ્હારે ભાષ નથી અને ત્હારે બેન નથી. ” આટલું કહી તેણે મ્હારે જાણે કમકમ તિત્તક કહ્યું, “ મ્હારે હાથે રક્ષા પાંદી, શુભ આશીર્વાદો મને વધાવી લીધા, મને ઘરત જ મ્હારા

કર્તવ્યનું જાન થઈ આવ્યું. તેણે મને કહ્યું, “ બેસો, ત્હમ્હારે માટે કંઈ ખાવાનું બનાવું. ” મેં ઉત્તર દીધો, રહેવા દે, મને તો માત્ર એક જૂખ જન્મી છે, તે ફક્ત એક તારા સુખની માત્ર એક વાત કહે, તું સુખી છે ? ”

“ સુખી ? હવે સુહુ ખૂબ જલસાઈ ગઈ છે. દવે એની ચંચળતા મરી ગઈ છે, અંગો રિયર થવા લાગ્યાં છે, થોડા વખતમાં કદાચ એ પત્યરૂપમાં ફેરવાઈ જાય તો આશ્ચર્ય નહિ ! ”

“ પરંતુ... આ સંમારમાં સુખી કોણ છે ? સુખ, અને દુઃખ બેઠે વરસુ દુનિયામાં છે કોઈના ભાગ્યમાં સુખ, કોઈનામાં દુઃખ. ” આટલું બોલી તેણે મને વિદાય દીધી. *

≡પશુતામાંથી સ્વાતંત્ર્યઃ≡

પ્રકાશક :

રમણીકલાલ જયથંદભાઈ દલાલ, બી. એ. એલએલ બી. વીસ

મા' નામ મીરકુસન. તાજી કિસ્તાનની ફરમાનાની ખીજમાં હું ૧૯૦૪ માં જન્મી હતી. છ વર્ષની યથા ત્યારથી મેં શુરબો પદેરવા માંડ્યો. મારા બાપ વજુર દલા. મારી મા ને હું રોપીઓ મૂંઘતાં. મારી નાની મેન સંમો ફેરવવામાં જમને મદદ કરતી. મારો કાઈ પાઠશાળામાં નોકરી કરતો. અમે ધણી જ મરીજ હતી. તેથી જ અત્યારસુધી હું કુંવારી હતી, યોદ વર્ષની યથા ત્યાં સુધી મારાં લગ્ન યથા સકાં નહોતાં.

મારા લગ્નની હું વાત કરું. હું મારા કાવિ પતિને સ્વાભાવિક રીતે જ બીલકુલ પીછાનતી નહોતી. હું પરજુવાની છું એવો મને ખ્યાલ પણ નહોતો. મારા યતાર પતિના બાપ ગુજરી ગયા હતા. તેમના એક મામા મારે ઘેર આવ્યા હતા. તેમણે 'છમાય' ને સાથે શખ્યો હતો. મારા વિવાદના સંભવની તેમણે તજવીજ કરી. હું કુંવારી હતો એવું તેમણે જણવું એટલે તેઓ વિદાય થયા, બીજે દિવસે તેઓ ફરી આવ્યા. મારી માનાએ શી જનારી, કાત ને માંમનો શીરવો કર્યો. મહેમાનો મારે આ મૂડી, ફેરો કમને મહેરી રોપી વરરાજને એટ આપી. અને તો તે આખો જ દિવસ ધરની બહાર વિદાય કરી દેરામાં આવી હતી. કાવિ પતિનાં સર્વાવકામાં મારાં દોષ ત્યાં સુધી ક્યા પેનાના ધરમાં રહી જ છો નહિ આવું પામિંક શરમાલ હતું. અને તો એ પામિંક શરમાલનું કાલ નહોતું. અને ફેર વાનનો ખ્યાલ પણ નહોતો. અને પાઠશાળાને ઘેર કેમ મોકળી દેરામાં આવી હતી તેની પણ મને ખબ નહોતી.

એમણે મારું મૂલ્ય આંધી ભીધું. ને ઘેટાં, દોડતો રતમ ધડું, ને ગાડાં માડી, મો રતમ ચોના, એક ગાય, ત્રણ ઊંચ, કામગા ને પોષાઓ જ મજબા. મારા સામરિયાં પણ મરીજ જ હતાં. ઘેટાં દિવસ પછી મારી માતાએ ભીષણ લગ્નની મને વાત કરી. હું મંતાપ પામી, ધર છોડવાના વિચારે છુલ રડી. ને વર્ગના લાંગા મારા સુધી હું મારી મેનપણીએતે મળી કળીશ નહિ એ વાત નહોતી હતી. પરિણીત છત્રનાં પદેશાં ને વર્ગ સુધી નરપુ કાઢને ત્યાં મહેમાન યથા કો નહિ કે કોઈ મહેમાન નોંતરી કો નહિ એવો વિચાર કનેલ મારા પતિ યુવાન હતા કે જુદ તેની પણ મને બીલકુલ ખાલીની નહોતી. એ કડરવા હતા કે સુંદર એની મને કપના પણ નહોતી, એમને ફેરલી પત્નીઓ હતી એ પૂછવાની પણ મારામાં કિંમત નહોતી.

સાદુ નહોતી યથા આઠ ગોળે અજાદીયે મારા કુટુંબે એક મીજનાની જોડારીઃ અમારાં તમામ સર્ગ વહાલાંએ તેમાં કામ ભીષી. હું મારી મેનપણીએ સાથે જન્યાનામાં ભેડી હતી ત્યાં એકદમ ફરલાંક છોડારાં દોડનાં આવ્યા 'મીરકુસન !' અમે તારો વર નેયો !' તેઓ પ્રગમભર્ગી માણુ છીતાં.

મને જાણ વાળતાં કમ ખાલી, "તે જુદ છે !" મારી મેનપણીએ મારી બહાર ધડ. "ના." ઉતર મજબો. "મીરકુસના બાપ નેરલ જ છે. રેલમી કમો પદેશો છે.

એ વચ્ચે મારું દિલ સનેજ ધમું. મને ખાતો જ હતો કે મને એક કહેલ

દાદીનાજા ઘરના ખચ્ચર જોડે જ પરણાવવાની હતી. અમે એટલાં બધાં મરીયા હતાં.

મારી માતાએ મારા નખ દીનાચી રંગ્યા. મારી કમરોને પણ કામળી રંગવામાં આવી; અને સાસરામાં મારા લુગડાં પહેરેલ્યાં, ઝોડીતા વગના 'મામા' ત્યાં આવી બેઠ્યા. "કેટલી વાર ! " તેમણે ઉતાવળ કરી. હું ક્રિયા માટે તૈયાર થયું, મેં જુરજો ઝોડી લીધી. હું બારણા તરફ આગળ વધી, તેને તાણું મારેલું હતું. મારી માતાની મુચના માટે હું વાટ જોતો હતા. બહારથી જ હમામે મને ધૂણું "લગ્ન મંજુર છે ને ?" મારી માતાએ મને શાન્ત રહેવા કહ્યું, એનો એજ સવાલ માર માર પૂછાયો. છેવટે મેં "હા" પાડી, મારા પતિનાં બે સૂત્રાં અંદરના ખંડમાં આવ્યાં, જમીન પર શેતરંજ પાચરી, એના ઉપર ચઢા ને રોડી મૂકવામાં આવ્યાં. તેઓ વિદાય થયા હું મારી માતા ને મારી બેનપણીઓએ ખૂણામાં ભરાઈ રહ્યા ક્યું.

થોડી જ ક્ષણમાં મારા પતિને અંદર આજુવામાં આવ્યા, અમને એકલાં મૂકી સૌ વિદાય થયાં. એમણે મને બોલાવી, હું તેમની બાજુમાં શેતરંજ પર બેઠી, મારું મુખ મેં બાજુએ ફેરવી લીધું. એટલે હું તેમને જોઈ શકતી નહોતી. એમણે એક પ્યાલામાં થોડીક ચઢા કાઢી મને આપ્યા, પણ મેં તેનો અપવી-કાર કર્યો. હું એક પતાની માફક ધૂજતા હતી. હું બીજકુલ બાહ પી શકી નહિ. બાણું પૂરું કર્યા પછી મારા પતિએ તાગી પાડી મારી માતા અંદર આવી યાત્રીઓ ઉપાડી ગઈ, એણે બહારથી અમારા ખંડને તાણું માર્યું. એનો અવાજ મેં સ્પષ્ટ સંભળ્યો.

મારા પતિ મારા તરફ વળ્યા. એમણે મારો જુરજો ઉધાડી નાંખ્યો. મારું દેહું ખૂબ જ જોરથી ધબકી રહ્યું, મારું મોં

ખુદલું કરતાં હું ખૂબ જ શરમાઈ. અમાર્યા માણસ આગળ ખુદલા મેંએ ઉભા સી રીતે રહેવાય ? એ કંઈ પહેલી જ વાર અમે એક બીજને જોયાં. અને જોઈ તેમને ખુદી થઈ કે નહિ એ મને ન સમજાયું. અને એ ખૂબ જ મુંઝવે ને ભાવિક લાગ્યા. પણ હું એક પણ શબ્દ બોલી શકી નહિ. એટલે એમણે શેતરંજ પર ફેલાઈ તકીચા બીજાવ્યા, અમે મૂતાં. આખી રાત અમે લાંબાબેન માફક પડી રહ્યાં. એમણે મને સૂત્રી લેવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ.

ત્રણ દિવસે અમે મારાં માળાપને ત્યાં રહ્યાં. એવો રિવાજ હતો. પછી મને સાસરે વળાવવામાં આવી. એમને બીજ પાની નહોતી એ જાણી હું ખુદી થઈ. છતાં મારામાં બોલવાની હીમત આવી નહોતી. અમે દોઢ મહિના સાથે રહ્યા છતાં એક બીજને સ્પર્શ્યાં પણ નહિ. એક દિવસે મેં મારી નણુંદને બોલતાં સાંભળી, "શરમ નથી આવતી ? તું આશંક વધતો થયો છતાં હજી ખચ્ચર જોડો જ રહ્યો ?" "એને મારો સ્પર્શ ખસે નથી" મારા પતિએ ઉત્તર લીધો. "એને ડર લાગે છે." એથી મારો નણુંદે જાતે રાંધ્યું. રસોઇમાં ફેરી દવા નાંખી મને ખચ્ચરની હું બેજાન થઈ ગઈ. પછી હું થયું તેની મને ખબર નથી. બીજે દિવસે મને ખૂબ તાવ આગ્યો મહિનાઓ સુધી હું મરણ સેવાએ પડી. સાંભળાન પણ જુદી ગઈ.

છરવીસન ૧૯૧૬ માં મારા પતિ ફેફસાંના મોતથી અવસાન પામ્યા, અમારે પરણ્યે માત્ર છ જ માસ થયા હતા. એમને બાહ નહોતો. અમાન્ય રીતે હું તેને વારસામાં મળત, હું મારાં માળાપને ઘેર પાછી આવી. પરંતુ મારે જાણું ઘેર રહેવાનું બન્યું નહિ. એક રાત્રે મારા મામા ઘરમાં ધસી આવ્યા, પાડોશના

મામમાં બહારવટીઆ પડ્યા દના એવી ખચર આપી, તેમણે ઓઝોની લાગ લૂંટી દની. દેવે તેઓ અમારા મામ તરફ આવતા દતા. મારી બે બેનો ને મેં જુદાઓનો લેગામ સજી લીધો, પગે દોડતા પવંત ઝોળુંગી ગયા. મારા મામા અમારી સાથે જ દના. બે દિવસ પછી અમે બોલંદ આવી પહોંચ્યા ત્યાં મારા મામાએ અમને રથમટ્ટકાને સોંપ્યા, એ જાંડુછ હમામ દનો. " માસ તમારું છે : દાડ મારું છે, " અમારા મામા કહેતા ગયા: " એટલે એમનો છઠ્ઠામાં આવે તે ઉપયોગ કરજો ને અવમાન પામે ત્યારે ફરનાવી દેજો. " મામાએ તેમને સદર પરવાનગી આપી.

" છઠ્ઠન "ની ચાર પત્નીઓ ને એક જુદ સેવકે અમને દુઃખ આપવાનું શરૂ કર્યું. એમના મુરીસે મારે અમને આખો દિવસ ભોજન તૈયાર કર્યું પડ્યું. એ લોભો આખો દિવસ કાંઈ જ કામ કરના નદિ. ' છઠ્ઠન ' ની મદદ માગવા આવનાર મહેમાનોની પણ અમારે ચાકરી બરદાશત કરવી પડતી. હુંગળી સમારવામાંથી, બાતને શેરવે બનાવવામાંથી કે વ્હા કરવાના ને વાસણ માંજવાના કામમાંથી અમને એક ઘડીની પુરમદ મળતી નદિ. પાંચ મદિના સુધી અમે એવું વૈનરૂં કર્યું. જે જુદાના વચ્ચે અમે પહેરી લાવ્યા દતા એથી જ નકાળ્યું. અમને કોઇ પણ પ્રકારનું મહેનતાણું આપવામાં આવ્યું નદિ. ખાણુમાંથી વધવા ઘટવા દુકડા અમે વીધી ખાતા.

કેટલાક વખત પછી રથમટ્ટકાએ મારી મોટી બેનને એક જુદ મુરાદી સાથે પરણાવી. એને બે પત્નીઓ તો દની. મારા મામા સજનમાં આવ્યા દના. એમણે મને દુઃખદ સમાચાર આપ્યા. બહારવટીઆઓએ મારા

આપને મારી નાંખ્યા દતા. બચવી ફરકતી મારી માતાથી નજર આગળ એમનું મસ્તક ધડથી જુડું કરી નાંખવામાં આવ્યું હતું. મને છૂપાવવાનો તેના પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો દનો. મને ધેર લઇ જવા મેં મારા મામાને વિનવણી કરી પણ મને પવિત્ર ' છઠ્ઠન ' ને દવાસે કરી દેવામાં આવી દની એમ તેમણે જણાવ્યું. જે મને પરણવા કોઇ રાજી દશે તો એ મને પાછી ખરીદી લેશે એવી તેમણે મને ખાત્રી આપી. છેવટે મેં થોડાં ઘણાં છુમકાં મોકલી આપવા વિનવણી કરી. એમણે એટલું કરવા વચન આપ્યું.

એક દિવસે રથમટ્ટકાની સૌથી નાની પત્ની બીમાર પડી. તબીબે એને આપ્યું અડવાડિયું દેકરના શેરવે આપવા હતું. જુદ સેવક સાથે દેકા પકડવા જવા મને ફરમાન થયું. મેં સદેસાઈથી થોડાક દેકા માખાં એટલે મને બીજે દિવસે એકઠી મોકલવામાં આવી. મેં એક દેકો પકડ્યો ને મારી ટોપલીમાં મૂક્યો. ત્યાં કોઇ અસૌક્રિક સંજોતનો અવાજ સંભળાયો. દુઃ રાજગાર તરફ દોડી ગઇ. રજોને પણ કંઈયું નરોવું એવું દરમ મેં ત્યાં જોયું. જુરખા વગરની ઓઝોનું એક લાંબુ સરધમ એક બેન્ડ પાછળ આગળ વધતું હતું. ઉગ્ય રવરે તેઓ ખીત લસકારી રજાં દના. બે જળુના હાથમાં લાંબા વાંસ પર હાલ વાવડા ફરકતા દતા. " અંસ્તા-તંગ્ય ઝીંદગાદ ! "નાં સૂચોચાળાં ખાટીઆં પણ દતા.

અજણતાં જ દુઃ તેમની પાંછળ ગઇ. મારા એક હાથમાં ગોળીઓ ને બીજા હાથમાં ટોપલી દની. અમે એક વિદ્યાળ મેદાનમાં આવી ચડ્યા. ત્યાં અનેક ટેબલ ખુરશીઓ ઝોડવી દેવામાં આવી દની. ઉપર વ્હા પાણી ને નાસ્તાની વિપુલ સામગ્રી વ્યવસ્થિત રીતે મુકેલી દની. એક ઓ રંગમંચ પર ચંદી.

તેણે એક વ્યાખ્યાન કર્યું. અમારા જીવન અન્યાયોથી ભરપૂર હતો એવું તેણે ખ્યાન કર્યું. પતિને પત્નીને મારવાનો હક્ક નહોતો એવો તેણે પકકાર કર્યો, ઓઝોને પુરુષો જોડેલા જ કેળવણી લેવાનો હક્ક હતો: જીવન ભર ખૂરખામાં ગુંગળાઈ મરવાનું કંઈ જ કારણ નહોતું વિગેરે હકીકતો તેણે કહી.

આશ્ચર્યચકિત બની હું તો ઉભી હતી ત્યાં જ બ્રહ્મ ગધ, પુરુષો જોડેલું ઓઝોને સ્વાતંત્ર્ય મળે તો કેવું સરસ? પરંતુ અલ્લાહે ના પાડી નહોતી? પેલી રંગમંચ પર ઉભેલી મહિલા પાપી વાતો નહોતી કરતી? કદાચ બધાં એને ખતર મારી મારી જ નાંખશે એવી મને ધારતી લાગી. પરંતુ વ્યાખ્યાન પૂરું થતાં તો એને તાલીઓના ગડગડટથી વધારી લેવામાં આવી, “ઓસ્વાતંત્ર્ય ઝીંદગી આદ | ”ના ચોમેર અવાજે યદ્ય રહ્યા. પછી પ્રમુખ મુદ્રાલીઓવાની નજર મારા પર પડી. બધાં ખુરશીઓ પર બેઠાં હતાં જ્યારે હું એક ખૂજામાં ઉભી હતી. તેઓ મારી પાસે આવ્યા.

“એસોને !” તેમણે મને માથાગુલાયો કર્યું.

“મને કાચ લાગે છે.” મેં સંકોચથી ઉત્તર દીધો “હું એક મુઝજન સાથે રહું છું. એ જાણશે તો મને મારી નાંખશે.”

“એ તમારો પતી છે ?”

“ના. હું એમની દાસી છું.”

એટલે એમણે મને ખૂબ જ આગ્રહ કર્યો. મને પરાણે બેસાડી ખવરાવ્યું. મેં એમને મારી તમામ હકીકત કહી.

“તારે બચવું છે ?” મેં પૂરું કર્યું એટલે તેમણે પૂછ્યું.

“બચવાનું ! હું તો સ્ત્રી છું !” મેં ઉત્તર દીધો.

એટલે તેમણે ધીરજથી મને સમજ પાડી. “અમીરના રાજ્યના કાચકર દીવસો વીતી ગયા છે. પ્રભુ હવે સ્વાતંત્ર્ય બની છે. સર્વાંના સમાન હક્કનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. પુરુષ કે સ્ત્રી જેને મુઝજા થાય તેને બાણવાની છૂટ છે.”

“હા. હા. મને અભ્યાસ કરવાનું બધું જ મળે છે.” હું બોલી ઉઠી “મને તમારી સાથે રાખો. મારે ‘મુઝજન’ પાસે નથી જવું.”

એ રીતે મારું નવજીવન શરૂ થયું. મને એ જીવનનો સ્વાદે પશુ ખ્યાલ નહોતો. હું એક મોઠા વનિતા વિશ્રામમાં રહેવા ગધ. પહેલાં તો મને સ્નાનગૃહમાં પેસતાં જ કાચ લાગતો. હવે તો મને ત્યાં કલાકોનાં કલાકો બેસી રહેવું ગમે છે. મારા જીવનમાં પહેલી જ વાર હું સ્ત્રી પક્ષમાં સૂતી. મને લાગ્યું કે હું સ્વર્ગમાં નિરાશ રહી હતી. અત્યે મને નવાં લુગાં મળ્યાં. ધીમે ધીમે હું લખતાં વાંચતાં શીખી, મારી ઝડપ સારી હતી. હું સુખી હતી. મારી માતાને મારી વાત કહેવા મને બહુ દિલ થયું. મને ‘મુઝજન’ પાસે મૂકી આવે તો ! ! મને મારી માતાનો પશુ ડર લાગતો.

એક દિવસે હું પધારી કરતી હતી ત્યાં બારે છુરખો લાદેલી એક સ્ત્રી મારા ખંડના મુખ્યદ્વાર પર આવી ઉભી. “આવો” હું હસીને બોલી, “અને એક પશુ પુરુષ નથી.” તે મારી પાસે આવી. એનો છુરખો મારા મસ્તકને અડ્યો. મને કાચ લાગ્યો, “સીર-પુલન !” એકાએક તે બોલી ઉઠી. એ મારી માતા હતી. પ્રથમ તો એ બોલી જ શકી નહિ. મને ખૂબ જોરથી આંસુની રડતી જ તે ઉભી રહી. મેં તેની તમામ વાત સાંભળી. મારા મામ નવાં કપડાં લઈ જોકે આવી હતા. મારું ખૂન થયું હતું એવી તેમને

વાત કરવામાં આવી હતી. હું ડેકડાં મારી તલાવથી પાછી ન ફરી એટલે છઠ્ઠને એક જ્યોતિષીની સલાહ લીધી. તેણે બહારવટી-આએના કાંધે મારા શીયળકંગની ને ખૂનની બનાવટી ફકીકત કહી. એથી આખા યમાળા દર્મીયાન મારી માતાએ તો મને મરેલી ધારી રૂક્યા જ કહ્યું હતું. 'છઠ્ઠને' તો એ માળાનો સમજીમાં સમજી સજ્જન લેખાતો. એ કહે તે કહી અસત્ય ન હોય. એ મારી માતા મારા મોતની ફકીકત સાચી માને એમાં નવાઇ શી? પછી એક દિવસ હું જે પનિતા વિશ્વમમાં રહેતી હતી ત્યાંથી મારી માતાને પત્ર મળ્યો. મને મળવા આવવા તેને પરવાનગી આપવામાં આવી હતી.

મારી માતાને શા માટે બોલાવી તેની મને પછીથી ખબર પડી. શાળાના એક યુવાન શિક્ષક મારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા હતા. મારી માતાએ અમારા લગ્નને સમતિ આપી, અમે પરવ્યા. લણી જ સાદી વિધિથી. સપ્તજો પ્રસંગ આટોપી લેવાયો. મારા પ્રથમના લગ્ન કરતાં આ વિધિ તર્ફ જ નિરાળા હતી. મેં શાળામાં જવાનું ચાલુ રાખ્યું. પાછળથી મને ને મારા પતિને વિલાસપતેઃ અવ્યાસ કરવા પરવાનગી મળી. પછી અમે તારકદ વિલાસપત્રમાં દાખલ થયાં. અર્થશાસ્ત્ર લખ હું સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ. મેં રશ્મિવન ભાષા પણ શીખી લીધી. મારા પક્ષની સમાસદ બની. મારી

જાતની આર્થિક ને રાજકીય દૃષ્ટિએ સબકતી મદિલાઓનો વ્યવસ્થિત ઉદ્ધાર કરવાનો કાર્ય-ક્રમ મેં હિપાડી લીધો. મેં બાળલગ્ન વિરુદ્ધ જોડાદ જગાવી. આરોગ્યશાસ્ત્ર વિશેનું અજ્ઞાન દૂર કરવા કમર કસી. અલખુ દશામાંથી મારી બેગોનો ઉદ્ધાર કરવાની મને ધમકા લાગી. આત્મારે પણ હું એજ કામ કરી રહી છું.

છઠ્ઠને રશમતુલકા દળ જોકદમાં જીવે છે. એની બે પત્નીઓ અવસાન પામી છે. એનો ધંધો પડી ભાગ્યો છે જલદુષ્ઠ અમલદારો માટે હવે જીજ્ઞાસા માણસો જ તેની પાસે આવે છે. મેલા વૃદ્ધ મુરાદી સાથે મારી બેનને પરણાવી દેવામાં આવી હતી. તે રાંડો છે. ત્યારબાદ તેણે બીજું લગ્ન પણ કરી લીધું છે. મારો ભાઈ ફરમાનામાં રોડીના કારખાનાનો નિયામક બન્યો છે. મારી બેન સુતરના કારખાનામાં કામકાજ કરે છે. મારી માતા પચાસ કામદારોના એક ચાકતરકારીના ક્ષેત્ર પર દેખરેખ રાખે છે. તે વાંચતા લખતાં શીખી ગઇ છે ને છેલ્લાં છ વર્ષથી તેણે જુરબો ફગાવી નીધો છે.

આ મારી વાત. મીરકુલને પશુતામાંથી સ્વાતંત્ર્ય કેમ પ્રાપ્ત કર્યું તેની એ ટુંકી કથા. તાજી કીરતાનના સોવિયેટ પ્રગતતંત્રનો એ પરિપાક *

* Sgon Irwin Kischina લેખ કપરથી.

પ્રગતિની સાધનામાં સ્ત્રી અને પુરૂષ એક-
ત્રેકના સંદર્ભરહિત અમૂલ્ય શક્તિ આપી
શકે છે. સમાજની જનસંખ્યામાં અર્ધ જેટલા
નારિદેહનો સમાવેશ થતો હોય સામાજિક
પ્રગતિની પરિપૂર્ણતા અર્થે નારીજીવનના
વ્યક્તિત્વનો વિકાસ આવશ્યક છે.

શૂદ્ધતાથી સમાજમાં પુરૂષતા જેટલા જ
હકક અને અધિકાર સ્ત્રીઓ ભોગવતી, આથી
સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીપુરૂષની બિજાતા અજ-
વડના કારણરૂપ ન બનતી, પણ વખતના
વહેણ સાથે પરિસ્થિતિ ફેરવાય અને સ્ત્રીનું
સ્થાન પુરૂષના કરતાં ઊંચતરું ગણાવા લાગ્યું.

નારીજીવનની મહત્તાની પડતીનાં કારણે
પ્રાણીશાસ્ત્રવિષયક કે અજ્ઞતાનાં નહોતાં
ઐતિહાસિક અને આકસ્મિક મણી શક્ય.
અસહી જાતિઓની અંદર અંદરની લામષ-
ઓના પ્રતાપે યોદ્ધાઓની લડાયક ચક્રિતને
સમાજના મુખ્ય સદ્ગુણરૂપે આગળ ધરવામાં
આવતો. સ્વાભાવિક માન્યપ્રેમના અમીવર્ષણને
યોગ્ય ધડતર ધરાવનાર સ્ત્રીવર્ગ બાળકની
માવજતને મુખ્ય કર્તવ્ય માનતી અને પુરૂષની
સરખામણીમાં નબળો બધો ધરાવતી હોય
યુદ્ધક્ષેત્રમાં આગળ પડતો બાજ લાઇ ચકતી
નહી. પરિણામે, તે સમયમાં સ્ત્રીઓને અજ્ઞ-
તાના માનવામાં આવતી, વધારામાં, સમરવિજયી
વર્ગ વિરૂદ્ધ વર્ગના પુરૂષોનો સંહાર કરી
તેમની સ્ત્રીઓને જીપાડી જવામાં ગૌરવ માનતો.
જીવનના ધનામ તરીકે ગણાતી સ્ત્રીઓનો
તેઓ હાવે તેવો ઉપયોગ કરતા: કાં તો તેઓનાં
ઉપભોગ અર્થે તેમને ક્રાંતાનામાં ગોધિતા અજર
તો ગુલામ તરીકે વેચી દઇ દ્રવ્યોપાર્જન કરતા.
આ પરિસ્થિતિએ નારીજીવનને અધમતાની

પરાકાષ્ઠાએ પહોંચાડ્યું. સુદમાં વિજય મેળવી
જીપાડી લવાતી કે ખરીદ કરીને મેળવાતી
હોવાને કીધે નારિદેહની કિંમત પુરૂષવર્ગને મન
બીલકૂલ ન રહી. પરિણામે, પોતાના વર્ગની
સ્ત્રીઓ તરફ પણ હલકી નજરે જોવાનું થર
થયું. તે ધોરણે જ રચાયેલા કાનૂનો અને
રીતરસમોને પ્રતાપે સ્ત્રીઓને ફરજિયાત હલકું
જીવન જીવવાની ફરજ પડી.

પુરૂષજીવન સ્ત્રીજીવન કરતાં ચક્રિયાતું છે
એ માન્યતાને દબ બનાવતી સંખ્યાબંધ ક્ષીણો
આધારે પણ મોજુદ છે. મુખ્ય ક્ષીણ એ છે
કે વધુ શારીરિક બળ ધરાવતો હોવાના કારણે
પુરૂષ સામાજિક જીવનમાં નબળા બાંધના
સ્ત્રીધરીર ઉપર સામાજિક ભોગવે છે. ગર્ભ-
ધારણ અને સ્તનપાનની જવાબદારી ધરાવતી
નારીનું શારીરિક બંધારણ પુરૂષના બંધારણથી
નિશાળું છે એટલે સ્ત્રી પુરૂષના જેટલી બળવાન
ન હોય એ સ્વાભાવિક છે. પણ, ગમે તેવો
સંકટમય સંતોગોને ધીરજથી સહન કરવામાં
અને રોગીના રોગની માવજત કરવામાં જે
અજ્ઞ જ્યેષ્ઠ વનિતા ધસાવે છે એ નારી-
જીવનની કુદરતી બક્ષીસના પ્રભાવે તે પોતાનું
અનોખું ગૌરવ સાચવી શકે છે. વળી નૈતિક
અને ધૌદ્ધિક સંસ્થા તરીકે સ્થાપિત થયેલ
સમાજમાં માત્ર શારીરિક બળના આધારે
ચપેલી સરખામણી લિખિત ન જ ગણાય એ
દેખીતું છે.

બીજી રીતે, આધ્યાત્મિક સિદ્ધાન્તના
ધોરણ અનુસાર પુરૂષની સરસાઇ સાબીત
કરવાના પ્રયત્ન થાય છે. લડાયકવૃત્તિ
અને પ્રયત્ન-મક્કમતા જેવા ગુણો પુરૂષમાં
વધુ પ્રમાણમાં વિકસિત થતા ગણાય છે,

હે, ત્યારે માતૃપ્રેમ અને આત્મસંવદન જેવા મહાગુણો નારીદેહમાં વિકસે છે. આ તથાવત જનિવેદના કારણે દોષ પ્રાણીશાસ્ત્ર વિષયક વિમાનને અવલંબિત છે. એટલે એ તથાવતના પ્રતાપે એક જાતની બીજી જાતિ ઉપરની સરસાધ માગીત કરવા મથન કરવું મુનામય નથી. ઉપરાન્ત, ઓએમાં કાર્યારંભ થકિત, કલ્પનાથકિત કે શોધબોગ વિષયક થકિતને અભાવ છે એમ કહેવામાં આવે છે પણ વતરપતિ તેમ પ્રાણીકિર, વજવાનું અને કુંભારકામ જેવાં કાર્યની શરૂઆત કરનાર ઓએ દની એ માદ કરીએ બીએ ત્યારે નારી જીવનની મદત્તા ઓરવદીન ધાનનાં અટકવાની કરજ પડે છે.

જૂતકાલીન ઇતિહાસના સિદ્ધાન્તનુમાર પ્રમદાની કિંમત નજીવી દોષ તે સદૈવતાએદરી ઉદાવવા સરજામ છે એ માન્યતા પણ જૂલ કરેલી છે. એક વખત એમ મનાવું કે સામાજિક વિવરજ્ય અથે' સામાન્ય ગુલામો અને એલી ઉપયોગી ગુલામ-નોકરેલી આવરયકતા અનિવાર્ય છે. અત્યારે એ માન્યતા ભંમમૂલક કરી ચૂકી છે. એએ માત્ર જૂતકાલીન માન્યતાને આપારે રચાયેલી ગુલામોની આવરયકતા જેમ બન્ધ ધાય છે, તેમ જૂતકાલીન મંજેગો અદસ્પ યતાં વનિતાનો વ્યાજગી મદત્તાનાં મૂલ્યાંકન કરવામાં પાછી પાની કરવી એ સામાજિક પ્રગતિ ઉપર પ્રદાર કરવા સમાન છે.

નારી જીવનને બીન કિંમતી કરાવતી જૂતકાલીન રીતરમઠો અત્યારે અસ્તિત્વ નથી ધરાવતી. સામાજિક પ્રગતિ માટે માત્ર હાલયક વૃત્તિ જ 'મદત્વ ધરાવે એ પરિસ્થિતિ સદ્ગતર નિમૂળ યમ છે. ઉપગત, વિદ્યાન અને વેદાન્તની ઝડપી પ્રગતિના આ 'સમયમાં સામાજિક હક્કશબ્દુ, નવીન આદર્શ અને નવનવીન ધેય ધારણ કરી આગે કૂચ કરવામાં ઓરવ

સેમે ટે. નવાયુમની નારી આ તવીન આન્દો-લનોના રંગી રમાધ પ્રવર્તક બજાપ્રભાવે અમૃત ઓ થકિતતી જવલન્ત પ્રતિમા જન્મત સમક્ષ રજુ કરવા કમર કસે છે.

ઉદ્દેશાં દળરેક વર્ષથી, નારીજીવનને ઓરવદીત સેખતાં કાંપનિક અને પૌરાણિક કથાનકોના પ્રભાવે બી જીવનની સાચી મદ-તાનો સામાન્ય જાનતાને મદજ પણ ખમાલ નથી. આથી પ્રમદાની પ્રતગ થકિતનાં સ્તવ દર્શન જન્મત મમક્ષ રજુ કરવાની પ્રથમ નેમથી વર્તમાન બી થકિત પ્રગતિપન્થે કૂચ કદમ કરે છે. પ્રાણીશાસ્ત્રવિષયક તથાવતના પ્રતાપે નીપજતા યારીરિક અને આધ્યાત્મિક તથાવતને દૂર કરી થકામ તેમ નથી. એટલે કુદરતી રીતે અપોષેલ યુએને કેગવી તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરવા તત્પર રહેવું એ વર્તમાન નારીનું જીવનધેય બને છે.

વર્ષો જૂના કાવતો અને તે અંગેની રીતરમઠોના કારણે બી જીવનની સંકુચિતતા ધમાધ છે. ઉપરાન્ત, વર્ષોથી આલી આવતી સામાજિક કરી તજરતા પ્રતાપે ઉડ જડત્વ વનિતા જીવનમાં આરોપાયું છે. એ જડત્વ અને સંકુચિતતાનાં આવરણને બેરી, આત્મ-જાગૃતિ સાધી, નારીજીવનને અનુરૂપ ચપજ-તાથી અમકવાની બાવના ઓથકિતની પ્રવૃત્તિના હીતીમ નેમરપ ગણાય.

વર્તમાન ઓથકિતની ઝડપી પ્રગતિ તુતીય ઉદ્દેશ પણ ધરાવે છે. અથુજાથુ ધેયપ્રાપ્તિ અથે' મદાસર્વદા મથન કરવું એ સમાજની ઓરવવૃજ્ય મદત્તા છે. આ મંચનના પ્રતાપે મેહપણ વસ્તુ સર્વકાળ એક જ સ્થિતિમાં ટકી રહે એ મંબનિત નથી. એક સથયે મેજવેલા હક્ક કે અધિકાર ટકાવી રાખવા માટે પૂરતી માર્ધતા ન હાખવવામાં આવે તો એ હક્ક તેમ અધિકારને વખતના વહેણનાં વહન દૂર દૂર તાણી જાય છે. અસ્તિત્વ અને

લગ્નની પેઠે, લગ્નબંધનથી વિમુક્ત બની છૂટાછેડા લેવામાં પણ સ્ત્રી અને પુરુષને સમાન અધિકાર હોવા જોઈએ એમ નવામુગની નારી માને છે. પતિપત્ની એકબીજાને ચઢાતાં બંધ થાય એટલે તેઓ છૂટા થાય એ અવશ્યક છે. બળજબરીથી તેમને બંધનવશ રાખ્યાં એ અતીતિને હતોજન આપવા જેવું છે. એટલે આચરણ પ્રપંચે પતિપત્ની લગ્નબંધનને દૂર ફેરાવી શકે એવી વ્યવસ્થા થાય તો જ વર્તમાન નારી સંતોષતા શ્વાસ લઈ શકે. છૂટાછેડાની આ માન્યતા ઉપર જરૂરી અંકુશ રાખી, કમનસીબ સંજોગે ઉપરિચિત થાય તો લગ્નબંધન દૂર કરવું અગેજ નથી. શિદિયા હિન્દુસ્તાનની પ્રાન્તિક અને મધ્યસ્થ ધારાસભામાં રજુ થયેલાં બીજા આ હેતુ પાર પાડશે એમ લાગે છે.

નારીની પ્રગતિપ્રેરક હોલચાલનો છેલ્લો છતાં અતિ અગત્યનો હુકમ માનુરવને લગે છે. સમાજના બાવિ નાયરિકો તરીકે નિર્માણ થયેલ સંસ્થા તરફ, કુદરતી રીતે, માતૃપ્રેમ હોય છે. એ પ્રેમના અભીરૂપણના પ્રતાપે માતા પોતાના જીવનને બંધ માની ઝૌરવવતી

બને છે. જૂના સમયની પરિસ્થિતિને અનુસરી તે સમયે માતૃત્વ ફરજિયાત હતું. એટલું જ નહિ, માતૃત્વ ધારણ કરવાની આનાકાની કરવા અંતે બીજકૂલ હલ ન હતો, સમાજની અત્યારની પ્રગતિ, નવનવીન આદર્શો અને સર્વોત્તમ સંસ્કૃતિના સમયમાં નારીના ઉપર ફરજિયાત માતૃત્વ લાદવામાં આવે એ હીક નથી. એટલે વર્તમાન નારી મરજિયાત માતૃત્વની માગણી કરે છે.

આ રીતે, પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચેના સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય તફાવત દૂર કરવા ઉપરાંત નારી પોતાના પગ પર ઊભી રહી નવીન તંત્રને અપનાવવા તૈયાર થાય એ હેતુથી વર્તમાન સોજવનની પ્રગતિ વિષયક પ્રવૃત્તિ પોતાનું કાર્ય ધપાવે છે. એ જાગરમાન જાગૃતિની અનોખી પ્રગતિના આચરણક મૂલ્યાંકન આંકવામાં આવે તો નારીની મહત્ત્વાકાંક્ષાની અભિવૃદ્ધિ નીપજે, આત્મવિશ્વાસ વધે અને સમાજના માનનીય તેમ જવાબદાર સભાસદ તરીકેનું સ્થાન સ્ત્રીને પ્રાપ્ત થતાં સગરત સમાજની પ્રગતિપ્રેરક પ્રવૃત્તિમાં આવકારદાયક હોયેલા થાય.

સ્વદેશી ખાંડ અને શુદ્ધ ઘી વાપરવા માટે
 વેપારી એમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર
ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા
 જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ. નં. ૨.

મણિ
તે
લ

આયુષ્ય અને આરોગ્ય વર્ધક

આ તેલ ધરતી પર લગાડવાથી કેટલું મજબૂત રહે છે,
 તેમાં સહેલી લાગ્ય પડતી નથી અને ઘરોર પર લગાડવાથી આમડી
 મુંવાળી રહે છે. કિં. તોલા પાની શીશી એકતો રૂ. ૧)

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય

ભાવનગર—(કાઠિયાવાડ)

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

ઔષ્ધો માટે ખાસ ઉપયોગી અને વંધ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિધૂત-એરનું ઘી.]

આ ઘી ઔષ્ધોના દરો જેવા કે, માસીક રક્તની અનિયમિતતા, જાડી ગરમી સોડી
 વિમાર, કમુવાવડ, રતવાથી બગાડાતી બચ્ચાં, પ્રસર, સોડીવા, અધુશ માસે બાળકનો થતો
 બન્ન, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અશક્તિ, કેકનો દુઃખાવો, ગર્ભાશયનો સોજો વિગેરે દરદોને
 મટાડી મર્મનું ચોષણ કરે છે. છોડ દોષ તે પાકવે છે અને ગર્ભાશયને ગર્ભધારણ ચોગ્ય બનાવે
 છે. કીમત રતલ ૧ ના કાના રૂપીયા બે. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી. પો. જુદું
 વૈદ્ય. એન. એચ. મહેતા.

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો-ભાવનગર. (કાઠિયાવાડ)

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને બાળકોની જીવનશાસ્ત્રી

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(૨૭૫૩)

અગ્નિબળિત થતા દરેક દર્દને મટાડી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રુદ્ધપુરે
 બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, ખાનદ અને નવચેતન
 પામ્યા છે. કીમત ૩૫૫ ૧ ના ચાર આના. વી. પી. પો. જુદું.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠિયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો-ભાવનગર. (કાઠિયાવાડ)

ચોકખા હીરા માટે

સોના ચાંદીની અવનવી વસ્તુઓ

માટે

નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી

શેખરમેઘાણ સ્ટ્રીટ, : મુંબઈ : લેમીંગ્ટન રોડ

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યોરન્સ કું. લિ.

(સ્થાપના ૧૯૧૩)

કેટલીક વિશેષતા

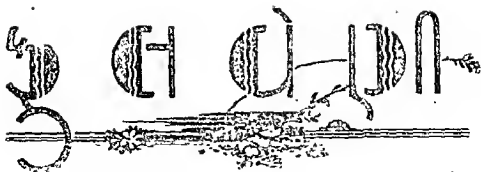
- ૧ વીમો લેનારના કિતની ખાસ સંભાળ.
- ૨ હેલ્થ અપાયેલું ખોલસા હર હજારે રૂ. ૧૫
- ૩ દરેક રિયલિટી માથુસને અનુકૂળ સસ્તી અને આકર્ષક યોજના.
- ૪ વાર્ષિક પ્રીમીઅમ ૫૨ રૂ. ટકા વળતર.
- ૫ વચદાર એજન્ટોને નફાકારક ચાર્જો. વગેરે વગેરે.

વધુ વિગત માટે લખો આ મળે—

દલાલ એન્ડ કું.

સેક્રેટરીઓ,

ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યોરન્સ, એમેલો સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

[૧] સ્ત્રીઓએ કરેલી શોધખોળો

સ્ત્રીઓએ માટેના રકુન્દેક, અગ્નિમાર્ગ ને કાચી ખાતુ ગાળવામાં વપરાતી મહીઓ જેવી શોધખોળો સ્ત્રીઓએ કરી છે એવું કહીએ તો ઘણાજ શોધા માનવા તૈયાર થશે. છતાં સ્ત્રીઓએ જ સ્વતંત્ર રીતે કરેલી યા પ્રેરણા સેકેડો શોધખોળોમાની આ તો દાખલા તરીકે જ રજૂ કરી છે.

દમણનાં શેફીલ્ડનાં મીસીસ પીઅર્સને ગત વર્ષે દર્મોઆનની એક શોધખોળ બદલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ પેટન્ટીસ એક રોયલ્ટી આપવાનું કર્યું છે. દાખલો આપતું એ ધોવાતું ચંત્ર છે. ત્રણ અઠવાડિયાનું કામ એ ત્રણ મીનીટમાં કરી આપે છે.

દરિયાઈ હડાઇનું દુર્ભિન્ન એક મિસિસ મેયર અરાઉમી સદીમાં શોધી કાઢ્યું હતું. એનાથી પાણીની નીચે તરતાં જહાજોનાં તળીયાં વપાસી શકાય છે. એથી એમને કોરા કાઢામાં ઢલે લાવવાં પડતાં નથી એટલે પ્રુકળ નાણાંને ને સમયને બચાવ થયો છે.

લીસેસ્ટરશાયરના એક કારખાનામાં અકસ્માત-થી જ કાંચરીવાળાં મોર્બ બનવા માંડ્યાં હતાં. એક સોય લાગી ગઈ ને ચંત્ર ચલાવનાર ઠાકરી બેરકાર રહી. પરિણામે મોર્બની કેટલીક જોડે કાંચરીવાળી નોકળી. તેથી એ ઠાકરીને ખ્યાલ આપ્યો કે થોડો સમય સોય અઠકાવી દેવામાં આવે તો સુદર ડીઝાઇન બને. એ વાત વધાવી લેવામાં આવી ને નવી જોડોના પ્રબલે પણ સારા સરકાર કર્યાં.

એક સ્ત્રીને પતિ એકી પર ચાલતો ને મોર્બનાં તળીયાં થસી નાંખતો તેથી તે એને રાજ ટાકતી.

આ ચાલુ ઠાકરને પરિણામે માતુની એકી નાખવાનો ખ્યાલ આપ્યો, પરિણામે ત્રણ લાખ માઉંડની કમાણી થઈ ને ચૌદ કરોડ ત્રીસ લાખ એકીઓ એક વર્ષના ગાળામાં જ વેચાઈ ગઈ.

રાઈ, મીડું ને પીપરને ઉપયોગ પણ સ્ત્રીઓની બોલેથી જ વધી પડ્યો છે. ડરહામનાં મીસીસ ક્રેમેન્ટરે અર્વાચીન રાઈની શોધ કરી રાઈનું બીજ એને દર્જાવાનો ને ઓગાળવાનો વિચાર આપ્યો. એવી તેમણે રાઈને એણે 'ડરહામ મરદાઈ' નામ આપ્યું. જ્યાંજ પહેલાંએ એને પહેલ વહેલી અપનાવી એટલે દેરાશરમાં તે પ્રચલિત થઈ ગઈ.

એની ટરનર નામની એક ગરીબ ઠાકરીએ ઇંગ્લેન્ડમાં 'મલો રદાય' દાખલ કર્યાં. સર થોમસ ઓવરબરીના ખૂનના મુકદ્દમાં તે અડપાઈ હતી ને તેને સજા થઈ હતી ત્યારે એણે પોતાની બનાવટને 'રદાય' વાપરવા પરવાનગી માગી હતી.

હાર્લેસ્ટીનની એક સ્ત્રીમતી મહીવાએ એવી શોધ કરી છે કે એને પરિણામે જહાજોનું જીવન લંબાયું છે. મીસીસ એમીલીઆ રૅન્ડોનસન એક ધીરીવાળાની સ્ત્રી હતી ઇસ્વીસન ૧૯૩૭ માં એણે પોલાઈ પર સીલાતું પડ ચઢાવવાના કોષ્ટકનો પરવાનો લીધો છે. એથી પોલાઈ કરી કઠારો નહિ.

સીસે મટેશા લેખાંડને દરિયાઈ વાતાવરણનો જરા પણ અસર થશે નહિ 'કનીન મેરી' પર સીસું ચઢાવવા સીનેતર ઢભર ગેલન રંગ વધરાય પણ સીસું મટેનું હોય તો માત્ર સાત ઢભર ગેલને પતે એમ છે.

[૨] દસ લાખ રણચંડીઓ

ત્યારે દિલ્લી મહિલાઓ પરત મંડોળોમાં મામ-ચપાટા હાકે છે ત્યારે જમતની સ્ત્રીઓ આવતા જમમાં પોતાનું નામ નોંધાવવા તૈયારી કરી રહી

છે. બપોલ ને ચીનમાં સ્ત્રીઓ રાઈકલ લઈ મૂકે છે. અમેરિકામાં રણચંડીઓ રણવાલો સાથે કુચ કરતી દેખાય છે. લંડનમાં પણ ઢબરો મહિલા-

એએ બીજી સ્ત્રીસેનામાં પોતાનાં નામ નોંધાવી દીધાં છે.

જાપાનના એક પત્રથી આપણને માહિતી મળે છે કે દસ લાખ જાપાની શિક્ષિત મહિલાઓએ પોતાના દેશના સંરક્ષણ માટે સ્વયંસેવક તરીકે નામ નોંધાવી દીધાં છે. એક સંસ્થામાં ૬૭૦૦૦૦ સભ્યો છે. બીજી સંસ્થામાં ત્રણ લાખ સભ્યો છે. આ સંસ્થાએ લશ્કરને વિમાનો તોપો દારૂગોળો વિગેરે પૂર્ણ પાડ્યાં છે કેટલીક સ્ત્રીઓ તો જાપાનીઝ સેનિકોમાં ઉત્સાહ પ્રેરવા ઢેક ચીન મુખી પહેંચી ગઇ છે.

બોટનની લશ્કરી તૈયારીઓ ખાતે બીજી સ્ત્રીસેનાના બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે ને બે સરકારી તંત્રો તેની વ્યવસ્થા સાચવે છે. સંગ્રામ કાર્યાલયની દેખરેખ નીચેના એક વિભાગ સ્ત્રીઓની પ્રતિક સેના તૈયાર કરે છે; તે અત્યારની રચાયેલી સેનાનું સ્થાન સાચવશે.

અત્યારની પ્રાંતીય સેનાને નવી ફેળવણી આપવામાં આવે છે એવી જ ફેળવણી સ્ત્રીઓને આપવામાં આવશે. રચાયેલી લશ્કરના બીજાલગણક પુરૂષનું સ્થાન યુદ્ધના માધ્યમમાં સ્ત્રીઓ સાચવશે; ને પુરુષોને યુદ્ધ માટે પ્રેર કરશે. એટલે આવતા જંગમાં પુરૂષો લડાઈમાં પ્રમુખ ને સ્ત્રીઓ પુરૂષોનું બીજું તમામ કર્તવ્ય બજાવશે.

બુરા પોષાકો

પ્રાથમિક વ્યવસ્થા કરવા સંગ્રામ કાર્યાલયના આવાહનથી ભેળી મળેલી સ્ત્રીઓએ ગયા જંગત-યુદ્ધમાં પણ સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિમાં ઘણો જ મદદરેનો ભાગ ભજવ્યો હતો.

આ સ્ત્રીઓને સંગ્રામ કાર્યાલયમાં એકઠી કરવામાં આવી. રાષ્ટ્રની બીજી મહિલાઓને લશ્કરી તાલીમ લેવા પ્રેરવાની તમામ તૈયારીઓ માટે જુદી જુદી સંસ્થાઓનું એકીકરણ કરવાનો તેમાં મુખ્ય દેવ હતો.

આ નવી શરતોને સીધા સામાન્ય પોષાકો અર્પણ કરવામાં આગ્યા. એ પોષાકો માટે બુરા રંગ પસંદગી પામ્યો. પરંતુ એક સંસ્થાએ નવી શરતોની મોટી સંખ્યા નોંધી પોતાના જ પોષાકો આપી જરા ચૂંચવણ દર્શાવી કરી છે.

નવા સેન્યમાં હંચી પાપરીની નીમણુકો કરતી વખતે થોડીક મુશ્કેલીઓ હોવા યોગ્ય. જે સ્ત્રીઓએ છેલ્લા યુદ્ધમાં કામગીરી બજાવી છે તેઓ અત્યારે

નવેસરથી રચાતા લશ્કરમાં સ્વાભાવિક રીતે અગત્યની પાંખીઓ મેળવવા આરામ પામશે. પરંતુ એમ બતાવેલા સંભવ નથી. અત્યારે તો યુવાન સ્ત્રીઓને મદદરની પાંખીઓ આપવી એવું જણાય છે. ગયા યુદ્ધના અનુભવીઓને માત્ર કામચલાઉ પદોમાં જ આપશે.

ઇતિહાસમાં અંગ્રેજ

સ્ત્રીસેનાને બીજા વિભાગ સંગ્રામ કાર્યાલયની પાંખે રહીને જ કામ કરે છે પરંતુ તેની વ્યવસ્થા મદદમંત્રીનું કાર્યાલય સંભાળે છે. આ વિભાગ દવાઈ દસ્તાથી વ્યવસ્થા તૈયારીઓમાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. દ્વેષી રીડીંગ એનાં પ્રમુખ છે. એક વિભાગની સ્ત્રીઓને બીજા વિભાગનું કામ મારફત આવે તો ફેરબદલી કરવાની છૂટ રાખવામાં આવી છે. આખીયે યોજનાને મૂળ સિદ્ધાંત એવો છે કે જે કામ માટે જે સ્ત્રી લાયક હોય તે કામ તેને સોંપવું.

આ બે વિભાગોમાં નહેંચાયેલી સ્ત્રીસેના બીજી ઇતિહાસમાં અંગ્રેજ બનશે. સંગ્રામ ભરે તો દેશની દરેક સ્ત્રીએ યુદ્ધમાં શું કર્તવ્ય બજાવવું તેની વ્યવસ્થા કરવા માટે આ સેના ખાસ તકેદારી રાખશે.

સ્ત્રીઓનું અપમાન

સી કારકુને ને મંત્રીઓની સંસ્થાનાં વ્યવસ્થા મંત્રી મીસ એવન ગોડવોને હથોગોમાં સ્ત્રી કામદારોને મળતા મહેનતાણાને પ્રશ્ન હણવા મહિલા મંત્રણની માન્ચેસ્ટરમાં બેલાવેલી પરિષદમાં નેશનલ રપીન્ટરસં પેન્શન્સ એસોસીએશન તરફથી પંચાવન વખે રપીન્ટરસંને આપવાના પેનશન ખાખત કરેલી અરજીની ખૂબજ વટકણી કાઢી હતી.

મીસ. એ. બી. હોરન પ્રમુખસ્થાને હતી. સ્ત્રીઓના વ્યાપારી સંધો, કામદાર સંધો, સરકારી સંસ્થાઓ ને વ્યાપારી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓની મેદી સંખ્યાએ હાજરી આપી હતી. બૌદ્ધોગિક સંસ્થાઓમાં પુરૂષો ને સ્ત્રીઓના મહેનતાણાનું ધોરણ જુદા જુદા પ્રકારનું છે. તે હકીકત તરફ વ્યાપારી સંધ પરિષદે વ્યાપારી સંધોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, તેમજ મહેનતાણાને યોગ્ય દર નક્કી કરવા ને હથોગોમાં પડતી સ્ત્રીઓની જરૂરીઆતો ને આર્થિક દરકોની સલામતી માટે સહકાર આપવા, કામદાર સ્ત્રીઓ ને કુમારીઓને વ્યાપારી સંધોના સભ્યો બની જવા પ્રેરણાદન આપવા આગદ કર્યાં હતાં, એ બન્ને કાચોગી કરે કરવામાં આવી.

પુરોહિત કરતાં ક્રીઓને દસ વર્ષ વહેતું જતા-
વરથા મટેનું પેન્શન મળે એ મટે દોરવાઈ ન
જવાની ધોષ ગોડપીને કામદાર સીઓને વિશ્વસિ
હરી. એ યોજના તો સીઓના અપમાન રૂપ હતી
અને એ તે દારૂમાં આવે તો પગાર ધારણ પર
તેથી ભારે ફટકો પડે તેમ દર્દ એવું તેણે ભલે કહ્યું.

મરતારફીનું અભિમત

આ પેન્શનને મટે કાંઈ પણ પાથે તો દોરો
લેઈએ ને ? પંચાવન વર્ષ પછી સીઓ કામ કરી શકતી
નથી એવી દલીલ રજૂ કરવામાં આવી હતી. એટલે
પંચાવન વર્ષથી વધારે વયની સી કામદારને હંમે
શોરે રબ આપવી એમ નહિ તો ખીલું છું ? એ
વયની સીઓને એ ધારેલા કામ મટે લાયક નથી
એમ સાફ જણાવી દેવું એમ નહિ તો ખીલું છું ?
સીઓના પગારના ધારણ પર ફટકો મારવા આ
અવાજ દહિયાર વપાડવામાં આવ્યું હતું. એને
ખીલકા ઓધોગિક અનુભવ નહેતો એવી સીઓએ
એ દલીલ કરી હતી. બાપારી સંચોળા હેત્રમાં
છું જનરલ દર્દ તેના પણ એમને ખ્યાલ નહેતો.
એ તો બધા બચી સીઓ છે. એમણે મનજની
કમ્પના પ્રમાણે પોતાની બાવનાઓ વહેવા દીધી
છે, પંચાવન વર્ષની વયે પેન્શન આપવું એ વાત
રજૂ કરવામાં દેવું જોખમ રહેતું છે તેની તેમને
કમ્પના પણ નથી, વતારની સીઓ તો પછી જ
સ્વતંત્ર કહેવાય છે છતાં પંચાવન વર્ષે અડવાડિ-
યાની દસ ડિવિઝન લઈ સતોષ શીનીને પામી
એ જ આશ્ચર્યજનક હતું. સીઓએ થોડા મહેન-
તાણું માગવું જ લેઈએ ને મેળવવું પણ લેઈએ

આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય

આલીસ લાખ સીઓ ઉદ્યોગમાં રાજાપથી છે.
દસ લાખ સીઓ બાપારી સંધોમાં ભેગા છે.
અભ્યવરિયત રોજાની વિશ્વ પરી મજૂરીના દરો
જેવા ટાણી રાખવા તેમણે પ્રયત્ન કરવાનો છે.
સારા ઉદ્યોગમાં પુરોહિત દર કરતાં સીઓના મહેન-
તાણાને દર એ તૃતિયાંશ છે. ગભ્યવરિયત ઉદ્યો-
ગમાં અર્ધ કરતા પણ ઓછો દર મળે છે. છતાં
અડવાડિયે ત્રીસેક ડિવિઝન મળે એવા સામાન્ય દર
સ્વીકારવા બધાં કેમ તૈયાર થયાં છે તે સમજ
સાધવું નથી.

ઉદ્યોગમાં સીઓ પુરોહિત રથાન છે એ

દર્શકત વળદ વચનની છે. મુરોલ ઉદ્યોગમાં કામ-
ચિરીનું પ્રમાણ હમણાં હમણાં થઈ જાય છે.
સહેલા ઉદ્યોગમાં એ પ્રમાણ વધુ છે. એટલે
સીઓનું કામ વધુ છે એ નિર્ણયદાયક, સીઓના
ઉદ્યોગમાં પુરોહિત કરતાં સીઓની માગણી વધારે
દોષ એ સ્વાભાવિક છે. રોડીયાએ સી કામદારની
જ માગણી કરે છે એ દર્શકત બરાબર નથી. પરંતુ
પુરોહિત કરતાં સી કામદારો સોંપી પડે છે એ જ ખોના
મદાવની છે. સીઓના મહેનતાણાને દર વધારવાનું
કાર્ય બાપારી સંધોને થઈ જ મુરોલ નીવડ્યું
છે. પુરોહિત નેટનું મહેનતાણું નહીં કરી આપવાનું
કાર્ય કહી છે. 'આ સીઓ કામ છે' એ વિચાર
જ કાઢી નાંખવો લેઈએ. કામ ને કામ તરીકે જ
નીલાણનું લેઈએ ને કામનો જ દર નક્કી કરવો
છે. એ નીતિએ કામ કરીશું તો જ આ પ્રશ્ન
વહેતું નિરૂપણ આવશે.

સામાન્ય મ્યુનિસિપલ કામદારોના શબ્દિક
સંધવાળાં મુસ લીલો થોમરો ભલે કહ્યું
કે સુતરાઉ ઉદ્યોગોને જ બધા દાખલા છે છે.
એમણે પુરોહિત ને સીઓની મજૂરીના દર હવે
સરખા કર્યા છે તો ખીલ ઉદ્યોગમાં પણ તેમ
થવું જ લેઈએ. એ હેત્રમાં મજૂરીના ચોક્કસ
દરોની વારી જ બનાવવામાં આવી છે એટલે પછી
એ કાર્ય પુરૂષ કરે કે સી છતાં દરોને સરખું જ
મહેનતાણું મળે છે.

મુસ એ. બી. હોરને સીઓના કામદાર
સંધાનું મદાવ ન થયે સમજાવ્યું. ઓધોગિક
પ્રદેશમાં સીઓને આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય અપાવવા જ
એ સંધો સ્વપાયલા છે. પુરોહિત જનરલ ને ધારણ
લોક તરીકે માગે છે તે ધારણ સાચવવા મટે
જરૂરી મહેનતાણું મેળવવાની સીઓને પણ
એટલી જ આશરકતા છે એ વાત તેણે પ્રતિપાદિત
કરી. આપારે કેટલીક સીઓને મજૂરીમાં સમાન
દર મળ્યા છે. કારણ કે એમના કુટુંબોએ એમની
સંધે જ એ ઉદ્યોગમાં પડેલા હતા, ખાસી સીઓ
સોંપી પડે છે મટે જ તેમને ઉદ્યોગમાં રથાન
મળે છે, નહિ કે તેઓ કામ કરી શકે છે તે મટે.

પ્રશ્નોત્તર :

રમણીકલાત નચચદલાઈ દલાલ

બી. એ. એલ. એલ. બી. : વધીલ

અખિત્ર દિ'ંદ મહિલા પરિષદની દાર માટુ'ગાની શાળાની પરિષદ દાર ખાતે ચાલુ મહિનામાં બરાશ હતી. આ પ્રસંગે સ્ત્રીઓના હુન્નર ઉદ્યોગોના નમુનાઓનું એક પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું.

લાકીમાં શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકુંવરના પ્રમુખપદે મહિલા પરિષદ મળી ગઈ.

અમદાવાદની જેડના બીહીર તરીકે કુ. મુકુલ અખાલાલ સારાભાઈ નીમાયાં છે.

હકેવેદસ્ત્રી લોજ હોલમાં હહેનેની સભા : બીએન્સ ઇન્ડીઅન એસોસિએશન અને નેશનલ બીએન વોટસ લીગના આરાસ હેઠળ સ્ત્રીઓની બહેર સભા તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બરના રોજ રહેજના ૫-૦ બાગે મીસીસ મીઝા ન. જમરોદ લામના પ્રમુખપણા હેઠળ હકેવેદસ્ત્રી લોજ હોલમાં મળી હતી જે પ્રસંગે બહેનોએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

સભાની શરૂઆતમાં પ્રાર્થના પીત ગવાયા બાદ મીસીસ લામે લાખલ કરતાં જણાવ્યું હતું કે બોરાક જીવનનો અગત્યનો બાગ છે તેના પર આપણી તંદુરસ્તીનો આધાર રહેલો છે. પરમેશ્વરે વિચાર શક્તિ આપી છે તે કયો બોરાક સારો અને કયો નકારો તેનો પ્રત્યેક માણસે વિચાર કરવો જ જોઈએ. સાતીક બોરાકથી પ્રજા શક્તિ-શાળી બનશે અને આપણું ભાવો જીવન બનશે. આપણા દરેકનું મૂળ પણ ગીટે બાલે આપણે બોરાક છે, ગમે તેવું વિચાર કયાં વિના ખાવાથી આપણી તંદુરસ્તી બગડે છે અને આપણી સંયોગ રહેનારાઓને ધણુ અસરકારતા નીવડે છે. કેળવણીની પ્રગતી સાથે તંદુરસ્તીની જરૂર છે.

ત્યારબાદ તંદુરસ્તીને લગતાં પ્રશ્નોટ્ક પ્રવચન બાદ શ્રીમતી હીરાબાઈ તાલાએ દિ'ંદની યુનીવર્સ-ટીઓમાં બોરાક તથા સાદિરીક ખીલવણીની વિધાના ખાસ અભ્યાસ માટે પ્રેફેસરના ઓછા નીચત કરવા તથા એ જ બાબતો દિ'ંદના સ્ત્રી પુરોષોને લગતા ઉવરતા તથા ચઢતાં દરજ્જાની

સેકંડરી અને હાઈસ્કુલોમાં ફરજિયાત શીખવાની આવશ્યકતા દર્શાવતો કારાવ રત્નુ કર્યો હતો. જેને કેમ્લીક બહેનો તરફથી ટેકો આપવામાં આવ્યો હતો. બાદ કારાવ પસાર થયેલો બહેર થયો હતો. બાદ પ્રમુખને આભાર માની સમા વીસરજન થઈ હતી.

ગરબાનો મેળાવડો : મુનીસીપલ ગુજરાતી યુવેશર સેન્ટ્રલ કન્યાશાળાનો નવરાત્રિના ગરબાનો ૧૪ મી વાર્ષિક મેળાવડો તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બરે કુ. જયુબેન ઘોઠવાળાના પ્રમુખપણા હેઠળ બીહીર ટેકે બીહીરમાં થીલયો હતો. પ્રમુખે લાખણમાં સ્ત્રી કેળવણી ઉપર ભાર મૂક્યો હતો. આજની કન્યા કાલની માતા છે તે માટે, તથા સ્ત્રીને આજના બેઝારીના યુગમાં થોતાના પગ પર હલા રહેવાની તાકાત મેળવવાની જરૂર છે તે માટે પણ સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ મેળવવાની ખાસ જરૂર છે એવું એમણે જણાવ્યું હતું.

ન્યોતિસંઘનું પ્રદર્શન : ગાંધી જયંતી ઉત્સવ નિમિત્તે અમદાવાદના 'ન્યોતિસંઘ' તરફથી પ્રદર્શન થીજવામાં આવ્યું હતું. એની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રી. વિદ્યાબેન નીલકંઠને હસ્તે થઈ હતી. પ્રમુખસ્થાને શ્રી જીવનલાલ દિવાન હતા.

ખર્ડરાંએ પગરમાં પહેરવાં નહિ : મહિલાવાદમાં ધાંચ્યા વર્ગને અધિકાર ભોગવતા ત્રણ ગામના વાંસાવડ તાલુકા પર ૭૨ જેટલા બાગદારી અધિકાર ભોગવે છે, જેમાંના એક બાગદાર દરબારે થોતાની હકુમત નીચેની પાળીમાં પાળીના પ્રજાને જોમ હુકમ ફરમાવ્યો છે કે કોઈ પણ પ્રજાજનને થોતાની માલીકીના હોરતું કુપ કે છાણા વેચવાં નહિ અને વેચશે તેા તેને દંડ કરવામાં આવશે. દરબારનો હુકમ આટલેથી નહિ અટકતાં આગળ વધે છે કે પાળીનું કોઈ પણ ભેર પગમાં પગરમાં પહેરીને દરબારો બેઝા હોય અગર ચાલ્યા આવતા હોય તેની સામે ચાલશે અગર નિકળશે તેા તેની પણ દંડ કરવામાં આવશે.

મહુવામાં ગાંધી જયંતી : મહુવાની સ્ત્રી-

એમાં હમણીં સારી ભજની આવી છે. મહામાલની જગનીનું બેનેએ એમ સરખા કાઠી જગ- વંદની દિવા કડી દલી દાલમાં વળી નવરાત્રી કલ્પ જગ્યા દોલ. તેમાંનું દુલ્હાણ દરોજ કમળાને દુન્યાયાના કંચાનમાં ચણા પતા- ભરી ભરી બેને તરફથી કામ વાલજની કલ્યાણી થતી. કપાળ દરોજ કાચો પાં-આવળ કાંમાં ઝાઝા દરમામદ, શી કીલાવની મદેલ, નરાયે દરિવાલકામ, શી પુષ્પાને પાંચ, શી રજનાના મદેલ, શી કુલનાનું મારક તથા શી મંદકામ તાર મારતાર વિશે કુખ્ય હતાં રાજ વાસે કપાળ બેનેની કાજરી થતી.

મુખ્યની તર્કીય કાજરી તરફથી શીકવાપકરીની પરિણા એવામાં આવેલ તેમાં ભજના રીતમાંથી નીચે જણાવેલ જળ બેને પાસ થયેલ છે.

૧. કાક કુલેન્દ્રીની ભજનાવાલ
૨. સમયી વિનાયકાળ મોનમયંદ
૩. આસ કમળામલ મળીતંત્ર

કુ. કુલેન્દ્ર તથા કુ. કુલેન્દ્રીની તાપીકાસ રોડદર રોડે ૧૮ ૮૦ ની વિભ- રતિ દિલીની પ્રીતિય રોડેમાં અગાસ કાચા માટે પાંચ વર્ષ કુપી બાપવાનું રાખે મનુર કુપી.

કલકાલા લેલ્ય કલોનીય : કલકાલ તલ ક ની રોડમાં રોડ કલોનીના આલ મચે તરીકે કો. કંબા બેન કાંથી નિધામાં છે.

પુનામાં કાંથી કંચાંતી : પુનામાં જળ સમાજ કો વિમાન અને કોલ દીલનાય નેન પાસના તારૂંથી મહામા કાંથીલની ૧૦ શી જગમ જગતિ કલ્પવા અને મહાકાળ મહિલા પરિવારની કલોલ બેનેને સમનવવા તા. ૧૧-૧-૩૮ ને વિવરે કોમોની મેઝ બેને સમા પુનામાં શી વિજવાયોરી કલુકાને પ્રમુખરવાને મળી હતી.

કો. કુલેન્દ્રીમારી રેવીનું ૩૮ વર્ષની પુના વરે દિલીમાં અવસાન થયું છે. તેમે કોલેરસના વિજ્ઞાન કાલિજાલ, સામજિક કાલેકાં અને પ્રસિદ્ધ કલિગી હતાં તેમેની કલિજ કલિગી અવનિય સેવાને હાને તેમે 'આલ કુલુ' તથા 'કલક આરો' ને નામે કોલજમાં હતાં ઝાઝાના અવસાન પાંચમાંથી

જળ એમને કલિજસેવા અને સામજિક સેવા માટે સમય મળેલો હતો-વિજવાં હતાં.

શ્રીશ્રીસ સમરચંદ્ર ન્યુ દિલીની મુનિસી- પાલિનીં સકલ તરીકે નિપુણ થતાં છે. મુનિસી- પાલિનીં એ પ્રથમ નિપુણ કો સકલ છે.

દિલીની રેવી કાચીન કોલેજનાં વિજા- થીની કુ. રીક કુમરલ અર્ધકાલના વધુ અગાસ મટે અમેરિકા થતાં છે.

શ્રી રોવલી રેસાઈ વિજળ વિવર કલ્પ પડેલ કાચ કાચ કલેક થતાં છે.

કુ. પ્રમા કીનમુખા કાઠા કુનિવર્તીની એમ. એ. ની પરિક્ષામાં કોલેજ વિવર કલ્પે પ્રથમ નંબર હતીનું થતાં છે.

શ્રી. કમળામાલ વિજોગીકર મનાપાલીનાં મિલારી મિલરોડ નીધામાં છે. એ બેને બનાસ કિંદુ કુનિવર્તીનીં એમ. એ. છે.

રેલ રેવી બહીશમ : રેલની રોડેલ પડેલ મિતવામાં પ્રથમ કિંધી બેન છે.

દિલીની કોમોની કોલેજીકલ : તથા નાનાના કોલેજનાનાના રેલ મુખીનિયોલ રેલ કોમીસ અગાસ કાલ દિલીની 'મેલોપી રીક'નાં સવાલિયા નીધામાં છે.

મિંમકોલના કો મેરીસ કોલેસ : રેલ એમ. શ્રી આલનાં મિંમકે કુનિવર્તીનીં પ્રીતિય રજવા વિન્ટીકલ તરીકે નીધામાં છે. આનું માન મિતવામાં તેમે પ્રથમ મહિલા છે.

મીકુરનાં ભજીતાં કોલેક કાંકેલ કોમતી કલ્યાણીની અગાસે કાંકેલમાં હરે વર્જીલ દા કડી છે. તેમે રેલેન રામલમાં કોરી પ્રથમ કો કાલકાં છે. તેમે કુલુના પાસકાકો મંજે તથા કલક અને આવમોરો આવાર આપેલો હતો.

ભજીતા રેનીસ એલારી કુ. કોલેશાલ : દલ્લાવામાં જળ પ્રદીન છે. અને રેલીમાં તેમને મળિયુરી તથા કાચી દલ્લા પ્રદેસે રીકાબેને કુખ્ય થતાં હતાં.

કલકમાં પ્રસિદ્ધ : આંતરાર્થિક મહિલા પલિયા કલિયા પ્રવિનિય તરીકે રેલેન મેરમ કામુસેન માને કલક માને નડી મરલેને કોરે નાંજવાડે દિવા કડી હતી.

કાંકેલમાં કોમોને રેલેન : કોમોને

દરજા સંબંધી તાલીમની તપાસ કરવા માટે રાષ્ટ્ર-સંધે કાઉન્સિલ નિમવા માટે આશ્ચર્ય પ્રદર્શિત કરવા માટે લંડનમાં બ્રિટનની સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ હતી.

બ્રિટનની સ્ત્રીઓના દરજ્જા સંબંધી કોન્ફ-રન્સ પછી, બ્રિટિશ પ્રતિનિધિ અને લીજ કમિટિના પ્રમુખ પ્રોફેસર ગ્રાફરને ગોવર્નર રૂઝવેલ્ટમાં, યુનિવર્સિટી કોલેજમાં નહેરુ વાપસુ આપ્યું હતું.

પ્રો. ગ્રાફરને જણાવ્યું કે, અમુક દેશ સંસ્કૃતિમય છે એટલે સ્ત્રીઓના દરજ્જા સંબંધી બધું બરાબર છે તેમ માની લેવું તર્ક બાદ છે. યુરોપમાં એકાદ બે દેશો એવા છે કે ત્યાં પૂર્વના દેશો કરતાં પણ પરિણીત સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ છે, હું ધારું છું કે તપાસણીથી બીજું કંઈ પણ ન થાય તો પણ આ દેશો પરિણીત સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સંબંધી નહેરુ જનતાનો મત એવો નજીક થશે કે કંઈક તેમ કરવું જ પડશે.

કેટલાક દેશોમાં સ્ત્રી પોતાની નિઃકલ્પનો પોતાની મજૂર મુળ્ય ઉપયોગ કરી રાકે છે. ત્યારે કેટલાક દેશોમાં પતિની સંમતિ વિના તે બેંકમાં ખાતું પણ ખાલી રાકતી નથી.

સ્ત્રી શિક્ષકાઓના રાષ્ટ્રીય સંપર્કના મીસ છે. કુટે બધાં સરકારી ખાતામાં સમાન દરજ્જા તથા સમાન પગાર માટે અપીલ કરી હતી, મિસ નાન્સી સ્ટુઅર્ટ પાનેલે સ્ત્રીઓને પરદેશ ખાતામાં તથા એલથી ખાતામાં નોકરી આપવા માટે માગણી કરી.

મિસ બ્રિટન-ટર્નરેશવેલે ઉમરાવોની સલામત સ્ત્રીઓને હાથલ કરવા માટે આમંત્રણ કર્યું. તે સલામત ચૌદ સ્ત્રીઓએ ખરેખર ઉજ્જવળ બની રહેશે.

મિસિસ લેકોથે પતિ તથા પત્નીની આવક ૪૨ નહોતી કર નાખવાની માગણી કરી અને જણાવ્યું કે અત્યારની સંયુક્ત પ્રથા નીતિ હવે કર નાખવા બેઠું હતું.

સ્ત્રી ગર્વનર : વોર્સોગનના કામ ચલાવ ગર્વનર તરીકે પહેલી જ વાર એક સ્ત્રી મીસીસ મેલી રીન્ડે ફરજ બજાવી છે. વોર્સોગનના પર્સન-પટે આવનવર પણ તેઓ પ્રથમ સ્ત્રી હતાં. ૧૯૨૩ થી તેઓ પ્રથમ વોર્સોગન ધારાસભામાં સેવા કરે છે.

સ્ત્રીઓના સ્ત્રીઓ પર આક્રમ : હુનિયાના પ્રગતિમાન દેશમાં સ્ત્રીઓ નહેરુ નોકરીઓમાં અને પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા મંડી છે અને જુદા : દા બવમારોનાં બંધ રહેલાં દ્વારા પણ સ્ત્રીઓ માટે જુલના માંડવા છે ત્યારે સ્ત્રીઓને બિશામાં પીછે હઠવું એક પગલું વારવાની તૈયારીમાં હોય એમ લાગે છે.

સ્ત્રીઓ સરકારની બધી કચેરીઓમાંથી કુદર સ્ત્રી યાદગીરો અને હીસાબ રાખનારી સ્ત્રીઓને બરતરફ કરવાની સૂચના સ્ત્રીઓના, આગેવાન રાજદ્વારી પુરૂષ નામદારમાં ચામચાસનેટ કરી છે. “ સરકારી કચેરીઓમાં કામ કરનારા નોકરોમાં સ્ત્રી નીતિમત્તા જળવાઈ રહે તે માટે સરકાર બંધીય સ્ત્રીઓને, એ કચેરીમાંથી બરતરફ કરવી જોઈએ. ” એવી તેમની માંગણી છે.

તે કહે છે : “ કામ કરવાનાં કલાકો દરમિયાન પોતાની આસપાસ સુદર યુખાવીદવાળી રમણીઓ નજરે પડવા કરે એટલા ખાતર જ રાજ્યનાં જુદા જુદા ખાતાઓના વડાઓ તંદરૂપ સ્ત્રીઓને નોકરીઓ રાખે છે. સરકારી કચેરીઓમાં આ તંદરૂપિની હાજરી સરકારી અમલદારો અને તેઓની પત્નીઓ વચ્ચે ધરકંડાસ ઉપભવે છે એટલું જ નહિ પણ અમલદાર અમલદારમાં એ વિખવાદ જન્માવે છે.

જળ તંદરૂપિઓની હાજરીને પ્રશ્નોએ કાર્ય-કોસલમાં પણ ખામી આવે છે. મટિ સરકારે એ બધી જગ્યાએ પરથી તંદરૂપિઓને બરતરફ કરી તેમનું સ્થાન પુરૂષો દ્વારા પુરવું જોઈએ. ”

કેનેડાની રાયલ સોસાયટીનો ચન્દ્રક : સાહિત્યના કલ્પના ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ સહિત દર્શાવવા માટે મીસ માયો દલા રોસને આપનામાં આવ્યો. પ્રથમ જ વેળા આ ચન્દ્રક સ્ત્રીને મળ્યો છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં સ્થપાયેલા સ્ત્રીવીર ઓર-આર્ડમાં જોડાવાની અરજીઓ કરવામાં સ્ત્રીઓએ કારે ધસારો કર્યો છે. ‘ એ ’ આર્ડના સ્ત્રી વિભાગનાં મુખ્ય સલાહકાર તરીકે મીસીસ ફ્રેગલીની નિમણૂક થઈ છે.

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યનાર કરવાની સંપૂર્ણ વિગત પ્રાપ્તિનાર અદ્ભુત-પુસ્તક માણસની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉન્નતિ સાધવાનો સરળ માર્ગ બતાવનાર.

કિંમત ૦-૮-૦

ધી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ,

રાવપુરા-વડોદરા.

તમે પૈસાદાર થવા અને પૈસાદાર તરીકે ચાલુ રહેવા હચ્છતા હો તો—

વેપારની ચાવી

આજે રૂ. ૧-૧૨-૦ અને પોષ્ટજતા ૦-૬-૦ નીચેના રોકાણે પહેલી તકે મંભાવી લેશો.
લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

રમણીકલાલ દલાલનો 'સેટ'

નાટક	નાટક	નવલિકા
નાગાનંદ	આઠ આના	પુષ્પાંજલિ એક રૂપિયા
પ્રતિજ્ઞા	આઠ આના	ધૂમ્રશિખા સવા રૂપિયા
રાજની રાણી	આઠ આના	અંગાર સવા રૂપિયા
		ભડકા બે રૂપિયા

નવલકથા

લક્ષ્મીનાં બંધન	એક રૂપિયા	અગમ્ય નાદ	.....
ગુન્હેગાર	.....	જંગીકાખાન	બે રૂપિયા

ખાલસાલિત્ય

ગુલછડી

જયનિવાસ : લાખીયાની પોળ : પંખાડિયા : અમદાવાદ

જાદી પોતસવી દીપાવવા

કેલીકો-ન્યુખીલીનીજ

સાહીબા વાપરો.

કારણ કે

ટકાઉ ચોત, સુલાયમ ક્રમાશ
આકર્ષક રંગો અને ફેન્સી કીનારો
બીન હરીફ છે.

સીવવાના દોરાના અસ્ત અને ભરતકામ માટે એંગ્રોપાર્ટી કોએટ યાનના બધા રંગોનો સ્ટોક છે
સ્વદેશી મનુષ્યદાનીનો નેટ પણ અમે બનાવીએ છીએ.

રીટેલ સેલિંગ એજન્ટસ—

રાષ્ટ્રીય સ્વદેશી બંડાર

(૧) કાલબાદેવી રોડ, (૨) સ્વદેશી માર્કેટ (૩) મેન્ડહુસ્ટ રોડ,
હારકાનાયજીના મંદીર સામે ઘમ્મી ગલી હારવાળા ખીલ્દીંગ

—સ્ત્રીઓના—

પ્રકર, લોહીયા, રતુદોષ, વધેયત્વ, તથા મહાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની
હાથીજીંગ હાપ.

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

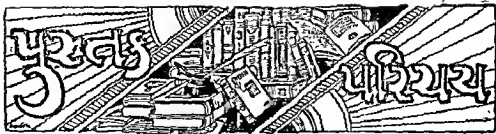
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સ્ટીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો લેઈએ છીએ—

૧ દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સુચીપત્ર મફત મંગાવો.

સત્તાવન (૫૩) : લેખક : શ્રી તમીનદાસ
પારેખ, પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અમદાવાદ.
મૂલ્ય : રૂ. ૧-૮-૦.

ઈ. સ. ૧૮૫૭નો વિપ્લવ ભેને અંગ્રેજ ઇતિ-
હાસ-લેખકો “ સીપાઈઓના બળવા ” તરીકે
ઓળખાવે છે, તે સ્વાતંત્ર્યયુદ્ધનું દુઃકામાં છતાં
રસભરી બાનીમાં વર્ણન આણેખનું આ પુસ્તક
ગુજરાતી સાહિત્યમાં સત્ય ઇતિહાસના એ ગ્રંથના
ગાંધ્યા પુસ્તકો છે તેમાં જરૂર અમરયાન લેશે. એ
વિષયને અંગે અનેક લુકાણાં અંગ્રેજ ઇતિહાસ-
લેખકોએ ફેલાવ્યાં છે અને દેશના દુર્ભાગ્યે એમના
એ લુકાણાંથી ભરેલા ઇતિહાસો આને પાકવ-
પુસ્તકો તરીકે અનેક શાળાઓમાં ચાલે છે. કુદરતીના
દાયા ભેવા ખુદ આપણા પોતાના વિદ્વાન લેખકોના
માથુસોએ એવાં પુસ્તકોના ગુજરાતી ભાષાંતરો
વગર વિચારે કૃત્ત કમાવાની દૃષ્ટિએ ક્યાં છે એવાં
પુસ્તકોને બદલે આ પુસ્તક ભેવાં પુસ્તકો પાઠ્ય-
પુસ્તક તરીકે ચલાવાય તો આપણી બાવી પ્રભને
ઇતિહાસનો સાચો ખ્યાલ આવે અને દેશસ્ત્રિને
પાયો તેમના હૃદયમાં નંખાય. શ્રી. પારેખ ‘નિવેદન’માં
જણાવે છે કે આ પુસ્તક અકસ્માતથી લખાયું છે;
અમે છઠ્ઠીએ છીએ કે એવા અનેક અકસ્માત પાલ
અને ગુજરાતી સાહિત્યને દિલ્લે ઇતિહાસ સત્ય
સ્વરૂપમાં આણેખતાં આવાં અનેક પુસ્તકો મળે.

આશયક્ય અંધાવલિ : પુસ્તક ૧ : દરેક,
ફવાઓ અને ફાકેતરો; પુસ્તક ૨ : અપચાના
સાહેલા ઉપાયો; પુસ્તક ૩ : રાંદહી અને સળે-
ખમ : લેખક : શ્રી રમણલાલ એન્જિનીયર.
પ્રકાશક : વપર પ્રમાણે. મૂલ્ય (અનુક્રમ): રૂ. ૧-૪-૦;
રૂ. ૦-૪-૦ અને રૂ. ૦-૬-૦.

આને અનેક દરેક મનુષ્યજીવનેના ભોગ લલ
રક્ષા છે. એ દરેકનું કારણ રોધવાને અને એવા
દરેક પતા અટકાવવાને બદલે આપણે દરેક યવા

દલ્લે છીએ અને પછી ડોક્ટરોને. આશય રોધી
ફવાઓના છુટકા થીએ છીએ. આ અંધાવલિના
પુસ્તકોના લેખક નિઃસ્વર્ગપચાર-કુદરતી ઉપાયોમાં
માને છે અને એ માન્યતા જનસમાજના મગજ
પર ઠસાવી દરેક પતા અટકાવવા માટે આ યવા
પછી તે નાખુદ કરવા માટે કુદરતી ઉપાયોનો પ્રચાર
કરવા છડે છે. એમનું પ્રથમ પુસ્તક વાંચતાં
પ્રથમ દર્શને એમજ લાગે કે લેખક ડોક્ટરોના
કંઠે કુદરતન હરો. પરંતુ આખું પુસ્તક વાંચી
એમનું દૃષ્ટિનિષ્ઠ સમજવા થત કરનારને એમની
વાત સાચી લાગશે. આપણા ધણા દરેક આપણી
જમમૂલક માન્યતાઓ, આપણા નાના-મોટા વ્યક્તિઓ
અને આપણા જીવનની મૂલ્યભરી રહેલીકરણોને
આભારી છે. ક્યું દરેક યાચી યાય છે તે આપણે
બરોબર સમજ લઇએ અને સંધમ રાખી તેનું મૂલ
કારણ દૂર કરીએ તો આપણે અનેક ઉપાધિમાંથી
ઉગરી જઈએ એમાં તથાઈ તથી, એમનાં બીજાં એ
પુસ્તકો આ દેશમાં સામાન્ય પ્રચલિત રોગો-અપચો,
રાંદહી અને સળેખમ યવાના કારણો બતાવી એ
રોગો સંધમ અને કુદરતી ઉપાયોથી કેવી રીતે અટકાવી
રાકાય મા રોગ યવા પછી તેને કેવી નાખુદ કરી
રાકાય તે રહેલી સાધામાં સમજાવે છે. અમે
માનીએ છીએ કે આ પુસ્તકો સામાન્ય જનસમાજને
અત્યંત ઉપયોગી થશે અને તેમને અનેક રોગોના
પંજમાં સપડીતાં બચાવી લેશે એટલું જ નહિ
પણ અનેક જમમૂલક માન્યતાઓ દૂર કરશે.

સોયાબીન્સ : લેખક : શ્રી એફ. એસ.
મળે, બી. એ. એ. આર. એસ. આઈ. એફ. એ.
પી. એસ. ડી. એચ. એમ. કુડ સર્વે એડીટર,
વડોદરા રાજ્ય, પ્રકાશક : મેસર્સ મનનલાલ પી.
સીડસમેન એન્ડ સન્સ, વડોદરા. મૂલ્ય : રૂ. ૩-૦-૦

ચોડા વર્ષે પહેલાં ગુજરાત નરેશ શ્રીમંત મહા-
રાજ શ્રી. સલાહસવ ગાંધીવાડે સોયાબીન્સ

હિન્દમાં દાખલ કર્યાં ત્યારથી એ નવીન ધાન્યથી પ્રભુ બહુમતી થઈ છે. વડોદરા રાજ્યે અત્યાર સુધીમાં એ ધાન્યના વાવેતર અને ઉપયોગ માટે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે અને તેને પરિણામે વડોદરા રાજ્યમાં અને અન્યત્ર કેટલાક ખેડૂતોએ તેનું વાવેતર શરૂ કર્યું છે. એમ છતાં એટલી અગત્ય એ ધાન્યની ઉપયોગિતા ભોત્તાં એના વાવેતરને અઘણી ભેદએ તેટલી અપાતી નથી. આ પુસ્તકના લેખક વડોદરા રાજ્યમાં આશ-નિષ્ણાતનો એકી ધરાવે છે અને યૂરોપ, અમેરિકા અને એશિયાના કે દેશોમાં એ ધાન્યનું વાવેતર યાચ છે, તેની ભતે માહિતિ મેળવી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. એમાં વાવેતર ઉપરાંત એ ધાન્યની ૩૦૦ પ્રકારની વાનીઓ બનાવવા સંબંધી પણ માહિતિ આપવામાં આવી છે. આ પુસ્તક ફક્ત ખેડૂતો જ નહિ પરંતુ સોયાબીન્સનો ઉપયોગ કરવા ઇચ્છતા સામાન્ય જનસમાજને પણ ઉપયોગી થશે. ખોરાકની દૃષ્ટિએ બીજા અનેક પ્રકારના ધાન્ય કરતાં સોયાબીન્સ વધારે ઉપયોગી તત્વો ધરાવે છે, એમ મહાત્મા ગાંધીજી જેની વિશ્વવિદ્યાએ કબુલ કર્યું છે. આ પુસ્તકને લાભ થોડી સંખ્યામાં લેવાય એમ અને ઇચ્છાએ બીજી.

શ્રી. વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો :

ભાગ ૧-૨-૩ : વ્યાખ્યાનકાર મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી, પ્રકાશક : શ્રી. દીપચંદ બાંડીયા, વલ્લભ.

૨૧. સાચવિદ્યારંભ કેનાચાઈ શ્રી વિજયધર્મ મુરિશ્વરજીના એક ષટ્સિંધ તરીકે અને નૈનશાસ્ત્ર-વિદ્યારંભ તરીકે મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યના હૈત્રમાં સારી રીતે લખીતું છે. સાથે સાથે ધાર્મિક વિષયોના એક પ્રખર વક્તા તરીકે પણ તેઓશ્રી વિખ્યાત છે. તેમણે આપેલાં આ વ્યાખ્યાનો કરાંચીમાં અત્યંત હોલપ્રિય થયાં હતાં. એ વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાગારે પ્રકટ થવાથી બાર્ણિક જનતાને એના લાભ બહેલી સંખ્યામાં મળશે. એમની ભાષા સારી અને સરળ તથા સૈલિ સચોટ હોઈ આમકદ્યાલની અભિલાષી જનતાને

એમાંથી ઘણું વિચારવા યોગ્ય અને વર્તનમાં મુકવા યોગ્ય બહુવાનું મળશે.

આધુનિક ગ્રંથાલુકા : (ભાગ ૧ લો)

લેખિકા : શ્રીમતી રતનબાઈ. પ્રકાશક : શ્રી. કે. કે. નેચરાણી, કાંદીવલી, મુંબઈ મુદ્રક : ૩. ૧-૮-૦.

શ્રીવર્ગને અત્યંત ઉપયોગી એવી ગ્રંથાલુકાના બહુ ઓછાં પુસ્તકો ગુજરાતી સાહિત્યમાં છે, આ પુસ્તક એ બોટ કેટલેક અંશે પૂરે છે, એમાં સંખ્યાબંધ વિષેો સાથે જુદા જુદા નમુનાઓ ગ્રંથવાની સમભૂતિ સરળ ભાષામાં આપાઈ છે. પુસ્તક શ્રીવર્ગને ઉપયોગી થશે.

ગ્રામ કાવ્યો અને મનવાદો : રચનાર :

શ્રી. હસરલાલ કે. જોષી, અમરેલી. પ્રકાશક : શ્રી રામજી હંસરાજ. મુદ્રક : ૦-૨-૦.

નેસંજપૂરા ખેડૂતશાળામાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે બનાવવા આ કાવ્યો રચાયાં છે, એના રચનાર એ શાળાના મુખ્ય શિક્ષક હોઈ બાળકોની મુખ્ય સંબંધી જરૂરિયાત સમજી રાક્યા છે અને એ દૃષ્ટિએ ગ્રામ-બાળકોને ઉપયોગી થાય એવા વિષયો પર અને એવીજ સ્ટેલી ભાષામાં આ કાવ્યો રચાયાં છે. અમને ખાતરી છે કે પુસ્તક ખેડૂતશાળાઓના-ગ્રામ-શાળાઓના બાળકોને અત્યંત ઉપયોગી થશે, એટલું જ નહિ પણ ગ્રામજાની સામાન્ય ખેડૂત જનતાને પણ એમાં પોતાના જીવન પ્રસંગો મૂત્ત થયેલાં જણાશે. આશ-પ્રભુ માટે ગુજરાતી સાહિત્યમાં પુસ્તકો નહિ હોવાની ને ફરિયાદ છે તે આવાં પુસ્તકોથી દૂર થશે.

સાહ્યાર સ્પીકર : (૧) વિનાશના અંશે

અને (૨) સાચા (એ કાવ્યો). લેખક : શ્રી. "સ્વનરત્ન" પ્રકાશક : શ્રી. ભરુભાઈ ર. વ્યાસ, નમનગર, મુદ્રક. ૦ ૫-૦. (૩) નિવેદન શ્રી પિફુત કન્યા કેળવણી મંડળનું સં. ૧૯૩૦-૩૮. (૪) ભગિની સમાજ-૨૨ ગો ધાર્મિક વર્ણવ. (૫) દેવલાલી બાલચંદ પ્રથમ વર્ષ અને સર્વાંત. ૧૯૩૯.

સીએની બાળતમાં એક વાઘ પહોંચાર
 વપરાયું આપણે જોઈએ
 સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય છોએ. “ ન સૌ દશતંત્ર-
 મર્દિતિ । સ્ત્રી નાની હોય

ત્યારે તેણે પોતાના આપના તાબામાં રહેવું, કુવાન
 હોય ત્યારે પતિના તાબામાં રહેવું અને રજૂ થાય
 ત્યારે પુત્રના તાબામાં રહેવું. ” આ નાકમમાં
 ‘સ્વાતંત્ર્ય’ એ સમજીને અર્થ ‘આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય’
 એમ કરવો જોઈએ, કારણ કે બીજી અર્થે તે ભતની
 સ્વતંત્રતા હોય, ફરવા, ફરવા, બોલવાની છટ હોય
 પણ ત્યાં સુધી સ્ત્રીના હાથમાં પોતાના ખર્ચનું
 સાધન ન હોય ત્યાં સુધી છટ બાધિત રહે છે, એ
 ખરી છટ કહેવાય પણ કેમ ? તમે કોઈને કહો કે
 તમારે ફરવું ત્યાં જાઓ પણ તેની પાસે જવાના
 ખર્ચ નેટવું પણ નાણું ના હોય તો તે ક્યાં
 જાય ? તમે કોઈને કહો કે તમને ગમતી ચીજ
 ખાઓ. પણ તે ખાવાના પૈસા તેની પાસે ન હોય
 તો શું ખાય ? એવી મોટાની છટ આપેલી
 કામની શું ?

અસહન કામ કરનારા પુરુષો આપણા સ્થિતિ
 સરકાર જેવા જ દુરઅંદેશી હતા. મુખ્ય ચાવી-
 આર્થિક સાધન-પોતાની પાસે રાખી, સીએને
 બીજી બધી રીતે આસ્માનમાં ચઢાવી, યત્ર નાથરેલ
 પુત્ર્યન્તે રમતે તત્ર દેવતાઃ વગેરે પ્રશામત કરી,
 તેને ધરણી સુગડાં જોઈએ તેટલાં કરાવી આપ્યાં,
 શ્રદ્ધાળી સચિવ; કહીને તેને ધરની પ્રધાન જનાવી,
 શ્રદ્ધાળી નામ આપ્યું, દેવીશ્રદ્ધાળી વગેરે ભત-
 ભતનાં સુંદર નામ આપ્યાં. પણ સાચે સાચે તેને
 અજાણ કહીને ધરમાં બેસાડી, અજાણથી બહારડું

કામ કંઈ થાય નહિં માટે તેણે પુરુષ રક્ષક
 બદાર જઈને કમાઈ લાવે તેના ઉપયોગ
 કરવો એમ કરાવ્યું. ધોમે ધીમે સીએને એવો
 રીતે કેળવી કે તે બહાર જઈને કમાવામાં
 નહાનમ માને અને પોતે કમાય નહિ, એટલે
 સ્વાભાવિક રીતે જ નાણાંની જરૂર પડે ત્યારે તેને
 પુરુષ પાસે હાથ પાડવો પડે, કહીને પણ મુરખીને
 વિચાર ના આવ્યો કે ભરખો, વખરની શ્રદ્ધાળી
 કેવી ! પૈસા પૈ માટે બીજા પાસે હાથ ધરવો પડે
 એવો સચીવ કેવો ! વરહાન આપવાનું સાધન
 જેની પાસે નહિ એવી કેવી કેવી !

આમ અસહયો જ પડાવી ફોસલાવી ને કહીને
 પરતંત્રતાની બેડી પહેરાવી દીધી, એને જ પરિણામે
 આપણા સંસારમાં ભતભતના સડા દાખલ થયા.

આપણામાં એક સૌ હયાત છતાં બીજી સૌ
 કરવાનો આલ છે. આજકાલ

એક પત્નીમત. કેળવાયલાં સૌ પુરુષો પણ
 તે આલને હોતેજન આપે

છે. પહેલી સૌ આર્થિક રીતે પતિને આધીન હોય
 છે તેથી જ આવાં લગ્નો યતાં આવ્યાં છે. સૌમાં
 ભતે કમાવાની શક્તિ હોય તો પુરુષ બીજું લગ્ન
 કરતાં પહેલાં સત્તરવાર વિચાર કરે. આ તો પુરુષને
 ખબર હોય છે કે સૌ જ જખ મારીને બીજા
 લગ્નની સ મતિ આપશે, એટલે બેશરમ રીતે એ એને
 છાડીને બીજું લગ્ન કરે છે. પહેલીવારની સૌ
 માત્ર એટલું જ કહે કે તમે જો બીજું લગ્ન
 કર્યો તો હું મારે રરતે ચાકી જઈશ તો પુરુષને
 એને માટે રહેજ માન પણ થાય આ તો ગરીબી
 બનીને ‘બહાણું ને રહેણું’ વગેરે પુરુષોનાં શીખવેલાં

વાક્યો બોલીને પોતાનું સ્વમાન ગુમાવે છે, ધણીવાર મનુષ્ય વર્ગમાં સ્ત્રીનું સ્થાન કુટુંબમાં ઠીક થયું હોય છે. કારણ કે તે પણ કમાય છે, ત્યારે મધ્યમ વર્ગમાં તે મફતની ગુલામીનું સ્થાન તેનું હોય છે, કારણ કે પુરુષ ગમે તેટલું મારે, નિર્દય થાય પણ બાદ નય જ કર્યાં ? કદાચ પાંચેર, મોસાજ નય તોયે ત્યાં પણ બીજાં સગાંનું મોસાજાણું કરવું પડે. મઠિ દરેક સ્ત્રીની ફરજ છે કે ગમે તે એક પ્રમાણિક ધર્મી કે કુલ્તર ઉદ્યોગ શીખી જ લેવો. પુરુષો ગમે તેવું વર્તન કરે ત્યારે આપણે આપણા પત્ર પર જ્યાં રહેવા નેરશે, પેદ પુરતો એકાદ ઉદ્યોગ તો હાથ કરવોજ નેહએ. સિસિકા, નર્સ, ટાકટર, ગવર્નેસ, ટાઇપીસ્ટ, કચેરીયાન એવી નોકરીઓ અને ધંધા છે, રસોઇનું કામ, વાસણ મંજવાનું કામ, પર ચલાવવાનું એટલે હાઉસ ડીપેન્ડન્ટ કામ, શીવણ, બરત, ફેસ્ટી હાયકામ, વણાર, કાલિવાનું. પંજીવાનું, વગેરે અનેક ધંધા ધેર બેઠાં કે ધર ખદાર જઈને કરવાના છે. દુકાન ચલાવતાં પણ સ્ત્રીઓને ક્યાં નથી આવડતું ? સેવમનસાની દુકાન, પાંચોની તેલની દુકાન વગેરે ધણીએ દુકાન બેસાં ચલાવે છે, હમણાં હમણાં કાપડની દુકાનો પણ ખડેનોએ ચલાવવા માંડી છે. ધોળીની સોન્ડી પણ બેસાં રાખે છે. કોઈ પણ પ્રમાણિક ધંધામાં સરમ નજ રાખવી નેહએ અને દરેક સમજી ખડેનોની ફરજ છે કે પોતાની છાતરીઓને વાંચતાં છાપતાં રાખવે તે સાથે ઓછામાં ઓછા એક ઉદ્યોગ તો રાખવેજ. માણસના નસીબમાં છું છે તે કોણ જાણે છે ? મઠિ કોડી મંડોડા જેમ યંડીના દિવસ માટે અમમલોતીથી જણ સંત્રીથી રાખે છે તેમ ખડેનોએ અમમલોતી વાપરી પોતે કોઈને કોઈ ધંધોઉદ્યોગ શીખીજ લેવો અને પોતાની ઠીકરીઓને રાખવેલો. નેથી સ્ત્રીઓમાં સ્વમાનની સ્થાવના આવશે, અને આપણામાં સ્વમાન હોય તોજ આપણને પુરુષ માન આવે અને ખાસાતની માફક આપણી સચેન વર્તે.

બીજું, સમજી ખડેનો પોતાની કન્યાઓનાં લગ્ન સજિરસર કરાવે. આથી પુરુષો ને બેધરમ રીતે એક ઉપર બીજી સી કરે છે તે ન કરી શકે.

ત્રીજું, ને કોઈ પણ સ્ત્રીમાં પોતાની ભવિ મઠિ માન હોય તો હાથ પત્નીવાળા પુરુષને નજ

પરણું નેહએ. સ્ત્રીભવિજ સ્ત્રીભવિને અન્યાય કરવા તત્તર યાચ તે કેવું ખરાબ કહેવાય ! એ તો ભવિદ્રોહ કહેવાય. ભવિદ્રોહી સ્ત્રીને સમાજમાં સ્થાન ન હોઈ શકે.

એક પત્ની હંમત છતાં બીજી વારનાં કૌસાં લગ્ન ફીક ગણવાં નેહએ. વળી ને સ્ત્રીના પતિ એવાં લગ્ન કરે તે સ્ત્રીમાં એટલું પાણી હોયું નેહએ કે એવા ધણીની સામું ફરીથી ના નેહ. ને માણસ આપણને તણને બીજી સ્ત્રીને પરણવાનું મન પણ કરે એવા માણસની “દાસી થઈને રહીશ” ને “પ્રેમ બહાની આસા ન રાખે” વગેરે કહેવાનો વખત હવે ગયો છે.

અમે છાપણે બીએ કે લિંડુ સ્ત્રીઓમાં સ્વમાનની સ્થાવના હવે આવે, અને જમાનાઓ યુવા પુરુષોએ રાખવેલાં પરવંતર વૃત્તિવાળાં વાક્યો બોલીબોલીને પોતાના મનને છતરવાનું હવે છાડી દેશે.

ગુણસુન્દરીનાં વાચકોને આ નવા વર્ષ નિમિત્તે અભિનંદન દઈએ છીએ. નૂતન વર્ષાભિનંદન ગુણસુન્દરીના વાચકવર્ગ મઠિ હંમેશાની માફક વિવિધ સામગ્રીથી ભરપુર આ દિવાલસવાળાં વર્ષ રજી કરતાં અભિને આનંદ થાય છે, આસા છે કે સર્વને તે પસંદ પડશે.

અભિને સાદિય કાર્યમાં સદકાર આપનાર સર્વેને આ નવા વર્ષમાં અમે અભિનંદન દઈએ છીએ. સર્વને નવું વર્ષ દરેક રીતે આનંદ અને સુખ આપનાર નીવડે એવું ઇચ્છીએ છીએ.

ઓરોસાનાં પ્રસિદ્ધ ડૉ. કુંતલકુમારી દેવીનું ૩૮ વર્ષની યુવાન વયે ડૉ. કુંતલકુમારી શોકજનક અવસાન થયું હોય છે એ દુઃખદ પ્રસંગની સંખેદ નોંધ લઈએ છીએ.

એ માત્ર ડૉક્ટર જ નહોતાં, એમનું જીવન વિવિધ રંગી હતું. ડૉક્ટર હોવા ઉપરાંત તેઓ એક પ્રખર સાહિત્યકર્તા, નામાંકિત કવયિત્રી અને એક પ્રસિદ્ધ સત્યાજીત કાર્યકર્તા પણ હતાં. એમનાં રાષ્ટ્રપ્રેમી ઓરોસાની પ્રબલ પ્રેરણા પાતાં, તેઓ ‘ભારત જૂથ’ ‘વયા’ ‘ઉદ્ધવ ભારતી’ ‘તરીકે બોલખાતાં’ ‘દલાં’ ‘દિગ્દી ભાષામાં પણ એમણે ઓછા સ્થાન

પ્રાપ્ત ક્યું હતું. ડોક્ટર તરીકેના વ્યવસાયી જીવનમાંથી પણ એમને સાહિત્યસેવા તથા સમાજસેવા કરવાનો અવકાશ મળતો હતો-તેઓ મેળવતાં હતાં. ઇચ્છા હોય તો ગમે તે રીતે સમય મેળવી આવી પ્રતિભામાં ભાગ લઈ શકાય છે એવું ઉદાહરણ ડૉ. કુંતલકમારીદેવીનું જીવન પૂરું પાડે છે. એમના આત્માને શાંતિ મળે એજ ઇચ્છા.

ગાંધીજીએ સ્ત્રીના કર્તવ્ય વિષે પોતાના વિચારો દર્શાવતાં એક ઠેકાણે જલ્દેર ફરીએ અને કહ્યું છે કે સ્ત્રીએ પોતાનું ગાંધીજી ખરું કર્તવ્ય-રેડીઓ-છાંદડું તેથી એ પોતે દુઃખી થાય

છે અને અન્યને દુઃખી કરે છે. તેઓ કહે છે, “આજની સ્ત્રીઓ પુનરપિ રેડીઓ કાંને અને પુરૂષ ખેતરમાં હળ ફેરવે તો પુરૂષ અને સ્ત્રી અ-ગો-મના સહકારથી તેઓ પોતાનાં બાળકો સારી રીતે ઉછેરી આપા જમરને પણ વિકસારે ” આગળ ઉપર કહે છે: “દિ’દની સ્ત્રીઓ ખેતરમાં ભય તો પુરૂષોને પણ શરમાવે એવી રીતે હળ ફેરવે, અને બાળકને ઉછેરને તથા રાંધવાનું કામ કરીને, પોતે પુરૂષ સમોષડી છે એવું તો દિ’દની સ્ત્રીઓએ આને પણ ખતાવી આપ્યું છે. મારી આ વાત અપૂરણા સાચી છે. માત્ર સ્ત્રીઓ સફેદમાં ભય છે એટલે જ ટીંગડી જેવી બની ભય છે.”

“પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સ્ત્રીઓએ જે માર્ગે મદદ્ય કર્યો છે તે અનુચિત છે તેથી જ તેઓ દુઃખી છે. તેથી જ તેઓમાં અસંતોષ અને અનીચ્છનીય અજગતા છે.”

ગાંધીજીના બ્યકિતલ પ્રત્યે બહુ માન હોવા છતાં પણ અમારે જણાવવું પડે છે કે એમના આ વિચારો સાથે અમે સંમત નથી. ઉલટું એક રીતે પ્રત્યાધાની એવા વિચારો એમના સુમેયી નીજના સાંમળી અમને ધમ્મી દિલગીરી થાય છે.

ખરી વાત તો એ છે કે એમણે સમાજનું જે ચિત્ર રજૂ કર્યું છે-પુરૂષ હળ ખેડે અને સ્ત્રી રેડીઓ કાંતે-એ ચિત્ર ચિત્ર તરીકે ભણે ગમે એટલું સાદું અને મનોરમ્ય હોય પણ આજના સમાજની અનેકવિધ (Complicated) રચના એ સમજતાં હોય અને આવી આજની સમાજરચના ધીમેધીમે વિઠસી છે (એમણે ખતાવેલી સાદી સમાજરચનામાંથી જ) એ ઐતિહાસિક સાત્ય જેની ધ્યાનમાં હોય તે એટલું પણ જરૂર સમજી શકે કે આવી સમાજરચના બદલીને એને રચાને

એમણે વલ્લેવેલી સાદી સમાજરચના મૂકી ન શકાય; એવું બની જ ન શકે, કારણ એ તો ઐતિહાસિક ક્રમથી વિરૂદ્ધ જવા જેવું-અરેજાં ડગ પાછાં ફરીને હલકી જ દિશામાં ભરવા જેવું છે. અને પરિણામે ભયંકર ગોટાળો ઉભો થાય. પાશ્ચાત્યદેશોમાં સ્ત્રીઓએ જે માર્ગે મદદ્ય કર્યો છે તે ધરનો ચાર દીવા-ઢોમાંથી મુકત થવાને-પોતપોતાનામાં જે રાક્ષિઓ હોય તે ચિકિત્સાવવાને પ્રયત્ન કરવાને અને તેમાં આડે આવતા પુરૂષવર્ગ અને તેના ઘડેલા સામાજિક અને રાજકીય કાયદાઓ સામે જેલ્લાદ ઉઠાવવાને અને સમાનતા સ્થાપિત કરવાને માર્ગે એમણે લીધો છે. સર્વ ભવની સમાનતાના પાયો આર્થિક સમાનતા પર સ્થાપ્યો હોવાથી એ મેળવવા એમણે પ્રયત્ન કર્યો છે, આજનો જમાનો ઉદ્યોગદંડો હોવાથી રેડીઓ સંભાળી બેસી રહેવાથી આમાંનું એક કાર્ય ઘટી શકે એમ નથી. એમણે લીધેલા માર્ગે જે અનુચિત હોય તો એ પરથી એજ અનુમાન ઘડી શકે કે અત્યારની આપણી દિ’દની સ્ત્રીઓની પ્રતિ-સર્વ પ્રકારની સ્વતંત્રતા મેળવવાની પ્રવૃત્તિ ગાંધીજીને માન્ય નહિ જ હોય.

આજની અમારી સ્ત્રીઓની પરવંતવાના કારણોના અન્ધારીને તો ખબર હશે જ કે એ પરવંતવાનાં મૂળ કારણો આર્થિક છે. પુરૂષોએ ધર બહાર રહેવાનું સ્વીકારી ધર અને ઊંડાં જમારથી માત્ર એકલી સ્ત્રીને શોધી લીધાં ત્યારથી અત્ર ગુલામી શરૂ થઈ. બેમાંથી કોણ આવે ત્યારે બિ-આરી સ્ત્રી બહાર દ્રષ્ટિ લંબાવે ને ? બંધી સ્ત્રીઓને કંઈ આ શુદ્ધકાર્યનો ભાર હળવો કરવામાં સહાય કરતા નોકરો રાખ્યા પોતાય એમ એણે હોય છે ? એટલે સ્ત્રીઓને એના રેડીયા અને ઊંડાં સાથે ધરમા પાળી ગાંધી દેવાની દિમાખત કરનારા વિચારો પણ પ્રત્યાધાની છે. બધા દેશોનો સ્ત્રીઓની સ્થિતિ જોતાં જણાય છે કે એક માત્ર રશિયા જ એવો દેશ છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ પછે સ્વતંત્ર છે. થોડી ઘણી સ્ત્રીઓ પેસાદાર-સાધનસંપન્ન સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર હોય એવું તો યુરોપના દેશોમાં છે અને એવી સાધનસંપન્ન સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓ તો દિ’દમાં પણ હશે. આંગળીને વેરે મજબૂત એટલી, પણ અમારે તો સાચું સ્વાતંત્ર્ય બંધી સ્ત્રીઓનું સ્વાતંત્ર્ય બેઠએ છે કે જે સમાજવાદ વિના શક્ય નથી.

પુસ્તકો

સાચો નીચેને સરનામે
ગ્રેનેજર,
હુડાણામિત્ર પ્રિં. ગ્રેસ, વડોદરા

“ ગુણ સુન્દરી ”

પાલવિભાગ

તન્ત્રી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૮ : અંક ૧૧

પુસ્તક ૮

નવેમ્બર : ૧૯૩૮

મારું નામ દિવાળી

મારું નામ દિવાળી.

હસતી આયું

રમતી આયું

ધરે ધરે હું ભમતી આયું

મારું નામ દિવાળી.

મારા આવ્યે લોક હસે,

મારા આવ્યે બાળ હસે,

નાનાથી મોટરુ હસે;

આખી આ દુનિયા ય હસે,

હું હસમુખી દિવાળી.

મારા આવ્યે દિવા થાય,

સદ્ગુણે સ્થળ અજવાળુ થાય;

દિપક અગમગતા દેખાય,

અંગ અંગ ચેતન ઉભરાય,

હું ચેતનવંતી દિવાળી.

આનંદ લાવી, ચેતન લાવી,

મોટી હું દિપમાળા લાવી;

અંધારું મેં દીધું હઠાવી,

મારું નામ દિવાળી.

સશિન્દ્ર એલા

સુખડીચાર

એક હતી વાણિયાણુ. ખુબ જ ગરીબ અને વિધવા. તેને એ દીકરા. મોટો ૧૧-૧૨ વરસનો ને નાનો ૮-૯ વરસનો.

બાઈ દળણાં પાણી કરે ને મોટો છોકરાં બેચાર રૂપિયામાં કેઇ શેડિયાને ત્યાં નોકરી કરે. માંડમાંડ પેટ ભરે.

એક વાર વાણિયાની નાતનું જમણુ આવ્યું, જાને છોકરા ને તેની મા રાજનાં રેડ થયાં.

સાંજે નાતની વાડીમાં જમવા ગયાં. સુખડીનું મિષ્ટાન્ન હતું. ઝાઝે દીએ ધીગોળનું મ્હેં ભાજ્યું એટલે પેટ ભરીને જમ્યાં. અને મોટા છોકરા સોમચંદે તો આઘેપાછે બેઠ થોડીક સુખડી પોતાના ખીચામાં પણ ભરી લીધી. એમ ધારીને કે વળતે દી નાનાભાઈને શીરામણમાં આપીશ તો તે ખુબ ખુશી થશે.

એ વાત તો ત્યાં ઢંકાઈ ગઈ.

સોમચંદ તો મોટો થતો ગયો ને આવડતમાં પણ પાવરધો થતો ગયો. હજવે હજવે પાંચ પૈસા મુડી થતાં ઘરનો વેપાર આદર્યો અને નાણું નાણું વધારે એમ ૨૦-૨૫ વર્ષે સોમચંદ શેઠિયો બની ગયો. તેનો નાનો ભાઈ પણ હવે બાજુ દો બની ગયો હતો અને મોટાભાઈના ખલે ખલો મેળવી વેપાર વધાર્યો જતો હતો.

ઘરનાં ઘર થયાં, વાડી વજીરા મેળવ્યા, ગાડીચોડા ને નોકર ચાકર સંપડ્યાં. મા તો હવે ઘરડી થઈ હતી. દેવદર્શન કરતી, દાનપુણ્ય કરતી અને ગરીબોને મદદ કરતી.

દીકરાઓએ પણ દી બોળખ્યો હતો. કમાણી વધતી હતી અને નાની મોટી સખાવતો પણ વધતી હતી.

મા માંદી પડી અને દીકરાની સેવાચાકરી પામી મરણ પામી.

માની પછવાડે દાડાપાણીની તૈયારીઓ મોટા પાયા પર ચાલી.

રીવાજ પ્રમાણે વાણિયાની નાતો જમવા લાગી. ભાતભાતનાં ભોજન થવા લાગ્યાં. દેશ ડંકો વાગ્યો.

એક નાત હતું વધારે જમાડવાની છે. બધા કહે છે: 'શેઠ, રીવાજ કરતાં આ વધારે કરી તમે બીજાને માથે ભાર કરો છો. પછી તો તમારો વિચાર. ધણીનું કેઈ ધણી નથી.'

સોમચંદ નમ્રતાથી કહે છે: 'તમારું કહેવું વાજબી છે. પણ આ નાત વધારાની નથી. આ તો હું ઢંકની નાત કરું છું.'

મહાજન કહે છે: 'રાઓ રાઓ શેઠિયા, દંડ ચો ને શું કાંઈ? નકામા બનાવો

છો । તમારી હોંશ હોય તો હજાર નાત કરો ને. ગજસંપત પ્રમાણે સૌ કરે. અમે તો તમને શીવાજી કહ્યો. ’

સોમચંદ બોલે છે : ‘ તમારી વાત વાજળી છે. નાતમાં કોઇને ભારે પડે એવું હું ન કરું પણ વાત આમ છે... ’

અને એણે પોતાના નાનપણનો આખો ઇતિહાસ કહી બતાવતાં કહ્યું : ‘ એવો હું મુખડીચોર નાતનો શુનેગાર છું. નાતને તો ક્યાં ખબર છે મારી ચોરીની ? પણ જગવાને મને કાધું તો મારે એ દંડ ભરવો જ બોધ્યો. હવે તમને ખાતરી થશે કે આ નાત વધારાની નથી. એ તો દંડની નાત મુખડીચોર તરફથી. ’

બધા મૂંગા થઇ ગયા. શું બોલે ?

મુખડીચોર સોમચંદની નાત સુલેહ શાંતિથી પૂરી થઇ. નાતમાં એની નામના થઇ. નાતના માજને સોમચંદને આ કારજની ખુશાલીમાં પાછડી બંધાવી.

ગિરીશ

હાલો હીંચકવા

(હું રે ગોવાલજી રે, ગોકુળ ગામની,—એ શબ્દ)

તળાવને કાંઠે રે, લીલુડા આંબલો,
આંબલીયે ફૂલડાંની વેલ્યું,
બાલુડા રે, હાલો હીંચકવા.

વેલ્યે વણુંબશું રે, હીંચકા ખાશું બાલુડા,
ખાશું ખારેકીયાં બોર,
બાલુડા રે, હાલો હીંચકવા.

વેલ્યે ટહુકતી રે, કાળી કેયલડી,
આંબલીયે મોરલા ને ઢેલ્યું,
બાલુડા રે, હાલો હીંચકવા.

દાદાનો ગેડીયો રે, સાથમાં લેજો બાલુડા,
દડુલો દોટાવશું તીર,
બાલુડા રે, હાલો હીંચકવા.

કેશવચંદ અને ચંદર દિવેદી

દીપક

ધણા બૂના વખતની આ વાત છે. આ વખતે હિંદુસ્તાનમાં એક રાજા હતો. તેને એક દિકરા સીવાય કાંઈ સંતાન નહોતું. રાજાને તે બહુ ઠંડાહો હતો. તેનું નામ હતું દીપક.

એક દિવસ રાજા અને પ્રધાન બેઠા હતા. રાજાએ વાત છેડી. પ્રધાનજી, મને લાગે છે કે દીપક મોટો થાય ત્યાં સુધી તો હું જીવીશ. જ્યારે હું ઘરડો થઈશ ત્યારે દીપક ગાદી સંભાળશે. કેમ ખરુંને ?

રાજાને એક ભાઈ હતો. તે જાડુગર હતો. તે દુબટ હતો. તે ધારતો હતો કે પોતાનો મોટો ભાઈ (રાજા) જ્યારે મરી જશે ત્યારે કુંવરને ગાદીએ ન બેસવા દેતાં પોતે ગાદીએ બેસશે.

એક દિવસ દીપક બાગમાં રમતો હતો. તેણે એક મોટી ઘોળી બીલાડી જોઈ. બિલાડી બોલવા લાગી “ હોસ્ત દીપક, હું જોઈ છું તેથી તને નવાઈ લાગશે. યજ્ઞ તારા જાડુગર કાકાએ મને બિલાડી બનાવી છે. પહેલાં તો હું રાજકુંવરી હતી. મારું નામ પદ્મા. તારો કાકો તને તાબે કરવા માગે છે પણ જો હું કહું તેમ કરીશ તો ખરી જઈશ. બરોબર ધ્યાન દઈને સાંભળજે. તારા બાગમાં એક છોડ છે અને તેના પર એક પીજું ફૂલ છે. જ્યારે તે ફૂલ ખીલે ત્યારે તે ચૂંટી લેજે અને ખાઈ જશે. ફૂલ મીઠું લાગશે. ફૂલ ખાધા પછી તું પક્ષી, હરણ કે માછલી જે થવું હશે તે થઈ શકીશ. જોજે કોઈને આ વાત કહેતો નહિ. બીજું જ્યારે તું તારા કાકાને મારી નાખું ત્યારે આ છોડને અહિંથી કાઢી સળગાવી દેજે. બસ, તો તારો ઉપકાર થશે.

પછી બીલાડીએ દીપકને પીજા ફૂલવાળો છોડ બતાવ્યો.

બીજે દિવસે સવારે દીપકે જોયું કે ફૂલ ખીલી ઉઠ્યું છે. તેણે ફૂલ ચૂંટી લીધું અને ખાઈ ગયો. તેને ફૂલ બહુ મીઠું લાગ્યું.

રાત્રે જ્યારે કુંવર સૂઈ ગયો ત્યારે તેને સ્વપ્નમાં આવ્યું. તેણે ઘોળી બીલાડીને જોઈ. બીલાડી બોલી “ ઉઠ અહિંથી લાગી જા, જાડુગર તને મારી નાખવા આવે છે. ”

દીપક એકદમ ઉઠ્યો. તેણે દાદર પર કોઈના અડવાનો અવાજ સાંભળ્યો તરત જ તે મચ્છરદાની પછવાડે સંતાઈ ગયો. બીજી જ ક્ષણે ચોરડાનું બારણું ઉઘડ્યું, દીપકે જાડુગરને જમણા હાથમાં તલવાર લઈને આવતો જોયો. તેની આંખો લાલમૂમ હતી. બરોબર તે બહુજ લયંકર લાગતો હતો.

દીપકને બહુજ ખીક લાગી. તેનાં રૂંવાડાં ઉભાં થઈ ગયાં. જો જાડુગર આખો ચોરડો બોળવા માંડે તો શું કરવું તેની તેને કુજ પડી નહિ. તેણે બાગમાં બીલાડીને બોલતી સાંભળી. તેના અવાજમાં “ ઉડી જા, ઉડી જા ” એવું સંભળાતું હતું.

દીપક બોલ્યો “ મારે પક્ષી થવું છે ” થોડીવારમાં તે હોલો બની ગયો. તેણે તેની પાંખો પસારી અને ઉડી ગયો.

બહુગરે પક્ષીના ઉડવાનો અવાજ સાંભળ્યો અને બારી તરફ દોડ્યો. તેણે હોલાને ઉડતો જોયો. તેણે બાજનું રૂપ લીધું અને હોલા પાછળ ઉડ્યો. રાત્રે હોલો (દીપક) બાગની ઝાડીમાં સંતાઈ રહ્યો જ્યારે સવાર પડે ત્યારે કોઈ ગાઠ જંગલમાં ચાલ્યા જવું એમ નક્કી કર્યું. બહુગર બાજના રૂપમાં તેની બગર રાખતો હતો. બાજ (બહુગર)ને ખાતરી હતી કે જ્યારે હોલો જંગલમાં જશે ત્યારે પોતે તેને ચોક્કસ પકડી શકશે. તે હોલાની પાસે અને પાસે જવા લાગ્યું. દીપકને લાગ્યું કે પોતે પકડાઈ જશે. એટલે તેણે માછલીનું સ્વરૂપ લીધું. તેને લાગ્યું કે પોતે હવે તફન સલામત છે. પણ બહુગરે મગરનું સ્વરૂપ લીધું અને માછલી પછવાડે તળાવમાં પડ્યો.

દીપકે કહ્યું “ મારી ઈચ્છા હરણ થવાની છે ” તરત જ તે હરણ બની ગયો. અને ઝડપથી દોડવા લાગ્યો. બહુગરે વાઘનું સ્વરૂપ લીધું અને તેની પછવાડે પડ્યો.

દીપકે બહુગરને સાવ પાસે આવી ગયેલો જોયો. તે બોલી ઉઠ્યો “ મારે ફરીથી પક્ષી થવું છે ” તરત જ તે પોપટ બની ગયો અને રાજમહેલના બાગ તરફ ઉડ્યો, બહુગરે શકરાનું સ્વરૂપ લીધું અને પોપટ પછવાડે ઉડ્યો. દીપક હવે થાકી ગયો હતો. શકરા તેની પછવાડે ઉડ્યો આવતો હતો.

હવે રાજા અને તેના દાસ દાસીઓ કુંવર દીપકને ગોતતા હતા, કારણ કે દીપકનો રાતથી પત્તો નહોતો.

દીપક બોલ્યો “ મારે દાણો યથ જવું છે. ”

દીપક તરત જ અનાજનો દાણો યથ ગયો અને રાજા ઉભો હતો ત્યાં પડ્યો. બહુગરે મરઘીનું સ્વરૂપ લીધું અને જમીન પરના દાણાને ઉચ્ચકવા લાગ્યો.

દીપક બોલ્યો “ મારે ફરીથી હતા તેવા થવું છે. ”

તે એકદમ તેના બાપ પાસે જઈ પડ્યો. રાજા આશ્ચર્યમાં બોલી ઉઠ્યો, બેટા દીપક તું કયાં છે ?

દીપકે રાજાને જવાબ આપતાં પહેલાં મરઘીને ગરદનેથી પકડી અને તેની ડાક મરડી નાખી.

રાજાએ પૂછ્યું “ તે બીચારી મરઘીને શા માટે મારી નાખી ? ”

પછી દીપકે રાજાને બધી વાત કહી. પોતાના દોકરાના પરાક્રમથી અને દુબ્ધ સાધનાં મૃત્યુથી રાજા રાજ થયો.

દીપક બીજે દિવસે બાગમાં ગયો અને પેલા છોડને ઠાલી નાખી તેને સળગાવી દીધો. તરત જ તેની સામે પદમા હાજર થઈ તે પેલી ધોળી બીલાડી જ હતી. પછી દીપકે અને પદમાએ લગ્ન કર્યા અને સુખેથી રાજ્ય કર્યું.*

લલિત ગિ. ભટ્ટ
(૬. ૧૫ ૧૩)

ભાણુવા જવું

હુનિયાનું મોટામાં મોટું સરોવર કયું ?

‘લેક સુપીરીયર’ એ મોટામાં મોટું સરોવર છે અને તે ઉત્તર અમેરિકામાં આવેલું છે.

*

હુનિયાની લાંબામાં લાંબી રેલ્વે મુસાફરી કયું ?

હુનિયામાં લાંબામાં લાંબી રેલ્વે મુસાફરી ‘સીગા’ થી ‘વ્લાડીવોસ્ટોક’ સુધીની અને તે ૬૮૦૦ માઈલ લાંબી છે.

*

હુનિયાનો મોટામાં મોટો પૈસાદાર કોણ ?

મી. હેન્રી ફોર્ડ, ફોર્ડ મોટર બનાવનાર. તે અમેરિકાનો કરોડોપતિ છે.

*

હુનિયાનો મોટામાં મોટો પુલ કયો ?

હુનિયામાં મોટામાં મોટો પુલ આફ્રિકામાં આવેલી ઓરંજી નદીનો છે અને તે ૩૪૫૧ મીટર લાંબો છે.

*

હુનિયાનો સૌથી મોટો મહેલ કયો છે ?

હુનિયામાં સૌથી મોટો મહેલ ‘વેટીકન’ છે કે જ્યાં પોપ રહે છે.

*

હુનિયામાં એવું કયું સ્થળ છે કે જ્યાંથી માણસ હંમેશાં ઉત્તર દિશા તરફ જોઈ શકે ?

જો કોઈ માણસ બરાબર દક્ષિણ ધ્રુવ ઉપર જઈને ઉભો હોય તો તે માણસને દક્ષિણ દિશા હોતી નથી તેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા પણ હોતી નથી. તે એક જ બાજુ જોઈ શકે અને તે ઉત્તર દિશામાંજ. આજ પ્રમાણે જો માણસ ઉત્તર ધ્રુવ ઉપર હોય તો દક્ષિણ દિશામાંજ જોઈ શકે.

પુરુષોત્તમ હ. પટેલ,
બી. એસસી.

ગુણસુન્દરી

અવસ્થાપક :

તંત્રીઓ :

પ્રકાશક :

નંદવરલાલ એ. ઠક્કર શ્રી. પ્રેમસીતા મહેતા બી. એસસી. અંબાલાલ વિ. ઠક્કર
દુદાણામિત્ર પ્રેમ. જડોદરા. શ્રી. વિદુરજી દેસાઈ બી. એ. વડોદરા.
પુ. ૩૨૬] હીસેખર : ૧૯૩૮ [અંક ૪થો

અનુક્રમણિકા

કમાલ આતા તુકે :	શ્રી. લંડા મહેતા...	...	...	...	...	૨૨૩
શિકારી :	શ્રી. શાન્તલાલ મહેતા	...	...	...	...	૨૨૫
આરા :	શ્રી. મૂળજીરાઈ શાહ	...	...	...	...	૨૨૬
વાસંતી સંધ્યા :	શ્રી. જ્યોત્સના યાજ્ઞ	...	...	...	...	૨૩૦
નોંધ :	...	...	...	...	...	૨૩૧
નવું થાળી થાણું :	શ્રી. પતીલ	...	...	...	...	૨૩૬
સૌંદર્ય વધારવાનાં સાધનો :	ડૉ. એ. એમ. પટેલ	...	...	...	...	૨૩૬
આશાન્વિત :	શ્રી. જગન્નાથ શાવળ	...	...	...	...	૨૪૨
સહશિક્ષણ :	શ્રી. ચંદ્રાવતી ઇ. દવે	...	...	...	...	૨૪૩
દલુકા સીસા :	શ્રી. જનાર્દન પ્રભાકર	...	...	...	...	૨૪૬
સૌંદર્યવર્ધનવાદની યજ્ઞવલ :	શ્રી. હીરા મહેતા	...	...	...	...	૨૪૮
ખેડી યુવક :	શ્રી. પ્રમોદચંદ નર. શેઠ	...	...	...	...	૨૪૯
અલકાર નીતિ અને શ્લોકસંગ્રહ :	શ્રી. પ્રફુલ્લ દેવજીરાઈ દિગ્ગજીરાઈ	...	...	...	...	૨૫૧
વલુકાશર :	શ્રી. નાગ મ. પટેલ	...	...	...	...	૨૫૪
આત્મ સમર્પણ :	શ્રી. શાન્તલાલ બાઈચંદ્ર બહે	...	...	...	...	૨૫૫
ઉપાલંબ :	શ્રી. રસેન્દ્ર	...	...	...	...	૨૫૭
શાની વસન્ત ? :	શ્રી. રસિક વિ. ત્રિપાઠી	...	...	...	...	૨૬૦
સૌ રાજિત :	શ્રી. સરોજિની મહેતા	...	...	...	...	૨૬૧
અનાયાની :	શ્રી. મનોરમા મંગલજી શાસ્ત્રી	...	...	...	...	૨૬૨
દેશી રાજ્યો :	શ્રી. વિદુરજી દેસાઈ	...	...	...	...	૨૬૩
વેસા વિનાનો :	શ્રી. 'શશિ' બોઝા	...	...	...	...	૨૬૮
આપણી સંસ્થાઓ :	...	...	...	...	...	૨૭૦
કૃતવેણી :	...	...	...	...	...	૨૭૧
શ્રીમજલ :	...	...	...	...	...	૨૭૪

બાકી વિભાગ—તંત્રી : નામરદાસ ઇ. પટેલ

મારો અમરદા :	શ્રી. નંદવરલાલ સી. શાહ	...	...	...	...	૧૩૭
ગોવિંદ ધોળી :	શ્રી. ગિરીશ	...	...	...	...	૧૩૮
બાણી બરફી :	શ્રી. શીતલલાલ રાણા	...	...	...	...	૧૪૦
વીર સિવાજી :	શ્રી. સચિન બોઝા	...	...	...	...	૧૪૧
બાગ્ય બહે :	શ્રી. સચિત ત્રિ. બહે	...	...	...	...	૧૪૧
ઘાટ :	શ્રી. દુલ્લભદાસ ડા. બાલબહે	...	...	...	...	૧૪૪
અજબ ગુન્હાઓ :	શ્રી. ચન્દ્રાનંત નરસિંહલાલ પટેલ	...	...	...	...	૧૪૪

વાર્ષિક લગભગ : દિવસ મારે રૂ. ૪-૬-૦ : વિદેશ મારે શીર્ષક રૂ. ૬ : છુટક નકલ રૂ. આના

સાહિત્યની સૃષ્ટિમાં એક અમૂલ્ય પુસ્તકનો વધારો જેની લાંબા વખતથી પ્રતિષ્ઠા જોઈ હતી તે

મગ્ધ સંહિતા

નું ગુજરાતી ભાષાંતર

અનુવાદક: રા. મોતીલાલ રવીશંકર ઘોડા, બી. એ. એલ.એલ. બી.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા માટે લખવાનું હોયજ નહીં. દરેક ધર્મી લાગણીમાં, આ પુસ્તક હોવાનું નેમ્મ. આવા પુસ્તકો જેની લાગણીમાં ન હોય તે લાગણી નહીં પણ ખાલી શોખાનું સંગ્રહરચનાનું કહેવાય.

આ મંથ સાયણ્યાયે કરેલ બાબતો આધારે તૈયાર કરેલો છે, તે કુલ આઠ અષ્ટક-૧૬ ભાગમાં વહેંચાયેલો છે.

૧ લા તથા બીજા અષ્ટકના બે ભાગ તૈયાર હોઈ તે દરેક ભાગના ૪૦૦-૪૫૦ અને પાકું પૂરું હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦. દરેકના.

હુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, ટાવર પાસે, વડોદરા.

શિશોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયબેદક
જનાવોધી ભરપૂર, એક ઐતિહાસીક
વસ્તુને આબેહુલ રજૂ કરતી પ્રતિષ્ઠામાં
પ્રજા વખણાયલી
સુંદર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા
યાત્રી

મહારાજ સૂરતાણા

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય : રૂ. ૬-૮-૦

લખો :

મનેજર હુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ,

ટાવર પાસે, વડોદરા.

તમે વસાવ્યું છે ?

ગુજરાતી સાહિત્યનાં બે અમૂલ્ય
પુસ્તકો.

સીતા

અને

બુદ્ધભગવાનની વાર્તાઓ

દરેક પુસ્તકની કીંમત છ આના.

લખો : મેનેજર : પ્રતિક પ્રકાશન વિભાગ :

હુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

શ્રી. સુરત હિન્દુ સો મંડળની શીઝાપન થતી કમીટી

શ્રી. સુરત હિન્દુ સો મંડળની શીઝાપન થતી કમીટી

શ્રીમતી વસન્તબહેન ભારતીયા (પ્રમુખ)

૬૫ પ્રમુખ સો. વિદ્યાદેવી ચૈતન્યલાલ ઠક્કર

સો. વસુમતિ ડાંગરલાલ ડાંગર

ખબરની શ્રીમતી કાન્તાબહેન સુદરલાલ મહેતા

સેક્રેટરી સો. કુમુદબહેન ચંદ્રચંદન સાહુ,

સો. ઉન્દીરાબહેન જનાર્દન ભેરવેકર,

શ્રીમતી જનકબહેન દવે,

સભ્ય સો. દયામતિ રણછોડરામ વણીય

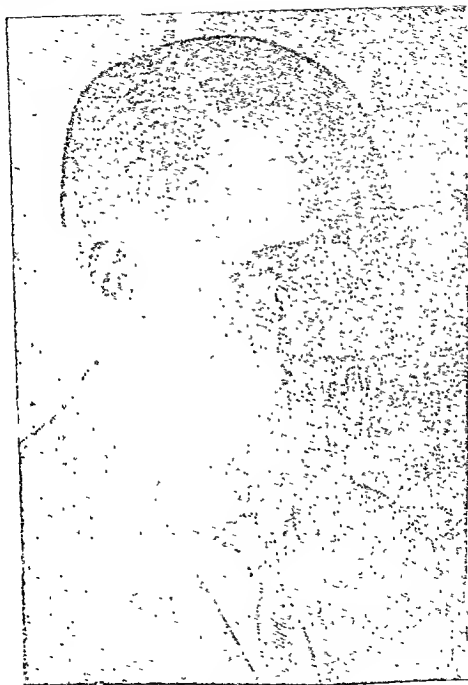
સો. ઉન્દુમતી નરવરલાલ ઝવેરી,

સો. સુરવીલાબહેન નીમડર,

સો. ચંપાવતી હીરાલાલ ઠક્કર,

સો. મહાલાક્ષ્મી ભોગીલાલ દોશી,

શ્રીમતી રશ્મિ બહેન મહેતા,

પુર્કિની તારણદાર
કમાલ આતા તુર્ક

પુસ્તક ૩૧મું

દીર્ઘચર : ૧૯૩૮

અંક ૪ થો

કમાલ આતા તુર્ક

લેખિકા : શ્રી. હંસા મહેતા

છે

હંસાં વીસ વર્ષથી કમાલ આતા તુર્કનું નામ દુનિયાને ખૂબે ખૂબે જાણીતું થયું છે. ઇ. સ. ૧૯૧૪ના મહાત્ વિપ્લવના અંત પછી, જર્મની અને એના મિત્ર રાજ્યોને પરાજયના ચિન્હ તરીકે જેસોઇની સુબેદ માન્ય કરવી પડી. તુર્કસ્તાન લગત દરમ્યાન જર્મનીની સાથે ઢવું. આ અપમાન ભરેલી સુબેદને પરિણામે તુર્કસ્તાનના પશુ દુકા કરી જુદા જુદા રાજ્યો-એ જહેંચી લેવાનું નક્કી થયું. ઇગ્કડે એસોપોટમીયા લીધું, ફ્રાન્સે સીરીયા અને ગ્રીસે રપર્ત લેવાનું થયું. આ રીતે તુર્કસ્તાનને જિનલિન કરવાની તૈયારી થતી હતી તેવી અણીને વખતે કમાલ પાદશાહ જે લશ્કરને એક માધારણ અમલદાર હતો તેણે તુર્કસ્તાનને આ પાવમાત્રીમાંથી બચાવ્યું. એસોપોટમીયા અને સીરીયા તો એ બચાવી ન શક્યો પરંતુ રપર્ત તો ગ્રીક સેનિતા હાથમાં ન જ જવા દીધું. વેરણુ જેરણુ યથેલા તુર્ક લશ્કરને એકત્ર કરી એણે ગ્રીસને સામનો કર્યો. મારણુ કે મરણુ એ નિશ્ચયથી લડી એણે ગ્રીસને સખત હાર આપી. આ વિજયથી કમાલે તુર્કસ્તાનને મરુતુના મુખમાંથી બચાવ્યું, એટમુંજ નહિ પરંતુ નવું જીવન આપ્યું. તુર્કસ્તાનને એણે સંઘઠિત બનાવી એવું જોશવર બનાવ્યું કે યુરોપની મોટી સત્તાઓ પણ એની સાથે છૂટ લેવાની હિંમત કરી શકતી નથી. આજ મારણુથી એ તુર્કસ્તાનના તારણદાર તરીકે ઓળખાય છે.

એ મહાપુરુષના મરુતુથી કેવળ તુર્કસ્તાનનેજ ખોટ મળ છે એવું નથી. એની ખોટ તો સારા એશિયાને તો ઘૂં પણ જગતનેજ જણાશે. એક મુસદ્દા

તરીકે જગતની રાજકીય અંધાધુધીમાં પોતાના રાજ્યનું નાવકું એણે કુદાગત્તાથી હંકાર્યું છે. એક આદર્શ રાજ્યકર્તા તરીકે દેશમાં અનેક સુધારા વધારા કરાવી કેવળ રાજકીય જ નહિ પરંતુ સામાજિક દિશામાં પણ લોકોની પ્રગતિ સાધી છે. દેશને ધર્માંધતામાંથી મુક્ત કરી એનાં રૂઢિચઢનો એણે તોડાવ્યાં. યૂરોપની યાદગારયજ્ઞી પછી એટલે ૧૯૧૯-૨૦ માં હિંદુસ્તાનમાં ખીલાફતની ચળવળ શરૂ થઇ હતી એ ધણીને યાદ હશે. ખલીફ એટલે મુસલમાનોનો ધર્મગુરુ. આ ધર્મગુરુનું ૫૬ વર્ષો પહેલાં બગદાદના આરબ બાદશાહો પાસે હતું. પરંતુ તુર્કીએ બગદાદ છોડ્યું ત્યારથી તે છેક અત્યાર લગણુ એ ૫૬ તુર્કસ્તાનના બાદશાહ પાસે હતું. રાજ્યસત્તા અને ધર્મસત્તા એ બે સત્તાનો ભેટો. એક વ્યક્તિમાં થવાને લીધે, લોકો પર ધર્મને નામે અને સત્તાને નામે અનેક જુલમો થતા, પરંતુ ધર્માંધતાને લીધે આ જુલમો લોકો સહન કરી લેતા. લગભગ પછી ખલીફને બાદશાહના પદ પરથી પદભ્રષ્ટ કર્યો, એટલું જ નહિ પરંતુ કમાલે દેશનું તંત્ર હાથમાં લીધું તે સાથે એને ધર્મશૂરના પદ પરથી પણ ઉતારી દેશવટો આપ્યો. આ રીતે મનુષ્ય પૂજની પામર મનોદશામાંથી એણે તુર્કોને બચાવ્યા. આ ધડો તો સમસ્ત દુનિયાને લેવા જેવો છે. આપણાં દેશમાં તો હજીએ હિંદુ, મુસલમાન કે અન્ય કોમોમાં ધર્મને નામે થતા અનેક અત્યાચારો જોવામાં આવે છે, આપણા દેશને પણ કમાલ જેવો વિરસો જોઇએ છીએ કે જે લોકોને પુરતકીયા કહે કે વેદીયા ઢોર જેવા ધર્મમાંથી બચારી સાચા ધર્મના પાઠ પઢાવે.

જગત કમાલને જે દૃષ્ટિએ નિહાળવો હોય તે દૃષ્ટિએ નિહાળે. દુનિયાના નારી સમાજને તો એ સદા પૂજનીય ગણાશે. કારણ કે તુર્કી સ્ત્રીનો દરજ્જો ખૂબ જ વધારી એણે સમસ્ત સ્ત્રી સમાજને ઝાણી બનાવ્યો છે. તુર્કી સ્ત્રીને પડદાની બદાર આણી એનું મનુષ્યત્વ ખીલાવ્યું છે. આજે તુર્કસ્તાનની સ્ત્રી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કેળવણી સંપાદન કરી શકે છે અને રાજકારણમાં પણ ભાગ લઇ શકે છે. એકપત્નીવ્રતનો કાયદો દાખલ કરાવી લગ્નવિચ્છેદનો અધિકાર સ્ત્રીપુરુષને બંનેને આપ્યો છે. આ રીતે સ્ત્રીપુરુષની સામાજિક સમાનતાની એણે રચાવના કરી છે. ત્રણસો વર્ષના કહેવાતા સુધરેલા રાજ્યઅમલ નીચે હિંદુસ્તાને જે પ્રગતિ નથી કરી તે પ્રગતિ તુર્કસ્તાને કમાલના રાજ્યતંત્રમાં બે દસકામાં સાધી છે. આપણા દેશમાં હજી પડદાનો રિવાજ, બાળલગ્નનો રિવાજ, અનેકપત્નીનો રિવાજ જે અનેક કુરિવાજો હવાત છે કે જેને લીધે હિંદની સ્ત્રીની કેવળ અધોગતિ થઇ છે. આપણે ત્યાં વેશ પલટાણો છે પણ દેશ પલટાણો નથી એવી સ્થિતિ છે. આપણે એજ છમ્મછીએ કે આ ગરીબા દેશમાં કોઇ કમાલ પાકે અને દેશનો સર્વ રીતે ઉદ્ધાર કરે. આથી વિશેષ કંઈ શુભગણના હોય !

—ચોડા વખત હપર એક અંગ્રેજી વાર્તા The Hunter of wild Beasts નામની વાંચી હતી, તેની ચર્ચા શ્રી. લાલ રામનારાયણ શાંક સાથે કરતાં વિચાર આવ્યો કે એને ગુજરાતી ભાષામાં બિતારવી. તે પછી એનો ગુજરાતી અનુવાદ કરીને બાહ્ય પાઠકને વંચાવ્યો, એમના મુગ્ધમાં એ હપરથી એક નવી જ વાત રહી ગઈ. તે તેમણે પ્રસ્થાનમાં પ્રગટ કરી. મારો અનુવાદ પણ પ્રગટ કરવાની મને ઇચ્છા થઈ તેથી વાચક સમક્ષ મૂકી છે—

અમુક મહિનાની કાળી રાત હતી. જમી પરવારીને હું ને મહારા મિત્ર જાનેન્દ્ર અલક-મલકની વાતો કરવા પર ચડવા. વરસાદ પારાવાર પડતો હતો. એટલે મહારાથી ઘેર પાછાં જવાય તેમ નહોતું. રાતવાસો જાનેન્દ્રને ઘેર જ કરવાનું નક્કી કરી દીધું. બિચારો માનુ એકસો અડધો દહાડા દહાડતો હતો, તે એકને મને બહુ જ દયા આવતી. એની રોજાગ પત્ની રંજના વિના ધર સુનું સુનું લાગતું હતું. રંજના મહારા મામાની લોકરી હતી; અને બાળપણમાં મોસાળમાં અમે એકઠાં રહેલાં, રનેલાં, ને મોટાં યથેલાં તેથી એનો રવવાવ હું પૂરેપૂરો જાણતો હતો. વરધેલી, માયાળુ, આનંદી રંજના બે વર્ષથી ધર છોડીને ચાલી ગઈ હતી; એનો પતોજ લાગ્યો નહોતો; કેમ એનું રહેવાનું સ્થળ શોધી શક્યું નહોતું.

હું બે વાર અભ્યાસ અર્થે જર્મની ગયો હતો. તે દરમિયાન આ ઘટના બની; તેથી આ ઘટના કેમ બની એની મને કંઈજ પૂરી ખબર પડી નહોતી.

માનુએ મને પતથી એટલું જણાવ્યું હતું કે “પુરુષો ભણે બગાડ મારે, પણ સ્ત્રીઓના હૃદયની જોડી પરીક્ષા કરીને તેમની સાથે જોડાઈ કરતાં જવલે જો કાંઈને આવડે છે.

મને હવે જાન થયું છે. પણ અસવર વીત્યા પછી હવે તો હું નિરપાય છું. મહારી વડાતી સાધુ રંજનાને હું ગુમાવી બેઠો છું. હું અહીં આવીશ ત્યારે મન ખોલીને વાત કરીશ. આજ તો હું ગાંદેલ બની ગયો છું. સમય વીત્યે કદાચ સાન્ત્વન મેળવી શકીશ અરુ.”

જર્મનીથી આવ્યા પછી હું તરત જ મહારા મિત્રને મળ્યો. તે પહેલાં કહી કાઢીને મહેરો એણે રંજના વિશેનો બેઠ જોઈયો નહોતો. મને બધી વિગતવાર હકીકત સંભળાવી. મહારો ને માનુનો સંબંધ ન્હાન-પણથી જ એવો બધાજ ગયો હતો કે અમારી વચ્ચે કેટલું પણ જાતનું અંતર રહેતું નહોતું અમે એક બીજાને પૂરી રીતે જાણ-ખર્તા. તે તેથી જ અમારી મિત્રાચારી ટકી રહી હતી. પોતાની આકૃતની વાત કાઢના આગળ એ કહી શક્યો નહોતો. મહારી આગળ એણે હૃદય ખોલ્યું.

લેખિ એને બહુ અભિમાની, અતડો, લુપ્તજો અને મીઠાજી કહેતા, એનો રવવાવ જરા વિચિત્ર દતો ખરો. તેથી એ આજા મિત્રો કરી શક્યો નહોતો. ચોડા બોલો અને એક મામો હતો; મર્મ શીઘ્રત દતો; અને પિતાનો એકનો એક પુત્ર દતો એટલે લોક કાઢમાં ઉઠ્યો

હતો. અબ્બાસ અર્થે તેને પિતાએ ઉગ્રાંકિ મોકલ્યો. આકસ્મિકમાં તથા વર્ષ અબ્બાસ કરીને સારી નામના મેળવીને પાછો ફર્યો, તરત જ પિતાનું મૃત્યુ થતાં ધરને બધા બોલે એને માથે પડ્યો. માતા તરફથી દીધે દષ્ટિ અને કરકસરનું શિક્ષણ મળ્યું હતું. અને રંજના જેવી કુશળ પત્ની મળવાથી તેને કાંઈ જ મુશ્કેલીત જણાઈ નહિ, પતિ પત્નીનો સંબંધ ખૂબ જ મીઠો અને પ્રેમમય હતો. રંજના સુશિક્ષિત, સાલક, ગૃહિણી હતી અને માનુ પત્ને તેને સહભાવ અને પ્રેમની લેડી લાગણી હતી. સમાજમાં એ દયાક મણીતો; પણ રંજના માટે એને અત્યંત માન અને રોહ હતો. જતલ એ જાણતું. લોકોની અગ્નિ ચઢે એવું મુખી જીવન આ યુગકલ્પ હતું.

એકાએક રંજના ધર છોડીને જતી રહી તેનું કારણ જાણને સમજાયું નહિ. સહુ આશ્ચર્યચકિત અને શોકમય થઈને બેસી રહ્યું. જાણની કદવના ચાલી યાત્રી નહિ.

ઈશ્વંડના વસવાટ દરમિયાન રાતેન્દ્રને શિકારનો શોખ લાગ્યો હતો. ત્યાં વોલન્ટીઅર તરીકે લશ્કરી તાલીમ લીધી હતી. અને બંદૂકનો હાથેય પૂરો કરી જાણતો. ટેનીસ, ક્રીકેટની રમતો એને પસંદ પડતી નહિ. શિકાર-અને તે પણ ઘાડા જંગલો અને પર્વત તળેટીમાં વસતા જંગલી જનાવરા-વાઘ, સિંહના મોટા શિકાર જ એને પ્રિય હતા. મહિના ને મહિના મુખી શિકારાર્થે એ ધર જવાર રહેતો. વૈસે દેકે નિર્ધિત હતો અને સમગ્રા બ્યવસ્થા કરનાર ધરરખુ ગૃહિણી હતી એટલે એને પાછા વળીને જોવાની જરૂર પડતી નહિ. રંજનાને સાર્થે જવાનો શોખ નહોતો, એ તો ઘેર જ રહેતી. વાંચકા લખકામાં ચોતાનો સમય વીતાડતી. બહારજગત આવકા-નો એને નહોતો ધ્યાન નહોતો. યુવકાવ

એક પ્રસંગે માનુ દક્ષિણના જંગલોમાં શિકાર માટે ગયો હતો. ત્યાં એને લાંબો વખત રહેવું પડ્યું. અંતે જ્યારે ઘેર પાછો ફર્યો ત્યારે એના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ પોતાની વહાલી પત્ની રંજના ધર છોડીને જતી રહેલી માણુમ પડી. પ્રિયતમાનિહોણા સત્તા ધરમાં આટલે મહિને રહેવાનું એને ભારે પડી ગયું. જતાં એ અત્યંત સદનશીલ અને વૈષ્ણવાન મન હતો. પોતાના હૃદયના ભાવ કરી વ્યક્ત થવા દેતો નહિ-અને માનસિક નિર્જાતા કાંઈ પણ રીતે રહામું માણસ પારખી ના જાય તે માટે કાળજી રાખતો.

દીવાનખાનામાં પેસતાં જુદા મુનીમે તેનું હાથમાં એક ચીઠ્ઠી આપી. બહાર જોઈને જ એણે પ્રશ્ન કર્યો "મારા તાર ક્યારે પહોંચ્યો હતો ?"

મુનીમે ગંભીરતાથી કહ્યું "સાહેબ, કાલે સાંજના છ વાગે, "

ચોડી તો એણે પુરેપુરી વાંચી લીધી હતી. પરંતુ એની મુખમુદામાં રતિભાર પણ ફેર પડ્યો નહોતો. ધીમે રહીને ચીઠ્ઠી ગડી વાળીને ગજવામાં ખૂંટી દીધી.

"પછી શું થયું ?"

"સાહેબ, સરસામાન લાઈને બહેન રાતની મેલમાં જીપડી ગયાં. "

"હીક, મ્હારે રનાન કરવું છે; રામાને કહી દો કે જરા પાણી મૂકે. ને બહેને કહેલો કે વખત યાદ ત્યારે મ્હને ખબર હશે. "

મુનીમ મગનલાલ રાતેન્દ્રના પિતાની નોકરીએ રહ્યા હતા. એટલે એને માનુ લેખર સારી અમતા હતી. અને રંજનાની આ વર્તણૂક એને ખૂંચી હતી.

જમી પરવારીને દીગનખાનામાં લાંબી આરામ ખુરસી પર બેઠો. દૂર દૂરથી રંજનાનો મીઠો ધીમે અવાજ આવતો હોય એવી

ભ્રમણા એને થઈ. એની નમણી આંખોનો અમકારો, એનું મુઠું હાસ્ય દષ્ટિ આગળ ખડું થઈ લાગ્યું. ગજવામાંથી ચીંટી કદાહીને ફરી ફરી વાંચી. હુંકું ને દય લખાણ હવું.

“ પ્રિયતમ !—

કારણ શોધવાની જરૂર નથી. ત્હમને કંઈ અભાવ્યું નથી. આપણો મેળાપ હાલ તો અસંભવિત છે.

ત્હમારી રંજનાના પ્રણામ. ”

ત્હમને સરવાળે તો એને ખૂબ જ ક્રોધ થયો. કેમ કે એને કારણની કષ્ટના સરખોએ નહોતી. એકલા એકલા ગુસ્સો ફાલવે પણ કોના આગળ !

અર્થ જામોમાં ફૂર પ્રાણીઓનો શિકાર કરતાં એને એકાંત સાલવું નહોતું, પણ અહીંનો સુનકાર એને અસહ્ય લાગ્યો.

“ ત્હમે કારણ જાણો છો ! ” પ્રશ્ન જાણે શું એ એના મનમાં હશે ! કારણ ત્હને ક્યાંથી ખબર હોય ! ”

ઊંઘીને આમતેમ આરગમાં આંધા મારવા લાગ્યો. પતિપત્ની કેટલા પ્રેમથી, મમતાથી જીવન માગતાં હતાં; અસ્પર્શ કેટલી લાગણી અને શ્રદ્ધા હતાં ! દર વર્ષના નિકટના સહવાસ પછી એકએકને સંપૂર્ણ સમજ ગયાં હતાં ! ગેરસમજૂત થવાનું કારણ જ ઉપરિચિત થઈ નહોતું ! જીવાનીનો પ્રેમનો ઊભો તો કંઈ સદા ટકતો નહિ ! સમય જતાં ગંભીરતા અને પ્રીતિ તો આવેજ. બહારગામથી જ્યારે જ્યારે યાત્રા પાછો ફરે ત્યારે રંજનાને પ્રેમથી તરબોળ કરી દેતા. આલિંગનથી તેને મુજબી નાખતો, એ મીઠી કાણું રમણ થતાં એનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. “ અરે રંજારી મીઠી રંજના ! આ તો ત્હને શું મુશ્કેલી ! હું ને હું સદાકાળના માદ રનેહી ! આપણી વચ્ચે નહિ કંઈ સિધાચારની

અગત્ય ! પત્રવ્યવહાર પણ આપણી વચ્ચે ઝાઝો નહિ ! ત્હને કામળ લખવાનો કેટલો કંટાળો છે તે તું ક્યાં નથી જાણતી ? ” એનું મગજ ચગડેળે ચડ્યું ! કંઈ જ નિશ્કરણ કરી શક્યો નહિ. યાદીને પગ લાંબા કરીને જરા અડો થયો ! કેટલીએ વાર બહારગામથી આવીને એજ બેઠક ઉપર રંજનાને પાસે બેસાડીને કલકોળા કલકા સધી આનંદ સુખ માણ્યું હવું !

જીવનમાં પહેલી જ વખત યાત્રા મુરકે મુરકે રહ્યો ! એકકો અટ્ટો બારી રહ્યું જોઈને પડી રહ્યો. ફર ફર બગીચામાંથી ઝાકનાં પાતરાંની ધીમે ધીમે અવાજ થયો અને એક એકાંત દેખાયો. તેને રંજના બારી આમળ કરતી, છપાતી, ધીમે પગલે આવતી જણાઈ !

“ અરે ! આ વળી કેવા પ્રકારનું નાટક ! રસધાં લખને નહાસી શું જવું અને વળી લખાતાં લખાતાં પાછો ફરવું ! ” જાણે એ પ્રશ્ન પૂછતો હોય એમ એને ભ્રમણા થઈ—

બારી આમળથી દીવાનખાનામાં આવીને જાણે એ પુરસી પર બેસી ગઈ.

“ આજ તો બહુ જ યાદી ગઈ. ” એમ કહીને એણે ઊંડો નિશ્વાસ નાખ્યો.

યાત્રાના દર્શનો પાર રહ્યો નહિ. એ તો જાણે પ્રેમો થેલો થઈ ગયો ! હાલવાનું કે બોલવાનું એને લાગ રહ્યું નહિ ! રહામી પુરસી પાસે જઈને એ હમો !

“ બિચારો યાત્રા ! ” એ બોલી.

“ બિચારી રંજના ! ”

યાત્રાએ એનો સ્પર્શ કયો નહિ.

“ જો રંજના સાંભળ ! તું અહીંથી ચાલી ગઈ છે એમ મને જે લાગે જાણ્યું ત્યારે ત્હારા જીવનનો એક એક તાર જાણે વૂટી મથો હોય

એવો મ્હને લામ થયો. (વાસ્તવિક જીવનમાં કદા એણે આ પ્રમાણે લાગણીભર્યા ઉદ્વેગાર કરાડ્યા નહોતા.) ખેર, તે પાછા ત્હેં સાંધી દીધા એટલે હવે બધું સરખું થઈ ગયું. ”

ધામે ધામે ખુરસીની પાસે એ બેસી ગયો. મહિનાઓથી એને મેળાપ થયો નહોતો, છતાં એણે સ્વયં સરખાએ કર્યો નહિં.

“ ચાનુ ! પથ મ્હારા જીવનનું શું ? ”

“ અરે ગાંડી ! ત્હારું જીવન તેજ મ્હારું જીવન આપણે તો એક ને અવિભાજ્ય. ”

“ હા હા ખરે જ, રત્નલાળ પતિ અને પત્ની ! પુરુષ અને સ્ત્રી ! ”

ચાનુનું જ્વાન એ શબ્દો પ્રત્યે નહોતું.

“ કેમ ચાનુ તું કારણ સમજ્યો હતો કે નહિ ? ”

એણે માથું હલાવ્યું-મહિનાઓથી એનો મેળાપ થયો નહોતો.

“ રંજના ! મ્હને તો લાગ્યું હતું કે ત્હારું મગજ કાંઈક અસ્વસ્થ છે ! ખરી વાત કે નહિ ! ખોટી દે. ”

“ ના વદાલા, માંડ મગજ તો પણ ઠેકાણે છે. પણ હું બહુ જ યાદી ગઈ છું. ”

હાહા હાહા પાત્રમથિથી અવાજ આવતો હોય એવા ધાડા, મંદ અને અતિ મૃદુ અવાજથી આ શબ્દોચ્ચાર થતો હોય એમ લાગ્યું.

ચાનુનો સંયમ ટકી શક્યો નહિ. પુરુષ સદૃશ બળ એનામાં તરવરી રહ્યું હતું. એ નિરંકુશ હતો. ઓરડાની ભીતરમાં એને લઈ ગયો-એક રુબ રૂબ એ ઉચ્ચારી શકી નહિ-

ખુરસી બારી આગળ બેઠે આવીને એણે, ચક્રેતો પ્રકાશ ન્હાની વાદળીથી થયો રંજનાની આંખોની પ્રકાશ

“ પેલા કારણની કષ્ટતા કરી શક્યો નહોતો ? ” અત્યંત દુઃખાદ અવાજથી-તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

એ જરા પથાવવા મંડ્યો.

“ મ્હને તો કાંઈજ ખ્યાલ નથી આવતો, તું સમજાવે ત્યારે. ”

“ ચાનુ તું જંગમી પશુનો શિકાર કરે છે નહિ ? ”

“ હા, વદાલી રંજના, એ મ્હારા જીવનનો અનૈરો શાખ છે એ હું કણ્ઠ કરે છું અતિ બળવાન પશુને હું મ્હાત કરે છું; એમનો સંહાર કરીને એમના મુંદર ચર્મ અને નખ ધરમાં લાવું છું, અને વિજય અનુભવું છું. ”

“ એ વિજય પછી ઘેર આવે છે ત્યારે પશુની માફક મ્હને સોડમાં લપ્પને પીંખી નાંખે છે ? નહિ ? ”

ચાનુ તો સ્વચ્છ જ થઈ ગયો. એણે તો બેલવાનું આહુ જ રાખ્યું.

“ એમ તું અનેકવાર જાય છે, અને પાછો આવે છે, અને મ્હને પીંખે છે. ”

“ વદાલી રંજના ! ત્હારું મગજ આજે સ્વસ્થ નથી. ”

“ ના, વદાલા ચાનુ ! મ્હારું મગજ ખાસતું ઠેકાણે છે. માત્ર હું બહુ જ યાદી ગઈ છું. મ્હને ત્હારા પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમ છે. મ્હારા હૃદયમાં કોઈ બીજી વ્યક્તિ કદી સ્થાન મેળવી શકશે નહિં. ત્હારા વિષય વિલાસથી હું હવાઈ ગઈ છું. હું પ્રેમની બૂખી હતી, પરંતુ ત્હારું વર્તન મ્હારા પ્રત્યે પણ સમાન મ્હને લાગ્યું છે. મ્હારામાં જે કંઈ અકિત હવે રહી છે તે ટકાવી રાખવાની મ્હારી ઇચ્છા છે. વદાલા ચાનુ ! તું આટલું સમજી લે. મ્હારી અકિતનું મ્હારે રક્ષણ કરવું છે. ગઈ કાલે

આખી રાત મ્હને મૂંઝવણ થતી હતી. શું કરીશ તે મ્હને સમજ નહોતી. હું પાંચે આવવાનો છે, શિકાર કરીને ધાંજા સમય પછી ત્હારી વઢાલી પત્ની પાસે પેનાને વગડવા પાંચે ફરવાનો છે. હું ત્હારું આગમમુદ્ધ હું-ત્હારા આનન્દનું સ્થળ હું-વઢાલા યતુ ! આ કંઈ પ્રેમ કહેવાય ! મ્હને રૂંચે રૂંચે કંપારી છૂટી ત્રાસના વિચાર માનથી હું જતી રહી. હું પાછી આવી કેમકે હું એકલવાયે યમ જાય, એ વિચાર મને અસહ્ય થઈ પડ્યો. હું તો એકલવાસથી સદાની દેવાએલી છું ત્હારા માનમર્મ કંઈ ફેર થયો છે કે નહિ એ જાણવાની જિજ્ઞાસા પશુ મ્હને હતી.

પ્રાચીન કાગ હોત તો હું સંભાસિની થઈને પરજાર તપાસે ચાલી જાત. આ જમાનામાં તો શું કરી શકું ? હું ફેરવા જઈશ."

ધણજ નમ્ર અવાજથી રાત્રીએ પૂછ્યું " મ્હને સાચે નહિ આવતા કે ? "

ના વઢાલા યતુ ! મ્હને એકત્રી જ જવાની હચ્છા છે. ચંદ્ર તરફ હું જઈશ તે પાછી આવીશ. "

જગીયા તરફ પાછી જતી રંજનાની હાવા તરફ તે નિંદાળી રહ્યો. કલાકો સુધી એણે રાહ જોઈ, એને ખાતરી તો હતી જ કે કંઈ પાછી ફરવાની નથી. એ વિશે એને જરાએ શંકા નહોતી. અને એ પાછી ફરી નથી જ.

આશા

[ગાય : બીણા ગરમર વાસે પેઢ]

હું તો ધમતી જન્મત કેરી માંધ :

આશા રહારું નામ, સખિ !

હું તો રેતનતી ચેતના સદાય :

દિવ્ય રહારું નામ, સખિ !

ફેંકું છું કિરણો કેં દુઃખિઆનાં દિલમાં

છાંદું છું અજલિ રસે બરી રે !

રહારે તે આશારે દુઃખડાં કપાય છે,

સાધું છું સાધના કેવી ખરી :

હો ! આશા રહારું નામ સખિ ! હું તો

મરુએમર્મ હું બિતરી દેવાના રસથી ;

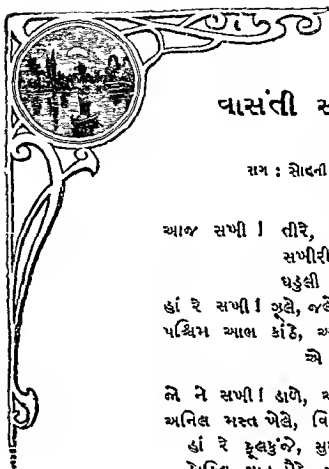
દેવાના દેવ દીપી આશા રે !

કાંઈયે કારણે હું ધમતી આનંદથી,

કરવા શા રહારે વિસામા ?

હો ! આશા રહારું નામ સખિ ! હું તો

શ્રી. મૂળજીભાઈ શાહ

વાસંતી સંધ્યા

ગગન : સોદની દિવ્ય

આજ સખી ! તીરે, સરોવર તીરે
સખીરી ! સહુ ચાલે
ઘડુલી નીર ભરિયે.
હાં રે સખી ! ઝૂલે, જલે દિનેશ ઝૂલે,
પશ્ચિમ આભ કાંઠે, અપૂર્વ રંગ ખીલે,
એ સરવર તીરે.

ભે ને સખી ! ઢાળે, અશોક તર ઢાળે,
અનિલ મસ્ત ખેલે, વિહંગને હીંચાળે.
હાં રે ફૂલકુંળે, સુરંગ ફૂલકુંળે,
કોકિલ ગાન ટોકે, વસંત ગાન ટોકે;
એ સરવર તીરે.

ભે ને સખી ! ડાલે, સરોવર ડાલે,
સલિલ અદ્યુ ઝાલે, પ્રકૃતિ અંગ ડાલે,
હાં રે સખી ! ડાલે, ઘડુલી શિર ડાલે,
સખીરી ! જલ ડાલે, ઘડુલી કેમ ડુબે ?
એ સરવર તીરે.

ભે ને સખી ! આવે, નિશા રમન્ત આવે,
સંધ્યાનું તેજ ડુબે, ઘડુલી કેમ ભરિયે ?
ઝૂલે સખી ! બ્યોમે, રસેન્દ્ર ચન્દ્ર ઝૂલે,
અમૃત ધાર વર્ષે, રૂપેરી તેજ વર્ષે,
એ સરવર તીરે.

મહાત્મ કમાલ આતાતુક :

તુર્કસ્તાનના પ્રમુખ કમાલ આતાતુક, જે કમાલપાશાને નામે વધારે જાણીતા હતા તેમણે કુખલ મરણ નીપજ્યું છે. ૧૯૨૩ થી તે મરણ પર્વત તુર્કસ્તાનના તે પ્રમુખ રહ્યા હતા, અને પ્રમુખ થયા પછી તથા વર્ષ જોડણા કુલ સમયમાં તેમણે તુર્કસ્તાનનું પરિવર્તન કરી દીધું હતું. તેની પહેલાંના તુર્કિના આપણા હાલતા દિવ્દ કરતાં પણ દશ અગ્રજ હતી. રાજ્ય તેમજ ધર્મના ઉપરી ખલીફા કાંઈ જોર નહોતું. લગભગ તેમની સદી જેવી ત્યાંના સમાજની સ્થિતિ હતી. આસ કરીને ઓઝોની દશા તો છેક જ અધમ હતી. તેઓને જણવા માટે શાળાઓ જ નહોતી. સખત પડે તેમને પાળવો પડતો. જે કદાચ જકાર જવું પડે તો લેશે છુરખો ઓઝોને જવું પડે. એક એક માણસને સંખ્યાબંધ પત્નીઓ હોય, જી એટલે જાણે કે ધર, વાડી, વાસણ કુસણ તેથી જ એક જાતની મતાં જીવું જ મનાવું. કુલમાં સામાજિક દરજ્જાનું ઉલ્લું પચથીયું પણ નહિ પણ તે પચથીયાતીય નીચેની જમીન, એવી ત્યાંની સ્થિતિ હતી.

કમાલ પાશાએ પ્રમુખપદે આવ્યા પછી કોઈ જાદુરે જાણે લાકડી ફેરવીને ફેરફાર કરી દીધો હોય એવું કુલ સમયની અંદર કરી દીધું. ઓઝોનો પડો ઊઠાઓ. તેમને માટે શાળાઓ અને કોલેજો રચાવી. એક

કરતાં વધારે પત્ની કરવાનો રિવાજ ગેરકાયદેસર ઠાવ્યો. ઓઝોને જાહેર જીવનમાં દરેક જાનના હક એનાયત કર્યા. દરેક દરેક જાન તમાં ઓ અને પ્રુષ્ઠ વચ્ચેનો તફાવત દૂર કર્યો. ઓઝોને પોતાનું વ્યક્તિત્વ ખીણવાની તક મળે તો પુરોથી કોઈ જાનતમાં તેઓ ઉતરે નહિ એ તુર્કી ઓઝોએ થોડા જ સમયમાં બતાવી આપ્યું.

યુરોપના ખીજ સરમુખત્યારો કરતાં કમાલ પાશા તદન જુદા પડી આવે છે. ખીજ સરમુખત્યારોએ પ્રમુખપદે આવીને પોતાનાં રાજ્યોમાં પોતાના દુરમતો પર કેર વર્તાવ્યો અને પાકોથી રાજ્યોમાંથી કેટલાક ઉઘાપત કર્યા, કેટલાક સાથે સંધિ કરી, કેટલાક સાથે તકરાર કરી, એમ પોતપોતાની પરદેશીતિ પર વધારે શ્વાન આપ્યું. કમાલ પાશાએ પોતાના રેળને પોતાની જાતમદાદુરીથી સ્વતંત્ર કર્યો, અને પછી આસપાસનાં બધાં રાજ્યો સાથેના કલહોનો અંત આપ્યો ને પછી તરત ઔદ્યોગિક વ્યવસ્થા કરવા પાછળ શ્વાન આપ્યું; એટલે સુધી કે યુરોપની રાજધાનીતિમાંથી જાણે કે તુર્કીએ સંવસ્તન લઈ લીધું, અને હેલ્લા પંદર વર્ષો કમાલે તુર્કીની પ્રજાને ઉન્નત કરવા પાછળજ જાગ્યાં. તુર્કીની કેળવણી, આરોગ્ય, ધંધોરોજમાર એ સુધારવા પાછળ લક્ષ આપ્યું. જર્મની અને એસ્ટ્રીઆમાંથી મદાન જથ્થે કેળવણીકારો અને વિજ્ઞાનકારો તેમજ હાલતો નાઝી અત્યાચાર

વેથી ત્રાસીને પોતાનો દેશ છોડીને નાસી જતા હતા તેમાંના ધણાને કમાલ પાશાએ તુર્કસ્તાનમાં આશ્રય આપ્યો. અને તે લોકો તો માલમિત્રકત લીધા વગર જ જેમ તેમ હવ લખતે નાસી છુટ્યા હતા એટલે બહુ જ ઓછા પગારે તુર્કસ્તાનમાં કામ કરે છે. તેઓને લીધે હાલ તુર્કસ્તાનની યુનિવર્સિટીઓ અને હોલોને પોતપોતાના વિષયોમાં નિષ્ણાત એવા વિદ્યા ધુરંધરાથી ભરાઈ ગઈ છે અને જે જ્ઞાનની કિંમત જર્મન અને ઓસ્ટ્રીયન પ્રજા ન આંકી શકે તે જ્ઞાનનો હાલ તુર્કીની પ્રજાને અત્યારે મળી રહ્યો છે. વીએનાના જગમથકુર દાકતરો અને જર્મની ઓસ્ટ્રીઆના મહાન સાયન્ટિસ્ટોને પણ તેજ પ્રમાણે કમાલ પાશાએ ફ્રાંસેથી વાપરી પોતાના રાજ્યમાં નહોતરી લીધા છે અને તેમની સહાયથી તુર્કસ્તાનની પ્રજા શી ની શી પ્રગતિ કરશે તે તો હવે પછી જણાશે.

કમાલ પાશાને લોકોએ ગાંઠી ઉપનામ આપ્યું હતું. ગાંઠી એટલે મહાન યોદ્ધો. અને એ ખરેખર મહાન યોદ્ધો હતો, પણ તેણે માત્ર પરાજયો સાથે જ લગાઈ કરી નહોતી. તેણે તો સામાજિક કુરુદિઓ સામે પણ લગાઈ કરી હતી અને સામાજિક બીચોને હરાવીને તે દિશામાં પણ તે 'ગાંઠી' જ હતો. ચોડાં વરસ થયાં તેણે 'આતાતુર્ક' નું નામ ખરણુ ક્યું હતું. આતાતુર્ક એટલે તુર્કીના પિતા, અને ખરેખર નવતન તુર્કીના તે પિતા જ હતો. આજનું તુર્કસ્તાન તે તેનું જ સંતાન છે.

તેની અંતિમ યાત્રામાં હાજરો શ્રી પુરુષો સામેલ હતા. અને દહન ક્રિયા વખતે પુરુષોની સાથે સ્ત્રીઓએ પણ હાર્દિક સંબોધનાર્યા હતા. એક તુર્કી બહેને કહ્યું હતું કે અમારી તુર્કી સ્ત્રીઓનો તો તે તારણદાર હતો અને સગા પિતાના મરણ કરતાં પણ

તેના મરણથી અમને વધારે દુઃખ લાગે છે. અમારે તો માતા, પિતા, શુર, રાજા જે કહે તે તેજ હતો. મે મ.

*

સુરસાગર :

વકાદરા શહેરની વન્ચોવચ સુરસાગરનું મોટું તળાવ છે. ગમે મહીને ત્રણ ખિરતી કુમારિકાઓએ તેમાં પડી આપધાત કર્યો હતો, આ મહીને એ દિંદુ કન્યાઓએ આપધાત કર્યો છે, તે એ કન્યામાંની. એક ૧૮ વર્ષની પરણેલી હતી અને બીજી સોળેક વર્ષની કુંવારી હતી.

આમ ઉપરા છાપરી આપધાતના બનાવો વેથી વકાદરા શહેરમાં બહુ અકચાર થઈ છે અને કેટલાક લોકો ઉકેરાઈને પોકાર કરે છે કે 'સુરસાગર પુરાની નાંખો,' આ પોકાર માટે અમારે ચાર લખો કહેવાના છે.

સુરસાગર પુરાવી દેવાથી આના બનાવો અટકવાના છે ? સોળ સોળ અશઠ અશઠ વર્ષની કુમળી કન્યાઓ, જેમનાં હૃદય ઉદ્દાસ અને આશાથી ભરપૂર હોય, જેમની હસતી આંખો કંઈ કંઈ સોનેરી દર્શો જોતી હોય તેમનાં જીવન શા કારણથી એવા અકારા બની જતાં હશે કે જેથી તેઓ બધી આશાઓ અને સ્વપ્નાઓ છોડીને પોતાના જીવનનો અંત આણતી હશે ? તેમને માથે દુઃખનાં કુંચર તુટી પડતા હશે, જીવન અસહ્ય બનતું હશે ત્યારે જ હનાય યકને આણું છેવટનું પગલું ભરતી હશે. સુરસાગર પુરાણેલું હશે તો તેઓ બીજા કોઈ 'સાગર' માં પડશે, સાગર નદિ' હોય તો નદી હશે, કુત્રા હશે, તે નદિ' હોય તો પૈસાનું અપીણુ લેશે, કે લાસલેટ છાંડીને બળી મરશે કે કસિ ખાશે. ગમે તે દર્શો. જીવનથી કંટાળેલીને સુરસાગર સિવાય કંઈ બીજું નદિ' જડે ? સુરસાગરને પુરાવી દેવાનું કહેવું તેના કરતાં આ

આત્મધાતેનાં મૂળ શોધી તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવાનો છે, આત્મધાત ઈચ્છે. જ્યાં માટે વધારે કરે છે તે વિચાર કરીએ; કોઈ કહેશે કે ઈચ્છેનાં મન નબળા માટે; પણ તેમ નથી; સમાજના સીતમ ઈચ્છે. હવે વધારે ચુગરે છે, પુરુષો કોઈ વાર બેઠારીને લીધે આપધાત કરે છે; કોઈ વાર પ્રેમમાં નિષ્ફળતા મળવાથી કરે છે કે કોઈ વાર પરીક્ષામાં નિષ્ફળતા મળવાથી કરે છે; ઈચ્છે. શાં શાં કારણેસર આપધાત કરે છે તે ગણવા જઈએ તો પાર ન આવે એવું છે. આ હેતુએ મરણો થયાં તેમાંની મોટી બહેનને મળે જ વરસ કુળવાન પણ અલગ વર સાથે પરણી જાય. નાની બહેન માટે આ વરસે તેવું જ એકું ગોઠવાતું હતું અને બને બેનોએ આત્મધાત ના કહેવા છતાં સગ થવાનાં હતાં, તેથી કંટાળીને બે બહેનોએ આ રસો લીધો એમ કહે છે. ગમે વરસે એક મુવતીએ સાસુના જુલમથી કંટાળીને આપધાત કર્યો હતો; તે પહેલાં એક નિરાધાર વિધવાને કોઈ દરમિયાન કસાવી ગયો તેથી તેણે આપધાત કર્યો હતો; સાસુના જુલમથી, પતિના મારથી, તથા જેઠાણી, દેરાણી, નજીંદના મહેલુથી તો સેંકડો ઈચ્છે આપધાત કરે છે; સાવકી માના ત્રાસથી કંઈ કેટલી કન્યાઓ કુવા, તળાવોમાં પડે છે; કેટલીએ માઆપ વમરની બાળાએ કાઢી, માગી, બાબી વગેરેના ત્રાસથી કંટાળી પોતાનો જીવ કહાડે છે. કુંવારી કન્યાઓ કોઈ નરાધમના હાથમાં રક્ષાવાથી અકાળે મૃત્યુને નહોતરે છે; કેટલીએ સ્નેહલતાએ માઆપ પાસે પહેરામણીના પૈસા ન હોવાથી બળી મરે છે. લોભી માઆપેની કન્યા વિક્રમની વૃત્તિથી હેરાન યવેલી કંઈક ચૌદ પંદર વરસની મોટીએ જૂઠું પતિથી બચરા સોમલ લે છે; ચૌદ વરસના બાળ પતિએને કુળને ખાતર વરેલી કેટલીએ ભર-જુવાન જરોદા મનના કોડ મનમાં દુઆવી ન

શકવાથી અરીજી ખાધને મરે છે; મનપસંદ ગરીબ જુવાનને બદલે માઆપે વળગાડેલા કોઈ આધેડ વયના રમણિકલાનો ચોરીમાં પધરાવાતા પહેલાં કન્યા ગૂમ થવાથી બાધા બનીને જોતા રહે છે, ને સોળ સત્તર વર્ષની કુસુમ પાછલે બારણેથી તારી જઈને નદીમાં પડી આપધાત કરે છે. પોતે સંસ્કારી કેળવાયેલી હોવા છતાં પતિ અહલ્યુ જેવો હોવાથી કેટલીએ મુવતી છેવટે મરણ શોધે છે, ગડિ પતિ, શેગી પતિ, વ્યભિચારી પતિ, બેદરકાર પતિ, આપધાત જેવા પતિ, કોધી પતિ, એવા અનેક પ્રકારના પતિઓ સાથે બાળપણમાં કરી નાંખેલા સગથી જન્મરો કેમ કહાશે એ વિચારથી ત્રાસી ગયેલી બિચારી સેંકડો મુવતીઓ જુદા જુદા પ્રકારે પોતાનો જીવ તજે છે; એક ધરમાં પંચાવન વર્ષની બાપ એથી વારની સોળ વર્ષની પત્ની ધરમાં એક બારણેથી લાગ્યો ને બીજે બારણેથી તેની પથારી વર્ષની વિધવા પુત્રી ધરખાર નીકળીને કુવામાં પડી એ પણ અરી બનેલી વાત છે.

હિંદુ સમાજનો આવી અનેક સમસ્યાઓ આપ કરોને સગ જીવનની આવી અનેક સમસ્યાઓને તોડ લાગ્યા સિવાય સુરસાગરે પૂરાવશે કે તેની જગ્યાએ પહોંડ હિંમત કરશે તેરે કંઈ વળવાનું નથી; પહેલાં સમાજના એક તરફી કાયદાઓ ને રિવાજો ફેરવો. ઈચ્છેને પણ હલવ હોય છે એટલે વિચાર કરો. તમારા પોતાના સ્વાર્થને બાળુએ રાખી તમારી પુત્રીઓ, બહેનો, બાણેનો, ભત્રીજાઓની લાગણીને વિચાર કરો, તમારે આશરે પડેલી સ્ત્રી, પછી તે પત્ની હોય કે બાળી, મારી હોય કે કોઈ પણ તેવું હલવ પડે છે એ યાદ રાખો તમારું આચરણ કરો. તો સુરસાગરને ગોઠાઈ કહેવનો વાર નહિ આવે.

પ્રે. મ.

*

સંતતિ નિયમનના પ્રચારનો દરોવ :

મુખાષ્ઠ એસેગ્ધીમાં આ દરોવ આવ્યો અને ઉડી મેયો. એ વાંચીને અમને જરાએ નવાઈ ના લાગી. ગાંધીવાદી કેમિસના શબ્દમાં એ દરોવ પસાર થાય એવી અમને રચ્યો પણ આશા નહોતી, એ દરોવ લાવનાર ભાષ્યને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે ધારાસભાના એકાદ સ્ત્રી સભ્ય એ દરોવ લાવ્યાં હોત. તેથી જો કે દરોવ પસાર તો નજ થાત પણ સ્ત્રીઓ તરફથી આ બાબતની માંગણી થતી નથી એમ શ્રી. મોરારજી દેસાઈએ કહ્યું તે બહાલું તેમને ના મળત.

વિરૂદ્ધ બોલનારા સભ્યોએ ખીજા ત્રીજા સવાલ જવાબ, વાંધા, ખદાની બધું બાબતોએ મૂકીને નિષ્કાસપણે એમ કહી દીધું હોત તો દીક થાત કે “ આ બાબતમાં ગાંધીજીના વિચાર બળીતા છે તે અમારે મન તો એજ વેદવાક્ય છે. ”

વળી વિરૂદ્ધ બોલનારા સભ્યોએ દલીલો પણ એવી કરી છે કે ચોથા ધોરણના નિશાળીયા પણ એથી તો વધારે સારી દલીલો કરે, એક બાષ્ઠ બોલ્યા છે કે નેપોલીયન તેની માતાનો અગીયારમો બાળક હતો. ખરેખર, આ દલીલ આવા મોટા મુખાષ્ઠ હાલકાની ધારાસભામાં એક જવાબદાર પ્રધાને કરી દત્તી તે અમારાથી મનાવું જ નથી; હાવાલાજાની કંઈ જીલ્લ કશી; નેપોલીયન શું ફિનિશીયો એક્ટર એક મહાન પુરુષ હતો ? બીજા અનેક મહાન પુરુષો શું પોતાના માબાપતા એકના એક ફરજદ નહોતા ? કે જે વજુ બાષ્ઠ લોકીમાંના એક નહોતા ? એક મહાન વ્યક્તિને જન્મ આપવા માટે શું દરેક માતાએ પહેલા દસ ફરજદોને જન્મ આપવાની ફરજ છે ? શું નેપોલીયન પહેલો તે એકલો બાળક હોત તો મહાન ન થાત ? આવા અનેક સવાલો પૂછીને દરોવની તરફથી કરનારા સભ્યોએ માનવતા પ્રધાનને પગની કેમ ન નાંખ્યા ?

બાવીસ રૂપિયાના પગારદાર પટ્ટાવાળાની ખતીને છૂટું બાળક આવવાનું હોય તે વખતની તેના મનની સ્થિતિ માનવતા સભ્યો બાળવા ગયા હતા ? એ સ્ત્રી ધરકામ અને બાળકોમાંથી પરવારે તો માનવતા મીનીસ્ટરને કહેવા જાય હતી કે સંતતિ નિયમન માટે કંઈ કાયદો કરો. એવી સ્ત્રીઓ ક્યારે અને કી રીતે એવા કાયદો માટે માંગણી કરવાની છે ? અને જ્યાં સુધી એ નથી કરતી ત્યાં સુધી એના કરતાં જોએને વધારે વખત છે, વધારે સમય છે એવી સ્ત્રીઓ તેમના વતી માંગણી કરે તે ઉપર જ્યાન આપવું એ શું સરકારનું કામ નથી ? માત્ર બજેલા, શિખેલા અને પૈસાદાર સ્ત્રીઓની જ આ યજ્ઞવળ છે એમ કહીને આવા મહત્વના પ્રશ્નને લાત મારી બાબતોએ કરવામાં આવે છે. પણ એ બજેલા, શિખેલા પૈસાદાર સ્ત્રીઓ જિંદગીમાં એક વાર રવાઈ માટે નહિ અને ગરીબ અને અભણના તરફની ખરી લાગણીથી બોલતાં હશે એમ કેમ માનતા નથી ? સંતતિ નિયમનની ખરી જરૂર તો એવા પટ્ટાવાળા, નાના પગારના કારકુનો, શુભાસતા, ફેરીયા, નાના દુકાનદારો, નાના શિક્ષકો, મજૂરો વગેરેની સ્ત્રીઓને ખાસ છે. એ લોકો કયે દહાડે જાપાં કે સલાઓમાં પહોંચના છે ? એમને બહારે તેમની નસીબદાર બહેનો કંઈ લખે કે બોલે કે માંગણી કરે તે ઉપર જ્યાન નહિ આપવાનું ?

ગરીબ વર્ગના પુરુષો સાધુ, સન્તો કે વૈરાગી છે કે તેઓ સંધ્ય પાળશે ? અથવા શું એટલા બધા આશાવાદી છે કે પોતાનો એકાદ બાળક મહાન નેપોલીયન જેવો નીવડે તે માટે અગીયાર બાળકોના લંગરને જન્મ આપે અને અનેક બીડ વેડીને ઉછેરે ?

ના, ના, એ લોકો તો સંતતિ નિયમનના સંધેનોના અજ્ઞાનને લીધે જ બાળકો પર બાળકોને જન્મ આપે જાય છે. અને જો

સરકારમાં જીવદયા હોય તો તેમને યોગ્ય રસોડા
ખતાવી તેમને ત્રીજા પાયાના ખાણમાં લેવા ને
લેવા પડતા અટકાવે.

અમે તો દહનાથી માનીએ છીએ કે
સંતતિ નિયમનના સાધનોના પ્રચાર સિવાય
આપણા દેશની આર્થિક કે સામાજિક ધિન્નાતિ
શક્ય નથી. પ્રે. મ.

*

દીક્ષા :

યુવાન પત્ની અને નાના બાળકોને તજીને
એક જૈન યુવાને, 'તાજેતરમાં' દીક્ષા લેવાનો
નિર્ધાર કર્યો છે એમ જાણવામાં આવ્યું છે.
આ પ્રશ્ન ત્યક્તોનો જ પ્રશ્ન છે. યુવાન
પત્ની અને નાના બાળકોને, તજીને આજઠાક
કેટલાએ શિક્ષિત યુવાન બીજી પત્ની પરથી
બેસા છે. દીક્ષા લીધેલા યુવાનની પત્ની અને
નવી જોડી કરેલા પતિની જુની પત્ની અને
બાળકોની સરખામી રિયલિટી છે; બંને દાખ-
લામાં યુવાનને બેજવાનદાર, સ્વાર્થી, દુષ્ટાહીન,
અને નીચ ગણાવે, એક ધર્મની, પેલછાચી
દોશય છે બીજી બીજી સ્ત્રીના મોહથી દોશય
છે; ધારા કે સ્ત્રી તેને લાયક નથી, ખરાબ છે,
ત્રાસદાયક છે, નથી ગમતી, માથાપે નહાનપણમાં
ગળે વળગાડી છે, ગમે તેમ તોયે એ પારકી
કન્યા છે, પણ પોતાના જ સોહીએ સોહી, અંતના
અંગ બાળકોનું શું? તેની તરફથી આકર્ષણ
પણ તેને નહિ બેચરું હોય? બાળકો તો
કાંઈ પારકા નથી, એ તો પોતાના જ છે !
એમને ફુનીયામાં લાવવા માટે કોણ જવાબદાર !
એ તો માથાપે નથી ગળે વળગાડ્યાં ને ?

એ યુવાનની સાચું સમાજે જોયું ના
જોઈએ, એણે જેમ પોતાની જવાબદારી
માથેથી ફગાવી દીધી તેમ એને સમાજે
પોતાના પર્વજોમાંથી ફગાવી દેશે જોઈએ.
બેસવા સાક્ષરા, બેસવા ઉઠવાનો, ધધીદોળગાર

અપાવવાનો દરેક જાતનો સંબંધ બંધ
કરવો જોઈએ. પ્રે. મ.

*

રાજકોટની ખેડેનો :

રાજકોટ આજે રણબૂમિ બન્યું છે.
પ્રજા પોતાના હજો મેળવવા લાડી રહી છે.
શું યુવાન કે શું જૂઠું, શું સ્ત્રી કે શું પુરુષ,
સકુ કોઈ મેદાને પડ્યું છે, તેમના પર લાપંકર
અભાવ્યાર અને જુલમ વરસી રહ્યાં છે. નાનાં
બાળકો પણ આ અત્યાચારમાંથી બચી શકતા
નથી. રાજકોટમાં જે ખેડેનો લડવા માટે
જહાઝ પડી છે તેમના ઉપર પણ આ પ્રકારનો
જુલમ વરસી રહ્યો છે; અને એ દમનરાજ્યનો
સામનો ત્યાંની સ્ત્રીઓ વીરતાથી કરી રહી છે
તે માટે એમને અમે અભિનંદન પાઠવીએ
છીએ. જ્યારે દમનરાજ્ય ઘર ધાપ છે ત્યારે
બેઝાકશો બનેલી રાજસત્તા પુરશે જેમ જ
સીએને પણ કંઈ પણ બેઠ વિના એ
દમનનો ભોગ બનાવે છે. આવા પ્રકારની
લડતમાં ભાગ લેવા તેવાર થનાર ખેડેથી જ
એ બચવું હોય છે. સત્તા પાસે આપણે
સ્ત્રીઓ છીએ. માટે દયાભર્યા વતનની આથા
રાખવી વ્યર્થ છે. જો કે કેટલેક ઠેકાણે
સ્ત્રીઓનાં યએલાં અપમાનના જાનાવો બેદજનક
છે જ. ત્યાંના સત્તાધારીઓ અને પોલિસ-
ખાતાની પાચવતા જ એમાં તરી આવે છે.
રાજકોટની પ્રજાની લડત પ્રત્યે અમારી
સહાનુભૂતિ છે.

૧૯૩૦-૩૧ ની લડતમાં દિંદુરતાનની
સ્ત્રીઓએ પોતાની યકિન દાખવી હતી, રાજ-
કોટની સ્ત્રીઓએ એના પ્રુનઃકથન કરાવ્યા છે
અને સાબિત કર્યું છે કે આજે જેમ તેઓ.
બેસી નથી રહી તેમજ દિંદુરતાનની મુક્તિ
માટેની લડત જ્યારે ફરી પૂર જોશમાં ફાટી
નીકળશે ત્યારે પણ તેઓ બેસી નહિ જ રહે.

વિ. દે.

નવું થાળી-વાજું

અથવા

અનિલ અને આમોદની કલહલીલા

લેખક : શ્રી પતીલ

[છંદ : અંદિત મનહર]

: ૧ :

“ આવતો-દતો જે તારા વાડા મહી રોજ,
ફૂલો ચોરવાને બદાને દેવાને ઉપારય
ધરાવી ઘડાય એવાં, જેવાં તુંજ આરય,
અને ખાતો કપડો જે ચતો ખુશ તોજ
તે આ તારો, વહાલી આમુ, અનિલકુમાર
લાગ્યો નવું વાઘ ઘેર માગ્યું એક વાર.

: ૨ :

“ કઈ થાળી પહેલી ચઢાવીએ ? છે સાઠ,
ખરીદે કરીશું કાલે ખીજ એટલી જ,
નવા નવા ગાયકોની નવી નવી ચીજ
દેખાતા અનેક વાર ભંજવતા પાદ,
આપણે ને આપણો જ—તથી તને પાદ !
છંદછતી ન દરવા પ્રયોગ એક બાદ ?

: ૩ :

“ આપવા પ્રારંભ એને તુંજ અહીં બેસ,
તદારા મંત્રગ દસ્તે—શૂપાલીથી માંડ
પહાડી, ખીજ, ચારંગ કશું ય ન હાંડ;
દે થવા ઉદ્દાસ બેર રાગિણીને દેમ,
બધા પ્રદરને મોગ્ય; અથવા, આમોદ,
વખાણેશ તે વધારે તિલક કામોદ. ”

: ૪ :

“ વારં વગાડીએ ત્યારે—મદુ તમે લીધ,
તરસે મહારે મારે; ના થી રીતે પચાય । ”
આમોદવતીએ કહ્યું, સંકેત જરાય
લાભા વિના, “ લાખોની ખરીદ હોય કીવ
એવે રૂકે રાખનારા : જાણતી તે હું—
તમારી ઉદારતામાં કહેવું કઈ જ ? ”

: ૫ :

“ નથી, પ્રાણેશ્વરી, મને પ્રદાંસનો મોહ,
અનિલકુમાર કહે, “ મને તમસાદ
માત્ર તારા પ્રેમ તજો, વૃજ પ્રેમ માત્ર
નાશું કરી જાત જશે, જીવનો શોક
જોઉ તને નાશુથીમાં નહીં હું કદાચ—
યજ્ઞનું જે હોય મારું તે જાને યાન, ”

: ૬ :

“ હો જી જગા દાકીની નકામી બેઝામ ”
હીપું સંભજાતો ત્યારે પ્રેમદાએ કાઠ,
“ સાચી વાત કહું—કહે કે ન કરો માથઃ
હોત ખોષ ખિરસામયી તમે એક પાષ
તો તો જાણે કીકે હવું. આપનું છે શું જ
વાપરો રહેલા મારા આપનું જાણું જ । ”

: ૭ :

“ તમારે લીધે મેં કહું ” કુગ મારું તાજ,
જોડી જામ કપો વસવાટ પરદેશ,
જડવા રિવાજ, બોલી અને પુરવેશ,
કરી ચોરી અમારા પોતાના પરમા જ,
આપવા તમોને વાટ અર્થ અને સાથ,
મીઠા બોલા, કામજારા, કુટિલ નાથ । ”

: ૮ :

“ પરજોલા કહેવાઈ ખરચમાં સ્વદપ,
 માંડ્યું ધર આદતમાં તંગી અને તાણ,
 દષ્ટ થવા બધા મારા ઘરેણાનો ધાણ;
 બચી માંદગીઓમાંથી ગંભીર ને અદ્ય,
 ફર્યા પાછા નિબાવ ન થયો ત્યારે ઘેર,
 થવાને ફજેત સગાઓમાં ઠેર ઠેર.

: ૯ :

“ એ તો હતા ઠીક મારા તાત કુળવાન
 કે તમેને જવા દીધા—નહિ તો શું થાત ?
 જોઈ કન્યા, જોયું ગર્ભ તોય કરી ન્યાત
 અને થયાં ભેગાં સર્વ—જાણે ભગવાન !
 હોવાથી ન મારે ખીજી બહેન કે બાઈ,
 ગયું તમારે જ નામે બધું ચિતરાઈ.

: ૧૦ :

“ કહી કહી, ‘ વંદાલી આયુ ’ રહેવા નહિ કાંઈ
 દીધું મારી પાસે—હું ય કેવી બોળી મોઈ ?
 કે કયો સયાલ નહિ, કયાંય આવ્યા જોઈ,
 કેને છેતરીને કેનાથી યા છેતરાઈ ?
 હોઉં વંદાલી ખરી હું તમને તો, પ્રાણ,
 તમારા ધંધાની બધા કરો મને જાણ. ”

: ૧૧ :

જોખ્યા મહેમાનો ત્યારે અનિલના મિત્ર
 જોલાવ્યા વિના મહેશ પેસી ઘરમાંય,
 મુજબાને સોભે ગાયતો ને વારતાય,
 ખાસ કરી વાત આવી લાગતી વિચિત્ર,
 “ આપણા જવાબ નથી કેમ મહેરબાન ?
 ઉંચું તો જુઓ જરા—ન કરશો સન્માન. ”

સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો

નવાં.....અને.....જુનાં

લેખાંક ૨ લે

દેખા :

ડૉ. એ. એચ. પટેલ, ડી. પી. એચ.
મીડીસ બોર્ડીસર ઓફ દેસ્મ, મુમ્બ.

આ પછા દેશની સૌન્દર્ય વધારવાના સાધનો વાપરવામાં પશ્ચિમનું અનુકરણ પણ મોટા પ્રમાણમાં અત્યારે ફરે છે. આ સાધનોમાંથી બહુ વપરાતા સાધનો, ફેઇસ પાઉચર, ફેઇસ ક્રીમ, લીપ સ્ટીક, નખ રંગવાની દવાઓ અને સુગંધી તેલ અને બ્લીન્ડ પ્રવાહીઓ છે. આજ વસ્તુઓને મળતી વસ્તુઓ આપણા દેશમાં પણ બનવા લાગી છે. આ વસ્તુઓ આપણા દેશને અનુકૂળ છે કે નહિ, છે તો ફેરફાર પ્રમાણમાં, નથી તો તે વાપરવાથી શું નુકસાન થાય છે, વેદનીય અને તંદુરસ્તીની દ્રષ્ટિએ આ વસ્તુઓના શુભ દેવ કેવા છે તે જાણવું અત્યંત જરૂરી છે. આ ઉપરાંત આદિય અને શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિએ પણ આ પ્રશ્નનો વિચાર કરવા જોવો છે.

આપણે આ વસ્તુઓ વિશે એક પછી એક વિચાર કરીશું. પાઉચરનો ઉપયોગ સાધારણ રીતે મોઢા ઉપર લગાડવા માટે થાય છે. તેની સાથે જુદા જુદા પ્રકારની ફેઇસ ક્રીમનો ઉપયોગ પણ થાય છે. ચરીરના ફરેક ભાગે કરતાં મોઢું સૌન્દર્યની દ્રષ્ટિએ એક અત્યંત બાજ છે ચરીરની બધી સુંદરતાનું અનુમાન અને કિંમત મોઢા ઉપરથી જ સાધારણ રીતે થાય છે. સુંદરતામાં ચરીરના બીજા અવયવો વધારો જરૂર કરે છે પરંતુ સૌન્દર્યનું કેન્દ્રસ્થાન તો મોઢું જ છે. ફરેક સ્ત્રી અને પુરુષ પણ પોતાના મોઢાની આવજત અને કાળજી લેવાની રાખે છે. ચરીરના બીજા ગમે તે ભાગ પર લા લાગે, શુભકું થાય, ઘણી જવાબ તો તેની મનુષ્ય બહુ દરકાર નથી કરતા પરંતુ મોઢા ઉપર કંઈ પણ થાય તો તેને માટે તરત ચિંતા થાય છે અને કાળજી લેવાય છે.

મોઢાની ચામડી બધી નાજુક છે અને તેની આવજત કરવામાં વપરાતા સાધનોની પાનંગી ફરેક જાણે બહુ કાળજીપૂર્વક કરવી જોઈએ; તેને બદલે સૌન્દર્ય વધારવાની ઊનાવણી થાય છે, બજારમાં મળતા ગમે તે જાતના પાઉચરનો ઉપયોગ, વધારે કે ઓછા પૈસા, પોતાની કક્ષિત અનુસાર ખર્ચી આપણી બહેનો કરે છે. આપણા ફેઇસ જેમ આસો-આસનું કામ કરે છે તેવીજ રીતે આપણી ચામડી પણ આસોઆસનું તેમજ ચરીરની અંદરનો મેલ, પરસેવા દારા કાઢી નાખવાનું કામ કરે છે. ચામડી ઉપર આ કારણસર કશેડો નાના છિદ્રો કુદરતે પાડેલાં છે અને આ છિદ્રો દારાજ ચામડી પોતાને કુદરતે સોંપેલું કામ-જે ચરીરના સ્વાસ્થ્ય માટે બહુ જરૂરી છે-તે કરે છે. ફેઇસ ક્રીમની અંદર સાધારણ રીતે તેલી પદાર્થ અથવા ચરબી વાપરવામાં આવે છે અને તેની અંદર પ. / ડરને મળતા પદાર્થ, રંગ અને સુગંધી નાખવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત ચામડીને થોડો ફાયદો પણ કરે તેવી વસ્તુઓ મેળવવામાં આવે છે. આવો તૈય પદાર્થ મોઢાની કામજ ચામડીને લગાડવામાં આવે અને તેના ઉપર પાઉચર લાદવામાં આવે તો ચામડીના છિદ્રો બંધ થઈ જાય છે અને ચામડી પોતાનું

કામ બળવી શકતી નથી. જે દીવસના ૨૪ કલાકમાંથી ૬મ પંદર કલાક સુધી મોઢાની ચામડીના બધા હિસ્સે આવી, રીતે જંધ કરી દેવામાં આવે તો ચામડીની કુદરતી કામગીરી અને ચમક જતી રહે છે અને મોઢાની ચામડી શીઘ્રો દેખાય છે. સુંબેના કિરણો અને પ્રકાશની જે લાભદાયી અસર મોઢાની ચામડી પર થવી જોઈએ તે ચામડી અને પ્રકાશની વચ્ચે આવતાં પાઉર અને કીમતના પડથી થતી નથી. આ એક સાદી સર્ગશક્તિ વાત છે અને આ સમજવા માટે વિદ્યાનના સુદ જ્ઞાનની જરૂર નથી પડતી. આપણો દેશ ગરમ છે. વરસના લગભગ ૭ મહિના અધિક ગરમી પડે છે અને દરેકજથ્થે પરસેવો ધોળો જાય છે. ગરમીના દીવસમાં મોઢા ઉપર થતા પરસેવાનું, પાઉર અને કીમત સાથે જે મિશ્રણ થાય છે તે મોઢાની સુંદરતાને તથા ચામડીની તંદુરસ્તીને જરાપણ ફાવકારક નથી. પાઉરનાં બહેરબાજર આપનારો કંપનીઓ જેવી બાકાત મારે છે કે તેમની કંપનીનો પાવર એક વખત મોઢા ઉપર-લગાડવામાં આવે તો તે નહીં અને દરીયામાં સ્નાન કર્યા પછી પણ સુંકાઈ જતો નથી ! આનો અર્થ સાદી સમજ મુજબ તો એ થાય છે કે આ પાવર અને તેની માથે વપરાતી કીમત વારનીસ જેવું પીંચું કોષ સખત મિશ્રણ તરત હોવું જોઈએ નેથી તે પાવર પાછીરી પણ નીકળી શકતો નથી. જે આમ જ દેવ તો તે ચામડીના હિસ્સે જરૂર પડી જ અખત રીતે બંધ કરી દેતો હોવો જોઈએ.

લીપરટીકમાં વપરાતી વસ્તુઓમાં પણ એવી ચિમત દોષ છે કે તે હાલ ઉપર લગાડવાથી હોઠ જતરે લાખના રંગથી રંગાય દોષ તેજ દેખાય છે. પછી પીવાથી ખાવાથી, અને ઘોવાથી પણ આ રંગ જલદી નીકળી જતો નથી. આ રંગ જોઈએ વધારે સજડ

રીતે ચોટી રહે તેટલો જ તંદુરસ્તીની દ્રષ્ટિએ હોઠની સુંવારી ચામડી માટે એ તુલ્યાનકારક છે.

નખ પર લગાડવામાં આવતો લાલ ધવાલી રંગ તો રસાયણથી એટલો બધો ભરપૂર હોય છે કે બાહ્યનો ચામડીને જે આ રંગ જરાપણ લાગે તો બગવા માંડે છે. નખની કુદરતી લીસાઈ અને ચમક ઉપર આ રંગ જરૂર ખરાબ અસર કરે છે. થોડો સમય વાપરવાથી આની ખબર પડે નહિ. વધારામાં આ રંગમાં કયા કયા રસાયણો આવતા હશે તેની કોખને ખબર નથી; અને નિયમિત રીતે આવો રંગ નખ ઉપર લગાડનારના આંગળાં જમતી વખતે વારંવાર મોઢામાં જવાથી આ રંગનો થોડો ધણો અંશ પણ મોઢામાં જરૂર જતો હશે. આની તંદુરસ્તી પર કેવી અસર થતી હશે તે કહી શકાય તેમ છે. ટુંકમાં તેનાથી તંદુરસ્તીને ફાવકો તો થતો નહિ જ હોય.

માથાનો વાગ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવના દેગુડમાં દારૂ (Alcohol) લગભગ ૬૦ ટકા જોઈએ હોય છે અને સધારણ રીતે તેમાં સુગંધ માટે કૃત્રીમ વ્યવશે હોય છે. આવા અંતરે કામર અને તેને મળતી વસ્તુઓમાંની પૃથ્થકરણ કરીને બતાવેલા હોય છે. તેમાં ખરા શુદ્ધાઈ કે ગમેલીની વાસ હોતી જ નથી. દારૂ વાળને જરૂર જનવે છે અને કૃત્રીમ અતરો વાળને ફાવકારક નથી જ. વળી ગરમ પ્રદેશોમાં દારૂ મિશ્રિત સુગંધી પ્રવાહીઓ માથામાં નખોં કે તગત જ તેમાંથી દારૂ તો હોડી જાય છે અને ફક્ત સુગંધમય પ્રદાર્થો રહી જાય છે. આને લીધે વાળમાં જે કામગીરી ને લીસાઈ રહેવા જોઈએ તે રહેતી નથી. વાળને માટે તો આવી સુગંધીવાળા દેશી તેલો જ ફાવકારક છે. આ દેશમાં વપરાતા ધૂપેલ અને આમળાના તેલે આ દેશની સ્ત્રીઓના વાળ સેન-ઓર્થ સાચવી રાખ્યા છે એટલું જ નહીં

પણ તેમની કાળાશ અને લાંબામાં ઊંચુપ આવવા દીધી નથી. પરદેશી આરતા સુગંધી તેણેમાં પણ ખરે વાસ વગરનું ગ્લાસિફિકેશન (Liquid White Paraffin) વપરાય છે. આ પદાર્થ ગરમ છે; વાળને નુકસાન કર્તા છે. માથામાં ચોપડવાનો મંદમ જેવા પદાર્થો જેને પોમેડ કહે છે તેમાં વેસેલીનનું હોય છે. વેસેલીન એટલે આમલેસનો સજો બાક; એક પ્રવાહી અને બીજો રચુક; વેસેલીનની ચિકાશ એવી ખરાબ છે કે તે સાત્રુથી પણ જલદી જતી નથી. વધારામાં તેમાં ચિકાશ એટલી બધી છે કે હવામાં ઊંચી ધુળ અને રજકણો વાળને ચોટી જાય છે. અને વાળના નાના નાના દોરડા જેવા ગુચ્છા થઈ જાય છે ત્યારે વતરપતિ જન્ય તેણેથી માથાનો દરેક દરેક વાળ ક્ષીણ, ચમકદાર અને છૂટો રહે છે. સ્નાન કરતી વખતે થોડો જ સાત્રુ લગાડવાથી વતરપતિ જન્ય તેણની ચીકાશ તરત જ જતી રહે છે અને માથું એકદમ દલકું પડી જાય છે. આથી આપણે સમજી ચકીએ કે વાળના રક્ષણ માટે, અને વાળની સુંદરતા અને લંબાઈ વધારવા માટે આપણા દેશમાં વપરાતા, ઘરે બનાવેલા તેણે નુકસાનકારક નથી અને તે કઈમતમાં પણ મસ્તા છે. અદિઆ એક ચેતવણી આપવાની જરૂર છે. હાલમાં આ દેશમાં બનતા ધણુ સુગંધી તેણે બજારમાં મળે છે. તેમાં ધણુ સફેત આમલેસ અને કૃત્રિમ અને પરદેશી સુગંધીઓનો જ ઉપયોગ થાય છે. આયુર્વેદિક

દવા બનાવવાની કેટલીક વિશ્વાસપાત્ર કંપનીઓ આમળા અને આદિનું તેણે મારું બનાવે છે. આયુર્વેદના પુરતોમાં આપેલી રીતે મુજબ આ તેણે સહેલાઈથી ઘરે પણ બનાવી શકાય છે.

આપણા દેશમાં અતરનો ઉપયોગ હાય ઉપર ચોપડવામાં, શમાલમાં નાંખવામાં અને કાનમાં પુમકું મૂકવામાં જ થાય છે. આમ વાપરવાની રીતમાં ચોક્કસ ફરેથી રહેલી છે. અતરનો ઉપયોગ માથાના વાળ માટે કદાપિ થતો નથી; કારણ કે તેમ કરવાથી વાળ સફેત થઈ જાય છે.

આ દેશના વિશ્વાસપાત્ર કારખાનાંઓ કે જ્યાં મુગંધી તેણે બને છે ત્યાં અતરનો ઉપયોગ તેણમાં મુગંધી લાવવા માટે થતો નથી. આવા કારખાનામાં તકના ઠાણાના એક ઘર ઉપર અમેલી કે મુલાબના પુત્રોનો ઘર મુકાય છે. દરેકજ પુત્ર બદલાય છે પણ તક તેજ તેજ હોય છે આમ કરવાથી પુત્રોની કુદરતી સુગંધ તકમાં બેસી જાય છે. આવા તકને પીલી તેનું તેણ વેચવામાં આવે છે. સુગંધી તેણ બનાવવાની આ કળા ઉત્તરદિશમાં હરતી ધરાવે છે. આ રીત ખર્ચાળ. પણ નિર્દોષ છે.

સૌન્દર્યના સાધનો વિષેનો આવો લેખ વાંચના પછી વાંચક બહેનો આ સાધનો અરીક્તામાં અને વાપરવામાં પોતાની વિવેક દષ્ટિનો ઉપયોગ કરશે એટલી જ આશા લેખક રાખે છે.

૧

અખિય ઉરે નાવંડી રમ્ય ગૂંથે,
તૂટ્યા શબ્દો ને જળ ન્યાં ભરાયે;
હૂણ્યા મનુષ્યો તરણાં ગ્રહી લે,
આશાન્વિતા તો જગતારણી છે.

૨

રેણુ ભરેલી રણવાટ ઘેરે,
ને કો પધિકો જળક્ષોત શોધે;
ત્યાં દ્રષ્ટિ ફરે જળ છાંય દેખે,
આશાન્વિતા તો અમી છાંયડી છે.

૩

ગોરંભતી ઘોર નિશા ઝમે છે,
અંધાર ઘેચું જગ શૂન્ય ભાસે;
ત્યાં જો ઝળુકે દીપ જ્યોત રેખા,
આશાન્વિતા તો ઉરની મુલેખા.

૪

હુઝે પીઠાયાં હુઝીયાં મનુજ,
ધારે ઉરે એકલ-કાલ-આશ;
ત્યાં ઉતરે ધૃશ્વરી પ્રેમ પૂર્ણ,
આશાન્વિતા જિન્દગી શુભકર્ણ.

૫

નિત્યે નવીનતા પ્રેરે, સુંદરી સર્વ મંગલા
રંજના ફૂર સંસારે, ભદ્રબાલા આશાન્વિતા

માં જગુભાષ રાવળ

આશાન્વિતા

ઉનાળાના દિવસો
હતા. સગનસરા
પૂર ખંડારમાં ચાલતી
હતી, અને રુકો, કોલેજો તથા એવી-
સોમાં રજા પડી
હોવાથી બંધારમા-
વાસીઓ બધા પોત-
પોતાના ગામોમાં
આવી ગયા હતા.
સમરનેહીઓ બેઠાં

સહશિક્ષણ

***

લેખક :

સૌ. ચંદ્રાવતી ધ. દવે

કોલેજ કઢાડવામાં
આવેલી છે. એટલે
છોકરાઓ સાથે સં-
સર્ગમાં નહિ આવવા
ખાતર જ હું તો
કવે કોલેજમાં દા-
ખલ થઈ છું. માટે
કમલિની, હું પણ
કવે કોલેજમાં જ
આવજો.

મનોરમા—હી-

મળવાથી દિવસો બહુ આનંદમાં પસાર થતા
હતા. તેમાં વર્ણા આજે મેટ્રીકનું પરીક્ષામ
જથ્થાવાથી, અને કમલિની સારા માર્ક પાસ
થવાથી તેમના કુટુંબમાં કંઈ ઓર ઉત્સાહ
આપી રહ્યો હતો. કમલિનીના મિત્રમંડળને
આજે પાર્ટી આપવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી
હતી. તેમાં તેની ખાસ બહેનપણીઓ જ્યોતિ,
કુંજબાળા, મધુરિકા વગેરે બહુ ઉલ્લસે
કામે લાગી મૂક હતી. સમય પાંચ વાગ્યો તો
રાખવામાં આવ્યો હતો, અને તે પ્રમાણે
ટાઇમસર ભાઈઓ તથા બહેનો આવડા માર્કમાં
હતા. આ પાર્ટીમાં નિમંત્રણ ભાઈઓ તથા
બહેનો કેટલાક સદાશ્યાવી હતાં તો કેટલાક જુદા
જુદા ગામે કોલેજમાં, કે હાઇસ્કૂલમાં બજવાનાર
તો કેટલાક સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓની જ કોલેજ અથવા
હાઇસ્કૂલમાં બજવાનાર હતાં, તેથી આ પાર્ટીમાં
ચર્ચા ખૂબ રમથી ચાલી રહી હતી.

થરસાત કમલિનીના ભાઈ સુધીરે કરી.

સુધીર—અભિનંદન, કમલિની, ઉમરમાં
નાની હોવા છતાં પહેલે જ વર્ષે હું પાસ
થઈ મૂક. હવે મહારી સાથે કોલેજમાં દાખલ
થાના કે નહિ ? કે પછી છોકરાઓ સાથે
બજવામાં ડર લાગશે ?

કોસુદી—છોકરાઓ સાથે તે બજવાનું
કેમ શકે ! આપણે માટે તો ખાસ કવે

મુદી, આ ત્હારી માન્યતા બૂલ લાગેલી
છે. કવે કોલેજ કંઈ છોકરાઓની સામે
વિરોધ દર્શાવવા ખાતર કઢાડવામાં આવેલી
નથી. પણ ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને જ
ઉપયોગી અને એકી મનજમારીવાળા, અને
સ્ત્રીઓને જીવનમાં જરૂરી થઈ પડે
એવા વિષયો નિયત કરેલા છે, ને તેથી
હાઇસ્કૂલનું શિક્ષણ છોકરાઓ સાથે લેવા
છતાં હું ગાળીને જ કવે કોલેજમાં દાખલ
થઈ છું. છોકરાઓથી મનરાષ્ટ્રને નહિ. જો કે
એટલું ખરું કે ત્યાં નથી જ છોકરીઓ હોવાથી
સ્વતંત્રતા સારી મળે છે.

મધુરિકા—(જે છોકરાઓની કોલેજમાં
બજતી હતી) અરે ! એમાં તે શો ડર
રાખવાનો હતો ! આપણે હોશિયારીથી છોક-
રાઓની સામાં આજ કઢાડતાં જ રહીએ
તો એમના યા ભાર છે, કે આપણી સામુએ
જોઈ શકે ?

રમેશ—મધુરિકા, તમે અમારી સાથે જે
વર્તન અજાણતાનું સૂચવો છો તે બદલ
આભાર ! પણ તેમ કહીને પણ તમે બધી
બહેનોને કોલેજમાં આવવા માટે આમંત્રણ કરો
છો તે સાચું છે. કારણ કે તમે બહેનો જો
કોલેજમાં ન હો, તો અમને પણ સંખ્યાતંત્ર
પાક મેળુ થિપ્પવે ! અને અમારી સારાસારની

કિંમત પણ કોણ આંકે ? વળી અમારામાં પણ તમારા જેવા ભગવાનો દિંમત આવે છે તે શી રીતે આવે ?

વિનોદ—અરે ભાઈ ! હું તો ત્યારે પ્રીતીપત્રમાં લખ્યું થયેલું; ત્યારે લગભગ પંદરેક ડોકરીઓ મદારા કક્ષાઓમાં હતી. પણ મને તો નેમને નેમને બહુજ ગજારામણ થતી તેમાં એક ડોકરી જરા ચમત્કાર હતી. તેણે ત્યારે એક દિવસે મને કહેલુંને લગતી કાંઈ વાત પૂછી, ત્યારે મદારાથી તેને જવાબ પણ બરાબર દેવાયો નહિ, ને કેટલો ગભરાટ થઈ ગયો, પછી ધીરે ધીરે વખત જતાં ટેવાઈ જવાયું.

કુંજખાજા—(જે ગમે વર્ષે કોણેજમાં લખ્યું થઈ હતી) મને તો કોણેજમાં લખ્યું થતી વખતે બહુજ ખીક લાગતી હતી. પણ મધુરિકાની દિંમત ને માતાપિતાના અતિ આશ્રયથીજ લખ્યું થઈ, પછી થોડા દિવસમાં એવું બન્યું, કે એક ડોકરીને માટે ગમે તેમ ચર્ચા ચાલી રહેલી, તે ડોકરીઓના ટોળામાંથી ઉઠતી મદારા જાણવામાં આવી, એટલે બધી દિંમત જતી રહી, ને ધેર જઈ માતાપિતાને કહી દીધું, કે મદારે હવે કોણેજમાં જવું નયો. હું તો કહેવું કોણેજમાં જ જઈશ. પછી તેમણે સમજાવ્યું, કે તે ડોકરી કેના સ્વભાવની છે, તથા તેનું વર્તન કેવા પ્રકારનું છે. ને ત્રીજી વટથી તપાસ કરજો, એટલે બાર પડશે. તદ્વાર જેવી તરમ ડોકરી માટે કોણેજ અસ્ત-વ્યસ્તમાં પગલું લે નહિ. અને અરેબર ! તપાસ કરતાં જાણ્યું, કે તે બદલે ડોકરીઓની બરાબરીજ કર્યાં કરતી હતી. ડોકરીઓના ટોળામાં ધક્કા મારી ધુસવું, બહુજેમને પોતાની ફોલિયારો બતાવવા ખાતર લુગલુગા ડોકરીઓને બોલાવી કઈ કઈ વિષયોની ચર્ચા કરતી, રીસમાં લેવા પર તેમની મારી ટોળામાં બેસવું; આવી ઘૂટ લેવાથી, ડોકરીઓને પણ

સંકોચ નહિ લાગતો તેને બંધવા કરે, ને મુશ્કેલી કરે. એ કે તે બદલે અંતરમાં 'તો તદન નિર્ણય હતી; પણ : શરમાળપણું તેનામાં નહિ' હંવાથી, ડોકરીઓ તેના કેપી અર્થ કરી, કઈ કઈ મારકરીઓ કરી કાગળો લખી હેરાન કરતાં હતાં. સદચિન્તણમાં ડોકરીઓ હોશિયાર થાય એ ખરું છે, પણ આપણા દિંદુસ્તાનમાં એ પ્રચાર ઓછો હંવાથી : કેટલીક રપેશીઓ સમવડા ડોકરીઓને આપવી પડે છે. લેટીક રમ જુકો આપવામાં આવે છે. અને તેમાં ડોકરીઓને પેસવાની મનઃ હોય છે. વળી પીરીયડ થઈ ચતા પહેલાં પ્રોફેસર મહેલા રમમાં લખ્યું થાય, પછીજ લેટીક આવે, ને પ્રોફેસર જતા પહેલાં લેટીક ચાલી જાય; એવો કાપડો હોય છે. કાંઈ પણ ડોકરી તરફથી અમન્યતાભયું વર્તન થાય, તો પ્રીન્સીપાલને ફરીવાર કરવાથી તેને યોગ્ય શિક્ષા કરવામાં આવે છે. આવું હોવાથી સદચિન્તણ હંવા જતાં ડોકરીઓને થોડા સંકોચ તો રહે છે.

બેચિત—મદારા અનુભવમાં 'તો આ પ્રમાણે આવેલું' છે, કે કોણેજમાં લખ્યું તો ડોકરીઓ સાધારણ રીતે ખાનદાને કુટુંબના હોય છે, અને તેઓ ઉચ્ચશિક્ષાથી હંવાથી તેમનું માનસ અને તેમના સંસ્કાર ઉચ્ચ પ્રકારના હોય છે. એટલે તેઓ ડોકરીઓ સાથે સમતાથી તથા માનથી રમ વર્તવું તે આરો રીતે સમજે છે. અને ડોકરીઓનું વર્તન સમતાભયું હોવાથી ડોકરીઓને પણ દિંમત વધારે આવે છે. અને તેમની સાથે ડીનેટમાં, ગેલેરીમાં, સોસાયટીમાં, વિગેરે પ્રસિદ્ધિઓમાં સંસ્કારી ડોકરીઓ વિના સંકોચ લાગ લઈ શકે છે. એટલે એ જ્ઞાતવું ચિન્તણ તો એક આદર્શ જ ગણાય તેવું ચિન્તણ તો અનુભવ ખાતર પણ એવું નેમજે.

હોવાથી અને અમલદારની પુત્રી તરીકે તેમની સાથે બહુ માનથી વર્તતા હોવાથી સદ-શિક્ષણની છાપ તેમને બહુ જ સારી પડી. તેથી જ તેમનો આગ્રહ મને કોલેજમાં અનુભવ લેવા માટે બહુ હતો.

કિરીટ—કેમ, કમલિની, આ બધા જુદા જુદા અનુભવો ને અભિપ્રાયો સંભાળ્યા પછી તમારો શો વિચાર થયો? કોલેજમાં જોડવાનો કે નહિં?

કમલિની—તમારા બધાનાં અભિપ્રાયોથી મને હવે કોલેજમાં જોડવા માટે પૂરેપૂરી હિંમત આવી છે, ને હવે તો ક્યારે કોલેજ

ઉઘડે તેની જ રાહ જોઈ છું.

શેઠનઆરા—મ્હારે તો કાંઈ વિચાર જ કરવાનો નથી. કારણ કે હવે તો મ્હારે પગમાં રહેણું પડશે, તેથી છોકરાઓની કોલેજમાં તો ભણાવ જ યી રીતે? મ્હારે તો વિમેન્સ યુનિવર્સિટી કદાચનારનો ખરખરો ઉપકાર માનવાનો છે. વિમેન્સ કોલેજને ના હોત, તો મ્હારે તો ઘેર બેસી રહેવા વખત આવત.

આટલી ચર્ચાને આંતે કમલિનીને કોલેજમાં ઇખલ થવાનું આમંત્રણ આપી, આ નાસ્તાને છન્સફ આપી, ખુશી ખુશાલીથી રનેરીમંડળ છૂટું પાડ્યું.

ટહુકા ઝીલો !

ઝહારી વાડીમાં ટહુક ટહુક ટહુકે
હો રાજ ! કોઈ ટહુકા ઝીલો, ટહુકા ઝીલો !

ઝહારી વાડીએ વસન્ત આજ ઊતરી,
કુલકુલડે હસન્ત એ પરવરી;
ઝીડે કોચલને ઠંઠ એ નીતરી;

હો રાજ ! કોઈ ટહુકા ઝીલો, ટહુકા ઝીલો !
ઝહારી વાડીમાં—

એને આંખાને ખેહાર મેં વધાવી,
એને ઠવિઓના ગાતમાં ચૂંધાવી;
એની રસધાર હેયે સમાવી

હો રાજ ! કોઈ ટહુકા ઝીલો, ટહુકા ઝીલો !
ઝહારી વાડીમાં—

એ તો આંખાની કુંજ ઊડે ઝાલે,
પ્રજ્વળસીનાં વીંધ કંઈ ઝાલે;
કુણી ટહુકા રસાત્મ કંઈ ઝાલે,

હો રાજ ! કોઈ ટહુકા ઝીલો, ટહુકા ઝીલો !
ઝહારી વાડીમાં—

સ્ત્રીઓ માટે પોંડના કીમોની

નવી બનાવટ : રેડીન-વીરામીન

ઉપર પ્રદેશમાં રહેતી જુઓએ
તેમની ચામડીની ખાસ સંભાળ
રા માટે ચાખવી પડે છે ?

જાળીતા વિચારવાથીઓએ તાજેતરમાં રેડી
શોપો પાથી એમ માલમ પડ્યું છે કે, 'રેડીન વીરા-
મીન' નામનું એક ખાસ વીરામીન ચામડીની રેખા-
ઓને તરુજ બગ આપે છે. એ વીરામીન વિના
ચામડી ખરજચડી જતી જાય છે અને કુમાર ગુમારી
મેસે છે, વળી સખત મરમી અને તરૂંજ ચામડીમાંથી
એ રેડીન વીરામીન મુતત સુકરી નામે છે.

એથી પોંડના કીમોમાં સતત કરોડીઓ
પડીથી આ 'રેડીન વીરામીન' ઉમેરવામાં
આવ્યું છે. તાપને સીમે સુમધ મરેલી રેડીન
વીરામીનને લીધે ખરજચડી અને સુખી ઘણ મએલી
ચામડી આ કીમોથી પાછી કુમારવાળી અને મુલા-
યમ બની અને ઓઝોએ એનો ઉપયોગ દસીદસીને
કરવા માંડ્યો.

પોંડના રેડીન વીરામીનવાળાં કીમો હવે બધે
મળી શકે છે, અને એની કીમત તેમજ લેજલ પણ
એવી જ છે, અને રૂબીઓ પણ એવી જ છે.
એમાં 'રેડીન વીરામીન' જેવું કીમની તરૂ ઉમે-
રાવાથી વાપરનારની ચામડી તમારે તાજ અને સુંદર
બને છે !

નવાં કીમો માટે આ કુપન મોકલો

પોંડનું ઠોડક કીમ

તમારી નીચલી તર્યામાં કુદરતી તેલ પૂરું પા-
ડે અને કરચલીઓ પડતી અટકાવે છે.
ખંદની આગની શુદ્ધિ માટે પણ એનો
ઉપયોગ કરો. હવે 'રેડીન વીરામીન'
પણ છે.

પોંડનું વેનીશીંગ કીમ

કરચલીઓ દૂર કરે છે અને બહારની
ચામડીને સુવાળી અને નરમ બનાવે છે.
ચામડીને સુવાળી બનાવવા માટે તેમજ
ખાવડર માટે એનો ઉપયોગ કરો. દર
એમાં પણ 'રેડીન વીરામીન' છે.

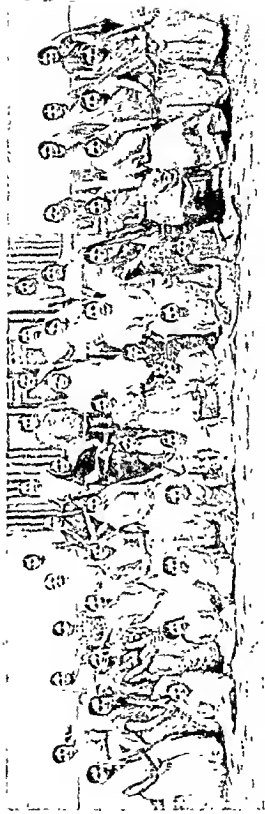
ડૉક્ટર એન્ડ સીક્રર (કન્ડિશ) લી, વોરિટ રોડ, મુંબઈ

પોંડના બે કીમોના નમુનાઓ મને વિના ખૂલ્લે
મોકલી આપજો. સાથે પોંડના નવા ફેસ પાવડરનો
સારો જેવો નમુનો મોકલજો : (કપો રંગ નીકળે
જે તે જણાવે) કુદરતી...સુલાખી...સાલ.

નામ.....

મુરનામું.....

No. ૧૧, ૭૨

आयनगर साहित्य सभायातील श्री विभागा

શ્રીસ્વાતંત્ર્યવાદની ચળવળ

લેખિકા : શ્રી. હીરા મહેતા

માનવજીવનની સંસ્કૃતિમાં અનેક હુગો લગી અને હજુ પણ સ્ત્રીનું કાર્ય પ્રાણીશાસ્ત્ર (Biology) ની દૃષ્ટિએ જનન-કાર્યનું જ હોય છે તેમ મનાય છે એ દૃષ્ટિએ પુરુષોએ તેમની સાથે વર્તન રાખેલું છે અને સ્ત્રીઓનું જીવન પણ એને જ આધારે ધરાવેલું છે; પરિણામે સ્ત્રીઓ આજે પણ સંકુચિત જીવન વિતાવી રહી છે અને આજ જનતાના વિશાળ અનુભવોથી વચિત રહી છે.

લગભગ ૧૮ મી સદી લગી તો સ્ત્રીઓની આ હાથ એમ ને એમ ચાલુ રહી. પણ પશ્ચિમ યુરોપના ફ્રેંચ વિશ્વવે અને ઓલોમિક ક્રાંતિએ સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યવાદની ચળવળને જન્મ આપ્યો, આ જાગૃતિએ અવિરસિત રહેલા સ્ત્રી વર્ગને પોતાના ખાસ હોમ માગતો હતો. અને તેની રૂએ જનતાના કેટલાક દેશોની સ્ત્રીઓમાં, અભ્યાસની બંધતી, સ્વમાન જાગૃતિ, માનવતાની દૃષ્ટિએ પુરુષો સાથેનું સમાનપણ, સ્વાત્તંત્ર્ય થવાની તાલાવેલી, આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય, રાજકીય હોમ તથા ચહેરી તરીકેના હોમની માગણી, કાયદાની દૃષ્ટિએ સ્ત્રીનું અસ્તિત્વ (Legal existence) બહે સ્ત્રીઓના અક્રિયાત વિભાસ દેશોએ અંશી જોવામાં આવે છે. હજુનું ક્ષેત્ર તો શું પણ સમાજનું એક એક ક્ષેત્ર સ્ત્રીઓ હારે તો ચલાવવામાં સલામ કરી શકે, એ જાતનો પડકાર સ્ત્રી વર્ગમાંથી થવા માંડ્યો. જો કે તેની સાથે સાથે દુનિયાના અનેક દેશો એવા રહ્યા જ છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ પોતાના અચાની અને અવશ જીવનમાં ખૂંપેલી જ રહી છે. પણ સામાન્ય રીતે

જોતા, આ ચળવળે સમાજના એ સતેલા અંગ પર આઘાત કરી સૂતિ પ્રેરી.

આ આઘાતનો પ્રત્યાઘાત (Reaction) પણ અર્વાચીન સમયમાં કેટલાક દેશમાં પરિણમ્યો એમ કહી શકાય. જર્મની અને ઇટલીએ સ્ત્રીઓને બદલાના ક્ષેત્રોમાંથી મુક્ત થવાની ફરજ પાડી ફરી પાછા મૃદુજીવન અને માતૃત્વનો પ્રદિમા રીતરિવાજ આમ્રક કર્યો. જર્મની-ઇટલીના આ વલણને એક રીતે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યવાદની ચળવળનો પ્રત્યાઘાત માનવો પડે. જો કે તેની પાછળ તે દેશોની રાજકીય સ્થિતિ જવાબદાર છે જ. પણ બાળકોની માતા બની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશને શરૂ લાવેલા પૂરા પાડી દેશની સેવા કરી શકે એ દૃષ્ટિએ આ રાજ્યોએ વ્યવસ્થા પણ કરેલી છે. એ રીતે જર્મન સ્ત્રીઓએ પોતાનું આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય અને રાજકીય હોમ ફરી પાછા પુરુષને સુપરત કરી દીધા છે.

આમ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારણા માટેની ચળવળ, અને એ જ ચળવળનો પ્રત્યાઘાત, જનને એટલી લાભ એક જ દેશમાં પણ દેખાય તેવા અનેક દેશો છે. ઇટલિયન, આયરલેન્ડ, સ્પેન વ. દેશો આ પ્રકારના છે. એટલું જ નહિ પણ આ અને આવા અનેક દેશોમાં, તેમના કાયદાની પોથીમાં સ્ત્રી પુરુષના જાતિ બેદ વિનાના સમાન હોમનો માત્ર દિગ્વિત સ્વીકાર થયેલો દેખાય છે. પણ તેમની પ્રાજમાં અનેકશી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એવી ને એવી જ અર્થાત બહુ આમળ વધેલી નથી.

૧૯૧૭માં રશિયાની આમુલામ ક્રાંતિ પછી એના સમાજના એકેએક અંગની નવરચના કર-

વાના પ્રયોગો યથા છે. ત્યાંના સંચાલકોએ નક્કી કર્યું, કે દેશના કામદારો દેશની ઓકેઝેક પ્રયાગોના અત્યંત પ્રતિકરણે હોવા જોઈએ. એટલે કે, કોઈ પણ દેશની આર્થિક, સામાજિક વા રાજકીય પ્રજ્ઞાલીઓ તે દેશના અગત્યને અનુકૂળ થઈ શકે તેવી, મહેતાઈથી ફેરફારે થોડી યત્નથી તેવી હોવા જોઈએ. આથી રશિયામાં ઓછોના હોય સંબંધો કાયદાઓ દેવળ કાયદાની પોથીમાં જ ન રહે તે પર ધ્યાન અપાયું. અને ઓછોને એ હોય અજગરવા માટે ગોળ શિક્ષણ અને જરૂરી તક તથા સગવડ વધારી આપવામાં આવ્યાં. રશિયાની ઓછોને લગત, મિલકત, છૂટાડા નિર્ગદ અનેક બાબતોમાં ગોળ કાયદાઓનો જોગવાઈ કરી આપવામાં આવી. તેથી અને કામધંધામાં ઓછો જોગવા માંડી, આમાંની બાબતોમાંથી ઓછોને તથા સમર્થ ઓછોને રાજ્ય તરફથી પૂરતી સગવડો પણ અપાય છે. તેમના બાળકો માટે નર્સિંગ હોમ તથા કિન્ડરગાર્ટન નિશાળો યોજવામાં આવી છે. જ્યારે સગર્ભા ઓછોને હારે કામ અનુકૂળ ન પડે તો હજારો સેધવામાં આવે છે. તેમને સુગવડ પહેલાં અને પછી જો મહિના એક ચાર મહિનાની રળ, ચાલુ નોકરીએ મળી શકે છે. આ ઉપરાંત ચારીરિક અશક્તિવાળી તથા માનસિક કચાશવાળી ઓછોને કાયદેમુર કસુવાઈ કરી દેવા માટે રાજ્યની દેખરેખ નીચે ખંડાખરત કરવામાં આવ્યો છે.

આપણા જગતે સંસ્કૃતિ બદલી અત્યાર સુધી ગમે તેટલી પ્રગતિ કરી હોય તથાપિ આજે પણ જગતમાં ચાલુ રહેલો વેરવાગૃહી પ્રથા તો અવશ્ય જગતને નીચું જોરવાવે તેવી છે. રશિયાએ ઓછોને આ પ્રશ્ન પણ હાથમાં લીધો છે. રશિયા એ પ્રશ્નને નૈતિક અનર્થની દૃષ્ટિએ જ ખાસ ન જોતાં, તેના મૂળમાં

રહેલા આર્થિક અનર્થને સુધારવા મથે છે. એ ઉપરાંત એવી ઓછોની માનસિક રિયતિનું નિદાન માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ કરી, માનસશાસ્ત્રની ધરતિથી તે રિયતિમાં સુધારો કરવાનો આયાસ કરવામાં આવે છે. આ પ્રયાને સહતર નાણુદ કરવા માટે ધતર આસપાસના અનેક મંદાએ પણ તેમણે કરવા મંદિયા છે. એને અંગે હૃદયના ખરાય રોગોની સારવાર અર્થે હોસ્પિટલો અને નોકરી ઓછો માટે રહેવાનાં ઘરો બાંધવામાં આવ્યાં છે. આવા હીન અને પાથવી ધંધામાંથી ઓછોને મુક્ત કરવા માટે સારા યોદ્ધાઓ પર નીમવામાં આવે છે. અને માતા તથા શૃદ્ધિથી થવાના દલાવામાંથી સમાજ તેમને વંચિત ન રહે તે પર ધ્યાન આપવામાં આવે છે. ઓછોનું હરણ કરી જગાર, તેની બદલાસ માટે જવાબદાર અને વેરવા જતાવવા માટે દબાણ કરનાર વ્યક્તિઓને સજા કરવામાં આવે છે. આ રીતે આ મહત્વના પ્રશ્નનું નિરાકરણ, સંલગ્નિત સર્વે દિશાઓથી કરવામાં આવે છે.

આ અને આવા બીજા કેટલાય સુધારા રશિયાએ પોતાના નારીસમાજ માટે સજોલા છે. ઓછોને સ્વતંત્ર કરવાની કાર્યકારી ચળવળ ઘણે અંશે રશિયામાં ફળીવૃત્ત બની છે. રશિયા આવા પ્રયોગોદારા પુરૂષ અને ઓ વચ્ચેના જાતીય વિભેદો દૂર કરી તેમની વચ્ચે માનવતાની સમાન કક્ષાનો સંબંધ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. તેમના આ અખતરાઓમાં કંઈક અનિચ્છનીય પણ પ્રવેશો જતું કરી. આમ છતાં રશિયાના આ પ્રયોગો બહુ જગત જોઈ રહ્યું છે. એમાંથી ઓછો સંબંધો તેમના પ્રયોગોદારા સ્વતંત્રતાની ચળવળનું ફળ પણ, આજ નહિ તો કેટલાક વર્ષો જગતને અવશ્ય જોવા મળશે.

ખોટી ઘેલછા

લેખક :
શ્રી પ્રબોધચંદ્ર ના. ચૌહાણી

ખોરના ખારનો સુમાર હતો. રામપરામાં બધી જગ્યાએ શાંતિ હતી. વેશખ મહિનો. વળી તેમાં જે ખોરનો સમય એટલે તાપ સખત હતો. ગામમાંની આ શાંતિનો ભંગ કરતા કોઇ છોકરાઓ ધૂળમાં કાંઈ રમતો રમતા હતા ને ખૂબો પાડતા હતા. આ રમતા છોકરાઓને દૂરથી નિરખતો એક દરિજન બાળક ઊભો હતો. એને પણ રમવાનું મન થતું પણ અરપૂરપ હોવાને લીધે એની બાવનાઓ ફાગળ જતી. ધણી વાર એ બાળક આ પાસે સારો રમકડો મેળવવા રડતો ત્યારે એને માતા માદીનાં બગીચાં કુલ્લડકલ-દીનાં દુકાઓ આપતી.

મા આખો દિવસ ગામ વાગવા જતો. પિતા પણ કોડુ ઘણ વાગવા જતો. સાથે આ નાના ૮ વર્ષના દીકરાને પણ એ મજુરી ચિખવવા ને રોપણા ઉચકવા લાઇ જતા. આ બાળકનું નામ હતું વાંસો. બિચારો વાંસો ! રોપણાના અધમથુ બારથી એની કુમળા ડોક વળી જતી; પણ શું કરે ?

* * *

દશેરાનો દિવસ હતો. ગામમાં જ્યાં ને ત્યાં આનંદ ફેલાયો હતો; પણ કોણ જાણે છે કે એ આનંદ પાછળ કેટલાયે ગરીબોનાં રડતા ચહેરા છુપાયા નહિ હોય ?

આ ગામનો એક નાનો જમીનદાર હતો. દર દેશરાએ એ પોતાના નાના રસાલા સાથે થમીપૂજન કરવા જતો. જ્યારે તેની નાનકડી સ્વરૂપી નીકળતી ત્યારે ગામના બંગીઓ ને પહેલેથી રડો સાર કરી દેવાની વરખી આપી દેવામાં આવતી. ગામના વાજાંદ, મોથી વગેરેને વેડે પકડી લાવતા. આજે પણ દર

વખન પ્રમાણે અનુ. બંગીઓને આજે આનંદ હતો. કારણ કે કંઈ નહિ તો જે બેચાર અઠવાડિયાનું ધણું પાકું બોજન આજેજ મળવાનું હતું.

સાંજ પડી ને સ્વારી ચડી ગઈ હતી. બંગીઓ જમીનદાર પાસે કંઈ મળવાની આસો બદાર ઉઠ્યા હતા. ને કાંઈ ખાવાનું આપવાને વિનંતિ કરતા હતા. જમીનદાર માહેજનું મુઠજ “બાપા, કાંઈ આપો, માઆપ !” એ શબ્દો સાંભળીને પાંચી ગયું હતું. તેમણે નોકરને ટેકાઓને ખારીને કાઢવાનો દુકમ કર્યો. નોકર તો કાંઈ લઇને નિકળ્યો. માસીકોનો દુકમ બરાબર બગળ્યો. બે પાંચ બંગીઓનાં માથાં પણ ફોડ્યાં. બિચારા વાલાના હાથ પગ પણ બાંધી ગયા. જેમ તેમ કરીને તે ઘેર પહોંચ્યો. રાત્રે તેને મખત તાવ આવ્યો પણ તેને દવા કોણ કરે ? એ તો હતો અરપૂરપ ! બિચારી માથી ચાલાની ચાકરી કરાતી નથી શું કરે ? એને પણ માર પડ્યો હતો. એક દિવસ સઘળી દિંગત એકઠી કરીને તે વેદ પાસે મઠ ને તેને પોતાના દીકરાને દવા કરવા કહ્યું. પણ ત્યાં એને એની અરપૂરપના નડી, ગામડા ગામમાં એકજ વેદ હોય તો જે મહાભાગ્ય ! તેમ અર્ધિ પણ આ એકજ હતા. એટલે તેમને કાંઈ પૈસાની તંગી ન હતી. એટલે શા માટે એક ટેડીની વિનંતિ કાને ધરે ? અને પાછું આ ગરીબ પામે શું મળવાની આશા એ રાખી શકે ? વળી પોતે બાહ્યાનું દવા એટલે નાતમાંથી કહાય નાતબદાર પણ થાય. એટલે તેણે ચાલાની બાને ધૂતકારી કઢી. બિચારી માતાએ કેટલાયે ઉનાં આંસુ સાંપ્યાં હશે !

વાસાની માએ સંભાળ્યું હતો કે વડોદરામાં ગરીબ તત્વગર અર્ધાપતે સરકારી દસ્તાખાનામાં દાખલ કરે છે. એટલે તેણે વાલાને ને વાલાના બાપને લાખને વડોદરા જવાનો વિચાર કર્યો. સમપરાયી વડોદરા ૪ ગાઉ જેટલું દૂર હતો. એક દિવસ બપોરના વાલાને લાખને તે નિકળી પડ્યાં, માનુસનેક શું નથી કરતો ?

* * *

બપોર હતી. ધોમ ધખતો હતો. વાલો ને તેના માતાપિતા ધીરે ધીરે ચાલતાં હતાં. માનાએ વાલાને ઉંચકી લીધો હતો. તાપ પુરકળા હતો ને એક મધ્ય જેટલો બોલો હાથમાં હતો. ધડીએ ધડીએ ઉના ઉના નિશ્વાસો નિકળતા હતા, એ નિશ્વાસ કેને બાળતા હશે ? વેઢને કે સમાજને ?

ચાલતાં ચાલતાં એક ગાડ નીચે તેઓ ઘાટીને ઘેઠાં, ત્યાં વાલાએ પાણી માટે ખૂમ પાડી. પાસે જ પરમ હતી પણ ભંગીને કોણ, પાણી પીવા દે ? વાલો હવે પાણી માટે તરફડતો હતો. બિચારાં માળાપ ! તેમનાથી આ શેં સદન ચામ ? પણ શું કરે ?

પરખવાળીને જરા દયા આવી. તેણે ઉંચેથી પાણી પીવડાવવાની કા ક્લી પણ

વાલાની સ્થિતિ ત્યાં જમને પાણી પીવા જેવી ન હતી. તેણે કોઈ વાસણમાં પાણી લાવવા કહ્યું, પણ પરખવાળીએ વાસણ તો ના જ આપ્યું. પછી કોઈ ભાગિલા વાસણનો એક કડો હોય તો તે મળ્યો; ત્યારે તેણે એક ઠીણું આપ્યું; પણ એણે તો ઠીયાનો કુતરાં બીચાડાએ ભજરા તરીકનો ઉપયોગ કર્યો હતો ! પણ તેમાં તેઓ પાણી લાઈ વાલા પાસે આપ્યાં, જે વાસણમાં કુતરાં પણ પાણી પીતાં સંકાય કરે ને મળ્યૂન કરે તે-જ વાસણમાં એક મનુષ્ય પાણી પીએ ! પણ વાલાને આવા વાસણમાં પાણી પીવામાં સમમ મનુષ્ય ભતતું અપમાન ભણે લાગ્યું ન હોય તેમ જ્યારે તેનાં માતાપિતા વાલાને પાણી આપવા આવ્યા ત્યારે વાલાનું નિષ્પ્રાણ શરીર માત્ર જ ત્યાં પડ્યું હતું. આ બેઠને તેના માતાપિતા દેવાકાટ રડ્યાં. વાલાના ચૂસ પછી તેને બાળવાને લાકડાં સુકાં ન મળ્યાં, તેથી મોઢામાં અગ્નિ મૂકી ને પછી માટી વાળી દીધી. આ સમાજના ખરખર-મના જોગની યાદીશ ત્યાં થોડાં માતા પિતાનાં અમુ જ રહ્યાં !

કૂર સમાજ હવે ક્યારે આ બોટી વેલછા હાડશે ?

મહત્ત યોગિક ઉપચાર

શ્રીસગતીયાં યોગાશ્રમ, (પ્રાર્થના સમાજ, દ્રામ જંકશન પાસે, સેખસરીયા બીર્ડીંગ, સેન્ડરર્સ રોડ, મુંબઈ. ૪) માં દર રવીવારે સવારે ૬ા થી ૧૦ (૨૨ા. ટા.) સુધી પુરોને અને રાત્રિ ૩ થી ૪ (૨૨ા. ટા.) સુધી શ્રીઓને ભુત્તા અને અસાધ્ય રોગ નિવારણ માટે મહત્ત ઉપચાર આપવામાં આવે છે. શ્રીઓને અલ્પાયત્રી જગ્યા અને શ્રીઓનીજ દેખરેખ નીચે ઉપચાર આપવામાં આવે છે.

સહકારનીતિ અને લોકસંગ્રહ

લેખક : પ્રેમચંદ્ર કામદાર કેશવલાલ ડિંમતરામ એમ. એ.,

સહકારી પ્રવૃત્તિને અને સહકારી વ્યવહારને વિચાર કરતી વેળા સહકારી સિદ્ધિઓની માઠ રાખવાની મને ખાસ ઝરર જણાય છે. સહકારી ખાતાના અમલદારો અને સહકારી કાર્યકર્ષો અને આ સિદ્ધિઓ બૂલી જતા હોવાથી સહકારી પ્રવૃત્તિને ઘણો ઘોઠો પડેલો છે. એ સિદ્ધિઓનું રપછીકરણ કરવાનો આ સમય કે પ્રસંગ નથી. મારે સિદ્ધિઓ ઉપર નહીં, પણ વ્યવહાર વિશે અહીં વાત કરવી છે. પણ એ સિદ્ધિઓને શોધક ચબ્દોમાં જણાવી દેવાનું મને ખામ છયિત લાગે છે. એ સિદ્ધિ અર્થશાસ્ત્રને છે અને સમાજશાસ્ત્રને છે. સહકારથી સમાજની રચના થઈ શકે છે અને સહકારથી શોષણની આર્થિક સ્થિતિ સારી થઈ શકે છે. સહકારથી થતું માલનું ઉત્પાદન ઘરનું હોય જોઈએ, માલનો ઉત્પાદક અને માલનો ખાનાર, બંને જેમ બંને તેમ, સીધા સંબંધમાં આવવા જોઈએ, માલના ઉત્પાદનમાં, વેચાણમાં અને હેરફેરમાં જેમ બંને તેમ એકો તફા રહેવો જોઈએ. દરેક વ્યવહારમાં પ્રમાણિકપણું હોય જોઈએ. સહકારની તમે આનાર સમાજનું જીવન સ્વાચ્છી, પરસ્પર વિશ્વાસુ, સદાચક્ર અને સરકારી થયું જોઈએ. મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે આમાંના કેટલાક અગત્યના મુદ્દાઓને આપણે બૂલી ગયા છીએ અને તે ઉપર આપણું લક્ષ બીજાકુલ થયું નથી,

પણ હવે માત્ર પુરતોની વાતો કરવી નહીં છે. આપણે હવે લોક કલ્યાણની વ્યવહાર યોજના મૂકવી જોઈએ. એ યોજના સહકારી સંસ્થાઓમાં મૂકે એમ હું ઇચ્છું છું. એ ખાતર અત્યારે ખાસ જરૂરની - છે.

આપણા પ્રાંતનું રાજ્યનંત્ર લાલ આપણા હાથમાં છે. સહકારી સંસ્થાની સંજ્ઞા આડે અત્યાર સુધી જે વિદ્વેષ આવતા હતા તે વિદ્વેષ પૈકી રાજ્ય વહિવટના વિદ્વેષ હવે આપણે લાગી શકીએ છીએ. દિલ્લીની ખાતર તે એ છે કે સહકારી વહિવટ પ્રણા હાથમાં મૂકવાને એ વરમ નહીં, પણ વીસ વરસ થતા આવ્યા છે છતાં આપણે તેમાં બહુ પ્રગતિ કરી શક્યા નથી. એનાં કારણો તપાસવાનો આ વખત નથી. ઇ. સ. ૧૯૩૭ થી જે તંત્ર આપણા હાથમાં આવ્યું છે તે તંત્રદાર ચોક્કસ આપણે આપણું જીવિષ્ય સુધારી શકીએ.

સહકારી સંસ્થાઓની પ્રગતિના મુદ્દાઓ તે આવણે જણાવે છીએ. તે મુદ્દાઓની સિદ્ધિ માટે આપણે વિશાળ યોજના આપણી સરકાર સમક્ષ મૂકવી જોઈએ. એ યોજનાની રૂપરેખા સરકાર ધડી કાઢે તે કરતાં આપણે સહકારી શોધાએ અને ધડી કાઢવી જોઈએ. સહકારી સંસ્થાઓના કારકારનો એક મુલ્ય એ હોવો જોઈએ કે તેમની પ્રગતિ આપણુકીથી અને આપ સંજ્ઞાઓથી થવી જોઈએ, અને તે પ્રગતિને લાલ સમાજના ખીજ સમુદાયોને મળવો જોઈએ. આપણી સંસ્થાઓનો કારકાર બહુ સારો નથી એ આપણે કબૂલ કરવું પડશે. પણ આપણા સમુદાયમાં કેટલીક સંસ્થાઓ ઉત્તમ છે. તે ઉત્તમ સંસ્થાઓ આ યોજના ધડી શકે. તેમની પાસે વર્ષોજૂનો અનુભવ છે; તેમને કારકારનો પરિચય છે; ઉપરાંત તેમને રથાનિક દષ્ટિકોણની ખબર છે, જે ખબર કાષ્ઠપણ પ્રાંતસરકારને હોય શકે

નદી. તેમની પામે વગ છે, જે વગ બીજા મંરથાઓ પામે તથી, તેમની પામે વ્યક્તિગત અને મંદુરગત શક્તિ છે, અને તેમનું મંદુરગત બેકા વગેરે સાથે છે. તેથી સદાકારી સંસ્થાઓએ એકત્રિત થઈ પ્રગતિના માર્ગે સદાકારી મુદ્દાઓ ઉપર ધડી કડવા જોઈએ અને તેમને મરકાર સમક્ષ જાતામસમક્ષ અને દેશના જુદાજુદા રાજ્ય-કીર્તિપક્ષેસમક્ષ મુકવા જોઈએ, અને જે બની શકે તો ચોતાનો પક્ષ સખજ કરી બીજા વધારે સખજ પક્ષે સાથે મળી જઈ, ચોતાના કાર્યક્રમને એ પક્ષના કાર્યક્રમ સાથે જોડી, લોકસભામાં અને કારભારી મંડળમાં ચોતાનો અગ્રજ સિદ્ધ કરવો જોઈએ.

આ સૂચનામાં કશું એકદુરું નયું દરેક પ્રાંત સરકાર અત્યારે પ્રગતિનો કાર્યક્રમ ધડી રહી છે, અને તે કાર્યક્રમ પારખવા પ્રયત્નો કરી રહી છે. દરેક પ્રાંતમાં અત્યારે એકુતોની અને મળુરોની પરિસ્થિતિના કારણો ધડાઈ રહ્યા છે, તેમનાં દેશનો પ્રશ્ન ટાપ પર મેવાઈ રહ્યો છે, કારીગરી અને ઉવચો, ખેતરે કેમ મતેજ કરવા તે વિશે સમિતિઓ તીમાઈ રહી છે, અને ચિંતન, આશય, કાર્યની, વગેરે પ્રશ્નો આમ જાતાનાં દિનને અનુષંગીને વિચારાઈ રહ્યા છે. કેટલાએક નિયમે અત્યારે રાજસરકારે સમિતિઓ દ્વારા કરી રહી છે અને તે સમિતિઓ પ્રાંતના જુદા જુદા વિભાગોમાં ફરી ચોક્કસ નિર્ણયો કરવા મથી રહી છે. આવે વખતે આપણે સદાકારી જાને મૌન સેવણું જોઈએ નહીં. આપણે પણ એ દરેક બાબતોને આપણો મક્કમ વિચાર સર-કાર સમક્ષ, પ્રજા સમક્ષ અને રાજ્યકીર્તિ પક્ષે સમક્ષ મૂકવો જોઈએ. આ કામ આપણે દૂરત ઉપારી રેણું જોઈએ. જો આપણે તેમાં પાલજ પડીશું તો તેનો ફાલ આપણા ઉપર જ રહેશે, અને તેનું પરિણામ આપણે જ શોધવું પડશે. ક્યાંક ક્યાંક અત્યાર પ્રયત્નો

થઈ રહ્યા છે. પણ મારી નામ્ર સૂચના એવી છે કે આ પ્રયત્નો છુટાછવાયા હોવા જોઈએ નહીં. તે પ્રયત્નો સંગઠિત થવા જોઈએ. તેમના વિચારોમાં દરેક રચાનિક વિગત આવવી જોઈએ અને તે વિષેની સૂચનાઓમાં રચાનિક ઉપાયો અને સમગ્ર ધારણાની જરૂર, ખેતર રહેવા જોઈએ.

ગુજરાતની મદકારપ્રકૃતિ જુદા જુદા પ્રદે-શોમાં અને જુદા જુદા પ્રજા વિભાગોમાં કામ કરી રહી છે. દરેક વિભાગના પ્રશ્નો રચાનિક અને જુદા છે. દક્ષિણ ગુજરાતમાં રાવી પરજનો સમાજ, શાક, ફળ, કાંચ, શેરડી જેવાં ખેતીના પ્રકારો, વગેરે છે. મધ્ય ગુજ-રાતનો સવાલ એથી બિન્ન છે. ત્યાં ફળપુલ-પાક વગેરેની ખેતી જુદી રીતિ ઉપર છે. ત્યાંનાં રચાનિક ઉવચો જુદા છે. પૂર્વ ગુજ-રાતના કોલોની રીતિ ખેતી જુદી છે. ઉત્તર ગુજરાત અધાથી વિખુરો પડે છે. ત્યાંનાં આવાકાના પ્રશ્નોને તો કું અહીં ચર્ચા નથી. વડોદરા વગેરે ગુજરાતનાં રાજસ્થાનોના પ્રશ્નો આમાં ચોક્કસ સમાઈ શકે.

આ રૂપરેખા મેં આપી તે ઉપરથી આપણે જણાઈ આવશે કે આપણે આપણી પ્રગતિની વિગતવાર તપાસ કરવાની હવે જરૂર છે. આપણે કેટલું ઉત્પન્ન કરી ચકાવી છીએ, આપણે કેટલું ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે, આપણા ઉત્પન્નના અભરગાવ પ્રમાણે આપણે ક્યા પામે ક્યા વિભાગોમાં ઉત્પન્ન કરવા, તેમને માટે અત્યારે કેવાં બાબતો છે, તે બાબ-શમાં કેવાં ફેરફારો કરવા પડે છે, એ બધી બાબતોની આપણે રચાનિક તપાસ કરવી પડે છે. સદાકારી સંસ્થાઓ આ તપાસ કરી શકે, તેમની મદદે બેકા રહી શકે. કનિવ-મિટીના પ્રેક્ટિસરે તેમની સાથે રહી તે તપા-સને પૂર્ણ જતાની શકે. એ તપાસ ઉપર આપણે ચોક્કસ નિર્ણયો બાંધી શકીએ અને

તેમનાથી સરકાર અને પ્રજા, બન્નેને વાકેફ કરી શકીએ. તેમને પહોંચી વળવા માટે આપણે માર્ગો ખતારી શકીએ, અને તે માર્ગો પ્રમાણે આપણે આપણો બાપિ કાર્યક્રમ પાર પાડી શકીએ.

મારે કહેવું જોઈએ કે આવી તપાસ પૂર્વે કદિ યશ નથી. કૃષિ કમિશને કૃષિને જ વિચાર કર્યો, ઔદ્યોગિક કમિશને ઉદ્યોગને વિચાર કર્યો, બકકમિશને યશસ્વીને વિચાર કર્યો, રસ્તાકમિશને રસ્તાઓને વિચાર કર્યો, નહેરુ-કમિશને નહેરુનો વિચાર કર્યો; પણ આવા સમગ્ર પ્રગતિનો વિચાર ચામચાવ, તાલુકાવાર અને જિલ્લાવાર કદિ થયો નથી. પૂરની તપાસો અમુક દૃષ્ટિથી કરવામાં આવી હતી, જે સુચવેલી તપાસ તો સર્વદેશીય થઈ શકે તેવી છે અને મારા નત્ર મત પ્રમાણે તેનો વિચાર સહકારી સંસ્થાઓ જેટલે અંશે કરી શકે તેટલે અંશે બીજા કોઈ સંસ્થા અપાર કરી શકે નહીં, તેમાં ખરચ ઓછું થશે, વખત ઓછો જશે. કાર્ય વધારે સંગીન થશે અને બચકાર દૃષ્ટિએ ઉપયોગિતા વધારે મિદ્ધ થશે.

તપાસની વિદ્યાગતાની કેટલી જરૂર છે તે હું આપને એક બે દૃષ્ટાંતોથી બતાવીશ. આપણે હમણાં જ દેશને અને વ્યાજના દરને પ્રજા હાથમાં લીધા છે, તે પ્રજાને કાયદાથી ઉકેલવા માટે પ્રયત્ન કરવાની ચા-આત કરી છે અને તે કાયદાનાં કાનુનેને કેટલાક વિભાગને લાગુ કર્યો છે. અપારે રાનીપરજ વિભાગમાં એ માટે થઈ જીડાયેલ યશ રહ્યો છે. આ સારી બાબત છે; જો કે તે વિષે વિચાર કરતી વેળા વર્ગવિચ્છેદની વાતો કરવામાં આવે છે તે સમાજની સર્વદેશીય પ્રગતિના વિચારોને કદિ નહીં મળે. પણ રાનીપરજની પ્રગતિ માટે ચાલેલો વિચાર એકપક્ષી અને સંક્રિય વિચાર થયો, જે તે વિભાગનું જોઈ જોઈ છે તેથી મને લાગે છે કે પ્રગતિ

આ વિભાગ માટે જેટલી સરજા છે તેટલી જ સર્વદેશીય થવાની જરૂર છે. રાનીપરજ વિભાગમાં બેતીના ઉત્પાદનનો વિચાર કરવો થયે છે, તેમનામાં દોર ઉછેરનો વિચાર કરવો થયે છે, તે માટે ધામચાશનો વિચાર કરવો થયે છે, તેમના ક્ષિયત્વનો વિચાર કરવો થયે છે, અને સૌથી વધારે જરૂરનો વિચાર તો તે વિભાગમાં રસ્તાઓની અગત્ય વિષે કરવો થયે છે. આ વિચાર સહકારી સંસ્થાઓ કરી શકે, તેના માર્ગનું સુચન સહકારી સંસ્થા વિજતવાર અને સંગીનપણે કરી શકે અને તેનો કાર્યક્રમ તે સરકારની વલિવટી સંસ્થા સાથે રહી વિશેષ સંજળતા પૂરક પાર પાડી શકે.

આમકાણુ, દોરઉછેર, ઝોરાક, ક્ષિયત્વ, કૃષિસેવો વગેરે દરેક બાબતને, દરેક પ્રજા-વિભાગને તથા દરેક પ્રદેશને આ વિચાર લાગુ પડે છે, જે ઉપર કહ્યું તેમ આ કામ ઘૂરત બિપાડી સેવાની જરૂર છે.

ઉપર જે પ્રાથમિક તપાસ વિષે કહ્યું, હવે આ કાર્યક્રમ આપણે કેવી રીતે પાર પાડી શકીએ તે વિષે હું કાંઈક કહેવા છું. તે માટે સહકારી જનતા અને સરકાર, બંનેને મારે સંજોધમાં જોડવો.

પ્રથમ, હું સહકારી ખાતાને અને સહકારીખાતાના દેન્દ્રય મુખી પ્રાંત સરકારને સંજોધમાં છું. ગત પ્રાંતસરકારોએ સહકાર વિષે ધણું કહ્યું છે, સહકારને જન્મ આપનાર તે સરકારો હતી; તેને વેગ આપનાર તે સરકારો હતી કાયદાની, નિયમોની, નાણાંની, અધિગરીઓની અને તે દિશામાંની સેવાની કદર કરનાર તે સરકારો હતી, પણ એ સરકારોનો મૂળ રચનાત્મક હોય. તેમને દેશમાં સુવેદ્યતા જોઈતી હતી. તેમને લેખો પાસેથી કરવેરાઓ વસૂલ કરવા હતા. તેમને પરદેશનો વેપાર વધારવો હતો, તે લક્ષ્યો સિદ્ધ થયા એટલે બીજા હેતુઓ તેમના માટે મીઠા હતા. સહકાર તેમનું નાનું બાળક હતું. તેમની કારકીર્દીમાં એ બાળક છુટકાજાર જ રહી ચક્ર્યું છે.

[અપૂર્ણ]

વણુઝારારે

[નોંધ:—પ્રેમાનંદના ' વિવેક વણુઝારા ' જેવા ઠાળમાં લખાયેલું આ ગીત લોકગીત જેવું જણાય છે. અરેખીયન નાઈટસની બાલ કન્યાઓ જેમ મદારાણી ધવાના સ્વપ્ન ધડતી તેમ પ્રાચીન હિંદની બાળાઓ સાખા વણુઝારા જેવા મદાન સદાસિક વેપારીની પાત્રી બનવાના કોડ સેવતી આવા કોડ સેવી મહેલ એક બાદાને વેપારો વણુઝારાની ઉતાવળ અસહ્ય જણાતાં સ્વાભાવિક સ્ફુરી નીકળેલા સાંભોને બ્યકત કરતું આ લોકગીત ત્રણે બંધુ હોય એમ લાગે છે. —શ્રી દ્વારકાદાસ કે. પરીખ]

જિભા રહો ઘડી ચાલતાં, વણુઝારારે,
મારું સાથે આવવાનું ચિત્ત સદાય તમારા રે
લઈને સાથે પછી ચાલજો, વણુઝારારે !

પોઠો તમારી હારમાં, વણુઝારારે,
એના ઉપર હરિયલ પ્રીત, સ્વપ્ન સવારા રે
આવી મળું પછી ચાલજો, વણુઝારારે.

સજવા નથી શુંગારકો, વણુઝારારે,
નથી સજવા કોઈ વચ્ચાલંકાર, પહેરું તમારા રે
હોંશથી હું તો નાડા ધાબળા, વણુઝારારે.

એટલી ઘડી તો યોજાજો, વણુઝારારે,
મને લાગશે યોડીકજ વાર, થાને ન ઉતાવળા રે,
વાર લાગે તો ઘડી યોજાજો,
સાધોસાધ પછીથી ચાલશું, વણુઝારારે.

સ્વદેશી ખાંડ અને ઘી વાપરવા માટે
 વેપારી ચેમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર
ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા
 જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ, નં. ૨.

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

શ્રીઓ માટે ખાસ લેખોળી અને વંધ્યત્વ વિનાશક

[અદિરાદિદૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી શ્રીઓના દરેક લેવા કે, માસીક રૂબની અનિયમિતતા, બોટી ગરમી લોહી
 વિકાર, કમુવાવક, રતવાથી બગાડતાં બચ્ચાં, પ્રદર, લોહીવા, અધુરા માસે બાળકનો ઘટો
 જન્મ, સમર્થાવસ્થામાં તાવ, અસક્તિ, ક્રેકનો દુઃખાવો, મર્જાશયનો સોજો વિગેરે દરદોને
 મટાડી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. છોક હોય તો ખાલવે છે અને ગર્ભાશયને ગર્ભધારણું યોગ્ય બનાવે
 છે. કૌંમલ રતલ ૧ ના ૪ખાના રૂપીયા બે, અરધા રતલનો રૂપીઓ એક ઘી. પી. પો. જુદું
 વેધ. એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોમડી રીપો-બાવનગર. (કાઠીયાવાડ)

—શ્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની
 હાથે લખેલું છે

અકસ્મીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ઉ.આ. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઉંઝા,
 સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એન-ટો બોધે છે

૧ દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર અફત મંગાવો.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને બાળકોની છવનદાંત્રી

કાકીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(રજપુટ)

બચ્ચાંબાને ચતા દરેક દોષને ચટાકી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રજપુટ બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કોમત ૩થી ૧ ના બાર આના. વી. ગી. પો. છુદ્ડ.

વૈદ્ય એન. એચ મહેતા.

કાકીયાવાડી બાલામૃત સોગડી લીપો. ભાવનગર (કાકીયાવાડ)

ચોકખા હીરા માટે

સોના ચાંદીની અવનવી વસ્તુઓ

માટે

નરોત્તમદાસ જાડિ અવેરી

શેખમેમાણુ સ્ટ્રીટ, : મુંબઈ : લેમીંગ્ટન રોડ

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સુધસ્થાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત દર્શાવનાર અદ્વૈત-પુસ્તક
આણસની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉચ્ચત સાધવાનો સંસ્થા મોર્ગ બતાવનાર.

કિંમત ૦-૬-૦

ધી લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ,

રાવપુરા-વડોદરા.

શિ પાળાતી રૂઢ દતી. ઠંડી પથુ ઠીક ઠીક જણાતી હતી. એક આસેથાન મકાનમાં બે મિત્રો એક ગોળ મેજની આસપાસ ખુરશી નાખી બેઠા દતા. કેટલાક ન્યુસ પેપરો ટેબલ પર પડી રહ્યાં હતાં, પરંતુ તેમનું ધ્યાન તે વરસ નહોતું. તેઓ થથા જ ઉઠા વાર્તાલાપમાં હોય તેમ જણાતું હતું.

“ જ્યાં સુધી આપણામાં સુધારો કરવાની અંતરના ઉગ્રાણુમાંથી લાગણી ઉદ્ભવી નથી ત્યાં સુધી કાપલા અંધનથી રસ્તાવાત સુધારો કોઈ અસરકારક નીચડો તેમ નથી. ” અવિનાશીએ મ્હાનો પ્યારો નીચે મૂકતાં કહ્યું.

“ તેમને માનવું જ પડશે. બસે કાપલો કલાય ધારેલી બદીને જડમૂળથી ઉખેડવા સમર્થ નહિ નિચડો તો પથુ કેટલેક અંશે તેને અટકાવશે તો ખરાજ. ” સુધીરે જરા ખુરસીમાં આગ પડતાં કહ્યું.

“ સામાજિક સુધારાઓ આવી રીતે જ લાખલ થઈ શક્યા છે. આજો સમાજ કંઈ કાપલાઓ અંતર્ગત લાગણીને વશ થઈને પાળતા નથી. એની લાગણી તો વિરલા પુરુષના અંતરમાં જ ઉદ્ભવે છે અને બીજાઓ તો માત્ર તેને વધાવી લઈ તેનો અમલ કરે છે તું જ કહેતો, કેટલાક વિશ્વાસપાત્ર માણસોના ધડેલા કાપલાઓ આપણે પાળતા આવ્યા છીએ અને હજુ પથુ પાળીએ છીએ. કોઈ પથુ જાતનો સુધારો લાખલ કરતી વખતે તો તેના અનુયાયીઓ એકા જ હોય છે એ વાત કેમ ત્હારી ધ્યાન ખંડાર નય છે. ”

“ પરંતુ આ બાળકનની જ વાત કહું. લોક સમજતા થાત ત્યારે આપોઆપ એની

મેજે જ એ દુષ્ટ પ્રથા તીકળી જાત. ત્યારે વળી કાપલા કરીને આપણી જાતને નકામી બીજા લોકોમાં થા માટે હલકી પાડવી ! ” અવિનાશીએ જરા ગંભીર મુખમુદા કરીને કહ્યું. “ આપણે આપણી જાતે જ ટીકાને પાત બનીએ છીએ એમ ત્હને નથી લાગતું ? ”

“ માફ કરશો. હું આ બાજતમાં તમારી સાથે મળતો થઈ શકતો નથી. ” સુધીરે કહ્યું. “ આપણા સમાજમાં કેટલીક એવી કુરુદિઓ પેલી ગઈ છે કે તેઓના જેમ બને તેમ ત્હારી નાચ કરવો જોઈએ, હજુ આપણે મોઝા મોઝા પથુ જાવ્યા છીએ એજ શુભ ચિહ્ન છે. એક કથ વર્ષ પહેલાં જ જો આપણે જાવ્યા હોત તો હાલો નિર્દોષ બાલાઓના જીવન અકાળે નષ્ટ થતાં બચાવી શક્યા હોત. શું ત્હારું એમ જ કહેવું છે છે કે મનુષ્યની અમૂલ્ય જીંદગી અખતરની ખાતર નષ્ટપાપ થવા ફેરી ? ”

“ શું કીધું ? ” અવિનાશીએ જરા મ્હોં ચડાવીને કહ્યું. “ આપણી સામાજિક બાજતમાં કાપલો દખલગીરી કરે એમ હું જરાપથુ ઇચ્છતો નથી. તેમ થવા ફેવું તે આપણી સુધારાનું દિગ્દર્શન જ નહિ તો બીજું શું ? ”

“ તેમ જાતાં આપણે તો જે ઓણું દાનિકારક છે તે જ મહત્ત્વ કરવાનું રહ્યું. ” સુધીરે સીંગરેટનો ધુમાડો કાઢતાં કહ્યું. “ બેઠક શુદ્ધામી એ ખરાય છે પરંતુ તેથીય ખરાય વરતુ એક છે અને તે આત્મકાત છે. શું તું એમ કહી શકે છે કે આપણે સંતી થવાના રિવાજને અથવા તો કાર્મિક માન્ય-

તાની ખાતર કેટલીક જગ્યાએ છાંયદાના રમ
કેવામાં આવે છે તે વિવાજને અટકાવવાને પણ
કાયદેસર પગલાં ન લેવા ? ”

“ હું એમ કહેવા માગતો નથી. જ્યાં
જ્યાં મનુષ્યની છાંયદાને સવાલ સમાયો છે
તેની બાજુએ આગળ હું બીજી ગમે તેવી
ખાતરને અડપ ગણું છું. ” અવિનાશીએ
જરાક હસતાં કહ્યું.

“ પણ હું તો એમ માનું છું કે
પોતાની જાતને બાળીને આત્મધાત કરવો
તેના કરતાં જીવી દુઃખ સહન કરવું એ
હિતમ છે. ” સુધીરે કહ્યું.

અવિનાશી જરા શાંત રહી બોલ્યો “ હું
પણ સતી થવાના વિવાજની અને બાળકોની
ધાર્મિક માન્યતા ખાતર ધાત કરવાના વિવાજ-
નો વિરોધી છું. પરંતુ જે વખતે આ
માન્યતા અસ્તિત્વમાં આવી ત્યારે તે સંપૂર્ણ
પ્રેમ અને ધાર્મિક માન્યતાના કારણે જ આવી
હોવી જોઈએ એમ હું માનું છું. હું તો
માનું છું કે કાયદાથી આપણે આ રીતે
બ્યક્તિગત આવિર્ભાવને હિતવો ક્યાંય દીધો છે.
કેમ તમારો શું મત છે ? ”

“ આવો મુરખ ક્યાં સુધી રહીયો ! ”
સુધીરે કહ્યું. “ કાયદો તો હવે જનોને મારે
જ છે. એ કદી કુદરતની પ્રેરણાને રોકવાને
સમર્થ નથી સાંભળ, મ્હારી નજરે જોયેલી
અને અનુભવેલી વાત સંભળાવું. પછી તને
જરૂર સમજશે કે કુદરતની પ્રેરણાને આ
બૂતજર્મ કાષ્ટ રોકી શક્યું નથી અને રોકી
શકવા સમર્થ નથી.

“ અરે, હું તો સાંભળવા તૈયાર છું.
અવિનાશીએ કહ્યું. ”

“ સાંભળ, ત્યારે ” સુધીરે જરા ઓખારે
કરી વાત શરૂ કરી. “ વાત એમ બની કે
વધીકાતની પરિજ્ઞા આપ્યા પછી મહેં પ્રેક્ટીસ
મુંબઈમાં શરૂ કરી. રૂઆતમાં તો હું ધણો

જ નાણું બીડવા રહે. લાગ્યો મ્હારી પાસે
બીજું કંઈ સાધન નહિ હોવાથી હું મુંબઈ
છોડી જવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો એવામાં
મ્હારા મિત્ર મોહનરાય તરફથી મ્હને એક
પત્ર મળ્યો. કવર કાપમાં લીધું. મ્હારું મન
મિત્રનો પત્ર ધણે દિવસે આવકાથી આનંદી
ચક્ર ગયું. પરંતુ તે આવંદ વધુ વખત ન
ટપી શક્યો. તે પત્ર મ્હારા મિત્રની સખત
માંદગીરિા હતો. અને મ્હને તેણે જેપ બને
તેમ બોલ્યો પુના બોલાવ્યો હતો. તેની બિયા-
રાની કંકોડી રિયતિ હતી. જે કે તેની પ્રેક્ટીસ
સારી હતી; પરંતુ ધણાં કાળા વખતની
માંદગીરિા લીધે પોતે પૈસાની ધણી જ તંગીમાં
આવી ગયો હતો. તેણે મ્હને ખાસ આમંત્રણ
આપી તેની પ્રેક્ટીસ સંભાળવાનું અને બેને
તો તેને મદદ કરવાનું જણાવ્યું હતું. હું
જાણ્યો હતો કે તેનું વકીલ તરીકે સારું માન
હતું, અને હું પણ અહિં આર્થિક તંગીમાં
અને ધણી જ કંકોડી અવસ્થામાં હતો એટલે
ત્યાં ઉપડી જવા ઘુરત જ તૈયાર થયો. મ્હારો
બીસ્તરો નિગેરે પેક કરી તેને આનવાના
સમાચાર જણાવતો તાર કરી દીધો.

“ ગરાબર લાઇમસર રહેછે જાહ હું પૂના
જવા માટે ટ્રેનમાં એકો. પરંતુ મ્હારું મન
કંઈક ત્રિચારો જ ક્યો કરે. રોચન પછી
રોચન માડોએ મૂકવા માડયાં પણ તેમાંનું
મહેં કરું જ ગરબું નહિ અરે ક્યામાં પણ
હું એકલો જ છું એમ મ્હને જણાવું નહિ.
મ્હારું ચિત્ત મિત્રની માંદગીરિા લીધે અવસ્થ
યલું હતું.

“ આખરે સમયે તો તેનું કામ કયું ” અને
પુનાનું રોચન આવતાં હું કંઈક ત્રિચારામાં
આવ્યો. પરંતુ મિત્રને મળવાની ઉત્કંઠા વિરોધ
જણાવા લાગી. હું અધીરો બની ગયો. મહે
પોર્ટરને માથે સામાન મૂકાવી બહાર આવવા
માંદગીરિા એટલામાં પાછળથી ઝીણો અવાજ

મહારા કાને પડ્યો અને પાછું ફરીને જોયું.
'સુધીરભાઈ તમારું નામ ?'
'હેં કયું' હા, પણ તમે કેણુ છો ?
'હેં તમને જ્ઞેયા નથી.'

'બરાબર છે' આવનાર માણસે કહ્યું
'હું' મોહનરાયની
પાકાશમાં રહું છું.
તેઓ માંડગીને બિજા-
ને હોવાથી હું આપને
લેવા મારે આવ્યો છું.

'હમે જાને ભા-
જની માકીમાં બેસી
મોહનરાયના મકાન
તરફ રવાના થયા.
તેના મકાન વિશે હું
કંઈ કંઈ તારંગો કરતો
હતો. પરંતુ જ્યારે
બરેબર તેના મકાને
પહોંચ્યો ત્યારે તે
મહારા અચંબાનો
પાર જ ન રહ્યો.

હમે એક ધણી જ
ગંદી ગલીમાં પડપડ
ચઈ રહેલા મકાનના
બારણે આવીને ઉભા.
'કાકી' મહારી સાથે
આવનારે ખૂબ મારી,
અને બારણું વિચિત્ર
અવાજ સાથે જરા
ઉઘડ્યું. મહેં મહારી
સામે ધુંધટ તાણેલી
ઝી ઉમેલી જોઈ. મહે
અનુમાન કરી લીધું

કે મોહનરાયને ત્યાં નોકર ચાકર નહિ હોય;
એટલે માકીનાગાની મદદથી સામાન અંદર
મૂકાવી તેને વિદાય કર્યો. હાર ઉપાડીને તે
ઝી નો અંદર જતી રહી. મહારે શું કરવું,

ક્યાં જવું તેનો વિચાર કરતો હું ઉભો રહ્યો.
તેવામાં અંદરના ઝોરકામાંથી મોહનરાયનો
અવાજ આવ્યો. તે મહેને તેની પાસે બોલા-
વતો હોય તેમ તેના હાથના ઇશારા યરથી

જણાવું હતું. તેનું શરીર ધણું જ ક્ષીણું
ચઈ ગયું હતું. અને
બોલવાની તો થકિત જ
ન હતી. હું તેની પ-
ચારી પર જ બેઠો
કારણ કે કંઈ બીજું
કાણું પાથરવાનું હતું
જ નહિ.

'ભાઈ, તું આવ્યો ?
શરીર તો સારું છે ને ?'
તેણે મને નરમ અવાજે
પૂછ્યું. મહેં ફક્ત
ઝેકું હલાવ્યું. બોલી
કંઈ નહિ.

મહારું દેખું બરાબર
આવ્યું. ક્યાં પહે-
લાનો રૂઝપુટ મોહન-
રાય અને ક્યાં આ
ક્ષીણકાય મોહનરાય ?
કેટલો બધો તરાવત !
મહારી આંખમાં આંસુ
આવ્યા.

આખરે હું હોમલ
કરી બેઠ્યો, 'ભાઈ,
આ ક્યારથી આવું
ચાલે છે. ? મહેને, તો
રહેં બખર જ ન
આપી. હું તો એમ
જ ધારતો હતો કે તું

કેમણે પડી ગયો અને સુખી થયો છે. '
'તારું કહેવું બરાબર છે. 'તેણે આસ
લેતાં કહ્યું. 'એમ જ હતું. એક વર્ષ પહેલાં
મહેને અ.વે. રવાને પછી પચાસ નહોતો. પરંતુ

ઉપાલંભ

: મિત્રમતિ :

મારે પિયુ એ તદ્દપિય તારે ?
પિયુપણું શું જનશે વિભક્ત ?
તો તો હજી ઠીક પરંતુ આ તો
આસક્ત વૃંમાં મુજથી વિરક્ત;
જાંબી જુએ ના, નવ ગ્રેમ લાવે
રીસાઉં કે 'દિ' નવ તો મનાવે,
રહેલાં પઠાવી મુજ ખાસ આવતો
ફિનુ થયો લે દિ'થી સગ તારે
તે દિ'થી પિયુ મુજનો મટી ગયો !
સર્વસ્વ લે મારું હતુંજ તોય
તારા પડે કાલથી દોળી દેય,
મારે પિયુ છે તદ્દપિ તને અહે
તારાજમાં લીન જાતી સદા રહે
હું બેડી છું એ પર રાખી આસથા
એ આસથા છે કળતી પછી નવા
ખૂલે મને હાં ભવ સાથી એ છતાં ?
મારે પિયુ છે નહિ કાંઈ તારે
તોયે તું એને જકડીજ રાખતી;
છે વાંસને નિષ્કવ દુકટો તું તો
ભયું તુંમાં એવું હશે છતાં શું ?
એ વાંસળા ! છીનવી લે ન માહરે
આજેશ ને એટ તણાં મોકાં અમી.

શ્રી રસેન્દુ

તે પછી હું માંદો પડ્યો. મ્હને શું રોગ થયો છે તે તો હું પણ જાણતો નથી. પરંતુ આ તાવ તો મ્હારો કેડો જ મૂકતો નથી. મ્હને ક્ષય કશે ?

‘ પરંતુ તમે કોઈ ડોક્ટરની દવા કરતા નથી ? ’ મ્હેં વચમાં પૂછ્યું.

‘ જ્યાં સુધી પૈસા હતા ત્યાં સુધી દરેક ડોક્ટરની દવા કરી. ’ તેણે કહ્યું. ‘ હવે તો ખાવા માટે જ શું સવડ કરવી તેનો વિચાર કરું છું. ’

‘ તો પછી તમે ઘેર કેમ જતા નથી ? તમે ત્યાં બૂબે તો નહિ જ મરો. ’ મ્હેં કહ્યું.

‘ બરાબર છે. મ્હેં તે પણ વિચાર કર્યો છે. પરંતુ ઘેર પણ ક્યાં જવું ? તમે જાણો છો કે મ્હારા માખાપ હમણાં જ ગુજરી ગયાં છે. વળી મ્હારે બાપ પણ નથી. મ્હારી પત્નીના પીપરમાં તેને મા નથી. તેના બાપ છે પરંતુ એવા સંજોગોમાં હું ત્યાં જવું પસંદ કરતો નથી. ’ મોહનરાયે નિઃવાસ નાખતાં કહ્યું.

‘ પરંતુ આપણે તમારી દરનો તો કંઈ બદલવત કરવો જ જોઈએ. ’ મ્હેં ગંભીરતાથી કહ્યું. ‘ આ પ્રમાણે તમને દવા વિના નાંખી તો ન જ મૂકી શકાય. ’

‘ સાહે, બાપ સાહે. તેની કંઈ ઉતાવળ છે ? ’ તેણે કહ્યું. ‘ હાલમાં હું તો બૂબ્યો હોયછે મારે જરા ખામ લે. અરે ! માંદાનું ? આમ સંતાપ શું બેસી છે ? આપણે ત્યાં કંઈ નોકર નથી. અને સુધીર તો મ્હારા નાના બાપ જેવા છે. ’

મોહનરાયની બી ધીરે પગલે ઓરડામાં હાખલ થઈ. આ વખતે તેણે મુખારવિંદ ખુલ્લું દર્શાવ્યું. મ્હેં તે તરફ જોયું. ધણો જ મુંઝવે ચહેરો ! આખાપ વિચરતો ભાર વદન કરતી હોય છતાં જરા પણ અણગમ્યો ન

દેખાય તેવા પ્રયાસ કરતી હોય તેણે ગાંબીર્ મ્હેં પર હાથ !

‘ આ ત્હારી બાબી સરોજ છે ’ મોહનરાયે કહ્યું.

મ્હેં ઉભા થઈને નમસ્કાર કર્યો. અને કહ્યું, ‘ હું તમારો બાપ જ છું એમ સંભળજો. અને જરા પણ બહારશો નહિ. મોહનરાયને જલદી આરામ થઈ જશે. ’

‘ મ્હને બુખ પણ આગેલી હોવાથી, બદલાવાનું વસ્ત્ર લઈ હું ન્હાવા ગયો અને રસોડામાં જમવાં બેઠો. મોહનરાય માંદા હોવાથી મ્હારી સાથે જમવા બેસી શકે તેમ ન હતું. એટલે મ્હારે એકલાને જ બેસવું પડે તેમ હતું. સરોજ પીરસતી હતી. અને હું તેના મ્હેં ઉપરના ભાવ સમજવા પ્રયાસ કરતો હતો. તેના મ્હેં ઉપર કંઈક અવનવા ચિહ્નો ચોક્કા દેખાઈ આવતાં હતાં. મ્હેં શું ખાધું અને કેટલું ખાધું તેણે જાન ન રહ્યું. હું તો ફક્ત એટલું જ જાણતો હતો. કે દેવી અન્નપૂર્ણા પીરસે છે અને હું ખાધે જ જાઉં છું. મોહનરાયની રિયતિથી હું અનુભવે નહોતો. અને બેસી રહેવું તે એને પાલવે તેમ નહોતું. તેથી હું બીજો જ દિવસે મ્હારી સવડમાં નીકળ્યો. ’

‘ બીજો જ દિવસે મ્હેં સવગળગાળું મકાન ભાડે રાખ્યું અને મ્હારા નામનું પાર્ટીયું લગાવી દીધું. પ્રભુ કૃપાએ પ્રેક્ટીસ પણ ઠીક ચાલી. મોહનરાયના ધણા ખરા પુરતકો પણ મ્હેં મ્હારા ઉપયોગમાં લીધાં અને તેમણે મ્હને ધણાની ઓળખાણ પણ કરાવી એટલે મારું ગાકું ઠીક ઠીક ચાલવા લાગ્યું. ’

‘ હું એમ તો નજ કહી શકું કે હું પૈસાદાર થઈ ગયો પરંતુ મ્હારું અને મોહનરાયનું ગુજરાન ચાલી શકે તેમ તો હતું. મ્હેં મોહનરાય માટે ડોક્ટરની પણ સવડ કરી દીધી. હું દરરોજ મોહનરાયને જોવા જતો. કળકળાવે

પણ તેને માટે લેતો આવતો. અને તે પણ આનાકાની વિના સ્વીકારતો હતો. હું રજાનો થયો માટે તેની સારી ખંદાસ કરવાનો મહેનિશ્ચય કર્યો. સરોજ બાબીને હું ચીજો લાવતો તે મમતું નહીં એમ તેમના કાલ ઉપરથી જાણી શકતો. તેને બીચારીને આવી રીતે ધરમાલનું ખાતું ઠીક ન લાગતું. પરંતુ તે લાચાર હતી.

“ એક દિવસ અચાનક તેણે પોતાનું અંતર ખોલ્યું. ‘ તમે તમારા પત્ની અને છોકરાને કેમ અહિં તોડાવતા નથી ? ’ તે બોલી.

“ ‘ હમણાં શી ઉતાવળ છે ? ’ મહેન કર્યું. ‘ તેઓ ત્યાં ખુશીમાં છે. હજી જ્યાં સુધી મહાર ખરાબર દેખાઈ નથી પડ્યું ત્યાં સુધી તે ત્યાં જ ઠીક છે. ’ ”

‘ તો પછી તમે આવું મોટું મકાન શા માટે બાંંડે રાખ્યું છે ? ’ તે બોલી ‘ ધણી ખરા ખંડ તો ખાલી જ પડેલા રહે છે. તેમણે અડધો ભાગ અપને બાંંડે ન આપે ? હમારે અહિં પણ જાકુ તો આપવું જ પડે છે ને ! અને વળા વિશેષમાં જો હમે ત્યાં રહીશું તો તમારે રસોઈખાતું તાલક ખર્ચ નહિ કરવું પડે. ’

“ તમારી જો મરજી હોય અને તમે આવો તો મને તો ધણું જ મમથ. ” મહેન કર્યું. “ પરંતુ તમે બાકું આપવાની પાત કરો છો તે મને પસંદ નથી. તમે ન રહે તો પણ ખંડ તો ખાલી જ રહે છે અને મારે તેનું બાકુ તો આપવું જ પડે છે. માટે તમે જરૂર રહેવા આવો. ”

“ કંઈ પણ બાકું ન આપવું અને પડી રહેવું તે સરોજને ઠીક ન લાગ્યું; પરંતુ તે લાચાર હતી. મોહનરાયે પોતાની સંમતિ દર્શાવી અને બે દિવસમાં તેણે મકાન ખાલી કરી મારે ત્યાં રહેવા આવ્યા. ”

“ મકાન પણ સુંદર હતું. વળી સરોજના હાથની રસોઈ પણ સુંદર. મોહનરાય

દિવસે દિવસે ધણો જ ચીડીઓ થતો ગયો. અને દુઃખી સ્થિતિને લીધે કોઈ કોઈ વાર તો જુઓ પડતો. સરોજ આણે દિવસ તેની માવજત કરતી. તેને જાણે મમ લાગતો જ ન હોય તેમ કામ કરતી. તેને પહેલાં રહેતાં કર્તા ત્યાનાં કરતાં અહિં તો મહેન બહુ જ મંબીર દીઠી. તેના મહેન ઉપર સિમત સરખું પણ દેખાઈ નહિ. આતું કારણ સમજવા મહેન ધણો પયાસ કર્યો પણ હું ન સમજી શક્યો. સરોજે મહેન તે ન સમજવા દીધું.

“ મહારા મકાનની સામે એક જૂનું પુરાણું મકાન હતું; અને તેની બારી મોહનરાયની સુવાની બોરડી સામે પડતી હતી. મારા મકાન સામે કાણુ રહેવું અને તે ત્યાં ધંધો કરવું તેની મહેન ચિંતા કરેલી નહિ. પરંતુ કેટલાક દિવસથી હું તેની બારી ખુલ્લી જ જોતો. તપાસતાં પરિણામે જાણ્યું કે તે એક આર્ટિસ્ટ હતો. અને તેનો ધંધો સારો આવતો હતો. પરંતુ તે પાડોશમાં મોજની સાથે ભળતો નહોતો.

“ સરોજ રવરૂપવાન હતી. એનું રવરૂપ છતરજોતનું આકર્ષણ કરે એવું હતું; પરંતુ મહેન તેનામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, એટલે હું તે આખતમાં કંઈ વિશેષ ઉંડા ઉતર્યો નહિ.

“ એક દિવસ એમ બન્યું કે હું કોર્ટમાંથી કંઈક કારણસર વહેંચે ઘેર આવ્યો. અને મહારા હાથમાં મોહનરાયની દવાની શીશી લઈ તેના બોરડામાં પેઠો. મોહનરાય ઉઘી ગયો હતો. સરોજ આર્ટિસ્ટની બારી તરફ નજર કરી ઉભી હતી. આર્ટિસ્ટ પણ બારીએ જ ઉભેલો હતો. જાણે બંને એક બીજાના અંતરને ઓળખવા પ્રયાસ ન કરતાં હોય. હું તો અવાચકજ બની ગયો.

“ મહારા બોરડામાં લખેલ યર્તા જ આર્ટિસ્ટ આવ્યો ગયો. સરોજ મહેન જોઈ શીશી પડી ગઈ. જે કંઈ નહિ બેલતાં પાસેના બોરડામાં ચાલી ગઈ. સરોજની મૌનવૃત્તિએ મહારી ચંકાને દબ કરી. (અપૂર્ણ)

શાની વસન્ત ?

સરવરપાળે મો'યાં આંખલિયા !

ગેરા મગનપદ છાયા તારલિયા !

યૌવનગીત સૂજાયાં—કે

“ આવી વસન્ત ! દો'ડી વસન્ત ! ”

ઐરે, શુભામ ! શું હારે તેમાં ?

શેણે વસન્ત ? શેણે હસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ઐરે, શુભામ !

સત્તાની શેતાની ચક્કીએ ચૂસેલાં,

ખીલી લુવાનીએ ગાત્રે ગળેલાં

દુખેળા બેઠું-પિંજરમાં—શું

આવી વસન્ત ? દો'ડી વસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ક્યાં છે વસન્ત ?

શેણે વસન્ત ? શેણે હસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ઐરે શુભામ !

જીવનબર અન્યાય સહેલા,

માનવસંગ વિમુખ રહેલા,

એ અરુણેય મધુજનમાં—શું

આવી વસન્ત ? દો'ડી વસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ક્યાં છે વસન્ત ?

શેણે વસન્ત ? શેણે હસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ઐરે, શુભામ !

લુગલુની કારમી સંકળે નટેલી,

માતાની હૃદયરી આંખડી સુળેલી,

ભારતમાત અન્તરમાં—શું

આવી વસન્ત ? દો'ડી વસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ક્યાં છે વસન્ત ?

શેણે વસન્ત ? શેણે હસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ઐરે શુભામ !

રે કવિ, શાં યૌવનગીત ગાવાં ?

વધામળાં શાં વસન્ત રવાં ?

નરી શુભામી, શાં જીવવાં ?—રે

શાની વસન્ત ? શાની વસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ? ક્યાં છે વસન્ત ?

શેણે વસન્ત ? શેણે હસન્ત ?

ઐરે, શુભામ ! ઐરે, શુભામ !

શ્રી રસિક ચિ ત્રિપાઠી

સ્ત્રી શક્તિ

શ્રી. સરોજિની મહેતા

આશ્વિન માસમાં સર્વત્ર નવદૂતના ઉત્તમો ઉજવાઇ રહે છે. નવરાત્ર એ આપણા પ્રાંતમાં સ્ત્રીઓનો ખાસ ઉત્સવ છે. સ્ત્રીઓ ધરકામની ચિંતાથી મુક્ત થઇ ગરબાનો આનંદ લે છે અને એ રીતે પણ એને સ્ત્રીઓનો ઉત્સવ કહી શકાય.

શક્તિ સ્ત્રી રૂપે પ્રકટ થાય એ હિંદુ ધર્મની એક બહુ સુંદર કલ્પના છે. પણ આજ એ શક્તિ ક્યાં છે ? સ્ત્રીઓ રોગગ્રસ્ત, ક્ષેષમય, દુર્લ્ભ આધુનિક માણી બર પૌત્રના મરણને યરણ થાય છે. નથી એમનામાં શારીરિક શક્તિ, નથી એમનામાં માનસિક શક્તિ; છુદ્ધિ શક્તિ છે પણ તે સુતેલી છે. એ બધી શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરી, જાગૃત કરી સ્ત્રીઓ પોતાના બળનું સમાજને લાન કરાવે એવો આધુનિક સ્ત્રીઓનો ધર્મ હોવો જોઈએ. સ્ત્રી જાતિ કોમળ છે, મૃદુતાની દેવી છે એવું એવું કહી સ્ત્રીઓને નમાવી, શક્તિદીન રાખવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ શરીર નિરોગી અને અને માનસિક બળ ધરાવે તો રાજાસામંત રીતે શુભામગીરીમાંથી છૂટના પ્રવર્તન કરે જ. આ કારણે જ તેમને 'કોમળાંગી'નું ઉપનામ આપી, મિથ્યા પ્રચંસાના બૂઝાવામાં નાખી, દવાપત્રી રાખવા સમાજ યત્ન કરે છે એ યાત્રા સામનો કરવો તે પ્રત્યેક સ્ત્રીનું કર્તવ્ય છે.

શક્તિની પ્રાપ્તિ એટલે કર્મની ભાવનાને તિલાંજલિ. સ્ત્રીઓ ખિચારી પોતાના કર્મનો દોષ માની પારાવાર દુઃખો સદન કરે છે અને એ દુઃખોમાંથી મરણના જ છૂટકો મળે એમ માનો લે છે. કર્મને બદલે પ્રવર્તનની ભાવના ખીલવવી એજ સર્વ દુઃખોના

નિવારણનો ઉપાય છે. પ્રતિકૂળ વાતાવરણમાં પોતાના ઉદ્ધારનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો એ જ શક્તિનો પરચો. કર્મની ભાવનાએ આપણા દેશમાં જેટલું નુકસાન કર્યું છે તેટલું ભાગ્યે જ ખીજ કોઇ વસ્તુએ કર્યું હશે. વિધવા જીવનના અસહ્ય દુઃખો, પરણેલી જિંદગીની નિષ્ફળતા, હરિજનોની પશુથી બદતર સ્થિતિ, એ સર્વ કર્મના દોષના પરિણામ ગણાય છે અને પરિણામે એના નિવારણ માટે કશો યત્ન થતો નથી, ઉપશા વર્ગોમાં યતા યોગ યોગ ફેરફારથી રાખવાનું નથી. દેશનો મોટો ભાગ તો હજી ધોરતમ અગામમાં સડે છે.

નવરાત્રમાં માતા માડી એની પૂજા કરીએ તેથી શક્તિની પ્રાપ્તિ થઇ જતી નથી. અગામની અધિકારમાંથી બહાર નીકળી પ્રથમ આપણી ઉદાસીનતા-બેદરકારીની ભાવના-દૂર કરવાની છે. જીવનમાં કોઇ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાનું છે એ લક્ષમાં રાખવાનું છે. શરીરની શક્તિ એ માનસિક શક્તિના જેટલી અત્યંતની છે. રોગી, નિર્મોહ્ય શરીર એ ધણી સ્ત્રીઓ માને છે એ પ્રમાણે મોટાકાનું ચિકિત્સા નથી, પણ યરમાવાની વસ્તુ છે એ શહેરી બહેનોએ ખાસ સમજવાનું છે. નિરોગી, મજાજીત શરીર એ જ અભિમાનનું સાધન છે. અને શક્તિપ્રાપ્તિનું પ્રથમ પગથિયું છે. માનસિક દૃઢતા એ શક્તિનો સાચો પરિચય કરાવનાર સાધન છે, જેને ઉદ્ધારનો માર્ગ ચણ્યો તે ગમે તેવા પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં ગમે તેવા વિરોધ છતાં ઊઠવો નહિ એમાં જ માનસિક દૃઢતાનું દર્શન થાય છે.

છુદ્ધિની શક્તિ સિવાય માનસિક

શારીરિક શક્તિનો કશો ઉપયોગ નથી. જુનાજમાનાની ધણી ઓએર્મા કકડધજ શરીર અને આપણી સ્વભાવ નજરે પડતી; પણ એ ખંતેને! ઉપયોગ માત્ર પોતાને આધીન રહેનાર માણસોને દખાવવાં રાખવામાં, એમના ઉપર ત્રાસ વર્તાવવામાં જ થતો. એ કાંઈ શક્તિનો સાચો ઉપયોગ કહી શકાય નહિ. યોગ્ય રીતે કેળવેલી શુદ્ધિશક્તિ જ બીજી એ શક્તિઓને સાચે માર્ગે દોરી શકે છે. પોતાના ઉદ્ધાર માટે સમસ્ત શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવો તે શક્તિ પ્રાપ્તિનું પ્રથમ લક્ષ્ય અને બીજાના ઉદ્ધાર માટે ઉપયોગ

કરવો તે અંતિમ લક્ષ્ય હોવું જોઈએ.

શક્તિપ્રાપ્તિનું જ્ઞાન હોવા છતાં એનો મિથ્યા ગર્વ હોય તો એનો કશો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. શક્તિઓ મેળવીને જ માણસ લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કૃપું માની લે છે અને પરિણામે અધોગતિ થાય છે.

શરીરની, મનની અને બુદ્ધિની શક્તિ મેળવતા જ્યારે દેશનો સમસ્ત ઔ વર્ગ કમર કસશે અને 'અખળા' નામનો તિરસ્કાર કરી 'પ્રખળા' થવામાં ગર્વ લેશે ત્યારે જ દેશનો ઉદ્ધાર થશે.

અનાયિની

(મંદાકાન્તા)

વિશ્વે છુપા હૃદય જાળો પુજને ઠેક ચાતા,
પેહું હેયુ' રહી નવ શકે દુઃખનો ભાર ખાતા;
કો ના તારે જગર કુમળું પ્રેમથી ખોલવા હા,
તારા દુઃખે હૃદય દ્રવ્યું' વિશ્વમાં કોઈ ના ના. ૧

કો ના તારે દુઃખિત ઉરને ઉરથી ચાંપવાને,
અથૂ તારાં અવિરત વહે કોઈ ના છુછવાને;
મુનું તારે જીવન જગ આ શૂન્યતા છે છવાઈ,
કો ના તારે પ્રકુલ કરવા ઉર પ્રેમે ધવાઈ. ૨

તારાં મીઠાં-દુઃખિત વચનો કોઈ ના સુણનાઈ;
આછી રેખા પુજ વદનની કોઈ ના વાંસનાઈ;
મુછી તારી હૃદય ઉર્મિ તારે કો'ના ન જાણે,
તારે ખાધે જીવન ધરવા કોઈ ના દિલ દોડે. ૩

તારે માટે વૃંદી વૃંદી થઈ કોઈ ના ચેરસાણું,
તાણાં શબ્દો સુખી સુખી નહિ સુણવા કોઈ ધાણું,
તારું હેયુ' મુદિત કરવા પ્રેમ દિલોળ દીથી—
કો ના મીઠું દસી દસી તને મુખડું તપ વારી ૪

શ્રી મનોરમા મગધાજી શાસ્ત્રી.

દેશી રાજ્યો

શ્રી. વિપ્રસ્વતા દેસાઇ

અત્યારે આખા હિંદુસ્તાનની દૃષ્ટિ રાજકોટ પર સ્થિર થઇ છે. રાજકોટ રજુમેદાન બન્યું છે, અને રાજકોટના પ્રજાજનો બહાદુરીથી ગુલામીના બંધનો તોડવા રજુજોગે ચડ્યા છે. હાલની સરકારી શ્રી. વલ્લભભાઇ પટેલે સ્વીકારી છે એ રાજકોટની પ્રજાનાં અહોવાચ્ય મનાય છે. એક નેતા નીચે રાજકોટની બધા વર્ગની પ્રજા જુદી રાજ્યતંત્ર ફર કરવા અને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર મેળવવા હાડી રહી છે.

રાજકોટની હાલતે હિંદુસ્તાનના રાજકારણનો એક જટિલ પ્રશ્ન મોખરે આણી મૂક્યો છે. હિંદુસ્તાન એક અને અવિભક્ત છે; છતાં બ્રિટિશ સરકારે હેતુપૂર્વક એના બે ભાગલા પાડ્યા છે-બ્રિટિશ હિંદ અને દેશી રાજ્યો; એ બંનેના હિતો જુદાં જુદાં છે એવું કહેવામાં આવે છે. ખરું જોતાં એવું કંઈ નથી; ઉલટ એ બંનેના પ્રત્યે એવા એક ખીખ સાથે સંકળાએલા છે કે આપણી રાજતંત્રતાની હાલતને વેગવંતી બતાવવા આ દેશી રાજ્યોના પ્રશ્નનો ઉકેલ આપવા ચિંતાપાત્ર એમ નથી.

દેશી રાજ્યો-એટલે હિંદુસ્તાનમાં જ જન્મેલા તેથી હિંદુસ્તાનના જ એવા-રાજ્યોના તંત્ર નીચેનાં રાજ્યો. હિંદુસ્તાનના જ-હિંદી રાજ્યો તેથી વર્ગમેળના ગાંધીજીના તત્વચાન પ્રમાણે તો એ રાજ્યોને હેથે હિંદુસ્તાનનું-એની પ્રજાનું હિત વધારે જ વસતું હોવું જોઈએ. ગાંધીજીએ તો એ રાજ્યોને "Our Kith and kin" તરીકે જ વર્ણવ્યા છે. એમને હેથે કેટલું હિત વસે છે તે આજે કોઇથી અજાણ્ય નથી.

હિંદુસ્તાનમાં લગભગ ૫૬૩ દેશી રાજ્યો છે. હિંદુસ્તાનનો લગભગ ૬૬ ભાગ નાનામોટા દેશી રાજ્યોના તંત્ર નીચે છે, અને દેશી

રાજ્યોની કુલ વસ્તી લગભગ ૮૧,૩૨૦,૮૪૫ ની છે. આ દેશી રાજ્યોમાં કેટલાક-ત્રાવણકોર, હૈદરાબાદ, વડોદરા જેવાં મોટાં પણ છે અને ઘણાં નાનાં રાજ્યો પણ છે. લગભગ બધા રાજ્યકર્તાઓ પોતાના રાજ્યના આંતરિક વહીવટ પૂરતાં તદ્દન સ્વતંત્ર અને પોતાને જ જવાબદાર એવા છે. મોઢપણ દેશી રાજ્યનું રાજ્યતંત્ર બપમાં આવી ન પડે ત્યાંસુધી બ્રિટિશ સત્તા આંતરિક વહીવટમાં માથું મારતી નથી. તેમ જ કેટલાક ઘણા જ નાનાં એવાં રાજ્યો પણ છે કે જ્યાંનાં રાજ્યવહીવટ એજન્ટ સંભાળે છે.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજો આબ્યા અને મુડીવાદી અર્થ રચના દાખલ કરી તે પહેલાં હિંદમાં પણ ખીખ દેશીની મારફત મુડીવાદી અર્થરચનાની પુરાગામી રજવાડી અર્થરચના (feudal system) મોજુદ હતી. અત્યાર સુધીના માનવજાતિના ઇતિહાસ પરથી જણાય છે કે અમુક સમયે જે અર્થરચના મોજુદ હોય તેનાથી વધારે પ્રગતિમાન અર્થ રચનાનો વિકાસ થતાં, જુની અર્થ પદ્ધતિનું સ્થાન નવી લે છે. બધા દેશોમાં એવી જ રીતે રજવાડી પદ્ધતિનું સ્થાન મુડીવાદી પદ્ધતિએ લીધું. સમગ્ર હિંદુસ્તાનમાં પણ એમ જ બન્યું હોત. હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગમાં તો એ પદ્ધતિ દાખલ થઇ જ ચૂકી છે, છતાં રજવાડી પદ્ધતિના અવશેષો ૩૫ દેશી રાજ્યો અને જમીનદારો પદ્ધતિ હિંદુસ્તાનમાં રહી ગયાં છે.

દેશી રાજ્યો રજવાડી પદ્ધતિના અવશેષો છે. હિંદુસ્તાનમાં એવાં ઘણાં રાજ્યો હતાં. થોડાં તો બ્રિટિશસત્તાએ નાબુદ કર્યાં; એક પછી એક દેશી રાજ્યોના રાજ્યો જીતી પોતાની રાજ્ય-સત્તા નીચે આજુબાં એ જ અંગ્રેજોની નીતિ

દત્તી, જ્યારે બ્રિટીશ સત્તા હિંદુસ્તાનની સારી સત્તાઓમાં પ્રધાનસત્તા બની ત્યારે વિજયોદ્ધાર મુશ્કેલ મેળવવાની લાંબી અને ખર્ચાળ નીતિને છોડી રહેવા ઉચિત એવું જાણવા પડે છે. 'યો જ કામ લેવા માંડ્યું' પણ ૧૮૫૭ ના બળવાથી બ્રિટીશ સત્તાને જાણ્યું કે દેશી રાજ્યોના નાશ કરવા કરતાં તેમને આયુક્ષ્ય બક્ષી જીવંત રાખવામાં જ વધારે લાભ હતો, બ્રિટીશ સત્તાને ખાતો થઈ કે ઉપકારને વશ એવા રાજ્યો ફરી પોતાની માથું આંખ પણ નહિ ઉંચકે એટલું જ નહિ પણ પ્રજાનું માથું ય તો એવું જોરથી પોતાના લોખંડો પાંખોમાં નાંચે છાંયી રાખશે કે પ્રજા માથું ઉંચકી જ ન શકે; એટલે રાજ્યનીતિ બદલાઈ અને બાકી રહેલા દેશી રાજ્યોને અભયવચન દેવામાં.

જે કારણોને લીધે દેશી રાજ્યોનો નાશ વિધિ અટક્યો, તે જ કારણોને લીધે આજે પણ તેઓ સાર્વભૌમ સત્તાનું રક્ષણ મેળવી રહ્યાં છે. કોઈપણ પરદેશી રાજ્ય દેશની પ્રજાના સદકાર-રૂઝા વિના ટકી શકે નહિ. એવા ટોંકા સમય પ્રજા તરફથી નહિ તો પ્રજાના અમુક ભાગ-અમુક વર્ગમાંથી મળે તો પણ કામ ચંરે. દેશી રાજ્યો આવે ટોંકા આપતા ઉપરાંત બીજી દૃષ્ટિએ પણ જરૂરી હતાં અને છે. દેશી રાજ્યો અને બ્રિટીશ સત્તાની રાજકીય દિવે: મુકાબલો છે; દેશી રાજ્યો જાણે છે કે બ્રિટીશ સત્તાના રક્ષણથી જ એઓ ટકી રહ્યાં છે, એટલે સાર્વભૌમ સત્તાની પણ ખાતો છે કે સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાની દિવે: પ્રાપ્તિ અવરગતો વિરોધ રાજ્યો પેતા કરણો જ હશે. તેમજ યુરોપમાં વાદવારણના જાત્રે—કે જે પણ ક્યારે ચાલી પડ્યાંયકે તેની ચિંતાએ બ્રિટીશ રાજ્યનીતિએની નિંદ્રા પણ દૂરી લીધી છે તે પહેલાં રાજ્યો તરફથી મદદ મગશે જ એવી પણ એને ખતો છે. વળી આર્થિક દૃષ્ટિએ પણ દેશી રાજ્યો જરૂરના

છે; કારણ દેશી રાજ્યો બ્રિટીશ માલના અચૂક માલક છે. બ્રિટીશ માલ માટે તેઓ બજાર પૂરું પાડે છે. ૧૮૫૭ ની સાલમાં લાગતી દત્તી તે કરતાં વ વધારે જરૂર હવે તો બ્રિ. સત્તાને દેશી રાજ્યોની લાગે એમ છે. વારંવાર અવેજા અર્થિક કિંપાતો (Economic Crises) અને નબળી પડેલી આર્થિક સ્થિતિને લીધે, યુરોપમાં યુદ્ધ જાગે છે તેની કાચખી સંભાવનાને લીધે, તેમજ હિંદુસ્તાનની પ્રજાની સ્વાતંત્ર્ય અળવગતે લીધે આજે તો દેશી રાજ્યોને વધારે સોદામાં ખેંચવાનો પ્રયાસ સરકાર કરી રહી છે. હિંદને જે નવું રાજ્ય-બંધારણ આપવાની ઉમેદ સરકારને છે તેનું કારણ આજ છે.

દેશી રાજ્યોમાં કેવો રાજ્યવિકાસ ચાલી રહ્યો છે તે આજે કાંઈથી અજાણ્યું નથી. હજારના પ્રતિનિધિરૂપ ગણાવતા, અને રાજ્ય કરવાનો જેમને હારરો દાક્ષ મળ્યો છે એવું મનાવતા આ રાજ્યોની આરિયદીનતા અને વિષયસંપત્તિ એક એમને ગાંધીજીના કહેવા પ્રમાણે પ્રજાના 'વાલી Trustee'—તરીકે રજુલવા પણ નાનમબધું લાગે છે. વિલામ, મોજશોખ અને ક્રિકેટ ને પોલો જેવી રમતમગતમાં જ એમનો સમય વિતે છે, અપાતાં બાદ કરતાં લગભગ બધા રાજ્યોમાં જીવન આજ પ્રકારે વિતે છે.

એમના મોજશોખો પૂરા કરતા એમની પ્રજા દાદ તકે આખો દિવસ મહેનત મજુરી કરે છે. ચોડાંક જ દેશી રાજ્યોમાં ફૂલોગો લાખલ યમેલા છે. મોટા ભાગના દેશી રાજ્યોની પ્રજાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી જ છે. વસ્તીનો મોટો ભાગ—૮૦ ટકા જેટલી પ્રજા ખેતી કરનાર કે તોજી મહેનત મજુરી કરનાર છે. અને આજના એડનોની સ્થિતિથી મોજ અજાણ્ય છે ? એ તો સરકારને પણ કશુંકડું પડેડું છે કે મોટા ભાગના એડનો દેવાદાર અને અપાંત ગરીબ છે. દેશી રાજ્યોમાં પણ

એજ સ્થિતિ છે. પ્રજા અર્ધભૂખી અને અર્ધનામી કરે છે, એવી પ્રજાને માથે એમના મનમેજી રાજ્યોના મોગવિલાસનો ભોજો પડે છે. રાજ્યની આવકનો સારો એવો ભાગ રાજ્યોના ખાનગી ખર્ચમાં-એમની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતો પૂરી પાડવામાં જ વેડફાઈ જાય છે. તે ઉપરાંત નપારે રાજ્યકુટુંબમાં લાભ જેવો શુભ પ્રસંગ આવી પડે, ત્યારે રાજાની યાય છે, મિજબાનીઓ ઉડે છે, દારૂના બાટલાઓ ઉપરાંત

ઉપરી ખલાસ થાય છે, વારનાઓ અને આપોને રેશન પરદેશથી તેજા-વવામાં આવે છે, 'દારૂખાનું' ફૂટે છે, ઘડે-રમાં શેઠા શણગાર થાય છે, અને જે સર્વ કંઈ થાય છે તેના ખર્ચના ભોજો નિર્ધન એકલ પ્રજાને માથે જ પડે છે. રાજ્યને લાગેલી પડતી

મહેસુલ તો આકરી હોય છે જ તે ઉપરાંત ખીજ કરે પણ ભરવા પડે છે. એટલું જ પૂરવું ન હોય તેમ રાજ્ય અને તેના પ્રતિનિધિશ્ર અમલદારોનાં કાંઈ વેડે કરતાં પડે છે. પોતાનો અમૂલ્ય વસ્તુ ગુમાવીને પણ વેડે જવું પડે છે. કાંઈ કરવાની ના પાડવાથી તો ત્રાસ વેડવાજ પડે છે; પણ વેડ કરતાં ત્રાસ સહેવાનું તો હમુજ રહે છે. આવા બુદ્ધિ

વેડી પ્રજા પણ રીઢી, અને નિષ્પ્રાણ બની જાય છે.

રાજ્ય આવકનો સારો એવો ભાગ ન્યાય રાજ્યની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતો પૂરવામાં જ ખર્ચાઈ જતો હોય ત્યાં પ્રજાની સુખસગવડો પાછળનો ખર્ચ તો ક્યાંથી જ નીકળે? કે તે કરવાનો વિચાર પણ ક્યાંથી આવે? એટલે અપવાદરૂપ થોડાં રાજ્યો બાદ કરતાં બાકીના રાજ્યોમાં પ્રજાની કેળવણી, એમનું આરોગ્ય,

શહેર સુખાકારી, વિગેરે લોક દિલની બાબતો તરફ બહુ જ થોડું લક્ષ્ય આપાય છે.

તેમ જ સામાન્ય શહેરી રાજાના તાના દરકો પંથુ ધણે છે. કાણે પ્રજાને મજાસા હોતા નથી. સજા ભરવાનું, સરખસ કાઢવાનું પરવા નથી સિવાય બીજી શક્ય નથી.

આપે વસાવ્યું ?
ગુણગરવી ગુજરાતજીનું પ્રિય માસિક
ગુણસુન્દરીનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું ભેટ પુસ્તક
ભૈલિક રંજન
નવલકથા રા. 'પ્રમોદ' B. A.

'રંજન' નવલકથા હિન્દુ સમાજનું-પરસંસારનું એક આકર્ષક પ્રતિબિંબ રજૂ કરે છે. જાણી જાણીએના વિવાદ કરવા, પરજાનવા, પસંદગીના અનેક સવાલો, માળાપોલી ખડપટ્ટા, તેમાંથી નીકળતાં અનેક પરીણામો હિન્દુ સમાજના રાજાના સવાલો ઉપર રચાય છે. હોપકની ભાષા સાદી અને સરળ છે. જાણે આપણા સગાઓ કે ન્યાત ભતની વાત કેમ સાંભળતા નહીં હોય એ તેજુજ વાતાવરણ હોજક બહુ કરવાને સમર્થ નીવડયા છે.

[સર્જન વર્તમાન, તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮]

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા.

વર્તમાનપત્રો ઉપર પ્રતિજ્ઞા-મૂકાએલા હોય છે. વિચાર અને વાણીસ્વાતંત્ર્ય ઉપરના અંકુશો તો ખડેલા કરતાં પણ વધારે કડક બનતા જાય છે. અમુક મજા અમુક ઠેકાણે ભરવાની બંધી, સરખસ કાઢવાની બંધી, તેમ જ અમુક નેતાને રાજ્યની અમુક દરમિયાન પ્રવેશ કરવાની બંધીના બનાવો વધેલા જ જાય છે.

જ્યાં આવી સ્થિતિ હોય ત્યાં રાજ્ય-

કારભારમાં પ્રજાને દિરસો તો ક્યાંથી જ હોય ? હજી સુધી તો બધાજ રાજા-એએ પોતાની પ્રજાને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર માટે નાલાયક માની હોય એમ લાગે છે.

પણ નિયમ જ છે કે અમુક બાબતે વારના જેટલો પ્રયત્ન કરો તેટલો જ તેનો પ્રત્યાસાત થાય. સમાજધી અને પ્રવેશમંધીના હુકમો જેટલી ત્વરાથી છૂટતા બધ છે તેટલી જ ત્વરાથી તેમના લાગે પણ પ્રજા તરફથી થતા બધ છે. વિચાર અને વાળીને રૂંધવાના પ્રયત્નો જ મિથ્યા છે. એટલે રાજાઓને નથી સાંભળવું છતાં દેહી રાજ્યોની - પ્રજા બધે જ જવાબદાર રાજ્યતંત્રની મંમિષ્ણો કરી રહી છે. તેમાં રાજાઓ પોતાનું રજૂકુંકુંલિ લઈ પહેલું આગળ પડ્યું છે. બીજા રાજા-રથાનોની પ્રજા એને પગસે ચાલી રહી છે. રાજાકોટમાં આપોઆપ જ લાત ઉભી થઈ ગઈ છે. રાજરથાનોના ભાવિ એ લડત પર પલ્લે અંશે ટકી રહ્યાં છે.

મુખ્ય મંમિષ્ણી જવાબદાર રાજ્યતંત્રની છે. જવાબદાર રાજ્યતંત્રમાં રાજ્યનો વહિવટ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને જવાબદાર રહે, તેમના અંકુશ નીચે આવે. આ જાતની મંમિષ્ણી એ સંતોષાય તો જરૂર પ્રજાના અમુક પ્રકારનાં દુઃખો દૂર થાય અને ચોડા રાજકોષ કંઠો મળે. જો કે મોટે ભાગે લાભ જે થશે તે પ્રજાના ગરીબ વર્ગ કરતાં પ્રજાના ધનવાન વર્ગને જ વધારે થશે. પ્રજાશાસનનો આદર્શ એક સુંદર આદર્શ છે. પ્રજાના મોટા ભાગના હાથમાં શાસન આવ્યું હોય એવું હજી એક દેશમાં બન્યું નથી. (મિચ્યા દિવાય) એટલે એ આદર્શ જ ગણાય. બાકી બીજા દેશોમાં કે જ્યાં પ્રજાના મોટા ભાગ-ગરીબ પ્રજાના હાથમાં સત્તા નથી ત્યાં

બધે પ્રજાશાસનનું નામ હોય, પણ ખરું પ્રજાશાસન તો નથી જ. જ્યાં માત્ર આવું નામ છે તે દેશોમાંની ગરીબ પ્રજાને પ્રજા-શાસનથી કંઈ પલ્લો ફાયદો થયો નથી. એટલે ત્યારે આજે સર્વત્ર પ્રજાશાસન અને જવાબદાર રાજ્યતંત્રની વાતો સંભળાઈ રહી છે, અને જ્યારે પ્રજા એ મેળવવા રૂધિર વહાવવા તેવાર થઈ છે ત્યારે એવા શાસનથી શું લાભો મળશે કે શા લાભની આશાએ પ્રજાએ પોતાના જીવન સમર્પવાનાં છે તેની બંધુ પ્રજાને થતી ભ્રમભ્રમ; અને લડતના આગેવાનો કે જે પ્રજાને લડવા પ્રેરી રહ્યાં છે તેમની પણ ફરજ છે કે તેઓ પ્રજાને એ વસ્તુ સમજાવે.

પ્રજાની-મોટા ભાગની નિર્ધન ગરીબ એકત પ્રજાની જરૂરિયાતો શી છે ? એમની માંગણીઓ શી છે ? જવાબદાર રાજ્યતંત્રથી આ જરૂરિયાતો કેટલે અંશે સંતોષાશે ? પ્રજાની માંગણીઓના બે વિભાગ પડી શકે એમ છે. પ્રજા એક તો સુવ્યવસ્થા માગે છે. અત્યાચાર અને જુલમોનો નાશ, શાંતિની સ્થાપના, આરોગ્ય, કેળવણી, વિગેરેની વ્યવસ્થા તે હરજે છે. એ બધી સુવ્યવસ્થા જવાબદાર રાજ્યતંત્ર મળ્યા પછી મળી શકે એવી આશા રાખી શકાય જરી. બીજા વિભાગ મંમિષ્ણ પ્રજાના આખા જીવનને સ્પર્શતો છે. ગરીબાઈ એ એમના જીવનનું મુખ્ય લક્ષણ છે. ગરીબાઈ શા કારણથી છે ? એમાંના કેટલાક કારણો મહેસુલનો વધારે પડતો ભોજ, જમીનના પદ્ધતિને લીધે જમીનદારોને દેવા પડતાં બ ગણેાત, ઠરજ અને બ્યાજના અસહ્ય એવાં છે કે જેને માટે જવાબદાર રાજા પણ ઝાઝું કરી શકે નહિ. ગરીબ એકત પ્રજાનો ઉકેલ આજની ચાલુ અર્થ પદ્ધતિ ફેરફાર કરી દિવાલ આપી શકાય એમ ના

આ માંગણીઓ તો રજવાડી પદ્ધતિ

નાથ-દેશી રાજ્યોના નાથ માટેની મૂળભૂત માન-
ણીઓ છે એટલે આ માનણીઓ દેશી રાજ્યનું
પ્રભને જ્ઞાનદ્વારા દોષ એવું રાજ્યતંત્ર પણ
ન સંતોષી શકે. સંતોષવાનો પ્રયત્ન કરે તો
રાજ્ય અને સાનંદોમ જિ. સત્તા વચ્ચે વિશેષ
નાથે જ. દેશી રાજ્યોનો નાથ એટલે જિ. રાજ્ય
સત્તાના નાથ માટેની તૈયારી, દેશી રાજ્યોનો
પ્રભને જિ. સત્તા સામે યુદ્ધનો પ્રમંથ પણ ત્યારે
છે એ ધ્યાન જ. રાજ્યોના દેવમંથ જિ. સત્તાએ
દિંદુરતાનના એ સામક્ષ પાડવા અને જિ.
દિંદુર અને દેશી રાજ્યોના પ્રભને જુદા છે
એમ ધ્યાનવું, પણ ખરી રીતે દિંદુર એક જ
છે, અને એની રત્નત્રતા માટેની
કાન પણ એક જ છે. રાજ્યધાનોની
પ્રભનો સંજ્ઞા માત્ર પોતાના રાજ્યો માથે
જ એ માનવું જૂમ કરેવું છે, કારણ
પોતાના રાજ્યો સાથે લડતાં તેઓ જિહ્વ
રાજ સત્તા સાથે અપામણમાં આવ્યા વિના
રહેવાના નથી, અને એ સત્તાને નાથ કહી
વિના એમનો છૂટકા વારો નથી એવું તેમને
૨૫૪ યથા વિદ્યા રહેવાનું પણ નથી.
રાજ્યધાનીઓની પોતાના રાજ્યો સામેની
કાન સાથે જિ. દિંદુર પ્રભને કંઈ સંજ્ઞ

નથી એવું માનવાની જૂમ જિ. દિંદુર પ્રભ
પણ ન કરે. કારણ આજરે તો જને
સામાજિકવાદી સત્તા સામે લડી રહ્યા છે
અને જેટલે અંશે દેશી રાજ્યો નમતાં પડે
તેટલે અંશે જિહ્વ સરકારના કાયદાઓ
જને, એની સત્તાના સિંદ્ધામન કમવા સામે,
અને એનો પરાજય ત્યારે મહેલ જને.
મુક્તિની લાત માત્ર જિ. દિંદુર જ લડતી
દેવ તો સરકાર તો દેશી રાજ્યો તરફથી
નાથો અને માણોની મદદ મેળવી પોતાની
સ્થિતિ ટાળી રાખી છે. જિ. સત્તા નમતા
ત્યારે પડે કે જ્યારે સાથે સાથે દેશી રાજ્યોની
પ્રભ પણ લાત ઉપાડી મે અને પોતાની
સરકારને નાજીશી કે તેજ સાતીથી મદદ
કરવાની ના પાડી કે. એમ જ્યારે એક જ
લડન એ મોરચા પર આઠ યુદ્ધ ત્યારે જ
મુક્તિ કાઢે જને.

આમ દેશી રાજ્યોનો પ્રભ ધરે અલિસ
અને આપણી મુક્તિની લાત મારે રીધો
મંજૂર પરાજયો છે; અને જ્યારે જિ. દિંદુર
પ્રભના મુદ્દાઓનાં જંખનો તુટી ત્યારે દેશી
રાજ્યોની પ્રભનાં મુદ્દાઓનાં જંખનો પણ
તુટી.

પૈ સા વિ ના નો

લેખક
ધો. 'સરિન' એસા

‘કેમ દેશમાંથી કાંઈ વાવડ છે આપા ?’
આપો દેશમાં જઈને સીધો રામલા ખાસે
આવતો હતો.

‘હા, રામલા ભારે યદ !’

‘કેમ આપા ! શું થયું ?’ રામલાના
મુખ ઉપર આશ્ચર્યની લાગણી પ્રકટી.

‘બહુ યદ !’ તેણે મુખ પરના ભાવો
બદલા.

‘વાત તો કંઈ આપા !’

તેની આગ્રહતા કાંઈ કાંઈ વધતી ગઈ,
તેનું મુખ ક્યામલું બન્યું.

‘તારી બા.....’ આપાનું વાક્ય
અંધારું રહ્યું.

‘શું મારી મા માંદી છે ?’ તે સહસા
આપાને અકાચી વચમાં જ બોલી ઊઠ્યો.

‘હા, થડીઓ ગણાય છે !’

‘એમ ?’

રામલાના મુખમાંથી સીધી ચીસ નીકળી
ગઈ. તેની આંખમાંથી એક ઊંચું અકુશું
ખરી પડ્યું. તેની દરમર નહિ કરતાં તેણે
પુનઃ પૂછ્યું.

‘આપા ! ત્યારે તાર કેમ નહિ ક્યોં
હોય ?’

‘તારના ય કદિયા હોય ત્યારે ને ? તાર
કાંઈ એમ મહત થાય છે ? પહેલાં તો તારી
બા લેણેનાં દગલ્યાં ફળી ને પાણી બરી પૂરું
કરતી. એક ગાય તે પશુ હમણાં વેચી દીધી
છે. આપારે તો હાંતને ને અમને વેર છે.
ખાવાનાય સાંસા ! ત્યાં તારની વાત ક્યાંથી
કરી ?’ આપાએ શુષ્ક મોઝે વાત કરી.

‘ત્યારે મારે જલું પડશે ?’ રામલાથી
પ્રશ્નાર્થમાં કહેવાઈ ગયું.

‘કાંઈ આશયે ? મા જેવી મા માંદી છે
ત્યાં ?’ ને આપો ચૂંચી આંખે રામલા તરફ
તાકી રહ્યો.

‘આપા, તું થોડીક મદદ કરીશ ? દસેકે
રૂપિયાની. આવીને આપી દઇશ.’ રામલાએ
ઓશિયાળું મુખ કરી માગણી કરી.

‘કેમ વળી ?’ તેણે પોતાની આગ્રહ
આંખે રામલા તરફ ફેરવી.

‘મારે ઝાડી બાકું થાય !’

‘મારે ય મોખ જોઇએને ? રામલા !
નહિ તો તને ના પાડું ?’ અને આપો
હસ્યું કર્યો. ને રામલાને, એકલા વિચારમાં
મૂકી આપ્યો ગયો.

૨

રામલા મજેથી પોતાના દેશમાં ખેતી કરી
દાંડા કાઢતો હતો. ત્યાં આપાએ તેને શહેરની
પ્રયોજનથી લલચાવ્યો. રામલા ઉતરાયો ને
રૂપણું પોતાનું ગામડું મૂકી શહેરમાં ગયો,
ને મજૂરમાં રહ્યો. એનું અધઃપતન શરૂ થયું.

મીલના ધુમાડાથી તેનું મન ગૂંમગામ
અયું. તેને મીલ તરફ અને શહેર તરફ અલ્પ-
અમો પેદા થયો; તે શહેર છોડી જવા તૈયાર
થયો. ત્યાં કોઈએ તેને પીકું બતાવી દીધું.
બસ ! ત્યારથી તે વધુ ને વધુ અધઃપતનની
ગતીમાં ગમકવા લાગ્યો ને પીકામાં જઈ
તાકગી મેળવવા લાગ્યો. તે પૈસાનો વ્યવ
કરી બેઠાલ બન્યો.

એવામાં 'દાર્શનિક બીજા' પસાર થયું.
ને પીકાએ ખંધ થયા.

રામસો બહામ થઇ ગયો હતો. બીજામાં
રાત્રી પાછ પછ હતી નહિ. ઉપર પછ કાછ
ધીરે એવું હતું નહિ. પોતાની માતાની
માલગીના સમાચાર માંગણા તેના હોલોર
લીડી ગયા ને દેશ જવા માટે તે રહેઠાને આવ્યો.

૩

સહસ્રગટ કરતી મેલ્ટ્રેન આગળ અને
આગળ આંધ્રી જતી હતી; રામસો પછ નગર
ટિકિટ અંદર ધૂર્યો હતો. તેના હૃદયમાં શાંતિ
ન હતી. તેનું અર્થાત મન 'ક્યારે પોતાનું
ગામ આવે' એમ જ અપ્પા કરતું હતું.
'પોતાની માને પોતે છેલ્લી ધડીએ મોડું
દેખાડશે' એ વિચારમાં પોતે ટિકિટ નથી
લીધી એ સાવ વિમરી મગો.

'તારી ટિકિટ બનાવ' અંજુધાર્યો એક
અવાજ તેના કંજીપટે અથડાયો. તેના અંજ-
ધાર્યો આગમનથી રામસો ચોંટી ગયો. તેના
હૃદયના મજકારા રપ્પ સંભળાયા લાગ્યા.

'નથી.' તેણે બીતાં બીતાં ચોંટારાતી
છબે જવાબ વાળ્યો.

'કેમ નથી લીધી?' તેણે સતાબરી
સડ નાખી.

'પૈસા નથી.'

'તો ગાડીમાં કેમ બેઠો? તારા બાપની
માડી હતી?' ટિકિટ એકર ફરી તાકીલ્યો.

'પૈસા નથી.' રામસે ફરી એ જ
જવાબ આપ્યો.

'પૈસા કેમ નથી?' પૈસાએ શેઠમાં ને
શેઠમાં સળાબધાં અવાજે પૂછ્યું.

રામસો પાસે તેનો જવાબ ન હતો. તે
અત્ય મ-સકળી જેમ હતો તેમ ને તેમ બેસી
રહ્યો. તેણે ટિકિટ એકર સામે દ્યામણી દષ્ટિ
કરી. તેણે તેના મુખ ઉપર દ્યાનો બાવ જોયો
નહિ.

'છતર નીચે, હરામખોર! જોષ થું રહે
છે?' અને ટિકિટ એકરને વજ રીઠા હસત
રામસાના માથે પડ્યો.

રામસો મોડું બાહ પાટલી પરથી
મગડી પડ્યો.

'મારી બા માંદી છે. પ્રભુ તમને અબરે
શબે મારા બાપ!' રામસો કરમ્યો.

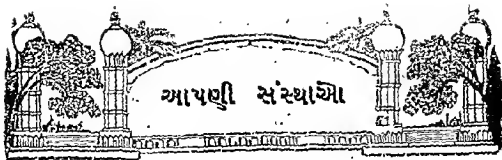
'ટ્રેન ખોટી થાય છે. ચાલ નીચે ઉતર.'
ફરી તેણે વાધના જેવી ત્રાઠ મારી.

'મારી બા ડચકા બાપ છે. છેલ્લી
અંજીએ મોડું દેખાડી આવવા લો, આટલી
દયા કરો મારા બાપ! પરમેશ્વર...'

'એસા જમાદાર, આને કાઢો!' તેણે
ખાટરોમાં ઉપર ઉમેલા જમાદારને સાદ પાડ્યો.
અને ધડકા મારો રામસાને નીચે ઉતાર્યો.

'જરા લો' ગાડે દાય ઉંચા ફરી
સીસેલી મરી. અને માડી ભખડુસ ભખડુસ
કરતી ઉપડી.

પોતાની માતાને મગવાના તેના મંધુર
રસો ત્રિસીન યજ ગયાં તે આંધુરી ધારાથી
ધરતી બીજવો આગળ ચાલ્યો. તે વખતે
ટ્રેન ક્યાંય પહોંચી ગઇ હતી. માત્ર તેના
ફૂસકા સંભળાતાં હતા.

બાવનગર સાહિત્ય સભાના શરદુત્સવની ખૂણીકૂતિ

બાવનગર સાહિત્ય સભા થોડાંક વર્ષોથી સ્થપાયેલી છે, તેમાં વખતો વખત સાહિત્યના વિષયોનાં બ્યાખ્યાનો આપવામાં આવે છે, બહારગામથી વક્તાઓને બોલાવવામાં આવે છે, અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચા યોજવામાં આવે છે. આ વર્ષે આ સભાએ શરદુત્સવ ઉજવ્યો હતો. અને તેમાં એક નવી પ્રજાલિંગ પાડી હતી. સદસ્ય સભાએ રામ, ગરબા, વૃત્તનો મનોરંજક કાર્યક્રમ યોજાવ્યો હતો. સ્ત્રીઓએ રંજન કાર્યનો કાર્યક્રમ નિર્ધારિત કર્યો હતો. આ કાર્ય પાર પાડવા માટે સ્ત્રીઓની એક જૂદી સમિતિ કરી હતી. આ સમિતિએ બહુજ ઉત્સાહથી અને વ્યવસ્થિત રીતે કાર્ય કર્યું હતું. સ્ત્રી પ્રજાના સદસ્યને પરિણામે બાળકો કાર્યક્રમ લાગે મનોરમ થયો હતો. વધારે પડતા કાંકમાક વખત સાદી સુરમ્ય રચના કરી હતી. ગરબા રામમાં કૃતિમતા પેદા નહોતી. સંગીત, અંગમરોડ સમજી આકર્ષક હતું. ન્દાની જાગના વૃત્ત પ્રયોગની સાથેનું સંગીત અત્યંત મધુર અને હૃદયને ડાકાવે એવું હતું. સ્ત્રી પ્રજાની સંયુક્ત મિત્રલક્ષમાં સ્ત્રીઓ-નેમાં કડીઆવાડની સ્ત્રીઓ આટલી ખૂટથી આવા લોકમ પ્રયોગ

કરે એ વસ્તુજ નવા જમાનાનું જાન કસવવાને માટે પુરતી હતી. સ્ત્રી શક્તિને તનમનાટ, દરેક ક્ષેત્રમાં પોતાનો હિસ્સો આપવાનો અન્ય ઉત્સાહ, તેને માટે તાલીમ લેવાની ઉત્કૃષ્ઠ ઇચ્છા, એ સમજી સ્ત્રીપ્રગતિવાદીઓનાં મનને કેટલો સંતોષ આપી શકે એનો અનુભવ લેવાનો પ્રસંગ બાવનગરમાં પ્રાપ્ત થયો. એ એક સહજાગ્રત કહેવાય. ધરે રથને આવા કાર્યક્રમ સંજોગોથી થોડાંક છે. પરંતુ કડી-આવાક પશુ ગુજરાતનાં અન્ય સ્થળોની સાથે સાથે પ્રગતિ કરે છે એ વસ્તુ જાનન જન્ય હતી. આપણી સ્ત્રીઓમાં પોતાની શક્તિ માટે વિશ્વાસ આવે તો અત્યાર સુધી ગુપ્ત રહેલી શક્તિનો વિકાસ થાય અને પુરૂષ વર્ગે જેની ઠિંમત આંશીને એ શક્તિ સાથે સદસ્ય સાથે તો લવિષ્ય અત્યંત ઉત્તમજન થાય. અરસપરસ વિશ્વાસની બાવના રાખીને સમાજની પ્રગતિ થકી રકશે. સ્વર્ધાને સ્થાન નહો. સ્ત્રી પુરૂષની એકસીજ કાર્યસાધક થકી એ વસ્તુ સ્વાભાવિક છે, જેમાં સંઘર્ષ જેવી વસ્તુ હોય એજ નહિ. જેટલો સદસ્ય નથી લેવાતો તેટલી સુરેલી પડે છે. નવા જમાનો આ વસ્તુ સમજી લેજો એ આશા અરધાને નથી.

શ્રી. શારદાજીવેન મહેતા

શ્રી સુરત હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

શ્રી. સુરત હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી શરદુત્સવ તા. ૬-૧૦-૩૬ ને સુરતે સન્નિ જ પાંચે તસકથંક શરદુત્સવ આવેલા બેન્ટ દોહમાં

ઉજવવામાં આવ્યો હતો. સમામદ ઉપરાંત અન્ય આમંત્રિત સનારીઓથી દોહ ખીચો-ખીચી ગણાઈ ગયો હતો. શરદુત્સવ 'સુરત

[૧] મદ્રાસના કામદારોની હમબખતી

હિંદના કામદારોનું છવન-પીરણ છેક જ કંગાળ છે એ ફરીવાર તો બાળે એટલી સામાન્ય જની મુદ્દ છે કે મળાને તો તે આશ્ચર્યની વખત થવા કંટાળે બનતો દર્શ.

૫૨૬ તેમ જતાં આ ફરીબાદ એટલી મહત્વની અને મુજમૂત છે એટલી જ આપાર-જીવ વખતે દેહ જ્યાં મુખો તે નાશુદ ન થાય ત્યાં મુખો જ નહીં વખતે તે નાશુદ કરાવના એક માર્ગ તરીકે વખતે તે ઉપર પ્રભુનું પાન ખેંચતા રથા વિના મુદ્દો જ નથી.

પરિણામે, પોતાના મરીત બાંધેલા કુખ દર્શની કમનીથી કંટાળતા કે તેને નાશુદ કરવા માટે થોડા ઉપાય લેવાની તેમની યક્ષી અને મતલબ જાણે જાણી મને જ રહે એટલા બાદ તેથી પુરેપુરા વ્યવસ્થા થવા હમબખત સદુપકારે મદ્રાસના રેડીરેડીશ ડિપાર્ટમેન્ટે તેવાર કરેલ નીચેના અર્થસૂચક અધિકારીઓ ઉપર નમ્ર નાજી મના વિના ચાલે એમ નથી.

મદ્રાસના કામદારોના છવન ઉપર પ્રકાશ નાંખી આપારમૂત માદિની મેળવતા દર્શના રેડીરેડીશ ડિપાર્ટમેન્ટે હમબખા નિવત પીરણે ચાલતા ઉલોગેમાં કામ કરતા કામદારોની એક હમર કુદ્દમોની અને ન્દાના પાયા ઉપર અને અનીમિત પીરણે ચાલતા ઉલોગેમાં કામ કરતાં કામદારોની આદેસો કુદ્દમોની આવક-ખર્ચનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

આ તપાસને પરિણામે તેને એમ જણાયું હતું કે નિવત પીરણે અને અવરિયંત રીતે

કામ કરતા ઉલોગેમાં કામ કરતા કામદાર કુદ્દમોની મરેગસ માસિક આવક રૂ. ૩૭-૫-૧૧ છે ત્યારે અનિમિત પીરણે અને ન્દાના પાયા ઉપર કામ કરતા કામદાર કુદ્દમોની મરેગસ માસિક આવક રૂ. ૨૦-૫-૧૦ થી તે રૂ. ૨૬-૧૫-૧૦ સુધી આવે છે.

ઉપરોક્ત કુદ્દમોમાં મરેગસ કેટલાં માણમે છે એ રીપોર્ટની પ્રથમ મળેલી વિગતમાં જણાવવામાં આવ્યું નથી.

આમ જતાં આ અધિકારી કેટલા અર્થ-સૂચક છે એ મધ્યે કહેવું પડે એમ નથી.

દલીલને અતર માનો કે આ કામદાર કુદ્દમોમાં મરેગસ તજ માણમે કરતા વધારે માણમેનો મમાવેશ નથી મને, તો વખતે માસિક રૂ. ૩૭ ની કે રૂ. ૨૦-૨૫ ની આવકમાં છો રીતે પોતાનું મુજરાન ચલાવતા દર્શી અને તેમનું છવન કેટલી નીચી, કંગાળ જમિનને ચાલતું દર્શી એ રદમજબુ દર્શી પડે એમ નથી.

કામદાર કુદ્દમોની આ કંગાળ આમદાની કંઈ રીતે ખર્ચાં છે એની તપાસમાં એવું જણાયું છે કે આવકનો અરમા કરતાં થોડાં વધારે કામ જોરાક પાછળ વપરાય છે, ત્યારે મક્કન-બાઈ પાછળ આવકનો દગમે અને કપડાં સર્તી-પાછળ આવકનો પચીસમે કામ ખરચાય છે.

દેવે જો આ દર્શીકન અધિકારી ઉતારવામાં આવે તો એમ જણાય કે તજ માણમેનો

૨ કુટુંબની આધારોરથી પાછળ મહીને
૧ આઠ-દસથી પંદર-સત્તર ૨. ખરયાય છે
૨ કપડા-લતા પાછળ તો માત્ર એક દોઢ
એ જ ખરયાય છે.

આ રીતે નબત્તા કુટુંબોનું જીવન છેક જ
જાળ હોય એ તો ગમે તેવી જુદી સુધિનો
જુસ્સ પણ રહ્યો શકે એમ છે.

પરંતુ ખરી વાત તો એ છે કે આજના
માનમાં ગમે તેવી હલકી જોડિયું જીવન
જુસ્સ આટલી કંગાજ આવકમાં નિભાવવું
શકેલ જ નહીં પણ અશક્ય જ છે. અને
થી સ્વાભાવિક રીતે જ કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ
મદીનું જીવન જીવવા છતાં આ કુટુંબો

ભયંકર કરજદારીમાં સંબંધ છે, અને વધારે
આવકવાળા કામદાર કુટુંબો ઉપર સરેરાશ
૨૩૬ રૂપીઆ નેટવો અને એટલી આવકવાળા
કામદાર કુટુંબો ઉપર તો એથી પણ વધારે
આકંડી કરજદારીનો બોનો રહે છે.

કમનસીબે કામદાર-જીવનની આ સ્થિતિ
માત્ર મદદ પૂરતી જ મર્યાદિત નથી પણ
સારથે દિંદને લાગુ પડે છે. અને કામદારો
અને કિસાનો એ આપણી વસતીના ધણો
મોટા ભાગ હોય તેમની આ કંગાલિયત દર
ક્યાં વિના દેશનો હિદાર અશક્ય હોય દિંદની
આજીવી અને આખાઈ માટે થોડીધણી પણ
ઈતિખરી ધરવતાઓએ તે માટે કમર કરવા
વિના છુટો જ ન થાય એ દેખીતું છે.

[૨] પ્રિદનની સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તૃત બનાવવામાં વિશ્વ-વિગ્રહનો ફાળો

ખિદનમાં પુરૂષો સાથે સમાન જીવન
જીવવાની સ્ત્રીઓની લડત ખૂબ પગભર ધણેલી
હોય તે દીશમાં ધણા વખત યથા ખુબ પ્રગતિ
સંપાદ છે એ તો સહુ કાર્ડ ભણે છે.

પરંતુ તેમ છતાં વિશ્વ-વિગ્રહ દરમિયાન
ના પ્રગતિને જે ભારે વેગ મળ્યો હતો તે
નેટવો અભયમ હતો એટલો જ સ્ત્રીઓને
ગીતાને પણ હેરત પમાડે એવો હતો.

વિશ્વ-વિગ્રહ પહેલાં ખિદનમાં સ્ત્રીઓ
માટે ધણી કામગીરીનાં દાર ખુલ્લાં યથા
હતાં; પરંતુ બસ-કાંડકદર કે દીકાટ કલેક્ટર
જેવી જગ્યાએ પણ સ્ત્રીઓ કામ કરે એ ત્યાંના
શિષ્ટ સમાજને ગમતું નહોતું.

પરિણમે પુરૂષો સાથે સમાન જીવન
જીવવાના સ્ત્રીઓના અધિકારનો સ્વીકાર યથો
હોવા છતાં વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર
ધણું જ મર્યાદિત રહ્યું હતું અને તેથી
સ્ત્રીઓના મોટા ભાગને તો સમાન જીવનના
તેમના હેઠકના મૌખિક સ્વીકારથી જ સંતોષ
માનવો પડતો હતો.

વિશ્વ-વિગ્રહની શરૂઆતમાં આ સ્થિતિમાં.

આસ ફેર નહોતો પડ્યો અને તેમાં મદદ
કરવાના જે જે કાર્યો સ્ત્રીઓ હાથ ધરતી ધણ
હતી તે પણ મોટે ભાગે દિંદમાં શ્રીમંત કે
અમલદાર વર્ગની સ્ત્રીઓ તરફથી દેખાવ ખાતર
હાય ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ જેવાં જ
નિષ્પ્રાણ અને અર્થહીન હતાં.

પરંતુ જેમ જેમ લગાઇની ભીંસ વધતી
ગઇ, જેમ જેમ જરૂરી કામ કરવા માટે
પુરૂષોની ખેંચ જણાતી ગઇ તેમ તેમ સ્ત્રીઓ
માટે દરવાજા મોકળા થતા ગયા અને તેમને
માટે આપોઆપ જ કામગીરીના નવાં નવાં
ક્ષેત્રો ઉઘડવા માંડ્યાં.

અલગત, જ્યારે લગાઇની શરૂઆતના
કાળમાં બોહીક સાહસિક સ્ત્રીઓ લગાઇમાં
સીધી રીતે મદદ કરવા બહાર પડી હતી
ત્યારે તેમને તેમ કરવા દેવાની તક આપવામાં
આવી નહોતી; એટલું જ નહીં પણ લોકરી
મોટરોમાં ફાઇવર તરીકે કામ કરવા તૈયાર
થનાર સ્ત્રી ઉપર ધણુ મુદ્-કચેરીના સુત-
ધારોને વિશ્વાસ મેસતો નહોતો.

પરંતુ મુદ્દ શરૂ થયા પછી એજ વર્ષ

પછી તો વિદેશ આર્મી ઓક્રીલીબરી કોર્પસની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી અને ઓર્ગેનિસેશન લશ્કર અને કાલ્લામાં નીચલી કોર્ટિનું કામ કરવા માટે દર્બારે નોતરવાનું થયું હતું.

આ અખતરો શરૂ થયા પછી ધુરત જ લશ્કરી સત્તાવાળાઓની એક ખાતરી થઈ ચૂકી હતી કે લશ્કરી બરોડાની રસોડાની વ્યવસ્થા કરવા માટે પુરો કરાં ઓર્ગેનિસેશન સારું કામ આપી શકે છે; અને ત્યાર-બાદ થોડા જ મહીનાની અંદર તો ઓર્ગેનિસેશનને આરામ આપવા માટે તેમની જગ્યા સંભાળવાની પથ છૂટ મળવા મોડી હતી.

આમ વિશ્વ-વિશ્વ શરૂ થયા પછી ફક્ત બેઝ વર્ષની અંદર ઓર્ગેનિસેશન કોર્પસને એટલું વિશાળ બન્યું હતું કે લડાઈ બગીચી પેટા પ્રવૃત્તિઓમાં જ નહીં પણ ખુદ રથ-મેદાન ઉપર પણ તે વેતુ પાણી ખતાવી શકતી હતી.

પરંતુ રથમેદાન કરતાં શહેરી જીવનની સામાન્ય પ્રવૃત્તિ એ ઓર્ગેનિસેશન માટે વધારે અનુકૂળ ક્ષેત્ર છે એ તો રેખીતું જ છે અને તેથી લશ્કર અને કાલ્લામાં કામ કરવાની

તેમને છૂટ મળી હોવા છતાં શહેરો બાજે તો તેમને રથમેદાન ઉપર મહેલા પુરો કરાં સ્થાન લઈ શહેરી જીવનની સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓ આપુ શકવા માટે જ વધારે પ્રમાણમાં કામમાં લેવામાં આવી હતી. અને તેથી જેમ જેમ લડાઈ સંજ્ઞાતી મળે તેમ તેમ જીવનના એક-એક ક્ષેત્રમાં ઓર્ગેનિસેશન પ્રમાણ કુદરે અને શુદ્ધ વધતું જ ગયું.

જેતરો બેઝોથી મોડીને બાંધકામ સમા-લત સુધીની તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં ઓર્ગેનિસેશન વધુ અને વધુ પ્રમાણમાં રેખા દેવા લાગી હતી અને ૧૯૧૮ માં જ્યારે લડાઈ પુરી થઈ ત્યારે તો બિટનની એવી અનેક ખાતરી અને બહાર પ્રવૃત્તિઓ હતી કે જે કેવળ ઓર્ગેનિસેશનની મદદથી જ થાકુ રહી હતી.

આમ આ હેતુ વિશ્વ-વિશ્વ દરમિયાન અંગ્રેજ ઓર્ગેનિસેશન બિટનના મુલ સંચાલનમાં ધરો મદદને તો કામ બગમ્યો હતો અને લાવિષ્યમાં કદી ફરી લડાઈ બાજે તો તેઓ આથી પણ વધારે મદદને તો કામ બગમવા બહાર પડશે એ નિર્વિવાદ છે.

[દિ હુસ્તાન અને પ્રભાવિતમાંથી સાબાર ઉધૃત]

[આપણી સંસ્થાએ : અનુસંધાન ૫. ૨૭૦ નું]

જ્યેષ્ઠ જમાનો ની સુદર પ્રાર્થનાથી થઈ હતી ત્યારબાદ મંડળના ઉપપ્રમુખ શ્રી. વસુ-મતીએન કોફરે, શ્રી. મનોરમાએન વ્યાસને પ્રમુખપદ લેવા વિનંતિ કરી હતી. પછી પ્રથમને અનુક્રમ 'શારદા વધામણ' નો જરો મરાયો હતો. ત્યારબાદ ગીતો, ગરબા અને રાસનો લગભગ ત્રણ કલાકનો સંસ્કાર કાર્યક્રમ રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. આખે કાર્યક્રમ લાંબો હોવા છતાં ઓર્ગેનિસેશન રસ છેવટ સુધી કામ રહ્યો હતો.

મંડળના મદમત્રી શ્રી. કુસુમ ચન્દ્રવન શહે પોતાના નિવેદનમાં મંડળની આર્થિક સ્થિતિનું વર્ણન આપ્યું હતું. તે ઉપરાંત મંડળ તરફથી સિવજી વર્મા, વેતર કામ વર્મા, રેન્સી કામ વર્મા, એલોડરી તથા સંગીત વર્મા

આલે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

મંડળ તરફથી આલતા બે પુસ્તકાલયનો ઉલ્લેખ પણ કર્યો હતો; એક રચાયે પુસ્તકાલય અને બીજું ફરતું પુસ્તકાલય.

વળી આ વર્ષની નવીન પ્રવૃત્તિઓમાં ઓર્ગેનિસેશન નિરક્ષરતા નિવારણનો પ્રયત્ન મંડળ દ્વારા લેવા મળે છે એમ જણાવ્યું હતું. અંતમાં વિવિધ પ્રમાણની બેરો મંડળને આપવા બદલ સૌ ભાઈ-બેટોનો તેમણે ઉપ-કાર માન્યો હતો.

છેવટનો આભાર વિધિ મંડળના પ્રમુખ શ્રી. વસંતએન ભરતીઆએ કર્યો હતો અને લેસવના પ્રમુખ શ્રી. મનોરમાએન વ્યાસને શ્રી. દીશાએન એમનેકરે કુલદાર અને વેણી એનાયત કર્યા હતા.

સુનિવર્તિ

અદલાખાદમાં શ્રીમતી નાયકનું બાપજી: અદલાખાદ યુનિવર્સિટીના પદવીકાન સમારંભ પ્રસંગે યુનિવર્સિટીના ઇતિહાસમાં પહેલીજ વાર જગવિખ્યાત દિંદી મહિલાએ મંગલ બાપજી આપ્યું હતું. આ બાપજી દિંદી એક મહાન કવિત્રી, મહાસલાખ આગેવાન અને મહાસલાની કારોબારી સમી-તીના એક સભ્ય શ્રીમતી સરોજીની નાયકુએ આપ્યું હતું. તેમની હઠાદાર બાનીએ હાજર રહેલા સર્વને મુગ્ધ કરી નાંખ્યા હતા. આ પદવીકાન સામારંભના પ્રમુખસ્થાને નવા ચુટાપલા વાઇસ ચાન્સેલર શ્રી, અમરનાથ જઠા બિરાજ્યા હતા.

વાઇસ ચાન્સેલર શ્રી, અમરનાથના પિતા મોજ વાઇસ ચાન્સેલર પણ આ પ્રસંગે હાજર રહેલી જણીતી, વ્યક્તીઓમાંના એક હતા.

શ્રીમતી નાયકુએ જ્યારે બાપજીની સર-આત કરી ત્યારે તેમને ગગનનેદી ટાળીઓના અવાજોથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. હોલમાં લાઉડસ્પીકરો ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

વાઇસ ચાન્સેલરે શ્રીમતી નાયકુની ઝોજ-ખાથુ આપતાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે તેમનું નામ દિંદીના નામાંકિત નરનારીઓની હોલમાં છે.

શ્રીમતી નાયકુએ તેમનું પ્રેરક બાપજી બાપજી આપતાં જણાવ્યું હતું કે તેઓ વિવાર્થીઓની આઠાઓ અને અનીલાપઓના બાગીદાર છે.

વધુમાં તેમજે જણાવ્યું હતું કે યુવાનો સાથેના મારા વ્યક્તિગત લાગ્યા કામના

સંબંધને લીધે હું વિવાર્થીઓની છું અને વિવાર્થીઓ મારા છે. આથી હું મારે રવન રજુ કરવા માટે હકદાર છું.

તેમજે યુવાનોમાંની જેકાડીનો હક્કેખ કરતાં જણાવ્યું હતું કે યુવાનોએ તેમની હંકશી નકામી ન જવા દેવી જોઈએ. તેમના મત પ્રમાણે, માનસિક, ચિરત અને તેની ઉપયોગિતાની કસોટીની દૃષ્ટિએ યુવાનો માટે કાષ્ઠપણ કાષ્ઠ, વદન નાકું, ન હોવું, જોઈએ. તેમજે યુવાનોને મહેનતની બળવતા, સમજવી હતી અને જણાવ્યું હતું કે જીવનમાં કાષ્ઠ પણ પ્રકારનું કામ કાષ્ઠ કરીને યુવાનોએ તેમની સુદિશકતી બતાવી આપવી જોઈએ.

આ દિવસોમાં યુનિવર્સિટીની કેજવંડી એક જોજમજાદ રૂપ જ છે.

યુનિવર્સિટીઓને વિનંતિ કરતાં તેમજે જણાવ્યું હતું કે યુનિવર્સિટીઓએ આપમેળે સપ્ટીમ આદર્શો અપનાવવા જોઈએ, માણુમ એકઠી રોટાંથી જ જીવતો નથી. રોટીનો પ્રશ્ન ગમે તેટલો, અમત્યનો હોપ, પણ માણસોમાં દિંમત અને વિસ્વાસ હોવો જોઈએ. જુના સાધાઓનો નાથ યથો છે પણ દિંદે હજી હવાત છે. આ દિંદેને હવે વધુ વખત સુધી પાકળ રાખી રાકાય એમ નથી.

લાખો માણસો દેશની સ્વતંત્રતા માટે મરી ફીરે તે, ઉપરાંત યુનિવર્સિટીઓ પણ રાષ્ટ્રીય જાનના મંદિરો બનવા જોઈએ.

સુખર્ષમાં શ્રી, હંસાએન મહેતા અને શ્રી, લીલાવતી મુનશીનાં લાંબજી : શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીના. ચુમ હસે તા.

૫ નવેમ્બરે સાંજના ૪-૩૦ વાગે શ્રી યુજ્ઞ-
શતી, શ્રી સદ્ગાર મંડળ લી૦ તરફથી મોજ-
વામાં આવેલ રવરેણી પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન
ક્રિયા 'સેન્ડવુડ' રોડ 'પર આવેલા વનિતા
વિશ્રામ હોલમાં કરવામાં આવી હતી. જે
પ્રસંગે ખેડેનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી
આપી હતી.

શરૂઆતમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાએ
આપણું કરતાં જણાવ્યું હતું કે. આજના
પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરવા માટે આપણને
મોઝ વ્યક્તિ સાંપડી છે. "શ્રીમતી લીલા-
વતી મુનશી" અને "રવરેણી" એ સખ્દો એક
ખીજ સાથે જોડાયેલા છે. ૧૯૩૦ માં રવરેણી
લીલાના મંત્રી તરીકેની તથા અન્ય તેમની
રવરેણી પ્રતિભાથી જનતા આગળ નથી
અને એમને દરે પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા
થાય છે એ હર્ષની વાત છે. હવે હું શ્રીમતી
લીલાવતી મુનશીને પ્રદર્શનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા
કરવા વિનંતિ કરું છું.

ત્યારબાદ રવરેણી પ્રદર્શન 'મુદ્દુ' મુકતાં
શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીએ જણાવ્યું હતું કે
પ્રત્યેક વરસે આપણું પ્રદર્શન યોજાય છે એ
જણી હર્ષ થાય છે. તમારી સંસ્થા દેશને
ઉપયોગી થઈ પડે એવી પ્રતિભા આપે છે
તે માટે ધન્યવાદ થયે છે. આ રવરેણી પ્રતિ-
ભા પ્રથમ જુવાન મહામાણના પુણ્ય પ્રતાપે
૧૯૨૧ માં આપ્યો, ૧૯૨૬ માં પોષાયો અને
૧૯૩૧ થી તો વધુ વેચાતો જાય છે અને
આજે સારાએ દેશમાં રવરેણી પ્રચાર અંગે
ભારે પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. જનતામાં પણ
રવરેણી ઉપયોગની ભાવના દિન પ્રતિદિન
વધુ દૃઢ જનતામાં જાય છે એ પણ એક
હર્ષની વાત છે.

આજે અન્ય દેશોની સરકાર રવરેણીને
ઉત્તેજ આપે છે ત્યારે આપણે સુધી આપણી

બિટિલ સરકારે એવું કંઈ કયું નથી. એટલે
સ્વદેશી પ્રચારમાં આપણે અન્ય દેશો જેટલી પ્રતિ-
ભાથી ચક્રવાત નથી અને કેટલીક વસ્તુઓ આપણને
સ્વદેશી મળતી ન હોવાથી પરદેશી વસ્તુઓ
ઉપયોગ કરવો પડતો હતો પરંતુ જનતા હવે
ન હોય એવી વસ્તુથી ચક્રવાત લેવા દેવાના
ભાગી છે. છેવટે એટલું જ કહીશ કે તમારી
સંસ્થાનું સ્વદેશી પ્રચારમાં વચસ્વી અને
એજ પ્રાર્થના.

કોમોડમાં તા. ૬ થીએ ભગિની સમાજની
સ્થાપના થઈ છે.

મુખ્ય એસેમ્બલીની તા. ૧૧ ની
બેઠકમાં સંતતિ નિયમનની વિભાવન કરતા
પ્રચાર કાર્ય માટેના ફારા અંગવામાં આપણે
હોઈ અને યોગી અર્થ બાદ ફારા ઉઠી
ગયો હતો.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની
બિહારની શાખાની બેઠક તા. ૧૩ થી
તથા તા. ૧૪ થીએ શ્રીમતી. અનુષ્ઠાબાઈ
મહેતા પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી.

પરિષદમાં પડાની પદવિને દર કરવાની
માગણી કરવો ફારા તથા ઓએને સમાન
દર આપવાર મહાન નેતા કમાલ આગા
હુસેન આગ્રાન ખાસ બેઠક :૦૨૬૧ કરવો
ફારા પચાર થયો હતો.

ઓએને નાનાં ઉદ્યોગો માટે કેળવણી
લેવા માહતું ઉત્પાદન તથા વેચાણ મદદથી
ધોરણે મર્યાદિત. અમરને. ઔદ્યોગિક
સાગમાં અવાએને સામલ. કરવા; પ્રાથમિક
અને અન્ય સરકારી સાગાઓ સારે ઔદ્યોગિક
વર્ગોને યોગ્ય વિધેના ફારાવા પણ થવા હતા.

શ્રી શાખામાં સુગ્રામને વડી ધારાસભામાં
જડવણી વિરોધી નિલ રજુ થયું છે. તેને

તથા બિહાર ધારામલાના પહેરામણી વિરોધી બિહારે ટેકો આપવા બાબત ઠરાવો થયા હતા.

૩૧. દેશમુખના બિહારે ટેકો આપતો ઠરાવ ઉઠી ગયો હતો.

શ્રી વિક્રમચંદ્રની પંદરીત સુરેપની મુસાફરી કરીને પાછા આવી ગયા છે. ✓

શ્રીમતી સરોજિની નાયકુ દિંદી વિદ્યાર્થી પરિષદને ખુલ્લી મુકતાં બોલ્યા હતા કે 'જીવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓ મૂલકાળનું અનુકરણ કરે કે તેને કરીને સજો તેમ હું ઇચ્છતી નથી. હું તો ઇચ્છું છું કે તેઓ દેશનું નવું જ જાણે ધરે.'

શ્રી. મણીબહેન મુળાજી—મુંજામનાં જાણીતાં કામદાર દાખકતાં (મિસ કારા) મુંજામની મુનિસિપલ ચુંટણીમાં મદાસલા પદના ઉમેદવાર તરીકે પસંદ થયાં છે.

કલકત્તાની મારવાડી કોમની મહિલાઓએ તા. ૬ દી નવેમ્બરના રોજ રોકડી સીનેમા ખાતે 'પક્ષા વિરોધી દિન'ની ઉજવણી કરી હતી. જે પ્રસંગે સભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રી. બાગવતપ્રસાદ અધતાનનાં પત્ની લ-જકુમારીદેવી અધતાને લીધું હતું.

ધ્રુમ્મે ગાયબુ આપતાં જણાવ્યું હતું કે આપણી કોમમાં જે સમાજિક અનિષ્ટો જોવામાં આવે છે તેનું મૂળ પક્ષાની પદ્ધતિ છે. પક્ષાની કુરુદિન પરિણમે દિંદી સ્ત્રીઓએ પોતાની તાકાત, તંદુરસ્તી અને અખિયા તેજ સુમાવ્યા છે.

જાણીતાં બાવુ ડોક્ટર જમનાપ્રસાદ એમ. દેશાઇ એમ. બી. બી. એસ એમ આર. સી. પી. એલ એમ. ડી. ટી. એમ. ત્રુ તા. ૯-૧૧-૩૮ ના રોજ અકાળ અને દુઃખદ અવસાન મળ્યું છે.

૩૧. જમનાપ્રાઇ માન્ટ મેડીકલ કોલેજમાં

અભ્યાસ કરી ઉચ્ચ ક્લેવણી લેવા માટે સુરેપમાં ગયાં અને ત્યાંથી આવ્યા બાદ તેમણે અહીં 'પ્રેક્ટીસ' શરૂ કરી હતી. તેમાં તેઓને ભારે સફળતા મળી હતી, પોતાને હાલતરી અવસાપ સુધર રીતે કરવા ઉપરાંત તેઓ પોતાના મીઠા સ્વભાવ અને મળતાવડાપણાને લીધે જોમના સંસર્ગમાં આવ્યા તેમને પ્રિય મધ પડ્યાં હતાં.

૩૧. જમનાપ્રાઇને આદ્યલેસ હોસપીટલ તેમજ કંચનગૌરી હોસપીટલ સાથે સંબંધ હતા અને ત્યાં તેઓ નિયમિત ડોક્ટરી સલાહ આપતાં.

૩૧. જમનાપ્રાઇ વીરોક દીવસ ઉપર 'દાપકેષ્ઠ'ના તાવમાં સપડાયાં હતાં અને તેમની સારામાં સારી સારવાર કરવા છતાંય તેઓનું અવસાન મળ્યું.

૩૧. જમનાપ્રાઇ પોતાની પાછળ પોતાના પતિ મી. એમ. જી. દેશાઇ, જેઓ જાણીતા પવકાર છે તેમજ મીરત કેસમાં વિખ્યાતિ પામ્યા હતા તે, તેમના પૃથ્વિ પિતા, મિત્રો અને સંબંધીઓનું એક મોટું મંડળ મુકતાં ગયાં છે.

રાજકોટમાં તા. ૯ મી નવેમ્બરે સર-ધસમાં ભાગ લેવા અંગે લમલમ પચાસ સ્ત્રીઓની ધરપકડ થઇ હતી.

ત્રાવણકોર કોંગ્રેસનાં શ્રી નેતા કુમારી એન. માસ્કરેનની ચેંચુર ખાતે તા. ૯ મીએ ધરપકડ થઇ હતી.

ત્રાવણકોરની સરકારે રાજકીય કેદીઓના છુટકારા અને ફી. લો. એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ પાઠો જેવી લેવાની તાત્કાલિક કરેલી અહેસાસના સંબંધમાં શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે દાખું હતું કે જે જાહેરાત જરાયે અજાણી પમાડવાની નથી, કોઇ પણ આપણ

સતતાને લોકશાસનની વધતી જતી ભરતી સામે વહેલે કે મોડે નમ્યા વિના છૂટો નથી. તે અનંત સમય સુધી ત્રાસરાત્ર્ય ચલાવી શકે જ નહિં. વળી સરકારનું એ પત્રનું દેશને કષ્ટ લાગે જ નહીં નથી, સરકારે હતી તેની રીયલિટી પણ સ્થાપી નથી. કિશોરો દહાડા પાડે છે. પ્રજાની બહાદુરીભરી લડત જવાબદાર રાજતંત્રની માગણી માટેની હતી. તેથી એણું કમીએ તેમને સંતોષશે નહિં. તેમની માંગણી પ્રજાના પ્રાથમિક અને મૂળમત અધિકાર પર રચાયેલી છે.

રાણી ગ્વી-
કાલોની મુક્તિ
માટેનું આંદો-
લન : આસા-
મના જંગલી
વિસ્તારમાં સત્યા-
મઠની પ્રવૃત્તિની
દોરવણી કરનાર
સુવિખ્યાત શ્રી
આમેવાન રાણી
ગ્વીકાલોની સત્વર
મુક્તિ કરવા
માટેની જનતા
તરફની એક

અરજ આસામના નામદાર મનનંદ સમક્ષ રજુ કરવા માટે તૈયાર થઈ રહી છે.

. ૧૯૩૦-૩૨ ની સવિનય અનાદરની યજ્ઞ-
વર્ગમાં ભાગ લેવાને પરિણામે રાણી ગ્વીકાલો
જીવનભરની કેદ ભોગવી રહેલા છે, અને
સવિનય અનાદરની યજ્ઞવર્ગના નેતાઓમાંથી
દહાડા સુધી સજા ભોગવી રહેનાર એ એક
જ વ્યક્તિ છે.

એ રાજકેદી છે. તેની મુક્તિ માટે
અખિલ હિંદ આંદોલન જમાવવાની સૂચના
કરનાર પં. જવાહરલાલ નેહરુ પહેલા હતા,

અને તે મુજબ તે મતલબનો ઠરાવ દરિ-
પુરા ખાતેના મદાસલા અધિવેશને પસાર
કર્યો હતો.

ચિલોત્ર જીલ્લા યુવકસંઘ આસામના ના.
મનનંદ સમક્ષ પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલીને
એ વિખ્યાત કેદીના છુટકારાની અરજ કરવા
ઠરાવો રાખે છે.

દસ હજાર સ્ત્રીઓ માંધીજીને સત્કાર
કરે છે : કેશ હરમાધલખાન નામના રમળે
દસ હજાર સ્ત્રીઓ માંધીજીને સત્કારવા એકઠી
યજ્ઞ હતી.

મદાસની
જેલમાં સ્ત્રી
વોડેશ : શ્રી
કેદોએને લાઇ
જવા લાવવા માટે
મદાસ સરકારે
ત્યાંની જેલોમાં
શ્રી વોડેશ રાખ-
વાની પરવાનગી
આપી છે.

વારંગલનાં
રાણી રૂપાંબાઇ
સામાજિક કાર્યો-
માં રસ લઇ રહ્યાં

અભિનંદન

સાન્ડાકુલ-વાંદરા મ્યુનિસિપાલિ-
ટીની સુટણીમાં યુરોપીની સાથે
ઉભાં રહી સુટણીમાં જીતનાર બહેનો
શ્રી. ગંગાબહેન પટેલ તથા શ્રી.
લાલુમતી લક્ષ્મી અમારાં અભિનંદન.

મુખ્યાધ્ય મુનિવરસિદ્ધિની સિન્ડિ-
કેટની સુટણીમાં સુટાઇ આવનાર
બહેન શ્રી, સુલેસ્તાન બિલિમોરિયાને
અમારાં અભિનંદન.

છે. સુલભમની કન્યાશાળાને તેમણે રૂ.
૪૫૦૦ નું દાન આપ્યું છે.

અખિલ હિન્દ મહીલા પરિષદ તથા
શ્રી મુજરાતી શ્રી સદાશ્રી મંડળ લીમીટેડના
સંમુક્ત આશ્રય હેઠળ તા. ૫ મી નવેમ્બરે
વતિતાવિશ્રામ હોલ, મુંબાઇમાં એક સ્વદેશી
પ્રદર્શન શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીના દરને
પુરુષ મુકાબુ હતું.

એણે વીમેન્સ એસોસીએશનના
આશ્રય હેઠળ ઓગોની એક જાહેર સભા
તા. ૫ મી નવેમ્બરે શ્રીમતી હંસાબહેન મહે-

તાના પ્રમુખપદે બ્રહ્મવાદરસી હોલમાં બરાબર હતી. અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ માટે મોકલવામાં આવનાર કરાવો તેમાં ચર્ચા થતા. તેમજ એ પ્રતિનિધિની ચુંટણી કરવામાં આવી હતી.

કરાંચીના શ્રી. સુખલાલ ગિરધર-લાલ શાહ પોતાની પત્નીની અનુમતિ લીધા શિવાય એ બાગકોના પોષણનો ભાર મુલાન પત્ની ઉપર નાંખીને દોષ લેવા તૈયાર થયા છે. અહિંના રાજસાહેબે પોતાની પ્રજાને વધુમાથું જવાબદાર રાખતો આપવા બહેરાત કરી છે.

ઉત્તર મધ્યપ્રાંતની મહિલાઓની પરિષદની બેઠક તા. ૨ જી તથા ૩ જી નવેમ્બરે જમણપુરમાં બરાબર હતી. તેમાં ઓઓ માટે કરજવાત દિક્ષણનો કરાવ પસાર થયો હતો. તે ઉપરાંત બેકારીના પ્રજાનો નીવેડો લાવવાની, લકરા માટે હોરિપટલ રથાપવાની વિનંતિ કરતા કરાવો પસાર થયા હતા. તેમજ અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ માટે પ્રતિનિધિની ચુંટણી કરવામાં આવી હતી.

રાજકોટમાં તા. ૧૩ મીએ આચરે દસ દિવસ જેટલી ઓઓ ચોકમાં એકઠી મળી હતી. મણીબહેન પટેલે ઓઓની આ સભામાં બાબત કહ્યું હતું. પ્રતિબંધિત પત્રોમાંથી ફેરાર વાંચ્યા હતા. બીજા બહેનોએ પણ મનાઈ દુકમનો ભંમ કર્યો હતો.

મુંબાઈ હિરાબાગમાં તા. ૨૬ મી

એ ઓઓની એક ગંજવર સભા રાજકોટની શીરાંગનાઓને અભિનંદન આપવા મળી હતી. સભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રી. જયશ્રીબહેન રાવજીએ લીધું હતું. અને મુખ્ય વક્તા શ્રી. મુદુલાબહેન અંબાલાલ સારાભાઈ હતા.

રાજકોટના દમન પ્રત્યે વિરોધ દર્શાવતા અમલવાદની ઓઓની એક પ્રયાસ સભા તા. ૧૪ મીએ શ્રી. ગંગાબહેન ઝવેરીના પ્રમુખપદ નીચે મળી. જે વખતે મુખ્ય વક્તા શ્રી. ચારણબહેન મહેતા હતા.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની વરોડરાની શાખાની નવસારી ઉપસાખને સર હોમી અને લેડી મહેતા તરફથી રૂ. ૧૦૦૦ હું દાન મળ્યું છે.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની ગંગાલીઅરની શાખાની વાર્ષિક પરિષદ તા. ૧૪ મીએ લેડી ધનવન્તા બહેન મહેતાના પ્રમુખપદે બરાબર હતી. ઓઓ માટે ટ્રેનીંગ મેલેજ રથાપવા બાબત તથા રથાનિક સરેથાઓમાં ઓઓને રથાન મળે તે બાબત શ્રી. મહારાજને વિનંતિ કરતા કરાવ પસાર થયા હતા.

સાહિત્યનું નામેલ પ્રાપ્ત : આ વર્ષનું સાહિત્ય માટેનું નામેલ પ્રાપ્ત થીમતી પલ્લે બકતે આપવામાં આવ્યું છે આખી દુનિયાના સારામાં સારા સાહિત્યકારોને આ ઇનામ દર વર્ષે આપવામાં આવે છે. થીમતી પલ્લે બકે ચીન દેશને લગતી ઉત્તમ નવલ કથાઓ લખી છે.

સાસાર સ્વીકાર

આરોગ્ય હાથડી : (સં. ૧૯૯૫) [પ્રકાશક : વૈદરાજ પં. હરિપ્રસાદ સી. ભટ્ટ, બાળ આરોગ્યશુભન, રાવપુરા ટાવર પાસે-વડોદરા. પાકું પૂઠું : મૂલ્ય : રૂ. ૦-૮-૦].

નવા વર્ષની આ હાથડીમાં આરોગ્ય વધારનાર સુવાક્યો, દર્શકત તથા જ્યોતીષ, પોષ, રેલ્વે, બ્રાહ્મ, પગાર-તેમજ હોટોની અભિરૂચ દરોજના રિમાળની સાથે તબીબન સુધારવાને માટે યોગ્ય બોધપ્રદ પણ આપવામાં આવ્યા છે. હાથડી વર્ષ ૫૩ થયા પછી પણ રેલ્વે શુક તરીકે સંચરતા યોગ્ય છે.

“ ગુણ સુન્દરી ” બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૮ : અંક ૧૨

પ્રસ્તક ૮

ડીસેમ્બર : ૧૯૭૮

મારો ભમરડો

ચકર ધુમ્ ચકર ધુમ્ ફરતો ભમરડો મારો,
ચકર ધુમ્ ચકર ધુમ્ ફરતો ભમરડો મારો.

ભળી વિઠાળી એને ફેરવું જ્યાં જોરમાં (૨)
ખટર ખુમ્ ખટર ખુમ્ કરતો ભમરડો મારો,
ખટર ખુમ્ ખટર ખુમ્ કરતો ભમરડો મારો;
ચકર ધુમ્ ચકર ધુમ્ ફરતો ભમરડો મારો (૨)

ફરતાં મયાળે એને આંગળી ચીરાડું ત્યાં (૨)
સટર સુમ્ સટર સુમ્ કરતો ભમરડો મારો
સટર સુમ્ સટર સુમ્ કરતો ભમરડો મારો
ચકર ધુમ્ ચકર ધુમ્ ફરતો ભમરડો મારો (૨)

લઈને ચાક હાથ, કઢી પથર પર મૂકતાં, (૨)
કરર કુમ્ કરર કુમ્ કરતો ભમરડો મારો,
કરર કુમ્ કરર કુમ્ કરતો ભમરડો મારો
ચકર ધુમ્ ચકર ધુમ્ ફરતો ભમરડો મારો (૨)

ગોવિંદ ધોળી

ગોવિંદ ઘણા વયોથી અમારા ધોળી છે. એની દુકાન અમારા ઘરની પાસે જ છે. અત્યારે તો ગોવિંદ ઘરડો થયો છે એટલે એનો દીકરો અને તેના નાના નાના દીકરાઓ બધું કામકાજ કરે છે ને ઘરાક આવે ત્યારે તેને ધોળેલાં કપડાં આપે છે અથવા તેમની પાસેથી મેલાં કપડાં સંભાળી લે છે.

પણ ગોવિંદનો ભૂતકાળ ખૂબ અવનવો છે. એ જુવાન હતો ત્યારથી હું એને ઝોળણું છું. તે દિવસોમાં તેને મદદગાર થાય તેવાં તેનાં બાળકો ન હતાં એટલે પોતે તથા પોતાની બેરી બધું કામ સંભાળતાં. ધોળા પોતે જાય, કપડાંને કુંદી પોતે કરે, ઈત્રી પણ પોતે જ કરે, બળદિયાની સંભાળ પણ એજ લે અને એ બધા ઉપરાંત ઘરનું કાંઈ કામકાજ હોય તો કરે.

ઘરના કામકાજની બહુ પ્રીતર એને નહિ. ઘરમાં લાવવું મૂકવું બધું જ એની બેરી કરે અને વધુમાં ગોવિંદ ધોળા જાય ત્યારે તેની બેડાબેડ એ ધોળીઘાટ પર ઉપડે.

શરૂઆતમાં ગોવિંદ દુગડાની લાદીઓ ધોળીઘાટ લઈ જવા લાવવા માટે બે ત્રણ ગધેડાં રાખતો પણ પછી તેણે એક નાનકડો બળદ ખરીદ્યો અને ગધેડાં વેચી દીધાં.

ગોવિંદનો બળદ ધોળો ફૂલ જેવો. માથે નાની નાની શીંગડીઓ અને રૂપાળી આંખો. એક ઘંટડી સદાય ટણુટણુ જ કરે. ગોવિંદની માવજતને લીધે બળદ શરીરે ભારે સારો ને ચોકષો.

ગોવિંદ ધોળ સવારમાં વહેલો ઉઠે ને બળદને ખડ ખવરાવી ધરવે. પોતે દાતણ પાણી કરે ને પરભાતિયાં લલકારે. ત્યાં છોકરાં હોયાં જાય. તેની બેરી ત્યાં સુધીમાં જાગીને કામે વળગી ગઈ હોય. સાત વાગે ત્યાં તો બધાં શિરવી લે અને બળદિયા પર લાદી વગેરે મૂકી ધોળીઘાટ લઈ પાંચાળી મૂકે. છોકરાં હોયાંને વોરાફરતી બળદ પર બેસારતાં જાય અને વરવહુ પહોંચે ધોળીઘાટ પર.

નદી કાંઠે ધોળી ઘાટ. ધોળીઓએ પોતપોતાની જગ્યાઓ ત્યાં નક્કી કરેલી જ હોય. કપડાં પલાળે ને લઠ્ઠી સંપ્રુકે, કપડાંને બાદે ને પછી 'રામોરામ' બોલતો જાય અને બાદેલાં કપડાંને ઝીંકતો જાય. એની વહુ આમ ધોળેલાં કપડાંને તારવતી જાય, નીચોવતી જાય ને કાંઠે પહોળાં કરી સૂકવતી જાય. છોકરાં અડખે પડખે રમતાં હોય ને દુગડાંની ખખર રાખતાં હોય બળદિયો નદી કાંઠાની ધ્રા ચરતો હોય.

સૂરજ માથે આવે ત્યારે ગોવિંદ પોતાનું કામ મોકુફ રાખે. સૂરજના તાપમાં ઉઘાડું રહી રહીને કાળું થઈ ગયેલું 'ગોવિંદનું' શરીર બેનારની આંખને બહુ ગમે. અળખામણું તો ન જ લાગે. એના શરીર પરના મોંસના નાના મોટા ગૂઠાઓ પરથી કહી શકાય કે આ દુબળું પાતળું શરીર નબળું તો નથી જ, ખૂબ કસાયલું છે.

નદી કાંઠાના એકાદ ઝાડ તેને તેની બેરીએ નાની ઓકરાંની ઝોળી બાંધી હોય ત્યાં બધાં એકઠાં મળે ને ઘેરથી આણેલું ભાથું હોય. દાળ, શાક, ચેટલા, અથાણું ને ચટણી. જે આપ્યું હોય તે બધાં બેગાં મળી હોંશે હોંશે પેટ ભરીને ખાય. વચમાં વચમાં બાપ, મા ને છૈયાં વચ્ચે વાતો ચાલતી હોય ને હસવાનો ખીલખીલાટ ઉડતો હોય.

ખાધ કુરરી ગોવિંદ જરા લાંબો થાય અને તેની બેરી વાસણ માંજે ને ધોવાતું રહ્યું સહુ કામ પૂરું કરે.

કામ કરી ચાકેલા ગોવિંદની આંખ મળી જાય ને એકાદ કલાક કેટલે બંને ત્યારે સૂરજ ભગવાન આચમણી કેર ઉતરતા હોય બીડી કે હોકલી પીએ ને પછી સૂકવેલાં કપડાં લેગાં કરવાં માંડે ધોયેલાં કપડાંની લાદીએ તૈયાર થાય ને ઓકરાં ચરતા બળદિયાને હાંકી લાવે એટલે એ લાદીએ તેના પર વરવહૂ ઉંચકી ગોઠવે.

આટલું કરે ત્યાં તો સાંજ પડવા આવે ને બધું સંભાળી કાફલો ધરબણી વળે. ધોળીઘાટ જરા ગામથી છેટો એટલે ઘેર આવતાં વાર લાગે. રસ્તામાં વરવહૂ ને ઓકરાં અનેક વાતો ને ટોળટપાં કરતાં જાય ને ચાલ્યાં આવે.

ઘેર આવી બેરી સાંજના વાળુની તૈયારીમાં પડે અને ગોવિંદ ધોયેલી લાદીએ સરખી મૂકે.

અઠવાડિયામાં આમ ત્રણેક દિવસો ધોવાના જાય તો બે ત્રણ હી આવેલાં મેલાં કપડાંને તપાસવામાં ને નિશાન કરવામાં જાય. એ કામમાં ય વરવહૂ સાથે જ. એકાદ બે હી ઇસ્રી કરવામાં જાય. આમ અઠવાડિયાના બધા દિવસો ગોવિંદ કામમાં રચ્યો પચ્યો જ રહે. છતાં ઇક સાંજે અને રાત્રે મોટે કુધી ગોવિંદ કંઈક ને કંઈક કરતો જ હોય.

ગોવિંદ બે ચાર ચોપડી બજેલો એટલે વાંચી શકે. કોક હી રામાયણ તો કોક હી ભાગવત કે એવું કંઈ નાકે ચરમા ચડાવી વાંચે. તો કોક હી ગુજરીમાંથી લાવેલી બજનાવળીમાંથી બજન લલકારે. એનો કંઈ પણ ભારે મીઠો. પાટોશના રામશ્યામદિરમાં કોઈ અગિયારશે કે કોઈ આઠમે એકતારો લઈ ગોવિંદ ભજનિયાં ગાય ત્યારે અમે ઘરમાં પધારીમાં પડયા પડયા તેની મીઠાશ માણીએ.

ગોવિંદ આમ તો ધોળી. પણ મોટાને મળતિયો. દીવાન સાહેબ ને ઇજનેર સાહેબ, વસુલાતી ને મુનસફ સાહેબ, નગરશેઠ ને ખીળ પટેલિયા એ બધા એના ઘરાક એટલે એ બધાને ત્યાં લૂગડાં લેવા દેવા જાય ત્યારે બધા સાથે એની બોલચાલ.

ગોવિંદની લખવા જેવી ખાસિયત તો ખીલ છે. ગોવિંદ ધોળી જોય જોઇ જાય છે. કોઈ આગળથી એ ચીંચ્યો છે ને માંચ્યો તૂટ્યો જોય એ જોઇ શકે છે. વળી ગોવિંદને ચારણી દગ્ગતા હોવાએ બેલવાનો પણ ભારે શોખ અને આપકત છે.

અપિણા ગિજીભાઈ અને હરભાઈના એણે કેટલાક દુહાં જોડેલા. ગોવિંદ પેલા શામળા-
લંગત પાસે પણ ઘણીવાર જઈ જોસે છે ને વેદાંતની અટપટી વાતો પણ જાણે છે.
ગોવિંદને જેવું તેવું વૈદું પણ આવડે છે.

ગોવિંદ ભગત કહેવાય છે. ગોવિંદ પટેલ પણ કહેવાય છે. કારણ કે ધોળીની
નાતનો એ પટેલ છે. ગોવિંદનો કરેલી ન્યાય નાતમાં વખણાય છે.

ધોળીઓ તો ઘણા ય છે પણ ગાધામાં તરી આવે તેવો આ અમારો ધોળી
ગોવિંદ ભગત છે.

ગોવિંદ ધોળીની સુવાંસ આખા ગામમાં છે. તેવું કારણ તેની ચાકખી નીતિ-
રીતિ છે. એને કોઈ ધરાક સાથે વાંધો પડતો નથી, કારણ કે એ કોઈનાં કપડાં
ચોળવતો નથી, ગુમાવતો નથી કે બગાડતો ફાડતો નથી. સૌની સાથે મીઠી જીભે ને
માયાળુ દબે વર્તે છે; પછી તે બાળક હોય કે મોટું હોય, ગરીબ હોય કે તવંગર હોય.

આવી જીવંતી જીવેલો ગોવિંદ હવે ઘરડો થયો છે અને જીવંતીમાં કરેલી
મહેનતનો આનંદ મીઠાશથી જીવી ગાણે છે. વરસમાં ઘરડો થયા છતાં હજી કોઈ કોઈ
વાર એને અને કામ કરતો તો લાગીએ છીએ.

આવો અમારો ગોવિંદ ધોળી અથવા ગોવિંદ ભગત, ધોળીની નાતનું તો
ઘરણું છે જ પણ અમારા ગામનો પણ એક અડીખમ આદમી છે.

ગિરીશ

બચુની બરફી

નાનો બચુ ઝોળી લઈને ફૂદતો નાચતો. જય;
વારે વારે ઝોળીમાં જોતાં મનમાં બહુ મલકાય.

મારે કાજે બાપાજી લાવ્યા બરફી તો આજ;
નાની બેબીને નહિ આપું હું કરી મિલજ.

ત્યારે બાઈ ! બાઈ ! કરશે બા, બાપાજી મને,
કહી એમ અદર ઝોળીને હાથમાંથી ઉછાળીને.

જતાં બીલવાં તે જઈ ત્યાં બાળકુંડીમાં પડી;
ને મોટો ભંકડો તાણીને બચુ પડતો, રડી.

વીર શિવાજી

એક હતો છેકરો. તમારા જેવો જઃ પણ અપણ, ચાલક અને સાહસિક, વાર્તાના બહો શોખીન, ઘણો જ શોખીન. એક દિવસ પણ વાતો સાંભળ્યા વિના ચાલે નહિ. તેની બા પાસે હંમેશા વાતો કહેવરાવે. તેની બા, સમાયણ, મહાભારત આદિ મહાન ગ્રંથોમાંથી વાતો કહે.

“હે બા ! પછી કૌરવ પાંડવોના યુદ્ધમાં કોણ જીત્યું ? કૌરવોની સેના ઘણી જ મોટી છે અને પાંડવોનું સૈન્ય તેની પાસે કંઈ વિસાતમાં નહિ !” છેકરો કવચિત પ્રશ્ન કરતો.

“ન્યાયનીતિથી લડનાર જ જીતે. જ્યાં ધર્મ હોય ત્યાં જ જય હોય. પાંડવોમાં ન્યાયનીતિનું બળ છે અને કૌરવોમાં દગો અને કપટ છે. પાંડવોને સત્યનું બળ છે, અને કૌરવોમાં અસત્યરૂપી નિર્બળતા છલોછલ ભરી છે. એક તરફ નિખાલસ ને પવિત્ર હૃદય છે. બીજી તરફ કૃતદ્વિ કૌરવોનું પાખંડ છે. તેઓનું દિલ મેલું છે. એક તરફ સત્યમૂર્તિ ચોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ છે જ્યારે બીજી બાજુ અસત્ય, દગો અને કપટથી કલુષિત યંત્રેલું વાતાવરણ છે. બોલ, તું જ કહે કોણ જીત્યું હશે ?”

“પાંડવ, પાંડવ.” છેકરો બોલી બેઠો.

ન્યાયનીતિ અને નિઃકપટતાથી યુદ્ધ ખેલનાર સહુદયી પાંડવો જીત્યા. આવી ધર્મ, નીતિ, વીરતા, સાહસિકતા અને અલૌકિક શોર્યની વાતો સાંભળી છેકરામાં પણ ધીમે ધીમે આ બધાને સંચાર થવા લાગ્યો.

તે મોટો થયો છતાં બાળપણમાં સાંભળેલી વાર્તાઓ તેના હૃદયમાંથી ખસી નહિ. તે એક બેઠણતી યુવાનીમાં વીર નરને છાજે એવાં કાર્યો કરવા લાગ્યો.

સ્વતંત્રતા એના પ્રાણ હતો. સાહસિકતા અને ન્યાય એ બે એનાં મુખ્ય અંગ બની ગયાં હતાં.

ભક્ષીમ અને ધર્મી બાદશાહ ઔરંગઝેબના અસદ્ વર્તનથી છેડાઈને તે તેના કિલ્લાઓ સર કરવા લાગ્યો. બાદશાહે કોયે જણાઈને તેના પિતાને કેદમાં પૂર્યા. પણ તેણે યુક્તિ વાપરીને તેના પિતાને છોડાવ્યા.

તેને વશ કરવા ઔરંગઝેબે ઘણાં જ ફાંદાં માર્યાં, પણ તે તેને હાથ પકડ્યો જ નહિ. કપટી ને દગાબાજ બાદશાહને તો વીર નર કળી ગયો હતો.

એ ભક્ષીમ બાદશાહને તોખા પોકરાવનાર એ છેકરાને હવે તમે જરૂર જાણી ગયા હશે. એ સત્યનો મિત્ર ને ન્યાયનો રક્ષક, ધર્મનીતિનું વીર શિવાજી ! એને ન જાણજે એવો કોણ હશે ?

શશિન આઝા

ભાગ્ય ચક્ર

(૧)

એક કઠીઆરો હતો. તે જંગલમાં લાકડાં ફાડવા જતો અને તેમાંથી જે પૈસા ઉપજતા તે વહે તે ગુજરાન ચલાવતો.

એક દિવસ તે લાકડાં ફાડવા જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં તેને એક હિરો જલક્યો. તેણે હિરો ગિર્યામાં મૂક્યો. તે લાકડાં ફાડી ઘેર ગયો. તેણે તેની સ્ત્રીને હિરો બતાવ્યો. સ્ત્રીએ તે હિરો વેચવા કહ્યું.

તે ગામમાં એક હિરાના વેપારીને ત્યાં ગયો. તેણે હિરો બતાવ્યો. વેપારી હુચ્ચો માણસ હતો. જો કે હિરો બહુ કિંમતી હતો પણ તેણે કહ્યું કે આના તો માત્ર ૫૦ રૂ. ઉપજશે. કઠીઆરો ભોળો હતો. તેણે હિરો ૬૫ દીધો અને ૫૦ રૂ. લઈ આવતો થયો. વેપારી બહુ જ રાજી થયો. વેપારીનું નામ તલકચંદ શેઠ હતું.

(૨)

થોડા વખત પછી શેઠ સુસાદરીએ ઉપડ્યા. કુટુંબમાં તે અને સ્ત્રી હતાં. શેઠે ઘર વેચી દીધું અને ઘર સામાન પણ વેચી દીધો. એક જોખોમાં તેમની દોલત લઈ ખાતે જઈને ઉપડી ગયાં.

*

*

*

એક દિવસ ગાડીમાં શેઠની ઝોળી ગ્રૂમ. શેઠે ખૂબ ગોતાગોત કરાવી પણ નીકળ્યો. શેઠ બીયારા પોકેપોક મૂકીને રોયા. સ્ત્રી ભોલી “આ બધું તમારા હિરાને લીધે જ.”

અરે ! ઇશ્વરી મદદની જેમ શેઠના ખીરસામાંથી એક હિરો ચમક્યો. આ હિરો કઠીઆરાવાળો હતો. શેઠને કાંઈક આશ્ચર્ય બધાં. શેઠ બિયારા પહેરેલા કપડા ભર નીકળી પડ્યા હતા. કપડાં તદ્દન ભેલાં હતાં.

શેઠે હિરો આ શહેરના રાજાને વેચવાનો વિચાર કર્યો. તે દરબારમાં ગયા. દરવાજા પાસે ગયા ત્યાં પોલીસે અટકાવ્યા. શેઠે કહ્યું “જો ભાઈ, આ હિરો હું રાજા સાહેબને આપવા બહાનું છું.” પોલીસે તેમને પકડ્યા અને દરબારમાં લઈ ગયા. શેઠ તો આશ્ચર્ય જ બની ગયા.

પોલીસે રાજા પાસે આવી કહ્યું “નામદાર, આપનો જે હિરો ખોવાય છે તેનો ચોર આ રહ્યો.” એમ કહી તેણે શેઠને આગળ કર્યો.

શેઠે ખૂબ આશ્ચર્ય કરી અને પોતાની બધી વાત કિધી.

પણ આ તો દરજી શહેર અને શેઠ દરથી આવેલા એટલે તેમને જોખો કોણ ? શેઠ ઉપર દેસ ચાલ્યો. શેઠને ૫૦ દરકા અને ૬ મહિનાની સજા થઈ.

(૩)

હવે આ બાબુ કડીઆરો પગ રૂપિઆ લઈ ઘેર આગ્યો.

એક રાત્રે એણે બન્યું કે કડીઆરો મુતો હતો ત્યાં તેણે કોઈકને વાત કરતા સાંભળ્યા. તેને લાગ્યું કે તે અવાજ તેના હઠકામાંથી આવતો હતો, તે હળવે હળવે હઠકા આગળ ગયો. અને વાતો સાંભળવા લાગ્યો.

“જે કડીઆરો ચેતે તો તેને બહુ જ કષ્ટો થાય.” હઠકામાંથી અવાજ આવ્યો.

“હુ” ખીજો અવાજ આવ્યો.

“જાણે વાત એમ છે કે થોડા દિવસ પછી અહિંના રાજાની કુંવરી માંદી પડશે. રાજા ઘણા વૈદ દાકતરોને બોલાવશે પણ કોઈ તેને સાજી કરી શકશે નહિ. હવે જે આ કડીઆરો અને લઈ હડીમના વેશમાં દરબારમાં જાય. પછી રાજા હા પાડે એટલે કુંવરીવાળા ખંડનાં બારણા બંધ કરી અને કુંવરીને બતાવે તો કુંવરી તદ્દન સાજી થઈ જાય.” વાત બંધ પડી.

x

x

x

સવારે કડીઆરે જોયું તો હઠકામાં પગ રૂ. ને બદલે એક હીરો પડ્યો હતો કડીઆરે બહુ સમજી ગયો.

થોડા દિવસ પછી આ શહેરના રાજાની કુંવરી માંદી પડી.

રાજાએ ઘણા વૈદ, દાકતરો બોલાવ્યા પણ કોઈ કુંવરીને સાજી કરી શક્યું નહિ. છેવટે રાજાએ ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે:—“જે કોઈ કુંવરીને સાજી કરશે તેને અહીં રાજ્યપાટ મળશે તથા કુંવરી પરણાવવામાં આવશે.”

ખીજે દિવસે કડીઆરએ હડીમનો વેશ લીધો. ખીરસામાં હિરો મૂક્યો અને દરબારમાં હાજર થયો.

દરબારમાં જઈ તેણે રાજાને જુકીને સલામ કરી અને કહ્યું “નામદાર, હું આપની પુત્રીને સાજી કરવા આવ્યો છું. જે તે સાજી ન થાય તો તમે અને જે શિક્ષા કરશે તે હું સહન કરી લઉં.”

રાજા, હડીમ અને પ્રધાન ત્રણે જણા કુંવરીવાળા ખંડમાં આવ્યા. રાજાએ કુંવરીના રોગની બધી વાત દીધી અને હડીમ ‘હા’યે હા બણતો ગયો. પછી તેણે રાજાને તથા પ્રધાનને અને ચાકરીઓને બહાર જવાં કહ્યું. બંધા બહાર ગયા એટલે તેણે ખંડ બંધ કર્યો અને પછી હીરો કાઢી કુંવરીને બતાવ્યો. કુંવરી તરત બેઠી થઈ ગઈ. હડીમે હિરો દાખલીમાં મૂકી દીધો અને પછી બારણું બોલી બંધાને અંદર

બાલાબ્યા. રાજા બહુ જ ખુશી થયો. તેણે તેજ વખતે દરબારમાં જઈ બાહેર કયું કે:-
 “ હું આ હકીમને મારું રાજ્યપાટ અને કુંવરી સોંપું છું. ”

હકીમના આનંદનો તો પાર નહોતો.

ચોરા વખત પછી કહીઆરા (હકીમ)ની સુની સ્ત્રી ગુજરી ગઈ.

(૪)

૬ મહિનાની સજા ભોગવી શેઠ જિઆરા છુટયા. શેઠ તેમના શહેર તરફ આવવા નિકળ્યા. રસ્તામાં શેઠે આપઘાત કર્યો. જિઆરા શું મોહું લઇને આવે ?
 શેઠાણીએ દુઃખને લીધે ગાડીમાં કચરાઈ મૂઠ્ઠા આપઘાત કર્યો.

લલિત ગિ. ભટ્ટ

ઘાટ

જુદા જુદા શબ્દોના અર્થમાં વપરાતો એકનો એક શબ્દ.

તેણે મારા ઘાટ ઘડ્યો.

આ નિલમના ઘાટ મને ગમે છે.

તેણે ઘાટે ઘાટનાં પાણી પીધાં છે.

ચોરગજેભે દારાને મારવા ઘાટ ઘડ્યો.

ખાઈખર ઘાટ જમપ્રસિદ્ધ છે.

કનક વિજયના ઘાટમાંજ ફરે છે.

તેણે તેનો ઘાટ ઘડી નાખ્યો.

કાકા ! તમે તમારા ઘાટમાં રહીને બોલજો.

કુલવંદન કા. પ્રહારદ

અજબ ગુંડાઓ.

- ઝેકાસ્લોવેકીયામાં મોટર હાંકતી વખતે બીડી પીવી એ લયકર ગુંડો છે.
- પોર્ટુગીઝ પ્રદેશમાં ઉઘાડે પગે નીકળનાર માણસ જેલ ભેગો થાય.
- કયુબામાં તમે હેટ કે ટાઈપહેર્યા વિના બહાર નીકળો તો જેલમાં જવું પડે.
- યુગોસ્લોવિયામાં કોઈપણ યુવાન કસરત કરવાની ના પાડે તો બે પાઉંડ દંડ થાય.
- બલ્ગેરીયાના રસ્તામાં કોઈપણ માણસને ઉલ્લો રાખી તેની પાસેથી દિવાસળીની પેટી માંગવી એ મોટો ગુંડો ગણાય છે.
- ચેકોગમાં બે જુવાન નર નાર એક બીજાના હાથમાં હાથ મેળવી ચાલે તો ગુંડો ગણાય.
- ઇટાલીમાં રહેનાર માણસ ભો ઇટાલી બહારનાં કેળાં ખાય તો જેલ ભેગો થાય.

અન્દકાન્ત નરસિંહભાઈ પટેલ

આધતંત્રી અને સ્થાપકા જયકૃષ્ણ ના. વર્મા, બી. એ. એલ.એલ. બી., એમ. એસ. સી. (લંડન)
હાલ દિવાન હુણવાડા રાજ્ય

ગુણસુન્દરી

અવસ્થાપક :

વંદીઓ :

પ્રકાશક :

નંદવરલાલ એ. ઠક્કર ડી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસસી. અંબાલાલ વિ. ઠક્કર
હુણવાડા પ્રેસ. વડોદરા. શ્રી. વિશુદ્ધતા દેસાઈ બી. એ. વડોદરા.
પુ. ૩૨૫] જાન્યુઆરી : ૧૯૩૮ [અંક પચીસ

અનુક્રમણિકા

પાંદોરી : શ્રી. સરોદ	૨૦૬
માલજી : શ્રી. મનુ દેસાઈ	૨૦૭
અગીઆરમો દોકરો...નેપોલીયન બોનાપાર્ટ :	
શ્રી પ્રેમલીલા મહેતા, બી. એસસી.	૨૦૮
સુવર્ણ કંઠજી : શ્રી. રતનિધિ	૨૦૯
જસંત : શ્રી. સચુલા મહેતા	૨૧૦
દ્વિ. પ્રલોભન : શ્રી. ' ઇલિન ' બોઝા	૨૧૧
નોંધ :	૨૧૨
વીજળી : શ્રી. પ્રકાશમ	૨૧૩
સ્ત્રીઓ અને બોકારી : શ્રી. બાનુમતિ બક્ષ	૨૧૪
ધારીયો : શ્રી. ચંદ્રાવાસ પુષ્પ	૨૧૫
સહકાર નીતિ અને ' લોકસંઘ ' : શ્રી. પ્રફુલ્લ દેસાઈ દિ. કામદાસ, એમ. એ.	૨૧૬
અધ : પતન કે અભિદાન : શ્રી. પ્રેમલંકર મનમલાલ પાંકજી	૨૧૭
લોકાલુ પરજોતરના આપણા પર પ્રકાશ : શ્રી. નેહાલાલ ઇ. સોમૈયા	૨૧૮
આપણી સંસ્થાઓ :	૨૧૯
ફૂલવેણી :	૨૨૦
શ્રીજગત :	૨૨૧

બાંસ વિભાગ—તંત્રી : નાગરદાસ ઇ. પટેલ

છલક છલાજી : શ્રી. ચંદ્રાનંત મંજળા બોઝા	૧
સાત આસડાં : શ્રી. નાગરદાસ ઇ. પટેલ	૨
ધર : શ્રી. પ્રફુલ્લન કા. ભટ્ટ	૩
કોમલ : શ્રી. ' ઇલિન '	૪
સાચો સૈનિક : શ્રી. ' ઇલિન ' બોઝા	૫
લાલ કીડીઓ : શ્રી. પુરોષોત્તમ ઇ. પટેલ, બી. એસસી.	૬

વાર્ષિક લગાજમ : દિન માટે રૂ. ૪-૬-૦ : વિદેશ માટે શીલિંગ રૂ. ૬૫ : છુટક નકલ રૂ. આના

પશ્ચિની

એકલે

નારીવર્ગનું સંસ્કારી સચિત્ર માસિક.

જેને

મહાગૂજરાતની પ્રત્યેક બહેનોએ, કન્યાઓએ

તેમજ પ્રત્યેક માતાઓએ હૃદયથી અપનાવ્યું છે

દર અંકે

ગૂજરાતના સિદ્ધહરત લેખકોની તથા ચાર નવલિકાઓ, મુંદર ભાવવાદિ ચાર પાંચ રાસ, મનનિય નિબંધો, અભ્યાસપૂર્ણ લેખો, જીવનમાં ચેતના પ્રગટાવતું જીવનચરિત્ર, ઉપરાંત મહિલા પ્રવૃત્તિનાં અનેકવિધ સમાચારો, માત્ર નહિવા લગાજમે પશ્ચિની દર માસે પૂરે પાડે છે.

તમે આહક છો ?

ન હોતો આજેજ આહક થવા લાગે

૨ જી વર્ષ ચાલે છે

પશ્ચિની

વીના શુદ્ધ કેળવણી જરૂર અછુરી જો લેખારો

...વાર્ષિક લગાજમ...

દેશ માટે રા. ૪-૦-૦ [ભેટનું પ્રતક સાથે] પરદેશ માટે રા. ૬-૦-૦

[ભેટનું પોસ્ટેજ જુદું]

નમૂનાના અંક માટે ૦-૬-૦ ના સ્ટેમ્પ બીડો.

લખો

પશ્ચિની કાર્યાલય : રજપદ, ભાદ : અમદાવાદ

મૃદુલા ખહેન

જેએએ રાજકોટની સગતમાં
અમ્ર ભાગ લીધો હતો અને
જેલમાં મર્યા હતી.

રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે
દિલ્લીમાં મળેલા અખિલ ભારતીય
મહિલા પરિષદના તેરમા અધીવેશનના
પ્રમુખ

મન્યુઆરી ૧૯૩૯

ગુણસુન્દરી

[કટાક્ષચિત્ર]

[ચિત્રકાર.]

બાળકોની ભાવજત !

[રા. કલાકાન્ત.

પુસ્તક ૩૧મું

જાન્યુઆરી : ૧૯૩૬

અંક ૫ મો

પાંદડી

મને છતી છતીને લઈ લાવ રે, પાંદડી સૂરે બરી;
મને છતી છતીને લઈ લાવ રે, લહેરીથી વાતો કરી,
મારે ભેવા છે ભભેરા રેરા રે, પાંદડી સૂરે બરી;
મારે ભેવા ત્યાંના પહેરવેરા રે, લહેરીથી વાતો કરી.
મારે કુદરુ છે સરિતા ઉછાં રે, પાંદડી સૂરે બરી;
મારે ભેવા છે દરિયાના હાથ રે, લહેરીથી વાતો કરી.
મારે ખનકું છે છાકું જહાજ રે, પાંદડી સૂરે બરી;
મારે તરવો છે દરિયા અમાજ રે, લહેરીથી વાતો કરી.
મારે મુળવા છે ઘેરા વડોળ રે, પાંદડી સૂરે બરી;
મારે ભેવું કે દુનિયા છે ગોળ રે, લહેરીથી વાતો કરી.

વાત અધવચ ઠાપીને બોલી શ્લેર રે, લહેરી વાતે ચડી;
પહેલાં પીળાં તું વસ્ત્ર તવાં પહેર રે, પાંદડી વીલી પડી.
છાંક'લીવણી તારી કુમાર રે, લહેરી વાતે ચડી;
ધાર અતરમાં મુકે તું રતારા રે, પાંદડી વીલી પડી.
મેલ કૂલો ને પાંદડીથી પ્રીત રે, લહેરી વાતે ચડી;
રહે મૂલંતી ડાંખળીથી સ્તીત રે, પાંદડી વીલી પડી.

વાતવાતમાં પાંદડી વીલાઈ રે, લહેરી ભેરો ચડી;
ઉડી મુકેલી ઝાળથી ઉદાઈ રે, પાંદડી નાચે પડી.
ધરાપૂળે રેળાતો રેતી જાય રે, પાંદડી મુકલકડી;
એમ લહેરીના ફેરે ફેલાય રે, સમાજે કેંક પાંદડી.
જતી વીલાઈ છે રમદોળાઈ રે, ભાળતેની લેલેજરી;
મુકા પાને આ કડણ કયા ગાઈ રે, રાખલો કાને ધરી.

માલાણુ

[ઢાળ : હારે અમે આર્તા]

ક્યાંરે હું તો બૂલી ?

કોયલના હેં ગાને
ચૂલ મંદ તાને
મધુર ગીત સાને
હો વનવન ફૂલપેલી.

ક્યાંક્યાં ફૂલ ખાલે ?

હો જગ ફૂલખાગે
પ્રેમળા કે પરાગે
રસિયાના શગે
હો વનવન ફૂલપેલી.

વસંત વને દીઠી

હો શીતવાયુ વહે છે
ને ગાદી જહેક જહેકે
મધુપ મધુ લૂટે
હો વનવન ફૂલપેલી.

કુંળે પુષ્પ અગટયાં

ડોહરિઓ ડોલે
ને ચપો મસ્ત મૂલે
ચમેલી રસ ખીલે
હો વનવન ફૂલપેલી.

માલાણુ હું તો બૂલી

હે નાઈ નાઈ વીણ ?
ચુલાખ ઘેરા ચૂંક ?
કમળથી શીઝાઉ ?
હો વનવન ફૂલપેલી.

માલાણુ પ્રેમકુંળે

કલિકા ઉરે ઉગે
કે પ્રેમપૂર નાગે
અંતર વીણા વાગે
હો વનવન ફૂલપેલી.

અગીયારમો દીકરો.....નપોલિયન બોનાપાર્ટ

લખિકા : શ્રી. પ્રેમલક્ષ્મી મહેતા, બા. એસ સી.

“મારા ધરને પંદર રૂપીયાનો પમાર મળે છે ને આ મારું અગીયારમું બેકર” છે. બેકરો, હવે તમારે બીજું શું શું જાણવું છે મારી પાસે ?” એમ બોલતી બોલતી ગોઢાબાઈ અમે બેકરો દર્તા તેની પાસે આવીને બેઠી. તેના બેકરોમાં તેનું બે ત્રણ મહીયાનું ધાવણું જાળક દવું. જાળક જીવતું દવું કે મરેલું તે કહેવું અધરું પડે એવું દવું, શરીર સુકું લાકડી જેવું અને પોષણને અભાવે તેનામાં શકિત એટલી જાણી હતી કે જાળક જીવતું પશુ મુઠકા મારક પડી રહ્યું દવું. તેના શરીર ઉપર એક ડુંકું ડુંકું, માત્ર જાતી દંકાવ એવકું, મેકું જાળક દવું. તેના પાતળા સળી જેવા પમ પોતાની ફાટેલી સાડીથી દંકાવ ગોઢાબાઈ મિથ્યા પ્રયત્ન કરતી હતી. શિયાળાનો દિવસ હતો. પશુ બપોર હતી એટલે એવી ટાઢ તો નહોતી, તોપણ બેકરો કુજાતું દવું.

વરોદરા શહેરના ગરીબ લતાઓમાં ફરીને બીઓની આર્થિક તપાસ કરવા અમે નીકળ્યાં હતાં. અમારા ટોળામાં અમે આઠેક જહેનો હતાં. સલાટવાડા નામનો લતો છે તેમાં ‘વણીકરની પાગા’ નામની જગ્યામાં આજે અમે તપાસ ચલાવતા હતાં. એક જરા બોળખીની બાઈએ પોતાના ધરને આંગણે શેતરંજ પાયરી આપી હતી અને અમે તે ઉપર બેઠાં હતાં. આસપાસની બોલીઓમાંથી પાંચ સાત બેરો અમારી પાસે આવી બેઠાં હતાં. અમે તેમને તેમના ધરની આવક, ખર્ચ, છોકરાં, કપડાં, જોરાક વગેરે જાણતો પૂછતા હતાં, ત્યાં પાસેની એક બોલીમાંથી આ ગોઢાબાઈ આવી. તે પોતે પશુ સુકી, શીકડી, અને માંદલા જેવી હતી. અત્યારે તો

તેના મોં ઉપર એક જાતનું અત્યંત દયામણું અને દંટાળેલું હાસ્ય હતું.

તેણે પોતાની કમર ઉપરથી એક પાતળું દોરકું કઢાડીને અમને જતાવ્યું અને કહ્યું કે, “આ દોરકું જોયું ?” એ આમ સખત રીતે કેઠ ઉપર બાધું છું ત્યારે મારાથી ધરતું કામ થાય છે. નહિંતર મારી કેઠ તુડી પડે છે. અને કામ એટલે કેવું ? અગીયાર છોકરાંમાંથી એક મોટી છોકરી પાછી મઠ અને બે છોકરાં મરી ગયાં. એટલે આઠ છોકરાં ને અમે છો મળીને દસ જથ્થાને પંદર રૂપીયામાં જવાડવાનાં, તે કામ કેવું હોય તે તમે જાણો છો ? વહેલી સવારે ઉઠીને દળું છું, ખાંડું છું, પાણી ભરું છું, વીણું છું, શેટલો ને દાળ બનાવું છું. ધણી તે ખાઈને, બોલમાં જાય, પછી છોકરાં ઉઠે. એક આ માંગે ને એક તે. તેમને ખવાડવું, પીવાડવું, ન્હવાડવું, ધોવાડવું, માંદા હોય તો ચાકરી કરવી, જોરડી વાળવી, વાસણું માંજવાં, બપોરના દાળ શેટલા ખવાડવા, પાડોસમાંથી ફેંકવું દળણું લાવું છું તે દળવું, ફેંકવાર ફેંકવું ખાંડવાનું, વીણવાનું, ઝાટકવાનું મળે તો તે કરવું એટલામાં સાંજ પડી જાય એટલે ધણી આવે તેને ખવાડવાનું. ને પછી છોકરોને મારી ધમકાવીને સુવાડી દેવાનાં. આ મારું કામ છે.”

અમે એને પૂછ્યું કે “તારો ધણી પંદર રૂપીયા ઉપરાંત બીજું કંઈ કમાઈ લાવે કે ?” તેણે જવાબ દીધો કે, “મીઠા માંથી આવીને શહેર જઠાર લાકડાં કાપવા જાય છે. તે લાકડાં અમે બાળવામાં વાપરીએ. કોઈ વાર વધારે કાપે તો એકાદ ભારી વેચીએ, પણ તે તો અઠવાડીએ બે વાર બને,

કેમકે મીઠામાંથી મોડું આવવાનું થાય, ચહેલા... હોય, એટલે શહેર બહાર સુધી આવીને જવું ને લાકડાં કાપવા એ કંઈ સહેલો વાત છે ?” તો એ અમને બાળવાનાં લાકડાં વેચતી નથી લેવા પડતા એટલું ખરું.”

અમે પૂછ્યું, કે “ જોરાકમાં રોજ દાળ ને રોટલા જ ખાઓ ?” તો તેણે કહ્યું કે “ જે દિવસે પૈસાનું ખરોટ કંઈ શકે મળે તો તે દિવસે અઢધા પૈસાનું લઈએ.”

કપડાંને માટે પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે “ મેં મારે પોતાને માટે તો જનમમાં એક કપડું લીધું નથી. મારાં બાળખીતાં એક બાઈ છે તે મને વરસે બે જુનાં જુગડાં આપે છે તે હું પહેરું છું. એમને એક ઊકરો છે તેનાં જુનાં કપડાં મારા મોટા ઊકરાને આપે છે. નાનામાં નાના ઊકરાને બાળસંરક્ષણ સંઘ તરફથી થોડાં કપડાં મળે છે. એ બે ઊકરાનાં કપડાંમાંથી જેમ તેમ કરીને બીજાં બધાં ઊકરાનાં શરીર ઢાંકું છું.”

“ તે પછી અમે પૂછ્યું કે, “ મોટી ઊકરી પરથી છે તેને કંઈ ઊકરું છે ?” તો કહે કે, “ ના, બહેન, ભગવાનની એટલી કૃપા છે.”

x x x

આરી જાતની તપાસમાં આવા દાખલાની નવાઈ ના હોય. પણ કોણ જાણે મારા મન ઉપર આ બાઈની દયામણી આંખોએ અતે એના હેલા વાક્યે બહુ અસર કરી ‘દિલ્લુ-સ્નાનમાં સાધારણ રીતે બાળક દેવનાં દીધિત’ મનાય છે. બાળકનો જનમ તે પુણ્યલીને પ્રસંગ ગણાય છે. બાળક ન હોય તે અતિ-થય દુઃખની વાત ગણાય છે. વર્ગીકાં સ્ત્રી પુરુષનાં શુકન સારાં નથી મનાતાં. તેવા દેશની એક સ્ત્રી એમ બોલે કે ભગવાનની એટલી કૃપા છે કે મારી દીકરીને બાળક નથી, તે કેવું કહેવાય ? એ સ્ત્રી બાળકોથી કેટલી બધી કંટાળી ગઈ હશે ! જેમને પોતે જન્મ આપે તેમને પેટપરવું ખાવાનું ન આપી ચક્રવાટી એને કેટલું બધું દુઃખ થયું હશે, ત્યારેજ એને મનમાં થતું હશે ને કે એના કરતાં તો બાળક ના જ હોય તે જ હજારની કૃપા છે.

મુંબાઈ ઇલાકાતી સરકારનાં એક જવાબદાર પ્રધાન શ્રી. ડૉ. ગિરધરે ગમે મહીને ધારાસભામાં કહ્યું હતું કે “ મોટાં કુટુંબ હોય, તે બહુ સારી વાત છે. મહાન નેપોલીયન તેની માતાને અગીયારમો બાળક હતો.”

ગાદુબાઈનાં બોળામાંનું હાડપિંજર જેવું બાળક મારી નજર આગળ લાવું છું તે મને થાય છે કે આ પણ એની માતાનું અગીયારમું બાળક છે; શું એ નેપોલીયન જેવું થશે ? એ બાળક મોડું થતાં લગી જીવશે કે કેમ તેજ સવાલ છે. પોપણ વંચે એ કેમ કરીને જીવશે ? તો ય નેપોલીયન જેવા જજરા લડેલા ચવાની તાકાત એ ક્યાંથી મેળવશે ? કંઈ જાદુ થાય તોજ એવું તો બને. મને વિચાર આવે છે કે એ બાઈને જાહેર દિલાસો આપું કે, “ કંઈ નહિ, બહેન, તું ધીરજ રાખ તારો આ અગીયારમો બાળક મહાન લડેલો થશે. લડેલો નહિ થાય તોયે કોઈ મહાન પુરુષ તો થશેજ. કેમકે બહોળા કુટુંબમાંથી જ એવા મહાન પુરુષ પાકે છે એમ ખુદ મુંબાઈ સરકારના પ્રધાન કહે છે. માટે તું નિરાશ ના થતી. આ બાળક મોડું તો થવા દે એજ તારું જગદર ફેરવાતું છે.” એ પ્રમાણે દિલાસો દઈ તો મને લાગે છે કે એ બાઈ મને વદના માડે મને કહે કે “ બહેન, ગરીબની મરકરી શું કરો છો ?” પણ મુંબાઈની ધારાસભામાં નેપોલીયન વિષે બોલીને ગિરધર સાહેબે પણ ગરીબની મરકરી જ શું નથી કરી ? ગરીબ વર્ગોમાં ઉપરાજાપરી મુત્તાવધી જે આર્થિક ને શારીરિક નુકસાન થાય છે તે દૂર કરવા સંતતિ નિયમનાં સાધનનો પ્રચાર કરવો એટલીજ બાબત હતી તેમાં આવા જવાબદાર પુરુષ વિરૂદ્ધ પડ્યા તો પડ્યા, પણ આવી નિર્માય અતે મુખાઈ ભરેલી દલીલો કરી, તે પણ ગરીબની હાંસીજ કરી છે. એટલુંજ નહિ, પણ આવો બિનદાનિશરકે દરાવ ઉગરી દત્તે ધારાસભાના કેમિસ પક્ષે પણ ગરીબની હાંસીજ કરી છે.

સુવર્ણ કંકણ

લેખક .....
શ્રી. રસનિધિ

લખપતરાય એવા ભાવિક અને શ્રદ્ધાળુ હતા કે કુલદેવનું ચરણામૃત લીધા પહેલાં પાણી પથ્થ પીના નહિ. તેમનો જ નહિ પથ્થ તેમના ઘરના તમામ આજ્ઞાલ વૃદ્ધ સહુનો એજ નિયમ હતો. તેઓ તાલી ધોઇને સૌથી પહેલાં મંદિર જતા. ત્યારબાદ ધૃતર કામ કરતા. નાના બાળકો અને વહુવારોથી પથ્થ આ નિયમ સહેજે પડાવ એટલા માટે શેઠે પોતાના મકાનને તકત સાગવું જ એક મંદિર બનાવ્યું હતું. મંદિરમાં દેવની પૂજા કરવા માટે તેમણે એક મહાદેવ નામના ગરીબ બ્રાહ્મણને રાખ્યો હતો. જીભની ગીદગ અને સહુને પ્રસન્ન કરી રોકે તેવા વિશિષ્ટ ગુણ તે પૂજારીમાં હતા. રામારે તે સંતોષી હતો. તેની જરૂરીઆતો પથ્થ એટલી હતી.

પૂજારીના ધરમાં ચાર માથુસો હતા. એક તે પોને, બીજી તેની પત્ની અને બે છોકરીઓ. આ પહેલાંની સાલમાં તેની મોટી દિકરીનો વિવાહ શેઠની આર્થિક મદદથી થઇ ગયો હતો. નાની દિકરી જનકીના લગ્ન લીધા હતા. બે ચાર દિવસમાં જન આવવાની હતી. પૈમાતું હેઠાણું નહોતું. તેના જોગ કપાંથી કરવો તેની ચિંતામાં તે અત્યારે ખેડો હતો.

તેના મનમાં વિચાર ધોળાતા હતા, “શેઠને વાત કરે ? આવા જરૂરના વખતે તેમણે કદિ આનાકાની કરી નથી. પરંતુ રામુ (પૂજારીની મોટી દિકરી) ના લગ્નમાં તેમણે પાંચમેા રૂપિયા આપ્યા હતા. તેને આઠ માસ પથ્થ વિત્યા નથી. અને હવે બે મહિના પછી તેને સારારે વજાવરી પડશે ત્યારે તેમના વિના બીજું કશું મદદ કરવાનું

છે ? એકનીજ પાસેથી એક વર્ષમાં ત્રણ વખત મારાથી માગણી નહિ ચાપ. વળી કોઇ પાસે આ રીતે માગ્યા કરવું એ પથ્થ ઠીક નહિ. એ મનમાં શું ધરે ? મોટા માથુમ છે. મદદ કરે છે તે ચાલ પથ્થ કરતા નથી. ”

પૂજારી આ વિચારોમાં ગુંથાયો હતો ત્યાં શેઠના દિકરાની વહુ લક્ષ્મી પ્રભુનું ચરણામૃત લેવા માટે મંદિરમાં આવી. આજે, કાણ જાણે કેમ ? નાહી ધોઇને વહેની નિવૃત્ત થઇ ગઇ હતી. એટલે એકલી હતી. પૂજારીને એકએક સુજ આપ્યું. આ વખતે વહુને કહું તો ? તેનો સ્વભાવ કેવો છે તેની ખબર નથી. પથ્થ મોટા ધરની દિકરી છે. તેનું હૃદય પથ્થ મોટું જ હશે ને ? કદાચ તે કાંઇક મદદ કરે અને કદાચ ન કરે તો પથ્થ નુકસાન થું જવાનું છે ? પથ્થ આ વખતે કહેવાનું પથ્થ ઠીક સાગવું નથી. ”

વહુ દર્શન કરતી હતી. અને પૂજારી, કહેવું કે નહિ, તે વિચાર કરતો હતો. એટલામાં વહુએ ચરણામૃત લેવા માટે હાથ લખી કર્યો. પૂજારીએ જોયું કે આ તક સારી છે એટલે આયમની લાજ ચરણામૃત આપતાં આપતાં તેણે કહ્યું, “લક્ષ્મી બેન, જનકીનો વિવાહ પાસે આવ્યો છે અને અમારી પાસે શું છે, એ તો તમારાથી કર્યા અજાણ્ય છે. આખરે બધું કરવાનું તો શેઠને જ છે પથ્થ તમે મદદ કરો તો...”

આથી આગળ પૂજારીની ધ્રુજા છતાં કાંઇ કહી શક્યો નહિ. વહુની સાથે વાત કરવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો. વહુ કાંઇ બોલી નહિ. તેણે ચરણામૃત લીધું. “વખતે તે ધરે જઇને આ વાત કરશે તો ?

પરવાળાઓ મારા માટે શું ધારશે ? ”
પૂનરી વિવાહની ચિંતા બૂલી આ નવી
ચિંતામાં ફૂળી ગયા હતા. ત્યાં વહુએ પોતાના
એક હાથમાંથી સોનાની બંગડી કાઢી પ્રભુના
ચરણ કમળમાં ધરી, પૂનરીને પગે લાગી
અને કંઈ પણ બોલ્યા સિવાય ચાલતી ચઢી.
આશ્ચર્યથી દિગ્મુદ્ધ થયેલો પૂનરી આશીર્વાદ
પણ આપવા બૂલી ગયો. તેણે એકદમ સુવર્ણ
કંઠણ હાથમાં લીધું. આપુરતાભરી દૃષ્ટિથી
જોઈ તેને કુશાસનની નીચે મૂકી દીધું.

શેઠ, શેઠાણી, સર્વને આશીર્વાદ અને
ચરણામૃત આપી, દેવને ધ્યાવિધિ ચમન
કરાવી મંદિર ખંધ કરી તે ધરે ગયો.

(૨)

સપ્તપતરામ શેઠ વંશપરંપરાથી નગરશેઠ
હતા. અતુલ સંપત્તિના સ્વામિ હતા. આણુ-
આણુના ધણા રાજ રજવાડા તેના કરબજાર
હતા. આવી અમાપ સમૃદ્ધિ હતી; છતાં જરા
પણ ગર્વ નહોતો. તેમનું હૃદય ધણું ઉદાર
હતું. કોઈ પામના કરે ત્યારે હાથ સંભાળવાનું
તે જાણતા નહિ. કોઈ તેમને બારણેથી નિરાશ
બનીને ગયું નહોતું. તે ધણી વખત કહેતા કે,
“ મારી આ સમૃદ્ધિ દાનનું જ ફળ છે. ”
એવો પણ વાત થતી હતી કે એક વખત
દેવની પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા શેઠાણીના
ગળામાંથી મોતીનો દાર તૂટી પડ્યો. કમ
કરનારી બાઈ સાથે હતી. તે બધા મોતી
વીધી સહ દાર સાથે લેતી આવી. જ્યારે
શેઠને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે
દાર રાખ્યો નહિ. તેને વેચી જે રૂપિયા
આવ્યા તે ગામના ગરિબોમાં વહેંચી દીધા.
આવી એક નહિ પણ અનેક ઘટનાઓ શેઠના
સંબંધમાં સંભળાતી હતી.

આજે જ્યારે પૂનરીએ વહુ ધારે મદદ
માટે વાત કરી ત્યારે દેવચાત્ર તેજ વખતે

તેઓ મંદિરમાં આવતા હતા પૂનરીને વહુની
સાથે વાત કરતા જોઈ તે એક તરફ છૂપાઈ
ગયા. વહુએ પોતાની બંગડીનું દાન કયું તે
તેમણે જોયું. કાંઈ બોલ્યા નહિ. જેમ આવ્યા
હતા તેમ પાછે પગે ચાલ્યા ગયા. તેમને
લોક યથો હતો. તે આટલી વાતનો કે વહુએ
એક જ કંઠણ કેમ આપ્યું ? બીજી બંગડીનું
તે શું કરશે ? બંગડીની તો જોડ જ રહે.
તેણે બીજી બંગડી પણ આપી દેવી જોઈતી
હતી. પૂનરીને દિકરોના વિવાહ કરવાના છે.
તેને રૂપિયાની જરૂરત છે. એટલે જરૂર તે
બંગડીને બજારમાં વેચશે. એટલે પૂનરી
પાછળ એક માણસ રાખી, તે જ્યાં બંગડી
વેચે ત્યાંથી ફરી પાછો ખરીદી લેવી જોઈએ.
આમ કરવાથી પૂનરીને પૈસા મળશે અને
બંગડીની જોડ અખંડ રહેશે.

એમ વિચારીને તેમણે મુનીમને બોલાવેા.
અને બધી સમજાવતી આપી; વળી તેને સૂચના
આપી કે, “ જોજો પૂનરીને ખબર ન
પડતી જોઈએ કે તેની પાછળ કોઈ માણસ
કરે છે. ”

શેઠનું અનુમાન ખરાબ નિકળ્યું. પૂનરી
મંદિરમાંથી નિકળી પરબાચો થરાક બજારમાં
પોતાના એક જોળખીયા વેપારીની દુકાને
ગયો. બંગડી બાર તોલાથી ઝોલા સોનાની
નહોતી. ત્રણસો લગભગ રૂપિયા સહ પૂનરી
ધરે આવ્યો. મુનીમે જરા વધારે રૂપિયા
આપી વેપારી પાસેથી તે બંગડી ખરીદી
લીધી. આ વાતની કાંઈ ખબર પડી
નહિ અને બંગડી શેઠની પાસે પહોંચી ગઈ.

(૩)

સાંઝ પડી. લક્ષ્મી વહુ બંગડીની વાત
કાંઈને કહેવી કે નહિ તે વિચારી રહી હતી.
કોણ જાણે કેમ કે પણ બંગડી આપ્યાની વાત
છૂપાવવાનું તેને હિંચત લાગ્યું.

પાકોશળો, શેઠાણી તથા લક્ષ્મી વડુ, બધા વાતો કરતા બેઠા હતા. ગરમીના દિવસો હતા. શેઠાણી બોલ્યા, “બહુ તાપ પડે છે. મેં ચાલીસ વર્ષમાં આવી ગરમી કોઈ દિવસ જોઈ નહોતી.”

બીજા બાપ બોલી, “સાચું છે બા. મેં પણ આવી ગરમી કોઈ દિવસ નથી જોઈ. તાપને લઈને સવારે નદીમાં ન્હાવાની બહુ મજા આવે છે. નદીના કંડા પાણી જોઈને ગરમી થોડી ન્હાસી જાય છે.”

લક્ષ્મીએ પૂછ્યું, “બા, કાલે સવારે હું નદીએ નાના જાઉં ?”

શેઠાણીએ કહ્યું, “કેમ, ઘરે કંડુ પાણી નહિ મળે ?”

“ના બા, કંડા પાણીની વાત નથી. પણ મને આંદિ આવ્યા ચર વરમ થઈ છે. તો પણ હજી મુઠી મેં આંદિની નદી નથી જોઈ.”

વડુએ હજી પોતાની વાત પૂરી પણ નહોતી કરી એવામાં કંઈ કાચવણાવ શેઠે ત્યાં આવ્યા. શેઠાણીએ તેમને કહ્યું, “સાંભળ્યું, તમારી વડુ કાલે નદીએ ન્હાવા જશે. વડુ કહે છે કે, સાંસરે આવ્યા તેમને ચાર વર્ષ યજ્ઞ ગયાં તો પણ તે આંદિની નદી જોવા નથી પામ્યા.”

શેઠે કંઠું, “એમાં શું વધિ છે ?” તું પણ વડુની સાથે જાજો. નવાશે અને નદી પણ જોવાશે.”

શેઠાણીએ કંઠું, “સાંભળ્યું, વડુ ! તમારે લીધે મને પણ નદીએ આવવાની રજા મળી ગઈ. હવે આપણે કાલે સવારે જાઉં.”

વસંત

[‘હારે સંખી કામન આ વહો જાય.’—એ કાળ.]

હારે બ્હેની વિશે વસંત જો છવાય,
હારે બ્હેની પંચમીએ વસંત પૂજાય. હારે

... રંગ છાંટ છાંટણા, વણે છંદાયને; (૨)
રંગ પીચમરી એ નાચ. હારે

કુલ કુલ ખીચે ને, રંગેલ આંગણે; (૨)
કેથડાં રંગ ધોળાય. હારે

મોદારે બરો આંજી ને, દૂધી કોથળી; (૨)
ફૂંકે ફૂંકે કરી જાય. હારે

મહેકે છે મોજરા, મહેકે ગુલાબ ત્યાં; (૨)
સીજો સમીરે રમી જાય. હારે

ચાંત ચીળી રજની ને, બાલચંદ અમરતો; (૨)
મનડે મનમતી એ જાય. હારે

રોડી રોડાય નહિ, લેગે લલી જતી; (૨)
બારકરના ભણે અલી જાય. હારે

શી. સચુલ્ક મહેતા

શેઠે ન્હાવા જવાની અનુમતિ તો હેતા શું દમ દીધી પણ પાછળથી વિચાર આવ્યો કે, વડુને ન્હાવા થોડા કોઈ ઘાટ નદીમાં નથી. એક બે ઘાટ છે પણ ત્યાં માથુ-સોતી બહુજ ઘીડ થાય છે. વડુને માટે નદી ઉપર એક ઘાટ બનાવ્યો હોય તો ! બેને બહેન ત્રણ ઘાટ થશે. સાચુંસોને પણ અનુકૂળતા થશે.”

રાતમાં મજુરો બોલાવ્યા. મથાલની શેઠાણીમાં કામ શરૂ થયું. અને પો કાટતા નદી ઉપર પાકો ઘાટ તૈયાર કે શેઠના દિકરાની વડુના નામ ઉપરથી આજે પણ તે ઘાટ લક્ષ્મીઘાટના નામે ઓળખાય છે.

બીજો દિવસે સવારે વડુ તે ઘાટ ઉપર ન્હાવા ગઈ. સવારથી ચારે તરફ આ નવા

ઘાટની ચર્ચા થઈ રહી હતી. ગ્રામની તમામ સ્ત્રીઓ આ નવા ઘાટ પર આવી. સ્ત્રીઓની ખૂબ જીક થઈ. પણ મૂકવા જેટલી પણ જગ્યા મળે નહીં.

વહુ નદીમાં પડી. પાણી કમરથી વધારે નહોતું. ઘાટ પર ગીરદી જમી હતી. સ્નાન કરી પછી વહુ ઘાટ પર આવી. અને કંકણશુભ્ય હાથ પર આશંકાભરી દ્રષ્ટિ કરતાં કરતાં તેણે શેઠાણીને કહ્યું: “આ, એક બંગડી ખોવાઈ ગઈ.”

ચારે તરફ શોધ થવા લાગી. પરંતુ ત્યાં પડી ગઈ હોય તો મળે ને? આખરે વહુ અને શેઠાણી ધરે આવ્યા. શેઠાણીએ બંગડી ખોવાયાના ખબર શેઠને આપ્યા, અને કહ્યું: “સાજ સુધીમાં બંગડી તૈયાર થઈને આવવી જોઈએ.”

શેઠે જવાબ આપ્યો: “જેટલી ઉતાર-જાનું શું કામ છે? બે ચાર દિવસમાં આવી જશે.”

“તો શું જેટલા દિવસ વહુ અડગા હાથે રહેશે?”

“હીક, હીક. વહુ અડગા હાથે નહિ રહે. સાજ સુધીમાં બંગડી આવી જશે.” શેઠ એમ કહીને દુકાન પર આસ્થા ગયા.

૪

સાંજે શેઠ આવ્યા અને શેઠાણીને બંગડી આપતાં કહ્યું: “લ્યો, બંગડી મળી ગઈ.”

“હે! જેટલી વારમાં તૈયાર થઈ આવી?”

“તૈયાર, તૈયાર શેની થાય? બધા, પોલીસોએ જણાવ્યું કે જેટલી વારમાં બંગડીની જોડી તૈયાર નહિ થાય, પછી છેવટ દસમાર ઘોળીઓને બોલાવી નદીમાં શોધ કરાવી. નદીની તમામ રેતી ભેગી કરી, બંગડી શોધવામાં જેટલી મહેનત પડી છે તેની તને શું ખબર પડે? વહુને કહી દેજે કે બંગડી એમ બોલ ન નખાય, સાચવે.”

“હશે, મળી ગઈ તે સારું થયું. વહુ, લ્યો આ બંગડી પહેરી લ્યો.”

શેઠાણી વંકુને બંગડી આપવા જતી હતી ત્યાં વચમાં તેને શેઠાણીને શેઠે કહ્યું, “ના, ના. આ બંગડી હવે વંકુને હાથક રહી નથી. એક ગંગાજીને અડાવેલી મળી આવી તેમાં બોજ મેળવીને કાંઈ ગરીબ બ્રાહ્મણની દિકરીને પહેરાવી દેશું. વંકુને માટે કાંસે નવી જોડી તૈયાર કરાવીશું.”

શેઠાણીને પણ આ વાત મળી, અને જીજ્ઞાસુ વંકુને માટે બંગડીની નવી જોડ આવી ગઈ. પૂજારીની દિકરી જનકીને, લગ્ન વખતે શેઠે, એ બંગડીની જોડ પહેરાવી ત્યારે કોણ જાણે કેમ પણ વંકુની નજર નીચી ટળી ગઈ.*

* દિલી પરથી.

દ્વિ પ્રલોભન

(વસંત)

“વાગ્ધ્યા ય આઠ ઘડિયાળ મહર્ષિય ઉઠે; છુઓ, થયો વખત નોકરીએ જવાને.”
તોયે હું તો સૂઈ રહ્યો જમણું લપેટી,
ના કે પ્રલોભન શક્યું લગવાયી સુખને.

(વસંત)

“વાગ્ધ્યા ય આઠ ઘડિયાળ મહર્ષિય, ઉઠે,
ભરો કરી મધુ-સુગંધિત આ તમારી.”
સૂણીજ શબ્દ થઈ ગયો તતકાળ ઉભો,
આના પ્રલોભન થઈ ઉર થયું પ્રભુદ્ધ.

‘શશિન્’ એટલા

અભિનંદન :

શ્રી. લુગ્માદાદા વ્યાયામશાળાના સંચાલક શ્રી. માણિકપરાવને ૩૧-૧૨-૩૮ ને દિવસે ૬૦ વર્ષ પૂરાં થાય છે, તેઓના પ્રશંસકો તેઓની અધુનિકિ ઉજવનાર છે.

વડોદરા શહેરમાં, અને તેને લીધે ગુજરાત ભરમાં અખાડા પદ્ધતિનો, વ્યાયામનો પ્રચાર કરનાર શ્રી. માણિકપરાવને અમારાં પશુ કાર્તિક અભિનંદન છે. કાઠી, લેહમ, ધમદળ વગેરેની કસરતોનું મહત્વ ને શ્રી આપણા ગુજરાતમાંથી એણે યથા મહિયું હવું તે કાળે વડોદરામાં શ્રી. લુગ્માદાદા વ્યાયામશાળા સ્થાપીને તેમણે આપણી પ્રજા ઉપર મહત્ત્વ ઉપકાર કર્યો છે, આપણી પાસેથી હાથીવારો પડાવીને આપણને નિર્માસ્ય અને અચકત બનાવવામાં અંગ્રેજો ને વખતે પૂર્ણપણે સફળ થયા હતા તેવે વખતે પ્રવેશરહેજા અખાડાની સ્થાપના આ દુરદેશી વીરે કરી. તેમના ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય અને કસરતપ્રિયતા અને દૃઢ નિશ્ચયપણું તેમજ દેશભિમાનની અમર તેમના શિષ્યો ઉપર યથા અને તેમણે તેઓને સદેશો જોડીને પોતે શિષ્યી રજા પડી જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં નવા અખાડા યાત્રુ કર્યા, જેણે પરિણામે કાલ ગુજરાતનાં નાનાં મોટાં અસંખ્ય ગાયોમાં અખાડા થયા છે અને ઉચતી પ્રજાને નિર્માસ્ય થતી અટકાવી છે, ગરીબ દિગ્ગુરતાન દેશની કસરતો પશુ બિનખર્ચાગ અને તથા અખાડા શરૂ કરવા

તે પ્રમાણમાં સરવું પડે છે અને આપણાં યુવાનોમાં તેને લીધે શિસ્ત અને બહાદુરીનો સંચાર કરવો સહેલો પડે છે. પરિણામે અને સગાઓમાં આ અખાડાઓમાં તાલીમ પામેલા સ્વયંસેવકો કેવી ચાલાકી હાશીવારી અને ધીરજથી પોતાનું કામ કરે છે તે બધાને ખબર છે, ગુજરાતમાં અખાડાની પ્રથા આજુ કરનાર વીર માણિકપરાવને અમારાં હૃદયથી અભિનંદન આપીએ છીએ. પ્રે. મ.

*

બહેર હિમત માટે કન્યવાન :

વડોદરામાં બાળવાડાના લતામાં હેડનાં જ્યેષ્ઠ વર્ષથી એક બાલક એક અનીતિનું કામ ચલાવતા હતા. વડોદરામાં થોડાં વર્ષો ઉપર કામદો કરીને અનીતિનો ધંધો કરતી બધી સ્ત્રીઓને જુદા જુદા લતાઓમાંથી દૂર કઢાડીને એક અલગ લાતો તેમને માટે રાખ્યો છે, જ્યાં બાળવાડા જેવા સભ્ય લતામાં આવું કામ આટલાં બધાં વસંધી ચાલુ હવું, ભગ્નશલા લોક ત્યાં આવતા અને પોલીસ તેમજ રજદાર શેડોની યહેરમાનીને લીધે એ બાલકનો ધંધો ધીકતો ચાલતો હતો. બાળવાડાને નાકે જ એ મકાન દેવાને લીધે, સારાં માણસોને ત્યાંથી પસાર થતાં અને આજુબાજુ રહેનારને ખૂબ નડતાર થતી, ગમે તેવા લોક અને ગમે તેવી સ્ત્રીઓ મોડો રાત સુધી ત્યાં ગરમડ કરતાં, પાવનાશાની એક દુકાન સામે જામી ગ્રંથ હતી અને ફંકાણમાં સભ્ય લોકોને ત્યાંથી

પસાર થતાં પણ અધરું પડે એવું થઈ ગયું હતું. કુલિન ઓઝો તો એકલી એ મકાન આગળથી પસાર થઈ જ ન શકતી, જો યાચ તે ગમે તેવા રોડ એ મકાન આગળ હોવા હોય તે તેમની મરકરી કરે, કોઈવાર તેમનાં લુગડાં ઉપર પાનની પીચકારી પણ ઉરાડે અને એવી કનકગતો કરે. લોકો હેરાન હેરાન થઈ ગયાં હતાં. સરકારમાં એ કુટણખાનું ફટાવવા ઘણીવાર અરજીઓ થઈ હતી. પણ પોલીસો પણ અંદર સંડોવાયેલા હોવાથી અરજીનું કામ પંચિષ્ઠામ આવતું નહિ. ઉપરી અધિકારી સુધી જો અરજી મહામહેનતે પહોંચતા પામે તો હાગતાવગતા કહે કે એ તો ધર્વાથી લખાઈ છે. એમાં કામ સત્ય નથી. અરજી કરવાના તો તોફાની લોક છે વગેરે. છેવટે અરજી કરનારાઓએ વિચાર કર્યો કે કોઈ કુલિન બહેન જો અરજી પર સહી કરે તો કામ્ય હેર પડે. પણ આવી અરજી ઉપર સહી કોણ આપે ! મેલા પાણીમાં પથરો કોણ નાખે ! છાંટા ઉડે તો ! આપણા લોકોની જાહેર દિંમત ! તેમાં બિચારાં ઘેરાં ! સહી કરે તો સાક્ષી આપવા જવું પડે, અને ન્યાયમંદિરમાં પુરૂષો વચ્ચે કુટણખાના આગત સાક્ષી આપવી એટલે ગમે તેવા સવાલો પૂછાય, આમ વિચાર કરીને કોઈ સહી ના આપે. છેવટે શ્રી. નિર્મળાબહેન દેસાઈએ કોઈના કહેવાની દરકાર ન કરતાં, ગમે તે યાચ તે વેડી લેવાનું ધારીને, ગમે તે ભોગે કુટણખાનું દર કરાવવું જ એમ ધારીને સહી આપી, ઉપરાંત અરજીમાં લખ્યું કે પોલીસના માણસો પણ આમાં સંડોવાયેલા છે માટે તેઓ અરજી ઉપર ધ્યાન નથી આપવા હેતા અને વિલંબ કરે છે, માટે તપાસ કરતા પહેલાં પોલીસના પગાર અટકાવવા અને પછી જ તપાસ કરવી એટલે વિલંબ ના થાય; કારણ કે અટકેલા પગાર

ચાલુ કરાવવા દરેક માણસ ઝડપથી તપાસના કામમાં મદદ કરશે. અત્યાર સુધીની અરજીઓ ઉપર ધ્યાન ન દેનાર શ્રી. સુખાસાહેબે પણ ભયરે કોઈ કુલિન ઓઝો નામ અરજીને મોખરે એવું ત્યારે વિચાર કર્યો કે આમાં કોઈ હોયું જ નોંધએ, અને તપાસ હાથમાં લીધી.

પોલીસના પગાર આઠ મહીના બંધ રહ્યા ત્યારે છેવટે ખાતમીઓ મળી, શ્રી. નિર્મળાબહેનને સમજાવવાના અનેક પ્રયત્નો થયા કે આ વચ્ચે પડવા જેવી બાબત નથી, તમારું નામ ખરાબ થશે, કુટણખાનાવાળા તરફથી લાંચ આપવા પ્રયત્ન થયો કે અરજી પાછી ખેંચી દો તો આટલી રકમ આપીએ, છેવટે ન માન્યું ત્યારે ધમકી પણ અપાઈ કે તમારા ઉપર અમારી બદનકી કરવાની ફરિયાદ મોકલીશું છતાં પણ શ્રી. નિર્મળાબહેન જરા પણ બીધાં નહિ.

છેવટે ન્યાયમંદિરમાં કેસ ચાલ્યો, શ્રી. મગનલાલ ઠંકર મેજિસ્ટ્રેટ અને સામા પક્ષ તરફથી શ્રી દિંમતભાઈ દેસાઈ જેવા વકીલ હતા, ઉલટા સુલતી, ગબેરાવી નાંખે એવા અને જુલાવામાં નાંખી દે એવા સવાલો નિર્મળાબહેનને પૂછ્યા, કોઈ કોઈ વાર તો બોલતાં શરમ આવે એવા જવાબ આપવા પડ્યા, સામા પક્ષે ખોટા સાક્ષીઓ ઉભા કર્યા, બધું ક્યું, પણ શ્રી. નિર્મળાબહેનને ક્યાં છોડું એવું હતું કે શું ચલાવ ! તેઓ અડધ દિંમત રાખીને જો સાચું હતું તે કહેતાં હતાં. છેવટે તેઓ કેસ જીત્યા. અને આ જ વર્ષથી ચાલતું કુટણખાનું બંધ થયું.

આવી જાતની જાહેર દિંમત માટે શ્રી નિર્મળાબહેનને આવંત ધન્યવાદ ધરે છે.

ત્રિ. મ.

ગોળીખાર :

મુંબઈની ધારાસભામાં ઔદ્યોગિક ઝગડોનો ખરડો પમાર થયો તેની મામે વિરોધ ખતાવના ત્રાંના કામદારોએ તા. ૭-૧૧-૩૮ ને દિવસે વિરોધ દિન ધાળ્યો હતો; તે દિવસે પોલીસ અને કામદારો વચ્ચે હામકાંડ થતાં પોલીસે ગોળીખાર કર્યો હતો. જ્યારે કેમિસનું રાજ્ય નહોતું ત્યારે પણ આવી નજીવી વાત માટે ગોળીખાર નહોતો થતો, તો કેમિસના રાજ્યમાં યાવ એ અતિથય ખરાબ કહેવાય. કેમિસ રાજ્યે સુરમાનું જોખમ. પોતાના બાકાઓ ઉપર જરા જરામાં અકામીને પોતાની સત્તાની રૂએ એકદમ ગોળીખાર કરવો તેવા જેવું "દિગ્બુપતમયુ" ખીજું કયું? ખીજું દરેક આખતમાં જેના કામદારે તમે વેદવાક્ય માનો, તો મહાત્મા ગાંધીજીનાં સત્ય અને અદિંસાના ઉપદેશ તમે મતા પર આવ્યા એટલે શુદ્ધી જવાના ફ; કામદારોએ બાંસે હાતાસ પાડી, બાંસે થોડું તોશન કયું, પણ તમારી પાસે નેમને કાણમાં રાખવાને ખીજું કંઈ નહોતું? કેમિસની આખી લડત અદિસા ઉપર રચાય છે, અને કેમિસ તો અદિંસાના પાલન વખતે રાજ ન કરી ચકતી હોય, શાન્તિ ન જાગતી ચકતી હોય તો કેમિસે રાજ કરવાનું હોડી દેવું જોખમ. પોતાની લડતનો પાયો જ ને સચવાનો ન હોય તો અમારવ રચતી જ નહિ. કામદારોએ તમે તે કારણ આપું હોય પણ કોઈપણ સંજોગમાં કેમિસરાજ અદિંસા જુએ એ મદન ન જ કાય. અદિંસા પોતાની લડતનો પાયો છે જેગ બોલવા ૭નાં વખત આવે ને સોઠ અદિંસાનું પાલન ન કરી ચકતા હોય તેને મુંદળીમાં ઠાણ મુંદલાનું છે? કામદારો ગરીબ છે. પોતપોતાનાં પેટ ખરવામાં રોકાયેલા છે. પણ જોનેજોના મનમાં આવે કે આપણા ઉપર ગોળીખાર કરાર કેમિસને મુંદળીમાં ના મત આપવો તો આજે

નહિં તો એ વરસ ચાર વરસ મુંબઈમાં તેજો એટલા બધા જાળગ થઈ જશે કે કેમિસ રાજ ઉચલાવી પાડશે. કુનીયાના બધા દેશોમાં એવું જ બન્યું છે, માટે કેમિસ એમ ન માને કે અમને ઉચલાવનાર કોઈ નથી. અગિયાન કોઈનું ટકવું નથી. સત્તાનો મદ કોઈથી છરવાયો નથી. પ્રે. મ.

*

શ્રી. કુલસિંહજી ડાહીના ખરડા :

મુંબાઈ ધારાસભામાં જેગ છરવાના સભ્ય શ્રી. કુલસિંહજી ડાહા એ ખરડા લાવનાર છે. તેમણે એક પદેરામખી, હુડો, પેશણ કે વાંકાના રિવાજને લગતો છે, આપણે ત્યાં આ રિવાજથી કોઈ અગત્ય નહિ હોય. આ રિવાજથી સમાજમાં કેટલાં જણ દુઃખી થાય છે તે પણ અગત્યની વાત નથી. હજી તો અમારા મયા અંગમાં અમે સુરમાનર તળાવ વિષેની નોંધમાં આ રિવાજનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. કન્વાનાં માતાપિતા ગરીબ હોય અને વરપક્ષને પદેરામખીના પેશા ન આપી ચકતાં હોય તો તેને લાંબે કેટલીએ કન્વાઓ આગલાત કરીને સુરમાનર જેવા તળાવમાં પડે છે, માખાવો પાપમાસ થઈ જાય છે, અને જો કાંઈક દેવો તરત આપમાન ના દરે તોપણ લગ્ન પછી નેનાં સાતસવાગાં નેને મેલ્યાકુખીયા પીંખી નાખીને આપમાત કરવાનો જ તરે લાવે છે આ અનિષ્ટ રિવાજ કાનકાચો બધ કાવવા માટેનો ખરડો લાવવા માટે શ્રી કુલસિંહજી કાંતોને અગિય દન આપીએ હોએ, તો કે આ કાવકાર્યો પદેરામખીને રિવાજ અટકશે કે કેમ તે મનાસ છે. કારણ કે ખુદશી રીતે નહિ તો જાનાંજનાં પદેરામખી અપાશે. પદેરામખી તરીકે નહિ તો કન્વાને લગ્નની બેટ તરીકે અપાશે. તેને કાવશે ક્યાંથી રોકવા જશે, તેથી કાવકાર્યો થોડો થશે પણ જો કાલ યાવ તો પ્રગત કરવા

જેવા છે. શ્રી, પુલ્લસિંહજી ઝાળી એક બીજી ખરડા લાવનાર છે તે ગ્રેત ભોજનને લખતો છે, આપણામાં મરણ પાછળ ન્યાતવરો કરવાનો રિવાજ છે તેથી પણ ગરીબ માણસોના મરો થાય છે. મરણ પાછળનો ન્યાતવરો ફરજિયાત હોવાથી કેટલાંએ કુટુંબો નિર્ધન થઈ જાય છે. માટે એ રિવાજ પણ કઠાડી નાખવા લાયક જ છે. આપણા સમાજના ઘણા રિવાજો આ આર્થિક મંદીના દિવસોમાં ફરજિયાત રહી શકનાર નથી. સમય જોઈને આપણે વર્તવું જોઈએ. આપણી રૂઢિચુસ્તતા જ આપણા વિનાશનું મૂળ છે. શ્રી, પુલ્લસિંહજી ઝાળીને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

ચે. મ.

*

આપઘાત :

યુવાન વયની સ્ત્રીઓ અને બાળાઓના આપઘાતના કિસ્સા ખૂબ જ વધી પડ્યા છે. આ મહિને ફરી એક એવો કંચુ કિસ્સો બનવા પામ્યો છે. મુંબઈમાં એક માણેકબાઈ વિદ્યુલક્ષ્મી માધવજી નામની ૧૯ વર્ષની યુવતીએ અગ.શીમાંથી નીચે પડતું નાંખી આપઘાત કર્યો છે. પોલીસીઓએ જુઝાની આપી હતી કે બાઈ પર ધણો જુલમ થતો હતો. અને ન્યુરીએ પણ એ જ કારણસર બાઈએ આપઘાત કર્યો હોવાનો અભિપ્રાય બહાર કર્યો છે. એ બાઈના અવસાન બદલ શોક પ્રદર્શિત કરવા એક સભા એ માળામાં રહેતાં ભાઈ-બહેનોએ ભરી હતી અને જેમાં સમાજના આવા જુલમી રીતરિવાજોની ઝાટકણી ઝાડવામાં આવી હતી. મુંબઈ જેવા શહેરમાં એક બેલોકમાં રહેતા કુટુંબને એની પાસેના જ બેલોકમાં રહેતું કુટુંબ ઓળખવાની દરકાર પણ કરતું નથી એમ કહેવાય છે. આ માળાનાં રરવાશીઓએ એ મંતવ્યને બોલું પાડતું પ્રશંસનીય કાર્ય આ સભા ભરી કહ્યું

છે. પણ એ તો 'સંક્યા પછીના ઝઘાપણ' જેવું છે. પાકીશીઓએ પોતાની દરજ વધારે સારી રીતે અદા કરી હોત અને એ બહેનને જુલમમાંથી બચાવવા ઘટતાં પગલાં પહેલેથી લીધાં હોત અને એમનાં સાસુ, નણંદોનો સામાજિક બંધબંધર ક્યો હોત તો વાત આટલી વધત નહિ. ગમે એટલો જુલમ થતો હોય તો પણ કુટુંબની વાતમાં કેમ પકાય ? એમ કરીને જે તમારા વૃત્તિ આપણે ધારણ કરીએ છીએ તે અયોગ્ય છે. આવી બાબતોમાં ભલે પડતું જ નેહાયે,

એ બાઈની યાતિ-બોલાણી. યાતિના જ એક ભાઈએ આ વિષે વધારે તપાસ કરી જે હકીકત મેળવી છે તે હકીકત અમે આ જ અંકમાં અન્યત્ર પ્રગટ કરી છે તે પરથી સદગત બહેન પર વરસતા જુલમનો ખ્યાલ કોઈને પણ આવી શકશે. એ ભાઈએ આ બનાવની તપાસ કરવાનો શ્રમ લઈ યાતિ જતોની અને સમાજની આંખ ખોલવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધરે છે. એમણે જે તપાસ કરી છે તેને પરિશુભે આ બીજા બનવાના કારણો પ્રકાશમાં આવ્યા છે. જોકે એ કારણો ખાસ વિશિષ્ટ નથી જ. બાઈ માણેકબાઈ જેવી હજારો જોઆ એ જ જાતનો ત્રાસ એજ કારણને લીધે વેરી રહી છે. માણેકબાઈ પર જુલમ વરસાવવાનું કારણ એ હતું કે સાસુને એ પસંદ ન હતી. (કેમ જ્યારે સાસુ સાથે એનાં લગ્ન ન થયાં હોય !!) સાસુની ધ્રુવજા પોતાના હોકરા માટે ખીજી જે લાવવાની હતી. જો કે જ્યાં એક પર ખીજી સી કરવાનો રિવાજ નથી ત્યાં પણ વધુએ પર જુલમ થાય છે જ. છતાં જ્યારે એક પર ખીજી સી લાવવાનો રિવાજ હયાત હોય, જ્યારે ખીજી વધુ ખુશીથી આણી શકશે એવી બાબત હોય ત્યાં સીની કંઈ કિંમત રહેતી જ નથી. આપણી યાતિ વ્યવસ્થા અને માટે

જવાબદાર છે. આટલો જુદમ બાઈ પર વર-
સતો દોવાનું યાનિજનો છેક જ ન જાણે
એમ તો ન જ બને. એ તદ્દપા ખર્તા કામ
પણ પોતાની કન્યા દેરા કેમ તૈયાર થાય એ
જ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે ઉઠે છે. પણ સાસુના
મનમાં એ વિષે કાંઈ જાતની યંકા લાગતી
નથી, અને દરે એ બહેનના મૃત્યુ પછી,
આટલી રિમને પ્રાણમાં આવ્યા પછી પણ
ન્યાતમાંથી કાઢક તો પોતાની કન્યાને એજ
સાસુને પસંદ સોંપવા તૈયાર થશે એવી શકા
તો એ બહેનના પિતાને પણ છે. કન્યાઓની
જા હોવાને લીધે આણું બનશે પણ ખરું.
ચાલિએ આ બનાવ અંગે કશું પણ કહ્યું
નથી એજ એનું માન્ય દર્શાવવા પૂરતું છે.

અમુક માણેને જ્યેા વધારે પડતો જમા
મધ જાય ત્યારે એને ગમે તે રીતે ઠેકણે
પાડવાની વ્યવસ્થા વેપારીઓ કરે છે. કન્યાઓ
પણ એજ પ્રકારની ગાલતી વસ્તુઓ હોય તેમ
અમુક ચાલિમાં એમની જાત હોવાને કારણે
તેમને ગમે તે રીતે ઠેકણે પાડી દેવાને પ્રયત્ન
ગાળાય કરે છે. તેમાં એ લોકો ધર, તર,
કુળ કંઈ જોતાં નથી. માળાણે કહે છે કે
“ શું કરીએ ? છોકરી ઉમ્મર લાયક થઈ
એટલે પરગણવી તો ખરી જ ને ? ન્યાતમાં
વર ન મળે ત્યારે શું કરીએ ? ” એક ચાલિમાં
આ રીતે કન્યાની જાત હોય તો બીજી ચાલિમાં
કન્યાની અજાત હોય છે. અને સાચા વરને
જેમણે તેથી કન્યા મળી ચકની નથી. પરિણામે
ત્યાં થં કનેડ લગ્ન થાય છે. આપણી ચાલિ
સંસ્થા જ આને માટે જવાબદાર છે. નાના
નાના લોકોએ, અને નાની નાની ચાલિઓના
વર્તણૂકમાં જ લગ્ન થાય, અને પર ન્યાતીલાને
કન્યા ન દેવાય એવું માન્ય દશ સમાજના
મોટા ભાગમાં છે જ. આતિર્ગતીય લગ્નોની
સંખ્યા વધી છે, જતાં પ્રમાણમાં નહિ જેવી જ.
કેટલાક કિસ્સો પણ આતિર્ગતીય લગ્નની

વિરુદ્ધમાં એ દલીલ મૂકે છે કે એવાં લગ્નો
સંસ્કાર અને રિવાજોની અમુકમાનનાને કારણે
સુખી નથી નિવડતાં. ત્યારે અ.વાં સ્વચાલિમાં
જ ચએલાં લગ્નો શું વધારે સુખી નિવડે છે ?
જ્યારે આપણે ન્યાતગતના બાધ છોડીશું,
અને ગમે તેવા મળે તો ય ચાલિતો જ વર
પસંદ કરવા કરતાં, યોગ્ય વર પર ચાલિતો
દોષ, તો પણ તેની જ પર્મદગી કરવાનું
યોગ્ય મમજીયું, ચાલિ બંધોતો દૂર કરવા
જેટલી નૈતિક દિંમત કેળવીશું ત્યારે
જ આનો ઉકેલ આવશે.

પિતાને પોતાની પુત્રી પરણાવતો જ પડે
છે. સામાન્ય રીતે પિતાની રથીતે જીવનગર
પોતાની પુત્રીને પોષવા જેવી નથી હોતી.
કન્યા શિક્ષણ વધુ છે જતાં એટલું બધું તો
નથી જ વધુ. કન્યાઓ યોગ્ય વર ન મળે
તો ન પરણે, અને જાતે કમાઈ લે તો કંઈ
વાંધા બધું નહિ એ જાતનું માનસ પણ
દશ સમાજે કેળવ્યું નથી. કન્યાને પોતાનું
પોષણ કરી લેવા જેટલી શક્તિ-શિક્ષણ પણ
મળતું નથી એટલે કન્યા પરણે નહિ તો
શું કરે ? માતાપિતા એને પરણાવે નહિ તો
શું કરે ? અને પછી તો જે મળે તે ખરું.
જેવાં છોકરીનાં નસીબ ! આપણે તો પાછાં
પ્રારબ્ધવાદી રજા ને ! એ તો બધું કર્મમાં
લખાવણું જ. એટલે પ્રારબ્ધવાદી માતા,
પિતા, મગાં વડાલાં, ‘ જેવાં છોકરીનાં નસીબ ’
કરી મંત્રોષ માની લે છે અને કારણોને હોડે
ઉતરવાની અને એમને દૂર કરવાની જરૂર
જોતા નથી.

આખા કિરમામાં વધારે ધ્યાન ‘જે’ અતાર
‘વસ્તુ’ એ છે કે લગ્ન થવાને ‘ પાંચ વર્ષ’ અર્થાં,
એટલો વયત પોતાની ‘ઓ ઉપર જુદમ થતો
હતો તે પતિની વચ્ચે જહાર તો નજ હોય.
તો એ જુદમનો વિરોધ કરવા એમણે કશું
કહ્યું હલું કે ? સૌથી વધારે મોટી જવાબ-
દારી તો મરણાં આના પતિની હતી. અને

અમણે તો આ બાબતમાં બારે મૌન રૂંબું છે. એમણે જો પત્ની ઉપર થતા બુધ્ધમનો વિરોધ ન કર્યો હોય તો શા કારણે ? શું એમાં એમની જાની સમ્મતિ હતી ? કે વડીલોની સામે યદ્ય શકતાની અશક્તિ એના કારણબૂત હતી ?

એમની સમ્મતિ હોય પણ ખરી કે ને આશ્ચર્યજનક નથીજ; એવા પતિઓ પણ હિંદુ સમાજમાં જોઈએ એટલા જડશે. પણ ધણીવાર એવું પણ બને છે કે પતિ મન-માંથી તો માતા પિતાના આવા વર્તનથી નારાજ હોય, પત્ની તરફ એની સહાનુભૂતિ હોય પણ એ કશું કરી શકે નહિ. આના મૂળમાં પણ આપણા વડીલોને જ પ્રભુત્વ આપતી કુટુંબસંસ્થા જવાબદાર છે. કુટુંબમાં વડીલોનું જ જોર-સાસન હોય છે. નાનપણથીજ બાળક એ સાસન નીચે દબાવું છું હાવું ઉઠે છે. તેના માન અપમાનની, ઇચ્છા, અનિચ્છાની દરકાર કોઈ કરવું નથી. તેમાં વિવાદ અને લગ્ન વિષેની મર્મોદા અને આમન્યાના આપણા ખ્યાલો એવા વિચિત્ર હોય છે કે પતિ પત્નીથી મોટાઓની સમક્ષ કે તેઓ સાંજે એમ કામ પ્રસંગે પણ ચાત ન થઈ શકે, વડુથી સગરા માથે તો ચાત જ ન થઈ શકે અને સાસુ સાથે પણ મોટે સાદે તો બોલાવજ નહિ. વડુને વિષે કંઈ ચાત પતિ મોટાં સાથે કરે તો મુરખીઓની આમન્યાનો ભંગ કર્યો ગણાય. આવા આવા રિવાજો શુભરાતમાં પણ કેટલેક રચણે મોજુદ છે. પત્ની સંજ્ઞા કંઈ ચાત જ કરવાનું જ્યાં શક્ય ન હોય ત્યાં એના પર કદાચ ત્રાસ વર્તાવવામાં આવતો હોય તો તેનો વિરોધ તો પછી પતિ ક્યાંથીજ કરી શકે ? એમ કરે તો મર્મોદાનો ભંગ કર્યો ગણાય. આ માન મર્મોદાના સંસ્કારો અને વિચારો નાનપણથીજ એવા મગજમાં ઉડે ઉતરી જાય છે કે શિક્ષિતો પણ એમના અ-

સંસ્કારોની પર જમ વિવેકબુદ્ધિ વાપરી રિવાજોની સારાસારતા વિચારી, અનિષ્ટ લાગતા રિવાજો સામે ચલાવી નૈતિક દિંમત લખવી શકતા નથી. અપવાદરૂપે કોઈક નીકળી આવે.

મુરખીઓ સામે વ્યક્તિગત સામનો જો સ્ત્રીપુરુષો ન કરી શકતા હોય તો તેમણે સંગઠિત થઈ, મંડળો રચાવી, આવા રિવાજોના વિરોધ કરતા કઠાર પધાર કરી પોતાનો વિરોધ જાહેર કરવો જોઈએ. અને ભેગાં થઈને વિરોધ કરવાનું વધારે સહેલું બનશે. અનિષ્ટ લાગતાં રિવાજોની સામે યથા જોટથી નૈતિક દિંમત કેળવવી એ દરેક શિક્ષિતની ફરજ છે.

આપણી સ્ત્રીઓમાં જે અગાન છે તે આવા બનાવો માટે જવાબદાર છે. વડુ તરીકે જે પોતાને વિદ્યુત્ હોય તે પાછું વડુને વિતાડાય ત્યારે જ એમનું સામુપદ સાધક યાવ ને ? એટલે સ્ત્રીઓ જ સ્ત્રીઓનો દોષ કરે છે.

એટલે આવા બનાવો અટકાવવા માટે તો સ્ત્રીઓની અગાનતા દૂર કરવી જોઈએ. અને વડુના વ્યક્તિત્વને છૂંટતા અનિષ્ટ રિવાજોના સામાજિક સામનો કરવો જોઈએ. તેમજ જ્યાં ત્રાસ વર્તાતો હોય ત્યાં પારોડીઓએ પણ તટસ્થ ન રહેતાં ત્રાસ અટકાવવા પગલાં લેવાં જોઈએ. આદિવાસી રાંધણીઓ, અને સ્ત્રીઓએ આવી દુઃખી સ્ત્રીઓને કુટુંબી-જોના ત્રાસમાંથી મુક્ત કરવા ખુદર આવડું જોઈએ. ઝાતિ પોતે પંચ એ દિશામાં કાપ કરી શકે એમ છે. આ વસ્તુ જો ઝાતિ જ પોતાના લાઘમાં સે નો સુધારો વધારે જલ્દી થઈ શકે.

(વિ. કે.)

સીદ્ધિતની સંસ્થાઓને :

મુ'બદલા જૈન યુવક મંડળના સ્ત્રી વિભાગના મંત્રીઓ તરફથી એક નિવેદન જાહેર પાડી જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે જૈનસમાજની કોઈ સ્ત્રીને કૌટુંબિક ત્રાસ, અત્યાચાર, સમાજના સીતમ સહેરા પડતા હોય તો તેણે ઉપરોક્ત મંડળના મંત્રીને ખબર આપવી. તો તે મંડળ એ બહેનને મદદ કરવા પ્રયત્ન કરશે. મંડળનો આ પ્રયત્ન પ્રથમ સ્તરીય અને અભિનંદનીય છે. સ્ત્રીઓ ઉપર થતા ભુલમ સામે સમાજે અત્યાર સુધી અખંધિત મણાં જ કર્યાં છે. સમય આવ્યો છે કે જ્યારે આપણે આપણી જવાબદારી સમજી લઈએ, સ્ત્રીઓને જે સામાજિક વિડંબણાઓ અને હાડમારી વેઠવી પડે છે તેમાંથી તેમને બચાવી લેવાનો, તેમને મદદ કરવાનો આ જ રસ્તો યોગ્ય છે. યાત્રિ ને આવી વ્યવસ્થા કરી શકે તો સૌથી શ્રેષ્ઠ. તેમ ન હોય ત્યાં સીદ્ધિતની સંસ્થાઓ અને મંડળોએ આ કાર્ય ઉપાડી લેવું જોઈએ. બીજાં મંડળો આ યોજનાનું અનુકરણ કરે એ આશા અસ્થાને નથી. ચિ ૨.

રાજકોટની લડત :

રાજકોટમાં દંડ લડત ચાલુ જ છે. પ્રજાનાં દમન દંડ અટક્યાં નથી. પણ પ્રજા દમનને જાણે પી મઠ હોય એમ વધારે જાણેથી લડે છે.

રાજકોટની લડતની સરદારી શ્રી. વલ્લભભાઈએ સ્વીકારી ત્યાર પછી લડતમાં વધારે જોસ આવ્યું હતું, અને શ્રી. વલ્લભભાઈનાં તીર્થાંભાવણેથી રસનું સિંચન પણ સારું થયું હતું. શ્રી વલ્લભભાઈએ કહ્યું હતું કે રાજકોટની લડત માત્ર રાજકોટની જ નથી પણ એને મદાસભાનો સંગળ ટોકા છે. શ્રી. દિંદુરયાનની પ્રજાને પણ રાજકોટને પડખે લાવી ઉભી કરી શકવાની હાકલ એમણે કરી હતી ત્યાર પછી જોયું જાણે શાંતી પણ એમના માનમમાં પહોંચી ગયો હોય એમ લાગે છે, રાજકોટની લડતને પોતાની જાનારવા

તત્પર એવા શ્રી. દિંદુરયાનની એમણે ચોખી જવાનું સંભળાવી દીધું છે.

રાજકોટની લડત માત્ર રાજકોટની પ્રજાની નથીજ. એ માત્ર બધા રાજસ્થાનીઓની જ લડત છે એમ કહેવું એ પણ સત્યથી વેગળું છે. રાજસ્થાનીઓની લડત અને દિંદુરયાનની લડત એ બંને એક જ છે. ભુલ ભુલ મોરચે લડાતી લડતને માંકી ગયાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દિંદુરયાનની લડતને ત્યારે વેગ મળશે. છતાં આજે રાજકોટની લડતને રાજકોટ પૂરતી મર્યાદિત કરી તેને એકની પાડી દેવાનો પ્રયત્ન થતો જોઈ અમને નિરાશા ઉપજે છે. આવી જાનની નીતિ મારણ કરવાથી રાજસ્થાનીઓની લડતને અને શ્રી. દિંદુરયાનની લડતને પણ બારે ઘોડો પહોંચશે.

કામદારદિતવિરોધી અને ખેડૂતદિતવિરોધી કામદારો પસાર કરી, કામદારો ઉપર ગોળીચાર ચલાવી, દમનધારાને અમલમાં મૂકી મદાસભાએ ચુટણી વખતે આપેલાં વચનોનો ભંગ કર્યો છે એટલું જ નહિ, પણ એમ કરી વિશાળ આમજનતાનો વિશ્વાસ પણ ખોયો છે. મદાસભાએ પોતાની પ્રતિષ્ઠા ધણે અશી યુમાવી છે. રાજકોટની લડતને એકલી પાડી દઈ, પછી 'જવાબદાર રાજતંત્ર' એટલે 'જવાબદારીનાં અંશવાણુ રાજતંત્ર' એવી એની વ્યાખ્યા કરી લઈને પ્રજાને ઉદ્દેશ સમાધાન થી. વલ્લભભાઈ તરફથી કરવામાં આવશે તો મદાસભા એની રહી સદી પ્રતિષ્ઠા પણ યુમાવશે જ.

મદાસભાનાં દાવમાં રાજ આવે નો સ્વરાજ્ય મળ્યું જ સમજવું એવી ધણીને શ્રદ્ધા હતી એ શ્રદ્ધા ડગી છે. મદાસભાનાં દાવમાં બધા વગોનાં દિનો સંરક્ષિત છે એવું મદાસભાવાદીઓ કહેતા. એ વચનો પર શ્રદ્ધા રાખતા ખેડૂતો અને કામદારોને તો કડવા અનુભવો મળી જ ચૂક્યા છે અને સ્વરાજ્ય મળે તો એ સ્વરાજ્ય કેવું હશે તેની આંખી પણ એમને થઈ ચૂકી છે. વિ. ૨.

વીજળી

લેખક :
શ્રી. મકાશમ

નવલને મન આજ આન હતો પાર નહોતો. દેસાઈજીનું ઘર ફરી ઉધડ્યું હતું. દેસાઈજી હતા ત્યાં સુધી તો તે તેમના ઘરનું કામકાજ કરતો. તે જૂની અને વિશ્વાસપાત્ર સ્ત્રી હતી. યુવાનીથી મીઠાને ગામના પ્રતિષ્ઠિત મગીન-દાર દેસાઈજીના ઘરનું કામકાજ કરી તેણે મહેરબાની મેળવી હતી.

નવલ તેના ધણીની નાતરે આવેલી સ્ત્રી હતી. તે અને તેનો ધણી એક બંને જણ દેસાઈજીને ત્યાં તોફારીએ રહ્યા હતા. નવજનો ધણી દેસાઈજીના પરાવાળાનું કામ કરતો. પણ આજ તો તેનો ધણી દયાત નહોતો. તેના અવસાન પછી નવલને પણ ફુગ્મ પડ્યું. મનને જાંઠ મારી કામકાજમાં તે જીવ પેરાવતી.

પણ સમય તો પોતાનું કામ કર્યું જતો હતો. એક દિવસ દેસાઈજી પણ રામચરણ થયા. અને તેમનું ઘર ખંધ થયું. નવલની તોફારી પણ ગમ, તોફારી ગયા પછી તેને બહુ સોસલું પડ્યું. તે હવે જુદું પદ હતી. નાતરે આઆ પછી પ્રભુએ તેને એક છેકરો આપ્યો હતો છોકરો તો હવે મોટો થયો હતો પણ તેનામાં કશામ રામ નહોતા. તેના છોકરો તેને ગંઠિયો નહોતો. તેને પોતાની કે પોતાની માની જરા વ પરવા નહોતી. નવલને પોતાના છોકરા માટે બહુ ઉત્તરો રજા કરતો.

નવલને છોકરો, ગામથો, ગામમાં રખડતો ફરતો. તે ઉધડ કામે જતો અને ઘોડું ધણું કમાઈ લાવતો. અમથો જે રજી લાવે તેમાંથી મા દીકરાનું પોષણ થતું. પણ ઘરમાં કંઈ બચત રહે એ માટે તેણે પણ ઉધડિયા કામે જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પણ તેને એટલામાં ખગર પડી કે દેસાઈજીનો પુત્ર જે બદારગામ અભ્યાસ કરતો હતો તે ગામમાં જ રહેવા આવ્યો હતો. નવલના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. દેસાઈજીનો પુત્ર તોફારીએ મળશે એ આશાએ તેણે તેને ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો.

ભરી ભરી આશાએ તે દેસાઈજીના યજ્ઞ પામે આવી.

પિતાનું સ્થાન હવે પુત્રે લીધું હતું. જાગીરની તમામ વ્યવસ્થા હવે તે જ કરતો હતો. કુંભમાં કાપદાનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી પ્રવુલ હવે તેના ગામમાં જ રહેવા આવ્યો હતો તેની જાગીરનું ઉત્પન્ન મોડું હતું. યુવાન પ્રભુએ પિતાની રીતિમાં ધણી ફેરફારો કરી નાખ્યા હતા. શહેરમાંથી તે ગામમાં વસવા આવ્યો હતો માટે ગામમાં પણ શહેરના જેટલો સુખ સમવડ મળે એવી ભાવના તેના ફેરફારો હતા.

જાગીરની વ્યવસ્થામાં તેણે નહિ જેવા જ ફેરફારો કર્યા હતા. જૂના માણસોને તેણે કાઢી મૂક્યા નહિ, પણ તેઓ માથે ચઢી ન વાગે એટલા માટે તે ચિવટાછલરી નગર બધા તરફ રાખતો.

ઘરમાં તેણે નવું ફરતીયર વસાવ્યું હતું. પોતાના મકાન પામે જ એક સુદર બાગ બનાવ્યો હતો. યુવાને બહુ જોશીલ કરાવી પંપ મૂકાવ્યો હતો. છુની ઘોડાગાડી કાઢી નાંખી નવી ઘોડાગાડી વસાવી હતી. તોફારને વસવા માટે પોતાના જ મકાન પાસે નાની ઝોરડોઓ ખંધાવી હતી. મકાનના દરવાજા પર દબેશને માટે એક દરવાજા રાખ્યો હતો.

આમ પ્રવૃત્તિ સાધારણ જોષતા સુધારા કરાવ્યા હતા.

મકાન પાસે આવતાં જ નવરે મકાનમાં રંજ કરી ગયેલાં જોયો. તેણે જુના મકાનમાં પ્રથમ નવરે આ બધા ફરફારો જોયા.

તેણે દરવાજા પાસે દરવાજાને ઉઠેલાં જોયો. અંદર જતાં તે જરા ખમચી, પણ દરવાજાની દરદાર ન કરતાં મકાનમાં જવા તેણે ઝડપી પ્રયત્ન કર્યો. દરવાજાને તેને અટકાવી. નવરની આંખ ફરી ગઈ, તેણે જવાજા આપેલ.

‘અમ, શું સે ! અંદર જવું સે !’

પણ દરવાજાને તેની આ તોડાકાઈ ગઈ નહિ. તેણે નવરને અંદર જવા દીધી નહિ.

મકાન આગળ ગરબડ વધી પડતાં પ્રવૃત્તિ બહાર આવ્યો અને નવરને અંદર આવવા દેવા દરવાજાને સૂચના આપી.

નવર અંદર ગઈ.

‘અમ, મોટાભાઈ ! આખ પોકાયા ?’

નવરે પ્રવૃત્તિની આમ ખમચ પૂછી અને જમીન પર તેની ખુરસી પાસે બેઠી.

‘કેમ, નવર ! મકાનમાં છે ને !’ પ્રવૃત્તિ

પણ તેની ખમચ પૂછી.

પ્રવૃત્તિ નવરને સારી રીતે ઓળખતો હતો. રાત તથા વાર તહેવારોમાં તે મુંબઈની પોતાને ગામ આવતો ત્યારે નવર ખુશ-યની અને તેનો પડતો બોલ જીતી લેતી.

‘તું હમણાં શું કરે છે ?’ પ્રવૃત્તિ પૂછ્યું.

‘જેમ તેમ ફન કાઢીએ, ભાઈ ! દાદા હતા તીઆરે તો બહુ દારં દવું.’ આમ કહી દેસાઈજીને પાદ કરી તેણે ફુખ કહ્યું. તેની અંખમાંથી આંસુ ટપકતાં હતાં.

‘હરી. જે યજ્ઞનું હોય છે તે યજ્ઞ જાય છે. આપણે શું કરીશું ? ઠીક, તારો અમથો શું કરે છે ?’ પ્રવૃત્તિને કારણ વચરની હૃ

રકાકૂટ ગમી નહિ, એટલે તેણે બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

‘એ શું કરે ? જંઘ તંઘ છીડા પાડે સે અને રોજ રોજ ધરમાં તકરાર લાવે સે. મને એનાથી બહુ મંતાપ થાય સે.’

‘કેં કામે જાય છે કે નહિ ?’

‘મનમાં આવે તીઆરે જાય નકર ના જાય.’

‘તું અને કેં કહેતી નથી ?’

‘અરે, કેવા જઈશું તીઆરે મારવા તડે સે !’

પ્રવૃત્તિ જરાવાર શાન્ત રહ્યો અને પછી કહ્યું:

‘એને મારી પાસે મોકલજે.’

‘એ તો નંઘ આવે, મુઓ ! નખજાની હોજતે ચઢ્યો સે તે !’

‘કોણ ખમચ સોજતે ચઢી ગયો છે ?’

‘હોવે, ભાઈ ! કેવામાં કેં વકર નથી.’

‘તેની ધરવાળીને તો ફુખ નથી આવતો ને ?’ તહેવારો પૂછવો જોષતા પ્રશ્ન પ્રવૃત્તિ પૂછ્યો.

‘શાંતી ધરવાળી ! એ બચારો હોત તો મારે બહુએ મોટા વચાર હતા.

‘કેમ એને શું મધું ?’ સમજ ન પડતાં પ્રવૃત્તિ પૂછ્યું.

‘મરો છ, બચારો !’ આમ કહી નવરે ઉડા નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

‘મરી ગઈ ? કાચી ?’ પ્રવૃત્તિ મોટા અચંબાથી કહ્યું.

‘મેનત મજુરી કરી અમથાને પૈનાયો તીઆરે બચારોને કાંખમાંથી લાપ કછડી જ્યો અને એ, રતન જેવી, અમને મેલીને ચાલી નેદરી.’ નવરની અંખમાંથી આંસુ વધી રજાં હતાં.

‘બહુ લાડી છોકરી હતી.’ પ્રવૃત્તિ પોતાનો અંખમાંથી બહુ કહ્યો.

‘જ્યાં એમ જ કેતાતાં, એનાથી મારો અંમથો પાંશરો રેતો. પણ હવે તો તે નેક-ટાંક થઈ ગયો સે.’

આમ કહી નવલે માર્થે છેડા વાળી રડવા માંડ્યું. પ્રવલને લાગણીનું પ્રદર્શન અમુક નહિ. નવલને આશ્વાસન આપી, સમજાવી શાન્ત પાડી.

થોડીવાર પછી નવલ ને માટે આવી હતી તે વાર્તા તેણે રજૂ કરી.

“પતુલક, શું કહો તમને ! દાદા ગીઆ તીઆરથી મોટું કંઈ આઠ પડ્યું સે. મારા દન જતા નથી, લાઇ ! દાદા વત્તા અમારો કુશ્વ ભાવ પુસે ? બધાં ય કાંડી મેલે. તમે આપ્યા સો તે અતુ હારું સે.”

પ્રવલ તેના કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો.

‘નવલ, તારે અહીં નોકરીએ રહેવું છે ?’

‘હા, બધાપ ! આમેા તો બહુ હારું. તમે મને ના કે નંઈ એમ મને લાગે સે.’ નવલ ભારે હિસાદમાં આવી ગઇ.

‘હીક, કાસથી તું અહીં આવજો.’

નવલ ખુશ ખુશ થઇ ગઇ.

‘લઇ, મારા અમથાને કે નોકરી અલાવેને !’

‘હીક, એને પણ અહીં રાખીશું. પણ, તે પહેલાં તું એને મારી પાસે મોકલજો.’

‘હારું બધાપ ! તમે પણ દાદા જેવા જ સે !’

આમ કહી દસતી દસતી નવલ ત્યાંથી વિદાય થઇ.

‘અરે, મિયાં ! જગાશેકકુ દમેરી પાસ બેન્ને-અળી તક.’

‘શ સામ !’

નવલના ગયા પછી પ્રવલે મિયાંને હુકમ કર્યો. અને સદાય હુકમ માનવાને તરફ રહેતા મિયાં હંકવા અને પ્રવલને હુકમને સલામ બારી હુકમ બમ્બરા બહાર નીકળી પડ્યા.

‘અરે, મગનલાલ ! શું કરો છો ? આ સાલ કપાસ કેટલો ઉતરે એમ છે ?’ મિયાંને હુકમ-આપી પ્રવલ તેના મુખ્ય મુનીમ તરફ ફર્યો અને કહ્યું.

પાછલી સાસની બાકીઓ કાઢતા મગન-લાલે ચોપડામાંથી કેકું ઉંચું કરી પ્રવલને હાજર જવાબ આપ્યો.

‘હોણ સાલ કપાસ-સારો ઉતરશે, સાહેબ ! અને એ માટે જગા શેકની માગણી પણ આવી છે.’

મુનીમનો જવાબ સંભળી પ્રવલ પોતાના દીવાનખાનામાં ગયો.

જગાશેકને લઇને મિયાં થોડીવારમાં આવ્યા.

જગાશેક એ ગામની આગળ પકતી વ્યક્તિ હતી. અને તેમનું વ્યક્તિત્વ આખા ગામે પિછાપડું હતું. એમની પાસે અંકજક પૈસો હતો એમ તો કહી શકાય નહિ પણ ‘શેક’ કહી શકાય એટલો પૈસો તો તેમની પાસે હતો. તે એકજ જાતનો બેપાર કરતા નહિ. તેમનાં બેપારનાં ક્ષેત્રો અનેક હતાં, એ ક્ષેત્રોમાં તે નામાંકિત બની ગયા હતા.

તેમનામાં એક છુરી ટેવ હતી. તે હંમેશાં પોતાને રૂપાળા માનતા. એ કે તેમની આ ટેવને બજોહી નો નજ શકાય. કારણ, સૌ બ્રહ્મ પોતાને રૂપાળા માને તો તેમાં કેં કરકત જેવું નથી.

આખા ગામમાં તે એકલા જ રૂપાળા છે એમ તેમને શંકા હતો. એનું કારણ માત્ર એટલુંજ હતું કે શેક જરા ગોરા હતા. પણ ગોરા ગાયસો રૂપાળાજ હોય એમ કહી શકાય નહિ. છતાં પણ તે ગામડામાં રહેતા હતા, એટલે તેમના ગૌરવજન લાંબે તેમને રૂપાળા કહેવા માટે કાંઈ જૂલ કરવું તો તે ગામડા મામમાં ચલાવી લેવાય એમ હતું.

‘તેમના અદરશ યતા જતા મૌનમાં કંઈ ઘડપણની ઝાંપ પડી નહોતી સદાય ધુવાન

રહેવાના હોય એમ તેમની ક્રિયા પ્રક્રિયા પરથી જણાઈ હતું.

છમા શેઠે શતી ચટક પામડી-માથે મૂકી હતી. ઉજળું, શતી કિનારનું ધોતિયું અને જગલાની પાંખ જેવા ધોળા અંગરખાથી તેમને દેહ દીધી ઉઠતો હતો. અને અખિ પહેરેલા ચરમાથી તે જરા ઠીક લાગતા હતા, તે પાવરધા અને હોશિયાર હતા.

પ્રવૃત્તના ખેતરોનો કપાસ છમા શેઠજ રાખતા, અને તે સંજંધી વાતચિત કરવા પ્રવૃત્તે તેમને બોલાવ્યા હતા. કપાસનો લાવ તાલ નક્કી કરી શેઠ ઉઠ્યા. અને ઉઠતાં ઉઠતાં તેમણે સ્વાભાવિક કહ્યું.

‘હું નાનપરે પણ જતો આવીશ.’

નાનપરામાં જ કપાસના ખેતરે આવેલાં હતાં. નાનપરે શેઠ ધણુંખરૂં આવતા જતા. નજીવું કારણ હોય તો પણ તેને મોટું મદરવ આપી એકાદ આંશ મારી આવતા. કારણ, નાનપરાની બાજુમાં તેમની પણ થોડીધણી જમીનો હતી.

શેઠ નાનપરે જાય એમાં પ્રવૃત્તે ખુશ ખુશથી જણાવી નહિ. તેના મુખ પર સહેજ કચનાટ અને રોષની લાગણી રમખ તરી આવ્યા.

દરવજના પત્રચિયા ઉતરતાજ છમાશેઠને નવલનો અમથો સામે મળ્યો.

અમથો બાવીસેક વર્ષનો ફૂટતો યુવાન હતો. તેની પહોળાઈ તથા ઉંચાઈ તેના મજાણુન શરીરની ચાડી ખાતી હતી. તેની અખિ મોટી અને તેજસ્વી હતી. તેણે માથા જર વાળનાં ઝુંઘાં વધાર્યાં હતાં. તેણે એક સરખી રોતે ઝુંઘાં હોળ્યાં હતાં, તેણે ધોતિયા પર લાલ જાડીટ પહેધું હતું, અને ગળે લીલો રમાલ વીંધીએ હતા.

હાથમાં લાંબેલી સીગરેટના દમ હોતો, પાન ચાવતો, ચમચમતાં છુટતો અવાજ કરતો અમથો શેરથી આવતો હતો.

છમા શેઠે તેને દરવાજા આગળ જોયો. બનેની બાંખ ચમકી ઉઠી.

‘સા.....કાણિયા !’ છમા શેઠને જોઈ અમથો બખડ્યો અને તેમના તરફ જાણી-જોઈને સ્વચ્છંદતાથી પાનની પીચકારી મારી.

‘બેવકૂફ ! બચુચક !’

અમથાને જોઈ વિરેલા છમા શેઠ ધુણાવતું મુકી ઉગામી ત્વરાથી ચાલ્યા ગયા.

દરવાજાની પરવા કર્યા વિના અમથો દરવાજામાં દાખલ થઈ ગયો હતો. ચમચમતાં છુટ એક બાજુએ કાઢી તે પ્રવૃત્તના દોવાનખાના આગળ જઈ ઉભો રહ્યો. તેને જોઈ પ્રવૃત્ત બહાર આગ્યો, અમથાએ તેને સલામ કરી, દોવાનખાના આગળ આવતાં પહેલાં તેણે સીગરેટ ફેંકી દીધી હતી.

પ્રવૃત્ત અમથાનો દેહ પગવાર જોઈ રહ્યો. નાનપણમાં મિલકતમિલો લાગતો અમથો યુવાનીમાં જખરખરત લાગતો હતો.

‘અમથા, બહુ મોટો થઈ ગયો, નહિ ?’

ઠોલેજમાં ગયા પછી પ્રવૃત્તે તેને બહુ જોયો નહોતો એટલે તે તેને આજ મોટો લાગ્યો. અમથો શરમાઈ ગયો. તેણે જવાબ આપ્યો નહિ. માત્ર તે ધીધું ધીધું દર્યો.

‘અથા, અમથા ! કહે છે કે તું તારી માને ગદ્ડ સત્તાવે છે ?’ પ્રવૃત્તે પૂછ્યું.

‘કુણ કે’ સે ?’

‘તારી મા કહે છે. તે હમણાં જ મારી પાસે આવી ગઈ.’

‘એણે જ મને અહીં મોકલ્યો સે, હું તો એને હતાવતો નથી. એજ મને હતાવે છે.’

‘હેમ ?’

‘નક્કમો વાતો થાય, જવદેને એ વાત ! અવડે એ મારી પાછળ હડી મેલી આવતી હશે.’

‘નરસ આવતો હોય તો ભલે આવે,

તું ગભરાય છે શા માટે ? તને સતાવતી હશે તો હું એને ઠપકો આપીશ. '

' એ તો નથી હમજો એવી. ' અમથાએ કઠાણું મુખ કરીને કહ્યું.

' શું નથી સમજો એવી ! કે' વાત તો કર બલા ! '

' બથાપ, એ બધું મને ના પુસો તો બહુ દારૂ થાય. '

થોડીવારમાં નવલ આવી પહોંચી અને અમથાને વાતો એ વળગેલો એક કે' કામ જોળી તે કામ કરવા મંડી ગઇ.

' જોયું ? મારી પાછળ પાછળ ફરે સે તે ? ' નવલ જરા આધી ગઇ એટલે અમથાએ કહ્યું.

' એ તો મેં એને અહીં કામ કરવા રાખી છે. તારે પણ આજથી અહીં કામ કરવાનું છે. પણ, નવલ તને શા માટે સતાવે છે ? '

નવલ તેને શા માટે સતાવતી હતી તે નાથવાની ઇન્તેજરી વધતાં તેણે પોતાનો પ્રશ્ન આશ્વે રાખ્યો.

' એ મારો જીવ લેવા બેઠી સે. ' અમથાએ ચારે બાજુ નજર કરી કહ્યું.

' કેમ, એવું તે શું છે ? '

' એ મને કેસે કે તું વિઠ્ઠલપરાની મોઢી ગાથે નાતરે' કર. હું તેની સંગાથે નાતરે' જાની ના કહું સું. એ મોઢી મને ખમતી નથી. એ નખળી સે, હાત ધર ફરી આવી સે. '

' એમ છે કે ! ઠીક ! ઠીક ! ' પ્રવલ વાત સમજ્યો અને થોડીવાર વિચાર કર્યો.

' અને બીજું એમ સે કે હું હપુયું નાતરે' કરવાની ના નથી કે'તો. મારા મનમાં એમ સે કે નાનપરાની વિજળા સંગાથે હું નાતરે' કરે. મારી મા કેસે કે એ વાત વાજખી નથી. તું કહું સું કે હું નાતરે' કરે તો વિજળી સંગાથે જ' કરે, નંધ તો કંઈ નંધ. આમ વાત આવી સે. '

' વીજળી ? નાનપરાની ? ' પ્રવલની એકાએક બેલાઇ જવાયું. તેની આંખો મોટી થઇ ગઇ. વીજળીનું નામ સાંભળતાં તેના અણુએ અણુમાં વીજળી ચમકી. થોડી વાર સુધી તો તે અમથાના સશક્ત શરીર તરફ જોઇ રહ્યો. પ્રવલના આખા શરીરમાં અગન બળી રહી હતી.

' હા. એ જ વીજળી ! મને બહુ વાંલી લાગે સે ! ' આમ કહેતાં અમથાનું મોં હસું હસું થઇ રહ્યું.

પ્રવલ આ ખમી શક્યો નહિ. અમથાને એક લપગક ચોટી દેવાનું તેને મન થયું.

' જા, જા ! અમથા, એવી નકામી વાતો ન કર. વિજળી તે તારી સાથે નાતરે' કરે ? '

' કેમ ન કરે ! મારા જેવો એને કુણ મળવાનો સે ! એક દારૂ હું નાનપરે ગયો'તો તીઆરે એ બહુ હસતી'તીને બસ મારા હામુ તાકીને એક રહી'તી. મને દેખીને જો આજા કરે ! આજા કરે ! આમથી તેમ નાહે અને તેમથી તેમ નાહે ! એ તો બહુ લપકડી સે ! એક દારૂ મેં એને કે'વડાબુ' કે મારી મંગાથે નાતરે' કરવા હાલી નીકળ. પણ તેણે તો બોલ માર્યો કે મારા જેવો વડેલ બીજો કોઇ નથી. '

અમથાના ઉક્તા વાક્યે પ્રવલના મુખપર સંતોષ છવાઇ ગયો.

' પછી, તું સુરખ શા માટે બને છે ? ' પ્રવલે પૂછ્યું.

' એ જા ને કે'તી એવું. મારે તો એની સંગાથે જ નાતરે' કરવું સે. એ ના કેસે તો હું ઉંચકી જઇશ. '

અમથાએ સર્વ દકિકત અને પોતાનો ધરાડો જાહેર કરી દીધો.

સશક્ત અને જરાવસાર શરીર જોઇ અમથા તેના કહેવા પ્રમાણે કરે તો પ્રવલને એમાં અસંભવિતપણું લાગ્યું નહિ. તેની

સૂરતી ઉડી ગઇ. અંગુઠાથી તે માથા સુધી તેને ઝાળ ચઢી ગઇ. તેની તે વખતે તો પ્રવૃક્ષ બોલી ચક્રો નહિ, પણ મનમાં ને મનમાં તે સમસમી ઉડ્યો.

પ્રવૃક્ષ હજી અવિવાહિત જ હતો. મીમંત અને પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબનો એકનો એક પુત્ર શા માટે કુંવારો રહ્યો હતો, તેની અટકળ ઠાપ કરી ચક્રું નહિ. શહેરની અનુપમ અને લાવણ્યવતી કન્યાઓ તેને ગમે નહિ. તેને માટે રૂપવતી અને ભણેલી કન્યાઓના મામાં આવનાં પણ તે વિનયપૂર્વક પાછા ઠેકતો. દેસામજીને પ્રવૃક્ષના માનસની સમજ પડી નહિ. તેમણે એમણે એ વખતે એ બાજતમાં ધસારો કર્યો પણ પછી તે બાજતમાં તેમણે કદિ પૂછ્યું નહિ.

ગામમાં હાઇસ્કુલ ચક્ર હતી એટલે મેટ્રિક સુધી તે તે ગામમાં જ ભણ્યો. મેટ્રિકમાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે વખતે તેને એક વખત દેસામજી સાથે નાનપરે જવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. નાનપરામાં જ તેની આંખે વીજળી ચઢી ગઇ. તેને જોઇ ન સમજાય એવું પ્રવૃક્ષને હૃદયમાં દર્દ ચડ્યું, અને તેજ વખતે તેણે નાનપરામાં જ નિશ્ચય કર્યો કે પરજીવું તો વીજળી સાથે જ પરજીવું.

વીજળી દૂધ જેવી ઉજળી હતી. આખા નાનપરામાં તેના જેવું ગોરું ઠાપ નહોતું. તેનો દેહ ઊરેડો હતો. તેના અંગેઅંગમાં યૌવનની મદમસ્ત લાક્ષી હતી. શહેરની લલનાને બાળ્યે મૂકે એવું તેનું સુખ હતું. સૌંદર્ય વર્ણની તોફાની વીજળી નાનપરાની પરી હતી.

વીજળીના લીધે તો હગા શેડે નાનપરાની પંડોડમાં જન્મીતો રાખી હતી. અને ચારંવાર ત્યાં જવા માટે ખાસ કામગીરી લમી કરતા. વીજળી પાછળ ગાંઠા અનેલા અમથાથી આ વાત અત્યંત રહી નહિ. એક દિવસ વીજળી

સાથે હગા શેડેને વાત કરના જોઇ અમથાનો પિતો હકળો ઉડ્યો હતો.

વીજળી હગા શેડેની આંખે પણ ચઢી ગઇ હતી. તેને જોઇ તેમના હૃદયમાં તોફાન ભગવાં હતા.

વીજળીનો આપ દેસામજીના ખેતરામાં કપાસ વાવતો. પ્રવૃક્ષ અહીં ધણું ખર્ચ આવતો, અને પેતાનો મુદ્દામ વીજળીના ઝુંપડામાં જ રાખતો. નાનપરાની અવર જવરમાં જ પ્રવૃક્ષે વીજળી સાથે પ્રેમ સંબંધ બાંધી દીધો.

એક દિવસ વાતવાતમાં તેણે વીજળીને પૂછ્યું :

‘વીજળી, ઘું મારી સાથે પરણે કે નહિ ?’

‘તમારી સંગાથે તે પૈનાય ? તમે તો

એકા દેહ કેવાવ ?’

‘પણ તેમાં તારે શું નીચું જોવા જેવું છે ?’

‘ના. મને તો અવજન બહુ હાથે લાગે સે !’

‘વીજળી, તને દુઃખ શું છે ?’

‘તમે ગ્યો ને હું ગ્યો ?’

‘જો, ફરી પાછું એનું એ બોલી ખર્ ?’

‘પણ તમારી વાત મારા મનમાં વહેતી નથી.’

‘આમ આવ, કાનમાં એક વાત કહું.’

આમ કહી પ્રવૃક્ષે વીજળીનો હાથ ઝાલી પાસે બેસી. વીજળીને કમરેથી પકડી પ્રવૃક્ષે પોતાનું માથું વીજળીના કાન પાસે આપ્યું.

પ્રવૃક્ષનું હૃદય ધડકતું હતું. તેનું મુખ લાલ લાલ થઇ ગયું હતું.

‘જો, વીજળી ! ઘું મોટી રોડાણી થઇશ. ગાડીપોડામાં ફરવાનું મળશે. જંગલમાં રહેવાનું મળશે. નોકરી તો તારો હુકમ હાથે.’ પ્રવૃક્ષે કાનમાં વાત કહી.

પ્રવૃક્ષની વાત સાંભળી વીજળીએ આંખની ભમરો અઘણી તિરસ્કાર દંકાય એમ તે

ધીમેથી દસી, તેના દસવાથી વીજળીના પ્રાણમાં પડેલા ખાડા પ્રવૃત્તિ જોઈ રહ્યો. તેણે માન્યું કે વીજળીને પોતાની વાત મળી.

‘સારું લાગે છે ને ! હં ! મારી વીજળી !’ આમ કહી પ્રવૃત્તિ વીજળીની કમરથી પકડ વધારે મજબૂત કરી અને તેના ગાલ પર અવેશમય મુખન કરવા પોતાના મુખને લંબાવ્યું. પણ વીજળી તો તેના હાથમાંથી બળ કરીને છૂટી ગઈ, અને તોફાની પની, ખી ખી દસતી, ઝડપથી દોડી પોતાની ઝુંપડીમાં ભરાઈ ગઈ, ઝુંપડીમાં ઝાંચો તેણે તરસથી વાસી દીધો.

‘મોટા દેહમાં યજ્ઞને ગાંડુ ગાંડુ કરે સે !’ ઝાંચો વાસતાં વીજળીના મુખમાંથી ઉદગાર નીકળી પડ્યો. પણ પ્રવૃત્તિ તે સાંભળ્યો નહિ, વીજળીના ગયા પછી તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

છગા શેઠ આજ નાનપરે આગમી હતો. વીજળીને ખેતરમાં એકલી જોઈ તે ઘેલા યજ્ઞ ગયા, આવી તક જવા દેવી તેમને ઠીક લાગી નહિ.

‘કેમ, વીજળી ! પછી તું ગામમાં આવી જ નહિ ?’ છગાશેઠે જરા દંડપ્રતે સ્વરે પૂછ્યું.

તેમણે એક દિવસ વીજળીને પોતાના આમમાં આવવા આમંત્રણ આપ્યું હતું.

‘હું તંબે શું કરવા આવું ?’

‘તારે કામ જોઈએ છીએ ને ! હું તને કકડ કામ આપું.’

‘કેં અલાવશો ?’

‘મારે ત્યાં જ ! પચાર પણ તને મમતો આપીય’

કપાસની મોસમ ન હોય ત્યારે વીજળી કામે જતી.

‘નમારે તો મને કાંઈ નહિ !’ છગાશેઠની શક્તિ વીજળી ભણી ગઈ હતી એટલે

તેણે તેમને ત્યાં જવાની મોકળી નામરજી આપી.

‘શું કાંઈ નહિ ? શું કામ ચેમા ખોટા કરજ ?’

‘પણ મારાં છેતરોતું. શું થાય ?’ વીજળીએ બહાનું કાઢ્યું.

‘ખેતરનું જે ચલાવું હોય તે ચાલ તારે કામ જોઈએ છીએ કે ખેતર ?’

વીજળીએ જો ખેતરની માગણી કરી હોત તો તે પણ કુરબાન કરવાને છગાશેઠ આ પછે તૈયાર હતો પણ વીજળીએ તો કેં પણ માગણી કરી નહિ.

‘મને તો મારું પાદર છોડવું મમતું નથી.’

‘તારા પાદરમાં તે શું છે ? જરા બદાર કર ! જો ! મજા કર !’

‘તમે તો બહુ બોલકણા સો, તમે કાંસો લે મને હમજાવું નથી.’

‘તું તો બહુ ય મનજો છે, રાજા !’ આમ કરી છગાશેઠે આંખો પટપટાવી, વીજળી છગાશેઠની શક્તિ સમજી ગઈ.

‘ઘેલા દેહમાં સોકરો મને પૈનવાની વાત કરે એ, તમે મને ધરમાં પાલવાની વાત કરો સો ને પેસો અમરો—’

‘હં ! શું ? દેસાઈજીનો છોકરો ?’

કોઈ દિવસ ન મમરેલા છગાશેઠ આજ ચમક્યા, તેમને ગજારામજી યજ્ઞ ગઈ અને વચમાં જોતી નાખ્યું.

‘હોતે.’

‘તું એમની સાથે લગન કરીશ ?’

‘તે તમે શું કામ પુરો મો ? મારે કાવું હોય તો કહો, નહર ના કહો.’

‘એ વીજળી ! લગન લગનની વાત જવા દે. તું દેરાન યજ્ઞ જમજ, આમ આવ, એક વાત કહો.’

વીજળી તેમની પાસે મધ એટલે જગારોઠ
મતે જ તેની પાસે ગયા અને એક
મંત્ર પૂક્યો.

‘ તારે એટલે જોઈએ તો એટલે લે,
દાગીના લે, હીરા લે, મોતી લે, સોનું લે,
પૈસા લે-જે જોઈએ તે લે પણ દેસાઈજીના
હોકરા સાથે લગન કરતી નહિ. અને અમથનિ
તો...હં ! ’ એક લદાયક ચોદો તલવારને
ધા જેવી કુશળતાથી કરે એમ જગા શેઠે
ચોતાના હાથ જોરથી હવામાં વીંચી તસિ
ઝાટકો માર્યો.

વીજળી જગારોઠની પશુતા નોંદાળી રહી

‘ લે ખુશ થા. તારે માટે તો આ ચંદોની
વાંસડી પણ હું લેતો આવ્યો છું, સમજ ?
કાંસે મારે ત્યાં આવજો ! હં ! જરૂર હો ! ’
આમ કહી જગા શેઠે ચંદોની વાંસડી વીજળીને
આપી. વાંસડો જોઈ વીજળી કધાઈ મધ. તેને
તો મગામાં પહેરી જોવાનું મન થયું. એકાદ
બે પણ તો તે બોલી પણ ચડી નહિ. વીજળી-
એ નરમાઈથી વાંસડી પર હાથ ફેરવ્યા કર્યા
અને વિચાર કરતી ઉભી રહી.

જગા શેઠના હૃદયમાં ઠંડક મધ.

વીજળીએ વિચાર કર્યો. પાંચ દસ
મિનિટ સુધી વિચાર કર્યા કર્યો. અને હાથમાં
લીધેલી વાંસડી જગા શેઠ તરફ ફેંકી. રમત
યાગ હારમ કરતી તે ચોતાની ઝુંપડી તરફ
હોડી મધ. જગા શેઠ જોતા જ રહ્યા. વીજળી
ફરી આવશે એમ વાટ જોઈને તે ક્યાંય
સુધી ઉભા રહ્યા. પણ વીજળી તો ફરી
દેખાઈ જ નહિ.

આમ, વીજળીને માટે ત્રણ ઉમેદવારો
હતા. ત્રણ જીજી વીજળીનો હાથ મેળવવા
નાનપરે લામતા હતા. પણ પ્રવૃત્ત તો હમણાં
નાનપરે જ મધ શક્યો નહોતો, છતાં તેની જાણ
હાલના માટે તે ઉત્સુક તો હતો જ. અમથાની

વાત પરથી તેને એટલું તો સમજાયું કે
વીજળીએ હજી ધર માંડ્યું નહોતું.

ત્રણે જીજી એક બીજાની વૃત્તિઓ જોઈ
મથા હતા. અને એક બીજાના હૃદયમાં ખૂન
કરવાની વૃત્તિ થઈ આવી હતી.

નાનપરે જ મધ આવ્યા પછી જગા શેઠ
બીજે જ દિવસે ધર્મા ભરેલા હૃદયે પ્રવૃત્તને
મળવા આવ્યા.

‘ દેસાઈજી, હું તમને એક ખાસ વાત
કહેવા આવ્યો છું. ’

પ્રવૃત્તે તેમની વાત સાંભળવા કાન પરોવ્યા.

‘ તમે વીજળી સાથે મ્યાર કરો છો એ
શોભીતી વાત નથી. ’ જગાશેઠે સાદે સાદે
કહી દીધું. જગાશેઠે ધુધવાઈ ઉડ્યા હતા.

‘ તમે તમારી જ વાત કરો. તમે તેને
રખાત તરીકે રાખતા નથી માંગતા ? ’
પ્રવૃત્તે તીખાઈથી કહ્યું.

ચોતાને આશ્ચર્ય પ્રવૃત્તે કેવી રીતે જણ્યો
તેની જગાશેઠને ખરૂર પડી નહિ. તેમણે ભડ-
કીને તેના સામે જોવા કહ્યું. અનેની આખમાં
ખુન્નમ હતું.

કે ? કામકાજના બદલાના ફેફાળ અમથો
પ્રવૃત્તના હીરાનખાનામાં ધુસી ગયો હતો.
જગાશેઠને અંદર જેઠેલા જોઈને તેનું લોહી
ઉછાળા મારી રહ્યું હતું. ‘ એક ખૂણે બરાઈ
તેણે અનેની વાત સાંભળી વીજળીનું નામ
માંમળા તથા આમાં અને જણ્યોના હાથ છે
એમ ખાતરી થતાં તેને ખુન્નમ પ્રગટ્યું. તે
અકબડી ઉઠ્યો.

‘ વીજળીની વાત કુણ કરે સે ? એ તો
મારી સે મારી ! તમે હું કરવાની હતા જ ? ’
અમથાએ જગાશેઠ તરફ આંખ ફેરવીને કહ્યું.

જગાશેઠ અને પ્રવૃત્તની આંખ અમથા
પર ફરી. ત્રણે જીજી સમજ ગયા. ત્રણેની
આંખમાં લાલસા હતી. ત્રણે જીજી એકબીજાને
કાંધી નાંખવા માંગતા હતા.

દષ્ટિકા : શ્રી જાનુભતિ વાદ

હું મહા હમણાં એક ખૂબ ગંભીર પ્રશ્ન મહિલા મંડળો, સ્ત્રી મંડળોને આગળ આવીને પડ્યો છે. અને તે સ્ત્રીઓની બેકારીનો છે. સ્ત્રી-મંડળોએ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ કરી, ચળવળ ચલાવી, લોક માનસમાં પરિવર્તન કરી સ્ત્રીઓને બહાર લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ને ધરબહાર નોકરી કે ધંધો શોધતી સ્ત્રીને હવે બપોરે કામ મળતું નથી ત્યારે પાછો એ સવાલ આવીને ઊભો રહે છે કે આ બેકારી વેઠવા આપણે બહાર આપ્યાં ? આ બેકારીનો પ્રશ્ન જેટલો ઉકળતો છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં ગંભીર વિચારણા માંગી શકે છે. અન્ય દેશોની સ્ત્રી-ચળવળ આગળ પહોંચી આજ પ્રતો આવીને ઉભા રહ્યા હતા ને આ પ્રશ્નોએ સ્ત્રી-ચળવળનું દષ્ટિબિંદુ સ્ત્રી નાંખ્યું. સ્ત્રી-ચળવળ માત્ર સ્ત્રીની જ હિંમતે નહિ પરન્તુ સમાજની દૃષ્ટિએ, સમાજમાં ચતા પરિવર્તનોને લક્ષ્યમાં રાખીને જ થઈ શકે, એવું દષ્ટિબિંદુ સ્થાપવામાં આ પ્રતોની ચર્ચા જ સહાયશૂભ થઈ છે.

બેકારીના પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં જ બે ચિત્રો આપ આગળ આવે છે. એક ચિત્ર છે ધરની શુભાશીર્વાચી છૂટવા માટે ને પેટપૂરતું રળવા માટે, શિક્ષકોનો, ટાઇપિસ્ટનો કે સેક્રેટરીનો ધંધો : લેવા દોડતી અમર મોલમાં મજૂરીએ જતી, કે હાજરું મેળવવા કે વૈતરું મેળવવા માટે કંઈક મારતી ને અચકાકા કુટાક પાછી ફરતી આજની યુવતીનું. તેને કામ નોંધાય છે; છતાં કામ મળતું નથી. ને બીજું ચિત્ર છે આજના શ્રદ્ધાસ્ત સમાજનું. બપોરે

હારથ હસી આ સમાજ કહે છે, આપણને " બસ ! આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવી લીધી ?" સ્ત્રી આર્થિક સ્વતંત્રતા, તમારે તો ધરની શુભાશીર્વાચી છૂટવું હવું ને ! " શ્રદ્ધાસ્ત સમાજ માણે દેતો જ હશે. બેકારીની આપણે ફરિયાદો સાંભળી વધુ માણે દેશે.

આ હકીકત છતાં, સમાજની આવી માળો છતાં સ્ત્રીને નોકરીએ જવું પડે છે. કારણ કે આજની આર્થિક રચના સ્ત્રીને બહાર જવાની ફરજ પાડે છે. આ આર્થિક રચના આપણે સંક્ષેપમાં રક્ષમણ લેવી જોઈએ. લોકોની ગરીબાઈ વધતી રહી છે, તેમની જરૂરીયાતો વધતી રહી છે. બીજા બાજુ ગરીબાઈ ટાળવા માટે જે ધન જોઈએ તે સમાજના એક જ વર્ગના હાથમાં એકઠું થઈ જાય છે. આ વર્ગ એટલે કે ઉપલો વર્ગ આજે તાગડધીના કરે છે ને નીચલો વર્ગ દિવસે દિવસે વધારે ચૂસતો જાય છે, વધુ ને વધુ ગરીબ થતો જાય છે. આમ બપોરે મધ્યમ વર્ગ અને ગરીબ વર્ગની આવક ઉપર કાપ પડે છે, આમ બપોરે આ વર્ગોના કુટુંબોમાંથી પુરવોની આવક ઘટે છે, પુરવો બેકાર જનતા માટે છે ત્યારે સ્ત્રીઓને ધરબહાર નીકળવા વગર છૂટકો થતો જ નથી. સમાજની આવી આર્થિક રચના આજે સ્ત્રી શિક્ષણ પ્રેરે છે, સ્ત્રીની આર્થિક સ્વતંત્રતાની ખાજો ફૂંકાવે છે. ધરની સ્થિતિ એવી છે કે સ્ત્રીને ધરમાં જોઈની મૂકવાનું પાલવે નહિ. એટલે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી બળે છે; કારણ કે કુટુંબના ભરણ પોષણમાં તે મદદરૂપ થશે. મજૂર કે ગરીબવર્ગની સ્ત્રી

રીધી જ કામ ઉપર જશે કારણ કે ભણવાનું તેને પાલવે તેમ નથી.

આમ સમાજનું આર્થિક તંત્ર ઓને ધરખંદાર દાટે છે. પણ આ આર્થિક સ્વતંત્રતા સાથે સાથ સ્વતંત્રતા બની રહે છે? આર્થિક સ્વતંત્રતાના વ્યાપક ઉમંગે દોડતી સ્ત્રીને નોકરી હોય તો તે આશી જવાનો ભય સતત રહે છે જ. સમાજનું આર્થિક તંત્ર તેને આમ દટણાવે છે; તેને બેકારીમાં ધકેલે છે. આ તંત્ર હેઠળની પદ્ધતિ ઓછામાં ઓછું વેતન આપી વધારેમાં વધારે કામ લઈ, વધારેમાં વધારે નફો લેવાની દાનત રાખે છે. એ કારણે કારખાનામાં જો ૧૦૦૦ માણસથી આગ્રવું હોય તો ૧૦૦૧ માણસ એનો શેઠ નહિ રાખે. આવા મજૂરોને જો શ. ૧૦ થી ઓછાનું હોય તો શ. ૧૧ પગાર નહિ આપે. આજ દુષ્કાળ વિજ્ઞાનમાં શોધખોળો કરાવે છે. વધારે કાર્યક્ષમ ધંત્રો શોધાવડાવે છે ને જેમ જેમ કાર્યક્ષમ ધંત્રો આવતા ભય છે તેમ તેમ કામ કરનારાઓની સંખ્યામાં ઘટાડો કરવામાં આવે છે. ખીણ બાણુ વધારે નફો લેવાની દાનત ચિજના બારમાં વધારો કરાવે છે. એટલે વસ્તુ મોંઘી બને છે. પણ લોગો ગરીબ છે એટલે મોંઘી ચિજ ખરીદતા નથી. આમ ઉત્પન્ન વસ્તુ જંબ છે. ઉત્પન્ન વસ્તુ છે એટલે કામ કરનારાઓના પગારમાં ઘટાડો થાય છે; અગર કારખાના થોડી મુદત માટે બંધ થાય છે. આમ સમાજમાં ગરીબાઈ અને બેકારી જન્મે છે. ગરીબાઈ સ્ત્રીને જો બકાર આવે છે તો તેને બેકારી વગરે છે, ને છતાં તે આજના આર્થિક તંત્રમાં અનિવાર્ય બની ગયું છે. આજે દિંદમાં ઉછોળોમાં ચાર કરોડ જેટલા સ્ત્રી પુરુષો બેકાર પડ્યા છે.

મજૂર, બેકુત વર્ગ માટે જો આ સ્થિતિ છે તો મધ્યમ વર્ગની શિક્ષીત સ્ત્રીઓ જે શિક્ષણ કે તબીબી કે એવા કેટલાક અન્ય ક્ષેત્રોમાં ગયું

હોય છે તેમને માટે આજ મુંઝવણ, આજ કારણે ઊભી થાય છે. થેડા સમય ઉપર જ કરોચીમાં એક શિક્ષીકાની જગ્યા ખાલી હતી. તે માટે ૧૨૦ બહેનોની અરજીઓ આવી હતી. અમદાવાદ મ્યુ. ની શાળામાં સ્ત્રીશિક્ષીકાઓ રોકવામાં આવે છે. ત્યાં કેટલીય શિક્ષીત સ્ત્રીઓએ ઉમેરવારીઓ નોંધાવી રાખી છે. શિક્ષીત સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ વધી ગયું છે તેમ માનવાની જરૂર નથી. દિંદમાં સ્ત્રી શિક્ષણનું પ્રમાણ માત્ર એક ટકા જ છે. છતાં ય શિક્ષીત સ્ત્રીઓને બેકાર રહેવું પડે છે. દિંદમાં બે હજારથી વધુ શિક્ષીત સ્ત્રીઓ બેકાર પડી છે. આ બધા ક્ષેત્રોમાં બીસ આવી છે. શિક્ષણનો વિરતાર આપણી સરકાર કરવાની નથી. એટલે એ ક્ષેત્રો કેમ ફૂલે ફાટે? એટલે પછી બેકારી આવે જ ને? જીવનના મુર્ચ ક્ષેત્રોમાં આ આર્થિક તંત્રે આવો ઉત્પાત મચાવ્યો છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે સ્ત્રીઓની બેકારી એ કાંઈ એકથી સ્ત્રીઓના પ્રશ્ન નથી. પુરુષ અને સ્ત્રી આખા સમાજના મધ્યમ તથા નીચલા વર્ગોના એ પ્રશ્ન બની ગયો છે. આ આર્થિક તંત્ર એ રીતે જરાય પક્ષપાત રાખ્યા વગર સ્ત્રી પુરુષને બેકાર બનાવે છે. કામ કરવામાં જો સ્ત્રી વધારે મરતી પડે તો પુરુષની જગ્યાએ સ્ત્રી રાખવામાં આવે ને પુરુષને બેકાર બનાવવામાં આવે. પુરુષ જો સરસો પડે તો તેને રાખી સ્ત્રીને બેકાર બનાવવામાં આવે છે. આમાં સ્ત્રી સન્માન કે સ્ત્રી તિરસ્કારનો સવાલ જ આવતો નથી. ઔદ્યોગિક વિકાસના પ્રારંભકાળે ઇંગ્લેંડમાં પુરુષોને કાદી સ્ત્રીઓને રાખવામાં આવી હતી. કારણ કે સ્ત્રીઓને પગાર ઓછા આપી શકતા હતા. આજે જાપાનમાં મીત્ર ઉદ્યોગ મોટે ભાગે સ્ત્રીઓના કબજામાં છે કારણ કે તેમ કરવામાં ખર્ચ ઓછું આવે છે.

માત્ર દિંદમાં જ આ બેકારી છે તેમ

નથી. એક રશિયા સિવાય સર્વ દેશોમાં બેકારી છે. ઇંગ્લેંડમાં એક કરોડ સ્ત્રીઓ બેકાર પડી છે. જર્મનીમાં સ્ત્રીઓને ફરજિયાત સર્વ ઉદ્યોગોમાંથી ફરેગ કરી ઘેર બેસાડવામાં આવી છે. ઇટલીમાં તાજેતરમાં જ આવી જાતનો કાયદો કરવામાં આવ્યો છે. અમેરિકામાં જ્યાં સ્ત્રીઓ માટે સંપૂર્ણ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય છે તે જ્યાં ઉદ્યોગોનું પ્રમાણ ૮૬ ટકા જેટલું છે ત્યાં પણ સ્ત્રીઓની બેકારીનું પ્રમાણ ૫૦ ટકા જેટલું આવે છે.

આમ બેકારી એ કાંઈ સ્ત્રીઓનો કે પુરુષોનો જ પ્રશ્ન નથી. સમસ્ત શોષિત આલમનો છે. આ પ્રશ્નનો તો પછી ઉકેલ શો ? માત્ર સ્ત્રીઓની નજરે ભેટતાં જ તેનો ઉકેલ આવી શકાતો નથી. સરકારને, ઉદ્યોગ-પતિઓને, માલોત્પાદકોને વધુ સ્ત્રીઓ રોકવાની અપીલ કર્યે આનું નિવારણ નથી આવવાનું. કદાચ એથી આપણે પુરુષ વર્ગની અને તે સાથે આપણી બેકારી વધારીશું જ્યાં સુધી શોષણ ઉપર નબળતી આજની સમાજરચના ચાલુ છે, ત્યાં સુધી બેકારી, મરીયાદ રહેવાના જ. એ દૂર કરવા હોય તો આ સમાજરચના તોડી નાંખવી જોઈએ. આ આર્થિક તંત્ર પલટાવી શોષણરહિત ને અન્યોન્યના સહકાર પર નબળી સમાજ-રચના લાવવી જોઈશે. જ્યાં સુધી આજનું આર્થિક તંત્ર રહેશે ત્યાં સુધી બેકારી રહેશે જ તેમાં શંકા નથી. એટલે આપણું સૌથી પહેલું કામ આ રચનાના અંત લાવવાના પ્રયત્નો કરવા તરફનું નેરું જોઈએ, એ માટે સંજ-હનો ઊભા કરવા જોઈએ, એ જાતની જાગૃતિ

લાવવી જોઈએ. તે આ અંત સાર ઉતાવળ કરવી જોઈએ.

સ્ત્રીઓની બેકારી દૂર ન થઈ શકે તો તેને ઘટાડવાના પ્રયાસો પણ નથી શું ? એવા ચોક્કસ રસ્તા જરૂર છે. પશ્ચિમના દેશોમાં બેકારીના વિમાની ચોક્કસ છે. ઇંગ્લેંડમાં બેકારોને રાજ્ય તરફથી દરમાથો મળે છે. અમેરિકામાં મોટા પ્રમાણમાં Unemployment homes-બેકાર ગૃહોની સગવડ છે. આપણે ત્યાં હજી ઉદ્યોગો બાંધકામમાં છે તો નવા નવા ઉદ્યોગો દાખલ કરવામાં આવે તો બેકારીનું પ્રમાણ તાત્કાલિક જરૂર ઘટે. આપણે ત્યાં મહાસભાવાદી પ્રધાનમંડળે આવી યોજના હાથ ધરી છે તે મહાસભાએ પણ એક ઉદ્યોગ સમિતિ નીમી છે એટલે આ કામ ત્વરણથી કરી તેવી આશા આપણે રાખી શકીએ.

આપણી સ્ત્રી-સંરચાએ પણ આ કાર્યમાં થોડી મદદ કરી શકે છે. જે કાર્યમાં સ્ત્રીઓ કામ કરતી હોય તેના આંકડા મેળવી નવા નવા ઉદ્યોગો સ્ત્રીઓ માટે શરૂ કરી શકાય. સ્ત્રીઓને બેકાર બનાવવામાં આવતી હોય ત્યાં તે સામે લડત ઉભી કરી શકે. મદિલા મંડળો સરકાર પાસે એક Information Bureau શરૂ કરાવવા અગત્ય ચલાવી શકે. પરંતુ આ બધું કરવાની સાથે ઉપર છે. દરિયાબિન્દુ રણુ કરવામાં આવ્યું છે તે તો આપણે સહુએ ગ્રહણ કરવું જ પડશે. એ આર્થિક દરિયા-બિન્દુ વગર સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોના ઉકેલ નથી.

હાથ પગે લૂચો ને ખોડંગનો
આલનો તે કાપમ શિયાળાની
કડકડની શદના દિવસોમાં
અમારા ગામની બનરમાં
સીમમાંથી આરતો, તે સીમમાં
રહેતો. તે તેમનો ટોળીનો
નાયક હતો. સીમમાં તાણેલ
નાના તંજુમાં તે તેના ધરતી
પરવખરી રાખતો ને રહેતો.
મેં તેને તો ઘોડા ઉપર કે

ઊંટ પર સ્વારી કરેલ નહીં જાણેલ હોય,
કાપમ તે ગધેડા ઉપર સ્વાર થતો. તેની પાસે
એક બે નહીં પણ વીસ ગધેડા હતા. તેનું
નામ ધારીયો હતું.

નવરાતના દિવસો આવે, ને ધારીયો તેની
નાની એવી ટોળી લઈ અમારા ગામની સીમમાં
આવી પહોંચે. નવરાત પહેલાં તો તે નજ
આવે. તે કાપમ અમારા ગામની સીમમાં
ગાનો તંજુ તાણી પડાવ નાખે. નવરાતની
ભવાઈ જોવા દરરોજ રાત્રે અમારા ગામમાં
આવે. તે કોઈને ત્યાં નોકર ચાકર ન જ રહે.
રાત પડે એટલે ધારીયો અમારા ગામની
આજુબાજુના ગામડામાંથી જુવાર, ગાજરી,
મગ, ચણા વિગેરે ગધેડા ઉપર ઉપાડી લાવે.
ધારીયો અડિડીયો હતો.

ધારીયાને ને અમારા ગામના મૂખીને
પાડી જાંઘજંઘી. મૂખી ધારીયાને કોઈ દિવસ
હુંકારે હુંકારે ન જ બોલાવે. ધારીયો અમને
અધાવને ઓળખે. અમે અમારા ખેતરે ધણી-
વાર બોરાં ખાવા જઈએ ત્યારે તે અમને
અધાવને તેના નાના તંજુએ લઈ જાય, તે
અમને શેરડી, મગફળી, ચણા ને ચોંક ખાવા
આપે. અમારી સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરે,
જુવાર, ગાજરી ને શેરડીના સાંકે અમને
જતાવે. ધારીયાને છોકરું ન હતું.

ધારીયો પગે લૂચો, પથ્થુ આલવામાં પંખજ

ધારીયો

લેખક :

શ્રી. ચંદ્રચાંદર પુષ્કર

મેલ, રાત્રે જુવાર, ગાજરી
લૂંટવા જાય ત્યારે એક રાતમાં
વીસ વીસ મહા કાપી ન ખે,
ધારીયો જ્યોતીનાને કોઈ
દિવસ હેરાન ન કરે; પણ
અજાણવાને ધણીવાર લૂંટી
હેતો. ધારીયો કોઈ કાંઈવાર
નાની નાની લૂંટ કરતો.

એક વખતે શિયાળાની
ઋતુમાં અમદાવાદથી મારા

બાપુએ ફળનો કરડીયો મોકલ્યો, હું તે
લેવા રોજાને ગયો. રોજાન હવું જાય માછલ
હર, તેથી સાયકલ પર સજી પાંચ વાગે
ગયો, પણ રોજાન મારતરને કામ હોવાથી
જરા મોડું થયું. રાત પડી મહા, રસ્તામાં
ધારીયાઓનો પડાવ આવે, પણ મારા તો
તે બાપુજી થઈ ગયો અને બીક જેવું કંઈ નહીં.
ધારીયાઓ તો મને મળ્યા, ને સિદ્ધ જેવી
ત્રાડ નાખી, "વરતી કુણ સે સાયકલવાળા
જવાન ખડી રાખ તારી પાંચસકલ." મેં તો
ઉઠી રાખી મારી સાયકલ હું તમાસો જોવા
માટે એક ચાલ ન બોલ્યો. "લાય તારા આ."
એમ બોલી મારા કરડીયો આંચકી લીધો.

હેવરે હું બોલ્યો, 'અથા ધારીયાઓ,
મને લૂંટવો છે ?'

'આપા કુણ નીકળ્યો તું ?' બોલી
મારી સામે લેવું, મને ઓળખ્યો ને બોલ્યો,
"આ તો પભાકક નો નાનું. લામ જા, ભાઈ,
લામ જા 'બોલી મારા કરડીયો મને સેંધી
લીધો. પછી હું તો તંજુમાં ગયો, ને કરડીયો
તોડી જમરખ, અજમેરી બોગ, મકમ ને
પૈવા હોરથી ખાધાં. ખાતાં ખાતાં ને
બેઠો "અની રૂપા, અમદાવાદ જઈ છી
ત્યારે આડું બાળીએ છી, '

જ્યારે હું ધર તરફ જવા નીકળ્યો ત્યારે
મને ગામ ધેર આતી મૂકી ગયો ને મારા
બાપુના કાપમાં એક રીંયો મૂક્યો. ધારીયો
અમદાવાદમાં વસતો.

હવે તો મેં માફ ગામ છોડી છોડું હતું.

સાત વર્ષે હું પાછો આવ્યો. નનસાનના દિવસોમાં મેં ધારીયાને ન જોયો, તારા જેવે ફરવા ગયો પણ ક્યાંય સીમમાં ધારીયાને કાળો તંબુ ન જ દેખાયો. મેં ઘેર આવી મારા લાઈબ્રેરીમાં પૂછ્યું. 'ભાઈ, ધારીયા કેમ નથી આવતો ?'

તેણે જવાબ આપ્યો. ધારીયાને ને આ નવા મૂખીને એક વડવાડ ચડ્યું. મૂખીએ ધારીયાની વાત ફેજદારને કીધી કે તે ચેર છે, તે લુદારો છે. ફેજદારે પકડવા માટે કાવતરું ક્યું. ધારીયાને ખબર પડી ત્યારે ધારીયા

કંઈ એસી રહે ખરો ! તે ભાગી જાયો. છતાંય પકડાયો. આપણા ગામના ઉતાસમાં ફેજદાર કાવતરું રીતે મનાવે. ધારીયા કાવતરું રીતે જ જવાળ આપે, ખરો ધારીયા. જરાય ફેજદારની બીક પણ ન લાગે. ધારીયાને જેલમાં લઇ જવાના હતા. ફેજદાર, ધારીયા ને પોલીસ આપણા ગામમાં રાત રહ્યા પણ ધારીયા રાતમાં નાશી ગયો. તે દિવસને ધારીયા આપણા ગામની સીમમાં આવતો જ નથી.'

મને ઘણી વખત ધારીયા, નાનો તંબુ શેર-દીના સહિ, ને કરંડીયાની મુખ્યત્વે યાદ આવે છે.

[વીજળી : અનુસંધાન પૃ. ૩૦૧ નું]

છગાશેઠનો હાથ તેમના ખીસામાં રહેતા એક મોટા પ્રવુ પર હતો. પ્રવુલનો હાથ તેના ટેબલના ખાનામાં રહેતા એક તમચા પર હતો. અમયાનો હાથ તેણે ધૈતિયામાં દૂપાવેલા એક ધારિયા પર હતો.

ત્રણે જણ એકબીજાને મારવા તલપી રહ્યા હતા.

અમયો છગાશેઠને મારવા તલપી રહ્યો હતો, છગાશેઠ પ્રવુલને મારવા તલપી રહ્યો હતો. પ્રવુલ અમયાને મારવા તલપી રહ્યો હતો.

ત્રણે જણ ઉરકેરાએલા લાગતા હતા.

ત્રણેનું જાત આજ પરવારી એકું હતું. ગામના મથદાર કાકુદારને આજ પરવા નહોતી; ગામના પ્રતિષ્ઠિત ધનપતિ પ્રવુલને આજ પરવા નહોતી. અને મહેનત મજૂરી પર જીવતા અમયને પણ આજ પરવા નહોતી.

ઔરવને જાળવી રાખવા મયની ભોળો ગામડીઅણ વીજળીને આ ત્રણેયની પરવા નહોતી.

ત્રણે જણ તૈયાર થઈને બેઠા હતા. ઘર જાળમાં જાળગરી કરાઈ ચૂકી હતી. માત્ર પહિતો મૂકવાની જ વાર હતી.

અચાનક અમયાને ભેલાવની નવલનો અવાજ આવ્યો:

'અધ્યા, અમયા ! એમિ આપ ! એમિ મીયો ?'

નવલની બૂમથી ત્રણે જણ જાનમાં આવ્યા, ત્યારે તેમણે પાછર દોલ નગારા તણુડી તથા પિપુડોનો મિશ્ર ફોલાદલ સાંભળ્યો. ઔ પુડોનો પોંચાટ સંભળાતો હતો. ઔઓ જારે રસધી ઉચા સાદે ગીતો ગાતી હતી.

અમયો નવલના અવાજ તરફ દોડ્યો. નવા બનાવેલા ખાગમાંથી નવલ નેતે બોલાવી રહી હતી.

અમયાને જેમ નવલે. કહ્યું:

'જો, વીજળીના વરનું ફૂલેકું જાય !'

'ફૂલેકું ? વીજળીના વરનું ?'

નવલે જે કહ્યું તે પ્રવુલે અને છગાશેઠે પણ સાંભળ્યું. છગાશેઠ ઉપરનું વાક્ય મોટેથી બોલી ઉઠ્યા અને પ્રવુલના હૃદયમાં તેનો પડથો પડ્યો.

એક બાધાની જેમ અમયો વીજળીના વરનું ફૂલેકું જેમ રહ્યો હતો.

પ્રવુલનું મકાન સરિયામ રસ્તા પર હતું. વીજળી આજ પરજીવાતી હતી અને જાન ભારે લગાલથી નાનપરે જતી હતી.

ફૂલેકું પ્રવુલના મકાન આગળથી જ ગયું.

વીજળીનો વર મેઘસો ધોરે મડ્યો હતો તેના મુખમાં પાન હતું અને તેના હોઠ લાલ થએલા જણાતા હતા. તેણે આંખે કાજળ આંખો દેશે, અને વીજળી જેની વડુ મળવાથી તે મલકતો દોષ એમ તેના હોઠ હમું હતું યદ રહ્યા હતા.

મેઘસો ખુમારીથી પોઝ પર બેઠો. દોલ નગારાના અવાજને વચ્ચે ફૂલેકું આમળ વલણ હતું.

ત્રણે જણે દુધિયાર જાગ્યું મૂક્યાં.

ત્રણે જણ જે એક જીનને કાપી નાંખે તો એકેના ધરીરમાંથી સોદી તીકજવાનો સંકલ્પ નહોતો.

સહકારનીતિ અને લોકસંગ્રહ

લેખક : પ્રોફેસર કામદાર કેશવલાલ દિ'મતરામ એમ. એ.,

[ગયા અંકથી આશુ]

પૃથ્વ દેવે રિયતિ બદલાય છે. દેવે સરકાર બહુ ભાગે આપણી યદ્ય છે. તેથી આપણે માગી ચકીએ કે, બીજા દેશમાં છે તેમ અહીં પણ, તેમના વખતમાં મદકાર જુવાનીમાં આવે. તે માટે ધણી બાતતોની જરૂર છે. સરકારના માનસમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. અધિકાર નહીં, પણ લોકપ્રગતિ વધવડનો મુખ્ય ફો હોવો જોઈએ. બીજું, સરકારે સહકાર તરફ રેવન્યુના કારખાર જેવી, શંકાશીલ, તીખી, વધુ અને કડક દષ્ટિ કરવી જોઈએ નહીં. સરકાર લોકોમાં સહકારી બાવનાની આશા રાખે તો સહકારી જનતા સરકાર પાસે તેવી જ આશા રાખી શકે. સહકારી અધિકારી સરકારી નહીં પણ, ખરે મદકારી અધિકારી હોવો જોઈએ. હજુ પણ એ અધિકારના મુખ્ય પદ ઉપર, અહીં તેમ બીજે ધણેખરે રથજોએ, રેવન્યુ અમલદારો આવ્યે જાય છે, તે પ્રથા બંધ થવી જોઈએ. સહકારીખાતું રેવન્યુખાતાથી નોખું થઈ જવું જોઈએ. તેના અમલદારો, બીજા ખાતાના અમલદારો જે તેમ, રવતંત્ર કોટિના હોવા જોઈએ. રેવન્યુખાતાના દરેક અમલદારે આ ખાતામાં થોડી સુદત માટે અનુભવ લેવા આવવું જોઈએ; પણ તેના હાથમાં ખાતાની સજામ હોવી જોઈએ નહીં. ઉત્કું, એ ખાતા મારફત તે લોકોના વિશેષ મંત્રીન પરિચયમાં આવે અને પ્રગતિનો તેને અનુભવ મળે એટલા પૂરતું જ તેનું શિક્ષણ રહેવું જોઈએ. સહકારી અધિકારી મંડળોમાં-

ની રજિસ્ટર-માત્ર નોંધ કરી શકે તે માન્યતા રદ થવી જોઈએ. સહકારી પ્રવૃત્તિની દોરવણી, તેના વિચાર, તેનું નિયમિત સંચાલન, એ યજ્ઞ તેના શિર ઉપર રહેવું જોઈએ અને પ્રગતિ માટે તે જવાબદાર રહેવો જોઈએ. ખેતીકમિયને રજિસ્ટ્રારની યોગ્યતા વિષે જે શબ્દો કલા છે તે શબ્દો પ્રમાણે આ અધિકારીની નીમણીક થવી જોઈએ, અને તે માટે યોગ્ય તાલીમ તેને મળેલી હોવી જોઈએ. ઓડિટરની બાબતને પણ તે જ વિચાર માટે સાચુ કરવો જોઈએ. ઓડિટ અને સહકારી પ્રવૃત્તિનું નિયમન, એ બંનેને નોખાં પાડવાનો મમય દેવે આવી ગયો છે. ઓડિટરો મદદનીશ અધિકારીઓ તરીકે વરણતા કામ કરે છે. તેથી તે છુટું નામ અત્યારે તો ખેટું સાગે છે. સહકારી અધિકારીઓની દષ્ટિમાં અને તેમના વર્તીવમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. અત્યાર સુધી તેમની દષ્ટિ અને તેમના વર્તીવ જરૂરપુરાણા રેવન્યુ-ખાતા જેવો અને કોષ્ટક વાર પોલિસ ખાતા જેવો કયાંકે કયાંકે રહ્યો હશે. હવે તે એકદમ પ્રગતિવાચક થઈ જવો જોઈએ. મંડળીઓને સ્થાપિત કરવામાં, તેમનું નિયમન કરવામાં, વસુધાત કરવામાં તથા કામકાજ જોવામાં, અલગ જ્યાં કડક સિસ્ટમપાલન જરૂરનું હોય ત્યાં રાખવું જ જોઈએ, પણ નહિતર તેમાં સહકાર રહેવો જોઈએ. આવે તાલીમ પામેલા અધિકારીવર્ગ મળી શકે તે માટે આખા દિનમાં એક કેન્દ્રય મંથના હોવાં જોઈએ.

મંડળીને 'પોતાનું' સ્વતંત્ર કાર્યાલય હોયું જોઈએ. એ કાર્યાલયમાં મંડળીનું દેવતર, તેની સાહિત્યકામથી અને બીજી વસ્તુઓ રહી શકે, ત્યાં કાર્યવાદક મંડળ મળી શકે, અને ગામ માટે તે કાર્યરચના સારું સમાગૃહ થઈ શકે, આવા કાર્યાલય માટે ખડુ ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી.

આપણે સદકારી સંસ્થાઓના વલિવટી કામ માટે યોગ્ય તાલીમ પામેલા માણસોની જમાવટ કરી શક્યા નથી. તે કારણથી આપણે આપણા કામકાજને નવો ગ્રોપ આપી શકતા નથી, અને તેની ધીમી ગતિને ત્વરિત કરી શકતા નથી. લેન્ડમોન્ટેઈમ્બર્ગ બેંક, સ્ટોર, બેંક જરૂર વેચાણ વગેરે માટે આપણી પાસે કામ કરનારા માણસો નથી એવા આપણને અનુભવ થઈ રહ્યો છે. બેંકોના કામકાજમાં પણ ધણી વખત આવી ફરીવારો કાને આવે છે. પ્રચારકામ કરનારી સંસ્થાઓ સામે આ ફરીવાર સતત હોય એમ જણાય છે. આપણા સદકારી પત્રો માટે પણ એવી ફરીવાર હોય છે. વરવૃત્ત: અત્યારે એવા સમય આવી પહોંચ્યો છે, જ્યારે આપણને માળમતી ખાત નડતી જોઈએ નહીં અત્યારે શિક્ષિત માણસો ખડુ મળી આવે છે. તેમને સમસ્યા આપણે આપણે અંરચાઓમાં રાખી શકીએ. ઈમેજ બોર્ડો અને ઈમેજ નહીં બજેર્ડો, એવા જ ને વર્ગોના માણસોને આપણે તાલીમ આપી આપણી સંસ્થાઓમાં રાખી શકીએ. સદકારી મંડળીઓના નૂય પાડી તેમાં આપણે તેમને સમાવી શકીએ. ગ્રામવિદ્યા ચલાવવા માટે લેખો મુજેથી આપણને મળી શકે. અલગત તે લેખોને આપણે સદકારનું સાહિત્ય પહોંચાડવું જોઈએ. તેમને આપણે આપણી પ્રશ્નિ તરફ દગતા કરવા જોઈએ. પ્રચારક સંસ્થાઓમાં આપણે આવા લોકોને રાખી શકીએ. મને લાગે છે કે

આપણે તે વિશ્વામાં યોગ્ય પ્રયત્ન દલુ કર્યો નથી. આપણી વર્તમાનપત્રો આપણી ધણી અવગણના કરી રહ્યાં છે. સદકારી સંસ્થાઓ વિષે તેમનો અહેવાલ ઘણો ઓછો હોય છે. કરેડો રૂપિયા જેમાં રોકવામાં આવ્યા છે, જે સાથે લાખો માણસોનું જીવન સંકળાયેલું છે, જેના ઉપર પ્રભુ અને સરકાર ખર્ચ કરી રહી છે, તે વિષે પત્રોએ ચોક્કસ ખ્યાન આપવું હોય છે, ખાસ કરીને સ્વભાષામાં ચાલતાં પત્રોએ.

પ્રચાર કરતી સંસ્થાઓ કુશળ કાર્યકરો મોટી સંખ્યામાં કેળવી શકી નથી એ ગ્રામ છે. કેટલેક અંશે તેમાં તેમના બંધારણની ખામી હોય એવું મને જણાય છે. મંડળીઓ પાસેથી લગભગ વ કરવું અને આવરનવાર તેમની મુલાકાત લઈ આવવી એ પ્રચારકામ કહેવાય નહીં. પ્રચારો કેળવાયલા, યોગ્યતાવાળા, સદકારમાં માનવાળા, બેંકો વગેરેના કામકાજના અનુભવવાળા, હીસામતીતાબમાં કુશળ અને લોક મદદને સદકારનું શિક્ષણ આપી શકે તેવા હોવા જોઈએ. સદકારી સંસ્થાઓનો કાર્યવાદક દીકો થઈ ગયો છે તેનું કારણ પ્રચારની ચિયલતા છે. ધણી પ્રચારક સંસ્થાઓના મંડળીઓ સાથે સીધો સંજમ આવ નામનો હોય છે. સુટબ્લી વખતે હોદ્દા ઉપર આવવાની તમન્ના હોય છે. તે તમન્ના મમિતિના કામકાજ વખતે દાગરી આપવા માટે પણ દોતી નથી. અનુભવી કાર્યકરોના અનુભવનો લાભ લેવામાં આવતો નથી. સુટબ્લીમાં વધારે મન મેળવવા માટે સદકારી સંસ્થાઓને ન જોઈ તેવા કારણોવાળા કરવામાં આવે છે. આ કારણે કાર કરવાનું આપણું કામ છે. તેમાં સરકારની વચવાનગીરો આવરક છે, બેંકના કામકાજની ચિયલતા માટે પણ આપણે બેરકારી જવાનવાર છે. તર વેતને કામ

યવું જોઈએ એ માન્યતા હવે આપણી મંર્યાઓના કામકાજ પરવે દૂર થવી જોઈએ. હીસાબ રાખવામાં પણ આપણે દંણુ ધણા પછાત છીએ. મેં 'સામજ્ય' છે કે સહકારી મંડળીએતો હીસાબ કેટલીવાર એવો અટપટો હોય છે કે સાધારણ ગ્રામજનતા તેને સમજ કે ચોપડામાં માંડી શકે નહીં. હું આ વાતને એકદમ ગંભીર ઊતારી શકતો નથી, કારણ કે મેં રાત્રીપરખના મોઢોને સારા હીસાબે રાખતા જોયા છે; છતાં જો એવી અટપટવાળી દુકીકતો હોય તો તેમને દૂર કરવાનો ખાસ જરૂર છે. પૂરોપચયમેરિકામાં ખેતીનો હીમાન Farm & Co-operators રાખવાની પ્રથા આપણે ત્યાં દંણુ કેળવાઈ નથી. સહકારી સંસ્થાઓએ આ બાજુતને ધ્યાનમાં રાખવાની ખામ જરૂર છે; કારણ કે રેન્ડુનું ખર્ચ ધોરણ આક્રમમાં શ્રમ એકઠું-ખેતીનો હીમાન બહુ જરૂરનો હોય છે અને એ હીમાન રાખતાં આવડે તે પહેલાં આપણા મામ બાઈઓએ મંડળીનો હીસાબ રાખતાં દુરત જાણી લેવું જોઈએ.

આટલું બહુ વિશાળ અને વિવિધ કર્તવ્ય મંડળીના જે આર માણસો કાંઈ કરી શકે નહીં. રિઝર્વ બેંકનો પહેલી પત્રિકામાં સૂચવવામાં આવેલી Multiple purpose society વિવિધ કર્તવ્ય કરતી મંડળીના કામકાજનો મોજા વધારે યામ તે સંભવિત છે. આવી મંડળીઓ હવે રચાવવામાં આવશે અને જે જુની મંડળીઓ છે તેમને તેવી મંડળીઓમાં ફેરવી નાખવામાં આવશે એ સંભવિત છે. તેથી જ મેં ઉપર કહ્યું તેમ સહકારી સંસ્થાઓના વલિદત માટે યોગ્ય માણસોને કેળવવાનો માર્ગ આપણે હવે દુરત જાણી લેવો જોઈએ. અત્યારે કેટલીકવાર આ બાર યાગના શિક્ષક ઉપર લાદવામાં આવે છે તે મને યોગ્ય લાગતું નથી. બીયાશો શિક્ષક ! તેણે ગામડાની સંસ્થાઓનો અધો બાર જાણા-

ડવો જોઈએ એ માન્યતા હવે જરૂર જવી જોઈએ. એ માન્યતા મહકારી સંસ્થામાં જામે નહીં તે જોવા હું ધમ્મું છું, નહિતર શિક્ષક નહીં રહે શિક્ષણસંસ્થાનો, અને નહીં રહે મંડળીનો, અને સહકારનો કારભાર તો જરૂર જરૂરજાનો. શિક્ષકો સહકાર બસે જાણે અને વિરતાર, પણ તેનો કારભાર તો મંડળીના સભાસદોએ જ કરવો જોઈએ.

ઉચ્ચ, ગ્રામ અને શહેરની રાંક જનતા ઉપરનો અધોગ્ય બાર જોઈએ યામ તો જ સહકારી સંસ્થાઓ પ્રગતિ સાધી શકે. આ બાર સરકારી અને મમાજનો, એવા જે જનતા છે. સરકારી બારો જોઈએ કરવાનું કામ હમણાં હાથ પર લેવામાં આવ્યું છે, પણ સરકારી બાર કરતાં આપણા સમાજે ક્ષાદેશો બાર કાંઈ જોઈએ નથી. આ બારથી ઉપજતી માનસિક વૃત્તિ સહકારની સફળતામાં મોટા વિઘ્નરૂપ છે. તેથી સમાજના મોટા કારને તો આપણે દુરત ફગાવી દેવો જોઈએ. દરેક મંડળી જો એટલું કામ હાથ પર લે તો તેના સભાસદોનું જીવન સરકારી અને શુદ્ધ બને અને તેટલે અંશે તેઓ સહકારના વધારે યોગ્ય બને. આ ઉપાય આપણા હાથનો ઉપાય છે. સરકારના કરેલા કાપણો તો માટે આપણને બહુ ઉપકારક થઈ શકે નહીં. સહકારી જનતાનું એક ખાસ કર્તવ્ય છે કે આપ પ્રજાળી જ્યાં સુધી કામ ચાલે ત્યાં સુધી કાપણનો અને નિષ્ક્રમોનો આશ્રય લેવો જોઈએ નહીં.

પ્રચરની આખતમાં વિશેષ કહેવાની અગત્ય છે. સરકાર અને બેંકો તથા સારી મંડળીઓ પ્રચાર માટે જોઈતું ખર્ચ દંણુ નથી કરતી એમ મને લાગે છે. સરકારે આ કામ માટે હમણાં આપણી સંસ્થાઓને અપાતી મદદમાં ઘટાડો કરી નાખ્યો છે તે અયોગ્ય છે. બેંકો તથા મંડળીઓ પ્રચાર માટે થોડીક રકમ દર સાલ અનામત રાખે છે. પણ તેનો

ઉપયોગ થતો નથી અને તે રકમ બેંકમાં ભેગી થવા કરે છે. જે પ્રચારકામ થાય છે તે બીજા ખાતાના સહકાર વગરનું થવું હોવાથી તે નિર્વર્તક જાય છે આ બધી આપતોનો આપણે વિચાર કરવાનો છે. ઇટલી, રશિયા વગેરે દેશોમાં પ્રચારકામ ઉપર ઘણું નાણું ખર્ચવામાં આવે છે.

આપણી સંસ્થાઓનો કાર્યવાહ આવી દિશામાં વહેવો જોઈએ. હું જાણું છું કે આપણી મંડળીઓના કાર્યવાહકોનો મોટો ભાગ નિરક્ષર નહીં તો અચાની તો છે જ. તેથી દિશાસૂચન મોટી સદકારી સંસ્થાઓના કાર્યકરો તરફથી થવું જોઈએ અને તેમણે નાના મંડળોમાં જ્યાં જ્યાં વિચલિતતા, કાર્ય-દક્ષતા, વગેરે નજરે ચડે ત્યાં ત્યાં તેવા યુક્તિને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. મોટી સંસ્થાઓને દિશાસૂચન સરકારી તંત્ર તરફથી મળવું જોઈએ; કારણ કે તે તંત્રના કાર્યકર્તાઓમાં નિવેદનો હોય છે, અનુભવ હોય છે, દક્ષતા હોય છે. અને દિશાસૂચન કરવાની શક્તિ હોય છે. અસમત, કાળક્રમે સરકારી વહિવટ રૂઢ થઈ જાય છે અને તેમાં નવું ચેતન આવતું ખંધ થઈ જાય છે. તે ચેતન પ્રત્યક્ષમાંથી મળે છે. પ્રગતિને માર્ગ ભાષણોથી અને લેખોથી નહીં થઈ શકે છે. તે માટે જ્ઞાન જોઈએ, અનુભવ જોઈએ, દક્ષતા જોઈએ, અને કલ્પના જોઈએ. આ યુક્તિ પ્રજામાં હોઈ શકે અને રાજ્યવહિવટમાં હોઈ શકે. તે માટે બીજા દેશોમાં છે તેમ, અહીં પણ જ્ઞાન મેળવી શકે, તેને ધરતી શરે, તારવી શકે અને બીજાને તે આપી શકે તેવા માણસોના વહિવટ સાથે સંયોગ કરવાની હવે દુરત જરૂર છે. આ માણસો વર્તમાન યુગના બ્રાહ્મણો છે. આપ તેમને યુનિવર્સિટી-ઓમાંથી મેળવી શકો છો તેમને આપણે

અનુકૂળતા આપીએ, તેમને સરકાર અનુકૂળતા આપે, તો તેઓ આપને નવાં દિશા-સૂચનો આપી શકે બીજાં રાજ્યોમાં આવા લોકો advisers સલાહકારો તરીકે કામ કરે છે. આપ પણ તેમને મેળવી શકો, કેળવી શકો, અને આપના સાધમાં લઈ શકો.

આગ્રહાસ Planning-યોજનાની ધોષ-ભૂમિ થઈ રહી છે. ઉપર જે આપણા લોકના કલ્યાણ માટે યોજના સહકારના ધોરણ પ્રમાણે કેવી થવી જોઈએ તેની સાધારણ રૂપરેખા આપી છે. તેની વીગતો આપ અનુકૂળતાએ પૂરી શકો છો. Planning-ની ધોષણ કાંઈ શાબ્દિક નથી. આ યોજનાને સંબંધ યોજનારે હું અહીં મૂકતો નથી. જે યોજના કાંઈ નવીન નથી તે વર્ષોની જૂની યોજના છે. પણ આપણે હવે આપણી યોજનાને મૂર્ત સ્વરૂપમાં મૂકવાની જરૂર છે. તેનો વ્યવહાર દુરતમાં કરવાની જરૂર છે. આપણે સહકારના સૂત્રમાં માનતા હોઈએ તો તેનો અમલ આપણે કરવો જ જોઈએ અને તેને આપણે વીગતવાર સરકારસમક્ષ અને પ્રજાસમક્ષ મૂકવી જોઈએ. બીજા દેશોમાં તેવું થયું છે. આ દેશમાં પણ તેવું થવાની જરૂર છે.

Mass, uplift જનકલ્યાણ આપ સરિભાષિત લોકસંપ્રદાય, તેનો માર્ગ સહકાર-દ્વારા કેવો હોઈ શકે તે મેં આપ સમક્ષ અહીં રજૂ કર્યું છે. તેમાં ઉણપ છે તે હું જાણું છું. હું ખેડુત નથી. હું વેપારી નથી. હું કાંઈ સંસ્થાનો સચાલક નથી. મને કાંઈ વહીવટનો અનુભવ નથી.

મને તો મારા અદ્ય અનુભવમાં, વિચારમાં અને નજરમાં જે કાંઈ સૂઝી આવ્યું તે અહીં મેં આપને સુગમ વાણીમાં મૂક્યું છે. એની ઉણપો માટે હું જવાબદાર છું. તેમાં જે કાંઈ ઉપયોગી છે તે માટે હું સહકારમાં

હું તેને મારા ધરમાં લઈ ગયે. કુદરતી આકર્ષણથી કહો કે મારી મૃત પુત્રીને કંઈ મળતો તેને! ચહેરો હોવાથી કહો કે બાળક વિનાની હોવાથી માતૃત્વ ભાવનાથી ભરેલા હૃદયને તૃપ્ત કરવાનું સાધન મને મળ્યું તેથી કહો, પણ મને તેના ઉપર વહાલ આપ્યું. મેં તેને મારી રીતે નવરાત્રી ધોવરાત્રી, માર્યું આપ્યું, નારતો કરાવ્યો અને પછી તેને ઘેર તેને મોકલ્યો.

ચંદ્રિકા ખરેખર કેખાવડી છોકરી હતી. મારા સાંભળવા પ્રમાણે તેની મા એક આખર-દાર પણ નિર્ધન માણસને પરણી હતી. ચંદ્રિકાના બાપના મરણ પછી મા પણ લાંબો સમય જીવી નહિ અને તેથી વિમળા તેને પોતાને ઘેર લાવી.

કુમળા બાળકને રહેવા માટે કેવું સ્થાન? ખરેખર હું કેવી જીંદી. આ બાળાના સાંઢાલ દવાલ યશે? મોટી યતા, તેની આલુબાલુના સંસ્કાર તેના પર પડતાં તે પણ તેની મારી-એનો પંથ મદલ્ય નહિ કરે તેની ચો ખાતી? જો કે વિમળા તથા ત્રિવેણી સાથે વાત-ચીતનો પ્રસંગ મેં જરા પણ પાડ્યો નહોતો પણ ચંદ્રિકા માટે તો મેં સમાજનો કર રાખ્યો નહોતો. તેને મારે ત્યાં અચારનચાર એલ્લાવી સારું ખાવાપીવાનું આપતી; ઘરઆ-તમાં સુરેશ વાંધો કહાવતો; પણ ચંદ્રિકાનો સદવાસ પ્રિય યજ્ઞ પડ્યો.

ચંદ્રિકા સાત વર્ષની યજ્ઞ. તેને નિચાળે એસાડવામાં આવી. પણ સમાજનો નિયમ એવો છે કે દેવપિત વ્યક્તિઓની પ્રજા પણ શિવિન જ ગણાય છે. લાલુચામાં હોશિયાર ચંદ્રિકા, ચીત અને પીઠ ચંદ્રિકા તેજ સદા-ખાવીઓની કર મરકરી, તિરકાર તથા દારવનું પાત્ર યજ્ઞ પડતી. જેથી તે જાંભીર બાળા એક બીડાએણા પુલ જેવી, ચિતાર યજ્ઞ પડેલી દરિણી જેવી, પાંજરે પુરાયેલા પડી જેવી જણાતી. જે વયે છેકરારો

નિર્દોષ આનંદ તથા તોફાન મસ્તીની મગ લૂટે છે, તે વયે ચંદ્રિકા એક ફરેલ અને સમજદાર સ્ત્રી જેવી બનવા લાગી.

ક્રિયા મારી પાસે જ તે દિલ ઉધારીને વાત કરતી. મને પણ તેના પર મારી પુત્રી જેવું જ વહાલ આવતું. એના બવિષ્યની મને બહુ જ ચિંતા થતી. તેની માશીના જેવી ચંદ્રિકાની દશા ન થાય એવો કંઈ ઉપાય શોધવો એ મારા જીવનનું જાણે એક ખોય બની ગયું. એકવાર સુરેશને મેં કહ્યું પણ ખરું કે “આપણે છોકરું છે નહિ અને યવાનું પણ નથી તો ચંદ્રિકા આપણી છોકરી કરીને આપણે ઘેર જ રાખીએ” તો ?

સુરેશ વિચારમાં પડી ગયો. તેને ચંદ્રિકા ઉપર લાવ હતો, તેની માશી પ્રત્યે જરાપણ નહિ. તે ધીમેથી બ્રાંથો, “આપણે એ છોકરી નિર્દોષ છે પણ ન કરે નારાયણ અને આગળ જતાં એ અવળે પડે જાય તો આપણી આખર શું રહે? તેમ એને આપણે ઘેર રાખીએ તો એની માશીઓ અત્યાર નવાર કાઢતે મોઢ બહાને આપણી સાથે વાતચીતના તથા કામકાજના સંબંધમાં આવે તે તેને પસંદ છે ?” સુરેશની આ દલીલ મારે મને ઉતરી નહિ, છતાં હું તેનો વિરોધ પણ કરી શકી નહિ. ચંદ્રિકા મોટી યશે ત્યારે તેનો કંઈ રસ્તો કાઢ્યું એમ વિચારી મન તાજ્યું.

આમને આમ પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં. ત્રિવેણી અને વિમળાનું માડું દવે આમજ જેવું ચાલણું હોય તેમ જણાતું ન હતું. મોટી રાત સુધી તેમના ધરમાંના બત્તીઓના બપથ, દાદાડીડીના તથા નાચગાનના અવાજો, માણસોની અવરજવર એ બધું ધણ એકું યજ્ઞ ગયું હતું. તેમની યુવાની વીતિ જવા આવી હતી, એક વખત એવો હતો કે તેમનો આમપાસ પુરો જામરતી માફક જમતા અને દવે જમરતે શોધવા તેઓને જ ગયું પડ્યું.

કોઈ કોઈ દિવસો એવા પણ જતા કે એકે બગર હોવાનો નહિ.

ચંદ્રિ કજ નિશાએ જતી. મારે ત્યાં વાર-વાર આવળ કરતી. હું એને સારી મારી સિખા-મણી આપતો. સારાં પુસ્તકો વાંચવા આપતો અને એમાંથી સાર ગ્રંથો કરવા તેને કહેતો. મને ચિંતા થવા લાગી કે એએક વર્ષ પછી ચંદ્રી વયમાં આવશે તે વખતે તેનો શો રસ્તો કરવો ? કોઈ સારો માણસ પરચુનાર મળે તો તેની સાથે ચંદ્રીના સખ કરી નાંખવા વિચારાને કહેવું. પણ આજ બેઆજરના ધરમાં ઉછરેલી કન્યાને પરચુના કોણ તેવાર યાવ ? જો કોઈ સમાજના પુરોમાં એની દિનમત હોત તો કોઈએ પતિબલત થવા પ્રયત્નની સખચાકુઓ તેમને એ વર્ષમાંથી મળત અને તેથી કેટલાંએ જીવનો સુખી થાત.

વિમળા અને ત્રિવેણી હવે પોતાના ધરની બહાર બહુ જ એણું તીકગતો-ગાઢાર સુધી જે રસ્તાઓ તેઓએ પોતાનું બરણ પોષણ કરેલું તે રસ્તો તો હવે તદ્દન બંધ થઈ ગયો હતો. જાનેનાં શરીર તદ્દન નિર્માલ્ય થઈ ગયાં હતાં, જે ભોક્તાઓએ જોનામના આવી દાહત કરી નાખી હતી તેમથી કોઈ પણ અંજાગ લેવા આવતું નહિ. ખાવાપીવાના પણ સાંસા પડતા, ચંદ્રિકાને અમારી સારી જેવી ઓય છે તેવું બધાના ભણવામાં હોવાથી હવે સુધી કોઈ પણ તેને આગળી ઝીંકી શકતું નહિ.

એક વખતે અમારી આખી જાંઘીમાં અમે નહિ અનુભવેલ એવો સખત સિઆલો હતો અચાનક એક દિવસે સુરેશ એણીએથી તાવ લાધને આવ્યો. ત્રણ ચાર દિવસ સુધી તાવ હર્યો જ નહિ. ડૉક્ટરે ટાઇફોઇડનું નિદાન કર્યું. સહુભાએ તાવ હર્યો તો ખરો પણ પહેલાના જેવું શરીર થતાં આશરે એ મહિના નીકળી ગયા. ચંદ્રિકા અચાનકચર ઘેર આવતી પણ હમણાં હું સુરેશની જ ચિંતામાં

હોવાથી ચંદ્રી તરફ ધ્યાન આપી શકતી નહિ. તેથી તેનામાં જ ફેરફાર પડી ગયો તે હું તરત કળી છડી નહિ.

-સુરેશને બારાબર આરામ થવા પછી ધીમે ધીમે વિચાર આવવા માંડ્યા. ચંદ્રિકા એકદમ કેમ લોનાઈ ગઈ છે ? ઉદાસ કેમ જણાય છે ? મેંહું કીકું કેમ થઈ ગયું છે ? વળી સામેના ધરમાં જે રમવાન શાંતિ હતો તે પાછું પહેલાના જેવું અસખ સ્થિતિમાં કેમ આવ્યું જાય છે ? ત્રિવેણીની મહિંગી વખતે જવાના પણ જોતા પામે ધેના નહતા તેને તપાસવા ડૉક્ટર હવે દરરોજ ઘેર કેમ આવી શકે છે ?

અચાનક મારા હૃદયમાં કોણે ભોંકાયો, પણ હું તે વાત માનવા સાહ ના પાડતી હતી. ચંદ્રિકા, ચંદ્રી, મારી ચંદ્રી કોઈ દિવસ એવી યાવ જ નહિ, નકરી કોઈ સમાજ અમર સંસ્થાએ એ કુટુંબને ગાદ કરી હશે એવો વિચાર કરી મેં મન વાર્યું. ચંદ્રિકાને પૂછીને ખુલાસો સાંભળવા હું બહુ ઇતગર ખતી ગઈ હતી પણ હમણાં હમણાં તે રૂખાતી જ નહિ.

એક દિવસે સુરેશના મિત્ર જાનુપ્રમાદ અમારે મારે સીનેમાની ટીપીરો લઈ આવ્યા. છેલ્લા 'શો' માં અમે ગયેલ હોવાથી વગતાર રહેજે સાઝાગાર થઈ ગયા હતા, અમારા ગાયમાં જો કે અનીતિગ્રહોનો ખાસ ખુલ્લો હતો નહોતો તો પણ સીનેમાની પાછળની બેચાર ગલીકુંમીઓ એવી હતી કે જેમાં એ કુટુંબોના ભાગીદારો સિધારતી શોધમાં ફરતા,

સીનેમામાંથી વગતી વખતે અમેએ ગાડી ફરી હતી. મરિયામ રરતા પર જરા બીક જેવું લાગતાં ગાડીવાળાએ એક ગલીમાં ગાડી વાળી, જે ગલી આગળ ઉપર અમારા ધર તરફ જતા રસ્તાને મળતી હતી. ગલીમંતિ પ્રકાસ જરા ઝાંખો હોવાથી ગાડી ધીમે ધીમે આગતી હતી કોઈ કોઈ બંધિતઓ ફૂટપાથ પર

અગર કોષ મકાનની દિવાલે અદેલી ઉઠી માલમ પડતી.

એટલામાં કાનસના યાજ્ઞના પાસે ઉભેલી એક યુવતી મારી નજરે પડી. હું ચમકી હોઈ “અરે આ કોણ ? આતો ચંદ્રી જેવી લાગે છે ? એજ છે કે શું ?” મુરેશી પણ ચમકાઈને એકદમ મારા દાથ પકડ્યો. બાનુપ્રસાદ પણ બોલી ઉઠ્યા “આતો વિમળાની બાણેજ ? આવા કાળમાં ક્યાંથી આવી ચડી ?”

મહાકાવ્ય અમે ઘેર પહોંચ્યાં. આવીને એકદમ હું તો ધ્રુસકે ને ધ્રુસકે રહી “મારી ચંદ્રી, તને આ શું સુઝયું ? મને વાત પણ ન કરી ! મારી લાગણીના ભુકા કરતાં તને જોપણ વિચાર ન આવ્યો ? લોકની વાણી તેં સાચી પાડી.” મુરેશ પણ મારા જેવો જ ગમગીન બની ગયો અને સાથે સાથે ગુરસે પણ થયો. “આજથી એ છોકરીને આ ઘરને પગથીયે પણ ન ચડવા દેતી. ગમે તેવી

આપણે તેની બરબસ કરીએ તો પણ તે તો પોતાની જાત પર જ મુક.”

બીજે દિવસે સુરેશના ઓપીએ ગયા પછી ચંદ્રિકા મારે ઘેર આવી. મારી રહું રહું થઈ રહેલી આંખો જોષ તે પણ મુકત કંઈ રહી પડી. “શંકુ બહેન ! હું તે શું કરું ? મારી જાને માંથીઓ પથારીવધ હતી. અમે છુએ મરતાં હતાં. ખાવા પીવાના સાંસા હતા. કપડાં તો નામનાંજ રહ્યાં હતાં. આંતરે સ્થિતિ કેટલા દિવસ કાઢવી ? મારું બહુતર પણ એવું હતું ત્યારે કે જે મોઝે અમારું સુજ્જન થઈ શકે. મને એ વાતનો અપત્ત તિરસ્કાર છે. આ ઘંઘો મેં મારી પક્ષબીચી રસીકાર્યો નથી પણ તે વગર મારે બીજે કોષ હલાજ જ નહોતો.”

મને તેવું કહેવું સાચું લાગ્યું, છતાં પણ હું નકકી ન કરી શકી કે ચંદ્રિકાનું અધઃપતન થયું કે તેણે પોતાના દેહનું બલિ દાન આપ્યું ?

[અસહકારનીતિ અને લોકસંમતિ : અનુસંધાન ૫. ૩૧૨ નું]

રસ લેતા આપ સર્વની સહાનુભૂતિનો ખાલી છું. સહકારજનતા માં મેં ગમે તેટલું કહેવામાં આવે, પણ એટલું તો મને અનુકરમ્ય થઈ શક્યું છે કે ત્યારે ત્યારે તેજ તરફ નરી સહાનુભૂતિ ગતાવશમાં આવે છે ત્યારે હર વખત તેનું મન વિશ્વાસ પામે છે અને તેનું આતિથ્ય ઉદાર થાય છે. આપણે શબ્દેના આતિથ્યના ભૂખ્યા નથી. આપણે તો કામ કરી આતિથ્ય આપવું લેવું છે. કામ કરવાના પ્રસંગો હવે આ પ્રાચીન દેશમાં પૂર્વે નહોતા તેવા આવવાના છે. જે કોષ દરેક કામ

કરતે તે ચોક્કસ તેટલે અંશે ઇષ્ટસિદ્ધિ કે શકશે. કદાચ કરવું એ જ જેનો હેતુ છે એવું કાલે કદિ દુર્ગતિને પામવું નથી.

છેવટે, આવા સર્વમાન્ય દિવસે આપણે પ્રવૃત્તિ સફળતિને કેવી રીતે વરી શકે. જતાવવાની આપે મને તક આપી છે તે મા અને આ વચનોને શાંતિથી આપે માંભજ છે તે માટે, તથા આ સંબંધન પ્રસંગે આં મારા તરફ ગતાવેલા સૌજન્ય માટે કે આપનો ઉપકાર ગાનું છું અને આપના પ્રયાસોને સફળતા મળે એટલું ઇચ્છું છું.

:: લોહાણા પરણેતરના આપઘાત પર પ્રકાશ ::

લેખક : શ્રી. જેઠાલાલ જી. સોમૈયા

વૃત્તમાન પત્રોમાં એક લોહાણા યુવતીએ પાંચમે મજલેથી પડીને સાસુની સત્તામણીનાં કારણે આત્મહત્યા કરવાના સમાચાર વાંચી હૃદય ઠકળી ઉઠ્યું. એક લોહાણા તરીકે અને તેમાં પણ એક જાવનાશીલ યુવક તરીકે આપણી યાત્રીમાં હજુ આજે પણ મુંબઈ જેવા શહેરમાં વહુ બની આવેલી બાળા પ્રત્યે આ પ્રકારના જુલ્મો આચરવામાં આવે છે એ જાણી હૃદયમાં કંપારી અને આશ્ચર્યનો અનુભવ થયો. કરજાબજ અને મેમને સરમરૂપ આ કીસ્સામાં ઉંડા ઉતરી તપાસ કરવાની જરૂર સાચી આવે છે, સમાજમાં આવા નિંદનીય બનાવો થાયો અને છે એના મુળમાં પહોંચવાનું મન ઘણું આવ્યું અને ક્રોધ આ શુભ ઉદ્દેશને ખ્યાલમાં રાખીને મેં તપાસ કરવા માંડી.

જીવન કરતાં મરણને વધુ મુખદાયક વાંચી આત્મહત્યાનો અંતિમ માર્ગ ગ્રહણ કરનાર બહેન માણેક ઠા. માધવજી ગોવિંદજીના પુત્ર વીઠલદાસના પત્ની થાય. લાખ વીઠલદાસ દાસમાં “દિન્દ્ર દ્રેડીંગ કુ.” ના નામે ટાઇટ્સ વગેરેનું બીઝનેસ કરે છે. તેમના પિતા પણ સાથે જ છે અને કુટુંબમાં પુત્ર કરતાં પિતાનું અને પિતા કરતાં માતાનું ચલણ વિશેષ છે. તેઓ કુંડલા પાસે રોણ ગામ, જુનાગઢના વતની છે અને વસોથી મુંબઈમાં જ વસવાટ કરે છે. કુટુંબમાં બે પુત્ર અને પુત્રીઓ છે. તેમાં બાઈ કેસરને પરણાવેલી છે.

મરનાર બહેન માણેકના લગ્ન વીઠલદાસ સાથે કેવળ પાંચ વર્ષ પહેલાં જ થયેલાં ઠા. ગોવિંદદાસ વલસીદાસ, વીઠલદાસના સસરા થાય. જેઓ આ કરજી ઘટના બની ત્યારે દેશમાં એમને ગામ જામ-ખંજાલીમાં

હતા. ત્યાં ગયા ને દશ-બાર દહાડા માંડ વીત્યા હશે ત્યાં આ કુખદાયક બનાવ બની જવા પાડ્યો.

આ બાબતમાં બની શકતી માહિતી એકત્ર કરવા સૌથી પ્રથમ હું વીઠલદાસ તથા તેના પિતાશ્રી માધવજી ગોવિંદજીને મળ્યો, પણ એમના ઉઠાઉ તથા ભેપરવા જવા-ભોથી મને સંતોષ ન થયો. મરનાર સાથે જનરે કશે એમને સંબંધ જ ન હોય એવી એમણે વાત કરી અને તે પણ બધી વ્યંગમાં જ.

પરિણામે મારી જરૂર સાથે એકદમ વધી ગઈ. કેરોગરની મેટમાં બાઇ પર સાસુના જુલમની સાક્ષી આપનાર પાડોશીઓની મેં મુલાકાત લીધી ત્યારે મારી બાઈ એકદમ ઉધડી જ ગઈ. કહ્યો કે મારાથી એ દીલદાસક કંઠાણી સંભળીને રડી જ રવાયું.

વધારે તપાસ કરતાં કેટલાક ભાઈઓ તરફથી કહેવામાં આવ્યું કે-“તમે ઠીક આવ્યા, તમારી યાત્રિના જુવાનોમાં જ્યાં સુધી આવા કલંક સામે પોકાર પાડવાની વૃત્તિ નહીં જાય, આવી કુખ સાસુઓના ભગડ ખુલ્લા પાડવાની ઉરકેરણી નહીં પેદા થાય, ત્યાં સુધી આવી કલંકિત, કમંકમાટી ઉપજાવતી ઘટનાઓને અટકાવી શકાશે નહીં.”

“સાસુઓને મારપીટ કરવાનો શો હક્ક છે? બહેન માણેક પર લાકડીઓ, સાલુસી તથા તવીયાઓનો માર પડતો ધણીઓએ આંખો બાંધ નેચેલ છે, અને તે પણ એક માસ જ નહીં, પણ ધરનાં નાનાં મોટાં તમામ માણસો, નણંદો, દેર વગેરે સુદ્ધા ધાતકી રીતે બીચારીને માર મારતાં હતાં. આ માટે ? જાણો છો ? કારણ કે સાસુને વહુ પસંદ નહોતી અને પરણી આવી ત્યારથી જ દીકરા.

માટે ખીજી લાવવા માનુને જે મહામાયાનું નામ વેલાનાજ છે- જગરી શેલછા વગળી હતી. તમારા લોકાણ્યોમાં છોકરીઓની છત છે ને, માટે ! ”

આ કઠાક્ષથી હું ચર્યાદા બની ગયો. “ મારપીટ, મેલેણાં દુર્ણાં, માનસિક માતનાઓ કંઈ આગની નહોતી વર્ષાથી એક સરખું ચાલુ જ હતું. છતાં મરનાર કોઈ કસાઈમાં બિલ્ડી ગાવતી માફક મુઝે મેળેએ વધુ મદન કરતી હતી. પતીથી વખતો વખત અલગ શખ્તમાં આવતી અને ધણીએ વાર ધરમધી તગડી મુકવામાં આવતી હતી પરંતુ બાહ્ય માણેકે તેને નશીબ માતી સાંખે જતી હતી. ન કોઈ દીવસ સામે એક દરેક પણ કહેતી કે ન કોઈને કંઈ ફરીવાર કરતી. માત્ર કોઈ કોઈ વાર પાડેલીઓના ઘરમાં આવી હોસતા ઉભરા અને અશુભો દાસરતી.

“ મરનારે આત્મહત્યા કર્યા પૂર્વે જ ચાર દીવસથી લુહમનું ત્રેર વધી ગયું હતું. મારણ થવા ઉપરાંત ખાવાનું પણ અટક-વશમાં આવ્યું હતું અને ક્રેલ્લા ચાર દીવસથી બાહ્ય આત્મહત્યા કરવાની તક શોધતી હતી. સાસુએ માનવનાને વિગરી દહાણુદા શબ્દોમાં બાહ્ય માણેકને મરી જવાની એવેજ કરી હતી અને આ પ્રમાણે આત્મહત્યાના પ્રયાસને લેવાડું સમર્થન આપ્યું હતું.

“ ચાર ચાર દીવસ મુઠી પેટમાં રચનાજ ન પહેંમું” હોય, ઉપરથી કુદ સત્તામણી ચાલુ હોય, પણ એનાર કોઈ ન હોય, એનો દાસતમાં બાહ્યને કાગ વ્યાપી તપ એમાં નવહ થી ? બાહ્યે એવે અંતીમ માર્ગ જ લીધો અને કુઃખસુકત બની.....”

આ બધું સાંભળીને મેં ઉતર કહ્યું તેમ મારાથી રડી જવાયું. મને મારી કેમ પર, આખા સમાજ પર આ વખતે બખાનક ધૂખા ધપ આવી. દરદરવાગાથ બીલોગાથ માગાના માણસોએ એકત્ર રહ બેઠેન માણેકના આત્માને

ચાલિત કમજરા તથા હિન્દુ સમાજને સાસુ-ઓની જમી પડેલી આ શેતાનીઅતનો વિરોધ કરવા બીજે જ દીવસે શોકસભા ભરી હતી. તમારી યાત્રાએ શું કયું, કહેશો ? ” પણ મારી પાસે આનો જવાબ ન હતો.

આ પછી વધુ હિંડા ઉતરવા મેં બેઠેન માણેકના પિતાશ્રી સાથે મુલાકાત મેળવી. એમની વાતોએ મને એવું દુઃખી બનાવી દીધો.

પ્રશ્ન:—બેઠેન માણેકના મૃત્યુ સમયે તમે કર્યા હતા ?

ઉત્તર:—પંદર દહાણ પહેલાં જ ઝમ પ્રસંગે ખંભાળીએ ગયો હતો. તથા ત્યારે માણેકને અમારી સાથે મોક્ષવા વીનંતી કરેલી પણ તેઓએ સાફ ના પાડી હતી

પ્રશ્ન:—તમને ખબર કેમ પડ્યા ?

ઉત્તર:—વેવાહરે તાર કર્યો હતો. પણ વીગત નહોતી. ખરી વીગતનો તાર તો મને બીજાઓ તરફથી મળ્યો હતો.

પ્રશ્ન:—બેઠેન માણેકને સાસરીયામાં દુઃખ હતું તે તમે જાણતા હતા ?

ઉત્તર:—હા, પણ છોકરી તો તે બધું જ છુપાવતી હતી. તે મને દુઃખ ન પડેએ એમ વિચારી મન ન ખોલતી, છતાં દીકરીનાં દુઃખ સ્વછન્દ નથી રહેતાં, લાંબ ?

પ્રશ્ન:—વેવાહર વિશે તમારો શો અભિપ્રાય છે ?

ઉત્તર:—અભિપ્રાય કર્યા મળ્યા છે !

આ જનાર પોતે જ મારો અભિપ્રાય છે. જતાં ઘરમાં વેવાહરનું વધુ ઉપરો અને વેવાહર કુદ છે. છોકરીને દુઃખ દેવામાં કંઈ તાકી નથી રાખી. ઘરમાંથી ભારે ભારે તેને કાઢી મુકવામાં આવતો ત્યારે કંઈ સમાધાન કરી પાડો મુકી આવતો તેનો મારી સામે સીધા હતા. પણ તેમની વફ પ્રત્યે ઘરનાં જવાં માણસો નિધુર હતાં. મારો જમાઈ માવડીયો જે એવી અને પડેમેથી જ ખાતરી થઈ હતી, છતાં આપણી દદ મુઠી

મામણે આવશે એ તો રરને પણ ખજર નહોતી. છોકરી ખુબ રંકિ તથા ઝોઝા-ખોલી હતી.....પણ આગકાલ રંકિ પર જ. રીર-જેરી ચાલે છે ને ? કહે છે કે આત્મહત્યા કરનારી તેના પર કરજ પાડવામાં આવી હતી અને જ્યારે ઉપર પંચમા માળની અગાસીએથી પડ્યા પછી મોઝે મળરૂં નીચે જખરી હો-હા થઈ અને માળાની રહીશો તમામ નીચે દોડી આવ્યા છતાં દેદ કલાક સુધી ધરતું કોઇપણ માણુમ નીચે જ ન હતું, અને છેવટે મરનારને હોરપીતાલમાં લઈ જવામાં આવી ત્યાર પછી તો તેઓ નીચે ઊતરી દત્તા. બાઈ અગીયાર વરગા સુધી જીવી હતી અને શુદ્ધિમાં હતી છતાં વેવાઈએ કે જમાઈએ અમારા ભત્રીજાઓ જે મુંબઈમાં મોજુદ હતા તેમને ખજર પણ નહોતા કપા. તેઓને ૩૨ લાગ્યો ઘરો કે રમે બાઈ કંઈ અવળું રોટમેન્ટ આપશે તો ?.....આ સમાચાર અમારા આત્મજાતેને બાઈ મરી ગયા પછી છેક બીજા દિવસની સાંજે " જન્મજૂમી "માં વાંચવા મળ્યા હતા, ત્યારે તો બાઈને તેઓ આગલે દિવસે અગ્નિ સંસ્કાર કરી આવ્યા હતા.....એણે આનાથી વધુ અભિપ્રાય બીજો શું આપી શકું ?

પ્રશ્ન—તમે આ મામલામાં કંઈ આગળ વધવા માગો છો ખજ ?

ઉત્તર—મને દલે એ નહિયું લાગે છે. કારણ કે મરનાર મરો મઈ. છતાં હા—આવા બનાવો આપણા સમાજમાં જીવનનું તથા યાતિ જીવનનું મહા કલંક છે. હું કેવળ એટલું માફું છું કે આપણી યાતિમાંથી આવ્યા દારણ બનાવો દૂર થાય, અને વડુ એક જનવર નથી કે એને મારી મારીને આમ ધિના મેલે, અકાળે મારી નાખી ચકાય, પરિવારની પ્રથા બે સાચરી જ રાખવી હોય તો, સાસુએ આવો દૂરપથોમ ન થવા દેવો જોઈએ.

પ્રશ્ન—તમે શું ધારો છો—ચીલકામને આપણી યાતિમાંથી મામ પણ કન્યા આપના બલા તૈયાર થશે ?

ઉત્તર—હું કહુતાથી દસીને ? એ વાત રહેવા દો બાઈ, આપણા લોહાણાઓમાં ખુરીને એક " બોળે " સમજવામાં આવે છે. મને ત્યાં નાખી તેને તેના નસીબ પર છોડી દેવાનું માનસ આપણા માઆપોમાં ખુલ્લે ખુલ્લું દેખાય છે. જાણવા છતાં ગાયને કસાઈવાડે મોકલવા તૈયાર થનારાઓ આપણામાં એછા નથી. પણ મારી સલાહ લેવા આવે 'તો હું તેમને સાદ નાજ ' પાડું કે બંધુ ! એના કરતાં કોઈ જુદું ધર જાત. તમારી દીકરીના હાલ મારી દીકરી જેવા થશે, માટે દેખી જાણીને કુરામાં ન નાખો.

પ્રશ્ન—તમે તમારા વેવાઈને મળ્યા હતા ?

ઉત્તર—હા, પણ તેઓ નચિંત બની ગયા છે. મેં એમને કહ્યું કે મરનારના આત્માનું ને દલુ પણ બહુ ઇચ્છતા હો તો બાઈને મેં તથા તમે કરી આપેલ દાયનમણું જે કંઈ હોય તે ધર્મના કાંઈમાં વાપરો, એટલું બસ છે.

પ્રશ્ન—તો શું કહ્યું તેઓએ ?

ઉત્તર—હા કે ના કંઈ જ નહી. પણ મને નથી લાગતું કે તે પણ તેઓ કરે, બે જીવતા સંચાઈ ન રાખી તો સુવા પછી શું રાખશે ?

પ્રશ્ન—તો તમે કંઈ કહેવા મગિ છો ?

ઉત્તર—એટલું જ કે આ પ્રશ્નને યાતિના દરેક બાઈઓ તથા બહેનો પેતાના બનાવી લઈ આવી અપહિત દુઃખદાયક ઘટનાઓ સામે વિરોધ મજબૂત ચાલુ કરે, સલાઓ ભરે, કાસ્ટબાની સાન કેકાણે લાવવા માટે ધમકમકતા લાવજો કરે અને ઘટના કરાવે પાસ કરે અને યાતિના પત્રોમાં આ મજબૂતમાં પ્રમાણીક રોકા આપી તેમની ફરજ બજાવેઃ પ્રતિ.....

[૧] તરણીઓના આપઘાતો શી રીતે અટકે ?

ગુજરાતીઓનું ખાસ કરી દિંદુઓનું, સમાજજીવન ઉપલા થર પુરતું વિકાસને માગે પળી રહેલું જણાય છે. છતાં મધ્યમ વર્ગનાં અને નીચલા ઘરના ગુજરાતીઓની વીષમ પરિસ્થિતિ પરત્વે પુરતો ખ્યાલ હજી ધણાને આવતો નથી. ચિદામ્બર અને સંસ્કારના અભાવે તેમ જ જુની પુરાણી પરંપરાથી ચાલતી આવેલી રીતીઓની ગુલામીને કારણે સામાન્ય જીવન જ ને હજી અધિગતિ દશમાં સંકટું હોય છે તો પછી સ્ત્રીઓનાં જીવનની દશા તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

આ વસ્તુ રોજબરોજ બનતા આપઘાતના સંખ્યાબંધ બનાવો પરથી ધણી સારી રીતે જાણી શકાય છે, છેલ્લા થોડાંક વર્ષો થયાં, ગુજરાતી તરણી ધ્રુવતીઓના આકસ્મિક મરણોના બનાવો વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે. આવા મરણોની પાછળ રહેલા સાચા ધરકંકાસના કે સામુદાયના અને બીજા કુટુંબીઓના ત્રાસના કારણો હોય છે એના પર લોકપીછેડો કરવા માટે પ્રાથમિક સ્તરના સફળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો અને બીજા ક્રોડેન્ડરે ગુજરાતીઓને પ્રાથમિક સ્તર વાપરતાં આવડતો નથી એ વિષે જ ભાંભાં કયું.

કેરોનરના એ, ટીકાપ્રદારો ગુજરાતીઓને સ્વાભાવિક રીતે જ શેષ ઉપખવતા હતા. પણ આવા બનાવો પાછળનાં સાચાં કારણો ફર કરવાનો પ્રયત્ન કરીને આવા બનાવો બનતા

અટકાવવા માટે પ્રયત્ન કરવાનું વ્યવસ્થિત કાર્ય કોઈએ કયું નથી. આનું પરીણામ એ આવ્યું છે કે મહીનામાં થોડીક ગુજરાતી બહેનોનાં આઘાતપદ જીવનનો અકાળે અંત આવવાનું ચાલુ જ રહ્યું છે.

થોડા જ દીવસો ઉપર, મુંબઈમાં ગોળ-પીઠાપરના હરદરવાળા બીદોંગમાં માણેકબાઈ નામની ઓગણીસ વર્ષની છુટાણા બહેને કુટુંબીજનોના ત્રાસને કારણે આપઘાત કર્યો. એ આપઘાતના બનાવ પછી હરદરવાળા બીદોંગના ભાકુતોએ એ બહેનના આત્મા માટે શાન્તિની પ્રાર્થના કરી અને આવા બનાવો પરત્વે આંખમીચામણાં ન કરતાં તાકીદે આવા પ્રત્નો ઉપાડી લેવાનો આગ્રહ કરતો કંઈ પણ કંઈ એટલે સુધી તો વાત બરાબર છે. હરદરવાળા બીદોંગના ભાકુતોએ આટલી હોંમત બતાવી એ અભિનંદન આપવા જેટલી વાત છે પણ તેઓએ પોતે જ ને થોડી સાવચેતી વાપરી હોત, આ બહેન પર ગુજરી રહેલા જીલ્લો સામે એક પોકાર પાડ્યો હોત અને કોઈ યોગ્ય સંસ્થાની સદાય લખ પગલાં લીધાં હોત તો આ તરણીનાં જીવનને બચાવી શકાત.

એટલે, આવા પ્રત્નો પરત્વે વધારે કાળજી રાખીને, પગલાં લેવાની જરૂર રહે છે. એના સંબંધમાં અમદાવાદની 'ન્યોતીસંઘ' સંસ્થાની પત્રીકામાં થયેલી સૂચના આવકારવા યોગ્ય છે એટલું જ નહીં, એમાં સુચવેલી રીતે કામ કરવાની જરૂર છે; એ સૂચના આપણા સામાજિક કાર્યકર્તાએ ઉપાડી લેવા જેવી છે.

“ મોટા ભાગે આપણો સમાજ આવી આવતો તરફ ઉદ્ધારીતા સેવે છે. ‘ આપણે શું ? ’ કહી દાય પહેળા કરી છુરી પડે છે. અને એ કરતાં વધારે તો પાડોશીઓની સામાજિક બીડતા એમને કંઈ પણ પગલું લેતાં રોકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં પાડોશીઓએ અને બીજાઓએ વધુ નીડર બનવાની જરૂર છે. એક બહેનને છેલ્લી દરે જઈ આપ-ધાત કરવો પડે અને પછી આપણે શોક દેવા કરી બેસી રહીએ એ અસહ્ય છે. જ્યાં જ્યાં આવા કૌટુંબિક સીરમો આલતા હોય ત્યાંની આજીવનજીવના રહીશોએ હવે તો નીડરતાથી આવા સીતમેને પોગ્ય સંસ્થાની મદદથી સામનો કરવો જોઈએ. આવી બાબતમાં નીડરતા કેળવવાની પહેલી જરૂર છે. અત્રે બીજું એક સૂચન કરવું જોઈએ. દરેક પોણ કે લતે લતે વીજલ-સંક્રમિતિ દેવી જોઈએ. એ પોણના કે લતારના સામાજિક કાર્યકર્તાઓએ, યુવાનોએ કે આવા પ્રાંતમાં રસ ધરાવતાં બાદ બહેનોને એક વીજલ-સંક્રમિતિ સ્થાપી આવી પદનાઓ એને કરણ અંત આવે તે પહેલાં પોગ્ય સંસ્થાઓ અને જાહેર પ્રગતિ ધ્યાન પર લાવવી જોઈએ. અમલાવાદમાં પણ આવી સમિતિઓની જરૂર છે. હરરવાલા બીડીંગના ભાઈજાહેને

આ સૂચન અનુસાર એક સ્થાપી સમિતિ નીમે ? અને એવી રીતે મુંબઈના જુદા જુદા માળાઓમાં, આલીઓમાં, કે લતાઓમાં આવા પ્રશ્નોનો સામનો કરવો સહેલો થઈ પડશે. દરેક માળામાં કે લતામાં એકાદ એ નીડર સેવાભાવી બાદ બહેનોની આશા વધુ પડતી તો ન ગણાય.

આ તો યજ્ઞ તારકાલીક ઉપાયની વાત પણ તે ઉપરાંત બીજું કંઈ કરવાનું રહે છે. આના માટે તો પ્રગતિ કેળવવો જોઈએ. આપણા આવા પ્રશ્નોની ખૂબ જીજ્ઞાસુ થવી જોઈએ. અને એમને માટે અમને એક ઉપાય લાગે છે કે આપણી માળાઓમાં આપણા સામાજિક પ્રશ્નોનો વિષય દાખલ કરવો અને એ વિષયનો જેમણે ખામ અભ્યાસ કર્યો હોય તેના હિદયોને આવી રીતે સામાજિક પ્રશ્નોની યાજ્ઞમાં થતી જીજ્ઞાસુ આપણા ઉગતા કુમારોને ભવિષ્યના નાગરિકો બહુ સુંદર તાલીમ આપશે.

આ ઉપરાંત બીજા અનેક રીતે પ્રગતિ કેળવી શકાય છે, આશા રાખીએ કે આપણા સમાજમાં નિમ્ન બનતા આવા બનાવો આપણને સવેળા બન્યું બનાવે અને આવી રીતે વેડફાઈ જતી યક્તિતો બચાવ કરી શકીએ.

[‘ જન્મભૂમિ ’ માંથી આશ્વાર લેખક.]

[૨] સ્ત્રીઓ અને સ્વતંત્રતા

શ્રીમતી હંસાબેન મહેતાએ મુંબાઈમાં “ સ્વતંત્રતાના રાહ ” એ વિષય પર બાપજી આપર્તા જણાવ્યું હતું કે, “ હિન્દી સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાનો રાહ, તેની પોતાની જ બહેનોને શિક્ષણ આપવાનો, તેને સંશકિત કરવાનો અને તેને મજેથી રાજકીય સત્તાનો ઉપયોગ, સ્ત્રીઓ માટે જેમ અને તેમ વધારે લાભદાયી થાય એવી રીતે કરવાનો અને એઓ દ્વારા, સામાન્ય રીતે માનવતાનું કાપાણ કરવાનો હોવો જોઈએ.

પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ કેટકેટલા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા ભોગવે છે તે શોધી કાઢવા માટે, જીવનના રાજ્યરોજના, જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં તેઓ કેટકેટલા અંશે સ્વતંત્રતા ભોગવે છે તેનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ. સૌથી પ્રથમ રાજકીય સ્વતંત્રતા લઈએ. એ બાબતમાં તો અભ્યાસના સંજોગોનુસાર, સ્ત્રી કે પુરુષ કોઈ આ દેવમાં સ્વતંત્ર હોવાનો દાવો કરી શકે એમ નથી.

અહીં કદાચ કેાઇ એવી ફાલીસ કરશે કે બધા પ્રાંતોમાં પ્રજાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી સરકાર હોવાથી, કેટલાક પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા છે. મધ્યસ્થ સરકાર બધારે પ્રજાને જવાબદાર બંનશે ત્યારે તે સ્વતંત્રતામાં વધારો થશે. છતાં આજ રીતની જે થોડી ઘણી સ્વતંત્રતા છે તે તો પુરષો સાથે ઓછો. પણ બોગવે જ છે. કેટલીક બાબતમાં તો ઓછોની સ્થિતિ ખાસ કરીને મતાધિકારની બાબતમાં વધારે સારી છે.

હિંદી ઓછો શાન્તિને અને શાન્તિભરી રીતોએને હિંમેશાં આહતી આવી છે. મદ્રાસમાં ગાંધીજીની અહિંસક સત્યાગ્રહની લડતમાં ઓછોએ આટલો બધો સક્રિય ભાગ લીધો તેની પાછળ બાજુ રહ્યું છે.

પણ સામાજિક ક્ષેત્રમાં જુદી જ પરિસ્થિતિ પ્રવર્તી રહેલી છે. દૂર દૂરના ભૂતકાળમાં હિંદી ઓછોની સ્થિતિ બંને રૂપે તેની જન્મજન્મ રહી હોય; અત્યારે એનું નામનિશાન નથી. હિંદી ઓછોને તેઓના ઉચ્ચ સ્થાન પરથી નીચે હડસેલી મૂકવામાં આવી છે અને સમયના વહેવાની સાથે તેને કચડી નાખવામાં આવી છે. સમાજ, ખાસ કરીને હિન્દુ સમાજ અનેક રીતે બાજુ સમયની પાછળ પડી ગયો છે. એના કેટલા સારા રીતરીવાજો અને કાનુની પડતા મૂકવામાં આવ્યા છે. બધારે ખરાબ કાનુનો હજી ચાલુ રહ્યા છે. બાજુ ઓછો અને પુરુષો વચ્ચે જો ઘણી ખરી સામાજિક વિષમતા ચાલુ રહેલી હોય તો તેનું કારણ એ અનિષ્ટ રીવાજો જ છે.

હવેને હવેનાં હિંદુ કાંદો એકતરસી છે. પુરુષોની કુરતામાંથી ઓછોને એ કપિજ રક્ષણ આપતો નથી. હવેનિરંજનની ઓમાં છૂટ નથી. આમ છતાં પુરુષ જો તેની પ્રથમ પત્નીથી રૂપે તેનાં કારણોસર અસંતુષ્ટ હોય તો તે ચાહે તેટલી વાર ફરી લગ્ન કરી શકે છે. પણ

એક વાર એક પુરુષને પત્ની પડેલી પત્નીએ તો બામરજાત એ પુરુષનેજ વફાધરીથી વળગી રહેવું પડે છે.

પુરુષ દૂર થઈ શકે છે, એવશ્યક થઈ શકે છે; પરંતુ તરીકે સાવ નાલાયક પણ બની શકે છે. છતાં પત્નીનો તો તે પ્રભુજ રહેવાનો. હવેના આ કાનુન ભૂતકાળમાં બંને અનેક ગુણો ધરાવતા હશે; અત્યારે તો એ ઓછો આટલું શૂંબલા રૂપજ રહ્યા છે અને પ્રગતિનો માર્ગ અવરોધી રહ્યા છે.

અને સરકાર, ધાર્મિક બાબતોમાં દરબા-નગીરી ન કરવાના બહાના હેઠળ, સામાજિક કાનુનોમાં ફેરફાર કરતાં બંધીની હતી. હાલની સરકારે આનું બંધાનું કાઢી શકે એમ નથી. જો ઓછો તેઓની પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનું માંગતી હોય તો તેઓએ સામાજિક વિષમતાઓ સામે એક સામટો પોકાર ઉઠાવવો જોઈએ અને એ રીતે ધારાસભ્યોને બચાવ કરવા જોઈએ. હવેને હવેનાં ખાસ કાનુન આ દિશામાં સુધારાને ઝડપી બનાવશે.

આર્થિક ક્ષેત્રમાં ઓછોની સ્થિતિ અણ ફેરવાયેલી જ રહી છે. પુરુષોએ વારસાને લઈતાં કાનુનોમાં ફેરફાર કરીને પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે પણ ઓછોની સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થયો નથી. એટલે હિન્દુમાંથી વ્યક્તિગત કાનુન રદ કરીને ઇંગ્લેન્ડના જેવાજ એક સાયુદ્ધાયિક વારસાનો કાયદો કરવામાં આવે તો ઓછોની સ્થિતિમાં ઘણું સુધારો થાય.

ઓછોએ સૌથી પ્રથમ સમજવું જોઈએ કે તેઓને રાજકીય હક છે અને એનો ઉપયોગ સંસ્કારપૂર્વક કરવો જોઈએ. પરંતુ આ હકનો ઉપયોગ સાચી રીતે થવા માટે ઓછો શિક્ષિત હોવી જોઈએ. શિક્ષિત ઓછોજ એ જવાબદારી સમજી શકે. તેથી ઓછોએ સૌથી પ્રથમ પોતાની બહેનોને શિક્ષિત બનાવવી જોઈએ, સંગઠિત થવું જોઈએ અને તેઓનો રાજકીય સત્તાનો ઉત્તમોત્તમ રીતે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

['સી સર્વિસ' માંથી સાધાર લેખક]

[૩] માતાઓ માટે સંબંધરથાનો

છબિયા : યા. કપિલા આંડવાળા

સોવિયટ યુનિયનમાં માતાઓ અને બાળકો તરફ રાજ્યની જવાબદારી શી છે અને ત્યાંની સરકાર તે કેવી રીતે અદા કરે છે, તે દિનદુસ્થાનમાં આપણે જાણવાની ખાસ જરૂર છે.

રશિયામાં સોવિયટ રાજ્ય રચાયા પહેલાં ગારનું રાજ્ય હતું. તે વખતે સ્ત્રીઓની દશ બહુ ખરાબ હતી. મીઠામાંથી અને જમીન-દારો સ્ત્રીઓનો પોતાના કામ માટે દરેક રીતે ઉપયોગ કરતા. ઘરમાં પતિ તરફથી ત્રાસ પણ એમને બહુ જ હતો. ઘણાં બેતરોમાં મજબૂત બેકુલ સ્ત્રીઓને લગ્ન બેચવા માટે ઘોડાની જગ્યાએ નોતરવામાં આવતી હતી. દરેક વિભાગમાં સ્ત્રીઓ પાસે બહુજી ટુંકા પગારમાં લાંબા કલાશી સુધી મજુરી કરાવવામાં આવતી હતી. પરિણામે સ્ત્રીયગ્રથી પોતાના બાળકોની કે પોતાની સંભાળ લઇ શકતીજ નહિ. સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીની કાળેને જરવા નહોતી. તે વખતે સેંકડે ૨૬ બાળકો જીવના પહેલાં વર્ષમાં જ મરી જતા. મામડામાં મરણનું પ્રમાણ હતું કારણ ત્યાં નર્સ કે ડોક્ટરની સમજૂતી કાગ્યેજ મળતી. મામડામાં બાળકોને પણ 'બેક બેક' સિવાય બીજો ખોરાક કોઈક જ વાર મળતો. આ પાઉં બહુ કંઠણ મધ મધુ હોય તો એમની મા કે ભાઈ આવીને પેચી કરી એમને આપે અને ખવડાવે. ત્યાં અને શહેરોમાં પણ મરી જ વર્ગને મંદ પાણીજ મળતું, અને એક બીજાના ઉપર ત્રણથી ચાર માણસો સુધી રહેતા. આખો દિવસ મહેનત મજુરી કરી જેમ તેમ એ સોફા, પોતાનો શેડો રંગી ખાતા અને મરણ વખતે પણ. ધર્મગુર પાસે હોવા સંસ્કાર કરાવવા-પાછપેસો ભેગો કરીને પણ આપતા. આવી રીતિ સોવિયટ સરકારે રશિયા-

ઝરમાં નષ્ટ કરી છે એટલુંજ નહિ પણ માતા અને બાળકોના રક્ષણ માટે પણ કાપડાઓ ઘડી તેને રાખવા ખર્ચે અમલમાં મૂક્યા છે. ત્યાં ગર્ભિત સ્ત્રીને ત્રણથી ચાર મહીના સુધી કામમાંથી ચડતે પગાર રજા મળે છે અને રાજ્ય તરફથી તે સુદંત માટે વધુ ખર્ચ માટે અને ખોરાક માટે લખ્યું મળે છે. ધવડાવતી માતાઓ કામે નય ત્યારે બાળકોને, ત્યાં એમની માતાઓ કામ કરતી હોય ત્યાં કેશમાં રાખવાની સગવડ મળે છે; અને ત્રણ ત્રણ કલાકે બાળકને ધવડાવવા રમાડવા માટે છુટી મળે છે. ગર્ભિત સ્ત્રીઓ માટે શાતનું અને ભારે કામ કાવડાની રૂએ બધ કરવામાં આવ્યું છે. આથી માતા અને બાળકની તંદુરસ્તી સુધરી છે અને તેથી મરણનું પ્રમાણ ઘણું ઘટી ગયું છે.

મોરોમાં અને અન્ય શહેરો તેમજ ન્દાનાં ગામોમાં અને ગામડાઓમાં સ્ત્રીઓ અને માતાઓના રક્ષણ માટે સંબંધરથાનો રચાયા છે. તે દ્વારા અવિધ્યની માતાને માનવ અને બાળસંભાળનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. ત્યાં કામ કરતા ડોક્ટરો ભાવણ કરે છે, સલાહોના જવાબ આપે છે, બહારના લોકોને બધું સમજાવે છે અને બધી સામગ્રી કેમ વાપરવી તે બતાવે છે.

સંબંધરથાનમાં મકાનો સુન્દર ને સુવ્યક્ત હોય છે. બેસવાના હોવામાં જુદાં જુદાં ચિત્રો અને પુતળાઓથી માતાઓ બાળકને શું કરવું તે બતાવ્યું છે. મંબંધરથાનમાં જુદા જુદા ભાગ પાડી નાખ્યા છે. એના એક ભાગમાં પોસ્ટલ, એકરીબીટમ અને ફોટોગ્રાફસ રાખ્યા હોય છે. ખાન બેંચે એવા પોસ્ટલ સ્ત્રીઓએ કેવી ઠસરત કરવી, એમણે શું ખાવું અને

કેટલી વિશ્રાન્તિની જરૂર છે એ બધું સમજાવે છે. ગર્ભાવસ્થામાં શરીરશાસ્ત્ર અને આરોગ્ય સંરક્ષણશાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાન બહુ સરળ પથ્ય મથાર્થ રીતે ચિત્રદ્વારા અપાય છે.

બીજા વિભાગમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો ઇતિહાસ બતાવાયો છે. ત્યાં તપ્તીઓ પર સ્ત્રીઓના જુદા જુદા દુકંડો અને કષ્ટો લખેલા છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીઓ, બાળકોને ધવ-ડાવતી માતાઓ અને પ્રસૂતિગૃહોમાં કામ કરતાં સ્ત્રીપુરુષોને કામ લાગે એવી માહિતીઓનાં કાડાં અનુક્રમશિકામાં ગોઠવોને મુકેલા હોય છે, ઘણાં એનો લાભ લે છે.

આવી પ્રદર્શનની વસ્તુઓ બધી કલીની-કસ, દવાખાનાં અને મેડીકલ કોલેજોમાં મોકલવામાં આવે છે.

આવા સંગ્રહસ્થાનમાં બાળકના જન્મ પહેલાં અને પછીની સંભાળ, બાળઉછેર અને બાળખરડાસતના વર્ગો પણ ચલાવાય છે. ઠેર ઠેરથી કીન્ડરગાર્ટનના શિક્ષકો ને કેશના સંચાલકો આ બધું જોવાને અને શીખવાને આવે છે. સ્ત્રીઓ ગર્ભચિકિત્સા કરાવવા પણ આવે છે. આવી સ્ત્રીઓને શારીરિક આરોગ્યશાસ્ત્ર માટે વિગતવાર માહિતી અને સૂચના મળે છે; અને પોતાના હતાના દવાખાનામાં અમુક અમુક અંતરે તપાસ માટેની ગોઠવણ કરી આપવામાં આવે છે. આ બધી તપાસ મફત જ થાય છે.

બાળકોને સાધારણ રીતે શા ખોરાક આપવો, કેવાં કપડાં પહેરાવવાં, બાળકોને કેવું

ફરનીચર અને કેવાં રમકડાં આપવાં તે ચિત્રો અને નમુનાઓ દ્વારા બતાવીને સમજાવાય છે. તે બધા માટે સરકારે શિક્ષકો રાખ્યા છે. ત્યાં શિક્ષકો અને મોબાઇલ આવી, જેમ, તપાસી, સમજાવે, ઘણી વખત જરૂરી માહિતી મોકી જાય છે.

આવા સંગ્રહસ્થાનો પાસે ' પ્રેક્ટીસીંગ ' નર્સરી ઘણુંખરું હોય છે. સંગ્રહસ્થાનના સિદ્ધાન્તો અહીં અમલમાં મૂકાય છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીઓ ત્યાં વ્યવહાર સૂચનાઓ લેવા હંમેશાં જાય છે અને નવા આવનાર બાળકની સમ-જન્યપૂર્વક દરકાર કેમ લેવી તેના પાઠ શીખે છે. ઉન્નતાઓમાં આ બાળકોને હવાફેર માટે લઈ જવામાં આવે છે.

સંગ્રહસ્થાનમાં આવી રીતે જુદા જુદા માણસો જુદા જુદા અનુભવ મેળવે છે. લખતા વાંચતાં શીખેલી માતાથી તે સુશિક્ષિત ને કેળવાયેલા શિક્ષકો અને નર્સો સુધી બધા ત્યાં જ્ઞાનસંપાદન કરે છે. મોટી ઉંમરનાં ડોક્ટરો ત્યાં પ્રાણીશાસ્ત્ર અને શરીરશાસ્ત્ર શીખવા જાય છે.

આ બધાં સ્થાનોમાં જુદે જુદે રથોએ મળતી માહિતી બહુ વ્યવહાર અને ઉપયોગી નીવડે છે. કારણ આ સંગ્રહસ્થાનો બીજા સાધારણ સંગ્રહસ્થાનો કરતાં જુદી જાતની હોય છે. ત્યાં આકર્ષક આવર્તા હજારો માનવીઓને જ્ઞાન મળે છે અને એમના ચેતનભર્યા જીવનથી એ પ્રાણવંત બની જાય છે.

‘ શુચ્છ માંશ સાબાર હજુત.

[૪] સ્ત્રીઓ નિરક્ષરતા ટાળવા શું કરી શકે ?

બિહાર પ્રાંતની સ્ત્રીઓમાંથી નિરક્ષરતા દૂર કરવા સારું એક સલા યોજાવામાં આવી હતી. એ સલામાં શ્રીમતી અમલા મુકરજીએ બાધણ કરતાં બહુબુદ્ધ દર્પું કે, “ સ્ત્રીઓમાં અક્ષરજ્ઞાનની પ્રગતિ જેમ અને તેમ જલદી

કરવી જોઈએ એમાં કાંઈ ચંકા છે નહિ. કારણ કે, આ મૂળભૂત આખીને લીધે આપણી સામાજિક અને આર્થિક પ્રગતિને ઘણી નડતર નડે છે. અહીં એટલી યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, લખતા વાંચતાં આવડે એટલું

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને બાળકોની જીવનશક્તી

કાકીયાવાડી બાલમૃત સોગડી

(રજપૂત)

જન્મજીવિતે થતા દરેક રોગે યશસ્વી તેમજ તંદુરસ્ત, દીર્ઘકુળી અને રજપૂત બનાવે છે. આ સોગડીનું મેળન કરવાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કોમન રૂબી ૧ ના બાર આના. લો. પી. પો. જુડું.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાકીયાવાડી બાલમૃત સોગડી ડી.પો. બાવનગર (કાકીયાવાડ)

આપે વસાવ્યું !

ગુણગરરી ગુજરાતજીનું પ્રિય માસિક

ગુણમુન્દરીનું રાન ૧૯૩૮-૩૯ નું બેટ પુસ્તક

માસિક

દેખા :

નવસાકયા

રંજન

શા. 'પ્રમોદ'

મ. ૮

'રંજન' નાસાકયા દિનુ મમાજનું-પરમમારનું એક આયુર્વેદ પ્રતિનિધિ રજુ કરે છે. બાળકો બેઠકીએના રિવઠ કરતા, પાણીપાન, પમકોળીના બનેક સદમો, માળાપેની ખટપટો, તેમજી નીકળતા અનેક પરિણામો દિનુ મમાજના રેક્ટોડા મદદથી ઉપર રચાય છે. તેમજી બાળકો સાદી અને મરજ છે જાને આપણા મમામો કે ન્યાન બાવરી થાન કેમ માંમગતા નહીં દોષએ તેજીજ થાતાવજી મેજક ૭મુ કરાને મમથે નીલાવા છે.

[સાંચ વર્તમાન. તા. ૧૪મી માર્ચ ૧૯૪૮]

કિમન રૂ. ૧-૮-૦

ગુણમુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની મોજી જિવન દરમિયાન અદ્યતન-પુરતક મળતી છે. તેથી જાને માનસિક ઉત્થન અર્થાતે મરજ થાઈ જવાવગર.

કિમન ૦-૮-૦

ધી લુહાણામિત પ્રિ. પ્રેસ,

રવપુરા-વડોદરા.

સ્વદેશી ખાંડ અને ઘી વાપરવા માટે
 વેપારી ચેમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર
ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા
 જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ, નં. ૨.

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નહીં છે —

ત્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને વાંચ્યતા વિનાશક

[ખદિરાદિદૂત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી ત્રીઓના હોં શેવા કે, માંસીકે રૂતની અનિયમિતતા, ખોટી ગરમી લોહી
 વિકાર, કબુવાવડ, રતવાથી બચતાર્થે ખર્યા, પ્રદર, લોહીવા, અધુરા માંસે ખાજકતો થવો
 જન્મ, સગર્ભાવરયામાં તાવ, અધકિત, કેડનો દુઃખાવો, ચર્બાશયનો સોજો વિગેરે દુરોદ્દે
 મટાડી ચર્બાનું પોષણ કરે છે. છોડ દોષ તો પાલવે છે અને ચર્બાશયને ચર્બાધારણ ચોગ્ય બનાવે
 છે. હીમત રતલ ૧ ના કયાના રૂપીયા બે, અરધા રતલનો રૂપીઆ એક વી. પી. ચા. જુડ
 વેદ્ય. એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી જાસામુત સોમડી કીચો-ભાવનગર. (કાઠીયાવાડ)

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતદોષ, વધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની
 હાથેથી બનાવેલી

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
 દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડા. ડા. ફાર્મસી—

માંધી રોડ, અમદાવાદ, ડાંઝા,
 મુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠએ છીએ—

૧ દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

જમ નથી. ઓએને કેટલાક એવા વિષયોનું પશુ શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે જે તેઓને સારી માતાઓ અને સારા ઘરેરીઓ બનાવી શકે.

પડદાની મુશ્કેલીને કારણે તેમજ સ્ત્રી કાર્ય-કરોના અભાવને પરિણામે પુરૂષો કરના ઓએમાં અક્ષરજ્ઞાન પ્રચારના કાર્યમાં ભારે મુશ્કેલીઓ રહેલી છે. પણ આ કાર્ય જો ઓએ ઉપાડી લેશે તો જ સફળ થશે એ પશુ સાચું છે. આ કાર્ય એવું છે કે જે ઓએ ઉત્સાહપૂર્વક ઉપાડી લેવું જોઈએ.

આ કાર્ય માટે નીચેની કેટલીક રીતોનું અનુકરણ કરવામાં આવે એ ખચ્ચત્ત યોગ્ય છે. નિરક્ષર ઓએનાં જુથ એકઠાં કરીને તેઓને યોજક કેન્દ્રમાં એકઠાં કરીને ત્યાં પગારદાર કે સ્વયંસેવી શિક્ષકાઓ દ્વારા આ કાર્ય ઉપાડી શકાય. ઓએને જો એક વાર આ કાર્યની મદદતાનો ખ્યાલ આપી દેવામાં આવે અને તેઓને ખાતરી કરાવી આપવામાં આવે તો, એ વર્ગોમાં ઓએને દાનજરી આપતી કરવામાં બહુ મુશ્કેલી પડશે નહિ. અલ્પજ્ઞતા, યશ્ચાત્તમાં ધણી ધણી સમજાવટની જરૂર પડશે. અને દરેક કેન્દ્ર માટે શિક્ષકાઓની જરૂર રહેશે. ઘણાની ઓએ સામાન્ય રીતે વારંવાર આવ-જવ કરતી હોય એવાં ઘરોમાં પશુ આવા કાર્યની શરૂઆત થઈ શકે.

આવી જ રીતે પ્રાથમિક કે માધ્યમિક શાળાઓમાં પણ કાર્ય થઈ શકે શકાય.

પશુ આ કાર્ય તો એવું છે કે બંધન પશુ ઉપાડી શકે. થોડું પશું શિક્ષણ મેળવી ચૂકેલી કોઇ પણ સ્ત્રી પોતાનાં ઘરનાં નિરક્ષર માણસોને, નોકરોને કે આડોશીયોડોશીઓને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય થઈ શકે અને આ કાર્ય

ઉપાડી શકે, કદાચ આપું બંધનગત કાર્ય આમ મદતવનું લાગે પણ આવી દબનરેક જેટલી ઓએ જો આ કાર્ય ઉપાડી લે અને વર્ષમાં માત્ર દશજ ઓએને અક્ષરજ્ઞાન આપી શકે તો છ વર્ષમાં તો સંખ્યાબંધ ઓએ અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે.

શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતી ૮ થી ૧૪ વર્ષની વયની બાળાઓ પણ તેઓનાં ઘરમાં તેઓની નિરક્ષર માતાઓ અને સમાજોને અક્ષરજ્ઞાન આપી શકે, ચીનમાં અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું સામુદાયિક કાર્ય થઈ ચકયું છે તે આ બાળશિક્ષકાઓને જ પ્રતાપે. તાજેતરમાં જ કે. તામોએ એક લેખમાં આ બાળશિક્ષકાઓએ ઘરમાં શિક્ષણ પ્રચાર કેવા કર્યો તેનો ખ્યાલ આપ્યો છે. તેઓના પ્રયાસથી એક વાર ઘરમાં પોંડેલું શિક્ષણ ઘરની બહાર નીકળી ચકયાનું જ નથી, ખીળાંઓને ટીખવવાથી આ બાળાઓને પણ વધારે શિક્ષણ મળ્યું છે. આપણા દેશમાં આજ ધોરણે આ કાર્ય કરી શકાય એવું વિદ્યાળય ક્ષેત્ર છે.

આ કાર્યમાં પ્રત્યેક સ્ત્રી સહાય કરી શકે એમ છે. શિક્ષણ આપવા માટે બહાર ન જઈ શકે એવી સ્ત્રીઓ આવા વર્ગોમાં દાનજરી આપવા માટે ખીણ ઓએને સમજાવીને ઉપ-યોગી કાર્ય કરી શકે, અને આવા કાર્યમાં આર્થિક સહાય કરવામાં આવે એ પણ કંઈ જોણું નથી. આમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ જુદા જુદા વિષયો પર વખતો વખત બંધવદાર બોધ-પાઠો આપવું પ્રવચન કરીને પણ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે.

કોઇ પણ વર્ગની કોઇ પણ વયની સ્ત્રીઓ આ કાર્યમાં પોતાનો દિરંગો આપી શકે.

• સ્ત્રી સક્ષિત માંથી સાક્ષાર વૃદ્ધત

મુંબઈમાં ગોલ્ડપીકા પર આવેલા હરરવાળા બીલ્ડીંગના બાહુતોની એક શોક સભા એ માળામાં રહેતાં માણેકબહેન વિઠ્ઠલભાઈ માધવજીના યયલા અકાળ અવસાન પ્રત્યે શોક પ્રદર્શિત કરવા મળી હતી. જે વખતે શ્રી રતનબહેન કાશ્યપે મહુમંત્રી આત્માને શાંતિ પ્રાપ્તતા કરાવ રજુ કરતાં કહ્યું હતું કે કુમળી વયની સ્ત્રીઓના આપણતાના બનાવ ખૂબ જ પ્રમાણમાં વધી ગયા છે.

સેન્ટ્રલ એક એન્ડ ઈન્ડિયાના મરદમ મેનેજીંગ ડાયરેક્ટર સર સોરાબજી પોચખાનાવાળાના પત્ની લેડી સમુરખાઈ પોચખાનાવાળા ગયા રાત્રિવારે રાતે લંડનમાં હૃદય બંધ પડ્યાથી અવસાન પામ્યાં છે.

કરાંચીની મહિલા મંડળની કાર્યવાહી સમિતિની એક સભા શ્રી. માણેકબહેન લાલચંદ મહેતાને ત્યાં મળી હતી જે વખતે રાજકોટના સત્યાગ્રહ નેત્રમાં લાગ લેતી સ્ત્રીઓને અભિનંદન આપતો કરાવ પસાર થયો હતો.

કમાલે આતાતુર્કના અવસાન બદલ શોક પ્રદર્શિત કરવા મુંબઈની સ્ત્રીઓની એક સભા મીસીસ ફેઝલ તૈયબજીના પ્રમુખપદે મળી હતી. સભામાં ગૌ. ચૌકતઅલીના અવસાન બદલ પણ શોક દર્શાવાયો હતો.

વસાઈની મુનિસિપાલિટીના સભ્ય તરીકે શ્રીમતી હેમકુંવર દુલસીભાઈ શાહ તથા શ્રી. ગંગુભાઈ શહેતરી ચૂંટણી થઈ છે.

મુંબઈના લોકલબોર્ડ મધ્યસ્થ સમિતિ તરફથી સુરત જઈલા લોકલબોર્ડની

એક એક માટે શ્રી. જ્યોત્સના બહેન શુકલની પસંદગી થઈ છે,

આંતરરાષ્ટ્રીય સુવેદ સંવિકા મુખાઈ-માં—ચાર વખત જગત-પ્રદક્ષિણા કરી આવનાર અમેરિકન ધનકાર ખાતુ મીસ માર્થ એલ. રૂટ શુકરાર તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૮ ના રોજે કલકત્તાથી મુંબાઈ પધારેલાં અને તા. ૨૬ મીએ એલેક્ષીયા અને ન્યુઝીલેન્ડ ઉપડી ગયાં. ૧૯૩૭ ના નવેમ્બર માસથી તેઓ ટ્રિંગ પધાર્યાં છે અને દેવભરતી ઘડેરા અને મામડાઓમાં તથા લંકા અને બહારેશમાં મુમાફરી કરીને તેમણે દેવજો, ચરદોદે, કોંગ્રેસો, કોંગ્રેસો, યુનીવર્સિટીઓ, સર્વ ધર્મ પરિષદ (ખંદેર), "સેકન્ડ ઇન્ડિયન કન્ગ્રેસ કોન્ફરન્સ" (ત્રિવેન્દ્રમ), વગેરે જગ્યાએ બ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે અને બ્રોડકાસ્ટ બાપણો કર્યાં છે. તથા રાજ્ય મહારાજાઓ, રાજદારી આગેવાનો, પ્રોફેસરો અને જાણીતા શહેરીઓની મુલાકાતો લીધી છે.

વિશ્વશાંતિના સંદેશ જગતને ખુણે ખુણે ફેલાવવા એ તેમનો મુખ્ય આદેશ છે. વિશ્વકાષા "એસ્પેરાન્ટો"ના તેઓ પ્રખર અભ્યાસી છે. જગતની મહાન વ્યક્તિઓમાં તેમનું સ્થાન અનોખું હોઈ આંતરરાષ્ટ્રીય બાબતોના અનુભવસિદ્ધ ચાંપનો પરનો ધણો જિજ્ઞાસુ અને બ્યાપક છે. શેઠાઈના બોમ્બમારા વખતે તેઓને જે કહવા અનુભવો મળ્યા હતા તે પર તેમણે જાહેરમાં ઘણું જણાવ્યું છે. અસેક્સમાં અનેક આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદમાં તેઓ પ્રતિનિધી હતાં તથા જગતના જુદા

જુદા જુદા રાજપતિઓ તથા રાષ્ટ્રપતિઓની મુલાકાતોનું માન તેમને અચારનવાર મળતું રહ્યું છે.

દિંદો તેમનો પ્રવાસ ખામ કરીને આપણા દેશની સંકુચિત મનોદશાનો નાશ કરી તેને વિશ્વધોરણ પર મૂકવા અર્થેનો હોષ તેઓ વિશ્વવ્યાપક બદાશ ધર્મના સર્વવ્યાપક સિદ્ધાંતો ફેલાવવા અર્થાત્ મતો કરી રહ્યા છે, દિંદો જ દાસમાં તેમણે " તારેશે-મરાતની મદાન અને પવિત્ર જાતુ " નામનું એક મુંદર પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે. અર્થમાંજો તેમને ધરો જ ઉઠો અર્થમાં છે. મુંબાઈના રહેવામ દરમીયાન તેઓએ અનેક વ્યાખ્યાનો આપેલા છે, ખાસ મુલાકાતો આપેલી છે અને ક્લોકાર્ટ બાપ્તિસ્ટ કરેલા છે.

સામાજિક મુદ્દાઓને લગતા અગત્યના ખરદાઓ : મુંબાઈ ધારાસભાની આ-મામી બેઠકમાં બે અતિ મહત્વના સામાજિક મુદ્દાઓને લગતા બીજો રજુ થવાના છે.

બેઠકામાંથી ચૂંટાયેલા શ્રી. ડામીએ આ બીજો રજુ કરવાની નોટીસ પણ આપી દીધી છે.

એ બે બીજો પેકીનું પહેલું બીજ પ્રેત-ભોજનનિષેધને લગતું છે. આ બીજનો હેતુ કોઈ પણ માણસના મરણ પાછળ તેની નાતના માણસોને, કોઈ પણ જાતનું ભોજન આપવા દેવામાં આવશે નહિ.

આવી જાતનું પ્રેતભોજન નહિ આપવા માટે તેને નાતબદાર મૂકી ચકરો નહિ, અને જતાં પણ જે નાતબદાર મૂકવામાં આવે, અગર તે હેરાન કરવામાં આવે તે તેને એક મરીના મુધીની આસાન ફેલી અથવા બે હજાર રૂપિયા મુધીના દંડની અથવા તે બંને પ્રકારની સજા થશે.

આ બીજમાં પ્રેતભોજન અટકાવવા માટેની

નોટીસ બહુવચનો મેજમેટને દસ આપવામાં આવે છે અને બેવી નોટીસ બહુ જા પછુ જે પ્રેતભોજન કરવામાં આવે તે પદર દિવસની આસાન ફેલ અથવા હજાર રૂપિયાના દંડની અથવા બંને પ્રકારની સજા કરવાની પણ જોગવાઈ રાખવામાં આવી છે.

બીજું બીજ પરકણ નિષેધ છે.

આ બીજનો હેતુ લગ્ન પ્રમંથે પાઠ્યુ લેવાનો અને આપવાનો જે રીવાજ છે તેને અટકાવવાનો છે.

આ બીજ મુજબ કોઈ પણ માણસ પ્રમંથ રીતે કે ગુપ્ત રીતે પરકણ લેશે તેને ત્રણ માસ મુધીની અથવા તે બે હજાર રૂપિયાના દંડની અથવા બંને પ્રકારની સજા થશે.

અને તેનો કામ લેનાર અથવા ઉત્તેજન આપનારને એક માસ મુધીની આસાન ફેલી સજા અથવા એક હજારનો દંડ અથવા બંને પ્રકારની સજા થશે.

એમ જણાય છે કે મદાસભાવાદી પક્ષની સભામાં આ બીજો પર વિચારણા આપ્યા બાદ ધારાસભાની આગામી બેઠકમાં રજુ થશે.

સમાજ સીતમની લઠીમાં સીઝાતો જૈન બહેનોને રાહત મળશે : મુંબઈ જૈન ધુવક સંઘની સ્ત્રી વીમામ સમીતીના મંત્રીઓ તરફથી નીચેનું નિવેદન પ્રસીદ્ધો અર્થે પ્રાપ્ત થયું છે :

આપણા સમાજમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સાધારણ રીતે પરાધીન અને અસહાય હોય છે. આ અસહાયતા અને પરાધીનતાના કારણે પુરોના દાયે સ્ત્રીજાત ઉપર અનેક પ્રકારના અત્યાચાર થતા અચાર નવાર સંભળવામાં આવે છે.

કોઈ કોઈએ આપ યોતાની દોકરીને ગમે તેવા નાદાયક માણસ સાથે માત્ર પૈસા ખાતર પરણાવી દે છે : બીજે કોઈએ પરણેલી સ્ત્રી

ઉપર તેનો ધણી ત્રાસ અને લુહમ વરસાવતો નાગરે પડે છે.

એક ઉપર જોઇ આ ધરમાં લાવી બેસાડવાના દાખલા અત્યાર નવાર સંભળાયા જ કરે છે. અંધરી છોકરોને રજગતાં મુકીને ધર્મની ઘેલછામાં દીક્ષા લેવા દોડી જતા પુરુષની વાતો અત્યાર નવાર છાપાઓમાં પ્રગટ થયાં કરે છે.

વિધવાને શીરે ધરતો ખૂણો અને મુંઝકત કુટુંબનો ત્રાસ લખાપસો જ હોય છે. એવા અનેક જનાવો જાને છે કે જ્યાં અમુક બહેનને વખતસર મદદ પહોંચાડવામાં ન આવી હોત તો તે બહેનને સામાજિક સ્તીતમની છદ્મીમાં હોમાતી બચાવી શકાઈ હોત એમ આપણને લાગ્યા વીના ન રહે.

આની મદદ પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા ઉઠી કરવાનું કામ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘની આ વિભાગ સમિતિએ દાય ધરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

બહોળા સમુદાયને આ સમિતિ પહેંચી ન શકે તેથી આ સમિતિનો દાયપ્રદેશ જૈન સમાજ પુરતો મર્યાદિત રાખવાનું નક્કી કરેલ છે.

જે કોઈ જૈન બહેન ઉપર વર્ણવી તેવો વિચિત્ર પ્રકારની મુશ્કેલી કે આફતમાં ફાપાઈ ગઈ હોય અને તેમાંથી છૂટવા અમારી મદદનો અપેક્ષા રાખતી હોય તે બહેન અમને વીજતવાર નીચેના મરનામે લખશે અથવા તો સમાચાર કહેવડાવશે તો અમે તે બહેનને ઉગારવા માટે અમારી સાધનસામગ્રીના પ્રમાણમાં જાનતો પ્રયત્ન કરીશું અને તેને બચાવવા માટે કદાચ કાયદેસર પગલાં ભરવાની જરૂર લાગશે તો તે પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે પણ અમે અમારાથી જાનપૂર્વક જરૂર કરીશું.

અજર આપવાનું ઠંકણું નીચે મુજબ છે.

મંત્રી, આ ત્રીભાગ મંત્રીની, શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૨૬-૨૦ ધનજી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૩.

અમારું આ કામ ખૂબ જોખમ ભરેલું છે એ ધ્યાનમાં લઈને અમારી મદદ હઝતી બહેનને આશ વિનંતી કે તેણે બચાવેલી સર્વ દુષ્ટીકત તદ્દન શાન્તી, પાપાદાર અને અતિ-શયોકિત વિવાની હોવી જોઈએ.

એ બહેને પુરી પાડેલી સર્વ દુષ્ટીકત તદ્દન ખાનગી રાખવામાં આવશે એ આપતની અમે ખાતરી આપીએ છીએ.

આ કાર્યમાં અત્યારનાર નાનામોટા ખર્ચો થવા સંભવ છે. જૈન સમાજમાં આવા કાર્યની પહેલી જ ઘરખાન છે.

અમે આપા રાખીએ છીએ કે જૈન સમાજ અમારી આ પ્રવૃત્તિને વધારી વેશે અને અમને સંગીન આર્થિક ટેકા આપીને અમારા આ સાહસને મારી રીતે ઉત્તેજન કરશે.

શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી દિંદો મદિકા વિલાપીઠ તરફથી આપવામાં આવતી જ. એ., પી. એ., અને ડી. ડી. ની પદવીઓ ધરાવનાર આઓ સરકારી અને અર્ધ-સરકારી હોદ્દાઓ માટે લાયક અણાશે. એમ મુંબઈ સરકાર જાહેર કરે છે. ૧૯૩૬ ના બન્યુઆરની ૧લી તારીખથી આ દુકમોનો અગત્ય રહે યશે.

મુખ્ય પ્રધાન ધી. બી. જી. ખેર અને શ્રી. કે. એમ. મુનશી સાથેની વાતચીતમાં મીરીસ સગાવાળા અને શ્રી. ઉર્મિલા મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે મુંબઈના કિખારીઓના પ્રશ્નને ઉકેલ આણવા માટે મુંબઈ સરકારને સહકારની જરૂર છે. બાળકિખારીઓ માટેના આશ્રમ વિશે યોજતાં તેમણે કહ્યું હતું કે તેઓ પોતાથી જાનતો બધો સહકાર સરકારને આપવાને અને ફરડો ભરાવવાને તૈયાર છે અને માત્ર કાયદાથી જ પુખ્તરથના કિખારીઓના પ્રશ્નને ઉકેલ આણી શકાય એમ છે. સરકાર

આ પ્રશ્ન તરફ પરતું ફક્ત આપવાની ખાત્રી આપી છે.

આ સંબંધમાં મીસીસ સત્યાગાએ જાહેર જનતા સમક્ષ અપીલ કરી છે જેમાં તેમણે બીખરતિથી ચર્તા નુકશાને અંગે જાહેર જનતાને મત ફેળવવા પ્રચારકાર્ય કરવાનું સૂચન કર્યું છે. 'એમસ' ફેબ્રુ ૬૦' નામે ૬૦ થર કરવાની સૂચના અને જાહેર જનતાના સહકારની માંગણી પણ કરી છે.

રાજનંદગાંવમાં ચાલી રહેલા સત્યાગ્રહમાં કોષ્ટ પણ પ્રકારનો ભાગ લેતા, તથા રાજનંદગાંવમાં પ્રવેશ કરવા મના કરતો કુકમ પ્રખ્યાત કામદાર આજેવાન શ્રી. રૂપકરના પત્ની શ્રીમતી રૂપકરને શાન્ત તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો, જેનો જાંગ કરવા માટે શ્રીમતી રૂપકરને પકડવામાં આવ્યાં હતાં અને રાજનંદગાંવથી ૧૫ માઇલ દૂર મોટરમાં બધું જાણ તેમને છોડી દેવામાં આવ્યાં હતાં.

થાણા મેય ફેક્ટરીની કામદાર સ્ત્રીઓએ જે હડતાળ પાડી હતી અને જે ૧૫ દિવસ ચાલુ રહી હતી તેનાં સુનેહભર્યા અંત આવ્યો છે અને હડતાળીઓની મંજૂરીથી મોટે ભાગે સંતોષવામાં આવી છે.

રાજકોટમાં ચાલી રહેલ અમાનુષી વર્તાવનો મખત વિરોધ કરવા, મદ્રાસના ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળની એક સભા મળી હતી.

આ માસની આખરે દિલ્હીમાં જસનાર અખિલ હારતીય મદિદા પરિષદના અધિવેશનના રવાગત સમિતિના સામાન્ય મંત્રીપદે શ્રી. અરુણા અસફઅલીની ચુંટણી થઈ છે.

ખંડનામાં શ્રી. સંકીના બેગબે અહાલતમાં ધારાશાસ્ત્રી તરીકે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું છે. એઓ ત્યાંના પ્રથમ સ્ત્રી ધારાશાસ્ત્રી છે.

કૂડાપહુની જીલ્લાઓર્ડના પ્રમુખપદે

પહેલી જ વાર એક સ્ત્રીની, શ્રી. રમા સુખ્યા-મ્માની સર્વત્રિમતે ચુંટણી થઈ છે. આખા મદ્રાસમાં આ સ્થાનનું પ્રમુખપદ મેળવનાર એ પહેલાં જ સ્ત્રી છે. એઓ મદ્રાસ ધાન-સભાના સભ્ય મી. કે. શેટ્ટી રેડીના પત્ની થાય છે. અને કૂડાપહુ જીલ્લા જાગૃત્તી કાઉન્સિલના પ્રમુખ પણ છે.

કુમારો મેરેકેરેનીને રાજકોટ માટે સખ્ત સખ્ત : ત્રાવણકોર રેટ કોમિશની કારોબારીના સભ્ય કુમારો એન મેરેકેરેનીને રાજકોટના બે કેસમાં ગુનેહગાર ઠેરવવામાં આવ્યા છે; અને તેમને ૧૮ માસની જેલ અને એક દહારનો દંડ અથવા તો વધુ છ માસની સખ દરેક આરોપસર કરવામાં આવી છે. સખ વારા ફરતી બોધવવાની છે.

આંધ્ર યુનીવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે સરોજની નાયકુનું લાપણુ : આ મદ્રાસ જનસમુદાય સમક્ષ યોગ્યતાની પ્રતીત્તા લેનારા અને સંપૂર્ણ ગંભીરતાપૂર્વક કાલ દેનારા આ બધા યુવાનો અને યુવતીઓ ને એમના જીવનની એમની પ્રવૃત્તિઓની બધી શક્તિ અને સામર્થ્ય માતૃભૂમિની સેવામાં ખર્ચે તો આપણે દેશ દેશો વરેલો સ્વતંત્ર યજ્ઞ જન એવો વિચાર મને અત્યારે આવ્યો.

આંધ્ર યુનીવર્સિટીના ૧૨ માં પદવીદાન સમારંભ વખતે બ્રેન્યુએટો સમક્ષ 'બાબુ કર્તા શ્રીમતી સરોજની નાયકુએ ઉપર પ્રમાણે જણાવ્યું હતું.

વધુમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે : "જેન-વણીને દેણ સેકાઓથી તમારા ધડતરમાં બામ સજ્જની આવેલી નીનીની વિધિવિધાઓને પણ મોગ્ય રંગે રંગવાની છે આંધ્રદેશ એના બકિતભાવ માટે જાણીતો છે. રાષ્ટ્રીય યજ્ઞમાં બોમ આપવાનો જવાબ પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે

આદિ દેશ પાછળ નહોતો રહ્યો. આદિ દેશ-વાસીઓ સ્વપ્નસેવી છે અને સ્વપ્નાઓ સિદ્ધ પથ કરી જાય છે.

યુનીવર્સિટીઓ કોઈ વિદ્યાર્થિઓ નથી, એ તો વિદ્યાર્થીના મંદિરો છે અને આપણા જીવનમાં એનું ધણું પવિત્ર સ્થાન છે. આપણા સ્વાતંત્ર્ય-સંગ્રામમાં આ જમાનામાં આ વિદ્યા-મંદિરો તો રાજકીય, આધ્યાત્મિક, આર્થિક અને જીવનનું વિકાસ માટેનાં પ્રેરણાર્થનો સમાવેશ. આથી કોઈ પણ માણસ એક યુનીવર્સિટીને અપૂર્ણ તરીકે તો નજર ગણાવે.”

શ્રીઓ વિષે બોલતાં શ્રીમતી નાયકુએ જણાવ્યું હતું કે: “આજે દિંદની ઓને છુટકારો મારે જીવન માગવાની જરૂર નથી રહી. હવે જવાબદારીના ક્ષેત્રમાંથી શ્રીઓને બાહ્ય રાખવાના હિસાબ ગયા છે. તે પહેલાં શ્રીઓ સુરક્ષિતતા માટે રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ પ્રત્યે આઠ કાન કર્યા હતા પણ હવે તેઓને કુત્ર ધમનું બાન થયું છે. શ્રીઓની ફરજ આજે ખુબ જ મંદીર છે. આજે તેમણે પોતાની શક્તિનો પરચો ખતાવી આપ્યો છે. દિંદની શ્રીઓ જ શાંતિરૂપમાં તરીકે કામ કરશે, રાષ્ટ્રીય એકતા અને શાંતિના પુરોગામીઓ થવા હું તમને આદવાન કરું છું.”

સોવિએટ રશિયામાં એક ટ્રેન માત્ર શ્રીઓના જ સ્ટાફથી ચલાવવામાં આવે છે. એ અખતરામાં ધણી જ સફળતા મળી છે.

એટલે હવે એ જીન ક્રાઇવરો તરીકે શ્રીઓની ભરતી કરવા અને તેઓને એ કામ માટે તાલીમ આપવાનું ફરમાન સોવિએટ રશિયાનાં એ ખાતાં તરફથી કરવામાં આવ્યું છે.

ગ્રેન્ટેસોરી પદ્ધતિના સ્થાપક : ઇટાલીના એક અગ્રણી કેળવણીકાર ડૉ. ગ્રેનીયા ગ્રેન્ટેસોરીએ ઇટલીની આધારની રાજકીય પરિસ્થિતિ, અને વધતા જતા વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને યુગળાવતા વાતાવરણને અંગે ઇટલી છોડી ડેન્માર્કમાં વસવાતો નિશ્ચય કર્યો છે. ડેનીશ સરકાર તરફથી તેમને કોપનહેગનમાં વસવાની રજા પણ માત્ર છે, એટલે હવે તેઓ ત્યાં વસી જનતાં સુધી આંતરરાષ્ટ્રીય શાળાની સ્થાપના કરશે.

આયર્લેન્ડમાં શ્રીઓને પેન્સન : આયર્લેન્ડમાં શ્રીઓને પેન્સનો આપવાને સમતા નિયમો થયા છે તેમાં એક એવો નિયમ છે કે બેંકમાં નોકરી કરતી ઓને ૪૫ વર્ષની નોકરી પછી તેના પગારના ૨/૩ ભાગ નેટલું પેન્સન મળશે. પણ એ નીયમોમાં જ એક ખીજે નિયમ એવો પણ છે કે, પગાર વર્ધનો હંમરે શ્રીઓએ નિવૃત્ત થવું જ જોઈએ. આથી કોઈ શ્રી પેન્સન મેળવવાની આશા સખી જ નહીં થકે એ સ્પષ્ટ છે. એક વર્ષમાં ૧૯૦ તો વધુમાં વધુ પગાર શ્રી કમાઈ શકશે એ ઉપરથી તો ધણી ખરી શ્રીઓ તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં સુખદ જીવન ગાળી શકે એટલી પણ રકમ મેળવી શકશે નહીં.

સુધારો

નોંધ છપાઈ ગયા બાદ રાજકોટની લડતનું સમાધાન થઈ ગયેલ હોવાથી તે વિષેની હકીકત હોમા આ અંકમાં આપી શક્યા નથી. તે જાણતી નોંધ હવે પછીના અંકમાં આવશે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તન્ત્રી : નાગરરામ ઈ. પટેલ, મતીક

વર્ષ ૯ : અંક ૧

પુસ્તક ૯

જાન્યુઆરી : ૧૯૩૬

છલક છલાલું

છલક છલાલું છલાલું,
વાયુ વાલું વાલું;
ભાલવા ટાલું ટાલું,
છલક છલાલું છલાલું—

છલક છલાલું છલાલું,
ખીસું કાલું કાલું;
પડી ગયું નાલું નાલું,
છલક છલાલું છલાલું—

છલક છલાલું છલાલું,
ખાધું ખાલું ખાલું;
ઉંઘી જવાલું જવાલું,
છલક છલાલું છલાલું—

છલક છલાલું છલાલું,
મીઠું ગાલું ગાલું;
છાપે છપાલું છપાલું,
છલક છલાલું છલાલું—

છલક છલાલું છલાલું,
ખાળક શાલું શાલું;
કરે નધિંગાલું ધિંગાલું,
છલક છલાલું છલાલું—

સાત ખાસડાં

‘પણ બહેનબા ! શેઠની સરત લારે કપરી છે હો ! સવાર પડે ને સડાસડ સાત ખાસડાં મારે તે ખાવાની કબૂલાત આપે તેની સાથે જ તેઓ પરણવા માગે છે.’ ગોર મહારાજે કહ્યું.

‘એટલું જ ને ! સાત ખાસડાં મારવાની હિંમત છે ખરી ? હરકત નહિ. એ સરત કબૂલ છે. પછી શું ?’ કલાવતીએ કહ્યું.

‘તો તો કરો કંકુના. આ તો એક ધૂન છે બહેન બા ! આકી એમ રોજ સાત ખાસડાં મારવા કોણ નવડું હોય છે !’

‘તે તો જોયું જશે. તમે તમારે સુખેથી કહેજો કે એ શરત મને કબૂલ છે.’

અને જો સરત ભલભલાએ કબૂલ ન કરી હતી તે નગરશેઠની કુંવરી કલાવતીએ કબૂલ કરી અને પેઠાપુરના નયુશેઠનું નાજિયેર સ્વીકાર્યું તેથી ગોરમહારાજના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

નયુશેઠ પેઠાપુરના સાહસિક વેપારી અમથા પારેખનો એકનો એક લાડકવાયો દીકરો હતો. એને કોઈ વાતની જોટ ન હતી. પારેખે પોતાના દીકરાને ઘટતી કેળવણી આપી હતી.

એના લગન માટે માગાં તો ઘણાં આગ્યાં ‘પણ એકનો એક દીકરો અને લાડકવાયો, એટલે એ હઠ લઇને બેઠો કે મારે તો એવી કન્યા સાથે પરણવું છે કે જે રોજ સવાર પડે ને હું સાત ખાસડાં મારું તે ખાઈ લે.

અને આવી આકરી સરત કોણ કબૂલ કરે ? રોજ ને રોજ ખાસડાં ખાવા કોણ તૈયાર થાય ! એવે ઠેકાણે કોણ પોતાની દીકરી પરણાવે ?

આમ ને આમ કેંકે દિવસો વહી ગયા. માગાં અંધ થયાં એટલે અમથા પારેખે પોતાના કુળગોરને ગામ પરગામ કન્યાની તપાસ કરવા મોકલ્યો. એને પણ નયુશાએ કહી દીધું કે મારી સરત કબૂલ કરે તેને જ નાજિયેર આપજો.

ગોર મહારાજ ફરતા ફરતા રામપુરમાં આવી પહોંચ્યા રામપુરના નગરશેઠની કુંવરી કલાવતીએ ગોરમહારાજ પાસે વાત સાંભળી કે નયુશા બધી વાતે લાયક માણસ છે પણ આ એક જ ધન એમના મગજમાં છે. એણે વિચાર કરી જોયો અને નયુશાનું નાજિયેર સ્વીકારવાનું નક્કી કર્યું.

એણે ગોર મહારાજ સાથે વાત કરી અને ઘટતા ખુલાસા પછી નાજિયેર સ્વીકાર્યું. એનાં માગાપને આ અંગંધ જોઈએ પેવો ન લાગ્યો. રોજ ને રોજ ખાસડાં ખાવાની સરત આગળ કરે એ શી રીતે ગમે ? પણ કલાવતીને એ પસંદ પડ્યા પછી તો પણ કેમ કહેવાય ! એમણે કચવાતે મને કલાવતીનો નિર્ણય કબૂલ કર્યો.

બેઠ પછે ઘટતી તૈયારીઓ થઈ.

સુહૃત જોવાયું ને લગન લેવાયાં.

ભારે ધાંમધૂધથી લગન થયાં. કલાવતી સાસરે ગઈ. એને લાગ્યું કે 'પસંદગી કરવામાં એની ભૂલ થઈ ન હતી. એને નયુશાનો સ્વભાવ ગમ્યો. નયુશાને પણ કલાવતીની રીતભાત પસંદ પડી.

બીજા દિવસનું સવાર પેડયું એટલે નયુશાએ પોતાની સરત સંભાળી.

‘તમારી સરત કબૂલ છે’ કલાવતી ખોટી ‘પણ—’

‘વળી પણ શું?’ નયુશાએ પૂછ્યું.

‘પણ આ તો બધી સસરાણીની કમાઈનો પ્રતાપ છે. હજી તમે જાતે કમાવ અને આપણે ‘ઘરસંસાર’ ચલાવો. પછી તમારી સરત મુજબ સાત ખાસડાં ખુશીથી ખાઈએ.’

‘હીક છે! એમ કરીશું.’

‘મારી વાત ખોટી નથી. અત્યારે તો સસરાણીની કમાઈનું આપણે બંને ખાઈએ છીએ. આપણી કમાઈનું ખાઈએ ત્યારે તમારી સરતની શરૂઆત કરીએ.’

કલાવતીની વાત નયુશાને હાડોહાડ લાગી ગઈ. કલાવતી આવો જવાબ આપશે એવું એણે ધાર્યું ન હતું.

‘તારી વાત બરાબર છે.’ નયુશાએ કહ્યું. ‘આજે જ હું બાપુજીને દેશાવર જવાની તૈયારી કરાવું છું.’

અને નયુશાએ પોતાના પિતાને વાત કરી. દીકરાનો દેશાવર ખેડવાનો વિચાર. બાપને ગમ્યો, છતાં એમણે કહ્યું:

‘હજી તારે દેશાવર જવાની શી જરૂર છે? આપણે ત્યાં શી વાતની ખોટ છે કે તારે પરદેશ જવું પડે!’

‘બાપુજી! આપની વાત બરાબર છે પણ મારે પરદેશ ખેડવો છે. દેશાવર ગયાં સિવાય બુદ્ધિનો વિકાસ અને વેપારનો ફલાવો ન થઈ શકે.’

‘ભલે દીકરા! જેવી તારી મરજી. તારે દેશાવર જવું હોય તો એ માટેની ઘટતી તૈયારી કરાવીશું.’

અને પછી તકામાર તૈયારીઓ શરૂ થઈ.

એ વખતે આજની પેઠે આગબોટો ન હતી, આગગાદી ન હતી, દપાલની પણ ઘટતી ગોઠવણ ન હતી. બધો વેપાર વહાણો અને વજુગારાની પોઠો મારફત ચાલતો અને દપાલ પણ બેપિયા મારફત બહુ જરૂરના પ્રસંગે મોકલાતી.

શેઠે સાત વહાણ તૈયાર કરાવ્યાં.

જાત જાતનો માલ લઈને વહાણો રવાના થયાં. નથુશાએ પણ માતાપિતાની રજા લીધી. સૌએ એને આશિષ આપી. કલાવતીએ સફળ સંસ્કર ઇચ્છી. નથુશા વિદાય થયા.

ચાલતાં ચાલતાં નથુશાનાં વહાણ એક મોટા ખંદરે આવી પહોંચ્યાં. એ ખંદરનું નામ ઠગપુર પાટણ.

નથુશાએ પોતાનો માલ વેચ્યો અને નવો માલ લીધો. તેમાં એને સારો ફાયદો થયો.

‘એ ભાઈસાહેબ નથુશેઠ ! હવે આપણે હિસાબ કરો !’ ખપોરના વખતે એક વેપારી નથુશા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો. એનો દેખાવ આબરુદાર હતો. એના શુભાસ્તાઓને ખલે રૂપિયાની બરેલી કાચળીઓ ઊંચકાવીને એ લઈ આવ્યો હતો. એની એક આંખ ગઈ હતી અને એને ઠેકાણે ખાડો હતો.

‘શાનો હિસાબ ?’ નથુશાએ પૂછ્યું.

‘શેઠ સાહેબ, વાત એમ છે કે આપના બાપા અહીંયાં આવ્યાં હતા તે વખતે મારે નાણાંની જરૂર પડી હતી એટલે મેં એમની પાસે રૂપિયા દસ હજાર રામ આઠનો વ્યાજે લીધા હતા અને સાતમાં મારી એક આંખ આપી હતી.’

‘એ વ્યાજુદી રકમનું વ્યાજ મુદલ આજે પંદર હજાર રૂપિયા થાય છે એ લઈ લો અને મારી આંખ પાછી આપો.’

આ કાણિયાની માગણી સાંભળી નથુશાની મૂંઝવણનો પાર ન રહ્યો.

આ માણસને ના પણ શી રીતે કહેવાય ? એ એને ધીરેલાં નાણાં વ્યાજ સાથે પાછાં આપવા આવ્યો હતો. એ લેવાં જોઈએ અને એણે સાતમાં આપેલી વસ્તુ પાછી આપવી જોઈએ.

‘ભાઈ, તમારી વાત ખરી છે પણ મને તમારા હિસાબની ખબર નથી.’ નથુશાએ કહ્યું.

‘એ શું બોલ્યા મારા શેઠ ! એમ તે કે’ હોય !’ કાણિયે કહ્યું. ‘અમારે ત્યાં તો કાયદો છે કે વ્યાજમુદલ આપે એટલે વહાણ છૂટે અને સાતનો ચીજ તરવ જ પાછી આપવી જોઈએ. પાછી ન આપે તેની સામે કોટવાળીમાં કામ ચાલે. માટે તમારું રૂપિયા ગણી લો અને મારી આંખ પાછી આપો. આટલા દહાડા દુઃખ વેઠી લીધું હવે વધારે વખત આવું દુઃખ શે લોગવનું ?’

નયુશાની સ્થિતિ સૂઝી વચ્ચે સોપારોના જેવી થઈ પડી । હવે શું કરવું ? આમ પારકા પરદેશમાં એની સામે કોટવાળીમાં કામ ચાલે એ પણ કેમ સહન થાય ।

એણે કાણિયાને પતાવવાનો વિચાર કર્યો અને કહ્યું : ' મારે તમારા પૈસા નથી લેવા. જીલ્લા તમને જોઈએ તો એ હજાર લઈ જાવ પણ મારો કેડો મૂકો. '

પણ કાણિયો એમ ઓછો માને એવો હતો । એ તો ઠગપુર પાટણનો રહેવાસી હતો. એનો ધંધો જ આવા અકકલના અધૂરાઓને લૂંટવાનો હતો.

હા ના કરતાં પચીસ હજારે સોદો નકકી થયો અને નયુશાએ એટલી રકમ ગણી આપી ત્યારે કાણિયાભાઈ ત્યાંથી ગયા.

ઠગપુર પાટણમાં જે કાંઈ મજૂર મળ્યો હતો તે આમ તણાઈ ગયો અને એ ઉપરાંત પણ વધારાનો રકમ આપવી પડી.

(અપૂર્ણ)

નાગરદાસ ઈ. ૫૨૯

ઘર

જુકા જુકા શબ્દોના અર્થમાં વપરાતો એકનો એક શબ્દ.

તે ગરીબ માણસનું ઘર પડી ગયું.

ખિચારા સુમનનું ઘર બાગ્યું.

આખરે તેનું ઘર મંડાયું.

મારે અને કુમારને ઘર જેવું છે.

દેશજી, વિશજી ઘરજોડું હતા.

તેમનું ઘર તો ઉચું છે ?

અમારી આ વાત ઘરખૂણાની છે.

સૂધીરે પરદેશમાં વેપાર કરી ઘર ઠર્યું.

કોયલ

કોયલ એક અજબ પક્ષી છે. તમે તેના ટહુકો સાંભળી શકો છો, પણ તેને શોધીને જોવાનું કાર્ય વિકટ ઘડ પડશે. તેના શ્યામ સ્વરૂપથી જાણે તે શરમાતી ન હોય એમ ઘણું ખરું તે છુપાયેલી જ રહે છે.

ખાળકો પૂછશે કે ઠંડી ઋતુમાં કોયલ ક્યાં ચાલી જાય છે? કેટલાક લોકો કહે છે કે તે ગરમ દેશોમાં ચાલી જાય છે, જ્યારે કેટલાક એમ માને છે કે ઠંડી ઋતુમાં તે ક્યાંય પણ જતી નથી. માત્ર તદ્દન ચુપ રહે છે. અને જ્યારે તે ઋતુ વીતી જતાં જ્યારે વસંત ઋતુ આવે છે ત્યારે તે પોતાને પ્રકટ કરે છે. પછી તો જેમ જેમ ગરમી વધતી જાય છે તેમ તેમ તેના આનંદનો પાર નથી રહેતો. વૈશ્યાખ જેઠમાંની ધીકતી છુમાં તો જાણે તે મસ્ત બનીને નહાતી હોય એમ લાગે છે. તે મહિનાઓમાં તો સવાર, બપોર ને સાંજ તો શું પણ અર્ધી રાતે પણ તેના મીઠા ટહુકા સંભળાય છે.

કોયલ માટે એક અજબની વાત તો એ છે કે તે પોતાનાં ઇંડાને પોતે સેવતી નથી. સમય મળતાં છુપી રીતે તે ઇંડાંને કાગડાઓના માળામાં મૂકી આવે છે. પોતાના રંગનાં જ એ ઇંડાંને પોતાનાં ઇંડાં ગણી કાગડીઓ તેમનું સેવન કરે છે. ઇંડામાંથી જ્યારે બચ્ચાં નીકળે છે ત્યારે પણ કાગડી તેને જોખળી શકતી નથી. ઉલ્ટું તેમની લાંબી લાંબી પૂછડીઓ માટે અભિમાન પામી સૌથી વિશેષ રીતે તેમની સંભાળ લે છે. પણ જ્યારે એ બચ્ચાંની વાણી સાંભળે છે, ત્યારે તેમને પોતાની જુદા સમજાય છે. અને તેમને મારીને નસાડી મૂકે છે. આવી રીતે પોતાને એવકુદ્દ બનાવી જનાર કોયલો પ્રત્યે કાગડાઓને સજ્જન જીનું વેર હોય છે.

કોયલ કાગડાઓ સાથે અનેક રીતે મળતી હોય છે. ફેર માત્ર એટલો જ હોય છે કે તેની પૂછડી સહજ લાંબી હોય છે, અને રંગ પણ સહજ વધુ કાળો હોઈ તેજસ્વી હોય છે. ચાંચમાં પણ સહજ ફેર હોય છે. કોયલો અનેક જાતની હોય છે. કોયલની એક જાત એવી પણ હોય છે કે જે દેખાવમાં યુગ યુગ્ગર હોય છે. તેના માથે એક કલગી હોય છે. તેમ પગની મધ્યમાં સફેદ લીટી દોરેલી હોય છે.

કોયલો શું ખાય છે તે ઘણા નથી જાણતા કેટલાક એમ માને છે કે કેરી જ ખાય છે, પણ એ વાત અસત્ય છે આંખવાડીયું એ તેનું પ્રિય સ્થાન અવશ્ય છે. પણ તે કેરી તો નથી જ ખાતી. કાગડાઓની જેમ તે પણ જીવ જંતુ ખાઈ પોતાનું પોષણ મેળવે છે.

“ ભિમિલ ”

સાચો સૈનિક

‘બા, બા, મારે તો સૈનિક થવું છે.’ નિશાળેથી આવીને તરત જ નાના એવા હસ વર્ષના નેપોલિયને જમવા બેસતી વખતે પોતાની મા લીઝીયા પાસે વાત ઉઘાડી.

‘લિઝીયાના હૃદયમાં ફાળ પડી. શું આ પણ પોતાના પિતાના પંથે જ પળશે ?’

‘બા મારે સિપાઈ થવું છે.’ પોતાની બાને વિચારમાં ગરકાવ થએલી બેઠ, તેના બહા ઉપર હાથ મૂકીને ફરીવાર કહ્યું.

‘સિપાઈ નથી થવું આપણે ! તું તારે બહી ગણીને નોકરી કર. એટલે બસ ! ! સિપાઈ થઈને શું કરવાનો ?’

‘આ આપણા ક્રાંસને સ્વતંત્ર કરવું છે, ને આ....ખી હુનિયાના રાજા થવું છે. પછી બા, તારે કાંઈ કામ કરવાનું નહિ હો ! પછી તું મને દરરોજ રાત્રે સારી સારી વાર્તા કહેજે હો ?’ નાના એવા નેપોલિયને આખી હુનિયાના રાજા થવાની ઇચ્છા અશિનય સહિત પોતાની બાને કહી દેખાડી.

‘ના, બાઈ ના એમાં કાંઈ નહિ. તું તારે બહુજે, બેટા !’ લિઝીયાએ નેપોલિયનના વિચારો ફેરવી નાંખવા પ્રયત્ન કર્યો.

‘નહિ બા ! મેં સાંભળ્યું છે કે મારા બાપાએ લશ્કરમાં હતા.’

‘હા. એ બલે ! પણ આમાં તારું કામ નહિ.’

‘ના, બા. મારું શું કરવા કામ નહિ ? જો મને તરવાર ફેરવતાં આવડે છે, કહી તેણે પોતાની પાસેની લાઠી ફેરવી બતાવી.

એ દસ વર્ષનો નેપોલિયન. બહુવામાં એવું ચિત્ત ચોટ્યું નહિ. સાંજ પડે ને બધા ઊકરાંઓને ભેગાં કરે, બે પક્ષ પાડે. એક પક્ષનો પોતે સરદાર બને અને સામા પક્ષને હરાવે. નદી કિનારે કિલ્લા બનાવે, બધા ઊકરાંઓને એકઠા કરે કોઈને પ્રધાન, કોઈને સેનાપતિ તો કોઈને સિપાઈ, એમ જુદી જુદી પદવી આપે; અને પોતે બધાનો સરદાર બની હુકમ કરે.

તેની મા લિઝીયાને નેપોલિયનને બહાવી, ગણાવી અમલદારી અપાવવા કાંડ હતો. પણ ભાગ્યલેજો કોણ ફેરવી શકે ? અને બાળપણમાં જેનાં વચનને કાલાં ગંણી હસી કાઢ્યો, એજ વચનો સાચાં થયાં. સોળ વર્ષની કુમળી વયે તો તે “આર્ટિલ્યરી” સેન્યના ‘લેફ્ટનન્ટ’ ની પદ્ધિએ પહોંચ્યો. અને થોડા સમયમાં તો તેણે આખા યુરોપને મુઠાવી દીધો.

નેપોલિયનના નામ માત્રથી યુરોપિયનેશનાં હૃદય ધરધરી ઊઠ્યાં. એવું નામ કાને પકડતાં યુરોપિયનો બહી ઊઠતા. તેઓના હૃદયમાં મારકો પડતો.

આજે એ નથી, એની કીર્તિ છે. એવું નામ અમર છે અને સાચા સૈનિકના બહુકાસ હજીએ ભારતના યિશુઓના કાને વાગ્યા કરશે !

એ વીર સૈનિક ૧૮૨૧ ના મે ની ૫ મી તારીખે અરણ પામ્યો. પત્ન્ય છે એ સાચા સૈનિકને ! તેના અમર કાર્યોને ! અને તેની બાહોશીને !

‘શક્તિ’ એકા.

પાંચેનીં

નારી વર્ગનું સંસ્કારી અને અચિત્ર માસિક
[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર થયું છે]

:: કે જેને ::

:: કે જેમાં ::

મહાગુજરાતના નારી વર્ગે સત્કાયું છે.
પ્રત્યેક કન્યાઓએ પોતાને દેવે ચાખ્યું છે.
માતાઓએ હૃદયથી અપનાવ્યું છે.
તેવું સુંદર ચિષ્ટ અને અચિત્ર
દિવસ એક અને અન્યેક માસિક.

દર અંગે સુપ્રસિદ્ધ કવિઓના રાસ, ભાવના
પૂર્ણ નવલિકાઓ, પ્રેરણાત્મક કાવ્યો,
અભ્યાસપૂર્ણ લેખો નિબંધો ઉપરાંત
મહિલાપ્રવૃત્તિનાં અનેક વિષય સમાચારો
માત્ર નહીં પણ લલાજીને પૂરાં પાડે છે.

૨ લાખ વર્ષ ચાલે છે.

તમે આહુક છો ?

....વાર્ષિક લલાજીમ....

દેશમાં રા. ૧૪-૦-૦૦
પરદેશમાં રા. ૬-૦-૦૦
અહરેશ રા. ૫-૦-૦૦
[બેંક પુસ્તક તથા ટપાલ ખર્ચ માથે]

૧લા વર્ષની આખી કાપલ
રા. ૪-૦-૦૦
માત્ર 'લુગ' કાપલો નાહી છે

આજેજ આહુક બનો :

પદ્મિની કાર્યાલય : ૨૪૫૬, ભદ્ર : અમદાવાદ

સત્વર આહુક બનો

ચિષ્ટ, ભાવવાદિ અને પ્રેરણાત્મક સાહિત્યના વર્ષભરમાં
૧૨૦૦ પાનાનાં ૫ થી ૬ પ્રકાશનો આપને ઘેર બેઠાં મળશે.

હંસ ગ્રંથાવલિ

દેશમાં :	વાર્ષિક લલાજીમ :	પરદેશ માટે રા.
કાચું પુકું રા. ૪-૦-૦૦	[ટપાલ ખર્ચ સહિત]	કાચું પુકું રા. ૫-૮-૦૦
પાકું પુકું રા. ૫-૦-૦૦	તૈયાર થાય છે	પાકું પુકું રા. ૭-૦-૦૦

પુસ્તક ૧ હં : કલકલ : : લેખકો : શ્રી. સુધિર રાય
શ્રી. ચરદ એટરજી

પુસ્તક ૨ હં : જીવન કિતાબ : : લેખકો : શ્રી. વાલીલાલ શાહ
શ્રી. હૃદયકાન્ત ઝોઝા

: બીજાં અવકાશ બદલાર પડશે :

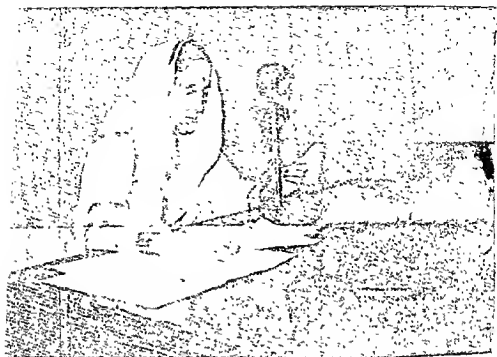
આજેજ આહુક બનો

અને શિષ્ટ, ભાવવાદિ પ્રકાશનો મેળવો—

—લેખો—

હંસ પ્રકાશન મંદિર : હાપા પોળ : અમદાવાદ.

પદ્મિની માસિક અને અંધમાળા એકી આવે આહુક ચનાર માટે રા. : ૭-૦-૦૦

રાણી એસ. લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે

પ્રમુખ;

અખિલ દિંદ મહિલા પરિષદ

તેરથું અધિવેશન : દિલ્હી.

ગુણસુન્દરી

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૯

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ

...સને ૧૯૩૮ તા. ૨૮ મી ડીસેમ્બરે દિલ્લી મુકામે...
ભરાયલા તેરમા અધિવેશનના સત્કાર મંડળના પ્રમુખ
...શ્રીમતી મુલતાનસિંહનું બાપણ...

સાષાંતર કરનાર : ધી. ન્યોતિ

રાણી રાજવાડે, પ્રતિનિધિ બહેનો, સભ્યરીઓ
અને સદ્યદસરો,

અખિલ હિંદ મહિલા ફેઝવણી અને
સામાજિક. પરિષદના તેરમા અધિવેશનના
સત્કારમંડળના સભ્યો તરફે તેમજ દિલ્લી
નગરવાસી બહેનો તરફે આ દેશના એક
વખતના અતિ પ્રાચીન તેમજ અત્યારના અતિ
અગ્રગામી એવા દિલ્લી શહેરમાં આપ સૌને
હું અંતઃકરણથી આવકાર આપું છું. આપે
આમારું નિમંત્રણ સ્વીકારી આમારે આગળે
પધારવા કૃપા કરી છે તેવે પ્રસંગે આપનો
સત્કાર કરતાં મને અતિશય ગર્વ અને આનંદ
થાય છે; છતાં તેમ કરવામાં મને દાંધક હોવા
પણ થાય છે. કેમકે આપને નેહલતી સુખ
સમવડો અમારાથી પૂરી પાડી શકાય એવી
મને જણાય ખાતરી નથી, પરંતુ ભૌતિક
અવરોધોના બદલો પ્રેમ અને રનેહભાવથી

કાંઈ પણ અંશે વળી શકતો હોય તો મારી
ખાતરી છે કે આપને અમે અસંતોષ નહિજ
થવા દઈએ. અને તે છતાં હું આપના રાખું
છું કે આમારી જે કાંઈ ત્રુટિયો જણાય તેને
માટે આપ દરમુજર કરશો. આપનામાંથી
કેટલાકને દિલ્લીની યંડી દવા માફક નહિ
આવે પણ હું આપના રાખું છું કે તેનો
અંશના બદલો આપને અમારો હૃદયના પ્રેમની
કુકથી મળી રહેશે.

આ અધિવેશનમાં હાજરી આપવાને
હજારો માધ્યમો પ્રવાસ કરી આવેલાં સંખ્યા-
બંધ પ્રતિનિધિઓ અમે મારા જોવામાં આવે
છે અને તે જોતાં મારું હૃદય આનંદથી
ઉભરાઈ જાય છે કારણ કે તેમની હાજરીથી
આ રાષ્ટ્રીય મહિલા પરિષદનું વિશાળ પ્રતિ-
નિધિત્વ સાબીત થઈ જાય છે.

આજે આ દેશની બહેનોને સામનો કરવા

પડતા વિવિધ જાતના કપડા અને અટપટા પ્રયોગોની વિચારણા કરવાને આપે પ્રવૃત્ત થયા છે, તેથી આપના એ મહત્ત્વ કાર્યમાં, હું વધારે વાર આપનો વખત લેવા - પ્રયત્નની નથી તેમજ આપના વિચારોને દોરવા જેવી, અગર કયા પ્રયોગ પર આપે વધુ ધ્યાન આપવું જોઈએ એવી સૂચના કરવાની પણ ધૃષ્ટતા હું નહિ જ કરું. વાર્તાવિક રીતે એ બાબતો તો હું આપણા માનવતા પ્રમુખ મહાશયા ઉપર જ છોડીશ. પરંતુ જો મને આપ રૂબ આપો તો જે સંસ્થામાં હું જોડાઈ છું તે સંસ્થા આ પરિપક્વતા આદર્શોનું પાલન કરવા માટે કેવા કેવા પ્રયત્નો આદરી રહી છે તે સંબંધી હું બહુ ટુંકા-જુમાં અને નમ્રતાપૂર્વક આપને કહીશ, અને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે આપ અમારું કામ જોઈ આપની સૂચના અને સલાહદ્વારા અમને મદદ કરવા માટે આપનો થોડોક વખત બચાવી આપની હાજરીનો અમને સંપૂર્ણ લાભ આપશે.

દિલ્લી મહિલા સંઘ ને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું એક અંગ છે તે આ પ્રાંતની બહેનોને મનુષ્ય તરીકેના તેમના હકોનું બદલે માનવ જાતિ પ્રત્યે તેમના કર્તવ્ય સંબંધે જાન કરાવવા અસ્ખલિત પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે. અમારી શારદા જોઈ સમિતિએ એ અતિ અગત્યના કામદાનું સ્વરૂપ ધણી કાળજીપૂર્વક તપાસ્યું છે અને જો કે જાલસનની દૃષ્ટ પ્રમાણ સંપૂર્ણ રીતે ન.પુઃ મધ્ય છે એવી બાબત મારવી નકામી છે છતાં એટલું તો અમે સગવડ કહી શકીશું કે એ દિશામાં અમે સત્વરે બેઠકમત કેળવ્યો છે; કેમકે આ કે બીજો કોઈ પણ કામદો બેઠકમત કેળવવા વિના ભાગ્યે જ ફતેહમંદ નીવડી શકે છે !

દસિત વર્ગો પણ અમારી ધ્યાન બહાર

રહ્યા નથી. આપનામાંથી જેઓ અમારા સરસ્વતી જીવનની હરિજન કન્યાશાળા જોઈ આવવાનો વખત મેળવી શકશે તેઓને આ દિશામાં અમે કરેલા બહુ જ નમ્ર છતાં સંગીન પ્રયત્નો જોઈ થોડા ધણે પણ સંતોષ થશે !

બીજી એક વાત કહેવાને હું આપની રમ લઈ છું કે શ્રી. બિજલાલ નેહરુ જેઓ અમારા સંઘ પૈકીના જ એક છે તેઓએ અસ્પૃશ્યોના ઉદ્ધાર કાર્યમાં પોતાનું જીવન સમર્પણ કર્યું છે, અને એ અમારા માટે એક જ ગર્વની વાત નથી !

અક્ષરજ્ઞાનના પ્રચાર સંબંધી અમારા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ ગયા નથી ! ઇ. સ. ૧૯૨૭ થી માંડીને આ પ્રાંતમાં શાળામાં ભણતી છોકરીઓની સંખ્યા લગભગ ત્રણ ગણી થઈ છે; અને આ પ્રગતિમાં નિદાન કંઈક પણ અંશ અમારી સંસ્થાએ આપ્યો છે એમ કહેવું અનુચિત નહિ કહેવાય.

જો કે વિવિધ જાતના ધંધા શૈળ્યારમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચે થતી જાહેર દરો-શામ્લોમાં અમે કોઈ પણ રીતે ઉતરતાં આવડાં નથી તો પણ હું માનું છું કે ૯૭ ભવિષ્યમાં કેટલાક સમય સુધી માનપ્રતિષ્ઠા અને સુખસગવડ જોગવતી મૃદિણીઓ અને માતાઓ તરીકે ધરમાં પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણી બહેનોને તૈયાર કરવાની બાબત પર અમારે ધ્યાન આપવું પડે. આજ હેતુથી લેડી ઇરવિન મહિલા પાઠશાળા (Lady Irwin College for women) જેને માટે અમે સગવડ થઈએ છીએ તે આ પરિપક્વતા પ્રયત્નોથી એક જાપોગી સંસ્થા તરીકે અસ્તિત્વમાં આવી છે. તેમાં બહેનો તાત્કાલિક કામમાં ન આવે એવું નિશાળીના શિક્ષણ મેળવવાને બદલે ધરમય કલાઓ અને કાચકાંધા, અને પોતાના તેમજ ભવિષ્યની

પેદીઓનાં શારીરિક આરોગ્ય સંબંધી યાન મેળવી શકે છે.

અમારી માન્યતા પ્રમાણે દેશ માટે આવશ્યક કેળવણીનો સદેશ, યુવકોની કલાઓ અને સાર્વજનિક જીવનના યોગ્ય તેમજ વ્યવહારમાં ઉપયોગી છે તેનો રસ ઉત્પન્ન કરી આત્મઆર્જુનાં ગામોમાં અમે ફેલાવે છે. વળી ઓછાનાં હક્ક સંરક્ષક વારસા અને લગ્નના કાયદામાં રસ ઉત્પન્ન કરવાની આગતમાં પણ અમે અમારું બળ પુરું કરીએ છીએ, જે કે અમને માલુમ પડ્યું છે કે જ્યાં સુધી દાલતા કરતાં વધારે સંખ્યામાં બહેનો ધારમંડળમાં નોંધાય નહિ ત્યાં સુધી આ પ્રશ્નનો પૂરતો ઉકેલ થઈ શકશે નહિ. મારા ધારવા પ્રમાણે સ્ટેટ્સ એસેમ્બલીમાં શ્રી. સુબાષનની ચૂંટણી થઈ છે તે એક ભારે મહત્વ અને ગર્વની વાત છે; પણ એટલી વાત તો સ્પષ્ટ છે કે ધારમંડળોમાં એવી આપણી અતેક સુધ્ધાપનો હોવી જોઈએ, અને હું ખાતરી આપું છું કે અમારા સંધ તે અંતિમ સુધી પહોંચવામાં પણ બિલકલ પાછો નહિ પડે.

અમારા કાર્યનાં એક બીજા સ્વરૂપ તરફ હું ખાસ કરીને આપનું ધ્યાન ખેંચવાનું આવશ્યક ધારું છું. અધા વગેરે અને જાતિ-ઓનું પ્રતિનિધિત્વ એકત્ર કરવાનો અને શિક્ષિત, અર્ધશિક્ષિત અને અજ્ઞાત સ્તરની સક્રિય સદાનુભૂતિ તેમજ બૌદ્ધિક અનુમોદન મેળવવાનો આ પરિવર્તનો સૌથી મહાન આશય છે. અતિશય ગરીબ અને અજ્ઞાન ધરા સુધી બહેનોની મજબૂતાનો ફેલાવો કરવાની ખાસ અગત્ય છે તે પણ અમારી સંસ્થા યોજાત સમજે છે તેથી સુખ સાહેબી ભાઈ દીવાનખાનામાં (જેમાંનાં કેન્દ્રોમાંથી આવશ્યક પ્રેરણા મળે છે-તેમને યોજામાં યોજી મદદ કરવાની રહે છે.) એટલું જ નહિ પણ નાનાં નાનાં ગામડાં અને યુવકોમાં

જ્યાં ઓછાનાં હક્કોના મૂળ તત્ત્વો પણ કોઈ જાણીતા નથી ત્યાં જમને કામ કરવાનો અમે સતત પ્રયત્ન કરતા માંડિયો છે. આથી ગામડાંની પ્રજા અને શહેરોમાં રહેલી વધારે પછાત રહેલી ઓછો વચ્ચે ઉપયોગી અને આવરક સંસર્ગ રહી શકે તે વાસ્તે અમે સંખ્યાબંધ જાહેર સભાઓ ભરવા પ્રારંભી છે, અને વખતો વખત પ્રત્યક્ષ મળી વાર્તાલાપ કરીને ઉપયોગી શિક્ષણ અને યાનના પ્રચાર માટે અનુકૂળ કેન્દ્રો યોજવા માંડ્યાં છે. અનુદ શ્રદ્ધા છે કે આવી જાતના કાર્યમાં આપ સદાનુભૂતિ આપી અમારા જાવિધવા કાર્યમાં સાચા દીવથી મદદ કરશો.

આખરે જે સર્વ કાર્યકર્તાઓએ સત્કાર મંડળના કાર્યમાં મદદ આપી છે, જે ઉદાર આશ્રયદાતાઓએ આ શહેરની અતિથિ સત્કારની માલી આવતી પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખવામાં મંડળને મદદ કરી છે, જે મિત્રોએ ફેદલાક પ્રતિનિધિઓને વાસ્તે પોતાનાં દાર ખૂદલા કરી આપ્યાં છે-અને તે દારા મંડળના આનંદલાયક કાર્યભારમાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે, અને છેલ્લે ઉલ્ટે અમારા એક અગ્રગણ્ય શહેરી લાલ્લા લાડલીપ્રસાદ જેઓએ ભારે કૃપા કરી પોતાનું વિશાળ મકાન સત્કાર મંડળને પ્રતિનિધિઓના ઉતાવળ માટે આપ્યું છે-એ સર્વ માટે તે તે શુદ્ધરથોનો હું ઉપકાર માનું છું.

હવે હું આપને આપના કાર્ય માટે મુક્ત કરીશ. અને ઓ સ્વાતંત્ર્યના કાર્યમાં એક સાચા વશાદાર કાર્યકર્તા રાષ્ટ્રી રાજવાડે જેમને આપે પ્રમુખ મહાશય તરીકે પમંદ કરી ઉચિત માન આપ્યું છે તેઓ આપણને યોગ્ય માર્ગે દેશવરો. પ્રજા આપના કાર્યમાં ફેદ આપે અને હિંદની બહેનોને આપના ઉદાર પ્રવર્તનો માટે આપનો સહાય આભાર માનવાની તક આપે !

એવે ઓછાના પ્રશ્નો પર જાહેર લોકમતનું ખ્યાલ જે સંચારમાં બેશક મહત્ત્વ યતાં આપણાં વાર્ષિક અધિવેશનોથી પણ પ્રશ્નોને લગતી પુરક જ માહિતી, નવીન વિચારો અને યોજનાઓ, ઉપયોગી સંસર્ગ અને આવશ્યક પ્રવૃત્તિઓ દિંદી મહિલા સમાજને પૂરાં પડી શકે છે.

આપણી સાધનાઓના આ ધણાજ દુર્લભ નિરીક્ષણમાંથી ધણા આખરી નિષ્કૃષ્ટો તરી આવે છે. આપણે નિખાલસતાથી કહી શકીએ કે જોઈએ કે આ સાધનાઓ નથી અસરકારક કે નથી સંપૂર્ણ; તેનાથી કેમપણ રીતે આપણું અસ્તિત્વ સાબીત થાય છે એટલું જ કહી શકીએ; પરંતુ ખરેખર એ પૂરતું નથી. અલગત આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે જે દેશમાં ધણાં સ્ત્રી પુરુષોને મરજીયાત કાર્યકર્તાઓ મેળવવામાં ઓછામાં ઓછાં સાધનો પર જીવવું પડે છે ત્યાં એ વાત કેટલી મુશ્કેલ છે? વળી સ્વાતંત્ર્ય મુદ્દમાં દેશ સ્વાભાવિક રીતે આગળથી જ જોગવાઈ હોય તો-એનો અર્થ એટલો જ કે અત્યંત અનુભવી કાર્યકર્તાઓ મહિલા મુદ્દા કાર્યમાં આપણે લાગી જવું. વળી જે વખતે તાજાં યુવાન માણસોને રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં વધારે ઉપયોગી અને ઉચિત આપમેળે આપવાની હુમરા તક મળતી હોય તેવે વખતે તેમને આપણા કાર્યમાં જેંચલા એ પણ ખરે તેમ નથી.

સ્વાભાવિક રીતે પૂનામાં જે યુવાન કાર્યકર્તાઓ તરફથી થોડાજ વખત પર ચર્ચાયેલી Women's fellowship of India ને આવકાર આપવાની હું આ રચાયે તક લઉં છું, અને હું ધારું છું કે આપણે એવી સંકેપ સેવા-સંચાઓ અને શિક્ષણ-કેન્દ્રોની જરૂર પડશે.

પરંતુ જાખત એટલી રહે છે કે અત્યાર સુધીમાં આપણું કાર્ય ખાસ કરીને ઓછે

વધતે અંશે અપૂર્ણ પ્રચાર કાર્ય, કેટલાક કાયદા કાનૂનના પક્ષમાં ઉત્તેજન, પરિવહની સંખ્યાનું વિસ્તાર કાર્ય, શિક્ષણ આદિ ખામતો માટે દ્રવ્ય સંગ્રહ, શિક્ષણ સંસ્થાઓનો નિર્માણ, સામાન્ય રીતે ઓછાને અને કેમપણ રીતે અખિલ દિંદ મહિલા પરિવહન કેમપણ વિસ્તાર કાર્ય પહેાંચી વળાય તેવી વચસા વર્ગની ઓછામાં જરૂરિત આજીવનો પ્રખત કરવામાં પરિમિત રહ્યું છે. હું આ પ્રવૃત્તિને આવશ્યક અને કીમતી હોવા છતાં પરોક્ષ કહીશ. એ પરોક્ષ એવા અર્થમાં છે કે જે પ્રશ્નોનો આપણે સામનો છે તેમાંના કેમપણ પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાનું આપણી પ્રવૃત્તિથી થોડું શક્ય એમ નથી; આપણાથી પ્રાપ્ત પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી શકાય એવું આવશ્યક સ્થાન પેલ કરવાનો તે માત્ર પ્રખત કરે છે; બીજી રીતે હું તેને પરોક્ષ એટલા માટે કહું છું કે દિંદી મહિલાઓનો ખાસ જરૂરિયાતોને તે પહેાંચી વળતી નથી, હાખલા તરીકે શરૂ એક્ટને ધારાપોથીમાં મૂકવામાં આપણે મદદ કરી પણ જે વર્ગો અને સત્તાઓમાં તેની ખાસ જરૂર છે તે લોકોને ભાગ્યે જ એ કાયદાની ખજર છે; કારણ કે એ વર્ગો અને ક્ષેત્રોમાં પહેાંચી વળવામાં આપણે રહેલમાં નીવડેલાં નથી. ઓછાના શિક્ષણ માટે આપણે એકદં લરોળ એકદં કહું છે અને તેનાથી કન્યાઓ માટે કેલેજ સ્થાપવામાં આપણે મદદ કરી છે; શિક્ષણ વિષયક સુધારાની સુંદર પત્રિકા તૈયાર કરવા માટે આપણે જવાબદાર હતો, છતાં આ દેશમાં અક્ષરજ્ઞતા આપવાનું જે મહત્ત્વ કાર્ય હાથમાં લેવાનું છે તે દિશામાં આપણે બીજકુલ પ્રયત્નો આદર્યા નથી. આ પરિવહમાં દિંદ, મુસલમાન, સીખ, ખ્રિસ્તી વગેરે ઓછાની સુંદર એકતા જાહેરી છે પરંતુ આ પરિવહની મધ્યોમાં આગળ વધીને એ અગત્યના પ્રશ્નોનો ઉકેલ કાઢવા માટે આપણે કેમપણ રચનાત્મક કાર્ય કર્યું નથી. કદાચ મને કહેતાં લાય લાગે છે કે

આપણે આપણી બેતોને તેમના રાજકીય હક્કો માટે જ જાગૃત કરવા યત્ન કર્યો છે. આપણને જે જોઈતું હતું—અર્થાત્ સંયુક્ત મતાધિકારના પાયાપર રચાયેલું નિશ્ચિત સ્વતંત્ર્ય—તે મેળવ્યા વિના જો સ્વતંત્ર્ય અને પ્રતિનિધિત્વ માટે જાગૃતિ હિમ્મત કરી છે; પરંતુ દિંદની રાજકીય સ્વતંત્રતા અને સાચું લોકશાસન પ્રાપ્ત કરવાની જાગૃતમાં આપણે કંઈ જ ક્યું નથી. તમે કદાચ આ પ્રશ્ન પર આ અધિવેશનમાં આમજ પર ચર્ચા કરશો. પરંતુ અત્યારે આ સ્થલે મને એટલું કહેવા હો કે હિંદુસ્થાનમાં પ્રચલિત રાજકીય પદ્ધતિઓ પૈકી એકેને સ્વીકાર કર્યા વિના તેમજ એક જ એવી આપણી ધણી જ જરૂરી જાગૃતને જોખમમાં નાખ્યા વિના પણ આ પરિષદ દ્વારા હિંદુસ્થાન માટે લોક શાસિત સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાના કાર્ય માટે યત્ન કરી શકશે. હું આશા રાખું છું કે ક્રમે ક્રમે આ વિરમ પર હું આવીશ ત્યારે એ સંબંધમાં વિશેષ ચિરંતારથી કહીશ.✓

આપણા કાર્યના સિદ્ધાન્તોએકન પરથી બીજો એક નિર્ણય એ નીકળે છે કે આપણી સંસ્થામાં આમણ અને કહેરના કાર્યકર્તાઓનો મોટો વર્ગ અત્યારે જોડાયેલો છે તે કરતાં વધારે સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ બેઠવાની તેને વિશદ્વૃત્ત કરવાની જરૂર છે. આપણું જઘારણ કાર્યકારો કેન્દ્રને અને કોઈ પણ શરતે બને તેટલા સ્થાનિક સભ્યો નોંધાવવી સ્થાનિક સમિતિઓને સાધન પૂરાં પાડે છે. મારા ધારણ પ્રમાણે હવે એવા વખત આવ્યો છે કે આનો આપણે સંપૂર્ણ લાભ લઈ લેવો જોઈએ અને આમાર્ગિક તેમજ સિદ્ધાન્તની જાગૃતમાં આપણા તંત્રનું સ્વેચ્છ વધારવાનો બધે આપણી સંખ્યામાં પણ વધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

મારી સમજ પ્રમાણે તમે એમ તો તદિ જ ધારતાં હો કે શ્રોતાવર્ગ આમજ હું આ

બધી કોઈક અર્થહીન ગમ્મતભરી વાતો જ કરતી હોમશ. આપનામાંથી કેટલાંકને યાદ હશે કે મહા સાલ પડિત જવાહરલાલ નહેરુએ આ પરિષદના સંબંધમાં કેટલીક દીકા કરી હતી. તે એવા પ્રકારની હતી કે આપણી સંસ્થા સંપૂર્ણ રીતે વચલા વાંધાની છે. બોમ્બે કોન્ટ્રીટયુશન કોનફરન્સને આપેલા એ લાખજી માંની દીકાની તપાસ કરવાનું મેં માથે લીધું હતું અને મને યાદ છે કે જવાબમાં હું માત્ર એટલું જ કહી શકી કે આપણી સંસ્થા હિંદી મહિલાઓના સમસ્ત સમાજની સેવા કરવાનો કે તેની સાથે નિકટના સંબંધમાં આવવાનો કંઈપણ જાણવાનો પ્રયત્ન કરતી નથી !— એટલી જાગૃતમાં તેમની દીકા મારે માન્ય રાખવી પડી. આપણે પડિત નહેરુનું એટલું કથન તો ખુશીથી કબજા કરીશું કે સ્ત્રીઓમાં અત્યારે આવેલી જાગૃતિ અત્યણી પરિષદના કરતાં મહાસભા (Congress)ના કાર્યને જ વધારે આગામી છે. સ્વાભાવિક રીતે ધરતીકંપ વખતે ધરમાંની સ્ત્રીઓને જ પ્રથમ જાગૃત કરવી જોઈએ કારણ કે ઘણો કોમતી સર સામાન તેમને જ સાચવવાનો છે. અર્થાત્ આવા શાંતિમય ધરતીકંપ માટે બને જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓને ઉચ્ચતમ સ્થાને લખાઈ કરવા માટે આપણે મહામહાનાં જારે જાણી છીએ. પરંતુ આ મંસ્થા એક વમલા વાંધાની સંસ્થા હોવાના જ કારણે તેણે જે કંઈ કાર્ય ક્યું હતું તેના પર પાણી ફરી વળ્યું છે એમ જ્યારે પડિતજીએ કહ્યું ત્યારે તેમનું કહેવું એટલું વાસ્તવિક જ્યારે ત્યાંપણું ન હતું. મહામહા પોતે જ પચાસ વરસના સતત કાર્ય પછી પણ ચિરંતાર કે કદની જાગૃતમાં વચલા વાંધાની ક્યાં નથી ?

પરંતુ આપણા માટે તો પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ દીકાના જવાબ માટે આપણે કંઈ પણ કરવા માગતાં નથી ? મારા કહેવા

મુજબ ' પમેક્ષ પ્રવૃત્તિ 'થી જ આપણે સંતોષ માની બેસી રહેવું છે ? એવી ભૂતલું કાર્ય આવશ્યક છે અને હંમેશાં ઉપયોગી છે. પરંતુ માત્ર આપણી માસુસી સંખ્યા વડે, અગર આપણી પાસે છે એટલાં સાધનાથી, ભ્યાં મુધી આપણું કાર્ય વધારે પ્રત્યક્ષ, વધારે પાયાદર અને વધારે શ્રમસાધ્ય ન બને ત્યાં મુધી મહામુલા જેવી સંસ્થાઓની દોષોમાં આપણાથી યોગ્ય સ્થાન મેળવી શકાય એમ નથી. આપણી સાધનાઓના અવયોગેન પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આપણા કાર્યમાં આમાંની એકે નિશાની નથી. અને તેનું કારણ એ જ છે કે દિંદની બેતોના મોટા ભાગ મુધી અગર તેમની ખાસ જરૂરીઆતો કે મહત્વાર્થતાઓ મુધી આપણી સંસ્થા પહોંચી શકતી નથી ।

પ્રથમ હું રાજકીય ક્ષેત્ર લઈશ. કદાચ આપણામાંથી કેટલાંક બાલ્યતાં દર્શાવે કે હાલમાં થોડાક વખતથી અખિલ દિંદ મહિલા પરિપક્વે ઓએ અને બાલકોની ખીછ પુનર્દિનનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ બેંગાએગી નિષ્પક્ષ અને સર્જનાત્મક સ્વરૂપની રાજકીય પ્રવૃત્તિઓતો પણ તેના બંધારણમાં સમાવેશ કરવાનો જે મંડળ આગ્રહ કરે છે તે પૈકીની હું એક છું. કદાચ ગમ સાદની આપણી વાગાપાટ દરમ્યાન સર્જનાત્મક રાજનીતિની ઉચિત વ્યાખ્યા થઈ જણાતી ન હતી; મારી સૂચન પ્રમાણે તો એમાં કાંઈક ચોક્કસ સ્વયં રહેલો છે, અને તેનું કાર્યમાં સ્પર્શર કરી શકાય. હું પોતે તે: સર્જનાત્મક રાજકીય પ્રવૃત્તિને આ પ્રમાણે અર્થ કરું છું:—

શાખલા તરીકે દિંદ માટે સ્વાતંત્ર્યના સીકા શપથા પેલની બાજબમાં દિંદનાં ધર્મો રાજકીય મંડળો સાથે આગળી આપણે સંપૂર્ણ એકતા કરી દેવી જોઈએ. તો કે આગળી માત્ર રાજકીય શક્તિ કે રિયાસતની જ વ્યવસ્થા

થશે, તેપણ આપણી સંસ્થાની પ્રતિષ્ઠા પર તેની ધર્મોજી અસર થશે. તેથી આપણા દેશી બાલકોનાં ખાતો થશે કે આપણે પશુ-કાર રાજનીતિમાં સ્થગિત રહેનાં નથી તે તેમ કરવામાં અપક્વે ક્ષણે એટલા કરણી નહિ । ખીછું આ ધોરણ ઉપરાંત વધારામાં ભ્યાં ભ્યાં આપણી સંસ્થા પહોંચી વને ત્યાં ત્યાં દિંદી અરેતોને સુમન્યવચનો શાખીય પ્રપ્ત કરવો જોઈએ કે તેમના જીવન પર આ માટે અને કેવી રીતે સરકારનું હેતુષ અસર કરી શકે છે, અત્યારનું પ્રવિન સરકારનું ધોરણ શા માટે અસંતોષકર લાગે છે, આપણને કેટલું ઓછું સમર્થન છે, કેટલું મેળવવાનું બાકી છે અને તે મેળવવામાં શેકે જાહેન કેવી રીતે મદદ કરી શકે છે ? એનું પુખ્ત વયનાં માણસો માટે શિશુલની ચેતનાતે આપણી પરિપક્વતા કાર્પના એ અંદાજી ગણી લઈ ઓએતો સર્જનાત્મક રાજકીય મેળવણીનો કાર્પકમ આપણે હાથ પર દેવો જોઈએ. લોક્ષતતાના સ્વરૂપથી અને ઓએનાં કાર્પ તેમજ જવાબદારીઓથી તેમને સ્પર્શર કરવાં જોઈએ. વળી આ પરિપક્વ સ્વરૂપી અગવગનું કાર્ય પણ ઉત્સાહથી ઉપડી શકે એટલે દેશની આર્થિક જરૂરીઆતોને પણ ઓએને ખ્યાલ આવશે. હવે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાની બાજબમાં મનાધિકારી ઉપયોગિતા અખિલ દિંદ મહિલા પરિપક્વે તેના મળ્યોને તેમજ ખીછ બેતોને પણ સૂચનથી શકશે. સર્જનાત્મક રાજનીતિ વ્યવહારમાં કેવી રીતે ઉતરી શકાય-તેની ઉપર જણાવેલી કેટલીક રીતો બતાવી. હવે આ સૂક્ષ્મ પર અર્થ કરતો વખતે એક નીચે બાજબ માટે ખાસ જણાવી દેવી જોઈએ. દેશમાં એક ઓએનું મંડળ કે પક્ષ સ્થાપવો જરૂરીયાત મંત્રાંધી થોડાક વખતે કેટલીક ઉગી જાતો આવી ગઈ છે. આ જણાવતું જોઈએ કે આવી પ્રવૃત્તિથી હું ઓએ

વિરુદ્ધ છું. પ્રથમ તો સ્ત્રીઓની માગણીઓની જાગૃતતા પુરુષોએ પોતાનો જરાપણ વિરોધ નથી એમ સાબીત કરી આપ્યું છે. પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચેના સંબંધોનો વિકાસ કરવા જતાં સ્ત્રીઓના મતાધિકારના પમથીઆથી પણ ઉંચે ફરી જવામાં આપણે અહીં ફતેહ-મંદ નીવડ્યા છીએ અને તેથી કરીને સ્ત્રીઓના ધણપદ પદની ખીલકુલ આવશ્યકતા નથી; અને ખીલું હું ધારું છું કે જ્યાં સુધી દિંદ સ્વાતંત્ર્યના પ્રશ્નનો ઉકેલ આવ્યો નથી ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓની ફરજ છે કે વધારે મદદના દિત કાર્યમાં તેઓએ પોતાના પેટાદિનનો સમાવેશ કરી લેવો જોઈએ; કારણ કે તે મોટા દિતમાં પણ તેઓ દિંદના પુરુષો સાથે સંપૂર્ણ એકમ ધરાવે છે.

અખિલ દિંદ મહિલા પરિષદે એક મંડળ તરીકે હું ધારું છું કે ભવિષ્યમાં ટેટલાક વખત સુધી પક્ષકાર રાજનીતિના ખગમખાટ-થી દૂર રહેવું જોઈએ. અસંખ્ય પરિષદના વ્યક્તિગત સભ્યો તેવી રાજનીતિના ક્ષેત્રમાં પણ જાગ લેવા સ્વતંત્ર છે અને તેમ કરવાનું તે સાક્ષી રાખી શકે. પરંતુ જે પક્ષકાર રાજ-નીતિમાં નહિ માલુમ પડતી પ્રતિભાથી પણ, આપણને નડતી મુશ્કેલીઓ અને યંત્ર દર યંત્ર જતાં આપણી રાષ્ટ્રીય ભાવનાઓ સંતો-ષાતી હોય તો અપણી વર્તમાન એકતાનો ભોગ આપવાની કાંઈ જ જરૂર નથી. રાજ-કીય બાબતોમાં સ્વતંત્ર થવાની પ્રેરણા એ ઉજ્જવળ અને સુખી જીવનની ભાવના કરતાં પણ વધારે સત્તમ, વધારે ઉપયોગી અને વધારે નિરંકુશ છે; અને હું તો ચોક્કસ ધારું છું કે અખિલ દિંદ મહિલા પરિષદ જેવી મોટી સંસ્થાએ રાજનીતિમાં અખિ મીઠી ઝંપ-લાવવું એ વિષમ પરિસ્થિતિમાં પોતાની જાત પર જ અંકુશ મૂકવા સમાન છે. વળી જે આપણે જાહેર કાર્ય માટે મોટા પાયાની

મંસ્થાઓ પર આવી પડેલી જવાબદારીમાં, દેશને તેનું સ્વમાન અને જનસંદેહ દૂરો પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે જનમૃત કરવામાં આપણે ફાળો ન આપીએ તો-રચનાત્મક રાજનીતિમાં પણ આપણે દિરસો પહોંચ્યા વિના એ બધું મળી જશે તે વખતે આપણી શી આજર રહેશે ?

એક વાત ન બૂલશો કે સ્ત્રીઓને નવીન મદાસભાના ક્ષેત્રમાં જે માનભરી અને વિશ્વાસુ પદવીઓ મળી છે તે કેવિશે લોકો લગામ-ઓમાં સ્ત્રીઓએ સમાન ફાળો આપવાના કારણે જ મળેલી છે, કદાચ એમ કહી શકાય કે આપણી અખિલ દિંદ મહિલા પરિષદના અભ્યારના બંધારણમાં રહીને પણ આપણે કાંઈક ચોક્કસ રાજકીય કાર્ય કરી શકી છીએ એટલે બંધારણને વિસ્તૃત કર્યા વિના પણ આપણે તે કાર્ય થા માટે સાક્ષી ન રાખી શકીએ ? પણ એટલું તો હું જરૂર માનું છું કે આપણું અભ્યારણ બંધારણ આપણી પરિષદમાં જોડતાં સંખ્યાબંધ રાજકીય ભાવનાશાળી કાર્યકર્તાઓને આડે આવે છે; તેટલા વારતે જ આ કાર્ય કરવાની આપણે ખાસ જરૂર છે.

આ વિષય પૂરો કરું તે પહેલાં એટલાજ ઉપયોગી એક ખીલ વિષયમાં હું કાંઈક કહેવા માગું છું. આપણને ધણીવાર કહેવામાં આવે છે કે જો આપણે આપણા બંધારણને આ પ્રમાણે વિસ્તૃત કરીશું તો આપણી દેશી રાજ્યની શાખાઓ અગર સંસ્થાઓ આપણી સંસ્થા સાથે પોતાનો મંબંધ સાક્ષી રાખવા બાબતોની કરશે. પણ મારા ધારવા પ્રમાણે એ ધારતી ખીલકુલ પાયા વગરની છે. દક્ષિણ દિંદના દેશીરાજ્યના એક મોટા દીવાન સરખાએ આપણને ખાતરી આપી છે કે દેશી રાજ્યની સ્ત્રીઓએ શુદ્ધ રચનાત્મક રાજકીય પ્રવૃત્તિઓથી પોતાની સંસ્થાને વિસ્તૃત કરતાં

કરવાની જરૂર નથી. આવી ખાતરીથી હું ધારું છું કે દેશીરાજ્યની શાખાઓને લક્ષ્યતા સર્વ પ્રકારના લાયકો ખુલાસો મળી રહેશે. ત્યારપછી એક બીજો પ્રશ્ન પૂછવાનો રહે છે કે જ્યાં જ્યાં દેશીરાજ્યના લોકો લોકસત્તાક રાજ્ય મેળવવા યત્ન કરતા હોય તેમના પ્રત્યે આપણે સહાનુભૂતિ પણ ન બતાવવી ? આપણે સમજીએ કે આપણી દેશીરાજ્યની શાખાઓની જે પ્રત્યક્ષ હોય તે તેઓ સુધારણા માટે પ્રવૃત્ત થયેલા તેમના સ્થાનિક ભાષાઓ માટે પોતાની સહાનુભૂતિ અને નૈતિક અનુભવન દર્શાવવાને સ્વતંત્ર હોવી જોઈએ. દરેક દેશીરાજ્યની પ્રજા પોતાને કહે તેવું રાજ્યતંત્ર ખીલવવાને સ્વતંત્ર છે. હું ધારું છું કે લોકસત્તાક સ્વરૂપના ફેરફાર સામે બંધારણસૂક્ત રાજ્યતંત્રના કોષ્ટકો સ્વરૂપે આખરે મળ્યાં ખરે દેશી રાજ્યોમાં સ્વીકાર થશે, પરંતુ તેઓ ગમે તે સ્વરૂપનું રાજ્યતંત્ર મેળવવા મથતાં હોય તે પણ ખરેખર આ બાબતમાં અખિલ દિંદિ મદિલા પરિષદ તરફથી આ દેશીરાજ્યોને કોઈ પણ સહાનુભૂતિની આશા રાખવાનો તો દક્ષ છે જ !

કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પણ મને લાગે છે કે મોટા પાયા પર કોષ્ટક સંગીન કાર્ય ઉપાડી લેવાનો દ્વેષ વખત ઉપરિષ્ઠ થયો છે. દર વર્ષે અમુક અમુક માગણીઓ પૂરી પાડવા આપણે કારણ પસાર કરીએ છીએ. દિંદિમાં કેળવણીનો પ્રધાન હેવ અક્ષરશાસ્ત્ર આપવાનો છે. સ્ત્રીઓમાં સંકેત અડી દકા અને પુરોમાં લગભગ ૧૧ દકા જેટલા મેંકાવવાના અંકિત તમારાથી અચ્છપવા નથી. આપણે અક્ષયત બળીએ છીએ કે આ કામ ને કોષ્ટકો મારત થવું હોય તે તે માત્ર સરકાર જ છે. પરંતુ આપણે એ પણ જાણીએ છીએ કે આપણી મરકારો પાસે પૂરતાં નાણાં નથી. એટલે સરકારના પ્રયત્નોમાં મરજીઆત કાર્ય

અને ખાનગી સાહસથી પૂર્તતા કરવાની છે. આમણ પ્રસંગોએ બ્યાસપીઠ પરથી થયેલી સૂચના હું ફરીથી યાદ દેવડાવું છું કે મુલાનો અને તેમાં ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને, -શહેરો કે ગામડામાં શાળા પાઠશાળાનું શિક્ષણ પૂરું લીધા પછી નિદાન એક વરસ નોકરી બળવવાની નૈતિક ફરજ અદા કરવાને નિમંત્રણ જોઈએ. ચીનનો લાખો આપણે લખએ. ત્યાંથી ખાજા આવેલા એક મુરોપીઅન રનેલીએ મને ગઈ સાલ કહેણું કે મુલાન બેનેની મંડાલીએ ભારે ઉત્સાહથી કેળવણીના કામમાં સહાય કરી છે. આપણે પણ સતત પ્રચાર કાર્ય દ્વારા આ ભારે અગત્યના કાર્ય માટે પ્રાંતિક સરકારને જીવંત રાખવી જોઈએ. કન્યા કેળવણીની બાબતમાં હું સૂચવું છું ? (અને હું આશા રાખું છું કે પરિષદ એ સૂચનાને સંગીન સ્વરૂપમાં ઉપાડી લેશે) કે કન્યા કેળવણીના પ્રચલિત અભ્યાસક્રમની તપાસ કરી દિંદિ કન્યાઓને અનુકૂળ પ્રાથમિક, માધ્યમિક, અને ઉચ્ચ શિક્ષણના અભ્યાસક્રમનું ધોરણ ધરી કાઢવા માટે આ પરિષદ તરફથી નિમ્ણુલ સીપુરોની એક સમિતિ નીમવી જોઈએ.

હું માનું છું કે આ કક્ષા પર સારા તરફથી પણ કોષ્ટક પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. આ અભ્યાસક્રમ ધરી કાઢવામાં હું આશા રાખું છું કે વચસા અને ઉચ્ચ વર્ગોના સંપુરણની કેટલીક પેઢીઓના આદારરિવાજ, માનસિક અને ચારીરિક હાજતો, પહેરવેશ, રીતજાત કક્ષા વિચાર એ સર્વ પર સ્ત્રી ગયેલી અતિથમ પાશ્ચાત્ય મંડળિતિની અમરે કાર્યકર્તાઓ ખ્યાનમાં રાખશે. એ કારણે દિંદિ જીવનની અમાનતા ધણી ગંડપણી નીની ઉતરની બળ છે અને તે સંપૂર્ણ રીતે દર્શકારક નથી. એક અંશ આપણને ને કેવળ અભારે મળે છે તેનો જ એ રીત છે. હું આશા રાખું છું કે આ પ્રયત્નોમાં સફ

વલા શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ આ બધી બાબતોમાં આપણા જીવનને દિંદી સ્વરૂપ અને ધોર-
બમાં પાછા લાવવાની જરૂરીયાત ખાસ
ધ્યાનમાં રાખશે ।

હું માનું છું કે આ પરિષદ બાલ-
શાળાઓનો પ્રથમ યોજનાથી દ્વાયપર લેવાની
છે. ચહેરોમાં અને ગામડાંમાં આવી શાળાઓ
સ્થાપવી કેટલે દરજ્જે સંભવિત થશે એ
સંબંધમાં મને કંઈ ચોક્કસ કંપના નથી.
પરંતુ તેમ યથાર્થ બેઠુત અને મતુરીઆત
ઓછાને તો તેના બાલકોના નિરંતર અછાન
ભર્યા સંજોગનમાંથી બચો જવા દરતાં બીજી
કેસ પણ બાબત વધારે સારી નહિ લાગે.
કારણ કે તેને બિચારીને તેના કામમાં એથી
ધણી દરકત વેઠવા પડે છે અને આરામ તો
મળે જ ક્યાંથી ! આ બાબતની કેળવણીના
બીજા એક સ્વરૂપ ઉપર હું ખાસ બાર મૂકવા
માગું છું. બધા શિક્ષણ વિષયક પ્રયત્નોને
સંવાદક સ્વાભાવિક રીતે શિક્ષક જ છે. તેથી
શિક્ષકોની પસંદગી કરવામાં અને તેમને
પાલીમ આજ્ઞામાં બતતી કાગજી લેવાની
ખાસ જરૂર છે. દાખલા તરીકે જો વધી-
શિક્ષણની યોજના સામાન્ય રીતે સ્વોચ્ચરવામાં
આવે-અને હું માનું છું કે તેમ થશે જ-
તો હું ધારું છું કે સફળતા બરેહુ કામ
કરવા માટે તેમાં બરેબર સારી પાલીમ પાસેથી
શિક્ષકોની જરૂર પડશે આ પાલીમની આવ-
સ્થકતા મરજીઆત કાર્યકર્તાઓ મેળવવાની
યોજનાને બંધબેસતી આવે કે ન પણ આવે.
પરંતુ બીજાની બાબતમાં તો હું એવું સુચરીછ
કે આપણી જે વિધવા બેનેને ગમે તે કારણે
કેસક પણ ઉદ્ભવ શોધવો પડે છે તેઓ આ
ઉમદા કાર્યને ચેતાનું મણી લઈ ઉપાડો લેતાં ।
વળી પરણેલી અને કુંવારી બેને જેમને પ્રુરમદ
હોય, સાધારણ રીતે આર્થિક રિયલિટી જેમને
નિરાત હોય, અને પૂરતી સ્વતંત્રતા હોય તેઓ

પણ આ કાર્યમાં મરજીઆત મદદ કરી શકે
છે. હું એમ નથી કહેતી કે યુવાન બેનેઓ
પણ આ સ્વાર્થ ત્યાગ કરવો. કારણ કે હું
માગું છું કે આપણી યુવાન બેને આપણી
સામે રાહ જોઈ ઉમેદના કાર્યનું મફત અને
સત્ય સ્વરૂપ, તેમજ તેના કારણે તેમની પાસેથી
સમ્પત્તિમાં અચળી આશા સંબંધી તેઓ
માહિતગાર હોવાનું દેખાઈ આવે છે વળી હું
એમ પણ કહેવા માગું છું કે સરકારે તેમજ
આ પરિષદ જેવી સંસ્થાએ યુવાનોના સ્વાર્થ
ત્યાગ દ્વારા બેદર અમસાધ્ય મામલોઓ ન
જ કરવી.

પરંતુ કેળવણી એ માત્ર પુનર્જનના
વધારે વિસ્તૃત કાર્યનો માત્ર એક અંશ જ છે,
જે શબ્દનો ધણીવાર 'મત સંપાદન' કરવો,
અગર સુંદર રેકૉર્ડ ફેરવતું એવું અર્થ માની
લેવામાં આવે છે; તે જો તમારા મનમાં હોય
તો કાઢી નાખજો. હું એક એવા કાર્ય માટે
કહું છું કે જેમાં વિશાળ પદ્ધતિસર કાર્યવાહી
પડે, સારા પૈસા અને તન તથા મનને સખળ
ધેબંધરી યોજનામાં બેઠી દેવાની અધામ
શક્તિની જરૂર પડશે.

તમે જાણો છો કે આપણું આ દિંદુરયાન
ગોટે જાગે ગામડામાં વસેલું છે અને ત્યાં
તેઓ જે જીવન ગુજારે છે તે લુહું અને શુષ્ક
છે. તેમનું સુખ હાથિક છે. એટલે આ પેઢી
અને તેની પછીની પેઢીની સામે ગામડાંને મુકન
કાગ સુખી અને સજીવન કરવાનું કામ બાકી
રહે છે, આપણે કળૂક કરીશું કે એ કામ સૌથી
ચઢીઆનું છે.

આપણે સમજીએ છીએ કે એ કામ
સિદ્ધ કરવામાં મદદ કરવાની આ પરિષદના
દરેક સભ્યની ફરજ છે, તે જ પ્રમાણે હું
ધારું છું કે આપણે સમજવું જોઈએ કે
ગામડાંની અંદર તેમનાં દરેજના કામકાજમાં

આપણે બધા ભાગ ન લઈ શકીએ ! તમે સૌ જાણો છો કે જ્યાં સુધી કાર્યકર્તા પોતે જ ખરેખર ગામ લોકોનો એક આદમી ન બની જાય ત્યાં સુધી કાંઈ પણ કાર્ય કરવું સંભવિત નથી. એનો અર્થ એટલો જ કે આ કાર્યમાં પોતાના જીવન અર્પણ કરનારા લોકો આદ્ય જતાં આપણા શહેરોમાં વસતા પૈકી ભાગ્યેજ કોઈ એ દિશામાં કાંઈ પણ અસરકારક કામ કરી શકે ! જો કે આપણા માથી જેઓ ગામડામાં અગર ગામડાની નજીકમાં રહેતાં હોય તેઓ જાગી તાલીમ લીધા વિના પણ એમાં ઘણી મદદ કરી શકે.

જેઓને આટલું કરવાની પણ મગરક ન હોય તેઓ પૈસા ભેગા કરીને પણ ગામડાના સ્વયંસેવકોને મદદ કરી શકે છે. પરંતુ ઘણાં જેમનાં ઘરો તાલુકાઓમાં અને શહેરોમાં છે તેઓ તે તે સ્થળોના હંડા દટાઈ મુશ્કેલી વર્ગોની અચિક્ષિત સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારનું એટલું જ અગત્યનું કામ કરવામાં પોતાનો ફાજો આપી શકે છે. આપણે દરગા તાલુકાઓમાં વસનારાઓ આપણે જે જે કેશો રહેતાં હોય તે ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં સામાજિક અને શિક્ષણ વિષયક કાર્યમાં આપણો કેટલોક વખત આપી શકીએ-અને હું ધારું છું કે તે આપણે આપવો જ નેહાળે. અહીંયાં હું એક મોજનાની રૂપરેખા રજુ કરું છું-જેનાથી આપણે આ પરિપક્વતા સંજોગો આ બારે અગત્યનું કાર્ય ઉપાડી શકીશું. મારી સમજ પ્રમાણે આ જનતનું કાર્ય આપણી સંસ્થાથી કરી શકાય એવું છે. તેમાં કાંઈ બારે વાડાળની પણ જરૂર નહિ પડે. એટલે હું આશા રાખું છું કે આપણી સંસ્થા અંતઃકરણપૂર્વક તે ઉપાડી લઈ તેને ફેલેબંદીથી પાર પાડશે.

સમાજ સુધારણાને પ્રથમ પ્રદેશ જુદો છે,

અહીંયાં મુખ્ય કાર્યકર્તા ખાસ કરીને સરકાર નથી. એટલી વાત સાચી છે કે જે આપણે બહુ જ મક્કમ હોયએ તો કેટલાક દુપરિવાળોનું અસ્તિત્વ મરદા દ્વારા કાઢી શકીએ; પરંતુ હંમેશાં સામાજિક વાગ્ગોમાં કારણ ધરાવતો ઘણી કડવાઈ ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં તો મરજીઆત પ્રચાર કાર્યના પ્રયત્નો જ વધારે અસરકારક થઈ શકે જાતી શકે-છે. સામાજિક આરોગ્ય, વ્યક્તિગત આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, બાલઉછેર, પોષણ, તંદુરસ્તી, દરકસર, કીટખનિક જીવન, વિનોદ મનન, સામાજિક સંસર્ગ, પ્રતિકાર, સ્વદેહી, નાશરિત્વ ઇત્યાદિ બાબતો કેવળ અંગત સંબંધ, નિહટનો પરિચય, નમ્ર પરંતુ મતલ ઉપદેશો અને દાખલો બેસાડીને જ સાધી શકાય છે. હરિજનોદ્ધાર સંબંધી ખાસ કાર્ય માટે પણ આ બાબત વધારે યોગ્ય યથા પડશે.

હરિજનોને થયેલા અન્યાય માટે આપણી આવરણક તપશ્ચર્યા કે પ્રાચલિત તરીકે હરિજનોના ઉદ્ધારકાર્યને આપણે ઉપાડી લઈએ. આ બાબતમાં તમારો પાસે રજૂ કરવા માટે મારી પાસે કાંઈપણ ખાસ રૂપરેખા નથી. એક જ ન્યારે મદાતમાજીએ આટલી સરસ રીતે દિશા સૂચન કર્યું છે ત્યારે હું કાંઈપણ સુચનાઓ કરું એ ધૂજળા જ મળ્યા. પરંતુ હું તમણું છું કે આ ક્ષેત્રમાં આપણી સંસ્થા જેમ વધારે મિલિ મેળવી શકે તેમ દિશા સૂચનામાં તેના મુખ્ય વધારે મળજીત અંતરે જાગતાં જશે.

તમારે વાદ શુભનું જોયું છે કે કારણોએ સત્ય રચાન પ્રાપ્ત કરી શકાઈ નથી. દિશા સૂચનાનું રચાન તેમની તૂટિયો નજીક એક અને તેમના દરેક પાયા મેળવી જો એક ધણી કપડાઓ પસાર કરાવતી હોય આજનાનું નથી; પરંતુ સ્ત્રીઓ ન્યારે અંતર અને નરુમી વિચારોથી પોતે જાને મુક્ત થઈ

અને રસ્તા જીવનની અનેક ક્ષણો પ્રાપ્ત કરશે ત્યારે જ ઉચ્ચ આરોગ્ય. આપણી કાયદા વિષયક ત્રુટિઓ દૂર કરવા દરેક રીતે આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ પરિપક્વ પોતાનાથી અને તેટલી શક્તિથી કાયદાઓની બધી શાખાઓમાં સ્ત્રીઓની ત્રુટિઓનો આભેય પ્રશ્ન ઉકેલવાને માટે તેમજ એ ત્રુટિઓ નિર્મૂળ કરવાને જોઈતા સુધારાઓનો ઉપયોગી ખરોડ તૈયાર કરવા માટે કાયદામાં નિષ્ણાત માણસોની અને સ્ત્રી પ્રતિનિધિઓની એક સમિતિ નીમવાનું કરે. એક કાયદા આ અને એક પેશો-એમ છૂટા જવાબ કાયદાનું એમાં દૃઢ નિર્દિશાથી થશે. અને સ્ત્રીઓના દૃઢ સંખ્યા કાયદાના આખા સંગ્રહમાં સંપૂર્ણ તપાસ થઈ જાયવા જોઈએ ફેરફાર થવાની જરૂર છે. અલગત આદર્શ તરીકે, અને હું આપણા રાષ્ટ્ર છું કે બહુ નજીકના સંજોગોમાં સ્ત્રી પુરુષોને માટે ખરો દિવસ સર્વ ધર્મ અને જાતિઓ માટે એકજ કામદો રહેશે. પરંતુ તે દરમિયાન પુરુષોના જેટલાજ પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓના કાયદેસર દૃઢતા મેળવવાનું કાર્ય પણ ચાલુ રહેવું જોઈએ. અત્યારે ધારાસભામાં મૂકાયેલી બીજોની અંદર જણાવેલા સિદ્ધાંતોમાં આ સંરચાએ ક્યારેનું અનુમોદન આપ્યું છે. પરંતુ મેં જણાવ્યા પ્રમાણે આપણા પ્રયત્નો કાયદાના ઉંબરાથી થશે દૂર આગળ વધવા જોઈએ.

જે સામાજિક ત્રુટિઓના કારણે કાયદા વિષયક ત્રુટિઓ પેદા થઈ છે તેનાં મૂળ સુધી એ પ્રયત્નો પહોંચવા જોઈએ. બીજી પક્ષ એક જરૂરની વાત એ છે કે આ બધી બાબતોમાં સ્ત્રીઓએ સ્વાતંત્ર્યનો પાક સીખવો જોઈએ. પુરુષો આપણા મદદગાર છે પરંતુ જે બાબતો સંપૂર્ણ રીતે આપણો જ લગતી છે તેમાં તેમની મદદ આપણે જેટલી સ્ત્રીઓ લઈએ તેટલું વધારે સારું. એજ રીતે આપણે દિન પ્રતિદિન બસવાર જનતા જઈશું.

મારા મત પ્રમાણે બીજી એક બાબતમાં આ પરિપક્વ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી દિંદી મહિલાઓએ ખાસ લાગ બજાવવાનો છે. આપણા દેશ સમક્ષ તાર્કિક કર્તવ્ય અત્યારે રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે. તે કાર્યની પાછળ અંધારામાં વધારે મંજીર અને વધારે અમત્યના આર્થિક પુનર્વ્યવસ્થા, સામાજિક પ્રગતિ સુખશાંતિ, વ્યક્તિગત સુખસમવડ અને સ્વતંત્રતાનાં કાર્યો અમૂલી રહ્યાં છે. રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્ય તેમજ આ બીજા બધા હેતુઓ માટે ખાસ અમત્ય એકબીની છે. જે આપણે બધાં દિંદીઓ એકત્ર થઈએ અને રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યમાં આવતાં વિધિનો સામનો કરીએ તો મારે ભાગ્યેજ કહેવું પડે કે તે વિધિ કોઈક જાદુઈ રીતે નાશ પામશે. અત્યાર સુધી આ પરિપક્વમાં આપણા સામાન્ય સ્ત્રી સંઘે જાતીય, ઔદ્યોગિક અને ઇતર મુશ્કેલીઓ જેનાથી આપણે દેશ વિમુક્ત થાય છે તેના સામનો કરેલા છે અને તે સ્વાભાવિક રેવ જેવા બની જતા સુધી તેવાજ ચાલુ રાખીશું. એ ઉપયોગી રેવનો આપણે આપણા દેશજનુઓમાં પ્રચાર ન કરી શકીએ ? સ્ત્રીઓ તરીકે શું આપણે આ આંતરકલહનું નિવારણ કરવામાં મદદમાંથી સૂચવેલું અર્થસાત્મક કાર્યનું નવું તત્વ બચકારમાં મૂકી, બીજાઓ પાસે પણ બચકારમાં મૂકાવવાનું ન કરી શકીએ ? સ્વાતંત્ર્ય માટેની રાષ્ટ્રીય લડતમાં આપણે તે વાપરવા હમ્મીએ છીએ. આંતરરાષ્ટ્રીય કાઉન્સિલોમાં તેની દિમાવત કરવા માંગીએ છીએ તો તે આવા અમત્યના કાર્યમાં શા માટે ન વાપરી શકીએ ? અહીં દીંદીની બહેનોને હું ખાસ વિનંતિ કરવાની સીમત ધરું છું. કારણ કે મને લાગે છે કે આ મદદના પાટનગરમાં પ્રાચીન દિંદુ અને મુમલમાની તવારીખનો આજે પ્રકાશ દેવું પણ અગત્યની રહ્યો છે. તેજે ઐતિહાસિક પરિપાટી અનુસાર દિંદી જીવનના સર્વજાતીય પ્રતિનિધિત્વ કારણ

સંપાદક : શ્રી 'સશિન્' જોષી

જા કાલની શક્તિ સ્વરૂપિણી છે.....શ્રી જાતિની ઉન્નતિમાં જ આખા સમાજની ઉન્નતિ રહેલી છે.

શ્રી. દ. બા. કાલેલકર

*

શ્રી અખળા નથી પણ પોતાની શક્તિ સમજે તો પુરુષ કરતાયે વધારે સખળા છે.
શ્રી. મરાઠવાળા

*

શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.

શ્રી. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી

*

જગતમાં શ્રીને ખસેડે તો શું રહેશે ! જગતનું નિષ્પ્રાણ બોણું ; સાહિત્યમાંથી શ્રીને ખસેડી શ્વે અને કદપના કરો કે શું નાટક, કથું કાવ્ય અને કથી નવલકથા જીવશે ? માન વિના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન Philosophy and Scienceમાંથી પ્રકૃતિનું તત્ત્વ કાઢી શ્વે શું રહેશે ! વિચાર-શક્તિ ! જગતને, સાહિત્યને અને શિક્ષણશ્રીને રક્ષાકૃત્વ રાખતી શ્રી સન્માન યોગ્ય નહિ તો બીજું શેણ ?

શ્રી. રમણલાલ દેસાઈ

*

શ્રી એટલે દાંતી નહિ પણ સાથી, ભાઈ નહિ પણ જીવનનાવની સુકાની, મૂલની અધિકારી અને સાથે ઉગારી સદચારી.

શ્રી. લીલા સુનદી

*

શ્રી એ રાષ્ટ્રની-દેશની માતા છે. અમુક દેશની કિંમત ત્યાંની શ્રીઓ કેવી છે તે પરથી અંકાય છે.

શ્રી. હંસા મહેતા

શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર

પ્રમુખ :

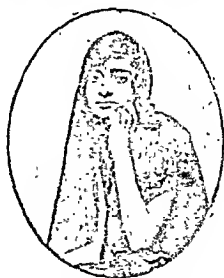
અખિલ દિંદ મદિતા પરિષદ : જારમું અધિવેશન નામપુર.

શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

શ્રી. સરોજીની નાયક

સ્વ. શ્રી. કમળાદેવી નલેશ

ગોંડ

મહાસભા અને ધનવ્યય :

મહાસભાનું આ વર્ષનું અધિવેશન મહત્ત્વ પ્રાપ્તિ-ત્રિપુરીમાં ભરાનાર હોવાથી તે અંગેની તૈયારીઓ પૂર જોઈમાં આવી રહી છે. સ્વાગત-સમિતિ પ્રમુખનું અપૂર્વ સ્વાગત કરવાની અને પ્રતિનિધિઓને સર્વ પ્રકારનો સંતોષ આપવાની યોજનાઓ વિચારી રહી છે. એ વાત જાણીતી છે કે દર વર્ષે મહાસભાના અધિવેશન અંગે ભારે ખર્ચ થાય છે. મહાસભાનું અધિવેશન તો ભરાવવું જ જોઈએ એટલે એને અંગે જે અનિવાર્ય ખર્ચ થાય તે તો કરવો જ રહ્યો, પણ દર વર્ષે રાષ્ટ્રપ્રમુખના સત્કાર માટે કંઈક નવીન યોજના તૈયાર કરી, એક પ્રાંત બીજાની દરિયાકાંઠા ઉતરે છે; એકે કંઈ તેનાથી અંદર કરવાની તાલાવેલીમાં જોમ અઘાન લોકો લગ્ન મરણ પ્રસંગે પુષ્કળ ખર્ચ કરે છે તેમ હિંદની અમનજુદ મહાસભા પણ કરે છે. એ શું ચોખ્ખું છે ? સંભવ છે કે આ વખત વરાવલા પ્રમુખના સત્કાર માટે ખાસ હાથીના રથની યોજના વિચારાઈ રહી છે. આવો ખોટો ભાવેડો, દમામ, અને દેખાડેખી મહાસભાને શોભતાં નથી. આપણે દેશ જૂઝ ગરીબ છે એમ તેઓ જ કહે છે. તો રાષ્ટ્રપ્રમુખને આ રીતે દુરપયોગ કરવાનું તેમને શોભતું નથી.

આપણી મનોદશા હજી એવી છે કે અમુક પરિવર્તમાં પ્રતિનિધિ અથવા પ્રેક્ષક તરીકે ચર્ચા હોઈએ તો આપણે એવી આશા રાખીએ છીએ કે આપણી બધી સમવડો તરફ લક્ષ્ય આપવું જ જોઈએ અને બધી જરૂરિયાતો પૂરી પડવી જોઈએ. કંઈ ઝીણી બમવડો વેંટી પડે તો ય આપણે સ્વાગત-સમિતિની બચતમાં ખામીઓ કાઢીએ છીએ. અને તેથી સ્વાગત સમિતિઓ પણ આવનાર પ્રતિનિધિઓની સુશ્રુષામાં જ રોજાયેલી રહે છે. લગ્ન વખતે કન્યાના માખાપે જે પરમામથી જન આવતી હોય તો તેમની સમવડ માટે ખડે પડે રહેવું પડે છે, અને જનમાં આવનારો પણ નાની સમવડ તરફ ધએણું ફુલેલું પણ સાંખી ચકતા નથી. એજ જાતની મનોદશા આપણે ચિકિત્સા પણ ધરાવીએ એ કેવું ! એટલે ગામડામાં જઈએ ત્યારે બધી સમવડો ન જ મળે એ આપણે સમજવું જોઈએ, અને સ્વાગતસમિતિઓએ પણ જરૂર જોઈતી જ સમવડોની તૈયારી રાખવી જોઈએ. એથી વધુ પડતા ખર્ચમાં તેમજો ઉતરવું ન જોઈએ.

વિ. દે.

કેશી પ્રશ્ન :

આપણી મહાસભા સમક્ષ અનેક પ્રશ્નો

પડ્યા છે. તેમની એક કોમી પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્ન હિંદના રાજકારણનો એક જટિલ પ્રશ્ન છે. તેનો વ્યાખ્યાની ઉદ્દેશ આજુબા માટે ધણા પ્રયત્નો થયા છે. કેમકે પ્રશ્ન પર કંઈ સમ-જુતી પર આવવા માટે શ્રી. ગાંધીજી, પં. નહેરુ, રાષ્ટ્રપતિ એક અને શ્રી. જી. અંબેડકરે બીજી અર્થાંશો યથા પથ એ મંત્રણાઓ પછી ભાષિ અને કંઈ સમાધાન આવી શક્યું નહિ. મ. ગાંધીજીએ એ માટે પોતે એક યોજના તૈયાર કરી છે, અને મહાસભા સમક્ષ સ્વીકાર માટે તેઓ મૂકવાના છે એવું પણ સંભવ છે. એ યોજનાની વિષયો જાણવામાં આવી નથી, પણ હાલમાં કોમોના દરેકો સાચવવા માટેના રસ્તાઓ. તેમાં વિચારના છે એવું જણાય છે. યોજના બહુ થઈ પડેલાં તે માટે કંઈ પણ કહેવું અશક્ય છે. કાંઈ એ યોજના સ્વીકારાય અને સફળ નિવડે તો એ વ્યા રીતે આશિષે ઉદ્દેશ માત્ર ઉપસક્રિય જ રહે એ દેખીતું છે. ખરી રીતે કોમી પ્રશ્નનો ઉદ્દેશ એમ અર્થાંશોથી અને કારોથી આવે એમ અને માનતા નથી.

અહં જોતાં કોમી પ્રશ્ન-રાજકીય સત્તા મેળવવાનો પ્રશ્ન એ સુદીઠર મુસલમાનો અને હિંદુઓનો છે. હિંદુ સ્વતંત્ર થયે જોયો રાજકીય સત્તા હસ્તગત કરવા મગિ છે તેઓનો આ પ્રશ્ન છે. હિંદુ મેળવવા પડેલાં ભાગલાગતી વહેંચણી જેવું એ છે. બાકી હિંદુસ્તાનના મુસલમાનો અને હિંદુઓના મોટા ભાગ-ગરીબ ખેડૂત કામચલાવ વર્ગ માટે આ પ્રશ્ન બહુ મહત્વનો નથી. હિંદુ-ઉલોમપતિ હિંદુ મજુરો તરફ વધારે દેવ બતાવતો નથી. મુસલમાનો ઉલોમપતિ માટે પણ એ જ માન્ય છે. જો કોમોની ગરીબ જગતનાં આર્થિક હિતો એક છે. એ વસ્તુ પર ભાર મૂકી

એમના સંગઠનો સાધવા જોઈએ તો કોમી પ્રશ્નનો ઉદ્દેશ આવે. વિ. દ.

ઉલોમોની પુનર્ધારના :

હિંદુસ્તાનના નવ પ્રતાપના રાજ્યતંત્ર મહાસભાના કાયદામાં આવ્યા પછી રાષ્ટ્રક્રિતની એવી કેટલીક યોજનાઓ મહાસભાએ વિચાર છે. એવી જ રીતે રાષ્ટ્રના ઉલોમોની ખીલ વધી કેવી રીતે કરવી, મોટા પાયા પરના કયા કયા ઉલોમો દાખલ કરવાની શક્યતા છે તે બધા વિષેનાં પ્રશ્નોની વિચારણા કરવા એક સમિતિ પં. જવાહરલાલ નહેરુના પ્રમુખ-પણા નીચે નીમાધ છે. જે પોતાનું કાર્ય કરી રહી છે.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજોએ ઉલોમવાદ લખ્યો કર્યો, પણ સુડીવાદી અર્થરચના નીચે જને છે તે પ્રમાણે હિંદમાં દાખલ કરેલા મળ્યા ગાંધીયા ઉલોમો ખીલતા, હિંદી સુડીવાદ અને બિ. સુડીવાદ વચ્ચે સંઘર્ષો થવા લાગ્યા અને દેખીતું જ છે કે એ સંઘર્ષોમાં બિ. રાજ્ય હિંદી સુડીવાદનાં હિતો તરફ લક્ષ ન જ આવે. તેથી હિંદુસ્તાનમાં સુડીવાદ દાખલ થઈ જતાં, ઉલોમોનો વિકાસ જેવો જાઈ થયો જોઈએ તેવો થઈ શક્યો નથી. હિંદુ જેવી પ્રમાણ દેશ છે એ અહં છે; પણ એરો વિચારણ એ દેશ છે કે આત્માનેના મુખ ઉલોમોમાંથી મોટા ભાગના ઉલોમો ખાટી કાચો મળ્યો હિંદમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે એમ કે અને રાષ્ટ્રના ઉલોમોની ખીલવણી થઈ શકે એમ છે. સમિતિ એ વિષે પૂરી વિચારણા કરી કંઈ યોજના ધરી કાઢે એ હિંદુ મંત્રી મુદ્દે જરૂરી છે.

જો કે આપણની અર્થ પદ્ધતિની રીત અભ્યાર્થિતે અગ્રજ જ છે કે ઉત્પન્ન થયેલ

માલની નિકાલ માટે બજારો મેળવવા દરેક દેશના મુદીવાદ માટે ધણું મુશ્કેલ બન્યું છે, હિંદુસ્તાન પશુ એ જ પ્રશ્નનો સામનો આજ નહિ તો થોડાં વર્ષ પછી કરવો પડશે. મુડી-મજુરીના સંબંધો કંઈક સુધરશે અને ખેડારી ઝાણી થશે એવી પણ કેટલાકની જે માન્યતા છે તે બૂલ લાગેલી છે. આ પ્રશ્નો ઉપર વધારે ગંભીર બનશે. છતાં હિંદમાં ઉદ્યોગોની ખીલવણીની જરૂર છે જ.

વિ. દે.

જોકોટ :

શ્રી. વલ્લભભાઈ સાહેબની મંત્રણા બાદ જોકોટના કોંગ્રેસ સાહેબે એક ખરો જવાબ આપી પ્રજાની પોતાના કુખડોના અંત બાંધવા માટેની લડતનું બ્યાજબીપણું તીકાવું, અને પ્રજાની મંગલુઓ સંતોષવાના રસ્તાઓ યોજવા એક સમિતિ નીમવાનો પોતાનો આશય જાહેર કર્યો કે જેમાં બહુમતી પ્રજા પક્ષની રહે. એ સમિતિ જે સુધારાની યોજના રજૂ કરે તે પ્રમાણે પ્રજાને ઇકથ હોય તેવી સત્તા આપવાનું એમણે કહ્યું. એ ઉપરથી લડતને અંત આણવામાં આવ્યો. રાજકોટની પ્રજાએ અર્ધ વિજય મેળવ્યો એમ માનવા સૌકા પ્રેરાવા. પણ એ વિજય ધણો કામચંદ નિવડ્યો છે. કોંગ્રેસ સાહેબે શ્રી. વલ્લભભાઈએ સચવેલા પ્રજાપક્ષના સાત સભ્યોના નામો રીકાવાં નથી, અને પ્રજાને શું સંગીત સુધારાઓ આપવા તેઓ તૈયાર છે તે વિષે પોતાનો મત જાહેર કર્યો નથી.

પ્રજાની લડત જવાબદાર રાજ્યતંત્ર માટેની હતી અને એથી આપું કંઈ એમને સંતોષશે. એવી વારંવારની પ્રજાના અગિવાનોની

ધોણપણ નથી. કોંગ્રેસ સાહેબના ખરડામાં પ્રજાને 'ઇકથ હોય તેવી સત્તા' આપવાનો ઉદ્દેશ્ય છે. એ જાહેરનો અર્થ સંદિગ્ધ છે. છતાં એવી દલાલ વાનગી સંતોષાઈ સમાધાન લાવવામાં આવ્યું. રાજકોટની પ્રજા રાજાની વચનોની પોકળતા દરે સમજી ગઈ છે અને એણે ફરી લડી લેવા નિર્ધાર કર્યો છે. એની એ લડતમાં આ વખત તો સંપૂર્ણ વિજય મળે એજ અમારી હાર્દિક ઇચ્છા છે.

વિ. દે.

ગામ સુધારણા :

સુરત જિલ્લા બોર્ડ તરફથી ગામ સુધારણા યોજનાનો પહેલો અમલ બારોડા તાલુકાના સેજવાડ ગામે શરૂ થયો, અને સપ્તાહ દરમિયાન એક એક ગામમાં જઈ જિલ્લા બોર્ડના ઉપપ્રમુખ શ્રી કલ્યાણજીભાઈ, શ્રી મોરારજી વિઝેરેએ જાતે ગામના પ્રજાજનો સાથે મળી કામ કર્યું. સેજવાડમાં ખાસ દલી તેને બધાએ મળી બોર્ડને રસ્તો બનાવ્યો. એ જ રીતે બીજા ગામોમાં પણ એવાં કામ પાર પાડવામાં આવ્યાં.

જી. બો. ના અમલદારોએ અને શ્રી. મોરારજીભાઈ જેવા સરકારી અમલદાર પહેલ કરી એટલે આપું ગામ એ કામમાં જોડાયું ને બધા જાણ બહેનોએ, વૃદ્ધ યુવાનો એ સાથ આપ્યો. સુરત જિલ્લા બોર્ડને આવી યોજના શરૂ કરવાની પહેલ કરવા માટે ધન્યવાદ ધો છે. આશા છે કે માત્ર આવી એક જ સપ્તાહ ન ઉજવાય પણ સપ્તાહ દરમિયાન શરૂ થએલું કામ ચાલુ રહે, મેંમડાની પ્રજામાં આવેલું એકથ અને ઉત્સાહ ચાલુ રહે અને અમલદારો જાતે ન આવી શકે તો પણ પ્રજા પોતે જે આવી ગામને ગંદકીના હોંય એવાં

કાર્યો જાતે કરી લે. પારે તો સમૂહ કેવું કાર્ય કરી શકે, વિના ખર્ચે કેવું ઉમદા કાર્ય થાય એ આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

બીજી યુનિસિપાલિટીઓ અને લોકલ-બોર્ડો આનું અનુકરણ કરે એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે.

વિ. દે.

*

સુરત સહ સોસાયટીનો રૌપ્ય મહોત્સવ:

ગુજરાતની એક અગ્રગણ્ય કેળવણી સંસ્થા તરીકે સુરતની સાર્વજનિક સોસાયટીનું નામ પ્રસિદ્ધ છે. એને સ્થપાયાને ૨૫ વર્ષ થયાં છે એનો રૌપ્ય મહોત્સવ ઉજવાયો છે. આ સંસ્થાની શરૂઆત શ્રી. સુનીલાક્ષ શાહના પ્રયત્નોથી થઇ હતી, ૨૫ વર્ષના ગાળામાં કેળવણીના ક્ષેત્રમાં એણે પોતાની પ્રવૃત્તિઓ અનેક ગણી વધારી મૂકી છે. સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓનું ક્ષેત્ર વિસ્તરણ રહે એજ ઇચ્છા. વિ. દે.

*

જિખારીઓ :

કોઇ પણ મંદિર આગળ, રોશન ઉપર, તેમજ રસ્તે રખડતાં અનેક એવાં મનુષ્યો નગરે ચઢશે કે જેઓ કંઈપણ પૂરું કેપાને અને સ્વેર પાછ, પૈસા માટે આજીજ કરી લોકોની દયાવૃત્તિને ઉત્તેજે છે. અને એ રીતે જે કંઈ મળે છે તેના પર જ તેઓનો જીવનનિર્વાહ ચાલે છે. તેઓનો એ ધંધો જ બની ગયો હોય છે. અને દરેક ધંધામાં જરૂરી એવી કંઈક કલા હોય છે, તેવી આ ધંધાની કલા-કોઇ પણ રીતે સામા માણસની દયાવૃત્તિને ઉત્તેજવાની કલા-તેઓ સહેજે મેળવી લે છે. તેમને જીવનનિર્વાહ પૂરવું મળા જ રહેવું હોવાથી પછી તેમને કંઈ કામ કરવાની ઇચ્છા પણ રહેતી નથી. એટલે આપણાં કીડારાઓ,

તીર્થસ્થાનો, રોશન જોવાં જાહેર સ્થાનો પર આવાં જિખારીઓથી યતી સત્તામણીનો અનુભવ દરેકને હશે. આ જિખારીઓનો પ્રભુ શ્રી. મુન્શીએ વિચારવા માંડ્યો છે. કાયદાથી જિખારીઓને બીજા માર્ગતાં અટકાવી શકાય; પણ એટલું જ પૂરતું નથી. બીજા માર્ગતાં એમનો ઉલ્લેખ લાંબી પહેત્તારે એમને બીજા ઉલ્લેખોમાં વળગાડવા જોઈએ, અને એમને સ્વતંત્ર શહેરી બનાવવા પૂરતી કેળવણી એમને મળવી જોઈએ, ખાસ કરીને બાલજિખારીઓ માટે સમૂહ (colony) સ્થાપી ત્યાં એમને આ જાતની કેળવણી આપવાની યોજના કરવાનો આશય શ્રી. મુન્શીનો છે. એમને આ પ્રયત્નમાં સફળતા મળે એવી અમીરી હાર્દિક ઇચ્છા છે.

એમના પ્રયત્નની સફળતાનો મોટો આધાર પ્રભુ તરફથી મળતા સહકાર પર છે. દાન-ધર્મ-પુણ્યના સંસ્કારો આપણામાં એવા ધર દરી એકા હોય છે કે દયાભરી રીતે જિખારી મારણી કરે ત્યારે આપણે પાછ, પૈસા આપી જ દઈએ છીએ. આમ પાછ, પૈસા ફેંકવાનો કંઈ જ અર્થ નથી. એથી કંઈ હેટ્ટ મરતો નથી. જરીઓની મરીપાછ એાછી થતી નથી. ઉલટું, જેઓ બીજા માર્ગતાં ધંધો જ છે તેઓને આપણે વધારે અનુલોચી અ આગસ્ટ બનાવીએ છીએ; આવા જિખારીઓ માટે રથથે રથથે સંસ્થાઓ ઉભી થવી જોઈ અને એ સંસ્થાઓને જ આપણે મદદ કરે જોઈએ. જિખારીઓ માટે ખરેખરી દયા આપ કરાવતાં હોઈએ તો આ જ રસ્તો લેવો જોઈએ પ્રભુ જો આ રીતે સહકાર આપશે તો યોજના સફળ થશે.

આ બાબતમાં સીઓ ધણું કરી એમ છે. ધર્મસ્થાનોમાં પાછ, પૈસા નાખવા આપણેને પુણ્યતિથિઓએ દાન કરવાનું, શ્રી

રાત પડે નીકળતા સંજ્ઞાપત્રે બિખારીઓને વધેલું, ઘરેલું ધાન્ય આપવાનું બંધ કરવું એમના દાયેમાં જ છે.

વિ. કે.

શ્રીઓ અને સમાજ :

એક વિદ્યાર્થીની બહેને મ. ગાંધીજીને પત્ર લખી એમની સલાહ પૂછાવી હતી કે મુલકે તરફથી હેરાનગતી થાય ત્યારે શું કરવું ? એ બહેને એપડી છૂદી રૂંખી હતી; એવો રસ્તો એવા યોગ્ય ખર્ચ કે નહિ તે વિષે તેમણે મ. ગાંધીજીનો નિર્ણય માંગ્યો હતો. એમને સલાહ આપતાં ગાંધીજી આજની યુવતીઓના પોશાક અને વર્તન વિષે ટીકા કરતાં, આવા બનાવો માટેની જવાબદારી આજની યુવતીઓ પર જ ઢોળે છે. ગાંધીજી 'અહિંસા'ની એક રામચાણુ દવા બતાવી દે છે. પણ એવી અહિંસા એઓ વણુવે છે. તેવી આદર્શ યુવતી જ દર્શાવી શકે. આપણે આદર્શની વાત નથી કરતાં; વારતનિક ઉપાયો-સાધારણ, સામાન્ય શ્રીઓ પણ જે અજમાવી શકે. એસા ઉપાયો જ અસરકારક નિવડે અહિંસામય ઉપાયોથી આવા પુરોષોની છુદ્દિ ઠેકણે આણી શકાય, એવું અમે માનતા નથી, આજની યુવતીઓના અમર્્યાદ પોશાક અને વર્તનને લીધે જ એમની છેડતી થાય છે એવું પણ અમે માનતા નથી; કારણ છેડતી કરનારાઓ એમની માનસ-વિકૃતિને લાંબને જ અસરકારક વર્તન બતાવે છે. એમને સૌંદર્ય, કલાની દષ્ટિ જ હોતી નથી. સાધારણ કેળવણી શ્રીઓ અને દરેક શ્રીઓને જોઈને પણ વિવશ થનારા એ લોકો છે. માત્ર વિદ્યાર્થીની બહેનોનોજ આ પ્રશ્ન નથી. દરેક ઓના સામાન્ય અનુભવમાં આવેલી આ વાત છે. ધર બહાર નીકળતી દરેક શ્રીને

આવા કટુ અનુભવો ઓછા, વધતા પ્રમાણમાં થાય છે જ. આવા બનાવો આપણા સમાજનું શ્રી તરફનું માનસ દર્શાવે છે. યુગોથી શ્રીનું યોગ્ય સ્થાન ગુરુ મનાયું છે. એવું એક અને વિશિષ્ટ કર્તવ્ય સુપત્ની અને સુમાતા બનવાનું મનાયું છે. દિંદુ લગ્નવિધિ સમયે બોલાતા લગ્ન મંત્રોમાં પણ શ્રીનું કર્તવ્ય સારી પ્રત્યેક્ષિત કરવાનું જ છે એવું કાર-પૂર્વક દર્શાવવામાં આવ્યું છે. એટલે તે ચિંતાય શ્રી બીજું કંઈ કાંઈ કરી શકે એમ છે એવું માનતા આપણા સમાજને હજી થોડો વખત વિતશે. શ્રી ધર બહાર નીકળી કંઈ કામ કરે એ વસ્તુરિધિથી સમાજને ટેવાતાં હજી થોડો સમય જશે.

નાનપણથી જ આપણે બાળકો રમતાં હોય ત્યારે, " એવ, છોકરીઓ રમે છે ત્યાં છ' કેમ આવ્યો ? " " અહીં, છોકરાઓ ભેગી રમી તો પમ જ બાંધી નાખીય. " એવું એવું કહી એમનામાં જાતીય જ્ઞાનનું અકાળે આરોપણ કરીએ છીએ. એમની 'કુદરતી' જિજ્ઞાસાશક્તિને લાખી દઈ એમનામાં જાતીય વિકૃતિ આણીએ છીએ; છોકરાઓ અને છોકરીઓના જુદા વાક્યો રચીએ છીએ. એ છોકરાઓ મોટા થાય અને કોલેજમાં જાય, ત્યારે એકદમ શ્રીઓને છૂટથી હરતી ફરતી જોઈ, જ્ઞાન બૂલે નહિ તો બીજું શું થાય ? નાનપણમાં યોગ્ય કેળવણી આપવામાં આવે અને નાનપણથી જ છોકરા છોકરીઓ એક જીભ સાથે રમવા, હરવા ફરવા ટેવાય, યોગ્ય એટલે સહબંધવહાર કરે તો જ પુરોષોની શ્રીઓ તરફની દ્રષ્ટિ બદલાય, સંબંધ વર્તન. રાખતાં એઓ શિષ્ય અને આવા અનિચ્છનીય બનાવો બનતા ઓછા થાય.

બહેનોને અમારે એટલું જ કહેવાનું છે કે પુરોષોના અસંબંધ વર્તનથી કરી ઘરમાં જ

ગોંધાઈ રહેવાનું એઓ પક્ષે ન કરે. બીકે રાખ્યા વિના તેઓએ છૂટથી કરવું જોઈએ. અને અનિચ્છનીય પ્રસંગો ઉભા થાય તેવે વખતે મુશ્કેલી બીકે રાખ્યા વિના જે ઉપાય યોગ્ય લાગે તે અજમાવી એમને દાંખી દેવા. મહત્વની વાત એટલી જ છે કે તેમણે હિંમત કેળવવી જોઈએ અને ડરતા નથી એવું બતાવી દેવું જોઈએ. વિ. દે.

શ્રી. કમળા નહેરૂ :

શ્રી. કમળા નહેરૂને આપણી વચ્ચેથી

વિદાય થયાને ચાર વર્ષો વિતી ગયાં, છતાં એમની સ્મૃતિ ઝાંખી નથી થઈ. એમણે દેશ માટે આપેલા ભોગને લીધે, એમના કાર્યોને લીધે એમની સ્મૃતિ ચિરંજીવી બની ગઈ છે.

એમના જેવું પરોપકારી, સ્વાયં રહિત, સ્વાર્થહીન ભાવનાપૂર્ણ જીવન જીવનારો આદર્શ આપણી દ્રષ્ટિ સમક્ષ હંમેશા ખરો રાખી, એવું જીવન જીવવા પ્રયત્ન કરીએ તો જ એમની સાચી સ્મૃતિ જાળવી રહેવાય. એમની સંવત્સરી પ્રસંગે આપણે એટલું કરીએ. વિ. દે.

હિન્દુ સમાજમાં શ્વસુર પક્ષ તરફના વહુઓ પર થતા અસહ્ય બુલમ

લાદીયા સી મંડળની સામિતિનો સખત દુનિસરો

તા. ૨૨-૧૧-૩૮ ના રોજ હરરવાળા બીલીંગમાં રહેતી લોહાણા બાઈ માણેકબાઈએ પોતાની સાસુ, નણ્ડ, દીપેર વગેરેના અસહ્ય બુલમથી ત્રાસી પોતાના અમુલ્ય જીવનનો અંત આપ્યો છે. એ સમાચાર જાણી મંડળની કાર્યવાહક સમિતિને અત્યંત દુઃખ થયું છે. આજે આવા કેટલાંકે બનાવો કરની ચાર દિવાલો પાછળ બનતા હશે પણ તેના પર થતા-દાંક પીછેગાથી જાહેર જનતાને એ બાબતની જાણ થતી નથી. મંડળની કારોબારી સમિતિ સ્વર્ગવાસી માણેકબાઈના શ્વસુર પક્ષના નિર્દય અને પિશાચી વર્તણૂકને સખત રીતે વખોટી કાઢે છે; આવી રીતે વર્તનારાઓના પર રીતસરનું કામ ચલાવવા માટે જોઈતા કાયદાઓની જરૂર દર્શાવે છે અને જવાબદાર વ્યક્તિઓને તેના કાયદા ધરી તુરત અસહ્ય આજુબા વિનંતિ કરે છે. ઉપરાંત સમિતિ ધારે છે કે દરે સરકાર અને જાહેર સંસ્થાઓએ આ કેળવણી પર વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. આવા બનાવોના કારણે ઉંડાણથી તપાસી જોઈશું તો આપણી ઓછોની અજ્ઞાનતા અને સંકુચિત મનોદષ્ટા સિવાય બીજું કારણ મળવું મુશ્કેલ છે. મંડળની સમિતિ સ્વર્ગવાસી બહેનના રનેદીઓ અને સંબંધીઓ તરફ પોતાની કાર્દિક દીક્ષણા દાખવે છે અને સ્વર્ગવાસી બહેનના આત્માને પ્રજા અખંડ શાન્તિ અર્પો એવી પ્રાર્થના કરે છે.

::: મહિલા પરિષદ અને સ્ત્રીપ્રવૃત્તિની દિશા :::

અધિકાર : શ્રી. વિદ્યુત્તા દેસાઈ બી. એ.

ગયા માસની આખરમાં બરાબરી અ. ડિં. મહિલા પરિષદ ડિંદની મહિલા પ્રવૃત્તિની એક સીમાચિહ્ન નીચડી છે. અત્યાર સુધી મહિલા પરિષદ માત્ર કેળવણીના અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં જ કાંઈ કરતી હતી. એનું ખંધારણ જ રાજકીય ચર્ચાને દૂર રાખતું હતું. પણ એટલા તથા વર્ષથી પરિષદમાં પ્રગતિમાન વિચારસરણી ધરાવતી સ્ત્રીઓને એક વર્ગ ઉત્તો થયો હતો કે જેની માન્યતા એવી હતી કે પરિષદે રાજકીય પ્રશ્નોની ચર્ચા પણ કરવી જોઈએ. એ વર્ગે આખરે પરિષદ પાસે પોતાની માગણી સ્વીકારાવવા સફળ નિવડ્યો છે, અને એ રીતે પરિષદે પ્રગતિના પંથે એક ઝગઝગ આગળ બેસી છે.

અ. ડિં. મહિલા પરિષદ સામે અનેક આલોષો છે. એ માત્ર ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની જ સંરક્ષા છે અને માત્ર કરાવો જ કરે છે ને કશું સંઘીન કાંઈ કરતી નથી એ મોટામાં મોટો આલોષ છે. પ્રમુખ શ્રી. લક્ષ્મીબાઈ રાજવડેએ પણ અત્યાર સુધી પરિષદે આમ જનતાનો સંપર્ક સેવવામાં દર્શાવેલી ઉદારસીનતાનો એકરાર કર્યો છે.

અ. ડિં. મહિલા પરિષદના સંદેશ અને કાંઈ ગામડામાં પણ પહેાચાડવાની ઉમેદ પરિષદના કેટલાક કાર્યકર્તા બહેનોને છે જ. એ તો દેખીતું જ છે કે પરિષદમાં પ્રતિનિધિ તરીકે જવામાં પણ એટલો ખર્ચ થાય છે કે જે ગરીબવર્ગની બહેનને તો શું પણ મધ્યમ વર્ગની બહેનને પણ ન પોષાય. ગરીબવર્ગ અને મધ્યમવર્ગની બહેનો સાચું કહીએ તો શુદ્ધસેવા, અને કુટુંબ સેવામાંથી પરવારી સમાજસેવા કરવા નવરી પડતી જ નથી. માત્ર અપવાદોને બાદ કરતાં આ વર્ગની સ્ત્રીઓ માટે આ વસ્તુસ્થિતિ જ સાચી છે. એટલે સમાજસેવાનું કાંઈ તો સાધનસંપન્ન

સ્ત્રીઓના હાથમાં જ જઈ પડ્યું છે. એવી જ બહેનો પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટાય એ દેખીતું જ છે. અને તેથી જ પરિષદમાં હાજરી આપતી બહેનો, તેનો કાર્યક્રમ ધડતી બહેનો, તેની કાર્યવિદ્યા નક્કી કરતી બહેનો, ઉપલા વર્ગની હોય છે, જે કે મહાસત્તા તેમજ દરેક સંસ્થામાં પણ આ જ સ્થિતિ હોય છે. એટલે, એટલા પરથી જ એવું ન કહી શકાય કે પરિષદ માત્ર ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓની જ છે. ગરીબ અને પછાત બહેનોના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવાની અને તેમના હિંસ આશુવાની એમની અભિલાષા છે. એ અભિલાષા ખર પાડવા જે પરિષદ ખરા હૃદયથી પ્રયત્ન કરે તો પરિષદ નીચલા વર્ગોનાં દિલોની પ્રતિનિધિ પણ બની શકે.

પણ એમ કરવા માટે શહેરના નીચલા વર્ગો અને ગ્રામજનતાને પહેાચવા માટે તેમના પ્રશ્નોની હજીવટ પરિષદે કરવી જોઈએ. એ પ્રશ્નો મુખ્યત્વે આર્થિક છે. મિલકત વારસાનો કાયદો, લગ્નચિત્રેદનો કાયદો એવા પ્રશ્નો ગરીબ ગ્રામજનતાને સ્પર્શી શકે એમ નથી. આજના એકુતોનો મોટો ભાગ જમીન પરની માલિકી વિનાનો અને દેવાદાર છે. એટલે વારસામાં મિલકતને ખદલે દેવું જ મળવાનું હોય ત્યાં મિલકત વારસાના કાયદામાં શું રસ પડે ? લગ્નચિત્રેદ અને એવો વિવાદિક બાબતોમાં તો તેઓ ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સ્વતંત્ર છે. એટલે આ મુદ્દાઓની ચર્ચાઓથી એમનામાં મહિલા પરિષદ વિશે રસ જાગતું કરી ન શકાય, એમને પરિષદમાં બેગલો ન શકાય. એમના પ્રશ્નો-સમમ જીવનને સ્પર્શતા પ્રશ્નો-આર્થિક છે; આજના સમાજની અર્થ રચનામાંથી ઉત્પન્ન ચનારા છે. એકુત સ્ત્રીના અને કામદાર સ્ત્રીના જીવનના આ પ્રશ્નો છે કે એમને શિક્ષણ આપવાની વાત બરાબર છે.

પણ એમની સ્થિતિમાં ફેરફાર કરવા, એમને જોડિયે અને ઇતર cultural પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેતી કરવા માટે, એમનું જીવન ધોરણ ઉચ્ચ આણવા માટે તો એમના જીવનને મુખ્ય પ્રશ્ન જ ઉઠેલેલા પડશે. પરિપક્વ સાથે જ જો એકદમ અજોડના જીવનમાં પણ ખરો પલટો આણવા માંગતી હોય તો એકદમની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રશ્ન એની સામે ખડો થશે. અતિથય ભાગલા પડી ગયાથી થએલી અનાર્થિક ખેતીની દાસત, ભયંકર બાળના દર, ભારે મહેસુલ, જમીનદારના અસહ્ય હુકમ અને ભારે ગણિતના દરો જે જ આજના કિસાનના જીવનના મુખ્ય પ્રશ્નો છે; અને એજ આજની કિસાન સ્ત્રીના જીવનના મુખ્ય પ્રશ્નો પણ છે, કે જેના ઉકેલ આપવા શિવાય એકદમની જીવનમાં સુધારો કરવાની વાત એક દંડા થઈ પડે. એવી જ રીતે કામદાર સ્ત્રીના જીવનના પ્રશ્નોના ઉકેલ પણ એની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવામાં જ રહેલા છે.

આજે સમાજવાદીઓના એક સૂત્ર વિશે પુષ્કળ ગેરસમજૂતી પ્રસરેલી છે. એમાં આવે છે, સમાજવાદીઓ કહે છે કે સમાજમાં મુખ્ય પ્રશ્ન રોડીનો છે. વિરોધીઓ કહે છે કે એમ કહેવું એ મનુષ્યને અપમાનવા જેવું છે. મનુષ્ય એકથી રોડી કેમ કમાઈ શકાય એ જ વિચાર કરતો હોય તો તે પણ સમાન છે, આત્મા અને આત્મવિકાસની વાતો કરનારાઓ મનુષ્યનું જીવન ભૌતિક સંજોગોને આધીન છે એ કબુલ કરી શકતા નથી, રોડીનો પ્રશ્ન મુખ્ય છે એમ કહેવું એ કંઈ મનુષ્યમાં આત્મિકતાને જાગ્રત નથી એમ કહેવા ખરોખર નથી. આજના બધા સળગતા પ્રશ્નો લેઈ, અને એમના ઉકેલ માટે એમની જીંડે ઉતરે તો એમનાં મૂળ આજના મનુષ્યના આર્થિક સંજોગોમાંથી, આજની અર્થ રચનામાંથી ઉઠેલેલા જાણીએ, અને જો એ પ્રશ્નોના ઉકેલ આણવાની સમાજસેવકોની તત્પરતા સાચી જ હોય તો એ મૂળો જેવી કાલ્યાણિયા છૂટકો નથી; એ આર્થિક સંજોગો પલટવા શિવાય છૂટકો નથી; તે શિવાય બીજી વાતો કરવી એ અંદરનો દેહ એમનો એમ રાખી એના ઉપર દાંડપિંડોડી કરવા જેવું

છે. એકદમની અર્થમાં પ્રશ્નો, કામદારોની ગરીબી અને બેકારીના પ્રશ્નો, આજના શિક્ષિત યુવકો અને યુવતીઓની બેકારીના પ્રશ્નો અને રાજકીય પ્રશ્નો બધા આજની અર્થ રચનામાંથી જ ઉઠેલેલા છે, કે જેને પલટવા શિવાય, આજની સમાજ રચનાના આર્થિક કલેવરને પલટવા શિવાય, સમાજના એક પ્રશ્નનો સંપૂર્ણ ઉકેલ શક્ય નથી.

સી પ્રવૃત્તિ (feminist movement) ઇતિહાસ રસિક છે. પુરુષોએ આપણને અન્યાય કર્યો છે, હજી કરે છે એ વાત સાચી છે અને દરેક સ્ત્રીના સમાજને જાગૃત કરવા પડતી છે. આપણા હક્કોના સંરક્ષણ અને નવા હક્કોની માંગણી માટે આપણે જાગૃત અને સંગઠિત થવું જોઈએ એ વાત પણ ખરોખર છે. પુરુષો સમાન અને પુરુષો જેટલા જ સ્વતંત્ર થવાનો આપણે માનવહક્ક છે, પણ એ શી રીતે બને ? માત્ર મતાધિકારથી એ સ્વતંત્ર થવાની શકે એમ નથી. પ્રજાશાસનનો આદર્શ ગરીબ જનતા માટે એક જામક આદર્શ છે. પ્રજાશાસનમાં ધંધે ખરી રાજકીય સત્તા ઉપલા વર્ગોના હાથમાં જ રહે છે. એટલે માત્ર થોડીક સાધનસંપન્ન સ્ત્રીઓ નહિ પણ હિંદની બધી સ્ત્રીઓ ખરું સ્વતંત્ર અને સમાનતા ક્યારે મેળવી શકે ? જોઈએ છીએ કે ઇંગ્લેંડમાં પણ સ્ત્રીઓને પૂરું સ્વતંત્ર નથી; બેકારીનો પ્રશ્ન એવો તંબ બને છે કે કોર્પોરેટ ઇટલી અને જર્મનીએ તો સ્ત્રીઓને પાછાં રસોડામાં-પરાપૂર્વથી એમના યોગ્ય રચાન તરીકે મનાતા ગૃહમાં પૂરી દીધાં છે કે જોઈ તેઓ પુરુષોની સ્પર્ધા કરી બેકારી વધારી શકે નહિ. ઉદ્યોગવાદનો સરઆતમાં મળતી સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા આમ પાછી ઝૂંટવાય છે. માત્ર એકજ દેશ-રશિયા એવો છે કે ત્યાં બેકારીનો પ્રશ્ન છે જ નહિ, અને તેથી જ ત્યાં સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીને દાનિદારક ન હોય એવા બધા જ ઉદ્યોગો અને ધંધામાં પ્રવેશવાની તેમને સંપૂર્ણ છૂટ છે. માત્ર થોડી જ સ્ત્રીઓ નહિ પણ બધી સ્ત્રીઓનું સ્વતંત્ર સમાજવાદમાં જ રહેલું છે. આજે માત્ર ફેમિનિસ્ટ કહી શકાય એવી સી પ્રવૃત્તિ અવગણ્ય નથી. પરિપક્વ કામદારો પણ આ વસ્તુ સક્ષમાં રાખે એ મજબૂરોગ્ય છે.

વિચારણાનું એકત્ર પરિણામ

લેખિકા : શ્રી. ગ્રેમહીલા મહેતા

અખિલ ભારત મદિલા પરિષદના આ તેરમા અધિવેશનમાં પરિષદની કાર્યપદ્ધતિમાં એક મોટો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો.

અત્યાર સુધી બીજી ધણી પરિષદોની માફક આ પરિષદમાં પણ વિષય વિચારણા સભા મળતી અને તેમાં બધા વિષયો ચર્ચાતા અને ઠરાવો ઘડાતા; કેળવણી વિષયક, સામાજિક વિષયક તથા સામાન્ય એમ ત્રણ વિષયો ઉપર ઠરાવો ઘડાતા, પછી પરિષદની ખુદશી બેઠક ભરાતી અને તેમાં એ ઠરાવો મૂકાતા અને પસાર કરાતા હતા.

અમારી પરિષદનાં ત્રણ વર્ષના પ્રમુખ શ્રીમતી રાજકુમારી અમૃતકુંવરે ગયા મે જુન માસથી જ એ પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવા માટે એક સરકબુલર ફેરવ્યો હતો, અને જુલાઈ માસમાં વડોદરામાં અર્ધવાર્ષિક બેઠક ભરાઈ તે વખતે તેમણે ચોતે નવી પદ્ધતિ અમને બધાને સમજાવી હતી, નવી પદ્ધતિનું નામ 'સુપ સીસ્ટમ' અથવા વિભાગ પદ્ધતિ હતું.

તેમાં એવું કરવાનું કે આગરે એકસો એસી પ્રતિનિધિઓ હોય તેના છ વિભાગો પાડવા.

દરેક વિભાગમાં એક વિભાગ પ્રમુખ અને એક વિભાગ મંત્રી. પછી દરેક વિભાગને અમૂક વિષયો વહેંચી આપવાના. દાખલા તરીકે બાળ કેળવણીના વિષય પહેલા વિભાગને સોંપ્યો, તે બાળ કેળવણીના વિષયમાં રસ લેનાર પ્રતિનિધિઓ એ વિભાગમાં જઈને બેસે અને ચર્ચામાં ભાગ લે.

તેજ વેળાએ બીજા વિભાગમાં દાખલા તરીકે 'જાનીય ફિઝિક્સ'ના વિષય ચર્ચાય અને જે પ્રતિનિધિને એ વિષયમાં કંઈ જાણુ

કે કહેવું હોય તે એ વિભાગમાં જાય અને ત્યાંની ચર્ચામાં ભાગ લે.

ત્રીજા વિભાગમાં તેજ વેળાએ જાણે કે 'જોરાક'ના વિષય ચર્ચાતો હોય, તેમાં તે વિષયનાં રસિક પ્રતિનિધિઓ ભાગ લે.

એ પમાણે છ એક વિભાગો કરવાના.

અમામાં ખાસ લક્ષ્ય એ બાબત ઉપર આપવાનું કે ખાલી ઠરાવો નહિ કરવા પણ વર્ષ દરમ્યાન દરેક શાખા કયે રસ્તે કામ કરી શકે તેવી દેરવખી મળે એવી સૂચનાઓ રજૂ થવી જોઈએ. દરેક વિભાગમાં આગરે ત્રીસેક જ પ્રતિનિધિઓ હોય એટલે વિચારોની આપણે વધારે સરળતાથી થાય પરિણામે જે જે સૂચના નક્કી થાય તે બધી વિભાગમંત્રી લખી લે. પહેલા વિભાગમાં બાળકેળવણી ચર્ચાઈ રહે એટલે તેને જે બીજો વિષય અપાયો હોય તે ચર્ચવા મારી. ધારો કે તેને બીજો વિષય 'સામાજિક ખરડા'ના આખો હોય, તો તે વિષયમાં ચર્ચા કરવાની છત્તા ધરાવનાર બધાં જહેનરે તે વિભાગમાં બેસે. જેમને એમાં રસ ના પડે તે ઉડીને બીજા જે વિભાગમાં રસ પડતો વિષય હોય ત્યાં જાય. 'સામાજિક ખરડા' વિષે બપવહાર સૂચના એકડી થાય એટલે વિભાગમંત્રી તે ટપકાવી લે અને પછી ત્રીજો વિષય ત્યાં ચર્ચાવા મારી.

આ પ્રમાણે યોડી સંખ્યામાં પ્રતિનિધિઓ એકઠાં મળે અને વિચારોની આપ લે વધારે નિઃસ્ત્રાંધ રીતે કરાય એવી હેતુ આ પદ્ધતિને છે. તે માટે દરેક શાખાનાં રેન્ડમીંગ કમિટી એમજરને બે મહીના પહેલેથી કાગળ લખીને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે તમારે ત્યાંથી કયા કયા પ્રતિનિધિ આવનાર છે અને તે ફરજને

ક્યા ક્યા વિષય માટે પક્ષપાત અથવા રસ છે તે જણાવજો. એટલે તે પ્રમાણે વિભાગોની વહેંચણી થાય, પણ ઘણી શાખાઓએ પ્રતિનિધિના નામ અપત્તસર મોકલ્યાંજ નહિ અને દરેકને આ વિષયમાં રસ છે તે પણ ખટ્ટજ થોડાંએ લખી મોકલ્યું એટલે સંજ-કુમારી અમૃતકુંવરની ધારણા ફળી નહિ.

પછી તેમણે એવું જાહેર ક્યું કે જ વિભાગો તો પાડીશું જ, પણ દરેક વિભાગ દરેક વિષયની ચર્ચા કરે.

આ પ્રમાણે જ વિભાગો પાડવામાં આવ્યા હતા, તેમાં પ્રમુખ અને મંત્રી નીચે પ્રમાણે મુદ્દામાં દર્શાવે—

‘ક’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. ગાગરેટ કોન્સ, (મદ્રાસ)

મંત્રી—શ્રી. ઉમિંસા મહેતા, (મુંબાઈ)

‘ખ’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. રાજકુમારી અમૃતકુંવર (પંજાબ)

મંત્રી—શ્રી. પ્રેમાવતી ધાપર (પંજાબ)

‘ગ’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. શરીફ અહમીદખાન, (વડોદરા)

મંત્રી—શ્રી. તારાગામ, (મિન્નમ)

‘ઘ’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. રમેશ્વરી નેદર, (દિલ્લી)

મંત્રી—શ્રી. ધાપનેડ, (દિલ્લી)

‘ચ’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. એમ. સી. મુરરજી (કલકત્તા)

મંત્રી—શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા, (વડોદરા)

‘છ’ વિભાગ

પ્રમુખ—શ્રી. કમ્પારેલી અટોર્નાય, (આંધ્ર)

મંત્રી—શ્રી. ચોયન, (વારખોટ)

વિભાગોની વિશદ્ધત્વે જુદા મંત્રીને આદેશ આપી.

તે પછી હવે વિભાગના પ્રમુખ અને મંત્રીઓની મળ મળી. તેમાં દરેક મંત્રી જોતજોતાના વિભાગમાં જે વિષયો થયા

હોય તેનો હેતુ આપે. તે ઉપરથી બધા સંચાલકોની તારવણી થાય. એ તારવણ અથવા ‘મુખ ફાઇન્ડીંગ્સ’ એકઠી કરીને જેમાં દહાડે પરિષદની ખુશી એકઠામાં વાંચી સંભવાશે, જે નીચે હું વિગતવાર આપું છું.

બાળમંદિર

બાળકો નિરાળે જમને લખવા માટે તે પહેલાં દોઢે વર્ષ તેમને બાળમંદિરમાં કેળવણી મળે તો સારું. શહેરમાં તેમજ ગામમાં બાળમંદિરોની જરૂર છે. એમાં પૈતા અને યોગ્ય રીતે કેળવણી શિક્ષકની મુખ્ય જરૂર છે. માટે કેષ દાનવીર મારફત પૈતાની મદદ અને બાળશિક્ષણના સમિતિ કેષ બહેનની સેવા મળે તે હાલના મંત્રેઓમાં જરૂરનું છે. ગામમાં જમને કામ કરનારા બહેનો હાલ ગળવા મુશ્કેલ હોય તો સહેલાઈમાં બાળમંદિર હાલ દુરત રવાણા એમ અમારું માનવું છે. પરંતુ ખામ કરીને ગરીબ વર્ગનાં બાળકો પણ તેમાં આવે એ ધ્યાન રાખવું.

બાળમંદિર માટે યોગ્ય શિક્ષક પૂરા પાડવા માટે આ પરિષદની શાખાઓએ ચરણ કરીને યોતજોતાના પ્રાંત કે રાજ્યમાં એક શિક્ષકો ટ્રેઇન કરવા માટે’ ઓછામાં એકે એક વર્ગ’ જોવાવે, અથવા જો તેમ ન જાય તો પ્રાથમિક શિક્ષકો માટેની ટ્રેઇનિંગ મેળેજ ને હોય તો તેમાં જ એક ખાસ બાળમંદિરના શિક્ષકને ટ્રેઇન કરવા માટેનો પ્રકાર રજૂ કરવા પ્રયત્ન કરવો. બાળ મંદિરમાં જ બાળકના શિક્ષણનો પાયો ધરાય તે કે ખામમાં રાખીને આપણાં મેળુએટ બેટ્સે ખ્યાલ કરીને આવા વર્ગમાં શિક્ષક ની તેવાર મળે. આવા ટ્રેઇન શિક્ષકો પાડે મંજૂમાં તેવાર થાય ત્યાં મુશી મેરજન્ટ અને હવે આદર્શગર્ભ બહેનોની કામ કરે

કરતું. મદ્રાસની નર્સરી સ્કુલ પ્રોજેક્ટ અને ભાવનગરની દક્ષિણમૂર્તિ અધ્યાપન મંદિર એ બે સંસ્થાઓનો સામ લેવા પરિવર્ત બધી શાખાને ભલામણ કરે છે. શાખાઓમાં સભ્યો થોડે થોડે દફાડે એકઠાં થઈ આ વિષય સ્વર વાંચન કરે.

દાહ જે બાલમંદિરો આશુ છે તેમને માટે યોગાનવાળી જગ્યા અને પીવાના ચોક્કા પાણીની વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ; જે સંસ્થામાં તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા હોય અને એકાદ સેવાભાવી શિક્ષક હોય તો તે શિક્ષક બીજાને જોયાર શિક્ષકો ઉત્તમ કરી તેમને સાધારણ કેળવણી આપવી, અને પછી સંગતક થાય ત્યારે અધ્યાપન શાળામાં ટૂંકનમ્બર મોકલવા. બાલ મંદિરોમાં બાળકોને નિયમિત અને વ્યવસ્થિત જીવનની રેવ પડે, પોતાની સામજીઓ ઉપર સાધારણ કાશુ આવે, સાધારણ વાંચતાં અને લખતાં આવડે અને થોડી હસ્તકલા આવડે તો બસ થશે.

જાતીય શિક્ષણ

(ક) બાળક જેક નાનું હોય ત્યારથી પુલકાડ અને નાની પાઠેલાં જગત્વરનાં અવલોકન અને તે વિષયના સરળ વાર્તાલાપ દ્વારા જાતીય શિક્ષણની ચરચાન કરાવી જોઈએ, તે પછી માધ્યમિક શાળાઓમાં ખાસ શિક્ષકો મારફત તેમને જાતીય જ્ઞાન આપવું જોઈએ. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને માટે આ વિષયના વાર્તાલાપનો ખાસ વર્ગ દેવા જોઈએ. જે બની શકે તો કોઈ ડાક્ટર આ કામ હાથરકુલ અને કોલેજમાં કરે તો વધારે સારું.

(ખ) આ વિષયને લગતી પત્રિકાઓ ફક્ત બાળાઓમાં જાણી પ્રમટ કરવી.

(ગ) નવ પરિશિષ્ટ હંપનીને પોતાની જવાબદારીનું જ્ઞાન કરાવવા ક્લિનિક સ્થાપનાં.

(ધ) બાળકો નાની ઉંમરથી મમે તેવા મવાડો પૂકે છે. તેમને જુકાણું ન કહેતાં, યોગ્ય રીતે ઉત્તર આપતાં સીખવાની જરૂર માખાપને છે. તો તે માટે માખાપોની જુરી જુલી મલાઓ થોડે થોડે દફાડે કરી નેમાં સારા સમજુ દાક્ટરો પાસે એ બાળતનો વાર્તાલાપ કરાવવા.

(ચ) આ બાળતની યોગ્ય રીતેમા ક્લિનિક દોષ તો માખાપ તેમજ બાળકોને દેખાડવી.

પોષક ખોરાક

દાઘજડના ચોખા, કાચી ખાંડ અને દાથે ટ્રોક્ષા ધઉમાં ખોરાકનું ખર્ પોષણ રહેતું છે, એથી પરિવર્તનાં સભ્યો એવા ખોરાકને ઉપયોગ જાતે કરે અને બીજાને કરવા પ્રચાર કરે. ચડેમે અને ગામડાંમાં આ ખોરાકને ઉત્તેજન અપાય તે માટે જવાબદાર સંસ્થાઓને વિનંતિ કરવી, ધઉ દળવાની ગીરખી અને ડામર જડવાનો સંચો આશુ કરવા માટે લાઇસેન્સ ન આપવું એમ જવાબદાર સંસ્થાને સમજણ પાડવી.

શાખાનાં રેન્ડીંગ કમિટી મેમ્બરોએ પોષક ખોરાકને લગતી પત્રિકાઓ અને પુસ્તકો વાંચનાં અને પત્રિકા ફેરી બાખામાં લખેલી હોય તો તે નહિ તો નવી લખીને વહેંચવી. બાખામાં આ બાળત લખાશે લખીને, રેડીઓમાં બાણરો કરીને તેમજ જાહેર બાણરોથી આ વિષય પર લોકોનું ધ્યાન ખેંચવું. પોતાના મિત્રોને જમવા ખોરાકે ત્યારે પોષક તત્વો સાચા પ્રમાણમાં આપ્યા હોય તે જાનનો ખોરાક આપવો. ચહેર અને ગામડાંમાં જ્યાં જમીનનો ટુકડો પણ કાઢના તાખામાં હોય તો તેને સલાહ આપવી કે ચાકભાજી કે ફળનાં ગ્રાડ રોષે, શાકભાજી અને ફળનાં પ્રદર્શને ગેકની તેવા ઉત્તેજને ઉત્તેજન આપવું. અીઓને સમજાવવું કે કેવી રીતે રસોઇ કર.

વાથી જોરાકર્માનું પોષક તત્ત્વ જળવાઈ રહે છે. ગાય, ભેંસ, બકરી વગેરેની સંભાળ લેવા તરફ વધારે ધ્યાન આપવું; શહેરોમાં દુધ વધારે ચોકસું મળે તે બાબત પ્રયત્ન કરવો. જે તેમ ન બને તો કોષ્ટ રીતે ખાનગી એક-વણ ધન શકતી હોય તો કરવી. ગામડાંમાં જે બની શકે તો દુધ અને છાશ વધારે વાપરના સલાહ આપવી.

સામાજિક ખરડા

શ્રીમતી સુખારાવનના ખરડામાં લગ્ન વિગે-દને લગતી ઈથી, પળી, ફક્કી અને છાંતી કલમ ડો. દેશમુખના ખરડામાં ઉમેરી દેવી તથા શેઠ ગોવિંદલાલ મોતીલાલના એક-પત્નીત્વના ખરડા ઉપર વિચાર ચલાવવા એક નોંટ સીલેક્ટ કમિટી નીમવી. શ્રીમતી સુખારાવન તેનાં સભ્ય હોવાં જોઈએ. શેઠ ગોવિંદલાલ મોતીલાલના એક પત્નીત્વના ખરડામાં શ્રીમતી સુખારાવનના ખરડાની ૧લી અને ૩જી કલમ ઉમેરાવ એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ઝોરીરજાની ધારાસભામાં શ્રીમતી સરલા-દેવી બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ખરડો તેમજ પહે-રામણીને લગતો ખરડો લાવ્યાં છે તેને અમારો ટેકો છે; તેમજ બિહાર, સિંધ અને સુકત પ્રાંતોમાં પણ એ વિષયના જે જે ખરડા આવેલા છે તેને અમારો ટેકો છે; આ બધા ખરડામાં 'ઝવરી' શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે તે અમને મેળવ નથી લાગતો; કારણ કે ઝવરીનો ખરો અર્થ જેવા જમ્યો તો તેમાં જહેજ, મેહર કે સ્ત્રી ધન પણ સમાઈ જાય છે, માટે ઝવરી શબ્દને બદલે વર વિક્રય કે કન્યા વિક્રય શબ્દ મૂકવો. શ્રીયુત્ત કાન્તમીના ખરડોને પણ અમે માન્ય રાખીએ છીએ.

અમે ફરીથી માગણી કરીએ છીએ કે દિન્દની ઝોઝોને કાયદામાં ચતા અન્યાયો એટલા બધા છે કે આખો કાયદો

બદલી નાંખવો જોઈએ. અને તે બાબત કાયદાશાસ્ત્રીઓની એક બાહોશ સમિતિ નીમવી જેમાં ઝોઝોને પણ સ્થાન હોવું જોઈએ.

શાખાઓનાં સભ્યોએ પોતે કાયદાના અ-ન્યાયનો ખાસ અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને શા ફેરફાર આવશ્યક છે તે વિચારીને પ્રચારકામ કરવું જોઈએ, સાધારણ ઝોઝોને કાયદાનું બેહદ અવાન હોય છે.

શુદ્ધઉદ્યોગ

શુદ્ધઉદ્યોગો અને ખાસ કરીને ખાદીની જરૂરીયાત વિષે આપણામાં બે મત નથી જ. ખાદી તો ઝોઝોના જીવનનો આધાર છે. પરિવર્તન સભ્યો અને ખાસ કરીને હોદ્દાદારોએ તો સ્વદેશીનો ઉપયોગ કરવો ધટે. દરેક શાખાએ એક સ્વદેશી ભંડાર ચલાવવો જોઈએ, અને તેમાં ખાદીને મોટું સ્થાન આપવું જોઈએ; આપણી પત્રિકામાં સ્વદેશી ચીજો ક્યાં ક્યાંથી મળી શકે તેની યાદી પ્રકટ કરવી જોઈએ.

સંભાળ સમિતિ (૬૨ કમિટી)

શાળાઓમાં દાકતરી તપાસ થયા પછી માઆપો તે તપાસમાં જાણુવેલા ઉપાયો લેતાં નથી તે લે તે માટે સંભાળ સમિતિ નીમવી જોઈએ. જે શાળાઓમાં દાકતરી તપાસ ન થતી હોય ત્યાં ચળવળ કરીને કરાવવી જોઈએ. માંદા અને રોગી બાળકોનાં માઆપ સાથે ઝોળખાણ કરી તેમને પોતાનાં હાકરોની દરકાર સમર્થતા શીખવવું.

દવાખાનાંમાંથી છુટાં થયેલાં દરદીઓને તંદર આરામ થતા લગી સારી દવામાં રહેવાનું તથા પોષક જોરાક લેવાનું બને તે માટે પણ સંભાળ સમિતિ રચાવવી જોઈએ.

વળી છુટકારો પામેલા દરદીઓને પણ સ્તેસર ચઢાવી દેવા માટે સંભાળ સમિતિ જરૂરી છે.

નાની ઉંમરના ગુન્હેગારો માટે પણ સંભાળ સમિતિ દેવાની જોઈએ.

યુદ્ધ અને વિશ્વશાન્તિ

યુદ્ધથી બેઠકમાં વિવશાન્તિ વિશેષે દેશન થયો હતો તેને અમે ટોઠા આપીએ છીએ.

સ્ત્રીઓ અને બાળકોને વેપાર

મદ્રાસની માર્કેટ ખીમ બધા પ્રતિ અને રાજ્યોમાં એક સ્ત્રી સેવિકાની નીમણુંક કરવી જોઈએ.

અજાણ આશ્રમો સ્થાપવા તરફ સરકારે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ અને સ્ત્રીઓ અને બાળકોના વેપાર ગેરકાયદેસર કરાવવો જોઈએ. પારાસભાનાં સ્ત્રી સંસ્થાની મદદ આ બાબતે લેવી.

ભરૂંદર સમાજો અને છાપાઓમાં લેખો દ્વારા સેક્રેટરિયું આ વેપાર પ્રત્યે ધ્યાન દોરવું તે જાણીએ છીએ.

રેલ્વે રોડોના ઉપર, કાચી જોડમાં, લગેરે ટેકાણે વીજ્ઞાનસત્ત્વ કામ કરવા સ્ત્રી યોજીસ રાખવી જોઈએ.

પતિત સ્ત્રીઓ જોએ મરીત્રાષ અને દુઃખના માર્ગો આવે ખરાબ રહેતે યદી દેખ છે તેની તરફ લોહો ધુણાવી નજરે જોય છે; પણ તેને દવાની નજરે જોવું, એવો સ્ત્રીઓને અનિનિતા ધંધામાંથી ઉઠાવીને અજાણ્ય મમમાં સજા જવી અને ત્યાં જોને કાંઈ ધંધો શીખવવો જોઈએ. બંગાળમાં Big Sister Movement છે તેવી બધી જાણમાં ધરાવી જરૂર છે.

મેળા, સીનેમા, કારનીવલ જે પલ્લીવાર અનીતિનાં ધામ જેવાં સજા પડે છે તે શોધીએ સજા આપીને કાં તો બંધ કરાવવાં. નહિંતર એવા ધંધા ત્યાં ન આવે તે જોવું.

આમોદાર

રાણી રાજવાડેએ આ બાબત જે યોજના કાઢી છે તેને અમે વધારી સજાએ છીએ.

૧ દરેક જાણ દર વરસ એક ગામડું દાખમાં લે. ત્યાંની જોએ સાથે સંબંધમાં આવે, તે માટે મેજિક લેન્ડર્ન સાથેનાં કાપણો, સીનેમા, દિક્ષતી અને રાત્રિની યાગા, બાળકોને વજન કરાવવા, નંદાકાવા, દુધ પાંચા આદેના કિસનિક, ટ્રેઇન્ડ દાખજીની નિમણુંક, ફેરવું દવાખાનું અથવા સ્થાપિત દવાખાનું—એ ગમે તેના ઉપયોગ કરવાથી આમડાની પ્રગતિ સમાજમમાં આવશે.

૨ દરેક જાણ ગામડામાં સંસ્થાને સજા જવા બસ કે એવા કોઈ વાહનની સંચરક કરે.

૩ જે પ્રાતો કે રાજ્યોમાં સરકાર તરફથી આમોદારનું કામ થવું હોય ત્યાં આપણી જાણએ તરત સદમર આપવો.

અસ્પૃશ્યતાનો નારા

જાણએ નીચલાં કામ કરી રોકે—

અસ્પૃશ્ય જોને સાથે સમામમ સાધવો.
દરિદ્ર સેવક સંધના કાર્યમાં મદદ કરવી.
દરિદ્ર સેવક સંધમાં જોડાવું.
દરિદ્ર જાણાઓનું ઇન્સ્પેક્ટર જોવું.
દરિદ્ર જાણાઓને આર્થિક મદદ કરવી.

અનિસિપાઈસીટી નોકરીવાત દરિદ્રોના માટે રહેવાને સારી સંજવડવાળાં ધર કરી અપાવવાં.

સુચારુ પ્રસંગે બીજી કામગાર સ્ત્રીઓને જે પ્રમાણે આગળ મહીના ને પાછળ મહીના રખ મજે છે તે પ્રમાણે દરિદ્ર જોને પણ મળવી જોઈએ.

દરિદ્ર જોનેના પગાર છેક જ થોડા હોય છે તે વધારવા પ્રયત્ન કરવો.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને બાળકોની • જીવનદાત્રી •

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(રજીસ્ટર્ડ)

અન્યત્રિને થતા દરેક દરોને મટાડી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રૂઢિપુષ્ટ બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કિંમત ડબ્બી ૧ ના આર આના. વો. પી. પો. ભુદ્રું.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો. ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

જાહેરખબર.

રજીસ્ટર્ડ નર્સીંગ એસોસીએશનમાં નર્સીંગના અભ્યાસ માટે દાખલ થવા ઇચ્છનાર ખંડેનોને આ માસમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

સર્વ વિદ્યાર્થી ખંડેનોને માટે સહેવાની, કપડાંની અને અભ્યાસની ફી ગોઠવણ રાખવામાં આવેલી છે. જે વિદ્યાર્થી ખંડેનોને અહીંથી સ્કોલરશીપ ન મળે તેમણે માસિક રૂ. ૫૦૦ની સ્કોલરશીપનો જાહેગરત ખીજે કયાંયથી કરી લેવાનો છે.

આ સંસ્થા મુંબઈ ઇલાકાની નર્સીંગ એસોસીએશન સાથે જોડાયેલી છે. અભ્યાસક્રમ સાઠ ત્રણ વર્ષનો છે. જે પરિક્ષા મુંબઈ ઇલાકાની નર્સીંગ એસોસીએશન તરફથી લેવાય છે. પાસ થયે બી. પી. એન. એ.નો ડીગ્રીમા મળે છે.

અરજી કરનારઓએ દાખલ થવાની અરજીનું ફોર્મ મંગાવી લેવું.

P. M. MEHTA,

M. D. M. S., P. C. P. S.

Chief Medical Officer.

Nawanagar State.

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત પ્રજ્ઞાત્મક અદ્યતન-પુસ્તક માણસની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉત્થાપના સરળ માર્ગ બતાવનાર.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

ધી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ,

રાવપુરા—બડોદરા.

આ વર્ષની પરિષદની રોજનિશી

લેખિકા : ધી. પ્રેમજીલા મહેતા બી. એસ. સી.

આખિલ દિન મદિલા પરિષદનું તેરમું અધિવેશન આ વર્ષે દિલ્હીમાં થયું હતું. વડોદરા રાજ્યના દસ પ્રતિનિધિએ જવાનું હતું. પણ દિલ્હી જેટલે દૂર જવાનું, ટાકના દિવસ અને આઠ દસ દલાલ ધર છોડીને, છોકરાને મૂળીને જવાનું એટલે સ્ત્રીઓ માટે તો પરિષદમાં જવાની વાત કંઈ મહેતવી નથી. તેથી છેલ્લી ધરી સુધી દસનું નહોતું હતું છતાં દિલ્હીમાં તો સાત જ એકઠાં થયાં. નવમારીથી બે બહેનો આવવાનાં હતાં તે ના આવ્યાં અને વડોદરાથી એક બહેન ન આવી શક્યાં.

તા. ૨૪ થી ૩૦ સેપ્ટેમ્બરની રાત્રે ત્રણ વાગે અમે ફેરીપર મેલમાં અહીંઆથી નીકળ્યાં. ધાર્મી જેટલી ટાલ નહોતી એટલે સારું હતું. અમે જે ડબ્બામાં બેઠાં તેમાં મુંબાઈનાં એક પ્રતિનિધિ મિસ એમી રસમજી તથા રસમજી રોટનાં એક પ્રતિનિધિ બનજીઆઈ ગોડબોલે હતાં. મિસ રસમજી મુંબાઈ અને કેન્ડીજ યુનિવર્સિટીનાં ગ્રેનુએટ છે અને હાલ મુંબાઈ હવાકાતા ફેગલ્સી ખાતામાં ગરમ રકુલના હ-સ્પેક્ટ્રેસ છે તેઓ બહુજ રસમજી રસમજના અને બોલકણા છે એટલે અમને ટૂંકમાં પહુ જ ગમત કરાવી. એમને ટૂંકમાં હાથ આવતી નથી એટલે પહેલાં કલાકેક સુધી તે અમે વાતોજ કરી; બિચારી એક ઝોરફી-આની થાકુલ હતી તેને હાથનું હશે પણ અમારી કચકચમાં એનાથી હાથનું નહિ.

આઠ વાગે રતલામને રેલવે તો અમે હાથથી પાછી કરીને, વ્હા પીને પરચારેલાં હતાં એટલે ટૂંકમાં બોબ્બાં કાણ કાણ બોળ-બીનાં પ્રતિનિધિઓ છે તે જોવા નીકળ્યાં. લગભગ દસેક તો બોળબીનાં પ્રતિનિધિઓ

મળ્યાં. ઇન્ડોરનાં બે પ્રતિનિધિ બહેનો રતલામ રેલવેથી અમારા ડબ્બામાં આવ્યાં. એક મંજુલાબાઈ વાગે અને બીજાં ડે. મિસ યાજ્ઞાવાજા; મંજુલાબાઈ મારી સાથે કોલ્લમમાં બાળતાં હતાં એટલે બે જુનાં મિત્ર હતાં અને મિસ યાજ્ઞાવાજા અમદાવાદ પરિષદ-માંથી મિત્ર બન્યા હતાં એટલે અમને તો આખો દિવસ મજા પડી, મિસ રસમજી પરિષદની મોટી મોટી બાબતોનાં અનુકરણ કરતાં હતાં અને બહુજ દલાવતાં હતાં.

રાત્રે આઠ વાગે દિલ્હીનું રેલવે આવ્યું. પેંટરોમાં ઉપર રંગબેરંગી ફેશમો ફેશનેબલ સાડીઓ, હાંચી એકાં છુટ અને ધરણી-વાળી સ્વપ્નેવિદ્યાઓ હારનાં ઉમેરી જોઈ. છેન્ની બે પરિષદ-અમદાવાદની અને નામ-પુરની-માં સ્વપ્નેવિદ્યા બહેનો સાદાં, સુનરાઈ, ધોળાં છુટાં અને ચંપલ પહેરીને આવ્યાં તે યાદ કરીને અમને તો દિલ્હીની ઓબોને બપોરે બહુજ ખુશો. વળી અમદાવાદ અને નાગપુરમાં ટૂંક દાખલ થતાં જ સ્વપ્નેવિદ્યાઓ પ્રતિનિધિઓને નમસ્કાર કરીને સામાનની વ્યવસ્થા કરતી હતી અને અહીંઆ તો અમે જ સામાન કહાઓ તો એ કોઈ પૂછતા આવે નહિ. એટલામાં અરણા અમદાવાદીને અમે જોયાં. એ રજામત મંત્રી હતાં, એટલે અમે એમને પૂછ્યું કે “અમારે ક્યાં જવાનું છે ?” અમે પ્રતિનિધિ બોલે.” ત્યારે તેમણે બે પુરોને બોલાવ્યા ને અમારી વ્યવસ્થા કરવાનું તેમને કહ્યું. ત્યારે અમને થયું કે સ્વપ્નેવિદ્યાઓ તો ફેખાવ પૂરતી જ છે. આપણા તરફની ચાલાક અને કાબેલ સ્વપ્નેવિદ્યાઓને યાદ કરતાં કરતાં અમે બસમાં બેઠાં.

જુના દિલ્હીમાં કારમોરી એટલે થોડે દૂર લડેલ કાસલ નામના મકાનમાં પ્રતિનિધિઓની ઓવણી હતી.

મકાન બહુ જ વિશાળ પણ જુનું હતું. એમાં એરડાને આરી બારણાં નહોતાં; કમાનો હતી. એટલે હૂડા હૂડા એરડા કરવા મારે તંજુની કનાતે મૂકીને ત્રીસી સરખી ભીત જેવું બનાવ્યું હતું; એટલે એરડા તો નહિ પણ વિભાગ જેવું હતું. એમાં તો વધી નહિ, પણ કનાતની જ ભીતો એટલે એટલી અધો ટાઢ વાપ કે કહેવાની વાત જ નહિ, પહેલી બે રાતો તો અમે હતી ગયાં. પછી જરા દેવ પડી ગયું એટલે કંઈ કંઈ વળતી હતી.

રાત્રે પોણા નવેક વાગે ઓવણી પર પહોંચ્યાં પણ ત્યાં તો કોઈ અમારા ઉતારો બતાવનાર જ નહિ. એક મુમત્તમાન બહેન સ્વાગત સંભવ હતો પણ તેમને કોણ કયા ઉતરવાનું તે અપર નહિ એટલે અમે બધા જ વિભાગમાં અંટા માપ્યાં. દરેક વિભાગમાં એક ખુલ્લામાં નાની કામળતી કાપલી ઉપર નામ લખ્યાં હતાં તે વાંચીને છેવટે વહોદરાને ઉતારો અમે શોધી કાઢ્યો. અમારા ઉતારામાં અને જોડેના બીજા ચાર ઉતારામાં મળીને બે કમાનજી બાંધ્યા હતાં. અમે તેમની સાથે વાતો કરીને જલદી મિલતા કરી દીધી અને દિલ્હીના વસવાટ દરમ્યાન એ બાંધઓએ અમારું ખુબ કહ્યું. રાયસેવિકાની ગરજ એમણે મારો. બિચારો અમજી બાંધ્યો હતો, પણ બહી અને કામગીરી હતી. એકનું નામ રામપ્રસાદ અને બીજું નન્દી. તે નન્દીને તો બહુજ સારું નામવતું આવડ્યું હતું. જુદે દરોડે અમને છેક ખગર પડી ત્યારે રાત્રે અમારા એરડામાં અમે એની પાસે તૃપ્ત કરાવ્યું હતું.

દાઢ મરોં ધીવાની, નંદાવાની, પાવખાનાની બમાની વગરથા કરેલી તો હતી, પણ નંદાચ મારે ગરમ પાણી નેમએ તો બહુ એટી થતું

પડતું અને પડપડી થતી. ૧૬૬ પ્રતિનિધિ વચ્ચે બે મોટા દેવડા પાણીના ગરમ કરવા મૂકેલા તે કેમ પૂરું પડે ! ઘણું ખર્ચ અડ્યો કલાક વાટ જોઈએ ત્યારે અડધી ડોલ પાણી મળે ! કોષ વાર નસીબ હોય તોજ આપી ડોલ મળે ! પણ ડોલ મળવાની પણ પંચાત. આપણું કોષ એળખોતું નહોતું હોય ત્યારથી એની ડોલ રીઝેર કરી રાખતી પડે, તોજ પતો આવ. પાવખાનાં બહુજ દૂર અને ખુલ્લામાં એટલે ટાઢથી ફેરાન થઈ જવાનું હતું. મકાનમાં ચાર પાવખાનાં ફલકાની હતી, પણ એકસો અગ-પોતેર પ્રતિનિધિ વચ્ચે આ તો બહુ એળાં પડતાં હતાં. એ માટે પણ લાંબનમંથ ઉભા રહીને વાટ જોવી પડતી, બે કે કેટલાક તે માટે સવારે સાઝાચાર પાંચ વાગે ઉઠીને જઈ આવતા.

જમવા માટે લડેલો કાસલનો મોટો દર-બાર હોલ હતો. આવાનું ઠીક આપના. હતું પણ હી બહુ જ નાખતાં એટલે ચોક્કું ગીરણું બહુ લાગતું. એ તરફ તો ચાકમાઈ ખડું ધીમાજ કરે. વર્ગો તીખું : પણ અમને તો બહુ જ લાગતું હતું. એકબાજુ પણ બરોબર નહોતી પણ કોન્ટ્રાક્ટ આપી હોયો દશે એટલે ઉપાધ નહોતો. અમદાવાદમાં પણ બે કે ત્રીણ રેસ્તાનવાગાને કોન્ટ્રાક્ટ અલગે દશે, પણ રાયસેવિકાએ એકબાજુ માટે ખાસ કેમરેબ રાખરા રસોડા ઉપર બૂંદેલી હતી અને નામપૂરમાં તો સ્વાગત સંભવો મળે જ રસોઇ કરતાં અને પીરકતાં એટલે ત્યાં તો ધર જેડી એકબાજુ જગજગતી હતી. જમવાના એરડામાં એક બીચતી વસંતલાલ નામના મોસા માપા બાંધ વગરથા જગજગતી હતા તે પ્રતિનિધિઓ ઉપર તેમજ પીરકનારા ઉપર ખુબ જ રેલ બજારતાં હતાં.

જાગીને એરડામાં ગયાં ત્યાં G. I. P. રહેલી એલ મોડી હતી તે આવી પહોંચી,

એટલે તેમાં ખીલ' ખુબ ઝોળખીનાં બધાં આબ્યાં, મુંબાઇનાં પ્રતિનિધિઓ, મદારાષ્ટ્રનાં પ્રતિનિધિઓ, દેશનાદ, મધ્યસુર વગેરે દક્ષિણ તરફનાં બધાં જ અમારાં ઝોળખીનાં હતાં. એટલે ઘણે વખતે મળવાનું બહુ સારું લાગ્યું. આવી પરિષદોમાં પ્રતિપ્રતિના બેદ રહેતા નથી અને મિત્રતા કાપમની બંધાય છે.

તા. ૨૬ મીએ સવારના રેન્ડિંગ કમિટીની મીટીંગ નવ વાગે હતી એટલે વહેલાં ઉઠીને તૈયાર થઇ રહ્યાં. નવ થી મના બાર એ મીટીંગ આશી અને પછી જમીને તરત પાછી એકથી પોણાચાર વાગતા સુધી મીટીંગ હતી. તે પછી મ્હા પીને પોણા પાંચે અખિલ-ભારત પ્રદર્શન ખુશ્તુ મુકાવાનું હવું તે જોવા ગયાં; બધાં માટે અમ તૈયાર હતી. બસ બહુજ મોટી ત્રણ ત્રણ લાખી સીટ વાળી હતી, અમે સત્તાવીસ જણાં એમાં માતાં. બસમાં બકરાની માફક ભરાઇને પ્રદર્શનમાં ગયાં. પ્રદર્શનની બધી વ્યવસ્થા શ્રીમતી ચિત્રાવે કરી હતી, જોવાની રિધિ થયા પછી કથાકે પ્રદર્શનમાં રહ્યાં. પશુ એમાં કાંઈ ખામ જોવા જેવું નહોતું. સંડીઓ, બંજડીઓ અને ટોંધેટના સામોતોના રોલ જ મોટા લાગે તો હતા, સ્ત્રીઓની હસ્તકળા કે એવી કાંઈ ચીજો નહોતી.

રાત્રે રેન્ડિંગ કમિટી મેન્જરને દિલ્હીના મોટા શેઠ લાલા શ્રીરામને ત્યાં જમવાનું હતું.

લાલા શ્રીરામનું મકાન ખુબ જ મોટું હતું. અમે દાખલ થયાં કે એક ઓરડામાં અમને લઇ ગયા. ખંડ તો મોટા હતો, પણ આમંત્રિત મંડળની સંખ્યા પાંચસોની હતી અને બેસવાની વ્યવસ્થા વીસ પચીસ માટેની જ હતી એટલે બધાં ઉભા રહીને વાતો કરતાં હતાં. દિલ્હીના અમલદાર વર્ગને પણ આમંત્રણ હતું. એટલે પુરુષો કેમ મુઠમાં અને સ્ત્રીઓ વસ્ત્રાલંકાર સજ્જને આકાશની

પરીઓ જેવી થઇને આવી હતી તેમાં અમે બધીનાં સાદાં લુગડાવાળાં ત્રણ બહેનો મુંબઇથી જયથીબહેન રાયજી અને ભિર્મિલા-બહેન મહેતા અને વડોદરાથી હું-તંત્ર, અલમ પરી જતાં હોઇશું.

અમારાં પણ ઝોળખીતાં તો ત્યાં ધણાં હતાં એટલે વીસેક મીનીટ અમે પણ ઉભાં ઉભાં વાતો કરી.

પછી જમના ચોકમાં લઇ ગયાં, ચોક ઘણો જ વિશાળ હતો અને ઉપર મોટો ચંદરવો બાંધી દીધેલો હતો. પશુ રાત હતી અને તે રાત્રે દિલ્હીમાં તાંડ પશુ ૩૬ ડીગરી કે એવી કાંઈ હતી, તે ચંદરવાથી શું વજો ? પીરસેડું ય ઠરી ગયું હતું ને સાથે અમે પણ ઠરી ગયાં.

મંગળવાર તા. ૨૭ મીએ સવારે ખમ્મમાં ધાલીને અમને લેડી અરવિન કોલેજ જોવા લઇ ગયાં. શૃદ્ધિમાન શિખવરા માટે અમારી પરિષદેજ આ કોલેજ આરંક વર્ષ પર સ્થાપી, અને એને માટે પૈસા એકઠા કર્યા અને હજી કોલેજની કાર્યવાહક સમિતિમાં અધીરો અધ સભ્યો પરિષદનાં જ છે. એ ત્રણ વર્ષ પર કોલેજનું નવું મકાન બંધાયું ને હાલ તેમાંજ કોલેજ ચાલુ છે. અમ રા તરફથી ચલતી સંસ્થા છે એટલે એની વગોવણી કરી યોગ્ય નથી લાગતી પણ દિલ્હી જેટલે દૂર ચાલે એટલે આપણે એને વિશે શું જાણીએ. બાર વર્ષ પહેલે જ વાર અમે બધાંએ જોઇ, અને અમે કેટલાંક તો અતિશય નિરાશ થયાં. આ કોલેજ તો જાણે કે ખીજી રાજકુમાર કોલેજ જેવી છે. એનું મકાન, એનો બગીચો, એનું રાયચીયું, એની વિદ્યાર્થીનીઓ અને સૌથી વધારે એનાં પ્રિન્સિપાલ બાઇ મિસ હાના સેન / એ બધું જોઇને અમે સાદાં સાદાં માણસો તો સ્તબ્ધ થઇ ગયાં. વડોદરા, ગુજરાત, મુંબાઇ, નાગપુર, મદારાષ્ટ્ર, ખીરાડ, ઇન્દોર, રતલજી,

સાંગતી, એટલા પ્રતિ અને રાજ્યોનાં પ્રતિ-
નિધિઓએ તો એકે અવાજે આ પૈસાના
ગરબ સામે પોકાર કર્યો, પણ પરિષદમાં
દિલ્હી, પંજાબ, યુકતપ્રાંત, બંગાળ, ગ્વાલ્ધી-
પર, સિંધ, બિહાર, ઓરીસા, આસામ,
મદીસર, હૈદરાબાદ, ત્રાવણકોર, કેચીન, મદ્રાસ
એ બધે કેકોરોથી પણ પ્રતિનિધિઓ આવ્યાં
હતાં. અને તેમને આમાં કંઈ અલગુતું
ન લાગ્યું !

ખીજ દિવસની રોન્ડિંગ કમિટીમાં અને
આ કેસેજને પ્રમુખ લાવ્યાં પણ અમને
બેસાડી દેવામાં આવ્યાં.

અમે દજી આ બાબત હકાપોહ કરવાનાં
છીએ.

તે બપોરે અમારે અરવિન કેસેજમાં
જમવાનું હતું. પણ જરા અવકાશ હતો
એટલે એક બસ ભરીને અમે પચીસેક જણાં
“નંતર મંતર” કહે છે તે જગાં જોઈ આવ્યાં.

જમપુરના રાજા જમસિંહની બધાવેલી
આ વેધશાળા છે અને સુપ્ત ચંદના પડછાયા
ઉપરથી સુપ્ત ચંદની ગતિ, અશ્વિ, રેખાંશ,
વખતનું માપ, નક્ષત્રો અને સિદ્ધિઓની ગતિ,
વરસાદનું માપ, એમ સ્થળ અને કાળનું દરેક
રીતનું માપ આ જગાંએ કરી ઘડાય છે.
જે સમયમાં ખારીક મંત્રો નહોતાં તેવે વખતે
આ ખગોળ શાસ્ત્ર પારંગત રાજાની જુદી
કર્મા સુધી પહોંચી એ વિચાર કરતાં વિસ્મય
થઈ જવાય છે. રાજા જમસિંહે આવીજ
વેધશાળા જમપુરમાં તેમજ ઉચ્ચતેમનાં બધાં
છે. એ ત્રણેમાંથી એક જગાંએ જવાનું જો
ધાય તેણે વેધશાળા જવાનું ચૂકવું નહિ.
દુનોવાની નવ નવાહઓ છે તેમાં આ કેમ
ગણતી નથી ! બિચારા દિન્દુ રાજાની
છે માટે !

પોણા બે વાગે રોન્ડિંગ કમિટીની મીટીંગ
હતી તેમાં અમે ગયાં. તે પોણા પાંચ સુધી

ચાલી, પછી સવા પાંચે પાછી મીટીંગ થઈ તે
સવા આઠ વાગ્યા હતાં. રાત્રે પણ સવા નવથી
સાડા અગીયાર સુધી રોન્ડિંગ કમિટીની
સભા થઈ.

શુશ્રુષુ વૈ પ્રતિનિધિઓની મોંઘણી હતી.
તે પછી અમે એક બસમાં બેસીને પુરાણો
ફિફો લેવા ઉપડી ગયાં. પાંડવ કોરવ
વખતનો આ ફિફો છે એમ કહે છે. ઇન્દ્ર-
પ્રસ્થ, દરિતનાપુર એ બધું આટલામાંજ હતું.
હાલ ત્યાં એક મસીદ છે. પાસે એક ગોળા-
કાર મકાન છે તેને હુમાયુની લાથણેરી કહે
છે, તેની ટોચ પરથી જમના નદી દેખાય છે.
એ લાથણેરીના પચ્ચીયા ઉપરથી હુમાયુન
પડી ગયો હતો અને મૃત્યુ પામ્યો હતો.

કુતુબમિનાર, હુમાયુની કબર, નિસામુ-
દ્દિન એલીયાની કબર, એ બધું અમે પહેલાં
જોયેલું હતું એટલે ફરી ના ગયાં. મુ-
દ્દિનીમાં છેલ્લી મદાન લગાડતું સમારક,
એસેમ્બલી અને કાઉન્સિલ હોલ વગેરે જોઈને
પાછાં આવ્યાં.

સાંજે ચાર વાગે ટાઉનહોલમાં દિલ્હીની
કોરપોરેશન તરફથી અમારી પરિવહન વ્હો
અને જાહેર સ્વાગત હતું અને સવા પાંચે
પરિવહનું અધિવેશન હતું.

દિલ્હીના પ્રખ્યાત ચાંદની ચોકમાં, ટાઉન-
હોલના મકાનના ચોગાનમાં, વિશાળ મંડપમાં
અધિવેશન હતું. મંચ ઉપર રોન્ડિંગ કમિટી
અને ત્રીયે આગળ પ્રતિનિધિઓ અને પછી
સ્વાગત સભ્યો તેમજ દિલ્હીનાં જનતા; સમ-
જગ એ અહીં હજારની હાજરી દેશે.

સ્વાગત ગીત બહુ જ સામારજ હતું.
દિલ્હીની સંગીતની નામના મંત્રિઓને અમે
તો કંઈ કંઈ આશા રાખી હતી. તે પછી
રાજકુમારી અમૃતકુંવરે રાણી રાજવાડેનો પરિ-
ચય આપ્યો, અને થોમસ વિલ્સનશાહી પાંચે
તેમને રોકા આપ્યો.

તે પછી સ્વાગત પ્રમુખ શ્રીમતી સુસ્તાલ-
સિંહે બાપજી કહ્યું. તેઓ અપંગ છે એટલે
એમને બેઠાં બેઠાં જ બાપજી કરવું પડ્યું.

ત્યાર પછી વાર્ષિક રીપોર્ટ વંચાવો.

અને પછી પ્રમુખનું બાપજી ચર્ચ. અને
બે શબ્દો પ્રમુખ મારે કહ્યા સિવાય મારાથી
રહેવાઈ નથી. ડૉ. લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે નાગ-
પુરના વતની છે. મુંબાઈનો ટ્રાંટ મેડીકલ
કોલેજમાં શિખીને ડાક્ટર થઈને મુંબા-
ઈમાં ઘણા વરસ સુધી લેડી ડાક્ટર તરીકે
તેમણે પ્રેક્ટિસ કરેલી છે. તેમને તે વખતે
અહાં ડૉ. નાગૂતાઈ ભોળીના નામથી ઓળખ-
ખતા. તે વખતે દિંદુ ઓ ડાક્ટરો ગણ્યા
ગણ્યા હતા. અને ડૉ. મિમ ભોળી હોશિયાર,
દમમુખાં અને મળનારડાં હોવાથી બહુ જ
લોકપ્રિય હતાં, પછી મોટી ઉંમરે તેઓ
ગ્રામીયરના જનરલ રાજવાડેને પરણ્યા. અને
ત્યારથી રાણી રાજવાડેના નામથી ઓળખાય છે.
પણ પરિષદનાં ઉદ્દેશ ત્રણેક અધિવેશનોના
મારા અનુભવથી હું કહું છું કે તેઓ હજી
પહેલાં જેવા જ સાદાં અને મળતાવડાં રહ્યાં છે.

કારણ ગમે તે હો, પણ આ ત્રણ વર્ષનાં
અધિવેશનો દરમ્યાન મેં તો બરાબર જોયું
છે કે નાગપુર, વરાહ, મહારાષ્ટ્ર, સમિતી,
ફલદજી, મુંબાઈ, ગુજરાત, વડોદરા, છન્દેર
એટલે ખરું જોતા જાઓ તો ગુજરાતી અને
મહારાષ્ટ્રી ઓઓનું માનસ જીભ પ્રતિનિધિ-
ઓના માનસથી જુદું જ પડી આવે છે.
રાણી રાજવાડે મૂળ તો નાગપુર અને મુંબા-
ઈનાં જ ને, એટલે તેમનું માનસ હજી
આપણા જેવું જ છે. કેાંઈ પણ પ્રશ્ન લો,
પણ આ ત્રણ પ્રતિના પ્રતિનિધિઓ ફોર્મટ
એક સામટા હાથ ઉંચા કરી દેશે. અમર
નર્મ બહુ જ બાગ્યે મતભેદ પડે આપણા
વિચારો વધારે Nationalist હોય છે.
આપણામાં વધારે સ્વાભિમાન હોય છે. ઉપર

દિંદનાં અને છેક જ દસિય (મદાસ વગેરે)
તરફનાં પ્રતિનિધિમાં Sorgho જાતિ એટલે
ગુલામી માનસ વધારે દેખાયું. ઉપર દિંદનાં
સાદાઈ પણ ઓછી. પ્રતિનિધિની ડાવણીમાં
પણ મેં જોયું હતું કે અમે અહાં પોતપોતાની
મેજે બેસી બેસી છાપ્યો. એ લોકોને મોટાઈ
વધારે. નોકર બાઈઓને એ લોક ધમકાવે,
દુકમ કરે. અમે લોક તો બાગ્યે જ એમની
પાસે કંઈ કરાવીયે. કરાવીએ તો પણ તપ્તાથી
કહીએ. એ લોકો સાદાથી વધારે કરે કપડાં
લગામાં પણ એ લોકોને બપોરે આપણે ત્યાંની
સણીઓ પણ ના કરે તેવા.

રાણી રાજવાડેનું બાપજી અન્યત્ર હાજર છે.

તેમના પછી ઉલોગપતિ શ્રી. લાલ
શ્રીરામનું બાપજી હતું. અને તે પછી શ્રીમતી
રામેશ્વરી નેદરનું હતું. ઉપર મેં ઉપર દિંદની
ઓઓ માટે લખ્યું છે તેમાં શ્રીમતી રામેશ્વરી
નેદર એક મહાન અપનાદર છે. જેમ દરેક
નિયમને અપનાદ હોય છે જ તેવી રીતે.

શ્રીમતી રામેશ્વરી નેદર જેવી શાન્ત,
સૌમ્ય હતાં હસમુખી અને સારી બાંધિત
અમારી પરિષદનું બૂપણ છે. એમનો અનાજ
પણ એવોજ શાન્તિદાયક છે, અને એમનું
મધુર શીશું સ્મિત પણ. જેવું તેમણે બાપજી
ચર કહ્યું કે શ્રોતાઓને એમ લાગ્યું હશે કે
માતાનો વત્સલ હાથ માથા ઉપર રથો. હું
તો ચિત્રકાર હોઉં તો બારતમાતાના ચિત્ર
માટે રામેશ્વરીને નેદરને જ આલેખું.

તેઓ હિંદીના વતની છે એટલે હિંદી
તરફથી અમને બધાને આવકાર આપ્યો. તે
પછી ખ્યાલ હસન નિગમી નામના એક
ઉર્દૂ લેખકે ઉર્દૂમાં બાપજી કહ્યું. એમણે
હિંદીની જુની બદોજલાલીનું વર્ણન કહ્યું
અને હાલની દશા ઉપર આમુ વરસાવા.

પરિષદમાં બાગ લેવા પરદેશથી જે બહેનો

ખાન આવા દતાં તેમનાં એ એ મિનિટનાં લાપણો ત્યાર પછી થયાં.

તેમાં પહેલું મિત્ર અંગથા હૃરિસનનું હતું. બીજું મિત્ર મેરી ડિંગમેન જે વિશ્વ-શાન્તિ સંઘ તરફથી આવ્યાં હતાં તેમનું હતું. ત્રીજું શ્રીમતી હમનઅલીનું હતું. ચોથું મીત્ર પી. હેન્ડ અને પાંચમું શ્રીમતી દ્રાસેનું હતું. જુદી જુદી આંતરેશીય સંસ્થાઓ તરફથી તેઓ શુભેચ્છાના સંદેશ લાવ્યા હતા.

છેલ્લું શ્રીમતી સરોજિની નાયકુએ લાપણ ક્યું. તેમાં તેમણે રાણી રાજવાડે અને સ્વાગત મંત્રી શ્રી, અરજી અમરદાસનીના ખૂબ વખાણ કર્યાં.

ચૂરસર તા. ૨૬ મીએ સવારે નવ વાગે પરિષદની બીજી બેઠક ટાઉનહોલમાં હતી. તેમાં બધા રીંગરો વંચાયા. અંગ્રેજીમાં વંચાયા હતા અને ત્રણ કલાક કાર્યક્રમ ચાલ્યો હતો. પણ દિલ્હીની બીજી અધીરી થઈ નહોતી. યદ્યદશી તોએ તોફાન નહોતું ક્યું, કે સભ્યતા ભૂલ્યાં નહોતાં. લાઉડ સ્પીકર પણ ચાલતો નહોતો એટલે સંભળાતું પણ નહોતું. છતાં તેમણે બહુજ શાન્તિ જાળવી હતી.

બપોરે દોઢ વાગે શ્રી. સી. એફ. એન્ડુઝનું લાપણ હતું. દસેક મિનિટ બેઠકા હશે પણ અમારાથી બીલકુલ સંભળાયું નહિ. તે પછી પાછી પરિષદની બેઠક બસાઈ. તે ત્રણ વાગતા સુધી ચાલી.

સાંજે થોડા ત્યાર વાગે લેડી જમદીય-પ્રસાદ-વાઈસરોયની કાઉન્સીલમાં કુંવર સર જમદીયપ્રસાદ છે તેમના પાનીએ પરિ-પદના સભ્યોને મોટી ગાડનપાટી આપી હતી.

લાલા મીરામને ત્યાં તેમજ અહીંનાં ધુલ બહુજ મુંદર હતાં. ખામ કરીને શુકલવહીના તો મોટા નાળાયેર જેવાં શુભ દર્તાં. પાર્ટીમાં બહુજ બધાને મળવાને અવકાશ મળ્યો એટલે મજા પડી. ખુશી જગામાં તાકાતમાં

દૃઢ ના વાચ અને જેને ત્યાં ફરતું હોય ત્યાં ફરત.

અમરાવતીની વ્યાપારમથાળાની કન્યાઓએ કમરતબા પ્રયોગો કર્યા હતા.

ત્યાંથી અગે લેડી અરવિન કોલેજમાં જલસો ભેવા ગયાં. એક હિન્દુસ્તાની નાટિકા, એક નૃત્ય અને એક અંગ્રેજી નાટિકાને પ્રેરણામ હતો. હિન્દુસ્તાની નાટક તો સાદું નહોતું; અભિનય વચેરે બધું જ રહ્યું હતું, અને નૃત્ય એક દારવજનક હતું, પણ અંગ્રેજી નાટક સાદું હતું.

તે રાત્રે અગે વિચાર કર્યો કે કાલે વિજા-અ વિચારણા છે તો આજે તેની કાંઈ તૈયારી કરીએ. એમ ધારીને અગે મીટીંગના આર-કામાં ગયાં, પણ ત્યાં ગયા . પછી તો કામ કરવાનું મન ના થયું એટલે વાતો અને ગાવન ચર્ચ કર્યાં. એટલામાં રાણી રાજવાડે આવી પહોંચ્યાં, તેમણે તો પ્રમુખ તરીકેનો ફતવો પ્રતિનિધિઓના આરકાઓમાં મોકલ્યો એટલે બધાં ખૂબ એકઠાં થયાં, પછી ખૂબ ગાયું, પગાડ્યું, દરયાં ને ગમત કરી.

૩૦ મી તારીખે સવારના નવ વાગેથી બાર વાગ્યા સુધી વિભાગ-વિચારણા હતી. અમારા હિતારાની જોડેના મકાનમાં તે મારે અગે ગયાં. ત્યાં જ આરકામાં જ વિભાગોની મંત્રણા થઈ, એ વિષે અન્યત્ર જણાવેલું છે. હું 'ચ' વિભાગની સેક્રેટરી હતી એટલે લખવાનું બધું મારે હતું. અમારા વિભાગનાં સત્તાવીસે સભ્યોની ખુબ સારી ઝોળખાણ આ રીતે થઈ.

બપોરે મારી સાથેના બીજા દિલ્હી ભેવા મયાં હતાં. પણ મારે તો વિભાગ વિચારણાનો દેશલ લખવાનો હતો એટલે હું તે લખવા રહી.

સાંજે પાંચથી આઠ પાછી મુખ મીટીંગ એટલે વિભાગ વિચારણા હતી, અને રાત્રે

નવ વાગે આવતા વરસ માટેની કાર્યવાહક સમિતિ માટેનું મોમિન્ટેશન હતું, ત્યાર પછી મેં તે રાત્રે એક વાગ્યા લગી બેસીને અમારા કુપનો રીપોર્ટ લખ્યો.

તા. ૩૧ મીને રવિવારે સવારે આઠ વાગે ૭મી પગવચાની હતી, અને નવમી અમીવાર ફરીથી કુપ મીટીંગ હતી, તે પછી અમીવાર વાગે કાર્યવાહક સમિતિ માટે મત આપવાના હતા.

બપોરે જમ્યા પછી અમે બધા વિભાગ મંત્રીઓ પોતપોતાનો રીપોર્ટ લખવા મંડી પડ્યા, અને સવા બે વાગે કાઈન્ડીંગ કમિટી મળી, તેમાં તો ૭ વિભાગ-પ્રમુખો અને ૭ વિભાગ-મંત્રીઓ હતાં. આ વિભાગ મંત્રીનું કામ અમારા જેવા બીન અનુભવી માટે બહુ જ સારું હતું. મોટી હોશિયાર ઓળોના વિચારો, ચર્ચા કરવાની રીત, લખવાની રીત વગેરે જાણવાનું ખુબ મળ્યું. મિસિસ ક્રોન્સ, રાજકુમારી, શ્રીમતી રામેશ્વરી નેદર, શ્રીમતી હમીદઅલિ, શ્રીમતી મુકરજી તથા શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય જેવી અનુભવી ઓળો ઉપરાંત શ્રીમતી રૂકિમણી લક્ષ્મીપતી, શ્રીમતી સરોજિની નાયકુ, શ્રીમતી રામિનાથન જેવાં એવાં હાજર રહેતાં, સલાહ આપતાં અને અમે ૭ એ બધું સાંભળી, સમજીને લખી લેતાં.

રાત્રે મેંકે કુપો કામ કરેલું ને આજો દિવસ લખાલખ કયું અને ચર્ચાઓ કરી એટલે સાંજે થોડો વખત મળ્યો ત્યારે હું તો જોરગમતે કાચર પેસ (કુધડી) હતી તેમાં લાકડાં ખુબ મૂકીને તાપવા બેસી ગઈ.

રાત્રે જમ્યા પછી પાછી કાઈન્ડીંગ કમિટીનો મીટીંગ હતી, તે વખતે ઇન્ડપ્રરથ ગ્રંથસ્ત્ર નામની નિયામની છોકરીઓએ અમારે ઉતારે જમવાના હોત્તમાં જલસો રાખ્યો હતો, એમનો ખુબ આગ્રહ હતો એટલે અમે મીટી-

ંગમાંથી ઉઠીને થોડો વખત એ ભેવા મળી હતાં. ત્યારે ઠીક હતાં.

રાત્રે આર વાગે અમારી કાઈન્ડીંગ કમિટી પૂરી થઈ, પછી કિશિયન નવું વરસ કહેવાય એટલે બધાએ એકમેકને સાલમુબારક કહી.

રવિવારે સવારે નવ વાગે પરિવર્તની ખુદશી બેઠક હતી, તેમાં બંધારણનો ઠરાવ આવ્યો. મધ્ય બે વરસથી આ સગલ ખુબ ચર્ચાઓ હતો પણ બંધારણમાં ફેરફાર કરવાને મનાલ પણ તેવર નહોતો એટલે રસ બહુ પડતો હતો કેમકે ચર્ચા રસિક યતી, આ વર્ષે ચર્ચા તો ખુબ થઈ પણ દેશી રાજ્યોનાં પ્રતિનિધિઓ બે વર્ષથી વિરૂદ્ધ હતાં તે આ વર્ષે રાજકુમારી અમૃતકુંવર જાતે ફરકે રાજ્યોમાં ફરીને પ્રચાર કરી, દિવાનોને મળીને બંધારણમાં ફેરફાર કરાવવાની હા પડતી આજમાં એટલે દેશી રાજ્યો તરફથી મધ્ય મધ્ય એટલે વિરૂદ્ધ પક્ષ નખજો પડી ગયો, એટલે મજા ન રહી. શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયનું બાષણ ધણું જ સરસ હતું, અને છેવટે જાને પક્ષોને નમતું આપીને કુમારી લીલામણી નાયકુનો સુધારો માન્ય રાખ્યો એટલે સમાધાન થઈ ગયું.

તે દિવસે પરિવર્તમાં મારા જુના મિત્ર ડૉ. મિસ મયાદાસ મળ્યા. તે દિવસીમાં જ રહેતા હતાં. એટલે મેં એમને કહ્યું કે ધણા દિવસથી નીરાતે ખુબ પાણી લઇને ન્હાવાનું નથી મળ્યું તે તમારે ઘેર ન્હાવા આવું ? તેમણે લખી જ પુણીથી હા પાડી એટલે બપોરે હું તેમને ત્યાં ગઈ, રાજ તો ઉતાવળમાં પાંચ ૭ સોટા, ચરીર પર દેખાવાના મજતા એટલે આજે બહુ સારું લાગ્યું. ન્હાઈને ત્રણેક કલાક અમે સુખદુઃખની વાતો કરી. પરિવર્તની એટલે હતી, પણ એમાં તો કુપ કાઈન્ડીંગ વિષે જ હતું ને મેં તો

એ બધું આજની રાત્રે ચર્ચેલું, લખેલું ને વાંચેલું હતું એટલે હું તો તેમાં ના ગઇ ને વાતોજ કરી.

રાત્રે પછી ડો. મીસ લવાની નટરાજન-
એ અમારાં મિત્ર છે-ને પોતાને ઘેર અમને
પાંચેક જાથુને ડોઝી પીરા લઇ ગયાં. ત્યાં
અમે ખુશ ગમમત કરી. પરિવર્તમાં બનેલા
બપોળ દમવા જેવા પ્રસંગો સંભારી સંભા-
રીને હરખાં અને કલ્લોલ કર્યાં. રાત્રે અગીયાર
વાગે ઉતારે જવા નીકળ્યાં તો મીસ નટરાજન
કહે કે સાક્ષી તમને મોટરની શ્રદ્ધ વ્યાપ્ત.
પછી દિલ્હીના ચાન્ત, મુમસામ રસ્તા ઉપર
યઇને પોતે મોટર ચલાવતાં અમને જ્હાર

જહુજ દર દિલ્હી દરઆરનું સમારક છે ત્યાં
લઇ ગયાં. ત્યાં ઉંચો થાંભલો મૂકેલો છે.
ચાંદનીની ચીતળતા અને દિલ્હીના શિયાળાની
રાતના આર વાગેલા એટલે ટાઢનું તો પૂછ-
વુંજ શું. પણ અમે મોટરમાંથી ઉતરીને
થાંભલા સુધી ચઢી આવી, એકાન્ત એવું
ભવંકર હતું. પણ અમારાં મનમાં આનંદ
હતો. આટલે દૂર નિર્ગન, નિરવ શાન્તિમાં
ધર, બાળકો કંઈ યાદ નહોતું આવતું. અમે
પોતેજ ચિંતામુક્ત, કલ્પોલતા બાળકો બની
ગયાં હતાં. !

રાત્રે એક વાગે ઉતારે આવી, અને
બીજી સવારે દિલ્હી છોડ્યું.

૯૨

અકમાસ્તઃ

મિત્રોપભતિ

પાટા પરેથી ઉતરી જઈ દેત,
થયો અકમાસ્ત, અને ધણા જનો,
મર્યા, ધવાયાં કંઈથે દમાયાં,
અસિલ્લ થઇ વાત સી રવતમાને. ૪

મારીય આ શુભ આગમણી
ધપેજ ભતી દૂર દૂર પધે,
હ્યારેક પેડું ઉતરી જઇને.
ધારો અકમાસ્ત મમ જાંઘીનો...૮

જો જાંઘા માત્ર અકમાસ્ત,
ને મૃત્યુએ આવવાનું નકિલ.
તો છે ભતી એ પૂરપાઠ વેગમાં
ને ઉતરી પેડું...થતો અકમાસ્ત...૧૨

શ્રી વામુદેવ જાની

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદના બંધારણમાં થએલા ફેરફાર.....લેખિકા : શ્રી. સો. અંશુબાઈ પઠવધન

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ અસ્તિત્વમાં આવ્યાને તેર વર્ષ પૂરાં થયાં છે. ૧૯૨૭ માં પૂનામાં તેની પહેલી સભા ભરાઈ હતી. તે વખતે કેવળ ઓછાના શિક્ષણ વિષયક પ્રશ્નો ઉપર જ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી ઢગલે ઢગલે સામાજિક પ્રશ્નો અને આર્થિક પ્રશ્નો, ખાસ કરીને કામદાર વર્ગની ઓછોના પ્રશ્નો ચર્ચાવા લાગ્યા. પાછલા બે વર્ષથી રાજકીય પ્રશ્નો વિશે પણ પોતાનો મત વ્યક્ત કરવાનો હક્ક પરિષદને હોય છે. જોઈએ, આવા 'વિચારો પરિષદમાં ચોક્કસ સભ્યોના મનમાં આવવા લાગ્યા. જેમ જેમ પરિષદનું ધોરણ, હેતુ અને ઉદ્દેશો બદલાતા ગયા તેમ તેમ બંધારણમાં તેમનો સમાવેશ થતો ગયો. તે પ્રમાણે આ વખતે પણ ધોરણમાં ફેરફાર કરવાનો પ્રશ્ન ઉભો થયો.

આજ સુધીના પ્રશ્નો વિશે એકંદર ઓછોનો મત મળતો હોવાથી તે પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવામાં કોઈ પણ જાતનો વિરોધ ઉત્પન્ન થયો જ નહોતો. પણ રાજકીય પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવાનો પ્રશ્ન ચોક્કસ સભ્યોએ ક્યો ત્યારે જાતજાતના કારણો આગળ કરી ધણીએ પોતાનો વિરોધ જાહેર કર્યો. ગયે વર્ષે નાગપૂર પરિષદમાં આ પહેલવહેલો ફેરફાર થયો. વિરોધમાં ઉભા કરેલા કારણો પૈકી યોગ્ય નીચે પ્રમાણે હતાં:—

રાજકીય પ્રશ્નોની ચર્ચા થાય તો આખા હિંદુસ્થાનની ઓછોને એકઠી એક બીજ સાથે હળીમળી વિચાર કરવાની અને એક બીજની ઓળખાણ કરી લેવાની સેતેરી તક મળે છે તે નષ્ટ થશે. મુસલમાન પક્ષ, હિંદુ પક્ષ, સરકાર પક્ષ, પ્રજા પક્ષ વગેરે જે

પક્ષમેદોનું વાતાવરણ બીજે કોણે દેખાય છે તેવું મહિલા પરિષદમાં ચૂં ચઢ હાલ દેખાતી એકતા નષ્ટ થશે. આખા હિંદુસ્થાનનો ઓવર્લ એકમુખથી જે કોઈ પણ ઓછવનના પ્રશ્ન ઉપર મત આપી શકે છે તે રિયલિટી નષ્ટ થશે.

સંસ્થાન અને બ્રિટિશ મુલકની ઓછો એકઠી થાય છે, તે પણ અસંકલ્પ બની જશે. કારણ બ્રિટિશ સરકાર કે સંસ્થાન વિરુદ્ધ કોઈ કંઈપણ પાસ થાય, તો સંસ્થાનમાંની ઓછો મહિલા પરિષદમાં સભાસદ તરીકે આવતી બંધ થશે.

રાજકીય પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવાની ઓછોને શી જરૂર છે? પૂરેથી તે બાબત અગમ્ય કરેલ છે. ઓછોએ તે અગમ્યમાં પડવાની બિલકુલ જરૂર નથી. બીજા પ્રશ્નોમાં કરવાનું કામ હજી ક્યાં પૂરું થયું છે? તે પહેલાં પૂરું કરી પછી રાજકીય પ્રશ્નો વિશે ચર્ચા કરવાનું જોઈશે, વિગેરે.

બીજા પક્ષનો મત એમ હતો કે શિક્ષણ-વિષયક સામાજિક, આર્થિક વગેરે પ્રશ્નો રાજકીય પ્રશ્નો સાથે ગાદો લંબંધ ધરાવે છે. આપણું જીવન બહુ સંકલિત છે. રાજકીય બાબત બીજા બાબતોથી છુટક રાખીને બીજા પ્રશ્નોનો ઉકેલ ન જ ચઢ શકે. આપણે બીજા પ્રશ્નોના ઉકેલ લાવી શકતા નથી અને ખાલી ફેરવો જ કરી શકીએ છીએ એનું મૂળ કારણજ એવું છે કે આપણે રાજકીય પ્રશ્ન સાથે તે કેવી રીતે સંકળાવેલા છે તે ખ્યાનમાં લેતાં નથી. માટે રાજકીય પ્રશ્નો વિશે પણ ચર્ચા કરવાનો અવધણો અધિકાર છે. અને તે પ્રશ્નો વિશે પણ આપણો મત હવે આપણે જાહેર કરવો જોઈએ, ઓછોના શિક્ષણમાં ફેરફાર કરવાનો,

કે સામાજિક રિવાજોમાં ફેરફાર કરવાનો આપણો હક્ક હોય તો પણ રાજ્યકારભાર ચલાવનાર સરકારના હાથમાં કાયદા ધરાવનાર અધિકાર હોવાથી રાજકીય સત્તા કોના હાથમાં અને કેવા પ્રકારની હોય તો આપણો હેતુ સફળ થાય તે જોવા વગર છુટકોત્ત નથી. આ દૃષ્ટિથી તે વિષે પોતાનો મત ચર્ચા કરી કરાવ પાસ કરી જાહેર કરવાનો હક્ક સ્ત્રીઓને -સામાજિક અર્થા પ્રાપ્તિને હોવા જ જોઈએ.

આવી રીતે નાગપૂરમાં ચર્ચા થઈ, પણ રાજસ્થાનની સ્ત્રીપ્રતિનિધિઓ, સરકારી અમલ-કારની સ્ત્રીઓ વગેરે ૥ મનમાં આ ફેરફારથી શું પરિણામ આવશે એની ખાતરી ન હોવાથી અને આવીજ સ્ત્રીઓ સભાસભોમાં વધારે હોવાથી નાગપૂરમાં તે કરાવ મંજૂર થયે ન હતો. પરિણામ બંધારણમાં ફેરફાર કરતી વખતે જે જેટલી બહુમતીથી તે મંજૂર થવો જોઈએ એવી કક્ષમ હતી તેથી કરાવ મંજૂર ન થઈ શક્યો.

નાગપૂરની સભામાં મજલા અનુભવ પછી ધણીને જૂની ધટના બદલી ૧૨ વર્ષને અંતે મજલા અનુભવને આધારે નવી ધટના તૈયાર કરાવવાનું કામ જણાડું તે પ્રમાણે નવી ધટના બતાવવાનું કામ ધટના સમિતિ નીમી કરાવી લેવાનું શુકર થયું. તે પ્રમાણે શ્રી. લીલામણી નાયડુને આ સમિતિનું કામ સુપત કરવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રમાણે તૈયાર કરેલી ધટના આ વર્ષે દિલ્હીની પરિષદમાં અમો માટે સાદર કરવામાં આવી હતી.

નાગપૂર કોન્ફરન્સ પછી પરિષદના વર્ષના અપેક્ષા રાજકુમારી અમૃતકુંવરે જૂન જૂન સંસ્થાઓના દિવાનોને સ્વયં મળી કે પત્ર-વ્યવહાર કરી તેમના મતો રાજકીય પ્રશ્નો સમાવેશ કરવાના મુદ્દા પર ખાસ મંત્રાવણા હતા. અને દેશબાદ, મેસર, વડોદરા વિગેરે દેશી રાજ્યોએ પોતાની સંમતિ બતાવી હતી, તેથી વડોદરામાં યજ્ઞેલી અર્ધવાર્ષિક પરિષદમાં

નવીન ધટનાના ઉદ્દેશોમાં 'રાજકીય' પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવાનું બહુમતીથી મંજૂર થયું હતું.

દિલ્હીમાં અમારે કાર્યકારી મંડળ અને વિવિધ નિવાસક સમિતીની સભા ભરાઈ ત્યારે પણ રાજકીય એવા સ્પષ્ટ શબ્દો તેમાં કાયમ રાખવાનું બહુમતીથી મંજૂર થયું હતું, પણ તેમાં તે શબ્દ ટાળી અપાયેલ તેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ઉદ્દેશની ભાષા બદલવા વિષે કોર્ટીય કરનાર વિરોધી પક્ષ હાજર હતો. અમારે ધટના ખુદી સભામાં ચર્ચા માટે આવી, ત્યારે આ પક્ષનું જોર વધી તે પ્રમાણે શબ્દોમાં ફેરફાર કરી ધટના મંજૂર કરવામાં આવી. 'રાજકીય' આ શબ્દોમાં સમાવેશ થતી બાબતોપર ચર્ચા કરવા વાંધો ઉત્પન્ન ન થાય એવી એક્કસ ખાતરી કરી શબ્દોમાં તે પ્રમાણે ફેરફાર કરવાનું, બીજા પક્ષે છેલ્લે કણ્ણ રાખ્યું અને ધટના સર્વાનુમતે પાસ કરવામાં આવી.

પરિષદની આગની ધટના અદિમાં આપ-વામાં અર્થ નથી. માટે તેમાં જે ખાસ મુદ્દા છે, તે નીચે આપવામાં છે.

નામ—

'અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ' આ નામને બદલે 'અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ સંઘ' એમ તેનું નામ રાખવામાં આવે છે. (Association of the All India Women's Conference) 'સંઘ' આ શબ્દ પહેલા નામમાં વધારે મૂકવામાં આવ્યો છે.

ધોરણ, હેતુ અને ઉદ્દેશો—

આ અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ સંઘ કોઈ રાજકીય પક્ષ સ્વીકારશે નહિ કે કોઈ કોમી વાદોમાં પ્રત્યક્ષ ભાગ લેશે નહિ પણ હિંદુસ્તાનના લોકોના હિત સંબંધી અને ખાસ કરીને દિલ્હી સ્ત્રીઓ ને બાળકોના હિત સંબંધી ગમે તે પ્રશ્ન પર કે ગમે તે

ધિઓ રચાત સમિતિના પ્રતિનિધિઓ અને ખાસ આમંત્રણ આપેલા પ્રતિનિધિઓ

શાખા પરિષદ—

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ સંઘના વાર્ષિક અધિવેશન વખતના ૬ અઠવાડિયા પહેલાં દર શાખાએ પોતાની હદમાં ઓછોને આમંત્રણ આપી જાહેર પરિષદ ભરવી જોઈએ. આ પરિષદમાં જૂદી જૂદી ડચ શાખાની પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપવી જોઈએ, અને અ. ભા. મ. પરિષદ સંઘના વાર્ષિક અધિવેશન માટે મોકલવાની પ્રતિનિધિઓની ચૂંટણી આ પરિષદમાં થવી જોઈએ.

શાખાઓનું કામ—

(૧) અખિલ ભા. મ. પ. સંઘની દેખરેખ નીચે તેના ધ્યેય અને કામને શાખાઓ વિસ્તાર કરશે.

(૨) અ. ભા. મ. પ. સંઘના નિયમો અને પેટા નિયમોને વધી ન આવે એવી રીતે દરેક શાખા પોતાપોતાની શાખા પૂરતી નવી ધટના અને નિયમો ધડી કાઢશે, તે ધટના અને નિયમો તૈયાર કર્યા પછી અ. ભા. મ. પ. સંઘના કાર્યકારી મંડળની સંમતિ મેળવી તે અમલમાં ચૂકવવામાં આવશે.

(૩) દરેક શાખાની આર્થિક જવાબદારી ને તે શાખાને માથે રહેશે.

ધટનામાં ફેરફાર કરવા વિષે—

ધટનામાં ફેરફાર કરવાને કાંઈ પણ તો અગાઉ ફેરફારની સૂચના અ. ભા. મ. પ. સંઘના વાર્ષિક અધિવેશન પહેલાં ત્રણ મહિના દરેક પહેલાં સ્થાયી મંડળની સમીક્ષા રજીસ્ટરથી કે પોસ્ટલ માર્ટિફિકેટથી મોકલવી જોઈએ અને તે વાર્ષિક અધિવેશન આગળ ચર્ચા માટે મૂકી કે અહિંમતીથી પાસ થવી જોઈએ.

ઉપર બંધારણમાંની મહત્વની બાબતોની

કલમો આપવામાં આવેલી છે તે પરથી પરિપક્વની કામ કરવાની રીત વિષે સામાન્ય ખ્યાલ આવી જશે. હવે પછી કોઈ પણ પ્રશ્ન ઉપર પરિષદ ચર્ચા કરી શકશે. ૧૩ વર્ષની પોતાની હયાતીમાં અ. ભા. મ. પરિષદે હિંદુસ્તાનની સર્વ પ્રમુખ પ્રતિભા અને રાજધાનીની ઓછો એકત્ર કરી તેમનામાં ઓવિષયક પ્રશ્નો વિષે કુલુદ્ધ અને જાગૃતિ ઉત્પન્ન કરેલી છે, ઓછોના સામાજિક, શિક્ષણવિષયક, આર્થિક અને રાજકીય પ્રશ્નો વિષે પ્રુદ્ધી રીતે ચર્ચા કરવાનો અને મત પ્રદર્શિત કરવાનો હક પરિષદે સાબીત કર્યો છે. હિંદુસ્તાન મધ્યવર્તી સરકાર અને પ્રાંતિક સરકારો તેમજ બ્રિટિશ સરકારમાં પોતાના મતો વખતો વખત જાહેર કરી આ પરિષદની પ્રતિષ્ઠા જાળવી છે. અખિલ હિંદની ઓછો માટેના પ્રશ્નો પર એક મુખ્યથી પોતાના મતો જાહેર કરનાર આ એકમેવ સંસ્થા છે, તેને વધારે બળવાન અને કાર્યક્ષમ બનાવવાનું કામ તેની શાખા અને ઉપશાખાઓનું છે.

દરેક મોટા શહેરમાં તેની શાખાઓ નિકળી, ગામડે ગામડે તેની ઉપશાખાઓ નિકળવી જોઈએ દરેક સ્થળની પરિસ્થિતિની અભ્યાસ કરી તે તે ઠેકાણે રહેતી ઓછોના જીવનમાંના પ્રશ્નોનો વિચાર ને તે શાખા મારફતે યજ અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ સંઘ તરફ તે પહોંચવો જોઈએ, અને અ. ભા. મ. પ. સંઘની મદદથી તેઓએ તેના ઉકેલ આણવાની કાર્યવાહી કરવી જોઈએ. એમ થાય તો જ અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદ સંઘનું નામ સાધ્ય થશે અને તે સંઘે પોતાની સામે રાખેલા ઉચ્ચ ધ્યેયો પાર પાડવામાં તે સફળ થશે. તે સુદિન પાસે લાવવા માટે દરેક બેને પોતાની સક્રિય પ્રમાણે કાર્યવાહી કરવી જોઈએ. આને શિક્ષણને લાભ મળેલી બેનેની આ પહેલી ફરજ છે. નિરક્ષર ઓછોને અક્ષર જ્ઞાન આપવામાં, રોગથી પીડિત ઓછોને દવા

આપી આરોગ્યનો માર્ગ બતાવવામાં, અની-
તિને માર્ગે ચઢેલાને સદાનુભૂતિથી નીતિનો
માર્ગે દર્શાવવામાં અને એકંદરે ઓ જીવનના
વિધવિધ અંગોનો અભ્યાસ કરી સમાજની
ઉન્નતિની દૃષ્ટિથી વિચાર કરી ઉન્નત બના-
વવાના રસ્તા શોધી કાઢવામાં સુશિક્ષિત સ્ત્રી
સમાજની જ આગેવાની હોવી જોઈએ. કેવળ
પુરુષોથી આ કામ ન થાય, કેવળ સ્ત્રીઓથી
પણ આ કામ ન થાય. સ્ત્રી જીવનના પ્રશ્નો
એટલે આખા કુટુંબના અને આખા સમા-
જના પ્રશ્નો છે. પોતે આગેવાન બની સમા-
જમાં રહેલી વિષમતાનો વિરોધ કરી પોતાના
પ્રશ્નો તરફ પુરુષોત્ત્વ ધ્યાન યેચવાની પણ
ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય આપવામાં

પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય અને સુખ સમાજેષુ છે
એનું લાભ પોતાના પ્રયત્નોથી સ્ત્રીઓએ
પુરુષ વર્ગને કરાવવું જોઈએ. સુશિક્ષિત સ્ત્રી
વર્ગ આ કામ હાથ પર ન લે, તે તરફ
એકંદરથી બતાવે તો અ. લા. મહિલા પરિ-
ષદના અધિવેશનોમાં વર્ષમાં એક વખત બેઠા
થઈ થોડાક પ્રશ્નો પર ચર્ચા કરી કરાવ કરનાર
મૂંઝાત સ્ત્રીઓથી કશું વળવાનો સંભવ
નથી. પરિપક્વ સંઘના આ વર્ષના અધ્યક્ષ
સૌ, શાશ્વી લક્ષ્મીઆઈ રાજવાડેએ સ્વતંત્ર
પત્રક કાઢી શાખાઓને કાર્યની દિશા બતા-
વેલી છે. માટે તેમને અભિનંદન આપવું
ધરે છે. બેનો તેનો લાભ ઉઠાવશે એવી
આશા છે.

૨૧. કમલો નેરુને

દેશ હાલ સહી કના-કપાસી,
છૂપાં તન-મન-જેખત તૂર,
માત તણા મુજિયજો તે
હોમાઈ જમણું અમ ઉર.

‘અખત’ જની આપણી આજે જે,
તેની ‘અખત’ સૂતા પુ’ ખરી.
‘ધરામિર,’ તપ, ત્યાગ-ધેયની.
ચિરથી તુજ સમરગમાં જરી.

તોડી અમ કાંમતે ઉશત,
કમલે ! કેમ ગળેયોં સૂરપથ ?

મી. ગામતત વિ. જોશી

જીવન ઝંખના

(દ્રુતવિવિગિત)

પ્રકૃતિનાં મળી તત્વ અમર્ત્ય હું
મનુજનું ધરી ઉન્નતુ જોળીયું
મહા સનાતન જ્યોત કણી લઈ
પ્રભવિયો, પૃથવીપટ, હું લમું.
ટમકતી મુજ અંતર દીપિકા પ
વિષમ આ જગવાયુ થકી ધૂળે,
હૃદય રૂંધત દવાન્ત લયાં જગે
જીવન મંગલની નહીં આશના.
વિષભરી ફર કાળ તણી મહા
મરણ પાંખ વીંઝાય જગે અહીં, ૧૦
વરસ આઠ અને દસ વિતંબ્યાં
ઝપટ કાળ તણી ઠંઠં ચૂકવી.
હજી ન યોવન મંદિર આયુનાં
ઉઘડીયાં હું અખુદ શિશુ સમો;
હજી ન સ્થિર ગભીર અલાપ તું ૧૫
જીવન આ મૃદુલીત સરિત શું
હજી રમન્ત ધુમન્ત અનિશ્વત
જીવન નિર્ઝરશું બસ દોડતું.
નથી હજી જગના કટુ તાપને
અતુલવ્યો; ન હજી જગ સિન્ધુના ૨૦
ધમળમાં ફર્યું જીવન નાવડું.

પણ હવે નહીં અન્તર ઇચ્છતું
જડ મુખત બની વહવું જગે.
ઉડું ઉડું પણ પાંખ મળે નહીં;
દિગદિગન્ત ન દંષ્ટિ શકે ફરી રપ
કિરણના સ્પર્શે પણ દાઝતો,
અહીં તહીં ફરું અદ્રિ તળેટીમાં.

વહી જતી નયને લઈ વાદળી
કલકલન્ત મુણું સરિતા ગીતો,
રગની સ્યામળ સાળુ જડયા હીરા, ૩૦
નિરખતો વળી ઇન્દુ તણી પ્રભા.

પણ ન અન્તરને હજી શાન્તવના
' ઉલટ લેર વધું' બસ ઝંખના.
સતત વિશ્વ અમાપ ધુમી વળું
કિરણની કરી ફેડી ન શાન્તવના. ૩૫
ફરું ગિરિ તણી ઘોર તળેટીમાં,
ધરી ઉરે મૃદુ મંગલ દીપિકા.
નયનને કરી ઉઘર્વ હું માપતો
અચલ શૃંગ-પણું ચઢવા' થતું.
ચઢીશ કો'દિ પછાડ પરંપરા
પછી મુઉન્નત શૃંગ પરે નહી.

અગર ઘોર તળેટી મહીં રહું
હૃદય રૂંધત ઘોર તંભિસમાં
જયમ હતો પ્રભવ્યો ત્યમ શામવા,
થદિ-શરોર આણુ આણુ તૂટળે
જયદાં થકી પ્રભવ્યાં તહીં શામલો.

પ્રગતિની આછી ઝાંખી રૂપરેખા

લેખિકા : શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

અનુવાદક : શ્રી. નટજીલાલ શેઠ

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદે એક દાયકાની પેતાની છુટી ગરેડને ફગાવી દઇ દિલ્હીમાં નવીન માર્ગે મદ્ય કર્યો છે. કેઇ પણ સંસ્થાની પ્રગતિ કે ઉપયોગિતાનું માપ તેના અસ્તિત્વ કાળથી નહોતું, પરંતુ સમયની સાથે વહેવાની અને રહેવાની તેની તાકાત ઉપર અવલંબે છે. આ દૃષ્ટિબિંદુથી વિચાર કરતાં પરિષદની પ્રગતિ અતિ ધીમા વેગવાળી ઠહી શકાય. હિન્દે છેલ્લાં દસ વર્ષમાં એટલી પ્રગતિ કરી છે, કે તેમાં અનેક સંસ્થાઓ સ્થપાઇને પ્રાચુર્યવાન બની છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ અનેક દાયકાઓનું કામ આ એક દાયકામાં બની શક્યું છે.

દિંદુરયાનમાં આર્થિક ને સામાજિક બાબતોમાં આવેલી અચ્ચુપારી ને આશ્ચર્યજનક ક્રાન્તિ, આંતરરાષ્ટ્રીય, આર્થિક ને સામાજિક ઝઘડાઓને કેટલેક અંશે આભારી છે, પરંતુ તેનું સાચું ને મુખ્ય કારણ તેાં દેશભરમાં ફેલાયેલી રાજકીય અશાંતિ જ છે.

સમસ્ત દેશમાં ફરી વળેલા રાજકીય મોઝામાં અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ જેવી અગ્રેવાન સંસ્થા જાણેથી આગળ પડતા ને અસરકારક દિશામાં, તેમજ ઝડપભેર પ્રવૃત્તિ રી આઠા જરૂર રાખી શકાય. આજ સુધીનો તેનો વેગ નિરાશા ઉપજાવે તેવા ધીમે હતો, પરંતુ ગરમ વાતાવરણની અસર તેના ઉપર હવે અત્યંત થઇ છે.

રાજકીય દૃષ્ટિ બિંદુ :

રાજકીય લડત તોડી પાડવા માટે રાજ્યો વગેરે તરફના કોમી ઝઘડા ઉભા કરવાના પ્રયાસ

સામે પીક ફેરવીને, તેમજ સખત હાથે લડત ચલાવીને પરિષદે મદાન સેવા બજાવી છે. વળી, સમાન હક્કના સિદ્ધાંતને વળગી રહીને સ્ત્રી વર્ગ તરફે (લગ્નની લાયકી સદ) સ્ત્રીઓને ખાસ અનામત બેઠકો અપાવવાની લડત ચલાવીને પણ તેણે સ્ત્રી જનતાની તેટલી જ સુંદર સેવા બજાવી છે.

આજા ઉમંગ કાર્યમાં કદાચ તે નિષ્ફળ પણ નીવડે; અને તેમ બને તો તેમાં તેની તાકાત કે અંતરેઝાની ખામી નહીં હોય, સાર્વભૌમ સત્તાને પેલાતોના-દિલ્લો નહીં-સ્વાધીન જવાબદાર હશે.

દિલ્હીની બેઠકથી પરિષદનું પ્રથમ વર્ણન સંપૂર્ણ થવાનું જણાઇ આવે છે અત્યાર સુધીની તેની શિક્ષણ પરિષદ સમી ચર્યાતમાંથી મુક્ત થઇને હવે તે દેશની સામે ખપ થયેલા પ્રત્યેક પ્રતોના સામનો કરવા કટિ બદ થઇ છે.

રાજકીય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ :

આ પરિસ્થિતિથી મતભેદ ઉત્તો થયેા; કારણ રાજકીય લડતને કેઇ પણ કાળે વાગી બેસે તેવા કાંટાળો માર્ગે કેટલાક તરફથી મજાસમાં આવે છે, પરિષદને મુખ્યત્વે રાજકીય સંસ્થા બનાવવાની કેામની છાછા નથી. તેને સ્ત્રી પ્રવૃત્તિ માટે અનામત રાખવાની હિતકંઠા છતાં, રાજકીય પ્રતોના પગ પેસારા મામથી તેનું માની લેવામાં આવે છે.

દિલ્હીમાં બે મદાન રાજકીય બળો કામ કરી રહ્યા છે. એક અંગ્રેજોનું 'સાર્વભૌમત્વ અને બીજું રાષ્ટ્રાધિમાન-આને લીધે કમ-

નસીમે હિન્દની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિને ઐશ્વર્યશીલ ગણી લેવામાં આવે છે અને તેમ ક્યાં વિચાર કરે તે પશુ નથી.

હજી પશુ દેશમાં ઉંધે રહે છે દોરવાએલાં એવા ભોળાં પડ્યાં છે, કે જે એમજ માને છે કે સરકારની પ્રવૃત્તિઓ ખીન રાજકીય છે, ત્યારે દેશની સંસ્થાઓ અને તેની ચળવળોજ રાજકીય છે. આથી તે બધી ભાજગડો ઉભી થાય છે.

અંગ્રેજ સરકારનું પોતાનું રાજકીય ક્ષેત્ર યોગ્ય રીતે ચૂંટ્યું છે, તે પશુ હજી કેટલાક એવા છે, કે જે તેનાજ રાજ રજાએલા છે, જે કે આવી સંખ્યા દિન પ્રતિદિન કમી થતી જાય છે.

આ વર્ગને રાજકીય શબ્દ માત્રની પશુ ભારે ભડકે ભાગે છે; કારણ તેમના ભોળામાં કંઈ એવુંજ રહી રહેલું હોય છે કે રાજકારણીય પ્રવૃત્તિથી અંગ્રેજો અને તેની સાવ-ભોમ સત્તાને બેવડા બની જવાય છે અને તેમ કરવાથી કદાચ સમર્થ અંગ્રેજોના કાયદાને રક્ષણ પ્રત્યે ખંડ ઉઠાવવા સરખું થઈ જાય છે.

રાજકીય પ્રવૃત્તિને પક્ષીય પ્રવૃત્તિ ગણાવવામાં એ હોડો તેમની દૃષ્ટિએ સાચા છે; કારણ દેશમાં તેમને સરકાર અને રાષ્ટ્ર એ બેજ પક્ષો પોતપોતાના બળને ઠેકા સહિત નજરે પડે છે. દેશના ઉદ્ધાર, પ્રગતિ, ઉન્નતિ અને સુધારણા માટે હિન્દવાસીઓ માટે ફક્ત એક રાજકારણ જ હોઈ શકે, એટલું તે બેજ શકતા નથી.

મદિલા પરિષદનું ક્ષેત્ર ઓછો અને બાળકોના પ્રશ્નો માટેનું જ હોવાનો આપણે કદાચ આગ્રહ રાખીએ, તે પશુ મનુષ્ય માત્રને સ્પર્શતા સર્વ પ્રશ્નોથી તે અલગ રહી શકે તહીં. રાજકારણોનો એ એક મુખ્ય વિભાગ હોવાથી,

રાજકારી પ્રશ્નોના ઉકેલ શિવાય તેનો ઉકેલ થઈ શકે નહીં, તેથી રાજકારી હીલચાલો સાથે અમારે કંઈ લેવા દેવા નથી, એમ કહેવું એ નરી મૂર્ખતા અને સત્ય હકીકત સામે અર્થ ઓચામણી કરવા સરખું છે.

આજે દેશની સામે તેની સ્વાતંત્રતાનો મુખ્ય પ્રશ્ન ખડો છે અને તે પ્રાપ્ત થાય તે જ આર્થિક ને સામાજિક સ્વતંત્રતા મેળવવાની આશા ગંભીર શકાય એ તફાવત રખે છે. રાજકીય સ્વાતંત્રતા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય સેંકડો દુઃખો ને સમસ્યા દૂર કરવાના પ્રયાસો માત્ર દેખાવ પૂરતા યોગ્યાં જ હોઈ શકે.

દિલ્લીનો નિર્ણય અનિવાર્ય હતો; કારણ દેશના સંઘના જોડા મુશ્કેલીઓ આ દિશામાં પ્રવાસ કરી રહ્યાં છે. પરિષદને દેશના રાજકારણમાં હિસ્સો ભેગો હોય તે તેણે પશુ જાણ્યો તેમજ બાળકોની સુધારણાના ધ્યેયને વળગી રહીને દેશની પ્રગતિમાં સંગીન અને પ્રયત્ન પાત્ર ફાળો આપવો જ રહ્યો.

રહેણા ધ્યેયની સામે પીઠ ફેરવવાનું કે તેનાથી અલગ થવાનું તેને પરવડે તેમ નથી. આપણું પગલું અવશ્ય આત્મસત્તાક જ નીવડે.

મુખ્ય કરાવો :

આજના અનેક સજગતા પ્રશ્નોની પૈકી પુરુષ, કોમી જથ્થા ને મજૂરીના પ્રશ્નોની મુખ્ય ઊજાવટ પરિષદ કરી.

લામતગની જમાવટ, આર્થિક સર્વોપરી-પણું, અને સંસ્થાઓના કબજાના સ્થાનના કારણે પરિષદે લઘુમતે અનંત ને જંગલી દરિયાઈ તરિકે ગણાવી, લામતગની સ્વતંત્રતા માટે ખાસ કરીને સત્તાધારી રાજ્યોની મદિલાઓને પરિષદે એકત્ર થવાની વિનંતિ કરી છે. એટલું જ નહીં, પશુ અદિસાના સિદ્ધાંતને પોતાના ધ્યેયને ફરીથી જાહેર કરીને પુરુષ સાથે હિંદને

કંઈ હોવા દેવા નથી એમ સ્પષ્ટપણે જણાવી દીધું છે.

દાહમાં મધ્યસ્થ રાજસ્થાની સભામાં પસાર થયેલા ' બરતી બોલ 'થી દેશનો મુદ્દા મામે પોતાનું વલણ જાહેર કરવાનો જન્મ સિદ્ધ દક્ક નષ્ટ થતો હોવાથી પરિષદે તેની સામે સખ્ત વધિ દર્શાવ્યો છે.

કામી ઝંખડાની બાબતમાં પોતાની આર્થિક અને રાજકીય સ્થિતિ મુદ્દારવાના હિદ્દેશથી મધ્યમ વર્ગના લોકોએ તેને રાજકારણીય સ્વરૂપ આપી દીધું છે, તેમજ આમ વર્ગમાં હજી સડો પેઠો નથી, કારણ તેના દુઃખ સર્વ સામાન્ય હોય એમ પરિષદ માને છે.

કામી ઝુટણીએ તેમજ દહોને લીધે જ કામી ઝગડાએ આગળ વધતા રહેતા હોવાથી, દેશના મુખ્ય મૂળ ઉપર જ ધ્યા કરવાની તેમજ કોમ વાદ પર ચાલતી સંસ્થાઓને ઓછી અગત્ય આપવાની જરૂર છે.

મજુરોને કારખાનાના ખર્ચની વિગત તરીકે નહીં પણ ભાગીદાર તરીકે ગણાવવાની પરિષદની જાહેરાતથી ખરેખર તે એક પગલું આગળ વધી છે.

સાચિ જવાબદારી :

અખિલ હિન્દના સ્ત્રી જગતની સાચી પ્રતિનિધિરૂપ આ સંસ્થા બની રહે તે પહેલાં તેણે ધણું કરવાનું છે, હજી તેણે ધણું ઉંડાને મજબુત મૂળ નાખવાં પડશે. આ સાર કાર્યકરોએ મજુરી કરનાર વર્ગ પાસે પહોંચી જવું પડશે, તેમજ જીવન ઝંખડાઓ સાથે એકત્રિત થવું પડશે, અને દબાવેલા ચંપાએલાઓનાં દરરોજનાં દુઃખમાર સમજવાં પડશે.

સામાન્ય સમજાની સ્ત્રીઓને આકર્ષણથી પરિષદ પોતા તરફ ખેંચશે, તેના દિલમાં દસાવશે કે આ તેની જ સંસ્થા છે અને તેનાં દુઃખ ઝીલવા ને હળવા કરવા જરૂરી પગલાં લેશે, ત્યારે જ પરિષદ માટે સાચું ને પ્રેરણા-

ત્મક સ્વરૂપ આપોઆપ પ્રાપ્ત થઈ શકશે. પરિષદની અંદર સમાવેલાં દાહનાં તત્વો આ આબતની આગાહી પૂરી પાડે છે.

પરિષદ પાસે અનેક પ્રશ્નોના દગલા સીંચેલા પડ્યા છે, તે બધાને દળવા કરવા માટે દ્વિંમતપૂર્વક પ્રયામ કરવાની અગત્ય છે. નહીં તો પછી તે દેશના ગરમ લોહી અને હૃદયનો સુમેળ કરનારને બદલે રાજ્યની કોષ કચેરી સમાન થઈ પડશે.

પ્રશ્નો કમી કરવાથી તેના નિર્ણયોનું વજન પડશે, એટલું જ નહીં પણ જગત બરમાં તેના કાર્યની પ્રતિભા પણ પડી રહેશે.

રાષ્ટ્રીય મદાસભાનું આજે વજન પડે છે કારણ તેની પાછળ મજબુત પીઠબળ છે.

એના ફરવો બદલે સાદા હોય, અને તેને કાર્યક્રમ બદલે એક જ બાબતમાં સમાધ જતો હોય છતાં તેની સાદાઈ અને મક્કમતા નિરધાર ફરક હોય છે.

મદિલા પરિષદે વધુ ટૂંક અને સચોટ, વિષયોની પસંદગીમાં વધુ ચોક્કસ અને તેની જાણવટમાં વધુ શુદ્ધ બનવું પડશે. જેમ જેમ વિષયોના સંભાસત્ય તરફ આપણે ઉંડા ઉતરતા જઈએ તેમ તેમ તે આપણને વધુ સમજતા જાય એ રસભાવિક છે, સડી મચેલા મૂળને કાપી નાખવાથી એકજ ઝટકે સેંઠડો રોગી ઝાળાને નાશ કરી ચકાવ.

મુખ્ય પ્રવૃત્તિ સાથે નિરજત ન હોવી જોઈએ, પરંતુ તેની પાછળના આપણા પ્રયાસો તરફ આપણું ધ્યાન રહેવું જોઈએ.

દીલ્લી સરિસ્ટે આ તરફ શ્રેયશ્રેયશ્રી કહ્યું છે. જેમને આની જરૂરીઆત જણાતી નથી અને જેઓ આ પરિષદને કમ વચરતી, વાચાગ ને બાંધિ વિનાની મણી કાઢીને તેને છોડી ગયાં હતાં તેઓ દબે જરૂર પાછાં ફરશે અને સર્વના મિત્ર બનથી હિન્દને મદાન દેશ બનાવવા માટેના પ્રયાસમાં પરિષદને ઓંચોની એક મદાન સંસ્થા બનાવશે.

રાણી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડેની યોજનાનું સિંહાવલોકન

લેખિકા : શ્રી સુશીલા કુમારી આ. પંડિત

અખિત ભારતીય મહિલા પરીષદ પાછલાં કેટલાંક વર્ષોથી સ્ત્રીઓને લગતા પ્રશ્નોને લઈ ધરી પોતાનું કાર્ય ધપાવી રહી છે. સરઘાતમાં માત્ર અસાનતા અને નિરક્ષરતા દૂર કરવાને માટે એણે સતત પ્રયત્ન આદર્યા હતા. ત્યારબાદ સ્ત્રીઓના સામાજિક પ્રશ્નોને યોગ્ય રીતે અમલમાં લાવવા માટે આજ દિન સુધી પ્રયત્નશીલ રહી છે.

હેલ્થ કેટલાંક વર્ષોથી, આ કાર્યમાં સ્ત્રીઓએ ખૂબ રસપૂર્ણ ભાગ ભજવ્યો હોવાથી અને પોતાનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર કરવાની દૃષ્ટિએ શ્રી. રાજવાડેએ નવી યોજના અમલમાં લાવવા માટે બહેનોની આગળ મૂકી છે. આ યોજના, બહેનોને વિશાળ કાર્ય અને ઉચ્ચ ધ્યેય તરફ લઈ જાય, ને બહેનો પોતાના રચાવને યોગ્ય રીતે સમગ્ર દેશ અને જાતિના કાર્યોનાં દરેક રીતે મદદર આપી શકે એ દૃષ્ટિથી મૂકાએલી છે.

ભારતવર્ષની બહેનોની નિરક્ષરતાને કારણે તેમનું સામાજિક જીવન પણ એકદમ નીચે પડી ગયું છે. આ દિશામાં રચનાત્મક કાર્ય થાય તો જ આપણી જાતિ ઉન્નતિ કરી શકે. ભારતવર્ષમાં લોકોનો ત્રીજો ભાગ ગામડાઓમાં વસેલો છે. ગામડાઓમાં કાર્ય કરવાનું ક્ષેત્ર ઘણું જ વિશાળ છે પરંતુ તે કાર્ય કરનાર માટે ઘણી મુશ્કેલીઓ આવે તેમ છે. છતાં પણ જો બહેનો પોતાની નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ આપી શકે તો આ કાર્ય હાથમાં લઈ શકાય તેમ છે.

આવી સેવાભાવી ને ત્યાગશીલ ધરાવતી બહેનો અંદર આ દિશામાં કાર્ય ઉપાડી લે એ પ્રયત્ન નીચ છે. અત્યારે આપણે શહેરો અને નગરોની

અંદર આ કાર્યને કેવી રીતે વધારી શકીએ તે પર વિચાર કરીએ. આ કાર્યની વિશાળતા જોઈ રહેને દરેક શિક્ષીત બહેન આની અંદર પોતાનો ફાળો આપી શકે તો જ મૂકેલી યોજના પાર પડે તેમ છે. આ દૃષ્ટિએ સરઘાતમાં દરેક શિક્ષીત બહેન, ખાસ કરી મહિલા પરીષદની સભાસદ, આ કાર્ય પોતાના પાડોશ, મહોલ્લા ને જંજીરની અંદર સુગમતાથી ઉપાડી લે; કારણ કે આ કાર્યની સરઘાતમાં એ ધણું જ આવરપક છે કે થોડી બહેનો ખીતપગારી કાર્ય શરૂ કરે. કાર્ય જેમ જેમ વધતું જાય તેમ તેમ આ દિશામાં આપણે થોડી સેવાભાવી બહેનોને ખાસ શિક્ષણ આપી વેતન સાથે પણ રાખી શકીએ.

આ કાર્યની અસર બહેનોના મનની ઉપર પડે-અને બહેનોને ખાસ આકર્ષણ ઉત્પન્ન થાય એ દૃષ્ટિએ સાધારણ વાતચીત, પ્રત્યક્ષ પાકો (Demonstration), પ્રવાસો (excursions), મનોરંજક કાર્યક્રમો (entertainments) તથા સામાજિક સ્વાસ્થ્ય, અને નાગરિકતા (Social Hygiene and civics) દ્વારા પ્રચાર શરૂ કરવો.

આનો સુંદર પ્રચાર માટે સૌથી પ્રથમ ન્દાનાં શહેરોમાં મહોલ્લાવાર કાર્ય આરંભ કરવું; મહોલ્લાઓ ધણી જ ન્દાનાં હોય તો મ્યુનિસિપાલિટીના વિભાગવાર કાર્ય આરંભવું. સુંબઈ જેવા મોટા શહેરોમાં પરાઓની અંદર પણ ન્દાના વિભાગો અથવા મહોલ્લાવાર કામ કરવું. મહોલ્લા પછી મોટા હોય તો તેની અંદર વિભાગો કરી દરેક વિભાગમાં ઓછામાં ઓછી સંખ્યા ૩૦ સુધી બહેનોની રાખવી.

જો બહેનો શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાની દૃષ્ટિએ

આમાં રસ લેતી થાય તો તેમને સ્થાનિક આર્થિક સ્થિતિ જોઇ વગર પૈસે અથવા નજીવી રકમ લઇ કાર્ય ચિખવાડવું.

દરેક વિભાગમાં બે બહેનો કાર્ય કરે. એક શિક્ષણને સ્થાન આપી અસાનતા તથા નિરક્ષરતા ટાળે ત્યારે બીજી બહેન સામાજિક પ્રશ્નોને લઇ ખાસ કરી તંદુરસ્ત, નિરોગી જીવન જીવવાના પ્રશ્નો ઉપર વધારે ધ્યાન આપે. દરેક માસ પછી આ બે બહેનો પોતાના કાર્યની ફેરબદલી કરી શકે તેમ રાખવું.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની સ્થાનિક સભાએ પોતાના વિભાગમાંથી એક ઐત્ત્રિક અવૈતનિક કાર્ય કરનાર બહેનને પ્રચાર શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા પરિષદ તરફથી ખાસતીમાં આવેલા training centre-શિક્ષણ કેન્દ્રમાં મોકલશે.

સ્થાનિક સભાએ એક સજ કમિટી ને મહોલ્લાઓમાં કાર્ય કરી શકે તેવી નીમવી. આ કમિટીના સેક્રેટરી અને ત્યાં સુધી આ દિશામાં કાર્ય પ્રજ્ઞાશીલ શિક્ષણ લીધેલ હોવા જોઇએ અથવા તો કોઇ પણ સભ્ય બહેને શિક્ષણ લીધેલું હોવું જોઇએ, આ સજ કમિટી પોતાનું કાર્ય અને તેનું વિવરણ વર્ષમાં બે વાર સ્થાનિક સભા આગળ રજુ કરે.

આ સજ કમિટી ઐત્ત્રિક કાર્ય કરનાર બહેનની ઉપર દેખરેખ રાખશે. આ કાર્યમાં દરેક જાતની આર્થિક અને બીજી મદદ પૂરી પાડવા સજ કમિટી જવાબદાર રહેશે. આવી અંદર અને ત્યાં સુધી સ્થાનિક પ્રભાવશાળી બહેનો જેમને ધણો વખત મળતો હોય, બહેનો ને જુદા જુદા કાર્યોમાં નિષ્ણાત હોય, અને ને સેનાબાબી સામાજિક કાર્યો કરનારી હોય તેમનો સમાવેશ કરવો.

આવી કમિટીની અંદર સ્થાનિક આગે.

વાન પુરૂષ કાર્યકર્તાઓનો પણ સમાવેશ થઇ શકે છે.

આ કાર્યની સરળતાને અંગે મહિલામાં એક વાર સભા જરૂર મેળવવી.

The Trained member (શિક્ષિત સભ્ય)

આ કાર્ય કરવા માટે શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સભાસદને પૂર્ણ જવાબદાર મેળવવી. સજ કમિટી દરેક રીતે નિરીક્ષણ કરવા, સરનાઓ આપવા, આર્થિક અને બીજી મદદ આપવા બંધાયેલી રહેશે. તે ઉપરાંત વર્ષનો કાર્યક્રમ પણ થોડા આપશે.

મહિલા પરિષદ તરફથી શિક્ષણ આપવાની સંસ્થામાં શિક્ષિત થએલ બહેન અથવા તો, જો તે પરિષદ તરફથી નિશ્ચિત કરેલા સ્થાનથી શિક્ષણ મેળવેલું હોય તેનેજ પૂર્ણ જવાબદારી સોંપવી. આ બહેન ઐત્ત્રિક અને અવૈતનિક કાર્ય કરનારી હશે એટલા માટે તેમને લગતા ને ખર્ચ આવે તે સ્થાનિક એકત્રિત કરેલા ફંડમાંથી આપવું. આવી એક શિક્ષિત બહેન બીજી મહોલ્લાઓની બહેનોને શિક્ષણ આપી યોગ્ય કરી વેશે અને તે તૈયાર થએલી બહેનો મહોલ્લાઓમાં કાર્ય કરશે. તેમના વર્ષના કાર્યની રૂપરેખા તેમને સમજાવી તેમની ઉપર નિરીક્ષણ રાખશે. અને દરેક રીતે પોતે એને સજ કમિટી દ્વારા મદદ પહોંચાડશે. કાર્યકર્તાઓ :

શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરનાર બહેનો થોડા સમય અવૈતનિક કાર્ય કરશે. આવી બહેનો ૭ માસ કે વર્ષ સુધી સ્થાનિક શિક્ષણચર્ચામાંથી શિક્ષણ લઇ ઉપયોગી થઇ પડશે.

શિક્ષણનાં સ્થળો :

ભારતવર્ષ જેવા વિશાળ દેશમાં જુદી જુદી જગ્યાએ આવા કેમ્પો કરવા હુકમ થઇ પડશે. તે માટે દરેક પ્રોવિન્સ આવી જાતના

કેમ્પો પોતાના વિભાગમાં કરે. આણું શિક્ષણ લેવા માટે થી. રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે આ વર્ષે પૂનામાં એક કેમ્પ ભરશે.

આર્થિક સહાય :

દરેક સ્થાનિક સભાએ પોતાના વિભાગમાં પ્રચાર માટે યોગ્ય ફાળો એકત્રિત કરવો. અને તેનો ઉપયોગ શિક્ષીત કાર્યકર્તા વડે કરાવવો.

કાર્યદિશા :

મહોદ્ધાઓમાં ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે કાર્યને જેમ અને તેમ આકર્ષક બનાવી પ્રચાર કરવો. જરૂર પ્રમાણે ન્હાની પુસ્તિકાઓને છપાવી ઉપયોગ પથ્ય કરવો, આ કાર્યને માટે જે દરબોજ બહેનોને એકઠી ન કરાય તો પથ્ય અંદરથીઆમાં ત્રણ વાર તે કરવીજ. સમય એમની અનુકૂળતા પ્રમાણે નિશ્ચિત કરવો. આવી સભાઓમાં બહેનોને પ્રશ્નોદ્ધાર પોતાના વિચારોની આપણે કરવા તક આપવી. પત્રિકા કે પુસ્તિકા જે એમની સમક્ષ મૂકવામાં આવે તે ધણીજ સરળ ને સાદી ભાષામાં લખેલી હોવી જોઈએ.

આવી પુસ્તિકાઓમાં ખાસ કરીને આપણા જીવનને લગતા વિષયોની ચર્ચા ખાસ હોવી જોઈએ આ સંબંધી આપણે નીચેના વિષયો ચર્ચવા માટે ખાસ ધ્યાન આપવું.

શારીરિક વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, મહોદ્ધાઓની સ્વચ્છતા ને આરોગ્યતા, સુધરાઈખાતા સંબંધી જ્ઞાન, સામાન્ય વિજ્ઞાન તંદુરસ્તી બાળકોની માવજત, ખોરાક, પાકોચ અને સહકાર, ન્યાયાલયો, પોલીસખાતું, કચેરીઓ, પોસ્ટ ઓફિસ, રેલ્વે અને બસો સંબંધી,

જેન્કો, વ્યાપાર, સ્વદેશી, રાજકારણ, નિયમો, લગ્ન અને કૌટુંબિક વિષયો, ધર્મ અને અસ્પૃશ્યતા, પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, રેડિઓ, સીનેમા. નાટકશાળા અને મેળાઓ, ભારતીય ઇતિહાસ, ભારતના દૈનિક ચર્ચાતા વિષયો, દુનિયામાં ચર્ચાતા આબકાલના વિષયો, દુનિયાના પ્રદેશો, દુનિયાની મુખ્ય વ્યક્તિઓ, સ્થાનિક મુખ્ય વ્યક્તિઓ, સ્થાનિક મુખ્ય સંસ્થાઓ, ભારતીય ભૂગોળ, દૈનિક વિજ્ઞાન, પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ, કેટલાંક ધંધાઓ, દેશની પેદાશ, દેશમાં બનતી વસ્તુઓ, દરબોજ સંબંધમાં આવનાર ધંધાદારો, અને નિવૃત્તિ સમયના કામો.

આ પ્રમાણે જોતાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આ યોજનાને કાર્ય રૂપમાં પરિણિત કરવાથી આપણે ધણી સરળતાથી આપણા ધ્યેયને વળગી રહી રચનાત્મક કાર્ય કરી શકીએ છીએ. હું તો માનું છું કે બહેનો, જે આ પરિષદ સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તેઓ અને ખીજ બહેનો પથ્ય આપી ઉપર વિચાર કરી આને અમલમાં લાવવા પૂર્ણ પ્રયત્ન કરશે. એટલુંજ નહિ પણ પોતાની આ દિશામાં કાર્ય કરવાની ઉત્સુકતા પણ જાહેર કરશે.

આપણા દેશમાં ધણે ઠેકાણે ગૃહ ઉલોગ ધણીજ ન્હાના પ્રમાણમાં હોવાથી-ધણી સંખ્યામાં બહેનોના વખત ગળ્યા મારવામાં, નિન્દાખોરી કરવામાં, અને ધંધા વગરના પડી રહેવામાં જાય છે, તો એ સમયનો સફળપયોગ કરી જરૂર આ દિશામાં પોતાના સમયનો ફાળો આપી દેઈ, ખાતિ ને ધર્મની ઉન્નતિ કરવામાં ચૂકવું નહિ.

[૧] ઉપદ્રા થરની સ્ત્રીઓને સલાહ

લેખિકા : રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે

આ નાનકડો લેખ, સામાન્ય રીતે મુખ્ય-
સીન કહેવાતા વર્ગની સ્ત્રીઓને-કે જે વર્ગના
હોવાનું મારું પણ સદ્ભાગ્ય અને દુર્ભાગ્ય
છે-અર્થાત્ કરવાનું મને મન થાય છે.
અમારા વર્ગની સ્ત્રીઓ, સદ્ભાગી છે કે તેની
પાસે સાધનો અને અનુકૂળતાઓ છે, સંસ્કાર
અને દુરસદનો વારસો મેળવવા પુરતી પણ
તે સદ્ભાગી છે. દુનીયાભરમાં સ્ત્રીત્વનો જે
ઉંઝારો ઉંચો અને સૌથી વધારે વારતવ-
વાદી આદર્શ છે તેમાં દિલ્લી બાઈની સ્ત્રીઓ
સાથે સદ્ભાગી થવા પુરતી મળ્યું તેઓ
નસીબવાન છે.

પણ દુર્ભાગ્યે અમારામાંની ઘણી સ્ત્રીઓ
આ તકનો ઉપયોગ કરતી નથી. તેમ દિલ્લી
સ્ત્રીત્વમાં જે મૂળજીવ આદર્શ સમાવયો છે
તે પણ સમજતી નથી. જ્યાં જ્યાં હું જઈ
હું-મોટા શહેરોમાં કે કરખાઓમાં-ત્યાં ત્યાં
મને જણાય છે કે, મારા વર્ગની સ્ત્રીઓ
એકંદરે સામાન્ય પ્રકારનું જીવન જીવવામાં જ
સંતોષ મानी લે છે. ધરકામ પર સહેજ
સાજ દેખરેખ રાખતી, કંઈક વાંચતું, -મોટા
ભાગે તો ચોપાનીમાં કે નવલકથાઓ-કંઈક
શોખ, પતિના જીવનમાં સહેજસાજ સાદચર્ચ,
અને મોટે ભાગે સામાજિક મોજમજાદ
રમતમમત અને આજસુપણું આટલો મોટો

ભાગે એ વર્ગની કમ થઈ પડે છે. અસંખ્ય
આમાં કેટલાક અપવાદો જરૂર છે. તેમ હું
એ પણ જાણું છું કે, મહાસભાની અગવળા-
માં ભાગ લેનારી સ્ત્રીઓનો મોટામાં મોટો
ભાગ તેમજ, આમડાઓમાં કેળીને સામાજિક
કે એવું લોકહિતનું ખીલું કાપ્યું કરનારી
સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે મધ્યમ અને ઉપદ્રા વર્ગની
છે. તેઓને મારા વંદન હો. છતાં મારે
એટલું તો કહેવું જ પડશે કે મારા જેવા
મુખ્યસીન વર્ગની સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ, હેતુ
વિનાનું નિષ્વળ અને છીછરું જીવન જીવે છે.

અમારામાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ માનતી
જણાય છે, કે માતા અને ગૃહિણી તરીકેનું
કાર્ય સામાજિક રીતે એટલું કીમતી અને
અનિવાર્ય છે કે એ કાર્ય સંતોષકારક રીતે
પૂર્ણ કરનારી સ્ત્રીઓ તેઓના જીવનની
સાર્થકતા કરી નાખે છે. સ્ત્રીના જીવનમાં
માતૃત્વ એ એક મહત્વનું અને કીમતી અંગ
છે એ હું કબુલ કરું છું. પરંતુ તે સાથે
એની પાછળ આપણા બધા જ સમય
ખર્ચાંજ જતો નથી, તેમ સમાજ આપણી
પાસેથી જે કંઈ આશાઓ રાખી રહ્યો છે
તેની પરિસમાપ્તિ એટલામાં જ થઈ જતી
નથી એ પણ એટલું જ સાચું છે. એ
અને તેમ હોય છતાં આપણા વર્ગની સ્ત્રીઓ

સામે જે મુખ્યત્વે ફરીયાદ-યજ્ઞ રહી છે તે આપણે માતાઓ કે પત્નીઓ તરફેના કાર્યમાં ખુબ સ્વીકૃતિ મળે છે એ નથી પરંતુ આપણે સારી 'સોસાયટી' સ્ત્રીઓ કે 'ક્લબ જનલ સ્ત્રીઓ' બનવા બેઠી છે તેની સામે છે.

અને મને ખરેખર લાગે છે કે, આપણી સામેનો આ ધણો જ ગંભીર આક્ષેપ છે. ઇતિહાસમાં કેટલોક મુમ એવો આવે છે ખરો કે બ્યારે સુખચેનમાં જીવન જીવી શકાય, હિંદના ઇતિહાસમાં એવો ધણો સમય આપણને મળી ચુક્યો છે, પરંતુ આપણું જીવન એવા સંસ્થામાં જકડાયું છે કે આપણે ખુબ પરિશ્રમપૂર્વકનું જીવન જીવવું નેહશી. હું કંઈ એમ કહેવા માગતી નથી, કે આપણે કેમની સેવા કરવા માટે સર્વરચનો ભોગ આપવો. પણ આપણા કરતા જેઓ ઓછી સફલાગી હોય એવા વર્ગની સેવા પાછળ, આપણે આપણે થોડો સમય તો આપવો જ નોંધએ એમ મને લાગ્યા વિના હેતુ નથી.

જેઓને સહાયની જરૂર હોય, એવા લોકોમાં જ કામ કરવા માટે, સસમ જીવનનું સમર્થણ કરવા જેવી સ્થિતિમાં જે સ્ત્રીઓ હોય તેઓને મારું માયું નમે છે. આવા કાર્યને તો મત જ લેખવું નોંધએ અને એવા કાર્ય કરનારી સ્ત્રીઓને જતનમાં તરીકે ઉદ્દેશ્યવી નોંધએ; મોક્ષ મેળવવાના લોકમાં હિન્દુ સ્ત્રીઓ જે સેકંડો જુઓ દમોશાં ક્યાં કરે છે તેના કરતાં પણ આ જુત તો મોટું છે કારણ કે આ મત ખીજઓની-આપણા દબારો દેશખંડુઓ અને જહેનોની મુક્તિને માગેં ધણ જાય છે.

તોને બાજુએ રાખીએ તો પણ આપણે આપણી શક્તિ મુજબ જરૂર થોડું ધણું કાર્ય કરી શકીએ. આપણામાંના કેટલાકો નાણાંની મદદ કરી શકે તો ખીજઓ ફંડ એકઠું કરી કાર્યકરોને ઉત્તેજન આપી શકે. આપણે કાર્ય જે કોઈ સ્થાને યજ્ઞ રહ્યું હોય, તેવા મથકોમાં જમને થોડું ધણું સામાજિક સેવાકાર્ય પણ તેઓ કરી શકે.

આપણે ત્યાં સામાજિક કાર્યકરોની ભારે ખેટ છે એ આપણે સૌ જાણીએ છીએ. આપણી જરૂર તો એટલી મોટી છે કે સંખ્યા-બંધ, સ્વયંસેવકો એમાં કામ લાગી જાય. આપણે આપણી ક્લબોમાં, ફીજ રમવામાં કે ટોળટપ્પા ઉપવવામાં જે સમય બગાડીએ છીએ તે સમય આપણે સહેલાઈથી સામાજિક કાર્ય પાછળ ગાળી શકીએ, એવા ધણાં કાર્યોમાં આપણે સહાયબૂત યજ્ઞ શકીએ.

મુશ્કેલી વાત એટલી જ છે કે આપણે ગંભીર અને ઉપયોગી સેવાકાર્ય પાછળ આપણો થોડો ધણો સસમ આપવો જ નોંધએ. કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓ તેઓની રમતો વખત ગામડાંઓમાં કે મલુર લતાઓમાં ગાળી શકે. ગામડાંઓની પ્રજા સાથેના આવા, સંસર્ગથી તેઓને જરૂર લાગ જ યશે.

અને હવે પછીની પેઢીમાં કાસ કરવાની તીવ્ર તમન્ના છે એ તો હું જોઈ ચુકું છું. સમાજની અને દેશની જરૂરીઆતોને સંતોષવા તેઓ તત્પર છે. એટલે મધ્યમ અને ઉપલા વર્ગની ધણી સ્ત્રીઓ તેઓના સમયનો મોટો ભાગ સામાજિક કાર્ય પાછળ ગાળશે અને તેઓને માટે કાસ કરવાનું વિચારણ ક્ષેત્ર ખુલ્લું છે એ પણ તેઓ સારી રીતે જાણે છે.

[૨] રાષ્ટ્રના 'બાળ-ધન'નું મહત્વ

લેખક : યી. રામરાય મોહનરાય મુનરી

દિંદિમા કેળવણીના અનેકરંગી અખતરા થઈ ચક્ર મથા છે. પ્રત્યક્ષ-પ્રાથમિક અને પુખ્તવયિક-શિક્ષણની વિચારણા થાશે છે. દુનનરકગા અને ઉદ્યોગી શિક્ષણની યોગ્યતા થાય છે. વિદ્યાર્થીની પુનઃરચનાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવેલો છે, શારીરિક તાલીમ અને લોકરી તાલીમની અગત્યતા સમજાઈ છે.

આવી અનેક દિશામાં ભારતના બાલિ નાગરિકોનો પ્રશ્ન અગ્રમણીઓને ઉઠેલો છે. પણ એ પ્રશ્નનું મૂળરૂપ મારા નમ્ર મત પ્રમાણે પ્રશ્ન સમજા મૂકવા ઇચ્છું છું.

કેળવણી અને તાલીમની કોષ્ટ પથ યોગ્ય નામાં બાળકોનું રચાન મૂળભૂત હોવું જોઈએ. શહેરોની શેરીઓમાં રખડતા કે ગામડાની બાજોળે રમતા બાળકો-આવની કાંઈ એક વીથી પછી રાષ્ટ્રના કાર્યવાહકો થનાર છે એ વાદ રાખીને તે બાળકો પ્રત્યેના ધર્મ સમજા લેવા જરૂર છે.

ભારતના બાળકો એજ આપણું સાચું ધન છે. એ દાલ તો વેડાઈ જાય છે. એની સમીક્ષા છૂટીછવાઈ લઈ ચક્ર છે. પણ રાષ્ટ્રીયતાની દૃષ્ટિએ હજી સુધી 'બાળ-સંજ્ઞ'ની વિચારણા થઈ નથી, બાળ સંજ્ઞાનો પ્રશ્ન અલગ કે અડધો નથી, એ પ્રશ્ન સાથે માતા પિતા-કુટુંબ-સંબંધીઓ - સ્ત્રીઓ-સમાજ, શાળા-શિક્ષક અને સરકાર-એટલે ધારા, કાયદા અને વહીવટતંત્રનો સંકળાયેલો સંબંધ છે.

મદાસભાના મોવડીઓએ 'બાળસંજ્ઞ'ને રાષ્ટ્ર સંજ્ઞાના પાયા તરફ સ્વીકારી તેનો સાર્વત્રિક વિચાર કરવાની જરૂર છે. બાળકને રમતના સાધન-વાર્તારૂપે સમજાવવાની જરૂર છે. પણ બાળકો 'ધેર' વસે છે, એટલે લોકરી

રીતઘાત ટેવા તથા વાતચીતથી બાળકોના લક્ષણ ધરાવે છે-એટલે માતાપિતા કાંઈ બાળકોની બાબત, સમજાવી શીખવવાની જરૂરિયાત તેટલી જ છે-પાડોશીના બાળકો તરફ ફરજે છે-અનુજનાત હોય તો પણ બાળકોને તેમની વિમુખ રાખવા જોઈએ. કુરમનના બાળકને પણ અગ્નિ વાગેલું જોઈએ તો તેની સારવાર કરવાની ફરજ છે. શાળાનું વાતાવરણ સામુદાયિક દિલ અને માન્યતા પર રચાયું જોઈએ. "મારું" નહીં, પણ "અમારું" અમે-અમે મો" એ વિચાર અને એ ભાવના શાળામાં કેળવવાની જરૂર છે. શિક્ષકોનું વર્તન માના ભાવથી ભરેલું જોઈએ. શિક્ષક એટલે પરીક્ષા પાસ કરાવનાર અને શાળા એટલે પરીક્ષાનું ધન એ પ્રથમ નજર કરવી જોઈએ. શિક્ષકની ભાવના બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માનસ અને વલણ સમજા તેને ખીલવવાની હોવી જોઈએ; ઉચ્ચ આદર્શો વાર્તારૂપે બાળકોમાં રેડવા જોઈએ. નિરીક્ષણ અને તુલના શુદ્ધિ-સામાન્ય અર્થોથી કેળવી શકાય. પ્રત્યેક બાળક રાષ્ટ્રના શરીરનું સામાજિક, નૈતિક અને આર્થિક તત્વ છે એ ભાવના હોવી જોઈએ. બાળક રાષ્ટ્રનું બળ છે, એ લોકને દેખે મેતરણ રહેલું જોઈએ.

આ ભાવનાથી બાળ-સંજ્ઞા પરિષદ મદાસભાએ કેળવી એક અકવાડીયા સુધી સ્વતંત્ર ગચ્છો ચલાવી બાળસંજ્ઞાના અનેક-વિધ અને અનેક અંગના સંપૂર્ણ ધ્યેય અને ધોરણોનો નિર્ણય, બાળ શિક્ષકોની-કોષ્ટ પણ ખરચે-યોગ્યતા કરવી જોઈએ. ૪-૮ વર્ષ સુધીના બાળકોના શિક્ષકો, ૮-૧૨ વર્ષ સુધીના કુમાર-કુમારીના શિક્ષકો, અને ૧૨ થી ૧૮ વર્ષ સુધીના યુવાન વર્ગના શિક્ષકોના પ્રત્યેક

વર્ગ કરી નિષ્ણાત ધોરણપર રચાવવી અને અપાવવી જોઈએ.

આ મહાકામ' છલ્લા બોડ' કે રકુલ બોડ' કે મ્યુનિસીપાલિટીઓનું નથી આવી કેળવણીનો વહીવટ ભણે તેમની મારફત થાય પણ સમસ્ત દેશનું ભાવિ જે બાળકો પર રચાયલું છે તેમના સર્જન કાળે મહાસભાએ અન્ય સંસ્થાઓના સહકારથી અખિલ હિંદ બાળ સમિતિ All India childrens Board નીમવી જરૂરની છે. પ્રતિના વહીવટ અને ધારા-કાયદા કાળે જેમ સંકેશન ખાતું રચાયું છે તેવું જ એક ખાસ ખાતું મહાસભાની કચેરીમાં

રચાયું જોઈએ.

“ હું હિંદી રાષ્ટ્રનો સંરક્ષક છું. હિંદની વિરાટ આર્થિક શક્તિમાં મારું સ્થાન છે. રાષ્ટ્રની ઐક્યતા અને રાષ્ટ્રના અવિકાલ્ય સાર્વભૌમત્વના રક્ષણ કાળે મારું બલીદાન દેવાનો મારો ધર્મ છે. રાષ્ટ્રના રાજકારણમાં મને હંયામાં હંયા સ્થાનની શક્યતા છે અને નાનામાં નાનું કામ કરવાની મારી ફરજ છે. રાષ્ટ્ર એટલે-હું-દમે-હિંદના બાળકો-વિદ્યાર્થીઓ-યુવાનો ” એ ભાવના કેળવવા પોષવા અને સક્રિય કરવાનો ધર્મ મહાસભા અને પ્રત્યેક રાષ્ટ્રવાદીનો છે.

[૩] કાયદેસર અન્યાય

લેખક : શ્રી. નાગરદાસ પંડ્યા

આજે ખંડે ખંડમાં લોકો ન્યાય માંગી રહ્યા છે. મજૂર વર્ગ શ્રીમંત પાસે ન્યાય માગે છે, પછાત કોમો ઉચ્ચ કોમો પાસે ન્યાય માગે છે, સંજોગોને જોરે જેમણે પોતાના હેથને બેઠેલી મારેસો તેવા રાજ્યોની પાસે, ફરીથી પગભર ઘમેલી પ્રજાઓ પોતાના એ છતાપણા ભાગો તદ્વારને જોરે માગે છે અને તેમાં દલીલ તરીકે ન્યાયને આગળ ધરે છે; પણ આમાં કોઈ પણ ન્યાય માગનારાઓ પાછળ ફરીને જોતા નથી કે પોતાને ધર-આગણે તેઓ મનુષ્યજાતના અરધા ભાગને ઘેર અન્યાય કરી રહ્યા છે. બધાપ દેશોમાં એક કે બીજા સ્વરૂપે, યોગ કે વધારે પ્રમાણમાં પુરુષજાત અંજગતને પોતાની સત્તાના સર્કનમાં દબાવી રહ્યું છે. બીજા દેશોમાં તો કંઈ કંઈ પ્રકારે બળ કરી આ જાત એ દબાવવામાં માથું જાયકી બદાર પડી છે, ટેક લાગેલી ઐતિક તરીકોનાં-જો આપણે નિરપવાદ પુરુષ જાતિને જ ઉચિત માન્યાં છે તેવા કાર્યોમાં પણ તેમણે પોતાના પુરુષોને રથાને બાંધ રહેવાની ઉમેદવારી નોંધાવી છે.

પણ આ બાબતમાં આપણે દેશ તો

હજી ભમંકર સંક્રચિતતા દર્શાવી રહ્યો છે એમ કહ્યા વિના નહિ ચાલે. જેટલું પ્રજુલ્લ કોઈ નિર્જીવ વસ્તુ, દાખલા તરીકે ખેસવાની પુરથી, લખવાની પેનસીસ ઉપર ભોગવી ઘડાય તેટલું સ્વામીજી આપણા નરનીરો નારી જાતિ ઉપર ભોગવે છે. કેમ જાણે એમણે ગ્રામાલેક્ષી ખીજ રાજકીય વગેરે સત્તાઓનું, અહીં વેર વાળતા હોય. આરથી જાગૃતિના કાળમાં પ્રતિદેવનો એકવાડ પીનારી સતી, પતિનો પગ ધોષ એ નકચરો પી જઈ પોતાને ધન્યવાદ લેખતી લલનાઓ ભણે સનાતનીઓ મારે ગૌરવનું દરમ હોય પણ સામાન્ય યુદ્ધિ તો કહેશે કે એ આપણી શરમ છે. એક મનુષ્યનો એકવાડ ખીજું પીએ તે નરી અધમતા જ છે. એમાંથી પીનાર અને પાનાર ઉભયની અધોગતિ જ જન્મે છે. એમાંથી સારી સંતતિ મેળવી ઘડાય એ જુદામાં જાતરી ઘડવું નથી; જો એ સાચું હોય તો પછી વીર કરસનદાસ જે અનાચાર સામે ઝૂટયા હતા, તે-નવપરિણીતા વધુને પ્રથમ રાત્રિ આચાર્ય દેવની સેવા માટે મોહ-લવાની પ્રયા પથ-આચાર્ય દેવના ઇશ્વરસ્વની માન્યતાની એક સાચી માનવી પડે.

પતિદેવની દાસી, પતિપરાયણ સતી વગેરે આપણા વંચગાથાનાં શાઓની મૂર્તિઓએ ઓજસવતે એ પરાધીનતામાં રાચતી કરી મૂકી છે, પરાધીનતાને ઓંચો માટેનો આદર્શ જતાવરામાં આવ્યો છે. શાઓ તો રાજને પણ દેવ તરીકે જ પૂજવાનો આદર્શ રજૂ કરે છે, જેને અત્યારે આપણે કોઈ પણ રીતે માન્ય ન કરી શકીએ. પણ ઓંચોને તો યુગના યુગથી આપણે પરતંત્ર રાખી છે. એમને માટે સ્વતંત્રતાના ખ્યાલ પણ આપણને બંધક લાગે છે, અરે, ઓંચોને પોતાને પણ એ બીપણ લાગે છે. સ્વતંત્ર સ્ત્રીની કલ્પના તરફ આપણે ધજા બજોલાઓને પણ મઠો મરડતા જોઈએ છીએ.

જેમ પેલા અંધારા ભોંયરામાં ગોધી રાખેલા કેઠીને ખંઠાર નીકળતી, ખુંસો પ્રકાશ અસભ્ય ઘટ્ટ પડ્યો હતો, તેવું આપણી બહેનો અને માતાઓને આજે થાય છે. કદી નહિ અનુભવેલી સ્વતંત્રતાના ખ્યાલ માત્રથી તેઓ ચમકે છે.

પિતા રક્ષતિ કીમારે પતિ રક્ષતિ ચૌંયતે
દુષ્ટો રક્ષતિ વાર્ધક્યે ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્દતિ

એ આપણું સૂત્ર ગાઈ, ક્રોપડી, કુમાર-કંવી, ઝંસીની રાણી વગેરે દ્રશ્યનો આપણે માટે ગણતરીમાં લેવાલાયક નથી, ઓ તો એક માત્ર રક્ષવાની અને સામવી રાખવાની વસ્તુ જ આપણે માટે છે.

આનું મૂળ કારણ તો એજ છે કે આપણે-ખાસ કરીને આપણા શાઓએ-ઓંચો તરફ એકજ માત્ર જાતીય દ્રષ્ટિથી જ જોયું છે. ઓંચો આપણી દ્રષ્ટિમાં એક માત્ર જાતીય પ્રાણીઓ (Sexual animals) જ છે. એમનાં ભુદિ, બળ, મુદતા, રસિકતા, માદકચકિત વગેરેમાંથી એક પણ ચુલુ આપણે લક્ષમાં લીધો નથી અને નવાં લીધો છે ત્યાં

જાતીયતા (Sexuality) ને પ્રથમ ખ્યાનમાં રાખીને આપણે ઓંચોને વિચાર્યો છે. પુરુષને હમેશા બચ લાગ્યા કયો છે કે ઓ સ્વતંત્ર થશે તો પોતાના જાતીય સંતોષ માટે જે સાધ્નાઓ પોતે ભોગવી રહ્યો છે તે ચાલુ જશે. પોતાના ચડીઆતા પશુપાત્રથી જાતની ચડીઆતી મુદતાને પોતે દબાવી દીધી છે અને યુગો થયાં એમની રસિકતાને પોતે સ્વામી ઘટ્ટ બેઠો છે. એ સ્વામીત્વ સાચવવાને એણે શાંતો બનાવ્યા, રિવાજો દાખલ કર્યા, અને એ રીતે લોકકંઠના અર્ધા અંતે પક્ષાધાતથી પીકાતું કપું છે. એનો દંડ આજે પુરુષ ભોગવી રહ્યો છે. મૂણાજનક દુરાચાર, પાર વિનાની દત્તાઓ, ત્રાસોત્પાદક વ્યાધિઓ, અને નજરને ચમકાવતી ઉત્ક્રાંતિઓ બહુજા એ અન્યાયનું સીધું પરિણામ છે. મંજવર ખરે જાલતા પોલીસખાતાને દંડાવતી ડાકુરતિ, બેકામ વેશમારૂતિ અને દિન-પરદિન વધારે વ્યાપક બનતી બેકારી આ અન્યાયથી ઊતરી આવ્યાનું નવીન સમાજ-શાઓએ પોકારીને કહે છે. આ અન્યાયનું પ્રાયશ્ચિત્ત નેટલું મોકું થશે એટલી વધારે વાર મનુષ્ય જાતિના આ વધતા વ્યાધિઓને મિટાવતાં થશે.

આપણે ત્યાં જાતીયતાને અન્યાય થાય છે એમ કહેવાનો આશય નથી, softer sex, weaker vessel વગેરે ચબ્દો પાછળ યુરોપમાં પણ એજ ભાવના છપાયેલી છે. દિલ્લરના ઓંચોને, રસોડું સાચવવાની હુકમ પાછળ આજ આશય રહેલો છે. પણ એ રીતે પોતાની આપણી દબાવીને દુન્યવી આનંદો પોતાની જ રીતે પોતાના જ સ્વામી માટે માણવાના પુરુષ જાતિના પ્રપત્નો આખરે અન્યાયપ્રેરિત હોઈ નિષ્ફળ જ થવાના છે. ઓંચોને અબળા કહેનારોઓએ જ એમને અબળા બનાવી છે,

એક દ્રષ્ટાન્ત લખ્યો, એ આપણું પાંજરાના પોપટ પ્રતિનું વર્તન વ્યાખ્યાની હોય તો પાંજરા બહારના પોપટ છતી જ ન ચક્રવા જોઈએ. પણ એ ખુદશામા વસતાં પાંખીઓ જીવનની દહાણ વધારે આનંદથી ભોજવે છે. એ ન્યાયે તો અંગ્રેજી રાજ્યની હુંસરી આપણા કેવળ કલ્યાણ માટે જ મનાવી જોઈએ. એ જતી રહે તો આપણે છતી ન શકીએ.

ત્રિયારાજની કદમના કોષ બનાવટ નથી- એક સત્ય કથની છે. અને હજી પણ પુરુષો નહિ એતે તો ભગવત યથેલી ઓળતિ એમને તોખાદ કહેવડાવવા તૈયાર થશે. માટે આપણે સવેળા વિચારી લખ્યો કે અંતિમગતને આપણે ખડુ વખત અન્યાય કર્યો છે. એમને સંસાર-ચક્ર વહેવામાં બરાબર અર્ધ જવાબદારી મળવી જોઈએ અને સાથે એમની મરખી સત્તાનો સ્વીકાર થવો જોઈએ. ખરી રીતે તો આજસુધી આપણે એને કીધેલા અત્યાચારો બદલ અત્યારે સત્તાના ૭૫ ટકા એને મળી જવા જોઈએ અને પુરુષમતિએ પોતાની સત્તા રૂપ ટકા જ અનામત રાખવી જોઈએ, તો આજ પર્વતનો અન્યાય કંઈક અંશે ભરપાસ થયો કહેવાય. દરેક વર્તુલમાંથી એમને ભાગે આવતાં રૂંધેના દૂર થવાં જોઈએ. એ સ્વતંત્ર ઐશિકિતમાંથી જે બળવાન પ્રભુ ઉત્પન્ન થશે એ જ અત્યારના જગતને જીવી-ડાવી રહેલા ક્રાંતિઓનો ઉકેલ લાવી શકશે.

અત્યારે તો સ્વતંત્રતાની વાતો કરતા આપણા સમાજમાં સ્ત્રી બહુ ડરે તો મહે-તીજ અને એથી આગળ વધે તો નર્તક થઈ

રહે છે, અને સ્વતંત્ર જીવન માળનારી એટલે જે પતિની વેઆણ નથી બની એવી સ્ત્રી તો હજી આપણી કદમનાની બહાર છે. સ્ત્રીને તો પરપુષા વિના ચાલે જ કેમ એ આપણા વ્યવહારની શ્રુતિ છે. સ્ત્રી ન પરણે તો સમાજમાં દુરાચાર ફેલાય. કેમ બાલે આજસુધી સ્ત્રીઓ પગથી તેથી દુરાચાર જરાપણ ઉદ્ભવ્યો જ ન હોય. એને પરણવાનું ફરજિયાત છે, અને પરપુષા પછી પતિદેવતા ગમે તેવા સ્વચ્છંદને સહી લેવાતો છે. પતિ એક પરણે-તરને છોડી દઈ ગમે તેમ રખડે પણ સ્ત્રીની પરણેતરને તો એ પતિની વફાદારી નિભાવે જ છૂટકો. એથી વધારે મરણ પામેલા પતિ પાછળ સૌભાગ્યનું બલિદાન આપી એણે વૈધવ્ય પાળવાનું છે, બધારે પતિદેવ સ્ત્રી સમજાનવાત્રામાંથી પાછા આવીને બીજાને ધરણવાને કંટુનો ચાંદો કરાવે છે. એ બધી આપણા આર્થિકની કળેતી નથી તો બીજું શું છે ?

છતાં આર્થ સંસાર સુખી છે. એમાં સુખ અને સંતોષનાં ચિત્રો ખરેખર મોઢક પણ દશે, પણ એ અન્યાય તે અન્યાય જ છે. આપણા સંસારની સુખી બાજુ એ આપણી ક્ષમાશીલ, અતિ ઉદાર, આત્મયાગી, બીજાના સુખ માટે જીવવામાં જ જીવનને સાધક માનનારી મૃદુદેવીઓને લીધે જ છે, અને એમજ માનને ખાતર આપણે જે અન્યાય સમજા ઓળતિને કરી રહ્યા છીએ એનું વેળાસર પ્રાપ્તિત કરવું જોઈએ. (અપૂર્ણ)

[' જ્યોતિર્ધર ' માંથી સામાર કૃત.]

શ્રીઓની સભા : દરબારથી ગોપાળ-
દાસના પ્રમુખપદે શ્રીઓની એક જાહેર સભા
રાજકોટથી વિજય મેગની પાછા ફરતા
લોંબડીના સેનીકોને અભિનંદન આપવા મળી
હતી. આ સભામાં દરબારથી અને પૂજ્ય
ભક્તીઆના દયનંદ કરવા માટે આસપાસના
ગામગામીઓમાંથી પણ શ્રીઓ મોટી સંખ્યામાં
જમા થઇ હતી.

બે હજાર શ્રીઓની આ મંજુર સભા
સમક્ષ એકતા દરબારથી રાજકોટની સડ-
તમાં લોંબડીના સેનીકોએ આપેલા સુંદર શાળા
ખંડ અભિનંદન આપ્યા હતા, અને જણાવ્યું
હતું કે રાજકોટની સડતમાં બહેનોએ પશ્ચિમ
સુંદર ભાગ ભજવ્યો હતો. વખત આવ્યો
લોંબડીની શ્રીઓ પણ પાછી નહીં પડે તેની
આશા દર્શાવ્યા બાદ શ્રીયુત બળવંતરાય
મહેતાએ જવાબદાર રાજવંત્રને લંબાવ્યો
અર્થ સમજાવ્યો હતો, શ્રીયુત મહેતાએ
લોંબડીના પદાટાતા રંગો ઉપર વેધક પ્રકાશ
ફેંકી વખત આવ્યો સડતમાં અંપલાવવા સૌને
હાકલ કરી હતી.

શ્રી. વીળ્યાએન દુર્લભ સુરોએ જણાવ્યું
કે સેનીકો લોંબડીની સડત માટે દયાપર સજી
તેવાર રહેશે, અને પ્રજાને માફ પડનાં કાષ્ટ
પણ એએ સાથે આપવા તેવાર રહેશે.

ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલનો મેળાવડો :
ભાવનગર માછરાજ ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલની બાળ-
ઓનો વાર્ષિક મેળાવડો ભાવનગરના મહારાજા
સાહેબ તેમજ મહારાણીના અધ્યક્ષરથાને બબ્બ

રીતે ઉજવાયો હતો. જે મેળાવડામાં બાળા-
ઓએ વિવિધ પ્રકારની રમતગમતો, નાસ,
વીગેરેના પ્રોગ્રામો અમલી બનાવ્યા હતા.
મેળાવડામાં રોટ ઓફીસરો, જાણીતા શહેરીઓ
વીગેરેએ હાજરી આપી હતી.

ઓશકિત જાગૃત થાય છે : બહેનોની
એક વિરાટ સભા શ્રી. વીરચંદ પાનાચંદ
ચાહના પ્રમુખપદે લેન પાઠશાળામાં, મળી
હતી. આખું મોગાન અને બાળુની એમરીઓ
બહેનોથી ચીકાર ભરાઇ જતાં સંખ્યાબંધ,
બહેનોને પાછળના ઉપાધ્યક્ષમાં ગેસી ભાવણો
સંભાળવા પડ્યાં હતાં.

શર્યાનમાં મઠની કરસન માલાએ બો-
લતાં જણાવ્યું કે આજના ચેતન યુગમાં
શ્રીકલિતની જાગૃતી જોધને બહેનર આનંદ
ઉપજે છે. આ યુગમાં લીંગુસ્તાનને ખુલ્લો
આવેલા મઠીપાવાડમાં પણ શ્રીઓએ ધરકામ
ઉપરાંત દેશસેવાનું પ્રચલિત કાર્ય પણ હાથ
ધર્યું છે જે પ્રજાની ઉન્નતિ સુચવે છે.

શ્રી. ભગવાનદાસ એમ. શેઠે પુરુષંદ અવાજે
પ્રવચન કરતાં આખા દોહમાં અને ખાસ
કરીને લોંબડી અને કચ્છમાં તાજેતરમાં શ્રીઓને
કાચું કરી રહેલ છે તેમજ દરીપુરા મહામલામાં
સ્વયંસેવીકાઓએ જે અદ્ભુત ચક્રની દર્શાવી
હતી તેનું સ્પષ્ટ ખ્યાલ રજુ કર્યું હતું અને
જામનગરનો બહેનોને મંડાર અને સંદમ.
પૂર્વક કાચું કરવા અપીલ કરી હતી.

ત્યાર પછી શ્રી. વેણીલાલ યુએ આજની

તકે બહેનોએ શી સેવા બજાવવાની છે તે સરસ રીતે સમજાવ્યું હતું.

પ્રજા પરીષદના પ્રચારકાર્યમાં બેનો પોતાનો શો કાજો આપી શકે તે સમજાવતાં શ્રીમતી રૂક્મણીબેન શાહે કહ્યું કે જાનનગરની બહેનો સ્વયંસેવીકા તરીકે તેમજ ગામડામાં પ્રચાર અર્થે જનારી દુકાનીઓમાં પોતાનું નામ નોંધાવે, પરીષદના સભ્યો અને અને સભ્યો બનાવવામાં સાથ આપે અને સભા સરઘસોમાં ભાગ લેવો તો બહેનો પણ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે એમ મનાશે. એ સીવાય જે જે કાર્ય અને ભોગ આપવાનું આવી પડે તે માટે પણ બેનો તૈયાર થાય.

રાજકોટનાં એક બહેન, શ્રીમતી પ્રભાબહેન મહેતાએ બોલતાં જણાવ્યું કે " રાજકોટમાં જે હાલ સહાય ગૃહ તેની વીગતે વીધે તમે કંઈ જાણતાં હશો. એ હાલમાં રાજકોટની બહેનોએ જેલમાં જઈને તેમજ દરબારગઢ ઉપર અને દારનાં પીકેટીંગ પર પીકેટીંગ કરીને જેમ પોતાની ફરજ બજાવી હતી તેમ જાનનગરની બહેનો પણ જવાબદાર રાજતંત્ર મેળવવા માટે સમય અને શક્તિ ખર્ચે અને આપભોગ આગે તો પ્રજાના સુખનો દીવસ વહેલો ઉગે. બહેનો પાસે એટલું બહુ કાર્ય પડ્યું છે કે તે પોતાના સંજોગો મુજબ જરૂર કંઈ ને કંઈ તો કરી જ શકે. એકલા પુર-પોથી આજના પ્રયોગ ઉદ્દેશવાળા નથી. સ્ત્રીઓ તેમાં સાથ અને સહકાર જોડશે જ. " છેવટે ૧૧ વર્ષની બાલીકા નીર્મળાબહેન કામજીએ પોતાને કાચે તૈયાર કરેલું કુંકું લાપણુ વાંચ્યું હતું.

ઉપસંહાર કરતાં શ્રી. વીરચંદ પાનાચંદ શાહે જાહેર જનમાં ઓનું સ્થાન, કુશળ અને અમેરીકાની સ્ત્રી શક્તિ, હિંદના રાજકારણમાં આગેવાની ભર્યો

ભાગ બજાવતી ભારતની સ્વતંત્રતાની દેવોઓ અને ગ્રામીન ભારતની મહિલાઓ વગેરે વિશે લંબાણથી વિવેચન કર્યું હતું. રાષ્ટ્રગીત ગાવામાં બાદ સભાનું કામ પુરું થયું હતું.

કચ્છમાં સ્ત્રી જાગૃતિ : પાટનગર જુજમાં સ્ત્રીઓની જાહેર સભા, શ્રી. મહેરબાનીના પ્રમુખપદે કલાપી થીએટરમાં મળી હતી. આખું થીએટર સ્ત્રીઓથી ચીકાર ભરાયું ગયું હતું. આ દરમિયાન જુજને માટે અપૂર્વ હતું. સ્ત્રીઓમાં અજબ જાગૃતિ અને ખુબ ઉત્સાહ જોઈ શ્રી. મહેરબાની ખૂબ આનંદિત બન્યા હતા.

શરઆતમાં શ્રી. રસીકલાલે મહેરબાનીની પીઠાણુ કરાવી હતી ત્યારબાદ તાબીઓના ગડગડાટ વચ્ચે શ્રી. મહેરબાનીએ પોતાનું લાપણુ શરૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે—

" હિંદુસ્તાન, ઇંગ્લેન્ડ, તુર્કી, અમેરીકા વિગેરે રાષ્ટ્રોમાં નૂતન જાગૃતિ ફેલાય તેમાં સ્ત્રીઓનો કાજો કિંમતી હતો. ગૃહ કાલની હિંદુસ્તાનની હાલમાં સ્ત્રીઓએ કેટકેટલા આત્મભોગ આપેલા છે અને હજુ પણ અપાય છે તે ઘણા જ આવકારદાયક છે. સ્વરાજ્ય કે બીજી કોઈપણ રાજકીય, સામાજિક વીગેરે હાલમાં જેટલે દરજ્જે પુરોગોતો સામેલ ચલતા હક છે તેટલે જ દરજ્જે સ્ત્રીઓને પણ હક છે. વીગેરે જણાવી જવાબદાર રાજતંત્ર માટે ઉપડનારી હાલમાં સંપૂર્ણ સાથ અને સહકાર આપવા માંગણી કરી હતી જેમાં મુખ્યત્વે સત્તાની પ્રભાતફેરીમાં મોટી સંખ્યામાં જોડાવા, દરેક સભાઓમાં હાજરી આપવા અને જરૂર પડે પીકેટીંગ માટે તૈયાર રહેવા કહ્યું હતું.

બાદ નગરશેઠના ધર્મપત્ની શ્રીમતી મણીબહેને જુજનાદાર પ્રવચન કરી જવાબદાર

રાજ્યતંત્રની સત્તામાં પરિપદ તરફથી જે જે હુકમ થશે તે તે હુકમોનો ગમે તેવી મુરકેલી દશે તેનો પણ સામનો કરી સંપૂર્ણપણે ઓઝો અમલ કરવા તૈયાર દશે જ. એવી જુજની ઓઝો વતીથી શ્રી મહેરજીને ખાતર આપી પહેલું પોતાનું નામ સત્યાગ્રહી તરીકે જાહેર કરું છું. અને હાજર રહેલી જાહેરોને પણ નામ મંગલવા દાકેલ કરી હતી. લગભગ એકસોથી દોઢસો જાહેરોએ તેજ વખતે નામ આપવાની તૈયારી ખતાવી હતી પરંતુ પ્રમુખશ્રીએ ત્યાં નામ લેવાની ના પાડી હતી.

ત્યારબાદ મોતમલાલ વડીજનું બાપજી પુરું થતાં સલા વિસર્જન થઇ હતી.

ઓઝોની જાહેર સલા, વિશેષ પ્રમાણમાં હાજરી અને જવાબદાર રાજ્યતંત્રની સત્તાને સંપૂર્ણ સાથ અને સહકાર આપવાની તૈયારીના અખર રાજ્યના કર્મચારીઓને પડતાં તેઓ પ્રુખ મુંઝાઇ ગયા છે. આખા જુજમાં જ્યાં ત્યાં સ્ત્રી જાગૃતિની જ ચર્ચા ચઇ ગઇ છે.

પોંડીચેરી ખાતે રત. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની પ્રુત્તરજી શ્રીમતી બેનરજીએ પોતાની પ્રુત્રી આશા બેનરજીને મેળવવા માટે અરવીંદ આશ્રમના વ્યવસ્થાપકો મેસર્સ દોડીપડુમાર રાય અને શ્રીમતી જ્યોતીમંધીદેવી સામે દાવો માંડ્યો છે. એમ જણાવાય છે કે શ્રીમતી આશા મહાત્મા અરવીંદના કબ્જે કરવા આશ્રમમાં બેસી રહી હતી. તેને તેની માતા તેડવા જતાં તેની સાથે મળવા દેવાની આશ્રમના અધિકારીઓએ ના પાડતાં આ દાવો માંડવામાં આવ્યો છે. પોંડીચેરીની પોલીસે છોકરીને તેની મા સાથે જવાની સગવડ કરી આપી હતી.

શ્રીમતી જયદેવીમાઇ લીંગાડે કર્ણાટકના સુપ્રમિદ સામાજિક કાર્યકર્તા છે,

એમના અધ્યક્ષપદ તીચે હુમલીમાં અખિત હીન્દ વીરસૈવ મહિલા પરિપદ મળી હતી.

શ્રીમતી રામેશ્વરી નહેરૂ અખિલ ભારત દરિજન સંઘના ઉપપ્રમુખ તરીકે તીમાયા છે. તેમની દરિજન સેવાઓ જાણીતી છે.

કરંચી ખાતે મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશના માનમત્રનો જવાબ આપતાં શ્રીમતી સરોજીની નાયકુએ જણાવ્યું હતું કે પ્રત્યેક મુગ્યવસ્થીત મ્યુનિસિપાલીટી સ્વાતંત્ર્ય માટેની તાલીમ લેવાનું રથગ છે અને કામી એકતા માટે મ્યુનિસિપાલીટી જેવું બીજું પવિત્ર સ્થાન નથી.

કલકત્તા યુનીવર્સિટીમાં ઉંચી પઢીઓ મેળવી : કલકત્તા યુનીવર્સિટીની ચાલુ વર્ષની એમ. એ. ની મરીક્ષામાં શ્રીમતી બીનુવાસીની દેરી બી. એ., બી. ટી. એ બંગાળીના વિષયમાં પહેલો નંબર મેળવ્યો છે. જ્યારે શ્રીમતી સતી યુષ્તા પહેલા વર્ષમાં હજી નંબરે આવ્યાં જે. શ્રીમતી હોમાની યુષ્તા. શ્રીમતી કમલાદાસ, શ્રીમતી ચીત્રાસેન અને શ્રીમતી બારતી મુકરજી બીજા વર્ષમાં આવ્યાં છે.

રચીલા સુલતાના અદમદ નામતી મુસ્લીમ મહિલાએ ઉર્દુમાં પ્રથમ નંબર મેળવ્યો છે.

શ્રીમતી જ્યોતીમંધી બસુએ પ્રાચીન હીન્દી ઇતિહાસમાં પ્રથમ નંબર મેળવ્યો છે. શ્રીમતી આલોકા બેનરજીએ એજ પરીક્ષા બીજા વર્ષમાં પસાર કરી છે.

અંગ્રેજીમાં શ્રીમતી સરજી રાય, શ્રીમતી હેમપ્રજા સેન, શ્રીમતી લીના સેન, અને શ્રીમતી લયલા ખાન બીજા વિભાગમાં અને શ્રીમતી ઇના ઘોષ ત્રીજા વિભાગમાં આવ્યાં છે. શ્રીમતી જુધીશ પેઇન અને શ્રીમતી રેલુકા સેન તત્તરજાનના વિષયમાં બીજા વિભા-

દિંદી વજરની મંજુરી મળવી જોઈએ. એટલે એવી મંજુરી માગવામાં આવી છે જે મળતા તરત જ રાષ્ટ્રી સ્ત્રીદાસોને મુક્તિ મળશે.

બંગાળ પ્રાંતની મહાસભાવાદી મહીલાઓની પ્રથમ પરીષદ, ગયા અઠવાડિયા દરમ્યાન શ્રીમતી મોહીની દેવીના પ્રમુખ પદે ભરાઈ મંડ. બંગાળ પ્રાંતની સિદ્ધિત મહીલાઓમાં અરેખરી રાજકીય જગૃતી આવી છે, એ દર્શકતનો એ પરીષદ પરથી સચોટ ખ્યાલ આવી શકે છે. દેશના રાજકીય જીવનમાં સ્ત્રીઓ વધુને વધુ ભાગ લેવા ઇચ્છે છે એનો પુરાવો પણ એ પરીષદ પરથી મળી આવે છે.

બંગાળની સ્ત્રીઓમાં, આવી જગૃતીનું દર્શન સૌથી પ્રથમ રવેશીના અને બંગાળના ભાગલા સામેના અધિવસન વેળા થયું હતું. એ વખતે આલતી પ્રવૃત્તિઓમાં સ્ત્રીઓએ પણ

મોટા પ્રમાણમાં ભાગ લીધો એટલું જ નહીં પણ રાષ્ટ્રીય ચળવળ પ્રત્યે સ્ત્રીઓનો સંપૂર્ણ સમભાવ છે એનું પણ સચોટ દર્શન કરાવ્યું.

અમેરીકન સ્ત્રી વૈજ્ઞાનિકનું સંશોધન કાર્ય : રમાયજ શાસ્ત્રમાં સંશોધન કાર્ય કરવા માટે અમેરીકામાં ડૉ. ફ્લોરેન્સ બાર-બાગ સીબર્ટ પી. એચ. ડી. ને ટરૂટો ચંદ્રક આપવામાં આવ્યો છે. છેલ્લા બાર વર્ષથી આ ચંદ્રક આપવામાં આવે છે. તે દરમ્યાન પહેલીબાર એ ચંદ્રક એક સ્ત્રીને આપવામાં આવ્યો છે અને તે મેળવવાનું માન ડૉ. ફ્લોરેન્સ સીબર્ટ લાઇ ગયા છે.

ડૉ. ફ્લોરેન્સ પેનીસીદવાનીયાની યુનીવર્સિટીમાં હેનરી શીક્ષક ઇન્ટરિટ્યુટમાં ખાસે ડેમીસ્ટ્રીટના મદદનીશ અધ્યાપક છે. પરંતુ હમણાં તેઓ યુએનદોમ ફેલોશીપ મેળવીને ઉપ-કલા ખાતે સંશોધન કાર્ય કરી રહ્યાં છે.

“ ગુણ સુન્દરી ” બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૯ : અંક ૨

પુસ્તક ૯

ફેબ્રુઆરી : ૧૯૬૯

મન્દર

મન્દરનાં લક્ષર,
કરતાં ઘર ઘર;
જ્યાં ગંદ વાડા,
ત્યાં એના ધાડા.

ગણ્યાં ગણાય નહિ,
રોક્યાં રોકાય નહિ,
કાઢો તો જાય નહિ,
સૂત્રો ઉપાય નહિ.

ઝીણું ઝીણું કરડે,
જોતાં જોવાય નહિ;
રાત આખી કનડે,
સુખથી સુવાય નહિ.

આવે ધડી ધડીમાં,
કરે ઉઠંતરી;
ઉભા ગરા કેરા,
મન્દર સંતરી.

હવા થી વરાવે,
ઓખા! ઓખા!
સદા સતાવે,
તોખા! તોખા!

અંતરિક્ષા મંજરિ ઓખા

પાર્વતીબાઈને ચોપટ

ચેથાપુરના પોલિસ પટેલ ગ્રેમજીના પિતરાઈ પાટલુના પ્રાગજી પટેલની પત્ની પાર્વતીબાઈ પ્રભાતના પહોરમાં પાટોશના પવિત્ર પીપળાને પૂજતાં પીપળા પરથી પવનથી પછડાઈ પરસાળ પર પાસે પડેલા ચોપટને ચેળતાં 'પાર્વતીબાઈનું' 'પુઠનું' ચાત્ર પડ્યું, પછી પાર્વતીબાઈએ પછડાટથી ખીડા પામતા ચોપટને પોતાના પટોળાના પાલવથી પકડી પાણી પાઈ પરસાળ પર પડેલા પિત્તળના પાંજરામાં પૂર્યો. પછી પાર્વતીબાઈએ ચોપટને પૂજના પાક પઢાવ્યો. પાક પઢતાં ચોપટને ચેળીને પાટોશના પૂજભાઈ પીપળા પાસે પહોંચ્યા. પોતે ચોપટને પાળવા ગ્રેસતાં ચોપટને પકડવા પ્રયોગ આરંભ્યો. પછી પૂજભાઈએ ચોપટને પકડવા પેરવી પર પેસ્વી પકડી. પરંતુ પકડવામાં પાછા પડતાં પાટોશની પોળના ચારથી પદ્માને પૈસા પરત્વે પૂછ્યું 'પૂજભાઈએ પૈસાનું પૂણું પાકીટ પદ્માને પાઠવ્યું', પછી પદ્માએ પૂનમના પાછડા પહોરે પોતાની પત્ની ગ્રેમાખેડેનને ચોપટ પકડવાની પ્રયુક્તી પૂછી. ગ્રેમાખેડેને 'ચોકાચું' પદ્મા ! પવિત્ર પાર્વતીબાઈને ચોપટ પકડવાનું પાપના પરીણામ પતિ પતિને પરમાત્મા પહોંચાડશે. પોલીશ પાપીએને પકડી પોંજરામાં પૂરી પારાવાર પ્રયાતના પહોંચાડશે. પદ્માએ પોતાની પત્ની ગ્રેમાખેડેનનું પ્રવચન ગ્રેમપૂર્વક પાળીને પાપનું પ્રાયાશ્વિત્ત ચોકારતો 'પૂજભાઈ પાસે પહોંચ્યા પૈસાનું પાકીટ પાછું પાઠવ્યું'. પાઠવ્યા પછી પદ્માએ 'ચોકાચું' પાર્વતીબાઈના પવિત્ર ચોપટને પકડવાનું પાપ પદ્માને પ્રાણીતે પણ ચાલવે ? પદ્માના પવિત્ર પ્રવચને પૂજભાઈને પણ પાપથી પાછો પાડ્યો.

ચંદુલાલ દાનજી શાહ

બાર બકરીને તારી દો

આકમાં ઉગ્યાં આંદરડાં
વનમાં ભાગ્યાં વાંદરડાં
વનવગડામાં દો ટા દો ટ
નાથાલાલે ફાક્યો લોટ
લોટ ફાકી બોલો કૂધ
નવસારીની લૂણસી કૂધ
લૂણસી કૂધ ના પારસી
આ વો કા કા ધાર શી
ધારશી ભાઈનું ધારિયું
ને બાર બકરી તારિયું.

શુભાખસિંહ બારડદ

સાત ખાસડાં

(ગયા અંકથી ચાલુ)

નયુશાએ ડગપુર પાટણથી પોતાનાં વહાણ ઉપાડ્યાં.

મણિપુર મોટું શહેર અને ઘાંઘર હતું અને એનો વેપાર ધીકતો હતો. નયુશાએ પોતાની પાસેનો માલ સારે નદે વેચવા માંડ્યો. ઘરાકી પણ ઠીક જાગી અને નયુશાને સારો તડાકો પડ્યો.

ખપોરનો વખત છે. નયુશા પોતાના વહાણમાં આરામ કરે છે ત્યાં એક બાઈ આવી પહોંચી. એનો પોશાક, એની રીતભાત અને દબાછબ ધ્યાન ખેંચે એવાં હતાં. એ મણિપુરની જાણીતી નર્તિકા હતી. એનું નામ રાધા.

નયુશાએ એને આવકાર આપ્યો.

‘ અહીંયાં એવે રિવાજ છે, ’ રાધા બોલી. ‘ કે જે કોઈ વેપારી આવે તે મારે ત્યાં પધારે, મારું સંગીત સાંભળે અને મારી સાથે ચોપાટ રમે. રમતમાં એ પોતાનો માલ અસખાળ મૂકે અને જો એ જીતી જાય તો મારી માલમિલકત હું એને આપી દઉં અને જો હારી જાય તો એની માલમિલકત હું લઈ લઉં, અને એને શુભામ કરીને રાખું. ’

‘ એ રિવાજ તો ભારે કપરો. ’ નયુશાએ કહ્યું.

‘ પણ વરસે થયાં એ ચાલતો આવે છે અને જીતે તો અદબક લાભ થવાનો સંભવ છે એમ માનીને હરેક વેપારી મારે ત્યાં આવે છે. ’

‘ ભલે, હું પણ કાલે આવીશ. ’

અને પછી વખત નક્કી કરીને રાધા ગઈ.

બીજે દિવસે નયુશા રાધાને ત્યાં ગયો. રાધાએ એને આવકાર આપ્યો અને ‘ પોતાનું ’ મુંઠર સંગીત શરૂ કર્યું.

રાધાનો કંઠ અજબ હતો. એની મીકાશ અદ્ભુત હતી.

નયુશાને એનું સંગીત ગમ્યું.

પછી જોઈ જણે ચોપાટ રમવી શરૂ કરી.

નયુશાએ પોતાનાં સાતે વહાણ હોડમાં મૂક્યાં અને રાધાએ પોતાની બધી મિલકત મૂકી.

ચોપાટ રમવા માંડ્યો. નયુશાના પાસા ઠીક પડ્યા.

કટોકટીનો વખત આવી લાગ્યો. રાધાએ પાસા નાખ્યા. એના પોખાર પડે તો એ જીતી જાય એમ હતું. એકાએક દીવો હોલવાઈ ગયો તે ફરી પેટાથીને જોયું તો રાધાના પોખાર પડ્યા હતા.

‘ હું જીતી ગઈ ! ’ રાધા બોલી. ‘ મારા પોખાર પડ્યા છે ! ’

નયુશાનું મોટું ભિતરી ગયું.

એણે પોતાનાં સાતે વહાણુ શુભાભ્યાં અને રાધાનો શુભામ ધવા વખત આવ્યો. કદેલી સરત મુજબ રાધાએ એને શુભામ ખનાવ્યો અને ખબરમાં વેચવા કાઢ્યો. એક ઘાંચીએ નથુશાને ટૂંકીરી પોતડી પાસેવાં આપી ને ઘાણીએ ખેસાડ્યો. નથુશા ખળદને હાંકતો જાય ને વિચાર કરતો જાય કે ‘હે છવ ! તારી શી સ્થિતિ હતી અને શી ગતિ થઈ !’

એને પોતાની ભૂલ માટે પસ્તાવો થયો. રાધા સાથે ચોપાટ રમવાનું કબૂલ કરવા માટે પણ દિલગીરી થઈ, પણ થવાનું હતું તે થઈ ગયું. હવે શું થાય !

પોતાના દુઃખની વાત એણે માંગાપને જણાવવાનો અને મદદ માગવાનો વિચાર કર્યો. એણે પોતાના પિતાજી ઉપર કાગળ લખ્યો અને વિતકવાત જણાવી. ખીજો કાગળ એણે કલાવતીને લખ્યો. એમાં લખ્યું :

‘હાથે બેસણે બેસીએ છીએ
લાંબી લેખણે લખીએ છીએ
રાજ લાખ ઘાપીએ છીએ -
ને લાખ લાખ ઉઘાપીએ છીએ
અમારી ચિંતા કરશે નહિ.’

એવી રીતે બે કાગળો તૈયાર કર્યા અને ખીડી દીધા. સરનામું કરતી વખતે ભૂલથી જે કાગળ કલાવતીને લખ્યો હતો તેના ઉપર અમથા પારેખનું નામ લખ્યું ને અમથા પારેખને લખેલા કાગળ ઉપર કલાવતીનું નામ લખ્યું.

આમ કાગળની અદલાબદલી થઈ ગઈ.

ખેપિયાને કાગળ આપ્યો.

જતે દહાડે ખેપિયે કાગળો પેથાપુર પહોંચાડ્યા.

કલાવતીએ કાગળ વાંચ્યો અને એના પેટમાં ફાળ પડી. આણું થયે એવી એને કદવના પણ ન હતી.

અમથા પારેખે દીકરાનો કાગળ વાંચ્યો અને એની સાચખી ઉપર રાજ રાજ થઈ ગયા ! એમણે જાણ્યું કે દીકરો લાખો રૂપિયાની જિયલપાયત કરે છે ને ખૂબ કમાયો છે !

કલાવતી રજા લઇને પોતાને પિયર ગઈ અને પોતાના ખાપ પાસેથી ખાંચ વહાણુ લઇને ચાલી નીકળી.

નથુશાના કાગળ મુજબ એણે પોતાનાં વહાણુ હાંક્યાં. એણે પોતાના સ્ત્રીનાં કપડાં કાઢી નાખીને પુરુષનો પોશાક પહેર્યો હતો, અને પોતાનું નામ પણ ફેરવીને ટેકચંદ રાખ્યું હતું. આપણે પણ એને હવે એ નામથી ઓળખીશું.

ટેકચંદનાં વહાણુ ઠગપુર પાટણુ આવી પહોંચ્યાં. એણે પોતાનો મ.લ સારી કિંમતે વેચ્યો અને એને ખૂબ નફો થયો.

પેલો કાણિયો પણ વખત ભેળને પોતાના શુભસ્તાને ખલે હજારે રૂપિયાની ઘેલીઓ ઉપડાવીને આવ્યો અને બોલ્યો:

‘ટેકચંદ શેઠ ! બાપુ ! આપણો હિસાબ કરો.’

‘શાનો હિસાબ ?’ ટેકચંદે પૂછ્યું.

‘ભાઈ સાહેબ ! તમારા પિતાજી અહીં આવ્યા ત્યારે મેં એમની પાસેથી વ્યાજ પૈસા ઉપાડ્યા હતા દસ હજાર રૂપિયા એમણે મને મારી એક આંખ ઉપર ધીરેલા. આજે એ રકમ વ્યાજ સાથે પંદર હજાર થાય છે તે ગણી લો અને મારી આંખ આપી દો બાપલા ! આંખ વિના આજ લગી હેરાન થયો, પણ હવે તમે આવ્યા છો તો તમારાં નાણાં લેતા જાવ અને મારી આંખ આપતા જાવ.’

‘ભલે, તમારી રકમ ગણી આપો.’ ટેકચંદે કહ્યું. ‘એટલે આપણો હિસાબ ચૂકતે થાય પછી તમારી આંખ પાછી આપવાની ગોઠવણ કરીએ.’

કાણિયાએ પંદર હજાર રૂપિયા ગણી આપ્યા અને પોતાની આંખ માગી.

‘તમારાં નાણાં મળી ગયાં એટલે હવે મારી આંખ આપો.’

‘કોણે ના કહ્યું !’ ટેકચંદે કહ્યું. ‘પણ વાત એમ છે કે અમારે ત્યાં તમારા જેવા કેટલાયની આંખો પડી છે માટે તમારી બીજી આંખ મને આપો કે જેથી એ સરખાવી ભેવા કામ લાગે અને તમારે ખૂબે બીજાની આંખ આપી ન જાય.’

એ સાંભળી કાણિયો ગભરાયો

આ તો સામાને બતાવવા જતાં એ પોતે જ બની ગયો ! એણે ફેરવી તોળ્યું:

‘મારે આંખ નથી ભેળતી’

‘એ કેં ચાલે ? અમે તમારી આંખને શું કરીએ ! હવે તો ઊલટી તમારે સચવામણી આપવી પડશે.’

અને પછી તો કાણિયો હાથે પગે પડ્યો અને મારી માગી. પોતે આપેલી રકમ લઈને જવા દેવાને એણે કાલાવાલા કર્યા એટલે ટેકચંદે એને જવા દીધો.

અને ત્યાંયાં ટેકચંદે પોતાનાં વડાણ ઉપાડ્યાં. જતે દિવસે એ મહિપુર આવી પહોંચ્યાં.

મહિપુરમાં ટેકચંદે પોતાનો માલ બહુ જ સારે નફે વેચ્યો અને એ નવાં વડાણ લીધાં.

વખત ભેળને રાધા પણ ટેકચંદ પાસે આવી અને એણે કહ્યું કે ‘આ શહેરનો રિવાજ છે કે જે કોઈ વેપારી આવે તે મારે ત્યાં પધારે, મારું સંગીત સાંભળે ને મારી ભેડે આપેટ રમે.’

ટેકચંદે એની માગણી કબૂલ કરી. એ નકકી ક્યાં સુજળ રાધાને ત્યાં ગયો.

એને પણ રાધાનું સંગીત ગમ્યું.

ઓપાટ શરૂ થઈ.

ટેકચંદે પોતાનાં પાંચે વહાણુ હોડમાં મૂક્યાં રાધાએ માલમિલકત હોડમાં મૂકી.
પાસા નાખવા માંડ્યા.

રગત બરાબર બમી.

ટેકચંદના પોળાર પડે તો એ છતી નય એમ હતું.

એકાએક એક જુવડું દીવામાં પડ્યું અને દીવો હોલવાયો. રાધાએ ફરીથી પેટાળ્યો અને એથું તો ટેકચંદના પોળાર પડ્યા હતા.

એવું મોઢું ઊતરી ગયું.

એ પોતે બિલાડીના માથા ઉપર દીવો રાખતી હતી અને લાગ જોઇને બિલાડી દીવો પાડી નાખતી હતી એટલામાં એ પાસા ફેરવી નાખતી હતી અને પછીથી દીવો કરતી હતી એની એ સુક્ષિત અજમાવે તે પહેલાં ટેકચંદે એને હરાવી હતી.

ટેકચંદે ભદ્રચુખ નામના જુવડાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. એ જુવડું છૂટું મૂકતાં વેંત જ દીવા ઉપર પડીને એને હોલવી નાખે છે.

રાધાની માલમિલકત ટેકચંદે લઇ લીધી. એના શુભાગેને છૂટા કર્યાં.

એ બિચારા રાહ ચઢીને ટેકચંદને કુવા દેવા લાગ્યા.

ટેકચંદે નયુશાની તપાસ કરી.

એ ઘાંચીની ઘાણીએ જાણે બેસણું બેઠો હતો અને હાથમાં લાંબી પરાણી લઇને બળદને હંકારતો હતો. લાખો તલ ઘાણીમાં થાપતો હતો અને ઉઘાપતો હતો એ જોઇને એને એની દયા આવી.

એ ઘાંચીને મળ્યો અને એની પાસેથી નયુશાને મોં માગ્યા પૈસા આપીને ખરીદી લીધો.

રાધાની મિલકત અને પૈસાટકાનાં ટેકચંદે સાત વહાણુ વેચાતાં લીધાં અને એમાં પુષ્કળ માલ લયો. એની પાસે સાત વહાણુ થયાં હતાં અને આ સાત વહાણુ લીધાં એટલે એકંદર ચૌદ વહાણુ થયાં.

નયુશાની દાદી વધી ગઈ હતી અને માયાની જટા પણ મોટી થઈ હતી તે એણે હાલમને બોલાવીને ઠીક કરાવી, એનાં તેલિયાં કપડાં બદલાવ્યાં અને સારો પોશાક આપ્યો.

નયુશાએ એનો ઘણો ઘણો આભાર માન્યો. ટેકચંદે એને એની વિતકવાત પૂછી અને આંખમાં આંસુ સાથે તે નયુશાએ કહી સંભળાવી.

ટેકચંદને એ સાંભળી દયા આવી. એણે નયુશાને દસ વહાણુ આપ્યાં અને પેથાપુર પાછા ફરવાની સલાહ આપી.

આવી જેળી મદદ આપવા માટે નયુશાએ ટેકચંદનો ઉપકાર માન્યો અને પેથાપુર આવે તો પોતાને ત્યાં આવવાનો ખૂબ આગ્રહ કર્યો.

નયુશા દસ વહાણુ લઈને પેથાપુર રવાના થયા.

ટેકચંદે પોતાનાં પાંચ વહાણુ સમગ્ર હંકાર્યાં.

ટેકચંદ-હવે પછી કતાવતી કહીને એને બોલાવોશું એટલે કતાવતીએ પાંચ વડાણ પોતાના પિતાને પાછાં આપ્યાં અને પોતાને સાસરે બનતી ઉતાવળે પહોંચી ગઈ.

એ સાસરે ગઈ ત્યાં તે નયુશા ખાછા ફરવાના સમાચાર આગ્યા.

રાત્રી રીકરે દેશાવર કમાઈ આગ્યો અને સાતનાં દસ વડાણ લઈ આગ્યો તેથી ઘરમાં સોના આનંદનો પાર ન હતો.

નયુશાનો રૂથાળ જોવા જ્યેા હતો.

એ આગ્યો. કતાવતીને મળ્યો ને પોતાની બગડાની વાતો કરવા માંડી.

સવાર પડ્યું ત્યાં તે એ બે રૂથો:

‘હવે તો હું કમાઈ આગ્યો મારે આપણી સરત મુજબ શાન ખાસડાં ખાવા તૈયાર થઈ જા.’

‘ધણી જ ખુશીથી.’ કતાવતી લેલી.

‘પણ ખાસડાં મારતાં પહેલાં આ પોટલી જુઓ તો—’

એમ કહીને કતાવતીએ નયુશાના હાથમાં એક પોટલી આપી.

નયુશાએ પોટલી જોઈ.

એમાં એમના પોતાના માથાની જટા, ફાંફીના વાળ અને તેલિયા પોતલી જોઈને એ તો કંડા થઈ ગયા.

‘આ તારી પાસે કયાંથી ?’ એમણે બધા ચક્રવાતી પેઠે પૂછ્યું.

‘એ મને ટેકચંદે આપ્યાં.’ કતાવતી બોલી. તમે તો હજી એવા ને એવા રહ્યાં ! હજી ટેકચંદને ન એળખી શક્યા !’

નયુશાએ વિચાર કર્યો. એમની ખાતરી થઈ કે કતાવતી એજ ટેકચંદ હતી અને હવે એ શું મોડું લઈને એને ખાસડા મારવાની વાત કરે ! એમનાં મેલિયાં મરી ગયાં એ સરમાઈ ગયા પણ અત્યારે બીજું કંઈ નથી જાણતું. કતાવતીને એમને સમજાવી લીધા.

(સંપૂર્ણ)

નાખરદાસ ઇ. ૫૨૯

નાનાભાઈના માનમાં ઢાલ વગડાવી દો

જતાં જતાં મીઠાં ગામ
વયમાં આવે નવા ગામ
નવા ગામની નાની કુઈ
રતનિવાની માત્રી કુઈ
રૂઈના જોડે મીઠાં જોડે
માનમાં વાગે જાગી દેલ
દેલ વાગે છે તાનમાં
તાનના સમંત્ર માનમાં

મુકામસિંદ બારદહ

ફરતાં શીખો

ફરતાં શીખો.

ફરે તે ચરે ને ખાંધ્યું ભુખે મરે.

નીચમીત ફરે તેની તંદુરસ્તી સારી રહે. આળસુ થઈને બેસી રહે તે જતે દહાડે માંડુ પડે.

સવારના પહોરમાં વહેલા ઉઠો, તૈયાર થાવ ને ફરવા જાવ.

એક બે માઇલ ફરી આવો. રોજ સવારે નીચમીત એટલું ફરી આવો.

શિયાળાની કડકડતી ટાઢમાં માથું તથા ગળું અને છાતી બરાબર ઢાંકીને ફરવા નીકળી પડો. તમારી ટાઢ ઉડી જશે અને શરીરમાં સ્ફુર્તિ આવશે.

ઉનાળામાં સવારે ફરવા જાવ. આખું જગત રળિયામણું લાગશે.

ચોમાસામાં વરસાદ લાલે વરસે, છત્રી લો, જફર પડે તો વરસાદનો ઠોટ પહેરો, પશુ બે માઇલ ફરી આવો.

નિયમીત ફરવા જવાથી તમારાં બધાં કામ નિયમીત અને વખતસર કરવાની ટેવ પડશે, અને શરીરમાં સ્ફુર્તિ હશે તો ગમે તેવા કામના બોબથી તમે કરી નહિ જાવ.

પરીક્ષાના દિવસોમાં ફરવા જાવ.

શરીર તંદુરસ્ત હશે તો તમે ખુબ વાંચી શકશો અને સારી રીતે લખી શકશો.

તંદુરસ્તી મેળવવાની સાચી ચાવી એક જ છે અને તે એટલી જ કે નિયમિત ફરતાં શીખો.

મહાત્મા ગાંધીજી નીચમીત ફરવા જાય છે; આટલી ઉમરે પણ એમની તંદુરસ્તી જળવાઈ રહી છે.

મારો પોતાનો પણ જાત અનુભવ છે. છેલ્લાં પંદર વર્ષથી હું નીચમીત ફરવા જાઉં છું અને મારી તંદુરસ્તી પણ સારી જળવાઈ છે.

તમે પણ યાદ રાખો અને આજે જ નીચમીત ફરવા જવાનું નક્કી કરો ને તેનો તરતજ અમલ કરો.

નાગરદાસ ઈ. પટેલ

આણંદ ત્રી અને રથાપાઝ નવકૂંડા ના. ચર્મા, બી. એ. એલએલ. બી., એમ. એસ. સી. (હંડન)
દાદા દિવાન હુણવાદા રાજ્ય

ગુણ સુન્દરી

અવસ્થાપત્ર :

તંત્રીઓ :

પ્રમાણક :

નંદવરદાસ એ. ઠક્કર શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસસી. અંબાલાલ વિ. ઠક્કર
હુણવામિત્ર પ્રેસ, જડોદરા. શ્રી. વિદુહિતા દેસાઈ બી. એ. વડોદરા.
પુ. ૩૨૩૫] માર્ચ : ૧૯૩૮ [અંક ૧૯૧

આણંક અંક—અનુક્રમણિકા

બારતાનાં સંતાન : શ્રી. શીયાલાલ ન. બોશ ૧૭	એક હઠગો રિવાજ : શ્રી. ગિરીશ ૪૬
ઉત્તરાણની રાતનાં હાથાં : ... ૧૮	લલુપ સરવાળો : ... ૪૮
શ્રી. જયવિદ્યાલ સાદ ... ૧૮	બીજી રમતનો ખુલાસો : ... ૪૮
હંકા કાઢીને હઠે કચુંબર કરી કમાલ : ૧૮	લાવરીનાં મનેયાં : ... ૪૮
કુકડો અને રિયાળ : ... ૧૯	જૂઝભૂલામણી : ... ૫૦
બીકણ સસલી : શ્રી. નામરાસ ઇ. પટેલ ૨૦	નામોની ગરમત : શ્રી. ચંદ્રાનંત ન. પટેલ ૫૦
બે મૂખાં : શ્રી. લલિત મિ. બટ ૨૫	બદામ તો હું ફોડું : શ્રી. અશોકભાઈ ૫૦
લોહી રમત : ... ૨૫	સીંદ અને સરહું : ... ૫૧
વંચિતાં શીખો : ... ૨૫	લલુપ સરવાળાનો જવાબ : ... ૫૫
સાળશમની હોલી : શ્રી. નામરાસ ઇ. પટેલ ૨૭	ચણુતર : ... ૫૨
ઉત્તરાણી નજર : ... ૨૭	સ્વપ્ન કે સ્વપ્ન : શ્રી. લલિત મિ. બટ ૫૪
પહેલી રમતનો ખુલાસો : ... ૨૭	દરિયામાં પળ મીઠું પાણી : ... ૫૬
જૂઝભૂલામણી : ... ૩૦	એ રી રીને બન્યું દરો ?
અરેખું ઉંઠ : શ્રી. હનુમતિ ગોવિંદરાસ ૩૦	શ્રી. એમલાલ બોલસાઈ ... ૫૭
ચિંહનો સિકાર : ... ૩૧	હામડાની નિતાળ : ... ૫૮
ધસધસાટ ઉંધું હું : ... ૩૧	જૂઝભૂલામણી : ... ૫૮
નંવાળુંને ધકકો : ... ૩૨	ઉદાર નાનો બાપ : ... ૫૦
ઉત્તરાણી નજર : ... ૩૩	જૂઝભૂલામણી : ... ૫૧
આ રહો એ ખાતનો : ... ૩૪	જૂઝભૂલામણી : ... ૫૨
લોહી રમત બીજી : ... ૩૫	દુનીયાની લાંબામાં લાંબી નદીઓ કયાં ૬૨
હઠવાય છે કે : શ્રી. ચંદ્રાનંત નાસિંદરાસ પટેલ ૩૬	એણે મીઠું કેમ ધોયું ? ... ૬૨
અલ્પથો મિત્ર : ... ૩૭	ખિલાડીને મૂંઝા રા માટે છે ? ... ૬૨
બારે તડાકો પડયો : ... ૪૪	એકલું : શ્રી. ચંદ્રાનંત નાસિંદરાસ ૬૩
ઉત્તરાણી નજર : ... ૪૫	તંત્રીનો કાગળ : ... ૬૪
ખુબ ચડપથી વાંચો : ... ૪૫	શ્રી. નામરાસ ઇ. પટેલ ... ૬૪

સામાન્ય-વિભાગ

ફાગનૂલ : શ્રી. મનુ દેસાઈ ... ૧	ફલેલી : ... ૧૧
સ્વ. મોતીબાઈ અમીત : શ્રી. ઉદુલાલ વાલિક ૨	પુસ્તક પરિચય : ... ૧૬
નોંધ : ... ૫	ત્રીજમી : ... ૨૧

વાર્ષિક સંચાલન : દિન માટે ૩૧, ૪-૬-૦ : વિદેશ માટે સીલોંગ ૬૪ : છુટક નકલ ૬૪ આના

પદ્મિની

નારો વર્ગનું સંસ્કારી અને સચિત્ર માસિક
[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર થયું છે]

૧૧ કે જેને :

મહાગૃહવાતના નારી વર્ગે સાંભળ્યું છે.
પૂત્રોક કન્યાઓએ પોતાને હૈયે ચાંધું છે.
માતાઓએ હૃદયથી અપનાવ્યું છે.
તેવું સુંદર ચિત્ર અને સચિત્ર
એક અને અન્યેક માસિક.

૧૧ કે જેમાં :

દર એકે અપ્રસિદ્ધ કવિઓના રાસ, ભાવના-
પૂર્ણ નવલિકાઓ, પ્રેરણાત્મક કાવ્યો,
અભ્યાસપૂર્ણ લેખો. નિબંધો ઉપરાંત
અદ્વિતાપ્રવૃત્તિના અનેકવિધ સમાચારો.
માત્ર નજીવી લવાજમે પૂરાં પાડે છે.

૨ જુનું વર્ષ ચાલે છે.
તમે આહુક છો ?
...વાર્ષિક લવાજમ...

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦
પરદેશમાં રૂ. ૬-૦-૦
અભદેશ રૂ. ૫-૦-૦
12 પુસ્તક તથા ટપાલ ખર્ચ સાથે]

૧લા વર્ષની આખી ફાઇલ
રૂ. ૪-૦-૦
માત્ર જુન ફાઇલો બાકી છે.

— : આજેજ આહુક બનો : —

પદ્મિની કાર્યાલય : રજપદ, ભદ્ર : અમદાવાદ

સત્વર આહુક બનો

ચિત્ર, ભાવનાદિ અને પ્રેરણાત્મક સાહિત્યના વર્ગભરમાં
૧૨૦૦ પાનાનાં ૫ થી ૬ પ્રકાશનો આપને ઘેર બેઠાં મળશે.

હંસ ગ્રંથાવલિ

દેશમાં :	વાર્ષિક લવાજમ :	પરદેશ માટે :
મનુ પુર્વે રૂ. ૪-૦-૦	[ટપાલ ખર્ચ અદિન]	કાચું પુર્વે રૂ. ૫-૮-૦
પાર્ક પુર્વે રૂ. ૫-૦-૦	તૈયાર થાય છે	પાર્ક પુર્વે રૂ. ૭-૦-૦
પુસ્તક ૧ જુ : કલકલ :	લેખકો :	શ્રી. સુધિર રાવ
		શ્રી. સરદ એટલ
પુસ્તક ૨ જુ : જીવન કિતાબ :	લેખકો :	શ્રી. વાડીમાલ શાહ
		શ્રી. ઉદયકાન્ત ઝોઝા

: બીજાં અનુક્રમે બહાર પડશે :

આજેજ આહુક બનો

અને ચિત્ર, ભાવનાદિ પ્રકાશનો મેળવો—

લખો

હંસ પ્રકાશન મંદિર : બીજા પોળ : અમદાવાદ.

પદ્મિની માસિક અને મંથપ્રાગા એક્ટ સાથે માહક ચતુર્થ માટે રૂ. : ૯-૦-૦

ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં

ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.
આવે છે સપનાને આણાં,
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

ઉતરાણુને બહાણે નાના મોટા સૌ,
નાખે છે છાપરે યાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

ચગાવતાં ના તોયે છાપરે ચઢીને,
હસે છે મૂછમાં ચાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

કપાતા પતંગની તૂટેલી ઢોરને,
પકડે છે પાટોશી ઢાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

ઢોરો પકડતાં સામાને ભેરથી,
મારે છે નેવાં ને પાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

આતો નશી શોખ એકલા ધનિકને,
નાના ગરિબને ય હહાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

એક દિવસના અનેરા શોખમાં,
જત્રે પરદેશ ખૂબ નાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

ધર્મી, ભગત ચો ઠોડી ધર્તીંગ આ,
આપે છે ભૂખ્યાને દાણાં;
ભાઈ પેલાં ઉતરાણુની રાતનાં બહાણાં.

કાકા કાકીને કહે કચુંબર કરી કમાલ

['ક' ની કવિતા]
કાકા કાનજીને કહે
કચુરીયેથી કાલ,
કાચી કેરી કરેણિયા
કરી કરાર કદાવ.

કેરી કદાવે કાનજી
કરી કળાથી કરાર,
કાકા કાંદા કાઢતા
કચુંબર કરવા કાજ.

કાકીએ કીકી કને
કરાવી કચુંબર કાલ,
કેં કારણ કડવી કરી
કાકીને ન કરાર.

કાંદા કેરી કરેણિયા
કકડા કાપી કરાર,
કાકીએ કચુંબર કરી
કાકા કહે કમાલ !

કેળાં, કાચાં કરમદાં,
કારેલાં કોઠિંગ,
કેરાં, કોકાં, કેવડો
કોથમીર ને કંદ.

કદાવીયો કાકાજીએ
કપડવંજીથી કાલ
કાણિયા કને કોથળો
કીકો કહે કમાલ !

કાકા, કીકી, કાનજી
કાકી, કરસનદાસ,
કચુંબર કાંદા કેરીની
કાંઈ કરી ન કચારા !

કાનજીને કીકો કહે
કચુંબરમાં ન કચારા !
કાકા કાકીને કહે
કચુંબર કરી કમાલ !

કુકડો અને શિયાળ

એક હતો કુકડો.

સવાર પડ્યું અને એ તો પોતાના ખુલ્લું અવાજે બોલવા લાગ્યો :

‘કૂકરે કુક ! કૂકરે કુક !’

ઝાઝની ઉંચેની ડાળે બેઠો બેઠો એ બોલતો હતો :

‘કૂકરે કુક ! કૂકરે કુક !’

એનો અવાજ સાંભળીને શિયાળબાઈ જતાં હતાં તે એની પાસે આવ્યાં. કુકડાને જોઈને એમના મોઢામાં પાણી આવ્યું. ‘શો મઝાનો કુકડો છે ! હાથમાં આવ તો આખો ને આખો ખાઈ જઈ ! પણ એને પકડવો શી રીતે ?’

પણ શિયાળબાઈ ભારે પછાં. કુકડાને કેમ ફસાવવો તેના એમણે તરતજ વિચાર કરી લીધો ને બોલ્યાં :

‘કેમ છે ? કુકડાભાઈ !’

‘ખુબ મંઝામાં. કૂકરે કુક !’ કુકડો બોલ્યો : ‘તમે કોણ છે ? શિયાળબેન !’

‘ખુશખુશાલ !’ શિયાળ બોલી. ‘તમે કંઈ તાજ સમાચાર સાંભળ્યા ?’

‘શી નવાજીની છે ?’ કુકડે પૂછ્યું.

‘વાત એમ છે કે પક્ષીઓ અને માછીઓની મહાસભા તાજેતરમાં મળી હતી અને તેણે નક્કી કર્યો કે ઠરાવ કર્યો છે.’

‘શો ઠરાવ કર્યો છે !’ કુકડે સવાલ કર્યો.

‘એવો કે હવે પછી બધાંયે અહિંસા પાળવી અને એક બીજા સાથે લાઇયારાની રહેવું. આપણે બધાં હવે એક બીજાનાં મિત્ર થયાં છીએ એટલે હવે તો શિયાળ બેનો, કુકડાભાઈ ને મરઘીબાઈને ખાઈ જશે નહિ, માટે તમે નીચે આવો. આપણે એક બીજાને કોટી કરીને ભેટીએ, ને મુખઃબની વાતો કરીએ.’

‘વાહ ! એ તો ઘણું સારું સમાચાર છે.’ કુકડો બોલ્યો. ‘તમારા કેટલાક નવા મિત્રો પણ આવતા દેખાય છે ને !’

‘કોણ આવે છે ?’ શિયાળે પૂછ્યું.

‘તમારા જ ભત્રાંસાઓ છે. શિકારી કુતરા હોય એવું તો મને લાગે છે.’ કુકડો બોલ્યો.

એ સાંભળતાં જ શિયાળ ફૂટી અને નાસવા લાગી.

‘શિયાળબાઈ ! શિયાળબાઈ ! નાસો છો શાને ?’ કુકડો બોલ્યો. ‘હવે તો આપણે બધા મિત્ર બન્યાં છીએ. સૌએ અહિંસા પાળવાનો આપણી મહાસભાનો ઠરાવ...’

‘એ વાત ખરી’ નાસતાં નાસતાં શિયાળ બોલી ‘પણ કુતરાભાઈએને હજી એ ઠરાવની ખબર ન પણ પડી હોય !’

અને શિયાળબાઈ હુંમ હબાવીને જાય રે નાકાં ! જાય રે નાકાં !

કોણે કોને બનાવ્યું ?

શિયાળે કુકડા છે કે કુકડાએ શિયાળને ?

ખીકણ સસલી

૫૨

એક હતી સસલી.
એ એટલી બધી ખીકણ કે ન
પુછે વાત ।

જરા જરામાં ખીએ.
વા વાય ને ખીએ.
ઝાડ હાલે ને ખીએ.
પાંખ ફફડે ને ખીએ.
સસલી તો ભારે ખીકણ !
વાવાઝોડું થયું ને પાન ઉડ્યાં.
ઉંચેથી ચણી બોર પડ્યાં
એક બોર સસલીની પીઠ પર
પડ્યું.

એની ખીકનો પાર ન રહ્યા.
એણે નાણ્યું કે આભ પડ્યું.

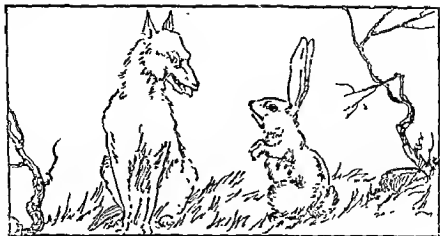
આંખો મીંચીને એ તો નાહીજ
જાય. જુએ નહિ કરે નહિ ને દોડી
જ જાય.

દોડતાં દોડતાં બોલતી જાય :
' નાસો રે ભાઈ, નાસો ! દટણ
આવ્યું, પટણ આવ્યું, આભ
આપું તુટી પડ્યું, દોડો રે ભાઈ
દોડો ! '

એવામાં એને શિયાળ મળ્યું.
શિયાળ પુછે : ' સસલીબાઈ,
સસલીબાઈ, આમ ભાગો છો કેમ ?
શું થયું ને શું નહિ ? '

સસલી બોલી : ' નાસો રે
ભાઈ નાસો ! દટણ આવ્યું, પટણ

આવ્યું, આભ આખું તુટી પડ્યું,
કેડ મારી ભાંગી નાખી, દોડો રે
ભાઈ દોડો. '

શિયાળને પણ ખીક લાગી તે
સસલી સાથે દોડવા લાગ્યું.

આગળ સસલી ને પાછળ
શિયાળ જાય દોડ્યાં.

એવામાં હરણ મળ્યું.

હરણ પુછે : ' સસલીબાઈ,
સસલીબાઈ, દોડો છો કેમ ? શું છે
ને શું નહિ ? '

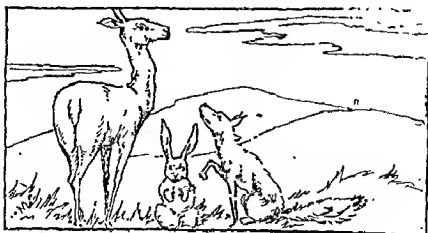
સસલી બોલી : ' નાસો રે ભાઈ
નાસો ! દટણ આવ્યું, પટણ આવ્યું,
આભ આખું તુટી પડ્યું, કેડ મારી
ભાંગી નાખી, દોડો રે ભાઈ દોડો ! '

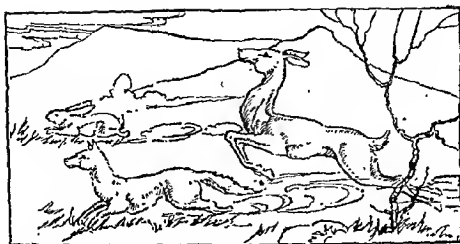
એની પાછળ હરણ પણ ખીક
લાગી ને દોડવા મંડ્યું.

આગળ સસલી ને પાછળ
શિયાળ ને હરણ જાય દોડ્યાં.

એવામાં કુતરો મળ્યો.

કુતરો પુછે : સસલીબાઈ, સસ-

લીલાઈ, ભાગો છો કેમ ? શું છે ને શું નહિ ?'

સસલી બોલી : 'નાસો રે ભાઈ નાસો ! દટ્ટણુ આવ્યું, પટ્ટણુ આવ્યું, આભ આખું તુટી પડ્યું, કેડ મારી ભાંગી નાખી, દોડો રે ભાઈ દોડો !'

કુતરાને ખીક લાગી ને એણે પણ પાછળ દોડવા માંડ્યું.

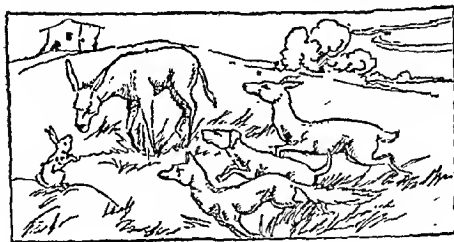
આગળ સસલી, શિયાળ ને

હરણ અને પાછળ કુતરો ભય દોડ્યાં. એવામાં ગધેડો મળ્યો.

ગધેડો પ્રુછે : 'સસલીભાઈ, સસલીભાઈ, ભાગો છો કેમ ? શું છે ને શું નહિ ?'

સસલી બોલી : 'નાસો રે ભાઈ નાસો, દટ્ટણુ આવ્યું, પટ્ટણુ આવ્યું, આભ આખું તુટી પડ્યું, કેડ મારી ભાંગી નાખી, દોડો રે ભાઈ દોડો !'

ગધેડાને પણ 'ખીક લાગી. એણે

પણ પાછળ દોડવા માંડ્યું.

આગળ સસલી, શિયાળ, હરણ ને કુતરો અને પાછળ ગધેડો જાય દોડ્યાં.

એવામાં વાઘ મળ્યો.

વાઘ પુછે : 'સસલીબાઈ, સસલીબાઈ, ભાગો છો કેમ ? શું છે ને શું નહીં ?'

સસલી બોલી : 'નાસો રે ભાઈ નાસો, દટણ આવ્યું, પટણ આવ્યું,

આભ આપું તુટી પડ્યું, કેડ મારી ભાંગી નાંખી, દોડો રે ભાઈ દોડો !'

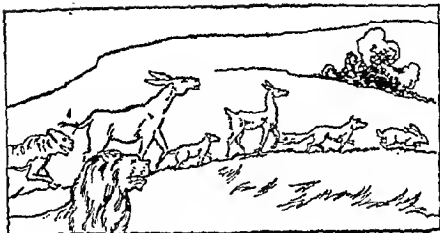
વાઘને પણ ખીક લાગી ને એણે પણ બધાની પાછળ દોડવા માંડ્યું.

આગળ સસલી, શિયાળ, હરણ, કુતરો ને ગધેડો અને પાછળ વાઘ જાય દોડ્યાં.

એવામાં સિંહ મળ્યો.

સિંહ પુછે : 'સસલીબાઈ, સસલીબાઈ, આટલી મોટી અલગાર

લઈને ભાગે છે કેમ? શું છે ને શું નહિ?'

સસલી બોલી: 'નાસો રે ભાઈ નાસો, દટણ આવ્યું, પટણ આવ્યું. આભ આખું તુટી પડ્યું, કેડ મારી ભાગી નાંખી, દોડો રે ભાઈ દોડો!'

સિંહ તો ભાઈ વનનો રાજા. એ તે કંઈ ખાંચે?

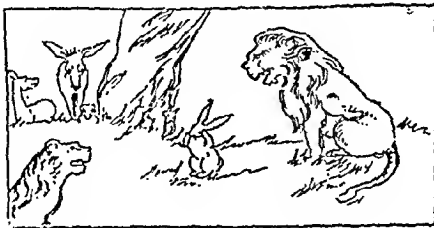
એ તો સામે પુછે: 'ક્યાં છે તારું દટણ ને ક્યાં છે તારું પટણ?'

ચાલ આગળ ચા ને મને ખતાવ. પછી હું છું ને તારું ચાલ આખું તુટી પડેલું છે, ચાલ મને ખતાવ.'

સસલી તો ધ્રુજતી ધ્રુજતી આગળ ચાલ.

એની સાથે શિયાળ, હરણ, કુતરો, ગધેડો, વાઘ અને સિંહ પણ ચાલ્યાં.

સસલી તો બોરના જાળા પાસે આવી.

પોતે હસી હતી તે જગ્યા
બનાવી.

ત્યાં તો બે ચાર ચણી બોર
પડ્યાં હતાં.

દૃષ્ટિ નહોતું ને પદ્મ નહોતું !

આલ પશુ પડ્યું નહોતું !

સિંહ તો ખરોડો માર્યો : ‘અરે
મુરખની સરદાર ! તને તે શું કહેવું
અને આ બધાંને પણ શું કહેવું !
તારી બીકનો તે કંઈ પાર છે !’

સસલી તો શરમાઈ ગઈ.

સસલીની વાટે પોતે પણ મુરખ

બન્યાં તેથી શિયાળ, હરણ, કુતરો,
ગધેડો ને વાઘ પણ શરમાઈ ગયાં.

સહિ સહિને રસ્તે પડ્યાં.

તે દહાડાથી કોઈ સસલીનો

બરેસો રાખતું નથી.

શરમની મારી સસલી હજી એ

સંતાતી ફરે છે.

નાગરદાસ ઇ. પટેલ

બે મૂખાં

બે મિત્રો હતા. એકનું નામ ગદુ અને બીજાનું નામ ગાડો. બન્ને તદ્દન મૂખાં.

x

x

x

એક વખત બન્ને મુમાશરીએ ઉપડ્યા. એકઠ કલાસના ડાખામાં બેઠા હતા. ગાડો
બેઠો અને ‘ચુ’ ચવા લાગ્યું, બીજી જગ્યાએ પણ એમજ થયું. તેણે સાંકળ ખેંચી, ગાડો
ઉભી રહી અને ગાડો આંખો.

ગાડાએ તેને પૂછ્યું. “ એ ભાઈ આ ઉંદરડા પુરવાનો ડખો તો નથી ને ? ”

“ કેમ ? ” ગાડો પૂછ્યું.

“ કેમ શું; અહિં તો જ્યાં બેસીએ ત્યાં ઉંદરડા બોલ્યા જ કરે છે, જુઓ આ દાખો.”

ગાડો એકક દબાવી. તો અંદર ‘ચુ’ અવાજ બોલ્યો. તે બધું સમજી ગયો. બન્નેને
ખૂબ સમજીતી તેણે તેમને બેસાડ્યાં.

ગાડો ઉપડી.

x

x

x

એક દિવસ ગદુએ પાણીમાં બાળ નાખી. શું કામ ખબર છે ? ઘોડો પકડવા.

એક જગ્યાએ ઘોડાને ઢાંકી કાઢ્યો. મદુ સમજ્યો કે ઘોડાએ પાણીમાં હુબકી મારી.
અને તેને પકડવા તેણે પણ પાણીમાં ઝંપલાવ્યું. તેને તરતાં આવડતું નહોતું. એ તો ડૂબવા
લાગ્યો. એક જગ્યાએ તેને લેયો અને બીજા બે ચાર જગ્યાએ બોલાવી તેઓએ ગદુને બહાર
કાઢ્યો ત્યારે તે બિચારો માંડમાંડ બચ્યો.

લલિત ગિ. ભટ્ટ

(ઇ. વ. ૧૪)

લેહી રમત

મારા મિત્ર પંડિતજીને લેહી રમતોને શોખ છે. તેઓ અવારનવાર અમારા મંડપમાં એવી રમતો કરી ગતાવે છે અને પછી તેનો લેહ ખુલ્લો કરે છે.

આજે એમણે એક ગંજી ફો લાવીને કહ્યું: 'તમે મારી આંખે પાટો બાંધો અને પછી આ ગંજી પામાંથી બે જણ ગમે તે પાન ઉપાડો અને તમારી પાસે રાખો. એ છતાં તમે કયું પાન લીધું છે તે હું કહી આપીરા.'

પોતાની આંખે પાટો હોવા છતાં પંડિતજી શી રીતે જોઈ શકશે. અથવા કોણે કયું પાન લીધું છે તે શી રીતે કહી શકશે તે અમને સમજાયું નહિ.

અમે એમની આંખોએ તાણીને પાટો બાંધ્યો. પછી 'મે' અને રામદાસે ગંજી ફોમાંથી અકકેક પાનું કાઢ્યું અને અમારા ખીરસામાં મૂક્યું.

પછીથી પંડિતજીની આંખેથી પાટો છોડી નાખ્યો.

પંડિતજીએ પત્તાં આપવા માંડ્યાં ત્યાં સવિતાએ પુછ્યું: 'જોલો. નટવરે કયું પાન લીધું હશે.'

પંડિતજીએ તરત જ જવાબ આપ્યો: 'કાળીનો છકકો.'

'પછી -'

પંડિતજીએ કહ્યું: 'લાલનો એકકો.'

અમે બેઉએ ખીરસામાંથી પાન કાઢ્યાં તો તે ખરેખર કાળીનો છકો તથા લાલનો એકકો જ હતાં.

એ શી રીતે બન્યું હશે? પંડિતજી એ શી રીતે જાણી ગયા?

વાંચતાં શીખો

વાંચતાં શીખો.

તમે કહેશો કે અમે તો આટઆટલું વાંચીએ છીએ; હવે શું બાકી રહ્યું?

તમે વાંચતા હશો પણ જરાબર નહીં હોય!

જે વાંચો તે સમજીને વાંચો, સમજ્યા વીનાતું વાંચતું નકામું છે.

તમારે લાયક હોય તેજ વાંચો, આડું અવળું જે હાથમાં આવે તે વાંચીને આંખ બગાડ્યો નહીં.

વાંચતી વખતે પ્રકાશ આંખો ઉપર નહીં પણ પુસ્તક ઉપર આવે એ રીતે પુસ્તક રાખીને વાંચો.

ચાલતી ટ્રામે, ગાડીએ અથવા હાલમ-ટાલમ થાય એવી જગ્યાએ વાંચશો નહીં. એનાથી તમારા આંખ બગડશે.

થોડું વાંચો પણ વીચાર કરીને વાંચો. વાંચીને વીચારીને અમલ કરતાં શીખો.

'મે' લાખ પાન વાંચ્યાં છે' એમ કહેવાનો કશો અર્થ નથી. વગર 'વીચાર્યું' વાંચીને પાના ઉચ્છાવી જવાં નકામાં છે.

સઉથી પહેલાં તમારા પાક પાક કરો તે પછી તમારા કામતું સાહિત્ય વાંચો.

નકાગી કુચલી અથવા આડાઅવળો વખત બગાડવા કરતાં કંઈક સાફ વાંચો.

સારાં પુસ્તકો એ સર્વોત્તમ મિત્રો છે. એની સલાહને અનુસરો.

વાંચતાં વાંચતાં ન સમજાય તે કોઈ અનુભવી અથવા તમારાથી મોટાને પુછો ને તેની પાસેથી સમજી લો.

તમારાં પાઠ્ય પુસ્તકોમાં જ લઘુતર પુર્ક નથી થતું. એ તો જ્ઞાનમંદીરનાં પગથીયાં છે. મંદીરની ઈમારત તો વીચાળ ને ગગનચુંબી છે.

સાફ વાંચન તમારું જીવન સુધારશે. વાંચતાં શીખો. વાંચીને વીચારતાં શીખો.

રાજરામની હોલી.

૫

એક હતી હોલી.

એ ઉડતી ઉડતી રામાપટેલના
ખેતરમાં ગઇ. જુવારના ડુંડા પર
બેઠી અને કુધીયા દાણા ખાતા લાગી.

એને દાણા બહુ ભાવ્યા.

એ રોજ રામા પટેલના ખેત-
રમાં જાય અને જુવાર ખાય.

જુવારનાં ડુંડાં ખાલી થવા
લાગ્યાં.

રામાપટેલે એ જોઇને હોલીને
પકડવાનો વિચાર કર્યો.

પટેલે સંતાઇ જઇને હોલીને
પકડી અને એને પગે દોરી બાંધી
માળાને સાંઠે લટકાવી.

હોલીએ પાંખો ફફડાવવા માંડી.

એ રામા પટેલને કહે :

‘ મને જવા દો, હું ફરી નહિ
આવું. ’

પણ પટેલ એમ માન્યા નહિ.

‘ એમ તે કેં તને જવા દેવાય.

મારૂં ખેતર બગાડી નાખ્યું ! ’ રામા
પટેલ બોલ્યા.

હોલીએ કહ્યું : ‘ મારાં બચ્ચાં
રડી મરશે, મને જવા દો. ’

છતાં પટેલે એને જવા દીધી
નહિ.

એવામાં બકરીના ગોવાળ
આવ્યો. તેને જોઇને હોલીએ આંખમાં
આંસુ સાથે કહેવા માંડ્યું :

રાજરામની હું હોલી રે ! તુતડું તુ !
મારાં આવળ દંડાં રે ! તુતડું તુ !
મારાં બાવળ બચ્ચાં રે ! તુતડું તુ !
બાઈબકરીના ગોવાળ રે ! તુતડું તુ !
મને છોડાવીને જાજે રે ! તુતડું તુ !

બકરીના ગોવાળને દયા આવી
તે રામાપટેલ પાસે આવીને કહે :

‘ અરે ભાઈ ! બીચારી હોલીને
છોડી દે ! એણે તારી ચપટી જુવાર
ખાધી હશે તેમાં આવો કેર થાય !
એને છોડી દે. લે હું તને એક
બકરી આપું. ’

‘ મારે તારી બકરી નથી બેઠતી.
તું તારે રસ્તે જા. ’ પટેલે જવાબ
આપ્યો.

બકરીના ગોવાળ તો ગયો : -

એવામાં લેસોના ગોવાળે આ-
વ્યો. એટલે હોલી બોલી :

રાજરામની હું હોલી રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં આવળ ઈડાં રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં બાવળ બચ્ચાં રે ! તુતડુ તુ !
 બાઈ ભેંસોના ગોવાળ રે ! તુતડુ તુ !
 મને છોડાવીને જાજે રે ! તુતડુ તુ !

એ સાંભળી એને દયા આવી.
 એણે રામા પટેલને કહ્યું :

‘ પટેલ ! હોલીને છોડી દે.
 બિચારી બહુ કકળે છે ! લો હું
 તમને એક ભેંસ આપું પછી તો કે
 વાંધો નથી ને ! ’

‘ મારે તમારી ભેંસ નથી
 જોઈતી. તમે તમારે રસ્તે જવ. ’

ભેંસોના ગોવાળ પણ ગયો.

એવામાં ઉંટનો ગોવાળ આવ્યો
 એટલે હોલી બોલી :

રાજરામની હું હોલી રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં આવળ ઈડા રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં બાવળ બચ્ચા રે ! તુતડુ તુ !
 બાઈ ઉંટોના ગોવાળ રે ! તુતડુ તુ !
 મને છોડાવીને જાજે રે ! તુતડુ તુ !

હોલીનો ફફડાટ અને કકળાટ
 જોઈને ઉંટના ગોવાળને બહુ દયા
 આવી. એ પટેલ પાસે ગયો અને
 બોલ્યો :

‘ ફટ ભુંડા ! તારા જેવો તે

કોઈ પાપીયો હશે ! ચપટી જરને
 વાસ્તે તે હોલીને ઉંધી લટકાવી છે !
 તને સગીરે દયા છે કે નહિ ? ’

‘ જો મોટો દયાવાળો આવ્યો
 છે તે ! ’ પટેલે કહ્યું.

‘ એ હોલીને તું છોડી દે. તને
 હું એક ઉંટ આપું. ’ ગોવાળે કહ્યું.

‘ મારે તારું ઉંટ નથી જોઈતું. ’
 પટેલે કહ્યું.

‘ અરે ભલો થઈને છોડી દે. ’
 ગોવાળ બોલ્યો.

પટેલે ડાકું હાલાવીને ના પાડી.
 ગોવાળે પોતાના હાથમાંની
 ડાંગ ઉપાડીને પટેલના બરડામાં
 લગાવી દીધાં.

રામાપટેલના બરડામાં બે ડાંગ
 પડી ત્યાં એ ઉંટોના ગોવાળને પગે
 પડ્યા અને બોલ્યા :

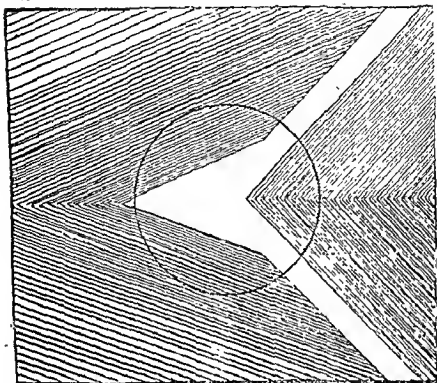
‘ રાખ ! રાખ ! મને માર નહિ.
 હું હોલીને હમણાંજ છોડી દઈ છું. ’

અને એમણે હોલીને છોડી મૂકી.
 હોલી ઉંટોના ગોવાળને આભાર
 માનીને ઉડી ગઈ ને બચ્ચાં પાસે
 જઈને બેડી.

રાજરામની હું હોલી રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં આવળ ઈડાં રે ! તુતડુ તુ !
 મારાં બાવળ બચ્ચાં રે ! તુતડુ તુ !

રાજરામ ઇ. પટેલ

છેતરાતી નજર

આ સાથે.
ના ચીત્ર-
માં વચ્ચે-
નું વર્તુળ
જુઓ. એ
ડાબી બા-
જુએથી
સંકેત્યા-
ચેલું છે
ને ઉપર
તથા ની-
ચેની બા-
જુ પહો-
ળી થઈ
છે. બરા-
બર છે
ને ? ફરી
ફરીને જુ-
ઓ તો
પણ એમ
જ લાગ-
શે. વર્તુલ

દખાઈ ગયેલું જ દેખાશે. છતાં વર્તુલ બરાબર ગોળાકાર છે. એ દખાયલું દેખાય છે તે તો એ ચીત્રમાં ફેરેલી લીટીએને લીધે છે. આ પછી નજર પણ છેતરાય છે !

પહેલી રમતનો ખુલાસો

પંડિતજીએ ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે આ જાતની રમતોમાં હમેશાં એક સાથીદારની જરૂર પડે છે. આ રમતમાં એમના સાથી તરિકે સચિતાએ જે સવાલ પૂછ્યા તેના ઉપરથી પંડિતજીએ જવાબ આપ્યા હતા.

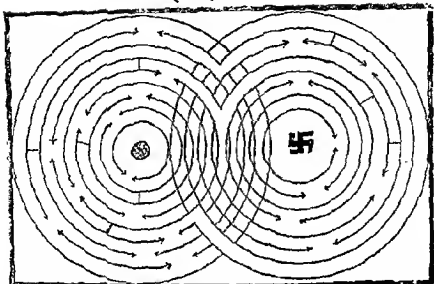
સચિતાના સવાલમાં જ જવાબ આપવાની ઘટતી સૂચના પંડિતજીને મળી જતી હતી.

પાનનો જેટલામો નંબર હોય તેટલા શબ્દો સચિતાના સવાલમાં હોય એવી ગોડવણ હતી.

એકેકે હોય તો એક, ને અઠો હોય તો આઠ. ગોલો, રાણી તથા રાજ માટે અગીયાર, બાર અને તેર શબ્દો ગણવાની ગોડવણ હતી. વાંચની શરૂઆતના પહેલાં ચાર શબ્દોથી પક્ષાંની ચાર ભાત નક્કી કરી હતી.

‘ગોલો’ હોય તો કાળી. ‘ઠહો’ હોય તો કુલેવર ‘ચાલો’ હોય તો ચાકડી અને ‘પછી’ હોય તો લાલ. આ રીતે સચિતાની વાતચીત ઉપરથી જ પંડિતજીએ જવાબ આપ્યા હતા, છતાં એની ભેદી અસર જેવી તેવી ન હતી.

ભૂલભૂલામણી

ઉપરની ભૂલભૂલામણીમાં એક ચિત્રમાં ગોળો આપ્યો છે તે ગળઠાવતા સાધીયા ઉપર લઈ જાવ. જેટલા જલદી લઈ જઈ શકો તેટલી તમારી હુશીયારી. ચાલો ગોળો ગળઠાવવા માંડો.

—□—
અદેખું ઉંટ

એક વખત પ્રાણીઓએ સરકસ કાઢ્યું. એમાં રીંછ, વરૂ, ઘોડો, બકરો, ઉંટ, હાથી, વાંદરા વીગેરે જુદાં જુદાં પ્રાણીઓ જોડાયાં.

એમનું સરકસ તો ઠીક ચાલ્યું ! વાંદરાનો નાચ ભારે વખણારો. એ એટલે સુંદર નાચે, એટલો મજાનો નાચે કે ચારે તરફ વાંદરાસાઈની વાહ વાહ ! તાળીઓના ગડગડાટ, અને શાળાશીના નાદ !

‘ઓ હો ! વાંદરા કરતાં તો હું વધારે સારું નાચું.’ ઉંટ બોલ્યું. ‘એમાં શું છે ? જુઓ, હવે મારો નાચ શરૂ થાય છે.’

એમ કહી ઉંટસાઈ તો ચાલ્યા. ઉંટને તે કંઈ નાચતાં આવડે ? એ તો આમ કુદ્યું ને તેમ કુદ્યું.

‘આમ તે કંઈ નચાતું હશે ?’ હાથી બોલ્યો, ‘એને નાચતા જ કયાં આવડે છે ?’

‘અરે ! એ તો અદેખું આગ છે’ રીંછ બોલ્યું.

‘આપણામાં એ ન શોભે.’ વરૂએ કહ્યું.

અને પછી બધાએ લાકડીઓ મારી ઉંટને કાઢી મુક્યું.

તે દિવસનો ઉંટનો મિજાજ ગયો છે અને એનું મોહું ધુંખરાયેલું રહે છે.

મન્દુમતિ ગોરધનદાસ

સિંહનો શિકાર

એક હતો સિંહ.

એને ત્રણ સાથી હતા. રીંછ, વરૂ ને શિયાળ.

ચારે જણ શિકાર કરવા ચાલ્યા.

સિંહ સરખાત્યાર હતો. એની સરદારી નીચે પેલા ત્રણે જણે કામ કરવા કબુલ કર્યું હતું.

ચારેએ યાદને એક હરણનો શિકાર કર્યો.

હરણ ખામુ માટેલું હતું. એને જોઈને ચારેના મોઢામાં પાણી આવતું હતું.

શિયાળે એના ચાર ભાગ પાડયા, દરેકને અછેકે ભાગ આપવાની શરૂઆત કરી. ત્યાં સિંહ જોડ્યો.

“ખામોશ ! હું કહું છું તે સાંભળી દ્યો. પછી ખાવાની વાત કરજો,

આ ચાર ભાગ પાડયા છે તેમાંનો એક ભાગ મારો. કારણ કે હું વનનો રાજા છું ને મારો એ રાજભાગ છે.

ખીલે ભાગ પણ મને જ મળવો જોઈએ કારણ કે હું તમારી ટોળીનો સરખાત્યાર છું અને તમારા કરતાં બળવાન છું.

ત્રીલે ભાગ મારે મારાં નાનાં બચ્ચાં માટે જોઈએ જોઈએ અને તે મને મળવો જ જોઈએ.

હવે રહ્યા થોડા ભાગ એ જેને જોઈતો હોય તે આવી જાવ ! મારી સામે જોર અજમાવો, મને હરાવો ને લઈ જાવ.

સિંહની એ વાત સાંભળીને રીંછ વરૂ ને શિયાળ એક બીજના મોંઢા સામે જોઈ રહ્યા એક પણ અક્ષર બોલ્યા સિવાય એમણે સિંહ તરફ નજર નાખી. એનો લડાયક સ્તીનો જોઈ ત્રણે જણે ત્રણ દિશામાં ચાલવા માંડ્યું.

અને સિંહ શિકારની મોજ માણવા લાગ્યો.

મુરોપના સરખાત્યારો આ સિંહ જેવા નથી ?

ધસધસાટ ઉંઘું છું

‘ જગનઃ ઓ જગન ! ઉંઘી ગયો છે કે શું ? ’ મગને જુમ મારીને પૂછ્યું.

‘ ધાર કે ઉંઘી ગયો છું તો શું ? શું છે ? ’ જગને સામો સવાલ કર્યો.

‘ મારે તારી પાસે પાંચ રૂપીઆ ઉછીના લેવા હતા. ’

‘ ત્યારે તો હું ધસધસાટ ઉંઘી ગયો છું. ’

એમ કરીને એ સોડ તાણીને સુઈ ગયો !

નન્વાણું નો ધક્કો

એક હતો મોચી.

જુના પુરાણા ભેડાને થીંગડાં મારવાનું ને સીવવા સાંધવાનું એ કામ કરે, જે પૈસા મેળવે ને ખાચ પીચે ને લહેર કરે.

એ ભલો ને એનું કામ ભલું.

રોજ કમાય, રોજ લાવે ને રોજ ખાચ.

વાણુ કરીને મુઠં જાય તે ઘસઘસાટ ઉઘે.

એનાં બારણાં પણ મુલકાં. અને હોય પણ શું કે ચોર ચોરી જાય !

એનું શરીર પણ ખાસું પાણીમાં ચણે મુકાય (?) તેવું થઈ ગયેલું.

એનાં બાજુમાં છગન શેઠ રહે. છગન શેઠ પાસે પાંચ પૈસાનો છવ હતો.

ધીરધારનો એમનો ધંધો હતો ને એ સાડું કમાયા હતા.

છગન શેઠને પાર વિનાની ચીંતા હતી એમને પુરી ઉંઘ ન આવતી. બધાં ઘરાકોની એમને ફીકર રાખવી પડતી.

ચોચી મજાની તળાઈઓમાં પણ એ પડયા પડયા પાસાં ઘસ્યા કરતા.

એક દહાડો શેઠાણી કહે: 'તમને ઉંઘ નથી આવતી પણ બાજુમાં માવજી મોચી મજાની ઉંઘ ખેંચી કાઢે છે.'

શેઠ કહે: 'એને કેમ વાતની ચીંતા નથો એટલે. નન્વાણું નો ધક્કો વાગ્યો નથી ત્યાં સુધી.'

'નન્વાણું નો ધક્કો એટલે ?' શેઠાણીએ પુછ્યું.

'તે કહેવા કરતાં કરી ગતાવીશ.' શેઠે જણાવ્યું.

બીજે દીવસે છગન શેઠે ધીરે રહીને માવજી મોચીને ત્યાં એક થેલી સરકાવી દીધી.

થેલી જડી ને વળી એમાં નગદ રૂપિયા બરેલા હંતા તેથી માવજી તો રાજ રાજ થઈ ગયો.

એણે ગણી ભેટું તો એકંદર નન્વાણું રૂપિયા હતા

વળતે ભુલ થતી હશે ! નન્વાણું ત્યાં ભર્યાં સો.

એણે ફરીથી ગણી ભેટું તો પણ નન્વાણું !

'કંઈ નહિ ! જે દિવસ કરકસર કરીશું ને બચાવીશું તો સો પુરા થશે.'

અને એણે બીજે દિવસથી કરકસર કરવા માંડી. હવે ઘરમાં ભોખમ આંધું એટલે એ જાગવવાની પણ ચીંતા વધી.

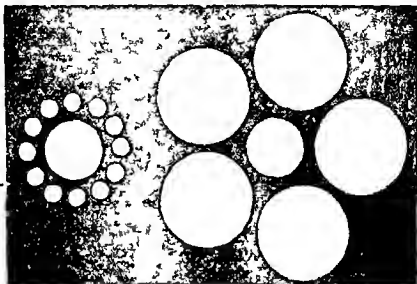
સો રૂપિયા પુરા થયા એટલે સવાસો કરવાનો લોભ થયો !

દહાડા વધતા ગયા તેમ માવજી મોચીની ચીંતા પણ વધતી ગઈ ને ઉંઘ ઘટતી ગઈ.

'હવે તો માવજી મોચીની ઉંઘ પણ ઉઠી ગઈ છે !' શેઠાણીએ ખેખર આપી.

'એને નન્વાણું નો ધક્કો લાગી ચુક્યો છે.' શેઠે કહ્યું.

છેતરાતી નજર

ઉપરના ચિત્ર તરફ જુઓ

એમા એ મધ્યવર્તી ગોળા છે તે જુઓ એ બેઉ ગોળાની આજુબાજુ નાના
ગોટા બીજા ગોળા છે તે પણ જુઓ

ઠાબી આજુના ગોળાની આજુબાજુ નાના નાના બાર ગોળા છે અને જમણી
આજુના ગોળાની આજુ બાજુ પાંચ મોટા ગોળા છે એ બધું બરાબર જોઈ લીધું ?

હવે સવાલ એ છે કે એ બેઉ મધ્યવર્તી-વચ્ચે આવેલા ગોળામાથી મોટો ગોળો
કયો ને નાનો ગોળો કયો ?

ઠાબી આજુનો જેની આજુબાજુ નના નાના બાર ગોળા છે તે મોટો છે ને
બીજો-જમણી આજુનો જેની આજુબાજુ પાંચ મોટા ગોળા છે તે નાનો કેમય છે
બરાબર છે ?

ફરીથી જુઓ, ધ્યાન દઇને જુઓ

એનો એજ જવાબ આપી શકાય છે

છતા ખરી વાત એ છે કે બેઉ ગોળા બરાબર સરખા છે માપી જુઓ, જે
માયાજગ ઉમી થઇ છે તે આજુબાજુના નાના મોટા ગોળાએને લીધે છે,

આપણી નજર પણ છેતરાય છે !

આ રહ્યો એ ખજાનો

એક હતો ખેડુત.

એને બે દિકરા હતા.

બેઉ ભાઈ આળસુ.

ખેડુતને એમની ભાઈ ચિંતા હતી. આ છોકરાઓ કામ કરતાં નહિ શીખે તો ખીચે શું ?

એ બેઉને મહેનત કરતાં શીખવવા માટે એણે એક યુક્તિ કરી.

‘એવું એક ખીડ હતું. એમાં માત્ર ઘાસજ થતું પણ જમીન સરસ હતી.

એણે પોતાના બેઉ દીકરાઓને બોલાવીને કહ્યું: ‘આપણા આ ખેતરમાં એક મોટો ખજાનો દાટ્યો છે. તમે શોધી કાઢો તો આપણે ધનવાન થઈ જઈએ.’

ખજાનાનું નામ પડતાં બેઉ ભાઈઓના મોઢામાં માણી આવ્યું. પાસે પુસ્તા પધસા હોય તો શયે તે થાય ! એમણે એ ખજાનો શોધી કાઢવાનું નક્કી કર્યું.

અને ખીચે દિવસે બેઉ ભાઈઓ લઈ કોઢાળો ને ઉપડયા.

બેઉ ભાઈઓએ આખો દિવસ ખોદાજ કર્યું.

એમ દહાડાના દહાડા સુધી ખુબ મહેનત કરીને આખું ખીડ ખોદી નાખ્યું.

‘ખજાનો તો કંઈ નીકળ્યો નહીં !’ એક ભાઈ આખરે કંટાળીને બોલ્યો.

‘આપણે જરાબર ખોદી શક્યા નહિ હોઈએ-જરા વધારે ખોદીએ’ ખીચે કહ્યું.

અને એમણે ઉંડું ખોદ્યું.

પણ ખજાનો તો ન મળ્યો.

એવામાં ચોમાસુ આવ્યું.

પેલા ખેડુતે એમને કહ્યું: ‘આટલી મહેનત કરી છે તો આપણે એ ખેતરમાં વાવણી કરીએ.’

અને એમણે વાવણી કરી.

એમાં જે તુલ થયું તે સારીયે સીમ કરતાં વધારે સારું હતું. લીલું કુંજાર ને ભાઈ ભેસદાર.

પછી તો કુંડાં આવ્યાં એ પણ એવાં મોટાં અને દાણા પણ એટલા ભરેલા કે જે જીએ તે ખુશ થઈ જાય !

પેલો ખેડુત પોતાના બેઉ દિકરાઓને ખેતરમાં લઈ આવ્યો.

‘બાપુ !’ મોટો દીકરે કહ્યું. ‘અમે જાહું મહેનત કરી પણ પેલો ખજાનો મળ્યો નહિ.’

‘દિકરા મારા !’ ખેડુત બોલ્યો. ‘આ રહ્યો એ ખજાનો !’ એમ કહીને એણે અનાજના ભારથી લચી જતાં કુંડાં તરફ આંગળી કરી.

‘તમારી સખત મહેનતે એ મળ્યો છે અને એ સઘયે ટકે એવો છે.’

બેઉ ભાઈઓ સમજ્યા ને મુઘ્યાં.

લેલી રમત બીજી

બીજે દિવસે સાંજનાં પંડિતજીએ એક નવી જાતની રમત કરી બતાવવાની ગોઠવણ કરી.

અમારું બાલમંડળ એકઠું થયું અને પંડિતજીએ રમતની શરૂઆત કરી. એમણે કહ્યું: 'જુઓ, આ ચોપડી છે અને આ એક વીઝીટીંગ કાર્ડ છે.' એમ કહીને આ બેઉ ચીજો એમણે બતાવી.

પછી તે કમળાબહેન પાસે આવ્યા અને બોલ્યા: 'કમળાબહેન, તમે આ કાર્ડ ચોપડીમાં મરજી કાઢે ત્યાં મૂકો.'

કમળાબહેને કાર્ડ લઈને પોતાને ઠીક લાગ્યું ત્યાં ગોઠવ્યું અને ચોપડી પાંધ કરીને પંડિતજીને પાછો આપી. એ લઈને પંડિતજી મગનભાઈ પાસે ગયા અને એમને ચોપડી આપી અને કાર્ડ જ્યાં રાખ્યું હતું ત્યાંથી ઉઘાડીને મનમાં વાંચવા કહીને પાતે પોતાને ઠેકાણે જઈને બેસા રહ્યા.

મગનભાઈએ ચોપડી ઉઘાડી.

'તમે કંઈ તરફનું પાન વાંચો છો? કાળી બાજુનું કે જમણી બાજુનું? પંડિતજીએ પૂછ્યું.'

'જમણી બાજુનું,' મગનભાઈએ જવાબ આપ્યો.

પછી પંડિતજીએ જ્યારે બાજુએ જોઈને હવામાંથી જાણે કંઈ સમાચાર મેળવતા હોય એમ કરીને જણાવ્યું: 'જુઓ મગનભાઈ! તમે વાંચો છો તે પાન ૧૪૫ મું છે. ખરી વાતને?'

'હા જી,' મગનભાઈએ જણાવ્યું.

'હવે એ વાંચીને તમને મુંબઈથી લંડન સુધી પહોંચે એ ટીપણું કેટલું મોટું લાંબું હશે અને તેના ગોળા કેવડા મોટા વળે એ વિચાર આવ્યો તેમજ અરજા અરજીની પદ્ધતિ પર તિરસ્કાર આવ્યો, ખરાબર છે ને?' પંડિતજીએ પૂછ્યું.

'ખરી વાત છે,' મગનભાઈએ જવાબ આપ્યો.

મગનભાઈની બાજુમાં હું બેઠો હતો. મેં પણ જોયું તો એ પાનમાં એજ હકીકત હતી.

એ પાનની પહેલી કંડીકા આ રીતે શરૂ થાય છે.

'રાજપુરો કહે છે કે હિંદ સ્વરાજ્યને માટે જે અરજીઓ કરી હતી તેના કાગળોની હાર કરી હોય તો એ ટીપણું મુંબઈથી લંડન સુધી પહોંચે; અને છતાં હિન્દની ગુલામગીરી ટળી નહીં. માટે હવે તો ગુલામગીરી ટાળવા અને સ્વરાજ્ય લેવા માટે એ અરજા અરજી એક કોરે મૂકી સાચા ઉપાય લેવા.'

‘ જરાબર છે. અક્ષરે અક્ષર એમજ લખ્યું છે. ’ મગનલાઇએ જણાવ્યું.

એ જોઇને અમે બધા દિગ્ભ્રમ થઈ ગયા, કારણ કે કમળાજીને ચોપડીમાં અડસ્ટે કાંઈ ગોઠવ્યું હતું અને એ એંધાણી સુજ્ઞ મગનલાઇએ એ ચોપડી ઉઘાડી હતી. પંડિતજીએ એ પાન જોયું ન હતું કે ઉઘાડી ચોપડી ઉપર એમની નજર પડી, ન હતી.

એમ છતાં પંડિતજી શી રીતે એ પાનનો નંબર ને તેમાતું લખાણ કહી શકયા ? આખી ચોપડી એમણે અક્ષરે અક્ષર મોઢે કરી હશે ? એ શી રીતે, અને ? અને એમ ધારી લઈએ કે આખી ચોપડી મોઢે કરી હોય તો પ્રજ્ઞ દરેક પાન ઉપર કેટલું લખાણ છે તે શી રીતે યાદ રહે ?

કહેવાય છે કે—

- કરોળીયો પોતાના વજન કરતાં ૨૭ ગણું ખાય છે.
- અમેરિકાનો પહેલો શોધક કોલંબસ નહિ પણ બે ચીના સાધુઓ હતા.
- એક કરોળીયાના શરીરમાંથી સવા માઇલ લાંબો તાર નીકળે છે.
- વીંછીના ડંખ ઉપર મધ ઘસવાથી ફાયટો થાય છે.
- પીઆનાની અંદરના ભાગમાં એક માઇલ જેટલી લંબાઈનો તાર વપરાય છે.
- એક માણસની ચામડી સરેરાશ સોળ ચારસકુટ હોય છે.
- ચીનમાં ૭૫૦ કુટ લાંબો જીલતો પુલ પાંસડાઓનોજ અનેકો છે.
- ગોકળગાયને એક માઇલ ચાલતાં જવાને ૧૨ દીવસ લાગે છે.
- ચકલાતું એક જોડું દર અઠવાડીએ ૩૦૦૯ જન્તુઓનો ભક્ષ કરે છે.
- બાક વગરના નકટા માણસને ઠોઠ દીવસ છીંકજ આવતી નથી.
- સીડીનેમીયા નામની માખી કલાકે ૮૪૦ માઇલની ઝડપે ઉડે છે.
- શીઓતું સહથી પહેલું હિન્દી માસિક નામે ‘ સુગૃહણી ’ નીકળેલું.
- ઉટ પાણીમાં કદાપી તરી ચકતું નથી.
- પતંગીયાની સ્વાદેન્દ્રિય તેના પગમાં હોય છે.
- માઉથ-પ્રીટર નામની માછલી પોતાનાં ઇંડાં મોંમાં રાખીનેજ સેવે છે.
- એક માણસ દરરોજ સરેરાશ ૩૫ સ્તવ હવા લે છે.
- ચોપટ હોયથી કદી બોલતો નથી પણ ઠંઠમાંથી અવાજ કાઢે છે.

અ
જ
ણ્યો
મિ
ત્ર

એક હતું વન.

એમાં એક વિશાળ વડનું ઝાડ હતું.

એ ઝાડ ઉપર એક કાગડાનો માળો હતો.

એ કાગડાને એક હરણ સાથે દોસ્તી હતી.

વડની ડાળે કાગડો બેસે ને નીચે હરણ ગેલ કરે.

અવાર નવાર કાગડો હરણના માથા પર બેસે, કો કો કરે ને

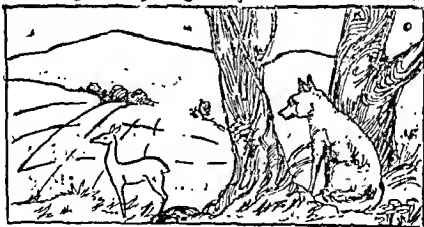
બેઉ મિત્રો પોતાનાં સુખદુઃખની વાતો કરે.

બેઉ જણ વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી હતી

ચામાસુ આંબુ હતું અને પેલા હરણને તો એ ઘણું ગમતું હતું.

મનમાન્યું ચરવાનું મળ્યું એટલે હરણનું શરીર તો ઘણું ફાટ્યું.

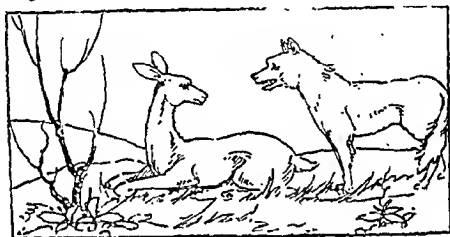
એ તો એવું તાજું માણુ થયું કે ચુંટી ખણે તો યે લોહી ન નીકળે.

એક દીવસે એ ચરવા ગયું હતું એવામાં એક શિયાળની એના ઉપર નજર પડી.

એને જોઈને શિયાળના મોઢામાં પાણી આવ્યું અને એ વીચાર કરવા લાગ્યું કે આ હરણુ આપણા સપાટામાં આવે તો ભારે મજા પડે.

આવો વીચાર કરીને પેલું શિયાળ હરણુ પાસે આવ્યું અને જાણે ઘણાં લાંબા વખતનું ઓળખાણ હોય એ રીતે એણે હરણુની ખંખર પુછી.

‘કેમ દોસ્ત ! મજામાં છે ને ?’

આ રીતે તદ્દન અજાણ્યાએ ખંખર પુછવાથી હરણુને જરા નવાઈ આવી અને એણે સામો સવાલ કર્યો ‘તું કોણ છે ?’

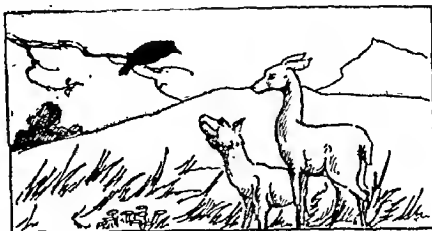
‘દોસ્ત ! તું જોઈ શકે છે કે હું શિયાળ છું. તારા જેવો મિત્ર મળવાથી મારા બાગ્યનો પાર નથી.’ શિયાળે મીઠાશથી કહ્યું.

હરણુ બિચારું ભોળું હતું અને ભોળવાઈ ગયું અને એણે શિયાળને પોતાના મિત્ર તરીકે કબુલ કર્યું.

સાંજ પડી એટલે હરણુ પોતાને રહેવાને ઠેકાણું આવ્યું. એની સાથે સાથે શિયાળ પણ ત્યાં ગયું.

શિયાળને જોઈને કાગડે હરણુને પુછ્યું : ‘મિત્ર ! આ કોણ છે ?’

‘એ શિયાળ છે અને મારી સાથે એણે દોસ્તી કરી છે.’ હરણુ કહ્યું. ‘અત્યાર સુધી આપણે બે મિત્રો હતા એજ રીતે હવે ત્રણે જણ મિત્રો થઈને રહીશું.’ હરણુ જવાબ આપ્યો.

‘ મિત્ર ! અબણ્યા સાથે એકાએક દોરતી કરવી સારી નથી ’
કાગડો બોલ્યો.

‘ તમે બેઉ ગંભીર દોરતી બાંધી ત્યારે તમે અબણ્યા ન હતા ! ’
શિયાળે કાગડાને કહ્યું. ‘ જો તમે બેઉ જણ મિત્રો થઈને રહ્યા છો તેમ
હું પણ વફાદાર મિત્ર થઈને રહીશ. ’

‘ એની વફાદારી બાબત મને શંકા નથી. ’ હરણ બોલ્યું.

પણ કાગડાને તો શંકા જ રહી ગઈ.

પોતાના ઉપર વિશ્વાસ બેસાડવા માટે કેટલાક દિવસ શિયાળ
હરણ સાથે રહ્યું અને કાગડાને પણ સારું લગાડવા એણે પ્રયત્ન કર્યો.

એક દિવસ એણે હરણને કહ્યું :

‘ મિત્ર ! આ જંગલની ખીજ ખાજીએ એક સુંદર હરીયાળું ખેતર
છે, તેમાં ચરવાની તને બારે મઝા આવશે ત્યાં હું તને ત્યાં લઈ જાઉં ’

હરણને તો એ સાંભળી મોઢામાં પાણી આવ્યું. એ લોભાયું અશિયાળની પાછળ પાછળ એ ખેતરમાં ગયું.

ખેતરનું હરીયાળું તુર્ર જોઈને એ તો રાજી રાજી થઈ ગયું. એ લહેરથી ખાવા લાગ્યું.

હરણને એ હરીયાળા ખેતરમાં ચરવાની ભારે મઝા પડી. એ તે અવાર નવાર ત્યાં જવા લાગ્યું અને મનમાનતો ચારો ચરવા લાગ્યું.

પોતાના ખેતરમાં થતો જગાડ જોઈને ખેતરના માલીક જોઈને હરણને પકડવા માટે જાળ બીછાવી.

પોતાના ખેતરમાં જાળ પાથરીને એ ઘેર ગયો.
હરણ ખેતરમાં પેકું ને ચરતું. ચરતું. જાળ બીછાવેલી ત્યાં આવી ચડ્યું.

જાળમાં એનો પગ પડ્યો અને એ સપડાઈ ગયું. એનાંથી નાસ શકાયું નહીં.

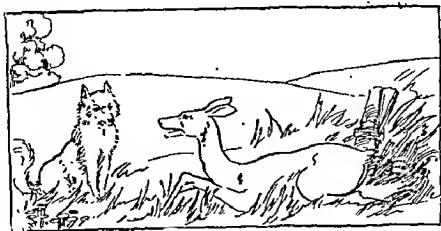
એ ફસડાઈ પડ્યું.

પોતાની આવી દુર્દશા થઈ તેથી હરણને ધણું લાગી આવ્યું. આવા સંકટમાંથી એને કોણ ઉગારી શકે?

એને વિચાર આવ્યો કે મારું મિત્ર શિયાળ આ વખતે આવે તો એ આ જાળ કાપી નાંખે ને મને ઉગારે.

અને ખરેખર ! એટલામાં શિયાળે ત્યાં આવી પહોંચ્યું. હરણે એ પેલી જાળ કાતરીને પોતાને બચાવવા કહ્યું.

પણ શિયાળ ક્યાં ઠાસુ હતું કે એવી રીતે જાળ કાપીને હરણને છુટું કરે ! હરણ સપડાયું ત્યારથી જ એના મોંઢામાં પાણી આવતું હતું. એને આશા હતી કે હવે હરણનું માંસ ખાવા મળશે ને મજા પડશે. એટલે એણે ભારે દુઃખ થયું હાથ એવો ઢાંગ કરીને કહ્યું : ' મિત્ર ! તારી આ સ્થિતિ જોઈને મારા શોકનો પાર રહ્યો નથી. કમનસીબે એ જાળ તાંતનો ખનાવેલી છે ને આજ અગીયારસ જેવા પવિત્ર દિવસે મારાથી તે શી રીતે કરડાય ? હું ઘણું દિલગીર છું. ' એમ કહીને શિયાળ તો ચાલ્યું ગયું ને થોડેક છેટે જઈને સંતાર્થ ગયું.

સાંજ પડી ને ફાગડો ઘેર આવ્યો. એણે હરણને જોયું નહિ એટલે એના પેટમાં ફાળ પડી. એને એમ થયું કે શિયાળે હરણને કસાવ્યું તો નહિ હોય ! એના ઉપર વધુ પડતો વિશ્વાસ રાખવામાં હરણે ખરે જ ભુલ કરી હતી.

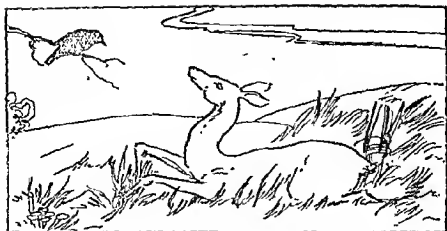
આમ વિચાર કરીને એ તપાસ કરવા ઉડ્યો. ફરતાં ફરતાં એની નજર જાળમાં ફસી પડેલા હરણ ઉપર પડી.

એ તરત હરણ પાસે ગયો ને પ્રશ્ન્યું :

' મિત્ર ! તારી આવી અવસ્થા કેણે કરી ? '

' તારી શિખામણ મેં માની નહિ તેનું આ પરિણામ છે. ' હરણે કહ્યું. ' પેલા શિયાળ ઉપર વધારે પડતો વિશ્વાસ રાખવાનું ફળ મને મળ્યું છે, એને મેં જાળ કાપીને મને છુટો કરવાનું કહ્યું પણ એણે તો અગીયારસનું ખહાનું કાઢ્યું ! '

‘જે થયું તે ખરું। મેં તો તને પહેલેથી જ ચેતવણી આપી હતી’ કાગડે જણાવ્યું.

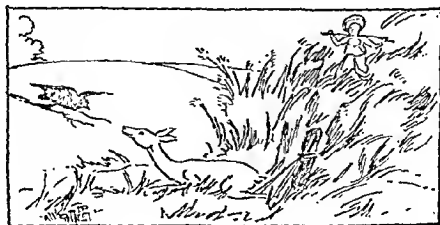
‘પણ હું બોળવાઈ ગયો।’ હરણે કપ્પલ કર્યું. ‘હવે મને છુટ્ટા કરવાનો કંઈક ઉપાય કરે તો સાહે.’

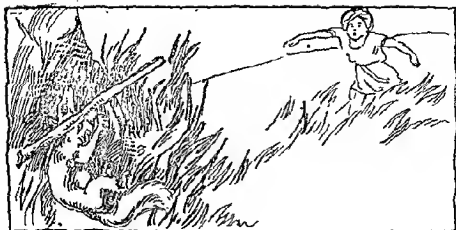
‘હમણાં તો કાંઈ થાય એમ નથી સવાર સુધી આપણે થોભવું નેહજી,’ કાગડે કહ્યું.

‘ભલે.’ હરણે બોલ્યું.

ખીજે દિવસે સવારે કાગડાએ પેલા ખેતરના માલિકને હાથમાં ડાંડુકો લઈને આવતો દુરથી જોયો એટલે એટલે એણે હરણને શું કરવું તે ટુંકામાં પણ વિગતવાર સમજાવ્યું.

હરણે તે પ્રમાણે કરવાનું કપ્પલ કર્યું.

એને નાસતું જોઈને પલા ખેતરના માલિકે પોતાનો ડંડુકો હાથમાં લીધો.

નાસતા હરણ તરફ જાણે એ ડંડુકો ફેંક્યો.

હરણ ખુબ આંધે દોડી ગયું પણ પેલો ડંડુકો જળા પાછળ છુપાઈ ગયેલા શિયાળ પર પડ્યો.

ડંડુકો આળાદ શિયાળના માથા પર પડ્યો અને એનો ફટકો એટલો સખત લાગ્યો કે શિયાળને તમ્મર ચઢી ને એ મરી ગયું.

પોતે જોદેલા ખાડામાં એ જ પડ્યું ને હરણને ફસાવતાં એ પોતેજ મરી ગયું.

કાગડે પોતાની ફરજ બજાવી.

ભારે તડાકો પડ્યો !

ભગાભાઈ ભારે ભુલકણ !

એમને ન્યારે ન્યારે ખદાર જય ત્યારે કાયમાં છત્રી રાખવાની ટેવ. એમના ધરમાં સાત આઠ છત્રી હતી. પણ બધી સગી કરાવવાની હતી. એક વખત એ આઠ છત્રીઓ એમણે સગી કરાવવા આપી.

એ ત્રામમાં ખેરાંને જતા હતા. હાથમાં છત્રી ન હતી પણ હમેશની ટેવ એટલે ખાણમાં ભેડેલા પેરતનજીની છત્રી ભુલમાં ને ભુલમાં ઉપાડી લીધી.

પેરતનજીએ ખુબ મારી 'એય મારી છત્રી કે લેઈ જય છે ?'

ભગાભાઈને ભુલ સમજાઈ ને પેરતનજીને છત્રી આપી દીધી.

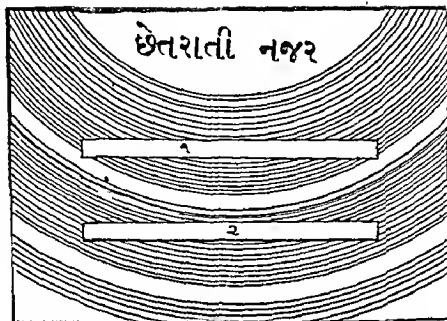
પછી તો તરત જ એ પેલી આઠ છત્રીઓ લઈ આવ્યા. છત્રીઓનો ભારો બગલમાં દબાવીને એ ત્રામમાં ખેરાં.

ભોગજો પેરતનજી એને મળી ગયા

ભગાભાઈનો સહવાદ ને છત્રીનો ભારો જોઈને પેરતનજીએ કહ્યું:

'વાદ ખાઈ ! આજે તો કે' ભારે તડાકો પડ્યો લાગે છે ! કેટલી છત્રીઓ તરંગતી !'

હંગાવાઈ શું બોલે !

ઉપરનું ચિત્ર જુઓ.

એમાં રેકોર્ડની પ્લેટ ઉપર હોય છે એવાં અનેક વર્તુળ છે. વર્તુળ ઉપર નં. ૧ તથા ૨ વાળી બે પટ્ટીઓ જુઓ.

એ પટ્ટીઓ સીધી છે કે વાંકી ?

જમણી તથા ડાબી બાજુ નીચેની તરફ એ વળાંક લેતી લાગે છે.

બરાબર છે ? એમજ ને ?

ખરી વાત એ છે કે એ બેઉ પટ્ટી તદ્દન સીધી છે. એનો જે વળાંક દેખાય છે તે વર્તુળોને ક્ષીણ છે.

બાજુ પરથી તીરકસ નજરે જુઓ એટલે ખાતરી થશે.

આપણી નજર પણ ઉતરાય છે ।

પ્રુપ્ત ઝડપથી વાંચો

કોકડી ઉપર બોકડી બેઠી ઉતર બોકડી કોકડી ખાઉં
 મુપડીમાં સાની વાની સાની મુકી વાનો ખાઉં
 તળસી ઉપર ચકલી બેઠી ઉતર ચકલી તળસી ખાઉં
 તાડ ઉપર કાગ બેઠો ઉતર કાગ તાડ ખાઉં
 પાંચ પાપડ કાચા પાકા પાંચ પાપડ પાકા પાકા
 પાકા પાકા જમો કાકા કાચા મુકો પાછા

એક કઢંગો રિવાજ !

‘ અરે, અરે ! ભાઈ ત્યાં જ ઉભા રહો ! ’ સિયામ દેશમાં એકવાર એક પૂલ પરથી પસાર થતા માણસે સામેથી પૂલ પર આવતા બીજા માણસને કહ્યું.

સામેથી આવતો માણસ હેખતાઈ ગયો. તે પૂતળાની પેઠે ઉભો તો રહ્યો પણ તેનાથી પેલા માણસને પૂછાઈ જવાયું. ‘ એવું તે વળી શું છે ? પૂલ જોખમાયો તો નથી ને ? ’

‘ ક્યાં રહો છો ? સિયામમાં કે ક્યાંય બીજે ? આ દેશના રીતરિવાજ જાણતા નથી જણાતા ! જુઓ જરા નીચે કોણ જાય છે ? આપણા ગામના એ નગરશેઠ છે. પૂલ નીચેથી એ પસાર થતા હોય અને આપણાથી પૂલ પર ચલાય ? ’ પહેલા સિયામીએ જવાબ દીધો અને ખૂબ અદબથી પેલો નગરશેઠ નીચેથી પસાર થયો ત્યાં સુધી બંને જણા પૂલને સામસામે છેડે ઉભા રહ્યા.

સિયામ દેશની અંદર મોટેરાં અને ઉપલા વર્ગના લોકો પ્રત્યે માન અને ભક્તિ બતાવવા માટે મૂખાઈ ભરેલા લાગે તેવા રિવાજો ઈસ્વીસનના ગયા સૈકા સુધી ચાલતા હતા.

નોકર મેડા ઉપર હોય અને શેઠ ઘરના નીચલા લાગમાં આવી જાય તો નોકરથી પછી મેડા પર હલાય ચલાય નહિ. રખેને નીચે રહેલો શેઠ નોકરના મેડા પર હાલવા ચાલવાથી અગદાઈ જાય !

હલકા ગણાતા વર્ગનો કોઈ જણુ રસ્તા પર આવ્યો જતો હોય અને ઉંચા ગણાતા વર્ગનો કોઈ જણુ તેની સામે મળે તો પેલા હલકાવર્ગના માણસે છેક લોંબ સૂધી નીચા નમી જઈ પેલાની અદબ સખવી જોઈએ.

પણ સિયામનો રાજા ત્યારે શહેરમાં જાહેર રસ્તા પર નીકળે ત્યારે તો જે હેસ્તભર્યા દેખાવો થાય તેની તો વાત જ ન પૂછે ! ગરીબ, તબગર, અમીર, ઉમરાવ અને નોકર આકર સૌ રાજાને આવતો જુઓ ત્યારે લગભગ લોભિગાજ થાની જાય છે.

પણ ઈ. સ. ૧૯૭૪ માં આ રિવાજમાં પલટો આવ્યો.

એક વાર રાજાએ વટહુકમ કાઢી રાજ્યના અમીર ઉમરાવ, શેઠ શાહુકાર અને અને સંઘનાં પ્રમુખોને રાજકચેરીમાં આવતા બંધ કરવાનું ફરમાન કર્યું.

સહુને ભારે અજાયબી થઈ.

સિયામનું એંગ્લોક શહેર રાજધાનીનું નગર છે. ઈટલીના વેનીસ નગર કે આપણા કાશ્મીરના શ્રીનગરની પેઠે એ નગરના રસ્તાઓ પણ જળરસ્તાઓ છે. એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવું હોય તો નાની નાની હોડીઓમાં બેસી માણસો જાય આવે. બજારમાં હટાણું કરવા જવું હોય તો પણ આવી નાની નોડીઓમાં જ જવાનું.

આ નગરમાં રાજમહેલ પાસે આવી રીતે અવરજવર ચાલી રહ્યો હતો ત્યાં એકાએક કોઈએ કહ્યું. ' રાજાજી, પધારે છે ! '

અને સૌએ તે સાંભળ્યું કે તરત જ, જેમ કોઈ જખરો વાયરો આવે અને ખેતરમાં ઝૂલતાં પાકનાં ફૂંડાંઓને નમાવી દે તેમ, નાનાં મોટાં સૌનાં માથાં જમીન પર નમી રહ્યાં !

એક અજબ દેખાવ થઈ રહ્યો. જાણે કોઈ વિશાળ મસીદના ચોગાનમાં મુસલમાનોની અક્ષટ મેદની ખુદાની ખંદગી કરવા નમાઝ પઢતી હોય !

રાજાજીએ સૌને ઉઠવા અને પોતાનો વજીર જે બહેરનામું વાંચે તે સાંભળવા સૌને આજ્ઞા કરી.

વજીરે બહેરનામું વાંચવા માંડ્યું :

' અમે રાજગાદીએ આવ્યા ત્યારથી જ નાના મોટા જાગીરદારો, અમીર, ઉમરાવો, ધર્મશુદ્ધો તેમજ પ્રજાના સર્વ વર્ગોનું હિત કેમ સધાય તથા સધાયા પછી કેમ વધતું રહે તેને માટે ખૂબ કાળજી ધરાવીએ છીએ. જે કાંઈ જૂલમ્ જરેહ્ અને ભાર ભયું' લાગે તેનો તાત્કાલિક નાશ કરવાની અને તે રીતે પ્રજાને સુખી, સંતોષી અને સ્વતંત્ર જોવાનો અમારો સાચા દિલની મુરાદ છે. એટલે વિવેકની વધુ પડતી આ રૂઢી જે અત્યારે તમે સૌ પકડી બેઠા છો તેને આ ફરમાનથી અમે નાપસંદ કરીએ છીએ અને હવે પછી એવું ન જ થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ. '

પહેલાં તો આ ફરમાન સાચું છે કે આપણો મફકરી જ છે એમજ બધાંને લાગ્યું. કારણ કે આ રૂઢી આજકાલની ન હતી. ચોપગાં પ્રાણીઓની જેવી દશા લોગવી લોગવીને સૌ યાકી તો ગયાં હતાં જ, પણ પ્રભુ જેવા રાજાને બીજી કંઈ રીતે માન આપવું તે કોઈને સૂઝતું ન હતું. આજે એકાએક એ બની ગયું.

' હવેથી વિવેકપૂર્વક ઉભા રહીને અને ફક્ત માથું નમાવીને જ તમે સૌ રાજગાદીની અદબ જાળવો શકશો. ' ફરમાનમાં છેવટે લખ્યું હતું.

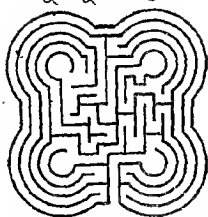
રાજાઆતમાં તો આની સાથે લોકોનો સાચો ખોટો વિરોધ થયો પણ પછી બધું ઠીક થઈ ગયું.

જૂની રૂઢી ચાલી ગઈ, નવી પ્રજાલી દાખલ થઈ.

સિયામીઓ ભીંચું માથું રાખી ચાલતાં શીખ્યા.*

ગિરીશ

ભૂલભૂલામણી

આ સાથે એક ભૂલભૂલામણી આપી છે, એમાં દાખલ થવાનો રસ્તો નીચેની બાબુએ છે.

એ રસ્તેથી દાખલ થઈ જરા પણ અટવાયા સિવાય કે આડાં અવળાં ફાંફાં માર્યા સિવાય કોણ વહેલું અંદર જાય છે ?

ચાલો શરૂ કરો ભેઈએ.

વહેલો તે પહેલો ને છેલ્લો તે ઘેલો.

નામેની ગમ્મત

નામ ત્યારે હસમુખ, ને હોય રડતો
નામ ત્યારે રૂડો, ને હોય ભુડો
નામ ત્યારે શાન્તિ, ને હોય કલ્યાણો
નામ ત્યારે રૂપો, ને હોય કદરૂપો
નામ ત્યારે વાઘજી, ને કુતરાથી ખીંતો
નામ ત્યારે રણછોડ, ને હોય દેવાળીયો
નામ ત્યારે કુબેર, ને હોય ખજાનો પાલી
નામ ત્યારે લીજો, ને હોય ધનવાન
નામ ત્યારે પુજો, ને હોય ચોકજો
નામ હોય ગાંડો, ને હોય ઠાણો
નામ હોય કાળીયો, ને હોય ઉજો
નામ હોય બચુ, ને હોય વાધ
નામ ત્યારે બળદેવ, ને હારી જાય
નામ ત્યારે નાગજી, ને અજીયાથી ખીંચે
નામ ત્યારે ચતુર, ને હોય જોષક
નામ ત્યારે મંગળ, ને હોય દુઃખીયો
નામ ત્યારે મોતી, ને હોય પથરો
નામ ત્યારે ધનજી, ને શુદ્ધ વિના ફરે
નામ ત્યારે નાનો, ને હોય ધરડો

અન્દકાંત નરસિંહલાલ પટેલ

બદામ તો હું ફેડું

એક હતી ખીસ્કોલી, અને એક હતો ડુંગર.

એક દહાડો ડુંગર ખીસ્કોલીને કહે : 'તું કેટલી બધી નાની છે !'

'હું તમારા જેવડી મોટી તો નથી.' ખીસ્કોલી બોલી : 'પણ તમે કંઈ મારા જેટલા નાના છો ?'

'નહીરતો' ડુંગરે કહ્યું : 'મોટા થવામાં પણ મજા છે !'

'મને પણ મજા છે !' ખીસ્કોલી બોલી : 'તમારા ઉપર ફરવાની મારે માટે સુંદર કેડીઓ છે.'

'અરે હા મારી પીઠ ઉપર તો મોટાં મોટાં જંગલો છે !' ડુંગરે કહ્યું.

'એ બધું તો ખરું, પણ તમારાથી બદામ ફેડીને ખવાય છે ? બદામ તો હું ફેડું.'

'એ વાત ખરી ! ડુંગરે કહ્યું : 'મારાથી એ ત થાય.'

અરોહકુમાર

સીંહ અને સસલું

જાદુઈ સરવાળાનો જવાબ

卐

એક હતો સિંહ અને એક હતું સસલું. બેઉ વચ્ચે લાઇખંધી થઇ. અવારનવાર બેઉ જણાં મળે ને ગપમાં મારે.

‘સવારના પહોરમાં કુકડા મોટેથી કુકરે કુક કરે તેની સિંહને પણ ખીક લાગે છે એ ખરી વાત છે ?’ એક વખતે સસલાએ પુછ્યું.

‘વાત તો સાચી છે.’ સિંહે જવાબ આપ્યો.

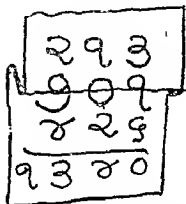
‘ત્યારે તો એ સાંભળીને તમે પણ નાસી જતા હશો ?’ સસલે ફરી પુછ્યું.

‘હારતો’ સિંહે કહ્યું. ‘મોટાં જનાવરોને પણ નાનાં નાનાં પ્રાણીની ભારે ખીક લાગે છે. જરા જેટલાં મગતરાંની મોટા હાથીને પણ ખુબ ખીક લાગે છે તે તેં સાંભળ્યું નથી ?’

‘ના’ સસલે જણાવ્યું.

‘અરે ! હાથી તો એનાથી એટલો બધો બીચો છે કે એના કાન ફફડાવ્યા કરે છે !’

‘એ એવાની ભારે મજા પડે ?’ સસલું જોડ્યું. ‘અમને સસલાંને પણ કુતરાંએની આટલી બધી ખીક કેમ લાગે છે તે હવે મને સમજાયું.’

પાન ૪૮ ઉપર આપેલો સરવાળો તમે જોઇ ગયા હશે. એમાં આપેલી પાંચ રકમમાંથી એક કરતાં વધારે રકમો કાઢી નાખ્યાં છતાં સરવાળો એનો એજ રહે એ રીતે પ્રયત્ન કરવા જણાવ્યું હતું. તમે પ્રયત્ન કર્યો હશે અને મીત્રો કે મુરબ્બી-ઓની મદદ પણ લીધી હશે છતાં ખતવા જોગ છે, કે એમાં તમને સફળતા મળી નહીં હોય. આ સાથે પાંચમાંથી ત્રણ રકમો કેવી સીક્ટથી કાગળ વાળીને કાઢી નાંખી છે કે બાકીની ત્રણ રકમોનો સરવાળો ૧૩૪૦ થાય. વાળતી વખતે એટલી ખુબી રાખી છે કે ૧૦૭ નો અર્ધો ઉપરનો ભાગ અને ૩૦૧ નો નીચેનો ભાગ બેઉ મેળવી દીધા છે અને એની મેળવણીથી ૭૦૧ થઇ જાય છે અને એનો સરવાળો ૧૩૪૦ થાય છે.

— ૦ —

માણસોના પૂર્વજો કોણ ?

માણસના પૂર્વજો ‘એપ’ અથવા પુછડી વિનાના વંદનઓ કહી શકાય કારણ કે તે માણસ જનને વધારેમાં વધારે મળતા આવે છે. તેનામે ખામ કરીને ગેરીલા વંદરા માણસ જનના નજીમાં નજીક પૂર્વજો ગણી શકાય.

ચખુતરો

[કલ્પિત શબ્દચિત્ર]

ગામના પાદરે અને નદીના કાંઠે એ ચખુતરો ઉભો હતો. ગામના ખીબા બધા ચખુતરા કરતાં એ સુંદર અને સૌથી મોટો ચખુતરો હતો. તેથી કરીને ત્યાં આરસ અને રંગબેરંગી મુર્તિઓ ફેાતરેલી હતી. એ ચખુતરો મોટો હતો અને એની પાસે આવેલો ચોક પણ મોટો હતો એટલે ‘ સભા ’ઓ પણ ત્યાં જ ભરાતી. ‘ ચખુતરાની સભા ’ હંમેશા છલોછલ ભરેલી હોય !

તારલીયા ચમકતા હોય, સાવ શાન્ત વાતાવરણ હોય ત્યારે પક્ષીઓ ભગતા ! અને પરોઢીયું થાય ત્યારે તો પક્ષીઓ આવીને ચખુતરામાં આવી કલ્લોલ કરવા મંડી ગયા હોય ! ત્યાં પોપટ, કખુતર, મોર, ખીસકોલી વગેરે ભેગા થતા !

સવાર પડે એટલે નદીએ આસ્થાળુ માણસો ન્હાના આવતા, સાથે ભર, ઘઉં વીગેરે લેતા આવતા. ન્હાઈ કરીને પેલી ભર અને ઘઉં ચખુતરામાં નાંખવા ઉપર ચઢતા, અને ઉપલી જગ્યાએ ઉભા રહી ‘ ઘા ’ કરતા ! પક્ષીઓ ભેઠા જ હોય, નવું અનાજ આવે એટલે તરત જ ચણવા મંડી પડે !

કખુતર આનંદમાં આવે એટલે ચખુતરામાં ગોળ ગોળ ફરે અને પેલું ગાયન ગાય....ધુધુધુ....ધુ....ધુ....! મોર પણ તેની સાથે રણ થઈ કળા કરે અને થનક થનક નાચવા લાગે...ટીહૂક....ટીહૂક !!

આમ સવારના તો ચખુતર કીલ્લોલ થતા હોય ! થોડા પક્ષીઓ ચખુતરામાં હોય તો થોડા નદીમાં ટોણુ વળી ન્હાતા પણ હોય ! ખીબા પાણી પણ ખીતા હોય ! ! એ બધાને બેઠાં માળામાંથી ચક્રીરાણી અને ચક્રાણા પણ નદીએ ન્હાવા આવે ! અને ચીર્ચી કરીને ન્હાવા મંડી પડે ! તે બેવા કોઈ બાળક ત્યાં નય તો તરત જ બધાયે ફરરર....કરતા ચખુતરામાં ચઢી નય !

ઉનાળામાં તો ચખુતરા નીચે પરબ પણ માંડેલી હોય ! સભા વખતે ત્યાં ફરીયાઓ ચવાણુ પણ વેચવા બેસે ! ન્હાઈ ઘોઘને લોકો લીલા કપડાં પણ ત્યાં સુકવવા નાંખે ! અને ગામડે જવા મોટરબસ પણ ત્યાં જ ઉભી રહે ! આમ ચખુતરા નીચે લોકોની ઠઠુ નભી જ હોય ! !

બપોરે પક્ષીઓ માળામાં ગયા હોય એ વખતે પાસેના મંડીરને પુબરી ચખુતરે આવતો ! ઉપર જઈ ચખુતરો મોરની પીંછી વતી સાફ કરતો. ભર ન હોય તો ભર નાંખતો, ઘઉં ઓછા હોય તો ઘઉં પણ નાંખતો અને પાસેના તળાકડામાં તાણુ ને ચોકળુ પાણી પણ નાંખતો !

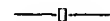
સાંજે પક્ષીઓ ચણવા મંડી પડ્યા હોય ! બધાયે દોસ્તો સાંજે ભેગા થાય !

મોર પણ આવે, પોપટ પણ આવે ને સાથે ઠણુતર ને ખીસકોટ્ટી પણ આવે. માણસો દર્શને જતાં જતા, આ ચણુતરે પણ જાર નાંખે ! !

સૂરજ આથમે ત્યારે તેઓ થોડું ચણી લેતા, અને પછી ધીમે ધીમે માળે જવા માટે ઉડી જતા ! પાસેના દેવળમાં આરતી થાય અને સૌ ‘ રામ રામ ’ બોલે ત્યારે તેઓ પણ એકી સાથે ગોળ ગોળ ફરતા અને ઘુઘુ...ઘુ...ઘુઘુ ઓમ સાદ પૂરતા ! !

રસિક આચાર્ય,

એક કાયડો

એણે મોઢું કેમ ધોયું ?

વાંદરાના મી. ક્રાન્સીસ પરેશએ પોતાના રસોડામાંથી ધુમાડો જહાર જવા માટે ચણેલો મોટી ચિમની જે ખાસી મિલના ભુંગળાના ઘાટની હતી તે સાફ કરવાનું પોતાના બે ભત્રિજાઓને કહ્યું.

ક્રાન્સીસ કાકાના વારસો પણ એ બે ભત્રિજા હતા. કાકા તો કંલુસ હતા. પણ એમની પાસે સારો દહેલો મળવાની આશા હતી એટલે બેઉ જણ કાકાનો પડયો બોત્ત ઉપાડી લેતા. એમનાં નામ ભેન અને જલ.

બેઉ જણા તોફાની બારકસો હતા. ચિમની સાફ થાય તે પહેલાં તો ભેનને પગ લપસ્યો. એ પડયો ચિમનીમાં. પડતાં પડતાં એણે જલને પણ પકડ્યો અને જલ પણ પડ્યો.

પહેલો પડ્યો ભેન, અને એનું મોઢું અંદરની મેશખી કાથું કાથું ઘઈ ગયું. પછી પડ્યો જલ. એનું મોઢું સહેજસાજ ખરડાયું. ઘણી ખરી મેશ ભેનને મોઢે લાગી ગઈ હતી એટલે જલને મોઢે નજીવી લાગી.

સારે નસીબે બેઉને જરા પણ વાગ્યું ન હતું એટલે બેઉ જણ ઉઠ્યા. કપડાં ખૂંખેયાં અને પાછા ચિમની ઉપર ચઢવાનો અને બાકીનું કામ પુરું કરવાનો એમણે વિચાર કર્યો.

ભેન તો સીધો પોતાના કામ પર ચઢી ગયો અને ચીમનો સાફસુક કરવા મંડી પડ્યો.

જલે કામ પર ચઢતા પહેલાં સાથુ લઈને પોતાનું મોઢું ધોયું અને તે પછી કામ પર ચઢ્યો.

હવે સવાલ એ છે કે ભેનનું મોઢું ખુબ કાથુ થયું હતું છતાં એણે તેની જરા પણ દરકાર કરી નહીં અને કામ ઉપર ચઢી ગયો. જ્યારે જલનું મોઢું નજીવું કાથું થયું હતું છતાં એણે કામ પર ચઢતા પહેલાં પોતાનું મોઢું શા માટે ધોયું ? એનો ખુલાસો તમે કરી શકશો ? જરા તમારો અકકલ ચલાવો બેઠએ.

સ્વપ્ન કે સત્ય ?

બે સારંગી વગાડવાવાળા સવારથી ફરતા હતા. પણ તેમને અત્યાર સુધીમાં એક પણ પાઇ મળી ન હતી. જાને ઘણાજ ગરીબ હતા. તેઓ દરરોજ સારંગી મળાવે અને તેમાંથી જે મળે તે વડે તેમનું ગુજરાન ચલાવે.

સાંજ પડી એટલે રાતની રાત સૂઈ રહેવાય તેવી જગ્યા શોધવા તેઓ નીકળી પડ્યા.

તેઓ એક ટેકરીની આસપાસ ફરતા હતા ત્યાં તેમણે એક શુક્ર જોઈ. શુક્ર સાવ અંધારી હતી.

“ આપણે તાપણી કરી થોડો વખત તાપીએ ” એકે કહ્યું.

તેઓ પાસેના જંગલમાં તાપણી માટે લાકડા વીણવા ગયા. જંગલના ગાઢ અંધકારમાં પણ પૂર્ણિમાના પ્રકાશથી લાકડાં સહેલાઈથી શોધી શકાય તેમ હતાં. થોડીવારમાં તેઓએ લાકડાં લેગાં કરી લીધાં. તેઓ ભારી લઈ થોડું ચાલ્યા ત્યાં તેમને એક ડોસો મળ્યો. તેણે લાલ ટોપી અને લાંગો લીધો. ગભરાઈ પડેલાં હતા.

“ સાવ રાત પડી ગઈ છતાં હજી જંગલમાં રખડતાં તમને બીક નથી લાગતી ? ” ડોસાએ પૂછ્યું.

“ તમે ક્યાં રહો છો ? ”

“ અમારે ઘર છેજ નહિ. ”

“ તમે શો ધંધો કરો છો ? ”

“ સારંગી વગાડવાનો. ”

“ ત્યારે તો ગહુજ સારું થયું. હું કેાઈ બે સારંગી બજાવનારની શોધમાં હતો. આજે અમારા મહેલમાં નૃત્ય છે. ત્યાં અમારી જાનના લોકો નૃત્ય કરશે. તેમાં માત્ર બે સારંગી બજાવનારનીજ જોઈ હતી. તમને ત્યાં પુષ્કળ જોરાક મળશે. હું તમને બન્નેને સોનાની પાંચ પાંચ લગડીઓ આપીશ. તમે મારી સાથે આવશો ? ”

“ જરૂર. ”

જાને ભારા શુક્રમાં મૂકી તેમની સારંગી લઈ ડોસાની પછવાડે ચાલ્યા. ડોસો એટલી બધી ઝડપથી ચાલતો હતો કે આ બે જણાને તો તેની પાછળ હોડવું પડતું.

થોડી વારે તેઓ એક મહેલ પાસે આવી પહોંચ્યા. ડોસાએ બારણા પર ત્રણ ટકોર કરી. થોડી વારે બારણું ઉઘડ્યું. તેઓ અંદર દાખલ થયા.

આ જાને જણાને સખત ભૂખ અને થાક લાગ્યાં હતાં.

તેઓ જે ઓરડામાં દાખલ થયા તે ઓરડામાં ઘણા માણસો લીલા ગભરા અને લાલ ટોપી પહેરી ફરતા હતા.

બુદ્ધિએ તેમને એક જગાએ બેસાયાં અને તેમને માટે ખાવાનું મંગાવ્યું. તાટમાં જાત જાતની મીઠાઈઓ હતી. જેઉ જણે લોજન પર લૂખ્યા વરૂની જેમ તરાપ મારીને ખુબ ખાધું.

તેઓ જમી રહ્યા એટલે થોડી વારે નૃત્ય શરૂ થયું.

બન્ને જણાએ સૂર છોડ્યા. સ્ત્રી અને પુરૂષો લેગાં નૃત્ય કરતાં હતાં. તેઓએ કહ્યું “ હજી વધારે ઝડપથી બજાવો.”

વગાડવાની ઝડપ વધી.

“ હજી વધારે અને વધારે ઝડપથી બજાવો ” ફરીથી અવાજ ઉડ્યા.

વગાડવાની ઝડપ ખૂબજ વધી.

એવટે ડાસો આવ્યો અને વગાડવાનું બંધ રાખવા કહ્યું. તેઓએ વગાડવાનું બંધ કર્યું. બધા માણસો ચાલ્યા ગયા.

“ બહુ લાંબો વખત ચાલ્યું લાગતું નથી. ” એકે કહ્યું.

“ તમે જાણો છો કે તમે કેટલા લાંબા વખતથી સારંગી બજાવો છો ? ” ડાસે પૂછ્યું.

“ મને લાગે છે કે આખી રાત તો બજાવ્યુંજ હશે. ”

“ તેના કરતાં પણ વધારે. ”

“ કેટલો વખત ? ”

“ એ તો તમે બહાર જશો ત્યારેજ ખબર પડશે ” એમ કહી ડાસાએ બન્નેને પાંચ પાંચ લગડી આપી અને મહેલ બાર મૂકી ગયો.

જ્યારે બન્ને બહાર આવ્યા ત્યારે સૂર્ય પ્રકાશતો હતો; તેઓને બહુજ આશ્ચર્ય થયું કારણ કે પહેલાં જ્યાં ગાદ જંગલ હતું ત્યાં અત્યારે તેઓએ ડુંડાંથી ઝુલતું ખેતર જોયું.

એકે કહ્યું “ આપણે મહેલમાં યોજામાં યોજા ત્રણ મહિના તો રહ્યા જ હઈશું. ”

“ આ તો ઘણું જ વિચિત્ર. ”

તેઓ આગળ ચાલ્યા. રસ્તામાં એક ઘર આવ્યું.

“ આપણે જ્યારે મહેલમાં ગયા ત્યારે આ ઘર હતું જ નહિ. ” એકે કહ્યું.

“ મને તો લાગે છે કે આપણે મહિનાને જાદુ વર્ષો સુધી રહ્યા હઈશું. ”

બન્ને જણા ઘરમાં ગયા.

“ મહેરબાની કરી આ ઘર ક્યારે બંધાયું તે કહેશો ? ” એકે પૂછ્યું.

“ મને ખબર નથી. ” બાઈએ કહ્યું “ પણ કદાચ ઉપર મારા બાપુજી બેઠા છે તેમને ખબર હશે. ”

તેઓ ઉપર ગયા અને બનેલી બધી વાત કહી.

“ અરે ! તમે કોણ છે તે હું બાણું છું ! ” બાઈના પિતાએ કહ્યું “ સો વર્ષ પહેલાં જે સારંગી બજાવનારા ગૂંમ થઈ ગયા. લોકોને આશ્ચર્ય થયું કે તેઓ ગયા ક્યાં ? તેઓએ ધાયું* કે વરૂંઓએ તેમને ફાડી ખાધા હશે.

બંને જણા બહાર નીકળ્યા. અને તેઓએ જે મહેલમાં સો વર્ષ સુધી સતત સારંગી વગાડ્યા જ કર્યું હતું તે તરફ પાછા ફર્યા.

આ તે સત્ય કે સ્વપ્ન ! ?*

લલિત ગિ. ભટ્ટ

દરિયામાં પણ મીઠું પાણી !

કુદરતની એક અજબ કરામત

દરીયાનું પાણી ખાઈ ખાઈ હોય છે અને તે પીવાના ઉપયોગમાં આવતું નથી એ વાત જાણીતી છે. પણ દરેક વાતને અપવાદ હોય છે તેમ દરીયાના પાણીમાં પણ મીઠું પાણી મળી આવે છે અને તે પીવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

દરીયાનું ખાઈ પાણી ખુબ જાડું હોય છે અને મીઠું પાણી સામાન્ય રીતે પાતળું હોય છે. એટલે આવાં પાણી સપાટી ઉપર હોય છે છતાં કેટલેક ઠેકાણે એનાં પાણીના ઝરા સમુદ્રને તળીયે હોવાથી મીઠું પાણી નીચે પણ હોય છે.

એ ઉપરાંત કેટલીક વિશાળ નદીઓ પોતાનું અમાપ પાણી દરીયામાં ઠાલવે છે એટલે તેમના ખુબ આગળ પણ દરીયાનાં પાણીમાં ફેર પડે છે. ગંગા તથા બ્રહ્મપુત્રા નદીઓ તેમજ સીંધુ નદી દરીયાને મળે છે ત્યાં આગળનાં પાણી આવી રીતે મીઠાં હોય છે. અલબત્ત ભરતી અને ઝોટને દીધે એમાં ફેર પડે છે.

અમેરિકામાં એમેઝોન નામની ગાદી નદી છે. તેના ખુબ આગળનાં પાણી પણ આ રીતે માઇલો સુધી મીઠાં છે અને તેમાં ભરતી-ઝોટથી પણ ફેર પડતો નથી.

એસ્ટ્રેલિયા ખંડને પુર્વ કિનારે ઉપર જણાવ્યા તેવા મીઠા પાણીના ઝરા દરિયામાં છે અને ત્યાંના ખલાસીઓ એ પાણીનો ઉપયોગ કરે છે.

આવા ખારા સાગરમાં પણ મીઠાં પાણીની વીરડી હોય એ પણ કુદરતની અજબ કરામત છે !

કાગડાની નિશાળ

ક્ર

એક હતો આંખો.

વસંત ઋતુમાં એને લચકા લોળ મોર આવ્યો.

મોર સુકાયો ને કેરીઓ જવી.

કેરીઓ મોટી થઈને હિલોળા લેવા લાગી.

એવામાં કોયલ આવી ને આંખો ગળતરી મૂક્યો. એની હાળે બેઠી બેઠી એ બોલે:

કૂહકૂહ ! કૂહકૂહ !

કોયલને ઈંડાં મૂકવાં હતાં.

કઈ જગ્યા સલામત ?

એ ભારે પક્કી હતી. એને જાતે ઈંડાંને સેવવાં ન હતાં કે બચ્ચાંને 'ઉછેરવાં' ન હતાં. ત્યારે શું કરવું ?

એણે ચારે બાજુ નજર દોડાવી.

થોડે દૂર એક કાગડીનો માળો હતો. આડાં અવળાં આંખરાં ગોઠવીને માળો કરેલો.

માળામાં ચાર પાંચ ઈંડાં પડ્યાં હતાં. કોયલે ત્યાં જઈને ઈંડું મૂક્યું.

કાગડીની જાણે બહારાત ! કેટલાં ઈંડાં હતાં ને કેટલાં નહિ તેનીયે એને ખબર નહિ !

જતે દહાડે ઈંડાંમાંથી બચ્ચાં નોકળ્યાં. કાગડી બાંધનો માળો ગળતરી મૂક્યો.

એમના હરખનો પાર નહિ.

કાગડી ને કાગડો બેઉ બચ્ચાંને જોતાં જાય ને મલકાતાં જાય.

પણ બધાં બચ્ચાંમાં એ જરા નમણું હતું. એ ખીલ જેટલું પોપાયું નહતું.

કાગડીએ એના પર વધારે ધ્યાન આપ્યું અને ચાલુ આપતી વખતે પણ એને વધારે ચાલુ આપી.

બચ્ચાં તો મોટાં થયાં.

પેલું નમણું બચ્ચું પણ કીક થયું. એનું શરીર ખીલ જેટલું મોટું ન થયું બાકી એ થયું તો ચાલાક.

કાગડાભાઈ એમને પોતાની બોલી શિખવવા બેઠા.
એ જાણે માસ્તર અને બચ્ચાં જાણે એમના વિદ્યાર્થી.

કાગડા ભાઈ કહે: 'કાઆઆહ્ !'

બધા બચ્ચાં બોલે. 'કાઆઆહ્ !'

પણ પેલું બચ્ચું કહે 'કુઉઉ !'

કાગડાભાઈ એને કહે 'બોલ ! કાઆહ્ !'

પણ એ તો કહે: 'કુઉઉ' !

કાગડાભાઈ ચીડાય પણ પેલું બચ્ચું પોતાના 'કુઉઉ'નું

'કાઆહ્' ન કરે.

આખરે કાગડાભાઈ થાડયા ! એમણે જોયું કે આ બચ્ચું તો
ક્રમત નીકળ્યું !

એવામાં પેલી કોયલ આંખાની કાળેથો ટહુકી:

કૂઉઉઉ ! કૂઉઉઉ !

એને પેલું બચ્ચું પણ બોલ્યું.

'કૂઉઉઉ ! કૂઉઉઉ !'

એ ઉડીને પેલી કોયલ પાસે જઇને બેઠું.

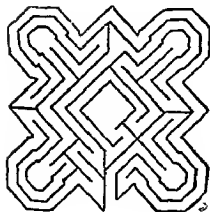
કાગડાભાઈનું શિક્ષણ નકામું ગયું.

કાગડાભાઈની મહેનત છૂટી પડી.

ખંધી કોયલ ફટવી ગઇ.

ભૂલભૂલામણી

આ સાથે એક સુંદર ભૂલભૂલામણી
આપી છે.

એમાં દાખલ થવાનો એક બાજુએ
રસ્તો છે.

એ રસ્તે થઇ દાખલ થઇને કોણ
સોચી પહેલું બીલકુલ અટવાયા સિવાય
સડસડાટ અંદર જાય છે ?

વહેલો તે પહેલો
ને છેલ્લો તે ઘેલો !

ઉદાર નાનો ભાઈ

એક ગામમાં બે કુંભાર ભાઈઓ રહેતા હતા. જતના કુંભાર છતાં વાસણ ઘડે નહિ; પણ નદીની સામે આવેલી એક મ્હાટીની ખાણમાંથી માટી ખોદી લાવીને ગામમાં વેચે.

બે ભાઈઓમાં મોટાનું નામ રતનો હતું ને નાનાનું નામ મકનો હતું. રતનો લુચ્છામાં લુચ્છો માણસ હતો. નાના ભાઈ મકના પાસેથી જરાખર વગર મહેનતે અડધો ભાગ પડાવે. મોટો ભાઈ હોવાથી મકના પર રૂવાળ કરે ને અઠવાડિયામાં ભાગ્યે જ તે બે વખત માટી લેવા જતો. મોટો ભાઈ પરણેલો હતો ને નાનો ભાઈ કુંવારો હતો. અધુરામાં પૂરું મોટા ભાઈનો વહુ નાનાને કટ્ટી ચોરમાન મા યઈ પડે, રોજ ખાવા વખતે તકરાર કરે, બે ભાઈ વચ્ચે અણબનાવ કરાવે, નાનાનો વાંક કહાડે, આમ રોજના આવા પ્રસંગોથી ધીરે ધીરે મકનનું શરીર લેવાઈ ગયું.

થોડા મહિના પછી લોકનિંદાથી જયના મોટા ભાઈએ નાના ભાઈનું કળ કચળું. નાના ભાઈના સાસુ નસીબે તે ડહી ને વિનયી નાંવડી.

બે વર્ષ પછી ભાણીયા કંટાળી નાના ભાઈ મકને પોતાના માટે થોડી ખચેલી શિકતમાંથી સાડું ઘર બનાવરાળું અને તેમાં રહેવા લાગ્યો. છતાં ખાપના ઘરની આખર સાથવવા પોતાના ભાઈના ભાગમાં કામ કરવા માંડ્યું. મોટો ભાઈ અઠવાડિયાના બે દિવસ કામ કરી એક રૂપિયા નવ આના લેતા ત્યારે ખાકીના ચાર દિવસ કામ કરી નાનો ભાઈ ફક્ત સાત આનામાં સંતોષ માનતો.

એક દિવસ નાના ભાઈનો માટી ખોદવાનો વારો હતો. એવામાં ઓચિંતો એને તાવ આવ્યો. આથી મોટો ભાઈ મનમાં કંઈ કંઈ જાણડતો માટી લેવા ગયો. માટી ખોદતાં અચાનક મોટા ભાઈને સોનાની છંટ જડી આવી ને માટી ખોદવાની છોડી ઈ મનમાં ખુશ થતો તે ઘેર આવ્યો. નાના ભાઈને સોનાની છંટની કંઈ વાત ન કરી પરંતુ એક દિવસે અચાનક તેણે સાંભળ્યું કે તેના મોટા ભાઈને સોનાની છંટ ખાણમાંથી જડી હતી ને તે વેચતાં રૂપિયા એક હજાર મળ્યા.

નાના ભાઈએ મોટા ભાઈ પાસે પોતાના જાગના પાંચસો નહિ પરંતુ ચારસો આપવાના કહ્યા. તોયે મોટા ભાઈએ એક દમડીએ ન પરખાવી. નાનો ભાઈ કશું બોલ્યો નહિ, કેરટ દરખાર પણ ન ગયો. બીજે જ દિવસે મોટા ભાઈએ આવી ખાણના ભાગ પાડી દીધા ને ભાઈને ભાગીદારીમાંથી છૂટા કર્યો.

ઉદાસ મોટે નાનો ભાઈ ખાણના ભાગ પાડી ઘેર આવ્યો. તેની સ્ત્રી સપાએ પૂછ્યું “તમે આવે ઉદાસ કેમ ?”

મકને સવિસ્તર આખી વાત તેની સ્ત્રીને જણાવી. વાત સાંભળી રહ્યા પછી સપાએ કહ્યું: “એમાં શા માટે ગભરાવ છે, આપણે બન્ને સાથે ઠાવે જઈશું ને વધારે મહેનત કરશું.”

ઉપલી વાતને ચાર વર્ષ વીતી ગયાં એક દિવસ મોટા ભાઈના હોકામાંથી અંગારો ઉઠીને ઘાસની ગંજીમાં પડ્યો ને ઘાસ લટલટ બગી ઉઠ્યું. થોડી વારે ઘરમાં આગ લાગી. બધાંએ આગ હોલવવાનો બળ પ્રયત્ન કર્યો. ગામના લોક દોડી આવ્યા; છતાં આગ ન હોલવાઈ. છેવટે પહેરેલા કપડાંએ તેઓ બહાર નીકળ્યાં. આખું ઘર બગીને ખાખ થઈ ગયું.

પડી ગયેલાં મોટે મોટા ભાઈ ને તેના સ્ત્રી પુત્રોએ નાના ભાઈનો આશરો લીધો. નાના ભાઈ ને તેની સ્ત્રીએ હસતે મ્હોંએ બધાનાં આવારણાં લીધાં ને તે દિવસે આનંદમાં બધાને માટે કંસાર રાંધ્યો.

મોટો ભાઈ-નાના ભાઈને ભેટી પડી પોતાના બધા પાપોનો એકરાર કરી ખુસકે ખુસકે રડી પડ્યો.

કીરતનલાલ કહકીઆ

✽

એ રમે છે

બા : ઊગન ! તને મેં તા નહોતી કહી । કેટલી વાર કહ્યું કે તારે મગન સાથે રમવું નહીં,

ઊગન : પણ બા ! હું ક્યાં એની જોડે રમું છું ? હું તો રમ્યો જ નથી. ઉઘરો એ મારી જોડે રમે છે.

x

x

x

બેળમાં ભુમ્મું !

લીલી : બહેન ! બહેન ! બીજાઓ કરતાં તમારું બેળું જુદી જાતનું છે ખરું ને ?

બહેન : થાથી પુછવું પડ્યું ?

લીલી : બાપાજી કાસે કહેતા હતા કે જેના બેળમાં તો ભુમ્મું ભયું છે તેથી પુછું છું.

—*—

ભૂલભૂલામણી

આ સાથે એક ભૂલભૂલામણી આપી છે. એમાં જવાનો એક જ રસ્તો છે. તો એ રસ્તે દાખલ થઈ બને તેટલા ઉતાવળે બીલકુલ અટવાયા સિવાય અંદરના આગામમાં જવાનું શકું કરો.

જેટલા જલદી જઈ શકો એટલી તમારી ચાલાકી.

ભૂલભૂલામણી

ઉપર આપેલી એક ભૂલભૂલામણીમાં કાખલ થવાનો એક રસ્તો છે. તે રસ્તે યદ્યપે બીલકુલ અટવાયા કે આશ્ચર્ય અવળી ગયા સિવાય કોણુ પહેલું અંદર જઈ શકે છે ?

ચાલો શરૂ કરો જોઈએ.

વહેલો તે પહેલો ને પાછળ રહે તે ઘેલો !

❧

દુનીયાની લાંબામાં લાંબી નદીઓ કઈ ?

દુનીયામાં લાંબામાં લાંબી નદી અમેરીકામાં આવેલી છે અને તેનું નામ એમેઝોન છે અને તે ૪૦૦૦ માઇલ લાંબી છે; આફ્રીકામાં નાઇલ નદી આવેલી છે અને તે ૩૬૦૦ માઇલ લાંબી છે; એશીયામાં યાંગ્-સે-કીચાંગ છે અને તેની લંબાઈ ૩૩૨૦ માઇલની છે. યુરોપમાં વોલગા નદી મોટી છે અને તે ૨૭૬૦ માઇલ લાંબી છે. હિંદુસ્તાનમાં લાંબામાં લાંબી નદી ગંગા છે. તેની લંબાઈ ૧૫૧૪ માઇલ છે.

એણે મોઢું કેમ ઘોયું ?

કાચડાનો ખુલાસો

એનો ખુલાસો એટલો જ છે કે જોને જીવનું મોઢું જોયું તો તે સહેજસાજ ખગડેલું હતું. એટલે તે પરથી પોતાનું મોઢું પણ એટલું જ ખગડ્યું હશે એમ માની લીધું અને કામ પર ચઢી ગયો.

અને જીલે તો જોનનું મોઢું જોયું, એ તો કાણુ મેરા યાદ ગયું હતું તે ઉપાયો એણે માની લીધું કે એનું પોતાનું મોઢું પણ એટલું જ ખગડ્યું હશે તેથી એ સાચુથી પોતાનું મોઢું ઘોષને કામ પર ચડ્યો.

એક જગે એક ખીજાની મોઢાં જોઈને તેણે ઉપરથી પોતાના મોઢાની રચીતીનો ખ્યાલ બાંધ્યો.

❧

ખિલાડીને મૂઝે શા માટે છે ?

ખિલાડીના મોઢા ઉપર કેટલાક લાંબા વાળ હોય છે. એ સામાન્ય વાળ કરતાં ઘણા ઉપ-યોગી હોય છે. એનાથી ખિલાડી કાંઈ પણ વસ્તુને રપતાં કરી શકે છે અને અંધારામાં પોતાનો માર્ગ શોધી શકે છે. રસ્તામાં આવતી અનેક વસ્તુઓમાં યાદ અંધકારમાં પોતાનો માર્ગ શોધવા માટે ખિલાડીને મુઝાના વાળ ઘણા ઉપયોગી છે. ખિલાડીના ચંદ્રીરની પહોળાઈના પ્રમાણમાં એની લંબાઈ હોય છે. એ સૌથી પહેલાં જે જગ્યામાંથી પોતાને પસાર થવું હોય ત્યાં પોતાનું મોઢું જોડે છે. એની મુઝાથી એ જગ્યાનું માપ લે છે અને જરા પણ આડકળા સીવાય એનું મોઢું જામ શકે એવું હોય છે તો એ સમજે છે કે એવું ચંદ્રીર ખુશીથી એટલી જગ્યામાંથી નીકળી શકશે.

જોડકણાં

દિવસે ખાર વગાડી દો

ઉગમણે કાળુના વાડી
નાસી ગધ સાખાની પાડી
પાડીતું નામ ચાંદરી
નાચે ભરી વાંદરી
વાંદરીતું તો કાળું મહોં
આગબોટ બોલે ભોં ભોં ભોં
આગબોટ ઉતરે સાગરપાર
માથે સૂરજ વાગ્યા ખાર

ફૂલની કળીને ખીલવી દો

દયા ગોરની ભાગી ભેંસ
પાની વહુએ રાંધી ઘેંસ
ઘેંસ ખા ને ખેતર જ
ખેતર જઈને શેરડી ખા
શેરડી ઉલી ચાસમાં
આવ્યા ભંગી વાસમાં
ભંગી વાસનાં ચોકખાં ફળી
બાગમાં ખીલે ફૂલની કળી.

ચોપટને મીઠી વાણી બોલાવી દો

ગૌરી નય ગરબા ગાવા
વાગ્યા રે ગોવાળના પાવા
પાવાના તો મીઠા સૂર
ગંગાજીમાં આવ્યાં પૂર
પૂરમાં આવ્યાં પાલર પાણી
ચોપટ બોલે મીઠી વાણી.

ગોપીને નચાડી દો

વન વગડાનાં વાસી મળ્યાં
ઝટપટ આવી કાશી પળ્યાં
કાશી જઈને વેદ ભણે
હીરો ધરનાં માળિયાં ગણે
હીરાની છે કડવી ભાષા
તૂકીનો છે કમાલ પાશા
કમાલભાઈની ઉંચી ટોપી
વૃંદાવનમાં ગોપી નાચી

ગરિયામાં આર નાખી દો

ખાલ મંદિરમાં સંગીત થાય
ગાયન ગાય છે ભાયા ભાઈ
ગાયન ગાય ખિલ્લીતું
અત્તર આવે દિલ્હીતું
અત્તર ફેરે કોટમાં
બાબે બેઠો બોટમાં
બોટ ચાલે દરિયામાં
આર નાંખી ગરિયામાં.

તંત્રીના કાગળ

પ્રિય બાલમિત્રો,

જૂન ૧૯૩૮ થી ગુણસુંદરીના બાલવિભાગનું સંપાદન મારે હસ્તક આવ્યું. તે પછીથી પહેલી જ વખત તમને હું કાગળ લખું છું. અલગત, એ સિવાય અનેક રીતે આપણે એક બીજાના સંબંધમાં તો આવતા રહ્યા છીએ.

છેલ્લાં અરાઠ વર્ષમાં બાલજીવન, બાલવિનોદભાળા, અશોક બાલ પુસ્તકભાળા, બાલવિનોદ અથવાલ, જન્મભૂમિનું બાલ જગત અને ગુણસુંદરીના બાલવિભાગ એ બધાની મારફત આપણે એક બીજાના પરિચયમાં આવ્યા છીએ અને એ જોખ-ખાણુ રોજ ને રોજ વધતું જાય છે. તમારી મારા ઉપર અને મારાં લખાણો ઉપર અપાર મમતા છે એ મારી જાણ બહાર નથી.

આ આખોયે અંક ખુબ ઉતાવળે તૈયાર થયો છે અને તેમાં મોટે ભાગે 'બાલજગત' મારે જ તૈયાર કરેલાં મઝાનાં લખાણો, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, છેતરાતી નજર, ભૂલભૂલામણી, હાસ્યરસના ફકરા, વિજ્ઞાતની વાતો વિગેરે વિગેરે આપવા ઉપરાંત બીજા લેખક મિત્રો તેમજ બાલમિત્રોના લેખો, વાર્તાઓ ને કવિતાઓ પણ આપ્યાં છે.

જે જે બાલમિત્રોનાં લખાણુ આમાં લીધાં છે તેમને મોટે ભાગે તો આ અંકની નકલો મોકલવાની જોઈવળુ કરી છે છતાં કેટલાક એવા લાઠખંધો પણ રહી ગયા છે કે જેમનાં સરનામાં મારી પાસે નથી એટલે તેઓ મને અથવા ગુણસુંદરી કાર્યાલયને લખીને ચોતાની નકલ જરૂર મંગાવી લે.

તમારો સૌનો ચાહ, સહકાર અને મમતા છે તેવાં ચાહુ રાખશો.

શુભેચ્છુ

નાગરદાસ ઇ. પટેલ

પુસ્તક ગરમું

માર્ચ : ૧૯૭૬

અંક ૧ લો

ફાગનૃત્ય

દત્તગીત

હારે ફાગ ખેલો, પ્રકુલ ખેલનારા
નવીન ફાગ ખેલો...પ્રકુલ

મગતી વસંત વને પુષ્પે પ્રાણ પૂર્વા
ઝીણી ઝીણી વાયુલેરે હોરી સ્પર્શ સ્કુર્વા...હારે

ધનગનધન કૃષ્ણા ધૈર્યા હુમીએ
ઉત્સવ ઉલ્લાસે ગુલાલ ઉઠાડીએ...હારે

વેણુ દૂર વાયે, મૃદંગ મંજુ બાજે
નવલા સરોદ રેડી પંખીઓ નવાજે...હારે

રાસની રસમૂર્તિઓ મસ્ત બની આવો
આનંદે વૃંદ ખેલો લાલ રંગ લાવો...હારે

વૃદ્ધ, યુવા, યુવતી લયનમાં હુમીએ
રસિયાં ! વિરાટસૂરે વિશ્વરાસ રેલીએ...હારે *

શ્રી. મનુ દેસાઈ

હૃદયે તેમણે પોતાની દલીલો કરી. ધણી વહેવાર સલાહ આપી. સાવચેતીથી કામ લેવાનો સૂચના આપી. પણ કમિટિએ વધુ-મતિથી અસહકારના કાવ પર મ્હોર મારી. શાળા સરકારને છોડીને યુજ્જસત વિદ્યાર્થી સાથે જોગામ. મોતીભાઈને આ ધા ધણે ઝરમો લાગ્યો; તે તેમનાથી કદિ વિસરાયો નહિ.

૧૯૨૧ પછી મારો-ને મારા જોવાનો સંબંધ મોતીભાઈ સાથે જોડો થઈ ગયો. ત્યારથી તેમની આગેકૂચ અટકી ગઈ. તેમના વિચારનાં વહેણ બંધીયાર થયેલાં લાગ્યાં. અલગત, લાકણીયો, શાળાઓ વગેરે વિષે ધણી નાની નાની યોજનાઓ તેઓ ધડતા

રહ્યા. પણ તેઓ મધ્યાહ્ન વટાવીને સાંજ ને સંધ્યાના શીળા રંગ ધારણ કરતા ગયા.

આવી તેમની અનેક મર્યાદાઓ હતી. છતાં જ્યારે હું મોતીભાઈનો વિચાર કરું છું ત્યાં ગામ ગામનાં યુવેયુવકાં શિક્ષણ ને જ્ઞાનની શેઠની પ્રસારવાની તેમની ધગશ તરી આવે છે. તેઓ અમલદાર હતા ત્યારે પણ તેમની સત્યાને સેવાના સાધનરૂપ જ ગણતા. અને પુરસદનો બધોય વખત યામોદ્ધારની અનેકવિધ યોજનાઓ ધડવામાં ને સાધવામાં જ ગાળતા.

આવા સાધુચરિત રનેહીતા અક્ષરદેહને હું નમ્રભાવે વંદન કરું છું.

કાગનૃત્ય*

સ્વરસંયોજક : શ્રી ખાપુરાવ

[રાગ ભૂપાલી : તાલ દાદરા અથવા ખીમટો]

ગ - રે ગ પ ધ	સં ધ સં ધ પ પ	ગ - રે સ - રે	ગ રે ગ ગ - પ
હાં ડ રે કાં ડ ગ	એ ડ ડ લો ડ પ્ર	પુ ડ સ એ ડ લ	નાં ડ ડ રાં ડ ન
x ૦	x ૦	x ૦	x ૦

રે - ગ ગ પ ધ	સં ધ સં ધ પ પ	પુલ્લ એલનારા, ઉપર પ્રમાણે.
વી ડ ન કાં ડ ગ	એ ડ ડ લો ડ પ્ર	
x ૦	x ૦	

ગ - ગ પ - ધ	સં - ધ સં સં -	ધ - ધ સં - રે	સં રે ગ રે સં ધ ધ
જા ડ ગ તી ડ વ	સં ડ ન વ ને ડ	પુ ડ બે પ્રા ડ ભુ	પુ ડ ડ ડ પાં ડ ડ
x ૦	x ૦	x ૦	x ૦

ગં - ગં ગં - સં	રે - રે રે - ધ	ગ - પ પ ધ સં ધ પ	ગ રે ગ ગ રે સ
ઝી ડ છી ઝી ડ છી	વા ડ ધ હે ડ રે	હો ડ રી રપ ડ ડ રં ડ	રુ ડ ડ પાં ડ ડ
x ૦	x ૦	x ૦	x ૦

‘ યનગન યન ’, ‘ વેણુ દર ’, ‘ સુસની ’, ‘ ટૂંક, યુવા ’ અંતરાઓ ‘ જાગતી વસંત વને ’ એ પ્રમાણે લેવા.

* શ્રી. પં. ભાતખેડ એમના નોટશ્યન પ્રમાણે.

ગાંધી

ગુજરાતરેશ શ્રીમંત મહારાજ સયાજી-
રાવ ગાયકવાડ :

તા. ૬ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ ની રાત્રે-
યથેલા શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયક-
વાડના અવસાનની તોષ સેતાં અમને અતિશય
શોક થાય છે.

મહારાજ સયાજીરાવ માત્ર મહાન રાજવી
જ નહોતા. તેઓ મહાન, દીર્ઘદષ્ટિવાન, અને
સ્વદેશાભિમાની નરરાજ હતા. જન્યુઆરીની
૨૧ મી તારીખે વડોદરામાં શ્રી વલ્લભભાઈ
પટેલે અલ્પપુરીમાં બાપજી આપ્યું તેમાં કહ્યું
હતું તે પ્રભાજી ગુજરાત તો સ્વદેશભક્તિના
પાઠ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ પાસે શિષ્યમું.
તેમની સ્વદેશ પ્રીતિ અને ઉત્તમ રાજવી
તરીકેની નામનાને લીધે આ સંધાના પ્રથમ
દસબાર વર્ષભર દિવસ મહાનમાં મહાન
પુરુષોમાં તેમની અણુના થતી હતી અને સારાજી
દિવસમાં તેમનું નામ એટલું બધું માનીતું
થઈ પડ્યું હતું કે અંગ્રેજ સરકાર પણ
ઉચ્ચીનીચી થઈ ગઈ હતી.

છેલ્લા દસેક વર્ષથી શ્રી. સયાજીરાવ
મહારાજ તખ્તીમતને કારણે પરદેશ રહેતા હતા
અને જ્યારે સ્વદેશ આવે ત્યારે પણ ખાસ
કરીને વડોદરાના રાજ્ય ઠારાવારમાં મુંઘાયેલા
રહેતા એટલે દિવસની ઉગતી પ્રજાને એમની
મહાનતાની પિછાન ઝાઝી રહી નહોતી. વળી
આ જમાનો પણ ઝડપી છે, રોજ ને રોજ

દેશના વાતાવરણમાં ફેરફાર થાય છે. એવા
પ્રવૃત્તિમય જમાનામાં જે પુરુષ દસ વર્ષથી
દેશ બહાર રહે તેને વિષે જીવાન પ્રભ અણુભણુ
રહે તેમાં નવાઈ નહિ. અમારું માનવું છે કે એ
મહાન વ્યક્તિની મહત્તાનો ખ્યાલ અને તેમનાં
શુભુથી દિવસને જે ખોટ પડી છે તેના મહ-
ત્વનો ખ્યાલ લોકોને નથી. તેઓ એક યુગ-
સૃષ્ટા હતા, સમ્રાટ અશોકનો યુગ, મહાન
અકબરનો યુગ, તેમ ગુજરાતમાં ગુજર
સમ્રાટ સિદરાજ જયસિંહનો યુગ અને
સયાજીરાવ ગાયકવાડનો પણ એક યુગ ગણાવ.

* * *

શ્રી. સયાજીરાવ મહારાજના અવસાન
પછી શોકસભાઓ બરાતી તેમાં અમે જોયું
હતું કે ઓતા વર્ગમાં અત્મજ કોમનાં પુરુષો
અને સ્ત્રીઓ તો સભા આહુ હોય તે દરમ્યાન
ચોધાર ચાંસુએ રડવા કરે. ખીંછ બધી
કોચોનાં માણસોને શોક નહિ થતો હોય એમ
નહિ, પણ એ કોમનો તો મૂળ આધાર
ચાલી ગયો. મહાત્મા ગાંધી જે વખતે કદાચ
આફ્રિકામાં એરિસ્ટરી કરતા હશે અને કેમેસ
જે વખતે શોડાં સો બસો માણસોની ઉગતી
સંસ્થા હશે તે જમાનામાં આ દયાભાવી
રાજાને એ કોમની હીનદશાનો ખ્યાલ આવ્યો.
હિન્દુ સમાજ તેમને દયાવી કચડી નાંખતો
હતો તે તરફ તેનું લક્ષ મળું અને એ કોમના

ઉદ્ધાર સિવાય હિન્દનો ઉદ્ધાર નથી એ વિચાર આ દીર્ઘ દષ્ટિવાન પુરુષને આવ્યો અને પોતાનો શક્તિવાન હાથ તેણે લંબાવી એ કામને ઉગારી.

શ્રીઓની દક્ષિત અવરથા પણ એમની નજર બહાર ન રહી. અને ક્ષિતિય હિન્દમાં જે સ્ત્રી દ્વિતના કાયદા હજી આજે પણ ધારાસભાઓમાંથી ધક્કા ખાઈને પાછા ફરે છે એ કાયદા એમણે તો પોતાના રાજ્યમાં ક્યારનાએ ધરી, અમલમાં મૂકી દીધા છે.

ગયા નવેમ્બર મામમાં તુર્કી શ્રીઓના તારણુદાર કમાલ આતાતુર્ક અને શ્રી. સયાજીરાવ મહારાજ એક સાથે મદિદ પડ્યા. જગતની શ્રીઓના એ મહાન દિતેન્દ્રુઓની ગંભીર મદિગીથી બધે ચિંતા ફેલાઈ હતી. કમાલ આતાતુર્કનું મૃત્યુ થયું, પછી મહારાજ સયાજીરાવની તબીબત તે વખતે જરા સુધરી, ત્યારે એમ થયું કે હિન્દની શ્રીઓનું નસીબ બળવાન છે. પરંતુ ત્રણ જ મહીનામાં એ આઘાતો મિનારો તૂટી પડ્યો.

પરંતુ શ્રી. મહારાજ સયાજીરાવ મૃત્યુ નથી પામ્યા. હિન્દની શ્રીઓના ઉપકારવદ્ય હૃદયમાં એમનું સ્મરણ સદાકાળ જીવંત રહેશે.

ત્રે. મ.

*

શ્રીયુત મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન:

પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના ગ્રાણ્યરૂપ એ મોટી વ્યક્તિઓ આમ એક જ અઠવાડીયામાં ચાલી જાય એ કેવી કમનસીબી કહેવાય! વડોદરા રાજ્ય બંદે ગુજરાતમાં પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની નહીતું મૂળ ઝરણું તે મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ. અને એ ઝરણાનું માનજલ ગામડે ગામડે વહાવનાર તે શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીન. વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિના તો પિતા અને

માતા એક સાથેજ અવસાન પામ્યા એવું બન્યું છે.

શ્રીયુત મોતીભાઈ અમીનના દુઃખદ અવસાનથી માત્ર વડોદરા રાજ્યનેજ નહિ પણ ગુજરાતભરને મોટી ખોટ ગઈ છે, જે કદી પૂરાશે નહિ. સાદા, સાદા, નિરપૂર્ણ મોતીભાઈ સાહેબ જ્યારે પુસ્તકાલય સંબંધી વાત કરે ત્યારે જાણે માતા પોતાના બાળક માટે વાત કરતી હોય એવો ભાવ તેમના મોં ઉપર જણાતો.

પેટલાદનું પાટીદાર જાત્રાલય, વસોની મોન્ટેસોરી શાળા, આણંદની ચરોતર એજન્સી કેશન સોસાયટી, વડોદરા રાજ્યના ગ્રામપુસ્તકાલયો, ફરતા પુસ્તકાલયો, પુસ્તક સદાચ સદા કરી મંડળ, પુસ્તકાલય પરિષદો, પુસ્તકાલય માસિક એ સર્વે સ્વ. મોતીભાઈના શુભ સ્મારકો છેજ; પણ તે ઉપરાંત પેટલાદન જાત્રાલયમાં તેમજ વડોદરાના રામજી મંદિર જાત્રાલયમાં રહી, સ્વ. મોતીભાઈ સાહેબન સદયાર અને સદવાસને લાભ પામી મોતી ભાઈ સાહેબે ધડેલા આદર્શને જીવનમાં ઉતારી પોતપોતાની શક્તિ અને જુદી અનુસાર દેશની સેવા કરતા અનેક સેવાભાવી યુવકો અને યૌદ પુરુષો-એ મોતીભાઈ સાહેબના જીવંત સ્મારકો છે.

ત્રે. મ.

*

શ્રીયુત બળવંતરાય ઠાકોર :

અમદાવાદનું જાહેર જીવન શ્રીયુત બળવંત ભાઈ ઠાકોરના અચાનક અવસાનથી સુડ પડી ગયું છે. અમદાવાદની જાહેર સભાઓ તેમની હાજરી વગર કેવી લાગશે એ વિચાર કરી શકાતો નથી. વિદ્યાર્થી અવરથાની સ્મરણોથી મોડીને તે છેક આજ સુધી એમની હાજરી વગરની કેમ જાહેર પ્રવૃત્તિ અમદાવાદમાં સાંભળેલી યાદ નથી.

પ્રોપ્રાપ્ટરી હાઇસ્કૂલ રચાવીને કરેલી કેળવણી વિષયક સેવા, મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ તરીકે કરેલી શહેરની સેવા, કેમિસ્ટ કમિટીઓ અને ચાલુ ધારાસભા મારફત કરેલી તેમની દેશસેવા અગ્નણી નથી,

ગુજરાત અને ખાસ કરીને અમદાવાદના એ સેવાભાવી વીરની યાદગિરી જનસમાજમાં ચિરકાળ માટે રહેશે. પ્રે. મ.

*

હાલીઓની મૂક્તિ :

તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરી દિ'ંદ કરમાં છેલ્લાં નવ વરસથી સ્વાતંત્ર્ય દિન તરીકે ઉજવાય છે, સુરત જિલ્લાના બારડોલી તાલુકાના ચાળીસ દળર દુબળાઓ માટે આ વરસનો સ્વાતંત્ર્યદિન ખરેખરે સ્વાતંત્ર્યદિન નિર્વાચો છે. હાલી પ્રમાથી લાગ્યેજ મોઢ અગ્નણુ હશે, સુરત જિલ્લામાં દુબળા નામની એક વધુ (જાત) છે; તેઓ ખેડૂતને ત્યાં મજુરી કરે, પોતાના લગ્ન વખતે જ અરચ થાય તે માટે જે પૈસા જોઈએ તે પોતાના ખેડૂત-માલિક પાસેથી ઉછીના લે અને બદલામાં પોતે એજ ખેડૂતને ત્યાં મજુરી કરવા બંધાઈ જાય. બિચારો અચાન દુબળો, દારૂ પીવાની આદત હોય, લગ્ન પછી વરસો વીતે તેમ તેમ ધરખરચ પશુ વધતું જ જાય અને રેલુ' બચાવ જ નહિં અને એમ જાંઠગીકર એજ ખેડૂતને ત્યાં વગર પૈસે મજુરી કરવાના બંધનમાં જકડાતો જ જાય. એનાં બાળજવ્વો પણ જનમથી જ એ જ માલિકના ગુલામ હોય, એમ વંશપરંપરા ચાલુ' જાય. આ પ્રથાનું નામ હાલી પ્રથા છે, એ ગુલામો હાલી કહેવાય છે.

આપણામાં કહેવત છે કે " સો દહાડા સાસુના તો એક દહાડો વડીને " તેમ આ હાલીઓને પણ પોતાના ગુલામી દશાનું લાન

ચલું અને તેમણે માયું ઉંચકયું. આ જાન છેલ્લાં દસ પંદર વરસ થયાં થીમે થીમે આવતું ગયું અને છેવટે કેમિસ્ટ રાજના અમલમાં મઠ ૨૬ મી જાન્યુઆરીના સ્વાતંત્ર્ય દિને તેમને મૂક્તિ મળી. હવેથી તેઓ ગમે તે ખેડૂતને ત્યાં મજુરી કરી શકશે. પોતાના એક માલિકના બંધાયલા નહિં રહે, અને મજુરીના પૈસા તેમને મળશે. એટલે વગર પૈસાના ગુલામ તેઓ નહિં રહે. અત્યાર સુધીનાં તેમનાં કરજ, લેણાં બધું માફ કરાયું છે.

બારડોલીની મારફત બીજા તાલુકાઓ અને જિલ્લાઓમાં પણ હજી આ જાતની ગુલામી દશા ચાલુ છે તે પણ સત્વર દૂર કરવામાં આવશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

પ્રે. મ.

*

રાજસ્થાનો :

પંડિત જવાહરલાલ નેહરુએ રાજસ્થાન પ્રજા પરિષદને પ્રમુખપદેથી કહ્યું હતું તે પ્રમાણે ૧૯૪૮નું વર્ષ દિ'ંદના રાજસ્થાનોની પ્રજાની જાગૃતિનું વર્ષ હતું. મહીસુર, તાવણ-કેર, દેદરાબાદ, વડોદરા એ મોટાં રાજ્યો શું અને રાજકોટ, જયપુર, જામનગર, લોંબડી, જુનાગઢ વગેરે વચ્ચેનાં રાજ્યો શું અને છેક નાનાં નકશામાં પણ ન બતાવાય તેવાં રજવાડાં પણ શું-ન્યાં જુઓ ત્યાં રાજસ્થાનોના કોંગ્રેસ પોતાની સેક્યુલરી હિંદુમાંથી જન્મ્યા છે. અને એમાં નવાઈ પણ શી છે ? જ્યારે પાંડોરના ધરમાં આગ લાગે ત્યારે આપણા ધરમાં તથુખા ઉડ્યા વગર રહે ? જોડેની જિલ્લિય હદમાં જાગૃતિની જવાબા બહુકતી હોય ત્યારે દેશી રાજ્યોમાં પણ કાંઈક તથુખા પડ્યા વગર રહે ? અને એ સળવળાટને પારખી તેને થોડા નહવા સુધારા રૂપી પાણીથી વખતસર થડો પાડી દેવા જોઈશે અગમ્યેતી

ન વાપરવાથી એ તથુખા પ્રજવળી ઉઠેલા છે. હવે એ હોલવાઇ શકે તેમ નથી.

તેમાં હવે તો દેશીરાજ્યોએ ખાજા મૂકી છે. જ્યાં ત્યાં રાજ્યની સીધી મદદથી અથવા આડકતરી મદદથી ગુંડાગિરીનું પ્રદર્શન થાય છે. પ્રજામાં કહી ન પડેલા એવા ભાગલા પડાવાય છે અને પછી અંદર અંદર એ ભાગલાઓને ઉરકેરી, ઉતેજીને તોફાન કરાવાય છે. ત્રાવણકોરમાં હિન્દુ વિરુદ્ધ ક્રિશ્ચિયન; હૈદરાબાદમાં હિન્દુ વિરુદ્ધ મુસલમાન, વડોદરામાં દક્ષણી વિરુદ્ધ ગુજરાતી, રાજકોટમાં હિન્દુ વિરુદ્ધ મુસલમાન; લીંબડીમાં સનાતની વિરુદ્ધ ખીજા-હિન્દુઓ, એવા ભાગલાઓ પડ્યા છે. અને દેખાપુરી પ્રજા ઘણે કેઠણે તો કાતો આમાં હાથ છે તે જાણવા વગર જ અંદર અંદર વલકાઇ મરે છે અને જે ખિલાફીને વાંદાની વાર્તા પ્રમાણે રોટવો જેમથી એકેને ન મળતાં રાજ્યજ રાખી લે છે. બ્રિટિશ સરકારે આ રાજ્યનીતિથી કિંદને આટલાં વરસ કળજે રાખ્યું છે, હવે દેશી રાજ્યો પણ એ ક્ષિપ્તમાં છે.

પરંતુ એ રાજસાહેબો અને નવાજ સાહેબો તેમજ તેમના કારવારીઓ (જેઓ ' દિવાન ' નામને પણ હાથક નથી) બહુ મોઝા જાગ્યા. હવેની પ્રજા એ નીતિથી ઉત્તરશી નહિ. અને ગુંડાગિરીમાં રાજ્યનો હાથ છે તે આજે નહિ તો જે દિવસ પછી જાણવા વગર રહેશે નહિ. અને જ્યારે જાણશે ત્યારે પોતાને મૂર્ખ જનાવનાર પ્રત્યે તેમની લાગણી કેવી બહુકી ઉઠશે તે સમજાય તેવું છે. તે વખતે પ્રજાનો રોષ હાખ્યો દગાવાતો નથી. અને રાજ્યોને પોતાની હુંકદષ્ટિ બારે પડવાની છે.

વળી અધુરામાં પૂરા સ્ત્રીઓ પર જે અત્યાચારો થવા માંડ્યા છે તે તો જતાવી આપે છે કે ' વિનાશ કાળે વિપરિત શુદ્ધિ ' છે. શ્રી, કર્ણુરખા ગાંધી તરફનું વર્તન તેમજ

લીંબડી, રાજકોટ, છુનાગઢ, વગેરે કેઠણે સ્ત્રીસંવિકા અને સ્ત્રીકાર્યકર્તાઓ અને સ્ત્રી-જનતા તરફ ચલાવાયેલું અમાનુષી વર્તન એ પ્રજા મહેજમાં નહિ બૂને. સ્ત્રીઓએ ઠેર ઠેર સભાઓ બારીને એ અત્યાચારો પ્રત્યેની નાપસંદગી અને રોષ દાખવ્યો છે તેજ જતાવે છે કે સ્ત્રીઓની લાગણી કેટલી બધી ઉરકેરાઈ છે, અને બ્રિટિશ સરકારને ૧૯૩૦ માં ખજાર પડી હતી કે સ્ત્રીઓનો રોષ કેવું રૂપ લે છે. દેશી રાજ્યો જો એતરી નહિ તો તેમને પણ થોડા સમયમાં ખજાર પડશે. - પ્રે. મ.

*

મધ્યસ્થ ધારાસભામાં મુખાધિર્ભૂત પ્રદર્શન:

મધ્યસ્થ ધારાસભામાં કલ્યાંટકના સભ્ય શ્રીયુત્ત હેડગે થોડા દિવસ ઉપર એવા ઠરાવ લાવ્યા હતા કે હિન્દુ કાયદા નીચે હિન્દુ સ્ત્રીઓની શી રીતિ છે એ બાબત એક તપાસ સમિતિ નીમવી.

શ્રીયુત્ત હેડગેનો આ ઠરાવ લાવવાનો હેતુ સાધારણ વ્યક્તિવાળાં કોઇ પણ સમજી શકે એવો છે. તેમનો હેતુ એવો હતો કે એ તપાસ સમિતિ તપાસ કરીને ઠરાવે કે અમુક અમુક બાબતોમાં-સ્ત્રીઓને ઘણો અન્યાય થાય છે. અમુક અમુક બાબતોમાં મનુ મહારાજની વખતના જરીપુરાણ કાયદા આ જમાના માટે સંદર્ભ નાલાયક છે, નકામો છે. એમ ઠરાવ્યા પછી કથી કથી બાબતમાં અન્યાયો દૂર કરવા નવેસરથી કાયદા ઘડવા તે સમજણ પડે. આ રુબા હેતુ શ્રીયુત્ત હેડગેનો હતો. અને એમાં નવું કોઇ નથી. અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ તો આજ કેટલા વરસથી એવી તપાસ સમિતિ માટે માંગણી કરતી આવી છે. છેલ્લી દિલ્લી પરિષદમાં પણ એજ માંગણી કરવામાં આવી હતી, અને એ માટે ચળવળ કરવાનું ઠરાવ્યું હતું. કદાચ તેના જ પરિણામ

શિક્ષકો જીવન નિર્વાહ પૂરતો પગાર કેમ ન ગણે ? આપણે જ્યારે ગામડે ગામડે ફેળવણી ફેલાવવાની વાતો કરીએ છીએ ત્યારે એ ફેલાવનાર શિક્ષકોનો તો પહેલો વિચાર કરવો પડે છે. બાળકો તે ભવિષ્યની પ્રજા છે. એમના શિક્ષણ માટે જે પૈસા ખર્ચાએ તે ભવિષ્યની પ્રજાના ધકતર માટે ખર્ચાઓ ગણાય. પ્રાથમિક શિક્ષકોને સ્વમંત્રુષ્ટ રાખવાની નીતિ તુલકાનકતાં છે. એમને સંતુષ્ટ રાખવા માટે ગમે ત્યાંથી પૈસા સરકારે ફાળવ પાડવા જોઈએ.

પ્રે. મ.

*

મુંબાઈ યુનિવર્સિટીના નવા વાર્ડસ ચેન્સેલર :

મુંબાઈ યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચેન્સેલર તરીકે શ્રી. આર. પી. મસાણીની નીમણૂક થઈ છે તે માટે અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

શ્રીયુક્ત મસાણી પ્રખર અભ્યાસી, કેજર-હીકાર અને સમાજસેવક છે.

૧૯૧૫ માં શ્રી. ડીરેજશાહ મહેતા આ જગાએ હતા ત્યારપછી ધણે વરસે એક પારસીની નીમણૂક આ હોદ્દા પર થઈ છે.

મુંબાઈની મ્યુનિસિપલિટીમાં ૧૬૨૨ માં તેઓ કમિશનર હતા અને તે પહેલાં પાંચ વર્ષ ડેપુટી કમિશનર હતા. તે પહેલાં ૫૬૨

વર્ષ મ્યુનિસિપલ સેક્રેટરી હતા.

ત્યાર પછી તેઓ સેન્ટ્રલ બેન્કના મેનેજર થયા અને તે પછી પ્રેવીન્ટીવલ બેન્કીંગ ઇન્કવાયરી કમિટીના સેક્રેટરી તથા સેન્ટ્રલ બેન્કીંગ ઇન્કવાયરી કમિટીના બેન્ટ્રલ સેક્રેટરી તથા ત્યાર બાદ રીઝર્વ બેન્કના સેન્ટ્રલ બોર્ડમાં મેમ્બર થયા હતા અને હાલ રીઝર્વ બેન્કના લોકલ બોર્ડના ઉપ-પ્રમુખ છે. ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ બેન્કર્સમાં તેઓ ફેલો છે.

મુંબાઈ યુનિવર્સિટીમાં હસેક વર્ધી ફેલો છે અને કોમર્સ બોર્ડના ચેરમેન છે. યુનિવર્સિટીની મિનિસ્ટ્રીમાં ૬ વર્ષથી હતા તેમજ મુંબાઈ ઇલાકાના પ્રૌઢ શિક્ષણ સંપન્ન પ્રમુખ છે.

એન્થ્રોપોલોજીકલ સોસાયટીના તેઓ જુના સભ્ય છે અને પશ્ચિમ હિન્દ બાળરક્ષા સંઘ તેમણે રચાયેલું હતું વળી અતીતિનાં ધામ દુર કરનારી કમિટીના તેઓ ઉપપ્રમુખ છે.

કાગા એરીએન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ અને વ્હાટીયા ચેરિટીઝના તેઓ ટ્રસ્ટી છે.

તેમણે ગુજરાતી અને અંગ્રેજીમાં ઘણું પુસ્તકો લખ્યાં છે અને હમણાં જ દાદાભાઈ નવરોજીનું જીવનચરિત્ર તેમણે લખીને પૂરું કર્યું છે. તેમના ગ્રંથો એટલા- ઉપયોગી તે સારા છે કે ફ્રેન્ચ અને રૂઝ ભાષામાં તેના અનુવાદ થયા છે.

એ. મ.

અવશ્ય નોંધી લ્યો :

લેખકો, ગ્રાહકો અને બહેરખજાર સંબંધનો સઘનો પત્રવ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવાની નોંધ લેવા વિનંતી છે.

વ્યવસ્થાપક : 'ગુણસુન્દરી'

૦/૦ ધી લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

[૧] હિન્દની વસ્તી: તેના વધારાથી ઉભા થતા આર્થિક પ્રશ્નો

૧૯૪૧ ની સાલમાં હિન્દની વસ્તી ગણતરી થઈ થશે. તેના માટે ના. હિન્દી સરકારે એક ખાસ અમલદારની નીમણૂક કરી છે અને આ અમલદારે વસ્તી ગણતરીને લગતી ઝીણી બાબતોને લગતું પોતાનું અમલગતું શરૂ કરી રીકું છે. આ સમયે આપણે આ પ્રશ્ન તપાસવો જરૂરી છે.

હિન્દુસ્તાનમાં જે પદ્ધતિસર વસ્તી ગણતરી થઈ હોય તો તે ૧૮૮૧ ની સાલથી. પહેલાના વર્ષોમાં હિન્દમાં જુદી જુદી રાજસત્તાઓ હોવાથી પદ્ધતિસર વસ્તીગણતરી નહોતી થઈ અને તે વર્ષો માટે જે આંકડાઓ દાસ મળી આવે છે તે ફક્ત અટકળોએ જ બધેલા કહેવાય. વિશ્વાસ મૂકી શકાય તેવા આંકડાઓ ૧૮૯૧ ની સાલથી મળવા શરૂ થયા. ૧૮૯૧ ની સાલથી ૧૯૩૧ ની સાલ સુધી હિન્દની વસ્તીના આંકડાઓ નીચે આપવામાં આવ્યા છે.

હિન્દની વસ્તી

વર્ષ.	વસ્તી.	વર્ષ.	વસ્તી.
૧૮૯૧	૨૮ કરોડ	૧૯૨૧	૩૧ કરોડ*
૧૯૦૧	૨૯ "	૧૯૩૧	૩૫ "
૧૯૧૧	૩૧ "		

અટકળ એવી બંધાય છે કે ૧૯૪૧ ની સ્ત્રીગણતરી સમયે હિન્દની વસ્તી ૪૦ કરોડ થી. મોટા મોટા અર્થશાસ્ત્રીઓ અને

વસ્તીના મદાન નિષ્ણતોએ આ આંકડા મુક્યા છે એટલે તેમાં શંકા લાગવાનું કંઈ કારણ નથી. નિષ્ણતો ધારે છે તેટલો વધારો હિન્દની વસ્તીમાં થાય તો ખરેખર વધારાનું પ્રમાણ ધણું મોટું કહેવાય. વસ્તીના વધારાથી અનેક નાના મોટા પ્રશ્નો ઉભા થાય છે. તેના વધારાથી સમાજ ઉપર ધણી મોટી અસર થાય છે પણ તે પ્રશ્ન આપણે સમાજશાસ્ત્રીઓને માટે છોડી દઈએ. વસ્તીના વધારાથી જનમમાજ ઉપર જે આર્થિક અમર થાય છે તેની સાથે આપણે દાસ નિરમત છે.

હિન્દુસ્તાનમાં અજણ અને બજેલા બેકારોની સંખ્યા હજી સુધી મળી શકી નથી પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે આ આંકડો એટલો બધો જખખર છે કે જે તેનો ખરેખર માહિતી આપણને હોત તો બેકારોનો પ્રશ્ન દાસ આપણે જેટલો તરછોડ્યો છે તેટલો આપણે તરછોડત નહીં. બેતીવાડીમાં કસ નહીં રહેવાથી અને બેકુતોને પોતાની રોજગારી બેતીવાડીમાંથી નહીં મળી શકવાથી મામડાઓમાંથી પ્રતિવર્ષ બેકુતોનાં જીવનનાં જીવ શહેર તરફ રોજગારી મેળવવા વળે છે. આ ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનની સુનીવર્ધીઓ પણ પ્રતિવર્ષ મેળવુએટોનાં ટાળે ટાળાં રોજગારીના ક્ષેત્રમાં મોકલે છે. આ પ્રમથો દિક્ષિત અને અશિક્ષિત બંને વર્ગના લોકો રોજગારીના ક્ષેત્ર ઉપર રોજગારી મેળવવા મુશ્કેલી પડ્યા છે. ઉપર કહ્યું તેમ આપણી પાસે

* ઇન્ડિયન એન્ડ લેબર માર્કેટ પ્રમાણ વધારે છે.

આકાશમાં નથી પણ અનુભવ ઉગરથી આપણી કહી શકીએ છીએ કે અશિક્ષિત કરતાં શિક્ષિત વર્ગને વધારે સહન કરવું પડે છે. અભણ બેકારનું એક જ ધ્યેય હોય છે અને તે એ કે અમે તેમ કરીને કામ મેળવવું. જ્યારે ભણેલા બેકાર રોજગારી મેળવ્યા પહેલાં હજાર ભતના તરંગોમાં પડે છે, તેને અમુક કામ શેવે જ નહીં. આથી રોજગારી મેળવતાં બેટલી મુશ્કેલી અભણને પડે છે તેના કરતાં ઘણી વધારે મુશ્કેલી ભણેલાને પડે છે.

હવે રોજગારી ક્યારે મળી શકે તે પ્રશ્ન આપણે તપાસીએ. એક સામાન્ય નિયમ એવો ગણાય છે કે જ્યારે ખેતી-વાડી અને વ્યાપાર-ઉદ્યોગની પ્રવૃત્તિઓ નિરંતર પ્રગતિને પાંચે વળી રહી હોય ત્યારે રોજગારીનું ક્ષેત્ર ઘણું સાફ હોય છે. જે બેડુતોને સારી મોસમને લીધે અને સારા ભાવોને લીધે પેદાશમાંથી પોતાના ગુજરાન પૂરતું મળી રહે તો તેઓ વધુ પૈસા મેળવવા યહેરો તરફ આવવા કદી પ્રેરાય નહીં. યહે-શનાં કારખાનાંઓમાં કામ કરતાં મજૂરોની સંખ્યા આથી નિયમનમાં આવી શકે. મજૂરીના દરો પણ જીવનના ધોરણને અનુસરીને બંધાય. આવાત-નિબંધ વ્યાપાર બે ધીકતો ચાલતો હોય તો શિક્ષિત વર્ગ માટે આશી-સોમાં, પેટીઓમાં અને અન્ય રથોઓએ રોજ-ગારી મળી રહે. પણ આ બધું ત્યારે જ બને કે જ્યારે વ્યાપાર-ઉદ્યોગ અને ખેતી-વાડીમાં હંમેશા વિકાસ થવા કરે. વસ્તીમાં વધારો થાય તો પણ વ્યાપાર-ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીનાં ક્ષેત્રો એટલા બહોળાં રહે કે વસ્તીના વધારાથી તેને કશી અડચણ ન પડે.

પણ હિન્દમાં આજે આટલી મતોવકારક પરિસ્થિતિ નથી. હિન્દની વસ્તીના વધારા સાથે

રહ્યાં છે. આજે બેડુતો તો પાપમાલ યજ્ઞ મચા છે. ખેતીવાડીની પેદાશના ઓછા ભાવો, તે પેદાશોમાં પરદેશોની હરિફાઈ અને હુડીયા-મજૂનો ખીન-આર્થિક દર, એ બધાંથી આજે બેડુતો સુસાધ રહ્યા છે. હિન્દનાં કારખાનાં-ઓની પણ પરિસ્થિતિ ખીલકુલ મતોવકારક ન ગણાય. પરદેશી તૈયાર માલ આપણા દેશમાં આવી રહેલી કારખાનાંઓને શુભગતી રહી છે. રક્ષણ આપવાની ના, હિન્દી સરકારની નીતિ ઘણી ગેરવ્યાજબી, ગેરમનસાઈ અને ખીન-આર્થિક છે. આથી હિન્દનાં કારખા-નાંઓમાં માંડ માંડ પોતાનો નિભાવ કરી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં મજૂરોને મજૂરીના સારા દરો આપી જીવનનું ધોરણ ઉચ્ચ કરી રીતે બનાવી શકાય ? વળી વધતી કમનસીબી પણ ઓછી નથી. વ્યાપાર-રોજગારની આક્રમણ પરિસ્થિતિને અંજો તેઓને સારી રોજ-ગારી મળતી નથી.

આવા સંજોગોમાં હિન્દની વધતી જતી વસ્તી આર્થિક કારણોએ કેટલી ખીન-જરૂરી છે તે સમજી શકાય તેવું છે. એક પ્રશ્નનું માનસ, એક પ્રશ્નનું બાહ્યબળ અને પ્રજાની આર્થિક પરિસ્થિતિ ત્યારે જ સુધારી શકાય કે જ્યારે તે પ્રજા પોતાની વસ્તી નિયમનમાં લાવે, જરૂર પૂરતાં જ ગાળકો પેદા કરવાં એ ખુબ વજોવાઈ ગયેલો સિદ્ધાંત છે પણ હિન્દને આજે આ સિદ્ધાંતનું પાલન કરવાની બેટલી જરૂર છે તેટલી જરૂર કોઈ વખત નહોતી હોય યજ્ઞ. હિન્દુસ્તાનની આર્થિક પાપમાલ માટે ધર્મમાં અને પરદેશી હરિફાઈઓ વગેરેને આપણે જોખમદાર ગણીએ છીએ પણ હિન્દની પાપમાલોનાં આ બાજુ કારણો નથી તપાસતા. હિન્દુસ્તાનમાં આજે ને પ્રજાનાં અમુક ભાગને પેદા કરવા પૂરતો શેટલો ન મળતો હોય, અંગ દેશના પૂરતા

ભાગના જીવનનું પોરણ ધણું નીચું હોય તો હિન્દુસ્તાન સમક્ષ શ્રેષ્ઠ આર્થિક માર્ગ એક જ છે અને તે એ છે કે હિન્દુસ્તાનની પ્રજાએ પેતાની વસ્તી નિયમનમાં લાવવી. આજે કોઈ કોઈ કુટુંબોમાં બાળકોનાં ટોળાં ઉભરાતાં હોય છે, આજે યુવકો નિસ્તેજ અને નિષ્ક્રિય છે. આજે સમસ્ત દેશ વધારાની વસ્તીથી ખદખદી રહ્યો છે. આમાંથી ઉગરવાનો એક અને અગ્નેક માર્ગ વસ્તીને નિય-

મનમાં લાવવાનો છે. બસે મોટી મોટી આર્થિક યોજનાઓ ધડાપ, મજુરીના દરો બંધે વધારાય, કામના કલોકો! બસે નિયમનમાં લાવવામાં આવે પણ ત્યાં સુધી કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાના કુટુંબનું પૂરેપૂરું ભરણ પોષણ કરી ન શકે ત્યાં સુધી બધી જ આર્થિક યોજનાઓ ફાગટ છે, ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રનું સાચું હૃદય અચકચ છે. *

* ઇન્ડિઅન મર્ચન્ટસ એસોસિયેશનના જર્નલમાંથી.

[૨] સુરતની સાર્વજનિક સોસાયટીના સમારંભમાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતાએ સ્ત્રી શિક્ષણ વિષે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:

સાર્વજનિક સોસાયટીએ પોતાની અનેક પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રી-શિક્ષણનો પ્રશ્ન ઉપાડી લીધેલ જોખને મને ખુબ આનંદ થાય છે. સોસાયટીએ કન્યાશાળા સ્થાપી અને હવે હોસ્ટેલ સ્થાપવા છુટ્ટ છે. સોસાયટીની આ છુટ્ટા આવકારપાત્ર છે.

સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના શિક્ષણ વચ્ચેના તફાવત

આજે સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ પુરુષના શિક્ષણ કરતાં કૌંમતી છે; કારણ કે સ્ત્રી પોતાના શિક્ષણનો ઉપયોગ લોકકલ્યાણ અર્થે કરે છે. પુરુષોના શિક્ષણનો ઉપયોગ આજે એક બીજાના મળાં કાપવામાં થઈ રહ્યો છે. યુરોપની વર્તમાન સ્થિતિ બતાવે છે કે પુરુષો પોતાના જાનનો ઉપયોગ એક બીજાના મળાં કાપવામાં કરી રહ્યા છે.

સ્ત્રી શિક્ષણ પાછળ ખર્ચાની એક પાંચ પણ લોક-કલ્યાણ પાછળ ખર્ચાય છે તેમ મજુરી. મેં એ આશ્ચર્ય જ આ શાળાના વધારાના મકાનનો પાયો નાખ્યો છે.

હાલમાં સ્ત્રીઓને જે શિક્ષણ અપાય છે તે યોગ્ય છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પણ વિચારવું છે. પુરુષો સ્ત્રી શિક્ષણ માટે મોટા મોટા લેખો સખે છે અને બાપરો કરે છે ત્યારે મને હસવું

આવે છે. સ્ત્રી-શિક્ષણ પુરુષની દૃષ્ટિએ આપવાનું નથી. અને પુરુષનું શિક્ષણ સ્ત્રીની દૃષ્ટિએ આપવાનું નથી.

સ્ત્રી-શિક્ષણ કેવું હોવું જોઈએ ?

શિક્ષણમાં જાતિનો પ્રશ્ન આવતો નથી. આજે સમાજને કંઈ જાતની સ્ત્રીઓ જોખે છે ? પુરુષ પર આધાર રાખતારી બીકણ સ્ત્રી કે દેશ અને સમાજનું નાક રાખતારી બહાદુર સ્ત્રી ! આજે દેશ કે સમાજને ધરતી ચાર દીવાલો વચ્ચે કેદ થઈને રહે તેવી સ્ત્રીની જરૂર નથી. દેશને તો બહાર જીવનમાં ફાળો આપનારી સ્ત્રીઓ જોખે છે. અને એ દૃષ્ટિ સામે રાખીને શિક્ષણ આપવું જોખે. સાર્વજનિક સોસાયટી એ દૃષ્ટિ અનુસાર કન્યાકેળવણી આપશે એવી હું આશા રાખું છું. માતા તરીકેની વિશાળ દૃષ્ટિ રાખી બહાદુર માતાને લાપક એવી કન્યા કેળવણી અપાય તો દેશના જાડિલ પ્રશ્નોનો થોડા વખતમાં ઉકેલ થઈ જાય.

બાદ શ્રીમતી હંસાબહેનનો આભાર ભાનને તેમને પુલહાર અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા. પછી બાળાઓએ વંદેમાતરમ્ ગીત ગાયું હતું અને સમારંભ આનંદ વચ્ચે વિસર્જન થયો હતો.

[૩] બાળલગ્ન

લખિકા : શ્રી. સરોજિની મહેતા બી. એ.

પચાસ સાઠ વરસથી આપણા દેશના દિનેશ્વરો બાળલગ્ન સામે પોકાર ઉઠાવે છે. પણ આપણે હજી કાન બંદરા કરીને બેઠા છીએ. દુનિયાના બીજા કોઇ પણ જગતી કે સુખરેલા દેશમાં આ ચરમબરેસો રીવાજ નથી.

શરેરામાં રહેનારા ભણેલા લોકોને જરા પણ ખબર નથી કે ગામડાંમાં હજી પણ ગાના ડોકારા પરણતી દેવતો રીવાજ ફેટલી દૃદ સુધી ચાલુ છે. તે ઉપરાંત એ રીવાજથી દેશને ફેટલું નુકસાન થાય છે તેનો ભણેલા કે અભણ કોઇ વિચાર કરતા નથી.

આપણા દેશમાં નાની ઉંમરની વિધવાઓ જેટલી અંખ્યામાં છે તેટલી દુનિયાના બીજા કોઇ ભાગમાં નથી. ૧૯૩૧ ની સાલમાં વરતી પત્રક કરવામાં આવ્યું ત્યારે એક વરસની અંદરની ઉંમરની પંદરેસો વિધવાઓ હતી.

પાંચ વરસની અંદરની ત્રીસ હજાર વિધવાઓ, દસ વરસની અંદરની ત્રણ લાખ વીસ હજાર વિધવાઓ હતી. જે દેશમાં આટલી કમનસીબ કુમળી કન્યાઓ દુઃખી જીંદગી માળી આસ સારી હોય તે સુખરેસો દેશ કેવી રીતે રહી શકાય !

બાળલગ્નનો રીવાજ પકડી રાખવાનું એક કારણ એ છે કે આપણે માની બેઠા છીએ કે રીવાજ બદલે જીવો છે અને તે મારે તે મારો દેવાજ નેહએ. જો આપણે જીવો પુરતો નેહધું તો જગતો કે ઉકે અસલ વેદના વારામાં એ રીવાજ દબો જ નહિ.

વેદોમાં ફેડેલાં મોટી કન્યાઓનાં લગ્ન વિશે લખેલું છે. તેમજ અગ્નિવેદમાં વિવાદ-મંત્ર છે તેમાં પણ મોટી ઉંમરની કન્યાના લગ્નનું ન વર્ણન છે-સીમલો જેટલી ડોકરીના લગ્નનું નહિ. આ રીવાજ જતો રહી ધોમે

ધોમે બાળલગ્નનો રીવાજ પેસી ગયો, એના કારણ ધણી હશે. પણ ધણા વિદ્વાનો માને છે કે દેશમાં રહેલી જગતી અતિભોતી સોળતપી એ રીવાજ પેડો. એટલે જો આપણે મારો, અમલી, ઉંચો રીવાજ માનીએ છીએ તે અરે જોતાં જગતી લોકોનો રીવાજ છે !

ગમે તે કારણસર બાળલગ્નનો રીવાજ શરૂ થયો હોય, પણ હાલ તો એણે દેશનું સત્તાનાથ વાળ્યું છે. તે કોઇ પણ સમજણ વાળું માણસ નેહ શરૂ તેમ છે. એ રીવાજથી દેશનાં બી પુરોનાં શરીર ધમ્માજ જઈ નકામાં થઈ ગયાં છે, અને ભુદિ પણ આગળ વધી શકતી નથી.

બાળલગ્નનો રીવાજથી અમંખ વિધવાઓને જે દુઃખ ભોગવવાં પડે છે તે તો તેમનાં મનજ જાણે છે. પણ તે ઉપરાંત એ રીવાજથી બીજાં અનેક નુકસાન થાય છે. આમાંનું મોટામાં મોટું કારણ તે સુવાવમાં નાની ઉંમરની ઓળોનાં ધર્મા મરણ છે.

દર વર્ષે જે લાખ ઓળો સુવાવમાં મરણ પામે છે. એટલે દર કલાકે વીસ જોડો એ રીતે મરણને કારણ થાય છે ! આમાંની પછી ખરી ઓળો વીસ વરસની અંદરની જ હોય છે. જે રીવાજ દર કલાકે વીસ જોડોના પ્રાણ લે છે તેને આપણે મારો, ઉંચો જણી પકડી રાખીએ છીએ, તે ફેટલો દુઃખનો કહેવાય !

બાળલગ્નના રીવાજથી માત્ર માતાઓ નહિ પણ બાળકોનું પણ સત્તાનાથ વતે છે. હજાર ડોકારા જગમે તેમાંના પોળીનમો કે જસો તો જન્મ લેતા જ મરી જાય છે. ફેટલો ફેટલો હાલમાંથી ચરસો પણ મરણ પામે

છે, જે છવે છે તે પણ ચેત્રો ને મુડાલ જેવાં હોય છે.

આપણા દેશમાં માખુમનું મરેશમ આપણ ચોવીસ વરસનું ગણાય છે, ત્યારે જે દેશમાં બાળસગ્ગનો રીવાજ નથી ત્યાં સોળા મરેશમ પચાસ પંચાવન વરસ સુધી સ્થાપરણ રીતે છવે છે. બીજા દેશો કેળવણી, વેપાર, શોધ-ખોળ એ બધામાં આગળ વધે ને આપણો દેશ બિચારો પાછળ રહી જાય એમાં શી નવાઈ ?

ચોવીસ વરસની ઉંમરમાં માખુમ કરી કરીને કેટલું કરી શકે ? જે માત્ર બાળસગ્ગનો એકજ રીવાજ નીકળી જાય તો દેશના લોકોનાં શરીર, મન, શુદ્ધિ અને ઉચરે પેમાની રિપતિ સુધરે.

શાસ્ત્રોમાં નાનાં બાળ-કેને પરણાવવાની આજ્ઞા છે એમ માની આપણે એ રીવાજ પકડી રાખીએ છીએ, રવાઈ બાહણો જે કાળા બદારને કુટી માટે એવા હોય છે તે પણ લોકોને બડીવડાવ્યા કરે છે કે સાત્તનો આગા

માની નાની કન્યાને નહિ પરણાવે તો શૈરવ નરકમાં પડશે.

એમણે કેટલાં સાત્ર વાંચ્યાં ને કેટલું સમજ્યા તે મોઢ પૂછવાની દિંમત કરતું નથી. જે ગુજરાતી પણ પૂરું ભણ્યા નથી હોતા તે સંસ્કૃત વાપામાં લખેલાં શાસ્ત્રો વાંચી એના અર્થ ક્યાંથી કરે ? શાસ્ત્રો કાંઈ એક માખુ-સનાં એક જમાનામાં લખેલાં પુસ્તક નથી.

ભુદા ભુદા માખુસોએ ભુદે ભુદે વખતે જે હીડંકામયું તે લખ્યું. દબરો વરસ દરમાન એ બધું લખાયું હતું. એટલે એમાંથી કયું ખરું ને કયું ખોટું તે નક્કી

કરતું બહુ કઠણ છે. પણ બાહણો તો વાંચ્યા કે સમજ્યા સિવાય પોતાનું તરણાણું બરવા જ સોળોને સાત્તના નામથી બડાવે છે.

નાનમાં તડ અને ગોળના રીવાજથી પણ માખાપને ઊંઝારા પરણાવવામાં ઉતાવળ કરવી પડે છે. નાનપણમાં લગ્ન કરી ન દે તો પછી નાની નાતમાંથી સારા વર કે કન્યા મળે નહિ. ને ઊંઝારો કદાચ કુંવારો રહી જાય અને ઊંઝારીને ધરડો, અપંગ, રોગી એવા વર મળે કે શોકપના ઉપર પરણાવવી પડે.

આ બધામાંથી બચવા માખાપ ઊંઝારીને વહેણાં પરણાવી દે છે, તડ કે ગોળ બદાર જવાની માખાપમાં દિંમત હોતી નથી. એટલે

બિચારાં ઊંઝારાં બાળ-લગ્નની વેદી ઉપર દોખાય છે । ઊંઝારી મોટી થાય તો નાનના પરડો ને શીડીઆ પણ માખાપને નાત બદાર મૂકવાની ધમકી આપ્યા કરે છે. કરી જઈને માખાપ ઊંઝારીને પરણાવી દે છે અને પછી દુઃખી તો ઊંઝારીજ થાય છે ।

શહેરોમાં હવે પણ

લગ્ન મોટો ઉંમરે થાય છે. તે ઉપરથી બધા લોકો માની લે છે કે બાળસગ્ગનો રીવાજ હવે સમજાય જતો રહ્યો છે, અને ધોડાં વરસમાં તે નાણુદ થઈ જશે. આવા લોકોની બજા માટે કહેણું જોઇએ કે ૧૯૩૧ના વરસમાં એક વરસની અંદરની ઉંમરની ૪૪૦૦૦ ઊંઝારીઆ પરણેલી હતી. આગલા દશકા કરતાં આ સંખ્યા પાંચ ગણી વધારે છે.

વાપરો, ઉપદેશો ને સમજાવટ છતાં બાળસગ્ગનો શુરો રિવાજ આપણામાંથી ગયો નથી. એનાં માઠાં પરિણામ નજરે જોવા છતાં આપણે સુધરતા નથી, એટલે હવે એ જિવા-

ગ્રાહકોને વિનંતી .

ફરેક ગ્રાહકે પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાને ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો. ગ્રાહક નંબર સિવાયના પત્રો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ. અને તેવા પત્રોના જવાબ આપવામાં દીઠ થવા સંભવ રહેશે. વ્યવસ્થાપક

જને જડથી ઉઘેડવા માટે સખત કાષ્ઠાની જરૂર છે ચારદા કાષ્ઠા જેવા તરમ કાનુનો કરવાથી કરો કાષ્ઠો નથી.

જો સરકાર આ બાબતમાં સખત વલણ દે તો જરૂર એકદમ મોટો સુધારો થઈ શકે. આપણાં મન એવાં થઈ ગયાં છે કે કોઈ પણ રિવાજ નાબુદ કરવા આપણાં હિતેચ્છુ બાઈ બહેનોનાં વિધામણનાં વચન આપણે ધ્યાનમાં લેતાં નથી. પણ જ્યારે સરકાર કાષ્ઠો કરી એ બંધ દરે ત્યારે આપણે તરત નમવું આપી દઈએ છીએ. ગવર્નર જનરલની એક જ કલમથી સતી થવાનો રિવાજ બંધ પડ્યો તે આપણે ભણીએ છીએ.

ધણા સોઠા એવું કહે છે કે બાળ-લગ્નના રિવાજ સામે નફામાં પોક્કર પાડીએ છીએ; એનાથી કાંઈ એટલું બધું નુકસાન થતું નથી; દેશની ખરાબ દશા માટે તો ખીખાં ધણાં કારણ છે પણ એવું કહેનારા મૂલી ભૂખ છે કે ખીખા દેશમાં પણ રાજકીય પારતંત્રતા પણ હોય છે ને ગરીબાઈ પણ હોય છે. જતાં કોઈ દેશમાં આપણાં જેવાં નમજાં સરીર કે આપણાં જેટલી પછાત કેળવણી હોતી નથી.

બાળલગ્નનો રિવાજ નાબૂદ કરવા માટે અમણે લોકો તો પગલાં ન જ લે. પણ બાળેલા સોઠા પણ તદ્દન બેદરબરી બતાવે

છે. જેમ ચાલે છે તેમ ચાલવા દો. લોકો એની મેળે સુધરશે નહિ તો મરશે, એમ સૌ કોઈ કહે છે. આ ખરેખર બહુ અકસોસની વાત છે.

પૂરણ કરતાં પણ સ્ત્રી નીતિની મોટામાં મોટી ફરજ છે કે એ રિવાજ ઉઘેડો નાંખવા કમર કસવી એકએ. કારણ કે આ બાબતમાં સ્ત્રીઓજ વધારે દાંડ કરે છે અને દુઃખ પણ છેવટે એમને જ પડે છે.

દરેક બાણેલી સ્ત્રીની ફરજ છે કે એ રિવાજ સામે જોરમાં પ્રચાર કામ કરવું. વગર બાણેલી બહેનો જો એટલી જ પ્રતિવાદે કે આશે પ્રાણ જશે તો પણ સોળ વરસ પહેલાં મારી દીકરીને નહિ પરણાવું તો એ રિવાજનો સહેલાઈથી અંત આવશે.

આપણી બહેનો પરસોઠામાં સ્વર્ગ મેળવવા નતનતર્કનાં કંઠણ મત અપવાસ કરે છે. તો પોતાની જ દીકરીને આ લોકમાં સુખ આપવા આટલું મત લેશે તો દેશનું ભવિષ્ય એકદમ સુધરી જશે. સોળ વરસ એ પણ ખર્ચ લેતાં મોટી ઉંમર ન જ કહેવાય. પણ હાલ તરત એટલાથી સંતોષ માનીશું. આશ છે કે દરેક બહેન આવી પ્રતિવાદ લઈ દિંદુસ્તાનનું મોઢું કલંક ધોઈ નાંખશે.

['શુદ્ધિમુન્દરી' સંચાર સુધારા સમાજ 'ની પત્રિકામાંથી]

[૪] માથું ઉંચકતો એક પ્રશ્ન

લગ્ન એ શું હવનમારનો વ્યવસાય છે ? આ પ્રશ્ન મીમે ધીમે માથું ઉંચકવા લાગ્યો છે. પશ્ચિમમાં એ પ્રશ્નમાંથી વિચારવાના સૂર ઉઠવા લાગ્યા છે. ને દિંદમણે એ પ્રશ્ન ચર્ચાનો વિષય બની જાય છે. શું લગ્ન એટલે સ્ત્રી પર ને હોઠમાં સંભાળે ને પુરુષ નોકરી કરે એટલું જ ? એટલે સ્ત્રીએ વ્યવસાયની ચૂંકમાંથી વિશ્રામો મેળવવાનો જ નહિ ? અમુક

સમય પૂરતી પરિણીત છ'દગી, ને અમુક વખત અન્ય વ્યવસાય શું સ્ત્રી ન પારી શકે ?

ધારો કે એક સ્ત્રીને નર્મ થવાની ઉમ્મદ છે. એનો પતિ સારી પેઠે કમાતો હોય ને એને બે હોઠમાં હોય, તે જતાં નવાનપણી દેહને એને નિશ્ચયમાં ઉતારી હોય તો એને શું કરવું ? એ માટે ધર હોડીને એણે બે વરસ ભણવા જવું રહ્યું. તો એણે પોતાનાં બાળકોને

નગાધિરાજ : લેખક અને પ્રકાશક :
શ્રી. ગોકુલદાસ દારમદાસ રામચુરા. આજ્ઞાતિ
ર. ૭. મૂલ્ય : રૂ. ૧-૮-૦.

બાઇ રામચુરાની રસભરી ખાનીથી ગુજ-
રાતના રસિક વાચકો અપરિચિત નથી; ઉત્કૃષ્ટ
એમ કહેવું લેખકે કે એખનાં અનેક પુસ્તકો
ગુજરાતમાં ઘેરઘેર પહોંચી ગયાં છે. સૌરથી
લોકકથા અને ઇતિહાસને સુંદર એપ ચઢાવી
રસભરી ખાનીમાં રજુ કરવાની એમની કળાએ
અસંખ્ય વાંચકોને મુગ્ધ કર્યાં છે. આ પુસ્તક
પણ એમનાં એવાં જ આગ્રહા પુસ્તકોની
દરોહમાં એસે એવું અને એમની કલમને
જેળ આપે એવું બન્યું છે. જુનાગઢના
રાજપુત રાજાઓના સમયનો ઇતિહાસ આપતાં
એમણે અત્યાર પહેલાં ત્રણ પુસ્તકો લખ્યાં છે;
આ પુસ્તક એ જ ઇતિહાસની માળામાં એક
વધુ મણકો ઉમેરે છે. હજી એ ઇતિહાસના
અનેક પ્રસંગો-રા' જે'ગારના સમય સુધીનાં-
આવાં જીન' કેટલાંક પુસ્તકો માંગી રહે છે.
અમને આશા છે બાઇ રામચુરા એ પ્રસંગોને
નવલકથાઓમાં ગૂંથી ગુજરાતને આ રસારવઃક
ચખાડવાનું કાર્ય ચાલુ રાખશે.

મંગલમૂર્તિ : લેખક : શ્રી. સોપાન.
પ્રકાશક : શ્રી. બારતીય સાહિત્ય સંઘ,
અમદાવાદ. મૂલ્ય : રૂ. ૩-૦-૦.

ગુજરાતી હિન્દુ સમાજનો 'લગ્ન'નો કુટ
પ્રશ્ન ઉકેલના મથતી શ્રી. સોપાનની આ
નવલકથામાં ધણા સાહિત્યરસિક વાંચકોને શ્રી.
ચરદાસુની કૃતિઓની જાણ બજાવ તો
નવાઇ નહિ. એમની નામિકા રોહિણી સામાન્ય

જી ૥ વિચારના હિન્દુ કુટુંબમાં જન્મી છે
અને કહેવાતા રોહિણીના રવાઈ પ્રપંચથી
ધનિક પણ વૃદ્ધ પતિને પરણી થોડા સમ-
યમાં જ વિધવા થાય છે. એથી વિરૂદ્ધ
ઉપનાયિકા સરિતા મુદ્ધિસિત અને સુધારક
વિંગારના કુટુંબમાં જન્મ પામી, થોડા સમય
મેળથી, પતિની પમંદગી પોતાની તરે કરે
છે અને મુખી છત્રત માણે છે, લેખકે રોહિણીને
હિન્દુ વિધવાની કરુણમૂર્તિ અને મંગલમૂર્તિ
તરીકે જ ચીતરવાનો નિશ્ચય પ્રથમથી જ
કરી લીધો છે, એટલે સમાજના પાપે એ
વિધવા અનેકી બંદેન અકાલ અને ચિરશ્રમ
વેધવ્ય ભોગવે છે અને કેટલાંક પુરુષો માને
છે તેમ વિધવાને લાયક જનસેવાનું કાર્ય
ઉપાદી લે છે. બાઇ સોપાન સિદ્ધકરન લેખક
હોય પાત્રાલેખન સારું થયું છે અને ભાષા
જણ સારી હોય પુસ્તક વાંચતું ગમે એવું
છે. પરંતુ એમણે માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસી
તરીકે જે પ્રશ્ન નવલકથા રચતાં એમણે
પોતાની સમીપ રાખ્યો છે, તેનો ઉકેલ એમણે
જે પ્રમાણે કર્યો છે, તે વાચકવર્ગને કદાચ
અમારી જેમ પુત્યશે.

કથાકુંજ : લેખક : શ્રી. ચન્દ્રકાન્ત મંગ-
લજી ઝોઝા, પ્રકાશક : શ્રી. ભરત ચન્દ્રકાન્ત
ઝોઝા, રાજકોટ, મૂલ્ય : રૂ. ૦-૪-૦.

શ્રી. ઝોઝા કવિ તરીકે જાણીતા છે. આ
પુસ્તકમાં સાત કથાઓ તેમણે કાવ્યોમાં
ગૂંથીને આપી છે. એમની વાર્તાઓના વિષયો
વિવિધ કે-૧૩૧ પ્રાચીન પ્રસંગો જ નહિ
પણ એક અર્વાચીન પ્રસંગ-૧૮૪૭માં બનેલો

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને બાળકોની જીવનદાત્રી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(રંજીટક)

બચ્ચાંબિને યતા દરેક દરોતે મટાડી તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રૂઝપુટ બનાવે છે, આ સોગડીનું સેવન કરનાર બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે. કિંમત રૂ. ૧ ના બાર આના. વી. પી. પો. જુહા.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો. ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

આપે વસાવ્યું ?

ગુણગરવી ગુજરાતજીનું પ્રિય માસિક
ગુણસુન્દરીનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું ભેટ પુસ્તક

ભૌતિક

લેખક :

નવલકથા

રંજન

સા. 'અમોહ'

પ. ૬.

'રંજન' નવલકથા હિન્દુ સમાજનું ધરસંભારનું એક આજીવન પ્રતિભિંબ રજુ કરે છે. ભોક્ષા છોકરીઓના વિવાહ કરવા, પરણાવવા, પસંદગીના અનેક સવાસો, માખાપોની ખટપટો, તેમથી નીકળતા અનેક પરિણામો હિન્દુ સમાજના રોજિંદા સવાલ ઉપર રચાયેલ છે. લેખકની ભાષા સાદી અને સરળ છે. જાણે આપણા સગાઓ કે ન્યાત જાતની વાત કેમ સંભળતા નહીં હોય એ તેવું જ વાતાવરણ લેખકે ઉભું કરવાને સમર્થ નીવડ્યા છે.

[સાંજ વર્તમાન, તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮]

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા.

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત દર્શાવનાર અદ્વિતીય-પુસ્તક માણસની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉચ્ચતિ સાધવાનો સરળ માર્ગ બતાવનાર.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

ધી હુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ,

રાવપુરા-વડોદરા.

સ્વદેશી ખાંડ અને ઘી વાપરવા માટે
વેપારી એમ્બરનું સરટીફિકેટ ધરાવનાર
ગોવિંદાશ્રમ મીઠાઈવાલા
જુમા મસ્જિદ સામે, મુંબાઈ, નં. ૨.

— સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે —

શ્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને વંધ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિઘૃત-એરનું ઘી.]

આ ત્રી શ્રીઓના દર્દો જેવા કે, મારીક રતુની અનિયમિતતા, બોડી મરમી લોચી
વિકાર, કમ્બાવક, રતવાધી બગડતાં બચ્ચાં, પ્રદર, લોહીવા, અધુરા શાસે બાળકનો થતો
જન્મ, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અશકિત, કેડનો દુઃખાવો, ગર્ભાશયનો સોજો વિગેરે દરદોને
મટાડી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તો ખાસ છે અને ગર્ભાશયને ગર્ભધારણ ચોગ્ય બનાવે
છે. ક્રીમત રતલ ૧ ના કળાના રૂપીયા બે. અરધા રતલનો રૂપીયો એક વી. પી. પો. ભુલું
દેલ. એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગરી ટીપો-ભાવનગર. (કાઠીયાવાડ)

—શ્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની
સુચિત્તિ હાય

અકસીર છે. ડિ. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડી.આ. ફાર્મસી—

ગાંધી રોા, અમદાવાદ, ડી.આ.
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

૧ દરેક ભતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

હોંબડીમાં બહેનોની જંગી સભા :
હોંબડીમાં ગઇ તારીખ ૧૫ મીએ શ્રીમતી
બક્તીઆ દેસાઇના પ્રમુખપદે બહેનોની એક
મહા રથા. જમન ભોજનશાળામાં મળી હતી.

શ્રીમતી મરઘાબહેન મણીવાર, શ્રીમતી
જમાબહેન લગડીવાળા અને શ્રીમતી વીજ્યા-
બહેન પરીએ ભાષણો કર્યાં હતા. શ્રીમતી
બક્તીઆએ બીલના ગામડાની કંગાજ સ્થિતિનો
કથ્ય ચિતાર રજુ કર્યો. ગામડાની બહેનોએ
ખતાવેલ ચિસ્તમાંથી બેનોને પાક શીખવા
કહ્યું. શ્રી. જમાબેન લગડીવાળાએ જણાવ્યું
કે, ગામડાના દુઃખો તો ગામડામાં જન્મ્યા
અને ત્યાં રહીએ તો જ સમજાય. એમના
દુઃખોની જેવી ભાષા પશુ મારી પાસે નથી.
જેવી પશુની સ્થિતિ છે તેવી જ એમની
સ્થિતિ છે. એમની સેવાનું કામ આપણે સૌએ
એક બીજના સાથથી ઉપાડી લેવું જોઇએ.

શ્રી. વીજ્યાબેન પરીએ એમના ઘોઘાણી
ને શણગાડ બાણુના ગામડાના અનુભવો
વા; એમણે આગળ બોલતાં કહ્યું કે ગામ-
ના આપણા બાપબેનો અમારી સાથે વાત
તાં પશુ બીતાં હતાં. રખેને કાષ અમલદાર
જન્મ તો એમનું ગામડું ત્રીરાઇ જવાનો
મના દીલમાં ડર હતો. આપણું રાજ્ય
દુન્ય તો સંસ્કારી કહેવાય છે. દાદા સાહેબ
જે યોજનાની વાતો કરે છે એમના આખો
ધુળ સરસ હશે એમ માનેહું પશુ સ્થિતિ
વ ઉતરી જ જોઇ.

પતી સાથે અણુબનાવ થનાં નાસી
લાવેલી સ્ત્રીનો દ્રેજ : સુરત હોંડુ મીઠન
કેથી નીચકી યાદી બાહેર પડી છે.

એક જમરંતી નામની પરણેલી સ્ત્રી
સુરત દીઠી ગેટ તામવાળા બીહોંગના
નોકર રસુલખાં હીમતખાંના કચ્છમાં ૮
દીવસ થયા હતી; તેની પાસેથી હોંડુ મીઠને
કચ્છે મેળવી બાઇની ખુશીથી તેને વડોદરા
કરેલીઆગ વીધવા આશ્રમમાં સરક્ષીત પહોં-
ચાડવામાં આવી છે.

સરહદ બાપ આશરે ૬ દીવસ પર તેણીના
કહેવા મુજબ સુરત રોશન પર તેના ધણી
દમકુ બાવકુના (સાંજની મારીમાં) જલગ્રામથી
અણુબનાવના સંજોગમાં શાંતાબાઇ નામની
બાઇ સાથે ઉતરેલી તે પછી રોશન પર
શાંતાબાઇથી છુરી પડી જતાં ધમંદાળામાં
ગઇ ત્યાંથી એક બાઇજન નામની બાઇ તાસ-
વાળા બીહોંગના એક ઇસ્લામી નોકરને
મેંધી ચાકી ગઇ. એ નોકર પોતાના કચ્છ
જમાં રાખી રહ્યો હતો. એવી સ્થિતિમાં હોંડુ
બાઇ છે એવી ખબર મહેમંડીતા હોંડુ ધુવોને
મળતાં શુભનિષ્ઠાપુર્વક ઓણવરથી ખબર
મેળવી હોંડુ મીઠનને જાણ કરવામાં આવતાં
ઇશ્વરભાઇ તેમજ શહેર સમીતીના આગેવાન
શ. રા. હોડાભાઇ ચોડસીના શુભ પ્રયાસથી
નોકર પાસેથી દબળે મળી શક્યો. એ
કાર્કમાં સંકાય કરવાર બાઇબેનો મીઠન
આભાર માને છે અને આપા છે કે, આવી
રિતે અરાનતાથી બોમ અનેક બેનોના "ઝી
રક્ષા કાર્કમાં" શણો આપી પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે,
હોંડુ મીઠન ખતતી સેવા કરે છે અને કરશે.

મધ્યસ્થ ધારામલમાં ઝીઝોની
અવગણના : આધારના કમલ અનુસાર
જોરાડો, વારમા દક, લાના અધોકાર જેવા

ઝીઝીના હકો સંબંધી તપાસ કરવા માટે સમિતિ નિમવાની શ્રી. જનરાજ હેમડેની દરખાસ્ત પર વિચાર ચલાવવામાં આવ્યો હતો.

સર એન. એન. સરકારે દરખાસ્તનો વીરોધ કરતા જણાવ્યું કે અત્યારના કાયદા હેઠળ ઝીઝીની સમિતિ નાણા મળે તે ૩. ૭-૮ ને ૩. ૨-૬ ની હોંગતે મુદ્દાનો “હોંદુ કોયદો” “મુસલમાન કાયદો” મંગાવી લેવો એ બસ છે. બાકી અનેક અંગે વીધે તપાસ કરવાની વાત થું છે ? એ અંગે ક્યાં છે ?

અવાજ : કોરમેટીકસ [કસાહસ]

સર એન. એન.-નહી; એ તો લગ્ન જીવનના અધીકાર હેઠળ આવી જાય છે.

આવી સમીતી પોતાનો હેવાલ રજુ કરી ચક્રી કે કેમ એજ એક સવાલ છે.

મીલાના સરકારીખાને હોંદુ ઝીઝીના અધીકાર પુરતી સહાનુભુતી દર્શાવીને જણાવ્યું કે મુસ્લીમ ઝીઝી અધીકાર વીધે તપાસની જરૂર નથી.

બાણ બજળનાથે જણાવ્યું કે મુદ્દેવી તરીકે ઝીઝીને ગણાવતા હોંદુઓ તેમની સાથે જડવરણ તરીકે વર્તે છે એ વાત ખોટી છે. હોંદુઓમાં ઝીઝીનાં જેટલાં સન્માન થાય છે તેટલાં બાગેજ અન્ય રથને ચર્તા હશે.

કચ્છની લડતમાં સાથ આપવા મુંબઈની કચ્છી બહેનોની એક ટુકડી મુંબઈથી આગમોટ ‘સેનાવતી’ હારા રવાના થઈ હતી.

અમદાવાદમાં વૃદ્ધ લગ્નનો ફેજ : પોતાને વીસ વર્ષની પુત્રી હોવા છતાં ચૌદ વર્ષની બાળા સાથે લગ્ન કરવા માટે વાજતે ગાજતે વરધોડા લઈને જતાં વૃદ્ધ વરરાજ સામે કાળા વાવટના દેખાવો કરીને, સત્યાગ્રહ કરવા માટે લગભગ ૪૨ યુવાનોની પોલીસે ધરપકડ કરતાં અત્રેની પાટીદાર મોમમાં ભારે સુવસનારી ફેલાવા પામી હતી.

સુકતપ્રાંતમાં જાતીય શિક્ષણ મારે કેળવણી મંડળની યોજના : સુકતપ્રાંતના કેળવણી મંડળ આગળ નિશાળ અને કોલેજોમાં લાંબુતા-વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને જાતીય શિક્ષણ આપવાની બાબત ચારી હતી.

સુકતપ્રાંતના કેળવણી ખાતાના પ્રરેક્ટરે આ પ્રશ્નને બહુ મહત્વ આપે છે અને યોગ્ય વખત ઉપર કેળવણી પરિષદમાં તેઓએ કરાવ્યું હતું કે બાયોલોજી અને વનરપતિ-શાસ્ત્રની મારફત જાતીય શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને આપવું, નિશાળના મુખ્ય શિક્ષકો આ વિષય વાતચિત રૂપે શિખવે એમ ક્યું હતું.

આ બાબતમાં જે તે શાળાના મુખ્ય શિક્ષક માખાપની અનુમતિ લઈને ક્યાં ક્યાં એવું ક્યું હતું.

અધ્યાપિકા સંસ્થા : કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ બિહારીલાલ મિત્ર સમાવતસાથ આવતી આવકમાંથી નિવાસગૃહ તેમજ બવલારી જાળા સાથેની એક ઓ શિક્ષિકા તાલીમ સંસ્થા સ્થાપવાનું કરાવ્યું છે. આને લગતી યોજના તેવાર કરવા માટે એક વગદાર સમિતિ નિમાઈ છે.

ભુજમાં બહેનોનું સરવસ : મધ તા. ૨૮ મીએ અહીં ભરાયેલ ઝીઝીની બહેનસભા બાદ પાટવચરના જાજમત પર જનગૃહિતો મોર્ચું ફરી વળ્યું છે. આખાય ગામમાં અંકચળનાં અગત્યનાં શહેરોમાં બહેનોનીજ અમલ રહી છે.

બાળે સવારે પ્રભાતફેરી નગર ચક્રમાંથી નીકળતાં તેમાં લગભગ ૨૦૦ બહેનોએ હાજરી આપી હતી. મુંબઈની બહેનોએ રાંધેલો ગાવાનું શરૂ ક્યું હતું. અને ભુજ બહેનો આખા-શુદ્ધ અવાજે તે ગીતો પઠિત ઝીલતી હતી.

આજની પ્રભાત ફેરીમાં જેટલી સં

પુરૂષેની હતી તેટલીજ બહેનોની હાજરી લગભગ જોવામાં આવતી હતી. આમ બાઇઓ અને બહેનોમાં જાણે દરિદ્રાઈ ન લાગી હોય એવું આજની પ્રભાતફેરી પરથી જોવામાં આવતું હતું.

પ્રભાતફેરીની શરૂઆત નાગર ચકલામાંથી થઈ હતી અને તે બજારમાં થઈ ધનંત કાઢવાઈના ધર પાસેથી જોઈ અને ખાત્રી ચકલામાંથી પસાર થઈ ચોક ફ્લીઆના માટે નાગર ચકલામાં આવી પહોંચી હતી, બહેનો રાષ્ટ્રગીતો બોલતી હતી, અને તે ઝીંકતી હતી જ્યારે પુરૂષો તરફથી પણ રાષ્ટ્રગીતો ગવાતાં હતાં.

મુંબઈથી આવેલ શ્રીમતી મેઘીબહેન અને દેવકીબહેન તરફથી રાષ્ટ્રગીતોનું કાંઈ ઉપાડી લેવામાં આવ્યું છે, કંઈની મધુરતાએ સર્વ બહેનોનું આકર્ષણ કર્યું છે. કેટલીક પનિદાર-ઓના મોઢે પણ રાષ્ટ્રગીતો રસે ચાલતા સાંભળવામાં આવે છે.

સરખસને મોખરે રાષ્ટ્રજન અને પછી બેન્ડ, બહેનોનાં સરખસની નેડી પોકારવા ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. મોખરે અમુક સુવાનો સરખસને દોરવણી આપવા ચાલતા હતા. જ્યારે સરખસની અને લાઇન પર સ્વયંસેવકો અને પાછળ સુવાનો બ્યવરયા માટે ચાલતા હતા.

સરખસ ઉપવી પાળ, દરજાર ગઢ અને બજારમાંથી પસાર થઈ વાણીઆવાડ ચોક વચ્ચેથી આગળ વધી વેંકિભા ફળીઆમાં થઈ નાગર ચકલામાં આવી પહોંચ્યું હતું. શરૂઆતથીજ છેવટ સુધી બહેન મોંઘીબહેન તથા દેવકીબહેને રાષ્ટ્રગીતો કંઠી અને ગુન્નરાતી ભાષામાં ગાયા હતા.

“કંઠજો ભજજો નિદા ત્યાગજો” એ ગીતે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ પર પ્રજા અસર કરી હતી.

બહેનોનું સરખસ. જ્યાંથી પસાર થતું હતું ત્યાં ત્યાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓની જોડ

માટે પકાપડી થતી હતી. પાટનગરને માટે આ પ્રસંગ અપૂર્વ હતો. કોઈ વખતે આવું ફક્ત બહેનોનું અને તે વળી સ્વતંત્રતા સાંઠ કરતું અને ઇન્દિરાજી ઝીન્દાબાદના પોકારો કરતું સરખસ પહેલુંજ હતું.

મુંબઈની બહેનોએ પાટનગરમાં પણ મુક્તાની સાથેજ બહેનોમાં જાગૃતિ આવી ગઈ છે, અને કંઠની સ્ત્રીઓ પણ બહારની ફનીયાથી પહોંત નથી, એવું ખતાવી આપવા જોઈએ બહેનોએ હિંમત કરી છે.

અને સહત શરૂ થતાં એ કહેવાતી અબળાઓ પ્રજાની ખોની જોરશોરથી નોકરચાહીને કંપાવશે એમાં કંઈ શક રહ્યો નથી.

નાગર ચકલામાં સરખસ ફરી આવતાં મેયર ખલિએ પ્રભાત ફેરી અને કંઈ અઢવાડીઆમાં આવા નીકળવાના સરખસમાં ભાગ લેવા દરેક બહેનને પોતાની બહેનપણીઓને બોલાવી લાવવાની વિનંતી કરી હતી, અને તેને તાળીઓના મઝગમટથી વધારી લેવામાં આવી હતી.

બાદ બહેન મેઘીબાઈએ વંદેમાતરમનું ગીત ગાયું હતું અને સૌ બહેનો પોતપોતાના ધર તરફ જવા રવાને થઈ હતી, છુટા પડતી વખતે ઇન્દિરાજી ઝીન્દાબાદના પોકારોથી નાગર ચકલાની ત્રણે શેરીઓ માણ ઉઠી હતી.

સ્ત્રીઓના દરજ્જા વીધે વડી ધારાસભામાં આવનારો કરાવ : અત્યારના કાયદા હેઠળ સ્ત્રીઓનો દરજ્જો શું છે તે વીધે મધ્યમ ધારાસભાના સભ્ય શ્રીમતી કે. રાધાભાઈ સુનારાયને નીચેનો કરાવ રજુ કરવાની નોટીસ આપી છે.

આ સભા ગવર્નર જનરલ ઇન કાઉન્સિલને બહામણ કરે છે કે એક પ્રમુખ અને બીજા આઠ સભ્યોની બનેલી એક કમીટી નીમવી જેમાં પાંચ કરતાં ઓછા બીનસરકારી સભ્યો હોવા નહીં જોઈએ અને જેમાં સ્ત્રી સભ્યો પણ હોય. આ કમીટીએ નીચેની બાબતો પર તપાસ કરી હેવાલ રજુ કરવો:

(૧) માલમીસ્તની માલિકી તેમજ ફર-
જદારી, બાળકોનું વાલીપણું, યોગદા, સંબુક્કા
કુટુંબની મીસ્ત, વારસો, વડીલોપાજીત
મીસ્ત, લગ્ન સંબંધના હકો અને અગવડો
બાબતમાં અત્યારના કાયદાઓ હેઠળ ઓએનો
અત્યારે દરબજો થું છે.

(૨) બીજા કેટલાક પ્રશ્ન કે જેમાં
અત્યારના કાયદાઓમાં એ બધી બાબતોને
અંગે સુધારાની જરૂર હોય.

(૩) અને જરૂરી સુધારા કરવા કાયદાના
પગલાં લેવા જોઈએ તે.

આ સભ્ય આખાવ બ્રીટીશ હોદ્દામાં ફર-
જવાન લગ્ન 'રજીસ્ટર' કરાવવાની પ્રથા
દાખલ કરવાની બહામણ કરતો ઠરાવ પાશુ
સાધનાર છે.

જુજની સ્ત્રીશક્તિની વીરહ સલા :
કલાપી યાંચિદરમાં ગજ તા. ૨૮ મીએ મળી
હતી. પ્રમુખરયને નગરશહેના પત્ની શ્રીમતી
મણીબહેન બીરાજયા દતાં. કચ્છના ઇતિ-
હાસમાં પહેલી જ વાર મંગલવર સ્ત્રીસલા
મળી હતી અને ઓએએ જ તેનું સંચાલન
કયું હતું.

હોદ્દાની ગુજરાતી મહિલાસમાજ :
દિલ્લીમાં ગુજરાતી મહિલા સમાજની ચલા
ગજ તા. ૨૮ મી એ મળી નવા વર્ષ માટે
કાર્યવાહક સમિતિની ચુટણી થતાં તેમાં
પ્રમુખ સૌ, ઇન્ડુબેન યાચિક, ઉપપ્રમુખ સૌ,
સવિતાબેન મગસુદાર, મંત્રી સૌ, જ્યોતિન્દ્ર-
બાગા યશીકાંત દેસાઈ, ઉપમંત્રી સૌ,
નિજવાલકમી ત્રીવેદી, અન્નનચી સૌ, ચાંતા-
બહેન શાહ તથા મેંબરોમાં સૌ. કાલીબેન
ચન્દ્રભાઈ, સૌ કૃષ્ણાબેન કીકણી, ગં. રવ.
મળીબેન ત્રીવેદી, સૌ. ગોરીબેન પંડયા,
સૌ મધુબેન હોવેરી અને સૌ. કંચનબેન
નીમાયા છે.

કચ્છની લડતમાં સેવિકાઓની
ભરતી : કચ્છના તમામ યદેશ અને ગામડા-
ઓમાંથી પરીષદની ઓશીસે સમાચારો મળે

છે કે, કેર કેર પરિષદના સભ્યો અને સ્વયં-
સેવિકાનાં નામો તેંધાઈ રહ્યા છે અને ફક્ત
એકત્ર થઈ રહ્યું છે. કેટલીક જગ્યાએ રોટલા
અમલદારો તરફથી ગામડાંઓમાં પ્રવાસ કરીને
દમન માટે પ્રત્નને ધમકી આપવામાં આવે
છે. પરીષદને મદદ કરવા માટે કેટલાક મામ-
ડાઓમાં ગુડાઓ તરફથી પ્રત્નજનો ઉપર
હુમલા થયા છે.

મુંબઈથી આવી પહોંચેલી સ્ત્રી સેવિકા-
ઓની ટુકડી કચ્છમાં ગામડે ગામડે સેવિકા
ઓની નેધણીનું કાર્ય આગળ ધપાવે છે.

કચ્છી સ્ત્રીઓ સામે બીલલસ થળો
ઉચ્ચારવા માટે જાહેર સભામાં એક અમલ-
દારને વખોડી કાઢતા કરાવો પસાર થયા
હતા. અને મજકુર ઠરાવમાં તે અમલદારને
તાત્કાલીક બરતરફ કરવાની મહારાજ સમક્ષ
માગણી કરવામાં આવી છે.

કીસાન ઓએનો સત્તામણી : બાર-
ધવા તળથી મળેલા એક સંદેશમાં જણાવ-
વામાં આવ્યું છે કે લોકોને હેરાન કરવા તેમજ
તેમની મલ્લમતાને નરમ બનાવી દેવા માટે
તજ વીરતારમાં રાખનામાં આવેલા જમીન-
દારના માણસોએ હવે તળની ઓએને હેરાન
કરવા માંડી છે.

કેટલાંય વખોડી કુદરતી હાજતને માટે જે
ખેતરો વપરાતાં આવ્યાં છે ત્યાં જઈ જમીન-
નદારના માણસો ઉલા રહે છે અને ઓએને
ત્યાં આવવા દેતા નથી.

લોકોને ત્રામ આપવાની અનેક રીતો
ઉપરાંત આ રીતે લોકોને ચતાવવાથી તળના
લોકોમાં ભારે વીરોધની લાગણી જન્મી છે.
આવી ઉશ્કેરણી છતાંય આ કીસાનો મક્કમ
અને ચાંન રહ્યા છે.

કાશીમાં શ્રીમતી એની બેસ્ટે રયા-
પેલી ચીથેલોદિક્ક સંસ્થાના રજત મહોત્સવમાં
શ્રીમતી સોજિતી નાયક પ્રમુખ હતાં

શ્રીમતી ગામતી લાગર્વ : અજમેર

મેરવાણી પ્રતિક કેમિસ સમિતિના પ્રમુખ તરીકે સર્વાનુમતે ચુંટાય છે.

હલકતામાં પ્રેસીડન્સી મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે નીચે જણાવેલાં બહેનોની ત્રણ વર્ષ માટે નીમણુંક થઈ છે : શ્રીમતી એન. સી. મેન, કુમારી ગીતા ચેટરજી, કુમારી હિપ્પિત ચેટરજી, શ્રીમતી રો-એડી, શ્રીમતી એમ. એલ. મિત્તર, શ્રીમતી એમ. એ. હીમ, કુમારી રાણી ધોષ, શ્રીમતી એ. એન. ઔધરી, શ્રીમતી એ. સી. દત્ત અને શ્રીમતી આર. સી. સેન.

મુંબાઈની સોશિયલ સરવિસ લીગના સ્ત્રી વિભાગના આશરા નીચે, ઇમામ-વાડીની ઉર્દુ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વીમેનના મહાનમાં સ્ત્રીઓનો એક તબક્કો સભા થઈ હતી. શ્રીમતી ઇરી તેષપ્રજીએ સ્ત્રીઓને અને ખાસ કરીને પહેનચીન સ્ત્રીઓને ઇમામવાડીની ઉદ્યોગચાળાને લાભ લેવા જણાવ્યું હતું. આ શાળામાં શીવજી, બરત, વેતરજી વગેરે શિખવવામાં આવે છે.

રાજકોટમાં સ્ત્રીઓની પોલીસ તરીકે બરતી કરવામાં આવી છે. આ નવી નોંધાયેલી સ્ત્રી પોલીસે સરખમમાંની સ્ત્રીઓ ઉપર હુમલો લાડીયાજી ક્યાંના ખખર મળ્યા છે. આથી બારે રોપની લાગણી ફેલાઈ છે.

જયપુર જનાર સત્યામહી દુકાનીને મુંબાઈમાં ગઈ તા. ૨૦ મીએ મારવાડી સંમેલન તરફથી સન્માન મળ્યું હતું. બપોરે હોશાગમમાં સ્ત્રીઓની સભામાં તેમજ રાત્રે સેન્ટ્રલ રોયલ ઉપર વિદાયમાન દેવાઈ હતું.

હુડાઉકાનું બીલ—મધ્યમ ધારા-મજાની લોખીમાં ચાલતી વાતચીત પરથી એમ જણાય છે કે, ડૉ. દેશમુખના એકમ સંલેખમાં દોડુ સ્ત્રીઓને હુડાઉકા કરવા દેવાની છુટ આપવાને લગતા બીલ પરની ચર્ચા એપ્રિલ તા. ૧૧ મી પર મુલતવી રહેશે કારણ કે એ બીલ પર હજુ ઘણી ખરી પ્રાંતીય સરકારોના અમીપ્રાયો મળ્યા નથી.

બરમી સ્ત્રી પરદેશીન નહી પરણે : અરમાની સ્ત્રીઓએ એક લીમ રયાપી રાજદ્વારી કામ કરવા નિશ્ચય કર્યો છે તે ઉપરાંત એવો કાવચેય છે કે બરમી સ્ત્રીઓએ કોઈ પણ પરદેશી સાથે લગ્ન કરવા નહીં, આવી લગ્ન અટકાવવને પોતાના હિતોની રક્ષા કરવા આ સ્ત્રીઓ જોરજોરથી પ્રયામ કરશે.

ધારાસભામાં સ્ત્રીરીપોર્ટર : અલાહા-બાદના રોહટાંદેન્ડ ટાઇપીસ્ટ શ્રીમતી સરલાદેવી બીદારની ધારાસભાના રીપોર્ટર નીમણાં છે. ધારાસભાનાં સ્ત્રી રીપોર્ટર એવો પહેલ-વહેલ જ છે.

કચ્છમાં સ્ત્રીઓની જાગૃતી-મુદ્રા પરિપક્વ : જે દેશ સફળતા પછાત ગણાતો હતો તે જાણે પ્રગતિની ગાથે પડોચાનો ન હોય એમ લાગે છે. આજમુખી કચ્છનો સ્ત્રી વર્ગ એટલે જાગૃતિ પછી જાગેર પ્રવૃત્તિનો પકળાવો પણ ન અડી જાય તેની તકેદારી રાખનાર; ને સ્ત્રી વર્ગ આજે મોટી સંખ્યામાં રાજકીય દિવસાલમાં અમ જાગ જાગવી રહેલ છે. રાષ્ટ્ર જેવા પછાત તાલુકામાં જાગેર સભામાં સ્ત્રીઓ રહેઠાઈ ઉપર આવી લાવણ્ય કરતી થઈ છે. આવી આ પ્રયત્ન સ્ત્રી જાગૃતિને વ્યવસ્થિત કરવા બી સંમેલન કચ્છી પ્રજાકિય પરિપક્વ તરફથી થોડા વખતમાં મળનાર છે. જેના પ્રમુખપદે મુંબાઈવાળા શ્રી. રમાબેન કામદાર આવે એમ લાગે છે.

સ્ત્રી જ્યોત્સ્ના બહેન શુક્લ, શ્રી. લકિતલક્ષ્મી દેસાઈ તથા શ્રી. મુદુલા સારાલાધરી મુખારાત પ્રતિક સમિતિમાં આ વર્ષે ચુંટણી થઈ છે.

વિદ્યાર્થિનીઓ માટે નિબંધ હરિકૃષ્ણ : ૨૧. કરમનદાસ મૂળજી સમારક ફંડની યોજના મુજબ કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને શ્રી. કાજંસ મુજરાતી મન્ના-મુંબાઈ તરફથી જાહેર નિમ્ન-

ત્રણ કરવામાં આવે છે કે ગુજરાતી ભાષામાં
“આધુનિક સમયમાં શુદ્ધ કુટુંબવ્યવસ્થા,”
એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૨૫ થી ૩૦
પુસ્તકપ કાળજીના કદનો તા. ૧૯-૬-૩૬ વાર
સોમ સુધીમાં, શ્રી કાર્ગિસ ગુજરાતી સભા-
મંદિર, વિઠ્ઠલભાઈ રોડ, ઢાંગેસ લેન, મુંબઈ
નં. ૪ એ ઘરનામે સીલનું પરખીટીઆમાં
રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી જે કોલેજમાં અને જે
વર્ગમાં પોતે બાણતાં હોય તેની વિગત અને
પોતાના સરનામાં સાથે મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના એવી રીતના આવેલા
નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ થી. ક્ર. ગુ.
સભાએ નિમેલી ત્રણ જણની કમિટિ પસંદ
કરશે તેને રૂ. ૫૦ સુધીનું એક, એમ જે
પનામો આપવામાં આવશે; અને એ જે
નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ વધુ પસંદ કરવા
યોગ્ય હશે તેનો નિબંધ તા. ૨૫-૭-૩૬ ની
ખહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. પસંદ
થયેલા નિબંધો પ્રગટ કરવાનો માસિકી રૂ. ૬
શ્રી. ક્ર. ગુ. સભાને રહેશે.

સ્ત્રી કામદારોનો પગાર : મુંબઈ
યુનિવર્સિટી કામદાર સંઘના આશ્રય હેઠળ
શ્રી. વાડેકરના પ્રમુખપણા હેઠળ મુંબઈ રજુ.
ના આરોગ્ય ખાતામાં કામ કરતી સ્ત્રી કામ-
દારોની એક સભા મેદાનમાં મળી હતી. તે
વેળા આરોગ્ય ખાતાના સ્ત્રી કામદારોના માસિક
પગારમાં જે રૂપીઆનો વધારો કરવામાં આવ્યો

છે તેમ સંઘ તરફથી પ્રેક્ષકોને કહેવામાં
આવ્યું હતું.

શ્રી મુંબઈ અને માંગરોલ જૈન
સભાના આશરા હેઠળ શ્રીમતી શકુંતલાબહેન
કર્તીલાલ અને શ્રીમતી કમળાબહેન માણેક-
લાલને માનપત્રો તથા દન્યા અને સ્ત્રી શિક્ષણ
શાળાની બહેનોને પનામો એનાયત કરવાનો
મેળાવડો ઓન. મી. બી. જી. બેરના પ્રમુખપદે
બેનેટરશી લોજમાં યોજવામાં આવ્યો હતો.

મુંબઈ યુનીવર્સિટી માટે યુનિ-
વર્સિટી કારપોરેશનમાં અનામત રાખવામાં
આવેલી એક બેઠક માટે માત્ર શ્રીમતી જયશી
રાયજીની એકલાની ઉમેદવાર તરીકે નીમ-
ણેક થઈ હતી.

સ્ત્રી વીજ્ઞાનીકને ચંદ્રક : અમેરિકામાં
શાસ્ત્રમાં સંશોધનકાર્ય કરવા માટે ડૉ. ફોરેન્સ
બારબારા સીમન્ટને દુડો ચંદ્રક આપવામાં
આવ્યો છે. હેલ્થ બાર વર્ષથી આ ચંદ્રક
આપવામાં આવે છે. તે દરમિયાન પહેલીજવાર
એ ચંદ્રક એક સ્ત્રીને આપવામાં આવ્યો છે,
અને તે મેળવવાનું માન ડૉ. ફોરેન્સ સીમન્ટ
લાઈ ગયાં છે.

ડૉ. ફોરેન્સ, પનીસીવાનીયાની યુનિવ-
ર્સિટીમાં હેનરી રીપ્સ ઇન્ટરિટ્યુટમાં બાપો
કેમીસ્ટ્રીના મદદનીશ અધ્યાપક છે. પરંતુ
કમણી તેઓ યુગેનહીમ ફેલોશીપ મેળવીને
ઉપસલા ખાતે સંશોધનકાર્ય કરી રહ્યા છે.

[પુસ્તક પરિચય : અનુસંધાન ૫. ૨૦૫]

સંપૂર્ણ નહિ તો પૂરતા પ્રમાણમાં શીખી
શકાય. એ કળાના શિક્ષણમાં પુસ્તકો ઉપયોગી
યર્તા હોય તો તે પ્રારંભમાં માર્ગદર્શન
તરીકે જ. કોઈ પણ સ્ત્રી જો પુસ્તક જેણે
રસોઈ કોઈ દિવસ ન કરી હોય તે પુસ્તક
વાંચીને કોઈ પણ વાનગી સારી રીતે બનાવી
શે, એવું હજી સુધી બન્યું નથી. તેમ છતાં
આ પુસ્તકની લાંબે સમયે પણ ચોથી

આવૃત્તિ થઈ છે, તેથી ખાતરી થાય છે કે એ
પુસ્તક ઘણી ગુજરાતજી બહેનોએ ઉપયોગી
ધારી વચાવ્યું હશે, અમને આશા છે કે
સાથોસાથ તે તેમને ઉપયોગી પણ થઈ હશે.
પુસ્તકમાં વિગતોના માટે જોઈએ તેવી
કળજી રખાઈ નથી, પરિણામે સચવાઓનો
અમલ કરતાં આગળ પાછળનો સંબંધ ન
સમજવાને કારણે થોડાકો થવાનો સંભવ રહે છે.

ચિત્રકાર :]

[શ્રી. કલાકાન્ત

હલકી હાલ્યાં મારે કંઠે હાલરડાં ને મોઢળાં મૂક્યાં મેં ગીત,
આંખો મીંચી મેં તો સંકટો સામે, માંડી બાહુડા શું મીડ.

પુસ્તક કચ્છ

એપ્રિલ : ૧૯૩૬

અંક ૨ બે

હોડી મારી કાંઠડે જાશે

સાગરમાં એનો સંગમ કીધો ને, વહાણે .ખાંધી વરમાળ,
શૂકનો લેધને શ્રીફળે નાખ્યાં, શઢના સોહાળ્યા શણગાર.
હીંચી એને છાંયડે ઢેવી,
હોડી મારી નાનકી એવી !

નાચે ફૂટે હોડી વહાણની સંગે ને સાગર દહેરે દહેરાય,
ખોળામાં જેલે 'સજીવ ખીલોતું' માલમ મીટ મંડાય.
મીટયોની ગોઠડી ઢેવી,
મીઠા મીઠા સોણલા જેવી !

આલેશી ઘાઠાં તિમિર છવાયાં ને સન્ધ્યાના રંગ જૂંસાય,
માઝા મૂકી પેલા સાગર પેટાએ કાળના વાયરા વાય.
ઠડઠડ ઢોરડાં તૂટયાં,
માનવ જાંઘ્યા બંધ વછૂટયા !

ડગમગ ઠોલે છે હોડલી મારી ને, લોઢની હેલ્યે લોઢાય,
કાળમૂખા મચ્છ પૂછ પછાડે ને હાલક ઠોલક ધાય.
નોંધારી ને એકલી હોડી,
મધહરિયામાં માલમે છોડી !

ઘોર અંધારામાં ધૂમ્ર મિલાવીને સામેથી સ્ટીમરો જાય,
વચ્ચે સમાજોના ખરડો ઊભેલા છે માર્ગે રૂંધી સીમકાય,
અરેરે નિઃસ્ફાય હું કેવી,
પીંજરમાંનાં પંખીડા જેવી !

આંસુ સારી સારી અંજલિ આપું તો ખારાં વધે છે નીર,
નીચે ન્યાણું મીઠી નીંદરા લેતો, કંઠે વીંટાયલો વીર.
આશાનો આકાશ તારા
આપે છે આધાર, નોંધારા !

હલકી હાલ્યાં મારે કંઠે હાલરડાં ને મોકળાં મૂક્યાં મેં ગીત,
આંખો મીંચી મેં તો સંકટો સામે, માંડી બાણુડા શું મીટ.
આંધળીયાની લાકડી દીઠી,
સઘડરિયામાં વીરડી મીઠી !

યડકંતી છાતીને પરાણે પોઢ્યાની માણે અમુલ્ય મોજ;
ખીડાયેલી મીઠી જૂની સ્મૃતિઓનાં ઊધડો સ્વપ્ન સરોજ.
જેશીડા ટીપણાં જેવા,
જીં છવો કુળના કોવા !

કાળના વાયરા વાઈ લેને, એલા નીર ઊછાળને લોહ,
સંકટ હો ત્યાંથી સામટાં આવજો, ખેલવા અખળાપી હોહ.
જેટો મારો માંદમી થાયે,
હોડી મારી કાંઠે જાયે !

શી. દેવકૃષ્ણ પીતાંબર જોશી

‘મત’નો મતભેદ

— શ્રીમદ્ધર્મસૂત્ર : ૧૦. વિદ્યાભાષ્ય ૧. નિવૃત્તકે

“ જો હું સોશીઆલીસ્ટ પાર્ટીના મી, તનમનને મત આપવાની હોય તો તો આપણા માથી એકેને મત આપવા જવાનો કાંઈ અર્થ નથી. ” અરણ્યે કહ્યું.

ઉપાએ કહ્યું “ કેમ વાર ? ”

અરણ્ય બોલ્યો, “ હું એક મત સોશીઆલીસ્ટને આપે તે હું એક ક્રેસિસવાળા શ્રી હરિદરને આપું એટલે બંને પક્ષને ગણેલા મત સરખેમરખા થઈ જાય. આપણી તરફનો એકેને વધે કે ઘટે નહીં. ”

ઉપાએ હસીને કહ્યું “ એમ ન કરવું હોય તો તે પણ સહેલાઈથી થઈ શકે. ”

અરણ્યે કહ્યું, “ કેવી રીતે ? ”

ઉપાએ કહ્યું, “ તમે પણ સોશીઆલીસ્ટને મત આપો એટલે તેમને બે મત મળે. ”

અરણ્ય વિચારમાં પડ્યો. તે બંનેનાં લગ્ન થયે થોડા જ વખત થયો હતો. રાજકીય મતભેદ તેમને આડે આવવાનો નથી એમ બંનેએ પ્રથમથી માની લીધું હતું, આજ આટલાજ ટુંક સમયમાં વિખવાદ થાય એ તેને ગમ્યું નહીં. તેણે કહ્યું :—

“ ઉપા એ તારી હુંથીઆરી ખરી છે પણ આજ વર્ષેથી હું ક્રેસિસને ટેકા આપતો આવ્યો છું. તારાં અભિપ્રાયને હું ઉતારી પાડવા નથી હચ્છતો અને માનું છું કે જાહેર કાર્યમાં આવા મત ભેદ હોવા જોઈએ. પણ આ વખતે મારા રાજકીય વિચારને જ હું ટેકા આપે તો શું ? ”

ઉપા : બીજકુલ નહીં. વાર ક્રેસિસ તરફથી આગેવાની કોણ લેવાનું છે ?

અરણ્ય : તે હું જાણતો નથી પણ તેનું શું ?

ઉપા : એજ કે તમારા પક્ષનું કોણ શું કરવાનું છે તે પણ તમે જાણતાં નથી. અમારા પક્ષના આગેવાન કોણ યશો તે તેમજ ક્રેસિસના કોણ યશવાન છે તે બધી માહિતી મને તો છે જ. એટલે કે તમને તમારા પક્ષમાં મારા જેટલો રમ નથી તો આ વખતે મારો અભિપ્રાય જ માન્ય કરી તમે તે તરફ મત આપો.

અરણ્યે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે કામકાજ ને ધંધાને લીધે પોતાના પક્ષની બધી લીસચાલ તે જાણતો નહતો પરંતુ ‘પક્ષ’ એટલે-પાર્ટીની મતલબ એજ છે કે ‘પક્ષ’ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો અને મદદ કરવી, ‘પક્ષ’ જે કરે તે બરાબર છે એમ માનો તેને વશદાર રહેવું.

ઉપા આમ જણાઈ. તેણે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો કે આ જમાનામાં એમ એક બીજા પર આધાર રાખવો ન જોઈએ. પક્ષના શુભદોષ જાતે વિચારી સમજી મત આપવા જોઈએ.

બંનેનાં મત વ્યક્ત થઈ ગયાં. રાજકીય વિચારોનો મતભેદ તેમના સુખી જીવનમાં જાણે કાંટા સમાન બન્યો. અરણ્યે વિચાર્યું કે જે આખત નજીવી દેખાતી હતી તે ભારે યજ્ઞ ગણ, આમ પોતે જો નમદું આપે તો પોતાનું સ્વમાન ધવાય. ધરનો ધણી તો તે પોતે જ હતો એમ તેને લાગ્યું. થોડા વખત પર કંપેલાં સ્વર્ગજીવન પર કાળા ઓળા પડવા તેને દેખાયા.

ચુટણીને હજી અકતારીઆતી વાર હતી. દરમીયાન કાંઈ સમાધાન થઈ શકે તેમ હતું. અરણ્યે લાગ્યું કે આ એક વખત ઉપા પોતાની જાદુ ખેડી તેના મતને મળતી થાય તો આગળ જતાં એ તેના બદલે ખૂબી રીતે

વાળે. ઉપાને મત ગમે તેને આપવાનો હક્ક છે અને તે હક્ક લાઇ લેવા પોતાની મરજી નથી, કે પોતે પતિ છે અને માલીક છે એમ પણ તે માનતો નહોતો. પોતાના મનથી જ વાનગી લેાય તે જ કરવા હચ્છોતો હતો.

એમ કરતાં પાંચ દિવસ વીત્યા. ઉપાએ પોતાનો વિચાર બદલ્યો હોય તેવું કંઈ જણાયું નહોતું. જાનેનાં મન વચ્ચે અંતર વધી ગયું. અરજીના હકપમાં ખૂબ જ મંચન થયું. તેને એમ જ લાગ્યું કે પોતાના સુખના રવખતો હવે ઊંડો આવી ગયો છે. આ પરિણામ ન આવે તે માટે પોતે ગમે તે કરવા તૈયાર થયો. ઉપાના મતને મળતા થઇ પોતાની દાર કબજામાં પછી તેને મન થયું. પણ તેમ કરતાં કદાચ સુખનું રસ્તું તદ્દન પુરું ચામ એમ તેને લાગ્યું.

સુંદરીને દિવસે અરજી એ બાબત એક શબ્દ પણ બોલ્યા વગર ઝોરીસમાં ગયો. રસ્તે જતાં સુંદરીની જગા આવી પણ તે ત્યાં ગયો નહોતો. આખો દિવસ તેના લીધેમાં પરતાવો અને દુઃખ ચર્ચા, સાંજ સુધીમાં વિષાગ્રે મત આપ્યો છે કે નહીં તે જાણવા પછી પોતે મત આપવાનો નિર્ણય કર્યો.

ધેર આવીને તેણે આ બાબત ખુલાસો કરવાનું શરૂ કર્યું. તેણે કહ્યું.

‘ ઉપા તું મત આપી આપી ? ’

‘ હા જોરે નોંધાવી આવી. ’

અરજીના હકપને આઘાત થયો. બધી આશાનો અંત આવ્યો. ઉપા મત આપવા ગઇ જ ના હોત તો કદાચ સુનેદનો માર્ગ ખુલ્લો રહેત. તે પોતે પણ મત ન નોંધાવે અને મનનો મેજ પાડે સધાવ. પણ ઉપાને જાણે કંઈ દરકાર જ નથી એમ તેને લાગ્યું.

તે ખિન્ન વદને ઉઠ્યો અને સુંદરીને રજા જમને પાડે આવ્યો. જમતી વખતે એક બીજા તરફ ઉપર ઉપરથી ટેખાતા વિશે કંઈ વર્તો. સુંદરીની બાબત પર જાને કંઈ બોલ્યા જ નહોતો. મોડેથી ‘ રડીઓ ‘ માં સુંદરીનું પરિણામ જાહેર થયું સંવાળાયું. જાને એક બીજા તરફ લાઇ આપ્યા સિવાય પોતે પોતાના વાંચવામાં બેઠો.

‘ રડીઓ ’ એ સમાચાર આપ્યા કે કશિસ પક્ષના ઉમેદવાર હતેદમદ થયા છે.

ઉપા એકદમ બોલી ઊઠી. “ આખરે તમારું કહેવું જ બરાબર નીકળ્યું. મારે પહેલેથી જ જાણતું નોંધવું દરૂં. હશે હીર નહીં કેમકે તમારી સલાહ પ્રમાણે જ મેં કશિસ ઉમેદવારને મત આપ્યો. ”

અરજી કંઈક બોલ્યો. એકદમ ઊઠીને તેણે પૂછ્યું, “ તે કશિસને મત આપ્યો ? આપણે ખરેખર મૂખની જોડી છીએ ! મેં તારે ખાતર સોશીઅલીસ્ટને મત આપ્યો. ”

તેણે એક બીજાની સામાં ચકિત થઈને જોઇ રહ્યો.

આખા અઠવાડિયા દરમિયાન ધગેલું દીલનું દર્દ તેમને દેશે સહી આવ્યું. જાને એ દુઃખ એક બીજાથી છુપાવવા પ્રયત્ન કરેલો અને પરિણામે મત આપવા ત્રેસએલાં એ તેમને રૂપક થઇ ગયું.

ઉપા બોલી, “ મતનો તો સરવાળો બાદ પાકી થઇ ગયો. ”

અરજી ઉતર આવ્યો. “ આપણા કસબો પણ તે જ હીસાગ થયો. ” *

* સ્વચિત.

બ્રહ્મદેશ

કથાક્રિયા :
શ્રી. બહેન " શ "

બ્રહ્મદેશ એ પેગાડાનો જ દેશ બ્રહ્મદેશનું અનુ-
પમ અત્તેજ ગૌરવ, એ રંગુની સુવર્ણ
એવિ ચંદાવેશ " સ્વે-ડે-ગોન " પેગાડા.
એનો ધૂમટ બાહરવિનાં સોનેરી કિરણોમાં
ઝબકાશ મારતો કેટલેય દૂરથી સ્ત્રીમરના
મુસાફરને દેખાય ને ભકિત સાથે માનની
લાગણી આપોઆપ જ પ્રગટે.

આ તો એનું બાણ સ્વરૂપ. પણ અંદર
પણ એટલી જ નવીનતા, સુંદરતા અને કલા
આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય, ને ત્યારે સ્વભાવિક
જ ઉદ્ગારો નીકળી જાય. " ખરેખર, કલાદેવી
બ્રહ્મદેશને જ વસી છે. "

અંદર દઈને કરવા જતારની નજરે સાર્વ
છતાં સુધક પોષાકમાં કલામય ઢગથી સભજ
થયેલી બહો કુમારિકાઓ અને મદિલાઓ
પુલોની દુકાન અને મીઠુખતીની દુકાનો લઈ
એટલી નજરે ચડે અને કઈને જતારને વિવેક-
ભર્યા આજીજીભર્યા ચંદ્રોથી પુલ, મીઠુખતી
લેવા કહી રહી હોય.

એ કુમારિકાઓ, મદિલાઓની અવગણના
કરવાનું કોણ આપણું માને જ નહિ; પુલ
નહિ તો પુલની પાંખડી લેવી જ પડે. અંદર
જતાં લુહની પ્રતિમા સમક્ષ પુલોના કલામય
રીતે ગોઠવેલા પુંજમાં આપણા લાવેલાં પુલોનો
ઉમેરો કરી પછી ત્યાં જ પાસે નિયત કરેલા
જિન્ન જિન્ન ખાતાઓમાં પ્રગટી રહેલી મીઠુ-
ખતીનાં દારમાળામાં આપણે સાથે લાવેલી
મીઠુખતી પ્રકટાવી ઉમેરો કરવાને બંધન કરી
પાછા ફરતાં ત્યાં ખૂબ જ મોટો ઘંટ છે તે
વગાડવો હોય તોજ વગાડવાનો; કેમ કે એ
બાબત બહો લોકોની એવી માન્યતા છે કે

બ્રહ્મદેશની પ્રજા સિવાયની બહારની કોઈ પણ
પ્રજામાંથી કોઈ એ ઘંટ જેટલી વખત વગાડે
તેને તેટલી વાર બ્રહ્મદેશ આવવાનું અચૂક
થાય જ; જેને આ અમરાપુરી સમાન દેશનો
ગોઠ હોય તે તો ઘંટ વગાડે જ રાખે. જેને
તેમ ન હોતાં તેથી ઉલટી જ લાગણી હોય તે
ઘંટ ભૂલમાં પણ વગાડાઈ ન જાય તેની કાળજી
રાખે ને રખાવે.

બ્રહ્મદેશની બીજી વિશિષ્ટતા તે એની મદિલા,
સ્નેહાળ, ધરરખુ, કલાસિક, દારપનાં પુવારા
ઉપડની બહો મદિલાઓ ત્રેનાં જ આપણને
થાય કે જિન્ન જિન્ન જાતનાં એક એકથી ઉત્કટ
સર્વ શુભોનું સમીક્ષન એનામાં છે, જેટલી એ
કરકમરવાળી, ધરરખુ, વિનપી, પ્રેમાળ-જેટલી જ
એ વ્યાપાર કુશળ, દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળી અને ચતુર
છે. એ મદિલાઓની વ્યાપારી દૃષ્ટિ એના પેલાના
દેશના પુરુષ વર્ગને પાછળ પાડી દે છે. અહિં
જીવાતારાળ જેવું લાગે છે, તેનું કદાચ એ પણ
એક કારણ હોય. પુલોની દુકાને જુઓ તો
બહો મદિલા, રેશોની દુકાનેય એ, શાકભાજી,
મપક, ઝંઝેરાતની દુકાન. જ્યાં જુઓ ત્યાં એ
જ, પુરુષનો કોષકંજ નજરે પડે.

સ્વભાવે એ સ્વતંત્ર એનું કારણ કદાચ
અહિંની સમાન હોની પ્રવાહશે. અહિં
ખાલસ બાલિકાના જન્મમાં બેઢાવ નથી
મજુવામાં આવતો. જેટલું પુત્રનું આગમન
આવકારદાયક લેખાય છે, એટલું જ પુત્રીનું
પણ લેખાય છે. વારસાનાં હકમાં પણ સમા-
નતા છે. પિતાની મિત્રતાનાં માત્રિક પુત્ર પુત્રી
બંને સરખા અંશે મળ્યાં છે. સ્વભાવની
એવી સ્વતંત્રતાને લઈને ઘણી ખરી અહિંની
ઝીંઝી લગને બંધનરૂપ મણી એમાં જોડા-

વાની ચોક્ખી ના જ પાડે. કહે, “ એ અંધન
અમને ને અમે. કાંઈ પણ ખતરી સ્વતંત્રતા
નહિ. આટલે તેટલે જવું હોય તો પણ
પતિને પ્રજાવું પડે કે જમએ ? ના કહે તો ન
જવાય. એવું અમને ન શકે. અમે તો અમારા.
મનનો રાગ. અમને શકે ત્યાં જમએ ને
કરીએ. ” ને છે પણ એમજ. શાકભાજી-
ધરનો સામન સીધું. બીજી ઝીણી ઝીણી
ધરની જરૂરીયાતોની વીજે બધું એ પોતે ભાતે જ
લેઈ કરીને લઈ આવે ને તેમાં કદીયે ન
હેતરાય. પાંચ છ જણનું કુટુંબ હોય-વૃદ્ધ
માતા પિતા, એકદલ બાઈ, એ નવું બહેનો,
તો એ દરેક જણને કામની વહેંચણી હોય.
જમીનદાર કુટુંબ હોય તો બાઈ ખેતીની
ખાતમાં લક્ષ્ય રાખે ને બહેનો વૃદ્ધ માતા
પિતાની સેવા ઉપરાંત, કાંઈ રસોડું સંભાળ-
વાનું ને કાંઈ ગૃહની સ્વચ્છતા અને બગીચો
સંભાળવાનું કામ ઉપાડી લે. પુત્રકૌડના ખૂબ
શોખીન એટલે દરેક બહીને ત્યાં નાનો સરખો
બગીચો તો ખરો જ. પુત્રકૌડને ઉગાડવાની
બહો મહિલાની કુશળતાને કાંઈક જ પહેંચી
થકે એટલું એ વિષયનું એને મંપૂર્ણ જ્ઞાન
હોય છે.

વળી ધરવૈદ્યામાં પણ એ એવી જ કુશળ.
બને ત્યાં લગી તો ડૉક્ટરને ધરબાગે પમજ ન
મૂકવા દે. એની ધરમાં બનાવેલી ચૂર્ણની ગોળી
“યસા” વિગેરેથી કામદો ન થયો હોય એવું
ભાગ્યે જ બને. વળી પોતાના જ ગૃહમાં આ
વૈદ્ય અજમાવીને રહે એમ નહિ. આલુબાજી
એ ત્યાં એની જરૂર છે એમ લાગે તો ત્યાં
એ સર્વ લઈને પહેંચી બપ અથવા પોતાને
ત્યાં કાંઈ એ માટે આવે તો એની ચિકિત્સા
એ ખ્યાનપૂર્વક-કાળજીપૂર્વક કરે. ન એમાં
એ બદલાની આશા રાખે કે ન સ્વધર્મો પર-
ધર્મણી ભેદ લેય. એ એટલી સેવાભાવી-
નિબાલંચ ને હેતાળ.

શોખીન પણ ખરી. પુલોનો તો એને
બહુજ શોખ. પોતાના સુંદર, સુંવળ, કાંઈ
ભાગ્યર જેવા અને છેક પગની પાની સુધી
પહેંચતા કલકલાપને જ્યારે એ વિવિધ પુરોષો
શબ્દગારે ત્યારે એની ખરેખરી કલાતુ દર્શન
યાવ. એ મહિલાઓનો કુંકામાં કુંકા કરી
ચકાચ એવો કલકલાપ પણ છુટણ સુધી તો
પહેંચતો હોય જ.

દિંદુ બાજણ યાત્રિના રીતરીવાજને
મજતા એ લોકાના પણ કેટલાક ગુણ પ્રસંગના
રીત રીવાજો હોય છે.

બાજણના ઉપનીત સંસ્કાર અને બહો-
ઓના તે સંસ્કારમાં બધું મજતાપણું છે.
બહો બાગકનો ૮ થી ૧૫ વર્ષ સુધીમાં આ
સંસ્કાર આપવામાં આવે છે. તે પ્રથમે
“ પુંગીઓને * ” ભેટ આપવા માટેની વસ્તુઓ
મહિલાઓ પહેલાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.
મખમલ પર સુંદર ભરત, બહો બીઓ સ્વ-
હસ્તે બરે છે ને પછી તે કપડામાં ૩ ભરી
૧૨ સુંદર તકીવા બનાવે છે. કપડું-૩ સર્વ
ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કોટિનું વાપરવામાં આવે છે.
તકીયાની બન્ને બાજુ ભરત આવે એમ
બનાવવામાં આવે છે. ૩ કરવાનું-તકીવા
સીવવાનું સર્વ કામ સ્વહસ્તેજ યાવ છે. ભેટ
આપવાની બીજી વસ્તુઓમાં કમંડળ, લાખનું
બનેલું શિક્ષાપાન, સુંદર ચટાઈઓ વિગેરે
બિલ્લુઓને ઉપયોગી સામાન હોય છે.

નિયત કરેલે દિવસે જાહેર જગ્યાએ મંડપ
બાંધવામાં આવે છે, ને ત્યાં બહો બાગક જેને
સંસ્કાર આપવાનો હોય, તે વચ્ચે બેસે છે.
આલુબાજી નાના નાના બીજ મકા બે બાગકો
બેસે છે. બહો બાગકનો એ વખતનો પોષાક
આમ તૈયાર કરેલો હોય છે. શ્વેત રંગનો કબો,
ગળામાં દાર અને હાથમાં શ્વેત રૂપેરી દંડ રાખે

છે. આજુબાજુ પુ'ગીએને બેટ આપવાની વસ્તુ-
ઓ ક્ષણમય રીતે ગાઢવેલી હોય છે. બહારી
નૃત્ય, ગાન યાપ પછી નિમિત્તેલા સમારનેલીને
કુટ, મેવા વિગેરે અને ખીજી એકેક આ પ્રસ-
મની ખુશાલીની બેટ તરીકે વસ્તુઓ આપ-
વામાં આવે છે. બેટની વસ્તુઓમાં, ઠપાં તો
લાખની બનાવટની સુંદર રકાખી, પેડી, આઘ
પદાર્થો મૂકવાનો ડબ્બો કે એવું હોય. બધું
જ લાખની બનાવટનું હોય.

આ વિધિ પૂરી થયાં પછી બીજે દિવસે
એ બહારીખાગક "ચાંદ" "મર્મા" નય, ત્યારે
થોડી જેવાં બાપવા વસ્ત્ર પહેરે અને દસ કે
પંદર દિવસ ત્યાં રહી આવે. આ દિવસો
એણે ત્યાં કઠિન તંપશ્ચર્મામાં ગોળાવાના, જમીન
પર સુવાનું અને બિશ્વના આવાનું. બધા
દિવસોમાં એક દિવસ રચમુડે પશુ બિશ્વના
માટે આવે અને તે દિવસે પાસે રહેતાં સર્ગ
અથવા રનેલીઓ જેને કષ્ટિ બિશ્વના એને
આપવું હોય તે આપે, ને તે પોતાનાં બિશ્વ-
પાત્રમાં લઈ પાછો તે "ચાંદ"માં ચાંચો નય.

એ સોડાની સગનપ્રથામાં આપણને કષ્ટિ
વિચિત્રતા લાગે. એક વાર અમારા પરિચ-
યના એક બહારીબધુને અમુક જણે પ્રશ્ન
કર્યો કે "આપનાં સગન થયાં છે ?" વિરમય
પમાડતો જવાબ મળ્યો, "સગન યદ્ય ત્યાં
છે, પણ હજુ હું સાસરે ગયો નથી !"
મતલબ અર્થે સગન થયા પછી ઓએને
અસુર પક્ષમાં જઈને રહેવાનું હોવું નથી પણ
પુરુષ પોતાના અસુર પક્ષમાં જઈને રહે છે.

બહારી સગી અને પુરુષ અને ચીરટ જેને
"ચૂડો" કહેવામાં આવે છે, તેની ઘણા
શોખીન. મળવા આવનારને લાખની બનાવટની

પેડીમાં મૂકેલી વેંત જેટલી લાંબી ચીરટ અને
"કા" એટલે પાનની "ચાંદર" માથ. એ
ચીરટ બજારની નહિ પણ પાન વેર લાવી
ચંદરનો જેઠો મસાલો મંગાવી ઘેરું સુકવી
તૈયાર કરી નવરાસની વેળાએ, બહારીઓએ
બનાવી સખેલી ચીરટો.

આપણી શરદપુર્ણિમાને દિવસે એ સોડાની
"દિવાળી" જેને "હંડીલુ" કહેવામાં આવે
છે તે આવે છે. તે દિવસે ગૃહે ગૃહે ને બીદ
મંદિરે મંદિરે દીપગોળાં પ્રગટે છે.

આપણા હોલિકા ઉત્સવ પછી થોડા જ
દિવસમાં એ સોડાની એને જ મળવો એક
ઉત્સવ આવે છે જે "તથાલ" કહેવાય છે.
તથાલ પાંચ દિવસ એ ઉત્સવ ચાલે છે, ત્યારે જ
બહારી સગી પુરુષોના ખરા જીવનનું ગાન યાપ
છે. એ પાંચ દિવસમાં એ સોડા સાચું જીવન
જીવી લે છે. બહારી કુમારિકાઓ અને મદિલા-
ઓ માર્ગમાં થોડે થોડે અંતરે પાણીના
પીપો પાસે રાખીને લાથમાં પીચકારીઓ લઈ
ઉભી રહી હોય અને બહારી ખાગે, કુમારો,
પુરુષો જે એ દિવસોને માટે જ ખાસ પોષાક
ધારણ કરીને "જાસો"માં "પાણી ખાવા"
નીકળી પડ્યા હોય તેને પાણીનાં પુવારા ઉડાડી
છાંટી નાખે. કોઈ પાણી કોઈરવણું, તો કોઈ
ખંદે નાખીને ઠંડું બનાવેલું, તો કોઈ
"સેન્ટ"થી મધમધવું હોય એવા પાણીથી
છંટાંતાં છંટાંતાં ને "પીર" પો !"
"અપીચે પો !" જો ખૂબ પાડતાં પાડતાં
ને કશોય કરતાં હમતાં હમતાં એ બહારી
સંતાનોને જોઈ આપણને પણ ઘડીભર એની
દુનિયામાં રમવાનું મન થઈ જાય.

અરેબર અલ્લેય નાણે નાંકુ ચર્ચો દેશ છે !

* પાણી બંટો ! બંટો ! અમે હસીએ બંટો,

વેલી

વનરા તે વનના કુળમાં
મહાત્મી એ ઉર્વશી મૃદુલી
અદુલી વેલી હલે જલે.

સુંદર કુલપાનના પાંદળમાં
વીંદે નાચુક એ અંગ અલબેલી,
અદુલી વેલી હલે જલે.

અંતરની દીપમાળ પૂરતી
રનેહધેલા પુરવાની આશ,
અદુલી વેલી હલે જલે.

આકર્ષી પંથીને નિમંત્રતી
તેજમાંથી ઉદ્ભવતી સુવાસ,
અદુલી વેલી હલે જલે.

ડાહાવી દહ કળા સુંદરી
છટા મોહક પ્રસારતી નવેલી,
અદુલી વેલી હલે જલે.

સુંદરતમ ઠાંખળીની અંશુલી-
વતી નાતરે પ્રેમીને છકેલી,
અદુલી વેલી હલે જલે.

આવે કે રનેહભર્યો માનવી
સ્વાદી સૌરભ તે વળ્ગા ભરપૂર,
અદુલી વેલી હલે જલે.

આમત્ર જોશભરી વેલી
આશ હૈયે પુરથી ઠરે હીર
અદુલી વેલી હલે જલે.

પંથીને ફૂલપ્યાસ અંતરે
જીલે વેલના ફૂંદયે ઉઠી ચાર્ત,
અદુલી વેલી હલે જલે.

સુટીને ફૂલ મનભાવતાં
જતાં સૂણતો ન વેલડીની વાત
અદુલી વેલી હલે જલે.

આશુષણ વેદોણી વૃક્ષકુળમાં
બને વિધવા સમાન તિરસ્કૃત,
અદુલી વેલી હલે જલે.

કાષ્ટ નિગાહમાં ન રાખતું
ધતું ખંડિત પુરતું તેરું વૃત
અદુલી વેલી હલે જલે.

યાકીને શોધતી તે અન્યને
બને ઉર્વશી તેની તે છબીલી
અદુલી વેલી હલે જલે.

બાણી પુર, ન મળે અન્યને
તેના કુલડાંમાં આત્તિ છે નશીલી,
અદુલી વેલી હલે જલે.

કુંદાવેણું તે હૃદય પ્રારતી
છાડી ઉત્કાંતિ કાંતિની લક્ષત
અદુલી વેલી હલે જલે.

આજે વનવૃક્ષમાં જગાડતી
મહા બળવાની હાકલના મુક્ત,
અદુલી વેલી હલે જલે.

ગાંધી

એમ મંડળી :

કર્મીની એમ મંડળી માટે દૈનિક પત્રોમાં કેટલોક વખત યર્ષા આવે છે. એ મંડળીનું નામ પહેલવહેલું સંભળ્યું ત્યારથી જ 'કઈ યાજ્ઞયુ' લાગતું હતું. કર્મને નામે ચાલતા અનેક કૃતિચિંતનના આ એક દશે એમ પહેલેથી જ લાગતું હતું. એ મંડળના અધિષ્ઠાતા દાદા ભેખરાજ પોતાને અવતારી માને છે એમ જાણીમાં આવ્યું હતું. વળી મંડળનાં એક સ્ત્રી પોતાને 'એમ રાધે' કહેવાડે છે; મંડળમાં સ્ત્રીઓ અને ખાસ કરીને યુવાન સ્ત્રીઓ સભ્ય બને છે; વગેરે વગેરે બાબતો ચકલરી લાગતી હતી જ. અને હવે તે ખરી પડે છે, એમ હેતુસા એકાદ અડવાડીયાના વર્તમાન ઉપરથી લાગે છે. માત્ર ચક ઉપરથી જ કોઈ મંડળ વિષે રીમા કરવાનું યોગ્ય નહોતું લાગતું તેથી જ આ બાબત અમે સુપ્રતીતી સેરી હતી, પરંતુ

હવે કશા વચર નથી ચાલતું કે આવના દેગી પુતારાઓથી આપણે હવે ક્યાં સુધી છેતરાયાં કરીશું? આજના અમારા અંકમાં 'સી જગત'ના વર્તમાનમાં વસસાડની એક ચોદ વર્ષની કન્યા ઉપાસની આવેને અર્પણ યજ્ઞની ખબર જાણી છે. જો તે ખરી હોય તો એ કન્યાનાં સર્ગાવકાલાં કે સંબંધીઓમાંથી કોઈ પણ એવું દિગ્ભતવાન નહિં નીકળે કે ગમે તેમ કરીને એ કન્યાને બચાવે !

લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર સાંભરીના આ ઉપાસની આવના આશ્રમની મુલાકાત અમે લીધી હતી. ચાંદીના સળીયાવાળા પાંજરામાં આવે લાડલા જેવો બેઠો હતો. આણુ-આણુ દસ પંદર કિલોગ્રામની કન્યાઓ જ જોવામાં આવતી હતી. લોકો પોતાના પુત્રો નહિં અર્પણ કરતા હોય ! પુત્રીઓને જ કરવા દશે ! કે પછી બાવાઓને પુત્રીઓ જ સ્વીકાર્ય દશે !

જે જમાનામાં દેવદાસીની પ્રથા દૂર કરવા કાયદા ધડાપ છે તે જમાનામાં આપણા જનશ્રુત અને પ્રગતિમાન ગુજરાત પ્રાંતની એક કન્યા જાણે કે માખાપતી નિજીવ જંગમ મિલકત હોય તેમ ભેટ ધરાય તે માની શકાતું નથી, એ કન્યામાં શું જીવ નથી ? એને વ્યક્તિત્વ નથી ? જડ વસ્તુની માફક આ સગીર કન્યા ખિચારી અર્પણ થાય એ અસહ્ય છે.

પ્રે. મ.

પ્રૌઢ શિક્ષણ :

મુંબઈની પ્રૌઢ શિક્ષણ સમિતિ તરફથી આ મે મહીનામાં નિરક્ષરતા કમી કરવા માટેની જે યોજના થઈ છે તે આવકારદાયક છે. તેને અંગે મે મહીનાની રજા દરમિયાન પાંચસો પ્રૌઢ શિક્ષણ વર્ગો કંડાડવાના છે. શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને એ સિવાયનાં પણ જે સેવાભાવી ઓપુરુષોની ઇચ્છા હોય તેમણે પોતાનાં નામ શિક્ષક તરીકે નોંધાવવાનાં છે. પ્રૌઢ વયનાં નિરક્ષર ઓપુરુષોને વ્યવિતાં લખતાં એક મહીનામાં કરવાનાં છે. જેઓએ કઠી શિક્ષકનું કામ ક્યું નથી અને જેમને સેવા કરવાની ઇચ્છા છતાં શિખવવાનું કામ અધર્ લાગે તેમને ખાતર શિક્ષકોનો પણ એક વર્ગ શરૂઆતમાં કંડાડવાનો છે. મોટી વયનાં ઓપુરુષોને શિખવવું અને બાલકોને શિખવવું તેમાં ઘણો ફેર છે. એટલે કયે રસ્તે કામ લેવું વગેરે સૂચનાઓ આ શિક્ષકવર્ગમાં અપાશે. અને પછી એ શિક્ષક મે મહીનામાં પોતા-પોતાનાં નિર્મિત વર્ગોમાં કામ કરશે. મે મહીનાની લાંબી રજાઓ પાનાં, સોમકર્મજાજી વગેરે નિરર્થક રમતોમાં ગાળનારા કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓએ આ કામ

ઉપાડી લેવાનું છે; એમાં અનુભવ, આનન્દ અને સેવા એ ત્રણેનો સાજા છે.

અમે વરસે પુનામાં ફેટલાક સેવાભાવી ઓપુરુષોએ આવી યોજનાનો પ્રયોગ મે મહીનામાં મફતતાથી પાર લેવાયો હતો.

પ્રે. મ.

દિલ્હીનું નવીન મંદિર :

તા. ૧૮ મી માર્ચના અરસામાં દિલ્હીમાં એક નૂતન મંદિરની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા મહાત્મા ગાંધીને હાથે થઈ. આ મંદિર શ્રી. બીરલા શેઠે લગભગ ચાર લાખ રૂપિયાને ખર્ચે બંધાવ્યું છે અને મંદિરમાં દરેકે દરેક કોમનાં ઓપુરુષોને ક્યોને આવવાની છૂટ છે. એ પ્રગણે જાણમાં વિગતો આવી હતી.

અમે એને બીલકુલ વધાવી લેતાં નથી. દિલ્હરતાનમાં મંદિરોની ખોટ નથી. ચાર કોમનાં આદર્શ કે એકાદ દહેર આભ્યુ-જ છે. સુન્દર સુશોભિત બાંધણીવાળાં તથા સુન્દર કોતરકામ વાળાં, કાળા, લાલ વગેરે જુદા જુદા રંગના પથ્થરોનાં, આરસનાં, કાચનાં, રત્નોથી જડિત, સાદાં, માટીનાં, કાચિડી ઘાટનાં અને હિતર દિન્દના રચાપત્રનાં, એકાન્ત રમણીય જગ્યાએ અને ગીચ વસ્તીની મધ્યમાં, નાતાં, મોટાં, જાણ, દરિદ્રી એમ દરેક જાતનાં ને ભાતનાં મંદિરો હોય છે. ત્યાં આ એક નવા મંદિરો વધારો જરૂરી હતો ? આટલા લાખ રૂપિયા એની પછવાડે નાખી દેવાની આ જમાનામાં જરૂર હતી ? દાનધર્મની દિશા બંદો, બદો, કહેતાં કહેતાં આપણે ચાકતાં નથી છતાં આપણે ભવ્ય મંદિર ક્યું પુરવ્ય મેળવવા બંધાયું છે ? એટલા બધા રૂપિયા ખીન કાષ્ટ સાર્વજનિક કાર્યમાં વપરાયા હોત તો શ્રી. બિરલા શેઠે

અમે મન્યવાદ આપત. દરેક દરેક કેમ-દરિજન સુધા-આ મંદિરમાં દર્શન કરી ચક્રો એમ કહેવામાં આવ્યું છે. અને તે તો હીક જ કહ્યું છે. નહિતર તો આ મંદિરનો કશો હેતુ જ રહેતો નથી. પરંતુ દિલ્લીમાં બીજાં આટલાં જ્યાં મંદિરો છે તેમાં દરિજન પ્રવેશની છુટ અપાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હોત તોયે એ હેતુ તો સરવ.

વળી, આ મંદિર ન જંધાયું હોત તોયે દરિજનો ક્યાં આગળી કરવાના હતા કે "અમારાથી દર્શન અચામ એવું" એક મંદિર બાંધી જ બાંધી. તેઓ તો ગિયારા દશ્યુન ચેવાને દેવાયલા છે. એના કરતાં તો આટલા પૈસા દરિજનોને અદ્દરદાન આપવામાં કે તેઓનાં મકાન સુધારવામાં ખર્ચ્યાં હોત તો તેઓ વધારે ખુશો થાત અને વધારે શપ્તો મેળવતુ. આ તો ગરીબોનું શોષણ કરીને મેળવેલો પૈસો જુની પુરાણી મોક્ષ મેળવવાની રાંતે વાપરવો; અને ઉપરથી દરિજનોનું અને મકાનમાં ગાંધીનું નામ નોંધવું એટલે જાહેરાત વધારે થાય અને અંદાન સોંકોમાં વધારે વાંદવાદ બેસાય !! સોંકોની આખમાં ધૂળ નીખવાનો આ પ્રયત્ન છે.

વળી, હિન્દુ મંદિરોમાં દર્શન આવવાને દરિજનો ખટુ આવુર છે એ વાત માનવાને પણ અમે તૈયાર નથી. ૧૯૪૪ કે ૩૫ માં નાશિક શહેરમાં દરિજન સેવક સંઘની વાર્ષિક સભા હતી. નાશિકના કાળારામ મંદિરમાં દરિજન સત્યાગ્રહને માટે જાણીતા ચણેલા એક દરિજન ભાઈ એ સભામાં દાખર હતા. અને તેમણે કહ્યું હતું કે, "રામમંદિરનો રથ ખેંચવાની અમને સવણીએ મનાઈ કરી માટે અમે રથ ખેંચવાને આવુર હોએ, મંદિર પ્રવેશની અમને મનાઈ છે માટે અમે ખસુસ મંદિર પ્રવેશ માટે આવુર હોએ. બાકી તમારા હિન્દુ ધર્મે અમને તિરસ્કારી સિવાય બીજું

શું કહ્યું" છે કે અમે તમારા મંદિરોમાં જઈએ ! તમારા તેવોસકોટિ દેવોમાં અમને શ્રદ્ધા નથી. એ દેવોએ બેઠાં બેઠાં અમારા અપમાનો બેઠાં કર્યાં છે. એમણે અમને શી સહાય કરી છે કે અમને એમાં શ્રદ્ધા રહે ! તમારા પુગણો ને શાઓ વાંચવા માટે અમને તલભાર પણ ઉત્સુકતા નથી. એ પુરતકોએ અમારું શું નહીં જ ઉધાડ્યું છે ! ઉધડા અમને નીચ, દલકા, અસ્પૃશ્ય વગેરે કહી કહીને દબાવેલા ને કમકામેલા રાખ્યા છે. એકવાર અમને મંદિર પ્રવેશનો હક મળવા દો. પણ તમારા એ મંદિરો ને દેવો ને શાઓ એ બધું અમે કયાવી દહશું. આ તો તમે અમને દાખલ ચવાની ના કહો છો માટે અમે હક કરીએ છીએ કે અમે દાખલ થઈશું જ. બાકી તમારા દેવો માટે અમને લેણ પણ માન નથી. એમણે અમારું કંઈ કહ્યું નથી." એ. મ.

*

ત્રિપુરી મહાસભા :

મહાસભાનું ત્રિપુરી ખાતેનું અધિવેશન પૂરું થઈ ગયું છે, આસ સંજોગોમાં ભરાનાર આ અધિવેશને પુષ્કળ રકમ વિપન્ન કર્યો હતો. રાષ્ટ્રપતિ સુભાષચાન્દ્રએ રાષ્ટ્રપતિ પદ માટે ચુંટણીમાં ઉભા રહેતાનું જાહેર કહ્યું ત્યારથી તે ત્રિપુરીમાં મહાસભાનું અધિવેશન ભરાયું ત્યાર સુધીમાં અનેક જનાવો એવા જની ગયા હતા કે જ્યાં દેશનું વાતાવરણ ઉગ્ર જની ગયું હતું. જુની કાયવાદક સમિતિ અને શ્રી. ગાંધીજી શ્રી. બોઝની ફરીથી ચુંટણી થાય એની વિશ્વ દતા, એવું જાહેર જનતાનાં જાણમાં હોવા છતાં શ્રી. બોઝ ચુંટાઈ આવ્યાં. જુના આગેવાનોને મન એ પરિણામ આશ્ચર્યજનક હતું. એમને પોતાનું સ્થાન ચલિત થયું લાગ્યું. તરત જ શ્રી. ગાંધીજીએ ચોક્કસનાં નિવેદન બહાર પાડ્યું, અને શ્રી. બોઝના

ત્રિપુરી મહાસભામાં શ્રીમતી વીજ્યાલક્ષ્મી પરિત તથા કુમારી ઇન્દીરા ન્દેરની વિશુદ્ધતત્ત્વમાં લેવાયેલી તસ્વીર

વિજયને પોતાના પરાજય તરીકે યોગજ્ઞાની એ પ્રશ્નને અંગત સ્વરૂપ આપ્યું; જો મહાસભા ઉદ્દામવાદને સ્વીકારે તો જુના આગેવાનો-મવાલો ખસી પછુ જાય, દેશમાં ભંગાણુ પછુ પડે એવી આગાહી પણ એમાં સમાઈ હતી. થોડા વખત બાદ કાપવાદક સમિતિના તેર સભ્યોએ રાજનામાં આપ્યા. આખો દેશ ગાંધીજીના નિવેદનથી ચોંટી તો ઉઠ્યો જ હતો, દેશમાં ભંગાણુ પડે, દેશના અનુભવી આગેવાનો ખસી જાય એ ચોંકાવનારી ખીત હતી.

રાજનામને લીધે પ્રતિનિધિઓના ગાનસ પર પડેલા બધ વધારે સંગઠક થયો. એટલે ત્રિપુરી ગએલા પ્રતિનિધિઓના મન પર આમ ભારે બોળે હતો. એમાં શ્રી. ગાંધીજીના આમરણાત અનુશન વ્રતથી ઉમેરો થયો. એવી પરિસ્થિતિમાં શ્રી. પંડીતનો કરાવ પસાર ન થયો હોત તો આશ્ચર્યજનક બનાવ લેખાત, રાજનામાં અપાર્થા ત્યારે તો એમ જ કહેવાયું હતું કે શ્રી. મુશાવયાણુને અને ઉદ્દામોને ઠેંગેસની નીતિ ધડવાની તક આપવા માટે જ આ પગલું લેવાયું હતું. પણ ત્રિપુરી ખાતે બનેલા બનાવોના પ્રકાશમાં હવે એ બનાવો જુદા જ સ્વરૂપે દેખાય છે.

ત્રિપુરીની સિદ્ધિ એ જ છે કે જો દેશમાં ભંગાણુ પડવાનો જે ભય હતો તે દૂર કર્યો છે. જો ઉદ્દામવાદીઓ જીત્યા હોત તો દેશમાં ભંગાણુ પડત, દેશને જ્યારે ઐક્યની ખૂબ જરૂર છે તેવે પ્રસંગે ભંગાણુ પડ્યું હોત તો ધણું જ કમનસીબ અને શોચનીય

લેખાત. ત્રિપુરીએ એ ભંગાણુનાં ભયને ઢાલ છૂત આપે દૂર કર્યો છે, એણે અત્યાર સુધી ચાલુ રહેલી નીતિ અને શ્રી. ગાંધીજીની સરમુખત્યારી સ્વીકાર્યા છે. પક્ષો તો દરેક દેશમાં હોય જ; અને દરેક પક્ષ પોતાની સત્તા જમાવવા કે ટકાવી રાખવા પ્રયાસ કરે જ. હવે તો મહાસભાનું અધિવેશન ફરી ભરાય ત્યાં સુધી ત્રિપુરીએ આપેલા ફેરમાનને છોડી લેવાની અને પોતાના પક્ષને દંડ કરવાની ફરક સાચા મહાસભાવાદીની ફરજ છે.

વિ. કે.

આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ :

આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં ઝડપથી બળતા બનાવોની દિશા પૂરવાર કરે છે કે શ્રી. મુખ્ય બાબતોને પરિસ્થિતિની આગાહી કરી હતી તે ખીન પાયાવાર નહોતી જ. વર્ષો થયાં સમાજવાદ એ જ કહેતો આવે છે કે ચાલુ અર્થશ્યતા-મુદ્દીરાની અર્થશ્યતા નીચે યુદ્ધ એક અનિવાર્ય ધટના છે. સ્થિતિની મોટી મોટી વાતો કરવા છતાં યુદ્ધ નિવારણ શક્ય એમ નથી. કારણ એ જ છે કે મુદ્દીવાદ મારે પોતાના નિમાર અને નિમાસ મારે એ વસ્તુની ખાસ જરૂર છે. એ બે વસ્તુઓ તે (૧) કાચા માલ (raw materials) ના સ્ત્રોતો અને (૨) તેમના પરિવહન માલ ખપાવવાના સ્ત્રોતો-ખર્ચો છે. સંસ્થાનો (colonies) આ જરૂર પૂરી પાડે છે, અને તેથી જ સંસ્થાનોનો પ્રશ્ન ઊભો આવ્યો છે. એ દૃષ્ટિથી જોઈએ ત્યારે જ જર્મની, ઇટલી, ચિલન, ફ્રાન્સ, અમેરિકા અને રશિયાની સિન્ટ સિન્ટ વચ્ચે ૨૫૯ બને છે. ચિલન અને ફ્રાન્સે અત્યાર સુધીમાં પોતાને જરૂરી સંસ્થાનો મેળવી લીધેલાં છે. યુદ્ધો અને વિજયોની એ માયા ઊભે બળખી છે ! ફરી રીતે દિલ્લે કમળે કાચું, ફરી રીતે દિલ્લે કમળે કમળે ફરી રીતે પરાધીન બનાવવામાં આવ્યું એ જોઈ બળખી છે તેને જર્મની અને ઇટલીનું વર્તન સમજાય એમ છે. જર્મની અને ઇટલી અત્યારે ને ફરી રહ્યાં છે તે સ્વર્ગ ચિલન અને ફ્રાન્સે કહ્યું છે. .

મહાસભ્યના માણ સામાન્ય મંત્રી મા. કુલશાસ્ત્રી અને શીખની કમલાદેવી ચરોપાધ્યાય મહાસભા વિષયવિષયની સમિતિની ત્રિપુરી ખાતેની બેઠકમાં હાજરી આપવા જતાં વખતની લેવાયેલી તસ્વીર.

દિલ્લેનું વર્તન બાજબી છે એમ કહેવાતો બાલ્ય નથી જ. એક દેશને બીજા દેશની સ્વતંત્રતા ફરી લેવાનો બોલકુલ દક્ષ નથી; ન જ દોરો જોઈએ. છતાં એ બને છે; સમગ્ર દેશ નિર્ભયને કાપે છે; અને એ બને છે તેના કારણે જ આજની અર્થશ્યતા છે. કમળા એમનારે કમળે સ્થિતિનો પથ જર્મની અને ઇટલીને માટે તરીકે ઓગળાવવાના પ્રયાસ કરે છે. બર્થ વિશેષલેથી નવાજવા

કરતા એમનાં લિંગ વર્તનનાં કારણો સમજવાનો જ આસ જરૂર છે. ચિંતન, ક્રાન્તિ અને અમેરિકા એ બધા દેશો પાસે પૂરતું છે. દરેક ફરી યુદ્ધ ઉભું થાય તો તેમાંથી એમને લાભ કરતાં ગેરલાભ વધારે છે. એટલે જ એ બધા શાંતિની તરફથી કરે છે. શાંતિ એ એ એમની એક આર્થિક આવરણકતા છે; નહિ કે તેઓ શાંતિપ્રિય અને પ્રમાણિક છે.

તેમાં ચિંતન અને ક્રાન્તિની વર્તણૂક ખાસ દારપારપદ લાગે છે. દિટ્ઠરતા આગે-કદમ સામે એ બંને પુષ્કળ વિરોધ દર્શાવે છે, પણ એ વિરોધની દિટ્ઠરતા કરી કિંમત નથી. કારણ દિટ્ઠર જાણે છે કે એ વિરોધ શાખિત જ છે. પોતાના ખીરવા પર કાપ ન પડતો હોય ત્યાં સુધી પારકું ધન દાન કરી દેવાની ઉદારતા ચિંતનમાં છે. યોગ્ય માસ પર જ્યારે વિશ્વશાંતિ બન્યાં આવી પડી ત્યારે એની જ ઉદારતા બતાવી એમનરસેષને મુનીય કારણ થઈ અને શાંતિ (૧) સ્થાપી. એમનર-લેખનનાં વખાણ ઉપર વખાણ યથા લાગ્યાં. બધાને લાગ્યું કે દિટ્ઠર દરેક શાંતિ પડશે પણ તેમ થયું નહિ. એકારણેવિષીઆ લખમુકા થયું નહોતું. જર્મનીએ જે રીતે એકારણે-લેખિયાને પરત્ર બનાવ્યું છે-જે રીતે આખા દેશને પચાવી પાડ્યો છે-એ પ્રસંગ ઇતિહાસમાં અનુક છે. ક્રાન્તિ અને ચિંતન શાખિત વિરોધ તો પડ્યો બતાવ્યો પણ એની સ્પષ્ટ અવગણના દિટ્ઠર ઉપાડે હોય કરી રહ્યો છે. એ જાણે છે કે શાંતિપ્રેમી ચિંતન અને ક્રાન્તિ બંન્નેમાં સુધી યુદ્ધને નહિ નેનર. અને તેથી જ જર્મની ભાગ વિના આગળ ધપે જાય છે. મેમલજાદર પણ લીધું અને દહી એની દ્રષ્ટિ રમાનીઆ ડેન્માર્ક તરફ દોરાયેલી જ છે. સમજાવું નથી કેયા સુધી ધપશે. પરિધાતિ બનજનક તો હજ. નિર્જન દેશો ઝડપાય છે, એટલે દરેક રાષ્ટ્ર આક્રમણના સામનની તૈયારી કરવામાં-જારે યુદ્ધ સરંજામ સજવામાં પડ્યું

છે. ધર્મથી અનિવાર્ય બને અને વિગ્રહ ફાટી પણ પડે. આખું વિશ્વ વિગ્રહનાં ભયગ્નક વાળાંઓથી ઘેરાયલું છે.

આપણે પણ નચિંત રહી ચકીએ એમ નથી; કારણ ચિંતન જેમાં સંકેતવાયું હોય એવા કોઈ પણ વિગ્રહથી દિંદ તદન અલિપ્ત રહી શકે એમ નથી. દિંદના સૈન્ય પર ચિંતનનો કાણ છે. એટલે ત્રણ વિશ્વવિગ્રહમાં બન્યું તે પ્રમાણે પોતાના લાભમાં એ સૈન્ય યોજવું ચિંતન ચૂકે એમ નથી. વળી દિંદના રાજ્યો અને પ્રિય સરકારના ખાંધીઆઓનો વર્ગ એક એવો વર્ગ છે કે જે ચિંતનને યુદ્ધ સમયે સદાય આપશે જ. દિંદના ખીમ વર્ગો અને આમજનતાનો વિરોધ બ્યક્ત બને અને અસર-કારક નિર્ણય એ માટે ખૂબ જલદ ઉપાયો યેજવા જોઈએ, અને એ પરિધીતિનો લાભ ઉઠાવી સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

ધિ. દે.

સ્પેન :

એકારણેવિષીઆએ કેટલાકના મનમાંથી સ્પેનને વિચારે પાડ્યું છે. સ્પેનના બલિદાનનો-સ્પેનમાંના પ્રજાસત્તાકવાદના બલિદાનનો ઇતિ-હાસ વધારે કશું છે. સ્પેનમાંની પ્રજાસત્તાક સરકારને ક્રાન્તિ અને ચિંતનની પ્રજાસત્તાક સરકારે તરફથી જે રીતે દગો દેવાયો છે તે ક્રાન્તિ અને ચિંતનને ખુદસાં પાડી દે છે; એમનું ફાસીસ્ટ માનસ ઉપાકું કરે છે, અને પ્રજાશાસનનો આદર્શ મુડીવાદી અર્થરચના નીચે એક ભામક વસ્તુ છે એ સ્પષ્ટ કરે છે.

જર્મની અને ઇટાલીમાં ફાસીસ્ટ સરખા-ત્યારી છે. ચિંતન અને ક્રાન્તિમાં લોકશાસન છે. રશિયામાં સામ્યવાદી સરખાત્યારી છે. સમાજવાદ અને સામ્યવાદ કહે છે જ. કે મુડીવાદી અર્થરચના નીચે-જ્યાં સુધી સમાજ વર્ગોમાં વહેંચાએલો છે-શાપો અને શોષિ-

તોનાં એ મોટા વર્ગે જ્યાં સુધી મહાજનમાં અસ્તિત્વમાં છે-ત્યાં સુધી 'સાચું' લોકશાસન શક્ય નથી. દંઠાએલા સ્વરૂપમાં એ શોષક વર્ગની જ સરમુખત્યારી છે. મુડીવાદી દેશો-માનું લોકશાસન એ ખરું જોતાં મુડીવાદી સરમુખત્યારીનું જ દંઠાવર્ણ સ્વરૂપ છે. જ્યાં સુધી એ દેશોમાં મુડીવાદ વર્ગોનું રાજકીય આધિપત્ય બચમાં આવી ન પડે ત્યાં સુધી એ આવરણ દૂર કરવામાં નથી આવતું અને લોકશાસનનો ભ્રમ આપુ રહેવા દેવામાં આવે છે, પણ એ દેશોનું વલણ તો શસિરટ જ

હોય છે. રપેનના આંતર વિગ્રહ પ્રત્યે ક્રાન્સ અને ક્ષિટને બતાવેલી વલણ, તટસ્થતાને નામે પ્રજાસત્તાક રપેનને ન આપેલી સહાય અને છેવટે બજવાબોર ક્રાન્કોની સરકારનો કરેલો સ્વીકાર એ રપષ્ટ બતાવી દે છે, જર્મની અને ઇટાલીએ તો પહેલેથી જ અમિત્રતા બહાર કરી હતી, પણ ક્રાન્સ અને ક્ષિટને તો મિત્રતા સ્વાગતમાં રહી અમિત્રનું કાપ કરી પ્રજાસત્તાક રપેનને છેદ દીધો છે-પ્રજાસત્તાક-વાદને પણ છેદ દીધો છે.

વિ. કે.

સૌ. લક્ષ્મીબાઈ મારાજ હરિયાણી હરિકાંઈ ઇનામી નિબંધ

"સદચિંતણ" એ વિષય પર જે કોઈ સ્ત્રી પુરુષ નિબંધ લખી મોકલશે તેમાંથી ઉત્તમ નિબંધ જોમનો પસંદ થશે તેમને રા. ૫૦)નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

સરતો

- (૧) નિબંધ આધરે બારસો લીટીનો હોવો જોઈએ.
- (૨) તે છપાવવાનો ૬૬૬ સોસાઈટીને સ્વાધીન રહેશે.
- (૩) પરીક્ષકનો અભિપ્રાય છેવટનો ગણાશે.

અમદાવાદ
પો. બો ન. ૨૩
તા. ૮-૩-૧૯૩૬

લી૦
વિદ્યાબહેન ર. નીલકંઠ
બોન૦ સેક્રેટરી, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી.

તા. ૬. ૩૧મી જુલાઈ ૧૯૩૬ સુધીમાં સરકારી નિબંધ મળી જવો જોઈએ. તે મુદત પછી મોકલેલા નિબંધો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

કયાં હશે ? કયાં શોધું ?

લેખિકા : શ્રી. મનોરમા મંગલજી શાસ્ત્રી

શાંત સ્વરૂપ !

શાંત વાતાવરણની મધુરશાંતિમાં તારું પૂર્ણ શાંતિભર્યું દર્શન દિલ ધરે છે. આ વિશ્વશાંતિમાં હું તને શોધી વળી. કયાં હશે ? કયાં શોધું ?

સૌંદર્યનિધિ !

શ્રેષ્ઠ સૌંદર્યનાં અણુએ અણુ ખોળી વળી. તારું સૌમ્ય સૌંદર્યભર્યું દર્શન ઉર આલે છે. જગતસૌંદર્યમાં તું ન લાધ્યો. કયાં નિહાળું ? કયાં મળશે ?

કમલેશ !

કુંજ, નિકુંજ, વૃક્ષ, વેદી, સુમન, પદલલ નિહાળી વળી. કુદરત પ્રિય તારું દર્શન તેમણે ન થયું. કયાં ભરું ? કયાં હશે ?

નિયંતા !

માનવમેદિની હુંઠી વળી. માનવસ્વરૂપ ધરતા મહારાજ ! તારાં દર્શન ત્યાં ન થયાં કયાં હુંહું ? કયાં હશે ?

આત્મસ્વરૂપ !

આત્મના અભેદમાં તું લાધ્યો એમ સુણતાં આત્મનિરીક્ષણ કર્યું. ત્યાં તું ન મળ્યો કયાં ગોતું ? કયાં લાધ્યો ?

વિશ્વસ્વામી !

જડચેતન સર્વમાં તું વસેલો છે એવું અનેકશઃ સુણતાં જડચેતન ભેધ વળી; તારું વિરાટસ્વરૂપ ત્યાંજ ન ભેધું. કયાં સંતાયો ? કયાં મળશે ?

કૃપાળુ !

શિશુના શીશવમાં, યૌવનના માંધુર્યમાં વૃદ્ધના વૃદ્ધત્વમાં તું ઉચ્ચ સ્વરૂપે વસેલો છે એવું જાણી એ સર્વમાં તને જહુજ શોધ્યો. ત્યાં ય તારાં મધુર-શાંત મંગલમય દર્શન ન થયાં. કયાં હશે ? કયાં મળશે ?

આંદગીન બીજાને પોતા વાજપતિ—ત્રિપુરી મહાસલામાં

૫૨ મી મહાસભાના પ્રમુખ
શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ

“મા, હું બોનને તેડવા
જવ સું તીયારે.”

“બોનને તેડવા ? અણ-
ધારો વ્યથ ?”

“બોનનો સંદેહો આવ્યો
સે એટલે.”

“અપલા, ઘર સે એટલે
સાસુ નણુંદ દારે બે વેણુ
બોલવા પડે ને કહ્યો યાવ.”

“પણ મા, મારી બોન ઇમ કંઈ ગાંડી
નથી તે અટક સંદેહો મોકલે. બવ કુખ
હોય તો જ સંદેહો મોકલે.”

“અપલા, બોનનો વરં જલમત નાનો
સે એટલે બે વરસ બોનને સખેદબે કાઢવા
નોઈ.”

“પણ મા, હું આંધ બેઠો બેઠો પટલાઈ
કરું, ગામની ચોવટ કરું ને મારી બોન આમ
પારકા ઘરે માર આપ ?”

“આપ અપલા, ઇમ જ ઘર રીધું
રીધું તારી બોનનું થશે.”

“હું તો આ હાથો. અથા મેષલા...
ઓ...મેષલા...પેડી તીયાર કરજે.”

નરસિંહ ગામનો પટેલ હતો. બુદ્ધિ પીટ
જેવી હોઈને આપની પટલાઈ તેને મળી હતી.
દોઢ હજાર જમીનનો ગરાસીયો હતો. પ્રભુની
મહેરથી નરસિંહને લીલાં દેહરે હતાં. બે લાખ
બેન હતાં, તેની નાની બેન રૂખીને બાલુના
મામમાં નાનપણમાં જ પરણાવી દીધી હતી.
રૂખી કરતાં તેનો પતિ જગમત બે વર્ષે
નાનો હતો. રૂખીને સાસુ નણુંદના દાગ
નીચે રહીને ધરતું સવં કામો ધાંચીના
અગદની જેમ સવારથી સુજ સુધી કરવું
પડતું. તેની સાસુ કાલ ડોશી બટુ જ
કચકચણી હતાં. રૂખીનું કરેલ શામ કોષ
દિવસ તેમની નજરમાં ન આવે. દાલતાં
હું

હત્યારો

કથા :
શ્રી. પાંડરવાડર પુસ્કર

આલતાં ન કલાનાં ને બોલ-
વાનાં વેણુ રૂખી પ્રત્યે બોલી
કાઢતાં. પરંતુ રૂખી કાયમ
નિરતર જ રહેતી. આડોશી
પડોશી રૂખીના, કાન કાંબે-
રતાં પણ રૂખી માન એટલું જ
કહેતી કે, “મા જીભાં એટલું
ક્યાં જીવવાનાં છે ? ધરડા માવ-
તરને કનડવાથી શું દોસલ ?”

કલક ડોશીની જીભ તલવારની તીક્ષ્ણપાર
જેવી જ હતી. તેમની જીભેથી દાલતાં ને
આલતાં રાંડ ચાક નીકળી જ પડતો. આટ-
લાથી કલક ડોશીનું હૃદય સંવૃષ્ટતાનો દાવો
નહોતું મેલું, પરંતુ અવસર આવ્યે કલક બે
માર મૂકે પણ લગાવી દેતી.

કહેવત છે કે રાંડો પુતર ચાકખાં, જગ-
મતને તેના પિતા બે માસનો મૂંઝી રવરો
સીંધાયા હતા. વળી જગમત એકનો એક,
એટલે પૂછવાનું હોય શું ? જસમત આથા-
વચ્ચાથી જ માતાની શોકમાં રૂખીયેલ હતો.
અસલ્ય પંથે વિચરતી માતાને કાંઈ દિવસ તે
એક પણ સત્ય શબ્દ કહી શકતો નહોતો.
મોટી ઉમ્મરનો થયો છતાં તેને રાત દિવસનું,
નાનપણ કે મોટપણનું બાન ન હતું.

જગમતને રમકડાંનો બહુ શોખ. તે
અથો ને તેના રમકડાં સર્કા. નદીનાં કાંઠે
જઈ નાની રૂંધ બોલી નાના કાસ વડે રમત
રમતો. કાંઈ વખત નાનું હજી લાંબુ ઘર
પાછળની જમીન હળતો. ઘરમાં તેનાથી
ઉમ્મરમાં મોટી એવી પત્નિ હોવા છતાં તે ક્યાં
રહે છે, તે શું કરે છે, કેવી છે, તેના સંબંધી
કંઈ તે જાણ જ ન સેતો.

તેને ગામડીયા મેરાનો બહુ જ શોખ
હતો. ઓગા પોંક બહુ પ્રિય. કાપણીના
વખતમાં કુંડા લણવા જતી તેની માસાથે

ખેતરમાં જતો ને જુવાર, ખાજરાનો રસાદિધિ
ને લિજ્જતદાર પેકે હોરથી ખાતો.

મેઘરાગની પૂણું ફૂલ દતી. ખેડૂતના
ભાણમાં અન્ન ભગવાને હિંદરતો સાથ
પીરસ્યું હતું; હવે માત્ર હતું ખાકી હજમ
કરવાનું.

કાપણીની લેતરી ચાલતી હતી. સૌ
ખેડૂતોએ પોતપોતાના ખેતરોમાં કાપણીનો
પ્રારંભ કરી દીધો હતો. પેકોને શાળીન જથ-
મત ફરોજ તેની માને કહેતો.

“ માડી, પેકે ખાવા ક્યારે આપણે
શેતર જમું સે ? ”

“ ભાઈલા, કાલ તારી વણ, હું ને બોન
પેકે પાડવા શેતરે જમું. ”

“ માડી, ચારે વડે જઈનું કામ નથી.
મને પેકે પાડી દે તેનું કામ સે ”

“ ભાઈલા, કાલ પેકે કોણ પાડી દે ?
તું દે છ તારી હારે આવીએ. ”

“ ને પેકે પાડી દે તે હારે આવે. ”

“ હીક, ભાઈલા. ”

“ રૂખી.....એ.....રૂખી. ”

“ આણું. ...મા...આ.....આ. ”

“ કાલ કાપણી કરવા જવાનું છે. વેલી
છીને ભાત સાંજ કરી, ને ખાખરાવાળા
શેતરે આવજો. ”

“ સારું. ”

“ ધનનું બધું કામ કરીને આવજો,
જથમત અને તું હારે આવજો. મને ખવરાવતી
આવજો અને અમારું લેતી સોત આવજો. ”

“ બવ સારું. ”

બીજા દિવસનું પ્રભાત થયું. ઝકલ કોસી
ને બીજાં વહેલા પરોડમાં લઈને કાપણી
કરવા ગયા. રૂખી સર્વ ગૃહ કાર્ય આટોપીને
પાણી ભરી ફૂલ તરફથી આવતી હતી ત્યાં
સામેથી આવતાં જથમતે પૂછ્યું, “ રૂખી
કે ? ”

“ ના, હવે રાધિવા બેઠું મું. ”

“ રૂખી રાધિવું સે ? ”

“ શાક ને વોટલા. ”

“ મારા મારે ધઉંની ધૂની કરી. ”

“ હીક. ”

કાચમાં નાનું રમવાનું હળ લઈ જથમત
ધર પાછળના વાડામાં રમવા લાગ્યો. રૂખી
રાધિવાના કાર્યમાં રોકાઈ.

ચોડીવારમાં રૂખીએ રસોઇ તૈયાર કરી.
વાડામાં રમતાં જથમતને બોલાવા ગઈ. જથમત
રૂખીને જોઈ સામે દોડ્યો. રૂખીને બાકી પડ્યો.
રૂખીએ નહીં અડુભવેલ આનંદનો દેહવો આજે
અનુભવ્યો; ને મુખમાંથી ટુંકું ઊર્મિશબ્દ
સરી પડ્યું;

“ મારા કોડીલા હો કંઈ ર;

મારી નણીના હો વીર ર.

મારા દીલડાના હો દેવ ર;

ખારો મીઠા હો ખાજ ર. ”

તીસું મુખ રાખી ચાલ્યા જતા જથમતે
હિંચું જોયું. તેવા મુખ પર વિદુત સમા અચાનક
હાસ્યનો ચમકારો થયો. રૂખીને લાગ્યું કે
જથમતમાં આજે માણુઆઈ આવી છે, જથમત
આજે રૂખીના કંઠ હૃદયને યાંત્રિત આપી શક્યો.

જથમત હસતો હસતો ફરો બેઠ્યો.

“ રૂખી, ફરો જોઈયું ગાને ! મને બવ ગમેસે. ”

“ રૂખીએ ફરી માણું; ”

“ મારા દીલડાના હો દેવ ર;

ખારો મીઠા હો ખાજ ર. ”

“ રૂખી, તું આણું ક્યાંથી શીખી લાવી ?
મને આજ તું બવ વાંચી લાગજી. માડી ને
બોન કરતાં તું વધારે વાંલી લાગજી. ”

રૂખી હસી પડી. :

“ રૂખી, આ ધૂની તો કરી ? ” માળી-
માંથી ધૂની ખાતા ખાતા જથમતે પૂછ્યું.

“ હા, ”

“ જવ મીઠી લાગે સે, ગમરીનું દૂધ આપને ! ”

“ મા નહ વડે ? ”

“ મા વડો તો હું હવે ધોતો સમ મારવા ધોડીય. ”

“ થો તીયારે. ” કાઠામાંથી ખારેક શેર દૂધનું વાસણ આણી રૂપીએ જશમતને દૂધ આપ્યું.

“ રૂપી, દાઢ્ય ખાવા. ”

“ શેતર જશ ખાધય. ”

“ તું નહ ખા મારા ભેળા તો હું નહ ખાય. ”

“ થો, દાસો તીયારે. ”

રૂપી જશમતની ઘાળીમાં ખાવા બેઠી. જશમત ખાતો જમ છે, રૂપીના મુખ સામું ભેટો જમ છે, દસતો જમ છે ને બેસતો જમ છે.

“ રૂપી, તું જીવશી કરતા રૂપાળી સું. ”

રૂપીએ પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો.

“ જવાબ તો દે ! મને આજ તું જવ વાંધી લાગે છે. દરોજ હું જીવશીને દેશ્ય ચકાવવા ફૂંચે જવું સું, તે નહ જવું. હવે તને દેશ્ય ચકાવવા ફૂંચે આવીય. જીવશીને પડતી બેઠીય. ”

“ ફૂંચે ન અવાય. ગામ વાઢું કરે. ”

“ ગામ શું વાઢું કરે ? તું મારી વડે સું, તે હું ગમે તેમ કરું, છર્મા ગામના બાપનું શું જમ ! ”

રૂપી એક કાળીઓ લઈ બેઠી બેઠી વાતો કરતી હતી. જશમત પણ માનવતા આણી મીઠી મીઠી વાતો કહે જમ છે, ને ખાતો જમ છે. રૂપીને બેસી રહેલ ભેજ બોલ્યોઃ “ રૂપી તું નો ખા તો મારા સમ. બમરીનું દૂધ આજ પી તું. ”

બેઠે જમી બહા. તેની સાસુ માટે ભાત બાધી રૂપી તૈયાર થઈ. જશમત પણ સાથે જ

તૈયાર થયો. દરોજ ખેતરે એકત્રો જતો, જશમત આજ રૂપી સાથે ખેતરે જતો હોવાથી મામના ચોવડીયા વાતો કરવા લાગ્યા.

“ માણી ! વડે ઉપરનું હેત ઉભરાઈ જમ છે કંઈ ! ! ”

જશમત ને રૂપી ગામની નવીના કાંઠા ઓળંગી પણ જેવી ઉત્તર ભૂમિમાં આવી પહોંચ્યા. સને ચંદ્રેલા જશમતે રૂપીને કહ્યું,

“ રૂપી, ઓઝાનું ગાને. ”

“ કોં કાળી જમ. ”

“ ભાસે કાળી જમ. આપણને હવે શની ચરમ ! ”

“ હું નહ મર, ”

“ તો તારી દારે રીઢય. ”

“ પણ...તમે તો નાના સો. તમે લાજ, ચરમમાં પુરું નથી સમજતા. ”

“ તું તારે જવ મોટકડીની સું ને ? ”

“ થો, સંભળો તારે ”

“ મારા શરીરો હો કંઈ રે;

મારી નસોના હો વીર રે,

મારા રીલના હો દેવ રે;

ખારો મીઠા હો ખાજ રે. ”

“ રૂપી મને તારા વિના નહ મરે. ”

સુખ અનુભવતાં ભેડાની વાતો માળામાં બેઠેલ પક્ષીઓ પણ કાન ઘડ સાંભળવા લાગ્યા. અવાજ કરવું પણ શાન્ત થઈ ગયું. કાલીબેઠી વાતો કરવું ભેડું ખેતરે આવી પહોંચ્યું.

“ આભો જશમત ? શીરાળ્યું બાધ્યા ? ”

જશમતે ડાહ્યો પૂછ્યું, ચર કરી.

“ હા, વઢેએ આજ શુભી કરી દીધી. ”

જવ મીઠી શુભી થઈતી. વઢેને ગાણી ગાતાં સારા આરડે સે માડી, આજ એક ગાયું. શુભીમાં બમરીનું દૂધ આપ્યું. આજથી વઢે મને જવ વાંધી લાગે સે. ” રૂપી પરના હેતને નિધિ કાલવતાં જશમતે વાતો કરવા-મંડી, ને

૭૩ છાપરાંના નેવાં પરની લીલોતરી

[આધવજ સંદેશો કહેજે સ્થામને...એ દાળ]

પુલકી ઊઠે ધરતી માતાં આંગણી,
શેમશેમ ભગે આત્માના નાદ જો;
ઈશ્વરના અમૃતથી જગ દીપી રહે,
ત્યારે મૃદુ હૃદય પર ધરીએ જન્મ જો;
પૃથ્વીના પેટાળે અમતાં જોરડાં,
નીલમ રત્નો માણેકના લાંડાર જો;
આવો તો અમને મળવા ના ચૂકશો,
લેટ ધરીશું રંક જીવનની લહાણુ જો.

કોણે અહીં ફેંટ્યાં અમને ? ના ભણીએ,
નેવાં સાથે નિરાશિત કરવો નેહ જો;
વાયુ વખત વખત પર કે' હસવી જતો,
ગાતાં પંખીના ઝીલવા કિલ્લોલ જો;
તાતાં ઝરણાં નાણુક ને લીલાં અમે,
આંખણીથીયે કદી નહિ વધવું નેમ જો;
નભ સામે ઊભાં, ભૂમિને વંદવું,
અનિમિષ નયને વિલુલીલા પરમાય જો.

માનવના બેવહારો જોવા ના મળે,
હિંચા રહેવાં ને ઉંચાં અમ ધ્યાન જો;
બ્યોમતણા પલટાતા વણે અંખવા,
જોયા કઠિક અગંતા ઊર્ધ્વ પતંગ જો;
રાત્રિના બીધણુ ને ઘાર તમિસ્રમાં,
ચક્રમકતા તારાની આંજો આંખ જો;
પ્રેવી ગહન સનાતન સત્ય ઉકેલતા,
નિરખ્યાં છે કદી અમને ઉદ્યમવંત જો.

નાનકડાં ગણી અમને ના પુતકારશો,
લીણો સૂર પૂરીશું તમને સૂર જો;
એકજ ન્યોત ઝગે છે અમતમ અંતરે,
પ્રીતિતણા સૌ આપણુ વિવિધ સ્વરૂપજો;
વર્ષાની ધારાઓ પીતાં નાચીએ,
મંત્ર અનાહત ગુંજ ઊઠે એ નૃત્ય જો;
'જીવો તો, વિશ્વે હિંચા થે જીવજો,
દાળી નજર તમારી પૃથ્વી પિંડ જો.'

શ્રી. મોહિનીચંદ્ર

કુપ્તકાયા

સખિયા : શ્રી. વિદ્યુત્તતા દેસાઈ

કુપ્તકાયાનું નામ અનેક સંસ્કરણો જીવંત
જનાવે છે. ગયા મામમાં મૃત્યુને ચરણ થયેલી
કુપ્તકાયાનું નામ જ દાલતા રશિઆના વિધાતા
લેનિનની સ્મૃતિ તાજી કરે છે અને રશિઆના
મુક્તિના આ અપૂર્વ જંગમાં ઓઝોએ
આપેલા ભોગો, પોતાની દાખવેલી શક્તિ,
અને મેળવેલા સ્વાતંત્ર્યનો ઇતિહાસ તાજો
કરે છે.

પોતાના જેવા જ આદર્શો અને ભાવના-
ઓને સેવનાર પતિ મેળવવાનું અપૂર્વ ભાગ્ય
કુપ્તકાયાને પ્રાપ્ત થયું હતું. પોતાના જેવા
આદર્શો અને ભાવનાઓને સેવનાર પત્ની
મેળવવાનું ભાગ્ય લેનિનને પણ પ્રાપ્ત થયું
હતું. એમનું કપતી જીવન આવું અપૂર્વ
હતું. લેનિનને કુપ્તકાયા તરફની જે સદાય
મળી છે તેના મૂલ્ય આંધી ચામચ એમ નથી.

લગ્ન પહેલાં કુપ્તકાયા એક શિક્ષકનું
કાર્ય કરતી હતી. સાથે સાથે તે સમયની
અનેક યુવતીઓ માટે તે પણ દેવની
આગદીના સ્વપ્નો જેમ રહી હતી; તે મેળ-
વવા મારેના પ્રયત્નોમાં-કાનિકારી પ્રવૃત્તિઓમાં
પડી ચૂકી હતી. એ પ્રવૃત્તિઓને અંગે જ એ
લેનિનના પરિચયમાં આવી. ૧૮૯૬ માં
લેનિનને દેશ નિકાલ કરવામાં આવ્યો. સાષ્ટ-
ભીરીઆના નિર્જન પ્રદેશ તરફ લેનિનને પથસાં
ધર્ષ. બીજે જ વર્ષે કુપ્તકાયા દેશનિકાલ યષ્ટ.
ત્યાં-પાષ્ટબીરીઆમાં જ એમનાં લગ્ન થયાં.
સુસંગતો, મિત્રોની હાજરી વિનાનું, કશી
ધામધૂમ વિનાનું એ લગ્ન હતું. લગ્ન પછીના
આ જીવનના સ્કંધો લખતાં કુપ્તકાયા લખે
છે કે સવારે તેઓ બેઠા મળી "કન્ડરડીઅલ

ડેમોક્રસી 'ના અનુવાદ કરતાં, બપોરે લેનિન,
"યુધીવાદનો ઇતિહાસ" નામક પુસ્તક લખતો,
સાંજે તેઓ શરવા જતાં.

આમ સાથે પુસ્તકોનું લેખન, વાંચન એ
કાર્ય હંમેશનું બન્યું હતું. લેનિનની એ ટેવ
હતી કે પોતાના પુસ્તકોનું વાંચન કુપ્તકાયા
આગળ કરવું અને એનો અભિપ્રાય પૂછવો.
કુપ્તકાયા તો એક બી એટલે એના અભિ-
પ્રાયની શી કિંમત એવું લેનિનને મન ન હતું.
લેનિનના દરેક સ્વપ્ન કુપ્તકાયા પણ નિહાળતી,
એની પ્રવૃત્તિથી પરિચિત રહેતી, એને પ્રેરણા
પણ આપતી, અને સદાય પણ આપતી.
પણના આદેશને અનુસરી જ્યારે તેઓને પરદેશ
સેવવા પડતા ત્યારે બારે બારે આર્થિક તંગીમાં
તેઓ મૂકાતાં. તેવે પ્રસંગે પણ કુપ્તકાયા
અખૂટ ધીરજથી ધરનું કાર્ય એક મજુરજી
માટે કરતી અને સાથે સાથે લેનિનની
પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સહયોગ આપતી. લેનિનની
મંત્રી જેવી એ હતી. ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિને
ફલાવવામાં મોટા ફાળો આપનાર 'કરક'
નામનું પત્ર એ જ ચલાવતી. તે સમયે રશિ-
આમાં જાપાનનાંઓ પર કડક પ્રતિબંધો હતા.
પત્ર જાપાનથી મોકલે તે પ્રગટ થાય ત્યાં સુધી
બારે ગુપ્તતા જાળવવી પડતી પણ એ બારે
કાર્ય પણ કુપ્તકાયાએ કયું હતું. સરકારની
આંખમાં ધૂળ નાંખી કાર્ય કરવાની કુનેહ
તો તે સમયના મુલક યુવતીઓએ હસ્તચત
કરી લીધી હતી.

લાંબા સમયના આવા ઝંઝાવાતભર્યા જીવન-
પછી ૧૯૧૭ માં તેઓએ પોતાનું સ્વપ્ન
સાચું પોરું બોધું. જે ક્રાંતિના સ્વપ્નો 'સેફ'

વડોદરા રાજ્યના અનેકવિધ સુધારાએ ઊંડા મૂળ ધાડ્યાં નહિ; કાગળ ઉપર સુધારા રહ્યા-એ કે તેનો લાભ કદાચ ભવિષ્યની પ્રગતે મળશે. વિશાળ દષ્ટિથી કેરેલા પ્રગતિમય વિચારો નિષ્કળ તો નહિં જ નહય, અલગત પ્રજા ઝીંકી શકે તે કરતાં કેટલીક વસ્તુઓ તો સમય પૂર્વની એટલે before its times પ્રજા સમક્ષ મુકાઇ હતી. પરંતુ તેથી એના મૂલ્ય એમાં ના અંકાય, જે જે સામાજિક કે કેળવણી વિષયક સુધારા મહારાજાએ કર્યા તેનું પાલન યત્ન જોઈને એ ખરેખર ખૂબ જ દર્શિત થતા. સ્ત્રીઓ પ્રત્યે એમને ખૂબ જ માન હતું-અને સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ કેળવણી લે એ વસ્તુ એમને ખરે જ આનંદ આપતી. લગભગ આઠીસ વર્ષ ઉપર મને જે અનુભવ થયો હતો તે હજી મને તાજે જ લાગે છે. હું જે વખતે પ્રીવીઅસની પરીક્ષા આપીને વડોદરા આવી અને મહારાજાની પ્રયત્ન જ મુલાકાત મને થઇ તે વખતે હું ધણી ન્હાની હતી. માત્ર સોળ વર્ષની મારી વય હતી. છતાં મહારી સાથે એમણે જે માન અને ગંભીરતા સાથે વાતો કરી હતી તે મને આજે સ્મરણમાં તાજી થાય છે. એમની સાથે વાતચીત કરતાં જરા પણ મને શોભા થયો નહોતો. એઓ એવી રીતે વાત કરત હતા કે હું તદ્દન at home હતી. એ જમાનામાં યુગરાતની સ્ત્રીઓ જિવ્ય અભ્યાસ કરતી નહોતી અને ગમે બંને જાહેનોએ અભ્યાસનો આનંદ કરેલો-અને હું તો એમના મિત્ર અને ડોક્ટર-અટ્ટકશમની પુત્રવધૂ એટલે એમને તો પાસવાર આનંદ થયો હતો. તે વાતચીત ઉપરથી ૨૫૪ લાગણી હતું. એ મુલાકાતના રમણુ ચિન્હ તરીકે સામાન્ય વહુવારને અપાય તેવા પોવાક કે એવું કંઈ આપ્યું નહોતું, પરંતુ રાજકવિ ટેનીસનનાં

કાવ્યઅંકનો સુંદર ૪૦૯ આપ્યો હતો. અને તેનાં દરેક અંકમાં પોતે પોતાના હસ્તાક્ષરથી સહી કરી હતી.

એ જ પ્રમાણે ૨૮. સુવરાજ રત્નદર્શિ-રાત્રનાં લગ્ન પ્રસંગે મને ને ડો. સુમન્તને પોતાની સાથે જમણુ લેવા માટે બોલાવ્યાં હતાં. ગોડગનાં ૨૨. મહારાણી પહેલાં રાખતાં નહોતાં તે અને તેમનાં પુત્રીઓ, હોદ્દરનાં રાજકુમારીઓ પણ પહેલાં પાળતાં નહોતાં એટલે તેઓ અને અમને બંનેને પોતે અને મહારાણી સાહેબની સાથે જમવા બોલાવ્યાં હતાં-એ જ ઉદ્દેશથી કે સ્ત્રી પુરુષોના મિત્ર સમાગમથી સમાજમાં અનેકવિધ સુધારા કરવાનું સરળ પડે. એ વસ્તુને ધ્યક્ષરમાં મુકવાની એમની ઇચ્છા હતી. તે પહેલાં વડોદરામાં કુરોપીઅન સ્ત્રીઓ અને પુરુષોનાં મિત્ર જમણુ થતાં હતાં, પરંતુ દેશી સ્ત્રીઓ એવાં જમણુમાં ભાગ લેતાં નહિ, આ પ્રમાણે અમને આમંત્રણ આપીને સામાજિક સુધારાને એમણે ધણી મહત્વનો વેગ આપ્યો અને વડોદરાના સમાજમાં નવિન પ્રણાલિકા પાડી. જિવ્ય શિક્ષણને એ કેટલું મહત્વનું સ્થાન આપતા એ માટે પણ આ દષ્ટાન્ત પુરતું છે.

વળી બ્યારે ડો. સુમન્તના ન્હાનાં લગ્ન બારકરારાનાં લગ્ન ૨૨. અંબાલાલ સાદરલાલનાં પૌત્રો ઊર્મિલા અહેન સાથે વડોદરાના સિવિલ મેરેજ ઍક્ટ પ્રમાણે વડોદરામાં જ કર્યાં ત્યારે એમણે પોતે લગ્નમાં હાજરી આપી હતી. તે વખતે તેમણે કહ્યું કે "મહારાજાજીમાં સિવિલ મેરેજ માટે જે કાયદો કર્યો છે તેનું પ્રથમ પાલન મહારાજા ડો. અટ્ટકશમના કુટુંબમાં થાય છે તેથી મહારાજાજીનો પાર નથી."

કાયદો કરીને તેનું પાલન યત્ન જોવાની એમને હંમેશા આકાંક્ષા રહેતી અને તેની સહર્ષ નોંધ લેતા,

મહારાજની પ્રશસ્તિ તો એમની દયાતીર્થા એટલી બધી થઇ છે કે એમાં વધારો કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ આજના યુવાન વર્ગને પૂરો ખ્યાલ ના હોય તેથી કહેવાની આવશ્યકતા છે કે ઇ. સ. ૧૯૧૨ ના વર્ષ સુધીના મહારાજ ગાયકવાડ તે એક આપણા દેશના મહાન નર દત્તા એ તો નહીં જ, તદ્દન હોર્સ માસ્ટર માસ્ટર-આપણથી જ આજ વધેશ-ગાયક-પણથી તે વૃદ્ધવસ્થા સુધી એક વિદ્યાર્થી-ગાન પિપાસુ, સર્વદેશીય જ્ઞાન ધરાવનાર-વિશાળ જ્ઞાની, સ્વાભિમાની, સર્વદેશાભિમાની નરવીર દત્તા, સૃષ્ટિ પ્રવૃત્તિ કરીને વિશાળ અનુભવ મેળવ્યો હતો. એ અનુભવનો લાભ પોતાની પ્રજાને આપવાની ઇચ્છા રાખતા. રાજ્યની જવાબદારીનું જ્ઞાન પૂરેપૂરું હતું, અને દલી એ વીસરી શકતા નહિ, તે છતાં ખૂબ જ સાદા, નિયમિત, વિવેકી, દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા, વિદ્વાન નર દત્તા, એમની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં આપણને આનંદ થાય-એમની પાસેથી આપણને કેટલું શીખવાનું મળે અને આપણી પાસેથી જાણી શેવાની પણ એમનામાં કળા હતી.

શ્રીઓ અને વિશેષ કરીને આપણા દેશની શ્રીઓ પ્રત્યે એમને ખૂબ જ સન્માન હતું. અને શ્રીઓને ઠાકપણ પ્રકારે અન્યાય થાય નહીં, એમને સમાજમાં ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત થાય, યોગ્ય દરજ્જા મળે એ માટે સતત પ્રયાસ કરતા. શ્રીજનતા તે માટે એમની ઝડપી છે. અને શ્રીઓના હૃદયમાં એમણે કાયમી સ્થાન મેળવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે અન્યજ ઉદ્ધાર માટે એમણે જે અપૂર્વ માર્ગ વર્ષો ઉપર ચોંધો હતો તે માટે એ શોકનો તો એમણે સંપૂર્ણ ગ્રેમ મેળવ્યો છે. અંત્યજને વડોદરા રાજ્યમાં જે કાયમી સ્થાન મળ્યું છે તે હજી સુધી ઠાક ઠાકણે મળ્યું નથી.

એમનું દેશાભિમાન, સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમ, અને સ્વમાનની ભાવના એ ઉત્તમ ગુણના પાલનને

લક્ષને એમણે ભારતવર્ષમાં અતિરૂપ સ્થાન મેળવ્યું હતું. અને એ ઉચ્ચ સ્થાનની પ્રાપ્તિ પરદેશી રાજસતંત્રને અસહ્ય થઇ પડી. એ તેજેદેવને પરિણામે એમને સમાનમુદ્ધ કરવાના પ્રયાસો થયા. અને ૧૯૧૨ ના મહારાજના માનસને પડેલા થયો, તેથીજ આજની પ્રજા આ મહાન વ્યક્તિની કદર યોગ્ય રીતે ના કરી શકે.

હતિદારા પૂરવાર કરશે.

આપણા દેશની કેળવણી અત્યાર સુધી પરદેશી સત્તાને આધીન હતી તેને કારણે આપણાજ દેશના મહાન ઓપરેશની જીવન-રેખા જાણવાની અવકાશ આપણાં બાળકોને બહુ થોડો મળે છે તેથી આપણા દેશને માટે ઔરત કે દેશાભિમાન સંપૂર્ણ રીતે કેળવી શકાતું નથી. શ્રીમંત મહાજીવ ગાયકવાડથી વડોદરા રાજ્ય બહારની દાક્ષીની જીતરતી પ્રજા માહીતગાર નથી તેનું આજ મોટું કારણ છે. આપણા દરેક સત્તા બાળક પછી આ વસ્તુરિયાત સુધરશે એવી આશા રાખીશું-અને એકજ ચોક્કસ રાજકીય પ્રણાલિકામાં કાયદે કર્તાઓનાંજ માત્ર ગુણગાન નહિ મરામ અને સર્વદેશીય મહાતાના ગુણની કદર પણ કેળવણીનાં પુસ્તકોમાં થશે એવી આશા અરથાને નથી.

શ્રી. મહારાજ સયાશ્રવે લાંબી મથરની કારકિર્દી સમાપ્ત કરીને દેશના ઔરતમાં જરૂર વધારો થયો છે અને આપણા દેશને જગતમાં ઉચ્ચ સ્થાન આપવામાં પોતાનો સંપૂર્ણ ફાજો આપેલો છે. એમના ઉચ્ચ આશયો આજનો પ્રજા જીલ્લાને સમર્થ થાય એ ઇચ્છા રાખીને સદગતને અંજલિ અર્પણ કરું છું.

શ્રી. શારદાબહેન મહેતા

***

ઠાક પણ મનુષ્યના જીવન વિશે લખાવું થયું અર્થ છે કારણ કે દરેક મનુષ્યના વ્યક્ત વિચારો જાણવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે અવકાશ વિચારોને ભંડાર અપ્રગટ સંતાપ બેડો હોય છે. ઠાક પણ

મહાન પુરુષે જાહેર જીવનમાં શું કયું અચર કૌટુંબિક અને સામાજિક વ્યવહારમાં શું કયું તેનું વર્ણન કરવું અધર નથી. સમાજશાસ્ત્ર મહારાજાએ અનેક કાષ્ઠકો સામાજિક સુધારણાને માટે કર્યાં. તેનું સિદ્ધ મેળવવું એ અધર નથી પણ કયા અનુભવોને લીધે એમનું લક્ષ આ દિશામાં દોરાયું. આ માટે સામાજિક સુધારણા અગર પુનર્યોજનાને માટે કાષ્ઠકના ઉપયોગનો એમણે આગ્રહ રાખ્યો એ સમજવા માટે સહગત મહારાજાના માનસનું પૃથક્કરણ કરવું એ મુશ્કેલ છે અને જ્યાં સુધી આપણે કોષ્ટ પણ વ્યક્તિનું માનસ ન સમજીએ ત્યાં સુધી એના વ્યક્તિત્વનું મહત્ત્વ સંપૂર્ણપણે સમજી શકાય નહીં.

શ્રેયસ્વિદનના રાજકવિ રેનિસને એક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે સ્વમાન, આત્મજ્ઞાન અને આત્મસંયમ એ ત્રણ મહાગુણોને લઈને માણસનું જીવન ઉન્નત અને મહાન થાય છે (Self reverence, self knowledge and self control) આ ત્રણે ગુણો અથવા શક્તિઓ થી. સમાજશાસ્ત્રમાં સારા પ્રમાણમાં ખીટ્યાં હતાં.

તેર વર્ષના અલણ ઊંકરા ગોપાળરાવને ત્યારે પૂજવામાં આવ્યું, કે છું આ માટે વડોદરે આવ્યો છે? ત્યારે તેણે જરાય અચકાયા વિના ઉત્તર આપ્યો કે વડોદરા રાજ્યની માદી પર મેસવા. એના મોઢા તથા નાના જાખઓ કંઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યા નહોતા. ગોપાળરાવની આત્મમહાનો આ પહેલો દર્શાવ છે. બંદુકની નળીમાં જેમ દારને ઠાંસવામાં આવે છે તેવી રીતે આ ઊંકરાને જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું; પણ એનામાં મદ્ય કરવાની શક્તિ હતી તેથી ઠીક પ્રમાણમાં જ્ઞાન પચાવ્યું. અંદાર ઝોગણીસ વર્ષની વયે એમને રાજ્ય વહિવટ સોંપવામાં આવ્યો. બધુંકર ગેરવહિવટના વાતાવરણમાંથી રાજ્ય સર માધવરાવે વડોદરા રાજ્યની વ્યવસ્થા પાકે પાથે સુધારી

મુકી હતી પણ નવા મહારાજાને એમની કાર્યરીતિનીતિ ગમ્યાં નહીં અને આખા હિંદ દેશમાં પ્રખ્યાત, કાર્યકુશળ ગણાતા આ દીવાનને તેમણે રાજ આપવાની હિંમત કરી.

એમની મુખમુદ્રા ધણી ગંભીર હતી. એમને કંઈ વિચાર કરવાની ટેવ હતી. કોષ્ટપણ પ્રકારની તકરાર ચાલતી હોય ત્યારે એ હંમેશાં કહેતા કે એ વાતના મૂળ સિદ્ધાંત શું છે તે શોધી કાઢો અને પછી ચર્ચા કરો. ધણાય રાજા મહારાજા અને નવાઓ આ દેશમાં છે કે જેમને કોષ્ટ પણ પ્રમાણ ઉંડાણમાં ઉતરવાની શક્તિ હોતી નથી. ધણાય એવા દોષ છે કે “ જેમના મોં પર માંખ પણ ઉડે નહીં. ” વડોદરા જેવા મોટા રાજ્યના રાજવી તરીકે નહીં, પૈસાદાર ચંતાધીય તરીકે નહીં પણ એમનામાં સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની શક્તિ હતી, એમણે આત્મમંથન કયું હતું, બંદુક હતી, જેમને મળે તેમની પાસેથી તેમના વિચારો અને હકીકતો જાણી લેવાની શક્તિ હતી, એ કારણોને લઈને તથા પોતાના મનને કેળવેલું હતું તેથી મહારાજા પ્રભાવશાળી હતા. સારા ભણેલા કેળવણીવાળા માણસો એમની સાથે વાતો કરીને અંજાઈ જતા.

સાધારણ રીતે રેનિસને વર્ણવેલા ત્રણે ગુણો એક સાથે કેળવાય છે અને વધે છે. આત્મજ્ઞાન વિના આત્મ સંયમ અને સ્વમાન લગભગ અશક્ય છે. આત્મસંયમ વિના આત્મજ્ઞાન મેળવવું મુશ્કેલ છે અને સ્વમાનની ખીલવણી પણ ઝાઝી થાય છે. મહારાજા સમાજશાસ્ત્રમાં સ્વમાનની લાગણી સારી રીતે ખીલી હતી, અને તે છતાં એમનામાં અભિમાનનો ઝાંટો સરખો નહોતો. એ કોઈને અલગ રાખતા નહોતો, પણ પોતાને અલગ રહેવાની ટેવ પડી હતી. મળ્યાં એમનો સ્વાધ્યાસ એકાદી, પોતાના જ વિચારમાં મગ્ન રહેવાનો હતો અને જે વાતાવરણમાં એ વડોદરે આપ્યા-

ત્યાં કોઇ પણ વ્યક્તિમાં પુરો વિશ્વાસ મુકાય એવું નહોતું, કારણ કે એમની પહેલાંના બે ત્રણ મહારાજાઓને અભણ, સંસ્કાર વિનાના, સ્વાર્થો, મૂતાના લોભી હોવાનું, કારણારીઓ, સર્ગાઓએ ફેળેત કર્મ હતો.

જેવી રીતે એમને સ્વમાનની લાગણી હતી તેવી જ રીતે પોતાના વર્ષ એટલે રાજાઓની પ્રતિષ્ઠા માટે અને સ્વદેશીય દિ'દીઓ માટે પણ તેટલું જ માન હતું. ૧૯૧૨ ના નવનુઆરીની શરૂઆતમાં દીલ્લી દરબારમાં બ્રિટિશ સમ્રાટનું અપમાન કર્યોતો જે ભયંકર ખારોપ એમના પર મુકાયો હતો તેનું પુરું સત્ય તો વખતે બહાર પડે જ નહીં, પણ એ દરબારો યા માટે બરાબ છે તે સમજવું અધરૂં નથી. દિ'દેશમાં બારે રાજપ્રીય અસંતોષ આવતો હતો અને યુરોપમાં મહાભારત લગ્નની તૈયારીઓ યથ રહી હતી. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યને એવો હેમાવ જગત આગળ કરવો હતો કે આખા દિ'દના રાજાઓ અને પ્રજા અમારી સાથે છે. સાથે સાથે દિ'દી રાજાઓને સામ્રાજ્યની ભારે સત્તા તથા પ્રતિષ્ઠાનું જાન કરાવવું હતું. રાજાઓને હાથી પર બેસીને રિદીવર્સલ કરવું પડ્યું, એટલે ગોવીસ કલાક પહેલાં હાથી પર બેસીને ખાલી સરખસમાં ફરવું પડ્યું. બ્રિટિશ રાજ તરફ જેવી રીતે અદ્યથો જવું, જેવી રીતે સલામ કરવી, જેવી રીતે સિંહાસન તરફ પીઠ ફેરવવી ન પડે તેવી રીતે નીકળી જવું, વિગેરેનું પણ રિદીવર્સલ થયું. જેનિઝામ કે મોટા મહારાજાઓને વર્ષે કરોડો રૂપીઆની આવક છે, જે સ્વતંત્ર રીતે બધા રાજ્યના હકો ભોગવે છે, જે બ્રિટિશ સરકારના ખંડીઆ નહીં પણ કોઈ કારણથી ખોવાયલા મિત્ર રાજાઓ છે તેમનું આવા પ્રદર્શનથી કેટલું માનભંગ થાય તેના વિચાર દિ'દી સરકારે ન કર્યો. નીઝામ સરકાર નીઆ વળાને સલામ કરે, કે કોઈ રાજપૂત મહારાજા પોતાની તલવાર બ્રિટિશ રાજના

પ્રમ આમળ ધરી દે, આ ચીજ કોઈ પણ સ્વમાની રાજાથી શી રીતે મહન થાય? જે દિ'દી પ્રજાઓને પ્રેક્ષક તરીકે ગણેલા તેમને પણ આખા દરબારની વિધિ અપમાનજનક લાગેવી. વડોદરાના મહારાજાએ એ હાથીના તેમજ દરબારના રિદિવર્સલમાં જવાની ના પાડી. પછી જે જૂલ કરેલી કહેવાય છે તે પ્રસંગનો દુરપયોગ કરીને બ્રિટિશ અમલદારોએ રજનું ગજ કરીને મહારાજાને બદનામ કર્યાં, આમાં તથ્ય વર્ષ ૧૯૦૯-૧૦ અને ૧૧ હું એમની સાથે હતો. મેં દરબારમાં જવાની ના પાડેલી અને તરતજ ઇંગ્લંડથી આવેલો એટલે ખાનગી કામે રાજ પર ચડી ગયેલો, પણ હું જાણું છું કે વાઇસરોય કે દિ'દી વઝીર, અને તેમના પોલીટીક્સ અમલદારો સાથે મહારાજાને હમૈયા સ્વમાન અને પોતાના હક્કોની ખાનગીમાં મતભેદ થયા કરતા. પણ સાથે સાથે એ કહેવાની જરૂર છે કે જે માણસ પોતાના અમલદાર કે નોકરનું પણ અપમાન ન કરે તે સમ્રાટનું અપમાન કરે એ જનવા જેવું જ નથી.

મહારાજા વિશે તો એટલું બધું લખાયું છે અને હજી પણ લખારો કે એમના ગુણ-કોષની ચર્ચામાં હું ઉતરતો નથી. આજના વિજ્ઞાનવેગે પ્રગતિ કરતા યુગમાં મને પુરતી દુરસદ મળશે કે કેમ તે હું કહી શકતો નથી. પણ મેં મહારાજાનાં ખાનસને અભ્યાસ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. કવલાણાના નાના ગામડામાં એમના મન પર જે છાપે પડી હશે ત્યાંથી શરૂ કરીને એમના અંગ્રેજ શિક્ષક અને દિવાન સર ટી. માધવરાવ ખંડેરાવ અર્થે મહારાજાવના ગેરવલિવટ વિશે જે છાપ પાડી અને સુખ્યરથા માટે જે ટેવે પાડી અને ત્યાર પછીથી એમણે સ્વધ્યાયથી પોતાના મનને જે રીતે કેળવ્યું તેની ચર્ચા લખાણથી કરવા જેવી છે. ગાંધીજીની નિયમિતતા ખુબ જાણીતી છે, વડોદરાના મહારાજામાં નિયમિતતા, બ્યવસ્થા,

સ્વચ્છતાના ગુણો સારી રીતે ખીલ્યા હતા. એમનામાં પોતાની જવાબદારીનું ભાન ખુબ કેળવાયું હતું. રાજકીય તથા સામાજિક પ્રગતિ કરવાની એમનામાં ધ્રુવ્ય હતી. એ ધણા મહેનતુ હોતા. દરેક પ્રશ્ન સમજવા માટે પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરતા. એ સકળગુણસંપન્ન હતા એમ હું જરાય કહેતો નથી. એમના દોષો ધણા હતા. ગાંધીજી મહાત્મા ગણાય છે તેમનામાં પણ ધણા છે, અને મારામાં તો ધણા વધારે છે. હું મારા દોષો વિશે અખિઓર્યામણા કરતો નથી અને મારા મિત્રો કે મારા સમાગમમાં આવેલા મનુષ્યો (Contemporaries) ના સદ્ગુણોની કિંમત અંકિતો વખતે તેમની નખળાપછાં પણ લક્ષમાં રાખું છું. મહાન મનુષ્યોના ગુણોમાંથી ધણું શીખવાનું મળે છે, અને તેવી જ રીતે તેમના દોષોમાંથી પણ શીખવાનું મળે છે, પણ આ લેખમાં હું એમના માનસનું પૃથ્વકરણ કરતો નથી પણ સારા ગુણોની પ્રશંસા કરીને અંજલિ આપું છું.

શ્રી. સુમન્ત મહેતા

* * *

પ્રકૃતિનો ક્રમ છે કે જીવનું જાય છે અને નવિન આવે છે, જે જન્મે છે તેનો લય પણ છે. શ્રીમંત મહારાજ સંપાદકશ્રવના સ્વર્ગ-વાસથી આખા સુજ્જ્વલ ઉપર શોક વાદન છવાય તેમાં કાંઈ નવાન નથી. કારણ કે તેઓ એક મહાન રાજા નહીં પરંતુ સાચા દેશ અને લોકસેવક હતા. ઇશ્વરે આગળ કોઈને ઉપાય નથી. તેથી આ મહાન જોડ ખમવાને આપણે તૈયાર થવું પડે.

શ્રીમંતની સાચી યાદગીરી તો એ જ યશે કે એમના મહાન ગુણોની યાદ રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાને કટિબદ્ધ થવું.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ વિશે ધણું લખાયું ને બોલાયું છે એટલે બહુતો વાતોમાં હું નહીં પડું.

શ્રીમંતનો સૌથી મોટો ગુણ એમની સાદાઈ સદગ્રહસ્થાપનો હતો. કોઈ પણ મળતા આવનાર આગળ એમણે ગુરુસે ધમને કંટુ શબ્દો વાપર્યા હોય એમ સાંભળ્યું નથી. ઉદ્દેશજ્ઞ જવાના પ્રસંગમાં પણ એમણે મનની શાંતિ અદ્વિત રીતે સાચવી રાખી એમ સાંભળ્યું છે. મોટે મહારાજ છે એ બુલવાનો પ્રયત્ન કરતા.

પ્રગતિ તો એમના સ્વભાવમાં જ હતી. આખી દુનિયામાંથી સારામાં સારો વસ્તુઓ શોધી અને તે વડોદરામાં લાવવી; એ છેક છેલ્લે સુધી એમનો મુદ્દાસેખ હતો.

કોઈપણ વસ્તુ એમને પસંદ પડે પછી તે સંસ્થા હોય, મહાન હોય, યોગ હોય કે શિક્ષણપ્રવૃત્તિ હોય-કે તરત તેને વડોદરા લાવવાનો પ્રયત્ન એઓ કરતા.

કોઈપણ સાંકડા-પ્રાંતીય કે ન્યાત જાતના બેઠમાં પોતે માનતા નહીં એટલું જ નહીં પણ વર્તનથી તેનો સંયોદ પુરાવો આપતા. સમસ્ત હિંદુસ્તાનમાંથી સારામાં સારા માણસો અમલદાર તરીકે એઓ વડોદરા લાવેલા. એટલું જ નહિ પણ જર્મન કેન્ય ને અમેરીકન અમલદારો પણ વડોદરામાં હતા. કાજી શાહશુદીન, અરવિંદ ઘોષ, રમેશ દત્ત, આચંચર, હિવાવ બહાદુર સમર્થ વીગેરે અમલદારો કોઈપણ રાજ્યને શોભા આપે એવા હતા. આવા અમલદારોને ખાસ પોતે પસંદ કરીને વડોદરા લાવેલા. લાખજેરીની શરૂઆત મી. બોર્ડન અમેરીકને કરેલી. કમાડીનાગ જર્મન અમલદાર રચેલો.

જ્યારે સમસ્ત હિંદ ગાઢ નિદ્રામાં હતું ત્યારે બત્રીસ વર્ષ પહેલાં હોંદી અને અંત્યજોદારનો પ્રશ્ન એમણે હાથ ઉપર લીધેલો હતો.

મહાત્મા ગાંધી તો દક્ષિણ આફ્રિકામાં તે વખતે હતા. એ રીતે તેઓ હિંદુસ્તાનમાં એક પેઢી આગળ હતા. તે વખતે લોકોમાં આજાહેદની લાખણી બહુ તીવ્ર હતી. બંગેલા

લેખી પણ મદદ કરતા તૈયાર નહોતા. મારા પિતાશ્રી તથા સદગત પંડીત આત્માશયજીએ એ આ જાને વિષયોમાં શીર્ષકની ચોજના સફળ કરવા જોઈએ હોવાથી. તેથી જ તેમના ઉપર એઓશ્રીની મહેરબાની પણ વિશેષ થયેલી.

ફક્ત વડોદરા રાજ્ય કરતાં સમસ્ત દેશનો એઓ પ્રથમ ખ્યાલ કરતા હતા. એક હોદી આગેવાને તો કહેતું કે તેઓ પ્રજા-સત્તાકે રાજ્યના પ્રમુખ થવા લાયક હતા.

હોદી રાજ્યો સમસ્ત દેશનો અવિ-ભાગ્ય ભાગ છે અને જ્યાં જોડે મળી પ્રયત્ન કરે તો જ પ્રગતિ સાધી શકાય એ એમનું મંતવ્ય હતું; આથી જ હોદના ફરક ભાગની પ્રશ્નિમાં એઓ પુષ્કળ રસ લેતા ને બનારસ હોદ્દા સુનીવરસીદી, જુના ઇતિહાસ મંમોહક મંડળી વીગેરે ધણી સંસ્કૃતિએ તેઓ મદદ કરતા. હાલના રાજકીય વિકાસો ખીટીશની જીતના આકરિમક પરિણામો છે. આથી દેશના હાલમના ભાગલા પડવાના છે એ માનતા એમને મંજુર નહોતી. સુવર્ણ મહોત્સવ પ્રસંગે સુરત વીગેરે ધણી ધોરીય ચહેરામાંથી એમને માનપત્રો મળેલાં અને તે સદર્થ એમણે સ્વીકાર્યાં.

ફેજવણી, યોવાય પ્રગતિ નથી તે સત્ય એઓ સમજ્યા હતા. તેથી જ સંગીત ફેજ-વણી તરફ એમને ધણો પક્ષપાત હોયો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરતાં યોજનું એ ફક્ત ચાલના બંધાર કરતાં વધારે જરૂરનું છે. તેથી જ લાયબેરી માટે ખાસ આમદ રાખતા તેથી જ આખા એશીયા ખંડમાં જાપાન પછી મહત્ત્વ અને ફરજિયાત ફેજવણી કરવાનું માન વડોદરાને શીર્ષકના રાખીને લાગ્યું. ઈ. સી ફેજવણીના પછી એ ૬૬ આમદી હતા; ફારણ એક કન્યા બહે તે એક કુટુંબ સુધરે એ સત્ય એ અદોનીય સંભારતા.

એક વખત નાદક તોવા આવેલા ત્યારે

“સતી અનસુયા”ના ખેલમાંથી “આહો જો દેશને કરવા આખાદાન, સરસ રીત તો એ જ છે હો માતાને ચાન” ગાયન સંચાલિત મહારાજો જે વખત ખાસ ફેરમા-સથી વગાડેલું જણવામાં છે.

જાપાન પ્રાંતે એમને ધણો પ્રેમ ને આદ-રભાવ હતો. Why should Baroda be not another Japan “આ સવાસું એમણે એકવાર પૂછેલો પણ ખરો. પણ સમસ્ત દેશના કમ ભાગ્યે વડોદરા જાપાન ન થયું. ગુજરાતી સાહિત્યની એમણે ધણી સેવા કરી છે ૧૯૧૮ માં ખાસ આમદ કરીને સાહિત્ય પરિષદની યોથી એક વડોદરા એમણે કરાવેલી, તે પ્રસંગે ગુજરાતી ને મરાઠી સાહિત્યની ખીલવણી માટે રૂબીયા જે લાખની બક્ષીસ પણ આપેલી.

વળી લોકની ભાષા ગુજરાતીને એમણે રાજ્યની ભાષા કરી. કોઈમાં પણ કામકાજ માટે ભાગે તે જ ભાષામાં ચાલે છે. ખીજા કાંઈ રાજ્યમાં આ પ્રથા ચાલુ કર્યાનું સાંભળ્યું નથી. બ્રિટિશ હોદમાં રાજ્યભાષા અંગ્રેજી જ છે. નિઝામ રાજ્યમાં ઉર્દૂ રાજ્યભાષા છે; જો કે પ્રજાને માટે ભાગ મરાઠી ને તેલગુ ભાષા બોલે છે, ફક્ત રાજ્ય કુટુંબને લમબગ ૧૧ ટકા રાજ્યની વસ્તીની માતૃભાષા ઉર્દૂ છે. આજ એમની મદદતાનું માપ છે. ગુજરાત આ સેવાને આભાર પુરા કેવી રીતે માને ?

સમાજ સુધારામાં તો એમણે વડોદરાને જન્મદેશ ક્યું છે. બાળકજન પ્રતિબંધ, વારસાદ હજો, પુરાછેડાના હજો વીગેરે સી દિતના કાપદા એમણે ખાસ ધડપા છે. સી હાલની ગુલામી દશામાંથી બહાર નિકળે અને દેશસેવામાં પોતાનો ફાલો વ્યાપે એ એમની ખાસ ઇચ્છા હતી. સી પ્રગતિ બાળકની કાંઈ પણ ચોજના કે ચળવળને હજેલાં એમના તરફથી ટેકો મળતો.

શ્રી. અનંતાનાથ નં. હીંદીત્વ

કાલે

અને

આજે

લેખક :

શ્રી. ભોળીલાલ ગાંધી

નિયાનો એ મોટામાં મોટો દેશ છે. એક ઉંછેડથી બીજે છેડે ચાલીને જવું તો વરસો લાગે !

જે આપણે એકી સાથે એ દેશના દરેક જુદા જુદા ભાગમાં વાવરલેસથી પૂછીએ, 'અમારે તમારે ત્યાં શું છે ? સવાર, સાંજ કે રાત ?'

તો એક જણ કહેશે, 'સવાર.'

બીજો કહેશે, 'અપાર.'

ત્રીજો કહેશે, 'અમારે તો બાપ, સાંજ છે.'

અને ચોથો કહેશે, 'ના, રે ના, હજી તો મધરાત આસે છે.'

જે આપણે એ દેશના દરેક જુદા જુદા ભાગના લોકોને તે જ રીતે પૂછીએ કે, બાપ, કપડાં તમારે ત્યાં ?

તો એક કહેશે, 'અમારે ત્યાં તો વસંત છે.'

બીજો કહેશે, 'ચિપાલો છે.'

અને પછી એમને આપણે પૂછીએ કે, 'ભલા ! તમારે ત્યાં બહુ શું થાય છે ?'

તો એક કહેશે, 'લોહું જ લોહું !'

બીજો કહેશે, 'અનાજ અનાજ !'

ત્રીજો કહેશે, 'અમારે ત્યાં છે એટલું કે ક્યાં છે બીજું ?'

ચોથો કહેશે, 'કેલસા તો અમારે જ અહીં છે.'

અને પાંચમે પાછળથી પણ સૌથી મોટે અવાજે કહેશે, 'બોલો કેટલા લાખ જેલન તેલ. ક્યામતેલ જોખણ !'

લોહું-ધરતીના પેટાળમાં સલામત તિ-જેરીમાં પડેલું છે.

અનાજ-કાળી કાળી ધરતીના જડખામાં કાકિયા કરે છે.

૩-મોટાં મોટાં એતરોમાં બધું બધું સૂતું છે.

કેલસા-ધરતીના ઊંચ ઊંચાણમાં લપાઈને પડ્યા છે.

તેલ-તળાવોમાં હેલુંહેલાં કરે છે.

પણ પાછા એમને પૂછીએ કે, 'તમારે ત્યાં જ્ઞાની અછત છે ?'

તો એક કહેશે, 'લોહું એકાએક છે.'

બીજો કહેશે, 'અનાજ વિના તો મરી ચાલ્યા !'

ત્રીજો કહેશે, '૩ વિના તો થયરી ઉઠ્યાં !'

ચોથો કહેશે, 'કેલસા વિના તો મરવા પડ્યા છીએ.'

અને છેલ્લો કહે છે, 'બધું છે પણ અચ્છેલ વિના તો કેમ રહેવાય ?'

*

પણ કોઈને સમજ નથી પડતી આ બધા માટે શું થાય ?

*

કોઈક કહે છે : 'ટૂંકટર આવે તો બધું સૂતરું થઈ જાય. ઉજ્જડ ધરતી હસતી થાય.'

'આગચાડી આવે તો છત અને અજી-તનો ઉઠેલ થાય.'

:'વરસાદ ન આવે પણ નહેર બંધાય તો દેશ આજો લીધોહમ અને અને પછી તો લીધાલહેર થાય.'

પશુ નહેરો કોણ બોલાવે ? સડકો કોણ બંધાવે ? ટ્રેક્ટરો શું કામ લાવે ? કોને થી ગરજ ?

કેમકે લોકો તો સૌ અજગરની-ઢોંધ લેતા પડ્યા છે. એમને તો પોતાના સુખદુઃખની ચ પૂરી સમજ નથી. વહેમોમાં એટલા બધા ફળ્યા છે કે અક્ષય યજ્ઞાવતીની કોમળે આવડત નથી, નરીય ઉપર એટલા બધા આધાર રાખે છે કે પ્રાનનો વિચાર કરવાનો કોમળે સમય નથી, જાતો ૧૮૦ છે અને કાપાઓ, બોલીઓ એથી ચ વધારે છે-આ સૌનો મેળ કેવી રીતે આવે ?

અને આનો લાભ થોડાક મૂડીજર, લુચ્ચા રવાળો લોકો લઈ રહ્યા છે.

*

વીસ વરસ પહેલાંના રહિપાની આ લાત છે. આખી ધરતીના છઠ્ઠા ભાગ જેવડો મોટો એ દેશ છે. પહેલાં-ચોડાં વરસ પહેલાં ત્યાં જુલમી રાજ સજ કરતો હતો. એ ઝાર નામે ઓળખાતો.

એ દેશમાં મોટા મોટા જમીનદારો હતા, તાલુકદારો હતા, સામંતો હતા-સૌ મોટા રાજાનો જેવો રવાજા રાખતા. દેવતને મારતા, મૂડના અને મનમાન્યા પૈસા પડાવતા. એમની સામે યનારને ગોળીએ લીધી નાખતા.

રાજ આગળ આની કશી દાઢ હરિયાદ આશતી નહિ-રાજ તો નાચરંગ અને માન-તાનમાં દિવસો ગુજારતો. એના સલાહકારો અને અમલદારો એક જ વાત જાણતા કે રાજની ખુશામદ કરી પૈસા કેવી રીતે પડાવવા. લોચ ફરવતો તો પછી પાર જ કર્યા હોય ?

દેશનું સત્તાનાયક વળી રહ્યું હતું. ગરીબ લોકોનો મરો હતો. પૈસાદારો તો તાગડધિન્ય કરતા ગરીબો વધારે ગરીબ થતા જતા હતા. મહેનત કરે ગરીબો અને કમાય પૈસાદાર ! મહેનત કરે મજૂરો અને કમાય ઠારખાનવાળા !

૬

મહેનત કરે ખેડૂનો અને કમાય જમીનદારો ! મહેનત કરે દેવત અને મોજશીખ ભોગવે રાજ-રાણી અને એનો કુટુંબીઓ !

પ્રજામાં દાદાકાર વરતી રજો. અંદર અંદર સૌ ધૂંધવાઈ રહ્યા શું નાના શું મોટા, શું સ્ત્રીઓ શું પુરુષો-ગરીબ અને વયથી રિયલિવાળા સૌના કંઠે પ્રાણ, આગળ.

ન્યાં જુઓ ત્યાં જુલમ-જુલમ ! જૂખ-મરો-જૂખમરો ! જ્યાં જુઓ ત્યાં સૌ મરવા વધે જ છવતા હોય, એવું થઈ રહ્યું હતું.

કોમળે વિચાર આવ્યો : 'રાજથી ચ મોટો એક છે, ન્યાયનો ખેલી એક છે, સાચનો પક્ષ લેનાર એક છે-ધર્મ ગ્રહ !'

તે આ ભોળા આદમીએ સૌને વાત કરી : 'ભગવાન તો આખામાં બિરાળો છે, પશુ એનો અવતાર ધરતી પર છે-ધર્મગ્રહ ! તમને આપણી હાથ સાંભળશે, એ આપણને બચાવશે.'

ભોળા ભોળવાણા રોકેટોળાં વળી ધર્મગ્રહ પાસે ગયા. પશુ પહેલાં તો ધર્મગ્રહને આ નાગા-જૂખ્યા-મંધાતા ભોમને મળવાની કુરસદ જ ન હતી ! એ વખતે એ દેવળમાં પૂજા કરતો હતો. પૂજા થઈ રહ્યા પછી એને રાજ ઝારને મળવા જવાનું હતું. એ પછી રાજ ઝારના હીકરાને મંત્ર બજાવવાના હતા. સાંજે ઝારની રાણીને ઉપદેશ સંભળાવવાનો હતો-વખત જ એને ન હતો !

ભોળા માનવી વીલાં પડ્યાં, પાછાં ફર્યાં. જીજે દિવસે, ઝીજે દિવસે, ચોથે દિવસે રાજ રોકેટોળાં વળી ધર્મગ્રહને આગળે જઈ જઈ પાછાં ફર્યાં ! ધર્મગ્રહને વખત જ કર્યા હતા !

'હવે શું થાય ?' સૌ વિચારમાં પડ્યાં.

'ગમે તેમ કરી ધર્મગ્રહને પૂછવું એ તો ખરું.' એક જણ બોલ્યું.

'પશુ કી રીતે ?' ખીજાએ પૂછ્યું.

સૌ પાછા વિચારમાં પડી ગયા, એક

સરકારના લશ્કરમાં કાણુ હોવ છે ? સિપાઇઓ ક્યાંથી આવે છે ? જ્યારે પોતાના ગામમાં ખાવાના સ્ત્રીયા થાય ત્યારે ધણુ જુવાનો શહેરમાં મિલમાં નોકરી શોધવા જાય છે. ધણી વાર ત્યાં નોકરી નથી મળતી. કેટલાક વળી સરકારની કચેરીમાં પટાવાળા, દારકુન થઇ જાય છે. કાંઈક વળી સિપાઇ પણ થઇ જાય છે. અને વખત આવે એને લડાઈમાં જવું પડે છે—હાથ પગ ભાંગે કે મરવાનું થાય છે. પશુ પેટને ખાતર એને બધું કરવું પડે છે.

આ પેટની ખાતર ગળેલા જુવાનો હાથમાં બંદૂક લઇ સરકારના તરફથી રૈયત ઉપર જીલમ ગુમરાતા થાય છે. પણ એમનામાંય સમજ આવે છે—જ્યારે પોતાની જ સામે પોતાના ગામના કે તાતના કે કુટુંબના જુવાનો દડતાલ પાડે છે કે સરકારના જીલમ સામે માથું ઉંચકે છે ત્યારે આ સિપાઇઓને જ પોતાના ભાઈઓ ઉપર ગોળી ચલાવવાનો વારો આવે છે ! અને એવે વખતે ધણીની આંખ ઉધડી જાય છે. એવી દયાબેર નોકરીને સાત મારી તેઓ પોતે જ પેલા ક્રાંતિ માટે મરવા નીકળેલાઓની સેનામાં જોડાઈ જાય છે. અને જે બંદૂક તોપો પોતાના કાળમાં હોય તેનો ઉપયોગ રૈયત સામે નહિ પણ જીલમી સરકાર સામે જ કરવા લાગી જાય છે. આ વખતે સરકાર ગભરાય છે અને તાર કરે છે કે ખીજે :ક્યાંકથી લશ્કર આવે. પણ આ દરમિયાન તો તારવાળાઓ પણ પોતાના દેશનાં બાંકુઓની કુમકે આવી ચડે છે અને તારનાં દોરડાં પોતાને હાથે ઢાપી નાખે છે. રેલવેના નોકરી પણ સરકારને માટે લશ્કર લાવવા લઇ જવા એકાદ ચલાવવાની ના પાડે છે. અને આખા દેશમાં અજબ અમ-ભાર મળે એમ થઇ જાય છે.

મોટરગાડી, માલિકા,

પોસ્ટવાળા, ખસારીઓ, સિપાઇઓ અને લશ્કરના આદમીઓ સુદાં મળુરે અને ખેડૂતો તથા ખીજા ક્રાંતિ કરવા નીકળેલા જુવાનોની સાથે થઇ જઇ જૂના રાજને છેલ્લી સલામી આપી બધી સત્તા હાથ કરે છે !

અને લેનિનની આગેવાની નીચે બધું પણ એમજ.

જે કે લેલિન તો ધણી વરસો સુધી રશિયાની બહાર દેશનિકાલ થયો હતો. પણ તે ભારે કુશળ હતો. જંગલોમાં અને રણમાં, પરદેશમાં અને દરિયાપાર રહી રહીનેવ તેણે રશિયાની નાની મોટી બધી વાતો ઉપર કાણુ રાખ્યો હતો, એના હાથમાં જ છેવટ લગી આગેવાની રહી. અને એ પોતે ખરે તરફે છાનોછૂપો રશિયામાં ઘૂસી આવ્યો—ક્રાંતિનો બધો મસાલો તૈયાર હતો. એમાં ચીનગારી મૂકી દીધી અને ઉપર જણાવી તેમ બધી સત્તા તેના હાથમાં આવી મઇ.

*

આ ભારે જંગ અને વિદ્યુતજ્વાલામાં લેનિનની શ્રી કુપરકાવાએ ઓછો સાથ નથી આપ્યો. એણે ઓંઓમાં પ્રચંડ જનમતિ આણી હતી અને છેવટ લગી તેમની આગેવાની કરી હતી.

*

પરિણામે ગાંધી હાલનું વહેમી, જંગલી, અધ્યસમજ, જીલમ, નીચે રીખાઈ, મૂંઝ, બીકણુ રશિયા નવો જ સાજ, નવો જ શક્તિ નવો જ સ્વરૂપે આજે દુનિયા આખીને આંધ રહ્યું છે.

આખી દુનિયામાં આજે રશિયા ખીજા ઓ દેશથી જુદું પડે છે. એણે નવો જ આદર્શ જન્માવ્યો છે, નવી જ આશાએ જન્માવી છે, નવી જ સંસ્કૃતિ ઉભાડી છે.

*

એ સંસ્કૃતિમાં એવું તે થું છે !

ફિનિયાની અંદર આજે રશિયા એક જ એવો દેશ છે જ્યાં

(૧) આ મારી મિલ, આ તારી ફેક્ટરી, આ ફાબ્રિકાની માલિકીની પેદી-એવું નથી. એટલે કે મોટા મોટા મિલ તથા કારખાનાદારો નથી. બધી મિલકત રાજ્યની ગણાય છે.

(૨) જમીન પણ જે એડે તેને સરકાર આપે, બીજાની મહેનત ઉપર જીવનાર બેઠાખાઉ જમીનદારો દ્વે ત્યાં નથી.

(૩) આમ જે માલ પેદા કરવાનાં સાધનો છે તે જ કોષ્ટની ખાનગી માલિકીનાં ન હોઈ ત્યાં મહેનત કરનાર દરેકને ખાવા પીવા અને જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા સરકાર બંધાએલી છે. એટલે કે આજની ફિનિયાનો મહારાજ-એકારી 'એન્ડ્રિયુસ' ત્યાં જ છે એમ નહિ, પણ રત્ન ત્રણ સુખી ગણાતા ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા અને જર્મની, ઇટલી, ફ્રાન્સ તથા દરેક દરેક દેશમાં છે-તે 'એકારી' એક માત્ર રશિયામાં નથી.

(૪) ખાનગી માલિકી ન હોઈ પૈસાને કારણે ચતા ગુન્હાઓ, ખૂનો, વગેરે અટકી ગયાં છે.

(૫) ખોટી દરીયાઈ મટી જઈ સૌ "પોતાનું" કામ મણીને તનમનથી મહેનત કરે છે.

(૬) માંદા અને ધરડાની સારવાર સરકાર લેવા બંધાયેલી છે.

(૭) બાળકોનો સારો ઉછેર થાય અને તેમનું બહુતર સંગીન થાય તે માટે હજારો ફાબ્રિકા અને નિયાજો તથા જાલકોઝમણે અને લાયબેરીઓ સરકારે ચાર કરી છે.

(૮) ઓછોતે આજ લગી ગુલામ માનવામાં આવતી અને તે તો કેવળ ઉદ્ધરણે જન્મ જ આપવાનું કામ કરે એ માન્યતા તદ્દન ભૂંસાઈ ગઈ છે અને ઓછો પણ નાનામાં નાના કામથી માંડી.

મોટામાં મોટા જોખમ અને જવાબદારીના કામ તથા હોદ્દા ઉપર આજે આ દેશમાં છે. એટલે કે ઓછો અને પુરુષો બધી રીતે સરખી પાયરી ઉપર છે.

(૯) કોષ્ટ પણ જાત કે ધર્મના માણસને બીજાથી ઉતરતો કે દલકો ગણવામાં આવતો નથી.

(૧૦) ફિનિયામાં સૌથી બધું કર 'પાપ' કે 'ગુનો' હોય તો તે 'વેરવાના વેપાર'નો છે. ફિનિયાને માથે તે એક કલંક છે. આજ લગીના ઇતિહાસમાં 'વેરવા' કદી નિર્મૂળ થયું નથી. આજે ફિનિયાના દરેક દેશમાં સરકાર તરફથી 'વેરવા' તરીકેના પરવાના આપવામાં આવે છે. પણ એક રશિયામાં જ વેરવાવાડો નિર્મૂળ થયો છે. કોષ્ટ જોને એના શરીરને પૈસાની ખાતર વેમણું પડે એ આખા સમાજને મારે લાંછન છે. રશિયાએ એ કાંળા ટીલી દૂર કરી છે.

અને સૌથી છેલ્લું પણ મહત્વનું—

(૧૧) રશિયામાં આ બધું યથા યક્યું છે કેમકે ત્યાં મજબૂતીઓનું રાજ્ય છે. ત્યાંની સરકાર જ મજબૂત-એડોતો અને મહેનત કરનાર પ્રતિનિધિઓની બનેલી સાચી સંપૂર્ણ પ્રજાકીય સરકાર છે. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકામાં કહેવાય છે પ્રજાતંત્ર પણ ત્યાં ખરી રીતે પૈસાદારોનું જ રાજ્ય હોય છે એવું એક માત્ર રશિયામાં નથી. એથી જ નાનામાં નાના મજૂર જીવામાં જાચી કક્ષાએ પહોંચે એવો સતત પ્રયત્ન થાય છે.

આનું નામ જ સાચું સ્વરાજ-પોતાનું રાજ-પ્રજનું રાજ. ત્યાં આને "સોવિયેટ રાજ" કહેવામાં આવે છે.

કેવું સંદર્ભ રાજ? કયાં મજા કાઢતું આજનું રશિયા તે કયાં આજનું સોવિયેટ રશિયા?

કયાં કાલે...! અને કયાં આજે...!

આશા ગીત

[ઢાળ : સાગરને તીર એક દટળે ટીટાડી]

આવ્યા રે મેઘરાજ વરસ્યા ખૂબ પાણીકાં,
કાર્યાં ધરણીનાં પેટ ધખતાં હોણ !
સીંચી બપૈયાને ઉર મીઠી પ્રીતડી,
અટકાવ્યાં ' પિયુ પિયુ ' જખતાં હોણ !

આવ્યા આવ્યા ને પાછા આવ્યાયે રે ગયા,
ચાતકને રોજ દિન ગણવા રહ્યા,
મધબરતાં ત્રોય ' પિયુ ' વાટડીનાં વેણુલે,
આશાનું ગાન કેતું મૂકતા ગયા !

આવ્યા રે ભાનુદેવ સાત સાત ઘોડલે,
થંભેલી સૃષ્ટિને જગાડવા હોણ !
ચકવા ચકવીનાં એ તણખંતાં દિલકે,
પ્રેમનાં નવાંકુરો કુટાડવા હોણ !

ચાકયાને સજ ઘેર પાછા પધારીયા,
ગોઠડી ચકોરની અધૂરી રહી
આઘાં આઘાં ત્રોય એરાં અંતરથી,
રાખે આશા શી મધુરી વહી !

મુખના વરસાદ મારે આંગણીયે વરસ્યા,
ઠંડેતાં કે કાળ એય ઠૂકી ગયા
એક દિ' એવાજ કે સૂરજ તપી ઉઠ્યા,
એય અંધારૂં પાછું મૂકી રે ગયા !

આજ મારે દિલકે હુઃખ ઠરીયા ઉમટી,
મત મારી મૂંઝવી ભારે રહે
ત્રોયે રહી રેઢણાં ચાતક ચકોર ચાં,
આશાદેવીને ઉર માડું ચહે
આશાનું ગીત અનંત શુંજ રહે.

રેડીયો વિષે કંઈક

સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત

તેજા :

સૌ. ચંદ્રાવતી ઇ. દવે

સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત સંસ્કૃત

લગભગ પંદરેક વર્ષથી હિંદુસ્તાનમાં 'રેડીયો'ની વધારામણી થઈ છે. જેમ રેલ્વે, તાર, ટેલીફોન વગેરેથી આપણને નવું નવું જાણવાનું મળે છે, તાત્કાલિક અને સમયસરની ખબરો મળે છે, દુનિયામાં શું ચાલી રહેલું છે. તે ખબરો ચેપરોદ્ધાર આપણે મેળવી શકીએ છીએ, તેના કરતાં અનેકગણું વધારે, મીનિટે મીનિટના બનાવો વિષેનું ચોક્કસ જ્ઞાન આપણે રેડીયો દ્વારા મેળવી શકીએ છીએ.

દિવસે દિવસે હિંદુસ્તાનમાં રેડીયો સ્ટેશનોમાં વધારો થતો જાય છે. રેડીયો સ્ટેશનો વધારવાનો સરકારનો ઉદ્દેશ પોતાની પ્રજાને વિશેષ જ્ઞાન આપવા માટે છે. પહેલાં રેડીયો કિંમતમાં ઘણા મોંઘા હોવાથી બહુજ થોડી જગ્યાએ જોવામાં આવતા હતા. મોટી મોટી રહેવાની સારી હોટલો, રાજ્ય, રજવાડા અને ઘણા પૈસાદાર કુટુંબોમાં જ જોવામાં આવતો. પછી ધીરે ધીરે કિંમત ઓછી થવાથી તેનો પ્રચાર વધ્યો. અને માધ્યમથી આની હોટેલોમાં લોકોના જોવામાં તે આવવા લાગ્યો. પણ રસ્તે જતાં માઓફેન કરતાં જુદો ને મોટો અવાજ લોકોના સાંભળવામાં આવે, એટલે તેમને તો માત્ર એટલી જ કંપના રહે, કે આ તો એક મોટા અવાજથી હોવાટ કરી ગાવતો જ સંભળાયા કરે છે, આથી વિશેષ મદરવ તેનું લોકોને લાગતું નહિ. આપણામાં સજ્જનો આની હોટેલમાં જઈ બહુ બેસતા નથી, એટલે કારણ પ્રસંગે અથવા શોખની ખાતર હસાખાવાના સ્થળોએ, અથવા ગેટાં રહેવાની રહેવાની સારી હોટેલોમાં રહેવાનું

ધતું, તો નિરાતિ બેસીને રેડીયો સાંભળી શકતો. જે એક વાર એમાં રસ પડે, તો પછી એને માટે વધારે જાણવાની જગ્યાસા ઉત્પન્ન થાય જ. અત્યારે તો રેડીયો કાંઈ નવાઈની ચીજ રહ્યો નથી. કારણ કે સાધારણ ઘરોમાં પણ રેડીયો મદરવનું સ્થાન પામી ગયો છે. પણ તેનું મદરવ કયા કારણ ઉપર હશે, તે એક વિચારવા જેવી વાત છે. કેટલીક જગ્યાએ તે એક ફેશન તરીકે અથવા મોટાઈ ખતાવવા તરીકે હોય છે. અને તેથી રેડીયો સેટ ખાસ કરીને ફેશન ફર્નિચરમાં જ યજમાન તરીકે ગોઠવવામાં આવે છે. પણ તેને બદલે જે આખો દિવસ બેસવાના ફર્નિચર તરીકે વપરાતો ફર્નિચર સીટીંગ ફર્નિચર અથવા લાયબ્રેરી ફર્નિચર શકાય, તેમાં સબેસીટો હોય, તો તેનો ઉપયોગ બીજો તથા હોટેલોમાં સર કરી શકે. કેટલીક જગ્યાએ ફક્ત ગાયનો સાંભળીને આનંદ મેળવવા માટે રાખવામાં આવે છે. તો કેટલીક જગ્યાએ એકલતામાં માણસને એક કંપેનિયનની બેઠ પૂરી પાડવા માટે રાખવામાં આવે છે. પણ એને અબ્યાસના એક સાધન તરીકે તો બહુજ ઓછી જગ્યાએ તેનો ઉપયોગ થતો હશે.

ઘણાં ઘરોની અદર મુખ્ય પુરુષ વ્યક્તિઓ સિવાય બીજાં અથવા મોટી ઉંમરનાં હોટેલોમાં પણ તેને વગાડવાની બંધી હોય છે. અને તેથી જ તે વર્ગ તેમાં રસ લઈ શકતો નથી. આવું ન થતું જોઈએ, કારણ કે પુરુષો બહાર હોય, ત્યારે ઘરમાં રેડીયો હોવા છતાં પણ બીજાને કે હોટેલોને તેનો લાભ મળતો

નથી. ધરમાં બધા જ ચલાવી શકતાં હોય, તો દરેકજણે પોતપોતાના રસ પ્રમાણે પ્રોગ્રામો સાંભળે ને આનંદ મેળવે, અને તો જ રેડીયોનો ખરેખરો ઉપયોગ કર્યો ગણાય.

હવે રેડીયોથી આપણને શું શું જાણવાનું મળે છે, તે જોઈએ. પહેલું તો એજ બેવાવું છે કે આપણે એક નાનું સરખું કોન્સર્ટ અથવા ગેઝર્મિ કરવું હોય છે, તો તેને માટે કેટલા દિવસ આગમયથી તૈયારી કરવી પડે છે. અને એક પછી એક પ્રોગ્રામો કેવી રીતે ગોઠવવા, વચમાં જરા પણ ખાલી વખત રહ્યા સિવાય સતત પ્રોગ્રામો ચાલુ રાખવા, એને માટે મહેનત અને મગજ પર જોગે કેટલો રાખવો પડે છે અને તેમ જતાં પણ સારામાં સારું કાચું થવું, અને ટાઇમ ટાઇમ સચવાવો ધણી વખત અશક્ય થઈ પડે છે. તો પછી રેડીયો પ્રોગ્રામ જે જાણેલા પંદર દિવસ આગમયથી બહાર પડે છે, તો તેને ગોઠવવાને કેટલા મહત્તા આગમયથી તૈયારી કરવી પડતી હશે. વળી તેને માટે તો ગામનાં તેમ પરગામનાં અનેક માણસોની સાથે પત્રવ્યવહારથી નહીં કરવું પડે છે. વળી પ્રોગ્રામોના ટાઇમ સાચવવામાં એટલી બધી ચોકસતા જળવાય છે, કે ૭-૨૫ થી શરૂ થતો પ્રોગ્રામ ૭-૨૫ થી જ શરૂ થાય, એક મીનીટ પણ વધારે જોઈતી ન થાય અને ૧૨-૫૫ પૂરો થતો પ્રોગ્રામ અડધી મીનીટના પણ ફેરફાર સિવાય તેજ ટાઇમ પૂરો થાય. એટલે તેમાં બાગ લેનારાં ગાયન, વાદન તથા બાળણો કરનારાં એ કેવા ટાઇમસર આવી જવું પડતું હશે ? અને દરેક પ્રોગ્રામ પૂરો થતાં તરતજ બીજા પ્રોગ્રામની જાહેરાત કરવા માટે રેડીયો સ્ટેશનના માણસોએ કેવા તૈયાર રહેવું પડતું હશે ? વળી આ તૈયારી તો રોજ રાખવી પડતી હોવા છતાં કેટકપણ દિવસ તેમાં ઉજાપ આવી નેવામાં આવતી નથી. આ બધું ખાસ વિચારવા જેવું છે,

રેડીયોની શોધખોળ યુરોપમાંથી થઈ અને તેમાં તેમનો મૂખ્ય ઉદ્દેશ દેશેદેશની માહિતી મેળવવાનો, સંદેશ પહોંચાડવાનો ને અવનવા બનતા બતાવોની ખબરો મેળવવાનો હતો. અને તે સાથે એકલું જ તે સાંભળવાથી આનંદ ન પડે, માટે તેની સાથે ગાયન, વાદન તથા સારા સારા વક્તાઓનાં બાળણો ગોઠવવામાં આવ્યાં. હિંદુસ્તાનમાં રેડીયો સ્ટેશન સુંબાષ, હિરદી, કલકત્તા, મદ્રાસ, પેશાવર, લાહોર લખનૌ તથા સીસેનમાં છે. તેમાં સુંબાષ ઇલાહાબાં તો ખાસ કરીને સુંબાષનું સ્ટેશન આપણને વધારે ઉપયોગી થઈ શકે છે. હાલમાં તેણે ઠીક પ્રગતિ કરી નવા નવા સુધારાઓ કર્યા છે. એટલે જુદા જુદા શોખના માણસોને અનુકૂળ પડે તેવી જાતની ગોઠવણી કરેલી છે. રોજ સવારે ફક્ત એક કલાક સુધી રેકડ પ્રોગ્રામ આવે છે. વળી બપોરે ૧૨ થી ૧ સુધી થોડાં ગાયનો, વળી બીજાને માટે ખાસ જાણવા જેવા પ્રોગ્રામ જેમાં બીજાને ઉપયોગી ધરગદ્ય સાયન્સ, રસોઈની બાબત, ધર શાશુગારની બાબત, શરીરના શાશુગારની બાબત અને તે ઉપરાંત બીજાએ પૂછાવેલી સુંવરણોના કુકલ વગેરે કહેવામાં આવે છે. તેમ નિશ્ચયે ન જઈ શકતાં, એટલે કે સાત વર્ષની અંદરના છોકરાંઓ માટે તેમની જ કાલી કાલી બાબામાં તેમને આનંદ પડે તેવા પ્રોગ્રામ હોય છે. ૧ થી ૨ વાગ્યા સુધી ઇંગ્લીશ ગાયનોની રેકડો હોય છે. અને ૩ થી ૪ થી ખાસ સ્કલને માટે રાખવામાં આવે છે. તેમાં સારા સારા પ્રેક્ષકો બાળણો આપી શોખવે છે. તેમાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ, સાયન્સ, ઇંગ્લીશ, સંસ્કૃત, ગુજરાતી તથા મરાઠી વિગેરે વિષયોના સમાવેશ થાય છે. સ્કલ પ્રોગ્રામ અઠવાડિયામાં ત્રણ દિવસ આપવામાં આવે છે. અને બાકીના દિવસોએ તે ટાઇમ જૂદી જૂદી જાતની રેકડો વગાડવામાં આવે છે, દર રવીવારે નાનાં કીડર

માર્ટનમાં લક્ષ્યતાં છાકરઓ પોતે જ પ્રોગ્રામ બજાવે છે, તેમાં વાર્તા, ગાયન, બાષ્પજી, કાગળો વાંચવાના વગેરેનો પ્રોગ્રામ હોય છે. રોજ સાંજે ૬ વાગે રેડીયો પ્રોગ્રામ શરૂ થતી વખતે પહેલાં જન્મ દિવસની મુઆરકબાદી આપવામાં આવે છે, જેણે જેણે ચોતાની જન્મ તારીખ લખી મોકલી હોય, તેના નામ સાથે મુઆરકબાદી આપવામાં આવે છે. પછીથી ૬૫૦ પ્રમાણે ગાયન, વાજીન, આરોરેટ્ટા વગેરે પ્રોગ્રામો ગુજરાતી, મરાઠી તથા હોંદીમાં શરૂ થાય છે. ૬૫૦ થી ૮ વાગે એક બાષ્પજી હોય છે, જે પછી રોજ જુદી જુદી ભાષામાં હોય છે. હાલમાં કેટલાંક

ગુજરાતી બહેનોનાં બા-
વણો જે રેડીયો પર
બોલાયેલાં, તે 'બગીની
સમાજ પત્રિકા' માં
છપાયેલાં જોવામાં આ-
વેલાં. પણ આવા બા-
વણો સ્ત્રી ઉપયોગી દરેક
સામગ્રી જેવાં કે, કુલ્ય-
સુંદરી, ઔચકિત, ઓ-
બોધ વગેરેમાં છપાય,
તો તેનો લાભ દરેકને

ધણે સારો મળી શકે. જેમને ત્યાં રેડીયો દરો,
તેમણે તો કાગળ રાખી તે સંભાળ્યા જ દરો.
પણ કામવાર સંજે મનચાલ ન સંભાળી
શકાયું હોય, તો તે બાષ્પજી વાંચવાથી થોડો
સંતોષ તો થાય જ છે. જે કે સંસ્કારી બહેનોને
બોલતાં સંભાળવાં, તેમનાં અવાજની મીઠાસ
ને બોલવાની છટા આકાશવાણીથી અનુભવવી
એનો આનંદ તો જુદો જ લાગે છે. અને
તેથી જ રોજ એક બાષ્પજી રજા ગુજરાતી
જે બહેનોનું રાખવામાં આવતું હોય, તો ધણું
જ સારું.

વળી પ્રામોદાર માટે દરેક રેડીયોનાની આસ-

માસના ગામડાંઓમાં સરકારી ખર્ચે નાના
રેડીયો મૂકવામાં આવેલા છે, અને રોજ
સાંજે રાખેલા પ્રોગ્રામો તેનો લાભ
આમ્મજનો, સ્ત્રી, પુરુષો તથા બાળકો
બેમાં મળી પૂરેપૂરો લે છે. તેમને માટે ખાસ
બજનો, ગાયનો, અને સાથે તેમના બેતીના
ધંધાને ઉપયોગી થઈ શકે તેવાં, તથા
સ્વચ્છતા ને આરોગ્યતા વિષે બાષ્પજી અપાય
છે, બોધદાયક વાર્તાઓ કહેવામાં આવે છે,
તથા રોજ રોજના બનર ભાવો કહેવામાં
આવે છે. મુંબઈમાં આમ્મજનો માટે મરાઠી
ભાષામાં તથા દિલ્હીમાં હોંદીમાં અને તેજ પ્રમાણે

દરેક પ્રાંતમાં પોત-
પોતાની પ્રાંતીય ભાષા-
માં સંભળાવવામાં આવે
છે. આપણા ગુજરાતમાં
આમ્મજનો માટે તેવી
રેડીયોની વ્યવસ્થા થયેલી
નહિ હોવાથી ગુજરાતી
ભાષામાં હજુ સુધી તે
કહેવામાં આવતું નથી.
આમ્મજનોનો પ્રોગ્રામ
આસતો હોય ત્યારે
બીજાં સંભળનારાઓને

ગ્રાહકોને વિનંતી

દરેક ગ્રાહકે મત્રબ્યવહાર કરતી
વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર
અવશ્ય લખવો. ગ્રાહક નંબર
સિવાયના પત્રો ઉપર પુરતું
ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.
અને તેવા પત્રોને જવાબ આપ-
વામાં દીન થવા સંભવ રહેશે.

વ્યવસ્થાપક

આનંદ ન જોવો પડે, માટે દિલ્હી, તથા
મુંબાઈનાં બીજાં રેડીયો ઉપર બીજાં પ્રોગ્રામ
ચલાવવામાં આવે છે.

વળી બાવિંકો માટે દર વર્ષે જન્માષ્ટમીને
દિવસે મથુરાના મંદીરમાં થતા કૃષ્ણજન્મનું
વર્ણન તથા જન્મ થવાના ઘંટ, આરતી
સાથે સર્વ ક્રિયા મથુરાથી સીધા
દિલ્હી મારફત સંભળાવવામાં આવે છે. દર
શુક્રવારે સવારે દિલ્હીમાં કુરાને શરીફ તથા
દર મંજળવારે સવારે ગીતાજી અથવા રામા-
યણની કથા સંભળાવવામાં આવે છે. દર
અઠવાડીયે પુરતક પરિચય ને સમાશેયના

આપવામાં આવે છે. વળી રેડીયો પ્રોગ્રામમાં ફેરફાર કરવાની સુચનાઓ અથવા રેડીયો સેટ-માં સંભળવામાં પડતી ગૂંચલીઓ રેડીયો સ્ટેશન ઉપર લખી મોકલવાથી તેના જવાબો-હોદ્દીમાં લખેલા કાગળોના જવાબ દર મુરવારે હોદ્દીમાં તથા અંગ્રેજી કાગળોના અંગ્રેજીમાં દર સ્વીચારે ૯-૧૫ વાગે ન્યુસ વખતે મુજાબમાં કહેવામાં આવે છે.

કેટલીક વાર શુશ્રુષુની બહેનોના ગરમાનો પ્રોગ્રામ રાખવામાં આવે છે. વળી આ વખત નવસાવીના દિવસોમાં રોજ જુદા જુદા ટાઇમે ગરમા પ્રોગ્રામ રાખવામાં આવે છે. કેટલીક બહેનોના તોમીકા રાગને ઢાળતી મરાઠેલા ગરમાના રજુકાર ધણા વખત સુધી મગજમાં તાગ જ રહ્યા કરે છે. કેટલીક વાર મુશાહીરાનો પ્રોગ્રામ હોય છે. તેમાં પશુ ઠીક મગા આવે છે. કેટલીક વાર તે જાણીતી ચરમાળ બક્તિઓનાં નામ રેડીયોમાં બોલાય, ને તેમને જ્યારે અદશ્યમાં રહી છૂટપી ચાતાં સંભળીયે, ત્યારે નવાઇ લાગે છે. કેટલીક વાર નાટકોના પ્રોગ્રામ હોય છે. તેમાં શુશ્રુષુની, હોદ્દી તથા મરાઠી એમ ત્રણે ભાષામાં આવે છે. તેમાં ખાસ કરીને શુશ્રુષુની નાટકો આપણે આશા રાખીએ તેટલી ઉચી કક્ષાનાં આવતાં નથી, તે એક અદસોસની વાત છે. રોજની ખબરો કાચમને ઠેરવેને ટાઇમે હોદ્દીમાં ને અંગ્રેજીમાં એમ બે ભાષામાં બોલાય છે. આ પ્રમાણે બે ભાષામાં બોલવાનો પ્રચાર તો દરેક સ્ટેશનોમાં છે. માત્ર જ્યાં જ્યાં હોદ્દીને બહેને બીજી ભાષા બોલાતી હોય, જેમકે ખંગાળી, મદ્રાસી વગેરે, ત્યાં ત્યાં તે પ્રાંતની ભાષામાં બોલાય. પણ દરેક જગ્યાએ અંગ્રેજી તો ખરી જ.

દિલ્હીમાં પણ લગભગ મુજાબની માફક જ પ્રોગ્રામો રાખેલા છે. માત્ર ટાઇ-

મોમાં ફેરફાર હોય છે. અને તેનું તો રાખવું જરૂરનું જ છે. એટલે જેને જે જાતનો શોખ હોય તેનું સંભળી શકે. ત્યાં શુશ્રુષુની ભાષામાં પ્રોગ્રામો હોતા નથી, કારણ કે ત્યાં હોદ્દી ભાષા વધારે વપરાય છે, દિલ્હી તથા મુજાબ બંને મોટા સ્ટેશનો છે. અને દિવસના મોટા ભાગે તે સ્ટેશનો ચાલુ રહે છે. ત્રીજું કલકત્તા છે, અને પેશાવર, ગદાસ, લાહોર તથા લખનૌ નાનાં સ્ટેશનો છે. અને તે વધારે ભાગે સાંજે ૫-૩૦ કે ૬ વાગ્યાથી ચર ચાય છે. હિંદુ-સ્તાનનું દરેક સ્ટેશન રાત્રે ૧૧ વાગે બંધ ચાય છે. તે સવારે ૮ વાગ્યા સુધી બંધ રહે છે. પણ લંડનનું સ્ટેશન તો આખો દિવસ રાત ચાલુ રહે છે. વચમાં ફક્ત થોડો જ વખત વિરામ લે છે. લંડનથી દિવસમાં પાંચ, છ વખત ખબરો આપવામાં આવે છે, જ્યારે દિલ્હીથી ત્રણ વખત આપવામાં આવે છે, અને મુજાબથી ફક્ત એક જ વખત આપવામાં આવે છે. આ પશુ અદસોસની વાત છે. વળી દિલ્હીની હોદ્દી ખબરો મુજાબ કરતાં ધણી વધારે ને છેલ્લામાં છેલ્લી હોય છે, જ્યારે મુજાબમાં ધણી જ ઓછી હોય છે. વળી કેટલીક વાર એવું પણ સંભળવામાં આવેલું છે કે મુજાબમાં અનેલા બનાવની ખબર આપણે લંડનમાંથી સંભળીયે, પણ મુજાબમાં તે લંડનના વચમાં ન આવી હોય. આપણા શુશ્રુષુનીઓને માટે તો ફક્ત મુજાબ એક જ સ્ટેશન છે, તો તેમાં આપણને પૂરે-પૂરું જાણવાનું ન મળે તો શા કામનું ?

હવે આપણે માથેના ઉપર વિચાર કરીયે. આપણે કાંઈ પણ મેળાવામાં જઈએ, અને ત્યાં ભાષણો કે સંવાદો લાંબા ટાઇમ ચાલ્યા કરે, તો પછી તે સંભળતાં કંટાળા આવી જાય છે. પણ થોડા થોડા પ્રોગ્રામની વચમાં ગાલન, ગરબો કે ચોરકેરડાં હોય છે, તો આનંદ લાગે છે. તો પછી રેડીયોમાં પણ

સંગીત પ્રોગ્રામો હોવાની આવશ્યકતા છે જ. કેટલીક વખત તો યાંત્રિકી સંભળતાં હોય, ત્યારે ધીમા મીઠા સુરની ગાયિકાના ગાયનનો ને સ્વાથે મીઠા ધીમા વાજીંગના સુર સંભળતાં તથા મધુરી વાંસળી કે સુંદર રાગ વગાડતું ઓરકેસ્ટ્રા સંભળતાં અનેરો આનંદ લાગે છે. ગાયનમાં તો લખ્ખનો ને લાહોરને અનુક્રમે 'પહેલું' ને 'બીજું' સ્થાન અપાય, પણ એકંદરે દરેક રેડીયો સ્ટેશનમાં જે ગાયક અને ગાયિકાની પસંદગી થાય છે, તે ઘણા હયા પ્રકારની હોય છે. રેડીયોના ગાયનો સંભળનારને બહારના સંગીતના જલ્દામાં શ્રીલક્ષ્મી રસ નહિ પડે.

હવે રેડીયોથી આપણને યતા કાયદા વિચારીએ, કેટલીક વાર ફર ફર વસતા આપણા રોડિનું ઓર્ગેનું નામ પોકારાએકું સંભળીએ, તે પછી તેમના અવાજમાં બોલાતું ભાષણ સંભળીએ ત્યારે અપૂર્વ આનંદ થાય છે. વળી બે વર્ષ ઉપર ભયારે આઠમા એવર્ડ ગાદી ત્યાગ કર્યો, તે વખતના કરોડીના બનાવેલાં વર્ણનો સંભળતાં આપણને પણ મનમાંથી અચાંતિ રજા કરતી, અને ઉવરે તેમના ગાદી ત્યાગનાં તથા છટ્ટા ભોજનનાં રાજ્યારોહણનાં કરારનાં વંચાણાં અને લંડન ડોહતાં ને ગાદીત્યાગ કરતાં, છેવટના બે શબ્દો બુદ્ધ આઠમા એવર્ડના મુખમાંથી રાત્રે બે વાગે બોલાશે, એમ લંડનથી જાહેર કરવામાં આવતાં, આપણને પણ આનિનો અનુભવ થયો, અને રાત્રે બે વાગે ભયારે પોતાની એકરાર અનેક કુમળી લાગ-શીઓથી ભરાએલા હૃદયથી તેમણે વર્ણવ્યો, ત્યારે તે સંભળતાં આપણે પણ તેમની પ્રત્યે સદાનુયુતિ દાખવી. પછી છટ્ટા ભોજનને રાજગાદી મળી, ત્યારે તેમના દરબારનું વર્ણન તથા છેક કેનેડાથી તેમને અપાતા મંગલની તોષણ સંભળવા મળતાં આનંદ લાગતો હતો.

અથા સપ્ટેમ્બર મહિનામાં યુરોપમાં લડા-ઇનો પ્રસંગ ઓર્ગેનિ ઉભો થયો, ત્યારે વિવ-સમાં છ કે સાત વખત ઘડી ઘડીના બનતા દરેક બનાવો સંભળવાના મળ્યા જ કરતા, લડાઇને માટે હરહરની તૈયારીઓ, લંડન શહેરમાં લોકોની સહીષ્ણુમતી માટેની તૈયારીઓ તથા હોશિયારી બોર્ડોના સુરક્ષિત સ્થળે ફેરવવાની ગોઠવણી વગેરે સર્વ સંભળા-વામાં આવતું. દરેક દરેક બનાવ આપણી આંખ આગળ જ બનના હોય, તેટલું સચોટ વર્ણન આપવામાં આવતું. મુંબાઇ તથા દિલ્લીમાં પણ તે વખતે બીજા પ્રોગ્રામો અટકાવી લંડનથી તે બખરો સંભળાવામાં આવતી, વળી દર વર્ષે મુંબાઇમાં રમાતી પચરંગી મેયનું વર્ણન દરેક વખતે આપવામાં આવે છે. તે પણ કાલ્પના આબેહુજ અપાય છે. તે સંભળતાં આપણને જાણે એમ જ ખ્યાલ રહે છે, કે આપણે રેડીયમમાં બેઠે બેઠે મેય જોઇ રજા છીએ. બોમ્બે યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભ દર વર્ષે રેડીયોમાં સંભળાવામાં આવે છે. તેનું વર્ણન પણ એટલું સારૂ કહેવામાં આવે છે, કે આપણે જાણે કેનેડેશન હોલમાં બેઠે બેઠે બહુ જોતા, ને માંજગતા હોઇએ એમ લાગે છે વળી જાવાના ટાઇમમાં કે મેગાના પ્રસંગોમાં ઓઝો કે હોકરોના પોતપોતાના ટોળામાંથી વિષુદ્ધ પડી જાય, તો તેમના સ્ટેડીઓને જાણ કરવા માટે તેની જાહેરાત રેડીયો પર કરવામાં આવે છે. કેમ જાણવા માણસને અકરમાત યતા, કે કાઇ બદમાશ બોટી રીતે વેપારીઓને ઠગી જવાતી જાણ થતાં, બીજાઓને ચેતવવા માટે તેની જાહેર સૂચના રેડીયો પર આપવામાં આવે છે. એટલે રાજ્યકે વેપારી કરતાં કાલ્પના વધારે ને વધેથી તકે રેડીયોથી જાણવાનું મળે છે. કેટલીક વખત તો રાત્રે ન્યુસમાં સંભળવામાં આવેલી ખબર પેપરમાંથી ત્રીજે દિવસે વાંચવાની મળે છે. માટે દરેક રેડીયોનાજા

ધરોમાં તો સમાચારો અવરખ સંભળવા જોઈએ. તો જ ઘેર બેઠે આખી દુનિયાની સાહિત્ય મેળવી શકાય.

રેડીયોનો સારો ને વધારે ઉપયોગ કરવો હોય, તો શું કરવું જોઈએ. પહેલું તો એ જરૂરનું છે, કે રેડીયો પ્રોગ્રામનાં છાપેલા પાક્કીકા દિલ્લીમાંથી બહાર પડે છે તે મંગાવવા જોઈએ. તે ત્રણ જાણમાં બહાર પડે છે. અંગ્રેજીમાં બહાર પડે છે, તેને 'ઇન્ડીયન લીસનર' કહેવાય છે. હોંદીમાં 'સારંગ' અને ઉર્દુમાં 'આવાઝ' નામનાં નિકળે છે. તેમાં અંગ્રેજી બોલનારે તો 'ઇન્ડીયન લીસનર' મંગાવવું, એ વધારે સારું છે. નવું 'લીસનર' આવે કે તેમાં જોઈ જવું, કે પંદર દિવસમાં આપણા શોખના કયા કયા પ્રોગ્રામો છે. પછી તે તે પ્રોગ્રામો આગળ પોષ્ટ કરી રાખવાં. અને શેજે શેજના પ્રોગ્રામો દરેક જણે પોષ્ટ કરેલા હોય, તે ખુશી ડાયરીમાં ટાઇમ અને ગામ સાથે તથા કોનો પ્રોગ્રામ છે, વગેરે ઉતારી લેવાં, કે જેથી તે ડાયરી જોતા જવાય, અને દરેક ટાઇમે સંભળતા જવાય. એટલે 'લીસનર'માં દરેક વખતે જેવું પડે નહિં. આ પ્રમાણે ધરનાં નાનાં મોટાં દરેકથી પોત પોતાના શોખ પ્રમાણે સંભળી શકાય, અને તેનો સારો ઉપયોગ કરી શકાય. અરજી પ્રોગ્રામ

હોય, ત્યારે બહેનો નોટમાં ગરબા ઉતારી શકે. લેકચર સારું હોય, ત્યારે તેનાં પોષ્ટસ નોંધ લેવાય, અને રેકર્ડો સારી હોય, ત્યારે તે નંબર નોંધી લેવાય. વળી સારા પ્રોગ્રામો ધરનાં જ્યાં ભેગાં મળી સંભળી આનંદ માની શકે. કેટલીક વખત તો એવા સંજોગો ઉભા થાય છે, કે એક જ ટાઇમે શરૂ થત પછી જુદા રોશનોમાં હોય, તેવા પ્રોગ્રામો ધરમાંથી બે ત્રણ જણે સંભળવા હોય ત્યાં બે ત્રણ રેડીયો વસાવવાની જરૂરીઆત ઊભી થાય છે. પછી તેમ ધવું શક્ય નહિં હોવાય એક જણ પોતાનો પ્રોગ્રામ સંભળે તે બાકીના એ જણ કરવું પડે છે.

દુકામાં રેડીયો એ એક સર્વ શુણ્યસંપન્ન કંપેનીઓન, અથવા શાકાતુર વાતાવરણ ફેરવી ગાઇ, વગાડી આનંદ આપનાર સાથી તથા સારું શિક્ષણ આપનાર પ્રિદેસર તથા તાલમાં તાજ બબરો આપનાર પેપર એ બધાની સામટી ગરજ સારનાર છે. એનાં સોમતમાં એકલાવાપણું લાગતું નથી, ને શારિરિક કે માનસિક દુઃખ પછી એની હાજરીમાં જુલાઇ જાય છે. અને સંગીતના મીઠાં મધ્યકારમાં દુનિયાનું અસ્તિત્વ વિસરી જવાય છે એટલે રેડીયો બની શકે ત્યાં સુધી દરેક ધરમ વસાવવો આવરણ છે.

“ શુજ્ઞતા સાહિત્ય સજ્ઞા, અમદાવાદ, તરફથી ૧૯૩૯ના વર્ષના શુજ્ઞતા સંપત્તિ સમીક્ષા કરવાનું કાર્ય શ્રી. પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી અને ધી. પ્રો. વજરાય સુકુંદરાય દેસાઈને સોંપવામાં આવે છે, તો આથી સૌ પ્રકારે અને લેખકોને વિનંતી કરવાની તે તેઓના પ્રકાશનો નીચેના સરનામે મોકલી આપી સન્માન આ કામમાં સહકાર આપે:—

શ્રી પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી
એમ. ટી. બી. કોલેજ,
આયલા લાઇન્સ, સુરત: ”

મુજાની કમનીય ખુબસુરતી પર પુરોષો
પ્રશંસાના પુષ્પો વેરે છે જ્યારે સ્ત્રીઓ
અદ્દાપાત્રની આગથી હૃદય જાળે છે.

કેમણે ઉશ્કારમય અને ત્યાં જાય ત્યાં
સોમેશ્વર ખાન જે ચનારી તેની કુદરતી ખુબ-
સુરતી બીજી સ્ત્રીઓની માફક ખર્ચાગ એક-
અપ કે આકર્ષણ વધારનાર કૃત્રીમ ઉપાયોથી
મેળવેલી હોતી નથી. પરંતુ તેના એ સોદર્યનો
ભેદ શું છે ?

તેમાં ખાસ એક જેટુ કાંઈ નથી. પાણી
અને સાબુથી ચહેરા ધોઈને રોજ કારમીર
રેતોથી નિયમીત ધીમે હાથે માલીસ કરે છે.
તેમ કરવાથી હીવસ દરમીયાન સુખનો તડો
પડતો અને ધુળથી તેના ચહેરાનું રક્ત શુદ્ધ
છે અને સર્વે સર્તા પડેલાં નરસ સાબુથી
ચહેરાને ઢેકવી વખત તાજા પાણીથી સાફ
ધોઈ લુછી નાંખવાની તે ખાસ સંભાળ લે છે.

સઘળા દવવાળા વેચે છે.

નેશનલ ટ્રેડીંગ કું.

મંગળદાસ રોડ, સુબઈ.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને
બાળકોની જીવનકાળી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(૨૭૫૬)

બચ્ચાઓને યતા દરેક દહોને મટાડી
તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રૂબરૂ
બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર
બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન
પામ્યા છે.

કૌમત ૬ળી ૧ ના બાર આના.

વી. પી. પો. જુદું.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા,

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

—સંતતિ વિના સંપત્તિ નકારી છે—
સ્ત્રીઓ માટે ખાસ ઉપયોગી અને
વંધ્યત્વ વિનાશક

[ખદિરાદિઘૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી ઓઝોળા દહોં જેવાં કે, માસીક
રતુની અનિયમિતતા, ખોટી મરમી લોહી
વિકાર, કમ્બવાવક, રતવાથી બચાવતાં બચ્ચાં,
પ્રદર, લોહીવા, અધુરા માસે બાળકનો ચતો
બચ્ચ, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અશક્તિ, કડનો
ફુગાવો, મર્મશયનો સોજો વિગેરે દરોને
મટાડી મર્મનું યોષણ કરે છે. છાંડ હોય તે
પાલવે છે અને મર્મશયને મર્મધારણ યોગ્ય
બનાવે છે. કૌમત રતમ ૧ ના ૬ આના રૂપીયા
નો. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી.
પો. જુદું.

વૈદ્ય. એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો,

ભાવનગર. (કાઠીયાવાડ).

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

હાસીલિયામ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ગિંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઊંઝા,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠાયે છીએ—

૧ દરેક ભાતની કેશી દવાઓ માટે સૂચીયત્ર મફત મંગાવો.

મળવાનું છે એવું—હરિદાસ ઇશ્વરદાસની કું. વિદ્યુત્ત્યાગ પોલ રોડ. સુંબઈ, ૪

સુગંધથી ભરપૂર

જલકુમારી બ્રાહ્મી તેલ

વાપરો

જે આંખ અને મગજને
ઠંડક આપી. પાળને વધારે છે.

સ્ટોકીસ્ટ : ચાંપશી નરશી દવાવાળા : પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુંબઈ ૨.

વિચાળ રચિ-
યાની સમ-
તોલ જૂમિને ચીરી
વોળ્યા અમિત
જેવી વહી રહી
હતી. ધીરે ધીરે
વાતો પરન, તેના
વક્ત્રવળ પર
નાની નાની દહેરી

માતૃભૂમિની વેદી પર

લેખક :

શ્રી. મંગલદાસ ગી. મહેતા,

વધા

શ્રી. માલતીજીવન જીતા

ઉત્પન્ન કરતો હતો. તેના પર સૂર્યના કિરણ
પડી છુટક છુટક વેરાઈ રહ્યા હતા.

એ સમયે એક નૌકા વોળ્યાના જળ પર
વિહાર કરી રહી હતી. તેમાં એક બાળુ પ્રસિદ્ધ
રચીવન કાન્તિકારી રટેકારેજીન પોતાની પ્રેમસી
શરસી સુંદરી સન્નુપ એસી, તેના તરફ
અનિમેષ દષ્ટિએ નિહાળી રહ્યો હતો. તેના
અંત્ર પ્રત્યંગમથી ઉત્સાહ લહરી નીકળી રહી
હતી. મુખપર તસ્લીનતા હાથ રહી હતી. તેનું
રૂપ, તેનો સંસાર તેનું સાઈ જાહાઝ અત્યારે
તેની પ્રેમસીની અપૂર્વ રૂપરાશિમાં સમાયું હતું.

નૌકાની બીજી બાળુએ તેના ફેટલાક અનુ-
યાયી મિત્રો એકા હતા. અને કાંઈક વાર્તાલાપ
કરી રહ્યા હતા. કિંતુ એ સર્વના મુખ પર
એક પ્રકારની ઉદાસીનતા હાથ રહી હતી. તે
સર્વે કાંઈ કાંઈ વિચારમાં નિમગ્ન હતા. ચાપલ
એ રચિયાના બવિખ્યતું અવસોગન કરી
રહ્યા હતા.

સુંદરીએ રટેકારેજીનની તનમયતા પર લક્ષ
હા ખડખડાટ દાર્ય કરતા કહ્યું, “આ રીતે
ગદારા સામું શું જોઈ રહ્યા છે રેજીન ?”

જેણે રેજીનની સુખ સ્વપ્નમયી નિંદ્રાનો
બંગ કર્યો હતો તેનો સામું જોઈ રેજીને કહ્યું,
“હા, એ જોઈ રહ્યો છું કે તમારામાં એવી
શો વસ્તુ છે કે જેને હું સતતનિ નિહાળી
રહ્યો છું ?”

“એટલું પડ્યું મમજી શકતા નથી રેજીન ?”
સુંદરીએ કહ્યું.

“રૂપ ?”

રેજીને ફેટલાક
સમય ગીતામંજ
રહી કહ્યું. અને
પછી ઉમેર્યું કે
“નહીં નહીં રૂપ તો
મેં અનેક જોયા
છે પશુ તું જાદુ-
ગરણી છે પ્રિયે !”

“જાદુગરણી ?” તેણે મંદ દસીને કહ્યું.

પછી વાત બદલવા માટે દુર ઉમેશા સારસ
પક્ષીના જોડા પ્રતિ અગ્રણિ નિર્દેશ કરી કહ્યું.
ઉઠ ! આ પ્રકારે છુપાઈને રહી રહીને કંટાળી
ગઈ છું. રેજીન ! શું આપણે ઉભય આ
સારસ જોડા માફક રવજીવે વિહાર નહી
કરી શકીએ ?

રેજીને તેના દરતને પોતાના દરતમાં લઈ
કહ્યું : “આવીશ ને યહ રહેશે પ્રિયા ! રેજીન,
તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશે. રેજીન તારે માટે
શું નથી કરતો ?”

ત્યારબાદ થોડી વારે રેજીન પોતાના મિત્રો
પાસે આવી ઉભો રહ્યો. અને તેઓને કહ્યું
“તમારા ચિર પ્રદુષ્કલ કુખો પર આજે
આટલી દોલગીરી કેમ હાથ રહી છે, મિત્રો ?”
બધા ચૂપ રહ્યા.

રેજીને ફરી કહ્યું : “કેમ હું કારણ
જાણી શકું ? મારા સમજવામાં કાંઈ જૂલ
યદ છે ?” તેઓમાંથી એક નવયુવક ઉઠ્યો.
તેણે આવેશથી કહ્યું. “નહીં રેજીન તમે
જરાયર સમજ્યા છો.”

“તો શું હું તેનું કારણ પુછી શકું ?”
રેજીને કહ્યું.

“અવરપ”-એ યુવકે એવા જ સ્વરે કહ્યું.
“એનાથી રચોયાના બવિખ્યતું અતીરીકત
શું હોઈ શકે ?”

“પરંતુ રચોયાના બવિખ્યતે તો હું ધણા
કિન્નમયી શોધતો આવ્યો છું.”

“પણ પહેલાં અને આગની વાત શું એક જ છે ? તમે તમારા હૃદયમાંથી તેનો ઉત્તર મેળવો શકો છો રેજન !”

“શું ?” આશ્ચર્યથી ચોક્કસ રેજને કહ્યું.

“શું તે પણ મારે જાતલાવવાની જરૂર પડશે રેજન ! શું તમે પોતે પોતાની દશા સ્વયં નથી વિશેષી શકતા ? તમે તમારા ખોયથી કેટલા દુઃખ ગયા છો તે તમે નથી સમજી શકતા ?”

રેજનનો કમકામી કોધથી વધી ગયો.

“તેનો અર્થ શું છે ? મને તે સાફ જાણવાને કશું ઉદ્દેશ્ય ?”

“શું આથી પણ વધિક સાફ સમજાવવાની આવશ્યકતા છે રેજન ? ક્યાં એ દિન, તમારો અધિકાર્ય સમય રહીયાના ચિંતનમાં અને રહીયાની સેવામાં ખમર થતો હતો. અને ક્યાં એ દિન, હવે જ્યારે તમારા દિવસ અને રાત એક કરસી સુંદરીનું મુખ નિહાળવામાં વ્યતિત થાય છે. આ શું રહીયાના ઉત્તર ભવિષ્યનું હક્ક છે રેજન ?”

રેજન કોધથી એકવાર કંપી ઊઠ્યો. “એવો આક્ષેપ કરવાનું સાદસ તમે ઠેવી રીતે ક્યું મારા દોસ્તો !” રેજને એકી દેશી સર્વ મિત્રો સામે નિહાળતા પૂછ્યું.

“એ રીતે, જે રીતે ઝાનું સિંહાસન હાથ લાવવાનું સાદસ થઈ શકે છે, હૃદય પર હાથ રાખી પુછો રેજન ! એ સુંદરી તમને રહીયાની સ્વતંત્રતાથી વધિક પ્યારી નથી ?” એ મુઠ્ઠા નિર્ભયતાપૂર્વક કહ્યું.

રેજનનો કાપ હવે અનદન વધી ગયો હતો. તે કેટલાક સમય સુધી પત્થરની પ્રતિમા માફક ઉભો રહી વિચારતો હતો. પછી કંઈ પણ જોવા સિવાય તે એ તરફ ફર્યો કે જ્યાં ફારસી સુંદરી બેઠી હતી.

તે સુંદરી વાતમાં પડતા સ્વપ્ના જિંજને

નિહાળી રહી હતી. ત્યાં એક મજબુત હાથ તેના ખભા પર પડ્યો. તે ચોક્કસ ફરી, પણ રેજનને દેખી હતી પડી. એના કંઈ ખોલવા પહેલાં જ રેજનના ખંડે હાથ આકાશ તરફ ઉડ્યા ગયા. તેણે રમકડાંની માફક એ અપૂર્વ ખુશસૂરત સુંદરીને હિંમતી લીધી.

એ હાથો, કોઈ વખત સતત રહેતા હતા કે તેને કંઈ કશું ન પહેલે, એ હાથો એના કોમળ કરોનો સ્પર્શ કરતાં કોઈ વખત ખમચી જતા કે રોજને કરોની કંઈક કઠોરતા દેખી સુંદરી ભયથી કંપી ઊઠે.

રેજને આંખો નીચી કરીને કહ્યું, “રહીયા ! મારા પ્યાર ! વતન ત્હારી સ્વતંત્રતાને માટે રેજન કેનું, બધીકાન ન દઈ શકે ?” પછી વાતમાં તરફ જોઈ કહ્યું, “વાતમાં, મને જુદું ધન અને શક્તિ લીધા. તે મને રહીયાની સ્વતંત્રતા માટે પ્રયત્ન કરવામાં સહાયતા કરી એના બદલામાં તને શું હશે ?” તેનો કંઈ ફંધાવા લાગ્યો, “સે... આજ તને હું ત્હારી સૌથી પ્યારી વસ્તુ મારા હૃદયમાંથી કાઢી દઈ રહ્યો છું.”

ફારસી સુંદરીની ભયથી બચાવ આંખો રેજનના મિત્રો તરફ ખુલી. તેઓએ પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી હતી. વાત આટલે સુધી પહોંચી જશે તેના તો તેઓએ સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ક્યાં ન હતો, તે તો કેવળ રેજનને સચેત કરી દેવાને આહતા હતા. પરંતુ રેજનને બડકાવા પછી તેમાં અંતરાય આણ્યો, એ તો સિંહની મુઠામાં પ્રવેશ કરવા જેટલું ભયકારી હતું.

તેઓ એ દરમિયાન જોઈ ન શક્યા. એ અપૂર્વ ખુશસૂરત સુંદરીની ભયથી બચાવ દષ્ટિને તેઓ ન સહન કરી શક્યા. તેઓએ પોતાના મિત્રો બંધ કરી મુખ છુટામાં છુટાવી દીધા હતા.

પછડાવાનો અવાજ આવ્યો. એક છછી
ચીસ સંભળાઈ, વોશ્ગાનું જળ ફેટથીક
ફાળુને માટે અંચાન્તિ અનુભવી રહ્યું. યોગ
અર્થેત પછી કપડા અને વાળ દેખાતા રહ્યા.
પછી તે પછુ વિલિન થઈ ગયા આઠ મોઢય
શ્રાંતિ અને નિઃસ્તબ્ધતા છવાઈ રહી.
સૂર્ય અસ્તાયજે ઉતરી ગયો હતો.
વોશ્ગાનું ઉજવળ જળ એ શરસી રમણીના
રકનથી લાસ થઈ ગયું હતું. વોશ્ગાએ સુંદરીને
પોતાના ઉદરમાં સમાવી. રેશન એ તરફ

ઉત્તો ઉત્તો એકી ટસે નોંધ રહ્યો હતો જે
તરફ તેની પ્રિયતમા વોશ્ગા સંરીતામાં પડી
કુશી મછ હતી. રેશનના મિત્રો પછુ એ તરફ
નિરપન્ન અને નિર્લોક બની નિહાળી રહ્યા
હતા. સૂર્યોસ્ત થઈ ગયો, અંધકાર છવાઈ
રહ્યો. ત્યારે રેશને વિશ્વાસ નાખ્યો. અને
તેના નયન મુગ્ધમાધી એ અશ્રુબિંદુઓ ટપકી
પડ્યા.*

* સંચિત.

૫૨

હાલરડું

(૧૫-૧૬મીની છાયા)

: ૧ :

સુઈ ભ, ગદારા લાડકવાયા,
સુઈ ભ, વંદાતા બાળક ગદારા !
તને પોપટ ચાલી આપું,
તને ઘર રમવા આહુ,
પછું. હેતે ખૂબ રમહુ:
સુઈ ભ, ગદારા લાડકવાયા...

: ૨ :

પું તો કુંવર કંઢેયા જેવો,
બહુ તોફાની પછુ તેવો,
સહુ લોક કહે અકબેલો;
સુઈ ભ, ગદારા લાડકવાયા...

: ૩ :

પું તો કાહું ઘેહું બોલે,
સુજ હેપું થડે રસ બોલે,
નહિ આવે કો' પુંજ તોલે;
સુઈ ભ, ગદારા લાડકવાયા...

: ૪ :

તને ગીત ઘણેરા વંદાતાં,
એ ગીતો છે ફપાળાં
સંભળાવું સુજ પ્યારક
સુઈ ભ, ગદારા લાડકવાયા...

શ્રી હેમલતા મહેતા

આત્મ સમર્પણ

: : લેખક : :
શ્રી. શાન્તિલાલ લાલશંકર ભટ્ટ

[૧૯૩૮-ક્રિસ્તેશ્વર અંકના પાન ૨૫૯ થી ગાણુ]

“આ. બનાવ બન્યા પછી સરોજ મારી સાથે વાત પણ કરતી નહિ. સખગ પ્રસ-વાના આભાવે હું આર્ટિસ્ટને પણ કહી શકું તેમ ન હતું. મોહનલાલને કંઈ કહેવું તે પણ આ સ્થિતિએ હાનિકારક હતું. મ્હે મૌન જ રાખ્યું.”

“મોહનરાયને તેની માદગી દરમ્યાન ધણું જ દેવું થઈ ગયું હતું. દરરોજ તેમના ઉપરા હિપરો કામગીરી આવતા. તેઓ અધોરા બન્યા પડ્યા હતા. કાપડેસરની નોકીસો પણ આવરા લાગી. સરોજ મોહનરાયને મોકલતાં પહેલાં અધા કામગીરી વાંચતી. સરોજ એક દિવસ એક અંગ્રેજી કામગીરી લઈ મહારી પાસે વંચાવા આવી.

“યેડો બનાવ બન્યા પછી આમ બોલવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો ‘આ કામગીરી કોનો છે ?’ તેણે ધીરથી પૂછ્યું. ‘મ્હે’ તેને પત્ર વાંચી સંજાગાળ્યો. તે પત્રની મુદિતિ સમજી ગઈ. સરોજ માટે મ્હને માન હતું. હું કહી આશ્ચર્યવાસ લાવતો નહિ પરંતુ મ્હે આજે જોયેલું પણ જોડું કેમ કહી શકાય ! પરંતુ આવેલો પત્ર વાંચ્યા પછીની તેની સ્થિતિ અને મોહનરાયની સતત સેવા જોઈને હું પાછો વિચારમાં પડી ગયો.

“પરંતુ વાત એટલેથી ન અટકી. કેટલાક દિવસ પછી મારા ચાકરે ખબર આપી કે સરોજ દરરોજ આર્ટિસ્ટને ઘેર જતી હતી અને એકાદ કલાક સુધી રહેતી હતી હું વિચારમાં પડ્યો. પહેલાં તો હું ચાકરને ધમકાવવા ગયો પરંતુ પ્રથમનો પ્રસંગ સંભરી આવતાં વિચારમાં પડ્યો.

“‘રહે’ આ પ્રમાણે પહેલી વખત જ જોયું ?’ મ્હે પૂછ્યું.

“‘ના જી, દરરોજ હું એકથી બે સુધી આમ જ જોઉં છું.’ ચાકરે કહ્યું.

“જીજી દિવસે મ્હે ‘ક્રાઈમ’ જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. નોકરને બારણું ખુલ્લું રાખવાની સૂચના કરી અને કોઈને વાત નહિ કહેવાની આસ ચેતવણી આપી. ‘ક્રાઈમ’ જવાનું કહી બહાર ફરી આવી બરાબર દોઢના શુભારે હું ઘેર પાછો ફર્યો. અને શું અને છે તે જોવાને એક રૂમમાં છુપાઈ રહ્યો. સરોજ આર્ટિસ્ટને ઘેર ગઈ હતી. પરંતુ તેને આવવાનો વખત થયો હતો. મ્હે તેને આજે સીધા પ્રશ્ન કરવા વિચાર કર્યો. પરંતુ મનને થયું, મને તેમ કરવાનો શું અધિકાર ? તેનો પતિ તો મોહનરાય છે. પરંતુ તે તો લડીએ ગઈ રહ્યો હતો એટલામાં તો બારણું ઉઘડ્યું અને મ્હે સરોજને આવતી દીડી. તેણે મહારા સાંઠું લોચું. મ્હે તેના સામું જોયું. હું અચાનક પાછો પડ્યો. તેના મ્હેાં પરના આવો જોઈ હું ઘુમી ઉઠ્યો. તેના મ્હેાંપર કંઈ અવનવી વેદના અનુભવાતી જણાઈ. હું તેને કંઈ પૂછી ન જ શક્યો. તે પણ મૌન જ રહી. જોરડામાં ચાલી ગઈ.

જીજી દિવસે હું ઘેર આવ્યો ત્યારે ધમાલ ચલેલી જોઈ. મોહનરાય ધણા જ મોટા અવાજથી ધાંટા કાઢતો હતો. હું એકદમ અંદર ગઈ જોઈ છું તો તેણે સરોજને મળામાંથી પકડી હતી. અને ગાલોનો વરસાદ તે પરમાવતો હતો. તેનામાં અવનવું જોઈ આવ્યું

જણાવું હતું. તે ગુરસાથી ધણે જ બચાકુળ
ખની ગયો જણાતો હતો.

“ ‘આ બધું શું છે મોહનરાય ? ’ મહે
તેને શાંત પાડતાં કહ્યું. ‘ તમારે તબીબત
વધારે ખગાડવી છે ! ’

“ ‘ હવે છવીને શું કામ છે. ’ તેણે નિઃશ્વાસ
નાખતાં કહ્યું. ‘ હું મુલા જોવા જ છું. તમે
જાણો છો ? સરોજ મ્હારી જાણ બધાર ક્યાં
જાય છે અને શું કરે છે ? તે તો મ્હને મરતો
મૂકીને તેના પાર આર્ટિસ્ટ પાસે જાય છે. તમે
એને અદિથી દૂર કાઢો નહિ તો હું તેનું ખૂન
કરી નાખીશ, ’

“ ‘ તમે આ બાબત આલો-તમારી દાનવી
થી તે માત્ર વધારે ઉશ્કેરાશે ‘મે’ સરોજને
ધીરેથી સમજાવતાં કહ્યું.

“ ‘ દૂર જા, મરી જા, ’ મોહનરાયે ગુરસા-
ના આવેશમાં કરીથી બૂમ પાડી. ‘ મ્હને તારું
કાળું મ્હોં કરી બતાવીશ નહિ. ’

“ ‘ સરોજ કંઈપણ જોત્યા સિવાય ચાલી
ગઇ. હું તેની પાછળ ગયો. મ્હેં જોયું કે
તે નકકી જવા માટે તેપાર થઇ હતી. ત્યારે
મ્હેં તેને વચ્ચે પડી અટકાવી. મ્હેં કહ્યું :
‘ અત્યારે આ શું કરો છો ? તે તો મદિગીને
લીધે ગિડિ ગયો છે. તમે પણ તેવાં જ
મરો ? ’

“ ‘ મ્હને મહેરબાની કરી જવા દો ’
તેણે કહ્યું.

“ ‘ મ્હારા અદિ’ રહેવાથી હવે કંઈ
શામ નથી. ’

“ ‘ મ્હારું અંતર ધણું દુખાયું. ’ કેટલા
દર્શથી મ્હેં તેને અદિ’ રહેવા બોલાવી હતી
એને હવે તેને કાઢી મૂકવાને પ્રયત્ન આવે
છે. મ્હેં તેને એક બોરડા તરફ આગળી કરી
ત્યાં રહેવા જણાવ્યું. મોહનરાયને એ બાજત

જણવા દેવામાં નહિ આવે તેની ખાત્રી આપી.
મ્હેં કહ્યું, ‘ કેટલીક વખત પ્રસંગો આવે
છે પણ હું હજી તમને નિર્દોષ માનું છું. ’

“ ‘ તેણે એક શીશું દારણ કહ્યું, ‘ આ માટે
તમે પણ મ્હને દોષિત નથી ધારતા ? ’ તેણે
કહ્યું. ‘ આપણા સમાજમાં બીબોનો ગુન્હો
સાબીત કરવો એ મુશ્કેલ નથી. ’

“ ‘ તમે કહો તેમ કહો પરંતુ હું તમને
ન જવા સારું વિનંતી કરું છું. મોહનરાયને
શાંત પડવા દો અને પછી તમારો બુદ્ધિસી
દરજો. હું ધારું છું તમે જરૂર તેમ કરશો,
કેમ ખરેખર ? ’

“ ‘ મ્હારે કંઈપણ બુદ્ધિસી કરવાની છે જ
નહિ. ’ તેણે કહ્યું. ‘ તમે મ્હારા ઉપર ખરો
જ ઉપકાર કર્યો છે. બેશક મ્હારા ભાઈ
કરતાં પણ વિશેષ રનેદ દર્શાવ્યો છે. મ્હારા
પર છેવટની મહેરબાની કરો અને મ્હને જવા
દો. હવે અદિ’ હું એક કાશુ પણ રહી શકું
તેમ નથી. ’

“ ‘ તમે ક્યાં જશો એ તો તમારે કહેવું
જ પડશે. ’ મ્હેં આજીજી કરી કહ્યું,
‘ કદાચ પ્રભુતી કૃપાથી આ ખરાબ વાતા-
વરણ યમી જવા પામે તો હું તમને ત્યાંથી
બોલાવી લાવું. ’

“ ‘ વારૂ. તમને સ્ટેશન ઉપર જે માણસ
સેવા આવેલો તેને તો તમે બોલાવો છો
ને ? ’ તે બોલી. મ્હેં હકારમાં ડાકુ દલાવ્યું.
‘ તે તમને મ્હારા રહેઠાણ વિશે બધી દખીકત
કહેશે. ’ એમ કહી તે ખંદાર ચાલી. હું તેની
પાછળ ઉભો ઉભો જોતો જ રહ્યો. તે એક
બાહુતી ગાડીમાં બેસી વિદાય થઇ.

“ ‘ મોહનરાય મોઢ પણ રીતે શાંત થઇ
શકતો નહિ. તે બરાડા પાડવા જ કરતો હતો. ’
‘ મ્હેં તોફાને તેની સંભાળ રાખવાનું. ’ કહ્યું.
અને આર્ટિસ્ટના ઘર તરફ રવાના થયો.

“હું આઈસ્ટને ઘેર પહોંચ્યો. તે બંધ હતું. કેટલોક વખત ખખડાવ્યા પછી એક વૃદ્ધ માથાસે તે ઉઘાડ્યું. હું સીધો તેના મકાનમાં દાખલ થયો.

“મકાન માલિક ક્યા છે ?” મહે પૂછ્યું. તે બહાર ગયો હતો અને તે ધરડે માથાસ તે વિશે કાંઈ જાણતો ન હતો. તે તેની સાથે કપ્પું પણ લઈ ગયો ન હતો. મહેને શંકા થઈ કે તે પણ નાશી ગયો હશે. નિરાશ થઈ હું ઘેર પાછો વળ્યો.

“મોહનરાયે મહેને થોડા દિવસમાં કાપડ કરી નાંખ્યો. તેણે તો હવા પીવાની કે ખાવાની પણ ના જ કહેવા માંડી અને એ વધારે કહેવા જઈ તો મારવા ઉઠતો. લગભગ ગડિ જ બની ગયો હતો. મ્હારો નોકર તો તેની પાસે જતાં જ બીતો હતો. હું હવે આ પ્રમાણે તેની પાસે આખો દિવસ બેસી ચકું તેમ ન હતું. મ્હારું કામ પણ રખડવું હતું. મ્હારે તેનાં સગવડો સમી તેને લઈ જવાની સૂચના કરવાની કરજ પડી. મ્હારે જૂઠું બોલવું પડ્યું કે સરોજ ગુજરી ગઈ છે અને મોહનરાયને સખત આઘાત થયો છે, થોડાક દિવસ બાદ મોહનરાયનો ભત્રીજો આવી તેને લેડી ગયો.

મોહનરાયના ગમા પછી મહે સરોજને શોધવાની યત્નમાં દરી. સરોજના કહેવા મુજબ જે માથાસ મને સ્ટેશને તેડવા આવેલો તેની પાસે હું ગયો અને સરોજ વિશે ઠીકઠીક પૂછી. પરંતુ તેણે તો કંઈ જવાબ ન આપ્યો. મહે તેને ખાતરી કરી આપી કે હું તેને મદદ કરવા હમ્મણું છું પરંતુ તેણે મહેને જરા પણ જાતમી ન જ આપી.

“મહે શોધ નરી શપ્પી, જાહેરખાખો છપાવી, છુપી પોલીસને પણ કેસ સોંપ્યો. પરંતુ બધું નિષ્ફળ ગયું. મકાન લપાનક જણાવા લાગ્યું. કામના બોબમાં પડી સરો-

જને બૂલવા પ્રયાસ કર્યો. પરંતુ તે વધારે ને વધારે સાંભરવા લાગી. સરોજને હું મ્હારી બહેન સમાન ગણતો હતો.

“આ વાતને એક મહિનો થઈ ગયો. હું સરોજને બૂલવા આવ્યો હતો. પરંતુ જેમ અગ્નિ ઉપર ફરી વજેલી રાખોડીને પૂંક મારતા અગ્નિ ઝળહળી ઉઠે તેમ મોહનરાયના કેટલાક પત્રો મ્હારા ધરના સરનામે આવતાં જ જુની સ્મૃતિઓ ઉભરાવા લાગી. સરોજ દષ્ટિ સમક્ષ ખડી થવા લાગી. હું તે મોહનરાય તરફ જ રવાના કરવા જતો હતો તેવામાં કંઈક જવાસ થવાથી મહે તે ફેડાયા અને વાંચ્યા. તેમ કરવાનો મ્હારો હેતુ ફક્ત એ જ હતો કે તેની માલગીના પ્રસંગે નોટીસો અને લેથુંદારોના પત્રો તેને નાહક ઉદ્દેગ ન કરાવતાં.

“પરંતુ બધારે મહે પત્રો ફેડાયા પ્યારે હું ચકિત થયો. તે નોટીસો કે લેથુંદારના બીજો નહોતાં પરંતુ ખીસના પૈસા મળ્યાની પહેચી હતી. કાંઈ અજણી વ્યક્તિએ તે બધા ચૂકવી દીધા હતા.

“મહેને શંકા થઈ. કલ્પ સરોજે ભરી દીધા હશે ? તે સિવાય આ બધા મોહનરાય માટે કાણ આવું પરાપકારનું કામ કરે એમ છે ? તેણે તેના પતિ માટે ચેતાનાં ચિપ્પણનું વેચાણ કર્યું હશે ? એમ કરવું તેને માટે થોડાં કહેવાય ? હું કંઈ કંઈ તરંગો કરવા લાગ્યો. પરંતુ એકાએક સરોજની સ્મૃતિ મ્હારી સમક્ષ ખડી થઈ.

“તેની મુખમુદ્રા ધણી જ ગંભીર જણાઈ. આઈસ્ટને ત્યાંથી પાછા આવતાં જે ગંભીર, દુઃખી, ચિંતાતુર વેદનાપૂર્ણ ચહેરો મહે જોયો તેના જ જેવો તે જણાવ્યો. તેના મનની સી રિયલિટી હતી તે તો પ્રથમ સિવાય કાંઈ જાણી શકે ?

“પત્રો મહે મોહનરાયને રવાના કરી દીધા.

તેને કદાચ હવે આરામ થશે. તે પણ કદાચ આ અભણી વ્યક્તિથી અભયમ તો થશે જ. અને કદાચ એમ પણ ધારે કે મહેં તે ચૂકવી દીધાં હશે.

“ આ વાતને યોડો વખત વિતી ગયો. કોર્ટમાં રખ પડી. મદારા ફેટલાક મિત્રો કુટુંબ સાથે ઘેર રહ્યા. પરંતુ હું તો રેડી ચકું તેમ નહોતું. હું બહાર ફરવા માટે મુંબઈ નીકળ્યો.

“ મુંબઈમાં આ વખતે એક કળા પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું હતું; ધણા લોકો તે જોવા જતાં હતાં. બીક પણ ધણી જ હતી. હું પણ ત્યાં જોવા ગયો. હું અને મદારા મિત્ર એક એક ચિત્ર દર્શનપૂર્વક જોતા હતા.

“ એક કેનવાસના ચિત્ર તરફ નજર કરતાં મદારા મિત્રે કહ્યું “ લુઓ આ ફેટલું સરસ છે ! એના એક એક ભાવ સ્પષ્ટ સમજાવે છે. ખરેખર ચિત્રકારે દબ કરી છે.”

“ આગળ એણે શું કહ્યું તે મને ખર નથી. હું તો ચિત્ર જોઈ રિધર થઈ ગયો. તેની નીચે “ આત્મ સમર્પણ ” લખેલું હતું. નહીત તટ ઉપર એક ચિત્ર સજાએ છે, અને એક સ્ત્રી તેના પતિનું શયન ખોળામાં લપટે બેઠી છે. તે સ્ત્રીનો અને સરોજનો ચહેરા મળતો આવતો હતો. અને સરોજના મોં પરના દુઃખી ભાવો ચિત્રમાંની સ્ત્રીના મુખ પર પણ આબેહુલ આલેખાવવા જણાતા હતા. અત્યંત દુઃખમાં પણ સંતોષ માનતી હોય તેમ દેવી જેવી જણાતી હતી. ચિત્રકારનું નામ વાચતાં જણાયું કે તે ચિત્ર મદારા પાડોશીનું જ હતું.

“ કેમતમે એકાએક રતબ્ધ જાની ગયા ’ મદારા મિત્રે પૂછ્યું. ‘ ચિત્ર ધણું જ સુંદર છે. એક મદારાજીને શ. ૪૦૦૦૭ આર હાજરમાં વેચી દેવામાં આવ્યું છે. ’

“ ‘ બેઠક તે ધણું જ સુંદર છે. ’ મહેં

કહ્યું. ‘ ઠીક હવે હું રત્ન લઈશ. મહેં હાલ ઠીક નથી અને હું ઘેર જાઉં છું. ’ તેના ઉત્તરની પણ રાહ ન જોતાં હું દોડાળી બહાર નીકળ્યો. કેળા પ્રદર્શનના સંચાલકોતે હું આગળજોતા હતો. વગર વિઠાંબે હું તેમની પાસે પહોંચ્યો ગયો અને ચિત્રકારના સરનામાનો પત્રો મેળવ્યો.

“ તેને ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે તે મદાં પોતે પોતાની સીગરેટ સળગતો હતો. તે તો મદારા સાથે જ તાકી રહ્યો. તેણે મહેંને આગળખ્યો. ‘ મહેં નમ્રતાથી કહ્યું, ‘ શું આપ નથી આગળખતા ? હું તમારી પાડોશીમાં રહેતોં હતો. ’

“ ‘ અરે હા ! પધારો પધારો. કહો શું કુશળ છે ! ’ તેણે કહ્યું.

“ ‘ તમારું “ આત્મ સમર્પણ ” નું ચિત્ર મહેં જોયું. તે ધણું સુંદર છે. મહેં જોયું ત્યારથી જ મહેં તમને મળવાનું મન થયું. ’

“ તેણે મદારા તરફ શંકાની દ્રષ્ટિ ફેંકી પરંતુ તે મૌન રહ્યો. મહેં કહ્યું, ‘ તમને કંઈ બીજી વસ્તુ તેને માટે ન પ્રાપ્ત થઈ શકી ? બિચારા એક ગરીબ માણસનું ઘર નાદકનું શા માટે ભાગ્ય ? ’

“ તે જરા સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો, ‘ પરંતુ હું તમારું કરેલું સમજી શકતો નથી. એમાં ઘર શી રીતે ભાગ્યું તે હું ન સમજી શક્યો. તમે આવો વ્યાસેપ ન જ કરી શકો. હું ધારું છું કે તેણે (સરોજે) તમને બધી દક્રીકત કરી લગતી નથી. મહેં તે માટે તેને સંપૂર્ણ બદલો આપ્યો છે. તેનું ચિત્ર ઉતારવા મહેં તેને ધણા રૂપીઆ આપ્યા છે.

“ ‘ જમ કરો ’ મહેં કહ્યું. ‘ પૈસાથી કંઈ મરેણી આગર અને માન ઓછા પાછા આવે છે ! ’

“ ‘ ચૂપ કરો ’ તેણે ચીડાઈને કહ્યું. ‘ શું તમે એમ માનો છો કે તેણે ચિત્ર માટે સરોજ એક કસાક ચોતાની સીડીય આપી

એટલે તેમાં તેની આજર અને માન નહિ થયાં ?
બેથક, હું એટલું તો કહીશ જ કે આમાં
તેને પણ જ દુઃખ સહન કરવું પડ્યું છે. '

" ' દુઃખ સહન કરવું પડ્યું છે ?
તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજી
શકતો નથી. '

" ' તમારે માંજળવું જ છે તો સાંભળો;
મદારા ચિત્રમાં દુઃખ અને વેદનાના ભાવો
આબેહુબ ઉતારી શકાય તે માટે મારે તેના
ખરડામાં લોહાના ઊના સળીયાના ઝમ દેવા
પડ્યા છે અને જે તેણે સહન કરવાની
કણસત આપેલી હતી. '

" ' હું ભયથી કેંપી ઉઠ્યો. મારું મન
ભણે મૂર્છા પામી ગયું. સુધરેલા માથામાંથી
આવું ભાતકીપણું દરો તેનો મને સ્વપ્ને પણ
ખ્યાલ નહોતો. બિચારી સરોજ ! એક આર્ષ
રમણી-ચોતાના પતિને ખાતર કેવો ભોગ
વિના સંકોચે આપી શકે છે એ મુરખ
ભોદનશય શું સમજી શકે ! આપણે એ મહિલા-
ઓની સરણરજ પણ ચઢાવવા લાયક નથી.
કર્પા તેનું સમર્પણ '

" હું તેના પર (આર્ટીસ્ટ) ગુસ્સે તો પચો
થયો પણ કંઈ કરી શકું તેમ ન હતો.

" પરંતુ જતાં જતાં ચિખામણ આપતો
ગયો. ' બિરાદર, ફરીથી આવો અખતરો
મહેરબાની કરીને ન અજમાવતા. '

" તે શીકકું હસ્યો. અને હું જલદી
મકાનની બહાર ચાલી નીકળ્યો. "

સુધીર જરા અટકાવે બોલ્યો— " શું તમે
કહી શકો છો કે આ છોકરી સતી ન થઈ
શકે ? "

" હું તેમ તો નજ કહી શકું. " અ-
વિનાશીએ કહ્યું. પરંતુ ફરી તમે તેમને મળ્યા
કે નહિ ?

" ના, હું તેમને ન મળી શક્યો. "
એ કહ્યું. " સરોજ હજી મૃતને સાંભરે છે. તેની
પવિત્ર મૂર્તિ મારા સમક્ષ દરરોજ ખડી યાય
ત્યારે હું તો એજ વિચાર કરું છું કે
સમાજે આવાં કેટલાં રતનો કાગામી કેટે
વળગાડ્યાં હશે ! કાંઈ કહી શકશો !

(સંપૂર્ણ)

ગીતા-કલાસ

અમદાવાદમાં દસ વરસ ઉપરાંતના બાળકોને ગીતાના અભ્યાસદ્વારા ધાર્મિક જ્ઞાન
આપવા માટે રામનવમીથી એક ગીતા-કલાસ ઉઘડી ચૂક્યો છે. દર રવિવારે સવારના
૮ થી ૯ એક કલાક શ્રી ચિત્રણ-ઉપદેશ આપનામાં આવે છે.

શ્રી સુરત હિંદુ સ્ત્રીમંડળ

વિદાય માનનો સમારંભ

સુરત હિંદુ સ્ત્રીમંડળના પ્રમુખ શ્રીમતી વસંત બેન ભરતીઆ પોતાના જોડાપરથી છૂટા થઇ કાયમને માટે મુંબઇ રહેવા જવાથી તેમને વિદાયમાન આપવાનો સમારંભ ઉપર્યુક્ત મંડળ તરફથી શ્રીમતી વસુમતીબેન કોરેને પ્રમુખપદે તા. ૧૧-૨-૩૬ ને સતોવારે સાંજે ગોપીપુરામાં આવેલી જૈન રકુલમાં ઉજવાયો હતો.

તે પ્રસંગે મંડળના એક મંત્રી શ્રી કુસુમ શાહે ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે મંડળ સ્થપાયું ત્યારથી તે આજદિન સુધી શ્રીમતી વસંતબેને મંડળની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે. હંમેશ તેઓએ મંડળની પ્રગતિની કાંબળા કરી છે. તેઓએ ચાર વર્ષ સુધી પ્રમુખ તરીકે રહી મંડળની નિરૂપણ સેવા બજાવી છે. એમની સાદાઇ, સહૃદયતા, અને મૂક સેવા હંમેશ સૌને આકર્ષતાં રહ્યાં છે અને રહેશે. તેઓ જ્યારથી પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયા ત્યારથી તે આજસુધી તેમણે દરેક દિવસ ખોટી મોટાઇ કે નામની સાક્ષતા રાખી નથી. અમારા દરેક સાથે એમણે સગી બેનના જેવા સંબંધ રાખ્યો છે.

આવાં એક બહેનને વિદાય આપતાં આજે અમને સૌને સખત આઘાત થાય છે. એમનું સ્થાન સુરતમાં અને ખાસ કરીને અમારા મંડળમાં ખાલી છે, અમે આજ રાખીએ છીએ કે પ્રમુખ તરીકે તેઓ બંને છૂટા થયાં પછી મંડળ પ્રત્યે મમત્વ હંમેશ રાખશે ને

એનું શ્રદ્ધાળુ થતાં હંમેશ મંડળની સેવા કરવા તકવર રહેશે.

અંતમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે આપણા સેવાભાવી પ્રમુખ મુંબઇમાં પશુ ભગિની સમાજના બાલમંદિરમાં કામ કરે છે ને અઠવાડીઆમાં એક દિવસ દરીજન ભાષણોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું કામ કરે છે. છેવટે હું પ્રભુને પ્રાર્થું છું કે પ્રભુ એમને હાથાડું અર્પે ને એમનું જીવન વધારે ને વધારે ઉન્નત બનાવે.

સમારંભના પ્રમુખ શ્રી. વસુમતીબેને શ્રીમતી વસંતબેનની સેવાનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે તેઓ સારી સમૃદ્ધિ ધરાવતાં હોવા છતાં તેમણે ક્યારેય ખોટી મોટાઇ ના મરં રાખ્યાં નથી અને એ રીતે એઓ મંડળની દરેક બેન માટે એક ઉત્તમ આદર્શ રજુ કરે છે. એમની સેવા મંડળ કદી વિસરી શકે એમ નથી અને મુંબઇ રહીને પશુ તેઓ મંડળને પોતાનું મણી સેવા આજ રાખશે એવી આજ્ઞા વ્યક્ત કરી હતી.

અંતમાં એમણે શ્રીમતી વસંતબેનને મુંબઇથી અને આ પ્રસંગે ખાસ આવવા બદલ આભાર માન્યો હતો ને મંડળ તરફથી માદગીરી તરીકે રેન્ડ સાથે બે ચાંદીના ગ્લાસ સપ્રેમ બેટ આપ્યા હતા ને કુલકાર અર્પણ કર્યો હતો.

શ્રીમતી વસંતબેને પોતાને માન આપવા

ખદલ મંડળનો અને હાજર રહેલી તમામ બેનોનો આભાર માન્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે “ સ્ત્રીઓની પ્રગતિ આવા મંડળો દ્વારા થઈ શકે છે માટે દરેક બહેને આવા મંડળમાં રમ લેતા થવું જોઈએ. સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ લાવવા અને સ્વતંત્રતા લાવવા માટે કટિબદ્ધ થવામાં આવા મંડળો ફાળો આપે તો આદર્શ સંસ્થા ગણાય. નિરાશરતા નિવારણનો પ્રયત્ન પણ મંડળે ઉપાડી લેવા જેવો છે. કદાચ હાલ ગામડામાં જવાનું ન બને તો પણ શહેરમાં રહીને પણ ધણું યત્ન શકે એમ છે.

વર્તમાન રાજદ્વારી અધિકારીને ઉન્નિષ્ક્રિય કરી એમણે જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રીઓ પણ એમાં સુદર ફાળો આપી રહી છે. પ્રમુક્તતા, સ્વતંત્રતા અને શાહીવાદ વચ્ચે યુદ્ધની નોખત વાગી રહી છે, વિશ્વયુદ્ધ ક્યારે ફાટી નીકળશે તે કહી શકાતું નથી. અને આમ સર્વત્ર જવાબાસુખી ફાટી નીકળતો હોય ત્યારે આપણાથી ક્ષતિથી કેમ બેસાય? આપણી શક્તિ પ્રમાણે આપણે કરવું જ જોઈએ.

દેશી રાજ્યોના દમન નીચે કચકાતા લોકોને, રોપન અને ચીનના નિરાધાર બાળકો, જૂથો અને સ્ત્રીઓને આર્થિક સહાય આપવા

બને એટલું ફંડ મેળું કરવું જોઈએ.

વળી આવા સંમેલનો કરી આપણે બેસ રહેવાનું નથી. સ્વતંત્ર દિવ્દ આપણે જોવું હોય તો તે માટે લાપકાત મેળવવી રહે છે આ બધું છતાંયે ગૃહરાણી તરીકેની ફરજ આપણી સૌથી પહેલી છે.

અંતે તેમણે જણાવ્યું કે સ્ત્રી એક પ્રેરણાદેવી યથા નિરાશ થએલાંને પ્રેરણાદન અર્પત રહે, દુઃખી તથા ગરીબને દયાથી સહાય આપતી રહે તે આદર્શ માતા તરીકે અણનમ સ્વતંત્રતાના પાઠ પઢાવતી રહે અને વખતે વખતે સૈન્યને મોખરે આવી સ્ત્રીની દિવ્ય શક્તિનું માપ પણ આપતી રહે એવું જોયું દરેક સ્ત્રી રાખે અને આવા વિશ્વસ મારે સુરત દિન્દુ સ્ત્રી મંડળ સમર્થ બને અને બલિષ્ઠમાં જનકંત કારકંદી સાથે એક બંનેડ ને આદર્શ સંસ્થા બને. ”

આ પ્રસંગે શ્રી. વસંતબેન તરફથી મું. જને ૧૦૧) ર. ની મેટ મળી હતી. આ રક્ષના બ્યાજમાંથી વકતુર કળાની ફરી કાષ્ઠમાં ધનામે આપવા એમ શ્રી. વસંતબેને જણાવ્યું હતું.

છેવટે ઉપવન સંમેલનનો લાભ લઇ આનંદી વાતાવરણમાં સૌ હર્ષ પડ્યા હતા.

ભાટીયા સ્ત્રી મંડળની જોગેશ્વરીની દ્રીપ

ખાંડ બખરના સ્વ. અધીપાલ યતલુજ શિક્ષણ વર્ગની બહેનો તથા બીજા પણ ધણી બહેનો તેમજ બાળકોની એક દ્રીપ તા. ૭-૧-૩૯ના રોજ જોગેશ્વરી ૯૪ જવામાં આવી હતી; જેમાં લગભગ ૪૩ બહેનોએ તથા બાળકોએ લાભ લીધો હતો. આવી દ્રીપો ગ્રાહકવાનો હેતુ એજ કે કાર્યકર્તા બહેનો સાથે સહકાર સંઘાય અને બધી બહેનો એકબીજાને ફળીમળી શકે તેમજ વિચારોની આપણે કરી શકે.

જોગેશ્વરીનાં કુદરતી દ્રબો, શુક્રાઓ ધરણી જેવા બાદ બહેનોએ ગરબા ગાયા હતા.

વર્ધા-સંયુક્ત પ્રાંતના સ્થાનિક સ્વ-
રાજ્ય ખાતાના પ્રધાન શ્રીમતી વિજયા-
લક્ષ્મી પંડિતે મહિલાશ્રમની મુલાકાત લીધી
હતી. કન્યાઓને સંબોધીને તેમણે તેઓની
સંસ્કૃતિ જાણવી રાખવાનું કહ્યું હતું. વધુમાં
તેમણે તેઓને તેઓની જવાબદારીઓ સમજ-
વાની અને તે અદા કરવા માટે તૈયાર થવાની
સલાહ આપી હતી.

શ્રી કામદારો : મુંબઈની ધારાસભામાં
તા. ૨૦મીની બેઠકમાં પ્રતોત્તરના સમય
દરમિયાન મી. ગાંધીજીને જવાબ આપતાં
એન. મી. બી. જી. ખેરે જણાવ્યું હતું કે
આ હાલમાં જુદા જુદા ઉદ્યોગોમાં કામ
કરતી સ્ત્રી કામદારોની સંખ્યા ર્થાવવાના
આકાશ દર વર્ષે ફેક્ટરીના ખાતાને પૂરા
પાડવામાં આવે છે. મીલ ઉદ્યોગમાં સ્ત્રી કામ-
દારોની સંખ્યા ઓછી છે અને તે સંખ્યા
૪૨૬૦૦ની છે. આ આકાશમાં મુંબઈ શહેરના
૨૬૭૫૮ સ્ત્રી કામદારો અને હાલમાં બાકીના
શહેરમાંથી ૩૬૧૩૩ સ્ત્રી કામદારોની સંખ્યાનો
સમાવેશ થાય છે. સરકારે સ્ત્રી કામદારો પ્રત્યે
ખાસ વર્તવા રાખવા માટે કાનુનો ધડપા છે.
કોટન પ્રેસિંગ ફેક્ટરીમાં સ્ત્રી કામદારોને કામ
કરવાની છૂટ નથી. સામાન્ય રીતે પુરષો કરતાં
સ્ત્રીઓને ઢગવું કામ મળે છે.

શ્રી-કેળવણીની યોજના : મુંબઈ
સરકારે ગામડાઓમાં પ્રૌઢ શિક્ષણના ફેલાવા
અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવા
માટે જ્યોતિર્સંઘના ધોરણે એક ખાસ યોજના
તૈયાર કરી છે. આ યોજના અનુસાર જ્યોતિર્-
સંઘની મારફત ગામડાઓમાં કેળવણીની કેન્દ્રો

ખોલવામાં આવશે, તે મારફત સ્ત્રીઓને ખાસ
કરીને કેળવવાનું કામ ઉપાડી લેવામાં આવશે.

શ્રીમતી સુર્યદેવીને ધનામ : દિંદો
સાહિત્ય સંમેલને શ. ૫૦૦૦ સેકસરીઆ
પારિતોષિક કાનપુરની કવયિત્રી શ્રીમતી સુર્યદેવી
દિશિતને તેમના ' નિર્ઝરણી ' નામના કાવ્ય
સંગ્રહ માટે આપ્યું છે.

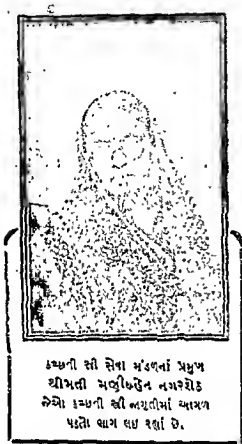
મીસ અમરસા કે. હાઈદર એ અલીગઢ
યુનીવર્સિટીની પ્રી. એ. ની પરીક્ષા ઉચ્ચ પદે
ઉત્તીર્ણ કરી છે.

મીસ લીલા બેનરજીએ કલકત્તાની
નેશનલ સ્ત્રીમિંગ એસોસિએશન તરફની પાણી-
માં તરવાની વાર્ષિક રમતગમતમાં વિજય
મેળવ્યો છે.

જયપુરમાં મહિલા સત્યાગ્રહીઓને
સજા : અષ્ટ તા. ૫ મી માએ જયપુર શહેરમાં
પકડવામાં આવેલી ૭ મહિલા સત્યાગ્રહીઓને
ત્રણ ત્રણ માસની સજા કરવામાં આવી હતી.

ડા. મીસ અનસુયા મંડલીક ડી.
સી. એચની ડીગ્રી મેળવી લંડનથી પાછા
ફર્ષી છે.

વક્ત્રસાકમાં કન્યા અર્પણ કરી :
ઉપસની બાનાના હાઈન માટે એક અનાવિશ
ભાષ સુરત ખાતે પોતાની ૧૪ વરસની છોકરી
સહ ગવા દતા, ગામમાં જોડમેર ચર્ચ આલી
રજાનું સંજોગાય છે કે મદારાજે છોકરીની
મંચથી કરતાં ખાપે એ છોકરીને અર્પણ કરી
દીધી. ઉપરની વાત સાચી હોય તો લાગતા-
વળગતાઓએ તથા અનાવિશ મુલાનોએ
કમર કસી સગીર બાળાને બચાવવી જોઈએ.

શ્રીમતી લીલાવતી મુન્દરીના પ્રમુખપદે
અદ્વાનંદ અનાથ મહિલાશ્રમના ચોખ્ખો
મેળાવડો : ગત વર્ષ દરમ્યાન અદ્વાનંદ
અનાથ મહિલા આશ્રમની મહિલાઓએ બંગા
કરેલ ધનની રકમ-રૂ. ૩૫૦૦-આશ્રમના
સંચાલકોને સુખત કરવાનો એક મેળાવડો
જયી માર્ચે, સાંજના સાગ ચાર વાગે, આશ્રમના
હોલમાં શ્રીમતી લીલાવતી મુન્દરીના પ્રમુખપદે
ચોજવામાં આવ્યો હતો.

શ્રીમતી લીલાવતી મુન્દરીએ બોલતાં
જણાવ્યું કે આપણા મગાજમાં સ્ત્રીઓને
એનેક રીતે કલકત કરવામાં આવતી હોવાથી
તેમજ તેમને જીવન કષ્ટનો આધાર ન હોવાને
લીધે તેઓ આત્મચાલના પંથ તરફ વળે છે.

સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા પણ નથી
એટલે તેને પોતાના બરણ પોષણ માટે
પરાવલંબી રહેવું પડે છે. જો સ્ત્રીઓને આર્થિક
સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે અને તેમને માટે
આ આશ્રમની પદ્ધતિ પર અન્ય સંસ્થાઓ
ચલાવવામાં આવે તો તેઓ આપઘાત કરતાં
અટકી પડે.

અલગત કેટલીક બહેનોમાં સ્વભાવથી જ
મદ્યુષો નથી હોતા. પરંતુ સંજોગોના બોજ
યજ પડીને આપઘાત કરનાર બહેનોનું પ્રમાણ
વધુ છે. શ્રદ્ધાનંદ અનાથ મહિલા આશ્રમે આ
દિશામાં ઘણું મદત્તવપૂર્ણ, માર્ગદર્શક અને
કીમતી કાર્ય કર્યું છે. આ સંસ્થાને મારાથી
બનતી બધી જ મદદ કરવાની હતી. તમને
ખાતરો આપું છું.

કચ્છ મહિલા પરીષદ : કચ્છની પ્રથમ
મહિલા પરીષદ તા. ૨૪-૨૫ મીએ જુજમાં
મળશે. શ્રી. મણીબહેન સાકરચંદ નગરશેઠ
સ્વામતાપક્ષ અને હેડી પ્રેમલીલા ઠાકરસી
પ્રમુખ છે. પરિષદનું ઉદ્ઘાટન શ્રી. કમળા
દેવી ચોટાપાખાપના દરેકે યશી. ફુનર ઉદ્યોગ
પ્રદર્શન પણ ભરાશે.

જુજમાં સ્ત્રી સેવા મંડળની થયેલી
સ્થાપના : સ્ત્રી કાર્યકરોની એક સભા કલાપી
ચીએટરમાં બોલાવવામાં આવી હતી અને સ્ત્રી
ચળવળને આશ્રય ધપાવવા માટે સ્ત્રી સેવા
મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેના
પ્રમુખસ્થાન માટે શ્રીમતી મણીબહેન સાકરચંદ
નગરશેઠને નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા.
મંડળે કચ્છની સ્ત્રીઓનું એક સંમેલન
તાત્કાલિક બોલાવવા તેને અંગે નોંધતી
તૈયારીઓ અને પ્રચાર કરવાની પ્રવૃત્તિ હાથે
લીધી છે.

ગોર્ડા પીકા પર બહેનોનું પીકેટીંગ જુજ
સ્ત્રી સેવા મંડળ તરફથી ગોર્ડાવામાં આવ્યું
હતું. પીકેટીંગ કરવામાં પ્રમુખ શ્રીમતી મણી-

જહેન નગરથી ઉપરાંત મુંબઈમાં બહેન
મેંધીજહેન અને રૂપ થી ૩૦ બહેનો હાજર
રહ્યા હતા. સ્ત્રીઓનું પીકેટીંગ જુઓમાં
પહેલવહેલું હોતું અને ગામમાં ખજાર પડતી
અસંખ્ય માનવ મેદનો ઉતરી હતી અને
પાછળથી ખજાર પડતાં એક મુસલમાન બહેન
પીકેટીંગ કરવા આવી પહોંચ્યા હતા. મોટા
પીકા પર પીકેટીંગ કર્યા બાદ બહેનોનું સરખમ
રેમ્પરાળા પીકા પર રાષ્ટ્રગીતો ગાવું મધું
હવું, ત્યાંથી ૭૫ યાગે એજ રીતે
સરખમ રાષ્ટ્રગીતો ગાવું પાંચ વખત
હવું, એ સરખમની પાછળ મોટી સંખ્યામાં
પ્રાર્થના પણ જોડાયા હતા. એ સરખમ ઇન્ડી-
લાય ઝોન્ડામાં પોકારો વચ્ચે વાણીપાવામાં
આવી બીજામધું હવે.

નકિઆદના વિદ્યુલકન્યા વિદ્યાલયનો
કાર્યવાહક સમિતિની આગામી વર્ષ માટે જુલ

જુલ વિભાગની ચુંટણી થએલી તેમાં સામાન્ય
વિભાગમાંથી નીચે પ્રમાણે સભ્યો ચુંટાયેલા છે.

દરબારી ગોપાળદાસ દેસાઈ, શ્રીમતી
ભકિતચંદ્રી દેસાઈ, શ્રી. દાદુભાઈ દેસાઈ,
શ્રી. દાદાભાઈ અમીન, શ્રી. રાવજીભાઈ
મણીભાઈ પટેલ, શ્રી. ગોકળદાસ તલાટી, શ્રી.
મોગીલાલ નાથાલાલ ચોકરી, શ્રી. અંબાલાલ
પ્રભુદાસ, શ્રી. ચુનીલાલ સરેયા, શ્રી. મનભાઈ
ચંદરભાઈ પટેલ.

ઉપર પ્રમાણે દસ સામાન્ય વિભાગ તરફથી
ચુંટાયા છે તે રાજકોટ તરફથી ૭ ચુંટાયા
છે. તે ઉપરાંત ડૉ. બાસુદેવરામ રામભાઈ પટેલ
ચુંટાયા છે.

એગમ એફ. એસ. મુઆયુદ્દીન
હકીમ દરબારેશનના સભ્ય છે. અને ત્યાંની
દાખલામાં વધીતાત કરે છે.

જુઓમાં દારનાં પીકા પર પીકેટીંગ કરતી બહેનો

સૌ. મનહરભાઈ ડેબર
જેઓ પોતાનાં માંદા બાળક ઇડી
રાજકોટ જલ્લા સ્ત્રીધાન્ય દર્શાવે.

અમદાવાદની મુસ્લીમ બહેનો તરફથી
ના. વાહસરોપને નીચે પ્રમાણે તાર થયો છે.

“અમદાવાદની સંખ્યાબંધ મુસ્લીમ બહેનો
તરફથી આપ નામદારને રાજકોટના વિષયમાં
વચ્ચે પડવા અને મદદમાજીના ઉપવાસથી
દેશભરમાં જે આપણે આવી પડી છે તેમાંથી
બચાવવા વચ્ચે પડવા વિનંતિ છે.”

મીસીસ કુમુદબેન ધોળાભાઈ :
અમદાવાદ દરીઆપુર પાર્વતીબાઈ પ્રસૂતિગૃહનાં
સેડી ડોક્ટર જેઓ વધુ અવધાન ગયે છે ઇન્જેન્ડ
ગયેલાં તેઓ એસ. એમ. ની ડીડી મેજીસી
તા. ૨૩-૧-૩૬ ના રોજ અને પાછાં આવી
ગયાં છે અને તેમણે દોરપીટલનો ચાજ
સંભાળી લીધો છે.

મુખ્યમાં વસતી કચ્છી બહેનોની
એક જાહેર ચુલા : કચ્છી વીથા આશ્રયજની

મદદાનવાદીમાં જાણીતા રાષ્ટ્રપ્રેમી આગેવાન
શ્રી. ગોકુળદાસની વીર-વાણી ઝીલવાને અને
કચ્છની બહેનો કચ્છ પ્રગતીય સત્તામાં કષ્ટ
રીતે સક્રિય સાથ આપી શકે તે જાણી સેવા
માટે યોજવામાં આવી હતી.

શ્રી. ગોકુળદાસબાઈએ કચ્છની સત્તાની
ત્રણાણપૂર્વક સમજૂતી આપતાં જણાવ્યું હતું
કે કચ્છની આજે કપરી પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ
છે. કચ્છ નરેશના શિકારશૈલ્ય કચ્છમાં વિકરાળ
ભંગથી પશુઓને છુટા મુકાને કચ્છના બેકુતોને
પારાવાર નુકસાન પહોંચાડી ગયેલ છે. કોરીના
ચલણથી પ્રજાને પારાવાર આર્થિક મુશ્કેલીઓ
ભોગવવી પડે છે. એ ઉપરાંત કચ્છી જનતાને
ખીજાં નાનાં મોટાં અનેક દુઃખો કંપાવનારાં
થઈ પડ્યાં છે, આ બધાં દેશનાં દુઃખોમાંથી
ઉગરી જવાનો જે કષ્ટ પશુ રાહ હોય તેા તે
પ્રગતીય જાગૃતિ અને સહકારની ભાવનાનો
વિદાસ છે. એટલે આજની ધડીએ કચ્છની
સત્તામંદની સત્તામાં જેડાઈ જવું એ તો દરેક
કચ્છી પુત્રપુત્રીનો ધર્મ ગણાય. હવે તેઓ
શ્રીએ બહેનોને સ્વયંસેવિકા તરીકે મેધાઈ
જવાની જોરદાર અપીલ કરી હતી; અને
કચ્છ આતેની ખીજ બહેનોને માર્ગદર્શન
આપવાની વિનંતિ કરી હતી.

ત્યારબાદ શ્રી. મેઘીબેન કંતાનવાળાએ
જણાવ્યું હતું કે મુખ્યમંત્રી બહેનો તો દરેક
રાષ્ટ્રીય દિવસની પ્રવૃત્તિમાં મોખરે રહેતી.
આવી છે એટલે જન્મશુભિની મુકિતની
સત્તામાં સાથ આપવાની આજે જ્યારે જાવન
સ્વચ્છતા ઉપરિચિત થઈ છે ત્યારે મુખ્યમંત્રી
કચ્છી બહેનો પાછળ રહી જાય એમ માનવાને
કોઈ કારણ નથી.

ત્યારપછી શ્રી. નરસિંહરામે કચ્છનાં ઘેર
અહાન વિષે બોલતાં જણાવ્યું હતું કે
કચ્છમાં રેળવણી માટેની કોઈ સંસ્થા જ
નથી કે જ્યાં બહેનોને યોગ્ય રેળવણી મળી

કહે. તેથી ત્યાંની પ્રભુ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં પહોંચી રહેવા પામી છે.

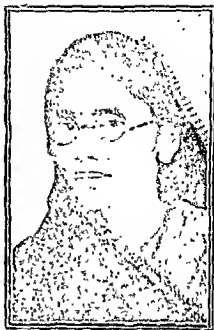
જનકીદેવી જાય છે : લાંબા સમયથી માંદગી ભોગવતાં શ્રી. જમનાલાલ બાબાજીનાં પત્ની શ્રીમતી જનકીદેવી બાબા સંપૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી ચક્રવાં નથી. છતાં તેઓ તેમના પતિને પમણે સત્યાગ્રહ કરવા જયપુર જઈ રહ્યાં છે.

વિકૃત્તગદ્ગદ પ્રજામંડળના પ્રમુખ હરજીવદાસની સ્ત્રી પાસે ૪૦ થી ૫૦ ઉંચેનું કંચાલો છે. અંદર કહે છે કે " તારા ધણીને લાવ અંદર ક્યાં છે તેને જુલાઈ આપ " આ પ્રમાણે બહેનોની પશુ સત્યાગ્રહી ડરવામાં આવે છે.

શ્રીમતી રૂક્મણીબહેન ચીમનલાલ વાડીલાલના મંત્રીપદ નીચે શ્રી. જૈન મહીલા સંઘ દિનપ્રતિદિન પ્રગતિના પંથે પગી રહો છે.

આમ મંડળી બંધ કરાવવા સંબંધી વડા પ્રધાનને ધારાસભાના હિંદુ અને કેમિસ સંખ્યાનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ મળ્યું હતું ત્યાર પછી આમ મંડળીના સ્થાપક દાદા લેખરાજ પોતાના કબજામાં આમ નિરામમાં રહેતી ૬૦ સગીર વયની બાળાઓની યાદી આપી હતી. અને સૌંદર્યની જુદી જુદી કેટેગોરીમાં પોતાની સામે ચાલના મુકદ્દમાઓ પાછા ખેંચી લેવામાં આવે તો હાકરીઓને તેમના માથાપોતે સોંપી દેવાનો પોતાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો હતો.

જયપુર રાજ્ય પ્રજા પરિષદ તરફથી મજેલા સંકેશ પ્રમાણે આજે સવારે મુંબઈના ખાતે ચાર સ્ત્રી સત્યાગ્રહીઓ શ્રીનીવાસજી ગામરકા, શ્રીમતી શ્રી. કીશોર ચર્મા, શ્રીમતી રામપ્રસાદીદેવી અને શ્રીમતી હરિલાલસિંહની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને રાત સુધી તેમને જેલમાં રાખવામાં આવ્યાં હતાં. દિવસ દરમિયાન તેમને કોશ ખેરાક આપવામાં નહોતો આવ્યો એમ જણાય છે.

શ્રી જયજીવદાસ વજુભાઈ શુક્લ
જેઓ પોતાનાં માંદાં બાળક ઇરા
રાજકોટ જેલમાં સીધા-ચંદાં હતાં.

શ્રીમતી લક્ષ્મીદેવી દેસાઈ લીંબડીનાં પુત્રી હોઈ લીંબડીનાં શ્રી સમાજના મોખરે રહી તેમણે શુંડાગીરીનો સામનો કર્યો હતો.

શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીએ શુંડાઓ-થી ઘેરાયેલા વસાયેલા પ્રમુખની વતી લીંબડી પ્રજા પરિષદનું સુકાન સંભાળી અપૂર્વ હિંમત રાખતી હતી.

શ્રી. આદીત્ય મહીલા સમાજની કારોબારીની એક બેઠક સો. મુવિલા પંડ્યાના પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી જે વેળાએ કેટલાક અમલવા કરાવે પસાર થયા હતા. ખાસ કરીને જે જે દેશી રાજસ્થાનીએ જવાબ-દાર રાજ્યતંત્ર મારેલી લાકડ ઉપડી છે તેઓને મુજારકબાદી આપતા કરાવે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. તેમજ લીંબડી અને રાજકોટમાં

શ્રી. વળુવાઈ શુકલતાં બાબી
જેણા સજકોટને મોખરેથી નેલ ગયાં હતાં.

ચાત્રી રહેલા કંપાનવારાં દમનનો વીરોધ કર્યા-
વશમાં આગ્યો હતો.

ભારતના શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ આપ-
કાગડના શોકજનક અવસાન બદલ બારે
દિવસોની પ્રદક્ષિણ કરતો કાગડ પસાર કરવામાં
આગ્યો હતો. પ્રમુખ બહેનનાં આભાર દર્શન
પછી સખા વિસર્જન ગણ હતી.

માલાડ શ્રી મંડળ : માલાડમાં બહે-
નોની પ્રવૃત્તિ બહુ જ સુંદર રીતે ચાલી રહી
છે. ત્યાં શ્રી મંડળ ચાલે છે, જેમાં ૧૫૦
સભાસદ છે. પુસ્તકાલયની ત્યાં ઘણી જ જોગ
હતી. મંડળના પ્રમુખ શ્રીમતી વિદ્યાગૌરી
સુનીલાલ અને ઉપપ્રમુખ શ્રીમતી ચાંતાબહેન
ખંડવાળાની ઉદાર મદદથી પુસ્તકાલયની સર-
આત યથા છે.

આ પુસ્તકાલયની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા તા. ૨૦
મી ફેબ્રુઆરી ને સોમવારે શ્રીમતી વેલા-
બહેનને હાથે કરવામાં આવી હતી જે વખતે
મંડળની સભાસદ તેમજ અન્ય બહેનોએ સારી

સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. પુસ્તકાલયને
શ્રીમતી ચાંતાગૌરી ખંડવાળા લાયબ્રેરીનું નામ
અપાયું છે.

મંડળ તરફથી એ પ્રસંગે એક સુંદર
મેળાવકો યોજવામાં આવ્યો હતો, જેમાં મલા-
ડની મંડળની કુમારીકાઓએ સંવાદ અને
ગરબાઓથી સર્વનાં મન રંજીત કર્યાં હતાં.

શ્રીમતી વેલાબહેને ઉદ્ઘાટન ક્રિયાના પ્રમુખ-
સ્થાનેથી બોલતાં પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ અને
વેનાથી યતા કાયદા વીધે સમગ્રબુદ્ધિ ઠંડું અને
“ ગીતા સુગીતા કર્તવ્યા ” એ પ્રમાણે
ચોપડીઓના વર્ચનમાંથી બોલ લખ તેને
આચરણમાં મૂકવા સમગ્રબુદ્ધિ ઠંડું.

તે સાથે તેમણે બહેનોને ઓઝોનો કાર્પ-
પ્રદેશ, ગૃહ વ્યવસ્થા અને રસોડા-મંજાણવા
ઉપરાંત જમાનાને અનુકૂળ યોગ્ય મેળવી પુરવટી
સહચરી બનવા જણાવ્યું ઠંડું.

શ્રી શક્તિ વિષે બોલતાં તેમણે સખા-
મંડળની લગાણ અને અત્યારે રાજકોટમાં
બહેનો જે કાળો આપી રહી છે તે વીધે
ઉદ્દેશ્ય કરી સતીઓની માફક શકિનરરૂપ
બનવા સમગ્રબુદ્ધિ ઠંડું.

પોલીસ ફળમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન :
એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે કુલ સમયમાં
ગ્રાવજીરના પોલીસમંડળમાં ખાસ પોલીસ તરીકે
આટલે એક ડાકન સ્ત્રીઓની ભરતી કરવામાં
આવળે છે. પોલીસ વડા મયકના દફતર
સાથે તેઓને મંજૂર રહેશે.

શ્રીમંત સયાજીરાવ માટે સ્ત્રીઓનો
શોક : ઉંઝાની સ્ત્રીઓની એક સભા શેઠ
નંદરણલ મગનલાલ રવિકરજી સરસ્વતી સ્ત્રી
સમાજ ઉદ્યોગસલ્લના મકાનમાં ઉંઝા મહાલ
જાળાના વિદ્યાધિકારી સાહેબના પત્ની સૌભા-
અવતી રત્નમણીબેન નાયકના પ્રમુખપદે શ્રીમં-
તાના અવસાન બદલ ઉંઝાની સ્ત્રીઓનો શોક
પ્રદર્શિત કરવા મળી હતી. મણીબેન મહારાજ
ત્રિવેદીએ કાગડ વાંચી જણાવ્યું ઠંડું કે શ્રીમંત
મહારાજ સાહેબે “ બાળલખ પ્રતિપદક

નિબંધ, " " હમ વિચ્છેદ " વિધવા વિવાહ
અને પુનર્લગ્ન વગેરે કાયદાઓ સ્વીકારવાનું સ્થાન
ઉંચું સાવવા માટે સ્વીકારવાનું હોય તો આનંદ
રાખીને ક્યાં છે. અને આજે મહારાજના
અવસાનની ખેટનું દુઃખ ખીજ કાઢતો યશ
હશે તેના કરતાં વડોદરા રાજ્યની સ્ત્રીઓને
વધારે યાવ છે. મહારાજને રાજ્યમાં ફરજિયાત
કેજવણીનું ધોરણ કાબજ કરવામાં દિલ્હીના સરકારમાં
પહેલ કરી છે અને આજેના વડોદરા રાજ્યનો
શ્રી સમાજ શિક્ષિત છે તેનું માન તેમના
કાલે જાય છે. આપણે તે બદલ મહારાજના
ઉપકારી છીએ. મદિલા પુરતકાલથી સ્થાપી
તેમના વહિવટ સ્ત્રીઓને દસ્તક સોંપ્યા છે.
તે તેમની ઉદારતા અને શ્રી સમાજની
બાવના બનાવે છે. તેમના અવમાનથી આપ-
ણને જારે દુઃખ થાય છે. અને સદમત
રાજ્યની આત્માને મરે સકિનમાન પ્રજા અમર
શાન્તિ અર્પે સ્ત્રીઓ આ ઉંચાનો શ્રી સમાજ
જારે હૃદયે પ્રાર્થના કરે છે. "

કરાવના સમયનામાં બોલતાં કન્યાશાળા
નં. ૧ ના હેડમીસ્ટ્રેસ મણીબેને જણાવ્યું હતું
કે સ્ત્રીઓનાં કારજને ઉંચો સાવવા શ્રીમંતો
જે પ્રયત્નો કર્યા છે તેવા હજી સુધી કોઈ
રાજ્યનીએ કર્યા નથી અને તે માટે તેમનું નામ
દિલ્હીના નામ પ્રતિષ્ઠામાં સુવર્ણ અક્ષરે લખાશે
ત્યારના કૃતજ્ઞ બેનેએ વિવેચન કરી કરાવ
સર્વોન્નમતે પસાર કર્યો હતો.

શ્રી. અન્નપુર્ણી દેવી રાવ—અનારસ
દિલ્હીની રસીકીરી કે મીરઠીની એમ. એસ. સી.
નીડમીએ પ્રવચન પહેલાં જાનુને પેરીસની સુનિ-
વર્ષીકીમાં શિક્ષણ માટે શિવ્વહતિ આપાઈ છે.

શ્રી. મંગળાગૌરી નાગરદાસ ગોળ-
વાળા બલસાર સહેર મુશરાઈમાં પ્રતિનિધિ
તરીકે સુદાયા છે.

બેગમ મહમદઅલીની મુસ્લીમ લીગની
કોરોવારી સમિતિમાં રત્ન મૌલાના શરૂકદ-
અલીની ખાલી જગાએ નિમણૂક થવાનું
શ્રી. જીજ્ઞાસે જાપાનેઝ વિવેચન કર્યું છે.

શ્રી. વલ્લભાઈ શુકલનાં જીવન
કેવો રાજકોટને મોખરેથી નેલ મળ્યાં હતાં.

મોઢ વણિક શાંતિમાં લગ્ન અટ-
કાવવા સામેના હુકમ સંબંધી કેસ :
ચોરવાડના વતની શ્રી. રસીકલાલ જમનાદાસ
જવેરીનાં જામશુદ મુકામે એક પત્ની દેવાત
હોવા છતાં યજમાર લગ્ન અટકાવવા માટે
મુંબઈ ખાતેનાં મોઢ શુવક મંડળે મેળવેલા
કોર્ટના મનાઈ હુકમ સામે વરપક્ષ તરફથી
જુનાગઢની સદર અદાલતમાં અચાવ કરને
મુદત્તો નોંધાયો હતો.

જઈ તા. ૧૧ મીના રોજ ફરી લગ્નથી
જોગનાર રમાગૌરી કે જેની ઉંમર ૧૫ થી ૧૬
વચ્ચે પુરવાર કરવામાં આવી હતી તેણે
જુજાની આપનાં રસીકલાલની સામે, એક
પત્ની દેવાત હોવા છતાં લગ્ન કરવાની સંમતો
દર્શાવી હતી, જ્યારે રસીકલાલે જુજાની આપનાં
તેની પ્રથમ પત્ની કુસુમ પર કજ્યાબોર અને
કંકાસી હોવાનો આરોપ મુક્યો હતો.

બીજી જુગાની રમાની મોટી બેનની સેવામાં આવી હતી. તેણે જણાવ્યું હતું કે આ પ્રકારના યનારાં લગ્નમાં પોતાની નાની બેન રમાનું દિલ બરાબર સચવાતું હતું અને એ યાપ એમ પોતે ઇચ્છતી હતી.

ઉપરાંત મોઢ વધીક માતીના એક બે વાઘજીએ પણ એવી જુગાની તોંધાવી હતી કે સદરહુ લગ્ન માતીના રીત રીવાજ મુજબ બરાબર હતો.

સદરહુ કેસને અંગે મોઢ યુવક મંડળ તરફથી બે પ્રતિનિધિઓ શ્રી. વરજીવનદાસ ગોપાળજી તથા રતીલાલ નયુલાલ તેમજ રતી-કલાલની પ્રથમ હેઠાત પત્ની કુસુમના પીતા દરજીવનદાસ મોઢનજી કાપડીયા મુંબઈથી જુનાગઢ જવા માટે રવાના થયા હતા.

જુનાગઢની અદલત સમક્ષ નીકળેલા મુકદમા વેળાએ મોઢયુવક મંડળ તરફથી શ્રી. વરજીવનદાસ ગોપાળજી ઉચ્ચ રહ્યા હતા; તેઓએ જુગાની આપતાં જણાવ્યું હતું કે રમા સગીર વયની હોવાથી તેમજ બ્યારે તેના વાહી રમાનું હોત જોતાં ત હોવાથી, રમા પુખ્ત વયે પહેલિ ત્યાં સુધી મુંબઈ ખાતેનાં પનિતા વીત્રામાં અગર કોઈ અી સંસ્થામાં તેને રાખવી જોઈએ.

આગળ અલતાં તેઓએ જણાવ્યું હતું કે કુસુમ અને તેના પતિ વચ્ચેના વ્યવહારમાં કશોય અણુખનાવ હતો નહીં અને પોતાની સાસુ સાથેના મુઠકનેચને લઈને જ આ લગ્ન યોજાવાનું જણાવ્યું હતું.

બીજા સાક્ષી તરોકે ચોરવાડના ચત્રજીજી કપુરચંદની જુગાની સેવામાં આવી હતી જેમાં તેઓએ લગ્ન અયોગ્ય હોવાનું જણાવ્યું હતું.

આ પછી આ મુકદમા વધુ તપાસ માટે મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો.

હાટીયા ત્રીમંડળના આશીરા નીચે ઘાટકોપર અી કુલર ઉલોગ શિક્ષણ વર્ગમાં તા. ૬-૧-૩૬ ના દીને સંત સીતારામલાલ ભાવનગરગઢાનું દરીયાતન રાખવામાં આવ્યું હતું. માટકોપરની ખેતોએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

વિલાયતમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન : લંડનની સગ્રામ સમિતિ જણાવે છે કે, "લરકરમાં ભરતીનું કામ કપાટાભેર ચાલી રહ્યું છે. લરકરમાં સ્ત્રીઓની ટુકડીઓ ઉભી કરવાનો પણ નિર્ણય થયો છે. આ ટુકડીઓ 'રાષ્ટ્ર સહાયક ટુકડીઓ' તરીકે ઓળખાયો.

હાલિના વખતમાં આ ટુકડીઓને મીલી ટરી અને વિમાનો ટુકડીઓ સાથે જોડી દેવામાં આવશે. સંસ્થાનિક લરકરને યોગ્ય કેળવણી આ ટુકડીઓને આપવામાં આવશે જેથી રાષ્ટ્રની આફત વખતે તેઓ સારી રીતે સેવા બજાવી શકે.

એક સંદેશો જણાવે છે કે લરકરમાં જોડવાને પ્રારંભિક આશરે ૨૦૦૦ જેટલી સ્ત્રીઓનીસરોની અને ૨૩૦૦૦ સ્ત્રી સંખ્યાની જરૂર છે, તેઓ વ્યવસ્થિત સંસ્થાનિક લરકરની સાથે, ઓક્સ બીનજાડાયક કરને પણ બજાવશે. આ એક પ્રાથમિક વ્યવસ્થા રૂપે છે તેથી હાલિના વખતમાં લરકરને મદદરૂપ થઈ પડે એવી કેળવણી પણ તેમને આપવામાં આવશે.

વીમાનો હલ્લો થાય તો સ્ત્રીઓ સંરક્ષણ કરશે : જો વિમાનમાંથી હલ્લો થાય તો શહેરનું સંરક્ષણ કરના સંખ્યામાં વિમાની ઉડુપનની અને એવી બીજી તાલીમ પામેલી નસોની ટુકડી યોજવાનું સૌથી પહેલું માન હિંદમાં કરાયો લઈ ગય છે.

આ ટુકડી તાલીમ પામેલી ૭૫ નસોની બનેલી છે. એક લરકરી નિષ્ણાતને હાથે ઉલ્લા ત્રણ માસ પચાંત તેઓએ તાલીમ લીધી છે. અને ગેસ નંખાવો હોય તે વખતે રાખવાની સારચેટીને લઈતી અજમાયશી તાલીમ પણ તેમને આપાઈ છે.

આ નસોએ ગેસમારક પહેરીને ગેસની અસરવાળા વિસ્તારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ બધી નસોમાંથી માત્ર છ જેટલી નસોને ગેસની અસરના ચિન્હો જણાયાં હતાં. બાકીની સ્ત્રીઓ એમાં સફળ થઈ હતી.

જો વિમલ હાટી નીકળે અને કરાયો પર હલ્લો થાય તો શહેરના જુદા જુદા વોર્ડોમાં આ ટુકડી કામ કરશે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરનાથ ધ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૬ : અંક ૪

પુસ્તક ૬

એપ્રિલ : ૧૯૩૬

ઉંદર * બિલ્લી * કુતો

: ૧ :

પાંજરાની પાસે,
કે બિલ્લીના ત્રાસે,
કે લાડુની વાસે,
ઉંદરભાઈ નાસતા'તા.
ઉંદરભાઈ નાસતા'તા.

: ૨ :

અબરાહમે શીકે,
કે કૂતરાની બીકે,
કે ભણતાં છીકે,
બિલ્લીભાઈ ભાગતાં'તાં.
બિલ્લીભાઈ ભાગતાં'તાં.

: ૩ :

આંગણીની ધારે,
કે બચ્ચાંની વારે,
કે શેઠના દારે,
કુત્તાભાઈ ટહેલતા'તા.
કુત્તાભાઈ ટહેલતા'તા.

વિશ્વામિત્ર કરીને એક ઋષિ હતા. એ વનમાં રહી ખૂબ તપ કરે. એટલું બધું તપ કરે કે ઇન્દ્રને પણ ડર લાગ્યો કે રખેને મારું ઈંદ્રાસન પડાવી દે ! આથી તેણે મેનકા નામની અપ્સરાને વિશ્વામિત્રના તપનો ભંગ કરવાને મોકલી.

મેનકાએ પૃથ્વી ઉપર આવી પોતાના નૃત્યથી નિશ્વામિત્ર ઋષિને મોહિત કર્યાં. તેમણે તો તેની સાથે પરણવાની માગણી કરી અને પરણી પણ ગયા. વિશ્વામિત્ર ઋષિ મરી સંસારી બન્યા.

વખત જતાં કાંઈ વાર લાગે છે ? એક...બે...એમ કરતાં ફરતાં પાંચ વર્ષ એ વાતને થઈ ગયાં. એ દરમિયાન મેનકાને એક છોકરી પણ થઈ હતી અને એ-બે વર્ષની પણ થઈ ગઈ.

એ પછી એક દિવસ મેનકા પેલી છોકરીને વિશ્વામિત્રને સોંપી ક્યાંક બહાર ગઈ, ઘરમાં પેલી છોકરી અને વિશ્વામિત્ર બે જ રહ્યાં. એમનું ઘર એટલે આપણું ઘર જેવું નહિ. આપણું ઘર તો ખાસાં મનનાં ઈંટિથી ચણેલાં હોય અને ઉપર નળી-યાંતું કે પતરાતું છાપડું હોય. પણ એમનાં ઘર એટલે ઝુંપડાં. પાસે થઈને નદી વહેતી હોય અને આસપાસ નાનોશો બગીચો હોય. આ એમનાં ઘર-ઝુંપડાં. ભલે એમનાં ઝુંપડાં આવાં હોય પણ મુંઢરતામાં અને સ્વચ્છતામાં તો આપણા કરતાં ક્યાંય ચડી જાય. એમનાં ઝુંપડાં જેવાં સ્વચ્છ આપણું ઘર હોય જ શાનાં !

ઋષિ પેલી છોકરીને લઈ બગીચામાં આવ્યા. બાગમાં વનનાં ફરણાં, પોપટ, મોર વગેરે પણ પક્ષીઓ ગેલ કરતાં હતાં. ઋષિ-પણ એ બધાં પેલી છોકરીને બતાવતા જાય અને રમાડતા જાય. એવામાં એમની નજર દૂર એક ખુણામાં પડી. ત્યાં એક મોર, એ બધાંથી બુદ્ધો ચરતો હતો. વિશ્વામિત્રને એ જોઈ એમને પૂર્વકાળ-તપ કરતા હતા તે વખત સાંભળી આવ્યો, અને એ સાંભળતાં જ પેલી છોકરીને ત્યાં ને ત્યાં જ પડતી મૂંઝી એ તો ચાલી નીકળ્યા વનમાં. એક ઘોર શુશમાં જઈ એમણે એમનું તપ ફરથી શરૂ કરી દીધું.

આ બાબત મેનકા જ્યારે બહારથી આવી ત્યારે એણે ઋષિને ન જોયા. એને ક્ષણ પડી કે રખેને એ પાછા તપ કરવા વનમાં ચાલી ગયા હોય ! એણે વિશ્વામિત્રની ખૂબ ખૂબ શોધ કરી, પરંતુ જ્યારે એમને પત્તો ન જ લાગ્યો ત્યારે એ પણ પેલી છોકરીને ઝુંપડાથી થોડે દૂર નદીને કિનારે મૂંઝી સ્વર્ગમાં ચાલી ગઈ.

પેલી છોકરીને એકલી જોતાં કેટલાંક મોર તેની આજુ બાજુ ફરી વળ્યા અને એની રક્ષા કરવા લાગ્યા.

આજ વનમાં એક બીજા ઋષિ રહે. કશ્વપ ઋષિનાં એ વંશ જ અને એમનું નામ કણ્વ. વિશ્વામિત્ર અને મેનકાના હુપડાથી બે એક ગાઉ દૂર એમનું એવું જ હુપડું હતું.

દેવયોગે જે દિવસે વિશ્વામિત્ર અને મેનકા પેલી છોકરીને એકલી મૂકી પોતા પોતાના ઠેકાણે જતાં રહ્યાં તેજ દિવસની સાંજે એ ઋષિ (કણ્વ) ફરતા ફરતા પેલી છોકરી પાસે ગાવી ચડયા, અને એને એકલી જોઈ પોતાનાં ઠેકાણે લઇ આવ્યા. એ જગ્યાથી એમનો આશ્રમ થોડેક દૂર જ હતો.

કણ્વ ઋષિએ એને પોતાને ત્યાં રાખી અને મોટી ડરી. ઋષિએ એનું નામ શકુન્તલા પાડ્યું, કારણ કે મોરોએ એની રક્ષા કરી હતી અને મોરને સંસ્કૃતમાં ' શકુન્ત ' કહે છે.

શકુન્તલા મોટી થઈ અને એના પાલક પિતાને કામકાજમાં મદદ કરવા લાગી, ખગીયામાં ઝાડોને પાણી પાવ, એમને ઉછેરે, એમની સંભાળ રાખે અને ખાકીના વખતમાં ઋષિની સેવા કરે.

એ વનમાં એક દિવસ એ પ્રદેશનો રાજા આવી ચડ્યો. એનું નામ દુહ્યન્ત. કણ્વ ઋષિ એ વખતે આશ્રમમાં હાજર ન હતા શકુન્તલા આશ્રમનાં ફૂલઝાડોને પાણી પાતી હતી, ત્યાં એણે દુહ્યન્તને જોયો, એણે દુહ્યન્તનું સ્વાગત કર્યું. બંને આશ્રમમાં જઈ બેઠાં. થોડીક વાતચીત પણ થઈ

થોડી વાર પછી કણ્વ ઋષિ આવી પહોંચ્યા. દુહ્યન્તે એમને પ્રણામ કર્યા. ઋષિએ દુહ્યન્ત અને શકુન્તલાનો ગાંધર્વ વિવાહ કર્યો.

શકુન્તલાને દુહ્યન્ત રાજાથી એક પુત્ર થયો. એનું નામ ' ભરત ' રાખ્યું. નાનપણથી જ એ છોકરો નિહર અને પરાક્રમી હતો.

દુહ્યન્ત રાજાના મરણ પછી ભરત ગાદીએ આવ્યો. એણે પોતાનું રાજ ધણું વધાર્યું, અને ધણું સારાં કામો કર્યાં. એણે ખૂબ સારી રીતે રાજ્ય કર્યું અને પ્રજાને સુખી કરી.

એજ ભરત રાજાના નામ ઉપરથી આપણા દેશનું નામ ' ભરતખંડ ' પડ્યું છે.

કેમલ ગાંધી

બગલા !

બગલા રે બગલા !

ધીમાં કેમ ડગલાં ?

બરો છો બગલા !

ઢૂંઢો છો ઢગલા !—

લાંબી ચાંચુડી,

દાનત કુડી;

રંગે રૂપાળા,

કામ છે કાળાં.—

બગત દેખાતા,

ઠગત લેખાતા;

સદાના પાછ,

છો હાજ હાજ.—

ઢાંગ ધતૂરા,

જાણે પૂરા;

કપટીના કાકા,

છો બગ ! પાકા.—

અંદકાન્ત મંગળજી ઓઢા

ભાવનગરથી તાર મગાવી ઘો

રામજીભાઈ રે રામજીભાઈ

રેવડી ખાઈ ગયા શામજીભાઈ

શામજીભાઈનો શામજો રંગ

કાનજીભાઈના એવા ઢંગ

કાનજીભાઈની લાંબી દાઢી

લાલભાઈએ ખંદૂક કાઢી

ખંદૂકના તો ખોટા બાર

ભાવનગરથી આવ્યો તાર

લીમડો

લીમડાનું ઝાડ તો તમે જ્યાંએ જોયું હશે, એ ઘણું મોટું, ઉંચું અને સુંદર હોય છે, રસ્તાની બાજુએ છાંયડા માટે-ઠંડક માટે એ ઉગાડવામાં આવે છે, એ ઝાડ ઘણું પવિત્ર મનાય છે.

લીમડાનાં પાન નાનાં, પણ લાંબાં અને નરવતની ધાર જેવાં બંને બાજુએથી ઢાંતાવાળાં હોય છે. રંજે તેઓ ચળકતાં લીલા રંગનાં હોય છે.

પાનના ઉપરના ભાગથી એક મોટી નાડી સફેદ રેષા નીકળી નીચેના અણીદાર ભાગ સાથે મળી જાય છે, આ રેષા પાનના બે ભાગ પાડે છે. ડાબી બાજુનો ભાગ મોટો હોય છે, જ્યારે જમણી બાજુનો ઘણો સાંકડો હોય છે.

પાંદડાઓ એક જ ડાખળીએ ગુચ્છાની માફક ઉગેલાં હોય છે. પાંદડાની વાસ ઠંડવી પણ સુંદર હોય છે.

પાન જ્યારે પાકી જાય છે, ત્યારે પીળું થઈ જાય છે, અને જમીન પર ખરી પડે છે.

લીમડાને ઉનાળો આવતાં કુલો આવવા માંડે છે, કુલો નાનાં અને સફેદ રંગનાં હોય છે.

એ કુલોમાંથી લાંબા નાના છંદાના આકારના ફળો થાય છે, તેને ‘લીંબાડી’ કહેવામાં આવે છે.

ફળો જ્યારે કાચાં હોય છે, ત્યારે લીલા રંગનાં હોય છે. તે વખતે તે ઘણાં સખત હોય છે, પણ જ્યારે તે પાકે છે, ત્યારે પીળા રંગનાં થઈ જાય છે, અને પોચાં બને છે. તેમાંથી (ફળમાંથી) કડવો રસ નીકળે છે, અને એક મોટું કઠણ બી નીકળે છે.

ઉપયોગ:—લીમડાના ઝાડ નીચે ઉનાળામાં લોકો બેસે તેમજ મુઝે પણ છે. કારણ કે ઝાડ નીચે સુગંધીદાર, ઠંડો પવન વાય છે, ગામડાઓમાં તો કેટલાક લોકો તેનાં પાંદડા પાથરોને પણ મુઝે છે, વળી કેટલાક તો પાંદડા ટોપીમાં મૂકી રાખે છે.

લીમડાનું ઝાડ ઠંડક આપનારું છે, તેથી કેટલાક લોકો એનાં પાંદડાનો રસ પીએ છે. એના ઠંજિયામાંથી તેલ નીકળે છે, તે આમડીના રોગો માટે વપરાય છે.

મનુષ્યો નસાડવા પણ લોકો એનાં પાંદડાનો ધુમાડો કરે છે, વળી એનાં પાંદડા અનાજના કોડારોમાં જીવજંતુ ન પડે તે માટે નાંખવામાં આવે છે.

વળી ઘણા લોકો એની ડાખળીનું દાંતણુ કરે છે, તેથી દાંત મજબુત બને છે, મોંઢામાં ઠંડક જામે છે, અને મોંઢામાં કોઈ પણ બાતનો રોગ થતો નથી.

એનાં મૂળીયાં તથા તેની અંદરની છાલ પણ દવામાં બહુ જ વપરાય છે.

લીમડાની હવા માંદા માણસોને ખાવા જેવી છે, આથી આપણને લીમડાનું ઝાડ બહુ જ ઉપયોગી છે.

મારી કચ્છની મુસાફરી

મારી કચ્છની મુસાફરી મારી ફાઇયાત બેનના લગ્ન પ્રસંગે થઈ. અમે પહેલાં તો વડોદરાના મુરસાગર પાસેના ટિકિટખાનામાંથી કચ્છના કુંડલા ખંડર મુખીની ટિકિટ લેવાવી. અમારે કાઠિયાવાડ મેલમાં જવાનું હોવાથી, મળસ્કે ૪ વાગે જવાનું હતું. પણ ઉઠવાનું હતું એ વાગે, કારણ કે અમને કચ્છ જવાની લહે લાગી હતી. રાત્રે એ વાગે ઉઠ્યા પછી કાતણપાણી કર્યાં, આપાણી પીધાં ને તૈયાર થઈ ગયાં. ત્યાંથી એક મોટરબસમાં બેસી અમે સ્ટેશનને આંબ્યાં, ત્યાં સામાનનું વજન ઠરાવી રસીદ લઈ લીધી કે જેથી રસ્તામાં કંડાકૂટ ન થાય. અમે લગભગ ત્રણ વાગે સ્ટેશન પર આવી પહોંચ્યાં. ૪ વાગે ટ્રેન આવતાં તેમાં બેસી અમે અમારી મુસાફરી શરૂ કરી.

અમારી ટ્રેન મેલ હોવાથી નાનાં નાનાં સ્ટેશનો છોડી ઘણી ચાલતી હતી. હજી તો અમે ગુજરાતની અંદર હતાં. વડોદરાથી અમદાવાદની મુસાફરી તો મેં ઘણીવાર કરી હતી. એટલે આ રસ્તો મારે પરિચિત હતો. અમારી ગાડી ગુજરાતનો પ્રવેશ પસાર કરતી આણંદ, નડિયાદ, મહેમદાવાદ વગેરે સ્ટેશનો વટાવી અમદાવાદની પાસે ને પાસે આવવા લાગી. ત્યાં તો ખાલસૂર્યનાં સોનેરી કિરણોએ અમારી ગાડીને ઘેરી લીધી. તે વખતે સૂર્ય અમારી ચાલતી ગાડીમાંથી ખેતરોનાં ઝાડવાં પાછળ દોડતા સોનાના હડા જેવો દેખાતો હતો. અમદાવાદ સ્ટેશન આંબ્યું. ત્યાં ગાડીએ અડધા કલાકનો આરામ લીધો. ત્યાંથી ગાડી ઉપડી ત્યારે સૂર્ય ખાલ મટીને યુવાનીની મોજ માણવાની તૈયારીમાં હતો. અમદાવાદનાં મીલનાં ધૂમાડાવાળા ધોંધાટીઆં વાંતાવરણને છોડ્યા પછી સાબરમતીનાં ઘેરાં નીલજળે દેખા દીધી. ખેતખેતામાં એ ઘેરાં નીલજળ અદ્ભુત ધ્યાં ન ધ્યાં એટલામાં તો પાંચ છ નાનાં નાનાં સ્ટેશનો આંખ આગળથી પસાર થઈ ગયાં. ને વીરમગામ લગભગ સાડાઆઠ વાગે આવી પહોંચ્યું.

વીરમગામ એ ગુજરાતની ઉત્તર-પશ્ચિમ સરહદ પર આવેલું કાઠિયાવાડનું પ્રવેશદ્વાર છે. તે એક મોટું જંકશન છે. ત્યાં કાઠિયાવાડ જનાર દરેકને ગાડી બદલવી પડે છે. વીરમગામે અમારી ગાડીની સામે જ બીજી બી. બી. એન્ડ. સી. આંધ્ર રેલવેની નાની ગાડી પડેલી હતી. હવે અમારે તેમાં મુસાફરી કરવાની હતી. વીરમગામ સ્ટેશન ખરાબર મહાના ટાઈમે આવેલું હોવાથી અમે મહા-નાસ્તો કરી લીધો. એટલામાં ગાડી ઉપડી.

હવે અમે ગુજરાતની સરહદને છોડીએ ન છોડીએ એટલામાં તો સાંબલી રોડ તામે સ્ટેશન આંબ્યું. હવે કાઠિયાવાડ પોતાનું બળ 'લૂ'ના ઝપાટાથી બતાવતું હતું. હવેજ પ્રવેશ, વેરાન મુલક શરૂ થાય છે. ખેતખેતામાં લીલાપુર સ્ટેશન આંબ્યું. તે પછી

લખતર ને જાલાપુરનાં સ્ટેશનો આવી જઈ વઢવાણ જંકશન આવ્યું. આ જંકશને બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલ્વેની હદ પૂરી થાય છે. ને બાપુની ગાડીઓ શરૂ થાય છે.

અમારી ગાડી ધાનરાઈ વગેરે સ્ટેશનો મૂકીને વાંકાનેર જંકશને આવે છે. નવલખી જવાને અમારે અહિં ગાડી બદલવાની હતી. તે બદલી મોરબી લાઇનની બીજી ગાડીમાં અમે ગોઠવાયાં. એ ગાડીમાં અમારે વાંકાનેર જંકશને જલગલગ એક કલાક બેસી રહેવું પડ્યું હતું. બેસી બેસીને અમે કંટાળી ગયાં હતાં ત્યાં તો ગાડીની સીસોટી અને સ્ટેશનના ઘટે અમને જાગૃત કર્યાં. ગાડી ઉપડી ને થોડી વારે મોરબીનું નજરબાગ નામનું સ્ટેશન આવ્યું. ત્યાંથી મોરબી દેખાવા લાગ્યું પણ ગાડી ત્યાં પુલકળ થોભી. ત્યાંથી ઉપડી કે પાંચ મીનીટમાં મોરબી આવીને થોભી. બસ થોભી તે થોભી, પછી લગલગ એક કલાકે ઉપડી. મોરબી સ્ટેશનની હદ આવતાં જાણે આપણે કોઈ શહેરમાં ફરવા નીકળ્યાં હોઈએ એમ લાગે છે. પાસેજ ઊલતો પૂલ, રાજમહેલ, વગેરે દેખાતું હતું. ત્યાંથી ગાડી લવણ બંદર પહોંચી. ત્યાંથી દરિયો શરૂ થયો. ઉજળા ફટક રૂનાં ગાલનાં જેવાં મીઠાનાં અગરો જોઈ અમારી આંખ ઠરતી હતી, મીઠાના મોટા મોટા ડુંગરા ત્યાં દેખાતા હતાં, ગાડી લવણ બંદરેથી ઉપડી તે સીંદ્રી નવલખી બંદરે પહોંચી. પણ ત્યાં ચાર્ટીંગ કરવામાં અડધો કલાક શુમાળ્યો. પછી સ્ટેશને ઉતર્યાં. ત્યાંથી સામાન કસ્ટમમાં આપવાને હોઈ, સામાનની વ્યવસ્થામાં અડધો પોણો કલાક ગયો. અમારી પાસે કચ્છના કુંડલા બંદર સુધીની ટિકિટ હોવાથી અમે તે ખતાવી, સ્ટીમરનો પાસ લીધો. પછી અમે જમવા માટે જગદીશ્વર લોન્ગ નામે એક લાજમાં ગયા. ત્યાં લગભગ કાચી પાકી પુરી ને ભાતદાળ ખાઈ અમે ઉઠ્યાં. અમારી સ્ટીમરમાં અમારે રાત રહી સવારે ઉપડવાનું હતું પણ કાંઈ કારણને અંગે સ્ટીમર રાત્રે ઉપડી. અમે તૂતક પરના દાદરા પર બેઠાં બેઠાં દરિયો જોવા લાગ્યાં. નવલખીના દીવા અદ્યથ ધવા તે પહેલાં કોઈ બીજા બંદરના દીવા દેખાયા. પછી બંને બાજુના દીવા દેખાતા બંધ થયા. સ્ટીમર જરા જરા કુદવા લાગી એટલે અમે ચક્રકર આવવાની બીકે ભંડારીઆમાં જઈ આઠા પડ્યાં કે તરત ઉધ આવી ગઈ. રાત્રે લગલગ દોઢ વાગે સ્ટીમર પર ઘોંઘાટ શરૂ થયો ને અમારી ઉંઘ ઉડી ગઈ ને અમે કોંઠા પર ઊતરવા તૈયાર થઈ ગયાં. કાંઠે ઊતર્યા પછી અમે સુસાફરખાનામાં ગયાં ને બીરતરા છોડી ખાઈની રાત માટે સૂઈ ગયાં. સવારે જાગ્યાં ત્યારે તડકો દીઠો. ઉડીને મ્હોં ગોં ઘોંઘને ચા. પીધી પછી અમારી ભેડેના એક જણ મોટરમાર્ગે અંજાર જવાના હતા તે આઠ વાગ્યામાં આવ્યા ગયા.

(અપૂર્ણ)

અબોધચંદ્ર નાં. ચોકસી

હાથ તરંગ

એ દવાજ પીધી ન હતી

દાકતર : સાથે થયું કે તમને મટી ગયું. હું ઘણો ખુશી થયો. હવે તો તમે ઉતરી ગયા. બાકી છેલ્લી દવા વખતે તો તમે જ જ કલાક જીવી શકશો એમ મારે સાથે સાથે કહી દેવું પડ્યું હતું.

બાપ : મારો વાત છે. એટલે તો મેં એ દવાજ પીધી ન હતી.
જખરી અગમચેતી !

*

જ્ઞાનસ પેટાવેલું કે નહીં ?

અંધારી રાત હતી.

ધમધમ કરતી ગાડી આવીને ઝાંખામાં અચકાપ, મોટો અકસ્માત થયો.

એનો કેસ ચાલ્યો. ફાટકવાળાની ભુબાની લેવાઈ, ઉલટ તપાસ થઈ.

એણે મક્કમ રહીને કહ્યું કે એણે લાલ જ્ઞાનસ ખતાવેલું.

સખત ઉલટ તપાસમાં પણ એ તૂટ્યો નહીં.

રેલ્વેના વખીએ એને ચાખાથી આપી.

‘સાથે થયું’ કે સામા વખીએ એ ન પુછ્યું કે જ્ઞાનસ પેટાવેલું હતું કે નહીં ? એણે જણાવ્યું ‘એ પુછ્યું હોત તો ગમત થાત !’ ‘એ તો ખંધ જ હતું.’

*

બે મોઢાં

‘અરે ! નલિન ! તું કાકીની ખુરશીની ચારે બાજુ કેમ ફરી છે ?’ બાએ પુછ્યું.

‘તે બા ! હુંએ જોઈ છું કે કાકીને બે મોઢાં છે કે નહિ, કાલે તમે કહેતાં હતાં કે કાકીને બે મોઢાં છે તે જોઈ છું.’

માનું મોઢું જોવા જેવું થઈ ગયું.

*

ગમે તે ચાલશે

“ અરધો રતલ મ્હા આપો. ”

“ દેવી જોઈએ ? કાળી કે લીલી ? ”

“ ગમે તેવી ચાલશે. બાધળી ડાચી માટે લઈ જવી છે. ”

ડાચી અને વળી બાધળી ! એ તે ચી રોતે રંગ જોવાની હતી.

*

પ્રમાણીક રામો

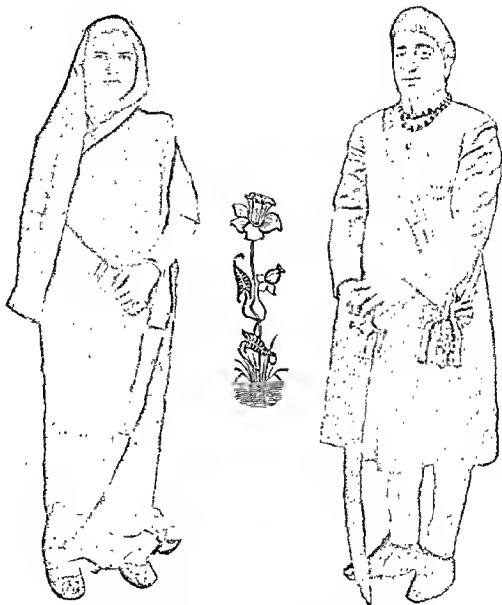
રોહાણી : (રામાને બે પૈસા આપતાં) રામા, આમંથી એક પૈસાની કોથમીર તથા એક પૈસાનાં લીંણુ લાવ.

(થોડીવારે રામો ખાલી હાથે પાછો આવે છે.)

રોહાણી : (ગુસ્સે થઈને) કેમ, કોથમીર તથા લીંણુ લાગ્યાં ?

રામો : (નમ્રતાપૂર્વક) રોહાણી કયા પૈસાની કોથમીર તથા કયા પૈસાનું લીંણુ લાવું.

(રોહાણી તેની અકકલ પર હસવા લાગી.)

ગુજરાતના પાટનગર વડોદરાના

ગુજરાતરેશ શ્રીમંત મહારાજા પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ

તથા

શ્રીમંત મહારાણી શાંતાબાઈ ગાયકવાડ

જેમનો રાજ્યાલિપેક ૨૬ માં એપ્રિલે મોટી ધામધુમથી થયો છે.

પ્રસ્તાવક કરમું

મે : ૧૯૪૬

અંક ૩ નો

ઝીણી તારલીઓની હાર

નમને ઉત્તમવલ કરતી;
 પૂઠવીમાં રસ ઝરતી;
 દેવતા દિદાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,
 હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

યોગીની અવિશળ દષ્ટિ;
 સર્વે છે અનુપમ સુષ્ટિ;
 ચૌવનના ચમકાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,
 હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

અન્ધારે સળગે ત્યોતિ;
 બાળા વીણે છે મોતિ;
 ખોંચાડે પ્રભુ દાર; ઝીણી તારલીઓની હાર,
 હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

પથિકેઃ ફેરી લાકડી;
 દેવ ભુવે છે વાટડી;
 મોલીના મિનાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,
 હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

સ્વેત હોડીઓ કેવી;

તરતી ગગને ભેવી;

ધન્ય નયન અવતાર, ઝીણી તારલીઓની હાર.

હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

*

ઝૂલે ભેગણી ભીંચે;

નવલખ રત્નો ઝૂંચે;

પગથીઓની ધાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,

હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

*

ચન્દા ચટકંતી ચાલે;

અમકાવે વિજં નિજ ભાલે;

સરી અશ્વની ધાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,

હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

*

ધર્મ ધન લઈ ધપતો;

ચોપ ગયો રણ હસતો;

ભૂલી ગયો હયિયાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,

હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

*

અખધૂત આંખ ઉઘાડે;

ગીત અલખનાં છેડે,

કેવ તણા શણગાર, ઝીણી તારલીઓની હાર,

હાં રે, સખી ! ઝીણી તારલીઓની હાર.

શ્રી. મોહિનીયંત્ર

યુનીવર્સિટીમાં સુધારા

જોખા :
શ્રી. જયશ્રીભટ્ટેન શાસ્ત્રી
-બી. એ.

યુનીવર્સિટીના શિક્ષણ બાબત અત્યારે જે અભિપ્રાય સાધારણ રીતે પ્રચલિત છે તે, એ જ કે તે બહુ જ Literary and Academic એટલે પુસ્તકીયા છે. આ બાબતના શિક્ષણથી 'માત્ર કસેરીકલ પોર્ટ માટે જ લાયક એવા સરકારી કારકૂનો તૈયાર કરી દરરોજ યુનીવર્સિટી પોતાના 'કારખાના-માંથી બહાર પાડે છે. ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી વિદ્યાર્થીને જીવનમાં કમાવતો માર્ગ શું હોવો તે સ્પષ્ટ પડતી નથી ને દિવસે દિવસે ગ્રેજ્યુ-એટ બેકારોની સંખ્યામાં વધારો ચતો જાય છે. આ માટે યુનીવર્સિટીએ બનવી તરફથી પોતાના અભ્યાસક્રમમાં નોંધતો સુધારો કરવાની જરૂર છે. આ પ્રશ્નનું નિસ-કરણ કરવા યોગ્ય જ વખત પહેલાં સર તેજમહાદુર સપુના પ્રમુખપણા નીચે કમીશન નીમાર્પુ 'હૈ'. તેનો પણ એજ અભિપ્રાય હતો કે યુનીવર્સિટીનો મોઢ લોકોને લાગ્યો છે કારણ કે સરકારી નોકરી આજે આવા ગ્રેજ્યુએટોને મળે છે. જો નોકરીની ભાવના કાઢી નાંખવામાં આવે તો જેમને ખાસ ઉચ્ચ શિક્ષણનો શોખ છે તેઓ જ યુનીવર્સિટીમાં જાય. બીજું એ સમિતિએ એમ પણ કહ્યું કે યુનીવર્સિટી તરફથી લોકોને ઉપયોગી વિષયો શિક્ષવાય, કે જેમાં હાથને અને મગજને બંનેનો કારો ઉપયોગ વિદ્યાર્થી કરે. હાલ હિન્દુ, મુસ્લિમ, ચિત્રકળા, સંગીત વિગેરે અનેક વિષયોનો અભ્યાસ યુનીવર્સિ-ટીમાં દાખલ થાય તો જ વિદ્યાર્થી માટે નવાં નવાં ક્ષેત્રો ખુલ્લા થાય.

માત્ર ઉચ્ચ શિક્ષણ સાથેનું અધ્યયન ધરાવે છે. પરંતુ આજે મેટ્રીક્યુલેશન પરીક્ષા એ શાળાંત પરીક્ષા-School leaving તેમજ યુનીવ-ર્સિટીની પ્રવેશક પરીક્ષા-Entrance examination છે. તેને લીધે તે પરીક્ષા દ્વારા યુનીવર્સિટી માધ્યમિક શિક્ષણ પર મત્તા ભોગવે છે. આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે ઘણા વિદ્યાર્થીઓ કેવળ મેટ્રીક્યુલેશનમાં પાસ થવા ખાતર રીએ છે. એઓ કેઈ કારણ-સર યુનીવર્સિટીમાં જઈ શકતા નથી અથવા તો વારંવાર નાપાસ થાય તો તેવા બાળકો માટે બીજું કોઈ ક્ષેત્ર ખુલ્લું રહેવું હોવું નથી. કારકૂનોની જગ્યા માટે અત્યારે એટલા ગ્રેજ્યુએટ ઉમેદવાર હોય છે કે આવા વિદ્યાર્થીઓનો પતો લાગતો નથી. આ માટે આ બંને પરીક્ષા તો જુદી જ 'થવી નોંધએ. મદાસમાં આજે પણ તે જુદી છે રકોટડેડમાં પણ આવી બે પરીક્ષાઓ છે. આથી શાળાંત પરીક્ષા માટે અનેક વિષયોની પસંદગી આપી શકાશે. આજે મુંબઈની સરકારે આ પ્રશ્ન હાથ ધર્યો છે. કયાં તો યુનીવર્સિટી પોતે જ મેટ્રીકના અભ્યાસક્રમમાં અનેક વિષયો-ધંવાને લગતા વિષયો પણ-દાખલ કરે, અથવા સરકાર જે શાળાંત પરીક્ષા લે તેને મેટ્રીકના સમાન ગણી એમાં પાસ થયેલાને યુનીવર્સિટીમાં દાખલ કરવાનું કબજા કરે. મદાસમાં સરકારી પરીક્ષામાં જગદારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા મોટી છે. અમુક વિષયો સાથે સાથે લીધા હોય તો તેઓને યુનીવર્સિટીમાં દાખલ થવાનો અધિ-કાર છે. આનું થશે તો જ માધ્યમિક શિક્ષણ જે આજે એક ચીજે ચાલે છે તેમાં

બીજું, માધ્યમિક શિક્ષકનો પ્રશ્ન એક મોટો પ્રશ્ન છે. જાતવિક રીતે યુનીવર્સિટી

નવી ભાતે પડશે. અત્યારે તો યુનીવર્સિટી માધ્યમિક શિક્ષણ પ્રત્યે સાવકો મા જેવો સંબંધ રાખે છે. ત્યારે બનનેનો સંબંધ એક લોલી-જેવો જોડાશે ત્યારે જ શિક્ષણ લેનારા અનેક વિદ્યાર્થીઓનાં જીવન સુખી થઈ શકશે.

ખીજો એક મુદ્દાવનો પ્રશ્ન Medium of Instruction તો છે. અત્યારે જે પરદેશી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ મોટે ભાગે અપાય છે તેનાથી આપણા વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણનો પ્રયોજ કાચો રહે છે. જ્યાં પ્રયોજ નગળો ત્યાં મજબૂત મકાન ચણવાની કંપાંથી આશા રાખી શકાય ? 'યુનીવર્સિટીનું' શિક્ષણ જો પોતાની માતૃભાષા દ્વારા અપાય તો વિદ્યાર્થી તે સહેલાઈથી મદલુ કરી શકે, તેમજ ખીજો ક્ષણ એ પણ થાય કે માતૃભાષાના સાદિત્યમાં પણ વધારો થઈ શકે. અત્યારે આપણામાં રાષ્ટ્રભાવના જાગત થઈ છે તો આપણા રાષ્ટ્રની ભાષા વધારે સમૃદ્ધ થાય તે માટે પ્રયત્ન કરવા માટે ઉચ્ચશિક્ષણ લેનાર વિદ્યાર્થીની મદદની જરૂર પડશે. પોતાની માતૃભાષાના જોગે પરદેશીભાષાના સાદિત્યની સેવા કરવી

એ કોઈ પણ રાષ્ટ્રભક્ત સ્વીકારી ન જ શકે. આ માટે જુદી જુદી ભાષા બોલનાર પ્રિત દીડ જુદી જુદી યુનીવર્સિટી-Regional University સ્થપાય એ બહુજ અગત્યનું છે. આવી યુનીવર્સિટીઓ સ્થપાય તો કેળવણીને જરૂર વેગ મળે. આજે અંગ્રેજી ભાષાને લીધે નાગરિક અને ગ્રામ્ય શિક્ષણ એમ બિન્ન બિન્ન પ્રકારે ફેળવણીમાં પડ્યા છે જે ખરી રીતે દુર થવા જોઈએ, અને ત્યારે જ યુનીવર્સિટી સામાન્ય જનતા સારું સદકાર સાધી શકે.

હવેનો પ્રશ્ન 'યુનીવર્સિટીની' સુદૃષ્ટીમાં સુધારા કરવાની જરૂરનો છે. આજે યુનીવર્સિટી સેનેટના સભ્યોનો મોટો વખત 'સુદૃષ્ટીની' આદિધુટીમાં જ લય છે. વર્ષમાં અનેક સુદૃષ્ટીઓ થયાંજ કરે છે. તેને લીધે શિક્ષણના ખરા પ્રશ્નોને બદલે આવી વાત તરફજ સંખેતનું ધ્યાન જાય છે. સુદૃષ્ટીને અંગે પ્રાંતીય ભાવના-સાતિ ભાવના વધી છે એ હજીવા યોગ્ય નથી. આનો પણ રહેતો કાઢવાની જરૂર છે.

કસોટી

કસો કસો હવેનની કંઠુ કાણો-
તપાવીને આ મમ છંદગાની-
પસાર થે હું તમ તાવળીથી-
આનંદ માણું નિજ છંદગાનો-

શ્રી. વાસુદેવ બની

આત્માનું પ્રતિબિંબ

લેખક
શ્રી. નીલકંઠ

શિશિર, તેની પત્ની સુરેશી અને હું ત્રણ પોતાં હતાં. સુરેશીનું જ્ઞાન ત્રણના આધારમાં અને એક દૈનિકના પાના ઉપસાવવામાં સરખે ભાગે જોડાએલું હતું. અચાનક એક પાને યંત્રી, એ પાને તરફ ધીમર જોઈ, રિમત કરતાં એણે દૈનિકના એ પૃષ્ઠને શિશિર તરફ ધક્કું. શિશિરે જ્ઞાનથી એ પૃષ્ઠ તરફ જોયું અને આજા હાસ્ય સાથે વાંચવા માંડ્યું.

"જાણીતા વ્યાપારી (Captain of Intestestary) અને સમાજસેવક શ્રી. સુરેશ મહેતા...."

સુરેશ મહેતા જાણીતી વ્યક્તિઓમાં રથાન ધરાવે છે. વ્યાપારી છતાં સંસ્કારી, અને અમીર છતાં દેશસ્નેહક; આકર્ષક પ્રતિભાવાળી વ્યક્તિત્વ અને રસિક છૂસ. પ્રગ્લની નજરે ચંદ્રના માટે બીજા કયા તત્વોની જરૂર હોઈ શકે ?

આજા કટાક્ષનો પડયો પાડતા શિશિર અને સુરેશીના શબ્દો અને તેમના હાસ્યથી મહેતા નવાઈ લાગી.

"કેમ, હાથી સારી નથી ?" મહેતા પ્રશ્ન કર્યો.

"ના. ના, હાથી તો ધણી સારી છે." મહેતા સુરેશી અને શિશિર હસવા લાગ્યાં.

આપણાથી અઘાત કારણે, આપણી દાન-રીમાં, મમજલમાં શબ્દો અને ગૂઢ હાસ્ય વેસાસ ત્યારે આપણને ઝીંઝ થકે એ સ્વાભાવિક છે. મહારો અણખો સમગ્ર ગણ હોય એમ સુરેશી હસીને બોલી.

"સુરેશ મહેતાની પત્ની યદાં હું રહેજ્યાં બની ગઈ."

રિમતનું કારણ સમજાયું. પણ તિરસ્કારનું મૂળ હજી જડ્યું નહિ.

"જાણે ધાત ગણ હોય એમ બોલો છો ?" મહેતા કહ્યું.

પતિપત્નીએ મૌન સાચવ્યું. જાણે કોઈ નિષેધ ઉપર આવતાં હોય તેમ અર્થજરી દ્રષ્ટિથી એક બીજા સાથું જોઈ રહ્યાં. આખરે શિશિર બોલ્યો.

"હું એક જમાનામાં સુરેશનો મિત્ર અને હરિષ્ કહેતા." આટલા ખુલાસાથી મહેતા પુરી સમજ પડે એમ નહોતું.

"તું એમ માનતો હોય કે તું રહસ્યનો ઊંઘ કરે છે તો ત્હારો ખૂસ થાય છે."

"જરાબર. ઇન્ટર પછી તો તું વિલાયત ગયો અને આપણે છુટા પડ્યા. હું બી. એ. માં આવ્યો ત્યારે સુરેશ ડોલોરમાં દાખલ થયો અને અમે સહાધ્યાયી બન્યા."

"અને આપણે ત્રણે જણ ઇન્ટર સાથે જ પાસ થયાં હોય એ તો ત્હમને થઈ હશે જ." સુરેશીએ અને ઉદ્દેશીને પ્રશ્ન સરખું નિવેદન કર્યું.

"હા, એ તો હું જાણું છું, પણ આ યાન સુરેશ વિશેના કહારા અચાનક ઉપર કોઈ પ્રકાર પાડ્યું નથી." મહેતા હસતાં હસતાં મહારી મુકેલી જણાવી.

"સુરેશ સાથેના અમારા પરિચયનો ઇતીહાસ રસિક જરૂર છે પણ તું કંટાળે એટલો લાગે છે." શિશિરે જણાવ્યું.

"સુરેશ સરખા જાણીતા નેતા વિશે તું કોઈ કહેવાનું છે એટલે એ જતાં કંટાળો નહિ જ ઉપજાવે એવી મહારી ખાતી છે."

મહેતા આગળ કંઈશિર અને સુરેશીના

અસાધારણ વર્તન પાછળ કોઈ ચૂંદ તત્વ છુપાયેલું છે.

જાણે કશા ઉપા વિચારમાં હોય તેમ શિશિર થોડી પણ વિચારમાં, શાંત બેઠો અને પંખી એણે કાંતની શરૂઆત કરી.

“કોલેજ વડત્તરકલાસોની એક ઇનામી હરિદ્વર્ષીમાં અમે સાથે જોડ્યા. પહેલું ઇનામ અમારી બન્નેની વચ્ચે વહેંચાયું અને અમારો પરિચય થયો. વાત કરવાની આકર્ષક દબ, મોહકો સ્વભાવ અને મૈત્રિની ક્લામાં નેપુણ્ય એનામાં હતી. કોલેજમાં આવતાં બરાબર એક બહોળા મિત્રમંડળનો એ આત્મા બની ગયો.

અને એક જ વિદ્યાર્થીશ્રદ્ધમાં રહેતા. હરિદ્વર્ષીની સાંજ પછી અમે એક બીજાની રૂમ પર આવતા જતા થયા અને પરિચય વધ્યો. થોડા માસ પછી અમારા મંડળને મજબૂત બનાવતી એક નવી કડી અમને મળી. કોલેજમાં સંગીત-સમાજ સ્થપાયું અને સ્થાપક-સભ્યો જેવા અમે બે એ સમાજના પ્રથમ સભાસદ બન્યા.

“અમારી મૈત્રિયાં લોકોને નવાઈ લાગવા લાગી. આમ કરું જ નહોતું. જતાં થઈને સ્વાભાવિક, આકર્ષક થયું. સુરેશના મિત્રમંડળનો વિસ્તાર થાય એ સગમલ એવું હતું, પણ મારા જેવા બોહા બોહા, ગંભીર મોં સામી, રસતા. ગણ્યા ગાંધ્યા મિત્રોવાળા વિદ્યાર્થીને મેં રાધે ગાઠ મેનિ હોઈ રાકે એમ લોકો માની ન શક્યા. અને સત્ય પુછે તો મને પણ આ રિયલિટી અસાધરૂપ લાગી. હું પ્રાચીન, યુગી દવા, અને પ્રકાશને શોખીત માણસ; સુરેશ ચિત્રોદ, આરમ અને મોર્નને માટે ઉત્સુક; મને એકાંત ધણું પ્રિય; સુરેશની ટોળાનાં બહાર રહેવાય નહિ. અમરા સ્વભાવ, વિચાર અને આદતોમાં સામ્ય કરતાં મધ્યસ્થ વધારે હતો, અને આમ છતાં અમે

લગભગ ગાઠ મિત્રો બની ગયાં, અસમાનતાનું કદાચ આકર્ષણનું મૂળ હોય.”

શિશિરની વાત હું એકચિત્તે સાંભળતો હતો પણ એના છેલ્લા વાક્યમાં, ભાર દેખ બોલાયેલા “લગભગ”, શબ્દે મારું પાન ટુટ્યું અને અચાનક મહારાથી પ્રશ્ન થઈ ગયો.

“લગભગ” ગાઠ મિત્રો એટલે ?

શિશિરે હકારમાં ડોક હલાવી, અને બોલ્યો. “હા, અમારી મૈત્રીની એ પરાકાષ્ટા. એક બીજાની એવી વધારે નિકટ, અમે ન આવી શક્યા, મૈત્રિને જન્મ આપવાના બધા ગુણ અને જોઈતું આકર્ષણ સુરેશમાં હતી, પણ કોણ જાણે કેમ, એની વધારે પાસે જતાં મહાઈ હર્ય અચકાતું. મહે મહારા સંક્રાંતના કાંઈતું પૃથક્કરણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે મહેને જડ્યું નહિ. અને આ વિચારમાં વધારે હોડી હાર તે મહેના, અમારી નિકટતાને અટકાવતો. એક બીજો બનાવ બન્યો. સુરેશને અમારા સંગીત-મંડળમાં પ્રવેશ કર્યો.”

અહીં શિશિર અટક્યો, અને મહારા તરફ રહેજ હરો બોલ્યો.

“સુરેશની હાજરીમાં એનો વખાણ નહિ કરું. ફક્ત એટલું કહેવું બસ; સુરેશ કે. સંગીત-મંડળમાં એના જોડવાથી; મહારા અને સુરેશ, બન્નેના છાતનમાં નવું ચેતન્ય અને નવો રમ પ્રગટ્યા. અને મહેને અને, સુરેશ, આ પરિવર્તન અણબોલ્યા પારખ્યું.”

“બીજા કોઈને આ અમારું નવું આકર્ષણ જણાય એમ નહોતું. મહારા માંનીય, બોહા, યુગ નહિ, સુરેશમાં ગંભીરતા આવી નહિ. અને અમારી દોરેતીમાં પણ કશો જ સ્પષ્ટ તફાવત પડ્યો નહિ.

“એક રહાંને સુરેશનું સંગીત હતું. સુરેશને ઘણું જ સરસ ગાયું. અભિનંદનની આપ-લેમાં અમારો પરિચય થયો. અને દિવસે દિવસે એ પરિચય વધતો, અમે

“ કેલેજમાં નવરાયને સમયે અમે ગપ્પા મારતાં; રહાંજે અમે ત્રણે સાથે ફરવા જતાં. કહી કહી એ અમારે ત્યાં મ્હા પીવા પણ આવતી.

“ પણ આ અમારી મુશ્કાતો વખતે અમારી વાતચીતમાં મ્હારો દિસો નહોતો રહેતો. રસિક જીભનો સુરેશને લાભ હતો. મ્હારથી તો, સ્વભાવ પ્રમાણે, વાતચીતને બદલે બાપજી થઈ જતું. પણ સૂકેશી અમને બેઠેને સરખા ખાનપરી સાંભળતી. એના વર્તનમાં મોઢ મારે પક્ષપાત જણાતો નહિ.

“ આવી રિયતિ, આવી તટસ્થતા, લાંબો વખત ચાલે એમ નહોતું. ધીમે ધીમે મ્હને સૂકેશીના હૃદયપ્રવાહની દિશાના ચિહ્નો સ્પષ્ટ જણવાં માંડ્યાં. સૂકેશીના નયન અને રિમત સુરેશ તરફ નમવા લાગ્યાં.

“ સુનકારના પડખા સાંભળતો, હું હૃદય-બધાને એકાંતમાં શમાવી દેવા મહાપ્રયત્ન કરતો. નિરાસ જીવનમાં ઉત્સાહ લાવવા અનેક ઉપાયો કર્યાં. નિરાસ અને પરાજયની લાગ-ણીઓથી મ્હારો આત્મા કચરાતો ચાલ્યો. અને મ્હાર જીવન અર્થાતિમય બની ગયું. અને જાણે આ અર્થાતિ જીવનસંજાથી બનશે એવી આગાહી સરખા, સમાચાર મળ્યા કે સુરેશ અને સુકેશના વિવાહ મળી ગયા છે.”

“ ઘોર અર્થાતિ અને અસહ્ય વેદના અનુભવતાં દિવસો એક પછી એક ચિંતા અને જાણે સ્વપ્ન ભ્રેમો હોઈ એમ એક માસ પછી એક દૈનિકમાં વાગ્યું કે એમનો વિવાહ થઈ ગયો.”

શિશિરે વાત અટકાવી, અને પાણીનો ખાસો હાથમાં લેતાં, સુરેશને કહ્યું.

“ તું વાત પૂરી કરે તો ? ”

હકાર સુચન કરી સુકેશીએ શરૂઆત કરી.

“ એમણે તમને કહ્યું તેમ, એમના અને સુરેશના સ્વભાવમાં તીવ્ર તફાવત જણાયો. અને એમણે જણાવ્યું તેમ સુરેશમાં તાત્કાલિક

આકર્ષણની શક્તિ હતી. પણ મને બંનેનો સહવાસ ગમતો. હું ઘણીવાર બંનેના સ્વભાવ અને વિચારની તુલના કરતી. સુરેશની વાત કરવાની રીત મોઢક હતી; શિશિર થોડું બેઝે અને બોલે ત્યારે સમાજવાદ પ્રચારકની માફક, પ્રથમ કરવા જેવું પોતાનામાં હોય કે નહિ છતાં, પોતાના વખાણે સાંભળવાની સ્ત્રીઓમાં સતત ધ્રુજા હોય છે. સુરેશ આ સર્વ સામાન્ય અશક્તિ સમજતો, અને પોતાનો આનંદ શબ્દોદ્ધાર દર્શાવતો, પોતાના ભાવ વાણીદારા બ્યક્ત કરવાને બદલે શિશિર તેને નયનથી, વિજ્ઞાનના અમકાર જેમ, પ્રકટ કરતો, અને ‘પ્રગટ થતાં બરેબર દાખી રેતો. શિશિર, રિયરતા, નિર્ભયતા અને સ્વસ્થ-પણની શ્રુતિ સમો હતો; સુરેશની હાજરી નહીના તરંગો જેવી, સ્વતંત્રતા અને તોફાનની લાગણીઓ જગાડતી. ટુમ્બક હૃદય મંથનને અંતે મ્હાર મન સુરેશ તરફ આકર્ષાયું. શિશિરની તીવ્ર નિરાસા જોઈ હું મ્હાર હૃદયના આવેશોને રોકવા મથતી પણ છેવટે મ્હારો અને સુરેશનો વિવાહ થયો. હવે એક મંદિતો બાકી હતો.

“ વિવાહ થયા પછી હું અને સુરેશ રોજ રહાંજે ફરવા જતા. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે એક દિવસ અમે ફરવા નીકળ્યાં. વાતો કરતાં બગીચાને દરવાજો પહોંચ્યાં. એક ચોંચરેલાય, આંધળા ભિખારીએ હાથ લંબાવી, હૃદય પીગળાવી નાંખે એવા સ્વરે અમને કહ્યું, “ આંધળાને એક પેસો આપો બાઈ ! ભગવાન તમારે ભણું કરશે ! ” હું કંઈ કહું કે કંઈ તે પહેલાં સુરેશ જમીન ઉપરથી એ કાંકરા લઈ એના હાથમાં મુકયા, અને હૃદયદીનતામાં સતત્વું દારમ કરતો એ બોલ્યો, “ જોને જેવું નથી એને જાણવું નથી. ” તે રહાંજ પછી હું સુરેશને મળી નથી.”

અંતર ગુલાબને છોડે

પેલા ગુલાબને છોડે તું આવજો,

રંગભર આવજો

અંતર ગુલાબને છોડે.

નવસી પુજાની સામગ્રી તું લાવજો,

રંગભર આવજો

પુજવા ગુલાબને ઢોડે.

કંટકની વાટે લખ્યું કુદ્દલ ગુલાબ મધૂર,

સંભાળીને ચુંટજો

એની પાંખડીઓ યાવ નવ દૂર રે,

આવજો અંતર ગુલાબને છોડે.

મીઠી એની મુરલિ, મોંઘાં એનાં મૂલ,

કુલહાની લઈ હેમની

એમાં સાંઝવજો મોડક આ ફૂલ રે,

આવજો અંતર ગુલાબને છોડે.

ઉરજારીયો નેહના નિર્મલ જલની છાંટ

અર્પી પ્રકુદસીત રાખજો

જેથી આવે ન તેને ઉની આંચ રે,

આવજો અંતર ગુલાબને છોડે.

પીંજરના વૃષ્ટ કારમા જૂલવજો તુજ ઢંખ

ખીલવજો મૃદુતા ધરી

નહીં તો રહેવા દેજો એને અખંડ રે

આવજો અંતર ગુલાબને છોડે.

શ્રી. સરોદ .

ગાંધી

ધારાસભાઓમાં આ મહીને આવેલા કેટલાક ખરડા :

આ મહીને થોડા થોડા દિવસને અંતરે સ્ત્રીઓને અર્ગેશના કેટલાક ખરડા મંજૂર થયા તેમજ મુખ્યમંત્રીની ધારાસભામાં આવ્યા છે, અંગેશના અંગેશો તે ઉપર છુટું છુટું કહેવાયું તો છે પણ આ મહીને તે ખરડા ધારાસભાઓમાં રજૂ થયા છે અને તેનું શું થયું છે તે જાણવું જોઈએ.

(૧) શ્રી. હેમચંદ્રા ઠરાવ : સ્ત્રીઓના હક્કોમાં કાયદામાં નડતી અડચણો તપાસવા તેમજ તે દૂર કરી નવેસરથી કાયદા ધડવા એક તપાસ સમિતિ નીમવા બાબત શ્રી. હેમચંદ્રા આરીમાં ઠરાવ લાવ્યા હતા, તે મંજૂર થયે ધારાસભાએ જાહેરાત દ્વારા તેમજ મુખ્યમંત્રીના અને તિરસ્કારલયા જવા બોલી ઉઠાડી દીધી હતો. આ ઠરાવ આ મહીને ફરીથી મંજૂર થયે ધારાસભામાં આવ્યો હતો અને પસાર થયો છે.

(૨) મી. કમલેશ્વરી અને વહેંચણીમાં સ્ત્રીઓના હક્ક અને સ્ત્રીઓને પડતી અડચણો.

(૩) બાળકોના વાલીપણનો હક્ક.

(૪) ભરણપોષણનો હક્ક.

(૫) સંયુક્ત કુટુંબની મિલકત પરત્વે હક્ક.

(૬) વારસા હક્ક.

(૭) લગ્નના હક્ક.

આ બધી બાબતોમાં સ્ત્રીઓને જે અડચણો છે તેની તપાસ કરવાનો તેમ જ તે બાબત સારા દિવસે માટે એકત્ર એક કાયદો ધડવા માટે આ ઠરાવ છે.

(૨) ડૉ. દેશમુખના ખરડો : ડૉ. દેશમુખના લગ્ન વિચ્છેદના ખરડાને ટોડી આપવા એટલી બધી સભાઓ થઈ છે કે હવે એ ખરડાથી અગત્ય ભાગ્યે જ કોઈ હશે. મંજૂર થયે ધારાસભામાં સર એન. એન. સરકારે એમની હાથેની રીત પ્રમાણે જોડી બદલાવી બતાવીને તથા તિરસ્કાર બતાવીને આ ખરડાને વળી પાછો તોડી પાડ્યો હતો. પરંતુ ડૉ. દેશમુખ સારે ભાગ્યે સુધારો લાવ્યા કે ખરડાના પડતરમાં જે ભૂલો હશે તે સુધારીને નવેસરથી થોડા શબ્દોમાં, બધી મુદિઓ દૂર કરીને આ ખરડો ધડવા એક સમિતિ નીમવી. આ સુધારો પસાર થયો છે એટલે ડૉ. દેશમુખ કહે છે તેમ હજી તેમનો ખરડો 'મરજી નથી પામ્યો. બરાબર જીવે છે.'

(૩) શ્રીમતી લીલાવતીબહેન મુનશીના ખરડો : એક પત્નીત્વને લગતો શ્રી. લીલાવતીબહેનના ખરડો મુખ્યમંત્રીની ધારાસભામાં હમણા જ આવ્યો હતો અને તે ઉપર જાહેર મત જાણવા માટે ખાસ સમિતિને સોંપાયો છે.

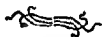
(૪) શ્રી. ભોગીલાલ લાલાનો ખરડો : મુખ્યમંત્રીની ધારાસભામાં છુટાછેડાને માટેના આ ખરડો આ મહીને શ્રી. લાલા લાવ્યા છે, તે

જીલમનો સવાલ આવ્યો, ગણેત નિયમનનો સવાલ આવ્યો તે વખતે તેઓ જરાબર સમજી શક્યા હતાં તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું. કેટલાંક બહેનો તો માથું હલાવી ને કાપણે કર્તાનાં શબ્દો સાથે પોતે સંમત છે કે નહિ તે પણ જણાવતાં હતાં. અને મને ખાતરી છે કે જો વધારે દબાણ કર્યું હોત તો મોટી ઉંમરની એકાદ બે બાઈઓ તો બોલવા પણ ઉભી થઈ હોત.

પરિપક્વ પહેલાં અમારે ઉતારે સો દોઢસો બહેનો અમને મળવા આવી હતી, તેઓ સાથે અમે વાત કરી ત્યારે પણ ખબર પડી કે એ બહેનો પણ હવે તો પોતાની અવરથા

સમજી ગઈ છે અને એમને પણ અસંતોષના કીડાઓએ સંતોષવા માંડ્યાં છે. બિચારાં છેક અલણ છે, જમાનાઓથી કચકચેલાં છે, ગરીબ છે, જીલમને લીધે મુંગાં થઈ ગયાં છે. છતાં પાનખર ઋતુમાં ઝાડનાં પાંદડાં બધાં જ ખરી ગયાં હોય ને તે જુકા ઝાડ ઉપર વચનતઃ ઋતુના આગમન સાથે જં ઝીણી કુંપળો પુટવા માંડે તેમ આમનામાં પણ નવજીવનની કુંપળો પુટવા માંડી છે. આપણે આપણા શહેરી જીવનમાં રમ્યાં પ્રત્યાં રહીએ છીએ, વરસનો એકાદ મહીનો પણ જો આવા મામલામાં આ બેકુત બહેનો વચ્ચે ગાળાએ તો એ કુંપળોમાંથી પાન-થતાં વાર લાગે એવું બંધી.

ઝંખના

તારા વાયુતા સ્પર્શથી સિન્ધુ ઝુલે,
તારા સેવતા ગાને દિગંતે ઝલે.
તારા હાસ્યના કૂચ શા તારલિયાં
અને નાંદ્ર વહે તુજ દિવ્ય પ્રભા.
તારા જ્ઞાન પ્રચંડ એ શું જ રહ્યાં,
ચારી વીણના તાર શે શૂન્ય રહ્યાં ?

તારા સાગરે હાળ અનેક વહે,
ઝરણો નિતરે ન્યમ કુંભરપે.
એક આશ નિરંતર અંતરમાં,
ઝરણાં શી વહું ભવના રણમાં,
ભરી માનવતાની સુધા હરમાં,
ફેરું હું, વિચરું, વન વેલડીએ,
જુસાઉ, જુકાઉ, છતાંય કહિ
કહિ જો જીજ નાશ થકી,
રણમાં મૃદુ પુષ્પતા મળે.

ભાગીરથી

મનુષ્ય સૌન્દર્યો-

પાસક છે; ક-

લાનો પુણી છે;

આકર્ષણનો મહત્ત

છે; અને તે ખાતર

જો તે સૌન્દર્યનો

પૂલ કરે, તો તેમાં

કંઈ આકર્ષણની વાત

નથી. સૌન્દર્યની

ઉપાસના કરવી તે

માનવ પ્રતિ છે. વનસ્પતિમાં દત્તના

દિશ્વેષે નાચતી સનિશ્ચો આકર્ષક છે જ.

રહસ્યમાં ગુપ્તતાના અંતર્યામી સૂચીસૂત્રોને

વહેનો સમીર ક્યા સંઘર્ષના દરબમાં ધરતી

દિશ્વેષ નથી પેશ કરતો ?

ઉપરાંત જનનમાં સુરતાને ખાતર

સ્ત્રીઓ જોવામાં છે. મુશ્કેલી મીના ખાતર

સંક્રાંતિ મહાપુદ્ગલો, સંવેગિતાના સૌન્દર્ય

ખાતર ભરતમાંથી કિંદુ શબ્દ નષ્ટપ્રાય થઈ

મૃદુ તો આંખના કુરો. મુર કુરતિઓ

માથે લાગ કરવા માગતા દેવ તે; તેમાં

તેમનો દોષ નથી. પંતિ બનવાની ઇચ્છાવાળા

પુરો સુંદર અને ફાવતી તથા જાણપ્રમથો

પતિ-જોવાથી તેમનો અભિમાનને પાપ નેત્રીની

આવના સેરે તો તે અવધિન નથી જ.

પોઝીશો રચનાવથી જ લાભાલોભ દોષ

એ. કું તેમના સંબંધમાં કંઈ કહેવા નથી

માનની ? જોએ પાશ્વર્ય સમજવાના રૂઝમાં

રચાવતી દોષ છે અને જેમને મારે લાભ

એક કારનારક વસ્તુ છે. મારી એક સારેની

છે, જોએથી જોએ. અને તેના પતિ આ-

જ્ઞાનના દિશ્વેષની છે. મહિમાઓના મહત્ત

અધિકારનો પ્રબળ ખાતર ઉપરિયન ઘાવ છે

ત્વરે નોરાર અને કિશ્કિયુરકરના ઇચ્છેથી

તેઓ ઓએનો પક્ષે છે પરંતુ એક

વિશેષ એક નજીવી વાત મારે પોતાની પતિ

પુરુષનું માનસ

કવિતા :

કીમતી માનસ આપા,

બી, બી

પર તેઓ એટલા

ખાતર ઉતરી

પડવા અને સાત

આઠ મહિના સુધી

પોતાનો પત્નીનું

તેમણે મોડું સુંદરતા

તેણું નહિ. તેનું

નામ સાંભળતા જ

તેઓ મુઆંકુઆ

થઈ જતા. કારણ

એ દત્ત ૧ એક ખાસ કારણસર તે

પોતાના પીયેરના એક સગાને ત્યાં જવા

માનની હતી. આ ખાતર પતિદેવની રાગ

માનનાં તેમણે નનો વારણો, તેણે જવા મારે

પરિણતિ રહમાનરી, છતાં બ્યારે તે ન

માન્યા ત્યારે તે આતી મધ, આથી તેઓ

ચિરાઈ ગયા અને તેના વારંવાર આવતા

કામનો પગ વાંચ્યા સિવાય જ શાંતિ ફેંકી

રેતા. બ્યારે તે નિમારીના જવા પ્રવતો નિમળ

ગયા અને તેને આવવા મારેનો એક પગ

કરગ તેના સ્વાતંત્ર્યના દિશ્વેષની પતિશને

નજ સમ્યો, ત્યારે તેના પિયેરીવતિ ચિંતાયવા

લામી અને કારણ શીઘરા માંધું; છતાં પતિ

દેવ દાંત નજ થવા આવા પ્રકારની મનો-

વતિ કુરોતી છે.

દું મારા અકિનમ્બ અનુભવના આધારે

કું મું, ૧ પતિ જથી જ મુશીબતોને મદી

છો છે, આથી કુનિયોનો વિરોધ સદન

કરી છો છે, પરંતુ પેતાની પતિને સ્વેચ્છા-

મર જરી પગ લદન કરી ચકના નથી.

સમન અધિકારની મર્મો નેગીરથી કરે છે,

પરંતુ કિંદુરનામમાં એરી મનુવર અકિનઓ

મગરી-૧ જે વારતવિક રીને ઓએના

સમન અધિકારને હાથપૂરક માનના હશે,

૧ જે રીને તેઓ ચર્ચા કરી છો છે અને

ચોખ્ખા કિશ્વેષ કરી છો છે, પુરા કહેવા

પુરતું ગમે તે - કરે પરંતુ એટલી સ્વતંત્રતા તેઓ સ્ત્રીઓને આપવા તૈયાર નથી કે જેટલી સ્વતંત્રતાનો તેઓ ઉપયોગ કરે છે.

સ્વેચ્છાથી તેઓ ગમે ત્યાં જાય આવે છે પણ સ્ત્રીઓ માટેની એટલી જ સ્વતંત્રતા તેઓ નહિ સહન કરી શકે, તેના મિત્ર સાથે છૂટથી વાત કરવા જેટલી છુટ પણ તે નથી આપી શકતા અને કદામ જો આપે છે તો વાતોના હાવભાવ તથા શબ્દોને બેમ નજરથી જ જુએ, સાંભળે છે અને કદાચ જો સ્ત્રીએ પતિની માનેલી મર્યાદાથી રહેજ પણ વધારે છુટ લીધી હોય તો હાલ હવાલ કરી નાંખે છે.

ચોક્કસ દિવસો પર હું વિદ્યાપતિની શ્રીસ્મ જોવા ગઈ હતી. મારી પાસે એક સુવક બેઠેલ હતો. વિદ્યાપતિ પ્રત્યે લગ્નમાનો અનુરાગ આ શ્રીસ્મમાં ખતાવવામાં આવ્યો છે. આ અનુરાગનો મારી પાસે બેઠેલા સુવક પર પણ પ્રબળ પ્રભાવ પડ્યો અને તે રડી પડ્યો. એણે પોતાની પાસે બેઠેલા બીજા એક સુવકને કહ્યું કે, “કર્ણક, મારી પત્ની પણ કોઈ પર આટલો બધો પ્રેમ-અનુરાગ-ન વરસાવી દે ?” કેટલો બધો સંકુચિત મનોવૃત્તિ ! ! ! અને આ પ્રકારની મનોવૃત્તિ માટે કોણ પણ કોને અપાય ? સમાજને કે તેના સંચાલકોને, જેઓ પતિ તરીકે પોતાને ઝોળખાવે છે ? ,

માનવ પ્રકૃતિના અધ્યયન પછી હું એ સિદ્ધાન્ત પર આવી છું કે જ્યાં સુધી સાચી કેજવણીનો સંપૂર્ણ પ્રચાર નહોતો થાય, તથા પુરોનો પોતાની પત્નીઓ તરફનો સંદેહ ભાવ દૂર નહોતો થાય, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓનાં જીવન-સુખમય-કદાપી નહોતો જતો રોક. કોઈપણ સંઘર્ષોથી વ્યક્તિ-સુખ મેળવી શકેલી જ નથી. અસાહિષ્ણુ અધિવ્યક્તિ અને

ઔરંગઝેબ બાનેવ ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ માટે એમ કહેવાય છે કે તેઓ પોતાની ધાવા-પોતાના પકજાયા-પર પણ વિશ્વાસ નહોતા રાખતા. પરંતુ તેનું જે પરિણામ આવ્યું તે ઇતિહાસના જાણકારોથી અગમ્ય નથી.

પુરખના હૃદયમાં વિશ્વાસની ભાવના કયા પ્રકારે જગૃત થાય, તે એક એવો પ્રશ્ન છે કે જેનો હજી સુધી કોઈ નિર્ણય આપી શક્યું નથી. તે એક એવો અસાધ્ય રોગ છે કે જેને લીધે “વહેમનું” કંઈ ઓસક જ નથી” એવી કહેવત પડી ગઈ છે.

ત્રણેક વર્ષ પહેલાંની વાત છે કે મોરાર રહેવાના રમની સાથે એક નામદાર રહેવા આવેલા. હિંમર હશે આશરે ૪૦-૪૫, મોટી મોટી મુછો હતી, ચહેરો બેરોવવાર હતો. દેખાવમાં કંઈ ખરાબ જણાતા નહોતા. તેમણે ત્રીજી વખતનાં, જૂનાં કર્યાં, હતો, અને પતિનું ખુબમુરત હતો, તે પણ આશરે ૧૭-૧૮ વર્ષ ઉપરની તો હશે જ. હું જોતી હતી કે તેઓ રોજરોજ પોતાની પતિ માટે કિંમતી ચીજો બજારમાંથી, લાભમાં જ કરતા હતા. કદીક રીસ્ટવોચ, કદીક સાડી, કદીક સાચા મોતીનો જંગડીઓ, કદીક ઉંચી જાતનાં ચપલો; શહેરમાં તેમણે કાપડની દુકાન કાઢી હતી. પરંતુ નવી નવી દુકાન છતાં ઘેર ૧૫ કે વીસ વાર આદિ મારી જતા હતા. ક્યારે તેઓ આવી તે ખગ થઈ જશે તેનો અંદાજ કરવો પણ મુશ્કેલ હતું. તેઓ એટલા બધા બેઠેલા હતા.

એક દિવસ આ છોકરીને વાતમાં તે વાતમાં મહે કહ્યું: “તમારા પતિ તો તમારા ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન છે. જિયારાનો કામમાં પણ જીવ રહેતો નથી.” ત્હેણે કહ્યું કે-“બહેન ! તમે રહમજતાં નથી. પરમ માણસો સદાય, પોતાની, નવી, પતિ

તરફ જોઈને નજરથી જ જુવે છે, તેઓ વારંવાર ઘેર આવતા હતા.
પ્રેમથી વારંવાર ઘેર નથી આવતા, પણ વિચારવા જેવી વાત છે કે પતિ-પત્નિથી
તેમને વારંવાર એવો જોઈ જ રહે છે કે, કંઈ આવે છે-કેવું છે તે શું? પતિ પોતાનું
ઘરમાં કોઈ આવતું જતું તો નથી મેં. ” જુલું જં વ્યકિતવ અને અસ્તિત્વ-હોડીને
અને તે પછી થોડા જ દિવસોમાં ખાત્રી થઈ પતિના જ વ્યકિતવમાં શી રીતે મેળેલી છે?
કે આ છોકરીના પ્રમાણ સાચો હતો. તે આતો હત્તર જ નથી. જ્યાં જોઈ છે ત્યાં
ધરમ નર પ્રેમથી નહિ, પણ જોઈથી જ જોઈથી વધારી કદી છતાતી જ નથી.

કાંતિ

(૧૫૨)

[૧]

સ્વપ્ના, પ્રુખ સ્વપ્ના અને, કવિત કેંઈ ઉપા તણ્યા,
અને તરફ તારકો સંભવે-ગી સંધ્યા તણ્યા.
ઉપા, મધુ સંધ્યા, સમજતા રુડા આંહલા
પિડિત ઉર-રૂઢને નહિ સમાવતા એ બધા.

[૨]

મુખી સરજ એ બધું પિડિત માન ગાવા હવે,
મુખી કલ્પના-મુરવજા, નગ પેખવું તારાથે !
મુકોડિલ, મધુરતા મધુર મુખી દોહારને
હવે હવેમજાવવા હુડય-તાર કંદો મુખી !

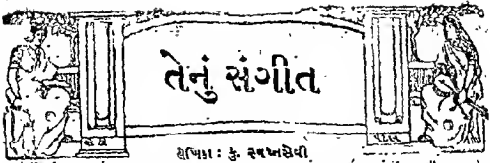
[૩]

હવે ઉર-અગાધને ઉછળતી કંઈ ભિન્નિઓ,
તણી ન કરવી કંઈ મધુ, રસિક ગાયા હવે
હવે કિંકરિતારને મધુર હાસ્ય-પીવૂષથી,
ભારત, ઉર રંજતી, કયની કાંઈ કહેવી નથી !

[૪]

હવે દલિત આત્મનાદ અમ કવ્યમાં ગૂંજશે !
અને દલિત વિશ્વ દાં તરવરેય તારવરમાં !
અને કવિત ગૂંજતા નમત અદ્યુભીની અને !
ત્યહી રસવું છે પડે પિડિત માનથી સંધને

શ્રી, રાશિન ઓછા

શ્રાવિકા : કુ. સ્વપ્નસેવી

સિતારા તે વખતે એક નાનીશી બાલિકા હતી, અપાર આકાશ ઉપરથી ઉવટના તિમિરનો ઘેસ પડીયો. ખસે ન ખસે ત્યાં તો તે પોતાના શુદ્ધ સાથેના-થોડે દૂરના દેવમંદિરમાં પહોંચી જવા નીકળી પડતી. રોજ તો નહિં પણ કોઇ વખત વળી ખ્યાનમાં આવે તો ઉપર હજી સુધી દર્શન દઇ રહેલા શિક્ષા તારા અને શિક્ષા ચંદ્રજિબ સાથે થોડીવાર જોઇ રહ્યા પછી ચારે બાજુ નજર ફેરવી આનંદથી હસતી આગળ માર્ગ કાપતી. બાવાજી કાશ્ચિગઝની ગત કે કંઈ ખીજ બળજની ધૂનમાં હોય, તેમાંથી પરવારીને ખ્યાનમાં હોય, અથવા જાનેમાંથી નિવૃત્ત પણ ચક્ર ગયા હોય ! નિવૃત્તિમાં સિતારા આવી હોય ત્યારે "આ ગઇ નહીં ?" કરી તેને ઉત્સુકી લેતા. સમસ્ત વિશ્વ પર પ્રેમ વ્યાપ્ત કરી રહેલા બાવાજીને કોણ જાણે કેમ પણ આ બાલિકા તરફ જરા વધુ ભાવ હતો. સિતારા હોદી બરાબર સમજી શકતી નહિં એટલે તે હોદીમાં અને જરૂરના પ્રસંગે ગુજરાતીમાં વાત કરતા.

સિતારાનો બાપ અને મા પરણ્યાં ત્યાર પછી ઘણાં વર્ષો સુધી તેમને ત્યાં બાળકની હાજરી જોવા મળી નહિં. લગભગ સાત વર્ષ વીતી ગયા બાદ એક બાળકી આવી પરંતુ થોડામાં જ સંસાર સાથેના તેના લેખ પૂર્ણ થયા. એકાદ વર્ષ પછી ફરી બાળક આવ્યો પરંતુ તે પણ પોતાની બહેન ગએલી તે સુખશ્રુતિ તરફ રવાના થયો. પતિએ પતિને બીજી પરણ્યા બહુ સમજાવ્યો પણ કે સફળતા

મળી નહિં. કલાધર તેની પીંછી લઇને ખેંચ્યો છે. તેના રંગમિશ્રણમાંથી ચુદ્ધ, તેજસ્વિ એકાસરતાં તેજ ધીમે ધીમે ઢોળાઇ જાય અને તેથી પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન, વિશેરે વારાફરતી આવતા. પતિપત્નિ આ બધું જો અને લકિતમાં સમય વિતાવતાં. તેમને હવે જ કોઇપણ પ્રકારની લાલચો રહી જ ન હોય બાવાજી વારંવાર આ બાલિકા મનુષ્યે ત્યાં આવતા. 'તેમનું'-ખાસ નામ શરૂ થયું પરંતુ લોકોના ઉચ્ચારમાંથી તે કુપ્ત થઇ ગયું-હવું. કોઈ તેમની ગૌરવી પ્રતિભા નમતો, તો કોઈ 'વળી' તેમને જોઇ નાક ટેરવું માથે આવેલા સૂર્યને અડકાવવું છે તેમ ઉમે ચડાવી દેતા. જવાબમાં બાવા મંદ સ્મિત સૂરકાવતા. તેમને આવેલા જે પતિપત્નિ એકદમ સુશ્રુષા માટે હાજર થઇ જતો.

એક દિવસે સિતારા જન્મી અને ધી ધીમે મોટી થવા લાગી. બાવાજીનો તેના ઉપર ખૂબ પ્રેમ હતો. બાલિકા માખાંચે સિતારા દેવમંદિરમાં જતાં કદી પણ અટકાવી નહિ તેલું ગળુ ખૂબ સરસ હતું. બાવાજીનાં ગાયે પદ શીખી જતી અને મધુર અવાજે ગા માંડતી. ગાયન પૂરું થતું અને મંદિર પૂજતી લહરીઓના બહુકારા વાગી રહે પછી ધીરે રહીને બહારનો વાયરો આ આવતો અને લલિત મરોડથી તેમને વિખે નાંખતો. પ્રસન્ન બાવાજી તેમના સુદૃઢ બાહુ સિતારાને ઉંચકી લઇ આગ તેમ ઉજાળ અને કદીકે આપતા કે 'નહીં'ના દેવી ગા

પરમાત્માના મંગલ સંદેશ દેશેદેશ પહોંચાડી દેશે સિતારાએ એક વખતે હાથ દલાવતાં દલાવતાં કહ્યું, “ બાવાજી ! એ તમારા મંગલ બાવાની મને ખબર નથી. પણ એંદ ! હું મોટી યષ જઈશને, ત્યારે મને આંખ ઉઠાવી શકશે નહિં. ત્યારે મારામાં બહુ ભાર હશે-તમારા કરતાં પણ વધારે. ” તેમણે એ વાત રિવંકારી લઈને ખંડખંડે હસીને કહ્યું કે ત્યારે તે વૃદ્ધ યષ ગયા હશે. શરૂઆતમાં બાવાજીને એસો પોતાના શાંત, ગંભીર ચુંકેને સિતારા સાથે રમંતિઆળ બની જતાં જોતો ત્યારે ખૂબ અન્યય થતો. બાવાજીની પાસે એક એ વાજીત્ર પડ્યાં હતાં પણ આ કેટલાક સમયથી તેમનો કાંઈ ઉપયોગ થયો નહોતો. એક દિવસે તેમણે વાજીત્ર ખતાવતાં કહ્યું, “ નન્દી ! આ સીતાર બજાવતાં હું તને શીખવી દેંધરા. ” સિતારાએ ખૂબ હોંસભેર તેના તાર વિગેરે ખખડાવી જોયા. તેને તરત ને તરત શીખી જવાનું મન થયું પણ બાવાજી યશ ન કરે ત્યાં સુધી ચકાવી લેવું જ પડે.

તે બપોરે તેણે મા અને બાપ આગળ સીતાર શીખી જવાની આકાંક્ષા કહી સંભળાવી. તેમના જીવનનું હૃદય સિતારા-સાથે કાપે શીએ તે અટકાવવાની તેમને જરા પણ ઇચ્છા નહોતી. દિવસના એ કલાક તે વાંચવા બેસતી. બાકીનો સમય બેઠવામાં અને ગાવામાં ગાળા નાંખતી. આત્રપાસ રહેતાં બાળકો તેને કદીક જરા દૂર લઇ જતાં અને બધાની વચ્ચે બેસાડી ગવડાવતાં. દરેક જણ તેના જેવું જ ગાતાં શીખી જવાના પ્રયત્ન કરતાં. કોઈકને વગી ન આવડે અને સુરનો લાગો દહેકો યષ જાય ત્યારે બધા હસી પડે અને કહે, “ આવ્યા મોટા સિતારા થવા ! ” એકાદ બાળક વળી

ઈર્ષાથી કહેવું, “ એમાં શું સાંભળવું હતું. બાવાજી ધણું સરસ ગાય છે અને મોટી બહેન તો એથી બે સરસ ! ” કોઈક ખૂણા તરફથી વળી સંભળાવું-“ એહોહો ! ” સિતારાનું મુખ ઉતરી જતું. હવેથી આ લોકો સામે કદી પણ ગાશે નહિ એવું મનમાં લાગી આવવું. મા માયાબધાં સ્વરે સમજાવી દેતી- ન ગાઇએ તો સંગીતદેવી નારાજ થાય, એવી વાતો ખ્યાનમાં ન લઇએ. એમ બાળકમતો પૂરી યષ. બાવાજીએ સીતાર વગાડતાં શીખવી દીધું છે. સૌથી પહેલું તેનું ગાયન, “ ધૂમ બીન મોરી કોન ખબર લે, ગોવર્ધન ગીર-ધારી રે ! ”

સિતારાની માના વાજ બહુ લાંબા હતા, સિતારાનાયે બહુ લાંબા યંથા-સીધા પણ સુંદર, પાતળા, તેનું સૌંદર્ય, જોતાં એકદમ નજરે ચડે તેવું નહોતું. પણ વિચારતાં જરૂર સુંદર લાગે, તેનું શરીર પાતળું અને લાંબું હોવા છતાં અનાકર્ષક નહોતું. બાપ અને મા આ સંતાનની બહુ ઠાજી સંખતાં નહિ- બાણી જોઈને જ બેફિકર રહેતાં. એકના એક બાળકને બહુ સંભાળવા જ્યેષ્ઠો કમીક ઠાજ...બસ ત્યાં જ અટકી જતાં. આગળ વિચાર વધારવાની હિંમત આશતી નહિ. પિતાએ થોડા દિવસો અગાઉ તેને એક સીતાર આણી આપી હતી. મંદિરમાં ગાયન પૂર્ણ કર્યા બાદ પાછી ફરીને સિતારા ઘેર પણ ગાયન બજાવતી. ધાર્મિક તહેવારો પ્રસંગે બાવાજી તેને બોલાવવાનું બૂલતા નહિ. પ્રેક્ષકો અને ભક્તોની મધ્યમાં બેઠેલી સિતારાની તાર ઉપર ફરતી આંગળાએ શરૂઆતમાં જરા ધ્રુજતી, સ્વર પણ ગભરાતો. પરંતુ હવે તે બધું ખલાસ યષ ગયું હતું. ભક્ત ગાયિકા હવે બહાદુર બની હતી. આવા પ્રસંગો વખતે દાન પુષ્કળ મળતું. બાવાજીએ પૂછ્યું, “ સિતારા ! આ દાન કેમ વાપરીશું ? ”

તે તો તેમની જ શિખા. કંઈ દમને જવાબ વાળ્યો, “ પહેરવાને વસ્ત્ર ન હોય, ખાવાને અન્ન ન હોય, તેને આપો ખાવાજી ! ” તેમણે તેના મસ્તકે હાથ મૂક્યો, “ શુદ્ધિયા ! ” તેમની આંખમાંથી પ્રેમળ હાસ્ય ઝરતું હતું. સિતારા જીવનભર આવી જ રહે તો ? હૃદય તરફથી જે વરદાન મળ્યું છે તેના જીવનભર આમ જ ઉપયોગ થાય તો ? વિચારને શબ્દમાં લાગ્યા સિવાય તેમણે કસ્યા કશું.

સિતારાને કોઈ ખાસ બાલ સહચર કે સહચરી નહોતાં, મેળવવા માટે કદી લાલસાએ પ્રગટતી નહિ. વાતો અને ફરિયાદો કરવાનું સ્થાન માતા પિતા, રમત અને લલિતનું સ્થાન મંદિર અને પ્રેમ ઢોળવાનું સ્થાન તેની પ્રિય સીતાર. આ તેની હાલની જીવન પરિવર્થા. બાળકો કહેતાં હતાં કે સીતાર મળ્યા પછી સિતારા એકદમ બદલાઈ જ ગઈ હતી. મોઢાંઓ પણ તેમના આ કમનનું સત્ય ભેષ શક્યાં. પ્રથમનાં જે સ્થાન છોડી દીધા પછી માત્ર ત્રીજા ઉપર તે જીવન ગાળી શકે ખરી ? સીતાર તેને પ્રાણપ્રિય હતી, સંગીત તેનું અસ્તિત્વ હતું. માતાપિતાએ પરવાનગી આપી અને બાવાજીએ શરૂઆતના રાગ પૂરી આંગળાઓને સહેલાઈથી તાર ઉપર વળાંક દેતી કરી દીધી.

પાડોશીની જે ત્રણ ઈંચો મળવા આવી હતી. વાતવાતમાં તેમણે કહ્યું કે “ સિતારા હવે મોટી થઈ ગઈ હતી એટલે શમ્યતાથી રહેવું જોઈએ, આખો દિવસ તે ગાયન હોય ? આટલું બધાને માટે કહેવું પડ્યું.” અલબત્ત કહેની વખતે તેમણે અંદરો ઉપર મીઠાશ ધણી વધારી હતી. માએ તે શુભેચ્છાને જરા સખ્તાઈથી આશ્વાસન આપ્યું, “ હોય, બાળક છે.” ઈંચો તો એકબીજાનાં મોઢાં જોતી ચૂપ થઈ ગઈ. બરાબર ત્યારે જ સિતારા પોતાનું વાજીંત્ર લઈ તાર ઉપર

ટકોરા મારતી ત્યાં રહીને પસાર થઈ. માને હસવું આવ્યું પણ દબાવી રાખ્યું.

સિતારા દેવમંદિરમાં જતી આવતી, અરે ! ઘણા સમય ત્યાં જ ગાળતી. તે સંબંધમાં ચર્ચા થવા માંડી, જંડ અને નિર્મલ બાવાજી કદાચ સાંભળવા પામે તો નિર્મલ વરણ જેમ ગણી હસેલી કહે, નંદીને પોતાની પાસેથી ખસેડવાનો જરાય પ્રયત્ન ન કરે, અને બોળા બિચારી સિતારાને એમાં ખોટું શું તેની સમજ ન પડે, આ બાબતને માટે તેનાં માબાપ તરફથી શેકાણુ થાય ન થાય તો પણ અબેદ વધતો જ જાય. મંદિર-હું વાતાવરણ શાંત ગંભીર પવિત્ર હતું. બાળક જન્મતાં જ રહે તેમ સિતારાએ જાણે પહેલું જ તે સ્થાન ઝાળખ્યું હતું. જીવવાની પ્રેરણા જાણે પહેલી ત્યાંથી જ મળી હતી. પછી તેના બાલ આત્માએ તે શાંતિને અંકિત કરી રમત અને ગીતથી નવાજી હતી. સિતારા સવારે મંદિરમાં બાજન કરતી, બપોરે આરામમાં વિતાવતી, અને સાંજે પાછી સીતાર ઉપર વળી જતી. તેનો અને સીતારાનો સુર એક બની વાતાવરણને ઘેન ચઢાવી ડાલાવી મૂકતો. ગાયન શેજ ગવાતાં છતાં કંટાળો નહિ આવતો; માત્ર ધ્રુવો માનવી થોડોક બાજબાટ કરી પોતાની અલ્પતા સિદ્ધ કરી જતાવતો.

સત્યના ઝોળા ઉતર્યા હોય તેવા દુઃખ-સહ, આપ અને મા બેઠાં બેઠાં ચૂપકીથી વાતો કરતાં હતાં. શબ્દો બંધ પડ્યા અને થોડી વિપજા ગંભીર નિરવતા છવાઈ રહી. નજીક સિતારા બરનિંદામાં હતી, ફાનસના પ્રકાશમાં તેના મુખ ઉપર પ્રસરેલું સંતોષ અને શાંતિનું હાસ્ય સુંદર દેખાતું હતું. બંને ત્યાં જ જોઈ રહ્યા. થોડી વાર થઈ અને સ્વેત વસ્ત્ર નીચેથી સિતારાનો હસ્ત બહાર આવ્યો, અવાજ સંભળાવ્યો, “ બાવાજી !

મારી સીતાર લાવો ! ” દૂરના મંદિર ઉપર પથ્રુ અંધકાર અને અખંડ શાંતિનું સામ્રાજ્ય ફેલાયું હતું. ત્યાંથી ઉતાર મળ્યો કે કેમ તેની માઆપને સમજ પડી નહિ. સિતારા ખાતું બદલીને સૂતી, વાત આગળ વધી, સિતારા હવે પારખી થવાની હતી. નજીકના ગામના આગેવાન જમીનદારનો પુત્ર અનંતકૃષ્ણ તેને પરણુવા ઉત્સુક મયો હતો. પચ્ચિક દીવસે અગાઉ તેના પિતા સાથે સિતારાના પિતાને મેળાપ થયો હતો. અનંતકૃષ્ણ જોવા સુચિ-ક્ષિત, લાવનાથીયે સુવક તેમની પુત્રીને તેનો સંગીતનો શોખ પૂરો કરવા જરૂર સાથ આપશે એમ તેમને ખાત્રી થઈ. સ્ત્રી અપરિણિત રહે તે ખ્યાલ તેમના વિચારોની બહુ દૂરની સુષ્ટિમાં વસતો હતો. ‘ સ્ત્રીએ પરણુવું જોઈએ ’, એ તેમની વ્યાવહારિક સુદ્ધિનો જવાબ. ‘ ચાલો એ જ ઠીક છે. તેા નિશ્ચય બાંધી બંનેએ વાતને અંત આણ્યો ત્યારે રાત્રિનો અંધકાર સંપૂર્ણ ધન બન્યો હતો.

બીજો દિવસે મંદિરે જઈ પિતાએ પોતાની આ વ્યવસ્થા બાજીને કહી સંભળાવી. સિતારા અને અનંતકૃષ્ણને તેમણે આશિર્વાદ આપ્યા. સિતારાને આ ખબર છે કે નહિ, તે ખૂચ છે કે કેમ, એવું કશું જ તેમણે તેના પિતાને પૂછ્યું નહિ. તેમાં ઉડા ઉતરવાની તેમને આવરમકતા નહોતી.

પછી પિતાએ તે વ્યવસ્થા સિતારાને કહી. પોતાના પ્રિય વાજીને નીચે મૂકી દઈ તે શાંતિપૂર્વક બેસી રહી. પિતાએ કેં સવાલ કયો તેના જવાબમાં ગર્ભેર મસ્તક ઉંચકી, નાક સહેજ ધુલાવી સામે જોઈ રહી પછી બોલી “ જી, નહિ. ” “ કેમ ? ” તે ખાત્રી આપતા હોય તેમ બોલ્યા, “ બહુ સારો છોકરો છે. ” સિતારાએ કહ્યું, “ અમારે શું ? ” પિતાએ ધાતું કે બાવાજી અને તેની માતા સમજાવશે એટલે સમજી જશે.

વધુ વાત કરવી અનુચિત લાગ્યાથી તે ત્યાં અટક્યા. સિતારાએ તો મા સમક્ષ પથ્રુ તેતું જ વર્તન દાખવ્યું. માની હઠિકત ફર-મ્યાન તે જરા જરા હસતી અને વાજીને તાર ઉપર એક પછી એક ટકારા લગાવ્યા કરતી, તેને અનંતકૃષ્ણ સાંભળવો નહોતો. માએ બહુ જ પ્રેમપૂર્વક કહ્યું, “ એક વખત તેને જોઈ તો જો ? ” સિતારાએ કહ્યું, “ ઠીક તેને જોઈ, મારા બાવાજી અને પિતાજી જોવા છે કે નહિ ? ”

બપોરે આ વાતના નિકાલ માટે તે મંદિરે ગઈ. બાવાજી નમી ગયેલા એક છોકરો મારી દાણી સીધો ઉભો રાખવા મહેનત કરતા હતા. સિતારા ત્યાં જ બેસી ગઈ અને સાથ નય-નોએ અનંતકૃષ્ણવાળી કથા કપાટાબંધ કહેવા લાગી. એણે તેની કથા સાંભળ્યા પછી બોલ્યો, “ નહી બહન, તબ મિઠાઈ ભેજ દેના ! ” તે તરફ ધ્યાન આપ્યા વગર તેણે પૂછ્યું, “ બાવાજી ! તમારે વહુ છે ? ”

“ ના. ”

“ ત્યારે એકલા હોવા છતાં બા અને બાપાજીના મતમાં તમે કેમ ભળી ગયા ? તમે ભકિત કરો છો, હું ગાઈય. ” બાવાજી ધીમે ધીમે સંગીતની વાત ઉપરથી તેને અનંતકૃષ્ણ ઉપર લઈ ગયા. તેના વિના સંગીતની પૂર્ણતા ન જ થાય એમ તેમણે સમજાવ્યું. સલાહ પણ આપી કે એક વખત મળી જોવામાં, તેને સાંભળવામાં જરા પણ વધિ નથી. સિતારા કંટાળીને તેમ કરવા સંમત થઈ પણ જાંપ વળ્યો નહિ. તે કહેવા લાગી કે ત્યાં સીતાર વગાડી શકશે નહિ, તેના પર દબાણ અને નાખતો રખાશે, ફરકના હુકમો કેાઈ પણ નતની ગરબા વિના ઉડાવવા પડશે, હિંચા રવરે બોલી શકશે નહિ; અને બધું તો ઠીક પણ સંગીત અટકાવશે ત્યારે, તો

તેના પ્રાણ આ સંચાર પર એક ધડી પણ નહિ થોભે. બાવાજી જરા નજીક આવ્યા. બહુ વાર સુધી તેના મુખ ઉપર નોંધ રહેતી હતી પડ્યા, " પગથી ! જૈસા કળી હો સકતા હૈ ? નહિ, લોગ વરહે બહુત ધ્યાર કરતે હૈ । " સિતારાએ એ વાત માનતી ન હોય તેમ ડોકું હલાવ્યું.

થોડા દિવસો પછી અનંતકૃષ્ણ ઘેર આવ્યો. ઓષ્ટ બીડીને શાંત બેઠેલી સિતારાએ એક વખત પણ તેના તરફ જોયું નહિ. તે પાસે ખસી આવ્યો, અને અગાધ લાવણી થોડાક સુંદર શબ્દો બોલ્યા. પ્રથમ મિલનમાંથી ખાસ પરિણામ આવ્યું નહિ અનંતકૃષ્ણ જવા ઉઠ્યો એટલે સિતારાએ પોતાની નિર્દોષ આંખો તેના પર ડેરવીને કહ્યું, " કદાચ ફરી જવાબ આપી શકીશ. "

અનંતકૃષ્ણ આજે બીજી વખત આવ્યો હતો. તેની આંખોમાં સક્ષ્મ ભાવો પ્રગટ કરતી પવિત્ર લાગણી સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. સિતારાના બોળામાં તેની પ્રિય સીતાર પડી હતી. બીના વાગ હજી સુધાયા નહિ હોવાથી છૂટા જ હતા અને માયા ઉપરનું વસ્ત્ર સહેજ પાછળ ખસીને પડતું પડતું અટકી રહ્યું હતું. તેની આંગળીએ વાજીત્ર ઉપર ગંધ અને ધીમે ધીમે ફરતી સુર એકત્ર કરવા લાગી. ગાયન શરૂ થઈને પૂર્ણ પણે ચલ્યું. અનંતકૃષ્ણ હજી તેની લાગણી મુગ્ધ અસરમાંથી મુક્ત થયો નહોતો. સિતારાએ મૃદુ કંઠે કહ્યું, " આ મારું જીવન. તેને અટકાવે તે પણે મારું મૃત્યુ. " અનંતકૃષ્ણ વધુ પાસે આવ્યો, " સિતારા ! બહાણી ! ! " તેની આંખમાં તેની સુખી માટે બધું જ કરી છૂટવાની મહેત્તજા સમાયતી હતી. એક વખત વાજીત્ર સામે નોંધને સિતારાએ અનંતકૃષ્ણ તરફ જોયું-તેમાં રિવકાર સમાયો હતો. પછી એક ક્ષિપ્ત સવારે ગાય લોકને

લાગ્યું-જાણે તેમની કાંઈ જરૂરી ચીજ બોવાઈ ગઈ હોય ! જાણે પ્રકૃતિના નર્તનમાંનો નૃપૂર અણકાર બોખરો પડ્યો હોય ! સંગીતદેવીનાં નયન ઉપર અશ્રુમિંદુ ઘટકી રહ્યાં હોય અને ઓષ્ટ સહેજ ઉઘાડી રહી અથા હોય !

દેવમંદિરમાં દર સવારે કાંઈ આવડું નહિ એટલે બાવાજી સાથે નિર્દોષ રમત કે મરકરી પણ કાંઈ કરવું નહિ. થોડાક સમય બાદ કરતાં ત્યાં પહેલાંની અખંડ શાંતિ પ્રસરી રહેતી. ખૂણમાં પડી રહેતા વાજીત્ર તરફ નોંધને બાવાજીને શી લાગણી થઈ આવતી હતી તે બીજાંથી તો ન જ સમજી શકાય, કારણ તે વખતે તેમના મુખ ઉપર હસ્યું કે ગાંભીર્ય એવું કે જ જોવામાં આવતું નહિ. સિતારાનો આપ અને મા બહુ પવિત્ર. આવી મોડી રાત સુધી બેસી રહેતાં. અધારી રાતે તેમને સિતારા મુખ છૂપાવીને બેઠી હોય તેમ લાગતું, અજવાળી રાતે છત્તરનો વેલવ નિહાળતી, મુખ સહેજ ઉપર ઉઠાવી અનંતકૃષ્ણનું ખાન ત્યાં દોરતી હોય તેમ લાગતું. બાવાજી ક્યારેક બોલી ઉઠતા, " બિચારો મરુખ ! "

સિતારાનું નવું ધર બહુ સુંદર હતું. આટ આટલો સામાન અને આવી અવનવી વસ્તુઓ તેના પિતાને ત્યાં ન હતી એટલું જ નહિ પણ પ્રથમ કદી નોંધ પણ નહોતી. તેને ઘેર મા બહુ કામ કરી લેતી અને અધિયાં કેટલા બધાં નોકર ચાકર ! પ્રત્યેક તેનો પડતો બોલ કીલવા તત્પર રહેતા. કેટલું બધું સુખ ? પણ સિતારાને તો તેનું ઘર અને દેવમંદિર જ યાદ આવતાં. તેને ઘર કે ત્યાંની સાદી ભવ્યતા અધિયાં નથી જ. લગ્ન પહેલાં બાવાજી આગળ જે મુરકેલીઓ ગણી જતાંની હતી તેમાંની એક ખરી પડી નહિ. સિતારા જરા શરમાઈ. દરરોજ સાંજના

સંગીત વખતે ગૃહનું પ્રત્યેક જણ અને બહારનાં પણ ઘણાં માણસો નિઃશબ્દ બની તેના પગ આગળ ખેંચી જતાં, અનંતકૃષ્ણને તે ઘણું ગમતું, એ બધાં સિતારાની કેટલી તારીફ કરતાં હતાં ? એક વખત તેને વિચાર થયો-સિતારા જરા...બહુ નહિ...જરા જ વધુ સુંદર..., પણ થોડીવાર વિચાર કર્યો ત્યાં તો તે તેને અનુપમ સુંદર લાગી. સિતારાને શું ગમશે અને શું નહિ, તેની જ ધમાલમાં એ પડ્યો હતો. તેને શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવવા તેણે એક ઉસ્તાદ પણ રાખી લીધો. સિતારા અનંતકૃષ્ણ ઉપર ખૂબ ખૂશ થઈ ગઈ.

સંગીતની વિદ્યાર્થીની બહુ જ સફળતાથી આગળ વધવા લાગી, હતી, અનંતકૃષ્ણને સિતારામાં હજી એક તુરી દેખાઈતે અંગ્રેજી બજાવી નહોતી. અંગ્રેજી શીખવવાનું કામ તેણે પોતે જ હાથમાં લીધું. સિતારાને તે બાપા શીખવી નહોતી. અનંતકૃષ્ણે કહ્યું “આ જમાનામાં મારી પત્નિ અંગ્રેજી શીખેલી ન હોય તો મારે એ પી સેવું પડે.” સિતારા આ વાક્ય ઉપર ખૂબ હસી હતી. ગમે તેમ હોય પણ તેને પતિની દેખરેખ નીચે અભ્યાસનું કામ સ્વીકારવું પડ્યું. પણ આમાં માસ્તર નિમ્મળ નીવડ્યો. બૂલ સુધારતી વખતે જરા ઉંચું જોઈને બોલવા જાય ત્યાં શિષ્યાના મુખ ઉપર જ જોઈ રહેવાય, જરા દૂર એટલી સિતારાને બહુ જ નજીક એવી સેવાની જાતિ થઈ આવે. તે બણી જોઈને શબ્દોઆર ખોટા કરતી આગળ વાંચે જાય પણ અનંતકૃષ્ણને તો જ્ઞાન ન હોય. ખરેખર માસ્તર નિમ્મળ નીવડ્યો એક આખો માસ પસાર થઈ ગયો પણ સિતારા કેટલા પાઠ આગળ વધી તે કહેવામાં સાર નથી. છેવટે બીજો સિદ્ધક રાખવો પડ્યો.

એક રાત્રે અનંતકૃષ્ણે સિતારાના મુખ ઉપર

પોતાનું મુખ લઈ જઈને પૂછ્યું, “સિતારા ! તને કેણુ વધુ ગમે ? હું કે વાજીંત ?”

“બંને.”

“ત્યારે મારી કિંમત વાજીંત જેટલી જ થઈને ?”

“ઓહ ! વાજીંત મને જીવન આપે છે, અને એ વાજીંતમાં તમે સંસ્કાર પૂર્ણ છે. એથી વધુ કે’ કહેવાની મારામાં શક્તિ નથી.”

“પણ સિતારા ! હું તને બહુ જ આહુ છું. મારા પોતા કરતાં એ અધિક.”

x x x

એક દેશીરાજ્યના પાટનગરના ‘ગાંધર્વ’ નાટ્યબલવનમાં ગઈ રાત્રે એક મોટો જલસો ગોઠવાયો હતો. ચિત્રકર ભરાઈ ગમેલા નાટ્ય-ગૃહના આપુર આસોગવાસ ‘રંજ’ તરફ વળતા હતા, મંગલાચરણનાનાં બાળકોથી યજ્ઞ, એક ટૂંકા વ્યાખ્યાન પછી સિતારાનો વારો આવતો હતો. પડો ઉચકાયો અને ઉપારણીના આમેદુલ પ્રતિબિંબ શા સ્વાંગમાં વિરાજેલી સિતારા દેખાઈ, તાળીઓના ગડગડાટને તેણે હારયથી સ્વીકારી લીધો. અનંતકૃષ્ણનું હૃદય ગર્વ અને હર્ષથી નિરંકુશ રીતે ઉછળતું હતું. ધડીબર તેને યજ્ઞ-ગણે સિતારા જગત સ્વામિની ન હોય ! શ્રોતાજનોના બિન્ન આત્મા ધીમે ધીમે એક, અભિન્ન બનતા હતા. સૂતાં પડેલાં હૃદયમંદિરોમાં દિવ્ય બ્યાકુળતા ફેલાઈ રહી અને રત્નહથેલાં યુગલોમાં રસધેરૂં તાન વ્યાપક થવા માંડ્યું. બંને દિશાઓનાં બિન્ન તત્ત્વો છેવટમાં એક જ બિંદુ ઉપર એક થઈ રહ્યાં. આ ભવ્ય જલસો વિસરાય તેવો નહોતો. સિતારા પોતાના જીવનમાં આવી તે વાત અનંતકૃષ્ણને તો સ્વપ્ન જેવી જ લાગી હતી. સંગીતની ઉપાસકના પતિની આજે અનેકજણ ખુશામત કરતાં આઘ્યાં આવતાં-કોઈને સ્વાર્થ હશે, કોઈને પ્રશંસા ! હવે તો સિતારા એવા.

અનેક જલસાઓની પ્રાણુ બની ચૂકી હતી. તેનું નામ ઘેરેઘેર ગવાતું મૂલકમશદ્દર બન્યું હતું.

પ્રત્યેક માનવીના જીવનમાં ક્યારેક એકાદ ધન્ય ક્ષણ આવી જાય છે. કોઈક ઉત્તમ ઉપયોગ કરી લે છે. કોઈકને બહુ જ યોડી સમજ પડે છે, અને કોઈક નિશ્ચયોગને તે ક્યારે આવીને પસાર થઈ ગઈ તેનું જ્ઞાન સૂઝાં હોતું નથી. યોડી યોડી જ ખબર પડે ત્યારે કહે છે, 'નસીબ અમારાં.' સિતારાને ધ્રુવરતને ઘેરથી ઉતરતાં જ મધુર અવાજ બોલી શ્રવણો હતો. અનંતકૃષ્ણની પાછલી સહાયથી તે ઉચ્ચ કક્ષા પર જઈ પહોંચી આ કક્ષાની તેણે આશા રાખી નહોતી અને પામ્યા પછી કોઈ દિવસ તેને હર્ષધેશી બની નહોતી- એટલે સંગીત માટે નહિ પણ તેની પાછળ ઉત્પન્ન થતા લપકા માટે. કેટકેટલાં જણ તેનાં દર્શન અને હસ્તાક્ષર મેળવવા ઘેલાં બન્યા હતાં? તેનાં ગામથી અને શ્વસુરગૃહથી આજે તે કરોડો ગાઉ દૂર હતી, અનંતકૃષ્ણ સાથે પૂર ભપકામાં મહાસતી હતી પરંતુ ઉંડે ઉંડે પોતાના નાનકડાં ગામની યાદ હતી જાગ્રાપ્ત રહી હતી. ત્યાં ધ્યાન જતું ત્યારે કપાળે બૂલ વિચારોની આછી રેખાઓ ખેંચાઈ રહેતી.

સિતારાના સંગીતની વસંતનો બહાર જીવનઉત્સવ ઉપજાવતો, દિશાઓને આંજી નાખતો ચમકાર વેરી રહ્યો હતો. વિશ્વનો પ્રિયતમ અત્યારે તેના ઉપર ખૂંચ હતો એમ બધાં કહેતાં હતાં. સિતારા પોતાના તપના પ્રતિ વિધાન તરીકે લોકપ્રિયતા કરતાં હૃદયના આનંદને વધુ માનતી. તપની સિદ્ધિ લોકપ્રિયતા ભલે ન ઉપજાવે, આત્મ ઓળખ પછીનો સાત્ત્વિક ઉત્સાહ પ્રગટાવે એટલે બસ. સિતારાના ભક્તિશીલ સ્વભાવ માટે આ બાબતમાં બહુજ યોડી રાંધા ઉઠાવી ચકાચ.

સિતારા ઉપર દીવરાના અસંખ્ય પત્રો આવતા. એમાંના અંતિ ટૂંકા જ તે તરત

વાંચી લેતી. લાંબી પ્રશંસા કે અભિનંદનોને બીજા બીજા દિવસની રાત સુધી પ્રગટ થવાની રાહ સેવવી પડતી. સિતારા પથારીમાં પડી જતી અને અનંતકૃષ્ણ તે વાંચી સંભળાવતો. ક્યારેક બંને જણ ખડખડ હસી પડતા, ક્યારેક કોઈને 'મૂર્ખો !' 'અસભ્ય !' વિગેરે વિશેષણોથી નવાજતાં અને વળી હસી પડતાં. મુલાકાત લેવા આવનાર પણ ધણાં હતાં-યુવાન, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરુષ-બધાં. સિતારા પોતાની આસપાસ વિંટળાયેલા જગતને મોટે ભાગે આશાભંગ કરતી નહિ. નવા રથજે જવાનું હોય ત્યારે આ મુલાકાતોના વિચારથી તે ગભરાઈ ઉઠતી. એટલો સમય લાવવો ક્યાંથી? અનંતકૃષ્ણ કહેતો 'હું' સહાય આપીશ.'

હવે સમય બદલાયો હતો. કેટલીક મુલાકાતો વખતે અનંતકૃષ્ણ અસંતોષ વ્યક્ત કરવા લાગ્યો. સિતારા તરફ કોઈ વધુ પડતો પક્ષપાત દર્શાવે તે વસ્તુ તેને ખટકવા લાગી. સિતારાની સરળતા કોઈને પણ ઓછું આવે તે પ્રકારનો વર્તાવ કરી શકતી નહિ. પરંપર વિરુદ્ધ વસ્તુઓનો મેળ શી રીતે એસાડવો? બંનેની વચ્ચે સંગીત પડ્યું હતું. તેને કચરી નાંખીને તો અનંતકૃષ્ણ કદી પણ વિનય પામી શકે નહિ. જે મંદિરમાં તેણે સિતારાને બેસાડી હતી તે મંદિર દિવસે દિવસે જીર્ણ બનવા લાગ્યું. પોતાની ગેરહાજરી દરમિયાન સિતારા કોઈને મળી હોય, તો તેના ક્રોધનો પાર રહેતો નહિ, છતાં બહાર પાડી શકાતો નહિ. કોઈક વખત બંને વચ્ચે નાની સરખી વકરાં પણ થઈ જતી. સિતારાને આ જાતના જીવન ઉપર કંટાળો આવ્યો-અનંતકૃષ્ણે આમ કરતું હતું તો શા માટે-તેણે આવી બધી ઝળહળતી પ્રગતિની વ્યવસ્થા કરી આપી! બંનેના હૃદયમાં જાનાં રૂદન

ચરૂ થઈ ગયાં હતાં. કલાપીએ કહ્યું જ
છે ને—

“જે પાપદં તે મારદં છું એ નથી કમ કહતી?”

વસંતનો ભપકો હવે ઉતરી રહેવા
આવ્યો હતો. નાપક, નાપિકા પરનો પોતાનો
માલિકીનો હક્ક બરોબર સિદ્ધ કરવા મંથન
કરતો હતો તે બહાર જઈને કેમ સમય
ગાળતો એ વિષે નાપિકાએ કે જ પ્રશ્ન
કરવાની આવશ્યકતા નહોતી. પરંતુ નાપિકા
ગૃહમાં અને ગૃહ બહાર શું કરતી અને શું
નહિ તેનો રજૂ રજૂ કલિદાસ તેની આગળ
ઉઠાડે મૂકે જ નોંધે, અને જે તેને
ના પસંદ પડે-તેનો તરત જ અમલ બંધ
થવો નોંધે, આ મારા વિચાર નથી,
અનંતકૃષ્ણની માન્યતા છે. બીજી કોઈપણ
વ્યક્તિ કોઈ પણ્ય પ્રકારના ભાવથી સિતારાને
ન જ આંહી રોકે, અને મળવાની આગ્રહતા
શા માટે ?

સિતારાને ખબર નહોતી કે આ ભવ્યતા
આટલી જાદવી અંરત પામશે.

રાત્રે નવેક વાગ્યા હશે. સિતારા નજીકના
ગૃહેથી પાછી ફરી નહોતી. અનંતકૃષ્ણ બેઠો
બેઠો પત્રો વાંચતો હતો. તેની આંખમાં
કોઈની રતાશ આવી ગઈ હતી. એક પત્ર
ઉઘડ્યો. પૂરો થવા આવતાં સુધીમાં તો
તેના આખા શરીરમાં ભયાનક ઝલું બાપી
ગયું. તે એકકદમ ઉભો થઈ ગયો અને
હેલું વાક્ય મોટેથી વાંચ્યા પછી કાગળના
ટૂકડે ટૂકડા કરતાં બરાડી ઉઠ્યો, “શ્રુષ્ટના
સરદારને બાન નહિ હોય કે સિતારા મારી
પત્નિ છે ? વધ કરાવવો નોંધે સાલાનો !!”
તેણે દાર તરફ નેયું અને સરિમત ઉભેલી
સિતારાને નોંધ કોંઈથી ગડિયા થઈ ગયો હોય
તેમ ઉપર ધસી આવ્યો. સિતારા એક ક્ષણ
પણ પાછળ ફરી નહિ, માત્ર બોલી, “સામાની

આવી અધમતાથી આપણે અધમ થતાં
નથી, અનંત !”

“એ તમારું કલાપણુ રહેવા દો અને
જાદવી અદિયાંથી રરતો માપો.”

“અનંત !” સિતારા સખ્તાઈથી
બોલી, બાવાજીની આંખમાંથી કોઈક વખતે
ખરેલું એવું તેજરવી તેજ તેની આંખ-
માંથી ખસ્યું. અનંતકૃષ્ણ કોંઈથી ધ્રુજતો
હતો. તેના હાથ કેંકે ઝડપી ક્રિયા કરવાને
આતુર થઈ રહ્યા હતા. એક શબ્દે તેનાથી
બોલાતો નહોતો. સિતારાએ નજીક આવી
તેની છાતી આગળના કોટ મજબુત રીતે
પકડીને પૂછ્યું, “મારો કોઈ અપરાધ ?”

“અપરાધ ? હજી સુધી માલુમ નથી ?
તું કે નાનું બચ્ચું છે ?” શબ્દોમાં પ્રથમના
જેવું જ સંહારક બળ હતું.

“અપરાધ ?” સિતારાનાં બર્વાં નંરા
સંકોચાયાં, “હાં સમજી. સિતારા આપની
સ્ત્રી છે તે તેનો અપરાધ. બરોબર સમજી.”

“સિતારા !! એવું મન થઈ ગયું છે
બાણે તારું ગણું દાખીને તને મારી નાંખું !!”

“ઓહ ! અભિનંદન ! !” સિતારાના
મુખ ઉપર મોઢક અને વેધક રિમત
એકત્ર થયું.

“તારું અભિનંદન રાખ તારી પાંસે,
જે સોભળ, આજથી આપણે જુદાં. તારી
સાથે મારાથી રહી શકાશે નહિ.”

સિતારાને આ પ્રકારના જવાબની રવને ય
આશા રાખી નહોતી. જે પુરૂષ એક ઘડી પણ
તેના વિના ચલાવી શકતો નહિ તે આજે
જુદો થવા તૈયાર થયો હતો ? તેણે જુદા
નહિ થવા આવડે તેટલા પ્રયાસ કરી નેયા,
પણ પરિણામ શૂન્ય. પછી ધીમેથી બોલી,
“ક્યારે મળશો ?”

“હજી તે પ્રશ્ન ? કુ...!! તારું સ-
બધું અદ્યુત સંગીત સોભળવા જેરૂ

આવીશ, સીતાર ઉપર ફરતી તારી સુકોમળ અંગુલિઓ જોવાનું દીલ જરૂર થશે । ” તે બચકર હાસ્ય કર્યો. તેનો બચ સિતારાને સમજતાં વાર લાગી નહિ. તેની અખિમાંથી આંસુનો ઘોધ વહી ગયો પણ પાસે અનંત-કુંજ નહોતો. સાચે જ સિતારાને જોવાનું અનંતકુંજે બીયણ સાહસ ખેડ્યું.

x   x   x

અંધારાં ઘેરાં બનતાં હતાં. તે સમયે પેલા નાનકડા ગામના દેવમંદિર બહાર એક સ્ત્રી ઉભી હતી. બાવાજીએ નજીક જઈ પૂછ્યું. “ કોન ? ”

“ સિતારા ! ”

“ હે ? ક્યો ? ”

“ સચ્ચી મંત્રીલોકો દુનંદે । ” તેણે સીતારના તાર ઉપર ટકરો લગાવ્યો.

“ નહી । મેં તો સમજા યા કી...”

“ હાં મેરા બી યહી ભમ યા । ”

બંનેએ પરસ્પર હરત પકડી નિરવતાપૂર્વક મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. આજે આ ગામમાં બાવાજી સિવાય સિતારાનું બીજું કોઈ નહોતું.

સામે-જરા દૂર-તેનું ગૃહ ઉજી હતું. બાવાજીને દાનમાં મળ્યું હતું. આરામ કરવા થોભેલાં કુતરાં ત્યાંથી આત્મા જાય ત્યાર બાદ હૃદયભેદક ચત્પતા બાપી રહેતી. સિતારાને વ્હાલ કરવા આજે ત્યાં કોઈ રહ્યું નહોતું. ગૃહની દિશા તરફ ધણી વાર સુધી જોઈ રહ્યા પછી અચાનક તેની આંખો મીચાઈ ગઈ. આસપાસનાં ઘરોની દિલચાલ જરા જોઈ શકાતી, પણ તેના ગૃહમાં અંધાઈ હતું, દાર અંધ હતાં. ‘ સિતારા ’ એવો પેલો વ્હાલ-ભર્યો સાદ ત્યાંથી સંભળાયો નહિ.

એક વર્ષ પૂરું થઈ ગયું. સિતારા હજી પોતાના ગૃહ તરફ એક વખત પણ ગઈ નહોતી, તો મોઢે પ્રવેશવાની તો વાત જ થી ? ત્યાં ભરી મૂકેલાં સંભારણાં અને અવ-

શેષ ભેદવાની તેને ઇચ્છા થતી નહિ. એક જ મહત્તરની વાત હમેશાં યાદ રહેતી-અનંત-કુંજને અદ્ભુત સંગીત સાંભળવાનું અને સુકોમળ અંગુલિઓનું દર્શન કરવાનું દીલ જરૂર થશે. સિતારા તેની વાટમાં દિવસો વીતાવતી. વાજાંત હમણાં હમણાં ભગિત હૃદય જેવા સુર કાઢતું અને સિતારા પોતાને થોડા દિવસોની મહેમાન સમજતી. અનંતકુંજ નહિ જ આવે ? બાવાજીના પેલા કથન મુજબ પોતાનો સાથ આપી, તેના શોખની, તેના જીવનની પૂર્ણતા નહિ કરે ? એહ ! જીવન કેવું છે ! સીતારામાંથી કોઈક વખતે થેલું સંગીત સંભળાતું. કોઈક વખતે જગતને પીગળાવી નાખે તેવું કશું સંગીત સંભળાતું. સિતારા ક્યારેક હસતી, ક્યારેક રડતી, ક્યારેક વાજાંતને હૃદય સાથે જોરથી બાવી ન સમજાય તેવી ભાષા બોલતી. બાવાજી નિર્લેપન જેમ આ બધું જોયા કરતાં. તેમને કંઈ લાગણી થતી હશે તે સામાન્ય માનવી તે ન જ સમજે, કારણ તે લોકોને સમજવ બહુ જ મુશ્કેલ છે. બહુ ધારીને નિહાળીને ત્યારે કંઈ ખબર પડે.

આજે સિતારાની લગ્નગીર ઘેલી દેખાતી, આંખમાં કંઈક બીજી વસ્તુ દેખાતી હતી. બાવાજીની સાથે તે બાગકની સંરંજનાથો પર્તવી હતી અને પિતા અને માને યાદ કરી મત કાળને રમરજીતી અંગુલિ અર્પતી હતી. સાંજ પડવા આવી એટલે સિતારાએ આજ-સુધી ન બોલેલા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા, “ ઘેર જવું છે. ” હે ? તેને સ્વર્ગીય ધરનાં તેડાં આભ્યાં હશે ? બાવાજીએ એવાને મોકલી પેલું દાનમાં મળેલું ઘર સ્વચ્છ કરાવ્યું. ચાર કલાક સુધી બારી બારણાં ખૂલ્યાં મૂકી દીધા પછી બાવાજી સિતારાને ત્યાં લઈ આવ્યા. અંદર પ્રવેશ કરતાં તેને ચકકર આવ્યાંથી તે બાવાજીને અટકેલી પડી. સફેદ વસ્ત્ર બીજાવેલા ખલ !

ઉપર તેણે પડતું મૂક્યું. તેને નિરાવર થએલી જાણી બાવાજી અર્ધાક કલાક પછી દેવમંદિરે પાછા ગયા. છાતીની અંદર બેઠેલા-ચેલા જરૂર સેવી રહેલા હૃદયમાં કશુંક દર્દ થયું. અરે ! આ શું ? તેમના તેજસ્વી મુખ ઉપર એક ઘેરી વાદળી દેખાઈને અદરશ થઈ અને આંખોમાંથી નીરની ધારા વહી ચાલી.

રાત્રિ ઘણી આગળ વધી ગઈ હતી. દર્દને સહેલી લઈ તે ઝટ ઉઠા થયા અને સીતાર બાણી વળ્યા, પશુ વાજીર હાવવા જુતાં જ હસત અટકી પડ્યો-મંથર અને મૃદુ સંગીતની સરી આવતી છાંયોનો, રિથર અને સ્ના આકાશને ભરતો, દાઢતો રવ તેમને સંભળાયો. વાતાવરણ પશુ ધીમે ધીમે હાલત્રા લાગ્યું : ગ્લાનિ, ગ્લાનિ, શોક, દુઃખ દર્દ અને આધાતના ઉચ્છવાસ ઉપર નિર્મલ આશા, જમા થવા માંડી અને તેણે મનુષ્યના મન ઉપર નવો ઉત્સાહ ફેલાવી દીધો. ગીત આગળ વધતું હતું પશુ ગાંભિર્ય આપું હલન ચલન ઉપર થંભી ગયું હતું. સ્વર્ગની છાયા પૃથ્વી પર ઉતરતાં ઉતરતાં પરમ આનંદ ઉપજાવે તેવા મંત્રન વર્ણવતી હતી. એક-તાનતામાંથી જાગૃત થઈ બાવાજી સિતારા પાસે આવી ગયા. સિતારા-પોતાની પ્રિય સીતાર વડે વિશ્વના પ્રિયતમ સાથે એક જની ગઈ હતી. જીવનમાં પહેલી જ વખત તેણે આટલું સુંદર સંગીત હેડ્યું હતું. ધીમે ધીમે ગીત મંદ પડતું હતું તેવામાં બહારથી એક બ્યકિત છાતી ઉપર હસત રાખી અંદર દાખલ

થઈ. આટલા ઉપર બેઠેલી સિતારાનું જાન જવા માંડ્યું હોવાથી, તે ઢગી પડી. બાવા-જીની આંખ ઉપરથી કેંક ખસી ગયું અને તેની જગા તીક્ષ્ણ જ્યોતિર્થી ઝવાઈ. દુખળો અને ફિક્કો પડી ગયેલો અનંતકૃષ્ણ પાસે આવ્યો. નખીને એક હાથે સિતારાનું મસ્તક સહેજ ઊંચકી, બીજાં હાથે તેનું ચિત્રક પકડી અનન્ય ભાવથી બોલ્યો, " સિતારા ! બહાલી ! ! " ભૂતકાળના સુખ સ્વપ્નમાંથી જાગતી હોય તેમ સિતારાએ જરા આંખ ઉઘાડી, " ઉઃ "

" સિતારા ! હું તારૂં અદ્ભુત સંગીત સાંભળવા આવ્યો..... "

સિતારાની આંખો હસી ઉઠી તેના ફિક્કો મુખ ઉપર જીવનને ધન્ય કરતું, પૂણું કરતું સ્મિત ફરી વળ્યું. સ્મિત કાપમ રહ્યું પશુ નયન મીંચાઈ ગયાં. ભાંગી પડતો અનંતકૃષ્ણ ત્યાંથી સામે છેડે ગયો અને સિતારાને અરણ્ય ભરતક નમાવી તે પર ચોષ્ટ દબાવ્યા. બહારનો તોફાની પરન ચાંત પડ્યો. હજી સુધી અડમ અને અરપર્યની જેમ બેનેલા બાવા-જીએ નજીક ખસી આવી અનંતકૃષ્ણને રોડપૂર્વક ઉકાડ્યો.

* * *

તે રાત્રિવાણું સંગીત જોઓએ સાંભળ્યું હતું તેઓને ફરી ફરી તે સાંભળવાની ઇચ્છા થઈ આવી પશુ ફરી સંભળાયું નહિ.

(લાજ : લાગ્યો કમુખીનો રંગ)

હૈયે આશાનો સંચાર,
સાહેલડી ! હૈયે આશાનો સંચાર.
હૈયાના ભાવ મારે હૈયે દ્રવન્તા,
ઉલ્લાસો લાગે અસાર,
સંસાર-સાગરે મુજ જીવનની નૌકા,
ડુખી રહી મજબાર,
સાહેલડી ! હૈયે આશાનો સંચાર. ૧

જીવનના વન માંહે કંટક છે કારમા
હૈયે દ્રવે કંટક-આર,
ઉરે ઉશરાય પ્રેમ-અધિઓ તોએ,
જીવન દિસન્તુ અસાર,
સાહેલડી ! હૈયે આશાનો સંચાર. ૨

વનવન વસંત વિરાજી રહીને,
આવી મંજરીઓની લાર,
હૈયે મારે જીવન-વસંત આવી,
મુણતાં કેાકિલ ટહુકાર,
સાહેલડી ! હૈયે આશાનો સંચાર. ૩

હૈયાને હિંચકે આશાની દોર જો,
હુલાવું હોતે અપાર,
જાવા અનન્તતાને આરે એ પગલી,
માંડી જીવન-પગથાર,
સાહેલડી ! હૈયે આશાનો સંચાર. ૪

શ્રી, ચાવર

આળઉછેર

લેખક :

ચી. નરહરિમસાહેબજી

આ પછા ધણા બાળકો અતિશય હાડકાં યષ્ઠ ગયેલાં હોય છે અને તે માતાને સુખ-રૂપ યવાને બદલે તેને હેરાન કરી મુકે છે. નથી તેથી બાળકનું જીવન સુખી થવું કે નથી માઆપનું સુખી થવું.

ગરીબ વર્ગોમાં બાળકો સંખ્યાબંધ પેલા થાય છે અને હાડકાં અને બગાડી મુકેલાં બાળકો માતાની જીવંતી સુખી અને આનંદી કરવાને બદલે કેટલી અસહ્ય અને સ્વગતિ બદલે નર્ક સમાન કરી મુકે છે એ દ્રશ્ય ધણું દુઃખદાયક યષ્ઠ પડે છે.

ખરી રીતે બાળક જન્મે ત્યારથી જ બાળકને બરોબર કેળવતા યષ્ઠ જુવું જોઈએ. આ ધણું જ અગત્યનું છે કેમકે પાછળથી બાળકને સુધારવું મુશ્કેલ યષ્ઠ પડે છે.

તંદુરસ્ત બાળક, વિના કારણ રડવું જ નથી. ક્યાં તો તેનું બાળોત્તીયું બીનું યથું હોય અથવા જીવ હામી હોય અથવા બીજાનું બરોબર નહિ હોવાથી ખુંચવું હોય તો જ તે રડશે. તેને બદલે આપણાં ધણાં બાળકો તો આખો વખત રડ રડ ક્યાં જ કરતાં હોય છે.

બાળકને ખુબ આરામ મળવો જોઈએ. તેને આખો વખત ઉંચકી રાખવું નહિ જોઈએ. ધરતી બાળકને એકલાં રમવાની શક્તિ આપેલી છે. જો તેને બીજી કશું દુઃખ નહિ હોય તો તે એકલું પડવું એક કલાં કરશે. પણ આપણને બાળકની સાથે રમવું અને એક કરવું અને તેને વહાલ કરવું એટલું જોઈ છે કે તેનું એકલું રમવા દેવાને બદલે આપણે સદવાસ તેને આપીએ છીએ અને તેથી તે દેવાઈ ગયું હોય છે એટલે આપણે પાસે ન હોઈએ તો રડે છે.

બાળકને રમાડવું અને હાડ કરવાં તો સૌને ગમે પણ એવાં હાડ પાછળથી મોઢાં યષ્ઠ પડે છે, કેમકે પછી બાળક એકલું રહી શકતું નથી અને તેને લાંબને બેસવું પડે છે. અને માતાથી બીજા કામો યષ્ઠ શકતાં નથી.

જેને આશાઓ હોય તેને આ પોષાય પણ આશા ન હોય તેને ન પોષાય. પતિદેવ કામ પરથી ઘેર આવે ત્યારે ખાવાનું તેપાર ન હોય કેમકે બાળક રડવા કરતું હોય, અને પછી ઘરમાં પતિપત્નિ વચ્ચે પણ કંકાસ થાય.

બાળકોના હાડકાં નરમ હોય છે અને તેને જેમ તેમ ઉંચકી રાખવાથી તેના કામળ હાડકાં વળી જઈ બાળક બેડોળ પણ બની જાય છે. કેટલીક માતાઓ નાની છોકરીઓને બાળકને સંભાળવા રાખે છે અને તેથી છોકરીઓને બાળકને ઉંચકતાં ન આવડે એટલે એમ થાય છે. બાળકને સવારે નહવડાવી દુધ પીવડાવીને નરમ બીજાનામાં સુવાડવું જોઈએ. બીજાનામાં કરચલી ન રહે અને તકીયો વધારે પડતો ઉંચો ન રહે એ સંભાળવું જોઈએ. કેમકે તેના નરમ શરીરને તે ખુંચે અને ડાકી મરડાઈ જાય. પછી તેને એકલાં રમવાં દેવું જોઈએ. નાનાં બાળકને પણ કસરત મળે તો જ પોતનો જોરાક પચાવી શકે. આખો વખત ઉંચકી રાખવાથી તેને કસરત ન મળે. સુવાડવાથી તે પોતાના હાથ પગ ખુબ દલાવે છે અને તેથી તેને જોરાક પણ પડે છે અને રડવું પણ રહે છે.

બાળક રોવા મંડે એટલે તેને ઉંચકી નહિ લેવું જોઈએ, પણ તેના કારણ તપાસવાં જોઈએ. ક્યાંય બાળોત્તીયું જ બગાડેલું હોય

તેથી રડવું હોય અથવા નીચે ખુચવું હોય તો તે ખરેખર કરવું જોઈએ.

થોડીઆની પ્રમા ધણી જ નુકશાનકારક છે. આપણા ઘણા છોકરાઓનાં શરીર ટટાર નથી હોતાં અને વળી ગયેલાં હોય છે તેનું એક કારણ થોડીયું છે. વળી દૈનિક ખવાડ્યા કરવાથી બાળકને ખોટી ટેવ પડે છે અને પછી તેના વિના ચાલવું નથી અને પછી મા બાળકને લાઇને કોઇ પણ જગ્યાએ ગય ત્યારે ઝોળીનું સાધન ઉણું ક્યાં વિના છુટકો થતો જ નથી.

બાળકને કોઇ પણ વસ્તુની ટેવ ન પડે તેની ખાસ કાળજી માતાએ રાખવાની જરૂર છે. નાનપણમાં અંશુકો સુત્રવાની તો આપણા ઘણા બાળકોને ટેવ પડી ગઇ હોય છે તે મોટાં થાય ત્યાં સુધી રહે છે. તેથી બાળકના અંશુકોને જ નુકશાન થાય છે એટલું જ નહિ પણ મોંઘાની અંદરના બાગને પણ નુકશાન થાય છે અને આખા શરીરને પણ તેની અસર થાય છે. ઘણે ભાગે બાળક વ્યસની જેવું દેખાય છે.

બાળકને મારી અને સ્વચ્છ ટેવો નાનપણથી જ શીખવવી જોઈએ. ગંદું શું કહેવાય અને સાફ શું કહેવાય એ તેને બતાવી અને જાતે કરીને શીખવવાથી બાળક શીખી જાય છે અને પછી માતાને પણ તે જૂલ કરતી હોય તો શીખવી શકે છે.

બાળકને ખોરાક ખરેખર ચાવતાં શીખવવું જોઈએ અને ઠાંત આપ્યા પછી પ્રવાહી પદાર્થ બહુ નહિ આપવા જોઈએ. ખીરી વસ્તુ પણ નુકશાનકારક છે.

બાળકને કપડાં ઢીલાં અને આઠાં પહેરાવવાં જોઈએ. ફેટલીક માતાઓ બાળોતીયા ધણી સખત બાંધે છે એ જૂલ છે. ઠંડી રહેજ

પણ હોય તો તેને ઠંડી નહિ લાગે તેમ કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ. પણ આપણા લોકોને તો પગથી માથા સુધી બાળકને ભારિભાર કપડાં પહેરાવવાની ખોટી ટેવ હોય છે. બાળક ઉધાગ પડે અને ઉધાડે માથે રહી શકે તે વધારે કાયદાકારક છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે ઝડપ ખરાબ હોય, હવા સખત પુકાતી હોય તો પણ તેમ થવું જોઈએ.

ખીજ એક ખોટી વસ્તુ બાળકને જ્યાં ત્યાં લઇ જવાની છે. સીનેમા કે સભાઓમાં, નાટકમાં કે મોટા મોટા મેળાવડાઓમાં બાળકોને નહિ લઇ જવાં જોઈએ. તેથી સીનેમા જોવારાઓને અને સભામાં હાજર થનારાઓને અગત્ય થાય છે એટલું જ નહિ પણ બાળકને પણ કલાકો સુધી ગોંધી રાખવાથી નુકશાન થાય છે.

બાળકોને વિશે ખીજ તો અનેક વસ્તુઓ કહી શકાય છે પણ ઉપરનાં તો માત્ર ટૂંકમાં અમુક સિદ્ધિતો આપવામાં આવ્યા છે જેનું શુદ્ધિપૂર્વક પાલન કરવામાં આવશે તો માબાપો બાળકોનું સુખ અનુભવી શકશે અને બાળકો ભવિષ્યમાં સારા નાગરિકો બની શકશે.

સ્વચ્છતાના કેટલાક નિયમો :

બાળકોના કપડાંની સ્વચ્છતા અળવવી એ આરોગ્યને માટે ધણી આવરયક વસ્તુ છે. યુંક, પેશાબ, ઝાડો વિગેરે શરીરમાંથી નીકળતો મેલ, એથી જંતુઓથી ભરેલો જ હોય છે અને તેનો નિકાલ જેમ બને તેમ જલદી જ થઇ જવો જોઈએ. ધણી માતાઓને બાળક જ્યાં ત્યાં પેશાબ કરે તે સાફ કરવાની ચીવટ નથી હોતી. સ્વચ્છતા અને આરોગ્યની દૃષ્ટિએ એ ચીવટ રાખવાની જરૂર છે. એવી જગ્યા તુરત જ છુટી પાણીવડે, તેને સાફ કરી નાખવી જોઈએ. બગડેલાં બાળોતીયાં પણ

[ભાગદૂર માસ આવે એટલે યુગશત્રમાં લગ્નસમય શરૂ થાય, તે વેળાખતો અતંત સુધી. આ લગ્ન સમયે નાગર, બ્રહ્મશત્રિય વગેરે કેળવણેથી અને ઉચ્ચ તેમ જ સંસ્કારી મણ્ડાતી કેટલીક જ્ઞાતિઓમાં 'મંગલાષ્ટક' ગાવાની લાઠસા અને મીઠો કંઠ દોવાથી સ્વીકૃત એ કાર્ય હવાડી છે.]

એ 'મંગલાષ્ટક' સામાન્ય રીતે વર કે કન્યાને અથવા તે બંનેને કોઈ પાસેનો સગો કે મિત્ર રચે છે. 'મંગલાષ્ટક' શુભેચ્છા અને આશીર્વાદાત્મક કાવ્ય હોય છે. શાદૃલવિકીરિત ઇંદમાં જ તે રચનામાં આવે છે અને આક કડીયું બનેલું હોય છે. દરેક કડી ચાર પંક્તિની હોય છે. છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં રચાયેલાં મંગલાષ્ટકના અવધાનકારને જણાશે કે એમાંનાં ધણાં ખરાં દેવદેવીઓનાં નામથી જ ભરપૂર હોય છે. 'અમુક દેવ તમારું' (વરકન્યાનું) આમ કહે 'અને 'અમુક દેવી તમારું' તેમ કહે ' એ સિવાય બીજાં કાંઈ ખાસ તેમાં જણાવું નથી, પ્રથમ કડીમાં તે મણેશ્વર જ સ્તવન હોય. રચયિતા પોતાની બુદ્ધિ અને કાવ્યશક્તિને ઉપયોગ કરે તો તે ફક્ત વરકન્યાનાં, પછી બંને તેઓનાં મા બાપ વગેરેનાં નામ આ 'મંગલાષ્ટક'માં સુદર રીતે યુગ્મમાં તેથી આગળ નહિ.

આ બુદ્ધિ ઓછાને બાલુએ મુગી, "મંગલાષ્ટક"માં સમપનાં બેઠું સાથે કાંઈક નવીનતા લાવવી જ એટલે એ દલિબિંદુ બાનમાં રાખી મથે નથે મહે ત્રણ મંગલાષ્ટક લખેલાં એમાંથી આંકણક નીચકેલી કેટલીક કડીઓ અહીં રજુ કરે છું, એટલે વાચનાને તીથેની પંક્તિઓમાં—Unity of Impression—ન લાગે તો નવાહ નહિ! દેવ દેવીઓને મહે દેશપટો દીસે છે. ઇંદમાં પણ ઇદ્રવજ અને અનુકરણને ઉપયોગ કર્યો છે.

બીજા બાનમાં રાખવા એવી બાજબ એ છે કે કેટલીક જ્ઞાતિઓમાં હસ્તમેળાવની ઘોડીક જ પળો પહેલાં, જ્યારે વરકન્યા માંદરામાં બેઠાં હોય ત્યારે 'મંગલાષ્ટક' ગાવામાં આવે છે, એટલે પુરી આક કડીઓ ગાવા એટલે સમય હોતો નથી. પરિણામે ચાર કે પાંચ કડી ગાવામાં આવે છે અને બાકીની વિષ્ણુશાહ નથ છે. આ પરિસ્થિતિમાંથી બચવા માટે સુરતની નાગર જ્ઞાતિમાં ચાલતો રિવાજ અનુકરણીય છે. ત્યાં હસ્તમેળાવ વગેરે ધાર્મિક વિધિ પૂર્ણ થયા પછી 'મંગલાષ્ટક' ગાવામાં આવે છે. અથવા એક બીજો ઉપાય છે: આક કડીઓને બદલે એ, પાંચ કે સાત રચનામાં આવે, આવી કડીઓ જરૂર હવાવમાં આવે તો તેમના ઉપર 'મંગલાષ્ટક' ન લખતાં 'લગ્નમંગલ' અથવા વર કન્યાનાં નામ મુજી તે સાથે 'પરિણય' કે 'સંદગ્ધે' સખો જોડવાથી, એક નવીનતા ઉપરાંત સુદરતા રજુ કરી શકાયો. (દા. ત. 'પ્રદૂરવ-પ્રવિણ-પરિણયે' અથવા 'વીરન્દ-વ્યસુમતી-સંદગ્ધે')

—ગદને આશા છે કે ખ્દારાં આ નક્ક સૂચનો મંગલાષ્ટકનાં રચિયાં સત્કારશે.]

['શાદૃલ']

હસ્તે હસ્ત મળે, મળે હૃદય, ને આત્મા મળે! આત્મને,
અદ્વેતે મન જોડી મંગલ ફાળે આદરા' પથે પળે;
આત્માનાં શૂચિ એકથ, ને છવનમાં છે લગ્ન મૈત્રિ મીઠી,
એવી મંગલ ભાવના પ્રણયની, ઝીણા તમે દંપતી.

ઉંઠા સાગરની પ્રતિ રિમતભરી શાને સરિતા વહે ?
 'વૃષો' સુંદર શાંતિ સૌરમભર્યા શાને લતા શોધતી ?
 'શીકું' યુગન નિત્ય આ ભ્રમરનું શાને કુસુમો સહે ?
 તત્ત્વો એ સહચારનાં મુદિવસે સાંધો ઉરે ઉરને.

જોઈ અભ અહીં તહીં વિહરતાં સૌદામિની નાચતી,
 હિમાંથુ નમમાં રુચિર હસતાં મૃણાલિની ખીલતી,
 નિહાળી ગગને સદા અરુણને આવે ઉષા દોડતી,
 તત્ત્વો એ સહચારનાં મુદિવસે સાંધો ઉરે ઉરને.

*

જેમાં સાધી જવાહરે સરજતા ઉત્કૃષ્ટ નેતૃત્વમાં,
 રામન્, શ્રીજગદીશ, ને મકુલ શા વિજ્ઞાનવીરો મહા;
 જેના સંગીતકાર આજ જગમાં ઓમકાર શા સોભતા,
 તેની ભારતભૂમિ આ યુગવને હોજો મુખંગિકપદ.

*

[અનુષ્ટુપ]

નિવારી સત્ત્વ પુરાણાં, અજ્ઞાને બહેમથી ભર્યાં,
 નવા યુગે પ્રભુતાનાં સર્જનો નવલાં કરે.

*

[ઇન્દ્રવજ્ર]

અજ્ઞાનનાં ગાઢ તિમિર દાળી,
 સંસ્કાર-રૂપોતિ છવને જગાવી;
 ઉદ્ધાસ ને ધૈર્યંતણાં સુકાને,
 સાધક્ય જાંત્રુ' તમ છંદગીને.

■ ગુજરાત કિસાન પરિષદ ■

લેખક : ડૉ. સુમન મહેતા

૧૯૨૭ની સાલમાં પહેલી ગુજરાત રાજકીય પરિષદ ભરાઈ હતી, અને તેના પ્રમુખ થી. મોહનદાસ ગાંધીએ કહ્યું હતું કે રાજકારણની અંદર હું બાળક બન્યું છું. એ બાળક બન્યું "મહાત્મા ગાંધી" થયા અને આણં જગત એમને ઓળખે છે. આ પરિષદના સંયોજક તથા મંત્રી થી. ઇન્દુલાલ યાદવે દત્તા. એ ઇન્દુલાલે પહેલી કિસાન પરિષદ ભરીને રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો પાયો વધારે સંગીન તથા પહેલો કર્યો છે. આજ સુધી, એટલે લગભગ બે ત્રણ વર્ષ પહેલાંના સમયમાં કિસાનો માટે મહાસભામાં પ્રત્યક્ષ સ્થાન નહોતું. આ કિસાન ભણેલો નથી. એ બાપણો સાંભળી શકે છે. વાંચી શકતો નથી, એની સ્ત્રી અભણ છે પણ સમજી છે. ખાસ કરીને રજવાડાંઓનો કિસાન ધણો છુંદાપસો અને દુઃખી છે. પણ એ જાણે છે, એ ભણેલાઓ પાસે મદદ માંગી રહ્યો છે, મહાસભા તેની પડખે ઉભા રહેવાનો પ્રયાસ કરે છે, પણ મહાસભા પાસે પુરતા માણસો નથી. આ આપણી રાષ્ટ્રીય નબળાઈ યરમ સાથે કણક કરવી પડે છે. જેવું મહાસભાનું છે તેવું આપણા પ્રજામંડળનું નથી. પ્રજામંડળ પાસે પણ પુરતી સંખ્યામાં માણસો તો નથી પણ પ્રજામંડળ તો કિસાનના પ્રજાથી દૂર રહેવા માગતું હોય એવું મને જણાય છે.

ચુસર એ સો ઝૂંપડાંનું નાનું ગામડું, ગોધરાથી દસેક માઈલ દૂર, પથરાળ અને આખરાનાં ઝાડોવાળા જંગલના પ્રદેશમાં આવ્યું છે. એ ગામડાંની પાસે ગોમા નામની

નાની નદી છે અને તેના કિનારા પર મોટી સભા ભરાઈ હતી. પહેલે દીવસે ૩ થી ૭ દળર માણસોની ઢાઝરી યથા હતી અને બીજે દીવસે દસેક દળર લોકો ભેગા થયેલા, મેં જે બાપણુ લખેલું તેનો ચોથો ભાગ પણ હું વાંચી શક્યો નહોતો, પણ પરિષદ પહેલી હતી અને માત્ર કિસાન શબ્દથી કેટલાક મોળા મહાસભાવાદીઓ ભડકે છે માટે મારે લંગાણુથી ગેરસમજીતીઓ દૂર કરવાની જરૂર હતી. મારે બાપણુ ચુસરના કિસાનોને માટે હતું તેના કરતાં ગુજરાતના મહાસભાવાદીઓ માટે વધારે હતું.

આશ્ચર્યજનક વાત તો એવી હતી કે સભામાં ૩૦ થી ૪૦ ટકા જેટલી ઢાઝરી સ્ત્રીઓની હતી, અને સ્ત્રીઓ બાપણો સાંભળવા આવેલી. અમારી સાથે જે બેનો હતો તેમણે તેમને સવાસો પૂછી જોયા અને ખાતરી કરી લીધી કે સ્ત્રીઓ માત્ર તમારા જોવા માટે આવી નહોતી.

ગામડાંઓમાં રહેનારા લગભગ અભણ માણસોમાંથી કેટલાક નવા કાર્યકરો પેદા થયા છે. તેમની બાપા પુરેપુરી ગામડીઆ અને પહેરવેશ પણ પુરે ગામડીઆ હતો પણ તે બોલવા ઉભા થતા ત્યારે તેમના શબ્દો કિસાનોના હૃદયમાં સોસરા પેસી જતા, અને મને યરમ સાથે લાગતું કે મારામાં આ પ્રકારની આવડત નથી. રવિશંકર વ્યાસે કે જામશેઠે ભદ્ર, જીગતરામ દવે કે કલ્યાણજી મહેતા કરતાં આ નવો કાર્યકર વર્ગ વધારે ગામડીઓ હતો.

દરિપુરા કે ત્રિપુરીની પરિષદોને ગામડીઆ

કહેવાનો હોય યાચ છે પણ ત્યાં સારા રસ્તા,
પાણીના નજ, વિજળીના દિવા અને પંખા,
મોટરોનાં હજારો વાહનો વિગેરેની સમગ્ર હોય
છે, પણ સુસરમાં બધા પગપાળા આવ્યા
અને ૨:૨૫ માણસો ગાડાંમાં આવ્યા હશે
ચંદ્રની ચાંદનીયું અજવાળું હતું. નદીમાં
ખાડા ખોદીને તાણું પાણી કાઢી લેવાતું.
એક પણ રસ્તો નહોતો. અમારી એક આંખાના
ઝાડ નીચે હતી, મંડપ સ્વાગત સમિતિના
સભ્યોએ પોતે બાંધી દીધો હતો. પણ હજારો
માણસો એક ચિત્તે, ઘોંઘાટ વિના બધા ભાષણો
સંભળી રહ્યાં હતાં. એક ગાંધી (દમણીયું)માં
હું. શારદાબહેન ખેડેલાં અને સ્વાગત પ્રમુખ
પોતે બગેરો હાંકવા બેઠા હતા. સરઘસની
આગળ દાતરડાં અને હથોડીના પ્રતિકવાળી
દાસ ધન્યો ઠેકઠેકાણે શોભતી હતી, અને
ઇન્ડીયાન ક્રીન્ડાબાદના પોકારો આ નદીના
તટ પર સંભળાઇ રહ્યા હતા. આ શરસી
શબ્દો કેટલા થેડા માણસો સમજતા હશે ?
તે છતાં બધે ધુસી ગયા છે, અને યુરોપમાં
જન્મ પામેલો જ્વળ પંચમહાલના જંગલમાં
ફરકી રહ્યો હતો. એરોપ્લેનથી બે ત્રણ
દીવસની અંદર યુરોપથી દિલ્હસ્તાન પહોંચી
જવાય છે, પણ રેડીઓ, તાર, અને વિચારો
તો એક સેકન્ડના છઠ્ઠા ભાગમાં આ દેશમાં
આવી પહોંચે છે.

અમારા સરઘસની આગળ શરણાધ અને
ભૂંગળ વાગતાં હતાં અને બે શવળીયાં દોલ
સાથે નાચ કરતાં હતા. ગાડીની જરા આગળ
એક જીવાન આંધળો ખેડુત ચાલતો હતો,
તેને કોઈ દોરતું નહોતું તે છતાં તે દિંમત-
બેર, આશા સાથે આગળ ચાલ્યા કરતો હતો.
એને રાજકીય ચળવળમાં બહુ રસ હતો. એ
કોઈ કોઈ પાસે ભાષણો વંચાવીને સાંભળતો.
એ પોતાના મિત્રો તથા પાડોશીઓને ઉત્તેજન
આપતો. મને વિચાર આવ્યો કે આજે તો
ખીચરો કિસાન આ આંધળા પણ પીડાતા
દુઃખી ખેડુતના જેવો છે. તેને છુટા થવું છે,
તેના હૃદયમાં આશા ઉગી દે, તેનામાં દિંમત
છે, તેને માર્ગ બતાવનાર નથી તે છતાં તે
આગળ ધાધે જાય છે.

આ જંગલમાં શું સુંદર નૈસર્ગિક દ્રશ્યો
ખડાં થતાં હતાં ? જ્યારે સહ્યા વિભેરાઈ
ત્યારે લોકોનાં જીવ રાજકીય વિષયોની ચર્ચા
કરતાં પાછાં વળતાં હતાં. કોઈ જીવાનો રાજ-
કીય ગીતો ગાતા હતા. સ્ત્રીઓ પણ દોહકરીતો
લલકારતી હતી. કાળી મજુરી કરીને પણ
કિસાનો ધરતીમાંથી અનાજ પકવવા તૈયાર
છે પણ તેમને સરકાર, શાહુકાર અને જમીન-
દાર તથા શહેરી લોકો યુક્તી રહ્યા છે, આ
યુગ્મણ કેવી રીતે એાછું કંઈ કે નષ્ટ કરવું
એ કિસાન પ્રવૃત્તિનો ઉદ્દેશ છે.

[બાળઉછર : અનુસંધાન ૫. ૧૧૬ નું]

ત્યાં ત્યાં નાખવાં નહિ જોઈએ, પરંતુ એક
ડોલ કે વાસણમાં પલાળવાં જોઈએ અને
પાણીમાં એમોનીયા નાંખેલું હોય તો જલ-
નાશક થઈ પડે છે. પણ સારી વસ્તુ તો એજ
કે તેની જમાવટ કરવા કરતાં ઘૂરત જ તેને
સાફ કરી નાખવાં.

ખંરકથી થતું નુકશાન :

નાના બાળકોને ખંરકો શોખ હોય
છે. ખાસ કરી શહેરમાં તો માઆપ પાસેથી
પૈસા લઈને ખંરકના ચોસલાં લેવા ચાલ્યા જ

છે. જેમ અતિશય જીજ્ઞ વસ્તુ નુકશાનકારક
છે તેમ અતિશય ઠંડી વસ્તુ પણ નુકશાનકારક
છે. ખંરકથી ઠંડી કરેલી વસ્તુઓ એટલી બધી
નુકશાન નથી કરતી પરંતુ ખંરક ચાવીને
આવાથી હાંતને, ગળાને અને હોઝરોને નુકશાન
થાય છે. કાકડા સુજી જવાના બહુ દાખલા
બને છે. તેમાં પણ ખંરકનો દુરુપયોગ એ એક
કારણ છે *

* લેખિકાના દેક સમયમાં પ્રગટ થનાર પુસ્તક
" દિલ્હા બાળકો "માંથી.

તમારી ચામડીને

ખાસ સંભાળવાની જરૂર છે.

ગરમ દેશોમાં તાકો, ગરમી અને સુકો પવન ચામડીમાં 'રેડીન-વિટામીન' સુકની નાખે છે, એટલે એ દેશોમાં વસતી બીઓએ પોતાની ચામડીની ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર છે, પણ પ્રાણીઓએ સીંદણ જાળવી રાખવાની અસરકારક રીત શોધી કાઢી છે.

'રેડીન વિટામીન' વિના ચામડી ખૂબાયકો બને છે, તાજગી ગુમાવે છે અને ધરી લાગે છે. પોન્ડજ ક્રીમમાં આ 'રેડીન વિટામીન' નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને નવા ક્રીમની અજમાયશ પછી ધણી બીઓએ તેનો વખાણ કર્યો છે,

પોન્ડજ
ક્રીમ

મોઝોમાં ફરતી તેલ રહે ચામડીને સ્વચ્છ કરે તેમાં હવે 'રેડીન વિટામીન' આવે છે.

પોન્ડજ
લેનીટીંગ ક્રીમ

ખડખડી ચામડી દુર કરી સુંવાળા બનાવવા અને પાવ-ડરન બેઝ તરીકે તેનો ઉપયોગ કરો. હવે તેમાં 'રેડીન વિટામીન' આવે છે.

આ નવા ક્રીમથી-અમુલ્ય 'રેડીન-વિટામીન' પાછું મળે છે, અને ચામડીને અગાઉ કરતાં વધારે તાઝગીશરી અને સુંદર બનાવે છે. નવા ક્રીમ પહેલાંના જેવાજ લેબલવાળા એજ બ્રાઉલીમાં એજ ક્રીમને દરેક ઠેકાણેથી મળે છે.

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠજો છીએ—

૧ દરેક ભતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

મળવાનું મહત્વ—હરિદ્રાસ ઇશ્વરદાસની કું. વિરુધ્ધાધ પાલ રોડ, સુંબઈ, ૪

સુગંધથી ભરપૂર

બલકુમારી પ્રાદી તેલ

વાપરો

જે આંખ અને મગજને

ઠંડક આપી વાળને વધારે છે.

સ્પેશીસ્ટ : ચાંપશી નરશી દવાવાળા : પ્રીન્સેસ સ્ટીટ, સુંબઈ ૨.

કેટલાક મનનીય પત્રો

લેખક : શ્રી. કાન્તિલાલ હ. પરીખ

આજના યુગમાં લગ્નનો ભાવના દરેક અપરિણિતને-પછી ભલે તે યુવક હો કે યુવતી-મન એક મહાવનો પ્રાપ્ત છે. એ વિશે પિતા પુત્ર વચ્ચે ચાલતો આ પત્રવહેવાર વાંચી મનન કરવા યોગ્ય છે. તેમાંના ઘોડા પત્રો આ નીચે છે-દરેક વખતે ઘોડા ઘોડા અપાશે જશે. —તંત્રી.

પત્ર ૧ લો

પૂજ્ય પિતાશ્રી,

આપનો પત્ર મળ્યો, વાંચ્યો, વિચાર્યો. આપ પૂજ્ય છો, વંદનીય છો. આપ લખો છો; 'કુમુદિની સાથે મ્હારાં લગનનું' નકકી થયું; ને તેથી કરીને મ્હારે બનતાં પ્રવાસે સત્વર આવી જવું.' આપુ! અત્યાર સુધી હું ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતો કે વિશ્વવિનયતાએ મને કેવા સારા સંતોગોમાં ઉછેરવા નકકી થયું છે, પણ અદાદને કોણ પામી શકે ?

તમે જણાવો તે પ્રમાણે કુમુદિની સંદર, ચાલ્યાં ને અપગ છે. સંદર થયું, બહેનનાં મળ્યાનું ને ચાલ્યાં બનતું એજ લગ્ન માટે જરૂરીઆતનાં તરવો હોય તો મને કંઈ વાંધો નથી. પણ પિતાશ્રી ! હું તેવું નથી માનતો. લગ્નની દિવ્ય ભાવના હવે ક્યાં છે ? હું ન્હાનો છું, અનુભવે તમારાથી કાચો ને અપકવ હોઈએ છતાં આ વાતને મ્હારે આ જીવનનો સતત સંપર્ક સહી જીવન નાવને હંકારવાનું છે, ને તેથી કરીને એ મ્હારી, સત્ય કહું તો, અંગત વિચારણાને પ્રાપ્ત બને છે.

હાલમાં મ્હને લગ્નની ઇચ્છા જ નથી. હૃદયને પોતામાં લગી જઈ કે અન્ય હેતુ સંપાદશે ત્યારે તે જરૂર લગ્નની હીર-દોરીથી બંધાશે. બાકી અત્યારે તો એ બાર અનુચિત લાગે છે. અને પ્રભુ ખાતર, ત્હમારા પોતાના જ બાળક ખાતર ત્હમારા આ લગ્નઅપન વિષયક વિચરને મોકૂફી આપશો. એટલું અચિત માફ રાખશો કે ત્હમારો ચંદ્ર કે

વિશુદ્ધ હૃદયના બળે અનુપમ શુદ્ધ ચારિત્ર્ય મેળવી તમારી કીર્તિને વધારે દીપ્તિમાન બનાવશે. અત્યારે તો મ્હને બાણવા દો. અનુભવના નાવમાં દુરમન સમા સામનો કરતા ખડકોને વટાવવા દેશો, કે ઉદાત્ત વૈશિષ્ટ્ય ભર્યાં તત્ત્વોમાં રમવા દેશો, ને એવા ઉત્કટ વિચારોમાં હું ત્હમારા પૂજ્ય પાદે વસી ત્હમારી સેવા કરે-વિશ્વની સર્વરત ભાવના કેળવું એ અભિલાષાને પોષશો.

અત્યારે તો એજ;

હું આશા રાખું છું કે મ્હારા આ સહકર્મી ઉત્તરને અવિનય નહીં મળે. હું કૃશળ છું.

વધું શું ? મ્હારાં પૂજ્ય માતૃશ્રને મ્હારા પ્રણિપાત હનતે.

શ્રી. આપના આચારિક

ચંદ્રના નમસ્તે

***

પત્ર ૨ જો

ચિ. ચંદ્ર,

ત્હારો પત્ર આજે મળ્યો. તું કૃશળ છે બાણી મને અને શુદ્ધતા સર્વ આત્માઓને આનંદ.

તારા ઉન્નત વિચારો બાણી હું કેમ ખુશ ન થાઉં ! છતાં ભાઈ ! હજી તું બાળક ગણાય. તારામાં સારાસારનો એછો વિચાર હોય; અનુભવે કાચો, તે સંસાર બેયો નથી, સમાજની ચાણક અનુભવી નથી. ત્હમે વિદ્યાર્થી આગળ પાછળનું શું જાન ધરાવે ? તું મ્હને નકાર ભણે તેથી અવિનય કે ખોટું

‘જ ન તા લાગે-છતાં ચિ. ચંદ્ર । બવહાર પ્રાપ્ત થી’ અનુભવ હોય એ સક્ય છે, તંભાવ્ય છે. બવહાર બનવું ને એક કોલેજના પ્રોફેસર બનવું એમાં તું કંઈ બાણ કઠિન મણે છે ? મહારા અભિપ્રાય માગે તો નિઃસંકોચ કહું કે બવહાર બનવું એ વિશેષ હાંસીઆરી ને અનુભવ માગી શે છે. પ્રોફેસર થવું તે તેથી સુગમ ને સુલભ છે, તેમાં ધગશી મહેનત ને સદાજ શુદ્ધિની જ જરૂર છે. ભાષ । ‘તહારા ખાતર ને પ્રશુ ખાતર’ એ બે લાગણીમાં ઘણોય વખત વત્સલ પિતાની લાગણી વધી જાય છે. એ દિસાએ-એ ગણિતે તારા કિત ખાતર મને ઓછી લાગણી ન જ હોય. હું ઇચ્છું છું કે મારો પુત્ર કે આદર્શી, લબ્ય વ્યક્તિત્વ, ઉત્કટ ચારિત્ર્ય ધરાવતો, માનવ મેદનીમાં મેરુ શો કે કુગચટા બને-છતાંય ભાષ । હું તહારા અદ્વિતમાં કેમ સ્થાનેક થઈ શકું.

હવે તું સુખી બને એવું સહકર્મથી ઇચ્છું છું. કુમુદ એક ડાહી વધુ તરીકે, શુશીલા પત્ની તરીકે ને સત્કારી માતા તરીકે જગતમાં ખચિત સર્વ વિચરશે એવી મહને ખાતરી છે. ચંદ્ર । હું ઇચ્છું છું કે તું વિચારીસ, કશું માનીસ ને પુત્ર તરીકેની પિતાની આજ્ઞા માથે ચલાવીશ.

વિશેષ નથી લખતો. મહને ખાતરી છે કે તું હવે સત્વર આવીશ, અહીં બધુંય નકડી છે. તહારી બા તહારી ચાલક દષ્ટિએ રાહ જૂએ છે.

લી. તહને સદાય સુખી જોવા ઇચ્છતા તહારા પિતાના આશીર્વાદ

* * *

પત્ર ૩ જો

વડીલ શ્રી,

આપનો માણાણુ પત્ર લાગ્યો. આપે હીત ઇચ્છ્યું, પુત્રના ભાવિ જીવનની ઉજવાણી

આશાઓની ઉર્મિઓ ઠાલવી, પુત્રને ભો, સમૃદ્ધિ, ને સુખમાં રસબસ થતો જોવાની ઉડેરી ઇચ્છા ચીતરી. પૂજ્ય શ્રી ! કહેશો, કયા બાપુને મુત્રનું કિત દેયે નહીં હોય ? આપના વિચારો પકવ, ને સારું જીવન અનુભવેથી પાકા ધડતરનું બન્યું હોય તેમાં હું કેમ કાંઈ કહી શકું ? હું તહમને અત-રની પવિત્ર ભાવનાએ પુનઃ પુનઃ નમું છું. પણ બાપુ ! મહારે મહારા હૃદયને પ્રાધાન્ય આપવું એ જ મહને દિતાવક લાગે છે.

આપે કહ્યું તેમ મારા વિચાર હજી ઠાંચા મુલાનીના તનમનાટથી અધૂરા-છીછરા દશે, છતાંય પૂજ્ય વડિલ ! આ પ્રશ્ન જોની આપણે વાત કરી રહ્યા છીએ એ જીવનને ફૂટમાં ફૂટ, ગદનમાં ગદન પ્રશ્ન છે, ને તે ય મહારા અંગત જીવનને સર્વાંગે સંકળાએલો, તેના માટે અન્ય કરતાં હું વધુ સ્વચ્છ રીતે વિચારી શકું.

તહમારા કયા પ્રમાણે આપણે-હું સમ કઈ તેથી મહને કયો મોટો લાભ થશે ? અને ન કઈ તો તેનાથી જીવનમાં હાલપૂરતી શી મોટી હાનિ થવાની ? મહારા ભાવિમાં, મહારી જ સહચરી થવા, મહારા સહચાર ને સખ્ય ત્રિધિએ નિર્મ્યાં હશે તો ત્યારે આ હૃદયની ઉર્મિ જગત થશે, હૈયે કંઈ અવાજ બોલશે, ત્યારે હું પુરોથી હાથ લાંબાવીશ. પણ અત્યારે તો ના, મહારે હૃદય કહે-છે ના.

મહારે આ વિષયમાં વિશેષ કંઈ જ કહેવું નથી. બાકી અન્યની માફક લખી તો ઘણું ય શકાય, પણ મહેં એક જ વિચાર જે છે તે તમારી આગળ ધર્યો છે. હું વિનવું છું કે આપ મહને વિશેષ કહેડો સ્થિતિમાં મૂકી નહીં મૂકવો.

હું જાણું છું કે તહમને તહમારો પુત્ર જાણી, હકીકો ને ડાઘો લાગશે. કદાચ સ્વચ્છંદી ને માની પણ ધારી બેસશે. છતાં આપ પૂજ્ય છે, કરુણર કરશે, કામા-દેશે.

હું માનું છું કે મહારા પિતાને વ્યવહાર આંડો નહીં આવે. આ ઇન્ટરવ્યુ પ્રશ્ન નથી માણસ લખ કરે, વા ન કરે, મોટો કરે-વહેલો કરે, તેમાં સમાજનું એ કંઈ અક્ષય પાપ કરે છે ? આમાં આપણા કહેવાતા દ્વિતીયી સમાજે શા માટે આંડે આવણું જોઈએ ? આપ સમજી છે, અમ ખતી સમાજની પુરાણી અર્થહીણી રીતને અનુસરતું તેમાં કઈ માણસાઈ વસી છે ? માનવીમાં ઈશ્વરે કર્તવ્યશુદ્ધિ, વિચારબળ ને હૃદયબળ આપ્યાં છે, તો તેનો સંતુષ્ઠોગ કાં ન કરવો ? આપ લખો છો કે અહીં અધુષ નકડી ચઈ ગયું છે. સમાજને રાજ રાખવાનાં સાધનો પૈસાવાળા ન્યારે ઈચ્છે ત્યારે તૈયાર કરી શકે છે, પણ તેમાં તે સર્વ મહેનત, જહેમત ને પ્રયત્નનું કાંઈ જુલાઈ નાંધ છે.

વડિલ થી ! આપ આપણા ઘરમાં આવી તેયારી ન્યારે ન્યારે કરવા પ્રવૃત્ત થાવ છો ત્યારે શા માટે નથી વિચારતા કે એ દહાણમાં લૂંટનારો હૃદયોની સાચી હૃદયની એકમાનતા છે કે નહિ ?

પત્ર લાંબો. ચતો ન્નય છે..... આપ આ પત્રને જરૂર વિચારશો. તમે જ મહેને શીખવ્યું હતું કે હૃદયને સદૈવ સંભાળજે, તેનાં સાદને પ્રથમ ધ્યાન દેજે, તેને પ્રથમ પંક્તિમાં મૂકજે. લલે દુનિયાથી અનોખો ખુનિ હોય છતાંય તે ત્હારી પોતાની અવાજ છે. સૌની 'ના' વચ્ચે તું સત્ય હોય તો ત્હારી 'હા' ની કાકલ પાડજે.

આજે આ પત્રમાં મહે અધુરુ-ચોડુ મણુ મહાર હૃદય ઉતાપું છે. વિશેષ ત્હમારીજ શાળી હાંધમાં મોટો ચઈ હું આ લખી રહ્યો છું. તેને અનુચિત માની, ઉદ્ધત ગણી

હસી નહીં કાઢો એવી મહારી આંતરિક થકા છે !

ત્હમારો પુત્ર સ્વતંત્ર રીતે વિચારી જાય છે. ત્હમને પૂજ્ય ગણે છે, વંદનીય વિભૂતિ માને છે, છતાં જ્યાં ખાસોય પકડી દેવાના કાયમ ઉકેલવાના છે ત્યાં તે તટસ્થ ને અંણુનમ રહેવા ઇચ્છે છે, ત્હમારો પુત્રને ખામરતામાં સરતો જોવા ત્હમે ઇચ્છો છો ?

એજ ત્હમારી સહાનુભૂતિ, અનુકંપાને આશીષ ઇચ્છતો, ત્હમારો માયાળુ પત્ર માટે ક્રમ્પતા પુત્રના અનેકાનેક પ્રણામ.

પત્ર ૪ થી,

ચિ. ભાઈ,

તારો પત્ર આવ્યો, વાંચ્યો, પ્રથમ નજરે ખેદ થયો, ક્રોધ જોયો. આટલી મહારી નિખાલસતા, સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારના સીચન પ્રગીચંદ આ પ્રત્યક્ષ આપે તે મને ન રુચ્યું. હૃદયે ના કબજ્યું. તારી બાએ આંસું ખાડ્યાં. કપડો મહેને આંધો કે છોકરાને આ બધું ત્હમે શીખવ્યું. છતાં ચંદ ! હું ત્હાં હૃદય સમજી શકું છું. એ સમજણને પીપતાં ગૃહમાં, દરેકનાં દિલ હયાં થયાં છે, તારી બાએ, આજે બાધું નથી, લોહો કહે છે કલ્પાણુરાયના નામને આ નાં છાજે, છતાં મહે નિશ્ચય કર્યો છે કે ત્હને દુઃખ થાય ને સાચું હોય તો કાંઈ પણ જોગે કરતું.

તું સાચો બન, સાચમાં જીવ ને સાચાઈમાં સદાય વિચરજે. અત્યારે વધુ નથી લખી શકતો.

બને તો થેર આવી જજે જેથી ત્હારી બાનું દિલ હળવું થાય.

ત્હને હું સંમત છું. પ્રશ્નમાં થકા રાખી સત્યને કહીય ના વિસારીય.

હી ત્હને સદૈવ સુખી જોવા ઇચ્છતા તારા બાપની આશીષ.

જેલમ નદિ દ્વારેસ ખેત અને શીકારા

છેવટે અમે સાંજે શ્રીનગર પહોંચ્યા. ધણીઓએ શ્રીનગરને સ્વીટમ્સે ડના વેનીસ શહેરની ઉપમા આપી છે. અને તે બહુ જ સાચક છે, જેલમનાં શાંત નિર્મળ નીર ઉપર પડી રહેલી દ્વારેસ ખેતો, શીકારાઓ તથા બન્ને તટ ઉપર આવી રહેલાં ચીનારનાં વૃક્ષો ન્યારે પોતાનું પ્રતિબિંબ જેલમનાં નીર ઉપર નાંખે છે ત્યારે તો દૃશ્ય અતિ મનોહર લાગે છે. શીકારાએ ત્યાંનું સરતામાં સરવું અને બહુ જ સમવડ-બધું વાહન છે. કારમીરની કામગીરીઓની કરાંચુક્રિઓ વડે બનેલી, આંખને આકર્ષતી, બિહાવતોથી શીકારાની ખેડક બનેલી હોય છે, અને ન્યારે કરવા નીકળીએ છીએ ત્યારે અનેક પ્રકારના માણસોનું પ્રદર્શન આપણને લેવા મળે છે. કારણ પ્રાતઃકાળથી તે ચતે મોડે સુધી ન્હાનાં નિર્દોષ શુલકાઓ, સેદ્ય

અકિત ચપેલાં અનેક સ્તિગ્ધ યુગલો, તથા મંભીર અને પ્રભુભજનમાં રસાસ્વાદ લેતાં વપોદ્ધો પણ શીકારામાં રહેલ કરવા નીકળી પડે છે.

વ્યાપાર પણ બધો જ શીકારા મારફત જેલમમાં રાત્રિ દિવસ ચાલુ રહે છે. લીંચી કુણી ચાકલાજીવાળો, મીઠાં રવાદીષ્ટ રૂબો બહેંચ-નારો, પેપર મોચીના કામવાળાઓ, તથા અનેક લવનાઓના ચિત્ત આકર્ષતી કારમીરી માડીઓવાળા, કીમતી નંવાહીર બહેંચનારાઓ વિગેરે અહોરાત્ર દ્વારેસ ખેતસ આગળ ચક્રર-લગાવ્યા જ કરે છે, જે જોતાં આપણી ધીરજ પણ ખુરી બળ છે.

ઝોંગરટ મહિનામાં શ્રીનગરમાં બરાણું રોટ એકઝીમીરાન એક આંકર્ષણ હોય છે, જેથી કરીને હોટેલો ચીકાર ભરેલી હોય છે, તથા દ્વારેસ ખેતસનાં દર પણ

ખંડુ ને વંધી નખાં છે. કોઈ પણ અગણ્ય મુસાફર શહેરમાં દાખલ થતાં વાર જ ખેંટસનાં માંજીઓ તેને ચોગરંદમ કરી વળે છે. અને એનો પીછો ઊઠતાં જ નથી. છેવટે થાંક્યો પાંક્યો મુસાફર આવા સતત ચાસથી કંટાળી નખાં છે. અમે પણ આ ત્રાસમાંથી બચી તો ને જ શક્યાં, પરંતુ આખરે રોજના સંવાપાય ફીવાના દરે અમે હાઉસબોટ બોરે કરી, હાઉસબોટ સાથે જ એક શીકારો નદીમાંથી કીંગ્સા ઉપર જવા માટે તથા એક ડેંગા બોટ પણ રસોમ તરીકે મળે છે.

શ્રીનગરથી બરાણ પ્રદેશન ખંડુ જ નેવા નેવું છે. દરેક નતની કારીગરી અહીં નેવા મળે છે. શેઠ કમ્પેમાં અનેક ચિત્રાકર્ષક ગાંધીયા, માંડીઓ, ભરેલી કોરો, કારમીરી સોબો, પેપર મેગીની બતાવેલા મુદર 'હાટહાર' કપ્પાઓ, ચાંદીનો વાંસજોમાં કરેલી નકરીઓ તથા પશમીના સુદીક્ષ હોય છે. તેમાં સાહુવ્ય નામનું 'સાલનું' કપડું કે જે બોતેર ઈંચની પહોળાઈવાળું હોવા છતાં પણ એક સ્ત્રીની ન્હાનીથી અંગ્રુડીમાંથી પસાર કરી 'શકાય' એટલું બારીક હોય છે. પ્રદેશનમાં હજારો માણસો હાજર હોય છે અને અહીં કારમીરની કામિનીઓનાં દર્શન થાય છે. ઠેર ઠેર પ્રલેકટ્રીક લાઇટસ લાગી ગયેલી હોય છે તથા અહીં તહીં છુટા છવાયાં ગોઠવાયલાં લાઉકરપીકરો મારફત સતત સંગીત તથા વાજાનોના મધુર નાદ કણપટ પર અથડાયા કરે છે ત્યારે વાતાવરણ ખંડુ જ રસભર્યું અને અદ્ભૂત લાગે છે.

કારમીરનું સૌંદર્ય શ્રીનગર શહેરમાં મંદી પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને તેની

આસપાસની જગાઓમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. શ્રીનગરની વસ્તી જે લગભગ એક લાખ પંચોતેર હજાર જેટલી થાય છે તે નેલમને બેચ આરે વિસ્તરેલી છે. 'શકરામાયનું' મંદિર, યાતે તખ્તે 'સુવેમ્બોની' જે શ્રીનગરથી એક હજાર ફીટ ઉંચું છે. તથા અહીં ચાંદીને જ નેવા શીવાય બીજી કોઈ રીતે મુદ્રિયાનું નથી ત્યાં અમે ખંડુ જ રહેસાઈથી એક મનોરમ 'રહાને' ચંદી 'ગર્બા' હતા. અહીં લગવાન શીવનું લિંગ મંદિરમાં રેયા પેટું છે. જેમ જેમ વધુ ઉંચે ચડીએ તેમ તેમ નેલમનો વાંકો સુકો અસ્પષ્ટિત બેઠો પ્રવાહ, દાલ મરોવર તથા આખું

શ્રીનગર બહુજ મનોહર દ્રવ્ય ખડું કરે છે.

દાહ સરોવરમાં જ્યારે ચંદ્રના મધુર રશ્મિઓ પોતાનું શીથું તેજ પ્રસારે છે, ત્યારે સમગ્ર વાતાવરણ રૂપેરી બની રહે છે. દાહ સરોવરનું લારે આકર્ષણ તો એમાંના તરતા બગીચાઓ, જેમાં અનેક જલતંત્રી ફળ ફૂલો તથા શાકભાજીનું વાવેતર કરવામાં આવે છે, તે છે. સરોવરની મધ્યમાં રૂપ-લંક અને સોનલંક નામના બે ન્હાનકડા ટાપુઓ આવેલાં છે.

દાહમાં વધુ આગળ વિહાર કરતાં નિશાત અને શાહીમાર બગીચાઓ જ્યાં સંગેમર-મરના પત્થરોનો અખાધિત ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે નજરે પડે છે, નિશાત અસર-રૂપાને દાહ સરોવરને આરે ત્રણસો વર્ષ પૂર્વે બંધાવ્યો હતો. આગેયે આગ પર્વતો ઉપર આવેલો હોવાથી બાગમાં ચડતાં ઉતરતાં દસ ઢોળાવો છે. દરેક ઢોળાવમાં પાણીની નહેરો તથા પુવારાઓ ગોઠવેલા છે, જેથી, પાણી શ્વેતરંગી પત્થરો ઉપરથી એક પછી એક દરેક ઢોળાવો ઉપર વહી જાય છે, અને પુવારાઓ સતત હાથા કરે છે. પાણીની નહેરોની બેચ બાજુ નિસર્ગે બીજાવેલા લીલી-જમ ઘોના હરીયાળા ગાલીયાઓ આપણાં નયનોને ધણું જ આદર્યાદ જનક લાગે છે. આગરત સપ્તઅરમાં બગીચામાંના વૃક્ષો ફળોથી ઝુકી ઝુકીને આવનાર માનવીનો આદર સત્કાર કરે છે.

શાહીમાર જે મોગલ શહેનશાહ જહાંગીર બનાવડાવ્યો હતો, તે પણ આજ પહોંતો છે; ફક્ત અહીં ઢોળાવો ચારજ છે.

ચરમેશાહી જે એક મીઠા પાણીનું ઝરણું છે તે પણ એ જ નામના બગીચામાં આવેલું છે અને પૃથ્વીના પેટાળમાંથી મૃમલા સી શાજ ચરપું ત્રીજા ઢોળાવ ઉપર આવી અટકે છે.

પાણી બહુ જ નિર્મળ અને સ્વાદિષ્ટ લાગે છે, તથા બહુ જ પાચન શક્તિવાળું છે.

શ્રીનગરથી બાર માઇલ દૂર હરવાન આવેલું છે. ત્યાંથી આખાયે શ્રીનગરને સ્વચ્છ કરેલું પાણી પ્લોઆઇવામાં આવે છે. જેલ-મને કઠિ આવેલાં નસીમ અને નગીન બાગ પણ જોવા લાયક છે, અહીં યુરોપીયનો કેમ્પીંગ કરે છે અને શાળાનો ઉભણી માટે બેગા થાય છે.

શ્રીનગરની ખૂબાર ખાસ આકર્ષક માનસ-બલ નામનું સરોવર છે, આ સરોવર ત્રણ માઇલ લાંબું અને એક માઇલ પ્લોળું હોઇ ઇલાકર ધારણુ કરે છે, તથા નિર્જન વિલા-ગમાં આવેલું હોવાથી, શાંતિપ્રિય-સૌંદર્યતા ઉપાસક માટે આ સ્થાન સુવૈત્તમ અને અદ્વિતિય છે. જ્યારે પ્રભાતમાં ઉગતા બાહ-ભાનુના કિરણો સરોવર પર પ્રકાશી છે ત્યારે સરોવર સાવ સુવર્ણરંગી લાગે છે; તથા જ્યારે નિશાનાથ પોતાનાં સહજ રશ્મિઓ સરોવરમાં ખીલેલાં કુમ્હો ઉપર, પ્રસારે છે; છે ત્યારે જાણે દાહ પ્રિય ધવલ રૂપેરી સાદી-સજી પોતાના પ્રિયતમને બેટેવા, દોડતી હોય, તેવું લાગે છે.

ગુલર સરોવર જે કાશ્મીરમાં સૌથી મોટું છે તે બાર માઇલ લાંબું અને આઠ માઇલ પ્લોળું છે. કાશ્મીરનાં આદ્યાહ-ઐતુલ આખે દીને, પોતાના અમરત્વ માટે અહીં એક મ્હેલ બંધાવ્યો હતો જેના આજે તો માત્ર અવશેષોજ દૃષ્ટિએ પડે છે.

શ્રીનગરથી ચૌદ માઇલ દૂર સિંદવેલી આવેલ છે. નિસર્ગપ્રેમીઓ માટે આ પણ એક સુધી ન દેવા જેવું સ્થળ છે. કુદરતના અદ્વદ. અને અખુટ સૌંદર્યના લંકારતું સિંદ નદી દર્શન કરાવે છે. બેચ બાજુ આવી જતા પર્વતોની ખીણમાં નદી વહન કરી જાય છે. અહીં નિસર્ગ બહુ જ વિસ્તૃત સ્વરૂપ :

ધારણ કરે છે. ચારે પાસ પ્રસારતી પુષ્પની માફી પરિમલ માનવીને બહુ જ તૃપ્ત કરે છે, અને કલાકોના કલાકો રૂપી કરવા છતાં આખાસ વૃદ્ધ કોઈ ચાકવું નથી.

શ્રીનગરમાં બધું જ સમાપ્ત કર્યા બાદ અમે એક દિવસ શુભમર્ગ અને કિલ્લનમર્ગ જવાનું કરાવ્યું, અહીં જવા માટે પહેલાં ટંગમર્ગ જવું પડે છે, અહીં સુધી કારમાં જઈ શકાય છે, ત્યાર બાદ ટટ્ટો અથવા તો હાંડીઓમાં બેસીને ઉપર ચઢવું પડે છે. હમે તો બધાયે નિર્ણય કર્યો હતો કે ટટ્ટો ઉપર જ જવું, જેથી ઘોડા દીઠ રોડ રૂપીયાના દરે હમે પંચિક ટટ્ટોની લીધાં. 'કદી' પણ ઘોડેસ્વારી કરેલી ન હોવાથી પહેલાં તો સોને ભય લાગતો હતો પરંતુ ઘોડે ગળા બાદ કર એકાએક યજ્ઞ ગયો અને હિમતપૂર્વક ટટ્ટોને તેમની ગતિ વધારવા દીધી. ઘોડા મિત્રો પણ સાથે હોવાથી અમને ધણે જ આનંદ આવતો હતો. શુભમર્ગ આઠહજાર સાતસો ફીટ ઉંચું આવેલું છે અને હમે જેમ જેમ ઉંચે ચડતાં ગયાં તેમ તેમ વૃક્ષ વનરાજીઓ વધુને વધુ ગાદ થતી ગઈ. રસ્તા જંગમમાં થઈને પસાર થતો હોવાથી અહીં અપૂર્વ શાંતિએ પોતાનું સામાન્ય પ્રસારણ હોય એમ લાગતું હતું. વચ્ચે વચ્ચે પારિવા, શુભજન, કરતુરી વિગેરે પક્ષીઓના કંઠરવ કાનમાં ઝુંબારેલા. કોક કોક સમયે દૂર દૂર પર્વતોના શિખર ઉપર પડેલું રેના માલા જેવું બરફ સૂર્યના કિરણોને લીધે ઝગારા મારતું હતું. અમે લગભગ બે કલાક બાદ શુભમર્ગ પહોંચ્યા. શુભમર્ગ એટલે જ ગુલાબોનું ઉપવન, ન્યાં જુઓ ત્યાં મોટા મોટા સુગંધિત, હાથમાં પણ ન સમાય એવા અનેકરંગી. ગુલાબો નજરે પડે છે. શુભમર્ગ પીરપંજલના પર્વતો ઉપર આવેલું છે, અને ચારે બાજુ પાઈન, ફર, એસ્ટનટ, મેપલ-વિગેરે વૃક્ષોની શીતળ છાયા સદાય હળેલી રહે છે. અહીંથી હિમાચલદિત

ગિરિમાળાઓનાં દર્શન થાય છે. શુભમર્ગની કોઈ પણ બે ઉંચા કે સંખ્યા એકરંગી નથી હોતી. નિત્ય નવિન સ્વરૂપ જ ધારણ કરતી દેખાય છે.

અહીંથી હમે કિલ્લનમર્ગ લગભગ બે કલાક બાદ પહોંચ્યા. કિલ્લનમર્ગ એક હજાર છસો ફીટ વધુ ઉંચું છે, એટલે દરીયાની સપાટીથી કિલ્લનમર્ગ દસ હજાર ત્રણસો ફીટ ઉંચું છે. અહીંથી દૂર સુદૂરમાં શ્વેતવરણી જેલમનો ધોળા પટ દષ્ટિગ્રાસ્ત થાય છે, બહુ જ ઝાંખુ ઝાંખુ કલ્પ સરીવર પણ કવચીત દેખા દે છે. આકાશ ન્યારે શુભ હોય છે ત્યારે થતું નંગપર્વતનાં ગિરિ-સૂંગોનું દૃષ્ય અનુપમ અદ્વિતીય છે. કવચિત ધુમસને લીધે આ ગિરિશૃંગો ક્ષિતીજનમાં વિશીર થઈ જાય છે, ત્યારે બધું જ ઉલ્લાસ-ભર્યું અને પ્રવૃદ્ધિત લાગે છે, અને આદર્શ છતાં ય માનવ આંખો તો આત્મ જ રહે છે. શિયાળામાં આ સ્થળે વીસ ફીટ બરફ જામી જાય છે. અહીં વધુ ન રોકાતાં હમે તેજ રહાંને પાછાં શ્રીનગર આવ્યા.

શ્રીનગરથી સીતેર માઇલ દુર પહેલગામ આવેલું છે. આ પણ કાર્મીરમાં બીજા નંબરનું હવા ખાવાનું સ્થળ છે, અને તે સાત હજાર પાંચસો ફીટ ઉંચું છે. આ મથક પર્વતો ઉપર પાઈનની વનરાજીઓમાં આવેલું હોવાથી અહીં શુભમર્ગ કરતાં પણ હાડી વિશેષ રહે છે. અહીં લીઝર વાટ તથા શિષનાગ નામની બે સરિતાઓનો સંગમ થાય છે. લીઝર વાટનું સૌંદર્ય સિંધ નદી કરતાં કાંઈક અનોખું છે. લીઝર વાટ અહીં શાંત, ગંભીર, ક્ષિપ્ર રૂપ ધારણ કરે છે. શિષનાગનું મૂળ અમરનાથમાં છે, ન્યારે લીઝર વાટનું મૂળ કોણહોઈ એસીયામાં છે.

હમે સંખ્યા સમયે આ પવિત્ર નદીઓના તટ ઉપર બેઠાં હતાં, નદીની પછવાડે ગિરિ-શૃંગોની કટિબદ્ધ મેખલાઓ ગગન સાથે

મથેચ્છ વિહાર કરી રહી હતી. સંધ્યા હળતી હતી, અને પૃથ્વીના અન્ય ગોલાધર્મે પ્રકાશિત કરવા સૂર્ય ઉતાવળે ક્ષિતીજમાં કુખમાં મારતો હતો. નહીંઓતો પ્રથમ પટ બહોઃ બહુ જ લાંબા વિયોગ પછી : બેટયો હોય. તેમ પવન જોરથી પુકાતો હતો અને સરિતાની લહરીઓ ઉન્માદસહ વિશભરી ઉછળતી હતી. જુલો પણ વાયુદેવના યુધે ઝૂલો ઝૂલોને, વાતાવરણ મસ્તીભર્યું કરી રહ્યો હતો.

અંધા પાત્રીઓ પહેલગામથી અમરનાથજી શંકર લગવાનની કમળા, પૂજન કરવા ટુંકાંઓ ઉપર ત્રણ દિવસનો લાંબો, વિકટ રસ્તો કાપીને ગય છે; પરંતુ રસ્તાઓ, બરફથી છવાયેલા હોવાથી અને અંદનવાડીથી આગળ ન વધી શક્યાં.

અંદનવાડી, નવહનર સાતસો શીટ ઉચું છે, અહીં બે પર્વતોનો સંયોગ કરતો નિષ્કર્મની અકસ્મિક રચનાનો ખ્યાલ આપતો એક બરફનો પૂલ આવેલો છે એની પહોળાઈ ત્રીસ શીટ જેટલી છે, અને વર્ષોથી અખંડ અણનમ એવો એ પૂલ બંડગ અત્યંત ઉભો છે, પૂલની નીચે શીપનાગ નદી વહી જાય છે, અને બરફ પીગળે છે તેમ તેમ એમાંથી સતત પાણી વહા કરે છે. અને અહીં થોડો બરફ ખોદી ખોદીને ભાંગી. બરફ બહુ જ થોડો ર જેવો તથા લીસો અકચરિત હતો અને ખાતાં મોઢું ખૂબ જ ઠંડું યદ્ય જરૂર નહીંતું પાણી પણ એટલું ઠંડું હતું કે હાથ નાખતાં જ ફરી જતો; અહીંથી હમે રહાંજે પહેલગામ પાછા ફર્યાં.

પહેલગામથી પાછાં ફરતાં વચ્ચે વેરીનાગ ચોખ્યાં. એક બગીચામાં કુંડમાં પાણીનું ઝરણું ફૂટે છે, અને અહીંથી આ ઝરણું નહેર રૂપે વહ્યું જાય છે, જેલમ નદી અહીં પોતાની જામન : યાના શરૂ કરે છે, કુંડમાં અનેક માછલીઓ કુદાકુદ કરે છે અને પાણીને અતિ-સ્વચ્છ રાખે છે, બગીચામાં પણ અનેક કુલો મધમધી રહે છે.

વેરીનાગથી અને અનંતાનાગ ગયાં, અહીં

પણ પાણીનું ઝરણું છે, અને કુંડમાં ન્યાં પાણી, ભરાયું છે તેમાં એક શિવનું લિંગ છે, જે બહુ જ અપૂર્વ લાગે છે. અહીંના પાણીમાં ગંધક છે, જેથી એમાં કાષ્ઠ પણ રોગનું નિવારણ કરવાની શક્તિ છે. એમ મનાય છે. અનંત નાગમાં ગાલીયાઓ જેને કારમીરમાં " ગળ્યા " કહે છે, તે બનાવવાનું કારખાતું છે.

અત્રેથી અને અજબલ ગયાં. કારમીરના ઝરણાઓમાં આ ઝરણું સૌથી મોટું છે. પૃથ્વીના પડે છેદી છેદીને તે હોયે છેડે છે, અને પાણી પણ બહુ જ વિપુલ પ્રમાણમાં વહે છે. જેથી તે એક ઝરણાને બદલે નદી જ લાગે છે. અહીં પણ બગીચો બહુ જ કમનીય અને કલાત્મક દૃષ્ટીથી રચાયેલો છે, અહીંથી આગળ વધતાં રસ્તામાં મત્ક યાને સ્થંભદિર આવે છે. પામ્પુરમાં કેસરનાં પ્લેતરો આવેલાં છે, ન્યાં આગરડમાં તો કેસર ઉગેલું હોતું નથી તેથી જોઈ શકાતું નથી. બધું જોતાં અને પાછાં ત્રીનગર આવી પહોંચ્યાં.

કારમીરના આના અને ખા સ્થિતિસૌંદર્યના દર્શન થયાં બાદ અને પાછા રાવળપીંડી આવ્યા. અહીંથી હમે તક્ષશિલાના પુરાતન ખંડીયેરુ નેવાં, સીરકાપ, એ. ઇતિહાસપ્રેમીઓને જોવા જેવું સ્થળ છે.

અહીં પણ જીદા જીદા સ્તુપોનાં અવશેષો અહીં તહીં વેરાયલા દષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે.

તક્ષશિલાથી અને હસન અખબલ ગયા, ન્યાં શીપ લોકોનું એક મંદિર છે; અને એની કૃતિ અમૃતસરના સુવર્ણ મંદિર પાસે જાયેલી છે. અને ત્યાર બાદ ત્યાંથી રાવળપીંડી ગયા અને ઘણી જ ઝડપથી સુખર્ષ પાછા ફર્યા ત્યાંથી થોડા દિવસમાં કાલખો આવી પહોંચ્યાં આ બધું ફરવામાં હમે હોટ મહિનામાં પાંચ હજાર ખસો માઈલની સુઆફરી, ડ્રેન તથા સ્ટીમર મળીને કરી હતી.

કારમીર એ તો એક અનુપમ પ્રદેશ, એમ કહ્યા શિવાય ન જ રહી શકાય.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ

શાખાઓનું કાર્ય

લેખક : શ્રી. ઈન્દુમતી મહેતા

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનાં અધિ-
વેશનો માત્ર એક વર્ષમાં એકવાર થાય એથી
આપણને સંતોષ ન થવો જોઈએ. પરિષદ
તો માત્ર પ્રેરણા આપે. બાકીનું કાર્ય વર્ષ-
ભર દરેક શાખાએ કરવાનું છે. આ શાખાઓ
ધારે તો સુંદર કાર્ય વર્ષ દરમિયાન કરી શકે.
એને માટે દરેક શાખાના સંચાલકોએ ધ્યાન
રાખવું પડશે; જાગૃત રહેવું પડશે, એમને
શિર આ જવાબદારી ન્હાનીસૂની નથી. આ
શાખાઓના કોઈ રચનાત્મક કાર્યની યોજના
માટે આપણે સૌએ આજ્ઞાથી જ વિચાર
કરવો પડે છે. એ કાર્ય માટે કેટલું વિશા-
લ નીચેની સૂચનાઓમાંથી મળશે એમ
ધારી છું.

૧. મંડળની વ્યાપકતા

અત્યારે આ પરિષદને માથે એક આક્ષેપ
ઝડપે છે, કે આ સંસ્થા માત્ર ઉચ્ચ
વર્ગ અને ઉચ્ચ મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ
માટે જ છે. આ આક્ષેપ જેમ જાણે તેમ
જાહેરી આપણે દૂર કરવો જોઈએ એનું
ક્ષેત્ર વ્યાપક બનાવવાની જરૂરિયાત છે. આ
પરિષદને છેક આમ વર્ગ સમક્ષ લાઇ જવી
જોઈએ. એ વર્ગના પ્રત્નો જાણે એનો યોગ્ય
પ્રમાણમાં ઉકેલ કરવાના પ્રયાસો કરવા જોઈએ.
આ બધું કાર્ય પરિષદ કરતો નથી. શાખા-
ઓનું વિશેષ છે.

૨. પ્રચાર કાર્યની વિવિધતા

આવા, જીવનના, મુંઝવતા પ્રત્નોમાં

સમગ્રત નારી સમાજને રસ લેતો કરવા માટે
જહુવિધ પ્રચારકાર્યની આવશ્યકતા રહે છે.
દરેક પ્રાંતના મુખ્ય નગરોમાં આની એક
સંસ્થા હોય જ. એ ઉપરાંત બને તો દરેક
શેરીમાં ન્હાના પાયા પર આના પેટા મંડળો
રચાવવા, જેથી શેરીની સ્ત્રીઓના કાર્યમાં
વિશ્લેષ પાડ્યા વિના એમનામાં સંસ્કાર સિંચન
થઇ શકે. ગામડામાં પણ એ જનતા રહમત
શકે એવા પાયા ઉપર ન્હાની ન્હાની શાખાઓ
સ્થાપન કરીને એમનામાં જાગૃતિ લાવવા પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ. તે ઉપરાંત કોષ્ટક નિર્મિત તિથિએ
શેરીઓમાં સરખસ કાઢવાં જોઈએ. એ સર-
ખસોથી પણ ધારી અસર લાવી શકાશે.
સ્ત્રીઓના પ્રશ્નને લગતી અનેક વિધિ પત્રિકાઓ
ઠાઠી છૂટથી જહેંચવી જોઈએ. શાખાની
સેમિકા જહેનોએ આ કાર્ય ઉપારી લેવું
જોઈએ. તે ઉપરાંત પ્રાંતવાર એક સુંદર
માસિકની યોજના થવી જોઈએ કે જેમાં
સ્ત્રીઓપયોગી પ્રત્નોની તલસપશી વિચારણા
હેપ. આ બધી શાખાઓ આટલી પ્રવૃત્તિશીલ
નહિ રહે, તો આપણા આદર્શનો પ્રચાર નહિ
થઇ શકે.

૩. પરિચયની ગાઢતા

અત્યારે તો સ્ત્રીઓએ એકબીજાના વધુ
પરિચયમાં આવવાની જરૂર છે. વર્ષમાં એક-
વાર મળવાથી, સાચી પિઞ્જન થતી નથી.
એને માટે નગરોમાં અને પ્રાંતોમાં પ્રાસંગિક
ઉત્સવો ઉજવવા જોઈએ. જુના ઉત્સવોનો નાશ

યતાં એને સ્થળે નવા નથી આવ્યા. જુના ઉત્સવો નિષ્પ્રાણ હતા. તેા એતનવન્તા, નવીન ઉત્સવોની યોજના તો થવીજ નેહએ. સ્ત્રીઓ બહે વસંતોત્સવ ન ઉજવે પણ જીવનનો વસંતને અવગણી નહિ પાલવે. સ્ત્રીઓ પ્રતિ પ્રતિ ને નગરે નગરે સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની વસંત હા ન ઉજવે ? એ ઉપરાંત દેશ વિદેશની વિભૂતિઓની જન્મતિથિ ઉજવવાની યોજના શું કામ ન કરે ? એથી એ વિભૂતિઓ પરત્વે પ્રવર્તી રહેલું અજ્ઞાન પણ દૂર કરી શકાય એને એ નિમિત્તે ઉર્મિભર્યા ઉત્સવો પણ થોજ શકાય. આ રીતે સહજવનના પ્રસંગે ખૂબ પ્રમાણમાં યોજવા નેહએ-ગરબા, પર્વટણા, પ્રવાસો વગેરે દ્વારા સ્ત્રીઓનું દૈનિક જીવન, જીવન પરત્વેની એમની વિચારણા વિચારણ બનશે. સ્ત્રીઓને એમના ચંકુચિત ક્ષેત્રમાંથી વિશાળ ક્ષેત્રમાં આજ રીતે લાવી શકાય.

૪. અભ્યાસની સાનુકૂળતા

શિક્ષિત બહેનોએ સ્ત્રી જીવનના પ્રશ્નોનો આજે જુદો રીતે વિચાર કરવો પડે છે. સ્ત્રીઓ માત્ર પરીક્ષાઓ પસાર કરી પદવી ધારણીઓ જ ન બની રહે, પણ એ બહેનો સેવાવ્રતની પણ યાચ એ પરિપક્વતા મનોરથ છે. આજે શિક્ષિત બહેનો ધારે તો પણ કરી શકે. એમના અભ્યાસને પરિણામે જે જે પુસ્તકો અને ત્રિપથોના પરિચયમાં એઓ આવ્યા હોય, એની પિછાન, પોતાની અન્ય બહેનોને કરાવે. સ્ત્રી જીવનને લગતી દરેક પ્રકારની ગ્રાહિની-વાળાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તકોની એક સુંદર યાદી એમની પાસે તૈયાર હોવી નેહએ. વળી એ યાદી બાંધા વારે વિષય વાર અને વય વાર થવી નેહએ. આજે દરેક ઉમ્મરની બહેનોને આપી શકાય એવું ક્રમિક સાહિત્ય આપણી પાસે નથી. એ સાહિત્ય જગત સાહિત્યમાંથી

તારવી લઈ એક (Bibliography) મંચ યાદી તૈયાર કરવી. કે જેથી જ્ઞાનપિપાસુ બહેનોને માર્ગદર્શન મળે. આ ઉપરાંત દરેક પુસ્તકાલયોની યોજના થવી નેહએ. આ પુસ્તકાલયોની યોજના કેટલેક સ્થળે છે. પણ એ પુસ્તકો કારકુન કે પટાવાળા સાથે મેકસવાથી એની અસર આપણી બહેનોનાં જીવન પર નથી થતી. એ સ્ત્રીઓને સંસારના સર્વ પ્રશ્નોમાં રસ લેતી કરવા શિક્ષિત બહેનોએ જાતે મહેનત કરવી પડશે. એક સ્વયંસેવિકાઓનું મંડળ શાખા પાસે હોય, તો સ્વયંસેવિકા બહેનો આ કામ પુરો થઈ કરશે. એમનામાં સેવાભાવના નામૂના થશે. અને એમને કાર્ય કરવાનો સંતોષ થશે.

આ ઉપરાંત કેટલેક શ્રેણી અભ્યાસવર્ગોની યોજના થવી નેહએ. વર્ષમાં એકવાર પણ આવા અભ્યાસ સંપાદો ગોઠવાય, એમાં સ્ત્રી જીવનનાં અનેકવિધ પ્રશ્નો, સ્ત્રીજીવનની પ્રગતિ, દેશદેશાન્તરની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિનો પરિચય વગેરે વગેરે વિષયો ઉપર અભ્યાસ માળા યોજવામાં આવે એ જરૂરી છે. એવા અભ્યાસી બહેનોને આ વર્ગનું કાર્ય સોંપી શકાય. વર્ષ દરમિયાન એ બહેનો એના અભ્યાસ કરે, અને પછી યોગ્ય સ્થળે અભ્યાસ વર્ગો અલાવે. આથી અભ્યાસની વૃદ્ધિ સાથે તે તે સ્થળોએ પ્રચાર કાર્ય પણ સુંદર થશે. આ ઉપરાંત કેટલીક વિદ્યુષી બહેનો પાસે એક પ્રશ્નમાળા કઢાવવી, એના બિન બિન શ્રમિકતા જવાબો મંગાવવા જેથી સ્ત્રી જીવનના કેટલાક પ્રશ્નોની ચોક્કસ માહિતી સ્ત્રીઓ પાસેથી મળી શકશે.

૫. નાગરિકતાની ભાવના

આજે તો સ્ત્રીઓના જીવનમાં નાગરિક ભાવનાનો જરા પણ સંચાર દેખાતો નથી. એમનું નાગરિક તરીકેનું વ્યક્તિત્વ અંજળી

ઉઠે, એ આવા મંડળો ને પરિપક્વો હેતુ છે. એક નાગરિક તરીકે નગરરચનામાં પોતે સક્રિય થાશે. આપી શકે, એને માટે જુદી જુદી સેવા સંમિતિઓ નીમવી, જોઈએ. એ સંમિતિઓને એક એક પ્રશ્ન આપી દેવામાં આવે તો, સંગીત કાર્ય થાય.

આપારે તો, સ્ત્રીજીવનના સમગ્ર જાણ પ્રશ્નો નીચેના ત્રણ મહાત્મ્ય પ્રશ્નોમાં સમાઈ જાય છે. ગરીબાઈ, દુઃખ અને બેઠમ, (Destitution, Distress, and Doubt). કવિ ન્હાનાલાલ એમની કવિત્વમય શૈલીમાં "સરસ્વતી, ધનવંતરી અને હરિતી મંદિર" એમ ત્રણ વિભાગ પાડે છે,

ગરીબાઈનો પ્રશ્ન દૂર કરવા ઉદ્યોગસંચોની યોજના કરવામાં આવે, દુનિય ઉદ્યોગો શિખવવામાં આવે; અને એ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની ગરીબાઈ દૂર કરવા માટે એકાદ "અબલા રહાયક ફંડ"ની પણ યોજના થવી જોઈએ.

એ ફંડ દ્વારા કેટલીક બહેનોને એમની નિરાધાર સ્થિતિમાં રહાય થઈ શકશે.

ખીન્ને પ્રશ્ન સ્ત્રીઓનું અસહ્ય દુઃખ. એને મારે પણ એક સમિતિ નીમવી જોઈએ. એ સ્ત્રીઓના વિવિધ દુઃખોનો અભ્યાસ કરે અને એ દૂર કરવા બનતા પ્રયાસો આદરે. હિંદની સ્ત્રીઓનાં શરીરમાં અનેક પ્રકારના રોગોએ ધર કર્યાં છે. એ રોગોનો અભ્યાસ કરવા જોઈએ. એ સ્ત્રીઓનાં મિત્ર બની, વિશ્વલ કથા દ્વારા એમનાં હૈયાની યાત્રા બહુ દેરી જોઈએ. તે ઉપરાંત બાલમરણનું પ્રમાણ અદકારવા માટે એ બહેનોને ધરવેદુર શિખવવાની

ગરજ છે. આપારે એ બહેનો રોગો દૂર કરવા પ્રયોગો કરે. છે પણ એ બધા વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિના નથી હોતા. એ વૈજ્ઞાનિક રીતે શિખે એવી યોજના થવી જોઈએ. આપણી સ્ત્રીઓનું મરણ મોટે ભાગે સુવાવડના કારણે થાય છે. એને માટે અમણ, અણધાર દાયણોને બદલે કેળવણી દાયણોનાં દાઢમાં એ સુવાવડનું કાર્ય સોંપાય. એ પણ ઇષ્ટ છે. આ બધા રચૂળ તેમજ મન હલવના સક્ષમ વ્યાધિઓ વિષે આ સમિતિ વિચાર કરે, અને પગલાં લે. ખીન્ને પ્રશ્ન, તે સ્ત્રીઓમાં પ્રવર્તી રહેલ અજ્ઞાન. એમના જીવનમાં બેઠમો અને રૂઢિઓનું

જે સામ્રાજ્ય, આપી રહ્યું છે. એને દૂર કરવું, એ શ્રીલી શકે એ રીતે નવીન વિચાર સંસ્પર્શ રદમજબવી, અને એમને જીવનના પ્રયોગો ના ઉકેલ રદમજબવી, તેમજ એમની નિરક્ષરતાનો લાભ લઈ એમને જે અનેક રીતે છેતરવામાં આવે છે એનું જ્ઞાન કરાવી

ગ્રાંહકોને વિનંતિ

હરેક ગ્રાંહકે પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાને ગ્રાંહક નંબર અવશ્ય લખવો. ગ્રાંહક નંબર સિવાયના પત્રો ઉપર પુરતુ પાન અદાવામાં આવશે નહિ. અને તેવા પત્રોનો જવાબ આપવામાં ટીક થવા સંભવ રહેશે.

બચવરથાપક

એમને સંસારનું વારનવિક ને વ્યવહાર જ્ઞાન આપી પગભર બનાવવા, એ પણ આપણે વિચારવાનું છે.

આ પ્રશ્નોની વિચારણા માટે અનેકવિધ જાનસંચો યોજવામાં પડશે.

૬. સૌન્દર્યની ભાવના

આવડો યુગ ઠલા અને સૌન્દર્યનો છે, અને સ્ત્રીઓના વધારે પ્રમાણમાં એ યુગને સત્કારી શકશે. એનામાં રહેલા ઠલા અને સરકારિતાના ખીન્ને ઉત્તેજવા અને પોષવા એ પણ આપણી શાખાઓનું કર્તવ્ય છે, એને

માટે ચારંવાર વિવિધ સ્થળોએ કલા પ્રદર્શનો
જોશવાં કરાવું. 'સાચું' સ્વરૂપ સહમજબવા.
એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાનમાળાઓ ગોઠવવી
જોઈએ. ગૃહઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.
એમાં માત્ર ઉપયોગિતાનું જ તત્ત્વ પોષાય, એ
ન જોતાં એમાં સૌન્દર્યનું તત્ત્વ પણ ઉમેરવું
જોઈએ. માત્ર સૌન્દર્ય જ નહિ, અને માત્ર
ઉપયોગિતા જ નહિ, પણ એ બેનો સમન્વય
આપણી ગૃહકલામાં જોઈએ. પશ્ચિમે કલામાં
વિજ્ઞાનનું તત્ત્વ ઉમેર્યું, પણ કલામાં વિજ્ઞાન,
સૌન્દર્ય અને ઉપયોગિતા ઉપરાંત ભાવના કે
આદર્શ પણ ઉમેરાય તો એનું સ્વરૂપ વધારે
ઉદાત્ત બને.

૭. કાર્યકરોની પ્રેરણા

વળી એક અતિ અગત્યનું કાર્ય આ
શાખાઓએ કરવાનું છે, અને તે નવીન
કાર્યકર્તાઓ ઉત્પન્ન કરવાનું છે, એમને જાળ-
ખીને બહાર લાવવાનું છે. આને સામાજિક કાર્ય

બહુ જ વેગબધું અને સચોટપણે કરવું હશે
તો પુરૂષ કાર્યકર્તાઓ જોઈશે. આને તો
ત્યાં ત્યાં સાચા કાર્યકરોની ખામી દેખાઈ
છે. એ નેતૃત્વની શક્યતાવાળી વ્યક્તિઓને
પિછાતી, એમની ઉપર કેમિક જવાબદારીભર્યાં
કાર્યોનો ભાર નાખી, મહોટાઓએ રહેજી ખસી
જઈ, એમને માટે માર્ગ સરળ કરવો જોઈએ.
આ શાખાઓનું મુખ્ય કાર્ય ભાવિ નેતાઓ
પોષવાનું છે.

આવી અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરીને
શાખાઓએ વર્ષભર બહુ જ પ્રવૃત્તિશીલ
રહેવું જોઈએ, તો જ મહિલા પરિપક્વ મુદર
કાર્ય દેખાડી શકશે. આટલું બધું કાર્ય દરેક
શાખા ન કરી શકે, પણ આમાંથી એકાદ
કાર્ય પણ ઉપાડે, તો પણ વર્ષ દરમિયાન
સારી પ્રગતિ થાય. આ પરિપક્વમાંથી બેટલી
પ્રેરણા બહેનો પોતાને ઘેર સર્જી જાય, તો જ
આ પરિપક્વની સફળતા લેખાય.

અવશ્ય નોંધી લેવો :

સેજો, ગ્રાહી અને જનરખખર સંબંધનો સપ્તો
પત્રબ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવાની નોંધ લેવા રિવાજ છે.

વ્યવસ્થાપક : 'ગુણસુન્દરી'

૭/૦ ધી હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વંડોદરા

અહેરાની સુંદરતા માટે
“હિન્દુસ્તાન સ્નો”

વાપરો,
 વાળને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે
 હિન્દુસ્તાન લવંડર શ્રીલીયનટાર્ગન
 તથા કોકોનટ હેર એપ્લિક વાપરો
 દરેક રથગ વેચાણ છે.
યુનીવર્સલ પરફ્યુમરી વર્કસ,

૯૫, કાંગ્રેસ રોડ, મુંબઈ, ૩

ફરોશ હી મંગલો.

દમ (શ્વાસ)ની મફત દવા

પત્ર લખવાથી મોકલવામાં આવશે.

લખો—

ડી. કે. ગાંધી

૧૬૬, સીડી બચર, મુંબઈ, ૩.

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂચ નમસ્કાર

સૂચ નમસ્કારની અને સૂચસ્તાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત જ્ઞાત્યાર અદ્યુન-પ્રસ્તક
 માલુમની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉન્નતિ સાધવાનો સરળ માર્ગ જતાવનાર.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

ધી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ,

રાવપુરા—વડોદરા.

તમે પૈસાદાર થવા અને પૈસાદાર તરીકે ચાલુ રહેવા ઇચ્છતા હો તો—

વેપારની ચાવી

આજે રા. ૧-૧૨-૦ અને પે.એન. ૦-૬-૦ નીચેના ટેકાએ મોકલી પહેલી તક મંગાવી લેશો.
 બુક રૂ. ૧૫ સીલીકમાં છે.

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

મુઘાની કમનીય ખુબસુરતી પર પુરવે
મશાસાના પુષ્પો વેરે છે બચારે સ્ત્રીઓ
અરખાઈની આગથી હૃદય જાળે છે.

હમેશાં ઉલ્લાસમય અને જ્યાં જ્યાં જ્યાં
સોઝાનું ધ્યાન એંચનારી તેની કુદરતી ખુબ-
સુરતી બીજી સ્ત્રીઓની માથે અર્ચાળ મેદ-
અપ કે આકર્ષણ વધારનાર કુર્મી ઉપાયોયા
મેળવેલી હોતી નથી. પરંતુ તેના એ સૌંદર્યનો
મેદ શું છે ?

તેમાં ખાસ એક નેવું કંઈ નથી. પાણી
અને સાથુથી ચહેરા ઘોળને રોજ કારમીર
સ્નાયી નિયમીત ધામે દાવે માલીસ કરે છે,
તેમ કરવાથી કીવસ દરમિયાન સુખનો તડકો
પરન અને ધુળથી તેના ચહેરાનું રક્ષણ થાય
છે અને સોજે સુતા પહેલાં નરમ સાથુયા
ચહેરાને હેઠલી વખત તાજા પાણીથી સાથે
ઘોષ હુછી નાખવાની તે ખાસ સંભાળ લે છે.

સઘળા દવવાળા વેચે છે.

નશનલ ટ્રેડીંગ કું.

મંગળદાસ શેઠ, મુંબઈ.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને
બાળકોની જીવનકાળી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી

(રજીસ્ટર્ડ)

અભ્યાસિને ચતા દરેક દરોને મટાડી
તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રજપુષ્પ
બનાવે છે. આ સોગડીનું સેવન કરનાર
આજે આરોગ્ય, આનંદ માં તન
ગામ્યા છે.

કીમત રૂપી ૧ ના ખારે આના.

વી. પી. પો. જુહા.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

લાવનગર (કાઠીયાવાડ)

—સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે—

શ્રીઓ મારે ખાસ ઉપશોગી અને

વંચેત્વ વિનાશક

[અદિરાદિદ્યુત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી શ્રીઓના દરો જેવાં કે, મારીક
રૂપની અનિયમિતતા, ખોટી અરમી લોહી
વિહાર, કમુવાવડ, રતવાયી બગડતાં અર્ચા,
પ્રદર, લોહીવા, અધુરા ખાસે બાળકોના ચલો
જન્મ, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અશક્તિ, કેકનો
દુઃખાવો, મર્જાદખનો સોજો વિગેરે દરોને
મટાડી જર્જનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તો
પાલવે છે અને ગર્ભાદખને ગર્ભધારણ થોગ
બનાવે છે. કીમત રતલ ૧ ના આના રૂપીયા
બે. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી.
પો. જુહા.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

લાવનગર. (કાઠીયાવાડ).

[૧] અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદના કાર્યનો વિસ્તાર કરવા માટે પ્રમુખ શ્રી. રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડેએ સૂચવેલી યોજના

લેખિકા : શ્રી. શારદાબહેન મહેતા બી.એ.

સામાજિક અને કેળવણીના પ્રશ્નમાં આપણો કાર્યપ્રદેશ વિસ્તૃત કરવો જોઈએ એ અગત્યની વાત તો સદૃ સમજીએ છીએ. હિપલા ઘરમાંથી નીચેના ઘરમાં પ્રવેશ કરવો જ જોઈએ, અને ન્હાનાં ગામો, તેમજ ગામડાંના સંસર્ગ વધારવો જોઈએ, એ માટે આપણાંમાનાં ધણીએ આયદ જણાવેલો છે. અ. હિં. મ. પરિવહન કાર્ય સામાન્ય સ્ત્રી-જનતા, તેમજ શ્રમજીવી સ્ત્રીજનતાને સ્પર્શ કરતાં થાય તો જ સંસ્થાનાં મૂળ જામે. કાર્ય અને સંસ્થાની સંખ્યા વધે તો જ એની અસર હોડી થાય.

ગામડાંમાં કામ કરવું એ વસ્તુ આપણને સહુને એકદમ અનુકૂળ પડે એ મુશ્કેલ વાત છે. ગામડાંઓમાં જઈને રથાથી વસતવાટ કરી શકાય અને તેને જ માટે જીવન અર્પણ કરી શકાય તો જ એ કામ સફળતાથી થાય, એને માટે અમુક ચોક્કસ જાતનું માનસ અને પ્રકૃતિની આવરવકતા છે. કેટલાક કાર્યકર્તાઓમાં આ યોગ્યતા હોય છે. પ્રવૃત્ત યોજનામાં ગામડાંના કાર્યની યોજના આ તબક્કે નથી આપી તેટલા હિપરથી એમ માની સેવાની જરૂર નથી કે એ કાર્ય ઓછું અગત્યનું છે ને આ કાર્ય વધારે અગત્યનું છે. પરંતુ આ

યોજના તાત્કાલિક કામ કરનારાઓની સુગમતા માટે સૂચવવામાં આવી છે.

જે પ્રકારનું કાર્ય ગામડાંઓમાં કરવાનું છે, એ જ પ્રકારનું કાર્ય મોટાં ગામો, અને શહેરમાં રહેનારાં બહેનો પશુ પોતાની પાડોશમાં કરી શકે તેમ છે. એ પ્રકારનું કામ કરવા માટે જ આ યોજના તૈયાર કરવામાં આવી છે. આપણી સંસ્થાએ કાર્યપ્રદેશ લક્ષમાં રાખીને આ કામ કેવી રીતે ધણ શકે તે જણાવવાનો ઉદ્દેશ આ યોજનામાં છે.

આરંભમાં પુરસ્કાર આપવા વગર સ્વયં સેવકો મારફત આ કામ કરવું પડશે પણ આગળ જતાં પૈસાની સગવડ કરીને પગારદાર કાર્યકર્તાની જરૂર પડશે જ. તાલીમ લીધેલાં બહેનો જેમ જાતે તેમ મેળવવાની કોશિશ કરવી પડશે; અને કેટલુંક કામ પરિવહનની સંખ્ય બહેનો જાતે જ કરશે.

સરખાતેનાં યોગ્ય સંમયમાં વાતચીત, દેખાવો, પ્રયોગો, પર્વટનો, હિમણીઓ, રમત-ગમત, સામાજિક વિષયો આરોગ્ય, નૈઋતિક ધર્મ એ વિષયની સમજાવટ, આ વિષયોમાં જેટલું જાતે તેટલું કરવું.

ગામના મહેલા, યોગો, કે મ્યુનિસિપાલિટીએ શરૂઆત વિભાગો પ્રમાણે કાર્યની વહેંચણી સુધી

નેષ્ટએ. ન્હાના મહોદ્વા હોય તો એક કેન્દ્ર કરવું અને મોટા હોય ત્યાં વધારે કરવાં-ત્રીસ કે ત્રીસ, મોટી વધતી ઊંચાણે એકત્રિત કરવાનો પ્રયાસ કરવો.

શિક્ષણ મદત અથવા બહુ જુજ હી લખતે આપવું; પરિસ્થિતિ પ્રમાણે તેનો નિર્ણય કરી લેવો.

૧૧. એક કેન્દ્રની જવાબદારી, એ સંબોધે, લેવી. અક્ષરજ્ઞાનના પ્રચારનું કામ એક સભ્ય કરે, અને બીજા સભ્ય બીજા બધા વિષયો હાથમાં લે.

આ બંને કાર્યક્રમે પોતપોતાના કાર્યની અદલાબદલી દર મહીને કરવી.

૧૨. કાર્ય વ્યવસ્થા :

(અ) અ. હિં. મ. પરિવર્તની રથાનિક સમિતિએ એક કાર્યકર્તાને તાલીમને રથજે તાલીમ લેવા મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવી.

(બ) મહોદ્વાઓના કામ માટે રથાનિક સમિતિએ એક પેટા સમિતિ નીમવી. તાલીમ લીધેલી બહેન સમિતિનાં મંત્રી અથવા સામાન્ય સભ્ય હોઈ શકે. (મોટાં રથજોમાં જૂઠા જૂઠા મહોદ્વા માટે જૂઠી જૂઠી સમિતિઓ હોય, અને એક મોટી સમિતિ એ ન્હાની સમિતિઓના કાર્યની દેખરેખ રાખે.) રથાનિક સમિતિની મુનસફી પ્રમાણે પેટા સમિતિના સભ્યોની સંખ્યા રાખી શકાય.

(ક) દરેક મહોદ્વામાં કામ કરનાર સ્વયંસેવિકા બહેનોનાં કામ પર મહોદ્વા સંધિ-તિએ દેખરેખ રાખવી, અને કામની જરૂરિયાતોની માહિતી મેળવી આપવી નેષ્ટએ. બધા મહોદ્વાના કાર્યની દેખરેખ તાલીમ લીધેલી બહેનના હાથમાં રહેતી નેષ્ટએ. પેટા સમિતિનું કાર્ય દેખરેખ રાખવાનું, અને કામનો સમન્વય કરવાનું, તેમજ જરૂર પડે નાણાંની નોંધવધ કરવાનું રહેશે. આ ઉદ્દેશ

લક્ષમાં રાખીને સમિતિની પસંદગી કરવી નેષ્ટએ. જે બહેનોને નવરાશ હોય, લાગવગ હોય, જૂઠા જૂઠા કામની આવડત હોય, અને જે જે બહેનોને રચનાત્મક, સામાજિક કામ કરવાની ધગશ હોય તેવાં બહેનોને સમિતિમાં લેવાં નેષ્ટએ. પુરોગામી સમાજની જરૂર પડે તો તેમને સલાહકાર સભ્યો તરીકે લઈ શકાય. જે રથજે માત્ર મહોદ્વાઓના કામની જ સમિતિ હોય, અને બીજા ન્હાની ન્હાની સમિતિઓ ના હોય, ત્યાં મહોદ્વાઓમાં કામ કરનાર સમગ્રી બહેનોએ પેટા સમિતિની માર્ગસૂચક સલાહ બોલાવીને કામની વાટાપાટ કરવી. દરેક કામ કરનારાંએ મહિનામાં એક વખત કાર્ય સંબંધી વિચારની આપને માટે મળવું જ નેષ્ટએ.

૨. તાલીમ લીધેલી સભ્ય બહેન :

(૩) ઉપર બતાવ્યા તે ઉપરાંત તાલીમ લીધેલી બહેનની મારફત પેટા સમિતિએ કામ કરવું. દેખરેખ, સૂચનાઓ, આર્થિક અને બીજા મદદ, વર્ષભરના કામની રૂપરેખા સામાન્ય કાર્યપદ્ધતિ એ સમજી પેટા સમિતિનું કાર્ય ચલાવે. આ ઉપરાંતનું બીજું બધું ખર્ચ કામ તાલીમ લીધેલી બહેનને હસ્તક રહેશે. કારણ કે એ બહેન સ્વયંસેવિકા તેમજ નિષ્ણાત હશે.

(૪) પેટા સમિતિનાં બીજાં બહેનોનાં કાર્યની વહેંચણી કરતી વખતે તાલીમ લીધેલી બહેનની આ બંને યોગ્યતા લક્ષમાં રાખીને તેનો દરબજો સાચવવો નેષ્ટએ.

(૫) તાલીમ લેવાનું રથજ અખિત્ર હિન્દ મહિલા પરિષદે નક્કી કરેલું રથજ, અથવા પરિષદે યોગ્ય ગણેલું રથજ રહેશે.

(૬) આ તાલીમ લેવાનો ખર્ચ તથા મહોદ્વામાં કાર્ય કરવાને જવા આવવાની વાહનનો ખર્ચ રથાનિક સમિતિ આપશે.

(૪) મહોદ્દામાં જે બહેનો કામ કરશે તેમને આ બહેન તૈયાર કરશે. વર્ષના કામની રૂપરેખા ધડીને પેટા સમિતિ સમક્ષ મૂકશે. મહોદ્દાની વરતીની જરૂરીઆતોની માહિતી મેળવીને પેટા સમિતિ આગળ તે મૂકશે.

૩. કાર્યકર્તાઓ :

થોડા સમય સુધી તે કાર્ય કરનારાઓ વિના પુરસ્કારે કામ કરે એવા સ્વયંસેવકો હોવા જોઈએ. એ સહુને માટે નિર્ણિત રથળે તાલીમની જોગવાઈ કરવામાં આવશે. જ, જ મહિના કે વર્ષ માટે શિક્ષિત બહેનો પોતાની સેવા આપે એવા પ્રયાસ આપણે કરવો જોઈએ.

૪. (૧) તાલીમનાં રથળો :

આખા દેશને માટે એક મધ્યસ્થ રથળ રાખવું અશક્ય છે. દરેક પ્રાન્ત-એટલે બ્રિટીશ પ્રાન્ત અથવા રાજસ્થાની સંસ્થાનમાં એક એક કેન્દ્ર રાખી શકાય. જો કે એ પણ વ્યવસ્થાની દષ્ટિએ મુશ્કેલ છે. બાળવાર પ્રાન્તીય વિભાગ કરી શકાય. આવે રથળે વર્ષમાં એક મહિના માટે તાલીમ વર્ગ ખોલી શકાય, અને ત્યાં તે તે વિભાગનાં કાર્યકરોને મોકલવાની વ્યવસ્થા રથાનિક સમિતિઓ કરે. ખર્ચ તે તે વિભાગની સમિતિઓ વહેંચી લે. આ રોજના તૈયાર કરવા માટે, તેમજ શિક્ષણ વર્ગની આરંભની વ્યવસ્થા માટે રથાનિક નિષ્ણાતોની મદદ લઈ શકાય.

પૂનામાં આ વર્ષના ઉન્નતાળામાં આવે એક વર્ષ કાઢવાની થી. રાણી રાજવડેની ધજા છે.

૫. નાણાની સંગવક :

(૬) રથાનિક મદદ પૂરતી થવી જોઈએ. દરેક રથળે ફાળો એકઠો કરવા માટે સમ્મેલન, રંજનક્રમ વગેરે દ્વારા એટલાં નાણાં ઉઘરાવી શકાય.

(૭) ખર્ચના મુદ્દા નીચે પ્રમાણે રહેશે :

(અ) સજ્જોની તાલીમ, (બ) પત્રિકાની છપામણી. (ક) વાહનખર્ચ, (ડ) ખોદપાક, દેખાવો, પર્યટન, રંજનક્રમને આગે થતાં ખર્ચો, (ધ) પરચુરણ.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ પોતાનું, રૂંડ આગળ ઉપર કદાચ આ મુદ્દા પર કાઢશે.

૬ કામ :

(૮) ગામડાઓમાં જે પ્રકારનું કામ થાય તેનું ચાલુ, સીધું, સતત અને તળેપકું શહેરોમાં નહિ થઈ શકે. શરૂઆતમાં તે ધણે ભાગે પત્રિકાનું વાંચન, સમજૂતી, દાખલા દલીલો સાથે વ્યાખ્યાન, પર્યટન, કામ કરતી વિવિધ પ્રકારની સંસ્થાઓની માહિતી અને જૂદા જૂદા પ્રકારના રંજન ક્રમો આટલું કરી શકાય. જો કે આટલું પૂરતું નથી. પણ આરંભમાં આપણે ઉદ્દેશ બહેનોને ટાંકપણ પ્રકારની જાગૃતિમાં રસ લેતાં કરવાનો છે, પત્રિકામાં આપવાના વિષયો આગળ આપ્યા છે.

(જી) આરંભમાં મહોદ્દાની સ્ત્રીઓ અકવાડીઆમાં નણુ વાર મળે તો ખસ થાય. કેમકે રોજ તો એ સહુને બહુ કામ હોય છે. અને આપણી પાસે પગારદાર કાર્ય કરનાર પણ ના હોય. ધીમે ધીમે જો વધારે દિવસની માંગણી થાય તો સાઈ જ અને તે પ્રમાણે સવડ તો કરી આપવી જોઈએ. રથળ અને વખત પરિરિયતિ પ્રમાણે રાખવાં.

(ત) એક સભામાં એક પત્રિકાની સમજૂતિ આપવી, એક જ વિષયને લગતાં જે નાણુ મુદ્દા હોય તો તે જરૂર હાથમાં લઈ શકાય. કાર્યકર્તા સમ્ય પત્રિકા વાંચે અને સમજાવે અને પછી પ્રશ્નોત્તરી કરે. આ પ્રશ્નોત્તરી, માટે તાલીમખંડ શિક્ષિકાની જરૂર છે, અને પ્રશ્નાવલિથી ધણે લાભ થવા સંભવ છે.

(ય) પત્રિકામાં કયા વિષયો સ્પર્શવા જોઈએ તે આગળ બતાવ્યું છે. પત્રિકા બહુ

ન્હાની મેં સંરળ બાધામાં, સામાન્ય રીતે મુદ્દાની સમજૂતી આપેલી હોય એવી હોવી જોઈએ. જે ત્રણ પાનાંથી વધારે મોટી ના જોઈએ. સામાન્ય જનતાની જરૂરીઆત પ્રમાણે એ વર્ગ સમંજ શકે એવી હોવી જોઈએ. પત્રિકા માટે એક ન્હાનું લેખક મંડળ રાખવું. સ્થાનિક જરૂરીઆતના વિષયો સ્થાનિક વ્યક્તિઓ પાસે લખાવવા. ખાડીની ખીજ સર્વસામાન્ય હોય, અને તે એક બાધામાં લખાઈને બધી બાધામાં તેના તરજુમા થવા જોઈએ. તરજુમા સ્થાનિક કાર્યકરો કરી લે.

(૧) પત્રિકા ઉપરાંત પ્રત્યક્ષ પાઠ આપવા જોઈએ, (અ) તેમાં દવાખાનાની સારવાર, માર્દાંતી માવજત, ટપાલના દરો, એવી ન્હાની ન્હાની માહિતી પણ આપવી, (આ) છાપાં વાંસવા, (ઇ) મેજક લેન્ટર્ન, (ઉ) કીર્તન કથા, (એ) શીવજી-મુંચજીના વર્ગો, (ઐ) બાળકોની માવજત, પ્રદર્શન, (ઓ) પર્પેટન અને ઉમણીઓ, (ઝો) સંસ્થાઓની મુલાકાત, ઉદ્યોગનાં કેન્દ્રો, સાર્વજનિક જગ્યાઓ, બગીચા, મ્યુઝીયમ છત્યાદિ. (અ) મૂંઢને સામાન્ય રીતે રસ પડે એવી મહોલ્લાને અનુકૂળ કાંઈ પ્રવૃત્તિ રાખવી.

૭ પત્રિકા:

પત્રિકામાં લગભગ નીચે પ્રમાણેના આશરે વિષયો અને પેટા વિષયોના સમાવેશ કરવો. એકંદર ૧૬૦, કે ૧૭૫ પત્રિકાઓ થઈ શકશે. આ વિષયો અ. હિં. મ. પરિષદના મુજબનામાં છૂટક છૂટક જપાય છે, અને પછી પુરિતક રૂપે બહાર પાડી શકાય. આ સાથે યાદી આપેલી છે તેમાં સંધારાવધાર કરી શકાય માત્ર સૂચક રૂપરેખા આપી છે.

(સુચના—અક્ષરજાનના પ્રચાર માટે દરેક એક વખતે એક કલાક આપવો.

૮ અંગત આરોગ્ય :

(ક) શારીરિક સ્વચ્છતા, વાળની સંભાળ,

સુષ્કતા, સામાન્ય સુશોભિતતા, (ખ) કપડાંની અને અંગત વસ્તુઓની સ્વચ્છતા, સાબુનો ઉપયોગ, (ગ) અસ્વચ્છતામાંથી ઉત્પન્ન થતા રોગો, ખસ, દાદર, દાંતના રોગ, (ઘ) કરમ વગેરે ખીજ સામાન્ય જંતુઓ દૂર કરવા વિશે.

૯ ધરની સ્વચ્છતા :

(ક) ધરની આસપાસ અને ધરની અંદરની ધૂળ, ગંદવાડ, અંધાર, બેજ એ રોગનું મૂળ છે, અને તે દૂર કરના શા ઉપાય લેવા. અને તેટલી સરતી નાશક દવાઓનો ઉપયોગ. (ખ) વાસણો માંજવા, રસોઇમાં વપરાતાં અને ખીજ વાસણો, ધરનું ખીજું નાચરચીકું, બાળકનાં કપડાં, બિછાના વગેરે સાફ રાખવાં. ધર અને તેની આસપાસની પરિસ્થિતિ.

(ક) ધરના અર્થનો અંદાજ કાઢી રાખવો. (ખ) ખરીદી, (ગ) રસોઇમાં કેટલીક નવી વસ્તુઓની બનાવટ, (ઘ) કપડાં સાંધવાં, (ચ) ધરને સુષ્ક કરવું, બાગ અથવા થોડાંક શાકભાજી ઉગાડવાં. (છ) ઢોર અને ખીજ પાળેલાં જનવરોની સંભાળ.

૧૦ મહોલ્લાનું આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા:

મહોલ્લો સાફ રાખવાની જવાબદારી દરેક સ્ત્રીની છે. (સાફસુધી કરવાના દિવસો રાખવા.)

૧૧ મ્યુનિસિપાલિટી :

૧ નાગરિકના હક્ક, ૨ પાણી, ૩ અગ્નિ રક્ષણ સાધન

૧૨ સામાન્ય આરોગ્ય :

૧ પ્રયત્ન (૨ પત્રિકા) સુવાવડખાનાની મુલાકાત, ૨, શરીરવિજ્ઞાન-નમુના, આંકડા, ૩, ગ્રેપી રોગ, શરીરની સંભાળ, કસરત, ૪ રોગોની રૂકાવટ, ૫ તાત્કાલિક મદદ, માંદગી વખતની સામાન્ય સારવાર, ધર-ગરબુ ઉપાય.

૧૩ બાળકની માવજત બાલસંસાહ :

બાલમાનસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ (સંક્ષિપ્ત)

૧. આરોગ્ય અને ઉછેર (આજકાલે પહે-
રાવવાનાં કપડાંનો નમુનો) ૨ તાલીમ, ૩
આજકાલે કેવી રીતે શિક્ષણ આપવું. આજકાલે
કેવી શાળામાં મૂકવું.

૧૪ ખોરાક :

૧ સામાન્ય, ૨ જૂદી જૂદી જાતના આહાર,
પૌષ્ટિક તરવો પ્રમાણે ખોરાકની આંકણી.

૧૫ પાઠાશી ધર્મ : સહકાર.

૧૬ ન્યાયાધિશી : મુલાકાત.

૧૭ પોલીસ :

૧ પોલીસના ચોક્કસ રથાન સંબંધી
સમજૂતી. ૨ પોલીસ અંગેના નાગરિકના હક્ક
અને ફરતો, પોલીસ લાઇન્સની મુલાકાત,
માર્ગવ્યવહાર સાચવવાનો પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ.

૧૮ રાજ્ય કચેરી : મુખ્ય કચેરી, મુલાકાત.

૧૯ પોસ્ટ ઓફીસ :

(૧) તેના કામની સમજૂતી (એક
મુલાકાત); સામાન્ય ટપાલ, નાણાંની લેવડ-
દેવડ, પાસપોર્ટ (પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શન). (૨) તાર
અને ટેલીફોન, (પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શન). (૩)
સેવીંગ બેંક, (અ) રેલ્વે અને બસ.

૨૦ બેંક :

૨૧ ઉદ્યોગ :

(૧) સામાન્ય સમજૂતી. (૨) બે કે
ત્રણ સામાન્ય વીજોની જનાવટની ક્રિયા
સમજવી. દા. ત. કાપડ, સાથુ, ટાંક ઇત્યાદિ.
મીઠા અને ફેક્ટરીની મુલાકાત, (૩) રચાનિક
ઉદ્યોગ; વણાટ, કંતામથુ, ટોપલી જનાવવાનું.
(૪) કળા-મ્યુઝીઅમની મુલાકાત, (૨ પત્રિકા-
જૂદી જૂદી લલિતકળાને લગતી) (૫) મોટા
ઉદ્યોગોમાં કામ કરનારાના પગાર અને જીવ-
નની પરિસ્થિતિ.

૨૨ સ્વદેશી :

(૧) અગત્ય અને રાષ્ટ્રના આર્થિક જીવ-
નમાં તેનું સ્થાન.

૨૩ સરકાર : રાજનીતિ

(૧) અતિ સંક્ષિપ્ત રેખાદર્શન, ધારા-
ધોરણ, નાણાં કયાંથી આવે છે. કરવેરા,
રેવન્યુ. તેની વપરાશ કેવી રીતે થાય છે.

(૨) જૂદા જૂદા રાજકીય પક્ષો. (૩) મતા-
ધિકાર, મત કેવી રીતે આપવો સુદૃષ્ટી.

(૪) રચાનિક પંચાયત (લોકલ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ)

(૫) રચાનિક સભ્ય-તેની પાસેથી કેવા પ્રકાર-
ની મદદની અપેક્ષા રાખી શકાય.

૨૪ કોપદાઓ :

(૧) શા માટે, અને કેવા. (૨) સ્ત્રીઓના
કામદેસરના હક્ક અને તેમાં રહેલી કનડગ્નો.

૨૫ લેખ અને કુટુંબ :

(૧) બાળલગ્ન-શા માટે અનિષ્ટ છે.

(૨) લગ્નના રિવાજ-સારા અને ખોટા,
લગ્નખર્ચો. (૩) સુખથી કેવી રીતે સાથે રહી
શકાય. (સુખમાં રહેવાનો હક્ક). (૪) સંતતિ-
નિયમન. (૫) મઘનિષેધ. (૬) પક્ષનો રિવાજ.

૨૬ ધર્મ અને અસ્પૃશ્યતા :

(૧) ધર્મ એટલે શું. (૨) જૂદા જૂદા
ધર્મો : સહિષ્ણુતા. (૩) ધર્મ અને શક્તિ,
(૪) જીલ્લો, ખર્ચાળ ધાર્મિક ક્રિયાઓ.

૨૭ પુસ્તકો :

(સાહિત્યમાંથી વાંચનની વ્યવસ્થા)
કરતાં પુસ્તકાલય.

૨૮ છાપાં વર્તમાન પત્રો :

અઢવાડિક કે પાક્ષિક માગી લાવેલાં-
છાપાંનું વાંચન સુખ્યત્વે. (૧) વર્તમાનપત્રનું
મહત્વ. પત્રના કાર્યાલયની મુલાકાત. (૨)

૨૯ રેડીઓ-સમજૂતી પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ :
૩૦ સીનેમા મુલાકાત :

૩૧ નારકશાળાઓ, મેળાઓ, મુલાકાતો:
૩૨ હિન્દુ ઢરાનો ઇતિહાસ :

(૧) સામાન્ય રેખા-૪ પત્રિકા. (રચાનિક
ઇતિહાસ-રચાનિક લેખક પાસે તૈયાર કરાવવો)

પહેલે દિવસે

ખુદલી પરિપક્વ પહેલાં

પ્રમુખશ્રીનો ઉતારો ગુસર ગામમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. ત્યાંથી તેમને સરઘસમાં પરિપક્વ રથાને આણવામાં આવવાનો હતો. ગામલોકીનો ઉત્સાહ માતો ન હતો. જલ્દી કોઈ મહાન પ્રસંગ બનવાનો હોય એમ ઉત્સાહનાં પૂર ઉભરાતાં હતાં. પરંતુ હજી તો પ્રમુખને આણવાની વાર હતી-વચમાં બે કલાક હતા-અને દૂર દૂરથી કિસાનો તો હોંડ્યા આવતા હતા-સારી સંખ્યામાં જમા થયા હતા. એ સૌને સંતોષવાનું બે શેડિયો અમદાવાદથી અમારી સાથે ન આવ્યો હોત શી રીતે ધાત ? લાગલગત બે કલાક સુધી કિસાનોના જીવાન હીકરાઓએ ગાયું, જુદા કિસાનોએ ગાયું, કાર્યકર્તાઓમાંથી વારંવાર સૂચનાઓ આપવાનું ચાલ્યું, સુરતના કુળજાઓની કહાણી સુણાવી, અને અમદાવાદના બિરાદર રસિકે પ્રચંડ શુદ્ધ મરે ગીત છેડ્યું.

*

બપોર ચડતી જતી હતી. એક વાગ્યો હતો અને એરલની જીભી તાલુકદારીના બીખાયુરના ૨૦૦ કિસાનો એક સરઘસરો ગામના વાજતા આવી રહ્યા હતા કિસાનોએ એમનું સ્વાગત કર્યું. એકના પિતાનર ગોરે લલકાર્યું—

ખેડો આલો, જંગ મચલો, શુભામી તોડવ કાજ
જુદા હજોડો, કાનુનો તોડો.....

અને એ પછી ઉપરા ઉપરી કિસાનોનાં ઝુંડો આવ્યે જ ગયાં.

*

ઝંડા વંદન

દોઢ વાગતાં ઝંડા વંદનનું કામ લઈ ચલ્યું. 'ઝંડા ખારા લાલ હમારા'નું ગીત ગવાયું. અને બિરાદર શુભામીએ શુભામી જમાનમાં નેશીલા મરે જણાવ્યું: 'જ્યાં સુધી અથારા

કેશમાં. શરીરોત્તર લોહી-ચુસાય છે. કામ નહિ કરનાર લોકો સત્તાં ભોગવે છે, પરદેશી હકુમત કાયમ છે ત્યાં લગી આ લાલ ઝંડાની નીચે આપણે સૌએ એકઠા થઈ જંગ જમાવવાનો છે.'

*

પ્રમુખનું સ્વાગત

પ્રમુખને આણવાનો વખત થયો હતો. એક બાલુ ધન્ડુલાઈની આંખ. હેઠળ વિષય વિચારણી ચાલી રહી હતી. બીજા બાલુ પ્રમુખનું સરઘસ આવી રહ્યું હતું. પ્રમુખને દોઢ બે હમર ખેડોનો વચ્ચે એક ગાદીમાં બેસારી મંડપ સુધી આણવામાં આવ્યા. ગામઝાંડું કોલ શરણાઈનું સંગીત ચાલુ હતું. તરગાળા કારીગરો નાચથી વાતાવરણમાં રસિકતા આણી રહ્યા હતા. અને પ્રજા ઉમળકાબેર પ્રમુખનું સ્વાગત કરી રહી.

*

ખુદલી પરિપક્વ

ખુદલી પરિપક્વની શરૂઆત થઈ, બિરાદર રસિકે 'ઉમવ ઝંડો કાંતિનો' ગાઈ ઉત્સાહી-સરનાં ભોળાં ફેલાવ્યાં. ત્યાર બાદ લગભગ ૭૦ વરસના દેખાતા, સફેદ દાદી અને સફેદ વાળવાળા, કાળા વાળ શાખ્યો ન જડે એવા એક જુદા થયા, પરિપક્વના સ્વાગત પ્રમુખ અવેરલાઈ પટેલનું નામ પત્રિકામાં વાંચ્યું હતું ત્યારે તો એક જીવાન કે આધેડની જ કંઈપણ કરી હતી. આટલા જુદા-આ રથાને બેઠા જવં અને માનથી માથું નમ્યું. સ્વાગત પ્રમુખે. પોતાનું ભાષણ વાંચ્યા બાદ તથા પરિપક્વના પ્રમુખની વરણીની વિધિ પત્યા બાદ સંદેશાઓ વાંચવા પ્રો. ચંદુલાલ (જેમ જિલ્લાના કિસાન કાર્યકર્તા) જિલા થયા. શ્રી. પરચેકર, બેલવી, જમનાદાસ મહેતા, પી. સી. નેશી, ડાંગે, ડોકટર સીધા (જળપણ), રવિભાઈ મહેતા. તથા સ્વામી સદગુરુ અને મદુનંદન શર્માના નાના મોઢા

સંદેશાઓ વંચાયા, પ્રોફેસર રંગા પરિવરની
ઉદ્ધાટના માટે આવનાર હતા તે ન આવી
સકેલા. તેમનો પથુ તેજસ્વી સંદેશો પરિવરને
સંભળાવ્યો.

*

પ્રમુખ શ્રી. ડૉક્ટર સુમંતલું ભાષણ
છપાયેલું હતું તેમણી અગત્યનો ભાગ તેમણે
વાંચ્યો. અધ્યક્ષ સવા કલાક સુધી એક
જણને ધીમું વાંચતાં સાંભળી દગ્ગરો અપ-
ટેએ થાંતિપૂર્વક ખેસી રહેવાનો આ પ્રસંગ
જરૂરે કસોટીનો મણી શકાય.
કરવો.

પરેસે દિવસે ચાર ઠરાવોમાં એક લકડોમાં
ભોગ આપનાર પ્રત્યે માન અને પ્રેમ ફરોવંતો
તથા શ્રીને જન્મમાં મૃત્યુ પામેલા કિસાન
કાર્યકર્તા ભાઈ સોનિયા આશિષાને અભિનંદનો
હતો. ૩ જો ઠરાવ ચોથા અખિલ હિંદ
કિસાન અધિવેશનને આવકારતો હતો અને
૪ થો શાશ્વતિની નીતિમાં અદા જાહેર
કરતો હતો.

પહેલા દિવસની આટલી કાર્યવાહી પૂરી
ચતાં સાંજ પડી ગઈ હતી અને મોટા
ભાગના કિસાનોને તો હોડતા પાછા ઘેર જઈ
ખીજી અપોરે પાછા આવવું હતું.

રાતનો કાર્યક્રમ

રાતે ડાહ્યા રાસ, નાચ અને ભજનોના
કાર્યક્રમથી આખું વાતાવરણ આહ્લાદક બની
અડું હતું. એ ગામડી ગીતોમાં પથુ નવી
વિચારસરણી ડોકિયાં કરી રહી હતી.

‘હાથડી ગાંસડી વઝની રે, તે કેમ નાંખી દેવાય ?’

‘વેઠની ગાંસડી નાખી દેવાનો રસ્તો પૂછતા
કિસાનો પાછા જાણે પોતે જ એનો જવાબ
આપતા હોય કે ‘તારે વળી શીખવાનું’ શું
છે ? તને તો ગળથૂંથીમાં ‘હડતાલ’નો
મહાખત્ર ખેલો છે. હું શું કામ મહારાષ
છે ? એમ ગાતા હતા.

તારે હાલરડે હડતાલ !

અને

‘ભાડાની વેલ તારી લગાજી મેલ
તું તારું લઈ મેને છુલકા !’

આ લીટીઓ તો ફેટલી બધી ક્રાંતિકારી છે !

‘તમે તમારું પડાવો લેજો’ (શહેરી ક્રાંતિગીત)
ને ટપે આવી આ ગામડી લીટીઓ !

રાતના અને ખીજી સવારનો આ કાર્યક્રમ
સામાન્ય કિસાનોની વર્ગ અપ્રતિભા અગ્નિ
ખપાલ આપવા પૂરતો ન હતો શું ?

ખીજો દિવસ

ત્રિપથ વિચારણી

જુદા જુદા નિર્દેશાના અને તાલુકાના
કિસાન કાર્યકર્તાઓ ચર્ચામાં ભાગ લેતા હતા.
એક ઠરાવ આવવો અને એને વિશે છૂટથી
ચર્ચા થતી. ‘શુદ્ધિશાળીઓને’ ન સમજાય
એવી વિગતોમાં કિસાનો એમના પ્રશ્નોની
જાડી છણાવટ કરતા, શુદ્ધિશાળીઓને કંઠાજો
આવે એટલી વિગતોમાં કિસાનો ધીરજપૂર્વક
જિતરતા અને એક ઠરાવ કે ઠરાવની કલમ
કેવી રીતે ચિટીરા હદમાં, દેશી રાજ્યમાં કે
ધનામદારી તાલુકાદારીમાં લાગુ પડે તેનો
વિચાર કરી નેતા. વચમાં વચમાં કોઈ
કાળિયાધારી ખેડૂત જિજ્ઞાસુ જતો ને દિલનો
જિજ્ઞાસુ ઠાકવી નાખતો તો વચમાં કોઈક
આડી વાત જ ટફકી જતો ને સૌ એની
ભણી નેઈ એળું હાસ્ય કરતા. એક ઠરાવની
ચર્ચા આલતી હતી-કિસાનસંભાનો કાર્યકર્તા
પહેલાના ખેડૂતોના હિતેશરીઓની વાત નીકળી.
એક ૭૦ વર્ષનો વૃદ્ધ ખેડૂતો જિજ્ઞાસુ, ‘ભાઈજી
તો અમારે ત્યાં બાપી વરહથી થયાં પથુ એથી
હું (શું) વજન ?-હો (સૌ) એક કલાક
ભાઈજી કરી હોડતા ચતા. એથી હું (શું)
વજે ?’ અને જવાબમાં કંઈકાઈનું અદ્ભુત
બાપી ગયું.

*

વચમાં મહેસુલના અન્યાયી કાયદાઓની અને તે બદલવાની ચર્ચા ચાલતી હતી. એક જણ બોલી ઊઠ્યું: 'કાયદાઓ ઘડનારા પણ જમીનદારો જ હતા ને?'-ખીજાએ સર પ્રશ્નો: 'આપણા નડિયાદવાળા ગોકળદાસ કહાનદાસ પાદેખ ચે એમાં હતા જ તો?'

*

મહેસુલ ધારો અને આવકવેરાના ઠરાવ ઉપર ચર્ચા થતી હતી. 'જમીનોનો માલિક સરકાર કે ખેડૂત?' એની સંદાષ કરવા કેટલાકે કથાણુ કર્યું, એક કાર્યકર્તાએ જવાબ વાળ્યો, 'આપણે તો બહાર કર્યું જ છે કે ખેડે તેની જમીન. પછી વધારે કહેવાની શી જરૂર છે?'

*

એક સમૂહ ચર્ચા તો થઈ 'એ ઝાડની માલિકી કોની?' એના ઉપર.

દાખલો આમ હતો—

(૧) એક માણસે પોતાની જમીનમાં ગોટલો નાંખ્યો.

(૨) ગોટલામાંથી ઊઠવો થાય તે પહેલાં ખીજા એકે તે જમીન ખરીદી લીધી

(૩) એ ખીજા માણસે એક ત્રીજા ખેડૂતને એ જમીન ખેડવા, ઉછેરવા આપી. એ ખેડૂતે આંખો ઉઢેર્યો અને મોટો કર્યો.

આ આંખોનો માલિક કોણ? અને આ આંખોની ફેરીઓનો હકદાર કોણ?

સાચે જ, આ પ્રશ્ન એકો સમૂહ નથી. આનો જવાબ કાયદામાં શો દરો એ કોણ જાણે. પણ ફેરીઓનો હકદાર તો આઠ ઉછેરનાર ખેડૂત જ હોવો જોઈએ એવો ધણુનો અને આખા ઝાડનો માલિક પણ ખેડૂત હોવો જોઈએ, એવો કેટલાકનો અભિપ્રાય હતો.

મહુડાનો કાયદો થયો ત્યારથી એની સામે વિરોધ ચાલતો આવ્યો છે. ઇન્દુભાઈ અને રૂ, સુમંત બંનેએ કહ્યું, '૧૯૧૬ માં અમે

આવો જ ઠરાવ લાવ્યા હતા, હજી એનું ચાલે છે!'

એક જણે એનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે 'એને માટે ૨૦ ને ગોળાબાર કરવા જેવે આ કાયદો છે।' (કેમકે એ માણસો દા પીરો એ ખીજે મહુડાં સંઘરવાની ખેડૂતોં મનાઈ છે. બ્યારે હજારો લાખો ખેડૂતોને મહુડ એ તો ધાન કરતાંય વધારે જીવાર છે.)

*

અપઠ કિસાનો

નવા સુધારા લાવવા, સચનો કરવાં અર્થોની સ્પષ્ટતા માગવી—આ બધું મારે મારે તો બહુજાઓની કોન્ફરન્સમાં જ થતું હતું, એમ હતું. પણ અહીં અપઠ કિસાનોને એ બધું કરતાં જોઈ હતું તો દિગ થઈ ગયો.

અને ઇન્દુભાઈની વીગતો ઉપરની-હકી-કતો અને ત્રીણી ત્રીણી માલિકીઓ ઉપરની હથોટી તો અદ્ભુત જ હતી. નહિ તો હજાર ગુંચાવાળા કિસાન જીવનના કોયડા એકલ હાથે સફળ રીતે ઉકેલવાની હામ શી રીતે બીડી શકે?

*

ઠરાવો-માર્ગદર્શિકા

ગુજરાતની આ પહેલી જ કિસાન પરિષદ હતી. એટલે કિસાનજીવનના બને તેટલા બધા મહત્ત્વના સવાલોને સ્પર્શ કરતા લગભગ ૩૦ ઠરાવો થયા. સંખ્યાના પ્રમાણમાં જેમ એ ઘણા છે તેમ લંબાણમાં પણ પુષ્કળ છે. પરંતુ આ ઠરાવો જ એટલા સ્પષ્ટ અને સ્વચ્છ છે કે એનું વાંચન જ ઘણુંખૂંટું કહેવાનું કહી નાખે છે. આ ઠરાવોનું વાંચન જ ગુજરાતના તમામ કિસાનોના પ્રશ્નો અને તેમનું માર્ગદર્શન કરવા જેટલા સમર્થ છે. એ રીતે આ ઠરાવો કિસાનો અને તેમના કાર્યકર્તાઓ માટે એક માર્ગદર્શિકા રૂપે મહત્ત્વના છે.

ખુલ્લી બેઠક

બીજા દિવસની ખુલ્લી બેઠક શરૂ થઈ ત્યારે આગલા દિવસને ભુલાવી દે એટલે વધારે માનવ સમુદાય ભેગો થયો હતો. પહેલે દિવસે ૪ થી ૫ હજારની ગણતરી થતી હતી તો બીજા દિવસે ૭ થી ૮ હજારની થતી હતી, અને સ્ત્રીઓ ! સ્ત્રીઓ તો જાણે હરીશાહ કરતી હતી ! સામ-સામી બે પાંખોમાં તો લગભગ સરખી વહેંચાયેલી દેખાતી હતી. આ બહેનોને ઉદ્દેશીને ખાસ ભાષણો પણ ગોઠવાયાં. શ્રી. ચારણભટ્ટે તથા શ્રી. ગંગાભટ્ટે બહેનોને ઉદ્દેશી ખાસ બોલ્યાં, અને એ સ્ત્રીસમુદાય અવાજ કરતો બંધ પડ્યો. જાણે એમની ઇચ્છાઓ પુરાઈ.

ઠરાવોનું કામકાજ શરૂ થતાં પહેલાં અમદાવાદ મિલકામદાર યુનિયનના મંત્રી શ્રી. મગનભાઈ પટેલે નાગા બૂખ્યા કિસાનો અને કામદારોની એકતાનો સૂચક સંદેશ આપ્યો અને મહાસભાની અંદર દાખલ થવા સૌને હાકલ કરી.

ત્યારબાદ ઠરાવોનું કામ શરૂ થયું. શરૂઆતમાં બિ. પાંચાલકરે લંબાણથી ભાષણ કર્યું. બિ. ઇન્દુલાલ, હેડુભાઈ શુક્લ, લખમા-સિંગ, પિતાંબર ગોર, ઝીણાગીર આર્ય, નાનુભાઈ, કાનસીંગ, દેવીસીંગ, મહાસુખભાઈ, ખેડાભાઈ, દિનકર મહેતા, ભોગીલાલ ગાંધી વગેરેએ ઠરાવો ઉપર વિવેચનો કર્યાં. ઇડરનો એક મહત્વનો ઠરાવ ઇડરના કાર્યકર્તા શ્રી. ગંગારામ શુક્લ તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો. તેવી જ રીતે હુણવાડાને અંગેનો એક લંબાણ ઠરાવ પસાર થયો હતો.

પિતાંબર ગોર ! લખમા ભારતર ! અને મહાસુખભાઈ ! આ આદ્યૃત વૃદ્ધ કાર્યકર્તાઓ અને ઝીણાગીર, ખેડાભાઈ, હેડુભાઈ વગેરે જુવાન કાર્યકર્તાઓ અને સદા તત્પર એવા ભાઈ કૌશિક - આ બધી કિસાન આકૃતિઓ નવી આયા, નવી ચેતના પ્રગટાવે છે. મહા-સુખભાઈને જોતાં, એમની વાતો સાંભળતાં,

એમનો પરિચય થતાં જાણે ગુજરાતના જાણીતા રવિચંદ્ર મહારાજની યાદ આવે છે. એજ ઉધાડો વેશઃ એજ સમ્યાધ, સાદાઈ અને ત્યાગની લગતી !

આ પરિષદે રાજકીય દષ્ટિએ શી નવીનતા આપી, શી ગતિ આપી એનો વિચાર અહીં પડતો મૂકીએ - પણ ગુજરાતના નૂતન પરોઢમાં કિસાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય ગુજરાતના ભવભલા વધુઉકેલ્યા પ્રશ્નો ઉકેલ આણી આપવા સમર્થ થશે એવી આશાઓ તો આ પરિષદે બાંધી આપી છે.

આ પરિષદે કિસાનોને કેવળ અધારામાંથી જગાડ્યા છે એમ જ નથી. પણ તેને પોતાની જમીન, ઢોર, જીવનનાં સાધનો છૂટી લેવાર સરકાર કે શાહુકારનો સામનો કરવાની સૂઝ આપી છે. પોતાનો પકવેલો પાક લઈ જવાર સામે 'હડતાલનું' હથિયાર' અજમાવવાની સલાહ આપી છે. એકતરું જીવન જીવે એટલું અનાજ, એટલાં ઢોર, એટલાં સાધનો સામવી રાખ્યા પછી જ બાકીના ઉપર બાકીનું વધે તો - શાહુકાર કે સરકારનો હક્ક છે એવું જાહેર કર્યું છે.

દેવાના દૈત્યનો આ પરિષદે અભિદાહ કર્યો - એક 'દૈત્ય' બનાવી તેને સાચેસાચ નદીએ લઈ જઈ તેનો અભિદાહ કર્યો. આટલું સૂચન કિસાનોને દેવામાંથી છૂટા થવા માટે બસ છે.

આ પરિષદે કિસાનોના જીવનને જકડી રહેલી અનેક વેશેને સાફ કરી દીધી છે. અને કિસાન પોતાના સંગઠન ઉપર ઉભો રહી પોતાનાં ઢિતો સમજી, બહાદુરી પૂરક ચતુર્યોનો સામનો કરે તો શું ન કરી શકે એ કહેવું મુશ્કેલ છે - એવું તો આ પરિષદે સિદ્ધ કરી આપ્યું છે જ. ગુજરાતની મહા-સભાને આ જાણેથી કિસાન-જનતાનો સાથ શોધ્યા વિના, એનો વિશ્વાસ સંપાદન કર્યા વિના ચાલવાનું નથી એટલું તો ચોક્કસ જતાવી જ આપ્યું છે.

ગુજરાતની પહેલી કિસાન પરિષદ મારે આટલું પણ બસ છે.

પ્રથમ અખિલ કચ્છ મહિલા પરિષદ : ગયા માસમાં કચ્છ ખાતે કચ્છની મહિલાઓની પ્રથમ પરિષદ લેડી ઠાકરસીના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. પરિષદની સાથે :ક કળા પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું જેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા મિસિસ સુદરબાઈ હંસરાજ પ્રાગજીએ કરી હતી, જે વખતે તેમણે કચ્છી મહિલાઓને પોતાના પગ પર ઉભા રહેવાની કાકલ કરી હતી.

શ્રી. કમલાદેવી પણ આ પરિષદમાં ભાગ હાજર રવાં હતાં.

પ્રમુખશ્રી પ્રેમલીલા ઠાકરસીએ ભાષણ કરતાં કહ્યું હતું કે “ આજે દુનિયા ઝડપભેર આગળ વધી રહી છે. એમાં બધું જ સાફ થાય છે એમ ન કહી શકાય પણ પ્રગતિના તપનો ચારે તરફથી યથ રજા છે. હિંદુસ્થાને પણ સાંવૈત્રિક આઝાદી માટે પ્રયત્નો આરંભી દીધા છે. ન્યાં સુધી ગામડામાં આઝાદીની તમન્ના ઉત્પન્ન નહિ કરાય, ન્યાં સુધી ઓછોના વિકાસ નહીં થાય અને ન્યાં સુધી અસંસ્કારી ગણાતા વર્ગને ઉંચે નહિ લેવાય ત્યાં સુધી દેશની સાચી પ્રગતિ નહિ સાધી શકાય. આપણે ખેડેનામાં જાગૃતિ લાવી એમનામાં રહેલી સુષુપ્ત શક્તિઓને ઉપયોગ કરવાનો છે. આપણાં સદ્ભાગ્ય છે કે આપણે આ પચીસીમાં જીવીએ છીએ. આ પચીસીએ એક યુગ ઉઠો કર્યો છે અને એના યુગપુરુષ પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજી છે. ઓછોનામાં જાગૃતિ આવી રહી છે. જુણે પડેલા દેશી રાજ્યોની ખેડેના પણ પુરેપુરા વિસ્લાસથી આગળ આવી છે તે એ મહાપુરુષના પ્રતાપ છે. હું માનું

છું કે માનવ માત્રમાં શક્તિ છે. એને તક નથી મળતી એટલે રૂંધાય છે. ઓછોનામાં પણ એવી મહાન શક્તિ છે. એમને તક આપવાની જરૂર છે. તક મળતાં એ અબજોની પ્રવળા બને તેમ છે. કચ્છ તો મને ધણું પાણત લાગે છે. કચ્છમાં પાંચ લાખની વસ્તી છે. તેમાં પુરુષો કરતાં ઓછોના સંખ્યા વધારે છે. ઓછોના ઓછી અથવા સમાન સંખ્યામાં હોય તો પણ એમના વિનં સંસારનો ઉઠ્ઠાવ અશક્ય છે, તો જે વિભાગમાં ઓછોના વિશેષ સંખ્યામાં છે તે વિભાગ તો એ સંખ્યાથી આંખમાંથી મણાં ન જ કરી શકે. હાલજાગ પોણા ત્રણ લાખ જેટલી ઓછોનામાં માત્ર ૮૬૪૫ ઓછોના જ લખેલી છે. હાકરીઓ માંડે સ્વતંત્ર ગાંધ્યમિત્ર શાળાઓ ખોલવા જરૂર પ્રયત્નો આદરો અને સાથે સાથે જે કુટુંબો અને બાળાઓ નિર્ભય હોય, આગળ અભ્યાસ માટે આતુર હોય તેવાઓ, જે સાધન તૈયાર હોય, તેના ઉપયોગ કરવા માંડી પડે. અત્યારે સૌથી પહેલી જરૂર નિરક્ષર ઓછોનામાં કેળવણીના પ્રચાર કરવાની છે તે માટે કેમિસ્ટ, સરકારે હાથ ધરેલી પ્રૌઢ શિક્ષણની યોજનાનો લાભ ઉઠાવી કચ્છમાં એક પણ જગે ન નિરક્ષર ન રહે એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.” કચ્છમાં ઓછોના.....ઉપયોગી એવી કેમ પણ સંસ્થાના અભાવ વિષે બોલતાં તેમણે કહ્યું હતું કે “ ગામ્બુ’ મળશે નહિ. લીધું લેવાશે. વિનંતિઓ અને અરજીઓ કરવાંનો સમય હવે આવ્યો ગયો છે. હવે તો હજી જ પ્રતિપાદન કરવાનો છે.

પુરુષને ઓ કે ઓને પુરુષ બનવું હોય

તો કાષ ના નહો પાડી શકે પણ એમાં ખરી પ્રગતિ નથી. ખરી પ્રગતી તો પુરુષે પુરુષત્વ અને સ્ત્રીએ સ્ત્રીત્વ ખીલવવામાં છે.

છતાં સ્ત્રી અને પુરુષ માનવતામાં સરખા છે. સ્ત્રી, કન્યા ગૃહિણી અને માતા હોવા છતાં એક નાગરિક છે, એક રાષ્ટ્રની વ્યક્તિ પણ છે. બન્નેમાં વૃત્તિઓ, લાગણીઓ અને ધર્મી શક્તિઓ સમાન છે. પ્રસંગ આવે સ્ત્રી પુરુષનું અને પુરુષ સ્ત્રીનું કામ કરે એમાં કાષ રીતે અલુગત્વ નથી. માત્ર એમાં ફરીકાષ ન હોવી જોઈએ. જો કે ધર્મ પ્રસંગોમાં એવું જોવામાં આવે છે કે પુરુષો જરૂર પડે પણ સ્ત્રીઓનું કામ નથી કરી શકતા. જ્યારે સ્ત્રીઓ બનેનું કામ કરી શકે છે. પુરુષ માર્ક સ્ત્રીને પણ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય હોવું જોઈએ પોતાના પગ પર ઉભી શકે એટલી સ્વતંત્રતા એનામાં ખીલવી જોઈએ. એ માટે સમાજ અને કાયદાએ એને સગવડ કરી આપવી જોઈએ.

પરિષદે નીચેના કારણો પસાર કર્યા હતા.

(૧) કચ્છમાં સ્ત્રી કેળવણીના મુદ્દલ અભાવ છે, કન્યાઓ માટે શિક્ષણની સંસ્થાઓ અતિ અસ્પષ્ટ સંખ્યામાં છે. સ્ત્રી કેળવણી પ્રત્યે રાજ્યનું દુર્લક્ષ અને સમાજની ઉદાસીનતા માટે આ સંમેલન દીલગીરી જાહેર કરે છે અને ગામેગામે જાલિ-કાએને પ્રાયશ્ચિક કેળવણી ફરજિયાત થાય તેમજ માધ્યમિક અને સ્ત્રીઓને અનુકૂળ ઉચ્ચતર શિક્ષણનો પ્રયત્ન થાય તે માટે સમાજ તથા રાજ્યને આ સંમેલન પોતાનો આગ્રહ જાહેર કરે છે.

(૨) ઉપરાંત બહેનો, જે કન્યાશાળામાં ન જઈ શકે તેવાં માટે અક્ષરજાળની યોજના જેમ બને તેમ જલદી થવા આ સંમેલન આગ્રહ કરાવે છે તથા સ્ત્રી શિક્ષણ અને સ્ત્રી જીવનના વિકાસ માટે મહિલા મંડળ અને મહિલા આશ્રમો વ્યાપ્ત કરવાની આ સંમે-

લન જરૂર જણાયે છે અને તે માટે યોગ્ય પ્રયત્ન થાય એવી આશા રાખે છે.

(૩) સમાજમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એટલી તો મરાવકાંબી અને કંગાળ છે તે અને વારસા હિરસાનાં ધોરણ એટલાં એકપક્ષી છે કે આ સંમેલન તે અંગે યોગ્ય સુધારા થાય એવી માગણી કરે છે.

ઉપરાંત સંમેલનમાં દેવવંશાત આધાર વગરની યજ્ઞ જતી સ્ત્રીઓને ધર્મીવાર નિર્વાહ માટે પણ મુશ્કેલી પડે છે, જેથી આ સંમેલન-સ્ત્રીઓ કંદોડી સ્થિતિમાં સ્વાવકાંબી જીવન ગાળી શકે તે માટે ગૃહઉદ્યોગ અને સ્ત્રીઓને સગવડ મળે તે માટે પ્રયત્ન થવાની અનીવાર્ય જરૂર માને છે અને તે માટેનાં પગલાં તાત્કાલિક ભરવા રાજ્યને અને ખાસ કરીને સમાજને આગ્રહ કરે છે.

(૪) સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ દીન પર દીન પરાવકાંબી બનતી જાય છે અને શ્રમને અભાવે તબીબત બગડતી જાય છે.

સુવાવકાંબી બાધિ અને તે અંગે થતા રોગો લીગેર કારણે સ્ત્રી મરણ પ્રમાણ વધતું જાય છે જેથી તેમને સ્વાસ્થ્ય, સ્વાસ્થ્ય અને શરીર ખીલવણીનું શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત સ્ત્રીઓને માટે ખાસ દવાખાનાં, સુવાવકાંબી અને હોસ્પિટલોની વધુમાં વધુ ગામેએ સ્થાપના કરવાની આ સંમેલન ખાસ આવશ્યકતા માને છે અને તે ખામી જલ્દી પુરી કરવા રાજ્ય અને સમાજને આગ્રહ કરે છે.

(૫) પડકારો રિવાજ સ્ત્રીઓના વિકાસને રૂંધવારો અને ગુલામીનો અવરોધ હોય તે સર્વતર નાણુક થાય એમ આ સંમેલન જરૂર માને છે અને આ રીવાજ કાઢી નાંખવા કચ્છી બહેનોને આગ્રહભરી વિનંતિ કરે છે.

(૬) સમાજના કેટલાક રીવાજો અને રીવાજો આ જમાનાને પ્રતિકુળ અને અનિષ્ટ

છે. બાળલગ્ન, અસમાન વયનાં લગ્ન, કન્યેડાં કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય વીગેરે પ્રથા નાશક કરવા આ સંમેલન ઠરાવ કરે છે અને તેનાં લગ્નો ધાય તે અટકાવવા તેમજ રહવા કુટવાનો તથા પ્રેતભોજન ન કરવા, અટકી ન શકે ત્યાં તેમાં સીધી કે આડકતરી રીતે કાષ્ટ પશુ જાતનો લાગ ન લેવા આ સંમેલન કચ્છી બહેનોને આગ્રહભરી લાલાગણુ કરે છે અને લગ્ન સંબંધી શારદા એકટ જેવો ધારો તાત્કાલીક દાખલ કરવા રાજ્યને આગ્રહ કરે છે.

(૭) રાજ્ય બંધારણમાં સ્ત્રીઓનાં અવાજની ખામીને લઈને સ્ત્રીઓની જરૂરીયાતો, અગવડો અને દુઃખો પ્રત્યે દુર્લક્ષ થાય છે એટલું જ નહીં પણ હાલના રાજ્ય તંત્રની બેજવાબદારી અને અવ્યવસ્થાને કારણે કચ્છી પ્રજાની જે અવગણના, અસમાનતા અને કંઠાળીયત ચક્ર રહેલ છે તેમાં અંતીમ સંહન કરનાર સ્ત્રી વર્ગ જ છે. નાના રાજ્ય કર્મચારીઓના ટુંકારા અને અપમાન સહન કરવા તથા વેક વીગેરે કરવામાં સ્ત્રીઓ પણ અપવાદ નથી જેથી આ સંમેલન પોતાના મંબીર અસંતોષ તહેર કરે છે અને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર કે જેમાં સ્ત્રીઓનું ખાસ સ્થિત સમાવેશું છે તેની પ્રાપ્તિ માટે શ્રી. કચ્છી પ્રજાકીય પરિષદ જે પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહેલ છે તેમાં કચ્છી સ્ત્રીઓના સંપુર્ણ સહ-દાર તથા હરેક પ્રકારના ભોગો આપવાની આવી ખાત્રી આપે છે.

(૮) આ અખિત્ર કચ્છ સ્ત્રી સંમેલન, સ્ત્રીઓનાં હિત અને હક્કો રક્ષણ તથા નિકાસ માટે કચ્છ મહિલા મંડળની આથી રચના કરે છે અને તે માટે હાલ લુગ્ગમાં સ્ત્રીમંડળ છે તેની કારોબારી કમીટીને કામચલાવે કમીટી તરીકે નીમે છે તેમણે કચ્છ મહિલા મંડળનું બંધારણ ધડી કચ્છનાં પચાસ સભ્યો નોધાતાં તે સંસ્થાની કારોબારી નીમી કામ ચાલુ કરવું ભ્રમ ઠરાવવામાં આવે છે.

ઉત્તરસંઘમાં રાષ્ટ્રીય સમાહને પ્રસંગે શ્રી મુકુલાબહેનનું ભાષણ : ભાષણની શરૂઆતમાં દારૂનીપેથ, અરીણ, માંને વીગેરે કેફી પીણાંથી ચતી દેશની પાપમાલી અને તે અટકાવવા માટે હાલની સરકારે ઘડેલી યોજના અને તેમાં મળેલી સંકેપતા સંબંધી સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપ્યા બાદ નિરક્ષરતા નિવારણ માટે ભણેલા સ્ત્રી પુરુષોને અભણને અક્ષરગાન આપવાનું જણાવ્યું હતું અને દેશની શરૂના બાધ ટાળવા તેમજ હિંદુસ્તાનના ભુખે મરતા મનુર વર્ગને રોટલો મળતો કરવા અને દેશની ઉન્નતિ કરવા ખાદીને પહેલી તકે અપનાવી લેવા જણાવ્યું હતું.

શાંતિ ભેદ કાઢી દરીજનોને અપનાવી લેવા અને સત્તાનો મોહ છોડી એક બીજા સાથે ખભેખભો અડાડી ચાલવા કહ્યું હતું.

આગળ તેમણે કહ્યું હતું કે “આપણને યેવ છે કે ખાડો પડ્યો હોય તો તે માટે લોકલ ખોડને અરજ કરીએ અને તેના જવાબ આવે ત્યાં સુધી રાહ જોઈને બેસી રહીએ છીએ પરંતુ આપણે જો ધારીએ તો બધું કરી શકીએ તેમ છે. આપણે ઘેર માડા છે, જાગદો છે, તો પછી આપણે બીજાની આશા માટે રાખવી જોઈએ ? આ પ્રશ્ન ધણી જગ્યાએ ઉપાડી લીધો છે અને સફાઈ કામ કરવામાં આવ્યું છે.

કેરિસનું બગ કેષક નરમ હોય તો સ્ત્રીઓને લીધે જ. સ્ત્રી વર્ગ આગળ આવે તોજ કેરિસના બગમાં વધારો થાય, આપણા મુજરાતમાં ખેડા જરૂરો અને કાકીઆંવાડ સ્ત્રીઓને પછાત રાખવામાં આગળ છે. સ્ત્રીઓ તેમનો સ્વામીત્વનો ધર્મ સાચવે છે પણ પુરુષો તો તેમને ધણી દલકી ગણે છે અને જેમ એક કપડું બદલે તેમ બદલે છે, સ્ત્રીને ઉંદરડી ગણી, તેના દુઃખ પ્રત્યે એક આંસુ પણ પાડના નથી. જો સ્ત્રીઓનાં હાલત આ

પ્રમાણે હોય તો દેશની લડત આમજ શી રીતે ધપશે, વળી વિધવા કે જેને સમાજ છોડ્યેલી ગણે છે તેની સ્થિતિ એક નોકર જેવી છે. ઓઓ શું કરી ન શકે ? બધું જ કરી શકે છે, તમે તેમને છુટ આપો તો તે તમને કેટલી ઉપયોગી થઈ પડશે તે જોશો.

ઝીઝો ઉપર જીવન થાય છે, તેમના પ્રત્યે હિંદુ સમાજ કુર છે તેમને બળીયારી અને ખોટી ગણે છે. જો પુરો સંધર્મી હોય તો ઝીઝો શી રીતે બળીયારી થાય ? અને હું તો પુરો ભવગ બળીયારી છે એમ માનું છું. કાંઈ જી ખરાબ છે એમ હું માનતી નથી. તેમને ફસાવનાર તેમના ધરમાં જ હોય છે, તમે અનાયાસમાં જોશો તો તેમના અંકિડાની ખજાર પડશે. બહેનોએ તેમનું સ્વમાન જાળવવું જોઈએ અને તે જાળવવા માટે તેમને વિનંતિ કરું છું.

છોકરાછોકરી વચ્ચે ભેદ રાખીએ જોઈએ તે ભેદ દુર કરવા જોઈએ. પુ. ગાંધીજી પણ એમ જ લડી રહ્યા છે અને તેને માટે કાનૂત કરી રહ્યા છે, તમે પુ. ગાંધીજીને આપણા નેતા ગણો છો અને માનો છો તો તેમની દરેક ક્રિતિમાં તમારો સહકાર આપવો એ તમારી ફરજ છે.

અંતે સભાને ઉપકાર માની તેમણે કોમિસની ફરજને અદા કરવા જણાવ્યું હતું.

બાદ વહેમાનરમણ ગીત ગાયા બાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી. ✓

કન્યા મહાવિદ્યાલયના દ્વિતિય દીક્ષાન્ત સમારંભ—વડોદરાના આર્થિકના મહા વિદ્યાલયના દ્વિતિય દીક્ષાન્ત સમારંભ અને વાર્ષિક મહોત્સવ કારેલી બાગમાં વિદ્યાલયના પટાંગણમાં હોંદુ સંમેલન માટે બાંધવામાં આવેલા મંડપમાં થયો હતો.

આ મહોત્સવમાં ભાગ લેવા શ્રી રાજ નારાયણલાલ પીલી તથા પૂજ્ય સ્વામી શ્રી

ચંકરાનંદજી, સ્વામી પરમાનંદજી વગેરે વિદ્વાન સ્વામી મહારાજો તથા મહારાણી શંકર સર્મા, શ્રી પરશુભાઈ સર્મા, સોનગઢ ગુરુકુળના મુખ્ય અધિક્ષતા શ્રી ચતુરભાઈ વગેરે વિદ્વાનો-ઉપદેશકો સારી સંખ્યામાં ખાસ આવ્યાં હતા.

તા. ૮ મીએ સાંજે હોંદુ સંમેલનનું કામ પૂરું થવા પછી દીક્ષાન્ત સમારંભ શરૂ થયો હતો. શ્રી રાજ નારાયણલાલજી પીલી, પં. આનંદપ્રિયજી, મુખ્ય અધિક્ષતા શ્રી સુશીલા-દેવી સાથે જુનાં નવાં સ્નાતકો બેઠક સાથે સરઘસના આકારમાં આવ્યા પછી ખાસ ઉમા કરેલા મંડપમાં યજ્ઞ હોમ કરી સાત નવીન સ્નાતિકા બહેનોને થી પં. મેઘાવૃતજીએ વેદમંત્રોથી આશીર્વાદ આપી પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી શ્રી રાજ નારાયણલાલજીના હસ્તે પદવીદાન પ્રમાણપત્રો આપ્યા.

ડા. મુન્નેએ સ્નાતિકાઓને તેમનો સંસાર સુખદાયી, ફળદાયી અને ધરાવી નીવડે એવી આશિષ આપી હતી.

શ્રી સતપ્રજા મુકરજીએ છટાદાર અંગ્રેજીમાં આશીર્વાદ આપતાં જણાવ્યું કે તમે જે આ સંસ્થામાં ઉચ્ચ શાળા મેળવ્યું છે, તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરી તમારા પોતાના અને દેશના હિત માટે જીવન ગણો. હિંદે પરાધીનતામાંથી મુક્ત થવું હોય તો પ્રજાએ મજસુત-સંગઠીત થવું જોઈએ. તે કામ તમે બહેનો-ખાસ કરીને સુશિક્ષિત બહેનો અને સ્નાતિકાઓ કરી શકશો.

પછી પૂજ્ય સ્વામી શ્રી ચંકરાનંદજી મહારાજ, શ્રી પં. મહારાણીશંકર સર્મા, શ્રી. રાજરત્ન માણેકરાવજી, શ્રી હરિરાય શુભ, અને સુરતના શ્રી નંદવરલાલ જવેરી વગેરે એ પ્રસંગોચિત સંક્ષિપ્ત વિવેચનો કરી નવ સ્નાતિકાઓને તેમના ભાવિ જીવન કર્તવ્યને હિંદીની ધર્મ, સદાચાર, ધ્યેયર્થ, મહત્વા-અમ, શૌર્ય, શાંત પ્રેમ, સેવા ભાવ, વીરે.

આદર્શનો હોદ્દો અને તરીકાના કર્તવ્ય સંજ્ઞા ઉપરથી આખી મુખી સેવાભાવી યશસ્વી જીવન જીવે એવી આશીષ આપી હતી.

પછી જુનાં સ્નાતિકા બહેનોએ અભિનંદનનાં ગુજરાતી હોદ્દો અને સંસ્કૃતમાં ભાષણો કરી નવા સ્નાતિકા બહેનોને અભિનંદન પત્ર આપ્યું હતું.

પ્રમુખશ્રી નારાયણલાલજીએ સુંદર બોધક વ્યાખ્યાન કર્યા પછી તેમના તરફથી સ્નાતિકાઓને સુવર્ણ તથા રોપ્ય પદકો આપવામાં આત્મા બાદ-સર્વનો આભાર મનાઈ સમારંભ પુર્ણ થયો હતો.

બી. ડી. ની પરીક્ષામાં પાસ થયેલી બહેનો : મુખાધ્યુનિવર્ત્તી તરફથી બી. ડી. ની એટલે હાઇસ્કૂલની શિક્ષણ પદ્ધતિની પરીક્ષા લેવાઈ હતી તેમાં એકતાક્ષીસ બહેનો પાસ થઈ છે, જેમાંથી દશ ગુજરાતી બહેનોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રી. જસવંતીબહેન વામનરાવ ત્રિવેદી, શ્રી. કમુમબહેન બી. દેસાઈ, શ્રી. દેવીબહેન અંબેલાલ દેસાઈ, શ્રી. શીરીનબહેન સોરાબ બોધસ, શ્રી મહેરાંબહેન અરેશ્વર દરગુર, શ્રી. માણેકબહેન પુરસેદજી વજીદાર, શ્રી. શેઠબહેન શીરોજલાલ બાવનગરી, શ્રી. તેહમીબહેન જમશેદજી શ્રોફ, શ્રી. ગુલબહેન ધનંજયલાલ શ્રોફ, શ્રી બચાંબહેન જહાંગીર મહુ-ગવાલા. સર્વે બહેનોને અમારાં અભિનંદન છે.

શ્રીમતી હન્દિરા બેનરજી જેઓ ઑકમફર્ડ યુનિવર્સિટીનાં ગ્રેજ્યુએટ છે તે એસોસિએટેડ પ્રેસ ઑફ ઇન્ડિયા તરફથી જાપાની અખરપત્રી તરીકે નીમાયાં છે. મુખાઓ તથા બીજી તરફ બહેર ચળવળમાં તેઓ જાતે હેતુસ લેવા ગયા છે.

શ્રી. લીલાવતી મુન્શીના જતી સ્ત્રીઓ બીજી પત્ની કરવાની રૂઢિનો પ્રતિજ્ઞા કરનાર

કાયદાના ખરખ ઉપર લોકમત બંધુવા હ્યું છે.

અલ્પબુદ્ધિનાના શિષ્ય બિલ્લામાં ફરજીયાત તાલુકામાં રહેતી તરિન જાતિએ પોતાની સ્ત્રીઓની રિયતિ સુધારવા માટે પોતાના જાતિ રીવાજ ફર કરીને સ્ત્રીઓને વારસા હક્ક માટે ઇસ્લામી કાયદા પ્રમાણે ચાલવાનું ઇશ્વર્ય છે. તેમના જાતિ રીવાજ પ્રમાણે પોતાની મિલકતમાંથી કન્યાને કંઈ પણ વારસો મળી શકતો નહોતો, ન્યારે ઇસ્લામી શરિયત પ્રમાણે પુત્ર કરતાં અડધો હિસ્સો પુત્રીને મળે છે. પુત્રીના વારસાહક્ક સિવાયની બીજી દરેક ખાખતમાં આ જાતિ પોતાના અસન્ન રીવાજને જ વળગી રહેતી. માત્ર સ્ત્રીઓની આર્થિક રિયતિ સુધારવાજ આટલો કાયદો ઇસ્લામી શરિયતનો લીધો છે.

હરિજનોનાં રહેઠાણ : મહાત્માજીના મંત્રી શ્રી મહાદેવ દેસાઈએ દીલ્લી મ્યુની-સીપલ કમીટી તરફથી હરીજનોને અપાયેલ નવા બજાર અને અજમેરી દરવાજા પાસેના અધારીયા અને ગાંધીતા રહેઠાણ બેઠને હરિજનોનાં રહેઠાણને 'નરકથીય નપાવટ' ગણાવ્યાં હતાં.

અખીલ હોદ્દ શ્રદ્ધાનંદ દલીતોદ્ધાર સભાની મંત્રી શ્રી કરમચંદ મહાદેવ દેસાઈ સાથે હતા. મ્યુનીસીપાલિટીના ૧૫૦૦ જેટલા પર્ગીઓ દરેકને માર્શીક રૂ. ૧૩-૧૩-૦ આના જેવડો પગાર મળે છે જેમાંથી તેમને પોતાના કુટુંબનો નીલાવ કરવો પડે છે, વગેરે વીગતોથી તેમણે મહાદેવ દેસાઈને વાર્ષિક કર્યા હતા.

શ્રી મહાદેવ દેસાઈએ આ હરીજનોની કમગીરીયતથી ગાંધીજીને વાર્ષિક કરવાનું વચન આપ્યું હતું.

શ્રી રાજકુમારી અમૃતકંવર જેઓ પણ શ્રી દેસાઈની સાથે હતાં તેમણે મહિલા પરિ-પદના રચાનિક કાર્ય કરવાનું હરીજનોની રિયતિ વિશે લંકા બેચવાનું વચન આપ્યું હતું.

વીઠલગઢના નારી સમુદાય પર :
વીઠલગઢનો નાનો તાલુકદાર જે પોતાને
“ શ્રીમંત મહારાજાધીરાજ ” કહેવરાવે છે
એણે શુભરોડો સીતમ વર્તમાન પત્રોના પાને
કયારનોય ચઢી ચુક્યો છે. વીઠલગઢ પ્રજા
મંડળના પ્રમુખના પત્ની શ્રી. કુંવરબેનની
પાસે ઉકળેસ કરાવી દરબારી માણસોએ
અનેક પ્રકારની કનડગત કરી હતી અને
માંડમાં બચી હમણા અમદાવાદ આવ્યા છે.

છુટાછેડાનો કાયદો : શ્રી. બોગીલાલ
લાલાએ મુંબાઈની ધારાસભામાં રજુ કરેલો
ખરડો જાહેર મત માટે ફેરવવા હ્યું છે.

લાવનગર મહિલા વિદ્યાલયનું નવું
પગલું : મહિલા વિદ્યાલયે નવું બાલમંદિર
ઉઠાડવાનો નીર્ણય કર્યો છે. તેવા સામાન્ય
ખર્ચના અનુસંધાનમાં એવી વિશેષ માહિતી
મળે છે કે આ બાલમંદિર મોન્ડેસેરી પદ્ધતિ
પ્રમાણે ચાલશે અને મોન્ડેસેરી શિક્ષકોને જ
એમાં કાર્ય કરવાની પસંદગી મળશે. સ્ટાફ
વગેરે બાજુ ધોરણે રખાશે અને આવતા
જુન મહિનામાં મહિલા વિદ્યાલય તરફથી આ
બાલમંદિર ચાલુ થશે.

પાટણમાં કન્યાઓને શિક્ષણ : પાટ-
ણમાં કન્યાઓને અંગ્રેજી શિક્ષણ આપવા
માટે એક સ્વતંત્ર ધોરણ ૧ થી ૪ સુધીની
આધ્યાત્મિક શાળા આવતા સત્રથી ઉઠાડવાનું
શ્રીમંત સરકારે મંજૂર કર્યું છે, જેને માટે
પ્રાથમિક ખર્ચ રૂ. ૪૦૦૦ તથા વાર્ષિક ખર્ચ
રૂ. ૫૪૩૬ ની પણ મંજૂરી આપી છે.

વડોદરામાં શ્રી સી. સી. સી. બાળ-
સંરક્ષણ સંસ્થા તરફથી જે સગર્ભા
બહેનોના વાલીની આવક રૂ. ૧૫ કરતાં
ઓછી હોય તેવી બહેનોને રતવા ગરમીના
દરના બંનેકશતો સંસ્થાના લેડી ડ્રક્ટર
મીસીસ કમલા મેનજ મહત આપે છે.

ઘડાલીમાં સ્ત્રી સૈન્યની ભરતી :
શાન્તિના સમય દરમિયાન સ્ત્રીઓના ખુશી
સૈન્ય માટે ભરતી કરી-સુદ્ધ સમયમાં તેના
સભ્યો આખા વખતનાં ધંધા તરીકે ખેતરમાં

કામ કરવા તૈયાર રાખવાનો નિર્ણય સત્તાવાર
રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રીમતી શારદા કિશ્કુન બી. એ. :
કાલિકટમાં રેપેરીયલ મેનિફેસ્ટ નીમાયાં છે,
તેઓ મહાધાવમ ભાષાનાં લેખકા અને વકતા છે.

કોચીનની ધારાસભાનાં સભ્ય
શ્રીમતી શ્રીકમ્મા એન. મેનને ત્યાંની
ધારાસભામાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધક ખરડો રજુ
કર્યો હતો. બ્રિટિશ કાયદા પ્રમાણે આ
ખરડો ધરતર છે.

કરજીખામાં શેઠ અમૃતલાલ ગોવિંદલાલની
પત્ની મણીએ આપેલી રૂ. ૧૭ હજારની રેલ્વેની
સ્વીકારી દસ ખાટલાની સવડવાળું સુગવડખાતું
બાંધવા મંજૂર થવા વધી.

શ્રીમતી દુનીયંદ પંજાબ ધારાસભામાં
એક પલીવતને લગતો ખરડો લાવનાર છે.

નોકાદળોમાં સ્ત્રીઓ : બ્રીટનના નોકા-
દળમાં સ્ત્રીઓની પ્રજા ભરતી અને નીમણુંક
કરવા પરવાનગી ના. રાજ્યએ આપી છે.

સ્ત્રીઓની એક મોટી પ્રશ્નિક : જુલા-
ઈની ૮ થી થી ૧૪ મી. તારીખ સુધી
યુરોપમાં કોપન હેગનમાં ભરાવાની છે.
સ્ત્રીઓના મતાધિકાર અને સમાન નાગરિકત્વને
લગતી આ પરિવર્તન આ તેરમું અધિવેશન
છે. દુનિયાભરમાં લગ્નધનું વાતાવરણ ફેલાયલું
છે તે અરસામાં અંતરૂરીય આ પરિવર્ત
ભરાય તે વિચિત્ર લાગે પરંતુ સ્ત્રીઓ પોતાના
સહચાર્યો બતાવી આપશે કે પુરુષો બસે
લગ્ન કરતા. સ્ત્રીઓમાં તો સંગઠન છે.

આ પરિવર્તમાં સ્ત્રીઓ જગતને શો શી
રહે હિપ્પોબી છે અને હિપ્પોબીના પ્રમાણમાં
તેને મતાધિકાર અને નાગરિકત્વ બાબતમાં
કેટલું નીચું રહ્યાન છે એ ચર્ચાઓ થશે. એક
સમાજ સેવિકા તરીકે; નાગરિક તરીકે; ગૃહિણી
તરીકે તેમ જ બાપાર હિલોગના જગતમાં
એક માદક તરીકે-વગેરે દરેક દૃષ્ટિકોણથી
વિચાર કરવામાં આવશે.

પારસી યુવતી મીસ આવાંબાઇ
દારાબજી સહેતા બેરીસ્ટરને સંલિનની
સુધીમ કોર્ટનાં એડવોકેટ તરીકે દાખલ કર્યાં છે.

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર, શૃંગાર અને કશ્મીરસાથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતાપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેહભરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

યાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો ખાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી સુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

જુલુસુન્દરીના માલિકોને બે ભાગ સાથે લે તો રૂ. ૭)

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, ટાવર પાસે, વડોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તન્ત્રી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૬ : અંક ૫

પુસ્તક ૯

મે : ૧૯૪૯

કેયલરાણી ગાતાં'તાં

: ૧ :

માળે મલક'તાં,
કે ચક ચક કરતાં,
કે આમ તેમ કરતાં,
ચકલી બાઈ ચણતાં'તાં.
ચકલી બાઈ ચણતાં'તાં.

: ૨ :

સરવરિયાની પાળે,
કે આંખલાની ઠાળે,
કે કાગડીના માળે,
કેયલરાણી ગાતાં'તાં.
કેયલરાણી ગાતાં'તાં.

: ૩ :

નવસા વિચારે,
કે ખરે ઉનાળે,
કે ઘરને માસારે,
હોસારાણા ફરતા'તા.
હોસારાણા ફરતા'તા.

નેપોલિયનના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો

નેપોલિયન શ્રીયાંની પાઠશાળામાં હતો ત્યારે તે એક ઠોસી પાસેથી અવારનવાર ફળ લેતો હતો. એક વખતના પૈસા ચૂકવવા બાકી રહી ગયેલા અને તે એને યાદ હતું. આગળ ઉપર ત્યારે એ સારી સ્થિતિએ પહોંચ્યો ત્યારે એણે એ ઠોસીની મુલાકાત લીધી અને પૂછ્યું: 'ઠોસીમા ! અહીં બોનાપાર્ટ કરીને એક છોકરા બણતો હતો તે માંદ છે ?'

ઠોસીએ હા પાડી: 'એ તો ઘણો ભલો હતો.'

'એણે તમારી પાસેથી ફળ લીધેલાં એના પૈસા ચૂકવ્યા હતા કે એકાદ વખતના બાકી હતા ?'

'એ તો હંમેશાં પૈસા આપી દેતો, ઘણો સારો છોકરો હતો. કહે છે કે એ લશ્કરમાં મોટી પદવીએ પહોંચ્યો છે.'

'માથુ ! એક વખતના પૈસા આપવાના બાકી રહેલા તે આ રહ્યા. માફ જ નામ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ.' એમ કહીને એણે સોનામહોરોની એક થેલી ઠોસીને આપી.

ઠોસીને આથી ઘણી નવાઈ લાગી. એણે થેલી દેવાની આનાકાની કરી, પણ નેપોલિયને આગ્રહ કરીને તે એને આપી.

નેપોલિયનને ગણિતનો વિષય ઘણો માનીતો હતો. કહે છે કે એક દાખલો બેસાડવા એ બાર કલાક લગી એક ચોરસમાં બેઠો હતો, અને છેવટે એ દાખલો બેસાડ્યો હતો.

રાજા પક્ષના માણસોમાં એનો એક સહાધ્યાથી પોલેનિક પકડાયો હતો અને એને ગોળીથી ઉડાવી દેવાની સજા થઈ હતી. પોલેનિકની સ્ત્રી ભેસેફાઈનને મળી અને પોલેનિકની સજા માફ કરાવવા વિનંતિ કરી.

એ સાંભળી નેપોલિયને ઉદાર દિલે એની સજા માફ કરી અને કહ્યું: 'મારો જૂનો મિત્ર આ કાવત્રામાં ભટક્યો છે એ જાણી મને ઘણું દુઃખ થયું છે.'

એજ રીતે જનરલ લાન્નેને પણ ગોળીથી ઉડાવી દેવાની સજા થયેલી.

એની દીકરી ભેસેફાઈનને મળી અને પોતાના પિતાને બચાવવા આજીજી કરી.

નેપોલિયને એની આંખમાંથી ફડફડ પડતાં આંસુ જોઈ એના પિતાને માફી આપી.

લયંકર યુદ્ધ વખતે પણ એ ભારે સ્વસ્થ થઈને કામ કરતો. એક વખતે એ કાગળ લખતો હતો ત્યાં બાળુમાં જ તોપનો ગોળો આવીને પડ્યો. ને ચારે તરફ ધૂળ-ધૂળ થઈ રહી એ જોઈને એણે કહ્યું: ‘ચાલો, કાગળ ઉપર ધૂળ નાખવી મટી!’ એ વેળા શાહીચૂસ કાગળની શોધ થઈ ન હતી.

એક વખત એ પોતાની છાવણીની રાતને વખતે તપાસ લેતો હતો, ત્યાં એક પહેરેગીરને જાંઘતો જોયો. નેપોલિયને એની બંદૂક લીધી અને પોતે પહેરો ભરવા માંડ્યો. પેલો જાગ્યો એટલે એને બંદૂક આપી અને શિખા-મણુના બે બોલ કહ્યા.

એ ચાલતા યુદ્ધે, ઘોડાની પીઠ પર, અથવા મરજી ફાવે ત્યારે પોતાને જોઈએ તેટલી દસ કે પંદર મિનિટની જિંદગી લઈ શકતો હતો.

નવરાશને વખત એ કાંઈ ને કાંઈ કામમાં ગાળતો. એક વખત એવી રીતે એણે નવરાશને વખતે એક અખાતની માર્પણી કરેલી. એના સાધીને એ અર્થ વગરની લાગેલી, પણ થોડા વખતમાં જ એને સદુપયોગ થયો. અંગ્રેજોએ અચૂક જગ્યાએ બંધ કરેલી તે પાછી મેળવવામાં એ જ્ઞાન નેપોલિયનને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડ્યું.

એક વખત કેટલાક અમલદારો એને સલાહ આપવા આવેલા. એ બધા પોતાને ઘણા ઠાઠા માનતા અને પ્રજાસત્તાક સરકાર તરફથી આવેલા હોઈ ‘નેપોલિયનના ઉપરી હોવાનું’ ગુમાન રાખતા.

નેપોલિયન એમને સમુદ્ર કિનારે લઈ ગયો અને દુરથી અંગ્રેજ નૌકાસેના બતાવી. ત્યાં તો ઘડાઘડ તોપો છૂટવા માંડી. પેલા ગભરાઈ ગયા અને તોપોના મારાથી ઠંડી ગયા. એમણે સલાહ આપવાનું માંડી વાળ્યું. નેપોલિયને તોપોને જવાબ આપવા પોતાનું તોપખાનું સામું મૂક્યું.

નેપોલિયન એજાથી પેરિસ આવ્યો ત્યારે એની સામે લડવા એના જૂના સૈનિકોના બનેલા લશ્કરને નવા રાજાએ મોકલ્યું હતું. એ સેના સામે નેપોલિયન એકલો ગયો. પોતે ઘોડા પરથી નીચે જિતયો અને છાતી ખુદ્દી કરીને બોલ્યો: ‘મારા બહાદુર સૈનિકો! તમારા માનીતા સેનાપતિ અને શહેનશાહને ગોળીએ મારવાની જેની મરજી હોય તે ખુશીથી મારી સામે આવે ને પોતાની બંદૂક ચલાવે.’

એ સાંભળીને, અને એની હિંમત જોઈને એ સેના લડવાને બદલે નેપોલિયનના પક્ષમાં બળી ગઈ!

‘મારા બાપુએ મારી એટલે એ રડે છે.’ એક છોકરાએ નેપોલિયનને ખુલાસો કર્યો. એ છાવણીમાં ફરતો હતો ત્યારે એક બાધને રડતી જોઈ એણે કારણ પૂછ્યું. એનો જવાબ એના દીકરાએ આપ્યો.

નેપોલિયને છોકરાના બાપની તપાસ કરી. એ એક સૈનિક હતો. એને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. સિપાઈએ નેપોલિયનને જોળખ્યો ન હતો એટલે એના સવાલનો જવાબ ફવાબલેર આપ્યો: ‘મહેરબાન ! તમે તમારું કામ સમાવો અને મને મારી ઝેરીને સંભાળવા દો.’

એ સાંભળી નેપોલિયન ખુશ થયો. એણે સૈનિકને પોતાનું જોગખાણ આપ્યું.

સૈનિક ગભરાયો, પણ નેપોલિયને એને સારી શિખામણ તથા ધીરજ આપી, અને એને જિંદી પાચરીએ ચલાવ્યો. સૈનિકે પોતાનો સ્વભાવ બદલ્યો.

ક્રાન્સની જેલમાંથી કેઈ બહારી નાસી છૂટ્યો. એક તકલાદી હોદી બનાવીને એનાથી અંગ્રેજ ખાસી જોળાવવાનો એનો વિચાર હતો એવામાં એ પકડાયો.

નેપોલિયને એ વાત જાણી એટલે એને પોતાની પાસે બોલાવ્યો ને આવું સાહસ કરવાનું કારણ પૂછ્યું.

પેલાએ કાચો વાત કરી. એ પોતાની વૃદ્ધ માતા, જે ગરીબ અને અપંગ હતી, એની ચિંતા કરતો હતો ને એને મળવા આવતુર હતો. એટલા માટે જ એ આવું સાહસ કરવા તૈયાર થયો હતો.

એ સાંભળી નેપોલિયન શણ થયો ને એને ઘટતી સગવડ આપી ઇંગ્લેંડ મોકલી આપ્યો.

નાગરદાસ ઇ. પટેલ

—❧—

પરસાદીયા ભગત

(સાર્વજનિક)

દીકો, બૂપત, ઈંદુ, બાપુ, નવલો; રેતા હતા ગામમાં
ગામે સાધુ ય ચંત્ર જૂઞ વસતા કરતા હરિની કથા,
બાપુ, બૂપત, ઈંદુ, જીતુ સરવે જાણે ન એમાં કંઈ
શીંગો, સાકર, કેપરુચ મધુરુ મીઠી વળી દ્રાક્ષની
ખાવા જુઞ પ્રસાદી ઉર ધરોને જાતા કયા સૂણવા.

લઈ એ ઠેકાણે મૂકી દેવી જોઈએ. વ્યવસ્થાસર અને પદ્ધતિસર કામ કરવાની ટેવ પાડવાથી રસોઈ કરવી એ આનંદનો વિષય નીવડશે.

હ્રદ્ય હં મેશાં ગરમ કરીને જ વાપરવું જોઈએ. સવારના હ્રદ્યનો ખચોરે ઉપયોગ કરવો હોય તો એને ઉલરો આવે એટલું ગરમ કરીને રાખી મૂકવાથી એ ફાટી જશે નહિ. હ્રદ્યના વાસણ ખાસ કરીને બહુ જ સ્વચ્છ રાખવાં જોઈએ. એ બરાબર અજવાળેલાં નહિ હોય અથવા તો તેમાં રાખ કે મટોડી કે બીજું કંઈ ચોંટી રહ્યું હશે તો હ્રદ્ય ફાટી જશે.

અનાજ અને રસોડાંને લગતી ચીજો તેમ જ વાસણો બરાબર વ્યવસ્થાસર નક્કી કરેલા ઠેકાણે રાખવાં જોઈએ. એમ કરવાથી જોઈતી ચીજ કે વસ્તુ વગર વિલંબે મળી શકશે અને નાહકનો ત્રાસ અથવા બગાડ ઓછો થશે. અનાજ પોતાના ઘરમાં વરા પ્રમાણે ભર્યું હોય તો તેનાં પણ કાળજી રાખવી જોઈએ. એ સડો ન જાય અથવા બટાઈ ન જાય તે પણ જોવું જોઈએ. અનાજના ડબ્બા કે કોઠીનાં ઢાંકણાં ખંધ રાખવાં જોઈએ. એ અધખોલાં કે ઉઘાડાં રહી જાય તો ઉદરો મન માનતી ઉબણી કરે અને દાણા સડી જાય.

અનાજ ભરી રાખવા માટે પણ બૂદા જૂદા ઉપાયો લેવા જોઈએ. માટે લાગે છાણની અંદર પારો નાખી તેનાં થેપલાં બનાવી છાંયે સૂકવી રાખ્યાં હોય તો તે એ રીતે ભરી રાખવાનાં અનાજમાં રાખવાથી તેમાં બિલકુલ સડો લાગતો નથી.

ઘઉં, ચોખા, તુવેરનો દાળ એ ત્રણેને હાંવેલથી મોઢને અને આ રીતે થેપલાં નાંખી સંઘરવામાં આવે તો ઘણો વખત સુધી તે સડતાં નથી. ડાંગરમાં કુંદાં ન થાય તેટલા માટે તેમાં લાંમડાનાં પાન નાખવાં જોઈએ. બાજરી ભરી રાખવી હોય તો તેને રાખ ચોળીને રખેળવાથી અને ઉપર રાખનો ઘર કરવાથી એ બિલકુલ બટાટી કે સડતી નથી. અંદર જરા પારો પણ નાખવામાં આવે છે, અને ચોડાક કાગળના કડકાં પણ નાંખાય છે.

એવી જ રીતે ઘણાંખરાં કઠોળ પણ રાખમાં રાખવાથી અને વાલને હાંવેલથી મોઢ નાંખવાથી તેમાં છવાત પડતી નથી.

તેજના અને મસાલાની ચીજો ભરી રાખવા માટે પણ એવી જ જાતના ઉપાયો લેવા જોઈએ. આખા વરસને માટે મોસમમાં મસાલો ભરી રાખવાની ટેવ પાડવી હિતકારક છે. એનાથી વારંઘરીએ ચીજો લાવવાનો ત્રાસ ઓછો થાય છે અને પૈસાનો પણ ખચાવ થાય છે.

છઠ્ઠું-અજીમો સાફ કરીને ભરી રાખવાથી તેમાં સડો પડતો નથી, અને લાંબા વખત સુધી જળવાઈ રહે છે. એલચી અને પીસ્તામાં લર્વાગ રાખવાથી એમાં છવાત પડતી નથી.

બદામ ચુનાની ફાકમાં રાખવાથી સડતી કે ખોરાં થઈ જતી નથી. ખાંડેલાં

મર્યાદા તેલથી અથવા દીવેલથી મોઢને રાખવાથી તેમાં ઘચિળ પડતી નથી. આમલીમાંથી કચુકા કાઢી નાંખી મીઠું નાંખી એના ગોળા વાળીને ભરી રાખવાથી એ લાંબા વખત સુધી સારી રહે છે. કોકમના ફૂલમાંથી ખીજ કાઢી નાખીને રાખવાથી છુવાત પડતી નથી. દળેલી હળદર અને ધાણાભૂકું ભેજ કે હવા ન લાગે એવી રીતે બરાબર કાચની સારાં ઢાંકણાંવાળી બંધ બરણીમાં રાખવાથી એમાં સડો પેસતો નથી.

એજ રીતે રસોઈમાં વપરાતાં હંમેશનાં વાસણ અને કોઈ કોઈ વખત ઉપયોગમાં લેવાનાં વાસણો અને સાધનો જૂઠાં રાખવાં જોઈએ. જે ચીજનો હંમેશાં ઉપયોગ ઉપયોગ ન હોય તે જ્યારે જોઈએ ત્યારે હાથ લાગે એવી રીતે ઠેકણે રાખવી જોઈએ, અને અવારનવાર તેને સાફ કરવી જોઈએ કે જેથી જરૂર પડે ત્યારે એને ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

રસોઈનાં વાસણો બરાબર અજવાળવાં જોઈએ, અને તેમાં ખણેખણે પલ્લુ કાળા ડાઘા તેમ જ એંડવાડો ન રહી જાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. કલાઈ વગરનાં વાસણોથી કોઈ વખત ઠાટ ચઢીને બચકર પરિણામ આવવા સંભવ છે.

જે જ રીતે આનાં વાસણો તેમજ ખ્યાલા અને રકાખી બરાબર સાફ રાખવાં જોઈએ. ખ્યાલા રકાખી પાણીમાં યોળી ધોઈ કાઢવાને બદલે અવારનવાર તેને સાબુથી અથવા મોઢાખારથી ગરમ પાણીનો ઉપયોગ કરી ધોઈને હુમડાંથી બરાબર લૂંછી નાંખવાં જોઈએ.

રસોઈ કરતી વખતે બને તેટલી સ્વચ્છતા જાળવવી જોઈએ અને પોતાનાં કપડાં ન બગડે તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ. ટોટલો કરતી વખતે ચારે બાજુએ અટામણ ન વેરાય તેમજ વધાર કરતી વખતે છાંટા ન ઉઠે તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ.

જ્યાં ત્યાં તેલનાં ટપકાં અથવા હળદરના ડાઘા કે ગોળના દડકા ન પાડવા જોઈએ. રસોડું જેટલું સ્વચ્છ હશે તેટલો જ રસોઈ કરતાં વખતે આનંદ આવશે, અને રસોઈ સારી થશે જે આંખને ન ગમે તે માંને ગમતું નથી એ હંમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ.

મુઘડ અને કુવડ એ બે વચ્ચેનો ભેદ રસોડા પર નજર નાખતાં તરત જણાઈ આવશે. જેટલી સ્વચ્છતા વધારે તેટલી મુઘડતા વધારે, અને જેટલો ગંદવાડો તેટલું કુવડપણું.

‘અરે રંભાબહેન ! તમે તો બહુ મોટું લાવણુ આપી ગયાં. એ સમજતાં અને ભેલામાં ઊતારતાં મને તો ખાસ્સું ‘ખખવાડિયું’ જોઈએ.’ મેં કહ્યું.

‘જેની જ્યા ! એમ ગભરાઈ જવાની જરૂર નથી. આ તો મેં તને મોંઢથી સમજાવ્યું. આ બધું સાંભળીને તું તારી નોંધપોથીમાં લખી લેજે, એટલે તને કામ આવશે. એ હું જોઈને સુધારી પણ આપીશ.’ રંભાબહેને કહ્યું.

અને એમની સૂચના મુજબ મેં જે નોંધ કરેલી તે મને ઘણી જ કામ આવી.

સુમતિ નાગરદાસ પટેલ

વિજ્ઞાન વિહાર

વરસાદ કેટલો વરસે છે ?

વરસાદનું માપ હંમેશાં ઇંચમાં લેવાય છે. મુંબઈમાં લગભગ ૮૦ ઇંચ એક વરસમાં પડે છે. ગુજરાતમાં લગભગ ૨૫ થી ૩૦ ઇંચ વરસાદ પડે છે. ત્યારે કાઠિયાવાડમાં તેથી ઓછું પડે છે અને તે સુકકો પ્રદેશ કહી શકાય. રજપુતાનામાં નહીં જેવો જ પડે છે. આસામમાં ચોરાપુછું આગળ પાંચસો ઇંચ પડે છે. મહાબળેશ્વરમાં લગભગ ત્રણસો ઇંચ પડે છે ત્યારે સદરાના રજુમાં બીલકુલ પડતો નથી.

હુનિયાનું સુંદરમાં સુંદર મકાન કયું ?

ત્યારે ત્યારે આવો સવાલ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે ત્યારે બધાના મન જુદા પડે છે. પણ એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે હુનિયાનાં મકાનોમાં અદ્ભુત સુંદરતાનો નમુનો જોઈએ તો તે આગ્રાનો તાજમહાલ છે. બાદશાહ શાહજહાંને પોતાની મુમતાઝ મહાલની કબર તરીકે ત્રીસ ફરોડ ખર્ચાને એ બાંધાવ્યો છે. એ જોવાને દર વરસે આખી હુનિયામાંથી હજારો માણસો આગ્રા જાય છે. સરેક આરસપહાણનું એ સુંદર મકાન એક અદ્ભુત અને જીવંત કવિતા છે.

પતંગીયાની પાંખો ઉપર ગોળ કુંડાળાં અથવા ચકકર શા મટિ હોય છે ?

સાધારણ રીતે પ્રાણીઓ પોતાની દુરમનની બચકરતા તેની આંખોની કદ ઉપરથી કાઢે છે. પતંગીયાની પાંખ ઉપરના મોટા ગોળ ચકકરો તેની આંખો છે એમ ઘણા પ્રાણીઓ ધારી લે છે અને તેઓ તેનાથી ગભરાય છે અથવા જો તે હુમલો કરે છે તો પહેલાં પેલાં ગોળ ચકકરો ઉપર કરે છે. આ ચકકરો એવા જગ્યાએ આવેલાં હોય છે કે જેથી પતંગીયાને સાધારણ રીતે મર્મસ્થાનમાં ઇજા થતી નથી અને એ બધી જાય છે.

કેટલાક લોકો બળે છે ત્યારે ફટકડા જેવો અવાજ કેમ થાય છે ?

દિવેલાના શુંગળાં, ઘુવેર તથા કપાસની કરાંઠીઓ, ચોરીયાના ડોડલા વીગેરે તેમજ નાનાં મોટાં લોકો બળે છે ત્યારે ઘણી વખત ફટકડા ફુટતા હોય એવો અવાજ કેમ થાય છે ?

એનું કારણ છે કે એ બધાં લોકો કે શુંગળાંનું સુક્ષ્મદર્શક કાચથી જોઈશું તો એમાં હજારો નાનાં નાનાં છિદ્રો જણાશે, એ છિદ્રોમાં હવા ભરેલી હોય છે. એ હવા લોકો બળે છે ત્યારે ખુબ ગરમ થાય છે અને હવા ગરમ થાય ત્યારે એને જગ્યા વધારે જોઈએ જાય છે. એટલે એ આવડાણુ દળાયું કરે છે અને એના દબાણથી એકાએક ધડકા સાથે છુટી થાય છે. એ હવા છુટી થતી વખતે ઉપર જગ્યાએ તેના ફટકડા ફુટતા હોય એ રીતનો અવાજ કરે છે. દિવેલાનાં શુંગળાંમાં દરેક ગાંઠની વચ્ચે શુંગળી જેવી જગ્યા હોય છે તેમાં હવા વધારે પ્રમાણમાં ભરેલી હોવાથી એ જગતી વખતે ઘણો અવાજ કરે છે અને ફટ ફટ ફુટે છે. બળતી વખતે ગાંઠો પણ અવાજ કરે છે તેનું આ જ કારણ હોય છે.

પૂરેષોત્તમ હ. પટેલ બી. એસ. સી.

ગુણ સુન્દરી

અવસ્થાપક :

વંચીઓ :

પ્રકાશક :

નવવરદાસ એ. ઠક્કર શ્રી. પ્રેમલીલા મહેતા બી. એસ.સી.
હુણવાગિન પ્રેસ. વડોદરા. શ્રી. વિદ્યુલતા દેસાઈ બી. એ.

અખાલાલ વિ. ઠક્કર
વડોદરા.

પુ. ૩૨૪]

વુલ : ૧૯૩૯

[અંક ૪થો]

અનુક્રમણિકા

શ્રીમ-પર્વા મિલન :	શ્રી. દેરાવલાલ દિવેદી	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૩
બકતને :	શ્રી. વિવિત્તુ	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૪
ગુજરાતની પ્રાચીન સ્ત્રી લેખિકાઓ :	શ્રી. હમનલાલ વિદ્યાસખ રાજળ	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૫
સંસ્કૃત :	શ્રી. રસેન્દ્ર	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૬
નોંધ :	...	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૭
વાંચી :	"સ્વપ્નસેવી"	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૮
પ્રેમ-હોશી :	શ્રી. પતિલ	...	...	...	...	...	...	...	૧૫૯
દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ દીવાન :	શ્રી. મજબૂબ ગી. મહેતા	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૦
સુધાકર આચાર્ય જોને :	શ્રી. રામિત એચ	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૧
રાસત્રીય સંગીત અને લોકગીત :	શ્રી વિરલ દેસાઈ	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૨
કાળો ચક્રમા :	શ્રી. ધારાલાલ માનસિંહ કમદાર	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૩
અતિમ પ્રાર્થના :	શ્રીયુત નીલકંઠ	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૪
દેવલાલી બાલગૃહ :	...	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૫
ફૂલવેળી :	...	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૬
જીવનગત :	...	...	...	...	...	...	...	...	૧૬૭

બાકી વિભાગ—તંત્રી : નાગરદાસ ઇ. પટેલ

ઉદ્દેશનું ગીત :	શ્રી. કીર્તનલાલ કાઝીયા	...	...	...	...	...	...	...	૮૧
શા માટે ખાતું એઈએ :	શ્રી. સુમતિ નાગરદાસ પટેલ	...	...	...	...	...	...	...	૮૨
પાણી :	શ્રી. કુલવલ્લભ કા. ભટ્ટાચાર્ય	...	...	...	...	...	...	...	૮૩
માટી ને પૂજા :	શ્રી. પુષ્પર ચંદ્રવાદર	...	...	...	...	...	...	...	૮૪
ચોખટ :	શ્રી. માણેલાલ મમનલાલ આચાર્ય	...	...	...	...	...	...	...	૮૫
જે થાય તે સારા માટે :	શ્રી સચીનંદન નરદરાલાલ એચ	...	...	...	...	...	...	...	૮૬
અધિકાર :	શ્રી. રસિક આચાર્ય	...	...	...	...	...	...	...	૮૭

વાર્ષિક સમાજમ : દિવ્દ માં રૂ. ૪-૮-૦ : વિદેશ માટે શીર્ષક દસ : છુટક નકલ, દસ આના

વિજ્ઞાન વિહાર

વરસાદ કેટલો વરસે છે ?

વરસાદનું માપ હંમેશાં ઇંચમાં લેવાય છે. મુંબઈમાં લગભગ ૮૦ ઇંચ એક વરસમાં પડે છે. ગુજરાતમાં લગભગ ૨૫ થી ૩૦ ઇંચ વરસાદ પડે છે. ન્યારે કાઠિયાવાડમાં તેથી પણ ઓછો પડે છે અને તે સુકો પ્રદેશ કહી શકાય. રજપુતાનામાં નહીં જેવો જ પડે છે. આસામમાં ચોરાસાં આગળ પાંચસો ઇંચ પડે છે. મદ્રાસપ્રદેશમાં લગભગ ત્રણસો ઇંચ પડે છે ન્યારે સહરાના રણમાં ખીલકુલ પડતો નથી.

દુનિયાનું સુંદરમાં સુંદર મકાન કયું ?

ત્યારે ત્યારે આવો સવાલ ઉપરિચિત થાય ત્યારે ત્યારે બધાના મત ભુલા પડે છે પણ એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે દુનિયાનાં મકાનોમાં અદ્ભુત સુંદરતાનો નયનો લોભએ તો તે આસાનો તાજમહાલ છે. બાદશાહ શાહજહાંને પોતાની મુમતાઝ મહાલની કબર તરીકે ત્રીસ ફરોડ ખર્ચીને એ બધાનો છે. એ જોવાને દર વરસે આખી દુનિયામાંથી હજારો માણસો આયા જાય છે. સફેદ આરસપહાણનું એ સુંદર મકાન એક અદ્ભુત અને છત્તી કવીતા છે.

પતંગીયાની પાંખો ઉપર ગોળ ફુંડાળાં અથવા ચકકર શા મારે હોય છે ?

સાધારણ રીતે પ્રાણીઓ પોતાની દુશ્મનની ભયંકરતા તેની આંખોની કદ ઉપરથી જાણે છે. પતંગીયાની પાંખ ઉપરના મોટા ગોળ ચકકરો તેની આંખો છે એમ ઘણા પ્રાણીઓ જાણે છે અને તેઓ તેનાથી ગભરાય છે અથવા જો તે દુશ્મનો કરે છે તો પહેલાં પેલાં ગોળ ચકકરો ઉપર કરે છે. આ ચકકરો એવા જગ્યાએ આવેલાં હોય છે કે જેથી પતંગીયાને સાધારણ રીતે મર્યાદામાં ધૂમ થતી નથી અને એ બચી જાય છે.

કેટલાક લોકમાં બળે છે ત્યારે ફટાફટ જેવો અવાજ કેમ થાય છે ?

દિવેલાંનાં છુંગળાં, ઘુવેર તથા કપાસની કરાંઠીઓ, થોરીયાના ડોંડા વીગેરે તેમજ નાનાં મોટાં લાકડાં બળે છે ત્યારે ઘણી વખત ફટાફટ પુટતા હોય એવો અવાજ કેમ થાય છે ?

એનું કારણ છે કે એ બધાં લાકડાં કે છુંગળાંને સુકમદ્યક કામથી લોભાઈ તો એમાં હજારો નાનાં નાનાં છિદ્રો જણાયે, એ છિદ્રોમાં હવા ભરેલી હોય છે. એ હવા લાકડાં બળે છે ત્યારે ધ્રુવ ગરમ થાય છે અને હવા ગરમ થાય ત્યારે એને જગ્યા વધારે લોભાઈ જાય છે. એટલે એ આજુબાજુ દબાયું કરે છે અને એના દબાયુંથી એકાએક ધડાકા સાથે છુટી થાય છે. એ હવા છુટી થતી વખતે ઉપર જગ્યાથી તેના ફટાફટ પુટતા હોય એ રીતે અવાજ કરે છે. દિવેલાંનાં છુંગળાંમાં દરેક ગાંઠની વચ્ચે છુંગળી જેવી જગ્યા હોય છે તેમાં હવા વધારે પ્રમાણમાં ભરેલી હોવાથી એ બળતી વખતે ઘણો અવાજ કરે છે અને ફટ ફટ પુટે છે. બળતી વખતે ગાંઠો પણ અવાજ કરે છે તેનું આ જ કારણ હોય છે.

પુરુષોત્તમ હ. પટેલ બી. એસ. સી.

ગુણસુન્દરી

બુના રાષ્ટ્રપતિ : મુલાયમ ભાઈ

૨૬૩૦

[ખંડ હરિગીત]

સ્તુતિ કરવી મૂકી દે
ભજન ગાવાં છોડી દે
માળાતણા ના ફેરવીશ ઉતાવળે મળકા હવે.
મન્દિરે એ કાન્તમાં,
અન્ધકારભર્યા ખૂંચે;
હાર સઘળાં બંધ કરીને કોની પૂજા આદરે ?
જો, દેવ નહિ પુજ આગળે.
ફિલિલો એડે ક્ષિતિ,
કઠિન ને પથરા થકી
દશક ફોડે કામગારો, મૂર્તિ ત્યાં વિભુની ઉભી
પુજ મૂર્ખતા પર રાંધી હસી.
ધૂપમાં વેશા ખના
ભાદ્ર ભર વરસાદમાં
રેત ખૂસર વસન ભીને હરિ ઉભા એ સાથમાં
નહિ ભવ્ય પુજ આવાસમાં.
પુનિતનો અંચળો
વેગળો મૂકને જરા
વિભુવર ધોકે છે ધૂપમાં ને ભીજતા વરસાદમાં
તું આવ ને ઉભો રહે સહુ સાથમાં
દુઃખી દીનને લે બાથમાં.
મુક્તિને તું શોધતો ?
ક્યાં જડે મુક્તિ ભલા !
જાતે જ સ્વામીએ થકી સર્જન પીડા આતંદમાં
બંધાયલા વિભુ એ ચરાચર સૃષ્ટિની સંગાથમાં.
ચિરકાળ નેહલ બંધમાં.
ધૂપ ને કુસુમો બધાં
વેગળાં મૂક તું હવાં
ને ધ્યાનના આડંબરો ફણવાર છોડી દે સખા !
તું આવને જોતો ખરો, વિદેશ ક્યાં જઈને ઉભા !
મોંઘાં વસન ચીરાય છે ?
હીર રેતથી ખરડાય છે ?
હરકત નહીં પણ દેવ જાંબી થાય છે
ન્યાં યમ અને પ્રત્યેકથી અંગાંગ જન ભીંતાય છે.

વિવિત્તુ

ગુજરાતની પ્રાચીન સ્ત્રી લેખિકાઓ

સંપાદક : શ્રી. હનનકાક વિદ્યારામ રાવળ

મીરાંબાઈ (પહેલી)

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા-રચનારી બહેનોમાં મીરાંબાઈ એ અગ્રસ્થાને રોકે છે. તે આપણા પ્રાંતની રહેવાસી ન હોતી, છતાં આપણા પ્રાંતમાં બહુ મુદત સુધી રહેલી હોવાથી તેણીએ તેમાં સારી કવિતા રચી છે. * એની કવિતામાં ભક્તિ-ભાવનો પ્રેમરસ પ્રબળ છે. તેમ તેણીએ પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજ સાથે તન્મય થઈ જે કવિનાઓ રચી છે તે આજ પછી સાધુ-સંતા અને અન્ય શ્રદ્ધાળુ લોકો બહુ જ ઉત્સાહ ને ભાવથી ગાય છે તેમ સંભળે છે.

મીરાંબાઈનું પિયર મેડતામાં (મેવાડ)માં હતું. તે જયમંદજ રાઠોડ કાકીરની કુંવરી હતી. એવું તેના પોતાના શ્રીમુખે કહેવા એક પદ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

તેને ઉદેપુર-(મેવાડ)ના કુંભાર રાણાજી સાથે પરણાવી હતી. પણ તેણીએ આ રાણાજી સાથે સંસાર ન માંડતાં ઠેઠ મરતાં નુંધી ત્યાં જીવન ગાળ્યું હતું.

* મીરાંબાઈની રચેલી દિંદી ને મારવાડી ભાષામાં કેટલાંક પદ રૂપાંતર પામી ગુજરાતીમાં આવ્યાં કહેવાય છે ને તેથી તેનાં કેાઈ કેાઈ પદમાં મારવાડી ને દિંદી ભાષાના ચબ્ડો નોવામાં આવે છે.

× હાલના નવા શોધકો (વિશેષ કરી મેવાડના) તેને રાણાજી સાથે નહિ પણ તેમના બત્રીસ સાથે પરણ્યાનું જણાવે છે. રાણાજીએ આ સાબીબાઈને ઘણે પ્રકારે કૃપા દીધા બાબતનું કલક કાઢી નાખવા માટેજ વખને તેમણે આ વાત નેહી કાઢી પણ હોય.

તેનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૫૬માં અને અવસાન સં. ૧૫૨૬ ની સાલમાં પવિત્ર દારકા તીર્થમાં થયું હતું.

મીરાંબાઈ (૨જી)

આ બહેન પણ જાતે કાવિયાણી હતી. તેના પિતાનું નામ રત્નસિંહ ને તે અજમેર પાસે આવેલા કુકડી ગામના મેઝિયા કાવિયા કાકીર હતા. તેમણે પોતાની આ કુંવરીનું લગ્ન કેાઈ મોજ રાગ નામના કાકીર સાથે કર્યું હતું. તેનો જન્મ વિ. સં. ૧૪૬૯ ને અવસાન વિ. સં. ૧૫૨૬માં થયું ગણાય છે. એટલે પહેલી મીરાંબાઈને આ બહેન સમ-કાલિન હતાં.

તેનું રચેલું " સત્યભામાનું રૂપણું " નામનું એક કાવ્ય સરકારી કાવ્યોત્સવમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે તે વિના તેણીએ બીજાં કેટલાંક છૂટક પદ પણ રચ્યાં છે.

મીરાંબાઈ (ત્રીજી-નાની મીરાંબાઈ)

વાંસવાડા-મેવાડ પાસેના એક નાના ગામમાં તેનો જન્મ થયો હતો. તે જાતે લેઉઆ પારીકારની દીકરી હતી ને તેણીએ કહાન કુંવારી એટલે આમણાંત કુંવારી રહી પ્રભુ ભક્તિમાં પોતાનું જીવન પુરું કર્યું હતું.

વાંસવાડા ને ગુજરાતના સંતરામપુરની હદ પાસે પાસે હોવાથી તેના સીમાડાના પ્રદેશની ભાષા મેવાડી ને ગુજરાતી મિશ્રિત હોવાથી તેણીએ ગુજરાતી ભાષામાં ઘણી સારી બોધ-કવિતા રચી છે.

હાલ વાંસવાડાના પ્રણામી પંથના મંદિર-માં આ બાઈનાં રચેલાં પદોનું એક મોટું હસ્તલિખિત પુસ્તક હોવાની ખબર મળી છે.

આ પ્રમાણે મીરાંબાઈના નામનાં ઘણાં
૧૬ જેવામાં આવે છે પણ તે આ ત્રણેમાંથી
કયા મીરાંબાઈ રચેલાં તે જાણવાનું સાધન નથી
રતનખાંડ

આ બહેન ખેડતા એટલે ખેડાની વતની
તે જૈન ધર્મી હતી, તેણીએ વિ. સં. ૧૬૩૫
ના મહા સુદિ ૧૩ ને દહાડે "રેડિયાની સજાય."
રચી છે જે આ લેખકના પ્રાચીન કાવ્ય સુધા
ભાગ ચોથામાં પ્રસિદ્ધ થયે છે. (૫ ૨૮૬)
તેમજ ઇ. સ. ૧૬૨૪ ના મે મહિનાની
તારીખ ૨૫ મીના "નવજીવન"માં છપાઇ
છે તેનો આરંભનો ભાગ

"લાઇરે અનને રેડિયા વ્હાણે
રેડિયા પાનું મંડાણ જે
છેલ્લો ભાગ

"સોલ પાંચીસે ખેડતા નગરે,
સુરિ તેરસ મહા માસ ૧;
રતનખાંડએ રેડિયા માયો,
સજાય થયે મન આપ ૨.

હેમથી

આ બહેન પણ જૈનધર્મી અને નવસુંદર
સચિત્રી ચિત્પા હતી, તેણીએ "કનકાવતી
રાસ" નામનું એક આખ્યાન વિ. સં.
૧૧૪૪ ના વૈશાખ સુદ ૭ ને મંજળવારે
રચ્યું છે તેનો આદિ ભાગ

"એણી પરિ નેહ પાલય નરનાથ,
તે નેહનું પરિમાણ
જનમલ હસા જન જી એકવા,
વં મજ ઇ ધરમ સુખન. "

છેલ્લો ભાગ

"સંવત ૧૧ સુમાસઠ સંવચ્છરિ,
નેચાપ વરિ કજનાર;
સાતમઠ દનિ શુભ મુદરનથ
પોતમ રથર આખ્યાન એ સાર. "

મલક ડુબુધ સંભલિ ને નાર,
તેદ મરિ મંજળ આર;

હેમથી દરપથ તે જોલક,
સુરપ સયોગ સુસાર.

કવિયજ્ઞ

આ બહેન પણ જૈન ધર્મી હતી, તેનો
દયાતી કાળ વિ. સં. ૧૬૫૨ નો મનાય છે.
તેણીએ પોતાના વખતની જુની ભાષામાં
નીચે પ્રમાણે કાવ્યો રચ્યાં છે.

ચોવીશી

આ કાવ્ય "ચંદા હલા" હંદમાં
રચેલું છે. તેના આરંભનો ભાગ

"સાદિયા વાસેસર અરિવંત કે,
નિસુણો વિનતિ ૨ હો;
સચનેદા ગુણવંત કે,
હીયડે ને દલી ૨ દ્યા *

છેલ્લો ભાગ

ગિરઆ રે ગુણુ દુમ તણાએ દેશી.

"દુગ :ગુણુ માઠ" કયા રશેમ
સમકિત ગુણુ દીપ્યારે;
કવિયજ્ઞ જન્મમાં જીવતા પણ
શુદ્ધ નિસાંણુ વજુભવારે.
વીર જીતને રે ભડ" ભાવજુડે.

પાંચ પાંડવની સજાય

છેલ્લો ભાગ

"શ્રી હોરવિજય સુરિ ગજ ધણી,
તપગજનો દલોતકાર ૨;
કરનેશી કવિયજ્ઞ મુક
આવાજમજુ નિવારે ૨.

તેતલી રાસ

રચ્યા સાલ વિ. સં. ૧૫૯૫ પાની ૧૨
આ સિવાય મહાબલ મલયસુંદરી રાસ,
સાલિભદ્રની સજાય, નવકાર વાળીની સજાય
અને અર્જુન માળીની સજાય વગેરે બીજાં
કાવ્યો પણ રચ્યાં છે.

= દાહ જરખામાં કરીને છેડે ને "લાલ"
ચન્દ આવે છે તેજ આ "લા" ને ઠેકાણે છે.
નરસિંહ મહેતાએ પણ પોતાના રચેલા એક
જરખામાં આ પ્રમાણે "લાલ" ને બદલે "લા"
વાપરેલો જણાય છે.

સવરી બાઈ

આ બહેનનાં બનાવેલાં પદોનો સંગ્રહ મુંબઈના ગુજરાતી પ્રેક્ષના શેઠ નટવરલાલ ઇસ્હારામ દેશાઈના સંગ્રહમાં છે.

શિવલક્ષ્મી

આ બાઈનું આત્મબોધ વિશેનું બનાવેલું એક પદ આ લેખિકાના પ્રા-કાવ્ય-સુધા ભાગ ૨ નામાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. (પૃષ્ઠ ૧૦૩)

તેનો છેલ્લો ભાગ

સગાં સંબંધી રાગે મળીને બેઠાં,

તે મથુ પંખીનો મેળો

એવું સુણીને ત્રાપ શિવલક્ષ્મી,

તે છવ ઇશ્વરમાં ભેળો રે

સુંદરબાઈ

આ બહેનનું રચેલું એક પદ પ્રા. કાવ્ય-સુધા ભાગ ૩ નામાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

(પૃ. ૨૫૨)

તેનો આદિ ભાગ

પ્રેમીપુરમાં પ્રેમીજન વસે રે, કાંઈ ગુજર ફેરી નાર
વિખર્ચાં મોલી શોધી કાઢીયાં રે, તે પૂરજીવજાતી ભત
છેલ્લો ભાગ

સુંદર સખીની એ વિનતી રે,

તમે મુખને શી મહારાજ

બહાવેલાં લખને તમારું સુખ સુખતાં રે,

કાંઈ સરીયાં સગેં કાજ

આ બહેન પ્રજામીપંથની હતી,

વહતી

આ બહેનનું છંદની ચાલનું એકજ પદ પ્રા. કાવ્ય-સુધા ભાગ ૩ માં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

(પૃ. ૨૫૩)

તેનો આદિ ભાગ

શી મહાદેવ સદાચિત્ત ઇંકર, ત્રિ નયન દેવ મુદારં
નિરિપતિ ત્રિવિજ વલ્લભ રાંકર, ભજ રે વારંવાર
છેલ્લો ભાગ

વાંડવ નૃપ ત્યાંમેઠ ઘેઠ નાચે, વહતી ત્રાપ છે ગીર્વ
એ પરિબલ પ્રેમીતમ રાંકર, ભજ રે વારંવાર

છેવટે તે પોતાના વતન માટે જણાવે છે કે:
અશ્વત્થી કુમારે વસે અભયક, * તાપી તટ નીવાસી
સદાચિત્ત પરિપૂરજી રાંકર, ભજ રે વારંવાર

રાણી સુરદા

આ સુરદા રાણી તે ખરી રાણી કે, નામધારી રાણી હશે તે સમગ્રનું નથી. તેનું એક પદ પ્રા. કાવ્ય-સુધા ભાગ ૩ માં આપ્યું છે. (પૃ. ૨૫૫)

તેનો આદિ ભાગ

ભગો ભગો ને મારા બેટીડા,

આભણ કલિયુગ પોરો રે,

ભગવા સોઈ નર જન છળ્યા

હથે અક્ષય ગુમાપી રે

છેલ્લો ભાગ

ભણે રાણી સુરદા સંભળજો કુરંગા રે

શ્રોણ લીધાં શી રામભનાં,

ચાલો પ્રજા સામાં જઈએ રે.

લીલાદે

આત્મબોધ નામનું એક ૧૮ કડનાંનું સુબોધક કાવ્ય રચ્યું છે.

તેનો આદિ ભાગ

વંદુ મરણ સરોજ ગુર, મુદ મંત્રણ આચાર

એછી સેવત નર દોત હે, ભવસાગરથી પાર.

છેલ્લો ભાગ

છરે લાખા શેતધિની ચેલી, સતી લીલાદે બોલ્યાંછ

તેા ફરી ચોરાશીમાં ના આવો. દોલ.

આ કાવ્ય તેના નામ પ્રમાણે ખરેખર એક ધણું બોધક અને સમજવા જેવું છે.

કુંવરબાઈ

આ બહેનનાં છુટક પદોનો સંગ્રહ ૨૧.

* સુરત તરફ અનાવિષ અને મોતાલા બ્રાહ્મણ તેમજ નાચોદામાંના મુદરથ ભાગ પોતાને અભયક માને છે તેથી આ બહેન વખતે તે પૈકીની એક ન્યાતની દોષી બેઠકી.

* આ કાવ્ય આ લેખિકા અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કાવ્ય વિનોદના ત્રીજા ભાગમાં લોડ્યું છે.

સાક્ષરશ્રી તનસુખરાયભાઈ મનઃસુખરાયભાઈ
ત્રિપાડીના હસ્તલિખિત પુસ્તકોનાં સંગ્રહમાં છે.

(આ એક મોટો ચોપડો* સ્વ. ભાઈ
મણિલાલ બેઠારભાઈ વ્યાસ શેઠી આખો
હતો, તેવું તનસુખરાયભાઈ કહેતા હતા.)

જેખાઈ

આ બહેન અત્રે (લુણાવાડા)ની રહે-
વાસી ને યાતે વીશજનનગરા નાગર હતી. તેનો
હયાતી કાળ વિ. સં. ૧૮૪૪ નો ગણાય છે.

ગહેરા તાલુકે ગોધરામાં મોતિરામ કડુજી
નામનો એક ચિવોડો નાગર કવિ યજ્ઞ ગયો
અને જેવું દયારામભાઈ પાસે શિષ્ય મંડળ
હતું તેવું જ આ કવિ પાસે પણ શિષ્ય
મંડળ હતું તેમાં આ બાઈ તેની શિષ્યા હતી.

કવિ મોતીરામ સં. ૧૮૬૨ ના કાર્તિક
સુદી રત્ને દહાડે અવસાન પામ્યા તે પછી
પણ આ બાઈ લુણાવાડામાં રહ્યાત હતી.*

તેની રચેલી કવિતામાં 'પુરણુચક્રની બે
આરતીઓ જડેલી તે પ્ર. કા. સુધા ભાગ ૨
ત્રમાં છપાઈ છે, (પૃ. ૧૦૪)

તેનો આદિ ભાગ
જય જય પુરણ બ્રહ્મ પૂર્ણાંદ પુરોહતમ (૨)
હું છું વમારે ચરણ. જય જય
છેલ્લો ભાગ

જન્મ મરણનો વાપ, વનથી નીવારો
પ્રભુ તનથી નીવારો;
જેખાઈ કરે નહાવ, ચરણ કમળ રાખો.
જય જય,

જતુખાઈ

આ બાઈ નડિયાદના સુપ્રસિદ્ધ મહાત્મા
શ્રી સંતરામજી મહારાજની શિષ્યા હતી. તેની
કવિતાનો સંગ્રહ રા. નરનરસાલ ધરજીરામ
દેસાઈ પાસે છે.

* આ બહેન લુણાવાડાના પ્રખ્યાત સ્વ. સાક્ષી
રેડ્ડે સામળજીની ફાંદ યર્વા હતાં.

તેજખાંડ

આ પણ નડિયાદના મહાત્મા-સંતરામજી
મહારાજની શિષ્યા હતી. તેણીએ પોતાના
શ્રી સુર મહારાજની સ્તુતિનાં જો પંદ બના-
વેલાં તે હાલમાં ગુજરાતી પ્રેસમાં છે.

પાનખાઈ

આ બહેનનાં રચેલાં પદોનો સંગ્રહ
મુંબઈની શ્રી ગુજરાતી શાળા સંસ્થાના હસ્ત-
લિખિત પુસ્તકોના સંગ્રહમાં છે.

મંગળી

આ બહેન સિદ્ધપુર પાટણની વતની ને
ગાંધે નાગરણ હતી. (કથી ભતના નાગર
તેની ખબર નથી) તેનાં રચેલાં સોળ પદ
ગુજરાતી શાળા સંસ્થાના સંગ્રહમાં છે.

ધરોધરા

આ જૈન ધર્મી બહેને " પંચાંગ્યાન " નામનું
એક કાવ્ય રચ્યું છે.

માનખાઈ

આ બહેન નરસિંહ મહેતાની શિષ્યા
જણાય છે. તેનું એક પદ, 'મહેતાના જીવન'
ચરિત્રમાંનું હોવાથી તેનો થોડોક ભાગ નીચે
આપ્યો છે.

શેઠે પુત્રીની સાદામુંડોલેયું,
બહેન કાંડાં ચણે આવી રે.
ઘોરડીએ તાણુ દેવડાવ્યું,
કુંચી કાંડાં ધરી લાવી રે.
પુત્રીએ આવીને મંદિર લખાડ્યું,
મહેતાજી પથ પાથ રે.
પુત્રે આવી પિતાને કહ્યું,
ત્યારે મનમાં વિરમય થાય રે.
આ પુત્રી મહેતાજી તમને સાંપી,
એની અવર વેદના લાખી રે.
રોઝાણી જઈ ચરણે લાખ્યાં,
મજીતી માનખાઈનો સ્વામી રે.
ધરોધખાઈ

આ બહેન ડાકિરમાં રહેતી હતી. તે એક
અખિ તાદન આધજી ને ખીજ અખિ થોડું

જોષ શક્તી હતી. ચાલે ઔદિન્ય બ્રાહ્મણ
(સહસ્ર ઔદિન્ય કે ટોળકિયા તે જણાવું
નથી.) ને વિધવા હતી. મંદિરના પ્રસાદથી
તેનું પોષણ થઈ હતું ને ડોકોરની ગોશાલાના
ઓટલા ઉપર પડી રહેતી હતી. આશરે
સં. ૧૬૧૫. માં તે મરણ પામી.

તેની ઉત્તરક્રિયા સિદ્ધપુરના કોઈ ભાણુજી-
ભાઈ નામના પાલીદરે કરીને સાધુ સંતો
અને બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા હતા. તેના મૂળ
વતનની ખબર નથી. ડોકોરમાં આશરે ત્રીસ
વરસ સુધી રહી હતી.

એનાં બનાવેલાં પદ કીર્તનોમાં ભક્તિ-
રસની સારી જમાવટ જણાય છે.

ગુજરાતી પ્રેક્ષના બૃહદ્ કાવ્ય દોહનના
ભાગ સાતમામાં તેની કવિતા પ્રસિદ્ધ થઈ છે.
(પ. ૮૧૬) તેનો આદિ ભાગ

" મારા રૂપાના રણુડા,

રોઆ રી કહું રે ડોકોરની,

વમે દારકાળી આળ્યા રે,

ખેડાણાને મન આળ્યા રે, રોઆ.

છેલ્લો ભાગ

દરિને મને કુંજ છળે રે,

મુગઠમા હીરા મળે. રોઆ.

મને મળ્યાં છમ્પા માઈનો સ્વામી રે.

સદુ ગેપીભો આનંદ પામી. રોઆ

રામબાઈ

સાંભળ્યા પ્રમાણે આ ગ્રાઈ પણ નરમિંદ
મહેતાનાં શિષ્યા હતી. તેનું એક પદ ચુ.
પ્રેક્ષના બૃ. કાવ્ય દોહન ભાગ આતમામાં
છપાયું છે (પ. ૮૧૭) તેનો આરંભનો ભાગ

સાંભળને સામગિય વઢાલા,

તારે ને મારે ઘણી માયા રે.

જો મહેતા જમરા નહીં આરે તો,

વતણુ તનુ મારી કાપા રે.

છેલ્લો ભાગ

કપટ નથી કંઈ મેતાના મનમાં,
વતણુ જમવા આળ્યા રે.

રામબાઈના સ્વામી રામજીએ,
સધળા ટેડ સમાળ્યા રે,

જાનકીબાઈ

આ બહેનની કાંઈ ખબર મળતી નથી.

એનું એક પદ, બૃહદ્ કાવ્ય-દોહનના ભાગ
સાતમામાં છપાયું છે. (પૃષ્ઠ ૮૧૭)

તેની છેલ્લી કડી—

ઘણી સાહે કાંધી પ્રભુ વનમાં,

આપ્યું અવિચળ રાગ.

કહે જાનકી કું પામર પ્રાણી,

સરીયાં બમારાં કાળ.

જેઠીબાઈ

આ બહેનની બનાવેલી કવિતા પૈકીનું
એક પદ બૃહદ્ કાવ્યના સાતમા ભાગમાં
છપાયું છે (પ. ૮૧૮) તેનો છેલ્લો ભાગ

" મારા તુણા છપ્યાં તણેને ત્યાગ કરના,

કુર સંજે બાઈ જેઠી ભણે, અમર વરને વરના. "

* આ લેખ લખવામાં નીચે લખેલાં પુસ્તકોનો
આધાર લીધેલો હોવાથી તેના કર્તાઓનો ઉપકાર
માનવામાં આવે છે.

૧ ગુજરાતી પ્રેક્ષ બહાર પાડેલા બૃહદ્ કાવ્ય
દોહનના આઠ ભાગ.

૨ આ લેખકનાં નીચે જણાવેલાં પુસ્તકો.

૧ પ્રાચીન કાવ્ય સુધા ભાગ રવાળી ભાગ પચા
સુધી તેમજ પ્રાચીન કાવ્ય વિનિર્દેશ ભાગ
રણ તથા બીજો.

૨ પંડોદરા એવી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના
અધેશાવમાં આ લેખકનું આપેલું ગુજરાત
પ્રાચીન જ્ઞાના કવિઓનાં લકીકવનું પત્રક.
પૃ. ૪૪૪ થી ૫૧૬ સુધી.

૩ સાદર શ્રી મોહનલાલ દશીચંદ હેસાર, બી. એ,
એલએલ. બી કૃત " જન ગુર્જર કવિઓ "

૪ શ. રા. છાત્રજીવંદ સાકરવંદ કવેરી કૃત
" આનંદ કાવ્ય મહોદદિ મોક્ષિક ૬ કું.

૫ શ. રા. અંબાલાલ બુદ્ધાપીરામ બની, બી. એ.
કૃત " શ્રી કાળંક સમ્મતી હસ્તલિખિત પુસ્તક-
કોની સ્વિસ્તર નામાવલિ ભાગ રજો.

: અંગની :

વિશ્વ પદે રસ અમૃત ઝરતો
ગગન વિશે યોગીસમ કરતો
ધવલ સાડી પૃથ્વીને ધરતો
શશાંક કાં કરતો ?

ચક્રોર ચિત્તડાં પરવશ કરતો
જગને પ્રભુતા પાઠ શીખવતો
કવિ અંતરે કાવ્ય જગવતો
શશાંક કાં કરતો ?

પ્રેમ-ભક્તિની મુવાસ અવતો
તારક સંગે હસતો રમતો
સરવરનાં ફુલ કમળ ખીલવતો
શશાંક કાં રહોયે ?

સૂરજના આશ્રયથી નભતો
શશાંક એથી હશે તું કરતો ?
ખોડ ભલે ત્હારીએ, રહોયે
ઉરમાં કાં વસતો ?

તાજગી રાજ તુંથી એળવીએ
તપરાયીજ નવભુવન જડીએ
રહોય કુટિલ આ માનવ હૈયું
છિદ્ર જ કાં ગોતે ?

રમેન્દુ

શશીન

ગોંડ

શ્રીઓની સામાજિક સ્થિતિ માટે તપાસ સંમિતિ:

હિંદુસ્તાનમાં શ્રીઓનું સ્થાન સમાજમાં પ્રશ્નો કરતાં ઉત્તરનું ગણવામાં આવે છે એ તો નિર્વિવાદ છે. આપણે એમ નથી કહેતાં કે શ્રીઓને પ્રશ્નો કરતાં ઉંચી ગણે, પણ બંનેને સરખાં ગણે એ તો આપણી માગણી બાળખી જ છે.

સમાજની સ્થિતિ ફેરવાતી જાય છે તેમ તેમ કામદામાં ફેરફાર થવા જ જોઈએ. જ્યાં સુધી શ્રીઓને કામદાસર અન્યાયો છે, કામદામાં જ શ્રીને દલદી ગણશે ત્યાં સુધી સમાજમાં તેનું સ્થાન ઉંચું થવાનું નથી.

સંયુક્ત કુટુંબમાં પુત્રો જન્મ થતાં જ તે આપદાવાની મીઠકતને વારસદાર થાય છે. પુત્રીને તેવું કંઈ નથી. આથી જન્મથી પુત્ર માનીતો અને પુત્રી અજખામણી થઈ પડે છે.

પિતાના મૃત્યુ પછી પુત્ર તેની મિલકત મેળવે છે, પણ ગમે તેટલો પૈસાદાર પિતા હોવા છતાં તેના મૃત્યુ બાદ પુત્રી રક્ષણી જાય છે. બાકી આપે તેટલી મરેરજાની.

બાળકોનું વાલીપણું પણ પુરૂષનું, શ્રીને કામદેસર પોતાનાં બાળકો પર હકક નથી.

લગ્નમાં પણ પુરૂષ ધારે તેટલી વાર પરણી રહે, શ્રીને તેવું કંઈ નહિ.

વંચેરે અનેક મતનાં અન્યાયો છે. એ જમાની રીતસર તપાસ થઈ તે દૂર કરવા પગલાં ભરવાં જોઈએ એવી માગણી કેટલાક વખતથી મહિલા પરિષદ કરી રહે છે.

વડી ધારાસભામાં શ્રીયુત હેઠળે એવી તપાસ સમિતિ માટે ઠરાવ લાભ્યા, દત્તા પણ તેની કેવી મરફતો સરકારી હો મેંખરે તેમજ બીજા જવાબદાર સંસ્થાએ ઉગ્રવી હતી તે આપણે જાણીએ છીએ.

પરંતુ પેલા કરાણીયાની વાત પ્રમાણે એક વાર, બે વાર, છ વાર એમ એના એજ પ્રપત્ને સાતમી વાર કરવાયી છેવટે એવી તપાસ સમિતિ નીમાવાની છે એમ. જાણવામાં આવ્યું છે. અને તે હકીકતને વધારી લઈએ છીએ.

શ્રીમતિ સદનશીલ અને ધીરજવાન ગણાય છે. આપણી જમાનાની સદનશીલતા તથા ધીરજનું પરિણામ મીઠું આવશે એવી આશા રાખીશું.

મે. મ.

***

ફોરવર્ડ જ્ઞેલક :

શ્રીયુત સુભાષ બોસે મહાસંભામાં એક નવો પક્ષ રચાયો છે અને તેને 'ફોરવર્ડ જ્ઞેલક' નામ આપ્યું છે. શેલા દિવસ ઉપર હાવરામાં એક જાહેર સભામાં શ્રીયુત બોસે

એ નવા પક્ષના હેતુ તથા કાર્યક્રમ સમ-
ગ્રભાં હતાં.

આ નવો પક્ષ મહાસભાનો કાર્યક્રમ
ક્રાન્તિકારી રીતે અમલમાં મૂકશે. વળી તેના
પોતાના પશુ એક કાર્યક્રમનો અમલ કરવા
મહાસભાને સમન્વયના તે પ્રયત્ન કરશે.

મહાસભામાં હાલ જે ઉદ્દામ પક્ષો છે
તેમને તોડી પાડવાનો ઇરાદો આ નવા પક્ષનો
નથી. ઉલટું, આ બધાને એકતા કરી, એમને
માટે એક સામાન્ય (Common) પ્લેટફોર્મ
પૂરું પાડશે.

શ્રીયુત્તમ જોસને લાગે છે કે મહાસભા
ધીમે ધીમે અધારણ્યવાદ તરફ ધસારાઈ રહી
છે. ન્યારથી પ્રેરિતો હોવા રવીશ્વરના ત્યારથી
તો મહાસભામાં અધારણ્યવાદની તરફેણ
માનસ વેધારે ને વધારે થતું મળે છે, અને
ગાંધીજીની અદિસાત્મિક અસહકારની ભાવના
દગધગી જતી લાગે છે. એકંદરે મહાસભાનું
માનસ બવાલ થતું જાય છે. તેથી આ નવા
પક્ષનો ઇરાદો મહાસભાના કાર્યક્રમમાં નવું
ચેતન લાવવાનો છે. અને પોતાના કાર્યક્રમ
વડે દેશને આગામી લગત માટે તૈયાર
કરવાનો છે.

જરૂર પડશે તો હોદ્દાઓનો ત્યાગ કરવો
પડશે વળી પાછી સામુદાયિક સત્યાગ્રહની
લગત જોરથી ઉપાડવી પડશે. પ્રે. મ.

***

દક્ષિણ આફ્રિકાના હિંદીઓ :

આપણે દેશ ગુલામ અવસ્થામાં છે
એટલે જ્યાં જ્યાં ત્યાં આપણે હસ્તિ
ધમ્મને છીએ. દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદીઓ
કમિટી કેટલાંક વરસોથી જઈને વસ્તી છે અને
યુરોપીયનો આપણી પછીથી વસ્યા તોયે
હિંદીઓને માથે ચડી બેઠા છે, હિંદી પ્રજા
તરફથી કોઈ ભાવદર્શને બોલનાર નહિ એટલે

આપણી પ્રગતિ અટકાવવા ત્યાંના ગોરાઓ
અને તેટલું કંઈ કરે છે, તેમાં મે મહીનાની
ત્રીજી તારીખે જે ખરડો ત્યાંની સરકાર
તરફથી આવ્યો છે તે તો આપણું લોહી
ઉકાળી નાંખે તેવો છે, (૧) વેપારના અમુક
પરવાના કાળી પ્રજાને નહિ મળવાના, (૨)
અમુક લતામાં કાળી પ્રજાને જમીન કે જગા
વેચાતી નહિ મળવાની, તેમજ (૩) ભાડે
પણ નહિ મળવાની, વગેરે બેહદ અપમાન
જનક બાબતો આ કાયદામાં છે. જ્યાં સુધી
આપણે દેશ આઝાદ થયો નથી ત્યાં સુધી
આપણે એવાં અપમાનો મળ્યાં જ કરવાનાં છે.

પ્રે. મ.

***

ઓમ મંડળી :

આખરે સિંધ સરકારે ઓમ મંડળીને
ઝેરકાષ્ઠેસર સંરક્ષા કરાવી છે તે વાંચીને
અમને બહુ જ નીરાંત થઈ છે. બે મહીનો
ઉપર અમે અમારી નોંધમાં ઓમ મંડળી માટે
હિલેબ કંઈ હતો તે પ્રમાણે એવાં ધરમને
નામે આલતાં ધતિઓ બંધ થાય તેજ
થોડી છે, સિંધ સરકારને અમે અભિનંદન
આપીએ છીએ. પ્રે. મ.

***

રાજકોટ અને શ્રી. ગાંધીજી :

રાજકોટની લગતને યદુ થયાને આજે
કેટલાય મહિનાઓ થયા, એ લગતનો ઇતિ-
હાસ, જેની અંદર પ્રજાનાં જુદાં જુદાં વર્ગોએ
લજવેલા ભાગ, જુદી જુદી મંદિરાઓએ
લીધેલો ભાગ, શ્રી. વલ્લભભાઈ અને શ્રી.
ગાંધીજી જેવા નેતાઓએ આપેલો કાલો એ
જુલું જ ખૂબ રસપ્રદ અને બોધદાયક છે.
રાજકોટની પ્રજાની લગત જુદી જુદી કક્ષા-
ઓમાંથી પસાર થઈ છે, પણ અત્યારે એનો
જે રીતે અંત આવ્યો છે તેને અંત તો

હાતના મૂત્રધારોએ કંઈથી પશું નહિ હોય, રાજકોટની ગરીબ બિયારી પ્રજા મહિનાઓ થયાં હાંડી, કેટલાય આત્મતોગો આપ્યાં, અને આજે એમના બધાય પ્રવતોનું પરિણામ રાત્રીમાં આપ્યું છે, હવે તો હોર સાહેબ અને શ્રી. વીરાવાળા જે મુધારાનાં ટુકડાઓ ફેંકે તે મેળવી લઈ એવું સંતોષ માની લેવાનો છે. આખી હાલ એક રીતે બધું ગઈ છે એમ લાગ્યા વિના રહેવું નથી.

અને આંખું પરિણામ આપવા માટે હાલની આગેવાની લેનાર શ્રી. વલ્લભભાઈ અને એમના સલાહકાર શ્રી. ગાંધીજી છે, અમને લાગે છે કે પહેલેથી જ રાજકોટની હાલતને જે રીતની દોરવણી શ્રી. વલ્લભભાઈએ આપવી જોઈતી હતી તે એમણે આપી નથી; રાજકોટની હાલતને જુદી હાલત તરીકે નહિ પણ બધા રાજધાનોની હાલતના એક ભાગ તરીકે અને તેથી જિ. શાહીવાદ સામેની હાલતના એક અગ્રણ્ય ગણીને જ એ હાલતની દોરવણી થવી જોઈતી હતી, અને બદલે રાજકોટની હાલતે ન્યારે કિમ રવરૂપ પકડવા માંડ્યું ત્યારે શ્રી. વલ્લભભાઈએ પહેલીવાર હાલત મોકુફ રાખીને હિતાવશે સમાધાન આપ્યું એ એક ગંભીર ભૂલ હતી. એ સમાધાન જે મુશાઓ પર કરવામાં આવ્યું તેનું પાલન ન થવાથી હાલત ફરી પાછી ચર ચએલી જાહેર કરવામાં આવી અને હાલતે ફરી જોર પકડ્યું; તે વખતે વગી શ્રી. ગાંધીજી જાતે રાજકોટ જવા નીકળી પડ્યા. એ બજારો ન્યારે વતમાનપત્રમાં વાંચ્યા ત્યારે રસ્તે પશું ખ્યાલ નહોતો કે શ્રી. ગાંધીજીની દરમ્યાનગીરીનું પરિણામ આવું આવશે, શ્રી. વલ્લભભાઈએ રાજકોટની હાલતમાં લાગેલેલાં માટે આવતી રાજકોટની બહારના વતનીઓની ટુકડીઓને આવતી બંધ કરી રાજકોટની હાલતને વિસ્તારવાને બદલે મર્યાદિત

તો કરી જ મૂકી હતી, શ્રી. ગાંધીજીએ તો કોઈ પશું કારણ વિના એકદમ હાલત જ મોકુફ રાખી દીધી, અને પોતાના અંતરના અવાજથી પ્રેરાઈને પોતે અનરાજત સર કહ્યું. કે જેને લીધે દેશભરમાં ગંભીર પરિસ્થિતિ ઢીલી થવા પામી, વાઇસરોયને દરમ્યાનગીરી કરવાની જરૂર પડી અને શ્રી. ગાંધીજીએ રાજકોટના દરબાર ઉપર દેખાતો વિજય મેળવ્યો, જે હાલત જિ. શાહીવાદ સામેની હાલતના એક ભાગ રૂપે હાડવી જોઈએ તે હાલતના સમાધાન વિશેના સુકાશ આંખ જિ. શાહીવાદના પ્રતિનિધિ પાસેથી મેળવવાનું એમને સ્વીકાર્યું બન્યું, ત્યાર પછી અનેલા બનાવો, અને રજવાડી રાજનીતિના પ્રતિનિધિશ્રી શ્રી. વીરાવાળાએ મલાલેશી ચાલનાજી, રાજકોટના મુસ્લીમો અને ભાષાતોએ કરેલી મારામારીઓની વિગતોમાં કિતરતું નથી. એ બધા બનાવોએ રાજકોટનું કોમકું એવું તો સુચવ્યું કે શ્રી. ગાંધીજી જેવા પશું દારી મથા અને પ્રજાપરિપક્વા આગેવાનોને શ્રી. વીરાવાળા સાથે સમજી લઈ, એનો હલપંચલો કરાવી લેવાની સલાહ આપી રાજકોટ છોડી ગયા, એમનું એ નિવેદન છલું જ આશ્ચર્ય જનક હતું. જે હલપંચલોનું કાર્ય એમના જેવા હલપંચલોની નીતિમાં દર રીતે માનનાર અહિંસાવાદી કરી ન શક્યા તે કામ એમણે બીજાને કરવાની સલાહ આપી, એ યથ રીતે એમ હોત તો પછી હાલતની જરૂર જ રી રહેત કે વગી થોડા દિવસ પછી એમણે રાજકોટ ફરી પાછા જવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો. એમના હાલમાં 'નૂતન પ્રકાશ' પ્રકાશ્યો હતો. અને એ પ્રકાશ તે એ હતો કે એમણે આદરેલું અનરાજત હિંસાત્મક હતું અને તેથી જે સુકાશ એમની તરફેણમાં એમણે મેળવ્યો હતો તે સુકાશથી મળતા બધા લાભો એમણે જતા કરેલા જાહેર કર્યા અને

દરબાર અને શ્રી. વીરાવાળા એમના આ કૃત્યથી પ્રેરાઈ જે સુધારાઓ આપે તે સ્વીકારી લેવા એમણે પ્રગતિ સલાહ આપી. છેલ્લા ચારેક મહિનામાં ગાંધીજીએ કરેલા ત્રણે નિવેદનો એક બીજાથી વધારે ચોક્કાવનારાં અને એમના માનમને સ્પષ્ટ રીતે પ્રકાશમાં આણનારાં નીવડ્યાં છે. આ રીતે આખી લડત ન્યારે પૂર જોસમાં હતી ત્યારે તેને મોકુફ રાખી લડતનાં બળોને એમણે છિન્ન-ભિન્ન કરી નાંખ્યાં. બધાં જ રાજસ્થાનોમાં ચાલતી લડતો એમણે બંધ રખાવી.

પોતે આદરેલું અનયનયત હિંસાત્મક હતું એ જાતનો એમના હૃદયમાં આટલીવારે થએલો પ્રકાશ આશ્ચર્ય પમાડે એવો છે. અંતરનો અવાજ એક વાર અમુક વસ્તુને સત્ય ઠરાવે અને બીજી વાર એજ અવાજ એને અસત્ય ઠરાવે તો પછી એ અંતરના અવાજ ઉપર બહુ શ્રદ્ધા તો ન જ રખાય !

શ્રી. ગાંધીજીની આ વર્તણૂંક ખૂબ નિરાશાજનક છે. જો કે અમને એમાં બહુ આશ્ચર્ય નથી જ લાગતું. પહેલેથી જ કોઈ પણ અમુક નિશ્ચિત સિદ્ધિતા કે નીતિને અનુસરીને લડતની દોરવણી શ્રી. વલ્લભભાઈએ કરી નથી. એક વસ્તુ સમજીએ ત્યારે જ શ્રી. વલ્લભભાઈની અને શ્રી. ગાંધીજીની વર્તણૂંક સમજાવી શકાય એમ છે. ત્યારે જ શ્રી. ગાંધીજી અને મહાસલાના મવાલપક્ષની વચ્ચે પણ સમજાવ એમ છે.

અને તે એ છે કે શ્રી. ગાંધીજી ખરી લોક લડતથી ખૂબ બીએ છે. લડત ખૂબ વિસ્તાર પામે તો સંપૂર્ણ રીતે અહિંસાત્મક ન પણ રહે એ સંભવિત છે. તેથી જ શ્રી. ગાંધીજી બધે જ લડત અહિંસાત્મક જ હોવી જોઈએ એમ ભારપૂર્વક જણાવે છે. ન્યારે ન્યારે એમને લડત ઉપર સ્વરૂપ લેતી જણાય છે. ત્યારે ત્યારે એ આમ જ એને બંધ પાડી દે છે. ૧૯૩૧ માં એ જ બન્યું, અને આજે રાજકોટમાં પણ એ જ બન્યું છે.

અને મહાસલા બંધારણવાદ તરફ વધારે ને વધારે ઢળતી જાય છે તેનું કારણ પણ એ જ છે. પ્રજા તો લડત માટે તૈયાર છે; વધુ પડતી તૈયાર છે, પણ પ્રજાના એ મવાલ આંજોનાનો પ્રજામાં વિશ્વાસ નથી. એટલે એ લોકો લડતની વાતો કર્યા કરે છે પણ શ્રી. શાહીવાદને સીધી લડત આપવા તૈયાર નથી થતા. કારણ એમને સતત ભય રહ્યા કરે છે કે રખેને લોકલડત એમણે દોરેલી મર્યાદાની બહાર જતી રહે. લડતના એ પૂરમાં એમના સત્તાનાં સિંહાસનો પણ ધસ-ઝાઝ જાય. આવી એમની મનોદશા હોવાથી અત્યારે બંધારણવાદ તરફ તેઓ વધારે ને વધારે ઢળતા જાય છે.

શ્રી. ગાંધીજીએ આ રીતે રાજસ્થાનોની લડત પર ભયંકર ફટકો માર્યો છે-હિંદની મુકિતની લડતને પણ ભયંકર ફટકો પડ્યો છે.

વિ. કે.

સુબોધને ખૂશ રાખવાના કારણમાંથી જ શુદ્ધ આગળ નાનકડી, વાડીની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. એક તરફ કુલકાક અને બીજી તરફ શાકભાજી વાવવામાં આવ્યાં હતાં. ખૂશી તરફનો પૈયો અને બે કેળ જાણે આકાશ સાથે વાતો કરવા જતાં હોય તેમ ધીરે ધીરે ઉપર વધતાં હતાં.

વાડી

૫

લેખિકા:

ક. "સ્વપ્રસેવી"

વધુ ને વધુ સ્વરૂપવાન બનાવી સુબોધના મુખે તેનાં વખાણ સંભળવા પ્રયત્ન કરતી. પોપટની સંભાળ રાખવાનું કામ તેણે સુબોધને સોંપી દીધું હતું. તેને તે પોતાનું નામ અને બીજા શબ્દો ધીમે ધીમે શીખવવા માંડ્યો. પોપટને સુબોધનું નામ શીખી જતાં લાંબો સમય લાગ્યો

નહિં. હુઆરમાં માત્ર તેણે પાછળને 'ધ' કાઢી નાખ્યો.

ચોડાં વર્ષો અગાઉ વિધવા યમુના મથુરા તરફ ગઈ હતી, ત્યાં રહી તે દરમિયાન તેણે એક ગરીબ બિમાર સ્ત્રીને આશ્રય આપ્યો હતો. પેલી સ્ત્રી માંદગીમાંથી બચી શકી નહિં. પોતાની નજર આગળ નિરાધાર પડેલા બે માસના બાળકને રક્તપાત્ર કરી દેતાં યમુનાનું દિલ માન્યું નહિં. ઇશ્વરની દુનિયા વિશાળ છે. કાળની ગણતરીનો કદી અંત આવતો નથી, અસંખ્ય જન્મે છે અને અદશ્ય થાય છે. આ બાળક પણ વિશાળતાના એકાદ ખૂણા ઉપર અચાંપને અદશ્ય થાય તો પણ બધું છે તેમ જ ચાલવાનું હતું. કશો ફેરફાર થવાનો નહોતો. કોઈ રોધવા આવત નહિં, કોઈ તે પુલના દેહ ઉપર ઉવટનાં, રમૂતનાં- બે આંસુ પણ વેરત નહિં. સૌ સૌના કાર્યની ધૂનમાં લાગી રહ્યાં હોત. પણ યમુના ? બાળકને જીવન પામવાની જગા માત્ર તેના દેવામાં હતી. મૃતરજનાં આંસુ તેનાં માતૃ-દહવને અવરોધી શક્યાં નહિં. કેટલાંક કાર્યો કરવાને એકદમ ઝંપલાવવું પડે છે. વધુ વિચાર કરીને કાર્યથી દૂર લાઇ જાય છે. યમુના બધા વિચારોને અટકાવી બાળકને લાઇ પોતાને ગામ આવી. તેને સુબોધ નામ તેણે જ આપ્યું હતું.

વાડના તાર ઉપર ક્યારેક પક્ષીઓ બેસીને મધુર અવાજથી કૂજન અથવા કસરવ કરતાં. સુબોધને તે પક્ષીઓ પકડી લેવાનું દિલ થતું પણ તેમ કરવા જતાં નિષ્ફળતા મળતી. નિશ્ચિંતપણે દાણા ચરતા કે એકલપંખીને અથવા પંખી બેઠીને તે ધીમા પગે પકડવા જતો ત્યાં જ પેમાં ઉડી જઈ સામેના વૃક્ષની ડાળ ઉપર બેસી જતાં અથવા એમ અનંત તરફ ભાગી જતાં, આ ઉપર યમુનાને એક વખતે હસતી જોઈ તેણે કહ્યું. "ભે બા, તું હસે છે ખરી, પણ એકાદ પંખી પકડી લાવીશ ત્યારે મારી બહાદુરીની ખાતી યરો ને ?" યમુનાએ કહ્યું "તારી બહાદુરીને દિવસ જલ્દી આવે." ચોડા દિવસો પછીની સવારે સુબોધ વાડી તરફ આવ્યો ત્યારે એક સુંદર પાંજરામાં એક સુંદર પંખીને તેણે નિસ્તેજ બની જોડું જોડું. તે પાસે આવ્યો એટલે પંખીએ ધીમે શબ્દ બોલી પાંખોનો ફરફાર કર્યો. સુબોધના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પંખી પકડી શકે તે શક્તિ સુબોધમાં આવવાને હજી વાર હતી એટલે યમુનાએ પક્ષીઓ વેચનાર પાસેથી તે પોપટ ખરીદી લીધો હતો.

શુદ્ધકાર્યથી પરવાયાં પછીનો ધણો ખરો સમય યમુના વાડી પાછળ મળતી. જાણે મેલખા જાગી હોય તેમ પ્રાંતિના તે સૌંદર્યને

સુખોદનની કેળવણી પરં યમુનાએ પૂરતુ લક્ષ્યાપવા માંડ્યું. મગામાં તેના દરના પિતરાઈ સિવાય અન્ય કોઈ નહોતું. તે એક બેપરવા માણસ હતો એટલે યમુનાના મારગમાં જાડી ગરબડ ઉપસ્થિત કરતો નહિ. તેના પતિની કીક મિલકત હોવાથી સુખોદને શીખવવાના ખર્ચ માટે ચિંતા કરવાની રહી નહોતી. સુખોદ મધ્યમ વર્ગનો વિદ્યાર્થી હતો અને હજીસુધી એકે વર્ગમાં નાપાસ પડ્યો નહોતો. દેખાવે તે ખૂબસુરત હતો. યમુના કોઈક વખત કહેતી, “ મારા સુખોદને કૃપાળુ ધર્મરે સુંદર છોકરી બનાવતાં બનાવતાં વિચાર ફેરવી નાંખી વળી છોકરો બનાવી દીધો. કેટલો સુંદર છે તે ! ” પણ સુખોદ હવે મોટો થતો હતો. છોકરી થવાનું તેને પસંદ નહોતું. છોકરી કોણ થાય ? ધડી ધડીમાં રડતું આવે, મામની સાથે ઘૂટથી, હળી મળી શકાય નહિ. જંગલના, ખેતરના રસ્તાઓ ઉપર મરજીમાં આવે તે રીતે ફરી શકાય નહિ. છોકરી કોણ થાય ? ઉહ ! ! સુખોદ આ બધાં કારણો આગળના વેદા ઉપર ગણી ગણીને યમુનાને કહી બતાવ્યાં હતાં એટલે તેણે પોતાની તે વાત અટકાવી દીધી છે.

યમુના, સુખોદ, વાડી, પોપટ એ અન્યો-ન્યમાં એવાં ઓતપ્રોત થઈ ગયાં હતાં કે દરેકને માટે જુદો વિચાર કરવામાં આવે. તો યમુનાને મન તે અન્યાય લેખાતો; તેના હૃદયમાં ખૂબ દર્દ થતું. પેલાં વર્ષોમાં, બપોરે તેનો પૂરેપૂરો અને પ્રિય શવનમાંથી ફરી ન મળવાને આશ્વેા ગયો. ત્યારે કેટલી એકલતા અનુભવી હતી ? સંસારમાં તે એકલી પડી મઠ માતા બનવાના દિવ્ય અલિલાય પણ અધુરો જ રહ્યા. દિવસો કપાતા નહોતા, આંખો આંખો કાલી મધુર ભાષા બોલતાં જાળકો એમ ચકાતાં. યમુના ફરથી તેમની સાથે એમ રહેતી—ખૂબ એમ રહેતી; પણ ધીમેથી

જુદામાં સરી જઈ પયારીમાં પડીને અંધવા દીવાલને અટકીને એમી પડી પુષ્કળ ફેન કરતી. પણ યમુના, આમ રડતાં જ છંદગીં વિતાવી દર્દશી બનેતી ! !

હવે આજે તે એકલી નથી. ‘ સુખોદ ’, વાડી, પોપટ, એ બધા તને ખુશ રાખવા આવી ગયાં છે, તે કહે છે કે આજે તે એકલી નથી.

તે વખતનું નિસ્તેજ પંખી આજે ઉલ્લાસમાં છે કારણ તે પરાધીનતાથી રેવાઈ ગયું છે. મસ્તીથી પાંખો ફેલાવી આજાદ રીતે ઉડી જતાં જત બાંધવાને એમ તેને ઉડવાની ઈચ્છા થતી નથી. યત્રની માફક તેને શીખવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે ક્યેં મન્ય છે. એક વાત પ્રશંસનીય છે— સુખો ને તે અત્યંત આદે છે પણ પોપટ હું પૂછું— “ તને કહી ચ બહાર ઉડી જવાનું ફિલ થતું નથી ? જંગલની આજાદ હવા અનુભવવાને તારા ફિલમાં કદીય ઇચ્છા ઉદ્ભવતી નથી ? તું સ્વતંત્ર ઉડતો રહીને તારાં ‘ સુખો ’ યમુનાને ન આહી શકે ? તને એ પસંદ નથી ? તું એ જ આદે છે કે તને કોઈ ખવડાવે, કોઈ નહાવે, કોઈ તારી સંભાળ રાખે ? ”.....ઓહ ! ખૂબ પ્રશ્નો ! !

રહી રહીને ફરી પૂછવાનું મન થાય છે— શુભામ બતાવી દે એવો સ્નેહ તારાથી જરૂરી શકાય છે !

પાંજર સુંદર છે, પીત્તંગનું બનાવેલું છે. ‘ સુખોદ ’ આનંદથી તેની સાદસુરીનું કામ કરે છે. નિયમ પ્રમાણે અંદર બેઠેલાં મિત્રને માટે ખાવાની ચીજો પણ મૂકી દે છે. કોઈ વખત લગીર ઝુલાવી કહે છે— “ પોપટ, તો આ વાડી—આજે મારા આનંદ અને ઉપયોગને માટે બતાવી છે. ફિલ લાગી મન્ય એવી જ સુંદર છે. નહિ—ત્યારે એ પાંડીની સાથે

પ્રરણુ' હું ? " આ પ્રકારની રમત દાલ
ઓછી થઈ ગઈ છે. રાજ કહેવાની 'વાતનું'
અર્થ, કે, ન રહે.

યમુનાના જીવનમાં ઉશ્વામનો પવન
પ્રગટાવનાર વાડી અરેખર તેના જીવનને
સહેલાઈથી જીવન આપવામાં મદદવતો ભાગ
ભજવતો. તેના એકે એક છોડમાં, પુલમાં
તેને સુખોદનો આત્મા રમતો દેખાતો.
જાત્રમિતની વાડી જોયા પછી સુખોદને પણ
પોતાની માલિકીમાં એક વાડી હોય તે
પ્રકારની તમન્ના નગી હતી. યમુના તરફથી
તેની દરેક માગણીનો સંતોષકારક જવાબ
મળી રહેતો. મિત્રના ગૃહ આગળ વાડી કે
બગીચો હોય તો તેના ગૃહ આગળ શા માટે
નહિ ? આ તેની દલિલ યમુનાએ સંદર
નાની વાડી બનાવી તે સુખોદને ખૂબ પસંદ
આવી. યમુના અને વાડી-બગીચો, તેણે દોસ્ત
આગળ અનુદાન વખાણ કર્યાં હતાં.

કૌમાર્ય જીવન હવે સુખદ રમણમાં
ફરી ગયું અને યમુના સમક્ષ કુમાર સુખોદને
બદલે સુવક સુખોદ કરવા મોકલે તેની
આંખમાં અનેકં તેજ ચમકણું હતું. તેના
શરીરમાં, તેના દલનચલન અને પ્રત્યેક
પ્રવૃત્તિમાં એતનવંતી શક્તિની ભરતી જોઈ
સકાતી. તેના મુખમાંથી ચળે બહાર પડતા
અને વિશ્વમાં દિવ્યવાણી વિલસી રહી હોય
તેવો અનુભવ યમુનાને થતો. તે હાર્ય
વહાવતો અને સર્વત્ર આશા ભર્યા ઉશ્વાસ
ફેલાઈ જતા યમુનાને દેખાતા તે બહાર
જતો, અદર આવતો, ચૂપ રહેતો. વધારે
કે થોડું બોલતો તે બધું જ યમુનાને મન
સુખ અને આનંદની આગાહી રૂપ હતું.
સુખોદ સુવાન થઈ ગયો હતો એટલે હવે
બધો ભાર અને જવાબદારી પોતા પર લઈ
યમુનાની સલાહ અને સચન વડે સંજો રીતે
આગળ વધશે તેવી આશા તેના અંતરમાં

ઉદભવી હતી અને તે આશા તેને કાળના
ધર્મથી તરફ જઈતી વધવા દેતી નહિ.

યમુના ધારતી હતી કે એક દિવસે સુખોદ
પરણશે. ત્યારે કુદરત દર્શોન્મત હશે, મેઘ દર્શોન્મત
હશે, ઝાડપાન બધાં નવપક્ષવધી શોભી ઉઠ્યાં
હશે. ધડી ધડી એક બીજા સાથે રનેક
સંબંધી વાતો કરવા નમી પડતાં હશે. પૂર્ણ
ગૌરવ અને મદિમાથી ઓપતો ધ્રુવરતો
દરબાર આશિષ ધારાઓ વર્ષાવવા નવમુગલ
ઉપર ઉધડશે હશે. જાને એક દષ્ટિ કરવા
પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હશે છતાં સાથેના રનેકી
સમુદાયને લીધે તેમ કરી શકશે પણ નહિ,
અને પરસ્પરની તે વૃત્તિની જાણ થઈ જતાં
મનમાં મનમાં કદાચ દસી પણ લેશે, સુખો-
દની સખી તે દિવસે કેવા લવ્ય સૌંદર્યથી
ઠંકાઈ ગઈ હશે ! સુરમાનવોને તેને જોતાં
જ વાડીનાં પુલોને કહી નહિ કરમાવાનું
દાન આપવાની ઇચ્છા પણ જરૂર થઈ
આવશે. પછી એક દષ્ટિ મળશે કે તરત જ
પ્રભુની સારંગીમાંથી બહુ જ મીઠું ગાયન
સંભળાશે, તેમાં મોહ નહિં હોય, પ્રેમ હશે.
સ્વાર્થ નહિં હોય, ત્યાગ હશે; કારણ તે
પ્રભુની સારંગીનું ગાયન છે. પછી ? પછી
પ્રેમનો તે અભિન્ન આત્મા જીવન-મૈદાન
તરફ પગરણ મોકી વિજય પ્રાપ્તિ કરી લેશે.
ન્યાં કે અરપષ્ટ વાત લાગશે ત્યાં તેમની
યમુના પાસેથી સ્પષ્ટતા માગી પંથ સહેલો
બનાવશે, અને... અને... યમુના પ્રભુના અમર
ધામમાં અનંત શાંતિ મેળવવા પહોંચી જશે
ત્યારે પુત્ર અને વધુ પ્રભુની સાથે કાલ મીલાવી
યમુનાને બહુ જ સ્વચ્છ સ્વરૂપમાં જોઈ શકશે,
અને એક અખંડ પવન સર્વત્ર ફેલાઈ જશે.
" ધ્રુવર-પ્રેમ-અકિત ! "

સુખોદ હવે પોતાની દરેક મુશ્કેલી માટે
યમુના પાસે દોડી જતો નથી કે તેને ગળે
વળગી લાડ કરતો નથી. શરૂઆતમાં યમુના

આ ફેરફાર માટે દુઃખી થઈ જતી, પોતાથી કે બહુ યત્ન કરી એમ ધારી તે શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરતી. કોઈ વખત તેને રડવું પણ આવી જતું. તેના આગ્રહ માતૃપ્રેમ-પુત્રની ઉંમરનો ફેરફાર નોંધી શકતો નહિ પણ ધીરે ધીરે તે જાન થયું એટલે તેના પરિણીત જીવનની આતુરતાથી વાટ જોતી પ્રથમની જેમ જ આનંદમાં દિવસો વ્યતીત કરવા માંડી.

યમુના સમજતી કે વાડી તરફના પ્રેમમાં તો સુબોધ બાળકના જેવો જ છે. તેની આ ધારણા ખાસ વાંધાભરી નહોતી. સુબોધ હજી ૫ વાડીના છોડ અને પુલો તરફ રનેહલચો વર્તાવ દર્શાવતો, તેમના તરફ સામાન્ય કાળજી પણ રાખતો. પોપટ પણ તેના 'સુબો' નું નામ અસખ્ય વખત બોલતો, 'સુબો' તેના તરફ ક્યારેક ખ્યાન આપી શકતો નહિ, તો ૫ તેના પંખી હૃદયમાંથી કશી લાગણી ઓછી થઈ નહોતી. સુબોધ વૂઠે પણ યમુના તેની સંભાળ રાખવાનું ચૂકતી નહિ. યુવાન માણસને ધણી કામ હોય એટલે આવી નાની નાની બાબતોમાં કદાચ ખ્યાન ન પણ રાખી શકે-યમુનાની પોતાના દિલ સાથેની છેવટની દક્ષિણ અને આશ્વાસન.

સુબોધ પોતાની ઇચ્છાથી જ કોલેજની કેળવણી માટે તૈયાર થયો નહિ તેને તે માટે કશું આકર્ષણ નહોતું. એક વીમા કંપનીમાં તે એજન્ટ તરીકે સેકાઇ ગયો હતો.

વીમાને લગતા કામકાજમાંથી તેને ઘણા લોકો સાથે ઓગળાઈ વધી. ધીમે ધીમે શુભેચ્છક પક્ષ તરફથી યમુના પાસે સુબોધના લગ્નની વ્યવસ્થાની વાત આવી. પુત્ર તૈયાર હોય તો તેને આમાં કશી જ ગરબડ કરવાની નહોતી અને આજ સુધી તેના એકે કાર્યમાં યમુના તરફથી ક્યારે ગરબડ થઈ હતી? તેને ગમે તે ખરું.

લગ્નની વાતચિત સાંભળતા જ યમુનાનું દિલ વાડી તરફ વળ્યું. જે રનેહથી સુબોધ તેને વળગી રહ્યો હતો તે જ રનેહથી તેની પલિ તે તરફ ખેંચાય તો પોતાની સર્વ મહેનત સફળ થઈ ગણાય, એમ તેણે માન્યતા કરીને સુધારવા, શણગારવા, તેણે ધણી મહેનત ઉઠાવવા માંડી. એક બે તાર નમી પડ્યા હતા તે ખેંચાવી લીધા. પાણીનો કુંડોમાં દરરોજ નવું પાણી ભરાય તેની કાળજી રાખવા માંડી, છોકર્ના પાન ઉપર લાગેલી ધૂળ પાણી છાંટીને સાફ કરી નાખતી. આ કામ મોટે ભાગે સવારમાં જ કરી લેવામાં આવતું. તેના દિલમાં વાડીને અત્યંત સુંદર બનાવી નવદંપતિનાં હૃદયને પુલગા ફેરવવાની વિચિત્ર તમન્ના જાગી હતી. રાત્રિનાં સ્વપ્નોમાં તે વાડી, 'સુબો' અને તેની પલિનું કલ્પિત જોરથી ખોલી દેતી. સવારમાં ક્યારેક સુબોધ બાની તે ઘેરઘા વિષે કહેતો ત્યારે તે, હસીને જવાબ આપતી "હશે" તે પણ આ પ્રકારની વિચિત્રતાથી નવાઈ પામ્યો હતો. લગ્નના દિવસોને હવે બહુ વાર નહોતી. યમુના સુબોધને રોજ પૂછી જોતી, "વાડી-સુંદર છે?" તે અવરજ જવાબ આપતો, "ધણી સુંદર!" છેલ્લા દિવસે પ્રશ્ન બદલ્યો, "તારી પલિનું દિલ ત્યાં જડાઈ રહેશે?" સુબોધ થોડીવાર યમુના સામે અનિમિષ જોઈ રહ્યો પછી બોલ્યો, "જરૂર! પણ બા, હું હવે આટલી બધી તકલીફ ઉઠાવીશ નહિ." તે હસી ઉઠી, "તકલીફ? એમાં તકલીફની શી બાબત છે!"

આજનો દિવસ તદ્દન નવો હતો. યમુનાની ખાનીપૂર્વકની ધારણા મુજબ તેની સર્વ આશાઓ આજે પૂર્ણ થવાની હતી. તેના દેવામાં દર્પ અને ઉલ્લાસની ભરતી આવી હતી. બહારથી આવનાર નવી વ્યક્તિને તે પોતાની ક્ષી લેવા અધીરો બની ફરતી.

પોન્ડઝનાં કીમમાં
 "ચામડીનું ડ્રેવન્ટરનું" હોય છે.
 જેના વિના ચામડી સુંદર બની
 શકેજ નહિ.

પોન્ડઝ કોલ્ડ ક્રીમ

તમારી ચામડીમાં નીચેના બાગમાં કુદરતી તેલ
 પાડે છે. હરચથી પડતી અટકાવે છે.
 ઉંડા છિદ્રોને સાફ કરે છે. તેમાં હવે
 'સ્કીન વીટામીન' આવે છે.

પોન્ડઝ વેનીશીંગ ક્રીમ

અડખચડી ચામડી દુર કરી ઉપરની ચામડીને
 સુંવાળી બનાવે છે. ચામડીને સુંવાળી
 બનાવવા માટે પાવડરના બેઝ તરીકે જેમ
 તેના ઉપયોગ કરો. તેમાં હવે 'સ્કીન
 વીટામીન' આવે છે.

પહેલાંના જેવીજ બાટલી, એવાજ-બેગલો અને
 મેટલીજ કીમતમાં આ નવા ક્રીમ દરેક દેશો
 રચાય છે.

ગરમ હવાની ચામડી પર કેવી અસર થાય ?

ડાહટોએ બહુ વખતથી બહુ લીધું છે કે જા
 ચોક્કસ વિટામીન ચામડી માટે લાભકારક છે, ચામ
 ડીને 'તન્દુરસ્ત બનાવે છે, આ વિટામીન તે 'સ્કીન
 વિટામીન', ચામડીમાં તાત્કાલી અને સૌન્દર્ય લાવે
 છે. સ્વર્ણ પ્રખર તાપ અને સૂકી હવા ચામડી
 'સ્કીન વિટામીન' સુકવી નાંખે છે એટલે ગરમ
 દેશમાં રહેતી સ્ત્રીઓએ ચામડીની સંભાળ રાખવ
 માટે ખાસ કાળજીની જરૂર છે.

પોન્ડઝના નવાં ક્રીમ આ 'સ્કીન વિટામીન'
 પૂરું પાડે છે.

તમારી ચામડીને સુશાલ્ય અને સુંદર રાખવા માટે
 પોન્ડઝના ક્રીમોમાં 'સ્કીન વિટામીન'નો સમાવેશ
 કરવામાં આવ્યો છે. આથી તે પહેલાંના કરતાં વધ
 વધારે સારા બન્યાં છે. ચામડી સાફ કરવા માટે
 પોન્ડઝનું કોલ્ડ ક્રીમ અને સુંવાળી બનાવવા માટે
 પાઉડરની જેમ પોન્ડઝ વેનીશીંગ ક્રીમ વાપરો. એ
 બન્ને તમારી ચામડીને વધારે સુંવાળા બના
 ચમકતી બનાવશે.

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા અસાધ્યના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઉંઝા,
સુઅઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો લોઈએ છીએ—

૧ દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

મગવાનું રેશન—હરિદાસ ઇન્ડસ્ટ્રીસની કું. વિકલબાઈ પટેલ રોડ, સુઅઈ, ૪.

સુગંધથી ભરપૂર.

જલકુમારી પ્રાણી તેલ

વાપરો

જે આંખ અને મગજને
ઠંડક આપી વાળને ઘસારે છે.

સ્ટોરીસ્ટ : ચાંપશી નરશી દવાવાળા : પ્રીન્સેસ સ્ટીટ, સુઅઈ ૨.

સાથેની' એ ત્રણ ઓઝોએ તેને જોઇને
 " માડી યધ જરો " તેવા ઉદ્ગાર કાઢવા
 હતા તેના જવાબમાં તેણે પોતે તેમને મળતો
 જ પરંતુ વતમાનકાળને સંબોધી ઉત્તર
 આપ્યો હતો, થોડીવાર પછી કે'ક યાદ આપ્યું.
 ધણી કમલાં પાછળ ખસી, સુબોધ કોણ ?
 તેની માતા કમ ? ક્યાંનું તે સ્થાન ? ને
 તે મૂંછ ઉડી, આવા વિચારો આ ધડીએ ન
 આવ્યા હોત તો ઠીક, તેને રહતી જોઈ કોઈ
 એક એ જાણુ સમન્થા કે સુબોધના જન્મની
 મહત્ત્વ અથવા તેનો પતિ યાદ આવ્યો હશે,
 આ મંગલ પ્રસંગે પુત્રની માતા યધ આંસુ
 સારવાં તે સાદું ન જ કહેવાય, એમ સમજી
 તે ચૂપ રહી.

નવવધુ તેના પતિગૃહે આવી ગઈ. યમુ-
 નાએ એક દિવસે સુબોધના કાનમાં બહુ જ
 ધૂંપી વાત કહેતી હોય તેવા ભાવ ધારણ કરી
 કહ્યું, " સુબો, તારા કરતાં વધુ કેળવનાર
 ઉપર નહિં આવે. "

સુબોધ દિવસે દિવસે યમુનાથી દૂર જવા
 લાગ્યો. આ રિથિતિની તેને પોતાને પણ
 સમજ પડી નહિં. વીમાના કાર્યને માટે
 વખતો વખત બહાર ફરતું પડતું અને ઘેર
 આવે ત્યારે બાલા તેને એકદમ પોતાની પાસે
 ખેંચી લેતી. તે સહેરમાં જન્મીને સહેરમાં જ
 ઉછરી હતી. ત્યાંની ટાપડીપ અને વિલાસ-
 પ્રિયતા તેનામાં સંપૂર્ણપણે ઉતર્યાં હતાં.
 સુબોધ તેના સિવાય અન્ય તરફ લક્ષ આપે
 તો તેને ખૂબ ઓછું આવતું.

સુબોધ બાલાને અત્યંત મહાતો હતો.
 તેનું દિલ કુખાવ તેની એક પણ બાબત અને
 તો-તેને પણ ખૂબ દુઃખ થતું. યમુના-જનને
 ખૂબ રાખવા પ્રયત્ન કરતી પણ બાલાને તેથી
 ખાસ લાગણી થતી નહિં, અધાગ મહેનતે
 તેણે જે વડી બનાવી હતી તે તરફ બાલાને

ખાન પણ નહોતું. તેણે તો એવી સુંદર અનેક
 વાડીઓ જોઈ નાખી હતી, આ મામડામાં
 તેને કશું ગમતું નહોતું. તે મજાતી કે યમુના
 તેને અને સુબોધને બીલકુલ એકલાં રહેવા દે
 અને જરા જોટકી યે મરખાં ન કરે. તેનું
 સ્વાર્થ દિલ માતાના સ્નેહને સમન્થા વગર
 ફરતે ફર રહેવા મહેનત કરતું. યશ્વત્તાતમાં
 યમુના તરફ થોડો ભાવ બતાવતી પણ પછી
 તે અદશ્ય થવા માંડ્યો. યમુનાનું હૃદય બેસી
 પડ્યું. નિરાશાએ તેના છવનને શિથિલ બના-
 વવા માંડ્યું. તેની ધવાએલી લાગણીઓએ
 ફરીથી આરા ઉપર ઉભી થઈ બાળાને વાડી
 તરફ ખેંચી તે રીતે ખૂબ રાખવાં મહેનત
 કરી જોઈ પણ બર્થ. થોડા જંગલી પુલંગ્ગા
 અને થોડું બીભુ તો આમતેમ એની મેજે
 ઉભી શકે છે તે ચબ્દોને સહેજ હળવા
 બનાવી બાલાએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો.
 પોતાને ત્યાં ગમતું નથી તે હકીકત સારાં
 વાક્યોમાં દર્શાવી તેણે તેના પિતાને એ વ્રણ
 પત લખ્યા. તેમણે સુબોધને પોતાની નહાંક
 રહેવાની ધણી સારી વ્યવસ્થા કરી આંખી.
 બાલાને યમુના તરફ સદ્ભાવ હતો પરંતુ
 અહર્નિશ તેની સાથે રહેવા તૈયાર નહોતી.
 એકલા સુબોધ વિના સંસારમાં તેને કાંઈનું
 કામ નહોતું.

યમુનાએ જાણુ કે સુબોધ અને બાલા
 દૂર રહેવા જવાનાં છે ત્યારે તેને સખત આ-
 ધાત થયો. એ વાત માન્યામાં ન આવે તેવી
 લાગી. સુબોધ આટલો દૂર બની શકે એ તેના
 ખ્યાલની બહાર હતું. સુબોધ જવા તૈયાર ન
 હતો પરંતુ બાલાના આતિ આમંદને લીધે
 તેમ કરવું પડ્યું. યમુના પાસે જઈ તે
 બોલ્યો. " બા, કામને અંગે જ બહાર જવું
 પડે છે. અમે તને વારંવાર સમાચાર આપતા
 રહીશું, અને મળતાં રહીશું. હું આવે તો પણ
 વાંધો નથી. "

ધકકો લાગ્યા પછીની રિયરતા જેવી યમુના વધુ તો ન બોલી શકી, અને બાળકોને જીવન સુખરૂપ ધ્રુવથી વિદાયગીરી આપી. જતી વખતે બાલાની આંખમાં - પણ અશ્રુ આવ્યા હતાં. પોતાના નિષ્કુર વર્તન બદલ ખૂબ યરમ આવી હતી. પોપટ પણ અત્યંત કશુ રીતે 'સુખો' નામના ઉચ્ચારથી વિદાયગીરી આપી અને 'સુખો' તથા બાલા યમુના અને પોપટની દષ્ટિ સમીપથી અદરશ થઇ ગયાં.

ધીમે ધીમે નમતા જતા બગેરને વખતે વચલી ઓરડીના દારને પકડીને યમુના જડ-વત ઉભી હતી. તેની આંખ ભારે દેખાતી હતી. તેના વાળની અસંખ્ય લટ કપાળ ઉપર ફરફરતી હતી. પવન ધીરેથી વાતો કે નોરથી ધ્રુવકાતો, પોપટ ચૂપ રહેતો કે ચીસ પામતો પણ યમુના એમ ને એમ ઉભી હતી. અસંખ્ય અરખસિત આંસુધારાઓ તેના મુખ અને શરીરને ચુંબન કરતી નીચે સરી પડી. બહાર પોપટ વિલાપ કરતો હતો, શૂદમાં યમુના રડતી હતી. બંનેને એક જ પ્રકારનું દુઃખ, કેણ કેને આશ્વાસન આપે ? તે શૂદ સામે જોઇ રહી, સુખોધની કેટલીક પ્રિય વસ્તુઓ સામે જોઇ રહી, આકાશ સામે જોઇ રહી, આકાશને બેઠાને નિરખવા મહેતન કરી રહી, બધું નિરતેજ દેખાયું. શબ્દ નહોતો, આજ નહોતો. ત્યાં ને ત્યાં હજુ ય જડવત ઉભેલી યમુનાનાં બંધ નયનોએ જાણે આંસુને પાછાં ધકેલી દીધાં હોય તેમ જણાતું હતું. તેણે બહુ ઉંડા ગ્રેમ કશે હતો. કેાઇ તેના પાર પામી શક્યું નહિ. બાલા સ્વાધી હતી અને સુખોધ ખરા નિર્ણય કરવામાં અચકા નિરહો.

યમુના શૂદમાંથી બહાર આવી. વાડી અત્યંત મનોહર દેખાતી હતી. ખડચે, મલમોટા, ખટમોગરો, એ બધાં મનને મુગ્ધ

કરી નાખે તેવાં આકર્ષક દેખાતાં હતાં. યમુના તે બધાંની ઉપર રિનગ્ધ નજર ફેરવવા માંડી. પછી ધ્રુમસ વરસતું હોય અને સાથે દષ્ટિ ન મંડાય તેમ થવા માંડ્યું. તે ધીમેથી પગથીયાં ઉતરી વાડીમાં ગઇ. ઘણીવાર પછી બોલી, " પ્રિય બહેન ! મારી સુખદુઃખની સાથી ! આજે હવે તારી જરૂર નથી. હું મને નિષ્કુર માનીશ પણ સાચું કહું છું નિષ્કુર નથી, પણ આજે હવે જરૂર નથી. " ત્યારબાદ એકેએક છોડ ઉખેડી કાઢી કચેરા ફર ફેંકી આવી, વાડી ઉજાડ બની ગઇ. જોતાં જ લાગે કે આ સ્થાન આરામ લેવાને માટે અયોગ્ય છે. તેની પાસેથી શાંતિ કે વિસામાની આશા રાખી શકાય નહિ. માત્ર વિરહનું જ દર્દ જાગી શકે.

ત્યાં પાંજરામાં પોપટ બેઠો હતો. યમુના નજીક જઇ રૂપાળા પાંજરા સામે જોઇ રહી તે વખતે તેને કેટકેટલું પાદ આંસુ હતું. નવી વાત સાંભળવા આવતુર હોય તેમ પોપટે જરા પાંખો ફડફડાવી, દિલ ભરીને નિરખી રહ્યા પછી પોંજરનું દાર બોલી નાંખી તે શૂદમાં જતી રહી.

પાંજી ઉદસ બની ગયેલો સૂર્ય અદરશ ક્યારે ધશે અને રાત્રિ ક્યારે આવી તેની યમુનાને ખીલકુલ ખબર પડી નહિ, પેલાં જ દારને અટલી તે બેડી હતી. અંધકાર સિવાય ખીલું કે દેખાતું નહોતું. દુરનાં એતરોતર કંઈ સંભળાતા શિઓળવાના સૂર, ફૂરને ફર જઈ લથ પામ્યા, ત્યારબાદ ક્યાંપથી જરા જેટલો ચે અવાંજ સંભળાયો નહિ. યમુનાની આ ભારે રાત્રિ ઝટ પત્તાર પણ ચતી નહોતી. તેની આંખમાં આંસુ નહોતું, મુખમાં શબ્દ નહોતો, અને હૃદયની વાત હું લખી શકીશ નહિ. સવાર થતા આવી. સુખોધ કે બાલાને જગાડવાનાં નહોતાં, પોતે પોતાના કાર્યથી મરવારવાનું હતું સવાર થઇ. આકાશમાં વાદળ

અરી આબા, દત્તા, વમુના, શ્રીઃએક, વખન
ચોત્તની બોલી ચાંદીમાં લખેલ વચ. બગતી
મુકી આબ શ્રી એક વખન બધે ફેરવી
લીધી. આજ વાડીએ અત્યાર સુધી વમુનામાં
છવનમાં રસ અને પ્રાણ પૂર્ણ દત્તા આજની
બપોરેત ઉપર ઉભી રાખી તેના હિસમાં
સૌંદર્યભરી છબીઓ મિતરી હતી, મત્સ્યને
વજુ દિવ્ય સૌંદર્યથી અકિત કમું હતું.
સર્વજ્ઞ રતેલ અને અકિતની અવના પિતમી
રહેલી દેખાઈ હતી, એ તે જ વાડી હતી,
અપરિ પ્રિય હતી, આજ આજનું અવન

તેના તરફ એકાગ્ર નોડું. વમુનાએ ચોતાની
પ્રિયમાં પ્રિય વારત જાણને અરજે કરી. પણ
જાણમાં મત્સ્ય સમો આપાત મમ્મો, વાદળ
પન અતલી હતી અને સર્વપ્રકાર કંઠાઈ મમો
હતો, વમુના મુકમાં લખેલ વચ, "મુખેષી
આજ રિકરા "ની ચીસ સાથે જમીન ઉપર
કમો પડી, ત્યાર પછી તેના મુખમાંથી નીક-
ળતા કમો રૂન સાથે એકનાર વધ
જતા દોડાણી જરાજર સાંભળી કંઠાતા
નોતા. વમુના ! આમ ક્યાં સુધી રાખા
કરીય, બંદન !

પ્રેમ-દોરી

: તર્જ :

[બાંધેલી તાર તરત]

એતવાની હોંય પ્રેમ દોરી,
મેને નહિ એતવાની હોંય પ્રેમ દોરી ?
એ પ્રિયારો હૃદય પર મારો
મુંદર અનંત રંગ બોરી
રોલ મુકી પડકાર પડી તણી
થાકે ન રથમ ન બોરી...કોને !
મારો નારો નાપુર કે નહિ
તે અનંત સખિ પ્રોરી
એ તન અનંત મમે કુલી ને અન
પતલી કમર પર તોરી...કોને !
... દોરી જમી

દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ દીવાન

અર્થ : શ્રી. મંગળદાસ ગી. મહેતા

દેશી રાજ્યોના આંતરિક મામલામાં હસ્તક્ષેપ ન કરવાની કેમિસને કીધી જુલાબાઈ દ્વારા અપાયેલી સલાહ પર પુરતી ચર્ચા પ્રમાણે સુધી છે. પરંતુ હસ્તક્ષેપ કરવાના પક્ષમાં સર્વથી અધિક પ્રબળ દલીલ-આપણે એ જ્ઞાતને, માનીએ છીએ, જે દેશી રાજ્ય પરિષદના કાર્ય કરીએ દ્વારાએ પસાર કરવામાં આવી નથી, હસ્તક્ષેપ કરવાના પક્ષમાં પ્રબળ દલીલ પદી રજૂ કરવામાં આવે તો પં. જવાહરદાસ જેમણે કરાંચીના દેશી રાજ્ય પ્રજા પરિષદના પ્લેટફોર્મ પરથી એ વાત પ્રકટ કરીકે દેશી રાજ્યોમાં પણ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદ તો જડ નાખી બેઠેલ છે ત્યાં સુધી રહેવાનો અર્થ, સામ્રાજ્યને એક મજબૂત કિશો બનાવી દેવો એ છે. જવાહરના બાપ-જીમાં એ લાવે પણ ૧૫૪ હતો કે નો હસ્ત-નીતિ ન વર્તા જાય અને વસારની માફક બીજા બાજોને પણ નામ માત્રના દેશીરાજ્યોને આધિન કરવામાં આવે તો શું પરિણામ આવે ? ઉત્તર ૧૫૪ છે કે કેમિસનું આશિ-સન સંકુચિત બની જશે.

સામ્રાજ્યવાદનું મુખ્ય દેન્દ્ર

વાસ્તવમાં દેશી રાજ્ય સામ્રાજ્યવાદનું મુખ્ય દેન્દ્ર છે. ત્યાં ધીરે ધીરે અંગ્રેજ દિવાન નીમવાની નીતિનું અવલંબન કરવામાં આવી રહ્યું છે. - મને ૧૯૨૧ માં દેશરાજાદ નિગમને નામે, લોર્ડ રીડિંગના લખેલ પત્રનું શું પરિણામ આવ્યું ? દેશરાજાદને બ્રિટિશ સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરાએલા અમરેશો સ્વીકાર કરવો પડ્યો. અંતર્વર્તે ત્રણ દિવસ પહેલાં અરાવ સમજવામાં આવતું હતું

અને એ. છ. છ. દ્વારા તપાસ - ચર્ચ - રહી હતી. અંદર નરેશ પોતાના અદરશીય મિત્ર જનરલ જોગલ્લી દ્વારા સલાહ લઈ મેવ આંદોલન સંબંધમાં પગલાં લઈ રહ્યા હતા. એથી દિવસે જોગલ્લી સાહેબનો એ મિત્ર જ પોતાની ગાદીથી અલગ ન થયા; બંને નવીન વ્યવસ્થામાં આવરશક થતું એ, ચર્ચ કે અંદરમાં દીવાન બદલવો અને અધિકારી સરકારની મરજીનો હોય કારમીર, કપૂરથલા, અને બીજા કેટલાયના ઇતિહાસને નેક્રિએ. સુબ્યવસ્થાને માટે સરકાર દ્વારા ઉધાર એટલે કે ઉછીના અપાયેલા અધિકારીઓને રિયા-સતોમાં મોકલવાની શર્ત અનિવાર્ય માલુમ પડશે.

અંગ્રેજ દિવાન શા માટે મોકલાય છે ?

ત્યાં ત્યાં બ્રિટિશ સરકાર હસ્તક્ષેપ કરે છે ત્યાં ત્યાં શાસન સુધારા માટે પોતાના માણસો મોકલે છે. ક્યારે ક્યારે હિંદુસ્તાની લોક મોકલવામાં આવે છે જેમકે જલુઆ, આદી; પણ મોટી મોટી રિયાસતોમાં તો અંગ્રેજને રથાન દેવામાં આવે છે, રાજપૂતા-નાની પ્રાયઃ 'સર્વ' રિયાસતો તો અંગ્રેજ દિવાનો યા વાર્ષિક પ્રેસીડેન્ટોથી ભરી દીધી છે. જોધપુર, જયપુર, જુહી, મિરાઠી, જેતડી અને સિંઘર જેવા રથોમાં અંગ્રેજ વિના કામ ચાલી શકતું નથી. વસ્તુતઃ એ જોવામાં આવે છે કે એવા રથોમાં પણ જે આશિ-સનો યાચે છે, તેના અંગ્રેજમાં 'લાંચી રસ્તી' દેવામાં આવે છે, અને એ લાંચી રસ્તીથી હિંદુસ્તાની દીવાનો અને કમ આરિયોને કાંચી મળવા બાદ અંગ્રેજ મુરસિત રથાન પર બેસી જાય છે.

જે પ્રશ્ન એ રહે છે કે અંગ્રેજ દીવાન અને અન્ય ઓશીસરેશા માટે દેશી રાજ્યોમાં મોકલાય છે ? તે ત્યાંના રાજ્યમાં ઉદારતાનો પ્રાદુર્ભાવ : કરના માટે તો નથી જતા. આપણે ભરતપુરના એકેન્ડ્રી કાળમાં તો એક ચુકમા છીએ. તેઓએ ખૂબ દમન કર્યું. અને મદાસંગએ ભરતપુરના જમાનાની એસેમ્બલીમાં ગળું ફેંધી તેનો દમ કાઢી નાખ્યો. ભરતપુરના અંગ્રેજ દીવાનો એ પણ કંઈ કદાપણ કર્યું નથી. સભાખંધી અને પોલીસોની સ્વેચ્છાપૂર્ણ કાયદાહી. એ ત્યાંના કાયદો બની ગયો છે. જમ્પુરમાં પણ અંગ્રેજોએ ગંગીરી દગાને થોડો ખજો ફાળાવો ઉપરાંત પ્રજાના હકમાં તે બહુ ઉપયોગી થયા માત્રમ પડ્યા નથી. પછી અંગ્રેજ દીવાનોને મોકલવાનો અર્થ શું ? તેમાં તો ત્રણ શરત સમજાય છે.

(૧) અંગ્રેજોને આર્થિક લાભ અપાવવાનો.

(૨) રિયાસતોની નીતિને સરકારી માણસો દ્વારા સંચાલિત કરવાનો.

(૩) સંઘસાસનમાં રિયાસતોના નામ પર સરકાર અને સરકારના સમર્થન કરવાના પદ્ધતિ એકત્ર કરવાનો.

હસ્તક્ષેપ કઈ શરતો પર ?

દેશી રાજ્યોમાં સરકારી હસ્તક્ષેપ હોય કે ન હોય, કિંતુ આ સંબંધે લોકોમાં મતભેદ છે. કેટલોક પક્ષ એવો છે. જેનો એ વિશ્વાસ છે કે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ. હસ્તક્ષેપથી ત્યાં અંગ્રેજ દીવાન પહોંચી જશે અને એણે પ્રાધિકાર કરી, જેને સામે મુરતક ઉચકતું બારે મધ પડશે. કાંઈક પુરૂં એવો પણ છે જે કહે છે કે હસ્તક્ષેપ થવાથી રાજની યાકત કમજોર મશે અને અંગ્રેજ દીવાન વિ. ના આવવાથી અધિકારી મચી રહેશે. કાયદાકાનૂન બાપક થશે. પછી

અંગ્રેજો પ્રત્યે અસંતોષ અમત્ત મશે. સરકારી રતી વાસ્તવિક ધરજીઓ અને લાભનાઓનો પતો જળતાને. લાગી જશે. આ બંને વિચારમાંથી કયા વિચારને પસંદ કરવો ? આ એક સમસ્યા છે.

અંગ્રેજ દીવાન આવવાનો : અર્થ : એના છે કે ત્યાં મજબુત શાસન સ્થાપાય. જેની સામે પોતાનો અસંતોષ પ્રગટ કરવાનું મુશ્કેલ બને. શાસન તે દેશની સમસ્યા વિરુદ્ધ બનશે. આંદોલન ન ચલાવવા દેવા અને હસ્તક્ષેપ ન કરવા દેવાનો અર્થ ત્યાંની અધિકારી ચાલવા દેવી અને પછી તે ક્યાં જશે ?

આ આકૃતથી બચવાનો એક ઉપાય

આ કઠીનાધારી મુકત થવાનો માત્ર એક ઉપાય છે કે આપણે જે આંદોલન ચલાવીએ તેમાં પ્રાધાન્ય માગણી એ હોય કે રિયાસતોની અધિકારી મીટાવવા માટે પ્રતિનિધ્યાત્મક સંસ્થા બનાવવામાં આવે. એ રિયતિમાં અંગ્રેજ દીવાન રહે તો આપણે આપણી મુશ્કેલી સુલજ્ઞ અવાજથી તેમને જાહેર કરી ચકાશું.

હસ્તક્ષેપનો સાચો અર્થ

સરકારી હસ્તક્ષેપ કિંતુ ઉપયોગી થીજ નથી. પરંતુ રિયાસતો સાથે સહયોગ કરીને સમારપાઓને સમજવાવાળાના અંગ્રેજ રાજનેતિક ઓશીસરેશા દીવાનો, યા સરકાર દ્વારા અપાયેલ અધિકારીઓ સાથે મળીને કામ કરવાનો પ્રયાસ પણ હસ્તક્ષેપથી ઓછો નથી. તે ત્યાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની પુષ્ટી માટે જોઈએ છે, અને આપણને એ મામલામાં સહયોગ દેશે જેમાં સામ્રાજ્યની બલાદ શક્તિ આવર મંત્રી હોય.

જ્યારે અંગ્રેજો આંદોલનની જરૂર

આ સર્વ વાતોને જોઈને આ આવરપક છે કે રિયાસતોની અંદર બહાર જળતાના

મૌલિક અધિકારોની પ્રાપ્તિ અને પ્રતિનિધ્યા-
ત્મક સંસ્થાઓની સ્થાપના માટે જનરજસ્ત
આદિયત ઉપાડવામાં આવે. આ આદિયત
ત્યા વધારે જનરજસ્ત યતુ જોષ્ઠએ કે બ્યા
અંગ્રેજ દીવાન હોય, ત્યાની તેમની પ્રજા-
સત્તાત્મક શાસન પદ્ધતિનો પણ પત્તો મળી
શે કે એ આદિયતમાં કેમિએ પણ પૂર્ણ મક્કા
યતા દેવી જોષ્ઠએ કેમકે કદાચ રિયાસતોમાં
પ્રજાસત્તાનું જોર હોય અને સધિય વ્યવસ્થા-
પિકા આદીમાં પ્રજાપદ્ધિય ફળ મળ્યુત રહે

તો કેમિસને પણ સુંદર સહાય મળે અને
હસ્તક્ષેપ ન કરવાની નીતિને મહત્વ કરી
ગિયાસતોમાં અંગ્રેજ દિવાનોની સખ્યા, અને
અજ વધારી દીધું તો કેમિસને એક ઉપરિયત
મોર્ચા સાથે અતિ પ્રબળ વિરોધોનો સામનો
કરવો પડશે.

કહેવાથી જરૂર નથી કે અંગ્રેજ દીવાન
રિયસતોમાં હાથેનો શિદિય સામ્રાજ્યનો
મજબુત મોર્ચો છે *

* દિલી ખરથી.

સુધાકર આવતો જોને !

[રૂપેરી આદળી સોહાય...એ ઢાળમાં]

રૂપેરી આદળી સોહાય

સુધાકર આવતો જોને.

મીઠા સમીરણો ને વાય

સુધાકર આવતો જોને.

તારસિયાઓ ટમકે, કે ઉર નિખાલસ મલકે;

એના હાસ્ય જગ પથરાય;

સુધાકર આવતો જોને.

મંદ અનિલો વાયે કે સરિત કલકલ ગાયે;

મધુરા સુર ત્યાં સુહાય;

સુધાકર આવતો જોને.

મધુર નાયે મોરે કે કવચિત કૌકિલ ટોકે;

સુધાકર ઉર ને મલકાય,

સુધાકર આવતો જોને.

અમૃત ઓતો બહાવે કે અવનિ સુહાસર પાવે

સુધા છાંટણાં છંટાય,

સુધાકર આવતો જોને.

ચહેશની સુંદરતા માટે
“હિન્દુસ્તાન સ્નો”

વાપરે,
 વાળને વ્યવસ્થીત રાખવા માટે
 હિન્દુસ્તાન સ્વંડર ગ્રીલીયનટાર્ઝન
 તથા કોકોનટ હેર ઓઇલ વાપરે
 દરેક સ્થળે વેચાય છે.
યુનીવરસલ પરફ્યુમરી વર્કસ,

૯૫, કમ્બેજર સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૩

ટેલેગ્રાફીક મંચાવો.

દમ (શ્વાસ)ની મફત દવા

પત્ર લખવાથી મોકલવામાં આવશે.

લખો—

ડી. કે. ગાંધી

૧૧૬, વીડી બજાર, મુંબઈ, ૩.

તમે પૈસાદાર થવા અને પૈસાદાર તરીકે ચાલુ રહેવા ધરછતા હો તો—

વેપારની ચાવી

આપને શ. ૧-૧૨-૦ અને પોષ્ટલ નં. ૦-૬-૦ નીચેના ટેકાએ મોકલી પહેલી તકે મંચાવી લેશો.
 જુન કોપી સીલીકમાં છે

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

મુગ્ધાની કમનીય ખુબસુરતી પર પુરવે
પ્રશંસાના પુષ્પો વેરે છે જ્યારે સ્ત્રીઓ
અદેખાઈની આગથી હૃદય જાળે છે.

હંમેશાં ઉલ્લાસમય અને જ્યાં જ્યાં ત્યાં
લોકોનું ધ્યાન ખેંચનારી તેની કુદરતી ખુબ-
સુરતી બીજી સ્ત્રીઓની માફક ખર્ચાળ મેક-
અપ કે આકર્ષણ વધારનાર કૃત્રીમ ઉપાયોથી
મેળવેલી હોતી નથી. પરંતુ તેના એ સૈદ્ધાંતો
મેઠ શું છે ?

તેમાં ખાસ એક એવું કાંઈ નથી. પાણી
અને સાણી ચહેરા ધોઈને રોજ કાચીર
સ્નાયી નિયમિત ધીમે દાંધે માલીસ કરે છે.
તેમ કરવાથી હીવસ દરમીયાન સુષ્કતા તડકા
પવન અને ધુળથી તેના ચહેરાનું રક્ત યામ
છે અને સાંજે સૂતા પહેલાં નરમ સાણીથી
ચહેરાને છેદવી વખત તાજા પાણીથી સાફ
ધોઈ હુંડી નાંખવાની તે ખાસ સંજાણ લે છે.

અઘળા દવવાળા વેશે છે.

નશનલ ટ્રેડીંગ કું.

મંગળદાસ રોડ, મુંબઈ.

ટાયફોઇડ તાવના હુમલા બાદ

તમે આશ્ચર્યજનક જગ્યામાં વાળ મુમાવે
એ નિર્વિવાદ સત્ય છે. ફક્ત એકલા ટાયફોઇડ
તાવથીજ નહિ પરંતુ દરેક માંદગી વાળના
જગ્યાને ઉતારે છે. આવા સમયે, કેશવર્ધિની
ભલે તમારા ખરતા વાળને રોકે અને તેને
મુળમાંથી ફરીથી ઉગતા બનાવે.

માનવ કેશકલાપને કેશવર્ધિની કીમથી
હંમેશાં સુશોભીત રાખે, કેશવર્ધિની શેમ્પુથી
તમારા વાળને અજકાટવંતા બનાવે.
આજેજ સંપૂર્ણ

કેશવર્ધિનીથી

તમારા વાળની ટ્રીટમેન્ટ કરે.

કેશવર્ધિની.....આના ૧૨

કેશવર્ધિની શેમ્પુ....આના ૧૨

કેશવર્ધિની કીમ.... રૂ. ૧

વેફીંગ અને પોસ્ટેજ ખર્ચ જુદાં.

સાઉથ ઈન્ડીયા કેમીકલ્સ,

માવલાપોર, મદ્રાસ

એજન્ટસ:-

એન. ફડકે એન્ડ કું.

રાવપુરા, વડોદરા

હાદ્રાભાઈ સાંકળજ્યંક એન્ડ બ્રધર્સ

૩૦૫૮ ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ

એસ. એન. સ્વામી એન્ડ કું.

બેંગલુરુ, મુરત

શાસ્ત્રીય સંગીત અને લોકગમ્ય સંગીત

લેખક : શ્રી. વિરત દેસાઇ

સંગીતનો વિષય હાલ ઘણો ચર્ચાવા લાગ્યો છે, અને સંગીતના ઉદાર સાથે તે આવરણ છે, શાસ્ત્રીય સંગીતમાં શબ્દો બરાબર સમજાય તેવા કેમ નથી હોતા અને શાસ્ત્રીય સંગીતમાં શબ્દોને યોગ્ય રચાત કેમ અર્પવામાં આવતું નથી વગેરે શાસ્ત્રીય સંગીત લોકગમ્ય કેમ ન હોઈ શકે, અને જો તે લોકગમ્ય ન હોય તો તેમને આનંદ કેમ અર્પે ? આ અને આવા અનેક પ્રશ્નો આવીને ખડા યથ જાય છે એટલે આવા પ્રશ્નો વધુ ચર્ચાવા જોઈએ. આ ચર્ચાને અંગે નીચેની હકીકતનો વિચાર કરવો પડશે.

આપણા ઉત્તર દિગ્ગુસ્તાની સંગીતમાં સંગીત પ્રણાલિકાઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) મુપદ, ધમાર.
- (૨) ખ્યાલ.
- (૩) હુમરી, ટાપા.
- (૪) મઝલ, કબાલી વગેરે
- (૫) બજન, કીર્તન, પરબાતિયાં ઇત્યાદી ધાર્મિક સંગીત.
- (૬) ગરબા, ગરબીઓ, રાસ વગેરે.

અર્થાત્ દરેક રાગ જુદો જુદો પ્રણાલિકાઓમાં ગવાય, કબાલિયો મુપદ હોય, ખ્યાલ હોય, તેની મઝલ તથા હુમરી પણ હોય અને બજનો વગેરે પણ તે રાગમાં ગાઇ શકાય. ઉપરનો કેમ સંગીતશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેની વિશેષતાના પ્રમાણમાં ગોઠવેલો છે, એટલે બજન, ગરબા વગેરે તદ્દન સરળ છે, મઝલ કબાલી તેનાથી સહજ અધરી, હુમરી તેનાથી અધરી અને ખ્યાલ તેનાથી અધરા અને ઉપરે અધરામાં અધરી પ્રણાલિકાએ મુપદ છે.

આ પ્રણાલિકાઓ પૈકી મુપદ અને ખ્યાલ એ તદ્દન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ છે અને તેમાં સંગીતે શાસ્ત્રના સર્વ નિયમોનું યથાવિધિ પાલન કરવાની આવશ્યકતા છે, જ્યારે હુમરી આદિ સરળ પ્રણાલિકાઓમાં છુટ લઇ શકાય છે. સંગીતમાં મીઠાશનું તત્વ ઉમેરાતું હોય તો સ્વરોમાં પણ રહેજ ફેરફાર કરવાની તેમાં છુટ રાખેલી છે તેથી મુપદ તથા ખ્યાલ એ પ્રણાલિકાઓમાં શાસ્ત્ર પ્રધાન પ્રદ ભોગવે છે અને શબ્દો એ ગૌણપદ ભોગવે છે; જ્યારે હુમરી આદિ પ્રણાલિકાઓમાં શબ્દો પ્રધાન પદ ભોગવે છે અને શાસ્ત્ર ગૌણપદ ભોગવે છે, અર્થાત્ શબ્દોના અર્થના ભાવ હુમરી આદિ પ્રણાલિકાઓમાં સારી રીતે આપી શકે છે, જ્યારે મુપદ તથા ખ્યાલમાં રાગના સ્વરો ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. એટલે એ સ્વરપ્રધાન સંગીત છે, એટલે તેમાં સ્વરોનું માહાત્મ્ય ધણું જ છે, તેમાં સ્વરોની શક્તિનો આર્વિર્ભાવ યથ શકે છે. સ્વરોની શક્તિનો આપણને પ્રત્યક્ષ અનુભવ નથી પરંતુ સાંભળેલું તો હરો કે દીપક રામથી દીવા ચતા, મદહારથી વરસાદ પડતો, દિગ્ગજ રાગથી ભગવાન દિગ્ગજા ઉપર આવી બીરાગતા, કેદારથી ભગવાન પ્રત્યક્ષ દર્શન દેતા ઇત્યાદિ. 'આજ' અપણે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સિવાય સ્વરોની આટલી બધી શક્તિ હશે કે કેમ તે ઉપર કદાચ વિશ્વાસ ન રાખીએ, પરંતુ એટલું તો સ્વીકારી લઇએ કે સ્વરપ્રધાન સંગીતનું અંતિમ ધ્યેય રાગનું સ્વરૂપ ખડું કરવાનું તથા વાતાવરણમાં તેની અસર ઉપજાવવાની છે અને તેને સાથે જ શક્તિઓનો વિકાસ તથા

ખીલરણી જોઈએ તે કેળવે જ તેની અસર તેટલા પ્રમાણમાં ઉપગમી શકાય.

સ્વરપ્રધાન સંગીતમાં સ્વરો ઉપર જે ભાર મુકવામાં આવે છે તે સ્વરો સંગીત શાસ્ત્રીઓએ જુદા જુદા તત્વોના માનેલા છે. જે રાગમાં અનિત્યતાના સ્વરો પ્રધાનપદ ભોગવતા હોય તે રાગ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરે, જલતત્વના સ્વરો જે રાગમાં પ્રધાન પદ ભોગવતા હોય તે સ્વરો વાતાવરણમાં તત્વોને મૃદુ બનાવી દ્રવ્યભૂત કરે, અર્થાત્ જે રાગમાં જે સ્વરોનું પ્રાધાન્ય હોય અને તે સ્વરો જે તત્વના હોય તે સ્વરોના યથાવિધિ જ્ઞાનથી વાતાવરણમાં તેની તેવી અસર ઉપગમી શકાવી હતી. આ સંગીતનું અંતિમ ધ્યેય છે, અને જે જે ઉત્તમ સંગીતાચાર્યો થઈ મૃપા તેઓએ ઉપરનું જ ધોરણ સ્વીકારેલું છે. મીઠાં તાનસેન, હરિદાસ સ્વામી, જૈજી, બાવરા, ગોપાળ નાથક ઇત્યાદિ મહાન સંગીતાચાર્યોએ આ સ્વરપ્રધાન સંગીત ઉત્પન્ન કરેલું છે, અને તેઓ મહાન દુષ્ટી-આત્મા હતા. અને તેમણે સ્વરો ઉપર એવો તો અજબ કાણુ મેળવ્યો હતો. અને એવી તો અજબ શક્તિ કેળવી હતી કે સ્વરોની ધારેલી અસર ઉપગમી શકતા અને રાગનું સ્વરૂપ ખડું કરી શકતા. સ્વરોની તેઓએ સાધના જ કરેલી હતી, એટલે આપું સ્વર પ્રધાન સંગીત આપણને ન સમજાય તેથી તેની વિશિષ્ટતા પ્રધાનની યોગ્ય નથી. દુષ્ટનું ગાણું જે રહ્યું સહું આપણને સાંભળવા મળે છે તે સમજવું ધણું મુશ્કેલ છે, અને હાલ જો કે તેવી અસર ઉપગમી થકે એવું સંગીત સાંભળવા મળવાનો સંભવ ઓછો છતાં તે પ્રણાલિકાનું સંગીત ન સમજાય માટે તે નકામું છે તેમ કહેવું બ્યાજની ગણાય નહીં.

દુષ્ટ પદ્ધતિનું યાન હાલ મળવું દુર્લભ છે, તે ગાણું લગભગ અદરશ થઈ ગયું છે

કારણ કે તેની સાધના કરવાની શક્તિ અને તાકાત લાગ્યેજ કોઈ કેળવી શકે, એટલે હાલનું ઉત્તમ સંગીત તે ખ્યાલ છે. ઉત્તમ ખ્યાલ સાંભળવા મળી શકશે પરંતુ ઉત્તમ દુષ્ટ સાંભળવા મળી શકશે નહીં. અને જો કદાચ મળે તો આપણી સમજશક્તિની તે બહાર હશે. આ ગાણું સમજવાને ઉંડા સંગીતશાસ્ત્રના યાનની આવશ્યકતા છે. કુમરી આદિ સંગીત સરળ હોવાથી તે સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે, એટલે આજનું જે પ્રચાર પામેલું સંગીત તે આ બીજા પ્રકારનું હજી સંગીત-કુમરી, મંઝર, કવાલી વગેરેનું છે. ખ્યાલ તથા દુષ્ટ જન સમાજની શક્તિની બહાર છે, અને જે વાત પણ યોગ્ય છે કે કોઈ પણ વિષયમાં ઉંડા ઉત્તમ સિવાય તેનું રહસ્ય શું સમજાય? ગમે તે વિષય હોય પણ તે સંગીત શાસ્ત્ર હોય કે અલ્પિત શાસ્ત્ર હોય, તત્વજ્ઞાન હોય કે સાહિત્ય હોય, વિજ્ઞાન હોય કે પિંગળ-શાસ્ત્ર હોય, વ્યાકરણ હોય કે ચિત્રકલા હોય, ગમે તે વિષય હોય પરંતુ તેમાં ઉંડા-ઉત્તમ સિવાય તે વિષયનું ખરું રહસ્ય તથા તેનાથી મળતો આનંદ શી રીતે મેળવી શકાય?

હવે આ ઉચ્ચ મનાવું સંગીત જનસમાજને ન સ્પર્શી શકે તે બનવા યોગ્ય છે; અને વસ્તુસ્થિતિ તેવી હોય એ જ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે આપાર મુખી જનસમાજે સંગીત તરફ ઈલાસીનરૂપે ધોરણ કરેલી હતી. સંગીત હલકું મનાવું, અને સંગીત ઉચ્ચ વિષય છે, અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે તે હમણાં હમણાં મનાવા લાગ્યું છે, એટલે જનસમાજે સંગીતમાં જ રસ લીધો નથી તો પછી તેના શાસ્ત્રમાં ઉંડા ઉત્તરનાની તો વાત જ શી? સહેલાઈથી વસ્તુસ્થિતિ હવે બદલાવા લાગી છે. પરંતુ ઉચ્ચ સંગીત જનસમાજને કેમ સ્પર્શી શકવું નથી તેનાં ચોડાં બીજાં વિશેષ કારણો પણ જે છે તે નીચે પ્રમાણે ગણાવી શકાય:-

(૧) મુખ્ય તથા ખ્યાલ પદ્ધતિઓ મુજબી શુદ્ધ શિષ્ય તથા વંશપરંપરા પ્રજ્ઞા-લિંગાદારા ચાલતી આવેલી છે, એટલે તેઓ વંશપરંપરાથી ઉતરી આવેલું સંગીત જ ગાય છે, અને આ શિષ્ય મુખથી જ આપવામાં આવતું હોવાથી કેટલાક શબ્દોના અર્થમાં યથેચ્છા છે, અને તેથી ચીજોના શબ્દાર્થે બરાબર સમજી શકાતા નથી. તે સમયની ભાષામાં પણ ફેરફાર થએલો હોય તે ભાષાના જ્ઞાન સિવાય ખ્યાનમાં લેવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે, અને તેવું જ્ઞાન આજના અશિક્ષિત સંગીતાચાર્યો પાસે હોવાની આશા રાખી શકાય નહીં.

(૨) શાસ્ત્રીય સંગીતમાં પણ ઉત્તરોદય રાગની જન્માવટ ઉપર ખ્યાન આપવાને બદલે ગણાની તેમજી ઉપર વિશેષ ખ્યાન આપે છે, અને પોતે પોતાની હોશીઆરીનું પ્રદર્શન કરે છે. ખરી રીતે તાનો એ રાગના સ્થુ-ગાર રૂપ હોવી જોઈએ,

રાગને ફક્ત તાનોથી જ લાદી દેવામાં આવે તો તે બૂલજ ગણાય. રાગની જન્માવટ ઉપર વિશેષ ખ્યાન આપવાથી રાગના સ્વરોનું વાતાવરણ જામે છે, અને રાગના શબ્દ અને સાચા સ્વરો વચ્ચે રીતે લગાડવાથી રાગનું સ્વરૂપ ખરું થઈ શકે છે અને ઓતા-જનો ઉપર તેની અસર થાય છે, પરંતુ તાનો તથા ખીજી 'શાસ્ત્રીયતા' (technicality) ઉપર વિશેષ ખ્યાન આપવાથી તે નિરસ જતી જાય છે, અને ઓતાજનો કંટાળે છે.

(૩) શાસ્ત્રીય સંગીતમાં શબ્દાર્થનું માહાત્મ્ય સાચવતું હોય તો તે ચીજોનું

સંરોધન થતું જોઈએ, શબ્દોના અપ્રભંચ થએલા હોય, અગર તો ભાષા ફેરને લીધે કેટલાક શબ્દો સમજાતા ન હોય તો તે શબ્દો ક્યા છે તે ખોળી કઢાડવું જોઈએ, તે સિવાય ઉચ્ચ સંગીત જનસમાજને શી રીતે સ્પર્શી શકે ? અને આ ફરજ કોણે અદા કરવાની છે ? અશિક્ષિત ગવૈઆઓ ઉપર આ દોષ દોળી પાડી ચકારો નહીં, આ ફરજ હવે સુશિક્ષિત સમાજે અદા કરવાની રહી એટલે હવે સુશિક્ષિત સમાજે સંગીતને અપનાવી લેવું પડશે, તેનાથી વિમુખ રહે નહીં ચાલે. આપણે આપણી ફરજ અત્યાર મુખી બન-વેલી નથી અને તેનો દોષ અશિક્ષિત ગવૈ-આઓ ઉપર દોળી દેવા

માગીએ છીએ તે બા-જની નથી, એ લોકોએ તો આપણા સંગીતને જોને તે રીયલિટીમાં સં-ભાગી રાખ્યું છે, અને આજ તે સંગીત આ-પણી સમજ રહ્યું કર-વામાં આવે છે, એ સોંકોએ જો આ સંગીત સંભાગી રાખ્યું નહોત તો ઉત્તર દિગ્ગતતાની

ગ્રાહકોને વિનંતિ

ફરક ગ્રાહકે પત્રચલકાર કરતી વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય લખવો. ગ્રાહક નંબર સિવાયના પત્રો ઉપર પુરવું થ્યાત અપવાદમાં આપરી નહિ. અને તેવા પત્રોને જવાબ આપ-વામાં દીલ થવા સંભવ રહેશે.

વ્યવસ્થાપક

સંમીન જેવી વસ્તુ આજ હોત કે કેમ તે કહેવું મુશ્કેલ પડ્યું પડત, એટલે એ સોંકોનો તો આપણે ઉપકાર માનવો પડે, અને એમના સંગીતમાં શબ્દાર્થ નથી, તે બરાબર સમજાતું નથી, તેમાં કાંઈ ભાવ નથી એ રોપને આપણે મોજુ માનવો જોઈએ, તેને પ્રધાનપદ આપી તેમને ઉતારી, પાડવા યોગ્ય નથી.

શાસ્ત્રીય સંગીત સામાન્ય રીતે જન-સમાજને ન સ્પર્શી શકે તેનાં કારણો જોનાં, હવે કહું સંગીત લોકગમ્ય હોય શકે તે વિશે વિચાર કરીએ.

આપણા સંગીતશાસ્ત્રીઓએ સંગીતને લોકગમ્ય બનાવવા પ્રયત્ન કરેલો છે. શાસ્ત્રીય સંગીતને સંગીતના શાનતી આવરધ-કતા હોવાથી ઓછા શાસ્ત્રીય એવા હળવા સંગીત હુમરી, ગઝલ, કવાલી પ્રત્યાદી પ્રચલિત કરી મંશેષન કરી તેનો પ્રચાર કરેલો છે. ઘુપ્પનું માણું બણું ભારે હોવાથી તથા તેવા શિખનારાઓની સંખ્યા પણ ઘટતી જતી હોવાથી ખ્યાલ શોધાવા અને ખ્યાલ પણ અધુરા લાગ્યા ત્યારે સંગીતમાં નવીનતા લાવવા હુમરી પ્રત્યાદી સંગીતનું સંશેષન થયું. તેમાં વળી ગઝલ, કવાલીએ પણ પોતાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું એટલે હળવા સંગીતમાં શબ્દાર્થ તથા લાવને સંપૂર્ણ સ્થાન મળી શકે છે, એટલે આ સંગીતને જનસમાજ જરૂર અપનાવી શકે અને વસ્તુ સ્થિતિ પણ તેમ જ છે. હળવું સંગીત હવે જનસમાજને સ્પર્શવા લાગ્યું છે, અને જનસમાજની સંગીત શક્તિમાં પણ દિવસે દિવસે વધારો થતો જાય છે. છેક સામાન્ય જનસમાજ ભજન, કીર્તન પ્રત્યાદી સંગીતથી આનંદ માને છે તેનાથી ચટતી ટ્રેલ્ડીયોવાળા ગઝલ, કવાલી સમજી શકે છે. મને નાનપણની એક વાત યાદ છે કે પહેલાં એવો એક જલસો થતો નહીં કે જ્યાં સારા ગૈયાઓને પણ ગઝલ અગર કવાલી ગાયા વિના છુટકો થતો, એટલે તે વિશેષ પ્રમાણમાં ગાવાની ફરજ પડતી. હાલ તેનાથી ચોખ્ખ તથા સમજ આગળ વધ્યો છે. હવે હળવા શાસ્ત્રીય સંગીતનો પ્રચાર વધુ થવા મંડ્યો છે. તેનાથી આગળ હુમરી પણ સમાજને સ્પર્શી શકે છે. પરંતુ ખ્યાલગમ્યકો જનસમાજની શક્તિની બહાર છે. 'સંગીત સમાજોદ્ધાર' સંગીતના સમજદાર સંજ્ઞાનોને ખ્યાલ ગાપકી હવે સ્પર્શવા લાગી છે, પરંતુ ખરા ખ્યાલને સમજવાની શક્તિ આવતાં હજી

વાર છે એમ લાગે છે, કારણ કે તેમાં ઉંઝા ઉતર્યા સિવાય તે સમજી શકાય તેમ નથી. પરંતુ જેમ જેમ તે વધુ સાંભળવા મળશે તેમ તેમ તેનો પ્રચાર વધશે, આમોદાન તથા રેડીઓદ્ધાર શાસ્ત્રીય સંગીત વધુ અને વધુ સાંભળવા મળે છે એટલે જેમ જેમ શાસ્ત્રીય સંગીતનો પ્રચાર થશે તેમ સંગીતનો શોખ વધશે અને ઉચ્ચતર સંગીત તરફ જન-સમાજનું લક્ષ દોરશે. હાલ ઉત્તમ સંગીત કેવા પ્રકારનું છે તે સાંભળવાની ઈચ્છા તથા પ્રવૃત્તિઓ-ખાસ કરીને સંગીત સમાજોદ્ધાર-થએલી જેવામાં આવે છે. તે સિવાય ખાંસાહેબ અલાદીયાખાં, ખાંસાહેબ દેવાઝખાં, પં. ઓંકારનાથ, શ્રીમતી કેસરબાઈ વગેરેનું સંગીત સાંભળવાની શી રીતે પ્રગ્જા થાય ! પ્રથમ આપણે ભારતર વસંત, મા. મનહર બવે અગર તો પ્રો. નારાયણરાવ વ્યાસના સંગીતને ઇતિશ્રી માનવા હતા-તે આપણી માન્યતામાં હવે ફર પડતો જણાય છે, તેઓએ આપણને વધુ ઉચ્ચ સંગીત સાંભળવાની ફરજ પાડી છે કારણ કે દિવસે દિવસે સંગીતની સમજ જનસમાજમાં વધેલી છે. અને તેમાં આમોદાન તથા રેડીઓએ પણ આપણી સંગીત સમજવાની શક્તિ વધારવામાં ધણો અગ્રગમ્ય ભાગ ભજવ્યો છે એ, નિર્વિવાદ છે સારા સારા સંગીતાચાર્યોનું સંગીત જન-સમાજમાં રજુ કરવામાં આવ્યું તેમાં દરેક જણે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેનો લાભ મેળવ્યો છે, અને તે દિવસ પણ હવે બહુ દુર નથી કે જ્યારે શાસ્ત્રીય સંગીત પણ પોતાનું ચોખ્ખ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે, પરંતુ તેના યથ અગર ધન્યવાદ ખાસ કરીને આમોદાન તથા રેડીઓને જ આપવો પડશે. તેણે સંગીતની જે સુંદર સેવા બજાવી છે અને હજી બજાવે છે તે સંગીતના ઇતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરે લખાઈ રહેશે.

આટલા વિવેચનથી એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે શાસ્ત્રીય સંગીત જનસમાજને સ્પર્શી શકતું નથી પરંતુ હજુ શાસ્ત્રીય સંગીત થોડા ધણા પ્રમાણમાં પણ સ્પર્શી શકે છે. સંગીતમાં ભાવ બે પ્રકારે આવી શકે છે. કેટલાકને શબ્દાર્થમાં રહેલા સ્વરૂપથી આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે કેટલાકને સ્વરોનાં આંદોલનો, મૃદુતા, મીઠાશ આનંદ આપે છે. સંગીતની સાધારણ સમજવાળા શબ્દાર્થ ઉપર વધુ ભાર મુકે છે, જ્યારે રાગતું સ્વરૂપ ખડું કરી શકે તેવા સુમધુર, સ્વાદ્ય સ્વરો, તેનાં આંદોલનો, ઉપર અર્થાત્ રાગની શાસ્ત્રીયતા ઉપર કેમ ભાર ન મુકવે તે પણ એક સવાલ છે.

ખાં. અબદુલ કરીમની હૈરવી “ જમના કે તીર ” અમર તો ઝીંઝોટીતી હુમરી ‘ પિયાબીન નાહી આવત એન ’ તથા પં. ઝોમઠારનાથનો ચ પકે રાગ- હે મગ જાએ ’ આ ચીજોના શબ્દાર્થ વિશેષ પ્રિય લાગે છે કે તેના સ્વરો એ નક્કી કરવાનું હું જન-સમાજ ઉપર જ છોડું છું. ‘ હે મગ જાએ ’ એ ચીજોના શબ્દાર્થ શું છે તે હજુ પણ હું જાણી શકતો નથી, છતાં તેના સ્વરોની મીઠાશ તથા ભાવ સમજી શકાય તેમ છે અને તેનાથી આનંદ પણ મળી શકે છે જન-સમાજ બન્નેના મિશ્રણની આશા રાખે છે, પરંતુ સ્વરની મીઠાશ તથા સંગીતની શાસ્ત્રીયતાથી સંગીતની મહત્તા ઘટાડી દેવી ન જોઈએ. બન્નેના મિશ્રણનો હકક હવે સુશિક્ષિત સમાજે પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

છેવટે નવીન પ્રકારના બંગાલી સંગીતનો ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. આ સંગીત તરફ જનસમાજનું મન દોરાઈ છે. તેમાં નવીનતા છે, ભાવ છે, મીઠાશ છે, પરંતુ તેમ છતાં તે સંગીત મર્યાદિત છે. તેમાં હજાજી નથી તેમજ શાસ્ત્રની નિપુણતા પણ નથી, અંગ્રિસ-સંગીતનું મિશ્રણ છે અને શાસ્ત્રની ક્ષતિ પણ છે, છતાં નવીનતા ખાતર તેને આવકાર આપી શકાય. થોડી મહેનતે સંગીતના બહુકાર તરીકે ખપવામાં તે જરૂર મદદરૂપ થઈ પડશે, આ સંગીત ઉચ્ચ સંગીત તરફ લઈ જનાર પગ-થીઆ કેપ આપણે માનવું જોઈએ.

વિશેષમાં નૃત્ય એ સંગીતનો જ એક વિકાસ છે, તેમાં ભાવ તથા શબ્દાર્થને સંપૂર્ણ સ્થાન છે, એટલે આપણા સંગીતકારોએ શબ્દાર્થનો હિસ્સો ધ્યાનમાં રાખેલો છે અને તેનો સંપૂર્ણ વિકાસ નૃત્યકલામાં થાય છે: ભાવને એક શાસ્ત્ર તરીકે એકલાએ અપનાવ્યું છે. પરંતુ સંગીત એટલે ગીત (Vocal music) એટલો જ અર્થ લઈ વિવેચન કર્યું છે. જો કે, ગીત યાદ તથા નૃત્ય ત્રય સંગીતમુચ્યતે એમ શાસ્ત્રકાર કહે છે.

છેવટમાં એટલું જ ઇચ્છીય કે સંગીત શાસ્ત્રને સાળાઓ, વિદ્યાર્થો તથા વિશ્વ-વિદ્યાર્થોમાં યોગ્ય સ્થાન મળે તો જ તેનો ઉદ્ધાર થઈ તેનાથી મળતા ઉચ્ચ આનંદનો સર્વને લાભ મળે.

મારી ઉમર લગભગ ત્રીસ વર્ષની છે. હું આગળના જેવો રંગભોગી (romantic) હવે રહ્યો નથી. એક એવો પણ સમય હતો કે જ્યારે નાના બનાવોથી માથું આજુ શરીર ધ્રુણ ઉઠતું. કોઇ પણ સુંદર કન્યાને જોતાં હું તેના પ્રેમમાં પડી જતો. મારી પોતાની કલ્પનાસંજ્ઞામાં રહેવામાં મને ખૂબ આનંદ પડતો. કારણ કે તેમાં મારી અંજીદગી પ્રિયતાઓ વિષે બહારની કોઇ પણ અકલ્પ્ય વિના હું વિચાર કરી શકતો હતો. મેં અસંખ્ય યુવતીઓને અસંખ્ય પ્રેમપત્રો લખ્યા હતા. તેમાંના મોટા ભાગનો જવાબ મળ્યો નહોતો બીજાઓએ થોડા સમય પછી પત્રબદ્ધાર બંધ કર્યો હતો. અને હું એકલો પડી જતો હતો. જ્યારે જ્યારે હું કોઇ પણ પત્રમાં આ વાતો લેખક કે કવિનું નામ વાંચતો કે મને તેના પર પ્રેમ આવતો હતો. તેની પાસે જવાની મારી રીત કંઈક આવા પ્રકારની હતી. હું તેનાં પુસ્તકોનાં વખાણ કરતો હતો. અલગત તે વિનયપૂર્વક તે પ્રેમપત્રનો જવાબ આપતી. હું ફરીથી પત્ર લખતો. આ સમય દરમ્યાન હું તેના પ્રેમમાં આંધળો થઈ જતો. તેના હસ્તાક્ષરોથી મારામાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો. હું તેના ફોટો મોકલવાની તેને વિનંતિ કરતો. અલગત હું વલુભાગ્યેજ મારો ફોટો મોકલી આપતો. તે સમયે મારો ફોટો કોઈ અશ્રુતપૂર્વ, અચાંત અને અદરશ વસ્તુઓમાં વિદરતા કવિ જેવો હોય તેમ હું માનતો. હું મારા ખબરા સુધી પહોંચતા લાંબા વાળ રાખતો. હું જવાબની આપણતાથી રાહ જોતો. આખરે

કંઈ પણ જવાબ આવતો નહિ. આવી ઘણી રૂપવતીઓને ચાહવાનો હું યત્ન કરતો. ત્યાં સુધી હું મારા પ્રેમની બહેરાતા ન કરતો ત્યાં સુધી બધું ઠીક ચાલતું. ત્યારબાદ તેમનું વલણ સત્વર બદલી જતું. કેટલીક તો એક પણ અક્ષર લખ્યા શિવાય મારો ફોટો પાછો મોકલી આપતી હતી. કેટલીક મારા પત્રની પહોંચ પણ સ્વીકારતી નહિ. હું કંટાળ્યો ને નિરાશ થયો. મેં મૂર્ખ સ્ત્રીઓ સાથે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ ન રાખવાનો નિર્ણય કર્યો. આ કટોકટીના સમય વખતે મારી ઉંમર માત્ર એકવીસ વર્ષની હતી.

આખરે મારા સુખના ક્ષિતિજમાં આશાનું એક કિરણ પ્રગટ્યું. હિંદી સાહિત્યમાં એક નવી ઉગતી કવિવિત્રીનું નામ આવ્યું. મને ઘણી વખત તેના પર પત્ર લખવાનો વિચાર આવ્યો. જ્યારે જ્યારે હું મારી નિરાશાનો વિચાર કરતો ત્યારે ત્યારે હું મોહું બગાડી જતો. કેમ જાણે મારા પર દવાનો ડોઝ પીવાની ફરજ પડી હોય અને દવાના બીજા ડોઝ બાકી હોવાની મને ખબર હોય. આ બધું છતાં હું તેના પ્રેમમાં આંધળો બન્યો. હું જાણતો હતો કે હું નિરાશા માટે સંમતિ લઉં. આ યુવતી માટે યત્ન કરવામાં કંઈ નુકસાન નહોતું.

આખરે મેં તેના પર પત્ર લખવાની કિંમત કરી. માસિકમાં આવેલ તેની કવિતા પર મેં પ્રશંસાનાં પુષ્પો વેર્ષા. હિંદી વાંચક જનતાની ખાતર લેખનપ્રવૃત્તિ બંધ ન કરવાની મેં તેને વિનંતિ કરી. તેણે મારા પત્રનો સત્વર જવાબ આપ્યો. મેં તેના પર ફરીથી

પત્ર લખ્યો ને તેણે તેના પ્રત્યુત્તર આપ્યો. મીરાં આનંદ અને આશ્ચર્ય વચ્ચે અમારી પત્રવ્યવહાર આધુ રહ્યો. સદ્ભાગ્યે આ વખતે મેં ઉત્તાવળ ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. મેં ખુબ શાંતિ ધરી. આ વખતે હું બુલ્ચો નહિ કે અણીચૂક્યો. સો વર્ષ જીવે, મેં તેના ફોટો મંગાવ્યો નહિ. હું તેના માટે યુરતો હતો. આગલી નિરાશા પછી પ્રેમમાં સદન કરવાનું હું શીખ્યો હતો, હું ધારતો હતો કે અગાંનપણે અને તેમાં મંજ પડતી હતી.

તેની શારીરિક તંદુરસ્તી શિવાય, મેં તેના વિષે ખુબ જાણી લીધું. તેણે મારા કોટની કદી માગણી કરી નહિ અને મેં તે મોકલવાની હિંમત કરી નહિ. હું બુદ્ધિમા પ્રદેશમાં તેના પર ચાસન ચલાવતો હતો. મેં તેને મારા પુસ્તકો તથા મારું નાનપણનાં કાવ્ય પણ મોકલ્યું. હું ધારતો હતો કે તેને મારા વિષે ખૂબ જ માન થયું હશે. તો મારી સાથે પ્રેમમાં હતી. હવે રસ્તો કાઢવાનો મારો વારો હતો. આખરે જે સ્ત્રીમતિએ મારા મહાન પ્રેમને સ્વચ્છકારી કાઢ્યો હતો તેજ પર્ગની એક વ્યક્તિ મારી સાથે પ્રેમમાં પડી હતી. તે મને ચાહતી તેટલું હું તેને નાચાહતો એમ કંઈ નહોતું. હું તેને પ્રેમ કરી ચાહતો હતો. પણ આ વખતે મારા

સ્વાભિમાન. મારી મદદે આગ્યું હતું અને હું
જરા પછી નમતું આપવાનો નહોતો. તે હિંદી
કેન્યા હતી તેમન સમજવામાં હું મૂખ હતો.
અમારામાંથી કોણે પોતાનો પ્રેમ પ્રદ-
ર્શિત કર્યો નહિ અને અમારો પત્રવ્યવહાર
પૂરે અંકારમાં ચાલતો હતો. મને લાગ્યું કે
જૂતકાળના મારા પ્રયત્નો પછી મને મારી
પ્રત્યક્ષ મુજબની કેન્યા પ્રાપ્ત થઈ હતી. મારી
કંપનીમાં તેનું ચિત્ર જુદુ આદર્શમય નહોતું
કેમકે હું જરા વધારે વહેવાર જન્યો હતો.
મારા પુરેસદાના સમયમાં તેના વિશેના વિચાર

રોચી હું માનસિક ઓનંદ પ્રાપ્ત કરતો હતો. હું વિચાર કરતો કે 'તેની ઉચ્ચાઈ મધ્યમ-તે જરા ફાંસીની હશે. તે સુંદર છે ખરી ?' ના. તે આકર્ષક, ધર્તિવર્ણી છે, જરા નવાઈ જેવું લાગશે પણ જ્યારે જ્યારે હું તેના વિશે વિચાર કરતો ત્યારે જરા રંગની બે મોટી આંખો મારા સમક્ષ ખૂલી થતી. આંખો સુંદર હતી તથા ભરખર લાંબી તથા કાળી હતી. આંખના સૌંદર્ય કરતાં તેમાં રહેલો ભાવ અને આકર્ષણ કરતો હતો. આંખો લોભામણી, જદુષ્ઠજરી અને આસક્તિવાળી નહોતી. તેના દેખાવ શાંત, તથા લાગણી તથા દીલગીરી ભરેલ હતો. હા, તે આંખો દીલગીરી જરી સહાનુભૂતિવાળી અને નમ્ર હતી. મારા મન સમક્ષ તે દરશ ખડું થઈ ને અદરશ થઈ હતું. અને ધણીવાર લાગતું કે મારી પ્રિયતમા રૂક્તા આંખો જ હતી !

તથે મને પોતા વિષે વિગત લખી હતી.
તે મધ્યમ વર્ગના કુટુંબની હતી. તેની તબી-
યત નાણુક હોવાથી ઇન્ટરમીડિએટ થયા પછી
તે ઘેર રહેતી હતી.

મારા વિષે પૂછો તો હું શ્રીમંત કુટુંબમાં જન્મ્યો છું. મારા માળાપે મને મોઢે ચઢાવ્યો હતો. હું બોનસની અભ્યાસ-ક્રમમાં છું.

અમારી મૈત્રી પુરેપુરા એક વર્ષ સુધી
 ચક્રવર્તી રહી. અમારા એમાંથી 'કોષ્ટકો
 નમો' આપ્યું નહિ. તેનું નામ કુસુમિની હતું.

ઉનાળો આવી પહોંચ્યો હતો, અલ્લાહના આદના ઉનાળાથી તો તોળા ! મારા માતા પિતાએ મમ્મરો જવાનો નિર્ણય કર્યો. હું આ જગ્યાને ધિક્કારતો હતો. ત્યાં તો ગમે તે રેંજ પેંજ નજર ચડે. મેં મારા પિતાને લખ્યું કે મારે હાઈલિંગ જવાની ઇચ્છા છે. મારે કુટુંબ સાથે રહેવું તેવા મારા પિતાએ આમ્રક કર્યો. હું તેમાં સંમત થયો, નહિ.

થોડી ખેંચતાણ પછી અને મારી મરજી મુજબ કરવાની છૂટ મળી. હું છાંલિંગ જઈને એક ખર્ચાળ હોટલમાં રહ્યો. ત્યાંથી મેં કુસુમને પત્ર લખ્યો.

મારી હોટલ નજીક એક કુટુંબ રહેતું હતું. એક દિવસે જ્યારે હું સવારે ફરીને પાછો આવતો હતો ત્યારે હું એન્જનીયરને મળ્યો, અમારા આશ્ચર્ય વચ્ચે અને એક બીજાને ઓળખતા હતા. તે મારા પિતાનાં મિત્ર હતા, તેજ બપોરે તેને ઘેર જવાનું મને આમંત્રણ આપ્યું. તેથી હું ત્યાં ગયો. ત્યાં તેણે મને તેની બે પુત્રીઓ પરાગ અને વિમળાની ઓળખાણ કરાવી.

મારા સમય કેમ વીતી ગયો તેની મને ખબર પડી નહિ. તેમની સાથે ઓળખાણ થયા પછી અમે ત્રણેયે હંમેશાં સાથે જ જણાતાં. અમારી વાતનો તથા સ્વિજ રમવાનો અંત આવતો નહિ. હું આનંદમાં હતો. આ બેનોમાંથી હું એકપણની સાથે પ્રેમમાં ન પડ્યો તે નવાઈ લાગ્યું હતું. હું તેમને મિત્રો અને બહેનો તરીકે જ ચાહતો હતો. મારા હૃદયમાં તો કુસુમિની જ હતી. તેને માટે હું તલસતો હતો. તે સતત મારા વિચારોમાં વસતી હતી.

આ રીતે એક અઠવાડિયું વીતી ગયું. એક સાંજે અમે ત્રણ ખૂબ ફરીને પાછા ગયા હતા. વાતોનો કંઈ આરોવારો નહોતો. અંધકાર પીમે પીમે જંગલોને અદસ્ય બનાવતો હતો. શેરીમાં ખતી ચવા લાગી હતી. પરાગના જંગલાથી અમે એક માધવ દૂર હતા. પરાગે અજાણતાં પાછા વળીને જોયું. અમે પણ તેમજ કહ્યું. અમે બે જાળાઓને જોઈ. એક પરાગની સમવયસ્ક હતી. બીજી વિમળા કરતાં નાની હતી. પરાગે તેના તરફ બરાબર જોયા પછી જૂમ પાડી, “અરે તું વાંદરી કે ? તું ક્યાંથી આવી પડી ? આકાશમાંથી તો નહિ ને ? આ ચરમા કેમ પહેલું ? તે મને શા માટે પત્ર લખ્યો ? મોટી

એ જવાબ આપ્યો (તેનો અવાજ નરમ તથા ગંધુર હતો.) “ અરે પરાગ, મારી તળીયત બરાબર ન હોવાથી મારે આવડું પડ્યું. છેલ્લા થોડા અઠવાડિયા થયાં મારી આંખો મને બહુ ચિંતા કરાવે છે. ”

પરાગે તેમની વચ્ચે મારી વિચિત્ર સ્થિતિ જણાવી, તેણે મારી માગી તે કહ્યું. “ અરે મી. ય-મને જરા માફ કરો. હું મારી સખી સાથે તપીને વાત કરતી હતી એટલે તમને બૂલી ગઈ. આ મહાશયાની તમારી સાથે મને ઓળખાણ કરાવવા દો. મને ખાતરી છે કે તમે એક બીજાને ઓળખતા હોવા જોઈએ કેમકે તમે સાહિત્ય-પ્રેમી હોવાનો ડાળ કયો છો છતાં મને અંબીરપણે મારી ફરજ ખબરવા દો. આ પ્રસિદ્ધ કવિ અને લેખાં શ્રીમુત્ત ય-અને આ ઉગતી કવિમિત્ર મિસ કુસુમિની ! ”

મારા ચિર પર આકાશમાંથી વજ્ર પડ્યું. આ બાબતની મેં છેલ્લામાં છેલ્લી આશ રાખી હતી. મેં તેના તરફ જોયું. કમનશીબે આ વખતે અમે હીવાના ધાંબલાથી દૂર હતા તેની પાતળી તથા નાળુકા દેહદષ્ટિ શિવા હું કશું જોઈ શક્યો નહિ. અમે ધાંબલા પાસેથી પસાર થયા. મેં તેને જોઈ. હું તે તરફ તાકી રહ્યો. આવી નાળુકા દેહદષ્ટિ પુષ્પ જેવું કોમળ ધરીર ! પણ જો કુસુમ હું સ્વપ્ન સેવતો હતો તે આ કુસુમ નહોતી તેણે ચરમા પહેલું હતું અને તે પણ રંગીન જો મારી કુસુમને તેજ આંખો હોય તો. તેને ઓળખી શકું તેમ હું, જાણતો હતો મેં તેના તરફ તાકીને જોયું. કદાચ તે આંખોનો ચળકાટ ચરમામાંથી બહાર આવે પરંતુ હું નિરાશ થયો.

રસ્તામાં અમે બહુ વાત કરી નહિ. મલાચું કે મારી સમક્ષ તે ખૂબ મુંઝાઈ મ હતી. હું ચૂપ થઈ મથો. સદ્ભાવે પરાગ આ વિમળાએ માત્ર તરફ જોયું નહિ. તે

હમેશ કરતાં વધારે આનંદમાં હતાં. ત્યારે કુમુદ અને તેની બેન છુટા પડ્યા ત્યારે અમે અધીક માધવ આત્મા હવશું.

બીજે દિવસે કુમુદને જોવાની મને તક મળી. આ વખતે દિવસનો સમય હતો તે સ્વસ્થ નહોતી તેમ દેખાતું. મને સહેજ ચિંતા થઈ. તેના અવાજ સંકુચિત હતો. તેનું ખરું સ્વસ્થ જણાતું નહોતું. તે ધણી શીક્ષી લાગતી હતી; તેના હાથ બહુ પાતળા હતા. મને લાગ્યું કે તે મને આહતી હતી. હું તે વખતે કહી શકું તેમ નહોતું. મે તેના મુદુ અવાજ સાંભળ્યો. તે ખૂબ આસ્વાસનથીયે હતો. તેને વારંવાર આવતી ઉધરસ તેની ચારીરિક નાણુકતા બતાવતી હતી. મારી તેની આંખો જોવાની ઇચ્છા હતી, પરંતુ ફરીથી તે ત્રાસ-દાયક ચરમા અમારી વચ્ચે પ્રતિજ્ઞા રૂપ હતા. હું મારી કુમુદની આંખો પણ ફરી શક્યો નહિ હું તેને ત્રણ વખત મળ્યો પણ બહુ વાતચિત્ત કરી શક્યો નહિ.

ત્યારે ત્યારે હું તેને મળતો ત્યારે મને લાગતું કે તેનામાં ગંડમધલ મચી રહી છે. અને તે ખૂબ સંયમ રાખતી હતી અને તેથી કરીને તેના દેખાવ કશાજાનક બનતો હતો. તેની આંખોએ મને ચળેા કરતા વધારે કહ્યું હોત.

કુમુદને મળ્યો ત્યારથી મને બેચેની થતી હતી. મારાં સ્વપ્નને વીખેરી નાખવા તે શા માટે આવી હતી ? તેણે મારી કબજાના શા માટે છુટકે છુટકા ઉઘવી દીધા ? મારી સ્વપ્ન સપ્તિમાં હું તેની પૂજા કરતો હતો. મને લાગતું હતું કે તેના પ્રતિભા મારા પ્રેમ એવો પ્રબળ હતો કે હું તેને પુસ્તકની માફક વાંચી શકતો હતો. હું ત્યારે તૈયાર નહોતો ત્યારે એ મારી પાસે આવી હતી. અને તે પણ ક્યે રહેતી ? તેને જોયા પહેલાં હું જાણતો હતો કે તે મુદર નથી. આંખ ઉપર કાળાં ચરમા સહિત અમારૂં પ્રથમ મિલન

થતું જરૂરી હતું ? જો તે એક સેકન્ડ માટે તે ઉતારી નાખે તો હું જાણી શકું કે હું આહું છું તે જ કુમુદ તે છે કે નહિ ? "

ફરક વખતે તે આવતી ત્યારે તે કમબખ્ત ચરમા પહેરતી હતી. મને ખબર પડી કે ગકટરની સખત સચવાને અંગે તે તેમ કરતી હતી.

મારા એકાંતના સમયમાં નિરાશાથી હું એક બે વખત રડી પડ્યો મેં મનમાં વિચાર્યું. આ ફટકો મારા માટે અસહ્ય છે. હું તેને શા માટે મળ્યો ? મારા મનથી તે બીજા બાળાઓ કરતાં જરાપણુ વધારે નથી; હું તેના કરતાં પરાગને વધારે આહું છું.

હું ફરીથી સપાટ જમીનપર જવા રાજી હતો. મને હવે દાઈ'લિંગનું આકર્ષણ રહ્યું નહોતું. મને રહેઠાને વળાવવા પરાગ અને વિમલા આવી ન શક્યાં તેથી હું ખુશ થયો. મે સેકન્ડ કલાસની ટીકીટ ખરીદ કરી. મને એકાંતની જ જરૂર હતી. ટોળાંના ઘોઘાટ મને અસહ્ય લાગતો હતો થોડી જ મિનિટોમાં મારી ઉપડવાની હતી. મારા માટે અર્થ નક્કી કર્યાં પછી હું બારીની બહાર જોતો હતો. વિચારો અને સ્વપ્નથી હું કંટાળી ગયો હતો. મારું મન તદ્દન સુતું હતું. હું ખૂબ ચીઠીઓ દેખાતો હોવા જોઈએ.

હવે ફક્ત પાંચ મિનિટની જ વાર હતી. અચાનક મારી નજર ત્રીજા વર્ગના બાના પાસે ઉભેલ લોકોના ટોળા પર પડી. જરૂર, કુમુદ જ હતી ! મારી કુમુદ ! હું તેને પીઠ પાછળથી પણ ઓળખી શકું. તેણે મને જોયો નહોતો. સંતાપનો ઉમરો મારા પર ફરી વળ્યો ફરીથી તે ! હું થોડો સુખી થવા માગતો હતો અને મારા મન પર તેનું સ્મરણ રાખવા તે આવી પહોંચી હતી.

છત્તરનો પાડ કે ગાડી ઉપડી. મે બહાર જોયું, તે પોતાનો ફમાલ ફરફરાવતી હતી. મેં તેના તરફ જોયું જે કુમુદને માટે હું

અંતિમ પ્રાર્થના

પ્રેમ :
શ્રી. નીલકંઠ

દુરેક ચિંતા, શારીરિક અથવા માનસિક, દિલને દુઃખે છે. આ દુઃખ કરતાં પેલું દુઃખ સારું એમ સર્વસાધારણ નિયમ ઘડવો બની શકે એમ નથી. જેને કશી પીડા નથી એ માણસ અવલોકન કરી, કલ્પનાની સહાય લેષ, કંઈક અણવાક્યો ઉચ્ચારે છે. પણ કયા દર્દમાં, કઈ નિરાધારતામાં સૌથી ઓછી અસાંતિ છે એ કહેવાનો હકક ફક્ત પીડિતોનેજ છે. હું તદ્દમને એક સત્ય ધટના કહું તો તદ્દમે મ્હારું કથન માનશે.

મ્હારા એક મિત્ર હતા. કુશાગ્ર બુદ્ધિ, રમેદાળ સ્વભાવ, નિર્મળ હૃદય અને સત્યા-મહી મન. એમનો મ્હેરો દેખાવડો પણ ન હોય શકાય અને બદમુરત પણ ન ગણાય. એમણે વકીલાત શરૂ કરી હતી, અને એમના હાથ ધરેજ એમ જોષીઓ અને સામુદ્રિક-શાસ્ત્રીઓ કહેતા. એ વ્યક્તિના બંધારણમાં મહાન યવાના દરેક તત્ત્વ હતાં. એમને અસંતોષનું કારણ હોઈ શકે ? તેમ જતા એમના મ્હો પર એક વિષાદની ઘેરી છાયા પથરાયેલીજ હોય. અને એનું કારણ એ હતું કે મ્હારા એ મિત્ર દૂકા અને ત્રાસ હતા.

તદ્દમે કહેશે કે " જોહો એમા વળી આટલી ચિંતા શી ? મોટાં હસે તો હસતા મ્હોંએ સાંભળવું, બેસાવડીમાં હસે તો હાસ્યમાં હાસ્ય મીલાવવું અને ન્હાના હસે તો આજ કાલની કે ધોલ મારવી. " પણ દરેક શિખા-મણ જેમ, આ કહેવામાં રહેલ છે પણ કરવામાં રહેલ નથી.

અને એમ ન માનતા કે અમે એની ગમગીની દૂર કરવાને કાંઈ પ્રયત્ન બાંધી રાખ્યો હતો. એનો પુર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા ગેળ, ગોરા મ્હેરો આનંદમાં ખીલી ઉઠે એ માટે

અમે ઇતિહાસની મદદ લીધી. આપણી આંખ જેના પ્રતિબંબથી જલકાઈ નય એવી સમાજની બાણીથી વ્યક્તિઓ ગણાવી:—

" શિવાજી મહારાજ કીંગડા હતા. આજે જીવંતો હોત તો પોલીસ કોન્ટેબલ પણ નાનીમાત્ર એવા મેળાલીયને પોતાના 'ટૂંકા' શરીર રૂંધી કરોડો ગાઉ લાંબી પૃથ્વી સર કરી દેતી."

પણ એ તો મૌન મુખે, નિરાશ મ્હેરો માથું ધુણાવતો અને વ્યામુખ્યા અવાજે કંકળી ઉઠતો—

"હું તો ટૂંકા પણ છું અને તોડો પણ છું."

અમે એને દોડવાની સલાહ આપી. અડવાડીયાની અંદર તો જાણે એક બાછીર ગતિએ દોડવું નહીં સસલું, ઉંટ તથા કુરુડીયા વિગેરે જતજતના ખુરા ખુલાલ પ્રાણીઓનો મરદાર બની ગયું હોય એમ, એની માછળ માખનો યુવકવર્ગ અને બાલકવર્ગ બને દોડવા લાગ્યાં. અમે એને ધરમાંજ દોરડી કુદવાની સલાહ આપી. નવો કસરત શરૂ કર્યાને બેત્રીસ દિવસે ધરમાંથી ચેતવણી આપી:—

" અમારે હજી નવું ધર નથી કરાવવું. સંજના ન બેસાવું હોય તો નકકર પત્થરનું કાંઈ ધર શોધો. "

હવે ? એણે " કુશન સોલ્ટ " લેવા માંડ્યું. " રોસ સીસ્ટમ " અજમાવી, પાંચ પર પાણી. ત્રાસ એવી વધવા માંડી કે એ વધારે ને વધારે ટૂંકા થઈ જતા લાગ્યો. ધી, લાત અને ગટાકા છોડ્યે એને વર્ષો થયાં હતાં. બે વખત સાદું બોજને અને બે બાલા મ્હાનાસ્તારદિત. માદા પ્રડી ત્રાસ પડાવા માટે એણે માર્દગીને નોતરી. ઉંઠા જામાં બપોરનાં ઉજળતા તાપમાં રૂંધે; મધ્ય માયામાં સખત દુઃખાવા શિવાય કાંઈ બન્યું

નહિ; એમાસામાં વરસાદમાં ઉભો રહ્યો અને પાણીથી ભીંજાયેલા કપડે કલાક સુધી છો ઉપર સુષ્ક રહ્યો, અને પરિણામ ? ચાર છીંક !! શિયાળામાં થંડે પાણીએ સ્નાન, સ્નાન પછી હવામાં ઉભા રહેવું, સુતી વખતે બધી બારીઓ ખુલ્લી રાખી, પહેરણ વિના સુવ. આ બધાની અસર તરીકે ચાર છીંકો અને બે દિવસ આછી સરદી. રામ રાખે તેને કોણ કહે ?

“ ચિંતાએ ધર કયું. ” પણ ચિંતા થવાને બદલે ચિંતાએ વસાણાની અસર ઉપજાવવા માંડી, આખરે એ કંટાળ્યો. એક નાનું અમે એને મળવા ગયા ત્યારે એ હાથમાં ટુટેલા દોરડા સાથે ઉભો હતો. આત્મહત્યાની ખીંકે અમે એના તરફ ધસ્યા.

“ આ શું, ગડિ થયો છે ? ”

એણે અમને આગળ ધસતા અટકાવી, હતાશ જાને, તીવ નિરાશાભર્યા અવાજે કહ્યું—

“ ફસિ દેતા દોરડું ” પણ ટૂટી ગયું. ”

અમે એને બહુ સમજાવ્યો—

“ હસી કાઠ, ભીર-હૃદય કયાંથી બનતો નથી છે ? ”

પણ માણસ શું શું અને કેટકેટલું હસી કાઢે ? એક વખત અમે રોશન ઉપર વજન કરાવતા હતા અમારી સાથે એ પણ હતો. અમારા આગ્રહને વશ થઈ એ વજનમાપક થંત્ર ઉપર ચડ્યો અને એને ચડતા નેહ ધુણેલાઈ કુતુહલથી પ્રેરાયેલા પ્રેરકેલું એક ટોણું અમારી અને થંત્રની આભુત્રાણુ સમુદના એક મોજાની જેમ, ફરી વળ્યું. મ્હારો મિત્ર થંત્ર ઉપર ચડ્યો. થંત્રનો કડિ, જાની ઉપર હાથી ઉભો રાખવાનો પ્રયોગ કરતા રામભૂતિના દેહ જેમ, બે ત્રણ પગ ધુન્ધી અને સ્થિર થયો. વજન વાંચતા એક જણ મહારાષ્ટ્ર ઉઠ્યું:—

“ ઓ મ્હારા બા..... ”

વાક્ય પુરું થાય તે પહેલા યોગમાંથી એક મનુષ્યે પુછ્યું.

“ કોણ, મશીન બોલ્યું ? ”

રાહદારીઓ “ કંઈ મીલનો લોટ ખાઓ છો ? ”

“ સરસ ગળડો છે, હોં ચાર ! ” વિગેરે તિરકારપાત્ર ઉદ્ગારો સંભળાયા. ધોડા-ગાડીમાં બેસવા જાય તો ગાડીવાળો કહેતો—

“ જરા સથુર કરજો, સાહેબ. ધોડો ઝાક ન થાય, હું જરા લગામ સંભાળું ” કેટલાં પણ એ વડીવાત થી રોતે કરે ? એક વખત એમને એક કેસમાં રોકવામાં આવ્યા. ન્યાયાધિશ રહામે એ દલીલ કરતા હતા ન્યાયાધિશે કારણસર આમ તેમ બેયું અને પુછ્યું:—

“ તમારો અસીલ કેમ દેખાતો નથી ? ”

આ વાક્ય સાંભળી મ્હારા મિત્રનો અસીલ તેમની પીઠ પાછળથી નીકળ્યો.

“ ખરા જાદુગર છો, બાઈ ! ” પ્રજાજ ધીમે બોલાયેલા આ રખો, કેટકેટલી યાંત્રિ બેદી, પડખાની મારફત ચારે તરફ ફરી વળ્યા, અમ દિવસે દિવસે વાત વધારે બગડી. મ્હારો મિત્ર અને આનંદ દુરમન બન્યા.

મહિન્દાની મ્હારો જેરદાજરી પછી હું એને મળવા ગયો. ને દમ્ય મ્હારી નજરે પડ્યું તે જોતા મ્હારા પ્રાણ થંબી ગયા. મજીલર મ્હને થયું કે હું સ્વપ્ન તો નથી જોતો ? પણ એ ચિત્ર કઠોર સત્ય હતું. મીચબોન ટાવરના પ્રતિક જેવો મ્હારો મિત્ર પથારીમાં પડ્યો હતો. એના હાંબ્યાં હાંકારાથી વાતાવરણ અસીમ હાં અને હૃદયદાવક કરણતાથી ઉભરાઈ જતું હતું. એની આભુત્રાણુ ફસ પંદર જણુ બેઠા હતા ઢાકતર નાડી તપાસતા હતા. હું પણ, અવાજ ક્યાં વિના, ધીમે પગથે એક ખુણામાં જઈ બેઠો.

બધાની આંખ ઢાકતર તરફ હતી. ઢાકતરની આંખ હાં પગ હતી. પેટ, જાતી, પીઠ વિગેરે અવયવોને ઢોળી, એના જુદા જુદા ભાગોને, મોટરનું શું જણું વગાડતા હોય તેમ કળાવી, લગભગ એક કલાકે ઢાકતરે ચિકિત્સા પૂરી કરી. મહાત્માના યાનામૃતનું પાન કરવા અધીર છતાં યાંત્ર ભક્તજનોની જેમ અમે

આતુરતાથી એમના તરફ વળ્યા. અને આકાશ-
વાણી સરખા, ન જાણ્યા કે ન ટાળી શકાય
એવા, શબ્દો અમારે કાને અધકાયા:—

“ એમનું સરીર તદ્દન નિર્ભય છે, ”

વિજ્ઞાનના વખાણ ધણી યાય છે. હવે
મને શંકા યાય છે કે આ પ્રશંસા સકારણ
દશે ? જે દર્દનિ વિખ્યાત અને લોકપ્રિય
વૈદ્યો, દાકતરો અને હકીમો નિરાશી, તુદ્દન
તંદુરસ્ત. “ વધારે વજનની ખામી શિવાય ”—
જણાવે છે તે મૃત્યુને આરે ચી રીતે, આ
માટે ધસકાય છે ? ઇશ્વરનાદ જેમ આ પ્રવતે:
સંતોષકારક ખુલાસો અમને જણાયો નહિ.

અંતે મહારા મિત્ર સ્વર્ગની સીડોતી
જાહેર પાસે આવી પહોંચ્યો. સ્નેહાળ,

[કાળી ચરમા : અનુસંધાન પૃ. ૧૮૩નું]

તલસતો હતો તે જ કુમુદ હતી । આ
વખતે તેણે ચરમા પહેર્યા નહોતા. મેં દરખા
કરેલ આંખો દુઃખે શકતો હતો. ગાડી
ઉપડતાં અમારી આંખો મળી. તે હસી-પણ
હાસ્ય કેવું હતું । તે હાસ્ય, મારા પ્રતિભા
તેના પ્રેમ, તેની દીક્ષગીરી તથા તેને ખમતી
પહેલ મુરોલીઓ કહેવું હતું. મને તો ગાડી-
માંથી કૂદી પડવાનું મન થયું પણ કેમ
અદશ્ય શક્તિએ મને પાછો ખેંચી લીધો.

કેવી મરકરી ! જ્યારે મારી નિરાશા પ્રા-
શ્નમાં પહોંચી હતી ત્યારે મને આ મળ્યું.
ત્યારે મોઝું-મળું મોઝું થયું હતું.

ત્યાર પછી મને તેના તરફથી ખજર
મળ્યા નહિ. મેં તેના પર પત્ર લખ્યો પણ
તેણે કંઈ જવાબ વાળ્યો નહિ. દાઈલિંગની
મારી રીતભાતનો જાહેર વાળવાને મેં યત્ન
કર્યો, પણ કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ.

જાણ મદિના વીતી ગયા. ઓછોજનની
સવાર હતી. દિંદી માંસિક આખ્યુ હતું.
યંત્રવત્ત મેં તેના પાના ફેરવ્યા. મારી આંખો
નીકળી પડવા લાગી. મેં પાનાને પ્રકાશમાં
લપ્ત વાંચ્યા માંધ્યું. તેમાં લખ્યું હતું કે,

શુદ્ધિવાન, સમ્યક્તિ જેને મનુષ્યો ચાહે છે
અને જેને દેવ ચાહે છે તે અમને દુઃખ-
સાગરમાં કુળકાં ખાતા ઊડી સ્વર્ગે સીધાવે
છે. નિષ્કુર વિધાતા !

હવે અમે આશા ઊડી દીધી. હવે તો
પણ ગણતી હતી. મિત્રો સમાવ્હાલાં અને
ખાસીઓથી ઓરડે બરાબ મળી હતો. હું
એના ઓશીકા પાસે બેસી એને માથે હાથ
ફેરવતો હતો. અતે એણે આંખ ઉઘાડી.
હેરવીવાર એક ડોશીએ કહ્યું. “ ભાઈ, કાંઈ
બેઠક છે ? ” મળગળે માઠે અને ધીણ સ્વરે
બોલાયલા શબ્દો અમારે કાને પડ્યા:—

“ આવતે જન્મે મહેને જાડો કે દૂકો
ન જનારીશ, દિનાનાથ ! ”

“ ઉમતી કવિવિત્રી મિત્ર. કે સંયમી ગુજરી
ગઈ. ” મેં વધારે વાંધ્યું નહિ.

એટલે તે મને વિલાપ કરવા ઊડતી ગઈ.
મેં તેના માથાપ પર પત્ર લખ્યો નહિ.
તેમની દીક્ષગીરી મારા કરતાં વધારે પ્રયત્ન
હોઈ શકે નહિ. એકાદ મદિના, પંછી મેં
પરાગ પર પત્ર લખ્યો. મારી દીક્ષગીરીમાં,
વિચાર સુધી શકાય તેવી તે એકલી જ
હતી. તેણે ખૂબ સહાનુભૂતિભણું વર્તન
ચલાવ્યું.

તેના તરફથી મને જાણવા મળ્યું કે કુમુદ
મને આહતી હતી. દાઈલિંગમાં મારી ઉમ-
ળકા ચિનાની રીતભાતથી તેને ખૂબ દુઃખ
થયું હતું. મારા પત્રો તેને કદી મળ્યા ન
નહિ. મેં દાઈલિંગ ઊધ્યું કે તરતજ તે
માઠી પડી હતી. તેને આરોગ્ય ભુવનમાં લઈ
જવામાં આવી હતી. ત્યાં તે મૃત્યુ પામી
તેના પિતાએ મારા પત્રો તેને આપ્યા નહોતા.
તે નિરાશાથી મૃત્યુ પામી હતી.

અત્યારે દુઃખરથો છું. આ જનાવ વિશે
દુઃખણી વખત સ્વપ્ન તરીકે વિચાર કરું છું.*

* મૂળ દેખિકા મિત્ર પદા વિનાય.

સિરોલીન રોયથી

જંદુરનું હૃદય રાખીને કાય
અટકાવો

જંદુરના માટે

આદર્શ ટોનીક તેમજ જંદુરને શરદી
માટે દુનિયામાં સૌથી ઉત્તમ ઉપાય

આપે-વસાવ્યું ? ...

ગુણગરવી ગુજરાતીનું પ્રિય માસિક
ગુણસુન્દરીનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું લેટ પુસ્તક

ભૌતિક

લેખક :

નવલકથા

રંજન

સા. 'મનોહ'

B. A.

'રંજન' નવલકથા હિન્દુ સમાજનું-પરસંભારનું એક આશુ
પ્રતિબિંબ રજુ કરે છે. છોકરા છોકરીઓના વિવાહ કરવા,
પરણાવવા, પસંદગીના અતેક સવાલો, માળાપોની ખટપટો,
તેમાંથી નીકળતાં અતેક પરિણામો હિન્દુ સમાજના રોજિંદા સવાલ
ઉપર રચાય છે. લેખકની કાપા સાદી અને સરળ છે. જાણે આપણા
સગાઓ કે ન્યાત જાતની વાત કેમ સંભળતા નહીં હોય એ
તેવું જ વાતાવરણ લેખકે ઉત્તું કરવાને સમર્થ નીવડ્યા છે.

[સાંજ વર્તમાન, તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮]

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા.

આયુર્વેદનું અમૂલ્ય ઔષધ અને

બાળકોની જીવનદાત્રી

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી [ખદિરાદિઘૃત-ખેરનું ઘી.]

(રજીષ્ટ્ર)

જન્માંજીને યતા દરેક દેહોને મટાડી
તેમને તંદુરસ્ત, દીર્ઘાયુષી અને રજીપુષ્ટ
બનાવે છે. આ સોગડીનું મેવન કરનાર
બાળકો આગમ્ય, આનંદ અને નવચેતન
પામ્યાં છે.

કીમત ૩મી ૧ ના ચાર આના.

વી. પી. પો. જુડ.

વેદ્ય એન. એચ. મહેતા.

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

—સંતતિ વિના સંપત્તિ નકામી છે—

શ્રીઓ મારે ખાસ ઉપદેશગી અને

વંધ્યત્વ વિનાશક

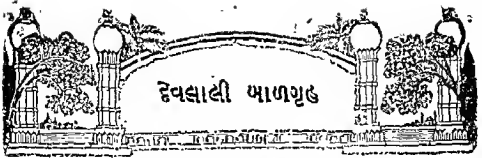
[ખદિરાદિઘૃત-ખેરનું ઘી.]

આ ઘી શ્રીઓના દેહો જેવા કે, માસીક
રક્તની અનિયંત્રિતતા, 'જોડી' મરમી લોહી
વિકાર, કમ્બુવાક, રતવાથી બગાડતાં જન્મા,
પ્રદર, લોહીવા, અધુરા માસે બાળકનો થતો
જન્મ, સગર્ભાવસ્થામાં તાવ, અશક્તિ, કેડનો
ફાગાવો, ગર્ભાશયનો સોજો વિગેરે દરેકને
મટાડી ગર્ભનું પોષણ કરે છે. છોડ હોય તે
ખાલવે છે અને ગર્ભાશયને ગર્ભધારણ પોષ્ય
બનાવે છે. કીમત રતલ ૧ ના ૩ આના રૂપીયા
એ. અરધા રતલનો રૂપીઓ એક વી. પી.
પો. જુડ.

વેદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગડી ડીપો.

ભાવનગર. (કાઠીયાવાડ)

એણી બાર વરસ સુધીનો સમય બાલકના જીવનમાં સદૃશી વધારે મહત્વનો છે. આ સમયમાં જ બાલકના હૃદયમાં શુભાશુભ સંસ્કારોનું આસપણ થાય છે. અને એ સંસ્કારોમાંથી જ જન્મિષ્યનો માનવી મ્હોરે છે ને વિકસે છે. અંગ્રેજ કવિ વર્ડસવર્થની હકિત Child is the father of man, આ રીતે સંપૂર્ણ સાચી બને છે.

જેનવણીકારો અને શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ પણ બાલજીવનના આ સમયને એ જ દૃષ્ટિથી સવિશેષ ગહત્વ આપે છે. સમગ્ર જીવનભરના શિક્ષણ કરતાં આ સમયમાં અપાયેલું શિક્ષણ જીવનના ધડતરમાં અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. એટલે જ શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ અને વિચારકો બાલજીવનના આ સમયને વિશે ગંભીરતાથી વિચાર કરી રહ્યા છે.

છતાં આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે આ સમય દરમ્યાન જ બાલક તરફ સદૃશી વધારે દુર્લભ જતાવવામાં આવે છે. કાં તો આપણે બાલકને આ સમયમાં રમકડું માનીને તેને ખોટી લાઝ લડાવીએ છીએ. કાં તો જીવનના ગૂઢ પ્રશ્નો સમજવા માગતા બાલકનાં કુદરતી કંટાળા જાહેર આપણે લપ જેવું માનતા ધમ જમએ છીએ. ગમે તેમ પણ બાલક તરફનું આમાંનું કોઈ પણ પ્રકારનું વર્તન એક સરખું જ હાનિકારક છે.

અને આ વર્તનમાંથી વખત જતાં વિકસતી બીજતા, નિર્જાતા, અવ્યવસ્થા અને

અસજકતા માટે મન માન્યાં કારણો ઉઠાં કરીને આપણે આપણી બેદરકારીનો અને અસક્તિનો બચાવ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. અને ચોનીસમાંથી ચાર કે પાંચ કલાક બહુવનારી શાળા કે બાલમંદિરમાં આપણા બાલકને મોકલીને આપણે આપણી ઇતિહાસવ્યવસ્થા માની રહીએ છીએ.

પણ અહીં જોતાં આ સમય દરમ્યાન બાળકને જેટલી જરૂર માગ્યાપતી હોય છે, તેથી પણ વધારે જરૂર તો ચાત્રીય શિક્ષણના અને સંપૂર્ણ જીવનના સંસ્કારોની છે. એવું શિક્ષણ અને એવા સંસ્કારો આપનારી સંસ્થા-ન્યાં કાલકરો બાળકોની નાની મોટી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિના સાક્ષી અને સાથી બનીને બાલોબાળના જનમત મળાનું કામ કરી રહ્યા હોય. અને ન્યાં બાળકોના સતેલા સંસ્કારો જગાડવા માટે અનુકૂળ ભૂમિકા અહોરાત્ર મળી શકતી હોય તેવી સંસ્થા-અઘી વરસ યુવા દેવલાલીમાં ચાલી રહી છે.

દેવલાલી એક સુંદર આરોગ્ય ધામ તરીકે સુવિખ્યાત છે. પ્રતિવર્ષે હજારો માનવીઓ ત્યાં જાય છે અને આરોગ્ય અને સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. મુખ્યભૂમી ખૂબ નજીક હોવાનો લાભ પણ એને મળે છે. અને ત્યાં પારસી યુરોપિયન અને મુસ્લીમ બોર્ડિંગ સ્કૂલો વરસો યુવા ચાલી રહી છે.

ગુજરાતી હિંદુઓ માટે એવી સંસ્થાનો ત્યાં અભાવ હતો. તેને લીધે દેવલાલી બાળ-ગૃહની ત્યાં સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

એ દેવલાલી બાળગૃહનો વિસ્તૃત પરિચય આપવાની જરૂર નથી. કેવળ અલ્પતન દ્રષ્ટિ-ખિન્નુથી ચાલતી આ સંસ્થામાં બાળકોના નિવાસ તેમજ શિક્ષણ બંનેનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે. આ સંસ્થાના સેવાભાવી, ભાવના-શીલ, કાર્યકરોનું મુખ્ય ખર્ચ સંસ્થાના બાળકોના મોજાપામ અને સર્વદેશીય વિકાસનું હોવાથી શુદ્ધ સેવાભાવથી જ એમણે આ ક્ષેત્ર સ્વીકાર્યું છે. પચોસ રૂપિયા કરતાં વધારે વેતન કોઈને પણ આપવામાં આવતું નથી. બધા કાર્યકરો નિવાસ-ગૃહમાં જ રહે છે. અને બાળકોની બધી પ્રવૃત્તિઓમાં સાથ આપીને બાલગૃહમાં સજીવ કૌટુંબિક વાતાવરણની દૃઢ આપી રહ્યા છે.

સંસ્થામાં અત્યારે ૩૧ બાળકો છે. તેમાં મોટામાં મોટા અંતિવાસીનું વય ૧૨ વરસનું છે, અને નાનામાં નાના અંતિવાસીનું વય ૩ વરસનું છે. બધાજ બાળકોના માબાપોએ પોતાના બાળકનાં વિકાસ ભેદને આનંદ અને આશ્ચર્યના ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે. પ્રતિષ્ઠિત શિક્ષણશાસ્ત્રીઓએ પણ સંસ્થાનું શાસ્ત્રીય સંચાલન ભેદને સંતોષ વ્યક્ત કર્યું છે.

સંસ્થાના કાર્યકરોએ આ સંસ્થાને વ્યક્તિ-ગત માલીફોની નથી રાખી પણ એને જાહેર સંસ્થા બનાવી છે. એટલે તેમાં વ્યાપારી વૃત્તિ કે નફાખોરી પેસી જવાનો ભય જ નથી.

આ સંસ્થાને અત્યારે પોતાના સ્વતંત્ર મહાનની આવરમકતા છે. અને તે માટે લગભગ દરેક દળર રૂપિયાના ખર્ચનો અડસટો કાઢવામાં આવ્યો છે. એ રકમ માટે અને

ફંડની યોજના કરી છે. બાળકોના માબાપો, શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ, તત્તન કેળવણીના સહાનુભારીઓ, બધાં જ આ યોજનાને પોતાનો આશ્રય આપીને પોતાની સહાનુભૂતિ વ્યક્ત કરી શકે તેમ છે.

ગુજરાતના શ્રીમંતો અને સામાન્ય જનતા પણ આ ફંડમાં પોતાનો ઉદાર સહકાર આપીને પોતાને આંતરે ચાલી રહેલા આ સેવા યત્નને મદદ બનાવશે એવી આશા છે.

જયન્તીલાલ ઓઝા
સંચાલક દેવલાલી બાલગૃહ
દેવલાલી કેમ

- શ્રી. ગિણુભાઈ બધેકા
 „ તારાભેન મોડક
 પ્રો. રામનારાયણ વિ. પાઠક
 શ્રી. પ્રેમલીલાભેન મહેતા
 પ્રો. ઉમાશંકર ભોધી, એમ. એ.
 „ ઉમેદશાઈ મણિયાર, એમ. એ.
 શ્રી. ગુલાબદાસ ધોડર
 „ બકુભેરા
 પ્રો. મનમુખલાલ મ. જવેરી, એમ. એ.
 શ્રી. કમળાશંકર જે. દવે, એમ. એ. (લંડન)
 „ જીવનલાલ મોતીચંદ
 „ રામજી હંસરાજ
 „ માણેકલાલ અ. રહેતા
 „ કરશન ખેંગાર
 „ મનમુખલાલ મણિલાલ મહેતા
 „ મનમોહનદાસ પી. ગાંધી
 „ હરજીવન રતનશી
 ડૉ. કૃષ્ણ બ. પે. દાડેવાડા
 „ એચ. એન. મણિયાર,
 એમ. બી. બી. એસ.

[૧] પોતાના પગ પર

અમુક ઉમરે પુગતાં દરેક સ્ત્રી કે પુરુષે પોતાના પગ પર ઉભા રહેવાની શક્તિ કેળવવી જ જોઈએ. તમે ધારણા કે આ શું ? દરેક જણુ બાળપણથી જ પોતાના પગ પર ઉભું રહે છે કોઈ પારકા પગ લઈને તે ઉપયોગ કરી ન શકે, વાચકવર્ગ, મારું કહેવું જુદું જ છે દરેક આ સુષ્ટિમાં પોતાનો માર્ગ કશી સેવા ખાતર પોતાનો જીવન નિર્વાહ કરવો જોઈએ, તે માટેની શક્તિ કેળવવી જોઈએ, પોતાના ખેંચ પ્રમાણે જીવન જીવવા ખાતર આપ કમાઈની ખાસ જરૂર છે. તમારામાંના ધણીક વિચારે છે કે અમારે કમાવવાની શી જરૂર છે ? બાપા બાઈ કે પતિની કમાણી ઉપર તેઓ આધાર રાખી લહેરથી રહે છે. પણ યાદ રાખો કે પારકાની કમાણી પર જીવીને જીંદગી પસાર કરવાનો વિચાર પરાધીનતાને પોષે છે. એ વિચાર મનજામાંથી દૂર ન થાય ત્યાં સુધી પોતાના ખેંચ મુજબ જીવવાની શક્તિ રૂઢિના કુર બંધનો તોડવાની શક્તિ કે સમાજની તરફથી થતી રીકાઓને અને સમાજના વિચિત્ર રહેઠાણને કમાવી દેવાની શક્તિ ને ઢિંમત કે કદી પેદા થઈ શકતાં નથી.

પૈસાદાર ધરની સ્ત્રીઓ ધારે છે કે અમારે કમાવાની શી જરૂર છે ? બાઈપતિ, સુંદર સુમર્ગ પહેરીને મોજ કેમ ન કરીએ ? અમેરિકાના પ્રમુખ શ્રી. રૂઝવેલ્ટનાં પતિની

દાખલો લો. મીસીસ રૂઝવેલ્ટ અમેરિકાના તાજવિનાના રાગનાં પત્નિ છે. તેમને કશીએ વાતની તમા નથી, તે છતાં તેઓ પોતાં કમાવા માટે ખુબ મહેનત કરે છે, પોતાં અને કેટલીક બીજી સ્ત્રીઓ મળી એક વિશાળ દુકાન ચલાવે છે. તેમાં તેઓ સરસામાન ને મર ઉપયોગી વસ્તુઓ વેચે છે. તે ઉપરાંત મીસીસ રૂઝવેલ્ટ ધંધાદારીની મારફત રેડીઓ પર વાતાલાપ અને લાપણો આપે છે. આ બધી આવકનું એ શું કરતાં હશે ? સુંદર વસ્ત્રોમાં કે મોજમગ્નમાં ખર્ચતાં હશે ? ના, ના, જરાએ નહિ. પોતાની બધી કમાણી તેઓ જનતાની સેવા કરવા ચાલતી સંરચાઓને આપી દે છે, આ બાબતમાં તેમનું અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

બીજા દેશમાં સ્ત્રીઓ આપ કમાઈ માટે ખુબ ધગધ ધરાવે છે. દરેકને જાતે કમાવાની હોસને ઉત્સાહ હોય છે અને તેઓ તે પ્રમાણે વર્તે છે. કુલીનતાનો ખોટો ખ્યાલ તેમને હોતો જ નથી. યુરોપમાં સારા ધરની સ્ત્રીઓ પણ આપ કમાઈને મહત્ત્વ આપે છે.

એથી ઉલટું આપણે ત્યાં શું છે ? સારા ધરની સ્ત્રીઓ આપકમાઈમાં એજ સમજે છે. નાનમ સમજે છે. એજ સંકુચિત વિચારો તેમને પરાધીનતાની બેડીઓમાં વધારે મજબુત જકડે છે. મનુષ્યના જીવનમાં ધણીએ પ્રસંગો બને છે કે જ્યારે પર કમાઈ પર

જીવનારને એમ થાય છે કે અત્યારે હું આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર હોત તો હેતુ શાસ્ત્ર ? કોઈવાર ઘરમાં વિચારની સખ્ત અયકામણ થઈ જાય છે. પોતાના વિચારોને આદર્શોને વેગ આપવાની ઇચ્છા થાય છે. પણ ? આર્થિક પરાધીનતાનો પહોં સામે હોય છે. તેને કેમ આજીવન એ સવાલ મનને મુંઝવે છે, એવી મુંઝવણોમાં જ જીવન વીતી જાય છે.

જીવનનીમાં આપ કમાઈની શક્તિ દરેક કેળવવી જોઈએ. એથી પોતાના ખર્ચ પ્રમાણે જીવન જીવવાની હિંમત આપોઆપ આવે છે. પોતે જ ખાધ પીને સ્વાર્થી જીવન પૂરું કરવા કરતાં વધારે ઉપયોગી જીવન ગાળવાની ઇચ્છા આપોઆપ ઉદ્ભવે છે. જીવન વધારે શાંત અને સરળ બને છે ખુબી ભરાઈને રહવાનો કે કંકળાટ કરવાનો સમય પછી રહેતો નથી. દેશમાં અત્યારે ચારે કોર સ્વતંત્રતાના સુર સંભળાય છે. તેમાં આપણો કાળો કેટલો કે લગભગ બધો જ સ્ત્રી વર્ગ રૂઢીના કુરીવાજોની બેડીમાં બંધાયેલો છે. સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની શક્તિ નથી.

બીજીની આડે આવતી બાબતોને ધક્કો મારી બાણ હાથેલી મુકાબની તાલાવેલી આપણમાં નથી. તેનું કારણ ? આપણી પરાધીનતા.

જે તમને યાદ હોય તો જ્યારે શ્રી. જીવાલાલ દેસાઈ આપણે ત્યાં આવેલા તે વખતે એમણે પોતાના લાપણમાં કહેલું કે આપણે ત્યાં ધરમાંથી લાયક ઉમ્મરના દરેક સ્ત્રી. પુરૂષે કમાઈ જોઈએ. એવો પ્રસંગ આપણી સામે જલદી આવી રહ્યો છે. જે દેશની સરેરાશ આવક રૂ. ૬) હોય તેમાં સ્ત્રીઓ રૂ. ૧)નો વધારો કરી શકે એ બધી જ આઈની બાબત છે. " તેથી દેશ સ્વતંત્રતાની જે લડત લડી રહ્યો છે. તેમાં સ્ત્રીઓ પણ કાળો આપી શકે છે એમ તમને નથી લાગતું ?" પોતાના પછી ધરનું શું થશે ? એવો ખ્યાલ પુરૂષોને સ્વતંત્રતાની લડતમાંથી રોકી શકતો નથી પછી તો ધરમાં બધે જ આત્મવિશ્વાસ વધે છે. આઝાદીની તમન્ના વધારે ઉમ્મર સ્વરૂપે વેગ પકડી શકે છે. આ દુનિયામાં સર્વજન જીવન જીવનારો સંતોષ પેદા કરે છે.

['જીવન સમાચાર' માંથી સાંભળેલું]

[૨] અમેરિકન સ્ત્રીઓની પ્રગતિ

લેખક : ધી. રમણિકલાલ નયચંદલાઈ દલાલ

બી. એ, એલએલ. બી.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ ખૂબ જ મહત્વાકાંક્ષી, ખૂબ જ પ્રગતિશીલ ને યુરોપ કરતાં ખૂબ જ નિબળાત લેખાય છે. અતિ ધૈર્યશીલ, સ્વાશ્રયી, સ્વતંત્ર ને અસ્પ વિનમ્ર મનાય છે. જીવન આપી શકે એ બધાય હકો ને તકો અમેરિકન સ્ત્રીઓને હવે, મળી ચૂક્યાં છે. હિંદી સ્ત્રીઓ એ અર્વાચીન યુગમાં બધી જ પ્રગતિ સાધી છે છતાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ પર દષ્ટિપાત કરવો અરથાને નહિ જ લેખાય.

૬૭ કાલની જ વાત છે કે અમેરિકામાં

સ્ત્રીઓને જીવનક્રમ માટે ધારાધોરણ બસવામાં લાયક મળ્યો; પુરૂષો પોંઠે ધણો પસંદ કરવાની તક ને સ્વતંત્રતા મળી આજે ત્યાં સ્ત્રીઓ વૈદ્યો, કલાકારો, કારિગરો, વકીલો, ન્યાયાધીશો, ધારાસભાના સભ્યો, વિદ્યાપીઠો ને વિદ્યાલયોના પ્રમુખો ને પ્રતિના સુબાઓ તરીકે નજરે પડે છે. કોઈ વિરલ વ્યક્તિત્વને જ એ સ્થાન મળે છે એમ નથી; પરંતુ એ બતાવો હવે સ્વાભાવિક બની ગયા છે. છેલ્લા થોડાક દશાબ્દોમાં સ્ત્રીઓનાં કાર્યક્ષેત્રો વિસ્તાર : જળબ વધ્યો છે, એમનાં હિતો પુરૂષો જેટલાં

જ વિરેલીયું બન્યાં છે; હવે માત્ર ઓછી વત્તી અગત્યનો જ સવાલ છે.

પરંતુ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સ્ત્રીઓમાં હિંદી સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં અદભૂત પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર નથી. સો વર્ષ પહેલાં અમેરિકાની સ્ત્રીઓની દયાનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. રથે રથે બંધનો એની નજરે પડતાં, ઘરમાં કે જગતમાં એમને અનેક મુશ્કેલી નડતી, પરિણીત સ્ત્રી મિલકતો ઉપર માલકી હકક ધરાવી શકતી નહિ; ક્યાંકા કરી શકતી નહિ ને તેથી કાયદેસર રહેતે ધંધામાં જાગ લઈ શકતી નહિ. સ્ત્રીઓનાં પોતાની મનુસૂરી લેવાનો પણ હકક નહોતો. એનો પગાર તે એનાં હોકરોં પણ એના પતિની મીલકત ગણાતી સામાન્ય કાયદો સ્ત્રીઓની માનસિક શક્તિઓવાળી ને શારીરિક દૃષ્ટિએ નિર્બલ દેખાતી.

અમેરીકન પરિણીત સ્ત્રીઓનો મીલકતને લગતાં હકો સંભાળત કરતો કાયદો પ્રથમ ન્યુયોર્કમાં ઇસવીસન ૧૮૪૮ માં પસાર કરવામાં આવ્યો. તે પહેલાં પુરોનો જ હકકો હતા. સ્ત્રીઓને તો માત્ર ફરજ બજાવવાની જ રહેતી. એ પરિસ્થિતિ બદલ કાંઈ વાંધો પશું જોવાયું નહિ. આજે વરિસ્થિતિ ફેરવી બધી જુદી છે ? આજે અમેરિકનો સ્ત્રીઓની સેવા સ્વીકારવાનું પસંદ કરે છે. એમનાં કાર્યોથી રાજ્યે છે.

ઓમહાઈસમી સદીની શરૂઆતમાં અમેરિકન સ્ત્રીઓ શુદ્ધિશીપદ એકલું જ પસંદ કરતી. ઘર બહારના બધા જ ધંધા એમણે પુરોનો સુપ્રત કરી દીધા હતા. સ્ત્રીઓ માત્ર પાણીમાં ને સંતાનો ઉછેરવામાં જ રમતી. માતૃત્વ ને પત્નીત્વ એ બે પ્રકારનાં જ જીવન સ્ત્રીઓ માટે સર્જ્યાં હતાં. પતિ ઘરનો સરમુખત્યાર હતો. પ્રતિભાશાળી પુરો હજી પણ એવું જીવન ઠકાકાથી ગુજારે છે.

સ્ત્રીઓને મતાધિકાર હતો. જ નહિ.

દેવમંદિરમાં પણ તેમને જે ક્યાંકો કરાવામાં આવતી તે તે કરતી. બાઈબલમાં પણ આ નિર્બલ જાતિ ઉતરતી પંકિતમાં જ મૂકાઈ છે. ઇસુનો આમજનતાને ખ્યાલ આપનાર સેઈન્ટ પોલ કહે છે, " પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થઈએ તેમ સ્ત્રીઓએ પતિની ઇચ્છાને આધીન થવું જોઈએ, " વળી તે ઠકાકાથી ઉભરે છે " સ્ત્રીઓએ દેવમંદિરમાં સંપૂર્ણ શાંતિ જાળવવી, એમને એક શબ્દ પણ બોલવાનો અધિકાર નથી. " સ્ત્રીનું રથાન ક્યાંય હોય તો તે ઘરમાં જ છે એમ સેઈન્ટ પોલ માનતો. સામાન્ય રિવાજ સ્ત્રીઓને પુરોથી ઉતરતી પંકિતમાં મૂકતો પુરુષના પતન માટે સ્ત્રીઓને જીભેશર લેખતો. સેઈન્ટ પોલના ઉપદેશને કાયદાએ વ્યવહારમાં મૂક્યો હતો " દરેક પુરુષનો આગેવાન પ્રભુ છે; દરેક સ્ત્રીનો સરદાર પુરુષ છે. " અસલના ધર્માભ્યુક્તો કહેવા પ્રમાણે ઉચ્ચતમ કાર્યો માટે જ પુરુષોનું સર્જન થયું હતું. સ્ત્રીની અબજા જાત ફક્ત પુરુષોની સેવા માટે જ સરખાઈ હતી. " સ્ત્રીઓથી આપણે વિમુખ રહીએ તે જ યોગ્ય છે. " સેઈન્ટ પોલના પદોને ટેકા આપતાં ધર્માભ્યુક્તો ઉચ્ચારતા, " સ્પર્શમાં જ માત્ર નહિ પણ એ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવામાં પણ પાપ છે. જેણે સાચું શિક્ષણ લીધું છે તે સ્ત્રીઓથી વિમુખ જ રહેશે. " " સ્ત્રી આકર્ષણનું પ્રતીક છે, એ રમતીઆળ, પોપાડને ચાહનાર ને મોહ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રાણી છે. " સારી વાત તો એ છે કે એને અંતઃપુરમાં જ પૂરી રાખવી. સેઈન્ટ કીસેસ્ટમ પણ આ જ સિદ્ધાંત ઉચ્ચારતા કહે છે, " સ્ત્રી સેનીની કુરમન, અનિવાર્ય હંડ; અત્યાચાર પાપ, નેસર્ગિક આકર્ષણ ને જગતના માનથી જગાડતી કુદરતની દુષ્ટ કૃતિ છે. " સોગમી સદીમાં મારટીન લુથર પણ સેબેજનું કે સ્ત્રીઓએ આમરણાંત પ્રત્યેક્ષિયું કાર્ય કરવું એ માટે જ એમનું

સર્જન છે. " પુરુષ સ્ત્રી માટે સરખાઓ નથી પણ સ્ત્રી પુરુષ માટે સરખા છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં એક શ્રેષ્ઠ પહેલાં પત્ની વિનમ્ર ને આત્માધીન રહે તે યોગ્ય લેખાવું. પુરુષે નહિ પણ સ્ત્રીએ આત્મભોગ આપવાનો હવો. નમ્રતાથી ક્ષમા કરી એણે ઉલ્લાસપૂર્વક પોતાનો ધર્મ જન્યવવાનો હતો. પતિ પત્નીની સ્વતંત્રતા પર કાંપ મૂકી શકે જરૂર પડે તો તે પત્નીને શિક્ષા કરવા પણ અધિકારી હતો. આવા સ્થાન ભૂતકાળની સરખામણીમાં અર્વાચીન અમેરિકન સ્ત્રીઓએ ને મેળવ્યું છે તે આશ્ચર્યજનક છે.

ઓગણીસમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં સ્ત્રી હિલ-ચાલનાં ટેટલાંક આગેવાનો સ્ત્રી કેળવણીની ખાત્રીને લીધે જ સ્ત્રીઓની દુર્દશા થવા પામી હતી એમ જાહેર કરતાં, સ્ત્રી કેળવણી માત્ર દેખાવ પૂરતી ને સામાજિક યુગાર તરીકે જ આપતી, એક મનુષ્ય પ્રાણીને સમાજમાં ઉપયોગી જીવન ગાળવા તૈયાર કરવાના હેતુથી કોઈ પણ જાતનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું નહિ. આ સિદ્ધાંત જ નૂતન લેખાતો પરિણામે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સ્ત્રી કેળવણીની શરૂઆત ધણી જ ધીમી અને સંકેતપૂર્વક કરવામાં આવી હતી. જૂની પ્રજ્ઞાલિકાના ખેરખાંઓ એથી બાલકોની કેળવણી જોખમારો એમ કહેતા. સ્ત્રીઓની નાણુક શક્તિઓ ઉપર વધારે ખોળે પડશે એમ તેઓ જાહેર કરતા. વળી જે સ્ત્રીઓના જ્ઞાનથી કોઈપણ સ્ત્રી શરમાય એવી કોઈ પણ વસ્તુ એમને શીખવવી ન ધટે તેમ કહેતા. શીખવાના વિષયો બદલ બંને જાતિમાં પુષ્કળ ઉદ્ઘોષ થયો "છોકરીઓને મૂળે જ શીખીને શું કામ છે ? શરીરશાસ્ત્ર એમણે શા માટે ગાંધ્યું જોઈએ ?" ઓગણીસમી સદી અર્ધી વીતી મઈ જતાં થોડીક જ સ્ત્રીઓ કેળવણીના મૂળ સિદ્ધાંતો અપનાવી ચકી સો વર્ષ પહેલાં પહેલી જ અમેરિકન વિદ્યાર્થિનીએ ભૂમિતિની પરીક્ષા

આપી. અનેક માણસોએ એવું 'રિશમ દુઃખદ આવશે એવું' લાવિષ્ય લાખ્યું પ્રગમમાં અર્થાતિ વધશે એમ ઉદ્ઘોષ થયો. ખ. સ. ૧૮૩૩ માં આબરલીન કોલેજમાં સહશિક્ષણ શરૂ કરવામાં આવ્યું. યુરોપની વિદ્યાપીઠોએ દેવમંદિરોની આરાધી સ્ત્રીઓ માટે દ્વાર બંધ કર્યાં હતાં ત્યારે જગતભરમાં આ પહેલા જ વિદ્યાલયે સ્ત્રીઓને સ્થાન આપ્યું હતું.

ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થિનીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ, તેમ તેમ વધારે ને વધારે વિદ્યાલયે તેમને માટે દ્વાર ખુલ્લાં મૂક્યાં. આજે ધણીખરી સંસ્કારી વિદ્યાપીઠોએ સહશિક્ષણ અપનાવી લીધું છે. તે ઉપરાંત અમરતની ખાનગી મહિલા વિદ્યાપીઠો પણ ધણી છેઃ માર્કેટ હોલીઓક, વસાર, વેલેસ્ટી, સ્પ્રીંગ, ક્લીન, મન, બર્નાર્ડ, રેકલ્ડીફ વિગેરે.

પરંતુ વિદ્યાલયની કેળવણી સ્ત્રીઓને કેવી માફક આવે છે એ સમજવું જરૂરી છે. એમની શારીરિક નિર્બળતાને એ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે ! એમના કાયા મગજને ભાર વેઠવો પડ્યો છે ! સ્ત્રીઓ વિદ્યાપીઠની અધ્યાપક મીસ ગ્રેસ એબટ એક વિખ્યાત સમાજસેવિકા છે. તે કહે છે કે એવો ભય રાખનાર પયમજરો ખોટાં ક્યાં છે " વિદ્યાલયે સ્ત્રીઓની તદ્દસ્તીત્વ" એક નવું ધોરણ ઉભું કર્યું છે. માનસિક પરિશ્રમના લાંબા લાંબા ગાળાથી એમને વિદ્યાર્થીઓ કરતાં વધારે યાક લાગતો નથી. ખરું પૂછો તો વિદ્યાર્થીઓ તરફથી ઉલટી વધારે ફરિયાદો આવે છે જ્યારે સ્ત્રીઓ તો એને પોતાની માનસિક શક્તિની કસોટી તરીકે સ્વીકારી સન્ન કરી લે છે. "

સ્ત્રીઓ ઘર બહાર કામ કરશે ? સ્ત્રીનું સ્થાન ગૃહમાં જ છેઃ એ પુરાતન સત્યને માન્યારે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મહિલા સંસ્થા તરફથી બહાર પડેલું ચોપાનિયું વાંચવા જેવું

છે. સરકારી પરિપત્ર પણ જાહેર કરે છે કે કુટુંબનું પોષણ કરવા બહાર પડતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે.

ત્રીસ હજાર કુટુંબોની તપાસ કરવામાં આવી. પરિણામે તેના સત્તાવીસ ટકા કુટુંબ સ્ત્રીઓની જ કમાણી પર નબળાં જણાયાં. બહેલી બહેલી સત્તર હજાર અપરિણીત સ્ત્રીઓમાં પાંચેક એકેએ હાથે કુટુંબનો બાર ઉપાડતી હતી. શહેરનાં કુટુંબોનાં ધણો મોટો ભાગ પત્નીઓ કે દીકરીઓની થોડી ધણી કમાણી પર આધાર રાખે છે. કેટલાક ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓનો શોરૂમાં આવે છે તેમાંની પાંચ ટકા પરણેલી માણસ પડી હતી.

આ સ્ત્રીઓ શું કામ કરે છે ? ધણી ખરી સ્ત્રીઓને કામ કરવાની ફરજ પડે છે તેથી મજૂરી કરે છે. જ્યારે કુટુંબ બૂખ મરો વેડી રહ્યું હોય ત્યારે કુટુંબની કમાણી અડિતઓ : બહે તે સ્ત્રી કે પુરુષ હોય : એ જરૂરીઆતોને બનતી સક્તિ વાપરી પહેાંચી વળવા કટિબદ્ધ થવું જ નોંધ્યે. ધણી ૫ કુટુંબોમાં ન્યાં ધરધણીની નોકરી તરી ગઇ હોય છે ત્યાં પત્નીએ નોકરીએ ચડી કુટુંબને બૂખમરામાંથી ઉદ્ધાર કર્યો છે. વળી અમેરિકન સ્ત્રીઓ આજસુ બની બેસી રહેવાનું પસંદ કરતી નથી. દળદરી બની હાથ નેડી બેસી રહેવાનું તેમને ગમતું ન હોવાથી તે એવી પરિસ્થિતિ તેઓ પસંદ કરતી નહિ હોવાથી જ સ્ત્રીઓને દરેક પ્રકારનાં ધંધામાં જંપલાવવા તક મળી છે. તેને પરિણામે જ તેઓ ધંધાઓમાં. કેળવણી-ખાતાઓમાં કે ઉદ્યોગમાં કામે લાગ્યાં છે.

કેળવણી ને ધંધામાં અમેરિકન સ્ત્રીઓ પોતાની અગત્ય દાખવીને જ આગળ વધી છે. એમને શકનાર ને અમીલોએ તેમની સેવાઓ સ્વીકારવી થોડાં ધારી છે. ઇસ્વી સન ૧૯૨૦ માં મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં પંદર લાખ ધંધાદારી સ્ત્રીઓ હતી. ધંધાદારી પુરુ-

ષોની સંખ્યા માત્ર પચાસ હજાર જ વંધારે હતી. આ સંખ્યામાં જે સ્ત્રીઓ શિક્ષિકાઓ હતી : જે નર્સ હતી.

વિવિધ ધંધાઓમાં રચાન મેળવતાં પ્રતિ-ભાસ'પન સ્ત્રીઓને બીજાકુલ દરકત નડતી નથી. પરંતુ તેમની સંખ્યા પ્રમાણમાં ધણી જ ઓછી છે. ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા શોરૂમાં છે. ઇસ્વી સન ૧૯૩૦ માં મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સોળ વર્ષની વય ઉપરાંતની સ્ત્રીઓની જે સંખ્યા મજૂરી કરતી લગ-ભગ એક કરોડ દશે એમાંની એકવીસ ટકા પરણેલી હતી.

અસંખ્ય સામાજિક અને આર્થિક ફેર-ફારાને પરિણામે ઉદ્યોગમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ધણી વધુ છે. યંત્રો, વિષુત ને નાનકડાં કુટુંબોને પરિણામે ધરકામમાંથી સ્ત્રીઓની વધારે સંખ્યાને છૂટી કરી છે. જીવનનિર્વાહને ધીર-જીને ઉંચી કક્ષા પર લઇ જવાથી પણ સ્ત્રીઓના પગારમાં જરૂરી ને હિતજનીય વધારો થવા પામ્યો છે. પરિણામે કૌટુંબિક અર્થજન-પત્રમાં પણ સ્ત્રીઓ ને દીકરીઓનો ફાળો વધ્યો છે. સામટા ઉત્પન્નને લીધે સ્ત્રીઓ માટે કારકુનીની ને દુકાન ઉપર બેસી વેચ-નારની જગ્યાઓ વધી છે.

મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં રાજનીતિનો સારી સરકાર કરતાં સ્વરાજ્યને વધારે પસંદ કરતા ને આદર્શ માનતા એટલે સ્ત્રીઓને રાજકીય ક્ષેત્રે મળ્યા નહોતા, ધણી લાંબાને દુઃખદ ગાળા પછી અમેરિકના પુરુષ આગેવતોને લાગ્યું કે સ્ત્રીઓ માટે મતાધિકારની અગત્ય હતી. કેટલાક સુધારાઓમાં તેઓ રસ લેતા તે અમલમાં મૂકવા સ્ત્રીઓનો મતાધિકાર તેમને ઉપયોગી જણાયો.

એટલે ઇસ્વી સન ૧૯૨૦ માં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળ્યો. મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવા બાબતની દિલચાલ શરૂ થયે થોડે વર્ષ થયાં હતાં : બીજા દેશોએ

ઝીઝોને મતાધિકાર આપ્યો તેને બાવીસ વર્ષ થયા હતાં. અલગત પુરૂષોએ રાજ્ય ખુશીથી ઝીઝોને મતાધિકાર આપી દીધો નથી. ઝીઝોએ પકિટીંગ કયું વર્ગવિચ્છેદ જમાવ્યો તે ખૂબ કોલાહલ મચાવ્યો ત્યારે જ પુરૂષે નમતું મૂક્યું છે. ગમે તેમ અંતે પુરૂષ-વર્ગની સારી નિષ્ઠાનો અંતે વિઘ્ન થયો છે તે એક તરફ વલણને વહેમવાદળ નાશ માધ્યાં છે.

મતાધિકાર મળ્યા પછી અમેરિકન ઝીઝોને બીજા રાજકીય અધિકારો ને સત્તાઓ મળી છે. રથાનિક પદવીઓ માટે હવે દરેક વર્ગ હજારો ઝીઝો પસંદ કરવામાં આવે છે આ રથાનિક ચૂંટણીઓ ઘણી જ અગત્યની હોય છે. કારણ કે છેક જ નજીકનું તંત્ર નાગરિકોના રોજીંદા જીવન પર અસર કરે છે. કેળવણી, કામગીરી કે સામાજિક આરોગ્યની બાબતમાં જાહેરનીતિ ઘડવામાં ઝીઝોએ હવે ઘણી સત્તા સંપાદન કરી છે. બાલકોના કલ્યાણ ને શુદ્ધજનની સુધરતામાં ઝીઝોને ખાસ રસ પડે છે.

મધ્યસ્થ રાજ્યતંત્રમાં પણ ઝીઝોએ રથાન મેળવ્યું છે. સ્ત્રીપદવીધરોની યાદીમાં મીસ ક્રાન્સીઝ પેકીન્સ, રેન્ડેલ પ્રધાનમંડળની કામદારમંત્રી મીસીસ રૂથ બ્રાયન જોવાન, કેન્ઝર્કના દરબારની પ્રધાનમંત્રી ને મીસીસ નીલી ટેઈસર રોસ મુનાઈટ રેન્ડસની ટંકચાળની પહેલી સ્ત્રી ડીરેક્ટર ગોખરે આવે છે.

વર્તમાન પ્રધાનમંડળમાં ત્રણ સ્ત્રી પ્રધાનો છે. એમાંની એક તો જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ વિચારશીલ મંડળ સેનેટની સભાસદ છે. અમેરિકન સ્ત્રીત્વ હવે રાજકીય દક્ષો ને જવાબદારીમાં સંપૂર્ણ સોંપ લેખાયું છે એ પણીજ મહત્તરની બીના છે. એ માત્ર મત આપે છે એટલું જ નહિ પણ રાજ્યવંત સુદાં ચલાવે છે. પદની માટે ચૂંટણી કરવાને તેને

દક્ષ છે એટલું જ નહિ પણ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પદવી પોને સાચવી શકે છે.

શીતર વર્ષ પહેલાં મધ્યસ્થ સભામાં એક જ સ્ત્રી હતી. ઇસ્વી સન ૧૯૧૯ માં સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષામાં એસવા માટે સ્ત્રીઓને લાયક ગણવામાં આવી છતાં નોકરી આપતી વખતે જવાબદાર નોકરી પુરૂષને જ અપાય ને સ્ત્રીઓને પુરૂષના હાથ નીચે જ કામ કરવાનું આવે એવો બંદીબસ્ત કરવાની તકેદારી રખાતી. ઇસ્વી સન ૧૯૩૨ માં પ્રેસીડન્ટ હવે સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષાઓમાંથી પુરૂષોની પરાંદગીનું ધોરણ નાણું હતું. યાદીમાં સૌથી પ્રથમ પકિતએ આવનાર સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ હોય છતાં સ્ત્રીને જ નોકરી અપાય એવું ધોરણ લખત થયું. ઇસ્વી સન ૧૯૩૩ માં ૮૧૫૦૦ સ્ત્રીઓ સિવિલ સર્વિસમાં મધ્યસ્થ સરકારના અમલદારી ખાતામાં રથાન મેળવી ચૂકી. ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ નાણાં ને સરભરા ખાતામાં રોકાઈ ગઈ. ઘણી સ્ત્રીઓ ધંધાદારી પણ બની છે. કેટલીક વિભાગીય વડી પદવીઓ ભોગવે છે. ખાસ ખાતાની પ્રશ્નિઓનું સુકાર, જળવે છે. કેટલીક લાયબ્રેરીઅન, આઈડન ચાલ્સી, નિસર્ગશાસ્ત્રી, ને બ્યાપારી કે દાકતરી કે વૈદ્યકીય ધંધામાં નોકરી મેળવી ચૂકી છે.

અસહનો જમાનો હતો એ ઝોસરી ગયો છે. હવે સ્ત્રીઓ ધરની ચાર દિવાલો વચ્ચે પૂરાઈ રહે એવો સમય રહ્યો નથી. સ્ત્રીત્વની અત્યંત નાણુક નિરાધારતા સ્ત્રીઓએ ફગાવી દીધી છે. હવે તેઓ પૂર્ણપાત્ર બની છે તે પણ આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાથી નહિ પણ ધૈર્ય, ન્યાયદષ્ટિ ને ગૌરવશીલ સ્વાતંત્ર્ય લખવવાથી.

મુનાઈટ રેન્ડસમાં હવે સ્ત્રી પ્રધાન છે. સ્ત્રી એલયી છે ને ટંકચાળનો સ્ત્રી ડીરેક્ટર છે. સ્ત્રીઓએ આવા હકો પ્રાપ્ત કર્યાં છે.

અમેરિકન સ્ત્રીઓ પોતાના લાભ ખાતર

જ રાજનીતિમાં રસ ધરાવે છે એવું પણ હવે રહ્યું નથી. સામાજિક સુધારણાને સામાન્ય જનકલ્યાણના કામોમાં હવે તેઓ ખૂબજ ધગથ રાખે છે. મીસીસ ફેરી એમને કેટ મંતાધિકારની હિલચાલનાં આગેવાન છે. હવે જગતશાંતિના પ્રશ્નમાં સ્ત્રીઓ ખૂબજ રસ લે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સ્ત્રીમતાધિકાર આપવાનાં સીધાં પરિણામો તેઓ નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે:—

૧ સ્ત્રીઓ વિશ્વનું પક્ષદળીનું ધોરણ દેશભરમાં કાયદેસર રીતે રદ થયું છે. સ્ત્રીઓ ને બાળકો માટે જરૂરી અનેક કાયદાઓ ધકાયા છે, ને તેમના અન્યાયો દૂર કરવામાં આવ્યા છે.

૨ સ્ત્રીમતાધિકારથી સ્ત્રીમતદારોની સંખ્યા પુરુષમતદારો જેટલી થવા પામી છે.

૩ મતદાર ને ચૂંટણીના અમલદાર તરીકે સ્ત્રીઓને મળેલા સ્થાનથી ચૂંટણીની રીત જ ફરી ગઇ છે: એ કાયદાં શાંત ને મૌરવવંતું બન્યું છે.

૪ સ્ત્રી તોફારીઓ સ્ત્રીઓને આપવાથી, મધ્યસ્થ રાજતંત્ર, પ્રાંતીય કે વિભાગીય રાજતંત્ર ને રચાનિક સંસ્થાઓમાં કે ધારાસભા-

ઓમાં નીમવાથી સ્ત્રીઓની શક્તિઓ પરબાધ છે ને જનકલ્યાણ સધાયું છે.

૫ અત્યાર સુધી પુરુષોની મહત્વાકાંક્ષાઓ વજ્રદ ધરાવતી ત્યાં સંસ્કૃતિ ઢળતી ને સ્ત્રીઓ પ્રત્યે અંબાઆડા કાન કરતી. મતાધિકારનું નિરીક્ષણ કરતાં જણાય છે કે સ્ત્રીમતદારો વધારે રસ ધરાવે છે ને વધારે જોર દાખવે છે. સંસ્કૃતિની અસામાન્ય પ્રગતિ રીતસરની બને છે ને યોગ્ય વિકાસ સાધે છે.

સ્ત્રીમતાધિકાર સામે વિરોધ ઉઠાવવાનાં બે મુખ્ય કારણો હતાં: પુરુષોની ઉચ્ચ શક્તિઓ હોવાની ને સ્ત્રીઓની નિર્બલતાની માન્યતા. હવે આ ભેદ નાબુદ થઇ ગયા છે, સ્ત્રીઓ પુરુષો જેટલું જ મહત્ત્વ દાખવી શકી છે. બ્યાપાર કે ધંધામાં કે જગતનાં દરેક બ્યવહારમાં સરખી શક્તિઓ સ્ત્રીઓએ દર્શાવી છે. વૈજ્ઞાનિક કે રાજનીતિય તરીકે સામર્થ્ય પ્રસ્તાર કદ્યું છે. સાહિત્ય ને કલામાં પણ પુરુષોની હવે તે હરિષાષ કરે છે. પુરુષ માટે પ્રકૃતિને પણ જગતની કૃતિઓમાં સરખું સ્થાન છે. તેમણે બનવું કરી છૂટવાવું છે ને સર્જનદારનાં હેતુઓ બર આણવાનાં છે.

[* સ્ત્રીઓ માંથી આગાર ઉદ્ભવ.]

[૩] નાગરિક ધર્મ

લેખિકા : સરોજીની ગુપ્તા

નાગરિક એટલે શહેર કે ગામના વાસી તરીકે આપણે જો કરજો બજાવવાની હોય છે તેનું જ્ઞાન નથી યાજાઓમાં અપાવું કે નથી ધરમાં અપાવું. પરિણામે આપણા દેશમાં બહુ ઝાઝાં સ્ત્રી-પુરુષોને નાગરિક તરીકેના ધર્મનું જ્ઞાન હોમ છે. મુખ્ય જોવા સહેરમાં પણ રસ્તા ઉપરથી જતાં હોયજો ત્યારે ઉપરથી કોઇ કચરો નાખે, પાણી દોળે કે યું કે એવા અનુભવ થાય છે. મોટાં મકાનોના દાદર જોવા હોય તો આપણા નાગરિક

ધર્મની ખામી મુર્તિમંત બડી થાય છે. દાદરની દીવાલો પ્રાન ખાખને પીચકારી મારી રંગી મુશી હોય છે. વળી દાદર સામાન્ય માલિકોનો હોવાથી તેને કોઇ સાફ પણ કરવું નથી. દરેક જણ એમ જ ધારે કે જર્વાના લાભ માટે સાફ કરવાની હું શું કામ તરદી લઉં ?

સાર્વજનિક લાભ માટે આપણે અમુક તરદી લેવી પડે કે અમુક કાળજી રાખવી, પડે એવું જ નામ નાગરિક ધર્મનું પાલન,

અને દીલગીરી સાથે કબ્જા કરવું પડે છે કે પશ્ચિમની પ્રગતિ આપણા કરતાં એ ધર્મ બહુ જ વધારે સારી રીતે પાલન કરે છે. એમનાં શહેરો અને ગામડાંનાં રસ્તાની, રેલ્વેનાં અને હોટેલોની, રહેવાનાં મકાનોની, રેલ્વે ટ્રેનોની અતિશય સ્વચ્છતા બેતાં એ વસ્તુ આપોઆપ જણાઈ આવે છે. મકાનોમાં બ્લાં દાદર કે ધરમાં દાખલ થવાનાં પગ-થીમાં વગેરે સામાન્ય માલિકીનાં હોય ત્યાં બાકીનો પોતપોતાનામાં ગોઠવણ કરી વાસ-ફરતી તે સાફ રાખે છે. પણ અસ્વચ્છતા ચલાવી લેતા નથી જ. અમદાવાદ સુરત એવાં શહેરોમાં પણ લોકો મોટે ભાગે પોતાના ધરનો કચરો, ચાકલાછનાં છાંય, અછઠવાડ એ બધું એટલે આવીને ખૂદકા ઠાલવી દે છે. યુરોપમાં આવું કદી પણ જતી શકે જ નહિ. પોતાનું ધર સાફ કરી પારકાને તે ગંદવાડ વેઠવા ફરજ પાડવી એ નાગરિક ધર્મની ખામી જ કહેવાય.

લાયબ્રેરીમાંથી કે પડોશી કે મિત્રને ત્યાંથી ચોપડીઓ કે ચોપાનીયાં વાંચવા લાવીએ તે બાબે જ સારી રિયતિમાં આપણે પાછાં પહેંચાડીએ છીએ. ચોપડીનાં પાનાં ફાટી જાય કે લાકડાં બગાડી મુકેલાં બાગકેડાં અંદર પેનસીલના લીંટા કાઢે એ તો બહુ જ સામાન્ય વસ્તુ છે. કેટલાક લોકો ખારડી ચોપડીઓ ઉપર ચઢાના કંપ મુકીને ચકકરડાં પાડતાં કે તેલના ડાધા પાડતાં પણ અચકાતા નથી. લાયબ્રેરીઓમાં અમુક દિવસોમાં અને સારી રિયતિમાં પુસ્તકો પાછાં આપવાની ચરત હોય છે. છતાં આપણે તે પ્રમાણે વર્તતાં નથી અને મહિનાઓ સુધી રાખી મૂકી ફાટેલાં અસ્તવ્યસ્ત રિયતિમાં લઈ જઈએ છીએ અને બ્યારે આપણી પાસે લાયબ્રેરીના કાયદા મુજબ દંડ માગવામાં આવે ત્યારે લડવા તૈયાર થઈએ છીએ ! આપણે સાર્વજનિક ઉપયો-

ગતું પુસ્તક બગાડ્યું એ એક જ ચુનો નથી મહિનાઓ સુધી રાખી મૂકી બીજાઓને એનો લાભ લેતાં અટકાવ્યાં એ પણ એક ચુનો છે જ. સગાં કે મિત્રોની ચોપડીઓ તો ઘણા લોકો કદી પણ પાછી આપતા નથી અને પછી બે ચોપડી આપવાની ના માંગવામાં આવે તો ખૂબ ખોટું લગાડે છે.

નાગરિક ધર્મ તરફની બેદરકારી. રેલ્વે ટ્રેનમાં સૌથી વધારે દેખાય છે. રેલ્વેવાળા ત્રીજા વર્ગો માટે બહુ ખરાબ સગવડ કરે છે એ આપણી સતત ફરિયાદ છે 'તે વાત સાચી છે. પણ જે અગવડો છે તેમાં પણ આપણે આપણી બેદરકારીથી કેટલો વધારો કરી મૂકીએ છીએ ? સામાન્ય ગમે તેટલો વધારે હોય તોય પણ આપણા લોકો લગેજવાનમાં નહિ મૂકતાં સાથે રાખી મોટા ખડકલા કરી બીજા ઉતારિએને ત્રાસ આપે છે. કાચુ એટલું જ કે લગેજવાનમાં મૂકે તો ઉતરવાને રોડને લેવા જવું પડે અને થોડું ખોટી થવું પડે. એટલે આપણે થોડી અગવડ વેઠવા તૈયાર ન હોઈએ માટે બીજાને ઠાલે ત્રાસ પડે ! ટ્રેનમાં જ્યારે આગળ બેસી શેરડી, સીંગ, ગણા વિગેરે ખાનાર પણ કુચા, છાંય, ખૂદકા નહિ ફેંકતાં અંદર જ ફેંકશે અને બે કોષ કહેવા જાય તો મોડું યુદ્ધ મચાવશે ! કેટલાક લોકોને ટ્રેનમાં ઉંઘ આવતી નથી તેથી એમ માની લે છે કે ટ્રેનમાં કોષને ઉંઘ ન આવી શકે અને તેથી આખી રાત ઘોંટા પાડી વાતો કર્યાં કરે છે અને જેમને ઉંઘવું હોય તેમને ખલેલ પાડે છે. અસલી ધર્મ પાળનાર રોડનેથી રોલ લારી પાણી લે છે અને ટ્રેનના નાના સરખા બાથ રૂમમાં બેસી ન્હાઈ જાય છે. પણ પાણી ખૂદકા કરી મૂકે છે અને બીજાને પણ સામાન્ય ખરાબ કરે છે તેનો વિચાર તેમને આવતો નથી.

સર્ગાં કે પડોશીમાં કોઈ માંદું હોય ત્યારે આપણે નાગરિક ધર્મ અવળું રૂપ પકડે છે. માંદાની પથારી આગળ ટોળું વળી ધાંટા પાડી ઉંટપેદોના ઉપચારો બતાવવામાં આવે છે અને એવા જ મેઘધી કેટલાંક માણસો મરી ગયાં તેની મથુરતરી કરી માંદા માણસને મળસાવી મૂકવામાં આવે છે. ખાસ પાસેનાં સર્ગાં હોય તે તો માંદાની પથારી ઉપર બેસવાનો પોતાનો દુક સમજે છે. આવા આપણા વર્તનથી માંદા માણસને અને ધરતીને ઉદયો વધારે ત્રાસ આપવામાં ફરજની સમાપ્તિ સમજીએ છીએ. પશ્ચિમના દેશોમાં માંદા, માણસના ઓરડામાં કેપને જવા-દેવામાં આવતું નથી. આપણે ત્યાં જો કોઈ તેમ કરે તો આપણે તેને 'અભિમાની', 'મુધરેલા', વિગેરે વિશેષણો આપીએ છીએ, અને ખબર કાઢવા જવાનું નકામું મથું એમ માનીએ છીએ. ખરૂં જોતાં મદવાડ સહેજ સહેજ પણ મંભીર હોય તો એજ રીત અખત્યાર કરવી જોઈએ. માંદું માણસ આપણને મળવાની ઈચ્છા બતાવે તો જ થોડીવાર તેની પાસે જવું જોઈએ. વાતચીત પણ થોડી અને માંદાનું મન ખુશ થાય તેવી કરવી જોઈએ. જેના ધરમાં મંડવાડ હોય તેને જરૂર હોય તો સારવારમાં કે ઘરકામમાં મદદ કરવી, દાકતરને ત્યાં જવું કે બાળકમાંથી ચીત્તે લાવી આપવી એજ નાગરિક ધર્મ બાબતવાની ખરી રીત છે. માંદાના ઓરડામાં ટોળું વળી, ગરબડ કરી મોત ન આવતું હોય તો પણ લાવણું એ કંઈ સદાનુભૂતિ બતાવી કહેવાય ?

કેપને ત્યાં મહેમાન થઈને જઈએ

ત્યારે પણ આપણે ઘણીવાર નાગરિક ધર્મ બૂલી જઈએ છીએ. જો તે ત્યાં જઈએ તેનો ખાવા પીવાનો, સવારમાં ઉઠવાનો અને રાત્રે સૂઈ જવાનો વખત સાચવવો જોઈએ. એ આપણી ફરજ છે. પોતાની નાની સગવડો કે ટેવો સામાની સગવડ ખાતર જતી કરવી જોઈએ તે ધણીને યાદ રહેવું નથી. વળી તેમને ત્યાં મંદવાડ કે એવી કોઈ અગવડ હોય તો ગમે તેવું જરૂરી કામ હોય પણ એ ઘર છોડી બીજો જગ્યા જોઈએ. એક જગ્યાને ત્યાં છોડીને ટાઇફોઇડ તાવમાં ચપડાવ્યો હતો. ચૂંદણીને રસોઈ અને માંદાની સારવાર બે કરવાનાં હતાં. છતાં ઘેર ચાર મહેમાન આવેલા તે જાણ જ નહિ. 'નથી જમવું' કહી બહાર જાય અને આવીને ખાવાનું મગિ; અને 'જમવું છે' કહી કરાવે અને પછી બહાર ખાઈ આવી જમવાની ના કહે ! એક ગામમાં પરિપક્વ હતી ત્યારે એક જગ્યાને ત્યાં પદર જણ મહેમાન તરીકે આવી પહોંચ્યા અને રસોઇનો ભાર ચોદ વરસની નાની પત્ની ઉપર પડ્યો !

નાગરિક ધર્મ પાઠશાળામાં અને ઘરમાં જન્ને ઠેકાણે શીખી શકાય છે પણ શિક્ષકો અને માળાપોને એવું પૂરું જ્ઞાન હોય તો જ બાળકો એ પાઠ મદદ કરે છે. કારણ કે ઉપદેશોની નહિ પણ આચારની જ અસર યાચ છે. શિક્ષકો અને વડીલો ધરની, આશ્રમની અને શહેરની પણ સ્વચ્છતા જાળવવાની કાળજી રાખે પોતાનું વર્તન બીજાને અગવડ ન કરે તે સંભાળે તો બાળકો જરૂર તેવું અનુકરણ કરશે.

[* સચિત્ર સમાજ પત્રિકા 'માંદા સારવાર'.

ચુકત પ્રાંતની ધારાસભામાં શ્રીમતી

ઉમા નહેરુ એવો ખરડો લાવનાર છે કે અનાયાત્રમે, વિધવાત્રમે તેમજ લગ્ન કરાવી આપનાર સંસ્થાઓ યજ્ઞાવનારા લોકોએ સરકારી પરવાના લેવાનું ફરજિયાત કરવું, શ્રીમતી નહેરુનું કહેવું એમ છે કે એવી સંસ્થાઓના નામ હેઠળ કોઇ કોઇ વાર બદમાશ લોકો ભોળા ઈઓ તેમજ બાળાઓને ફસાવવાનો ધંધો કરે છે.

મુખ્યમાં તા. ૩૦ મી એપ્રિલે સ્ત્રીઓની બે દીમ વચ્ચે હોડીની ફનમિન્ટ થઇ હતી. તેમાં પ્રોક્ટર લેડીઝ કસબે, બોમ્બે સિટિ બી દીમને બે બોલધી કરાવી હતી.

ડા. મિસ મહમુદા શુક્લામ મહમ્મદ હિન્દુસ્થાનનાં મુસલમાન સ્ત્રીઓમાં પહેલાં જ એફ. આર. સી. એસ. છે.

શ્રીયુત હેડગે વડી ધારાસભામાં ફરાવ લાવ્યા હતા તે અનુસાર હિન્દુ સ્ત્રીઓને લગતા દરેક કાયદા તપાસી જવા તેમજ તેમાં ધટતા ફેરફાર કરવા એક કમિટી નીમાવાની છે, તેમાં એક પ્રમુખ તથા છ સભ્યો રહેશે. તેમાંનાં બોલામાં બોલ આર સભ્યો બિન સરકારી રહેશે અને બોલામાં બોલાં એક સ્ત્રી રહેશે. કમિટીમાં સર જ્યેન્ન સરકારનું નામ સંલગાય છે.

શ્રીમતી નાથીબાઇ દામોદર ઠાકરશી ઇંડીયન વીએન્સ યુનીવર્સિટીની સી-ડીકેટ માટે નીચેના ગઢરથો અને બાનુઓની મુદ્દણી થઈ છે.

ચેદન્સ મતદાર મંડળ

(૧) પ્રેફેસર વામન મદદાર જોશી પુના (પાંચ વર્ષ)

શ્રીયુએટોના મતદાર મંડળ

(૨) પ્રેફે. એ. બી. ગજેન્દ્ર ગઢકર મુખ્ય પાંચ વર્ષ, (૩) શ્રીમતી ચેશુબાઇ કલકલુઈ, પુના પાંચ વર્ષ, (૪) પ્રેફે. જી. જી. અંબ-રીયા, મુખ્ય પાંચ વર્ષ, (૫) શ્રીમતીપાલ એન. એમ. પટવર્ધન, શોલાપુર પાંચ વર્ષ, (૬) શ્રી. બી. એસ. દાબકે, મુખ્ય પાંચ વર્ષ, (૭) પ્રેફે. આર. ડી. કર્વે, મુખ્ય, પાંચ વર્ષ.

શીક્ષીત મહાદા મતદાર મંડળ

(૮) શ્રીમતી સત્યભામાબાઇ પટવર્ધન, પોઢરા પાંચ વર્ષ, (૯) શ્રીમતી સુસોયના મોદી, મુખ્ય ત્રણ વર્ષ, (૧૦) શ્રીમતી જય શ્રી રાવજી, મુખ્ય એક વર્ષ, (૧૧) શ્રીમતી વાર્યાઇ શેવડે પુના. એક વર્ષ.

સામાન્ય મતદાર મંડળ

(૧૨) પ્રેફે. ડી. એસ. ફાટક, મુખ્ય પાંચ વર્ષ, (૧૩) પ્રેફે. સી. એસ. પટેલ, પોઢરા, આર વર્ષ.

ડા. મરાયા મોન્ટેસોની : આવતા ઓક્ટોબર માસમાં હિન્દુ આવશે. અરે જ માસ રહેશે. થિઓસોફીકલ સોસાયટી તરફથી તેમને આમંત્રણ અપાયું છે.

લાહોરમાં ૪૩ કિસાન સ્ત્રીઓને કાયદાલગ્ન માટે નવ નવ માસની જોડતી સળ કરવામાં આવી છે.

દીપેરાહ જીહલા મેજસ્ટ્રેટ મી. સ્ટીવન્સને ગોખીથી ઠાર કરવાના આરોપસર જીવનપર્યાંતની કેદની સળ બોજવી

રહેલી ચાંતી ધોષ અને સુનીત ચૌધરી નામની યુવતીઓને શુધવારે કલકત્તા ખાતે પ્રેસીડન્સી જીલ્લામાંથી મુક્ત કરવામાં આવી હતી.

આ અત્યાચાર ૧૯૩૧માં થયો હતો જે વખતે આ તરૂણીઓની ઉંમર ૧૫ વર્ષની હતી. જે શાળામાં આ બાળાઓ અભ્યાસ કરતી હતી તેના એક ઉત્સવ સંબંધમાં તેમણે મેજસ્ટ્રેટની મુલાકાત લીધી હતી. તેમણે આપેલો પત્ર વાંચવામાં મેજસ્ટ્રેટ રોકાયા કે તરત જ છોકરીઓએ તેની સામે ગોળી છોડી તેને ત્યાં ત્યાં જ દાર કરી નાખ્યા.

૧૯૩૨ની ૨૨મી જાન્યુઆરીએ આ છોકરીઓને ખાસ લવાઈને જામનગરની સજા ફરમાવી હતી. હાઈકોર્ટે તેમની અપીલ રદ કરી સજા કાયમ રાખી હતી.

શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પાંડે કમ્પેન્સેશન આયુર્વેદિક ફવાખાલાને તથા હૃદયરોગના સેનેટેરીયમને સરકારી ગ્રાન્ટ અપાવીને મદદ કરી છે.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની વડોદરાની શાખા તરફથી ડૉ. મિસિસ પાટીલે નવી ધરતી ગ્રાંથવાચમાં મજુર કલ્યાણ પ્રવૃત્તિ કેન્દ્ર પાસે રચનાતા વિગે મેનિક લેન્ટર્ન સ્લાઇડ સાથે જાહેર ભાષણ કર્યું હતું.

શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ : ડાકા યુનિવર્સિટીના પદવી દાનનું ભાષણ જુલાઈ આખરે કરી.

લાહોરમાં સ્ત્રી પોલીસ : લાહોરમાં ૧ હી મે જે પહેલી જ વખત સ્ત્રી પોલીસની પહેલી ટુકડી દેખાઈ હતી. ક્રીસ્ટિયન સ્ત્રીઓના સત્યાગ્રહને પહોંચી વળવા માટેના કામચલાઉ પગલાં તરીકે આ સ્ત્રીઓની પોલીસ દળમાં ભરતી કરવામાં આવી છે.

પંજાબી પોરાકમાં સજા થયેલા અને હાથમાં હાથ દારણ કરીને તેઓ સેંદ્રલ

પોલીસ રોશન ખાતે ઉમેલી જણાઈ હતી. તેઓને હજી સુધી કંઈ તાલીમ અપાઈ નથી અને સમજાય છે કે ક્રીસ્ટિયન અળગળ બંધ થતાં વેંત તેમને કદાચ રજા અપવામાં આવશે.

દયા સત્યાગ્રહીઓ જેમાં પંચ સ્ત્રીઓ હતી તેઓને જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટના હુકમોના અંગ કરવા માટે ગીરફતાર કરવામાં આવ્યા હતા.

માડુંગા ગુજરાતી દીંદુ સ્ત્રી મંડળની તીર્થયાત્રાની ઉદ્ઘાટન કીયા તા. ૩૦મી એપ્રિલે રહાંજના શ્રીમતી જયશ્રીબહેન રામજીના હસ્તે માડુંગા ખાતેના નવુ હોલમાં યોજવામાં આવી હતી. ઉત્સાહી ગુજરાતીઓએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

માંતીજ મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી મ્યુ. ડીરેન્સરીના કમ્પાઉન્ડમાં બંધાવવામાં આવેલ 'ધી કીંગ જોય' જ્યુમીસ્ટ્રી મેટરનીટી હોમ ની ઉદ્ઘાટન કીયા અમદાવાદ નિવાસી મીલ એજન્ટ શ્રી. શેઠ રતીલાલ નાયાલાલના શુભ હસ્તે તા. ૨૬-૪-૩૬ ને શુધવારના સવારના સાગ આઠ વાગતાં કરવામાં આવી હતી.

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખાના સભાસદ બહેનોની સભા : નવી ધરતીપર અવેશ મજુર કલ્યાણ પ્રવૃત્તિ કેન્દ્રમાં મળી હતી. લગભગ ૨૦ બહેનો હાજર રહ્યાં હતાં. તેમાં ડૉ. મીસ જ્ઞાના અને ડૉ. મીસિસ પાટીલ, મીસિસ દેવીલાબેન મજુરદાર ડોક્ટર વગેરે પણ હતાં.

સર્વ બહેનોએ નવીધરતી ગ્રાંથવાચના આખા વાચમાં ફરી મજુર લોકોના ધરો અને તેમના જીવનનું નિરીક્ષણ ધરોમાં ફરીને કર્યું હતું.

મીલ મજુરો સાથે તેમના કામના કલાકો આખત વાતચીત કરી હતી. હરિજન કુટુંબના ધરોની મુદાકાત પણ લીધી હતી.

આ વાસમાં હરિજનોને, પાણી લેવા

જહુ દુર જવું પડે છે તેની નોંધ લીધી હતી. ડૉ. મીસ. બાનાએ આ હરિજનો માટે રવ-તંત્ર નજી સુકાવી આપવા તજવીજ કરવાનું હરિજન બહેનોને આશ્વાસન આપ્યું હતું.

ડૉ. મીસ. બાનાએ જેવડામાં પ્રાસંગિક ભાષણ કરતાં વ્યાયામના પ્રયોગો ભેદ બહેનોને થએલો ખુશાલો પ્રદર્શિત કરી વ્યાયામવીરોને સારા કામ બદલ અભિનંદન આપ્યાં હતાં. વધુમાં સૂચના કરી હતી કે છોકરાઓ સાથે છોકરીઓને પણ લેજમ, ફ્રીઝ, લાડી વિગેરેના વ્યાયામ જરૂર શીખવો.

ગરીબ મજૂર વર્ગની બહેનોને સખતાં વાંચતાં શીખવવા અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખા તરફથી નવીધરતી પર એક શિક્ષણ વર્ગ મોટી ઉમરની બેઠાનો બોલી શ્રીમતી લક્ષ્મીબેનને શિક્ષણ આપવા શિક્ષિકા તરીકે નિર્મા છે.

દર સોમવારે પરિષદના સભાસદ બહેનોએ વારા ફરતી આવી મજૂર વર્ગની બહેનોને સામાજિક વિષયો પર ભાષણો આપવા ફરવ્યું છે.

છેલ્લે શ્રીમતી લક્ષ્મીબેનને સર્વનો આભાર માન્યો હતો.

બેચલર ઓફ કૉમર્સની પરીક્ષામાં રસમભૂષી ચંદુલાલ મહાદેવીઆ નામની ગુજરાતી હોદ્દુ યુવતી પણ પાસ થઈ છે.

ઈન્ડર સાયન્સની મુખ્ય યુનિવર્સિટીની આ વર્ષની પરીક્ષામાં વીસ ગુજરાતી બહેનો પાસ થઈ છે.

બી. એસ. સી. ની આ વર્ષની પરીક્ષામાં સાત ગુજરાતી બહેનો પાસ થઈ છે.

પદ્મસ તોલી (ચિત્તા ગોંગ) કેસ માટે જન્મકેદની સગ્ન પામેલી યુવતી શ્રીમતી કલ્પના દત્તને છોડવામાં આવ્યાં છે.

શ્રીમતી ઉચ્ચલા મહુમદાર : નામનાં આવીસ વર્ષની યુવતી ઢાકા જેલમાં રાજકીય

ગુનાસર જેલ ભોગવતાં હતાં. તેમને પણ છુટાં કરવામાં આવ્યાં છે. ૧૯૩૪ માં લેબોર કેસ બાબત તેમને ચૌદ વર્ષની કેદની સજા થઈ હતી.

વડોદરામાં વિસાલાડ વિદ્યોત્તેજક : સમાજ તરફથી સાતિતી બહેનો માટે એક શીવણવર્ગ શરૂ થયો છે.

કેમગ્રીજ યુનિવર્સિટીમાં મિસ દોરેથી ગેરેઠને પ્રોફેસર નીમ્યાં છે, આ યુનિવર્સિટી જહુ સુસ્ત વિચારની ગણાય છે અને હજુ સુધી તેમાં એક પણ સ્ત્રી પ્રોફેસર નહોતાં.

મુખ્ય મ્યુનિ. કોંગ્રેસ પક્ષના કાપુદો લીડર શ્રીમતી મુખધનકરે : કાપુદો લીડર તરીકેનું રાજનામું આપ્યું છે.

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય : ધણું કરીને આવના જુન માસમાં કોલેજો આપવા માટે અમેરિકાના પ્રવાસે જશે. રસ્તામાં તેઓ ઇંગ્લેન્ડ અને દર્મીની પંજું મુલાકાત લેશે અને ત્યાર પછી કાપતહેનમાં મળનાર આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા પરિષદમાં ભાગ લેવાનો તેમનો ઇરાદો છે.

સીસાનની મુખીમ કોઈના એડવોકેટ તરીકે પારસી યુવતી મીસ આવાબાઈ દોરાબજી મહેતા : મેરીટરને દાખલ કર્યો છે.

૯ વર્ષની સખત કેદની સજા પામેલાં કુ. વીણા દાસના ગયા માર્ચની ૨૯ મીએ છુટકારો થયો છે. સાત વર્ષ અંગાઈ ફેબ્રુઆરીની બીજીએ અંગાળના એ વેળાના ગવર્નર સર રેન્લી જેક્સનની હાજરીને અંત આણવાની કોશીય કરવાના આરોપસર વીણા દાસને ૯ વર્ષની સખત કેદની સજા થઈ હતી.

વીણા દાસ ચીતાગોમનાં વતની છે. તેમના પિતા કલંકતા ખાતેની ગવર્નમેન્ટ

અહુ દુર જતું પડે છે તેની નોંધ લીધી હતી. ડૉ. મીસ, આનાએ આ હરિજનો માટે સ્વ-તંત્ર નજ મુકાવી આપવા તજવીજ કરવાનું હરિજન બહેનોને આશ્વાસન આપ્યું હતું.

ડૉ. મીસ આનાએ છેવટમાં પ્રાસંગિક ભાષણ કરતાં વ્યાપારના પ્રયોગો નેષ્ટ બહેનોને થએલી ખુશાલી પ્રદર્શિત કરી વ્યાપારમંચીરોને સારા કામ બદલ અભિનંદન આપ્યાં હતાં. વધુમાં સુચના કરી હતી કે છોકરાઓ સાથે છોકરીઓને પણ લેજમ, ડ્રીઝ, લાકી વિગેરેનો વ્યાપાર જરૂર શીખવો.

ગરીબ મજૂર વર્ગની બહેનોને લખતાં વાંચતાં શીખવવા અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખા તરફથી નવીધરતી પર એક શિક્ષણ વર્ગ મોટી ઉમરની બેનોનો બોલી શ્રીમતી લક્ષ્મીબેનને શિક્ષણ આપવા શિક્ષિકા તરીકે નિર્મા છે.

દર સોમવારે પરિવહન સલામત બહેનોએ વારા ફરતી આવી મજૂર વર્ગની બહેનોને આગાહક વિષયો પર બાપણો આપવા દેશવું છે.

છેવટે શ્રીમતી લક્ષ્મીબેન સર્વો આભાર માન્યો હતો.

બેચલર ઓફ કોમર્સની પરીક્ષામાં રસમણી ચંદુલાલ મહાદેવીઆ નામની ગુજરાતી દીદુ યુવતી પણ પાસ થઇ છે.

ઈન્દર સાયન્સની મુઆષ યુનિવર્સિટીની આ વર્ષની પરીક્ષામાં વીસ ગુજરાતી બહેનો પાસ થઇ છે.

બી. એસ. સી. ની આ વર્ષની પરીક્ષામાં સાત ગુજરાતી બહેનો પાસ થઇ છે. પદ્મા તોલી (ચિત્તા ગોંગ) કેસ માટે જન્મકેદની સજા પામેલી યુવતી શ્રીમતી કલ્પના દત્તને છોડવામાં આવ્યાં છે.

શ્રીમતી ઉજ્જવલા મજુમદાર : નામનાં બાવીસ વર્ષનાં યુવતી દાકા જેલમાં રાજકીય

ગુનાસર જેલ ભોગવતાં હતાં. તેમને પણ છુટાં કરવામાં આવ્યાં છે. ૧૯૩૪ માં લેબોગ કેસ બાબત તેમને ચૌદ વર્ષની કેદની સજા થઇ હતી.

વડોદરામાં વિસાલાડ વિદ્યોત્તેજક : સમાજ તરફથી માતિની બહેનો માટે એક શીવણવર્ગ શરૂ થયો છે.

કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટીમાં મિસ દોરોથી ગેરેકને પ્રોફેસર નીમ્યાં છે, આ યુનિવર્સિટી અહુ સુરત વિચારની ગણાય છે અને હજુ સુધી તેમાં એક પણ સ્ત્રી પ્રોફેસર નહોતાં.

મુંબઈ યુનિ. કોંગ્રેસ પક્ષના ડેપુટી લીડર શ્રીમતી 'મુખ્યમંત્રી' : ડેપુટી લીડર તરીકે રાજનાથુ આપ્યું છે.

શ્રીમતી કમળાદેવી ચંદ્રાપાધ્યાય : ધણું કરીને આવતા જુન માસમાં 'ભોધિંગો' આપવા માટે અમેરિકાના પ્રવાસે જશે. રસ્તામાં તેઓ બ્રહ્મપંત અને દક્ષીની પણ મુલાકાત લેશે અને ત્યાર પછી કાપનહેગનમાં મળનાર આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા પરિષદમાં ભાગ લેવાનો તેમનો ઇરાદો છે.

સીલોનની મુખીમ કોર્ટના એડવોકેટ તરીકે પારસી યુવતી મીસ આવાંબાઈ દોરાબજી મહેતા : મેરીટરને દાખલ કર્યો છે.

૯ વર્ષની સખત કેદની સજા પામેલાં ક. વીજ્ઞા દાસનો ગયા માર્ચની ૨૯ મીએ છુટકારો થયો છે. સાત વર્ષ અંગાઉ ફેલ્ડઆરીની છઠ્ઠીએ જંગાળના એ વેગાના મવનર મર રેન્ડલી જેલસતની છંદમાંનો અંત આણવાની કોશીષ કરવાના આરોપસર વીજ્ઞા દાસને ૯ વર્ષની સખત કેદની સજા થઇ હતી.

વીજ્ઞા દાસ ચીતાગોંગનાં વતની છે. તેમના પિતા કલંકતા ખાતેની મવનરમેટે

સંસ્કૃત મોલેજ સ્કુલના માછ હેડમાસ્તર હતા. ત્યારે વીણાએ ગવર્નર પર ગોળીબાર કર્યો ત્યારે તે ૨૦-૨૧ વર્ષની હતી. તેની પાસેથી રીલાયન્સ તથા પાંચ કાર્ટ્રીસો મળી આવી હતી.

પોતાને યુદ્ધગાર ગણાવીને વીણા ઘસે નીચેતું લેખિત નિવેદન કર્યું હતું:—

“ મહારા દેશ પ્રત્યેના પ્રેમથી પ્રેરાયને મહે ગવર્નર પર ગોળીબાર કર્યો હતો. મહે ધાધુ હતું કે મૃત્યુને એક માત્ર રસ્તો જન્મજૂમિને ચરણે બલિદાન આપી મહારી બધી યાતનાઓને અંત આણવામાં છે. સરકારનાં પગલાંથી ઉપરિચિત થયેલી પરિસ્થિતિ પર ખ્યાલ રાખવાને હું સહુને આમંત્રું છું. આ પરિસ્થિતિએ અને પણ મહે બનાવી દીધી છે. હું બધાને ખાતરી આપું છું કે સર રોનેલી જેકશન પ્રત્યે મહે વ્યક્તિગત રીતે કંઈ દ્રેષ નથી. મનુષ્ય તરીકે તેઓ મહારા પિતા જેટલા જ સારા છે અને લેડી જેકશન મહારા માતૃથી જેટલા સારા છે. પરંતુ બંગાળના ગવર્નર એ પદ્ધતિના પ્રતિનિધિ છે કે જેણે મહારાં ૩૦ કરોડ દેશબંધિને યુક્તગ્રીમાં જકડ્યા છે...”

શ્રીમતી અક્ષાદી વાસંતીદેવી : ઈંદોરમાં લગભગ એક વર્ષ અગાઉ ચર થયેલી અને હેલ્થ થોડા માસથી રાત્ત પડેલી રાજસ્થાનીઓની ચળવળમાં નવેસરનો વિકાસ થવાનાં ચિન્હો દેખાવાં લાગ્યાં છે.

ત્યાંના પ્રજામંડળના સભ્યો મંડળના હોદ્દાઓની અને ખાસ કરીને પ્રમુખ, મંત્રી, તથા અન્યની બેપરવાઈ બદલ અત્યંત નિરાશ થયા છે. વળી રાજકીય સુધારા પ્રત્યે પ્રગતિ વાંચતા મેનેજિંગ સમિતિના કેટલાક સભ્યો મધ્ય પ્રાંત અને મધ્ય હિંદના મહાસભાવાદી નેતાઓ સાથે નીકટના સંપર્ક ગાંધિના લાગ્યા છે. અને પ્રજામંડળની

આગ્રહીની ચળવળનું સુકાન લેવાને નેતાઓને આમંત્રણ મળ્યાં છે.

આ સંબંધમાં તેમણે શ્રીમતી અક્ષાદી વાસંતીદેવી જેમણે ગયા વર્ષની ચળવળમાં આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો અને જેમને રાજ્યની હદમાં પ્રવેશ કરવા સામે પ્રતિબંધ દુકમ મળ્યો હતો તેમને આ બાબતમાં નેતાગીરી લેવાની વિનંતિ કરવામાં આવી છે.

આ કાર્યને આગળ ધપાવવા શ્રીમતી અક્ષાદી વાસંતીદેવી બ્રિટીશ હિંદના પ્રતિભાં પ્રવાસ કરી રહ્યાં છે અને અખબારો તથા રાજદારી નેતાઓના ટેકા અને સહાનુભૂતિ મેળવવા લાગ્યાં છે.

એઓ મુંબઈ, પૂના તથા ધારવારને પ્રવાસ કર્યો બાદ નાગપુર પાછાં ફરશે અને ત્યાંથી ઈંદોરના સત્તાવાળાઓને પ્રતિબંધનો ભંગ કરવાના નિષ્ક્રિયની ખબર આપશે. તેમની સાથે સત્યાગ્રહીઓની ટુકડીઓ લાવવામાં આવશે. ત્યારબાદ સત્યાગ્રહીઓની ટુકડીઓ ઈંદોરના ઓંગણે આવ્યા કરે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવશે.

શ્રીમતી માલતીબાઈ પટેલકર : મુંબઈમાં ગીરગામ છૂટા મહાસભા સમિતિના આશ્રય હેઠળ કોંગ્રેસ હાઉસ ખાતે યોજાયેલી હિંદી વક્તવ્યની હરિશર્ધમાં પ્રથમ ઈનામ શ્રીમતી માલતીબાઈ પટેલકરે મેળવ્યું છે. બીજું અને ત્રીજું ઈનામ અનુક્રમે શ્રી. એમ. જી. દેસાઈ અને શ્રી. ઓ. જી. રાવને મળ્યું છે.

છુટાછેડા બીલ : શ્રી. લાલાએ મુંબઈની મહાસભામાં દાખલ કરેલા હિંદુ છુટાછેડા બીલમાં નીચેની જોગવાઈ છે:—

પત્ની નીચેનાં કારણોસર છુટાછેડા માંગી શકશે.

(૧) પતિ નપુંસક હોય, (૨) પતિ બુઝિયારી હોય, (૩) બગાડાર કે પશુ-

સંભોગનેા ગુન્હો કર્યો હોય. (૪) અકુદરતી ગુન્હો કરવાની ટેવવાળો હોય. (૫) કોઢીઓ કે બીજા અસાધ્ય રોગોથી પીડાતો હોય. (૬) તણુથી વધુ વખત યર્ચા નીસાળાજી કરવાને ટેવાયેલો હોય. (૭) મુખ હોય કે મુંગો, બહેરો કે આંધળો હોય. (૮) ગડિા થઈ ગયો અને સાળે થવાની સંભાવના ન હોય. (૯) નિર્દય વર્તાવ કરતો હોય. (૧૦) તણુ કે તેથી વધુ વર્ષ સુધી ગુમ થઈ ગયો હોય. (૧૧) વાજબી કારણ વગર પત્નીને તણ ગયો હોય. (૧૨) ધર્માન્તર કર્યું હોય. (૧૩) ચાણુ થઈ ગયો હોય. (૧૪) લગ્ન ઉતરપીડીથી કે બળબળીથી થયું હોય. (૧૫) બીજી પત્ની કરી હોય.

આ બીજા મુજબ પતિ નીચેનાં કારણસર છુટાછેડા માંગી શકશે.

(૧) પત્ની બ્યભિચાર કરતી હોય, (૨) પતિની હયાતીમાં પત્ની બીજા પુરુષ જોડે લગ્ન કરે. (૩) લગ્ન વખતે પરપુરુષથી ગર્ભવતી હોવ કે જે હકીકત લગ્ન વખતે ગાલમ પડી ન હોય. (૪) પત્ની કોઢ કે તેવા અસાધ્ય રોગથી પીડાતી હોય. (૫) પત્ની મુંગી, બહેરી, આંધળી, માંડી કે મુખ હોય (પત્નીના બ્યભિચારના કારણસર છુટાછેડા માંગનાર પતિ બ્યભિચાર કરનાર પુરુષ સામે પણ કેસ માંડી શકશે. મિત્રાચ કે પત્ની વેશ્યાનું જીવન ગાળતી હોય. પણ

અરજદારનેા કેસ પૂરવાર નથી થયો એમ કોર્ટને જણાતાં તે અરજી કાઢી નાંખશે.) (૬) લગ્ન વખતે પત્ની બીજા કોઈ પુરુષની પત્ની તરીકે રહેતી હોય. (૭) લગ્ન ઉતરપીડીથી થયું હોય.

છુટાછેડા માંગ્યા પછી લગ્ન ફેક થતાં તેમનાં બાળકો વિશે છુટાછેડાના હુકમમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવશે. એ બાળકોને વારસા હકીકત મળશે.

કોઈ પતિ કે પત્ની છુટાછેડા માંગવાને બદલે અલગપણું માંગી શકશે. અને તે માટેનાં કારણો, છુટાછેડા માટેનાં કારણો ઉપરાંત, નીચે મુજબનાં હોવાં જોઈએ, પતિ પત્ની તરીકે સ્વભાવ ફેરના કારણો જાતીય ભોગ ભોગવવાનું બંધ કર્યું હોય.

કોર્ટ અલગપણું આપતી વખતે બાળકો વિશે પણ સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય કરશે. અલગ થયા પછી કે અલગપણું ચાલુ રહે ત્યાં સુધી પત્નીને અપરિણીત તરીકે ગણવામાં આવશે. અને પતિની મિલકત પર કરશે હક રહેશે નહિ અને તેને ભાંજો જે કાંઈ મિલકત આવશે તેનો તે એક કુવારી સ્ત્રીના હકોના ધોરણે ભોગવટો કરી શકશે. અલગપણું ફેર થતાં તે પરિસ્થિતિ નાણુદ થશે અને પત્ની તરીકેની મિલકત પરના હકો તેને પુનઃ પ્રાપ્ત થશે.

અલગપણું ફરિયાન પત્ની સામેનાં કેસોમાં પતિને જવાબદાર ગણી શકાશે નહિ.

અવશ્ય નોંધી લ્યો :

સેઓ, માદેઓ અને બહેરખતર ચંબંધનો સહજો

પત્રબ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવાની નોંધ લેવા વિનંતિ છે.

બ્યવસ્થાપક : 'ગુણમુન્દરી'

૦/૦ ધી હુદાજામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૯ : અંક ૬

પુસ્તક ૯

જુન : ૧૯૪૬

ઉંદરોનું ગીત

*

રાતના રાજ હો ભાઈ !
અમે તો રાતના રાજ !
છાડ દીધે નાસીએ અમે
રા તે સાજ તાજ
ભાઈ ! રાતે સાજ સાજ,

*

રાત પડેને ઢાડીએ અમે, ધરી રસોડે આરા;
વેરણુ છેરણુ કરતાં સઘળું, કરીએ નાસાનાસ.
ભાઈ ! કરીએ નાસાનાસ !

*

નવાં મજાનાં કપડાં તમારાં, કરીએ ઘડીમાં જુનાં;
કાગળ કપડાંના કાળ અમે તો, કદી ન રહીએ છાના.
ભાઈ ! કદી ન રહીએ છાના,

*

ખાવા સુંદર લેઈ મજાનાં, દેખીને ઢાડી જતા;
પણ રસ્તો જાતો નહિ ત્યારે, મનમાં ખુબ મુજાતા.
ભાઈ ! મનમાં ખુબ મુજાતા.
ખાઉં કરીને કૂદતુ પ્રાણી, રાત્રી એક અમારું;
ધુરકતુ એ ખાઉં કરીને, ભાગે ભારી નકારું.
ભાઈ ! ભાગે ભારી નકારું.

કીર્તનભાઈ કૃષ્ણ

સંગોગનો ગુંહો કર્યો હોય. (૪) અકુદરતી ગુંહો કરવાની ટેવવાળો હોય. (૫) કોદીઓ કે ખીજા અસાધ્ય રોગથી પીડાતો હોય. (૬) ત્રણથી વધુ વખત ઘ્યાં નીચાળાજી કરવાને ટેવાયેલો હોય. (૭) મુખ હોય કે મુંગો, બહેરો કે આંધળો હોય. (૮) ગડિયાં યજ્ઞ ગયો અને સાળે થવાની સંભાવના ન હોય. (૯) નિર્દય વર્તાવ કરતો હોય. (૧૦) ત્રણ કે તેથી વધુ વર્ષ સુધી ગુમ યજ્ઞ ગયો હોય. (૧૧) વાજબી કારણ વગર પત્નીને તજી ગયો હોય. (૧૨) ધર્મોન્તર કર્યું હોય. (૧૩) સાધુ યજ્ઞ ગયો હોય. (૧૪) લગ્ન છેતરપીંડીથી કે બજબજરીથી થયું હોય. (૧૫) બીજી પત્ની કરી હોય.

આ બીજા મુજબ પતિ નીચેનાં કારણસર છુટાછેડા માંગી શકશે.

(૧) પત્ની વ્યભિચાર કરતી હોય, (૨) પતિની હાપતીમાં પત્ની બીજા પુરુષ જોડે લગ્ન કરે. (૩) લગ્ન વખતે પરપુરુષથી ગર્ભવતી હોવ કે જે હકીકત લગ્ન વખતે માલમ પડી ન હોય. (૪) પત્ની કોઈ કે તેના અસાધ્ય રોગથી પીડાતી હોય. (૫) પત્ની મુંગી, બહેરી, આંધળી, ગાંઠ કે મુખ હોય (પત્નીના વ્યભિચારના કારણસર છુટાછેડા માંગનાર પતિ વ્યભિચાર કરનાર પુરુષ સામે પણ કેસ માંડી શકશે. સિવાય કે પત્ની વેરયાતું જીવન ગાળતી હોય. પણ

અરજદારનો કેસ પૂરવાર નથી થયો એમ કોર્ટને જણાતાં તે અરજી કોદી નાંખશે.) (૬) લગ્ન વખતે પત્ની ખીજા કોઈ પુરુષની પત્ની તરીકે રહેતી હોય. (૭) લગ્ન છેતરપીંડીથી થયું હોય.

છુટાછેડા મળ્યા પછી લગ્ન ફોફ થતાં તેમનાં બાળકો વિશે છુટાછેડાના ફકમમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવશે. એ બાળકોને વારસા હકો મળશે.

કોઈ પતિ કે પત્ની છુટાછેડા માંગવાને બદલે અલગપણ માંગી શકશે. અને તે માટેનાં કારણો, છુટાછેડા માટેનાં કારણો ઉપરાંત, નીચે મુજબનાં હોવાં જોઈએ. પતિ પત્ની તરીકે સ્વભાવ ફેરના કારણો જાતીય ભોગ ભોગવવાનું બંધ કર્યું હોય.

કોર્ટ અલગપણ આપતી વખતે બાળકો વિશે પણ સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય કરશે. અલગ થયા પછી કે અલગપણ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી પત્નીને અપરિણીત તરીકે ગણવામાં આવશે. અને પતિની મિલકત પર કરશે. હક રહેશે નહિ અને તેને ભાંગે જે કંઈ મિલકત આવશે તેના તે એક કુવારી સ્ત્રીના હોના. ધોરણે ભોગવટો કરી શકશે. અલગપણ દર યતાં તે પરિસ્થિતિ નાણુદ થશે અને પત્ની તરીકેની મિલકત પરના હકો તેને પુનઃ પ્રાપ્ત થશે.

અલગપણ દરમ્યાન પત્ની સામેનાં કેસોમાં પતિને જવાબદાર ગણી શકાશે નહિ.

અવશ્ય નોંધી લ્યો :

લેખો, માલિકા અને બહેરખંજર સંબંધને સપજો પત્રવ્યવહાર નીચેના ચરનામે કરવાની નોંધ લેવા વિનંતિ છે.

વ્યવસ્થાપક : 'ગુણમુન્દરી'

૦/૦ ધી હુદાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

તાજાં શાકભાજી, ફળફળાદિમાં શરીરને ભેડતા ક્ષાર હોય છે. મીઠું પણ શરીરના ંધારણમાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે,

એ ઉપરાંત લોહ, ચૂનો, પોટાશ, સોડા, મેગ્નેસિયમ વિગેરેની પણ થોડે ઘણે અંશે શરીરને જરૂરીઆત હોય છે; અને તે તાજાં ફળફળાદિ તથા શાકભાજીમાંથી મળી શકે છે.

પાણી વિના તો શરીરને ભાગ્યે જ ચાલી શકે. ખોરાક પચાવવાનું, એનું લોહી બનાવવાનું, અને શરીરના વિવિધ વિભાગોમાં લઈ જવાનું કામ પાણીને માથે છે. એ ઉપરાંત નિદ્રપયોગી ચીજો બહાર કાઢવાનું કામ પણ એને જ કરવાનું હોય છે. કોઈ પણ જાતના ખોરાકને શરીરને ઉપયોગી બનાવતા પહેલાં એનો પાણી સાથે એક રસ કરવો ભેડવો, અને એ રીતે ખોરાકને પ્રવાહી કરવા માટે શરીરમાં મુંઢર બ્યવસ્થા છે. સૂકા તથા કઠણ પદાર્થો આવવા માટે દાંત છે, અને એ આવે એટલે મોઢામાંથી લાળ (Saliva) ઝરવા માંડે છે. એ લાળ પદાર્થને પ્રવાહી બનાવે છે. મોંની એ લાળ અત્યંત અગત્યની વસ્તુ છે. ખાધેલા ખોરાકને પચાવી શકાય એવો નરમ બનાવવા ઉપરાંત એ લાળમાં રહેલા પાચક રસો ખોરાકમાં ભળી જવાથી જઠરની ક્રિયાને બહુ કિંમતી મદદ કરે છે. શરીર ૧૧ અંદર જઠર વિગેરેના પાચન રસો પણ એ જ કામ કરે છે.

માણસનું શરીર જૂઠા જૂઠા તત્ત્વોનું બનેલું છે એ મેં કહ્યું. અને એ તત્ત્વો જૂઠા જૂઠા પદાર્થોમાંથી મળી શકે છે એ પણ સમજાવ્યું. એ ઉપરથી જણાશે કે આપણે એક જાતનું અનાજ ખાવાને બદલે જૂદી જૂદી વાનીઓ ખાવી જરૂરની છે, અને તેની પસંદગી કરતી વખતે ઉપર જણાવેલાં તત્ત્વોવાળાં અનાજ, કઠોળ, શાકભાજી અને ફળફળાદિ તથા ઘી દૂધ વગેરે લેવાં ભેડવો.

સામાન્ય રીતે આપણા દેશમાં એક માણસને ઘી અને તેલ તોલા પાંચ, દૂધ તોલા વીસ, ખાંડ કે ગોળ તોલા ત્રણ, ઘઉંનો કે બાજરીનો લોટ તોલા ત્રીસ, ચોખા તોલા પંદર, દાળ તોલા સાત, એ રીતે ભેડવો છે. આ રીતે ચરબીવાળા પદાર્થોનું પ્રમાણ એકંદરે ત્રીસ ટકા, સ્વાદ્યવાળા સાઠ ટકા અને નાઈટ્રોજનવાળા દસ ટકા આવે છે. એ ઉપરાંત શાકભાજી જૂઠાં.

નાઈટ્રોજનવાળા અથવા કોપર પદાર્થોના કોષ રાંધવાથી ફાટી જાય છે અને તે પચવાને લાયક થાય છે, માટે દાળ તથા કઠોળ બરાબર ચઢી પ્રવાહી થાય ત્યારે જ જલહી પચી શકે છે. આ જ કારણથી બાફેલાં કઠોળ ખાવાં એ શરીરને ફાયદાકારક છે, પણ તળેલાં કઠોળ જરા પણ વધારે પ્રમાણમાં ખવાય તો જઠરને વધુ બોળે પડે છે, અને શરીરમાં અશ્વસ્થતા, બેચેની વગેરે બિણી થાય છે.

રાંધવાથી સ્વાદ્યવાળા પદાર્થોમાં પણ રાસાયનિક ફેરફાર થાય છે અને તેમાં ગળપણ આવે છે. એ ફેરફારથી પાચન ક્રિયાને ઘણું ઉત્તેજન મળે છે.

શાકભાજીના રસા રાંધવાથી છૂટા પડે છે તથા નરમ થાય છે, અને સહેલાઈથી પચી શકે છે.

ખાવાની ચીજોને વળગેલાં નરી આંખે દેખાય તેવાં ઝીણા જંતુઓ જે કેટલીક વખત નુકશાનકારક હોય છે તેનો સંધવાથી નાશ થાય છે.

અંગમહેનતનું કામ કરનાર માણસને સામાન્ય માણસ કરતાં વધારે ખોરાક જોઈએ છે. મગજમારી કરનારને જોઈએ ખોરાક જોઈએ છે. એ વર્ગને દૂધ, ઘી વગેરે પૌષ્ટિક ચીજોની વધારે જરૂર પડે છે.

ખાજકોને એમના વજનના પ્રમાણમાં વધારે ખાવા જોઈએ છીએ, કારણ કે એમના શરીરને એ પ્રકારનાં કામ કરવાનાં હોય છે. એક તો આહુ ઘસારાની પૂરણીતું અને બીજું શરીરના વિવિધ અવયવોની વૃદ્ધિ કરવાતું. એટલે એ બેઉ કામને પહોંચી વળવા માટે વધારે ખોરાકની ખાજકોને ખાસ જરૂર પડે છે એટલા માટે ચોટાં માણસોને એ કે વધુ વળત ખાવાથી નહીં શકે, પણ નાનાં ખાજકોને ચાર વખત રોજ સાદો, સાત્ત્વિક, પુષ્ટિકારક ખોરાક, અને ખાસ કરીને દૂધ કે માખણ ને દહીં ખાવા આપવાં જોઈએ.

એ જ રીતે સ્ત્રીઓ કરતાં પુરૂષોને વધારે ખાવા જોઈએ છે, અને ગરમ પ્રદેશ કરતાં ઠંડા સુલકમાં રહેનારને વધારે ખોરાકની જરૂર પડે છે. આપણે ઉનાળા કરતાં શિયાળામાં વધારે ખાઈ શકીએ છીએ એ તો જાણીતી વાત છે.

એક જ જાતનાં તરવોવાળો ખોરાક વધારે પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો પણ તે નુકશાન કરે છે, અને માણસ માંદું પડે છે. એક જ ચીજ શરીરને ઘટતું પોષણ સંપૂર્ણ રીતે કહી પણ આપી શકતી નથી, એટલે દરેક માણસે જૂદાં જૂદાં તરવોવાળો પોતાના શરીરને માફક આવતો ખોરાક ધ્યાન દઇને પસંદ કરવો અને ખાવો જોઈએ. શરીરની તંદુરસ્તી જળવાય રહે એ પ્રકારનો ખોરાક હંમેશાં લેવો જોઈએ.

રસોઇ સારી થાય અને સ્વાદિષ્ટ હોય તો એક કુટેવ ન પડે તેની પણ ચેતવણી આપવી જોઈએ. એ કુટેવ તે વધારે ખાવાની ટેવ. એનાથી નુકશાન થાય અને તંદુરસ્તી જોખમાય છે.

જે લોકો જરૂર કરતાં જીભના સ્વાદને ખાતર વધારે ખોરાક ખાય છે તે લોકોના જઠરને સખત કામ કરવું પડે છે. જઠર ઉપર વધારાનો જોભો પડવાથી શરીરની શક્તિઓનો મોટો ભાગ એ કામ ખાતે વપરાય છે. આથી શરીરમાં ભારે બેચેની અને અસ્વસ્થતા પેદા થાય છે, અને એ માણસ પૂરતું કામકાજ આસાનીથી કરી શકતો નથી. મહાત્મા ગાંધીજી સરખા મિતાહારી પુરૂષ કેવળ જરૂરી ખોરાક કરતાં વધારે ખોરાક ન ખાવાને લીધે જ આટલી ધરડી ઉંમરે આટલું બધું કામ દરરોજ કરી શકે છે. લગ્નમાં કે મીઠાસમાં આગ્રહને વશ થઈ દાળીદાળીને મિષ્ટાન્ન જમનાર રાતે પધારીમાં પાસાં ફેરવ્યા જ કરે છે. એને પૂરી બિંધ પણ નથી આવતી. એવા પ્રસંગે જરૂર પૂરતાં જ મિષ્ટાન્ન ખાવાની ખાસ કાળજી રાખવી ઘટે છે.

અને છેવટનો કેટલીક સૂચનાઓ કરવા જેવી છે, તે એ કે, રસોઇનાં વાસણ

સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ અને પૂરતી રીતે કલાઈ કરેલાં હોવાં જોઈએ. રસોડામાં ખૂબ ચોકખાઈ રાખવી જોઈએ. ચારે તરફ માખેા બણબણાટ કરે અને ગમે તે ચીજ ઉપર જોસે એમ કદી પણ થવા ન દેવું જોઈએ. વાસ મારતાં, મેલાંધેલાં મસોતાં કદી ન વાપરવાં જોઈએ.

વાસણ અજવાળવાની બાબતમાં પણ એક સૂચના કરવા જેવી છે. પહેલાંના વખતમાં લાકડાં, અડાયાં અને છાણાં બજતણ તરીકે વપરાતાં, રાખોડી પુષ્કળ પડતી. વાસણ અજવાળવામાં એ રાખોડી વપરાતી. હવે તો મોટા બાગે કોલસા (શહેરોમાં) વપરાય છે. ત્યાં રાખોડી પૂરતી મળી નથી શકતી. આથી સ્ત્રીઓ મોટે બાગે રસ્તાની ધૂળ કે કાદવ વતી વાસણ ઉઠકે છે ! આ પદ્ધતિ ઘણી જ ગંદી અને આરોગ્યને હારે હાનિકારક છે. રસ્તાના ગંદા કાદવથી વાસણ ઘસવાને બદલે મટોડી બજારમાંથી આણી રાખી તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સુંખાઈ બાબત લાલ માટી અને આપણા દેશમાં પીળી માટી-જે ત્યાં મળી શકે-તે વાપરવી એ ઉત્તમ ઉપાય છે.

કઘીર જેવું અનાજ હોય પણ તેને સોના જેવું કરીને-રાંધીને જમવું જોઈએ- નહિ કે સોના જેવા અનાજને કઘીર જેવું કરીને જમવું !

આપણા બહુતા કવિ લલિતજીએ ઠીક કહ્યું છે :

રજકણમાંથી રત્ન બનાવે
રસિકચતુર રમણી.

શુભતિ નાગરદાસ પટેલ

—ક્ર—

પાણી

[જુદા જુદા અર્થમાં]

અનીલ, અને ઉધાનાં પાણીગ્રહણ થયાં
અરખી ઘોડા પાણીપંથા હોય છે.
મહેશ ! તારામાં પાણી જ ક્યાં છે ?
કુમારને ઠંડું પાણી આપો.
મોતી જખરાં પાણીદાર છે.
એમાં કંઈ પાણી મરે એવું દેખાતું નથી.
આ શમશેર પાણીદાર છે.
દુધના દુધમાં ને પાણીના પાણીમાં
નેવનાં પાણી ભાલે ગયાં.
ટાઢે પાણીએ ખસ ગઈ.

કુલવંદન ઠા. કાલકાંટ

માટી ને ધૂળ

ધૂળ કે માટીનું નામ સાંભળીયે ત્યાં તો આપણામાંનાં ઘણાના મોં મચકાય.

ધૂળ તરફ અણુગમાનું કારણ શું ? કપડાં જલ્દી મેલાં કરે તે જ કે ?

માટીનાં મકાન બૂંચેા. ધોળ કરેલ ને વળીયા પાડેલ ઝોસરીઓ ! મકાન કેવું ત્રીપી ઉઠે છે ! જોયાં છે આવાં મકાનો ?

ચુનાના ને ઇંટોના મકાનો ઘણાં જ તંદુરસ્તી માટે ખરાબ. તેમાં કાયમ લેજ હોય જ. આપણને લાઠીના લોચંતળીયાવાળા મકાનો ઘણાં જ પ્રિય. આવા મકાનો તો શિયાળામાં બહુજ તુકશાનકારક.

ધૂળના મકાનો ઘણા વર્ષો સુધી ટકે. મારેલ ખીંટી ચે ખેંચી ન શકાય તેવા મજબુત. ને પત્થરના મકાન ? બૂકુંપના આંચકા આવે તેમાંથી પહેલા થોડી કાંકરી ખરે, પછી પત્થર ખરે ને પછી લાંબું લસ થઈ મકાન જ સૂઈ પડે.

ભરતપુરનો દૂર્ગ અજીત રહ્યો ઘણી લડાઈઓ દરમ્યાન, શાથી ? પત્થરનો હતો માટે ? ના પત્થરનો પોલો દૂર્ગ હતો. વચ્ચે હતો માટીનો દૂર્ગ. માટીનો આ શુણ્ણ લલલાલી બંદૂક ને તોપના જોળાને પણ માટી નમતું નથી આપતી.

ગામડામાં આગ લાગે ત્યારે માણસો લેગા ઘઇ આગ પર ધૂળ ઉરાડે. આગ પર કાણુ આવે. ગ્યાસતેલ ને પેટ્રોલની હુકાનો સળગે ત્યારે તેના પર ધૂળથી કાણુ દેવાય છે ખરો !

જિનાજો આવે; ઘેર પાણી ન ઠરતું હોય ત્યારે શેની તપાસ કરીએ છીએ ! શિયાળામાં બનાવેલ ચંબુ કે ગોળાની. આ પણ માટીના બનાવેલ હોય છે.

આપણે અન્ન ન ખાઈએ તો ભૂખે મરાંએ. આપણા જીવનનો અન્ન આવે આટલું તો આપણે લાણીએ છીએ. અન્ન ખેતરમાં ધૂળમાં પાકે છે, તે ન બાણુતા હે તો ખતાવું. ધૂળમાંથી પાકેલ અન્ન ક્ષણ ને શાક ખાઈએ છીએ. છતાંય આપણને ધૂળ પર કેમ પ્રેમ નહીં ?

આપણને ગંદા કરે છે તેટલા જ માટે તેના તરફ ઇર્ષા ?

ધૂળ ને માટી તો જગતજનની કહેવાય ને !

પ્રકર ચંદરવાકર

—૧૫—

પોપટ

લીલો મારો પોપટ છે ;

રાતાં મરચાં ખાય છે ;

ગેરલે છે તે રામ રોજ ;

કરાવે છે ખૂબ મોજ .

મુદર તેની ખાંખ છે ;

ઝીણી એની આંખ છે .

માણેકલાલ મગનલાલ આચાર્ય

જે થાય તે સારા માટે

એક હતો રાજા. રાજા બહુ બહાદુર ને લડવૈયો. તેના રાજ્યમાં એક પ્રધાન. પ્રધાનજી બગવાનના ઘરનું માણસ. આજો દિવસ બગવાનની સેવાની અંદર ગાળે. રાજા અને પ્રજા ઘણાં જ મુખી હતાં.

એક દિવસ રાજા અને પ્રધાન શિકાર કરવા ગયા. સાંજ પડી ગઇ હતી. ધીમે ધીમે અંધારું વધતું જતું હતું. ત્યાં તો સિંહની ગર્જના સંભળાઇ ને એક સિંહ ઝતુનથી પોતાની સામે આવતો રાજાએ જોયો. રાજા ચેતે તે પહેલાં તો સિંહે મારવા માટે પંજો ઉગામ્યો. એક ક્ષણની અંદર રાજા હતો ન હતો થઇ બતલ ! પણ પ્રધાને તરત જ ધડાકા દઇને ગોળી છોડી. ગોળી બરાબર સિંહના કપાળમાં વાગી. એક દારમી ચીસ પાડી સિંહ મરણ પામ્યો.

નવાઈ જેવું તો એ હતું કે રાજા પણ સાથેસાથ પડી ગયો હતો. પ્રધાન એકદમ તેની પાસે ગયો. જોયું તો પોતે સિંહને મારેલી ગોળી રાજાના કપાળમાં પણ જરાક છરકો કરી આવી ગઇ હતી. પ્રધાનજી પાણી લઇ આવ્યા અને તે ધા પાણીથી ધોયો. ઘોડીવારે રાજાને વાન આવ્યું. તે ઉભો થયો. ને પુણ મુસ્કે થયો કે પ્રધાનજીનો વિચાર સાથેસાથ મારું પણ કાસળ કાઢી નાંખવાનો હતો. રાજા, વાજા ને વાંદરા ત્રણે સરખા. એણે તો નરત જ પ્રધાનજીને ડેઢમાં પૂર્યાં. ત્યારે એને ડેઢમાં લઇ જવામાં આવ્યા ત્યારે તે ક્રૂર એટલા જ ચબ્દો બોલ્યો: “ જે થાય તે સારા માટે.”

તેજ રાજા શિકાર કરવા જતાં બૂઝો પડ્યો. કાંઈ રસ્તો સૂઝતો ન હતો. બધેય કાણુ ડીખાંગ જેવું અંધારું ફરી વળ્યું હતું. આખરે જ્યાં જવાય ત્યાં ઘોઠો ઢોડાવતો તે એક મુંદર રાજ્ય-નગરીમાં આવી પહોંચ્યો.

પણ આ શું ? તરત જ ત્યાંના રાજાના કેટલાક સૈનિકોએ આવી એને મુસ્કે-ટાટ બાંધ્યો. ને રાજા પાસે લઇ ગયા.

વાત એમ હતી કે તે નગરમાં કેટલાયે કાળથી દુકાળ હતો. અને જોગીના કહેવા પ્રમાણે જો એક જાત્રિય લક્ષ્મણો જોગ અપાય તો જ દેવ રાજા થાય ને ધૃષ્ટિ થાય. એવા બહાદુર ને જાત્રિય લક્ષ્મણો માણસ મળવો મુશ્કેલ હતો. એટલે બધા શ્રેનિકો એવા માણસની શોધમાં હતા. તેઓએ આ રાજાને જોયો. રાજા રૂપાળો ને બહાદુર લાગ્યો. તેને જાત્રિયા તરીકે લઇ ગયા.

રાજાને તો જ્યાં જોગ આપવાના હતા ત્યાં લઇ આવ્યા. ને જોગ આપવા માટે તરવારે ઉઠ્યારાઈ, ત્યાં તો તે નગરીના રાજાની નજર તેના કપાળ ઉપર ગઇ. તો ત્યાં ધાવ હતો. તેણે તરત જ બધું બંધ રખાવ્યું. ને રાજાને છુટો કર્યો. ને માનસહિત નગરમાં લઇ આવ્યા. કારણ કે તેના કપાળમાં તે વખતે વાગેલ ગોળીનો ધા હતો. અને જાત્રિયા માટે તદ્દન નિરોગી ને જોડણાંપણુ વિનાનો માણસ જોઇએ.

રાજા તો આનંદ પામ્યો ને પોતાના નગરમાં પાછો આવ્યો. ને પ્રધાનજીને તરત જ છુટા કર્યા ને કહ્યું “ પ્રધાનજી ! મેં આપને બહુ જ દુઃખ આપ્યું છે. તેથી મારો આવી હાતત થઇ હતી. અને તમારો તે વખતે ગોળી વાગેલ તે ધાને લીધે જ બચ્યો છું.” એમ કહી રાજાએ પોતાની ણધી વાત કહી સંભળાવી.

પ્રધાનજીએ કહ્યું. “ ‘ જે થાય તે સારા માટે ’ હું જે અહીં કેદમાં ન પૂરાતાં તમારી સાથે આંચો હોત તો મારે તો એકે જખમ નથી. માટે હું જ લોગ બનત, માટે “ જે થાય તે સારા માટે ” લગવાનું ઉપર વિશ્વાસ રાખો. ”

ત્યારથી રાત્રી પ્રધાનને માનપાનથી રાખવા લાગ્યો. ને તેની આંસા ઉપાડતો. ને પોતે પણ લગવાનું પર શ્રદ્ધા રાખવા માંડ્યો.

સશીકાંત નટવરલાલ જોવા

—૫—

અધિકાર !

પુનઃ મંદિરમાં આવે, દેવ દેવીઓને નવરાવે. મંત્રો ભણી પુષ્પો ચડાવે, પછી આરતી ઉતારે. લોકો કળકળાદી દેવ આગળ મૂકે. પુનઃ સૌને આરતીનાં દર્શન કરાવે ! ભજન મંડળી આવે અને ભજનોની ધૂન મચાવે ! શ્રદ્ધાળુઓ આવી આસ્થાથી દેવોને પગે લાગે. અખીલ ગુલાલ ઉડાડે ! અને પવિત્ર મંત્રોની ગર્જના કરે ! !

પણ એક માણસ મંદિરના છેલ્લા ઓટલા ઉપર દરરોજ વખતસર આવી ઉભો રહે ! નિત્ય દર્શન કરવા આવે ! ઓટલા પર ઉભા ઉભા હાથે જોડી એક દીલથી પ્રાર્થના કરે ! એક વખતે ત્યાં તે આવી રીતે પ્રાર્થના કરતો હતો ! એક નાનો છોકરો તેના પાસે આવીને ઉભો. પેલો માણસ તો એક ધ્યાનથી આરતીનાં દર્શન કરી રહ્યો હતો ! તેને આ વાતની ખબર ન હતી. પાછળથી એક લાકડીને ફટકો તે માણસના માથા પર પડ્યો ! પેલો પડી ગયો, બેભાન થઈ ગયો ! શુદ્ધી આવી ત્યારે માણસોએ ગાળો વરસાવી, છોકરાએ પાણી માર્યા, અને પુનઃ તેને હડધૂત કર્યો !

ખીજી રાત્રીએ તે આરતી વખતે આંચો ! માથે પાટો ઓંધ્યો હતો. આરતીનાં દર્શન કર્યાં. સાથે કુલ, અખીલ, ગુલાલ વીગેરે લાગ્યો હતો ! તેને થયું કે આજે મારાં ગુલાલ ને કુલ દેવને ચડાવવા ! તેણે આ વાત પુનઃ રીતે કહી ! ! પુનઃ તેણે સાફ “ ના ” પાડી ! ! તારાં કુલ દેવને ન ચડાવાય ! મંદિર અંપવિત્ર થાય ! અમને સૌને આલડછેટ લાગે ! !

પેલાની આંખમાંથી આંસુઓ સરી પડ્યાં ! ફૂલો નીચે પડી ગયાં ! અખીલ ગુલાલ વેરાઈ ગયાં ! ! તે પવિત્ર હતો, મંદિર પવિત્ર હતું ! ! છતાં કેમ ‘ ના ’ કહી. તે દર્શન કરતો, પેલાઓ પણ દર્શન કરતા ! તેને પણ લગવાનું વહાલા હતા ! ફક્ત બન્ને વચ્ચે ફેર એટલો—પેલાને “ અધિકાર ” ન હતો ! !—હરીજનોને અધિકાર નહિ ! પવિત્ર સ્થાનમાં પણ અધિકારનો પડદો ! એ રોજ પ્રાર્થના કરતો ને એક જ વસ્તુ માગતો ‘ અધિકાર ’.

છેવટે એની પ્રાર્થના ફળી. મળુનાં દ્વાર એને માટે ઉઘડ્યાં. એને જોઈતો હતો તે અધિકાર મળ્યો. એ અધિકાર અપાવવા માટે એણે મહાત્મા ગાંધીજીનો અને મહાસાહનો આભાર માન્યો.

રસિક આચાર્ય

શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી

જેમના એક પલીલ વિષેના વિષ ઉપર નહેરુ મત મ'ચાશે છે.

શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઇ રાજવાડે
જેમના પ્રમુખપદ નીચે આ મહીનાની આખરે સાંગલીમાં અખિલ દિનદ મહિલા
પરિષદની અર્ધ વાર્ષિક બેઠક મળનાર છે.

પ્રસ્તાવ ૩૨૪

જુલાઈ : ૧૯૩૬

અંક ૫ મો

દિલની છાની વાત હતી એ

પૂર્ણિમાની રાત હતી એ
દિલની છાની વાત હતી એ...

૧

રાંત ખીલી'તી, બાગ ખીલ્યો'તો
પુષ્પોના ય પરાગ ખીલ્યો'તો
દિલખાનો રાગ ખીલ્યો'તો
દિલનો એક એક દાગ ખીલ્યો'તો
ખીલનારી સૌ જાત હતી એ
દિલની છાની વાત હતી એ...

૨

સરિત તણાં કંઈ પૂર અનેરા
ખંસરી જેવા સૂર અનેરા
સંભળાતા'તા દૂર અનેરા
રસધી એ ભરપુર અનેરા
કો રસીયાની ખેરાત હતી એ
દિલનો છાની વાત હતી એ...

૩

પ્રેમી હૈયાં કો' એ ત્યારે
એક ખીજને રહી આધારે
હસતાં રમતાં'તાં શુભજરે
નહોતી ચિંતા કંઈ અંસારે
પ્રેમનગરની જાત હતી એ
દિલની છાની વાત હતી એ...

૪

હું રમતો'તો રમતી'તી એ
હું હસતો'તો હસતી'તી એ
હું રસતો'તો રસતી'તી એ
હું બળતો'તો બળતી'તી એ
જીવનની એકાંત હતી એ
દિલની છાની વાત હતી એ...

૫

પૂતમની એ રાત મધુરી
રાખી ગધ સૌ વાત અધુરી
યાદ કરું છું છરી છરી
હૈયામાં હું એને...પુરી
સ્નેહ તણી રાડ્યાત હતી એ
દિલની છાની વાત હતી એ

સ્ત્રીઓની અસહાય સ્થિતિ

ત્રીજા :
શારદાબેન મહેતા

થોડા દિવસ ઉપર “ ગુજરાત સમાચાર ” માં એક અત્યંત પાશવી અત્યાચારના સમાચાર માણાવદરથી છપાયા હતા. વિગત નીચે પ્રમાણે હતી:—

અહીંના એક બાલણીની, શાળામાં અભ્યાસ કરતી ચૌદ વર્ષની એક પુત્રીને કોઈએ મોટરમાં લઈ જઈ એક રાત સુધી મુમ કરી, બીજે દિવસે એ બાળા અવ્યવસ્થા દશામાં અત્યાચાર થેર આવી. ગામમાં વાત વાહુવેગે પ્રસરી... અને મન કાવે તેમ બધાએ વાતો કરી મજબૂર બાઈનું સગપણ રાજકોટ થયેલું. તેના ધણીને આ વાતની ખબર પડતાં તેણે પોતાનું થયેલું સગપણ રદ જાહેર કયું. એટલે અપાર મજબૂર બાળા વિપરીત સ્થિતિમાં મૂકાઈ ગઈ છે. કન્યાના બાપે પોતાના કુટુંબની અહીં મહીમલામતી ન લાગતાં કુટુંબને અન્ય રથે મેકલી આપ્યું છે.

માણાવદરમાં રૂપયૌવન સ્ત્રીઓને ઉપાડી જવાના આવા કિસ્સા ત્રણેક વર્ષથી વધુ જોરમાં છે. એક હિંદુ અમલદારની પત્ની પણ આવા કિસ્સાની ભોગ બની હતી. પણ તેણે મુંઝે મોરે તે સહન કયું હતું.

ઉપર જણાવેલા બનાવ બન્યા પછી અહીંની કન્યાશાળાની એક શિક્ષિકાએ પણ ‘ પોતાની આ રાજ્યમાં સહીસલામતી નથી ’ એમ મળ્યાની કુદા પગારમાં અન્ય રથે બદલી દેવાની છે. બીજી તરફ કેટલીક બાળાઓના વાલીઓ અત્યાચારથી એતી પોતાની બાળાઓને કન્યાશાળામાંથી દિશવી બહાર મોકલી રખા છે.

ઉપર જણાવેલા કિસ્સામાં કોઈજ અસાધારણ નથી. અનેક રંચવેથી આ પ્રકારની ક્રાંદ આપ્યા કરે છે

સુખી શાન્ત છાવન ગાળતાર મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે કે આપણી આસપાસ સ્ત્રીઓની કેવી ભયંકર ખરાબી થતી ચાલી છે. અને સ્ત્રી યજ્ઞ એટલે તેનું અપમાન કરવામાં કોઈજ પાપ નથી એવી ભ્રષ્ટ મનોવૃત્તિ બ્યાપી રહી છે. ગંભીરપણે વિચાર કરતાં પરિસ્થિતિ રતબધ કરી નાંખે એવી છે.

આ સ્થિતિમાંથી સ્ત્રી જાતિને કેવી રીતે બચાવી રાકાય એનો ઉપાય શોધવાની જરૂર છે. ગમે એટલા પાશવી અત્યાચારો સ્ત્રીઓ ઉપર કરવામાં આવે છતાં તેના ઉપર ઠાંક પીછોડો કરવામાં આવે છે. સત્તાધીશો સત્તાના મદમાં ગુન્હેગારોને શોધી કઢાડવામાં, ગુન્હેગાર જાડી આવે તો તેને નશીબતે પહોંચાડવામાં અત્યંત બેપરવાઈ બતાવે છે. કારણ કે એવા કુટુંબોમાં પોતે સંડોવાયલા હોય છે. તેમજ સ્ત્રીઓનું આ પ્રમાણે અપમાન કરવું, બાળાઓના સંસારનો વિનાશ કરવો એ મહાભારત જંગલીપણું અને ગંભીર મુન્દો છે એવી ભાવના આપણા સમાજમાં નથી. યુધિષ્ઠિર જેવા મહાન ટીકાએ પોતાની પત્નીને હોડમાં મૂકી ત્યાં સ્ત્રીજાતિનું માન સાચવવું એ સંસ્કૃતિનું મોડું લક્ષણ છે એ સ્થિતિ કોને ગમે ઉતરે!

સ્ત્રીઓએ પોતે જ પોતાનું ગૌરવ રચાવવા માટે મહાભારત પ્રયત્ન કરવાનો છે. વાતાવરણ સદંતર બદલવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓનો આ પ્રશ્ન ખૂબ વિચારણા માગે છે. નવામાં અપમાનો દરેક સ્ત્રીને હાડોહાડ ખૂંચશે તો જ ખરા પ્રયત્ન થશે પરાધીનતામાં સડેલી સ્ત્રીજાતિને ક્યાં સુધી આવા પ્રહાર સહન કરી રહેવા પડશે? જંગલીપણી કોંઈ હદ દોષ કે નહિં.

શ્રીસ્વાતંત્ર્ય અને શ્રીસ્વમાન્ય સંબંધે શ્રી. ધર્માનંદ કાસબીએ પોતાના “ હિન્દી સંસ્કૃતિ અને અર્થિસા ” નામક પુસ્તકમાં સુંદર લખાણ કર્યું છે. તેના બીજાથે અસ્થાને નહિં ગણાય.

“ શ્રી એ પરિગ્રહ નથી એવા વિચારની સતત અભિવૃદ્ધિ થવા લાગી છે. ન્યાં સુધી શ્રીને પરિગ્રહ માનવામાં આવશે ત્યાં સુધી સમાજની નૈતિક ઉન્નતિ થશે એમ માની રાકાય નહિં. શ્રી સ્વાતંત્ર્ય એ અર્થિસા અને સંસ્કૃતિની કસોટી છે. મનુષ્યની હિંસક છુદ્ધિએ શ્રીઓને ગુલામ બનાવી. શ્રીઓના અંતઃકરણમાં જે અસીમ માતૃપ્રેમ ના હોત, તે આ ગુલામી શ્રીઓએ કરી પણ સ્વીકારી ન હોત; તેઓએ આત્મહત્યા કરીને સમગ્ર માનવ જાતિને અંત આણે છે. પછાત જેવી બાપકર શ્રીઓ સહન કરીને પણ જે શ્રીઓએ આપણને આજ સુધી જીવતા રાખ્યા હોય તે તે કેવળ આ માતૃપ્રેમને જ આભારી છે. પણ શ્રીઓને આવી રીતે જોધી રાખીને મનુષ્યોએ તે પોતાની હિંસક છુદ્ધિની પ્રશાષ્ટાનું પ્રદર્શન કર્યું છે. આથી અર્થિસાત્મક સંસ્કૃતિને જે પૂર્ણપણે વિકાસ કરવા હોય તે, શ્રીઓને પરિગ્રહ ન મળતાં સર્વોપરિ સ્વતંત્રતા આપવી પડશે. સ્વતંત્ર શ્રીઓની મદદથી જે સંસ્કૃતિને ઉજવશે તે જ સંસ્કૃતિ અર્થિસાત્મક બનશે, અને તેથી જ માનવ જાતિને માટે સુખકારક અને હિતાવદ્ થશે.

આજે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં જે શ્રી-સ્વાતંત્ર્ય છે એ ઉપરજીવું છે, એવું અમારું માનવું છે. લગભગ બધી શ્રીઓ આર્થિક રીતે પુર્યો ઉપર અવલંબેલી હોવાથી ખરી રીતે સ્વતંત્ર હોતી નથી. પોતાનો પતિ દુર્બલની હોય, તે પણ કેવળ સંતતિના મોહને લીધે તેઓ છૂટાછેડા કરીને સુખ થઈ શકતી

નથી. એકાદ શ્રી ધણીની માથે છૂટાછેડા કરીને પોતાના જીવનનો નિર્વાહ જોમ તેમ કરીને ચકાવી શકશે ખરી. પરંતુ પોતાનાં બાળકોનું શું થશે, એ વિચારથી તે છૂટા-છેડા કરતી નથી, અને ધણીનું બધું દુર્વર્તન મુંગી મુંગી સહન કરે છે. કારકુની વગેરે ધંધા કરીને નિર્વાહ કરવાની ધણી શ્રીઓ આજે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં છે. પરંતુ તેઓ પણ સ્વતંત્ર નથી. તેમાંની કોઈક બાબતે એકાદ બાળક હોય એવી ઉત્કટ ઇચ્છા થાય તે પણ તે ઇચ્છા તે પૂરી પાડી શકતી નથી. તેમ કરવા જતાં-તેને કાયમને માટે પુરુષનું દારૂ સ્વીકારવું પડશે, એવા કર્ચી તે ઠેક સુધી અપરિણિત રહે છે. અને પરિણામે માતૃપ્રેમથી વંચિત રહે છે.

સોવીએટ રશિયામાં શ્રીઓને સાચું સ્વાતંત્ર્ય આપવામાં આવ્યું છે, અને એ બાબતમાં તે બધાં સુકીવાદી રાષ્ટ્રોએ તકી પાડી છે. શ્રીઓને રાષ્ટ્રીય માલમતામાં દાખલ કરવામાં આવી છે, એવી જીમ સુકીવાદી વર્તમાનપત્રો કરી રહ્યાં છે, અને તેના પ્રતિજ્ઞાનિ હિંદમાં દિલ્લી સુધી પણ પહોંચ્યો છે. ઇ. સ. ૧૯૩૫ માં મધ્યવર્તી ધારાસભામાં જાપણ કરતાં નામદાર સરકારે જોડ્યા, “ હાલના કાયદા મુજબ માલમતા જાપ કરવી, કે ઉત્પાદનનાં સાધનોને રાષ્ટ્રીય માલિકીનાં કરવા, એવા જાતની કોઈ પણ કમપનાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સબ જતાવવામાં આવી નથી; અને શ્રીઓ એ પણ એક ઉત્પાદનનું સાધન જ છે. ” (ઓર્ડર, ઓર્ડર, એવો અવાજ). શ્રી. સત્યમૂર્તિ-ધામશાસ્ત્રી પણ સભ્યતાના નિયમનું ઉલ્લંઘન ન કરી શકે.

નામદાર સરકાર-એ એમ નથી કહ્યું કે આ કદચનાનું હિન્દુસ્તાનમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ૧૯૩૬માં પુસ્તકોમાં તેનું

પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે...“ હાલનો અધિકારીવર્ગ કેટલો બેચવાબદારથી અને ઉદ્વેગથી વર્તે છે તેનો આ ઉત્તમ દાખલો છે. આપણા આ ધારાસભ્યોએ મુરીવાદી રાષ્ટ્રોમાંના સોવિએટ વિરોધી વર્તમાનપત્રો સિવાય આ વિષય ઉપરના બીજા કોઈ પુસ્તકો વાંચ્યા હોય એવો સંભવ નથી. જો તેમણે વધારે વાંચ્યું હોત તો તેઓ આવું વિધાન ન કરત. રશિયામાં બધી સંપત્તિના માલેક જેમ બધા કામદાર પુરોષો છે, તેવીજ રીતે સીઓ પણ છે. ફેર એટલે કે પુરોષ કરતાં સીઓને વધારે સગવડતા આપવામાં આવેલી છે. કામગાર સી બે ગર્ભવતી હોય તો સુવાવડ પહેલાં ત્રણ મહિના અને પછી ત્રણ મહિના એમ ૭ મહિના ચડતે પગારે લક્ષ્મી રૂબ મળે છે; અને પછી ન્યારે તે કામ ઉપર હોય ત્યારે તેના બાળકની માવજત સરકાર તરફથી રાખવામાં આવેલી સુરક્ષિત આપણો કરે છે. તે બાળક જરા મોટું થયા પછી તેના શિક્ષણની તો બધીજ જવાબદારી સરકાર પોતાને શિર ઉપાડી લે છે, એટલું જ નહિ, પણ બપોરનું નાજન પણ તેને સરકારી શાળાઓમાં જ મળે છે. જે દેશમાં સીઓને આટલી બધી સગવડો આપવામાં આવે છે, તે દેશમાં સીઓને રાષ્ટ્રીય માલેકીની ગણવામાં આવી છે, કે કેમ્પુનિસ્ટ લોકો બધાજ દેશોની અંદર આવું કરવા માગે છે, એમ કહેવું એ નરી દુષ્ટતા છે. આમ કહેવાને બદલે રશિયામાં પુરોષોને રાષ્ટ્રીય માલેકીના ગણવામાં આવ્યા છે એમ કહેવું, એ કદાચ વધારે શોભશે. કારણ કે સીઓને આટલી સગવડો આપવાનો, અને ભાવિ પ્રજાને ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષણ આપવાનો ભાર સીઓ કરતાં પુરોષો ઉપર વધારે મુકવામાં આવ્યો છે.

નામદાર હિંદી સરકારના જેવાં વિધાનો બીજા દેશોના અધિકારીઓએ રેડ્ડા અગાધ

ગ્રંથવામાં નથી. પરંતુ દરેક જગાએ અધિકારી-વર્ગની વિચારસરણી એક જ પ્રકારની છે. તેમને પછાત વર્ગ ઉપર જ નહિ, પણ પોતાના જ વર્ગની સીઓ ઉપર પણ અધિકાર ભોગવવાની ટેવ પડી છે; અને તેમની દ્રષ્ટિએ સીઓ પોતાના એકચારામનું, અને ભાવિ યુદ્ધમાં તોપને મોઢે દેવાનાં નવાં ખાણીઓ ઉત્પન્ન કરવાનું એક જીવનું જાગરું યંત્ર છે। આથી બીજા યંત્રોની માફક આ યંત્ર ઉપર પણ પોતાનો જ અધિકાર હોવા બેઠકે એમ તેમને લાગે છે. અને જે કોઈ સી-રવાત્ર્ય માટે ઉત્કૃષ્ટ હોય છે તેમના ઉપર તેઓ આ રીતે તૂટી પડે છે.

આજે જેટલું પ્રાચીન આદિત્ય જગતમાં અસ્તિત્વમાં છે, તેમાં સીને પરિગ્રહ માનવો નહિ, એવો વિચાર કોઈ જગાએ ભેવામાં આવતો નથી. અર્થાત્ તે જમાનામાં સીઓને સ્વાતંત્ર્ય મળે એ શક્ય જ નહોતું. ન છી સ્વાતંત્ર્યમર્દિ આ મતનું વાક્ય પ્રસિદ્ધ જ છે. બૌદ્ધો અને જૈનોએ કિમ્બોના અને સાંખ્યોના સંધ સ્થાપીને સીઓને, પણ સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું. પરંતુ આ સ્વાતંત્ર્ય તેમના મંથો પૂરું જ હતું; અને આ સ્વાતંત્ર્ય બેળવવા માટે પણ તેમને અપત્યગ્રેમની કિંમત આપવી પડતી. તે બે વિવાદ બંધનમાં જંધાય તો તેમની ગણના ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિમાં કરવામાં આવતી. અર્થાત્ વૈદિક વાક્યમળી માફક ગ્રમણ વાક્યમળમાં પણ સીઓનો સમાવેશ પરિગ્રહમાં જ કરવામાં આવ્યો છે.

મધ્ય યુગના ગ્રંથકારોમાં માત્ર એકલો વરાહ મિહિર સીઓના પક્ષકાર તરીકે જણાય છે. તે લખે છે:—

“જેઓ વૈરાગ્ય માર્ગનું અવધાન કરીને સીઓના ગુણ ન ભેતાં દોષોનું વર્ણન કરે છે, તેઓ દુર્જન છે, અને તેમણે કથન શુદ્ધ હેતુવાણું નથી એમ દુઃમાર્ગનું સાચું

બોલતો કે એવા કોય દોષ શ્રીઓમાં નોવામાં આવે છે, જેનું પુરોએ આચરણ નથી કર્યું ? કેવળ કૃષ્ણતાને લીધે જ પુરોએ શ્રીઓ ઉપર કબજો મેળવ્યો. તેઓ પુરો કરતાં વધારે ગુણવાન છે, એમ મનુ પણ કહે છે. ઇત્યાદિ—”

શ્રીઓની આટલી તરફેણ કરવા માટે વરાહમિહિરનાં જોટલાં ગુણગાન કરીએ તેટલાં ઓછાં છે એમ મને લાગે છે. છતાં પણ શ્રી એ અમુલ્ય રત્ન છે, એટલે અત્યંત પ્રયત્ન-પૂર્વક તેનું જતન કરવું જોઈએ, એ કદપ-નાથી તો વરાહમિહિર પણ મુક્ત નહોતો.

મૂડિવાદના ચિખરે પહોંચેલા અમેરિકા જેવા દેશમાં આને પણ શ્રી સંબંધની કદપના ઓછાવતા પ્રમાણમાં આના જેવી જ છે. શ્રીના સુખ માટે, અને એકચારામ માટે વરિષ્ઠ વર્ગના પુરો પુષ્કળ પ્રયત્નો કરે છે. અને આટઆટલું કર્યા છતાં પણ પુષ્કળ છૂટાછોટાના કિસ્સાઓ તો બન્યા જ કરે છે ! આનું કારણ એ છે કે દેવળ અમુલ્ય રત્નની પેઠે સંભળી રાખવાથી શ્રીઓની સ્વાતંત્ર્ય તુષિત થતી નથી. પોતાની કમાણી ઉપર શ્રી બ્યાં સુધી જીવી ન શકે ત્યાં સુધી ‘ખર’ સ્વાતંત્ર્ય મળ્યું છે. એમ તેને લાગશે નહિ. અને માતૃપદ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારી શ્રીઓ આજના મૂડીવાદી જગતમાં પોતાની કમાણી ઉપર આધાર રાખીને જીવી શકે એ શક્ય નથી.

આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય વગર શ્રીઓને સાચું સ્વાતંત્ર્ય મળવાનું નથી. એવા વિચારનો પુરસ્કાર કોઈ માએ કર્યો. અને તેના અનુયાયી બોદ્ધશીલક આજેવાનો આને તે વિચારને અમલમાં મૂકવા માગે છે. તેમના માર્ગમાં અનેક વિધો લીધાં છે એમાં શક નથી. તેમાં સૌથી મોટું વિધન ખુદ શ્રીઓના

જ સંસ્કાર છે. હાનરો વર્ગો સુધી પારતંત્ર્યની અધારી કાટડીમાં પૂરાએલી શ્રીઓને એકાએક સ્વાતંત્ર્યના પ્રખર સૂર્યપ્રકાશમાં પગ મૂકતાં જોખમ લાગે એમાં નવાઈ નથી. ચિરકાળ સુધી જે સંસ્કારોથી મનુષ્ય ટેવાઈ ગયેલો હોય છે તે સંસ્કારો ગમે તેટલા ઘાતક હોય તો પણ માણસને ફેટલા પ્રિય લાગે છે.

આથી કેવળ આર્થિક સ્વાતંત્ર્યથી શ્રી-સ્વાતંત્ર્યના પ્રશ્નનો નિકાલ નહિ આવે. તે માટે શ્રીઓને અને પુરોને યોગ્ય શિક્ષણ મળવાની જરૂર છે. શ્રીઓને પોતાના માતૃ-પદની યોગ્યતા સમજાવવાની જરૂર છે; અને શ્રીઓ એ ઉપજોગ્ય વસ્તુઓ નથી, પણ લાંબિ પેદીની માતા છે, અને તેથી તે પ્રજ્ઞ છે, એવી શ્રદ્ધા પુરોમાં ઉત્પન્ન થવાની જરૂર છે. દરમ્યાન શ્રી-પુરોના હાથે કોષ્ટક નૈતિક દોષો યામ તો તે ક્ષમ્ય ગણવા ઘટે. શ્રી પરિમલમાં માનવગતિને મુક્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે—જે પ્રયાસ ખરી રીતે માકંસના ખરા અનુયાયી બોદ્ધશીલકો કરે છે—એમની મરકરી કે નિંદા કરવી કે તેમનાં પ્રયત્નોને પિક્કારી કાઢવો એ અશક્ત અપરાધ છે. x x x શ્રીને કે દાસદાસીઓને પરિમલમાં દાખલ કરવાથી મનુષ્ય જાતિ ઉપર અનેક સંકેટો આવી પડે છે. તેમને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપીને તેમની સાથે સમભાવથી વર્તવું એ મનુષ્ય જીવનના વિકાસ માટે અત્યંત આવશ્યક છે. શ્રીપુત્રોનો અને દાસદાસીઓનો ત્યાગ કરીને સંન્યાસ લેવાથી આ બંને પરિમલમોથી મનુષ્યજાતિ મુક્ત નહિ થાય, એ ઇતિહાસનો અનુભવ છે.

આ મનનીય લખાણ શ્રીના પ્રશ્ન સંબંધી સારો ઉકેલ આપે છે, અને શ્રીઓનું સ્વમાન સચવીને તેમની પરિસ્થિતિ યોગ્ય કક્ષાએ પહોંચાડવાના ઉપાય સૂચવે છે. તેથી ઉપર વળીવેલા કિસ્સાના ઉપાય તરીકે એની સાથે જોડાયો છે.

રૂઢાણ : દેશીરાજ્યની રાજધાનીનું સ્ટેશન.
આગગાડી બેસાડના આવી છે અને ઘણું
બધું સામાન દરવાજામાથી પસાર થવાની
શરૂઆત થાય છે.

ટીકીટ કલેક્ટર : આ સામાન વધારે
છે. તોળાળો છે ? ટીકીટ કલેક્ટરી છે ?

મફત મેતા : અહ્યા જમના, એ તો
હું છું. આ મારે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટીકીટ છે
અને દસ થડ ક્લાસની ટીકીટ છે.

ટીકીટ કલેક્ટર : તોપણ સામાન વધારે
છે, તોળાળો અને ત્રીડી ક્લાસ એટલે જવા દઈશ.

મફત મેતા : પણ ભણા માણસ આ
સામાન કંઈ મારે નથી. દીવાન સાહેબનો છે.

ટીકીટ કલેક્ટર : એ મારે જાણવાની
કંઈ જરૂર નથી. કેતો છે એની સાથે મારે
કશું લાગેવળે નહીં હું તો એટલું જાણું કે
સામાન વધારે છે માટે પૈસા આપો. અને તે
પણ એવઝ આપવા પડશે.

મફત મેતા : અહ્યા જમના, હવે મરકરી
બહુ કરી. જવા દે. મને મોકું થાય છે. દીવાન
સાહેબ ખૂબ પાડશે.

ટીકીટ કલેક્ટર : જલદી જવાનો એકજ
સહેલો રસ્તો છે. સામાન જોખાવો અને વધા-
રાના પૈસા આપો. હું મરકરી કરતો જ
નથી. મારા કાપડામાં લખ્યું છે તે પ્રમાણે
કરવાની મારી ફરજ છે.

મફત મેતા : અહ્યા, હું મને કાપડો
ભણાવવા નીકળ્યો છે ? મેં તો કંઈક કાપડો
ભણીને ફૂંડી દીધા. મેટો ટીકીટ કલેક્ટર
ન જોયો હોય તો. દીવાન સાહેબને મેટો

વાત જશે તો નોકરી જશે, બહુ મોટો
કાપડાવાળો થયો છે તે.

ટીકીટ કલેક્ટર : જુઓ મફત મેતા,
મને મહીને રૂ. ૨૫ મળે છે અને તે રૂ. ૨૫
કમાવા માટે સવારે આઠ વાગ્યાથી તે રાતના
આઠ વાગ્યા સુધી નોકરી કરવી પડે છે. રાત-
પાળી હોય ત્યારે એક જોકું પણ ખાવા મળતું
નથી. મારો ખર્ચ રૂ. ૨૦) છે અને આ
નોકરી જશે તો પચીસ તો નમીબમાં હશે તો
મળશે પણ ૨૦ તો મળી રહેશે. એટલે નોક-
રીની ચિંતા મને નથી. એ ચિંતા તમને લાગી
છે. તમને રૂ. ૧૭૫ મળે છે. વધારે મળતું
હોય તો તમે જાણો અને તમારો લગવાન
જાણો. આ તમારી નોકરી જાય તો તમને કોઈ
રૂ. ૨૫) નહીં આપે. માટે તમે તો જલદી
ખુદામત કરો તેટલી ઓછી જ છે.

મફત મેતા : અહ્યા, મોં સમાજીને
બોલ. હવે વાત બહુ વધી ગઈ છે જો
સામાન જવા દે છે કે નહીં ? બોલ ? નહીં
તો આ વાલ્યો દીવાન સાહેબ પાસે. પછી
જો થાય તે તારું નથીજ પાછળથી ન કહેતો
કે મફત મેતાએ શરમ ન શાખી ને તારી
નોકરી ગુમાવવાની.

ટીકીટ કલેક્ટર : જો દીવાન સાહેબ
પાસે જતા હોય તો કેટલા પૈસા થાય છે તે
પણ સાથે જાણવું જાણો એટલે કહેવા થાય
અને તમારે જીંદગી આટી આ ખરે તડકે ન
ય.ય. તમને હું લાગશે તો મારી કાજી કપડો
મને આપશે.

(ટીકીટ કલેક્ટર સામાન જોખાવે છે.
મફત મેતા આખા ગઈ હોવા રહે છે.)

દીકરી કલેક્ટર : હો મેતાજી, મામા-
નના તમારે. રા. ૪૦-૮-૦ આપવાના. તેના
બેવડા એટલે રા. ૮૧) દીવાન સાહેબ પાસેથી
લેતા આવજો.

* * *

સ્થળ : દીવાન સાહેબનો જંગલ.

મફત મેતા : અધ્યા રેવલા, સાહેબ શું
કરે છે ? ક્યાં છે ? મારે ખાસ કામ છે,
મળવું છે.

નોકર : સાહેબ આરામ કરે છે. સાંજના
મળશે, કેમ કંઈ લાલ પીળા લાગે છે ? કંઈ
નવા જુની તો નથી થઈ ને ?

મફત મેતા : અરે નવાજુની થઈ તો
છે પણ તેના દાદા થયે છે. જુની આંખે
નવા તારા જોવાના છે. આ મેતાગીરી પંદર
વરસથી કરે છું પણ આજે તો હવે થઈ
ગઈ, અરે બગવાન ! શું જમાનો આવ્યો છે ?

નોકર : પણ થયું શું ?

મફત મેતા : એ તને કહેવાય તેમ
નથી, તમે નોકર લોકો આવી જાવોતોમાં શું
મુશ્કેલી ? [અંદર નવ છે]

નોકર : (મનમાં) આજે કોઈ દાકતરે
મેતાને મફત હવા આપવાની ના પાડી લાગે છે.

મફત મેતા : દીવાન સાહેબ, આપને
તરફી આપવા માટે બહુ દીલગીર છું. પણ
હવે થઈ ગઈ. બોલાવ્યો એવું નથી મારી તો
જીલ ઉપાત્તી નથી શું કરું ને શું ન કરું.
પંદર વરસમાં આ દહાડો કોઈની નહોતો આવ્યો.

દીવાન સાહેબ : (ગમગીનમાં ઉભા
થઈને) પણ લપોડ, શું તે કહેને. લાંબીકુંડી
જવા દેને.

મફત મેતા : સાહેબ આપનો સામાન.

દીવાન સાહેબ : પણ છે શું ? મારો
સામાન ચોરાઈ ગયો ? બગી ગયો ? બીજી

લાઈન પર ચઢી ગયો ? છે શું ? મારો
સામાન મારે આટલો મારો જીવ ઉઘી.
કરી નાખ્યો.

મફત મેતા : સાહેબ દીકરીવાળાએ
સામાન રોક્યો છે ને રા. ૮૧) માગે છે.

દીવાન સાહેબ : હાથ, આટલું જ
છેને ? મને પ્રાર્થના પડ્યો કે આ લપોડ મને
ઉંઘમાંથી ઉઠાડવા આવ્યો તે કોણ જાણે
શુંનું શું થયું હશે.

મફત મેતા : સાહેબ એક ચીજી લખી,
આપો. તે વગર પેલો જમનો સામાન જવા,
દેવાની ના પાડે છે.

દીવાન સાહેબ : ચીજી શું કરતી'તી.
જમનો સાચો છે. તેને રા. ૮૧) આપી દે.
અને કહેને કે દીવાન સાહેબ મેતા પર ખુશ
થયા છે.

મફત મેતા : સાહેબ રા. ૮૧) આપી
દઉં ? આપણા પોતાના ગામમાં રા. ૮૧)
આપી દઉં ? લંડનમાં તો આપવું નામ.
સાંજગીને દીકરીવાળો ગોરા સાહેબ ચુપ
થઈ જતો અને પોતાને હાથે આપણો સામાન
મારીમાં ચલાવીને ઉપરથી ચૂસતાકટ કરતો,
અને આપણા પોતાના ગામમાં રા. ૮૧)
આપી દઉં ? અને તે જમનાને ?

દીવાન સાહેબ : અધ્યા મફત, શું
આટલું સમજ કે કાપડો તોડામ જ નહીં.
ધરમ પાળવો કે ન પાળવો તે દરેકની મર-
જની વાત છે. મંદીરમાં જવું કે ન જવું
તે દરેક જણની સ્વતંત્રતાની વાત છે પણ
કાપડો એકવાર કપોઈ તેને ધરમ કરતાં પણ
પવિત્ર જણવો જોઈએ. તે તોડાયજ નહીં.
અને જેમ માણસ મોટો તેમ તેણે કાયદાને
વધારે માન આપવું જોઈએ. હું દીવાન થઈને
સામાન વધારે લાવું અને પૈસા ન આવું તો
કાપડોનો અર્થ શો રહ્યો ? માટે માણું ન

ખા. ર. ૮૧) આપી દે, તારી પાસે ન હોય
તો તારી બા પાસેથી લઈ લેજે.

(મહત્ત મેતા રહેજે નય છે. સામાનના
શ. ૮૧) ગણી આપે છે. જમતો કહે જે
ગણી લે છે અને મહત્તમેતાને પાવતી આપે છે.)

દીકીદ કલેકટર : લો મેતાજી, આ ર.
૮૧) ની પાવતી, ફરીવાર મુ'બધથી સામાન
જોખાવતો એટલે આધા પૈસામાં પતી જશે.

મહત્ત મેતા : અસ્થા જમતા, તે' તો
દદ કરી, વધારે શું કરું. પણ આ ઠોકરમત
એટલી જલદી કાઢીય એટલો વધારે સુખી
યજ્ઞ, આ વિલાપત નથી. આ તો આપણો
દેશ છે તે અહીં ન જતો. કોઈ દહાડો મહત્ત-
ઠાઠા પાદ આવશે દીકરા, (નય છે)

***

રચણ : દીવાન સાહેબને જ'ગર.

ત્રયુ દિવસ પછી ફોજદાર સાહેબ આવે
છે. અપોરના મરમીથી કે કોથુ જલે શા કાર-
ણથી લાલચોળ દેખાય છે.

ફોજદાર સાહેબ : દીવાન સાહેબ, હવે
તો દદ યજ્ઞ. અત્યારે રહેજે પેલા ત્રણ ટકાના
જમનાએ મારો સામાન રોક્યો છે અને રૂ. ૫)
માગે છે. મને આટલો ત્રાસ આવે છે તો
બીચારા મરીખનું શું પૂછવું.

દીવાન સાહેબ : પણ આપનો સામાન
વધારે ફરી તેના માગતો દશે.

ફોજદાર સાહેબ : દારવો, વેચારવો.
બીજા સેના મારી શકે ?

દીવાન સાહેબ : મહત્ત મેતા, પેલી
આપણી વાત ફોજદાર સાહેબને કહે.

મહત્તમેતા : સાજ, પાન એમ યજ્ઞ કે

મુ'બધથી તો સામાન બરાબર હતો પણ અમે
સ્તામાંથી એટલે પાલગદથી કેરી સસ્તી
મળી એટલે આપુસના કંડીઆ લીધા.
દરેક જલે બમે ચાર ચાર કંડીઆ
લીધા. ઝાળખીતા પાળખીતાના સ્તામાંથી
કંધક સપેતરા ભેગા થયા. વડોદરેથી એવડો
લીધો. અમે બધા વીલાપતથી આવતા હતા
એટલે પૈસાની જરા છૂટ હતી. સુરતની ધારી
લાવતી હતી પણ સુરત આવ્યું ત્યારે બધાં
ઉધી ગયા હતા. એટલે એ તો એટલો ભાર
ઓછો થયો. પણ સરવાળે રૂ. ૪૦-૮૦ તો
સામાન વધ્યો અને તેના રૂ. ૮૧) એ જમનાએ
દીવાન સાહેબ પાસેથી લીધા. અને મે' મારે
મને હાથે આધ્યા. અખિ તો અ'ધારા આવતાં
હતાં પણ આધ્યા. શું કરીએ.

ફોજદાર સાહેબ : પણ દીવાન સાહે-
બને પહેલાંથી કહેવું ને.

મહત્ત મેતા : પહેલાંથીજ તેમને કહ્યું
અને તેમણેજ પોતે અપાવ્યા. ઉપરથી મોટા
ઓશીસરોએ પોતે કાયદો પાળવો જોઈએ,
ધરમ કરતાં કાયદો મોટો છે વિગેરે નવી ગીતા
જાણવી તે જુદી.

ફોજદાર સાહેબ : (મનમાં) પાવતી
ફેરતી બાંધવી પડશે નહીં તો મુરખ બનવું.
હા સાહેબ, મારો પણ આવો જ અભિપ્રાય
છે. પણ આ તો સહેજ આ તરફથી જતો
હતો એટલે મને યજ્ઞ કે દીવાન સાહેબને
મળાશે પણ ખરું અને વાત પણ યજ્ઞ કે
હવે નવા ઠોકરાઓ કેવા પોતાના કામમાં
પાવરદા થયા છે, મહત્ત મેતા; લો આ પાંચ
કુખીઆ. જરા પેલા જમનાને આપી દેજો
અને સામાન મારે ઘેર પોંચતો કરવો. (નય છે)

ગાંધી

યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ :

જુદી જુદી પરીક્ષાઓનાં પરિણામો આ મહીનાના પહેલા પખવાડીયામાં જાહેર થયાં છે. ગુજરાતની જે જે કન્યાઓ પોતાપોતાની પરીક્ષામાં સફળ થઇ છે તે ખાતર અમે તેમને હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ.

નિરક્ષરતાના અંધારા કુવામાં ફેંટેલી પોતાની ખીજ બહેનોને ઉગારવા માટે આ દરેકે દરેક બહેન એક જરા જેટલી પણ પ્રયત્ન કરશે તો તેમનું શિક્ષણ સારું થશે.

તમને મહેશી કેળવણી લજવાય નહિ તેમજ તમારા શબ્દો સર્વ આડોશી પાડોશી પોતાની કન્યાઓને વધુ ને વધુ શિક્ષણ આપવા પ્રેરાય એ જાતનું તમારું વર્તન શબ્દો એવી અમારી નમ્ર વિનંતિ આ સફળ વિદ્યાર્થીનીઓને છે.

વરસે વરસે ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતી કન્યાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે એ જોઈને અમને અતિશય આનંદ અને મર્વ રાખ છે.

આ બધી બહેનોને હાંસુ પ્રવૃત્તિમય અને સુખમય જીવન ધરાવે છે.

પ્રે. મ.

***

ડાક્ટરોને કાયદાથી થતી શિક્ષાથી બચાવ :

આ અંકમાં ' કુલવેણી ' માં આ મુજબના મથાળાનો શ્રીમતી સારદાબહેન મહેતાનો લેખ સર્વેને ધ્યાન પૂર્વક વાંચી જવા વિનંતિ છે.

૨

વિષય બદલ વિચારવા જેવો છે અને વાંચકો એ લેખ ઉપર ઉડા વિચાર કરશે. એવી આશા છે, માસિકો, છાપાઓ દ્વારા તેમજ સભાઓ દ્વારા એ વિષય ચર્ચા-ગંભીરતાપૂર્વક એ ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

પ્રે. મ.

***

શ્રીભ્રમશાળા :

અમદાવાદ પાસે શેરધામાં આ ઊનાળામાં કોંગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષ તરફથી શ્રીભ્રમશાળા અસ્થાવરમાં આવી હતી. જુદા જુદા રાજકીય ' વાદ ' તેમજ આજ્ઞાસનું શાંતિ-કસ સમજવા મંગતા યુવાનો અને યુવતી-તીઓએ શેરધામાં જાવણી નાંખી હતી અને રાજકીય ક્ષેત્રના જુદા જુદા વિચારો અને અવ્યાસો તથા દારૂકેરોને જાવણીમાં આમ-ત્રય આપી થોડા થોડા દહાડા પોતાની સાથે ગાળવા તેમજ રાજકીય વિષયોનું જ્ઞાન અપવાદ નિર્ગતજ્ઞ આપું હતું. સમાજવાદ, સામ્યવાદ, રાયવાદ, માકર્મીજમ, ગાંધીવાદ એજ ' રોક ' વાદ ' વિષે તાનાં જાણણો, વાર્તાઓ દ્વારા ચોખવટ ત્યાં થઈ હતી. આવી જવતની શાળાઓમાં આપણા ગ્રંથવા-ચેલા વિચારની ચોખવટ બહુ થાય છે, એજ આ શાળાઓને હેતુ હોય છે, અને શેરધાની શાળામાં એ હેતુ સફળ થયો હતો એમ ત્યાં રહી આવેલા યુવકો અને યુવતીઓ કહે છે. આવી શ્રીભ્રમશાળાઓનો લાભ વધારે સંખ્યામાં

યુવકો અને યુવતીઓએ લેવો નેહ્યો.
આવતા શિયાળામાં વ્યથવા આવતા હિનાળામાં
એ વર્ગ ફરીથી ચાલુ થશે એવી આશા છે.
પ્રે. મ.

***

અભિનંદન :

આ વર્ષની બી. એ. ની પરીક્ષામાં
શ્રીમતી સુસ્મિતાબહેન મેઢ નામના બહેન
અમદાવાદની ગુજરાત કૌલેજમાંથી બહુ સારા
માર્ક્સ સાથે પાસ થયાં છે. ગુજરાતી બાષામાં
વેબોએ આખી મુનિવર્સિટીમાં પહેલા નંબરના
માર્ક્સ મેળવ્યા છે અને તેથી તેમને શ્રી.
હરગોવિંદલાલ કાંઠાવાળા ગુજરાતી પ્રાધ-ક
-વધુ છે, વળી અમદાવાદની ગુજરાત કૌલે-
જમાં તેઓ ફેલો તરફે નીમાયાં છે, અગે
તેમને દાર્શિક અભિનંદન આપીએ છીએ.

પ્રે. મ.

***

નેશનલ એકેડમી ઓફ કાર્થન એન્ડ
કમર્શિયલ આર્ટ :

આ નામની કલાશાલા સફળ રીતે છેલ્લાં
એ વર્ષથી મુંબઈમાં ચાલે છે. તેના વ્યવ-
સ્થાપક શ્રી. દુર્ગાચંદ્ર જે. પંડ્યા, જેમને
આપણે બમાં 'કલાપિપ્પ' ના ઉપનામથી
વધારે સારી રીતે જાણખીએ છીએ તેમના
આ સાહસની વધારે જાહેરાત યાત્રાની જરૂર

છે. પોતાના જેવાજ દેટલાક ઉત્સાહી યુવાન
કલાકારોના સહકારથી તેઓ આ સંસ્થા
એન્ડકર્ટ ઇજ પાસે કૃષ્ણલાવનમાં ચલાવી
રહ્યા છે. ગુજરાતીઓની સામાન્ય ખાસીયત-
આરંભે શરૂ-પ્રમાણે આ કલાકારોનું વર્તન
નથી, કારણ કે એ વર્ષ થયાં આ સંસ્થાની
હિતરોષર ચડતી થતી ચાલી છે, અને અમે
આશા રાખીએ છીએ કે હજી પણ વધારે
તેની ચડતી થાય. શ્રેષ્ઠ સમય ઉપર આ
સંસ્થાએ પેતાના વિદ્યાર્થીઓનાં ચિત્રોનું
પ્રદર્શન લયું હતું, તેમાં જણાઈ આવતું
હતું કે ગુજરાતમાં ઉગતા કલાકારોનો કાંઈ
ખોટ નથી. કલાને ખાતર કલા તેમજ કમા-
ણીને ખાતર કલા એ બને પ્રકારની કલાના
વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં પોતાને અનુકૂળ કલાશિક્ષણ
લઈ શકે છે.

વડોદરામાં એપ્રિલ માસમાં નવા મહા-
રાજ્યના રાજ્યપારિ.કણ પ્રસંગે ગ્રામ્યઉદ્યોગોનું
પ્રદર્શન બરાધું હતું તે પ્રસંગે પ્રદર્શનનાં
પ્રવેશકાર તથા અંદરની હીવાલ ઉપરનાં ચિત્રો
આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓએ ચિત્ર્યાં હતાં
અને તે ધણાં જ કલામય હતાં એમાં શક
નહિં.

ગુજરાતીઓ આ સંસ્થાને ઉત્તેજન આપશે
એવી વિનંતિ છે.

ગત સ્મૃતિ

ગયા ગયા પુનઃ ન આવવાના,
મૃત્યુ તણે દાર વિવેચી કોઈ દિ;
એનાં ગુણો 'નેક સ્મરી સ્મરેને,
મારે રહી નેને હીજીવવાની.

‘રાશિન’ ઓછા

ધોર અન્યાય

લેખક : શ્રી. પ્રેમશંકર મગનલાલ પાંડે,

કોલેજના અગ્રે ચારે મિત્રોમાં ધનવંતનો સ્વભાવ બધાથી જુદો તરી આવતો, પણ તેથી અમરી મિત્રતામાં વિશેષ પડતો નહિ. દરેક બાબતમાં તેનો મત બધાના કરતાં જુદોજ પડે, અને એ જુદો મત ધરાવવાનું કારણ પણ એટલુંજ સમજ બતાવે કે ધણેકર અમારે તેનું કહેવું કમુલ કરવુંજ પડે. પરંતુ અમે જરા-Conventions-રૂઢિ-પ્રિય હોવાથી સાધારણ રીતે લોક વિરુદ્ધનું આચરણ કરતા નહિ, જ્યારે ધનવંતને તો બસ, જે ખર્ચ લાગે તેજ કરવું પસંદ પડતું. એ એ અમારી ટાળીમાં ન ભળ્યો હોત, બધકે જો અમે એને અપનાવ્યો ન હોત તો કદાચ તેની-originality-મૌલિકતા તેનાં હાડકાં પાસમાં બોખરાં કરાવવામાં કારણભૂત બનત. છતાં પણ બહુમતીની ખરામરણ તો તેને વહોરી લેતીજ પડતી.

એક વખતે અમારી કોલેજમાં લાહોરની એક પ્રખ્યાત કોલેજના અધ્યાપતા શ્રીયુત્તમ દીનદયાળ દુલેશ M. A., Ph. D. વગેરે વગેરે, ભાષણ આપવા આવ્યા હતા. ભાષણ તો ઢીંઢી ભાષામાં હતું તથા તે અંગ્રેજો ધનવંત સાથેના વાર્તાલાપ પણ તેજ ભાષામાં થયો હતો પરંતુ વાંચનારની સમગ્ર ખાતર તે પ્રસંગ આપણી ભાષામાંજ જણાવું છું.

ભાષણનો વિષય “ ચારિત્ર્ય ” હતો. શીમાનુ દુલેશ ધણા સમર્થ વિદ્વાન હતા તથા વક્તા તરીકે પણ તેઓ નામાંકિત હતા. કોલેજનો મીડલ રોજ, ગ્રેડેસર તથા રૂઢક-ટોચો નીકાર ભરાઈ ગયો હતો. વક્તાની વાગ્યારા અરબલિત ચાકી જતી હતી લોકોની છોકરાઓ પણ વ્યાખ્યાતાના વક્તાશ્વમાં મરશુલ બની જઈ તોફાન કરવાનું બુલી મથા હતા.

વ્યાખ્યાન અરધે સુધી આવ્યું. ચારિત્ર્યને જરા પણ સ્પષ્ટિત થતા ન હેવું એવી મતલબનો સાર તેમના ભાષણમાંથી નીકળતો હતો. નીતિનું એક પગથીયું ચૂક્યા તો બસ ખસ્યો. માણસ ધીરે ધીરે પણ મજબબણે વિનાશના ખાડામાં પડવાનો. લોકોના મન-રચનામાં તેમણે ભતૂંદરીનો પ્રખ્યાત શ્લોક ચંભાવ્યો.

શિરઃ શાયં સ્વર્ગાત્પતતિ

શિરસ સ્તલ્હિતિધર

મહીધ્રાહુતુંગા દુષનિ

મઘને શાપિજલધિમ્ ।

અધોઽધો ગગેયં પદ્મુપગતા

સ્તોક મઘથા

વિવેક પ્રદાનાં ભવતિ

વિનિપાતઃ શતમુલ્કઃ ॥

(સ્વર્ગમાંથી શિવનાં મસ્તક પર અને ત્યાંથી ગંગા (હિમાલય) પર્વત પર (નીચે) પડી, એ ઉચ્ચતમ પર્વતના શિખરેથી ધરતી પર ને ધરતી પરથી (હજી નીચે) સમુદ્રમાં જઈ પડી. એકે પગલું ચૂકીને ગંગા હિતરોષર નીચે ગળતી મધ અથવા વિવેક અથવા યાચ તેનું સત્ત્વ અધનતન નિર્મોલું હોય છે.)

શ્લોકની ભવ્યતામાં તથા વિદ્વાન વક્તાની શ્લોક ગાવાની છટામાં શ્રોતાજનો નિમગ્ન હતા ત્યાં અચાનકે બોલ્ય શરૂયો.

ખરેખરા બોલિ નહિ પણ ધનવંત તરફથી સખ્દ બોલ

“ ખચરદાર. ”

સભાજનો કોણ ખબર બોલ્ય જેવી જ અસર થઈ.

“ ખાખરદાર, મારું કહેવું સાંભળ્યા વગર બાપુજી જરા પણ આગળ ચલાવતા નહિ. આટલા શબ્દો વડે તારા પાસેના ધનવંત વ્યાસ-પીઠ પર ચડી ગયા અને બાપુજીકર્તા સામે ડોળા કાઢીને જોઈ રહ્યો.

સહામાં કેલાદસ મચી રહ્યો પ્રીતીપાત્ર અષ્ટપુત્રે પ્રમુખપદે હતા. તેમણે કોષિત દલિયારી ધનવંત તરફ જોયું. ઐદિસર વાધ-મારેએ પોતાના સ્થાનપરથી કુદકા મારી ધનવંતનો હાથ પકડી લીધો. તેમને બીક લાગી કે વખતે આ હોકરો ગોળીબાર કરશે કે શું! ધનવંત પણ ગાંભીર મ્થ તેવો નહોતો. ઐદિસરના હાથમાંથી પોતાનું કાંડું છોડાવવા માટે તેણે એવો ઝટકો માર્યો કે પ્રી. વાધ-મારે વ્યાસપીઠપરથી નીચે પડી ગયા.

શ્રીમાન દુલેજીએ મામસો કાઠમાં લીધો. ધનવંત તરફ દરિને તેઓ બોલ્યા “ સુત બંધુ! શા માટે મને આપે આગળ બોલતાં? અટકાવ્યો? આપને પુછવું હોય અગર કહેવું હોય તે નિઃસંકેચપણે કહો.”

ધનવંતે દરિને પ્રત્યુત્તર આપ્યો. “ અંબલો ભાઈદરીએ તો આપે હમણાં માપેસો સ્ત્રોક સ્થવમાં થોર અન્યાય કર્યો છે. એનું પાતક તો એ બેઝવતા હશે પરંતુ આપ પણ શા માટે એ અન્યાય કરી રહ્યા છો? ”

વિદ્વાન બાપુજીકર્તા વિરમ્બ થયા. “ અરે શાનો અન્યાય? કૃપા દરિને સવિરતર કહેને? ” સહામાં ધૌધલ થાંત પડી ગયું હતું. શ્રીતાળનો આ વાતાંત્રાપ રસપ્રવંક સાંભળી રહ્યા હતા.

“ જરૂર મહારાજ શ્રવણ કરો. ” ધનવંતે પણ વિદ્વાનની ભાષા વાપરી. ભત્રીંદરી કહે છે કે જો કોઈ મનુષ્ય ત્રિવેક્રચટ યાચ તો તેનો શતભૂજ વિનિપાત થાય છે એ વાત હું મંજુર કરું છું. ”

“ તો પછી આપે વ્યાખ્યાનમાં શા માટે વિરોધ પાડ્યો? ”

“ એટલાજ માટે કે તેમનું એ વિદ્વાન ખરું પાડવા માટે તેમણે ગંગા નદીનો દાખલો આપ્યો. ગંગા નદી સ્વર્ગ લોકમાંથી આવે લોકમાં આવ્યાં તેમાં તેમનું અધઃપતન શી રીતે થયું? સગર માનના અવગતે ગયેલા પુત્રોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ભગંદરખતી વિન-તીથી ગંગાજી પ્રસીમાં પમાયો. તેમનું દ્વિમા-લય પર પડવું અને ત્યાંથી ધૂળમાં રગદોળામને ખાસ સમુદ્રમાં મળી જવું એ બાબતને નૈતિક અધઃપતન ગણવું કે નવવંત આત્મભોગ ગણવો? કેટલું કષ્ટ ભોગવીને પોતાનું ઉચ્ચ પદ તણ પરોપકાર અર્થે એમણે પોતાનું સ્થાન છોડવું એ આત્મભોગનો પ્રશંસા દર્શાવતો સ્ત્રોક રચવો તો એક બાજુએ રહ્યો પણ તેને બદલે તે પરોપકારી કૃત્યને અધઃ પતન ગણે છે. એ અન્યાય નહિ તો બીજું શું? ભત્રીંદરીને જો નૈતિક પતનનો દાખલો આપવો હતો તો ગંગાજી કરતાં બીજા કોઈનું દષ્ટાંત તેમણે શોધવું હતું. ” ધનવંતનો જુરસો વધતો જોઈને અમને ચિંતા થતી હતી.

“ મહારાજ, ” વાણીમાં મીઠાચ લાવી દુલેજી બોલ્યા. “ તમારી વાત કિંમિત અર્થે સત્ય છે પરંતુ એ સ્ત્રોકમાં ભત્રીંદરી એમ ચોક્કસે ચોક્કસ કહેતા નથી કે આ કૃત્યથી ગંગાનું પતન થયું છે.

“ એમ નહિ તો શું કહે છે? ” ધન-વંતે સુસ્સાથી ટેંગલ પર હાથ પહોંચ્યો. પ્રી. વાધમારે પોતાના સ્થાનપરથી ઉઠતા જતા હતા પરંતુ કંઈ સ્થગ્નતામાં આવતાં પાછા બેસી ગયા. “ જેવી રીતે દધીચિ ઋષિએ પોતાનાં અરિય લાવી દેવાને હિંમતી તે મુજબ ગંગાજીએ પરોપકાર અર્થે સ્વર્ગનું સુખ પડવું મુખી મૂક્યોકરવું કષ્ટ સ્વીકાર્યું. માટે મારો આપને વિનંતી છે કે આપ આપના વિદ્વાન માટે ગંગાજીનું દષ્ટાંત ન આપતાં બીજું કંઈ આપસો. ”

અખિલ હિંદની બહેનોને શુભ સંદેશ

સંપાદક : ઇન્દિરાબહેન હમનલાલ પાઠેશ

મારા મનમાં અવારનવાર કંઈક વિચારો આવ્યા કરે છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ માનવ જન્મ લીધા પછી શા માટે દુઃખનું નામ નિરાત જોઈએ ? જો કે શુભાશુભ કર્મકલાનુસાર સુખ કે દુઃખ જોગવે જ છુટકો, તથાપિ પુરૂષ પ્રવત્તયો દુઃખ ને સુખરૂપમાં અવસ્થા પરિવર્તન કરી શકાય એમ છે.

આપણે અનેક સાધનો દ્વારા સુખનો અનુભવ કરી શકીએ છીએ. તેમાં બે સુખ મુખ્ય ગણાય છે. જેવાં કે લોકિક અને પારલૌકિક. સંસાર સુખ એટલે ક્ષયપ્રપંચના સાધનોથી પ્રાપ્ત થનાર સુખ. અને જીનું પારલૌકિક સુખ એટલે આત્મચાન, પરમાત્માનું અખંડ દર્શન. આ બે સુખોમાંથી જોતે કું તદન નજીકના સાધનારૂપે અતિઉપયોગી શરીર વિશે લખવા ચાહું છું.

જ્યાં સુધી શરીરની સાત ધાતુઓ સમ પ્રમાણમાં ન હોય ત્યાં સુધી શરીર નિરોગી છે એમ કહેવાય જ નહિ. સર્વ ધાતુઓમાં કોઈ પણ ધાતુ વિકૃત થાય છે, વધી જાય છે અથવા ઘટી જાય છે ત્યારે શરીરમાં નાના કે મોટા કોઈ પણ રોગ પ્રવેશ કરે છે.

મારા શરીરમાં ચરબી વધી જવાને લીધે રોગ પ્રવેશ થવાનો સંભવ હોય. પરંતુ યોગ્ય સમયે ચરબી ઘટાડવાના પ્રવત્તયો રોગથી રક્તિ રહિ શકી છું.

મારા શરીરની ચરબી કેમ ઘટી ?

દેશી અને વિદેશી દવાઓનું સાધારણ રીતે ચરબી ઘટાડવા માટે મેં સેવન કર્યું પણ ખાસ કંઈ લાભ જણાયો નહિ. ત્યારે મારા મનમાં એવા વિચારો આવવા લાગ્યા

કે આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ શરીર સ્વાસ્થ્ય માટે રચેલા મુખ્ય સાધનરૂપ “યોગ” સાધન તથા કુદરતી ઉપચારોને મારે ઉપયોગમાં ન લેવા ?

તે વિચારોને અનુકૂળ સાધન, રચના તથા શિષ્ટવતાર વ્યક્તિ મળવાથી આજથી બે મહિના ઉપર મુંબઈમાં આવેલા શ્રી રામ-તીર્થ યોગાશ્રમમાં લાખલ યજ્ઞની નીચે પ્રમાણે યોગોપચાર તથા કુદરતી ઉપચારો લીધા:—

આઠ દલાડા સુધી ૨૮ નંબરના ટબમાં ૬૩ પાણી નાળી સુધી આવે તેવી રીતે બપૂં ૧૧ વાગે ૫ થી ૧૦ મિનિટ સુધી ટબમાં બેસતી અને તે દરમિયાન નાભિની ચારે તરફ હથેળી (જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ) ફેરવતી. આઠથી પંદર દિવસ સુધી ૧૦ થી ૧૫ મિનિટ લગી અને ૧૫ થી બે મહિના સુધી ૧૫ થી ૨૦ મિનિટ સુધી ઉપર પ્રમાણે ૬૩ પાણીના ઉપચાર લેતી હતી. આ ઉપચારને યુગ્મસતીમાં કટસ્નહન કહે છે અને અંગ્રેજી ભાષામાં “Hip bath” કહે છે.

(૧) ઉત્તિશાન ૫ થી ૧૦ મિનિટ (૨) પશ્ચિમોત્તાસન ૨ થી ૪ મિનિટ (૩) સુજંગમ-સન ૩ થી ૫ મિનિટ. (૪) કપાલભાતિ ૩ થી ૫ વખત.

આઠથી પંદર દિવસનો કાર્યક્રમ.

(૧) ઉત્તિશાન ૧૦ થી ૧૫ મિનિટ (૨) ઉત્થાનપાદસન ૬ થી ૧૨ મિનિટ (૩) સુર્ય નમસ્કાર ૫ થી ૨૫ વખત. (૪) જનુ શીરા-સન ૨ થી ૫ મિનિટ (૫) ત્રિપરીત કરણી ૫ થી ૧૦ મિનિટ અને (૬) શિર્ષાસન ૫ થી ૧૦ મિનિટ.

પંદર દિવસથી બે મહિના સુધીના
કાર્યક્રમ.

(૧) ઉડિયાન ૧૫ થી ૨૦ મિનિટ
(૨) બોલાસન ૨ મિનિટ (૩) સુપ્ત વજાસન ૩ મિનિટ
(૪) મત્સ્યાસન ૩ મિનિટ (૫) સૂર્ય નમસ્કાર
૫૦ વખત (૬) પવન મુક્તાસન ૩ મિનિટ
(૭) સલ્વાસન ૩ મિનિટ (૮) સર્વોંગાસન

૫ મિનિટ (૯) અનુભોમ વિલોમ પ્રાણાયામ
૫ વખત અને (૧૦) શિર્ષાસન ૧૫ મિનિટ.

ઉપરોક્ત યોગચિકિત્સાથી બે મહિનામાં
મારું વજન ૧૮ રતલ ઘટ્યું છે. હાલ મારું
શરીર દૃઢ, સ્ફૂર્તિવાન તથા તદન સસકત
રહે છે. આથી મારી બહેનોને અકુદરતી ઇલાજો
લેવા કરતાં, કુદરતી અને નિર્ભય યોગપચાર
જેવા કુદરતી ઉપચાર લેવાની ભલામણ કરું છું.

[ધોર અન્યાય ; અનુમંદાન ૫. ૨૧૪મું]

આ પ્રમાણે મમાલ કરીને ધનવંત સહ-
સંગઠ કરતો બ્યાસપીઠ પરથી ઉતરીને અમારી
બાજુમાં બેસી ગયો.

શ્રીમાન દીન દયાળ દુલેશએ ધનવંતના
કહેવામાં કંઈ સંત્યાસ છે એ વાત કહીને સખી
અને પોતાનું બાપણ પૂરું કર્યું.

પરંતુ આ વાત જોડેથી તદિ અટકે
જોવી મારા મનની સ્થિતિ સાચી પડી. બાપણ
પૂરું થયા પછી અમે વિખરાતા હતા તેવામાં
પ્રીતીપાલનો પડાવાજો " સાહેબ બોલાવે
છે " એમ કહીને તેડી ગયો. અમે પણ પાછળ
પાછળ ગયા તથા પ્રીતીપાલની એડીસની
બહાર હોવા, અંદરની વાતચીત અમે સ્પષ્ટ
રીતે સંભળી શકતા હતા.

" મી, ધનવંતરાય ! " પ્રીતીપાલે હમા-
મથી શરૂઆત કરી " તમે શા માટે ભર
સલામાં ડખલ કરી બાપણમાં ભાગ પડાવ્યો ?
એવા વિદ્વાન બાપણકર્તા સાથે દલીલ કરીને
તમેએ કોલેજની આખરે ગુમાવી છે, તેનું
તમેને લાન છે ? એ સ્લોક હજારો વર્ષથી
હજારો વિદ્વાનોના મોઢામાં રમે છે છતાં
કાંઈને પણ એમાં અનુકરણ ન લાગ્યું તે

તમે એવા કેવા મોટા સમર્થ પંડિત છો ?
તમેને એમાં અન્યાય જણાયો ? "

" સાહેબ, એ સ્લોક સમજવા માટે
વિદ્વાન થવાની કંઈ જરૂર નથી " ધનવંત
એમ કંઈ પ્રીતીપાલથી કરે તેવો નહોતો.
" મારું કરશે, સાહેબ આ તો બહુ ગાંઠીયા
પ્રવાદ જેવું છે. ભતૂંદરીનો સ્લોક જોડે વેદ
વાક્ય એમ બંધા માને છે, પણ તે તેઓ
પોતાની બુદ્ધિ વાપરતા હોય તો અન્યાય તરત
માલમ પડી આવે. "

" શું બોલ્યા ? " પ્રીતીપાલનો મિલન
આપણીંગ પોષ્ટ સુધી પહોંચ્યો. " વિદ્વાન
પુરોહિતે તમે ઘેલા સાથે સરખાવો છો !
ભર સલામાં ડખલ કરવા બદલ તમારો ચાર
આના દંડ કરે છું તે Poor Box-ધર્મીના
પેટીમાં નાંખી જાવો. You may go-તમે
જઈ શકો છો. "

ધનવંત બહાર આવ્યો. તેની મૌલિક
શુદ્ધિ માટે અમે તેને ધન્યવાદ આપ્યો અને
ધર્મીના પેટીમાં ચાર આના તેને બદલે અમે
જ નાખ્યા. કારણ ભાઈ સાહેબ પાસે તો
ચાલી પાછ પછ નહોતી.

સુગંધી

કુલોના જેવા તાતા કોકોનટ ઓઈલ સાંપુથી વાળ
પેલાય છે અકવાડીયામાં એક વખત આનો ઉપયોગ
કરવાથી તમારા વાળ નવું જ સૌંદર્ય પ્રાપ્ત કરશે.
અને મોટા અને મુંવાળા બનશે. માટે આ સરસ
સાંપુ આજે જ મંગાવો.

Tata

તાતાનાં વાળ શેઠાભાની વસ્તુઓ
લગભગ બધી દુકાને તેમજ
નોંચેના સ્થળે હમેશાં મળે છે
ટામકો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ
પી. એ. બોક્ષ પરદ મુંબઈ

ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ લિ. તાતાપુરમ અને મુંબઈ.

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વધેચલ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકેસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

માંધી રોગ, અમલાવાદ, ડિંઝા,
સુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો નોંધાયે છે—

૧. દરેક ભતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

સુંબઈ ભરપુર

જલ કુમારી બ્રાહ્મી નલ

વાપરો

જે આંખ અને મગજને
ઠંડક આપી વાળને વધારે છે.

સ્ટોકીસ્ટ : ચાંપશી નરશી દવાવાળા : પ્રીન્સેસ સ્ટીટ, સુંબઈ ૨.

સામાજીક રચના અને આર્થિક શોષણ

લેખક : શ્રી. જીખાલાલ બી. કપાસી બી. એ.

હિંદુસ્તાનની આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ
ધણી જ ખરાબ છે એ વાત નિર્વિવાદ
છે. આર્થિક સુધારણાનો સામાજિક સુધારણા
સાથેનો સંબંધ ધણો જ ગાઢ છે અને તેથી
જ સામાજિક રચના આર્થિક નીતિને અનુ-
સરીને થતી જોઈએ. જ્યાં સુધી કાંઈ પણ
સુદાસર અને પદ્ધતિસર રચનાત્મક કાર્ય ચર-
નથી થયું ત્યાં સુધી હિંદુસ્તાનની સામાજિક
સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાનો સંભવ નથી. હિંદની
જુની સામાજિક રૂઢિ અને પ્રણાલિકાઓ
એટલી બધી અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં છે કે તે
પ્રધાઓને દૂર કરવા માટે પ્રયત્ન પ્રચારકાર્ય
કરવાની જરૂર છે. હિંદના સામાજિક વાતા-
વરણમાં કાંઈકે એવું આશ્ચર્યજનક ચિન્હ છે
કે જેને લીધે હિંદને નિર્ધનતા અને દરિ-
દ્રતા શોષણ પડે છે. નિર્ધનતાના નિવારણ
અર્થે અને આર્થિક શોષણ (Economic
exploitation) કે જેમાં હિંદ જકડાયેલું
છે તે દૂર કરવા ધાપા કરતાં વધારે શ્રમ અને
મહેનતની જરૂર પડશે. સામાજિક રચનામાં
ફેરફાર કરવાની જરૂર આર્થિક સ્થિતિને
સમાન સ્થાન પર લાવવાની જરૂરીયાત વિશે
જે મત હોઈ જ ન રહે. Research is
Truth and Truth is Justice)ને
મુદ્દાએ જકડાયેલાં ઝેરી સ્પર્ધા હિન્દના મુદ્દા-
નોએ લોકસેવા અને સમાજસેવામાં જંપલાવી
હિંદની આર્થિક અને સામાજિક પરીસ્થિ-
તિમાં તાત્કાલિક યોગ્ય સુધારો કરવો જોઈએ
દરેક દરેક સાદી વિગતો અને સત્ય પ્રમાણોના
આધારે ચાલુ પ્રણાલિકામાં સામાજિક અને
આર્થિક સેવમાં કેટલાક ફેરફારો ધાય તે
આર્થિક પુનરાવર્તન અને સમાજ સુધારાને

દરેકે દરેક દિ'દી, અખાલ વૃદ્ધ એકી અવાળે
રચીકારવા તૈયાર થશે.

૨. આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ એ બે એક બીજાની પરિસ્થિતિ ઉપરથી જ દાખ પણ માણસ જાણી શકે છે. અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ હંમેશાં તે (Social Economic) સ્થિતિ પરજ વિચાર ચલાવે છે અને તેથી જ આ બાબત દરેકે દરેક દિંદિએ ખ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. આપણી (joint family system) સહકુટુંબની પ્રથા અત્યારના સામ્યવાદના જગાનાને અનુસરતાં કેટલેક અંશે ગેરસાધકારક છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ આ પ્રવાસ અર્થતાં સ્પષ્ટ દેખાવ છે કે આ રચનાથી નવજવાત વ્યક્તિઓને પોતાના વચસારે અને કાર્યો પાર પાડવામાં વિઘ્નો આવે છે અને તે નવજુવાનની દેશસેવાની ઉચ્ચ અભિવૃત્તિ અને સમાજસેવાની ઉન્નત બાવનાને ધરાગ્યોની પીડાશાહી અને આપણુદીને લીધે તીકાંજલી આપવી પડે છે. આપણા દિંદુરતાનમાં બાપાઓ ધણી છે અને જાતિઓ તો અનેક છે. ‘ બાર ગાઉએ બેઠી બદલાય ’ એ કહેવત દિંદે ખાટે ખરી છે. આપણી જુદી જુદી ન્યાતિ, જાત, ભેદ, તડ, ગોળ (જાતજાતીયતા) એટલી બધી ગુંથવણ બરેલી છે અને આપણા મોટેરાઓની આપણુદીની સાંકળો એટલી બધી જોરથી બંધાયેલી છે કે તે સાંકળોને છુટી કરવા આર્થિક દૃષ્ટિએ ધણા જ અવનવા ઉપાયો યોજવા પડશે. આ બધી બેદાલ પરિસ્થિતિ ધણી જ ખરાબ છે તેનું મૂળ કારણ આપણી સામાજિક રચના છે.

સામાજિક રચનામાં ગામડાંઓની સ્થિતિ ઘણી જ હદયદાયક છે. ગ્રામ્યજનો મોટા કુટુંબમાં કુમેલા હોઈ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારી શકતા નથી. દેશમાં દેશીરાજ્યોમાં દેશીરાજ્ય કરજ સાથે વાણીયાના શાહી વ્યાજની કાતર વચ્ચે એક સાધારણ બેકુતની છંદમાં પસાર થાય છે. કાઠીયાવાડના એક સ્ટેટમાં ૧૯૨૯ ની સાલમાં લગભગ ૨૭૩૫ ખાતેલાં તો એવા હતા કે જેઓનું દેવું ૧૦ વર્ષની જમીન મહેસુલની રકમમાંથી વધારે ગણાય અને તેજ રાજ્યનું ૧૯૩૧ માં બેકુતો ઉપરનું કરજ રૂ. ૩૩૭૮૨૭૫ નું હતું તે હાલ વધીને આશરે રૂપિયા ૫૦ લાખનું થયું છે. આ એક જ દાખલો બસ છે.

બાળલભના પ્રચારને ક્ષિપ્રે આપણી પ્રત્યેક્ષતા ઘણી નબળી થાય છે અને નાનું છોકરાઓનું મોટું મરણ પ્રમાણ સાક્ષીરૂપ મૂકતાં આપણી અધેશીતો પુરેપુરા ખ્યાલ આપે છે, આ કારણે ક્ષિપ્રે આપણી આર્થિક સુધારણામાં એક મોટું વિઘ્ન નડે છે. બાળલભને ક્ષિપ્રે યુવકવર્ગનું તેજ ઓસરવું ગય છે અને સંસાર ધુંસરીનો લાર એવા અવનવા આદર્શોને સમાજની સીતમ ચક્ષીમાં પીસી નાખે છે. લગ્ન અને મરણ પાછળ થતા અઢગક ખર્ચાઓ ને ખીચ નનો બામતોમાં હાલિ ખર્ચ આપણી આર્થિક પરિસ્થિતિને બેહાલ બનાવે છે. સહકાર, સમાનતા, સરળતા અને સંપન્ને જે દરેક દરેક કાર્યમાં યોગ્ય રચાણ અપાય તો આપણી આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિમાં પુનરાવર્તન કરવાના દરેક દરેક યત્નો સફળ નીવડે.

આપણી સામાજિક સ્થિતિમાં ઓનું રચાણ કંઈ અવનવું છે, આપણી અર્ધી પ્રજાને આપણે યોગ્ય રચાણ નહીં આપવાથી જે હાલ આપણને મળે છે તે જોઈએ તે જોઈએ બીજો. આપણી ઓ વર્ગનો આપણે યોગ્ય કાર્યોમાં ઉપયોગ કરવો ધટે, આજનો યુવક સમાનતા અને સામ્યવાદમાં માને છે. સ્વતંત્રતાની વાતો ઘરે ઘરે શુદ્ધિશાળી વર્ગ કરી રહ્યો છે અને શ્રી લીલા મુનશી, શ્રી. સરોજીની નાનુડ, શ્રી. કમળાદેવી ચટોપાધ્યાય, શ્રી હંસા મહેતા અને એવી અનેક વિરોધનાઓ પોતાની સ્થિતિ સુધારવા સામાજિક અને આર્થિક લગતની રંગભૂમિમાં ઉતરી અગત્યનો ભાગ લગવી રહી છે, અને પછાતની પીડાશાહીને તિલાંશલી આપી દરેક દરેક કાર્યમાં ઓનું રચાણ મેળવવા તત્પર બની છે. આપણા ઓ સમજનામાં વિધવાઓનું રચાણ ઘણું જ ખરાબ છે. આ બધી વસ્તુસ્થિતિ સમજવા જેવી છે.

છેવટે બળવો એટલે કે ક્રાન્તિ કે ફેરફાર (Revolution) એ એક બીહામણો શબ્દ નથી તે વાંચક વર્ગ સમજવું જોઈએ. કોઈ પણ સ્થિતિ અંતર નીતિમાં જમાનાનુસાર યોગ્ય ફેરફાર કરવાનું નામ બળવો અને તેથી જ આપણી સામાજિક રચનામાં ફેરફાર કરવો જોઈએ કે જેથી આપણે હાલ જે આર્થિક શોષણના સંચારમાં સામાજિક રચનાને અંગે પીમાઈએ છીએ તે તરત નાશુદ થતાં આપણી આર્થિક તેમજ સામાજિક પરિસ્થિતિમાં યોગ્ય સુધારો થાય અને હિન્દ આઝાદ બને.

સંતતિનિયમન

લેખિકા : શ્રી. પ્રેમલક્ષ્મીબા કહેતા બી. એસ. સી.

[તા. ૬-૪-૩૩ના રાજ વડોદરા રાટરી કક્ષમાં આ લેખ મેં વાંચ્યો હતો. 'જ્યોતિર્ધર'ના સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૩ના એ અંકમાં તે છપાયા હતા. પરંતુ 'શુભસુન્દરી'નાં કેટલાંક આકાંક્ષા બહુ આશ્ચર્ય હતો કે મારે તે 'શુભસુન્દરી'માં પણ છપાવવો, આથી તે છપાવ્યો છે. પ્રે. મ.]

સ્પષ્ટ દેવ માતા પોતાનું બાળક જન્મતાંજ પહાડ ઉપરથી ગમગાવી દેતી. એ જીવે તો ઠીક, ને ના જીવે તો એમ અંતોષ માનવી કે એવું નજીવું બાળક જીવું હોત તો મારા દેશને બારે પડ્યું હોત તેના કરતાં ના જીવું તેજ સારું થયું, આ તો જમાના-ઓ પહેલાંની વાત છે. પણ તે બતાવી આપે છે કે પ્રભુ (RAOB) ને મજબૂત, સ્વચ્છ અને સચકત રાખવા તરફ અસલ કેટલું બધું ખાન આપતા હશે.

આપણામાં પણ કહેવત છે કે:—“જનની જળજી ભકતજન, ઠી દાંતા, ઠી સ્વર; નહિ તો રહેજે વાંઝણી,” તે પણ બતાવે છે કે દુનિયાને બારે પડે એવું બાળક જન્મવાનું તેના કરતાં સમગ્રજીવ બાળક જ ન જન્મવાનું તે ઠીક, એવી માન્યતા હતી. દરેકે દરેક બાળક સમાજનું એક અંગ છે; મારે માતાએ બાળકને જન્મ આપતાં પહેલાં સમજવું કે સમાજને શોભે અથવા ભજવે તેવા બાળકને જન્મ આપવો અને એ પોતાનામાં કે પોતાના પતિમાં કોઈ પણ તરેહની માનસિક કે શારીરિક ખામી હોય તો 'વાંઝણી' રહેવું, એવું આ કહેવત પરથી સમજાય છે. વાંઝણી રહેવું કે ના રહેવું તે માતાની ઇચ્છા અને ચકિતની વાત છે એ આ ઉપરથી જણાય છે.

આપણા દેશમાં હાલ તો કન્યા પોતાની માતા તરીકેની કે નાગરિક તરીકેની ફરજ સમજે એવી તેને કેળવણી હોવી નથી અને હંમર પણ હોતી નથી, અને માતા

ધાય છે. પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં વાંઝણી રહેવું જોઈએ તેનું પણ તેને જ્ઞાન હોવું નથી. વળી એ કદાચ પણ જ્ઞાન હોય તો તેના ઉપાયનું જ્ઞાન હોવું નથી, એટલે જવાબદારી જણ્યા કે સમજ્યા વગર, જાણે અકસ્માતો થતા હોય એવી રીતે એક પછી એક તે બાળકોને જન્મ આપ્યાં કરે છે. એમ તો જનાવર પણ ક્યાં નથી આપતાં? પણ સમજાવકિતો ઉપયોગ ન કરે એવાં માનવી અને જનાવરમાં ફેર પણ શા !

અત્યારે એ બિચારી અજ્ઞાન, અસહાય, નિર્દોષ કન્યાઓને દોષ દેવાનો મારો વિચાર નથી. મારે દોષ દેવો છે સમજી સીધુરોને અને રાજ્યને.

દેખીતી રીતે આપણા દેશની વસ્તી વધતી જ ગય છે. અકબર બાદશાહના વખતમાં હિંદુસ્તાનની વસ્તી ૧૧ કરોડની હતી, તે વધીને આ ચારસો વર્ષમાં ૩૫ કરોડની થઈ છે. દેશ તો એ ને એજ છે. જમીન વધી નથી, જમીનનો કસ તો વખત જતાં ઝોઝો થતો જાય છે. છતાં જી જમીન ઉપર અમીષાર માણસ નિર્વાહ કરતાં તેજ જમીન ઉપર હાથ ૩૫ જણને નિર્વાહ કરવો પડે છે, એ તો દેખીતું જ છે. તો એ આર્થિક સ્થિતિ પહેલાં કરતાં ઝોઝી સારી કહેવાય કે નહિ ?

બીજું, આપણે ત્યાં હંમર બાળકે ત્રણસો બાળકો જન્મીને તરત મરણ પામે છે અને હંમર બાળકે આશરે મો બાળકો પાંચ વર્ષનાં થતાં સુધીમાં મરે છે. તો તે માતા ભેમજ

બાળકના આરોગ્ય માટે શું પૂરવાર કરે છે ? એ બાળકો જન્મે તેના કરતાં ના જ જન્મે તો શું ? જન્મદાત્રી માતાના શરીરનું ચતુષ્પાશ વાળી, તેની તંદુસ્તી, જોમ, ચોવન, એ બધું હુડીને બાળકો જન્મે, કેટલાંક તો જન્મતી વખતે માતાનો પ્રાણ પચ્છે; એનાં એ ૩૦૦ બાળકો જન્મે જ નહિં તો શું ? એમના જન્મથી કોને કશુંદે ? માતાપિતાને, દેશને કે સમાજને ? એકથી પાંચ વર્ષની અંદરની વયનાં જે બાળકો જન્મે છે તે તો માતાના આરોગ્યની તુલ્યાની સાથે સાથે માતૃપિતાને આર્થિક તુલ્યાન પણ કેટલું કરે છે ? એ બાળકોને દૂધ, ખાવાનું, કપડાં, વગેરે શક્તિ પ્રમાણે તો આપવા જ પડે ને ? અને પાંચ વર્ષની અંદર તો એ બધું અર્થ બચે નય !

થોમસ મલીના પર એક Economics of Birth control ' (સંતતિનિયમનનું અર્થશાસ્ત્ર) નામની ગ્રંથપત્રી મેં વાંચી હતી. તેના કરતાં તો એમ લખતા હતા કે દુનિયાની દરેક આપત્તિ ને દરેક દુઃખનું મૂળ અતિવરતી છે. અને એ દરેક આપત્તિ અને દુઃખ ટાળવાનો ઉપાય સંતતિનિયમન છે. આપણે તેની સાથે કદાચ પૂરેપૂર્ણ સંમત ના થઈએ તોપણ એટલું તો કબૂલ કરવું જ પડશે કે દુનિયાનાં બધાં દુઃખ અને પાપનું મૂળ અતિવરતી છે. કેટકેટલા નાના નાના ચુંદા, ચોરી, લૂંટ, લાંચ, રૂપવત, ફોજ્જી અને ખૂન એ બધું ભૂખમરોને લીધે થાય છે. માણસ પોતે હજી ભૂખમરો ખમી શકે, અને ના ખમી શકે તો આપધાત કરે છે, પણ પોતાનાં બાળકોનાં જ્યારે ભૂખે મરે, ત્યારે તેનાથી એ જોવાનું નથી અને પરિણામે ચુંદા કરે છે. એવા ભૂખે મરતા માણસોને ત્યાં કુટુંબ નાનું હોય તો તેને ચુંદો કરવાનો વખત ઓછો આવે.

લગ્નક્રમોનાં બધાં કારણો હોય છે. મનુષ્ય જાતમાં સત્તાનો લોભ, સ્વાર્થ અને ખેડું અભિમાન એટલું બધું છે કે જ્યાં સુધી મનુષ્યસ્વભાવ એનો એ રહેશે, ત્યાં સુધી લગ્નક્રમો બાળે જ અટકશે, તો પણ, લગ્નક્રમું એક કારણ અતિ વરતી પણ છે. આગળ જણાવ્યું તેમ જે જમીન ઉપર ૧૧ માણસ નિભાવ કરતાં હોય તે જ જમીન ઉપર ૩૫ માણસનો નિભાવ કરવાનો આવે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે વધારે જમીનની જરૂર પડે, અને પોતાની પાસે બીજી જમીન ના હોય એટલે પાડોશીની જમીન પચાવવાની ઇચ્છા થાય. પાડોશી નબળો હોય તો કાંઈ નહિ પણ જો જરા જમીન હોય તો લગ્નક્રમ થાય.

ગોઠા રોગચાળા આલે છે, તેના મૂળમાં પણ ભૂખમરો છે. કેમકે ભૂખમરોને લીધે માણસના શરીરની શક્તિ ઘટી જાય છે અને રોગચાળાનો તે જલદી ભોગ બને છે.

કોઈ કોઈ દેશોમાં વરતી રાજ્યને જોઈએ તે કરતાં ઓછી લાગે છે માટે એ રાજ્યો વરતી વધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ જે દેશોમાં અતિવરતી છે, ત્યાં નિયમિત (regulate) કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આપણા દેશમાં આપણું પોતાનું રાજ્ય નથી એટલે જન્મનિયમન આખા દેશમાં થાય એમ નથી. પણ વરોદરા એક સંસ્થાન છે અને તે ધારે તો બધું કરી શકે. રાજ્યે શું કરવું જોઈએ તે કહેતા પહેલાં વ્યક્તિ શું કરી શકે તે કહેવા માંડવું હું.

આજના બાપણનું મથાણું મેં જલ્દી જોઈને બર્થ-રેગ્યુલેશન રાખ્યું છે. પહેલાં હું બર્થ-રેગ્યુલેશન શબ્દ-જોડવે બહુ જ વપરાતો શબ્દ થઈ ગયો છે-વાપરવાની હતી. પણ કેટલાંક માણસો સાથેની વાતચિત ઉપરથી તેમજ છાપાંઓનાં લખાણો અને જાહેરખબરો પરથી મેં જોયું છે કે બર્થ-રેગ્યુલેશન શબ્દનો

લેખા વિપરીત અર્થ કરે છે. જેઓ પરં
સમજતા નથી અને સમજવાની દરકાર પણ
કરતા નથી તેઓ એમ ધારે છે કે સંતતિ-
નિયમન અથવા અર્થકન્ટ્રોલ એટલે બિલકુલ
બાળક આવવા જ ના દેવાં તે—જિન્દગીભર
બાળક ના યત્ના દેવાં તે. તેઓ એમ માને
છે કે અર્થકન્ટ્રોલ એટલે એક ગતતી એવી
કોઈ દવા ખાવાની કે જેથી કદિ પણ બાળક
થાય જ નહિ. અને એવું બોલું સમજીને
પછી શીખ્યાં, ભણ્યાં, સમજી અને વિચાર-
વંત યુવક-યુવતી અર્થકન્ટ્રોલની દિમાયત
કરે એટલે કહે છે કે આજકાલનાં યુવાનો
તથા યુવતીઓમાં તો પિતૃત્વ કે માતૃત્વનો
અંશ જ નથી. તેમને માતાપિતા યહું
આકરે લાગે છે, તેમને તો સંયમ પાળવો
નથી અને મજા કરવી છે, બાળકો આવવા
દેવાં નથી અને રખડતાં ફરતું છે વગેરે વગેરે.
ભણ્યાં યુવકયુવતીઓને અત્યાર સુધી જેટલું
સંભળવું પડ્યું છે તેમાં સંતતિનિયમનની
દિમાયતથી તો સોગલો ઉમેરો ચર્ચિત્વો છે.
તેમને અનીતિ આચરવી છે અને જવાબ-
દારી લેવી નથી વગેરે તેમને માથે બાળ
નાખવામાં આવે છે. પણ બોલનારા સમજતા
નથી કે સંતતિનિયમન એટલે એવું કંઈ જ
નથી. સંતતિનિયમન એટલે ઉપરાછાપરી
બાળકો ન આવવા દેવાં તેજ માત્ર.
માતાની ઉંમર, તબીયત, માતાપિતાની આર્થિક
સ્થિતિ, બીજાં બાળકોની ઉંમર-એ
બધાં તરફ લક્ષ આપ્યા વગર ઉપરાછાપરી
બાળકો આવે તેમ ન યત્ના દેવું તેનું
નામ સંતતિનિયમન. કોઈ યુવતીને
૨૧, ૨૨ વર્ષની ઉંમરે પહેલું બાળક
જન્મે, તેની તેમજ બાળકની તંદુરસ્તી તદ્દન
સારી હોય, પતિની આવક વગેરે પણ કીક
હોય તો તે યુવતીને જન્મે વરસને ગાંઠે
બીજાં પાંચ સાત બાળકો આવે તોયે બધી
નહિં. ફરક બાળકને પૂરતી કેળવણી આપી

શકે એવી માબાપની સ્થિતિ અને આવડત
હોય તો બોલું કુટુંબ ન ઇચ્છવાલાયક નથી.
પરંતુ આ જમાનામાં એવાં આદર્શ કુટુંબ
બહુ થોડાં હોય છે. તબીયત સારી હોય તો
પૈસાની સ્થિતિ નબળી હોય અને પૈસેટકે
સુખી હોય તો તબીયતના વાંધા હોય. મા
અને બાપ બન્નેની તબીયત સારી હોવી
જોઈએ. જો બેમાંથી ગમે તે એકને ક્ષય,
દમ કે બીજી ચેપી રોગ હોય, કે મગજની
સ્થિતિ નબળી હોય તો તેમને બાળકો થાય
તે ઇચ્છવાજોગ નથી. સુવાવડમાં કે તે પછી
જે માતાને નબળાઈ બહુ આવી વ્યય છતાં
તેને ફરીથી મળે રહે તો તે સ્ત્રીનું ખૂન
કરવા બરોબર છે. કારણ કે તે સ્ત્રીની શક્તિ
કદાચ તત્કાળ નહિં તો ધીમે ધીમે ક્ષીણ
થઈને છેવટે તે અકાળે મૃત્યુ પામે છે. બે
બાળક વચ્ચે બે વર્ષથી ઓછા તફાવત હોય
તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે સુવાવડમાં
માતાનું સ્ત્રીર ધસાઈ જાય છે, તે ઠેકાણે
આવતાં વરસ સવા વરસ તો લાગે જ છે.
ઠેકાણે આવતાં પહેલાં જો તેને ફરીથી મળે
રહે તો તેની પોતાની તબીયતને પણ નુકસાન
થાય અને અવતરનાર બાળકની તબીયત
પણ નબળી થાય. કારણ કે માતામાંજ શક્તિ
ના હોય તો ગર્ભને રું પોષણ મળે ।

પશ્ચિમના ઘણા દેશોમાં તો પ્રરુષ બે
જન્મનું પૂરું કરી શકે એવી શક્તિ ધરાવે
પછી જ બનતરસુધી લગ્ન કરે છે. આપણે
ત્યાં તેવું કંઈ જ નથી. કોલેજ અને કોઈ
કોઈ વાર તો હાઇસ્કૂલમાં બહુતા છોકરાઓ
લગ્ન કરે છે અને લગ્ન થયા પછી પણ
બાળક ના લાવવાં એ ખ્યાલ જ આપણા
મનમાં નથી હોતો. જ્યાં પ્રરુષને પોતાનું જ
પેટ ભરવાનું ઠેકાણું હોયું નથી ત્યાં બેરી
તેમજ છોકરાંનાં લગ્નનું પૂરું કરવાની જવા-
બદારી આવી પડે છે. એ દશામાં પણ એ

પતીને એમ સૂઝતું નથી કે આપણે નિષામાં બાળકો લાવીને ઘોર પાપ કરીએ છીએ. એ પાપ જ દહેવાય. કારણ કે વિચાર સૌથી બાળકને વગર વાકે, ભૂખમરે, અરવ-જતા અને ગરીબી લોગવવા જન્મ આપવો । બાળક તરફ કેટલો અન્યાય છે । એ કાંઈ જન્મ માર્ગનું નથી, જતાં માતાપિતાના મસંઘમ અને અવિચારીપણાને લીધે તેને જન્મ ધરવો પડે છે. એ અન્યાય અસંઘમ, અવિચાર, અજ્ઞાન એ પાપજ છે. આપણે પાં ‘અદિ’સા પરમેા ધર્મઃ’ ‘જીવ દયા’ ગિરે શબ્દો અને સૂત્રો છૂટથી બોલાય છે; માકળવાળા ખાટલામાં સુવા માટે માણસોને હેસા અપાય છે, જેથી માકળુ તેનું લોહી માથે જીવે, કીડી, કણતર એવાં જંતુઓ અને પંખીને અનાજ તેમજ દાણા નાખીને ઠોકો ફૂંકીત્ય ચાપ છે પણ બાળકના જીવનો વેચાર કેટલા કરે છે ? ઉપરાજાપરી સુવાવડોથી મકાણે મૃત્યુ પામતી સ્ત્રીઓનો વિચાર કેટલા કરે છે ?

બાળકનું પેટ ભરવા જેટલું તો પિતા દાંડય મેળવી શકે, પણ તેને કેળવણી આપવી, જ્વલની અનેક મુશીબતોનો સામનો કરવાને તાલક કરતું વગેરે હાનરો વિચાર બાળકના જન્મ પહેલાં માથાપે કરવાના છે.

માટે દરેક યુવાને લગ્ન કરતાં પહેલાં વેચાર કરવો જોઈએ કે પોતાનામાં લગ્ન કરવા માટે શારીરિક અને આર્થિક લાયકાત કે નહિ. તે પછી, કન્યા શોધતી વખતે પણ બીજા સદગુણો સાથે તેની શરીર સ્વચ્છતા પણ જોવી જ જોઈએ. તે બધું કર્યા પછી લગ્ન કરે તો કેટલાં બાળકોનું તે ઉત્તમ રીતે રાખ્યું કરી શકશે એ નક્કી કરીને પછી કેટલાં જ બાળક આવવા દેવાં. વગી, બે બાળક વચ્ચે જોઈએમાં જોઈએ બે વર્ષનો ફેર હોવો જ જોઈએ. તે પ્રમાણે જો સુવા

વક દરમ્યાન પત્નીની તબીબત લઘડી ગયે તો પછી બીજું બાળક ન આવવા દેવું. જેટલાં બાળકોનું સારી રીતે પોષણ ચાપ તેટલાં જ આવવા દેવાં અને તેમને સારી રીતે ઉછેરવાં. આ પ્રમાણે આર્થિક અને શારીરિક શક્તિનો વિચાર કરીને સંતતિની ઉત્પત્તિ ચલા દેવી, તેને સંતતિનિયમન કહે છે. એમાં માતાપિતા તરીકેની બિનજવાબ-દારી ક્યાં આવી ? એમાં માતૃત્વ કે પિતૃ-ત્વના અંશનો અભાવ ક્યાં આવ્યો કે અનિચ્છા પણ ક્યાં આવી ? અસંઘમ પણ ક્યાં આવ્યો ? રખડવાનું ને મઝા કરવાનું પણ ક્યાં આવ્યું ? અનીતિ પણ ક્યાં આવી ? ઉલટું એ પ્રમાણે વિચારપૂર્વક વર્તન એ તો ખાખાપ તરીકેની જવાબદારીની વિશેષ સમજણ અને ફરજની હોયી ભાવના બતાવે છે. વગી દાકતરી સલાહ લઈને સ્વચ્છ-તાના નિયમપૂર્વક સંતતિ નિયમન કરવાથી અમુક સમય પછી જો આપણા આર્થિક અને શારીરિક સંતોગોમાં સુધારો ચાપ તે બીજા બાળક પણ આવી શકે. સંતતિ નિયમન એટલે કંઈ વંધ્યત્વ, નહિ. ઉલટું, સંતતિ નિયમન વિષે બરોચર સમજ્યા વગર ગમે તેવા ઉત્તવેદ કે અણસમજી મિત્રો, જ્ઞેત-પણીઓ પાસેથી લીધેલી દવાઓથી તો હંમેશા માટે વંધ્યત્વ આવી ગય છે ને શરીરને હાનિ ચાપ છે તે જુદી.

સંતતિનિયમનની વિરૂદ્ધની મોટામાં મોટી દલીલ અનીતિની છે, પણ ને તો એક મિનિટ પણ ટકે એવી નથી. સંતતિ નિયમનના આજકાલના ઉપાયો યોગ્યતા તે પહેલાં અનીતિ નહોતી ? ખરાબ રસ્તે જતાં, લોકો તો ગમે ત્યાંથી ગર્ભ અટકાવવાના ઉપાયો બાણી લેતાં અને તેને ઉપયોગ કરતાં. આપણે ત્યાં વેરચાઓ, ખરાબ સ્ત્રીઓ વગેરે આજ દિવસ સુધી શું કાંઈ ઉપાયો જ નહિ લેતી હોય ન

અને જે બિચારી વિધવાઓ અને કુમારિકાઓ જાણે અમણે પાપમાં પડતી હતી તે પણ એવી ઈઓ પાસે મળ્યા પાડવાના ઉપાયો શોધવા નહિ મથતી હોય ? એ તો બહુ કહેવાનું જ છે. જ્યાં સુધી આપણા સમાજનું બંધારણ આવું વિચિત્ર છે, વિધવાઓની સ્થિતિ પરાધીન છે, બાળલગ્ન, કન્યાદાન, વરવિધ્ય જેવા કુરિવાજો છે, ખર્ચ પૂછો તો જ્યાં સુધી મનુષ્યસ્વભાવ લખે અને વાસ્તવિક છે ત્યાં સુધી અનીતિ તો ફેલાતી જ, સંતતિનિયમનથી કંઈ એ વધવાની નથી. આટલાટલી વિધવાઓ ને કુમારિકાઓ આજ સુધી ફસાઈ, અપમાનો થયા, મર્જાપાનો થયા, કુમળાં તોધારાં બાળકોનાં ખૂન થયાં તોપણ બહિષ્કાર ને અનિતિ કાંઈ અટક્યાં છે ? સંતતિનિયમનથી અનીતિમાં શો દબાવધારો થવાનો બાકી છે ! જાણે આપણે સમાજ બહુ નીતિમય હોય તેમ !

કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે પૈસાદાર અને ઉપરો મધ્યમ વર્ગ જ આજકાલ સંતતિનિયમન, સંતતિનિયમન, કર્યા કરે છે. પણ તેમને સંતતિનિયમનની જરૂર નથી. પણ તેં દલીલ બરોજર નથી. સંતતિનિયમન દરેક વર્ગ માટે છે. સમજદાર વર્ગે અણસમજીને એ બાબત સમજવવાની જરૂર છે.

હવે આપણે રાજ્યનું શું કરી શકે તે તપાસીએ. તમારી રેટરી કક્ષામાં આ વિષય પસંદ કરવાને મારે એકજ કારણ છે. તમે બધા લાગવગ ધરાવનાર પુરોહો અને અધિકારીઓ છો. કોઈપણ રીતે સમાજની સેવા (Service) એ તમારો મુલ્યમંત્ર છે. તમે જો ધારો તો તમારી લાગવગથી સ્ટેટમાં સંતતિ નિયમન માટે બહુ કરી શકો.

અહીંના Maternity અને child welfare League (સુવાવડી ઈઓ

અને બાળસંરક્ષણ સંઘ) છે. તેના તરફથી સહેરમાં ચાર-સેન્ટરો કહાડીને ત્યાં ભેડી ઝકટર નસો વગેરેની સારી ગોઠવણ છે. એ નસો લતેકતે અને ધરોધર ફરીને સુવાવડના કેસો જુએ છે અને ચોગ્ય સલાહ આપે છે. મરીબ સુવાવડી બાઈઓને પોપક બોરાક માટે પૈસા, કામળા, ગોદડી એવું એવું ધણું આપે છે અને મદદ કરે છે, એ દર્શાય છે. પણ એ સેન્ટરો મારફત સંતતિનિયમનનો પ્રચાર પણ કરી શકાય. જે માતાઓ રોગી હોય કે જેમની સ્થિતિ વધારે બાળકને પોષી શકે એવી ના હોય તેવી માતાઓને કુટુંબ વધારવાના કામમાં ઉત્તેજન આપવામાં હું તો ઠીક જોતી નથી. એવી નજીબી માતાઓ કેવાં નજીબી બાળકો ઉત્પન્ન કરે અને પછી બોગળોએ પોતે વધારે નજીબાણને લીધે એમને રખડતાં મૂકી મરી પણ જાય; વળી જે મરીબ માતાને તમે બોરાકી બોડરનું વગેરે ખૂંદ પાડો તેમને તેના કરતાં સંતતિનિયમનના ઉપાયો શિખવ્યા હોય તો વધારે નહિ સારું ! તમારી પાસે સારી દાકતર બાઈ છે, સેન્ટરની જગા છે, મરીબ અને રોગી એટલે સંતતિનિયમન જેમણે કરવું જ જોઈએ તેવી ઈઓને ઘેરઘેર જઈને સમજાવી શકે એવી નસો છે; પછી તમે એવાં બોટા વિચારો શા માટે રાખો છો કે સંતતિનિયમન તો એક પાપ કે અનીતિ છે ? પતિની સંમતિ સાથે પત્ની પોતાને ચોગ્ય હોય તેટલા જ બાળકોને જન્મ આપે તેમાં અનીતિ શું આવી ? વળી સંતતિનિયમનના ઉપાયો બધાં મારે છે એવા મોંઘા પણ હોતા નથી. હવે તો છેક મરીબ વર્ગથી બહુ જ જુગ મૂક્યે વાપરી શકાય એવાં પણ સાધનો નીકળ્યાં છે. તો ઈઓની આધિકાર સ્થિતિ તરફ લક્ષ દઈને દાકતર બાઈ જરોબર સમજાવીને ઉપાયો શીખવે તેમાં શું ખરાબ ? મેં સોજાવું છે કે કેટલાક અધિકારી અને લાગવગ ધરાવતા પુરોહોની મુખ્ય દલીલ એમ

છે કે બાળસંરક્ષણ મંડળ તો બાળકોના રક્ષણ માટે છે. એમના નાશ માટે નથી. પણ આમાં નાશ ક્યાં આવ્યો ? બાળક જ્યાં જન્મ્યું જ ના હોય કે ગર્ભ પણ રહ્યો ના હોય, ત્યાં નાશની વાત જ ક્યાં આવી ? વળી ઉપરાઉપરી મુનાવડોથી માતાઓનો જીવ જાય તે નાશ નહિ ? ઉપરાઉપરી બાળકો આવવાથી બાળકો ઉતરોતર નબળાં જન્મે અને બે ત્રણ વરસનાં થઈને મરી જાય તે નાશ નહિ ? બહુ બાળકો હોય અને માતાપિતા તેમનું પૂરું ના કરી શકે અને બૂખમરાથી બાળકો મરે તે નાશ નહિ ? બહુ બાળકો હોય અને માતા તેમને પૂરા જતનથી સંભાળી ન શકે અને પરિણામે તે મરી જાય તે નાશ નહિ ? જેમના હાથમાં એ બધા નાશ દૂર કરવાની સત્તા છે; છતાં તેનો ઉપયોગ નથી કરતા ને એકા બચાવો કરે છે, તેમને પાપ નથી લાગતું ! તમે બધા શેઠરી કલ્પના મેખરો, બધું સમજી શકો; તમારી લાગવગથી આ જાતનો નાશ અટકાવી શકો છતાં તે ના અટકાવો તો તમને પાપ નહિ લાગે !

બીજું, જર્મનીમાં પ્રજા (Race) મજબૂત રહે અને ગમે તેવાં બાળકો ન જન્મે તેને માટે ગાંધ, રોગી અને યુન્હેગાર લોકોને Sterilize (ખસી) કરે છે; જેથી તેમને બાળક જ ન થાય, અને પ્રજામાં સડો પેસેજ નાંદ. વડોદરા જેવું આગેવાન સરચાન એવું કેમ ના કરે ? એવા માણસો પોતાના વારસ આ દુનિયામાં ન મૂકી જાય તો દુનિયાને શું તુકડાન થવાનું છે !

પ્રજાના દિતને માટે કેટલા કેટલા કાયદા આ રાજ્યમાં થયા છે, સામાજિક દિતના, શારીરિક દિતના તેમજ આર્થિક દિતના કાયદા ઘડાયા છે. ને આ કાયદાથી તો એક સાથે સામાજિક, શારીરિક અને આર્થિક દિત સધાય છે, તો તેવો કાયદો કરીને પ્રજાની

ઓલદ સુધારવાનો પ્રયત્ન તમારી કલ્પના જેવી સંસ્થા તરફથી સૂચવાવો જ જોઈએ.

ગાય, બેંસ, ઘોડા, બકરાં, કુચ્છર, મરઘાં એ બધાંની ઓલદ સુધારવા પ્રયત્નો થાય છે. તો આપણે ત્યાં મનુષ્યની ઓલદ સુધારવા, ગાંડા, ચેપી રોગોવાળા તેમજ યુન્હેગાર માણસોને ખસી કરી, તેમનો વંશવેલો વધે જ નહિ તથા બીજા લોકો પણ પોતાની પત્નીની શારીરિક તેમજ આર્થિક રીતિત અનુસાર જ બાળકોને જન્મ આપે એમ જન્મનિયમનો કાયદો થાય તો બનિષ્કની પ્રજા તંદુરસ્ત, કેળવણી અને સારી થાય, સંખ્યા ઓછી હોવાને લીધે તેમને પૂરવું ખાવાપીવાનું મળે, તેમના તરફ માળાપ પૂરવું ખ્યાન આપે તેથી તેઓને સારી કેળવણી મળે, ઓછી સંખ્યાને લીધે બેકારી પણ દૂર થાય અને દરેક રીતે કાયદો થાય.

આ રાજ્યમાં મામસુધારણાનું કામ શરૂ થયું છે. શ્રીમંત સરકારે તે માટે કેટલી મોટી નાણાની રકમ બાબુ પર દહાડી છે, તો મમોદાર યોજનાના એક અંગ તરીકે તમે સંતતિનિયમનના પ્રચારનું કામ કરાવી શકો. બાકી એક બે રસ્તા પહોળા કરાવ્યા કે વાર તહેવારે ગામના રસ્તા જરા સાફસર કરાવ્યા કે મગજરની નાની મોટી જમીઓનાં મેજક લેન્ટન સાથે લાપણ આખ્યાં ને તાર્જીઓના ગડગડાટ વચ્ચે મોટરમાં વિદાય થયા એટલાથી ગામડાનું નસીબ દંધ ઉધડી જવાનું નથી કે તેનું દળદર પણ દીટવાનું નથી. જેમ સુવાવડ માટે ટ્રેન-ક દાયણનો ખંદોજસ્ત કરો છો, તેમ તેજ દાયણ ગરીબ તેમજ મધ્યમ વર્ગની ઓઓને ઘેરઘેર જઈને સંતતિનિયમનનાં સાધનોનો ઉપયોગ શીખવી શકે. ગામડાની ઓઓ પણ વાપરી શકે ને સમજી શકે એવી સસ્તી અને સફલી રીતોનો પ્રચાર થવો જોઈએ. તાલુકે તાલુકે એક રજીસ્ટર્ડ ઘાતર બાષ કે નર્સ નીમાય અને તેનું કામ પોતાના તાલુકાનાં દરેક ગામડે ગામડે ફરી માન

સંતતિનિયમનની બાબતમાં જ પ્રચાર કરવાનું ને સલાહ આપવાનું હોય, એવી નીમણુંક પ્રાથમિકભાષા તરફથી કરવામાં આવે તો સ્વસ્થરસમાં તેનું સુંદર પરિણામ જણાવા મળે. ઉપરાંતપરી સુનાવડો ખમીને અકાળે ધરડી બની મચેલી કેટલીયે માતાઓ તમને આશીર્વાદ આપશે. પાંચ સાત મોઢાં બાળકોનું પૂર્ણ કરી કરીને અકાળે ધરડા થઈ મચેલા કેટલાંયે મનુષ્યો, કારકુનો, નિરાશના શિક્ષકો, નાના નાના કારીગરો, ફેરીયાઓ તમારો ઉપકાર માનશે.

સાધુ પુરુષો કહેશે કે સંયમથી પણ આ બધાં પરિણામો આવશે, એ વાત ખરી છે. પણ આપણામાંથી એવા કેટલા સયમી નોકરો? અને કેટલા સમય સુધી સંયમ પાળશે? સંયમની વાત કરવાની બહુ સહેલી છે, પણ મનુષ્ય સ્વભાવ આગળ એવી વાત કરવી વૃથા છે. જેને બીજી કોઈ દલીલ જડે નહિ તેમ સંયમની દલીલ લાવે છે, બાકી સાધારણ-મનુષ્યો માટે તો કૃત્રિમ ઉપાય સીચાય છૂટકો નથી.

હવે મારે એટલું જ કહેવાનું છે કે સંતતિનિયમનનો પ્રશ્ન કંઈ એવો નથી કે જેનું મથાળું વર્ગવર્ગ જ કેટલાક લોકો મોઢાં લુગડાં ધરે હસવા મળે, અથવા જેને વિષે વાત કરવી હોય તો કાનમાં જ વાત થાય, અથવા પાંચ લોકો વચ્ચે એનો ઉચ્ચાર જ ના થાય. એ તો હવેના આર્થિક મંદી અને શારીરિક અધોગતિના દિવસોમાં એક સૌથી પહેલો સજગતો પ્રશ્ન છે. વિચારવંત ઓછોને મનથી તો એ જીવનમરણનો પ્રશ્ન છે. વિચારવંત પુરુષોને મનથી પણ-જે પોતાની પત્નીને માત્ર સોંપી મનુરણ કે વિષમવાસનાના સાધનરૂપ જ મણવી ન હોય, પણ પોતાની મદદનીશ અને સખી મણવી હશે, તેમજ પોતાનાં બાળકોને વિષમવાસનાનાં પરિણામરૂપ અકસ્માત આવી પડેલાં નમાલાં, રડકણાં, મુઠાલાં, અજણ જનાવર તરીકે નહિ પણ પોતાના આદર્શોની મૂર્તિરૂપ મણવાં હશે તો તેમને માટે પણ એ જીવનનો સર્વોપરિ પ્રશ્ન છે.

ૐ

સ્તવન*

[હુર્મ]

(મનમોહન મુરલીવાલા—એ લય)
હૃદયે હરિ વિનતી ધરજે (૨)
વિનતી ધરજે, કરુણા કરજે....
હૃદયે હરિ વિનતિ ધરજે.

[અંતા]

અનુપમ ભાવાદોલન બળથી
પ્રકટ પ્રતીતિ તુજ દર્શનની
મુજ ચિત્તે અજસમર કરજે,
પ્રહારસ ભરતી ઉર ભરજે....
હૃદયે હરિ વિનતી ધરજે.

મહેન્દ્રકુમાર એલીલાલ દેસાઈ

* હું કે સમયમાં પ્રસિદ્ધ ધનાઈ “કુમારના કાળે” “મોનું” પ્રથમ ગીત.

ફલખાલા

લેખિકા :
શ્રી. બહેન "કેલિ"

વસન્ત ઋતુની એક સવારે પાસેના
માસા તરફના રસ્તા પર ફરતા ફરતા દૂરથી
કોઈનું મીઠું ગીત મારાથી સંભળાયું.
વસન્તની કોયલ દૂરના આંખા પર રહકતી
હતી, પણ આ ગાનારના કંઠમાં એવી તો
મીઠાંશ હતી, કે કોયલનું ગીત તો તેની
આગળ લુપ્ત જ પડતું હતું. ધીમે ધીમે
ગીતનો અવાજ વધારે જોરથી સંભળાવા
લાગ્યો. ગાનાર કોઈ બાલિકા હતી, અને
મારી તરફ જ આવતી હતી, એમ અવાજ
પરથી લાગતું હતું. ધીમે ધીમે ગીતના સુગંધો
સંભળાયા— 'ઘડારી ક્યારીમાં મહેક મહેક
મહેકી હો રાજ કોઈ વસન્ત સ્યો ! વસન્ત
સ્યો !' એટલામાં દૂરની ઝાડીમાંથી બાલા
આવતી દેખાઈ. તેણે ગુલાબી રંગની એકલણી
પહેરી હતી તેના લાંબા કાળા વાળ હવામાં
ફરફટાતા હતા. તેના હાથમાં કાંઈક હતું.
શું ને દૂરથી દેખાયું નહિ. થોડીવારમાં તો
ગુલાબનાં પુલની આછી આછી મીઠી સુગંધ
આવવા માંડી. છેવટે બાલિકા બહુ પાસે
આવી. તેનું નાતું મુખ એવું તો મોલક હતું
ને તેની કાળી ચળકતી આંખ એવી તો
નિર્દોષતાથી ભરેલી હતી કે મને થયું કે
આતું કેપ તો કદી જોયું નથી, તેના હાથમાં
કેપેરી યાજ હશે ને તેમાં ગુલાબનાં સુંદર
પુલ હતાં આવાં સુંદર સુગંધિત પુલ મેં
જન્મારામાં કદી જોયાં નહોતાં. બાલિકાએ
મારી મામે જોઈને મીઠું રિમત કયું. ને
મીઠી વાંસળાતા જેવા અવાજે પૂછ્યું કે
'પુલ લેશો ?' અને કોણ ના કહી શકે ?
મેં કહ્યું, 'હા, શું મૂલ છે ?' એટલે પેલી
બાલિકા તો ખડખડાટ દસી પડી. 'કુત્તનાં
તે મૂલ હોય ? લો, જોઈએ તેટલાં લઈ લો.'

મને નવાઈ લાગી. મેં પૂછ્યું, 'તમે કોણ
હો ? તમારું નામ શું ?' ને ક્યાં રહો છો ?
તેણે કહ્યું કે 'મને બધાં પુલખાલા કહે
છે. હું તો પુલોમાં જ રહું છું.' મેં કહ્યું
'તમારી પાસે માત્ર ગુલાબનાં જ પુલ છે ?'
તેણે કહ્યું કે 'આજે તો તેજ છે. હું રોજ
રોજ જુદાં જુદાં પુલ બેસું છું.' એમ
કહીને તેણે પોતાની સુંદર હથેલી ભરીને
પુલ મને આપ્યાં. મેં તે લીધાં અને સુંઘવા
માંડ્યાં, એટલામાં તેણે પૂછ્યું કે— 'ગુલાબનાં
પુલ ક્યાંથી અને છે તે તમને ખબર છે ?'
મેં કહ્યું કે 'હા, છોકરું પર !' એટલે તે મુખ
જ દસીને કહે કે 'પણ અને છે કેવી રીતે
તે ખબર છે ?' મેં તો કોઈ દિવસ એ વિષે
વિચાર જ નહિ કરેલો એટલે મને શું ખબર
હોય ! એટલે એણે કહ્યું કે— 'નાતું' નિર્દોષ
બાળક પોતાની માતાને દૂરથી આવતી જોઈ
ત્યારે કેવું ખુશ થાય ને આનંદથી હાથ
ઉંચા કરે ને તેના સુકોમલ ગાલ ઉપર
હાસ્યથી કેવાં મધુરા ખંજન પડે તે તો તમે
જોયું છે ને ? એ ખંજનમાંથી જમતાં
બધાં ગુલાબનાં પુલ ઉત્પન્ન થાય છે.'

આમ કહીને તે કંઈ પણ કલા વગર
એકદમ ઘોડી ચઢી મારા હાથમાં તેણે આપેલાં
ગુલાબનાં પુલ હતાં તે સહને મેં ધીમે પગલે
ઘર તરફ જવા માંડ્યું.

ખીજે દિવસે સવારે કોણ જાણે કેમ
મારા પગ એને એ જ રસ્તે જવાને ઉપડ્યા.
થોડીવારમાં તો દૂરથી પાછો પેલો જ મધુર
અવાજ સંભળાયો. હર્ષથી મારું હૃદય તો
નાચવા માંડ્યું, ધીમે ધીમે ગીતના અસ્પષ્ટ
સુગંધો વધારે સ્પષ્ટ સંભળાવા માંડ્યા—
'મુજ વનવાડીનાં કોઈ મીઠાં પુલડાં સ્યો.'

અને એટલામાં તો લીલાંછમ જાડની ઘટા-
માંથી કુલખાંદાની મનોહર આકૃતિ દેખાઈ.
તેણે આજે એ પદ્મવરણી વસ્ત્રો પહેવાં હતાં.
અને કાલંકરતાં પણ જાણે વધારે તે મીઠી
લાંગતી હતી. દૂરથી ચંપાનાં કુલની ત્રીજ
સુવાસં આંવતી હતી. તે પાસે આવી ત્યારે
મેં જોયું કે યાજ ચંપાના કુલથી ભરજક
હતો. તેણે પોતાના હાથમાં કુલ લીધાં ને
મારી તરફ ધપાં ને પાછું સ્થિત કરીને
પૂછ્યું કે “ ચંપાનાં કુલની વાત સંભળવી
છે ? ” મેં કહ્યું કે ‘ હા. ’ એટલે તેણે
કહ્યું કે “ પોતાના એકના એક પ્રિય બાળકને
બાળામાં લઈને બેઠેલી વિધવા જોઈ છે ?
બાળકના મુખની રેખાએ રેખામાં પતિની જાયા
તેને દેખાતી હોય અને બાળક કાંઈ અશુ-
ભભૂં પુછીને તેનું મહા મહેનતે રોકેલું કુંચ
તાલું કરાવે ત્યારે તેની આંખમાંથી વિયોગ
અને દુખનાં જે આંસુ, અરખસિત વહે તે
આંસુમાંથી ચંપાનાં કુલ ઉદ્ભવે છે. ”

આમ કહીને તે કોંઈની માંકજળ દોડી
ગઈ. અને મેં તો દૂર અદશ્ય થતી પવનમાં
ફરફરતી તેની ઓઢણી દેખાય ત્યાં સુધી જોયાં
કરી. * * * *

ત્રીજ સવારે પાછાં મને તેનાં દર્શન
થયાં. તે ગાતી હતી કે- “ વીણે વીણે ને
કુલમાંના હાસ, ફેરે એવાં દેવાં સખી. ”

આજે તે ધોળાં વસ્ત્ર પહેરીને આવી
હતી. અને તેના યાજમાં જુદાં સુકોમળ
ને સુગન્ધથી ભરેલાં પુલ્કાંડનાં. અંજલિમાં
જુગ કુલ લઈને તેણે મને. આખ્યાં ને કહ્યું
કે, “ તમે કોઈવાર કાંઈ પ્રેમધેત્રી કન્થાને જોઈ
છે ? દૂરથી પોતાના પ્રિયતમને આવતો જોઈને
તેના હોઠ ઉપર જવાબુ મુઠું સ્થિત જોયું
છે ? ” એ સ્થિતમાંથી જુદાં કુલ જન્મ
પામે છે. ” આમ બોલીને તે વિચળીની

તરારથી દોડી ગઈ, તેણે આપેલાં કુલની
સુગન્ધ લેતાં લેતાં મેં મન પગલે ઘર તરફ
પ્રવાણુ કયું.

ચોથા દિવસનું પ્રભાત હતું. આજે ધણી
વાટ જોઈ ત્યારે દૂરથી તેનો સ્વર, સંભળાયો,
“ આવો કુલમાં મધુરાં રે આપણ સંગે
રમીપે ” રોજ કરતાં આજે તેનો સ્વર વધારે
મીઠો લાગ્યો. તેણે આજે જે ઓઢણી પહે-
રેલી હતી તેનો રંગ કઠી શકાય એવો નહોતો,
જાંખા બઢામી રંગ જેવો જરા ભાસ થતો
હતો. તેના રૂપેરી યાજમાં આજે બુદ્ધતાં
અજળ સૌરભથી ભરપૂર ઝીણાં કુલ હતાં,
પાસે આવીને તેણે મને જુગકુલ આખ્યાં ને
કહ્યું કે “ આજે તો બુદ્ધતાં કુલ છે. કાંઈ
સુવાન હોય; તેની પ્રિયાને જોઈને તેની આંખો-
માંથી પ્રેમ કિરણ નીકળતાં નિહાળ્યાં છે ?
એ પ્રેમ કિરણમાંથી બુદ્ધતાં કુલ સર્ગાય છે. ”

આટલું કહેતાં કહેતાં તો તે દૂર જતી
રહી અને તેની અપૂર્વ કથાના વિચારમાં ને
વિચારમાં તેની પાછળ જોવાનું પણ મને
શાદ તો રહ્યું.

પાંચમે દિવસે દૂરથી મને તેના ગાયનનો
સ્વર સંભળાયો, “ અજળ વરસે વસન્ત,
આજે ઉત્સવ કુલોડામને ”-ધીમે ધીમે તે
પાસે આવી. તેણે આજે તદ્દન પ્રવેત વસ્ત્રો
પહેવાં હતાં. ને મને લાગ્યું કે રોજ કરતાં
આજે તેની આંખમાં કાંઈ વધારે જાદુ ભર્યું
દેખાતું હતું. તેના યાજમાં મોગરાનાં આછી
સુગન્ધવાળાં ધોળાં ધોળાં કુલ હતાં. તેણે
પામે આવીને તરત પૂછ્યું, “ મોગરાનાં
કુલની કથા તમને ખબર છે ? ” મેં ના
કહી એટલે એણે કહ્યું કે “ બાળકને દડા
ઉછાળતાં જોયાં છે ? કે દોડાદોડી રમત.

જોવાં છે ? બાળકોનાં ટોળાં ત્યારે એવી કાંઈ રમત રમતાં હોય ત્યારે જે શોર બકોર યાવ છે તે સાંભળ્યો છે ?

હાસ્યના તો બધે પુવારા જ હોય છે. એ હાસ્યના રજુકારમાંથી મોમશનાં પુલ જન્મે છે. 'એમ કહીને તેણે મને અંજલિ બરોને પુલ આપ્યાં, અને પછી ધીમેથી કશું કે

કાલથી તો હું નહિ આવું. મારે બીજો દેશ જવાનું છે. 'મને ધણું કે હું તેને રોકું. પણ નિચાર કરું. તેટલામાં તો તે કેટલીએ દૂર દોડી ગઈ હતી. તેણે મને પુલ આપેલાં તે વખતે તેની આંખમાં હાસ્યનો જે અમ-કારો થયેલો તે સંભારતાં સંભારતાં મેં ચાલવા માંડ્યું.

વનવસંતની વાડીએ

દેશ : હાલ

ફૂલડાં જુલે હો વનવસંતની વાડીએ
 પીલુવાને બતાવતાં દૂર
 રમજીમ મલકાતાં તુપૂર !
 ફૂલડાં જુલે હો વનવસંતની વાડીએ.

નવરંગી ચુંદડી ને નવરંગી ફૂલડાં
 નવરંગી પતંગિયાં સંગ નખાએ ફૂલડાં
 ફૂલડાં જુલે હો વનવસંતની વાડીએ.

મંલુ મંલુ ટહુકે કે ચીવન વન કોકિલા
 આરા, ઉલ્લાસ, રંગ રેટે જગ કોકિલા
 ફૂલડાં જુલે હો વનવસંતની વાડીએ.

દીધતી પ્રકુલ મરે પોયલાંની પાંદડી
 ફૂલડાં ઝીલું શે ? ગદારી ઝીલેલી ડામડી !
 ફૂલડાં જુલે હો વનવસંતની વાડીએ.

મનુ દેસાઈ

તમારી ચામડીને

ખાસ કરીને આ જરૂરી છે.

ગુરમ દેશોમાં વસતી સ્ત્રીઓને, પોતાની ચામડીની ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર પડે છે. હવે તેનાં કારણોપર પ્રાણીશાસ્ત્રીઓએ નવો પ્રકાશ ફેંક્યો છે, અને સર્વેશ્વર પ્રાપ્ત કરવાની અમરમારક રીત શક્ય બનાવી છે !

તેઓને માલમ પડ્યું છે કે તરફી, ગરમી અને સૂરો પરન તમારી ચામડીમાંનું 'રેડીન વીટામીન' નામનું ચોક્કસ વીટામીન સૂર્યો નાંખે છે જેના સીવાય ચામડી પોતાની તાજગી ગુમાવી બેસે છે, ખડખડી, નીંછવ અને ઘરડી દેખાય છે.

પોન્ડલ ક્રીમમાં આ 'રેડીન વીટામીન'નો અવનરેશ કરવામાં આવ્યો, અને જે ચામડી એક વખત ખડખડી અને સૂકી હતી તે થોડાજ અઠવાડિયામાં સુંવાળી અને ભરાવદાર બની ગઈ, જે સ્ત્રીઓએ તેની અજમાયશ કરી તેઓ ઘણાજ ઉત્સાહથી તેનાં વખાણ કરતી હતી !

પોન્ડલનાં નવાં 'રેડીન વીટામીન' ક્રીમથી હવે તમે પથુ લાભ મેળવી શકશો, અમુલ્ય 'રેડીન વીટામીન' પાછું લાવી તમારી ચામડીને પહેલાં કરતાં તાજ અને સુંદર બનાવવામાં મદદ કરે છે.

'રેડીન'નાં નવાં 'રેડીન વીટામીન' ક્રીમ પહેલાંનાં જેવાંજ શ્રેષ્ઠવાળાં અને તેવીજ બાટલીમાં એજ પ્રીમિયે દરેક ડેકાણે મળશે, સફે છે.

પોન્ડલ કોલ્ડ ક્રીમ

ચામડીના નીચેના ભાગમાં કુદરતી તેલ પૂરું પડે છે અને કરચલીઓ પડતી આવે છે ચામડીનાં ઉંડા છીંદો સાફ કરવા તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરો. હવે તેમાં 'રેડીન વીટામીન' ભરે છે.

પોન્ડલ વેનીશિંગ ક્રીમ

'ખડખડાપથુ' દૂર કરે છે. ઉપરની ચામડીને સુંવાળું બનાવે છે. ચામડીને નરમ બનાવવા માટે તેમજ કુદરતી જેમ તેનો ઉપયોગ કરો. હવે તેમાં 'રેડીન વીટામીન' ભરે છે.

એકદેશીય ટાલ

એ એક એવું દરદ છે કે જે મુખ્યત્વે નરમાયનો નાચ કરે છે. કેશવર્ધિની પસંદ કરવાથી આપ બંનેને રોડી ચક્રશે તેમજ તેનો ઉપાય પણ કરી ચક્રશે. કેશવર્ધિની, જોની સુંદરતાને, તેમ વાળ કરીથી ઊગાડી આપી પાછી લાવી આપે છે.

માનવ કેશકલાપને કેશવર્ધિની કીમથી હંમેશા મુશીબીત રાખે. તમારા વાળને તાઝગી બધાં અને સુવાન રાખવાને માટે કેશવર્ધિની શેમ્પુથી ઘોવાનાં પસંદ કરો. આજેજ તંદુરસ્ત કેશવર્ધિનીથી તમારા વાળની ટ્રીટમેન્ટ કરો.

કેશવર્ધિનીથી

તમારા વાળની ટ્રીટમેન્ટ કરો.
કેશવર્ધિની.....આના ૧૨
કેશવર્ધિની શેમ્પુ...આના ૧૨
કેશવર્ધિની કીમ...૩૫. ૧
પેકીંગ અને પોસ્ટેજ ખર્ચ જુદું.
સાઉથ ઇન્ડીઆ કેમીકલ્સ.

માવણપોર, મદ્રાસ.

એન્ટ્રસ :

- (૧) મેસર્સ એન. કડકે એન્ડ કો. રાવપુરા વડોદરા.
- (૨) ડાબાભાઈ સહિયરજી એન્ડ સર્વિસ ૩૦૫૮, ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ.
- (૩) મેસર્સ એસ. એન. સ્વામી એન્ડ કો. બેંગલુરુ મુરત.

આપે વસાવ્યું ?

ગુણસુન્દરી ગુજરાતીનું પ્રિય માસિક

ગુણસુન્દરીનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું

લેટ મુસ્તક

માસિક

લેખક :

નવલકથા

રંજન

રા. 'મંજી' B. A.

'રંજન' નવલકથા હિન્દુ સમાજનું- ધર્મસંસ્કારનું એક આશુ પ્રતિબિંબ રજુ કરે છે. છોકરા છોકરીઓના રિવાજ કરવા, પર- જીવન, પસંદગીના અનેક સવાસો, માંખાપોની ખટપટો, તેમથી નીકળતાં અનેક પરિણામો હિન્દુ સમાજના શોભા સવાલ ઉપર રચાય છે. લેખકની લાખા સાદી અને સરળ છે. જાણે આપણા સમાજો કે ન્યાત જાતની વાત કેમ સમજાતા નહીં હોય તેવું જ વાતાવરણ લેખકે ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ નીવડ્યા છે.

[સાંજ વર્તમાન, તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮]

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા

શ્રી ગુલાબ કુંવરબા ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ એસોશીએશનના

ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે ડૉ. મહેતાનું બાધણુ

જૂનો વિકાસ માનવ માંત્રને ઇષ્ટ છે. જીવનનો સર્વદેશીય વિકાસ સાધવાને અનેક વિધ પ્રયત્નોની આવશ્યકતા છે. આમાંના કેટલાક પ્રયત્નોની રૂપરેખા માટે વિદ્વાનોમાં મતભેદ હોય એ સ્વાભાવિક છે. પણ થોડાક તો એવા પ્રયાસો છે કે જેમાં બધા વિદ્વાનો એકમત રહે છે. ઇ. ત.

(૧) મર્લાઈ જન્મ સુધીના અન્તરવાસ સમયમાં મર્લાઈ સંરક્ષણ.

(૨) જન્મથી ત્રણ વર્ષ સુધીના પ્રભુ-પરાયણ દશાના સમય સુધીનું આગસંરક્ષણ.

(૩) આરોગ્ય સંરક્ષણ.

(૪) Physical culture દેહબળ ઉત્કર્ષ; અને

(૫) જ્ઞાનવિકાસ.

આમાં મર્લાઈ સંરક્ષણ અને જ્ઞાન સંરક્ષણના કાર્યો મુખ્ય ભાગ માતા પર રહે છે. આરોગ્ય સંરક્ષણ અને દેહબળ ઉત્કર્ષમાં સમજ સક્તિ આભ્યા પછી વ્યક્તિના પોતાના પર આધાર રહે છે. પણ તે આભ્યા પહેલાં તેનો આધાર માતા પિતા અને કુટુંબ પર રહે છે. છેલ્લા જ્ઞાન વિકાસમાં મુખ્ય આધાર શુર અને આશ્રમ પર રહે છે.

આને માનવીનું જીવન વ્યક્તિગત રહુ નથી. લાજો અને કોરોડો માનવોનો સમૂહ મંત્રકેન સાધવા જતાં, સમાજ રચના એવા પ્રકારની બનતી જાય છે કે તેમાં વ્યક્તિગત રીતે તો માનવી એક નહીનું સરખું બિન્દુ કે પરતંત્ર પાદ માત્ર બની જાય છે તેથી માનવીનો વિકાસ તેના પોતાના પર કે તેના કુટુંબ પરજ નહિ પણ સમસ્ત સમાજ રચના પર અનેક રીતે અવલંબી રહેતો છે,

માનવ વિકાસની પ્રાથમિક આવશ્યકતા હવા અને સ્વપ્નપ્રકાશ માટે પણ આજે માનવી સ્વતંત્ર નથી. પરંતુ સામાજિક સ્થિતિ અનુસાર બાંધાયેલા ઘર પર તેનો આધાર રહે છે. ખીજી આવશ્યકતા આદાર વિહાર તેનો આધાર પણ સામાજિક સ્થિતિ પરજ વિશેષે કરીને રહ્યો છે. આરોગ્ય સંરક્ષણ અને શારીરિક બળનો ઉત્કર્ષ સાધવામાં પણ સામાજિક સ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવેલ આગસ અને અજ્ઞાનના અંતરાય નડે છે. અને જ્ઞાન વિકાસનો માર્ગ પણ સામાજિક પરિસ્થિતિ પરજ અવલંબે છે. આમ જ્યાં સમાજરચના માનવજીવનની પ્રગતિની વિધાતા બની રહી છે ત્યાં જીવન વિકાસ માટે વ્યક્તિગત પ્રયત્નો તો થોડા જ સંબળ અને સક્રિયતાના મનુષ્યોના સરળ થાય. માનવ સમૂહનો મોટો ભાગ એ રીતે વ્યક્તિગત વિકાસ સાધવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. પરિણામે માનવ પ્રગતિના સર્વ વિચારો આજે વ્યક્તિગત સ્વરૂપે ભાગ્યે જ વિચારતા, સામુદાયિક રીતે જ વિચારવાની આવશ્યકતા જોવી થાય છે. આમ જ્યારે Majority-બહુમતિ-નિષ્પેષ અને ત્યારે સામાજિક રચનાને National Question-રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નની દૃષ્ટિએ યુગદ્રષ્ટાઓ વિચારે છે, અને સામાજિક અવહારમાં એવા પ્રયત્નો ગોઠવે છે કે તેમણે શોધેલા માર્ગો વ્યક્તિ માત્રના વિકાસ માટે સદજ, સરળ અને સુમમ બને. ને દેશના યુગદ્રષ્ટા સમય અને ક્ષેત્રને અનુકૂળ વિચાર કરીને, શુદ્ધિપૂર્વક માર્ગ કે ઉદ્દેશ કાઢે તે આખા દેશના માનવ સમૂહનો ઉદ્ધાર થાય છે.

આ ક્રિષ્ણે મર્લાઈ સંરક્ષણથી જ્ઞાન-

વિકાસ સુધીનાં બેધા પ્રશ્નો National Questions-રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો-બન્યા છે અને જે દેશ જેટલા પ્રમાણમાં એ પ્રશ્નોનો ઉકેલ હાવી શકે તે દેશ તેટલા પ્રમાણમાં ઉન્નત થતો જાય છે એમ માની શકાય.

આ પ્રશ્નોનો નવાયુગની દૃષ્ટિએ ઉકેલ લાવવાનો પ્રારંભ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં થયો. પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોની આ પવિત્ર પ્રવૃત્તિનાં પોતાનાં પગલાં આ પૂરવ્ય જૂમિ પર પ્રથમ પધરાવવાનું પુરવ્ય હિન્દના હોદ્દાઓનાં-વાઘસરોવર અને ગવરનોનાં-પત્તીને જાય છે. પાશ્ચાત્ય મુસ્લિમોએ આ પ્રશ્નની કિંમત પારખીને તેને રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપે અપનાવ્યો છે અને ત્યાંના કેળવણીના માનવ સમૂહે તેને ખૂબ ખૂબ સફળ બનાવ્યો છે. પરિણામે ત્યાંનું પ્રત્યેક બાળક આખને ઠરે તેનું બની શક્યું છે. આપણે ત્યાં સમગ્ર ત્રીસેક વર્ષથી આ દિશામાં પ્રયત્નો શરૂ થયા છે. મદાન સન્નારીઓને હાથે આ કામ ઉપાડાતાં, હિન્દના અનેક મદાન મુકોએ તેમાં સાથ આપ્યો છે, અને હિન્દની નિરક્ષરતા, ગરીબી અને અજ્ઞાન દશાનો વિચાર કરીએ તો પ્રમાણમાં પ્રગતિ પણ સારી થઈ છે. દરેક ઇલાકાના મુખ્ય શહેરોમાં આ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. તે ઉપરાંત કેટલેક રજા તો ન્હાનાં ન્હાનાં ગામ અને ગામડાં સુધી પણ આ પ્રવૃત્તિ પહોંચી છે. ઇન્ફન્ટ વેલફેર અને રેડક્રોસ સોમાઈટી આના સત્તોનું સંચાલન કરે છે.

તેમ છતાં અત્યાર સુધીમાં આ મદાન પ્રશ્નની ઉપલી ફાતરોને સ્પર્શ કરવા ઉપરાંત આ દિશામાં વધારે પ્રગતિ થઈ હોય એમ લાગતું નથી. જ્યારે હિન્દનાં કરોડો બાળકોનો હાથ ઝાલીને ઉદ્ધાર કરી શકાય ત્યારે જ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ થાય. તેમાં હિન્દના દરેક સ્ત્રી પુરુષના હૃદયનો નિષ્કર્ષ અને સફળાર જોઈશે.

એકલા ધનથી કે ગણપાગાંઠા સેવાલાવી કાર્યકરોથી આ કામ પરિપૂર્ણ નહિ થાય. આ કાર્ય માટે તો યુગ દ્રષ્ટાઓએ માર્ગસૂચન કરવું પડશે; સાહિત્યકારોએ ગદ્ય પદ્યથી શુભ-રવ કરીને જનતાના હૃદયના તાર ગજગજાવવા-જોઈશે; વૈજ્ઞાનિકોએ શુદ્ધોપનાં પૃથક્કરણ જનતા સમક્ષ આલેખવાં પડશે; વિદ્વાનોએ આંકડાથી સાબીત કરવું પડશે; ધનિકોએ ધનને છૂટે હાથે વેરવું પડશે; સેવાલાવીએ તન અને મનથી પોતાની નિષ્કામ સેવા સતત અર્પવી પડશે; વર્તમાનપત્રોએ આને માટે રાજ થોડા શબ્દો લખવા પડશે; બાપજીકર્તાઓએ આ વિષય પર પોતાની શક્તિ કાલવવો જોઈશે; સ્ત્રીઓએ પણ પોતાનાં મંડળો બનાવીને આ પ્રશ્નને હાથ ધરવો પડશે. ધર્મોપદેશક જનતાને આ માર્ગે પ્રેરવા કટિબદ્ધ થવું પડશે; દરેક વ્યક્તિએ પોતાનાં ઘર અને પહોંચાય તેટલા ખડોશીએને મદદરૂપ બનવા દેવ પાઠવી જોઈશે. પ્રજા માત્રે આંતર કલહ ભૂલવો પડશે. આટલું વાતાવરણ થાય ત્યારે માનવ વિકાસ પામી શકે અને એક અંગનો વિકાસ સાધતાં જેને આવડ્યું તેને બીજા અંગોનો વિકાસ કરવાનો માર્ગ સુગમ કેમ બને ? આપણે જ્યારે એ રિયલિટીએ આવીશું ત્યારે માનવ માનના જીવનમાં સુખની એક અનુપમ લાકરિ પ્રસરશે. પ્રજા આવા દિન જામને વહેલો આવ.

પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોના આ વૈજ્ઞાનિક સ્વાર્થ પહેલાં હિન્દમાં આવી પ્રવૃત્તિ કે ભાવના નહિ હોય એમ માનવાનું કંઈ કારણ નથી. હિન્દના સમાજની ગાતિબદ્ધતા આ પ્રશ્નનો ઉકેલ પોતાની રીતે કરતી. રાજ્ય અથવા સત્તા પણ આવી પ્રવૃત્તિ વિશાળ પાવા પર કરતી. આપણે ત્યાંનું અનાયાસ માર્ગ જીવન ઉદાહરણ છે. આજથી ગાલીસ વર્ષ પહેલાં શરૂ થયેલી આ બાળકલ્યાણ સંસ્થા પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંને દેશોની

સંસ્કૃતિને ગૌરવ આપે તેવી છે, તદ્દન અના-
થને તો આ સંસ્થાદ્વારા નાથ મળી ગયા,
પણ અર્ધ-અનાથો રહી ગયા. તેનો ઉકેલ
આજે વિચારવાનો રહ્યો.

આવી યોજનાનો વિચાર કરવાનું અભા-
રના સંજોગોમાં તો માસ આવશ્યક છે.

દિંદમા બાળકોનું મરણ પ્રમાણ
બંધન છે. એક વર્ષની ઉંમર સુધીનાં દર
એક હપ્તે બાળકે ઇંગ્લેન્ડમાં મરણ
પ્રમાણ ૭૦ બાળકોનું છે અને બીજા
પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં બોજામાં બોજા ૩૫
અને વધારેમાં વધારે ૧૩૫ બાળકોનું છે.
ત્યારે દિંદમા મરણપ્રમાણ બોજામાં બોજા
૧૭૪ અને વધારેમાં વધારે ૫૦૦ બાળકોનું
છે. આમ દર વર્ષે દિંદુરયાનમાં લગભગ
ચૌદ લાખ બાળકો મરે છે અથવા બીજી
રીતે મૂકીએ તો દિંદુરયાનમાં દર વર્ષે જેટલાં
મૃત્યુ થાય છે તેમાંના ૨૩% તો એક વર્ષની
નીચેનાં બાળકોનાં હોય છે.

૨. આટલાં તો જપારે પ્રતિવર્ષ મરણ
થતાં હોય ત્યારે માંદાનું પ્રમાણ કેટલું હોય
અને મરણમાંથી બચી ગયાં હોય તેમાંથી
કાંઈકને માટે નબળાં કે અપંગ કેટલાં થાય
તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. વળી જે
કારણોથી આ મરણ પ્રમાણ વિશેષ રહે છે
તેજ કારણોથી બીજાં પાંચ વર્ષ સુધીનાં
બાળકોનાં મંદવાડ અને મરણ પ્રમાણ પણ
વિશેષ રહેતાં આવ્યાં છે.

આ વિશેષ મરણ પ્રમાણનાં કારણો
તપાસીએ તો:—

Ignorance-અજ્ઞાન-(ઉપાય શિક્ષણ)
Prejudices & superstition

જડ માન્યતાઓ અને જોશ (ઉપાય-
સમજ) Poverty-ગરીબી (ઉપાય-
સામુદાયિક પ્રયત્ન).

આ પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા માટે કોઈ
ઉ

પણ વ્યક્તિ કે થોડા માણસોનો સમૂહ ભાગ્યે
જ કશું કરી શકે. એટલે તેને માટે સમગ્ર
પ્રજાના સામુદાયિક પ્રયત્નો નીચેની પદ્ધતિ
પ્રમાણે ધણે ઠેકાણે ચોળવેલ છે.

(૧) Municipality ના Public
Health જનસુખાકારીના વિભાગમાં આ
પ્રશ્નને મુખ્યદયાન આપવામાં આવે છે.

(૨) જનતાના શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીપુરુષો આ કાર્ય
માટે યોગ્ય ફેરવણી આપે છે.

(૩) વગદાર, સહાય અને સુખી સ્ત્રી-
પુરુષોની કમીટી આ કામને હાથ ધરે છે.

(૪) એકિકત ખાતું, એન્જીનેરિંગ ખાતું
અને સીમંડગો આમાંની પ્રત્યેક જરૂરીયાત
માટે પૂરતો સહકાર આપે છે.

(૫) સેવાભાવી કાર્યકરો આ કાર્યમાં
તનથી અને મનથી સેવા આપે છે.

(૬) સામાન્ય જનતા પણ યોગ્ય પ્રચાર
કરીને આ કાર્ય માટે માર્ગ સરળ કરી
આપે છે.

(૭) આ યોજનાનો અમલ સહેલાઈથી
થાય તેટલા માટે યોગ્ય કાનુનો ધરાવ્યા
આવે છે.

(૮) આ સંબંધી સાહિત્ય જનતામાં
ફેલાવવા પત્રિકા, Pamphlets, Pla-
cards, પ્રદર્શનો, સીનેમા શીશ્વો, નિર્દેશ
હરિકાષ્ઠ, વગેરેની યોજના કરવામાં આવે છે.

(૯) એતદેશીય પ્રવૃત્તિ કરવાવાળી
બીજી સંસ્થાઓ સાથે સહકાર રાખવામાં
આવે છે.

(૧૦) બધાં કામકાજના Statistics-
આંકડા-બરાબર રાખવામાં આવે છે.

(૧૧) નયું અનુકરણ કરવાને બદલે,
સમય અને હોન અનુસાર યોગ્ય ફેરફારો પણ
કરવામાં આવે છે.

આ યોજના સફળ કરવા માટે ગર્ભ
સંરક્ષણ, પ્રસૂતિ સંરક્ષણ, અને બાળ સંરક્ષણ

આ ત્રણ વિભાગોનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

(૧) ગર્ભ સંરક્ષણ : આ વિભાગમાં માતા અને ગર્ભની સંભાળ રાખવાનું કાર્ય હાય. ધરતીમાં આવે છે. આ યોજનામાં મહા રક્ષા પછી માતાએ કેવા પ્રકારનું જીવન ગુખવું, શી શી સંભાળ રાખવી વગેરેનું, જ્ઞાન ફેલાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે. સગર્ભા સ્ત્રીની ખર્ષ ડોક્ટર દર માસે સારીરિક તપાસ કરીને, યોગ્ય વૈદ્યકીય સૂચનાઓ આપે છે. અને સગર્ભા સ્ત્રીના સ્વાસ્થ્યમાં કંઈ ઉછુપ હાથે અથવા તો તેને રોગ થાય તેની તાત્કાલિક મારવાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

(૨) પ્રસૂતિ સંરક્ષણ : પ્રસૂતિ પ્રસંગે સુખી સ્વચ્છતા અને શાન્તિ જળવાય તેવી યોજના કરવામાં આવે છે. પ્રસૂતિમાં અગવડ કે મુશ્કેલી વેળા તાત્કાલિક સારવારનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે અને પ્રસૂતિ સમયે યોગ્ય આકર્ષી અને ખાનપાનની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવે છે.

(૩) બાળસંરક્ષણ : આમાં (a) Infant ૧ થી ૩ વર્ષનાં ન્દાનાં બાળકો, (b) Children ૩ થી ૭ વર્ષનાં મોટાં બાળકો.

જન્મેના સંરક્ષણનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. ન્દાનાં બાળકોને ધાતુ અને દૂધ કેમ, કેટલું અને ક્યારે ક્યારે આપવું તેની સમજ માતાઓને આપવામાં આવે છે. અને સ્વચ્છતા, નિયમિતતા અને બાળઆરોગ્યના ગ્રહમંત્ર નિયમો તેને ગમગનવામાં આવે છે. મોટાં બાળકો માટે રમતગમત અને પ્રાથમિક શિક્ષણની યોજનાઓ કરવામાં આવે છે.

આ વિષયમાં આપણા જનમનગરની વાત કરીએ તો—

(૧) ગર્ભસંરક્ષણ : પ્રયત્ન આજે ચાર વર્ષ થયાં શરૂ થયેલ છે.

(૨) પ્રસૂતિ પ્રયત્ન : આને માટે દાહના

શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. પ્રસૂતિ માટે Maternity cottage અને હોસ્પિટલની વ્યવસ્થા પણ આપણે ત્યાં છે. ઉપરાંત હોસ્પિટલમાં ન આવતાં ઘેર સુવાવડ કરી હોય તો ત્યાં પણ પ્રસૂતિ થવા પછી નર્સને મોકલીને માતાની અને બાળકની તપાસ કરાવવામાં આવે છે.

(૩) બાળાશ્રમ આજે ચાલીસ વર્ષથી ચાલે છે.

(૪) બાળકલ્યાણ પ્રયત્ન : આજથી શરૂ થાય છે.

(૫) બાલમંદિર છે.

(૬) કેળવણીની સંસ્થાઓ છે.

(૭) અર્ધગાંધીય છે.

આમ આટલા પ્રયત્નો તો આપણે ત્યાં થયા છે. હવે રહ્યું એક Physical culture Institute, ભવિષ્યમાં જો એ માટેની સંસ્થા સ્થપાય તો આ એક સર્વજન પ્રવૃત્તિ બની જાય એમ હું માનું છું.

અહીં હું પ્રસંગોપાત એક નમ્ર વિનંતિ કરી લઉં. ઉપરુક્ત બધી સંસ્થાઓને દોરવણી આપવાનું કાર્ય તો નામદાર મહારાજ સાહેબ કરી રહ્યા છે. તેમાંથી સ્ત્રીઓની અને સત વર્ષ સુધીનાં બાળકોની સંસ્થાઓને દોરવણી આપવાની કૃપા કરવાનું નામદાર મહારાજ સાહેબને આપણે વિનંતી.

હવે, આજથી શરૂ થતા બાલકલ્યાણ પ્રયત્નની આજી રૂપરેખા હું આપું.

(૧) દર બુધવારે Medical Inspection વૈદ્યકીય નિરીક્ષણ થશે. તે વખતે દબર દરેક બાળકનું વજન, આરોગ્ય તપાસ, સારવાર વગેરે કરવામાં આવશે. તેમજ થોડાં બાળકોને સ્નાન દર્શાવી સ્નાન, સ્વચ્છતા વગેરેનું Demonstration પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ આપવામાં આવશે. હાલ આ કામનું Centre-નેન્ડ-સીડી ડીપેન્ડેન્સી રહેશે.

દરેક બાળકની જરૂરીયાત પ્રમાણે અર્ધો-શેર દૂધ, માખાણ, દવા વસ્ત્ર વગેરેની જનની ગોઠવણ કરવામાં આવશે અને દૂધની જરૂરીયાતવાળાને અઠવાડીયાનો પાસ આપવામાં આવશે જેથી તેને સીટી ડીરપેન્સરીમાંથી રોગ અર્ધો શેર દૂધ આપવામાં આવશે.

(૨) આખા જામનગરના ૧ થી ૩ વર્ષનાં બાળકોનું એક રજીસ્ટર સેફ્ટરીઓ તૈયાર કરશે.

(૩) માતાના અને બાળકના આરોગ્ય સંરક્ષણનું જ્ઞાન આપનારાં pamphlets, પત્રિકાઓ, posters, સીનેમા શીમ, પ્રદર્શન વગેરે આ સંસ્થા તરફથી ગોઠવવામાં આવશે.

(૪) દર વર્ષે મહારાજ કુમારસાહેબની જન્મતિથિએ બાલ પ્રદર્શન ભરવામાં આવશે.

(૫) આ ઉપરાંત જેમ જેમ સુચનાઓ મળશે અને જરૂરીયાત ઉભી થશે તેમ તેમ પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

આ પ્રવૃત્તિ દિવસમાં ત્રીસ વર્ષ થયાં ત્રણ યજ્ઞ હોવા છતાં જામનગરમાં એ આજ સુધી કેમ ત્રણ ન યજ્ઞ એ એક ગેરહકીકત છે. મોટા બાળકો સમયમાં જમાનાની મર્વ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓ પહેલેથી જ આદર પામી હોવા છતાં માત્ર આજ પ્રવૃત્તિને અમાર સા માટે ? આ પ્રશ્નનો એક ઉકેલ મને એમ લાગે છે કે આ પ્રવૃત્તિના નિમિત્તરૂપે માતા અને બાળક દોષ તોજ આ પ્રવૃત્તિ દોષે અને એ કારણે, આજે ૧૯૮૮ વર્ષનાં અંતર પછી મદરજ કુમારબીનો જન્મ થાય અને રાજ્યસભા સભ્યમાતા અને એ સમયની રાહ જોવા માટે આ પ્રવૃત્તિ ત્રણ થતી રહી ત્રણ હોય એમ મને મરીમર લાગે છે. મદરજ કુમારબીના જન્મ ૧૯૧૮ થોડાજ દિવસોમાં પ્રજા આ પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત જનતા નામદાર મહારાજી સાહેબના હાથમાં વસે છે અને પ્રજા પ્રત્યે

નજીવ ભાવ આ પ્રવૃત્તિને એકદમ અમનમાં મુકવા પ્રેરે છે. નામદાર મહારાજી સાહેબ માર્ચ ૩૧, ૩૦૦), એ નોકર અને પેના પામેની ડેટલીક વસ્તુઓ આ પ્રવૃત્તિ માટે આપે છે. નામદાર મહારાજી સાહેબની શ્રુત ભાવનાનાં આદેશનો સમસ્ત વાતાવરણમાં લેવેશ રહે છે. આ આદેશનોને પરિણામે આવી ન્દાનીશી પ્રવૃત્તિ માટે નામદાર દિવાન સાહેબ આટલી મહેનત લે અને તે માટે બાલ્યવૃદ્ધિ આવે તે માટે નામદાર મહારાજ સાહેબને પણ નવાઈ જેવું લાગે છે પણ એ આશ્ચર્યનો જવાબ પણ હાજરરજીસ્ટર હતો.

પ્રજાને વાતાવરણમાં ભાવનાનું જે પ્રયત્ન પૂર પ્રમદાવ્યું હતું તે વાતાવરણમાં આપ નામદાર અને દિવાન સાહેબ બંને દત્તા, એટલે જ દિવાન સાહેબે આટલી મહેનત લીધી; તો આપ નામદારે કંઈ માગ્યા વિના, માર્ગના ખ્યાલ પણ વિના, આપની મેજે, પ્રેમ ભર્થા રિમતે માર્ચ ૩૧, ૫૦૦ આપવાનું અનુચિત્વું કર્યું. અને સર્જ સુધીમાં તો આ કાર્ય માટે ખીન ૩૧, ૮૦૦ ગળ્યા.

આ બંધામાં હું તો કહ્યું એક જ શકિતની--" માતા અને બાળક "ની શુદ્ધ ભાવનાની પ્રેરણા નેહ હું. આ તો મોટા માણસોની વાત યજ્ઞ. પણ ન્દાના ન્દાના માણસો પર પણ એ વાતાવરણની એક રાહબી અસર થાય છે. કમીડીના બધા જ મળ્યા પેનાનો મહાદેવ મદરજ આપે, અને હુંક સમયમાં પ્રચાર કરવા માટે તનતોડ મહેનત કરે; માથ લેવા જતાં વેપારી નોકર ન હો એટલું જ નહિ પણ ઘરના પૈમા નેહીને દોશી દોશી માલ આપે; એક શુદ્ધ-જેમને પેનાનું નામ નોકર કરવાનો અને ના કદી છે તેની પ એ દામે જતાં, કામ તો દોશી કરી આપે છે, એટલું જ નહિ પણ આ પ્રવૃત્તિ માટે પેના તરફથી ૩૧, ૫૦

આપે છે. આટલાટલો સહકાર અને પ્રેમ મેં
ભાગ્યેજ ખીજી કાષ્ઠપણ કાર્યમાં અનુભવ્યો હતો.

જામનગરને આંગણે અનેકવિધ ન્હાની
મોટી પ્રવૃત્તિઓ ચાલતી આવે છે. તે બધામાં
હૃદયની શુદ્ધ ભાવનાની દૃષ્ટિએ જોતાં. આ
પ્રવૃત્તિનું સ્થાન હૃદય પ્રથમ કોટિનું રહેશે
પછી બ્યવહાર કુશળતાની ક્ષેત્રોએ એમાં
ધણીએ ઉણપો મળી આવે.

આમ હૃદયના વિશુદ્ધ આવેદી જાગેલ
પરમાર્થ ભાવનામાં સત્તા અને શક્તિનો
સહાય સહકાર અને સાચા ભગતાં એ
ભાવના મૂર્ત રચણ લે છે અને જ્યારે આ
આખીયે પ્રવૃત્તિમાં શુદ્ધ મનોભાવનાએ જ
પ્રધાન ભાગ ભજવ્યો છે ત્યારે પ્રશ્ન આ
પ્રવૃત્તિની નૈયા ખૂબ આનંદથી ધણી, આ-
પણા ધ્યેયની શિદ્ધિ કરાવશે એમાં સંશયને
સ્થાન નથી.

આ પ્રવૃત્તિ આપણે ત્યાં શરૂ થાય છે
તેમાં આપણી પોતાની કેટલીક વિશેષતાઓ
અને લાક્ષણિકતાઓ છે:—

જે નિમિત્ત રૂપે આ પ્રવૃત્તિ શરૂ થયેલ
છે તે બ્યક્તિઓના વાસ અને ગ્રહચાસ ગ્રહાને
માટે આપણી સાથે છે. તેમના તરફ આપણો
સંપૂર્ણ પ્રેમ, આદર અને ભક્તિ છે.

(૨) આ પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ હૃદયની શુદ્ધ
ભાવનાનાં પૂરથી થયો છે. નવયુગનું જ્ઞાન
આપણા દેશમાં હજી બાસ્ત્યાવરથામાં છે.
એટલે આવી સામુદાયિક પ્રવૃત્તિનું સંપૂર્ણ
જ્ઞાન અને માહિતી આપણામાં ન હોય તે
સ્વાભાવિક છે. તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય ત્યાર
પછી જ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવી એવા વિચારે
વખત ન ગૂમાવતાં, હૃદય ભાવનાના પૂરથી
આપણે આને આ પ્રવૃત્તિ કાચ ધરીએ
છીએ.

(૩) આ પ્રવૃત્તિ આપણે પોતે જ,

આપણા પોતા માટે શરૂ કરી છે. એટલે
દેખાવ આજો ન કરતાં, ઉપયોગી કાર્ય વધારે
કરવાની જરૂર છે.

આ કારણે આ યોજના સફળ બનાવવા
ગ્રહ્ય અને સર્વ પ્રબળતા એકધારા સહકારની
આવશ્યકતા રહેશે અને જેટલે અંશે એ
અપૂર્ણ રહેશે તેટલે અંશે બધાની ઉણપ
દેખાશે. એટલે આપણી ત્રુટીઓનો વિચાર
આપણે સહુએ સાથે મળીને કરવાનો છે.
આમાં બહારનું કાષ્ઠ નથી; એટલે દૂરથી
દોષો દેખાડીને આનંદ લેવાનું કાષ્ઠને નહિ
પરવડી શકે. આ પ્રવૃત્તિ આપણી શક્તિ,
શુદ્ધિભળ, આવડત અને અરસપરસ પ્રેમની
ક્ષેત્રોટી કરશે એટલે જાનીયા બનવા કરતાં
માંડવીયા બનવાનો સહુ પ્રયત્ન કરશે તો આ
પ્રવૃત્તિ બહુ સરળ અને સુખદાયી બનશે.
બ્યક્તિગત ઉણપોને કારણે આખી પ્રવૃત્તિમાં
દોષો આરાપવાનું કે અન્તરાયો ઉભા કરવાનું
પાપ કાષ્ઠ બહારશે નહિ.

એક ખીજી વાત: સામાન્ય લોકમાન્યતા
એવી છે કે આવી પરમાર્થ પ્રવૃત્તિનો પણ
કાર્યકરો કે લાભ લેનારામાંથી કેટલાક દુર-
યોગ કરે તે સંભવિત છે. આ માન્યતા
કેટલેક અંશે સત્ય પણ હશે. પણ આવી
પ્રવૃત્તિમાં ચોક્કસ કરવાનું અશક્ય છે. સહુ
પોતપોતાના હૃદયની ચોક્કસ એવી પ્રાર્થના
કરવા ઉપરાંત આપણી પાસે ખીજું કાષ્ઠ
સાધન નથી. તો આને અહીં ફક્ત સદ્ને
વિનંતું છું કે આ સંદેશો વાદ રાખજો કે
“દૂધ, દવા વસ્ત્ર વગેરે જે કંઈ બાળ-દેવ
નિમિત્તે અર્પાય છે તે અન્ય સદ્ને
શિવ નિર્માલ્ય હજો.” આ સંદેશના લાભ
મર્વ સ્થળે પ્રસારાવે અને એવા વખત
લાવી આપણે કે સદ્ને કાન પકડીને કહેવું
પડે કે જામનગરમાં બાળ નિમિત્તની કાષ્ઠપંખ

વસ્તુને ઉપયોગ બીજું કોઈ કદિ પણ કરે
જ નહિ.

આ પ્રવૃત્તિ નવાનગરની અખિલ પ્રજાની
છે. એમાં સહુએ સહુથી બનતો કાજો આપીને
લ્હાવો લેવાનો છે. ધનિકો ધનથી, વિદ્વાનો
જ્ઞાનથી, સેવાજાવી સવાથી અને જન મહે-
નતથી બાલકલ્યાણના આ આશ્રમમાં પોતાનો
કાજો આપીને, આ સંસ્થાને વિશેષ સફળ

અને સમૃદ્ધ બનાવવા સતત તત્પર રહેશે

છેવટમાં બાલકલ્યાણની આ પ્રવૃત્તિના
નિમિત્તરૂપ બનેલા આપણા લાડીલા મહારાજ
કુમારસાહેબ આ બાળકોના સક્રિય બાલ
મહારાજ બનીને, શરીરે સ્વાસ્થ્ય અને આરો-
ગ્ય મોગથી, શબ્દમાતા અને શબ્દપિતાના
મનોરથોને પૂરા કરે એવી હું પ્રત્યુ પામે
પ્રાર્થના કરું છું.

પરિત્યક્તા

[મન્દાકાન્ના]

એ કાળે તું અતિ પ્રિય હતી રંગીલા નાથ ઠેરી,
રંગ્યા ઓળે તુજ સ્થિતિ હતી લાડકી શધિકા શી !
ત્યારે તેણે ખૂબ ચૂમી, ચૂસી, યૌવનાસ્વાદ લીધો,
ને ત્હેં ત્હારો જીવનરસ સો નાથને અર્પી દીધો !

અન્તે જ્યારે હુંક નવ મળી નાથને પ્રેમહીણા,
ત્યાગી ત્યારે, તુજ રસ અને યૌવનોન્માદ જાતાં;
દે રંગીલી, તજી દીધી ત્હને કામુકે એ અકાળે
એથી આજુ રવડણું હવે, કામિની, આમ ત્હારે ?

રસ્તે જાતાં દુરજન ત્હને કોઈ ઠેણે પ્રહારે,
કે કે ત્હારા હુઝી હૃદયને ચર્ચું ચાંપે અજાણ્યે;
આવો ત્હારો પ્રિયકરયકે ! પાત હૈયાં વલોવે,
ને જાહેરી કવિહરવિભે ચિન્તના કે જગાવે :

શું નારીને નર તજી જતા સ્વાર્થ પૂરો થતા માં ?
સૌ પ્રાણીમાં કુદરતી રહી એજ સ્વાર્થાન્ધતા વા ?
ના, ના, બીડી, તુજ જીવનમાં તેંજ આ ઘાવ વેઠાવ,
હૈયાહીણા સહ પ્રણયમાં સર્વેને એ જ લાઘ્યા !

રસિક ચિ. ત્રિપાઠી

[૧] ડોક્ટરોને કાયદાથી થતી શિક્ષાનો બચાવ (Safeguarding)

ઈંગ્લેંડના ન્યૂઝ કોનીકલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઈંગ્લેંડમાં જે ડોક્ટરો માતાના આરોગ્યના રક્ષણ માટે તેમજ તેની જીંદગીના રક્ષણ માટે ગર્ભપાત કરાવે તેમને અત્યાર સુધી કાયદાથી રક્ષણ મળતું નહોતું. કારણકે ગર્ભપાત કરાવવો એ ગુન્હો ગણાતો હતો. આ કાયદામાં સુધારો કરવા માટે એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી સમિતિના પ્રમુખ મી. નોર્મન બેકેટ કે. સી. હતા. જે વર્ષ સુધી આ સમિતિની વિચારણા આવી હતી. આરોગ્ય ખાતામાં આ સમિતિનો રીપોર્ટ રજુ થઈ ગયો છે સુધારેલા કાયદાનો ગેરઉપયોગ નાથાય તે માટે નિયમન કરેલું છે.

ડોક્ટરોએ વર્ગો થયાં આ કાયદામાં સુધારો કરવાની માંગણી કરેલી હતી, પરંતુ રિટાયરેડ ઈંગ્લેંડમાં કોઈ માને ધરતું ન હતું. ગર્ભપાત એ કાયદામાં લઈ કર ગુન્હો ગણાતો હતો, અને તેને માટે જીંદગીભરની સખ્ત શિક્ષા થતી હતી. ગેરકાયદે કરેલા ગર્ભપાતથી ને સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય તો ગુન્હો કરનારને ખૂન માટેની શિક્ષા થાય અને કદાચ ફાંસીની સજા પણ થાય, “ ગેરકાયદે ” એ શબ્દની યોગ્યતા થઈ ન હતી તેથી ‘ ડોક્ટરોને શિક્ષાનું નોખમ રહે છે. સમિતિએ સૂચના કરી છે કે આનું બરોબર સ્પષ્ટીકરણ થવું જ નોંધવું.

આ વસ્તુ તો ઈંગ્લેંડની થઈ. આપણે

ત્યાં આ બાબતે નોખમ કે પરિસ્થિતિનો કોઈ વિચાર જ કરતું નથી. સમાજના રગ-શીઆ ગાંઠાના સીલામાંથી કોઈને બહાર નીકળવું નથી. સ્વાર્થસાધુ લોકો માત્ર પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લે છે આ ગર્ભપાતનો પ્રશ્ન ખૂબ વિચારણા માંગી રહ્યો છે. અનેક દૃષ્ટિબિન્દુથી એની તપાસ કરવાની જરૂર છે. એક વાત સમાજના લક્ષ પર ટુંક લાવવા માગું છું. છેલ્લા ત્રણ ચાર વર્ષના મહારા અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે વિધવાઓ કુટુંબ પુરોષોને હાથે ફસાઈ જઈ સગર્ભા થયાના દાખલા દિન પર દિન વધતા ગય છે. વિધવાના બાળકને સમાજમાં રથાન નથી, એ વિધવાને પણ પછી સમાજમાં રથાન નથી; પાપનો પુરુષ ભાગીદાર જવાબદારી લેવાને તૈયાર નથી, વિના શિક્ષાએ એ સમાજમાં મંદાલી રહે છે. વિધવાની બચાવ રિશ્તિ થાય છે આ કારણને લીધે ગર્ભપાત કરાવવા માટે તેઓ અનેક ઉપાયો કરે છે. હવે ન્યારે ગર્ભપાત થાય નહિ ત્યારે ગુપ્ત પ્રસૂતિનો ભાગ શોધે છે. પ્રસૂતિ થયા પછી સોમાં એક કે એ ટકા વિધવાઓને પણ પોતાનાં બાળક પ્રત્યે પ્રેમ ફોતો નથી, કારણ કે સમાજ એને સંધરતો નથી. તેથી બાળકને ઉછેરવાની જગા પણ કાળજી તેને મળતી નથી આ પ્રગણે ન્યારે સમાજની પરિસ્થિતિ છે. ત્યારે બાળક અને નિર્મળ

જાનેને મટે કાંઈક ઉપાય શોધવાની જરૂર છે. સચના તરીકે:-

૧. વિધવા અને તેનાં સંતાનને તો અવરથ સમાજમાં રથાન મળવું જ જોઈએ.

૨. સંતાનના પિતાએ તેની જવાબદારી લેવી જ જોઈએ. વિધવા અને બાળક જાનેના વસવાટ, કેળવણી વગેરેને માટે તેમજ ભરણ-પોષણ માટે તેણે બદોબસત કરવો જોઈએ.

૩. જે સમાજ આ રીતિ ઇચ્છી શકે નહિ અને માતાને બાળકના જન્મ માટે ધન્ય ન હોય તો એને કાયદેસર મર્જાપાત કરાવવા માટે ડોક્ટરને છૂટ હોવી જોઈએ. સંખ્યાબધ માતાઓ આદ્યમહત્વા કરે છે, દર્મરો બાળકો નિર્માશ્વ રીતિમાં જન્મે છે- (કારણ કે તેની હત્યા કરવા માટે અનેક ઉપાયો લેવાયા પછી જ એનો જન્મ થાય

છે). આ રીતે સમાજમાં સડો પેસે છે. આ પરિસ્થિતિ દૂર થવી જ જોઈએ.

આ પ્રમાણેના મર્જાપાત માટે સરકાર તરફથી નિયુક્ત થયેલી દાકતરોની એક ખાસ કાઉન્સીલનું સર્ટિફિકેટ મેળવવાની આવશ્યકતા હોવી જોઈએ. ઉપર જણાવેલા સંજોગોમાં આવી પડેલી વિધવાને નિરુપાયે મર્જાપાત કરાવવાની જરૂર પડે ત્યારે તેણે આવી દાકતરોની કાઉન્સીલનું સર્ટિફિકેટ મેળવવાની ફરજ તેને માથે નાખવી જોઈએ. તે સિવાય ગમે તે દાકતરને આવા મર્જાપાતની પરવાનગી ન મળવી જોઈએ.

વરતુ નવી છે તેથી એના વિચારથી જ આપાત ભાગશે. પણ ઉડલ કરવાની જરૂર તો છે જ.

શારદાબહેન મહેતા

[જ્યોતિષમાંથી સાત્તર ઉધૃત.]

[૨] પ્રાંતીય કન્યા-કેળવણીમાં પ્રગતિ

૧૯૩૭-૩૮ ના વર્ષમાં મુંબાઈ પ્રાંતમાં કન્યા-કેળવણીએ વેગવેર પ્રગતિ સાધેલી જણાય છે. શિક્ષણ લેતી કન્યાઓની સંખ્યામાં ૨૧,૨૭૮ તો એટલે કે ૬.૫ ટકાનો વધારો થયો હતો. આગલા વર્ષમાં ૨૨૬,૫૭૧ કન્યાઓ ભણતી હતી. ૧૯૩૭-૩૮ માં ૩૪૭,૮૪૬ ની સંખ્યા થઈ હતી. કન્યા-કેળવણીની સંસ્થાઓમાં ૩૮ નો વધારો થઈને એકંદરે ૧,૭૧૨ સંસ્થાઓ થઈ હતી. પણ આમ છતાં પ્રાંતીય સ્તરે કન્યાઓની વસ્તીમાંથી માત્ર ૪ ટકા જ શિક્ષણ લે છે, એમ માન્ય પડ્યું છે.

કમનસિએ મુંબાઈ યુનિવર્સિટી સાથે સ્ત્રીઓ માટેની એક પણ કોલેજ જોડાવવી નથી. કોલેજોમાં ભણતી કન્યાઓની સંખ્યા કાંઈ આછી નથી. ૧૯૩૬-૩૭ માં ૧૨૪૫ કન્યાઓ ભણતી હતી. ૧૯૩૭-૩૮ માં તે સંખ્યા ૧૪૬૫ ની થઈ હતી. સ્ત્રીઓ ધંધા-

દારી શિક્ષણમાં વૈદકીય શિક્ષણ વધારે લેતી માન્ય પડી છે અને એંગ્લીકન તાલીમ એક પણ સ્ત્રીએ લીધી નથી. પુનાના કવે મહારાજાસાહેબની કોલેજોમાં ૨૪૧ સ્ત્રીઓ ૧૯૩૬-૩૮ માં ભણતી હતી. આ યુનિવર્સિટીની પદવીઓ સરકાર-માન્ય થઈ નથી એમ છતાં “સ્ત્રી-શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં એ યુનિવર્સિટી એની પોતાની રીતે સારું કામ કરે છે.” એમ સરકારી યાદીમાં પણ કથુક્ત કરવામાં આવ્યું છે. કન્યાઓ માટે ૧૦૪ શિક્ષણ-મંસ્થાઓ આ પ્રાંતમાં અસ્તિત્વમાં છે. એમાંથી ૭ સરકાર નિભાવે છે; ૩ મ્યુનિસિપાલિટીઓ, ૧ છુટ્ટા લોકલ બોર્ડ અને બારીની દર ખાનગી મંડળો અથવા વ્યક્તિઓ તરફથી નિભાવવામાં આવે છે.

એવું માન્ય પડ્યું છે કે-સ્ત્રી શિક્ષણ, હોડાઓના શિક્ષણ કરતાં વધુ ખર્ચાળ છે. ખાનગી સંસ્થાઓનો અનુભવ એવો છે કે-

થી મારફત થતી આવક, છોકરાઓની શિક્ષણ-સંસ્થાની આવક કરતાં ઓછી અને શિક્ષિકાઓના પગાર શિક્ષકો કરતાં વધારે હોવાથી આર્થિક મુંઝવણ ઉભી રહે છે. પરંતુ સરકાર તરફથી મદદ આપવામાં સ્ત્રી-શિક્ષણ સંસ્થાઓને ઠીક ઉત્તેજન આપતું હોવાથી કંઈક સહન રહે છે.

શિવજીકામ, ભરતકામ, દરજીકામ અને રમકડાંની બનાવટ આદિ ધંધાદારી શિક્ષણ આપતી સ્ત્રી-સંસ્થાઓ ૧૯૪૮ માં ૩૬ ની સંખ્યામાં હતી, જેમાં મોટી વયની સ્ત્રીઓ પણ તાલીમ લેતી હતી. પ્રાથમિક કન્યાશાળાઓમાં શારીરિક તાલીમ માટે પણ થોડાક કલાક ફાજલ પાડવામાં આવતા રહ્યા છે.

એકંદરે જોતાં, કન્યા-શિક્ષણ માટેની ધન્ય પ્રતીતિ પ્રજામાં વધતી જતી માણુમ પડી છે તેમ જતાં સહેરો અને ગામડાંઓમાં પ્રજા-માનસમાં તકાવત જણાયો છે. મધ્યમ વસ્તીના એકાદ ગામમાં ૧૫૦ બાળકો માટે શિક્ષણની જોગવાઈ હોય ત્યારે તેમાં છોકરા-

ઓની સંખ્યા વધારે જણામ છે અને છોકરીઓ ઘેર રાખવામાં આવે છે, સ્થાનિક નેતાઓએ આ દિશામાં બહેર પ્રગમત કેળવવાની જરૂર છે. દરજીઆત શિક્ષણ ક્યાં વિના પ્રાથમિક કન્યા-કેળવણીમાં પ્રચાર-કાર્યનું વધુ પ્રગતિસાધક પરિણામ આવવાનો સંભવ છે. ગામડાંઓમાં પ્રૌઢ શિક્ષણ પ્રચારને અંગે હવે પછી સ્ત્રી-શિક્ષણ વધતું જશે એવી આશા રાખી શકાય પણ શહેરોમાં તો સ્ત્રી-શિક્ષણની દિશામાં હજી વધુ ને વધુ સગવડો કરવાની જરૂર છે; કારણ કે શહેરી પ્રજા તો કન્યાઓને માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવા ખાસ ઈતેગર માણુમ પડી છે. કવે મહાવિલાસ જેવી સંસ્થાને સરકાર રજીસ્ટર્ડ કરે, તે ઉપરાંત સ્ત્રીશિક્ષણનો પ્રચાર કરતી ખાનગી સંસ્થાઓના માધ્યમિક શાળાઓ કાઠનાતા પ્રયાસમાં વધુ ઉત્તેજન આપવાની રાજનીતિ દાખલ કરે, તો એવી સંસ્થાઓ દ્વારા વધુ કન્યાશાળાઓ ખુલવાનો સંભવ છે.

[શુભચિંતક પંચમંથી સાપ્તાહિક વૃક્ત.]

[૩] રાજકારણી એટ

મવાજ મેટિરાઓ દમણાં સુધી એમ કહેતા હતા કે: હોદાસ્વીકારથી મહાસભાની તાકાત અને પ્રતિષ્ઠા ધણાંજ વધી ગયાં છે. પરંતુ મહાસભાની રાજકારણી એ ભરતી થોડા જ સમયમાં જોડમાં પલટાઈ ગઈ છે. ગાંધીજી હવે કહે છે કે, મહાસભાવાદીઓ પર પણ હવે કાણુ રહ્યો નથી, અને બીન મહાસભાવાદીઓમાં મહાસભાની પ્રતિષ્ઠા ઘટતી ગઈ છે.

આમ યવામાં ગાંધીજી મહાસભાવાદી આંતરીક સડાને કારણુભુત માને છે. પરંતુ મહાસભાના તંત્રને તટસ્થ દૃષ્ટીએ તપાસવામાં આવે તો, નીર્વીવાદ કહી શકાય કે: મહાસભામાં દાખલ થયેલા તમામ સડાન

મુજ ગાંધીજી છે. એ સડો એમના ભગત મંડળને લખને વધવા લાગ્યો છે. ગાંધીવાદને લીધે મહાસભામાં દંભ પણ દાખલ થયો છે. જતાં ગાંધીજીની બીનજવાબદાર સરખામણી નીચે મહાસભામાં સત્તાનાં તમામ મુજ પર ઈન્જરા દક્ષ મેળવી ચુકેલા પ્રત્યાધાતી મોવડીઓ સામાન્ય સંજોગે અને વિશેષે કરીને ઉદ્દામોને જ દોષના મુજ તરીકે માનવાનો આડંબર કરે છે.

મહાસભાની પ્રતિષ્ઠા અને તાકાત ઘટ્યાં છે એ વાત પણ નિર્વીવાદ છે, જતાં અહીં પણ એ બધાનું મુજ ગાંધીજી અને તેમનું ભગત મંડળ જ છે. તેઓ રાષ્ટ્રની રાજકીય અને ક્રાંતિવાદી સંસ્થાને ગાંધીજીની વ્યક્તિ

સિરોક્કીન રોયથી
 સિરોક્કીન રોયથી
 અલકાઈ

કેકેસીમાટે

આજીવન સુખ અને આરોગ્ય
 માટે આપણે સિરોક્કીન રોયથી

અહેરાની સુંદરતા માટે
“હિન્દુસ્તાન સ્નો”

વાપરો.

વાળને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે
 હિન્દુસ્તાન સ્નો ઓફીસીયલ ટાઈન
 તથા કોકોનટ હેર એપ્લિકેશન વાપરો
 દરેક સ્થળે વેચાય છે.

યુનીવર્સલ પર્ફ્યુમરી વર્ક્સ,

૯૫, કાંગ્રેસ રોડ, મુંબઈ, ૩

કેટલોગ ફ્રી મંગાવો.

અસ્થાંગિને અપ્પા કૌસલ અને આરોગ્યતા આપનારી
 કેટલી પણ ધર્મિયો નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતતુલ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(૨૭૨૮૬)

હઈથી હાતાં હાતરો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને તબયેતન પ્રાપ્ત છે.

કો. હાથી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પેપર જુડ.

શ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક ખેરતું થી

કો. રતલ ૧ ના ૬ આના ૩. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોક્કસ મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ડીપો, આંબાચોક, ભાવનગર.

સુંબઈમાં મહેતા આયુર્વેદિક ફાર્મસી, સી. પી. ટેન્કશાંડ, લાડની વાડી,

મુંબઈ ૪.

તમે પૈસાદાર થવા અને પૈસાદાર તરીકે ચાહુ રહેવા ધન્યતા હો તો—

વેપારની ચાવી

આજે શ. ૧-૧૨-૦ અને પેપરના ૦-૬-૦ નાચેત્ર દેઠાણે મોકલી પહેલી તક મંગાવી લેશે.
 જુન કાપી સીટીમાં છે.

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

પૂજાર્થ રાચતી કનિષ્ઠાથી સંસ્થામાં ફેરવી
નાખવા માગે છે, એટલે મદાસમાં જાતી-
જની પુરોજન રમકડું બદલવા જતાં,
અંતિજના વિમ્બારોના ભેદ જાતી મદાસમાં
પ્રતિષ્ઠા મુખારવી જાય છે.

દેશાતીશરણી મદામભાની તાજાત પડી
 છે, કેમો મદામભાનો પ્રપતે મુકામી
 જાપરણને તોડાયા, વચતો પ્રપતે રીડ કરો
 શાહીરાજાએના પમરખામાં પદ મુરી જમા
 રણને મજસુત જનારી રથા છે. આમ
 કરવામાં તેઓ મદામભાના ડાનેને વ પદ
 નીમે છુંડા રથા છે, આને તો મદામભાના
 પ્રપતો શાહીરાજાને મજસુત જનારા: કીડ
 થઈ મુકામ છે. રીડરખામાં મરેતી મુકામરીની
 પરીપા પડી એ જાનવામાં ઠાકા પડે જરાએ
 રથાત રણ ની.

મહાત્માજી પ્રત્યક્ષની નેતાગીરીનાં વચ્ચે
નોખાં જાણે મહાત્માજીએને જ વિદ્યમ
શ્રેય નહો, આસાદીને સમયવર્તની જાનનાં
તેમાં જાણે જો જો જો જો તેજો વિદ્ય
વર્તન જરૂર છે તેજો મુજી વિદ્ય મંત્રીએ
જો જો, જાણાં પદ મંત્રીજી જો જોજાં વધુ
જોજો જાણે.

આ પશ્ચિમી પાશી જમને જ દોડી
 મળે પ્રદક્ષિણે ઉપ પાંચ આપાનું નામ
 રાખ્યું છે જે મળે ચિત્રિય સામ નવ જાતો
 મુદત જમણી થયી રહ્યું છે તે વખતે જ
 સામ નવનાં મંથાનેમાં જમે જામ થોડામાં
 દોડીમે મનમાં રાખા મુડી દેન દેન
 રાખી પચાસ રાખી રાખી રાખી મુડી
 છે, જે હું જ નહીં જમું મદદે જમે
 મંથાને દોડીમે, રાખી મળે રાખી છે,
 રાખી જમણે મુડીમે જમે છે જે રાખી
 રાખી પચાસ રાખી છે, રાખી
 રાખીમે જમે મુડીમે રાખી મળે જમે
 જમે જમે છે તેની તેમજ રાખીમે છે,
 રાખી રાખી રાખી તે રાખી મેં ચિત્રિય

સાદીરજી કાવચી મુશાબીમાં :દે તે રાંધીછને
પશુંદ છે તેની પત્ની અમને બા.વાં છે.

એનો પ્રથમ પુરો: ત્રાણીકર શાસ્ત્રવા-
નીએની સીધી જાણને અભ્યાસ મુદ્દાને
માટે અદાશી રમો આપો છે. રજાની
મુંઝાણીની વચ્ચે જાણે વધુ નેર પાસની
જય છે, હોના તત્ત્વોન દરોગો દરોગને
શાસ્ત્રો શાસ્ત્રવાની જાણની સામે મોટા
રમી રમો છે; છતાં એ સોનાની હોનાને
અદાશી મટે ત્રાણીકર શાસ્ત્રવાનીએને
જાણ મનેગી સમ, રંગીઓ રેરાવની તેમજ
મેરી મુન્નાશીનીની છાંત પ્રતિષ્ઠાએને
જાણે જાણી ને સમજ જાણી છે, તેથી
પણ ત્રાણીકરો કાલિજોષી શાસ્ત્ર
મુખ્ય છે.

જાને ખુદ રાજીવ મહામજાને જાણાવ્યું તે
મ.સે. વગેરે રૂઢ યુગાવગાપુરે જાતલના
હાજીરે. થી મહત્ત કરી. સવાની મહાશુરીને
દામે હો જાણાવ્યું વધુ તંજ જાનવી હોને
મંધોજ જાને તેમની પ્રત્યક્ષની જાજન
મકામીને. જામે પત્ર હોઈ જાણે: છે.

[illegible][illegible]

[Handwritten signature] 4/24/44

[૪] ચીનની આઝાદ વીરાંગનાઓ

ચીન જેવા ખેતીપ્રધાન નિર્દોષ દેશ પર જાપાનીઓએ ત્યારથી આક્રમણ કર્યું છે ત્યારથી અશીશી ચીનાઓએ દેશની આઝાદી અર્થે રંગભોગ અને વિદ્વ.સોને તિલાંજલિ દર્શ, દેશની આઝાદી અર્થે રણમેદાન સર કરી લીધું છે.

જાપાની સૈન્યેકે દંકાવતી ચીનાઓનાં યુદ્ધોની હાથકતો આપણે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રતિદિન વાંચીએ છીએ.

પણ એટલુએ દુઃખ બસ ન હોય તેમ ચીનની વીરાંગનાઓએ જાપાનના આક્રમણનો સામનો કરતા ક્યારનીયે કમર કસી છે. અને ચીના મહોની દારોદાર હિસા રહી જાપાનીઓ માથે બંદુકો કાઢી છે. યુદ્ધમાં જોડાવા વેશ્યાઓએ પોતાનાં પાપગૃહો બંધ કર્યાં અને સરકરી મોરચા સંભાળી લીધા છે. વિખ્યાત બંદરો પર નાચગાન કરી પેટ ભરતી નાચવારીઓએ સુંવાળા પંખા ખેંચી રમન-દાર લોખંડી બંદુકો હાથમાં ઝાલી લીધી છે.

હોન્કાંગની ગાનારીઓએ 'દેશને બચાવનાર' દુકડી ઊભી કરી, નાચ ગાનના બલકા કરી, હોટેલોમાં અને નાચવાના એકઠામાં હોરપીટલો ખડી કરી છે.

ચાંગહાઇની લશ્કરનાઓએ ફેન્ટોનની એક વેરવાની સરદારી રોકળ ધરાવેલા સૈન્યિકની સારવાર કરવાની શરૂઆત કરી દીધી.

'જર જાય, જર જાય, લેકાન

આઝાદી કમ ન જાય'

એ સુત જાનમાં લઈ રહેલી વીરાંગનાઓએ પોતાના કામ ધધા પછુ મૂકી દીધા છે.

હોન્કાંગની ગાનારીઓએ પ્રેમનાં ગીતો ગાવાં મૂકી દઈ, ચીનના આંતરિક યુદ્ધાતન અગવતાં લોકગીતો, સરકરી ગીતો, અને સંભ્રામ ગીતો ગાવાનાં શરૂ કર્યાં છે.

સેંકો! સ્ત્રીઓએ જર ને જવેરાત આપી લીધાં, અને સરખસ કાઢ્યું, એ સરખસમાં એકજ ચીન ગાઇ રહ્યું હતું, 'જન જાય, જર જાય, જવેરાત જાય પણ દેશની આઝાદી કહી નહીં જાય.'

લગાધને લીધે 'ટટલીયે વીરાંગનાઓ વિખ્યાત બની ગઈ છે.

તેમાંની એક તો હુસાનરીઠ નામની વિખ્યાત લેખિકા છે. આ બાગાની વીરતાપી, અને ચાંગહાઇની મજદૂર બાલિકાઓની દિંમત-થીજ ચીનાઈ ખેડૂતોએ યુદ્ધ ખેલાતાં ખેતરોમાં રાત્રે પાકે-લજુવા ને વાવવાની દિંમત આણી દીધી.

એક વખત કેટલાકે નાદિંમત સૈન્યિકો મોરચાને મુકી નાંઠા, તે બા સ્ત્રીઓની ઝાવણીમાં આવ્યા.

આપણી પાંચ જ્યારે તેમને પેલી સ્ત્રીએ કારણ પૂછ્યું, ત્યારે પેલાઓએ સાચું કહી દીધું.

તેમને તરત જ નિષ્કર મળ્યો, 'તમે લોકો નાંઠા, જહાડુરો, પણ પાછળ ટકી રહેનાર તમારા લાલઓતું શું ?'

આ પ્રશ્ને પેલા નાદિંમત સૈન્યિકોને શરમાવી દીધા. ખેજ કલાકમાં ફરી પાછા એ યુદ્ધને મોખરે મરવા થા છતવા ચાલવા ગયા.

ખીજ ચીનના વીરાંગનાનું નામ છે પાલો જુદેઇ. આ બાળક યોગ વર્ધની છે. વિવા-ધિની છે.

ચાંગહાઇ પરના આક્રમણ વખતે પાંચસો સૈન્યિકો સાથે બધ પવંત પરથી જાપાનીઓને દિવસો સુધી આ બાળકે યુદ્ધ આપ્યું હતું.

'જંજી' નામ છે મદામ ચાઓ. ચીનાઈ રણકુ ધરકરનાં સરદાર ચાઓ: ડીન્ગની એ પીરમાતા માદોસુદો બાઈ છે. જુદુ કાકમાં સમજ અનેલો આ બાઈ બાતી મરના મુખ:

વેલ દથીઆરો ચીનાઇ લરકરને પહોંચાડે છે.

એક જૈંસક વર્ષની જુદા ધોળણુ રખડુ ચીનાઇ લરકરની સાથે જ રહે છે. અને તેમનાં કપડાં લતાં ધોય છે. જ્યારે થાકે છે ત્યારે પોતાનાં કપડાં અને વાસણોમાં ગંધાન વિશેષી દિવાલપત્રો છુપાવીને બીંતે બીંતે કુકાને કુકાને ચોડતી રહે છે.

જાપાને જીતેલા ચીનાઇ પ્રદેશમાં પશુ દેશભિમાની ચીનાઇ ઈઓએ સ્વદેશ ભાગ્યા જાયત રાખતો પ્રચાર ચાલુ જ રાખ્યો છે. રાત્રિનાં ચોપાનીયાં બહેવે છે. નદીઓપર સમાચાર પહોંચાડતાં પુઠાં ચિત્રીને ઉઠાં કરે

છે, અને વહાણવાળાઓને વાંચવા માટે બહેતાં કરે છે.

આવી તો અનેક સેવાઓ ઈઓ કરે છે. એક બાળાએ અઠવાડીયા મુધી રાંગદાઢ શહેરમાં જ્યારે જાપાનીઓ જીત મેળવી ચુકેલા ત્યારે પણ એક મકાનમાં થોડાક સેનાકોને સાથ આપતી લડી રહી હતી. ચોમેર ધમકા કરતી જાંદુકા વરસતી ગોળીઓ. આકાશમાંથી વરસતાં બોમ્બો અને દુરમતોની તોપો ફાંમે એક અઠવાડીયું માનવીઓના મુઠાંની દિવાલ ખડી કરનાર એ વીરાંગના તો સારાથે ઝીનની નહીં પણ નારી જાતની વીરતાની પ્રતીક ગણાય.

['જપ કોશપદ' માંથી આશર લખ્યું]

[૫] હિન્દમાં ઈ દાકતરો

પડા પાળતી ઈઓનાં પ્રસતિસમયનાં ખંડરો નિવારવા માટે જાઇ દાકતરોની હિન્દમાં અત્યંત જરૂરિયાત હતી. મિશનરી સંસ્થાની માગણીને માન આપી ડો. કલેરા સ્વેચ્છન એમ ડી. નામનાં જાઇ દાકતરને અમેરિકાથી હિન્દ મોકલી આપ્યાં. ૨૭ જાન્યુઆરી ૧૮૭૦માં તે હિન્દમાં આવ્યાં. તેમણે બરેલીમાં રહેવાનું રાખ્યું.

બરેલીમાં રોમસ કંપાનિ નિરાશ્રિત જાગ-કોને પ્રીતીયોક્ષો અને હાઈજનનું શિક્ષણ આપી રહ્યાં હતાં. ડો. સ્વેચ્છને આ કામ ઉપાડી લીધું અને અ.જન ધપાવ્યું. તેના પરિણામે યોદ્ધ શિક્ષાઓ મેડિસીન, નર્સિંગ અને કમ્પોઝિશનમાં તબીબ વર્ગ બાદ નિષ્ણાન બની. હિન્દમાં પ્રથમ નિષ્ણાત જાઇ દાકતર ડો. સ્વેચ્છનના યાનતો લાભ થયી ઈઓ લઇ રહી હતી. ડો. સ્વેચ્છનનો વિચાર મોટી હોસ્પિટલ અને હવાખાનું બેલવાનો હતો. રામપુરાના નવાજની ઉદાર સખાતથી ઇ. સ. ૧૮૭૪માં બરેલીમાં ઈઓ માટે હોસ્પિટલ ખુલ્લી

મુકાઈ. ધણી ઈઓ આનો લાભ લેવા લાગી.

એત્રીના રાજાએ ડો. સ્વેચ્છનને રાજા કુટુમ્બની ઈઓના ડોક્ટર તરીકે નિમણુંક આપી. આથી ડો. સ્વેચ્છન ઇ. સ. ૧૮૮૫માં ત્યાં ગયાં. તેમના કામથી ખુશ થઇ રાજા કુમારીએ શહેરમાં ઈઓ માટે હવાખાનું બાંધી આપ્યું. ડો. સ્વેચ્છન ત્યાં કામ કરવા લાગ્યાં.

હિન્દના મહિલા સમાજમાંથી દાકતરો શિક્ષણ લેવાની પહેલ કરનાર સમારી આનંદી જાઇ જોરી હતી. ઇ. સ. ૧૮૮૬માં અમેરિકાથી દાકતરો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી તે હિન્દ આવ્યાં. તેમને આઈન્ટ એડવર્ડ હોસ્પિટલમાં ઓ વૉડનાં અધિધારી નીમવામાં આવ્યાં. પછી મુંબઈની કામા હોસ્પિટલમાં હાઉસ સર્જન તરીકે તેમની નિમણુંક થઈ. ઈ મમાજનાં બીજાં મોવડી રખમાળાઈએ ઇ. સ. ૧૮૮૫માં લંડનની દાકતરો શિક્ષણની ઉપાધિ મેળવી. તેમણે પ્રથમ સુરતમાં અને ડી. જાના ૨૦૮ હોસ્પિટલ રાજકોટમાં કામ કરવા માંડ્યું.

કોઈનેય ઓફ ડરીનનું ફંડ ઇ. સ. ૧૮૮૫માં જાહેર થયું. એનો ઉદ્દેશ મહિલા-વર્ગમાં નિર્ણય અને મીડિયમશરણે દાકતરી શિક્ષણનો પ્રચાર કરવાનો હતો, ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં હુધિયાણામાં કિશોરિણ સ્ત્રીઓ માટે લેડીઝ કોલેજ ખુલ્લી મુદ્દાઈ. ઇ. સ. ૧૯૧૬માં દિલ્લીમાં લેડી હાર્ટીંગ લેડીઝ કોલેજની સ્થાપના થઈ. એમાં ફક્ત સ્ત્રીઓને જ દકતરી વિદ્યાનું જ્ઞાન સ્ત્રી અભ્યાસકે હારા જ અપાય છે.

ડૉ. સ્વેચ્છનને દિલ્લીમાં આવ્યાં ને ચતાબિદ

વિતી ગઈ, તે સમય દરમિયાન દિલ્લી કેટલીક સ્ત્રીઓએ તખીની વિદ્યાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવ્યું. શિક્ષિત નર્સો અને હાથશો પણ સારી સંખ્યામાં મળી આવવા લાગી. વાંચનસ મેડિકલ સર્વિસ અને એસોસિએશન ઓફ વીમેન ઓફ ઇન્ડિયા નામની સંસ્થાઓ દયાતીમાં આવી.

અધુના મેડિકલ કોલેજમાં અને સ્કુલોમાં સ્ત્રીઓ સારી સંખ્યામાં તખીની વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી રહી છે, એ સુવિદિત છે.

ડૉ. શિવપ્રસાદ કુ. ત્રિવેદી
[પ્રધાનમંત્રી સાથે મુદ્દત]

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, મુબંઈ.

સ્ત્રીઓના શિક્ષણ માટે ઉપયોગી વર્ગો

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તાલુકો વીડલગાઈ પેલ રાડ અમરાલી હાડલમાં સ્ત્રીઓના શિક્ષણ માટે જાણે ૧ થી ૫ (૧૪૫ યા.) સુધી ને ને વર્ગો ચાલે છે, તેની સંક્ષીપ્ત ખાતરી જાહેર પ્રખની ખજ માટે નીચે પ્રમાણે છે.

મેડી ૧૫ની લડન અમરુ સ્ત્રીઓ ફંડ સમયમાં સારી રીતે લખતાં ચાંચનાં શીખી જાય છે.

નિશાલોમાં પોરો પલોઃ અભ્યાસ કરી લડી જનારી કન્યાઓ તથા પરણેલી સ્ત્રીઓ ૫મું પોચાના અનુક્રમ સમયે વધારે અભ્યાસ ચાલુ રાખી શકે મટે ગુજરાતી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, સંગીત, શીશનાં, વેનાનાં, જાગનાં, ગુપ્તનાં, પેન્ડીમ, પેચવર્, કોનકામ, કુન્નસી કામ શીખવાનાં તથા ફરદી એડ કોમ નર્સીંગ અને હોન્ડી. જાણ તથા સાશ્રીય મદતિથી કપડા પોચાનાર વપયોથી શિક્ષણવર્ગો ચલાવવામાં આવે છે.

સ્ત્રીઓના વાચન માટે લાઈબ્રેરી અને રીડીંગરૂમ છે. સ્ત્રીઓ પુસ્તકો ચાંચવાને થરે લઈ જઈ શકે છે. જાજ પુસ્તકાલય ખજ છે. ૫ થી ૧૫ વર્ષની ડરમરનાં જાજ-ગાજીઓ બ જ-સાદિયનાં ગુજરાતી-અંગ્રેજી પુસ્તકો રા ચાંચવાને લઈ જઈ શકે છે.

ગુજરાતી માધ્યમ પોચા સુધીનું જ્ઞાન પાવવાની જોડેનાં માટે ત્રણ વર્ષના નિયત અભ્યાસક્રમથી જાજ સ્ત્રી વિદ્યાલય ચાલે છે. જાજ વર્ગો યિજિયામિ ચલાવે છે.

બોલતા આંકડા !

‘બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ’ની પ્રગતિની જાજરમાન પુરાવા

આપતા બોલતા આંકડા !

■ હરખાસ્ત થયેલું કામકાજ.....	૨૫૮	કરોડ
■ ફેલ ભરપાઈ થયેલું કામકાજ.....	૨૦૫	કરોડ
■ ફેલ કામકાજ.....	૧૦	કરોડ
■ ફેલ અસકયામતો	૧૪૬	કરોડ
■ પ્રીમીઅમની આવક.....	૫૧	લાખ

= ચીફ એજન્ટસ =

મે. મોહન સન્સ એન્ડ કું.

મે. એમ. સી. શાહની કું.

એવોએ સ્ટ્રીટ, ૧૦૮, મુંબઈ.

૫૪, રીઅર રોડ, અમદાવાદ.

ધી બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

લાઈફ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બોમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીલ્ડીંગ.....કોટ, મુંબઈ.

સ્ત્રીશિક્ષા

વરોદનામાં અત્યજ મહિલા મંડ-
ળની સ્થાપના : નવી વરતીના મગ્નુર
કમ્પાણ કેન્દ્રની કચેરીમાં અત્યજ મહિલા
મંડળ સ્થાપવાનો સમારંભ તા. ૧૪ મીએ
સાંઈ સી. સરદામહેન જ્યોતીદ મહેતાના
પ્રમુખપણા નીચે થયો હતો.

નડીયાદ મ્યુનીસીપાલ્ટીમાં દશા
પોરવાડ વર્ષિક મુરતી શ્રી કપીલાબહેન દલાલ
મદાસભા પક્ષ તરફથી ચુંટાઈ આવ્યાં છે.

અખીલ હિન્દ મહિલા પરિષદની
બેઠક સાંગલીમાં ગણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેના
પ્રમુખપદે ભુલાઈમાં મળશે.

રાનાગીરીમાં સ્ત્રીઓ મટે તરવાનો
વર્ગ ઉઘાડ્યો છે.

હિંદુ સ્ત્રીઓની ગેરસાધકતા :
એ ન જણાય છે કે મ. એન. એમ. સરકાર,
ડૉ. દેવકુમાર, શ્રી. દારૂનાથ ખીર, શ્રી. એમ.
એમ. અલો, અને શ્રી. રામદાસ ખંતુજીએ
હિંદુ સ્ત્રીઓના રહેઠાણ અને ખોરાકની લગતી
ગેરસાધકતા વિષે ધાત્રાસભાએ પસાર
કરેલા કરાવ અનુસાર નીમાનારી કમીટી પર
કામ કરવાને સંકલ્પ લે. સર તેજબહાદુર
મુખે તેમજ શ્રીમતી સુધાવતના જવાબો હજી
આપ્યા નથી.

નવી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલ : અમદાવાદ
એન્કુશન એસાપટી તરફથી બે રેલિન્કે
હાલના પછી દરે એબો તરફથી એક ગર્લ્સ
હાઈસ્કૂલ નીકળનાર છે. આ માટેની તૈયારીઓ
ચાલી ગઈ છે અને યોજના વિચાર હેઠળ છે.

ભાટીઆ સ્ત્રીમંડળ : ભાટીઆ સ્ત્રીમંડળની
વ્યવસ્થા હેઠળ ગોટમાં એક સ્ત્રી શિક્ષણવર્ગ
મુમુક્ષુભાટીયા મહાજનના હિંદુમાંથી ચાલી રહ્યો છે.

એ વર્ગમાં બહેનોને સુંદર શિક્ષણ અપાય છે.
રેશન બોર્ડે રૂ. ૧૦ થી ૫૦ સુધી
આ વર્ગ આપે છે. આ સંસ્થાનો લાભ
ભાટીયા બહેનો મહત્તમ સુધે છે. નવરે બીજી
શુભશક્તિ બહેનો માટે મંડળે અમુક શી લખને
વર્ગનો લાભ આપવાની વ્યવસ્થા કરી છે.

અંગ્રેજી, મુજરાતી, શીવણ, ભરત, મુંચણ
વગેરેનું શિક્ષણ લેતી બહેનોને આ લાભ
મોટા પ્રમાણમાં લેવા આમલભરી વિનંતિ
છે. સ્વળા ભાટીયા સ્ત્રી મંડળ, મંગેશ સેનોપ
સીટ, હેટ મુંબઈ.

શેઠ તાપીદાસ અને તુલસીદાસ
મજદાર એરિટીબલ ટ્રસ્ટ ફંડના ટ્રસ્ટીઓ
એ ફંડમાંથી હિન્દુ કેમના ગરીબ અને લાલક
છોકરાછોકરીઓને કેળવણી માટે શી તેમજ
મોપશની મદદ આપવા માંગે છે. આથી
મદદ લેવા કચ્છનારે પોતાની સ્થિતિ તેમજ
મદદનો પ્રકાર જણાવી, શ્રી ચીમનલાલ દમો-
દરદાસ, ધી સેન્ટ્રલ ટ્રેડિંગ કંપની ટી. કાવસજી
પટેલ રટીટ મુંબઈ, એ સરનામે અરજ કરવી.

પોરબંદરના આર્યકન્યા વિદ્યાલયમાં
૧૬૦ શબ્દચારિત્રીઓ માટે સવડ છે. જરૂર
પડતાં ૩૨૦ માટે સવડ ચર્ચી શકશે. આઈ
વર્ગનો અભ્યાસક્રમ રાખ્યો છે.

જામનગરમાં ધી ગુલાબકુંવરબા
બાળ સંસ્કલ્પ સંસ્થા : ના. મદારાણીચીના
હસ્તે ખુશી મુકામ છે. આ પ્રસંગે તેઓથી
આજ્ઞા પડવાનો ત્યાગ કરી આવ્યાં હતાં.
ખુશી મેડિ મદારાણીએ ફરવાનો જામનગરમાં
આ પ્રસંગ પહેલ વહેતો જ છે.

તા. ૨-૬-૨૯ ને દિવસે ભુધીવાણી
કિશિચન મેડીકલ કોલેજની વાર્ષિક

મીટીંગ્સ મળી હતી. આજથી ૪૮ વર્ષ ઉપર આ કોલેજ રચાઈ છે. અને શરૂઆતમાં તેના ફંડમાં માત્ર ૫૦ પાઉન્ડ હતા અને માત્ર છ કન્યાઓ દાખલ થઈ હતી. હવે આખા હિન્દ માંથી દરેક પ્રાંતની કન્યાઓ દાકતર, નર્સ, દાદ તેમજ કોમ્પ્યુટરનું કામ અને ડીસ્પેન્સીયનું કામ શિખવા ત્યાં આવે છે. અને તેમાંની કે સંખ્યા ક્રિશ્ચિયન સિવાયના બીજા ધર્મોની કન્યાઓની છે, પંજાબ સરકાર તરફથી કોલેજને મદદ મળે છે, ૧૮૯૪ થી ૧૯૩૮ સુધીમાં આ કોલેજમાંથી ૩૬૦ સ્ત્રી દાકતરો, ૨૧૦, નર્સ, ૯૦૦ દાદ તથા ૧૫૬ ડીસ્પેન્સર બાકીઓ પાસ થઈને બહાર પડી છે. દવાખાનામાં ૨૬૪ દરદીનો સમાવેશ થઈ શકે એટલા ખાટલા છે, ગયે વરસે એવા દરદીની સંખ્યા ૧૪,૮૫૫ હતી

નાગપુર યુનિવર્સિટીની બી. એ.ની પરીક્ષામાં શ્રીમતી કુસુમ નાયર ફર્સ્ટ ક્લાસમાં પહેલે નંબરે પાસ થયાં છે, તેઓ પરિણીત છે, અને બહારનાં ઉમેદવાર તરીકે પરીક્ષામાં બેઠાં હતાં. બી. એ. ની પરીક્ષામાં પહેલે નંબરે પાસ થનાર વિદ્યાર્થીની 'કેરીઆ દરબાર સુવર્ણ ચંદ્રક' મળે છે તે તેમને આ વર્ગે મળ્યો છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રી ઉમેદવારોમાં પ્રથમ આવનાર તરીકે રાધાબાઈ પાવણાચર સુવર્ણ ચંદ્રક તથા હિંદુ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીમાં પ્રથમ આવનાર તરીકે કુંજરાવ ગોલવલકર બીજામ પછી તેમને જ મળ્યું છે.

સિંધની કારાસભામાં શ્રી. ડૉ. હેમનંદસ તરફથી રજુ થયેલું પહેરામણી બીલ પસાર થયું છે. તે અનુસાર, સિંધના હિંદુઓમાં સગપણની પહેલાં કે પછી છ માસ સુધીમાં કે લગ્નના પહેલાં કે પછી બે વર્ષ સુધીમાં લગ્નની પહેરામણી તરીકે આપેલી કોઈ પણ બેઠ કે પૈસાની લેવડદેવડની ખતા કરવામાં આવી છે.

અખીલ હિન્દ મહિલા પરિષદની વડોદરાની શાખા સ્ત્રીઓની એકંદર જામતી લાવવા માટે અયાગ પ્રયત્ન કરી રહી છે.

ગત બે માસથી સભાના કેટલાક સભ્યોએ સભાઓમાં સભાઓ રાખી બહેનોને જીવન કેવી રીતે જીવી શકાય તે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો અને નવી ધરતી પર ગોલવાડ અને દરજનવાસની મુલાકાત લઈ તેમનાં સુખ-દુઃખની વાતો કરી ત્યાં આગળ મોટી વધની બહેનોને અક્ષરજ્ઞાન આપવા માટે કામમતો એક વર્ગ જોડવામાં આવ્યો છે.

દર સોમવારે જુદા જુદા સભ્યો નવી ધરતીના લગ્નાઓમાં પ્રચારાર્થે જાય છે અને મેજીક લેન્ટર્ન, સીનેમા આદી દ્વારા જુદા જુદા ઉપયોગી વીડિયો પર વીડિયન સ્ત્રી ક્રિયાત્મક જીવન બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

નવાં પ્રસૂતિગૃહો : અમદાવાદની મ્યુ. હવે ત્યાં શહેરના જુદા જુદા વોર્ડોમાં બે નર્સો રાખેલી છે તે ધીમે ધીમે કમી કરીને, જુદાં જુદાં વોર્ડોમાં મ્યુ. દવાખાનાઓ સાથે નાનાં નાનાં પ્રસૂતિગૃહો ઉપાડનાર છે. એ રીતે શાકપુર અને જમાલપુરનાં દવાખાનાઓ સાથે પ્રસૂતિ-ગૃહો થશે. સરસપુરમાં તો એક પ્રસૂતિગૃહ ચાલુ થઈ ગયું છે. અને બહેચરદાસ લોકરીના દવાખાના પાસે શ. ૧૦૦૦૦ ની રકમ આપી પ્રસૂતિગૃહ કાઢવાનું શેઠ દુર્ગાપ્રસાદે જણાવેલું છે.

અમદાવાદ પાસે સ્ત્રી, બાળકોની જાગૃતિ : અગાઉથી જાહેર ક્યો પ્રમાણે ગઈ કાલે ફળાઉ ઝોડોનાં ફોનોનો સત્યાગ્રહ કરવાનો હોવાથી નીકાજમાં અજબ પ્રકારનો જાગૃતિ આવી હતી. સવારના વહેલા ઉઠી ખાઈ પી પરવારી આઠ વાગ્યાથી ગામમાં તમામ સ્ત્રી-પુરુષો ભાગેળે જમા થયાં હતાં. ઠરાવ મુજબ બજાર સાડાનવ વાગ્યાના સુમારે સરપંચના આકારમાં તમામ સ્ત્રી-પુરુષો ને બાળકોને

સમુદ્ધવાગ્દે 'આગતે વગડામાં જ્યાં ઇનામદારે પકાણો મૂક્યા હતા ત્યાં ગયા હતા.

આ વખતનું દરય અનુપમ હતું. પ્રથમ શુદ્ધવજ, પછી ગાડાં, પછી બાળા, પછી લુવનો તે ઉદ્દેશે ઓઝો ગોઠવણેથી હતી. ઓઝો પોતાના મધુર સુરથી ગીતો ગાતી આવતી હતી. આખું વાતાવરણ " ઇન્ડીયાન ઝીન્ડાપાદ " " ઇનામદારના અન્યાયી હોનો નાશ થાયો " વગેરે વાક્યોથી ગાજી રહ્યું હતું.

મ્ત્રી કામદારોનો ચળવળ : મુજબમાં શીનીફ મીસના કામદારોના સરખસને ચર્ચગેટ રટ્ટીદ આગળ પોલીસે અટકાવતાં કામદારોમાં દરેકરણી ફેલાવા પામી હતી.

તા. ૨૦ મીએ સવારે શીનીફ મીસ આગળ એક સભા ભરવામાં આવી હતી અને ત્યાંથી એક સરખસ કોઢવામાં આવ્યું હતું. સરખસમાં હજારો કામદારોએ ત્યાં ૫૦૦ જેટલી આ કામદારોએ ભાગ લીધો હતો. સરખસની આગેવાની કામદાર આગેવાનો મિ. પાકક, મિ. તમ ઉગાયાઈ ડોંગે વિગેરેએ લીધી હતી. સરખસમાં લાલ વાવડાઓ પણ રાખવામાં આવ્યા હતા.

રંગુનમાં વિદ્યાર્થીઓની હડતાળ : કુલવગ્ગેની મ્ત્રુ. શાળામાં કન્યાઓએ ઉદ્ધાગાની રંગ પૂરી થયા પછી શાળા ખુલી ત્યારે બેડી હડતાળ પાડી હતી. પણ અન્ય હડતાળોની માફક આ હડતાળનો ઉદ્દેશ રાજદ્વારી નહોતો.

રંગુનની કેળવણી બોર્ડે ઉપરોક્ત શાળાની છોકરીઓએ રંગુનના બીગ બાગમાં રોપા-મીનની શાળામાં ફેરવદલ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. તેનો વિરોધ કરી કન્યાઓએ પોતાની જુની શાળાનો ત્યાગ કરી નવા શાતાવરણમાં જવાની ના પાડી છે.

પાકનડેગ મ્ત્રુ. શાળાની કન્યાઓએ પણ

એજ પ્રકારનો વિરોધ કર્યો છે. તેમને મોન્ટ ગોમરી રટ્ટીની નવી શાળામાં જવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું.

મીસ થર્ટી રસ્તમજી બી. એ. : તેમણે લંડન યુનીવર્સીટીમાં બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી છે તેમજ લંડનની રાયલ કોલેજ ઓફ મ્યુઝીકમાં પ્રથમ ઇનામ મેળવ્યું છે.

પોરબંદરમાં મ્ત્રી હુન્નરઉદ્યોગશાળાના મકાનનું ખાતમુહૂર્ત શેઠ નાનજીભાઈ કાળીદસનાં પુત્રી ક. સવિતાબક્ષી બહેનના હાથે થયું છે. ન. મહારાણીશ્રી રણાગાઆ આહેબે આ મકાનના કાળામાં રા. બે હજાર આપ્યા છે.

પંચમહાલ દેવકાંઠા યુવક પરિપદ : બોધરામાં શ્રીમતી તત્પત્તીદેવીના પ્રમુખપદે મળી હતી.

ભારતની દશાલક જ્ઞાતિએ પોતાની જાતિના વિધવાઓને પુનર્જન કરવાની હુદ આપી છે.

મુંબઈ હંલકાના એન્થુએટ વીમેન્સ યુનીયનના પ્રમુખ તરીકે મુંબઈ સેન્સાસનનાં સેક્રેટરી મીસ. બી. એ ઇન્જીનીયર સુલ્કાર્ણ છે.

ચરોનર પ્રદેશની જે કોણ બહેને મુંબઈ યુનિ. ની કે પૂનાની નાથીયાઈ મહિલા વિદ્યાપીઠની મેટ્રીકની પરીક્ષા આ ત્રણે પાસ કરી હશે તેમને રવ. પ્રયાગદાસ ગોકળદાસ પટેલના સ્મરણર્થે તેમના પુત્ર તરફથી મળેલ આ કેળવણી ફંડમાંથી સોસાયટી દેરકને રૂ. ૧૫ નું ઇનામ આપશે.

શ્રીમતી વિનયપ્રતિભાદેવીએ રાજ-નંદગાંવ મીસ મજદુર યુનીયનની બીજી ચવત્સરીના પ્રમુખે પ્રમુખરથાનેથી બાજુ કરતાં કહ્યું હતું કે " મહાસભાનો સવાળ પક્ષ નજીકના બરિખમાં અઝાદાની લડતની નેતાઓને લેવાનો નયો એ સંધીજીનો રાજગોઠ

ખાતેની પ્રવૃત્તિમાંથી સિદ્ધ થઈ ચુક્યું છે. બંધારણને તોડી ફાડીને ફેંકી દેવા તૈયાર બનેલા મહાસભાવાદીઓ દાખલેના ઘોષાઓમાં ટ્વાઈ ગયા છે, તેમજ કામદારો ને કીસાનો પ્રત્યેની તેમની નીતિ પ્રત્યાઘાતી પુરવાર થઈ છે.

મળુરોના ક્ષેત્રમાં ગાંધી સેવાસંઘ નામની પ્રત્યાઘાતી સંસ્થાએ પગ પેસારો કર્યો છે. આને લીધે મળુરોનાં દિવસ ભયમયં આવી પડેલાં જણાય છે. આગામી મુશ્કેલ સ્થિતિને પહોંચી વળવા તમારે તૈયાર રહેવાની જરૂર છે.

એલ. સી. પી. એન. એસ : (નાના ઝકડર) ની છેલ્લી પરીક્ષામાં ૨૬૨ પૈકી ૯૭ વિદ્યાર્થી પાસ થયા છે પૈકી વીધા ચુની-લાલ પારેખ અને સરલા મણીલાલ પટેલ ગુજરાતી દોડુ યુવતીઓ છે.

મેટ્રીકની પરીક્ષામાં અગ્રેજીની સ્ટેન્ડરડશીપ : ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી સ્ટેન્ડરડશીપ (હિન્દીકમાં સૌથી વધારે માર્ક સેનાર દિંદી વિદ્યાર્થીનીને માટે) નંબર ૭૮૧૭ પરીખ સરલા નવીનચંદ્ર અમ-દાવાદ સેંટર (નારણભાઈ હાઈસ્કૂલ પેટલાદ) ને મળે છે, તેમજ માર્ક ૭૮ છે.

મદ્રાસમાં શ્રીમતી મોન્ટેસોરીના શિક્ષણવર્ગ : આવતા નવેમ્બરથી જન્યુ-આરી (૧૯૪૦) સુધી ત્રણ માસનું એક બાલશિક્ષણસત્ર શ્રી. ડૉ. મોન્ટેસોરી મદ્રાસ ઇન્ડાસ્ટ્રી ડિપોસિટોરીના કેન્દ્ર અધ્યક્ષની હ મિસ્ટ્ર ડિપોસિટોરીકલ સ્કૂલમાં ચલાવનાર છે. એ શિક્ષણવર્ગ આમ તો આંતરરાષ્ટ્રીય રહેશે પરંતુ હિંદી બાલપ્રમળને અનુકૂળ બને એ પદ્ધતિએ ચાલશે. એ શિક્ષણસત્રનો કાર્મ-કમ લગભગ મોક્ષસ યદ્ય ગયો છે. મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે : (૧) ત્રીસથી ચાલીસ નેટર્સ ડૉ. મોન્ટેસોરીનાં વ્યાખ્યાનોની માળા; (૨) નિરીક્ષણવર્ગો; (૩) શિક્ષણવર્ગો. જે ઉમેદવારો આ વર્ષમાં જોડાયા હતા હોય તેમણે

' The Hon Secretary, Oloott Gardens, Adyar, Madras ' ને સદતામે અરજ કરવાની છે. સત્રની શી રૂ. ૧૪૫ તથા નામ-નોંધણીની શી રૂ. ૫ આગળથી ભરવાની. સત્રની શી માટે માસિક દુપતાની ગોડવણ છે, જેનો લાભ અરજ કરવાથી મળી શકશે. જે ઉમેદવારો સત્રને અતે સંતોષકારક કાર્ય કરી બતાવશે તેમને ' મોન્ટેસોરી પ્રમાણપત્ર ' મળશે. બહારથી આવનારાઓ માટે રૂ. ૭૫ ભરવાથી રહેવાની અને જમવાની સગ થશે. આ બાબત માટે શ્રી. જી. એસ. મોન્ટેસોરી પ્રમુખપદ હેઠળ એક સમિતિ નીમાઈ છે. અહીં આપેલ સર-નામે પત્રવ્યવહાર કરવાથી વિશેષ માહિતી મળી શકશે.

ડૉ. મોન્ટેસોરી ૧૯૪૦ ના માર્ચ સુધી હિંદુસ્તાનમાં રહેશે. શિક્ષણસત્ર પૂર્ણ થયા બાદ એઓ પ્રાન્તોની વિદ્યાપીઠોની મુલાકાત લેશે, ભાષણો આપશે અને હિંદુસ્તાનમાં ફરશે. એઓ માને છે કે હિંદ એક આધ્યા-ત્મિક દેશ છે અને તેથી કેળવણીનું ખેત્ર સારી પેઠે સમજે તેમ છે. શિક્ષણસત્રનો અભ્યાસક્રમ માતાઓને, બાલમાનસશાસ્ત્રજ્ઞોને, ઇન્સ્ટ્રુક્ટરો તથા શિક્ષકોને ખાસ ઉપયોગી થઈ પડશે.

કુમારી થરેસીયા કોરાહ બી. એ. નારણદાસ ધારાસભાના મુદાયલાં પહેલાં બાનુ સમ્મ.

લગ્નમાં ઠાંઠાઠાં : હુર્કીના પ્રમુખ જનરલ ઇનેનુએ ઠાંઠાઠાંથી અને ભાવકાથી થતી લગ્નની ક્રિયાઓ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. આ પગલાંને હિંદેશ લોકોમાં ફરકસરની દેર પાડવાનો છે.

આંતરિક ખાતા તરફથી સર્વ જીલ્લા-ઓને મનોજા પરિપત્રમાં ચેતરણી આપવામાં આવી છે કે, હવેથી ખાસ લગ્નસમારોએ

ગોદાદસ, નવવધુમે દાંધળે આપવો, 'લગ્નની બેટ આપવી', લગ્નમાં નવવધુની ગાડી પાછળ પાંચ કરતાં વધુ ગાડીઓ રાખવી અથવા તો હોટેલો જેવાં નાદર સ્થાનોમાં લગ્નની ઉમ્મણી લગ્નવધી એ કાયદાવિરૂદ્ધ છે.

મુન્હો કરનારાને બારે દંડની સજા કરવામાં આવશે.

બાળલગ્ન અંગે ઠરાવ : ભારતીય મહાસભામાં આવેલા કોમીશ ગામે સામાજિક પ્રસંગ નિમિત્તે ૮૬ ગામના હરિજનોના પંચ એકત્ર થયું હતું. જુદાં જુદાં ગામોના મળી ૫૦૦ થી ૭૦૦ હરિજનો હાજર હતા. આ સભામાં ભોરસદ તાલુકા હરિજન સેવકસંઘના મંત્રી વિજેરે હાજર હતા. આ પંચે બાળલગ્નો નહિ કરવા ઠરાવ કર્યો હતો અને બોધાય હરિજન આશ્રમ તરફથી બહાર પડતી પત્રિકા કે જેમાં ચારદા એક્ટની સમજૂતી કરી હતી તે સમજાવવામાં આવી હતી. આ ઉપરથી પંચે તે ઠરાવને વળગી રહેવા ઠરાવ્યું હતું. વધુમાં શ્રી. અંગાગીરીએ મહાનિષેધની ચાલની પ્રવૃત્તિને ખ્યાલ આપી હરિજન બાપ્તિસ્મને આ પ્રવૃત્તિને મદદ કરવા અપીય કરો હતી સભાએ ઉત્તરોક્ત મતલબનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

મુ'બાઈની રેશમની મીલમાં ક્રી-કામદારોની હડતાલ : મુ'બાઈમાં ૨ રોડ પર આવેલી મનહર સીંક મીલોમાં કામ કરતી લગભગ ૧૫૦ સ્ત્રી કામદારો ડેડલા કેટલાક વખતથી હડતાલ પર ઉતરી હતી તેઓની માગણી પગારમાં વધારો જવા બાબતની હતી. તેમને જીળ્મ આતાની પણ મદદ હતી. બાબુમાં કામ કરતી બીજી મીલો વિજય. અને હળીંગના કામદારો પણ હડતાલ પર છે. એક દર ૧૩૦૦ કામદારો હડતાલ પર છે. પીકેટીંગ પણ સીંક મીલ વર્કસ યુનીયનના દેખરેખ નીચે ચાલુ છે. હેડલા ૩-૪ દિવસથી લગભગ અડધા કામદારો કામ પર ચડી ગયાં-છે. એ વફાદાર

કામદારોને બધેરે રત્નમાં બહાર નીકળતાં ઈર્ષા પણ પહોંચાડી હતી.

શ્રીમતી ફિરજુબોઝ : લીગ ઓફ નેશન્સની સામાજિક પ્રશ્નો ઉપર બલામણુ કરનાર સમીતીના રીપોર્ટર તરીકે શ્રી. સૌ. ફરજુબોઝની નિમણૂક કરવામાં આવી છે. આ જગ્યા ઉપર આ વખતે પહેલીનવાર એક હિન્દી મહિલાની નિમણૂક થયેલી છે.

બાળક અને માતાની સંભાળ બાબતમાં જુદા જુદા દેશોમાં લેવામાં આવતા ઉપાયો : જીનીવામાં ચર્ચ થતી લીગ ઓફ નેશન્સની સામાજિક પ્રશ્નો ઉપર બલામણુ કરનાર સમીતીની ત્રીજી બેઠકમાં બાળકોની સંભાળ લેનાર સમીતી તરફથી રજુ થયેલા રીપોર્ટની તપાસ થઈ હતી. આ રીપોર્ટમાં જુદા જુદા ત્રીસ દેશોમાં ઇ. સ. ૧૯૩૭ની સાતમાં 'બાળસંભાળની બાબતમાં લેવામાં આવતા કાયદેસરના અને બંધારણીય પદ્ધતિની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. અને તેમાં બાળક-માતા અને તેના કુટુંબને મળતાં સંસ્પર્શ વધારે પ્રમાણમાં મળે એ વિષય પર વધુ બ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. તેમજ આજકાલ પ્રશ્નોમાં સાથી વધુ આગળ વધેલા ૨. કવાંગમી પરત્રણામાં આ બાબતમાં કેવા કેવા ઉપાયો ચોજાવામાં આવે છે તે ખાસ કરીને બતાવવામાં આવ્યું છે. અને ચીનને બદલો રહેલી આ હીલચાલનો પણ એમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ બાબતમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટસ અને યુનાઈટેડ કીંગડમમાં જે વ્યવસ્થા છે એ પણ આ રીપોર્ટમાં સંપૂર્ણ બતાવેલી છે અને આવા મોટા દેશો માતા અને બાળકની તંદુરસ્તીનો બાબતમાં કેટલી કાળજી લે છે તે તથા સારીરિક કેળવણીની જરૂરીયાત સમજાવે છે.

તે ઉપરાંત ૧૯૩૭ ના ડીસેમ્બરની ૩૨ મી તારીખના સ્ટીટઝનશિપના ફોજદારી કાયદામાં સુચવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ નયા ટર્કીમાં એ બાબતમાં લેવામાં આવતા ઉપાયો તથા કાયદેસરના કેવાં પગલાં લેવામાં આવે છે તે પણ બતાવેલું છે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

ત-ની : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૬ : અંક ૭

પ્રસ્તક ૯

જુલાઈ : ૧૯૪૯

બાઈના મોરલો

મારે આંગણીયે ભગી છે લીમડી;
લીલુડી નામ મેં તો પાડિયું હોજ રે....મારા.
મીઠી મુવાસીત મ્હુકે છે લીમડી;
આસપાસ ફેલી ડાળીઆ હોજ રે...મારા.
મારી લીમડીએ આવે છે મોરલો;
મોતી ચરતો ને નાચતો હોજ રે...મારા.
ડાળે ખેસતો ઉડીને મોરલો;
દેવનો દીધેલ એ તો દોઢલો હોજ રે....મારા.
બાઈનો મોરલો સાથે રમે છે;
બાઈની સાથે એ તો નાચતો હોજ રે....મારા.
બાઈનો મોરલો સહુને ગમે છે;
બાઈની સાથે એ તો ખેલતો હોજ રે....મારા.

વાંદરાનું વેર

એક હતો રાજા. તેનું રાજ્ય બહુ મોટું નહોતું. રાજધાનીનું ગામ પણ ઠીક ઠીક હતું.

એક વાર તેના ગામમાં જંગલમાંથી એક વાંદરા તથા વાંદરી આવીને રહ્યાં. એ ગામમાં વાંદરાને તથા વાંદરીને સહુ ખાવાનું આપે ને વાંદરા વાંદરી મુખેથી રહે. કોઈને કશી રંભડ કરે નહિ. વખત જતાં એ બંનેને બચ્ચાં થયાં. વળી આ ગામમાં વાંદરાની સહુને નવાઈ એટલે ન્હાનાં મોટાં સહુ કાંઈક ને કાંઈક તેમને આપે. તેથી બચ્ચાં કચ્ચાં સહુ ગેલ કરે, ખેલે કૂદે ને આનંદ કરે.

વાંદરા વાંદરીને થયું કે આ ગામમાં તો ભાદે મુખ છે, તો ચાલોને આપણા ખીજા જાતલાઈને પણ જંગલમાંથી તેણી લાવીએ. તેથી તેઓ બંને એક વખત જંગલમાં જઈને પોતાના કેટલાક જાતલાઈઓને તેડી લાવ્યા. અને ધીરે ધીરે તેમનો પરિવાર ઘણો વધી પડ્યો. જ્યાં જુઓ ત્યાં, ઝાડ ઉપર કે ઘરને છાપરે કે આંગણે બસ વાંદરાં ! વાંદરાં !

વાંદરાની જાત મૂળ તો અડપલી. સખણી રહે નહિ, એટલે ધીમે ધીમે વાંદરાઓ પોતાના જાતિ સ્વભાવ ઉપર જવા લાગ્યા. જ્યાં ત્યાં રંભડ કરે. કોઈના ઘરમાંથી વસ્તુઓ ઉપાડી લાગી જાય કે કોઈના ખાજકના હાથમાંથી મીઠાઈ ઉઠાવી જાય. ગામમાં સહુ વાંદરાથી કાયર કાયર થવા લાગ્યા.

પ્રથમ આવનાર વાંદરા તથા વાંદરી ઘરડા થયા એટલે બંનેને જાત્રા કરવાનો વિચાર આવ્યો. પોતાના બચ્ચાં કચ્ચાંને શાન્તિથી રહેવાની લલામણુ કરી એ બંને જાત્રા માટે રવાના થયાં.

હવે વાત એમ બની કે રાજાને માનીતો ઘોઠો માંદો પડ્યો. કેમે કરીને સાજો થાય નહિ. સારા સારા વૈદ્યો આવ્યા, હડીમો આવ્યા. ઉપચારોમાં કશી કમીના નહિ. પણ અશ્વરાજ સાજા થાય નહિ. રાજાએ પોતાના રાજવૈદ્યને બોલાવી ગમે તે ખર્ચે ઘોડાને આરામ કરી દેવા કહ્યું. વૈદ્ય વાંદરાઓનો રંભડથી ત્રાહા તોળા પોકારી ગયો હતો. એટલે કોઈ ઉપાયે વાંદરાનું કાસળ કાઢવા વિચારમાં હતો. ત્યાં આ તક મળી. એટલે તેણે રાજાને કહ્યું કે “નામવર ! જો ગામનાં સઘળાં વાંદરાંને ઘાણીમાં ઘાલી તેલ કાઢવામાં આવે અને તે તેલનું માલિશ આપના અશ્વરાજને કરવામાં આવે તો તરત આરામ થાય. ખીજો કોઈ ઉપાય કારગત થાય તેમ નથી.”

રાજા સાહેબે તો તરત હુકમ આપ્યો કે “તમામ વાંદરાઓને પકડી, ઘાણીમાં ઘાલી તેલ કાઢી-વૈદ્યરાજનો પાસે રજુ કરો.”

હુકમ છૂટ્યો. રાજાના તાબેદારો દોડદોડી કરી રહ્યા. તમામ વાંદરાને પકડવામાં

આંબ્યાં. ઘાણીમાં પીણી તેલ કાઢવામાં આંબ્યું. તેલ વૈધરાજે પોડાને માલિય કયું; પોડો સામે થયો ને ગામને વાંદરાઓની હેરાનગતિ મટી. સહુએ છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો. હવે વૃદ્ધ વાંદરા અને વાંદરી જુદી જુદી જાત્રા કરતાં કરતાં એક જંગલમાં આવી ચડ્યાં. ત્યાં વાંદરાભાઈને તરસ લાગી. પાસે એક તળાવ હતું. આ તળાવમાં વાંદરાભાઈ ડોલતા ડોલતા પાણી પીવા ગયા. જેવા પાણી પીના જાય છે ત્યાં તે પાણીમાં કાંઈ અવાજ થતાં કૂદીને કાંઠા ઉપરના એકે જાડ ઉપર ચડી ગયા. આ સરોવરમાં એક ચક્ષ રહેતો હતો. તે આ સરોવરમાં જે પાણી પીવા આવે તેને પાણીમાં ખેંચી જતો હતો. અને કદિ બહાર નીકળવા દેતો નહિ. તેની ઝપટમાંથી કોઈ છટકી શકતું નહિ. પણ ચતુર વાંદરા છટકી ગયો એટલે ચક્ષ પ્રસન્ન થયો.

ચક્ષ તો પાણીમાં ડૂબકી મારી એક હીરામાણેકનો અમૂલ્ય હાર લઈ આવ્યો અને તે હાર તેણે વાંદરાભાઈને લેટ આપ્યો.

વાંદરા ને વાંદરી ખુશ થતાં થતાં પોતાના ગામ ભણી ચાલ્યાં.

કેટલાક દિવસો પછી તેઓ પોતાના ગામને પાદર આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં પનઘટ ઉપર ઓઓ પાણી ભરતી હતી. કોઈ કપડાં ધોતું હતું, કોઈ ન્હાતું હતું, કેટલીક સ્ત્રીઓએ વાંદરા ને વાંદરીને ભાળતાં ભાળખી લીધાં. તેઓ અંદર અંદર વાત કરવા લાગી કે “આ બંનેના પરિવારને તો રાજાએ મરાવી નાખેલ છે. હવે આ બેઉને ગામમાં જશે એટલે મારી નખાવશે. માટે ગામમાં ન જાય તો સાફ.”

વાંદરા તથા વાંદરી તો વાત સાંભળી હેબતાઈ ગયાં. પોતાના કુટુંબનાં સઘળાંને રાજાએ મરાવી નાખ્યાં છે એ જાણી તેમને બહુ દુઃખ થયું. છતાં ગામમાં તો જવુંજ એમ તેમણે નક્કી કર્યું.

ગામમાં જઈ તેઓ સીધાં રાજમહેલ પાસે પહોંચ્યાં. ત્યાં પહેરેગીરને પોતાની વરધિ રાજાને પહોંચાડવાતું કહ્યું. રાજાએ બંનેને અંદર લાવવા કહેતાં પહેરેગીર બંનેને રાજાની પાસે લઈ ગયો.

વાંદરાએ તથા વાંદરીએ રાજાને નમસ્કાર કર્યા. વાંદરાએ ચક્ષ પાસેથી મેળવેલો અમૂલ્ય હાર રાજાને નજર કર્યો. રાજા તો હાર જોઈને ખુશ ખુશ થઈ ગયો. આવો સુંદર અને કિંમતી હાર તેણે કદિ જોયેલો નહિ. રાજા તો વાંદરા વાંદરી ઉપર પ્રસન્ન થયો અને તેણે એ બંનેને પોતાના રાજમહેલની પાસે એક ન્હાનો રાજમહેલ હતો તેમાં રહેવા કારવંવાની વ્યવસ્થા કરાવી આપી. નોકર ચાકર તેમની ખિદમત ઠીકાવવા લાગ્યા.

રાજાને બે રાણી હતી. હવે હાર તો એક હતો. તેથી રાજાએ હાર પોતાની માનીતી રાણીને આપ્યો. બીજી રાણીને એ ખાખતનો ખખર પડતાં તેણે પણ એવા હારની માગણી કરી અને હારની હક લઈ કંઠાસ કરવા લાગી. રાજા તે મુંઝાયો. શું.

કરવું તેની કાંઈ સૂજ નહિ પડતાં વાંદરા પાસે આવીને બીજે હાર કોઈ ઉપાયે મળે કે નહિ તે માટે વાંદરાને વિનયપૂર્વક પૂછવા લાગ્યો.

વાંદરાએ કહ્યું કે “ રાજાજી ! એક નહિ પણ અનેક હાર મળી શકે તેમ છે. અને જેને ઇચ્છા થાય તેને મળે તેમ છે. અહીંથી કેટલાયે કોશ ફર એક સરોવર છે. આ સરોવરમાં હારના ભંડાર ભર્યા છે. માટે ગામમાં દંડેરા પીટાવો કે જેને જેને હાર મેળવવા ઉમેદ હોય તે સઘળા ભાતું ટીપણ તૈયાર કરી સાથે આવે. ”

રાજાધિરાજે તો દંડેરા પીટાવ્યો.

ગામના ગામની વસતિ—હાતાં બાળકો, આબરી તેમજ તદ્દન અશક્ત સિવાયનાં તમામ આદી નીકળ્યાં. સહુથી મોખરે વૃદ્ધ વાંદરો અને વાંદરી. પાછળ રાજા, રાણી, પ્રધાન, સેનાપતિ, રાજના અમલદારો તથા રૈયત.

વાંદરો વાંદરી મલકાતાં જાય ને આગળ આગળ ચાલતાં જાય, અંતે સરોવર આવ્યું.

વાંદરાએ કહ્યું કે “ રાજા સાહેબ ! આ સરોવરની આરે બાજુ સહુ ગોઠવાઈ જાય. પછી હું કહું ત્યારે સહુએ અંદર એક સાથે બુસકો મારવાનો છે. તળીએ હારના ભગલા છે. તેમાંથી જેમંઈએ તેટલા ઉઠાવી લઈને પછી ગહાર નીકળવાતું છે. ”

ઓ, પુરુષ, રાજા રાણી, ગરીબ તવંમર સહુ હાર મેળવવાની તાલાવેલીમાં એક કતાર થઈને ઊભાં. વાંદરાએ બુસકો મારવાતું કહેતાં સહુએ એક સાથે હોસે હોસે તળાવમાં બુસકો માર્યો. બુસકો માર્યો તે માર્યો. પછી કોઈ પાછું નીકળ્યું જ નહિ !

અંદરના મંગળજી આજી

—૫—

સૂર્ય અને ચંદ્રનાં બીજાં નામો

સૂર્ય = દિનકર, રવિ, સપિતા, ભાતુ, અર્ક, દિનપતિ, દિવાકર, દિવાંશુ, ગ્રહેશ, આદિત્ય, દિવામણિ, દિનમણિ, ભાસ્કર.

ચંદ્ર = ચાંદો, ઈંદુ, સોમ, શશી, વિશ્વ, શશાંક, સુંધાચું, મુધાકર, કળાધર, નિશાકર, શશીયર, અમૃતનાથ, નક્ષત્રનાથ, દિવ્યપતિ, હિમાંશુ, કૌમુદીપતિ, રજનીપતિ, સર્વરીપતિ, ચાંદનીપતિ.

જાપા : નંદુ ! જો તું નિશાળમાં જરાજર અભ્યાસ કરશે, તો પછી તને આગળ જતાં મોટી મોટી પદવીઓ અને ખિતાબો મળશે !

નંદુ : બાપા ! એક ખિતાબ તો મને મળ્યો પણ છે.

જાપા : (આશ્ચર્યથી) શાનો ખિતાબ ? કોણે આપેલો ?

નંદુ : “ ઠાક ” નો ! મારા માસ્તર સાહેબે આપેલો.

બિલ્લીબાઈ તાકતાં'તાં

: ૧ :

બધા મળી જોડે
 કે દૂર દૂર દોડે
 કે ગામની બાગાણે
 કુત્તાભાઈ ખેલતા'તા !
 કુત્તાભાઈ ખેલતા'તા !

: ૨ :

ચોકમાં બજારે
 કે લાકડી આધારે
 કે મદારી ધસારે
 રીંછભાઈ નાચતા'તા !
 રીંછભાઈ નાચતા'તા !

: ૩ :

અંધારું ભાસે
 કે પીંજરાની પાસે
 કે ઉંદરની આસે
 બિલ્લીબાઈ તાકતાં'તાં !
 બિલ્લીબાઈ તાકતાં'તાં !

મનલાલ ગોરીશંકર પંડ્યા

વાદળી રુપેરી

(અંગના)

સમુદ્ર પરથી પાણી લાવી,
 કાળી કાળી થઈને આવી,
 સૂરજને લીધેા ઝટ છાઈ !
 વાદળી રુપેરી.

વરસાદોનો ધારા લાવે,
 ગડગડાટના ગાન સૂચાવે,
 વિજળીના ચમકાર સુહાવે !
 વાદળી રુપેરી.

ચાલી નવ જતી તું ક્યાંઈ,
 ઝરમર ધારાઓ વર્ષાવી,
 દેજે ભારતને ભીંજવી
 આજે વાદળી તું !

'શશિન્દુ' એમના

મારી કચ્છની મુસાફરી

[એપ્રિલ અંકના પાન ૭૨ થી ચાલુ]

કચ્છનું ચલણ કેરી, ઢીંગલાનું હોઇ કેટલાક લોકો કુંડલા બંદર પરજ રૂપીયાને બદલે કેરી, ઢીંગલા, ઢબ્બુ, પાંચીયા વગેરે આપતા લેતા હતા. 'અમે ગયા ત્યારે એક કલહાર રૂપીયાની પાંચ કેરીનો ભાવ ચાલતો હતો. એક કેરીના ઢીંગલા સોળ આવે ને ઢબ્બુ આઠ આવે. અઢી કેરીનો આધીઓ ને પાંચ કેરીનો પાંચીઓ. ઢીંગલાથી નાનો દોકડો ને દોકડાથી નાનો ત્રાંખીઓ. ત્રાંખીઓ એટલે આપણે ત્યાંની પાંચ જેવું નાનામાં નાનું કચ્છી ચલણ. એક ઢબ્બુ એટલે કે બે ઢીંગલાના દોકડા ત્રણ આવે ને એક ઢીંગલાના ત્રાંખીઆ ત્રણ આવે.

અમારી પાસે એક પરબ હતી તેને એક ઢબ્બુ આપી કુંડા ભરાવી લીધી. પછી સામાન પર સીલ ચોટાડ્યા પછી અમે ગાડી આવી તેમાં બેઠાં. ગાડી ઉપડતાં ખારીરાહર, ગઢપાદર ને વસાંમેડી વગેરે સ્ટેશનો આવ્યાં. અહિંં ઘણે ભાગે કાંટાવાળાં ઝાડો દેખાતાં હતાં. ખાવળ, આવળ, આકડો વગેરે ને ચોડાં લીમડાનાં ઝાડ શીવાય બીજા પ્રદેશ મુશ્કેલી હતો. ત્યાં તો અંબાર સ્ટેશન આવ્યું. ત્યાંથી અમે ટાંગામાં બેસી ઘેર આવ્યાં. ત્યાં રસ્તામાં કસ્ટમવાળાએ પેટીઓ લઇ લીધી તે ચાર વાગે પાછી આવી. આમ મારી વડોદરાથી અંબારની મુસાફરી થઇ.

મારી એતને લગ્ન પ્રસંગ ઉકેલાઇ જતાં અમે પાછાં ગુજરાત આવવા નીકળ્યાં. પાછાં અમે કચ્છની એ કુદરતીરે હોડતી 'દેડકીયા' ગાડીમાં બેઠાં. પછી વસાંમેડી, ગઢપાદર, ખારીરાહર વગેરે સ્ટેશનો પસાર કરી પાછાં કુંડલા આવી પહોંચ્યાં. અમારે આ વખતે જામનગર રસ્તે જવાનું હતું કારણ કે કચ્છથી મોરબી માર્ગે પાછા ફરવા સાડે કચ્છ જોવાનો પરવાનો જોઇએ છે, ને તે મોટે ભાગે સરકારી માણસોને જ મળે છે. મોરબી રસ્તે કચ્છ જવાની છૂટ છે પણ કચ્છથી પાછા ફરવાની છૂટ નથી.

અમે જામનગરની સ્ટીમરમાં બેઠાં. અમારી સાથે ધુધાર્યે મુંબઇ વસતા એક કચ્છી ભાઇ હતા, કે જે આજ લગનપ્રસંગે કચ્છ આવ્યા હતા. અમે સ્ટીમરમાં બેઠા પછી ટિકિટ લીધી. સ્ટીમરની ટિકિટની વ્યવસ્થા સ્ટીમરની અંદરજ હોય છે. સ્ટીમરમાં મીઠા પાણીની એક ટાંકી હતી. તેના નળમાંથી અમે પાણી ભરી લીધું. પછી હું છેક ઉપરના તૃતકપર ગયો ત્યાં હોતાં તો આવતા હતાં એટલે ઉપર પડેલી એક છોડીને પકડીને હું ઉભો રહ્યો. ઉપરથી સાગરતટને દેખાવ રમ્ય લાગતો હતો. પછી હું નીચે આવ્યો. અમારી સાથે જે ભાઇ હતા તેમનું નામ ત્રવભુજ હતું. ત્રવભુજ કંઠરા પાસેની એક ભાંગલી ખુરશી પર બેઠા ને હું એક ગામ્મુ ઉભો રહ્યો. ચોડીવાર યઇ પછી સ્ટીમર ઠાલવા સાગી. આ સ્ટીમર કંઈ બહુ મોટી ન હતી પણ નવલખીની સ્ટીમર કરતાં તો મોટી જ હતી. સ્ટીમરે હવે અરૂં ઠાલવા માંડ્યું. સ્ટીમરે હવે બારૂં છોડી ખુદ્દા દરિયામાં અંપલાવ્યું. હવે મારા બાપુએ મને મુઠ્ઠા જવાનું કહી બીસ્તરો પાધરી આપ્યો

પણ મને કેમે કયું પધારીમાં ગોઠેજ નહિ. એટલે હું તો બેઠો યદને પાછો કઠેરા પાસે ગયો. ત્યાં બેયું; તો અંદાજે સાગર ચોતાનું કેવું રૌદ્રસ્વરૂપ દેખાડતો હોતો. મેં મહિનાના દિવસે હતા એટલે સાગર અંજાવાતે ચઢ્યો હતો. ઘડીમાં સ્ટીમરને આમ તો ઘડીમાં તેમ ડોલાવતો હતો. આ સાગર આગળ સ્ટીમર નાના તણખલા સરખી દેખાતી હતી. ઘડીવાર તો એમે યદું કે હવે તો જરૂર સ્ટીમર ઉચલી પડશે. એવાં જખખર હેલારા સ્ટીમર ખાતી હતી. ઘણીવાર સ્ટીમરનાં બેસથી સાગરમાં પાણીનો જખખરજસ્ત ખાઈ ખની જતી; પણ તે વેળા સ્ટીમર એક નાના તણખલાની માફક સાગરનાં એ વિશાળ મુખમાંથી નિકળી જતી લાગતી. તે વેળા સ્ટીમરને પુષ્કળ મોટો આંચકો લાગતો. છતાં હું તો કઠેરા આંગળ બેઠોજ રહ્યો. ચત્રભુજ પણ આખરે સૂતા. પણ હું બેસીજ રહ્યો. હવે સ્ટીમર પરના સઠ છુટયાં ને સ્ટીમર પવનનો ઘોડો બની; મને સાગરના ધુધવાટામાં જરાયે કંટાળો આવ્યો નહિ. લગભગ સાડા ચાર વાગે મને કિનારો દેખાયો; એટલે મને લાખું કે હવે જામનગર આવ્યું. આ વખતમાં મારી બાંને ઉલટી યદું ગઈ. બીજા ઘણાને પણ યદું ગઈ. પણ મને ચકકરે ન ચઢ્યાં કે. ઉલટીએ ન ચઈ. કિનારો દેખાયા પછી લગભગ એક દલાઈ અમને વહાણો દેખાયાં અને અમે જામનગર આવી પહોંચ્યાં.

અહિં અમારી સ્ટીમર ઘેલી. એક ગામુના બારણેથી સ્ટીમરમાંનો માલસામાન ઉતરવા લાગ્યો. અમારો સામાન ઉતરી ગયા પછી અમે પણ બીજે બારણેથી સ્ટીમર પરં લટકાવેલી નાની સીડી મારફત એક હોડીમાં ઉતર્યાં. હું પહેલો ઉતર્યો અને જેવો બેઠો કે તરત હોડીનો કાંઠો પકડ્યો પણ માછીએ એક જાટકો મારી મારો હાથ ખેંચી લીધો. એટલે હું ચોટલાની માફક સીટ પરથી ગબડી પડ્યો. માછીએ આમ કરવાનું કારણ મને પાછળથી સમજાયું. અને તે એ કે હિંચોળો આવતાં હોડાં સ્ટીમર સાથે અથડાય તો કહાય હાથ છુદાય બધ. હોડી બીચોળીજ લરાઈ ગઈ પછી તે ચાલુ થઈ. હું સીટ પર બેસી ન જતાં એક ડબ્બા પર બેસી ગયો. હોડી મરીનથી ચાલતી હતી એટલે તે જલદી ચાલવા માંડી. કેઈ કેઈ વાર દરિયાના ખાસ પાણી ઉડતાં ને અમને ભીંજવી નાખતાં. લગભગ અડધા કલાકે અમે કિનારે પહોંચ્યાં. હોડી ને કિનારાને પાંચ ફીટનું અંતર રહ્યું કે એક માછી તેમાંથી કુટપાય ઉપર કુદી પડ્યો. એટલે હું પણ બે એક કુટને છેટેથી કુદી પડ્યો. ત્યાં કિનારાની સગવડ ખૂંદ સારી નથી. વચ્ચે સિમેન્ટનો પાળ ચણી લીધી છે એની બીજી બાજુ પાણી નથી પણ નાનાં નાનાં ખાખેચીયાં છે.

પછી મોટરબસ આવી તેમાં બેસી અમે 'નેશનિવાસ' નામે સ્ટેશન નજીકની એક ધર્મશાળામાં ઉતર્યાં. સ્ટીમરમાં બેઠા પછી ખાસ કાંઈ ખાધું ન હતું. એટલે અમે બૂખ્યા ડાંસ જેવાં યદું ગયાં હતાં. ક્યારે પાનાનું મજે ને ખાઈએ એમ યદું રહ્યું હતું; તેવામાં એકજણ એવડો વેચતો જણાયો. અમે એવડો લીધો. અમને તે બહુ લાગ્યો. એટલે ચત્રભુજ જઈને બીજો લઈ આવ્યા. ખાધા પછી અમે નાલા; પછી અમે ફરવા નિકળ્યાં. ત્યાં અમને એક મોજીલો ગાડીવાળો મળી ગયો. પછી સુબંધની ચોપાટીને ખ્યાલ આપતું જામનગરનું એ સુંદર વિશાળ તળાવ, તળાવની વચ્ચે

‘લખોટા’ નામે મહેલ આવેલો છે તેનો ને બહારનો દેખાવ ‘ત્યાંનું’ જામસાહેબનું મુંઢર પુતળું ને એક મંદીર છે તે જોયું. પછી અમે એક ઝાળખીતા સંગાને ત્યાં મળવા ગયાં. તે રાજ્યના એક અમલદાર છે. અમે તેમનું સરનામું જાણતા નહોતા પણ ગાડીવાળાને નામ કહેતાં જ તે અમને લઈ ગયો. તે પોતે તો બહારગામ ગયા હતા પણ ઘરમાં તેમની પુત્રવધુ કે કોઈ બીજું હતું. તેમને મંળી વિદાય લેતા તેમણે કહ્યું કે કાલે બપોરે મોટર મોકલીશું તેમાં બેસી બધું જોઈ આવજો. પછી અમે મારા નાનાને ત્યાં ગયા ને બધાની સાથે ઝાળખાણ કરી પાછા ‘લેહનિવાસ’માં આવ્યાં. ત્યાર પછી ‘અંબીકા લોજ’માં જમ્યાં ને પછી સૂઈ ગયા.

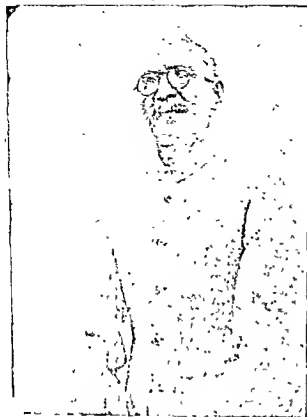
સવારે જાગ્યાં ને નિત્યક્રમ પરવારો લઈ પાછાં તેજ મોજલા ગાડીવાળાની ગાડીમાં બેસી જામનગરનું પ્રખ્યાત ‘સૂર્યગૃહ’ (Solarium) જોવા ગયાં. પણ તે પ્રેક્ષકો માટે બંધ હતું. એટલે અમે ચીડીયાળાનું જોવા ગયાં, પાછાં ફરતાં રસ્તામાં જરા ઘોડાગાડો હાંકવાનો ટેસ્ટ પણ મેં કરી લીધો. ચત્રભુજ બાને, ઘણું કહ્યું, પણ તેમને અગત્યનું કામ હોવાથી તે ૧૦ વાગે મુંબઈ રવાના થયા. એમને વિદાય કરી અમે જામનગરની મારફત બાજુ ગયાં ને થોડીક ખરીદી કરી પાછાં. મુકામે આવ્યાં. પછી બપોરે જમી પરવાર્યાં ત્યાં તો મોટર આવી પહોંચી. તેમાં બેસી પાછા સૂર્યગૃહ (Solarium) જોવા ગયાં. તે જોયું. તેમાં સૂર્યનાં કિરણોથી તેમજ વિજળીથી ઢરેક જાતનાં રોગો મટાડવામાં આવે છે. તે સૂર્ય ફરે તે દિશામાં ફરે છે. પછી અમે મ્યુઝીઅમ (સંગ્રહસ્થાન) જોવા ગયાં પણ તે બંધ હતું. એટલે બેરીબંદર જોવા ગયાં. અમારી મોટર સરકારી હોવાથી બંદરની અંદર જઈ શકી. બંદર જોઈ અમે પાછાં રાજમહેલ ખાગળ આવ્યાં. ત્યાં મ્યુઝીઅમ જોયું. તેમાં મુખ્યત્વે ચાંદીના બાંઠ ને રાજા મહારાજાઓના મુંઢર ફોટાઓ ખાસ જોવા જેવાં હતાં. તે જોઈ અમે પાછાં અમારા મુકામે ફર્યા.

ગાડીનો વખત થઈ ગયો હોવાથી હવે અમે બટપટ હોટેલવાળાનું બીલ ચૂકવી સ્ટેશન પર ગયાં. સ્ટેશન બાજુ પર જ હતું. ગાડી ઉપડતાં ધીમે ધીમે જામનગર અદ્ય યયું? થોડાંક નાનાં સ્ટેશનો પછી રાજકોટ, વાંકાનેર વગેરે આવ્યાં ત્યાં તો રાત પડી ગઈ ને અમે ઉંઘી ગયાં. ઉંઘમાં દેટલાંએ સ્ટેશનો પરસાર કર્યા પછી મજરકે પાંચ વાગે વીરમગામ આવ્યું. ત્યાં લાઈનદોરીની સુરીખત અનુભવી અમે સામે ઉભેલી અમદાવાદની ગાડીમાં બેઠાં. એ ગાડી છને મુમારે ઉપડી થોડાંક સ્ટેશનો વટાવ્યાં પછી સાબરમતી સ્ટેશન આવ્યું. અહિં અમે ઉતરી પડ્યાં. સાબરમતીના ‘હરિજન આશ્રમ’માં મારાં નાનાનાની રહે છે. ત્યાં રજા પૂરી થતાં મુઘી રહ્યો ને પછી વડોદરા આવ્યો. આમ મારી કચ્છનો મુસાફરી પૂર્ણ થઈ.

અંબારમં જોવા જેવું કંઈ નહોતું. માત્ર આપણા ગુજરાતનાં નગરોને શહે-શની માફક ત્યાંનો કોટ તુલેલ ફુલેલ સ્થિતિમાં નહોતો પણ સાબુત હતો. અંબારના મુઘી અપુ બહુ વખણાય છે. સર્ગાસંબંધીઓને આપવાને માટે અમે થોડાં લેતાં આવેલાં.

(સંપૂર્ણ)

મનોપ્રસન્ન ના. ચોક્સી

ગુજરાતની બાલવાડીના માળા
સ્વ. ડી. ગીલ્ડસાઈ બધેકા

પુસ્તક કરમું

ઓગસ્ટ : ૧૯૩૯

અંક ૬ છો

એવરતની રાતે

“ નહિ, જા જા, હું સંગ તારો જોઈ, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ બોલ કોના સૂણે છે હૃદય જોણું ? મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ મારે રમણું ન રાસ સાથ તારી, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ કોણ આવે તે રીસ કો ઉતારી ? મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ નહિ, મીઠાં વચન આજ કાવે, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ કોણ ? નાવલ મનામણે આવે ? મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ તારી લાગે મળ મને અકારી, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ કોની લાગે મળક કહો પ્યારી, મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ તને કહેવું શું, વાત ન વધારું, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ કોણ લાગે જોણું કહો પ્યારું, મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ હું તો ચાલી રે મૂક વાત કાલી, રીસામણું આજ મારાં. ”

“ કાલી વાતોની ભરે કોણ પ્યાલી ? મનાઈ જાવ જ્ઞેન પ્યારાં. ”

“ છોડ પાલવ, રે મધ હું તો હારી, મનામણું છોડ તારાં. ”

“ રાસ રમીએ સંવાદ આ વિસારી, રીસાળ જો જ્ઞેન પ્યારાં. ”*

સરોહ

* આ સંવાદ નણુંદ જોભઈ વચ્ચેનો છે.

વાંછના

હસે ભાત આસે પ્રથમ પ્રદરે નિત્ય નવલું,
ઝીડી આશાઓની સુરખિ છલકે દૂર ગગને.
હસે પુષ્પો નાનાં, તરવર હસે, પર્ણી ઝળકે,
પ્રસાસે આ સૃષ્ટિ પુલકિત બને રમ્ય કિરણે. ૪

સરે ભાત ઉંચે અધિક તપ્તો મધ્ય નભમાં,
હિમળે સૃષ્ટિને પ્રખર કિરણે સ્થિર થઈને.
સરી જતો સાંજે નિજ પરિક્રમા પૂર્ણ કરતો,
અને આથે આથે ગગનતટપે ભવ્ય હસતો,
અને છેલ્લી મીઠી મુરખી ભરતો સૃષ્ટિ હૃદયે. ૬

ઉપાની કુંજોમાં છલછલ થતાં ભવ્ય કિરણે
હતી એ લાલીમાં દિવસભરની આશ રમણા
અને સંખ્યાકાલે
દિગંતોને આરે
ધળા ભાત કેરા રથની ફરકે બ્યોમ પથપે
લસે રંગો છેલ્લા, અધિક કંઈ શાંતિ પ્રસરતી. ૧૫

કુબે એવો જ્યારે જીવનદીપ સંખ્યા ગગનમાં
ન રેળવો વાંછા કે 'જીવન ગચું' રે હાથ વિફલ !
વહો છેલ્લી વીણા મમ હૃદયના શાંતરસની,
મધુરા સતોષે છલકી રહો સંધ્યા જીવનની. ૧૯

ભાગીરથી

ઉષાં નદીના કિનારા પર એક મોટી ધર્મ-
શાળા છે. વિદ્યાળ પગથીઆં ચડીને મુખ્ય
દાર આગળ જતાં એક આરસની કમાન છે.
તેના ઉપર લખેલું છે કે ' પંડિત શિવદયાળ
ધર્મશાળા. ' આ ધર્મશાળાની વ્યવસ્થા અને
સ્વચ્છતા વિષે મેં ઘણા વખતથી સાંભળ્યું
હતું એટલે આજે પ્રત્યક્ષ જોવાનો પ્રસંગ
આવ્યો તેથી મને આનંદ મયો. ધર્મશાળા
ઘણી જુની છે. એની સ્થાપના ત્રણસો વર્ષ
પર થઈ હતી. વચ્ચે તે ઘણી જ જીર્ણોદ્ધાર
ગઈ હતી. પણ હાલ પાછો સમી કરાવેલી
છે. એની બધી વ્યવસ્થા જવાહરલાલ નામનો
દિલ્હીનો એક મહેલો કરાવે છે. હિન્દુ કે
મુસલમાન ગમે તે મુસાફર ત્યાં ઉતારો કરી
થકે છે.

રાત્રે ફરતાં ફરતાં ધર્મશાળાના મુખ્ય
કારભારી મારી નજરે પડ્યા. એમને બધાં
ખાનસાહેબ કહેતાં હતાં. ચોમાનમાં એક ઝાડના
ચોતરા ઉપર તકીયો મુકીને દુકાો ગચાવતા
એ બેઠેલા હતા. આસપાસ દસઘાર મુસાફરો
બેઠેલા હતા. મેં જમને તેમને મુજબ કહ્યો.
ખાનસાહેબે મને બેસવાનું કહ્યું અને મારે
વિષે થોડી ધણી હકીકત પૂછી. મેં તેના
વિનયસર જવાબો આપ્યા. પછી મેં જોયું કે
ખાનસાહેબ ખુશખીખખાઈ છે. અને મને જણ-
વાની બહુ આદરતા હતી એટલે મેં પૂછ્યું કે
' આ ધર્મશાળાનું નામ કોઈ હિન્દુ પરથી છે
અને એની વ્યવસ્થા કેમ મુસલમાન ઉસ્તાદ
કરે છે ? ' ખાનસાહેબ આ પ્રશ્નથી બહુ
ખુશ થયા હોય એમ લાગ્યું. એમણે થોડીવાર
હસતે મ્હોંડે દુકાો ગચાવ્યાં કર્યો. પછી કહ્યું
કે ' બહુ લાંબી વાત છે. ' પાસે બેઠેલા બે

ત્રણ બોલી લાયા કે ' ખાનસાહેબ, કહો તો
ખરા, બહુ ઉપકાર થશે. ' મારી તદ્દન બેડા-
બેડ એક મુસલમાન યુવાન બેઠો હતો તેણે
મને કાનમાં કહ્યું કે ' ખાનસાહેબ વાતોના
બહુ શોખીન છે એમ સાંભળ્યું છે. તમે એમને
ઠીક ખુશ કર્યા મેં સાંભળ્યું છે કે ધર્મશાળાની
વાત બહુ રસિક છે. આગળને સાંભળવાની
મજા પડશે. ' ખાનસાહેબે મળું ખ ખાધું અને
વાત કહેવી શરૂ કરી:—

આ શહેરમાં હરદયાળ કરીને એક બાલક
રહેતો હતો. તેનું કુટુંબ બહુ ખાનદાન ગણાતું.
જમીનો, વાડી વગેરે એની પાસે ખુબ હતું.
એને શિવદયાળ કરીને એક પુત્ર હતો, એને
સંગીતનો એટલો તો શોખ હતો કે કંઈ
વર્ણન જ ન કરી શકાય. તે બહુજ સારી રીતે
ગાઈ શકતો ને લગભગ દરેક જાતના વાજિંત્ર
તેને વગાડતાં આવડતાં. આપતો તે બાકો
હતો. આપની જમીન વિગેરેનો વહીવટ પણ
તે નાની ઉંમરથી સારી રીતે કરતો હતો. પણ
પોતાના કામમાંથી પરવારે કે વાજિંત્ર લાઈને
બેસે ને પછી કલાકોના કલાકો સુધી વગાડ્યાં
ને ગાયાં કરે. ગામમાં કોઈ પણ ટેકાણે
સંગીતનો જલસો હોય ત્યાં શિવદયાલ તો
હોય જ. તેની આ સંગીતપ્રિયતા એના
જાપને નહોતી ગમતી, અને તે ઘણીવાર
પુત્રને કહેતો કે આવી થેલાઈ કોઈ પણ
જાગતમાં સારી નહિ, પણ શિવદયાલ પોતાનું
ધાર્યું જ કરતો.

ગામ ગામથી ધનવતી કે રૂપવતી કન્યા-
ઓના માથાપ તરફથી તેને મારે માગ્યાં
આવરા માંડ્યાં. પણ શિવદયાળ દરેક વખતે

પ્રશ્ન કરતો કે, 'કન્યાને સંગીત આવડે છે?' જે કન્યાએને આવડતું હતું તેના ગાળાપ હા કહેતાં, એટલે શિવદયાળ કહેતો કે મારે તેને ગાતાં સાંભળવી છે, ઘણાં માળાપોને તો તેથી અપમાન લાગતું.

તે કહેતાં કે 'શું અમારી પુત્રી કંઈ ગાનારી છે?' શિવદયાળ કહેતો કે 'કન્યાનું' રૂપ જોવાને વરપક્ષવાળા આવે છે ત્યારે તમને કેમ અપમાન નથી લાગતું? શું સંગીતની આવડત એ કંઈ નાની સુની યીજ છે?' કન્યાપક્ષવાળા આ સંબોધી મુંઝાં થઈ જતાં પણ અંદર અંદર શિવદયાળને 'ચક્રવર્ત' કે 'માયાનો ફરેલો' કે 'છટકી ગયેલો' કહીને વિદાય થતાં, કેટલાંક માળાપ પોતાની કન્યા પાસે એકાદ એ ગીત ગવાડતાં, પણ શિવદયાળને કોઈના કંઈમાં વધિ લાગતો, તો કોઈની લલણ ખરાબ લાગતી, તો કોઈનામાં સંગીતનું જ્ઞાન છેકળ એવું છે એમ લાગતું અને તે કન્યાને નાપસંદ કરતો, એનો આપ પુત્રની આ વર્તણૂકથી ખુદજ ઓડાઈ ગયો.

એટલામાં એકવાર શિવદયાળ કંઈ કામ પ્રસંગે ફિલ્દી ગયો. ત્યાં એકાદ મહીનો રહ્યો, એક દિવસ તેના એક મિત્રને ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગે એક ગાનારીને બોલાવી હતી તેનો જલસો સાંભળવા ગયો. ગાનારીનું નામ ચંદ્રાવતી હતું. તેના કંઈ અને આવાપ અને સૌન્દર્ય ઉપર શિવદયાળ મોહિત થઈ ગયો. ધીમે ધીમે તેણે ચંદ્રાવતી સાથે એળખાણ વધાર્યું, અને છેવટે તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું. લગ્ન કરીને તેણે પોતાના પિતાને જાત જણાવી, હરદયાળના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ, આવા ખાનદાન કટુંબનો વારસ એક મને તેની ગાનારીને પણ એ વિચારથીજ તેને કંઈ કંઈ થઈ જતું. તેણે શિવદયાળને

લખી દીધું કે 'તારું' કલંકિત મોહું કહી મને બતાવતો ના.'

શિવદયાળ તો ફિલ્દી પાસેના એક ગામમાં એક નાનકડા ઘરમાં ચંદ્રાવતી સાથે રહેવા લાગ્યો. અને હોશિઆર હતો એટલે એને કમાણીની જરાએ હરકત ના પડી. ચંદ્રાવતીને પણ શિવદયાળ ઉપર ખુદજ પ્રેમ હતો. અને તે બંનેનો સંસાર સુખી રીતે ચાલવા લાગ્યો. થોડા વખત પછી તેમને ત્યાં એક પુત્રનો જન્મ થયો. તે જન્મી તેજ દિવસે ચંદ્રાવતી મૃત્યુ પામી. શિવદયાળ તો દુઃખના દરિયામાં ગરકાવ થઈ ગયો. તેણે જરૂર આપઘાતજ કર્યો હોત પણ નાની છોકરીને લીધે તેણે તેમ ના કર્યું. છોકરી ખુદજ અંદર હતી. ધીમે ધીમે તે થોડી થવા લાગી. ત્રણ વરસની થઈ ત્યારથીજ તે થોડું થોડું ગાતી હતી. તેના કંઈ એટલો તો મધુરો હતો કે સાંભળનાર આશ્ચર્યચકિત થઈ જતાં, શિવદયાળે તેનું નામ કિન્નરી પાડ્યું.

રોજ સવારે કિન્નરીને એક પાંડોસણને સોંપીને તે પોતાના કામ પર જતો. સાંજે પાંડો આવે પછી એ ને કિન્નરી ઘરમાં બેસીને ગાતાં એમ કરતાં કરતાં બીજાં પાંચ વરસ થઈ ગયાં. એક દિવસ પાંડોસણ માંદો હતો. કિન્નરી તેની પાસે બેઠી હતી. એટલામાં બહારથી કોઈએ બારણું કોંકરું. કિન્નરી બહારજા આગળ ગઈ. બેઠું તો એક પ્રચંદ સરીસો પઠાણ ઉભો હતો. કિન્નરી કોંકરથી ગભરાતી નહિ, એટલે એણે પૂછ્યું કે "શું કામ છે?" પઠાણે કહ્યું કે "બહાર આવ." કિન્નરી તેની પાછળ પાછળ ગઈ. થોડે દૂર જઈને પઠાણે તેની ઘરેણું લઈ લીધાં ને પછી પોતે જતો રહ્યો. કિન્નરી એકલી પડી ત્યારે ખુબ ગભરાઈ ગઈ ને રડવા મંડી. રસ્તા પરથી તે વખતે

એક બીખારણુ જતી હતી. તેણે તેને રડતી જોઈ, આવી સુંદર બાલિકાને આમ એણી રડતી જોઈને તેને દયા આવી. તે તે એને પોતાની સાથે લઈ ગઈ. તે રાત્રે તે બંને જણાં એક ઝાડ નીચે સુઈ રહ્યાં. પછી સવારે બીખારણે કિન્નરીને કહ્યું કે મારી સાથે બીખ મોંઘવા આવ. પછી એ બંને દિલ્હીને રસ્તે ગયાં. બીખારણુ તે શહેરમાં દાખલ થતાં જ ગીત ગાવા માંડી. કિન્નરીને પણ એ સાંભળીને ગાવાનું મત થયું એટલે પોતાને જે ગીતો શિવદયાળે શિખવેલાં તે ગાવા માંડી. બીખારણે તેના આવો મીઠો અવાજ સાંભળીને તેને જ ગાવા દીધું.

ચોડીવારમાં એ લોકો એક મોટા ધર આગળ પહોંચ્યાં. કિન્નરીએ ગાન માંડ્યું- 'નિશા મેં દીપ શિખા બનડુંભર, ટુંગદારા ફેલી હૈ સદૈશ.' ગાયન તો સાદું હતું. કિન્નરી એટલું તો મીઠું એ ગીત ગાતી હતી કે સાંભળનારને એમજ થાય કે ખરેખરી કિન્નરીનો જ સ્વર સાંભળે છે. આ ગીત તે ગાતી હતી તે સાંભળીને પેલા ધરના ઉપરના ઝરખામાં એક જુદા મુસલમાન આવ્યો, અને પૂરું થયું ત્યાં સુધી સુધ થઈને સાંભળ્યું અને પછી પણ ચોડીવાર સુધી તો તે સ્થિર જ થઈ રહ્યો. પછી તે અંદર ગયો ને ત્યાંથી નીચે આવ્યો. તેણે બીખારણને પુછ્યું કે 'આ તારી છોકરી કે?' બીખારણે કહ્યું કે, 'ના, કોણ છે તે હું જાણતી નથી. મેં તો કાલે રાત્રે એને રસ્તા પર રડતી જોઈ હતી, તે મને દયા આવી, તેથી સાથે લીધી.' પેલા વૃધ્ધે કહ્યું કે, 'એ તો મારી છોકરી છે.' કિન્નરીને થયું કે 'આ કંઈ મારા બાપ નથી.' તોપણ પેલા વૃધ્ધનું મોઢું જાડું માયાળુ હતું અને કિન્નરીને કોણ જાણે કેમ એકદમ એના પર હેત આવ્યું તેથી એ કાંઈ બોલી નહિં. પેલા વૃધ્ધે તેના હાથ પકડ્યો.

પછી અંદરથી એક તોડરને બોલાવીને પેલી બીખારણને ખુબ પૈસા ને અનાજ અપાવ્યાં ને કિન્નરીને અંદર લઈ ગયો. તે દિવસથી કિન્નરી તેને ત્યાં જ રહી. આ જુદા મુસલમાન દિલ્હીનો એક પ્રખ્યાત ગાયકો હતો. તેનું નામ હખીયખાન હતું. તે કિન્નરી પર ખુબ પ્રેમ રાખતો. તે હંમેશાં કહેતો કે આના જેવો કંઈ જગતમાં કોઈનો મેં તો સાંભળ્યો નથી. અને ખરેખર કિન્નરીનો કંઈ અનુપમ હતો. તે ગમે તેવું સાદું ગીત ગાતી તોપણ સાંભળનાર મંત્રમુગ્ધ થઈ જતા. હખીયખાને તેને શિખવવા માંડ્યું, અને ધોમે ધોમે તે સંગીતમાં ખુબ નિપુણ થઈ ગઈ.

દસ વરસ એ રીતે વહી ગયાં. હવે કિન્નરી અરાધ વરસની થઈ હતી. તેને દરેક રીતનું સુખ હતું. પણ તે હંમેશા ઉદાસ રહેતી. કારણ કે તેને પોતાનો પિતા હંમેશાં ખુબ પાક આવતો હતો હખીયખાન જો કે બાપ જેટલું જ તેના પર હેત રાખતો તોમે કિન્નરીને એન પડતું નહિં, તે બધી વાર પોતાના પાલક પિતાને કહેતી કે શિવદયાળ પડિતને રોધો, પણ તે ખાસ પ્રયત્ન કરતો નહિં કારણ કે તેને બીક લાગતી કે જે શિવદયાળનો પત્તો લાગશે તો તે કિન્નરીને તેની પાસેથી લઈ લેશે. આથી તેણે જેમ તેમ કરીને અત્યાર સુધી તો કિન્નરીને પટાવી હતી.

કિન્નરી ધરમાં જ ગાતી. શહેરના અમીર ઉમરાવો સુધી તેના કંઠની ખ્યાતિ પહોંચી ગઈ હતી. અને ખબર જ તેનું ગીત સાંભળવાને આવતું હતા પણ કિન્નરી ના કહેતી.

હખીયખાન તેને ઉમરાવોના આમંત્રણ વિષે કહેતો ત્યારે તે તો કહેતી કે 'મારા પિતાને મળું પછી જ દિલ્હીમાં તો ગાઉં એવું મેં પણ લીધું છે.' હખીયખાન

કિન્નરીને કેમ વાતની ના કહી શકતો નહિ. એટલે એણે તજવીજ કરવા માંડી. દિલ્લીમાં તો શિવદયાળનો કાંધ પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે તેણે કિન્નરી સાથે ગામેગામ ફરીને જલસા કરવાનું ધાયું. એને લાગ્યું કે કદાચ જલસાથી આકર્ષાઈને શિવદયાળ આવે ને પત્તો લાગે.

x x x

કિન્નરીના જલસા બહુ જ પ્રખ્યાતિ પામતા ગયા. બધા જ લોકો તેના કંઠની ને તેની કુશળતાની જ વાને. જ્યાં ત્યાં કરતા હતા. કિન્નરી દરેક જલસામાં 'પોતાનું' પેલું 'માનીનું' ગીત તો ગાતી જ હતી. તેને લાગતું હતું કે શિવદયાળ એ ગીત સાંભળશે તો જરૂર તેને ઓળખશે.

ફરતાં ફરતાં એક દિવસ હળીખખાન અને કિન્નરી વચ્ચે ઉર્ણા નદીને કિનારે આવેલા નારાયણપુર નામના શહેરમાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં રાત્રે જલસો કર્યો. મધરાત પછી કિન્નરીએ 'પોતાનું' ગીત શરૂ કર્યું:— 'નિશામે દીપ શિખા...' એક જ લોટી ખોલી એટલામાં શ્રોતા વર્ગમાંથી 'મારી કિન્નરી !' એમ કેમનો પોકાર સંભળાયો ને એક પુરુષ ખેલાન યજ્ઞને પડી ગયો. ચારે તરફ હોહાકાર થઈ ગયો ને જલસો વિખરાઈ મથ્યો. કિન્નરી ખેલાન માણસ પાસે ગઈ. તે તેના પિતા જ હતો.

ત્યારપછી એ દિવસ સુધી કિન્નરી રાત ને દિવસ પિતાની પથારી પાસે ખેતી રહી. શિવદયાળની ઉમર તો એ કે ગદ્દ મોટી નહોતી પણ પુત્રીના અચાનક વિયોગથી તેનું હૃદય લાંગી ગયું હતું અને તે જુદ જોવા જ લાગતો.

x x x

પુત્રીને માટે તેણે ઘણી જ શોધ કરી હતી પણ ગવૈયાના ઘરની અંદર પાલકપુત્રી તરીકે રહેતી કિન્નરીનો પત્તો લાગી શક્યો નહિ. એટલામાં તેને તેના પિતાએ નારાયણપુરથી ખેલાવ્યો. હરદયાળ મરણ પથારીએ પડ્યો હતો, ને મરતાં પહેલાં પુત્રને મળવાની ઇચ્છા થઈ ગઈ હતી. શિવદયાળ તેથી ત્યાં ગયો ને પિતાએ પુત્રને માફી આપીને તરત જ મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી શિવદયાળ નારાયણપુરમાં જ રહ્યો ને જમીનનો વહીવટ કરવા લાગ્યો. પણ અંતરથી પત્નીનું મરણ અને લાડકી પુત્રીનો વિયોગ એને એવાં સાક્ષતાં હતાં કે તે આકાળે જુદ થઈ ગયો. તેને જીવનમાં કાંઈ જ રસ ના રહ્યો ને યંત્રની માફક આનંદ કે ઉત્સાહ વગર જીંદગી વાતાવરણ હતો. માત્ર એક જ આશાથી હવે તો તેની જીંદગી ટકી રહી હતી— 'કિન્નરીના મેળાપની.'

એમ કરતાં કરતાં દસ વરસ તો વહી ગયાં. એક દિવસ એણે એમ સાંભળ્યું કે દિલ્લીથી હળીખખાન ગવૈયો અને તેની દીકરી જલસો કરવા આવવાની છે. ઘણાં વરસથી તે તો જલસાઓમાં જતો જ નહિ. પણ હળીખખાન ગતે આવીને ખુબ આમ્રહ સાથે આમંત્રણ આપી ગયો. હળીખખાન દરેક ગામમાં જઈ શિવદયાળની ખબર કહાડતો. નારાયણપુરમાં તેનો પત્તો લાગ્યો એટલે વાતચીત પરથી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ કે તે કિન્નરીનો પિતા જ હતો. તેથી તેણે પિતા-પુત્રીનો અચાનક મેટો કરાવવા ખાતર ખીજું કાંઈ જ કહા વગર આમંત્રણ જ આપ્યું.

શિવદયાળ જલસામાં ગયો. કિન્નરીને પ્રથમ જોતા જ તેને આશ્ચર્ય થયું. તે તદ્દન ચંદ્રાવતી જેવી જ દેખાતી હતી. અને તેને

એમ લાગ્યું કે તે સ્વપ્ન જોય છે, અને માને ચન્દ્રાવતી જ ખેંટલી છે. એટલામાં કિન્નરીનું એક ગીત શરૂ થયું. એના સ્વર કાને પડતાં જ શિવદયાળ રવળમાંથી જાગ્યો હોય એમ ચમક્યો. આ સ્વર જાણીતો હતો. પણ ચન્દ્રાવતીનો તો નહોતો. એના ડરતાં પણ ત્રધારે મધુર હતા. જેમ જેમ ગાયનો ગવાતાં ગયાં તેમ તેમ શિવદયાળ તો તૃપ્તાતુરની મારફત કિન્નરીના કંઠમાંથી ઝરતા અમૃતનું જાણે કે પાન કરવા લાગ્યો. તેણે જ-મારામાં કદિ કોઈનો આવો મીઠો સ્વર સાંભળ્યો નહોતો. ને કોઈનો આટલો મીઠો હોષ શકે એ ખ્યાલ પણ એને નહોતો. તે લગભગ મડા જેવો બની ગયો. એટલામાં કિન્નરીએ ગીત શરૂ કર્યું. 'નિશામે દીપ શિખા' પહેલો શબ્દ કાન પર પડતાં જ તે ચમક્યો. અત્યાર સુધી કિન્નરીના સ્વરથી તે એટલો મુગ્ધ થઈ ગયો હતો કે બીજો કંઈ જ તેણે વિચાર કર્યો નહોતો 'નિશામે' એ શબ્દ મારી નાની કિન્નરી જ ગાતી હતી એવો તેને ખ્યાલ આવ્યો. હવે તો તેના મગજમાં વિજળીને વેગે વિચારો પસાર થવા મડાયા. દસ વરસમાં ચોતાની બાળક પુત્રી નવસુવતિ બની શકે એ ખ્યાલ તેને હમણાં જ આવ્યો. આ કિન્નરી જ છે એ ખ્યાલ તેના મગજમાં સ્પષ્ટ થયો કે તરત જ તેનાથી હૃદયને લીધે છુપ પડાઈ ગઈ કે "મારી કિન્નરી." અને તરત જ તે એલાન થઈને પડ્યો.

x x x

ત્રીજો દિવસે કિન્નરીના જ દાસમાં તે મૃત્યુ પામ્યો. કિન્નરી તો પિતાના અચાનક મેળાપથી અને અચાનક મૃત્યુથી બહાવરી બની ગઈ. અને પુત્ર દુઃખી યર્ષ ગઈ. ઘણા મહિના સુધી તો તેણે ગાવાનું મૂકી દીધું. પણ હબીબખાનના અતિશય આગ્રહને લીધે

તેણે પાછું શરૂ તો કર્યું. પણ હવે તેના ગીતોનું સ્વરૂપ જ બદલાઈ ગયું હતું. પહેલાં તે ગાતી ત્યારે તો સાંભળનાર કોઈક વાર આનંદિત, કોઈક વાર ચકિત અને ધણીવાર મુગ્ધ થતાં, હવે તો સાંભળનારની આંખમાંથી આંસ જ પડતાં, એણે કાંઈ દુઃખથી ભરપૂર તે ગાતી. તે ગાતી ત્યારે એમ લાગતું કે તેના હૃદયના ઉડાણમાંથી કોઈ ઉડો અણસર્યાવેસો ધા છે ને તેમાંથી શોહી ધ્રુવ છે. આટલી નાની ઉંમરની કન્યા હતી તો પણ જાણે કે જગતના સર્વે દુઃખ અનુભવ્યાં હોય એવું એની આંખોમાં જણાતું. ધણી પણ દરેક જલસામાં મધરાત પછી તે પેલું ગીત ગાતી. પણ હવે તો તે ગીત તે એવી અદ્ભુત રીતે ગાતી કે શ્રોતાઓને એમજ લાગતું કે આ કોઈ દેવી સ્વર છે. કોઈ પણ મનુષ્યનો તો આવો કંઈ હોષ શકે જ નહિ. શોક અને મીઠાશનું કંઈ અલૌકિક મિશ્રણ એમાં થતું.

જલસાઓને લીધે તેને પુષ્કળ ધન મળતું. અમીર ઉમરાવો, રાજાઓ વગેરે તેના કંઠ પર મોહિત થઈને તેને પુષ્કળ જવાહિર અને ખુબ ધન ભેટ કરતાં. પણ તે તો બધું હબીબખાનને જ સોંપી દેતી હતી. પણ હબીબખાનને તેને કહ્યું કે જો તારે વાપરવાની સંસ્થા ન હોય તો ધર્મોદાર કર. તે ઉપરથી તેણે ઉણાને કિનારે આ ધર્મશાળા બંધાવી. પણ તેની મધી વ્યવસ્થા હબીબખાનને જ તેણે સોંપી. હબીબખાનના મરણ પછી તેના પુત્ર વ્યવસ્થા કરતો અને હવે તો એવો જ સ્થાન પડી ગયો છે કે તેના કુટુંબનો મોટો છોકરો જ મધી વ્યવસ્થા કરે.

ધર્મશાળા બંધાવ્યા પછી માત્ર થોડા જ મહિના કિન્નરી જીવી. તે બન્નહયા થઈ ગઈ હતી. એક રાત્રે જલસામાં પેતાનું

માનીવું મીત ગાતી ગાતી જ અચાનક મૃત્યુ
પામી. તેના છેલ્લા શબ્દો ' નિશામે' દીપ-
શિખા બન જીભ, હુન્હારા દેતી હૈ સન્દેશ '
એજ હતા.

x x x x

આ પ્રમોણે ખાનસાહેબે પોતાની લાંબી

વાત ધુરી કરી, અને અમે બધાં કિન્નરીના
જ વિચાર કરતાં વિખેરાઇ ગયાં. ક્યાં સુધ
મને તે રાત્રે હાંધ ના આવી. મારા કાનમાં
કિન્નરીના ગીતના જ શબ્દો શુભ્યા કરત
હતા કે ' નિશામે' દીપ શિખા બન જીભ,
હુન્હારા દેતી હૈ સન્દેશ. '*
* સાંભળેલી.

બંસરી

[અહો રાજ ! અમે રે પંખીડાં ગરમ દેશનાં]

બહુ આજ વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

રે સ વા પ્ર સં બ સૂ ર

ભયં સ્નેહતણાં પૂર

રાજ ! વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

અહો રાજ ! બંસરીના સૂર વર રાજતા;

મંદ મંદ ટ ફ કા ર

બહુ આત્માનેશ પુકાર

બહુ વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

અહો રાજ ! બંસરીનાં મૂલ અણમૂલ યાં;

આંકતાં શિખાવ કેમેં ?

રહ્યાં શાયદાની નેમ

આજ વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

અહો રાજ ! બંસરીના સૂર પૂર સોભતા

મહી ઉર્મિઓ પ્રથંડ

લસે બેલ પડજંદ

રાજ ! વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

બહુ આજ વિશ્વની સ્વતંત્રતાની બંસરી.

મનુ દલે. કાવ્યતીર્થ

શ્રી. ગિજુભાઈ બધેકા :

જુન માસની તા. ૨૩ મીએ શ્રીમુત ગીજુભાઈનું અવસાન મુંબાઈમાં થયું, તેની તોષ અમે બહુ જ બેદપૂર્વક લાખએ છીએ.

તેમની તખીયત છેલ્લા મેત્રણ મહીનાથી સારી નહોતી ચાલતી. તેઓ પંચગતી મથા હતા ત્યાંથી પાછા આવ્યાને માત્ર એકાદ જ અડવાડીયું થયું હતું અને એટલામાં એકએક તેમના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળ્યા.

આપણે ત્યાં એક જ કાર્ય પાછળ પોતાની જિંદગી ખર્ચી નાખનારાં માણસો મુલ્યાં ગણ્યાં છે. તેમાંથી શ્રી. ગિજુભાઈ એકાદ થયા. યુરોપીયનો, તથા દક્ષણીઓ જે મિશનરી ભાવના એટલે એક પ્રકારની સેવા હાથમાં લીધી તે મરતાં સુધી ઊંડવી નહિ, એમાં જ રચ્યા પચ્યા રહેવું, એ પ્રકારની ભાવનાથી કાર્ય કરે છે તેવી ભાવના આપણે ત્યાં બહુ ઓછી છે. મુંબાઈના વનિતા વિશ્વામનાં સ્થાપક બહેનો શ્રી બાજીબહેન અને શ્રી. નાનીબહેન જે પ્રમાણે વનિતાવિશ્વામને પોતાનું 'જીવનકાર્ય' મન્યું હતું. અમદાવાદમાં શ્રી. સુસોચનબહેન ત્યાંના વનિતાવિશ્વામને પોતાનું 'જીવનકાર્ય' માનીને બેઠાં છે. ૨૨. મોતીભાઈ અમીને કુરતકાવય પ્રવૃત્તિને જે પ્રમાણે પોતાની જીવનપ્રવૃત્તિ માની હતી તે પ્રમાણે અમુક સંસ્થા કે અમુક કાર્યને

પોતાના જીવન માંથી જડી દેનારાં આપણે ત્યાં ઓછાં છે. સમાજ સેવા, સમાજના ઉત્કર્ષ માટે એવી વ્યક્તિઓની જ જરૂર છે. ૨૫. શ્રી. ગિજુભાઈ તેવી વ્યક્તિ હતા તેમના મરણથી ગુજરાતમાં એક અદમ્ય કાર્યકરની ખોટ પડી છે. ગિજુભાઈ એટલે બાલશિક્ષણ એવું આપણા મન પર ઠસી ગયું છે. ગિજુભાઈનું નામ દેતાં બાલશિક્ષણ યાદ આવે છે અને બાલશિક્ષણનો વિચાર કરતાં જ ગિજુભાઈ યાદ આવે છે.

તેમણે બાલશિક્ષણ માટે શું શું કર્યું હતું વગેરે વર્ણન કરવાનો આ અવસર નથી. એ તો ગુજરાતની કેળવણીના ઇતિહાસ લખનારનું કામ છે. અમે તો એટલું જ કહીશું કે બાળક તે એક વ્યક્તિ છે, એવું જ્ઞાન ગુજરાતીઓને કરાવનાર ગિજુભાઈ હતા. આપણે તો એમ માનતા કે બાળક એક ગમકડું છે જેને રમાડો, હસાવો, વઢો, મારો. ખવડાવો ને આપણને બીજું કામ હોય ત્યારે હડસેલીને દૂર ઠકાડો. ગિજુભાઈએ આપણી આંખો ઉઘાડી, અને શિષ્યવ્યું કે તે તો કહુન્નરનું મુખ્ય અંગ છે. બાળક તે લવિખનો નાગરિક છે બાળકના ચારિત્ર્યને ઘડવા પાછળ જેટલું ખ્યાન આપીએ એટલું ઓછું.

શ્રી. ગિજુભાઈના મૃત્યુથી બાળકોએ એક મિત્ર ગુમાવ્યો છે. ગિજુભાઈને બાળકોના

યેના વચ્ચે બેસીને વાર્તા કહેતાં જેમણે
જેવા અને સાંભળ્યા હશે તે કદી એ દરમ
જીવશે નહિ, તેવી વખતે તેઓ નિર્દોષ બાળક
બની જતા, તે વખતે તેમના મ્હોં ઉપર જે
નિર્દોષતા તે વસ્તુલતાના ભાવ જણાતા તે
બૂલાય તેમ નથી. એ નિર્દોષતા અને વસ્તુ-
લતાનો અનુભવ જે બાળકોને થયો હશે
તેમના હૃદયમાં તેમનું સ્થાન અમર થયું છે.
બાલકજીવણીના ક્ષેત્રમાં પણ તેમનું સ્થાન
અમર થયું છે. પ્રે. મ.

* *

હૃદયલોક ઍલિસા :

જીલાઈની ૧૦ મી તારીખે જાણીતા લેખક
હેનરી હૃદયલોક ઍલિસનું મૃત્યુ વિભાવ્યતામાં
થયું છે.

હૃદયલોક ઍલિસ વિદ્વાન પુરુષ હતા, અને
દત્ત, ફ્રેન્ચ સાહિત્ય, શરીરશાસ્ત્ર, રસેનનું
સાંખ્યકારણ, તત્ત્વજ્ઞાન વિગેરે વિષયોમાં પ્રમાણ-
ભૂત પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે, હતાં 'જાતીય
વિજ્ઞાન' એ વિષય એમનો પ્રિય વિષય હતો,
અને એ વિષયનાં તેમનાં પુસ્તકોને લીધે જ
તેમની નામના વધારે થઈ.

જે જમાનામાં જાતીય વિષયોનું નામ
દેવું તે પણ પાપ ગણાતું, એ જમાનામાં
વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એ વિષયને ચર્ચવાની તેમણે
હિંમત કરી ત્રીસ વર્ષની ઉંમરે તેમણે 'ન્યુ
રિપરિટ' નામના નિબંધો લખ્યા ત્યારે અંગ્રેજ
પ્રગ્મણે તેમને ઊંડી ગયેલા ગમ્મીને તેમને
ફટકાર ક્યો હતો પણ તેમણે એક પછ
એક નિબંધો લખીને પ્રગ્મની ખાતી કરી આપી
કે એ વિષય સંતાપવા જેવો નથી નિર્ભય
રીતે ખુદશા દિલથી ચર્ચાને અબ્યાસ કરવાથી
સંસારનાં બધાં દુઃખોનો ઉપાય થાય એમ છે
પછી તો પ્રગ્મણે તેમના ઉપર એટલો બધો
વિશ્વાસ ખેંચો કે તેમના ઉપર લોકો દેશ

પરદેશથી થોડાં ધ કાગળો લખી લખીને
પોંચોતાના જાતીય પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવા
વિનંતિ કરતા. મૃત્યુ પર્વત તેમણે એ કાગળોના
જવાબો આપી આપીને અસંખ્ય અનુભવા
સ્વીપુરોનાં જીવનમાં આનંદ આણ્યો હતો.

તેઓ હાકતર હતા, પણ જાતીય વિજ્ઞા-
નનો પ્રશ્ન તેમને એટલો મહત્વનો લાગ્યો કે
મકતરી પ્રેક્ષીસ છોડી દીધી અને આ
વિષય ઉપર જ નિબંધો વગેરે લખવામાં
મંડળા રહ્યા,

તેઓ મદાન હતા, અમે તેમને નિવા-
પાંગલિ અપીએ છીએ. પ્રે. મ.

* *

શ્રીમતી નાધીબાઈ હાકરની યુનિવર્સિટી :

આ યુનિવર્સિટીનો તેવીસમો પદવીદાન
સમારંભ તા. ૧ લી જીલાઈએ ઉજવાયો, એ
પ્રસંગે મુંબઈ સરકારના મુખ્ય પ્રધાને બાપુ
કયું હતું તે આ અંકમાં પ્રલેખણમાં
છપાયું છે.

આ વર્ષના સમારંભ પાછલા બધા સમા-
રંભો કરતાં ભણી બાબતમાં બુદ્ધિ હતો.

પહેલું તો, મહાત્મા ગાંધી હાજર રહેવાના
હતા તથા શ્રી. ખેર બાપુ કરવાના હતા એ
જાહેરાતથી દર વર્ષ કરતાં આ વર્ષના સમા-
રંભમાં લોકોની હાજરી ખૂબજ વધારે હતી.

બીજું, શ્રી. ખેરનું બાપુ ગુજરાતી
ભાષામાં હતું અને શ્રી. પાટકર, જેઓ આ
યુનિવર્સિટીના ચેન્સેલર છે, તેમનું બાપુ
મરાઠી ભાષામાં હતું. આ યુનિવર્સિટી માત્ર-
ભાષા દ્વારા શિક્ષણ આપે છે, એટલે ગુજરાતી
અને મરાઠી ભાષામાં બાપુઓ થયાં એ થોડા
જ થયું છે, અને સમારંભના વ્યવસ્થાપકોને
એ બાબત ધન્યવાદ થતો છે.

ત્રીજું, પદવી લેનારાં બહેનોએ સફેદ

સાક્ષી અને તેને સીધી માર એવા યુનિફોર્મ પહેર્યો હતો. મુંબાઈ, કચકતા વગેરે યુનિવર્સિટીના પદવીદાતા વખતે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ વિદ્યાર્થીનીઓ, ખ્રીસ્તી પાદરીઓ જેવા કાળા ઝબ્બા પહેરે છે તે અતિચ્છદ્ધ પુરુષો હોય છે અને અક્ષત વચરનું પણ લાગે છે, કારણ કે એ વેશનો અર્થ 'હિન્દુસ્તાનમાં શો છે ?

તેને જદસે આ વર્ષની 'ગૃહિતામમા' બહેનોએ જે રસ્તો સફેદ રંગનો રેશી પોષાક પહેર્યો હતો તેનાથી સમતા (uniformity) સાદાઈ તથા સુન્દરતા જળવાતાં હતાં.

આ યુનિવર્સિટીમાં ૬૨ વર્ષે શિક્ષકોની એની સંખ્યા વધતી જાય છે. અને દરેક એની ડીગ્રી સરકારે માન્ય રાખી છે એટલે ૬૭ સંખ્યા વધશે માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ તથા કન્યાઓને માટે તાલમ અલગ જણવાતું તેમજ પ્રાવેશિક પરીક્ષા પછી ત્રણજ વર્ષમાં કોલેજનો અભ્યાસ પુરો કરી ડીગ્રી મેળવી શકાય એ બધી સજવડ આ યુનિવર્સિટી આપણી કન્યાઓને પૂરી પાડે છે, પરંતુ આવડે માટે ખરેખર આટલી નાની સંખ્યાને શિક્ષણ અપાય તે અમને બહુ ચોગ્ય લાગતું નથી.

કન્યાઓ અને યુવાનોને સંપૂર્ણતઃ સરખા પ્રકારની કેળવણી આપવી એવું તો અમે માનતાં નથી. સ્ત્રી અને પુરુષનું માનસ જુદું હોય છે, તે પ્રમાણે બંનેના મનનું વજન જુદું જુદું હોય. છતાં પણ કોઈ કોઈ વ્યક્તિઓનાં વલણ સરખાં પણ હોય. છતાં સ્ત્રીઓની જુદી યુનિવર્સિટી કરીને સ્ત્રી અને પુરુષને તાલમ અલગ કરી દેવાની નીતિ અમને માન્ય નથી. યુનિવર્સિટી બંને માટે એકજ હોય, પરંતુ શિક્ષણના વિષયોની સંખ્યા વધારે રાખી, તેમાંથી ત્રણ કે ચાર વિષયો મરજીયાત લેવાના હોય તો યુવાનો તેમજ કન્યાઓ પોતાપોતાના વજન પ્રમાણે વિષયો પસંદ કરે અને શિખે. સામાન્ય રીતે

શૃદ્ધિવાન, માનુશાન (મધરકાર્ટ), શીવજીલા એવા ચિરંમુ યુવાનો નહિ જ પસંદ કરે, અને એન્જનીયરીંગ, જુરતરશાસ્ત્ર, ફિઝિક્સ એવા વિષયો બાંએ જ કન્યાઓ પસંદ કરે, છતાં પણ કોઈ કન્યાને તે તરફ વલણ હોય ને સેવા હોય તો તેમાં બાધ ન હોવી જોઈએ.

કન્યા અને યુવાનો માટે કોલેજ પણ જુદી હોવી જોઈએ એવું અમે માનતાં નથી છતાં પણ કેટલાંક માતાપોતા પોતાની કન્યાઓ યુવાનો સાથે બંને તે પસંદ ન હોય તો તે માટે કન્યાઓની જુદી કોલેજ હોય તો અમને વાંધો નથી. પરંતુ યુનિવર્સિટી જુદી રાખવી હોય તો તે બંધન અર્થે યામ છે એમ અમારું માનવું છે. એટલા અર્થમાં કન્યાઓ માટે કેટલીએ કોલેજો નક્કી થકે !

• કાકરસી યુનિવર્સિટીના મુખ્ય કાર્યકર્તાઓ ધીમે ધીમે પ્રમાણ કરીને મુંબાઈ યુનિવર્સિટીમાં શિક્ષણના એકિલક વિષયો તથા અભ્યાસક્રમના બીજા ફેરફારો કરવામાં તથા માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાવવાની જોગવાઈ કરે અને એ યુનિવર્સિટી એકઠી થઈ જાય અને કાકરસી યુનિવર્સિટીના પૈસાથી જુદાં જુદાં યહોરામાં કન્યાઓ માટે સારી સંદર કોલેજો નીકળે એ જોવાને અમે આગ્રહ છીએ. છતાં પણ હૃદય અકોળવળીના પ્રચાર માટે છેલ્લાં તેવીસ વર્ષથી આ યુનિવર્સિટી જે કાર્ય કરી રહી છે તેને માટે તો તેને ધન્યવાદ આપીએ જ છીએ.

મે. મ.

***

ક. સુજાતા સરકારનો કેસ :

કલકત્તામાં થોડા સમય ઉપર એક ચક્ર-ચાર બર્થો કેસ ચાલ્યો હતો. સુજાતા સરકાર નામની એક કોલેજ કન્યાને કોઈએ ફસાવી. તેને બાળક આવશે એવી ખાતરી થતાં તેણે પોતાનાં કોઈ એજાંબીતાં બાળકની સલાહ

લીધી. આ બાઇએ એક ડાકટરની મદદથી ગર્ભપાત કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ કમ-નસીએ સુગતાનું મૃત્યુ થયું. તે ઉપરથી કેસ ચાલ્યો, અને ડાકટરને, ક્લૉરોફોર્મ આપનાર મદદનીશને તથા પેલાં મદદગાર બાઇને બંધાને કોર્ટે ગુનેગાર કરાવ્યાં ને લાંબી સજાઓ આપી છે.

અમે ગયા અંકમાં જ શ્રીમતી શરદા-બહેન મહેતાનો આવાજ વિષયને લગતો લેખ પ્રસવેશ્વરીમાં છાપ્યો છે.

અમને સમજતું નથી કે આ ત્રણ બાઇને કેદની સજા થઈ; સુગતા તો તે પહેલાં જ મૃત્યુ પામી; તે બધો વખત આ બધાં પરિણામોનો સરખો ભાગીદાર, સુગતાને ફસાવનાર પુરુષ કેમ મ્હોં સંતાડીને ખુલ્લું બેસી રહ્યો છે ? એનામાં કેમ ખદાર આવીને પોતાનો ગુનો કબુલ કરવાની હિંમત નથી ? અને કોર્ટને પણ કેમ વિચાર નથી આવતો કે એને શોધીને એને પહેલી શિક્ષા કરવી જોઈએ ? કદાચ સુગતા સિવાય કોઈને ખબર જ નહિ હોય કે એ પુરુષ કોણ છે. અને સુગતા તો હવે મૃત્યુ પામી, એટલે એ પુરુષ તો આખી જિંદગી બીનગુનેગાર તરીકે મદાલશે એનું હૃદય એને ડંખરો પણ નહિ, કેમકે જો ડંખે એટલી જો એનામાં માનવતા હોત તો તો સુગતાને જ એણે સ્વીકારવી જોઈતી હતી. ગર્ભપાતનો સમય આવ્યો તે પહેલાં જ એણે છતાં થઈ જઈને સુગતાને પરણવું જોઈતું હતું. અથવા સુગતાને ખાત્રી આપવી જોઈતી હતી કે તું નિર્ભય રીતે બાળકને જન્મ આપ, હું તેનું વાલીપણ સંભારીશ, અને એના પોષણનો બદાબરત કરીશ.

સીએનાં મંડળે આ બાળકમાં સખત ઉદાપોદ કરીને કોર્ટને ફરજ પાડવી જોઈએ કે ખરો ખુની-એટલે સુગતાને ફસાવનાર પુરુષની શોધ કરવા જોઈતું જોઈતું કરવું.

દાકતરનો ગુનો તો એટલો જ કે બિચારી સુગતાએ ફરગરી ફરગરીને કહ્યું હશે કે મને આ નામોશીમાંથી બચાવો. એટલે તેણે દયા લાવીને તેને બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

અમારું માનવું છે કે દાકતરનો ગુનો-કે હુલ-એટલી જ કે તેણે સુગતા પાસે લખાવી ન લીધું કે તેના બાળકનો પિતા કોણ છે.

આપણી જનસમાજમાં આવા દાખલા ઘણીવાર બને છે. અને આપણે તે બાબત કંઈ કરવું જોઈએ. પ્રે. મ.

***

ઉજ્જમરી પીતાંબરદાસ આયુર્વેદિક પાઠશાળા :

પાટણની આ પાઠશાળાનો પદવીદાન સમારંભ હુલાહની નવમી તારીખે ઉજવાયો હતો. પાસ થયેલાનાં નામમાં એક પણ બહેનનું નામ દેખાતું નથી બહેનો આયુર્વેદનો અભ્યાસ કેમ કરતી નથી તે સમજતું નથી, સ્ત્રી ડાકટરો આપણે ત્યાં ગણીગણીજ છે, તો પણ આજકાલ ઘણી બહેનો મેડીકલ કોલેજમાં ભય છે એ સ્તુત્ય છે. જો આ ડાકટરી કોલેજમાં નથી જઈ શકતાં તેઓ મેડીકલ સ્કૂલમાં પણ દાખલ થાય છે, એલ. સી. પી. એસ. નાં પરિણામોમાં પણ બહેનોના નામ જોવામાં આવે છે. તે પણ અભિનંદનીય છે, નર્સિંગની પરીક્ષા, હૃદય વિઝિટર્સની પરીક્ષા વગેરેમાં પણ ઘણી બહેનો પાસ થાય છે, તો કોઈ બહેનો આયુર્વેદનો અભ્યાસક્રમ લેતી હોય તો સારું, સ્ત્રી વેદોની આપણે ત્યાં ઘણીજ જરૂર છે. કોઈ બહેન પાટણની આયુર્વેદિક કોલેજમાં લાલુચા છત્રી હશે તો અમને ખાત્રી છે કે તેમને રહેવા કરવાની સઘળી વ્યવસ્થા કોલેજના વ્યવસ્થાપકો કરી આપશે. અને આયુર્વેદનો અભ્યાસ કરવા દરેક રીતે ઉત્તેજન આપશેજ. પ્રે. મ.

***

મુખાબતી ભગિની સમાજ

આ સંસ્થાનો તેવીમુખા વર્ષનો હંગામ અમને મળ્યો છે, અને જુના જુદા અનેક માર્ગે મુખાબતી સ્ત્રીઓની ને મેંવા આ સંસ્થા કરે છે તે માટે અને કાર્યકર્તાઓને હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ, શ્રી. ગોપાળ કૃષ્ણ ગોખલેનું આ યોગ્ય રમ્ભારક છે. સેવામંદિર, સંતતીનિયમ-કિલ્લનિક, ઉદ્યોગ-વર્ગ, નિવાસગૃહ વગેરે દરેક શાખાઓમાં પ્રયત્નનીય કાર્ય થાય છે. મુખાબતી સ્ત્રીવર્ગ એનો વધારે ને વધારે લાભ ઉઠાશે એવી આશા છે. હાલ ગામેગામ સ્ત્રીમંડળો રચાય છે. તે બધાંએ મુખાબતી ભગિની સમાજનો રીપોર્ટ વાંચી એમાંથી શક્ય હોય તે પ્રજ્ઞાત યત્ન કરવા અમારી સૂચના છે. દરેક ગામમાં કોઈ દરેક કાર્ય કરી નહિ શકાય. એમનાં એકાદ બે કાર્ય પશુ સારી રીતે ઉપાડી લેવાય તે બધું છે. પ્રે. મ.

***

મુસ્લીમ સ્ત્રી કાર્યકર સલીમા તેયબજીની સેવાઓની ઊંખી યાદ:

મુખાબતી સ્ત્રી સમાજની ખાત કરીને મુસ્લીમ સ્ત્રીઓની કેળવણી અને સમાજ સુધારાની પ્રવૃત્તિને વેગ આપવામાં મહત્વનો ફાળો આપનાર સ્ત્રી સલીમા ફેઝ તેયબજીની અવસાનથી, મુખાબતી એક મારી સ્ત્રી કાર્યકર મુખાબતી દીધી છે. મુખાબતી ધારાસભામાં મુસ્લીમ સ્ત્રી જેવી પ્રત્યાધાતી સંસ્થાના પ્રતિનિધી તરીકે તેમણે સ્થાન લીધેલું હોવા

છતાં, યોગ્ય શ્રી-મુખાબતીના શબ્દોમાં કહીએ તે ન તેઓ દેશભક્તિની બાવના ધરાવતાં વિશાળ માનસ ધરાવતાં સભ્ય હતાં. ”

ધારાસભામાંની તેમની સેવાઓની ખાસ નોંધ લેવી પડે એમ ન હોવા છતાં મુસ્લીમ કમ્પ્યુઓના શિક્ષણને લગતી સગવડો પ્રાંત ભરમાં કેવી અને કેટલી છે તેની તપાસ કરવા માટે તેમણે મુખાબતી પ્રાંતનો થોડા જ માસ પર પ્રવાસ કર્યો હતો. મુખાબતી સરકારની સૂચનાથી, તેઓ શ્રીમતી ઝરીના કરીમજાહ અને મીસીસ મસ્કતી સાથે આ પ્રવાસે ખર્ચા હતાં.

૫૪ વર્ષનું તેમનું વય હતું. એ દરમ્યાન એક સામાજિક અને કેળવણી વિષયક કાર્યકર તરીકે તેમણે સારું સ્થાન મેળવી લીધું હતું. સંખ્યાબંધ સ્ત્રી સંસ્થાઓ સાથે તેમને મુલાકાત હતો અને બધી સંસ્થાઓના કાર્યમાં તેઓ રસ લેતાં હતાં. સામાજિક સુધારાના પ્રયત્નોમાં તેઓ પ્રગતિમાન વિચારો ધરાવતાં હતાં.

મુખાબતીના સ્ત્રી સમાજનાં એકવાર પ્રમુખ હતાં અને છેલ્લાં તેની કારોબારીમાં સભ્ય હતાં. મુખાબતી ધારાસભામાં મુસ્લીમ સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે સ્થાન લીધું હતું.

સ્ત્રી પ્રવૃત્તિમાં તેમણે કોમી દષ્ટિબિન્દુ ન રાખતાં ઉદાર દષ્ટિ રાખી હતી અને પરિણામે તેમના મિત્ર વર્ગમાં ધરતર કોમની બહેનોને પણ સ્થાન હતું. તેમના અવસાનથી મુખાબતી પ્રાંતે એક મારી સ્ત્રી કાર્યકર ગુમાવી છે એમાં શંકા નથી.

ૐ

ન ગો લુટંજો

અગર અમ માલને મિલકત ચહો તો લુટંજો બાપુ !
અમારી દેવી પશુ મિલકત ન આરાઓ કહી લુટંજો.
લુટો ગઇ કાલ મેળવ્યું ને વળી આજે કમાયા એ;
કપણ ! આવતી પળનું અમારું ભાગ્ય ના લુટંજો.
કમાયું હાય બે સાબુત, ફરી કર્યું જમા મિલકત;
ગઇ બે હાથથી યદા, ન મળશે રે ! ન એ લુટંજો.

સરોહ

રાજસિંહાસન કે ફાંસી ?

લેખક : શ્રી. મંગળદાસ ગી. મહેતા

“ મા, કુમાર દેવપાલ વેરયા પુત્ર છે ? ”

“ એ વાતમાં કાંઈ શક નથી. ”

“ મા, આ વાત આખા રાજ્યમાં કોઈ જાણતું નથી. રરથ પિતાજી આ વાતથી અનભિન્ન છે. તમારી વાત પર કોણ વિશ્વાસ કરશે ? ”

માતાએ પુત્ર તરફ તજ કરી અને આસ મુક્યો. ફરી કોઈ ગંભિર વિચારમાં નિમગ્ન બની ગઈ.

સાળ વર્ષનો યુવક તેજપાલ માની અવરયા જોઈ ચિંતામાં પડી ગયો. તેણે માને સંબોધન કરી પૂછ્યું— “ કેમ મા, તું મારી વાત સાંભળી દિલગીર થઈ ગઈ ! જો તને એ વાત પર પૂછું વિશ્વાસ હોય કે સમરન રાજ્ય-કર્મચારી આ વાત સ્વીકારી લેશે કે દેવપાલ વેરયાપુત્ર છે, તો મને પણ તે માનવામાં સંકાય થશે નહીં. કિંતુ ત્યાંસુધી એ ખાતરી ન થાય કે, દેવપાલના સંબંધમાં તમારા વિચારોનું સર્વ સમર્થન કરશે ત્યાં સુધી હું કોઈ પણ પ્રકારનું પગલું લઈશ નહીં. રાજ્યને માટે રક્તપાત કરવો એ મારે માટે કઠિન વાત છે. ”

દેવપાલને આજસુધી તે મારો મોટો ભાઈ બતાવ્યો હતો. પછી આજ આટલું બધું પરિવર્તન કયા કારણથી થઈ ગયું ? આજે તું તેમનો વિરોધ શા માટે કરે છે ? ”

“ એટા તેજપાલ ! તારા ભવિષ્યને ઉજવણ બનાવવા માટેજ, તુંજ મારી કુખમાંથી ઉત્પન્ન થએલો એકનો એક પુત્ર છે. મને તારા ભવિષ્યની ચિંતા છે દેવપાલની જન્મકથાને ન્યારે તું શ્રવણ કરીશ ત્યારે

સર્વ વાત તને સમજાશે, એ સમયે તને પણ ખજર પડશે કે દેવપાલ તારો મગો ભાઈ નથી. ”

તેજપાલ માની વાત પર વિશેષ ધ્યાન ન આપતાં ત્યાંથી છડીને ચાલ્યો ગયો. તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના વિચાર આવવા લાગ્યા.

સવરાળ રાજસિંહ, દેવપાલને મહેલ બહાર જતાં જોયને, પોતાની પાસે બોલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. દેવપાલ પિતાજીને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા વિના ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

(૨)

રિયાસતોતો કાઠ નિરાજોજ હોય છે. ત્યાંની સૃષ્ટિ પણ કોઈ નિરાજી બની ગયેલાં તેમાં સંદેહ કરવા જેવું કંઈ નથી. રામ રાજસિંહ ... રિયાસતના સ્વામી હતા. તેમણે પોતાના શાસનકાળમાં કોઈ વાતમાં વિશેષ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી ન હતી. પ્રજાને જાણ હતી કે તેના મહારાજા વિપત્તિ છે, એટલુંજ નહીં પરંતુ તે વેરયાગામી તથા ગુણી પણ છે. વેરયાએના ફંદામાં પડી તેમણે લાઓ રૂપીયાની સંપત્તિ કેવળ એ તણ આસમાજ ઉઝાવી દીધી હતી. રાજ્ય કામકાજ સંભાળવું તો દુર રહ્યું, પણ રાજકીય મંત્રણાઓ માટે રાજ્ય-કર્મચારી તેમની પાસે આવતા, તો તેઓ તરફે તે ધ્યાન પણ આપતા ન હતા. સવરાળ રાજસિંહમાં બળ હતું, તેજ હતું, સાહસ હતું, વેરયાગામી રાજની અંદર પ્રાયઃ એના મુણ જોવામાં આવતા નથી. તેમને સિંહના ચિહ્નને પણ શોખ હતો. કેટલીયે વાર તેમણે જીવતા સિંહના બચ્ચાને પકડી લીધાં હતાં. ત્યાં વેરયાઓ સાથે તેમનો

સમય બ્યતિત થતો હતો ત્યાં સિંહનાં પાળેલાં બચ્ચામાં પણ પુરતો વખત પસાર થતો હતો, આ ગુણ તેમના પૂર્વજોના તેમનામાં આપ્યો હતો તેમના પિતા સ્વ. કર્મસિંહ પણ સિંહોને પાળતા હતા અને જંગલમાં જઈ શિકાર કરતા હતા. જરૂર સમયે તેઓ ત્રણ સિંહ મુડી ગયા હતા, અને ભલામણ કરતા ગયા હતા કે મેઢા રાજસિંહ તું તેની સારી રીતે દેખરેખ રાખજે.

તેમને કેટલી રાણીઓ હતી તે કહી શકાતું નથી, વિધાસર કેટલીયે રાણીઓ સાથે તેમના વિવાહ થયા, પરંતુ તેમનું એ કહેવું હતું કે ઇન્દોર સિવાય મારી વિવાહિતા પત્નિ કોઈ નથી, તેમણે અભિયોગના વિષયમાં એવું ખ્યાલ કરતાં કશું હતું.

ઈન્દોર અને રાજસિંહ વચ્ચે પ્રેમ હતો. રનેહ હતો. એક બીજા પ્રત્યે સદાનુભૂતિ હતી તેનામાં આ મુલ્ય પણ વિચિત્ર હતો. વેરયા મારી રાજ પોતાની પત્નિ માથે પ્રેમ રાખે એવું સાંભળ્યું નથી, આશ્ચર્ય વાત કરતાં પણ અફ આશ્ચર્ય ન થતું જોઈએ કેમકે રાજ યાહતા હતા ઇન્દોરથી પુત્રોત્પત્તિ, ઇન્દોરને એ સંતાન થયાં પરંતુ તે જને પુત્રીયો હતી રાજસિંહને આશા હતી પુત્ર થશે એ કારણે તે તેના પર રનેહ રાખતા હતા અને આરાધના આશાસનમાં તે તેમના બની રહ્યા હતા.

રાણીના કેટલાક દિવસચિત્રક પણ હતા, એમાંની લેડી ડાક્ટર રાણી સાથે વિશેષ દિવસ રાખતી હતી. ઇન્દોર સમજાઈ બનવાયાં લેડી ડાક્ટરે એ વખતે વિશેષ યોજના કરી અને એ યોજનાને ઇન્દોર પાસે પણ પ્રગટ ન કરી એ કારણમાં લેડી ડાક્ટરનો કેવળ રનેહ જ ન હતો કિંતુ કોઈકે માર્યું પણ હતો. રાણી પાસેથી એક સારી રકમ મળવાની પણ તેને આશા હતી.

સમય આવ્યો. ઇન્દોરના મજાથી કેન્સર ઉપન થઈ. પરંતુ રાણી બેભાન હતી. લેડી

ડાક્ટર સિવાય રાણી પાસે અન્ય કોઈ ન હતું કેવળ એક આવા સેવા સુશુભ માટે હતી. અને તે પણ લેડી ડાક્ટરની પૂર્ણ વિશ્વાસપાત્રી હતી.

લેડી ડાક્ટરે સર્વત્ર પૂર્વ યોજના અનુસાર ઇન્દોરના મજાથી ઉત્પન્ન થયેલી પુત્રીને એ મહેલના કોઈ અન્ય ખુલામાં પહોંચાડી દીધી. ગાતની વાતમાં બીજું બાળક જે થોડા સમય પૂર્વે મહેલના એક ખુલામાં લેડી ડાક્ટરની દેખરેખમાં ઉત્પન્ન થયું હતું. ઇન્દોર પાસે તેમને મંગાવી સુવાડી દેવામાં આવ્યું. આ એક ભારે પડ્યું ન હતું. એ ગુપ્ત રહ્યને લેડી ડાક્ટર અને આવા સિવાય અન્ય કોઈ બંધિત ગણતી ન હતી, લેડી ડાક્ટરે પહેલાંથી જ બહુજ પ્રયત્ન કરી રાખ્યો હતો રાજમહેલમાં પૂર્ણ શાંતિ રાખવા સુચયુ હતું. કોઈ પણ આમ તેમ ફરકી શકતું ન હતું.

રાવરાજ રાજસિંહની પાસે પુત્રપ્રસવ થવાના શુભ સમાચાર મોકલાયા, તેમનું હૃદય પ્રયુક્ષિત બની ગયું. વાતવાતમાં તેમણે એ ખુશીમાં હજારો રૂપિયાનું દાન કરી નાખ્યું. બાળકનું નામ વિધિપૂર્વક કેવલાસ પાડવામાં આવ્યું.

(૩)

વાસંતી વેરયા હતી અને...રિયાસતમાં સર્વે પર પ્રભાવ પાડતી હતી. રાણી ઇન્દોર પણ તેનાથી દબાતી હતી. મહારાજ રાજસિંહ તેનું બહુ જ સન્માન કરતા હતા, વેરયા હોવાને કારણે નહીં, પરંતુ તેનામાં કેટલાક વિશેષ ગુણ હતા. તે રાજ્યનો વિનાશ કરવા ઇચ્છતી ન હતી. તે રાજસિંહને પ્રમંજીપાત મારી સજાહ પણ દેતી હતી. એમ કરતું વેરયાના માટે આશ્ચર્યજનક વાત હતી. સામાન્ય રીતે તે વેરયાઓએ મોટા મોટા રાજ્યોને ધૂજમાં મેગવી દીધા છે, રાજમાદી પરથી ઉડાવરાવીને ધૂજ આટવાવાળા રીડીના

કુતા બનાવી મુક્યા છે. વાસંતી એ વેરવા-
ઓમાંની ન હતી, તેને હૃદય હતું. તેના
હૃદયમાં મનુષ્યતા હતી. તેણે તેમને કાંઈક
હિંમત પણ કર્યા હતા. તે આદર્શ હતી
સુખી જીવન. એ કારણે તેણે રાજસિંહના
જીવનને પણ નારકીય બનવા દીધું ન હતું.

વાસંતી ઇંદોરના પુત્રને પોતાનો પુત્ર
સમજતી હતી તેની ઉપર હેતુ રાખતી અને
પુત્રવત્ત ઓદમાં લઈ રમાડતી હતી. રાજ
રાજસિંહે એક વાર વાસંતીને જોઈને કહ્યું
પણ હતું કે બીજાના બાળકને રમાડવામાં,
મા સમાન આનંદ લેવામાં તું કેમ આટલી
બધી તત્લીન રહે છે ?

આવા સુખી જીવનની ઝાંખીને વિદ્યુત્ત
કરવા માટે શું ખૂબ રાજ્યમાં કેટલા પ્રકારનાં
પર્યાય રચાતાં હતાં ! રાજ્યના કોઈ ઉચ્ચ
અધિકારી વાસંતી પ્રતિ ધર્મ અને ક્રોધની
ભારના રાખતા હતા. તેમાં વચ્ચે આવવાથી
તે કોઈ મહાગત નરક ધૃષ્ટાંભ્યાં વિચાર
કેલાવતા.

રાણી ઇંદોર આ સર્વ અધકારો ખૂબ
સારી રીતે અણતી હતી. દેવપાલ સિવાય એ
તેણે સાલ બાદ તેને બીજો એક પુત્ર ઉત્પન્ન
થયો હતો. જેનું નામ તેજપાલ હતું. રાજિનો
અધિક સમય પોતાના બંને પુત્રોની સંભાળ-
માં વ્યતિત થતો હતો. રાજકીય વાંકોમાં
વચ્ચે પડવાનો તેને કોઈ અધિકાર ન હતો.
કેટલાંક વર્ષ વીતી ગયા પછી રાજકર્મચારી-
ઓએ અવસર મેળવી એક દાસી દ્વારા
મહારાજને વિષપાન કરાવી દીધું. દેવપાલના
મહારાજ વાસંતી વેરવાના નિવાસસ્થાન પર
હતા. ત્યાં તેનું મૃત્યુ થયું અને એકદમ
આખા રાજ્યમાં સર્વેન શોક જવાઈ ગયો.

ઉચ્ચ અધિકારીઓએ સરકારને આ
સંબંધમાં સચવા આપી દીધી અને તેમના
દેહની ડાહરી પરીક્ષા કરાવી. પરીક્ષાએ રાજને
વિષપાન કરાવવાનું જાહેર કર્યું. સરકારની તરફ-

થી ખીજી રીતે તપાસ કરવામાં આવી. કેટલાક
કહેવું હતું કે આ સર્વ વાસંતીએ કરાવ્યું છે.
અને કેટલાક એવા પણ હતા જે રાણીને
દોષિત કરાવતા હતા. ભાતભાતના અપવાદ
કેલાવવામાં આવ્યા. રાણીના વિરોધી ધર્મજાતો
હતા રાણીને દસાવીને ગાદીના રવામી બનવાનું.
રાણીના બંને પુત્રો હજી સગીર હતા.

અંતમાં વાસંતી પર વિષયાન કરાવવાનો
આરોપ મુકાયો. કેટલાંક વર્ષ સુધી આ
અભિયોગ ચાલતો રહ્યો, રાણી ઇંદોર પર
એ વાતનું દયાણ થયું કે તે વાસંતી વિરુદ્ધ
પોતાનો મત આપે. પરંતુ રાણીએ વાસંતી
વિરુદ્ધ કોર્ટમાં એક પણ શબ્દ ન કહ્યો.

અદાલતે વાસંતીને નિર્દોષ ઠરાવી અને
છોડી મુકી. ઇંદોરનો હજી સુધી કોઈ પ્રકારનો
તેના તરફ વિરોધ ન હતો. તે તેને પોતાની
કુટુંબી સમજતી હતી, રાજકર્મચારી એ
વાતથી બળતા હતા. તેઓની ધ્રુષ્ટા હતી કે
એ બંને વચ્ચે વેગનસ્થ ધામ એ માટે અને-
કાનેક પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા, રિયાસત આ
ઝગડામાં નષ્ટ થવા લાગી.

સમય પરિવર્તનશીલ છે, મનુષ્યની મનો-
જાત સદા સરખી હોતી નથી, ત્યાં તેજપાલ
પોતાના મોટાભાઈ દેવપાલનો પિતા સમાન
આદર કરતો હતો ત્યાં તે હવે તેને પોતાનો
થતુ સમજવા લાગ્યો. તેનું એક માત્ર કારણ
હતું દીવાનની કપટબળ. દીવાને રાણીને એક
વાર સમજાવી કે તે દેવપાલને પોતાનો પુત્ર
ન સમજે. કહેવાતું હતું કે, યોગ્ય ધન પ્રાપ્ત
ન થવાથી લેડી ડોકરે દેવપાલના જન્મની
કથા દિવાનને કહી હતી. રાજ્યમાં આ માટે
દેવપાલના વિષયમાં નિત્ય ચર્ચા થતી હતી, કે
તે વેરવાપુત્ર છે, પરંતુ કોઈ માનવું નહિં.

પિતાના મૃત્યુ પછાત દેવપાલને રાજગાદી
પ્રાપ્ત થવી નિષ્ફળી હતી, કિંતુ એ સુમથે તે
નાનો હતો. સરકારની કેબરેખમાં રિયાસતનું

કામ ચાલતું હતું, અંતમાં લાયક ઉમર થતાં તેને ગાદી પર બેસાડવાની તૈયારી થવા લાગી.

બંને ભાષણોને શિકાર કરવાનો ધબ્બોજ શોખ હતો. બચપણમાં પણ બંને તેમના પિતાની સાથે જતા હતા. દેવપાલે ધબ્બોવાર બચકર સિંહોનો શિકાર કર્યો હતો. રાજબરમાં તેની વીરતાનો ડંકો વાગ્યો હતો તેજપાલ પણ તેનાથી કાંઈ ઉતરે તેમ ન હતો, તે પણ સિંહના શિકાર માટે પોતાના સાથીઓ સાથે જંગલમાં જતો હતો.

પ્રાતઃકાળ હતો, કેવળ આઠ વાગ્યા હતા. ઇંદોર દેવપાલને ગાદી ન મળે એવી ચોજના કરી રહી હતી, તેણે દેવપાલ તરફ ધૂણાની દ્રષ્ટિએ જોવા માંડ્યું હતું. તેજપાલને તે પોતાનો પુત્ર સમજતી હતી, તે દિવાનના તાબામાં હતી દિવાનના સકેત પ્રભાણેજ આસતી હતી, પ્રભને એ પણ સદેહ પડવા લાગ્યો હતો કે દિવાન સાથે રાણી ઇંદોર અનુચિત સંબંધ રાખે છે.

એકાએક રાણીને સમાચાર મળ્યા કે તેજપાલ આજ જંગલમાં માર્યો ગયો, સાથે એ પણ જાણવામાં આવ્યું કે દેવપાલનો એક સિંહ પણ કાલે છટકી ગયો છે.

રાજ્યમાં આ સમાચારથી હાહાકાર મચી ગયો, તેજપાલની લાશ જંગલમાંથી રાજ-મહેલમાં લાવવામાં આવી. સરકારી ઓફીસરોએ ત્યાં જઈ તપાસ શરૂ કરી, તો દેવપાલનો ભાગેશે સિંહ કાયલ કરામાં પડ્યો હતો.

રાજબરમાં ચિંતા વ્યાપી રહી. ન્યાં દેવપાલને રાજગાદી પર બેસાડવાની તૈયારી થઈ રહી હતી ત્યાં તેજપાલના મૃત્યુથી શોક-વાદળ આગ્રહિત થઈ ગયાં. તેજપાલના માથે જવાના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની વાત ફેલાઈ ગઈ. કેટલાકનું કહેવાતું હતું કે દેવપાલે સિંહના શિકારને બદલે વાઘનો શિકાર કર્યો, કોઈનું કહેતું એવું થયું કે તેમાં

વાસંતી વેરવાનો હાથ હતો. અને કોઈ તો દિવાન ઉપર શંકા લાવતા હતા.

રાજ્યમાં આ રીતે બે હત્યાઓ થઈ એ સાધારણ વાત ન હતી રાજા રાજસિંહને વિષ્ણુન કસવવાથી રાજ્યમાં બહુ શોક જવાયો હતો અને હવે રાજકુમારની હત્યા થવાથી આશ્ચર્ય અને હેઠાસિનતા જવાઈ રહ્યાં હતાં.

સરકારે બહુ ઝહેમતથી બોજ ચલાવી. રાણી ઇંદોર પર પણ સંદેહ કરવામાં આવ્યો. વાસંતી પર પણ સંકટ આવ્યું. દેવપાલને પણ સરકારે ગિરફતાર કર્યો. અંતમાં કેટલાક વર્ષ સુધી મુકદ્દમા ચાલ્યા બાદ દેવપાલ દોષિત કહેો મુકદ્દમામાં એ વાતનું રપષ્ટ રૂપથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું કે દેવપાલ વેરવાપુત્ર હતો. લેડી ડોક્ટરે પોતાની કુશલતાથી ઇંદોરના પ્રસવ સમયે દેવપાલને વેરવા પાસેથી લાવવામાં આવ્યો હતો રાજ્ય તરફથી એ પણ પુરાવો આપવામાં આવ્યો કે દેવપાલને રથાને રાણી તેજપાલને ગાદી પર બેસારવાનો અયાગ પ્રથમ કરી હતી.

(૬)

અંતિમ ધડી પણ આવી ગઈ. દેવપાલને ફાંસીના તખ્તા પર લટકાવવામાં આવ્યો રાજસિંહાસન પર મુગટ ધારણ કરવાવાળો વીર ફાંસી પર નિર્દોષ લટકી ગયો. અને હસતાં હસતાં એ પણ કહેતો ગયો કે “ભાષને કતલ કરનાર દેવપાલ નથી, કિંતુ અન્ય કોઈ બ્યકિત છે. મારી વિરુદ્ધ દિવાને જે પડ્યું તરમ્યું હતું તે સફળ થયું.” રાણી રહી રહી હતી.

એ સમયે રાજ્યની હદમાંથી એક દેહાધ્યાન સૌંદર્યમયી યુવતી યોગિનીના વેશમાં રાજ્યની હદખાર જઈ રહી હતી. એ કોણ હતો ? એ સવાલ વાંચકોએ પોતાના હૃદયને જ પુછવો, ચોક્કસ ઉત્તર મળી જશે.*

* અચિત

ઔદ્યોગિક નિયોજનમાં ગૃહઉદ્યોગોનું સ્થાન

લેખક : ડૉ. વી. કે. આર. વી. શાવ, પી એચ. ડી. (કેમ્બ્રીજ).

હિંદુસ્થાનના તાજેતરના આર્થિક ક્ષતિહાસમાં અનેકો અતિશય હિતાવહ જનાવ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કારોબારી સમિતિએ કરેલી રાષ્ટ્રીય નિયોજન કમિશનની નિમણૂક છે. આ મંડળની નિમણૂક સાથેજ, અને કેટલાક દાખલામાં એની પહેલાં, સંખ્યાબંધ પ્રાંતિક સરકારોએ આર્થિક અને ઔદ્યોગિક તપાસ સમિતિઓ નીમી છે, જેની તપાસના મુદ્દાઓ અને નિર્ણયો બેચક રાષ્ટ્રીય કમિશનની યોજના માટે સારા સાધનરૂપ થઈ પડશે. પહેલાં આ પ્રાંતિક સમિતિઓ અને પછી રાષ્ટ્રીય નિયોજન કમિશને જે પ્રશ્ન હાથ ધરવાનો છે તે મોખરાના પ્રશ્નની હું અહિં જણાવત કરીશ. આ પ્રશ્ન રાષ્ટ્રીય અર્થરચનામાં નાના ઉદ્યોગોના સ્થાનનો છે. ગૃહઉદ્યોગોનાં હિતો બાકાત રખાય છે.

અત્યાર મુખી ઔદ્યોગિક નીતિ અંગે તેમણે કરેલા નિર્ણયોમાંથી હિંદી અર્થશાસ્ત્રીઓએ ગૃહઉદ્યોગનાં હિતોને બાકાત રાખ્યાં છે. તેમનો નિર્ણય હમેશાં એવો જ રહ્યો છે કે ઔદ્યોગિકરણ યત્ન જોઈએ. એ ઔદ્યોગિકરણ ચંત્રસામગ્રીના બહોળા ઉપયોગના ધોરણે યત્ન જોઈએ અને તે દેશનાં ચેત્સાંક પસંદ કરેલા કન્દોમાં ઔદ્યોગિક પ્રગમના મોટા કેન્દ્રિકરણનું સ્વરૂપ હો જેમાં યત્રોનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા મોટા ઉદ્યોગના ઉત્પન્ન સાથે ગૃહઉદ્યોગો આર્થિક રીતે હરી શકે હરી શકે તેમ નહીં એ ધોરણે તો સ્વષ્ટ છે અને તેથી તે ઉદ્યોગોએ પાછળ જ રહેવાનું છે અને રહેવું જોઈએ.

યત્રો વાપરતા ઉદ્યોગોના ઉત્પન્ન સાથે દરિશાઈ કરવાની અશકિતને લીધે જેમને પાછળ રહેવાનું છે તેવા ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલાં

માણસોની રાહત માટેની પણ કોઈ નીતિ યોજવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નથી. દેખીતી રીતેજ આવું વલણ 'ઔદ્યોગિક નીતિની રાહખરી કરી શકશે નહિ. રાષ્ટ્રીય અર્થકારણના કોઈ પણ વિકાસમાં ગૃહઉદ્યોગના દાવા અને હિતોને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂરિયાત તરફ આટલું બહુ આગળ પડતું ધ્યાન જોવાનું માન કોઈ ધંધાદારી અર્થશાસ્ત્રીને હાથે નહિ પણ મહાત્મા ગાંધીજીને શયે જાય છે; પ્રો. જે. સી કુમારસ્વા જેવા અખિસ હિંદ આંદોલોગ સંઘના સત્તાવારી પ્રતિનિધિનો રાષ્ટ્રીય નિયોજન કમિશનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તે એક શુભ ચિન્હ છે. ગૃહઉદ્યોગના એ વિભાગ.

રાષ્ટ્રીય અર્થકારણમાં નાના ઉદ્યોગોના સ્થાન સંબંધમાં મારે શું વલણ છે તે આ લેખમાં જણાવવાનો મારો ઉદ્દેશ નથી. પ્રમાણિકપણે કહું તો આ વિષય અંગે હું કંઈ ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ નિર્ણય કરી શક્યો નથી. તેથી આ પ્રશ્નને હાથ ધરવામાં જેમનો વિચાર કરવો પડે તેમ છે તેવા મુદ્દાઓ અને ટાંકવાનો મારો આશય છે. આમ દાખલા તરીકે આપણે ગૃહઉદ્યોગના એ વિભાગ પાડવા પડશે. એક તો, યત્રો વાપરનાર ઉદ્યોગના ઉત્પન્ન સાથે દરિશાઈ કરી શકે તેવા અર્થમાં આર્થિક ઉદ્યોગો અને બીજા અનાર્થિક ઉદ્યોગો, જેનું ઉત્પન્ન વેચાણની બહોતર વ્યવસ્થા છતાં યત્રો વાપરનાર ઉદ્યોગોના ઉત્પન્ન સાથે બાવમાં દરિશાઈ કરી ન શકે તેમ હોય તે. પહેલાં ઉદ્યોગોનું સ્થાન તો રાષ્ટ્રીય અર્થરચનામાં કાપડેસરનું છે એમ બારેમાં બારે રિપતિસ્પરત અર્થશાસ્ત્રી કહ્યું

કરશે; પણ ખરો પ્રશ્ન તો ખીલ્લ વર્ગના ગૃહઉદ્યોગો સંબંધમાં ખડો થાય છે. એ ઉદ્યોગો અત્યારે વસ્તીના મોટા ભાગને રોજ આપે છે અને જે તેને આર્થિક બચાવના નિરંકુશ અમલ આગળ હોડવામાં આવે તો તે યંત્રો વાપરનાર મોટા ઉદ્યોગોની દરિદ્રતામાં ટકી શકે તેમ નથી. એકલી આર્થિક દક્ષીણ જ તેમને બહુ આગળ લઈ જઈ શકે તેમ નથી, સરતી વસ્તુ આવશ્યક રીતે સારી વસ્તુ હોતી નથી, મહાત્મા ગાંધીજીના યુગ્મદર્શન કહીએ તો: “ પૈસા કરતાં જીવનની કિંમત વધારે છે, આપણાં વૃદ્ધ માતા પિતા જે કંઈ કામ કરી શકતાં ન હોય અને આપણાં નજીક સાધનો પર ભાર સમાન હોય તેમને મારી નાખવાં એ વધારે સરતું છે, આપણાં બાળકો જેમની આપણા ઔદિક એથઆરામમાં આપણે જરૂર નથી અને કંઈ પણ બદલો મેળવ્યા સિવાય જેમને આપણે નિલાવવાની જરૂર છે તેમને મારી નાખવાં એ પણ વધારે સરતું છે; છતાંએ આપણે નથી તો આપણા માતા પિતાને મારી નાખતા કે નથી આપણાં બાળકોને કલ કરતા. ઉત્કૃષ્ટ તેમને પોષવાના કાર્યને આપણે આપણે અધિકાર માનીએ છીએ, પછી ભલેને તેમના નિલાવવું ખર્ચ ગમે તેટલું ન આવે. ” આથી એ તો દેખીતું છે કે આર્થિક સિવાયનાં કારણો અનુમાર ગૃહઉદ્યોગોને નિલાવવા એ ઈચ્છનિય છે, પણ ગૃહઉદ્યોગોને નાણુદ કરવા માટે આર્થિક દક્ષીણ પણ રચ્ય નથી. છેલ્લે બ્યારે આપણે મોટા ઉદ્યોગો કે ગૃહઉદ્યોગોની આર્થિક સર્વોપરિતાની વાત કરીએ ત્યારે આપણે એ હકીકત ધુલવી ન જોઈએ કે આપણે જે આર્થિક કસોટીનો અમલ કરીએ તે આખા રાષ્ટ્રના અર્થ કારણને લગતી હોવી જોઈએ અને કોઈ છુટાછવાયાં વ્યક્તિગત દાખલાને નહિ. જે આપણે આ દૃષ્ટિબિંદુ અપાત્યાર કરીએ તો અમુક પ્રકારના મોટા

ઉદ્યોગોનું ઉત્પન્ન એ જ પ્રકારના ગૃહઉદ્યોગના ઉત્પન્ન કરતાં વધારે સરતું છે એ હકીકતમાં જ બધું આવી ન જાય: જે, હકીકતમાં આવી દરિદ્રાઈ પરિણમે ગૃહઉદ્યોગોમાં કામ કરતા માણસો બેકાર બને અને જે એ બેકારોને મોટા ઉદ્યોગોમાં સ્થાન ન મળે તો મોટા ઉદ્યોગોમાં યંત્રોએ ઉત્પન્ન કરેલા માલના ખર્ચની ગૃહઉદ્યોગના ઉત્પન્નના માલના ખર્ચ સાથે સરખામણી કરતાં પહેલાં ગૃહ-ઉદ્યોગના કારોગરોની બેકારીથી સમગ્ર રાષ્ટ્રને આવનારા ખર્ચને યંત્રોના ઉત્પન્નના માલના ખર્ચમાં ઉમેરવું જોઈએ, જે આ કસોટીનો અમલ કરવામાં આવે તો માલુમ પડી આવશે કે યંત્રોએ ઉત્પન્ન કરેલી સંખ્યાબંધ વસ્તુઓ જે આપણને વ્યક્તિગત રીતે સસ્તી પડે છે તે સમગ્ર પ્રજાના હિસાબે ખરેખર સસ્તી નથી, ઉદ્યોગોની ખીલવણી.

વધુમાં આપણા જેવા મોટા દેશના અર્થ-ચીન ધોરણે કરવામાં આવેલા ઔદ્યોગીકરણને દેશના ગૃહઉદ્યોગોની સ્થિતિ સાથે યોગ્ય રીતે સંયોજીત કરવામાં ન આવે તો ઔદ્યોગિક દોલતવાળાં થોડાંક કેન્દ્રો ઉભાં થાય, બ્યારે બાકીનો દેશ ગ્રામ્ય રહે અને તેને પોતાના જીવન માટે લગભગ ખેતી અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા ધંધા ઉપર આધાર રાખવો પડે. આવી જગતો વિકાસ અનેક દૃષ્ટિએ ઈચ્છનિય ન બને તેથી, થોડાંક કેન્દ્રોમાં રહેતાં માણસોને જ લાભ થાય એ રીતે આપણા ઉદ્યોગોને ખીલવવા કરતાં જેને પરિણામે દેશના બિન્ન બિન્ન ભાગોમાં રહેતા માનવીઓને લાભ થાય એ રીતે વહેંચણી અને અકેન્દ્રીકરણના ધોરણે ખીલવવા જોઈએ એવી વિચારણા યોગ્ય નથી? થોડાંક મથકોએ જ ઉદ્યોગ કેન્દ્રિત થઈ જાય એના કરતાં એ અકેન્દ્રિત હોય એમાં મણુરોની અશાન્તિ અને સામાજિક તોફાનોનાં ભય

આછો રહેવાનો સંભવ છે. એ મુદ્દાનો પણ વિચાર કરવા જેવો છે. અલગત, આથી હું એમ કહેવા નથી માગતો કે દરેક ઉદ્યોગનું અકેન્દ્રિકરણ શક્ય છે અગર તે ઔદ્યોગિક કામોનાં યંત્રોનો વપરાશ ઇચ્છનીય નથી. જે માલના રાષ્ટ્રીય ઉત્પન્નને વધારવું હશે તો ઔદ્યોગિક ધંધામાં યંત્રોનો ઉપયોગ કરવો જ પડશે અને “બૌદ્ધિક ઉદ્યોગોમાં” અમુક હદ સુધી કેન્દ્રીકરણ પણ અનિવાર્ય બનશે. પણ આનો અર્થ એમ કરવાની જરૂર નથી કે તમામ અનાર્થિક ગૃહઉદ્યોગોને પગભર થવા ન દેવા; કારણ કે એમાં બેકારી અને સામાજિક દુર્વ્યય છે. તેથી, ઔદ્યોગિક નીતિનું ખ્યેય મોટા ઉદ્યોગો અને ગૃહઉદ્યોગોની સમ-પ્રજ્ઞા જાળવવાનું હોવું જોઈએ અને તેમાં રાષ્ટ્રના માલનું ઉત્પન્ન ઇચ્છનીય ધોરણે રહે અને

જેને કામ જોઈએ તે દરેક માનવીને કામ મળી રહે અને દોલત મુદીભર કેન્દ્રોમાં મુદીભર માનવીઓના હાથમાં રહે અને આ દેશના વિશાળ વિસ્તારમાં રહેતી બહુમતી પ્રજા એ જેવા પણ ન પામે એવું ન થાય એ જોવાનું છે. આ સમગ્રતા કેવી રીતે જાળવવી, કયા કયા ગૃહઉદ્યોગોને ચાલુ રાખવા અને કયા સાધનો દારા, એ બધા પ્રશ્નો પ્રાન્તિક તપાસ સમિતિઓની તપાસની રાહ જુએ છે અને જ્યારે આ સમિતિઓ પોતાની તપાસના અહેવાલો પેશ કરશે ત્યારે રાષ્ટ્રીય અર્થકારણ-માં ગૃહઉદ્યોગોના રચાણના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે આપણને અત્યાર કરતાં વધારે પુરતી સામગ્રી મળી રહેશે, એમાં મને જરાય સંકે નથી. *

* ફેબ્રુઆરીના ‘વેપાર’માં આ લેખ છપાયો છે.

કલાપી સ્મારક ગ્રંથ

શ્રીમાન,

લાહીના રાજવી કવિ સ્વ. કલાપીની પ્રતિભા માટે આપને માન જરૂર હશે. આપણા સાહિત્યમાં તેમણે અગ્રણ્ય પ્રસાદ પૂર્યો છે; અને અનેકના જીવનમાં એમની કાવ્યપ્રકૃતિઓ વજ્રાષ્ટ મંદ છે. અમે એ સમર્થ કવિનો સ્મારક ગ્રંથ તૈયાર કરી રહ્યા છીએ. ઘણા મુરબ્બી માર્ગરોએ, સ્વ. ના રનેહીમિત્રોએ, અને મહાગુજરાતના વિદ્વાન લેખકોએ અમારા પ્રયાસમાં રસ બતાવ્યો છે; અને આપને પણ આ પ્રયાસ પસંદ પડશે જ એમ અમને અહીં છે.

અત્યાર સુધીમાં આ ગ્રંથ માટેની તૈયારીઓ થઈ ચુકી છે. ગ્રંથને જેમ અને તેમ વધુ સમૃદ્ધ કરવા અમે ઇચ્છીએ છીએ, એથી સહગત સંજોગે જેમને કાંઈ પણ વિચારો આપવાના હોય એ બધાને અમે આથી જાહેર આમંત્રણ આપીએ છીએ. આપણા વિદ્વાનો, વિવેચકો, કવિઓ, લેખકો, ચિત્રકારો અને જે ગાયકો પર સહગતનાં કાવ્યોએ અસર કરી હોય, તે બધાનો સહકાર અમે ઇચ્છીએ છીએ.

આપ શ્રેષ્ઠક હો. તો એમના પર સુંદર લેખ લખીને, કવિ હો તો કાવ્ય રચીને વિવેચક હો તો એમનાં કાવ્યો પર વિવેચન લખીને, ચિત્રકાર હો તો એમનાં કાવ્યો ઉપરથી સ્ફુરેલાં ચિત્રો આપીને, ગાયક હો તો આપના ઉપર એમણે જે અસર કરી હોય તે જણાવીને, તેમજ તત્ત્વી હો તો આપના પત્રમાં સ્વ. સંજોગે જે જે લેખો, કાવ્યો, વિવેચનો, ઇત્યાદી પ્રકટ થયાં હોય તે સર્વેના લેખકોનાં નામ સરનામાં તથા જે જે અંકમાં તે પ્રસિદ્ધ થયાં હોય તે સંજોગે સંપૂર્ણ સૂચના આપીને, તેમજ અમારા પ્રયામની જાણ લેખકોને તથા વાચકોને કરીને જરૂર સહકાર આપશે જ, એ અમારી આશા વ્યર્થ નહિ જ ગણ.

શ્રી. સાહિત્ય સેવક

વહીવટ મેર્યાચન્દ્ર ર. બુદ્ધ

સંપાદક : “કલાપી સ્મારક ગ્રંથ”

મોર મુગટ ધારી

લેખક :

શ્રી. અનુરાધા

એક વૃદ્ધ પુરુષ એક વખતે પુષ્પા નદીના કિનારા પર આવી પહોંચ્યો. યોગાનું હતું અને નદીમાં પૂર આવેલું હતું. સામે પાર કોઈ રીતે જવાય એવું હતું નહિ. સામે પાશના ગામમાં તેની પુત્રી માંદી હતી. પશુ છુટકો નહોતો એટલે તિરાણ ચક્રને વૃદ્ધ પાછો જતો હતો. એટલામાં કોઈએ તેને દૂરથી જીમ પાડી. એક લાંબો ને કદાચર પુરુષ જંગલીથી આવતો આવતો તેની પાસે આવતો તેણે જોયો. પાંચે આવીને તેણે પૂછ્યું, “ મહારાજ, આપને સામે પાર જવું છે ? ” વૃદ્ધે હા કહી એટલે તેણે કહ્યું, “ મારા ખખા ઉપર બેસાડીને હું આપને લઈ જઈશ. આવો. ” વૃદ્ધને બહુ જ નવાઈ લાગી. તેણે કહ્યું, “ ના, ના, એવું સાહસ મારે ખાતર આપને કરવાની કંઈ જરૂર નથી. ” પેલા પુરુષે પૂછ્યું ‘ પણ આપને સામે પાર જરૂરનું કામ છે ને ? ’ વૃદ્ધે જવાબ આપ્યો કે, “ હા, મારી પુત્રી માંદી છે. પણ હવે તો હું નહિ જઈ શકું. હરિષ્ચંદ્ર ! ’ પેલા પુરુષે બોલ્યો, “ ના, ના, આપ જઈ શકશો. હું લઈ જઈશ. આપ મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખો. હું બહુ જબરો છું. ” વૃદ્ધે કહ્યું કે, “ મારું, પણ આપનું નામ તો કહો, ને અહીંયાં શું કરો છો તો તો કહો. ” ત્યારે તે પુરુષે બોલ્યો ‘ મહારાજ, મારું નામ અર્નગજીત છે. મારાં માળાપ હું છેક બાલક હતો ત્યારે મૃત્યુ પામ્યાં હતાં ને મને ખબર નથી કે તેઓ કોણ હતાં. હું કેવી રીતે મોટો થવા પામ્યો તે પણ મને ખબર નથી. પણ બાલપણથી જ મારો બધો મજબુત હતો. ને હું કુત્રાન થયો ત્યારે તો ગામના ગધા જ યુવાનોને હું દરાવવા લાગ્યો. મને ખબર પડી કે મારામાં અસાધારણ બળ

છે. છેવટે હું હાથમાં તરવાર ને ઢાલ લઈને ગામ છોડીને ગયો, ને એક ઘણા જ બળવાન ગણતા રાજાની નોકરીમાં રહ્યો. મારો માલિક ખરેખર ઘણો જ બહાદુર ને હિંમતવાન હતો. પણ તેની નોકરીમાં થોડો વખત રહ્યા પછી મને ખબર પડી કે તે મધુરાના રાજા કંસથી બહુ જ બહીતો હતો. બીકણ માણસની મને પરવા નહોતી. એટલે હું તેને છોડીને કંસના દરબારમાં ગયો. તેણે ઘણી જ ખુશીથી મને પોતાના અગ્રણી તરીકે નોકરીમાં રાખ્યો. થોડા દિવસના પરિચય પછી મને લાગ્યું કે કંસ તો બહુ જ બહાદુર છે ને ખરું જોતાં અગ્રણીની તેને જરૂર નથી. કેમકે તે કોઈથી પણ બહીતો હતો નહિ. મને યશું કે છેવટે મારું જીવન સફળ થયું. કેમકે મેં એવો એક પુરુષ શોધી કઢાડ્યો કે જેને આખી પૃથ્વી પર કોઈની બીક જ નહોતી. બાલપણથી જ મને એવા જ પુરુષ પાસે નોકરી કરવાનું મન હતું.

એક દિવસ હું મહારાજા કંસ સાથે એક ઉપવાસમાં ફરતો હતો તે પોતાના બાલ-પણના પગકંમોનું વર્ણન કરતો હતો. એટલામાં થોડે દૂર એક મોર કલા કરીને નાચતો મેં જોયો અને રાજાનું ખ્યાલ એ તરફ ફર્ક્યું. પહેલાં તો તેણે તેની તરફ બહુ જ આનંદથી નિયું પણ પછી જાણે તે જોઈને કાંઈ બીજો વિચાર ઝુઝકે હોય તેમ થોડીવાર પછી તેણે બહુ જ લામબીત આંખોએ તેની તરફ જોયું ને પછી મને તરત ત્યાંથી પાછા જવાનું કહ્યું. મને ઘણી જ નવાઈ લાગી પણ મેં કંઈ જ પૂછ્યું નહિ. મેં મનમાં વિચાર્યું કે રાજા કોઈક કારણસર મોરથી બહીતો છે.

ફરી એક દિવસ હું રાત્ર સાથે નગરમાં ફરતો હતો. નગરના દરવાગ પાસે એક કુંભાર ચાક ફેરવતો હતો. હું કુંભારને કાંઈક પ્રશ્નો પૂછતો હતો એટલામાં મેં અચાનક રાત્ર તરફ જોયું. રાત્ર ભયભીત નજરે ચાક તરફ જોતો હતો. હવે તો મારા મનમાં ચોક્કસ આવી ગયું કે મારી - ધારણા ખોટી છે, રાત્ર ઘણો જ દિગ્ભ્રમવાન નથી. તે કોઈક કારણને લીધે મોરથી અને કુંભારના આકર્ષી બનીએ છે.

તે દિવસે રાત્રગદમાં ગયા પછી મેં રાત્રને મોરથી અને ચાકથી બંધીવાનું કારણ પૂછ્યું. રાત્રએ થોડી આનાકાતી પછી કહ્યું કે “હા, મને એક જણનો ભય છે.” મેં કહ્યું, “કોણ ?” ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “હું જેનાથી ભય પામું છું તે એક બાળક છે તે માથે મોરનું પીંછું પહેરે છે, અને એક હાથમાં ચક્ર રાખે છે.” તરતજ હું રાત્રની નોકરી છોડીને જતો રહ્યો, અને પછી ઘણા કાળ સુધી માથે પીંછાંવાળી ને હાથમાં ચક્રવાળી વ્યક્તિની શોધમાં બેઠકયો મને તેણે કોઈ મળ્યું નહિ. છેવટે એક રાત્રે હું પાકયો પાકયો એક ઝુંપડી પાસે આવ્યો. ઝુંપડીમાં એક વૃદ્ધ રહેતી હતી. મેં રાત્રવાસો ત્યાં કરવાની રજા માંગી તેણે ધણીજ ખુશીથી મને આવકાર આપ્યો. સુતા પહેલાં તેણે મને માંસ તામકામ પૂછ્યું અને બટકવાનું કારણ પૂછ્યું. મેં મારી બધી વાત કહી. તે સંતોષાને પેટી વૃદ્ધાએ કહ્યું કે, “માથે મોરનું પીંછું ને હાથમાં ચક્રવાળા બાળકને હું જાણતું છું. તે તો કોઈથી પણ ભયભીત થતો નથી. મને તેની વાત ખજાર છે.” મેં તે વાત કહેવાની તેને વિનંતી કરી એટલે તેણે તે બાળકનાં બાલપણનાં પરક્રમોની આખી વાત કહી પછી તેણે મને કહ્યું કે માથે મોરનું પીંછું ને હાથમાં ચક્રવાળા બાળકની નોકરી તારે કરવી

હોય તો તું તારા હથિયાર ત્યજ દે. કેમકે મનુષ્યો એકબીજાની સાથે વગર કારણે લડે છે તે તેને જરા પણ પસંદ નથી.” મેં કહ્યું કે, “સાર, હું ત્યજ દર્શા.”

ખીજે દિવસે સવારના વૃદ્ધા મને આ નદી ઉપર લઈ આવી અને કહ્યું કે, “તારામાં બહુ બળ છે માટે એ બળનો ઉપયોગ એવી રીતે કર કે તારો નવો માલિક ખુશી થાય.” એમ કહી તેણે મને આ કામ સોંપ્યું છે-અશક્તોને નદીને સામે પાર લઈ જવાનું-વૃદ્ધા કહે છે કે માથે મોરનું પીંછું ને હાથમાં ચક્રવાળો મારો નવો માલિક આ રીતે પ્રસન્ન થશે.”

પોતાના વિષે બહુ કહી રહ્યા પછી અનંમજીતે વૃદ્ધને પોતાના બધા ઉપર ભેસાડ્યો ને નદીના ઉજાગતાં પાણીમાં ધકેલે તેને સામે પાર લઈ ગયો.

આ વાતને ત્રણેક મહિના ઘણા બધા નદીનું પાણી હવે શાન્ત થઈ ગયું, હવે તો પણ અનંમજીત પોતાનું કામ કર્યા કરતો હતો. હવે તો ઘણા કોડો તેને જાણખતા હતા અને નદી જાળંગવા માટે તેની પાસે આવતા હતા.

એક દિવસે સવારનાં સૂર્યોદય પહેલાં એક નાનો સરખો ગરીબ બોકરો અનંમજીત પાસે આવ્યો. તેની ઉંમર છ સાત વરસથી વધારે નહિ હોય. તેણે, કાંતાં તુલાં કપડાં પહેરેલાં હતાં, ને તેણે મોં ધણીજ દયામણું હતું. તેણે નદી જાળંગવાની ઇચ્છા બતાવી. અનંમજીતે અનંદથી તેને ખભે ભેસાડ્યો, ને નદીમાં ચાલવા માડ્યું. થોડાંક પગલાં ચાલ્યા એટલે એને લાગ્યું કે બાળક જરા ભારે હતો. પછી જેમ જેમ આગળ ચાલતો ગયો તેમ તેમ બાળકનો ભાર ઘણોજ વધવા લાગ્યો. તેને ધણીજ નવાઈ લાગી, અધવચ પડોંચો એટલીવારમાં તો તે દાંડી ગયો. તોપણ દિગ્ભ્રમથી આગળ ચાલ્યો. એણે વિચાર્યું કે,

‘આટલાં બધાં ભારે ભારે માણસોને હું લઈ જઈ જઈને આટલા નાના બાળકને ઉંચકાં મને કેમ આવો થઈ લાગે છે ? જરૂર મારું બળ ઓછું થયું છે. અથવા તો હું વૃદ્ધ થવા આવ્યો.’ એમ વિચાર કરતો કરતો તે આત્રણ ચાલ્યો. છેવટ સામે કિનારે પહોંચ્યો ત્યારે તો તે આંખોને લોથપોથ ધઈ ગયો હતો. તેણે બાળકને ભૂમિ ઉપર મૂક્યો અને બોલ્યો, “બાપુ, તારામાં આટલો બધો ભાર કેમ છે ? આટલા દિવસ આટલાં બધાં મનુષ્યોને ઉંચક્યાં પણ મને એ બધાં કરતાં તું ભારે લાગ્યો. એવું કારણ શું ?” બાળકે કહ્યું, “હું કોણ છું તે તું જાણે છે ? અનંગજીતે ના કહી. તરતજ બાળકનું રૂપ બદલાઈ ગયું. શાંતિપૂર્ણ હાથમાં પહેરેલો, કપામણી મુખવાળો મરીબ છોકરો ગુમ થઈ ગયો ને તેને બદલે અનંગજીતે પોતાની સામે એક દસમુજોને

રૂપાળો બાળક ઉત્તેડો જોયો તેણે પીતાંબર પહેરેલું હતું, ગળામાં પુલનો દાર પહેરેલો હતો. લાંબા કાળા વાળ ખભા ઉપર લટકતા હતા ને તેના ઉપર નાનો સરજો સોનાનો મુગટ પહેરેલો હતો અને તેના ઉપર મોરનું પીછું શોભતું હતું. એક હાથમાં ચક્ર હતું, અનંગજીતે તો મોહિત થઈને જોઈ જ રહ્યો.

ચોડીતારે તે પગે પડ્યો. બાળકે કહ્યું “તું જે બાળકને શોધતો હતો ને જ હું છું. મારા ભકતોમાંથી જેમને પહેલાંના કંઠમાં પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે તેમનાં પાપનો ભાર બધો હું લઈ લઈ છું, અને તેથી જ હું બાળક છું તો પણ મારા ભાર તને સર્વથી વધારે લાગ્યો. તેં મારી એકનિષ્ઠાથી સેવા કરી છે તેથી હું તારા ઉપર બહુ જ પ્રસન્ન થયો છું.” એમ કહીને બાળકે અનંગજીતને હાથ પકડ્યો ને બંને અંતર્ધાન થઈ ગયા.

વર્ષા ને વાદળી

: ભીમપલાસ :

લીલમલીલાં, લીલમલીલા તરેવર લયગાય

લીલુડી ચુંદડીએ વર્ષા ચોદાય.

ટપટપ ટપટપ વર્ષાનાં બિંદુડાં

ચોવણીની પાંદડીએ પડતાં ઢોળાય...લીલમલીલાં.

નીલમરંગી નમચાકે વાદળી ના

રાસે રમતાં મુકું અંત મલગાય...લીલમલીલાં.

લાલનરંગી વર્ષા પડુલી, જલગાવતી

સૂજનને નીરે નવાછ મલગાય...લીલમલીલાં.

ઝોડે પપૈયા, ગીળના ગવૈયા

ઝીલતાં વાદળીની ચુંદડી ભીંજાય...લીલમલીલાં.

વધું ને વાદળી મેષ્ટને વીનવે

પુલકિત વાતાં સુખિ સહિયે સંચાય...લીલમલીલાં,

મનુ દેસાઈ

લેખક : શ્રી. જયન્તીલાલ ઝોલા

‘ક્યારે યાશું બાહ્યાંતર નિર્ઘન્ય જો’

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર

માનવ અનેકવિધ ગ્રન્થીઓથી ભર્યો પૂરો છે. માણસ, જે કંઈ વિચારે, બોલે કે વર્તે છે, તેની પાછળ આ ગ્રન્થીઓનો તાકાતદાર હાથ કામ કરતો હોય છે. એ ગ્રન્થીની ચૂડમાંથી છૂટવું એ માનવજાતનું સનાતન યુદ્ધ છે, માનવજાતનું ધ્યેય છે, માનવજાતની કેળવણી છે.

એક આધિજાતે હાથીની શું હાથ લાગે છે ને એ ગાંઠ વાળે કે હાથી તો સાપ જોવા જ હોય, બીજાને પગ ઉપરથી ચાલવો ને ત્રીજાને પૂંછડી ઉપરથી દોરડું લાગે છે. સાચું તો જેની આંખ ખુલ્લી છે તે જ જાણે છે.

આમ જ માનવજાતનું છે. આપણે બધાં અજાણીધારે હાથી તપાસી રહ્યા છીએ. કોઈ માણસ બીજાને જીવનપથ દાખવી રાંઠે તેટલો જાની નથી.

જતાં જગતમાં ઉમર કારણે, પૈસા કારણે, સત્તા કારણે, વાચાળતા કારણે સમજા લેતા, નબળા ઉપર યુગ્મગીરી ચલાવી રહ્યા છે ને એ યુગ્મગીરીને શિસ્તના સુદર નામ આપે છૂપાવે છે.

સામાન્યતઃ જગતમાં શિસ્તનો જુસ્મ કરીએ, સિપાઈ, કેદી, બી અને બાળક ઉપર જ કરવામાં આવે છે. સમજા લેતા પોતાને માટે શિસ્ત આવશ્યક માનતા નથી.

એક જ પ્રસંગ :

પિતા-પુત્ર મળવા આવે છે. યજ્ઞમાન સ્વાગત અંગે મૂખવાસમાં ધાણાની દાળ ધરે છે. પિતા બહુજ શિષ્ટતાથી થોડીક દાળ લઈ પોતાના પુત્રને આપે છે ને પોતે પણ ઉમરની ત્રિશશીને દિસામે લેવાય તેટલી જ વધારે દાળ શિષ્ટતાથી લે છે, વાતો ચાલે છે, પુત્રને મળેલી દાળથી સંતોષ નથી થતો ને એ સહજ જ રકાખીમાંથી દાળ લે છે. પિતા પુત્રને સમ્મતનો પાઠ આપે છે ને દાળ પાછી રકાખીમાં ચૂકાવે છે. પુત્ર નિરાશ થઈ બેસી રહે છે.

વાતો આગળ વધે છે ને રહેતે રહેતે પિતાથી વાતો સાથે રકાખીમાંથી ધાણાની દાળના ચપટા મ્હેમાં ચૂકતા જાય છે. વાતો સાથે રકાખીની દાળ પણ ખલાસ યાય છે. પિતાનું ત્યારે ખ્યાન જાય છે ને હસતા કહે છે: ‘ધાણાદાળ સારી લાગે! હું તો વાતોમાં બધી જ ચડાવી ગયો!’

યજ્ઞમાન સંવેદક હશે છે, ત્યારે પુત્ર ચૂચક રીતે પિતા સામે બોધ રહે છે.

આ આપણી શિસ્તની કેળવણી!

યુદ્ધ શિસ્ત, એ અત્યાવશ્યક વસ્તુ છે. પણ એ તો સુશિક્ષણનું પરિણામ હોઈ શકે. ને તેનો જન્મ સ્વાર્થ અને સમજણમાંથી

સંભાવે, અત્યારે અખત્યાર કરાતી સિસ્તરીતિ એ બાળક ઉપરનો દિટલરસાષ જુલમ જ છે. સત્યની શોધમાં આયતી માતવર્ગત, જાણે સત્ય હાય લાગી ગયું હોય તેમ ભવિષ્યની પ્રશ્નને દેવે જુલમ છે, એ ગંભીર ભૂલ થાય છે.

કેળવણીમાં કોઈની પણ અતિ આવરમકતા હોય તો તે બાળક તન્ન મન-મનમરી, બાલ-મનોરુત્તિ જાણુવા મંપતી મંપકારી, પ્રેમ દર્શાવી માતાની છે. પછી એ માતા જન્મ-દાતા મા હો. પિતા હો કે શિક્ષક હો.

પ્રેમ છલકરી આંખે આ ઉમરી પ્રજા સામે જોરાશે ત્યારે વર્તમાન ને ભવિષ્યની પ્રશ્ન મન્યોવિદ્યાથી ચતી જશે ને પરિણામે સુખી થશે.

પણ એ ધન્ય જીવન કયારે થશે ? ત્યારે-ત્યારે ધારું બાહ્યતર નિર્ધન્ય જો.

દેવલાદી-બાલશૂરનો વહીવટ—

સામાન્યનઃ આંતર વહીવટ બને તેટલો બાળકો ઉપર હોય છે, તેમની એક શિશુસભા છે જે અધિકારીઓ દ્વારા વહીવટ ચલાવે છે. બાળકો કેમ ન્યાય જોએ છે તે નીચે જોઈએ.

‘એક દિ’ એક પિતા બેઠાંતા ને તેમની દીકરીને બીજા બાળક ગુરતો માર્યો તરત જ બદલામાં તેમની દીકરીએ ગુરતો માર્યો.’

‘હાં. હાં. બેન મરાય ?’ સદજ જ પિતા બોલ્યા.

‘પણ જોયું નહિ એણે જ હમણાં મને ગુરતો માર્યો ?’ દીકરીએ દલીલ કરી.

અને પિતાએ મને પૂછ્યું ‘બાપ આ ક્યાનો ન્યાય.’

‘શિશુસભાના એવો કાયદો છે કે સખજા નખજાને મારે તો બીજાં વચ્ચે પડે. પણ સરખે સરખાં વચ્ચે કોઈ ન આવે. તેઓ હાથે જ ન્યાય જોખા લે.’

એક વાર હું ને મહેમાંનો ઉભા હતા. એક બાળકે બીજા પાસે દહથી સાલકલ માગી. પણ પેલાએ ન આપી. બીજાએ સાલ-

કલ ખેંચી. ને પેલો પડી ગયો. પડ્યો ને લાગેલું પણ ખરું. એની પાસે એ રસ્તા હતો: એક પેટાને મારવાનો ને બીજો ફરિયાદ કરવાનો. પણ તેમાંનું કંઈ જ ન કરતાં, ધૂન ખંખેરતા અમારા સામે દલી પડ્યો ને બીજી પ્રગતિ શોધવા ગયો.

એણે બદલો ન લીધો કેમકે તેને શિશુ-સભાના કાયદાની ખબર હતી. પોતે બીજા કાયદે સાલકલ ન આપે તો આવું પરિણામ આવે જ એવો તેની પાસે સ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો.

એક બાળક દંમેથ પેતાનાથી નાનાંઓને દેરાન કરે. શિશુસભાના પ્રશ્નને અનુકરણ ચલના કરી પછી તેમને સભામાંથી બાદ કરવામાં પણ આવેલા; પણ પરિણામ કંઈ ન આવ્યું. છેવટે ખાસ સભા ભરી વિચાર ચલાવ્યા.

બધાએ વિચાર દર્શાવ્યા ને લગભગ નક્કી થયું કે જો ‘દલે એ નાનાને મારે તો મોટાએ તેને મારવું.’

પણ ત્યાં જોમની પાસેથી હું આશા ન રાખું તેવા બાળકે જિભા ચઢને કહ્યું કે ‘દલુય આપણે એમને સમજાવીએ ને છેલ્લી તક આપીએ. નહિ તો પછી બીજી સભામાં છેલ્લો કરાવ પસાર કરવો.’

‘આમાં હું શિશુસભા કેટલું લાગણી-ભર્યું સંચાલન કરવા છ-તેજર હોય છે તે કહેવા માયું છું.’

બોજનશૂરનો વહીવટ બાળકો જ ચલાવે છે—

બોજનશૂરનું રવાન કેળવણીની દૃષ્ટિએ ઘણું મહત્વનું છે. પહેલાં તો અમે સામાન્ય જાગૃત્ય રીતે અનુસર્યાં. પણ આ તો નાનાં બાળકો રજાં એટલે એ રીતિ નકામી થઈ, જેમકે પહેલાં ભોજન-શૂરમાં અમુક બાળકો પીગસતાં ને બીજાં જમતાં. પણ તેમાં બાળકોને દીધેલું ખાવાનું રહેતું અને એમાં અસંતોષ રહેતો દેખાયો. અમે ફેરફાર કર્યો.

જમવા માટે બાજક જેટલાં ઉંચાં ટેબલો જનાવ્યાં ટેબલ ફરતાં આંક બાળકો એસે છે ને વચ્ચે એક ચક્ર ગોઠવ્યું છે તેના ઉપરથી જોઈતી વસ્તુ પોતાને હાથે લે છે નીચે ખાનાઓમાં પોતાનાં વાસણો રાખે છે. વાસણો કાચનાં રાખ્યાં છે.

આથી ઘણું કેળવણીનું કામ સરે છે. એક તો બાળક પોતાને જોઈએ તેટલું લઈ શકે છે; તેથી જોળનનો સંતોષ મેળવે. વળી એથી પોતાને કેટલું જોઈશે તેનો ખ્યાલ આવે. ખીજની જરૂરિયાતો તરફ ધ્યાન દેવું થાય. કેમ હેવું, પીરસવું તે શીખે. કાચનાં વાસણો હોવાથી સફાઈ સારી રહે. ફૂટે એવાં હોમ એટલે એની જળવણીની કાળજી આવે. અને નાનાં બાળકો ધાતુનાં વાસણો સ્વહસ્તે સાફ ન કરી શકે પણ કાચનાં કરી શકે એટલે જાણથી પણ રહે.

જોળન વખતે પાટિયાંથી ઉપર વર્તમાન પત્રોમાંથી સમાચારો લખાય છે અને એ સમાચારો ઘણા બહુ પ્રિય બન્યા છે. એ દ્વારા બાળકો વર્તમાન ઇતિહાસ ને જોળાવું જાન મેળવે છે.

જોળન વસ્તુઓમાં જમતાં જમતાં ચતી સચવા ને દીકાની જોળન અધિકારી નોંધ લે છે ને બાળકોને પ્રિય છતાં ચોચા ખોરાક મળે તેમ વ્યવસ્થા કરે છે.

આરોગ્ય

અમને ઘણીવાર પૂછવામાં આવે છે કે બાલગૃહ ગુજરાતથી દૂર કેમ ? કારણો ખુલાસાં છે. બાળો કમળાં ફૂલો છે. તેના ઉછેર ને વિકાસમાં દુસ્તતની મદદ જોઈએ. એટલેવાથી પૂરતી આવે છે. સમુદ્ર સપાટીથી ૨૦૦૦ ફીટ ઉંચું, સત્વવાળું પાણી, પરિણમે આજ સુધીમાં એક પણ બાળકને ચંબીર માંદગી નથી આવી. અને બાળકોના વિકાસમાં ને વર્તનમાં અદ્ભુત પ્રગતિ દેખાય છે.

બાળકોના અનેકવિધ સાધનોનો ઉપયોગ તેમના વિકાસમાં ખૂબ સહાયક બને છે.

બાલગૃહની શિક્ષણ પદ્ધતિઓ:—

મૌન્ટેસેરી પદ્ધતિ, પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ, સ્વાખ્યાય પદ્ધતિ.

બાલગૃહનાં શિક્ષણ સાધનો

મૌન્ટેસેરી શિક્ષણ સાધનો અને સ્વયં-શિક્ષણનાં સાધનો, એપિક્સોસ્કોપ, સીને પ્રોજેક્ટર, ટેબેરા, રેડિયો, મોનોફોન, લીંગ્વો-ફોન, રેકર્ડર્સ, એરગન, ફ્રંચીન, પૃથ્વીનો ગોળો, સર્વગ્રહ મંડળ, હાડપિંજર, પશુપક્ષી, વનસ્પતિના નકશાઓ, શિવણ સંચો વગેરે. બાલગૃહના શિક્ષણ વિષયો

સંગીત—ગીત, વાદ્ય, વૃત્ત, રૂચ, રાસ, ગરબા, નાટક.

કલા કારીગરી—ચિત્રકળા, ફોટોગ્રાફી, રંગોળી, માટીકામ, શીવણ, બરત, ચૂંચણ, કાતકામ, સુતારકામ, હાથરકામ, કંબારકામ, મોઝીકામ, કલ્યાકામ, રંજકામ, ધોળીકામ, કાંતણકામ, રાંધણકામ.

ભાષા—ગુજરાતી, હિંદી, અંગ્રેજી.

ગણિત—ગણિત, ભૂમિતિ, બ્યવહાર ઉપયોગી હિસાબકામ.

યંત્ર - મિકેનો, બિસ્કર્સ, ઇલેક્ટ્રીક, સ્ટીમર, એન્જીનો.

વિજ્ઞાન—રાસાયણિક પ્રયોગો વનસ્પતિ, પશુપક્ષી જીવજન્ય, કુદરતમાં બનતા બનાવોની વૈજ્ઞાનિક સમજણ.

ઇતિહાસ—એતિહાસિક પ્રયોગો, સ્ત્રી-પુરુષો, રચાનો, વસ્તુઓની વાતો, પ્રવાસદાર, અવલોકનો, વર્તમાનપત્રોની વાતો, જમતના ગુજર્ણધારણની વાતો.

ભૂગોળ—પ્રવાસ, વાર્તા, નકશાઓ, પૃથ્વીનો ગોળો, સર્વગ્રહમંડળ, પૃથ્વીનાં પડોતું અવલોકન બહુ તેમજ ખનીજ પદાર્થોનું જ્ઞાન.

આરોગ્ય—શરીરવિજ્ઞાન, હાડપિંજર, સર્જરચનાના નકશાઓ, હવાપાણી અને ખોરાકની માહિતી, વ્યાયામ, કીડંગણ.

જગત વ્યવહાર—બજારો, ચોરસ, આંદોસ, મેન્ક, સિક્કા, ચલણ વગેરે.

દમતગમત—આતરબહિર દેશી રમતો, સાપકમ, ગાડી, થોડેવારી વગેરે.

તમારા વાળ

તમારા સૌંદર્યમાં મુખ્ય ભાગ લખવે છે.
સૌમ્ય મુશંધ ધરાવતું તાતા કોકોનટ હેર
ઓઈલ અને શાંપુ સહેજ પચ્ચ દાપટીપ
અને ધ્યાન વિના તેને ઉમદા સુંવાળા અને
મુંદર રાખે છે. આજેજ બેઉ મંગાવો.

Tata

તાતાની વાળશેભાની વસ્તુઓ
લગભગ બધી દુકાને તેમજ નીચેના સ્થળે
હમેશાં મળે છે.

ટોમકો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

પો. ઓ. નો. ૫૨૮, મુંબઈ.

ધી તાતા ઓઈલ મીક્સ કું. લી. તાતાપુરમ અને મુંબઈ

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકમો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ઉંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઉંઝા,
મુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એન્ટો લેખ્યો છીએ—

દરેક જાતની ફેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

....પાઈલા ઝીન....

દરમ-મસા માટે ઝીન હરીફ અકસીર ઉપાય છે.

દરમમાંથી પડતું લોહી તુરત બંધ કરે છે. શુદ્ધમાં પડેલા ચીરાને રૂઝાવી મસાને બંધ

મુળથી નાબુદ કરે છે. ડોક્ટરે વાપરવા બલામણુ કરે છે.

સઘળા દવાવાળા વેચે છે. કો. રૂ. ૧-૪-૦

એકલા બનાવનાર—ડો. કે. એલ. વલેરા પોકકટસ, ૫૪, ભુવેશ્વર, મુંબઈ, ૨.

સ્ટોરીટ : સુનીલાલ ડાહ્યાભાઈની કં. : પ્રોપ્રિયેટરી, મુંબઈ ૨.

મુગટાનો પુલ

શ્રેણી

શ્રી. કેલિ

રાધનપુરથી થોડે દૂર મણિપુર નામનું નાનું સરખું ગામકું છે. ગામની દક્ષિણ બાજુએ યદને મુગટા નદી વહે છે. ખડું જોતાં એને નદી ન કહેવાય. બનાસ નદીનો એક કટિબ છે; પણ મણિપુરના લોકો તેને મુગટા કહે છે. મુગટાનો પટ ચાલીસેક હાથથી મોટો નહિં હોય, અને ઉનાળામાં તો પાણી પતનાં કાંડાં સુધી પણ નથી આવતું; પણ ચોમાસામાં એમાં પુર આવે છે ને એક પારથી ખીન્ને પાર પાણી ભરાય જાય છે. કોનાની વસ્તી નદીની એક પાર છે અને ખેતર, ગાયર વિગેરે બીજીપાર, એટલે દિવસમાં બે વાગ નદી એળંગવી તો પડેજ, ચોમાસામાં જરા આવવાની બધી આપણ પડતી.

સમજામ જલેક વરસ ઉપર લોકોને પુલ બંધાવવાનું સુચ્યું. રાધાપુરથી કુશળ કડીયા-એને બોલાવ્યા અને કામ જોતજોતામાં થઈ થયું. સમજામ બે મહીને એક સુન્દર પુલ તૈયાર થઈ ગયો. અને લોકોએ નાજી કયું કે રામનવમીને શુભ દિવસે એ પુલ વાપરવાનું થઈ કરવું. ગામડાંનાં ઉત્સાહી લોકોએ તો આઠેમની રાતે બાર બાર વાતનાં સુધી ઉઘ-મરા કરીને ઉત્સવ જેવું કયું. પ્રભાતમાં ઉઠીને લોકો પુલ પાસે મળા. જોયું તો પુલના સુરેચ્છા થઈ ગયલા હતા !

લોકોમાં હાહાકાર થઈ ગયો. રોજને સમજણ ના પડી કે સાબાથી પુલ છુટ્યો.

ચોમાસું ગયું અને નદીમાં પાણી જરા એતું થયું એટલે ફરીથી રાધનપુરના કડીયા-એને બોલાવ્યા, અને મજબૂત કામ કરવાની ચેતવણી આપીને ફરીથી કામ થઈ કરાવ્યું. પુલ તૈયાર થયો એટલે શુભ દિવસ નાજી

કરવામાં આવ્યો. આ વખતે પણ લોકોએ આખી રાત જાગરણ કયું, તોપણ પ્રભાતમાં પુલને બદલે પથરો મુનો અને લોખંડનો દમતોજ જોવામાં આવ્યો.

લોકોની નિરાશાને પાર ગયો નહિ. બધાએ ધાયું કે કેમ કારણસર માતાજીનો કોપ થાય છે. માતાનાં મંદિર પાસે એક વૃક્ષ તાધુ રહેતો હતો. લોકોએ તેની પાસે જઈને ગંધી વાત કરી માથુંએ જવાબ આપ્યો કે " માતાજીનો આમાં કાંઈ હાથ નથી. મધ્ય મમનવમીએ વહાણ વાનાં પહેમાં મેં સાંધી આવ્યાને પુલ પાસે ઉમેલા જોયા હતા. પાસે જનાં મેં તેમને કાંઈક શબ્દોઆર કરતાં માંભળ્યા અને પછી પોતાની ડાંગ ત્રણ વખત પુલ તરફ દબાવતાં જોયા હતા. બીજીજ પણ પુલ કાંઈપણ અવાજ વગર છુટીને નદીમાં પડતાં મેં જોયો હતો. તોપણ સાંધ્યાવાના શબ્દોઆરને ને પુલના પડવાને કાંઈ સંબંધ દરો એવો સક મને આવ્યોજ નહોતો. મરજી આજે સવારે પણ મેં સાંધ્યાવાન ફરીથી એજ જગ્યાએ ઉભા રહીને એવીજ રીતે વર્તતાં જોયા અને તરતજ પુલ પડી ગયો. તમે સાંધ્યાવાને કોન રીતે સમજાવો તોજ તમારો પુલ બંધારો " સાંધ્યાના શબ્દો સાંભળીને લોકો આશ્ચર્યમાં મરકાવ થઈ ગયા. સાંધ્યાવા, ગામના જુના રહેવાસી હતા પણ ગામ માંથી બાએ જ ચાર પાંચ જણાં સાથે તેમને બોલવાનો પણ બચદાર હતો.

લોકોનું ટોળું તેમના રહેઠાણ આમજ થયું. પુલથી થોડે જ દૂર એક નાની કુંપડી-માં તે રહેતા હતા. કુંપડીનાં છાપરાં ઉપર એક વેમો યગાવેલો હતો, અને તેનાં મોટાં

પીળાં પુલકી ડાપરં જવાઇ ગયલું હતું. આરણ્ય અગાડી નાની અર્ધગોળાકાર વાડી જેવું બનાવ્યું હતું. તેની જમીન ખુબ સાફ કરેલી હતી અને તેના ઉપર એક મૃગચર્મ પાથરીને સાંધ્યાવા એકા એકા એકતાવે વગાડતા હતા ને કાંઈ ગમ્મલ લલકારતા હતા.

લોકોમાંથી ચાર પાંચ જણા તેમની પાસે ગયા અને પુલ બાંધવા દેવાની વિનંતી કરી. પહેલાં તો તેમણે બહુ રકમ કરી પણ આખરે કહ્યું કે, “ પુલ તૈયાર થાય પછી જે કોઈ પહેલું તેના ઉપર ચઢેને ચાલી નવ તોના ભોગ લેવા દો તો પુલ બાંધવા દઉં.” લોકોએ કહ્યું કે “અમે વિચાર કરીને જવાબ દઈશું.” એમ કહીને બધાં પાછા સાધુ પાસે ગયા. સાધુએ કહ્યું કે “ સાંધ્યાવાની ચરત કણુલ કરો. હું મુક્તિ બતાવીશ.” લોકો તો ખુશ થતા થતા સાંધ્યાવા પાસે જઈને ચરત કણુલ કરી આવ્યા.

ત્રીજાવાર પુલ બાંધાઈને તૈયાર થયો.

ફરીથી રામનવમીની સવાર હતી. આખં ગામનાં લોકો પુલ આગળ એકઠાં થયાં હતાં થોડીવારમાં સાંધ્યાવા આવ્યા અને પેલો વૃદ્ધ સાધુ, ગામનો પટેલ, મહેતાજી વિગેરે ઉભા હતા ત્યાં ગયા. પછી સાધુએ કહ્યું, “ સાંધ્યાવા હવે આપણી ચરત પ્રભાણે પુલ ઉપર જે પહેલું નવ તેના જીવ આપ લેજો ” સાંધુએ કહ્યું કે “ સાહે.”

પછી સાધુએ રોટલાનો એક ટુકડો લીધો ને પુલ ઉપર દૂર નાંખ્યો. તે જોઈને તરત પાસે ઉભેલું એક કુતરું દોડતું દોડતું પુલની મધ્યમાં ગયું, પણ એકાએક ત્યાં ત્યાં જ મરણ પામ્યું. અચાનક સાંધ્યાવાએ જીમ પાડી, “ હું હાર્યો ! હું હાર્યો ! ” અને પછી આમર્થ્ય ચક્રિત થયલા લોકોની વચ્ચેથી તે દોડી ગયા, અને પાછા કદિ આવ્યા જ નથી.

મુગટાનો સુન્દર પુલ હવે મણિપુરનાં લોકો આનંદથી વાપરે છે, અને હવે તો તે વરસો સુધી પણ ઘુટી પડે એવું લાગતું નથી.

❧

જનનીને

તું છે ક્યાં બો માડી ! જગ સીદ વજ તું જતી રહી ? ફરી ના જોવાનો મુખડું તવ વાત્સલ્ય ઉભયું. રમ્યો બોલો ત્હારો, જનની, કર મીઠો સીર કર્યો. હવે એ સૌ ક્યાં છે ? દુજ મરણ સાથે પરવર્ષો.

બધે માડી હાલે નવ ફરી તને નીરખી શકું. અને ત્હારી મીઠી અનુકમ ન વાણી મુલો શકું. બધે હાલે ત્હારો કરમધુર ના મુખ અરપે. અને ત્હારાં મીઠાં સ્મરણ સહુ વીસરી જતો.

પરંતુ વીસારું કદિય નવ સંસ્કાર થુમ તેં પુણે આ મહાશ વર બધીરમાં પ્રેમથી, અને પીવેલાં આ ત્હવા જહન ઉરથી સુચન મીઠાં કદી ના શુંસારો ચલિત મનગાના પદ યકા.

અહેવાલ પણ પ્રકટ કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

*

હેલા થોડાંક વર્ષોથી પરિષદ માત્ર ઉપલા ધરની સ્ત્રીઓની જ રહેવા પામી નથી, મધ્યમ વર્ગની બહેનો અને સામાન્ય શિક્ષિત સ્ત્રીઓએ પરિષદની પ્રવૃત્તિમાં રસ લેવા માંડ્યો છે. મહાસભાએ સ્ત્રીઓમાં આણેલી જાગૃતિનું એ સીધું પરિણામ છે. મહિલા પરિષદ સ્ત્રીઓનો એ રસ સતત જાગૃત રાખવા હોય અને સ્ત્રીઓને પરિષદમાં વધારે રસ લેવી કરવી હોય તો એકસો અંગ્રેજીનો આશ્રય લઇને ચલાવી લઇ શકાય નહીં.

*

પરિષદની કાર્યવાહી બેતા, પરિષદે ચર્ચા માટે સ્વીકારેલી નવીજ પદ્ધતિનો સારો ખ્યાલ આવે છે. એકની એક બેઠકમાં, જુદા જુદા વિભાગોના દરેકોની ચર્ચા કરવાને બદલે, જુદા જુદા વિભાગો પાડીને, જેને જે વિષયમાં અથવા જે પ્રશ્નમાં રસ હોય તે વિષયની ચર્ચા સ્ત્રીઓ મુક્ત હોયે કરે અને એ ચર્ચાને પરીણામે, જે વિચારો બંધાય તે ખુદ્દી પરિષદમાં રજુ થઇને, તેના પરથી દરેક લોકો, એ યોજના આવકારણયક રહેવી જોઇએ. થોડી સંખ્યામાં આવા વિભાગો વહેંચાઈ જતાં ઘણીધરી બહેનોને પોતાના વિચારો જણાવવાની સ્વાભાવિક રીતેજ તક મળે, અને એથી, વિષયની ચર્ચા સારી રીતે ચાલે. આ પદ્ધતિ સ્વીકારીને પરિષદે, ઉપયોગી તત્વ ઉમેર્યું છે.

જુદા જુદા વિભાગોદ્વારા પરિષદની પ્રવૃત્તિનું સંચાલન થવું હોઇને તે તે વિભાગોના મંત્રીઓએ રજુ કરેલા હેવાલોમાંથી પણ રસિક વાંચન મળી રહે છે. કેળવણી, સામાજિક પ્રશ્નો, આરોગ્ય, હરીજન, અરીજ,

કામદારો, મજુર, સ્વદેશી ઉદ્યોગો, અનીતિનો વેપાર, વગેરે જુદા જુદા વિભાગોદ્વારા પરિષદની પ્રવૃત્તિ કેટલા સર્વગ્રાહી વિષયોને સ્પર્શે છે અને પરિષદમાં કરવામાં આવેલા દરેકોનો અમલ કઇ રીતે કરવામાં આવે છે તેનો ખ્યાલ પણ આ અહેવાલો પરથી આવી શકે છે.

*

પરિષદની શાખા પ્રશાખાઓનો વિસ્તાર પણ સારો થઇ રહેતો જણાય છે. દિન્દના જુદા જુદા ભાગોમાં તેમજ દેશીરાજ્યોમાં પરિષદની પ્રવૃત્તિઓનો વિસ્તાર થયો છે અને એની લગભગ ૧૬૦ જેટલી શાખાઓ થવા પામી છે એ નોંધવા યોગ્ય કહેવાય, એ બધી શાખાઓ તરફથી થતી પ્રવૃત્તિઓ, તેમજ ભરવામાં આવતી વાર્ષિક પરિષદો વગેરેને લગતી વીગતોનો પણ એમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

*

એ ઉપરાંત એક ઉપયોગી યોજના એમાં છેવટે આપેલી છે. મહિલા પરિષદનો વિસ્તાર શી રીતે કરવો એની એ યોજના પરિષદના ચાલુ વર્ષના પ્રમુખ રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેએ ઘડેલી છે. એ યોજના વિગતવાર ચર્ચા માગી લે તેવી છે. પરિષદની પ્રવૃત્તિના વિસ્તાર માટે એ ઉપયોગી છે.

*

દુકામાં કહીએ તો પરિષદની પ્રવૃત્તિ ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામતી રહી છે. એ વિકાસનો ખ્યાલ આ અહેવાલ પરથી ભરાયર આવી શકે છે. સ્ત્રીઓના પ્રશ્નમાં જેઓ રસ ધરાવે છે તેઓને આ અહેવાલ રસિક અને માહિતીપૂર્વક વાંચન પુરું પાડશે.*

[જનમંત્રિમાંથી ઉદ્ધૃત]

* આ અહેવાલ પરિષદના સામાન્ય વર્તી ડા. ખોરીસ માણીનીબાઈ સુબ્બનકર, સાંતારામ હાડેસ, મલબાર હીસ, મુંબઈ, પાસેથી મળી શકશે. એના કીમત રૂ. ૧-૮-૦ છે.

પોન્ડઝનાં કીમમાં
 "ચીમડીનું પિંડનસલ્લ" હોય છે.
 જેના વિના ચામડી સુંદર બની
 શકેજ નહિ.

પોન્ડઝ કોલ્ડ ક્રીમ

તમારી ચામડીમાં નીચેના લાગમમાં કુદરતી તેજ પાડે છે. કરચલી પડતી અટકાવે છે, ઉઠકા છિદ્રોને સાફ કરે છે. તેમાં હવે 'સ્કીન વિટામીન' આવે છે.

પોન્ડઝ વેનીશીંગ ક્રીમ

ખડખડાડી ચામડી દુર કરી ઉપરની ચામડીને સુંવાળી બનાવે છે. ચામડીને સુંવાળી બનાવવા માટે પાવડરના ભેદ તરીકે જેમ તેના ઉપયોગ કરો. તેમાં હવે 'સ્કીન વિટામીન' આવે છે.

પહેલાંના જેવીજ ખાટસી, એવાજ લેજયો અને એટલીજ કીમતમાં આ નવા કીમ દરેક ઠેકાણે લેવાય છે.

ગરમ હવાની ચામડી પર કેવી અસર થાય છે

ડોક્ટરોએ ઘણા વખતથી જાણી લીધું છે કે ગરમ ચોક્કમ વિટામીન ચામડી માટે લાભકારક છે. ચામડીને તન્દુરસ્ત બનાવે છે, આ વિટામીન તે 'સ્કીન વિટામીન', ચામડીમાં તાઝગી અને સૌન્દર્ય લાવે છે. સૂર્યના પ્રખર તાપ અને સુકી હવા ચામડીનું 'સ્કીન વિટામીન' સુકવી નાખે છે એટલે ગરમ દેશોમાં રહેતી સ્ત્રીઓએ ચામડીની સંભાળ રાખવા માટે ખાસ કાળજીની જરૂર છે.

પોન્ડઝના નવાં કીમ આ 'સ્કીન વિટામીન' પૂરું પાડે છે.

તમારી ચામડીને મુલાયમ અને સુંદર રાખવા માટે પોન્ડઝના કીમોમાં 'સ્કીન વિટામીન' નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આથી તે પહેલાંના કરતાં પણ વધારે સારા બન્યાં છે. ચામડી સાફ કરવા માટે પોન્ડઝનું કોલ્ડ ક્રીમ અને સુંવાળી બનાવવા માટે પાઉડરની જેમ પોન્ડઝ વેનીશીંગ ક્રીમ વાપરો. એ બન્ને તમારી ચામડીને વધારે સુંવાળી અને ચમકતી બનાવશે.

બાળક

એ સુવાન ગાતાને બહુજ વહાલું હોય છે, પરંતુ તે જે વાળનો વસ્થો: ઉતારે છે તે આશ્ચર્યજનક છે. પ્રસૂતિ બાદ આખું શું ચળું ઉતરી જાય છે અને આવી ખરતી પ્રયાતો છેડો દેખાતો નથી, આવે વખતે કેશવર્ધિની કાલે તમારા વાળના મુળાઓની દરકાર કરે અને તેને બચાવે તથા વાળને ઉઠાડે.

માનવ કેશકલાપ ને કેશવર્ધિની કીમથી હ મેશ સુરોક્ષીત મળે. તમારા વાળને તાઝગી બધી અને બરચક બનાવવા સારું કેશવર્ધિની કીમથી પ્રોવાના પસંદ કરો. આજેજ તંદુરસ્ત.

કેશવર્ધિનીથી

તમારા વાળની ટ્રીટમેન્ટ કરો.

કેશવર્ધિની.....આના ૧૨

કેશવર્ધિની શેમ્પુ...આના ૧૨

કેશવર્ધિની કીમ...૩૦. ૧

પેકેજ અને પેસેજ ખર્ચ જુદું.

સાહિય ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ.

માયલાપોર, મદ્રાસ.

એજન્ટ્સ :

(૧) મેસર્સ એન. કંડે એન્ડ કો. રાવપુરા

વડોદરા. (૨) મેસર્સ ડાહ્યાભાઈ સાંકળવાદ

એન્ડ મેસર્સ ૩૦૫૮, તથા દરવાજા અમદાવાદ.

(૩) એસ. એન. સ્વામી એન્ડ કો. મેમમપુરા

આપે વસાવ્યું ?

ગુણગરવી ગુજરાતજીનું મિત્ર માસિક

ગુણસુન્દરીનું સન ૧૯૩૮-૩૯ નું

સેટ પુસ્તક

ભૌતિક

લેખક :

શ. 'પ્રમોદ'

B. A.

નવલકથા

રંજન

'રંજન' નવલકથા હિન્દુ સમાજનું-

ધરમ્મારનું એક આખું પ્રતિબિંબ રજુ કરે

છે. કોઠરા કોઠરીઓના વિવાહ કરવા, પર-

જ્યાવરા, પસંદગીના અનેક સવારો, મામાપોની

ખટપટો, તેમની નીકળતા અનેક પરિજાએ

હિન્દુ સમાજના રોજીંદા મવાલ ઉપર રચાય છે

લેખકની ભાષા સાદી અને સરળ છે. જાણે

આપણા સમાજો કે ન્યાત જાતની વાત કેમ

સાંભળતા નહીં હોયએ તેવુંજ વાતાવરણ

લેખકે ઉજું કરવાને સમર્થ નીવડ્યા છે.

[સાંજ વર્તમાન, તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮]

કિંમત રૂ ૧-૮-૦

ગુણસુન્દરી કાર્યાલય, રાવપુરા-વડોદરા

ગિજુભાઈ

લેખક :

કવિલાલ કાકોર,

બી. એ.

ગિજુભાઈ મરી ગયા, સાંજનાં જ એમ થાય છે કે કેટલું મૂકી ગયા અને કેટલું મુક્ત, સરળ દેખાતી, હસતી, બાળપ્રમુખ પ્રેમથી ઉભરાતી આ વ્યક્તિએ શું કર્યું.

ગુજરાતને બાળકોની પડી નહોતી. પૈમા કમાવામાં, ટોણટપા મારવામાં જીવન સાથેક માનતા. બાળકોની અગવરિયત અવગણના પામતી, રમતો તરફ, શિક્ષણ તરફ ગિજુભાઈએ આંખો ઉઘાડી ભાવના કેળવી.

ગુજરાતે બાળમંદિરનું નામ પણ નહોતું સાક્ષર્યું ત્યાં બાળમંદિર રચાવામાં બાળમંદિર માટે સંકેતો શિક્ષકો તૈયાર કરાવ્યા.

બાળકના હાથમાં શ્રેષ્ઠ સરખું પુસ્તક પણ ક્યાં હતું ? ત્યારે એમણે બાળવાર્તાઓ લખી, 'જીવનમાં શેનું જોવાતી' વાતો લખી, બાળકોને માટે અનુપમ બાળસાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું, બીજા લેખકોને પ્રેરણા આપી અને આજે વિશાળ બાળસાહિત્યનું સર્જન કર્યું.

ગુજરાતમાં બાળકોને રાજસણી, પરી-ઝોની વાત સિવાય બીજામાં રસ નહોતો. એમણે ડુલકાક, વનરપતી, પક્ષીઓ અને પશુઓમાં રસ સંભળ્યો.

ગુજરાતના શિક્ષકોમાં આદર્શ ન હતા. સોરી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે ધમધમ, એટલું જ જાણતા. એમના આચાર નિયતોદાર, એમના પુસ્તકોદાર પ્રજા શિક્ષણપ્રચાર ક્યો.

ગુજરાતના શિક્ષકોનું નતું દષ્ટિજેતું હાથું અને શિક્ષણના આદર્શ ધ્યા. કેળવણીનો એક અગત્યનો પાસો ચલતીર આ પુણ્યની જોડ કેવી પડશે તે વખત જતાં ખજર પડશે.

બાળકોમાં રમૂતિ નહોતી, ચેતન નહોતું, રાજકીય જાગૃતિ નહોતી. સવિનયભંગની લડત વખતે પહેલી વાનરસેના પરિણ લરી ગિજુભાઈએ રાજકીય જાગૃતિ આણી.

ગુજરાતને એના અસંખ્ય નહિ ભણેલાઓ માટે પડી નહોતી. અક્ષરજ્ઞાનની યોગ્યતા ઘડી, સહેલાં પાઠ્ય પુસ્તકો તૈયાર કરી વાતાવરણ ઉત્પન્ન કર્યું.

પ્રમુખ જીવનનું ઘનગર ઘડનાર પુરુષો દુનિયા ઢાંચી જાય છે ત્યારે શન્યતા લાગે છે. આજે ગિજુભાઈનું અવસાન એક મહત્વની દિશા સૂચી કરી ગયું છે. પરંતુ સોડોમાં કોમેલ અને મેડમ મોટેસરી બેની પદ્ધતિ જુદી હતી, છતાંય બાળકોના માતાપિતા કહેવાય છે. આવાજ આજે ગિજુભાઈ દિંદુ-રજાના બાળકોના પિતા હતા.

ગિજુભાઈનો જન્મ ૧૮૮૫ માં ૧૫ મી નવેમ્બરે થયો હતો. આજે ૧૯૩૬ માં એમનું અવસાન થયું. ૫૩ વર્ષે જીવ્યા. દક્ષિણમૂર્તિ સાથે એમનું જીવન એક થયું હતું. દક્ષિણમૂર્તિને ઉભું કર્યું, જીવનનું, એનો આત્મા બની રહ્યો. ૫૫ મરતાં પહેલાં દક્ષિણમૂર્તિ ૫૫ વર્ષ પર જ બેઠું પડ્યું.

ગુજરાતનાં બાળકો મારમાંથી, ગાંધીમાંથી હાથેત થતાં બચ્યાં છે, માતાઓને બાળકોના જીવનનું મહત્વ સમજાયું છે. આ કોઈ નાનીસૂતી વાત નથી.

એક મિત્ર તરફથી ખબર મળી હતી કે મરતાં એમને હું મરીશ એનો વિચાર નહોતો. એમણે હિટલર એમ કહ્યું કે, હજી તો મારે ૬૫ વર્ષ જીવવાં છે, કામ બહુ કરવાનું છે.

પણ મહાન પુરુષનું જીવન અલુપ્ત થયું છે. આયમે છે. કયા મહાન પુરુષે પોતાનાં રોપેલાં બીજ સંપૂર્ણ ઉગ્યાં હોતાં છે. માર્ગદર્શક થઈ આજના જાય છે.

આવા પુરુષોની પદરેખા સચોટ રહે એજ અર્થ.*

* લેખિકા સમાજ પત્રિકામાં આ લેખ છપાઈ ગયો છે.

[૧] શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી યુનિવર્સિટીનો તેવીસમો
પદવીદાન સમારંભ

આપ્તવાત : નામદાર બાઈ ગંગાધર ખેર

પૂજ્ય મહામાય, કુલપતિ મહાશય, નિયામક
સભા (સેનેટ)ના મજ્જો, બહેનો અને ભાઈઓ,

થોડા દિવસ પહેલાં શ્રી. લેડી ઠાકરસીએ
તમારા પદવીદાન સમારંભને દિવસે બાપથ
આપવાને મને નિમંત્રણ આપ્યું ત્યારે સાથે
માથે તેમણે એમ પણ જણાવેલું કે મારે એ
બાપથ આપવું એવી પ. મહામાયની ઇચ્છા
છે. પ. મહામાય પ્રત્યેના મારા આદરને
કારણે અને તમારી વિદ્યાપદ વિશેના મારા
પ્રેમને લીધે આ આદરરૂપ નિમંત્રણનો
અસ્વીકાર મારાથી થઈ શકે એમ નહોતું
અને મને એવી ઇચ્છા પણ નહોતી. છતાં
તમે મારે જે બદમાશ કહ્યું છે તેને માટે
મારી લાયકાત નથી, અને જૂતકાંઠામાં આ
પ્રસંગોએ તમને જે રતબરો સામગ્રી મળતી
રહી છે તેથી હું આપી શકું એમ નથી એવું
મને તીવ્ર બાન છે.

પ્રથમ તો તમારી ચરંચાના પૂરા થતા
વર્ષ દરમિયાન તમે જે ઉત્તમ પ્રગતિ કરી છે
તે માટે તમારું અભિનંદન કરવું જોઈએ
મુજબનાં મહાવિદ્યાલય અને કન્યાશાળાની
વિદ્યાર્થિનીઓની સંખ્યામાં વર્ષ દરમિયાન
વધારો થતો રહ્યો છે અને બન્ને સંસ્થાઓનાં
પરીક્ષાનાં પરિણામો પણ સતોષકારક આવ્યાં

છે, તમે જે વિદ્યાર્થિનીઓને માટે એક જાના-
લય શરૂ કરી તો મને ખાતરી છે કે એ
સંખ્યા હજુ પણ વધશે, તમે માન્ય કરેલી
શાળાઓમાંની કુલ સંખ્યામાં લગભગ ૨૦૦
વિદ્યાર્થિનીઓનો જે વધારો થયો છે. તે પણ
સમાધાનકારક છે. મુજબ સરકારે તમારી
સ્નાતિકાઓની લાયકાતને મુજબ યુનિવર્સિટીના
સ્નાતકોના જેટલું સ્થાન આપવાનો સ્વીકાર
કર્યો છે તે માટે પણ હું તમારું અભિનંદન
કરું છું. કોઈ પણ વ્યક્તિનું સાચું મહત્ત્વ
અથવા સમાજને સેવા આપવાની તેની શક્તિ
આપણે જેને લોકોને નામે ઓળખીએ છીએ
તેમના અભિપ્રાય માન્યતા અથવા આદર
પર આધાર નથી રાખતાં એ હું સમજું છું.
એ પણ સચું છે કે કોઈ પદવી અથવા
તેનો કોઈ સમાજ કે સરકારે કરેલો સ્વીકાર
એ માત્ર એક વ્યક્તિનાં સોનામહોર ઉપરની
જાપ જેવાં છે અને અસલ સુવર્ણ નથી.
અને જતાં આગની સમાગરચનામાં અર્થને
ઝેટકું બધું મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે કે
ગૃહીય કેળવણીનું મૂલ્ય પણ તેના બગર-
ભાવને ધોરણે જ ધણે અંશે યાવ છે એ
વાતનો સ્વીકાર કર્યા વિના ચાલે એમ નથી.
એ કારણે તમારા ગંગાધર તમારી વિદ્યાર્થિને

સરકાર પાસે કાયદાથી માન્ય કરાવવાને જે આતુરતા રાખે છે તે હું બરાબર સમજી શકું છું. આજે તો હું એટલી ઉમેદ પ્રદર્શિત કરીને જ સંતોષ માનું છું કે તમારી બધી અડચણો દૂર થાઓ અને તમને થોડા વખતમાં સંગઠનો માન્યતા મળે. એ હેતુની સિદ્ધિને માટે સરકારથી જે કંઈ સહાયતા થઈ શકે તે બધી કરવાનો અમારો રૂઝે પ્રયત્ન રહેશે જ. તમારી સ્નાતિકોઓની ઉપયોગિતાનું ધોરણ ઊંચું ચઢાવવાના હેતુથી તમારા અભ્યાસક્રમે આધુનિક ગરજિયાતોને અનુરૂપ થાય અને છતાં તમારી સંખ્યા ઓછોની વિદ્યાર્થી ક્ષેત્રની વિશેષતાઓ ભળવી રાખે એવા સુધારાઓ તેમાં સચવાવને મુખ્ય યુનિવર્સિટી અને મુખ્ય સરકારના પ્રતિનિધિઓની એક નાની સમિતિ યુનિવર્સિટીએ નીમી છે એની તો કદાચ તમને ખબર હશે જ. અને તમારી સરચા પેતાની પ્રવૃત્તિઓ તમારી શકે તે માટે સરકારે અંકુ સાલવી શ. ૧૦૦૦નો વાર્ષિક મદદ આપવાનું નક્કી કર્યું છે એ તો તમે જાણો જ છે.

સામાજિક સુધારણાના કાર્યમાં ઓછોની અસર બહુ મોટા ભાગ ભજવે છે કેમકે પછુ દિશાની સાચી પ્રગતિના માર્ગમાં તેમનું ઉદાસીન અથવા અડચણ જીલ્લી કરવડું વલણ બહુ મોટા અંતરવરૂપ થવાનું જ, ઓછોનો મોટા ભાગ જો કે ગૃહકાર્યમાં રોકાયેલો રહે છે છતાં થોડીક હવે ખીખ ધંધાઓની કેળવણી લેવાને ધરતે છે. પરંતુ મુખ્ય મુદ્દાની વાત એ છે કે તેઓ ગૃહકાર્યમાં રોકાય કે ખીખ ધંધાઓમાં રોકાય, તેમને એવી કેળવણી મળવી જોઈએ કે જેથી તેમની દૃષ્ટિ વિશાળ અને સમજભરેલી થાય અને તેમની શક્તિઓ એટલી કેળવાય કે જેથી તેમનો સામાજિક અભિપ્રાય સમજપૂર્વકની પ્રગતિમાં સહાયરૂપ થાય. તેથી ઓછોની અને બાળાઓની કેળ-

વણીને વિશેષ પ્રોત્સાહન મળવું જોઈએ, અને તેમની અને પુરુષોની કેળવણીમાં જે વિષમતા છે તે દૂર કરવી જોઈએ. મુખ્ય સરકારની નીતિ આ વિષમતાને બને તેટલી તરાથી નાબૂદ કરવાની છે.

તમારી વિદ્યાર્થીકોનાં એ બે વિશેષતાઓ છે. કે ખીજી વણી બરી યુનિવર્સિટીઓની જેમ અંગ્રેજ દ્વારા શિક્ષણ ત આપતાં તમે પ્રાંતની જુદી જુદી ભાષાઓ દ્વારા શિક્ષણ આપો છો, અને દેશની સમાજવ્યવસ્થામાં સ્ત્રી અને પુરુષના જે લિંગ લિંગ કાર્યભાગ છે તેને અનુરૂપ તમે તમારા અભ્યાસક્રમે ધોરણ છે. એમાંથી પહેલી વિશેષતાને વિષે તો એટલું જ કહેવું બસ થશે કે આધુનિક શિક્ષણશાસ્ત્રીઓએ જે વાતની આવશ્યકતા અને મહત્ત્વના આજે લગભગ એકમતે સ્વીકાર કર્યો છે તેનો તમે તેવીસ વર્ષ પહેલાંથી અમલ કરતાં આવ્યા છો. બીજીને વિષે હું જોઈ છું કે આજ પૂર્વેના તમારા પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગોનાં વણાં ભાષણોમાં મહાશિક્ષણના ફેટ અને અનિર્ણીત પ્રશ્નને વિષે અને તેના લાભાલાભને વિષે બહુ વિસ્તારથી વિવેચનો થયેલા છે. આજે આ પ્રશ્નને વિશેષ જણવાનો મારો ઇરાદો નથી. મને તો એટલી વાતથી જ સંતોષ છે કે તમારી સંસ્થા સમાજની એક વિશેષ આવશ્યકતાને પહોંચી વળે છે; અને મને એમ લાગે છે કે તમારી સેવાનું મૂલ્ય તમને ત્યાંથી નીકળતી સ્નાતિકોએ અથવા શાળાની પરીક્ષાઓ પાસ કરીને નીકળતી વિદ્યાર્થીનીઓની સંખ્યાથી નહિ પરંતુ તમે જે ખર્ચ અને અદર્શોને મારે કાર્ય કરો છો અને તમે જે સિદ્ધાન્તોનો અમલ કરો છો તેને અનુલક્ષીને યવું જોઈએ. આપણા અદર્શો, આપણું ખર્ચ અને આપણા સિદ્ધાન્તોનો અપણું સ્પષ્ટપણે ખ્યાલ રહે એ બહુ જરૂરું છે.

કેમકે નહિ તો આપણે ઉપેક્ષા રસ્તે ચલી જઈએ એવો સંભવ છે. હમણાં જ મેં પાંચ અગ્રગણ્ય અંગ્રેજ સ્ત્રીઓએ લખેલી 'Our Freedom and Its Results' - 'આપણી મુક્તિ ને તેનાં પરિણામો' નામની ચોપડી વાંચી. એ દરેકે એ પુસ્તકમાં ઇંગ્લેન્ડની અંદર જાહેર જીવનમાં, કાયદામાં, નોકરીઓમાં, નીતિમાં અને સામાજિક જીવનમાં થયેલાં પરિવર્તનો વિષે એકએક પ્રકરણ લખેલું છે. પશ્ચિમના દેશોએ જેનો પ્રયોગ કર્યો છે અને પ્રગતિના સળંગ નામથી જે વસ્તુઓ ઝોળાયા છે, તે બધીને આપણા જીવનમાં લાખલ કરવાને આપણે હોશિયારીએ એમાંનાં ઉત્ક્રાંતિ જે પ્રકરણોમાંથી ધણું વિચારવાનું મળી રહે એમ છે. પુરૂષની સાથે સ્ત્રીના સમાન રચાવને માન્યતા અપાવવાનો વિલાપતની ઐતિહાસિકતા આશ્ચર્ય દર્શાવે છે. પરંતુ હવે જ્યારે સ્ત્રીની મુક્તિ સિદ્ધ થઈ છે ત્યારે પાશ્ચાત્ય દેશોએ એક વખતની સભ્ય મિતિસિદ્ધિ હાંસિ કરી જાણાવે છે કે "મુક્તિના જન્મસિદ્ધિ હક્કની પ્રાપ્તિ પછી તેના પ્રથમ ઉપભોગ વખતે જ ધણી આંજોને લાન થયું છે કે મુક્તિનો અર્થ તેમને માટે અસ્થિરતા, ચિંતા અને બેકારી છે." નૈતિક અને સામાજિક સ્વાસ્થ્ય અને સ્વચ્છતાને માટે સ્વપાલેશ મંડળની મંત્રી મિસ નેલ્સન આ પ્રમાણે વિધાન કરે છે કે "આપણી સંસ્કૃતિની એ એક વિષમતા છે કે વિજ્ઞાન અને તેની શ્રેયોથી જ્યારે ખેતી અને તૈયાર માલનાં કારખાનાંઓની પેદાશ દરેક રીતે વધી છે, અને જ્યારે આજે અનેક ગતના માલની કોષ્ટને માટે અછત નથી ત્યારે ભરણુગોપણને માટે ધંધો મેળવવાની મુશ્કેલીઓમાં અને બાળકોના ઉછેર અને ભવિષ્યની જોગવાઈ થઈ ચકરી કે નહિ એની વિમાસણથી માતૃત્વ અને પિતૃત્વની ભાવના સાવ કરમાઈ ગઈ છે." તેથી આપણે માટે એ જરૂરનું છે કે પારકા દેશોની દરેક નવી પ્રવૃત્તિ વિશે વાંચ.

તાંની સાથે જ તેના પ્રવાહમાં આપણે જે આશ્ચર્ય જઈએ, પરંતુ આપણે આપણા દેશનો અને તેની સંસ્કૃતિનો, તેની પ્રાચીન સમાજ-વ્યવસ્થાનો અને તેની ભવિષ્યની જરૂરિયાતોનો ઝીણવટપૂર્વક અભ્યાસ કરીએ, એ અભ્યાસને અંતે વિચારી કાઢેલી કેળવણીના યોગ્યતાને અનુસરીને પ્રવૃત્તિ કરીએ, અને આપણી ભવિષ્યની પ્રગતિ, સ્ત્રીઓને અને પુરૂષોને, તેમને માટે આપણે જે છટ ગણીએ તેવા જીવનને માટે એવી રીતે કેળવીએ કે તેમને યોગ્ય સંપત્તિ ન મળે તો પણ તે બધાં સુખી અને ઉદાર હૃદયનાં થાય.

તમારી સંસ્થા સદગત સર વિશ્વલક્ષ કાકરસીની બહુ જાણી છે, કેળવણીની ખીણ પદ્ધતિઓથી ભિન્ન અને વિશેષ જે વસ્તુ તેમણે તમારી પદ્ધતિમાં બહુ કીમતી ગણેલી તે તમારા શિક્ષણક્રમનો આશય કે 'સાક્ષરતાની કેળવણી કેપરાંત તમારી વિદ્યાર્થીનીઓને એવું શિક્ષણ આપવું કે જેથી જીવનમાં તેઓ કાર્યક્રમ પત્નીઓ અને માતાઓ નીવડે અને જરૂર પાવી પડે તો સ્વતંત્ર સ્થિતિમાં રહીને પોતાનું ભરણુપોષણ કરી શકે.'

પુરૂષોને માટે જે ઉચ્ચતમ રચાનો અને સિદ્ધિઓ આજે પ્રાપ્ય છે તેથી સ્ત્રીઓને વ્યવિત રાખવી એમ કું નથી ઇચ્છતો. પુરૂષના જેટલી જ સ્ત્રીને પણ પોતાનો જીવનક્રમ પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. તો પછી બાળાઓની કેળવણીનો વિચાર કરતાં આ પત્નીત્વ અને માતૃત્વનો આગ્રહ શો ? આપણી સઘી બાળાઓને, જેમને પારમાર્થિક સેવાનો અને માનવઉદ્ધારને માટે જીવવાનો અંતરનાં હ્રદયો છે એવી આપણી જનાનાં બાળાઓ અને ગીરાંબાળાઓને પણ પરણવાની ફરજ પાડવી ? મારા વિધાનમાં એ આશયનું આરોપણ પાસ્તવિક નથી. સ્ત્રી અથવા પુરૂષને

માટે ત્યારે કોઈ પણ કેળવણીની પદ્ધતિ ચોખવાને બેસીએ છીએ ત્યારે આપણે આમાન્ય પ્રકૃતિની વ્યક્તિને વિચાર કરીએ છીએ, અને સામાન્ય પ્રકૃતિની વ્યક્તિ પાસે જીવનમાં મુખ્યત્વે શી અપેક્ષા રખાય છે તેનો ખ્યાલ કરીએ છીએ. ક્ષેત્રીએ કહ્યું છે કે, " માનવજીવનનું પ્રધાન લક્ષ્ય આપણે જે કંઈ શક્તિઓ ધરાવીએ છીએ તેનો પૂર્ણ વિકાસ અને યથાર્થ ઉપયોગ છે. " વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે ગમે તેટલો ભેદ જણાતો હોય તોપણ માનસિક શક્તિની બાબતમાં સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે કંઈ અસમાનતા છે એવું માનવાને આપણી પાસે કોઈ કારણ નથી. " પુરુષ અને સ્ત્રીની માનસિક શક્તિની સમાનતાનો પ્રશ્ન હવે વિવાદાર્થક રહ્યો નથી; અને ઉચ્ચ માનસિક શક્તિની કક્ષાના બેદો સ્ત્રી અને પુરુષ ભાતિ વચ્ચેના નહિ પરંતુ વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના જણાયા છે. પરંતુ છેકરા અને છોકરીઓના બાવેના અથવા સહજ વૃત્તિઓના બેદો વિશે કોઈ નિર્ણયાત્મક સંશોધન અથવા અભ્યાસ હજી થયાં નથી. " (કસ્ટયા) એટલે આપણા સ્ત્રીસમૂહનો ધણો મોટો ભાગ જે પરિસ્થિતિમાં જીવન બાળવાનો છે તેને અનુરૂપ કેળવણીની જોગવાઈ આપણે કરવી જોઈએ, અને સાથે સાથે જે સામાન્ય પ્રકૃતિથી બિન્ન હોય તેવી પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓની શક્તિઓને માટે પૂર્ણ અવકાશ રહે તેની સાવચેતી રાખવી જોઈએ. મારી સ્ત્રી માન્યતા છે કે તમારી વિદ્યાર્થીનું ખેલ તમારે ત્યાં શિક્ષણ સેવા આવતી બધી વિદ્યાર્થીનીઓને માટે આ ભતની કેળવણીની જોગવાઈ કરવાનું છે.

અર્થાત્ થોડાં વર્ષોમાં બીજા દેશોની જેમ આપણા દેશમાં પણ સ્ત્રીનો દરજ્જો ધણો ઊંચો છે. મિલે કહ્યું છે તેમ સમાજની નાચબિંક અવસ્થામાં કોઈ પણ વર્ગ અથવા વ્યક્તિનો દરજ્જો શારીરિક બળથી નિર્માણ

યતો, તેથી ઘણા દેશોમાં સ્ત્રી લાંબા કાગ સુધી પરાધીન રહી. આ પરિસ્થિતિ હવે બદલાતી જાય છે, અને માત્ર શારીરિક અથવા રસાયણોનું બળ વ્યક્તિગત કે રાષ્ટ્રીય દરજ્જો નિર્માણ કરવામાં નિર્ણાયક કારણ રહ્યું નથી. આપણે એ સમજવું જોઈએ કે માણસ માણસ વચ્ચેના સંબંધોનો મેળ ખેસાડવામાં હાહાકારી દરીયાઈ નહિ પરંતુ સહકાર એ આપણું શાધન છે અને હોવું જોઈએ. સ્ત્રી અને પુરુષના જીવનમાંનાં જુદાં જુદાં રથાનનો આર્થિક મેળ ખેસાડવામાં પણ આ જ ધોરણ માન્ય થવું જોઈએ. સ્ત્રીઓ લઘુ-ક્ષેત્રિકોઓ, મોટરકારો, કે પોલિસ સિપાઈઓ અને અથવા બીજાં ગમે તે કામ તેઓ કરે તેનો આપણને કશો વધો ન હોવો જોઈએ. પરંતુ સાથે સાથે એ પણ આપણે ન ભૂલીએ કે સંસમુદાયના બહુ મોટા ભાગને માટે માતૃત્વ અને ગૃહકાર્ય વિશેષ મહત્ત્વનાં રહેવાનાં જ. એટલું જ નહિ પણ તેમના જીવનમાં સૌથી મહત્ત્વનો કાર્યભાગ જ એ રહેવાનો. એ જો વરુદ્ધિયલિ છે તો આપણી કેળવણીની પદ્ધતિએ આપણી જરૂરિયાતોને અનુરૂપ થવું જ રહ્યું.

બીજા સુધી શિક્ષણક્રમના ત્રણ વિભાગ થતા આવ્યા છે: પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને યુનિવર્સિટીની અથવા ઉચ્ચ. પ્રાથમિક કેળવણીનો આશય બાળકને શિક્ષણના મૂળભૂત વ્યાપારોમાં કેળવવાનો છે, અને ઉચ્ચ કેળવણીનો આશય માનવજાત અથવા સિદ્ધિની ઓર્થ વિશેષ સાખાના વિષયમાં વિદ્યાર્થીને ધારંભત કરવાનો છે. માધ્યમિક કેળવણીનો હેતુ વિદ્યાર્થીને ' સિન્ટરલ એન્ડયુકેશન ' આપવાનો છે. હમણાં સુધી ઈંગ્લંડમાં કેળવણીની એ તફાવત બિન્ન સાખાઓ હતી: એક સામાન્ય જનસમુદાયને માટેની અને બીજી વિશિષ્ટ વર્ગો માટેની. કોઈ વિશ્વ અપવાદ નહીં

કરીએ તો એક શાખામાંથી ખીજમાં કોઇનો પ્રવેશ નહોતો થઇ શકતો, લોકશાસનવાદના તત્ત્વની ઝપાટામાંથી થતી જતી પ્રગતિથી અને માનવઅકિતના મહત્ત્વને વિશે જાગેશી નવી શ્રદ્ધાથી ઇચ્છાંકની કેળવણીવિષયક નીતિમાં મોટી ક્રાંતિ થઇ છે. અને આજે માધ્યમિક કેળવણી એ માત્ર વિશિષ્ટ વર્ગોને માટે અધગ શબ્દશા અને સામાન્ય જનસમુદાયથી પ્રવેશ ન થઇ શકે એવા વાડા જેવી રહી નથી. આપણી કેળવણીની પદ્ધતિની યોજના કરતી રખતે આપણે આ પરિવર્તન નોંધી રાખવાનું છે. તમે સૌએ જોયું હશે કે કેળવણીની વર્ષા યોજનાનું ધ્યેય દેશના દરેક વતનીને પ્રાથમિક કેળવણી પહોંચાડવાની જોગવાઈ કરવાનું છે. અને તેનું ધોરણ ઓછામાં ઓછું અંગ્રેજી બાદ કરતાં આજના મેટ્રીકયુરેશનની પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમનું છે. એવો પણ ભરોશ રાખવામાં આવેલો છે કે આટલી કેળવણી મફત, સામુદાયિક અને ફરજિયાત હોય અને તેનું વાહન જાળકની જન્મભાષા જ હોય, એ યોજનાના ઘડતરમાં યુરોપમાં પ્રચલિત થયેલી કેળવણીને લોકો-ખોગી કરવાની આધુનિક વૃત્તિ માન્ય રાખીને આમજનતાને માટે અને વિશિષ્ટ વર્ગોને માટે એક જ પ્રકારની કેળવણી રહે એવો પ્રયત્ન કરેલો છે.

આજાઓની કેળવણીમાં આપણું ધ્યેય શું હોવું જોઈએ ? આજનો જમાનો કેળવણી પાસે જે વિવિધ અપેક્ષાઓ રાખે છે તેના શિદ્ધાંતશાસ્ત્રીઓએ એકંદરે નીચેના સાત વિભાગ કરેલા છે :

(૧) વિદ્યતાની કેળવણી, (૨) ધંધાની કેળવણી, (૩) શરીરરચનારચની કેળવણી (૪) સામાજિક અને નાગરિક જીવનની કેળવણી, (૫) દુરસદનો સમય ઉત્તમ રીતે ગાળવાની કેળવણી, (૬) ગૃહજીવન માટેની

કેળવણી અને એ પછે પ્રકારોને આવરી રહેતી (૭) આર્થિકની કેળવણી, 'લિથ:લ એજ્યુકેશન' ના નામથી જેને ઓળખવામાં આવે છે તેનાથી જાનનો વિસ્તાર વધવો જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ મનની વિવેક-શક્તિ ખીલતી જોઈએ, અને માણસને જીવન જે કંઈ અર્પે છે તેનું જીવું સંવેદન કરવાની શક્તિ પણ કેળવવી જોઈએ. તેથી આખરે આપણા જીવન સાથેના સંબંધ ઉપર એટલે કે આપણે જીવતો જે હેતુ માન્ય રાખીએ તેના ઉપર અને આપણે જે પરિસ્થિતિમાં હોઈએ તેના ઉપર કેળવણીની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ આધાર રહે છે. કેમકે આપણને આ બંને બાબતોનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ ન હોય તો જીવનને માટે આપણે તૈયારી તે શી કરી શકવાના હતા અથવા કેળવણી તે શી લઇ કે આપી શકવાના હતા ? તેથી પરિસ્થિતિ અનુસાર દરેક દેશે કેળવણીની પોતાની પદ્ધતિ વિકસાવવી જોઈએ. ખીજા દેશોમાં, ખીજા લોકોને લિન્ન પરિસ્થિતિ અને લિન્ન વાતાવરણમાં જે અલુકળ થયું હોય તેનું માત્ર અનુકરણ કયે ? આપણું કાર્ય પતે એમ નથી. તો આજની આપણી પરિસ્થિતિ શી છે તે તપાસીએ. હું જે આગળ આપું છું તે વર્ણનથી એનો તમને સ્થૂળ ખ્યાલ આવી શકશે. મારા પોતાના શબ્દો ન વાપરતાં મૂળ લેખકના જ શબ્દો ઉતારવાનો મારો ખુલાસો એ છે કે હું એ મૂળના કરતાં વધારે સૈયક શબ્દ યોજના ન કરી શકત. 'સીઓની કેળવણીની વિવેચનપુર્ણ તપાસ' નામના એક સંદર્ભ લેખમાં શ્રી. સૈપદૈન આપણને જણાવે છે કે " એકલા બ્રિટિશ હિન્દમાં જ જેમની કેળવણીને માટે દાઝમાં કર્શો પ્રયત્ન નથી એવી શાળામાં જવાને યોગ્ય વયની ૧,૩૦,૦૦,૦૦૦ બંધાઓ છે ! શાળામાં જવાને યોગ્ય ઉંમરનાં બધાં બાળકોની સંખ્યા સ્પષ્ટ એ તો, એ વય (૬ થી ૧૧ વર્ષ) ના

હોકરા પૈકી ત્યારે ૫૦ ટકા નિશાળોમાં જન્ય છે ત્યારે હોકરીઓ માત્ર ૧૬ ટકા જન્ય છે; અને એ નિશાળોને પણ કેળવણીની અંરયાઓનું માત્ર નામ જ આપી રાખાય. સરકારને આ પ્રશ્નનો ખરા જગરથી ઉત્તર કરવા પારે તો તેણે વધારાના ત્રણ લાખ શિક્ષકો મેળવવા જોઈએ, અને હતાં આજની ધડીએ ફક્ત દોઢ લાખ શિક્ષકો જ ફરવરસે તૈયાર થાય છે. વળી હોકરાઓમાં સાક્ષરતાના પ્રમારને શક્તિ અને પૈસાના દુર્વ્યવનો જે અંતરાય નહે છે તે જ કન્યાઓની આજની કેળવણીનું પણ દૂષણ છે. ઊંચકું કન્યાઓની કેળવણીને અંગે તો એ દુર્વ્યવ વધારે થાય છે, કારણ કે આજસમયે અને ખીલ્લું સામાજિક કારણોને લઈને શાળામાં જતી કન્યાઓમાંથી મોટો ભાગ અપવચયી જ ઊડી જાય છે, આજવર્ષમાં દાખલ થતી કન્યાઓમાંથી ૧૩ ટકા કરતાં વધારે પ્રાથમિક શાળાનો અભ્યસક્રમ પૂરો કરતી નથી, એનો અર્થ એ થયો કે શાળાઓમાં કેળવણી લેતી કન્યાઓ પૈકી ૮૫ ટકા ઉપરંતની કાર્યક્ષમ અને કાયમનું અક્ષરશાળ મેળવે છે એવી ખાતરી રહેતી નથી. એમાંની લગભગ બધી જ શાળા છોડી ગયા પછી વાંચી અથવા લખી નથી શકતી એમ અનુમાન કરેા તો, ખોટું નથી. અને તેથીયે વિશેષ નોંધવા જેવું તો એ છે કે ગામડાંઓમાં પુસ્તકાલયોને અભાવે બાકીની કન્યાઓનું અક્ષરશાળ પણ સુસાધ જન્ય છે. આ પ્રશ્નની આર્થિક બાજુ પણ ચેતવી જ સંતાપજનક છે. હોકરાઓની કેળવણીને માટે ખરચાતી નજવી રકમમાં ૧૪ ટકા જ કન્યાઓની કેળવણીને માટે ખરચાય છે. કેળવણી લેવા યોગ્ય ઉમરની બધી કન્યાઓ પૈકી જે આજે નિશાળે નથી જતી તેમને માટે ભણાવવાની જોગવાઈ કરવાને કન્યાદીક શ. ૧૦ બળુતાં સુધારે દર વરસે શ. એક કરોડનો એકંદર ખર્ચ થાય. ”

આમજ આલનાં એ જ લેખા જખાવે છે કે “ કન્યાઓની કેળવણીના વિષયમાં જેટલો રસ લેવો જોઈએ અને જેટલી આજ્ઞતા રાખવી જોઈએ તેટલી સામાન્ય સમાજે રાખી નથી. દજ લોકોના એવા સમુદાય પડેલા છે જે નામધારી ધર્મને કારણે અથવા રૂઢિમૂળના કારણે કન્યાઓ માટેની કેળવણી માત્રો સક્રિય વિરોધ કરે છે; અને ખીલ એવા છે કે જેમને સારે નામે ખોલાવવા દેાય તો ઉદ્યમીન કહી શકાય, પરંતુ આ વિરોધને ઘટકારીને એનો વિચાર કરવા જેવું નથી એમ કહેવાની પણ આગળી સ્થિતિ નથી; કેમકે જે જનની કેળવણીની કન્યાઓને માટે સામાન્યપણે સગવડ કરવામાં આવી છે તેનાથી લોકમાનસને સમાધાન મળું નથી કે તેની સુમેજા ન મેળવી શકી નથી એ વાતનો સ્વીકાર કયો વિના છૂટી નથી, એકંદરે જોતાં હોકરાઓને અપાતી કેળવણીની એ જીવ વગરની નકલ જ છે, તે કેળવણીનાં બધાં દુષણોને તેણે સંધરી રાખ્યાં છે અને કપાક તો તેમાં વધારો પણ કર્યો છે. એ કેળવણી કેવળ પુસ્તકિયા જ રહી છે, બદ તો નિઘ્રાણ પાડિત્વવાળી છે, અને લોકોનાં જીવન વાતાવરણ અને સંસ્કારની આચર્યકતાઓથી અલ્પંત દૂર રહી છે; ખીલ વિશેષ ઉપયોગી વિષયો અને આવડોની કેળવણીને બોગે કન્યાકેળવણીની એ પદ્ધતિ અંગેજી ભાષાના શિક્ષણને દ્વંદ્વો તદે વળત આપે છે; અને એક નામની સાક્ષરશક્તિ સંસ્કારિતાને ખાતર એ પદ્ધતિથી સંવદી, સમગ્ર શક્તિઓને ખીલવનારી અને સ્ત્રીમાનસને અનુરૂપ એવી કેળવણીનો ભાગ અપાય છે. ગામડાંઓમાં ખામ કરીને માખાપોતો મામાન્યપણે એવો અભિપ્રાય થયો છે કે હોકરીઓને ભણાવવાથી લેમનું બહુ થવાનું નથી; કેમકે એક સાપ્તરણ મામજના જીવનમાં આજે હોકરીઓને જે પુસ્તકિયું બળુતર અપાય છે તેને અપ્રત

થવાને કરી અવકાશ નથી. તેમના બાહ્યતરને કારણે કન્યાઓ તેમના વાતાવરણમાં હળી જવામાં સફળ થતી નથી અથવા તેને લીધે તે વધારે ઉત્તમ પ્રતિની પ્રાપ્તિમાં પશુ નીવડતી નથી. તેમ છતાં મોટા કસ્ટોમરોમાં અને શહેરોમાં કન્યાઓના બાહ્યતરની માગણી વધતી જાય છે, કેમકે તેનાથી તેમનો સામાજિક દરજ્જો વધે છે, અને કંઈક અંશે સ્વતંત્રતા અનુભવમાં તેમનો ભાવ પણ ચડે છે. પણ શહેરો અને કસ્ટોમરોમાં પણ એ પદ્ધતિનાં પરિણામો સામાન્ય રીતે નિરાશાજનક જ નીવડ્યાં છે. કેમકે ઉચ્ચ અને માધ્યમિક કેળવણીની હાલની પદ્ધતિને પરિણામે જે પેઢાશ નીવડી છે તેને કેટલાક લોકોએ તિરસ્કારથી 'પર્વતિમાં ઓલું' નામ આપેલું છે. તેમનાં જીવનનાં ધોરણો અને મૂલ્યો તેમની કેળવણીને લીધે વણસી ગયાં છે અને તેમના મગજમાં ફેફસાંની ઉચ્ચપણાની ભાવનાનો પવન બસાયો છે. ઘરનું સાધારણ કામકાજ તેમને આવડતું નથી, અને ઘણા દાખલાઓમાં તો તેની તેમને સૂઝ પેસી જાય છે. ઘણી કન્યાઓ તો એવું કામ કરવામાં હિચ્કુપત સમજે છે અને વધારામાં કામ કરવાની ટેવને બદલે ખરચાગ ટેવો અને શોખોને કેળવે છે.

આ આજની પરિસ્થિતિ છે. એમાં આપણે શું કરીશું? કેળવણીની મધ્યવર્તી સલાહકાર સમિતિએ ૧૯૩૬ માં પ્રાથમિક કેળવણીના આજના સૌથી મહત્ત્વના પ્રશ્નની વિચારરતને માટે એક નાની સમિતિ નીમી હતી. કેમકે સૌને એવી પ્રતિતિ થઈ હતી કે ત્યાં સુધી પ્રાથમિક કેળવણી સામુદાયિક નહિ થાય ત્યાં સુધી ઉચ્ચ કેળવણીની આપણી સંસ્થાઓને વિકાસ અંધારામાં જ રહેવો પડે. કન્યાઓ માટેના શિક્ષણક્રમના અને તેમના અભ્યાસક્રમમાં મહત્ત્વની અગત્યની બાજોના પ્રશ્ન પર આપણા શિક્ષણશાસ્ત્રીઓનું ધ્યાન

ચેકાયું છે, અને મને એવી બારે આઠા છે કે આપણી કેળવણીની રાષ્ટ્રીય યોજનામાં અકિળવણીને મહત્ત્વનું અગ્રસ્થાન આપીને આપણે આજની નિરાશાયુક્ત પરિસ્થિતિમાં પકડો કરી નાખીશું. આપણી સમક્ષ પડેલું કાર્ય 'કુંગર ચઢવા જેટલું' વિકટ છે. એ કાર્ય ખાર પાડવામાં સર્વથી વિશેષ યોગ્ય ઉપાડીને તમારી વિદ્યાપીઠના સંસ્થાપકની ઉમેદ અને મહત્ત્વાકાંક્ષાને પૂરી પાડવાની તમારી રનાતિકાઓને મેટી તક છે. વિકટ રાજકીય મર્ષાદાઓ અને ચાલુ રાજ્યઅધિકારો વિષય પરિસ્થિતિમાં રાષ્ટ્રીય સરકારને મૂકેલી છે છતાં સામાજિક નવરચનાનું જે કાર્ય તેણે ઉપાડેલું છે તેનાં અનેક અંગોને માટે શિક્ષકાઓ અને સેવિકાઓની આજે બારે માગણી થઈ રહી છે. સામાજિક પુનરુદ્ધારના આ મહાકાર્યમાં અનેક નિઃસ્વાર્થ અને સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓની સહાયતા તેમ જ એકાગ્ર અને ભક્તિપૂર્ણ સેવાની અમને બારે જરૂર છે. અગાનનું અંધારું કાઢવાને સાચા પચાસોનો પ્રકાશ ફેલાવવો, અસ્પૃશ્યતાની જડ કાઢવી, આપણા પ્રામજીવનની અસ્વચ્છ દશાને સુધારવી તેમજ બધે વૈદકીય મદદ પહોંચાડવી, દારૂ અંધીના કાર્યને પૂર્ણપણે પથરવી કરવું, અને સ્વદેશીનો તથા કોમી એકધર્મનો પ્રચાર કરવો-એ બધામાંથી ગમે તેવા ઉત્સાહી જીવને પૂરતું કાર્ય મળી રહે એમ છે. જેમણે સ્ત્રીઓની મુક્તિ અને તેમના કેળવણીને માટે પોતાનું આખું જીવન ખરચી નાખ્યું છે એવા મહર્ષિ કવેન્ડુ જરજંત ઉદાહરણ આપણી નજર આગળ છે."

કામચેતુઃસ્વતંત્રતાનાં પ્રાણિનામતિનાશનમ્

એવો પદ્યનમંત્ર સેવનામ પત્ન્ય મહાત્માજી પણ આપણને પ્રેરણા આપવાને આપણી વચ્ચે આજે ઉદ્ધિયત છે. આ વરતની પરીક્ષાઓમાં કેતીર્જી યજ્ઞેશી કુવાન રનાતિકાઓને જે

સંદેહ નેમએ છે તે એ બે મહાનુભાવોનાં જીવન એ નદિ આપી શકે તો હું જે ચાર શબ્દો બોલીશ તેથી આપી શકવાનો નથી. આપણા ભારતવર્ષને ધર્મને વિષે સર્વોચ્ચ રહ્ય છે એવી એનો શાખ છે. એક મહાન તત્ત્વચિંતકે કહ્યું છે કે “માગ ધર્મનું પ્રથમ સૂત્ર એ છે કે આપણે સત્યની નિષ્ઠા-પૂર્વક શોધ કરીશું.” અને ધર્મસંસ્કૃતિ સાથે સાથે હું પણ કહીશ કે “ધર્મર દરેક જીવને

ત્રેય અને ત્રેય વચ્ચે પસંદગી કરવાનું સોંપે છે. એ બેમાંથી કયે તે ક્યોને વરો-એ સાથે શોધને વરવાનાં નથી.” આપણી પસંદગી માત્રી અને આપણી માતૃભૂમિને દિલકાશી હો, આપણા દેશના કલ્યાણ અને નિઃસ્વાર્થ પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન આચાર્યોનાં જીવનમાંથી આપણને સાચી પ્રેરણા મળે.

તમે માઈ જે જુદામાન કહ્યું છે તે માટે હું તમારો આભાર માનું છું.

[૨] વ્યાયામ અને કેળવણી *

અષ્ટ : શ્રી. હોદાવાલ બા. પુરાણી

પણ મોઝા પૂછે છે કે નિયાજોમાં વ્યાયામ શા માટે હોવો જોઈએ, તેના જવાબ એ છે કે વ્યાયામ એ કેળવણીનું અંગ છે. જેમ નિયાજોમાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ, કે ગણિત શિખવાય છે, તેની જેટલી અગત્ય છે, તેટલી જ અગત્ય વ્યાયામની છે. દરેક વિદ્યાર્થીને શરીર છે, દરેક વિદ્યાર્થીને મન છે. વિદ્યાર્થી ભરિ શાળામાં આવે છે, ત્યારે તેના મનની સાથે શરીરને સંબંધે આવે છે. વ્યાયામ ઈલાની અપાયેલી કેળવણી નકામી નીવડી છે. માન-કાંમલ શરીરવાળા કીમીધારીઓ નીકળવાથી આપણું દગદર રીટવાનું નથી. આજના આપણા કેન્દ્રોજ્યનો તરફ નજર નાખો. કેવાં સુકલકડા માનકાંમલ શરીર છે !

શરીરનો મદિમા ધણો મોટો છે, ધર્મ, અર્થ અને મોક્ષના પાવારૂપે પણ શરીરને કેળવવાની જરૂર છે, શરીરને કેળવવાની પદ્ધતી જરૂર છે, મનશ્ષી સગાર તો ગમે તેટલા ફૂંકા મારે, પણ મજબૂત શરીર હશે, તો મન પોતાના ધોડાઓ દોડાવી શકશે.

વ્યાયામથી વિચારો ધકાય છે. ભણતરથી,

ચાર દિવાનો વચ્ચે બેસીને આપેલા શિક્ષણથી ચારિત્ર ધકાતું નથી. તેમજ માત્ર ઉપદેશ આપવાથી પણ ધકાતું નથી, આપણે શાજ શોધને કહીએ કે ‘સાચું બોલ’ ‘સાચું બોલ,’ તો તે સાચોબોલો ધવાનો નથી. પણ રમતોથી પણ શુરો કેળવાય છે. રમતો કારજીતની અણી ઉપર હોય, જૂઠું બોલવાથી પોતાનો પક્ષ જીતતો હોય, તોય એવા પ્રસંગે બેલકીશીથી પ્રેરણને સાચું બોલવાનો મહાવરો પાડે છે. પોતે પકાકા જતાં સાચું જ કહે છે. કારજીત માટે જૂઠું બોલતો નથી, રમતદારા મરદનગી, નીતિ, અને એવા બીજા પણ શુરો કેળવાય છે. વ્યાયામથી બાનુભાવ કેળવાય છે, પોતાના સાથીદારો પ્રત્યે બાહ્યચારાથી અંધાય છે. વ્યાયામથી સંધનજ કેળવાય છે. રજીતિ, તનમનાટ વગેરે આવે છે. વ્યાયામદારા જે કેળવણી મળે છે, તે આનંદ અને ગમ્મત સાથે મળે છે. આજે શાળાઓમાં બળજબરીથી સિખવવાનો બોલો લાદવામાં આવે છે.

એક વિદ્યાર્થી અઘમરત પહેલવાન બને, એ વ્યાયામનો હેતુ નથી. વ્યાયામદારા દેશને માટે રાષ્ટ્રસેવકો ધાવાનો હેતુ છે ચારિત્ર-સંપન્ન માય, સાચાબોલો શાય, એ વ્યાયામનો

* ભારતવિદ્યાલય, કાશી, તા. ૨૩-૪-૩૬ ને શાજ ઉત્સવના પ્રમુખરૂપેથી આપેલું ભાષણ.

હેતુ છે. આપણા દેશનો દીનદીન વિદ્યાર્થી-સમુદાય મજબૂત શરીરવાળો થાય ખડતલ થાય, તો જ આપણા દેશનું દળદર રીટે.

વિદ્યાર્થીઓ અને યુવાનો એ દેશની ભાવિ પ્રજા છે. જેમનાં શરીર અને મન મજબૂત હશે, કેળવાયેલાં હશે, તે જ સારાં કામ કરી શકશે. વ્યાયામથી ચિસ્ત પણ વાવવાની જરૂર છે. ખેડના તાલ સાથે કદમ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓને જોઈને તમને પણ એમાં એમાં તાલ મેળવવાનું મન થઈ જાય છે. એ કેટલો નિર્દોષ આનંદ છે. વિદ્યાર્થીઓમાં શિસ્ત લાવવા માટે એ જરૂરનું છે. એક જ દુકામે બધું કામ થાય. શિસ્તને આપણે જીવનમાં વ્યાપક કરવાની છે. દિલ્લિદ ઓફિસની બારી આમળ લાગ જોઈને ધુસી જવાની દાનત એ આપણી પ્રજામાં શિસ્તનો અભાવ સૂચવે છે. શિસ્તનો અર્થ તો એ છે કે દરેક જગ્યાએ નિયમ પ્રમાણે અને કાનૂન પ્રમાણે કામ કરવું.

ટાઇટેનિક સ્ટીમર ડૂબવાની તૈયારીમાં હતી. કેપ્ટન પોતાની કેબિનમાં હતો ખારવાઓ પોતાની ફરજ બજાવતા પોતાની

જગ્યાએ હતા. ઉતાર્યોને ઉતારતા હતા. તેમનો જીવ ગચ્ચારવામાં તફતીન હતા. પાણી આમળ ને આગળ વધતું હતું. ધુંટણ સુધી, કમ્બર સુધી, છાતી સુધી એમ પાણી વધતું હતું. કેપ્ટન અને ખારવાઓ પોતાની જગ્યાએ રહીને સામેથી આવતા ઠંડા મોતનને બેટ્યા. તેનું નામ શિસ્ત.

શાળામાં રમતો રમાય છે. તેને વિશે જરા પણ હલકો ખ્યાલ લાવવાની જરૂર નથી. કેળવણીના અંગ તરીકે રમતો અને વ્યાયામ આજે દુનિયામાં મહત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. સાળામાં સારી વસ્તુઓને 'અમલમાં મૂકવા માટે સાચા ટ્રેનિંગ જ માણસો જોઈશે. વ્યાયામમાં પણ સાચા માણસો મળશે તો આપણી ભાવિ પ્રજા ખૂબ જ કેળવાશે. વ્યાયામથી તમારાં બાળકો માયકાંગલાં મરી, હિંમતવાન, મનોબળવાળાં, અને મહાનબી-વાળાં થશે. તેમની તાકાત અનેકગણી વધી જશે. તમને, તમારા ગામને, અને દેશને દીપાવશે.

['નૂતન શિક્ષણ' માંથી સાધાર ઉદ્યત]

[૩] હિંદી એન્જન્યુ હિંદીકરણ

લખનાર : શ્રી. હુંગરસી ઘરમદા સંપદ

અંગ્રેજોની વેપારી કંપની ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીની સ્થાપના ૧૬૦૦ માં લંડનમાં થઈ હતી, તે સમયે સ્પેન, પોર્ટુગલ અને હોલંડના લોકોના કાંપમાં સમુદ્રનો વેપાર હતો. એમને મોટી સમૃદ્ધિ ભેગી કરતા જોઈ અંગ્રેજો પણ સાગરમંચન કરવા પ્રેરણા ૧૬૨૭ માં દિલ્હીના બાદશાહ જહાંગીરે એમને સુગતમાં કોઠી નાખી વેપાર કરવાની પરવાનગી આપી. ૧૬૭૪ માં શાહજહાને એમને બંગાળમાં કોઠીઓ નાખવાની અને પિપળીનો કિલો આંધવાની પરવાનગી આપી. ૧૬૪૦ માં મદ્રાસમાં એમણે સેન્ટ જ્યોર્જ કિલ્લાની

સ્થાપના કરી. ૧૮૬૨ માં એ કંપનીને વિલાયતના રાજા ચાર્લ્સે મુંબઈ સહેર વાર્ષિક દસ પાઉંડના ભાડાથી પટે આપ્યું. ૧૬૯૮માં એક નવી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની પેદા થઈ. આઠ વર્ષ સુધી બેઉ કંપનીઓ વચ્ચે સખ્ત દરિયાઈ યુદ્ધ. છેવટે બેઉ કંપનીઓ એકત્ર થઈ ગઈ.

ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ પોતાની વખારોની સંભાળ માટે ચોક્કીસરો રાખ્યા. સિવાજીએ જ્યારે મુરત હુડમું હતું તે સમયે અંગ્રેજોના આ ચોક્કીસરો અને અંગ્રેજ કર્મચારીઓએ કોડીનું મ્હણ કપું હતું.

કંપનીએ પહેલી નિયમિત ફોજ મુંબઈમાં રાખી જણાવ છે. રાજસાહેબનું સૈન્ય કંપનીના તાબામાં આવ્યું. ૨ ગોલંદાજ, ૨૧ તેપો, ૫ અધિકારીઓ ૧૭૬ નિપાઈઓ અને ૫૪ યુરોપીયનો હતા. ૧૭૪૧ માં કંપનીનું વેપારનું કામ મોજુ આવ્યું. રાજ્યનુજ્ઞા ધણી વધી ગઈ. તે સમયે ૨૬ યુરોપીયન ઓફિસરો, ૧૬૬ નાના અમલદારો અને ૧૨૨૬ સિપાઈઓ થયા. મદ્રાસ અને અંગાજમાં પણ સૈન્ય રાખવાનું હતું હતું. ૧૭૪૮ માં કંપનીએ રવત્ર તોપખાનું સ્થાપ્યું. દરેક પ્રાંતમાં તોપખાનાના ૫ અધિકારીઓ અને ૧૧૦ માણસોનું સૈન્ય રાખવાનું હેતુ. મદ્રાસમાં ફોર્સ સાથે અંગ્રેજોને વિમુક્ત થયો. યુરોપીયન સૈન્ય બહુ ઓછું હોવાથી દિંદો સૈન્યની ભરતી કરવાનું નક્કી થયું. કંપનીને જેમ જેમ વધારે જરૂર પડતી ગઈ તેમ તેમ સૈન્ય વધવા લાગ્યું.

રાજદ કલાઈવે સૈન્યની અનેક દિંદો પહોંતો ઉભી કરી પાસીનું યુદ્ધ હતું હતું. ૧૭૫૬ સુધી દિંદો સૈન્ય પર દિંદો અધિકારીઓ જ નિમાતા હતા. પણ કલાઈવની પેરવીથી તેમની જગ્યાએ યુરોપીયન અધિકારીઓ નિમાવા શરૂ થયા. વિજાયતથી આવેલ સૈન્યના અધિકારીઓને દિંદો અંગ્રેજ અધિકારીઓ કરતાં વધારે ૦.૫ગાર મળતો. આથી અમતોય ફેલાયો એટલે ૧૭૬૦માં સૈન્યની પુનર્રચના થઈ ૧૩૦૦૦ અંગ્રેજ સૈન્ય અને ૫૭૦૦૦ દિંદો સૈન્ય રાખવાનું હેતુ. તોપખાનામાં દિંદોઓને અધિકારમાં હાખત કરગમાં આવતા નહોતા. દારૂગોળનો ઉપયોગ દિંદોઓને જનાવવામાં આવતો નહોતો.

કંપનીની સત્તા અને પ્રદેશ ખૂબ વધવા લાગ્યા અંગાજ મીર કાસમ પાસેથી લીધું. મદ્રાસ ઇલાકામાં વીપુ પાસેથી મોટા પ્રદેશ

માંપડમે. પેશાની સત્તા સાથે ધર્મ્ય થઈ મોટા દેશ હાથ આવ્યા. દિંદો નકશામાં હાલ રંગ વધવા લાગ્યા. પીંદારઓ, મગ-દારો મુઝખાઓ અને છેવટે રીખોને પણ હમખ્યા. રજપુતાનાનાં મુખ્ય રાજ્યો એકને આશ્રયે આવ્યાં. દિંદોના દરેક ભાગમાં અંગ્રેજ સત્તા અને લાભવગ ફેલાયા. દિંદ બહાર ગીન. છંછપત, મીંગાપુર અને ખીમ દેશમાં દિંદો સૈન્યે ચોર્ય જતાવ્યું. પ્રદેશ વધ્યો તેમ સૈન્ય પણ વધવા લાગ્યું. તેમાં અનેક ફેરફારો થયા પણ દિંદો લશ્કરે સારું ચોર્ય જતાવ્યાં છતાં અંગ્રેજો એના તરફ વિશ્વાસની નજરે જોતા નહોતા. દલ સત્તા અંગ્રેજ ઓરીસોના હાથમાં હતી.

૧૮૦૪માં મુંબઈ, મદ્રાસ અને અંગાજ એ ત્રણે ઇલાકાઓમાં કુલ દોઢ લાખનું સૈન્ય કંપની નિમાવતી હતી. તેમાં સવા લાખનું દિંદો સૈન્ય હતું અને બાકીનું અંગ્રેજ હતું. પગારના ઓછાપણાને લીધે કે બીજાં કારણો-સર સૈન્યમાં ધણી વખત બગવા થતા હતા. પણ તે સખ્તાઈથી દાખી હેવામાં આવતા હતા. ૧૮૨૪માં સૈન્યની પુનર્રચના થઈ પણ દિંદો અધિકારીઓ વધવા નહિ. અંગ્રેજ અધિકારીઓની સત્તા અવિચ્છિન્ન રહી. આ સમય પછી ચોરેવાર સૈન્યનો વધારો થતો ગયો.

૧૮૫૭ના બગવા વખતે લગભગ પોણા ત્રણ લાખનું સૈન્ય ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની ધરાવતી. તેમાં સવા લાખ દિંદોઓ હતા અને આગળથી હમ્મર અંગ્રેજ સૈન્ય હતું. તે સિવાય ૭ હમ્મર જેટલા અંગ્રેજ અધિકારીઓ હતા. બગવા વખતે જેટ પહો તરફથી ફૂરતા દર્શાવવામાં આવી હતી. બગવા પછી દિંદો સૈન્યના હાથમાંથી તોપખાનું તથા ઝૂંટવી લેવામાં આવ્યું. અંગ્રેજોની ધારણા હતી કે જે ચોકુધણું તોપખાનું દિંદોઓના હાથમાં હતું તેની મદદથી બગવા થયો હતો. દિંદો

સિપાહીઓ પરથી અંગ્રેજોને વિશ્વાસ તદ્દન
હટી ગયો હતો. પણ તેમના વિના આવકા
મોટા દેશની વારફર ચક્ર ચક્રે તેમ ન હોવાથી
હિંદી સૈન્ય તો તેમને રાખવું જ પડ્યું.
૧૮૬૫માં ઘોડેચારોની ૪૦ અને પાવણની
૧૪૫ હિંદી રેજિમેન્ટો હતી પણ તોપખાનાની
એક ૫ હિંદી રેજિમેન્ટો નહોતી.

૧૮૭૮ માં અફઘાન યુદ્ધમાં બ્રિટિશ સૈન્યને
બહુ તુકડાન યથું. આથી સૈન્યમાં સુધારો
કરવા અંગ્રેજોને કમિશન નિમાયું. એની
મુશ્કેલી પ્રમાણે અંગ્રેજી ઓપીસરોનો વધારો
કરી સૈન્ય પર અંગ્રેજી કાણુને સંબંધ
ખનાવવામાં આવ્યો. હિંદી સૈન્ય હવે પર-
તંત્ર અને નખગા માનસવાળું થયું. સત્તા,
પ્રેરણા, આદા કરવી, બુદ્ધિ ચલાવવી, તોપો
અને યત્રોના ઉપયોગ કરવો, ઘરોગોળ ખના-
વવો, સૈન્યની બુદ્ધિચત્તા કરવી; એ સર્વ
અમર્યાદા કામોમાંથી હિંદી સૈન્યને બકાત
રાખવામાં આવ્યું. આ વેળા અંગ્રેજી સૈન્ય
પાંસક હાનરનું ને દેશી સૈન્ય એક લાખ
પાંતીસ હાનરનું હતું, જુના પેન્શનરો અહીંને
વખતે કામ લાગે એવા હેતુથી 'રિઝર્વ'
ફોર્સ' ની સરખાત ૧૮૮૬ થી થઈ

૧૮૯૫ માં એકો દેરદાર કરી અત્યાર
સુધી નિકાલેલાં પ્રાંતીય સૈન્યોના એકીકરણની
યોજના સ્વીકારાઈ. એ વખતે મુખ્ય, પંખખ,
ખંગાળ, અને મદ્રાસ એમ ચાર વિભાગ
પાડવામાં આવ્યા. એ ચાર વિભાગોને એક
સૈનાધ્યક્ષની સત્તા નીચે આવ્યા. આ સિવાય
જુદાં જુદાં રથોએ છુટક સૈન્ય રાખવામાં
આવ્યું હતું. આ પછી લોર્ડ ક્રાયનર સૈના-
ધ્યક્ષ તરિકે નિમાયા એમણે સૈન્યની પુનર્રચના
કરી. આથી હિંદનું સૈન્ય એકતંત્ર નીચે
આવ્યું. વાવસુરોયના ઐનિક મુખ્યનો એકો
નોંકજો મળે. તેને ઠેકાણે સૈનાધ્યક્ષ નિમાયા.
૧૯૦૪ માં ફક્ત ૨૪૪૦૦૦ સૈન્ય હતું.

પછી 'મહાયુદ્ધ આવ્યું' તે વખતે ૧૧
લાખને બદલે ૫૦ લાખ હિંદી સૈન્ય થયું.
પણ તેની સ્થિતિ સુધરી નહિ. માત્ર વફાદાર
મજબૂત વર્ગમાંથી જ સૈનિકો ચુંટવનો રિવાજ
રાખવામાં આવ્યો. ધીમે ધીમે બીજા પ્રાંતો-
માંથી સૈનિકોની ભરતી ઓછી કરી પંખખ-
માંથી ૫૮ ટકા, નેપાલ અને ગઢવાલમાંથી
૨૨ ટકા, ઉત્તર પ્રદેશ એટલે ૨૪ મુતાના
સુધીમાંથી ૧૧ ટકા, મુખ્ય અને દક્ષિણમાંથી
૫૦ ટકા અને બ્રહ્મદેશમાંથી ૩ ટકા સૈનિકો
લેવામાં આવે છે.

હવે સૈન્યના અમલદારોના હિંદીકરણનો
પ્રયત્ન લઈએ. એને માટે અનેક કમીટીઓ
અને કમીશનો નિમાયાં હતાં પરંતુ ઉચ્ચ
અધિકારો અંગ્રેજોને જ મળતા રહ્યા છે.
છેલ્લાં પચાસ વર્ષથી હિંદી ગ્રાન્ડમાર્શલો,
વર્તમાનપત્રો, ડેપુટી, ધારાસભાઓ અને
સુપ્રસિદ્ધ વક્તાઓ આ માટે ખૂબ યત્ન કરતા
રહ્યા છે પણ એમની ફલીશો બહુરા કાનો
૫૨ પડે છે.

૧૯૦૫ માં લોર્ડ કર્ઝને મોટી ધામધુમ-
થી ઇમ્પીરીયલ કેડેટ કોરની સ્થાપના કરી હતી.
એના સ્નાતકોને હિંદી સૈન્યમાં નાના અધિકારો
આપવામાં આવ્યા હતા. છેલ્લાં ત્રણસો વર્ષ-
માં બહુ જુનું માનનીય અધિકારો સિવાય
કોઈ પણ હિંદીને ઉચ્ચ અધિકારો આપવામાં
આવેલ નથી. વાઇસરોય તરફથી કેટલીક જુના
વફાદાર હિંદી સૈનિકોને કમીશન આપવામાં
આવે છે. આ કમીશન ધરાવનારા અધા
હિંદીઓ છે. તેઓમાંથી હિંદી તુકડીઓના
જમાદાર, સુબેદાર અને સુબેદાર મેજર નિમાય
છે. પણ અંગ્રેજી સૈનિકો ઉપર એમને કદી
નિમવામાં આવતા નથી. આ અધિકારીઓને
વિદ્યાન, રસાયણ અને એન્જનીયરીંગ અથવા
અરો મુખ્યથી જ્ઞાન મળતું નથી. માત્ર
જુની નોકરીને અંગે સૈનિકોને ઉચ્ચ પદ ઉપર

વમારીને સુએદાર મેજર સુધી લઈ જવામાં આવે છે.

૧૯૧૮માં દિંદી અમલદારોને જોગવા માટે એક કામચલાઉ ટ્રેન્ડ ઓફિસમાં આ યું. તેમાં ૧૯ જાણે દિંદી મેન્ચના અધિકારીઓ જનાવવામાં આવ્યા. મદાયુદમાં દિંદી મેન્ચ ઘાટી સત્તાને માટે પ્રાણપણે લડ્યું તે માટે કાંઈ ધનામ આપવું નેહએ એટલે પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સને ઘણે ૧૯૨૨માં ડેલાફુલ ખાતે પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ રોયલ્ટી રચાવના યથ દતી, આ સંસ્થામાં પ્રથમ માત્ર ૭૦ જાણેના જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. ૧૯૩૬ વિદ્યા-ચીની વાર્ષિક શી રપિયા પંદરસોની હતી માત્ર ધનવાનના પુત્રો જ એ લશ્કરી રોયલ્ટીમાં લખાયા યથ ચક્રતા હતા છતાં તેમને કિંગ્સ કમીશનના અધિકારો મળતા નથી.

કિંગ્સ કમીશન દિંદીઓને માટે ખુલ્લું મુકવાથી દિંદીઓ પર એક મોટો પાડ કરવા જોઈ. દિંદીને ભેદ મળી હતી યર-આલમાં માત્ર ૧૦ વિદ્યાર્થીઓને ધર્યાં મુક-વામાં આવ્યા હતા. આથી વધારે વિદ્યાર્થીઓ મુકી યાગ્ય નહિ, દિંદીના ૩૨૦૦ અધિકારીઓમાંથી ૬૨ વરસે ૨૦ વરસની ઉમરના માત્ર ૧૦ વિદ્યાર્થીઓ સેવાય તો દિંદીકરણ કરતાં ૧૦૮માં વર્ષો લાગે એ મમજ યાગ્ય તેજું છે. ૬૨ વિદ્યાર્થીઓને ત્યાં જગ્યા પડેલા અનેક કસોડીઓમાંથી પમાર થતું પડે છે. વશાગરના રોગામાંથી રોષક આનંદયાગ્ય ઉપરુદી કમીશનની નસંદગી મેળવે છે તે પછી કમીશનની પમંદગી મેળવવની રહી. પછી સર્વનરને જાતે મળી તેને પ્રસાદ મેળવવો રહો, પછી વાહસરેવનો પમંદગી મેળવવી પડે ત્યારે એ વિલાસન જઈ યો સેંડરસ્ટ રોયલ્ટીમાં આદર માસના અઠવા-મનો ખર્ચે ૨. ૧૧૦૦૦ યાગ્ય છે ૬૨૦૦૦ રૂબા ૧૧૦૦૦ રૂબા નિવેદન ૨ ૧૧૦૦૦ ખર્ચે

આવે છે. યોડાં વરસો પહેલાં અંગ્રેજ કુવડો માત્ર ૩ ટકા નાપાસ થતા હતા, ત્યારે સેંડરસ્ટ રોયલ્ટીમાં દિંદીઓનું નાપાસ થવાનું પ્રમાણ ૩૦ ટકા જેટલું આવ્યું હતું. દિંદી-ઓમાં કિંગ્સ કમીશન માટે લાગે ઉમેદવારો મળતા નથી એવો ૬૨૦૦ હમેશાં પીટવામાં આવે છે.

દિંદીની મધ્યમ કારાસલાના યજ્ઞા લખા-બુધી મતપૂર્વ મેન્ચામ્પસ લોડ રોયલ્ટીને આ દિંદી પાપદળ કુકીઓને દિંદીમય જનાવવાની યોજના કાઢી દિંદી મતને અમમાં નાખવા યત્ન કર્યો હતો પણ તેની નેમ હતી યથ યથ એટલે ૧૯૨૫ માં રકીન કમીટી મળી. આ સલાસની હજાર કરવાનો નિર્ણય થયો. આ પહેલાં ૧૯૧૬ માં ઇચર કમીટી, ૧૯૨૧ માં રી કમીટી, ૧૯૨૫ માં રકીન કમીટી, ૧૯૩૧ માં એટલુડ કમીટી નીમાઈ હતી અને દમણ સેંડરસ્ટ કમીટી નિમવામાં આવી છે. યથ સામ એટલીક કમીટીને નામે માત્ર કિટિલ સમ્મેાની જ એક કમીટી નીમવામાં આવી હતી પણ તેનો રિપોર્ટ હજી પ્રકટ થયો નથી.

રકીન કમીટીએ જદુ સમ્મતાથી આ વિવરનો વિચાર કર્યો હતો. આ પાપદળ જુનીટોને દિંદીમય જનાવવાની યોજના એજે, પસંદ કરી નહિ. રકીન કમીટીએ કિંગ્સ કમીશન માટે ૬૨ વરસે સેંડરસ્ટ રોયલ્ટીમાં ૬૨૦૦ નામે વીચ ઉમેદવારો મોકલવાની લલા-મજ કરી. દિંદીની ૬૨૦૦૦ રોયલ્ટીને વિલાસ કરવાનું જખુલ્યું. દિંદી મેન્ચમાંના ૩૨૦૦ અમલદારોમાંથી મત ૧૯૫૨ સુધી ૧૦૦ અમલદારો દિંદીમય જવાની યોગ્યદી રજુ કરી. એમાં ત્રણ વરસો સુધી ૨૩ વિદ્યાર્થીઓ, પછીના ત્રણ વરસો સુધી ૪૫ વિદ્યાર્થીઓ, પછીના ત્રણ વરસોએ ૫૭ વિદ્યાર્થીઓ, ૧૯૨૨ માં ૬૬ વિદ્યાર્થીઓ, ૧૯૨૫ માં ૮૧

વિદ્યાર્થીઓ અને ૧૯૫૨ માં ૧૦૫ વિદ્યાર્થીઓ ૬૨ વરસે લેવાની બલામણુ કરી હતી. ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ હતો શી ઓછી કરવાની બલામણુ પણ કરી હતી. ઇંગ્લાંડમાં માત્ર દોઢ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ છે. હિંદમાં ત્રણ વર્ષનો છે. માત્ર પાંચઠ્ઠ દયદળના અધિકારીઓ નિમવાની જ સુચનાઓ થઈ હતી. તોપણાતું કે એન્જનીયરીંગ, વિમાનખાતું કે ઐનિક વિમાનખાતું એ સંબંધી કાંઈ બલામણુ નહોતી.

૧૯૨૧ માં નિમાયેલી શી કમીટી, જે બ્રિટિશ સૈનિક નિષ્ણાતોની બનેલી હતી તેણે હિંદના ૬૮૩૭ ઓશીસરોને ૩૦ વરસમાં હિંદીકરણ કરવાની બલામણુ કીધી હતી. પણ રૂડીન કમીટીએ ૧૯૫૨ સુધી માત્ર ૧૬૦૦ ઓશીસરોને જ હિંદીમય બનાવવાની બલામણુ કરી હતી. પછી સાર્થન કમીશન આવ્યું પણ એણે સૈન્ય હિંદીમય કરવાની કાંઈ યુક્ત યોજના બહાર પાડી નહિ. તે પછી ગોળમેણ પરિષદની બલામણુથી ૧૯૩૧ માં ચેટલુક કમીટી નિમામ. એ કમીટીએ હિંદી નિશાનોનાં સાધનો અને શિક્ષણની શિથિલતા બતાવી વિલાયત જેવી સર્વાંગમુંદર સૈનિક કેળવણી આપવાની બલામણુ કરી. વિદ્યાર્થીની ઉમર ૧૮-૨૦ વર્ષની હોવી નોંધએ. ૬૨ વરસે ૬૦ ઉમેદવારોને હિંદી કોલેજમાં લેવાની બલામણુ કરી. એમાંથી ૨૦ હિંદી સૈન્યમાંથી ચુટીને લેવાના, ૨૪ હરિક્ષાધથી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલાઓને લેવાના અને ૬ જણા સૈન્યાધ્યક્ષ તરફથી પસંદ યાવ. વાઇસરૉય કમીશન બંધ કરવાની કમીટીએ મનામ કરી છે. હિંદી મત પરીક્ષામાં હરિક્ષાધથી ઉત્તીર્ણ થયેલાની જ ઓશીસરો તરિકે નિમલુંક કરવાની તરફેણમાં હતો. તેમજ માત્ર કિમ્સ કમીશનેના જ એકજ બતના ઓશીસરો રહે તેની તરફેણમાં હતો. પણ હિંદી મતને કોણ મણુકારે છે ?

સેંડહર્ટ માટે વિલાયત મોકલવાના ૨૦ જણમાંથી હરિક્ષાધમાં હારેલા આઠ જણને મોકલવાની સુચના કરી પાંચ વાઇસરૉયના કમીશન ધરાવનાર ઓશીસરો માટે રાખી દેહરાદુન રકૂલમાંથી પસાર થયેલા ઉમેદવારના, હિંદી લશ્કરી સેંડહર્ટમાં દાખલ થઇ પસાર થતાં સુધીના ખર્ચના રૂ. ૧૮૪૦૦ લાગવાનો કમીટીએ અંદાજ બતાવ્યો છે. માત્ર ધનવાનના પુત્રો જ દાખલ થઇ શકશે. હિંદમાં વિમાનનું શિક્ષણ આપવાની કોલેજ કાઢવાની જરૂર નથી. મીલીટરી કોલેજમાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓમાંથી અમુક નાની સંખ્યાને વિલાયત મોકલી કેનવેલની વિલાયતની વિમાની શાળામાં પરીક્ષા આપવા સૂચ્યું છે.

દેહરાદુનની અભ્યાસની કોલેજ મોટી કરવાની, એમાં ૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓની ગોઠવણુ કરવાની, દરેક વિદ્યાર્થીનું માસિક ખર્ચ ઓછું કરીને માત્ર ૧૦૦ રૂપિયા સુધીની અને છેવટે વિલાયતી સેંડહર્ટ કોલેજમાં હિંદી ઓશીસરોને શિક્ષણ માટે ન મોકલવાની સૂચનાઓ કરી છે. કમીટીના હિંદી સભ્યોએ દશ વરસમાં ઓશીસરોનું હિંદીકરણ કરવાની માગણી કરી હતી તે ઉઠાડી મુકવામાં આવી છે. કિમ્સ કમીશનમાં હમણાં ૧૦૫ હિંદી ઓશીસરો માત્ર છે એટલે હિંદી ઓશીસરોની વૃદ્ધિને વિકાસ બહુ ધીમો રહ્યો છે.

અત્યારે નીચે મુજબ લશ્કરી શિક્ષણ સંસ્થાઓ છે:

૧. કેવેટાની સ્ટોફ કોલેજ-આમાં માત્ર યુરોપીયન ઓશીસરોને જ દાખલ કરે છે. હિંદને ખર્ચે યુરોપીયન ઓશીસરોને કેળવવાની આ શાળા છે.

૨. એલગમની શાળા-આમાં ઉચ્ચ અધિકારીઓને ત્રણ માસ સુધી ઉચ્ચ સૈનિક શિક્ષણ આપાય છે.

૩. આર્ટિલરી રકૂલ-ગોલ્ડલ અને તોપ

આજી શિખવાની સંરચા, આમાં દિંદી અને અંગ્રેજ અને ઓશીસરોને દાખલ કરે છે.

૪. સાગરની છકવીટશન રૂઝ-દયદળ પાવદળ વિગેરેમાં એકસરખું ધોરણ ચલાવાય તે માટેની આ શાળા છે.

આવી અવી તેર સૈનિક સંરચાઓ જુદી જુદી જાતના સૈનિક ધધાઓ માટેની છે. ધારાસભાના સભ્યો દિંદી સરકારની સાંકડી સૈનિક નીતિનો વારંવાર વિરોધ કરી સૈનિક બજેટ પસાર કરતા નથી. માત્ર વાર્ષિકગણના સર્ટીફિકેટથી બજેટ પસાર થાય છે. દિંદી સરકાર દર વરસે હારકર પાછળ પપ કરાડ જેટલી રકમ ખર્ચે છે પણ જો દિંદી મૈન્યને દિંદીમય કરવામાં આવે તો ૨૪ કરેડ

રૂપિયાનો ખચાવ થશે, દિંદમાં અંગ્રેજ સૈન્ય રાખવાની મુખ્ય નેમ જ્યારે ૧૪૨ ૫૩૨ ત્યારે અંગ્રેજોના બીજા પ્રદેશોના રક્ષણ માટે એ સૈન્ય મોકલી રાકાય એ છે. દિંદનું અંગ્રેજ સૈન્ય શાલી સામાજ્યના રક્ષણ માટે છે છતાં તેનું કુલ ખર્ચ દિંદ પાસેથી લેવામાં આવે છે. દિ દીકરણ કરવાની સરકારી વૃત્તિ બળવાન નથી તેમજ દિદમાં અંગ્રેજ સૈન્ય દિંદને ખર્ચે નિભાવવાની ચાલુ તજવીજ સરકાર કરી રહી છે. હમણાં લોડ એટરીફકના પ્રમુખપણા હેઠળ અંગ્રેજોની કમીટી નિમાધ હતી પણ સૈન્ય માટેની તેની કલામણો ગુપ્ત રખાઈ છે. બીજી સેંડદરટ કમીટી કામ કરે છે પણ તે સાંકડી અને એકતરફી બંધારણવાળી હોવાથી દિંદના નેતાઓએ તેનો બહિષ્કાર કર્યો છે.

[૪] સંતતિ નિયમનની જરૂર

લેખક: શ્રી. ચંદુલાલ ગી. પરીખ. બી. એ. એલ એસ. બી.

અમારી જ્ઞાતિના યુવકમંડળ સમક્ષ પોળે પોળમાં સભા બરી સંતતિ નિયમનની જરૂરીઆત સંબંધી પ્રચાર કરવાની દરખાસ્ત જ્યારે મેં રજુ કરી ત્યારે મારા મિત્રો હસવા લાગ્યા. મંડળની બહાર ન્હારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે “સો ઉંદર મારી બોલાડી પાટે બેઠી” કહી “સ્થિતસ્થ ક્યાપનમ્” ના સિદ્ધાંતવાદીઓ દોસી કરવા લાગ્યા. દુનિઆ ગમે તેમ કહે પણ મારી ખાત્રી થઈ છે કે હવે લાંબો વખત જીવને તાણુ મારી રાખવાની જરૂર નથી, એક તો સંજોગોના બળે આપણી દુર્દશા થઈ છે અને બીજું આપણી સામાજિક અગ્રાનતા આપણા સામુદાયિક ઉત્કર્ષની આડે આવે છે. આપણા મમાજની પુનઃ રચનાને માટે સમય નજદીક લાવવા સમાજના ચાલુ રીત રિવાજો બદલ બળ પ્રેરક ધક્કો માગે છે એ વિરે જેમની

ખાત્રી થઈ છે તેમને માટે હવે મૌન સેવક વસતું છે. અગ્રાનતાના પડકારને લાત મારી દુર કરવા અધોગ્ય શરમ, બીરતા યા કાયરતાને તિલાંજલી આપવાની જરૂર છે એવું દરેક સાચી કેળવણી પામેલાને લાગે છે.

આપણી ગરીબાઈનાં ત્રણ કારણો છે. એક તો ધનવરદત્ત ગરીબાઈ, પ્રભુએ આપણને દીન કુટુંબમાં જન્મ આપ્યો એટલે મુશ્કેલીઓમાં આગળ વધવું કપડું હોવાથી આપણે ગરીબાઈ સાથે સંબંધ કાયમ રહ્યો. બીજી જગતદત્ત ગરીબાઈ. માણસ હંમેશાં ચાલુ સંલેગોનું બાળક કહી રાકાય. આપણી સામાજિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિ એવા પ્રકારની છે કે ક્યાં જવું અને શું કરવું એનો વિચાર કરવો અધરો છે. વેપારમાં દુનિયાના ડાંલા દીકરાઓએ ખંભાતી તાણુ વારણ છે. જો અખતરો કરવા જાય, તો

સેવા સાઠ થાય. રહેલી માએ જે પાંચ પચીસની બચકી અગત્યમાં સંતાડી રાખી હોય તે કમાવાની લાલચમાં દંકરો ગુમાવી બેસે. આવી સ્થિતિ જેને લોકો “અગાળ વખત” કહે છે તેને આપણે જગતદત્ત ગરીબાઇના નામે ઓળખીશું. પણ ત્રીજી એવા પ્રકારની ગરીબાઇ છે કે જેનો ફેલાવો આપણી અજ્ઞાનતાને આભારી છે. આપણે મોઢબળમાં ફસાયા છીએ. એક પ્રકારની મોઢ બળમાં ફસાયેલા બિલ્વમંગળને ચિંતામણીના નાદમાં પોતાની પ્રિયતમાની અટારીએ વિંટળાયેલો સાપ એ સાપ ન લાગ્યો પણ દોરકું લાગ્યું. આખરે અજ્ઞાનતા દૂર થતાં આંખો ફેડવી પડી. આપણે જન-સમાજ પણ મોઢતંત્રમાં ફસાયા છે. તેમાં ખબર નથી પડતી કે કેટકેટલી રીતે આપણે જાતે જ આપણા પગ પર કુહાડો મારીએ છીએ. આપણે પોતે જ જગતમાં ડાલા હોવાનો દાવો કરવા છતાં ગરીબાઇને આપણા ધરમાં દાખલ કરી તેનો સહવાસ ભોગવો દુઃખી થઇએ છીએ. શું આપણી સ્થિતિ વિશ્વ ‘કુલોર કુલણી’ની માફક ગાંધી ભોજનોમાં બોલે બોલે પૈસા વેંચી નાંખવા માટે આપણે જવાબદાર નથી? આપણું

મજબુ ખોંખારો કરી હા પાડવું ન હોય તો પણ મોજ શોખમાં, ખર્ચાળ માત્રાઓ અમર પ્રવાસમાં અને સાદાષ વિશ્વતું જીવન જીવવામાં ગરીબાઇને નોતડીએ છીએ તે બદલ આપણે જાતે જવાબદાર નથી? પણ આ બધા હિપરાંત વધુ ધ્યાન બેંચે તેવી વસ્તુ તો એ છે કે ધરમાં ધણીધણીયાણી અને બે બાળકો સારી રીતે પોષી યકાય તેટલી જ આવક હોવા છતાં ધરમાં અડધો પોણો ડકન બાળકો ભરી દેવાં અને પછી ‘કડકા કડકી’ ના દહાડા વિતાવવા, ટીકરો નિશાળની ફી મારે તો ચીડીયાં કરવાં અને મનમાં ભારતરને ગાળો આપરી, ધરમાં દુધના પૈસા મારે તો રાતી આંખ બતાવવી, ધરમાં કીકો મારે પડ્યો હોય તો ધરના ધુધાખા કરી મંત્રોષ માનવો એ બધી વસ્તુસ્થિતિના કર્તા આપણે પોતે જ કે કોઇ બીજા? આવા પ્રકારની ગરીબાઇને આપણે “સ્વદત્ત ગરીબાઇ”ના નામે ઓળખીશું. આ ગરીબાઇ દૂર કરવા સંતતિ નિયમનની ખાસ જરૂર છે તે સંબંધી વધુ વાતચીત આપણે હવે પછી કરીશું. આગે તો આપણે માત્ર પ્રસ્તાવના જ કરી વિરમીશું.

[‘નવજીવરાત’માંથી સાચાન કંપ્યુટ]

ચહેરાની સુંદરતા માટે “હિન્દુસ્તાન સ્નો”

વાપરો.

વાળને વ્યવસ્થિત રાખવા માટે
હિન્દુસ્તાન લવંડર શ્રીલીયનટા ન
તથા કોકોનટ હેર એઇલ વાપરો.
દરેક રથને વેચાય છે.

યુનીવરસલ પરફ્યુમરી વર્કસ,

૯૫, કમિયેકા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૩

કેટલીક કો મંગાવો.

બચાવોને અખા કોવત અને આરોગ્યતા આપનારી
કેટલી પદાર્થોથી નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતતુલ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(રજીસ્ટર્ડ)

કઠીયાવાડી હાલો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યા છે.

કી. હળી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પે.એન. લુડ.

શ્રીઓ માટે વંચત્વ વિનાશક ખેરતું ધી

કી. રતલ ૧ ના હાના ૩. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોકળું મધ

કી. રતલ ૧ ના ૩. ૧.

દૈન્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ટીપો, આંખાચોક, સાવનગર.

મુંબઈમાં મહેતા આયુર્વેદિક ફાર્મસી, સી. પી. ટેન્કરોડ, હાડની વાડી,

મુંબઈ ૪.

તમે પૈસાદાર થવા અને પૈસાદાર તરીકે ચાહુ રહેવા ધચ્છતા હો તો—

વેપારની ચાવી

આજે રૂ. ૧-૧૨-૦ અને પે.એન. ૦-૬-૦ નીચેના ટેકાએ મોકલી પહેલી તક મંગાવી લેશો.
લુહા કોપી સીવીકર્મા છે:

લુહાભિન પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કરણરસથી ભરપુર

જરવાહાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેહભરમોથી ભરપુર.

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

યાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુઠું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

શુભમુન્દરીના માહદેને બે ભાગ થાય છે તે ૩. ૭)

લખો :

હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

અંકલેયરમાં કાળીયાની વાડીમાં મુખ્ય
મરામ શ્રી. વીરમનંદ્રજી, મીંગીસ ગુલવાનું
હનવાળા, શ્રી. ઉવાળેન બદીઆ વજેરેનાં
વીરેશ્વર ઘણે ઓ મંડળ રચવાયું છે.

શ્રીમતી ગોદાવરી ગોખલેને પુત્રાં
ખાને સર્વંદ્રમ ઓફ ઉડીયા સોસાયટીના
પદેશા સ્ત્રી મુખ્ય તરીકે રહ તા. ૧૨ મીએ
શખલ કરવામાં આવ્યા છે.

પશ્ચિમ ખાનદેશ પ્રામોદાર મમિતિ
તરફથી મુળીયામાં સ્ત્રીઓની એક મળા
કમેકદરને બંગલે કરવામાં આવી હતી. શ્રીમતી
હમવરન કમેકદરના પત્નીના પ્રમુખપદે એક
સ્ત્રી મંડળની રચાવના ઘણ છે.

સાન્તાક્રિસ્ટ ગુજરાતી હોંડુ શ્રીમંડળ
ના આચારા હેડળ શ્રી. બોગીલાલ સાલા અને
શ્રી. સીલાવતી મુળીએ એક પત્નીવત અને
હુટાહેડના બીસો મુખ્ય ધારાસભામાં રજુ
હ્યાં છે નેને રોકા આપવા એક મળા શોધા
દીવસ પર શ્રી. મોતીચંદ દેસાઇના પ્રમુખપદે
હેડળ મંડળના હોલમાં મળી હતી.

કુમારી રેણુ રેણુ : મુરોપના દીદી
વીવાર્થમંથના મંત્રી વીલાવતથી દીદમાં
આવી પદોર્ધા છે.

કુમારી મુકતાબાઈ સુખારાવ એમ.
એ. દેશખાઈના આ બહેન કેમ્બીજમાં બી.
એમ સી. (હકા.)ની પરીક્ષા પસાર કરી
પાઠાં ર્યાં છે.

યુ. પી. માં સ્ત્રીશિક્ષણની પ્રવૃત્તિ :
યુકનપ્રાંતની સરકારે તા. ૧૦ મી જુલાઈથી
ફહજાબાદ ખાતે છોકરીઓની એક હાઈસ્કૂલ
ખોલવાનો નિર્ણય કર્યો છે. જુલાઈની ૧૫ મી

તારીખે નૈનીતાલ ખાતે એક બીજી હાઈસ્કૂલ
ખોલવાનો તેમજ આખા ખાતે સ્ત્રી-શિક્ષકોને
ફેવરમાં માટે શાળા ખોલવાનો પણ મરકારે
નિર્ણય કર્યો છે.

આંતરજાતીય લગ્નનો ખરડો :
મંચુકન પ્રાંતની ધારાસભા સભા શ્રી. પ્રસાદ
આંતરજાતીય લગ્નનો ખરડો લાવવા મારે છે.
હિન્દુ કાયદામાં પ્રતિજ્ઞા સમને આજે રચત
નથી. એરેકે કે કન્યા કિચ્ચ ૧૫ની હોય
અને વર એનાથી નાંચા વર્ષની હોય તો તે
સમ હિન્દુકાએ પ્રમાણે મેરશબ્દેમર મળાય
કે આ સગન કાપેસર મળાય એવો આ
ખરડોનો મુકો છે. ને ઉપરાંત એ ખરડામાં
જદુપત્નીના દિવાળનો પ્રતિકાર કન્યામાં
આવ્યો છે. એરેકે જે બાણ ભજવાનસના
આંતરજાતીય ખરડા માટે વિરોધ દતો તે
આ ખરડા માટે રહેનો નથી. આશા છે કે,
આ ખરડો ધારાસભાને માન્ય થશે.

પુનાની શ્રી. હાકરસી કન્યા પાઠ-
શાળામાં આ વર્ગનું પદેશ ખાલજી શ્રીમતી
કુમોંગલ નેશીએ આરંભુ દણ, એ વર્ગે
શ્રીમતી ચાન્તા દાતાર નામના વિદ્યાર્થીનીને
એન્સેલ્સ મેડલ મળ્યો હતો તે અદી ફેનો
તરીકે નીમાયા છે.

વરોદરા : શરદેમાં શ્રી. જયવતી દેસાઇના
પ્રમુખપદે અંતમજ સ્ત્રી સમાજ રચવાયો છે.

વાઘોડીયા સદકારી ભગિની સમાજ :
શ્રી. સુરીલાબાઈ કાળેની આગેવાની નીચે
વાઘોડીયામાં સદકારી ભગિની સમાજ રચવાય
નેવાઈ છે. સ્ત્રી-જાતી આર્થિક, નૈતિક તથા
સામાજિક સ્થિતિ સુધારવી, જયત પેઢી

ચલાવવી, સહકારી ધોરણે ઉત્પાદન ખરીદ અને વેચાણના કામ કરવાં, મૃદુલદીઓનું શિક્ષણ અને વિકાસ કરવો. સ્ત્રીઓની કલ્યાણ ચલાવવી વિગેરે આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ હોઈ, વહીવટદાર મે. એફ. એસ. કાળે તથા શ્રી નટવરલાલ સેવકલાલ પરીખ વિગેરેની દોરવણી તથા સહાયથી આ સંસ્થા સારું કામ કરશે એવી આશા રહે છે.

સ્ત્રીઓના સહકારી મંડળી : કરજીયુ કર્યાની નાણાની ખચત કરનારી સ્ત્રીઓની સહકારી મંડળીની પ્રથમ સભ્ય સભા તા. ૨૬ મીએ કરજીયુમાં બપોરે ૩ વાગે મળી હતી. મંડળીનાં પ્રમુખ શ્રી. લીલાવતી પટેલની દરખાસ્ત અને પ્રચારિકા શ્રી. પાર્વતાબેનના અનુમોદનથી પ્રમુખસ્થાન સહકારના વિષયમાં અને ખાસ કરીને સ્ત્રી ઉન્નતિના પ્રશ્નમાં અત્યંત રસ લેનાર વડોદરાના ડૉ. મીસ બાના સાહેબે સ્વીકાર્યું હતું.

સભામાં આશરે બસો ગહેનો હતી.

મંડળીના પ્રમુખ શ્રી. લીલાવતી પટેલે સભાનો હેતુ ઉદ્દેશ વિગેરે મમળવ્યું. આદ ડૉ. મીસ બાના સાહેબે સહકારના વિષયમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન એ ખાખત મનનીય અને વિદ્વાતમયું બાપણ કહ્યું.

કરજીયુ કરનારાં રૂ. ૨૫ શ્રી. મણિબેન અમરતલાલ શાહે કરજીયુમાં પ્રસ્તુતિગૃહ માટે રૂ. ૧૬૧૦૦) જેટલી મોટી રકમ દાન તરીકે આપવા માટે તેઓનો આભાર માન્યો અને ભવિષ્યમાં પણ આવી ઉદાર સખાવત એ ખડેન કરે એવી આશા દર્શાવી

પ્રચારિકા શ્રી પાર્વતીબેને વડોદરા રાજ્યમાં સહકારી ખાતા તંદરથી ગહેનો માટે આદર-સામાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓનું ટુંકું ખ્યાન કરી તેનું મહત્વ સમગ્રવ્યું.

પ્રમુખ તરીકે શ્રી લીલાવતી હરિલાલ પટેલ અને ફેક્ટરી તરીકે શ્રી. મણિબેન નાંધુભાઈ દેસાઈએ ઘણુંજ સારું કામ કયું.

આદ પ્રમુખ સા. ને તથા ઉદાર સખાવત કરનાર શ્રી મણિબેન અમરતલાલ શાહેને મંડળ તરફથી હારતોરા ચલા હતા.

નવસારી મહિલા સમાજ : નવસારી તળની તમામ હરીજન બેનેને મહિલા સમાજ સ્થાપવા તથા તેના અંગે અભણ બેને માટે પ્રૌઢ શિક્ષણવર્ગ ખોલવાનો મેળાવડો સૌ. અનસુયા અંબાલાલ પરમારના પ્રયત્નથી તા. ૨૪ મીએ સાંજે મહાલ શાળાધિકારી મે. નંદકીશોર મહેતાનાં પત્ની સૌ. અશ્વિકા મહેતાના પ્રમુખપદે થયો હતો. સૌ. અનસુયા પરમાર તથા શ્રીમતી પ્રમુખ ગહેને પ્રાસંગિક બોધક વીવેચનો કર્યાં તથા રાજદંપતીને દીર્ઘાયુ ઇચ્છ્યું. સમાજનાં પ્રમુખ તરીકે સૌ. અશ્વિકા મહેતા તથા મંત્રી અનસુયા પરમાર ચુંટાયાં છે.

પહેલાં શ્રી મેયર : ડબ્લીન ડાયરેક્ટર-શનનાં મેયર તરીકે મીસીસ કેથેલીન કલાર્ક ચુંટાયાં છે શ્રી મેયર એઓ પહેલ વહેલાંજ છે. ૧૯૧૧ માં સ્વતંત્ર જન્મમાં લામ લેવા માટે એમના પતિ ટોમ કલાર્કને દેહાંત દંડની સજા થઈ હતી.

અમદાવાદમાં બેઉ બીલોને સ્ત્રી-મંડળોનો ટેકો : ગુજરાત સંસાર સુધારા સમાજ, અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ, વીમેન્સ કોંગ્રેસીય જ્યોતિસંઘ ગુજરાત કેળવણી મંડળ, મહિલા મંડળ, ગુજરાત લેડર્સ કલબ જરૂરોસ્તી સ્ત્રીમંડળ તથા મણિનગર ભગિની મંડળ એ સર્વ મંડળો તરફથી શ્રી. ભેગી-લાલ લાલાના જનવિચ્છેદ બીલ તથા શ્રી. લીલાવતી મુનશીના એકપત્ની બીલને ટેકો આપવે ઠરાવ તા. ૧૭-૬-૩૯ ને રોજ કરવામાં આવ્યો છે. વકીલ શ્રી નવિનચંદ્ર દેસાઈ પ્રમુખસ્થાને હતા.

શ્રીમતી મરાયા ગોરડન : તા. ૨૫ મી જુને લંડનમાં આ બાબતું મત્સ થયું.

તેઓ બહુ જ ગણીતાં ભુતરશાસ્ત્રી હતાં
ભુતરાશાસ્ત્રી એટલે જમીનનું બંધારણ, તેની
રચના, તેના માંત્રાસ, તેના ઉપરથી પૃથ્વીના
ઇતિહાસની શોધખોળ, જમીનના ઉદ્ગમથી
ગત ગતની ધાતુઓ, ખનીજો વગેરેની શોધ-
ખોળ વગેરે કરે તે વિદ્વાન. સાધારણ
રીતે સ્ત્રીઓ એ વિષય તરફ ઓછું વલણ
રાખે છે, પણ આ આશ્વિની તો તે માનીતો
વિષય હતો, અને તેમાં તે પારંગત હતાં.

દક્ષિણ દામરોલ દેશની જમીન વિશે
તેમણે ઘણી શોધખોળ કરી હતી. તેઓ
પ્રથમ લંડન યુનિવર્સિટીમાં તથા પછી
યુનિક યુનિવર્સિટીમાં બહુ જ ઉત્તમ રીતે
પાસ થયાં હતાં, અને યુનિકમાં તો આ
વિષયની ડીગ્રી લેનાર પહેલાં જ સ્ત્રી હતાં.
૧૯૦૫ માં તેમનું લગ્ન ડૉ. જોન ગોરડન
આથે થયું હતું.

કીમતી સિરાજ-ઉન નિસા બેગમઃ
દક્ષિણ દેશાબાદનાં આ વિદુષી ગયે મહીને
અવસાન પામ્યાં તેઓ કારસી બાપા
લઈને ઉરમાનીયા યુનિવર્સિટીમાં ઓબ્યુએટ
થયાં હતાં. ૨૦૮ તરફથી તેમને ૧૯૩૫ માં
છરાન મોકલ્યાં હતાં. છરાનની કેલેજમાં કેપ
વિશ્વાયિની ન હતી એટલે આ બહેન માટે
ખાસ ગ્રાંટવધ કરવામાં આવી હતી. ત્યાં
ત્રણ વર્ષ રહીને તેમણે પરશિયન ભાષાનું
ઉચ્ચ જ્ઞાન લીધું હતું.

શ્રીમતી સલીમા તૈયબજીઃ મુંબાઈનાં
આ ગણીતાં સ્ત્રીકર્તાનું દુઃખદ અવ-
સાન તા. ૧૪ મીએ થયું. ગણીતા બદરદિન
તૈયબજીનાં તેઓ મુતવધુ હતાં. છેક નાનપ-
ણથી તેમણે સમાજ સેવા કરવા માંડી હતી.
મરણ વખતે તેઓ મુંબાઈની ધારાસભાનાં
સભ્ય હતાં, તેમજ મેરા સદનનાં પ્રમુખ
હતાં ૭ વર્ષ ઉપર બેઠે પ્રેસીડેન્સી વીમેસ
કાઉન્સિલનાં તેઓ પ્રમુખ હતાં.

મુંબાઈની અનુભવે ધરલામ કન્યાશાળાનાં
તેઓ ઉત્પાદક હતાં તેમજ યુનાની ઉર્દુ
કન્યાશાળાને હાઈરકુલ દરાવવામાં તેમનો જ
હાથ હતો.

મુંબઈમાં ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી-
મંડળનાં માનદ મંત્રીઓ શ્રીમતી રસિકમણી
બાળ મુકુંદરાય દેસાઈ અને શ્રીમતી મંગળા-
બહેન મોતીલાલ પ્રેમચંદને ગણ તા. ૬મીએ
શ્રી. લેડી લક્ષ્મીબહેન જગમોહનદાસના પ્રમુખપદે
મળેલા મેળાવડામાં માનપત્ર આપવામાં આવ-
નાર હતું અને તેમની હાજી ખુશી મુકવામાં
આવનાર હતી.

મહેસાણાની કન્યાશાળાના મકાનમાં
પ્રોફ શિક્ષણ શાળા જુના અને અનુભવી
માસ્ટર મોતીલાલ બટે દાર કરી હોમ સંખ્યા
હીક થઇ કહે છે.

બહાદરપુર કન્યાશાળામાં તા. ૨૨મીએ
શ્રી કુસુમ બહેન કોકેરના પ્રમુખપદે સ્ત્રીઓની
સભા થઇ. પ્રોફ શિક્ષણની જરૂરીયાત સમ-
જનારાં ભાષણ થયાં. મુ. શ્રી. ધીરજ બહેન
પ્રોફ શિક્ષણ વર્ગને ફતેહમંદ કરવા સદબાવના
દર્શાવી છે.

મલખાર ડિસ્ટ્રિક્ટ હોસ્પિટલમાં શ્રી.
સરોજિની નામની ફરીંગન યુવતી બીન ફરીક
ચુટાઇ છે.

મુરલીમ લીમ કાન્કરસની સ્ત્રી
પરિષદ બેગમ છરમાઇલ ખાનના પ્રમુખપદે
ગયે અઠવાડિયે મુરાદાબાદમાં મળી હતી.

મુંબઈની એસેમ્બલીમાં એક પત્નીવત
અને છુટાછેડાના રજુ થયેલા ધારાઓને
પાલ્લવ ભગિની સમાજના આશ્રયે દલાલ
ખાતે શ્રીમતી આનંદીબાઇ દરિકરના પ્રમુખ-
પદે મળેલી સભાએ ટેકા આપ્યો હતો.

અમૂત મહિલા કન્યાશાળાઓના
નિરીક્ષકપદે : શ્રીમતી લક્ષ્મી તમતાની
નીમણુંક કરવામાં આવી છે. આ નિમણુંક
અનેક રીતે વધાવી લેવા જેવી છે.

એક તો શ્રીમતી લક્ષ્મી, અધુત વર્ગની મહિલા છે. બીજું સંયુક્ત પ્રાંતનાં કે બનતા સુધી બીજા કોઈ પણ પ્રાંતનાં કેળવણી ખાતામાં આવું રથાન મેળવનાર તેઓ સર્વ-પ્રથમ અધુત મહિલા છે. ૧

તેમની આ નિમણૂક ગ્રામ્ય ખીલવણીની યોજના અનુસાર કરવામાં આવી છે અને તેમને હસ્તક ગ્રામ્ય વિસ્તાર સોંપવામાં આવ્યો છે. તેમનું મુખ્ય મથક અદલાબાદ રહેશે.

લાવનગરમાં મહિલા વિદ્યાલયમાં ઉત્સવ : ૨૫, દાણીવાહણે રથાપેલું મહિલા વિદ્યાલય પંદરમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે તેની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે મણુ દિવસનો ભરતક કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો છે. તા. ૨૨ મીએ સ્ત્રીજીવન અને કળા એ વિષય પર પ્રો. ભેમીનું વ્યાખ્યાન રખાયેલું હતું. તા. ૨૩ મીએ 'પલટાવું નારી જીવન' એ વિષય વિદ્યાલયની બહેનોએ ચર્ચા ગોઠવી હતી. અને માથાપો સાથે પરિચય સાધતો વાર્તાલાપ રખાયો હતો. આ ઉત્સવ નિમિત્તે રંગોળી, ચિત્રભરત, ગ્રંથલુ શીવણ અને ગ્રહકોગનું ગોઠવાયેલું નાનકડું પણ કળામય પ્રદર્શન જેવા સંકેતો બહેનો ઉલટી પડે છે.

પેટલાદ કન્યા વ્યાયામ મંદિર : પેટલાદમાં સાર્વજનિક કન્યા વ્યાયામ મંદિરમાં શ્રી. મહારાજ પ્રતાપસિંહરાવના જન્મ દીવસે ભવ્ય મેળાવડો રચો હતો. બહેનોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. શ્રી કમ્પ્યુઝેને તથા કૌશીકબહેને શ્રીમંતની ઉજવણ કરકીદીની પ્રશંસા કરતાં વીવેચન કર્યો હતો. બાળાઓએ કૃષ્ણ સુદામનો સુંદર સંવાદ તથા

દાંડીઆ-ગંજરા સાથે ગરબા ગાયા હતા. શ્રી કમ્પ્યુઝેને શ્રી રાજદંપતીને દીર્ઘાયુ ઇચ્છ્યા બાદ મેળાવડો વીસરવળ.

પાટણમાં જૈન કુમારી બહેન પ્રથમ સ્ત્રી એમ. એ. થયાં : તેઓ અદાના બણીના શેઠ પુનમચંદ જયચંદનાં દીકરી છે અને શેઠશ્રી ચીમનલાલ જયચંદ શાહ જેઓએ પાટણ બોયલ્ડ રકાલિટ માટે રૂ. ૬૨ હજાર ખર્ચો હેડકવાર્ટસ બંધાવેલ છે, તેમનાં ભત્રીજા. યાચ છે, તેમના માનમાં જૈન બોર્ડિંગ તરફથી મુ'બાઈમાં મેળાવડો રચો હતો.

સીમસા : ક. લીલા ધોષ નામની બંગાળી યુવતીને હિંદી સરકારના પ્રધાન ખાતામાં નોકરી મળવાનું પહેલું માન મળ્યું છે. આ પ્રમાણે નોકરી મેળવનાર તે હિંદીમાં પહેલી જ યુવતી છે.

ફેડરલ પબ્લીક કમીશન સરવીસની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી તેને રક્ષણ ખાતામાં, (ડિફેન્સ ડીપાર્ટમેન્ટ) મુકવામાં આવી છે. મીસ ધોષ લાકાની રહીસ છે.

પારસીઓનો છૂટાછેડાનો કાયદો : મુ'બાઈમાં શ્રી. જરથેસ્તી મંડળ, વીમેન્સ ઇન્ડીઅન એસોસીએશન અને નેશનલ લીગના સ્ત્રી મતદારો વીગેરેની દેખરેખ નીચે એક બહેરસલા લેડી જરમાઈ ડી. મુસ્લાના પ્રમુખ-પણા નીચે મળી હતી. જેમાં ૧૯૩૬ ના પારસીના છૂટાછેડાના કાયદામાં કોઈ નજર-રોષથી ભુલ અગર તો ખાની હોય તો તે સુધારી લેવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. બાલનારામાં મીસીસ હીરાબાઈ એ. ટાટા, મીસીસ દીનબાઈ એ. પાટક, મીસીસ જી. આર. ખાલીમોરીઆ, અને મીસીસ મીર્ઠા જે લાગે મુખ્ય ભાગ લીધો હતો.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તન્ત્રી : તાગદાસ ઈ. ખેલ, મલાડ

વર્ષ ૯ : અંક ૮

પુસ્તક ૯

ઓગસ્ટ : ૧૯૪૯

મારે આંગણિયે

૧

મારે આંગણિયે લીલુડો લીમડો,
લીમડો કડવો ને શીતળ છાંય, જો—
દાદાજીનો વાવેલ લીમડો.

૨

મારે આંગણિયે ઉંચી ઉંચી ઘોરડી,
કાંટાળી ઘોરડી ને મીઠાં એનાં ઘોર, જો—
બાપુજીની વાવેલ ઘોરડી.

૩

મારે આંગણિયે આંબો ને આમલી,
ખાટી ખાટી આમલી ને આંબો રસાળ જો—
બેનીએ વાવેલ આંબો ને આમલી.

૪

મારે આંગણિયે જાંઘ ને મોગરો,
એનાં ફુલોનો સુગંધી અપાર જો—
મારાં, વાવેલાં જાંઘ ને મોગરો.

નમ્રદાસજી એલ. દવે

તાજ મહાલ

એક હતો બાદશાહ.

સ્વભાવનો બલો, દીલનો ઉદાર, કળાનો શોખીન.

દીલ્હીનો એ બાદશાહ હતો. એનું નામ શાહજહાન.

એને એક બેગમ હતી. એ પણ કળાની બારે શોખીન.

એનું નામ મુમતાઝ મહાલ.

*

નર્મદા નદીની ગંતી આપણે ત્યાં વાંકી ચુંકી છે. એનું વહેણ સીધું નથી. એવી જ રીતે જમના નદી પંજુ ઠેક ઠેકાણે વળાંક લેતી ચાલે છે. એવાં એક સુંદર વળાંક આગ્રા પાસે છે.

એ પુર્વમાંથી પશ્ચિમમાં આવી વળાંક લઇ પાછો પુર્વમાં જાય છે. એ વળાંક ઉપર આગ્રાનો કીલ્લો છે. બાદશાહ અકબરનો એ માનીતો કીલ્લો હતો.

શાહજહાનને પણ એ બંદુ ગમતો. એ ઘણો વખત ત્યાં રહેતો.

*

જમના નદી તરફના એક અરૂખમાં બાદશાહ અને બેગમ બેઠાં બેઠાં વાતો કરતાં હતાં. બેગમનો એક હાંત દુઃખતો હતો. હાંત દુઃખે ત્યારે પીડાં ખુમ થાય છે.

વાતો કરતાં હતાં એવામાં બેગમનો હાંત નીકળી ગયો. એ લઇને બેગમ નાંખી દેવા જતી હતી ત્યાં બાદશાહે એને રોકી.

‘આપણે એના ઉપર એક સુંદર મકાન ચણાવીશું.’ બાદશાહે કહ્યું.

‘હાંતની કબર બંધે ચણવો પણ સાથે સાથે આપણી કબરનીયે એમાં ભેગવાઈ કરજો. બેગમ મુથના કરી.’

‘ઠીક થાઉં કંઈ’ બાદશાહે કહ્યું. ‘એમજ કરીશું.’

*

બાદશાહે નીર્ણય કરી લીધો. પેલા અરૂખમાંથી જ ભેંઠ શ્રાવ્ય એવું એક સ્થાન પસંદ કર્યું અને ત્યાં દુનિયામાં જેના નોટોયે ન જડે એવું ભવ્ય મહાલય બંધાવવું શરૂ કર્યું.

દેશદેશના કોરીગંદા બાંસાબી, માંધામુલો આરેસપહાંણે મંગાવ્યા ને બેનમુન કારીગરી કરાવવા માંડી.

*

ઇ. સ. ૧૬૩૦ માં આ રીતે એ ભવ્ય મકાન બંધાવાની શરૂઆત થઇ. એ બંધાઈને પુરૂ થતાં બાવીસ વર્ષ લાંબી.

એ બંધાતાં આંશરે ૩,૧૭,૪૮,૦૦૦ રૂપીયાનો ખર્ચ થયો. એની પાછળ અઢાળક નાણું ખર્ચ્યું અને સફેદ આરસની સુંદર કવિતા જેવું એ મહાલય અદ્ભુત અને ભવ્ય બનાવ્યું.

ભેગમ સુમતાજ મહાલના નામ ઉપરથી એનું નામ “ તાજમહાલ ” પાડયું.
દુનીયામાં એની તોલે આવે એવું બીજું મહાલય નથી.

એની ઉત્તરે જમના નદી વહે છે; છેક એની દિશાતે અથડાઇને.

દક્ષિણે એનું પ્રવેશદ્વાર છે, આમુખ જુ વિશાળ બગીચો છે.

દક્ષિણ દિશામાં પ્રવેશદ્વાર આગળનો દરવાજો પણ બહુજ મુઠર ને લાલ પથ-
રનો બનાવેલો છે એના ઉપર બેડ બાજુએ કુરાનમાંના કુરા સફેદ આરસ ઉપર કાત-
રાળીને જડયા છે.

અંદર હાથલ યતાં આગળી આંખ અંજાઇ જાય એવો ભવ્ય દેખાવ નજરે પડે
છે. આમુખામુખો બાગનો મનોહર દેખાવ, હોજ, કુવારા તથા તાજમહાલ એવા
માટેનો આરસનો મુંઢર અણુવરો એ બધાં એક એકથી ચઢીયાતાં છે.

તાજમહાલ અને તેની ચારે બાજુના મિનારાનો બેસણીની ઉંચાઈ બારીસ ફુટ
છે, એ આખી બેઠક ૩૧૩ ચરસ ફુટ છે. ચારે તરફના મિનારાની ઉંચાઈ ૧૩૭ ફુટ,
છે અને તેના ઉપર જવા માટે અંદરની બાજુ પથથિયાં છે. એ મિનારાઓ સફેદ આર-
સની મુંઢર ભાવ છે.

તાજમહાલની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૮૧ ફુટ છે અને એના વચલા ઘુમટની
ઉંચાઈ ૧૮૭ ફુટ છે, છેક જમીન ઉપરથી તાજમહાલનો વચલો ઘુમટ આશરે ૨૨૫
ફુટ ઉંચો ઉભો છે એ ઉપરથી એ ભવ્ય મકાનની ઉંચાઈ તથા લંબાઈ પહોળાઈનો
ખ્યાલ આવી શકશે.

એનો આગળનો દરવાજો પણ ભવ્ય છે. એમાં હાથલ યતાં જ એક અષ્ટદશ
ખંઠમાં આપણે પહોંચીએ છીએ. એ આઠે દીવાલોની દરેકની પહોળાઈ ૨૪ ફુટ છે.
એ આખોય ખંઠ બેનમૂન કારીગીરીથી ભર્યો છે. આમુખામુખ રંગરંગના પથ્થરોનું
વેલવૃટ્ટીનું કામ છે. એમાં ઠેઠેપણે સાચા જવાહીર જડયાં હતાં, પણ મોગલોની
પડતીને વખતે એ ઉખારીને લોકો લઇ ગયા છે !

એ ખંડના મધ્ય બાગમાં સફેદ આરસપથાળીની ઠળાના છવતા નમૂના રૂપ
અતિ મુંઢર જાળીથી રક્ષા ચેદી બે કબરો છે. એ બેડ કબરો તથા આરસની બાજીનું
કામ એવા જેવું છે. એની પાછળ કારીગરોએ પોતાની તમતમ શકતી ખર્ચી છે.
આપણા દેશનો કારીગરીના એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ નમુના છે. એ બેડ કબરો બાદશાહ
શાહજહાન તથા ભેગમ સુમતાજ મહાલની છે.

પણ એ કબરોની નીચે એ બેડનાં અવશેષ નથી, એ ખરી કબરો નથી. ખરી
કબરો તો એ ભવ્ય ખંડનો નીચે બીજો એક ખંડ છે, તેમાં આવેલી છે. એ ખંડ અને
કબરો ઉપરના ભવ્ય ખંડની ગરાબર નીચે છે. એ ખંડનો દેખાવ ઘણો સાદો છે.

આજે દેવોને પોતાનાં હાડકાંની જરૂર પડી છે. આ બધી તેમને અપાર આનંદ થયો. પોતાનાં હાડકાં ત્રણે ભુવનના શ્રેય અર્થે કામ આવે એના કરતાં વધારે સારો ઉપયોગ બીજો કયારે થવાનો હતો ?

દેવો આવ્યા. તેમણે બધી વાત ઋષિજીને કરી. તેમણે તો પોતાનાં અસ્થિ આપવામાં આનંદ માન્યો. એટલે દેવોએ સ્વર્ગમાંથી ‘દેવશુની’ (દેવોની કુતરી)ને પૃથ્વી ઉપર બોલાવી. કુતરીએ આવીને ઋષિજીના શરીર ઉપરથી લોહી અને માંસ ચાટી લીધાં. બાકી રહ્યાં એમનાં હાડકાં. એ હાડકાં એવાં તો તેજસ્વી હતાં કે વાત ન પૂછે. ! દેવાને તો એ હાડકાં બેતાંજ દાનવ સેનાપતિ મરીજ ગયેકો લાગ્યો.

ઇન્દ્ર અને બીજા દેવો એ હાડકાં લઈ સ્વર્ગમાં ગયા. ત્યાં તેમણે એનું વજ્ર બનાવી દાનવો સાથે યુદ્ધ કર્યું અને તેમાં દાનવોના સેનાપતિને માર્યો. સેનાપતિ મર્યો એટલે દાનવો સહેલાઈથી હારી ગયા.

સ્વર્ગમાં બધે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો.

એ દિવસી ઋષિના વંશજે હજી “કાધીય”ને નામે ઓળખાયા છે.

કુચુક માંથી

બડેમિયાં

બડેમિયાંની ગામમાં બેટરી ધાક પડતી એટલી બીજા કોઈ પોલિસની પડતીજ નહિ. બડેમિયાંનો રવાબજ ઔર તરેહનો. લીલા પોચા, મનના આદમી તો ફરથી બડેમિયાંને દેખી યુજવા મૂંછી પડે. દંડ મનનો માણસ પૂણ કોઈ કોઈ વાર તેની સાથે ઝાઝી લપ્પન છપ્પન કરી શકતો નહિ.

તિસમારખાંની વાત તો તમે સૂણગીજ હશે. બડેમિયાં તેનેજ મુજતા આવે. છતાં તિસમારખાં અને બડેમિયાંમાં થોડો ફેર. તિસમારખાં તો મોટો અમલદાર અને બડેમિયાં તો સાધારણ સિપાઈ. ગામમાં દિવસે વાહનોની અવરજવરની તપાસ કરે અને રાત્રે “લગીએ....લગીએ”, કરતા રોન ફરવા નીકળી પડે.

કાકોર બહાદુરસિંગ યરધરસિંગ બડેમિયાંના રાજ્યમાં બડેમિયાં નોકરી કરતા. રાતહહાડો ફરખારની નોકરી કરે છતાં બડેમિયાં તો દૂર, રૂપરૂહીથી સંતોષ માનતા. તે કહેતા “બડોતસે કયા હોતા હય ? થોડામાં બડોત મિઠ શ ઔર મજા હય”

બડેમિયાં કોઈ દિવસ શાકનો પેસો ગજવામાંથી કાઢેજ નહિ હડો પછાડી હુકમ કરે. “ચલાવ આપોર બટાટા ઔર ગજ લસણ બીજેજ હો.” બિચારો

કાઠિયો કંઈ આનાકાનો કરવા લેય તો પહાડી અવાજથી કાઠિયાને ઠરાવે. “કયું અમળા, તુમ ઘસકસે છેતરતે હો, કયું ના ? મહેં સખ વાત ઠાકોર સાબકું લેજીંગા.” ઠાકોર બહાદુરસિંગ ધરધરસિંગ બંડેનતું નામ આવતાં કમકમાટી કાઠિયાને આવી જતી અને ઝટપટ શાક આપી દેતા. એમ દરરોજ એક પછી એક કાઠિયાનો વારો આવતો. વળી આદુ મર્યાં વધારાનાં થોડાં ઉપડાવાનું ભાગ્યેજ બંડેમિયાં ભૂતતા.

ઠાકોર બહાદુરસિંગ બહારથી બહાદુરનો વેશ ભજવે પણ અંદરથી હોય ધરધરતા અને વળી અધુરમાં પૂગ ફાંઠ ખૂબ વધી હોય ત્યારે એમનું રક્ષણ કરનાર તો કોઈ નોકરો ને ?

બંડેમિયાંએ દરબારમાં આવી ણાંગ પૂકારી.

“મેરે બાવેને જંગલમાં એક ઝડકેસે એક બાઘકા શિર ઉડા દિયા થા. ઓર બેને એક બંદુકમે વીસ કારતુસ ભર કર સારે જંગલકે બાઘકો મારા થા. ઓર એક મોટા મેખારીકો સખ માલ ભેગ દિયા થા.”

દરદરબારમાં મિયાંબાઈએ ચકવકતી તરવાર કાઢી અને બે ચાર બખેત રમીડી ખતાવી. ઠાકોર તો બિચારા નાગી તલવાર દેખી કંપી ઉડયા અને તરતજ બંડેમિયાંને હથેલી પગાર તેમજ દરબારગઢમાં એક રહેવાની ઓરડી આપી પોલિસમાં હાથકા કરી દીધો. બંડેમિયાં ઠાકોર આગળ નવરાથે પોતાની બડીબડી બડાઈઓ મારે. આથી ઠાકોર બંડેમિયાં પર રહેમ નંજર રાખતા અને તેથીજ બંડેમિયાં બધાં પર ફવાજ કરતા.

બંડેમિયાંએ એક દિવસ એક આબાદ પગકમ પણ કયું હતું. પોતે વગર હથિયારે ચોર પકડવા પ્રયત્ન કર્યો. કોઈ બિચારો ગરિબ મુયાર સતના પહોરે લઘુચંકા કરવાં બેહોર નીકળ્યો. એટલામાં બંડેમિયાં ત્યાં આવી ચડયા, અને પેકડી લીધો. દરબારગઢમાં જેંઈ કહે “સાબ; વો બહમાઈ એક શેઠકે મંઝાનમાં ચોરી કરનેકે લિયે ચઢે રહ્યા થા.”

ગામ લોકો અને રાજા તેમજ શેઠ કે જેના મકાનમાં મુયાર ચડેલો હતો એવો જુદો આરોપ મૂક્યો હતો. તે બંડેમિયાં પર ખુશ થઈ ગયા અને બંડેમિયાંનાં માનપાન વધ્યાં. પેલા શેઠ તો બંડેમિયાંને ઇનામ આપી તેને ખુશ કરી નાખ્યો. અને બિચારો મુયાર બે મહિના સુધી જેલની હવા લઈ આવ્યો. જે લોકો બંડેમિયાંની આ વાત નંજુતાં તે તો સતના બહાર નીકળતાજ નહિ. અને ભાગ્યેજ એને મોડું બતાવતા.

આ બંડેમિયાં તો કીક છે, પરંતુ તેના જેવા કેટલાયે બંડેમિયાં નાના નાના રજવાડાઓમાં પડ્યા છે.

ગ્રાન્ટની માતૃભક્તિ

અમેરિકા નામે મોટો દેશ છે. દરિયાનો પેઢી પારનો એ દેશ છે. નવી દુનિયાનો એ દેશ છે. બહુ પૈસાવાળો એ દેશ છે.

ત્યાં ગ્રાન્ટ નામનો એક માણસ થઈ ગયો. એ બહુ બુદ્ધિશાળી હતો. બલાભલા એની આશા પાળે. આખી દુનિયાની શાન્તિનો આધાર એના ઉપર હતો. કેટલાય લોકો એનાથી ખીંતા. એના સદ્ગુણોનો પાર ન હતો. અમેરિકાનો એ પ્રેસિડન્ટ (પ્રમુખ) હતો.

રવિવારનો દિવસ એમતામાં બહુ પવિત્ર ગણાય છે. એ દિવસે એ કશું કામ ન કરે. સવારની વેળા એ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં જ ગાળે, આખા ઘરનાં નાનાં-મોટાં બધાં મળીને સાથે પ્રભુની પ્રાર્થના કરે.

એવો જ એક રવિવારનો દિવસ હતો. ૮૦ વર્ષનાં ડોશીમા બેઠાં હતાં. પત્ની બેઠી હતી. નાનાં નાનાં છોકરાં ને બીજા કેટલાય બેઠા હતા. બધાંએ શાન્તિથી પ્રાર્થના કરી. ધર્મ પુસ્તક વાંચવાની શરૂઆત થતી હતી, ત્યાં તો ગ્રાન્ટના ત્રણ બાળકે ભૂલથી કંઈક વાત કરી. પ્રાર્થનામાં શાન્તિનો ભંગ થયો.

ગ્રાન્ટ ખીંચ્યો. ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં તેણે બાળક તરફ બેઠું.

પણ બાળક તો બેસતું જ રહ્યું. ગ્રાન્ટનો ગુસ્સો વધ્યો. એણે એને એક તમાચો લગાવી દીધો.

ગ્રાન્ટની માતાએ આ જોયું. બેબે બેબે એ બેઠી. ગ્રાન્ટની પાસે એ આવી. એમણે કંઈ પણ બોલ્યા-ચાલ્યા વિના ગ્રાન્ટને એક તમાચો એંચી કાઢ્યો.

ડોશીમા કહે, “ હું તારા બાળકને આમ મારે છે, તે. હું મારા બાળકને મારું છું ? ”

આથી તો ગ્રાન્ટના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. એનું લોહી ઉકળી ઊઠ્યું. આટલાં બધાંની આગળ એનું ખપમાન થયું.

અચાનક એણે માતા તરફ બેઠું. માતાની આંખમાં અજબ બહુ લાચું હતું એ માતાએ એને જન્મ આપ્યો હતો. કેટલાંય દુઃખ વેડીને પાળીપોલીને એને મોટો કર્યો હતો. કેટલાય સદ્ગુણો તે એની પાસે શીખ્યો હતો.

માતાની સ્નેહળીની આંખ એતાં જ એનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો. એને એ અપમાન તુરંત લાગ્યું. મ્હ તરફ એ હેતથી બેઠ રહી.